NAZIONALE
R. BIBLIOTECA
CENTRALE V. E. II
55
5 H
10
ROMA

Digitized by Google

55.5.H.10

FRIDERICI
HOFFMANNI
OPERA OMNIA,

IN SEX TOMOS DISTRIBUTA.

Digitized by Google

Anton Pesne Pictor R. Effigiem Pinx. *Petit Sculpsit Parisiis 1739*

FRIDERICI HOFFMANNI

CONSILIARII REGIS BORUSSIÆ INTIMI,
ET ARCHIATRI,
PROFESSORIS MEDICINÆ PRIMARII IN ACADEMIA HALENSI,

OPERA OMNIA PHYSICO-MEDICA

Denuò reviſa, correcta & aucta,

IN SEX TOMOS DISTRIBUTA;

QUIBUS CONTINENTUR
DOCTRINÆ SOLIDIS PRINCIPIIS PHYSICO-MECHANICIS,
& anatomicis, atque etiam obſervationibus clinico-practicis ſuperſtructæ;
METHODO FACILI AC DEMONSTRATIVA DEDUCTÆ,
& per experientiam LVII. annorum ſtabilitæ.

CUM VITA AUCTORIS,

Et ejus PRÆFATIONE de differente medicinæ & medicorum ſtatu atque conditione, & criteriis boni ac periti medici.

TOMUS PRIMUS.

GENEVÆ,
Apud FRATRES DE TOURNES.

M. DCCXLVIII.

v. 93.

Digitized by Google

CELSISSIMO POTENTISSIMOQUE

PRINCIPI,

FRIDERICO

GUILLELMO,

PRUSSORUM REGI.

MARCHIONI BRANDENBURGICO

SACRI IMP. ARCHICAMERARIO

ET NOVEMVIRO ELECTORI

PIO. FELICI. AUGUSTO.

INCOMPARABILI RERUM MEDICARUM ÆSTIMATORI

PATRI PATRIÆ CLEMENTISSIMO

FELICITATEM PERPETUAM.

*

SERENISSIME
ET POTENTISSIME REX
REX ET DOMINE CLEMENTISSIME.

MIHI nunc ad illam ætatem, divini Numinis gratia, provecto, ut ultimam vitæ meæ ſcenam agi ſentiam, animum ſubinde ſubit illa cogitatio, quibus potiſſimum, ſi à Deo diſceſſerim, ea omnia debeam, quæ mihi per hos octoginta, quos tranſegi, annos fauſta ac felicia acciderunt. Et en! agnoſco, ſummorum beneficiorum à Sereniſſima Domo BORUSSICO-BRANDENBURGICA *acceptorum*

me debitorem eſſe graviſſimum. Patere, REX ET DOMINE CLEMENTISSIME, *pauciſſimis me recenſere, quæ longiſſimo ætatis decurſu à* TE TUISQUE *adeptus fuerim beneficia. Inter pauciſſimos forte ſuperſum, qui glorioſiſſimæ memoriæ Principi Divo* FRIDERICO GUILLELMO *Avo* TUO, *bonorum fortunæque exordia in acceptis referunt. Tanti enim Principis gratia ante hos quinquaginta & ſex annos ego in Principatu Mindenſi Provinciæ illius Phyſicus clementiſſime conſtitutus, mox præſidii ibidem militaris Medicus factus, honorificam poſtea aulici medici dignitatem adeptus ſum. Quum vero terris exceſſiſſet magnus hic Princeps, atque imperium denuo ſuſcepiſſet ſapientiſſimus* FRIDERICUS, *inter ipſa ejus primordia mihi accidit, ut ante hos quadraginta & novem annos Principatus Halberſtadienſis Proto-medicus deſignarer. Longe autem majus erat beneficium, quo gaudebam, cum ad novam ſtudiorum univerſitatem, à Suo nomine vocandam, inque ea urbe, cui natales meos debeo, erigendam primus Medicinæ & Philoſophiæ naturalis Profeſſor* An. cIↃ IↃ CXCIII. *vocarer. Accidebat tum poſt duodecim circiter annos, ut idem* SERENISSIMUS PRINCEPS, *procurante Illuſtriſſimo Comite* de Wartenberg, *me rurſus in locum D. Weiſii, Archiatri haud ita pridem defuncti ſuſpiciendum ſtatueret: qua tamen ſtatione, tum ob valetudinem minus firmam, tum ob alias rationes ſatis urgentes, ſubmiſſe deprecata, Conſiliarii & Medici Aulici dignitate ornabar munificentiſſime. Nihilominus* An. cIↃ IↃCCIX. *quum* REX SERENISSIMUS *graviori decumberet morbo, me ante annum in thermis Carolinis ſibi propius cognitum, celeri, ut aiunt, nuncio in conſilium vocabat, & curatione ex voto peracta jubebat, ut valetudinis tuendæ procurandæque gratia Archiater ordinarius ibi permanerem. Accepi ſummam gratiam; quamvis probe conſcius, admodum lubricas eſſe res aulicas, munerique demanda-*

demandato pro viribus ſatisfacturus, incolumitatem tanti Principis dies noctesque obſervavi quam diligentiſſime; donec triennio inter hæc exacto, munus academicum, quod mihi reſervaveram, ob graves quaſdam cauſſas repetii. Ego vero muſis ſic reſtitutus, redintegratis quaſi viribus ſtrenue enitebar, ut non ſolum ſalubribus doctrinis imbuerem eos, qui ſtudii medici cauſſa huc confluunt: verum etiam lucubrationibus in publicum emiſſis, & in exteris quoque regionibus recuſis, famam haud exiguam induſtriæ meæ reportarem. Non poterant hæc latere MAJESTATEM TUAM, REX ET DOMINE CLEMENTISSIME, *qui inter curas patre patriæ dignas, hanc vel maxime refers, ut illos, qui ſacras doctrinas propagant, quique corporum ſaluti tuendæ idoneos viros formant, probe cognoſcas, cognitosque exornes. Id quum antea ſæpius viſum ſit, maxime tamen ante hos ſex annos eluxit, quo tempore gravi valetudine affectus è caſtris ad Rhenum poſitis revertebaris. Clementiſſime enim ſignificabas, quantum & meæ fidei tribueres, & peritiæ tot annorum uſu acquiſitæ confideres. Annuit Deus conſiliis, & curationem feliciſſimis ornavit ſucceſſibus.* TU *autem, quæ eſt clementia* TUA, *non ſolum ſumma gratia me laudandum remunerandumque ducebas; verum etiam oſtendebas,* TE *percupere, ut perpetuo* TIBI *præſens adeſſem; niſi grandi jam ætati meæ miſſionem ac immunitatem hanc concedendam clementiſſime judicaſſes. Summo ſenectuti meæ præſidio atque ſolatio eſt iſta* CLEMENTISSIMI REGIS *erga me benigniſſima & conſtans voluntas, quam crebris etiam litteris, regia manu ſignatis, confirmatam multos per annos expertus ſum. Huic itaque otio, quod per* TE *mihi factum eſt, debetur hæc omnium, quæ diverſis vitæ temporibus elaboravi, ſcriptorum in unum faſcem collectio, cui* AUGUSTUM NOMEN TUUM *hac etiam juſta cauſſa præſcribendum putavi, ut in omnibus Europæ locis, ad quæ hæc volu-*

 mina

mina perventura ſunt; videant prædicentque homines FRIDERICI GUILLELMI *incredibile ſtudium viros in arte medica peritos æſtimandi, diſtinguendi, &, quod maximum eſt, præclare efficiendi, ut, remota omni empiria, res medicæ & chirurgicæ in provinciis* SUO *ſceptro ſubjectis floreant, vireant, & nova quotidie incrementa accipiant. Effectum hoc maxime eſt ſingulari iſta providentia* TUA, *qua non ſolum collegium, quod Berolini floret, anatomico-chirurgicum largis inſtruxiſti privilegiis; ibidemque olim fundatam ſcientiarum ſocietatem bibliotheca ſatis numeroſa ſplendidoque rerum naturalium apparatu donaſti; ſed etiam ſingulis prope annis homines quoſdam idoneos liberalitate* TUA *clementer adjutos, ad cultiſſimas gentes peregrinatum amandaſti, ut ſi quid in anatomiæ, chirurgiæ & hiſtoriæ medicæ ſtudio perfectius invenirent, id omne ſollicita diligentia domum referrent. Neque minus ſilentio prætereundum, ſed ad omnis poſteritatis memoriam propagandum eſt, quam impenſe bonarum artium & litterarum ſtudiis faveat* CELSISSIMUS *omniſque generis virtutum & ſcientiarum decoribus ornatiſſimus* PRINCEPS HERES, *à cujus imperio univerſa res publica & litteraria ſibi olim promittit pulcherrima. Eodem certe jure* SERENISSIMÆ NOSTRÆ REGINÆ *incredibilis erga eruditos, maximeque medicos amor, ejuſdemque eximium artium curioſarum, atque experimentorum tam phyſicorum, quam chymicorum ſtudium prædicandum eſt: quandoquidem cum cæteris ſapientiæ partibus illam præcipue æſtimat, unde pleniorem naturæ cognitionem nanciſcimur. Pulcherrima minerarum ex toto orbe ſpecimina, lapides pretioſiſſimos, ut & herbarum florumque collectiones elegantiſſimas lectiſſimæ* SUÆ *bibliothecæ, in quam & mea ſcripta meamque imaginem inter viros clariſſimos repoſitam ſuſcipere dignata eſt, adjecit; atque de his omnibus tam perite diſſerit, ut apertum ſit, hæc non eſſe repoſita, ut otioſa quieſcant, ſed ut plane perſpicerentur, ſubinde probeque conſiderata fuiſſe.*

Supereſt,

EPISTOLA.

Supereſt, ut, REX POTENTISSIME, TE *ſupplex rogem, velis pietatem hanc meam clementiſſime admittere, nec adſpernari munus* TIBI *debitiſſimum* TUIS *Divorumque* AVI *ac* PARENTIS TUORUM *beneficiis productum, auctum & ad maturitatem provectum. Equidem dum vivam non deſinam piis apud Deum precibus* TUAM *incolumitatem* SERENISSIMÆQUE DOMUS REGIÆ *perpetuitatem efflagitare, eroque ad ultimum halitum*

SERENISSIME AC POTENTISSIME REX
REX ET DOMINE CLEMENTISSIME

REGIÆ MAJESTATIS TUÆ

humillime devotus ſervus
FRIDERICUS HOFFMANNUS.

COMMENTARIUS
DE VITA
FRIDERICI
HOFFMANNI
REGIS PRUSSIÆ CONSILIARII INTIMI,
Archiatrorum & Profeſſorum in Academia Regia Halenſi Senioris &c.

AUCTORE

JOANNE HENRICO SCHULZE

Philoſophiæ ac medicinæ Profeſſore publico.

FLORENTISSIMA & per totum orbem celeberrima Academia Fridericiana, quæ Halæ Magdeburgicæ, auſpiciis FRIDERICI primi Boruſſiæ Regis & Electoris Brandenburgici, An. MDCXCIV. fundata fuit, tam felici incremento caput extulit, ut non ſolum omnes litterarias civitates ſub ejuſdem Regis ſceptro degentes, & jam olim coalitas, brevi tempore ſuperaret, verum etiam vicinarum Academiarum nulli quicquam concederet, ſive famam & merita docentium in iiſdem patrum ſpectes, ſive litteris operantium frequentiam & nobilitatem. Tam læti & ad votum potentiſſimi fundatoris omnino fluentis ſucceſſus cauſam ſi quis quæſierit; ex hominum quidem parte non aliam potiorem facile inveniet, quam quod initio ſtatim provide curatum fuit, ne alii conſtituerentur Profeſſores, niſi nominis celebritatem conſequuti, eaque ætate vigentes, qua & ſtrenuis laboribus ſufficerent, & rerum uſu jam eſſent ſubacti & exercitati. Unde factum eſt, ut tot viris lectiſſimis per omnes, ut vocari ſolent, facultates ſummis viribus ſimul enitentibus, omnique ingenio pro novæ Academiæ gloria contendentibus, nulla ſive divinarum ſive humanarum rerum ſcientia fuerit, quam non nova luce colluſtrarent, adeo, ut mox in ſui admirationem plurimos raperent, nec paucos ad æmulum ſtudium provocarent.

Eluxit quam maxime inter hæc ſidera doctrinæ elegantis copia & varietate ornatiſſimus, ſplendidorum munerum meritorumque decoribus illuſtris & variis ingenii monumentis artiſque feliciſſimis operibus inclytus vir, Dominus FRIDERICUS HOFFMANNUS, Comes Palatinus Cæſareus, Regiæ Majeſtati Boruſſicæ à Conſiliis ſanctioribus & valetudinis tutela, doctrinæ naturalis & medicæ primus in Academia Fridericiana Profeſſor & primarius, omniumque, qui in ea publice docent, Senior, academiæ Cæſareæ Naturæ Curioſorum ut & Petropolitanæ ac Regiarum ſocietatum Britannicæ ac Boruſſicæ Socius, Patronus ac Præceptor meus per-

petuo obſequio ob plurima beneficia colendus; Cujus vitam tanto majore fiducia litteris mandare adgredior, quod longa ac diuturna ejus conſuetudine uſus, nullaque rerum ad illum pertinentium notitia deſtitutus, tum Commentarii de vita HOFFMANNI, quem ipſe compoſuit accuratiſſime, particeps factus, certiora omnino allaturus eſſe videar, quam ab aliis exſpectari poſſint. His itaque præſidiis inſtructo & diligenter uſo haud metuendum videtur, ne mediocre hoc ab omnique ornatu vacuum ſcribendi genus minus gratum atque poſteritati demerendæ inidoneum exiſtimetur.

Videor autem mihi in laudatiſſimos HOFFMANNI noſtri majores inquirendo familiam vere Aſclepiadeam intueri. Quantum enim per duo admodum ſæcula reſpicienti patet, Medici aut Pharmacopœi ſunt, quibus ſuam debet originem. Atque ut à materna ſtirpe initium faciam, indicandus eſt Vir præſtantiſſimus *Wolfgangus Holtzvvirth* ex familia nobiliſſima & conſulari apud nos ortus, qui artis pharmaceuticæ ſtudioſus illo tempore *Witteberga* verſabatur, quo *Valerius Cordus* magna ſui nominis gloria *Dioſcoridem* ibi explicabat. Tantopere autem *Cordi* doctrina capiebatur *Holzvvirthius*, ut *Witteberga* diſcedentem eum Romam uſque proſequeretur, atque indivulſus comes & ſocius cIↄIↄ XLIV. eidem immatura morte obeunti adſiſteret. Quum biennium Romæ exegiſſet, ſtimulabat ipſum plura luſtrandi & ſimplices medicinas in patriis locis requirendi deſiderium, quaſi hereditate à *Cordo* præceptore acceptum ut *Venetiis* navem conſcenderet & *Hierosolymam* uſque pergeret. Ex longinqua peregrinatione redux *Wolfgangus* noſter cIↄ Iↄ LIV. Viri magnifici & conſultiſſimi *Melchioris Klingii* Archiepiſcopatus *Magdeburgici* Cancellarii filiam *Catharinam* uxorem duxit, & ex hac ſuſcepit filiam *Eliſabetham.*

Hanc vero *Eliſabetham Holzvvirthiam* conjugem cIↄ Iↄ LXXIX. duxit LAURENTIUS HOFFMANNUS, ex celeberrima Epiſcopatus *Bambergenſis* metropoli ortus, Lipſiæ autem artem pharmaceuticam edoctus. Hic FRIDERICI noſtri proavus, atque HOFFMANNORUM *Halenſium*, quotquot cognatione noſtrum tangunt, ſator fuit. Ex progenie hujus Laurentii maxime notari merentur duo filii *Laurentius* & *Andreas*; quorum *ille*, *Jo. Georgii* Electoris Saxoniæ Archiater, eximium & immortale nomen inter præcipuos Germaniæ Medicos conſequutus nobilitatis inſignia, tribuente divo *Ferdinando II.* Romanorum Imperatore, familiæ *Hoffmannianæ* intulit, & ingenii etiam præclara monumenta reliquit: *hic* autem pharmaceuticæ rei conſecratus in hac urbe manſit & ex *Gertrude*, *Friderici Seyferti*, ædilis & camerarii *Halenſis* filia, progenuit FRIDERICUM HOFFMANNUM, qui *Friderici* noſtri parens factus eſt.

Poſtulat hic maxime locus honorificam commemorationem *Balthaſaris Brunneri*, Viri inter ſui temporis Medicos celeberrimi & de *Hoffmanniana* familia meritiſſimi facere. Erat is *Halæ* natus, patre Laurentio, cive & ſenatore, qui originem duxerat ex Briga Sileſiorum urbe & quondam ſede Ducali. Commendatiſſimus autem erat hic *Balthaſar* magno trium imperatorum Archiatro *Jo. Cratoni à Kraftheim*, in cujus ædibus aliquanto tempore vixit filii loco habitus. Non minus carus erat *Georgio Laureæ* Electorum & Marchionum Brandenburgicorum Archiatro, cujus filiam uxorem ducebat. Quum vero illam immatura morte amiſiſſet, ſecundis nuptiis ſibi adjungebat *Laurentii Hoffmanni* viduam *Eliſabetham Holzvvirthiam*, ejuſque liberis *Hoffmannianis* ſumma benevolentia fovendis & educandis operam ita impendit, ut non in vitrici manus eos incidiſſe, ſed amantiſſimum patrem in eo habere intelligeretur. Deſpondebat hic unicam filiam ex priori uxore ſuſceptam, privigno *Laurentio*, quem ad optimas ſcientias & medicinæ penetralia deduxerat, eundemque commendatione ſua potiſſimum juverat. Gratus hoc beneficium prædicat *Laurentius* in præfatione, quam amantiſſimi vitrici ſocerique conſiliis præfixit, quum apud nos cIↄ Iↄ CXVII. primum ederentur. Eadem enim non ita pridem apud *Batavos*, procurante *Hermanno Boerhaavio* recuſa eſſe publice notum eſſe debet.

Tranſimus ad FRIDERICUM HOFFMANNUM, *Andreæ* filium, qui cIↄ Iↄ CXXVI. apud nos natus & litteris probe tinctus, medicinæ autem ſcientia *Jenæ* ac *Wittebergæ* imbutus tantam crebro & felici artis exercitio famam conſequutus eſt, ut *Auguſti Saxoniæ* Ducis & Archiepiſcopatus Magdeburgici adminiſtratoris, Archiatri munus conſequeretur. Nomen etiam illuſtre in republica litteraria ſcriptis immortalibus conſequutus eſt, quæ inter maxime celebrantur *Methodus medendi* & *Clavis Schrœderiana.* Hic in matrimonio habebat *Annam Mariam* ex antiqua & nobili *Knorriorum* gente ortam, *Friderici Knorrii*, patricii & ſenatoris filiam, proxima adfinitate junctam Medico & Chymico clariſſimo *Matth. Unzero*; cujus gener fuit itidem celebris

bris *Andreas Nietnerus*, Ducis Saxoniæ & Adminiſtratoris Magdeburgici Archiepiſcopatus archiater; Ex hac inter complures liberos ſuſcepit M. D. C L X. a. d. XIX. Februarii FRIDERICUM noſtrum, qui non ſolum omnes ex iiſdem parentibus natos, verum etiam ejuſdem familiæ majores, quantumvis laudatiſſimos, ut eruditionis & meritorum magnitudine ac dignitatum ſplendore, ita etiam longævitate, divino quidem munere, longiſſime ſuperavit.

Primam ejus ætatem ad chriſtianam pietatem & litterarum rudimenta, quantum ſeſe explicantes animi vires capere poterant, pii parentes formarunt, eidemque tam neceſſario negotio idoneos homines in ſubſidium adhibuerunt. Quum hæc inter ætatis decimum tertium attigiſſet annum, publico urbis gymnaſio, tunc frequentia auditorum & docentium celebritate florentiſſimo, tradebatur. Inter cæteros eminebat M. *Prætorii* neque minus M. *Drechſl.ri* fidelis induſtria & ſingularis nec omnibus conceſſa facilitas, qua teneris adoleſcentulorum animis ea inſtillare præcepta noverant, quibus ad altiores diſciplinas cum fructu percipiendas præparari debent. Atque horum imprimis virorum fideli inſtitutione per quatuor annos gaviſus, præter pure ornateque loquendi & ſcribendi exercitia, per omnes etiam philoſophiæ partes deductus & mathematicis inſuper diſciplinis large imbutus fuit. Memini ipſum ſæpe auditoribus ſuis, ſæpius filiis, iiſque quos filiorum loco præter cæteros amabat, commemorare, nihil magis præclare ſibi profuiſſe, quam quod mature ad numerorum doctrinam & mathematicas res tractandas deductus fuerit. Ita enim ſeſe adſueviſſe clarorum & perſpicuorum conceptuum deſiderio, & ex cognitis certiſque principiis obſcuriora & incognita eliciendi demonſtrandique methodo, ut deinceps, tam diſcendo quam docendo occupatus, non niſi quæ clara & perſpicua ſunt, vel ipſemet amplecteretur, vel aliis proponere amaret. Solebat in hanc rem commemorare HIPPOCRATIS ad *Theſſalum* filium epiſtolam, quæ hujuſmodi ſtudiorum in omni vita multiplicem fructum impenſe laudat, medicinæ vero cupido eadem ſeorſim commendat. Et ingenium omnino tale nactus erat noſter, ut iſtiuſmodi diſciplinis, quæ certis concluſionibus innituntur & connexæ ſunt, præcipue delectaretur: minime vero ferretur ad illa, quæ imaginationis & memoriæ ingentem vim & nativam promtitudinem poſcunt, ut ſunt poëtica facultas aut muſica, item oratoria atque ampliſſima ſtirpium cognitio; quibus quidem juſtum pretium ſtatuit, ipſe autem ſeverioribus iſtis, quæ judicium & meditationem requirunt, animum à primis annis, & per omnem deinceps vitam impendit.

Hæc inter domi ipſum ab otio illiberali ſatis revocabat indulgentiſſimi parentis ſemper occupatiſſima ad aliis inſerviendum induſtria. Nam quum continuo illi adhærerent medicinæ ſtudioſi, quibus per omnes artis ſalutaris partes inſtituendis operam dabat; creberrime noſter doctiſſimo parenti adſtabat, quoties vel anatomicis vel chemicis demonſtrationibus occupabatur. Sicque vere illum reportabat fructum, quem iſti priſcorum Aſclepiadarum filii, qui cum patribus, artis opera, eoque pertinentia progymnaſmata, exercentibus continuo verſantes, ipſi propemodum non ſentientes proficiebant, tamque profunde animis viſa, audita propriiſque manibus tractata immittebant, ut facilius fuiſſet elementa litterarum oblivioni tradere, quam ex animo hæc dimittere, quibus à teneris unguiculis adſueverant.

Tam felici ſucceſſu, gradibuſque citatis ad metam ſtudiorum decurrentem adoleſcentem acerba clades *Hoffmannianam* domum MDCLXXV. adfligens graviter percullit. Dei enim nutu fiebat, ut intra triduum uterque parens & filia natu maxima, epidemio morbo, qui veris initio tunc ſæviebat, abriperentur. Non poſſum quin hoc loco commemorem, quod ex ore excellentiſſimi viri ſæpe me audire cum ſumma jucunditate nec minori fructu meo, memini. Nam ut ſæpe ſolebat vel liberis vel familiaribus amicis recenſere, quæ ſibi adverſa olim viſa, ad felicitatem tamen veram promovendam potentiſſima, divinitus evenerint; & non minus ex ſobria philoſophia quam pietatis chriſtianæ intimis doctrinis de fructu ex adverſis capiendo graviter diſſerere: ita hujus quoque caſus non aliter meminiſſe ſolebat, quam ut divinæ providentiæ gratias ageret, quæ hæc in maximam utilitatem ſibi & ſuis evenire juſſiſſet. Deceſſerant optimi parentes, quo tempore lubrica ætas natorum maxime indigebat parentum conſiliis, monitis & multis ad vitam commodam ſubſidiis, ab illorum pietate & indulgentia exſpectandis. Deceſſerant non ampliſſimo patrimonio relicto, & hujus non exiguam partem flammæ conſumſerant. Sed orba parentibus adoleſcentia ad Deo conſtantius fidendum, ad preces ardentius fundendum, ad virtutes amandas & honeſta ſtudia impenſius colenda impulit, & loco faſtus, quem feliciſſime vivere adſueti vix effugiunt, veram modeſtiam & inſerviendi promtum ho-

neſtumque ſtudium inſpiravit, quibus virtutibus effectum eſt, ut ſatis mediocres opes, divino adſpirante favore, ſufficerent ad illud in vita conſequendum, ut nemo illorum, quos tam gravis calamitas ſimul cum noſtro perculerat, non abunde haberet, unde vitam honeſte & cum decore toleraret. Quin nec ſtudia, quibus ſe noſter conſecraverat, detrimenti quicquam inde cepiſſe idem probe accurateque oſtendit. Nam quum mature guſtum medicinæ beatus parens præbuiſſet, verendum erat, ne ſe his, quæ huic diſciplinæ domeſtica & propria ſunt, nimis cito immergeret, eorumque dulcedine captus ſegnius aut minori ſaltem ardore ea tractaret, ſine quibus hæc, quæ ad ſublimiores ſcientias pertinent, nec bene digeri nec communicari cum aliis poſſunt.

Manſit autem gymnaſii patrii alumnus uſque ad finem An. MDCLXXVIII. quo editis ſpeciminibus eruditionis ſuæ per diſputationem *de Mundo*, præſide laudato *Prætorio* defenſam & ſolennem orationem publice eidem vale dixit, & cum patronis ac neceſſariis amicis de ratione ſtudiorum alibi locorum ineunda earumque ſede eligenda deliberavit. Amor artis ſalutaris, *Hoffmannianæ* domui quaſi gentilitius, ſemper animum noſtri tenuerat; ejus autem celeberrimus Profeſſor *Georg. Wolfgangus Wedelius* in inclyta *Jenenſi* academia tunc unus omnium maxime florebat: quare omnium conſilio hæc ipſi ſchola Aſclepiadei dogmatis eligebatur.

Quemadmodum mature cognoverat, Medico futuro maxime idoneas eſſe diſciplinas mathematicas & philoſophiæ naturalis aſſiduum ſtudium: ita inprimis curæ cordique habebat, ut in hiſce magis confirmatus medicinæ operam felicius navaret. Nec deerant tam honeſto amori, qui abunde ſatisfacerent, celeberrimi tunc doctores *Erhardus Weigelius*; ille *Archimedes Jenenſium* & *Jo. Andr. Schmidius*, theologus poſtea *Helmſtadienſis* & Abbas *Mariævalkenſis*, quorum doctrinis ſe plurimum debere gratus ſæpe celebravit. Ad medicinæ autem doctrinas recte percipiendas præter cæteros utebatur jam laudato *Wedelio* præceptore: plurimum tamen ab aſſidua meditatione & frequenti bonorum medicinæ auctorum lectione exſpectabat. Sub hoc præſide in cathedra ſtabat An. MDCLXXIX. & de *Menſtruo ventriculi* diſputabat.

Quum annuum tempus Jenæ tranſegiſſet omnibuſque commilitonibus induſtriam ſuam comprobaſſet; rogabant ipſum non pauci amicorum ſuorum, ut ſe participes redderet domeſticarum exercitationum, quibus chemiam aſſidue colebat. Horum itaque in gratiam, & ut ipſemet docendo magis confirmaretur; hunc laborem minime ſubterfugiendum duxit. Neque parum iſto ſe ſtudio tam illis, quam ſibi, profuiſſe ſenſit. Enimvero major erat cupiditas per chemiam ſperanda Medico doctrinæ emolumenta conſequendi, quam ut retinere ſe ipſum poſſet, quo minus ardenti deſiderio quovis modo ſatisfaceret. Florebat tunc artis hujus ſingulari laude *Caſpar Cramerus* Medicinæ in vicina *Erfordienſi* Academia Profeſſor longe celeberrimus, ad quem anno cIↄ Iↄ clxxx. ineunte proficiſcebatur, ſeque omni officiorum genere in amicitiam tanti viri inſinuabat. Multum ipſi profuerunt prælectiones chemicæ, quibus aſſiduo ſtudio intererat: ſed longe plus emolumenti ex domeſtica converſatione & quotidianis colloquiis ejuſdem Medici percipiebat. In hoc ſeceſſu elaborabat ad dogmata potiſſimum Helmontiana quæ tunc in ſcholis medicis regnabant, quibuſque luce phyſicæ doctrinæ plenius colluſtratus nuncium remiſit, diſſertationem de *Autochiria*, quam circa finem anni Jenam reverſus illuſtri *Wedelio* legendam & percenſendam offerebat, ut, ſi luce digna eſſet, ſub ejus præſidio publice ventilaretur.

Enimvero tantopere commentatio hæc celeberrimo viro placebat ut *noſtro* aperte declararet, tam egregium ſpecimen majori præmio dignum ſe exiſtimare. Ne vero ambiguum eſſet, quorſum hæc tenderent; ſuadebat *noſtro*, ut ſe illis viris adjungeret, qui tum honores doctorales ab Ordine medico petierant & propediem reportaturi erant. *Noſter* vero ſine conſilio & auctoritate illorum, quos patrum loco venerabatur, tantam rem minime adgredi auſus, quum id excellentiſſimo *Wedelio* declaraſſet, ab ipſo tunc Decano facile impetravit locupletiſſimum teſtimonium, quod tutoribus & proximis agnatis vel affinibus exhiberet. Quo viſo illi facile aſſenſerunt, ut oblatos honores ambiret. His auſpiciis examina legibus præſcripta ſubiit, & cum omnium calculos promeruiſſet, An. cIↄ Iↄ clxxxi. ultimo Januarii die de *Autochiria*, applaudentibus omnibus, diſputavit. Hoc facto a. d. V. Februarii, quum nondum vigeſimum primum ætatis annum attigiſſet, doctorales in medecina honores, brabeuta & præcone toties dicto *Wedelio*, reportavit.

Enimvero *noſtro* minime illa mens erat, quæ in pluribus conſpicitur, qui publico eruditionis teſtimonio acquieſcentes, non tam amplificandæ ac ulterius comprobandæ doctrinæ ſtudent, quam emolumentis cito reportandis inhiant. Vix doctorem è

cathedra

cathedra *Wedelius noſtrum* dimiſerat, quum jam flagraret cupiditate, maxime quidem laudabili, omnibus comprobandi quam eſſet docendo, cathedræque per ſe tuendæ idoneus: Periculum itaque virium ſequenti Maio tanto cum ſucceſſu fecit, ut diſputatio, quam primam ſuis auſpiciis habuit, de *cinnabari antimonii*, mox diverſis formis recuſa prodiret, quum admirabilis & profunda chemiæ, quam pandebat, doctrina lectores ubicunque alliceret. Eſt enim *Lugduni Batavorum* procurante celeberrimo *Paulo Hermanno* cIɔ Iɔ CLXXXV. 12. edita, & Francofurti ad Mœnum cIɔ Iɔ CLXXXIX. 8.

Quantopere jam confiderent novi doctoris *noſtri* dexteritati ac peritiæ juvenes academici, mox elucebat, quum prælectiones in chemiam & alias univerſæ medicinæ partes inſtitueret. Majori enim numero & notabiliori ardore ad ſcholas *ejus* confluebant auditores, quam ut æquo animo ferre poſſe viderentur illi, quibus ordinarium docendi munus demandatum erat. Annuum itaque tempus, & quod excurrit utilitati artis cupidorum Jenæ impendit, hocque ad finem tendente de *morbo convulſivo ex viſo ſpectro* novam diſputationem publice propoſuit.

Hoc facto Jenam tantiſper relinquere ſtatuit, ut crebrius repetitæ invitationi generoſiſſimi & perilluſtris Viri Domini *Joach. Martin. Unverſaerth*, Sereniſſimi Electoris *Brandenburgici* Conſiliarii & Principatus *Mindenſis* Cancellarii, affinis ſui dilectiſſimi, ſatisfaceret, jamque vacillanti valetudini ſuæ hac peregrinatione conſuleret. Evenerat enim ipſi, quod omnibus ſolet, qui intentius naturæ contemplationi & indagationi ſeſe dedunt, ut corporum ſuorum robora inquieta cogitatione nocturnaque vigilia minuant: jamque hypochondriaci morbi rudimenta non obſcure ſentiebat, & cur pulmonibus ſuis à phthiſi metueret, haud adeo læta percipiebat præſagia. Quum Mindam perveniſſet, non ſolum ipſa itineris jucunditate admodum erectas & refocillatas vires mirabatur, verum etiam in honoratiſſimi affinis dilectiſſimæque ſororis domo ita omnia ad votum ſuum comparata deprehendebat, ut reditum ſuum ad *Jenenſes* muſas, longius, quam initio ſtatuerat, differre non dubitaret. Sed quum mox intelligeret, quam planam ſibi tanti viri domus viam ad amicitiam ſummorum in illa provincia Virorum panderet; divinoque beneficio contingeret, ut pluribus gravi morbo decumbentibus medicas manus ſingulari dexteritate nec minori felicitate admoveret; amantiſſimæque domus preces propriæque ſalutis rationes liquidiſſimæ accederent; ſtatuit tandem Mindæ potius benevolentia præcipuorum Virorum frui ac florere, quam ſe denuo invidiæ fluctibus ac valetudinis periculo *Jenæ* exponere. Sæpius memini me ex ore ipſius audire, quod admodum jam male afflicto corpore Jena digreſſus, itinerum ac vitæ magis activæ utilitatem tum primum recte cognoverit, quum à ſedentaria vita ſemet ſubtraxiſſet. Atque ab eo tempore uſque in ſenectutem id maxime tenuit, ut quantum fieri poſſet à ſedendo ſibi caveret. Quoties itaque aliquid meditabatur, deambulabat: quæ autem ſcribenda erant, inter ambulandum dictabat. Habebat etiam complures ſemper, quibus dictabat calamo excipienda, vel deſcribenda dabat, quæ recenſuerat. Ita vero agendo & ſibi proderat, valetudinem tuendo; & illis, qui, dum ipſi à manu erant, rerum utiliſſimarum ampla cognitione vix ſentientes imbuebantur, & ad medicam prudentiam deducebantur.

Biennium hic lætus & felix exegerat, ubi animum cupido inceſſit, exteras etiam regiones adeundi. Primum itaque ad *Batavos* excurrit, ibique præcipuas & florentiſſimas civitates ordine luſtravit, neminemque, cui ab arte & eruditione nomen paratum erat, inſalutatum reliquit. Sed præcipue benevolentia celeberrimi Botanici, *Pauli Hermanni*, Profeſſoris Lugdunenſis, patria *Halenſis* delectabatur, qui hunc civem ſuum non ſolum peramanter hoſpitio excipiebat, verum etiam quovis officiorum genere demereri non deſiſtebat. Navem deinde conſcendit, & menſe Julio in *Britanniam* trajecit, ubi per aliquot menſes *Londini* & *Oxonii* exactos quicquid in phyſicis, anatomicis, chemicis vel mechanicis curioſum & utile obvenit, avide conſideravit, & ex clariſſimorum virorum conſuetudine fructum non mediocrem percepit. Sæpius tunc familiariter cum illuſtri Domino *Roberto Boyle* verſatus fuit, qui non obſcure ſignificavit, ſe virtuti & eruditioni *noſtri* magnum pretium ſtatuere, quum ultro ſæpe ad ſe accerſeret, & de rebus chemicis ac phyſicis longum colloquium inſtitueret. Sed & *Slarii*, *Crellii* aliorumque artis ſalutaris antiſtitum amorem & benevolentiam ſibi comparavit. Tam optato hujus itineris ſucceſſu lætus Novembri menſe Mindam revertebatur; priſtinoque more ſe ægrotantium languoribus depellendis indulgebat.

Sequenti anno cIɔ Iɔ CLXXXV. præſidio militari, quod apud *Mindenſes* collocatum erat, cuique generoſiſſimus & admodum ſtrenuus Vir, Dominus *de Zieten* cum imperio

 præerat,

præerat, Medicus dabatur, & præter honeſtum ſalarium multum benevolentiæ tam à ſummo harum copiarum ductore, quam à centurionibus & reliquis cohortium præfectis ſemper experiebatur, quoties cum ipſis aliquid eſſet negotii. Non hic ſubſiſtebat HOFFMANNI noſtri felicitas, ſed dexteritatem artis quotidiano uſu auctam pari paſſu inſequebatur. Glorioſiſſimæ enim memoriæ Princeps *Fridericus Wilhelmus* Elector Brandenburgicus, ipſum totius Principatus *Mindenſis* Phyſicum provincialem An. cIↃ IↃ CLXXXVI. conſtituebat, & honorificum Medici aulici titulum adjungebat. Sed & præcipui per illam provinciam & comitatum *Ravenſpergenſem* nobiles ſuæ ſuorumque valetudinis curæ libentius gerendæ ipſum annuis ſtipendiis obligabant. Cumque his ita inſerviret, ut præmonendo, conſulendo, medendo induſtriam conſervandæque valetudinis & vitæ ſtudium omnes intelligerent, nunquam autem ſoſtrum à quoquam ope ſua uſo exigeret, expertus eſt hanc ſibi viam ad commendationem & opes etiam comparandas certiſſimam eſſe, à qua nunquam deinceps tota ſua vita diſceſſit.

Quum itaque ad votum omnia *noſtro* hic fluerent, accidit, ut eodem anno jam ad finem tendente Status Principatus *Halberſtadienſis* ipſum ad ſe invitarent, quo locum provincialis Medici, morte ejus, qui munus id geſſerat, vacuefactum, capeſſeret. Non adſpernandis conditionibus vocabatur, quum præter ordinarium, quo id munus gaudet, ſalarium multi ex præcipuis tam urbis, quam provinciæ, viris annuum ipſi ſtipendium decernerent. Nullus itaque dubitabat invitantibus obſequi. Dum vero abitum in annum ſequentem differt, interea novam excurſionem, comite affine ſuo, Domino *de Unverſaerth* per *Brabantiam* & *Hollandiam* inſtituit. Ineunte igitur vere An. cIↃ IↃ CLXXXVIII. Halberſtadium petiit, incredibili omnium ſtudio exceptus. Artis crebra documenta inter omnes generis homines edebat, tantumque ſibi omnium amorem conciliabat, ut exſpectationi quiſque ſuæ abunde eſſe ſatisfactum fateretur. Eodem tempore ſolidam eruditionem ſuam medico orbi oſtendebat tractatu *de inſufficientia acidi & viſcidi* in lucem edito; quo *Cornelii Bontekoe*, Archiatri *Brandenburgici* & Profeſſoris Medici in Academia *Francofurtenſi* hypotheſes, tunc novitatis eximia gratia florentes, de morborum cauſſis, eoſdemque ſubmovendi rationibus, oppugnavit, & multis tam ex theoria quam praxi rationali deſumtis argumentis ita deſtruxit, ut ex eo evileſcerent, plane ab omnibus exploſæ. Ejus autem ſcripti laudes vel attingere ſupervacuum fuerit, poſtquam doctiſſimi Viri, qui *Acta Eruditorum Lipſiæ* ediderunt, admodum honorifico elogio illud An. cIↃ IↃ CLXXXIX. menſe Julio mactaverunt.

Hornhuſæ, in principatu *Halberſtadienſi*, larga aquarum ſalubrium ſcaturigo tunc prorumpebat; quo loco olim idem contigiſſe, ſed mox defeciſſe, aliqui reminiſcebantur. *Noſter* in aquæ ſcaturientis naturam & vires accuratius tunc inquirebat, & incredibili hominum ægrotantium multitudini, quæ brevi tempore adfluebat, omni opera & ſtudio conſulere annitebatur. Hujus vero laboris fructum hunc habuit, quod tot ægrotos inſpiciendo, & malorum originem inquirendo curationum quoque ſucceſſus obſervando & conſignando, artis peritiam inſigniter augebat, in dieſque pluribus per rectorum conſiliorum optatos ſucceſſus innoteſceret & commendaretur. Exſtat de hoc fonte ſcriptum vernaculo ſermone tunc à *noſtro* editum.

Eodem tempore cœpit animum contrahendo matrimonio adpellere, tamque felicibus auſpiciis hoc negotium adgreſſus eſt, ut nulla re clarius forte intelligatur, quam bene Numen propitium rebus HOFFMANNI noſtri faverit, ſalutique ejus proſpexerit, quam conſiderata matrimonii illius felicitate. Elegit enim, Deo ſic dirigente, & electa jam anno ad finem properante cIↃ IↃ CLXXXIX. potitus eſt, virgine honeſtiſſima, & non minus venuſto corpore, quam animo vera pietate, prudentia & manſuetudine ornatiſſima *Joanna Dorothea* Viti integerrimi, probe docti & artis pharmaceuticæ conſultiſſimi *Andreæ Herſtelle*, Pharmacopœi *Clausthalenſis* & *Zellerfeldenſis* unica filia, fœmina ad exemplum proba & mariti per omnem vitam amantiſſima, cum qua per XLVIII. annos conjunctiſſime vixit. Deo enim viſum fuit honeſtiſſimam matronam An. MDCCXXXVII. mortalium rebus eximere; de quo inferius dicendi locus recurret.

Circa hæc tempora ad exitum felicem deducebantur diu agitata conſilia de Academia in *Halenſi* urbe erigenda; jamque in eo erat, ut per omnes ordines eligerentur ac advocarentur Viri celeberrimi, à quibus exſpectari poterat, fore ut Sereniſſimi Conditoris ſpei ac voluntati ſatisfieret. Aderant jam aliqui celeberrimi Viri, qui omne ſublimium diſciplinarum bonarumque artium genus docendo famam novi *Heliconis* excitabant: jamque diſcendi cupidorum non manipuli, ſed cohortes adfluxerant: erant-

que

que in illa multitudine ſtudioſorum complures ex illuſtriſſimis familiis orti juvenes: prorſus, ut quemadmodum ex vegeto germine præſtantiam ac proceritatem ſtirpis, & ex primitiis fructuum meſſis ubertatem: ita ex primo hoc initio præſentem, quam intuemur, felicitatem novæ Academiæ augurari liceret. His ſeſe FRIDERICUS HOFFMANNUS Medicinæ ac naturalis Doctrinæ Profeſſor primarius à Sereniſſimo Principe conſtitutus An. MDCLXXXXIII. a. d. Mart. in publica cathedra primum oſtendebat, initiumque publici muneris faciebat recitanda oratione de *Atheo ex artificioſiſſima corporis humani fabrica convincendo*: quam typis mox publicis exſcriptam perilluſtri Academiæ Fridericianæ Curatori ac Directori *Dan. Ludolpho de Danckelmann* dedicabat. Ita autem placuit illa eruditis Viris, ut propter illam numero Medicorum theologorum pridem à pluribus adſcriptus ſit & inter præcipuos relatus, qui contra atheos calamum cum fructu effatu digno ſtrinxerunt.

Prima ipſum & præcipua cura diſtinebat, ut de omnibus, quæ ad muneris ſuſcepti rationes pertinebant, provide diſpiceret. Conſcripſit itaque facultatis Medicæ ſtatuta, eademque Sereniſſimo Univerſitatis Conditori confirmanda obtulit: ſigillum etiam facultatis, quali hodie utitur, invenit. Deinceps de collega Medico cogitavit; cumque Dominus D. *Georgius Erneſtus Stahlius*, qui tunc Principi Saxo-Vinarienſi faciebat medicinam, ſcriptis ad ſe litteris veterem amicitiam *Jenæ* cultam renovaret, ſeque ad novam academiam evocari cupere oſtenderet: aulæ ipſum meliori modo commendavit, & collegam ut expetiit, ita impetravit.

Proxima occupatio in uſum præſentium ſtudioſorum dirigebatur, quibus in partes medicinæ omnes intimius deducendis omnem operam navabat, ſcholaſque tam publicas, quam privatas aperiebat. Probabat autem illam medicinæ tam faciendæ quam docendæ rationem, quæ corporis curandi omnium partium ſtructuram ex anatomica autopſia ante omnia exquirit; actionum autem, quas vivæ edunt, cauſſas tam ex motuum æternis legibus, quam rerum, quæ in nos non agere non poſſunt, ut aëris, aquarum, ciborum, medicamentorumque viribus inſitis eruit & indagat, atque ad hoc tam phyſicis, quam chemicis & medico-practicis experimentis utitur. Atque anatomiæ docendæ una cum practica medicina provinciam nactus ejus multiplices *utilitates ad practicum* uſum inculcandi occaſionem crebram habuit; nunquam autem *dimiſit*, ſed luculento Academiæ fructu eas adminiſtravit. Diu enim abdicaverat illa dogmatum genera, vel auctoritati Veterum innixa, vel ex hypotheſi gratis adſumta ratiociniorum intortorum ancipiti nexu, magno autem loquacitatis tractu derivanda.

Quumque non minus ea, quæ vitam & ſanitatem præſtant, quam quæ vel morbos inducunt vel eoſdem expellunt; cujus generis ſunt res externæ in ſcholis dictæ non naturales, ex neceſſitate & certis legibus agant: non poterat utique probare illorum rationes, qui talibus inſuper habitis, aut leviſſime tactis, principium aliquod vitale cogitans & intelligens præcipue reſpiciendum in medicina exiſtimant, & ab illius vel ſapientia vel erroribus omnia conſequi arbitrantur. Graviter potius & creberrime inculcabat, animæ vires in corpus utique magnas eſſe & conſpicuas, verum magis ad lædendum corpus ac variis morbis exponendum eam valere: quod adfectuum exemplo clariſſime cognoſcitur. Quicquid tamen vel mali hinc evenit vel boni, ſemper corporis ſtatui alterando cedit; ut omnino Medicus non poſſit ſucurrere ulla alia parte, quam corporis rationem habendo, inque eo occurrentes motus vel dirigendo vel moderando aut omnino ſopiendo. Urgebat autem præcipue illam medicinæ partem, quæ aëris, ventorum, regionum, aquarum, ciborum, potuum, vitæque generum inſignes vires ad vitam ſanam præſtandam, morboſque avertendos; atque ex horum prava vel conſtitutione vel uſu morborum ortus explicat; deinde vero vias recuperandi valetudinem & confirmandi ex eadem cognitione invenit & deſignat. In ipſa proinde medicina facienda ita pariter comparatus erat, atque auditores ſuos ita formabat, ut non ſperarent à medicamentis ullis curationum optatos ſucceſſus, tanquam illis perpetuæ & abſolutæ vires ineſſent; ſed ab ea corporum, quibus offeruntur, conditione, quæ efficaciæ à medicinis exſertæ vel obſecundando vel reſiſtendo & contra nitendo ad eas medendi vias ducitur, quæ præſenti curandorum ſtatui maxime congruunt & ad ſalutem requiruntur. Hanc cognitionem in Medico vocabat rationem ſive potius judicium univerſæ medicinæ præſidem, cujus beneficio omnium, quæ fieri aut facta eſſe vel ipſi videmus, vel ab aliis conſignata legimus, cauſſas invenimus, facileque cognoſcimus, cur ab eodem medicamento vel auxilii genere hic optimos, alter pravos, alius omnino nullos effectus annotaverit. Ægrotantibus, aut in alicujus morbi initio poſitis, præcipue inculcabat, omnium aut ſaltem plerarumque ægritudinum ſibi quemque cauſſam eſſe; adeoque multum ſane in unoquoque ſitum

eſſe,

eſſe, ut vel immunis à morbis ad conſpicuam ætatem perveniat, vel continuo delinquendo variis morbis obnoxius reddatur, vitæque exitum immaturum ſibi contrahat. Multos itaque multarum medicinarum longo uſu magis indies magiſque corruptos ad emendatiorem valetudinis ſtatum deduxit hujuſmodi conſiliis omninoque paucis & ſelectis medicinis apud tales, qui monitis audientes eſſent, plus effecit, quam antea infinita medicamentorum farrago & varietas potuerat efficere.

Qui medicinam ad naturæ univerſæ rationes ita revocabat optimo ſane naſcentis *Fridericianæ* fato ad phyſicam docendam fuerat admotus. Hujus enim tantopere ad humani generis commoda multiplicia comparatæ doctrinæ ſcholas aperiebat, non mera ratiocinia allatutas aut veterum traditiones repetituras; ſed æque perſpicuis ac jucundis experimentis omnia ſenſibus probaturas. Splendidiſſimum merito dicas primum illud auditorium decem illuſtriſſimos Comites, ſex Barones, complures Nobiles & honeſtos alios auditores complectens. Admirabilis ſane ardor ille commemoratione dignus viſus eſt, quoniam & felicitatem novæ ac nondum ſollenniter dedicatæ Academiæ comprobat & præclaram fiduciam in docentis dexteritate poſitam oſtendit. Nam quum is philoſophiæ eandem partem ſedecim ordine collegiis tractaverit, neque deſiiſſent qui omni molimine applauſum hunc minuere conarentur: ſemper tamen habuit frequens & nobiliſſimis civibus effulgens auditorium & in eo viros jam publicis & honorificis muneribus admotos qui aſſidua præſentia ſua teſtarentur, quantum hujuſmodi ſolidum docendi genus æſtimarent, ipſoque exemplo ſecus ſentientium non ſatis ſincera judicia refutarent.

Quum Sereniſſimus Elector Fridericus III. à ſuo nomine vocandam univerſitatem ipſis Kalendis Juliis inauguraſſet; poſtridie ejus diei *noſter*, præſentibus Electore, aulæ, univerſitatis & urbis Proceribus decem medicinæ Doctores ſolenni ritu creabat. Finitis autem ſolennibus, quum principi diutius Halæ commorari non liceret, iſque abiens clementiſſime juſſiſſet, ut patres academiæ deliberarent, ſi quid ad ſalutem *Fridericianæ* in poſterum tempus ſanciendum exiſtimarent; hi quidem re mature deliberata, duos ex ſuo ordine ad munificentiſſimum ſuum nutritorem miſerunt, qui publica univerſitatis negotia tractarent & conficerent. Delectus autem, cum Illuſtri JCto & Conſiliario Electoris intimo *Samuele Stryckio*, *noſter* eo proficiſcebatur. Atque hi duumviri non minori univerſitatis bono, quam ſua gloria, ex voto perfecerunt, ut privilegia academiæ ampliſſima ſancirentur.

Tertio academiæ natali magiſtratum ejus annuum *noſter* ſuſcipiebat ab Illuſtri JCto *Samuele Stryckio* ad ſe delatum. Vere dici poteſt, neminem forte ex omnibus, qui *Fridericianæ* in perpetuum prodeſſe anniſi ſunt, feliciori ſucceſſu, quam FRIDERICUM HOFFMANNUM, primo hoc academico conſulatu gaviſum fuiſſe. Etenim hic fuit, cui licuit apud Perilluſtres *Ducatus Magdeburgici Proceres* efficere, ut viginti quatuor ſtudioſis liberalem victum præbere annuerent; huicque beneficio mille thaleros in ſingulos annos præbendos adſignarent. Non ſatis hoc beneficio impetrato Academiam ſibi obligaſſe ſeſe exiſtimabat, niſi plures eidem Principi devotas provincias exoraret, ut idem exemplum ſequi vellent. Feliciter res ſuccedebat, quum ad *Principatus Halberſtadienſis* Perilluſtres Status deferret. Nam cum plures ex proceribus patronos ſibi omni obſequio & valetudinis ipſorum prompta felicique cura paraſſet: facile eos exoravit, ut pro duodecim ſtudioſis liberaliter alendis quingentos thaleros decernerent, idque ſuum beneficium perpetuum ſancirent. Ut vero tanto munere ad reipublicæ emolumentum ſuumque verum commodum rectiſſime omnes uterentur: ipſemet tum hoſpitibus bonas leges præſcripſit, tum etiam alumnis; quas à Perilluſtribus patronis ac mæcenatibus confirmatas promulgavit, & ut ab omnibus rite obſervarentur, eo majori ſemper ſtudio quæſivit, quoniam utriuſque Provinciæ proceres ipſum alumnorum ſuorum ephorum legumque cuſtodem conſtituerant.

Nec inter minima hujus magiſtratus referri debet quod *noſter* apud Sereniſſimum Principem nutritorem impetravit, vel ex reditibus cœnobii *Hillerslebienſis* in ducatus *Magdeburgici* boreali limine inter *Haldenslebiam* novam & *Wolmirſtadium* ſiti, quingenti quotannis thaleri Academiæ donarentur, pro collegio elegantioris litteraturæ fundando. Inſtitutum hoc erat, ut in melioris ingenii & ſpectatioris induſtriæ aliquot juvenes quadringenti thaleri quotannis impenderentur, qui ſe, hoc auctoramento inducti, elegantiorum litterarum ſollerti cura officiis ſcolaſticis ardentius præpararent, ut eſſent idonei viri, qui ſcholis præfici aliquando poſſent. Huic tanto conſilio ſuſceptæ rei præficiebatur una cum Venerando Theologo *Joach. Juſto Breithauptio*, ſacrorum *Hillerslebienſium* præpoſito & ſacrarum litterarum Profeſſore Seniore, vir undiquaque celeberrimus *Chriſtoph. Cellarius*, eloquentiæ, antiquitatum & hiſtoriarum

Profeſſor

Profeſſor Publicus, cui pro labore iſto centum thaleri decernebantur.

Qui tanto *Fridericianæ* emolumento primum magiſtratum geſſerat, eundem ordine ad ſe redeuntem ter ſuſcepit, & cum ſumma integritatis laude ſuſtinuit annis hujus ſæculi quinto, decimo octavo, & vigeſimo octavo. Acceſſit autem ultimo non exiguum additamentum oneris, quum Illuſtris quondam JCtus *Nic. Hieron. Gundlingius*, ad quem faſces academici delati fuerant, longo ſatis tempore graviter decumberet, tandemque morte aufferretur, vix dimidia temporis legitimi parte abſoluta: quo fiebat, ut & languentem ſublevare oporteret, & derelictum tandem magiſtratum reſumere.

Satis hinc facile intelligitur, quam multum pro publico *Fridericianæ* bono *Hoffmannus* laboraverit. Sed non ſolum domi nulla in parte defuit ejus commodis promovendis; verum etiam peregre miſſus ejus nomine dignitatem illius decore ſuſtinuit. Nam poſt illam legationem, quam privilegiorum impetrandorum & amplificandorum cauſſa ſuſcepiſſe eum diximus, iterum *Berolinum* adiit, ut ſollennibus exſequiis, quæ reginæ An. cIↃ IↃ CCV. memorabili pompa peragebantur, intereſſet: eodemque anno *Francofurtum ad Viadrum* mittebatur, ut illi Academiæ, ſæcularia gaudia celebranti, noſtræ nomine gratularetur.

Quam celebre HOFFMANNI noſtri nomen etiam primis academici muneris annis per omnem *Germaniam* fuerit, ex multis licet cognoſcere. Nam non ſolum illuſtris *Academiæ Cæſareæ Naturæ Curioſorum* Præſes, *Lucas Schrœkius* eum ad Societatem honorifice & ſponte invitavit, quantumque ejus in anatomicis, phyſicis & chemicis indagationibus induſtriam æſtimaret, *Democriti* nomine impoſito teſtatus eſt; verum etiam Perilluſtris Leibnitius eundem inter primos Regiæ *Scientiarum ſocietatis*, quæ *Berolini* ineunte hoc ſæculo fundabatur, ſodales adſcribebat. Excitavit hoc *noſtrum* ad obſervationes barometrico-meteorologicas adornandas, quarum non nudas conſignationes, ſed ad uſum applicatas & in ætiologiam epidemiæ conſtitutionis converſas condere ephemerides cogitabat. Exſtat hujus operæ ſpecimen, omnem annum cIↃ IↃ CC. complexum: cui præmiſſæ ſunt curioſæ meditationes phyſicæ de ventorum cauſſis eorundemque viribus & operationibus tam in hominum corpora, quam in barometra. cIↃ IↃ CCXIX. in celeberrimam regiam Scientiarum Societatem Britannicam receptus, cui dein obſervationes ſuas phyſico-chymicas inſcripſit. Poſtea ſub auſpiciis *Societatis Scientiarum Ruſſicæ* per *Blumentroſtium* Archiatrum, genuinum ipſius diſcipulum, ſodalis electus & per diploma tranſmiſſum, renovata illa Societate, cIↃ IↃ CCXXXV. Kalend. Junii ſub Præſidio Illuſtriſſimi Miniſtri & Camerarii *de Korff*, pro membro honorario una cum Celeberrimi nominis in Anglia Medico Domino *Sloane* in claſſe phyſico-medica eſt declaratus.

Hic quoque ampliſſimus ſane dicendi locus eſſet, ſi ex diurnorum libris exhibendi eſſent, quibus ægrotantibus opi & auxilio venerit. Neque tamen poſſum quin aliquot ex maxime eminentibus & præcipuo loco poſitis attingam. Eminentiſſimus Elector *Moguntinus Lotharius Franciſcus* ex primis erat, qui *noſtrum* valetudinis tuendæ cauſſa ad ſe evocaverunt. Ad hunc ſapientiſſimum Principem An. cIↃ IↃ CCII. profectus, in aula ejus aliquamdiu retinebatur ejuſdem precibus; quippe cupiebat omnino, ut coram intuendo omne vitæ ejus genus, quæ vires corporis ejus eſſent, quæque proprietates, cognoſceret, ut tanto commodius rectis conſiliis & auxiliis ſuccurreret. Quantam in ejus fide & dexteritate fiduciam poneret tantus Princeps, non ſolum tunc oſtendit, verum etiam omni deinceps tempore. Non enim ſolum de ſuæ valetudinis ſtatu ſæpe ad ipſum clementiſſime ſcripſit; verum etiam conſilium ejus in difficilioribus caſibus ad forenſem medicinam pertinentibus, ſua manu exaratis litteris, identidem requiſivit. Eodem itinere ad aulas Celſiſſimorum Landgrafiorum tam *Haſſo-Darmſtadienſis*, quam *Caſſellani* invitabatur, ut in rebus ad valetudinem Principum pertinentibus conſilia ſuppeditaret. Atque ſæpius deinceps ab aula *Caſſelana* litteras accepit, quibus vel ad curationem advocabatur, vel in medium conſulere jubebatur.

Circa idem tempus *Cizam* revocabatur à Celſiſſima Principe *Maria Amalia* Potentiſſimi Regis Boruſſiæ FRIDERICI I. Sorore, *Mauricio Wilhelmo* Duci Saxo-Cizenſi nupta: cujus gratia tantum florebat HOFFMANNUS, ut per plurimos deinceps annos ſæpius vocaretur, nunquam non clementer habitus & honorifice dimiſſus.

Neque defuerunt magni Principes, qui ipſum in ſuas terras invitarent, & ſplendida ſatis munera offerrent. Sic factum à morte Celeberrimi *Meibomii* ſcimus, ut in Academiam *Juliam* ipſum pertrahere niterentur, quorum eſt de talibus negotiis deliberare. Neque minus ab aula *Guelpherbitana* in locum defuncti Behrenſii Archiater deſiderabatur. Omnium autem maxime ſerio & multum requirebatur, ut in Caſſellana aula Archiatri munus capeſſeret. Enimvero omnibus ſe modeſte excuſabat *noſter*, cui patriæ inſervire pulcherrimum videbatur; aulæ autem ſervitiis ſe mancipare non ſolum

moleſtum, ſed cum periculo etiam multo conjunctum videbatur. Et ſane plus gratiæ eſt magno & celebri Medico, qui ad magnates vocatus venit & peracto negotio abit, quam qui ſemel adſtrictus cum empiricis omnis generis luctari, adverſus invidiam autem, calumniam & faſtum aulicorum perpetuas excubias agere debet, prorſuſque ſæpe cum gemitu ſub magno ſtrepitu boni viri officium exercere.

Anno cIↄ Iↄccıı. *Weiſio* juniore Regis Boruſſiæ Archiatro mortuo, nomine regis, qui tunc temporis Magdeburgi degebat, noſtro *Hoffmanno* ab Illuſtriſſimo Camerario Comite *de Wartemberg* ſplendida hæc ſparta fuit oblata, ſed ipſe humillime ob prætextam infirmi corporis valetudinem ſummam hanc clementiam deprecatus eſt; brevi vero tempore diplomate regio in numerum Conſiliariorum & Archiatrorum eſt receptus, & vacuefactum Archiatri munus *Gundelsheimerus* ex Gallia redux obtinuit.

Anno hujus ſæculi IV. rogabant ipſum aliqui aulæ *Berolinenſis* primarii miniſtri, quibus auctor fuerat, ut thermarum *Bohemiæ* Carolinarum uſum experirentur, ſecum ut iter iſtud inſtituerét, fontiſque hujus aquis recte utendi modos edoceret. Hac occaſione ita utebatur, ut naturam & vires admirabilis hujus ſcaturiginis ad examen accuratius revocaret. Quicquid igitur per complura experimenta tunc cognoverat, id omne cum publico communicabat, ſcripta eleganti diſſertatione de *Thermis Carolinis*, quæ ſæpius typis renovata, & in vernaculum etiam ſermonem tranſlata legitur, cum pluribus aliis, quæ ad fontes ſoterios pertinentia deinceps obſervavit & in uſus publicos convertit. Sæpius enim poſthæc eaſdem Bohemiæ ſalubres aquas adiit, hortantibus ipſum Principibus aut aliis illuſtribus ægrotis, quibus ſpem emendandæ valetudinis ab hac medicina divinitus conceſſa fecerat. Factum hinc fuit, ut HOFFMANNUS magis magiſque indies innoteſceret: quum ſingulis annis magna ægrotantium multitudo ad thermas confluat, qui quum ipſius conſilia pluribus fuiſſe ſalutaria intelligerent, non ſolum tunc iiſdem uti volebant, verum poſtea etiam per litteras edoceri modos & vias ad ſalutem recuperandam proficuas deſiderabant. Nolumus multa cumulare de ſummorum hominum perſonis, quarum ſaluti tuendæ aut recuperandæ fontium uſum attemperavit: neque tamen reticendum eſt, quod AUGUSTISSIMÆ IMPERATRICI cIↄ Iↄccxx. thermis hiſce utenti vocatus adfuerit, & quod deinde An. cIↄ Iↄccxxxii. AUGUSTISSIMO IMPERATORI CAROLO VI. una cum AUGUSTISSIMA ad hos fontes profectis conſilio adfuerit. Incredibili ſtudio favebat Summus hic chriſtiani orbis Monarcha intelligendis harum aquarum principiis & conſtitutivis partibus, quas HOFFMANNUS coram per experimenta omnis generis demonſtrabat. Non opus eſt hic multis commemorare, quam conſpicuis ſummæ clementiæ ſignis Auguſtiſſimæ perſonæ hunc Medicum proſequutæ fuerint, quantiſque magnificis muneribus exornatum dimiſerint: illud certum eſt, quod & poſtero tempore non intermiſerint, HOFFMANNI nomen honorifice commemorare & laudare induſtriam ac peritiam in ſe curandis comprobatam.

Illis tam crebris itineribus in Bohemiam detexit *noſter* jam An. cIↄ Iↄccxvii. aquas amaro cathartico ſale pollentes *Sedlicenſes*; earumque prima mentio publice facta eſt in diſſertatione inaugurali, quæ *Obſervationes & cautelæ circa acidularum & thermarum uſum & abuſum* inſcribitur. Sed quum poſt ſex annos ad thermas rediret, *Auguſtiſſimæ* inſerviturus, ejuſque mentionem apud Celeberrimum & Perilluſtrem Archiatrum Cæſareum Dm. *Nic. Pium de Garelli* injiceret, horumque duumvirorum ſententia illæ aquæ & ex iiſdem paratum ſal comprobatum commendatumque eſſet; mirum erat quantam mox celebritatem per univerſam *Germaniam* conſequebantur.

Neque tamen his thermis ſolum, aut his, quas modo nominavimus, aquis *Sedlicenſibus* illuſtrandis operam dedit, ſed omnino ad omnes aquas ſoterias, & inter has præcipue ad acidulas, induſtriam ſuam convertit. Inſederat noſtratium animis pervulgata opinio, quod thermarum & acidularum natura toto, quod aiunt, cœlo diſtet, & quod hæ acidum aliquod foveant. Oſtendit autem *noſter* perſpicue quod non ſolum ab acido longe diſtent acidulæ; quippe potius alcalini ſalis prædominio inſignes; ſed quod omnino à thermis acidulæ uno tantum illo diſcrepent, quia calore deſtituuntur. Primus itaque fuit noſter HOFFMANNUS, qui docuit, acidulas & minerales aquas cum lactis connubio tuto & cum ſingulari fructu eſſe potandas, quod olim valde exitioſum habebatur à Medicis, qui harum aquarum naturam ignorabant. Præterea quam optime docuit juſtos omnibus his fontibus utendi modos, cum omnibus cautelis, quæ ex modo illarum aquarum operandi & corporum, in diverſis ab ætate, temperamento & morbo conſtitutionibus diverſo ſtatu reſultant. Tantum igitur abeſt, ut nobiliſſima hæc ſanitatis principia, quæ Deus humano generi ex terræ viſceribus ſuppeditat, abuſibus priſtinis reliquerit, aut perſuaſionibus ab empirico & impe-

imperito uſu olim ſtabilitis obnoxia eadem paſſus fuerit: ut omni niſu ad rationalem uſum ea revocaverit. De aliquibus fontibus ſeorſim commentando, ut de *Selteranis* & *Lauchſtadienſibus* quorum inſigniſſimum, tum in avertendis, tum in debellandis contumacibus morbis uſum primus omnium recte detexit, & peculiaribus de iiſdem conſcriptis diſſertationibus docuit, ut inde famam celebritatemque non modo per Germaniam, ſed per plurimas quoque exteras regiones teſtimonii ſui auctoritate conſequuti ſint, in non leve urbium, apud quas ſcaturiunt, incrementum, & incolarum, quod gratiſſimo etiam animo agnoſcunt, emolumentum.

Crebrorum ad fontes *Carolinos* itinerum etiam ille fructus erat, ut Potentiſſimo Regi Boruſſiæ FRIDERICO I. propius innoteſceret. Nam quum anno MDCCVIII. quo Rex fontium horum uſum experiebatur, multi ex præcipua nobilitate Viri medica HOFFMANNI opera uterentur, & ad ſalutationis officium admiſſi prædicarent viri hujus peritiam: jubebat Rex ipſummet ad ſe vocari, multaque de ſuæ valetudinis ſtatu colloquutus, jubebat ut ad ſe frequentius veniret. Id quum faceret HOFFMANNUS, & Rex Clementiſſimus non obſcure oſtenderet, ſe Viro huic multum confidere & eruditis ſermonibus ejus plurimum delectari: jam tunc aliqui non obſcuris ſignis oſtendebant, quam ſuſpectum ipſum haberent; ſuæ ſcilicet exiſtimationi deceſſurum rati, quantum Rex huic tribueret.

Anni hujus ultimis menſibus Rex Potentiſſimus adverſa valetudine graviter adfligebatur. Et quum nulla medicina conſtantem ferre opem videretur; in mentem Regis veniebat HOFFMANNUS, à Sereniſſima Sorore ſua toties ipſi commendatus & nuper ad *Carolinas* thermas propius cognitus. Jubebat igitur per celeres nuncios eum protinus advocari, ut inter cæteros Medicos ſalutis regiæ curam ſuſciperet.

Non recuſare HOFFMANNUS poterat, quod Rex ſerio volebat; quamquam bene intelligens, quam ſit lubrica aulicorum Virorum fortuna atque vita omnis libertatis & quietis ratione animi & corporis expers: Abiit igitur jam ad exitum vergente anno, divino numine fretus & ſapientiſſimi Regis gratiæ confiſus. Atque primo ſtatim adventu ſuo induſtriam fidemque ſuam Regi adeo probabat, ut is propriæ voluntatis inſtinctu noſtrum inter Conſiliarios aulicos adſciſceret & Archiatrorum ſuorum *collegio*, cum ampliſſimo ſalario, illum adjungeret. Provide tamen HOFFMANNUS, ſibi academicum munus conſervari, petebat: quum ſemper tranquillis muſis inſervire, quam in aula continuo verſari ſatius putaſſet: cui deſiderio Rex clementiſſime adnuebat.

Ab hoc itaque tempore HOFFMANNUS per tres ſolidos annos, & quod excurrit, tanta fide tamque promtis & paratis obſequiis inſerviebat aulæ, ut Regi Reginæque abunde ſatisfaceret, neque unquam in ipſo vel fides & aſſiduitas vel dexteritas deſideraretur. Non autem modici laboris res erat, Regi haud firmiſſima valetudine prædito per hibernos menſes & gravibus pathematibus vexato inſervire: ſæpeque integras noctes corporis proprii neceſſariæ curæ ſubtrahere, & cum diebus noctes continuare opus erat. Neque minus Regina ipſi laborem faceſſebat pathematibus, ſubinde gravioribus, obnoxia. Has tamen ærumnas, utpote officii partes, facile ſuperabat, & conſcientia recte diligenterque navatæ induſtriæ moleſtias omnes inde enatas ſolabatur: præſertim quum Regias perſonas clementiſſima voluntate ſe proſequi intelligeret. At vero ipſa muneris ſui tam diligens cura & indefeſſum illud ſtudium omnes officii demandati partes implendi objiciebat ipſum moleſtiſſimæ invidiæ, mox etiam capitalibus odiis, collegarum præſertim *Andreæ Gundelsheimeri*, qui nunquam promotus, quum Celeberrimo *Tournefortio* Regis Galliæ ſumtibus itinere per *Græciam* & *Ægyptum* inſtituto adfuiſſet, aulæ Berolinenſi redux commendatus, violentas medicinas etiam ex regia familia ortis porrigebat, cui *noſter* modeſte conſcientiæ vi impulſus contradicebat. Multa dici hic poſſent de controverſiis HOFFMANNO valde moleſtis, quæ ipſi cum hoc viro interceſſerunt. Quum vero neminem magnopere juvare poſſe videatur hæc recenſio; iſta vero, quæ ad concertationis hujus cauſſam pertinent, in *Medicinæ Conſultatoriæ* vol. I. pridem legantur ample expoſita, malumus rem totam ſicco pede præterire, poſtquam in vivis eſſe pridem deſierunt, qui tunc adverſarii graviſſimi fuerunt. Certe ab HOFFMANNI moribus alieniſſimum fuiſſe, ut ullum unquam hominem laceſſeret, ex eo cognoſcitur, quod nullius unquam controverſiæ initium ipſemet fecit: & quod multis ſatis diſerte contra ſe inſurgentibus, quin fere inſultantibus, nihil omnino reſpondere, reique dijudicandæ arbitrium erudito orbi permittere maluit, quam diſceptationibus bonas horas diſperdere. Quicquid autem hic fecit, quo adverſarius irritatus fuit, ita cum jurata fide, qua obſtrictus tenebatur, arcto vinculo cohærebat, ut ſine officii neglecti graviſſimo reatu non potuiſſet omitti.

Ob plura itaque & gravia tædia aulica dimiſſus HOFFMANNUS repetebat di-

lectiſſimam patriam An. cIↃ IↃ ccxii. menſe Junio & ad intermiſſas aliquamdiu occupationes academicas tanto majori alacritate redibat, quo majorem ex illo otio dulcedinem jucunditatemque nunc percipiebat. Non poſſum quin hoc loco commemorem, quæ Medicus *Jo. Papius* ad *Keplerum* ſcripſit epiſt. de vita aulica XL. p. 76. *non eſt, quod mireris conſilium meum de migratione in Boruſſiam, locum minus, ut videri poteſt, tutum. Expertus ego ſum huc uſque vitam primum academicam, tum hic* (*Onolsbachii*) *aulicam: contabeſco propemodum recordatione vitæ academicæ, tanta ejus eſt bonitas, ſi cum cæteris conferatur. Huic ſi accedat copioſæ praxeos, ut nos loquimur, facultas, regiam fere vitam dixero. In aulis eſt ſplendida miſeria, imo omnis aularum ratio liberalibus ingeniis eſt inimiciſſima.*

Si quid temporis relinquerent vel ſtudioſæ juventutis inſtitutio, vel ægrotantium querelæ, id ita dividebat, ut partem impenderet ſcriptis olim editis nunc recenſendis & per faſciculos edendis, aliquibus etiam ab integro condendis, partem alteram tribueret naturæ per experimenta chemica profundius ſcrutandæ. Hinc factum eſt, ut ab illo tempore *diſſertationum* olim emiſſarum *decuriæ* apud *Batavos* excuderentur; aliquis etiam faſciculus, ad thermas & acidulas pertinentia complexus, *Ulmæ* prælum ſubiret: quem mox alius excepit, qui diverſi argumenti minora opuſcula antea ſeparatim edita, conjungebat.

Prope jam ſexagenarius animum adjiciebat condendæ Medicinæ rationali ſyſtematicæ, cujus primam partem luci publicæ ſiſtebat An. cIↃ IↃ ccxviii. quam cæteræ ad hunc uſque præſentem, quo ultimam manum operi immortali futuro octogenarius imponit, per juſta intervalla exceperunt. Merito videntur reprehendendi, qui ad medicinæ vel cujuſcunque artis, quæ rationibus per experientiam longam comprobandis & firmandis conſtat, ſyſtemata condenda juvenes accedunt, alienaque fide conſcribunt, non ſatis intellecta. Ex quibus dum multa ratiociniis potius conſentaneis, quam certa ſcientia eruunt, curandique methodos eliciunt: fit ut & ipſi ætate jam provectiores & experiendo cautiores facti, multa inveniant, quæ corrigant, & alii eorum præſcipta ſequuti, ægrotantes non paucos peſſumdent. Quodſi ad ſcribendum nemo accederet, niſi multum experiendo confirmatus; in experiendo autem ratione prælucente duceretur ut eventuum cauſſas rite erueret; brevi omnino futurum videtur, ut certum, quod ſequamur, minime obſcurum eſſet, diſſenſionumque infinita multitudo aut omnino tolleretur, aut ad inſignem paucitatem redigeretur. HOFFMANNUS certe, qui tot annos docendo & artis opera edendo conſumſerat, ſemperque eventus fideliter notatos accurata & repetita meditatione ad veras cauſſas revocare anniſus fuerat; oſtendit ſuo exemplo, quantum in rationibus inveniendis & reddendis feliciores ſimus majoribus, qui eandem rem moliti fuerunt. Quemadmodum vero ad lucis claritatem cognoſcendam nulla alia re opus eſt niſi oculo ſano & aperto; ejuſque uſura omnibus jucunda & utilis accidit: ſic omnino *Hoffmanniana* de medicis doctrinis præcepta ita univerſis, ad quos ea penetraverunt, facilia, plana & luculenta ſunt viſa, ut vix alius liber noſtra patrumque memoria æquali plauſu ſuſceptus fuerit. Nam quum bibliopola, apud quem primum emiſſa fuerunt, pleraſque partes bis terve renovare debuerit; exteri etiam in ejus meſſem involaverunt & tam extra *Germaniam*, *Venetiis* & *Baſileæ*, quam in illa *Francofurti*, recudendum illud medicinæ ſyſtematicæ opus ſuſceperunt; invito quidem auctore omnes præter honeſtiſſimos illos viros *Genevenſes*, à quibus omnium ſuorum ſcriptorum editionem fieri non ſolum conſenſit, verum etiam exempla paſſim correcta & locupletata iiſdem ſuppeditavit. In *Gallicum* ſermonem converſæ medicinæ ſyſtematicæ primam partem, & Pariſiis emiſſam, his diebus conſpeximus. In quo tam egregio opere, qualem ſe præſtiterit, ſera etiam poſteritas livoris expers longe adhuc apertius prædicabit. Eodem tempore, quo ad medicinam rationalem ſyſtematicam accedebat, alius utiliſſimi operis editionem aggrediebatur. Nam quum tot annis ſæpius accidiſſet, ut vel Ordinis medici nomine reſpondendum eſſet de caſibus propoſitis, vel ad medicinam forenſem vel curandorum ſalutem pertinentibus; neque minus crebræ, imo longe etiam frequentius ad ipſum ſolum directæ adferrentur litteræ, quibus conſilia expetebant vel ipſi decumbentes, vel de illorum ſalute ſolliciti Medici: cœpit illa colligere & per faſciculos edere ſub titulo *Medicinæ Conſultatoriæ*.

Atque hujus jam duodecim tomi, quorum quiſque decurias quinque complectitur, prodierunt vernaculo ſermone. Curavit autem ut inde ſelecta quædam in latinum ſermonem transferrentur & ederentur conſilia: quod opus vix apud nos prodierat, quum jam binis locis, ut Amſtelodami & Francofurti ad Mœnum, recuſum conſpiceretur.

Putares virum tot ſcriptis elaborandis, tot conſiliis ſcribendis occupatum non aliis ſemet indulgere potuiſſe laboribus. Enimvero longe aliter ſe res habet, plurimique ſunt, quibus vel in hac urbe, vel peregre degentibus operam ſuam navavit, ut graves

morbos

morbos devincerent. A quo enim tempore, aula relicta, huc reverſus eſt, vix ulla aula Sereniſſimorum Principum *Saxoniæ* aut *Anhaltinorum* fuit, quæ non HOFFMANNI opera & conſiliis uſa fuerit, eumque identidem ad ſe invitaverit. *Schvvartzburgicus* Princeps ſemel iterumque ad ſe eum vocavit, ſub cujus clementia per auctoritatem Imperatoriam anno cIↃ IↃ CCXXVII. menſe Jul. Comitis Palatini munus gratioſe obtinuit. *Caſſellas* ad Sereniſſimi Landgrafii curationem expetitus ivit, ut & *Guelpherbytum* ad Principis ſalutem procurandam accitus fuit. Longum foret, ſi Principes, Comites aliosque ex prima nobilitate proceres recenſere velim, quorum valetudini tuendæ, aut languoribus tollendis conſilia miſit: aut ſi enumerare velim, quot magnates ex remotis regionibus huc venerint & curandos ſe ipſi præbuerint, magnumque fructum ab ipſo conſequuti ſint. Nolumus quoque hic referre, quantum per omnem vitam temporis impenderit litterarum commercio, quod cum ſummis noſtri ævi & Medicis & Philoſophis, maximeque cum magno *Leibnitio*, Imperatoris Regumque Archiatris, & plurimis Profeſſoribus tam in- quam extra Germaniam de rebus phyſicis ac medicis habuit; de quibus alio forte tempore meminiſſe juvabit.

Anni cIↃ IↃ CCXXXIV. æſtate jam adulta HOFFMANNUS *Berolinum* accedebat, ut ibi habitantes cariſſimos, generum filiamque unicam cum familia ipſorum, inviſeret. Accidebat tunc, ut triſte nuncium adferretur de graviſſimo & fere deſperato viſo morbo, qui potentiſſimum Regem in caſtris ad *Rhenum*, corripuerat. Quum jam in eo eſſet, ut ad nos reverteretur, non ſolum regii miniſtri ſuadebant, ſed clementiſſima Regina jubebat diutius ſubſiſtere, ut ad manus eſſet, ſi conſilium ipſius expetendum videretur. Et ſane eadem veſpera, quæ Regem *Potsdamio* reddiderat, celerrimo nuncio accerſebatur; quo non parum faciebat, quod Celeberrimus Batavorum Medicus *Hermannus Boerhaave* de morbo conſultus *noſtri* potiſſimum opera uti ſuaſerat. Non levis erat morbus, qui optimum patriæ patrem affligebat, ejuſque initia jam à tertio anno inſederant, & mora fuerant confirmata. Aſthma erat hydropicum, quod omnino plus terroris, quam bonæ ſpei oſtendebat: omninoque magni viri, quorum conſilia requiſita antea fuerant, aperte declaraverant, quod plus metuerent, quam bene ſperarent.

Enimvero Dei clementiæ tribuendum eſt, quod ex ingenti diſcrimine liberatum patriæ patrem recuperavimus. Neque parum effecit animus Regis inter tot moleſtias ſemper alacris, numquam earum gravitate depreſſus, rectiſque conſiliis audiendis ac admittendis paratiſſimus. Nunquam enim diætæ præſcriptas regulas migrabat ac medicinarum uſui ſeſe libenter præbebat.

Quinque menſium ſpatio conſumto, quo tempore HOFFMANNUS regiæ valetudini recuperandæ una cum eruditis & celeberrimis viris, *Horchio* præcipue ac *Ellero* ad eandem curationem vocatis, præcipuam operam dederat, id omne effectum dabatur, quod infinita hominum millia ardentiſſimis precibus à ſummo Numine efflagitaverant. Pater patriæ non ſolum immunitatem à doloribus & moleſtiis conſequutus erat; verum etiam priſtinas vires, Dei munere, collegerat, ut prodire & negotiis ſolita alacritate peragendis impendere ſe poſſet. Eveniſſe tum omnibus diceres, quod Alexandri militibus, cum is Philippi Medici arte & cura confirmatus ſubito in conſpectum illorum venit, ut quemadmodum illi non avidius ipſum Regem quam Philippum intuiti fuerant, ita omnes pari admiratione & Regem & HOFFMANNUM adſpexerint, ac pro ſe quiſque gratiam habuerint regiæ valetudinis ac vitæ poſt Deum ſtatori ac conſervatori ſollertiſſimo.

Jam vero Rex Clementiſſimus nihil omittebat, quo HOFFMANNO oſtenderet, quanta ipſum gratia complecteretur. Non ſolum ſplendidis muneribus laborem ac ſtudium tanto tempore exantlatum compenſabat, verum etiam ſæpiſſime, præſentibus legatis ac proceribus, profitebatur, quod poſt Deum immortalem recuperatæ valetudinis beneficium ipſi deberet. Ornandum itaque honoribus etiam clementiſſime cenſuit: tantoque id magis ſe etiam facere profeſſus eſt, ut orbis cognoſcat, quantum amet, virum, quem alio tempore inimicorum malæ artes in eadem aula opprimere conatæ fuerant. Sua igitur ſponte ipſum *Conſiliariorum intimorum* ordini adjunxit, filioque unico cognomini, paternarum virtutum æmulo, inter *Fridericianæ* academiæ Profeſſores Medicos ordinarios locum tribuit & Conſiliarii aulici honorificam dignitatem adjunxit.

Neque minus fuit in Clementiſſima Regina ſtudium HOFFMANNO benigniſſimam voluntatem ſuam declarandi. Nam inter alia præclariſſima munera donavit ipſum ſua imagine quam celeberrimus pictor ſummo artificio elaboraverat: ab eodemque pingi HOFFMANNUM jubebat, ut in regio ſeceſſu Monbijou collocaretur. Scripta etiam viri omnia mitti ſibi jubebat, bibliothecæ ejuſdem arcis inſerenda. Sæpius

pius inter hæc proponebatur ipſi, cupere utique Regem & Reginam, ut in propinquo eſſet, promteque poſſet, ſi quid accideret, ad opem ferendam advocari. Enim vero excuſabat ſeſe iiſdem argumentis, quibus quondam apud Regem *Davidem* Senex Barſillæus fuerat uſus; & opus eſſe dicebat, ut in tam adulta ſenectute ad vitam beatam ſe præparet, & breve, quod ipſi vivendum ſit, tempus medicinæ ſuæ ſyſtematicæ ad finem perducendæ & conſiliis ſaluberrimis dandis impendat: neque minus clementer admiſſa hujus excuſatio fuit, quam illius fuerat.

Menſis itaque Aprilis cIↄ Iↄ ccxxxv. initio Clementiſſimo Regi valedixit, ac non ſine multa gratiæ propenſiſſimæ ſignificatione, cui oſculum Rex adjiciebat, dimiſſus fuit. Ad ſuos ſalvus omnino redux maximo gaudio non ſolum domi ſuæ, à qua octo menſibus abſuerat, exceptus, verum etiam Academiæ & urbis ſtudioſiſſima congratulatione, quæ Venerandum ſenem, tanquam præcipuum decus ſuum & ante obſervaverat, & nunc tanto ardentius excipiebat, quum tot præclaris laudibus illud meritum divinum Numen adjeciſſet, quod Regem optimum & clementiſſimum ſervaviſſet.

Crebris ab eo tempore litteris, etiam ipſiſſima Regis manu ſignatis, & inſignibus muneribus per ſingulos fere annos tranſmiſſis certior redditus fuit de propenſiſſima in ſe voluntate, qui non ſemel regia ſua manu teſtatus eſt, vitæ ſuæ conſervationem poſt Deum ipſius curæ deberi. Ut vero etiam Academia Fridericiana, cujus Senior jam eſt, cognoſceret, quantum Rex cupiat conſilia hujus tam multorum annorum uſu exercitati viri, apud eam plurimum valere, Auguſtali libello jubebatur, nullam rem alicujus momenti abſque ejus conſilio & ſententia perficere.

Tam felicem & fortunatam HOFFMANNI ſenectutem haud modice interpellabat An. cIↄ Iↄ ccxxxvii. gravis morbus, qui delectiſſimam ejus conjugem, quacum per xxxxviii. annos conjunctiſſime vixerat, ab ipſo divellebat, in placidam ejus mortem terminatus. Sed hoc quoque adverſum eo animo, qui Chriſtianum & Philoſophum decet, perferebat moderatiſſime, atque cogitationes à triſtibus avertendo impendebat piis meditationibus. Eo enim tempore omnem *Chriſtianæ doctrinæ ſummam* perſpicua & nervoſa brevitate verbiſque latinis complectebatur & cum publico communicabat.

Quum de eo ſcripto apud Regem Clementiſſimum mentio facta eſſet, illeque gratioſiſſimis litteris oſtenderet, ſe cupere, illud etiam vernaculo ſermone exſtare; non poterat defugere juſſum, efficiebatque ut primo quoque tempore germanica lingua legeretur. (*a*)

Nuper elapſi anni cIↄ Iↄ ccxxxviii. æſtate graviſſimus morbus febrilis optimum virum occupabat & non mediocriter adfligebat: prorſus ut multis metuendi cauſſæ plures & majores, quam bene ſperandi viderentur. Divino tamen munere factum eſt, ut recuperaverimus virum, ipſiuſque vegeta & alacri ſenectute gaudeamus, nuper octogeſimum annum feliciter ingreſſa. Ultimo nec reticendum eſſe puto ſuum connatum quaſi in extrema ætate diſcentibus inſerviendi ſtudium; ſiquidem per integros jam octo annos eam publice docendi iniit rationem, ut auditores, theoreticis præceptis bene inſtructos, recta medendi ſcientia imbueret. Quem in finem quovis ſemeſtri collegium medico-practico-clinicum aperuit, in quo accurate conſcriptos & ab exteris ad ſe tranſmiſſos caſus communicavit, & ex his veras tam proximas quam mediatas cauſſas ſolide eruit, quibus dein genuinam ſanandi methodum ſuperſtruxit ac candide docuit. Dici vix poteſt, quem ſingularem plane fructum ac uſum ii inde percipiant, qui artem ſalutarem feliciter & cum laude exercere cogitant. In tota enim medica ſcientia plurimum ſibi obſervatio & longus rerum uſus vendicat, qui optimus medicinæ interpres & docendi diſcendique magiſter merito prædicatur.

Faxit Deus ut non ſolum hunc jam ingreſſum octogeſimum optabili valetudine perficiat, ſed & multos deinceps annos ſubjungat: ut optimo viro, communi utique bono, patria urbs, Fridericiana Academia, Regia domus, univerſum genus humanum, quibus

(*a*) *Aliud deinceps opuſculum elaboravit, quod maturæ & ſenilis ſapientiæ ſpecimen jure optimo maximo dixeris, aut, ſi id magis placet, religionem Medici. Titulum operi fecit:* Tractatus phyſico-theologicus de optima philoſophandi ratione in cognitione Dei, & præcipue hominis. *Solebat ſæpius optare, quod & in illo ſcripto aperte præ ſe ferentem video, ut venerabiles viri, qui divinas ſcripturas, laudatiſſimo & numquam ſatis commendando ſtudio, totis diebus atque noctibus ſcrutantur, aliquanto plus operæ ponant in rebus naturæ perquirendis, & hominis, cujus ſalutem omni conatu procurare ſtudent, alteram etiam partem, quæ cum anima arctiſſime conjuncta & copulata eſt, cognoſcerent. Hæc quoque commendatio ſummis Theologis eximium in modum probata fuit, cumque eſſent, qui ſermone vulgari conſcriptam optarent; horum etiam deſiderio per virum doctum ſatis fuit factum.*

bus commentando ac conſulendo prodeſt, diutiſſime ſalvo & incolumi perfruantur.

Atque nunc ſermonis filum abrumpo commentandique finem facio. Satis tenuiter hæc de ſummis viri meritis eſſe tradita, ipſemet agnoſco: quamquam, quod multa dici porro potuerint aut debuerint de laudibus ejus, optime video. Quoniam tamen ad hanc ſcriptionem accedere niſi impetrata venia & exoratis ſubſidiis nolui; non alia autem conditione illam nactus ſum, quam ut parcerem modeſtiæ ipſius, quæ profeſſam laudationem minime perferre poteſt: ſimplici hac vitæ factorumque recenſione defungendum fuit. Certe non deerit ampliſſima dicendi materia cuicunque ad laudandas virtutes, quæ illuſtres & ſummæ in eo eluxerunt, progreſſuro: atque ut vitæ etiam annorumque ſeries, longius divino beneficio producta, plurima, quæ his addi debeant, facta ſuppeditet, omnibus votis ab illo expeto, qui vitam reſque mortalium omnes liberrimo arbitrio moderatur: *Hactenus Schulze: his addenda quædam ex Programmate funebri Illuſtris Hoffmanni.*

Jam antea commemoravimus annum, quo matrimonium contraxit cum nobiliſſima ac florentiſſima virgine, *Anna Dorothea* Herstellia: quod, ſumma animorum conjunctione, per quadraginta & octo annos, duravit. Ex hac itaque matrefamilias ſexies prolem ſuſcepit: ter maſculinam, totiesque ſexûs alterius. Ex his priori loco nata filiola, quum nondum menſem vivendo compleſſet, Halberſtadii deceſſit. Primus itidem filius, in hac urbe natus, non longiorem vitam habuit. Succeſſit iterum filia, Johanna Dorothea quam florentiſſimam, omnibusque virtutibus ornatiſſimam virginem, viceſimo & tertio ætatis anno, mors abripuit, hectica febre implicatam. Sex annis deinde exactis luxerunt etiam ambo parentes, cum nobiliſſima familia, præmaturum diſceſſum juvenis præclariſſimæ ſpei, optimæque indolis, Friderici Ernesti, quem, quum jam laudatiſſimos in ſtudiis progreſſus feciſſet, ac ſalutaris artis fundamenta jaceret in Carolinis Bohemiæ thermis febris acutiſſima corripuit & mortalium conſortio abſtulit. Cujus tanto luctuoſior jactura fuit, quum nec illud amantiſſimis parentibus, præcipue autem adflictiſſimæ matri, liceret, quod in ſummo luctu & ſqualore tanquam ſolatio eſſe ſolet, ut funus ipſius curare poſſet, & mortui genas maternis rigare lachrymis. Conditas hujus reliquias templum apud Schneebergenſes præcipuum conſervat.

Supereſſe ac durare, parentum plurimo gaudio & ſplendidiſſimæ familiæ ornamento, *Deus* voluit, diuque jubeat, unicam filiam Mariam Sophiam, anni cIↃ IↃcc. die Februarii xii. natam & anno cIↃ IↃccxxiv. Viro Illuſtri & Conſultiſſimo D. *Erneſto Ludovico* Schmaltzio, Potentiſſimo Boruſſiæ Regi a ſanctioribus conſiliis, ſupremo iſti Collegio, quod Directorium generale dicitur, cum voto & ſeſſione adſcripto, matrimonio collocatam, perfectiſſimi exempli matronam. Ex hac natos nepotes nepteſque quinque vidit & exoſculatus eſt avus indulgentiſſimus. Prima naſcendi ſors obtigit Fredericæ Sophiæ, altera Christophoro Ludovico: tertia Carolæ Willhelminæ. Quartum Fridericum parentibus Deus oſtendit & ſexto die mortalium rebus exemit. Quintum denique locum tenuit Fredericus Ernestus, cui, cum omni Schmaltziana progenie, annos incolumitatemque adprecamur, & ut Hoffmannianæ domus felicitatem conſequantur, nominiſque gloriam tueantur, illuſtribuſque parentibus ſimillimi omnes evadant, Deum benigniſſimum imploramus.

Unicus, quem magno parenti ſuperſtitem Deus voluit, filius, *Fridericus* Hoffmannus, patriis artibus ut virtutibus abunde excultus, Potentiſſimi Regis Boruſſiæ Conſiliarius Aulicus & Medicinæ Profeſſor Publicus ordinarius, collega nobis conjunctiſſimus, lucem hanc adſpexit anni cIↃ IↃcciii. die xix. Auguſti. Huic nuper gratulati ſumus felix matrimonium, quod, ſenis parentis maximo gaudio, cum virgine lectiſſima & omnibus virtutum decoribus fortunæque dotibus ornatiſſima Christina Carolina, viri nobiliſſimi & eximii *Jo. Friderici* Sellentini, mercatoris in hac urbe magnarii, filia contraxit. Rata Deus vota habeat, quæcunque optimi parentes utriuſque conjugis, quæque reliqui amici ſuſceperunt: faciatque, ut Fridericus, Friderici filius, Friderici nepos Hoffmannianæ familiæ decus in filios nepoteſque patri, avo, proavo ceteriſque majoribus digniſſimos, longa ſerie propaget, ut in ipſis conſpiciamus, quam vere Deus ſe colentibus, & ex animo obſervantibus, felicitatem, in ipſam progeniem atque natos natorum ſucceſſuram, pollicitus fuerit.

Dicendum tandem ſupereſt, quomodo beatus noſter Hoffmannus ex hac vita diſceſſerit. Menſis Octobris mdccxlii. quarto die, graviſſima moleſtia a defluxione in pulmones corripiebatur, cum tuſſi perpetua & moleſtiſſima, quæ noctibus præcipue ingraveſcebat, & vix inter quieſcendi moras concedebat. Hæc per aliquot dies durabant, & ſenio confecti corpuſculi vires nimium depaſcebantur. Minuebantur inde, & ſatis bene diſcedebant moleſtiæ pectori præcipue graves, jamque ſatis libere ſpirabat,

emotiſque ſputis nihil ſupereſſe videbatur, quam ut vires recuperaret. Enimvero hæ, ſatis tarde minutimque collectæ, mox iterum diſſipabantur febricula lenta & maraſmode, quæ verſus veſperam exaſperabatur, nocteſque fere inſomnes reddebat. Pulſus, jam ab aliquo tempore inæqualis & intermittens, nuncque in dies debilior notabatur: adpetitus omnino proſternebatur. Quæ quum ſingula durarent, neque conſtantem emendationem admitterent; nemo non videbat, quid expectandum propediem eſſet? Omnium id optime ſentiebat B. Senex, & quam prævidebat proxime inſtare, animæ ad Deum migrationem, conſtantiſſima in Deum fiducia anhelabat, planeque cupiebat diſſolvi & cum Chriſto eſſe. Hoc omnibus ſermonibus teſtabatur, quibus pia ſemper vota pro Regis Regiæque domus ſalute, proque Academiæ Fredericianæ flore & incrementis, pro amicorum omnium felicitate intermiſcebat.

Quum res familiæ omnes diſpoſuiſſet, atque de ſingulis etiam, quæ fieri diſceſſu ſuo vellet, mandaviſſet; litteras ad Potentiſſimum Regem dictabat, quibus pietatem ſuam Regiæ Majeſtati domuique immortalem teſtabatur, ſubmiſſiſſimiſque verbis gratias agebat pro beneficiis innumeris, quæ à Regia & Electorali domo Boruſſo-Brandenburgica, ſub quatuor ſummis Principibus, quibus è ſervitio per LVI. annos fuerat, percepiſſet. Quod per inſequens triduum ſupererat temporis, ejus non modicam partem amicis impertiebatur, quorum aliquibus abſentibus amorem benevolentiamque, dictatis & ſubſcriptis litteris, teſtabatur: de multis etiam mandabat certis amicis, ut, ſi prius diſceſſiſſet, quam officium per ſe explere poſſet, id ſuo nomine apud illos vellent efficere. Id cum noviſſimo vitæ ſuæ egiſſet die, paululumque feriatus, & cum neceſſariis amicis collocutus eſſet, ab horum diſceſſu cupiebat paululum è lecto tolli: quo facto viribus omnino exſolvi videbatur. Unde eum illico reponebant, adhibitiſque fomentis frictionibuſque ad ſe revocabant. Sed brevis erat fructus auxilium, moxque rediens fortior ſyncope ita omnes actiones ſimul efflabat ut nullius earum ſuperſtite veſtigio, dubitari amplius non poſſet, Deum diſſolviſſe illud vinculum quo tam nobilis anima corpori per annos prope octoginta & tres copulata fuerat. Accidit hoc, cum poſt ſeptimam veſpertinam quarta pars horæ effluxiſſet, die duodecimo Novembris, præſentibus neceſſariis amicis, & quibuſdam familiaribus, qui, ut in tam recenti dolore, acerbis lachrymis rigens & exanime corpus perfundebant, animæque ad Deum migranti æternum vale dicebant.

Is fuit exitus viri illuſtris & incomparabilis, qui patriæ ſuæ eximium & incomparabile decus omni tempore habebitur: qui Academiam Fredericianam conſiliis & auctoritate longius, quam quiſquam alius, adjuvit & moderatus eſt: qui cives innumeros ad illam attraxit, eoſque meliores doctioreſque remiſit: qui orbem medicum doctrina vera & perſpicua illuſtravit, & quamdiu erunt Medici, cognoſcetur ac in honore erit: qui Monarchis ac Principibus, medioxumis & minimis, arte ſua ſaluti fuit, & per immortalia ſcripta eſſe numquam deſinet: qui pauperum fuit certiſſimum perfugium, atque perpetuo beneficio viduis proſpexit; qui vera φιλανθρωπίᾳ hominum univerſum genus proſequutus, quidquid ad ejus ſalutem veramque felicitatem compertum habebat, in innumeros diſcipulos, victuroſque libros tranſmiſit: qui horum omnium tanquam ignarus meritorum, ab omni faſtu remotiſſimus vixit: qui, nullo horum ſalutem apud Deum ſe mereri poſſe, omnino perſuaſus, in una Dei miſericordia, & Servatoris unici perpeſſionibus fiduciam firmam collocavit, huicque unice animam reſignavit.

FRI-

FRIDERICUS HOFFMANNUS

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

PETIERUNT nuper à me Nobiliſſimi Bibliopolæ FRATRES DE TOURNES Genevenſes, quorum nomen & merita in rem litterariam eximia jam ultrà ſæculum cognita ſunt, ut ipſis, omnium à me editorum operum & ſcriptorum novam & omnibus aliis me invito divulgatis editionibus, accuratiorem concederem editionem; eo quòd non modò in *Gallia*, ſed etiam *Hiſpania & Luſitania*, medicorum eruditiores omnia à me uſque eo edita, quibus rem medicam illuſtrare & perficere ſim annixus, aliquot voluminibus comprehenſa deſiderent avidiſſimè. Ut verò majorem fidem apud cæteros mea habeat conceſſio, petierunt inſuper à me jam *Laudati Viri*, ut omnia, quæ hactenus ſub meo nomine evulgavi, reviſerem, atque ſi opus ſit, emendarem & ulterius illuſtrarem, præfationemque toti operi præmitterem.

Ego his omnibus probè penſitatis, quum vix ullam unquam inſerviendi publico & poſteritati occaſionem prætermiſerim, nolui hiſce honeſtis & in Reipublicæ Medicæ emolumentum vergentibus precibus deeſſe, & officium meum denegare; præſertim quum *Medicinæ Syſtematicæ* Tomos, qui *Baſileæ*, *Venetiis* & noviſſimè *Francofurti*, me invito, recuſi ſunt, multis mendis & erroribus, omnem ſenſum & contextum turbantibus, refertos animadverterim; certa ſpe fretus, futurum, ut ſicuti *Domini* DE TOURNES, integerrimi viri promiſerunt, nunc longè correctiora & limatiora ſcripta mea luci ſiſtantur.

Inter immenſas igitur, quibus quotidie diſtrahor, in ſenio occupationes, horis ſubciſivis id otii & curæ ſumſi, ut non modo tomos, præcipuè priores *Medicinæ Syſtematicæ*, ante octodecim annos primum editos reviſerim & hinc inde emendaverim, verum etiam reliqua ſcripta & diſſertationes *Lugduni Batavorum* & *Ulmæ* recuſas, quibus decem adhuc alias præclari argumenti & numquam antea editas adjeci, in meliorem ordinem certaſque claſſes redegerim; ut *Benevolis Lectoribus & Editoribus* ſatisfacerem pleniſſime. Neque deſtiti hiſce operibus *PRÆFATIONEM* præmittere. Argumentum ſumſi de rationalis & periti Medici, ab eo qui, ſola nixus experientia, veris & firmis principiis deſtitutus praxin exercet, differentia; ut exinde evidenter & dilucide *Lectori* innoteſcat, quæ memet impulerint cauſæ, ut artem noſtram in Rationale Syſtema methodo demonſtrativa innixum redigere, atque hoc ipſo Divinæ noſtræ artis dignitatem & præſtantiam, quam pauci pernoſcunt & capiunt, demonſtrare primus omnium allaboraverim.

Hæc, *Benevole Lector*, dicebam, in Monito ad Editores miſſo, ut Operibus meis præmitteretur: cum vero, ab eo tempore, Dei O. M. gratia, mente ſana in corpore ſano fruitus ſim, dùm hæc ſub prælo ſudabant, abſolutiſſimum de morbis

Infan-

Infantum Tractatum, à me promiſſum, perfeci; hunc invenies in extremo Tomo tertio. Nec ſilentio præterire poſſum, *Nobiliſſimos Bibliopolas* promiſſis ſuis planè ſtetiſſe, ſpem meam non fefelliſſe, mihique nihil deſiderandum reliquiſſe quoad chartæ nitorem, typorum elegantiam, mendorumque correctionem, adeò ut Opus, quod nunc in lucem prodit, ſit omni numero abſolutum, illudque ut veram, genuinamque Scriptorum meorum editionem lubens agnoſcam; hoc me maxima affecit lætitia; hoc, ut ſpero, omnibus artem Medicam colentibus jucundiſſimum ſimul & utiliſſimum erit: ſicque meis ipſorumque deſideriis ſatis ſuperque factum eſt.

BIBLIOPOLÆ LECTORI.

NOVISSIMAM Celeberrimi Friderici Hoffmanni Operum Editionem tibi offerimus, LECTOR BENEVOLE; in hujus Editionis laudibus prædicandis tempus terere inutile foret, cùm luce meridiana clarius ſit Reipublicæ litterariæ gratiſſimam fuiſſe hanc noſtram Operum collectionem. Tam ſano aſſentientes judicio ut & voluntati Clariſſimi Authoris, qua nihil unquam nobis antiquius & carius erit, nihil aliud nos agere oportuit quam ut eandem cum priori Editionem, ſine ullis additamentis, prælis noſtris committeremus, ne ſcilicet minoris pretii prima quam poſſident Viri docti videretur. Id tantum nobis curæ cordique fuit ut, juxta mentem Illuſtriſſimi Authoris, noviſſima hæc Editio priori quantum fieri potuit, correctior fuerit; ideoque antequam opus prælum ſubiret, rogatus a nobis illud prælegit Medicinæ Doctor, qui omnia quæ in præcedenti Editione occurrere potuiſſent menda expulit. Quaſdam tamen ſed leves tantum, & ad ordinem præcipue pertinentes, mutationes in Tractatu de morbis Infantum animadvertes, quas Author ipſe fecerat, poſtquam nobis manuſcripta ſua commiſiſſet. Alteram etiam fecimus mutationem, in Indice ſcilicet trium priorum Voluminum, Medicinam Rationalem Syſtematicam complectentium, qui Index in prima Editione in duas dividebatur partes, quarum altera Tomo primo, altera vero Tomo tertio finem imponebat; hunc autem in unum collectum ſub finem Tomi tertii, locupletiorem, ordine convenientiori, & ad facilitatem tuam aptiori digeſtum reperies. Hæc ſufficiant de hac nova Editione.

Verum antequam tibi, BENEVOLE LECTOR, valedicamus, monere te volumus, nos ab aliquo tempore, magno Authoris noſtri Celeberrimi Operum ſupplemento colligendo & edendo operam dare, quod duobus pluribuſve voluminibus conſtabit. In eo invenies 1°. non ſolum eos Tractatus quibus in Collectione ſua locum non dederat Author noſter, inter quos annumerandus præcipue POTERIUS Illuſtriſſimi Authoris notis adornatus, ab Eruditis omnibus anxie deſideratus; verum etiam 2°. quoſdam Tractatus qui poſt Editionem noſtram in lucem prolati fuerunt; nec omittemus 3°. ſcripta

quædam

quædam quæ Clariſſimo Authori vulgo tribuuntur , licet invito eo lucem viderint. Præterea cum Formulæ Authori noſtro propriæ avide à Medicis expetantur , non ultimum tenebit locum Methodus concinnandi formulas medicamentorum exemplis ad *Illuſtris Frid. Hoffmanni* mentem accommodatis illuſtrata. Tuam igitur approbationem ſummo appetentes ſtudio , nihil unquam nos omiſſuros quod tibi placere poſſit certum te facere, ac ſalvum eſſe volumus.

PRÆFATIO AUCTORIS

DE DIFFERENTE ARTIS MEDICÆ & Medicorum conditione ac ſtatu & Criteriis boni ac periti Medici.

MAGNA ſunt elogia ſplendidique tituli, quibus medicinam à multis paſſim condecoratam videmus; nullum tamen, me judice, majori jure ſaluberrimæ huic arti tribuitur, quam quo ab optimo medicinæ parente Hippocrate divina appellatur. Et recte quidem: quia ſapientiſſimus univerſi conditor non modo in triplici naturæ regno, ad valetudinem tuendam, omniſque generis morbos profligandos, remedia recondidit aptiſſima, ſed & ipſam corporis humani naturam tam ſapienti conſtruxit ratione, ut determinato quodam motuum ordine, ſe à tetra corruptionis labe & imminente interitus periculo vindicare poſſit quam optime. Quin imo ipſe Deus in ſacris litteris ſe Medicum profitetur, & Chriſtus benigniſſimus generis humani ſervator, quamdiu inter homines egit, nullam magis artem, quam medicam exercuit, ut ideo tum animæ, tum corporis Medicus exſtiterit præſentiſſimus. Et profecto, ſi benefaciendo, ut conſtans fuit ſapientum ſententia, homo ad Dei naturam proxime accedit, ego certe, an ex ulla doctrina, ſi cœleſtem exceperis, majora in genus humanum beneficia, quam ex medendi ſcientia poſſint redundare, non perſpicio. Quid enim præſtantius, quid optabilius, quam corpus humanum, ſublime illud immortalis ſpiritus domicilium, diu ſanum ſervare & integrum, & non modo dolores corporique pariter ac animo infenſas ægritudines avertere, ſed mortem quoque diutiſſime arcere? Sat graves igitur rationes habuerunt veteres, quibus inducti, medicinæ inventores in Deorum numerum retulerunt; & quare primi & præſtantiſſimi heroes, qui populis præfuerunt, inque graviſſimis bellorum tempeſtatibus fortitudinis documenta dederunt, ut Chiron Centaurus, Palamedes, Achilles, Machaon & Podalirius vel docenda arte, vel diſcenda & exercenda eadem occupati ab illis deſcribuntur, qui plurimum illis adjungere laudis & honoris voluerunt.

At vero, quo nobilior, quo excellentior hæc eſt ſcientia, eo magis cum Hippocrate dolendum eſt, *propter ignorantiam eorum, qui eam exercent, & propter eos, qui temere de medicis judicant, rem eſſe viliſſimam, omniumque opprobrio expoſitam*; ſiquidem in nulla fere profeſſione, tanta artificum ignorantia & multitudo conſpicitur, quam in medica, dum quiſque fere, vel ex infima etiam plebe, ſe Medicum profitetur, & medicamentum adverſus certum morbum jactitat; quare ſcite Plinius *lib.* 1. *cap.* 29. ait: *in hac arte ſola evenit, ut cuicunque medicum ſe profitenti ſtatim credatur, cum tamen periculum ſit in nullo mendacio majus.* Verum enim vero, ut ut ignarum vulgus Medici nomine indignum prorſus æſtimandum ſit: datur tamen, etiam inter eos, qui medicinæ addiſcendæ & faciendæ ex inſtituto quaſi ſe manciparunt, ingens admodum differentia, dum auctore graviſſimo Hippocrate *loc. cit. multi fama & nomine medici, re autem vera & opere pauci dantur*; & *lib. de veter. medic.* ait: *ſunt ex iis, qui medicinæ operam dant, alii leves, alii multo præſtantes; ut enim aliarum artium opifices plurimum inter ſe differunt, ſic etiam in medica evenit arte.* Atque hoc ipſum in

omnis generis diſciplinis certo obſervari, ſatis in propatulo eſt. Neque enim omnes, qui cœleſtem doctrinam profitentur, rerum divinarum cognitione earundemque tradendarum ac tuendarum dexteritate ita æquales ſunt, ut ut venerandum nomen theologorum æquo jure mereantur: nec omnes, qui cauſas in foro agunt, ſtatim jureconſultorum nomen merentur; nec denique, qui agros vel turres metiri, aut ædificium exſtruere didicerunt, mathematici habendi ſunt: ſed longe utique plura & majora requiruntur, quæ efficiant, ut tam pulchris tamque honorificis appellationibus, quibus exornari plerique geſtiunt, peritorum judicio digni exiſtant. Quæ vero cum ita ſint, & in medicina, perinde ac in cæteris diſciplinis, non omnes, qui per vicos obambulando ſeſe fatigant & morborum curationes ſuſcipiunt, veris ac peritis accenſeri Medicis debeant; operæ omnino pretium fore arbitror, paulo accuratius diducere, quænam ad nomen hoc cum laude obtinendum deſiderentur; unde pronum intellectu erit, perpaucos, etiam noſtræ ætatis eſſe medicos, qui jure ſibi ac merito hoc nomen poſſint vindicare.

Primum vero præſtantis & periti in arte medica Viri criterium, ex ipſa medicinæ definitione, quam GALENUS *lib. de præcognit.* prodidit, ubi eam ſalubrium & inſalubrium ſcientiam denominavit, deſumemus; ſiquidem & præfixus medicinæ ſcopus & Medici officium in eo unice conſiſtit, ut, remotis vanarum opinionum & præjudiciorum commentis, ex fundata, ſolida & ſufficiente ratione demonſtrare ac ſcienter adſerere poſſit, cur & quare hoc vel illud alimentum aut medicamentum ad valetudinem conſervandam morboſque ſanandos, ſalutare, vel minus tale ſit dicendum. Ex quo conſequitur, ſolidam omnium earum rerum cognitionem, quæ tum ad rationalem & demonſtrativam explicationem, tum ad æquum rectumque judicium, de propria ægrotantis natura, morbi cauſa & de convenienti remediorum applicatione formandum ſpectant, à Medico deſiderari. Nam ſi ulla in diſciplina, acriori, exquiſito & quaſi ad exactam lancem revocato judicio, (quod tamen non adeo facile, ſed ipſius HIPPOCRATIS effato difficillimum eſſe ſolet,) opus eſt, certe illud ad artem medicam requiri arbitror. Quicunque enim ægrotantibus vel ſalutaria vult proponere, vel noxia diſſuadere, is non modo propriam ipſius ægrotantis naturam corporiſque conſtitutionem, morbi originem, genium & cauſas, ſymptomatumque rationes, ſed & innumerabilium aliarum rerum & inprimis naturalium, atque remediorum tam à priori, quam à poſteriori, vires ac effectus cognitos perſpectoſque habere debet accuratiſſime. Quo quis enim meliori rerum naturalium cognitione, quo maturiori judicio, tam ob longiorem uſum, quam ob rerum ſalubrium & inſalubrium exquiſitius perſpectam naturam Medicus eſt inſtructus, eo certe magis aliis eſt præferendus. Magnifica certe & omnino præclara laus eſt, qua THUANUS, hiſtoricorum ille princeps, *Hollerium*, excellentem quondam Medicum & Profeſſorem Pariſienſem commendat, quando commemorat, *quod ipſe aſſidua meditatione acerrimum judicium ad medendum attulerit, ut deploratos morbos, & ob feſtinationem ab aliis Medicis per vicos vaga curſitatione mulos fatigantibus, minus cognitos, ſumma felicitate curaverit.* Longe vero aliter imperiti Medicorum agunt & ſentiunt, qui in ſola experientia medendi artem repoſitam exiſtimantes, ex hac unice, quid proficuum corpori, vel noxium ſit, cognoſci poſſe arbitrantur; quum tamen & res ipſa doceat, & ipſe antiquiſſimus artis parens confirmet, experientiam in rebus medicis admodum eſſe fallacem. Equidem experientiam in noſtra arte tum haberi putamus, quando in morbo ad datum aliquod remedium, non ſemel, ſed aliquoties fauſtum vel adverſum obſervavimus effectum, quod quidem cum in ſenſus incurrat, non fallit: ſed in eo fallaciam committi deprehendimus, quod nimis præcipitanter talem effectum ipſi medicamento, ceu veræ & unicæ cauſæ adſcribere non dubitamus, cum plures ſæpe aliæ ad talem effectum producendum concurrentes cauſæ, quas adſequi vel non poſſumus, vel non ſtudemus, ſimul debeant conſiderari. Atque ex hoc falſo principio, uti innumeri fere in rem medicam & artis exercitium errores irrepſerunt: ita etiam hoc malum maxime deducendum eſſe arbitror, quod omnis fere generis homines, ut ſupra jam oſtendimus, ad conſilia danda artemque exercendam, tam promti ſint atque faciles. Nam medicina empirica tam magnum lateque diffuſum, & epidemium quaſi malum eſt, ut vix ullus à ſummis ad minimos uſque ab eo ſit immunis, ſed quiſque ad curandum paratus expertum remedium deprædicet; id vero cum maximo ſæpius damno, ex quo eluctari, vel in clariori hujus ſeculi luce difficillimum eſt.

Et quoniam Medicorum plurimi hanc ſibi viam eligunt, nudæque experientiæ inhærendo, morborum curationes moliuntur, fit omnino, ut ne probabilem quidem, multo minus adæquatam & perſpicuam rationem, quare hæc vel illa ſuaſerint vel diſſua-

diſſuaſerint, poſſint afferre, quin imo ſponte exinde ſequitur, ut tantæ inter Medentes diſſenſiones & diſſidia circa remediorum efficaciam etiam nunc vigeant, adeo, ut quod unus in certo morbo probat atque extollit, alter penitus improbet atque rejiciat.

Quot enim noſtro tempore ſunt de venæ ſectionis in intermittentibus, inque exanthematicis febribus; de corticis chinæ & caſcarillæ ad rebelles intermittentes febres profligandas; de medicamentorum martialium uſu in cachexia & malo hypochondriaco; de purgantibus acrioribus in hydrope; de camphoræ uſu interno in malignis & deliriis; de lactis uſu in phthiſi & doloribus podagricis; de mannatis laxantibus circa tempus ſuppurationis varioloſæ, quot, inquam, de horum utilitate & noxa plane diſſidentes ac prorſus contrariæ medentum opiniones jactantur, cum tamen omnes & ſinguli, quo ſuam ſententiam defendant, ad experientiam ceu inconcuſſum veritatis medicæ fundamentum, confugiant. Conſultum itaque fore ducimus, ut non modo in veras tantarum diſſenſionum cauſas paulo accuratius inquiramus, verum etiam, quomodo ex hoc labyrintho emergere poſſimus, ſolicite circumſpiciamus.

Primum itaque ſciendum eſt, perpaucos eſſe Medicorum, qui de remediorum viribus & operandi modo recte judicandi fundamentum norunt. Plurimi ſunt in hac ſententia, activis rebus, ipſiſque medicamentis & alimentis certas, perpetuas & abſolutas quaſdam juvandi vel nocendi ineſſe vires, cum tamen eorum operationes & effectus, re paulo altius perſpecta, certis tantum relationibus & conditionibus nitantur, ideoque limitatæ ſint; adeo ut pro corporum & naturarum differentia, nec non cauſarum morbificarum diverſitate, neque minus pro diverſo, quo adhibentur tempore, menſura, ordine & modo, multum inter ſe varient ac diſcrepent. Quadrat huc notiſſima illa philoſophorum regula: corpora non agere ſecundum ſphæram activitatis, ſed ſecundum modum receptivitatis.

Ut veritas hujus dicti in re medica paulo clarius innoteſcat, diverſum alimentorum & medicamentorum effectum, pro diverſitate rerum & naturarum paulo curatius conſiderabimus. Quid quæſo frequentius eſt, quam ut cibi ad ſuſtentandum optimi, ægrotantibus ſummo ſint detrimento? Aqua pura frigida exæſtuantibus fere optima & analeptica eſt medicina; cum corpori ex nimio labore ſudanti paulo largius ingurgitata pro veneno ſit. Infuſum fabarum coffee ſenibus inſignem vigorem, & corpori, & animo fœnerat; juvenibus vero, præſertim fœminis, quorum ſyſtema nervorum admodum mobile, non adeo amicum, ut moleſtum interdum artubus tremorem inducat. Ex medicamentorum claſſe magneſia alba, ubi prima regio acidis ſcatet ſuccis, egregie alvum movet, in aliis, ubi primæ viæ obſeſſæ ſunt viſcido humore, non niſi ventris tormina provocat. Mercurius dulcis eſt præſtans in infantibus adverſus vermes remedium; ſed ubi primarum viarum regio bilioſis, acribus recrementitiis ſuccis ſcatet, deleteriam ſæpe induit naturam. Suaveolentia, ut ambra & moſchus in infantibus ſæpius adverſus convulſivos & epilepticos motus ſummo cum fructu adhibentur, cum in fœminis hyſtericis & animi deliquia, & motus ſpaſticos potius augeant. Medicamenta, quæ nitrum vel opium correctum ingreditur, in illis, qui doloribus & ſpaſmis urgentur, inſigniter ſudorem & exanthemata expellunt, cum in corporibus phlegmaticis & imbecillioribus, retinendo tranſpirationem cum exanthematibus, ſummam perniciem inferant. Vidimus matura venæ ſectione juvenes ſanguineos ad phthiſin valde diſpoſitos, ab ea prorſus immunes redditos, cum alii, phlegmatici temperamenti, ex repetita venæ ſectione in hæmoptyſin & phthiſin incidêre. Spiritus cornu cervi & ſalis ammoniaci urinoſus ſanguinis maſſam omnium conſenſu nimium commovent; nihilo minus ſæpius vidi in hæmoptyſi, in narium quoque & uteri hæmorrhagia optimo cum ſucceſſu fuiſſe hæc medicamenta exhibita. Compertiſſimum porro eſt, à duobus granis reſinæ jalappæ ſolutis vel in pilulam redactis, in quibuſdam vel decem poſſe moveri ſedes, cum in aliis vix decem grana eundem effectum producant. In nonnullis mercurius parva doſi pedum malleolis inunctus brevi tempore movet ſalivationem, cum in aliis & majori doſi id fiat difficillime; idem purgans pluribus unius ejuſdemque ætatis oblatum, mirum inter ſe differentes exſerit operationes. Atque hoc ipſum ſimili ratione de reliquis & magnæ activitatis remediis, quæ vulgo heroica dicuntur, tenendum eſſe arbitramur; quare recte dictum eſt ab HIPPOCRATE *in Lib. de priſca medicin. neminem ad medicinam addiſcendam animum applicaturum eſſe, ſi eadem vitæ & victus ratio, & ſanis & ægris accommodata eſſet; vel etiam, ſi idem ſemper effectus data remedia ſequeretur, quod tamen nullo unquam tempore expectare licebit*; nam alimenta non minus ac medicamenta tam ad juvandum, quam ad nocendum pro ſe & ſua natura prompta atque parata ſunt; ſed tum demum proficiunt, quando prudenter, circumſpecte, & cum recta ac fundata ratione fuerunt uſitata, alias plus nocent quam proſunt.

Jam vero non immerito movetur quæſtio: in quonam rectus vel perverſus eorum uſus conſiſtat, & quomodo hic evitari debeat? Qua de re, ubi antiquiſſimos & ſummos in arte noſtra viros conſulimus, invenimus inprimis *Hippocratem*, *Galenum*, *Celſum* unanimi conſenſu affirmaſſe: in medicina cum ægrotantium emolumento facienda, non ſolum ad morbum & ejus ſymptomata eſſe reſpiciendum, ſed potiſſimum requiri, ut ad propriam cuique corpori naturam ſive idioſyncraſiam, robur quoque virium, prægreſſos morbos, diſpoſitionem ad morbum à parentibus, inſuper ad ætatem, habitum corporis, diætam & vitæ genus, conſuetudinem, clima, anni tempora, imo ad ipſius morbi tempus & progreſſum animum advertamus, quia pro horum diverſitate, medendi methodus & remediorum operationes multum admodum differunt. Ut rem in pauca contrahamus: Medicus in curatione morborum & præſcribendis remediis, ad completam, ſi haberi poteſt, morbi, & ægrotantis hiſtoriam ante omnia debet advertere; quam ſi ex ſana theoria phyſico-medica quoad omnes circumſtantias, & præcipue quoad cauſam morbi & ſymptomatum recte cognoſcendam, reſolvere ſatagit, facile perſpiciet, non certa & ſpecifica quædam ad morbum ſanandum proſtare medicamenta, ſed plura ſæpius, quæ alios juvant, aliis eodem morbo laborantibus nocere. Atque hanc ob rationem clariſſime apparet, non meliorem ad Medicorum diſcordiam & diſſenſiones, quas inter ſe alunt maxime de diverſis in hoc vel illo morbo medicamentorum effectibus, componendas viam dari, ac ſi ſemper, ubi fauſtus vel infauſtus in morbis effectus ab iis obſervatus fuerit, is ad circumſtantias in hiſtoriis morborum contentas referatur. Verum vulgus Medicorum hæc omnia parum curat, ſed audito tantum morbi titulo, & recenſitis quibuſdam ſymptomatibus, protinus ad præſcribenda remedia properat, quæ ipſi vel per experientiam in ſimili morbo viſa vel audita fuerunt ſalutaria, vel mox etiam promptus & paratus eſt ad rejicienda ea, quæ ex perverſo quodam præjudicio ipſi vel audita, vel viſa fuerunt noxia.

Deinceps præſtans & peritus Medicus ex vera morbi hiſtoria & rebus antecedentibus, primam morbi originem & fontem, à quo ſymptomata ceu effectus profluunt, curate eruere ſtudet, medendique intentionem ad cauſam, maxime proximam removendam dirigit. Verum, qui ſine ratione artem exercent, ſymptomatum magis quam cauſæ rationem habent, & ad illa abigenda omne conferunt ſtudium, & varia atque minus accommodata exhibent. Eſt vero præcipuus ſagacis & rationalis Medici character, non multis variiſque, ſed paucis, appropriatis & efficacibus ad morbum profligandum, uti remediis. Etenim cauſæ morborum tam proximæ, quam mediatæ non tam multiplices, & diffuſæ, ſed ſimplices & paucæ ſunt, licet ratione locorum valde diſſidentes effectus producant, ad quas abigendas non tanta remediorum copia & varietate opus eſſe deprehendimus, modo recto ordine, tempore & modo adhibeantur. Longe vero aliter procedit minus rationalis in morborum curatione, utpote qui, ſi exhibitum medicamentum non ſtatim deſideratum exhibet effectum, hoc facile mutat & aliud ordinat; quod ſi iterum expectationi minus reſpondeat, rurſus aliud ſubſtituit. Qua perverſa medicamentorum varietate & multitudine tantum abeſt, ut vim morbi debellet, ut potius ægrotum obruendo, morbum pejorem & contumaciorem ſæpiſſime reddat. Quæ cum ita ſint, antiquiſſimi artis noſtræ magiſtri ſat graves habuerunt cauſas, quare crebriorem remediorum mutationem tantopere prohibuerint, eamque tantum non ſemper inſecuram & ſaluti ægrotantium valde adverſam exiſtimaverint. Ea quippe cujuſvis medicamenti indoles atque facultas eſt, ut corpori inferat mutationem, quæ ſi non apta, ſed aliena, nec abigendæ morbi cauſæ accommodata eſt, longe majores ſæpe concitat turbas, ſalutares naturæ motus pervertendo. Scite itaque magnus ille Anglorum philoſophus VERULAMIUS *Lib. I. de augment. ſcient. remediorum copiam & varietatem ignorantiæ filiam appellavit*; & Medicos ad præſcribenda & mutanda remedia tam faciles juſto zelo his verbis reprehendit: *etſi ex opera Medicorum, quotidiana, quam inviſendo, aſſidendo, præſcribendo ægrotis præſtant, putaret quiſpiam, haud ſegniter illos curationem perſequi, atque in eadem certa quaſi via inſiſtere; tamen, ſi quis ea, quæ præſcribere & adminiſtrare ſolent Medici, accuratius introſpiciat, inveniet pleraque vacillationis & inconſtantiæ plena, & quæ ex tempore excogitantur, ac in mentem illis veniunt, abſque certo aliquo præviſo curationis termino.*

Ego ſæpius à Principibus etiam viris quæſitus, quomodo peritus & præſtans Medicus, cui fidere tuto poſſimus, ab imperito diſcerni poſſit, reſponſum dedi, vitandum eum eſſe, qui, antequam veram morbi indolem & cauſam, ægrotique naturam paulo penitius cognoverit, mox ad præſcribenda & ſæpius mutanda medicamenta paratus ſit; commendandum vero eum eſſe, qui, priuſquam ſe accingat ad ordinandum

dum remedium, permultis quæſtionibus habitum corporis & animi, robur naturæ, digeſtionis & excretionis negotium, morbi genium, originem & cauſas remotas ex diæta, vitæ genere & aliis accuratiſſime ſcrutatur, & prægreſſa ſeria meditatione, perpauca cum debito vitæ regimine, ſed diutius continuanda remedia præſcribere conſueſcit; utpote ſemper ſuſpecta eſſe debet nimia medicamentorum mutatio, quam etiam valde improbarunt veteres, id quod Celsus *l.* 3. *c.* 1. prodidit his verbis: *oportet, ubi aliquid non reſpondet, non experiri aliud atque aliud; nam in longis morbis, quos tempus ut facit, ita ſolvit, non ſtatim condemnetur, ſi quid non ſtatim profuit, minus vero removeatur, ſi quid paulum ſaltem juvat, quia profectus tempore expletur.* Nam ſi ulla in re & arte ad exoptatum conſequendum ſcopum, temporis exſpectatione atque beneficio opus eſt: certe in operibus artis noſtræ valet; nam ad certum effectum præſtandum, ſive ad infenſum illud, quod motibus vitalibus obeſt è corpore removendum, certa proportione, menſura & numero motuum, qui tempore continetur, opus eſt. Spectat huc Juvenalis dictum: *Cunctator debet eſſe, qui de ſalute judicat.*

Deinceps prudens Medicus in recto adminiſtrandi remedia uſu, maxime omnium naturam corporis debilem & imbecillem à valida & robuſta probe diſtinguere debet; utpote illa & omnibus morbis & gravioribus ſymptomatibus obnoxia eſt, & quam facile à cauſis atque rebus minus amicis offenditur, imo difficulter ſaneſcit, cum naturæ corporum robuſtæ morbum, validaque ad nocendum medicamenta facilius ferre, nec non ſuperare poſſint. Medici itaque periti eſt, non modo naturas robuſtas à debilibus, ſed etiam medicamenta valida, fortiora à debilibus & lenioribus probe diſcernere; nam Divus ſenex in *Lib. de homin.* §. 54. perite prodidit, *medicamenta à natura fortiora, quibus vis ſtatum corporis tranſmutandi ineſt, nec in debilibus morbis, nec debilibus naturis dare oportere*; omneſque ſaniorum Medicorum ſcholæ quotidie adhuc utiliſſimo hoc monito perſonant; ſed vulgares practici ſaluberrimum hoc monitum non attendentes, nec morbi vehementiam, nec vires ægrotantis imbecilles, nec medicamenti fortiorem effectum conſiderant, ſed ad contumacem & chronicum occurrentem morbum ut eradicetur, vi quadam & vectibus quaſi opus eſſe exiſtimant, & hinc fortioribus ex purgantium, ſalivantium, emeticorum, ſudoriferorum & diureticorum claſſe utendum eſſe, perverſe judicant. Sed dici vix poteſt, quantum damni malo chronico laborantes inde experiantur. Ego ſæpius non ſine dolore, à Medicis etiam in dignitate conſtitutis, exitiales à medicamentis, fortioribus & ſæpius repetitis, imbecillimis adminiſtratis, errores commiſſos animadverti, ut ſplendidæ etiam perſonæ, quæ ſecurioribus poterant ſervari, perierint. Ego ſancte affirmare poſſum, me, cum ultra dimidium ſeculi innumerabilibus ægrotantibus profuerim, nunquam non ab omnibus vehementioribus ex evacuantium, ſedantium & alterantium claſſe, ſedulo & ſollicite tam in morbis acutis, quam chronicis abſtinuiſſe, ſive naturæ robuſtæ, ſive imbecilliores fuerint, ſed lenioribus, ſecurioribus uſu longo exploratis, cum patientia & expectatione temporis, curationes, benedicente Deo, abſolviſſe feliciſſime. Hac enim ſecura & leniori methodo, innumeros affectione hypochondriaca, melancholica, maniaca, cachectica, ſcorbutica, hydropica, aſthmatica, & intermittentium contumacia laborantes, me integerrime ſanaſſe certe profiteor.

Accedimus jam ad alia criteria, quibus peritus ab imperito Medico poſſit diſtingui: hic quippe firmiter ſibi perſuaſum habet, non modo in quovis morbo, certa dari ſpecifica & ſalutaria medicamenta, quæ ceu arcana ſumme extollit, verum etiam medicinas exſtare univerſales, per chymicam artem, ex auro maxime paratas, quarum mirabiles in ſingulis morbis effectus deprædicando, magnam apud ignarum vulgum famam magnumque lucrum aucupatur. At vero eruditus & candidus Medicus phantaſmata hæc & ludibria, quæ ex male ſana theoria phyſico-medica proveniunt, ridet, optime gnarus, morborum cauſas & tempora, ægrotantiumque naturas, multum admodum variare; ideoque nec ullum eſſe medicamentum, quod his omnibus poſſit ſatisfacere, multo minus id, quod aurum ingreditur. Siquidem abunde ſatis ex chymicis conſtat, nullum omnino in univerſa rerum natura exiſtere corpus, quod ad medicum uſum ipſo auro minus ſit idoneum, dum à nullo menſtruo liquore, niſi corroſivo, quem ex nitro & ſale communi præparare ſolemus, arctiſſima ejus compages, à qua gravitas, qua nulla major eſt, dependet, diſſolvitur; & falſiſſimum eſt, per inſipida, ut falſo perhibent, menſtrua, intimam hujus metalli ſolutionem poſſe obtineri, quæ tamen neceſſaria ſit, quando in corpore humano effectum debet præſtare.

Neque minus inter requiſita præſtantis atque vere rationalis Medici, id omnium maxime debet referri, ut de rebus medicis, per experientiam nondum ſatis cognitis, rectum ferre judicium poſſit. Occurrit ſæpius medenti in artis exercitio, ad conſilium

dandum, caſus plane ſingularis, & propter varia & mirabilia ſymptomata nunquam ante annotatus, ubi diligenti circumſpectione, meditatione & acri judicio opus eſt, ut non modo morbi atque ſymptomatum rationem, ſed aptam quoque & tollendis cauſis accommodatam inveniat methodum. Neque deinceps novum, ſed frequenter obvium eſt, ob peculiarem & extra naturæ ordinem quaſi contingentem tempeſtatum & temporum anni conſtitutionem nova morborum, maximeque febrium graſſantium, prodire ſchemata, quorum commoda ſanandi ratio per experientiam nondum ſatis conſtat, ſed ſollicitam Medici de ea invenienda curam omnino poſtulant. Neque hic labor Medicum, rerum medicarum vere peritum, adeo multum fatigat; ſiquidem hic non minus theoria phyſico-medica, quam neceſſario obſervationum clinicarum apparatu inſtructus, attenta circumſtantiarum ac cauſarum, tam antecedentium quam conſequentium conſideratione, facile poteſt invenire, quænam medendi via ſit ineunda; & num per venæ ſectionem, per laxantia, & per acida ac nitroſa potius, quam per volatilia & ſpirituoſa inſtitui debeat curatio. Quare perite ab Hippocrate inter præſtantis Medici notas, hanc præcipue in ejus *lib. de priſca medicina* relatam legimus, *ut aliquid poſſit invenire, ſi quando novus, & antea non obſervatus morbus occurreret.*

Notum quoque porro eſt, ſub diverſo climate, v. g. in regionibus ad ſeptentrionem vel meridiem vergentibus, certa dari morborum genera, à diverſa cœli, aëris, victus & vivendi ratione derivanda, quæ pro diverſitate ſua differentem quoque poſtulant ſanationem, dum, optime notante Celso *Lib. I. p.* 8. *aliud opus eſt Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Gallia.* Quandocunque igitur Medicus rationalis, ut ſæpius evenit, locum mutare, & ex Dania & Suecia in Italiam, vel ex hac & aliis calidioribus regionibus ſeptentrionem verſus debet concedere: facile auguratur, ipſa medicamenta ſibi eſſe permutanda, longeque aliam curandi methodum excogitandam, dum fortiora & potentis indolis remedia, quorum uſum ſeptentrionales, ceu robuſtioris naturæ incolæ ſine noxa commodiſſime ferunt, calidiorum regionum gentibus, quæ ſenſibilioris ſunt naturæ, nunquam fere non graviſſimo ſolent eſſe detrimento. Accedit adhuc, quod pro temperamentorum varietate, & pro diverſa humorum in diverſis gentibus conditione, medicamentorum quoque operationes mirum in modum differant. Ita Belgis, quorum corpora rudiores habent fibras, minus elaſticas, & difficulter mobilibus ſcatent ſuccis, ſalia volatilia, ſpirituoſa & infuſa calida optime conferunt, quæ Italis contra, quorum humores fluxiliores & mobiliores, ac fibræ magis tenſæ & elaſticæ ſunt, graviter ut plurimum nocent; ſed his anodyna, lenientia, nitroſa conducunt. Id quoque circumſpectum medicum probe admonet, ut in perlegendis Medicorum monumentis diligenter attendat, in quanam regione vixerit, cujus ſcripta legenda & imitanda ſibi ſumit, ne forte Belgici auctoris præſcriptas formulas, in iſta regione optime proficuas, ſine diſcrimine, ægrotantibus in calidioribus locis commendare audeat.

Magnum adhuc eſt diſcrimen inter Medicum principiis phyſico-mechanicis probe inſtructum, & inter eum, qui in utiliſſimis hiſce doctrinis rudis & quaſi hoſpes eſt. Ille enim cujuſvis ſimplicis ex triplici naturæ regno petiti, v. gr. aquarum, maximeque fontium tam calidorum quam frigidorum elementa, principia & vires, licet uſu antea nunquam exploraverit, ex odore, ſapore & analyſi chymica poteſt cognoſcere; & quales in hoc illove morbo, hoc vel alio tempore, & in hac illave corporis conſtitutione effectus exſerere poſſit, prævidere. Quod ut clarius adhuc pateat, exemplum adducere placet. Satis, ut arbitror, per experientiam notum eſt, corticem caſcarillæ in nimiis alvi fluxibus, tam ſeroſis, quam ſanguineis, efficaciſſimam eſſe medicinam: quem effectum & operandi modum rationalis Medicus, etiamſi nihil unquam de eo audiverit, ex penitiori, & ſecundum artis leges ſuſcepta hujus medicaminis exploratione, facile poterit cognoſcere. Etenim, quum hicce cortex gratum de ſe ſpargat odorem, & principium contineat amarum, terreum ac reſinoſum, optime exinde anodynam, roborantem & acres humores temperantem colligit virtutem.

Ulterius ſagax & peritus Medicus in perſanandis, maxime acutis paſſionibus, non ſolum ad medicamenta eorumque agendi efficaciam, ſed ad beneficium quoque & miniſterium ipſius naturæ, quæ ab antiquiſſimis optima morborum medicatrix dicitur, reſpicit, eo, quod hæc ipſa ſola ſæpius, vel levi tantum arte, aut commoda diæta adjuta, in plebeiis, ruſticis & iis, qui Medico & medicamentis deſtituti ſunt, populis, ægritudines valde periculoſas, ut peſtem, exanthematicas, varioloſas, morbilloſas & inflammatorias febres depellit quam optime.

Perpauci vero ex Medicorum numero ſunt, qui hanc ſalutarem artificioſiſſimæ corporis

poris animalis fabricæ, ſive naturæ à Deo inſitam therapiam agnoſcunt recteque intelligunt, cujus tamen ope non modo ipſum corpus animale, in ſe & ſua natura perpetuo corruptioni obnoxium, per omnem vitam à tetra putredine integrum conſervatur, verum etiam quod ſanitati & vitæ adverſum eſt, per varii generis emunctoria expellitur, amicum vero & utile intus retinetur. Rectiſſime hinc prudens Medicus in morbis, maximeque acutis ſanandis, excretionum motuumque præternaturalium indolem, vim & efficaciam, & tempora quibus fiunt, probe ſcrutatur, & num ad ſalutis vitæque tutelam ac ſanitatis reſtitutionem, an potius ad corporis deſtructionem & interitum tendant, probe examinat, eoſque ſi deficiunt, vel excedunt, commoda medicina moderari inque ordinem redigere ſtudet, præſertim quum in hoc naturæ miniſterio recte gubernando, artis noſtræ uſus & potentia quam maxime conſiſtat. Quum vero naturæ motus ordine & tempore ſæpius recto fiant, & per convenientia loca materia corpori infenſa expellatur; cavet omnino prudens Medicus, ne forte ſalutarem naturæ ordinem inepta & vehementi medicina perturbet.

Minime vero id attendunt imperiti Medici, qui naturæ legum in medendo neſcii, medicamento vel fortiori, vel leniori ſingulis fere horis repetito, ſæpiusque incongruo hunc laudatiſſimum naturæ ordinem peſſimo ritu intercipiunt, & damnum inferunt præſentiſſimum.

Verum enim vero ſurrexerunt hac tempeſtate celeberrimi nominis Viri, qui huic naturæ beneficio nimium pretium tribuerunt, adeo, ut fere rationalis medicina non parum inde decrementi accipiat. Statuunt videlicet, per naturam intelligi debere animam, quæ rationis particeps eſt, & quæ ſumma ſapientia atque arte ipſum corpus formavit; & hinc non dubitandum eſſe, quin eadem ſapientia illud gubernet & conſervet; motus videlicet ita adminiſtrando & dirigendo, ut in ſtatu tam ſano, quam præternaturali, quod noxium eſt, & interitum minatur, per convenientia loca expellatur; indeque concludunt, ad artem exercendam non ſubtili theoria, vel ratione ex principiis phyſico-mechanicis petita, ad explicandas res medicas, opus eſſe; utpote quæ in conſideratione rerum inanimatarum magis, quam in corporibus, quæ ſenſu & cognitione interna prædita ſunt, locum ſibi vindicent; ſed ſufficere, ut Medicus tantummodo naturam, per medicamenta pauca & ſelecta, quæ alterandis vitioſis humoribus, & iis per congrua loca blande evacuandis ſerviunt, adjuvet. Licet vero hæc ſimplex & facilis medendi methodus in perſanandis paſſionibus levioribus & quæ facile tranſeunt, & ubi ſatis virium eſt, non improbanda ſit: minime tamen eam ſolam tam in acutis quam chronicis avertendis ac vincendis morbis ſufficere arbitramur, cum natura & hæc methodus benigna in perſanandis contumacibus paſſionibus, ut ſunt lues venerea, gonorrhœa, affectio hypochondriaca, melancholica, maniaca, cachectica, ſcorbutica, hydropica, phthiſica, aſthmatica & diuturnæ intermittentes & anomalæ febres, atque epileptici, ſpaſmodici motus, parum valeat: & opus hic ſit potentioribus, & multo pluribus remediorum generibus, & magno in applicandis remediis judicio, quod plura requirit ſubſidia.

Verum, ut aperte de hac nova theoria medica noſtram interponamus ſententiam, aſſerimus, artis medicæ objectum neutiquam eſſe corpus, à ſapiente principio formandum, ſed quod jam ſapiente & divina ſemini inſita virtute formatum eſt; cujus motus tantum Medicus ſua ſapientia, per convenientem rerum neceſſariarum adminiſtrationem, regere debet; ſiquidem motus vitales, qui pure mechanici ſunt, in formato corpore neutiquam amplius à ſapiente interno principio fiunt & ſuſtentantur, neque ad ſalutarem finem in morbis diriguntur; ſed à cauſis mere externis, evidentibus, neceſſariis, puta elementis & alimentis, medicamentis aliiſque remediorum generibus dependent, reguntur & conſervantur: Siquidem deformes poſt vulnera externarum partium relictæ cicatrices abunde docent, nihil adhuc à natura in corpore ſapienter formari. Deinceps notandum eſt, Veteres per vocabulum naturæ, vel vires corporis motrices, vel ſolidarum partium ſtructuram, quæ pro diverſa ætate, ſexu, vitæ genere, & diſpoſitione nativa ac hæreditaria varia eſt & mutabilis, tantummodo indigitaſſe, ideoque has res naturales dixiſſe. Equidem non negandum eſt, magnam vim phantaſiæ eſſe vitales motus non quidem efficiendi, ſed duntaxat turbandi & pervertendi, ut videmus in animi affectibus & morbis, qui exinde fiunt; ſed hos pravos effectus, ut in ordinem redigat, nec phantaſia, nec anima rationalis quicquam valet, ſed prudens Medicus ac commoda medicina id præſtare debet. Neque unquam Veteribus in mentem incidiſſe reor, ut in animantibus ens cognitione interna præditum, omnis generis motus certum in finem efficiens, conſtituerint. Hippocrates pluribus in locis id diſertis verbis negat, qui *lib.* 1. *de diæta* §. 6. *de naturis hominum* inquit,

res

res faciunt, non ſciunt; quæ vero faciunt, ſcire ſibi videntur; & quæ quidem vident, non cognoſcunt: attamen omnia ipſis fiunt per divinam neceſſitatem. Et *lib. de morb. vulgar. Sect. VII.* §. 6. ait, *natura ipſa ſibi per ſe, non ex conſilio, motiones ad actiones ſubeundas invenit à nullo edocta, citraque diſciplinam ea quæ conveniunt, efficit.* Helmontius, qui aliàs multum immaterialibus animæ ideis favet, ab hac ſententia plane etiam eſt alienus; utpote in *Lib. de mort. introitu in natur. human.* lectu digniſſimo §. 10. negat, corpus humanum, quale nunc eſt lapſorum, à mente ad certum finem agente, immediate regi, quemadmodum fieri videmus in iis quæ hominum artificio inſtruuntur & perficiuntur; & ridet hoc in paſſu ipſum *Ariſtotelem* ceu naturæ plane ignarum, quod res naturales cum artificialibus confuderit, dum in his quidem cauſa finalis locum habeat, & ſupponatur artifex, qui media dirigat; in illis vero, ſeu rebus naturalibus locum non inveniat; unde, quicquid in natura fit vel generatur, ſeminum neceſſitate fieri, recte arbitratur, adeo, ut ſemina ſint rerum principia & cauſæ naturales, ac ob fines, non quidem ſibi, ſed ſoli Deo cognitas agant. Aretæus hinc recte *naturam artem Dei* appellare videtur. Equidem natura non eſt unum quid, ſive una cauſa, qua animales functiones reguntur; ſed vox eſt, quæ plures complectitur cauſas, & non modo organicam ſolidorum ſtructuram, & peculiarem fluidorum craſin, ſed potiſſimum mutuum atque alternum ſolidorum ac fluidorum motum ſyſtalticum & diaſtalticum, nec non progreſſivum, inteſtinum, ſecretorium & excretorium, item undulatorium & tonicum denotat; quo ſalvo, omnes functiones tam vitales & animales, quam naturales recte ſe habent.

Et quemadmodum in macrocoſmo, animantium & vegetabilium ex ſeminibus evolutio, nutritio, fœcundatio, maturatio, perfectio & vita per motum atque cauſas evidentes mere mechanico-phyſicas, & per elementa, & potiſſimum per aëreo-æthereum fluidum ſolis calore, quem Veteres ignem dixerunt, agitatum producitur: ita etiam in microcoſmo id ſimili modo evenire, certiſſime colligitur; cum quotidie obſervemus, quantam mutationem in omnibus corporis humani functionibus vitæ genus, habitus corporis, diætæ, aëris, temporum anni, tempeſtatum, locorum differentia efficiant, & quomodo etiam ab hiſce rebus animi operationes, mores, inclinationes & ex parte actus rationis varient. Sed non hujus eſt loci & inſtituti, diutius hiſce immorari; id tantum dico, hanc philoſophandi rationem nihil plane ad diſciplinam medicam pertinere, ut de ea ſilere conſultius ducamus. Nam omnem rationis in rebus medicis explicandis, & cauſis morborum inveſtigandis, in quibus tamen omne medicationis momentum conſiſtit, uſum adimit, atque etiam rerum non naturalium & medicamentorum virtutem & operationem in corpus humanum dubiam nec non incertam reddit: namque illa non ex arbitrio animæ operantur, ſed inviolabili neceſſitate, ſi requiſitis conditionibus applicantur, certum ac determinatum effectum edunt. Id unicum adhuc in eorum gratiam, qui medicinam principiis phyſico-mechanicis ſuperſtructam quaſi infamare omni conatu ſtudent, ad bene expendendum addere volo: ponamus, naturam ſive animam rationalem, vitalium etiam & naturalium functionum principium & cauſſam eſſe, eas in certum finem dirigendo: ſed tamen eam ipſam nihil prorſus ſine mechaniſmo, id eſt, ſine certa ſolidorum ſtructura & fluidorum diſpoſitione efficere poſſe, certiſſimum eſt. Nam hæc, ſi non conveniente temperie, proportione & ordine ſunt conſtituta, omnia fiunt præter naturam, & verſa vice. Jam vero nihil evidentius eſt, quam quod Medicus arte ſua non in animam, ſed in cauſas phyſico-mechanicas, quibus hæc tanquam inſtrumentis utitur, tantummodo operationem & effectum habeat.

Permultum quoque intereſt ſcire, ad boni Medici doctrinam, ſtudia & officium minime pertinere, ut ſubtiliori rerum obſcurarum meditationi & cognitioni indulgeat, ſed ea potiſſimum, quæ in ſenſus incurrunt, quæ uſum habent, & de quibus evidens ratio conſtat & dari poteſt, ſectetur. Uti enim multa in rerum natura ſunt difficultatum mæandris involuta, quæ omnem cognitionem & intellectus humani aciem exſuperant; ita etiam in philoſophia rerum naturalium & medicarum id contingit: quæ ſecreta naturæ tutius eſt mirari, quam rimari velle. Ad hunc cenſum pertinent, unde vis in quovis ſemine multiplicativa oriatur, & quomodo formatio partium in utero fiat; qua ratione cogitatio & phantaſia in corpus operetur, & rurſus, quomodo ſanguinis conſtitutio & motus, mentis uſum alterare poſſit; item, in quonam ſtupenda vis miaſmatis & contagii in peſte aliiſque morbis malignis conſiſtat; qualis ſit proportio inter naturæ & morbi vires; quomodo ſenſationes fiant in nervoſis partibus; an motus febriles & præternaturales propter cauſam naturæ infeſtam, bona intentione & ſæpius mala inventione, excitentur? Quæ omnia poſſunt tuto à Medico ignorari,

ignorari, quia ſine his ad ſanitatem hominem poteſt perducere. Sufficit, ut is per frequentem uſum, attentamque experientiam & ſolidam demonſtrationem & rationem ſciat diſcernere pernicioſa à ſalutaribus, atque rationes phyſicas, licet non geometricas adferre. Accedit, quod hanc maxime ob cauſam nimis curioſa harum rerum imperſcrutabilium indagatio ſit evitanda, quod videlicet non niſi materiam & occaſionem peſſimarum contentionum, litium & alterationum præbeat, quæ Medicorum amicam harmoniam & concordiam, in conſultationibus valde neceſſariam, dirimunt.

Ceterum ad ſagacis & præſtantis Medici ſcientiam atque officium quam maxime pertinet, ut valetudinem integram, & ab omni morborum inſultu liberam idoneis remediis, ex fonte diætetico potiſſimum petitis, diutius præſtet. Nam inter partes medicinæ diætetica primas omnium tenet, & olim etiam maximi ſemper habita fuit, artiſque certitudinem in avertendis morbis evidenter demonſtrat; cum longe expeditius ſit, corpus à morbis defendere, quam illud corruptum & vitioſum reſtituere. Per remedia vero diætetica ea intelligimus, quæ ex ſinu rerum non naturalium, ſeu abſolute ad vitam neceſſariarum, cumprimis deſumta ſunt. Nam quemadmodum recto harum rerum uſu, vita & ſana, & longa, diu perſiſtere poteſt: ita ex plane perverſo & inordinato harum abuſu, omnis generis vitia & mala in corpus incidere, certa & attenta obſervatione edocemur. Eſt itaque præcipua doctrinæ & ſcientiæ medicæ pars, harum rerum, quibus omni momento ad vitam opus habemus, ex ſolidis phyſicis principiis, intimam cognitionem ſibi comparare, ut quid mali ad morbos procreandos, & boni ad eos avertendos ac ſanandos efficere queant, dilucide addiſcant. Nam & elementorum, aeris potiſſimum, & alimentorum, præſertim ubi à temperie valde deflectunt & ſubito mutantur, maxima vis & poteſtas eſt in corpus humanum, ejus humores & motus immutandi, imo ipſum animum & rationem alterandi. Ideoque dantur morbi certis locis, regionibus & climatibus proprii, & pro diverſa temporum anni, tempeſtatum conſtitutione, & extraordinaria ac ſubita mutatione, varii generis mala enaſcuntur. Non datur itaque certior & ſecurior methodus & præſervatoria, & curatoria, quam per ejuſdem naturæ & generis auxilia, quia ſunt naturæ magis amica, temperatiora, nec vehementia, ſed per gradus & paulatim operantur. Inde etiam factum, ut nulla pars medicinæ, antiquiſſimis quoque temporibus, majori pretio, quam diætetica habita fuerit. Hippocratis monumenta, quæ poſteritati reliquit, *Libri de victu acutor. de diæta, Libri epidemior. de natura aëris, aquar. & locor. de alimentis*, id luculenter declarant. Asclepiadis tota ſanandi methodus in recta victus ratione repoſita fuit. Si Cornel. Celsi librum quartum evolvimus, in quo fere de omnium vitiorum, quæ in interioribus corporis partibus ſedem ſuam habent, curatione agit, hanc ipſam maxima ex parte mutatione cœli, locorum, vitæ generis, varietate ciborum atque potus, item abſtinentia, variaque corporis exercitatione & motu, fricationibus, balneis, linimentis hunc virum præſtitiſſe animadvertimus. Et inter omnes Medicos, qui ſolidi quicquam & laude dignum memoriæ prodiderunt, quos imitari poſſumus, ſunt maxime Itali, ut *Sanctorius*, *Mercurialis*, *Montanus*; & noſtro ævo *Ramazzinus*, *Baglivus*, *Lanciſius*, quia hanc principem artis noſtræ partem, adjuti experimentis phyſico-mechanicis, quæ optime naturam corporum & motuum cauſas ac leges explicant, paulo ſubtilius, longeque optime excoluerunt. Sique veritatem non diſſimulemus, utique non modo in avertendis, ſed etiam ſanandis, præcipue chronicis paſſionibus, per remedia & præcepta diætetica, ſi obſerventur, plus quam per pharmaceutica & ſecreta tantopere decantata effici poſſe, certiſſimum eſt. Præterea recte ac perite Galenus dixit: *nullum tam efficax remedium medicinam habere, quod auxilium afferre queat, ſi ei victus vel reſiſtat, vel non adjuvet.* Neque hujus moniti deficit ratio; ſiquidem morborum origo à cauſis evidentibus, prava diæta, & malo vitæ regimine, atque ſex rerum nonnaturalium perverſo uſu, inprimiſque ab imbecilli & ſenſibili natura, unice dependet; quibus cauſis permanentibus, omnis medicamenti vis infringitur. Præter hæc optime olim Plutarchus annotavit, *ob novam victus rationem, novos incrudeſcere morbos, & corporum naturam aliam atque aliam inde temperaturam ſuſcipere.* Purpura chronica, quod Germaniæ incolis, noſtro jam tempore, tam familiare ſit vitium, nulla mihi videtur alia cauſa, quam frequentiſſimus infuſorum calidorum, præſertim potus coffee uſus, quo viſcidi & bilioſi recrementitii humores acuuntur, & ad ſuperficiem corporis propelluntur. Diſpoſitio quoque, quæ inclinat ad hæmorrhoides, noſtro tempore longe frequentior quam olim eſt, apud eos potiſſimum, qui cibis penetrantis ſaporis per aromata peregrina comparati, & vinis calidioribus ex Gallia, Hungaria, & exteris regionibus petitis, delectantur; quibus ſanguis circa lumbarem regionem ebulliens, &

& per pilulas quas aloe ingreditur, concitatior redditus, ubi per venas ſedis exitum non invenit, non modo ſtagnans cœcas hæmorrhoides parit, ſed & ad interiora regurgitans, pathemata ſpaſmodica ſic dicta hypochondriaca excitat, qui morbus noſtro tempore nimium ſolennis eſt. Ulterius ſciendum eſt, ſagacem hominem ſibi debere eſſe Medicum, obſervando ea, quæ ex cibo & potu, aliiſque rebus ipſi utilia atque ſalutaria, vel minus talia ſint. Quare ſemper mihi perplacuit pulcherimus *locus*, qui extat in Xenophonte *de dictis & factis Socratis p.* 513. *Is monebat ſuos auditores, ut magnam haberent valetudinis curam, tum à peritis diſcendo, quæ commoda ſint, tum etiam totam per vitam de ſe obſervando, quis potus, quis cibus, quiſve labor conferat, quia oblivio, mœror, furor, duritieſque animi nonnunquam à mala corporis habitudine oriuntur, & quibus corpora recte valent, nullum inde ad mentem redundat periculum.* Et profecto tam mutua & amicabilis mentis & corporis communio eſt atque ſocietas, ut corpus ſanum mentis ſanitati etiam faveat; & contra ſana mens ad corporis ſanitatem ſervandam multum valeat. Spectat huc inſignis locus ex Hippocrate, qui extat *lib. de flatibus* §. 20. *nihil magis*, inquit, *ad prudentiam confert quam ſanguis; hic ergo cum in conſtanti habitu perſiſtit, conſiſtit etiam prudentia; ſanguine vero permutato, concidit ſimul & prudentia.* Et *lib.* 1. *de diæta* §. 30. totus in eo eſt, ut demonſtret, *animæ ſapientiam à recto victu dependere, & ſi læſa fuerit, reſtitui poſſe, illo emendando.* Quam utilis vero & neceſſaria ad tuendam vitam & ſanitatem diætetices ſit ſcientia, nullibi rectius & clarius, quam in corporibus imbecillibus, apparet; quorum in numero ſunt ſenes, & à natura debiles, à gravi morbo vix convaleſcentes, & qui ab immodica ſanguinis, ex quacunque etiam cauſa, profuſione, vel à nimiis vigiliis, fame, aut diuturno mœrore languentes redditi, vires amiſerunt: iis vel levis in diæta error nocet; ſi gravis fuerit, vel morbi antecedentis recidivam, vel alium pejorem morbum ingignit. Hos itaque ante omnia ordinate agere & leges diæteticas ſervare oportet: ne in vitia, præcipue tabem inferentia, incidant, quod fit, ſi convaleſcentes à morbo, arbitrio ſuo vivant, & ſubito rurſus inordinato vitæ genere utantur. Quamvis vero doctrina harum rerum ſit longe optima & utiliſſima, mirandum tamen eſt, perpaucos ex medicinæ ſtudio deditos eſſe, qui hanc inprimis excolendam, ſibi perſuadent; & ſunt præcipue ii, qui non niſi medicamentis & arcanis adverſus morbos pugnant, & qui hanc doctrinam imbiberunt, naturam corporis humani ſatis per ſe eſſe ſapientem, ut ſi vitium quoddam in diæta acceſſerit, illud quod nimium ſit, per convenientia emunctoria expellat, ſique valde infenſum fuerit, adverſus id ſe armet, imo quandoque auctiori motu in febribus expellat; ut non tam curioſa victus obſervatione opus ſit. Et eapropter etiam doctrina & inſtitutio rerum phyſicarum, quæ per effectus & varia experimenta, tam chymica quam mechanica, comparatur, nimis aperte ab his negligitur nec ſatis æſtimatur, nec aliis, ut ſcitu neceſſaria, commendatur. Ego vero omni tempore, quo arti noſtræ docendo & exercendo vacavi, nihil prius, nihil poſterius habui, quam ut hanc medicinæ partem, quæ nos ad rerum naturalium, elementorum & alimentorum penitiorem cognitionem atque peritum uſum & applicationem perducit, iis omnibus, quibus ſua aliorumque ſalus curæ cordique eſt, ſummopere commendarem; idque in meis de diæta, rerumque phyſicarum indagatione editis ſcriptis ſatis oſtendi.

Reſtat jam, ut etiam de parte medicinæ omnium nobiliſſima & vetuſtiſſima chirurgica, quæ externarum partium vitiis recte medendi præcepta tradit, noſtram ſententiam dicamus; quod videlicet hæc ipſa Medico ſcitu ſit ſumme neceſſaria. Complures quidem in hac perverſa verſantur opinione, hanc artem, quæ manu ſanat, & in ſectionibus atque externis remediis applicandis verſatur, directe ad medicinam non pertinere; at hi certe neſciunt, totum hominem, tam quoad externas, quam internas partes, medicinæ eſſe objectum, & has invicem tam mirabilem intercedere conſenſum, ut vitium, quod externis inhæret, perfacile tranſeat ad interiores, & iſtæ contra graviter luant, ſi hæ morboſe afficiantur. Præterea ſciendum eſt, vitia, quæ externis partibus inhæreſcunt, & quæ Chirurgi ope egent, etiam internas occupare, ut dolores, tumores, extravaſationes, ſcirrhi, inflammationes, ulcera, apoſtemata; & ſingula non tantum externa, ſed etiam interna medicamenta requirere; ut adeo pateat, Chirurgi & Medici munus non multum differre. Neque prætereundum, topica, pro diverſa vitiorum ratione & natura corporum, inſignem, ne qua noxa inferatur, prudentiam deſiderare; ex quo clare apparet, nec medicinam à chirurgia, nec chirurgiam rationalem, ut verum dicam, à medicinæ fundamentis nullo modo poſſe ſeparari. Recte igitur ſentiebant Veteres, qui ex familia Æſculapii ortos & arte medica imbuendos, ante omnia chirurgiam edocebant; ideoque in ſuis de re medica

dica monumentis ſummum eidem pretium ſtatuebant. Atque etiam olim, & noſtra hac tempeſtate, illi Medici, qui paulo curatiorem corporis humani anatomen cum chirurgia excoluerunt, præ omnibus aliis magno honore habiti, ſummam celebritatis famam conſecuti ſunt. Sed quam pauci ſunt, qui egregiam hanc artem probe intelligunt! Ii quoque, quod turpe dictu eſt, qui unice huic arti operam ſuam addixerunt, eamque ex inſtituto tractare volunt, utplurimum ſuam in ea ignorantiam palam faciunt, ut ideo & ratio & ſalus reipublicæ Medicum hujus artis pariter gnarum, rerumque in ea obviarum peritum jure poſtulet, quo inſcitiam Chirurgorum conſilio adjuvare, & modeſta admonitione poſſit corrigere. Etenim, quicunque ex Chirurgis artem ſuam non empirice, ſed ita, ut decet rationalem, tractare vult, is non modo ex anatome corporis humani partium externarum, ut oſſium, muſculorum, nervorum, tendinum, membranarum, glandularum, vaſorum, fibrarum ſtructuram, ſitum, connexionem atque uſum tenere: ſed & inſuper doctrinam de circulo ſanguinis, de vita & conſervatione ſanguinis, de viribus & robore partium, de nutritione recte perſpectam habere debet, ut deinde eo melius de externis læſionibus, nec non de remediorum uſu & noxa, judicium ferre poſſit.

Præter hæc utique operationes manuales, congruis & aptatis inſtrumentis, omni dexteritate ac circumſpectione, adminiſtrandi rectam ſcientiam poſſideat, neceſſe eſt; quibus ſubſidiis etiam Medicus probe ſit inſtructus, ut Chirurgum inſcium conſilio juvare, imo ſæpius corrigere valeat. Ceterum ad medicinam rationalem & illud referri debet, ut quis ſolidum & rectum judicium de morbi eventu ſalutari vel periculoſo, de pernitialibus, quæ ſupervenire ſolent, ſymptomatibus, de medicamentorum operatione, qualis futura ſit, proferre ſciat. Nihil enim eſt, quod plus ad exiſtimationem Medici cumulandam, ad artis quoque certitudinem demonſtrandam confert, quam prudens de dictis rebus prognoſis. Præclare ideo HIPPOCRATES *in principio Prænotion.* diſſerit: Medicum prænotionem adhibere, optimum eſſe mihi videtur; prænoſcens enim & prædicens apud ægrotos & præſentia, & præterita, & futura, fidem utique fecerit, quod ægrotorum res magis cognoſcat; quare gaudebunt homines ſe ipſos Medico committere. At vero, quam excellens hæc præſagiendi ſcientia eſt, tam inſida, incertaque ea deprehenditur, adeo, ut non immerito judicium de morborum eventu recte formandum difficillimum ſit. Plurimi Medicorum vanis & inanibus ſuis de futuro eventu prædictionibus, ſæpius ſe & artem ludibrio exponunt, dum ſubinde ægrum, de cujus ſalute ſpem fecerunt certiſſimam, interire videamus. Neque alia hujus ignorantiæ datur cauſa, quam quod non ſufficiente accuratarum & completarum obſervationum clinicarum copia & apparatu inſtructi ſunt; neque, quod maximum eſt, morborum hiſtorias ex ſanioribus artis principiis rite reſolvere, neque de eo, quod per corporis humani vires & effectus, atque per medicamentorum energiam fieri poteſt, recte dijudicare valent. Veteres hanc partem medicinæ maximi ſemper æſtimarunt; ſed quoniam non ex integris morborum hiſtoriis & obſervationibus, ſed ex paucis tantum circumſtantiis ſuas regulas prognoſticas, quarum ingens copia in HIPPOCRATIS variis libris reperitur, deduxerunt, non mirum eſt, rarius illas reſpondere, ſed maxima ex parte fallere.

Accedit, quod Veteres nullas veras cauſas rebus naturalibus & medicis explicandis idoneas, ob ignorantiam phyſices univerſæ & veræ medicæ phyſiologiæ afferre poterant; neque in quo vitæ, ſanitatis, mortis & morborum ratio poſita ſit, intelligebant, multo minus, per quæ principia, remedia ſuas vires exſerant, cognoſcebant; unde etiam de futuris eventibus vix ullum ſolidum judicium proferre poterant. Etenim curatior & propria cujuſque corporis cognitio ad prognoſin multum valet. Pulcher hanc in rem extat locus apud CELSUM *Lib. V. cap.* 26. *ad prognoſin confert aliquid & ætas, & corpus, & vitæ propoſitum, & anni tempus; quia facilius ſaneſcit puer vel adoleſcens, quam ſenior: valens, quam infirmus: neque nimis tenuis, neque nimis plenus, quam ſi alterum ex his eſt: integri habitus, quam corrupti: exercitatus, quam iners: ſobrius & temperans, quam vino venerique deditus. Opportuniſſimumque curationi tempus vernum eſt; aut certe neque fervens, neque frigidum. Siquidem vulnera & nimius calor & nimium frigus infeſtant: maxime tamen horum varietas; ideoque perniciosiſſimus autumnus eſt.* Et porro idem auctor in antecedentibus: *ante omnia ſcire Medicus debet, quæ inſanabilia ſint, & quæ difficilem curationem habeant, quæ promptiorem. Eſt enim prudentis hominis, primo eum, qui ſervari non poteſt, non attingere, nec ſubire ſpeciem ejus, ut occiſi, quem ſors ipſius interemit. Deinde, ubi gravis metus ſine certa tamen deſperatione eſt, indicare neceſſariis periclitantis, in difficili rem eſſe: ne, ſi victa ars malo fuerit, vel ignoraſſe, vel fefelliſſe videatur. Sed ut hæc prudenti viro conveniunt: ſic rurſus hiſtrionis eſt, parvam*

rem attollere, quo plus præſtitiſſe videatur. Sed nolo hiſce deducendis diutius immorari, quia hoc argumentum in diſſertatione de certo mortis in morbis præſagio fuſius perſecutus ſum.

Denique iniquum judicium, imo potius calumnia non tantum vulgi, ſed & eruditorum, quin imo Medicorum eſt, theoreticum malum eſſe practicum, & eum ſapientiorem ac peritiorem eſſe, qui multos habet ægros tractandos, quam qui paucos, exiſtimant. Erroris hujus illecebra & occaſio inde naſcitur, quod medicina res exiſtimetur, uti etiam eſt, multi laboris, temporis ac experientiæ; hinc argumentantur, qui multos habet ægros ſanandos, eum peritiorem eſſe eo, qui bene & recte ratiocinari de morbis ſolet, ſed paucos habet ægrotos. At vero utique experientia, id eſt, accurata obſervatio earum rerum, quæ nocent, vel proſunt, in invenienda medicina locum præcipuum invenit, & ordine præcedit rationem: ſed cum jam dudum medicina inventa ſit, & per tot ſecula, per tot nationes ac climata, inſtituta in tot individuis experientia & obſervatione eorum, quæ corpori infenſa, vel amica ſint, à præſtantiſſimis Medicis notatum fuerit; jam non tantopere amplius de experientia cogitandum, ſed eo nitendum eſt, ut remedia, quorum noti effectus ſunt, ad certa individua, ad certas morbi circumſtantias debito ordine, tempore ac loco applicemus, atque prudenter ea accommodemus. Et hæc ſpecialis medendi methodus nil niſi prudentia, conſilium ac ratio Medici eſt, & ex morbi cum indole remediorum accuratiore collatione, comparatione & omnium circumſtantiarum penſitatione naſcitur & acquiritur. Ubi non negandum, quod qui tali prudentia, ratione & habitu judicandi inſtructus ſit, artis continuo exercitio multum proficiat & adhuc confirmetur. Bonus itaque theoreticus ſaniorum Medicorum conſenſu is eſt, qui theoriam ac ratiocinationem ſuam accommodare hiſtoriæ morborum, nec non experientiam rationi conformem ac demonſtrativam reddere didicerit. Unde bonus theoreticus non poteſt etiam non eſſe bonus practicus. Hinc Medici ratio vel theoria, debitis præſidiis inſtructa & experientiæ ſuperſtructa, magnos in medicina facit progreſſus, cauſas ac fontes morborum apte aperit, cur alia corpori noxia ſint, alia proficua, incredibili ſolertia diſquirit, veteres cum recentioribus feliciter conciliat, medendi methodum pro differentia climatum, anni temporum, ſubjectorum, ætatum, vitæ generis diſcrepantem probe diſtinguit; quin & remediorum verum uſum ab abuſu ſedulo diſcernit; præterea aliorum minus ſecuram curationem perquam facile perſpicit, multoque tutiorem & expeditiorem curandi viam in novis ingruentibus affectibus adinvenit. Quibus omnibus ille, qui ſoli inhiat praxi, utut numeroſis adfuerit ægrotis, ſi inſuper theoria bona careat, deſtituitur. Solenne itaque, ſed revera ſtolidum eſt, experientiam allegare, ubi deficit ratio, circumſtantiarum penſitatio, ſubjecti & cauſæ morbi & modi agendi in remediis cognitio. Ceterum tamen non negandum, plures etiam in theoreticis committi errores, ubi nempe quis ad hypotheſes inanes, ſpeculativas, fictitias magis, obſcuris & nihil ſignificantibus terminis, quam principiis perſpicuis ſuperædificatas vult praxin accommodare, & ex hiſce principiis ea remediorum genera rejicere conatur, quæ per omnia ſecula & nationes uſu, aliorumque applauſu ſe commendarunt. Hic valet illud axioma: malum theoreticum eſſe malum practicum, ſi videlicet ex theoria hac nuda, praxin inſtruere velit.

Præterea boni & præſtantis theoretici eſt criterium, liberum animum ad veritatem inſpiciendam afferre, nullis præjudiciis, auctoritatibus, opinionibus, ſcholis & ſectis obſtrictum: nam libertas philoſophandi præſtantiſſimum eſt mentis humanæ ornamentum & munus, qua is maxime utitur, qui à natura judicii acumine inſtructus eſt; quicunque vero hoc naturæ beneficio caret, is quam maxime magiſtrorum ſuorum, quos amat, & quos audivit judicio & ſententiis firmiſſime inhæreſcit, & ſolos illos, tam in theoria, quam praxi, in eo quod laudant vel vituperant, ſequendos eſſe, exiſtimat. Quare, quum horum ſcientia tantummodo in notitia placitorum magiſtralium conſiſtat, minus firmiter de aliorum ſcientia & dogmatibus judicare poſſunt.

Ex hiſce omnibus abunde jam deductis clariſſime apparere arbitror, quam multa præclara & plane eximia, ad artem noſtram in ordinem & connexionem redigendam, & ad medicinæ rationalis ſyſtema, methodo demonſtrativa inſtruendum ſint neceſſaria; atque quam exiguus eorum ſit numerus, qui periti & rationalis Medici nomen ac dignitatem jure ſibi vindicare & tueri poſſint, cum maxima ex parte undequaque ferme ars medica empirice tractetur, certis fundamentis & ſolidis rationibus deſtituta. Equidem in rebus phyſicis, anatomicis, phyſiologicis, botanicis, chymi-

chymicis egregii & pulcherrimi proſtant libri; aſt ex præcipuis, qui ad artem faciendam pertinent, quales ſunt pathologici, dogmatici & therapeutici, pauciſſimi ſunt, qui laudem merentur; plerique plus opinionibus; nutantibus hypotheſibus, auctoritatibus ac præjudiciis, quam veritatibus utilibus & neceſſariis ſuperſtructi ſunt. Proſtant quidem noſtro tempore à celebribus hinc inde Viris conſcriptæ pathologiæ ſeu theoriæ morborum medicæ, quæ ab iis, quibus in verba jurare magiſtri ſolenne eſt, multum laudantur, & ſupra modum tamquam omnibus ſuis abſolutæ numeris efferuntur; quas tamen, ſi paulo accuratius conſideramus, magna ex parte mancas & imperfectas conſpicimus; ſiquidem nec perſpicuas virium & imbecillitatis corporis humani, nec veras moriendi neceſſitatis cauſas reperire ibi licet: de morborum epidemiorum, qui multum medentibus faceſſunt negotii, origine altum eſt ſilentium: humorum intemperies & virulentæ qualitates propemodum relegantur: concretionum in vaſis, quæ polyporum nomine veniunt, & immedicabiles morbos producunt, nulla fit mentio; de mirabili nervoſarum partium conſenſu, ſine cujus notitia vix ac ne vix quidem ſymptomata explicari poſſunt, ibi plane non agitur: corruptio partium ſphaceloſa, quæ plerumque mortis, tam acutis quam chronicis paſſionibus ſupervenientis, cauſam conſtituit, habetur rariſſima: doctrina de pulſibus, magnæ in judicio de eventu morbi ferendo utilitatis, ibi neglecta aut penitus omiſſa animadvertitur; & ſi ad rationalem actionum corporis noſtri præternaturalium explicationem reſpicimus, operationes animæ cum cauſis phyſico-mechanicis, & actiones morales cum phyſicis mirum quantum invicem confunduntur. Dantur adhuc alii doctiſſimorum & celebrium virorum pathologici libri, in quibus plus materiarum morbificarum, quam motuum vitioſorum habetur ratio; quandoquidem diverſiſſimæ intemperiei, pro ſtabiliendis morborum cauſis adducuntur humores; cum tamen ex motuum inæqualitate & vitio ſive errore in locis, dum ex uno loco ad alienum humorum fit tranſitus, præcipua ſymptomatum in morbis ratio deduci debeat. Deinceps in therapia recentiorum auctorum curationes morborum, quæ per abſtinentiam, quæ per decocta ſudorifera & exſiccantia, per aquæ potum & aquas minerales, acidulas & thermas, per balnea, per lac vel ſerum lactis, per acidulas cum lacte mixtas, per peregrinationes & loci ac cœli mutationes, per varia exercitationis genera, cumprimis per fricationes fiunt, penitus ſilentio involvuntur, cum tamen ad vincendas longas & rebelles paſſiones, nihil convenientius, nihil efficacius hiſce jam dictis, & olim, & noſtro jam tempore reperiatur. Præterea innumeros poſſidemus pharmaceuticos libros, qui immenſa medicamentorum ſimplicium & compoſitorum, Galenicorum & chymicorum, copia & farragine referti ſunt: in quibus proprias & veras eorum facultates & vires, quas vel in hoc, vel in illo caſu præſtare poſſint, nullo modo licet reperire, adeo ut eorum utilitas plane nulla, vel admodum exigua ſit; atque inter innumeros libros practicos, maximè obſervationes & morborum hiſtoriæ plenæ & accuratius, cum omnibus ſcilicet circumſtantiis conſcriptæ, valde deficiunt, cum tamen hæ ipſæ firmum & inconcuſſum artis noſtræ, tam theoreticæ, quam practicæ, fundamentum conſtituant.

Cum itaque à multis retro annis, magna illa, quæ artis noſtræ ſucceſſum & incrementum, ac perfectionem huc uſque retardarunt, impedimenta animadverterim, nihil magis à longo tempore ardentibus mihi in votis fuit, quam ut maturioribus annis, ſufficienti obſervationum copia, & firmiore judicio munitus, artem in ſyſtema, & corpus methodo rationali conſtitutum redigere & digerere poſſem, quod res, faciendæ medicinæ tantummodo utiles & neceſſarias complecteretur. Secutus etiam ſum ſalutare Celsi conſilium, qui in fine præfationis, *rationalem medicinam eſſe debere*, pronuntiat; *inſtrui vero ab evidentibus cauſis, obſcuris omnibus, non à cogitatione artificis, ſed ab ipſa arte rejectis.* Inter cauſas vero evidentes primo loco liber & æquabilis ſanguinis & fluidorum in circulum progreſſus, cum motibus ſecretoriis & excretoriis ponendus eſt; ex quo, tanquam fundamento & principio demonſtrandi, omne in rebus medicis ratiocinium deſumſimus. Deinceps per cauſas evidentes intelligimus quoque rationes ex anatome & philoſophia naturali petendas; ſine quibus theoria medica plane manca ac cruda eſt.

Divina igitur ſuffultus gratia, ſexageſimo ætatis meæ anno, primum medicinæ rationalis tomum evulgare cœpi. Poſtea ſuccedentibus annis, ſub ingenti occupationum, conſultationum, itinerum onere reliqui ſecuti ſunt, ita ut ſub ſeptuageſimo octavo ætatis anno, inter vires utique valde decreſcentes, ſeptimus per Dei gratiam, abſolutus fuerit tomus. Quod ſi hoc labore & ſtudio nihil aliud conſecutus ſum, certe id me præſtitiſſe confido, ut ii, qui artis opus aggredi incipiunt, viam planam

atque apertam inveniant; cui ſi inſiſtent, non facile errare & nocere, ſed perpaucis & efficacibus remediis, accedente præſertim cum uſu rerum judicio, miſere ægrotantibus opem & levamen afferre poterunt exoptatiſſimum. Atque, quod noſtri labores, & ſtrenui artem juvandi conatus, peritioribus non diſplicuerint, vel exinde dijudicare licet, quod tomi medicinæ ſyſtematicæ, ſimul ac lucem adſpexerunt, & conſultationes ac diſſertationes varii argumenti, non modo in Germania, ſed etiam in Belgio, Helvetiis & Italia variis editionibus in lucem prodierint. Quod vero hæc in unum opus congeſta ſcripta mea, non æquali ſtili nitore atque cultu compareant, id benevolus lector meditationi & ſolertiæ continuis aliis laboribus ſæpius interruptæ, & diverſæ ætatis tempori, quo concinnata ſunt, tribuendum eſſe, judicabit. Ceterum ſermo in toto opere licet non adeo venuſtus, tamen purus, perſpicuus & dilucidus eſt, rei tradendæ accommodus, & reſectis omnibus ſuperfluis, eam præcipue medicinæ partem perſequutus ſum, in qua proprie & principaliter ars conſiſtit: in allegandis auctoribus non adeo diffuſus fui, ſed potiſſimum veteres adeundos & conſulendos putavi: quos in iis, quæ ad hiſtoriam morborum deſcribendam pertinent, & quæ experientiæ reſpondent dogmata, ſequutus ſum fideliſſime. Quod ſupereſt, Deum immortalem precor, velit arti noſtræ quam nobiliſſimæ, quam ipſe mortalium beneficio largitus eſt, quamque ipſius gratia adjutus, ultra dimidium ſæculi exercui & docui, atque his diligentiæ meæ fructibus ad omnem poſteritatem propagandis hanc promovere unice cupio, eos progreſſus largiri, ut, falſis & noxiis omnino profligatis, ejus veritas; certitudo & decor pleniſſime effulgeat, omneſque, qui ſe colendæ ipſi conſecrant, ex hiſce meis laboribus in generis humani utilitatem fructum repetant ampliſſimum.

APPRO-

APPROBATIONES.

NOI RIFORMATORI DELLO STUDIO DI PADOA.

HAvendo veduto per la fede di Reviſione, & Approbatione del P. F. Thomaſo Maria Zennari Inquiſitore nel Libro intitolato *Friderici Hoffmanni Medicina Rationalis Syſtematica*, non v'eſſer cos' alcuna contro la ſanta Fede Catolica, e parimente per Ateſtato del Segretario Noſtro, niente contro Principi, e buoni coſtumi, concedemo Licenza, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl' ordini in materia di ſtampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venezia & di Padoa. Dat. 31. Luglio 1735.

(*Zan Pietro Paſqualigo Reff.*

(*Michiel Moroſini Kau. Reff.*

Agoſtino Gadaldini Seg.

1735. 22. *Novembre.*

Regiſt. nel Magiſt. Eccell. contro la Beſtemmia.

Angelo Legrenzi Seg.

NOI RIFORMATORI DELLO STUDIO DI PADOVA.

HAvendo veduto per la fede di Reviſione, & Approbatione del P. F. Thomaſo Maria Zennari Inquiſitore, nel Libro intitolato *Friderici Hoffmanni &c. Conſultationum & Reſponſorum Medicinalium Commentaria priora Centuria prima, e Tomo uno* non v'eſſer coſa alcuna contro la ſanta Fede Catolica e parimente per Atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Principi, & boni coſtumi, concedemo Licenza che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gl' ordini in materia di ſtampe, & preſentando le ſolite copie alle Publiche Librarie di Venetia, & di Padoa. Dat. 24. Novembre 1734.

(*Andrea Soranzo Proc. Ref.*

(*Z. Pietro Paſqualigo Ref.*

Agoſtino Gadaldini Seg.

1734. 22. *Decembre.*

Regiſtrato nel Magiſtrato Eccellentiſſimo contro la Beſtemmia.

Angelo Legrenzi Seg.

CONS-

CONSPECTUS GENERALIS
TOTIUS OPERIS.

TOMUS PRIMUS.

Medicinæ Rationalis Syſtematicæ Tomus Primus.
De Philoſophia Corporis Humani vivi & ſani.
Ejuſdem Medicinæ Rationalis Syſtematicæ Tomus Secundus.
De Philoſophia Corporis Humani morboſi.
Ejuſdem Medicinæ Rationalis Syſtematicæ Tomus Tertius.
De veræ Therapiæ fundamentis, medendi methodo, & ſelectiſſimis remediis.

TOMUS SECUNDUS.

Medicinæ Rationalis Syſtematicæ Tomi Quarti Pars Prima.
De omnis generis Febribus.
Ejuſdem Tomi Quarti Pars Secunda.
De Hæmorrhagiis & Doloribus.

TOMUS TERTIUS.

Medicinæ Rationalis Syſtematicæ Tomi Quarti Pars Tertia.
De Morbis ſpaſmodicis & convulſivis.
Ejuſdem Tomi Quarti Pars Quarta.
De Morbis ex viſcerum labe partiumque ſolidarum atonia provenientibus.
Ejuſdem Tomi Quarti Pars Quinta.
De Morbis ac vitiis, externas potiſſimum partes adſligentibus; accedit ſupplementum de Morbis Infantum, nunquam editum.
Index generalis totius Medicinæ Rationalis ſyſtematicæ.

TOMUS QUARTUS.

Conſultationum & Reſponſorum Medicorum Centuriæ tres.
I. *De Morbis Capitis & Pectoris.*
II. & III. *De Morbis abdominis & artuum externorum.*
Obſervationum Phyſico-Chymicarum ſelectiorum Libri tres.
Diſſertationum Phyſico-Chymicarum Trias, quarum
I. *De generatione ſalium.*
II. *De analyſi Chymico-Medica reguli Antimonii Medicinalis.*
III. *De Mercurio & medicamentis mercurialibus ſelectis.*

TOMUS QUINTUS.

I. Opuſcula Phyſica varii argumenti; *XIII. Diſſertationibus conſtantia.*
II. Opuſcula de aquis mineralibus earumque ſalutari virtute; *XIV. Diſſertationibus conſtantia.*
III. Opuſcula Diætetica; *XVII. Diſſertationibus conſtantia.*
Harum Diſſertationum Elenchus poſt hujus Tomi titulum invenitur.

TOMUS SEXTUS.

I. Opuſcula Medica de remediorum efficacia, facultatibus & viribus; XIII. *Diſſertationibus conſtantia.*
II. Opuſcula Pathologico-Practica varii argumenti; *XX. Diſſertationibus conſtantia.*
III. Opuſcula Medico-Practica, quæ curam morborum & medendi methodum nec non circumſpectum remediorum uſum ſpectant; *XI. Diſſertationibus conſtantia.*
Horum omnium Opuſculorum Elenchus adeſt poſt hujuſce Tomi titulum.

FRI-

FRIDERICI
HOFFMANNI
CONSILIARII MEDICI
& Profeſſoris Regii nec non Com. Palat. Cæſar.

MEDICINÆ
RATIONALIS SYSTEMATICÆ
TOMUS PRIMUS,

QUO

PHILOSOPHIA CORPORIS HUMANI
VIVI ET SANI

EX SOLIDIS PHYSICO-MECHANICIS & Anatomicis principiis, Methodo plane demonſtrativa per certa theoremata ac ſcholia traditur;

ET

PATHOLOGIÆ AC PRAXI
MEDICÆ CLINICÆ

CEU VERUM FUNDAMENTUM PRÆMITTITUR,

in Uſum Docentium & Diſcentium.

PRÆFATIO
AD SOLIDIORIS DOCTRINÆ ET PERITIÆ MEDICOS.

MEDICINÆ rationalis ſyſtematicæ tomum primum, qui humani corporis, cum vivi, tum ſani, philoſophiam complectitur, vobis, EXPERIENTISSIMI VIRI, exhibendum conſtitui, ut judicetis, quænam utilitas & quis fructus, ad artis medendi tam deſideratam huc uſque certitudinem, ex labore hoc redundare poſſit. Neque vero adeo facilis, ſed intricata potius res eſt, rationali, id eſt, demonſtrativa methodo, univerſæ medicinæ doctrinam contexere, atque omnia in tot morborum hiſtoriis contenta phænomena, & quæ valetudini in melius, vel pejus mutandæ, idonea ſunt, ad ſolidas rationes revocare, inque aptum ordinem & nexum digerere. Poſtquam enim ſalutifera illa & pene divina ars vix ex incunabulis rudioris experientiæ ab antiquiſſimo & optimo auctore *Hippocrate* protracta fuerat, ſtatim quidem non defuerunt, qui de rationis fulcro, ut eam ſtabilirent, cogitare cœperunt. Sed quam infelici ſucceſſu id præſtitum ab eis fuerit, ipſa res ſatis abundeque loquitur. Surrexerunt deinceps, qui ex duobus principiis, laxo & ſtricto, via prorſus breviſſima, vitæ, ſanitatis, nec non morborum & curationis cauſas, explicare laborarunt, ob quam valde compendioſam docendi rationem, ejus dogmatis aſſeclæ Methodici dicti fuerunt, quorum potiora doctrinæ capita ab unico adhuc ſuperſtite *Cœlio Aureliano* & ex parte à *Celſo* referuntur. Poſtea inter rationales Medicinæ profeſſores primum fere locum occupavit *Galenus*, qui ex *Ariſtotelis* ſchola quatuor qualitates ac temperamenta in Medicinam infelici quidem ſidere introduxit. Hujus deinde veſtigia per multa ſecula univerſa fere Medicorum turba, & ex veteribus maxime, *Aetius*, *Oribaſius*, *Paulus*, nec non *Arabes*, & tandem præcipui Italiæ, ad quam tunc temporis artes tranſmigrarunt, Medici, preſſo pede & uno ore ſequuti, ejuſque placitis tanquam ſaxo adhæſerunt. Verum enim vero, ex quo rationalis illa *Galeni* diſciplina regnavit, tantum abeſt, ut ars noſtra profecerit quicquam, ut potius majora decrementa experta fuerit. Siquidem ab eo tempore Medici plus ſpeculationibus variisque commentitiis rationibus & inde enatis concertationibus inhærere cœperunt, quam ut morborum hiſtoriis & luculentis obſervationibus, quæ tamen veritatum medicarum matrem, experientiam, conſtituunt, Medicinæ dignitatem amplificarint. Poſterioribus demum ſeculis Chymiæ, Anatomes, nec non Philoſophiæ experimentalis ſcientia magis agitata & paulo ſubtilius exculta eſt. Et tunc quidem magna lux veritatibus medicis accendi potuiſſet, ſed tamen, re paulo accuratius inſpecta, parum inde augmenti ad Medicinam acceſſiſſe deprehendimus. Si quis enim illas hypotheſes, quæ ex *Paracelſi*, *Helmontii*, *Tachenii*, *Sylvii* & *Carteſianorum* aliorumque ſcholis prodierunt, intueatur, liquidiſſime apparebit, pro genuinis rerum medicarum cauſis, confiſta tantum, grande ſonantia, ex parte ſenſu penitus caſſa, ut veterum mos erat, nomina, quæ hoc loco recenſere nimis longum foret, eſſe venditata; obſervationes vero & morborum hiſtorias relictas & penitus oblivione fuiſſe ſepultas. Quot non verborum monſtra hypotheſes ætatis noſtræ Medici nobis obtruſerunt, ad quas morborum & ſymptomatum, imo curandi rationem, detorquere conati ſunt? Reperies quoſdam, qui cum *Helmontio* principium vitæ ac omnium motionum in corpore ſubtiliori ſenſatione & cognitione præditum admittunt,

quod nocentes intro cauſas velut ex longinquo prævidens, motu quaſi excandeſcentiæ adverſus illas exturbandas ſe armet, & hac ratione febris naturam explicare allaborant. Alii ad cauſas morborum magis reſpiciendo, ex pituita, acido & bile, nonnulli ex ſolo acido & viſcido, plurimi ex dyſcraſia humorum ſalſa, acri, ſcorbutica, maligna, vel ex obſtructionibus, aut putredine, alii rurſus ex ſola ſanguinis abundantia ejuſque ſolennibus excretionibus ſuppreſſis, omnium fere morborum originem, ſymptomatum cauſas & medendi rationem derivant. Mihi vero ſemper hæc ſtetit ſententia: hypotheſes, quæ nonniſi dubiæ & confictæ de rebus opiniones & genuinæ litigiorum procreatrices ſunt, à veritate, & quidem pretioſiſſima, quam Medicina pertractat, eſſe debere remotiſſimas. Quod autem non tantum in Medicina, verum in ceteris etiam diſciplinis, plures hypotheſes, quam veritates conſpiciantur, ego non in ipſas res, ſed in homines, qui de rebus non recte ratiocinantur, culpam transferendam eſſe judico. Cujus rei ratio eſt, quod perpauci literis dediti ſub primis ſtudiorum annis ea adminicula in pretio habeant, quæ veritatibus concipiendis, inveniendis & bene ordinandis fere unice velificantur; cujus generis ſunt ſublimior illa numerorum & quantitatum ſcientia, in qua praxis logica reſidet. Nam in hiſce nihil obſcurum admittitur, ſed omnia prius convenienti explicatione plana ac perſpicua redduntur, poſtea ignota ex notis debita & ſyllogiſtica connexione eliciuntur. Quare qui paulo maturius his ſcientiis animum aſſueſaciunt, promtiſſimi inde evadunt ad ea, quæ ex intellectu, vel quæ ex fictionibus proficiſcuntur, & quæ reales, aut nominales rerum definitiones & invalidæ concluſiones ſunt, probe diſcernenda. Ego ſicuti hanc philoſophandi rationem, ita etiam Medicinam, qua ex aliorum ſententiis bene penſitatis optimæ ſeliguntur inque ordinem rediguntur & diverſæ ſententiæ invicem conciliantur, ſemper impenſius amavi & magno in pretio habui. Et fateor, me plus operæ ac temporis ſemper experimentis tam medicis practicis, quam phyſicis, chymicis, anatomicis, chirurgicis impendiſſe, quam ut aliorum obſcuris ſpeculationibus, confictis terminis & ſterilibus theoriis, maxima ex parte verboſis, delectatus fuerim, nihil quicquam, quod non intellectui clariſſimum ac plane obvium fuit, in rationibus reddendis admittendo. Animadverti etiam, omnium veritatum principia facillima eſſe & ſimpliciſſima, & divinam ſapientiam facili & ſimplici via ſtupendos in rerum natura produxiſſe effectus. Et hinc merito viam ad veram & rationalem Medicinam ſimpliciſſimo niti principio concluſi. At vero neutiquam inficias ire poſſum, ad veram theoriam medicam condendam plura deſiderari. Primo enim opus eſt pleniori & accuratiori omnium morborum hiſtoria, quæ ægrotantium naturam, morborum, quibus ſubinde affliguntur, genium, originem, cauſas, ſigna, eventus fauſtos, vel ſiniſtros aliaſque notabiles circumſtantias complectatur. Nam hiſtoriis morborum theoria medica applicanda eſt, ut per hanc eæ explicentur. Theoria quippe obſervationum practicarum quaſi clavis eſt, & vice verſa etiam obſervationes ſunt inſtar lapidis Lydii, quo theoriæ medicæ examinari debent. Quare prius, quam quis incipiat theoriam condere, probe perſpectum habere oportet, num omnium phænomenorum in hiſtoriis morborum occurrentium explicationi illa reſpondeat. Si res ſecus ſe habet, de ejuſdem veritate omnino dubitandum eſt. Interior vero morborum notitia potiſſimum ex propria, deinde quoque ex aliorum fide dignorum experientia, comparanda eſt. Quem in finem ampliſſimam laudem & commendationem merentur ex antiquiſſimis *Hippocrates*. *Aretæus*, *Alexander Trallianus*, *Celſus*, *Cælius Aurelianus*: ex recentioribus vero *Martianus*, *Hollerius*, *Duretus*, *Ballonius*, *Jacotius*, *Montanus*, *Crato*, *Carolus Piſo*, *Alpinus*, *Hildanus*, *Foreſtus*, *Sennertus*, *Sydenhamus*, *Riverius*, *Ramazzini*, *Malpighius*, *Baglivus*, *Wepferus*, *Lanciſius & Boerhaven*, ceteris aliis palmam præripiunt. Spectant huc quoque *Miſcellanea Naturæ Curioſorum*, nec non, *Acta Uratislavienſium Medicorum &c.* Deinde ad bonam theoriam medicam utique rei anatomicæ, phyſicæ experimentalis, mechanices plenior & exactior notitia neceſſaria eſt, quia hæ ſcientiæ rerum corporearum, quarum maxima potentia eſt in corpus humanum, naturam, proprietates ac vires explanatiſſime aperiunt. Quo igitur omnibus pateat, cui fundamento univerſæ Medicinæ ſyſtema ſuperſtruere hactenus conſueverim, non inconſultum duco, hujus rei ſummam publico conſpectui exponere. Ego ſcilicet definitionem VITÆ univerſæ medicæ theoriæ & praxeos rationalis fundamentum conſtituo. Eſt vero VITA nihil aliud, quam motus ſanguinis & humorum in circulum abiens, à ſyſtole ac diaſtole cordis & arteriarum omniſque generis canalium ac fibrarum, ſanguinis & fluidi nervei influxu ſuſtentata, proficiſcens, qui ſecretionibus & excretionibus corpus ab omni vindicat corruptione

tione & omnes ejus functiones gubernat. Hic enim circulus eſt ille vitalis motus, qui ipſum ſanguinem, in ſe valde in putredinem pronum, à præſentanea corruptione defendit. Hic eſt, qui calorem, vires, agilitatem, robur, tonum, nec non ſenſum ac motum, partibus conciliat & vitæ ac ſanitati utiliſſimas ſecretiones & excretiones moderatur. Ab hoc quoque diverſæ hominum inclinationes, mores, ingenii dotes, imo ſapientia atque inſania, dependent. Neque minus diverſa hominum natura & diſpoſitio, quam veteres temperamentum dixerunt, inde proficiſcitur. Hic motus præterea nutrimentum & incrementum præſtat corpori, ſuccos calore & motu deperditos reparando; vitamque ſic diuturnam homini confert. Hic porro extinctus teterrimæ penitus corruptioni corpus objicit & triſtiſſimam mortem accerſit. Ab hoc denique ſanitatis & integritatis omnium actionum tam corporis, quam animi, ratio ducenda eſt, ſi videlicet is liber, moderatus & æqualis ſit, atque hac ratione excretiones ſuperfluorum & inutilium ſuccorum recte procedant. Turbato vero hoc ſanguinis circuitu, quod fit, ſi nimis augeatur, vel plus juſto impediatur, aut inæqualis reddatur, morbi, tam acuti, quam chronici, præſto ſunt. Atque ex hoc ſanguinis circuitu de morborum vehementia, periculo, & fauſto, vel infauſto eorum eventu, firmum in diagnoſi & prognoſi judicium petimus. Deinde quisquis humana corpora à morbis, doloribus, triſtitia, præſervare vel defendere velit, eum nihil aliud agere oportet, quam ut ſalutari conſilio & convenientibus auxiliis, præſertim diæteticis, hunc motum cum excretionibus in debita proportione & moderatione conſervet. Neque aliam dari medendi viam, vel etiam medentum debere eſſe intentionem, arbitramur, quam ut motus & excretiones, à naturali ſtatu deſciſcentes, in ordinem reducantur. Omnia enim remediorum genera id tantum præſtant, ut vel nimis auctos motus ſedent ac moderentur, vel depreſſos & impeditos excitent, promoveant & rurſus æquales reddant. Qua de cauſa ſcitiſſime ab *Hippocrate* Medicina definita eſt *Lib. de Flatibus*, quod ſit *ablatio eorum, quæ excedunt, & appoſitio eorum, quæ deficiunt. Qui autem iſtud optime facere poſſit, illum optimum medicum cenſendum, quantumque quis ab hoc præſtando deficiat, tantum deficere quoque ab ipſa arte.* Eſt quoque ipſe ſanguinis auctior circulus illa tantopere à veteribus decantata natura morborum curatrix, cujus ope, præſertim acuti, ſine Medicis & medicamentorum apparatu, convenienti ordine ac tempore, ſponte ſaneſcunt. Hujus naturæ ductum arte ſua ſequi & imitari Medicos debere, toties ab antiquitate inculcatum fuit. Hic enim auctior ſanguinis & humorum motus, infarctus viſcerum & periculoſas ſtaſes & ſtagnationes, à quibus plerique morbi proficiſcuntur, ſucceſſive removet atque noxios humores expellit. Quam ob rem, quum tanta beneficia in corpus noſtrum ab hoc ſanguinis circulo redundent, merito quæritur: à quanam cauſa hic motus proveniat? quum nihil ſe ipſum movere, vel locum mutare poſſit. Nam qui eas cauſas recte callet, illi in proclivi eſt perſpicere, quænam huic motui conveniant, vel repugnent, ſive quæ ſalubria & inſalubria ſint, in quo maxime Medici officium poſitum exiſtimamus. Sunt vero duplicis generis ſolidorum motus, contractio nempe & dilatatio, quibus omne fluidum in univerſo corpore movetur atque propellitur. Hujus itaque cauſæ ſunt inquirendæ, quarum nulla alia, meo quidem judicio, præter ſanguinem reperitur. Hic non modo ex ſolido & humido elemento, ſed & ex celerrimæ ad motum promtitudinis ſulphurea, aëreo-ætherea materia, quæ in cerebro, quo nullum animal caret, quoad partem, cum tenuiſſima lympha, quæ ipſius vehiculum, ſecernitur, compoſitus eſt. Jam vero notatu perquam dignum eſt, nullum motum in parte quadam ſolida, aut muſculoſa, aut membranacea, celebrari poſſe, niſi ejus interior ſubſtantia ſanguinis & fluidi nervei influxu ſufficienter perfuſa ſit, quo intercepto, omnis movendi facultas, omne robur ac tonus exſpirant. Etenim ſanguis in convenienti menſura ac temperie & motu bene conſtitutus, omnium virium ac motuum in corpore noſtro fons atque origo mihi videtur. Qui copioſiorem & benignum ſanguinem in vaſis capacioribus alunt & nervos robuſtiores obtinent, ii ceteros vigore, robore animique acumine antecellunt; quum contra obſervemus, eos plerumque timidiores & imbecilliores eſſe, qui exilioribus vaſis ac nervis præditi ſunt. Neque incognitum eſt, omnia ea, quæ ſanguinis tenuioris liberiorem in partes influxum promovent, ut ſunt, præter animum tranquillum & purum ac ſincerum aërem, vinum, motus, exercitatio corporis, bona alimenta & medicamenta penetrantis virtutis & fragrantiæ, vires ex diuturna fame, longiori morbo, aut largiori ſanguinis effuſione amiſſas, confeſtim & mirifice reſtaurare. Senſibilis quoque & ordinaria virium in ſenibus vacillatio atque inopia, utut legibus diæteticis obedientiſſimi ſint, & abſoluta atque ineluctabilis

moriendi neceſſitas, à nulla alia cauſa derivari poteſt, quam principaliter à ſanguinis, nec non fluidi nervei in officinas motuum influxu languidiori. Illud enim tenendum eſt, in decliviori ætate majorem ſemper fieri fibrarum ac membranarum duritiem ac denſitatem, & conſequenter vaſorum minimorum, quæ ex fibris & membranis contexta ſunt, anguſtiam. Per hæc autem fluidum illud movens & activum, quod cerebrum & nervos incolit, ſecernitur, tenuior ſanguinis portio ad minima fibrarum motricium & membranarum intima penetrat, & per hæc tenuiſſima quoque emunctoriorum & glandularum vaſa maxima excrementorum pars è corpore exturbatur. Si itaque declinante ſenio hæc vaſa penitus coeunt, non mirum eſt, inſignem utiliſſimorum fluidorum, quæ motum & vigorem partibus præſtant, adeoque virium, naſci defectum, impuros contra atque corruptos ſuccos ſuccreſcere & accumulari. Nunc vero dicendum eſt, quemadmodum ſanguis cum nervorum fluido vitalem illum contractionis & dilatationis motum in organis motuum efficiat. Fibræ videlicet, ex quibus tota organorum compages coagmentata eſt, magna vi elaſtica inſtructæ ſunt, quæ ſanguinis appulſu amplius expanſæ, non modo ſe contrahunt inque priſtinum locum reſtituunt, ſed & nimium coarctatæ, in priorem debitæ expanſionis ſtatum ſponte reſiliunt. Si itaque intra cor invectus ſanguis calidus ejus parietes extrorſum urget, tunc ob potentiam fibrarum, quibus conſtat, elaſticam, quæ à ſanguine ſubtiliori & rore nerveo, per vaſa coronaria & nervos continenter affluente, in magna tenſione ac reniſu ſuſtentantur, cor rurſus ſe contrahit & ſyſtolen patitur, qua ſanguis non modo in arteriam magnam, ſed in ipſam quoque cordis ſubſtantiam per coronaria vaſa refunditur, ut ejus muſculos ad novam contractionem & reactionem ſyſtalticam ſtimulare poſſit. Atque adeo diaſtole ſemper fit cauſa ſyſtoles, ac ſyſtole rurſus tranſit in cauſam diaſtoles, & hac ratione in cordis machina liquidiſſime conſpicitur perpetuum mobile, cujus inventio tot ac tanta huc uſque ingenia nimium quantum torſit ac fatigavit. Sanguis enim cor movet, & ſanguis à corde movetur, & hoc modo cauſa producit effectum, qui eandem cauſam denuo reſuſcitat. Una ergo motus ſpecies alterius cauſa eſt, & alterutra ceſſante, ceſſat & altera. Quam ob rem fieri non poteſt, quin ſola immodica auriculæ dextræ, quæ tenerioris eſt ceteris cordis muſculis texturæ, à ſanguine copioſiori & rarefacto ibi congeſto dilatatio, totum circulum vitalem ad tempus extinguat & ſyncopis cauſa fiat. Neque jam in *difficili* poſita eſt ratio, quare vel ſola manuum ac pedum fortior agitatio, aut frictio, vel calidum pediluvium, aut crebrior pulmonum per intentam vocem expanſio, univerſum ſanguinis circuitum accelerare ipſumque calorem ac perſpirationem intendere poſſit. Neque ullam aliam cauſam reperimus, cur in ſyncope per tempus aliquod extinctus cordis motus, ſola venæ ſectione, vel vehementiori præcordiorum frictione, ſolo forti odore, vel aquæ frigidæ aſperſione, reviviſcat, & quare modicum ſalis volatilis oleoſi cordis motum & calorem augere ipſumque ſudorem prolicere, vel pauxillum opii vigilias & dolores levare poſſit. Quum vero ſanguis, quamlibet temperatiſſimus, tandem jugi ac perenni motu & inteſtina partium agitatione, ſucceſſive conſumatur inque effoetam & inertem ad ſuſtinendos amplius vitales motus maſſam fatiſcat, idcirco opus eſt, ut excrementitiæ ac rejectaneæ partes à corpore non modo removeantur, ſed & in harum locum novi & laudabiles ſucci ſurrogentur. Et hos quidem præter aërem, qui impetum facientes partes maxima ex parte ſuggerit, alimenta, in ſinuoſo ventriculi & inteſtinorum canale probe digeſta, egregie ſuppeditant. Ex quo apparet, ad perennandos hos motus vitales, opus eſſe continuis ingeſtionibus æque, ac egeſtionibus, utpote ſine quibus nec vita, nec ſanitas diu ſalva & illibata perſiſtere poteſt. Hæ vero ut rite perficiantur, neceſſaria utique eſt circumſpecta rerum non naturalium obſervatio, quam ſalutaria diætetices præcepta uberius docent. Quo magis eorum temeritas inde elucet, qui ad tuendam valetudinem convenientem vivendi rationem & diæteticas regulas non adeo multum momenti habere contendunt, quum tamen in confeſſo ſit, homines ex his rebus vivere, ægrotare, mori amiſſamque ſanitatem recuperare. Illud autem quam maxime notari velim, quod excretiones, in homine jam adulto & qui ſtatum ac perfectum corporis robur conſequutus eſt, ipſis ingeſtis propemodum æquales eſſe debeant; id quod vel ex hoc unico experimento luculenter patet, quo corporis pondus, ante alimentorum aſſumtionem lance examinatum, elapſis aliquot diebus, licet vel centum interea alimentorum libræ ingeſtæ fuerint, plane non pondere increviſſe obſervatur. Quicunque igitur in pathologicis ex pravis ingeſtis, per quæ non modo alimenta, ſed & eas nocentis & activæ indolis materias, quæ aëris vehiculo corpus ſubeunt,

ſubeunt, intelligimus, deinde & excretionibus, tam ſolennibus, quam extraordinariis ſanguinis, nempe per uteri & ani venas, inæqualibus, aut plane ſuppreſſis, morborum primordia ac natales arceſſit, ille à veritatis tramite neutiquam aberrare mihi videtur. Nihil enim eſt, quod vitali corporis conſervationi magis adverſetur, quam, præter vehementem animi commotionem & venenum, ſuperflua ſanguinis & ſuccorum abundantia, qua periculi plenæ ſtaſes, vel ſaltem ſtagnationes, quarum illæ acutas maxime, hæ vero tardas paſſiones excitant, gignuntur. Omnis itaque generis morbi, qui nil niſi naturalium motuum læſiones ſunt, non ſecus ac motus, qui vitæ ac ſanitati præſunt, ad duas potiſſimum claſſes, nimirum ad ſyſtolen ac diaſtolen, ſive ad contractionem ac dilatationem, referri poſſunt. Illa, ſi nimia atque intenſior eſt, ſpaſmus appellatur; hæc, ſi immodica eſt & diutius partibus inſidet, atoniæ nomine venit. In utroque hoc motu fluidorum circuitus mirum quantum perturbatur; & in illo quidem, ab æquali, in hoc autem, à liberiori ſuo curſu multum deflectit. Eſt vero hic ſpaſmus vel univerſalis, vel particularis. Ille, ſi cor cum vaſis ſuis, quæ ſanguinem & humores vehunt, hoſtili contractione aggreditur, febres producit; ſi vero magis nervorum ac membranarum ſyſtema affligit, epilepticos & convulſivos motus excitat. In illo ſanguis, in hoc fluidum nerveum, in concitatiſſimam commotionem abripitur. Quando vero ſpaſmus certas tantum partes, imprimis membranaceas, quæ exquiſito ſenſu pollent & impreſſos motus ſibi invicem communicant, violenta contorſione afficit, ob inæqualem ſanguinis circulum, ingentes fiunt aliis in partibus, quamlibet remotiſſimis, ſanguinis & humorum congeſtiones, quas pro locorum diverſitate varia ſymptomata, plerumque vero dolores, tumores, ſanguinis effuſiones, ſeri defluxiones, & ſæpe etiam inflammationes, preſſo pede inſequuntur. A tono autem & robore ſolidorum dejecto, ſanguinis & humorum ſtagnationes, viſcerum infarctus, obſtructiones, ſcirrhoſæ indurationes & corruptiones, à quibus præcipua chronicorum labes & cauſa defluit, proficiſcuntur. Cæterum ea ſpaſmorum natura & indoles eſt, ut noxiam ſæpe materiam, ſive in ſanguine, ſive in humoribus hæreat, intenſiori motu feliciſſime eliminent. Id quod maxime valet de ſpaſmis iſtis univerſalibus, qui febris naturam conſtituunt, utpote qui ſtaſes illas inflammatorias, à quibus febrium origo derivanda eſt, cum tempore propria efficacia reſolvunt, vel nocentem materiam ab humorum conſortio ſegregant ac foras propellunt. Qua ratione febres ſæpius ſunt optimo præſidio, & ſponte, ſine ulla Medicorum vel medicamentorum ope, profligantur. Si quis ſymptomatum, quæ tam acutis, quam chronicis paſſionibus propria ac familiaria eſſe ſolent, rationem commode explicare velit, ille non modo nervorum diſtributionem & nervoſarum partium conſenſum, qui non niſi mutua motuum præternaturalium inter ſe communicatio eſt; ſed & fluidorum motum ſecundum leges hydraulicas & ſtaticas probe perſpectum habere debet. Alias fieri non poteſt, quin in enodandis hiſtoriis morborum ac phænomenis, nil niſi futiles & à veritate alienas rationes in medium proferat. Quæ vero morboſis motibus producendis idoneæ ſunt cauſæ, eæ ut plurimum, ſive à quantitatis, ſive à qualitatis vitio proveniant, ex ſegniori ſanguinis per viſcera abdominis curſu & excretionibus impeditis, vel non recte procedentibus, reſultant, & maxima ex parte intra primarum viarum regionem fixam ſuam ſedem ac domicilium habent. Neque vero primis in viis tantum conſiſtunt, ſed pariter ac venenum intra corpus aſſumtum, latius graſſantur & vim ſuam pernicialem per univerſam vaſorum ac nervorum compagem longe lateque diſſeminant. Qua de cauſa, maximum, & præſervationis, & curationis momentum in eo poſitum eſſe omnes ſolidioris doctrinæ Medici affirmabunt, ut, ſpreto ſolius naturæ negotio, ab aliis ſuperſtitioſe pene laudato, materia morboſa decenti modo correcta, evacuantibus primis ex viis maturius exturbetur. Dici enim vix poteſt, quam commode graves paſſiones hac ratione prima ſtatim in herba jugulari, & naſcentes primum, vel ſupervenientes aliis morbis ægritudines, penitus averti poſſint. Secus res habet in paſſionibus acutis, ubi tota motuum, tam ſanguinis, quam fluidi nervei œconomia, turbata eſt. In his enim plus quiete, temporis exſpectatione & clementiore medicina, quam multiplici & operoſa remediorum varietate & apparatu, perficitur. Si quid vero agendum eſt, in morbi remiſſione, quam omnis morbus habet, ea potiſſimum exhibere oportet, quæ materiam nocentem aggrediuntur eamque foras ejiciunt: quæ medendi ratio etiam inter morbi initia, vel ſub ejus declinatione, opportunum maxime locum habere poteſt. Quando enim natura, ut cum Veteribus loquar, in motu, & omnia emunctoria ſpaſmo conſtricta ſunt, tantum abeſt, ut

commoventia quicquam proſint, ut potius inſigne detrimentum afferant. Magnopere vero dolendum eſt, quod princeps hæc medendi regula, quo majoris momenti atque utilitatis eſt, eo magis à pleriſque negligatur, vel plane ignoretur. In morborum autem, qui corpus diutius affligunt, curatione, ubi plus artis, quam naturæ auxilio efficitur, id ſaltem Medico perito agendum eſt, ut viſcerum atoniam tollat, metus depreſſos excitet, obſtructiones ſolvat & nocentem materiam per convenientia emunctoria eliminet. Ad quem ſcopum obtinendum diuturniori quidem remediorum uſu opus eſt; notandum tamen, quod temperatiora longe plus in hujuſmodi morbis valeant, quam nimis activa & validiora, ſi modo debitum tempus curationi impendatur. Quemadmodum vero perpaucæ & ſimplices ſunt morborum origines & cauſæ, quæ naturalem corporis ſtatum immutant; ita etiam perpauca ſunt remediorum genera, cauſis hiſce removendis accommodata. Univerſus enim remediorum apparatus, mea quidem ſententia, tantummodo ad materiam nocentem emendandam ac removendam & perniciales motus tollendos, collineat. Jam quum duo tantum ſint motus morboſi, intenſi nimirum ac depreſſi; planiſſime inde conficitur, duo tantum ſtatuenda eſſe remediorum genera, quorum alia ſpaſticis illis motibus ſedandis, alia tono partium flaccidarum reſtituendo, dicata ſunt. Illa, recepto in ſcholis loquendi more, antiſpaſmodica & ſedativa, hæc roborantia & tonica appellantur. Quæ vero cauſis morborum amoliendis idonea ſunt, ea humorum, vel copiam detrahendam, vel pravam qualitatem corrigendam, unice reſpiciunt. Illa evacuando, hæc alterando, ſuam operationem exſequuntur. Ex quo clariſſime, ut puto, intelligi poteſt, Medicum rerum ſuarum ſatagentem, ad ſanandos omnis generis affectus, non opus habere magna & multiplici remediorum farragine, vel medicamentis validioribus, aut magno & labore & pretio conquiſitis. Sufficiunt enim pauca, ſimplicia, temperatiora & quorum virtus longo uſu & experientia probata eſt, utpote quæ omnibus ſpecioſis compoſitionibus anteferenda ſunt. Et ſane, ut *Helmontii* verba mea faciam, pauca ſunt, quæ Medicum nobilitant, ſi quis modo rectam iis utendi rationem, in quo prudentiæ medicæ & methodi medendi cardo verſatur, cognitam habeat & exploratam. Tot enim diverſæ ratione corporis afflicti, & cauſarum morbificarum, atque ſymptomatum concurrentes circumſtantiæ, multum utique difficultatis Medicinæ adjiciunt, eamque ob cauſam acre judicium, aſſiduam attentionem, obſervationem, meditationem & crebriorem exercitationem deſiderant.

Ex his igitur jam dictis inque medium prolatis, univerſæ Medicinæ, tam theoreticæ rationalis, quam veræ practicæ, fundamentum, nexum & ordinem cuivis facillimum erit animo comprehendere, quæ omnia in hoc, quod ſub manibus habemus opere, fuſiori doctrina & explicatione perſequuti ſumus. Nunc quidem in lucem prodit primus tomus, qui ſcientiam corporis humani, quatenus vivum eſt, quam φυσιολογικὴν Græci vocant, & alteram, quæ ſanitatis tuendæ præcepta tradit & Hygieine audit, complectitur. Hunc brevi poſt, ſub favore divini Numinis, alter excipiet, in quo philoſophia corporis humani morboſi, pathologia nimirum generalis, mortis, morborum, morboſorumque motuum natura, cauſæ ac geneſis ex obſervationibus ſolidiſque principiis deducentur. Succedet poſtea tertius, quo vera therapiæ fundamenta, medendi methodus & leges, tam naturæ, quam artis, nec non ſelectiſſima remedia, cum eorundem operandi & dextre applicandi ratione fideliter tradentur. Poſtremo autem quarto, ſigillatim & ex profeſſo, quaſvis corporis humani internas paſſiones, artem iis medendi, cum adjunctis rationibus, cautelis & ſelectioribus morborum enarrationibus, ſaluberrimas medendi regulas illuſtrantibus, pertractare animus eſt. Neque vero aliquis ſiniſtre mihi hoc interpretabitur, quod in primo hoc tomo Phyſiologiæ Hygieinen aſſociaverim. Hanc enim illi ſtatim ſubjungendam putavi, quia rei nexus & ordo magnopere hoc mihi ſuadere videntur. Quem enim fugit, omnis generis morbos, ex legibus diæteticis inſuper habitis ac temere neglectis, ſuas demum trahere origines? Placuit autem hanc phyſiologicam ac diæteticam ſcientiam corporis humani vivi & ſani philoſophiam appellare, eo quod artium hæc nobiliſſima ſummum ſapientiæ gradum conſtituere mihi videatur. Hæc enim plana atque aperta nobis reddit opera ſummi artificis, & egregie declarat ſtupendum ipſius in corporis noſtri conſtructione ordinem atque ſapientiam, quæ nunquam non devota mente ſuſpicienda eſt. Neque ego, præter ſalutarem hanc ſcientiam, ullam artem dari arbitror, quæ generi humano magis neceſſaria ſit, vel majora in illud beneficia conferat. Hinc ſane prudenter fecit antiquiſſimus medicinæ parens,

parens, *Hippocrates*, quod hanc artem divinam, & medicum philoſophum, Deo æqualem, appellaverit. De cætero mihi conſultum viſum fuit, eam, qua Mathematici utuntur methodum, in ſcribendo adhibere, quia nihil in arte noſtra admittendum puto, niſi quod experientia & ſolidis rationibus demonſtrari poſſit. Unde ſemper in ea fui ſententia, omnes rationes, niſi ex ſcientia anatomica, vel phyſica, quæ experimentis mechanicis & chymicis nititur, depromtæ fuerint, tanto magis hypotheſes & fictiones, explodendas eſſe ac penitus è Medicina proſcribendas. Qua re impulſus, univerſum hoc artis ſyſtema ſolidis definitionibus & axiomatibus, quæ principia demonſtrandi ſunt, ſuperſtruere, omniaque præcepta variis theorematibus, ſcholiis & obſervationibus practicis, convenienti nexu & ordine diſpoſitis, non ſine inſigni labore & meditatione, ſalva tamen ubivis judicii & modeſti diſſenſus libertate, concinnare anniſus ſum. Ex mechanica vero deſumtis principiis & rationibus, in adornando hoc opere, ad explicanda naturæ microcoſmicæ phænomena uſus ſum. Mechanica enim eſt motuum ſcientia, quæ eorum naturam, cauſas ac leges tradit, eaſque poſtea ad varios uſus applicat. Invento autem ſanguinis circulo & ſtructura machinæ humanæ per tot pulcherrima inventa anatomica altius perſpecta, quis jam negare auſit, vitæ, mortis, ſanitatis, morborum cauſas, remediorum vires curandique rationem, optime derivari poſſe ex ſanguinis & ſolidorum motu. Quamvis vero hæc nullo modo in dubium vocari poſſint, nonnullis tamen in eo diſſentire placuit, quod motuum, qui in corpore humano celebrantur, cauſam in intelligente quodam ac interiori vitali ſenſu prædito agente, ſive principio, quærendam eſſe putarint, eo maxime inducti, quod corporum eſſentiam mere paſſiva & ad motum inepta extenſione abſolvi, animam vero ejuſque commotiones, tam in regendis animantium artubus, quam ſanguinis & cordis motu pervertendo, magnam vim ac potentiam exercere, ideoque reliquorum etiam motuum cauſam eſſe exiſtiment. Verum enim vero minime quidem diffitendum eſt, machinæ noſtræ inſitum eſſe adhuc excellentius quoddam principium, ſentiendi & ratiocinandi facultate inſtructum, quod in motibus & actionibus voluntariis, quas Veteres animales dixerunt, celebrandis, & vitalibus ac naturalibus perturbandis, minime vero regendis, ob intimum, quod ipſi cum corpore intercedit commercium, inſigni potentia gaudeat. Sed tamen, quod hoc principium omnes motus, præſertim vitales ac naturales, qui præcipuum Medici & Medicinæ objectum, efficiat, illud eſt, quod in totum negamus, firmiter ſtatuentes, cetera omnia, quæ in corpore humano ſecundum naturam contingunt, ex cauſis mere corporeis & neceſſario agentibus, id eſt mechanico-phyſicis, proficiſci, ſi modo animi tranquillus ac pacatus ſtatus, qui nihil turbet, accedat. Primo enim penitus rejicienda eſt Veterum opinio, corporum eſſentiam in pure paſſiva extenſione conſiſtere, quum recentiori ætate ab acerrimi judicii viris paſſim oſtenſum ſit ſubſtantiam, qua corpora operationes ſuas, quæ nil niſi certæ motuum ſpecies ſunt, exercent, in re quadam movente ac mobili, ſive vi quadam nitente ac renitente, contineri, & hinc extenſionem nihil aliud eſſe, quam ſubſtantiæ hujus agentis ac moventis diffuſionem. Deinde quum omnia corpora vi ad motum inſtructa, illorum phænomena ex hac dependere, magnamque calori, igni, ætheri ineſſe potentiam movendi & mutandi res, quotidie obſervemus, equidem non video, quare hiſce rebus virtutem movendi in corpore noſtro detrahere velimus. Et ſane magiſtra experientia docemur, alimenta, elementa, venena, medicamenta omneſque res noxias, poſſe animalium motus augere, imminuere, deſtruere, in ordinem redigere, ita prorſus, ut pro veneni diverſitate, diverſiſſimi in corpus noſtrum reſultent pravi effectus, certis etiam remediorum generibus debellandi. Accedit, quod ipſæ hæ res corporeæ & mechanicæ, animæ ac mentis operationes variis modis afficiant, ſiquidem exinde ad varios affectus diſpoſitio, diſſidentes mores, inclinationes diverſæque ingenii vires proveniunt. Si denique iis rebus, quibus tam ad præſervandum, quam ad curandum Medicus utitur & quibus quotidie vitales conſervamus motus, vires in corpus noſtrum denegare omniaque ad principium quoddam intelligens referre velimus, quid hac ratione aliud continget, quam ut uno quaſi ictu omne quod in Medicina certum, certa remediorum efficacia, omnis rationalis doctrina & ſcientiæ Phyſices ac Anatomices uſus in Medicina proſternatur. Neque etiam ego facile intelligo, quomodo omnibus numeris abſoluta theoria medica ſtabiliri poſſit, ſi principium, ſeu cauſa omnium, qui in corpore noſtro fiunt, motuum, nec definiri, nec concipi ullo modo poteſt. Nihil enim ex ejuſmodi metaphyſico principio explicari, nihil

etiam

etiam inveniri poteſt, quæ tamen duo veræ theoriæ characteres jure meritoque haberi debent. Ecquis rerum ſalubrium, virulentæ quoque materiæ morbificæ vires, vel remediorum efficaciam, aut ſymptomatum rationes, ex ejuſmodi principiis ordine quodam & nexu deducere poterit? Non dicam, quod ad commodiorem & certiorem medendi methodum nihil exinde inveniri poſſit. Theoriam itaque, quam in opere præſenti profiteor, ex anatomicis & phyſico-mechanicis principiis deſumtam, quemadmodum cum praxi cohæreat & quæ utilitas in certam & compendioſam medendi methodum inde redundet, non hominum ad judicandum ineptorum, non juvenum & in praxi plane inexercitatorum, non ſectariorum, & qui veras demonſtrandi & logicas regulas ignorant, ſed veſtro, VIRI SOLIDISSIMA PERITIA ET DOCTRINA INSTRUCTI, judicio, candori atque integritati, nec non attentiori meditationi atque experientiæ etiam atque etiam commendo.

Hæc ſunt, quæ præfari placuit, quum primum in lucem prodiret primus hic Medicinæ rationalis ſyſtematicæ tomus. Nec ſine peritiorum applauſu ipſum exceptum eſſe, confirmant reperiunda paſſim, tam in faſtis literariis, quam celeberrimorum virorum ſcriptis, publica teſtimonia. Multi etiam, & ſermone, & literis, me identidem hortati ſunt, ut cœptam pertexerem telam, & reliquos promiſſos operis tomos in publicum emitterem. Quorum deſideriis eo lubentius annui, quo magis nihil antiquius mihi fuit unquam, quam ut, quicquid per aſſiduam meditationem & longam experientiam, & didiceram, & confirmatum habebam, ad publicam utilitatem conferrem omne. Eaque propter biennio poſt ſecundum, & poſt hunc tertium quoque tomum, evulgavi, ſicque philoſophiam corporis humani ægri, nec non generalem medendi methodum perſpicue & candide expoſui. Nunc ſupereſt adhuc quartus, pathologiam & therapiam ſpecialem complexurus, in quo conficiendo jam, quantum quidem reliqua quotidiana multa negotia permittunt, ſum occupatus, ita, ut, ſi DEUS vitam vireſque conceſſerit, eundem pariter brevi luci exponere conſtituerim. Quia vero interea temporis primus hic tomus avidius coemtus omniaque exemplaria diſtracta, majorem in modum is, cujus impenſis primum prodierat, rogavit, ut iteratam ipſius permitterem editionem, &, ſi qua emendanda, aut addenda putarem, adjicerem. Denuo igitur ad manus ſumſi librum, totum reviſi ac ut emendatior multum & auctior prodiret, operam dedi. Irrepſerant nimirum in primam editionem, typothetæ, an corrigentis culpa neſcio, innumera fere typographica, ſenſum etiam ſubinde turbantia errata, quæ adhibita omni diligentia, expungenda curavi. In numerandis quoque paginis error ſatis conſpicuus erat commiſſus, qui juſtam numerorum ſeriem ſubſtituendo & ubique ſervando, curare eſt correctus. Lima dein paſſim adhibita, & multa, quæ minus pure ac terſe ſcripta videbantur, mutata, multa etiam, quæ obſcurioris, aut æquivoci intellectus, planiori ſermone & verbis magis accommodatis expoſita. Potiſſimum vero inſignis, quoad ipſa realia, facta eſt acceſſio. Etenim non modo ſparſim inſerui nova plurima, ſed & tractationem de actionibus animalibus integris tribus capitibus adauxi, & tam ſenſuum rationem & indolem, quam quinque ſic dictorum externorum phyſiologicam conſiderationem addidi. Quæ tamen omnia legenti, & facta hujus editionis cum priore collatione, uberius pateſcent. Quod itaque ſupereſt, tibi, CANDIDE ATQUE PERITE LECTOR, novam hanc editionem iterum trado, ac ut eadem cum ampliſſimo fructu utaris, exopto. Scrib. in Fridericiana Hallenſi, Idibus Septembris, anni CIↃIↃCCXXVIII.

CON-

CONSPECTUS
TOMI PRIMI MEDICINÆ
Rationalis Syſtematicæ.

PROLEGOMENA.

De Medicinæ natura, fundamentis, & principio demonſtrandi.

CAP. I. *De medicina ejuſque natura.*
II. *De Artis medicæ fundamentis.*
III. *De variis ſectis & opinionibus medicorum.*
IV. *De optima Hippocratis medica diſciplina.*
V. *De incrementis artis medicæ promovendis.*
VI. *De medicina eclectica.*
VII. *De fine medicinæ & poteſtate medici.*
VIII. *De vero demonſtrandi principio in medicina.*

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI
VIVI ET SANI
LIBER PRIMUS.
SECTIO I.

De vita, ejus cauſis, & motibus vitalibus.

CAP. I. *De artificio in ſtructura humani corporis.*
II. *De vitæ ac mortis natura & cauſis.*
III. *De cauſis motuum vitalium, ſyſtoles atque diaſtoles.*
IV. *De motu fibrarum vitali elaſtico.*
V. *De ſanguine humano ejuſque natura.*
VI. *De ſanguinis circuitu.*
VII. *De ſanguinis circulo per pulmones, & reſpirationis uſu.*
VIII. *De ſanguinis circulo per viſcera & varias corporis partes.*
IX. *De excellenti circuli ſanguinis ad conſervationem corporis uſu.*

SECTIO II.

De actionibus naturalibns, ſive motibus ſecretoriis & excretoriis.

CAP. I. *De motibus & organis ſecretoriis & excretoriis in genere.*
II. *De nutritione & ſucco nutritio.*
III. *De lympha ejuſque motu & uſu.*
IV. *De alimentorum ſolutione & ſalivæ uſu.*
V. *De chyli in inteſtinis perfectione deque bilis ad hoc negotium uſu ejuſque natura & ſecretione.*
VI. *De ſecretione chyli & motu ventriculi atque inteſtinorum periſtaltico.*

VII. *De*

VII. *De excretionibus, in ſpecie ea quæ fit per alvum.*
VIII. *De ſudore & tranſpiratione.*
IIX. *De excretione urinæ.*
IX. *De excretione muci.*
X. *De excretione ſanguinis per uterum.*
XI. *De generatione corporis humani.*
XII. *De ſemine humano utriuſque ſexus.*
XIII. *De nutritione fœtus.*
XIV. *De ſecretione lactis.*

SECTIO III.

De actionibus animalibus, uſu cerebri, ſenſibus, & animæ potentia in corpus.

CAP. I. *De ſecretione tenuiſſimi in cerebro & nervis fluidi.*
II. *De uſu fluidi cerebri & nervorum.*
III. *De ſenſibus eorumque ratione & indole.*
IV. *De viſu & auditu.*
V. *De olfactu, guſtu & tactu.*
VI. *De ſomno ac vigilia.*
VII. *De anima ejuſque cum corpore commercio.*

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI VIVI ET SANI

LIBER SECUNDUS.

De vita & ſanitate per ſalubrem diætam conſervanda.

PROLEGOMENA

De ſcientia ſanitatem & vitam conſervandi.

CAP. I. *De ſanitatis natura ejuſque ſignis ac cauſis.*
II. *De animæ conditione motus vitales vel conſervante vel deſtruente.*
III. *De aëris ad ſanitatem uſu.*
IV. *De ſalubritate & inſalubritate eſculentorum.*
V. *De alimentis aliorum inſalubritatem corrigentibus.*
VI. *De potulentorum ſalubri ac inſalubri natura.*
VII. *De moderatione in victu optima ſanitatis conſervatrice.*
VIII. *De excretionibus ad vitæ ac ſanitatis tutelam neceſſariis.*
IX. *De motu optimo ſanitatis præſidio.*
X. *De quiete & ſomno.*
XI. *De diæta robuſtorum & imbecillium.*
XII. *De diverſa ratione temperamentorum, ætatum ac temporum anni diæta.*
XIII. *De diæta ſexui convenienti.*
XIV. *De conſuetudinis in tuenda valetudine efficacia.*
XV. *De remediis ad ſanitatem tuendam morboſque præcavendos accommodatis.*

PROLE-

PROLEGOMENA
DE
MEDICINÆ
NATURA, FUNDAMENTIS,
ET PRINCIPIO DEMONSTRANDI.

CAPUT PRIMUM.

De Medicina ejuſque natura.

§. I.

AD prolegomena cujuſcunque ſcientiæ rite & ordine tractanda pertinet, cum illius rei, de qua agitur, realem definitionem præmittere, tum principia indicare, ex quibus ſolida ſcientia hauriri poſſit.

§. II.

Medicina eſt rerum ſalubrium & inſalubrium ſcientia, qua corporis humani vitam ac ſanitatem, quantum fieri poteſt, conſervamus, vel eam amiſſam convenientibus remediis reſtituimus.

Scholion.

Definitio hæc eſt realis, quia intimam artis medicæ naturam ac genium explicat, qua ſcimus, quid medicus & ſcire & agere debeat, item in quo ejus officium ſit poſitum. Quæ vulgo afferri ſolent medicæ artis definitiones, à fine tantummodo deſumtæ, minus rem exhauriunt.

§. III.

Medicus itaque appellatur is, qui recte, quæ homini ad vitæ ac ſanitatis tutelam morborumque curationem ſalubria, vel viciſſim inſalubria ſunt, judicat.

§. IV.

Quia ſanitas & vita hominis res tam magnifica, pretioſa & optabilis eſt; medicus in hoc negotio nihil ſine ſolida ratione agere vel moliri debet.

Scholion.

Non ſufficit, medicum omnia ea, quæ fiunt, recenſere poſſe, ſed etiam rationes dare ac demonſtrare debet, quod, & cur hæc, in hoc, vel illo caſu, ſalubria, vel inſalubria ſint? Unde apparet, medicinam recte definiri ſcientiam.

§. V.

Quia medicina non tantum in ſcientia eorum, quæ obſunt & proſunt, conſiſtit; verum etiam horum uſum & applicationem deſiderat: hinc recte in theoreticam & practicam dividitur.

§. VI.

Sicuti theoria eſt ſcientia omnium eorum, quæ ad corpus humanum, ſive ſanum, ſive morbis obnoxium, adeoque reſtituendum, pertinent: ita praxis eſt prudentia, recto ordine, tempore ac doſi remedia, pro cujusvis corporis & morbi ejuſque cauſſarum conditione, applicandi.

Scholion.

Medicus in theoria magis univerſalia tractat, functiones partium, cauſas vitæ ac ſanitatis explicat, & quibus remediis, qua ratione victus, quo vivendi genere hæc tuenda ſit, ſaluberrimas præſcribit regulas; tum & in ſingulorum morborum cauſis & ſymptomatum rationibus inveſtigandis, & quibus remediis tolli debeant, occupatus eſt. In praxi vero magis ſpecialiter & quoad individua agit, & ipſa corpora corporumque naturam, robuſta ſint, an imbecilla, quæ ætas, quæ conſuetudo, quis habitus corporis, qualis functionum ſ. & p. n. ſtatus? ſcrutatur, & ſecundum has admodum variantes circumſtantias, cum judicio & diligentia, tam diætetica, quam pharmaceutica præſidia, doſi, ordine ac tempore debitis; adhibet atque diſponit. In theoria omnes, ad lectum vero pauciores ſanitati redduntur.

§. VII.

Quum medicus nec ſcienter, nec prudenter agat, ſi veras morborum cauſas, rationes ſymptomatum & cujusvis corporis naturam ignoret, neque remediorum vires modumque operandi ac medendi ordinem intelligat: hinc videmus, eam demum theoriam, quæ ex praxi atque experientia deſumta eſt, & quæ hiſtoriis morborum explicandis accommodari poteſt ipſamque experientiam poſtea reddit rationalem, recte dici medicam & eſſe optimam.

§. VIII.

Theoria medica, nec ſolida, nec fundamentalis eſt abſque doctrina phyſica, quæ accurationem omnium rerum naturalium, quibus homo perpetuo ad vitam & ſanitatem indiget, cognitionem affert, & abſque anatome, quæ intimam corporis noſtri ſtructuræ notitiam ſuppeditat.

Scholion.

Alioquin duo medicinæ oculi, anatome & aſtronomia, habiti fuerunt. Hujus vero, quia prope nulla in re medica utilitas eſt, hinc rectius ei phyſicam ſubſtituimus, ſic tamen, ut chymicam & mechanicam ſcientiam ſimul complectatur. Quicunque itaque medicorum his oculis deſtituitur, is profecto cœcus tantum per caliginem palpat. Nam omnes rationes, quas medicus unquam affert, niſi phyſicæ vel anatomicæ ſint, ut nudæ ſpeculationes & cerebri figmenta haberi debent. Rectius itaque medicus philoſophus per cultum & ignem à quibuſdam dicitur.

§. IX.

Per phyſicam non veterum ſcholaſticam nominalem, qua nihil explicatur & mera nomina grande ſonantia pro cauſis afferuntur; ſed realem & quæ uſui eſt, intelligimus, quæ vires, proprietates corporumque effectus variis experimentis, videlicet mechanicis, chymicis, anatomicis inquirit, eorumque cauſas non ex principiis abditis & incertis, ſed manifeſtis, corporum videlicet diſpoſitione, ſitu, nexu & motus natura ac legibus, & mutua eorum inter ſe actione & reactione, derivat; unde hodierna philoſophia merito experimentalis appellatur.

§. X.

Medicina in quatuor partes rectiſſime diſpeſcitur, I.) in *Phyſiologiam*, quæ ſcientia eſt corporis noſtri, quatenus vivum ac ſanum eſt. II.) in *Hygieinen*, quæ tradit præcepta ad vitæ ac ſanitatis tutelam neceſſaria. III.) in *Pathologiam*, quæ ſcientia eſt corporis noſtri, quatenus varie læditur morbiſque fit obnoxium, qui ex certis ſignis & dignoſcuntur, & dijudicantur. IV.) in *Therapeuticen*, quæ regulas, leges ac methodum medendi, tam internis, quam externis humani corporis vitiis, docet.

Scholion.

Secundum ſcholas in quinque partes huc uſque medicinam diviſam eſſe, atque Hygieinen quartum inter eas locum occupaſſe, novimus. At nos, melioris ordinis & connexionis cauſa, quatuor tantum partes admittimus, & phyſiologiæ, quæ corporis humani ſtructuram ejusque uſum, ad vitæ & ſanitatis negotium explicat, mox ſcientiam tuendæ valetudinis ſubnectimus, ut quomodo & quibus mediis, veluti convenienti alimentorum, aëris ac eorum, quæ excernenda ac retinenda adjuvent, uſu, ea ſervanda ſit appareat. Quum enim ex horum demum neglectu cauſarum morbificarum origo ſubnaſcatur: pathologiæ præmittendam hanc doctrinam eſſe judicamus. Neque ſemioticam diſtincte tractandam cenſemus, quia ſymptomata morborum, quæ in pathologicis tradi debent, ſigna dignoſcendi, ægritudines & earum eventus prænoſcendi miniſtrant.

CAPUT II.

De Artis Medicæ Fundamentis.

§. I.

Dantur in rerum natura corpori noſtro ſalubria & inſalubria, quæ proſunt, vel obſunt: & hoc ipſo artis medicæ exiſtentia ſatis probata eſt.

Scholion.

Utitur hoc argumento vetuſtiſſimus auctor *Hippocrates* ad artis noſtræ exiſtentiam demonſtrandam, in libro *de arte* §. *VI.* ubi ita ſcribit: *Sunt nihil minus ea, quæ damno fuerunt, quam ea, quæ opem tulerunt, in teſtimonium arti, quod ars ipſa ſit. Quæ enim profuerunt, ob rectum uſum profuerunt; quæ vero nocuerunt, ob id, quod non recte uſurpata ſunt, nocuerunt. Atqui ubi rectum & non rectum utrumque ſuum finem habet, quomodo quis hoc artem eſſe neget?*

§. II.

Medici itaque præcipuum officium eſt, ut ſalubria ab inſalubribus, tam quoad ſanitatem conſervandam, quam reſtituendam, diſcernat iiſque recte utatur.

Scholion.

Nihil amplius deſideratur à medico, quam ut proponat ea, quæ ſaluti ſunt, ad uſum: & iis, quæ noxia ſunt, interdicat. Quapropter in iis certo niti fundamento oportet, quæ certitudo tamen ſine principiis claris, ex quibus ea fluant, haberi nequit. Quæ vero theoria vel hypotheſis medicorum ad hunc ſcopum directe non tendit, & rationes ſalubritatis & inſalubritatis rerum, pro tanta varietate corporum, clare reddere non poteſt: eam pro ingenii ſpeculabundi fœtu ac nullius in adjuvanda hominum ſalute fructus atque momenti agnoſcimus; ſicuti eſt illa, quæ non ex principiis phyſico-mechanicis & anatomicis, ſed magis ex pneumaticis & moralibus philoſophatur.

§. III.

Sicut vero omnes vires corporum nunquam abſolutæ ſunt, ſed relative ſemper, conditionate & limitate ſe habent: ita etiam nulla dantur ex alimentorum, vel medicamentorum claſſe, quæ abſolutè, id eſt, ſua natura ac ſemper, ſalutaria, vel noxia ſunt, ſed reſpectus ſemper corporis humani & diverſæ ejus naturæ eſſe debet. Neque enim certa quædam & eadem ſemper virtus idemque effectus ineſt remediis, utpote quæ ad nocendum, æque ac ad juvandum, prompta ſunt, ſed is demum ex actione remedii, & reactione, quæ eſt in corpore ejuſque diſpoſitione, reſultat.

Scholion.

Fundamentum pernicioſiſſimæ empiriæ medicæ eſt, quod vulgus falſam hanc perſuaſionem imbiberit, dari certam medicamentorum efficaciam, ad quendam morbum vincendum potentem. Hac ducti opinione, ſine ullo reſpectu ad corporis naturam & vires, illis utuntur. Et delinquunt in eo frequenter docti alioquin medici, quod ſemel, vel iterum, dextro à dato remedio annotato effectu, ſpecificam & perpetuam adverſus hunc morbum efficaciam ei ineſſe credunt, & ſimili recurrente morbo, etiam non iiſdem plane circumſtantiis ſtipato, idem propinant. Ita, quum à cortice chinæ ſalutaris in tollendis intermittentibus aliquoties viſus fuerit effectus, mox pro univerſali remedio, incredibili tamen mortalium damno, is habitus eſt ad febres fugandas. Idem fieri in ceteris fere omnibus, indies, non ſine gravi dolore & detrimento, obſervamus.

§. IV.

Solidæ igitur & rationalis medicinæ cardo in eo unice vertitur, ut alimentorum & medicamentorum vires atque effectus, ſecundum differentiam corporum, quæ maxima eſt, addiſcamus, quæ res non eſt cujuſvis hominis, nec tam facilis, quam quidem vulgo putatur.

§. V.

Hanc vero doctrinam longe utiliſſimam ut aſſequamur, duobus opus eſt ſubſidiis, quæ ſola & genuina fundamenta veritatis & certitudinis in arte medendi ſunt, quorum unum EXPERIENTIA, alterum RATIO appellatur.

§. VI.

Per experientiam non intellectam volumus illam temerariam & fallacem imperitorum, dum proximus fauſti, vel infauſti, à remedio aſſumto obſervati ſucceſſus cauſam,

cauſam, dato remedio adſcribunt, nullo habito ad individuum, vel ad alias circumſtantias & cauſas concurrentes, reſpectu.

Scholion.

Fallit talis experientia, quia nimis præcipitanter annotatus effectus, remedio, tanquam cauſæ adæquatæ & ſoli, adſcribitur: & ab hac judicandi præcipitantia tot tantæque practicorum diſſenſiones oriuntur, dum quidam certum remedium in morbis ad cœlum extollunt, alii ad orcum uſque deprimunt, ſinguli autem ad experientiam confugiunt.

§. VII.

Vera experientia naſcitur ex compluribus obſervationibus, magna diligentia, attentione & cura notatis, quæ integram morbi hiſtoriam, cum omnibus ad rem pertinentibus circumſtantiis, complectuntur, unde medicarum obſervationum ſumma patet utilitas.

§. VIII.

Quia vero experientia, quæ obſervationum copia acquiritur, valde difficilis & longiſſimi demum temporis filia eſt, cum corpora humana mirifice, pro diverſitate virium, climatum, temporum anni, victus, conſuetudinis, ætatis, temperamentorum innatæque diſpoſitionis diſſideant, ea propter ſola experientia inſufficiens & difficillimum eſt artis principium; alterum itaque, ſeu fulcrum, ut adjungatur, videlicet ratio, neceſſarium eſt.

Scholion.

Spectat huc *ſect. I. aphor. I. ars longa, vita brevis, experientia fallax, judicium difficile.*

§. IX.

Per rationem hoc loco non tam rectum medici judicium, ſive ſubactam recte concludendi facultatem, quæ utique ſemper ut veritas eliciatur neceſſaria eſt, quam potius veram & realem, non nominalem, quæ *ſcholaſticorum* eſt, theoriam medicam, intellectam volumus.

§. X.

Theoria medica vera eſt rationalis & demonſtrativa explicatio eorum, quæ in hiſtoriis morborum continentur & quæcunque per alimentorum, æque ac medicamentorum & rerum naturalium vires, ut ſanitas conſervetur & morbi propulſentur, poſſibilia ſunt.

Scholion.

Rationalis ac demonſtrativa effectuum per cauſas explicatio fit, ſi quis ex indubiis principiis, ceu primis veritatibus, apta & ſyllogiſtica connexione incognita deducit; explicat more ac methodo geometrarum, qua in demonſtrationibus ſuis uti conſueſcunt. Nam geometræ, ipſe quoque *Euclides*, ſi rem probe perpendimus, non alia ad demonſtrandas veritates uſi ſunt methodo, quam rerum ordine & ſyllogiſmorum ſerie ac connexione. Sed hanc methodum ſcribentibus laborioſam & difficillimam, legenti facillimam eſſe, quilibet harum rerum gnarus noverit.

§. XI.

Medicus, veram theoriam callens, ex morborum hiſtoriis completis, id eſt, quæ totum morbi curſum complectuntur, primo morbi origines ac cauſas ejusque indolem ac ſymptomatum generationem inveſtigat atque explicat: ex his cognitis deinde indicationes ſibi format, quid faciendum vel omittendum ſit: tum quæ remedia, ipſi prius probe cognita, quo ordine, qua doſi & tempore ſint adhibenda, proponit: & poſthæc rectum de morbi eventu judicium in medium profert. Et hæc methodus maxime locum habet in conſiliis dandis.

§. XII.

Medicus, bonus theoreticus, ex accuratioribus obſervationibus multum ſapit, maxime vero ex his medicamentorum vires atque effectus exquiſitiſſime, pro corporum & circumſtantiarum diverſitate, inveſtigat. Tum ex particularibus & pluries obſervatis, univerſalia præcepta ac regulas medendi ſibi colligit, neque minus ex nocumentis documenta & cautiones comparat utiliſſimas.

§. XIII.

Vera igitur theoria medica eſt fundamentum ac clavis certæ, ſecuræ ac facilis praxeos. Hac promte ſcimus, quid in morbo, etiam novo & inſolito agendum, vel omittendum, aut promittendum ſit, ne unquam noceamus, ſi prodeſſe non poſſumus, ac aliorum medicorum errores facile cognoſcimus, ac denique ſecuriorem medendi viam in difficilioribus morbis invenimus.

§. XIV.

Character itaque ſolidæ ac veræ theoriæ medicæ eſt, ſi quis ea uti poſſit ad praxin, quod fit, ſi hiſtorias morborum, quoad omnes circumſtantias, rite ac debito ordine ex ea evolvere, explicare ac demum utiliſſimas in praxi concluſiones inde derivare & conſilium medicum firmum ac fundatum dare valet.

Scholion.

Ex his clare intelligitur, quam erronea ſit communis illa ſententia, bonum theoreticum eſſe malum practicum. De perverſa theoria valere illud concedimus, vera autem & ſolida practicum, & ſolidiſſimum, & feliciſſimum reddit. Et qui caret hac, ſolidus & peritus practicus nunquam evadet, etiamſi per centum annos artis opera exerceat.

§. XV.

Nemo exquiſitam veræ theoriæ medicæ cognitionem ſibi vendicare poteſt, niſi corporis humani ratione ſtructuræ, exactam & intimam habeat notitiam; deinde, niſi rerum, quæ illud mutare poſſunt, vires cognitas ac perſpectas habeat. Illud anatome, hoc phyſica doctrina, quæ potiſſimum ex mechanicis & chymicis experimentis depromta eſt, & maxime omnium annotata experimenta medico-practica, pandunt.

Scholion.

Ex diligenti inſpectione & penitiori ſcrutinio fabricæ corporis noſtri, ſanitatis & vitæ cauſæ, & quare corpus, in ſe ad corruptionem pronum, internis ſolidorum ac fluidorum motibus, ab ea vindicetur, manifeſtæ fiunt, quibus cognitis, longe jam eſt facilius in mortis & morborum cauſas haſque præſcindendi rationem penetrare. Accedit, quod medicus, ex frequenti & circumſpecta eorum, qui morbis extincti ſunt, ſectione, non modo mortis, ſed & morborum cauſas lethales addiſcat, quarum inſtructus cognitione, eas poſtea convenientibus remediis tanto facilius avertere & amoliri poteſt. Et quia medicus externis partium vitiis ſæpius ipſe manum adhibere debet, utique neceſſe eſt, ut, ſi id cum ratione peragere velit, omnium partium, præſertim nervorum, vaſorum, muſculorum, tendinum ſitum, connexionem, uſum atque conſenſum, tanquam digitos ſuos, in numerato habeat.

§. XVI.

Quoniam nemo vivere, vel ſanitatem ſine alimentis, ſine elementis, ſine excretis & retentis, ſine ſomno & motu tueri, neque ſine his aptiſque remediis amiſſam valetudinem recuperare poteſt; quia porro omnes morbi, ceu perverſæ actionum corporis mutationes, externis & non naturalibus rebus ſuam maxime debent originem: hinc per ſe patet medico phyſicam ſcientiam ſumme eſſe neceſſariam, ut hac ipſa vires, proprietates & effectus rerum corporearum, in mutando corporis noſtri ſtatu, a priori juſta demonſtratione ac fundata ratione inveſtiget.

§. XVII.

Neglectus itaque anatomici & phyſici ſtudii, cauſa eſt indubia omnium errorum ac diverſiſſimarum adeoque incertarum opinionum, ſectarum & diſſenſionum, tam in theoria, quam in praxi medica.

Scholion.

Turpe eſt, medicinam nonniſi ſectis, quæ ex minus certis, imo dubiis opinionibus, & de quibus adhuc diſputatur, ortæ ſunt, huc uſque innixam fuiſſe: cum tamen vita ſit res omnium pretioſiſſima. Quare eo laborandum eſt, ut veris & inconcuſſis principiis ſtabiliatur.

CAPUT III.

De variis ſectis & opinionibus Medicorum.

§. I.

Veteres accurata corporis humani & rerum phyſicarum, quæ illud mutandi facultate pollent, notitia deſtituti, etiam vera ac rationali theoria medica carebant, unde in varias ſentiendi ac medendi vias diſceſſerunt. Atque adeo anatomes ac phyſices veræ ignorantia, tot ſectarum & opinionum cauſa omnino genuina fuit.

§. II.

Antiquiſſimi medicorum, notitia corporis humani & cauſarum morbi inſuper habita, artis certitudinem in ſenſuali ac evidenti cognitione, ſive experientia eorum, quæ in morbis profecerant, vel nocuerant, unice collocabant, evidentes vero morborum cauſas, ut frigus, calorem, famem, ſitim, intemperantiam animique affectus admittebant, & hi *empirici* vocabantur.

Scholion.

In eo laudem merentur empirici, quod ſenſualem ac evidentem cauſarum cognitionem urſerunt, abditas potiſſimum negligendo, quarum nec curatior quidem inveſtigatio, medico utilis vel neceſſaria admodum eſt. Et de his quoque perpetuum inter medicos & philoſophos eſt litigium. Intimæ enim rerum naturæ ac cauſæ, quæ virium & proprietatum in corporibus fontes ſunt, intellectus noſtri vim ferme in totum tranſcendunt. Longe itaque facilior ac tutior philoſophandi in rebus medicis via eſt, proprietates tantum & vires rerum, mutuis actionibus atque effectibus inveſtigare, idque optime fit experimentis phyſicis, chymicis, mechanicis, medico-practicis. Sic experientia recte conſtituta, recte experientiſſimi nominantur medici. At vero quia veteres & genuinam inveſtigandi vires corporum methodum per experientiam ignorabant, mutuas corporum relationes, ex quibus demum verus effectus judicandus eſt, non attendendo: hinc eorum experientia minus ſolida ac firma, ſed fallax & dubia habenda eſt.

§. III.

Alii, cum viderent, ſolam experientiam ad certitudinem artis minus ſufficere, cauſarum non modo evidentium, ſed & abditarum notitiam atque rationes, in applicandis remediis, urgebant; hinc diſſectionem corporum & rerum naturalium ſcrutinium in auxilium vocabant, & hi dicebantur *rationales*, quorum facile princeps fuit *Hippocrates*.

Scholion.

Urgebant quidem olim rationales medici, & anatomicum, & phyſicum ſtudium, tractandæ medicinæ eſſe utile, horum vero convenientem tractationem ignorabant. Siquidem manifeſtas & ſenſui propinquas, quas phænomena & experimenta ſubminiſtrant, cauſas negligebant, eas vero, quæ & rationi & ſenſibus occultæ ſunt, proſequi cœperunt. Unde vix alia, quam ſterilia nomina & figmenta in rem medicam atque phyſicam irrepſerunt, & infeliciter, quod peſſimum, pro rerum veris cauſis venditata fuerunt. At vero exquiſitior rerum naturæ cognitio eſt quoque ad verum anatomiæ uſum perquam neceſſaria, utpote phyſicæ ſcientiæ adminiculo, ea quæ ſenſu cognoſcuntur in corporum abditis, explicantur, & uſus fabricæ partium corporis inveſtigatur recteque recluditur. Hinc facile apparet, ſine phyſica doctrina & anatomicum ſtudium non multum juvare, ſed truncum & mancum eſſe atque olim fuiſſe.

§. IV.

Quidam, ſpretis omnibus aliis, notitiam cauſarum proximarum morbificarum in praxi unice urgebant & has triplices eſſe dicebant, laxum nempe, ſtrictum & ex utroque mixtum, eamque ob cauſam triplices tantum medendi indicationes & fontes curandi ſtatuebant. ſtrictum ſcilicet eſſe laxandum, laxum vero roborandum, &, ſi neutrum fuerit, utroque modo faciendum: judicabant. Et hi medici, ob hanc compendioſam & brevem methodum, dicti fuerunt *methodici*, cujus ſectæ auctores *Themiſon Laodicenus* & *Theſſalus Trallianus* celebrantur.

Scholion.

Indicationes curandi utique ſunt paucæ & ſimplices, quia à pauciſſimis & ſimpliciſſimis cauſis morbi oriuntur. Hinc vires quoque medicamentorum à paucioribus proprietatibus pendent, eæque ad paucas claſſes reduci poſſunt. Inque eo laudanda erat methodicorum intentio; ſed quia phyſices ac anatomes ſtudio carebant, neque vires remediorum experientia practica rite conſequi poterant, neque vitæ, neque mortis, neque ſanitatis & morborum naturam, nec veras formare indicationes ac remediorum vires recte intelligere poterant. Ceterum de origine & auctoribus ſectarum in medicina legi merentur *Plinius in Hiſt. Nat. L. XXIX. C. II. Cælius Aurelianus L. I. C. 31. Corn. Celſus in præfatione operis ſui & Petrus Caſtellanus*, adde *Conringii introductionem in medicinam*, nec non *Barckhuyſen hiſtoriam medicinæ*.

§. V.

Galenus, anno poſt Chriſtum natum CXL. *Ariſtotelis* phyſica principia, quatuor elementa & ex his productas temperies ac intemperies, quatuor qualitates ac humores, infelici tamen ſidere, in medicinam induxit, quem κατὰ πόδα, ad ſeculum fere decimum ſextum, plerique Arabes, Græci, Latini, Itali, Hiſpani & Germani ſecuti ſunt.

Scholion.

Non incongrue medicina in nominalem & realem diſtinguenda videtur. Illa, quæ veterum fuit, in allegandis rerum veris cauſis, tantum nominibus & compluribus diſtinctionibus nihil ſignificantibus contenta eſt, & loco proximarum & ſenſui ac rationi manifeſtarum cauſarum, ad potentias quaſdam ſpirituales, morales, ad ens interno ſenſu & cognitione præditum, vel in occultioribus ad ipſum Deum, vel dæmonem, confugit. Realis vero, quæ potiſſimum noſtri ſæculi eſt, in ipſis rebus earumque natura indaganda ſapere intendit, atque effectuum cauſſas maxime proximas, ſenſui ac rationi obvias, inquirit, ſpretis omnibus inanibus ac nihil ſignificantibus nominibus atque principiis. Sicut vero nominalis medicina, quæ eſt plurimorum veterum, maxime *Galeni*, jure ſcholaſtica & phantaſiæ tantum filia eſt, rebuſque explicandis & inveniendis minus idonea: ita recentiorum, magis realis & experimentalis, ad uſum & praxin magis accommodata eſt, magiſque obſervationis, meditationis, judicii ac rationis res exiſtit.

§. VI.

Circa exitum ſeculi decimi ſexti prodiit in Germania *Paracelſus*, qui, repudiatis Ariſtotelicorum elementis, principia chymia, ſal, ſulphur & mercurium, aſtrorum quoque potentias & influxus, in medicinam introduxit: chymica quoque, per ignem præparanda pharmaca, in praxin invexit, de quibus mire gloriatus eſt.

Scholion.

Scholion.

Neque *Paracelſi* principia, quæ ignis plus, quam naturæ producta ſunt, ullam lucem medicinæ accendebant, ſiquidem nec vitæ ac ſanitatis, nec morborum negotio eosque curandi ſcopo, poterant accommodari. Taceamus inſulſas illas ſuperſtitiones & miras arcanorum & ſpecificorum, ex minerali potiſſimum regno petitorum, jactationes, quibus plus artis noſtræ excellentiæ detraxit, tantum abeſt, ut eam perfecerit.

§. VII.

Seculo decimo ſeptimo *Helmontius* prodibat, qui Philoſophus per ignem appellari volebat. Hic etiam repudiatis maxime Galenicorum ſcitis ac placitis, in homine ac animantibus internum motus ac ſenſus vitalis quoddam principium conſtituebat, quod archeum nominabat, qui cum vitæ, tum morborum ac medicationum, omniumque actionum in homine cauſa ac fons eſſet. Omnes vero alias cauſas, etiam morborum, nec non remediorum vires, per ſe mortuas atque deſides, cum nec ſe, nec aliud quicquam movere poſſint; judicabat: ſed tantummodo has eſſe occaſionales aſſeverabat, quibus archeus excitaretur, ut vel inde expaveſceret, vel excandeſceret, aut ſedaretur, vel aliis modis afficeretur. Ceterum multum ſecutus eſt *Paracelſum* & ab eo tradita ſcriptis ſuis inſeruit. Nimium tamen paradoxis ſtuduit nimisque fuit credulus, & loco cauſarum manifeſtarum, multa rationis entia, ſpecioſa nomina, ideas, ſemina, fermenta, occultum animæ regimen, duumviratum & id genus plura, in medicinam introduxit, & jure medicinæ idealis & pneumaticæ conditor dicendus.

Scholion.

In eo quidem non culpandus *Helmontius* eſt, quod in corpore humano cauſam vitæ, mortis, morborum & ſanationis, item motuum ac ſenſuum, quæſiverit & ſcholas Galenicorum deſtruxerit: in hoc tamen aberravit, quod cauſis morborum, item rebus externis, videlicet alimentis, elementis remediisque, omnem actionem, motum & influxum in corpus, denegavit, archeo autem ſenſum internum vitalem, quo diſcernat, quaſi per occaſionem, noxia vitæ ab innoxiis, item pavorem, timorem, iram adjudicavit. Nam poſito ejuſmodi principio & rejecta rerum externarum & corporearum vi activa, corruit omnis uſus anatomici ac phyſici ſtudii, cum tamen abſque eo theoria medica plane ſit fictitia minuſque rationalis. Neque video, ſi omnes vires mortuæ ſunt, quomodo ſalubris vel inſalubris rerum uſus & abuſus adſtrui & recte explicari poſſit. Neque intelligo, quo pacto ignis, frigidi, humidi aeris ejuſque gravitatis & elateris, nec non ſalium & ſulphureorum, quorum vis in corpus noſtrum, ipſius motus & functiones mutandi, ſumma eſt, operationes, explicare ex hoc fundamento poſſimus.

§. VIII.

Superiori ſæculo egregius ex Germanis medicus, & omni laude major *Daniel Sennertus* exſtitit, qui ex Græcis, Arabibus, Italis & Gallis meliora dogmata & ſalutaria artis præcepta ſelegit, inque ſyſtema univerſam medicinam redigere & præcipue conſenſum Galenicorum cum chymicis ſtabilire allaboravit: idque non ſine magno orbis medici applauſu. Is igitur primus inter philoſophos & medicos Germaniæ eclecticus merito haberi poteſt.

§. IX.

Eodem etiam ſæculo prodiit *Takenius* aliique plures, qui ex ſale acido & alcali, quorum proprietates ac vires noxias & utiles primus fere in rem medicam *Helmontius* introduxerat, præcipuas morborum cauſas ac fundamentum curandi deduxerunt.

§. X.

Non multo poſt in Belgio ſurrexit *Sylvius*, qui novam medicis ſcholam aperuit, & ex manifeſtis cauſis agere cœpit, quum ex acido, bile & pituita, omnium morborum cauſſas deducere, & remediorum vires, adverſus acidum & bilis acrimoniam, vel inertiam, pugnantes, demonſtrare niſus eſt: inque Belgio & Germania plures ejus doctrinam, ut fieri in novis rebus aſſolet, ſequuti ſunt.

§. XI.

Carteſianæ philoſophiæ addicti medici, quorum principes fuerunt *Craanius*, *Bontekoë*, *Regius*, *Blancardus*, inter Germanos *Waldſchmidius*, ſumma ope annisi ſunt acidum & viſcidum, & inde enatas obſtructiones, pro cauſis morborum univerſalibus obtrudere, omnemque morbis medendi rationem in fluiditate ſanguinis ejuſque circulo per congrua medicamenta conſervando, poſuerunt, contemtis fere purgantibus, acidis ſanguiniſque miſſionibus; plethoram quoque ex morbidarum cauſarum claſſe ejicere conati ſunt.

Scholion.

Inſufficientiam acidi & alcali, pro ſtabiliendis rerum naturalium principiis *Cl. Bohnius* oſtendit. Acidi vero & viſcidi pro aſſignandis morborum omnium cauſis, item alcali fluidi, pro iiſdem amoliendis, inſufficientiam, nos peculiari olim diſſertatione epiſtolari edita anno cIↃIↃcLXXXIX. evicimus.

§. XII.

Poſtquam res tam medica quam phyſica, ob circulum ſanguinis, divinum illud & incomparabile ad veritates medicas ſtabiliendas & aſſerendas inventum, item ob philoſophiam chymicam & mechanicam experimentalem, nec non ob præſtantiſſima multa alia inventa anatomica, maxima cepit incrementa: phyſica etiam corporis humani longe cultior ac perfectior reddita eſt, ſolidior tamen pathologia & huic ſuperſtructa therapia adhuc in deſiderio fuerunt. Nam plurimi recentiorum adhuc, in explicandis morborum cauſis, nimium potentiis materialibus, v. gr. ſalibus, acribus, acidis, cauſticis, item fermentis ac texturis materiarum fere inexplicabilibus, ſpreto motuum, circuli ſanguinis, nec non ſecretionum atque excretionum, ad recuperandam ſanitatem ſumme proficuarum & neceſſariarum, item circuli ſanguinis uſu, inhærent: adeoque cauſarum verus nexus cum indicationibus curativis multum hactenus neglectus fuit.

§. XIII.

Attenta obſervatione diſcimus, motum omnium mutationum in corporeis cauſam eſſe, atque motu quoque vitæ ac ſanitatis fundamentum contineri, ipſas morborum cauſas vix alio modo, quam motu, in corporis noſtri ſolidas & fluidas partes agere, neque medicamenta aliter, quam motu, operationes exſerere. Qua de cauſa in explanandis medicis rebus inque remediorum viribus explicandis, ad motum principaliter, deinde ad mobile, ſive diſpoſitionem corporum ipſaſque vias, reſpiciendum eſſe exiſtimamus. Quoniam vero mechanices ſcientia diſpoſitionem corporum ad motum atque hujus naturam, cauſas, leges atque effectus clare docet & explicat, iiſdemque principiis & ratiociniis ex mechanica deſumptis, præſtantiſſimi medici in cauſarum explicatione uti conſueſcunt; ideo, hæc tractandi medicinam methodus, hodie mechanica recte appellatur.

Scholion.

Hanc mechanice medicinam tractandi methodum, quæ quam maxime anatomicæ & veræ phyſicæ ſcientiæ ſuperſtructa eſt, præſtantiſſimi ævi noſtri medici, in Italia *Bellinus*, *Borellus*, *Malpighius*, *Michelotti*, *Santorini*, *Ramazzinus*, *Baglivus*, *Lanciſius*, *Bianchi*; in Belgio & Britannia, *Pitcarnius*, *Freindius*, *Keil*, *Albinus*, *Boerhaaven*; in Germania, *Bohnius*, *Brunnerus*, *Camerarius*, *Scheuchzerus*, *Bergerus*, *Vaterus*, *Zvvingerus*, *Nebelius*, *Paulli*, *Schaperus*, aliique hinc inde egregii viri, magno cum applauſu artiſque incremento amplexi ſunt.

§. XIV.

Mechanicæ medicinæ contrarii videntur ii, qui artificioſam quidem partium in corpore ſtructuram negare nequeunt, ſed admittere coguntur, materiam tamen omniaque corpora in ſe & ſua natura paſſiva & omnis actionis ac motus expertia, tantum ut inſtrumenta motuum conſiderant, unde, ut ab alio movente, quod principium motus in ſe habeat, actuentur, dijudicant, rebus etiam phyſicis & externis cauſalem efficaciam faciendi, immutandi ac deſtruendi corporis noſtri motus, denegant. In homine vero illud principium, quod vitæ, ſanitati & morborum curationi præſit, naturam, vel animam vitaliter agentem appellant, cujus actiones non ex principiis & modis agendi mechanicis, ſed rectius ex morali quadam æſtimatione explicari autumant.

Scholion.

Infeliciſſimum hoc in philoſophicis dogma, materiam in ſe & ſua natura eſſe ens mere paſſivum & ab alio ente activo actuandum, complures erroneas, in re philoſophica pariter & medica, omni tempore peperit opiniones: ſiquidem alii credebant, Deum eſſe motus cauſam, alii ſpiritum, animam, vel naturam ſubſtituebant. Ex prima aſſertione multa abſurda ipſumque fundamentum Spinoziſmi, fluunt, ſicuti id latius deduximus in *diſſ. de univerſali agente in corporibus*, item in *diſſ. de potentia diaboli in corpora*, nec non *de natura morborum medicatrice mechanica.* Qui vero mera tantum nomina pro cauſſis motuum, nec quicquam reale, vel demonſtrativum afferunt; ii nihil quod concipi poſſit, vel ad praxin utile ſit, explicant. Res potius ita ſe habet. Infinita Dei potentia produxit ſubſtantias agentes, ſeu viribus activis inſtructas, quæ ſint fontes operationum atque effectuum in aliis. Quid enim creatura, vel ſubſtantia mere paſſiva, ſine actione vel operatione eſt? certe nihil. Sicuti vero ſubſtantiæ, vel in intelligentes & libere agentes, vel in moventes, mobiles, ſive reſiſtentes atque ex neceſſitate agentes, optime diſtinguuntur, quarum priores ſpiritus, poſteriores corpora appellantur: ita & vis intelligens libereque agens, ſpiritibus, movens autem & ex neceſſitate agens, corporibus, ſubſtantialis & eſſentialis aſſignatur. Atque adeo non opus eſt, pro his peculiare agens, fingere, ſiquidem omne corpus eſt agens, & in perpetuo niſu ad motum, vel in motu, unum in alterum agit ac reagit, & mutationem, licet non ſemper ratione loci, producit. Has vires ratione effectuum quos in aliis edunt, obſervat mechanicus & menſurat geometra, quia effectus certi ſemper ex certis cauſis neceſſario ſequi debent. Igitur res externæ, elementa, alimenta ac medicamenta, quibus nec ullus hominum, vel medicorum carere poteſt, agunt in corpus noſtrum ipſique neceſſarias mutationes inferunt. Non negandum tamen eſt, mentem quoque in corpus agere & animam ſenſitivam illud turbare poſſe; ex his tamen minime conſequitur, omnes actiones, præſertim vitales & naturales, in corpore noſtro à mentis, vel animæ directione, dependere.

CAPUT IV.

De optima Hippocratis medica diſciplina.

§. I.

PRæſtantiſſimam medicinæ tractandæ diſciplinam, primus, iſque vetuſtiſſimus parens, *Hippocrates*, in monumentis ſuis poſteritati tradidit.

§. II.

Graviſſimus hic auctor maxime urgebat, ad perficiendam artem in obſervando & annotando diligentiam, ut conſtat ex ejus *libris epidemiorum*, *de morbis & affectionibus.*

§. III.

Ex ſæpius obſervatis regulas univerſales, ſeu aphoriſmos concinnabat, ut in ſimilibus caſibus eximius eorum exſtaret uſus, ſicuti teſtes ſunt ejus omni laude majores *ſectiones VII. aphoriſmorum.*

§. IV.

Idem ſtudium anatomicum medicinæ ſumme neceſſarium judicabat, de quo *libri de corde*, *oſſium natura*, *venis*, *humoribus*, *genitura*, *principiis & carnibus*, *item de glandulis ac de natura humana*, teſtes ſunt.

§. V.

Exquiſitum rerum naturalium ſtudium penſi habebat: cujus teſtimonium præbent *libri de flatibus*, *de locis in homine*, *de alimentis*, *aëre*, *aquis & locis.*

Scholion.

Siquidem ex variis præcedentibus tempeſtatibus temporumque mutationibus, regionum ſitu, ſoli natura ac indole, terræ exhalationibus, aquarum qualitate & diverſa victus ratione, graſſantium ac popularium morborum cauſas tanta ſagacitate deducebat, ut certis etiam regionibus ac naturis hominum imminentes morbos potuerit prædicere.

§. VI.

Naturarum & corporum diverſitatem magna cura commendabat, quare in medendo circumſpicere jubebat, imbecilla an robuſta corpora, quis ſexus, quæ ætas, quæ vires, qualis temperatura, habitus corporis, conſuetudo vel hæreditaria diſpoſitio ſint?

§. VII.

Sciëntiam præſervatricem, qua nihil aut præſtantius, aut optatius eſt, excoluit.

Scholion.

Unde ſingulari ſtudio *libros tres de diæta*, item *de alimentis*, *humidorum uſu & ſalubri diæta*, compoſuit, inque morborum curatione multum fuit occupatus, ut in quibuſvis, pro diverſitate naturarum, convenientem victum ac vivendi rationem præſcriberet, quod patet ex *libro de victu acutorum.*

§. VIII.

Quoad ſtudium dignoſcendi ac dijudicandi morbos, nullus ipſi fuit ſuperior.

Scholion.

Hoc videre eſt ex *aphoriſmis*, *libris prædictionum*, *prænotionibus & Coacis*, quare factum eſt, ut prudenti prognoſi magnam ſibi famam nominiſque celebritatem conciliaverit.

§. IX.

Neque minorem chirurgiæ ſtudio, quo nihil utilius eſt nihilque evidentius, navavit operam.

Scholion.

Libri ejus *de articulis*, *fracturis*, *vulneribus capitis*, *de fiſtulis*, aliaque documento ſunt.

§. X.

Morum ac decori doctrinam, & prudentem vivendi rationem, nemo ipſo rectius tenuit, & medicis quoque qui multorum conſuetudine uti debent, commendavit.

Scholion.

Hujus rei teſtimonium ejus *jusjurandum*, *liber de medico*, *de decenti habitu*, *ſive ornatu* ejuſque *praceptiones ac epiſtolæ*, lectu digniſſimæ, exhibent.

§. XI.

Hippocrates omnium primus mechanicis rationibus in difficilioribus explicandis uſus eſt, dum ex juſta menſura, proportione, temperie motuumque æquilibrio, ſanitatis naturam, & ex his deſtructis, morborum rationes apte deduxit.

Scholion.

Id ex variis locis fit conſpicuum, qui exſtant in *libris de flatibus*, *diætis*, *natura hominis*, item ex definitione

finitione medicinæ mechanica, quam optimam dedit in libro *de flatibus*, dum ait, eſſe additionem eorum, quæ deficiunt, & ſubtractionem eorum, quæ abundant: quibus luculenter indicat, medicum in eo ſolum occupari debere, ut mediocritatem inveniat & veram menſuram motuum ac humorum, quæ ſanitati conſervandæ idonea ſit.

§. XII.

Circulum ſanguinis, quo non excellentius in medicina inventum eſt, jam tum cognoviſſe *Hippocratem*, non obſcura in ſcriptis ejus exſtant veſtigia.

Scholion.

Patet hoc ex *libro de alimentis* §. *de inſomniis* §. 8. & 12. adde *librum de flatibus* §. 21.

§. XIII.

Laudandus quam maxime in eo eſt, quod naturæ motus motuumque ordines, ſucceſſiones, ductus, vias, tempora obſervanda, & motus ſalutares, à perniciosis, in medendo diſtinguendos commendet, quod ex ejus aphoriſmis, & iis, quæ de criſi & prognoſi paſſim memoriæ prodidit, clarum ac perſpicuum fit.

Scholion.

Ex *Hippocrate* hauſturi doctrinam, quod provectiorum in arte eſto, commendatos ſibi habeant *Foeſii* labores, qui optime principem hunc medicorum & terſe interpretatus eſt, & in adjectis annotationibus, œconomia etiam ſeorſim proſtante, multa lectu non inutilia protulit. Sed nec omittat *Mercurialis* & *Proſperi Martiani* laudatiſſima ſcripta, ad illuſtrandum hunc auctorem in lucem emiſſa. Denique *Hollerius*, *Duretus* & *Heurnius* pariter de eodem ſunt præclare meriti.

CAPUT V.

De Incrementis Artis Medicæ Promovendis.

§. I.

Hippocrates, uti primus optima ſolidæ medicinæ fundamenta jecit: ita mirandum eſt, ab ejus temporibus per multa ſecula non ulterius artem progreſſam eſſe.

Scholion.

Id detrimenti ars noſtra maxime ab *Hippocratis* ſucceſſoribus paſſa eſt, qui obſervationibus non ulterius inſiſtentes, perverſa potius philoſophandi, & quidem ſecundum *Ariſtotelis* placita, methodo, eam plus corruperunt, tantum abeſt, ut obſervationum copia atque inventorum apparatu, eandem magis perfecerint.

§. II.

Noſtrum eſt, laudatiſſimam, quam divus ſenex calcavit viam, omni cura proſequi, illudque quod ipſi defuit noſtra induſtria ſupplere, augere variiſque inventis locupletare & hac ratione ad majorem perfectionem, quoad theoriam & exercitationem, artem perducere.

§. III.

Non meliorem viam id perficiendi ingredi poſſumus; quam ſi 1) ſumma attentione ac diligentia obſervationes & hiſtorias morborum accuratas & completas in praxi conſcribamus; 2) artificioſam corporis humani ſtructuram paullo ſubtilius atque curatius diligenti ſcrutinio & cultro anatomico inveſtigemus; & 3) beneficio ſolidioris phyſices experimentalis, quæ mechanica & chymica experimenta complectitur, abditas rerum & effectuum cauſas ulterius ſcrutemur.

Scholion.

Praxis medica incredibile damnum ac detrimentum olim paſſa eſt à tanta ineptarum compoſitionum pharmaceuticarum farragine & ſimplicium ſupino neglectu; neque minus quod medicina tanta ab illo tempore obſervationum, quæ plenam & exactam morbi hiſtoriam complectebantur, inopia laboravit: noſtris vero temporibus non parum decrementi artis exercitatio paſſa eſt à chymicis, qui validiſſimas ex mineralium regno medicinas, magnifica arcana & ſpecifica pro expugnandis morbis temere jactarunt, ſecuram vero medendi viam, quæ fit per diætam & parabiliora ſimplicia, nihil habuerunt. Si quod igitur incrementum arti noſtræ accedere & ad perfectionem propius pervenire hæc debet; certe in eo maxime laborandum erit, ut theſaurum ſelectiſſimarum obſervationum practicarum nobis comparemus, ut paucis, ſecuris & probatiſſimis remediis uti conſueſcamus, eorumque vires & facultates, in tam differentibus corporibus & morbis, plenius exactiuſque addiſcamus, & tot practicorum compoſitiones & chymicorum tantopere jactata remedia miſſa tandem faciamus, hiſque repudiatis, plus ex diæta vitæque regimine, quam ex pharmacopolio; ſalutem ægris afferre laboremus, præſertim in arcendis morbis.

§. IV.

Quicquid ſalutari noſtræ arti, tam quoad theoriam, quam quoad ſolidiorem praxin inſtituendam, incrementi adhuc acceſſit, id maxime attentis obſervationibus practicis, item anatomiæ ac phyſices ſtudio, debemus.

§. V.

Poſt nobiliſſimum *Harvæi* ſanguinis circuli inventum, longe jam facilius eſt, vitæ, ſanitatis ac mortis cauſas dare: in pathologicis vero febrium, hæmorrhagiarum, inflammationum pluriumque aliorum morborum, qui à perverſo ſanguinis motu fiunt, doctrinam, exponere.

§. VI.

Inventis chyli ex inteſtinis ad ſanguinem viis, nec non detectis variis glandulis & tunicis glanduloſis in inteſtinorum canali, obſervato quoque duodeni, quod recte ventriculus ſecundus, ſeu ſuccenturiatus vocatur, in quo bini humores menſtruales & fermentales, bilioſus nempe & pancreaticus, confluunt, flexuoſo ſitu, longe rectius & melius jam digeſtionis, chylificationis & ſanguificationis negotium explicatur, & morborum, qui prima in regione conſiſtunt, generatio perſpicitur.

§. VII.

Poſtquam vaſa, quæ lympham vehunt, à *Bartholino* & *Rudbeckio* reperta & à *Nuckio* & *Ruyſchio* amplius explorata fuerunt, glandularum quoque fabrica & uſus, præeunte *Whartono*, *Nic. Stenonis*, *Nuckio*, *Covvpero*, *Malpighio* & *Morgagni*, plenius innotuit; chyli etiam viæ per vaſa lactea & ductum thoracicum per *Pecquetum*, *Bartholinum*, *Hornium* alioſque detectæ ſunt: morborum ex vitio glandularum & lymphæ, & quæ ex depravata nutritione fiunt, longe clarior eſt expoſitio.

§. VIII.

A ſolertiſſimo *Malpighio* viſcerum, pulmonum, cerebri, hepatis, ac à *Bellino* renum ſtructura & compage perſpecta, morborum, qui hiſce viſceribus inhærent, ut phthiſeos, hydropis & nephritidis origines longe rectius intelliguntur: ut & plurimum adjuti ſumus illo ſtudio, quod *Stenonis*, *Vieuſſens*, *Williſius*, *Ridleius*, *Leuvvenhoeck*, *Ruyſchius* aliique cerebro & nervis penitius inſpiciendi; hepati autem *Gliſſonius*, *Bianchi*, *Morgagnus*, pancreati *Grafius* & *Brunnerus* impenderunt.

§. IX.

Poſteaquam mere vaſculoſam itemque celluloſam lienis compagem *Caſſerius* & *Ruyſchius* clariſſime oculis expoſuerunt, hujus viſceris vitia ejuſque morbos luculentius jam cognoſcere & curandi rationem ac modum invenire licet.

§. X.

Perſpecta plane peculiari venæ portæ, arteriæ & venæ munere fungentis, ſtructura & diſtributione, melius quoque eruto vaſorum hæmorrhoidalium numero, ortu, ſitu & reptatu; omnes nunc morbi, qui ex hæmorrhoi-

morrhoidum vitiis & motu progreſſivo ſanguinis per viſcera abdominis intercepto proficiſcuntur, quos inter maxime eminet affectio hypochondriaca, in plano ſunt & commode ad rationes revocari poſſunt, uti quidem à nobis fuſius demonſtratum in *diſſert. de morbis ex vitio hepatis.*

§. XI.

Admiranda uteri fabrica evoluta ſanguiniſque per ipſius contorta vaſa curſu cognito; in expedito eſt morbos & vitia hujus viſceris, nec non affectus ex menſium anomaliis pullulantes perquirere ipſorumque ortum & ſymptomata ex claris & conceptu facillimis principiis derivare, de quo videatur *diſſertatio* noſtra *de ignorata uteri ſtructura multorum in praxi errorum fonte.*

§. XII.

Nervorum ex cerebro & ſpinali medulla ortu eorumque admiranda quoad ramificationes diſtributione à *Vieuſſens* multiſque inſecutis optime inveſtigata, nunc in expedito eſt, morbos convulſivos, ſpaſmodicos, inprimis illud hypochondriacum & hyſtericum malum, explicare ſævorumque ſymptomatum cauſas aperire, ſimul quoque conſenſum partium, præcipue nervoſarum, perverſorum etiam motuum communicationem, rectius intelligere.

§. XIII.

Poſtquam *Swammerdamius* & *Graafius*, & poſt hos, *Cowperus*, *Morgagnus*, *Santorinus* aliique inſignes viri, partes, generationi utriuſque ſexus inſervientes, accuratius perluſtrarunt; ab hoc tempore ii morbi, qui ſedem ſuam ac domicilium ibi habent, ſenſui & intellectui jam facillime patent.

§. XIV.

Admirando auditus organo, à *Du Verney*, *Valſalva*, & *Caſſebohmio*, eximio profeſſore noſtrate, per anatomen accuratiorem inveſtigatis, jam longe rectius auditus vitia intelliguntur.

§. XV.

Glandulis juncturarum in oſſibus à *Cloptone Havero* repertis, morborum articularium origo & cauſæ nunc magis planæ ac perſpicuæ fiunt.

§. XVI.

Ex quo à ſolertiſſimo anatomicorum *Friderico Ruyſchio*, poſt multa præclara, eaque non curioſa minus, quam utilia tentamina, per injectiones liquorum coloratorum in vaſa, innumerabilis minimorum vaſculorum & diverſiſſimus reptatus fuit detectus, organorum ſecretoriorum ac glandularum uſus, adeoque etiam læſiones & vitia, in cognitionem accuratiorem medico oblata ſunt.

§. XVII.

Quantum commodi geometrico-mechanica muſculorum ſtructura, à *Borello* & *Nic. Stenonis*, *Winslowio*, *Santorino*, *Albino* deſcripta, & cordis muſculoſa compages à *Lowero* & *Lanciſio* detecta, in motu artuum determinando & potentia cordis ac preſſione & impulſu liquidorum intelligendo, uſum præbuerit, res in propatulo eſt.

Scholion.

Quantum utilitatis inventa anatomica feliciori medendi arti attulerint: hoc copioſius expoſuimus in diſſertatione *de uſu anatomes in praxi medica* conſcripta.

§. XVIII.

Neque minorem lucem ſalutari arti inventa phyſico-chymica fœnerarunt: ſiquidem aëris gravitate & elatere variis experimentis cognito, neque minus ignis, caloris, frigoris, gravitatis ac levitatis cauſis perſpectis, item ſolidi ac fluidi natura cognita, fermentationis quoque & putredinis indole & cauſis expoſitis, ut & effectibus, quos ſalia & ſulphura diverſæ indolis in rerum natura & per artem edunt, annotatis, potentia aëris immutandi corporis noſtri motus, ſive in pejus, ſive in melius, clare jam cognoſcitur, nec non generatio cauſarum morbificarum materialium, ipſorumque remediorum vis & efficacia innoteſcit atque perſpicua fit.

§. XIX.

Chymiæ & pharmaceuticæ nobiliſſimum ſtudium, noſtro tempore præclare excultum, ad efficaciſſima præparanda & componenda remedia multum contulit.

§. XX.

Immutabiles motuum leges, ex ſtaticis, mechanicis, hydraulicis inventis atque experimentis, jam rectius patent, unde etiam vires motrices muſculorum, cordis & fibrarum potentiam elaſticam, earum robur & atoniam, ſpaſticam contractionem, preſſionem quoque ac impetum in fluida, nec non mirificos effectus, ex inæqualitate circuitus ſanguinis prodeuntes, multo clarius exponere nobis datum eſt.

CAPUT VI.

De medicina eclectica.

§. I.

Quemadmodum ii, qui in veritate inquirenda, omni poſito præjudicio, nullius opinionis ſervi ſunt, ſed libero animo ſolidoque judicio cuncta perpendunt, de opinionibus prudenter dubitant, & nil, niſi quod clarum, facile, ſimplex atque intellectui planum eſt, amplectuntur & optima quæque ex omnibus ſeligunt, laude digni ſunt: ita quoque cordati medici eſt, nulli ſectæ, vel hypotheſi, in totum ſe mancipare, ſed potius omnia ſuis examinare ponderibus, &, quæ uſui ſunt ac veritati conſentiunt, ſeligere, variis opinionibus, quæ pernicioſarum diſſenſionum in praxi & theoria genitrices ſunt, rejectis & prorſus repudiatis.

§. II.

Ex *Hippocrate*, medicorum principe, hæc ad praxin non inutilia diſcere licet, quod natura optima ſanitatis conſervatrix & morborum quoque medicatrix ſit, & quod omne nimium & ſubita mutatio corpori periculum minetur, æquabilitas vero & moderatio ac temperies in omnibus naturæ humanæ ſemper & ubique amiciſſima, contra vero omne intemperatum & exceſſivum, præſertim quoad uſum rerum non naturalium, aëris maxime & ingeſtorum, ad morbos progignendos aptiſſimum ſit. Tum & hoc diſcere convenit, quod medicus viam ac ductum naturæ ſequi, tempora, præſertim criſeos, exſpectare & obſervare debeat. Poſtremo, quod non movere, niſi materia ſit mobilis, vel concocta, vel niſi turgeat, expediat. Eximie quoque peritiſſimus ſenex morborum ſolutionem perſequitur, dum vel excretione critica, aut abſceſſione, ſive decubitu in alias partes, materiæ, quæ in vitio eſt, morbum ſolvi, pluribus locis indicat, & quod valde pericoloſum ſit, ſi ab interioribus partibus à natura propulſa ad exteriores, inde recedat.

§. III.

Ex *Methodicorum* diſciplina, illud laxum & ſtrictum in theoria, perquam commode ad fibrarum ſpaſmum & atoniam, referre licet, quod etiam in applicatione ad praxin non mediocris uſus eſt. Ad ipſam vero morborum curationem illud decerpere valde utile eſt, quod *Aſclepiades*, ut *Celſus L. I. c. 3. & L. III. c. 4.* prodidit, validiora purgantia & vomitoria & quæcunque vehementiora ex medicina expulerit, medica vero abſtinentia, motu, exercitatione, geſtatione, frictione, voce, balneis, abſtinentia à vino ac convenienti victu, graves & longos morbos curare præceperit. Quibus addendum, quod primus fuerit, qui febre ſe tanquam remedio uti profeſſus eſt.

§. IV.

Ex *Celſo*, qui de methodicorum ſchola multa nobis prodidit, hoc ſumendum eſt, quod anodynis, quæ ſomno dolorem levant, parcius, niſi ſumma neceſſitas urgeat, utendum ſit, quia ex vehementibus medicamentis & ſtomacho aliena ſint, & quod in febribus etiam hæc non ſine periculo exhibeantur, vid. *L.* I. *cap.* 25. *Is* quoque primus eſt, qui clyſteres ex ſimpliciſſimis emollientibus, ſi opus fuit, parare juſſit. vid. *L. IV. c.* 15. Tum aquæ frigidæ, tam interne, quam externe, uſum, ad multa levanda vitia, commendavit.

§. V.

Cœlius Aurelianus, *Galeno* ſuperior & ex methodicorum cenſu unicus adhuc ſuperſtes, multa utilia & ſpecialia ad morbos dignoſcendos proponit, & ad ſolidorum ſtricturam, quæ nil niſi ſpaſmus eſt, ſolvendam, balneorum, clyſterum ex meris oleis præparatorum, venæ ſectionis & cucurbitularum cum ferro uſum plurimi facit, in papaveraceis vero & vehementioribus evacuantibus adhibendis, admodum eſt circumſpectus.

§. VI.

Galenus præclara circa uſum rerum non naturalium ad tuendam ſanitatem monita ad poſteros tranſmiſit. Hic primus aloën elotam miſcuit cum aromatibus & balſamicis gummatibus, ad vitioſos ventriculi humores emendandos. Primus etiam cornu cervi uſtum in uſum traxit & magnopere commendavit. Ad hæc, plethoram multorum morborum chronicorum cauſam conjiciens, venæ ſectionis auxilium aliarumque ſanguinis miſſionum uſum, adverſus *Eraſiſtratum* egregie defendit.

§. VII.

Avicennæ, qui circa medium ſæculi XII. floruit, Arabumque generatim medicis conatibus hæc laus debetur, quod Galenicam praxin auxerint & inſtruxerint pluribus ex *Ægyptorum* antiquiſſimo uſu petitis & comprobatis. Sequebantur autem maximè tutum illud genus morbis per diætetica remedia medendi, & in hunc finem ea fere tantum adhibuere, quæ ſunt leniſſima. Ipſis igitur debemus, quod in officinas caſſia ſolutiva, manna, tamarindi, rhabarbarum, ſenna & id genus plura leniſſima, venerunt. Sed & aliqua chymica ab illis ad nos ſunt propagata, quorum in Hiſpania primum notitiam nacti *Arnoldus Villanovanus* & *Raymundus Lullus*, deinceps plurium ſtudia, & præcipue *Theophraſtum Paracelſum*, excitarunt. Mercurii vivi uſus externus primum ab Arabibus eſt præmonſtratus *Jacobo Berengario Carpenſi*, à quo deinceps familiariſſimus factus eſt.

§. VIII.

Paracelſus fere primus fuit, qui medicamenta chymica nos docuit, & ſalium, tam alcalinorum, quam acidorum mineralium, uſum in medicinam introduxit.

§. IX.

Helmontium in eo imitandum cenſemus, quod multifarias illas, ineptas & maximam partem effœtas veterum compoſitiones pharmaceuticas exagitaverit, iisque ſimplicium virtutes atque vires in medendo longiſſime antepoſuerit. Ceterum & funeſtas à purgantibus validiſſimis illatas noxas commemorat, &, quod virus quoddam foveant, atque adeo magis fugienda ſint, non ſine magna ratione inculcat. Sed nec prætermittendum eſt, ſecundum ipſius experientia haud deſtitutam ſententiam, ea, quæ ſedativa & anodina vi gaudent remedia, magnas in medendo vires poſſidere, quum certum ſit, ex irritatione, preſſione, vel roſione ſenſibilis & nervoſæ partis, graviſſima ſubnaſci ſymptomata, quæ unica doſi anodyni mature data, averti poſſunt.

§. X.

Fernelius focum & ſedem febrium, tam putridarum, quam intermittentium, in prima corporis regione rectius poſuit, earumque cauſam in ſanguine crudo, qui in venis, quæ ad ventriculum, jecur, lienem, pancreas, omentum abeunt, i. e. vena portæ, vehitur, hærere judicavit. Neque minus à ventriculi, & inteſtinorum nervis affectis, quia conſentiunt cum aliis partibus exquiſitius ſentientibus, in intermittentibus ſymptomata, rigorem, horrorem, tuſſim ſiccam, oſcitationem, anxietatem, præcordiorum diſtenſionem, nauſeam ac vomitum derivavit; quam ſententiam etiam *Carolus Piſo* plurimis obſervationibus corroborat.

§. XI.

Montanus, *Crato*, *Ballonius*, *Hollerius*, *Foëſius*, *Duretus*, *Heurnius*, *Mercurialis*, *Jacotius*, *Joubertus*, inter veteres, qui *Hippocratem* maxime ſequuti ſunt, præſtantiſſimi fuerunt medici, atque ex eorum ſcriptis multa ſalutaria monita diætetica & cautiones in medendo, nec non complura, quæ ad hiſtoriam morborum complendam pertinent, haurire poſſumus.

Scholion.

Montanus, præceptor *Cratonis*, ſecuriſſima methodo in praxi uſus eſt, & leniora tantum evacuantia admiſit, plus quoque victu, quam medicamentis, curare anniſus eſt, inque longis ac difficilibus morbis medicorum & medicamentorum copiam maxime damnavit.

§. XII.

Nec ſua laude privandi ſunt, qui, antiquorum veſtigia relegentes, illuſtrare illud lene & manſuetum medendi genus anniſi ſunt. Ex his *Hyeronimus Mercurialis* Veterum gymnaſticam medicinam ex ſuis ruderibus excitare cœpit, & modum docere, per corporis motum voluntarium, tum roborandi corpora, tum etiam morbos certos profligandi. Ita quoque *Proſper Alpinus*, in utroque volumine *de ſecta methodicorum*, & de *medicina Aegyptia*, hanc partem incomparabili induſtria illuſtravit. Ipſe *Cornelius Bontkeoë*, præco ille potus aquarum, eo bene meruit, quod hominibus auctor fuit, ut infuſa calida libenter hauriant, & medicus ex præſtantiſſimis herbis noſtratibus neceſſaria & efficaciſſima poſſit hac forma nunc perſuadere ægris, & multum boni efficere.

§. XIII.

Ex *Glaubero*, & qui hujus veſtigia preſſe ſequutus eſt, *Becchero*, in uſum quoque tam pharmaceuticum, quam chymicum, multa præclara depromere licet, ſiquidem *Glauberus*, quod ſciam, primus fuit, qui ſpiritum urinoſum ex ſale ammoniaco elicuit, qui ſal enixum, ex ſale vitrioli & communi, purgans, cujus uſus hodieque in praxi eſt ampliſſimus, conficere docuit. Ex *Becchero* vero, præter alia laudabilia, hoc unicum ad praxin ſufficere poteſt, quod is primus, caſu forte inductus, ſecurum aloës in pilulis uſum, nobis monſtravit, qui eo major eſt, quo magis aloë amaris extractis & balſamicis temperatis reſinis immiſcetur.

§. XIV.

Botallus venæ ſectionis, ſæpius etiam repetitum uſum, in morbis, tam acutis, quam chronicis, tam curandis, quam præſervandis, mirifice laudavit plurimiſque experimentis & obſervationibus nobis probavit; & *Bellinus* nobiliſſimum hoc remedii genus ejuſque uſum, multis demonſtrationibus mathematicis confirmare contendit.

§. XV.

Ex *Sylvio* id in uſum noſtrum decerpere poſſumus: quod plurimorum morborum focum duodenum & ſic dictæ primæ viæ conſtituant, &, quod iis inhærentes cruditates acidæ bilioſæ & viſcidæ, multorum, maxime chronicorum morborum, & ſymptomatum cauſam foveant, & eam ob cauſam abſorbentium, fixorum alcalium & ſalium volatilium oleoſorum uſus, præſtantiſſimus ſit.

§. XVI.

Williſius plurima in morbis chronicis ſymptomata, mali inprimis hypochondriaci & hyſterici, rectiſſime ex

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

ex ſpaſmo & nervoſi generis afflictione & conſenſu partium derivavit, poſtquam nempe ſtructuram cerebri ac nervorum per anatomen accuratius, quam antea inveſtigarat.

§. XVII.

Sydenhamus ad curandas variolas omneſque febres acutas, temperatiſſimum externum regimen, nec non interna temperata, & quæ plus ſedandi, quam motus excitandi facultate gaudent, repudiatis omnibus calidioribus & alexipharmacis, egregie commendavit. In chronicis vero paſſionibus ſublevandis chinæ chinæ, lactis, martialium & equitationis uſum ampliſſimum, non ſine ratione & experientia nobis propoſuit.

§. XVIII.

Malpighius, *Vieuſſens* & *Lanciſius* ex frequenti diſſectione cadaverum hoc plane & perſpicue docuerunt, quod polypoſæ maſſæ, majoribus cordis, pulmonum, vel etiam uteri vaſis inhærentes, ſubitæ mortis multorumque inſuperabilium morborum, præſertim aſthmatis convulſivi & hydropis pectoris, nec non aſcitis, frequentiſſimæ cauſæ ſint.

§. XIX.

Ludovici in copia & indigeſta farragine pharmaceuticorum reformanda admodum præclaram navavit operam, nobiſque oſtendit, quod paucis, ſelectis & parabilioribus remediis, ſepoſitis tam variis & numeroſis, nec non pretioſis medicamentis, cum fructu & commodo luculento uti poſſimus.

§. XX.

Baglivus, genuinus *Malpighii* diſcipulus, in pathologicis æque, ac practicis, egregia nobis fragmenta & experimenta hujus ſummi viri tradidit, inque eo maxime laudandus eſt, quod in morbis explicandis & curandis, non tam ad fluidorum, quam potius ſolidorum, conſtitutionem, labem ac vitia reſpiciendum monuerit.

§. XXI.

Riverius ex ſagacioribus ſui ævi Practicus, Galenica cum chymicis in uſum vocanda recte docuit, & primus, uti ex ipſius obſervationibus patet, nitri puri & camphoræ internum uſum, ad graves inflammationes & hæmorrhagias vincendas, commendavit.

§. XXII.

Sanctorio, fido alias *Galeni* ſectatore & commentatore, in pereleganti *de medicina ſtatica* libello, nemo rectius & accuratius fundamenta ac leges diæteticas nobis præſcripſit, & excretionum, præſertim perſpirationis neceſſitatem maximamque in tuenda ſanitate & morbis præcavendis ſalubritatem, plurimis experimentis ſtaticis docuit & confirmavit.

§. XXIII.

Expedit, ad ſtabilienda fundamenta ſolidæ, veræ & eclecticæ medicinæ, theoriam veram & realem cum praxi, veteres cum recentioribus, & methodum medendi ſimplicioribus & facilioribus, Galenicam, cum validioribus & efficacioribus chymicorum præparatis, amice conciliare atque conjungere, multaſque ſalutares veritates ex ſingulis cum judicio haurire, poſtea eas in ordinem & connexionem attenta meditatione digerere, ut doctrina medica ſcientiæ demum opus evadat.

Scholion.

Ex veterum monumentis ea, quæ experientiæ, facti & obſervationis ſunt, & quæ ad prognoſin, prænotiones & ad victus rationem pertinent, quam maxime depromere debemus: ex recentioribus vero egregia anatomica, phyſica, chymica, mechanica inventa, ad perficiendam meliorem theoriam, quæ tutæ, ſolidæ & rationalis praxeos baſis atque obſervationum clavis eſt, accipere oportet.

CAPUT VII.

De fine medicinæ & poteſtate medici.

§. I.

EUm in finem addiſcitur ars divina, ut vita & ſanitas diu illibata ſervetur, ut morboſæ afflictiones & quæcunque ſanitatem lædunt, quoad fieri poteſt, avertantur & depellantur.

Scholion.

Eximia ſunt, quæ *Hippocrates*, *libro de flatibus* §. 1. ſcribit: *ægrotantes artis beneficio à maximis malis, à morbis, à doloribus, à triſtitia, à morte liberantur; omnibus enim his evidens medicina reperitur.*

§. II.

Quia tanta beneficia ab arte medica in genus humanum profluunt, ab omni tempore artium nobiliſſima & Deorum inventum habita eſt. Et profecto medicus, qui eam recte callet, magno honore dignus, ipſius Spiritus ſancti teſtimonio, æſtimari debet.

§. III.

Is artis medicæ ſcopus eſt, ut hominem à tot & gravibus malis liberet: ideoque medicus nullo modo nocere, nedum vitam deſtruere, aut ſanitatem lædere debet, utpote quum medicina non nocendi, ſed juvandi ſit ſcientia.

§. IV.

Medicus, & conſilio, & auxilio, graves afflictiones, tam à corpore, quam ab animo avertit, diſſuadendo ea, quæ ullo modo nocent cauſamque malorum miniſtrant, & ſuadendo cuivis corpori & naturæ ſalutaria.

Scholion.

Non eſt in poteſtate medici cuncta pro arbitrio perficere, morbos in totum tollendo, vel vitam prolongando & ſanitatem ſine moleſtiis conſervando, quia medicus ſine ſubſidio naturæ, quæ viribus & motibus ſalutaribus inſtructa, parum boni arte ſua perficere poteſt, ideoque recte utique à Veteribus naturæ miniſter dicitur, quum illius motus ſpectare, imitari, corrigere & adjuvare debeat, nullo vero modo magiſter habendus eſt naturæ, eo quod vires remediorum non ſunt abſolutæ, ſed variis relationibus naturæ, temperamenti, ætatis, corporis aliorumque nituntur.

§. V.

Nam ſicuti perpetua eſt proportio, inter vires cauſarum, & inter productum ab iis effectum, qui nunquam ſuperior eſt illis: ita vires remediorum, quando non ſufficiunt tollendo morbo, iſte non curatur. Hinc ſapienter *Hippocrates libro de arte* §. 4. *Medicus eorum, qui à morbis victi ſunt, curationem non aggredi debet, cum id in confeſſo ſit, quod medicina tales ſervare non poſſit.*

§. VI.

Facilius eſt morbos præcavere, quam eos curare, eo, quod præſervatio conſilio, dum nocitura diſſuadentur, curatio vero auxilio, quod non perpetuo eſt in poteſtate medici, perficitur. Facilius quoque eſt morborum vehementes impetus obtundere, quam morbos in totum tollere, quia ſubinde morbi cauſa remedii effectu major eſt.

§. VII.

Si medicus vitam ac ſanitatem hominis arte ſua tueri & conſervare vult ac debet: neceſſe eſt, ut genuinas vitæ ac ſanitatis cauſas, & quomodo hæ remediis ſuſtineri debeant, & remediorum quibus ſuccurrere poteſt vires, perſpectas habeat.

§. VIII.

Quandocunque medicus præmaturam mortem & graves

graves morbos intendit à corpore arcere: tunc utique eorum primordia ac generationem, item veras cauſas & proximas, exquiſite pernoſcere debet, ut quomodo tam convenienti auxilio, quam prudenti conſilio, hæc mala avertenda ſint, judicare poſſit.

§. IX.

Medici eſt, aut morbos in totum tollere, aut inſanabiles duntaxat mitigare: hinc morborum veras cauſas, & quibus remediis hæ tollendæ ſint, & quare alii morbi ſanabiles, alii non ſint, intelligere debet.

Scholion.

Nihil in rerum natura fit ſine cauſa, atque omnis effectus, omnis mutatio in homine, ex neceſſariis & adæquatis cauſis proficiſcitur, quibus poſitis, ponitur effectus, quibus remotis, & ipſe removetur. Quare etiam medicus, ſi non cœco impetu agere, vel quicquam in negotio vitæ ac ſanitatis temere moliri velit, in cauſis inveſtigandis omnium mutationum, quæ fiunt in corpore humano, ſedulo occupatus ſit neceſſe eſt.

§. X.

Cum vero genuinas rerum cognoſcere cauſas non cujusvis hominis, ſed ſapientiæ ac ſcientiæ opus ſit, quæ principia indubia, atque ex his claras demonſtrationes & concluſiones deſiderant: oportet medicum quoque, ſi cum demonſtratione res ſuas gerere velit, de veris & perſpicuis principiis, quæ commode rebus medicis applicari poſſint, ſollicitum eſſe.

Scholion.

Veritatem doctrinæ recte cognoſcere, eſt eam ex evidentibus principiis, clara connexione demonſtrare. Qui vero in diſciplina quadam nihil probat & demonſtrat, is facile fallit & fallitur, nec quicquam cum certitudine ſtatuit & aggreditur, ſed ſemper hæſitantis eſt animi, tam paratus ad juvandum, quam ad nocendum: quod tamen ab arte ſalutari debet eſſe alieniſſimum.

CAPUT VIII.

De Vero Demonſtrandi Principio in Medicina.

§. I.

Sicuti methodus mathematica, quæ vere logica eſt, qua utuntur geometræ, in demonſtrationibus ad veritates & inveniendas, & docendas, omnium eſt optima: ita quoque medicus & philoſophus ſecundum hanc demonſtrationes veritatum ſuæ diſciplinæ adornare debet. Sicuti vero geometræ ex principiis & propoſitionibus ſimplicibus, facilibus ac claris & manifeſtis, aptas concluſiones & connexiones, debito ordine ac ſerie efformant, & ſic difficilia explicant, deducunt ac incognita detegunt: ita etiam medicus & philoſophus in omnibus quæ circa corpus humanum eveniunt mutationibus, ex claris principiis veras concluſiones & connexiones conficere & elicere debet.

Scholion.

Commendamus maxime eximiis medicinæ cultoribus methodum mathematicam addiſcendam, quæ ad veritates cognoſcendas ac detegendas aptiſſima, inque omnibus diſciplinis maximæ utilitatis eſt, eo quod firmis demonſtrationibus nititur, ſine quibus nulla veritas intelligi & cognoſci poteſt: quod etiam ſuo jam tempore divinæ ſcientiæ princeps cognovit, hincque ad *Theſſalum* filium ita ſcribit: *ad cognoſcendam geometriam & numerorum ſcientiam, mi fili, multum ſtudii adhibeto. Non ſolum enim vitam tuam illuſtrem & ad multa commodam in humanarum rerum ſtatu efficient, ſed etiam animam acutiorem & clariorem reddent, ad omnium, quorum uſus in medicina expetitur, utilitatem conſequendam. Etenim geometriæ cognitio, quæ multiformis ac varia eſt, & omnia cum demonſtratione tranſigit, utilis erit, quapropter ad hujuſmodi experientiæ facultatem pervenire ſedulo ſtude.*

§. II.

In omni diſciplina ſcientifice tractanda principia ante omnia inquirenda ſunt, ut cum iis ſubalternæ cauſæ connectantur: ideo in medica ſcientia quoque ejuſmodi inveſtiganda ſunt omnium ſubalternarum cauſarum atque effectuum fontes, ex quibus omnia demonſtrari & in quæ omnia demum reſolvi debent.

§. III.

Principium in medicina debet eſſe perſpicuum, quod concipi, quod rebus medicis, præſertim obſervationibus & morborum hiſtoriis, applicari poteſt, quo experientia rationalis, certa & minus fallax efficiatur, quo etiam omnia difficilia enodentur & explicentur.

Scholion.

Juſta demonſtratione, quia res difficiles faciles, incognitæ notæ, obſcuræ perſpicuæ redduntur: hinc principium plane obſcurum, quod nec definiri, nec concipi poteſt, demonſtrationibus eſt ineptum. Ex dictis jam clare patet, quid ſit ſentiendum de principiis veterum, videlicet calido innato, humido radicali, temperie & intemperie quatuor humorum, de facultatibus animæ, de natura morali ac ſenſu vitali interno prædita, ſive quod idem de archeo *Helmontii*, flammula, vel luce vitali. Quæ nonniſi ſpecioſa nomina ſunt, quæ nec explicari poſſunt & quæ nihil explicant, adeoque in cauſis & effectibus rerum medicarum inveſtigandis, nullius ſunt ponderis ac momenti, & mea quidem ſententia, pigrorum ingeniorum ſolatia & aſyla.

§. IV.

Principium, quo maxime medicus in cognoſcendis & indagandis veritatibus utatur, debet eſſe proxima cauſa omnium eorum, quæ exiſtunt & eveniunt in corpore humano, ſive ad negotium vitæ & ſanitatis, ſive ad morborum ortum & cauſas, eorumque curationem, ſive ad vitam ſanam & longam tuendam pertineant: vel etiam quatenus corporis conſervationi ullo modo noxia ſint & contraria.

§. V.

Quia principium demonſtrationum medicarum, omnium actionum, motuum & mutationum, quæ fiunt in nobis, cauſa eſſe debet: facile intelligitur, id ipſum in corpore noſtro exiſtere & contineri debere.

Scholion.

Vulgaris, ſed peſſima, philoſophandi eſt ratio, non ex ipſis rebus earumque natura ſapere, neque ipſas illas veras cauſas, quæ etiam nobis non cogitantibus operantur, & effectus ſuos ſecundum earum vires proportionatos proferunt, inveſtigare, ſed pro lubitu fingere actionum naturalium principia & cauſas, de quibus nondum conſtat ac certum eſt, an realiter ita exiſtant inque ipſorum corporum natura contineantur. Quo pertinent illa vocabula, quibus, in non mediocre artis noſtræ detrimentum, adhuc plures, loco principiorum & cauſarum, & quidem noſtra ætate celebres viri, uti non verentur. Cujus generis ſunt naturæ bona vel erronea directio, ſenſus naturæ, ſenſus vitalis, moralis rerum noxiarum æſtimatio, directio motuum rationalis ad elidendam morbi cauſam in certo gradu, tenore agendi, item certo tempore & ad certa loca, naturæ in negotiis vitalibus inque curando error, ejus bona intentio, ſed mala inventio, & hujus generis ad nauſeam uſque plura. Quæ omnia feliciter quidem fingi, ſed infeliciter in corpore humano, quoad ipſam rei exiſtentiam, inveniri, vel demonſtrari poſſunt.

§. VI.

Neque ad principium demonſtrandi res medicas, anima rationis particeps, vel pro arbitrio agens, vis, aut alia ſubſtantia, referri debet, ſiquidem tali admiſſo principio, neque in theoria, neque in praxi medica, aliquid ſciri, vel explicari poteſt, eo, quod concipi vel demon-

demonſtrari nequeat, quod & quomodo res intelligens & libere agens vires motrices rerum omnium corporearum, quæ præſertim ad negotium vitale ſpectant, diſponat, immutet vel dirigat.

Scholion.

Sicut enim diſtinctiſſima eſt eſſentia & operatio corporis, ab eſſentia & operationibus ſpiritus: ita ſpiritus ſine corpore, & corpus ſine ſpiritu, ſubſiſtit & operatur. Et cum in univerſo omnia ordinatiſſime, certo numero, menſura, proportione, & certo denique fine ac tempore, ſine mente vel ſpiritu rationali, fieri conſpiciamus, cur non etiam ſine ejuſmodi ſubſtantia intelligente & pro arbitrio agente, vita, ſanitas, morbus, mors, ſanatio & ſanitatis conſervatio, à cauſis mere neceſſariis & phyſicis, quarum maxima, teſte experientia, in hiſce omnibus immutandis eſt potentia, contingant? equidem non video, quamvis intellectus noſter non omnes æque facile aſſequatur vel demonſtrare valeat.

§. VII.

Neque ad explicandas res medicas indigemus principio quodam ſenſitivo, quod noxas vel cauſas nocentes prævideat, percipiat & motus ad noxium emoliendum dirigat. Nam ubi ſolo motu, qui eſt operatio corporum, quippiam explicari poteſt, non opus eſt ut peculiarem ſenſum, ſive perceptionem in auxilium vocemus; ſiquidem aliud eſt motus, aliud motuum perceptio, deinde etiam ad certas leges & regulas motus fiunt, quæ in perceptionibus neutiquam obſervantur.

§. VIII.

Medicus, in reddendis effectuum cauſis & conficiendis demonſtrationibus, contentus ſit, ſi cauſas proximas effectus & phænomenorum invenerit, quibus poſitis, ponantur, & quibus remotis, ipſa quoque removeantur; quandoquidem in rebus contingentibus cauſarum progreſſio ſit in infinitum.

Scholion.

Nam una cauſa ſemper eſt effectus alterius cauſæ, & ita porro. Quantumvis vero has omnes & earum progreſſum ignoremus, tamen ad artem & ſcientiam ſatis erit, cauſas adæquatas & proximas effectuum inveſtigaſſe. Ut rem clariorem faciamus exemplo, vegetationis & fœcunditatis in plantis cauſæ ſunt temperate calidum cœlum, humidum ſubtile, proportionatum, ut eſt aqua pluvialis, & ſolum leve, probe identidem temperatum; quibus præſentibus, arbor fert optimos fructus, his autem remotis, exoptata illa fœcunditas perit. Hæ cauſæ ſufficiunt pro plantarum vegetatione: neque enim amplius refert ſcire, unde temperatus ille calor, quæ aquæ pluvialis origo, qualis ejus natura & eſſentia, quænam ſit cauſſa hujus eſſentiæ, & quæ porro quæri de his poſſent.

§. IX.

Sicut nullius corporis, & omnium maxime humani, productio, conſervatio, auctio, vel etiam deſtructio, corruptio, imminutio aut reparatio, ſine motu fieri nequit: ita quoque vita, ſanitas, morborum productio, eorundem curatio, mortis quoque geneſis, ſine motu, nec fit, neque intelligi poteſt. Itaque horum omnium cauſa proxima debet eſſe motus, qui principium eſt phyſicum atque mechanicum æque ac medicum.

Scholion.

Equidem novi odioſum eſſe quibuſdam mechanices vocabulum in medicina, & cauſas has reddi, quod non omnia, quæ in corpore noſtro fiunt, ex cauſis neceſſariis corporeis proveniant: deinde quia motus ſit res incorporea, adeoque à corpore non derivanda: tandem quod ſcientia mechanica tantummodo rerum mobilium & diſpoſitionis corporum ad motum ſcientia ſit. His pauca reponimus: nos ſcilicet ultro largimur, mentem, & quod in nobis ſentit ac percipit, res non eſſe corporeas, ſed quodammodo, ex lege unionis, quia partes ſunt hominis, motus vitales conſervatorios afficere, vel potius turbare, manifeſto affectuum animi & phantaſiæ teſtimonio; ex hoc tamen non conſequitur, nullas mechanicas cauſas alias dari in corpore. Et utut phantaſia non ſit res corporea, non tamen ſine mechanicis cauſis, quales ſunt partium fluidarum & ſolidarum debita diſpoſitio & conformatio, agere poteſt. Omnes quoque effectus, quos anima præter naturam producit in corpore, ſunt non alii, quam mechanici, ſiquidem à vehementi terrore ſpaſtice extimæ partes conſtringuntur, ſanguis ad interiora pellitur, & verſus cor ac pulmones ſtagnans, ingentes anxietates & palpitationes efficit, adverſus quos pravos effectus, ſi eos removere velit medicus, vix aliud agere poteſt, quam ut mechanice, remediis convenientibus, ſtagnantem ſanguinem diſcutiat & verſus ambitum corporis eundem propellat. Quod vero maximum eſt, ipſe varius motus ſanguinis, & remedia ac alimenta, ipſam mentem & animam afficere eamque vel ſapientiorem, vel dementiorem reddere, valent. Pulchra ſunt, quæ hac de re prodidit *Hippocrates Lib. 1. de diæta* §. 34. *melior reddetur anima rectæ diætæ uſu, & pejor pravæ.* Et in fine hujus §. *Si ſanum fuerit corpus & non ab aliquo alio perturbetur, animi temperamentum ſapiens exiſtit.* Quod vero in corpore animantium vita ac ſanitas, non ſecus ac mors & morbus, à cauſis etiam pure corporeis mechanicis dependeant, vel ex eo unico liquidiſſime conficitur, quod alimentis & elementis vivamus & moveamur vireſque accipiamus, iis vero detractis, omnis vis & agilitas corporis pereat & mors in propinquo ſit: item, quod convenienti & recto aëris, alimentorum rerumque non naturalium uſu, diu illibata valetudine frui poſſimus, quæ, minus provido horum uſu, protinus ſic labefactatur, ut morborum, imo brevioris vitæ & mortis, origo ac cauſa inde naſcatur. Neque etiam ullius ponderis, eorum, qui mechanicæ diſciplinæ medicorum adverſantur, erit ratio, quod mechanica mobilitatis, non vero motuum, ſit ſcientia, & motus potius res ſit incorporea. Enim vero, cui obſcurum amplius eſſe poterit, mechanicam minime tantum pro objecto habere machinas, ſed potius in eo eſſe occupatam, ut vires motrices, quæ cum maſſa corporea cohærent, in mutua actione atque reactione obſervet atque menſuret, & ita immutabiles motuum leges, tam in elaſticis ſolidis, quam fluidis corporibus condat, quæ ad effectus naturæ alios explicandos magno uſui ſint. Poſtremo vero abſonum erit dicere, motum rem incorpoream eſſe, cum motus non res ipſa ſit, ſed mutatio tantum rei, ſive mutatio ſtatus corporum.

§. X.

Principium itaque, ſeu cauſa prima & proxima omnium actionum in corpore humano, erit motus: is vero cum varius in natura ſit, plenius omnino & exactius ejus ſpeciem determinare juvabit.

§. XI.

Motus itaque, quo omne, quicquid fit & evenit in corpore noſtro, perficitur, & quo etiam medicus in demonſtrando uti debet, nullus alius eſt, quam contractio & expanſio, ſive, ſecundum Græcos, ſyſtole ac diaſtole fibrarum nervearum & muſculoſarum, & quæ ex his contexti ſunt, cordis atque arteriarum omniumque ductuum, cujus beneficio omnis generis fluida, per innumerabiles & varios canales, in orbem moventur, atque utilia ſecernuntur uſuique aſſervantur, inutilia autem ſecreta excernuntur.

Scholion.

Vix ulla datur ſimplicior motus ſpecies, quam contractio & dilatatio; hæc ipſa tamen eſt cauſa unica, quæ omnes vitales motus tuetur, quæ totum corpus a putredine vindicat, quæ univerſum ſecretionis & excretionis negotium moderatur, hac ſalva & recte ſeſe habente, omnes functiones, omnis vigor, tam animi, quam corporis, recte ſeſe habent, hac læſa, vel turbata,

omnia præter naturæ ordinem & morbi fiunt, eademque deſtructa, mors fit. Circulus itaque ſanguinis, eſt primum & præcipuum fundamentum, ſeu principium, ex quo, tanquam ex fonte, ea, quæ fiunt in corpore noſtro, explicare, & difficilia, per omnes medicinæ partes enodare, obſcura perſpicua reddere & veras curandi rationes ac vias derivare ac invenire, propitio Numine, in hoc opere conſtituimus.

§. XII.

Circulus hic ſanguinis eſt cauſa vitæ. Nam quamdiu ſanguis & humores, per ductus & canales corporis noſtri in orbem moventur, tamdiu corpus dicitur vivere. Si vero ſanguinis circuitus penitus deſinit atque extinguitur, mors adeſt. Si ſanguinis circuitus liber, moderatus & æquabilis eſt, corpus ſanum atque vegetum eſt: in omni vero morbo idem circuitus vel immoderatus, vel inæqualis, aut impeditus, exiſtit. Et morbificæ cauſæ non aliter ſuam exercent operationem, quam quod œconomiam motuum vitalium turbant, atque ſecretiones excretioneſque pervertunt. Morbi quidem acuti ſtaſi ſanguinis, chronici vero ejus ſtagnatione atque viſcerum & emunctoriorum obſtructione, continentur. Neque medicus in præſervando aliud intendere debet, quam ut per convenientia remedia, & quam maxime prudens rerum non naturalium regimen, ſtaſes, ſtagnationes & obſtructiones impediendo, liberum ſanguini & humoribus motum, per univerſam corporis compagem vaſculoſam, præſtet. Neque aliud in ſanandis morbis quærere debet medicus, quam, ut cauſas morbificas earumque noxios effectus per congrua remedia removendo, liberum ſanguinis motum atque circuitum reſtituat.

§. XIII.

Utut progreſſivus per innumerabiles vaſorum myriades ſanguinis & humorum abiens motus, cum ſecretionibus & excretionibus, immediata & proxima omnium, quæ in corpore humano eveniunt actionum & functionum, cauſa ſit; nihilo minus tamen, quia progreſſio omnis generis fluidorum, non modo in cordis muſculo & arteriis, ſed & in omnibus tubulis ſecretoriis & excretoriis nervoſo-muſcularibus, beneficio reciprocæ contractionis & dilatationis, perficitur, hæc autem ab influxu liquidi ſpirituoſi arterioſi & nervoſi convenienti fit, quam facile patet, omnia ea, quæ motum hunc ſolidorum ulla ratione turbandi, pervertendi, vel deſtruendi facultate pollent, genuinas morborum cauſas ſubminiſtrare.

§. XIV.

Certa, indubia ac conſtanti experientia confirmata regula, ſeu lex motus microcoſmici eſt: quod omnia, quæ nervoſas partes ullo modo, vel lancinando, arrodendo, irritando, aut diſtendendo, vel conſtringendo, lædunt & violenter afficiunt, univerſam motuum vitalium œconomiam perturbare & pervertere poſſint.

§. XV.

Certa pariter & immutabilis lex motus microcoſmici eſt: motum violentum, præter naturam in parte quadam nervoſa concitatum, quam maxime cum vicinis & connexis nervoſis partibus, immo quandoque cum toto ſyſtemate nervorum & nervoſarum partium, communicari, quod veteres conſenſum partium appellarunt.

Scholion.

Accuratior notitia conſenſus, quem partes nervoſæ inter ſe alunt, in pathologicis & therapeuticis ſummæ eſt utilitatis. Nam plurimorum ſymptomatum ratio inde clare peti poteſt & erui, eamque in rem legi meretur, præter ea, quæ nos in *tom. III. med. ſyſtemat. ſect. I. cap. V.* attulimus, doctiſſimus *cl. Regæ de ſympathia corporis humani* tractatus.

PHILOSOPHIÆ
CORPORIS HUMANI
VIVI ET SANI
LIBER PRIMUS,
SECTIO I.

De vita, ejus cauſis & motibus vitalibus, ſanguiniſque & humorum circulo.

CAPUT PRIMUM.

De artificio in ſtructura humani corporis.

§. I.

Vitam, mortem, ſanitatem, morborum ſanationem & horum omnium cauſas, in corpore humano conſiſtere & perfici, extra dubium poſitum eſt: quare medicus, ad meliorem horum intelligentiam, corporis humani naturam plenius atque exactius cognoſcere debet.

Scholion.

Scitiſſime *Hippocrates lib. de loc. in homine* §. 4. pronunciat: *naturam corporis humani omnis ſermonis & ratiocinationis in medicina eſſe principium.* Hic gravis auctor in morborum curatione, naturarum differentiam, robuſtæ an imbecillæ ſint, & quomodo ſeſe ad has vel illas res externas, item medicamenta habeant, paſſim & ſedulo in monumentis ſuis inculcat. Quia vero accuratiorem corporis humani cognitionem ob ingentem anatomes & veræ ſcientiæ phyſicæ id temporis defectum, non habuit: proinde quoque de natura, quatenus illa ſanitatis & morborum productrix eorundemque medicatrix eſt, ex omni parte ac numero rectiſſime & præclariſſime ſentire ac diſſerere non potuit.

§. II.

Homo rectius definitur, quod ſit mens, ſive ſubſtantia intelligens & libere agens, unita cum corpore organico, artificioſiſſime conſtructo, vivo.

Scholion.

Eſſentia humanæ naturæ in eo potiſſimum conſiſtit, quod ex duplici ſubſtantia, una immortali, quæ rationis & libertatis agendi, item conſcientiæ capax eſt, ac ſpiritus appellatur; altera corruptibili & deſtructibili, corpore ſcilicet, ſit coalita: & quamdiu hæc unio utriuſque principii, inter ſe diſtinctiſſimi, perdurat, tamdiu homo dicitur, ſimul ac vero hæc unio perit, ſpiritus abit ad altiora, corpus autem cadaver evadit.

§. III.

Neque vero mens eſt ſubjectum medicinæ, quia eſt naturæ indiviſibilis & immutabilis, adeoque in eam directe medicina non ullam habet poteſtatem; ſed ſubjectum medicinæ eſt vivum corpus, quod mentis tantiſper inſtrumentum eſt, ejuſque operationibus inſervit.

§. IV.

Corpus humanum duplici modo à medico conſiderandum venit, primo quatenus eſt mixtum, deinde quatenus eſt ſtructum.

§. V.

Totum corpus noſtrum ex ſumme corruptibili materia mixtum eſt.

§. VI.

Materia corruptibilis conſtat ex partibus diverſæ indolis, minus cohærentibus, ſed facile à ſe invicem ſecedentibus.

Scholion.

Corruptio recte opponitur durationi, quæ in unione partium, mixtum conſtituentium, conſiſtit. Tamdiu enim corpus durat, quamdiu unio partium quæ corpus conſtituunt ſalva ac integra permanet: ſimul ac vero hæc diſſolvitur parteſque à ſe invicem ſecedunt ac ſeparantur, protinus tota textura & forma corporis mutatur atque in animantibus corruptio ingruit. Præclare hinc *Hippocrates lib. I. de diæta* §. 6. inquit: *generari idem eſt, quod commiſceri: perire, corrumpi ac minui, idem eſt, quod ſecerni.*

§. VII.

Corpus humanum, quia ex materia admodum differentis, & minus cohærentis, & hinc facile disjungibilis indolis, aquea nempe, pingui & inflammabili, item terrea ſolubili, ſive ſalina, & fixiori inſolubili, conſtat, ideo celerrimæ corruptioni obnoxium eſt.

Scholion.

Experientia quotidiana edocemur, nulla corpora tam ſubito in fœdam & putridam corruptionem ruere, quam animantium ipſiuſque hominis, ſub humido præſertim & calido cœlo. Quum vero corpus noſtrum tam corruptibilis ſit naturæ, mirandum non immerito eſt, quare, ſi vita adeſt, tamdiu duret & immune à corruptione præſtetur. Quia tamen nihil fit ſine cauſa, hinc medico maxime incumbit, hanc ipſam perſcrutari; ſiquidem univerſi medici ſtudii cardo in eo potiſſimum vertitur, ut corpus diutiſſime maneat vivum & à corruptione vindicetur. Oportet itaque ſcire cauſas, quare corpus humanum in ſe tam corruptibile, à corruptione tamdiu immune præſtetur, quibus cognitis, poſtea facilius eſt vitam diutius conſervare ac triſtiſſimam mortem avertere.

§. VIII.

§. VIII.

Eſt quoque corpus humanum ratione ſtructuræ à medico ſpectandum, quæ eſt longe artificioſiſſima, ad ordinatos motus producendos comparata, & hoc reſpectu rectiſſime dicitur machina.

§. IX.

Machina eſt corpus, ex variis partibus, ſingulari artificis ingenio inter ſe unitis, conſtructum, eo conſilio, ut certos ac ordinatos motus producat.

Scholion.

Operationes quas machinæ edunt conſiſtunt in motibus, qui ex ſtructura, ſitu, cohæſione, variæ figuræ & magnitudinis partium, ſecundum immutabiles leges, conſequuntur & ſtructuræ ſuæ perpetuo convenientes ſunt. Artificium vero illud ſtructuræ, ſive ingenioſa partium unio & coordinatio, ad motum producendum diſpoſita & apta, à recentioribus dici ſolet mechaniſmus.

§. X.

Id machinarum & mechaniſmi præcipuum eſt requiſitum, ut partes inter ſe junctæ cohæreant atque connexæ ſint, ita prorſus, ut vitium unam partem afficiens & cohæſionem turbans, ceteras ſtatim omnes partes in conſenſum trahat, & inde regulares machinæ motus pervertantur.

Scholion.

Clariſſime id patet in machinis arte humana fabrefactis, ut horologiis, molendinis, ubi vitium vel unici dentis in rotula, aptum eſt ad motus totius machinæ inordinatos reddendos.

§. XI.

In corpore humano ita ſunt inter ſe partes ſolidæ unitæ ac coordinatæ, ut hujus vel alterius notabilis læſio, hanc cum omnibus reliquis ſtatim communicet, indeque motus regulares turbentur & inordinati fiant.

Scholion.

Præclare *Hippocrates* L. *de locis in homine* §. 3. hanc in rem ſcribit: *Si quis minimam corporis partem male afficere velit, totum corpus affectionem ſentiet, qualiſcunque tandem ea fuerit, propterea, quod minima corporis pars omnia habet, quæcunque & maxima.*

§. XII.

Machina quævis id habet, ut ex diverſæ naturæ partibus mobilibus, moventibus ac inſtrumentis motuum compoſita ſit, ſiquidem hæc omnia ad producendos motus neceſſaria ſunt.

§. XIII.

Conſtat machina corporis humani ex partibus ſolidis ac fluidis.

§. XIV.

Solidæ ſunt duræ & renitentes, quarum nonnullæ continent & vehunt liquida, ut ſunt omnis generis canales & cavitates: aliæ ſunt motus inſtrumenta, ut muſculi, & ex tunicis muſculoſis & nerveis contextæ partes, quædam continuo moventur & non quieſcunt, ut cor & arteriæ, quædam firmamentum toti machinæ præbent, ut ſunt oſſa, cartilagines, ligamenta.

§. XV.

Fluida corporis noſtri duplicis generis ſunt; alia ſunt craſſiora, quæ ſenſibus patent, ut ſanguis, chylus, lympha & quæcunque ſecernuntur & excernuntur, & hæc omnia per tubos magis obvios & ampliores circumvehuntur; alia ſunt ſubtiliora, agiliora & maxima vi ac potentia motus inſtructa, quæ ab *Hippocrate* impetum facientia, & à veteribus, quos natura tenuiſſimorum corporum latuit, ſpiritus vocari ſolent, eo, quod hæc tenuiora fluida motum præſtent ac impetum faciant in ſolidis, atque adeo fluidorum curſum regant ac moderentur.

§. XVI.

Fluida tenuiora, quæ impetum faciunt & motum machinæ præſtant, ſunt nihil aliud, quam ſubtiliſſima & agiliſſima pars optimi ſanguinis & lymphæ, quæ non tantum ex alimentis, ſed & ex puriori aëris ac ætheris & ignis ſolaris parte, magna potentia elaſtica agente, originem habet.

Scholion.

Quantumvis propter ſummam tenuitatem ſuam ſpirituoſæ hæ partes ſenſus fugiant; ex effectibus tamen earum origo & efficacia cognoſcitur; ſiquidem certum eſt, bono & laudabili nutrimento, aëre quoque ſereno ac temperato, vires egregie refici, cum ex alimento pravo, intemperato, vel aëre vitiato, imminuantur ac labefactentur, adeo, ut ex alimenti, vel aëris plenario defectu, omnes vires cum vita penitus extinguantur.

§. XVII.

Eſt ſtructura corporis humani maxime hydraulica, cum tota fere ejus compages vaſculoſa ſit, ſive ex innumeris diverſæ magnitudinis & ſtupendæ exiguitatis & anguſtia tubis conflata, per quos varii generis fluida jugi & perenni motu circumvehuntur, vel ſecernuntur.

Scholion.

Recentiorum anatomicorum inventis id maxime debemus, compagem ferme omnium viſcerum, ut lienis, hepatis, renum, neque minus emunctoriorum, glandularum, teſtium quoque & ipſius cerebri corticalis ſubſtantiæ, item placentæ uterinæ, in totum canaliculoſam eſſe, & quod nulla corporis pars vel membrana ſit, quæ non tubulis, per quos fluida feruntur, minimis ſit inſtructa. Et hæc maxima anguſtia vaſorum in pathologia & praxi medica magnæ eſt conſiderationis; ſiquidem ob hanc tot frequentes ſtaſes, ſtagnationes & obſtructiones fiunt fœcundæ morborum matrices.

§. XVIII.

Quemadmodum in machina hydraulica fluida impulſu ac preſſione per varii generis tubos pelluntur ac motu agitantur: ita quoque corpus noſtrum, præter tot & tam innumerabiles varii generis & magnitudinis tubos, & diverſæ indolis fluida, etiam fibris, potentiis motricibus inſtructis, quæ quaſi vectes ac elateres ſunt, gaudet, quarum motu conſtrictorio & dilatatorio liquida indeſinenter propelluntur.

Scholion.

Princeps & præcipua vis motrix eſt in corde, deinde in arteriis, quarum motus in perpetua coarctatione & expanſione conſiſtit, ut liquida & impellantur, & recipiantur. Præterea omnes ductus atque canales, qui liquida diverſi generis vehunt, tandem etiam omnes partes, tam muſculoſæ, quam membranaceæ, ex fibris elaſticis conflatæ ſunt, quibus potentia dilatandi ſe & contrahendi ineſt.

§. XIX.

Quemadmodum mechanicus, quando conſtruit machinam, ſemper ſibi præfixum habet certum finem: ſic Dei infinita ſapientia voluit, ut machina tam artificioſa inſtrumentum ac domicilium eſſet ſpiritus, ſive ſubſtantiæ ad imaginem Dei conditæ.

§. XX.

Quia vero ex materia valde flexili, laxa, diſſolubili, adeoque corruptibili, univerſa corporis compages conſtat: hinc utique primus & principalis ſtructuræ ſcopus

& ratio fuit, corporis duratio, ſive ejus à corruptiva putredine præſervatio, & hic ſcopus merito vitalis dicitur & quam maxime conſiderationis medicæ eſt.

§. XXI.

Firma edocemur obſervatione, corpora liquida diverſæ indolis in putredinem admodum prona eſſe, ſolida vero & dura neutiquam.

Scholion.

Nam quia corruptio eſt diſſolutio unionis partium mixtum conſtituentium, qua à ſe invicem ſeparantur; humida vero ad disjunctionem partium, dum poros invadunt eoſque relaxant, plurimum faciunt: proinde liquido apparet, duras & exſuccas partes ab ejuſmodi corruptiva celeri ſolutione eſſe immunes, liquida vero, quo plus ex diverſæ indolis partibus conſtant, eo ad corruptionem exiſtere proniora, cujus generis ſunt ſanguis & animantium reliqui ſucci.

§. XXII.

Conſtat certa & firma experientia, humida quiete ad putredinem maxime diſponi, motu vero continuo, tam inteſtino, quam locali, ab ea libera permanere.

Scholion.

Etenim, quia in putredine ſeceſſio & ſeparatio fit partium inter ſe valde diſſimilium, hæc vero ſub quiete peropportune perficitur, qua craſſiores, fixiores & graviores coëunt, ſubtiliores vero & fluidæ avolant: ex eo facile ſequitur, motum optime corpora à putredine defendere, quia hoc ipſo partes, utut diſſimilis indolis, inter ſe arctius ac intime uniuntur, miſcentur, atque combinantur.

§. XXIII.

Mirabilis itaque ſtructuræ animantium ratio in eo conſiſtit, ut partes fluidæ jugi & perenni motu ac libero curſu agitentur inque orbem moveantur.

§. XXIV.

Temperatis quoque ſuccis & moderato eorum motu opus eſt, ut animantia nutriantur, augeantur. Atque adeo temperies vitæ ac ſanitati eſt accommodatiſſima: nam ſub intemperie humorum & motuum, nutritionem, vitam ac ſanitatem diu perſiſtere non poſſe, animadvertimus.

§. XXV.

Cum vero continua & inteſtina agitatione & motu attritivo, humores temperata & blanda indole gaudentes, ſucceſſive intemperati, ſalſi, impuri, adeoque ſervationi vitali corporis minus idonei reddantur: ideo, ne perniciem inferant corpori, hi ipſi eliminandi ſunt.

Scholion.

Quæ cum ita ſint, jam facile peti poteſt ratio, quare tot colatoria & emunctoria, pro alienis diverſæ naturæ particulis & ſeparandis, & evehendis, à ſapienti architecto conſtructa conſpiciantur, & cur ſine excretionibus vita ac ſanitas diu ſalva eſſe nequeat.

§. XXVI.

Tota humorum maſſa continuo motu in excrementa ſucceſſive fatiſcit: hinc utique opus eſt, ut benigni, inſipidi, temperie gaudentes ſucci, ut ſunt lactei & gelatinoſi, in eorum locum rurſus ſuccedant.

Scholion.

Vita & conſervatio corporis non modo continuis egeſtionibus, ſed & perpetuis ingeſtionibus opus habet. Et quum humorum maſſa benignis ſuccis ſubinde renovanda ſit; ideo in hunc finem divina ſapientia tot officinis & organis pro alimentorum digeſtione, diſſolutione & bonorum ſuccorum præparatione, animantium corporibus proſpexit.

§. XXVII.

Corporis itaque noſtri, in ſe ſumme corruptibilis, duratio & conſervatio perpetuis in circulum abeuntibus liquidorum motibus, neque minus inutilium excretionibus & utilium ingeſtionibus & appoſitionibus, optime, immo unice, impetratur atque abſolvitur.

Scholion.

Ex hiſce jam petenda venit ratio, quare, circulo ſanguinis, vel in parte, vel in toto corpore, deſtructo, ceſſet vita & preſſo pede corruptio ſequatur, & quare ingeſtionibus & egeſtionibus non recte ſe habentibus, vita & ſanitas periclitetur & morboſæ affectiones corpus invadant.

§. XXVIII.

Machina itaque corporis noſtri admodum corruptibilis, ſolo artificio mechanico, ſive motuum coordinatione, qua inſtructa ipſa eſt, à præſentaneo interitu & corruptione optime vindicatur.

Scholion.

Hoc præſtantiſſimum naturæ, quo utitur in conſervando corpore, myſterium & artificium, cognoſcere utique debet medicus, & hoc eſt, quod veteres naturæ nomine inſigniverunt, cui tam mirabiles in vita tuenda & morbis ſanandis vires adſcripſerunt, cujus ductum, vias ac motum, ut ſequatur & imitetur medicus, paſſim in monumentis ſuis magna cum ſedulitate inculcarunt.

§. XXIX.

Corpus noſtrum quia eſt machina, hinc ejus partes mirifice inter ſe conſpirant & conſentiunt, & hujus conſenſus, quo partes, tam fluidæ, quam ſolidæ, inter ſe communicant, plenior cognitio medico in praxi & pathologicis ſcitu ſumme eſt neceſſaria.

Scholion.

Conſenſum partium cum deſcribere vult *Hippocrates lib. de aliment.* ita loquitur: *confluxus unus, conſpiratio una, conſentientia omnia.*

§. XXX.

Conſenſio, quæ inter partes mutua intercedit, quam maxime conſiſtit in communicatione motuum.

Scholion.

Quemadmodum in machina, cujus effectus ſunt motus, vitium parti illatum, lædit ejus motum, eumque cum aliis ſibi connexis communicat: haud diſſimili ratione in corpore humano, læſio partis cujuſdam notabilis, aliarum ſibi connexarum motum ſtatim quoque interturbat.

§. XXXI.

Eſt primo magna conſenſio motus fluidorum ſanguiniſque circuli in partibus.

Scholion.

Ita videmus vaſis cujuſdam majoris in corde orificio à polypoſo concreto obturato, omnes corporis partes & functione ſua, & vita privari. Auricula dextra, ob nimiam ibi ſanguinis congeſtionem vehementius expanſa, ejus contractio minuitur, hinc tam animi, quam corporis vis incipit deficere. Deinceps quandocunque in certa corporis parte, v. g. in pulmone, vehementi vocis exercitio, in manibus per harum fortiorem agitationem, aut in pedibus, facta ibi diuturniori frictione, ſanguinis progreſſio acceleratur, tunc univerſa ſanguinis & humorum maſſa incaleſcere incipit, à motu & circulo intenſiori facto. Quando exigua ſanguinis pars, in tenuiſſimis vaſis immota hæret, univerſum inde corpus graviter luit, ſiquidem non modo pars affecta tumet, rubet, dolet, ſed & febris accenditur cum ſiti & vigilia. Sanguinis in hepate

aut

aut liene ſtagnatio, univerſi corporis ſunctionibus turbandis idonea eſt, quandoquidem inde non modo digeſtio & alvi excretio vitium contrahit, ſed & inteſtina cum ventriculo & partibus annexis, vehementer ſpaſmis & flatibus exercentur, qui morbus vulgo mali hypochondriaci nomine inſignitur.

§. XXXII.

Mirabilis quoque eſt conſenſio & mutua communicatio partium, quæ exquiſitiori motu ac ſenſu gaudent, ut ſunt nervoſæ ac membranoſæ.

Scholion.

Ex omnibus partibus nulla majorem communicationem cum capite & univerſo nervorum genere habet, quam ventriculus ac inteſtina. Nam is flatibus vehementer diſtentus, ut fieri ſolet in affectione, quæ dicitur hypochondriaca, maximas in præcordiis anxietates, in ſpirando anguſtias, in ſunctionibus animalibus turbationes concitat. Exigua partis ventriculi vel inteſtinorum à veneno eroſio tantum valet, ut ſumma anxietas & continuus vomendi conatus, convulſiones, ſudores frigidi, vehementes nervorum ſpaſmi, animi deliquia, fatalem cataſtrophen non raro inducant. Similiter vel levis tantum lancinatio à lumbrico in inteſtinis, quas non convulſiones & artuum ſtupendas agitationes horrendo ſpectaculo excitare valet? In infantibus ſola diſtenſio & lancinatio gingivalis carnis ab erupturo dente, complures interficit, non alia ratione, quam quod exinde febres, deliria, convulſiones, tormina, aſthmata conſequuntur. Leviſſima, in exſectione clavi pedum, aut in male adminiſtrata venæ ſectione tendinis, aut nervi punctio, funeſtam inflammationem cum febre ac delirio haud adeo raro induxiſſe viſa eſt.

§. XXXIII.

Magna quoque in corpore noſtro eſt conſenſio inter *ſyſtema nervorum*, & fluidorum progreſſum ac circulum, ita prorſus, ut læſis vel male affectis nervis, libera ſanguinis & humorum progreſſio inde vitium trahat, quemadmodum etiam in circuitu humorum apparens labes, protinus nervoſarum partium ſtatum & actionem perturbat.

Scholion.

Hæc mutua conſenſio & conſpiratio ſanguinis circuli in vaſis, & fluidi tenuiſſimi in nervis, in pathologicis ad morborum & ſymptomatum generationem intelligendam maximi eſt uſus atque conſiderationis. Animadvertimus enim, ſanguine in viſcere vel vaſis partium ſtagnante, aut immobili reddito, protinus genus nervorum præter naturam affici & ſpaſmodice contrahi, ut exinde dolores, febres, hæmorrhagiæ, excretionum ſuppreſſiones, oboriantur. Animadvertimus quoque, à nimia diſtenſione, vel lancinatione, aut eroſione partium nervoſarum, protinus pulſum mutari, vaſcula minima conſtringi, comprimi, hinc ſanguinis libero ac æquabili curſu intercepto, inflammatoriæ & periculoſæ ſtaſes, vel copioſioris ſanguinis ad alias partes & vaſa ampliora morboſæ congeſtiones, emergunt.

§. XXXIV.

Datur adhuc longe nobilior & ſublimior harmonia atque conſenſio inter œconomiam motuum vitalium & animalium, ita prorſus, ut vitium in circulo ſanguinis conſpicuum, protinus animales functiones alteret, ſicut rurſus depravata phantaſia, univerſi corporis functiones vitiare poteſt.

Scholion.

Hæc veritas innumeris exemplis confirmari poſſet, ſed pauca tantum adduxiſſe ſuffecerit. Quieſcente cordis motu, anima protinus in operationibus ſuis ceſſat & omnis ſapientia ac cogitatio exſpirat. Moderatus ſanguinis per cerebrum motus animi & ingenii vires in vigore conſervat, ſimul ac vero hic motus turbatur, ut vel retardetur, vel æquo celerior fiat, ſtatim ad inordinatos motus & rationis alienationes etiam anima diſponitur. Ex eodem fluit fundamento, quod animi mores ac propenſiones ſequantur corporis temperamentum, ſive rectius ſanguinis motum per cerebrum. Vinum, vel aliud quodvis aſſumtum, quod ſanguini motum ac vigorem addit, ingenii quoque vim acuere & excitare ſolet. Medicamentum, quod graveolenti vapore ſuccos contaminat, uti eſt narcoticum, omnem rationis, ingenii, memoriæ & ſenſus vim minuit & quandoque enecat. Quantam vim perverſa phantaſia & impreſſio in partium motibus alterandis poſſideat, & vehementes animi affectus, & melancholicorum perverſa phantaſia aliaque prava deſideria & averſiones luculenter teſtantur.

§. XXXV.

Ex quibus omnibus elicitur, rectiſſime corpus noſtrum machinam omnium perfectiſſimam appellari, eo, quod infinitam DEI artem pro auctore agnoſcit, quam nulla humana ratio imitari poterit & quod perfectiſſimæ regulæ ac leges hydraulicæ, ſtaticæ, opticæ, hydroſtaticæ, mechanicæ ibi reperiuntur & inde addiſci poſſunt, denique, quod tam mirabiles effectus & conſpirationes mutuæ partium in humana machina conſpiciuntur, quæ omnia longiſſime quamcunque excellentiſſimam ullius hominis artem exſuperant.

Scholion.

Ex quo jam facile liquet, perperam eos judicare, qui pro crimine habent, corpus noſtrum machinam vocare, dum ſibi perſuadent, machinas tantum eſſe artis humanæ opera. Quaſi vero intellectus humani imbecillitas regula & norma divini & ſapientiſſimi artificii eſſe debeat. Quapropter & deſinant obtrectare ii, qui non erubeſcunt aſſerere, ejuſmodi doctrinas ſaniora medicinæ principia labefactare. Sed aliud eſt dicere, aliud probare.

§. XXXVI.

Infinitæ licet ſapientiæ machina corpus humanum ſit; nihilo minus ratione materiæ eſt ſumme corruptibilis, & ratione ſtructuræ & nexus partium, eſt mutabilis valde & tandem deſtructibilis, id eſt, facile integritate, mobilitate ac denique vita privari poteſt.

§. XXXVII.

Utut homo puriſſimo aëre ac temperatiſſimo & corpori congruo alimento fruatur, & ſecundum ſaluberrimæ diætæ præcepta vitæ rationem inſtituat, ipſi tamen eſt moriendum: ergo cauſa abſoluta moriendi neceſſitatis non tam in fluidis, quam potius in ſolidis partibus quærenda eſt.

§. XXXVIII.

Experientia conſtat, animantia, quo annoſiora ſunt, eo duriores & compactiores ſolidas illorum partes fieri. Hinc quoque carnes vetuſtiores diuturniori coctione egent & cartilagines in decrepitis in oſſa tranſeunt, hæc vero ſolidiora in vetuſtis, quam juvenibus offenduntur.

Scholion.

Quum ſiccitas & durities ab appoſitione materiæ majori, quæ minimos poros & ductus replet, fiat, facile apparet, per hos fluida amplius ferri non poſſe & tenuiſſima vaſcula evaneſcere, id quod etiam in emunctoriis & ſecretoriis organis, quæ ex copia minimorum ductulorum coagmentata ſunt, evenit. Quare in ſenibus, ob vaſorum anguſtiam & minimorum plenariam occluſionem, ſucci utiliſſimi, lympha nutritia, fluidum nerveum, non tam prompte & in tanta copia ſecernuntur, inque partes influunt, ſed & inutiles, quæ retentæ ſanguinem impurum reddunt, non recte ſeparantur, hinc non mirum eſt, in nutante & extrema ætate, nutritio-

nutritionem partium ſolidarum deficere, vires quoque & potentiam movendi, item animi vigorem, corporiſque agilitatem cum calore decreſcere, & ſuccos vaſorum valde impuros fieri, ut ſenectus ipſa morbus evadat & mors certo nec tardo pede, ſubſequatur.

§. XXXIX.

Ob viarum anguſtiam & partium ſolidarum majorem duritiem, nec bene humores amplius influunt, nec ſatis prompte effluunt, unde conſequitur, nec machinam amplius functionibus recte obeundis aptam eſſe, ſed cum tempore eam magis magiſque reddi ad motus edendos ineptam planeque tandem fatiſcere.

Scholion.

Ductuum & vaſorum tenuitas & anguſtia, ad nutritionis negotium, ad ſecretiones tum liquidorum ſubtilium utiliſſimorum, tum inutilium, eſt ſumme neceſſaria: nihilo ſecius hæc vaſculorum anguſtia & ſubtilitas cauſa quoque eſt deſtructionis machinæ; ſiquidem ob hanc cauſam tam facile fiunt ſtaſes, ſtagnationes, obſtructiones fœcundiſſimæ morborum, & acutorum, & chronicorum, matrices, hinc tandem machinæ perit vigor ac mors ſubſequitur. Conſpicimus ex eo, longævitatis & præſervandi à morbis præſertim chronicis fundamentum in eo potiſſimum reſidere, ut medicus tenuiſſima vaſa aperta ſervet.

§. XL.

Mutationem, corruptionem & deſtructonem, in quam corpus humanum facillime ruit, avertere & ejus vitam diutiu- conſervare, medici eſt præcipuum officium; unde omnino is, in quo vitæ ratio & cauſa poſita ſit, exactius noſſe debet.

CAPUT II.

De vitæ ac mortis natura & cauſis.

§. I.

Quamvis in corpore humano omnes partes ſolidæ, ratione ſtructuræ, integræ ac ſalvæ ſint, & fluida quoque benigna temperie ac juſta quantitate conſtent; nihilo minus ubi horum motus progreſſivus deficit, nec calor, nec agilitas, neque nutritio, neque ſenſus, multo minus cogitatio obſervantur. Simul ac vero fluida incipiunt rurſus moveri & circumvehi; protinus hæc omnia & ſingula redeunt, & tunc dicitur adeſſe vita.

§. II.

Vita itaque rectius definitur, quod ſit motus progreſſivus, in circulum abiens ſanguinis atque humorum, ab impulſu cordis & arteriarum, nec non ab elatere fibrarum proficiſcens, ſecretionibus atque excretionibus totum corpus à corruptione atque in integritate conſervans ejuſque functiones gubernans.

§. III.

Vita non accurate per conſervationem mixti à putredine definitur.

Scholion.

Quanquam vita perpetuo conſervationem corruptibilis corporis comitem habet, dum quaſi ejus effectus eſt; ex eo tamen minime conſequitur, hanc conſervationem & durationem corporis vitam eſſe dicendam, eo quod animantium corpora, vita diu jam privata, à putredine immunia ſolo intenſo frigore, aut ſpirituoſo liquore ſervari poſſunt.

§. IV.

Neque vero omnis motus fluidorum in machinis dici poteſt vita, ſed is tantum, qui fit à cordis reciproca ſyſtole & diaſtole, & ubi fluida in orbem mota incaleſcunt.

Scholion.

Quanquam in plantis, quæ creſcunt, motus ſuccorum animadvertitur, neutiquam tamen vitam ipſis competere recte dicitur, eo, quod carent corde & ſanguine calido ac purpureo. Qua de cauſa vegetabilia non proprie vivere, ſed creſcere, nec mori, ſed exareſcere, dicuntur.

§. V.

Quamdiu in homine vel alio animante motus cordis & arteriarum ſive pulſus obſervatur, tamdiu dicitur adeſſe vita.

Scholion.

Nam quandocunque cor quieſcit, ut in ſyncope, nec ſanguis amplius movetur: tunc omnia quieſcunt ac torpent in toto corpore, omneſque partes perfrigerantur; ſique non amplius revocari ſanguinis & cordis motus poteſt, homo recte mortuus cenſetur.

§. VI.

Cordis itaque motus eſt cauſa circularis ſanguinis motus, adeoque vitæ: & recte primum vivens & ultimum moriens dicitur.

Scholion.

Præclare *Hippocrates libr. de corde* §. 5. naturam ac cauſas deſcribit, dum de corde & venis hæc pronunciat: *hi fontes ſunt humanæ naturæ, hi flumina, quibus totum corpus irrigatur. Atque hi etiam vitam homini conferunt, & ubi reſiccati fuerint, homo moritur.*

§. VII.

Cor machina eſt motoria non ſimplex, ſed compoſita ex quatuor cavitatibus, duabus majoribus, quæ ſunt ejus ventriculi, & totidem minoribus, quæ ſunt auriculæ, quarum ſingulæ motu expanſionis & conſtrictionis gaudent.

Scholion.

Cor muſculum eſſe valde fortem dudum *Hippocrates lib. de corde* §. 4. agnovit, eo tamen ab aliis muſculis diſtinguitur, quod ejus fibræ in ſpiram productæ, cavitates efformant, quæ contrahuntur, vel ampliantur. Atque ſub ſyſtole & contractione cavitatum, cordis ſanguis expellitur in tubos annexos arterioſos, ſub diaſtole vero ſeu ampliatione, ex venis recipitur, adeoque reciproca illa ſyſtole ac diaſtole, vera eſt cauſa circulationis ſanguinis.

§. VIII.

Reciproca muſculorum cordis contractio & dilatatio cauſa eſt fluxus & refluxus ſanguinis ad cor. Nam ſi contractio tantum fieret cordis, neque eam ſequeretur rurſus dilatatio, ſanguis quidem expelleretur, non vero reciperetur: hinc opus eſt, ut pars conſtricta rurſus dilatetur, & dilatata, poſtea iterum conſtringatur.

§. IX.

Cordis potentia motrix licet validiſſima ſit, tamen regendo & impellendo tanto ponderi ſanguinis & humorum non eſſet ſufficiens, niſi magnus tubus, ſimili potentia motus inſtructus, in minima corporis eos impelleret & refluxum per venas promoveret.

§. X.

Cordis itaque & arteriarum ſyſtole & diaſtole vera & adæquata circuli ſanguinis cauſa eſt.

§. XI.

§. XI.

Cordis machina motoria tam affabre conſtructa eſt, ut ejus ſyſtole diaſtolen arteriarum, quæ pulſus eſt, producat, & diaſtole arteriarum rurſus provocet earum ſyſtolen, quæ cauſa poſtea rurſus diaſtoles cordis evadit, & ſic motus fit perpetuus. Quam ob rem non inepte perpetuum mobile cor dici poteſt & circulus ſanguinis perpetuus motus, quamdiu nempe homo vivit.

Scholion.

Quandocumque arte humana perpetuum motum in machina producere velimus, illud requiritur, ut cauſa motum ceu effectum producat, qui effectus rurſus ſit ſimilis motus ſive effectus cauſa. Igitur meritiſſimo jure infinitam DEI ſapientiam admiramur, qui tot perpetua mobilia conſtruxit, quot ſunt animantium corda; humana vero ratio & ars in ejuſmodi machina invenienda adhuc magno labore deſudavit.

§. XII.

Quia ſucceſſiva & reciproca cordis & vaſorum ſyſtole ac diaſtole, perennis, ſanguinis in orbem, fluxus, adeoque vitæ, cauſa eſt, ipſaque ſyſtole diaſtoles, & rurſus diaſtole ſyſtoles cauſa ſit: ſequitur, quieſcente uno horum motuum, ſive in corde, ſive in arteriis, totius circuli ſanguinis curſum ipſamque vitam periclitari.

Scholion.

Quando ſupra modum ex congeſto ſanguine diſtenditur auricula dextra, quæ tenerioris texturæ eſt, propter aërem nimis rarefactum, ut fit in vacuo, vel calidiſſimo aëre, ſyſtole ejus langueſcit, vel plane perit, unde ſyncope. Ex vehementiori animi affectu, vel ex dato veneno, tanta ſæpius fit ſyſtematis nervoſi, quin & cordis conſtrictio, ut ejus expanſio, qua recipitur ſanguis, aboleatur, unde immotus coagulatur ſanguis & homo moritur.

§. XIII.

Quando cordi vel arteriis quieſcentibus, unica ſyſtole in tempore rurſus procuratur; ſubito vitæ animantia morti proxima reſtituuntur.

Scholion.

In vacuo animantia, ſi extremum ſpiritum jam emittere volunt, ut nihil certius, quam mors appareat, & moderatius aër admittitur, protinus ad vitam, motum & vires priſtinas redeunt, cujus phænomeni nulla alia ſubeſt ratio, quam quod, aëre exteriori ſubtracto, ſanguis & humores intra cor & vaſa, aucto elatere, valde expandantur & ſupra modum vaſorum tunicas inque primis auriculam dextram diſtendant, ut difficilius ad contractionem redeant, qua ceſſante, ſanguis non impellitur, hinc progreſſio totius maſſæ ſanguineæ tollitur & mors in propinquo eſt. Si vero aër qnantocyus, leni modo, rurſus admittitur, nimia vaſorum diſtenſio ceſſat & ſyſtole cordis atque arteriarum de novo incipit. Aëre valde rarefacto & intenſius calido necari animantia poſſe, certo certius eſt. Id fit, dum pulmonum vaſa, à nimia ſanguinis expanſione, conſtrictionem ſuam amittunt, quæ ab aëre admiſſo frigido, vel aqua adſperſa frigida, mox reſtituitur, unde morti vicina animantia & mox extremum halitum emiſſura, plenarie ad vitam hac ratione revocari poſſe non novum eſt. Memorabilis eſt obſervatio, quam profert *Sachſius in Ampelographia Sect. II. Cap. III.* in aqua ſubmerſos, ſine vita ac motu jacentes, vitæ reſtitutos fuiſſe, forti & diuturniori percuſſione pedum, quia nempe ejuſmodi contuſione, vaſa & fibræ ad motum ſyſtoles vitalem producendum excitantur. Syncopticos forti in planta pedis frictione, aſperſione aquæ frigidæ in faciem, frictione labiorum cum ſale, vel odore ſpiritus volatilis, excitari poſſe, vulgaribus experimentis conſtat. Curioſum etiam, quod Arabes in diuturniorem ſyncopen abreptos, provocato per inſtrumentum aliquod vomitu, reſtituere ſoleant.

§. XIV.

Unica quoque diaſtole, jam conquieſcenti machinæ reddita, totam ſanguinis maſſam in motum rurſus progreſſivum excitare & cordi atque arteriis motum, adeoque vitam, reſtituere poteſt.

Scholion.

Perquam curioſum & plane ſingulare experimentum eſt, quo canibus, qui thorace diſciſſo & corde diu quieſcente, vere mortui ſunt, vita ad tempus reddi poteſt: quod hoc fit, dum ſi tubulus ductui thoracico, vel venæ jugulari, aut cavæ, immittatur & aër inflетur, vel totum cor palpitare incipit, vel ad minimum auriculæ dextræ motus ad aliquot horas reſtituitur, quod etiam in homine mortuo factum eſſe *Cl. Brunnerus in tract. de glandulis duodeni*, memorabili exemplo confirmat. Intenſiori frigore, quando incipit cor quieſcere & mors præ foribus eſt, tunc ſola fortior frictio cum calido panno, in dorſo vel thorace inſtituta, vitam reddere poteſt. Vidimus quoque ſolis frictionibus moribundos ad aliquot horas adhuc ſervatos. Neque ignotum eſt, aqua ſuffocatos, vel laqueo ſtrangulatos, ſi mature frictionibus, venæ ſectione & immiſſione corporum in aquam calidam, tractentur, ad vitam revocatos fuiſſe, non aliam ob cauſam, quam quod ſanguini & humoribus, ad coagulum jam proximis, fluiditas, & cordi & arteriis, facta fibrarum à calore expanſione, motus reſtituitur.

§. XV.

Quemadmodum calor, agilitas, nutritio, integritas, ſenſuumque ac mentis vigor, uno verbo vita, motu ſyſtoles & diaſtoles ſolidorum & fluidorum progreſſu perficitur: ita horum motuum intermiſſio, vel plenaria extinctio, ſyncope, vel mors eſt.

§. XVI.

Eſt itaque mors plenaria motus cordis & arteriarum circulique ſanguinis extinctio, corruptionem corporis poſt ſe trahens.

Scholion.

Corruptio & putredo corporis, effectus quidem mortis, ſed non ſemper ejus neceſſaria cauſa eſt: nam hominem externa violentia vita privari poſſe, machina corporis diu adhuc ſalva & à corruptionis labe immuni perſiſtente, notiſſimum eſt.

§. XVII.

Quodcunque itaque cordis motum ſubito atque in totum extinguere valet, id quoque præſentaneam mortem inferre poteſt.

Scholion.

Ex hoc nunc liquido intelligitur, quare inſigne vulnus cordis vel majoris vaſis, aut polypus, orificium magnæ venæ claudens, ſubitam mortem ingeneret, & quare intenſiſſimum frigus hominem poſſit necare: ſiquidem per cordis aperturam, tanta ſanguinis copia effluente, mox in totum concidit ejus diaſtole, hinc totus ſanguinis curſus ſimul & ſemel deſinit ac in momento mors adeſt, quo vel unico argumento clariſſime mortis natura intelligitur. Polypus necat, quia ſanguinis ad cor ſufficientem affluxum, & conſequenter ejus diaſtolen, tollit, acri verò frigore, quum ſanguis coagulatur, utique ejus curſus ac fluxus omnimode ſiſtitur.

§. XVIII.

Quemadmodum liber ſanguinis circulus univerſum corpus ab abominabili corruptione & morte vindicat, ita neceſſario conſequitur, corruptionem funeſtam

partis, ſive internæ, ſive externæ, quæ tandem totum corpus in putredinem trahit & vitales motus in totum extinguit, à circulo ſanguinis ſublato originem ſuam trahere.

Scholion.

Citiſſime pars corruptioni ſphaceloſæ ſubjicitur, modo fortiſſime vinculis ſtringatur: ſic enim, ligatis vaſis, affluxus & refluxus ſanguinis impeditur, ut immotus ibi ſtagnans, promte putredinem, cujus vis eſt valde ſui multiplicativa, concipiat.

§. XIX.

Quicunque itaque medicus, quod ſuum eſt munus, mortem avertere & corpus diu vivum, ſalvum ac integrum conſervare laborat: is nihil aliud agere debet, quam ut eo omne ſuum auxilium & conſilium dirigat, quo ſanguinis liber ac perennis curſus, per omnes corporis partes, præſtetur, funeſta vero ejus ſtaſis, quies, vel ſtagnatio avertatur.

Scholion.

Neque enim ullus moritur homo, ubi non circuli ſanguinis deſtructi & mortiferæ ſtaſeos, adeoque mortis, evidentiſſima teſtimonia ac indicaturæ adſint: quapropter in omni morborum curatione circuli ſanguinis conſervatio primum & principale debet eſſe in intentione medici, & ultimum in exſecutione. Hoc argumentum fuſius in *diſſertatione de generatione mortis in morbis* exſecuti ſumus.

§. XX.

Atqui jam liquido apparet, ea, tam ad vitam longius producendam, quam ad morboſas afflictiones præcavendas & avertendas, optima eſſe præſidia, quæ ad conſervandum ſanguinis liberum & progreſſivum motum, maxime per tot ſubtiliſſimos & innumerabiles tubulos & vaſcula minima, quibus omnes partes obſitæ ſunt, faciunt: ſicut è contrario tum ad morbos proferendos, tum ad mortem accelerandam, multum conferunt, quæ vitalem hunc motum cohibent, vel retardant atque anguſta vaſa occludunt.

Scholion.

Maximæ hinc utilitatis ad ſanam & longam vitam ſunt omnia, quæ fluiditatem ſanguinis & humorum conſervant ac perſpirationem liberam præſtant, ut infuſa calida herbarum, item motus atque exercitatio corporis, nec non quæ acidum corrigunt, item ſtomachica temperata balſamica, quæ blandam ſpirituaſcentiam chyli & ſanguinis promovent, neque minus provide adminiſtrata venæ ſectio, quæ, ſanguinis nimiam copiam ſubtrahendo, liberiorem ejus per omnis generis vaſa curſum procurat. Quam noxia vero & proferendis morbis vitæque abbreviandæ apta ſint adſtringentia, validiora purgantia, anodyna, narcotica, putridæ exhalationes, acida, nimium refrigerantia, nimia quoque repletio vitaque ſedentaria, cum affectuum animi intemperantia, à ſolidæ praxeos gnaris ignorari amplius nequit.

§. XXI.

Ergo vita & mors mechanice fiunt, & nonniſi à cauſis mechanicis, phyſicis & quæ ex neceſſitate agunt, dependent.

Scholion.

Patet ex hiſce quam ineptum conceptum de vita & morte ejuſque cauſis, veteres ſibi formarint, dum vitam actionem & imperium animæ in corpus, vel animæ conjunctionem cum corpore, mortem vero vitæ privationem, calidi innati marcorem, ſeparationem animæ à corpore, vel animæ receſſum, aut animæ vel principii vitalis energiam fatiſcentem & functiones corporis deſerentem, dixerunt. Multo minus autem cauſas, cur homo mori debeat invenire poterant, ſiquidem illorum ſapientia plus nominibus & metaphyſicis ſpeculationibus, quam rerum corporearum & ſtructuræ corporis humani cognitioni, inhærebat.

CAPUT III.

De cauſis motuum vitalium ſyſtoles atque diaſtoles.

§. I.

Quum vita à mere mechanicis & ex neceſſitate agentibus corporeis cauſis dependeat, & ſimpliciſſimus ille motus ſyſtoles & diaſtoles, qui in corde atque in univerſo canalium ſyſtemate reſidet, circuli ſanguinis omniumque ſecretionum ac excretionum cauſa ſit: plurimum utique ad rem noſtram pertinet, veras ſyſtoles ac diaſtoles cauſas inveſtigare.

§. II.

Neque ſatis erit, cum veteribus motuum vitalium cauſam nomen quoddam, ut naturam, animam, ſpiritum, archeum, aut ſapientem quendam dæmonem, vel principium certum vitale allegare, eo quod hiſce obſcuris nominibus nihil explicatur, nihil perſpicuum redditur nullaque ad uſum vel inventionem applicatio fieri poteſt.

Scholion.

Natura quidem ab *Ariſtotele* principium motus & quietis, adeoque etiam vitæ & mortis cauſa, habetur; ſed tamen hoc ipſo nihil dicitur. Nam cum principium philoſophis idem ſit ac cauſa, ideo ſequitur, ut quando naturam cauſam motuum vitalium ſyſtoles ac diaſtoles agnoſcimus, nihil aliud dicamus, quam naturam, quæ cauſa motus definitur, eſſe cauſam motuum vitalium. Sicuti vero in omni demonſtratione & ſeria veritatis indagine, petitiones principii, luſus, fictiones, ambiguæ opiniones & inania nomina procul abeſſe debent: ita tanto magis id in ea doctrina, quæ de vita ac ſanitate hominis agit, neceſſarium erit.

§. III.

Neque ſufficit, animam actionum in corpore, & hinc quoque motuum vitalium, cordiſque ſyſtoles ac diaſtoles, cauſam dicere.

Scholion.

Equidem vis illa & potentia, quæ in nobis percipit, ſibi ideas imprimit, eaſque certa ratione æſtimat: vel adhuc ſuperior ſubſtantia, quæ intelligens, conſcia & libertatis agendi particeps eſt, & mens vocatur, vi unionis certam actionem ac directionem in quoſdam corporis motus obtinet: nullo tamen ſolido ratiocinio evinci poteſt, utrumque principium proxime & directe & ſemper omnes in corpore motus, inque primis vitales illos ſyſtoles ac diaſtoles, producere, atque functiones naturales regere ac gubernare.

§. IV.

Si anima, vel aliud quoddam ens immateriale, cuncta penetrans & movens, muſculorum ipſiuſque cordis motus cauſa eſſet: tunc utique conſequi neceſſe foret, ut ſalvo ac integro exiſtente motus inſtrumento, nempe muſculo, utcunque nervi affecti, vel vaſa ligata fuerint, adhuc motus ſyſtoles ac diaſtoles vigeret, quod tamen minime evenit.

§. V.

Neque opus eſt, ut ad cauſam quandam ſuperiorem metaphyſicam, ſive pneumaticam, moralem & occultam,

tam, quæ non ſciri poteſt, refugiamus, ubi manifeſta phyſica, à vi & operatione rerum corporearum deſumta, rationi & ſenſibus obvia eſt.

§. VI.

Motus, qui fiunt in partibus ſolidis corporis noſtri, à fluidis ipſoque ſanguine calido & partibus ejus ſubtiliſſimis, ſive impetum facientibus, tam in vaſis, quam in nervis contentis, proficiſci, multis evidentibus argumentis poteſt evinci.

§. VII.

Si intercipitur ſanguinis & liquidi nervei fluxus ad partem, ligatis aut diſciſſis arteriis, vel nervis, protinus omnis potentia motrix exſpirat; ergo cauſam intermiſſionis motuum in arteriis & nervis quæri deberi, non inepte cenſemus.

§. VIII.

Ad cordis machinam motoriam non modo inſignes pari octavo & intercoſtali nervi feruntur, ſed & ingens ſanguinis quantitas, per vaſa ſic dicta coronaria, adducitur.

§. IX.

Experientia docet, liberaliori ſanguinis, aut per vulnerationem, aut per ſectam venam emiſſione, cordi potentiam motricem ſubtrahi, adeo ut quieſcere incipiat & ſyncope fiat, ſimul ac vero ille per inclinationem corporis paulatim rurſus affluit, protinus motus cordis redit.

§. X.

Obſervamus homines, quanto calidiorem & copioſiorem habent ſanguinem, tanto robuſtioris eſſe naturæ atque ad animi defectionem minus proclives.

§. XI.

Animadvertimus, diuturna inedia & defectu boni nutrimenti, univerſi corporis vires frangi, & cordis quoque motum languidiorem fieri, cum contra à paſtu, a calido potu, à vino, à pane ſpirituoſis balſamicis aſſumtis, vires antea depreſſæ mox erigantur, pulſus quoque fortior & celerior evadat. Ergo quod cor & ſolidas partes movet iiſque vires ac vigorem addit, materialis indolis eſt, & forinſecus ex alimentis & aëre accedit.

§. XII.

Caloris ad vitam, nutritionem, propagationem & motus vitales producendos & conſervandos, maxima neceſſitas & potentia eſt.

Scholion.

Quotidiana edocemur experientia, nullum ſemen terræ mandatum, ſine calore, ad fœcunditatem produci, vel plantam ſine eo creſcere & augmentum accipere poſſe. Nunquam ex piſcium, ranarum, inſectorum, vel cujuſcunque generis volatilium ovis atque ſeminibus animalculum, vel pullus excluditur, niſi convenienti & temperato calore, vel ſolari, vel qui ab incubatu animantium provenit, prius fota fuerint. Hirundines, Alpini mures, multa inſecta, intenſo frigore, ſine motu ſenſibili ac ſenſu jacent, acceſſu vero caloris & vernali tempore, mox motum & ſenſum recipiunt. Ægyptios furnorum temperato & æquabili calore pullos gallinaceos excludere, hiſtoriarum fide conſtat, & novis experimentis comprobatum novimus. Animantia perfectiora utero fœtus generant, eo quod calori ſanguinis materni proportionata ſemina quam optime fœcundari & nutriri poſſunt. Vernali & calidiore tempore accedente, omnia animantium & vegetabilium genera agiliora, fœcundiora & vegetiora evadunt & tota quaſi natura robur acquirit: tum fœcundus animalium fit congreſſus & aquatilia ova deponunt. Sine calore nullum animal vivere vel creſcere poteſt, unde integumentis, lecti vel hypocauſti calore, aut alimentis calidioribus acre frigus temperandum eſt.

§. XIII.

Calor eſt valida ætheris, in inteſtino & vorticoſo motu conſiſtentis, in partibus ſulphureis fluidorum actio, qua pori ſolidorum expanduntur, partes eorum fluidæ dividuntur, craſſiores ſubtiliores redduntur, dura & reſiſtentia flexilia evadunt.

Scholion.

Hoc theorema innumeris experimentis hydraulicis & phyſicis confirmari poteſt: ſuffecerit vero pauca attingere. Liquida, præſertim ſpirituoſa, fermenteſcibilia, vaſis firmiſſime incluſa, calore accedente, ſolidiſſima vaſa magna vehementia diſrumpunt. Aqua fontibus artificialibus incluſa, ſolo calore, in altiſſimum ſpatium evehi poteſt. Liquor thermometris incluſus calore expanditur, inque altius ſpatium attollitur. Quam mirabiles in diſſolvendis brevi tempore duris corporibus aër & aqua, in machina Papiniana incluſi, ope caloris edant effectus, res vix amplius rerum phyſicarum curioſis ignota eſſe poteſt.

§. XIV.

Longe vero majorem vim ac potentiam expanſivam calor exſerit in corpora, quæ tenuioris ſunt indolis.

Scholion.

Id clariſſime experimentis evincitur, dum [illegible]æ fontium ſalubrium, videlicet acidularum, ve[illegible]am vina generoſa, aut ſpiritus inflammabiles, vitris arctius incluſa, leni calore foris accedente, protinus ea in minima fruſtula disjiciunt.

§. XV.

Atqui noſtra ſic conficitur ſententia: partem ſanguinis optimi, calida ætheris materia ſubtiliſatam, magna potentia elaſtica præditam, motuum vitalium, ſyſtoles nempe atque diaſtoles, & inde dependentis motus fluidorum, veram & adæquatam exiſtere cauſam.

Scholion.

Sanguis eſt vehiculum iſtius moventis tenuiſſimæ ſubſtantiæ, quæ à veteribus anima, calidum innatum, aut ſpiritus impetum faciens, ſive principium vitale, quod proprio conamine motum excitet, vel quod reſpondeat elemento ſtellarum, appellatur. Et quia veteres caloris magnam vim, ad ſuſtinendam vitam, deprehendebant, hinc factum eſt, ut principium vitæ & cauſam omnium functionum in animantibus θερμὸν ſubſtantiale & ἔμφυτον, quod in corde reſideat, aſſeruerint. Et ob id quoque ii, qui credebant, animam & naturam eſſe omnium actionum in animantibus cauſam, calidæ & igneæ indolis eam eſſe judicabant. Idcirco etiam *Hippocrates L. I.* de *diæta* dixit: *ignem omnia per omnia movere.* Vitam in ipſo ſanguine conſiſtere ſacra nos pagina docet. Sanguis quoque primum in generatione conſpicitur, idque non ſolum in ovo, ſed in omni fœtu animaliumque conceptu contingit: & ſanguine ex venis amiſſo, vel ejus motu & calore penitus exſtincto, vita aboletur. Et quo major ſanguinis boni & ſpirituoſi copia in corporibus viſitur, eo agiliora, robuſtiora, vivaciora & ſagaciora ſunt animalia: & contra, quo parcior adeſt ſanguinis copia, iſque intemperatus, vel frigidus, animalia eo ſunt timidiora, minus vivacia magiſque imbecillia. Omnia denique alimenta, quæ bonum ſanguinem præbent, ut panis & carnium genus, vinum generoſum; vigorem atque agilitatem animo & corpori addunt & vires depreſſas protinus erigunt. Præterea aër purus, temperatus, ſerenus, qui in altioribus & temperatis locis, tempore verno & ſub flatu orientali animadvertitur, mire omnes vires corporis recreat & animo quoque vigorem & agilitatem reddit, appeti-

appetitum excitat & erigit, ad venerem ſtimulat, in morbis vires inſpirat. Ex quibus omnibus rectiſſime colligimus, illam ipſam ſubſtantiam, quæ nos nutrit, ſuſtentat, roborat, animat, ſanguinem movet & vires corpori ac animo largitur, eſſe materialem, eamque exiſtere in ſanguine; cum eo etiam amitti, ejuſque portionem eſſe delibatiſſimam, optimam, tenuiſſimam, magna potentia expanſiva donatam.

§. XVI.

Sanguis itaque rectiſſime theſaurus vitæ & animæ vehiculum ac vinculum ejus cum corpore dicitur.

Scholion.

Inſignis ad elucidandam hanc rem exſtat locus in *Harvæo*, qui meretur adduci. Hic *exercitatione* 71. ita diſſerit: *ſolemus rerum negligentes ſpecioſa nomina venari. Sanguis, qui nobis præ manibus atque oculis eſt, nil grande ſonat, ad ſpiritum vero & calidi innati magna nomina obſtupeſcimus, detracta autem larva, evaneſcit ut error, ſic etiam admiratio. Profecto ſi ſub lapidis philoſophici ænigmate ſanguinem quis depingeret, atque omnes ejus mirabiles dotes, operationes ac facultates proponeret, illum procul dubio pluris æſtimaret & ſupra vires elementorum agere facile crederet, corpuſque illi aliud ac divinius non illibenter attribueret.* Hactenus *Harvæus*. Ego vero ænigma formabo tale: ſi quis dicat, ſibi notam eſſe univerſalem medicinam, quæ in omnibus regionibus & omni tempore haberi poſſit, inque animantium regno reperiatur, cujus tanta ſit efficacia, ut hominem ab omnis generis morbis, imo ipſa præmatura morte, præſervet, quæ univerſum corpus ab excrementitiis ſordibus liberet, quæque vigorem ac robur omnibus conciliet, animoque ſapientiam ac intellectum reddat, qua porro medicus, debito regimine, omnes morbos, quantum poſſibile eſt, ſanare poſſit. Profecto ad unum omnes ejuſmodi medicamenti præſtantiſſimas vires admirarentur & nulli ſtudio vel ſumptibus, ut eam inquirerent, parcerent. Quandocunque vero poſtea quis edicat, hanc medicinam ſanguinem eſſe animantium, tunc protinus omnis admiratio & æſtimatio, propter rem vilem & omnibus notam, exſpirabit. Quo ipſo noſtrum ingenium optime poteſt cognoſci, quod vilia, ſenſibus obvia & facilia ac ſimpliciſſima deſpicit, ad ignota vero, obſcura & magnifica magno impetu fertur.

§. XVII.

Reciproca & continua ſyſtole & diaſtole cordis & vaſorum ita peragitur: ſubtilior atque calidior expanſiva ſeminis & poſtea ſanguinis pars, in primis fœtus rudimentis, expanſionem fibrarum cordis incipit, quæ, elatere inſtructæ, impatientes iſtius expanſionis, ſeſe contrahendo in priſtinum ſtatum reſtituunt, & ita ſanguinem in tubos arterioſos expellunt, qui à ſanguinis expanſiva calida potentia identidem dilatantur & poſtea, ob vim quoque elaſticam, ſeſe contrahunt.

§. XVIII.

Machinæ motoriæ cordis, arteriarum, inteſtinorum & omnium, qui motu gaudent, canalium, tam ſapienter conſtructæ & eo conſilio tanta virtute ac potentia elaſtica donatæ ſunt, ut vel levior fibrarum expanſio, earum contractionem provocet, quæ poſtea novæ expanſionis in vicinis partibus cauſa fit.

Scholion.

Ita animadvertimus cor canis exemtum, prorſus in quiete conſiſtens, levi flatu admiſſo, ad motum aliquamdiu revocari poſſe. Neque ignotum eſt, cor ranarum, omni motu privatum, levi acus punctione, denuo palpitare & motum diu adhuc continuare.

§. XIX.

Magna elaſtica cordis, arteriarum, aliorumque canalium potentia, non tantum ab ipſa fabrica mechanicoſtatica, ſed quam maxime à ſubtiliſſimis fluidis expanſivis, quæ partim vaſa ſanguinea, partim etiam nervi advehunt, dependet; quæ duo elaſtica fluida, unita in fibris, tantam potentiam exſerunt.

§. XX.

Quemadmodum motus vitalis duplex eſt, diaſtole nempe atque ſyſtole: ita etiam duplex vis expanſiva utriuſque cauſa exiſtit: ſanguis nempe appulſus & intra cavitatem cordis vel vaſorum contentus, copia & calore expanſivo diaſtolem efficit, fluidum vero quod per arterias coronarias ſanguinis atque nervorum agiliſſimum, quod intra fibrarum cordis ſubſtantiam & interſtitia fertur, ibique reſidet, ſuccedentis ſyſtoles ſive contractionis cauſa eſt.

§. XXI.

Quanta eſt preſſio laterum arteriarum extrorſum, à ſanguine impulſo, tanta eſt elateris fibrarum, à fluidis animatarum renitentia: atque ceſſante illo impulſu, fibrarum ad priſtinum ſtatum, nempe introrſum, fit reductio.

Scholion.

Siquidem ex mechanicis notum eſt, elaterem ſemper eſſe æqualem vi comprimentis vel tendentis corporis, & eundem quoque eſſe æqualem vi percutientis. Notum quoque eſt experimentis pneumatico-hydroſtaticis, potentiam elaſticam aëris aliorumque corporum, ingenti eorum ponderi æquari.

§. XXII.

Sicut à ſubtiliſſima & mobiliſſima calidi optimi ſanguinis parte motus vitales fibrarum dependent; ita à ſanguinis corrupti vel impuri tenuiſſima putrida parte, non modo vires corporis, ſed & animi vigor periculum patiuntur.

§. XXIII.

Sicut ſubtiliſſima, ſpirituoſa & temperate ſulphurea alimentorum & medicamentorum pars, & puriſſimus, temperate calidus aër, egregiè vires motrices reſtituunt: ita nihil magis eas deſtruit, quam putredo, ſive putridus vapor.

§. XXIV.

Putredine, quæ mixtionem & ſtructuram corporis animantium potenter deſtruit, nihil vitæ poteſt eſſe infenſius, & hæc quoque indiviſſus comes atque effectus eſt extincti ſanguinis circuli, & cauſa præcipua mortis, ſive plenariæ ſyſtoles atque diaſtoles, adeoque fluidorum progreſſus, extinctionis.

Scholion.

Quod ex ſphacelo partis externæ, item ex putredine teterrima, quam cancer ſecum gerit, vitalium virium ſucceſſiva & tandem plenaria defectio fiat; vix alia eſt cauſa, quam quod ſubtiliſſimus putridus vapor nobiliſſimam ſanguinis partem, quæ vitalibus motibus præſidet, inficiat & in totum corrumpat. Peſtis, aliique maligni morbi contagioſi, non ulla alia ratione tam infenſi vitæ ſunt & tam celeriter necant, quam quod penetranti ac tenuiſſima putrilagine interiorem & ſubtiliorem ſpirituoſam ſanguinis partem inficiant, unde mox vires proſternuntur. Sique rem accuratius perpendimus, mortis præcipua & familiariſſima cauſa eſt interna ſphacelatio viſceris nobilioris, aut partium, quæ exquiſito ſenſu ac motu gaudent, ut ſunt ventriculus, inteſtina, meninges. Qua de re legatur *diſſertatio noſtra de generatione mortis in morbis*. Provocamus ad omnes, qui diſſectionibus ex morbis

morbis defunctorum operam navarunt, an non ſemper in ſectione, etiam mox poſt mortem inſtituta, fœtidiſſima & intolerabi is putrilago, quæ neutiquam eſt in iis, qui morte violenta pereunt, obſervetur. Et quis dubitet, interitus cauſam non tam partis deſtructionem à ſphacelo, ſed potius putredinem, quæ principium illud vitale interficiat & contaminet, exiſtere? Spectat huc quoque præſagium illud mortis, quod vulgus ex corvis & noctuis importuno cantu ægrotantium domos moleſtantibus, promit; quæ effluvia putrida, ex ejuſmodi corporibus exhalantia, propius accedunt. Ex hiſce jam facile quoque elicitur ratio, quare medicamenta, quæ narcoſi agunt, tam graviter vires affligant, ſtuporem, torporem ſenſibus motibusque inferant, ita, ut non immerito à cautioribus medicis venenis annumerentur. Aër vapore carbonum, vel ſulphuris vivi, aut aliis pregrinis exhalationibus refertus, non ob id ſolum interficit, quod aëris liberum acceſſum ad pulmones impediat, ſed maxime, quod ſeſe altius ſanguini inſinuans, ejus nobiliorem ſpirituoſam partem contaminet.

§. XXV.

Ergo non mens, non anima ſenſitiva, adæquata & perpetua ac proxima cauſa eſt motuum vitalium ſyſtoles & diaſtoles, quibus omnes actiones ſecundum & præter naturam celebrantur: ſed fluidum tenuiſſimum, calidum, elaſticum, quod in minimis membranarum ac nervorum tubulis & in ipſo ſanguine continetur, horum motuum, adeoque vitæ, ſanitatis & morborum cauſa eſt.

CAPUT IV.

De Motu Fibrarum vitali Elaſtico.

§. I.

Duplex motus vitalis eſt: unus in corde & arteriis atque in toto canalium genere reperitur, & in reciproca ſyſtole & diaſtole, ſive in expanſione & contractione, vaſorum conſiſtit, quo fluida à centro ad ambitum corporis pelluntur: alter in toto fibrarum & muſculorum & membranarum ſyſtemate conſpicitur, & in elaſticitate, reſiſtentia, ſive tono verſatur: uterque ad circulum ſanguinis modificandum multum contribuit.

Scholion.

Motum illum elaſticum, quem fibris partium ſolidarum adſcribimus, *Hippocrates L. de locis in homine*, cutis tenſionem & adſtrictionem, alii tonum & robur partium, nonnulli villorum contractilitatem nominant. Nos potius illum motum, quo fibræ gaudent, elaterem conſtrictorium & expanſivum, ſive motum elaſticum, appellare volumus.

§. II.

Corpus elaſticum illud eſt, quod ex variis filamentis duris, tenſilibus conſtructum & vi alterius corporis expandi ac conſtringi, ſive elongari ac abbreviari poteſt, qua vi ceſſante, in priſtinum ſtatum ſe reſtituit.

Scholion.

Ita ligna, coria, laquei, ſtramina, crines, ſpongiæ talis ſunt naturæ, ut à cauſa externa facile expandi, elongari & rurſus quoque conſtringi & abbreviari poſſint: & hæc eſt ratio, quare hæc corpora, ad præparanda pulcherrima inſtrumenta, quibus humiditatem & ſiccitatem aëris explorare ſolemus, uſurpentur, quandoquidem ſi humidum ſeſe horum poris inſinuat, diſtenſionem ac elongationem efficit, quo à calore & ſiccitate expulſo, filamenta coarctantur, inque priſtinum ſtatum revertuntur.

§. III.

Fibras, ex quibus ſolidæ partes animantium conſtructæ ſunt, ſimili motu elaſtico gaudere, pluribus & indubiis argumentis evinci poteſt.

Scholion.

Mira eſt expanſio, quam cutis in hydropicis, in gravidis, ſcrotum in hernia inteſtinali, uterus à fœtu grandiori, & non raro gemello, ventriculus à nimia ciborum copia, inteſtina à flatibus, glandulæ colli in ſcrophulis, teſtium canaliculi ab humore ibi ſtagnante, experiuntur: ubi tamen mirabile, quod remota cauſa expanſionis, brevi intervallo in priſtinum rurſus & naturale ſpatium ac ſtatum revertantur.

§. IV.

Attenta obſervatione conſtat, cœlo exiſtente humido & temperate calido, ut fit vere & autumno, ſole inclinante, vel vento ex occidente aut meridie flante, cutem totumque corporis habitum inflari ac tumidiorem reddi, vaſa quoque diſtendi ac majora apparere.

§. V.

Quo magis calor & humiditas intenditur, ut fit in balneis vaporoſis & laconicis, eo tumidior fit corporis habitus, pori ac tubuli cutis magis expanduntur, vaſorum ſanguiferorum tenuiſſimæ ramificationes in conſpectum veniunt, à nimia etiam interna ſanguinis expanſione, humor copioſe per poros extruditur.

§. VI.

Obſervamus quoque, cœlo exiſtente frigido & rigido, ut fit hyeme & borea regnante, ſub cœlo ſereno, cutim ejuſque poros contrahi, vaſa detumeſcere, ut vix in conſpectum veniant.

§. VII.

Atque adeo aëris fluidum tonum ac elaterem fibrarum corporis noſtri diverſimode afficit, alterat atque immutat. Neque id tantum in externis, ſed & internis partibus viſitur.

Scholion.

Animadvertimus non raro ſub notabili aëris & tempeſtatum mutatione & quando auſtrum vel zephyrum diutius regnantem, ſubito boreas vel eurus excipit, & vice verſa, in partibus antea ſauciatis, in pedum clavis ſenſum moleſtum, punctorium, cum ardore & pruritu, ſæpius præſentiri, adeo ut non incongrue dicatur, eos homines calendarium quaſi perpetuum vivum in corpore gerere. Neque id tantum exterius obſervatur, ſed & internæ partes inde mutationem quandam experiuntur: ita non ſemel notavimus, eos, qui ex pulmonum vitio laborant, vel qui calculum in veſica urinaria gerunt, à ventis ſeptentrionalibus valde & ſenſibiliter affici. Idem fit, quando calculus in renibus deliteſcit, qui à frigore aëris commoti & contracti arctius ad calculum premuntur, ſicque à calculo dolor excitatur. Multo magis vero id evenit in iis, qui ingenti capitis vel nervorum imbecillitate laborant: hi enim à quacunque levi aëris mutatione, ſtatim incommodi quippiam pati ſolent.

§. VIII.

Potentia illa fibrarum elaſtica & robur partium, à ſufficienti boni ſanguinis per vaſa arterioſa & fluidi per nervos affluxu, multum dependet.

Scholion.

Siquidem obſervamus, robuſta ea eſſe corpora & muſculos multum roboris in iis exſerere poſſe, qui temperati & benigni ſanguinis copia gaudent, imbecillia vero fieri corpora, & partes robur amittere, ſub ſanguinis boni defectu, qui ex morbis, vel ex nimia ejus profuſio-

profuſione, aut ex fame fit, nihilque certius eſt, quam à laudabili alimento robur partium increſcere.

§. IX.

Quod à ſanguinis in fibras influxu earum robur dependeat, vel ex eo colligitur, quod confeſtim, arteria cujuſdam partis ligata, ejus ad omnem motum impotentia ſuccedat.

§. X.

Neque tantum ſanguinis, ſed & fluidi nervei influxus, ad robur partium gignendum, neceſſarius eſt.

Scholion.

Patet hoc ipſum in paralyticis, nec non apoplecticis, ubi, vitio vel obſtructione reſidente in cerebro, vel in ſpinali medulla, atónia, reſolutio & flacciditas partium ſubjectarum, cum impotentia motus & gravitate inſtar ponderis, conſequitur.

§. XI.

Quod fluidum nerveum male affectum, vel præternaturaliter commotum, tonum, elaterem & robur partium immutet, animi pathemata luculentum teſtimonium edunt.

Scholion.

Ita obſervamus, à terrore partes externas fortiter conſtringi, ut, vaſis compreſſis, ſanguis ab ambitu ad interiora & majora vaſa circa cor & pulmones feratur, unde ejus palpitatio & circa præcordia anxietas, cum extremorum frigore, ſuboritur. A triſtitia, fluidi nervei influxus valde intercipitur, unde omnes fere univerſi corporis partes ſuum robur ac tonum amittunt, atque magna ad morbos chronicos fit diſpoſitio: quin ob vires deperditas, affectus alias benigni, facile malignitatem, non ſine periculo, induunt. Iracundiæ affectus, dum vehementer fluidum nerveum commovet, validiorem ſtricturam in univerſo fibrarum ſyſtemate provocat, hinc pulſus & reſpiratio citatior cum augmento caloris fit, & validiſſimo tunc robore & potentia homines pollent.

§. XII.

Sub ſomno & à medicamentis, quæ eum conciliant, ordinario fibrarum relaxatio, cum habitus corporis intumeſcentia, fit, quod eo tempore languidior & parcior fluidi nervei & ſanguinis ad partes affluxus eſt.

§. XIII.

In iis, qui cholericæ ſunt conſtitutionis, vel ob largiorem vini uſum, celeriorem habent ſanguinis curſum, fibræ magis tenſæ & validæ ſunt; flaccidiores vero in phlegmaticis & cachecticis exiſtunt.

Scholion.

Quæ omnia ſatis docent robur & vim elaſticam, quam exſerunt partes à fluidorum natura & affluxu plurimum dependere. Et quia robur & tonus partium, à boni ſanguinis & fluidi nervei temperie ac copia in partes influente dependet, aër vero & alimenta ſanguinis ſtatum ac texturam varie alterant, ſequitur, aërem utique ſerenum & purum & ſolari calore temperatum, & benigna ac congrua alimenta, ad robur partium, & conſervandum, & amiſſum reſtituendum, plurimum valere, quod etiam ipſa experientia abunde corroborat. Ex hoc quoque porro conficitur, ea remedia optima eſſe roborantia, quæ blandam ſanguinis ſpirituaſcentiam principio ſubtili, ſuavi, oleoſo promovent.

§. XIV.

Eximius & plane mirabilis elateris, qui in fibris conſiſtit, eſt uſus ad fluidorum vitalem progreſſum moderandum, modificandum & facilitandum, item ad ſecretiones atque excretiones, ad vitam & ſanitatem admodum neceſſarias, tuendas.

§. XV.

Fibræ muſculares, tenſione ſua, ſanguinis, ab ingenti preſſione cordis & arteriarum, ad partes appulſui renituntur; niſi enim magna vi elaſtica reſiſterent, nimia fieret vaſorum & fibrarum expanſio, adeoque tardiſſime ſanguis per venas ad cor remearet & partium fieret intumeſcentia.

Scholion.

Notum eſt vaſa ſanguinea inter membranas & muſculos ferri, quorum tonus & reſiſtentia ejus regreſſum egregie adjuvat. Nam preſſio mutua ſemper eſt æqualis, ſive corpus elaſticum tanta vi reſiſtit, quanta comprimitur.

§. XVI.

Sanguinis affluxus & inde facta diſtenſio, ſeſe habet ut fibrarum & vaſorum reſiſtentia, quare aucta eorum reſiſtentia, minus ſanguinis admittitur & plus affluit alio, eadem vero rurſus minuta, redit affluxus ad priorem ſtatum.

Scholion.

Hæc fibrarum tenſio & remiſſio magnam mutationem in ſanguinis motu & affluxu ad partes efficit, & hinc maximæ in pathologicis eſt conſiderationis. Nam circuitus ſanguinis inæqualis ejuſque in aliis partibus nimia congeſtio & inde facta ſtagnatio, vaſorum diſtenſio, vel apertio, quæ multorum morborum productrices ſunt, inde originem tradunt. Mentionem vero potentiæ ejuſmodi partium tonicæ jam injicit *Hippocrates lib. de loc. in homine* §. 15. cum ait: *fluxiones propter frigus fiunt, cum caro in capite & venæ tenſæ fuerint. Hæ enim horrente carne & ad anguſtias perveniente adſtrictaque ac excludente, humiditatem exprimunt & ſimul carnes ipſæ contra exprimunt ad anguſtias pervenientes & capilli ſurſum erecti fiunt, utpote ſimul undiquaque fortiter compreſſi.* Quibus verbis clariſſime ſubindicat, à tenſione, anguſtia & adſtrictione fibrarum, humores ad alia loca cogi ibique exprimi. Idem *Hippocrates* ſanguinis motum tranſlatorium ab una parte ad alteram morbiferam paſſim, & egregie *lib. de virginum morbis*, docuit. Neque tantum in pathologicis hæc doctrina multi uſus eſt, ſed etiam in remediorum derivantium viribus explicandis inſignem lucem accendit. Hinc *Hippocrates Sect. V. aph.* 5. mulieri, ad cohibendum menſtruum, cucurbitam mammis apponit. Nos, ad derivandum motum ſanguinis à partibus ſuperioribus, in hæmorrhagiis, fluxionibus capitis & oculorum, item in doloribus ſuperiorum partium, à diſtenſione ortis, jubemus pedes immitti in balneum, ut fibrarum tenſione & reſiſtentia minuta, humores majori copia rurſus affluant, ſuperiores deſerendo. Et hujus motus fibrarum tonici uſum in pathologicis & praxi nemo præclarius *Baglivo* & *Stahlio* oſtendit.

CAPUT V.

De ſanguine humano ejuſque natura.

§. I.

Sanguis humor vitalis eſt, quo nullum animal perfectum caret, & in quo vita & corporis noſtri robur continetur: quo effuſo, omnis corporis & animæ operatio ceſſat; quapropter utique, ut ejus indolem plenius atque exactius cognoſcamus, opus eſt.

Scholion.

Anima & vita, ipſius quoque ſcripturæ ſacræ teſtimonio, eſt in ſanguine, prout nempe is in orbem circumvehitur, & per univerſi corporis vaſculoſam compagem motu agitatur;

agitatur; nam ſimul ac hic motus quieſcit, omnium partium functio & animæ operatio intercidit.

§. II.

Sanguis eſt liquor purpureus, ex parte aquea, ſulphurea & terrea ſubtiliori compoſitus.

Scholion.

Sanguis eſt humor, ex partibus indole inter ſe differentibus conſtans: nam ex ſolidis & fluidis, gravibus & levibus, diaphanis & opacis, ſubtilioribus & fixioribus, aqueis, terreis & oleoſis inflammabilibus, minus bene cohærentibus, mixtus eſt.

§. III.

Sanguis maxime ex fluido & ſolido elemento eſt conflatus.

§. IV.

Solidum inexiſtere ſanguini, vel ex eo apparet, quod liquida ejus parte leniori calore evaporata, ſicca & ſolideſcens ſubſtantia relinquatur.

§. V.

In ſanguine ſani hominis tres ordinarie partes liquidi, & una pars ſolidi continentur.

Scholion.

Quæ ſit proportio ſolidi & liquidi in ſanguine, quam optime pondus docet. *Boyle in hiſtoria naturali ſanguinis humani* ex unciis quatuor & drachmis quinque ſanguinis, unciam unam & drachmas tres atque XXXIV. grana ſolidæ ſubſtantiæ obtinuit. Nos ſemper ex quatuor unciis ſanguinis, ſive vena inciſa, ſive ſcarificatione ex poris tubulis extractus fuerit, unciam unam ſolidi & ſicci pulveris, facta prius leni in fornace calido evaporatione humidi, obtinemus. Ex hac vero theoria ſanguinis addiſcimus, potulenta tripla fere portione ſolidos cibos exſuperare debere.

§. VI.

Sanguinis humida portio longe citius in auras avolat, quam aliud quoddam aqueum.

Scholion.

Quo experimento probare poſſumus, copioſas tenues & volatiles in ſanguine hoſpitari partes, quæ calori ac motui promte obſecundant, & conſequenter mobilioris, ſubtilioris & valde expanſivæ indolis ſunt.

§. VII.

Sanguis humanus aqua ſpecie gravior eſt.

Scholion.

Utut ſanguis ex partibus aqueis valde tenuibus ſit compoſitus, tamen, propter ſolidum in eo contentum, aqua eſt ponderoſior, quod ſequenti experimento certum fit: quandocunque vas aqua repletum uncias novem & drachmas ſex ponderat, fit, ut, ſi idem vas ſanguine humano impleatur, uncias X. drachmas duas ac grana IV. pendeat. Ergo ſanguis uncia dimidia in dicta menſura aquæ præponderat. Et quod ſolidum in ſanguine, ejus ſero, ſeu liquido, gravius ſit, vel ex eo clare dignoſcitur, quod ſerum ſanguinis parti rubicundæ ſupernatet.

§. VIII.

Solida pars ſanguinis non unius ejuſdemque, ſed valde diſſimilis, eſt indolis.

Scholion.

Siquidem ſanguis humanus exſiccatus & chymico igne tractatus, primo phlegma, deinde oleum ſubtile, poſtea craſſius, fundum petens, empyreumaticum, cum ſale volatili, & denique terram fixam, in vaſis fundo relictam, elargitur. Sanguis enim omnes ejuſmodi materias continet, quales ex omnibus animantium ſolidis partibus igne eliciuntur. Quo magis confirmatur, ſolida ex fluidis ſuam indolem atque incrementum accipere.

§. IX.

Optimus ſanguis gelatiniformem conſiſtentiam habet, & non niſi gelatina purpurea videtur.

Scholion.

Sanguis valde convenit cum gelatina, qualis ex animantium carne & oſſibus excoquitur. Siquidem frigore facile concreſcit & temperatæ indolis ac nullius evidentis ſaporis eſt. Et ſicuti gelatina, evaporata aquea parte, in gluten tranſit; ita etiam ex ſanguine optimum gluten parari poteſt: quin imo calore interno ſanguinis ſerum ſubinde tam ſpiſſum evadit, ut per ſectionem venæ emiſſum, firmioris glutinis faciem ac formam frigore induat. Deinde acidum fortius gelatinæ coagulum inducit; quod evenit quoque cum humano ſanguine. Tum gelatina ſiccata & deſtillata phlegma & ſubtile oleum, cum ſale volatili & fixiori terra, largitur, non ſecus, ac cum ſanguine humano fieri ſolet. Et quod ſanguis ſit gelatina diaphana, à ſulphurea & rubicunda materia tincta, clariſſime apparet, quando ipſe guttatim in aquam immittitur, ubi rubicunda ſulphurea portio ſupernatat; vel quando ſanguis in calidam aquam effunditur, tunc non multo poſt ſubſtantiam mucidam albam, tenuibus filamentis contextam, in fundum dimittit.

§. X.

Sanguis gelatinoſæ temperatæ indolis & conſiſtentiæ eſt, ideo ſequitur, ea alimenta, quæ gelatinoſum ſuccum coctione fundunt, vel quæ principia gelatinam conſtituentia continent, optimo ſanguini ingenerando eſſe aptiſſima.

Scholion.

Atqui ex hiſce jam facile petenda eſt ratio, quare carnes juniorum animantium copioſum ſanguinem ingenerent, & cur Gallorum natio, cui optimi & gelatinoſi ſucci ac cibi familiares ſunt, tam ſubito ſanguinem amiſſum recuperet, & ob id liberaliorem ſanguinis miſſionem facilius, quam alii populi, tolerare poſſit. Neque jam in obſcuro erit ratio, quare alimenta, in quibus principium ſalinum, acidum aut ſpirituoſum prædominatur, aut quæ nimis terreæ ac compactæ ſubſtantiæ ſunt, ad ſanguinem augendum minus apta exiſtant.

§. XI.

Quanquam ſanguinis textura multum ſimilis ſit gelatinæ animantium: attamen ille differentes quoque ab hac quaſdam proprietates obtinet.

Scholion.

Primo ſanguis exſiccatus longe promtius flammam concipit ac diutius eam alit, quam ſiccata gelatina. Deinde major quantitas ſalis volatilis & olei ex ſanguine, per deſtillationem, quam ex gelatina, e. g. cornu cervi, obtinetur. Tum ſanguis putrefactus tetrum magis fœtorem, quam alia quævis gelatina corrupta, exhibet. Itaque ſanguis magis excocta & ſubtilior reddita gelatina dicenda eſt.

§. XII.

Sanguis ex parte ſubtili ſulphurea conſtat.

Scholion.

Quod copioſum ſulphur inſit ſanguini, ejus inflammabilitas teſtatur, & quod ingentem olei quantitatem ſub deſtillatione fundat & motu valde incaleſcat.

§. XIII.

Sanguinis calor dependet quam maxime à parte ejus ſubtili ſulphurea, in motum concitata.

Scholion.

Quamdiu ſanguis fertur per vaſa, tamdiu ſanguis calidus obſervatur. Hinc calor nihil aliud eſt, quam inteſtinus partium ejus ſulphurearum motus, qui eo fortior eſt, quo major partium ſulphurearum copia eſt, & quo plus motu attritivo agitantur & mutua colliſione impelluntur. Hinc patet ratio, cur celeriori ſanguinis circulo facto, ut fit in febre, à vehementiori corporis exercitio, ab aſſumtis ſpirituoſis, intenſior quoque calor fiat.

§. XIV.

Calore partes temperatæ, oleoſæ ac terreæ ſanguinis alcaliſantur & ſubtiliores fiunt; quare ex connubio & mixtura principii alcalini & olei ſubtilis, purpureus ſanguinis color emergit.

Scholion.

Sal alcalinum, cum ſulphure ſubtiliori commixtum, leniori calore ac digeſtione, rubicundum induere colorem, experimentis chymicis compluribus ſtabiliri poteſt. Videmus ſpiritum vini rectificatiſſimum fortiſſimo ſali alcalino, quod fit, quando nitrum cum regulo antimonii æquali portione calcinatur, ſuperfuſum, brevi elapſo tempore, elegantiſſime rubicundo colore imbui. Olea deſtillata ſulphuri vivo, vel ſi mavis, ſali lixivioſo recluſo affuſa, leni digeſtione, rubineum colorem induunt. Spiritus ex animantium partibus deſtillati, & ſale volatili ac oleo turgidi, primo diaphani, brevi tempore colore obſcure rubicundo tinguntur. Et quod portio ſanguinis ſubtilior & ſulphurea gelatinæ ejus purpureum colorem reddat, vel hoc unicum experimentum ſatis evincere poterit, quod ſanguis ex ſecta vena in aquam tepidam effuſus, ingentem portionem ſubſtantiæ mucidæ diaphanæ in fundum demittat, aqua vero ſupernatans rubra, poſt factam evaporationem, tenuem rubicundum pulverem, qui promtiſſime ardet, relinquat.

§. XV.

Pars ſubtilior ſanguinis ſulphurea, cum teneriori terra alcalina commixta, ipſi deterſivam penetrantem vim conciliat.

Scholion.

Ex oleo cum alcali intime nupto, ſaponiformem abſterſivam texturam emergere, ex mechanica chymica compertum eſt. Et ejuſmodi deterſiva & quaſi ſaponiformis materia in ſanguine animantium quoque apparet, unde ad abſtergendas pingues, viſcidas ſordes eo utiliter utuntur. Et inde fluit etiam ratio, quare ſanguis è vena emiſſus calidus & in terram prolapſus, lignis eorumque poris tam alte ſe inſinuet, ut ejus maculæ nulla fere arte poſſint extergi.

§. XVI.

Saponiformis & abſterſiva ſanguinis indoles, vitali humorum circulo conſervando admodum proficua videtur.

Scholion.

Cum enim ſanguis penetrantis alcalinæ ſulphureæ & abſtergentis indolis ſit, hinc ſimul medicam obtinet virtutem, qua viſcidum & acidum, cum chylo ex alimentis advectum,quod obſtructiones minimorum tubulorum minatur, egregie corrigit ac temperat. Unde non mirum, acidum ad ſanguinem delatum mox in ſalſum converti. Ejuſmodi quoque abſterſiva alcalina ſanguinis indoles impedit, quo minus in tenuiſſimis tubulis ipſe conſiſtat & pernicioſas obſtructiones efficiat.

§. XVII.

Pars ſanguinis ſulphurea, volatilis & alcaliſata cauſa eſt, cur ſanguis tam ſubito in fœtidiſſimam putredinem ruat.

Scholion.

Quemadmodum in ſanguine, quamdiu decenti modo movetur, vita & robur univerſi corporis conſiſtit: ita etiam idem ille, omnis corporis corruptionis, putrefactionis, immo mortis, materiam ac cauſam ſubminiſtrat, quod fit, ſimul ac deſinit moveri & in parte quadam quieſcit. Nullum enim corpus tam fœtidæ putrilagini eſt obnoxium, quam ſanguis humanus, qui in habitu corporis conſiſtens, celerrime in fermentativam putrefactionem abit; quæ jure meritoque agiliori, calidæ, ſulphureæ ſanguinis parti, ad motum ejuſmodi diſſolutorium inteſtinum maxime idoneæ, debetur. Et obſervamus, ſanguinem fluidiorem & floridiorem, qualis eſt ſanguineorum & cholericorum, ſi incipit quieſcere, longe citius ac vehementius putreſcere, quam qui eſt ſolidioris texturæ, qualis eſt melancholicorum; & ob hanc quoque cauſam ſanguineos plus morbis putridis, quam melancholicos infici, & eorum corpora poſt mortem citius præ aliis putreſcere, animadvertimus.

§. XVIII.

Sanguinem humanum ingreditur quoque elementum paulo fixioris naturæ, terreum nempe, quod ſulphuris nimiam activitatem infringit ipſique temperiem conciliat.

Scholion.

Aqua ſanguini fluiditatem, gelatina nutrimentum partium, ſulphurea portio calorem, rubedinem, ſubtilitatem & penetrantiam fœnerat; terra vero firmiorem ipſi conſiſtentiam largitur, ſub qua, ceu involucro, ligata ſubtilis portio retinetur.

§. XIX.

Multum ſanguinis ingredientia, & conſequenter ejus conſiſtentia, color ac virtus differunt, eaque ab alimentis, item à diſpoſitione vaſorum & ſolidorum ſtructura ac fluidorum progreſſu, maxima ex parte dependent.

Scholion.

Populi, qui victu craſſo, duro & ſalſo fruuntur, ut Finni, Weſtphali, Pomerani, item qui multum comedunt, parum corpus exercent & nullam ſanguinis evacuationem experiuntur, item ii, qui fibras duras, craſſas, denſas obtinent, ſenes, & qui temperamento melancholici ſunt, ſanguinem è vena emiſſum conſiſtentia craſſum, pondere gravem, colore nigricantem habent, qualis juxta *Celſum L.* 2. *c.* 10. utiliter effunditur, quia profundas inflammationes & difficiles chronicas paſſiones, quæ ex ingenti viſcerum obſtructione & infarctu oriuntur, minatur. Qui vero habitus corporis ſunt ſpongioſi, & anguſtiora, ſed copioſiora, vaſa gerunt, corpus motu exercent, & cibos boni ſucci aſſumunt, hi non modo fluidiorem & floridiorem ſanguinem alunt, ſed & copioſiorem citius generant, quare etiam ob ſanguinis fluidioris copiam & orgaſmum, hæmorrhagiis, inflammationibus, ſed levioribus, abſceſſibus, ſpaſmis, febribus admodum expoſiti ſunt.

§. XX.

Cum ſanguis ratione conſiſtentiæ, gravitatis atque indolis, tam in ſtatu ſano, quam morboſo, multum differat, ſequitur, ut medicus differentem ſanguinis indolem probe cognoſcere debeat.

Scholion.

Gravitas ſanguinis, præter alia experimenta, optime cylindro ſtatico, hunc in uſum à nobis confecto, exploratur, cujus beneficio ſanguis è vena in vitrum,

quod certam capit menſuram, emiſſus, exacte ponderari poteſt.

§. XXI.

Neque nimis craſſus, niger, neque nimis fluidus, tenuis, purpureus, optimæ indolis eſt, ſed qui medio modo ſe habet, & facile in purpuream gelatinam concreſcit.

Scholion.

Quando tam craſſus eſt ſanguis ut ſerum mox in lardum, vel gluten quoddam coëat, profundæ inflammationis, vel gravis chronici morbi ex obſtructione, metus eſt. Si copioſo ſero imbutus eſt, jecoris & renum in ſecernendo imbecillitatem & morbos ab impuro ſero oriundos, ut ſcabiem, arthritidem & ſcorbuticam cachexiam indicat. Sanguis vero nimis fluidus & purpureus, qui omne coagulum & grumeſcentiam reſpuit, peſſimæ notæ eſt, & talis ſubinde ex iis, qui peſte, hectica, phthiſi, variolis & febribus acutis moriuntur, extrahitur.

§. XXII.

Ex ſolo ſanguinis aſpectu ſanitas & integritas partium corporis internarum æſtimari neutiquam poteſt.

Scholion.

Præclare *Ballonius L.* 2. *Ephem. p.* 191. ſcribit: *plurimis impurus ſanguis detractus eſt, quibus mortuis & ſectis, partes omnes integræ deprehenſæ, aliis purus, quibus viſcera & pulmones putres ſunt inventi. Formoſiſſimis mulieribus impurus detrahitur.* Siquidem morbi graviſſimi non tam in partibus fluidis, quam potius in ſolidis, ſedem ſuam fixam habent, quando hæ inflammatæ, ſphacelatæ, induratæ & obſtructæ ſunt.

§. XXIII.

Sanguinis quantitas non una eademque eſt in homine, ſed multum pro diverſitate habitus & ſtructuræ corporis, ætatis, alimentorum & vitæ generis variat.

Scholion.

Non nulli copioſum ſanguinem in vaſis cuſtodiunt, eumque amiſſum cito recuperant, in aliis vero hæc reparatio tardius procedit. Quod robuſti & ſani homines præ tenerioribus, imbecillioribus & valetudinariis, majorem ſanguinis copiam in venis foveant, extra dubium eſt. Hinc quoque venæ ſectio illis magis, quam his convenit.

§. XXIV.

Sanguis licet ex elementis, diſſidentis naturæ ac virtutis, & quæ male uniuntur partibus compoſitus ſit; attamen motus inteſtinus ac progreſſivus has optime miſcet & conjungit, & homogeneum vitalem liquorem reddit.

Scholion.

Sanguis in tubulo vitreo per accuratius microſcopium quando inſpicitur, apparet ut aqua, cui innumeri rubicundi globuli innatant, qui nihil aliud ſunt, quam gelatinoſa & ſulphurea ſanguinis pars, quæ per motum & inteſtinam agitationem diviſa, globoſam aſſumit figuram. Omnia enim heterogenea, in alieno fluido contenta & quaſſata, globoſam figuram accipiunt. Et quo magis hi globuli ſunt diviſi, adeoque minores & copioſiores, eo ſanguis fluidior, floridior & ad circulum vitalem tuendum aptior exiſtit: quo majores vero & pauciores hi globuli ſunt, eo craſſior ac nigricantior eſt.

§. XXV.

Motus ille inteſtinus partium ſanguinis calorem efficit, hic vero in ipſam ſanguinis texturam agit; quare non poteſt aliter fieri, quin continuus ille motus calidus ingentem ſubinde mutationem in ſanguinis conſiſtentia efficiat.

Scholion.

Motu calido inteſtino adaucto partes unitas à ſe invicem diſcerpi, diſſolvi, fixas volatiliſari, inſipidas ſapidas & ſalſas reddi, pingues ac temperatas acres & valde calidas fieri, compluribus experimentis phyſicis ac chymicis comprobari poteſt. Idem animadvertimus in ſanguine noſtro, ubi nimius calor eum ferme totum in excrementa ſalſa, ſulphurea, bilioſa, viſcida ac mucoſa, ſub febre ardente & præſertim hectica, convertit.

§. XXVI.

Motus & calor continuam in ſanguine humano facit mutationem, qua de cauſa unus idemque non diu in venis perdurare poteſt.

Scholion.

Ex quo intelligitur, quam inepte nonnulli medicorum fingant, primum à nativitate & à parentibus acceptum in utero ſanguinem adhuc corpori inexiſtere, qui ratione ſuæ mixtionis & temperiei, cauſa ſit temperamentorum.

CAPUT VI.

De Sanguinis circuitu.

§. I.

Quamquam ſanguis optime temperatus eſt & convenienti etiam quantitate gaudet; tamen, niſi continuo moveatur, perniciem, quin immo mortem, corpori infert, quia in tetram putrilaginem confeſtim ruit: ſi vero jugi & non interrupto motu per vaſa fertur, vitam conſervat & corpus ab omni corruptione vendicat; quare hujus motus vitalis naturam, cauſas & modum ſcrutari fas eſt.

§. II.

Sanguinis & humorum in animantibus progreſſivus motus eſt circularis, dum à corde, tanquam principio motus, per tubos arterioſos ad partes adducitur, & ab iis per venas ad idem principium reducitur.

Scholion.

Hinc ſanguinis & humorum in circulum abiens motus divinum profecto inventum eſt, quo non datur ad rem medicam illuſtrandum præſtantius, ſine cujus cognitione, nihil in arte ſalutari agi, vel explicari poteſt. Mirum tamen eſt, per tot ſecula illum latuiſſe, donec ab illuſtri Anglo, *Harvæo*, ſuperiori ſeculo propoſitus & inconcuſſis argumentis ſtabilitus fuit. Veſtigia quidem & indicia circuli ſanguinis magnus *Hippocrates* in monumentis ſuis reliquit; attamen propter anatomes id temporis incultum ſtudium, res non ſatis perfecte detegi potuit. Loca, quæ mentionem circuitus ſanguinis faciunt, inprimis exſtant *lib.* 11. *de diæta* §. 45. ubi diſertis verbis ſcribit: quod in febre celerem circuitum faciant ea, quæ in corpore ſunt, & quod tum totum corpus, majori tranſpiratu facto, purgetur. Item *libr. de flatibus* §. 21. ita habens: *Cum prohibetur curſus ſanguinis, alio quidem loco conſiſtit, alio lentius penetrat, alicubi autem citius pertranſit, qua inæqualitate ſanguinis tranſitus facta, omnigenæ inæqualitates per omne corpus contingunt.* Porro *libr. de alimentis* §. 4. *in pilos alimentum, id eſt ſanguis, in ungues & in extremam ſuperficiem intrinſecus pervenit, forinſecus alimentum ex extrema ſuperficie ad intima pervenit.* Nec non *libr. de locis in homine* §. 6. *ſolæ arteriæ temporales, ex venis non ſanguine irrigantur, ſed digreditur ex ipſis ſanguis, digreſſus vero, contrarium motum habet influendi, & digreſſus*

greſſus quidem volens ſurſum migrare, ſuperne vero influens volens deorſum recedere, hic impelluntur ac diffunduntur & mutuo circumagitantur & pulſum venis exhibent.

§. III.

Sanguinis circuitum indubiis argumentis & experimentis demonſtrari poſſe clariſſimum eſt.

Scholion.

Motum ſanguinis & humorum in orbem redeuntem inter alia hæc clariſſime evincunt. I. Quod vaſe quodam vulnerato, omnis ex corpore ſanguis effluat, quod fieri non poſſet, niſi ex venis in arterias, & rurſus ex his in venas, tranſiret. II. Si coloratus liquor per ſiphonem in venam injicitur, tunc per arteriam in altero latere apertam effluit. III. Arteriæ ligatæ, inter vinculum & cor, ſanguine plenæ fiunt, inter ligaturas vero & partes externas, inaniuntur & detumeſcunt; venæ autem ligatæ, inter ligaturam & partes externas ſanguine implentur, inter ligaturam vero & cor deplentur; evidenti indicio, ſanguinem à corde per arterias ad partes advehi, per venas autem verſus cor revehi. IV. Ligato trunco iliaco arterioſo, omnes venarum iliacarum ramificationes, infra ligaturam, ſanguine evacuatæ conſpiciuntur. V. Transfuſio ſanguinis ex uno animante in alterum, feliciter aliquoties celebrata, hunc ſanguinis circularem motum eximie declarat. VI. Fluxus ſanguinis ex arteriis in venas, perpulchre in piſcis cauda bene elaborato miſcroſcopio accurate conſpici poteſt.

§. IV.

Sanguinis & humorum progreſſivus & circularis motus legibus hydraulicis, quæ motum corporum fluidorum exactiſſime tradunt, ſubjectus eſt.

Scholion.

Corpus animantium machinam eſſe hydraulicam, in qua impulſu & preſſione ſolidorum, fluida per tubos moventur, jam dudum accuratiores medicorum & anatomicorum agnoverunt. Et ſicuti omnis fluidorum progreſſus, certis legibus, ſecundum quas certi & conſtantes effectus obſervantur, continetur: ita etiam has ipſas in corpore animantium deprehendere licet.

§. V.

Cor eſt principium motus & circuli ſanguinis.

Scholion.

Quemadmodum in antlia, beneficio emboli, liquida per orificia & tubos magna preſſione ejiciuntur: ita cor perfectiſſime ejuſmodi antliam & machinam hydraulicam æmulatur, qua, beneficio compreſſionis ventriculorum, ſanguis in annexos tubos per eorum orificia fortiter ejicitur. Omnis enim impetus ac vehementia motus ſanguinis, non ſecus ac in hydracontiſteriis & ſiphonibus, à viribus prementibus dependet.

§. VI.

Quando cor contrahitur, ſive ſyſtolen patitur, ejus fibræ intumeſcunt, abbreviantur, conus cordis verſus baſin ejus immobilem adducitur & latera arctiſſime, non ſecus ac in follibus, comprimuntur, & ſic cavitas interna minor redditur & coarctatur, & hac violenta cavitatum coarctatione, ſanguis premitur in annexos tubos arterioſos.

Scholion.

Is eſt fibrarum in corde ſitus, ut exteriores, à ſiniſtro cordis latere verſus dextrum porrectæ, ad baſin ejus oblique deſcendant, interiores vero à dextro latere verſus ſiniſtri baſin aſſurgant, ſicque ſpirali flexu, geminam ſibi oppoſitam helicem forment, adeo, ut commode cum linteo, ad exprimendam aquam utrinque contorto, poſſint comparari.

§. VII.

Cor, ceu principium motus circularis, inſtar antliæ, & recipere, & expellere, continuo flumine debet ſanguinem; hinc pluribus cavitatibus, duobus quoque diverſis tubis, diverſæ figuræ & ſitus valvulis duabus, nec non diſtinctis motibus, inſtructum ſit neceſſe eſt.

Scholion.

Cum enim una cavitas, ſive amplus canalis, ſeu cordis ventriculus, ſanguine repletur, alter exinanitur, & contra. Et quia ad cor remeare debet ſanguis, neceſſe fuit, ut per unum tubum, qui eſt arteria, ad partes advehatur, per alterum vero, qui eſt vena, revehatur. Et quia cor recipere & expellere etiam debet ſanguinem, duplici opus erat motu, uno activo, qui eſt conſtrictionis & coarctationis, altero paſſivo, qui fit illo remittente motu, nempe relaxationis & expanſionis.

§. VIII.

Cor non unus eſt muſculus, ſed ex quatuor conflatum eſt cavitatibus muſculoſis, duabus nempe minoribus, quæ auriculæ appellantur & aſſiſtunt venarum, tam cavæ, quam pulmonalis, orificiis, & duabus majoribus, quæ cordis ventriculi vocantur. Tot itaque ſunt emboli, quot ſunt cavitates, quarum ſingulæ motu contractionis & dilatationis, ſive ſyſtole & diaſtole, gaudent.

Scholion.

Auricula dextra dum comprimitur, pellit ſanguinem ad cordis dextrum ventriculum, & ventriculus dexter dum coarctatur, ſanguinem pellit ad pulmones: & auriculæ ſiniſtræ contractione ex pulmonibus rediens cruor premitur ad ſiniſtram cavitatem, quæ contracta, ſanguinem magna vi pellit in arteriam aortam, ſive magnam, & per hanc per totum corpus. Eſt vero auricula dextra capacior ſiniſtra, quia tardius ſanguis per venam cavam ſurſum affluit: in ſiniſtram vero longe celerius ab expanſione & motu pulmonum premitur. Accedit quod ſiniſtra ſacco venæ pulmonalis appoſita ſit, in quem ſanguis gravitate ſponte deſcendit & ex hoc quoque in ſiniſtrum ventriculum.

§. IX.

Cum beneficio ſiniſtri ventriculi ſanguis per univerſum corpus propelli debeat: triplo craſſior, rugoſior & robuſtior eſt dextro, ut majori robore ac potentia motrice polleat; dein figura oblonga, pluribus hiulcis diſtincta, gaudet: quum ſi alia, cubica, vel ſphærica fuiſſet figura, nunquam tam bene potuiſſet comprimi.

Scholion.

Siniſtri ventriculi potentia & vis motrix profecto maxima eſt, quia totius ſanguinis & humorum maſſæ, quæ in univerſo vaſorum ſyſtemate continetur, pondus & reſiſtentiam vincere debet, ſiquidem in omni motu progreſſivo, movens majori inſtructum eſſe debet potentia, quam corpus mobile reſiſtens. Accedit, quod aortæ varia curvatura & divaricatio in ramos ejuſque tunicarum durities ac renitentia, nec non ultimorum vaſculorum anguſtia, preſſioni huic, quæ fit à ſiniſtro ventriculo, valde etiam reſiſtat. Et propter vehementiam motus, quam hic ventriculus exercet, efficitur, ut cordis ſyſtole fortiſſima manus compreſſione non cohiberi poſſit, ſique amputato cordis cono, in ventriculum immittas digitum, is vix à manu fortius poteſt conſtringi, quam tum à ventriculi parietibus comprimitur.

§. X.

Quemadmodum in hydraulicis, quo magis fluidorum motus promoveatur, opus eſt valvulis, quæ fluidum in cavitatem vel vas admittunt, regreſſum vero per eandem viam impediunt: ita quoque, ad promtiorem & non

non interruptum ſanguinis motum conſervandum, artificioſa & mechanica valvularum, quæ cordis vaſis aſſiſtunt, inque tubis venoſis conſpiciuntur, ſtructura, ſitus ac figura plurimum contribuit.

Scholion.

Valvulæ pelliculæ ſunt, vel triangularem, vel ſemilunarem figuram habentes. Illæ ita ſunt poſitæ, ut tranſitum humorum ad cor liberum concedant, regreſſum vero impediant, ſemilunares autem convexa ſua parte eam regionem reſpiciunt, unde ſanguis acceſſit, ſed concava parte exiguum ſacculum formant, qui impedit regreſſum, unde apparet, quare tricuſpidales venarum, ſemilunares vero arteriarum orificiis appoſitæ ſunt. Nam cum uterque ventriculus in ſua baſi geminum orificium habeat; utrique veluti janitor erat præficiendus, quorum alter in recipiendo & retinendo, alter in emittendo & excludendo, occupatus eſſe debebat, ne ſanguis per utrumque orificium fluat refluatque & hoc ipſo motus ſanguinis turbetur.

§. XI.

Ad promtiorem & non interruptum ſanguinis progreſſum muſculoſa tubi arterioſi, ſive aortæ, fabrica plurimum confert, qui ſimili dilatationis & compreſſionis motu cum corde gaudet.

Scholion.

Non modo cor emboli vicem ſuſtinet, dum hujus beneficio ſanguis ex ſiniſtro ventriculo in tubum magnum arterioſum pellitur, ſed & hic ipſe cylinder cavus & muſculoſus eſt & ex multis ſtratis fibrarum annularium & longitudinalium, potentia elaſtica gaudentium, compoſitus, qui ſimili expanſionis & coarctationis motu, ut cor, gaudet. Quando enim fibræ annulares abbreviantur & tunicæ ad ſe invicem accedunt, cavitas minor redditur & ſanguis propellitur in tubum venoſum, per quem ob aſcenſum progreſſio difficilior eſt, unde motu arteriarum opus fuit. Et quod in iiſdem magna vigeat ſanguinis preſſio, vel maxime inde apparet, quod digitus, in apertam arteriam immiſſus, valde comprimitur.

§. XII.

Sicuti in hydraulicis expeditus fluidorum motus eſt per canales continuos, licet inverſos: ita etiam in animantium corporibus tubus ille magnus arterioſus & venoſus unicum continuum canalem conicum & cylindricum inverſum efformat, cujus baſis eſt in corde, apex vero in partibus extremis.

Scholion.

Mutuam vaſorum communicationem ſuo jam tempore non ignoraſſe magnus noſter *Hippocrates* videtur, qui *libr. de locis in homine* hæc habet: *communicant omnes venæ & confluunt inter ſe mutuo, & aliæ quidem ſibi ipſis per ſe committuntur ac coincidunt, aliæ vero per venulas à venis extentas.* Hæc vaſorum continuitas partim injectionibus liquidorum, dum ea ex arteriis in venas promte tranſeunt, partim etiam oculari inſpectione in curioſiſſimis *Cl. Ruyſchii* præparatis, de quibus videndi ipſius *theſauri*, confirmatur. Equidem recentiorum nonnulli poros intermedios admittere malunt: ſed quia hi pori non confuſam, ſed ordinatam conſtructionem habere debent, ut ſanguis ab arteriolis recipiatur & in venas immittatur, alias enim perpetuæ fere eſſent ſtaſes & extravaſationes: hinc exiguam certe differentiam animadverto, an per pororum ordinatam & reticulatam texturam, an vero per minima vaſa in rete contexta, ſanguinem ex arteriis in venas progredi dicamus. Innumeræ diviſiones & ſubdiviſiones ramorum & ramuſculorum in uno trunco arteriæ vel venæ occurrunt, ut ob ſubtilitatem fere ſenſus fugiant, nihilo minus tamen per hæc ſubtiliſſima & anguſtiſſima vaſa omnis fluorum maſſa progredi debet. Sed quemadmodum liquor, etiam ſaturate coloratus, in tubos capillares vitreos receptus, colorem exuit, ita etiam nullum dubium eſt, quin ſanguis purpureus, per anguſtiſſimas vaſculorum myriades preſſus, rubedinem deponat, quæ tamen vaſcula, ſi nimium ſanguine diſtenta fuerint, ſenſum antea fugientia, poſtea ſatis diſtincte rubra conſpiciuntur, uti id fit in inflammationibus, quæ in partibus membranoſis, ut ventriculo, inteſtinis oculorumque tunicis, reſident.

§. XIII.

Ad expeditiorem ſanguinis per vaſa curſum non parum contribuit, quod vaſa eorumque extremitates ac tenuiſſimæ ramificationes intra membranarum lamellas poſitæ ſint, ne, hoc ſepimento membranaceo munitæ, nimium aut diſtendantur, aut facile aperiantur, vel diſrumpantur.

§. XIV.

Sanguinis motus per arterias multo velocior eſt ac per venas, partim quod propria gravitate ſanguis deſcendat, partim quod arteriæ motu, quo carent venæ, inſtructæ ſunt, per quas utique difficilis admodum ſanguinis reditus eſt, quia contra naturam eſt, gravia ſurſum ferri.

§. XV.

Cum ſanguinis curſus per arterias velocior ſit: hinc anguſtiores & pauciores arterias, capaciores vero & numeroſiores venas conſpicimus.

Scholion.

Capacitas & diameter venæ cavæ, item auriculæ dextræ, reſpectu ſiniſtræ & arteriæ aortæ, circa cor & omnes partes longe major eſt, & numerus quoque venarum longiſſime arteriarum numerum ſuperat. In pedibus uſque ad genua, nos conſtanti obſervatione anatomica binas imo ternas ſemper venas, inter quas arteria locata eſt, conſpeximus. Anguſtia vero & minor numerus arteriarum velocitate fluxus compenſatur, ſecundum conſtantem & immutabilem legem hydraulicam.

§. XVI.

Perpendicularis & ob id tardior ac difficilior ſanguinis per tubum venoſum regreſſus, plurimis adminiculis providentiſſime adjuvatur: ex quibus ſunt venarum juxta arterias ſitus, nec non tunicæ venarum muſculoſæ & valvularum in venis exiſtentia, item vaſorum tam arterioſorum, quam venoſorum, intra muſculos ſitus.

Scholion.

Valvularum in venis exiſtentia ad promtiorem ſanguinis fluxum non exigui uſus eſt, reperiuntur frequentiſſime circa ramificationes binæ valvulæ ita locatæ, ut ex minoribus ramis ſanguis proveniens, libere quidem penetrare poſſit, ex trunco vero majori verſus extremitates impediatur, quia, ſi illuc urgeatur, valvulæ clauduntur. Oſtendunt igitur hæ valvulæ ſanguinem ex ramificationibus minoribus venæ cavæ ad majores, & ex his ad truncum ipſumque cor, moveri. Præterea venæ quoque muſculoſa tunica donatæ ſunt, quæ tamen rarioribus & tenuioribus circularibus fibris gaudet, quibus utut manifeſtus pulſus & motus deſit, tamen robore, reſiſtentia & tono impediunt, quo minus ſanguis has tunicas ſupra modum diſtendat. Venarum vero intra muſculos ſitu non parum ſanguinis regreſſus promovetur, quod maxime à motu & exercitatione corporis accidit, dum enim fibræ tenduntur, comprimuntur, non poteſt aliter fieri, quin ſanguini in venis contento preſſio & impulſus quidam accidat: id quod clariſſime conſpicitur, quando vena inciſa ſanguis mittitur, tunc ſemper digitis manus compreſſis, celerius effluit.

§. XVII.

Ne ſanguis in anguſtiſſimis vaſis reſtagnet & totus circuitus inde impeditior fiat, longe celerius ipſe movetur in anguſtioribus, quam in capacioribus vaſis, adeo, ut pro differentia anguſtiæ, proportio reciproca velocitatis motus fluidorum creſcat.

Scholion.

Sicut æqualis capacitas tubi, æqualem liquidi progreſſum & eandem velocitatem in qualibet tubi parte efficit: ita ſi difformis tubus eſt, velocitas non eſt eadem, ſed major in ea parte, quæ anguſtior eſt. Nam ſi ponamus, vim, quæ fluidum pellit, eſſe æqualem, vas vero duplo anguſtius eſſe altero, neceſſario eadem fluidi quantitas reciprocam proportionem longitudinis in utraque canalis parte ſervabit, ut in anguſtiori contenta, duplam canalis longitudinem occupent, eadem enim hujus tubi anguſtioris longitudo, nonniſi dimidiam partem, ob ſubduplam anguſtiam, recipere valet, hinc neceſſario ſimilis adhuc longitudo ab altera dimidia occupatur, ergo dupla. Cum igitur eadem liquoris quantitas propulſa in anguſtiori tubo longius eodem tempore procedat, velocius hæc in anguſto, quam ampliori canalis loco movetur.

§. XVIII.

Motus, ſive circulus ſanguinis, pro diverſa cordis ſyſtole atque compreſſione ventriculorum, multum variat.

§. XIX.

Vis impulſiva cordis, quæ ſanguinis curſum modificat, optime arteriarum pulſu cognoſcitur.

§. XX.

Pulſus eſt diaſtole, ſive expanſio arteriarum, à ſiniſtri ventriculi coarctatione & preſſione ſanguinis in eas proveniens.

§. XXI.

Qualis itaque eſt compreſſio cordis & ſanguinis in arteriam expulſio, talis etiam eſt pulſus.

Scholion.

Si magna fit ventriculorum cordis expanſio, qua ingentem ſanguinis copiam recipiunt, & validior compreſſio ſuccedit, magna ſanguinis copia in arteriam ejicitur & ingens ejus fit dilatatio, unde pulſus plenus & magnus gignitur: ſi vero ob ſpaſticam quandam ſtricturam, vel aliam ob cauſam, cavitates cordis ſe non ſatis aperiunt, vel ſi ob defectum virium, ut in malignis morbis, non robuſta & valida fit conſtrictio, parum ſanguinis ejicitur, & pulſus parvus, debilis ac depreſſus fit, interdum etiam plane intermittit. Quod ſi vero hic motus dilatationis & conſtrictionis certo temporis intervallo ſæpius repetitur & numero creſcit: tunc pulſus frequens fit, qui de ſingulorum motuum cordis celeritate clarum præbet indicium. Equidem frequentia proprie non eſt motus affectio, ſed celeritas & tarditas de motu prædicatur; quia vero motus cordis & pulſatio arteriarum eſt motus continuus & ſinguli fere ictus non accurate determinari & menſurari poſſunt, hinc ex pulſuum frequentia, ſive eorum certo intervallo temporis ſubſequuta pluralitate, ſingulorum celeritas judicari debet. Atque adeo nihili habenda eſt hæc contradictio, pulſum celerem & frequentem in praxi multum differre, ſicuti id longius contra Cl. Virum deduximus in *diſſertatione de pulſuum theoria & praxi.* Si vero pulſus magnus cum celeri concurrit, dicitur vehemens, ſi exiguus cum celeri jungitur, debilis & frequens vocari ſolet, tardus vero pulſus eſt, ſi non multi certo dato tempore numerantur, inæqualis eſt, quando mox celer, mox tardus, interdum vehemens, paulo poſt debilis eſt, durus, ſi arteriæ valde ſunt tenſæ & renitentes, & talis tactui digitorum reſiſtit.

§. XXII.

Ex arteriarum pulſu ſanguinis per corpus progreſſio & circulus optime poteſt dignoſci, quare accuratior pulſuum exploratio in praxi medica magnæ utilitatis & uſus eſt.

Scholion.

Quanta ſanguinis copia ex corde in arterias pellitur, tanta neceſſario in cor rurſus ex venis influere debet. Si itaque pulſus eſt citatior & ſimul magnus; certum eſt indicium celerioris ſanguinis per cor & vaſa progreſſus, ſi tardus & vehemens eſt, vel exiguus & frequens, imminuti motus ſanguinis notam præbet. Ad menſurandam vero pulſuum celeritatem, ex noſtra inventione, horologium accuratius, quod minutas ſecundas indicat, egregie ſervit.

§. XXIII.

Ex pulſuum numero & magnitudine probabili conjectura aſſequi poſſumus, quot vicibus ſingulis horis univerſa ſanguinis maſſa cor pertranſeat.

Scholion.

Quandocunque in ſano & robuſto homine ad minimum ſanguinis uncia una cordis ſyſtole in aortam propellitur, & ponamus, viginti octo libras ſanguinis & lymphæ adeſſe, ſingulisque horis ſex mille pulſus obſervari: tunc totam ſanguinis maſſam, ſingulis horis, tredecim, & intra viginti quatuor horarum ſpatium, CCCXII. vicibus, ſuum abſolvere circulum & per cor transferri, calculus indicat.

§. XXIV.

Mirum eſt, quanta differentia & mutatio pulſuum ratione temperamentorum, ætatum, aſſumtorum, aëris, motus & quietis, item ratione medicamentorum & morborum, beneficio accurati horologii, obſervetur, quæ pulſuum mutatio ſatis indicat, vim motricem cordis & arteriarum, quæ ſanguinis circuli gubernatrix eſt, à cauſis potiſſimum externis, corporeis & ex neceſſitate agentibus, ſive mechanicis, dependere.

§. XXV.

Tametſi præter potentiam fibrarum cordis elaſticam, princeps ejus motus & arteriarum vis motrix à ſanguine ejuſque turgeſcentia calida elaſtica dependeat: nihilo minus nervi plurimum quoque ad cordis atque arteriarum motum faciunt.

Scholion.

Nam nervis octavi paris in collo arcte ligatis, aut penitus abſciſſis, cor, quod paulo ante æquali pulſu agitabatur, mox tremere incipit, donec animal, uno vel altero die poſt, moriatur: quod citius fieret, niſi rami ex plexu intercoſtali ad cor ſimili modo abeuntes, liberi permanſiſſent. Qui à ſolo nervorum liquido motum cordis ducere ac derivare contendunt, mihi videntur errare, quia ſecretio liquidi nervei in cerebro jam motum cordis ſupponit, quo ceſſante, ceſſat & ſecretio & influxus liquidi nervei in cor, nihilo minus nervorum variam conſtitutionem multum mutare poſſe cordis motum, pluribus argumentis convincimur; ſiquidem ea omnis animi motus indoles eſt, ut pulſuum mutatio mox ſequatur. Deinde ſi ſpaſmo nervorum ſyſtema fortiter afficiatur, ut fit in gravioribus doloribus, hæmorrhagiis, in febribus, inflammationibus, affectu ſpaſtico-hypochondriaco & ſub omni morbi impetu, pulſus fit durior, qui magis tactui reſiſtit, decliante vero paroxyſmo & ceſſante ſpaſmo, pulſus mollior evadit, qualis liberiorem tranſpiratum & ſudorem venientem ſubindicat. Tum in paralyticis non raro ingens differentia inter pulſum læſi & ſani lateris viſitur, quæ etiam ſubinde in partibus vulneratis maleque

que curatis notatur, qua de cauſa non ſine ingenti ratione monemus, ut prius utriuſque carpi pulſus tentetur, quam de morbi natura pronunciemus, eo, quod crebrius in una manu eſt naturalis, in altera præternaturalis. Convulſiones quoque nervorum tranſire ad motum cordis & pulſum, formicantes, caprizantes & inæquales, in morti proximis, arteriarum pulſationes ſatis abundeque indicare videntur.

§. XXVI.

Sanguinis varius ad cordis cavitates affluxus in pulſu mutationem quoque efficit.

Scholion.

Si enim, ut ſupra oſtendimus, diaſtole cauſa eſt ſyſtoles, & ſyſtole diaſtoles, eaque inter ſe ſunt æquales: facile patet, ſanguinis copioſiorem ad cor affluxum, pulſum magnum, vel etiam celerem efficere. Et jam in promtu eſt ratio, quare febres, quarum omnium origo & geneſis in univerſali generis fibroſi & vaſculoſi ſpaſtica conſtrictione eſt, item quare dolores & hæmorrhagias, plerumque celeritas, vel magnitudo pulſuum comitetur; quandoquidem hi affectus pro cauſa agnoſcunt internarum partium ſpaſmum, qui impetum & copiam ſanguinis ad præcordia urget. Si vero cordis muſculoſæ cavitates nimium ſanguine replentur, quod maxime evenit ſi polypoſum ineſt concretum, & ſyſtole cordis, ob languidiorem vim motricem, non reſpondet; pulſus intermittere ſæpius, ſine ullo tamen vitæ diſcrimine, vel ſanitatis diſpendio, ſolet. Nos à ſtagnantibus in inteſtinis flatibus, pulſuum intermiſſionem notavimus, quæ illis diſcuſſis, protinus ceſſavit.

§. XXVII.

Quemadmodum in hydraulicis, permanente eadem *potentia* movente, fluidum ſi premitur, ipſius partes ad omnia vaſa, pro illorum capacitate, æquali niſu tendunt, illuc vero maxime feruntur, ubi nullam, vel minorem reſiſtentiam inveniunt: ita etiam ſanguinis circuitus non ubique æqualis eſt, ſed in partibus debilioribus, ubi minor tenſio, reſiſtentia & tonus eſt, curſus ejus minuitur, unde ſtagnatio vel infarctus fit, ubi major tenſio augetur.

Scholion.

Hoc theorema in praxi rationali multum affert utilitatis, quandoquidem morbi chronici & hæreditarii ex nativa, vel etiam aſcititia viſcerum atonia & debilitate, plerumque ſua incunabula trahunt.

§. XXVIII.

Sicut in hydraulicis aliquot canalibus, per quos antea libere ferebatur fluidum, obſtructis, ejus impetus vergit in tubulos apertos, per quos celerius transfluit: ita etiam evenit in corpore noſtro, ut viſcerum vel partium internarum vaſis & tubulis obſtructis, aut ſanguine ſtagnante infarctis, aut ſpaſmo conſtrictis, indeque libero ſanguinis tranſitu prohibito, is majori copia & impetu ad alia vaſa aperta ruat.

Scholion.

Ab inæqualitate circuitus, quæ præſertim propter ſpaſmum fit, complures morbi & ſymptomata ſuam trahunt originem, inde enim ingentes ſanguinis profuſiones, dolores, tumores & funeſtæ humorum congeſtiones & extravaſationes naſcuntur, quarum origo eos penitus latet, qui leges motus fluidorum parvi faciunt, vel parum intelligunt.

§. XXIX.

Quemadmodum fluidorum motus & affluxus ſe habet ut vaſorum reſiſtentia, adeo, ut hac minuta, plus affluat, eadem vero aucta, plus alteri accedat: ita etiam id fit in ſanguinis affluxu ac motu.

Scholion.

Patet exinde quam clariſſime uſus remediorum derivantium, qui non de nihilo eſt, v. g. pediluviorum, clyſterum, venæ ſectionis, cucurbitularum atque balneorum emollientium.

§. XXX.

Quemadmodum in hydraulicis, pro diverſitate preſſionis & capacitate cavitatis, quæ liquida continet, nec non pro amplitudine majori, vel minori orificiorum & canalium, per quos liquida ferri & ejici debent, motus liquidorum valde differt, ratione accelerationis & tarditatis, atque adeo ratione copiæ, quæ effunditur; ita etiam nullum dubium eſt, quin diverſitas circuli ſanguinis, quæ ratione individuorum, pro differentia ætatis, & diſpoſitione ac ſtructura nativa partium ſolidarum, multum variat, à capacitate majori, vel minori cordis & vaſorum eorumque ad motum diſpoſitione, rectiſſime deducatur.

Scholion.

Quare doctrina veterum de temperamentis rectius ex ſanguinis differente circulo, & partium ſolidarum ad eundem modificandum diſpoſitione, quam ex fluidorum varia temperie, aut qualitatum, ſive elementorum ſanguinem conſtituentium, mixtione & proportione, deducitur.

§. XXXI.

Res notatu digna eſt, inter corda & vaſa animantium exquiſitam reperiri proportionem, ut ex vaſorum capacitate, magnitudinem cordis optime concludere poſſimus.

Scholion.

Conſtanti & frequente obſervatione, per cadaverum ſectionem exploratum habeo, obeſa & ſpongioſi ac flaccidi habitus corpora, & quæ tenuia & anguſta vaſa habuerunt, cor etiam parvum obtinuiſſe. In macilentis vero & qui ampliora, ſed pauciora vaſa, habebant, cor longe capacius & majus deprehendimus.

§. XXXII.

Quicunque igitur cor capacius cum vaſis amplioribus obtinent, & fibras habent ſtrictiores, ingenti potentia elaſtica donatas: in iis motus cordis vegetior ſanguinis motum valde accelerat.

Scholion.

Ejuſmodi homines pulſu vehementi, qui ex magno & frequenti compoſitus eſt, gaudent, & magno robore, tam corporis, quam animi, pollent, & vulgo cholerici audiunt.

§. XXXIII.

Ubi cor majus cum vaſis capacioribus, ſed paucioribus eſt, genus vero fibrarum craſſitie ac denſitate, adeoque immobilitate laborat, ſanguinis circulus tardior eſt, & pulſus magnus, tardus tamen evadit.

Scholion.

Ejuſmodi homines ſunt quidem tardiores, tam in animi, quam corporis actionibus, conſtantiores tamen & judicio valent & vocari ſolent ſanguineo-melancholici: & quia ſenectute talis fit fibrarum diſpoſitio, ſenes plerumque pulſum durum, tardum & magnum habent.

§. XXXIV.

Qui fibras valde ſpongioſas & laxas, venas vero cum corde parvas habent, in iis valde debiliter & languide curſus ſanguinis & humorum ſuccedit, & ii vocari ſolent phlegmatici: & horum actiones, tam quoad ingenium, quam quoad corpus, languidæ debileſque ſunt.

§. XXXV.

Quandocunque vaſa copioſa, ſed non adeo ampla ſunt, & cor mediocre, fibræ quoque nec adeo laxæ, nec adeo ſtrictæ, tunc temperatior & placidior ſanguinis curſus eſt, nec nimis celer, nec nimis tardus, nec nimis vehemens, nec nimis debilis; temperamentum ſanguineum fit, quod, quia in mediocritate conſiſtit, optimum eſt.

§. XXXVI.

Ubi cor anguſtius cum anguſtioribus vaſis eſt, fibræ vero tenſæ, renitentes & teneræ; pulſus celer, qui ex frequentia judicari debet, fit, & tunc ſanguinis motus celeriter per corporis vaſa fertur, & tales ſimpliciter cholerici audiunt & in omnibus actionibus valde ſunt præcipites.

§. XXXVII.

Si vaſculoſum genus minus capax eſt, fibræ vero rudiores, duriores & craſſiores, ſanguis tardius evolvitur, & ita pure ſic dictum melancholicum corporis temperamentum evadit, quod ratione corporis & animi actionum miſerum eſt.

§. XXXVIII.

Ergo retardatio & acceleratio motus ſanguinis, & exinde dependens animæ & corporis vis, vigor atque languor, à cauſis mere mechanicis, phyſicis, in ſtructura & diſpoſitione partium ad motum quærendis, unice requieſcit.

Scholion.

Hæc omnia clariſſime docent, quantum à veri tramite ii aberrent, qui, neglectis his cauſis manifeſtis, & ſanguinis circuli, & diverſitatem actionum corporis & animi in alio, incognito tamen principio, moralitatis, cognitionis & arbitrii participe, quærunt: cujus tamen naturam, vel proprietates, adeo explicare non poſſunt, ut potius loco demonſtrationis, nihil aliud, quam ſterile nomen, vel petitionem principii afferant.

CAPUT VII.

De ſanguinis circulo per pulmones & reſpirationis uſu.

§. I.

Vitalis ſanguinis circuitus fieri nequit, niſi ex dextro ventriculo, per pulmones, ad ſiniſtrum tranſeat; cum vero per pulmonum vaſa complicata & collapſa pertranſire nequeat: hinc opus eſt, ut hi expandantur, quod fit mediante reſpiratione, unde ejus ampliſſimus ad vitam patet uſus.

Scholion.

Duplex in homine, extra uterum vivente, ſanguinis eſt circulus, alter late diffuſus, alter brevis, ille mediante aorta & vena cava fit per univerſum corpus, hic vero tantum ex uno ventriculo ad alterum, per pulmones, mediante arteria & vena dicta pulmonali. In fœtu hic circulus ceſſat, quia reſpiratio deficit, quare breviſſime ſanguis ex dextro ventriculo, per duos canales, unum arterioſum, cujus ſitus eſt inter arteriam pulmonalem & aortam, alterum venoſum, ſive foramen ovale, quod inter venam cavam & pulmonalem exiſtit, ad ſiniſtrum transfertur.

§. II.

Reſpiratio eſt aëris atmoſphærici intra pulmones receptio & ſucceſſiva emiſſio: ſive, reſpiratio conſiſtit in inſpiratione & exſpiratione aëris.

§. III.

In inſpiratione cavitas thoracis, in qua ſiti ſunt pulmones, amplior fit, ſurſum elevatis coſtis ac diaphragmate deſcendente.

§. IV.

Facto ampliore in thorace ſpatio, aëreum fluidum, grave & elaſticum, propria vi nititur illud ſpatium occupare, ſed quia in pulmones immediate fertur, eos expandendo, replet ſic vacuum thoracis ſpatium, adeoque in inſpiratione pulmones expanduntur.

Scholion.

Aërem corpus eſſe fluidum, impenetrabile, grave & elaſticum, quod in ſpatia ab aëre vacua magno impetu ruat, compluribus experimentis phyſico-mechanicis, de quibus *demonſtrationes noſtræ phyſicæ* conſulendæ, demonſtrari poteſt.

§. V.

In exſpiratione, coſtis deſcendentibus & ſurſum delato diaphragmate, redit thorax ad priſtinum ſuum ſpatium, & pulmones concidunt & aër per eos & nares emittitur.

§. VI.

Ab alternata thoracis dilatatione & conſtrictione totum reſpirationis negotium dependet: quando enim aperitur & ampliatur thorax, aër, & gravitate, & elatere ſuo, per os & nares ingreditur & pulmonum veſiculoſum corpus expandit; ſimul ac vero thorax contrahitur & coarctatur, idem aër ex compreſſis pulmonibus per eaſdem vias expellitur.

Scholion.

Coſtarum capitula cum vertebris ſpinæ, & illarum pars cartilaginea flexilis cum ſterno, tam mirabiliter nectuntur, ut contractione intercoſtalium muſculorum, oblique extrorſum flecti atque erigi, & eorum relaxatione, deorſum introrſumque converti poſſint; unde thorax nunc dilatatur & capacior redditur, nunc conſtringitur atque anguſtior fit. Dilatationem thoracis diaphragma multum auget, cujus duplex muſculus, unus à coſtis ſpuriis & ſterno, alter à lumborum vertebris in centrum tendinoſum tendens, ita contextus eſt, ut utriuſque contractione, ejus fornix ad figuram magis planam perveniat, hinc imi ventris viſcera deorſum protruduntur atque coſtæ ſpuriæ oblique extrorſum flectuntur, & ſic amplior fit thorax. Idem duplicatus muſculus, quando à contractione remittit, è plano in fornicem reſilit, atque intra pectoris cavum aſcendit, cujus magnum ſpatium replet.

§. VII.

Pulmones ſunt immediatum reſpirationis organon, quos aër reciproce & ſucceſſive ingreditur, & egreditur, hinc eorum fabrica inveſtiganda erit.

§. VIII.

Pulmones ſunt corpus mere veſiculoſum & vaſculoſum.

§. IX.

Veſiculæ ſunt innumeræ, quibus pulmones conſtant, ex membranis orbicularibus, expanſilibus & contractilibus compoſitæ, atque ex arteria aſpera, cujus expanſiones ſunt, ortum ſuum habent & ſibi invicem ita racematim adhærent, ut facile ex uno ramo tracheæ in plurimas veſiculas, & rurſus ex his in illam, detur aditus.

§. X.

Veſiculæ pulmonales omnes cohærent & connexæ ſunt cum aſpera arteria; hinc inflata trachea, omnes veſiculæ

ſiculæ pulmonales, & ſic totus pulmo, expanditur, vel inflato tantummodo ramo tracheæ, veſiculæ tantum eæ, quæ ex hoc prodeunt, expanduntur, ceteræ, quæ non prodeunt ex hoc ramo, flaccidæ manent.

§. XI.

Aſpera arteria innumeras ramificationes ſpargit per pulmones, quæ dicuntur bronchia.

§. XII.

Bronchia & veſiculæ ex his prodeuntes conſtant ex membranis variis, primo nempe carnea, ſive muſculari, quæ ex fibris longitudinalibus & annularibus contexta eſt, ſecundo nervea, tertio vaſculoſa, quarto glandulosa.

§. XIII.

Ratione tunicæ muſculoſæ & nerveæ, pulmones ſenſu & motu inſtructæ ſunt, dilatationis nempe & conſtrictionis: nam quando ab aëre dilatantur, proprio niſu & motu activo, rurſus contrahuntur & ad aëris expulſionem faciunt.

Scholion.

Par vagum octavum, ramos, partim in pulmonum membranam, partim in bronchia & eorum veſiculas, quas ſuperſcandunt & circumligant, emittit, & ratione horum ſanguis in pulmonum vaſis ſtagnans maximas facit anxietates atque anguſtias. Quandocunque fibrarum motricium, quæ per veſiculas & bronchia expanſæ ſunt, contractio fit ſpaſmodica, non modo aër, ut decet, recte neque admittitur, neque redditur, ſed & ipſa vaſa ſanguinea, inordinate contracta, ſanguinem tranſeuntem intercipiunt, hinc aſthma fit convulſivum, certis & ſtatis periodis revertens. Ad diaphragma vero nervi, tripla radice exorti, ex cervice per cavum thoracis deſcendunt, & in quatuor ramulos dividuntur, tendinoſæque diaphragmatis parti inſeruntur, qui vellicati, mox pectoris dilatationem excitant. Si itaque hi nervi vel paralyſi tentantur, vel etiam, ſi per nervos octavi paris tendentes ad pulmones, fluidi nervei influxus impeditur, magna oritur ſpirandi difficultas, uti fit in apoplecticis & paralyticis. Si vero violenter diaphragma contrahitur & thorax dilatatur, aër magna vi, nec ſine ſtrepitu, in pulmones impellitur, ſicque ſingultus fit. Quando diaphragmatis deſcenſus ab inflatione ventriculi impeditur, quod facile fit in hypochondriacis, hyſtericis & aſciticis, reſpiratio valde difficilis redditur.

§. XIV.

Aſpera arteria, & quæ ab hac producuntur bronchia glandulis obducta ſunt, quæ humidum unctuoſum à ſanguine ſeparant, quod etiam exſpiratione eliditur. Hanc vero utilitatem habet, ut humectet membranoſam bronchiorum ſubſtantiam, ne perpetuo & irrequieto aëris appulſu exſiccetur & incommodi quippiam patiatur.

Scholion.

Quando glandulæ, arteriæ intertextæ & bronchiis adjectæ tumidæ ſiunt atque increſcunt, liber aëris egreſſus è pulmonibus impeditur, qui tunc expanſi thoracis ſpatium replent & aſthma difficillimum gignitur, quod aliquoties in diſſectis aſthmate defunctis vidimus.

§. XV.

Pulmo eſt viſcus admodum vaſculoſum, ſiquidem arteria & vena pulmonalis in innumerabiles ramorum myriades dividitur, qui cum arteria aſpera, in eorum medio jacenti, diſtribuuntur & veſicularum membranas retis in modum ambiunt & ubique celluloſa ſpatia occupant.

Scholion.

Dum ſanguis per innumerabiles vaſculorum pulmonalium myriades tranſire debet, quæ facile tam à ſanguine, quam à ſero copioſius ibi congeſto, infarciuntur nimiumque diſtenduntur; veſiculis bronchiorum compreſſis, libera harum expanſio impeditur & ſpirandi difficultas naſcitur, quod cachecticis, plethoricis, & ubi ſolennes ac criticæ ſanguinis evacuationes ſuppreſſæ ſunt, familiare eſt. Hæc quoque vaſorum anguſtia & copia in cauſa eſt, quod facile ibi collecti humores ſtagnent, corrumpantur & molliſſimam ſubſtantiam rodant; unde fit humorum & ſanguinis extravaſatio, indeque major ſtaſis, acrimonia & humorum conſumtio: & hunc in modum tuſſis humida & phthiſis, cum ſputo cruento & purulento, naſcitur. Ob eandem vaſorum anguſtiam fiunt etiam facile in pulmonibus tubercula & ſcirrhi.

§. XVI.

Quoniam in collapſis pulmonibus innumerabiles ac tenuiſſimæ vaſorum ramificationes valde complicantur atque contrahuntur; hinc curſus ſanguinis per has, niſi expandantur & elongentur, difficulter ſuccedit.

§. XVII.

Quando aër pulmones ingreditur, omnes tracheæ tubuli veſiculæque ipſis annexæ inflantur, expanduntur, quo fit, ut non modo veſiculæ ex planiori per complicationem figura in rotundiorem extendantur, ſed & innumerabiles vaſorum ſanguiferorum rami, antea complicati, exporrigantur, unde jam facilius ſanguis per arteriam & venam pulmonalem ad ſiniſtrum cordis ventriculum pergit atque urgetur.

§. XVIII.

In exſpiratione quando elaſticæ & fibroſæ pulmonum membranæ concidunt, tunc venæ non ſecus ac ſpongia comprimuntur, & ex eorum ramis minimis ad ramos majores ſanguis urgetur, atque adeo, & inſpiratio, & exſpiratio, tranſitum ſanguinis per pulmones promovet.

§. XIX.

Circulatio ſanguinis per univerſum corpus ſine tranſitu ſanguinis per pulmones, & hic ſine reſpiratione, diu permanere nequit, hinc facile patet, ſublata reſpiratione, vitam tolli.

Scholion.

Jam clarius apparet ratio, quare conſtricta arteria aſpera, vel ſi hæc ipſa aqua, vel vapore denſo, ſulphureo, ut carbonum accenſorum, qui aëris ingreſſum impedit, repleta fuerit, item ſi ſtagnet ingens copia aquæ, vel puris in thorace, qua pulmonum expanſio impeditur, aut ſubtracto aëre per antliam, vel ſub aëre nimis tenui, rarefacto & calido, homo ſuffocetur & pereat. Nam ſi quando pulmonum expanſio impeditur, ſanguis ad ſiniſtrum ventriculum pergere nequit, ſed ſtagnat in dextro & deinde in toto venarum ſyſtemate, neque ad cerebrum ulterius fertur, unde vita perit.

§. XX.

Sanguis per innumerabiles vaſculorum pulmonalium myriades cum premitur atque pertranſit, ipſe in minimas partes dividitur, conquaſſatur & comminuitur; unde fluidior & floridior ex pulmonibus redit, quam fuit ingreſſus.

Scholion.

Aër gravis & elaſticus quando interiora pulmonum ſubit & calore adhuc magis expanditur, tunc exploſiva vi veſicularum parietes undiquaque premit, & ſic mirum in modum, niſibus ſuis, ſanguinem per exiliſſimos membranarum tubulos tranſactum, quaſi piſtillo in minimas partes dividit atque diſcerpit, unde longe liquidior ad cor redit, & qui obſcuriore colore tinctus erat in dextro ventriculo, nunc rutilo, comminutionis indice, conſpicuus ad ſiniſtrum revertitur.

§. XXI.

§. XXI.

Pulmonum igitur munus eſt, partes ſanguinis diverſæ indolis, graves ac leves, fluidas & ſolidas, intime inter ſe miſcere, unire, combinare, quod ad circulum ſanguinis per vaſa minima liberum promovendum & ad vitæ conſervationem admodum neceſſarium eſt.

Scholion.

Corpus noſtrum conſtare ex capillaribus & minimis vaſculis, patet autopſia. Ne itaque ſanguis ibi ſtagnet, ſed libere ea pertranſeat, opus eſt, ut in fluiditate conſervetur, quod fit, ſi partes ejus graves & ſolidæ cum aqueis, fluidis & ſubtilioribus, motu conquaſſatorio & comminutorio, intime uniantur, quod optime in pulmonibus perficitur. Et quia tranſitu ſanguinis per pulmones, eorumque motu contractionis & dilatationis, ejus partes concuſſione & conquaſſatione intime miſcentur, ut fluidus evadat, hinc ad vitalem ſanguinis per minima vaſa circulum conficiendum ſumme neceſſarius eſt. In fœtu autem, & reſpiratio, & motus pulmonum, ceſſat; ideo provida natura in pulmonum locum placentæ corpus conſtituit, quod totum, ut pulmo, vaſculoſum eſt, ſiquidem ex innumeris vaſorum umbilicalium ramificationibus conſtat, & quoties inſpiratione matris diaphragma deſcendit & imi ventris viſcera comprimit, toties quoque uterum eique cohærentem placentam concutit, motumque pulmonum ſic concuſſa placenta æmulatur.

§. XXII.

Difficiliori igitur facta reſpiratione & ſanguinis tranſitu per pulmones reddito impeditiori, mixtio intima partium ſanguinis minuitur & hinc facile graves & ſolidæ partes à fluidis ac levibus ſecedunt.

Scholion.

Ex hoc theoremate naſcitur ratio, quare in morbis, ubi ex pulmonum vitio laborat reſpiratio, ut in aſthmate, orthopnœa, pulmonum conſumtione & phthiſi, tumores aquoſi & œdematoſi pedum, hydrops thoracis, abdominis, obſtructiones & infarctus viſcerum & polypi in cordis thalamis, præſertim dextro, ſeceſſiones ſeri per alvum, ſudores immoderati, facile generentur: cum enim ſanguis ſtagnat in ſyſtemate venoſo, ſecedunt facile partes fluidæ à ſolidis.

§. XXIII.

Calor corporis à calore ſanguinis fit, hic vero à forti & inteſtina agitatione partium, præcipue ſulphurearum, gignitur, quare rectiſſime colligitur, reſpirationem & motum ſanguinis per pulmones, non refrigerium ſanguini afferre, ſed potius ejus calorem intendere.

Scholion.

Animadvertimus animantia calidiora, & quæ copiam ſanguinis calidi in venis alunt, pulmonibus gaudere; frigidiora vero, ut piſcium genera, iis deſtitui, item obſervamus, quo thorax amplior eſt & pulmones majoris molis, eo homines eſſe & calidiores, & robuſtiores, & vivaciores: deinde quo citatior eſt reſpiratio, ut fit in vocis elevatione & ſermone longo, eo magis corpus incaleſcit.

§. XXIV.

Aëris fluidum atmoſphæricum non pertranſit veſicularum pulmonalium membranas, nec immediate cum ſanguine tranſeunte miſcetur.

Scholion.

Etenim aëreum fluidum, veſicis incluſum, neque in vacuo, harum tranſit poros, multo minus, ubi vaſa liquidis repleta ſunt & pori membranarum humido obducti, in eos intrabit, præſertim cum impenetrabile aëris fluidum non ullum occupet locum, niſi vacuum ab alio corpore. Deinde aër atmoſphæricus cum liquidis non bene miſcetur, neque etiam cum ſanguine, quia ejus interſtitia jam aëre per alimenta advecto repleta ſunt.

§. XXV.

Quamvis aër in pulmones hauſtus, non cum ſanguine immediate & proxime miſceatur, ſed rurſus expellatur: nihilo minus & partes ſolidæ pulmonum, & ipſe fluor ſanguineus, eas percurrens, ab aëre inſpirato magnam mutationem accipiunt.

Scholion.

Sicut enim aëris fluidum corpus noſtrum ambiens & partes ejus ſolidas & fluidas varie efficit: ita multo magis id perficiet, quando in amplum illud pulmonum viſcus ingreſſum fuerit.

§. XXVI.

Sicut calor & frigus aëris externi liquidum thermometro incluſum multum expandit, vel condenſat, ſubeundo, & vitri, & liquidi poros: ita nullum eſt dubium, quin aër reſpiratione hauſtus, prout calidus, vel frigidus eſt, ſanguinem ſimili modo afficiat.

§. XXVII.

Sicuti aër ſerenus, vivida & expanſiva ætheris virtute imbutus, vel vaporum copia repletus ac minori elaſticitate donatus, omnia corpora, tam animata, quam inanimata, varie afficit, fibras vel conſtringendo, vel relaxando: ita nullum dubium eſt, quin ſerenus aër, fibris bronchialibus & membranoſis nerveis veſiculis tonum, robur & motum majorem afferat, levis vero & humidus, fibrarum relaxatione, tonum ac motum imminuat.

§. XXVIII.

Quo major tenſio membranarum pulmonalium, eo fortior preſſio ſanguinis, conſequenter vegetior circulatio & calor eſt.

Scholion.

Animadvertimus, ventis flantibus orientalibus ac ſeptentrionalibus, qui ſerenam & compreſſam atmoſphæram reddunt eamque ab humiditatibus purgant, omnes animi & corporis actiones fieri vegetiores, circulationem, pulſum, calorem & tranſpirationem quoque intendi: ſub atmoſphæra vero humida, cœlo exiſtente turbido, pluvioſo & nebuloſo, agilitatem partium & totius corporis, appetitum quoque, calorem & tranſpirationem etiam minui. Ratio quoque jam facile in pathologicis reddi poteſt, quare in affectibus pulmonum ſpaſticis, pleuritide, peripneumonia, tuſſi ſicca & convulſiva, aſthmate ſicco, item in hectica, aëre ſicco & ſereno exiſtente, dolores, anguſtiæ, aliaque ſymptomata majora fiant, ſub temperato vero, pluvio ac humido cœlo, decreſcant eo, quod in illis morbis jam fibræ pulmonum nimis tenſæ & conſtrictæ ſunt. Patet porro jam ratio, quare propter imminentem pluviam, aëre reddito leviori & magis rarefacto, homini ac ceteris animantibus anguſtia, anxietas circa præcordia, cum ſpirandi difficultate accedat, quia nempe tali aëre, & fibræ vaſorum, & membranarum pulmonalium, valde relaxantur & intus contenta fluida expanduntur, unde preſſio & refluxus ſanguinis ad cor fit impeditior.

§. XXIX.

Aër variis exhalationibus repletus, quamvis non eas immediate cum ſanguine miſceat, tamen & fluidis ac ſolidis, præſertim pulmonum partibus, vel noxam quandam affricat, vel etiam emolumentum affert, teſte virtute ſuffimigiorum & contagii morborum.

Scholion.

Aër exhalationibus valde ſulphureis refertus, membranas & veſiculas pulmonales exſiccat & glanduloſas tunicas

tunicas conſtringit, unde pulmonum tabeſcentia & ſiccum aſthma fit, cui valde obnoxii ſunt, qui metalla igne tractare ſolent & qui vaporem carbonum foſſilium continuo hauriunt. Juvat vero aër, vapore ſulphuris blandi, vel balſamico refertus, eos, quibus glandulæ bronchiales nimis ſunt relaxatæ & aſpera arteria valde humida. Miaſmata vero putrida & maligna morboſa, cum aëre poris corporis noſtri, adeoque ſuccis ſeſe inſinuare, in iis maxime partibus, per quas tranſeunt, experientia proh dolor ſatis oſtendit.

§. XXX.

Reſpiratio ad recipiendum ſanguinem ex corde in pulmones & ad eum exprimendum in cor, multum facit, hinc auctiori reddita reſpiratione, circulum ſanguinis promoveri, facile intelligi poteſt.

Scholion.

Supra dictum eſt, impulſum ſanguinis ad cor, qui fit ſub ejus diaſtole, provocare ejus contractionem ſive Syſtolen, qua fit ſanguinis expulſio, & ſyſtolen rurſus provocare diaſtolen; hinc ſequitur, celeriori facta preſſione ſanguinis in pulmonibus per inſpirationem & exſpirationem, citatiori motu ipſum ferri ad cordis ſiniſtrum ventriculum, & eodem celeritatis gradu vergere per arterias: atque adeo per univerſum corpus ſanguinis circuitus fit velocior.

§. XXXI.

Vociferatione, ſermone intenſiori, tuſſi & motu corporis auctiori facto, ſanguinis circulus promovetur, adeoque & calor, & tranſpiratio, fit major.

Scholion.

Sanguinem celerius & magis cum impetu fluere ex ſecta vena ſub tuſſi & aucta reſpiratione, certa experientia confirmatur; & quia ſub labore, motu & exercitio corporis muſculi partium conſtringuntur & ſanguinem majori in copia ac celeritate urgent ad cor & pulmones, hinc quoque ſub motu creſcit perſpiratio, pulſus fit celerior, & calor ac ſudor occupat corpus.

§. XXXII.

Reſpiratio multos adhuc fines & uſus ſecundarios habet, ſiquidem ſecretiones & excretiones facilitat atque ſecundat.

Scholion.

Quoniam in inſpiratione muſculus diaphragmatis deorſum deſcendit, hinc omnia viſcera in abdomine contenta comprimuntur & abdomen expanditur, & compreſſione muſculorum abdominis, excluſio fecum alvinarum, urinæ, fœtus, ſecundinarum, multum adjuvatur.

§. XXXIII.

Multum quoque reſpiratio ad motum periſtalticum ventriculi & inteſtinorum & ad promptiorem chyli in vaſa lactea ingreſſum & contentorum per inteſtina progreſſum confert.

Scholion.

Sub ſucceſſiva enim inſpiratione & exſpiratione, muſculorum abdominis alternativa compreſſio & expanſio fit, quo motu ſubjecta inteſtina etiam afficiuntur.

§. XXXIV.

Sine inſpiratione nec olfactus, nec lactis, vel tabaci ſuctio, aut liquidorum ſorbitio, & ſine exſpiratione nulla loquela & nullus clamor fieri poteſt.

Scholion.

Nulla quidem attractio, vel ſuctio datur in rerum natura, ſed omnis motus tam ſolidorum, quam liquidorum, pulſione perficitur. Quando vero inſpiramus, majus ſpatium efficimus in thorace, quod cum aër gravis ingredi nititur, ſimul vel liquida, vel fumos in os abripit atque impellit.

CAPUT VIII.

De ſanguinis circulo per viſcera & varias corporis partes.

§. I.

PRo differente viſcerum partiumque fabrica & ſitu, ſanguinis circulus differt.

Scholion.

Quædam partium à corde remotæ admodum ſunt, ut pedes, quædam proximæ, ut pulmones, in quibuſdam debet aſcendere ſanguis, ut in caput, in aliis deſcendere, ut in pedes viſceraque imi ventris, in aliis ejus motus debet ad latera dirigi, ut in renibus, liene, nonnullæ valde mollis, ſpongioſæ & meræ vaſculoſæ ſunt texturæ, ut pulmones & lien, aliæ firmioris & ſtrictioris, ut uterus, quædam ſunt ex meris membranis compoſitæ, ut ventriculus & inteſtina, quædam ex meris glandulis conflatæ, ut pancreas & mammæ. Pro diverſimoda itaque partium ſtructura & ſitu, neceſſe eſt, ut ſanguinis motus & circulus differentem modificationem habeat.

§. II.

Difficilis eſt ſanguinis motus & aſcenſio ad caput.

Scholion.

Omnia gravia natura deorſum tendunt. Hoc vero eorum motus difficilior eſt, quo major aſcenſio ad perpendiculum. Provida hinc natura caput & cerebrum non procul à corde collocavit, ut quo brevior eſt via, eo validior potentia motrix cordis ad propellendum ſurſum liquidum ſit.

§. III.

Imminuta igitur & valde languida potentia cordis motrix invalida eſt ad ſanguinem propellendum verſus cerebrum, quare in ſitu erecto facilis eſt propenſio ad animi defectionem.

Scholion.

Ubi ingens virium eſt defectus, qui fit vel à nimia ſanguinis detractione, vel in morbis malignis aut viſcerum corruptione, ibi facile ſub erecto corporis ſitu animi deliquia incidunt. Non ſemel, ſed ſæpius & iterum, in acutis, quam maxime malignis febribus, ex ſolo erecto ſitu, animæ defectionem & exinde ſummum periculum notavimus, toto morbi ſtatu & curſu immutato. In ejuſmodi enim malis languida cordis contractio non ſufficit debitæ ſanguinis quantitati ad cerebrum impellendæ, hinc ſubtracto nervis & organis ſenſoriis fluido, motus & ſenſus perit. Præſtat itaque in omnibus morbis ubi vires deficiunt, corpora in declivi ſitu & decubitu ſervare.

§. IV.

Peculiaris arteriarum cerebri fabrica motum ſanguinis per caput varie quoque modificat.

Scholion.

Neque enim ignotum ex anatomicis eſt, arterias tam carotides, quam vertebrales, antequam calvariam ſubeunt, deponere craſſiorem ſuam tunicam & ex tenuibus tunicis more venarum tantum eſſe contextas, omni procul dubio eum in finem, ut ſubtilius liquidum ex ſanguine per has allato, & ſeparari, & in corticalem & tubuloſam cerebri ſubſtantiam felicius penetrare poſſit, forſan etiam, ne validior earum vibratio atque impetus, mollem cerebri pulpam nimis comprimat.

§. V.

Ob tunicarum, quibus cerebri arteriæ conſtant, tenuitatem & minorem reſiſtentiam ac debiliorem elaterem,

rem, ſit, ut à copia & turgeſcentia ſanguinis, item ab omnibus vaporoſis & expandentibus rebus, nimiam dilatationem pati poſſint, qua earum contractio & ſyſtole minuitur ſanguiniſque tranſitus per cerebrum difficilior redditur.

Scholion.

Hoc theorema anatomicum non mediocrem in pathologicis ad difficilia explicanda utilitatem habet. Perſpicimus enim exinde, quare ſpirituoſa, inebriativa, item anodyna, narcotica & omnia, quæ exhalationem ſulphuream copioſam, tam ſuaveolentem, quam male olentem emittunt, capiti noceant, & ad periculoſas ſanguinis ſtagnationes & congeſtiones in eo diſponant, ex quibus poſtea, tanquam ex fœcundo ſinu, dolores capitis gravativi, torpores, ſtupores ſenſuum & mentis, ſomnolentiæ, paralyſis, apoplexiæ prodeunt. Quando enim ex inferioribus partibus, ſpaſmo conſtrictis, ſanguis plus juſto ad caput urgetur, minoremque in arteriarum tunicis reſiſtentiam invenit, harum diſtenſio ſanguiniſque ſtagnatio ſit, ejuſque impeditior per caput motus dicta hæc mala procreat. Atque etiam jam clarius perſpicimus, qua ratione anodyna, papaveracea & ex opio præparata, operationem ſuam in levandis doloribus & conciliando ſomno exſerant, & quare ad torporem & graves capitis paſſiones eorum abuſus perquam facile diſponat.

§. VI.

Ad faciliorem ſanguinis è cerebro ad cor regreſſum, ſinuum venoſorum, qui ſub dura matre latitant, ſtructura & venarum jugularium ſitus, contribuit.

Scholion.

Niſi enim dura mater & ſub ea latitantes venoſi ſinus ex tam renitentibus & elaſticis membranis eſſent compoſiti, ſanguinis ſtagnatio, propter ſitum cerebri & ſinuum horizontalem, longe facilior contingeret, quam horum vaſorum renitentia & lenior contractionis motus feliciter impedit. Præterea ſanguinis ad cor regreſſum egregie perpendicularis jugularium ſitus adjuvat. Sanguis enim per has proprio gravitatis motu ad cor deſcendens, efficit, ut, ne detur vacuum, reliquus ex ſinibus tanto promtius ſuccedat: non ſecus ac in ſiphonibus recurvis fieri ſolet, ubi per longius crus humor profluens, reliquum in minore crure, ad eundem effluxum invitat.

§. VII.

Quemadmodum corporis ſitus erectus ad faciliorem ſanguinis à cerebro ad cor regreſſum facit: ita horizontalis decubitus eidem reſiſtit.

Scholion.

Patet jam ratio, quare capitis ſitus declivior ſomnum invitet, neque unquam utilis ſit affectibus capitis, item ſomnus meridianus pleno ventre caput ad graves morbos, ex ſtagnatione humorum oriundos, diſponat. Caveant ſibi quoque omnes plethorici à decliviori capitis ſitu. Neque obſcura amplius erit cauſa, quare, ſi morti vicinis pulvinar ſubtrahatur & capitis ſitus declivior fiat, mors accelerari poſſit; reddita enim majori ſanguinis ſtagnatione in cerebro ejuſque refluxu ad cor impedito, motus cordis jam languidiſſimus penitus extinguitur.

§. VIII.

Ingens illa vaſorum in ventriculo & magno inteſtinorum volumine copia & reptatus, mutuæque tam arteriarum, quam venarum anaſtomoſes, notabilis ſunt conſiderationis, ratione ſanguinis circuli per has partes.

Scholion.

Quia ſanguinea vaſa intra harum partium tunicas, tam muſculoſas, quam nerveas, ſitum ſuum habent, in nullis partibus tam prompte ſtaſes ſanguinis inflammatoriæ & valde funeſtæ, quam in his fieri poſſunt; ſiquidem hæ partes membranaceæ majori tono, elatere & robore inſtructæ ſunt & ſenſu exquiſitiori pollent. A cauſa igitur vehementi vellicante, corrodente, promtiſſime in ſpaſticas ſtricturas abripiuntur, quibus vaſa ſanguinea, non ſecus ac vinculo, conſtringuntur, unde ſit, ut ſanguis motu ſuo interceptus ibique hærens, quam facile in inflammationem & ſphaceloſam corruptionem abeat. Omnia itaque acriora & draſtica & cauſtico ſtimulo agentia, ut ſunt validiora vomitoria, purgantia, venena, liquores acidi, corroſivi & acres bilioſi, nec ullis corporis partibus tam infeſta & funeſta ſunt, quam hiſce partibus, in quibus celeriter interitum producere poſſunt.

§. IX.

Per hepatis viſcus ſanguinis progreſſio difficilis admodum eſt.

Scholion.

Singulari privilegio gaudet hepar præ aliis viſceribus, quia magno vaſe advehente venoſo inſtructum eſt, quod pulſu caret, vena nimirum portæ, quum ad omnes ceteras partes arteria pulſans ſanguinem adducat; quapropter etiam peculiaris eſt hujus venæ ſtructura & optime cum arbore comparari poteſt, cujus radix in innumeras fibrillas abit, truncus in medio eſt, ex quo deinde innumerabiles quoque rami oriuntur. Hæc vena igitur diſperſa per ventriculum, inteſtina, meſenterium, omentum, pancreas & lienem, recipit ſanguinem ex arteriis in has partes adductum & in truncum invehit, ex quo poſtea innumeras ramificationes majores, minores & minimas in hepar emittit, per quas ſanguinem ad hoc viſcus adducit & hinc arteriæ munere fungitur; quia vero impulſu deſtituitur, non poteſt aliter fieri, quin tardior ſanguinis per hanc venam in hepate ſit curſus atque progreſſio.

§. X.

Difficile ſanguinis per hepar iter provida natura variis adminiculis ſecundat.

Scholion.

Primo venæ portæ in hepate exiſtentes tunicæ craſſiores ſunt ac aliæ venarum, laxeque hepatis ſubſtantiæ annectuntur, ut non facile ſubſideant, concidant, ſed tubuli & rami magis aperti maneant. Deinde motus diaphragmatis, cui firmiter ligamentis magna hepatis moles annexa eſt, aſcenſionis & deſcenſionis motu in ſpiratione, multum difficilem ſanguinis per hoc viſcus tranſitum adjuvat, eo quod continua illa ſuccuſſione, non facile in vaſis ſanguis reſtagnet. Tum ſanguis ex liene revertens tenuior, cum craſſiori, qui ex inteſtinis & meſenterio, appellitur mixtus, tranſitum ejus faciliorem per tenuiſſimas vaſorum ramificationes procurat.

§. XI.

Ob difficilem ſanguinis per venam portæ & hepar curſum, hæc vena multorum affectuum chronicorum cauſa eſt.

Scholion.

Cum enim facile in hac vena reſtagnet ſanguis, præſertim in iis, qui vitæ ſedentariæ addicti ſunt atque ſalubres corporis motus ac exercitationes intermittunt, ipſeque ad ea viſcera, quæ eadem vena tangit, ut inteſtina, lienem, omentum, pancreas, regurgitet, ferales ibi ſtagnationes, infarctus & obſtructiones fiunt, quæ magnorum morborum chronicorum, ut hydropis, cachexiæ, ſcorbuti, mali hypochondriaci, fluxus menſium & hæmorrhoidum inordinati, genitrices ſunt, de qua materia conſuli poteſt *Cl. Stahlii Diſſ. de vena portæ porta malorum.*

§. XII.

Eſt quoque peculiaris ſanguinis progreſſio per lienis humani viſcus, quia mere vaſculoſum eſt & cellulas habet.

Scholion.

Scholion.

Lien humanus nonniſi compages eſt mere vaſculoſa, ex innumerabilibus & tenuiſſimis vaſorum arterioſorum ac venoſorum ramificationibus contexta, ut egregia eſt *Ruyſchii* anatomica obſervatio. Hujus viſceris fabrica non alium in finem videtur elaborata, quam ut ſanguis tranſitu per tot myriades vaſculorum, non ſecus ac in pulmonibus, vel in placenta uterina, continua attritione intime diſſolvatur, miſceatur & fluidior evadat, quo ſanguini, per ramos venæ portæ ex imi ventris viſceribus tardius redeunti & craſſiori affuſus, ipſi fluiditatem ad expeditius iter per hepar conficiendum conciliet, unde liene in canibus exſecto, hepar indureſcere, animantia reddi pigriora & obeſiora, multis experimentis anatomicis compertum eſt.

§. XIII.

Propter innumerabiles & tenuiſſimas vaſorum, quibus lien conſtructus eſt, ramificationes, nullum viſcus tam facile ſanguine infarciri & repleri, ad ingentem ſæpe magnitudinis tumorem ſolet, præter hoc ipſum.

Scholion.

Ad infarctum illum & peſſimam ſanguinis in hoc viſcere ſtagnationem multum facit, quod lien humanus valde tenuibus membranis cinctus ſit, quæ, quia minus ſanguinis appulſui reſiſtunt, facile cedunt ſanguiniſque majorem affluxum & ſubſiſtentiam invitant: deſtructo vero ſic lienis officio, ſanguinis circuitus per hepar quoque vitium capit, & ad ventriculum, per vaſa ſic dicta brevia, regurgitat, quæ, cum ſub tenuiſſimis membranis ſerpant, facile aperiri poſſunt, hinc ſanguinis in cavum ventriculi fit effuſio & vomitus cruentus naſcitur, qui plus feminas, quam viros, ob menſes ſuppreſſos, infeſtat.

§. XIV.

Paulo tardiori curſu, ſanguis etiam ex colo ſiniſtri lateris, ad ramum meſentericum ſiniſtrum penetrat, propter ſitum venæ ſplenicæ & hæmorrhoidalis admodum in longitudinem porrectum & perpendicularem.

Scholion.

Stagnatio ſanguinis in vena ſplenica hæmorrhoidali, atrocia pathemata & tormenta colica, præſertim ſi per venas ſedis non exitum habet, procreat, & quia Practici rarius graviſſimi ejuſmodi doloris cauſam penetrant, hinc præpoſtera curandi methodo & remediis carminativis, calidioribus, plus damni, quam emolumenti afferunt.

§. XV.

Difficilis admodum ſanguinis per venam portæ, & inprimis per hepar, tranſitus, non modo graviſſimarum chronicarum in abdomine conſiſtentium paſſionum fons eſt, ſed & corpora ad hæmorrhoidalem fluxum diſponit.

Scholion.

Ratio eſt in procinctu, cum enim, obice in hepate poſito, ſanguis per venam portæ non progreditur, & ex arteria meſaraica inferiori novus ad inteſtinum colon & rectum fertur, fieri aliter vix poteſt, quin hæc vaſa, ſanguine mirum diſtenta, tandem in extremis ani partibus rumpantur. Illi ergo inepte agunt, qui cauſam hujus in quadam naturæ ſapientia, vel intentione activa, quærunt.

§. XVI.

Neque minori difficultate circulus ſanguinis per omentum laborat, quia membrana eſt valde tenuis, fibris motricibus nerveiſque deſtituta, inſenſilis, pinguedinoſa, quare ſanguinis aſcenſus per venas, ob ſitum hujus membranæ identidem rectum & perpendicularem, non ſine labore procedit.

Scholion.

Quia deficiunt fibræ motrices in omento, hinc motus tonici ope, ſanguinis liber curſus non ſecundatur, & quia facile ſanguis in omenti vaſis ſtagnat, hinc in gravioribus chronicis morbis, ex vitio viſcerum infimi ventris, ut hydrope, cachexia, plerumque illud corruptum, putrefactum & exeſum deprehenditur, valdeque veroſimile eſt, ex lymphaticis omenti ruptis, copiam ſeri, in malo hydropico, in cavum abdominis deſcendere.

§. XVII.

Eſt quoque aſcenſio ſanguinis per venas ſpermaticas in primis in viris non adeo facilis, propter earum longitudinem perpendicularem & quod multas tortuoſas flexuras habent.

Scholion.

A difficiliori hoc ſanguinis, præſertim craſſioris, per venas ſpermaticas regreſſu, herniæ varicoſæ, carneæ & aquoſæ, circa teſticulos enatæ, virili ſexui non adeo infrequentes ſunt.

§. XIIX.

Neque per uteri ſubſtantiam admodum fibroſam, elaſticam, compluribus plicatis & circumflexis vaſorum ramificationibus inſtructam, tam promtus ſanguinis curſus eſt.

§. XIX.

Quando propter copiam ſanguis per vaſa uterina, nimium diſtenta, non libere fertur & circulatur, obice in venis poſito, tunc extrema, in vagina uteri poſita vaſcula, ſingulis menſibus aperiuntur & ſanguis effluere incipit.

Scholion.

Quomodo ſanguinis menſtruus fluxus contingat, id infra fuſius deducere volumus.

§. XX.

Admodum vero difficilis eſt ſanguinis reditus ex pedibus ad cor, propter aſcenſionem perpendicularem, tam remotam à corde.

Scholion.

Jam ratio facile inveniri poterit, quare in corporibus imbecillioribus, præſertim à diuturno morbo fractis, item in cachexia, vel gravidis, ubi utero extenſo, vaſa iliaca comprimi ſolent, tumores pedum, item varices, quæ nihil aliud ſunt, quam inſignes venarum tumores, à ſanguine intra valvulas contento orti, facile producantur.

§. XXI.

Per nullum viſcus ſanguis celerius trajicitur, quam per pulmones, quia vaſa pulmonalia capaciſſima ſunt & via breviſſima eſt à corde.

Scholion.

Illa portio ſanguinis, quæ intrat pulmones & ex iis ad ſiniſtrum tendit cordis ventriculum, mediante ſyſtole arteriarum, per canales univerſi corporis tam diffuſos diſtribui debet; unde per nullam partem corporis tota ſanguinis maſſa tam celeriter, quam per pulmones, circumfertur.

§. XXII.

Admodum impetuoſe & celerrime ſanguis per pulmones trajicitur, hinc non mirum, vaſa interdum minora valde diſtendi & demum diſrumpi.

Scholion.

Fit id maxime in hæmoptyſi, quando unam pulmonum partem obſtructio, aut ſcirrhoſitas, aut corruptio, obſidet, diſſectionibus hæmoptyſi demortuo-

rum id teſtantibus; utpote cum hæc liberiori ſanguinis itineri majorem adhuc obicem ponant, ſanguinis copia & impetus ad alia pulmonum vaſa ruens, hæc facillime diſtendit, aperit atque diſrumpit.

§. XXIV.

Sanguinis tranſitus admodum promtus eſt per renale colatorium, ob viam à corde ad renes brevem, & quod renum pori ac tubuli urinoſi valde laxi ſunt, unde ſerum ſalſum facile abſorbetur.

Scholion.

Celerrimam ſanguinis per renes eorumque vaſa emulgentia trajectionem, clariſſime copia urinæ, quæ brevi tempore poſt potum largiorem mittitur, comprobat: neque enim ulla alia via brevior à ventriculo ad renes adhuc detecta eſt, quam quæ per vaſa lactea ad ductum thoracicum, & ad cor, & poſtea ad renes, pertingit. Et quia celerrime ſanguis per arterias emulgentes in renum ſubſtantiam adductus, per venas remeat, hinc neceſſe eſt, ut mox alius, eadem celeritate, ſequatur, quo fit, ut urinæ ſecretio cito peragatur.

CAPUT IX.

De excellenti circuli ſanguinis ad conſervationem corporis uſu.

§. I.

PRæſtantiſſimi & plane mirabiles ſunt effectus, qui à ſanguinis circulo in corpus & animam redundant.

§. II.

Circulus ſanguinis chylum mutat in ſanguinem, ſive cauſa eſt ſanguificationis.

Scholion.

Equidem chylus proxima materia ſanguinis eſt: attamen vitæ, nutritioni & actionibus animalibus minus inſervit, niſi prius in ſanguinem mutetur; quandoquidem ille valde à ſanguine differt. Nam chylus, non ſecus ac lac, ex pinguibus, aquoſis & terreis partibus, quæ facile à ſe invicem ſecedunt, eſt compoſitus, in ſanguine vero ejuſmodi partium ſeceſſio non obſervatur; chylus ſtagnatione, non ſecus ac lac, aceſcit, ſanguis vero fœtet ac putreſcit & ſal volatile exſpirat. In chylo pinguedo eſt valde temperata, in ſanguine ſalina & penetrans; chylus eſt albus & caret gelatina, ſanguis vero eſt ſuccus gelatinoſus, rubicundus.

§. III.

Ut chylus in ſanguinem mutetur, neceſſe eſt, ut nexus & unio partium, chylum conſtituentium, primo diſſolvatur, ſecundo, ut diſſolutæ partes rurſus de novo, ratione figuræ ac ſitus, combinentur, ſicut textura ſanguinis eſt; tertio, ut partes ad novam hanc texturam ſubeundam inutiles ſeparentur.

Scholion.

Novimus ex philoſophia experimentali, corporum diverſam formam, virtutes atque proprietates, à ſitu, figura & nexu partium dependere, quibus mutatis, mutatur, & qualitas, & virtus, corporis: ſi quis itaque unum corpus in aliud velit tranſmutare, opus eſt, ut priorem texturam partium diſſolvat, de novo vero talem earundem combinationem efficiat, qualem corpus, in quod tranſmutari debet, obtinet.

§. IV.

Ut chylus ſanguinis naturam induat, animadvertimus, præter ipſum ſanguinem ejuſque motum, complura viſcera conſpirare.

§. V.

Ut chyli partes à nexu ſuo liberentur & intime cum ſanguine miſceantur, id optime perficitur in pulmonibus.

Scholion.

Videmus id clariſſime, dum ſanguis, ex dextro cordis ventriculo emiſſus, craſſus apparet ipſique chylus ſupernatat, ex ſiniſtro vero ſpumoſus, floridus & fluxilis redditur.

§. VI.

Ad eandem partium chyli divulſionem & intimam cum ſanguineis combinationem, ſanguinis tranſitus per vaſculoſum lienis viſcus multum facit.

Scholion.

Quod in pulmonibus non perfectum, id ulterius lien abſolvit, cujus functio maxime in eo conſiſtit, ut partes ſanguinis & chyli, tranſitu per innumerabiles vaſculorum myriades, in minimas moleculas dividantur, divellantur atque invicem miſceantur.

§. VII.

Ut chylus ſanguinis naturam induat, id optime perficitur in venarum toto ſyſtemate, ubi tardior ſanguinis eſt progreſſio, qua optime partium aſſimilatio fieri poteſt.

§. VIII.

Sicuti portio vini immiſſa in acetum, diuturna digeſtione ac maceratione, in illud convertitur: ita etiam chylus, intime cum ſanguine mixtus, diuturniori mora & calore, demum cum ipſo conſermentatur, inque vaſis maxime venoſis, figuram, texturam & ſitum partium ſanguinis aſſumit.

Scholion.

Contextus ſanguinis eſt maxime globoſus, ſive ſanguis conſtat ex minimis globulis, fluido innatantibus, qui perpetuo circa axin motu rotantur. Huic globulorum motui & colliſioni quando particulæ alienæ figuræ ſeſe interponunt, tunc prominentiæ harum facile deteruntur, abraduntur, ut figura identidem fiat globuloſa.

§. IX.

Chylus multas ſuperfluas & connubio ſanguinis repugnantes, aqueas nempe, ſalſas, mucilaginoſas, in ſinu recondit partes, à diverſitate alimentorum deſumendas, unde opus eſt, ut ab earum conſortio liberetur, in quod excretiones per omnia emunctoria conſpirant.

Scholion.

Ex dictis jam apparet, ſanguificationis officinam perperam à veteribus in hepate, & à recentioribus in corde collocari, neque hujus cauſam ſpiritum in corde vitalem, aut peculiare in ſanguine fermentum, ſtatui poſſe: ſed præcipua viſcera, emunctoria, immo ipſum ſanguinem, ſymbolum ſuum conferre, ut ex chylo ſanguis fiat.

§. X.

Chylus, dum in ſanguinem mutatur, induit colorem purpureum, qui de intima partium mutatione, mediante calore & motu facta, teſtatur.

Scholion.

Unde rubedo ſanguinis ſuam habeat originem, ſupra abunde ſatis diſcuſſimus.

§. XI.

Ad chyli mutationem in ſanguinem, & ipſe ſanguis, & omnium viſcerum functiones, conſpirant: hinc conſequitur, hiſce læſis, ceſſare quoque ſanguinis boni generationem.

Scholion.

Scholion.

Differt utique in ſanguinis productione natura à natura, corpus à corpore, in non nullis celeriter ingens ejus copia amiſſa reparatur, in quibuſdam vero valde languide id procedit. Semper vero citius ſanguis in corpore ſpongioſo & laxo, exilibus & copioſis venis inſtructo, quam in gracili, fibroſo ac majoribus, ſed paucioribus vaſis dotato, producitur.

§. XIII.

Sanguinis circulus cauſa eſt caloris in corpore noſtro.

Scholion.

Calorem eſſe inteſtinam partium ſulphurearum ſanguinis vehementiorem agitationem, vel ex eo cognoſcimus, quia, quo progreſſio & circuitus ſanguinis eſt celerior, ut in febribus, quarum pulſus celer & vehemens certiſſimus index eſt, eo magis calor in univerſo corpore augetur, qui, depaſcendo humidum, ſitim inextinguibilem, vigiliam & marcorem infert, ſimul ac vero pulſus rurſus naturalis fit & circuli intenſio minuitur, calor etiam corpus deſerit: cum enim ſanguis celerrime per vaſa ſtrictiora & anguſtiora, propter ſpaſmum febrilem reddita, fertur, partium ejus ſulphurearum ad partes ſolidas major fit attritio, appulſio, unde æther in rapidiſſimum calidum motum conjicitur.

§. XIV.

Omnia, quæ circulum ſanguinis potenter augent, ea quoque calorem intendunt: & quæcunque ejus motum retardant, illum minuunt.

Scholion.

Quia motu laborioſo, corporis exercitatione, vehementi vocis exercitio, aëre exiſtente nimis calido, potu ſpirituoſo & volatilibus aromaticis medicamentis, pulſus celerior evadit: hinc quoque ab iis creſcit calor; ab humectantibus vero, à papaveraceis, ab acidis & nitroſis, cum pulſus debilior & tardior evadat, calor minuitur & corpus deſerit.

§. XV.

Cum calor corporis à ſanguinis affluxu dependeat; ſequitur, ejus influxu intercepto, partes frigore corripi.

Scholion.

Clariſſime id conſpicimus in principio intermittentium, ubi, ob ſpaſticas cutis ſtricturas, venæ comprimuntur, ut ad ſummam cutim ſanguis pertingere nequeat, hinc frigore & horrore ea afficitur.

§. XVI.

Calor temperatus ad vitam ac ſanitatem tuendam valde eſt neceſſarius.

Scholion.

Quia partes ſolidas ac rigidas flexiles reddit, poros & vaſa expandit ac aperit, & humores, dum fluidas partes cum ſolidis intermiſcet, tenuiores ac fluidiores reddit: quare calor ad perſpirationem, ad circulum ſanguinis per minima vaſa promovendum, ad nutritionem quoque, multum facit.

§. XVII.

Calore dura corpora flexilia reddi & poros expandi, craſſa attenuari & liquari, ut minima ſpatia ac ductus eo lubentius ſubire poſſint, chymicis ac phyſicis experimentis copioſe adſtrui poteſt.

§. XVIII.

Calor frigori ambienti reſiſtit, quod vitæ & conſervationi corporis valde eſt inimicum, humores inſpiſſando, poros occludendo & partes flexiles rigidas efficiendo.

§. XIX.

Circulus ſanguinis eſt cauſa ſecretionum & excretionum, quæ fiunt in corpore noſtro.

Scholion.

Ut corpus, in quo vita celebrari debet, ad debitum augmentum perveniat, & ut ſucci, motu continuo deperditi, reparentur, opus erat novo ſuccorum recentium apparatu, quo ingeſtio & digeſtio alimentorum ſpectat. Quia vero hæc varii generis ſuccos ſuppeditant, quorum aliæ partes utiles, aliæ inutiles ac ſuperfluæ ſunt, hinc illæ in uſum ſecernendæ, hæ vero ejiciendæ. Hinc patet, ſine ſecretionibus & excretionibus, corpora animantium conſervari non poſſe. Hæ vero non aliter niſi ſanguinis motu perficiuntur, hic enim tam utiles, quam inutiles humores recipit, & utrosque per diverſa organa & emunctoria ſeparat.

§. XX.

Utiles humores ſecreti ad conſervationem & perfectionem partium corporis noſtri faciunt, & hinc retineri, nec ſtatim ejici debent.

Scholion.

Utiliſſimi humores, qui à ſanguine ſeparantur, ſunt fluidum nerveum, ſuccus nutritius, lympha, ſemen, lac: humores vero, qui, poſtquam ſecreti ſunt, ſtatim excerni debent, ſunt ſudor & urina: qui vero, poſt factam ſecretionem, antequam ejiciantur, egregium adhuc uſum atque utilitatem exhibent, ſunt ſaliva, lympha pancreatica ventriculi & inteſtinorum, bilis & inteſtinalis mucus.

§. XXI.

Omnes ſecretiones & excretiones ope ſanguinis circuli perficiuntur: hinc ſequitur, has ceſſare deficiente ſanguinis circulo; niſi enim ſanguis ad ſpecifica ſecretoria, colatoria & emunctoria per arterias advehatur, nihil ſecerni poteſt.

§. XXII.

Quo promtior itaque ſanguinis ad colatoria eſt appulſus, eo magis ſecretionis negotium viget, & contra.

Scholion.

Hoc theorema plurimi uſus eſt in praxi. Si quando medicus intendit, ſecretionem ullius humoris utilis, vel excretionem noxii promovere, neceſſe eſt, ut reſpiciat ad colatoria & ad ſanguinis verſus has partes appulſum.

§. XXIII.

Sanguinis circulus eſt præcipua cauſa nutritionis & augmenti corporis.

Scholion.

Mediante enim motu progreſſivo, ſuccus nutritius per arterias ad partes adducitur, iis apponendus: deficiente itaque hoc motu, neceſſe eſt, partes alimento ſuo defraudari. Deinceps augmentum & incrementum corporis partium dependet maxime à repletione omnis generis tubulorum, quæ fit à ſuccis, quibus exinanitis, concidit & ſubſidet ſubſtantia partium & marcor fit.

§. XXIV.

Sanguis ejusque circulus eſt omnis agilitatis & roboris cauſa.

Scholion.

Robuſta illa corpora dicimus, quæ majoribus muſculis prædita ſunt, & quæ multum in attollendis ponderibus valent, magnos labores ac motus perferre poſſunt, neque facile à cauſa externa afficiuntur: imbecillia vero ea ſunt, quæ minus laboris ac motus, ſuſtinere valent, parum roboris in muſculis habent & quam facile à cauſa externa afficiuntur. Jam vero deprehendimus, robu-

ſtiora corpora majora vaſa, cor capacius, nervos validos & ſanguinem copioſum habere, præ imbecillioribus, quæ habent vaſa tenuia, anguſta, cor minus, teneros & exiguos nervos, & parum ſanguinis in venis alunt. Robur itaque corporis perit, ſanguine plus juſto, ſive per inediam, abſumto, creſcit autem robur partium, appetitu reddito.

§. XXV.

Præcipuus quoque ſanguinis circuli uſus atque effectus eſt, ut corpus animale, in ſe & ſua natura valde corruptibile, ratione ſuæ mixtionis ac ſtructuræ, ſalvum ac integrum conſervetur & à mortifera putredine vindicetur.

Scholion.

Circulus ſanguinis vitalis eſt; quamdiu is in corpore viget, tamdiu dicitur adeſſe vita, & tamdiu etiam univerſum corpus omnesque ejus partes à putredine immunes ſunt: ſimul ac autem is extinguitur, corruptio & mors adeſt. Hæc latius deducta videas in ſuperioribus.

§. XXVI.

Continuus ſanguinis circuitus avertit omnia ea, quæ fluida in motum putredinoſum diſſolutorium conjicere apta ſunt.

Scholion.

Putreſcunt & corrumpuntur corpora liquida corruptibilia, in quiete conſtituta, ab aëre externo calido, qui motu ſuo inteſtino, nexum partium male cohærentium diſſolvit. Quandocunque vero ſunt in perpetuo motu progreſſivo, tunc ejus, vel minimæ partes, circa axin ſuam perpetuo rotantur, ſive inteſtina motione agitantur, qui motus internus aëris & ætheris actioni externæ reſiſtit. Hinc videmus vina generoſa & ſpirituoſa, ob inteſtinam partium agitationem, non vappeſcere, quæ vappeſcentia corruptiva & tenacitas, ſola agitatione & conquaſſatione, impediri poteſt. Ejusmodi agitatione & ventilatione etiam putredo à vegetabilibus in acervum congeſtis arcetur. Avertit quoque ſanguinis circulus putredinem à ſanguine, dum partes fermenteſcibiles agiliſſimas & heterogeneas perpetuo ſeparat; ut eſt latex ſalivalis, bilis, urina materia perſpiranda, quæ ſi remanent, & impurum, & corruptibilem ſanguinem reddunt.

§. XXVII.

Libera perſpiratio ſanguinem omniaque fluida à putredine defendit.

Scholion.

Quia motu progreſſivo ſanguinis partium inteſtinus calidus augetur, & multæ particulæ ſubtiliores, calidæ, ſalinæ, ſulphureæ, agiliſſimæ indolis gignuntur, quæ exſpirari & foras propelli debent, ne motu ſuo texturam temperatam ſanguinis invertant: inde inſignis tranſpirationis uſus, ad conſervandam genuinam ſanguinis texturam, clariſſime apparet. Et diſcimus exinde, non dari meliorem viam ab imminente putredine & corruptione ſanguinem defendendi, quam liberiori tranſpiratu reddito, quod in febribus omnibusque morbis malignis & qui ab impuritate naſcuntur, ut ſcorbuto, lue venerea, magno uſui eſſe poteſt.

§. XXIIX.

Neque datur præſentius, ad omnes præcavendos morbos, præſidium, ac liber ſanguinis & humorum circulus.

Scholion.

Quod ſi enim morborum, tam acutorum, quam chronicorum, primordia atque origines exquiſitiori paulo indagine exploramus, deprehendimus, ſanguinis & humorum ſtaſes, ſtagnationes, minimorum vaſculorum obſtructiones & excretiones, maxime vero omnium perſpirationem impeditiorem, eos progignere. Cum vero ſanguinis liber motus ac circulus has cauſas omnes avertat; facile intelligitur, in eo maximam efficaciam adverſus ingenerandas morborum materiales cauſas ſitam eſſe.

§. XXIX.

Circulus quoque ſanguinis eſt illa toties decantata natura veterum, optima morborum medicatrix.

Scholion.

Veterum ſagaciſſimi & experientiſſimi medici, quia perſpiciebant, homines periculoſe ægrotantes, ſine ullo medico & medicina, felicius ſæpe ſanitatem recuperaſſe, ac ſi ipſis uſi fuiſſent, non ſine ratione aſſeverarunt, naturam corporis humani eſſe optimam morborum medicatricem, cujus ductum & viam medicus ſequi debeat. In quonam vero hæc natura conſiſtat, ob defectum anatomes & minus cognitam machinæ noſtræ ſtructuram & motus vitales ignoratos, neutiquam comprehendere poterant: noſtro vero tempore, cum beneficio diligentioris anatomes atque experimentalis ac mechanicæ phyſicæ, motuum naturæ & cauſæ clarius pateant, conſtanter aſſerimus, naturam illam, cui tantas aſcripſerunt in curando & conſervando corpore vires, nihil aliud eſſe, quam ſanguinis liberum circulum, qui in morbis, præſertim febribus, adauctus, ſtaſes & ſtagnationes humorum removet, ſpaſticas ſtricturas partium aperit, humorum tenacitatem diſſolvit, eorumque nimiam quantitatem motu imminuit & per colatoria omne ſuperfluum excludit. Neque alia chronicas paſſiones expugnandi excogitari poteſt via, quam ut per medicamenta ſudorifera & aquas medicatas ſalubres, atque decocta medicinalia, motus ſanguinis & humorum augeatur, ut fluxiles reddantur, quo adapertis poris, maſſa ſanguinea ob omnibus excrementitiis ſordibus purgetur.

§. XXX.

Sanguis bonus & temperatus, per cerebri vaſa translatus, vigorem & robur animo infert.

Scholion.

Attenta & crebra experientia compertum habemus, quod præſentia animi & moderatio affectuum, ingenii quoque vigor, maximam partem à ſanguinis laudabili per cerebrum curſu moderatiori, dependeant: nam ſimul ac ille immoderatior fit ac nimis celer, proclivitas ad præcipites animi affectus, iram, rixas naſcitur; ſi nimis velox eſt, furoris metus ſubeſt, uti videmus in febribus; ſi ſanguis nimis paucus, ad timorem & terrorem fit proclivitas; ſi tardius movetur, mœſtitia & angor, mentem occupant.

§. XXXI.

Diverſæ animi inclinationes ad virtutes ac vitia plurimum à ſanguinis circulo per caput dependent.

Scholion.

Hinc petenda eſt ratio, cur temperamentum corporis ſequantur animi mores. Obſervamus ad ideam motus ſanguinis, fieri actiones ſic dictas animales. Cholerici, in quibus ſanguis celerius transfertur, ad temeritatem, ambitionem, factiones, ſeditiones, inimicitias, odia admodum proni ſunt. Sanguinei, in quibus placidior & facilior ſanguinis curſus eſt, ad voluptates, luxuriam, otium, libidinem & omnia, quæ ſenſus delectant, valde ſunt proclives. Phlegmatici, in quibus ſanguinis curſus admodum languidus eſt, ad ſocordiam, pigritiem, ſorditiem, turpitudinem inclinant & nihil æſtimant. Melancholici, in quibus ſanguinis motus eſt tardus, ſunt valde timidi, ſuſpicioſi, pertinaces.

§. XXXII.

Non modo temperies & motus, ſed & copia ſanguinis, animi diſpoſitionem & operationem varie modificat.

Scholion.

Scholion.

Sicuti longe diverſa eſt ratio, aliusque effectus motus, ſi major, ac ſi minor corporis moles movetur: ita etiam in corpore noſtro alia vis in animum à motu ſanguinis copioſi, alia à motu parcioris redundat, ideoque obſervamus, ſi cholericus ſanguine abundat, omnes ejus animi actiones vehementiores atque potentiores eſſe. Quare majus robur, vigor, animoſitas, ſoliditas, conſtantia & vehementia in agendo animo increſcit, quæ omnia non parum remittunt, ſi exilior ſanguinis in venis copia exiſtit. In melancholicis, ſi copioſior & craſſior ſanguis per cerebri membranas earumque minima vaſcula fertur, magna idearum fixitas, firmior rerum impreſſio & major in agendo pertinacia producitur. Sanguinei, ſub majori ſanguinis abundantia, magis ſunt voluptuoſi, magis ad libidinem excitantur & animoſitas in animo creſcit: ſi vero minor copia vaſa perluit, timidi, fluctuantes, inconſtantes evadunt.

§. XXXIII.

Sicut ſanguis copioſus & craſſus, ad fortitudinem & robur corporis: ita tenuis & parcus, ad timiditatem & ſubtiliorem ſenſationem diſponit.

Scholion.

Egregia ſunt, quæ circa hanc rem tradidit *Ariſtoteles Lib.* II. *de partibus Cap.* IV. ita ſcribens: *quorum animalium ſanguis fibris multis & craſſis refertus, illa animoſa & furibunda ſunt, ſolida enim omnia, quando calefacta ſunt, vehementiſſime calefaciunt, ex quo fit, ut tauri & apri animoſi, iracundi furibundique ſint, ſanguis enim eorum fibris refertus eſt.* Et idem gravis auctor *Lib.* II. *de partibus animalium Cap.* II. prodidit: *ſanguinem craſſiorem & calidiorem ad efficiendum robur concurrere, ſed non ad intelligentiam, tenuiorem vero obtinere vim pleniorem ſentiendi ac intelligendi.*

§. XXXIV.

Sanguinis itaque circulus, non modo animam cum corpore connectit, ſed & illius operationes diſpenſat.

Scholion.

Salvo & incolumi ſanguinis circulo, actiones vitales & animales recte ſeſe habent & legitime procedunt, homo videlicet percipit, videt, audit, cogitat, & ratiocinatur, ſimul ac vero circuitus ſanguinis minuitur, ceſſat, vel plane extinguitur, protinus etiam ſenſus, memoria, vis imaginandi, & ratiocinandi minus recte ſeſe habent, vel plane intercidunt. Quicunque itaque cupide deſiderat, ut diu anima in hoc terreno corporis domicilio commoretur & operationes ſuas perficiat, is eo omnem curam dirigere debet, ut circulus ſanguinis & motus vitales, qui eum diſpenſant, maneant ſalvi: quod optime bona diæta perficere poterit: & quicunque etiam mentem ſanam in corpore ſano conſervare vult, is ſanguinis temperatum motum ut reddat, curam diligentiamque impendat. Optime enim *Hippocrates L. de flat.* §. 20. prodidit: *opinor, inter omnia, quæ in corpore ſunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quam ſanguinem, qui ergo, cum in conſtanti habitu perſiſtit, conſiſtit & prudentia, ſanguine vero permutato, concidit etiam prudentia. Videmus id in temulentis per ebrietatem, ubi aucto repente ſanguine, percellitur animus & in animo prudentia, fiunt præſentium malorum oblivioſi, & futurorum bonorum ſpe beantur.* Et notabile eſt, quod prodidit *Democritus* in quadam ad *Hippocratem* epiſtola: *augeſcit,* inquiens, *intelligentia præſente ſanguine, cujus providentiam habere, honeſtum eſt eos, qui recte ſentiunt. At ubi corporis habitus ægrotat, nec mens ipſa alacritatem habet ad virtutis meditationem: morbus præſens animum vehementer obſcurat & intelligentiam in conſenſum trahit.*

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI

LIBRI PRIMI,

SECTIO II.

De actionibus naturalibus, ſive motibus ſecretoriis & excretoriis, chylum ſanguinem & ſuccum nutritium perficientibus ac depurantibus; item de generationis negotio.

CAPUT I.

De motibus & organis ſecretoriis & excretoriis in genere.

§. I.

ACtiones naturales eæ dicuntur, quæ ad naturam corporis noſtri conſtituendam & perficiendam faciunt, ſuccos congruos, pro nutritione partium fluidarum & ſolidarum, reparando.

§. II.

Actus & motus vitales, nec ſalvi, nec diuturni eſſe poſſunt, ſine actibus & motibus naturalibus, quibus commoda materia, pro nutriendis & augendis partibus corporis, fluidis ac ſolidis, præparatur atque perficitur.

Scholion.

Actiones & motus vitales ſunt ſyſtole & diaſtole cordis atque arteriarum, & thoracis conſtrictio & dilatatio, quibus ſanguinis non interruptus fit circuitus, quo omnis corruptio à corpore, in ſe putreſcibili, arcetur: actiones vero naturales eæ vocantur, quæ naturam corporis noſtri conſervant, id eſt, quæ partibus, tam ſolidis, quam fluidis, ut augeſcant ac reparentur, congruum ſuccum atque materiam ex alimentis ſubminiſtrant.

§. III.

Univerſa œconomia actionum naturalium maxime in ſecretionibus & excretionibus conſiſtit, quibus utile ab inutili ſecernitur, & illud in uſum conſervatur, hoc vero foras ejicitur.

Scholion.

Quemadmodum operationes, quæ perficiuntur in univerſa rerum natura, ſynæreſi & diæreſi, ſive conjunctione & ſeparatione potiſſimum fiunt: ita etiam hiſce duobus naturæ inſtrumentis, ſalva potiſſimum & incolumis manet totius corporis noſtri œconomia; quandoquidem natura noſtra microcoſmica ſemper eſt occupata, ut utile ab inutili diſcernat, illud cum aliis uniendo, hoc vero foras ejiciendo. Ita in ventriculo & inteſtinorum canali, virtute ſucci ſalivalis fermentativa, & acceſſu bilis in duodeno, alimenta diſſolvuntur, utilis & chyloſus ſuccus ex iiſdem extrahitur, & poſtea per publicum illud colatorium, tunicam nempe inteſtinorum villoſam, ſecernitur & cum ſanguine demum miſcetur. In extremitatibus & poris vaſorum, ſuccus γλισχυρὸς, pro nutriendis & augendis partibus ſolidis, ſeparatur. In cerebro tenuiſſimum fluidum, ad motum & ſenſum præſtandum, à ſanguine arterioſo ſequeſtratur; in teſtium virilium canaliculoſa textura liquor ſeminalis, gelatinoſus, ſubtiliſſimus, ad corporis propagationem, ſecedit; in mammis, chylus pro nutritione infantum, à ſanguine ſegregatur; tenuiſſimum & fermentativum liquidum, in glandulis ſalivalibus & in pancreate, pro intima alimentorum diſſolutione, elaboratur; ſerum ſalino-ſulphureum, viſcidum, quod bilis nomine venit; in hepatis tubuloſo viſcere, ab advecto per venam portæ ſanguine ſecernitur ad pleniorem chyli elaborationem; inutiles vero alimentorum reliquiæ & feces per alvum expurgantur; ſerum ſuperfluum ſalſum, craſſum, per tubuloſam renum ſubſtantiam; vaporoſum autem ſubtilius & aquoſum, ſalſoſulphureum recrementum per tranſpirationem & cutis ductus ac glandulas ſeparatur atque ejicitur; & mucoſitas denique ſuperflua per glanduloſas narium, bronchiorum & inteſtinorum craſſorum tunicas utiliſſime ſequeſtratur & foras ejicitur.

§. IV.

Secretio liquidorum, vel ſine interventu certorum organorum, quæ glandulæ ſunt, ſive machinæ ſecretoriæ, vel earum ope perficitur: illa in ſucci nutritii & lymphæ ſecretione locum habet, hæc vero, quæ fit per glandulas, circa reliquos omnes ſecernendos & excernendos humores occupata eſt.

§. V.

Glandulæ duplicis generis ſunt, vel ſimplices, ſeu conglobatæ; vel compoſitæ, ſeu conglomeratæ, ex multarum glandularum acervo aggregatæ.

§. VI.

Simplices, ex fibris elaſticis motricibus & circularibus conflatæ, non ſeparant, ſed lymphæ & chylo tranſeunti impulſum præſtant: compoſitæ vero humores ſequeſtrant, ita, ut ſingulæ glandulæ canalem minorem habeant, quo continuato, canalem majorem conſtituunt, hinc ubi glandulæ ſunt conglomeratæ, ibi vaſa quoque excretoria conſpiciuntur.

§. VII.

Secreti humores mirum inter ſe differunt, ſicut apparet

paret in ſaliva, bile, nervorum liquido, urina, muco, ſudore, ſemine & lacte: hinc ſecretio, quæ fit per glandulas, non poteſt eſſe una eademque, unde non immerito hujus diverſæ ſecretionis ratio quærenda eſt.

Scholion.

Nonnulli cauſam hujus differentis ſecretionis collocant in peculiaribus partium fermentis, præcipitantibus, vel aſſimilatoriis; nonnulli in certa canalium figura, quæ nihil, niſi quod cum ipſa reſpondeat, admittat: ſed, ut noſtra fert ſententia, admodum falluntur, ſiquidem nec fermentorum exiſtentia, vel conſtantia in canaliculis, per quos perpetuo tranſit liquidum, multo minus eorum ſpecificus in ſecernendo effectus, intelligi poteſt. Neque liquidum ſecernendum peculiarem & conſtantem orificiorum & canalium figuram deſiderat, ſed diverſiſſimæ naturæ liquidum in omnia canalium orificia tranſit ac penetrat, modo ſint ſatis ampla, & conſiſtentia humorum ſecernendorum reſpondeat.

§. VIII.

Diverſitas ſecretionis rectiſſime à diametro & amplitudine canalium, majori, vel minori, deducitur.

§. IX.

Anguſtiſſimi canales nullum alium fluorem admittunt vel recipiunt, quam tenuiſſimum, qui ferri per has anguſtias poſſit: unde, qui craſſioris eſt indolis, remanere debet.

§. X.

Ampliores canales craſſis humoribus tranſitum præbent.

§. XI.

Quum per canalem ampliorem non modo craſſus humor, ſed & tenuis transfluat, hinc utique colatoria glanduloſa, laxioris conſiſtentiæ, præter humores craſſos, tenues etiam admittunt.

Scholion.

Bilis & mucus ſunt humores craſſioris conſiſtentiæ, nullumque dubium eſt, quin vaſa ſecretoria in hepate etiam ſimul lymphæ tranſgreſſum præbeant, quæ tamen de novo per alios anguſtos canales ſeparatur, hinc facile dilucescit ratio, quare in iis locis, vel viſceribus, ubi humores craſſi ſeparantur, ut in hepate, palato & ductu narium, copioſa lymphatica vaſa conſpiciantur.

§. XII.

Diverſorum humorum ſecretio à diametro & amplitudine canalium ſecernentium dependet, quare conſequitur, anguſtos canales, ſi præter naturam amplientur, fluida craſſioris etiam conſiſtentiæ ſuſcipere poſſe.

Scholion.

Hoc theorema magni uſus in praxi medica eſt; obſervamus enim, anguſtis canalibus à copioſo humorum affluxu præter naturam ampliatis, ingentem copiam craſſiorum etiam liquidorum ſecerni. Quanta enim copia craſſioris ſputi in tuſſi humida per tunicam bronchiorum glanduloſam ejicitur? Sub cute poſitæ glandulæ, in hecticis & debilitatis nimium relaxatæ, etiam admittunt illud ſerum, quod urinæ materiam conſtituit, quæ tunc pauca redditur. Glandulæ genitalium, tam in feminis, quam in viris, ab humorum affluxu nimium relaxatæ, ingentem & copioſam viſcidam materiam ejiciunt, quod in gonorrhœa & fluore albo conſpicitur.

§. XIII.

Per canales nimis apertos etiam liquidum tenue, in ſanguine contentum, quod fluido nerveo materiam ſubminiſtrare poteſt, ſimul transfluit. Ex eo jam liquida ratio eſt, quare ſub diuturnis & copioſis excretionibus, vires tam motrices, quam facultas ſentiendi & cogitandi, detrimentum capiant.

Scholion.

Apparet hoc ipſum in longis diarrhœis, ſudoribus copioſis, nimio ſalivæ profluvio, item effuſione ſeri in cavitatem thoracis & abdominis, gonorrhœa, fluore albo, diuturna lactatione.

§. XIV.

Quando pori emunctoriorum laxiores, qui craſſioris texturæ humores tranſmittunt, valde anguſtantur, quod maxime fit ſpaſmis; tenues tantum & aquoſos, remanente craſſiori portione, recipiunt.

Scholion.

Videmus id clariſſime in affectibus ſpaſmodicis, qui, renum vaſa ſecretoria coarctantes, efficiunt, ut urinæ tenues ac aquoſæ mingantur. Ab iiſdem ſpaſmis ſi ductus biliosi coarctentur, materia bilioſa manet in ſanguine, unde color cutis & faciei flaveſcens, qui ab iracundia ſæpiſſime fit, naſcitur.

§. XV.

Amplientur ductus ſecretorii & excretorii in glandulis à copioſo ſanguinis per arterias ad has partes affluxu & impulſu, ſiquidem glandularum tubuli nonniſi continuati extremarum arteriarum ductus intorti ac involuti ſunt, unde non mirum, arteriis dilatatis, hos ductulos etiam dilatari.

Scholion.

Hæc theoria eximiam lucem in praxi medica accendit & rationes ſubminiſtrat, quare venæ ſectiones, purgationes & derivationes humorum per pediluvia, multum faciant ad nimias excretiones cohibendas.

CAPUT II.

De nutritione & ſucco nutritio.

§. I.

Nutritio eſt actus, cujus beneficio non modo corpus humanum producitur & ad conveniens augmentum pervenit, ſed & continuo reparatur ac reſtituitur.

§. II.

Sine nutritione, neque generatio corporis, neque ejus perfectio, duratio & vita conſiſtere poteſt.

Scholion.

Generatio enim corporis nihil aliud eſt, quam minutiſſimi corpuſculi, quod jam in ſemine deliteſcit, extenſio, quæ ſecundum longitudinem, latitudinem & ſoliditatem, antequam ad perfectionem veniat, ad multos annos ſe extendit, & tunc dicitur auctio.

§. III.

Non tantum partes ſolidæ, verum maxime etiam fluidæ, continuo nutrimento & jugi reparatione opus habent.

Scholion.

Inteſtinus ille calidus ſanguinis motus, qui à motu continuo progreſſivo maxima ex parte dependet, ejus eſt naturæ ac indolis, ut perpetuo in partes liquidas & etiam ſolidas corporis agat, eas ſeparando, diſſolvendo, immutando; unde animadvertimus, ſanguinem & humores temperatos & benignos, validiori calore, uti videmus in febribus, penitus fere, progreſſu temporis, in excrementa ſalino-ſulphurea viſcida converti poſſe. Et utut homo alimentis plane inſipidis expertibus veſcatur, nihilo minus, & ſudor, & urina, & alvina excrementa, copioſis particulis ſalino-ſulphureis ſcatebunt.

§. IV.

Cum calor continuo temperatos ſuccos conſumat utileſque in inutiles atque excrementitios convertat, opus utique eſt, ut in horum locum nova ſemper temperatorum acceſſio fiat.

Scholion.

Quare ingens vitæ in morbis periculum imminet, ubi calor præter naturam diu affligit & omnis appetitus extinctus eſt.

§. V.

Sanguis & humores quotidie conſumuntur & reſtituuntur.

Scholion.

Quando cibus non aſſumitur, aut non recte coquitur, univerſum inde corpus emaciatur, adeo, ut præter fibras & vaſa, in partibus vix quicquam maneat, cum contra cibo ſufficiente aſſumto & bene concocto, turgida & ſucci plena fiant. Et cum ex alimento ſucci & ſanguis generentur, idque quotidie, certum eſt, niſi iterum conſumerentur, eos in ingentem nimis copiam brevi excreſcere debere: quod tamen non accidit.

§. VI.

Nutritione etiam partes ſpirituoſæ & quæ vires ſuſtinent, reſtituuntur.

Scholion.

Diuturna inedia vires admodum conſumi extra dubium eſt, quæ, alimento bono & ſpirituoſo aſſumto, ſubito increſcunt & reparantur; ex quo clare intelligitur, robur & vires corporis noſtri à partibus ſubtilioribus alimenti potiſſimum proficiſci, quemadmodum etiam videmus, & medicamentis, & alimentis, à morbo, vel alia ex cauſa deperditas vires, reparari.

§. VII.

Succus, qui partes ſolidas corporis noſtri nutrit & auget, eaſque amiſſas reparat, fluidus, gelatinoſus & temperatus eſſe debet.

Scholion.

Sicut omnes partes corporis noſtri ſolidæ, carnes, oſſa, omni ſapore carent: ita etiam nutrimentum valde temperatum deſiderant, in quo nulla exceſſiva qualitas eminent; & hujus indolis eſt gelatina.

§. VIII.

Membranæ, cartilagines, oſſa, carnes animantium decenti coctione, in gelatinoſum, diaphanum ſuccum diſſolvuntur; unde recte concluditur: in quod quid reſolvitur, ex illo etiam conſtat.

§. IX.

Animadvertimus prima animantium rudimenta à ſucco lymphatico, ſive albumine ovi, incrementa ſumere, & embryones ac pullos, in aqua tepida, in liquamen pellucidum penitus diſſolvi.

Scholion.

Rectiſſime hinc concludimus: ex quibus conſtamus & generamur, ex iis etiam nutrimur.

§. X.

Gelatinoſa alimentorum ſubſtantia, quæ in ſanguine continetur ac bene elaborata eſt, eſt vera nutriendarum partium materia.

Scholion.

Quare obſervamus in robuſtis corporibus ſanguinem admodum gelatinoſum: eorum vero, qui tabe vel fame pereunt, ſanguis nimis fluidus eſt & gelatinoſo concreſcibili ſucco caret.

§. XI.

Sanguinis itaque diaphana, non rubicunda portio, nutrit.

Scholion.

Sanguinis rubicunda portio non tranſcendit ſuos alveolos, arterias & venas, neque in poroſam fibrarum, quæ ſtamina omnium partium ſunt, ſubſtantiam vertitur. In fame enectis vaſa adhuc plurimum liquoris rubicundi, ſed minus concreſcibilis, continent. Neque color muſculorum rubicundus eſt ipſis naturalis, ſed dependet à ſanguine interfluente, quo, per aquam cum ſiphone injectam, eloto, omnes fibræ carneæ albidi coloris fiunt.

§. XII.

Neque chylus proxima nutritionis materia eſt, quia nondum ſatis elaboratus, ſed multis aqueis, ſuperfluis, ſalſis, à quibus liberari debet, particulis, adhuc ſcatet.

§. XIII.

Quamvis chylus non abeat in partium ſolidarum ſubſtantiam, tamen oleoſa ejus & pinguis portio materia pinguedinis eſt, qua copioſæ corporis partes interius ſæpe perfuſæ ſunt.

Scholion.

Pinguedo in animantibus ſacculis inhæret membranaceis, qui ſanguiferorum vaſorum ramificationibus, tanquam uvæ racemis, adhærent: & ex portione chyli oleoſa originem trahit, quæ ex tenuiſſimis arteriolarum orificiis exſudat, inque membranis caloris expertibus denſatur atque concreſcit. Quicunque itaque copiam chyli pinguis generant, inſuper temperamento calido ac humido gaudent, corpus parum exercent & tranquilla mente utuntur; ii facile pingueſcunt.

§. XIV.

Quia materia nutritionis eſt gelatinoſus ſuccus, hinc alimenta, quæ copiam gelatinæ continent, nutritioni admodum idonea ſunt, quæ vero parum gelatinoſæ ſubſtantiæ complectuntur, nutritioni quoque minus apta exiſtunt.

Scholion.

Carnes itaque juniorum animantium ſucculentæ, bovinæ, vitulinæ, vervecinæ, gallinaceæ, pulli, ova quoque & ex illis parata juſcula, celerem nutritionem efficiunt & ſanguinem morbo abſumtum, vel extra largiſſime effuſum, celerrime reſtituunt; hinc Gallorum natio, quæ hoc victu delectatur, ad largas & crebras admittendas ſanguinis emiſſiones apta & promtiſſima eſt. Patet porro ex dictis ratio, quare alimenta ex plantis, vel vegetabilibus, ſi ſemina exceperis, deſumta, parum nutriant.

§. XV.

Quia auctio eſt expanſio partis quoad omnem dimenſionem, hæc vero fieri nequit, niſi ſuccus nutritius omnes poros ſubeat & fibris apponatur; non poteſt autem eos ſubire, niſi valde ſit ſubtilis, motu & preſſione intus adigatur; neque poteſt aſſimilari niſi ſub quiete: ergo ad nutritionem abſolvendam opus I.) eſt ſubtilitate partium, materiam nutritiam conſtituentium, opus quoque II.) eſt calore ac motu, quo materia intrudatur, denique opus eſt III.) quiete, ut apponatur.

Scholion.

Obſervamus in vegetabilium nutritione, aquam pluvialem, quæ omnium leviſſima & ſubtiliſſima eſt, optimam eſſe, ſique velimus per tempus virides plantas, vel flores conſervare, opus eſt, ut quotidie aquam renovemus, ex qua tantum ſubtilem & delibatiſſimam partem recipiunt, relicta inutili craſſiori, quæ facile putreſcit. Novimus quoque, albumen ovorum eſſe veram nutritionis pullorum, ovis incluſorum, materiam,

tiam, quod ex tenuiſſimis partibus conſtare debet, alias calore non ita reſolvi poſſet, ut minimas in ſemine latitantes partes ſubire atque expandere poſſet.

§. XVI.

Ad tenuitatem ſucci nutritii conciliandam multum nos facere arbitramur liquidum nerveum, quod lymphæ in glandulis paſſim affunditur, quæ ſpirituoſæ materiæ conveniens eſt vehiculum.

Scholion.

Spirituoſum & ſimpliciſſimum cerebri ac nervorum fluidum materialiter quoque omnibus corporis noſtri partibus eſſe admixtum vero eſt ſimile, unde ab omnis generis excrementorum nimia profuſione ingens naſcitur debilitas: deinde obſervamus, nutritionem non bene procedere earum partium, vel corporum, quæ vitio cerebri, vel nervorum laborant.

§. XVII.

Ut nutriatur pars, ſive majorem ſoliditatem acquirat, opus eſt, ut motrice quadam vi ſuccus in poros partium adigatur; unde videmus, calorem ad omnem nutritionem eſſe neceſſarium, qui elaſtica & expanſiva vi poros partium aperiat & ſuccum nutritium in minimas moleculas diſſolvat eaſque in fibrarum minima intrudat.

Scholion.

Quod vis quædam elaſtica, potenter movens ac expandens, ad nutritionem ſit neceſſaria, vel ex eo dijudicamus, quod radices arborum, lapidum commiſſuris infixæ, ſuccreſcentes, horum pondere in incremento non impediantur, ut potius ipſas fiſſuras dilatent, ponderoſos ſæpe lapides findendo, diruendo & ſubmovendo.

§. XVIII.

Mediante pulſu & ictu arteriarum, ſuccus nutritius, qui lympha vehitur, per extrema vaſorum & poros arteriarum lateralium ſecernitur, poſtea fibras intrat, quas nove quaſi rigat & perluit, redeunte, per vaſa lymphatica, materia aquoſa & ſuperflua gelatinoſa.

Scholion.

Apparet exinde, ſanguinis circulum eſſe medium, quo advehitur ſuccus nutritius ad partes, unde ligata arteria ex toto nutritio partis perit.

§. XIX.

Ad convenientem partium nutritionem non tantum impulſus ſanguinis ac ſucci nutritii neceſſarius eſt: ſed requiritur quoque, ut pars nutrienda decenti tono ac robore gaudeat, quo ſucci alibilis debita admiſſio & ſuperfluarum fiat excluſio.

Scholion.

Tonus & robur partium utique bonæ nutritioni admodum inſervit, quia, ſi nimium conſtricti ſint pori, ut fit in ſpaſmis, nihil admittitur, ſi nimis fuerint laxi, ut in cachecticis & paralyticis, valde craſſas ac mucidas recipiunt, unde cito quidem caro, ſed non bona concreſcit, quod in partium externarum vulnerationibus ſæpius animadvertitur.

§. XX.

Ut liquidum ſolidis apponatur, quiete opus eſt, qua optime fit partium coagmentatio atque concretio.

Scholion.

Perſpicua hinc fit ratio, quare animantia æque ac homines cito & largiter nutriantur & accreſcant ſub ſomno & quiete, præſertim corpore exiſtente ſpongioſo & ſub laudabili victu: item quare ſub labore & motu graviori, vigilia, nec non ſub febrili ſanguinis commotione, corpus decreſcat & nutritio minuatur.

§. XXI.

Corpora juniora facilius nutriuntur & incrementum capiunt, quam ſenilia, quæ potius decreſcunt: in illis enim pori ſunt ampli, partes flexiles & facile ſuccos recipiunt; in ſenibus vero fibræ ſunt contractæ, earum ſpatia inanita, poris coarctatis, & partes nimis rigidæ, vel duræ, fluidi nervei ſanguiniſque & ſucci nutritii minorem quantitatem admittunt.

Scholion.

Ex dictis jam facile fluit, quod ii, quorum corpora adoleſcere debent, copioſius deſiderent nutrimentum; ſenes vero, & qui partes valde rigidas habent, parciori contenti eſſe debeant.

§. XXII.

Quia nutrimentum dulce ac temperatum eſſe debet: hinc exiſtente ſero valde impuro, excrementitio, non laudabilis fit nutritio.

Scholion.

Oſtendunt hujus theorematis veritatem omnes cachectici, ſcorbutici, cacochymici, item ad extremam ſenectutem perducti, quorum ſerum, ob occluſa emunctoria & excretiones imminutas, valde ſalſum ac impurum fit.

CAPUT III.

De lympha ejuſque motu & uſu.

§. I.

Lymphaticus quoque humor ſecernitur ab arterioſo ſanguine, & eſt liquor diaphanus, aqueus, ſubtili gelatina imbutus, qui peculiaribus vaſis, dictis lymphaticis ac pellucidis, ab ambitu corporis & ſubſtantia partium ad cor revehitur.

Scholion.

Lympha multum convenit cum ſucco nutritio, quinimo originem ſuam ex hoc mutuatur; ſiquidem ejus fluxilis & nimis aquea portio eſt & recrementum quaſi nutritionis. Lympha vero, quæ in lymphaticis vaſis vehitur, non nutrit, quia vaſa hæc revehunt à partibus, non autem advehunt: ſed potius eſt vehiculum ſanguinis.

§. II.

Duplex eſt origo vaſorum lymphaticorum, quædam ex ipſis arteriis prodeunt, alia ex poroſa & celluloſa partium ſubſtantia naſcuntur.

§. III.

Arteriæ, poſtquam in minimas ramificationes diſtributæ fuerint, tandem, pulſu ceſſante, in duplicis generis canales reflexos abeunt, & hi, qui ſunt majoris diametri, portionem ſanguinis craſſiorem & rubicundiorem recipiunt, qui minoris vero ſunt amplitudinis, tenuem tantum & fluxilem lympham, ſive aqueam ſanguinis partem, ſuſcipiunt.

Scholion.

Quod arteriæ in vaſa lymphatica terminentur, vel ex eo diluceſcit, quia flatus, vel liquor, aut argentum vivum, ſiphone per arterias immiſſa, experimento *Nuckii* & *Malpighii*, non tantum per venas, ſed & per vaſa lymphatica partium tranſeunt.

§. IV.

Lymphatica, quæ ex partium ſubſtantia oriuntur, aquoſam ſucci nutritii partem reſorbent ac revehunt ad cor.

§. V. Quia

§. V.

Quia lymphatica vaſa ex ſubſtantia partium naſcuntur, quæ ibi ſubſiſtentem aquoſam partem revehunt: hinc dari ratio poteſt, quare ab uſu fortiorum purgantium, vel diureticorum, in cachecticis, copioſum humidum ibi ſubſiſtens in hos canales reſorberi & per inteſtinorum glandulas expurgari poſſit.

§. VI.

Quia vaſa lymphatica recipiunt aqueum & fluxilem humorem ex ſanguine arterioſo: hinc facile perſpicitur ratio, quare in iis locis, vel partibus corporis, ubi regreſſus ſanguinis per venas valde eſt difficilis, copioſa vaſa lymphatica reperiantur eaque facile intumeſcant, in hydatides explicentur, vel etiam diſrumpantur.

Scholion.

In procinctu jam ratio eſt, quare in hepate, item in utero, nec non in inteſtino colo, in vaſis ſpermaticis, in pedibus quoque, inſignia & plura adſint lymphatica vaſa, & quod in illis partibus facile tumores aquoſi ſuboriantur.

§. VII.

Revehunt vero omnia lymphatica, ex univerſo corpore lympham ſuam ad capſulam lumbarem & chyliferum ductum, in quem ſe exonerant.

Scholion.

Tres rami majores vaſculorum lymphaticorum, videlicet iliacus, meſentericus & hepaticus, capſulam conſtituunt; quæ vero ex partibus ſuperioribus lympham revehunt, ipſi ductui thoracico implantantur.

§. VIII.

Cum omnia vaſa lymphatica revehant lympham à circumferentia ad centrum, omnis autem regreſſus, propter aſcenſum perpendicularem, præſertim ex partibus remotioribus, contra naturam & valde difficilis ſit; hinc ſapientiſſimus opifex multa ordinavit adjumenta, quæ lymphæ regreſſum facilitant.

§. IX.

Attenta obſervatio anatomica docet, vaſa lymphatica in itinere ſuo ſemper tranſire & ſalutare glandulas conglobatas, quarum ea eſt, auctore *Nuckio*, ſtructura, ut ex multis membranis denſis & fibris elaſticis motricibus, nec non tenuiſſimis nervorum & vaſorum ſanguineorum ramis, compoſitæ ſint.

Scholion.

Animadvertimus, vaſa lymphatica ex pedibus aſcendentia, per eximias glandulas inguinales ac iliacas, itemque meſentericas, tranſire, quæ vero à ſuperiori trunco deſcendunt, per jugulares & axillares ferri. Quod vero horum tranſitus fiat per glandulas, hoc experimento perſpicuum evadit, quando videlicet ope tubuli vitrei in vas lymphaticum hydrargyrum, vel atramentum immittitur, tunc penetrat in glandularum ſubſtantiam & earum corpus argenteo, vel atro colore tingit.

§. X.

Cauſa, cur vaſa lymphatica per glandulas conglobatas tranſeant, hæc ſolertioribus anatomicorum videtur, ut fibrarum motricium contractione, preſſionem ac impulſum ipſi lymphæ ſubminiſtrent.

Scholion.

Hiſce itaque glandulis, præſertim jugularibus, vel etiam iliacis, obſtructis, vel induratis, quod ex earum pertinaci tumore cognoſcitur, lympha in ſuis vaſis ſtagnat, vappeſcit, corrumpitur & ad poroſam ſubſtantiam carnis muſculorum effunditur, & hinc rheumatiſmorum, exulcerationum, vel catarrhalium defluxionum, origo fit.

§. XI.

Ad facilitandum lymphæ regreſſum, vaſa hæc valvulis inſtructa ſunt, & quidem ſigmoidæis, numeroſioribus & anguſtioribus, quæ quidem lympham libere tranſmittunt, impediunt tamen, quo minus regurgitet.

§. XII.

Cauſa, quare uno arterioſo vaſi adducenti, duo revehentia, nempe venoſum & lymphaticum, appoſita ſint, hæc videtur eſſe, quia ſanguinis & humorum, propter pulſum cordis & arteriarum ac niſum liquidorum, ad inferiora celerrima eſt progreſſio, tardior vero & difficilior reditus; igitur, ne retardetur ſanguinis circuitus, ſed æqualis maneat, per duplicis generis vaſa reducentia, celeritas fluxus in arteriis compenſatur.

§. XIII.

Lympha adducta una cum chylo, quem etiam vehunt lymphatica, affunditur ſanguini, ad dextrum cordis ventriculum remeanti, paulo craſſiori, eum in finem, ut inde fluiditatem, tenuitatem ac ſpirituaſcentiam novam accipiat, quo ad circulationem per minima, eaque capillaria ſæpius vaſa idoneus reddatur.

§. XIV.

Circulus itaque lymphæ à circulo ſanguinis dependet, hinc qui lymphæ motum vult celeriorem efficere, is ſanguinis circulum augeat, neceſſe eſt.

Scholion.

Si quis itaque morbos à vitio, vel ſtagnatione lymphæ provenientes, ſanare intendit, is non alia ratione id perficere poterit, ac ſi circulum ſanguinis promoveat, nec non fibris glandularum motricibus ſtimulum quendam addat.

CAPUT IV.

De alimentorum ſolutione & ſalivæ uſu.

§. I.

Succi corporis noſtri calore & motu ſubinde conſumuntur, hi itaque ſemper reparatione opus habent, quæ fit ſucco congruo nutritio, quem alimenta, tam ſolida, quam fluida, ſubminiſtrant.

§. II.

Ex alimentis, tam liquidis, quam ſolidis, ſuccus pro reparatione partium, tam ſolidarum, quam fluidarum, corporis noſtri, eſt extrahendus, qui vocari ſolet chylus.

§. III.

Non unius ejuſdemque, ſed plane diverſæ indolis, ſunt alimenta, quibus homo utitur, alia ſunt ſolidæ & compactæ ſubſtantiæ, alia valde glutinoſam & tenacem texturam habent, multa inutilibus, terreis, incongruis & ad conſtituendum ſuccum nutritium inidoneis partibus ſcatent. Quapropter dura alimenta ſunt diſſolvenda parteſque utiles ab inutilibus ſeparandæ.

§. IV.

Ut partes utiles & congruæ ab inutilibus & incongruis ſeparentur, opus eſt, ut prius earum textura intime diſſolvatur.

§. V.

Ad intimam alimentorum diſſolutionem liquor menſtrualis,

ſtrualis, qui intime alimenta recludat, neque minus calor requiritur.

§. VI.

Salivalis latex eſt menſtruum microcoſmicum univerſale, quo alimenta omnis generis intime recluduntur, & eſt humor inſipidus, indolis ſubtilis, penetrantis, fermenteſcibilis & ſolventis.

Scholion.

Saliva merito diſtinguitur à ſubmucido & ſpiſſo liquore, qui tam ex glanduloſo periſtromate faucium & laryngis profluit, quam ex ductu glanduloſo narium ſcreatu ejicitur.

§. VII.

Salivam liquorem eſſe ex ſubtiliſſimis partibus conſtantem, & glandularum ſalivalium firmior compages, & tubulorum anguſtia, & quod non facile in frigore concreſcit inque vacuo multas bullulas more ſpirituoſorum reddit, nec non ejus virtus medicamentoſa, comprobant.

Scholion.

Glandularum ſalivalium, ex quibus conſtant tubuli anguſtiores, ex ſero ſanguinis vix aliud, quam aquam ſubtilem, cum multis particulis aëreo-æthereis & ſalinis, ſulphureis, ſimpliciſſimis & tenuiſſimis ſeparant, & ratione harum, ſaliva jejuni hominis egregiam virtutem tumores diſcutiendi & lichenes ac ſerpiginem ſanandi obtinet, nec non in vacuo, ſubtracto per antliam aëre atmoſphærico, ſaliva in vitro poſita mire ebullit & innumeras bullulas emittit, more omnium liquorum ſubtilium.

§. VIII.

Saliva eſt fermenteſcibilis naturæ, hinc addita rebus ad fermentationem aptis, eam facile excitat.

Scholion.

Clariſſime id conſpicitur, quando ſaliva additur fructibus ſaccharo conditis, dum eos brevi in fermentationem conjicit. Simile quoque apparet, quando cibi maſticati in ore & cum ſaliva mixti, in vitro reconduntur, tunc leni calore accedente, incipiunt fermenteſcere.

§. IX.

Saliva eſt liquor potenter ſolvens, particulis tenuibus valde elaſticis, aqueis, nec non puriſſimo & univerſali ſale ſimpliciſſimo, imbutus.

Scholion.

Menſtrua inſipida magnam penetrantiam & potentiam ſolvendi habent, quod videmus in argento vivo, quod arctiſſima metallorum ſpatia & clauſtra ſubit, eorumque partes diſcontinuat. Viſitur id quoque in aqua pluviali, quæ non modo promte omnis generis ſalia imbibit, glutinoſos ſuccos diſſolvit & dura etiam corpora emollit, unde aſelli & marini piſces, ſola maceratione in aqua molleſcunt, ut leni igne coqui poſſint, multo magis autem id fit, ſi ſale ſubtili alcalino eſt inſtructa, quale etiam ſalivæ ineſſe non modo auctor eſt *Verheyen*, qui uncias octo ſalivæ leni calore inſpiſſatas, drachmam dimidiam ſalis largiri affirmat, ſed & experimentum cum ſolutione ſaturni, quæ ſalivam reddere ſolet turbidam eamque præcipitat, confirmat. Præter ſal fixum vero, ſalivæ inexiſtere judicamus longe ſimplicius ac purius quoddam ſal, quod tamen ſenſorium guſtus non æque afficit.

§. X.

Neque dubitandum, portionem liquidi nervei ſalivalem laticem ingredi.

Scholion.

Quia inſignes nervorum rami ad glandulas ſalivales abeunt, quales ad ſenſum & motum ſunt ſuperflui; & conſumtis viribus per profundas meditationes, debilitatur quoque vis digeſtionis. Deinde motum perverſum liquidi nervei, qui fit ſub animi affectibus, ira, terrore, item furore, rabie, ſimul tranſire ad ſalivalem laticem, venenati morſus beſtiarum ira percitarum, nec non funeſti morſus animantium rabie tactorum, teſtantur.

§. XI.

Saliva itaque eſt verum & univerſale alimentorum menſtruum & fermentum, quo ea intime diſſolvuntur & extrahuntur.

Scholion.

Non ſuperficiaria, ſed intima ſolutio alimentorum in ventriculo fieri debet, qua videlicet unio & textura partium, certum mixtum conſtituentium, intime diſſolvitur, ut hac ratione & ſapor, color, odor, conſiſtentia, & virtus prioris mixti mutetur: ſuperficiaria vero ſolutio eſt, quando corpus in partes tantum minimas, virtute menſtrui, redigitur, ſalva earum textura ac mixtione. Ita aurum, quando diſſolvitur ab aqua regis, omnes ejus particulæ, ex menſtruo rurſus præcipitatæ, auri naturam, craſin ac virtutem exactiſſime adhuc conſervant. Exemplum vero intimæ ſolutionis eſt, quando muſtum motu fermentativo ita diſſolvitur, ut non amplius muſtum maneat, ſed in vinoſum liquorem tranſeat. Quod vero alimenta in ventriculo atque inteſtinis intime diſſolvantur, ex eo pateſcit, quia poſt ſolutionem & ſimul ac è ventriculo fuerunt egreſſa, color, ſapor, odor & conſiſtentia, immutantur.

§. XII.

Intima diſſolutio corporum, ſine fermentatione, quæ motus inteſtinus eſt, mixti partes unitas intime ſolvens, fieri nequit: nullum hinc dubium eſt, quin in ventriculo etiam atque in inteſtinis tenuibus actus fermentationis celebretur.

Scholion.

De fermentatione ciborum in ventriculo, ejus turgeſcentia & inflatio, item ructus & flatus qui prodeunt, teſtari poſſunt: & ſicuti fermentationis effectus eſt aceſcentia, ita ciborum reliquiæ, quæ à reſolutione ciborum in ventriculo remanent, manifeſtum ſaporem & odorem acidum præ ſe ferunt, ſique fermentatio paulo intenſior & acrior eſt, quemadmodum fit in hypochondriacis, copia acidi exſuperantis in ventriculo progeneratur, adeo, ut omnia in ventriculum ingeſta aceſcant, ſive in acidum liquamen mutentur.

§. XIII.

Sicut omnis fermentatio fermenteſcibilium, à fermento, quod eſt portio maſſæ jam in actu fermentationis exiſtentis, & excitatur, & adjuvatur: ita ſaliva utique alimentorum fermentum eſt, quod etiam largiſſime provida natura producit & cibis admiſcet.

Scholion.

Non tantum eximiæ glandulæ, ut parotides & maxillares, ingentem ſalivæ quantitatem fundunt, ſed & tota palati caro glanduloſa eſt, nec non œſophagi, ventriculi & inteſtinorum glanduloſæ tunicæ, quin imo glandulæ peculiares duodeni & reliquorum tenuium, præſertim ilei, maxime omnium vero pancreas, quod totum glanduloſum eſt, ſalivalem illum ac fermenteſcibilem laticem fundunt & undiquaque fere ciborum maſſæ admiſcent, ad plenariam & intimam alimentorum diſſolutionem & utilium partium ſeparationem.

§. XIV.

Quemadmodum omnis fermentatio & omnis ſolutio, admoto calore egregie juvatur: ita etiam ventriculo circumpoſita calida viſcera, ut hepar, lien, calorem

rem ipſi ſubminiſtrant & digeſtionis negotium promovent.

§. XV.

Caloris magna vis eſt intime poros mixti penetrandi & expanſiva virtute compagem partium diſſolvendi: ſicut contra frigus ſolutionis & digeſtionis actum ſemper retardat.

Scholion.

Clariſſime apparet in fermentatione muſti, item farinæ pro panificio, nec non frumentorum ad præparationem ſpiritus vini, quod calore intendi & frigore impediri poſſit.

§. XVI.

Calor agens in humidum & corpora ſolidiora, ſi loco fuerint incluſa, ut mirabilem in diſſolvendo præſtat effectum, ita nullum dubium, quin calor viſcerum in ventriculo concluſus, potentiſſime in compagem alimentorum agere eamque ſolvere poſſit.

Scholion.

Non amplius naturæ curioſis ſunt ignota experimenta, quæ beneficio machinæ Papinianæ, in emolliendis duriſſimis oſſibus & in facilitanda coctione, mirabili plane ratione perficiuntur, ubi totus effectus tantum à calore & liquido incluſo dependet; hinc non mirum eſt, quod brevi tempore, calore viſcerum & fermentescibili, ſalivali lympha, lupus integrum cervum devorare & concoquere poſſit, lucius piſcis integros carpiones devoret inque liquamen convertat, canes oſſa, Finni ac Lappones crudas carnes & duras, exſiccatos piſces digerere poſſint. Curioſa vero quæſtio eſt, cum in ventriculo inſit tanta ſolvendi potentia, quare non ipſius ſubſtantia tandem calore & ſubtili ſalivali menſtruo ſolvatur? cujus rei non alia videtur ratio, quam quod ſuccus ſalivalis non poſſit ita penetrare poros & partes ventriculi, ut libere undiquaque in ejus plures ſuperficies agere poſſit. Ita animadvertimus, flammam non poſſe accendere materiam v. g. chartam, quando duro corpori, ut plumbo, vel alii metallo, circumvoluta eſt, quia nempe ignis recta linea tranſit, non vero æquali niſu & quaſi gyratorio motu, in chartam agere poteſt. Deinceps ventriculi compages, admodum ſtrictior reſiſtit, externæ actioni menſtruorum. Et materia quoque calida, quæ à viſceribus adjacentibus continuo influit per ventriculum ad alimenta, impedit, quo minus calor, in alimentis ſuſceptus, agere in ipſam ſubſtantiam ventriculi, eam diſſolvendo, poſſit.

§. XVII.

Menſtrualis & fermentalis liquor ventriculi, ex intimis ſuccis corporis noſtri deſumtus eſt, quare chyloſam maſſam fermentatione ita diſponit, ut ſanguinis & humorum indolem facilius induat.

§. XVIII.

Diſſolvens energia ſalivalis laticis multum reliquiis chymi, in ventriculo contenti, adjuvatur.

Scholion.

Eſt enim acidorum magna in diſſolvendo potentia. Ita oſſa, dentes, lapides, metalla, acidis ſolvi menſtruis chymica docet experientia. Atque propter penetrans acidum, etiam oſſa devorata, canes, item limaturam martis, homines, diſſolvere poſſunt.

§. XIX.

Acidum in ventriculo reſiduum, & calore ac ſpirituaſcentia lymphæ gaſtricæ ſubtilius redditum, tunicam nerveam ventriculi, præſertim partis ejus ſuperioris, blande vellicando, cauſa eſt appetitus.

Scholion.

Quare non obſcura eſſe poteſt ratio, cur omnia acida ſubtiliora & ſpirituoſa, ut ſpiritus ſalis dulcis, vinum Rhenanum, item volatilia ſalia & aromatica, quæ acidum fixum in ventriculo contentum ſubtile reddunt, appetitum languentem excitent.

§. XX.

Liquor ſalivalis & gaſtricus, cum moderato calore, cauſa eſt digeſtionis & ſolutionis alimentorum: quocirca omnia ea, quæ ſanguinis calidi influxum in ventriculum impediunt, quæque menſtrui virtutem diſſolventem infringunt, aut ejus generationem prohibent, digeſtioni admodum ſunt inimica; & contra, quæ ſalivalis menſtrui influxum, proventum & activitatem procurant, digeſtionis & chylificationis negotio egregie favent.

Scholion.

Quare experientia diſcimus, nihil magis appetitum & digeſtionem, quam alcalina terrea, lacticinia, dulcia, farinacea, nimis pinguia, opiata, adſtringentia & ſpirituoſa morari, præſertim quando hæc copioſe & jejuno ventriculo aſſumuntur; infuſa vero herbarum calida, acidulæ, thermæ, ſalia neutra, aromata paulo acriora, appetitum & digeſtionem ſecundare, quia tunicas glanduloſas in primis viis ab obſtructione & à mucoſitate liberant, ut ſic liberior gaſtricæ lymphæ fiat affluxus.

§. XXI.

Notatu digna res eſt, quod in omni fere morbo appetitus & digeſtio lædatur.

Scholion.

Quia videlicet nullus morbus eſt, qui non temperatum calorem ſanguinis & temperiem atque influxum fermentalis liquoris in ventriculi atque inteſtinorum canalem interturbet. Actio igitur ventriculi merito dici poteſt ſyſtematica, quia à ſyſtemate, & ſolidarum, & fluidarum corporis noſtri partium dependet, hinc iis læſis, læditur etiam digeſtio, quare appetitus emortuus, certum morboſæ diſpoſitionis humorum, vel partium ſolidarum indicium eſt, & appetitus quoque reſtitutio, ſignum convaleſcentiæ & morbi jam victi fauſtum omen præbet.

XXII.

Salivalis latex, qui fauces & œſophagum irrigat, dirigit quoque appetentiam liquidorum, ſive ſitim.

Scholion.

Appetitus tam ſolidorum, nempe fames, quam liquidorum, ſive ſitis, eſt quidem res animæ, nihilo minus à cauſis mere corporeis, certis in organis, determinatur atque dirigitur.

§. XXIII.

Sitis cauſa minime eſt defectus humidi in ſanguine, ſed in faucibus atque œſophago.

Scholion.

Apparet id clariſſime, dum in febribus, vel etiam in hydrope, ingens copia humidorum ſitim non compeſcere poteſt, potus vero calidus, ut infuſum herbæ thée, item nitroſa, in pauca quantitate ſumta, eam ſedare poſſunt. Quin imo obſervamus, ſitim ſæpius in affectibus ſpaſticis ventriculi, item in frigore intermittentium urgere, quia videlicet ſpaſmodica glandularum in faucibus & œſophago fit constrictio, & hac ratione humoris influxus in has partes impeditur.

§. XXIV.

Somnus, nec non anodyna, ſitim ſedandi facultate pollent.

Scholion.

Quia ſtricturam in glandulis faucium tollunt, ductus rela-

relaxant, ut copioſior humidi ad faucium regionem fiat affuſio.

§. XXV.

Saliva facit ad ſaporem.

Scholion.

Quia ſapidas ſalinæ indolis alimentorum partes optime extrahit, ut ad papillas linguæ nerveas penetrent. Omnis ſapor fit à ſale, nullum vero ſal agit, niſi ſit ſolutum, quia alias non ingredi poros, neque ſaporis organa nervea afficere poteſt; quia vero ſaliva, propter tenuitatem partium, ex alimentis optime ſapidas partes extrahit, hinc ejus in ore præſentia multum ad ſaporem facit, atque adeo ejus defectus ac craſſities in ardentibus febribus, vel aliis morbis, ſaporis, vel nullius, vel imminuti, ampliſſima eſt cauſa.

CAPUT V.

De chyli in inteſtinis perfectione, deque bilis ad hoc negotium uſu, hujuſque natura & ſecretione.

§. I.

Sicuti in ventriculo, mediante ſaliva, compages alimentorum diſſolvitur: ita in inteſtinis, præſertim in duodeno, hæc diſſolutio ulterius mediante bile perficitur, & chyloſus utilis ſuccus elaboratur.

Scholion.

Quod duodenum vice fungatur ventriculi parvi, vel ex eo patet, quia ſimilem, ut ventriculus habet flexuram, ut diutius ibi maſſa ciborum morari poſſit; & quia duo potentiſſima menſtrua, bilis nempe & ſuccus pancreaticus, affluunt, tam ad ulteriorem alimentorum digeſtionem, quam ad correctionem & meliorem chyli elaborationem.

§. II.

Bilis eſt humor reſinoſo-ſulphureus, coloris flavi, ſaporis amari, ſero dilutus inque hepate ſecretus, diſſolutioni alimentorum & ſecretioni chyli multum inſerviens.

§. III.

Bilis humor eſt reſinoſo-ſulphureus, hinc inſpiſſata bilis, non modo apertiſſimam flammam concipit, ſed & à ſpiritu vini rectificato ſolvitur, remanente mucoſitate.

Scholion.

Differt reſinoſum bilis principium ab aliis reſinis vegetabilium, quod aliæ reſinæ ſolvuntur quidem à ſpiritu vini, ſed non ab aqueo menſtruo, bilis vero inſpiſſata & extractum quoque reſinoſum, ex ejus ſolutione paratum, promte etiam aqua communi ſolvitur. Secundo, eſſentiæ aliæ reſinoſæ aquæ inſtillatæ lacteſcentem colorem faciunt, quod neutiquam ſolutio bilis præſtat. Tertio, aliæ reſinæ ex vegetabilibus acidum liquorem fundunt, bilis vero igne tractata & cremata, præter oleum, ſal volatile urinoſum præbet, ſale alcalino pauco, fixo, in cineribus relicto.

§. IV.

Reſinoſum igitur bilis principium ab aliis reſinis differt, quia has acidum ſal, illam vero alcalinum ingreditur.

Scholion.

Bilis eſt reſina ex animantium regno petita: & ſicuti ob inteſtinum calidiorem in ſuccis corporis animantium motum, inſipidæ terræ, vel etiam acida ſalia fixiora, ſubtiliſantur & alcalinam naturam ſuſcipiunt, omneſque tam fluidæ, quam ſolidæ partes, de ejuſinodi ſale volatili urinoſo participant; ita etiam bilis mixtionem ſal alcali ingreditur, quod poſtea cum ſulphureis partibus combinatum, in aquea menſtrua habet ingreſſum.

§. V.

Quod elementum alcalinum parti ſulphureæ bilis ſit admixtum, plura experimenta comprobant. Bilis I.) admixta ſyrupo violarum, virideſcentem, ut mos eſt alcalinorum, eam reddit: II.) omne acidum concentratum, ut oleum vitrioli, aqua fortis, cum bile ebullit, præſertim calore admoto, viridi colore emergente: III.) virtus ejus abſterſiva, attenuatoria & acidum temperans, id comprobat, dum optime maculas pingues detergit ex linteis, colores, uti pictoribus notum eſt, diffundit, & cereviſiarum acorem corrigit.

Scholion.

Sicut ex ſale alcali & oleo, invicem combinatis, ſaponiformis fit mixtura; ita etiam ejuſmodi ſaponiformi abſterſiva virtute gaudet bilis, unde non inepte à quibuſdam medicis ſapo animalis appellatur.

§. VI.

Bilis compoſita eſt ex particulis reſinoſo-ſulphureis, neque minus alcalinis; hinc ſanguis, qui multum ſulphuris & ſalis continet, ad copioſam bilem ingenerandam admodum idoneus eſt.

Scholion.

Patet jam ratio, quare homines qui calidiorem ſanguinem habent, ut cholerici, quique motu corpus vehementer exercent atque alimentis calidis, ſpirituoſis nimium utuntur, copiam bilis progenerent; item, cur in omni febrili æſtu, bilis copioſa in excrementis valde conſpicua, etiam ex alimentis humectantibus & refrigerantibus generetur, ſiquidem ex Chymia mechanica compertum eſt, calido inteſtino fluidi ætherei motu, materiam etiam inſipidam, terream, fixam, incombuſtibilem, ſucceſſive ſulphuream, ſalinam, volatilem & inflammabilem reddi poſſe.

§. VII.

Secernitur bilioſus humor in hepate, quod nonniſi glomeramen eſt ex vaſorum venæ portæ, cavæ, arteriæ hepaticæ & ductuum biliariorum capillamentis, ſive ſtaminibus, compoſitum.

Scholion.

Vena portæ adducit ſanguinem ad hepar, & quia eſt vas venoſum, lentior per illud curſus eſt, de quo jam ſupra latius egimus. Per venam cavam autem ſanguis reducitur verſus cor; arteria hepatica nutrimentum partibus, ex quibus hepar coagmentatum eſt, adducit, ductus vero biliarii ſecretam bilem partim per cholodochum ad duodenum, partim per cyſticum ad cyſtidem felleam deducunt, ſiquidem non alium hepar uſum atque utilitatem habet, quam ut ſulphuream, aduſtiorem & lixivioſam ſanguinis partem, una cum ſero, per venam portæ advectam, ſeparet. Hallucinati enim in eo fuerunt veteres, quod hepar præcipuam ſanguificationis officinam crediderint.

§. VIII.

Bilis, quæ eſt humor craſſus & ipſo ſanguine ponderoſior, peculiari eget apparatu mechanico ad ſuam ſecretionem.

§. IX.

Ad ſecretionem craſſioris humoris opus eſt, ut ſanguis craſſior accedat ad organon ſecretorium, ne tenue liquidum in nimia copia per ductus capaciores tranſeat.

Scholion.

Quia ſeparatio craſſioris humoris requirit canales & ductus

ductus ſecretorios ſatis amplos, per hos autem, eadem, immo majori facilitate, liquidum tenue, quam craſſum tranſit; hinc ne nimia tenuis lymphæ fiat ſeparatio, opus erat, ut ſanguis parte tenui lymphatica maxima ex parte prius ſpolietur, quod in renibus, ventriculo, toto inteſtinorum volumine, omento & pancreate fit, quas partes omnes prius ſanguis pertranſire debet antequam ad hepar deferatur.

§. X.

Ut bilis in hepate ſeparetur, opus eſt tardiori per hoc viſcus progreſſu atque itinere.

Scholion.

Nam ſub tardiori motu in genere, omnes ſecretiones & excretiones melius, quam motu exiſtente celerrimo, celebrantur, quia partes fluidæ à craſſioribus ſolidioribus tunc longe facilius ſeſe ſeparant, & tenues aqueæ in vaſa lymphatica, quorum copia in hepate eſt, craſſiores vero per ductus biliferos vehuntur.

§. XI.

Ad ſeparationem craſſioris humoris bilioſi, ſingularis ſtructura ac connexio venæ cavæ cum vena portæ, qualis in univerſo corpore non obſervatur ſimilis, attendenda eſt.

Scholion.

Quandoquidem arteriarum extrema in aliis partibus cum finibus venarum conjunguntur & unum continuum canalem conſtituunt, in hepate vero id non evenit, ſed minimæ ramificationes venæ cavæ latera venæ portæ ingrediuntur, adeo ut hæc ad angulos rectos diſſecent, non alium in finem, quam ut ſanguis, qui bile tenuior eſt, in venæ cavæ orificia, non ſecus ac chylus in inteſtinis, in vaſa lactea impellatur, craſſiori liquore bilioſo relicto, qui deinde in ductus biliarios, venæ portæ continuos, influit, indeque per ductum cholodochum & communem, ad duodenum, & per cyſticum, ad felleam veſiculam truditur.

§. XII.

Utcunque bilis ſit humor, ratione ſuæ mixtionis, partibus corporis noſtri tam ſolidis, quam fluidis, plane incongruus, & hujus reſpectu excrementitius; nihilo minus reſpectu elaborationis chyli, utiliſſimus eſt, unde antequam foras ejiciatur, huic negotio impendi debet.

Scholion.

Eximium bilis eſſe in animantibus uſum compluribus argumentis comprobari poteſt: I.) quod nullum in rerum natura animal bile caret, utut non in omnibus veſicula fellea adſit; II.) in omni animantium genere bilis non ad inteſtinum rectum, ſed ad duodenum, quod primum eſt à ventriculo, fertur, manifeſto indicio peculiaris ibi præſtandæ utilitatis; III.) quia ampliſſimum hepatis viſcus nullum in alium uſum in animantibus proſtat, quam, ut bilem ſeparet; IV.) quod duplici ductu, hepatico nempe & cyſtico, ad duodenum tendit ipſaque in cyſtide ſemper reſervatur, ut ibi fiat ſaturatior; V.) quod inſignis bilis copia ex hepate quotidie ſegregatur.

§. XIII.

Non tam accurate bilis quantitas, quæ ſingulis diebus in hepate ſeparatur, determinari poteſt.

Scholion.

Ductus illi ſatis conſpicui & capaces, cyſticus & hepaticus, ex minoribus plurimis conflatus, tandem in unum amplum canalem cholodochum communem coëuntes, bilis copioſum ad maſſam chyloſam influxum luculenter comprobant. Saturatus quoque fecum alvinarum flavus color, qui à bile eſt, largiorem ejus quantitatem indicat. *Bianchi* ad uncias ſex quantitatem bilis æſtimat, idque ſequenti experimento probat, quando nempe ex ductibus biliferis & ex cyſtide fellea, hominis ſani & violenta morte extincti, bilis per repetitas aquæ tepidæ, prius pondere examinatæ, injectiones eluitur & aqua illa cum bile mixta rurſus ponderatur, tunc facile bilis pondus in toto hepate contentæ explorari poteſt.

§. XIV.

Duplex bilis datur, hepatica nempe & cyſtica, illa per ductus undique per hepar diſperſos biliferos ad cholodochum, & porro ad duodenum fertur, ac longe fluidior eſt cyſtica, quæ craſſior, ſaturatior & amaricantior eſt.

§. XV.

Bilis per ductus hepaticos advecta, propter obliquam & valde compreſſam ductus cholodochi per duodeni membranas in cavitatem ejus inſertionem, in cyſtidem facile regurgitat. In quibuſdam quoque animantibus immediate per ductus peculiares, hepatico-cyſticos, ad veſiculam fertur.

§. XVI.

Bilis non tantum pondere ex ductibus biliariis & cyſtide defertur ad duodenum: ſed motu activo proprio, contractorio, ad illud & inteſtina maxime fertur.

Scholion.

Non modo ipſa fellis veſicula, ſed & ductus bilem vehentes, ex diverſis tunicis, glanduloſa nempe, nervea & carnea, fibris motricibus donata, conſtant, vaſaque arterioſa, venoſa, lymphatica & complures nervorum ramificationes obtinent, non alio fine, quam ut motus conſtrictionis ibi quoque exerceatur, cujus beneficio bilis motus atque effuſio diſpenſetur. Ex quo facile emeticorum operandi ratio intelligi poteſt, quæ ſubtiliori ſalino-ſulphureo vellicante principio, motum periſtalticum citatiorem efficiendo, bilis copioſiorem ad inteſtina effuſionem ſimul cient. Dein ex hoc ratio patet, quare his ductibus nerveo-muſculoſis, ſpaſmo, v. g. ab iracundia, vel fortiori purgante vomitorio, aut veneno, conſtrictis, bilis per vaſa lymphatica ad ſanguinem regurgitet, unde icteri origo.

§. XVII.

Ventriculus, ab alimentis & eorum fermentatione expanſus, multum affluxum bilis ex cyſtide fellea ad duodenum adjuvat.

Scholion.

Notabilis eſt veſicæ felleæ ſitus in homine, dum cervix fundo altior eſt, qui ad inferiora jacet, quare difficilis eſt ejus aſcenſus, præſertim cum ex loco latiori ad anguſtiorem debeat fluere; deinde, quia inter ſecundam & tertiam tunicam duodeni ductus cholodochus longo itinere progreditur, & demum foramine rotundo in cavum inteſtini hiat: non poteſt omni tempore, ſed tantummodo relaxatis inteſtinis & compreſſa cyſtide à dextra ventriculi parte, quæ ciborum copia & fermentatione turget, in duodenum exonerari.

§. XVIII.

Quo copioſior eſt alimentorum in ventriculum ingeſtio, eo major ventriculi fit expanſio & conſequenter cyſtidis felleæ adjacentis compreſſio, unde copioſioris bilis ad inteſtina tunc fit affluxus.

Scholion.

Notabilis eſt obſervatio, quod in animantibus, poſt longam inediam flaccido exiſtente ventriculo, cyſtis bile admodum turgida ſit, quæ poſt inſignem alimentorum ingeſtionem ſemiplena obſervatur. Notabile quoque eſt, in fœtibus humanis cyſtidem bile repletam inveniri, quia ventriculus in iis feriatur & ab expanſione liber eſt.

§. XIX.

§. XIX.

Differt bilis cyſtica à bile hepatica in eo, quod illa ſit craſſior, ſaturatior, amaricantior, hæc vero tenuior & magis ſero diluta.

Scholion.

Sicut vero utraque hæc bilis indole differt, ita quoque ejus virtus atque uſus diſtinguitur, ſiquidem bilis hepatica non tam efficax eſt, quam cyſtica, quæ magis medicamentoſa virtute prædita, & illa quoque perpetuo ad duodenum, hæc vero tantum, quando ventriculus cibis eſt onuſtus, influit.

§. XX.

Bilis cyſtica hunc habet uſum, ut purgans quaſi ſit & clyſter naturalis, quo tunica villoſa, quæ chyli ſecretorium eſt, abſtergatur & inteſtina ad ejectionem fecum ſtimulentur.

Scholion.

Chylus valde viſcoſus, dum tranſit per tunicam inteſtinorum villoſam, relinquit magnam amurcam, qua cruſta villoſa, ſive ſecretorium chyli, & inteſtinorum parietes valde obducuntur, pori quoque ac tubuli lactei eorumque orificia oblinuntur, quo liberior progreſſus chyli impeditur, quare hic mucus eſt abſtergendus, ad quod præter lympham ex glandulis & pancreate continuo ſtillantem, bilis acrior cyſtica multum contribuit, quæ lixivioſa & ſaponaria virtute mucum abſtergit, tubuloſque lacteos & oſcula glandularum aperit.

§. XXI.

Quemadmodum bilis, rite conſtituta ac temperata, eſt magna & univerſalis medicina primarum viarum, digeſtioni alimentorum & excretioni alvinæ maxime inſerviens: ita ſi intemperie & motu, item copia peccat, venenum eſt corpori.

Scholion.

Hanc rem olim latius in *Diſſ. de bile medicina & veneno corporis* exſecuti ſumus.

§. XXII.

Bilis cyſtica chylo non æque, quam hepatica admiſcetur, ſed præcedit chymi egeſtionem ex ventriculo & viam quaſi præparat: bilis vero hepatica, quæ continuo affluit, chyloſæ ex ventriculo maſſæ ſemper admiſcetur.

Scholion.

Patet jam ratio, quare bilis cyſtica ſtagnans in duodeno & ex mora corrupta, fœcunda plurimorum morborum, maxime ex primis viis ortorum, vomitus nempe, cardialgiæ, choleræ, dyſenteriæ, inflammationis ventriculi & inteſtinorum ac omnium fere febrium bilioſarum, mater exiſtat.

§. XXIII.

Bilis hepatica, item cyſtica benignior & dilutior, in duodeno chylificationis negotium promovet, dum cum lympha pancreatica mixta, ulteriorem ſolutionem partium, præſertim pinguium & viſcidarum in alimentis, promovet, acorem chyli, qui ſanguinis temperiei infeſtus eſt, temperat & abſtergit, & parte ſua reſinoſa ſulphurea ſubtilitatem & blandam ſpirituaſcentiam chyli procurat.

Scholion.

Ex dictis jam facile patet ratio, quare bile vitiata, multæ cruditates primis in viis accumulentur, quæ nauſeam, ardorem ſtomachi, flatulentiam, alvum adſtrictam, cachexiam ac tabem facile inferunt, & quare omnia fere amara, in chylificationis negotio ſecundando, in corrigendis primarum viarum vitiis & præcavendis ac ſanandis multis chronicis affectionibus, tantæ utilitatis atque uſus exiſtant, quia idem præſtant quod bilis, cujus defectum ac vitia emendant.

CAPUT VI.

De ſecretione chyli & motu ventriculi atque inteſtinorum periſtaltico.

§. I.

Alimenta tam eſculenta, quam potulenta, non modo in ventriculo, ſed & in duodeno, quod ventriculus ſuccenturiatus eſt, & in toto inteſtinorum tenuium canale, calore & menſtruorum, lymphæ nempe gaſtricæ & bilis, ope diſſolvuntur & extrahuntur in liquorem alimentarium, chylum, qui per colatorium inteſtinale ab inutili maſſa alimentorum, quæ per alvum excernenda eſt, ſecretus, peculiari mechanica motuum ad ſanguinem vehitur.

Scholion.

Quod duodenum ſit ventriculus ſuccenturiatus, vel ex eo patet, quia capax ſatis eſt & flexuram habet uti ventriculus, qua fit, ut diutius in eo morari chymi maſſa poſſit. Gaudet quoque ſuis peculiaribus menſtruis, ſeu liquoribus ſolventibus, dum non modo innumeræ glandulæ, à Cl. *Brunnero* detectæ, menſtrualem lympham plorantes, ibi collocatæ ſunt, ſed & ſuccus pancreaticus cum bile permixtus, ulteriorem elaborationem & rectificationem chyli abſolvit.

§. II.

Chylus eſt liquor lacteus, inſipidus, ex partibus oleoſis, mucilaginoſis conſtans, ex alimentis ſolutis extractus.

Scholion.

Chylus eſt quaſi emulſio naturalis: & ſicut ad hanc conſtituendam partes oleoſæ, pingues, cum aqueis & mucilaginoſis mixtæ deſiderantur: ita quoque ex iiſdem ingredientibus chylum compoſitum eſſe, lactis, quod nihil niſi chylus eſt, butyroſa, caſeoſa & ſeroſa ſubſtantia demonſtrat. Et ſicut omnis emulſio artificialis, ex ſeminibus oleoſis contuſis cum aqua parata, colorem habet albicantem, qui ab oleo in tenuiſſimos globulos, radios luminis reflectentes, ſubacto, proficiſcitur: ita etiam chyli albedo, vix aliam, quam hanc habet originem.

§. III.

Quia chyli præcipuum elementum eſt oleum temperatum, dulce & gelatinoſa ac mucilaginoſa ſubſtantia: hinc facile patet, alimenta, quæ bonum & copioſum chylum ſuppeditant, ea eſſe optima, quæ temperatam, oleoſam & mucoſam ſubſtantiam obtinent, ut ſunt præter carnes animantium, ex vegetabilibus omnia ſemina farinacea.

Scholion.

Hinc patet ratio, quare ſolo pane & aqua homo vivere poſſit; nam hæc omnia chyli & ſanguinis ingredientia in debita temperie & proportione complectuntur. Ex hoc idemidem apparet, quare oryza populis orientalibus nutriendis loco panis ſufficiat, & hordeo, avena, tritico, piſis, fabis, caſtaneis, homines optime nutriri & omnis generis animantia pinguia reddi poſſint. Ex hoc eluceſcit porro ratio, quare ex alimentis ea, quæ non temperata ſunt, ut acida, ſpirituoſa, ſalſa & plures vegetabilium ſucci, herbæ, radices, acria, aromatica, ad chylum conſtituendum & nutritionem præſtandam minus idonea ſint.

§. IV.

Chylus ex ſolutis alimentis extractus, per tunicam villoſam tenuium inteſtinorum colatur oſculiſque vaſorum lacteorum imprimitur atque infunditur.

§. V.

Tunica villoſa, quæ optime in jejuno conſpicitur, nonniſi congeries eſt innumerabilium villorum, ſive minutiſſimorum tubulorum, variis modis ſibi intertextorum, atque hæc eſt principium vaſorum lacteorum.

Scholion.

Inteſtinorum villos cavitate gaudere, microſcopiorum beneficio indaganda, *Brunnerus in Tr. de glandulis inteſtinorum* egregie demonſtravit. Eodem auctore diſcimus, quod ubi villi inteſtinorum dantur, ibi etiam reperiantur vaſa lactea, & ubi hæc non viſuntur, ut in ventriculo, ibi lactea quoque vaſa inviſibilia ſint.

§. VI.

Tunica villoſa inteſtinorum non mere ſe habet paſſive, ſed ob liquidi nervei & ſanguinis affluxum, gaudet vigore & tono, ſive motu conſtrictionis ac dilatationis, ita, ut canaliculi hi villoſi & vaſorum lacteorum orificia, & nimium contrahi, & relaxari ac aperiri poſſint.

Scholion.

In ſpaſmis ac tormentis inteſtinorum, item ab acrioribus medicamentis purgantibus, vel erodentibus venenis ſumtis, tunicam villoſam valde conſtringi, ut nonniſi tenue liquidum tranſmittatur, ſymptomata, quæ maxime hypochondriacis familiaria ſunt, & flatulentiæ ac nimiæ congeſtiones vitioſorum humorum tali in ſtatu confirmant. De quo in pathologicis prolixius agendum erit.

§. VII.

Tunica villoſa, qua gaudent maxime tenuia, eſt colatorium illud ſolenne & publicum, per quod omnis humor ex primis viis accedit ad ſanguinem & ad univerſum corpus: hinc multum intereſt, ut hoc rite ſit conſtitutum. Quod ſi enim nimis hiantia ſunt oſcula, craſſior & feculentior chyli pars recrementitia ad ſanguinem fertur: ſi vero nimis anguſtata & conſtricta ſunt, tenuis ſaltem aquoſa pars, remanente utili & alimentoſa ſolida, tranſmittitur.

§. VIII.

Quia omnis chylus & omne liquidum, per minima tunicæ villoſæ capillamenta vaſaque lactea, debet tranſire ad ſanguinem: hinc tubuli & oſcula hæc debent eſſe hiantia & aperta, non vero mucoſitate quadam obſtructa.

§. IX.

Ad obſtruendos hos tunicæ villoſæ tubulos multum contribuunt alimenta, quæ in viſcoſum coagulum abeunt, ut ſunt v. g. panis calidus & omnia farinacea ac placentæ non bene fermentatæ, lac coagulatum, cibi nimis viſcoſi & compacti, pinguedines, ut vervecina, facile in coagulum abeuntes, omniaque alimenta & medicamenta adſtringente facultate donata.

§. X.

Provida itaque natura prudenti conſilio conſtituit, ut bilis, ſaponaria & abſtergente vi, una cum lympha, ex glandulis & tunicis glanduloſis effuſa, perpetua affuſione facta, hanc tunicam ab obſtructione craſſi muci vindicent.

Scholion.

Ex quo jam apparet aquarum ſalubrium & potuum calidorum thee, coffe aliorumque infuſorum & decoctorum ex herbis inſignis utilitas, quæ in eo maxime conſiſtit, ut tunicam hanc ab obſtructione liberent & apertos tubulos teneant. Diluceſcit & inde ratio, quare hæc liquida, vel etiam aquæ ſalubres, in principio, ſi copioſius bibantur, cum ob obſtructa vaſa non bene tranſeunt, multas turbas, flatulentias, anxietates, quandoque etiam vomitum, provocent.

§. XI.

Per colatorium chyloſum prius liquidum ex alimentis tenuiſſimum ſecernitur, quod ſine obſtaculo ductus init & progreditur, hinc quoque poſt paſtum, vel potum liberaliorem, etiam aquarum ſalubrium, urina primo mere aquea & inſipida, deinde coloratior profluit.

§. XII.

Craſſiora & quæ non reſpondent orificiis vaſorum lacteorum, minus ad ſanguinem feruntur, ſed ob anguſtiam ductuum retinentur & per alvum potius eliminantur.

Scholion.

Bilis propter conſiſtentiam craſſiorem non tranſit per vaſa lactea, ſed cum alvinis fecibus eliminatur. Neque animadvertimus, amara medicamenta, vel etiam alimenta, item potus amaricantes craſſiuſculos, ut potum coffee, cereviſias craſſiores, ad ſanguinem ferri, ſed potius cum fecibus, quas etiam ſaturatiori bruno colore tingunt, craſſior & coloratior pars foras exturbatur. Neque ex medicamentis, niſi ſubtiliora, volatilia, ſalina & ſulphurea, vaſa lactea tranſcendunt, ſed plerumque inter primas vias operationes ſuas exſerunt. Si vero diutius ſub alvo ſtrictiori ibi morantur, majori facta compreſſione inteſtinorum, etiam craſſiores, ſalinæ & terreſtres partes, in ſanguinem penetrant.

§. XIII.

Non vero tantummodo ex inteſtinis tenuibus, ſed etiam ex craſſioribus, liquidum adhuc ſecernitur & per vaſa lymphatica ad ſanguinis & humorum maſſam abit.

§. XIV.

Alvo plus juſto retenta, vel adſtricta, feces, quæ prius liquidæ & foetidæ ejiciebantur, jam exſuccæ, aridæ, gravis odoris expertes prodeunt, manifeſto documento, fœtidum illud liquidum ab iis fuiſſe ſeparatum.

Scholion.

Ex dictis jam facilis dari poteſt ratio, quare alvi tardior ſeceſſio cacochymiæ procreatrix ſit, & impuros admodum humores reddat. Et quod in inteſtinis craſſis etiam adhuc ſecretio fiat, clyſteres ſic dicti nutrientes, quorum uſus non eſt de nihilo, item clyſteres antifebriles, ex cortice chinæ parati, & antiſpaſmodici ac roborantes, ex herbis nervinis & cephalicis, in capitis affectibus, abunde id comprobant.

§. XV.

Seceſſio chyli in vaſa lactea inteſtinorum motu periſtaltico valde adjuvatur.

§. XVI.

Ventriculus & inteſtina gaudent ſingulari dilatationis & conſtrictionis motu, qui ſucceſſive progreditur à ſuperioribus ad inferiora, & à Græcis periſtalticus appellari ſolet.

§. XVII.

Hujus motus organon ſunt maxime fibræ annulares, quibus totus inteſtinorum ductus, ſpiræ, vel helicis in modum, circumvolutus eſt, adeo, ut ab œſophago uſque ad anum, continuo ductu fibræ hæ producantur.

Scholion.

Confirmari hoc poteſt ſequenti experimento: dum inteſtinum animalis coquitur, & ſeparatis cum tunica exteriori fibris longitudinalibus, annulares uno continuo ductu & ſerie, inſtar fili longiſſimi, ab inteſtino ſeparari

ſeparari poſſunt. Et hæ maxime conſtrictionem adjuvantibus longitudinalibus præſtant.

§. XVIII.

Inteſtinorum motus periſtalticus ſecundum naturam valde placidus, lenis & quaſi undulatorius eſt.

Scholion.

Quod fit eam ob cauſam, ne alimenta concocta nimis præcipiti curſu inteſtinorum canalem pertranſeant, & ne juſto celerius ad ejectionem vergant, quod in diarrhoea accidit. Deinde, placidiori inteſtinorum conſtrictione & dilatatione, tenuior & ſubtilior tantum ex maſſa alimentorum concoctorum chyli portio, in villos inteſtinales & lacteorum vaſorum oſcula infunditur, feculentiori & rudiori relicta: quemadmodum id fieri in omnibus tranſcolationibus animadvertimus, ubi cribrum leni compreſſione facta, tantum tenuiorem humorem tranſmittit, fortiori autem accedente, craſſior & quæ turbida eſt, ſimul trajicitur. Tam lenis vero inteſtinorum motus, qui contentorum progreſſui ſervit, eſt, ut non niſi in grandioribus animantibus vivis diſſectis, ut bobus & equis, in ſenſum incurrat.

§. XIX.

Sicut omnis humorum progreſſio atque impulſus deſiderat principium quoddam magno movendi robore inſtructum: ita etiam in motu periſtaltico canalis alimentarii triplex obſervatur. Primum eſt in pharynge, alterum in pyloro, tertium in craſſioris inteſtini, quod colon dicitur, initio.

Scholion.

Fortiori facta pharyngis conſtrictione, ingeſta per œſophagi canalem in cavitatem ventriculi truduntur: dextra dein & inferiori ventriculi parte atque pylori robore, ibi contenta in inteſtina tenuia propelluntur, donec ad capaciora & craſſiora deferantur, ubi circa dextrum ileon initium coli eſt, ex membranis valde robuſtis, nerveo-muſculoſis ac fibroſis compoſitum, cujus motu ac impulſu, per totum hoc inteſtinum varie convolutum, excrementa uſque ad ani ſphincterem urgentur.

§. XX.

Motus inteſtinorum, quo contenta propelluntur, ſatis validus eſt, quia magnam reſiſtentiam vincit, & argentum vivum, quod mineralium fere graviſſimum eſt, in copia etiam hauſtum, per omnes inteſtinorum convolutiones, ſurſum ac deorſum, ad excluſionem per anum urget, quod animadvertimus in iis, qui paſſione iliaca afflicti, in ingenti ſæpius copia hoc fluidum metallum non ſine fructu hauriunt.

§. XXI.

Succeſſiva & reciproca eſt illa conſtrictionis & dilatationis motio, quæ viget in inteſtinis. Nam quando una pars inteſtini contrahitur & anguſtatur, materia contenta ex ea in vicinam partem propellitur, quæ inde dilatatur, & mox ceſſante dilatatione, rurſus conſtringitur.

Scholion.

Quemadmodum ad ſanguinis & humorum progreſſum perpetuo conſervandum, talis eſt fibrarum motricium in corde & arteriis conſtructio, ut earum dilatatio, ſive diaſtole, fiat cauſa ſyſtoles, & hæc rurſus diaſtolen producat, & ſic porro: ita etiam ſimilis fibrarum & membranarum motricium in ſtructura inteſtinorum conditio obſervatur, ut earum dilatatio contractionem, contractio vero rurſus dilatationem proferat.

§. XXII.

Quod ſi conſtrictio in inteſtinis eorum dilatationis cauſa eſt & dilatatio quoque conſtrictionem excitat, ſequitur: validiori vel conſtrictione, vel dilatatione, in una tantum parte ventriculi & inteſtinorum reddita, motum periſtalticum in univerſum accelerari, ut celeriter ingeſta ejiciantur.

Scholion.

Ex quo jam facile intelligi poterit ratio, quare à purgante, quod in una ſæpius inteſtini parte hæret & ibi dolorificam conſtrictionem efficit, tam celeri curſu & impetu, in inteſtinis contenta ejiciantur, quemadmodum id etiam ab humoribus acribus bilioſis in diarrhoeis fieri animadvertimus. Patet etiam jam porro ratio, quare ab aſſumto in copia liquido, quod ſtimulante, præſertim ſalino elemento, imbutum eſt, citiſſime alvus dejiciatur & ingeſta prodeant, quemadmodum id in thermarum ac acidularum potu videmus.

§. XXIII.

Quemadmodum robur, tonus & motus ſyſtoles activus partium motricium in univerſo corpore, à convenienti liquidi nervorum ſubtilioris & ſanguinis tenuioris influxu dependet: ita etiam motus ille, quo canalis alimentorum & excrementorum gaudet, ab eadem cauſa proficiſcitur.

Scholion.

Omnia ea remedia, quæ vires corpori addunt, quæ robur ac tonum partium augent ac reſtituunt, ut ſunt quæ ſubtiliſſimo & ſuaveolenti, oleoſo, aromatico oleo imbuta ſunt, vel ſal ſubtile volatile fovent, aut reſina temperata ac ſuavi abundant; motum inteſtinorum quoque egregie conſervant & languidiorem reſtituunt; cum contra omnia, quæ vires dejiciunt, motus ſiſtunt, ut ſunt graveolentia, opiata, vel etiam nimium refrigerantia, acida, adſtringentia, harum partium robur non parum imminuant. Ex nervis vero promanans fluidum inteſtinorum motui inſervire, vel ex eo eluceſcere arbitror, quod animi affectus, qui operationem ſuam maxime in hoc fluidum exercent, potenter ventriculi & inteſtinorum motum naturalem immutare, deſtruere, vel etiam intendere poſſint.

§. XXIV.

Motus itaque inteſtinorum periſtalticus præcipua cauſa & ſecretionis chyli, & ejus progreſſus per lactea eſt.

Scholion.

Non parum vero chyli progreſſionem & iter ad ſanguinem adjuvant; primo valvulæ ſic dictæ conniventes, copioſe in tenuibus conſpicuæ, quæ impediunt, quo minus facta compreſſione, chyloſus ſuccus lacteorum orificia & inteſtinales villos ſtatim prælabatur, ſiquidem in illis moram nectere debet alimentorum digeſtorum maſſa, ut eo melius & exprimi, & ſuccus ex ipſa delibatior in vaſa impelli ibi poſſit. Secundo, ad receptionem chyli faciliorem in tenuiſſima lactea vaſa & villos, horum tubulorum anguſtia non parum contribuit, quod eo experimento illuſtratur, quo cernimus, in minimos & capillares vitreos tubulos, ſubtile liquidum ſponte ingredi. Tertio, progreſſum & aſcenſum chyli per lactea vaſa & ductum thoracicum, valvulæ ſemilunares, quibus copioſis hæc ipſa inſtructa ſunt, multum faciunt; illæ enim ex fibris carneis ſubtilioribus & motricibus conſtructæ ſunt, quarum motu ab una valvula ad alteram liquidum promovetur. Eum quoque valvulæ habent ſitum, quo chylus & lympha quidem ſurſum ferri & progredi, minus vero regurgitare & regredi poſſit. Quarto, neque minus glandulæ, quæ in centro meſenterii ſitæ ſunt ſatis eximiæ, ex conglobatarum numero, impulſu fibrarum, ex quibus conſtructæ ſunt, ulteriorem chyli progreſſum adjuvant.

§. XXV.

Chyli progreſſum per thoracicum & lacteos ductus ad

ad ſanguinem, reſpiratio, qua muſculorum abdominis continua & ſucceſſiva fit compreſſio & dilatatio, multum promovet.

Scholion.

Cum ſub inſpiratione & exſpiratione, muſculorum abdominis valida compreſſio & dilatatio, alimenta non modo ex ventriculo & inteſtinis, ſed & chyli expreſſionem valde urgeat, qua de cauſa, & digeſtioni alimentorum, & ſanitati, minus convenit, poſt paſtum largiorem vocem nimis intendere, vel corpus magno labore exercere. Hora autem circiter à paſtu quarta, vel quinta, quando digeſtio peracta eſt, motus & exercitatio corporis minus nocet, ſed magis proficit, ita; ut aucta reſpiratione, tunc chyli ſecretio & progreſſio melius adjuvetur.

CAPUT VII.

De excretionibus in ſpecie ea quæ fit per alvum.

§. I.

Quemadmodum ſine ingeſtionibus congruorum alimentorum, vita, ſanitas, nutritio & vires ſubſiſtere, & temperati, laudabiles humores generari nequeunt: ita etiam ſine excretione partium inutilium, ſuperfluarum, noxiarum, hæc quoque identidem non recte & ſecundum naturam ſe habent.

§. II.

Excretiones in homine perfecto & ſano ingeſtionibus, ratione quantitatis, fere reſpondere debent.

Scholion.

Equidem homo, ut vivat & ſanus ſit, quotidie alimenta aſſumere debet; horum tamen maxima pars in iis qui non amplius adoleſcunt, rurſus ejici debet. Quandoquidem poſito calculo liquidorum & ſolidorum, quæ robuſtus & laboribus aſſuetus intra ſeptimanam aſſumit, is certe ad centenarium uſque ſæpius ſeſe extendet; interim tamen pondus corporis non augebitur, evidenti argumento: eandem fere quantitatem illorum, quæ aſſumuntur, rurſus debere excerni. Adeoque ſub continuis ingeſtionibus corporis vita ac ſanitas conſervatur.

§. III.

Non vero unius ejuſdemque indolis ſunt, quæ excernuntur, ſed ſicuti diverſiſſimæ naturæ ea ſunt, quæ ingeruntur, videlicet ſolida, craſſa, liquida, viſcida, ſalſa, ſulphurea, pinguia: ita etiam excrementa diverſiſſimæ indolis ut ſint neceſſe eſt, quorum ſingula per congrua emunctoria ſeparantur atque excernuntur.

Scholion.

Ita craſſiora & ſolidiora, mucus quoque & bilis, per alvum, liquida vero ſalina, craſſiora & pinguia atque mucoſa, per urinam, ſubtilia autem fluida & ſalino-ſulphurea, per ſudorem & cutis poros, commodiſſime ejiciuntur.

§. IV.

Et ſicut excretio partium inutilium, ſine motu & impulſu, concipi nequit: ita etiam ad urinam & materiam tranſpirationis & ſudoris propulſandam, motu cordis & arteriarum, ad feces vero ex inteſtinis craſſioribus eliminandas, motu periſtaltico opus eſt.

§. V.

Per alvum omnia ea, quæ non lacteorum oſcula ingrediuntur, neque ad ſanguinem pervadunt, ejiciuntur. Ejuſmodi eſt alimentorum craſſior, feculenta, terreſtris, bilioſa, mucida, acida ſubſtantia.

Scholion.

Principium terreum & ſulphureum, cum acido in ſtercoribus commixtum, vel ex eo concludendum eſſe videtur, quia ex ſtercoribus humanis, ſi liquidum vitriolo imbutum infunditur, color atramento ſimilis fit: quemadmodum idem fieri animadvertimus, ſi infuſa & decocta adſtringentium, ut gallarum, corticum juglandium, granatorum, florum balauſtiorum, quæ identidem ex mixtione terræ ſolubilis & ſalis acidi exſurgunt, cum vitriolo invicem miſceantur. Neque alia poteſt dari ratio, quare ab aſſumtis martialibus, quæ in ventriculo acido ſoluta in vitriolum ſatiſcunt, aut à vitriolaceis, quales ſunt tincturæ martiales, vel ab acidulis, quæ parum vitrioli ſubtilioris continent, feces, quæ prodeunt ſolidiores, atramentoſo colore tinctæ ſint.

§. VI.

Non tantum impuriores, terreſtres ſalino-ſulphureæ, ſed & aqueæ & viſcidæ ſordes per alvum ſecedunt.

Scholion.

Chymicus Pariſienſis *Homberg* cum ſtercore humano hoc fecit experimentum: uncias nempe decem indidit Mariæ balneo, ita aquæ limpidæ fœtidi odoris uncias undecim deſtillavit, relicta uncia ſolidæ materiæ. Ex quo diſci poteſt, multum aquoſi phlegmatis ſimul cum fecibus exire, ſique diutius eæ in craſſis ſtagnaverint, ut ſicciſſimæ evadant, indicium eſt, multum liquoris fœtidi per poros & vaſa lymphatica ad ſanguinis & humorum maſſam abiiſſe.

§. VII.

Quo major bilis in corporibus gignitur copia, ut in nimio æſtu, vel febre detentis, eo ſaturatior ſolet eſſe ſtercorum color.

§. VIII.

Maxima quoque acidorum liquorum pars per ſeceſſum evacuatur, unde à nimio uſu vinorum acidorum, ut Rhenani, item fructuum acidorum, fæces albidiores prodeunt, & cum teneſmo & vellicatione inteſtini recti excluduntur, acidumque adhuc ſpirant nidorem.

§. IX.

Craſſior quoque eſculentorum & potulentorum coloratior pars alvo excluditur.

Scholion.

Animadvertimus à potu coffée, item cereviſiarum lupulatarum, coloratiores fieri fæces & ab oleribus vegetabilium aſſumtis, ſtercora virideſcere.

§. X.

Fœtor ſtercorum non fit à putredine, ſed à mutua actione & reactione acidorum cum particulis ſulphureis bilioſis, non ſecus ac in chymicis ingens naſcitur fœtor, quando lixivio ſulphuris vulgaris, aut antimonii, acidus liquor affunditur. Quo copioſior vero & volatilior ſulphurea & bilioſa fecum pars eſt, & acidi parcior admixtio, eo intolerabilior fit fœtor; quo vero acidum eſt fixius & copioſius ac ſulphur parcius, eo minor & tolerabilior fœtor exſurgit.

Scholion.

Experientia & uſus docet, fœtidiſſimas ſæpenumero excludi feces in febribus ardentibus & bilioſis, præſertim ſi aliquanto diutius ſtagnaverint, longe vero intolerabilior fit fœtor, ubi ſanguis fuerit in inteſtinis extravaſatus, ejectis tunc nigerrimis. In hypochondriacis vero, ubi copia acidi primis in viis eſt, ad albedinem ſtercora inclinant & ſæpe fœtoris expertia ſunt.

§. XI.

Excrementorum alvinorum color, odor & conſiſtentia multum in hominibus variat, licet eadem alimenta aſſumſerint, quod dubio procul accidit à varia conditione humorum internorum.

Scholion.

Scholion.

Scitu dignum eſt, & canum, & hominum, ſi aqua & pane tantum veſcuntur, valde differentia eſſe alvi excrementa, id quod etiam in diverſi temperamenti & ætatis hominibus obſervatur, iiſdem licet alimentis aſſumtis. Neque enim eadem humorum, præſertim bilis, eſt conſtitutio, utut non diverſo, ſed eodem victu, homines uſi fuerint.

§. XII.

Quia alvi ſcybala diutius retenta valde exſiccantur, ob humiditatem ad vaſa & ſanguinem abeuntem, hinc clare intelligitur, quam gravis noxa impendeat iis, qui præſertim in febribus, alvum diutius clauſam habent.

Scholion.

Quum valde corrupti, tam bilioſi, quam lymphatici humores, in febrili æſtu deſcendant ad inteſtina & fœtidiſſimi quoque ejiciantur, patet, quam graviter peccent medici, ſi non caute eos ſubducant, nam diutius retenti, fœtidiſſimam putrilaginem rurſus inſinuant venis ac ſanguini, unde non mirum, alvum aliquanto diutius in febribus cohibitam, peſſima ſymptomata, ut purpuram, faucium inflammationes, cephalalgias, appetitus & virium dejectiones, inquietudines provocare.

§. XIII.

A motus periſtaltici conditione dependet fecum excluſio, hinc quo tardior & placidior ille eſt, eo ſegnius hæc, & quo citatior eſt ille, eo citius hæc procedit.

Scholion.

Cholerici citius deponunt alvum, quam phlegmatici, quia illorum motus vegetior, horum vero languidior eſt. In hypochondriacis, ob motum inteſtinorum valde deſtructum, alvi excretio ingenti vitio laborat, ita, ut quandoque ad longum tempus ne quicquam ejiciatur, alio vero tempore, citatior rurſus fiat alvus.

§. XIV.

Ordinario intra diem & noctem in ſanis alimentorum ore aſſumtorum recrementa excluduntur.

Scholion.

Sub motus periſtaltici tanta in corporibus differentia, non adeo accurate egeſtionum tempus determinari poteſt, ſiquidem & alimenta indole differentia, & copia, vel parſimonia potus, & motus ac quies corporis, ad celeriorem, vel tardiorem excretionem, multum faciunt. Nam ſi fermenteſcibiles cibi, ſale, aromatibus, vel dulcibus conditi, in copia fuerint aſſumti, expeditior fit alvus, ſicut contra ſub ſedentaria vita, potu pauco, victu duro & craſſo atque acido, difficilior hæc ſuccedit.

§. XV.

Ad tuendam itaque valetudinem & avertenda plurima mala, motum ventriculi & inteſtinorum periſtalticum naturalem medicus omni cura cuſtodire debet; quo deſtructo, nihil ad gignendos morbos pernicioſius eſt.

Scholion.

Deſtruunt maxime hunc ſaluberrimum motum omnia exceſſivis qualitatibus & viribus imbuta, ut nimis acida, frigida, adſtringentia, opiata, narcotica, acria purgantia, nimium quoque humectantia ac refrigerantia, maxime omnium vero graves animi affectus, terror, diuturnus mœror, ira. Conſervant vero & tuentur hunc motum ſalutarem omnia temperata, nervina, blanda balſamica & quæ ſanguinis atque fluidi nervei influxum in membranaceas has partes procurant. Faciunt huc quoque amara, elixiria ſtomachica, ſalia volatilia oleoſa, pilulæ balſamicæ &c.

§. XVI.

Deſtructo inteſtinorum tono, alvina evacuatio non recte ſe habet, & flatulentiæ ac ſpaſmi multas moleſtias creant.

Scholion.

Profecto malum illud, quod vulgo vocari ſolet hypochondriacum, in fœminis hyſtericum, & frequentiſſimum eſt, ſpaſmis & flatulentiis maxime tyrannidem ſuam exercet, & corpori humano infenſum varia & gravia producit ſymptomata, ſique ejus originem paulo accuratius inveſtigemus, certe hæc nulla alia eſt, quam nobiliſſimarum harum partium, quæ alimentorum digeſtioni, chyli ſecretioni, & fecum alvinarum excluſioni, dicatæ ſunt, motus & toni læſio, vel deſtructio.

CAPUT VIII.

De ſudore & tranſpiratione.

§. I.

Motus in ſanguine & ſuccis noſtris continuus viget ac calor, iſque perpetuo in humidum agit, idque in tenues halitus reſolvit, qui cum contineri nequeant, hinc per poros & inſenſibilia cutis foramina exhalare debent.

§. II.

Calor exhalationum eſt cauſa efficiens, quare quo major eſt intra corpus æſtus, eo fortior quoque eſt tranſpiratio, ſicuti id manifeſto apparet in febribus, inque iis, qui motu & vehementiori labore exercentur.

§. III.

Quo mitior vero eſt calor & ſanguinis curſus placidior, magis minuitur perſpiratio, ſicuti videmus in iis, qui otio & deſidiæ dediti ſunt, pulſumque habent debilem & languidum.

§. IV.

Non vero tantum ex poris, quibus innumeris ſcatet cutis, ſuperfluum humidum exhalat, ſed & per peculiares ductulos & tubulos ſubcutaneos, ſerum ſubtile, ſalſo-ſulphureum effertur.

Scholion.

Non modo cutis humana, ſed & omnia animantium coria, innumeris poris & foraminulis ſunt pertuſa, quod ex eo clarum fit, quia argentum vivum per quodvis corium compreſſione trajicitur. Recte itaque ab *Hippocrate* dictum eſt: totum noſtrum corpus eſſe perſpirabile. Glandulas exiguas & tubulos ſubcutaneos recentiores anatomicorum microſcopiorum ope detexerunt, quorum orificia foras ſpectant & inutile excrementum per ſudorem egregie evehunt. Atque adeo halituoſum & tenue per tranſpirationem, per ſudorem vero aliquanto craſſius illud educitur. Vaporum exhalatio ſub atmoſphæra maxime frigida & compreſſa, in conſpectum venit.

§. V.

Cutis univerſale illud colatorium & emunctorium ſanguinis, eſt rete mirabile, ex fibris tendineis nerveiſque, item ex arteriarum & venarum extremitatibus contextum & papillulis nerveis, pyramidalibus obſitum, cui ſubſtratæ ſunt glandulæ, majores minoreſque tubuli, ſeu ſiphunculi, in cuticulam hiantes, ex quibus, velut ex fontibus, humor ſalſus, halituoſus exit.

§. VI.

Quia cutis fibrillis nerveis ſenſibilibus inſtructa eſt, quæ

quæ ad ipſas quoque papillulas & tubulos ſubcutaneos pertingunt, hinc ſuo quoque tono ac motu gaudet.

§. VII.

Tonus cutis ejuſque tubulorum ac pororum elater diverſimode ſudoris & tranſpirationis egreſſum modificat.

§. VIII.

Tonus hic, ſi nimis intenditur, quod fit à frigore externo, in horrore febrili, inque ſpaſmis atque doloribus, tunc ſpiracula coarctantur & parum exhalat: tono vero relaxato & poris ampliatis, quod fit ſub declinatione febris, vel ex morbo, aut alia ex cauſa debilitatis, cœlo maxime exiſtente humido & calido, ſudor largius profluit.

Scholion.

Patet jam ratio, quare in ſomno, ubi liquidi nervei influxu fibræ multum deſtituuntur, ſudor facilius producatur, item ſi aërem & halitum calidum & humidum, exſpiratione emiſſum, intra lectum contineamus, vel in balneum concedamus, ubi corpora mox fiunt exterius turgida, rubicunda & mollia. Deinde non obſcura amplius eſt ratio, quare ſedativa, opiata & quæ dolores ac ſpaſmos placant, item nitroſa & diaphoretixa fixa, tranſpirationem & ſudorem quandoque reſtituant.

§. IX.

Ineſt utique tranſpirationis & ſudoris materia ſanguini ac per ejus circulum ad cutem affertur, hinc fit, ut ſanguinis circulus multum tranſpirationem modificet.

§. X.

In quibus partibus ſanguinis circulus aliquanto difficilior & calor mitior eſt, eæ quoque nec tam facile tranſpirant, nec tam bene ſudant, uti videmus in pedibus, in abdomine & partibus extremis. Ubi vero celerior ac promtior ſanguinis curſus eſt, ubi vaſa majora & calor intenſior eſt, ut in collo, dorſo, pectore, ibi etiam fortior eſt tranſpiratio.

§. XI.

Omnia itaque alimenta & medicamenta aliaque ex rebus non naturalibus, quæ citatiorem ſanguini motum inferunt, ut ſunt ſudorifera, ſpirituoſa, volatilia, potus calidi, acria, aër ſerenus & calidus, motus corporis, tranſpirationem quoque adaugent: ſicut contra quæ nimis refrigerant & quæ adſtringunt, acida ſunt, item aër frigido-humidus, tranſpirationem imminuunt, eo quod motum ſanguinis retardant.

Scholion.

Uſu diſcimus, ad nullum remedium nos fortius tranſpirare, vel ſudare, quam ad potum calidum v. g. ad infuſum thee, veronicæ, præſertim ſi medicamento oleoſo volatili fuerit acuatum: nam liquidum calidum fluxilem reddit ſanguinem, tenaces humores reſolvit, obſtructiones aperit & ſalium excrementitiorum vehiculum præbet.

§. XII.

Non vero ad excretionem ſudoris ſufficit præſentia humidi excrementitii, neque ſanguinis motus citatior ſatis eſt, ſed etiam ut viæ ſudoris, ſive tubuli & pori cutis, ſint aperti, requiritur.

Scholion.

Diſcimus exinde, male conſulere ipſis ægrotantibus medicos, qui ſub clauſis ac conſtrictis cutis ſpiraculis ac tubulis, ſicut fit in principio & ſtatu febris, ſub gravioribus doloribus & ſpaſmis, fortiora ſudorifera, calida & ſanguinem exagitantia propinant, quibus vix aliud efficiunt, quam ut æſtum, anxietates atque inquietudinem adaugeant. Hinc ſemper eo videndum eſt, ut in ſudore eliciendo, ad tonum cutis & ejus conditionem reſpiciamus.

§. XIII.

Tanta vero eſt exhalationum vis & copia, ut bene poſito calculo, omnibus ferme aliis excretionibus, junctim ſumtis, major ſit perſpiratio.

Scholion.

Siquidem ſecundum *Sanctorii* calculum, plus uno die per tranſpirationem emittimus, quam per alvum & urinam quinque diebus ejicitur; quando ſpatio unius noctis, lotii & ſecum uncias ſeptem, quadraginta vero uncias per tranſpirationem amittimus; vid. *Sect. I. Obſ.* 59. 60. quamvis id experimentum non omni tempore, neque ſub omni climate & apud omnia corpora, valeat.

§. XIV.

Non vero tranſpiratione & ſudore tantum emittimus aqueum, ſed & ſalſo-ſulphureum excrementum, quod ex induſiis patet, quæ viſcida & colorata ſæpius pinguedine obducuntur, quin ſub urinæ fluxu parciori & alvo ſegniori facta, craſſa ſæpe excrementa per ſudorem, ob poros nimis ampliatos, evehuntur.

§. XV.

Exhalat quoque ex corpore, præter excrementum ſuperfluum, etiam tenue, ſpirituoſum fluidum, quod patet ex virium dejectione, quæ continuum & largum ſudorem ſequitur.

Scholion.

Recte itaque *Hippocrates Lib. de morbis* judicat: eos imbecilliores quidem eſſe, ubi corpus bene tranſpirat, ſed ſaniores, promteque ad ſanitatem redire præ aliis; nos quoque à morbis præſervari addit: unde macilentiores ſemper, teſte eodem auctore, minus morbis obnoxii & facilius quoque ab iis curantur, quam qui obeſi ſunt corporis habitus.

§. XVI.

Quum itaque tanta ſit copia excrementi, quæ per cutem quotidie effertur, facile colligitur, nullam excretionem, quam hanc, ſuppreſſam vel cohibitam, tantum detrimenti corpori eſſe allaturam.

Scholion.

Plurimi morbi, præſertim acuti & epidemici, ex tranſpiratione fiunt prohibita, ea propter, ſi eos avertere velimus, curandum eſt, ut hæc ſarta tectaque maneat, ſique eos tollere velimus, nihil plus curæ cordique habeat medicus, quam ut convenientibus remediis eam reſtituat, qua de cauſa diaphoretica omnium remediorum ſunt ſecuriſſima & optima.

CAPUT IX.

De excretione urinæ.

§. I.

Urina eſt liquor aqueus, ſalibus diverſi generis & partibus pinguibus, ſulphureis, mucidis, refertus, per renum vaſculoſo-tubuloſam ſubſtantiam colatus & in veſica ad excernendum collectus.

§. II.

Proportio fluidi & ſolidi, nec non diverſorum elementorum, quæ urinam ingrediuntur, varie ſe habet.

Scholion.

Scholion.

Quandocunque libræ duæ, ſive unciæ triginta duæ, urinæ ſani hominis in aperto vaſe leni calore exhalant, tunc remanet craſſa maſſa, quoad colorem & conſiſtentiam melli ſimilis, quæ drachmas ſex ponderat. Igitur unciæ quinque urinæ drachmam tantummodo dimidiam ſubſtantiæ ſalino-ſulphureo-terreæ noſtro experimento complectuntur, id quod tamen non perpetuum eſt, ſed ſicuti corpora ratione ætatis temperamentorum, alimentorum, vitæ generis & climatum variant, ita quoque quantitas urinæ & proportio ingredientium differt. *Antonius de Heide Obſ.* 89. ex urinæ unciis tribus per evaporationem craſſæ materiæ pariter drachmam unam eduxit. Experimento vero à *Barckhuyſen* in *pyroſophia* allato, ex urina hæc fuerunt educta: unciæ nempe ſex urinæ ſani hominis deſtillatione dederunt uncias quinque & drachmas ſex phlegmatis, reſidui in cucurbita ſcrupuli quinque & ſcrupulus ſemis, ulterius igne tractati, ſalis volatilis drachmam ſemis, olei empyreumatici ſcrupulum ſemis, ſalis fixi & terræ grana octodecim, præbuerunt.

§. III.

Diverſi vero generis ſalia in urina continentur.

Scholion.

Primo obſervamus ſal tartareum, quod ex terra alcalina, ſale acido & pauco oleo componitur, & lateribus matulæ, vel vitri urinalis, non mediocri interdum mole ſe apponit & genuinum calculorum, tum renum, tum veſicæ, elementum ſubminiſtrat. Secundo, ſal ammoniacale, quod ex ſale volatili & acido mixtum eſt, quare urina inſpiſſata, quando miſcetur cum calce viva, vel ſale alcali, protinus odor volatilis urinoſus, æque ac cum ſale ammoniaco, diſpergitur & nares ferit. *Tertio*, ſal quoque in igne fixum, partim alcalinum, partim medium, ut ſal commune, in urina reperitur. Quod ſi enim urina igni ad exhalandum imponitur & remanentia in crucibulo calcinatur, & quod relinquitur ſolvitur, & ſaturatius lixivium digeſtioni exponitur; ſal medium ſali communi proximum obtinetur. Idem pateſcit ex eo, quod non modo urina inſpiſſata, adjecto vitrioli oleo, ſpiritum & vaporem ſalis communis volatilem in auras emittat; ſed & lixivium ex cineribus cremati reſidui lunam ex ſolutione in menſtruo ad fundum dejiciat.

§. IV.

Nullum ſal magis naturæ animantium accommodatum eſt, quam ſal medium illudque commune, quo cibos condire ſolemus, non tantum ad meliorem ſaporem, ſed & ad digeſtionem & excretionem facilitandam. Quia vero ſal purum vix unquam mixtionem animalem ingreditur, hinc debet è corpore rurſus expelli.

§. V.

Quamvis homo omnia inſipida & ſine ſale aſſumat alimenta, tamen ſal in ejus urina deprehendetur.

Scholion.

Tota natura animantium eſt ſaliſica, id eſt, ex humoribus temperatis, motus inteſtinus calidus ſalia fixa & volatilia, & ſulphurea quoque, fabricat, nuſquam vero, licet exterius aſſumatur, acidum purum in ſanguine & in ſuccis animantium reperitur, ſed omne ſal, quod ex partibus animantium igne educitur, eſt alcalinæ volatilis naturæ.

§. VI.

Calor ſalia gignit in animantium humoribus, ideo aucto calore, ut fit in febribus, urina majorem ſalium copiam complectitur & coloratior fit. Quanto mitior vero in corpore eſt calor, ut in iſtis, qui quietum vitæ genus ſequuntur, tanto dilutior urinæ color tantoque minor quantitas ſalium eſt.

§. VII.

Scorbuticorum urinæ ſalibus valde ſunt ſaturatæ & hinc coloratæ, quod analyſis docet chymica, quia obſtructis emunctoriis hepaticis & cutaneis, nec bilis bene ſecernitur, nec volatile ſal ſudore evacuatur, hinc retenta excrementitia ſalia & fortiori inteſtino calido motu ulterius agitata, increſcunt, & majorem acrimoniam concipiunt.

§. VIII.

Quanquam majori in copia acida, ut acetum, ſucci acidi vegetabilium, vinum, aſſumpta fuerint, nunquam tamen urina acida emittitur, vel ad mixtionem alcalini ſalis efferveſcit.

Scholion.

Ratio hujus rei eſt, quia acidum, licet etiam purum tranſeat ad ſanguinem, invenit ibi principium alcalinæ indolis, cum quo congrediens, mox mediam naturam induit, adeo, ut vel in ſal tartareum, vel ſal ammoniacale, commutetur.

§. IX.

Lixivioſa ſalia largiori copia ſumpta tranſeunt integra per urinam, niſi acido in primis viis hærente immutentur.

Scholion.

Obſervavimus id in thermis Carolinis, quæ præter ſal neutrum, copioſum ſal alcalinum fixum continent, hæ, ſi quotidie ad libras ſex vel octo bibuntur, urina prius ſecedit plane limpida, nullius odoris & ſaporis, dein dilutum colorem accipit, hora poſtea à paſtu tertia, vel quarta, valde ſaturata & colorata, inſtar lixivii eſt, ſaporis admodum ſalſi, & tunc cum ſpiritu acido affuſo, non ſecus ac lixivium, ebullit, & facta evaporatione, ſal inſtar tartari vitriolati emergit.

§. X.

Tranſeunt quoque per urinam partes ſulphureæ, pingues, itemślioſæ.

Scholion.

Obſervamus manifeſtam ſæpius pinguedinem, urinæ febricitantium & hecticorum ſupernatantem, & lateribus vitri ſe apponentem. Oleaginoſæ urinæ ſine ſtrepitu, ut oleum ſolet, minguntur & effunduntur. Sulphurea vero materia, in urina contenta, ex eo colligitur, quod putrefacta admodum fœteat & maſſa urinæ inſpiſſata ardeat & per deſtillationem oleum empyreumaticum ex ea eliciatur. Sulphureis quoque partibus abundare urinam ſolennis illa præparatio phoſphori, qui ex urina inſpiſſata & cum pulvere carbonum mixta fit, ſatis ſuperque declarat. Bilioſas vero urinæ admixtas eſſe partes, ex eo colligimus, quod evaporata urina jumentorum relinquat magma amaricans, cui affuſus ſpiritus vini rectificatiſſimus extrahit tincturam flaviſſimam, inſtar bilis amaricantem, remanente ſale tartareiformi, inſtar terræ foliatæ tartari, cujus ſalis origo ſine omni dubitatione ex herbis comeſtis, quæ ejuſmodi ſale imbutæ ſunt, provenit. Deinde bilem tranſire cum urina icterici docent, qui mingunt urinam ſaturati bruni coloris, quæ inſtar bilis linteamina croceo colore tingit.

§. XI.

In urina ſubſtantia quoque mucoſa, viſcida continetur.

Scholion.

Conflata hæc eſt ex tenui terra, cum aqua & oleo pingui mixta & ſanguinis eſt ſoboles. Mutuatur inde urina ordinariam nubeculam & craſſius ac copioſius ſedimentum

tum inde fit, quo iſtorum urina inſtructa eſſe ſolet, qui bene pranſi ſunt & victu laudabili fruuntur.

§. XII.

Quia urina ex diverſæ indolis partibus, videlicet ex ſalſis, ſulphureis, mucidis, pinguibus, aqueis mixta eſt, hinc calore facile putreſcit & fœtidiſſimum odorem exhalat, remanente in fundo craſſa terreſtri ſubſtantia.

§. XIII.

Calor urinæ quam maxime particulis ſulphureis ſalinis commixtis debetur, unde quo major amborum ingredientium in urina eſt quantitas, ut in febricitantibus, ſcorbuticis & in iis qui parum bibunt, eo color eſt ſaturatior.

Scholion.

Sola ſalia, præſertim alcalina, cum pauxillo ſulphuris commixta & digeſta, colorem ſaturate rubicundum exhibent, cujus rei teſtis eſt tinctura antimonii acris, cujus color ad rubedinem ſaturatus, unice à ſalibus alcalinis fortiter calcinatis eſt, unde evaporato ſpiritu vini, remanet purum ſal fixum aurantii coloris, ſine ullo veſtigio ſulphuris, quæ remanentia rurſus in aqua ſoluta, eandem tincturam reſtituit. Notabile circa hanc rem eſt experimentum *Bellini*, qui urinam ſaturate rubram, admixtione aquæ, pro lubitu mutari ejuſque colorem vel intendi, vel minui poſſe, ex vero tradit.

§. XIV.

Quo major in corpore calor eſt, eo ſaturatior urina eſt, eoque copioſius ſedimentum deponit.

Scholion.

Ratio ſedimenti eſt partium aquoſarum defectus, & ſalinarum, ſulphureo-mucidarum terreſtrium copia, unde frigore partes graviores coëunt & fundum petunt; quod non accidit, ſi ſufficiens adeſt phlegmatis vehiculum. Quia vero calor abſumit humidum, hinc urinam quoque ſaturatiorem efficit, ut ſedimentum promte deponat, ut videmus ceſſante febris impetu.

§. XV.

Copioſior urina redditur liberaliori potu & aliarum excretionum imminutione.

Scholion.

Largior potus copioſam reddit urinam, quia hæc maxime ex phlegmate conſtat. Ob alvum adſtrictiorem, vel tranſpirationem imminutam, ſeroſior pars ſanguinis ad renale cribrum majori in copia vergit, ibique facta ductuum renalium majori dilatatione, copioſius ſeparatur, quare atmoſphæra borealium ventorum flatu frigidiori & compreſſiori reddita, majorem & crebriorem urinæ profuſionem fieri animadvertimus.

§. XVI.

Mitior ſanguinis calor ejuſque tardior progreſſio, urinæ copioſiorem facit fluxum.

Scholion.

Hinc promte peti poteſt ratio, quare refrigerantia, ut ſunt acidulæ, cereviſiæ minus ſpirituoſæ, & quæ ſubtilem acorem habent, ſerum lactis, emulſiones ex ſeminibus quatuor frigidis, fraga, melones; ex remediorum claſſe nitroſa, ſpiritus nitri, item ſalis, urinæ fluxum vehementer moveant; contra omnia ea, quæ calidum inteſtinum ſanguinis motum intendunt, ut ſunt calida, ſudorifera, ſpirituoſa, purgantia, parciorem urinæ fluxum efficiant.

§. XVII.

Renes ſunt congruum illud ſalſi laticis emunctorium & ex meris tubulis ſanguineis & urinariis ſunt compoſiti.

Scholion.

Tota renum ſubſtantia eſt contextus vaſculorum continuorum, ſiquidem ductus *Bellini*, ſive urinarii, nonniſi continuationes capillarium arteriolarum renalium ſunt, quod manifeſto evinci poteſt, dum aqua arteriæ emulgenti per ſiphonem injecta, vena, prius ligata, non interrupto itinere per ſiphunculos urinarios ad pelvim & inde ad uretheres & veſicam fertur. Quin imo teſtante *Ruyſchio in theſauro anatomico II. pag. 64.* ſi arteriæ renales materia ceracea infarciuntur, ſimul etiam ductus *Bellini* omnes urinarii, ipſique tubuli pelvis, eadem materia replentur.

§. XVIII.

Univerſa renum vaſculoſa compages, ob tunicas nerveas & muſculoſas, ex quibus ductus conſtant, peculiari elatere, tono motuque dilatationis & conſtrictionis gaudet, qui ad liberiorem ſanguinis tranſitum & urinæ ſeparationem non parum contribuit.

Scholion.

Neque enim ullum viſitur emunctorium in corpore, quod robore, tono & vigore motus deſtitutum ſit. Non hepatis mere vaſculoſa compages & ductus biliarii hepatici, cyſticus & cholodochus, non uretheres, aut veſica, neque tunica villoſa inteſtinorum, vel ſalivales glandulæ, tono, ſive potentia ſe dilatandi & contrahendi, carent. Pro varietate autem hujus toni, ſecretio & excretio humorum diverſimode modificatur.

§. XIX.

Conſtrictis renalibus, e. gr. à ſpaſmis, à doloribus, tubulis, urina inſtar aquæ pellucida, ſaporis & odoris expers, redditur.

Scholion.

Igitur urina ante coloratior, ſi ſubito in aqueam & limpidam mutatur, certiſſimum affectus ſpaſmodici, vel præſentis, vel imminentis, indicium eſt, quod in hypochondriacis, hyſtericis, calculoſis & epilepticis ſubinde obſervamus. In febrili impetu, ubi univerſalis eſt fibrarum conſtrictio, tenues, crudæ & ſine ſedimento urinæ minguntur, ſique eæ ſubito aquoſæ & largæ redduntur, ingens vitæ imminet periculum, quia partim vehementem ſpaſmum, quo ſanguis ad pectus, vel caput impellitur, partim ſeparationem ſeri à ſanguine & infarctum ab eo vaſculorum minimorum, adeoque periculoſam & lethalem in meningibus, vel ventriculo, inflammationem, denotant.

§. XX.

Sub remiſſione toni, ſive robore deperdito ductuum renalium, tardior ſanguinis & urinæ fit progreſſio.

Scholion.

Toni renalis nimia reſolutio, morborum, qui renes occupant, potiſſima cauſa & origo eſt. A nimia enim ſanguinis ibi facta congeſtione & vaſorum renalium dilatatione, renes vel in ingentem molem ſolvuntur, vel vaſorum ſanguineorum fit apertio & mictio cruenta producitur. Ob nimiam quoque tubulorum arterioſorum & urinalium dilatationem, ſerum, craſſioribus, lapideſcentibus & terreis partibus onuſtum, ſeparatur, quæ perquam facile in concretionem calculoſam coëunt. Qua de cauſa temperata adſtringentia & roborantia, in calculo, tam præſervando, quam curando, palmam cæteris præripiunt. Quo de argumento legi meretur eruditiſſima *Diſſ. Cl. Heucheri de adſtringentium uſu in calculo.*

§. XXI.

Renalium tubulorum tonus, ſpaſmis, doloribus & febrium paroxyſmis remittentibus, ordinario relaxatur.

Scholion.

Scholion.

Ea eſt indoles ſpaſmorum, ut partem, quam vehementer exagitarunt, poſtea valde debilem reddant. Nam gravem partis ſpaſmum ordinario atonia & relaxatio ſequitur. Videmus hinc, remittente dolore ex calculo, craſſam mingi urinam, quæ antea erat tenuis & pellucida. Quieſcente febrili æſtu, urina craſſior & ponderoſior, quæ facile ſedimentum deponit, emittitur, qualis à veteribus dicitur cocta, inque acutis bonam criſin & eventum morbi, in intermittentibus vero paroxyſmi ſolutionem, deſignat.

§. XXII.

Neque vero tantum renes, ſed & canales, qui urinam ad veſicam deducunt, & Græcis uretheres vocantur, dilatationis & conſtrictionis motu, tono ac potentia inſtructi ſunt.

Scholion.

Quare non ſolo pondere, ſed ſimul conſtrictione horum ductuum, humor ad veſicam propellitur. Canales hi magnam dilatationem patiuntur ab affluxu urinæ, ſi in parte inferiori horum cavitas calculo obturata fuerit. Meminimus, tunc inſtar farciminis eos diductos repertos fuiſſe. Iidem canales nimium quoque conſtringuntur & anguſtantur ex dolore, quem calculus acutus parit: hinc etiam ipſe dolor à calculo excitatus ejus per uretheres progreſſum ac tranſitum in veſicam impedit. Quare, quæ ſpaſmum & dolores ſedant, quæ partes conſtrictas emolliunt & laxant, ut balnea, ad propulſandum calculum ſunt efficaciſſima. Sæpe etiam ſpaſtica uretheris conſtrictio tanta eſt, ut alterum, utut à calculo liberum, ſimul in conſenſum trahat, quo caſu, urinæ fluxus in totum ſupprimitur & quandoque unica ſedativi vel anodyni medicamenti doſi reſtituitur.

§. XXIII.

Neque elaſtica, contractibili potentia veſica eſt deſtituta, quippe quæ ex tunicis muſculoſa, nervea & glanduloſa eſt compoſita.

§. XXIV.

Diſtenſionem patitur veſica ab urina contenta, cui ſemper elater veſicæ renititur, quare ſub mictionis actu urina in anguſtum & arctum ductum urethræ coacta, redditur. Hic reniſus veſicæ elaſticus, eſt quoque cauſa, quod urina non proprio pondere, ſphinctere veſicæ aperto, prodeat, ſed contractione & compreſſione fibrarum ejus muſculoſarum propellatur. Obſervamus, ab improvida, diuturna & moleſtiſſima urinæ copioſæ retentione, ejus exitum difficilem fieri, quia nimia urinæ copia & diſtenſione, elater veſicæ fractus & deſtructus fuit, ita prorſus, ut ad debitam conſtrictionem difficulter redeat.

§. XXV.

Urinæ inſpectio medico valde neceſſaria & inſigniſſimi in praxi medica uſus eſt.

Scholion.

Quemadmodum empiricam illam ac divinatricem artem imperitorum ex urina judicandi & ſpecialiſſima præſagiendi in totum damnamus & pro fallaci ignorantia habemus: ita ejus inſpectio perito medico magnam utilitatem fœnerat, ſiquidem hac ipſa non modo conſtitutionem ac naturam ſanguinis & humorum, ſed & eorum circulum ac progreſſum celeriorem, neque minus partium ſolidarum ipſarumque viarum urinalium ſpaſmum, tonum & conditionem cognoſcimus, quod ad morbos tam chronicos, quam acutos dijudicandos, multum utique facit.

CAPUT IX.

De excretione muci.

§. I.

Mucus eſt humor glutinoſus, qui in certis emunctoriis glanduloſis, ad varios ſæpe uſus ſecernitur & excernitur.

§. II.

Exſtant in corpore multa & varia lymphæ mucoſæ colatoria. Obſita his eſt tota narium, palati & faucium regio. Deinde tota interior arteriæ aſperæ glanduloſa tunica mucum ſæpe craſſum & copioſum ſeparat. Denique ſolenne muci emunctorium glandulæ lenticulares, quæ in inteſtinis craſſis conſiſtunt, conſtituunt.

§. III.

Tota interna faucium ac narium ſtructura ac regio oſſaque turbinata ſquamoſa & capitis oſſium cavitates tunica glanduloſa, quæ pituitaria audit, obductæ ſunt, inque his locis ſanguis & humores à muco egregie liberantur.

Scholion.

Sinus, qui in oſſibus capitis abſconditi ſunt, duodecim numerantur: duo frontales, qui in inferiori oſſis frontis parte ſiti ſunt, quorum ſinguli, tres adhuc habent concamerationes: duo ſphenoïdales, in oſſe ſphenoïdis, ſub ſella Turcica deliteſcentes, ſepto oſſeo diſtincti ſunt: ſex ethmoïdales, minimi, in oſſe ethmoïdes inter nares & oculi orbitam exſtant, & duo majores intra maxillam ſuperiorem collocati, qui ab *Highmoro* antra vocari ſolent. Hæ omnes & ſingulæ oſſium capitis ſinuoſitates tunica glanduloſa & pituitaria obductæ ſunt, quæ lympham in mucum abeuntem ſeparant eamque per ductus invicem connexos ad unum & communem narium canalem vehunt.

§. IV.

Non mucoſitas in ea forma, qua ex naribus vel aſpera arteria, aut per alvum ejicitur, ſeparatur, ſed demum facta ſeparatione, hanc conſiſtentiam induit.

Scholion.

Muci materia dum vehitur in ſanguine ſatis fluida eſt, alias neque ad minimas arteriolas & ductus, qui ſunt in glandulis, accedere, neque ibi ſecerni poſſet, ſpiſſam vero conſiſtentiam ſtagnatione & effuſione in cavitatibus demum acquirit, ubi partes æthereæ tenuiſſimæ, quæ fluiditatem humoribus conferunt, avolant, & aqueæ tenues per poros refluunt inque ductus lymphaticos recipiuntur. Quam facile vero fluidi & tenues humores, diſſipatis partibus ſubtilioribus, in coagulum abeant, albumen ovi documento eſt, quod calore firmum & ſtabile coagulum induit. Neque parum frigidioris aëris acceſſus in aſpera arteria inque faucibus & naribus, fluidiorem lympham ad glutinoſitatem diſponit.

§. V.

Neque tamen mucoſitas per emunctoria ſua omni tempore, neque in eadem quantitate & conſiſtentia, ſecernitur.

Scholion.

Animadvertimus copioſas mucoſitates in infantibus, in pueris, in ſenibus, in fœminis, inque phlegmaticis & qui ſpongioſi ſunt habitus corporis & delicatum ac quietum vitæ genus ſequuntur, aëre maxime humido ſecerni.

§. VI.

§. VI.

Excretoria, quæ mucum ſeparant, vaſa & ductus, peculiari tono, robore & motu conſtrictorio & dilatatorio gaudent, atque adeo pro hujus motus variatione, muci excretio diverſimode modificatur.

§. VII.

Ubi magna horum vaſorum eſt dilatatio & toni remiſſio & mucoſæ materiæ in ſanguine abundantia, tunc ductus ampliati majorem copiam lymphæ mucidæ ſeparant: contra vero, ubi horum ductuum fit conſtrictio & parcior materiæ mucidæ in ſanguine quantitas exiſtit, ibi parcior ejus eſt excretio.

Scholion.

In procinctu jam poſita eſt ratio copioſioris ſeceſſionis muci in imbecillioribus & phlegmaticis, in declinatione morborum, in fine tuſſis & coryzæ, præhumida exiſtente atmoſphæra tempore quoque verno & autumnali, neque minus in pueris & ſenibus, in phthiſicis, ubi ſicuti totius corporis, ita maxime ductuum horum excretoriorum, tonus, læſus & imminutus eſt. Supprimitur vero hæc ſalutaris excretio in ſiccioribus, in ſpaſticis affectibus, pulveris tabaci & conſtringentium calidorumque abuſu, item ab acri admiſſo frigore: leniori vero errhinorum ſtimulo, neque minus eorum, quæ humectant, humores craſſos diluunt, ut ſunt balnea, infuſa herbarum calida, thermæ, uſu promovetur.

§. VIII.

Ingentem quoque muci copiam inteſtinorum craſſa, ut colon & rectum, lenticularibus glandulis ſeparant, quæ ad lubricanda ſcybala & eorum progreſſum facilitandum, multum contribuit.

Scholion.

Neque exiſtimandum eſt, mucum inteſtinalem ſub forma ſpiſſa, qua viſitur, in glandulis ſeparari, ſed omnino in principio etiam tenuis & fluidus in inteſtina influit, paulatim vero ſub tardiori alvo ſpiſſeſcit, ob ſubtiliorem aquoſitatem in eos ductus redeuntem, per quos etiam humiditas, ſi diuturniori mora ſcybala penitus exſiccantur, pertranſit.

§. IX.

Res notatu admodum digna eſt: ſolennia muci emunctoria ſingulari inter ſe commercio & communicatione gaudere & invicem conſpirare.

Scholion.

Quapropter uno ex emunctoriis iſtis obſtructo, v. g. naribus, major mucoſitatis copia in inteſtinis deprehenditur, ſique per aſperam arteriam multum ſputi & muci redditur, inteſtina & feces exſiccantur. Proinde non melior datur via ac methodus copioſum ſputum & tuſſim humidam curandi, ac ſi ſtimulo laxante, vel purgante, ad inteſtina nimia ſeroſitas alliciatur.

§. X.

Dantur adhuc alia mucidæ lymphæ ſecretoria glandulosa, quorum in numero ſunt proſtatæ virorum, quæ corpora ſunt globoſa, inſtar nucis juglandis, ante collum veſicæ ſita, quæ liquorem albicantem ſecernunt eumque decem plerumque vel duodecim ductibus excretoriis in urethram pro ejus lubricatione ejaculantur. Huc etiam ſpectant glandulæ, quæ in vagina uteri & circa meatum urinarium, item in veſica urinaria reperiuntur, quæ mucoſum liquorem ſecernunt eumque per peculiaria oſcula, ſive lacunas, pro humectatione harum partium, excernunt.

Scholion.

Ob harum glandularum nimiam relaxationem tonumque deperditum, hi ductus identidem nimium ampliati, ingentem lymphæ mucidæ copiam ſeparant, quod in gonorrhœa & fluore albo viſitur. Interior veſicæ urinariæ nervea tunica glandulis, juxta collum maxime conſpicuis, obſita eſt, quæ mucoſum humorem, quo hæc ſenſibilis tunica ab erodente urinæ ſale defenditur, ſeparant. Huc etiam ſpectat urethræ tunica glandulis exiguis referta, quæ liquorem viſcidum, rotundis & longitudinalibus foraminulis, ad urinæ acrimoniam temperandam, plorant. Quo etiam referendæ ſunt glandulæ tres à *Coupero* inventæ, parvæ fabæ magnitudine, quæ liquorem mucidum per ſpeciales ductulos in urethram inferunt; nec non glandula *Littrii*, pollicem lata, urethram proxime infra proſtatas ambiens & aliquot oſculis liquidum mucoſum urethræ immittens. Quibus glandulis nimium relaxatis, vel eroſis, ingens muci tam in veſica, quam in urethra, fit proventus.

§. XI.

Ut omnes glandulæ, & glanduloſæ tunicæ; ita maxime, quæ mucoſi liquidi ſecretioni ſerviunt, id habent peculiare, ut eroſæ in magna copia mucum ſeparent.

Scholion.

Tunica pituitaria, quæ narium & palati oſſa cingit, ſi in lue venerea eroditur, viſcidi & glutinoſi muci copiam fundit; ſi à calculi aſperioris attritione, veſicæ tunica nerveo-glanduloſa ereditur, magna quantitas muci in urina conſpicitur; ſique glandulæ proſtatæ, vel urethræ utriuſque ſexus, aut circa collum veſicæ, in infectis, vel in ſcorbuticis, eroduntur, ingens viſcoſi humoris profuſio fit, non parum vires debilitans.

§. XII.

Dantur adhuc aliæ intra juncturas artuum glandulæ, quæ mucilaginoſæ & pinguedinoſæ appellantur, & ad eorum flexuram facilitandam, diaphanum mucum ſequeſtrant, cui fini quoque ſerviunt ligamenta glandulis obſita, quibus artus invicem colligantur.

Scholion.

Dictæ hæ glandulæ ab inſigni anatomico Anglo *Clopton Havers* inventæ ſunt, earumque inventio in pathologicis non minimum uſum fœnerat. Si enim mucus hic lymphaticus, acribus, erodentibus ſalinis particulis imbutus eſt, dolores articulorum, qui difficulter diſcuti poſſunt, ſuboriuntur, ſi tartareis, fixis, terreis, partibus onuſtus eſt, tophorum, qui arthriticis & podagricis familiares ſunt, origo fit. Hic mucus quoque copioſius tranſmiſſus, ſi in luxatis membris coagulatur, luxatorum oſſium repoſitionem impedit. Glandulis vero articulorum mucilaginoſis, aridis, exſuccis redditis, ſtrepitus oſſium, peculiare ſcorbuticorum ſymptoma, producitur.

CAPUT X.

De excretione ſanguinis per uterum.

§. I.

Ad actus naturales, qui motibus vitalibus ſuccos & materiam aptam præparant, pertinet omnino menſtrua fœminarum purgatio, quatenus ſuperfluum & inutilem ſanguinem excernit, ut reliquus in venis eo melius circuletur & depuretur.

§. II.

Excretio ſanguinis ab utero, ſingulis menſibus, ob nimiam

nimiam ſanguinis in fœminis abundantiam & ob peculiarem uteri fabricam, ſanitatis & alendi fœtus cauſa fit.

§. III.

Sanguinis, qui ejicitur ſingulis menſibus, quantitas exactius determinari nequit.

Scholion.

Differt hæc ipſa pro differentia ætatis, vitæ generis & habitus corporis: primis annis ſolet eſſe parcior, in juvenili ætate plenior. Macilentiores & ſanguineæ plus quoque ſanguinis effundunt, quam obeſæ & frigidioris naturæ fœminæ: plus quoque gulæ & otio deditæ, quam quæ tenui victu & multo exercitio utuntur. *Hippocrates Lib. I.* de *morbis mulierum Sect. XV.* duas heminas aſſignat, alii libram, vel etiam libram unam & ſemis, effundi ſtatuunt.

§. IV.

Cauſa menſtrui fluxus eſt nulla alia, quam nimia ſanguinis redundantia, quæ optimo conſilio ad ſanitatem tuendam evacuatur.

Scholion.

Variæ proſtant de hujus fluxus cauſis in ſcholis medicorum opiniones. Alii ad lunæ motum & mutationem, alii ad fermentum uteri peculiare, nonnulli ad *Helmontii* archæum ſeu corporis noſtri rectorem, quidam ad arcanam & ſapientem naturæ legem, eam referunt. Nos reconditis & à communi ſenſu longiſſime remotis ejuſmodi principiis penitus neglectis, ex re maxime obvia & ſimplici, ſanguinis nempe plenitudine majori, quam neceſſaria eſt, hujus fluxus originem ac cauſam repetimus.

§. V.

Mollior & laxior ſolidarum partium in fœminis textura vaſorumque anguſtia in cauſa eſt, quod fœminæ majorem ſanguinis abundantiam habeant, quam viri.

Scholion.

Quo major partium fibroſarum eſt ſoliditas, eo majori reſiſtentia ac robore ad impellendum fluidum ſunt inſtructæ; contra quo fibræ molliores, quo laxiores ſunt, eo minoris roboris & efficaciæ ad impellendum ſunt. Quale autem eſt fibrarum robur & vaſorum capacitas, talis eſt pulſus cordis & arteriarum. In viris, qui ſolidiorem partium corporis compagem & majora vaſa obtinent, pulſus vegetior, plenior & velocior eſt, quam in mulieribus, in quibus ob vaſorum anguſtiam & fibrarum mollitiem, languidior, mollior & magis exiguus. Qualis vero eſt pulſus, talis eſt fluidorum progreſſio, & quale ſecretorii vaſis orificium, talis eſt tranſpiratio & humidi conſumtio. Et quia in fœminis minor ſanguinis velocitas & tardior circulus eſt & major capillarium anguſtia, quam in viris, minor quoque in fœminis humidi perſpirabilis erit ſecretio, & conſequenter major erit ſanguinis & humorum in vaſis redundantia. Huc accedit, quod fœminæ labore minus exerceant corpus, quam viri, quo tamen corpora ſecundum *Sanctorium Sect. V. aph. IX.* ſemper leviora fiunt, eo quod multum humoris detrahit.

§. VI.

Plethoram menſtrui fluxus cauſam eſſe, plura adhuc alia ſunt, quæ id declarant.

Scholion.

Ordinario eæ fœminæ, quæ gulæ liberalius indulgent, quæ otio fruuntur, quæ macilentiores & mollioris ſunt texturæ, largiorem experiuntur menſium fluxum, propter uberiorem ſanguinis redundantiam; obeſæ vero, in quibus ſanguis, non tam intra vaſa colligitur, quam in corporis habitum diffunditur, mulieres ruſticæ, quæ labore corpus fortiter exercent, nec non quæ ex diuturniori morbo convaluerunt, aut puerperio, vel aliis evacuationibus, multum ſanguinis amiſerunt, aut lactantes ſunt, vel prægnantes, eæ vel parcius, vel plane non purgantur.

§. VII.

Optimus & nutritio ſucco refertus ſanguis, non vero corruptus, utero expurgatur.

Scholion.

Error fuit veterum, ex ſanguinis circuli ignorantia profluens, venenatum & corruptum ſanguinem eſſe menſtruum, quod ex eo dijudicabant, quia fluxus menſium ſuppreſſus, ingentem corpori ſtruit perniciem. At vero ſanguis, qui utero in ſanis purgatur, fluidus & floridus eſt, in junioribus tenuior, in adultioribus craſſior. Si vero in vaſis ſtagnaverit plus juſto, ex mora utique congrumatus, niger & fœtidus reddi poteſt.

§. VIII.

Peculiaris uteri ſtructura & fabrica in cauſa eſt; quod non per alia loca, ſed per ipſum, abundans ſanguis evacuetur.

Scholion.

Ipſius enim uteri compages ita eſt comparata, ut fibræ & vaſa in ea incredibilem in modum diſtendi & explicari, iterumque contrahi & ſponte ad priſtinum ſtatum redire poſſint, quo fit, ut ſanguis copia redundans eo quam facile ruat ibique colligatur. Vaſa deinde tam arterioſa, quam venoſa, ex ſpermaticis & hypogaſtricis orta, numero fere infinitas ramificationes ad uterum ejuſque vaginam emittunt; quæ non recto curſu, ſed varie contortæ, curvæ & quaſi ſerpentinis ductibus proſerpunt, & in non gravidis minimæ ſunt, in prægnantius vero ſenſim creſcente utero, & majores fiunt, & exporriguntur; niſi enim ejuſmodi incurvatio & flexura vaſorum eſſet, uterus à fœtu, ſine vaſorum diſruptionis metu, non poſſet diſtendi. Porro membranæ, quæ & internam, & externam uteri ſuperficiem cingunt & per quas vaſa diſſeminantur, nulla adipe obductæ ſunt; quare ejuſmodi fulcro deſtituta vaſa facilius diſtendi & aperiri poſſunt. Tum truncus aortæ deſcendens multo amplior ſemper in fœminis, quam in viris obſervatur, propter ſanguinem copioſiorem, qui ad uterum deferri debet, quod in viris non accidit. Præterea, ſicut omnem fluidi ad perpendiculum aſcenſum, ita ſanguinis per venarum ſpermaticarum admodum longum & valde tortuoſum & inflexum ductum, valde eſſe difficilem ad ſuperiora perpendiculari via curſum, animadvertimus. Demum, uti valvulæ, in aliis corporis partibus venis accretæ, ſanguinis progreſſum egregie adjuvant ejuſque reſtagnationem impediunt; ita viciſſim in venis uterinis valvulis deſtitutis, cruor utique ægrius circumagitur & in amplioribus collectus, ad minores & capillares relabitur, eorumque tenera oſcula plus juſto diſtendit ac premit. Quod ſi igitur major ſanguinis copia congeſta fuerit, quam vaſa capere & robur cordis ac ſolidorum regere poſſit, tunc in nulla parte difficilius regreditur, nullibique commodius ipſi diverticulum, quam in utero, unde in alveis vaſorum ſenſim lapſu temporis accumulatur, vaſculoſas ſinuoſitates replet ac infarcit, donec earum extremitates, quæ oblique hiant in uterum nimium diſtentæ, diſſiliant tandem & cruorem effundant.

§. IX.

Cauſa eruptionis ſangui[n]i[s] per uteri vaſcula capillaria, præter ſtagnationem in venis, eſt quoque ſpaſmodica partium conſtrictio.

Scholion.

Conſtans eſt obſervatio practica, in omni majori & critica ſanguinis eruptione, extremorum quandam refrige-

frigerationem, dolorem dorſi & inflationem in abdomine, alvum ſtrictam cum corporis languore & gravitate obſervari; ſiquidem nimia vaſorum à ſanguine repletio, ſecundum *Hippocratis* effatum, *aph.* 39. *Sect. VI.* efficit ſpaſticas conſtrictiones, quibus liber progreſſus ſanguinis per capillaria vaſcula impeditur, hinc ad vaſa majora regurgitat, in corde vero nimium congeſtus, ejus validiorem & velociorem contractionem, quam pulſus durus & magnus, in omni ſanguinis enormi eruptione conſpicuus indicat, ſuſcitat. Impetu igitur per arterias ſanguis ad uteri vaſcula delatus, ea aperit, idque multo facilius, quia uterinæ venæ, jam tum ſanguine infarctæ, liberiori ſanguinis curſui obicem poſuerunt.

§. X.

Sanguis menſtruus per minima vaſa tum uteri, tum vaginæ, evacuatur.

Scholion.

Ex quibus canalibus, utrum ex iis, qui ad uterum, an qui ad vaginam feruntur, ſanguis menſtruus promanet? magna inter medicos, rei anatomicæ peritos, controverſia agitatur. Utraque ſententia ſuos habet patronos, ad autopſiam provocantes. Nos utrumque fieri poſſe, affirmamus. Quia vero plura vaſa ad uterum, quam ad vaginam excurrunt, & ſpermaticæ, quæ ovarium perreptant, venæ, valde flexuoſæ ſunt, non ſine ratione aſſerimus, largiorem ſanguinis effuſionem, ut in abortu, è vaſis uteri apertis, ordinarium vero menſium fluxum, ex vaginæ vaſis fieri. Num vero ex arteriolis, an ex venis, prodeant menſes, tam exquiſite determinari non poteſt; quia tamen guttatim ſuccedit fluxus, potius ex venis, quam arteriolis, eum deducere vellem, præſertim cum teſte *Fantoni in anatomia corporis humani pag.* 186. flatus venis uterinis immiſſus, in cavum uteri & vaginæ commodiſſime impelli poſſit, & venarum tunicæ facilius, quam arteriarum latera, aperiantur.

§. XI.

Periodicæ fluxionis ſanguinis ab utero cauſæ ſunt mere mechanicæ.

Scholion.

Plurimi hujus notabilis phænomeni cauſas in lunam rejiciunt, quia ad certum ejus ſtatum, vel phaſin recurrere ſolet. An vero imbecille argumentum eſt, aſtrum eſſe cauſam, ubi ad certum menſem, diem, vel horam, effectus idem recurrit. Res potius ita ſe habet: ob tardiorem ſanguinis in fœminis progreſſum, ac languidiorem perſpirationem, neceſſe eſt, indies quippiam ſucci, vel ſanguinis ſuperflui in vaſis coacervari, ex quo paulatim creſcit plethora. Ponamus jam, certam menſuram ſanguinis abundantioris requiri, v. g. libram unam ſemis, ad efficiendam eruptionem per uteri vaſa, ad hanc vero colligendam requiri certum tempus, v. g. viginti octo dies, manifeſto exinde conſequitur: non tempus eſſe directam fluxionis cauſam, ſed menſuram certi temporis neceſſariam eſſe ad certam abundantioris ſanguinis quantitatem accumulandam, quæ potens ſit ad ſpaſmum concitandum & vaſa uteri perrumpenda. Ex quantitate igitur ſanguinis, qui ſub menſium fluxu ſingulis fœminis evacuatur, haud difficulter invenire poſſumus, quantum ſanguinis & ſucci nutritii ſuperflui in quavis fœmina ſingulis diebus generetur & quænam quantitas rurſus debeat expelli.

§. XII.

Sanguinis menſtrui in fœminis fluxus ſanitati prodeſt.

Scholion.

Veritatem hujus problematis quotidiana comprobat experientia, ſiquidem, recte ſe habente hoc fluxu mulierum quoque ſanitas bene ſe habet, is autem, ſi vitium capit, vel deficiat, vel excedat, illas morborum ingruit; vid. *Hippocratis aph.* 57. *Sect. V. Galenus libr. de venæ ſectione adverſus Eraſiſtratum* ita ſcribit: *Nonne natura ipſa mulieres cunctas evacuat, ſanguine ſuperfluo ſingulis menſibus foras effuſo? quippe muliebre genus, quod domi ageret, neque vehementibus laboribus exerceretur, neque ſub claro ſole viveret, & propterea quam plurimos humores coacervaret, oportebat, opinor, evacuationem hujuſce plenitudinis, tanquam remedium à natura datum, accipere.* Ad æquabilem enim, liberum & moderatum ſanguinis circulum & curſum, qui omnium partium & actionum integritatem tuetur, certa & proportionata ſanguinis menſura requiritur, qua læſa, ſive in exceſſu, ſive in defectu, motus ille humorum, qui ſanitatem diſpenſat, neceſſario læditur.

§. XIII.

Nimia ſanguinis ex ſuppreſſis menſibus redundantia circulum ſanguinis impedit, & robur, elaterem & contractionem cordis vaſorumque infringit, hinc valde infenſæ ſanguinis ſtaſes, ſtagnationes, congeſtiones, viſcerumque obſtructiones; quæ chronicorum morborum fœcundæ procreatrices ſunt, reſultant.

Scholion.

Ab imminutis vel deficientibus menſibus, magna utique muliebrium morborum copia naſcitur, qui pro differentia partium valde differentes ſunt. Si enim ſanguis ſtagnat in capite, melancholiam, capitis gravem dolorem, vertiginem, oculorum & auditus gravitatem, pallorem, inſaniam, quandoque etiam apoplexiam, concitat; in præcordiis nimium congeſtus, dyſpnœam, aſthma, tuſſim, hæmoptyſin, cordis palpitationem, ſyncopen parit; in ventriculo & inteſtinis ſi reſtagnaverit, fiunt inflationes, borborygmi, ructus, præcordiorum anxietates, cardialgiæ, vomitus etiam cruenti ac tormina; viſcera abdominis, ſi ſanguine craſſo infarcta fuerint, cachexiam, totius corporis gravitatem, ſcorbutum, icterum, pathemata hyſterica, purpuram, tumores crurum ac pedum, venarum varices, progigni in confeſſo eſt. In utero, fluor albus, ejus inflammatio, molæ uterinæ & abortus reſultant, quæ omnia fluxu hoc reſtituto levantur vel tolluntur, vel matura ſanguinis miſſione præcaventur. De quibus quidem omnibus iisque medendi methodo, ex inſtituto egimus in diſſertatione, *de ignorata uteri ſtructura multorum in praxi errorum fonte.*

§. XIV.

Circa decimum quartum annum, menſes incipiunt; circa ſeptimum vero ætatis ſeptenarium deſinunt, & tunc multa ſanitatis incommoda procreari ſolent.

Scholion.

Incipiunt menſes plerumque circa decimum quartum ætatis annum, quia hoc tempore major alimenti copia ingeritur, digeritur, & plus ſanguinis ingeneratur, qui prioribus annis multo ſeroſior & nutriendo corpori inſerviebat. Hic ſanguinis incipiens fluxus corpus non raro à plurimis malis, quæ à copioſiori ſero primis in annis naſcebantur, vindicat. Ceſſat vero ſanguinis fluxus circa quinquageſimum, quia tunc fibræ rigidiores fiunt, capillaria oſcula occluduntur, & motus naturæ ſpaſtici, qui fabri ſolent eſſe excretionum ſanguinearum, deficere incipiunt. Niſi itaque tunc plethoræ matura venæ ſectione, aut evacuatione, per urinam, vel per tranſpirationem, auctiori reddita, ſuccurramus, profecto fœminæ poſt quinquageſimum annum in varia & diuturna mala incurrunt.

§. XV.

Non vero tantum fœminæ, verum etiam viri, qui multum ſanguinis ſuperflui ingenerant, ejus excretionem,

nem, & quidem per venas ſic dictas hæmorrhoïdales, patiuntur.

§. XVI.

Sicut fœminæ ob laxiorem, flexiliorem ac molliorem fibrarum ſtructuram vaſorumque exilitatem, plethoricæ fiunt, & ſanguinis effuſionem cum ſanitatis emolumento experiuntur: ita etiam ejuſdem texturæ & habitudinis viri, ob plethoram auctam, per hæmorrhoïdes ſanguinem ſuperfluum emittunt.

Scholion.

Profecto hæmorrhoïdum fluxus non tam infrequens eſt ac vulgo putatur, quod medici accuratiori facto ſcrutinio optime norunt. Patent vero quam maxime huic fluxui viri ſucci pleni, facie formoſi, ſpongioſioris carnis, quia ejuſmodi corporis habitus, ob vaſorum etiam ſecretoriorum anguſtiam pulſumque languidiorem, non tantum conſumit, quantum fuerit aſſumtum. Junioribus annis ejuſmodi homines narium hæmorrhagiis obnoxii ſunt, vel etiam ad hæmoptyſin inclinant; adultiores vero facti, hæmorrhoïdalem fluxum experiuntur, qui eo largior & frequentior eſt, quo plus ſanguinis in venis coacervatur.

§. XVII.

Salubris eſt maxime hæmorrhoïdalis fluxus, quia corpus à plethora liberat, & morbos ab hac oriundos præſervat.

Scholion.

Non inepte igitur à veteribus fluxus ſanguinis per venas ſedis, propter egregium commodum, quod ſanitati præſtat, vocari ſolet aureus, *oder die güldene Ader*. Alii hunc fluxum egregium naturæ bene valentis opus ſalutant, quod longam ſanitatem ac ſenectutem polliceatur. Nihil itaque deterius eſt, ac ſi hic fluxus conſuetus & ſalutaris, prava diæta, vel medicina, intempeſtive minuatur, vel cohibeatur, ſiquidem graves viſcerum obſtructiones & infarctus, & exinde chronicæ paſſiones, ut cachexia, hydrops, calculus, flatulentia ſpaſmodica, melancholia, colica convulſiva, paſſio iſchiadica, reſultant, quæ hoc fluxu prudenter ac tempeſtive reſtituto, ſanantur. Diſtinguendum vero eſt inter fluxum hæmorrhoïdalem criticum & ſua natura ſalubrem, qui ex ſanguinis redundantia & ad eam tollendam fit, & inter eum, qui ex conſtitutione viſcerum abdominis præternaturali originem ſuam trahit; hinc obſervamus cachecticos, hypochondriacos & hydropicos fieri hæmorrhoïdarios, quæ excretio quandoque cum levamine, quandoque etiam cum detrimento fit, præſertim ſi nimia fuerit.

§. XVIII.

Conſervatio corporis noſtri valde corruptibilis, à libero ſanguinis circulo & progreſſu, hic vero à convenientibus ingeſtis, retentis & excretis, dependet.

Scholion.

Actus utique vitales in motibus tam ſolidarum, quam fluidarum partium conſiſtunt, hi vero nec diu ſubſiſtere, aut continuare poſſunt, nec materiam, in quam vim ſuam exerceant, habent, niſi per actiones naturales, quæ alimentorum congruorum ingeſtione & convenienti ſecretione ac excretione continentur. Magna itaque vis eſt ingeſtorum & egeſtorum ad vitam & ſanitatem conſervandam, & ad morborum quoque cauſas ſtatuminandas, quare medicum ad hæc ſemper diligentiſſime reſpicere oportet.

CAPUT XI.

De generatione corporis humani.

§. I.

Generatio eſt actus, quo minimum, ſed organicum corpuſculum, in ſemine præexiſtens, nutritione evolvitur ac producitur.

Scholion.

Generatio nil niſi nutritionis & auctionis ſpecies eſt, qua, mediante lympha nutritia, corpuſculum in ſemine contentum extenditur, quare etiam hæc materia ad actiones naturales recte refertur.

§. II.

Organica tantum corpora, non vero alia, virtutem ſui multiplicativam habent.

Scholion.

Per corpora naturalia organica ea intelligimus, quæ ſingulari artificio ad certos edendos motus à natura conſtructa ſunt, & quia in metallis talis organica conſtructio non datur, ideo multiplicativam vim ibi quærere vanus labor eſt: in regno autem vegetabili & animantium vis ſeminalis, ſive multiplicativa, obſervatur.

§. III.

Virtus multiplicativa in eo nobis conſiſtere videtur, quod omnes vegetabilium & animantium partes ſint organicæ, id eſt, totius corporis ideam complectantur.

Scholion.

Quemadmodum minima atomus auri totam texturam auri continet, ita etiam minima molecula plantæ, vel animantis, ejus ſtructuram complectitur. Quid enim ſemina, tam vegetabilium, quam ſubtiliſſima & delibatiſſima ſucci nutritii portio, & unica arbor, planta, aut animal, vel multa millia ſeminum producit, quorum ſingula novum & ſimile organicum corpus producunt. Neque tantum in ſeminibus vegetantium, ſed in quovis etiam minimo ramulo arborum, ut ex inſitione patet, vis propagativa conſiſtit.

§. IV.

Ergo in quovis ſemine jam totum, quamvis ſtupendæ exiguitatis, organicum corpus, latet.

Scholion.

Utut intellectus noſtri limitatæ vires minime capere poſſint modum, quo in ſemine & quavis corporis organici naturalis parte totum lateat; hoc ipſo tamen rei exiſtentia & veritas non deſtruitur, quia plura ſunt & fiunt in rerum natura, quæ limites intellectus noſtri longiſſime exſuperant. Neque ad medici ſcopum pertinet, abdita & ſublimiora hæc, quomodo videlicet organica in ſemine corpuſcula producantur, inquirere, aut ſolicitius agitare. Suffecerit, ea adeſſe, & nutritione evolvi & in conſpectum dari. In minimo, proceræ etiam arboris ſemine, jam tum ejus rudimenta plena latitare, inque inſectorum ovis, integra eorum corpuſcula jam formata contineri, inque humano ſemine viva animalcula accuratioribus microſcopiis conſpici, recentiorum curioſæ inventioni debemus.

§. V.

Subtiliſſimum illud, quod medullæ cerebri & nervorum porulos incolit, fluidum, ad ſpecificas & organicas actiones & motus recipiendos & producendos aptiſſimum eſt.

Scholion.

Singularis & plane mirifica res eſt, perverſam matris phantaſiam deformandi fœtum ejuſque partium naturalem conformationem mutandi ac deſtruendi potentia inſtructam eſſe. Neque enim infantes tantum lineamentis corporis, ſed & moribus, ingenio, inclinationibus, ratione animi, parentibus ſubinde ſimiles ſunt. Admirationem meretur, quod ſcribit *Avicenna in Canone Med. Lib.* 1. *can.* 98. natum ſimilem eſſe illi, cujus imago impenſa cogitatione tempore congreſſus fuit repræſentata.

CAPUT XII.

De ſemine humano utriuſque ſexus.

§. I.

AD producenda vegetabilia unicum tantum ſemen deſideratur; ad generationem vero animantis duo, maris nempe & fœminæ, ut concurrant, neceſſe eſt, ob duplicem animalium ſexum, qui in vegetantibus non obſervatur.

Scholion.

Ad arborem vel plantam producendam ut ſemen in terra fœcundetur, tantummodo ſolis calore & tenui pluviarum humido opus eſt: ad generationem vero animalis duo ſemina requiruntur, alterum quod in membranacea capſula continetur, ſive ovum, alterum fluidum, quod in ſubtiliſſimos halitus reſolvitur, quale eſt maſculinum.

§. II.

Animantium ſemen ex liquido longe tenuiſſimo conflatum eſt.

Scholion.

Semina vegetabilium nihil aliud ſunt, quam ſucci nutritii ſubtiliſſima per anguſtiſſimos demum canales ſecreta portio, multo vero magis in animantibus tenuiſſima ſeminis indoles ex ſubtilitate canaliculorum, quibus ſecernitur, dijudicanda eſt. Neque ſi non adeſſet tanta in ſemine tenuitas partium, in minimos meatus corporis organici ingredi, nec motum inibi ciere, aut partes extendere poſſet.

§. III.

Semen maris eſt tenuiſſima lymphæ nutritiæ portio, in canaliculoſa teſtium fabrica à ſanguine ſecreta.

Scholion.

Anatomicis experimentis conſtat, teſtes viriles ex meris concavis, ſed tenuiſſimis tubulis, & ſecundum *Bellini* calculum triginta ulnas Florentinas exæquantibus, invicem convolutis, eſſe compoſitos, qui diuturniori, in aceto præſertim maceratione, diſſolvi poſſunt: neque minima hæc vaſcula cavitate deſtitui, vel ex eo dijudicandum eſt, quod per hæc ipſa liquidum ad vaſa deferentia, & inde ulterius ad ſeminales capſulas, quæ convoluta quaſi inteſtinula conſtituunt, deferatur. Sique interdum liquidum in minimis teſtium canaliculis reſtagnaverit, ingens ſæpe tumor naſcitur, qui reddito humore fluidiori, quam facile diſcutitur.

§. IV.

Quemadmodum per anguſtiſſimos tubulos non niſi tenuiſſimum, & quod eorum diametro reſpondet, liquidum fertur; ita longo ductuum itinere per attritivum motum multo ſubtilius redditur.

§. V.

Fluidum, quod in teſtium vaſculoſa compage ſecernitur, ejuſdem fere indolis videtur, ac illud, quod corticalis & vaſculoſa cerebri ſubſtantia à ſanguine arterioſo ſeparat.

Scholion.

Fabrica enim teſtium & corticis cerebri multum inter ſe convenit. Utraque fluidum à ſanguine ſeparat tenuiſſimum, magna activitate & potentia movendi inſtructum. Et hinc petenda eſt ratio, quare ab intempeſtiva & immoderatiori venere, non modo animales functiones detrimentum capiant, ſed & vitale partium robur ac tonus inde enervetur, ita prorſus, ut qui in prima ætate frequentem venerem exercent, corpus infirmum & morbis obnoxium reddant. Id quod etiam jam ſuo tempore *Hippocrates Lib. de Genitura*, §. 1. his verbis agnovit: *Genitura viri provenit ab humido, quod in corpore eſt robuſtiſſimum; argumentum vero, quod robuſtiſſimum ſecernatur, hoc eſt, quia à veneris uſu, tam pauca materia emiſſa, imbecilles reddimur.*

§. VI.

Summa tenuitas, ſive ſpirituaſcentia ſeminis, in cauſa eſt, quod circa tempus pubertatis ingens mutatio in corpore obſervetur. Tum enim vox fit ſonora & aſpera, pili in mento & pube incipiunt creſcere, neque minus vigor ac robur animo & corpori accedit.

Scholion.

In eunuchis hæc omnia non viſuntur, neque barba in iis creſcit, neque vocem ſonoram edunt, habitus corporis manet laxus, animus eſt effœminatus, capilli ad muliebrem modum in longitudinem creſcunt. Animantibus caſtratis, ut equis, multum decedit roboris. Caro in caſtratis bobus, hircis, vervecibus, caponibus, fit ſucculentior & pinguior.

§. VII.

Subtilior ſucci nutritii pars, per teſtium canaliculoſam compagem tranſitu ſpirituoſior facta, & ex veſiculis ſeminalibus per vaſa lymphatica ad corporis ſuccos reflua, toti corpori agilitatem, ſpirituaſcentiam, elaterem, robur, calorem, quo caſtrati deſtituuntur, confert, & inſtar medicinæ optimæ confortantis & balſamicæ ſe habet.

Scholion.

Refluit ſemen retentum ex veſiculis ſeminalibus per lymphatica vaſa ad ſanguinis & lymphæ maſſam, ob vaſorum lymphaticorum communicationem, quæ ipſis cum veſiculis ſeminalibus intercedit. Nam ſi flatus per tubulum in deferentia vaſa fortiter immittitur, non modo ipſæ ſeminales capſulæ, ſed & totum lymphaticorum ſyſtema, cum ductu thoracico, inflatur.

§. VIII.

Liquoris ſeminalis, qui naturæ mobiliſſimæ, tenuiſſimæ, ſimpliciſſimæ eſt, minima pars, univerſi corporis organicam ſtructuram continet, & ſecundum hanc vividiſſime operatur.

Scholion.

Eſt enim ea indoles fluidi tenuiſſimi, ut omnium impreſſionum, quæ nonniſi veſtigia ſunt objectorum, recipiendarum capaciſſimum ſit, quemadmodum id videmus in cerebri, nervorum ac ſenſoriorum fluido, quod veteribus ſpiritus animalis nomine venit. Neque dubium eſt, vel minimam ſeminis portionem, organiſmum ſimilem corporis in quo ſubſiſtit, utut modo ineffabili, complecti. Et hoc modo veterum ſententia intelligi poteſt, ſemen à ſingulis corporis partibus decidere & animam in corpore unam eſſe, ſed totam in ſingulis ejus partibus.

§. IX.

Conſtat obſervatione, tanto ſaniorem ac robuſtiorem

rem fieri infantem, quanto ſemen maturius, magisque excoctum & ſubtile eſt.

Scholion.

Perfectio vegetabilium, florum quoque, multum dependet à ſeminis maturitate & perfectione, quare, ſi in horti cultura flores, ut tunicæ, primularum, auricularum, pleniores, copioſiores & bene coloratos reddere velimus, opus eſt, ut non omnes ſeminales capſulas relinquamus, ſed paucas tantum, quibus diutius aëri ſereno & calido, minime vero cœlo pluvioſo & frigido, expoſitis, ſemen inde magis coctum & perfectum evadit.

§. X.

A ſemine aquoſo, minus maturo, vel cocto, debiles infantes, morbis obnoxii, neque diutius viventes & fœminæ frequentius, quam mares progignuntur.

Scholion.

Attenta obſervatione diſcimus, debiles & morboſos parentes gignere etiam ejuſmodi liberos. Obſervamus quoque, liberos in extrema ſenectute, vel prima adoleſcentia, aut in ebrietate, vel ab iis qui venerem nimis mature & copioſe exercent, genitos plerumque admodum debiles & brevioris vitæ eſſe.

§. XI.

Genitura virilis eſt ſoboles optimi ſucci nutritii, ea propter, qui benigno, temperate ſpirituoſo alimento fruuntur, quique ſucci nutritii & ſanguinis copiam ingenerant tardiuſque congrediuntur, neque vires perdunt, ii ad coitum & procreandam ſobolem ſunt aptiores.

Scholion.

Recte igitur dictum: ſine Cerere & Baccho frigere venerem. Et parentes, qui nec congruis alimentis, nec ſatis largiter fruuntur, & vires ex morbo, vel aliis cauſis deperdiderunt, minus bonum & laudabile ſemen proferunt, & ad procreandam ſobolem ineptiores ſunt.

§. XII.

Uti omne animal, ita etiam homo, ex ovo producitur.

Scholion.

Quare ovulum, quod nonniſi tenuiſſimus lymphaticus eſt incluſus humor in capſula membranea, ad animalis generationem neceſſarium ſit, hæ videntur rationes: quia in liquido incluſo partium ſitus, formatio, nutritio commodiſſime, neutiquam vero in humore, qui diffluit, qui exhalat, fieri poteſt; deinde quia ovula fœminarum à ſpiritu genituræ virilis actuari & fœcundari debent, opus eſt, ut humor ſeminalis membranis includatur, per quas ſubtilior ſeminis virilis pars tranſire & penetrare debet.

§. XIII.

Neque tantum in minutiſſima genituræ virilis portione, ſed & in quovis fœmineæ ovulo, integra corporis organici ſtructura, utut maxime exigua, latitat.

Scholion.

Niſi in ovulo ipſa ſtamina & prima rudimenta fœmellæ continerentur, nulla ratio appareret, qua ex virili ſemine fœmininum corpus, diverſis generationis organis donatum, poſſet prodire. Accedit & hoc, quod infantes non tantum patris, verum etiam matris lineamenta & utriuſque corporis, æque ac animi diſpoſitionem ſimilem habeant. Ex ovulo vero fœminino, quod vaſculus generetur, id noſtro quidem judicio ſic procedit. Si genituræ virilis corpuſcula organica majori motu & activitate prædita ſunt, quam ea, quæ in ovulo continentur, tunc unum ex iis nutritur & ·· as fit: ſi vero major motus in organicis corpuſculis lymphæ ſeminalis ovo inclusæ eſt, fœmina gignitur. In hanc ſententiam concedit quoque *Hippocrates*, qui in *Lib. de genitura* prodidit: marem generari, ſi ſemen viri fortius & fœminæ debilis; fœminam vero naſci, quando ſemen maris debilius & fœminæ fortius eſt. Quæſtio vero moveri poteſt: quomodo corpuſcula organica maſcula in ovulum perveniant? verum, ſi conſideremus, omnes partes animantis multo magis minimas & ſubtiliſſimas, hinc ſeminis etiam, eſſe organicas, facile eas in poros ovuli ingredi illudque fœcundare poſſe, res non adeo intellectu difficilis eſt.

§. XIV.

Vulgo habitum ovarium an vera ovula generationi apta contineat, nondum res ſatis plana ac perſpicua eſt.

Scholion.

Corpora globoſa & membranacea, vaſis dictis ſpermaticis, nec non veſiculis plurimis turgida & ad latera uteri poſita, ſecundum receptam ſententiam uſque eo pro teſtibus & ovariis fœminarum habita ſunt: hæc tamen aſſertio plurimis adhuc difficultatibus premitur. Primo, utut concedendum ſit, veſiculas quaſdam humore lymphatico refertas in dictis ovariis contineri, quæ etiam aquæ calidæ injectæ coagulum induant, neutiquam tamen rationem aſſequi licet, quomodo hæ ipſæ fœcundatæ à firmo membranarum involucro, cui altius inſident, ſine inſigni læſione & eroſione ovarii & extravaſatione humorum, ſe liberare poſſint. Secundo, nullo modo concipi poteſt, quomodo ovulum ab ovario liberatum, per canales *Fallopianos*, ultra duos tranſverſos digitos ab ovario diſtantes, recipi & ad uterum provolvi poſſit. Tertio, non intelligitur, quomodo genitura virilis per ſolidum uteri corpus, vel tubas clauſas, commode ad ovarium & ovulum, ſalva ſua textura, pervenire idque fœcundare poſſit.

§. XV.

Veriſimilior eorum apparet ſententia, qui ovarium intra uterum & circa internum ejus orificium ac cervicem conſtituunt, ubi utique racemus innumerorum ovulorum ſemper conſpicitur, quæ & facilius virili ſemine fœcundari & à compedibus liberari poſſunt.

Scholion.

Recentiorum quorundam anatomicorum induſtriæ & dexteritati detectio novi ovarii debetur, inter quos merito ego numerare poſſim anatomicum peritiſſimum, Lipſienſem quondam Profeſſorem, *Dn. Naboth*, qui ovarium hoc novum invenit, & in *diſſ. de Sterilitate* egregiis argumentis ſtabilivit. Is enim jam ante triginta annos, in anatomia publica cadaveris fœminini, in noſtra Academia diſſecti, nobis illud monſtravit, & ego etiam poſtea ſemper, quoties occaſio tulit, fœmininum corpus diſſecandi, inveni idem aliiſque monſtravi. Equidem harum veſicularum jam alii etiam mentionem fecerunt, ſed plurimi pro hydatidibus eas habuerunt, vel earum uſum neſciverunt: uti *Graſius*, item *Noveſius* in *Zodiaco medico Gallico*, itemque *Litrius dans les Mémoires de l'Academie Royale des Sciences*, nec non *Morgagni in adverſariis anatomicis* abunde confirmarunt. Fatemur vero, contra hanc ſententiam pugnare, quod fœtus humanus quandoque intra tubam Fallopianam incluſus repertus fuerit, deinde, quod nullus appareat teſtium muliebrium hactenus pro iis habitorum alius uſus; cum tamen in viis ovula, calore in coagulum abeuntia, reperiantur. Ut vero ad has dubitationes paucis reſpondeamus, dicimus: longe facilius ovulum ex uteri cavitate ad tubam Fallopianam, fœcundo coitu, quam ex teſtibus ſic dictis muliebribus ad tubam pervenire poſſe. Ad ſecundum reponimus: corpora, quæ huc uſque pro ovariis habita ſunt, potius eſſe fulcimenta vaſorum ſanguineorum, quæ inflata ad uteri ſubſtantiam copioſiſſima abeunt,

Tum capſulæ veſiculares, quarum humor incluſus à calore coagulatur, non modo in teſtibus vulgo habitis, ſed & in uteri ligamentis inque externa uteri ſuperficie copioſe ſubinde conſpiciuntur, quas utique, quoniam diſperſæ ſunt, longe meliori jure pro vaſorum lymphaticorum expanſionibus, quæ copioſiſſima ſunt circa uterum, quam eas, quæ in cervice hærent & quæ ſemper proſtant, ut acervatim collectæ, limitibuſque ſuis incluſæ ſunt, haberi poſſe aſſerimus.

CAPUT XIII.

De nutritione foetus.

§. I.

NUnquam ex ovo animantis, niſi fœcundetur à ſemine virili, prodit animal. Idem etiam fit in ovo fœminino humano, quod agitari in motum, hoc eſt, fœcundari debet ſemine virili, ut calore æquabili & temperato alimento per uteri vaſcula allato, nutriatur & augmentum accipiat.

§. II.

A ſeminis fœcundi immiſſione, mediante coitu in uterum facta, ingens in eo mutatio ſubſequitur, quia ejus vaſa incipiunt turgere, ſanguis incaleſcit ac liberius per uterum movetur, ſuccum nutritium ibi deponit, menſiumque fluxus deſinit.

Scholion.

Semen maſculinum, ex tenuiſſima elaſtica lympha compoſitum, non modo ovula, ſed & ſanguinem & ſuccos in vaſis uteri rarefacit, expandit, neque minus tonum & robur uterinis fibris confert. Jam patet ratio, quare coitus ex menſium defectu cachecticas ſanas reddere & ſalutarem hunc fluxum reſtituere ſoleat, quod etiam jam ſuo tempore optime notavit *Hippocrates Lib. de genitura*, dum ait: *coitus ſanguinem calefacit ac viam faciliorem menſibus facit.* Etenim menſium defectus, ob nimiam vaſorum uteri anguſtiam & contractionem ſubinde accidit. In quibus autem menſes fluunt, in iis coitus fœcundus eorum fluxum ſiſtere ſolet.

§. III.

Facta imprægnatione, menſes deſinunt, quia ampliori à virtute ſeminis expanſiva facto vaſorum uteri ſpatio, ſanguis jam liberius per ea circulatur, ejuſque ſtagnatio, quæ cauſam & occaſionem eruptionis ſanguineæ præbet, impeditur.

Scholion.

Supra modo demonſtravimus, redundantem ſanguinem in vaſis uteri ſtagnantem ſegniuſque progredientem, & ſpaſmi, & eruptionis cruoris menſtruæ, cauſam eſſe; quia vero à coitu fœcundo vaſa liberius expanduntur & partes fibroſæ majus robur acquirunt, & vaſculorum orificia, quæ in menſium fluxu aperiri ſolent, contrahuntur, ſanguis effluere deſinit.

§. IV.

Incipit in fœminis potentia generativa cum menſium fluxu, & deſinit quoque eo deſinente.

Scholion.

Neque enim aliter generatio, ſive corporis organici in ſemine evolutio, quam actu nutritionis fit, quæ ſuccum gelatinoſum, temperatum deſiderat, & qui ſanguinis quoque materiam conſtituit. Hæc ſucci nutritii, & conſequenter etiam ſanguinis ſuperflui redundantia, circa annum decimum quartum incipit, inque non gravidis optimo conſilio omni menſis ſpatio effunditur. Quia vero in gravidis non amplius ob dictas cauſas menſes fluunt, hinc ſuccus alibilis ſuperfluus per poroſam uteri à coitu mutati ſubſtantiam filtratur ac deponitur, qui ad ovuli augmentum & infantis nutritionem ſpectat. Deſinit vero hæc potentia generandi, ſive potius nutriendi, circa annum quinquageſimum, uteri fibris tunc factis durioribus, rigidioribus, & poris ac vaſculis arctioribus, ut nec ſanguis, nec ſuccus nutritius ſuperfluus, ad minima uteri vaſa amplius accedere, vel ibi deponi poſſit.

§. V.

Gravidæ prioribus menſibus à ſanguinis & ſucci nimia abundantia menſiumque defectu in gravia mala incidunt.

Scholion.

Fiunt hæc ipſa, cum ſanguis ſingulis menſibus purgari ſolitus non evacuatur, neque ad nutritionem prioribus menſibus omnis impenditur, hinc ſuperabundans & paſſim in vaſis ſtagnans, pro partium ac temperamenti differentia, graves & moleſtas parit afflictiones. In ventriculo vomitiones, nauſeæ, inflationes, inappetentia; in præcordiis anxietates, ſpirandi anguſtiæ; in capite dolores, vertigines, tinnitus & ſuſurrus aurium; in partibus externis variæ fluxiones, dolores & tumores, odontalgiæ, capitis eryſipelata, tuſſes, tumores crurum, dolores dorſi & artuum languores oriuntur, quæ cuncta ſymptomata poſterioribus menſibus, ubi infans majorem nutrimenti quantitatem expoſcit, ſua ſponte conquieſcunt, vel etiam ſi gravidæ nimium indulgent otio & gulæ, atque nimis plethoricæ ſunt, uſque ad partus tempus durant.

§. VI.

Nutritur infans mediante ſucco temperato, gelatinoſo matris, qui per ſpongioſam uteri ſubſtantiam tranſcolatur & à ſecundina recipitur, per cujus vaſa ad infantem defertur.

Scholion.

In principio ovulum fœcundatum & ingreſſu ſeminis virilis turgidum & expanſum, ſuccum tenuem, lymphaticum ex uteri oſculis ſtillantem, per poros recipit ac nutritur, donec ejus externa membrana poris uteri continua fiat, ſive eidem agglutinetur.

§. VII.

Secundina eſt corpus figuræ orbicularis, octo vel decem pollicum diametrum & unius pollicis craſſitiem habens, ex innumerabilibus majoribus & minoribus vaſis compoſitum, quod parte convexa & ſpongioſa uteri ut plurimum fundo adhæret, in parte vero concava funiculum habet, qui ex duabus arteriis, una vena & uracho, invicem contortis compoſitus, inque umbilicum infantis implantatus eſt.

Scholion.

Secundinæ primordia intra ovulum continentur & primum producuntur. Glanduloſum maxime eſſe ejus corpus eo uſque anatomici crediderunt, ſed *Cl. Ruyſchius in Theſaur. anat. V. Fig.* 1. pulchre demonſtravit: ex meris & numero infinitis vaſculis illud eſſe compoſitum, cujus externa tunica, quæ chorion dicitur, utero continua eſt ipſique adhæret, & exterius quoque ipſum infantem cingit, valdeque craſſa vaſis ſanguineis referta eſt, interior vero & ſubtilior, quæ amnios dicitur, ejus concavam partem obducit & immediate ipſum involvit.

§. VIII.

Ipſa ſecundina, quatenus utero adhæret, ex ejus ſubſtantia poroſa ſuccum alibilem, non vero ſanguinem matris, recipit.

Scholion.

Scholion.

Crediderunt veteres, ſanguinem matris nutrire infantem, & vaſa uteri cum vaſis ſecundinæ & fœtus invicem connecti; ſed notabile eſt, liquorem ſiphone per umbilicales arterias injectum per venam umbilicalem redire, modo placenta illæſa fuerit, ex quo apparet, nullas dari anaſtomoſes vaſorum uteri cum vaſis ſecundinæ & fœtus, neque ſanginem fœtus rurſus ad venas matris redire.

§. IX.

Succus nutritius & chyloſus matris, ex poris & vaſculis uterinis, interventu membranæ villoſæ tenuiſſimæ, quæ chorio contigua eſt, non ſecus ac chylus à tunica inteſtinorum villoſa recipitur, abſorbetur & per umbilicalem venam fertur, ex qua cum ſanguine ad hepar infantis deducitur.

Scholion.

Vas, quod ſuccum nutritium matris & ſanguinem per arterias ex infante refluum ad venam cavam & cor infantis adducit, eſt vena umbilicalis, quæ in venæ portæ ſinu terminatur, ubi ſanguinem cum nutritio ſucco deponit, quem vero non prius per hepatis viſcus & ramificationes venæ portæ, ſed per ſingularem venoſum cylindricum canalem, qui in *Ephemeridibus naturæ curioſis Cent. V. & VI. obſerv.* 27. *à Cl. Heiſtero* recte delineatur, proxime in venam cavam & exinde in cor tranſmittit, manifeſto documento, eum ſuccum & ſanguinem tam purum eſſe, ut non neceſſe ſit, bilioſas & excrementitias ſordes prius ibi ſeparari.

§. X.

Placentæ uterinæ munus eſt, non tantum ſuccum nutritium ab uteri orificiis recipere, inque corpus fœtus infundere, ſed & ſanguinem ex arteriis fœtus iliacis acceptum fluidiorem & ſubtiliorem reddere.

Scholion.

Placenta uterina ex innumeris capillaribus minimis vaſculis eſt contexta, per quæ dum tranſit ſanguis, atteritur, comminuitur inque minimas partes ac globulos dividitur, intima unione ſucci nutritii cum ſanguine facta, ut hac ratione per tenues canaliculos embryonis commodius tranſire & nutritionem præſtare poſſit: unde revera ſecundina in fœtibus vice fungitur pulmonum, qui in fœtu a munere ſuo vacant, quod identidem in intima ſanguinis partium comminutione earumque unione cum chyloſo ſucco conſiſtit. Qua de cauſa etiam vena umbilicalis id habet peculiare cum vena pulmonali, ut ſanguinem fluxilem, floridum & arterioſo ſimilem vehat, quod omnibus aliis venis negatum eſt. Gaudet præterea placenta uterina hoc officio, ut motu dilatationis & compreſſionis muſculorum abdominis, in matre compreſſa & dilatata, fluxum & refluxum ſanguinis ex fœtu in placentam, & rurſus ex ea ad hunc, egregie promoveat.

§. XI.

Quando orificia vaſorum uteri, ex quibus ſuccus nutritius à villoſa placentæ ſubſtantia recipitur, ſanguinis copioſi impetu nimium diſtenduntur & aperiuntur & ſecundina divellitur, fit abortus, qui eſt contractio uteri convulſiva fœtum ejiciens.

Scholion.

Abortum ſemper præcedere ſolet enormis uteri hæmorrhagia, & ipſe plerumque circa menſem tertium, vel quartum fit. Hæmorrhagia vero ſine nimia diſtenſione & apertione vaſorum uteri contingere nequit, qua non modo ſuccus nutritius, cujus vehiculum ſanguis eſt, infanti detrahitur, ſed & ſecundina ab utero ſeparatur atque avellitur, quia ejus conjunctio cum tenuiſſimis vaſorum uteri orificiis amplius perſiſtere nequit. Qui ſanguinis fluxus & ſeparatio, ſi levior fuerit & tantum quoad partem, ſalvus ſemper manet embryo. Neque cum hoc fluxu ſanguinis ex ſecundina divulſa confundi debet menſtruus fluxus, qui in nonnullis gravidis plethoricis per aliquot menſes, ſine ullo vitæ & ſanitatis detrimento, quandoque adhuc durat, ſed per vaginæ vaſcula effertur.

§. XII.

Quodcunque itaque impetum ſanguinis ad uteri vaſa urget eumque ad ſpaſmodicas contractiones diſponit, id abortum quam facile provocat.

Scholion.

Cujus generis ſunt motus & exagitationes corporis nimiæ, ira & terror vehementior, ex medicamentorum claſſe, fortiora purgantia, emetica, balnea ſanguinem nimis rarefacientia, ex morbis febres acutæ, variolæ, affectus hyſterici, quæ frequentiſſimæ, præſertim in diſpoſitis, ſolent eſſe abortus cauſſæ.

§. XIII.

Quæ ſemel abortum paſſæ fuerunt, facile in eundem recidunt, præſertim ſi non ita brevi poſt factæ rurſus fuerint gravidæ.

Scholion.

Quia tenuiſſimæ vaſorum uterinorum ramificationes, à ſanguinis impetu nimium diſtractæ & dilaceratæ, non tam ſubito rurſus contrahi & conſolidari poſſunt, hinc facile rurſus facta impragnatione, a ſanguine plethorico, circa tertium, vel quartum menſem, aperiuntur. Eluceſcit inde ratio, quare prudens miſſio ſanguinis gravidas à periculo abortus ſecuriſſime præſervet.

§. XIV.

Abortus perículoſior ſolet eſſe partu, ob lethalem ſubinde evenientem hæmorrhagiam.

Scholion.

Abortus periculoſior eſt partu, quia ſi ab impetu ſanguinis vaſa uteri nimium aperiuntur & placenta avellitur, infans moritur, qui, præſertim grandior, ob vires imbecilliores matris factas, difficulter egreditur; unde utero ab infante mortuo diſtento, orificia vaſorum, ex quibus ſanguis ſtillat, aperta manent & quam facile lethalem ſanguinis profuſionem efficiunt, quæ alias poſt fœtus exitum, ſpontanea uteri contractione, clauduntur. Unde utique tali in caſu abortus, ſive cita fœtus ejectio, vel etiam ejus artificioſa extractio, ſalutifera dicenda eſt, quia morti eripit.

§. XV.

Succus nutritius matris fœtum in utero nutrit. Qualis itaque indolis is eſt, talis quoque eſt nutritio fœtus in utero.

Scholion.

A ſanitate omnino matris ejuſque ſanguinis atque humorum bona temperie ac indole, fœtus humani nutritio & vigor dependet. Qua de cauſa omnia errata diætetica matris gravidæ luere debet infans, & quo melius habet ea & ſana ac integra eſt, eo robuſtior & minus morbis obnoxius infans prodit; quin imo inordinatos animi affectus in matre mox percipit fœtus in utero.

§. XVI.

Cum motus conſtrictionis & dilatationis in placenta uterina circulum ſanguinis per eandem & fœtum egregie promoveat, hic autem à reſpiratione matris dependeat, ſequitur, vitam nimis ſedentariam & otioſam infanti maxime eſſe inimicam.

Scholion.

In vita ſedentaria reſpiratio admodum lenta eſt, hine

 circulus

circulus ſanguinis in matre etiam lentior, ſuccos valde ſpiſſos gignit. Nam reſpiratio lenior, motum quoque muſculorum abdominis leniorem efficit, hinc non poteſt aliter fieri, quin placentæ motus & compreſſio ſegnior evadat: quare ſuccus & matris & infantis valde ſpiſſus & glutinoſus evadit, qui firmiorem agglutinationem in utero non modo efficit, ſed & ſuccos impuros in fœtu producit. Ex quo apparet, quam ſalutaris ſit moderatus gravidarum motus, & quam inimica ſanitati ſit nimis otioſa earum vita.

§. XVII.

Non probabile eſt, fœtum ultimis menſibus ſucco gelatinoſo in amnio contento nutriri.

Scholion.

Erronea utique videtur ſententia, infantem per os, non vero per umbilicalem funiculum, accipere nutrimentum. Nam organa, ventriculus & inteſtina cum vaſis lacteis, in tenello corpore minutiſſima ſunt, ut ſuccum nutritium non bene capere, multo minus per tam longum iter venarum lactearum & ductus thoracici ad cor deducere poſſint, cum via longe brevior & amplior ad cor per funiculum umbilicalem detur. Neque ego ullam magni momenti rationem invenire poſſum, quæ mihi nutritionem fœtus per os ultimis menſibus fieri perſuadeat. Etenim ſuctio & deglutitio ſine reſpirationis ope fieri nequit; quæ tamen in utero materno plane ceſſat. Deinde, illud tam certum eſt, quam quod certiſſimum, aquas in amnio contentas, fœtu grandiori facto, non decreſcere, ſed potius augeri, quia plus urinoſi, quamquam inſipidi, liquoris emittit. Sique fœtus in utero alimentum ore aſſumeret, tanta excrementorum moles in ejus inteſtinis colligi deberet, ut neceſſe haberet in utero alvum deponere. Neque hic objicere ſufficit, liquorem amnii eſſe nutritiis partibus turgidum; eum enim nutrire, inde haudquaquam evinci poteſt, nam ſerum hydropicorum extravaſatum ejuſdem indolis eſt.

§. XVIII.

Fœtus in utero non reſpirat, ſed pulmones feriantur.

Scholion.

Deficit enim aër atmoſphæricus, qui, niſi pulmonum veſicularem & vaſculoſam ſubſtantiam diſtendat, ſanguis ex uno ventriculo in alterum tranſire nequit, ſed breviorem viam, per canalem arterioſum, ex arteria pulmonali in arteriam aortam porrectum & inſertum, & per foramen ovale, quod ex atricula dextra ad venam pulmonalem ſpectat, inſtituit. Quod vero nullus aër in fœtus pulmone contineatur, experimentum per antliam pneumaticam inſtitutum probat, dum pulmo infantis, arteria aſpera conſtricta, ſub campana collocatus, educto ex eodem aëre, nihil prorſus intumeſcit aut inflatur, & aquæ immiſſus ſubmergitur. Qua etiam de cauſa non de nihilo eſt illud experimentum, quo nimirum in caſu infanticidii per pulmonem infantis injectionem in aquam explorare ſolemus, utrum fœtus vivus, an mortuus in lucem prodierit? nam in priori caſu, pulmo aquæ ſupernatat, in poſteriori, ad fundum fertur.

§. XIX.

Fœtus humanus menſe ſolari nono, ſecundum naturæ ordinem, partu excluditur.

Scholion.

Plures cauſæ partus dari ſolent, inter quas hæc mihi valde videtur veroſimilis, quod grandior fœtus majorem potentiam movendi in artubus acquirat, qua non modo, ſed & pondere, membranas, quibus includitur, ipſumque uterum diſtendit atque laceſſit, unde ſpaſmus in univerſo genere nervoſarum partium concitatur, cujus beneficio uterus comprimitur fœtuſque expellitur, ipſaque ſecundina hac ratione paulatim ſeſe ab uteri villoſa ſubſtantia ſeparat atque divellitur.

§. XX.

Excluſo fœtu cum ſecundinis, uterus ſe rurſus contrahit, & humor ſanguineus dilutior ex ejus vaſis ac poris exprimitur, qui fluxus lochialis à medicis appellatur.

Scholion.

Maxima & plane mirabilis vis elaſtica utero ineſt, qua ſupra modum diſtendi & contrahi poteſt, quæ partim à fibrarum, ex quibus variis conflata eſt uteri ſubſtantia, mechanica ſtructura, partim etiam à ſubtilioribus ſuccis & ſanguine ibi contentis dependet. Compreſſionem uteri edito fœtu, externæ ligaturæ promovent, quæ ad eliciendos ex uteri poris ſtagnantes ſuccos valde neceſſaria eſt, ne ibi corrupti, putredinoſam inflammationem cauſentur.

CAPUT XIV.

De ſecretione lactis.

§. I.

Poſt fœtum editum, tertio ut plurimum die, mammæ turgeſcunt, attolluntur & lac copioſum gignunt.

Scholion.

Humores redundantes inque uteri inſignioribus vaſis contenti, ejus contractione in venas ingrediuntur, inque copioſa & laxiora mammarum vaſa divertunt, eaque diſtendunt, ut lac in earum glandulis ſeparetur, quæ mutatio in mammis, nec non glandularum ac ductuum ſubita & inſolita diſtenſio, dolorem & febrem ſubinde producere ſolent, quam vocant *das Milch-Fieber.*

§. II.

Lac eſt ſuccus chyloſus, à ſanguine in glandulis mammariis ad alimoniam infantis ſecretus.

§. III.

Lac eſt chylus, non vero ſanguis, immutatus.

Scholion.

Hoc theorema pluribus argumentis demonſtrari poteſt. Etenim dantur nutrices, quæ duas lactis libras quotidie emittunt; quædam ex vaccis in Friſia ſingulis diebus triginta pintas lactis, quæ ſexaginta libras complent, reddunt: ſi vero lac eſſet ſanguis, hic non tam copioſus in venis exiſteret, neque ſine virium & vitæ detrimento poſſet amitti. Deinde ipſæ nutrices animadvertunt, non multo poſt à paſtu, calido ſumto potu, ingentem & ſenſibilem lactis ad mammas fieri adfluxum. Porro, à varietate alimentorum lactis magna eſt differentia. Ita vaccæ, quæ vere tenui gramine & herbarum floribus veſcuntur, optimum lac, flavum & butyroſum, præbent; quando vero hyeme ſtramine hordeaceo paſcuntur, lac ſaporis ſubamaricantis fit & parum butyri reddit, quod ſtatim melius evadit, ſi matres familiæ floridas herbas reponunt & pabulo admiſcent. Ipſa quoque virtus & color alimentorum tranſit in lac, & hæc eſt cauſa, quare croco, vel rhabarbaro aſſumto, tingatur, ac purgante paulo validiori nutrici dato, infantis alvum laxandi virtutem acqui-

acquirat. Et quia ſic lac ſuam bonitatem ab alimentis mutuatur, videndum eſt, ut nutrices, ſi ſalutare pro alendo infante lac gignere debent, alimenta congrua & amica aſſumant, vel etiam medicamentis lactis vitium corrigant. Differt demum multum ſanguis à lactis textura & craſi; nam hoc in butyrum, ſerum & caſeum facile fatiſcit atque aceſcit, ſanguis vero mora in fœtidam abit putrilaginem, neque unquam butyrum aut caſeum præbet.

§. IV.

Licet ſanguis non ſit proxima lactis materia, ejus tamen gelatinoſam & pinguem partem ad lactis generationem multum conferre, vero videtur proximum.

Scholion.

Singularem indaginem meretur, quod nutrices febribus detentæ à cibo abſtinentes, nihilo minus lac in mammis copioſum ſubinde generent, quod citra noxam infantibus offertur, videtur hoc ſuam originem habere ex colliquata per calorem pinguedine, quæ cum potu tenui mixta, lacteum ſuccum ingenerat.

§. V.

Neque tenuiſſimum, quod per cerebri canaliculos & nervos vehitur fluidum, à conſortio & mixtione lactis alienum eſt.

Scholion.

Hoc ſubtile fluidum videtur & excrementitiis & alimentariis corporis ſuccis admixtum eſſe, quorum copioſa excretione vires amitti in propatulo. Et longe quoque ſalubrius lac eſſe, quod mox ex mammis emulctum ſumitur, quam ſi illud frigidum redditum rurſus calefactum fuerit, certiſſimum eſt. Notum quoque eſt, à vehementi animi affectu, terrore, ira, lac inſaluberrimum reddi, ita, ut epilepſiam, vel ventris tormina, in tenellis infantibus ſuſcitet. Animam autem agere immediate in fluidum nerveum, idque inordinate movere, nulla ratione negari poteſt.

§. VI.

Mammæ, quæ ex copioſis glandulis, medium potiſſimum locum occupantibus, & ductibus lactiferis compoſitæ ſunt, genuinum lactis colatorium conſtituunt.

§. VII.

In gravidis & lactantibus mammarum increſcit magnitudo, quæ in virginibus & ante pubertatem minima eſt.

Scholion.

Mammarum, quæ ex glanduloſis globis pinguedinoſis, arteriis, venis & ductibus lactiferis conſtant, magnitudo à copioſioris ſanguinis & ſucci chyloſi affluxu, adeoque à tubulorum & vaſculorum diſtenſione, maxime dependet, unde abundantiori facto ſanguine, quod fit poſt pubertatem, vel ceſſante menſium fluxu in gravidis & lactantibus, turgidiores quoque mammæ fiunt. Obſervamus quoque macilentiores & quæ vaſa capaciora habent fœminas, mammas majores & copioſiorem lactis proventum habere, quam pingues atque exilibus vaſis donatas.

§. VIII.

Neque tono & motu elaſtico deſtituuntur mammæ, ita ut & dilatari & contrahi poſſint.

Scholion.

Gaudent enim & glandulæ & lactiferi ductus tunicis nervoſis fibroſis & ſenſibilibus, quarum motus eſt dilatationis & conſtrictionis. A frigore itaque, à terrore, cum ductus mammarii conſtringuntur, parcius lac affluit; frictionibus vero cum oleo factis, calidis & temperantibus, ſedativis, quia tonus conſtrictus relaxatur, lac rurſus copioſum reddi poteſt. Peti hinc quoque poteſt ratio, quare medicamenta ſale volatili, acri, aromatico imbuta, in calidioribus & macilentis, lactis incrementum plus impediant, quam promoveant.

§. IX.

Lac difficulter profluit, ſed ſuctione elicitur.

Scholion.

Nam tubuli lactei, ex folliculis glanduloſis prodeuntes, variis ramulis & anaſtomoſibus coëunt, illique modo expanſi, modo coarctati, cellularum inſtar lac cuſtodiunt, qui circa papillam in fiſtulas anguſtiores & exigua oſtiola deſinunt, ut exitus prohibeatur.

§. X.

Lac primum & optimum tenellorum eſt nutrimentum, quia in iis ventriculus valde adhuc eſt debilis, & ſalivæ, nec non bilis, tanquam liquorum ſolventium, atque etiam caloris digeſtorii ea eſt inertia, ut alimenta in chyloſum ſuccum minus poſſit diſſolvere.

Scholion.

Ex hiſce petenda eſt ratio, quare lactis potus phthiſicis & imbecillis corporibus, in quibus vis digeſtrix & diſſolutrix ventriculi languida eſt, ſaluberrima & ad reficiendas vires admodum opportuna ſit medicina.

§. XI.

Cum itaque lactis materiam conſtituat chylus, ejus autem bona, vel mala indoles, ab aſſumtis & digeſtis alimentis & à ſalutaribus excretionibus, quæ chylum & ſanguinem depurant, dependeat, ſatis apparet, ad laudabile lac pro nutrimento infantis generandum, opus eſſe, ut ad ingeſta & excreta nutricis maxime reſpiciamus.

Scholion.

Attenta edocet experientia, nutritionem & ſanitatem infantis à lactis materni bonitate maxima ex parte dependere. Quare, ſi nutrices varia incongrua devorant, corpus non motu exercent, & imminutas excretiones habent, vel animi affectionibus obnoxiæ ſunt, graves ſtatim noxas tenelli infantes experiuntur.

§. XII.

Lac mutuatur ſuam naturam ab alimentis ipſius nutricis: unde ex horum indole ac conditione, lactis conditio dijudicari poteſt.

Scholion.

Multum refert ad lactantium infantum ſanitatem conſervandam, ut lactis conditionem perſpectam habeamus; id vero variis modis explorari poteſt, I.) evaporatione, II.) pondere, quod optime exploratur inſtrumento ſtatico, quo ſpecificam gravitatem cereviſiæ, vel aquæ ſalſæ cognoſcimus, III.) affuſione ſpiritus vini rectificatiſſimi; hac enim ratione, proportio ſolidi, craſſi & terreſtris elementi, neque minus fluidi, perſpicitur. IV.) Butyroſa ejus ſubſtantia apparet, ſi per viginti quatuor horas in locum tepidum ſeponitur.

§. XIII.

Quoniam nutricum lac valde differt, & corpora quoque infantilia, eorumque conſtitutio ac vires, multum inter ſe ratione teneritudinis, & imbecillitatis diſſident; hinc facile colligitur, non omne lac ſingulis infantibus convenire, ita prorſus, ut quod alii ferre poſſunt, ab eo alii lædantur.

Scholion.

Sicut enim & copia, & facultates, alimentorum ad corporum

porum vires æſtimare , ſecundum ſapientiſſimum *Hippocratis* monitum *L. de priſca medicina*, ſemper convenit : ita teneriores infantes à lacte craſſiori, ejuſque copia valde lædi, animadvertimus, ſiquidem exiliora eorum vaſa facile obſtruuntur, & ab ejus craſſitie ſubtilior tunica villoſa inteſtinorum obducitur, ut atrophiæ & flatulentiæ primarum viarum inde ſequantur. Huc accedit, quod lac craſſius in coagulum facile ſecedat, & diuturniori mora corruptum , corroſivum evadat, quo poſtea facile tormina & convulſiones concitantur.

§. XIV.

Cum major & deterior noxa à lacte craſſiori, quàm à tenui metuenda ſit, conſultius ſemper eſt, nutricibus ejuſmodi alimenta præbere, quæ lacteum humorem ſatis tenuem , fluxilem , ac dulcem generant.

Scholion.

Peſſimus eſt mos & falſa vulgaris perſuaſio, optimum & ſanitati infantis conveniens lac generari, ſi nutricibus alimenta ſubſtantifica, ex carne, ovis, farinaceis parata adminiſtrentur, ratio potius ex perverſa hac diæta deducenda eſt, cur divitum liberi frequentius & facilius ægrotent & moriantur, quam pauperum. Semper itaque tutius eſt, primis menſibus lac tenue infantibus præbere : ſucceſſive vero, & circa exitum anni primi, craſſius & plus alimenti continens, minori periculo offerri poteſt.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI

LIBRI PRIMI,

SECTIO III.

De actionibus, animalibus, fluidi tenuiſſimi in cerebro ſecretione ejuſque uſu, atque animæ potentia in corpus, nec non ſenſuum exercitio.

CAPUT I.

De ſecretione tenuiſſimi in cerebro & nervis fluidi.

§. I.

IN cerebro fluidum ſecernitur, & mediante duræ matris tono ac motu ſyſtaltico, placide & æquabiliter tubulos corticales & medullares comprimente, ad medullam oblongatam, ac inde per nervos ad partes fertur, ut motum, ſenſum & nutritionem præſtet ac perficiat.

Scholion.

Neque enim ullus alius cerebro uſus, niſi ſecretorius aſſignari poteſt, quem tota ejus fabrica ac vaſorum apparatus ſatis abundeque oſtendit. Niſi etiam per cerebri ſubſtantiam liquidum progrederetur, periculum foret, ne in corruptionem abiret, quia vix quicquam, niſi ſolus motus ac progreſſus fluidorum, univerſi corporis partes à præſentanea corruptione defendit. Cujus vero proprietatis & indolis ſit id, quod ibi ſecernitur liquidum, de eo variæ ſunt auctorum ſententiæ. Veteres, quibus fluidorum & ſubtiliſſimorum corporum natura, agendi & movendi vis atque potentia ignota fuit, hoc ſpiritum appellarunt, & quidem animalem, quia anima hoc tanquam inſtrumento ad functiones ſuas exercendas utitur. Complures ex recentioribus hoc fluidum aëreo-æthereæ, lucidæ ac igneæ elementaris naturæ eſſe volunt. At, qui lucis, ignis, aëris & ætheris proprietates perſpectas habet, is quam facile judicabit, ejuſmodi fluidum à ſanguine per canales, utut tenuiſſimos, neque ſeparari, neque iis contineri poſſe.

§. II.

Duplex in fluido cerebri & nervorum admittenda eſt ſubſtantia, altera omnium tenuiſſima, ad motum celerrimum & varium recipiendum atque propagandum apta, altera craſſior, quæ magis humida atque illius vehiculum eſt.

Scholion.

Liquores magnæ agilitatis, qui ſpiritus à chymicis vocantur, ex tenuiſſimis, exiliſſimis vaporibus & qui celerrime in auras avolant, compoſiti, ſub phlegmate, tanquam involucro detinentur, inde fit, ut in ſpirituum mineralium præparatione, receptaculis parum aquæ indatur, quo vapores tortura ignis ex iis expreſſi, commodius in hac recipi & cuſtodiri poſſint. Similem quoque in modum tenuiſſimum ac ſpirituoſum cerebri fluidum in lymphatici humoris ſinu ſervatur.

§. III.

Fuidi tenuiſſimi ſecretorium eſt cerebri cinericea, corticalis & mere vaſculoſa compages.

Scholion.

Cerebrum jam tum olim *Hippocrates* glandulam agnoſcebat. Ex recentioribus *Malpighius* glanduloſum corticem ejus pronunciabat, ibique ſeparari tenue quoddam liquidum affirmabat. *Ruyſchius* autem *in theſauro anatomico* pulcherrimis injectionibus ad oculum demonſtravit, corticem cerebri non glanduloſum, ſed ex minimis vaſculis compoſitum eſſe, quia ater liquidi injecti color intime hunc ipſum tingit, quod etiam nobis in nuperrima anatome viſum eſt, ubi tenuis rubicundus liquor, per carotides injectus, pluribus in locis in corticem cerebri penetravit.

§. IV.

Stupenda vaſculorum, quibus cortex cerebri conſtat, anguſtia, clare docet, liquidum ſumme ſubtile, remanente craſſiori parte, ibi deponi atque ſecerni.

Scholion.

Per canales, qui ſunt amplioris diametri, liquidum non modo ſubtilius, ſed & craſſius tranſit; ubi vero ſumma canalium eſt anguſtia, nihil, niſi quod eorum diametro reſpondeat, tranſmitti poteſt. Neutiquam hinc mirandum eſt, ſi chylus multis excrementitiis & impuris particulis adhuc ſcatens & recens ſanguini affuſus atque ad caput delatus, tantummodo delibatiſſimam & ſubtiliſſimam ex alimentis portionem, non vero craſſas atque impuras aqueas partes ibi deponat.

§. V.

Materia fluidi, quod in cerebro ſeparatur, eſt ſpirituoſa & ſubtilior chyli, lymphæ & ſanguinis pars.

Scholion.

Certum eſt, neque negari poteſt, mox à paſtu, maxime vero ab alimentis roborantibus, e. g. pane, vino & aromatibus, protinus hominem refici, & corpus inde vigorem, & partes robur accipere, cum contra inedia corporis æque, ac animi vires, deficere incipiant.

Ani-

Animadvertimus quoque, à vaporibus graveolentibus, & inprimis narcoticis, languorem & ſtuporem menti ac corpori induci. Ergo neceſſe eſt, ſeparari quippiam ex alimentorum perinde ac medicamentorum teneriori ſubſtantia in cerebro, quod ſenſum, motum partiumque robur faciat, augeat, vel etiam imminuat.

§. VI.

Tertia fere pars ſanguinis cum chylo & lympha permixti tranſituque per pulmonum vaſculoſam fabricam prius inter ſe probe comminuti & ſubacti, ex ſiniſtro cordis ſinu, per arterioſa vaſa, ad cerebrum defertur.

Scholion.

Conſideratione omnino dignum eſt, quod ſanguis in dextro ventriculo, affluxu lymphæ & chyli de novo quaſi animatus, & in pulmonum canaliculoſa ſubſtantia prius comminutus, in ingenti ſatis copia, breviſſima via, & antequam contingat alias partes, per carotides & vertebrales arterias, mirifice inter ſe anaſtomoſibus junctas, protinus ad cerebrum propellatur; certe non alio fine, quam ut tenuiſſima & ſpirituoſa chyli cum ſanguine conſermentati pars ibi in peculiarem uſum ſeparetur.

§. VII.

Tardior etiam ſanguinis per vaſa cerebri progreſſus multum ad ſecretionem lymphæ ſpirituoſæ fluidiſſimæ confert.

Scholion.

Validus quidem ſanguinis ad cerebrum, ob validiorem in propinquo cordis ſyſtolen, per carotides eſt impetus: nihilo minus plura ſunt, quæ eundem minuunt, infringunt atque retardant. Facit huc arteriæ magnæ, ubi è ſiniſtro cordis ventriculo egreditur, incurvatus arcus, qui propter obliquam reſiſtentiam propulſi cruoris impetum multum frangit. Deinceps curvatura carotidum, quæ obſervatur, dum per quartum foramen, ſub oſſe petroſo, in canali oſſi ſphænoideo inſculpto cranii cavum ingrediuntur & ſub dura matre prorepunt, appulſum impetuoſum refrænat. Idem præſtant variæ illæ complicationes, innumeræ diviſiones in minutiſſimos ramos & anfractuoſus tractus vaſorum, eo quod in ſingulis curvaturis & flexionibus angulus incidentiæ mutatur & nova oritur reſiſtentia. Accedit arteriarum, tam carotidum, quam vertebralium, utrarumque, æque ac ambarum, inter ſeſe connexio & mutua inoſculatio, qua ſanguis oppoſitis velut niſibus ſibi occurrit & unus impetus alterum infringit. Maxime omnium vero ad placidum ſanguinis per cerebrum progreſſum confert, quod arteriæ tum vertebrales, tum carotides, ſimul ac cranium ſubeunt, validam ſuam tendineam tunicam, cui vis ſyſtaltica elaſtica ineſt, deponant & venarum ſimiles quaſi fiant. Hæc ergo lentior ſanguinis per cerebri, & arterioſos, & venoſos, canales ac ſinus progreſſio, admodum velificatur ſecretioni ſubtiliſſimæ & ſpirituoſæ lymphæ, idque legibus naturæ microcoſmicæ admodum eſt conforme, quum in iis partibus in quibus tardius procedit ſanguinis iter, ut in meſenterio, hepate, ipſis quoque pedibus, notabilis humorum, per vaſa, præſertim lymphatica, obſervetur ſeceſſio.

§. VIII.

Separari liquidum in cerebri cortice, idque per medullarem ſubſtantiam ferri, plura ſunt, quæ confirmant.

Scholion.

Quandocunque conſideramus arteriolarum tomentoſum quaſi habitum, imperſcrutabili contextu corticem cerebri componentium, deinde arterioſi cruoris, ex pulmonibus egredientis, parte ſubtiliori lymphæ & chyli imbuti, copiam, validiori cordis vi ad cerebrum appulſum; porro ſi perpendimus, aſſidua illa, ordinata ac proportionata ſtaminum cerebri, à primo vitæ puncto, ad ultimum ipſius terminum, incrementa atque propagines, & quod lympha in cerebro contenta citiſſime exhalet, neque ad ignem concreſcat, facile apparebit, cerebri & cerebelli canaliculos eſſe debere tenuiſſimos, pervios, quod etiam *Levvenheuck*, ſe per vitra optica vidiſſe, *in epiſt.* 36. teſtatur, & qui ſubtiliſſimum corporis humorem excipiant, qui in cortice ſecretus, in minimas medullæ fiſtulas impulſus inque medulla oblongata & ſpinali collectus, undiquaque ad omnes corporis partes deferatur.

§. IX.

Non minimam, ſed inſignem eſſe liquidi, quod in cerebro ſeparatur copiam, partim ex hujus, nec non cerebelli & medullæ ſpinalis mole nervorumque copia, partim etiam ex ſanguinis appulſu, qui ad hæc loca fertur, dijudicare poſſumus.

Scholion.

Cerebri moles in homine major eſt, quam in robuſtiſſimo bove, & non raro libras quatuor ponderat, & medulla, quæ in ſpina dorſi continetur, nil niſi corticalis & medullaris cerebelli portio continuata eſt, ita tamen conſtructa, ut corticalis interior, medullaris vero exterior ſit, & quia ex hac tam numeroſa nervorum paria prodeunt, nullum eſt dubium, quin etiam in hac ingens tenuiſſimi fluidi copia ſeparetur.

§. X.

Fluidum in cortice cerebri ſeparatum, in medulla oblongata, quæ nervorum radix eſt, colligitur, & ad ſenſoria & alias partes, pro motu & ſenſu efficiendo, transfertur.

Scholion.

In cerebro novem paria ex medulla oblongata, quæ baſis & inferior pars cerebri compactior eſt, prodeunt, ſiquidem nervi olfactorii & optici ab inferiori & anteriori crurum medullæ oblongatæ parte producuntur, ideoque error eſt, ex thalamis ſic dictis opticis viſui inſervientes nervos prodire. Tertium par, quod oculorum motui deſtinatum eſt, ab antica & ſuperna, quartum & quintum à media, ſextum à poſteriori proceſſus annularis parte enaſcitur. Septimum vero ex caudice medullari prope ſecundum cerebelli proceſſum emergit. Octavum ex corporibus pyramidalibus, nonum ex olivaribus, incunabula trahere conſpicitur. Reliqua tria, quæ paria nervorum cerebri à quibuſdam venditantur, ex vertebris potius colli, ad ejus motum ſuſtinendum, prodeunt.

§. XI.

Quod liquidum nervos ingrediatur, & per eos ad muſculos pro motu efficiendo feratur, evidenti experimento evinci poteſt.

Scholion.

Quandocunque canis viventis ſternum & anterior diaphragmatis portio caute à ſe invicem ſeparantur, ita, ut nervi phrenici nil detrimenti capiant, & alteruter horum paulo ſuperius, antequam diaphragmati ſe inſerit, digitis comprimatur, tum paulo poſt moveri deſinet diaphragma, & ſi pars nervi inter diaphragma & comprimentes digitos, alterius adſtantis digitis per totum ſuum ductum ad inſertionem uſque comprimatur, ut poſſit exprimi, ſi quis ſupereſt è nervo ſuccus, & diaphragmati immitti, tum rurſus in motum redibit diaphragma, eumque ſervabit per aliquod tempus, alterne ſe contrahendo, & quando hoc peracto, amoventur per pauxillum temporis à nervi contactu digiti, & poſtea rurſus admoventur & in compreſſionem adducuntur, ceſſabit à motu diaphragma, donec pars nervi

nervi inferius intercepta, altera manu admota, ſucceſſive exinaniatur verſus diaphragma, tumque rurſus in motum deducetur ille muſculus, eademque omnia ſæpius eveniunt.

§. XII.

Medulla oblongata eſt omnium partium in toto corpore, ſi à corde diſcedamus, princeps & præcipua.

Scholion.

In hac enim fluidum in cerebro ſecretum colligitur inque nervos, ſenſum ac motum partibus conciliando, infunditur. Qua ex cauſa, vel minima etiam ejus læſio, compreſſio, aut dilaceratio, lethalis habetur, ut videmus in apoplecticis & graviori ac violenta capitis læſione, ubi ſanguis extravaſatus hanc partem ſi comprimit, ſubito mortem infert. Et notabile eſt, quod nulla cerebri vulnera, ſi modo ſtagnantibus humoribus exitus mature poſſit concedi, in ſe ſint lethalia, quod ingens clavus, ſalva vita, per caput & cerebrum canis, modo non ſinus cerebri vel medulla oblongata tangatur, transfigi poſſit.

§. XIII.

Nervi ſunt faſciculi plurimorum pellucidorum & tenſilium filamentorum, quorum latera interventu membranarum inter ſe invicem uniuntur.

§. XIV.

Nervos eſſe faſciculum canaliculorum, qui, intus cavi, liquidum vehunt, non facile affirmaverim. Sed tamen tenuiſſimum quoddam liquidum nervea ſtamina, à cerebro uſque ad extremas partes & ubique per eorum poros, comitari ac perfundere, utique recte infertur.

Scholion.

Qui liquidi in nerveis exiſtentiam ejuſque influxum in partes negant, vel in dubium vocant, hiſce argumentis utuntur: primo, quod diſſectis nervis, neque ulla cavitas, neque manifeſta humiditas, appareat, deinde, quod ligato nervo, non fiat inter ligaturam & cerebrum turgeſcentia. At vero, qui conſiderant, in plantarum radicibus inque ramis & foliis arborum diſſectis, identidem nec ullum ad ſenſum ſuccum exſtillare, nec cavitatem conſpici, nec etiam ligatura conſtricta hæc intumeſcere, quum tamen liquidum nutritioni & incremento ſerviens, per has partes ferri certum ſit: is facile hujus argumenti debilitatem animadvertet. Nervos autem à ligatura non turgeſcere, hæc maxime eſt ratio, quod ipſi ex faſciculo filamentorum tenuiſſimorum, quorum ſingula ſubtili membrana & poris prædita ſunt, & innumerabilibus ramificationibus conſtent: hinc facile liquidum compreſſum per latera in alias vicinas partes influit. Nervos vero multis poris pervios eſſe, vel ex hoc unico dijudicandum eſt, quod portio nervi cruralis abſciſſa, & per aliquot dies in aqua pluviali macerata, in triplo majorem excreſcat magnitudinem.

§. XV.

Dura mater, motu dilatationis atque conſtrictionis in cerebro, fluidi tenuiſſimi ſeparationem ſanguiniſque progreſſum egregie adjuvat.

Scholion.

Mater dura refluum per venas ex arteriis piæ matris inque ſinus ſuos receptum ſanguinem reducit ad cor, & motu leniori tonico adjuvante, quo placide ſuccuſſat cerebrum, liquidi nervei motum & ſecretionem ſimul promovet. Conſiderandus hunc in finem eſt peculiaris fibrarum nervearum, membranacearum & muſculoſarum, ex quibus componitur, apparatus, ſitus atque ſtructura, ſiquidem ſitum rectum atque obliquum, non ſecus ac in veſica urinaria, nactæ ſunt; præterquam quod circa ſinus duos laterales, magis arcuatæ & circulares deprehendantur. Neque minus fibræ nerveo-carneæ, inſtar columnarum & lacertorum cordis, ab uno pariete tranſverſim, in tribus majoribus ſinibus diſſectis, ad alterum abeunt, ibique cellulæ rotundæ atque ovales, ſecundum ſeriem vaſorum, ſinus ingredientium, diſpoſitæ conſpiciuntur. Fibræ hæ impediunt, quo minus ab irruente ſanguine arterioſo ſinus plus juſto dilatentur, & dum ſucceſſive ſeſe contrahunt, ſanguinis progreſſum promtiorem efficiunt. Ipſæ vero columnæ faciunt, ut ſanguis ibi magis conquaſſetur, & cellulæ ſunt quaſi valvulæ & obices, ne ſemel elapſus ſanguis ex ſinibus, in vaſa eadem rurſus pellatur. Quemadmodum vero omnes membranæ, ex vario ſitu, ductu & ordine fibrarum compoſitæ & ſanguine arterioſo & fluido per nervos ſubtiliori perfuſæ, non magis tonum ac robur, quam ſucceſſivum quendam contractionis & dilatationis motum exercent: ita etiam nullum dubium, quin dura mater non nudum cerebri involucrum, ſed machina compreſſoria, elaſtica ſit, cujus ordinatis ſyſtoles ac diaſtoles ictibus fluidum cerebri in nervorum tubulos imprimitur, & ad univerſi corporis partes propellitur. Nam quandocunque hæc membrana à ſanguine arterioſo & à pulſu arteriarum cerebrique elevatione expanditur, fit, ut tubuli cerebri nervorumque pori magis aperti, ſeparando & recipiendo fluido fiant aptiores, remittente vero dilatatione, hæc membrana, fibrarum ſuarum forti elatere, ſeſe conſtringit, fluidumque ex cerebri cortice in ejus medullam principiaque nervorum trudit.

§. XVI.

Pro hujus itaque membranæ elaſticæ varia conſtitutione, robore, conſtrictione, laxitate, aut atonia; motus ejus ſyſtoles ac diaſtoles differt, unde etiam fluidum nerveum cum majori, vel minori celeritatis gradu ad partes movetur: indeque peculiares in hominibus ad ſenſum ac motum differentes effectus & affectiones dependent.

Scholion.

Igitur à differente & præternaturali hujus elaſticæ membranæ motu atque affectione, indeque pendente multum diſcrepante ſecretione & influxu liquidi in nervos, nec non ſanguinis per cerebrum circuitu, recte utique graviſſimorum capitis morborum, huc uſque fere incognita generatio, deduci poteſt. Quod ſi enim hæc membrana atonia laborat inſigni, ſanguis hinc tardius progreditur ſimulque per arteriolarum poros tranſudat humiditas nimia in medullarem ſubſtantiam, affectus naſcuntur ſoporoſi. Viciſſim quando dura mater longius & validius ſpaſmo detinetur, liber etiam ſanguinis progreſſus intercipitur, & ſubſtantia medullaris compreſſa, fluidi ex tubulis cerebri nihil admittit, neque illud ad ſenſoria diſtribuit, unde omnium ſenſuum privatio & apoplexia emergit levior, gravior, quando diſrupta vaſa humorem effundunt, & quidem vel ſanguineum, ut in ſanguinea, vel ſeroſum, ut in ſeroſa. Ubi demum vehementiori & celeriori conſtrictorio & dilatatorio reciproco motu agitatur hoc cerebri involucrum, intenditur ſanguinis motus, augetur ſecretio & liquidum magno impetu fertur ad nervos ac inde ad univerſum corpus, quo epilepſia ſuſcitatur, quæ idem in ſyſtemate nervoſarum partium, quod febris in ſyſtemate vaſorum.

§. XVII.

Ex medulla ſpinæ oſſeæ incluſa, quæ nonniſi cerebelli elongatio & pia æque ac dura matre, vaſis tam arterioſis, quam venoſis dotatis, inveſtitur, eodem modo ac ex cerebro & oblongata medulla prodeunt nervi; hinc nullum utique dubium, quin duræ matris mem-

membrana, heic eodem conſtrictionis & dilatationis motu eademque functione gaudeat.

Scholion.

Morbi quorum ſedes in ſpinali medulla à Medicis adhuc non ſatis cogniti ſunt atque perſpecti; ego vero omnium motuum febrilium initium ac fundamentum ibi conſtituendum eſſe cenſeo. Nulla enim febris ſine univerſali quadam ſpaſtica tunicarum & fibrarum nervearum oritur conſtrictione, quæ meo quidem judicio, ex ſpaſmo membranarum, quæ medullam in ſpina cingunt, naſcitur, prout latius peculiari *diſſertatione de vera motuum febrilium indole ac ſede*, deduxi. A validiori autem & crebrius repetito ſyſtaltico & diaſtaltico membranæ hujus motu, motiones artuum convulſivæ, & à nimia ipſius reſolutione, paralyſes, ortum trahunt.

§. XVIII.

Fluidum nervorum, quum ex partibus admodum tenuibus, flexilibus & mobiliſſimis compoſitum, à globulis æthereis, ſolari calore vigoratis, quibus innatat, omnes in partes agitari poſſit: facile ſequitur, partim id ſanguini & lymphæ reaffundi, partim etiam inſenſibiliter perſpirare.

Scholion.

Sicut fluida corporis continuo accreſcunt & decreſcunt inque perpetua circulatione ac motu ſunt: ita nil dubii, quin nervorum fluidum, ex parte cum ſanguine & lympha rurſus mixtum per circulum transferatur, partim etiam per excretiones abeat, unde fit, ut nimiæ excretiones admodum debilitent. Ingentem vero hujus fluidi copiam lymphæ & ſalivali latici admiſceri, ex eo colligendum eſt, quod omnis generis glandulas inſignes nervorum rami ingrediuntur.

§. XIX.

Nervorum in univerſo corpore datur continuitas, unde ingens ratione motuum per eos datur conſenſio & conſpiratio, quæ in vicinis ramis maxima eſt.

Scholion.

In pathologicis ad mirabilium ſymptomatum rationes explicandas utique neceſſe eſt, nervorum per univerſum corpus ſtructuram, texturam ac propagationem noſſe, niſi mire in cauſis reddendis hallucinari vel nomina ac fictiones tantummodo afferre velimus. Conferatur noſtra *diſſert. de conſenſu partium*, item *Baglivus* in elegantiſſimo libro *de fibra motrice*, nec non *Vieuſſen in Nevrologia*, qui nervorum propagationem in corpore humano omnium optime deſcripſit. Cæterum nevrologia in corpore hydrope demortuo omnium optime demonſtratur.

CAPUT II.

De uſu fluidi cerebri ac nervorum.

§. I.

IN cerebri cortice ex ſubtiliſſima & temperata ſanguinis ac lymphæ portione ſecretum liquidum ac fluidum, & per nervos, interventu pororum, ad membranas & fibras elaſticas delatum, tam ad ſenſationes motuſque voluntarios & involuntarios, quam ad nutritionem quoque plurimum confert.

§. II.

Nervo ad partem abeunte ligato, corrupto, vel abſciſſo, ipſa pars non tantum motu & ſenſu, ſed & debita nutritione privatur.

Scholion.

Crebriori in chirurgicis experientia perſpectum nobis eſt, ſi ſphaceloſa corruptio uſque in nervum quendam penetrat, quod fit non raro in peſſimis ſcorbuticorum ulceribus, ipſam putredinem lentius continenter per tendines graſſari, nec prius ſiſti, niſi ad partes & tendines accedat, qui ab illibato alio nervo vigorem ac robur accipiunt. Spinalis medulla læſa, vel diffracta ſi fuerit, partes infra læſionem omni ſenſu, tono, vigore ac laudabili nutritione privantur, adeo, ut à levi externa læſione promtiſſimus in ſphacelum tranſitus fit. Membra paralytica, vel tabe, vel præternaturali tumore infeſtantur: certo indicio, nec partium conſervationem, nec earum nutritionem ac debitam functionem, ſine nervorum integritate, ſine eorum fluidi ſufficienti affluxu, perſiſtere poſſe.

§. III.

Neque vero nervi materiam & ſuccum nutritium vehunt ac ſubminiſtrant.

Scholion.

Fuit hæc ſuperiori tempore nonnullorum in Anglia medicorum ſententia, quod nutritionem, vitio laborantibus nervis, admodum lædi animadvertebant. Utut vero nervi non materiam nutritionis præbeant, attamen ad eam recte perficiendam multum utique nervorum integritas confert, quia advecto ſubtiliſſimo fluido, fibræ parteſque ſolidæ robur vigorem ac tonum accipiunt, quo nutritius ſuccus ad intima fibrarum melius penetrare, apponi & purum ab impuro ac ſolidum à liquido rectius ſecedere poſſit. Demum, ſuccus, quem vehunt nervi, & propter ſummam ſubtilitatem, & propter parciorem quantitatem, minus idoneus eſt partium auctioni & ad materiam tam copioſam, quæ continuo exhalat & excernitur, reſarciendam. Neque fluidum, quod per nervos vehitur, ad ipſorum nutritionem quicquam confert, eo, quod eorum, ut aliarum partium nutritio, identidem ſanguine arteriis advecto perficitur.

§. IV.

Nervorum fluidum motuum, tam voluntariorum animalium, quam naturalium involuntariorum, ſive mechanicorum, prima & præcipua eſt cauſa.

Scholion.

Primus fuit *Williſius*, qui motus voluntarios à cerebro, involuntarios autem & automaticos, quibus maxime integritas & vita corporis efficitur, à cerebello venire notavit. Nota etiam ſunt *Bohnii* & *Perraultii* experimenta, quibus docemur, cerebrum totum fere ex canis cranio fruſtulatim eximi poſſe, ſalva tamen vita & cordis ſuccuſſione, exemto autem cerebello, integro quantumvis manente cerebro, illico vitam tolli. Is autem nobis dicitur mechanicus motus, qui ex abſoluta quadam neceſſitate, ordinariis motuum legibus, à cauſis mere corporeis proficiſcitur, quem pro lubitu nec ſiſtere, nec impedire nec ſuſcitare, nec augere poſſumus. Motus autem animalis à cauſis identidem corporeis perficitur, quia tamen anima pro arbitrio & imperio eas dirigere poteſt, voluntarius ac animalis vocatur.

§. V.

Organa motuum voluntariorum ſunt muſculi, ex fibris cylindraceis mollioribus ac poroſis, in faſciculum collectis, conſtructi: motuum autem mechanicorum inſtrumenta ſunt tunicæ nerveæ & muſculoſæ, ſeu carneæ, ex fibris maxime annularibus compoſitæ.

Scholion.

Fibræ carneæ, ſive motrices, vel rectilineum, vel tranſverſum ſitum habent, illæ longitudinales, hæ annulares

nulares vocantur. Ex duplici hoc ordine canales membranacei, qui fluida vehunt ac propellunt, compoſiti, motu conſtrictionis & dilatationis, ſive ſyſtoles ac diaſtoles, inſtructi ſunt, quorſum omnis generis vaſa, arterioſa, lymphatica, inprimis venoſos duræ matris ſinus, ventriculum cum œſophago & inteſtinis, canales qui bilem vehunt, tubulos renum urinoſos, cum uretheribus & veſica, neque minus glandularum & viſcerum minimos ductus, referimus. Harum autem partium motus voluntati humanæ ſubjicere ſapientiſſimus opifex, qui ſolus vitæ noſtræ eſt diſpenſator, noluit. Nam ſi directam & plenam diſpoſitionem horum motuum anima habuiſſet, ut pro lubitu eorum organa regere potuiſſet, propter innatum vivendi amorem, ipſum quoque vitæ terminum pro arbitrio diſponere & prorogare potuiſſet.

§. VI.

Sphincteres & valvulæ, quæ ex fibrarum annularium copioſo ſtrato ſunt compoſitæ, motibus mechanicis maxime patent.

Scholion.

Sphincteres, qui pluribus canalibus præſunt, ex copioſo ſtrato fibrarum annularium compoſiti ſunt: ejuſdem ſtructuræ etiam ſolent eſſe valvulæ. Tales ſphincteres, quibus ineſt magna conſtringendi & propellendi potentia, in ſiniſtro & dextro ventriculi orificiis, in ano, orificio veſicæ urinariæ, nec non interno uteri oſtio ſunt conſpicui; orificium quoque ductus cholodochi, item pancreatici, ubi duodeno inſeritur, fibroſo ejuſmodi ſphinctere munitum eſt. Et valvulæ, inprimis ea, quæ colli initio apponitur, ex copioſis & conſpicuis carneis circularibus motricibus fibris conſtant.

§. VII.

Quia magna potentia motrix conſtrictoria ejuſmodi ſphincteribus & orificiis ductuum ineſt; in excretionibus utique ſiſtendis & promovendis multum valent.

Scholion.

Quando ſpaſmus ventriculi orificia conſtringit, vapores & flatus, ob denegatum exitum, moleſtam & anxiam ejus inflationem cauſantur. Orificium ductus cholodochi ſpaſmis conſtrictum, bile regurgitante, icteritiam parit. Violenta & celerior pylori & valvulæ coli ſyſtole & diaſtole crebræ alvi dejectionis cauſa eſt; fortiſſima vero conſtrictio pylori cum ventriculi parte inferiori, nimiaque orificii ſiniſtri dilatatio, vomitus procreatrix eſt; validior orificii interni uteri ſpaſmus, vel ejus magna atonia, cauſa ut plurimum ſterilitatis eſt. Spaſmus ſphincterem veſicæ cum urethra afficiens, parit dyſuriam. Ani ſphincter validiſſime una cum inteſtino recto conſtrictus flatuum & fecum deſcenſum non modo moratur, ſed & ſtagnationi ſanguinis, adeoque cæcis hæmorrhoidibus generandis, occaſionem ſubminiſtrat. Neque dubium eſt, quin medicamenta, præſertim magnæ activitatis, ut emetica, mercurialia, purgantia, in ejuſmodi machinulas activas motrices vim ſuam ac operationem potiſſimum exerceant. Quo magis inſtar axiomatis tenendum eſt, has partes, quæ fibris robuſtis, elaſticis, copioſis, in circulum ductis donatæ ſunt, præ aliis à venenis, ab animi affectibus, à morborum cauſis, & à validioribus quoque remediis, vehementius pati atque affici.

§. VIII.

Omne robur ac potentia motrix, quæ muſculoſis partibus inſidet, partim ab ipſa ſtructura fibrarum, partim à fluidis, nerveo videlicet & ſanguineo, influentibus, quæ eas animant, dependet.

§. IX.

Certum eſt, ſi nervorum liquidum, vel etiam ſanguinis, ad muſculoſas partes affluxus quocunque modo intercipiatur, earum motum, tonum, reſiſtentiam perire, ac atoniam, ſive debilem fibrarum reſiſtentiam, produci.

Scholion.

Nuſquam igitur muſculus conſpicitur, qui non ſanguine & liquido nerveo perfundatur, neque unquam in corpore canalis vel ductus obſervatur, qui præter tunicam carneam, non ſimul etiam nervoſa cinctus ſit, in quam etiam ordinario ſanguinea vaſcula nervorumque rami inſeri ſolent.

§. X.

Quo copioſior itaque & intenſior fluidi nervei & ſanguinis ad partes, quæ motibus inſerviunt, eſt affluxus, eo majori quoque robore & potentia movendi pollent.

Scholion.

Quare videmus, corpora vaſis amplioribus & nervis eximioribus inſtructa, plus roboris & fortitudinis habere iis, quæ vaſa exiliora & nervos ſubtiliores habent, quæ ordinario naturæ ſunt imbecillioris.

§. XI.

Neque vero tantum copia ſucci nervei & ſanguinis ad robur & vires ſolidorum ſufficit, ſed ſimul etiam ſingularis ſolidarum fibrarum textura requiritur.

Scholion.

Ruſtici magno robore pollent & ſummas vires in ſuſtinendis laboribus habent, licet alimentis fruantur ſimplicibus & qui paucos ſpiritus ingenerant. Ii vero, qui lautiori cibo ac vino utuntur, ſubinde imbecilles obſervantur.

§. XII.

Certa & indubitata experientia confirmat, quod illa animantia iique homines, qui fibras valde compactas, tenſas, duras & elaſticas habent, plus roboris obtineant, præ iis, quibus fibræ ſunt teneriores, ſubtiliores & laxiores.

Scholion.

Qui leones & alia fortiſſima animalia diſſecarunt, in eorum fibris peculiarem ſtricturam & ſoliditatem, ut non facile diſrumpi poſſent, obſervarunt. Veterum Romanorum & Græcorum athletæ immenſo robore pollentes, cibis levioribus & ſimplicioribus contenti, admodum robuſtas fibras habebant, quas aſſidua exercitatione acquirebant. Et obſervamus quoque in mechanicis, quod funes ex cannabe confecti plus reſiſtentiæ habeant iis, qui ex ſerico vel lana parati ſunt. Ergo vis ingens, in obeundis motibus neceſſaria, non modo à fluidis, ſed & à ſolidis eorumque varia diſpoſitione & ſtructura dependet.

§. XIII.

Obſervamus, partes eas multum ratione roboris pollere & magnam reſiſtentiam vincere poſſe, quæ ex robuſtis & copioſis ac durioribus fibris compactæ ſunt, uti videmus in corde & arteriis.

§. XIV.

Gaudent univerſi corporis fibræ duplici motu, ſyſtaltico, ſive contractorio & diaſtaltico, ſive expanſivo, cujus beneficio circularis fluidorum progreſſus atque impulſus & inde dependentes ſecretiones & excretiones peraguntur.

Scholion.

Simpliciſſima hæc motus ſpecies partium ſolidarum rectiſſime vitalis dici meretur, quia hac ceſſante, protinus fluida ſtagnant & corrumpuntur, & hac recte ſe habente, fluidorum circulus recte & ordinate fit. Neque enim ſolum cor, cujus vis movendi determinata ac limitata

limitata eſt, tantum impetum ſanguini imprimere poteſt, quantus requiritur ad ſuperandas tot reſiſtentias partium, per quas perpetuo fluit refluitque, ſed fibræ, ex quibus partes conſtant, quaſi infiniti multiplicati vectes, inſenſili ſuo ſyſtaltico motu, fluidorum curſum adjuvant, & quaſi in ſubſidium & levamen cordis factæ ſunt. Quod verum eſſe, manifeſte oſtendit utilitas, quam ab aſſidua motione corporis & à quotidiana exercitatione percipimus, & contra ingens damnum, quod otioſa & ſedentaria vita experimur. Liquidum enim per continuas fibrarum muſcularium preſſiones impulſum, feliciter curſum per partes perpetuat & verſus cor magis magiſque urgetur, ut ab eo novum motum atque impetum ad vitam neceſſarium acquirat. Quæ preſſiones, cum in otioſis & ſedentariis vel deficiant, vel non ita vividæ ſint, neceſſe eſt, ut fluidum, quod ad contractum fibrarum circulat, tardiori motu progrediatur, atque hinc inde per fibrarum ſpatia hærendo, corpus ad cachexias tumoreſque pedum diſponat, & inde alvi ſiccitates & conſuetarum evacuationum ſuppreſſiones ſuccedant.

§. XV.

Fluidum nerveum primum impulſum, ſive inſtinctum ad motum producit, vis vero ingens muſculorum, quæ in obeundis motibus eſt, partim ab elatere fibrarum, partim à ſanguinis copioſiore affluxu dependet.

Scholion.

Potentia muſculorum, quibus artus moventur, ita peragitur: anima dirigens nerveum fluidum majorem ejus efficit influxum, unde fibræ rectilineæ incurvatæ in angulos facile ducuntur, hinc partium fit contractio venarumque compreſſio, adeoque ſanguis paulo diutius in partibus conſtrictis moratur, nec tam cito refluit; remittente vero hujus liquidi preſſione atque affluxu, contractæ antea partes rurſus facile elongantur ſanguiſque refluit.

§. XVI.

Utut fluidum nervorum non per canales influat, ſubtiliſſima tamen ejus ſubſtantia, qua intime & ubique nervi perfunduntur, eorum ſtamina ac filamenta ſatis valide movere, flectere atque agilia reddere poteſt.

§. XVII.

Notum ex ſtaticis eſt, vel minimam corporis vim accedentem, aut decedentem, motus facere, vel ſiſtere poſſe.

§. XVIII.

Ita videmus, infantem etiam, vel aliquot centenarios in machinis ſurſum tollere, atque etiam leve pondus in bilancibus conſtituta ingentis molis corpora deprimere & elevare poſſe, ſi illud adjicitur, vel demitur.

§. XIX.

Nervorum quoque & cerebri liquidum ad ſenſationes magni & ampliſſimi uſus eſt.

Scholion.

Dari in homine inque reliquis animantibus quoddam principium, quod varias motuum ſpecies, diverſis organis & ſenſoriis, ab objectis externis percipiat, extra omne dubium eſt, id vero mediante liquido nerveo operatur, quod ejus quaſi inſtrumentum eſt, in quod agunt objecta, & in quo etiam eorum actiones & motus percipiuntur: videntur vero actiones & motus objectorum in fluidum nervorum motu undulatorio, non ſecus ac radii luminis in undis æthereis, propagari & ad ſenſorium commune in cerebro deferri.

CAPUT III.

De ſenſibus eorumque ratione & indole.

§. I.

In homine non tantum artificioſa illarum partium fabrica, quæ ad vitales pro incolumitate & conſervatione corruptibilis corporis motus edendos ſunt conformatæ, medico eſt pernoſcenda, verum etiam ingenioſa harum organicarum partium ſtructura atque diſpoſitio, quæ ad ſenſus, ſive perceptiones faciunt.

Scholion.

Tria potiſſimum, ratione eſſentiæ & operationum diſtincta admodum agentia in homine ſunt conſideranda & diſtinctis nominibus, ne confuſio fiat, inſignienda. Sunt hæc ſecundum Veteres natura, anima ſenſitiva & rationalis. Per naturam nihil aliud intelligendum, quam univerſa œconomia motuum, qui in partibus ſolidis ac fluidis, ad tuendam corporis vitam & incolumitatem, vigent. Anima ſic dicta ſenſitiva illud eſt agens, quod homini cum aliis animantibus commune, impreſſas à variis externis objectis in fibrillas & tunicas nervoſas peculiares motiones percipit, ſive ſentit, & inde ideas vel averſationis, vel appetentiæ excitat. Et tertium nobiliſſimum principium, quod ſenſuum miniſterio utitur & ſui & aliarum rerum ac ſenſationum conſcium eſt, ideas inde prognatas non modo conferre, ſed & æſtimare, intelligere & dijudicare novit, & libere quoque actiones ſuas inſtituit atque determinat, rationalis vocatur anima, ſive mens, qua diſtinguimur à brutis.

§. II.

Quum perceptio, appetentia, averſatio, item cogitatio, æſtimatio, liberrima actio, neque à figura, neque à ſitu, magnitudine, nexu, unione & diſpoſitione fluidi, vel ſolidi, neque à virtute nitente & renitente, pendeant, opus utique eſt, ut præter mechaniſmum, ſive coordinationem motuum, qui ex ſtructura & ſitu partium profluunt, aliud quoddam, licet ſenſibus minus obvium principium, quod ſentiat & percipiat motus eoſdemque dijudicet, ſupponatur.

Scholion.

Eſſentia quidem & natura tam pure ſenſitivi appetentis, quam intelligentis & libere in corpore agentis, in ſenſus non cadit, ſed intellectum humanum tranſcendit. Interim tamen magna utriuſque eſt differentia & diverſa plane ratio, ideoque ambo non pro uno eodemque habenda, ne confuſio, quæ mater errorum eſt, oriatur, ſed probe ratione diverſarum operationum, quæ diſcrepantem etiam eſſentiam produnt, ſunt diſtinguenda. Eſt vero etiam ſummopere neceſſarium, ut medicus & philoſophus ſolicite inquirat & conſideret, quomodo bina in corpore humano ſint connexa atque unita, quomodo unum alterius miniſterio utatur & unum ab altero afficiatur, diſponatur, vel mutetur.

§. III.

Ea vero lege atque conditione anima unita eſt cum corpore, ut per certas motuum ſpecies, vibratorios ſcilicet & oſcillatorios, nervis nervoſiſque partibus impreſſos, variæ perceptiones & differentes ſenſationum, gratæ etiam, vel ingratæ, ſpecies, ſuſcitentur.

§. IV.

Omnis igitur ſenſatio, ſive perceptio, duplicis generis & indolis eſt, reſpectu nimirum vel animæ vel corporis.

§. V.

§. V.

Ratione animæ perceptio nihil aliud eſt, quam certa ideæ, five notionis, de diverſimoda motione productio, cujus illa conſcia eſt. Hinc ubi nulla notio, ibi etiam nulla ſenſatio.

Scholion.

Vehementer igitur errant, qui animæ adſcribunt internum quendam, cujus nulla datur notio, in nerveis corporis noſtri partibus ſenſum, productum vel à morbificis quæ exitium minantur cauſis, vel à ſalubribus rebus, ut medicamentis, ita, ut occurrentibus illis, ipſa poſtea dirigat motus ad expellendas eaſdem, has autem applicet earumque vires ad ſalutarem effectum deducat. Nititur enim aſſertum hoc gratis ſuppoſito principio, nec prius ceu principium demonſtrandi in explicandis medicis rebus poteſt admitti, quam evidentiſſimis argumentis fuerit evictum, & interea potius ſpeculationibus tantum ſeu figmentis annumerandum.

§. VI.

Ratione corporis, ſenſatio eſt certa & ſpecifica motus, à vario objecto externo facta in partes, ſeu membranas nervoſas, quæ genuinum ſenſationis organon conſtituunt, impreſſio.

Scholion.

Senſus nuſquam in ulla corporis parte viget, quam quatenus eſt nervoſa. Hinc in oſſe, cartilagine, pinguedine, ipſis quoque fibris, in quantum nervis deſtituuntur, immo in ipſa muſculoſa cordis ſubſtantia, nullus ſenſus nullusque dolor percipitur. Idem pateſcit ex noto experimento, quod ligato, abſciſſo, vel compreſſo, aut alia etiam ratione vitiato nervo, partis ad quem tendit *ſenſatio vel* ex toto pereat, vel valde imminuatur aut *corrum*patur. Contra ea quo copioſioribus, ſubtilioribus magiſque tenſis atque expanſis tunicis nervoſis partes conſtant, eo acutiori & exquiſitiori ſenſu pollent, cujus generis ſunt perioſtium, pericranium, ventriculus, inteſtina, ureteres, ligamenta dentium, artuum, item cutis, præſertim quando præter naturam extenditur, uti fit in eryſipelate.

§. VII.

Non tamen tam nervi ipſi, quam potius eorundem expanſiones membranaceæ, proprium ſenſationis ſunt inſtrumentum.

Scholion.

Ita viſio non fit in nervo optico, ſed in retinà oculi tunica, quæ non niſi tenuis membranacea hujus nervi expanſio. Neque auditus in nervo auditorio celebratur, ſed in elongata & ducta ex ipſo membrana, quæ internam auris partem, labyrinthum & cochleam, inveſtit. Olfactus etiam non in nervis olfactoriis, ſed nervoſa illa membrana, quæ interius narium cavum, maximeque oſſa ſquamoſa obducit, perficitur. Eodem modo ſapor neque in muſculoſa linguæ ſubſtantia, neque in ipſis nervis lingualibus, ſed in horum extremitatibus, papillulis nempe nerveis pyramidalibus, ſedem habet; uti etiam tactus genuinum organon nerveæ cutis fibrillæ & papillulæ conſtituunt.

§. IIX.

Quo major itaque fibrarum & nervearum membranarum tenſio eſt, & vehementior earum ab objecto externo agitatio, eo acutior & ſenſibilior quoque eſt perceptio.

Scholion.

Ex quo patet ratio, quare juvenes & qui temperamento ſunt cholerici, tenſaſque ac teneras fibras obtinent, acutiores dolores ac ſenſus habeant, item quare fibræ cutis tumore nimium expanſæ, ut in podagra & eryſipelate, vel à leviſſimo contactu, male & cum dolore afficiantur. Quod ab uſu externorum in cutis læſionibus alii bene, alii male ſe habeant, & quidam emplaſtra ac pinguia humidaque ferant, alii vero ab iis graviter lædantur, quidam ſpirituoſa balſamica linimenta optime tolerent, à quibus alii peſſime afficiantur, id unice à diverſitate toni fibrarum nerveo-tendinoſarum cutis dependet, quam omnino exacte noſſe in quibuſvis individuis, utile non minus, quam valde neceſſarium chirurgis ac medicis eſt.

§. IX.

Viciſſim, quo magis hæ nerveæ membranæ ſunt relaxatæ atque remiſſæ, aut humore obſeſſæ; eo hebetioris ſenſus eoque plus minuitur ſenſatio.

Scholion.

In coryza olfactoriis & guſtatoriis narium membranis nervoſis multo humido obſeſſis, guſtus & olfactus perit, vel male habet. In membris paralyſi tactis nulla fit perceptio, eo quod in hoc affectu fluido elaſtico nervorum, quod tenſionem efficit, partes deſtituuntur. A tympani atonia fit ſurditas, à laxitate retinæ cæcitas ſenibus familiaris eſt.

§. X.

Neque vero in nerveis membranis, tanquam ſolidis, fit ſenſatio, ſed neceſſe eſt, ut animatæ ſint fluido tenuiſſimo, æthereo, quod in cerebro & ſpinali medulla à ſanguine ſeparatur.

Scholion.

Id vel exinde clarum redditur, quia quando ſanguinis affluxus ad cerebrum ceſſat, vel intercipitur, ut in ſyncopticis, omnis fere pereat ſenſatio, quæ mox redit, ſimul ac motus ſanguinis rurſus procedit ad caput. Deinde compreſſa, vel depreſſa medulla oblongata cerebri & principio ſpinalis medullæ, omnis ſenſus perit, & experientia docet, à valde vaporoſis rebus, item graveolentibus, ut croco, opio, papavere, ſtramonio, hyoſcyamo, vel interne datis, vel exterius applicatis, ſenſus minui & auferri, ſalva ſtructura ſenſorii organi, neque prius redire, niſi diſcuſſis hiſce vaporibus ſulphureis, manifeſto indicio, fluido quodam bene conſtituto & naturæ amico, quo ab heterogeneis rebus alterato, vel immutato, recte ſecundum leges nec motus fiunt, nec ſenſatio rite perficitur, egere organa ſenſoria, ad percipiendos motus nervis impreſſos.

CAPUT IV.

De viſu & auditu.

§. I.

Senſus, quorum numerantur quinque, viſus, auditus, olfactus, guſtus & tactus, menti, ſive ſubſtantiæ in homine ratiocinanti & judicanti, vi ordinationis divinæ, materiam cogitandi, ſive varias ideas, ex diverſis innumeris rebus conditis exhibere debent: unde utique ad ratiocinationis actum ſenſus quam maxime neceſſarii.

Scholion.

Homo ſenſibus, maximeque auditu & viſu, à nativitate deſtitutus, parum à beſtia differt, immo ex parte eadem inferior eſt, quia deficientibus ideis, circa quas fit cogitatio & dijudicatio, ratiocinationis actum minime exercere poteſt.

§. II.

Pro varietate autem objectorum, quæ diverſis modis debent percipi, divina ſapientia varia in machina animali

animali ſingulari artificio organa conſtruxit ſenſoria, quorum fabricam medicus omnino penitius debet habere perſpectam, quo eo melius varias ſenſationum læſiones earumque cauſas & modos diſtinguere, cognoſcere & tollere queat.

§. III.

Hæc inter ſupremum in corpore ſitum obtinet viſûs organon, quod eſt ipſe oculus, orbitæ oſſeæ incluſus & palpebris munitus, cujus compages interior & ſtructura ex tunicis, humoribus, muſculis, nervis & vaſis artificioſiſſime eſt coagmentata.

§. IV.

Tunicæ igitur oculorum propriæ, præter exteriorem adnatam, ex ambitu orbitæ à perioſtio ortam, re paullo accuratius inſpecta, à cerebri membranis ortum ducunt. Nam vagina illa, quæ nervo optico à dura matre obducitur, quando orbitam ſubiit, in ſphæricam admodum ſolidam mox ſeſe expandit membranam, quæ anterius pellucida & prominens appellatur cornea, poſterius vero craſſior, durior, magiſque opaca eſt ac ſclerotica audit, vaſa nervoſque fulcit & muſculos, tendines eorum ſuſtinendo, firmat.

§. V.

Tenuis dein tunica, quæ immediate opticum nervum involvit, à pia eſt matre, ſubtiliſſimis ſanguineis vaſculis dotata & ſcleroticæ contigua in duas finditur lamellas & intus nigrore imbuta eſt, ſicque oculum inveſtiens, poſtica in regione choroideam, in antica autem, ad marginem corneæ reflexa, uveam ſic dictam tunicam efficit, quæ in medio rotundo pertuſa eſt foramine, quod conſtituit ſeptam colorata iride pupillam, ex cujus margine emergunt fibræ nervoſæ & muſculares, quæ in limbum orbicularem deſinentes & introrſum flexæ ligamentum, arcus inſtar & vinculi humori cryſtallino incumbens, conficiunt ciliare, atque adeo ut pupillæ ſpatium definiatur, & tam hæc, quam lens cryſtallina, motu cum pupillæ modificatione conſimili, amplietur & dilatetur, faciunt.

§. VI.

In fundo tandem oculi medulloſa interior nervi optici portio inſtar tenerrimi muci undiquaque diducta, retinam ſic dictam conſtituit tunicam, in qua pinguntur imagines & primaria viſionis ſedes.

§. VII.

Humores porro in oculo obſervantur tres pellucidi, quorum primus fluidus admodum eſt & aqueus audit. Replet hic utramque oculi cameram, tam anteriorem, quæ inter corneam & uveam, quam poſteriorem, inter uveam & lentem cryſtallinam, atque ex oſculis arteriolarum, quæ in uvea & choroidea, profluit.

§. VIII.

Secundus humor, ob pelluciditatem, cryſtallinus vocatur, & cum tertio, vitreo dicto, tenui coërcetur membrana vaſculoſa, arachnoidea vocata. Lentiformis figuræ eſt cryſtallinus hic humor reliquiſque ſolidior, ex lamellis ſibi invicem incumbentibus conflatus, & ita locatus, ut convexa una ſuperficie pupillam reſpiciat, altera vero ſubjecto vitreo humori inhæreat eidemque fibrillarum membranacearum ope nectatur, à ciliari vero ligamento ſuſpenſus teneatur & excipiendis radiis luminoſis adaptetur.

§. IX.

Vitreus autem humor, à vitreo colore ita nuncupatus, denſior eſt aqueo reliquoſque mole ſuperat, & quidem aqueum duodecies & cryſtallinum quater. Tenui obducitur propria membrana, à choroidea elongata, poſteriorem oculi partem, retinæ ubique contiguus, occupat & anterius in excavato ſinu cryſtallinam lentem excipit. Vaſculare quoque eſt vitreum hoc corpus, & non ſecus quam ipſa cryſtallina lens, canaliculis, tam adducentibus, quam abducentibus, inſtructum, per quæ pellucida ſubtiliſſima lympha ad nutritionem circulatur.

§. X.

Hic tot diverſarum oculum conſtituentium partium apparatus univerſus, id efficit, ut in fundo oculi, recta poſt pupillam, diſtincta & vivida radiorum luminis fiat collectio, qui ab uno puncto objecti progreſſi, oculum ingredientes, per lentem cryſtallinam feruntur, ut ita in retina tot repræſententur puncta, quot fuerunt in objecto conſpicua; unde ſimilis objecti in retina pingitur imago, quæ eam ſenſorio communi offert.

Scholion.

Oculus itaque optime refert cameram obſcuram, ubi pupilla foramen, tunica uvea & choroidea locum tenebricoſum obſcurum, humor cryſtallinus & vitreus lentes, ac retina tunica papyrum efficiunt. Et uti diſtincta repræſentatio imaginis in camera obſcura à pelluciditate lentium; ita viſio quoque ab humorum perſpicuitate & figura dependet, ut videlicet radii ab uno puncto viſibilis objecti in unum diſtinctum retinæ punctum colligantur quaſi in foco, qui nec nimis remotus, nec nimis propinquus eſſe debet.

§. XI.

Accedunt muſculi oculorum motui ſervientes, quorum ſex numerantur paria, obliquum ſuperius & inferius, rectum ſuperius & inferius, ac rectum internum & externum. Primum horum vocatur etiam trochleare, amatorium & patheticum, & ab oſſe ſphenoide, juxta foramen nervi optici in parte ſuperiori recta procedens, in angulo oculi interno ſupra trochleam movetur & in ſcleroticam inſeritur, pupillæ oblique demittendæ & quadantenus educendæ ſerviens. Secundum ab oſſe maxillari, juxta foramen lacrymale, ſive in confinio oſſis zygomatici & lacrymalis, oblique verſus exteriora vergens, poſteriori & inferiori oculi parti inſeritur ad latus inſertionis nervi optici, ac ut bulbus oblique ſurſum moveri & extrorſum trahi poſſit, facit.

§. XII.

Ex reliquis quatuor rectis, idem cum pathetico ab oſſe ſphænoide, juxta foramen nervi optici, principium habentibus & idem ſcleroticæ in confinio ambitus corneæ inſertis, ſuperius, ſuperbum alias dictum, oculum ſuperiora verſus elevat & attollit; inferius, deorſum movet, ſive deprimit oculum, humile hinc dictum; internum, bibitorium & ſtudioſum vocatum, naſo adducit oculum; & externum ab eo quo oculum afficit motu, abducens nuncupatur, ſive indignabundum.

§. XIII.

Vaſa demum & nervi oculorum ſunt multi. Ex nervis quintum par oculum prope naſum ingreditur & in retinam explicatur, opticum ideo vocatum; tertium par oculorum motorium muſculis, palpebris ipſiſque tunicis ramulos impertit; quartum muſculum trochlearem ſubit, patheticum dictum; quinti ramus ſuperior ophthalmicus & potiſſima ſexti abducentis paris portio, per muſculos, membranas & palpebras ſeſe explicant. Vaſa ex carotidibus paſſim oculos ſubeunt & ſuccos in ultimis minutiſſimis canaliculis pro humorum & tunicarum nutritione advehunt, reliquus vero ſanguis per venas partim ad ſinus duræ matris, partim ad jugulares reducitur.

§. XIV.

§. XIV.

Anatomica hæc & phyſiologica organi viſus conſideratio inſignem lucem cognitioni veræ generationis morborum oculorum, præſertim eorum in quibus viſio depravata, affundit.

Scholion.

Quamvis multi & innumeri fere oculorum obſerventur morbi, præcipui tamen ſunt ii, in quibus viſus depravatur, vel plane perit, omnesque quam optime vel ex nervi optici vitio, vel ex pelluciditate humorum, qui radios luminis tranſmittunt depravata, poſſunt deduci.

§. XV.

Nimirum à vitio circularis hujus humorum per oculos motu, & vaſculorum nimia, vel laxitate, vel ſtrictura, variorum viſus vitiorum geneſis commode deducitur. Ubi enim nimis relaxati ſunt nutrimentum humoribus advehentes canaliculi, ideoque ſuccus craſſior, turbidus, in humorem maxime aqueum, pertingit, pro diverſo gradu & quantitate particularum heterogenearum, variæ emergunt ſuffuſionum, tam perfectæ, quam imperfectæ, ſpecies. Et quandò humor cryſtallinus ab alieno ſucco vitiatur & turbidus fit, glaucomatis ſpecies gignuntur.

Scholion.

Hinc facile jam pateſcit ratio, quare, qui ſanguinem craſſum & ſcorbuticum in venis alunt, item cachectici, ſcorbutici, hypochondriaci & ſenes, quando validiori impetu humores feruntur ad caput, hiſce oculorum vitiis frequenter pateant. In proclivi quoque eſt ratio, quam ob cauſam, uti practicæ teſtantur obſervationes, ab ira, furore, phrenitide, ab aſſumtis emeticis, purgantibus fortioribus, inunctione mercuriali, à balneo *nimis calido*, vehementiori corporis exagitatione, à *frigore* vehementi capiti admiſſo, à lapſu, punctione, vel contuſione oculi, varia ſcotomiæ & ſuffuſionum genera ſæpe inducantur, & cur hæc viſionis vitia facile ophthalmias, diuturnas cephalalgias, imo apoplexiam & epilepſiam inſequantur.

§. XVI.

Inprimis, quum humorum, tam aquei, quam vitrei & cryſtallini pelluciditas, à lympha nutritia pura & perſpicua, quæ circulari motu per tenuiſſima tunicarum vaſcula adducitur & abducitur, dependeat, rectius utique tam cataracta incipiens, quam ſpuria & vera explicari poteſt.

Scholion.

Incipiens quippe cataracta eſt, quando muſcæ & punctula nigra fixa oculo obverſantur, & oriuntur à nimia relaxatione vaſorum arterioſo-lymphaticorum, quæ non puram & pellucidam, ſed variis moleculis craſſioribus perſpicuitatem turbantibus lympham imbutam, in aqueum humorem tranſmittunt, quæ copioſiores tandem factæ & craſſiores, in concrementum quoddam mucoſum convertuntur, quod in camera anteriori, vel poſteriori oculi ſubſiſtens, & tranſitum radiorum luminis impediens, cataractam inducit ſpuriam. Quando vero humores, vel cryſtallinus, vel vitreus, à defectu ſucci nutrientis pellucidi lymphatici, propter obſtructa advehentia vaſcula, aridi fiunt, vel ab admixto craſſo opaco ſucco, propter nimiam vaſculorum laxitatem, turbantur, vera excluditur cataracta.

§. XVII.

Neque minus ex hac oculorum phyſiologia vera & recta hiſce viſus vitiis medendi ratio elicienda ac diſcenda, quæ omnium optime adornatur, per ſalubrem diætam, convenientia diluentia, ſanguinem & lympham repurgantia, diſcutientia, nervina, roborantia, cinnabarina & antimonialia rite parata, nec non ea, quæ clementer per epicraſin evacuant.

§. XVIII.

Alter principalis ſenſus, cujus miniſterio ideæ in mente ſuſcitantur, eſt auditus, qui nihil aliud, quam ſoni ope organi auditorii perceptio.

Scholion.

Sonus autem, qui auditu percipitur, nihil aliud, quam tremulus & undulatorius aëris elaſtici motus, à corpore ſonoro, hunc concutiente, productus, cujus propagatio fit à centro ſonoro per circulos, & quidem ſecundum leges progreſſus & reflexus, quæ in radiis luminoſis obſervantur.

§. XIX.

Ad penitiorem auditus explicationem, fabrica auris externæ & internæ, probe conſideranda, illa comprehendit auriculam cum meatu auditorio, hæc tympanum & labyrinthum.

§. XX.

Extrema auris pars ſiſtit cartilaginem ſemicircularem, elaſticam, tremulam, variis ſulcis & fornicibus inſtructam, quæ membrana tenſa & polita obducta eſt, quo radii ſonori eo melius reflecti poſſint, nec ſonus ſuffocetur.

§. XXI.

Orificio dein meatus auditorii appoſita eſt in cavo conchæ cartilaginea pars erecta, triangularis, tremula, quæ facit, ut omnes huc illapſi radii ſonori intra meatum auditorium determinentur.

§. XXII.

Ipſe auditorius meatus tuba eſt figuræ cylindro-ellipticæ, progreſſus ſerpentini, quo eo melius reflexione augeat & multiplicet ſonum, nec tamen uno impetu irruere ſinat. Media parte cartilagineus, qui anterior eſt & concham auris externæ excipit, & oſſeus qui poſterior, qui ad tympanum terminatur, uterque membrana valde nervoſa veſtitur ac oblinitur pingui, flavo, mucido humore, cerumine dicto, qui ex ſuppoſitis in cartilaginea parte glandulis miliaribus flavis venit & è qualibet glandula per peculiarem ductum excretorium in meatum ſtillat, eum in finem, ut nimius tremor frangatur, nec jugi aëris allapſu membrana exſiccetur & areſcat.

§. XXIII.

Tum tympanum, à fine meatus auditorii ad labyrinthum uſque porrectum, anterius clauſum eſt membrana ex triplici lamella conflata, quarum prima exterior, ex meatus auditorii membrana elongata, altera interior à dura matre, & inter has media vaſculoſa eſt, à *Ruyſchio ep.* 38. deſcripta. Hæc membrana aëris & incongruorum in tympanum ingreſſum arcet & ita locata eſt, ut extus cava, intus convexa, ſuper oſſeum marginem oblique expanſa, ad ſuperiora meatus inclinet ibique obtuſum, ad inferiora autem acutum, cum meatu formet angulum, quo in centrum ipſius radii ſonori incurrant, ipſaque fortius tremulet.

§. XXIV.

Excavatus autem in oſſe petroſo tympani ſinus, perioſtio vaſculoſo obductus, nervulum habet ex quinti & ſeptimi paris concurſu, tympani membranæ ſuſtentum, chordam dictum, cum tribus perioſtio veſtitis oſſiculis. Ex his primum, malleus, ad propagandum per tympani membranam ſonum, membranæ ipſius nectitur manubrio ſuo, & capitulo incudi committitur, prætereaque tribus firmatur muſculis, uno externo

ex ſuperiori ambitu meatus auditorii, qui manubrium verſus meatum auditorium trahendo, tympani membranam laxat; altero interno, ex cartilaginea tubæ Euſtachianæ parte, qui membranam arctius ad cavum tympani adducendo, eandem tendit; & tertio obliquo, ſive ſemicirculari, ab externa oſſea ductus Euſtachiani parte oriundo, tympanum varie remittente & tendente. Omnia eum in finem, quo ſonus varie intendatur, vel remittatur, prout nempe tympani membrana recipiendis radiis ſonoris horum muſculorum ope adaptatur & aër in concha vario modo comprimitur, admittitur, vel expellitur.

§. XXV.

Alterum oſſiculorum auditus, incus dictum, cum capite malleoli, & crure longiori, interventu apophyſeos orbicularis, cum apice cavo ſtapedis eſt connexum. Stapes autem baſi ſua feneſtræ ovali immittitur & fibrillarum membranacearum ope eidem libere adhæret, ſimulque muſculo ex oſſe petroſo in capite inſtructa eſt, qui ipſam elevat & margini feneſtræ ovalis arctius adducit.

§. XXVI.

Accedit tuba, ex parte oſſea, ex parte cartilaginea & membranacea, Euſtachiana vocata, quæ ex cavo tympani egrediens, verſus palatum patet oſculo aperto & ſemilunari margine cartilaginoſo clauditur. Communicat hæc cum aëre externo, qui naribus aut ore hauritur, & facit, ut aër in loca hæc ire, exire, renovari & comprimi, radii quoque ſonori naribus aut ore admiſſi, intrare, & meatu auditorio male affecto, auditum efficere poſſint.

§. XXVII.

Intima auris pars ob mirabiles gyros & meatus audit labyrinthus, veſtibulum, canales ſemicirculares & cochleam complectens. Veſtibulum intermedia eſt pars, ad quam per feneſtram ovalem ex tympano patet aditus, qui ſtapede inſerta munitus, ut ſpatium veſtibuli majus, vel minus reddi, & aër labyrinthi ad ſonum modificandum comprimi, vel dilatari queat, facit. Canales ſemicirculares tres, inferior, ſuperior & medius, poſteriorem labyrinthi partem conſtituunt & quinque orificiis in veſtibulum hiant. Et cochlea, canalibus his oppoſita, duas cum dimidia ſpiras conficit, & a lamina ſpirali in duos diviſa eſt canales, quorum ſuperior in veſtibulum hians, ſcala veſtibuli, & inferior, membrana tenui clauſus, per feneſtram rotundam tympanum reſpiciens, ſcala tympani vocatur.

§. XXVIII.

Cochlea, veſtibulum, canales ſemicirculares tres intus veſtiti ſunt membrana ſubtiliſſima, ab expanſione mollis portionis nervi auditorii oriunda, haud ſecus ac retina in oculo in qua proinde primaria auditus ſedes.

Scholion.

Vero quippe admodum ſimile, radios ſonoros à tympani membrana repercuſſos & per oſſicula propagatos, membranam feneſtræ ovalis afficere ac tremorem inducere aëri & membranæ in cochlea & ſcala veſtibuli, ſonum inde ad veſtibulum ipſum propagatum, hujus etiam membranam nerveam commovere, pergere ad canales ſemicirculares horumque zonis imprimere diſtinctos motus, per fibrillas nerveas ſenſorio communi in cerebro ad perceptionem communicandos.

§. XXIX.

Ex hac theoria & anatomica organi auditorii perveſtigatione ejuſque naturali functione & officio, varia nunc de auditu phænomena explicari, & gravis auditus, ſive ſurditatis cauſæ, dilucide monſtrari poſſunt.

Scholion.

Patet hinc ratio, quare abſciſſis auriculis, vel meatu auditorio à craſſo & indurato cerumine infarto, auditus fiat gravior, quare auditus aperto ore intendatur, nec non quare ſurdi ſtridulum corpus dentibus continentes ipſius ſtridorem percipiant. Elucet porro quod ſurditatis cauſa ſæpe eſſe poſſit ductus Euſtachianus obturatus, vel induratus. In proclivi quoque tinnitus aurium cauſſa, ſi nimirum nimia humiditas, ex perioſtio vaſculoſo, quod intus tympanum & oſſicula auditus cingit, juſto laxiori, in internam aurem veniat ibidemque in vapores reſolvatur.

§. XXX.

Potiſſimum gravitas auditus fit, ſi tympanum, vel nimis tenditur, vel relaxatur, ſi craſſeſcit & induratur, aut plane perforatur.

Scholion.

Primum ſæpius evenit in febribus, cephalalgiis gravioribus, hypochondriacis & hyſtericis per conſenſum. Alterum contingit à copia humoris ſeroſi, per glandulas ceruminis nimis relaxatas & magnum ſanguinis & ſeri ad caput affluxum. Tertium obvium quam maxime eſt in ætate ſenili, nec non poſt uſum calidorum fomentorum & inſtillatis ſpiritibus volatilibus. Et ubi quartum præſto eſt vitium, aër, qui per tubam Euſtachianam ad cavum tympani fertur, per aurem inſtar flatus, præſertim ore clauſo, erumpit.

§. XXXI.

Sæpe etiam difficilis auditus & tinnitus, parum licet nota, cauſa eſt, glanduloſa ſinus maſtoidei membrana nimis relaxata.

Scholion.

Hæc enim quando lympham copioſiorem & craſſiorem ad membranam tympani, muſculos mallei atque ſtapedis, tympana duo minora, quæ foramen ovale atque rotundum claudunt, dimittit, partes hæ omnes, immo chorda ipſa, nimis humectantur, tonus earum naturalis remittitur ipſarumque functio pervertitur; id quod ſæpius certe in ſtatu, vel etiam declinatione acutarum accidit.

CAPUT V.

De olfactu, guſtu & tactu.

§. I.

Olfactus organon conſtituunt nares, duplicatæ ideo & ex ampliori in anguſtius ſpatium coëuntes, quo effluvia odora eo copioſius eaſdem ſubire & eo rectius applicari queant.

§. II.

Amplum autem & ſpatioſum eſt narium cavum, ac in utraque nare duo conſpiciuntur tubuli ſpongioſi, ex tenuiſſimis & fere papyraceis oſſeis lamellis ita complicati, ut plures in progreſſu efforment tubulos cavos, in quos hiant duodecim ſinus, duo nempe frontales, duo maxillares, duo ſphenoidei & ſex ethmoidei.

§. III.

Tam omnes hi tubuli, quam duodecim ſinus, intus duplici veſtiuntur membrana. Prima mollis & craſſa vaſculiſque copioſiſſimis & diſtinctis rotundis glandulis prædita eſt, ex quarum oſculis ſtillat lympha copioſa, tenuis & inodora, quæ aëris frigidi acceſſu craſſeſcit & in mucum denſatur. Pituitaria hinc, ſive mucoſa, hæc

hæc audit tunica, & humectandis naribus, arcendis aëris & noxiorum injuriis, olfactui moderando, nec non particulas odoris captandis & retinendis iiſdemque rectius & diutius nervis olfactoriis applicandis, ſervit.

§. IV.

Sub pituitaria latet altera tunica nervea, quæ nihil aliud quam expanſio fibrarum nervearum. Multi enim ad nares tendunt nervorum ramuli, ac non modo primum nervorum par plures teneras fibrillas per oſſis ethmoidei foramina tranſmittit, per totam narium ſuperficiem & in omnes ſinus ac cellulas, diſperſas, ſed & quintum par ramum per foramen cranii rotundum huc mittit inſignem ſatisque conſpicuum, in plures ſeſe diffundentem.

§. V.

Igitur in nulla corporis parte nervi tam aperti & acceſſui rerum externarum expoſiti, quam in naribus.

Scholion.

Hanc ob cauſam odoriferorum maxima virtus in cerebrum, ejus membranas & nervos, eoſdem variis modis & ſubito afficiendi, commovendi, immo lædendi. Luculenter id patet in animi deliquio laborantibus, apoplecticis, ſopore affectis & hyſtericis, qui penetranti odore excitantur & ad ſe redeunt. Idem confirmant ii, qui ob debilitatem generis nervoſi in motus ſpaſmodicos & convulſivos proclives ſunt, ut hypochondriaco & hyſterico malo laborantes, qui à ſuaveolentibus læduntur. Hæc etiam cauſa ſubeſt, quod ſternutatoria, in morbis capitis à lenta pituita ſtagnante oriundis, egregie proficiant, dum in cerebro, ejus membranis, nervis horumque fluido fortiorem excitant motum. Neque ullum dubium, quin miaſmata morborum, qui contagio inficiunt, per has vias ad cerebrum ſerpant nervorumque fluidum, ipſumque inficiendo, mox univerſam motuum vitalium œconomiam turbare & pervertere queant.

§. VI.

Hinc etiam merito concludendum, nervoſam hanc narium tunicam eſſe ipſius odoris ſedem; ita quidem, ut pro diverſa modificatione motus ab objectis odoriferis eidem impreſſi, varia in ſenſorio communi fiat perceptio.

§. VII.

Objectum vero odoris ſunt effluvia, ex particulis ſubtilioribus, ſalino-ſulphureis, quæ mediante aëris & ætheris fluido ſolvuntur, conflata, & inſpirationis ope ad intima narium deducta, nervorum fibrillis & tunicis ſeſe inſinuant. Hinc quo intenſior inſpiratio, eo penetrantior odor.

Scholion.

Patet hinc ratio, quare homo non olfaciat, quando ſpiritum cohibet, vel aërem exſpirat, nec non cur nulla odoris, quantumvis penetrantis, fiat perceptio, quando aſpera arteria diſciſſa, aër per hiantis vulneris ora ingreſſum habet. Et quoniam particulæ ſulphureæ quæ odorem excitant, volatiles ſunt & facile exhalant, hinc fit, ut calore, motu & attritu, corpora odorem ſpargant longe penetrantiorem.

§. VIII.

Notandum præterea quinti nervorum paris, quod ad nares etiam pertingit, eam eſſe diſtributionem ac connexionem, ut non modo ad linguam inſignem dimittat pro guſtu faciendo ramum, ſed & in quampluri mis cum ſexti paris propaginibus coaleſcens, nervum conficiat intercoſtalem, qui omnibus fere pectoris & abdominis viſceribus, præcipue vero organis reſpirationis, ramulos largitur & præterea cum pari vago idemtidem per thoracem & abdomen diſcurrente, variis paſſim plexibus cohæret. Ex quo utique variorum phænomenorum rationes eliciendæ.

Scholion.

Nimirum hinc planum fit, quare tanta inter guſtum & olfactum obſervetur conſpiratio, nec non quare odores univerſum corpus tam promte afficere, reficere, vel lædere queant. Innoteſcit exinde, cur irritatis à ſale acri ſubtili, quod ſternutamentis ineſt, naribus, par intercoſtale & vagum, nec non nervi muſculorum reſpirationi ſervientium, in conſenſum trahantur & motus ſubſequatur thoracis convulſivus, qui ſternutationis nomine inſignitur, & quo mucus intra cavitatem & ſinus narium hærens expellitur.

§. IX.

Guſtus organon præbet lingua, cujus interior ſubſtantia eſt muſculoſa, ex quinque potiſſimum muſculorum paribus conflata, ita quidem, ut fibræ eorundem tanquam ſtratum ſuper ſtratum incumbant ſibi invicem, ac uti illorum, ſic harum quoque ſit tractus, obliquus, longitudinalis, quibus omnes mirabiles linguæ motus perficiuntur.

§. X.

Exterior vero guſtui ſerviens compages ex triplici coagmentatur tunica. Prima & externa, quæ cuticulæ vicem ſuſtinet, multis pervia eſt foraminulis, quæ corpora papillaria recondunt iiſdemque quaſi vaginulas largiuntur, quo eadem tam à nimis vehementi guſtandorum impreſſione defendantur, quam ſapida eo melius recipi & applicari queant. Altera eſt retiformis, cribroſa Malpighii, hic quam maxime conſpicua, quæ tranſitum concedit papillulis.

§. XI.

Tertia, quæ carneum linguæ corpus cingit, eſt nervoſa, ex innumeris papillaribus corpuſculis conflata. Intertextæ ſunt huic etiam plures glandulæ, quæ in baſi linguæ majores & copioſiores, in apice minores, è quarum foraminulis, cellis dictis, lympha ſtillat.

§. XII.

Ipſæ papillulæ nerveæ, in quibus guſtus ſedes, nihil aliud ſunt, quam extremitates nervorum ac tendinum, in dorſo linguæ, præcipue vero in apice & ad latera conſpicuæ, quæ in lingua jejuna & famelicis eriguntur, in mortuis ſæpe diſparent. Triplicis autem magnitudinis & figuræ eſſe obſervantur. Aliæ ſunt capitatæ, quarum plures in homine, quæ referunt cornua limacum; aliæ conicæ, mollioris in homine texturæ, quæ conjunctæ pectinem carminatorium conſtituunt; & quæ in baſi linguæ conveniunt ac majores fiunt, dentem apri referunt, aperinæ ideo vocandæ.

§. XIII.

Nervi, qui ad hoc guſtus organon excurrunt, à quinto & nono ſunt nervorum pari, & plerumque illis papillulas nerveas & guſtum deberi, his vero linguæ motum perfici, cenſetur.

§. XIV.

Objectum ſaporis eſt ipſum ſal, prout varium illud eſt varieque cum particulis inſipidis, oleoſis, ſulphureis, terreis & aqueis commiſcetur. Hinc quæ ſale deſtituta, nullius ſaporis.

§. XV.

Quando igitur in ſapidis corporibus particulæ ſalinæ, mediante ſaliva & calore oris ſolvuntur, & poſtea motu

motu oris vaginulis intruduntur & papillulis applicantur, pro motus papillulis ab his impreſſi varietate, diverſa illico diverſi ſaporis in mente excitatur idea.

§. XVI.

Varius tamen ſapor eſt, nec in uno homine, ut in altero.

Scholion.

Differt enim ſaliva, quæ menſtruum eſt principii ſapidi. Ipſæ papillulæ nerveæ magis, vel minus quandoque ſunt exſuccæ, humidæ, temperato, vel præternaturali humore imbutæ. Cuticula etiam linguæ magis vel minus obſtructa, vel quandoque plane excoriata. Hinc eſt, quod non nunquam in morbis omnis ſapor ſit ſalſus, vel amarus, vel prorſus putridus.

§. XVII.

Tactus organon eſt univerſa corpori inſtrata cutis, ſeu potius exiſtentes in ipſa papillæ nerveæ pulpoſæ, quæ ex mollioribus nervorum ſubcutaneorum villis, depoſita exteriori membrana, oriuntur, tenui ſemper humectantur lympha & in locis tactui potiſſimum ſervientibus maxime conſpicuæ, uti in digitorum apicibus, volis manuum ac plantis pedum.

§. XVIII.

Acutiſſimi hæ papillulæ ſunt ſenſus & ita locatæ, ut per reticulare *Malpighii* corpus diſtincto ordine ferantur & in foveis cuticulæ deliteſcentes, ab externis corporibus facile quidem, ſed non nimium, affici poſſint.

Scholion.

Epidermiden enim, ceu ſolidam membranam, tactum moderari, patet exinde, quod exuſta, vel per veſicantia ablata eadem, dolor à tactili excitetur, & viciſſim, ſi dura nimis & calloſa fiat, ut nequeat ad papillas objecti externi actio pertingere, tactus pereat.

§. XIX.

Papillulæ hæ in corporis ſuperficie perpendicularem habent ſitum, in manuum vero & pedum digitorum apicibus ſecundum longitudinem, aucto ſemper in progreſſu ordine, exporrectæ ſunt, ubi in epidermide, ceu vagina, complicatæ, exſuccæ in ungues denſantur, quo digitorum extrema hoc munimento molles ſerventur & defendantur.

§. XX.

Tactus igitur fit, quando papillulæ nerveæ ſeſe erigentes objecto tactili applicantur, earum ſuperficies inde leni tritu afficitur, motuſque ſic ipſis impreſſus, per nerveum fluidum ad ſenſorium commune propagatur, qui in mente excitat ideam calidi, frigidi, mollis, duri, ſicci, humidi, figurati, magni, remoti &c.

§. XXI.

Ad perceptionum ſpecies merito etiam referendus dolor, qui non niſi moleſta, à violento & præternaturali per objectum externum impreſſo motu, ſenſatio eſt.

Scholion.

Doloris ſubjectum ſunt omnes membranæ ex fibris carneis & nerveis compoſitæ, adeoque præter ſummam cutim & ſentientes jam dictas membranas, intus etiam latentes partes, ex tunicis maxime muſculoſo-nerveis conflatæ, doloribus patent. Maxime omnium vero totus ille canalis, qui à faucibus ad anum porrectus, œſophagum, ventriculum & omne inteſtinorum volumen comprehendit, & alimentorum digeſtioni, ſolutioni & excretioni dicatus eſt, præcipuam variorum graviter affligentium dolorum ſedem ac domicilium conſtituit. Huc etiam pertinent pulmonum bronchia, ex tunicis valde fibroſis & nerveis conflata, uretheres, cum veſica & urethra, ductus biliarii ipſaque pleura & peritonæum, nec non membrana oſſa cingens, perioſtium dicta, quæ ſæpe atroci dolore in ſtatu præternaturali afficiuntur.

§. XXII.

Dolor, ſive moleſtus ſenſus, varius eſt & differt pro diverſitate motus, qui partibus nervoſis ab externo objecto imprimitur.

Scholion.

Omnis utique ſenſatio moleſta ſupponit motum, ab æquabili & moderato, qui naturalis eſt & omnis moleſtiæ expers, deflectentem, violentum nempe, qui vel in validiori contractione, criſpatura, vel etiam diſtenſione nimia & preſſione, aut, ut Veteres loqui amant, tentata continui ſolutione, conſiſtit. Hic prout à variis cauſis, qualitate, mole, aut motu diverſis, inductus, varius etiam & gradu diſcrepans à Medicis obſervatur, & gravativus, preſſorius, ardens, lancinatorius, pungitivus, acutus, conſtrictorius, pulſans &c. denominatur. Quicunque igitur doloribus apte mederi contendit, id efficere debet, ut vel cauſam, quæ motiones tales præternaturales in partibus ſenſu dotatis ingignit, congruis præſidiis amoveat, vel liquidi nervei, cujus miniſterio motus fit & ſolidis impreſſus ad ſenſorium commune transfertur, influxum minuat, vel ſufflaminet, id quod vaporoſorum, ut papaveraceorum, ope perficitur, quæ hinc vocantur ſtupefactiva. Sed de hac materia plura in pathologicis & therapeuticis.

CAPUT VI.

De ſomno ac vigilia.

§. I.

Nullus homo ſine ſomno & quiete diu vivere vel ſanus manere poteſt, unde ſomni natura ejuſque cauſæ Medico ſunt inveſtigandæ.

§. II.

Somnus eſt ceſſatio operationum animæ ad tempus, ob ſecretionem & influxum fluidi nervei in ſenſoria languidiorem.

Scholion.

Quia homines dormientes nec vident, nec audiunt, nec contactu facile moventur; ergo anima ceſſat operari per ſomnum, in organis maxime ſenſuum externorum; quamvis ejus operatio non ceſſet in tractandis & evolvendis ideis, quæ veſtigia ſunt cerebro impreſſa ab objectis externis, teſtantibus id inſomniis.

§. III.

Ceſſatio ſenſationum fit ab influxu fluidi tenuiſſimi in nervos & ſenſoria languidiori, unde hæc flacceſcunt, relaxantur, ut actiones & motus objectorum vivide ad ſenſorium internum, quod in cerebro eſt, perducere nequeant.

§. IV.

Prout itaque hic influxus fluidi nervorum, gradu ſecundum majus & minus diverſo, impeditus eſt, eo quoque magis, vel minus, ſomnus eſt profundus, & difficilior excitatio.

§. V.

Ceſſat & minuitur in nervos & ſenſoria liquidi nervei influxus ob tubulos cerebri & nervorum minus vegetos,

vegetos, & quodammodo à lympha roſcida minus mobili ibi ſtagnante relaxatos & compreſſos.

§. VI.

Perit vigor & tonus tubulorum cerebri, vel langueſcit, partim quod ſub diuturna vigilia ipſi debilitantur, partim quod de nocte ſanguinis motus in toto corpore, adeoque in cerebro etiam, tardior & languidior evadit, unde ſerum & lympha roſcida, quæ cum ſanguine eodem gaudet progreſſu, ibi moratur inque majori copia ſecernitur, & hiantes poros ac tubulos cerebri implet, unde fluidum tenuiſſimum minus in nervos & principium nervorum influit. Quodcunque itaque ſanguinis circulum per cerebrum languidiorem efficit, id etiam ad ſomnum producendum multum valet.

Scholion.

Ex hiſce jam facile petenda eſt ratio, quare quæ vapore extendunt arterias teneras cerebri, ut ſunt papaveracea, inebriativa, fumus carbonum, ſulphuris, omnia graveolentia & ſuaveolentia, ad ſomnum conciliandum multum faciant; item quare aër humidus & temperate calidus, cœlum pluvioſum, aër nocturnus, & deficiens in athmoſphæra ſol, alimenta, quæ blandis & oleoſis ſuccis ſcatent, fumus tabaci & humectantia roſcida, circa noctem aſſumta, ad ſomnum conciliandum multum faciant. Apparet etiam porro ratio, quare nimia & laborioſa corporis præcedens defatigatio, ad ſomnum diſponat, ſiquidem à motu fortiori ipſæ fibræ univerſi corporis ipſiuſque cerebri in movendo vigorem amittunt.

§. VII.

Sub ſomno ſanguinis curſum per ipſum caput & univerſum corpus languidiorem eſſe, & fibras corporis relaxari, plura ſunt, quæ id confirmant; ſiquidem in ſomno, & pulſus arteriarum, & reſpiratio, longe languidior & imbecillior eſt, quam in vigiliis, habitus corporis cum vaſis turgeſcit, ſanguine repletur, tubuli cutis magis relaxantur, hinc etiam cutis fit humida, vel plane ſudore perfunditur, ſique à ſomno quis profundo confeſtim excitetur, torpor & gravitas in capite ſentitur, neque ſenſus ſtatim, ſed ſucceſſive, redeunt ad officium.

Scholion.

Quia ſub ſomno fibræ relaxantur & flacceſcunt, tranſpiratio & urinæ ſecretio melius nocte, quam de die perficitur. Qui ex ſumma debilitate viriumque in morbo, vel poſt morbum proſtratione, fibrarum cutis atonia laborant, iis largiter noctu ſudor ſponte manat, qui ceſſare frequenter ſolet, mane ægro evigilante.

§. VIII.

Somnus utilis & neceſſarius corpori eſt, ut fibræ totius corporis & cerebri, quæ ſub vigilia in perpetua agitatione erant, quiete rurſus tonum, robur & nutrimentum accipiant; deinde, ut partes ſpirituoſæ, quæ ſub vigilia & motu diurno exhalant & conſumuntur, recolligantur & reſarciantur, quare placidus ſomnus optimum virium eſt refectorium.

§. IX.

Vigilia ſomno oppoſita eſt, hinc oppoſitas cauſas habeat, neceſſe eſt.

§. X.

In vigilia, & ipſum cerebrum, & nervi atque ſenſoria, fluido tenuiſſimo turgent, ejuſque liber & ſufficiens adeſt influxus, unde fibræ ac membranæ tenſæ ac rigidæ manent, ut objecta externa in eas promte agant haſque actiones anima percipiat.

§. XI.

Quodcunque itaque ſanguinis curſum celerem per vaſa capitis & cerebri efficit, & fibras in motu & actione conſervat, id quoque vigiliam aſſiduam efficit.

Scholion.

Jam perſpicua erit ratio, quare cura & continua animæ actio in affectibus, nec non profunda & intenſa cogitatio, aër valde ſiccus & ſimul calidus, potus calidi, ut herbæ thée, coffée, medicamenta acria, volatilia, ingens calor & æſtus corporis in febribus, concoctio difficilis, cibi ſalſi & acres, ſomnum arceant & vigiliam procreent. Nam hæc omnia in perpetua agitatione fibras ſervant, ſerum roſcidum diluunt, ſanguiniſque motum per cerebrum velociorem ac impetuoſum reddunt.

§. XII.

Vigiliæ diuturnæ nocent corpori, quia nimium fibras corporis exſiccant, ipſis nutrimentum ſubtrahunt & vires conſumunt.

Scholion.

Patet ex hiſce, quam periculoſum ſit in febribus aliiſque morbis ſymptoma aſſidua vigilia, quæ tamen nullo modo anodynis eſt ſopienda, quia poſt vigilias nimias extreme debilitatæ ſunt cerebri ac partium fibræ, unde facile dicta medicamenta exitialem ſtagnationem, vel ſtaſin humorum, cauſantur, in morbis acutis eo majori cura pertimeſcenda.

CAPUT VII.

De anima ejuſque cum corpore commercio.

§. I.

In homine, præter corporis organici ordinatos motus, ſentiens & appetens facultas, neque minus mens, qua intelligimus, cogitamus & libere agimus, conſiderari debet.

Scholion.

Tria inter ſe diſtincta, ratione naturæ & proprietatum, principia in homine invicem juncta & connexa eſſe, ſuperius *capite III.* jam diximus. Ipſa vero etiam ſcriptura ſacra in homine tres diſtinctas ejuſmodi ſubſtantias, corpus nempe, animam & ſpiritum, agnoſcit.

§. II.

Hæc tria, ratione naturæ, proprietatum & virium inter ſe diſtincta agentia in homine obvia, diſtinctim conſideranda, nec invicem confundenda ſunt.

Scholion.

Primum & palmarium in philoſophicis præceptum eſt, ne res inter ſe diſtinctæ confundantur, quia confuſio eſt fœcunda errorum mater, & errores nihil aliud ex parte ſunt, quam rerum diſtinctarum confuſiones. Itaque non ſine ratione, & Veteres, & recentiores, naturam ab anima, ſcite & ſapienter diſtinxerunt, utut accuratiori corporis & motus notitia caruerint. Siquidem naturam motuum vitalium, ſecretionum, morborum, mortis, ſanationis, principium appellabant, facultatem vero ſentiendi, appetendi, motuſque ſpontaneos dirigendi, ad animam referebant.

§. III.

Actus perceptionis, imaginationis, æſtimationis, neque minus memoria, docilitas, appetitus, averſatio, quum ab extenſione, a figura, ſitu, connexione, motu, virtute nitente & renitente, derivari minime poſſint, opus

opus eſt, ut præter mechanicam partium ſtructuram & ex hac productos motus, aliud adhuc, à corporis proprietatibus cognitis diſtinctum agens, ſtatuamus.

Scholion.

Cujus indolis ſit illud principium, à quo tanquam à cauſa & fonte vires percipiendi,appetendi ac certos motus determinandi profluant, penitus humani intellectus captum exſuperat. Ex ejus vero operationibus cognoſcimus, quod ad corporum naturam, quorum vires nobis perſpectæ ſunt, minus recte referri poſſit. Num præter corpus & ſpiritum, alia ſubſtantia adhuc detur, quæ elementum puriſſimum, homogeneum & ſimpliciſſimum, ad impreſſiones recipiendas & ſecundum has ordinatas reactiones producendas, aptiſſimum ſit, ad altiorem metaphyſicam magis, quam medicam indaginem pertinere videtur.

§. IV.

Facultas in homine ſui & aliarum rerum conſcia, veritates & errores diſtinguendi, ratiocinandi libereque agendi, quum nec à corporis, nec ab animæ ſentientis eſſentia deduci poſſit, ſequitur, aliud adhuc operandi principium, ſive ſubſtantiam longe nobiliorem, in homine conſtitui debere, quam mentem Veteres, ſacra vero ſcriptura ſpiritum ad imaginem Dei conditum vocat.

§. V.

Utut tria diſtincta in homine ſint & concurrant agentia, ita tamen inter ſe connexa ſunt ac conſpirant, ut unum alterius ope & auxilio in hac vita egeat, unumque in alterum agat & invicem quoque patiantur.

Scholion.

In univerſo rerum naturalium ordine ita ſapientiſſimus opifex cuncta conſtituit, ut unum corpus ſemper agat in alterum, & ex mutua actione & reactione motus reſultet, omniaque invicem ita connexa ſint, ut unam mutationem altera ſubinde ſequatur.

§. VI.

Mens miniſterio animæ ſenſitivæ utitur, & ab ea rerum perceptiones, impreſſiones & ideas accipit, quas in ordinem redigit. Læſionem quippe partium ſolidarum & fluidarum enormem, ut videmus in morbis, læſio facultatum, tam ſenſitivæ, quam rationalis, ſequitur, & deſtructa machina, utriuſque operatio ceſſat, ut apparet in morte.

Scholion.

Animadvertimus, variarum impreſſionum copia & impetu ſubinde recte ratiocinandi facultatem turbari, ut videmus in mente captis, in deliris, in ebrioſis. Quo fluidi cerebri natura & motus temperatior eſt, eo nobilior quoque mentis eſt operatio. Deinde perverſæ impreſſiones & cupiditates ſana ratione corriguntur ac ſedantur. Et mentis imperio artus moventur, idque mediante nervorum & ſanguinis fluido, nec non inſtrumento motus bene diſpoſito.

§. VII.

Principium ſentiens liquidi cerebri & nervorum miniſterio utitur, ſiquidem in ipſum fiunt objectorum impreſſiones, & hoc mediante, etiam anima ſenſitiva ſuam movendi potentiam in corpus exercet.

Scholion.

Qui nulla ratione ducti fluidum cerebri, quod veteres ſpiritum animalem nominarunt, negant, ii animam proxime in nervos parteſque ſolidas agere eaſque movere exiſtimant. At vero, cum ſupra ſatis hujus fluidi exiſtentia ſtabilita fuerit, id potiſſimum urgemus, animam longe facilius & promptius in hoc fluidum, ceu mobiliſſimum, quam in ſolidum, motui minus idoneum, agere poſſe, præſertim quum videamus, ſalvo & integro muſculo, læſo autem cerebro, vel nervo partis, animam nihil poſſe efficere.

§. VIII.

Fluidum cerebri & nervorum materiam & originem ſuam petit à ſanguine arterioſo ejuſque motu ad caput, hinc facile intelligitur, ſanguinis magnam eſſe potentiam animæ ſenſitivæ actiones valde alterandi & immutandi.

Scholion.

Animantia, quæ calidiorem & copioſiorem ſanguinem habent, ut ſunt carnivora, aliis dociliora & ferociora ſunt. Sanguinei plus ingenii ac memoriæ habent, quam qui boni ſanguinis penuria laborant.

§. IX.

Vires imaginationis, memoriæ, ingenii, propenſionum, valde differentes, à ſanguinis temperie ac motu maxima ex parte dependent.

Scholion.

Ex quo fit, ut mores & inclinationes temperamentum ſequi ſoleant, quod experientia confirmat & jam dudum *Galenus* notavit. Nam in quorum corpore fibræ admodum ſunt teneræ, tenſæ, ſtrictæ ac mobiles, & ſanguinis motus celerior eſt, in eorum actionibus temeritatem, in moribus ambitionem, in animo vehementiam animadvertimus. Ubi vero ob fibrarum denſitatem, immobilitatem viarumque anguſtiam, cum quadam difficultate ſanguis movetur, ibi fixior eſt imaginatio, in moribus pertinacia, in actionibus tarditas & timiditas, in vitiis avaritia dominatur. At vero ſanguine temperatiore libere ac placide corporis meatus percurrente; ingenii ac memoriæ adeſt alacritas, ad voluptates vero æque ac ad vitia & virtutes, prompta & mobilis eſt facilitas. Et quia ætas diverſa, in ſolidis partibus, quæ motus inſtrumenta ac fluidorum viæ ſunt, mutationem quandam affert, hinc in animo quoque morum, ingenii, inclinationum, impreſſionum mutationem efficit, adeo ut alii mores & vitia ſint puerilis, alia juvenilis, alia ſenilis ætatis, uti pluribus in *diſſ. de temperamento fundamento morum & morborum*, docuimus.

§. X.

Cum ſanguis ejuſque motus, in animæ ſenſitivæ operationes, mediante cerebri fluido, magna polleat efficacia; ſequitur, ut quoque ea, quæ ſanguinis indolem ejuſque motum immutandi facultatem habent, inſignem poteſtatem in animam obtineant.

Scholion.

Minime itaque mirandum eſt, ſi clima, ſi alia victus ratio, ſi medicina, animum, & mores, & ſapientiam, mutandi facultatem habeant. Sapienter adſtruxit *Hippocrates Lib. 1. de diæt.* §. 30. 34. meliorem & ſapientiorem diæta reddi poſſe animam. Et *eodem libro* ſcribit: *Si ſanum fuerit corpus & non à morbis perturbetur, animæ quoque temperamentum ſapiens exiſtit.* Sanguiniſque temperamentum multum ad ſapientiam conferre, idem auctor *Lib. de flatib.* §. 20. affirmat. Deinceps inter populos, qui diverſa incolunt climata, alios eſſe acutiores, alios obtuſiores, quoſdam ingenio ac judicio aliis præſtare, & diverſis vitiis quoque obnoxios eſſe, ipſa experientia edocemur. Melioris notæ vino aſſumto, homines alacriores & ingenioſiores, flatulentis vero cibis, ut fabis & piſis, nec non graveolentibus, ut opio, ſemine hyoſcyami, daturæ,

ſtupidos

ſtupidos atque inſanos reddi, indubitata experientia conſtat. Neque ulli peritiori medico ignotum eſt, quod continua & ardens febris delirium, affectio vero flatulenta hypochondriacorum melancholiam & inſaniam, efficiat.

§. XI.

Eſt quoque ingens, ſed tamen limitata animæ, mediante liquido cerebri & nervorum, potentia in corpus ejuſque fluidas & ſolidas partes, eas varie commovendi & mutandi.

Scholion.

Exſerit ſeſe poteſtas animæ maxime in muſculos, qui artus movent, ſiquidem non modo pro arbitrio eorum motus dirigit, ſed & vehementior impreſſio atrociſſimos convulſivos motus & artuum agitationes involuntarias efficere poteſt, cujus rei inſpirati ſic dicti ſolenne documentum edunt.

§. XII.

Anima ſenſitiva vitales & naturales actiones minime pro lubitu & directe augere, vel minuere poteſt, utut non negandum ſit, eas ab anima multum perturbari poſſe.

§. XIII.

Affectus animi, qui principii in nobis ſentientis & appetentis actus, motus & operationes ſunt, ſanguinis circulum, & ab eo dependentes partium functiones, vehementer & diverſimode perturbant.

Scholion.

Ex gravi iracundia confeſtim cordis & arteriarum motus celerior fit, ut ſanguis cum impetu per vaſa trajiciatur, facta reſpiratione citatiori, ſiti & vigilia. Triſtitia pertinacior ſolidorum robur valde imminuit, ut fibræ inde flacceſcant, relaxentur, earumque vigor ac tonus pereat, inappetentia, nauſea, diarrhœa, alvi fluxu ſubſequente. Terrore partes externæ contrahuntur, frigidæ tremunt, ſanguine ad cor & pulmones cum impetu congeſto, à quo anxietates, tremores, palpitationes fiunt. Rectiſſime itaque vehementes animi affectus primum & principem inter cauſas, quæ morbos inferunt & quæ ſanitatem deſtruunt, locum inveniunt.

§. XIV.

Vis quoque phantaſiæ in actionibus naturalibus immutandis ſe valde exſerit.

Scholion.

Quam nocivæ ſint fœtibus phantaſticæ illæ gravidarum ſubitæ & fortiores impreſſiones, cum quodam terrore junctæ, earum in corpore relicta veſtigia, maculæ, deformationes partium, abunde teſtantur. Omnia vehementia deſideria quam pernicioſa ſint corporis valetudini morboſque inferant, amor inſanus, malacia gravidarum & intenſa cupiditas videndi patriam & parentes, luculenter comprobant. Rerum ingratarum faſtidium, ex ſolo odore, vel aſpectu, ita ſubvertit ventriculum, ut noxia vomitio ſubinde ſequatur. Quantæ turbæ in univerſo corpore ex averſatione innata caſei, felium, ſanguinis fuſionis, vel aliarum rerum adverſarum, naſci ſoleant, quotidianus uſus oſtendit. Profunda animi meditatio atque intentio in ſtudiis vigorem univerſo corpori ipſique ventriculo detrahit, & animadvertimus, magno ingenii labore, meditatione ac forti impreſſione, cerebri membranas valde conſtringi, vel relaxari, ut graves capitis affectus inde propullulent. Solo aſpectu epilepticorum, vel varioloſorum, complures in eoſdem morbos prolapſos fuiſſe, medicorum hiſtoriæ paſſim obviæ teſtantur. Ex ſola impreſſione peſtis, eadem quoſdam correptos fuiſſe, licet non affuerit, certo certius eſt. Ex firmiori imaginatione nonnullos purgare, vomere, ſudare, ſalivare poſſe, identidem experientia confirmat. Habent hæc omnia maxime locum, atque efficacia animæ ieſe potentius exſerit, in corporibus ſenſibilioribus, imbecillioribus, vel à præcedente morbo, aut alia quadam ex cauſa, enervatis.

§. XV.

Igitur anima, quo magis vacua à deſideriis & impreſſionibus, & quo tranquillior ac quietior eſt, eo minus corporis motus turbat atque offendit, neque alimentorum aut medicamentorum vires pervertit. Qua de cauſa ab omnis ævi philoſophis, mentis tranquillitas, ad ſanam & longam vitam, nunquam non commendata eſt.

§. XVI.

Neutiquam vero animæ poteſtas in homine eo ſeſe extendit, ut omnium in corpore motuum, etiam morboſorum, cauſa efficiens ſit.

Scholion.

Qui hoc ſtatuunt & contendunt, motus veram naturam & cauſam corporumque eſſentiam ac operationem ignorant, quæ non ſecundum veteres in extenſione quadam paſſiva, à DEO, vel alio quodam ente, in actum & motum deducenda, conſiſtit; ſed potius corpora ſunt ſubſtantiæ activæ, viribus nitentibus ac renitentibus, quibus unum in alterum agit reagitque, donatæ, quarum operatio non alia eſt, niſi niſus ad motum, qui demum ex mutua & inæquali virium actione & reactione reſultat. Et quemadmodum fluida, ut aër, æther calore ſolari animatus, celerrimæ ſunt activitatis ad producendum motum, neque ullo externo alio agente egent: ita tenuiſſimis animantium fluidis, cur hanc movendi energiam denegare velimus, nec ullam ſolidam rationem invenio; utpote cum indies edoceamur, non modo à venenis, item ab alimentis & medicamentis, à ſolo mutato aëre ejuſque calore, ſolidorum & fluidorum actiones & motus augeri, minui, variiſque modis immutari poſſe. Tacemus, quod ejuſmodi principium, in medicinam rationalem infelici ſidere introductum, rebus corporeis activitatem demendo, omnes phyſicas, mechanicas & anatomicas cauſas & rationes uno quaſi ictu proſternat, in quibus tamen certitudo ac demonſtratio, ſi qua in medicina fieri poteſt, conſiſtit. Et quæ plura firmo ſubnixa talo contra hanc metaphyſicam de rebus medicis & phyſicis ſententiam dici poſſunt tam *in præfatione* hujus libri, quam paſſim in aliis noſtris ſcriptis attulimus.

§. XVII.

Utut igitur anima in homine, ſive rationis particeps, ſive ſentiens, potentiam quandam ac directionem limitatam in corporis noſtri partes obtineat; Medicina tamen, tam in theoreticis, quam practicis demonſtrationibus ac deductionibus, pure mechanica eſt, id eſt, principiis mere mechanicis, quæ ſunt motus & materia, innititur.

Scholion.

Neutiquam certe indicationes medentum, ſive ſint præſervatoriæ, ſive curatoriæ, vel alimentorum, aut remediorum vires ac poteſtates, quibus medicus omne id, quod debet, præſtat, ad mentem, vel animam ſenſitivam, ullo modo ſpectant, vel eo dirigi poſſunt, quia horum nulla datur abſoluta, vel directa in dicta agentia poteſtas, ſed potius medicorum functio plane eſt mechanica, quæ in eo verſatur, ut, quomodo motus varie diſponat materiam, & diverſa quoque materiæ indoles motum modificet, intelligant; deinde, ut ſciant nimios

nimios motus compeſcere, deficientes promovere, fibris motricibus & languentibus robur addere, motus fluidorum ad convenientia excretoria dirigere, præterea nocentes ſuccorum qualitates corrigere, invertere & ad excretionem diſponere, quæ pure mechanica ſunt. Siquidem omnes vires corporis, immo ejus effectus, certo numero, menſura & pondere, ſive efficacia ad motum, fiunt; adeoque pure mechanicæ ſunt. Quare etiam medicus cujuſvis naturæ & individui mechaniſmum, & quomodo hic conſervandus, vel reſtituendus ſit, unice omni cura ac prudentia attendere debet, ita enim ſolide, perite ac feliciter in operibus artis verſatur. Neque alius medico aditus ad animam, ſive ſentientem, ejuſque motus turbativos componendos, patet, vel conceſſus eſt, quam ut conveniente, vel alimentorum, vel medicamentorum uſu, delinquentes motus, aut materiæ qualitates ac vires noxias, in ordinem ac ſtatum naturalem reducat.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI VIVI ET SANI

LIBER SECUNDUS,

De Vita & Sanitate per ſalubrem diætam conſervanda & præmatura morte morbiſque avertendis.

PROLEGOMENA

De ſcientia ſanitatem & vitam tuendi.

§. I.

SCientia earum rerum, quæ ad diutius continuandos vitales machinæ animalis motus conferunt, ut homo longa vita & ſanitate fruatur, Græcis ὑγιεινὴ appellatur.

Scholion.

Hæc medicinæ pars omnium utiliſſima in medicorum ſcholis quartam quidem artis partem conſtituit, & poſt pathologiam tractatur, quum tamen proxime phyſiologiæ ſubjungi deberet; ſiquidem hæc genuinas vitæ ac ſanitatis cauſas explicat, hygieine vero eas pertractat, quæ ſalubritatem, vel inſalubritatem, corpori afferunt, adeoque ſcientiam tradit, qua corpus diu vivum ac ſalvum ſervatur, qua demum neglecta, origines & cauſæ morborum pullulant, hinc commodiſſime phyſiologicam corporis humani tractationem excipit, & pathologiæ præmittitur.

§. II.

Quemadmodum ſanitas omnium rerum pretium excedit omniſque felicitatis fundamentum eſt, ita ſcientia vitæ ac ſanitatis tuendæ omnium nobiliſſima omnibuſque hominibus commendatiſſima eſſe debet.

Scholion.

Vehementer profecto dolendum eſt, quod perpauci eo ſapientiæ perveniant, ut partes, quibus homo componitur, mentis nempe & corporis ſanitatem, recte curent, ſed potiſſimum hominum princeps cura & cogitatio eo in vita dirigatur, quo multis laboribus ac deſideriis ea conſequantur, quæ neque mentem, neque corpus in altiori perfectionis gradu collocare poſſunt. Quin potius cum dolore animadvertimus, noſtris etiam temporibus, utiliſſimam hanc medicinæ partem ab ipſis medicis inſuper haberi, vel parum digne tractari.

§. III.

In poteſtate medici non ſemper poſitum eſt morbos tollere & ægros ſanare, eos vero prudenti conſilio avertere & ſanum illibatumque corpus tueri, utique in poteſtate medici magis ſitum eſt.

Scholion.

Ubi enim inveterati fuerint morbi & altiores radices in viſcerum labe egerint, ut plurimum omnes remediorum vires eludunt; qui vero ex morbis acutiſſimi, & qui magnam ſtragem edunt, naturæ potius, quam artis beneficio ſaneſcunt. Id vero medicus ſua arte efficere poteſt, ut primas origines & ſemina morborum præſcindendo, diutius corpus ſalvum & à morbis ac præmatura morte liberum conſervet.

§. IV.

Quia longior vita & ſanitas integra tam chara ac pretioſa res eſt, utique in impetranda hac, medicus nihil, niſi cum certa ac fundata ratione & experientia, agere, vel præſcribere debet.

Scholion.

Sicuti therapia, ſive ars medendi morbis, huc uſque plus empirice, quam ſcientifice, ex certis atque indubiis principiis tradita eſt, ita etiam hygieinen ſolidis rationibus ac demonſtrationibus fere deſtitutam videmus, eam maxime ob rationem, quia partim vitalis corporis conſervatio, in quonam ea conſiſtat, nondum intime perſpecta, partim quia rerum ſalubrium & inſalubrium, ratio ad tot ac tam diverſa hominum corpora & naturas differens, non ſatis digne adhuc evoluta & ad liquidum perducta eſt.

§. V.

Scientia rerum homini ſalubrium & inſalubrium non tam intellectu facilis eſt, ut vulgo putatur.

Scholion.

Nullæ enim dantur res abſolute & in ſe ſalutares, vel noxiæ, ſed certis relationibus & conditionibus corporum vires nituntur. Quicunque ergo medicus præcepta cuivis ſalutaria præſcribere vult, is non modo naturam corporis in individuo perfecte noſſe, ſed relationes etiam ac reſpectus, quibus variant ſalubrium vires, accurate tenere debet.

§. VI.

Vera itaque hygieine veras vitæ & ſanitatis cauſas ſupponit; & medicus in applicatione ipſius, vires ac proprietates earum rerum, quæ ſanitatem conſervandi, vel labefactandi potentia gaudent, partim ex experientia, partim ex ſolida demonſtratione, altius perſpectas habere debet.

CAPUT I.

De ſanitatis natura ejuſque ſignis & cauſis.

§. I.

Sanitas eſt vigor actionum, tam corporis, quam animi, à temperato & libero ſolidorum ac fluidorum motu ſanguiniſque & humorum temperie, neque minus à convenientibus ſecretionibus & excretionibus, dependens.

Scholion.

Hæc definitio ſanitatis realis eſt, quia non tantum ejus formalem rationem, quæ in vigore actionum animi & corporis conſiſtit, ſed & veras ejus cauſas complectitur.

§. II.

Subjectum ſanitatis non modo eſt corpus, ſed & in corpore reſidens mens, quia corporis ſanitate deſtructa, ob mutuum commercium & vinculum, mens quoque in ſuis operationibus impeditur & turbatur.

Scholion.

Tametſi mens & anima ſentiens per ſe non ægrotent, nihilo minus tamen fit, ut corpore male affecto, ſanguiniſque temperie male ſe habente, illorum operationes quoque lædantur. Eſt enim mirifica mentis & ſanguinis motus conſpiratio, adeo, ut unius læſio in alterum repente tranſeat; quemadmodum in phyſiologicis id abunde oſtenſum atque confectum eſt. Pulchre hinc *Democritus* ſcribit, vid. *Hippocrat. Lib. de Natur. Human. p.* 281. *augeſcit intelligentia præſente ſanitate. At ubi corporis habitus ægrotat, neque mens ipſa alacritatem habet ad virtutis meditationem. Morbus enim præſens animum vehementer obſcurat, intelligentiam ad affectiones in conſenſum trahens.*

§. III.

Quia res externæ, quibus continuo utimur, ut aër, victus & aliæ ex rebus non naturalibus cauſæ, magnam potentiam in ſolidorum ac fluidorum temperiem & motus obtinent, hinc animadvertimus, ab inſalubri aëre & victu, animam quoque & mentem turbari.

Scholion.

Peritiſſime enim *Hippocrates Lib. de Diæta* ſcribit, quod ſi quis velit ſapientiorem animam reddere, hoc debeat per diætam præſtare. Nihilque familiarius eſt, quam quod in morbis acutis, ubi ſanguis per vaſa corporis celerrime trajicitur, impatientia & præcipitantia, imo inſania obſerventur, inque chronicis paſſionibus, præſertim in hypochondriaco illo malo, ſine cauſa triſtitia, timiditas & ingens in animo anxietas enaſcantur.

§. IV.

Recte igitur mentis animique vigor, quia ſanguinis motu temperato ſuſtentatur, ſanitatis indicium, & contra etiam integritas actionum animi deperdita, labefactatam corporis ſanitatem ſubindicat.

Scholion.

Quando itaque vires ingenii atque animi minuuntur, vel pervertuntur, certum indicium eſt, corporis quoque vim ac robur pati, ut videmus in ſenibus, languidioribus & morbo fractis. Neque in morbis, animus erectior & alacrior factus, fallax redeuntis ſanitatis indicium præbet.

§. V.

Sanitas quoque ex vigore actionum corporis, quæ in vitales & naturales diſpeſcuntur, recte utique æſtimatur.

Scholion.

Actiones vitales, quæ vitam immediate ſuſtinent, ſunt motus, qui partim in cordis & arteriarum pulſu, partim in robore fibrarum corporiſque agilitate, item in reſpirationis actu obſervantur, & ex horum habitudine actionum vitalium vigor dijudicatur; actiones vero naturales ex appetitu, digeſtione, nutritione, maxime vero ex excretionibus per alvum, urinam, tranſpirationem, æſtimantur.

§. VI.

Is itaque ſanus ratione corporis dicendus eſt, qui pulſu gaudet magno, æquabili ac moderato, qui faciem habet bene coloratam, & calorem per univerſum corpus diffuſum obtinet, libere reſpirat, & qui corpus minus grave, ſed agile & ad labores promtum habet. Deinde, qui bene appetit, ingerit, nullas moleſtias in abdomine perſentit, & proportionate ſecundum ingeſtiones excernit, placidoque & reficiente ſomno fruitur.

Scholion.

Is itaque medicus, qui ſtatum hominis ſanum explorare vult, ad omnes has actiones reſpicere earumque vigorem, vel defectum, obſervare debet.

§. VII.

Quum in rerum natura nihil fiat ſine ſufficiente ratione, & effectus viribus cauſarum ſemper reſpondeant, vigor quoque actionum, tam animæ, quam corporis, cauſis adæquatis ut fiat neceſſe eſt, quæ utique à medico inveſtigandæ ſunt.

§. VIII.

Sicuti ſanguinis & humorum continua progreſſio, à motu cordis & fibrarum robore dependens, cauſa eſt vitæ, ita temperatus, liber & æquabilis ſanguinis & humorum progreſſus, proximam ſanitatis cauſam conſtituit.

Scholion.

Per moderatum ſanguinis circuitum eum intelligimus, qui nec nimis tardus, nec nimis celer, nec nimis vehemens, aut debilis eſt, qui optime ex pulſu cognoſcitur. Motum vero æquabilem eum appellamus, quo ſanguis eodem celeritatis gradu per vaſa fertur. Et liber eſt, qui ad omnes partes libere & ſine ullo impedimento devolvitur, neque in aliis partibus auctior, in aliis vero impeditior & tardior eſt.

§. IX.

Exiſtente ſanguinis motu per univerſi corporis partes moderato, æquabili & libero, animadvertimus univerſi corporis functiones recte ſe habere. In cerebro vigent ſenſus, ingenii adeſt alacritas, animus ad intelligentiam & moderationem affectuum compoſitus, calor eſt moderatus, facies vivida, reſpiratio bona, membris ineſt agilitas, appetitus integer, neque cibus aſſumtus moleſtiam creat. Præterea alvus recte reſpondet, urina citrinum colorem refert, ac naturali conſiſtentia gaudet, cutis, ob perſpirationem bene & ordine ſuccedentem, mollis atque uda obſervatur, corporis habitus laudabilis, neque homo à celebrato coitu facile debilitatur, & denique etiam ſomnus ac vigilia ſe moderate habent. Perſpectis itaque inſignibus beneficiis, quæ à convenienti ſanguinis ac humorum motu in corpus humanum, ipſamque ejus in ſanitatem redundant, rei ordo poſtulare videtur, ut genuinas cauſas inquiramus, quibus naturalis ſanguinis circuitus ſuſtentatur.

§. X.

Fluida autem regi à ſolidis, & ſolida à fluidis, motumque ſolidorum, cordis videlicet & arteriarum, omniſque

niſque generis fibrarum, in earum ſucceſſiva dilatatione & conſtrictione conſiſtere, ſupra ſatis demonſtratum eſt. Exinde igitur haud in difficili eſt perſpicere, motum ſanguinis ordinatum, qui ſanitatis præſes eſt, à moderato & æquabili motu & pulſu cordis atque arteriarum tonoque partium, nec nimis aucto, nec nimis remiſſo, dependere.

§. XI.

Motus ſolidorum non à ſe ipſo, ſed ab alia cauſa, nimirum fluido tenuiſſimo nervorum & influxu ſanguinis arterioſi ſubtiliſſimi, proficiſcitur.

Scholion.

Fluida hæc mira mobilitate inſtructa, cordis & arteriarum fibras ad motum impellunt, & ſolidis partibus debitum tonum fœnerant. Atque eam ob cauſam neceſſe eſt, ut & ſanguis, & quod ex eo generatur fluidum nerveum, rite ſit conſtitutum; hac enim ratione motus ordinati, qui vitæ ac ſanitati favent, optime perficiuntur.

§. XII.

Ad naturalem ſanguinis conſtitutionem, quæ ſolidorum motus ſuſtentat ac fluidorum progreſſum juvat, certa quantitas & conveniens temperies requiruntur.

§. XIII.

Debita quantitas ea eſt, quæ nec copia excedit, nec deficit. Si enim vaſorum alvei ſuperfluis humoribus inundantur, ſuccumbunt oneri, nec undas vitales per corpus rite circumferre poſſunt. Sub nimia autem humorum inopia, ſolidorum virtus hebeſcit, unde accidit, ut fluida ſufficienti in quantitate ad emunctoria & ſupremum corporis habitum provolvi nequeant.

§. XIV.

Sanguis decente gaudet temperie, quando principia, quibus ſanguis componitur, debita ac juſta proportione inter ſe invicem combinata ſunt.

Scholion.

In phyſiologicis ſatis evictum ac ſtabilitum eſt, ſanguinem ex partibus 1.) aqueis 2.) oleoſis inflammabilibus temperatis, & 3.) terreis tenerioribus eſſe coalitum, ea tamen proportione, ut ad minimum tres aquæ partes, ad unam partem ſolidi, duæ vero principii terrei ſubtilioris, ad unam partem oleoſi inflammabilis, referri debeant.

§. XV.

Temperatus itaque & optimæ indolis ſanguis eſt, qui nec humido, nec ſolido abundat, qui nec nimia craſſitie, nec tenuitate laborat, neque nimium olei, neque terræ fovet, adeoque ad motus ſubeundos nec nimis promtus, nec prorſus iners eſt.

Scholion.

Veteres, qui cognitionem principiorum ſanguinem componentium plane non callebant, ſanguinis temperiem, quam ſanitatis cauſam agnoſcebant, in æquali ac temperata quatuor humorum & qualitatum mixtione quærebant. Qua de re præclara ſunt, quæ *Hippocrates Lib. III. de Nat. Hum.* §. 5. & 6. tradit: *Homo*, inquiens, *conſtat ex ſicco, humido, calido & frigido, hincque ſanguinem & pituitam & bilem duplicem, flavam & nigricantem habet, & ſanus maxime eſt, ubi temperamentum inter ſe habuerint moderatum, tam facultate, quam copia, & ubi maxime fuerint permixta: agrotat autem, horum ſi quid minus, aut amplius fuerit, aut ſeparatur in corpore, & non fuerit reliquis omnibus contemperatum.* Conf. quoque locus *de Priſc. Medic.* §. 24. ubi hæc exſtant: *ineſt in homine & amarum & ſalſum, & dulce & acidum, & alia infinita omnigenas facultates habentia, copiamque ac robur. Atque hæc quidem mixta & inter ſe invicem contemperata, neque conſpicua ſunt, neque hominem lædunt. Ubi vero quid horum ſecretum fuerit, tunc & conſpicuum eſt, & hominem lædit.*

§. XVI.

Si ſanguis bene temperatus ac mixtus, inque conveniente quantitate conſtitutus, moderato & libero motu per omnis generis vaſa ac tubulos fertur atque in circulum volvitur, tunc non modo univerſum corpus à corruptione vindicatur, ſed & ſecretiones fluidi nervorum, ſucci nutritii, ſeminalis, lymphæ, item ſalivæ, recte ſeſe habent & ſanguis cæterique humores per omnia emunctoria ab omnis generis ſordibus bene depurantur, neque minus omne ſuperfluum & inutile excernitur, præterea omnes actiones, tam animæ, quam corporis, partiumque robur ac tonus, ingenii alacritas & vigor, in optimo ſtatu conſtituta ſunt.

Scholion.

In phyſiologicis ſupra ſatis clare & ſolide deductum eſt, in ſanguinis bene conſtituti motu ac circulo temperato, materiam, cauſam & originem vitæ, ſanitatis & omnium actionum, quæ ſecundum naturam in corpore fiunt, poſitam eſſe. Quare etiam veteres, ipſaque ſcriptura ſacra, non ſine ratione, vitam & animam in ſanguine collocarunt. Igitur omnia ea, quæ bonum & temperatum, quantitate minus excedentem, gignunt ſanguinem, eumque in moderatiori motu conſervant, ſanitati admodum congrua & vitalibus motibus apta judicari debent.

§. XVII.

Sanguis etiam optime tam ratione quantitatis ac temperiei, quam motus conſtitutus, continuis mutationibus, propter inteſtinum calidum motum, qui ipſum conſumit inque excrementa convertit, eſt expoſitus, quare opus eſt, ut in amiſſi locum ſemper nova materia boni ſanguinis ſubſtituatur.

§. XVIII.

Certa & attenta obſervatione conſtat, in homine robuſto ac perfecte adulto, eandem fere quantitatem ac menſuram earum rerum eſſe, quæ excernuntur & quæ ingeruntur, ſive excretiones debere eſſe æquales ac proportionatas ingeſtionibus, ſi ſanitate frui debet corpus.

Scholion.

Id liquidum & clarum evadit experimento, quo conſtat, hominem, utut per ſeptem dies vel quinquaginta libras alimentorum liquidorum ac ſolidorum aſſumat, non tamen pondere, ſi lance examinetur, creſcere; hinc neceſſario ſequitur, ut idem aſſumtorum pondus rurſus è corpore ſecedere & excerni debeat, quod ſi non accidit, certe morborum origines ac ſemina ingenerantur & ſanitas periclitatur.

§. XIX.

Novam materiam ſanguini, qui fons vitæ omniſque roboris in partibus eſt, partim aër, partim etiam alimenta ſubminiſtrant, unde homo alimentis & aëris uſu deſtitutus, mox vigorem & vitam amittit. Ergo ingeſtiones & egeſtiones, ratione vitæ tuendæ, pari ambulant paſſu.

§. XX.

Quum itaque vita & ſanitas non diu ſalva & illibata ſine aëre & alimentis perſiſtere poſſint, hæc vero mirum in modum varient, magiſque, vel minus, ſanguini bono ingenerando idonea ſint, ſequitur, diuturnæ vitæ ac ſanitatis rationem unice eſſe quærendam, tam in aëris, quam alimentorum convenienti uſu, qualis eſt, qui bonum ſanguinem ingenerat ejuſque motum liberum ac temperatum tuetur.

§. XXI.

Anima, tanquam præcipua hominis pars, magnam etiam potentiam habet motum partium corporis ſolidarum ipſiuſque ſanguinis & humorum, indeque dependentes ſecretiones & excretiones, alterandi, adeoque œconomiam actionum naturalium turbandi; eam ob cauſam recte concluditur, in animæ quoque habitu, vitæ, ſanitatis, morborum ac mortis rationem eſſe poſitam.

§. XXII.

Sine motu & labore, ſine quiete etiam & ſomno ac vigilia, homo vitam degere non poteſt; hæc vero quum diverſimode etiam & ſanguinis temperiem immutare poſſint, liquido conſtat, ſanitatis ac vitæ rationem in horum convenienti uſu quærendam eſſe.

Scholion.

Patet hinc clariſſime, quantæ utilitatis ad tuendam vitam ac ſanitatem ſit conveniens earum rerum uſus, quas res non naturales *Galenus* appellavit, & ſunt animi conditio, aër, cibus & potus, excreta & retenta, motus & quies, ſomnus ac vigilia. Quicunque igitur vitam ac ſanitatem diu ſalvam & illibatam ſervare cupit, is ad has res earumque debitum uſum, pro conſervando ſanguinis bene conſtituti motu, ſecundum cujuſvis corporis & partium ejus conſtitutionem & ſtructuram, probe attendere ac reſpicere debet.

CAPUT II.

De animæ conditione motus vitales vel conſervante vel deſtruente.

§. I.

MAgna ineſt potentia animæ, pro diverſis impreſſionibus, proxime & directe, motus vitales ac naturales afficiendi & alterandi.

Scholion.

Quia anima eſt pars hominis cum corpore intime unita, eaque variarum impreſſionum ac motuum capax eſt, magnamque & celerem potentiam poſſidet, ſaniſſimi etiam hominis ſanguinem & motus alterandi, liquido apparet, indagandum eſſe eum animæ ſtatum, qui ad motuum vitalium conſervationem multum faciat.

§. II.

Firma experientia edocemur, quemlibet animi vehementiorem affectum pulſum ac reſpirationem mutare, perſpirationem omniſque generis excretiones perturbare, & appetitum ipſumque virium robur dejicere.

§. III.

Hiſtoriæ medicæ teſtes ſunt locupletes, hominem, etiam robuſtum & perfecta ſanitate fruentem, vel ſolo improviſo ac vehementi terrore, omnibus viribus ita prorſus privari, ut, nec manum, nec pedem, movere poſſit. Quin etiam haud raro accidit, ut homo repentino & inopinato terrore perculſus, in ſummum vitæ diſcrimen adducatur, vitamque cum morte commutare neceſſe habeat.

§. IV.

Sub terrore partium extremitates coarctatæ refrigerantur & contremiſcunt, facies fœdo pallore diſcoloratur, ceſſant excretiones per alvum & urinam, ſubſiſtunt exhalationes cutaneæ, inque molliori ſexu lunare tributum ſupprimitur. Cor autem inuſitata concutitur palpitatione, & præcordia ſuffocativa propemodum anxietate ſtrangulantur.

§. V.

Frequenti conſtat obſervatione, ad concitatiorem animi ab iracundia factam commotionem, pulſum ac reſpirationem fieri citatiorem, cor cum anxia luctari palpitatione, partes extremas tremere, ac mentem de ſtatu ſuo deturbari, ita, ut interdum brevem quaſi furorem mentiatur.

§. VI.

In diuturnum tempus productus animi mœror totius corporis vires frangit, tonum ac robur partium enervat, ipſiuſque ventriculi ac viſcerum vigorem deſtruit, unde eſt, quod pertinacem animi angorem, vel nimiæ, vel deficientes excretiones, excipiant.

§. VII.

Omnis animi ardor effuſumque deſiderium, ſive in rem veneream, ſive in aliarum rerum, quæ obtineri haud poſſunt, poſſeſſionem feratur, miris modis corpus fatigat ejuſque vires obterit atque extenuat.

§. VIII.

Tam notum eſt, quam quod notiſſimum, quantum profundior & abſtruſis rebus infixa cogitatio corporis vires limare, ventriculi robur obtundere ſomnumque turbare poſſit.

§. IX.

Mens itaque tranquilla, compoſita & ab omnibus perverſis deſideriis atque averſationibus vacua, integrum corporis ſtatum optime cuſtodit vitæque conſervationi patrocinatur. Atque eam ob rationem unumquemque, cui ſanitatis tutela curæ cordique eſt, ſumma ope eniti decet, ut laudatam hanc animi tranquillitatem conſequatur.

§. X.

Quæcunque igitur ita comparata ſunt, ut mentem in ſtatu pacato & quadam quaſi malacia ponant, ea pro viribus tuendis optime militant & ſanitati ſervandæ optatiſſimum præſidium ferunt.

§. XI.

Veræ ac genuinæ virtutes, quarum in cenſu ſunt in rebus adverſis & anguſtis patientia, animi moderatio, mens præſentibus contenta, intra ſe ipſam collecta, neque in varias diffuſa agitationes, ut & veritatis inquiſitio, quoniam ejuſmodi ſunt, ut mentis pariant tranquillitatem, eamque ſuavi voluptate perfundant, utique ſanitati ac vitæ longius proferendæ velificantur.

Scholion.

Patet exinde, veræ pietatis ac virtutum culturam ſtudiumque veritatis, omnibus ac ſingulis, qui his adminiculis utuntur, ſanam & longiorem vitam promittere. Gravis autor, *Plutarchus*, tradit: plures, corpore alioquin infirmo & vacillante, philoſophiæ præceptis, vitam ſibi feciſſe protractiorem. Atque adeo præclare egiſſe videntur Platonicæ ſectæ addicti medici, quod paucis & parabilioribus remediis contenti, moralibus maxime præceptis ſanarent ægros, & difficillimos ſic morbos jugularent.

§. XII.

Mente tranquilla exiſtente, nil quicquam turbarum in motibus vitalibus percipitur, omneſque, quæ ad ſanitatem ſpectant, excretiones, recte & ordine procedunt. Hinc bene meminit *Sanctorius Sect. II. aph.* 49. nihil magis liberam reddere perſpirationem, quam animum quietum.

§. XIII.

Maxime ſanitatem juvat, eſſe animi hilaris & ab affectibus vacui, eo tempore, quo cibus vel ſomnus capitur. Digeſtio enim & requies corporis ab omni affectu gravem

gravem patiuntur jacturam, quum tamen ſomnus & alimentorum concoctio ea ſint naturæ beneficia, quibus ſucci ac vires deperditæ reſtaurantur & totius corporis ac animi vigor acuitur.

§. XIV.

Quum omnes animi commotiones tanta corporis integritatem affligendi potentia polleant, utique pravus earum affectus omni ſtudio & circumſpectione avertendus eſt.

§. XV.

Quemadmodum à gravi terrore externæ partes ſpaſmo contractæ, ſanguinem & humores ab ambitu corporis ad interiora repellunt omneſque excretiones cohibent: hinc nihil magis periculoſum eſt, quam eo tempore frigori corpus exponere, vel frigidum potum ingurgitare. Male etiam & ſiniſtro ſucceſſu emetica purgantia, vel opiata exhibentur, quippe quæ, motum humorum, qui extrorſum tendere debebat, ſufflaminant ac retrahunt, vires adhuc magis infringunt & ſpaſmodicas externarum partium conſtrictiones adaugent.

Scholion.

Nihil perniciosius eſt, quam emetica, purgantia, aut aliud fortius medicamentum præſcribere, ſi quando graviori animi perturbatione œconomia motuum vitalium & ſecretoriorum in tranſverſum acta fuerit. Ipſi perſpectum habemus, imprudenti ac temeraria ejuſmodi medicatione, inſanabiles læſiones generi nervoſo fuiſſe inductas. Præſtat potius tali in caſu motum ſanguinis ad ambitum corporis allicere, ejuſque ſpirituaſcentiam blande accendere ac vires dejectas reſocillare. Quare commendanda ſunt animi & corporis quies, à cibo ac potu abſtinentia, modicus vini generoſi uſus, cum lapidibus cancrorum & pulvere quodam bezoardico, aqua liliorum convallium cum vino, balſamum noſtrum vitæ cum liquore noſtro minerali, mixtura ſimplex, & præcipue infuſa calida ex herba meliſſæ, veronicæ, ſalviæ parata; quæ omnia hoc in affectu operam locant præſtantiſſimam.

§. XVI.

In iracundia, ubi ſanguis & humores torrentis inſtar per vaſa feruntur, nihil ex alimentorum, vel remediorum claſſe quadrat, quod fortiter commovet, aut humores ad ebullitionem jam ſatis aſſurgentes magis accendere poteſt. Hinc ab omni vehementiore purgatione, vomitione, ſudoris prolectione, medicina calidiori, vino & ſpirituoſis abſtinendum eſt. Sed potius hic locum inveniunt omnia, quæ ſedativa & antiſpaſmodica virtute ſplendent; quo pertinent animi & corporis quies, pulvis præcipitans & nitroſus, aquæ antepilepticæ ex floribus concinnatæ, clyſter emolliens & laxans, rhabarbarum cum nitro & lapidibus cancrorum.

Scholion.

Vidimus multos ineffabilem feciſſe ſanitatis jacturam, qui gravi iracundia incenſi, infuſum herbæ thée copioſe & calidiſſime potarunt; id quod etiam à balneo calidiori adminiſtrato obſervavimus. Horum enim perverſus uſus dolores artuum ac tremores cum lenta febre viriumque languore poſt ſe reliquit.

§. XVII.

Quoniam contumax angor animi omnem naturæ vim hebetat ſenſimque conſumit, ac ſolidis partibus, inprimis autem ventriculo & inteſtinis, tonum ſuffuratur multumque roboris detrahit, idcirco præter moralia & ſalutaria rationis præcepta, ea in uſum vocare decet, quæ roborandi virtute inſtructa ſunt. Quo in numero habentur vinum generoſum, ambrata, balſamica, præſertim balſamum noſtrum liquidum, ſal volatile cinnamomiſatum, aër ſerenus ac purus, ſomnus & moderata corporis exercitatio. Quæ omnia ejuſmodi ſunt indolis, ut moribundam quaſi naturæ vim excitent eamque ſuaviter reficiant.

§. XVIII.

☞ Quibus affectuum indulgentia quaſi in conſuetudinem abiit, ii plerumque vitium aliquod ac morboſam diatheſin in viſceribus, aut partibus fluidis alunt, unde opera adhibenda eſt, ut opportuna vitæ ratione & convenienti medicina, gliſcentes hi morbi & intra viſcera lente ſerpentes, è corpore exterminentur.

Scholion.

Qui phthiſi laborant, ad impatientiam & iracundiam valde proni ac proclives ſunt. Quibus hypochondria male habent, in ſupervacaneum timorem ac triſtitiam propendent, varia ſibi ſomnia & perverſas fingunt impreſſiones, rebus ſuis diffidunt, deſpondent animum, ac tandem abruptis quaſi omnibus vitæ blandimentis, ad ultimam deſperationem adiguntur. Quo in caſu moderatiſſima & ſtrictis legibus contemperata vitæ ratio, omni medicamentorum apparatui palmam præripit, cujus uſus etiam per omnia multum valet, ubi morboſæ mentis ſuſpicio adeſt & affectuum intemperantia conſpicitur.

CAPUT III.

De aëris ad ſanitatem uſu.

§. I.

Fluidum aëreo-æthereum, mobiliſſimæ, elaſticæ, expanſivæ indolis, cum eſculentis ac potulentis intra corpus illatum, intimum cum ſuccis vitalibus ac rore nerveo init connubium, motuſque ac roboris ſolidorum præcipua cauſa eſt. Deinde etiam exterius corpori incumbens aër, internum ſuccorum elaterem gravitate ſua moderatur, & reſpirationis ope intra pulmones receptus, ſanguinis preſſionem ex uno ventriculo in alterum egregie adjuvat, quare ejus uſus ad motus vitales ſuſtentandos eſt longe ampliſſimus.

Scholion.

Quamvis aër reſpiratione pulmones ſubiens cum ſanguine in iis contento non miſceatur, quod in phyſiologicis ſolide deduximus; in omnibus tamen corporis noſtri ſuccis, in ſanguine, lympha, ſaliva & bile, cunctiſque excrementitiis humoribus, præſens eſt, & alimentorum vehiculo, quorum pori & intervalla ſpiris aëris imprægnata ſunt, ſe in corpus inſinuat. Imprimis vero aëris in ſanguine præſentia curioſo experimento, ope antliæ pneumaticæ inſtituto, ad oculum patet. Quam ob cauſam multum intereſt medico intelligere, qualis ſit aëris conditio, quem homines hauriunt, quippe qui ſemper multas alienas partes ſibi admixtas habet, quæ ſanitati motibuſque vitalibus noxam præſentem inferre poſſunt.

§. II.

Aër, cujus pabulo homines fruuntur, non unius ejuſdemque eſt indolis, ſed ratione gravitatis, elaſticitatis, caloris ac frigoris, inſigniter differt. Diverſa quoque ejus conditio eſt contentorum reſpectu, quæ partim exhalationes humidæ, partim impuritates ſalinæ cauſticæ, ſulphureæ, fermenteſcibiles, imo putredinoſæ ſunt.

Scholion.

Res extra omne dubium poſita eſt, morbos, qui eodem tempore multos adoriuntur, & vel benigniori, vel maligniori genio incedunt, non aliunde, quam ex adulterata aëris conſtitutione, ſuam trahere originem. Semina

mina enim morboſa, quæ intra aërem deliteſcunt, valde activo inſtructa principio, corpus ſubeunt, & graves ſæpe turbas ac violentas commotiones excitant; cujus rei luculentum teſtimonium edunt miaſmata, quæ contagio ſerpunt, ac fumi carbonum accenſorum aliarumque rerum odoratarum, quibus magna nocendi & commovendi vis ineſt. Atque eam ob rationem medicus exacte ſciat oportet, qualis aëris ſtatus ſanitati faveat, vel adverſetur.

§. III.

Experientia magiſtra quotidie docemur, aërem purum, ſerenum ac temperatum ſanitati ac vitæ quam maxime eſſe accommodatum.

Scholion.

Per aërem purum eum intelligimus, qui partibus heterogeneis vacat, & à variis adventitiis exhalationibus probe defœcatus eſt; præterea, qui de ſubtiliſſimo ac mobiliſſimo ætheris fluido, quod primario ejus texturam ingreditur, multum participat. Quo major enim pars ſubſtantiæ æthereæ aëri aſſociata eſt, eo liquidiori ſerenitate fulget, motuque vivido inteſtino graves ac peregrinas exhalationes à conſortio ſuo arcet. Aër vero temperatus is eſt, in quo nec calor, nec frigus, neque humiditas, modum excedunt, ſed qui blanda ac moderata temperie gaudet.

§. IV.

Purus, ſerenus ac temperatus aër ſolidorum motum contractorium & expanſivum ſartum ac tectum ſervat, fibriſque debitum robur & convenientem tonum fœnerat. Neque enim poros ac tenuiſſima vaſcula nimis conſtringit, vel juſto plus laxat, neque partium fluidarum compagem ſolvit, vel attenuat, neque etiam ſpiſſum lentorem inducit, ſed potius decentem earum mixturam ac temperiem egregie tuetur.

Scholion.

Quanta enim caloris ac frigoris in corpora ſolida æque ac fluida poteſtas ſit, mechanica, phyſica & chymica experimenta ſatis ſuperque teſtatum faciunt.

§. V.

Quum purus ac temperatus aëris habitus ſanitati ſit amiciſſimus, cauſa in propatulo eſt, quare loca montoſa, editiora, præcipue orientalibus ventis expoſita, & habitationes quoque ruſticanæ, corporis ſalubritati magnas ſuppetias ferant. Loca enim altiora aërem tenuiorem, magiſque ſincerum & intaminatum alunt, quoniam ibi crebrior ventorum perflatus omnium exhalationum impurarum colluviem diffundit ac diſſipat.

§. VI.

Tempus vernale, quo temperatior ſolis æſtus aërem calefacit, ſalubritate omnibus reliquis anni partibus antecellit.

Scholion.

Circa æquinoctium vernale animantibus ſummum robur conſtare obſervamus. Hoc enim temporis tractu piſces & reliqua omnis fere generis animantia ſuam produnt fœcunditatem, ſemina & ova deponunt, & pullos excludunt, liquidiſſimo, ingentis, quo tunc temporis pollent, vigoris, indicio.

§. VII.

Neque minus Majus ac September, cæteros menſes ſalubritate ſuperant, quoniam præ aliis ſingulari temperie dotati ſunt.

Scholion.

Obvia jam ratio eſt, quare tardarum paſſionum curationes his menſibus optatiſſimo cum ſucceſſu inſtituantur; & quare præſervationis cauſa ſuſceptæ curationes, adhibito venæ ſectionis, laxantium, aquarum medicatarum, acidularum ac thermarum uſu, horum menſium favore feliciſſime eveniant. Ratio etiam in aperto eſt, cur ſalivationes & curæ mercuriales, in lue venerea affectis, intra hoc temporis intervallum ſecundiorem edant operationem, & quare mutationes cœli inque aliena loca ſanitatis ergo deſtinatæ peregrinationes, id temporis cum inſigni fructu ſuſcipiantur.

§. VIII.

Aër temperate frigidus, juſto calidiori anteponendus eſt, quia corporis vires cuſtodit, & intus quaſi concluſas detinet.

Scholion.

Præſtat itaque aëri ſubfrigido, quam nimis calido aſſueſieri. Populi ſeptentrionales, aëri frigido aſſueti, plus virium ac roboris poſſident & corpore ſunt longe habitiori, quam qui regiones ſub præcalida cæli inclinatione ſitas incolunt. Nimius enim, qualis his regionibus familiaris eſt, ſolis fervor, corporis ſuccos exurit & ſupra modum expandit, auctaque præter naturam tranſpiratione, ingentem viribus facit injuriam. Pervulgatus autem ac peſſimi moris error eſt, cui obnoxiæ ſunt pleræque matres, vel etiam mulierculæ, quibus infantum cura commiſſa eſt, quando nimirum tenellos in continuo calore ſervant, & omni ex parte circumſpiciunt, ne levi aura, vel aëre frigidiuſculo, afflentur. Unde accidit, ut infantes hac ratione mirum in modum debilitati, quando ſub cœlo libero verſantur, vel mitiſſimi frigoris acceſſum, graviter, & interdum non ſine læſione, ferant. Laude hinc digna eſt veterum Germanorum conſuetudo, quibus ſolenne erat, recens natos infantes aquæ frigidæ, vel ipſis fluminibus immergere, non alium in finem, niſi ut corpora tenellorum, primis ſtatim ſub annis frigori aſſueta, conſtantius robur induerent.

§. IX.

Diſpiciendum eſt, ut eo inprimis tempore, quo cibos, vel ſomnum capimus, aëre puro ac temperato fruamur.

Scholion.

Nimirum cum cibis ac potulentis aërem in ventriculum & interiores corporis receſſus ipſumque in ſanguinem intromittimus. In ſomno autem, ſub quo ſanguinis curſus per pulmones lentiori gradu fertur, eum aërem haurire præſtat, qui elaſtica & expanſiva qualitate imbutus eſt, ut tenuiſſimas pulmonum veſiculas, perque eas retiformi contextu ſerpentes venarum ramulos, leniter coarctet & conſtringat, ne ſanguis ac humores diutius quam par eſt, ibi commorantes, pulmonum obſtructionibus, aſthmati, vel etiam polyporum generationi, velificentur. Nihil itaque pernicioſius eſt, quam cubicula vel alia quævis loca incolere, quæ nimis depreſſa & terræ vicina, vel intra ejus viſcera concluſa jacent, & quæ variis aquarum ſtagnationibus opportuna ſunt. Neque minus eorum ſanitas periclitatur, qui hyemali tempore ſub aëre præter modum excalefacto, vel fumorum exſpirationibus & fumis carbonum accenſorum repleto, ſomno indulgent. Res vero periculi pleniſſima eſt, in eo conclavi ſomno corpus committere, cujus parietes calce viva non ita pridem incruſtati, vel luto recenter obducti ſunt. Graviſſimæ enim inde paſſiones, ut aſthmata & anginoſæ ſuffocationes, oriuntur. Vapidus denique & corruptioni proximus aër ſcorbuto & cachexiæ mirum quantum lenocinatur.

§. X.

Eorum ſanitas in præcipitio verſatur, qui intenſiori hyeme in conclavi degunt, vel etiam ſomno conquieſcunt, ubi carbones accenſi ſunt.

Scholion.

Dici vix poteſt, quam periculoſe accenſorum carbonum fumus vitæ ac ſanitati inſidietur. Teſtem citamus experientiam, quæ pluribus hiſtoriis medicis ſubnixa, penitus confirmat, multos, alias integre valentes, à ſolo accenſorum carbonum fumo, intra conclave minus ſpatioſum concluſo, eſſe jugulatos, vel affectibus apoplecticis, ſyncopticis, ſoporoſis aut epilepticis pathematibus, correptos. Qua de re legi poteſt judicium noſtrum *de noxa carbonum accenſorum.* Neque aliud quicquam, niſi nimius carbonum foſſilium uſus, in cauſa eſt, quare peripneumonia, aſthma ſiccum & phthiſis, morbi & Leodii, & Londini, endemii ſint. Conſulatur etiam *Ramazzini* Tr. *de morbis artificum*, ubi hæc res diffuſius pertractata reperitur.

§. XI.

Quemadmodum temperatus aër ſanitati amiciſſimus eſt, ita intemperatus & exceſſiva quadam qualitate peccans, inexplicabiles corporis integritati inſidias ſtruit.

§. XII.

Aër nimio calore fervens, qualis eſt circa ſolſtitium æſtivum, in ſole meridiano, in locis calidioribus, ac ventis, maxime auſtrali & orientali, regnantibus, humores corporis immodice attenuat ac raros facit, dumque pororum hiatus latiores reddit, inconſpicuas difflationes nimis auget. Atque hac ratione ſanguinis particulas ſubtiliores, quæ virium effectrices ac motuum opifices ſunt, plus juſto eliminat, gelatinoſas vero, quæ in corporis alimentum cedunt, reſolvit, diſſipat, adeoque magnam inducit debilitatem. Quare talis aëris ſtatus, quacunque fieri poteſt ratione, fugiendus eſt.

Scholion.

Quamvis aëris ſpiræ corporis noſtri poros non ſubeant, neque intimam cum ſanguine ineant ſocietatem; materia tamen cœleſtis, ætherea, puriſſima, in celerrimo motu conſtituta, cauſa caloris eſt, omnes, quamlibet duriſſimi corporis meatus & vitra, ut in thermometris videmus, penetrat, multoque magis poros corporis animalis tranſit, ubi liquida expandit inque celerrimum motum inteſtinum rapit, à qua humidæ partes abſorbentur, oleoſæ ac terreæ magis acres ſalinæ & volatiles evadunt. Unde in procinctu eſt ratio, quare graviores morbi chronici, & paſſiones hypochondriacis & arthriticis familiares, per totum æſtatis decurſum ſileant, & febres quartanæ pertinacioris ingenii ſponte ab ægris recedant, calidiores vero regiones non adeo multum ſcorbutico malo infeſtentur.

§. XIII.

Sub immodico igitur calore, ſomnus & quies corporis, abſtinentia à potu ſpirituoſo, qui humores adhuc magis exagitat, moderatio in labore, & in omnibus iis, quæ æſtum & ebullitionem inducunt, ſaluberrimo conſilio imperantur. Præterea etiam potiones moderate frigidæ & alſæ omniaque humectantia ſuccis calore aduſtis egregium ſolamen afferunt.

§. XIV.

Frigus intenſum, quale rigidiſſima hyeme à ventis orientalibus & occidentalibus conflatur, & circa ſolſtitium vernale locisque polo arctico adjacentibus familiare eſt, humores ſpiſſat, condenſat, poros & capita tubulorum conſtringit, & humores ab ambitu corporis retro ad interiora urget, unde fieri haud aliter poteſt, quam ut ſanitatem multis iisque gravioribus mactet incommodis.

Scholion.

Aër frigidus iis præcipue corporis partibus infeſtus eſt, quæ parciori ſanguinis affluxu perluuntur, adeoque ſic dictis frigidis, nervoſis, tendineis, abdomini inque eo contentis inteſtinis, ut & capiti ac cerebro, maxime omnium vero pedibus eorumque plantis, inimicus eſt; quoniam hæ partes valde tendinoſæ ac nerveæ ſunt, & ſanguis per eas, à corde admodum remotas, tardiori curſu provolvitur.

§. XV.

Sub acri ac vehementi frigore hoc imprimis agendum eſt, ut habitus corporis contra frigoris ſævitiam integumentis & luculento foco circumſpecte muniatur, ut infuſa & juſcula calidiora, eaque omnia, quæ moderatum ſanguini calorem inſpirant, in frequentem uſum adhibeantur.

§. XVI.

Aër ſuperflua exundans humiditate corpori univerſo languorem inducit, humores accumulat, fibras motrices nimis laxat & reſolvit, adeoque omnibus, quæ pro ſanitate ſunt, excretionibus, obicem ponit, ex quo ſumma ejus inſalubritas nemini non eſſe poteſt perſpicua.

§. XVII.

Sub diuturna aëris intemperie præhumida, qualis à ventis occidentalibus & cœlo immiti ac pluvioſo producitur, maxime conſultum eſt, medicamentis ſpirituoſis, videlicet vino, balſamo liquido & ſale volatili oleoſo, vel motu corporis, languidiorem ſanguinis circuitum excitare, cutaneas exhalationes adjuvare, & à nimia ciborum, præſertim intemperatorum, copia, abſtinere.

§. XVIII.

Aër impuris, putridis, contagioſis ac metallicis exhalationibus refertus, variis quoque modis corporis labefactat integritatem. Convenit ergo tunc temporis abſtinere à jejunio, quoniam in jejunis vehementior eſt inſpiratio, & aër plenius ad interiora admittitur. Præſtat vero panem butyro illitum, vel infuſum calidum Thée, Coffée &c. matutinis horis aſſumere.

§. XIX.

Tandem vero nulla res ſanitati majus detrimentum affert, quam ſubita aëris, præſertim calidi in frigidum, & frigidi in calidum, mutatio.

§. XX.

Autumnus, præſertim menſis October ac November, ac veris principium, non aliam ob cauſam tot conferta morborum agmina producunt, quam ob repentinam & frequentiſſimam cœli ac tempeſtatum mutationem.

Scholion.

Aëris mutationes noſtris temporibus vix exactius inveſtigantur, quam thermometris, barometris & hygrometris, cum cura & ad amuſſim elaboratis. Siquidem barometra aëris gravitatem ac levitatem, thermometra caloris ac frigoris, hygrometra diverſos humiditatis & ſiccitatis gradus, haud fallaci indicio nobis manifeſtant. Atque ideo conveniens eorum uſus omnibus ac ſingulis, qui tuendæ ſanitati invigilant, maxime vero medicis, commendandus eſt. Nullo autem anni tempore tantas cœli & aëris mutationes, quam autumno, horum inſtrumentorum ope animadvertimus.

§. XXI.

Subita aëris calidi in frigidum & frigidi in calidum mutatio, in ſolidarum partium tonum mirifice injuria eſt, & præcipue halituoſas cutis excretiones remoratur, unde catarrhi, arthritides, rheumatiſmi, hæmorrhagiæ & humorum corruptiones, largo proventu pullulant.

§. XXII.

Quoniam omnis ſubita aëris in alium habitum tranſfor-

formatio, cum inſigni ſanitatis noſtræ periculo conjuncta eſt, omni ratione diſpiciendum eſt, ut, ubi corpus nimio ſolis æſtu ſub æſtivo tempore incaluit, nocturnum & veſpertinum frigus cane & angue pejus fugiamus.

§. XXIII.

Aër frigido humidus & variis vaporibus infectus, in poros corporis nimio calore expanſos ſe altius inſinuat, & imprimis in partes nervoſas vim ſuam hoſtilem exſerit.

Scholion.

Peſſime profecto ſanitati conſulunt, qui die ferventiſſimo exiſtente, loca frigida & humida temere ſubeunt, vel noctu ibi obambulant, aut ſub aperto aëre ſomno merguntur. Nullibi autem locorum homines magis contra diæteticam legem hanc impingunt, quam in Italia, ubi plures hoc ſanitatis præceptum flocci pendentes, graviſſimas corporis noxas ſibi contrahunt.

§. XXIV.

Deinde ſanitatem in graviſſimorum morborum aleam committunt, qui hiemali tempore ex loco frigido, in valde calefactum conclave ſe recipiunt, quippe quo errore catarrhoſas ac pertinaces capiti ſuo accerſunt defluxiones. Præſtat itaque, interpoſito quodam temporis intervallo, frigus cum calore commutare.

§. XXV.

Corporis integritatem in ſummum diſcrimen adducunt, qui membra acriori frigore tacta & quaſi ambuſta, exceſſivo calori committunt.

Scholion.

Triſtibus docemur exemplis, membra ab inclementia frigoris læſa, accedente nimis calido aëre, quadam quaſi corripi ſideratione ac prorſus emori, non ſecus ac vegetabilia, quæ hac ratione celerrimam putredinem ſubeunt.

§. XXVI.

Sub ſtatu itaque aëris inæquali & crebra tempeſtatum mutatione, nihil magis ſanitati patrocinatur, quam adhibita in cibo ac potu temperantia. Si enim unquam, certe tunc temporis, nimia ciborum repletio atque ebrietas ſummum corpori intentant periculum. Præterea eo nitendum eſt, ut ſol meridianus, matutinum ac veſpertinum frigus, & ſtagnantium aquarum exhalationes, circa æquinoctia imprimis, quam fieri poteſt diligentiſſime evitentur.

CAPUT IV.

De ſalubritate & inſalubritate eſculentorum.

§. I.

Corporis humani integritas convenienti ſanguinis ac humorum copiæ & qualitati, ceu fundamento ſuperſtructa eſt; unde facile apparet, omnia ea, quæ juſtam humorum temperiem & quantitatem tuentur, ſanitati præſidium ferre, quæ vero his adverſantur, inſalubria habenda eſſe.

Scholion.

Sanguis enim temperatus ac decenti gaudens quantitate, commodiſſime in orbem circumactus & ab omnibus alienis particulis bene depuratus, nutriendis partibus ac viribus fovendis optime inſervit verumque vitæ theſaurum conſtituit.

§. II.

Sanguis temperatus & benigniſſima indole dotatus, motuque, qua progreſſivo, qua inteſtino, qui per integrum vitæ curriculum perdurat, non modo continenter conſumitur, ſed & intemperatam indolem induit, inque impuras & excrementitias ſordes degenerat.

Scholion.

Adſtipulatur experientia, eorum ſanguinem, qui diuturnam inediam perpeſſi ſunt, in excrementa ſalſa ac biliosa, quæ per alvum, urinam & ſudorem ejiciuntur, converti, imo gelatinoſum ſuum ac dulcem habitum prorſus deponere, unde accidit, ut humorum maſſa nimis fluxilis & reſoluta, partium nutritioni inepta evadat. Quæ res longe liquidius apparet in febribus continuis & hectica, quorum morborum indoles ita comparata eſt, ut brevi etiam tempore præſentes in corpore ſuccos conſumant, & temperatiſſimos humores in effœta, ſalſa, ac bilioſa excrementa tranſmutent. Præterea etiam labor ac corporis exercitatio, quoniam ſanguinis motum & inteſtinum & progreſſivum auctiorem reddunt, exundanti humorum quantitati multum detrahunt, id quod plethorici non ſine inſigni ſanitatis fructu experiuntur.

§. III.

Quoniam ſanguis jugi motu, qui vitæ auctor eſt, continuo conſumitur, inque inertem & excrementitiam maſſam ſatiſcit, quæ ſolidis partibus nutriendis, & ſubtiliſſimo fluido, quod corpori ſenſum ac motum præſtat, reparando plane inidonea eſt, penitiſſime exinde conficitur, ſi vita ac ſanitas perſtare debeant, temperatos hos motus ſine ulla intermiſſione eſſe inſtaurandos, & novos ſubinde ſuccos in eorum locum, qui per excretiones è corpore eliminantur, ſubſtituendos.

Scholion.

Obvia igitur eſt ratio, quare homines perpetua ingeſtione & egeſtione opus habeant. Sanitas enim diu integra eſſe haud poteſt, niſi egeſtione deperditorum humorum jactura aliorum ingeſtione reſarciatur.

§. IV.

Tam alimenta, quam potulenta, amiſſos humores reſtituunt, ſi convenienti temperie gaudent. Adeoque in hunc cenſum omnia ea referri debent, quæ convenientem cum ſanguine naturam & mixtionem habent.

§. V.

Sanguis & humores benigni, qui nutritioni inſerviunt, temperati ſunt & gelatinæ inſtar ex partibus terreis tenerioribus, aqueis & oleoſis mobilioribus, invicem exacte mixtis, conſtant. Hinc omnia alimenta, quæ ſuccum temperatum gelatinoſum in ſinu ſuo recondunt, generando ſanguini maxime accommodata ſunt.

§. VI.

Carnes juniorum animantium, eorumque ſucci & juſcula, præſertim bovinæ, vitulinæ ac vervecinæ, copioſam gelatinam fovent, & hanc ob cauſam inter ea alimenta, quæ ſanguinem celerrime ingenerant, primum locum ſibi vindicant. Omne gallinarum & columbarum genus, cum pullis ſuis, nutritioni quoque eſt accommodatiſſimum, quia gelatinam ſubtiliorem, licet parciorem, præbent, quam carnes.

Scholion.

Notatu digna res eſt, quod munda animantia, quibus in ſacrificiis olim teſte *Moſe* Iſraelitæ fuerunt uſi, ſint maxime illa, quæ ſalubritate & bona nutritione præ ceteris ſe commendant, & ſuccum gelatinoſum nutritium præbent.

§. VII.

Juſcula, ex gelatinoſis carnibus pro viribus roborandis

dis parata, non ſine ratione iis exhibentur, qui per largas hæmorrhagias ac febres nimis æſtuoſas ingentem ſanguinis jacturam fecerunt. Homines ac populi, qui ejuſmodi gelatinoſis alimentis fruuntur, quos inter Galli claſſem ducunt, & largiores, & crebriores ſanguinis miſſiones melius ferre poſſunt, quam illi, quorum palatum ejuſmodi cibis non adeo multum aſſuetum eſt.

§. VIII.

Chylus proximam ſanguinis materiam conſtituit, & emulſionem quaſi naturalem refert, quæ ex partibus oleoſis temperatis, inſipidis, aqueis & mucilaginoſis compoſita eſt. Quare alimenta, quorum mixtionem partes chyli æmulæ ingrediuntur, nutriendis partibus, lymphæque ac ſanguini ingenerando, perquam idonea ſunt.

§. IX.

Lac, quod nihil aliud eſt, quam chylus, omnibus aliis, reſpectu nutritionis, antecellit & univerſale alimentum conſtituit.

Scholion.

Atque eam ob rationem lac non modo infantibus, ſed aliis etiam perfectioribus animalibus, primum alimentum ſuppeditat, ut corpora eorum citius adoleſcant & celeriter robur ac maturitatem conſequantur. Cibus enim ſolidior & compactioris naturæ, qui ventriculo negotium faceſſit, tenellis corporibus minus quadrat, quoniam ventriculus ac inteſtina non tanto robore inſtructa ſunt, quod ad ſolidorum ciborum, & ſolutionem, & expulſionem, neceſſario requiritur. Exinde autem nemini non perſpicuum evadit, quare nonnulli populorum, imprimis autem Helveti, qui lac unice in deliciis ejuſque uſum frequentiſſimum habent, in tantam excreſcant corporis proceritatem, ut vix ullam Europæorum gentem dignitate corporis habeant ſuperiorem. *Plinius*, *Tacitus*, *Juſtinus*, *Cæſar*, *Salluſtius* memorant, ſolo lacte multos diu vixiſſe, & *Galenus Lib. V. de Sanit. tuend. cap.* 7. mentionem facit viri, qui ultra centum annos vixit ſolo lacte nutritus. In Hollandia & locis ſeptentrionalibus, in Friſia quoque, multi ſolo potu lactis loco cereviſiæ contenti ſunt. Et *Ovidius Lib. IV. Faſtor.* ſcribit: *Lacte mero veteres uſi memorantur & herbis, ſponte ſua ſi quas terra ferebat.*

§. X.

Omnia ſemina temperata, quæ ſucco lactiformi turgent, ad nutrientium claſſem referri debent.

Scholion.

Hinc ſua luce radiat ratio, quare omnis generis frumenta & ſemina, ut hordeum, triticum, avenas, ſecale, fabæ, piſa, amygdalæ, caſtaneæ, nuces pineæ, piſtaciæ, oryza, amylum, frumentum Saracenicum, frumentum Turcicum, animantibus alendis quam maxime ſint opportuna, & quare farinæ ex frumento paratæ inque panem coctæ, inter alimenta principem locum obtineant. Et hinc nemini poteſt eſſe abſconditum, cur homo ſolo pane & aqua vitam tolerare poſſit.

§. XI.

Panis inter reliqua alimenta principem locum tenet, nec facile eo ſine ſanitatis detrimento carere poſſumus. Ejus uſus omni tempore, ætati omni ac temperamento accommodatus eſt, ideoque recte univerſale alimentum vocari poteſt, neque carnes & alia, ſine pane, facile aſſumi poſſunt, quippe quæ ſibi relicta nauſeam creant.

Scholion.

Panis textura cum ſanguinis & ſucci nutritii indole inſignem alit conformitatem, ſiquidem partes temperatas oleoſas & mucilaginoſas, ſal etiam ſubtile acidum ſibi admixtum habet, quod ventriculo valde amicum eſt, vimque ſucci fermenteſcibilis ac ſalivalis ſolventem acuit atque exaltat. Quemadmodum autem non unum idemque frumenti genus eſt, ex quo panis conficitur; ita alius alii ſalubritate antecellit. Optimus & valentiſſimi alimenti panis ex farina ſecalina ſicca, non adeo candida, ſed cui adhuc tenuiores furfures admixti ſunt; cum fermento paratur. Teſte enim analyſi chymica, nigricans, groſſior panis, plus olei, quam candidus ac depuratus, per deſtillationem elargitur, gratiorem quoque odorem ſpargit, longeque magis vires inſtaurat. Vid. *Programma* noſtrum *de Pane groſſiori Weſtphalico*, Germ. *Pompernickel.* Qui vero ex hordeo, avena, frumento Turcico, oryza, vel etiam ex glandibus aut caſtaneis paratur, oneri eſt ventriculo, nec tanta vires reparandi facultate gaudet.

§. XII.

Ova, quoniam delibatiſſimum gelatinoſæ ac pellucidæ lymphæ florem continent, quæ proximam nutritionis materiam conſtituit, celerrimam partibus alimoniam præſtant.

Scholion.

Ova celerrime nutriunt, ſi mollia ac recentia fuerint, juxta *ſcholam Salernitanam: Si ſumas ovum, molle ſit atque novum.* Vitellus plures unctuoſas, pingues & ſulphureas partes fovet, albumen vero humidas habet ac mucilaginoſas, feroque ſanguinis conformes, adeoque ſi ullus cibus, hic certe, univerſalis eſt, & liquorem imprimis ſeminalem auget. Convenit autem maxime, ubi corpus largiori ſanguinis profuſione, vel febre conſumtum, celeriorem nutritionem deſiderat; quare etiam *Talmud* iis, quibus ſanguis è vena miſſus eſt, ova ſorbilia commendat. Præcipue tamen ſenibus conducunt, qui bono nutrimento, & quod facile à ventriculo ſubigi poteſt, indigent. Ex adverſo eorum uſum in illis improbamus, qui primam regionem bile, vel acidorum humorum colluvie repletam habent; eo quod corpora impura quo magis nutriveris, eo magis læſeris. Sciendum vero, quod recentia exinde cognoſcantur, ſi lumini oppoſita pelluceant, & forti igne cocta, lacteum adhuc liquorem cuſtodiant.

§. XIII.

Caſeus & butyrum univerſale & præſtantiſſimum alimentum conſtituunt.

Scholion.

Quia lac in butyrum & caſeum reſolvitur, illudque ejus oleoſas, hic vero mucilaginoſas ac terreſtres partes continet, facile apparet, hæc duo, præſertim pane & aqua accedentibus, præſtantiſſimum & univerſale præbere nutrimentum, omnique tempori, vitæ generi ac temperamento conſentaneum. Quo vero recentius eſt butyrum, eo gratius eſt magiſque ſanitati conducit. Diuturniori vero tempore fœdum & injucundum rancorem contrahit. Nimius ejus uſus, fibras ventriculi relaxando, ejus tonum labefactat & nauſeam excitat. Caſeus butyro adjunctus etiam valide nutrit, non tamen nimis recens, nec nimis vetus eſſe debet. Ille enim ventriculum onerat & alvum facile obſtruit; hic vero acri ſapore, & fœtido odore imbutus, acrimoniam & impuritatem humorum augere ſolet.

§. XIV.

Quemadmodum ſanguis & ſuccus nutritius omneſque corporis partes ex tribus elementis ſunt coalitæ, nimirum I.) ſulphureo, oleoſo, & inflammabili, II.) terreo alcalino ſubtiliori, fixiori tamen, III.) aqueo: ita alimentorum genera & facultates ad tres etiam has claſſes commodiſſime referri poſſunt.

Scholion.

Hæc triplicis generis alimenta, probe inter ſe mixta & ſociata, demum ſuccum nutriendo corpori idoneum conſtituunt.

§. XV.

Sulphuream partem maxime corpori largiuntur animalia eorumque carnes, præſertim aſſæ; ubi tamen notari meretur, quod animalia fera ac ſylveſtria, domeſticis ac cicuribus, hoc reſpectu antecellant.

§. XVI.

Animantium carnes plus olei ſubtilis ſovere, quam vegetabilia, vel exinde clarum ac perſpicuum evadit, quoniam tempore æſtivo celerrimam ſubeunt putredinem, & ingentem fœtorem ſpargunt, quod in vegetabilibus haud quaquam obſervatur.

Scholion.

Vegetabilia in mixtionem ſuam admittunt acidum, adeoque eorum oleum magis eſt temperatum, herbis calidioribus exceptis. Animalia vero à mixtionis ſuæ conſortio omne acidum proſcribunt, omneſque eorum partes deſtillationis ope oleum ſubtile ac ſal volatile fundunt. Hoc autem oleum inteſtinum calidum & fermentativum ſanguinis motum præcipue excitat, & penetrantiſſimi fœtoris originem præbet.

§. XVII.

Carnes aſſæ, ex animantibus feris ac volucribus deſumtæ, ſanguini majorem levioris ſulphureæ ſubſtantiæ copiam, præ carnibus elixis & à domeſticis animantibus petitis, elargiuntur.

Scholion.

Caro ferorum animalium & volucrium procul omni dubio levior, ſubtilior magiſque oleoſa eſt, parciori vero mucoſæ & gelatinoſæ materiæ quantitate gaudet, eam inprimis ob rationem, quia animalia ſylveſtria vehementiori motu corpora exercent, vitamque ſub cœlo libero ac puriori degunt, & cibo ſicciori nutriuntur. Accedit, quod ipſa aſſatione multum humiditatis evaporet, unde oleoſum principium ex admixtarum partium vinculis evolutum & mediante igne exaltatum, ſui juris fit & præ reliquis eminet partibus.

§. XVIII.

Alimentis, quæ humidam partem ſanguini fœnerant, ex animantibus piſces, & ex vegetabilibus olera ac temperatæ radices, neque minus fructus quidam ex horæis, accenſeri debent.

§. XIX.

Piſces deſtillationi ſubjecti multum phlegmatis, parum olei, pauxillum vero ſalis volatilis, præbent.

Scholion.

Quoniam piſces ſaltem de exiguo oleo ac ſale volatili participant, ideo non tam facile in putredinem ruunt, eamque ob rationem in febribus non tam inſignem, quam carnes, noxam afferre ſolent.

§. XX.

Ad tertiam alimentorum claſſem, quæ fixiorem ac terream ſanguinis portionem cuſtodiunt, omnis generis accedunt frumenta, ut ſunt panis genera, oryza, piſa, fabæ, lentes, caſtaneæ, amygdalæ, fructus cacao, caſeus & reliqua diverſi generis paniſicia.

§. XXI.

Ex dictis nullo negotio confici poteſt, ea ſaltem alimenta, quæ temperie gaudent & proxime ad chyli & ſanguinis ſimilitudinem accedunt, nutritioni corporis eſſe accommodata.

§. XXII.

Omnia igitur, quæ à chyli & ſanguinis natura & indole recedunt, vel plane aliena ſunt, alendis partibus nequaquam inſerviunt.

§. XXIII.

Omnia, quibus nimium acidi ineſt, minus nutritioni quadrant, quia lac & ſanguis acidi conſortium reſpuunt, quippe quod indolis à ſanguine prorſus diverſæ eſt, & humoribus vitalibus coagulum inducit.

Scholion.

Haud obſcura jam eſſe poteſt ratio, quare nimius acetariorum, fructuum horæorum, præſertim qui adhuc crudi nec ſatis excocti ſunt, ut & aceti, cereviſiæ aceſcentis, & vinorum, quæ acido abundant, uſus, ſanitatem inſigniter affligat.

§. XXIV.

Nullum ſal, cujuſcunque etiam generis ſit, in ſanguinis, chyli & lactis mixtionem admittitur, quare omnia ſalia, & alimenta nimio ſale condita, corporis nutritioni minus conveniunt.

§. XXV.

Sanguis & chylus nunquam cum ſpirituoſis ineunt ſocietatem, ſed potius ab iis faciunt divortium, unde in proclivi eſt judicare, quantum detrimentum à copioſo eorum uſu & ſanitas & corporis nutritio patiantur.

§. XXVI.

Dulcia, mellita & ſaccharata nullam quoque cum ſanguine & chylo convenientiam habent, ſed ab eorum textura plane diſſident; ſiquidem eminenti ſapore imbuta ſunt, quo tamen ſanguis, chylus & ſuccus nutritius deſtituuntur.

Scholion.

Quamvis dulcia temperata partium gaudeant mixtura, adeoque nutritioni quodam modo idonea videantur, quoniam tamen dulce eſt ſal ſui generis, quod in aqua liqueſcit, hinc partium ſubſtantiæ apponi haud poteſt, ſiquidem ab humido præterlabente ſtatim ſolvitur.

§. XXVII.

Alimenta, tuendæ ſanitati idonea, non tantum materiam laudabilis ſucci in ſe reconditam habere, ſed bene etiam à ventriculo diſſolvi debent. Exinde neceſſario ſequitur, ea ciborum genera, quæ ob duram & compactiorem texturam diſſolutionis negotium faceſſunt, non adeo ſanitati eſſe congrua.

§. XXVIII.

Carnes animantium ætate provectiorum, infumatæ, ſalitæ, ova indurata, & omnis fere generis piſces marini, neque minus panis groſſior ſecundarius, ob rigidiorem magiſque implicitum, quo gaudent, partium contextum, difficulter à ventriculo expugnari inque ſuccum & ſanguinem converti poſſunt.

Scholion.

Ejuſmodi cibi duriores, ut intricatior eorum nexus disjungatur, multum caloris, copiam fermentalis & ſalivalis lymphæ & ventriculi robur deſiderant; adeoque non niſi robuſtis corporibus, & quæ motu exercentur, conveniunt. Quam ob rem populi earum regionum, quæ verſus ſeptentrionem ſpectant, ut Sueci, Norvvegi, Lappones, Finni, Weſtphali ac Pomerani, ab ejuſmodi ciborum frequentiori uſu non facile læduntur, quippe quorum ventriculus cum ab ipſa natura, tum etiam conſuetudine firmatus, compactiora hæc alimenta levi negotio atterere ac conficere poteſt.

§. XXIX.

§. XXIX.

Ex vegetabilibus radices, fructus ac herbæ, præſertim ſi crudæ & ante quam debita coctione emollitæ fuerint, aſſumantur, ventriculo in ſolvendo laborem exhibent; quoniam fibroſior eorum textura ægre diſcerpitur.

§. XXX.

Alimenta ex vegetabilium regno petita eam quoque ob rationem oneri ſunt ventriculo, dum multas flatulentias producunt, quæ primas vias variis turbis exagitant.

Scholion.

In hunc cenſum tranſcribi debent omnes fructus horæi crudiores, piſa, fabæ, napi, rapæ, bulbi, braſſicæ ſpecies, allium, cepæ, raphani, acetaria ex lactuca variiſque herbis parata, pira, poma, pruna, mulſum, mel, muſtum & omnia dulcia, quocunque etiam nomine veniant. Horum enim ea eſt conditio, ut facillime ſubeant fermentationem, vel etiam acorem concipiant, & ob viſcoſam ſuam tenacitatem in halituoſos vapores reſolvantur.

§. XXXI.

Tenaces ac glutinoſæ animantium partes, quarum in numero ſunt ventriculus, inteſtina, lienes, renes, roſtra, vulvæ, aures, corium, ungulæ, difficilioris quoque ſunt ſolutionis, nec menſtruo ventriculi promte obediunt.

§. XXXII.

Pinguia difficulter à ventriculo ſubjugantur; accedente enim acido, quo præſertim vegetabilia ſcatent, in coagulum abeunt.

Scholion.

Alcalinum liquorem deſiderant pinguia, qui implexam eorum compagem & coagmentationem optime recludit ac disjungit. Quare, ne pinguia ventriculum affligant, ſufficiens bilis accedat neceſſe eſt. Quando enim acidum ventriculi pinguium ſolutionem aggreditur, halitus & ructus ſulphurei ardentes exſurgunt, qui fiſtulæ cibali moleſtiam creant.

§. XXXIII.

Quo viſcoſiores magiſque rancidæ ac vetuſtæ ſunt pinguedines, eo pejoris ſunt indolis. Meliori ſe modo habent recentiores & quæ facilius ſolutioni obtemperant.

Scholion.

Elucet exinde ratio, quare pinguedo bovina, ſi cibi cum ipſa coquantur, non æque noceat, ac vervecina, hœdina, ſuilla & anſerina. Patet quoque cauſa, quare omnes carnes fumo duratæ ac vetuſtiores, ob rancorem, quem pinguia procedente tempore contrahunt, ut & lardum, quod ſitum flavumque colorem duxit, tuendæ ſanitati neutiquam conſentanea haberi debeant.

§. XXXIV.

Ut nutritionis negotium rite expediatur, cruſtæ inteſtinorum villoſæ oſcula chyli liquorem imbibere & ad ſanguinis maſſam tranſvehere debent. Quare omnia, quæ cribroſam hanc tunicam obſtruunt, vel plus juſto conſtringunt, non ſine aliquo ſanitatis diſpendio aſſumuntur.

Scholion.

Quoniam effœta alimentorum maſſa, à qua chylus jam ſeparatus eſt, motu inteſtinorum expanſivo & conſtrictorio, per tubuloſum eorum canalem foras ejici debet, propterea obvium intellectui eſt, quam ob cauſam ſanitatem offendant alimenta, quæ inteſtinorum volumen ægre trajiciunt, quæ eorum motum ſufflaminant, tonumque & robur infringunt, ſalutarem alvi excretionem ſupprimendo.

§. XXXV.

Acida, conſtringentia, mucida, glutinoſa, viſcoſa, auſtera, coagulo facile obnoxia, eam imprimis ob cauſam ſanitatem oppugnant, quia inteſtinorum tonum labefactant, & hac ratione impediunt, quo minus ſuperfluæ ciborum fœces per inferiora eliminentur.

Scholion.

Hanc inſalubritatis notam incurrunt omnes fructus horæi & immaturi, pira, mala cydonia, punica, meſpili, fructus acaciæ & myrtillorum, panis bis coctus, cruſta panis, panis mucidus, durus ac groſſior, vel calide furno extractus, omnia farinacea, pultes ex piſis, fabis, lentibus ac milio paratæ, placentæ ac panificia non ſatis ſubacta ac fermentata, caſeus in nimia quantitate aſſumtus, lac ovillum, omniaque lacticinia & pinguedines, quæ omnia noxam inferunt inſigniorem, vino, vel acidis, vel potionibus frigidis, ſimul ſumtis; ita enim in firmum coagulum denſantur, quod inteſtinorum tunicis immobiliter infixum, tenuiſſimorum vaſorum capita ſpiſſo lentore incruſtat, unde uber flatuum & ſpaſmorum proventus eſt.

§. XXXVI.

Alimentorum inſalubritas vel ex eo æſtimari debet, quando ventriculi vim fermentativam & ſolutricem infringunt, & ita generationi cruditatum favent.

Scholion.

Fermentalis ſucci actionem enervant omnia pinguia, oleoſa, prædulcia, mel, mulſum, uvæ recentes, fructus horæi, ficus virides; omnia quoque legumina, farinacea, pultes ex milio factæ; neque minus omnia tepida, olerum radices fibroſæ, caſeus & lac coactum ac ſolidatum; quæ omnia ſanitati eo inſenſiora ſunt, quo majori quantitate jejuno ventri ingeruntur.

§. XXXVII.

Omne acidum omniſque putredo corporis vitali conſervationi valde adverſantur, hinc alimenta, quæ in ventriculo facile acorem aut putredinem concipiunt, inſalubrium numero jure meritoque adſcribi debent.

Scholion.

Acidum primis viis pariter, ac ſanguini hoſtile & inimicum eſt, ſiquidem bilis balſamicam & alcalinam indolem deſtruit, ſucco chyloſo coagulum inducit alvique excretionem moratur. Deinde acidum ſanguini affuſum eum ad ſpiſſitudinem & coagulum diſponit, unde humorum ſtagnationes viſcerumque infarctus graviores proveniunt. Putredo vero, intra primam regionem concepta, latius ad interiora corporis penetralia ſerpens, ſuccis, etiam optimæ indolis, exitioſam labem affricat. Cibis vero, qui ex diuturniori mora facile in primis viis aceſcunt, annumerari debent omnes fructus horæi, lac, mel omneque piſtorium opus, dulcia variique generis vina, muſtum, mulſum & panis fermentatus. Et qui in celerrimam putredinem ruunt, quando diutius in primis viis ſubſiſtunt, præcipue ſunt carnes elixæ. Nulla enim alimenta facilius, quam carnes, in putredinem inclinant. Quare non ſine ratione natura in omnibus morbis acutis & ubi corpora variis impuritatibus repleta ſunt, ſponte à carnium uſu abhorret, cujus inſtitutum laudabiliter adjuvant medici, qui ægris juſcula nutritiva interdicunt. Hujus generis enim alimenta putredini, quæ formalem malignitatis cauſam conſtituit, mirum quantum velificantur. Unde in peſte & morbis populariter graſſantibus à carnium eſu abſtinere conſultum eſt, quo tempore acidula, quæ putredini admodum inimica ſunt, operam plane inſignem præſtant. Hoc

ipſum tamen de illis corporibus intelligendum eſt, quæ infirmiora ſunt, febre decumbunt, vel multas impuritates in humoribus accumulatas habent; unde jam olim recte dictum eſt ab *Hippocrate: quod corpora impura, quo plus nutriantur, eo magis lædantur.* Imprimis vero ad putredinem in corpore producendam inclinant piſces corrupti, & fœtore ac putrilagine infectæ carnes, vel etiam ex animantibus depromtæ, quæ vitioſam quandam labem intra corpus aluerunt.

CAPUT V.

De alimentis aliorum inſalubritatem corrigentibus.

§. I.

Nihil eſt, quod inſalubrium alimentorum noxam magis arceat, quam corpus humanum robuſtum ac valens, quod calore, motu, tono vivido ac vegeto fibrarum inſtructum, protinus per debita emunctoria ea expellit, adeo, ut nocere nequeant.

§. II.

Plura quoque ſunt ex alimentorum claſſe, quæ non adeo corpori amicam eſculentorum facultatem corrigunt, & ne noceant, efficiunt.

§. III.

Inter præſtantiſſima ciborum corrigentia ſunt potus calidi referendi, infuſa videlicet thée, caffée, vel aliarum herbarum, quæ cum aqua ebulliente facta & præſertim poſt digeſtionem abſolutam aſſumta, inſigni virtute pollent.

§. IV.

Potus aquæ calidæ, herbis roborantibus conditus, cruditates mucoſas, viſcidas, acidas, à digeſtione in prima regione relictas, & tunicis inteſtinorum eorumque cruſtæ villoſæ inhærentes, diluit, abſtergit, diſſolvit, temperat, ut per alvum facilius deſcendant, neque inteſtina ullo modo, vel acrimonia, vel inflatione, lædant.

§. V.

Potus caffée non modo ob calidam aquam proficuus eſt, ſed & inſuper terreo ſuo, amaricante, alcalino oleoſo principio, acido-viſcidas ſordes, ex glanduloſa inteſtinorum cruſta eluit acidumque contemperat.

Scholion.

Ex his dictis jam facile patet, potum aquarum calidum & infuſa theiformia, cum aliis præſtantibus herbis facta, non ſine ratione commendari & inſignem quoque fructum ferre, modo non ſtatim poſt cibum, vel cum ipſo ingerantur. Ingens quoque ab hiſce potibus fructus eſt exſpectandus, dum omnis generis ſuccos reddunt fluidos, omnia emunctoria aperta ſervant, ſanguinis circulum, & hujus beneficio omnes excretiones, præſertim perſpirationem, promovent.

§. VI.

Ad ſalubritatem alimentorum, & ne corpus offendant, multum faciunt condimenta, quæ cum cibis aſſumuntur.

§. VII.

Omnia condimenta in tres claſſes commodiſſime redigi poſſunt, nempe ad ſal acre & oleoſum, magis vel minus volatile, vel ad ſal acidum, vel ad ſal ſalſum.

§. VIII.

In eorum numero, quæ ſale & oleo volatili ſubtiliſſimo conſtant, condimenta ſunt ſequentia, videlicet omnia aromata, piper, zingiber, caryophylli, cinnamomum, cardamomum, nux moſchata, flores macis, cortices citri, aurantiorum, & ex plantis ſale volatili oleoſo turgentibus ſemen ſinapi, herba naſturtii, cochleariæ, raphanus ruſticanus, radix armoraciæ & omnia ceparum, allii ac porri genera, item cuminum, aniſum, anethum, thymus, ſaturéja, majorana, baſilicum, origanum Creticum, ſalvia, petroſelinum, paſtinaca, radix cichorii, herba pimpinellæ, piperitis, ranunculus eſculentus, artemiſia, folia lauri, myrti, baccæ lauri, juniperi, & id genus plura alia.

Scholion.

Hæc omnia egregie mucoſitates incidunt, reſolvunt, digeſtionem promovent, flatus diſcutiunt & excretiones per alvum tranſpirationem, urinam adjuvant.

§. IX.

Ad acida corrigentia ſpectant acetum vini, vinum ipſum, ſuccus citri, aurantiorum, agreſtæ, cappares conditæ.

Scholion.

Acida, moderate cibis admixta, appetitum excitant, digeſtionem & ſolutionem ciborum, imprimis durorum & compactorum, adjuvant & putredini potenter reſiſtunt.

§. X.

Ad condimenta ſalſa ſpectat ſal commune, quod condimentorum princeps merito ſalutari debet, ſine quo omnis cibus gratiam ſaporis perdit, nec bene à ventriculo & natura corporis ſubigitur. Hinc ſale fortiter condita, ut haleces, ſartellæ, olivæ ſale conditæ, cortices citri ſale conditi, eodem effectu gaudent.

Scholion.

Hæc ſalia, quæ neutrius ſunt generis, partim mucoſitatem diſſolvendo, digeſtionem alimentorum ſecundant, partim etiam irritandò alvum movent, urinam cient & excretiones omnis generis, ſine quibus ſanitas non diu ſubſiſtere poteſt, egregie promovent.

§. XI.

Multum quoque intereſt, ne ciborum qualitas & quantitas nocumentum afferant, debito ordine eos aſſumere.

§. XII.

Non convenit prandii vel jentaculi initium facere à dulcibus, à pinguibus, farinaceis, lacticiniis; quippe hæc omnia vim fermentalem ventriculi enervant & valde labefactant.

§. XIII.

Melius ſanitati conſulunt, qui prandium à paulo durioribus, induratis, ſalitis & vegetabilibus, oleraceis & leguminoſis incipiunt, utpote quæ recentem adhuc & vegetam fermenti ſalivalis vim requirunt. Hiſce ſubjungendæ ſunt carnes & poſtea farinacea, dulcia ac fructus horæi cum butyro, quæ ad expeditiorem ingeſtorum deſcenſum per alvum multum conferunt.

§. XIV.

Cœna requirit cibos facilioris ſolutionis, ne eorum ſtagnatio in ventriculo ipſum inflet ac ſomnus turbetur.

Scholion.

Præſtat itaque in cœna aſſumere juſcula & bene nutrientes cibos, ut ova ſorbilia, quia nutritio de nocte optime perficitur; abſtinere autem oportet ab omnibus durioribus, gravioribus, dulcibus & omnibus inflantibus, vel quæ ſuccos corrodentes, acres & acidos fovent.

§. XV.

§. XV.

Cavendum maximopere eſt, ne dulcia cum acidis & potibus fermenteſcibilibus, cereviſia nempe recenti, invicem ingerantur.

Scholion.

Vidimus hac ratione, in corporibus præſertim imbecillioribus, bilioſis & iracundiæ deditis, cholericas paſſiones, ac ventris & colica tormenta atrocia, non ſine periculo, excitata.

§. XVI.

Deterrima res eſt, in ventriculum acidis cruditatibus obſeſſum ingerere lacticinia, caſeum copioſum, imo pultes ex piſis, ex milio, oryza, cum lacte paratos, vel inter hæc acida & auſtera vina, aut acetoſos fructus, vel acetaria aſſumere, eo quod hac ratione nocens firmum coagulum producatur, quod ægerrime diſſolvitur & ingentes creat moleſtias.

Scholion.

Quantæ turbæ in primis viis flatulentæ & ſpaſmodicæ ab ejuſmodi alimentis & lacticiniis, quæ ventriculum ab omnibus impuritatibus, præſertim acidis, liberum deſiderant, excitentur, dici vix poteſt, & quo imbecillius & ad ejuſmodi afflictiones magis proclive corpus offendunt, eo gravior noxa inde eſt exſpectanda.

§. XVII.

Neque minus digeſtionem offendit, liquores ſpirituoſos, ipſumque ſpiritum vini, lacticiniis, dulcibus, farinaceis, neque minus duris, mucilaginoſis, alimentis, ſuperingerere.

Scholion.

Pravo & communi more receptum eſt, juvandæ digeſtionis cauſa, poſt dura & compactæ ſubſtantiæ alimenta, ſpirituoſa aſſumere; quandoquidem tantum abeſt, ut hæc diſſolvendi facultate polleant, ut potius duras jam ingeſtorum fibras rigidiores & compactiores efficiant, ac præterea chylo & ſanguini coagulum & ſpiſſitudinem inducant.

§. XVIII.

Quamvis multa ex alimentis dentur ſanitati incongrua, nihilo minus tamen minus officiunt, ſi parciori manu offerantur & cum aliis conjuncta uſurpentur.

Scholion.

Sicuti omne nimium, tam ratione quantitatis, quam qualitatis, naturæ maxime eſt inimicum, ita parum, licet intemperatum, minus nocet. Improbamus itaque frequentem & copioſum inſalubrium ciborum uſum potius, quam ut in totum eum, ſi moderatior fuerit, rejicere velimus, præſertim ſi corpus fuerit robuſtius motuque ſe exerceat & iis aſſuetum ſit. Semper enim, recte monente *Hippocrate*, conſuetudini aliquid dandum, & *conſueta*, uti habet, *aph. 50. Sect. II. multo tempore, etiamſi deteriora fuerint, inconſuetis minus moleſtare ſolent.*

CAPUT VI.

De potulentorum ſalubri ac inſalubri natura.

§. I.

QUemadmodum ſine ſolidis alimentis, ita etiam ſine liquidis, nec homo, nec cætera animantia, vitam tueri poſſunt; quia ſolidum ac fluidum duo ſunt præcipua vitalium humorum elementa.

§. II.

Sanguis convenienti fluiditate deſtitutus, per minima vaſcula non ferri, nec circulari poteſt, hinc ad vitam liquido nequit carere ullus.

§. III.

Sine humido, nulla nutritio, nulla liquidorum progreſſio, generatio, ſecretio, excretio, neque ulla fluiditas, aut ſolidorum unio, vel mixtio, tam in vegetantium, quam in animantium regno, fieri poteſt: hinc aqua præcipuam vitalium humorum ipſiuſque ſanguinis partem conſtituit.

§. IV.

Sanguis humanus, cum cura examinatus, quando è vena mittitur, tres partes ad minimum liquidi, ad unam partem ſolidi elementi, referendas, continet: hinc facile colligitur, liquidi uſum ad vitam tuendam plus conferre, quam ſolidi rationem, & potum alimentis ſolidis prævalere.

Scholion.

Potus, modo ſit congruus & mixturæ animali non adverſus, nimia quantitas non facile nocet, quod vero de ſolidis dici nequit, unde proverbium, plures perire gula, quam potu, enatum eſt.

§. V.

Ergo potus aquæ, qui antiquiſſimus, omnium primus & communiſſimus eſt, ad vitam & ſanitatem tuendam commodiſſimus haberi debet.

Scholion.

Non modo omne animantium genus, ſed & maxima pars hominum, ſolius aquæ potu vitam conſervat; & ſaltem paucæ gentes ſunt in plaga ſeptentrionali degentes, quæ cereviſiis utuntur.

§. VI.

Aquæ potus, omnibus cereviſiis & per artem paratis liquoribus, ſalubritate antecellit, quia aqua eſt purior, ſimplicior, fluidior, omnes vero reliqui potus multis heterogeneis & ſolidioribus partibus referti ſunt.

Scholion.

Cereviſia & vina multis partibus acidis & ſpirituoſis, item glutinoſis, alimentoſis, ſubſtantificis ac ſalſis particulis ſaturati ſunt liquores, unde partim nutriunt, partim etiam non ſatis fluidum ſanguinem & excretorios tubulos apertos ſervant, ſed viſcoſitate obſtruunt & humores ſpiſſos efficiunt.

§. VII.

Aqua pura ad fluiditatem humoribus conciliandam, ad extrahendum ex cibis utilem ſuccum, ad reſerandas obſtructiones & diſſolvendas viſcoſitates, ad evehendas excrementitias ſalinas è corpore ſordes, ad ſuccum nutritium poris partium intime inſinuandum, omnibus aliis humidis præſtantior eſt, quia levior, fluidior, ſubtilior, mobilior & plus ſolidi ſolvere, abſorbere & recipere poteſt, quam aliud gravius liquidum, cujus pori multum ſunt repleti.

§. VIII.

Aquæ puriſſimæ, ſive calidæ, ſive frigidæ, potæ, digeſtione peracta, tempore matutino, aut ſi cubitum ire velimus, ſanitati admodum conducunt.

Scholion.

Qui ſanitati ſuæ conſulere & graves à corpore morbos arcere cupiunt, cereviſiis vero & vino aſſueti ſunt, iis omni modo uſum aquæ puræ, ſimplicis, frigidæ, vel calidæ, cum herbis convenientibus infuſæ, maximopere commendamus, & quidem frigidam aquam

æſtate & calidioribus ſubjectis. Calida vero nunquam nocet, ſed ſemper utilis eſt, ſiquidem emendat cruditates à digeſtione in ventriculo & primis viis relictas, abſtergit oſcula tunicæ villoſæ ac glanduloſæ, mucoſitates diluendo aperit, ſalia excrementitia vero, & bilioſam pituitam diluit; tum & ſanguinis circulum & omnes excretiones eximie adjuvat, unde medicina præſervatoria adverſus omnes morbos certe in aqua ſalubri requieſcit.

§. IX.

Experientia conſtat, aquæ potatores ſaniores, longæviores & edaciores eſſe iis, quibus cereviſia in uſu eſt.

Scholion.

Aquæ potatores dentes habere firmiores & nitidius albicantes, certiſſimæ experientiæ fide confirmatum eſt; carie vero magis laborant, facile exeduntur & albedinis gratiam exuunt, in iis, qui craſſis, vel etiam dulcibus potibus fruuntur & qui ſcorbutico malo vexantur, luculento teſtimonio, aquam ab hoc malo præſervare, ſuccos vitales ab excrementitiis & corruptivis partibus vindicando. Neque dubium eſt, quin ſcorbutus, populis ſeptentrionalibus adeo familiaris atque endemius, maxima ex parte cereviſiarum potui adſcribi debeat, à quo plane immunes ſunt ii populi, quibus aqua pro potu inſervit. Notatu digna exſtat obſervatio in *Miſc. Nat. Curioſ. Dec. I. A. III. Obſ. XV.* de ſene *CXX.* annorum, vegeto adhuc, cui integra dentitio in ſenectute obtigit, neque aliam proferre potuit longævitatis cauſam, quam potum aquarum ex ſcopulis & fontibus vivis ſcaturientium, quibus à teneris delectatus fuerat. De *Andrea Tiraquello* JCto referunt, eum ſolo aquæ potu contentum, tam ſanum corpus, cum ſana mente habuiſſe conjunctum, ut quadraginta liberis progenerandis, totidemque fœtibus ingenii edendis, ſuffecerit. Uſus quoque docet, eos, qui aquam bibunt, oculorum aciem diutius conſervare, quam qui vino aut cereviſiis indulgent.

§. X.

Aqua, quo purior, quo ſubtilior & levior eſt, eo magis ſanitati inſervit; quo vero magis heterogeneis partibus referta, quo gravior, eo minus ſalubris habenda eſt.

Scholion.

Ratio in procinctu eſt, quia quo purior, ſimplicior & magis ſincera eſt, eo plus continet fluidi, ætherei elementi in interſtitiis ſuis, hinc plus addit virium liquido nervorum & eo magis quoque ad ſolutionem partium viſcidarum, ad extractionem ſucci chyloſi, neque minus ad eluendas & evehendas excrementitias è corpore ſordes apta eſt. Puritas vero & levitas aquarum optime cylindro ſtatico à nobis invento, qui accuratiſſime etiam minimam aquæ gravitatem indicat, vel admixtione ſolutionum metallicarum, aut ſalium alcalinorum, demonſtrari poteſt. Quæ heterogeneis partibus, præſertim calcareis refertæ, protinus, ab admixto oleo tartari per deliquium, turbidæ evadunt, lacteſcunt & ſedimentum deponunt.

§. XI.

Aqua pluvialis, quoniam aqua deſtillata eſt, ſubtilior & levior eſt omnibus fontanis & fluviatilibus.

Scholion.

Hoc jam ſua ætate agnoverunt *Hippocrates* & *Celſus*; ſed opus eſt, ut colligatur non in urbe, ſed in rure inque editioribus locis & ſub libero & aperto cœlo, poſtea ut conſervetur in figulinis, vel vaſis vitreis, ſedimento prius depoſito, maxime in locis frigidioribus.

§. XII.

Ad aquam pluviatilem proxime accedit fontana, hac inferior eſt fluvialis, gravis & inſalubris ex puteo, poſthæc ex nive aut glacie, gravior ex lacu, graviſſima ex palude.

Scholion.

Optime *Celſus Lib. II. c.* 18. de præſtantia & notis bonitatis aquæ diſſerit, *levis*, inquiens, *aqua pondere apparet & ex his, quæ pondere pares ſunt, eo melior quæque eſt, quo celerius & calefit & frigeſcit, quoque celerius ex ea legumina percoquuntur.* Plura de differentiis aquarum levium à gravibus, ſubtilium à duris & aſperis, ſalubrium ab inſalubribus, vid. *in diſſ. noſtra de aqua Medicina univerſali*, nec non *tomo II. opuſculor. phyſico-medicor.*

§. XIII.

Aqua impurior & ſalubrior optime coctione, leniori tamen, vel deſtillatione, ut & varia rerum admixtione, corrigitur.

Scholion.

Quando diutius aqua decoquitur, particulæ omnes ſubtiliores nimis avolant, craſſioribus relictis: nam & particulæ, quæ aquam conſtituunt, ſunt ratione ponderis & ſubtilitatis differentes, hinc videmus, longe ſapidiorem fieri potum coffée, quando cum aqua paratur, quæ non adeo diu percocta fuit: deſtillatione vero partes terreſtriores & graviores ad fundum deſcendunt, quod liquido apparet, quando in patina ſub calore leni aquas evaporari patimur. Siculi aquam paluſtrem per lapidem, qui filtrum dicitur, depurant, ſiquidem ex poris hujus lapidei filtri aqua prodit limpida, terreæ vero ſordes in illo retinentur. Corrigitur vero noxa aquarum additione vini, ſpiritus vini, ſucci citri, vel etiam aceti vini, neque minus panis toſti, argillæ toſtæ, vel cornu cervi uſti.

§. XIV.

Nulla aqua inſalubrior eſt, quam quæ ex lacu, ex paludibus, vel etiam ex nive, hauritur.

Scholion.

Stagnantes aquæ & ſolis calori expoſitæ incipiunt putreſcere & complura exigua inſecta generare, multumque terræ pinguis, viſcidæ in ſe recipiunt, unde non modo fœtorem concipiunt, ſed & pondere graviores fiunt & multum ſedimenti evaporatione relinquunt, ſub qua, quod curioſum eſt, multas bullulas cum ſtrepitu emittunt: aqua vero nivalis & glacialis gravior eſt communi, quia ipſa congelatione textura aquæ immutatur & particulæ æthereæ, ſubtiliores, à gravioribus liquidis ſeceſſum faciunt, quæ poſtea liquefactione, vel ſi in locum calidum deſerantur, cito avolant: quare aqua ante conglaciationem ponderata, & poſt eam liquefacta, ſemper paucior & levior evadit.

§. XV.

Quia liquidum, quo ſubtilius eſt, quo purius, quo facilius excretoria tranſit & intima corporis noſtri ſubit, eo ſalubrius habendum eſt, hinc cereviſiæ præſtantiores eæ ſunt judicandæ, quæ ſpecifica levitate gaudent, nec adeo craſſæ, aut lupulo, vel alimentoſa ſubſtantia ſaturatæ, tum quæ facile & ventriculum & omnia emunctoria tranſeunt & cito per urinam redduntur.

Scholion.

A ſalubritate & inſalubritate cereviſiarum certe multorum morborum quibuſdam locis familiarium ratio, & incolarum ſalubris, vel morboſa diſpoſitio, dependet; unde omnis, qui artem ſalutarem exercere vult, ad harum naturam attendere debet.

§. XVI.

Optimæ notæ cereviſia eſt, ſi non caput gravat, in ventriculo non aceſcit, hypochondria non inflat, ſique cito per urinam excernitur.

Scholion.

Scholion.

Sicut vero hæc indicia ſunt ſalubris cereviſiæ: ita quando contrarium evenit, malæ notæ cereviſia judicanda eſt.

§. XVII.

Bonitas cereviſiarum primo à ſalubri aqua, ſecundo à debita ingredientium coctione, denique à fermentatione multum dependet.

Scholion.

Quo ſalubrior aqua fontana eſt, eo præſtantiorem exhibet cereviſiam, & quo ſubtilior aqua, eo plus ingredientia extrahit, eoque melius fermenteſcit; deinde diuturniori coctione cereviſiæ ſalubrem naturam acquirunt & nutritiva hordei ſubſtantia coctione miteſcit & quaſi maturatur, & lupulus vaporoſum ſuum grave ſulphur in auras emittit; fermentatione vero craſſum à ſubtili ſeparatur atque extruditur.

§. XVIII.

Omnis vero cereviſia craſſa, turbida, feculenta, minus fermentata, acida & quæ non ſufficienter cocta fuit, caput gravat, flatuum eſt procreatrix, obſtructiones, ſtranguriam, aſthma & colicam generat.

§. XIX.

Vina, ſive dulcia, ſive ſpirituoſa, vel acida, aut temperata fuerint, congruum potum ad nutritionem & ad alendas corporis ſolidas & fluidas partes, minime conſtituunt, ſiquidem eorum mixtio ac craſis à natura ſanguinis plane aliena eſt.

§. XX.

Vina itaque merito inter medicamenta, ſive alimenta medicamentoſa, quibus & concoctio ciborum, & excretio alienorum, nec non virium & caloris reſtitutio, egregie adjuvatur, referenda ſunt.

Scholion.

Profecto vinum inter nobiliores medicinas principem locum tenere meretur, ſiquidem vix ulla in rerum natura medicina, quæ tanta virtute inſtructa eſt, acido, ſpirituoſo, temperato, vires ventriculi & univerſi corporis reſtaurandi & circulum ſanguinis promovendi, quam præſtantiſſimæ notæ vinum, moderate ac prudenter uſurpatum: unde etiam non ſine ratione à divo *Paulo*, modicus vini uſus, ad infirmum ventriculum roborandum, commendatur.

§. XXI.

Vinum acido-ſpirituoſum motus vitales ſyſtoles & diaſtoles in univerſo corpore reſuſcitat, hinc ſanguinis circulum & calorem auget; unde ejus uſus iis proficuus eſt, qui virium reſuſcitatione opus habent, naturæ debilioris, frigidæ & humidæ ſunt, ac multa alimenta cruda & humida aſſumſerunt, vitæque ſedentariæ indulgent & vires variis ex cauſis amiſerunt.

§. XXII.

Uſus vero vini, præſertim immoderatior, minus convenit iis, qui multum caloris habent, ut infantili, juvenili ætati & qui calidioris temperaturæ ſunt, corpus motu exercent, tempore æſtivo & qui agilioris ſunt animi pulſumque celerem habent.

Scholion.

Sicuti enim natura, ſive ſanus ac ordinatus corporis noſtri ſtatus, gaudet temperato ſanguinis motu: ita creber & immoderatus vini uſus, intemperiem caloris & motus introducendo, ad labefactandam ſanitatem paratiſſimus eſt.

§. XXIII.

Juvat egregie bonum vinum moderate ſumtum concoctionem & perſpirationem crudorum alimentorum.

Scholion.

Quare aſſumtis fructibus horæis & variis piſcium generibus, etiam marinis, oleraceis atque inflantibus, non inconvenienter vinum admiſcetur & ſuperbibitur.

§. XXIV.

Præſtantiſſimum & ſaluberrimum vinum judicatur, quod nec nimis ſpirituoſum, nec acidum eſt, ſed temperatum, quod non gravat caput, aut in ventriculo ſtagnat, vel aceſcit, ſed cito excretoria per urinam & perſpirationem tranſit.

Scholion.

Dulcia vina augent ſanguinem & plethoram facile ingenerant; ſpirituoſa nimium commovent humores; acida ac nimis tartarea facile aceſcunt atque ſtagnant in ventriculo; quæ vero vaporoſo ſulphure ſcatent, capiti imprimis moleſta ſunt & nervos debilitant, unde ad multos & graves morbos uſus eorum frequentior diſponit.

§. XXV.

Quia igitur vinum magis vicem medicamenti, quam alimenti gerit, parciori ſemper manu præbendum eſt, & ſicuti conveniens ejus uſus optimæ medicinæ loco habendus eſt, ita etiam vini abuſus nocet ac ſanitatem offendit.

Scholion.

Experientia ſuffragatur, quod, qui vino largius indulgent & prima ſtatim ætate bibunt, minus longævi ſint, uti contra aquæ potus & vini abſtinentia multas gentes macrobios reddunt.

§. XXVI.

Vinum cum aqua pura temperatum ac dilutum, quale erat omne Græcorum vinum, ſanitati magis conducibile eſt, quam vinum purum.

Scholion.

Laudandus veterum in eo mos eſt, quod pro diverſitate naturarum, anni temporum atque ætatum, valde curioſi ac circumſpecti erant in temperando vino cum aqua, adeo, ut interdum duas partes aquæ, uni parti vini admiſcerent, interdum vero plus, vel etiam minus vini adderent. Egregia hinc ſunt, quæ habet *Tackius chryſog. anim. & mineral. p. 99.* dum ait: *dilutum aqua merum, ut antiquis præferri cœpit; ſic dolendum, hodierno ſeculo ad ipſum in mortalium detrimentum evileſcere cœpiſſe; quum ſic nocituri ſpiritus frangantur fæculentiaque terreſtres rectius ad uretheres, mediante lympha, deducantur, nec tam cito coagulationi ſpiritus vini pareat, ſi ſit temperatus.* Cavendum tamen eſt, ne vinis nix aut glacies admiſceatur, præſertim tempore æſtivo, quia ventriculi & inteſtinorum motus periſtalticus hac ratione facile læditur, & morbis tam acutis, quam chronicis gignendis, occaſio præbetur.

§. XXVII.

Ex ſpirituoſis, Hungaricum omnibus palmam præripit, iiſque commendandum eſt, quibus cibi facile in ventriculo aceſcunt & qui morbis chronicis obnoxii ſunt.

§. XXVIII.

Largior vini boni uſus quibuſdam corporibus medicinam præbet, excretiones per alvum, urinam & tranſpirationem augendo.

Scholion.

Vina Moſellana & Rhenana temperatiora illud corpori præſtant beneficium, ut largiori etiam manu ſumta, alvum ſollicitent, urinam cieant ac tranſpirationem moveant: hinc in corporibus humidioris naturæ & ubi crudorum humorum copia eſt, quandoque proſunt, tantum

tum abeſt, ut noceant, moderatione tamen & cautione ſemper opus eſt.

§. XXIX.

Moderatus ſpiritus vini uſus, præſertim ſi cum ſaccharo dilutus fuit, in defectu vini, ad calorem reſuſcitandum, in corporibus humidioribus, amitti poteſt.

CAPUT VII.

De moderatione in victu optima ſanitatis conſervatrice.

§. I.

NUllum præſentius ad vitam producendam tuendamque ſanitatem datur præſidium, quam moderatus & conveniens cujuſcunque corporis naturæ victus.

Scholion.

Omne enim moderatum conſervationi corporis noſtri eſt convenientiſſimum, ſicuti omne nimium naturæ eſt inimicum. Sub moderato & æquabili cordis & arteriarum motu ac ſyſtole, viget ſanitas, quæ etiam convenientem & moderatam menſuram, quæ nec excedat, nec deficiat, ſanguinis & humorum poſtulat. Hæc vero temperantia in victu maxime comparatur. Sapienter hinc *Hippocrates Lib. de Morb.* §. 10. *Si homo*, inquit, *parum edit, & parum bibit, in nullum morbum incidit.* Et *lib. VI. Epidem. ſanitatis ſtudium eſt, non ſatiari cibis & impigrum ad laborem eſſe.* Notum hinc elegans proverbium: *modicus cibus, modicus medicus.* Antiquioris ævi philoſophi, quos inter *Plato* & *Socrates* eminent, ſimplici ac tenui victu contenuerunt. *Pythagoras* ſuam philoſophandi rationem à ſobrietatis ſtudio exorſus eſt. Et *Plato* in *Charmide* præclare dicit, temperantiam vitæ cuſtodem eſſe; qui etiam *in Gorgia* præcipit, ut, qui vitam beate & ſalva ſanitate traducere velit, hanc imprimis virtutem exerceat. Vid. etiam *Seneca Epiſt.* XCI. ubi graviſſimos & plures morbos, à luxuria ortos, enumerat. Cæterum *Cornarius* Venetus, qui tenui ſemper diæta uſus, vitam ad centum ac viginti annos perduxit, inſigni etiam eſt documento, quantum ſimplex & circumciſus victus, in vita proroganda efficere poſſit.

§. II.

Quemadmodum adhibita in victu moderatio vitæ ac ſanitati quam maxime patrocinatur: ita nimia ciborum repletio, & vitæ, & ſanitati, multis modis adverſa eſt.

Scholion.

Optime *Celſus Lib.* 1. *cap.* 11. ait, *ubi ad cibum ventum eſt, nunquam tuta eſt nimia ſatietas.* Cujus in ſententiam conſpirat *Hippocrates Sect. II. Aphor. IV. Neque*, inquiens, *aliud quicquam bonum eſt, quod naturæ modum excedit.* Nimia nimirum ciborum copia, nec bene à ventriculo concoqui, neque in ſuccum laudabilem converti poteſt. Neque etiam chylus, ex nimia ciborum abundantia extractus, probe à ſanguine ſubigitur, & hinc perſpirationi parum idoneus eſt. Quemadmodum autem perpetuo inter movens & mobile juſta debet eſſe proportio, quo conveniens motus perficiatur, adeo, ut læſa hac proportione, motus ipſe etiam male ſe habeat; ita hæc proportio perturbatur, quando ſucci mobiles virtuti cordis ac fibrarum motrici nimis, quam par eſt, reſiſtunt.

§. III.

Exundans ſuccorum copia non modo ventriculi & inteſtinorum tunicas & parietes, ſed & cordis arteriarumque fibras motrices, ſupra modum diſtendit earumque elaterem ac vim contractivam labefactat; unde tardior humorum progreſſus proficiſcitur.

§. IV.

Tardiori facto ſuccorum in corpore progreſſu, ea, quæ excerni debebant, remanent, & ſucci nimium accumulantur, hinc cruditates ac ſtagnationes fiunt, & hac ratione multorum morborum origo ſtabilitur.

Scholion.

Peritiſſime dictum eſt ab *Hippocrate Sect. I. aph.* 17. cibum præter naturam copioſe ingeſtum morbum facere, atque à medicis, abdomen inſaturabile, non inepte perniciosa ſentina omniumque tam animi, quam corporis vitiorum fons appellatur. Hinc etiam illud apud Germanos in proverbii conſuetudinem venit; *daſs der Vielfraſs mehr auffreibe, als das Schwerd, und daſs ſich viele zu Tode gefreſſen.* Quam ob rem itidem aureum eſt monitum, quod *Syracides* proponit *cap. XXXVII. v.* 32. *ſeq. Ne eſto inſaturabilis omnibus deliciis, neque projectus eſto ad eſcas. Nam multis cibis adhæret morbus, & inſatiabilis voracitas maxime accedit ad choleram. Voracitate inſaturabili multi ſunt mortui.* Idem *cap. XXXI. v.* 22. ita fatur: *laborioſæ vigiliæ & choleræ torminaque adſunt viro inſaturabili.*

§. V.

Cibi, licet ſint ſaluberrimi, nimia aſſumti in quantitate, magis ſanitatem affligunt, quam intemperati, quando parciori modo aſſumuntur.

Scholion.

Obſervamus, à nimia repletione, & ingenii, & corporis, alacritatem pelſundari, contra vero laſſitudinem, torporem, pigritiam ac ſomnolentiam, ſub rariori præſertim labore ac motu, corpus occupare. Omne enim quod modum excedit, naturæ eſt inimicum, ſive vitalem ſanguinis circuitum lædit, quia nimia ſuccorum reſiſtentia tonum ac motum fibrarum infringit, quem intemperatum quoddam, parcius aſſumtum, non adeo labefactare poteſt.

§. VI.

Nulla quantitas in ſe & abſolute ſpectata, ſed certa ſaltem ratione ac reſpectu, mala, vel noxia vocari poteſt. Hinc etiam affluens alimentorum & ſuccorum copia, non ex ſe metienda eſt, ſed ex viribus motricibus, quibus corpora ac partes ſolidæ inſtructæ ſunt.

Scholion.

Proportio quantitatis innoxiæ, ſufficientis ac pernicioſæ, in ſingulis individuis, exactiori habito ad illa reſpectu, inveſtigari debet. Quod enim in nonnullis extra modum eſt & ſanitatem oppugnat, id aliis valde eſt congruum & nullam omnino ſanitati infert injuriam. Hinc apprime ad veritatem ſunt, quæ tradidit *Hippocrates lib. de vet. med. c.* 15. *oportet*, ſcribens, *modum aliquem conjectare. Modum autem, neque pondus, neque numerum aliquem ad quem referas, cognoſces. Certitudinem enim exactam, non reperies aliam, quam corporis ſenſum.*

§. VII.

Vires corporum, quo magis fractæ ac debilitatæ ſunt, eo magis patent incommodis, quæ à nimia ciborum quantitate proficiſcuntur; quo vero firmatiores magiſque robuſtæ ſunt, eo minor noxa ab abundante ciborum quantitate extimeſcenda eſt.

Scholion.

Omnibus igitur, qui imbecillioris naturæ ſunt, qui corpus cauſarium trahunt, vel etiam ex morbo, aut alia quadam cauſa vires depreſſas habent, tenuis ac parcior victus

victus omni ratione commendandus eſt, ne morbum exulcerent, vel in deteriorem incidant, aut quoque recidivam patiantur.

§. VIII.

Nimiæ & nocentis ciborum copiæ plerumque comes eſt vehemens eos ingerendi aviditas, ita, ut intra breve tempus ingenti ciborum cumulo ſe ingurgitent.

Scholion.

Hac effreni edendi cupiditate & intemperantia præcipue laborant, qui modo ex morbo convaluerunt, qui diutius inedia vel fame preſſi fuerunt, ut milites ex caſtris redeuntes, vel qui multum acidi primis in viis alunt, ut hypochondriaci, quartanarii, melancholici & maximam quoque partem pueri, qui vermibus infeſtantur. Multum ſibi etiam hac in re vindicat ſola, ſed prava conſuetudo. His vero omnibus, præſertim ob naturæ debilitatem, nimia ciborum ſatietas perquam noxia eſt, morborum ſanationem, ex quibus laborant, haud parum impediens, ipſas remediorum vires infringendo & hebetando; quare, niſi hæc tollatur voracitas, nulla prorſus ſpes morborum ſanationi relicta eſt.

§. IX.

Edendi aviditas hoc imprimis vitium ſibi conjunctum habet, ut cibi debita maſticatione non ſatis comminuantur, ſed ſubito demittantur in ventriculum, ubi ſoluturo humori gaſtrico mirum quantum refragantur.

Scholion.

Ut alimenta maſticationis ope decenter permolantur, utique ad ſecundandam concoctionem magnopere neceſſarium eſt; tunc enim ſaliva, ceu genuinum menſtruum microcoſmicum, copioſius cibis admiſcetur, qui activo hoc liquore imbuti, citius à ventriculo conficiuntur. Alias vero crudi, nec diſſoluti, intra primas vias diutius, quam par eſt, ſubſiſtunt, unde cruditates, inflationes ac tenſiones ventriculi, neque minus ſomni perturbationes proveniunt.

§. X.

Ciborum varietas nimiæ aviditati apprime multum lenocinatur & ad majorem ſatietatem invitat, eamque ob cauſam omni ſtudio ac ratione vitanda eſt.

Scholion.

Recte ſcribit *Sanctorius in Libr. de cib. ac Pot. aphor.* 5 *. tria mala eveniunt ob ciborum varietatem: nimium comeditur, minus concoquitur & minus perſpirat.*

§. XI.

Quo crudiores & compactioris texturæ cibi ſunt, eo inſignior inde noxa emergit, quia non ſolum nimia eorum diſtenſio robur ventriculi deſtruit, ſed etiam eorum ſuccus ad ſanguinem delatus, non niſi difficulter perſpiratione difflari poteſt.

Scholion.

Cibi difficilioris concoctionis ſunt carnes animantium ætate provectiorum, duræ, exſiccatæ, fumo duratæ, panis cibarius groſſior, piſces marini, caro ſuilla, anguillarum, pinguia, farinacea, legumina, acetaria, vina auſtera, ova indurata & id genus plura.

§. XII.

Ciborum aviditas, ſeu feſtinata duriorum ciborum deglutitio, præcipue ab iis aliena eſſe debet, in quibus vires affectæ ſunt; quo minor enim eſt vis corporis, eo minus cibus digeritur, ſubigitur & tranſpiratione depuratur, unde cruditates morborumque origines petendæ ſunt.

Scholion.

Quotidiana, ſed triſtis loquitur experientia, plurimum damni hac ratione pati imbecilliores, quorum in numero ſunt puerperæ omneſque valetudinarii, & qui modo ex morbo convaluerunt, aut nimiam ſanguinis jacturam perpeſſi ſunt, ut & milites ex caſtris reduces facti; quæ ſubjecta graves & inſanabiles inde morbos ſibi contrahunt.

§. XIII.

Tantum ingerendum, quantum abſumtum eſt, tantum excernendum, quantum concoctum.

Scholion.

In ſano homine & qui perfectum ſtaturæ augmentum conſequutus eſt, tantum ejicitur, quantum aſſumtum fuit, hinc natura non ante novis alimentis oneranda eſt, quam debita excretio præceſſerit. Quantitas autem evacuatæ materiæ, partim ex ipſo ejus pondere, partim ex corporis agilitate, cognoſcitur.

§. XIV.

Scite dicit *Sanctorius* Lib. II. aph. 33. *Si ſciveris quotidie, quantum cibi tibi conveniat, ſcies vitam diutiſſime conſervare.*

Scholion.

Hoc levi negotio indagari poteſt, quando non ante novus corpori cibus ingeritur, quam priora alimenta probe concocta & foras eliminata fuerint; cujus rei perſpicua indicia præbent ſomnus quietus, feces alvo excluſæ, corporis animique agilitas, levitas & ventriculus nullo afflictus incommodo. Si vero contrarium eveniat, tunc certus quis eſſe poteſt de ciborum cruditate ac impendente morbo, niſi mature ſuccurratur.

§. XV.

Præſtat alimenta, cujuſvis naturæ ratione quantitatis ac temperiei accommodata, partitis vicibus, quam ſemel & ſimul, de die aſſumere.

Scholion.

Quemadmodum omni menſtruo, cum re ſolvenda, juſta ſemper intercedere debet proportio; ita facile exinde conficitur, quod ciborum quantitas, ſimul & ſemel ingeſta, non tam exacte diſſolvatur, quam ſi partitis vicibus aſſumitur. Siquidem copia ſalivalis ac fermentalis ſucci & calor ventriculi digeſtorius, tantæ alimentorum quantitati ſolvendæ, neutiquam ſufficiunt. Optime hinc *Sanctorius* loc. cit. aph. 37. loquitur: *magis homo gravatur ob octo libris ciborum, ſemel in die ingeſtorum, quam à decem, tribus vicibus una die aſſumtis.* Conducit itaque non ſemel de die, ſed potius bis, in meridie nimirum ac veſpera, cibum capere; infantes vero & imbecilliores, parum ſaltem unica vice, ſed eo frequentius, edere oportet, ne ventriculo obruto, vires proſternantur. Noſtris temporibus, communi quidem, ſed minus laudabili conſuetudine receptum eſt, ſemel tantum de die, ſed plenius & ad ſuperfluam ſatietatem uſque, cibum capere, quæ tamen conſuetudo magis ad commodiorem rerum civilium adminiſtrationem, quam ad ſanitatis tutelam proficua eſt. Illud vero hoc loco tenendum, quod cœna parcior, & cibis facillimæ concoctionis ac boni nutrimenti inſtructa eſſe debeat. Calor enim de nocte, ob deficientem ſanguinis & corporis motum, paulo eſt moderatior, perſpiratio quidem æquabilis, ſed tardior, nutritio vero nocturno tempore commodiſſime peragitur. Quam ob rationem accifa ciborum quantitas, & alimenta, quæ ventriculo facilius obſequuntur, cœnæ quam maxime ſunt accommodata. Expeditius autem à ventriculo digeruntur piſciculi, pulli, aviculæ, juſcula, vegetabilia cocta, panis ſimilagineus. Carnes vero induratæ, an-

guillæ, piſces marini, extremæ animantium partes, omnia pinguia, caſeus, butyrum, caſtaneæ, imprimis vero acetaria & flatulenta, minus cœnæ inſerviunt, adeoque eorum uſus tunc temporis ex toto circumcidendus eſt.

§. XVI.

Quo major ciborum copia ante præcedentium concoctionem ingeritur, eo major colligitur cruditatum congeries & ſalutaris perſpiratio ſufflaminatur.

Scholion.

Cibus in ventriculo non ſatis percoctus ibique ſtagnans, non modo eum flatu implet ac diſtendit maximaſque efficit anxietates, ſed & morborum, præſertim febrium, ſegetem ac materiam præbet. Quare ſcite dictum eſt à veteribus, vitium primæ concoctionis, non corrigi in ſecunda, vel tertia. Et quia inſenſilis perſpiratio tertiæ concoctionis excretionem conſtituit, hinc prima ceſſante concoctione, & ventriculo repleto, perſpiratio læditur. Nulla vero ſecundum *Sanctorium major peſtis eſt valetudinis, quam cibo non cocto, alium cibum ingerere.*

§. XVII.

Præclara ſunt, quæ *Sanctorius Lib. I. aph.* 54. tradit: *qui comedit*, inquiens, *magis, quam oportet, alitur minus, quam oportet.*

Scholion.

Conveniens corporis nutritio à ſucco alibili temperato perficitur, qualem indolem induit, quando perſpirationis beneficio, ab omnibus ſordibus excrementitiis probe eſt depuratus. Quia vero nimia ciborum copia, perſpirationi præcipue infenſa eſt, hinc etiam ſuccus alibilis impurus & nutriendis partibus parum idoneus evadit.

§. XVIII.

Quemadmodum nimia repletio multa corpori humano incommoda inducit: ita etiam inedia non ſemper tuta, ſed ſæpius cum quadam noxa conjuncta eſt.

Scholion.

Quicquid enim à temperie recedit, illud naturæ adverſatur; amica vero ipſi eſt mediocritas & moderatio, quæ virium cuſtos ac optima ſanitatis conſervatrix eſt, ſicuti omnis intemperies, in exceſſu, vel defectu peccans, ſanitatis peſtis ac pernicies habenda eſt.

§. XIX.

Nimia fames, ſive inedia, hominum vires inſigniter proſternit & non nunquam in ſummum vitæ diſcrimen adducit, cujus rei indubia experientia locuples teſtis eſt.

Scholion.

Hippocrates de Vet. Med. §. 15. ſatis acute tradit, *famem magnam potentiam habere in naturam corporis, ipſum ſanandi, debilitandi & occidendi.* Nimirum corporis noſtri vires partim à ſubtiliori & puriori aëris pabulo, partim à craſſioribus alimentis ſuam trahunt originem, adeoque earum eſſentiam materia quædam ſubtilis conſtituit, quæ cito collabitur, & mediante perſpiratione continuo in auras avolat. Hinc ea perpetua aëris inſpiratione & alimentorum uſu quotidie reſarciatur neceſſe eſt, quod ſi negligitur, homo ingentem virium jacturam facit, tandemque brevi tempore exacto, prorſus enecatur. Atque adeo vel hoc unico argumento, inſulſa eorum opinio deſtruitur, qui omnes vires ac motus corporis à principio quodam immateriali dependere ſtatuunt, quum tamen in confeſſo ſit, motus ac vires pro lubitu aëre & alimentis imminui & augeri, vel etiam deſtrui poſſe & conſervari.

§. XX.

Corporibus ſucci plenis & humida carne tumentibus, vel quæ multas cruditates intra primam regionem fovent, omnium maxime abſtinentia imperanda eſt.

Scholion.

Laude dignum eſt effatum *Hippocratis Libr. de vet. Medicin.* §. 15. *fames magnam potentiam habet ſanandi homines.* Cujus ſententiæ calculum adjicit *Celſus Libr.* II. *cap.* 16. *nulla res*, inquiens, *magis adjuvat laborantem, quam tempeſtiva abſtinentia.* Abſtinentiæ autem nonnulla genera ſunt: eſt, ubi homo nihil aſſumit, vel ſaltem exigua & parciori ciborum quantitate fruitur: eſt etiam, ubi cœnam intermittit, aut ad minimum ſemel in hebdomade jejunium inſtituit.

§. XXI.

Sicuti tempeſtive adhibita abſtinentia in repletis vires oppreſſas erigit ac reſuſcitat; ita diutius producta, in macilentis & infirmioribus eas detrahit.

Scholion.

Firmo talo ſtat *Celſi* judicium, quod *Lib.* II. *cap.* 16. proponit his verbis: *Si fames ſanis corporibus inutilis eſt, quanto inutilior erit infirmis, nedum ægris.* Et eam ob rationem *Hippocrates Sect. II. aph.* 16. laborantibus famem interdicit.

§. XXII.

Inedia gelatinoſam ſanguinis ac lymphæ ſubſtantiam reſolvit humorumque quantitati detrahit, vires extenuat, & ſanguinis imminuta quantitate, perſpirationem reddit languidiorem.

Scholion.

Minor ſanguinis quantitas ad emunctoriorum tubulos non ſatis pertingere, neque eos apertos ſervare poteſt, hinc evenit, ut concidant & excrementis exitum ex cute intercludant, unde acrior & impurus humor in venis colligitur. Quantam vero noxam ac debilitatem fames afferat, inſigni documento ſunt milites, qui bono nutrimento in caſtris fuerunt deſtituti, vel diuturnam famem ſuſtinuerunt. Hi enim ex leviſſima ſubinde cauſa, v. g. à vulnere, non adeo per ſe periculoſo, moriuntur, vel etiam,ſi copia ciborum fractum ventriculi robur ſollicitant, febres malignas ſibi contrahunt.

§. XXIII.

Uti in diuturnum tempus producta inedia perſpirationem remoratur; ita corpore decenter rurſus nutrito, copioſius perſpirationis excrementa prodeunt ac vires magis magiſque reficiuntur.

Scholion.

Accedens novus ad ſanguinem ſuccus humores ad tubulos cutis excretorios protrudit, unde interceptæ ibique ſtagnantes acres excrementorum reliquiæ eliduntur.

§. XXIV.

Cavendum eſt, ne fracto inedia corpori, copia ciborum, qui difficilioris ſolutionis ſunt, aut valentiſſimum ac plenum nutrimentum præbent, ingeratur, quoniam vires corporis & alimenta aſſumta juſta ſemper inter ſe proportione ac menſura conſpirare debent.

Scholion.

Hippocrates Lib. 2. *aph.* 7. jubet: *per inediam debilitatos ſenſim reficere, non vi.* Et *Lib. de Aliment.* §. 8. inquit: *magna res eſt quantitas, ſolerti ratiocinatione adaptata.*

§. XXV.

Qui ex quacunque cauſa aliquam ſibi contraxerunt debilitatem, eos pauca ſaltem alimenta & quæ facile ſolvuntur & perſpirationi idonea ſunt, aſſumere oportet.

§. XXVI.

Nocent quam maxime infirmioribus ac diuturnam inediam paſſis intemperata, ſalſa, acria, ſpirituoſa, cruda ac dura, temperata vero eos egregie juvant.

Scholion.

Hæc enim ita comparata ſunt, ut factam humorum jacturam non reſarciant, ſed potius eorum intendant acrimoniam; cibi vero, quibus temperies ineſt, ſuccos vireſque deperditas longe facilius reſtaurant.

§. XXVII.

Quemadmodum nimia ciborum repletio ac fames ſanitatem affligunt, ita & nimia potus copia ejuſque defectus corporis integritati inſidias ſtruunt.

Scholion.

Omnia enim, quæ mediocritatis terminos egrediuntur, ſecundum veriſſimam *Coi* ſententiam, naturæ exoſa ſunt, adeoque omnium animis, qui ſanitatem ſalvam volunt, ſemper obſervari debet aurea hæc regula: *In omnibus moderatio & mediocritas.* Sanguis enim, ut vitæ ac nutritioni idoneus ſit, certam, qua ſolidi, qua fluidi, menſuram deſiderat, quæ ſi turbatur, vel plane invertitur, benigna etiam ac naturæ amica ejus indoles peſſum eat neceſſe eſt.

§. XXVIII.

Vitalis humorum circuitus perque minimorum vaſorum alveolos progreſſio, quæ continuas ſecretiones & excretiones ſibi conjunctas habet, plus liquidi quam ſolidi poſtulat, quare nimia liquidorum inopia incredibile quantum ſanitatem lædit.

Scholion.

Tres ferme partes liquidi ad unam ſolidi partem referendas ſanguini ineſſe, jam ſupra exquiſitioribus ratiociniis ſtabilitum eſt. Atque hinc facile colligitur, quod ad ſervandam hanc fluidi ac ſolidi proportionem, major potus, quam ciborum copia aſſumi debeat. Ubi enim contrarium accidit, ſanguini ſpiſſus ac tenax lentor inducitur humoreſque tardius in orbem circumeunt, & hac ratione obſtructionibus, magnorum morborum procreatricibus, occaſio ſubminiſtratur.

§. XXIX.

Plures hominum, præſertim tamen fœminas, ſufficientis potus penuria, in graviſſimas ſubinde ægritudines præcipitat.

Scholion.

Verbis exprimi vix poteſt, quantum detrimenti afferat potus parcior, hominibus præſertim otio ac vitæ ſedentariæ addictis, quos inter fœminæ claſſem ducunt. Quanta enim morborum ſeges inde non propullulat? Alvus contrahitur, tardius procedit tranſpiratio & abdominis viſcera humorum tenacitate infarciuntur, unde menſtrui fluxus ſuppreſſiones, ac ſpaſticæ diuturnæ, quas hypochondriacas vocant, paſſiones, omniaque, quæ à ſcorbuto proficiſci dicuntur, mala, & interdum etiam ſynochæ, putridæ ac funeſtæ febres, ſatis larga meſſe proveniunt.

§. XXX.

Etſi ad tuendam boni ſanguinis indolem major liquidi quam ſolidi quantitas requiratur; eſt tamen, ubi etiam mediocritatis leges tranſcendi poſſunt, exiſtente imprimis potu incongruo.

Scholion.

Congruum potum conſtituunt aqua pura ac laudabilis, omneſque potus temperati, quorum uſus, ſi intra modum eſt, non facile aliquod corpori incommodum affert. Incongrui potus nobis audiunt cereviſia craſſa, vinum ac ſpiritus vini, à quorum copioſo & frequenti uſu, nunquam non inſignis noxa exſpectanda eſt.

CAPUT VIII.

De excretionibus ad vitæ ac ſanitatis tutelam neceſſariis.

§. I.

Totius vitæ ac ſanitatis fundamentum perpetuis ingeſtionibus & egeſtionibus ſuperſtructum eſt, ac tota machinæ humanæ ſtructura organica eum in finem ita eſt comparata, ut ex ingeſtis, prævia ſolutione, boni ac laudabiles ſucci ad ſanguinem redundent, & omnia ſuperflua & inutilia è corpore eliminentur.

Scholion.

Vitalem corporis noſtri conſervationem, omneſque actiones animales, motu ſanguinis omniumque fluidorum perfici, jam ſupra ſolidis rationibus adſtructum eſt. Quum autem motui progreſſivo calor quaſi perpetuus comes adjunctus ſit, qui ſanguini infert mutationem, dum humores dulces, pingues ac gelatinoſos intenſiori agitatione reſolvit, qui exinde à naturali ſua temperie deflectunt, inque ſalſas, ſulphureas, mucidas & à corpore plane alienas ſordes degenerant; eam ob rationem neceſſe eſt, ut humores temperie exuti per diverſa emunctoria è corpore ejiciantur, quorum in locum novi ac recentes ſucci, corpori ac nutritioni apprime utiles, ſurrogari debent. Ad oculum exinde patet, ſumma ingeſtionum & excretionum utilitas.

§. II.

Eadem materiæ quantitas, quæ ingeſta fuit, è corpore jam plene ac perfecte adulto rurſus excerni debet.

§. III.

Homo omni ex parte ſanus & corpus labore exercens ultra viginti ſæpe libras ex potulentis & eſculentis quotidie aſſumit, quum tamen ejus corpori nulla fiat ponderis acceſſio. Penitus ergo manifeſtum eſt, ingeſtorum & egeſtorum quantitatem exactiſſime inter ſe invicem convenire.

Scholion.

Totius medicinæ cardo maxime in eo vertitur, ut medicus ad ingeſtorum & egeſtorum rationem prudenter reſpiciat. Prout enim mutuæ ingeſtiones & egeſtiones in corpore celebrantur, ita etiam ſtat, vel cadit ſanitas; ſiquidem ab incongrua ingeſtione & inconvenienti excretione, morbi maxima ex parte ſuam trahunt originem. Ipſa quoque natura in morborum amolitione excretionum beneficio utitur, quippe cujus motus adaucti eo potiſſimum collineant, ut excrementitiæ ſordes, quæ morbum accendunt, ex ambitu corporis exturbentur. Quare medicum, apud quem valetudinis & tuendæ & reſtaurandæ cura excubat, illud imprimis agere oportet, ut excretorios naturæ conatus rimetur, eoſque, ſi rei neceſſitas exigat, decenti opera adjuvet & ad finem ſalutarem ſapienter dirigat. Qua in re qui ſufficienter exercitatus eſt, ille veri medici officio ſumma cum laude perfungitur.

§. IV.

Quemadmodum corpus humanum ex quatuor potiſſimum elementis mixtum eſt, terrea nimirum, aquea, ſalina & pingui, ſeu oleoſa parte: ita etiam producta ex his excrementa, ad quatuor imprimis claſſes reduci poſſunt.

§. V.

§. V.

Inutiles ac ſuperflui humores per alvum, urinam, perſpirationem, ſudorem, ſputum & mucum narium, à corpore removentur.

§. VI.

Alvus ſordes præcipue craſſiores, viſcidas, terreſtres ac mucidas è corpore excludit: urina ſerum ſuperfluum, cum ſalino ac ſulphureo principio, rudiori & craſſiori, evehit: tranſpiratio fluidum tenue, & ſubtile ſal ac ſulphur eliminat; mucus vero narium partes viſcoſas, terra & aqua mixtas, ab utilium humorum conſortio abalienat.

§. VII.

Per alvum non modo ciborum fæces & ſcoriæ, ſed & bilis, quæ ſatis copioſe ad inteſtina affluit, partes terreæ & craſſiores, una cum muco, quem inteſtinorum glandulæ largius plorant, ejiciuntur.

§. VIII.

Alvi purgamenta ex viſcida & ſolidiori materia conſtant, hinc in procinctu eſt ratio, quare diuturniori retentione auctoque corporis calore, duritiem induant.

§. IX.

Nimia alvi retentio magnam humoribus conciliat impuritatem, dum ſordes excrementitiæ, vel mora in pejorem indolem ruunt, vel etiam per inteſtinorum poros ac tubulos ad ſanguinem revertuntur. Quam ob rationem omni modo laborandum eſt, ut alvus ſanitatis tuendæ cauſa quotidie ſemel, vel repetita vice, ſuum faciat officium.

§. X.

Ex phyſiologicis perſpectum eſt, bilem alvinæ excretionis eſſe ſtimulum; idcirco bilioſus humor, vel deficiens, vel male conſtitutus, augeri, vel emendari debet.

Scholion.

Optime hoc præſtat auctior motus corporis, qui humidi ſuperfluum abſumit, tenacitatem humorum attenuat, ipſamque bilem egregie corrigit. Pertinent huc etiam cibi aromatibus & ſale conditi, omniaque amara, quæ bilis efficaciam inſigniter acuunt.

§. XI.

Labaſcente & ſegniori facto motu inteſtinorum periſtaltico, alvinarum fecum excluſio retardatur.

Scholion.

Motum ventriculi & inteſtinorum periſtalticum, alimentorum reliquias, per inteſtinalem tubum ad anum uſque devolvere, jam alio loco demonſtratum eſt. Fractum vero inteſtinorum motum excitant medicamenta maxime ſalina, ut ſal Glauberianum, nitrum, arcanum duplicatum & tartarus vitriolatus. Ex laxantibus eminent pilulæ, quas aloë in refracta doſi ingreditur & quæ ad *Becheri* exemplum confectæ ſunt. Ex alimentis autem huc ſpectant omnes cibi acres, ſalſi ac dulces, qui paulo majori in copia aſſumti, alvum egregie ducunt, eamque nunquam non laxiorem ſervant.

§. XII.

Humida alvum inſigniter fundunt, & alvinarum fæcum deſcenſum magnopere adjuvant, ideo ſufficiens potus quantitas, ad digerendam alvum, præcipue commendanda eſt.

§. XIII.

Qui alvi beneficium quotidie experiri volunt, eos à parciori potu, à cibis duris, adſtringentibus, acidis, viſcidis, mœrore, nimiaque voracitate & frequentiori ſpiritus vini uſu, abſtinere decet.

§. XIV.

Ut nimia alvi durities plurimum ſanitati adverſatur; ita nimia ejus laxitas, ſeu crebrior dejectio neutiquam pro ſanitate eſt.

Scholion.

Qui alvum fluxam ac citatiorem habent, eos omnia ſtimulantia evitare oportet, quorum in numero ſunt cibi nimium ſaliti, acres, fermenteſcibiles, dulces, aromatibus large conditi & pingues, quibus etiam ex affectibus ira adjungenda eſt. Sub nimia vero alvi laxitate, ad diluendam acrimoniam, potius abſorbentia ac diluentia, ſique deperditus inteſtinorum tonus in cauſa eſt, temperata balſamica conveniunt.

§. XV.

Urinæ fluxus ſuccos ſeroſos ſalino-ſulphureos è corpore ſubducit.

§. XVI.

Urina, quæ ſub integro corporis ſtatu redditur, non nimis tenuis, alba, aut copioſa, nec nimis parca & ſaturato colore tincta eſſe debet. Optimum vero ſanitatis vigorem ea indicat, quæ vini Rhenani colorem refert.

Scholion.

Urina, quæ tam ratione coloris & quantitatis, quam conſiſtentiæ, à naturali ſtatu deflectit, ſanguinis ac humorum & motum & temperiem depravatam deſignat. Nimis enim aquoſa ac tenuis, calorem cum ventriculi, tum totius corporis, depreſſum patefacit. Nimis vero craſſa, colorata ac ſedimentum deponens, caloris aucti humidique deficientis index eſt. Hinc nitroſa, humectantia ac diluentia, admodum accommodata ſunt, ab omnibus vero ſpirituoſis & calidioribus abſtinendum eſt. Quando urina non bene redditur, tunc morbi ex ſero ſalſo, acri propullulantes, ut catarrhi, rheumatiſmi, calculi, tumores cum cachexia, exſpectandi ſunt. Hinc ſemper omni cura providendum, ut liberior ſatiſque copioſa fiat urinæ profuſio. Urinam vero majorem in modum movent cereviſiæ tenues, infuſa calida, ex alimentis radix aſparagi, fraga, mala perſica, petroſelinum, paſtinaca, ranunculi, cepæ; fructus cynosbati, baccæ juniperi, ſemen aniſi, fœniculi, lac ejuſque ſerum, ſemina quatuor frigida majora, & id genus alia.

§. XVII.

Tranſpiratio maxime omnium impuras & excrementitias ſordes è corpore evehit, ſerum tenue halituoſum ſalino-ſulphureum per cutaneos poros elidendo.

Scholion.

Hoc enim intra corpus retentum, facile putridas humoribus inducit corruptiones, & febres mali moris accendit, vel etiam ſeri ſalſi decubitus, rheumatiſmos, diarrhœas, catarrhales febres cutiſque exulcerationes excitat. Optime profecto annotavit *Sanctorius*, perſpirationem omnibus reliquis excretionibus, quibus humanum corpus perfungitur, antecellere; ſiquidem eas non modo excrementorum pondere, inprimis in calidioribus regionibus ſuperat, ſed corpus etiam ab iis ſordibus immune reddit, quæ intus relictæ, multas graves injurias ſanitati machinantur.

§. XVIII.

Curandum eſt, ut perſpiratio, omnium excretionum præcipua, rite ſemper ſuccedat, ne halituoſæ ſordes, quæ expelli debent, interceptæ, aliorſum, cum inſigni ſanitatis diſpendio, divertantur.

Scholion.

Perſpirationem inhibent ac retro vertunt externum frigus, ſubita aëris ac tempeſtatum mutatio, cibi acidi ac difficulter

difficulter ſolubiles inque copia aſſumti, inquies animi & nimia alvi evacuatio.

§. XIX.

Tranſpirationi favent aër purus, ſerenus ac ſiccus, cibi ſolubiles ac molles, moderatus motus, ex affectibus lætitia mentiſque tranquillitas, ſomnus, ſeptem vel octo horis finitus & qui corpore contra externum aërem ſtragulis probe munito capitur. Juvant quoque potus levior ac tenuis, infuſa herbarum cum aqua calida, panis bene fermentatus & frictiones.

§. XX.

Quemadmodum à partibus ſanitatis ſemper ſtat mediocritas: ita etiam inſenſibilis hæc cutis excretio magnopere ſanitati conducit, ſi moderate ſe habet. Nimia enim perſpiratio, univerſo corpori vires detrahit; depreſſior autem, humoribus inducit putredinem.

Scholion.

Præclara ſunt, quæ *Hippocrates Sect. VII. aph. 66.* & 67. ita prodit: *qualia ſint, quæ per urinam & alvum exeunt, & quæ per carnes abeunt, ſpectare oportet: nam ſi pauca, parvus morbus eſt, ſi multa, magnus, ſi valde multa, jam erit pernicioſum.* Et *Lib. de Inſomn.* §. 11. ſcribit: *ſanitatem hominis deſignat & corpus ſe recte habere, omnes circuitus & excretiones & ſecretiones ſalvas & integras eſſe.*

§. XXI.

Non inutiles tantum ac ſuperflui humores è corpore amoveri debent, ſed utiles etiam & laudabiles ſucci, ſi eorum adeſt redundantia, magna cum opportunitate è corpore exterminantur. Seminis ipſiuſque ſanguinis tam per uteri, quam ani venas rejectio, ſanitati maximum ſæpe adjumentum affert.

§. XXII.

Frequenti experientia cognitum habemus, nimiam ſeminis retentionem corpori inertiam ac torporem inducere, & moleſtis ſæpe nervorum affectibus primam dare originem.

§. XXIII.

Seminalis liquor delibatiſſimus, quaſi flos ſanguinis ac liquidi nervorum eſt, hinc diligenter circumſpiciendum, ne immoderata ejus excretio ſanitatem offendat.

Scholion.

Seminis ejectio ſanum ac vegetum corpus deſiderat, quia vires exhaurit & corpus neceſſario robore defraudat. Quare rogatus *Pythagoras*, quando celebrandus eſſet concubitus? ſapienter reſpondit: *tunc, quando te ipſo vis infirmior fieri*; teſte *Laërtio in Vit. Pythag.* Eamque ob rationem imbecillioribus, pueris & qui provectioris ætatis ſunt, vel non ita pridem cum morbo in gratiam redierunt, veneris uſus ſaluberrimo conſilio diſſuadetur. Neque ſanitati ſuæ conſulunt, qui poſt graves animi labores, agitationes ac vigilias, veneri indulgent, quippe qua ratione ingentem corpori debilitatem contrahunt. Quum autem veneris exercitium non niſi vegeto & valentiſſimo corpori conveniat, hinc ejus uſus ventriculo imprimis depleto, facta perſpiratione, poſt ſomnum quietum, balneum, cibi facile ſolubilis beneque nutrientis aſſumtionem, &, quod caput rei eſt, tempore potiſſimum vernali, ſanitati quam maxime opportunus eſt. Hæc omnia enim ejuſmodi ſunt, ut amiſſum robur inſtaurent, & priſtinum corpori vigorem reſtituant, adeoque veneris exercitio egregie velificentur. Qui denique veneri frequentius litare volet, eum vitare oportet omnes crapulas, inediam, labores, ſtudiorum intemperantiam, venæ ſectiones, vigilias, purgationes & omnia, quæ vires ullo modo frangere, aut deſtruere poſſunt.

§. XXIV.

Veneris exercitium, ex *Celſi* ſententia, non inutile eſt, quod corporis neque languor, nec dolor ſequitur, ſed quod corpus excitat vireſque non opprimit. Cavendum tamen eſt, ne venerem cibus, vel labor cum vigilia, ſtatim excipiat.

§. XXV.

Ut moderatio in tuenda ſanitate per omnia plurimum valet, ita ejuſdem quoque ratio in convenienti veneris uſu habenda eſt.

Scholion.

Unumquemque vires ſuas metiri decet, ut quid valeant, quidve ferre recuſent, perſpectum habere poſſit: pro harum enim conditione moderatio inſtituenda eſt. Nam qui robuſtus eſt omnique ex parte valet, ille ſine ullo ſanitatis diſpendio veneri indulgere poteſt, quæ tamen alium, minori robore inſtructum, inſigniter debilitat.

§. XXVI.

Providens natura maxime in eo occupata eſt, ut omne nimium, quod ſanitati inſidiatur, è corpore proſcribat. Atque hinc nocentem materiam non modo ordinariis motibus aggreditur, ſed & novas ſæpe & inſolitas affectat vias, quibus, vel qualitate, vel abundantia, ſibi moleſtos humores è corpore protrudere & amoliri poſſit.

§. XXVII.

Homo ut plurimum majorem, quam pro ſanitate, alimentorum copiam ingerit, eamque ob cauſam ſuperfluos ſæpe humores in venis alit; hinc natura ad commune protelandum exitium ſeſe accingit, & extraordinarios producit motus, quibus inſurgens, omne ſuperfluum & quicquid noxam minatur, è corporis diverſorio profligat & excutit.

§. XXVIII.

In ſequiori ſexu, intra menſis ſpatium ſuperfluus collectus ſanguis, per uteri ejuſque vaginæ venas inſigni cum ſanitatis emolumento evacuatur; ſiquidem ab hac evacuatione turbata, vel penitus oppreſſa, multorum morborum, graviumque ſymptomatum, quibuſcum mollior ſexus ſubinde conflictatur, origo derivanda eſt.

Scholion.

Quoniam hæc ſanguinis rejectio fœminino generi non minus familiaris, quam ſalutaris eſt, hinc nullo modo prohibenda, vel perturbanda, ſed ſummo potius ſtudio ſervanda eſt. Si enim hoc genitale profluvium modum excedit, moderandum ac coercendum eſt, ſin plane deficit, arte proritari inque ordinem redigi debet.

§. XXIX.

Sanitas muliebris ſexus ab hac evacuatione maxime dependet; idcirco fœminas eam vivendi rationem colere & amplecti decet, quæ promovendæ huic excretioni accommodata eſt.

Scholion.

Ut ſalutaris hic fluxus ſanguinis rite & ordine procedat, caveant ſibi fœminæ ab omni graviori animi commotione, ira, terrore, mœſtitia diuturna; fugiant etiam frigoris injurias frigidaſque potiones, & ex alimentis, cibos acidos, duros, flatulentos & qui ventriculo ſolventi negotium exhibent. Juvat vero quam maxime potu aquarum calidarum, quibus herbæ infuſæ fuerunt, ſanguini fluiditatem conciliare, cibis mollioribus uti, corpus moderate movere, ſemperque animum eo advertere, ut ſalutaris perſpiratio ſalva & integra conſervetur.

§. XXX.

Nobilior ſexus ſolenni quoque excretioni obnoxius eſt,

eſt, qua ſanguis, ex liberaliori victu ac motus intermiſſione, plenius & redundanter in corpore collectus, per venas hæmorrhoidales, ſtatis quibuſdam temporibus, imprimis autem vere & autumno, ſalutarem prorſus in finem foras ejicitur.

Scholion.

Hæmorrhoidalem fluxum plerumque patiuntur plethorici, qui exinde haud exiguum levamen ſentiunt; quam ob cauſam quoque ſalutaris hæc ſanguinis profuſio à Germanis ſatis ſplendida appellatione, *die güldene Ader*, inſignita eſt. Adeoque provideri oportet, ne utiliſſima hæc ſanguinis depletio ulla ratione intercipiatur.

§. XXXI.

Sanguinis, quamlibet ſinceri ac laudabilis, per ani venas rejectionem, ingens corpori afferre emolumentum, vel ex eo clarum ac perſpicuum evadit, quia homines, ſalutari hoc fluxu turbato, vel penitus ſuppreſſo, graviſſimis ſubinde paſſionibus corripiuntur.

Scholion.

Oriuntur inde chronicæ & periculi plenæ ægritudines, hydropes, aſthmata, apoplexia, aphonia, tormina ventris, & plura ejus generis incommoda, quæ ſolennes ſanguinis evacuationes ſuppreſſas preſſo pede inſequuntur.

§. XXXII.

Natura alias quoque exquirit vias, quibus ſe nimia ſanguinis abundantia exoneret; ſiquidem in puerili ac juvenili ætate, ut plurimum ſanguinis per nares profuſionem molitur.

Scholion.

Sanguinis per nares fluxiones teneriori ætati familiares ſunt, ac ſæpe ſalutaris criſeos vicem ſuſtinent, quæ etiam interdum ad provectiorem ætatem uſque continuantur. Hinc liquidiſſime apparet ratio, quare ejuſmodi ſanguinis profuſiones, niſi homines in apertum ſanitatis ac vitæ diſcrimen adducere velimus, nunquam ſufflaminari aut plane intercipi debeant.

§. XXXIII.

Neque vero ſolum providentia naturæ accidit, ut ſuperabundans ſanguinis ſinceri copia è corpore proſcribatur, ſed eadem quoque tales adornat motus, quibus ſuperfluam ſeroſi humoris quantitatem ſanguini detrahit.

Scholion.

Non raro evenit, ut homines exundante ſero repleti, per aliquot dies alvum fluxam ſoluteque molliorem experiantur, quæ tamen copioſæ dejectiones eorum ſanitati admodum opportunæ ac fructuoſæ ſunt. Hinc neutiquam ratione deſtituitur *Celſi* hac de re judicium, *quod Lib.* II. *cap.* 4. hunc in modum proponit: *una die fluere alvum, quin & pluribus, ſæpe pro valetudine eſt, modo abſit febris, & intra ſeptimum diem conquieſcat.*

§. XXXIV.

Quandoque etiam ſeri ſalſi ſuperfluum largius per urinam ejicitur.

Scholion.

Notatu digna ſunt, quæ hac de re tradit *Sanctorius P.* I. *aph.* 65. 66. *corpora*, inquiens, *ſana & moderatiſſimo victu utentia, ſingulis menſibus fiunt ponderoſiora, ita, ut ad duas libras pondus creſcat. Redeunt autem ad conſuetum pondus circa finem menſis ad inſtar mulierum, facta criſi per urinam paulo copioſiorem & turbidiorem, præcedente capitis gravidi ate, vel corporis laſſitudine, quæ paulo copioſiori urina ſeparata, protinus ſedantur.*

§. XXXV.

Eſt etiam ſolennis ſalſi ſeri evacuatio, quam natura vernali & autumnali maxime tempore, per nares aſperamque arteriam in catarrhis, coryza ac tuſſi inſtituit.

Scholion.

Præcedentibus enim corporis gravitate, horrore & calore, quaſi febrilem in modum aucto, ingens ſeri copia, ſæpe per aliquot dies, cum inſigni ſanitatis allevamento, ejicitur.

§. XXXVI.

In quibuſdam natura certo noctis, vel anni tempore, copioſum ſudorem amat effundere; quæ tamen evacuatio nullam poſt ſe relinquit laſſitudinem, ſed potius vires mirifice erigit.

§. XXXVII.

Ad ſalutares naturæ excretiones referri debent cruſta infantum lactea, tinea capitis, ſcabies, purpura, in fœminis fluor albus, quibus ſe natura ab humoribus excrementitiis, ſalſis, acribus & corruptis vindicat.

Scholion.

Recenſitæ excretiones in ſe neutiquam inſalutares appellandæ ſunt, dum corpus à pravis humoribus liberant. Hinc nemini non poteſt eſſe perſpicuum, quam graves ii committant errores, qui has evacuationes externis conſtringentibus cohibere moliuntur. Siquidem materia, à qua omnis mali origo defluit, retro in corpus verſa, longe graviores ſymptomatum exacerbationes producit.

CAPUT IX.

De motu optimo ſanitatis præſidio.

§. I.

Nihil eſt, quod utiliſſimam ſuperflui & nocentis humidi perſpirationem tam egregie juvet, quam motus corporiſque exercitatio, qua tuendæ ſanitatis vix præſentius datur auxilium.

Scholion.

Ad ſanitatis conſervationem maximum momentum habent excretiones, quarum princeps eſt inſenſibilis perſpiratio, id quod in ſuperioribus fuſe deductum eſt. Quum vero inſenſibilis perſpiratio, ſecundum *Sanctorii* calculum, plus intra diem evacuet, quam reliquæ excretiones omnes è corpore evehunt, hinc magnam ejus vim eſſe, cum in tuenda ſanitate, tum in morbis arcendis, recte colligitur.

§. II.

Perſpiratio à ſanguinis circulo dependet, quare quæ illum vel celerem reddunt, vel tardiorem, ea ſalutarem hanc evacuationem vel augent, vel minuunt.

Scholion.

Tubuli ſubcutanei excrementum halituoſum ſalſoſulphureum à ſanguine ſegregant, idque per cutis meatus à corpore divellunt. Quo major itaque ſanguinis ad cutaneum hoc colatorium affluxus eſt, eo major quoque copia halituoſi ſeri vitalibus ſuccis detrahitur. Quo languidior vero ſanguinis appulſus eſt, eo minus etiam ſecernendæ materiæ ſuppeditatur.

§. III.

Sub motu muſculares partium fibræ ſtringuntur, unde accidit, ut fluida majori niſu impulſa, citatiori curſu per

per vaſa progrediantur. Quo frequentior ergo & copioſior ſanguinis eſt per vaſa ad cor affluxus, eo major fit hujus expanſio, quo major ejus expanſio, eo validior contractio ſubſequitur; quare dum ſanguis ſanguinem trudit, univerſa humorum maſſa vehementiori curſu per vaſorum alveos devolvitur.

Scholion.

Quum diaſtolem excipiat ſyſtole, & hæc illam vice verſa ſubſequatur, cauſa in aprico eſt, quare una ſaltem corporis parte vehementius commota, circulus ſanguinis in univerſo corpore intenſior fiat & hoc calore perfundatur, ipſaque perſpiratio promptius ſuccedat.

§. IV.

Motus ac labor, quo ſanguinis in orbem progreſſum vehementius intendit, eo magis tranſpirationi velificatur eamque depreſſam excitat.

Scholion.

Motum ac laborem ſanguinis circuitum accelerare, inter alia teſtatur calor, qui eo plus increſcit, quo rapidius ſanguis per vaſa fertur. Jam vero tam notum eſt, quam quod notiſſimum, calorem à motu ſanguinis, cum progreſſivo, tum inteſtino, auctiori proficiſci. Teſtes ſunt febres, quibus ob celeriorem ſanguinis circulum, quem pulſuum celeritas indicat, admodum intenſus calor adjunctus eſt. Præterea quotidiana experientia nos docet, frigoris hyberni ſævitiam vix ſenſum imprimere corporibus, quæ laborioſo motu exercentur.

§. V.

Motus, quia ſanguinis circulum auctiorem reddit, eum non modo attenuat, multaſque ſordes ex humoribus detergit, ſed vacillantem quoque appetitum excitat, vires collapſas erigit, & tam animo, quam corpori, vigorem conciliat.

Scholion.

Per ipſam experientiam ſatis manifeſti ſunt inſignes effectus, qui ex motu in corpus redundant. Neque vero eximii hi effectus aliunde, quam ab auctiori ſanguinis & humorum circuitu proficiſcuntur. Motus enim humores non modo tenues ac fluidos reddit, ſed eos quoque in ventriculum ac digeſtionis officinam impellit, inque omnes muſculos ac fibras motrices copia majori inſinuat; hinc appetitus acuitur & robur corporis inſigne augmentum capit, id quod à ſufficiente boni ſanguinis influxu maxime dependere, in phyſiologicis jam ſatis ſuperque demonſtratum eſt.

§. VI.

Aucta tranſpiratio corporis gravitati multum detrahit, quia magna humorum quantitas diſſlatur.

Scholion.

Præclare *Sanctorius Lib. de Motu & Quiete §.9. exercitio*, inquit, *corpora leviora fiunt*; *omnes enim partes, præcipue muſculi & ligamenta, motu ab excrementis purgantur*, *perſpirabile ad exhalationem præparatur*, *& ſpiritus tenuiores fiunt.*

§. VII.

Non datur præſentius ad tuendam ſanitatem morboſque avertendos motu & exercitatione corporis remedium.

Scholion.

Homines laboribus dediti à multis gravibus ac chronicis paſſionibus, calculo, podagra, arthritide, quartana, malo hypochondriaco, cachexia, ſcorbuto, hydrope plerumque immunes degunt. Nihil magis enim ſanitati adverſatur, quam diuturna quies ac vita ſedentaria cum humidi defectu; cui ſi quis ſe totum tradit, facillime ejuſmodi morbis corripitur, qui ab humorum copia æque, ac impuritate, eorumque ſtagnatione, infarctu & obſtructione in viſceribus ſuam originem trahunt; quorum tamen omnium præſervatio quam maxime in motu quærenda eſt. Motus enim exundantem humorum copiam conſumit, eoſque ab excrementitiis ſordibus probe depurat. Deinde fluiditatem humoribus conciliando eoſque fortius per vaſa impellendo, tenuiſſimorum tubulorum alveolos apertos ſervat, quibus occluſis, conſerta morborum agmina producuntur. Denique etiam ſubtilitatem ac ſpumeſcentiam humoribus fœnerat & ſolidorum robur inſtaurat, unde univerſa corporis natura à motu roboratur.

§. VIII.

Motus aliorum remediorum viribus, in cuſtodienda ſanitate morbiſque profligandis, longiſſime antecellit.

Scholion.

Motus ſane univerſalem medicinam conſtituit, neque eo excellentius datur in rerum natura remedium, à quo tam eximia prorſus beneficia in corpus humanum redundent; ſiquidem omnes propemodum evacuationes, citra ullam virium jacturam, mirifice promovet. Quod intelligens *Galenus Com. XI. §. 3. exercitatio*, ait, *ſupplet purgationem vitioſorum humorum, qui in corporis profundo ſunt:* Cui ſuffragari videtur ſæpe laudatus *Sanctorius*, qui *loc. cit.* ſic prodidit: *Si homines exercitio ac labore uterentur*, *carere poſſent multis medicis & medicamentis.* Atque hinc *Verulamius Lib. IV. de Augment. Scient. cap.* 1. monet, *vix aliquam in morbum inclinationem inveniri*, *quæ non exercitatione quadam propria corrigi poſſit.* Dicente enim *Avicenna Lib.* 1. *F. E. N. cap.* 1. *poſſent homines*, *ſi debito tempore exercitio ac labore uterentur*, *omnibus medicis carere & medicamentis.* Quam ob cauſam neminem tenere debet admiratio, quare motus ipſum quoque animum afficere poſſit. Quum enim motus in univerſo corpore inſigniter ſalubres producat effectus, fieri non poteſt, quin ipſe quoque animus ob intimam, qua corpori conjunctus eſt, conſociationem, aliquid mutationis inde ſentiat. Hinc ſatis recte *Platinus Lib. de tuend. Valetud. pag.* 145. ſcribit: *Stomachus motu*, *in quo calor ineſt*, *ad appetitum excitatur*, *& mens ad cognitionem rerum occultarum & mirabilium celerior & acutior redditur. Mirum quoque eſt*, inquit *Plinius epiſt. 6. Lib.* 1. *quam animus agitatione & motu corporis excitetur.* Et *Seneca de Tranquillitate Lib.* 1. *pag.* 56. affirmat, *quod eorum animus*, *qui in aperto aëre ambulant*, *ſeſe attollat.*

§. IX.

Variæ ſunt motus ſpecies, quarum quælibet peculiarem in corpus humanum vim habet, eique tam emolumentum, quam noxam inferre poteſt. Hinc medicus omnium earum vires ac proprietates probe perſpectas habeat neceſſe eſt.

§. X.

Ad motus ſpecies referri debent deambulatio in plano, ambulatio maxime per acclivia, curſus, equitatio, globorum luſus, palæſtra, navigatio, pilæ parvæ luſus, ſaltatio, vectura, geſtatio, venatio, peregrinatio, ſermo, clamor & motus, qui manuum agitatione peragitur.

§. XI.

Omnium leviſſima ſpecies eſt deambulatio in plano.

Scholion.

Hæc etiam poſt cibum ſumtum leniter inſtituta, nullam omnino noxam affert, & literatis maxime proficua eſt.

eſt. Eadem multum debet eſſe commendata in ſtomachi vitiis, quoniam corpus ab omnibus cruditatibus & alvi obſtructionibus vindicat. Præterea hoc etiam præſtat deambulatio, ut animus inde acuatur ſimul ſeſeque attollat. Vid. *Verulam. Lib. IV. de Augment. Scient.*

§. XII.

Curſus, pilæ parvæ luſus ac ſaltatio, vehementiori motu peraguntur, atque hinc maxime nocent corporibus, quorum venæ ſanguine craſſo & copioſo turgent.

Scholion.

Copioſus enim & craſſus ſanguis, cum impetu impulſus, vaſcula quam facillime aperit, vel ut ſtaſin ibi concipiat, efficit. Quam ob rem caveant ſibi ab hac corporis exercitatione omnes cholerici ac ſanguine pleni, macilenti inque iram proclives, qui pectus anguſtum habent, & fœminæ, quæ uterum ferunt. Exinde enim graves inflammationes, ſanguinis profuſiones & abortus proficiſci, ſatis compertum eſt.

§. XIII.

Equitatio maxime chronicis malis dicata eſt, adeoque omnium maxime quadrat hypochondriacis & qui viſcera copioſis & craſſis humoribus infarcta habent.

Scholion.

Equitatio, in leniorem gradariam, & graviorem, ſeu ſuccuſſantem, merito diſtinguenda eſt. Illa huic ſalubritate anteponenda eſt; nihilo minus tamen & hypochondriacis convenit ſuccuſſatio, quoniam maximus impetus ventrem imprimis inferiorem ferit, unde non modo meſenterii & inteſtinalium glandularum obſtructiones reſerantur, ſed & humores in viſcerum tubulis hinc inde ſtagnantes diſcutiuntur. Præterea quoque equitatio ventriculi & inteſtinorum calorem accendit, & ſanguini priſtinum vigorem reſtituit.

§. XIV.

Gradaria equitatio, quia æquali niſu omnes partes tangit, citra ullum virium decrementum ac laſſitudinem, univerſo corpori proficua eſt, perſpirationem imprimis æqualiter promovendo, unde vultus vivido colore ſuffunditur, animus nova quaſi alacritate exſurgit, ipſeque etiam appetitus acuitur.

§. XV.

Equitationi poſtponendæ omnino ſunt aliorum remediorum vires, quæ in diſpoſitione phthiſica, hectica, ſcorbutica & cachectica, alias utramque paginam facere putantur.

Scholion.

Hoc *Sydenhamus* aliique ex recentioribus frequentis experientiæ fide & ſolidis rationibus penitus confirmarunt. Neque enim erubeſcunt aſſerere, recenſitis in paſſionibus, equitationem omnibus aliis remediis eſſe ſuperiorem. Auxiliatur imprimis imbecilles, nec ita pridem è morbo expeditos, qui ob inſignem virium jacturam, corpus exercendi facultate deſtituuntur. Commode huc referri poteſt locus apud *Oribaſium Lib. IV. cap.* 24. qui ita habet: *Equitatio magis, quam omnes reliquæ exercitationes, corpus præſervat, ſtomachum confirmat, & ſenſuum organa purgat eaque reddit acutiora.*

§. XVI.

Vectura hypochondriacis ſingulariter accommodata eſt, & corpus præcipue à tardis paſſionibus vindicat; expedit etiam iis, quibus infractum corporis robur vehementiorem motum interdicit.

§. XVII.

Vectura viſcerum compagem molliter concutit, & hac ratione humorum decubitus & ſtagnationem, quæ vaſis venæ portæ admodum familiares ſunt, reſolvit ac diſſipat.

§. XVIII.

Peregrinatio ad omnium ſalubritatem pertinet, quia non modo cum continuo motu, ſed frequentiori etiam aëris inſalubris in ſalubriorem mutatione conjuncta eſt, quæ tuendæ ſanitati & corpori à pluribus morbis defendendo egregie velificantur.

Scholion.

Veteribus pro tuenda valetudine maximo in pretio erant peregrinationes, quas ſuſcipiebant in loca juvandæ ſanitati opportuna, temperata nimirum & montoſa, ubi aër purior magiſque ſincerus ſpirabat. Perſpectiſſimum enim ipſis erat, peregrinationem non modo ſanguinis juvare circuitum, ſed uſuram quoque puri & intaminati aëris, deperditum ſolidorum robur & elaterem mirum in modum reſtaurare, quam in rem plura commentati ſumus in peculiari *diſſertatione de peregrinationibus ſanitatis cauſa inſtituendis.* Ratio, quæ peregrinationes tuendæ ſanitatis cauſa ſuſcipiendas ſuadet, præcipua hæc eſt, quia animus alias gravioribus curis intentus, paululum tunc temporis relaxatur, dumque frequens novarum rerum varietas oculos paſcit & animum ad ſui contemplationem blande invitat, mens etiam tranquillior evadit, omneſque ex eo ſollicitudines exulant. Quantum verò animi tranquillitas ſanitati præſidium ferat, jam ſupra dilucidius declaratum eſt.

§. XIX.

Sermo, ſeu claræ vocis exercitium, peculiarem quoque motus ſpeciem conſtituit.

Scholion.

Veteres intenſiorem vocis exercitationem iis, qui ob membrorum, præcipue verò pedum, debilitatem, à motu ac labore prohibebantur, mirifice commendabant. Vocis enim contentio ſanguinis iter & curſum per univerſum corpus accelerat, & hac ratione, & calorem, & perſpirationem, auget. Continuata enim per tempus aliquod claræ vocis prolatio reſpirationem intendit, unde ſanguinis itus ac reditus, majori facto per pulmones impulſu, ex uno ventriculo in alterum, & hoc modo per univerſi corporis compagem, celerius abſolvitur. Sanguinem vero in iis, qui vocis exercitio utuntur, celerius per vaſa devolvi, teſtimonio eſſe poſſunt concionatores, qui dum hyeme è ſuggeſtu magna vocis & laterum contentione ſermones faciunt, calore & rubore perfunduntur, audientibus interea præ vehementi frigore trementibus.

§. XX.

Vocis exercitatio præcipue in uſu eſſe debet literatis & qui ex ventriculi debilitate laborant.

Scholion.

Qui ſtudiis vacant, iis nulla motionum ſpecies accommodatior eſt, quam deambulatio & claræ vocis pronunciatio, quæ ſtomachi vitiis, quibus ſerii Muſarum cultores plerumque obnoxii ſunt, adverſa, neque ab inſtituenda meditatione aliena eſt. Vocis autem exercitationem ventriculi integritati præſidio eſſe veteres unanimi ſententia confirmant. *Hippocrates Lib. III. de Diæta §.* 23. ita ſuam hac de re ſententiam exponit: *vocis exercitatio à cœna valde commoda eſt.* Et *Lib. de inſomniis §.* 3. *vocis exercitio repletus utatur*, jubet. *Celſus Lib. I. cap. VIII.* claram vocem in ſtomachi vitiis magnopere laudat. Inſtar omnium vero eſt gravis autor, *Plutarchus*, qui *Oper. Tom. II. pag.* 130. ita diſſerit: *Uſus ſermonis voce pronunciati quotidianus mirum dictu quam utile ſit genus exercitationis non ad ſanitatem duntaxat, ſed & ad vires, non quidem athleticas*

cas eas, aut quæ carnes augeant, ſed quia principibus corporis membris, penes quæ vitæ potiſſimum facultas eſt, naturale robur verumque vigorem ingenerat.

§. XXI.

Sermonis uſus ſtomachi vitiis expedit, quia majorem ſanguinis ad ventriculi parietes influxum, adeoque ſecretionem ſalivalis ſucci, præſtat uberiorem. Deinde, quia iterum iterumque repetita diaphragmatis commotione, abdominis viſcera leniter conquaſſantur, evenit utique, ut crebrior vocis exercitatio ſtagnantes intra viſcerum diverticula humores, qui acidis cruditatibus fomitem præbent, egregie diſcutiat.

Scholion.

Pulchre *Aetius Sermon. III. cap. V.* ſcribit: *vox egregie convenit ſtomacho laborantibus & acidum eructantibus.* Siquidem cruditates acidæ & hypochondriacæ, ex acida colluvie intra ventriculum collecta maxima ex parte oriuntur.

§. XXII.

Quemadmodum moderata vocis exercitatio apprime fructuoſa eſt ſanitati, ita nimia vocis intenſio & ſine ulla intermiſſione continuata, capiti præſertim infeſta eſt, quia ſanguinis impetum ad illud urget.

Scholion.

Quare *Aretæus Lib. I. Curat. Chronic. cap.* 11. monet, *ne temere quis gravibus vocibus utatur, quia acutæ voces capitis diſtenſiones, temporum palpitationem, cerebri pulſationes, oculorum inflammationes auriumque tinnitum efficiunt, mediocris vero ejus uſus capiti prodeſt.* Et *Aetius loc. cit.* tradit: *capitis affectionibus incommodiſſima eſt vociferatio. Montanus Lib. II. cap.* 2. eandem ſententiam fovet, *vox eſt*, inquiens, *multum efficax ad caput replendum & omnes partes ſuperiores.* Vidimus multos aurium tinnitum, ſurditatem & hæmoptyſin ſibi ita contraxiſſe.

§. XXIII.

Caveant ſibi à nimia vociferatione omnes plethorici, ſanguinei, & quibus ebulliens ſanguis magno impetu ad caput vibratur.

Scholion.

Hoc cognitu eſt facillimum ex facie rubicunda, tumida, vehementi temporum pulſu, capitis dolore & ſanguinis per nares profuſione. Tales enim perquam facile in cæcitatem, ſurditatem, aut apoplexiam, facta vaſis cujuſdam ruptione, incidunt.

§. XXIV.

In leniſſimis corporis commotionibus locum quoque ſibi vindicat geſtatio, quæ vel in nave, vel lectica inſtituitur.

§. XXV.

Ad motus ſpeciem, quæ perſpirationi promovendæ plurimum velificatur, frictio quoque referenda eſt; à cujus frequenti uſu, ſenes maxime & languentes, non ſpernendum ſanitatis præſidium exſpectare poſſunt.

§. XXVI.

Frictio poros cutis patulos & apertos reddit, auctoque calore, majorem ſanguinis influxum allicit, & ſanguinem attenuando, ejus curſum accelerat, qua ratione juvandæ perſpirationi commodiſſime inſervit.

§. XXVII.

Frictio valde amica eſt ventriculo, cujus languenti digeſtioni egregie ſuccurrit.

Scholion.

Hinc *Celſus Lib. IV. cap. 6. & 13.* prolixe ſuadet, ut frictiones brachiorum & crurum, ad emendandas ſtomachi affectiones, ter, vel quater de die, celebrentur. Frictio enim majorem ſanguinis affluxum, à quo vis ſolutionis maxime dependet, ad digeſtionis officinam invitat.

§. XXVIII.

Frictiones inſtituendæ ſunt molles ac prolixiores, ita, ut per univerſam cutim blandus calor provocetur.

§. XXIX.

Geſtatio, omnium exercitationum molliſſima, imprimis imbecillibus quadrat, & quibus ob dejectum virium robur ſe ipſos movere non licet; adeoque in longis & jam inclinatis morbis convenientiſſima eſt.

§. XXX.

Quemadmodum motus ſpecies dantur vehementiores, temperatæ ac leniores; ita medici prudentis eſt, pro rerum & corporum diverſitate, decentem eorum uſum vel ſuadere, vel diſſuadere.

Scholion.

Robuſta corpora ac duro victui aſſueta graves ac laborioſos motus citra ullum incommodum ferre poſſunt, quibus tamen imbecilliores majorem ſibi debilitatem contrahunt. Hinc potius clementiores exercitationum ſpecies, nimirum ambulatio, vectio & vocis uſus, illis imperari debent. Admodum vero imbecilles in geſtationibus & frictionibus acquieſcant, neceſſe eſt.

§. XXXI.

Moderatam corporis exercitationem natura maxime amat, immoderatior vero ipſi mirum quantum exoſa eſt.

Scholion.

Sicut præſtantiſſimum quodvis remedium magis nocumento, quam emolumento eſt, niſi conveniens ejus uſus cum prudentia, debito ordine ac regimine, inſtituatur: ita & hoc de motu tenendum eſt, qui pro diverſo uſu, & noxam, & præſidium, ſanitati afferre poteſt. Conſtat enim experientia, homines pariter ac animantia, nimio motu defatigari vireſque amittere.

§. XXXII.

Quærenda eſt cuivis homini moderata & æquabilis corporis motio, quæ liberum & æquabilem ſanguinis circuitum juvet, quæ vires alat, neutiquam vero deſtruat.

Scholion.

Quum homo ab homine ratione temperamenti, ætatum, virium, habitus corporis, anni temporum, victus & climatis, inſigniter differat, hinc motus cujuſvis naturæ & conſtitutioni conveniens inveſtigandus & imperandus eſt.

§. XXXIII.

Quia magna motus vis eſt & efficacia in ſuperflua humorum quantitate conſumenda omnibuſque juvandis excretionibus, ideo circumſpiciendum eſt, ut ingeſtorum menſuræ motuum quantitas exacte reſpondeat.

Scholion.

Conſentit nobiſcum *Hippocrates*, qui *Lib. Epidem.* 6. ſcite hac de re ita judicat: *Qui comedit, ſanus eſſe non poteſt, niſi laboret.* Et *Lib.* 1. *de Diæta* §. 1. *contrarias*, inquit, *inter ſe vires habent cibi ac labores. Verum inter ſe mixti, conferunt ad ſanitatem: labores enim ea, quæ inſunt, conſumere ſolent, cibi autem & potus ea, quæ evacuata ſunt, explent.* Quare qui menſuram ac proportionem laborum ad ciborum multitudinem, pro diverſa corporum, reſpectu ſtaturæ, ætatis, anni temporum ac ſitus regionum conſtitutione, ſcite & ſagaciter applicare poterit, ille profecto ſibi gratulandum habet, quod ſummum & exquiſitiſſimum

tuendæ ſanitatis præſidium invenerit. Caput totius rei hoc eſt: qui multis laboribus perfungitur, eum plus comedere, & qui plus comedit, eum frequentiori motu corpus exercere oportet. Qui vero parcius laboribus vacant, iis liberalior ciborum uſus circumcidendus eſt. Videtur huc collineare monitum ſcripturæ ſacræ, quæ ſignificanter & explanate præcipit, *ut homines, qui non laborant, nec edere debeant.* Quod præceptum neutiquam ratione deſtituitur; labor enim magnam humorum copiam abſorbet, quorum jactura facilius per cibos reſarcitur, quam ſi multum adhuc evacuandum in corpore relictum eſt.

§. XXXIV.

Corpora, quo magis ſuccis turgent & humiditate repleta ſunt, eo majori & conſtantiori motu perſungi debent. Quo autem macilentiora ſunt & velociorem ſanguinis curſum obtinent, eo parcioribus exercitiis ac laboribus vacare oportet.

Scholion.

Fœminæ, humida temperie ut plurimum præditæ, longe ſaniorem minuſque valetudinariam vitam degunt, ſi paulo liberaliori motu corpus ventilant, quam ſi vitam colunt ſedentariam. Conſtat etiam frequenti obſervatione, gravidas, quæ frequentiori, ſed moderato motu, corpus circumagunt, faciliori utero uti fœtumque edere robuſtiorem, quam, quæ continuo otio indulgent. Motus enim ea conſumit recrementa, quæ in otioſis accumulata, impuros humores & matri, & infanti, ingenerant. Præterea etiam nutrices, quæ motu ac labore corpus ſubigunt, longe ſalubrius lac infanti propinant, quam quæ continuo ſellæ & cunis afixæ hærent.

§. XXXV.

Quemadmodum humidis & ſpongioſæ carnis corporibus ſummum commodum affert moderata exercitatio, ita hæc ſiccioribus & macilentis non adeo opportuna eſt.

Scholion.

Ariſtoteles Lib. III. de Partib. Animal. pinguibus ac obeſis vehementem ſuadet exercitationem, ut proſpera ſanitate fruantur. Et *Hippocrates corpulentis itinera velociora* imperat. Contra vero *Lib. de Diæt.* omni ratione ſuadet, *ut graciles, iter facturi, lentis paſſibus incedant.* Hinc idem auctor ſapienter ait *Lib. 1. Epidem. Calidis naturis refrigeratio, aqua & quies conveniunt; & minuendus eſt iis labor ac cibus, quos ob laborem infeſtat ſitis: ubi vero fames, laborandum non eſt.*

§. XXXVI.

Quia motus perſpirationem imprimis ſartam ac tectam ſervat, hinc digeſtione peracta commodiſſime inſtituitur, ut excrementum tertiæ ſic dictæ concoctionis foras eliminetur.

Scholion.

Tempora, quæ motui celebrando favent, ſunt matutinum ac circa veſperam, & quod cibum proxime antecedit. Egregie *Sanctorius Lib. cit. aph. 72. exercitium,* ſcribit, *poſt ſeptimam uſque ad duodecimam horam ab aſſumto cibo, magis reſolvit inſenſibiliter horæ ſpatio, quam tribus temporibus alterius ſpatii.* Chylus enim ſanguini aſſociatus multis recrementitiis ſordibus ſcatet, per motum & exercitationem diſſlandis. Alio autem tempore, vel parum in corpore reſiduum eſt perſpirationis ope evehendum, vel, ſi maturius motus inſtituatur, nihil quicquam adhuc ad cutaneos tubulos appulſum eſt, quod per exteriorem habitum exhalare poſſit.

§. XXXVII.

Motus ante ciborum aſſumtionem maxima cum utilitate inſtituitur, tunc temporis enim non modo univerſum corpus ſuperfluum onus depoſuit, ſed & ſtomachalis liquor ab omnibus invectitiis ſordibus probe defœcatus eſt, hinc edendi cupiditas ordinario à motu accenditur.

Scholion.

Hac ratione inducti *Hippocrates & Galenus* omneſque ſaniores medici, uno ore pronunciant, corporis exercitationem ſemper ante cibum eſſe celebrandam.

§. XXXVIII.

Sicut corporis agitatio, ante cibum inſtituta, ſanitati egregie patrocinatur; ita, quæ ſumtum cibum ſtatim ſubſequitur, cum ſumma pernicie conjuncta eſt.

Scholion.

Vehementior motus alimenta maturius, quam par eſt, ex ventriculo præcipitat, unde debita eorum ſolutio impeditur. Deinde etiam multa obſervatione conſtat, equitatione, vel vectione à prandio inſtituta, cibos ad duodenum ac ventriculum regurgitare, ubi flatus & ructus procreant, & ſtomacho, præſertim in iis, quibus hypochondria male habent, anguſtiam & ardorem inducunt, quod maxime fit ab aſſumtis in prandio pinguibus, acidis ipſoque vino.

§. XXXIX.

Intenſior corporis exercitatio alvi dejectionem nunquam præcedere debet, quia motus ad corporis ambitum ſuccos pellit & inteſtina exſiccat.

Scholion.

Cauſa jam in propatulo eſt, quare labor ac motus iis conveniant, qui alvum juſto fluxiorem habent.

§. XL.

In motu ratio certi ordinis habenda eſt, primo enim eſſe debet lentior, poſtea vero ſenſim accelerari poteſt.

Scholion.

Quemadmodum omnis ſubita mutatio intuta, quod vero ſenſim & per gradus peragitur, omnis periculi expers eſt; ita etiam à diuturna quiete fortior inſtituta corporis commotio, ſanitati nocumentum affert. Sanguis enim craſſior & copioſus, vehementi agitatione impulſus, per minimos tubulos difficilius vibratur, dumque reſtagnat, vel ad vicina vaſa regurgitat, dolores vaſorumque tenſiones, cum inſigni corporis languore conjunctæ, oriuntur.

§. XLI.

Motum ſub aëre ſereno ac temperato celebrare oportet, qualis duabus horis poſt ſolis ortum & ante ejus occaſum obſervatur; aër vero calidus, vel nimis frigidus, ſalubri corporis exercitationi neutiquam accommodari debet.

Scholion.

Etſi ſerenus ac temperatus aër per ſe optimum vitæ pabulum & ſanitatis præſidium conſtituat: cumulus tamen ejus utilitati accedit, quando conveniens motus ipſi adjungitur. Hinc diſpiciendum, ut ſub omni corporis motu, quælibet aëris intemperies fugiatur. Nimirum, immoderate calidus aër cum fortiori motu ſanguinem accendit, perſpirationem plus juſto auget, & hac ratione corpori debilitatem inducit. Cavere itaque oportet, monente *Hippocrate*, à ſole meridiano, tempore præſertim æſtivo, mane autem ac veſperi inſtitutæ corporis commotiones egregie faciunt ad ſanitatem. Neque corpus, dum fortiori motu exagitatur, aëri nimis frigido committendum eſt, ne ceſſante motu, frigus rarefactos & expanſos corporis poros ac tubulos ſubiens, & ſolidis, & fluidis, perniciem afferat. Quamobrem *Hippocrates Lib. III. de diæta §. 10.* diſſuadet motus mane & veſperi, frigido cœlo exiſtente, neque minus corporis damnat exercitia, quæ circa flumina, ſtagna, aut nives, peraguntur. Frigus enim non tam in ipſo motu,

motu, quam poſt illum pertimeſcendum eſt, quando nempe corpus diutius in eo detinetur. Fortis autem motus hieme, quam æſtate conducibilior eſt. Unde præclare *Hippocrates Lib. de Sal. Diæt. §. II.* ſcribit: *Qui exercitio utuntur, hieme currere deben', æſtate vero parum, currere autem minime, ſed multum deambulare, ſecundum ventum ac frigus.*

§. XLII.

Motui gradatim aucto tamdiu indulgendum eſt, donec ſudor per univerſum corpus proliciatur, parteſque extremæ ſanguine & calore turgeant.

§. XLIII.

Motu exacto & ſudore largius profluente, corpus in temperato aëre linteis abſtergendum, & perſpiratio omni modo promovenda eſt.

Scholion.

Nunquam frigidior aër intra corpus motu calefactum admittendus eſt, niſi graves inflammationes, rheumatiſmos, aut febres, corpori arceſſere velimus. Longe autem perniciosior eſt frigida potio corpori calefacto ingeſta, quia hæc facillime in poros venarum calore dilatatos ſeſe inſinuat, ubi humoribus coagulum inducendo, libero ſanguinis circulo obicem ponit; unde non ſine periculo graves inflammationes & viſcerum obſtructiones enaſcuntur. Idcirco ſemper præſtat potum magis calidum, quam frigidum aſſumere, & corpus paulo diutius in lecto detinere, ut ſalutaris perſpiratio promoveatur.

§. XLIV.

Fortiorem motum non ſtatim cibus excipiat, ſed per horæ dimidium exſpectare præſtat, uſque dum motu facta corporis turbatio paulum ſedata fuerit.

Scholion.

Succus enim ciborum ante debitam ſolutionem corporis poros ſubit, ipſaque digeſtio, viribus motu exhauſtis & fracto ventriculi robore, inſigne detrimentum capit.

§. XLV.

Qui vehementiori motu fortiter ſe fatigarunt, iis cibus humidus & ſucculentus egregie convenit.

Scholion.

Optime *Celſus Lib. 1. cap. III. §. 28.* præcipit: *Omnibus fatigatis aptum eſt cibum ſumere eoque humido uti, maximeque ea, quæ urinam movent, & vinum aqua dilutum. Illud quoque noſſe oportet, quod ex labore ſitienti frigida potio noxioſiſſima ſit, atque etiam itinere fatigatis inutilis.*

CAPUT X.

De quiete & ſomno.

§. I.

Conſtans intemeratæ ſanitatis conſervatio non tantum debitis excretionibus opus habet, verum etiam quibuſdam in corpore retentis ſuſtinetur. Ex alimentis enim ingeſtis ac bene digeſtis quædam intra corpus retineri debent, quibus vires & ſucci, motu & calore deperditi, reparentur.

§. II.

Ut motus corporis excretiones, & omnium maxime utiliſſimam perſpirationem, inſigniter juvat, & ad inertes effœtoſque humores è corpore evehendos neceſſario requiritur: ita, & quies, & ſomnus, pro ſanitate egregie militant; dum utiles & naturæ amicos ſuccos colligunt & intra corpus retinent, abſumtaſque fluidas partes reſtaurant.

Scholion.

Motus, labor diuturnus ac vigiliæ non modo vires motrices conſumunt multumque humidi diſſipant, ſed ipſa quoque motus inſtrumenta, partes nempe muſculoſas, atterunt ac debilitant; hinc quies, ſeu motus quædam intermiſſio, laboribus ac vigiliis interpolanda eſt, qua utiles & concocti humores retineantur, & tam ſolidæ, quam fluidæ corporis noſtri partes, à quibus virium origo derivanda, novum ſubinde alimentum ac vigorem recipiant. Hinc nemini non perſpicua eſſe poteſt ſumma quietis ac ſomni neceſſitas.

§. III.

Quies multum facit ad corporis nutritionem, quia gelatinoſos humores colligit & condenſat, nimiamque eorum exhalationem remoratur.

Scholion.

Artificium ſaginandi animalia maximam partem in eo conſiſtit, ut anguſtiori loco incluſa, ab omni motu prohibeantur.

§. IV.

Quies maxime accommodata eſt corporibus imbecillis, cholericis, macilentis & qui interno æſtu vehementius agitantur, vel febre decumbunt.

Scholion.

In quibus celerior eſt motricium fibrarum contractio, & ſanguis citatius per vaſa fertur, iis utique quies longe utilior eſt motu, qui internum calorem exauget ac ſtimulat.

§. V.

Quies, vel ſaltem lenior deambulatio, quæ aſſumtum cibum ſtatim ſubſequitur, ventriculo alimentis repleto valde amica ac neceſſaria eſt. Fortior enim motus cibum crudum adhuc, nec ſatis percoctum, cum inſigni ſanitatis detrimento, ex digeſtionis officina præcipitat.

§. VI.

Quia quies nimiæ corporis laſſitudini allevamento eſt, judice *Hippocrate ſect. II. aphor. 48.* hinc quo major ac diuturnior præceſſit motus, eo longior etiam quies eum excipiat neceſſe eſt; atque adeo labori cum quiete juſta ſemper intercedere debet proportio.

Scholion.

Quod tamen non hunc in modum accipiendum eſt, quaſi motus & quies tempus æquale ſibi vindicent; ſed potius illud intellectum velim, quod pro eo, ac vires amiſſæ ſunt, per quietem ſufficiens earum fieri debeat reparatio.

§. VII.

Quemadmodum moderata quies magnopere ſanitati inſervit: ita motum ſuperans pernicioſiſſima eſt.

§. VIII.

Quiete longiori corporibus magna fit ponderis acceſſio, tum quia excrementorum, quæ mediante motu è corpore difflantur, excluſionem diuturna quies ſufflaminat; tum quia ſucci ex cibo ac potu copioſiori, quiete parum probe digeruntur & in vaſis nimium congeruntur.

Scholion.

Hippocrat. Lib. 2. de Diæt. ſic hac de re tradit: *Otium humectat & debilitat, labor vero ſiccat ac roborat. Motu enim diſſipantur humores, unde nervoſarum partium fit tenſio.* Vitæ otioſæ & ſedentariæ addictas mulieres facile in paſſiones hyſtericas & hypochondriacas

driacas incidere quotidie animadvertimus; juvenes vero ac viri, qui otio litant & vitam quietam colunt, plerumque hypochondriorum vitio laborant, & ſubinde ſcabie & ſcorbuto corripiuntur; cujus rei imprimis teſtes ſunt ſartores omneſque opifices, qui ſellularias artes exercent.

§. IX.

Ut motus perſpirationi favet, & ſanguinis curſum accelerat eumque tenuem ac fluidum reddit: ita diuturna quies, ſanguini craſſitiem inducendo, viſcerum obſtructiones, ſanguinis impuritatem humorumque ſtagnationes progenerat, & hac ratione ad gráves & pertinaces morbos diſponit.

Scholion.

Non prætereunda ſunt verba *Fonſecæ*, quæ *Lib. de tuend. Sanit. pag.* 37. profert: *ex nimio*, inquiens, *otio ſuffocatis*, *apoplexia*, *podagra*, *colica*, *calculus renum naſcitur*, *præſertim*, *ſi cum crapula ac libidine ipſi indulgetur.*

§. X.

Seſſio corpus hypochondriaco malo præparat, & illud imi ventris paſſionibus obnoxium reddit.

Scholion.

Sub ſeſſione incurvatum corpus talem angulum efformat, qui ventrem premit, & inteſtinorum flexuras in anguſtiam compellit, atque hinc flatus ſurſum verſus ventriculum retruduntur. Deinde etiam corporis incurvatio vaſa meſenterii, quæ ad venam portæ decurrunt, comprimit, & hoc modo liberum ſanguinis progreſſum intercludit. Exinde vero humorum ſtagnationes ac viſcerum infarctus ſuos natales trahunt. Quare etiam *Plautus* hypochondriacis ambulationem his verbis commendat: *ambula*, *hoc lienoſis prodeſt.*

§. XI.

Neque diuturna ſtatio pro ſanitate eſt, ſed potius nunquam non fugienda.

Scholion.

Statio hæc non modo ſeſſione deterior eſt, ſed majorem quoque corpori perniciem affert. Corpore enim perpendiculariter erecto, ſanguis quidem ac reliqui humores facillime ad inferiores partes deſcendunt, ſed eorum aſcenſus mirum quantum retardatur, niſi membrorum niſus & actio, qualis ambulationi adjunctus eſt, progredienti ſanguini ſuppetias ferat.

§. XII.

Statio muſculorum æquilibrio, hoc eſt, æquali eorum tenſione peragitur, cui tota corporis moles ad perpendiculum incumbit. Quantum vero hoc viribus detrahat, dici vix poteſt, maximeque pernicioſa hæc ſtatio in ſtudiis literarum tractandis fugienda eſt, quia ſpiritus dupliciter impenduntur, dum & menti in formandis ideis, & corpori in tono muſculorum ſervando, vacare debent. Conſultius itaque eſt eo tempore, quo meditationibus indulgemus, leniorem ambulationem inſtituere, ut in mutua muſculorum actione æquilibrium conſervetur.

§. XIII.

Non tantum quies corporis, verum etiam ſomnus, jacturam humorum motu deperditorum reſarcit, & corpori novum robur fœnerat.

Scholion.

Animadvertimus à ſomno reparari vires, corpora fieri agiliora & ad ſubeundos labores magis idonea, animum quoque ad præſtandas actiones ſuas inde reddi alácriorem, & univerſum corpus omnem deponere laſſitúdinem, unde ſomnus optimum virium pabulum ſummo jure appellari debet. Quam inſigniter enim vires morbo collapſæ per ſomnum reficiantur; optime perſpectum habent, qui gravioribus acutis morbis affliguntur. Quanto maturius enim ſomni beneficio perſrui poſſunt, eo celerius vires ac ſanitatem recuperant.

§. XIV.

Vires, omnium motuum in corpore effectrices, vix ab alia cauſa, quam à ſanguinis partibus fluidiſſimis & ſic dictis ſpirituoſis, ſuam originem trahunt, & continuo motu, vigilia ſenſuumque exercitio diſſlantur, hinc ſomnus, qui nihil aliud eſt, quam quies corporis, ſenſuumque, tam internorum, quam externorum, ceſſatio, accedat neceſſe eſt, qui ſpirituoſas ac ſubtiles particulas colligat & intra corpus detineat, ut exinde vires incrementum capiant & corpus cum animo ad ſuas præſtandas functiones rurſus fiat idoneum.

§. XV.

Somnus non modo vires, quas partes humorum ſpirituoſæ largiuntur, reparat, ſed & nutritionem, ſeu alibilium partium appoſitionem, plurimum adjuvat.

Scholion.

Vigiliæ continuo motu ac calore ſuccum nutrientem attenuant, eumque foras ejiciunt, ut ſolidarum poris inſinuari nequeat. In ſomno autem placidior eſt ſanguinis motus, nutritius ſuccus colligitur, & intime partium poris ſe aſſociat; unde tam animantia, quam homines, vigiliis emaciari, ſomno vero roborari & pingueſcere videmus. Hinc pulchre *Hippocrates Epidem. Sect.*4. *labor*, ait, *articulis & carnibus cibus eſt*, *ſomnus viſceribus.* Solida enim augentur ac roborantur exercitationibus, ſub ſomno autem melior fit alimentorum coctio, & hinc viſcera nutriuntur.

§. XVI.

Si ſomnus deperditum nutrientem ſuccum parteſque ſpirituoſas abſumtas reſtaurat, in proclivi eſt judicare, quare longiori ſomno opus habeant, qui corpus vehementiori motu ac labore, & animum aſſiduis & profundis cogitationibus fatigarunt, quam qui otium, tam corporis, quam animi, per diem coluerunt.

Scholion.

Iis præcipue ſomnus egregie ſuccurrit, qui diuturna cogitatione & fixis meditationibus animi & corporis robur limarunt, ne animi & corporis vires aliquod exinde capiant detrimentum.

§. XVII.

Sufficientis ſomni ſignum præbent corpus agile, pondere imminutum, mens alacris, neque ulterior in ſomnum propenſio.

§. XVIII.

Quum vires ſomno imprimis reficiantur, ideo quantum demitur ſomno, tantum viribus ac digeſtioni decedit, & quia ad literarum ſtudia rite colenda non pauci requiruntur ſpiritus, ideo male agunt & peſſime de ſanitate ſuâ merentur, qui ſtudia in ſeram noctem protrahunt, vel noctes plane inſomnes ducunt, ſeque tam egregio beneficio mira improbitate defraudant.

§. XIX.

Obſervamus, ſomnum, qui ante mediam noctem capitur, plus incrementi viribus addere, quam qui eam ſubſequitur.

Scholion.

Ratio hæc eſſe videtur, quia homines tunc temporis profundiori ſomno merguntur, dum ſpirituoſæ alimentorum partes ex ventriculo ad maſſam ſanguinis & humorum accedunt, quæ ibi ſub leniori ſomno copioſius collectæ, tubulos cerebri ſubeunt, inque ejus corticali mere vaſculoſa parte poſtea ſecernuntur.

§. XX.

§. XX.

Non omnis ſomnus, ſed quietus ſaltem, vires reficit.

Scholion.

Sapienter monet *Plato lib. VII. de LL. qui vitæ ac ſapientiæ curam gerit, plurimo tempore vigilet, id ſolum providens & obſervans, ut ſomnum tantum capiat, quantum ad ſanitatem pertinet, ad cujus conſervationem non multo ſomno opus eſt, ſi modo recte fuerit conſtitutus.*

§. XXI.

Somnus quietus is dicitur, in quo non facile excitamur, ſed potius continenter per conſuetum tempus conquieſcimus, & qui ciborum, & concoctionem, & perſpirationem, juvat ac vires reparat.

§. XXII.

Somnus inquietus eſt, qui interruptus & turbulentis inſomniis plenus eſt, quemadmodum eum definit *Sanctorius ſect.* 11. *aph.*5. & qui nec vires reficit, nec perſpirationem juvat, ſed potius impedit.

§. XXIII.

Somnum placidum ac tranquillum reddit temperatior ſanguinis per cerebrum curſus; quam ob rem omnia, quæ nervoſas partes irritant & ſanguinis per cerebrum iter accelerant, ſomnum variis modis interturbare ſolent.

Scholion.

Omnes vero cibi acres, ſale, aromatibus, allio, ſinapi & id genus aliis conditi, vel duriores ac flatulenti, neque minus potus calidi ac ſpirituoſi, circa ſomni tempus aſſumti, variis turbis ſomnum exagitant, quia ventriculo cum capite ſummus intercedit conſenſus & conſpiratio. In febribus, ob celeriorem ſanguinis per cerebrum curſum, paucus, vel plane nullus, aut valde turbulentus, ſomnus eſt. Quare quicquid ita comparatum eſt, ut ventriculi membranas, vel acrimonia, vel gravitate quadam, ſollicitare ac ſtimulare poſſit, illud etiam moleſtum cerebri membranis inducit ſenſum & ſomnum quietum arcet.

§. XXIV.

Inſignia ex ſomno in corpus noſtrum beneficia redundant, quia ſomnus ciborum concoctioni egregie patrocinatur.

Scholion.

Quia alimenta non ſubito extra ventriculum propellit, & quoniam ſucci fermentales, qui in prima regione ex glandularum ſcatebris large promanant, pluribus ſpirituoſis particulis abundant, & majori activitate inſtructi ſunt, hinc alimentorum nexum melius diſſociare & laudabilem chylum evolvere poſſunt. Qui ventriculum copia ciborum repletum habent, eos diutius ſomno indulgere oportet, niſi multa ex collectis cruditatibus incommoda ſibi contrahere velint. Hinc bene dictum eſt à *Celſo Lib. III. cap.* 1. *qui bene concoxit, mane tuto ſurget; qui parum, quieſcere debet, & ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, mane redormire, qui non concoxit, ex toto requieſcere, ac neque labori ſe, neque exercitationi, neque negotio credere.*

§. XXV.

Somnus, ad abſolutam concoctionem perdurans, optimum viribus fomentum præbet.

Scholion.

Obſervatione conſtat, eos, qui ventriculum copioſiori cibo ac potu refertum, vel caput crapula gravatum habent, à longiori quiete & continentia in lecto longe melius vires recipere, quam ſi nimis cito è lecto ſe proripiunt.

§. XXVI.

Somnus placidus non tantum conficiendis in ventriculo alimentis velificatur, ſed etiam perſpirationem magnopere juvat.

Scholion.

Sanctorius ſect. IV. aph. 2. memoriæ prodidit, dormientem magis perſpirare, quam vigilantem. Et *aphor.* 1. *loc. cit. ſomnus*, inquit, *placidus adeo fovet perſpirationem, ut ſeptem horis quinquaginta unciæ cocti perſpirabilis in robuſto homine exhalent.* Perſpiratio melius in ſomno, quam in vigilia ſuccedit, quia habitus corporis ſub ſomno magis relaxatus eſt, cutis tubuli ac meatus ab æquabili calore magis patuli atque aperti ſunt, & ſanguis placidiori curſu ad emunctorium cutis devolvitur. Quæ omnia hujus excretionis negotium mirifice auxiliantur.

§. XXVII.

Quamvis in vigilia ſanguis celeriori gradu ad cutis ſuperficiem feratur, tamen quando ſtrictiores ſunt pori ac tubuli, major ſaltem copia tenuis ac perſpirabilis ſeri exhalat; ſub ſomno vero ampliatis poris, particulæ ſudoris ac tranſpirationis craſſiores difflantur. Duplex enim datur materia perſpirabilis, una tenuior, altera craſſior, particulis pinguioribus ac viſcidis gaudens, quarum veſtigia in induſiis conſpiciuntur, & hæc etiam pediculis, quibus pueri vexantur, nutrimentum præbet.

§. XXVIII.

Quum perſpiratio abſoluta concoctione melius ſuccedat, & majorem ſanitati ferat utilitatem, ſolerti cura diſpiciendum eſt, ne ſalutaris hæc excretio matutino tempore ullo modo cohibeatur.

Scholion.

Patet jam ratio, quare matutinis horis ſudorifera, diaphoretica & quæ perſpirationi ulterius præſidio ſunt, inter quæ principem locum tenent infuſa calida, inſigni cum euphoria propinentur, quia tunc temporis ipſa materia ad exitum præparata eſt.

§. XXIX.

Somnus cogitationum ac ſenſuum quies eſt, ideo eo tempore, quo ſomnus capitur, omnes curæ & profundæ meditationes animo exulare debent.

§. XXX.

Cauſam ſomni, qui nihil aliud, quam ſenſuum, & internorum, & externorum ceſſatio eſt, languidior fluidi nervei in partes, quæ ſenſuum domicilia ſunt, influxus conſtituit.

Scholion.

Parcior roris nervei in cerebrum ac ſenſoria influxus, partim à tubulorum, ex quibus cerebri compages contexta eſt, tono dejecto, partim à nimia arteriolarum, quæ cerebrum perreptant, diſtenſione, ſuam originem trahit. Spirituum vero animalium, ſeu ſucci nervei, in cerebro ſecretio unice à ſanguinis motu per caput dependet. Facto igitur tardiori ſanguinis per tubuloſam cerebri ſubſtantiam progreſſu, ejus quoque ſeparatio retardatur. Nimia vero arteriolarum cerebri expanſio debitam earum contractionem prohibet, unde ſanguis lentius vaſa trajicit. Quare ſecundum *Hipp.* effatum *l.* 1. *de Adſect.* quæ ſomnum conciliant, ea ſanguinis quietem procurant. Cæterum cauſæ ſomni & arteriolarum expanſionis, in phyſiologica tractatione perquiſitius jam inveſtigatæ ſunt.

§. XXXI.

Si ſpirituoſæ partes parcius in ſomno ſecernuntur & magis in ſanguine remanent, facillima intellectu ratio eſt, quare nutritio corporis & alimentorum concoctio præcipue ſub ſomno vigeant, & quare univerſa ſan-

guinis & humorum maſſa, partibus ſpirituoſis aucta, ſolidorum tono majus robur inſpiret & univerſo corpori vires ſuppeditet.

§. XXXII.

Somno inprimis accommodatum eſt tempus nocturnum, ob atmoſphæram frigidam & humidam, quæ omnes corporis fibras à tenſiori tono remittit, & celeriorem ſanguinis progreſſum remoratur.

§. XXXIII.

Somnus capiendus eſt in aëre ſereno, temperato, non nimis calido, nec nimis frigido, multo minus vappido, præhumido, aut variis vaporibus referto.

Scholion.

Aër, quem ſub ſomno haurimus, eam ob cauſam optime debet eſſe conſtitutus, quia vires ſub ſomno colligendæ ſunt. Harum vero elementum ac pabulum ſunt particulæ ſanguinis tenuiores ac ſpirituoſæ, quæ maxime ex aëre ſereno ac puro in corpus noſtrum invehuntur. Laudamus hinc cubicula ampla & perſpirabilia, in quibus vero aër arcte concluſus, vel fornacibus calefactus eſt, ea vehementer improbamus.

§. XXXIV.

Optimus in ſomno decubitus fit in lateribus, capite paulo elatiori & corporis trunco inflexo cruribuſque aliquantum contractis.

Scholion.

Declivior decubitus ſanguinis ex capite regreſſum quodammodo impedit, quia is per venas jugulares deſcendere debet, quod elatiori capite commodius peragitur. Hinc capite nimis demiſſo ac depreſſo, profundiores ſomni cum inſomniis fiunt, & univerſo corpori torpor inducitur. Eadem ratione, ſi quis facie prona, velut in menſa, in ſomnum delabitur, ob difficiliorem ſanguinis regreſſum, gravitatem capiti & ingenio ſtupiditatem accerſit. Præterea etiam crebrior ejuſmodi decubitus graves interdum ophthalmias parit.

§. XXXV.

Neque pro ſanitate eſt ſupinus decubitus, quia vaſa dorſo inſtrata valde incaleſcunt, preſſiſque muſculis thoracem elevantibus, difficilior fit reſpiratio.

Scholion.

Plethoricos omni cura fugere oportet ſupinum decubitum, facile enim incubo premuntur, cujus cauſa à ſanguinis in pulmonibus ſtagnatione deducenda eſt, vel etiam in calculum, uterinas ſanguinis profuſiones & pollutiones nocturnas incidunt.

§. XXXVI.

Ventriculo cibis repleto, præſtat prius lateri dextro incumbere, eo quod chylus promtius ſic ad inteſtina deſcendere poteſt, & hac etiam ratione præcavetur, ne hepatis ponderoſum viſcus ventriculo incumbens, graviter eum comprimat.

§. XXXVII.

Somnum ſtatim à cœna capere nunquam conducit, ſed potius una vel altera hora exſpectanda eſt. Deinde & hoc tenendum, quod parcus ac mollior cibus ſuaviorem ſomnum efficiat.

§. XXXVIII.

Somnus meridianus ex toto inſalubris eſt, quia capiti & univerſo generi nervoſo debilitatem inducit, idque torpidum & catarrhis obnoxium reddit.

Scholion.

Quandocunque ventre repleto obdormimus, chylus ſanguinis vehiculo ad cerebrum delatus, non modo copia, ſed partium etiam elaſticitate, ejus vaſa nimis expandit, eorumque tonum ſolvendo, ingentem humorum ſtagnationem parit, qui ubi, in tubuloſam & inferiorem cerebri ſubſtantiam deſcendunt, capitis torporem ac gravitatem ibi excitant.

§. XXXIX.

Res cum majori noxa conjuncta eſt, quando ſub meridiano ſomno corpore ſupino decumbitur, ita enim humores longe facilius ſtagnationem ſubeunt, quæ ob varia incommoda, capiti imprimis valde hoſtilis atque infenſa eſt.

§. XL.

In terris calidioribus, ſomnus meridianus ſanitatem non tam facile offendit.

Scholion.

Quia vires & ſuccos, qui diurno ſolis fervore nimium diſſlantur, colligit & intra corpus detinet. Cavendum tamen eſt, ne ſupino corpore, ſed capite erecto, decubitus fiat. Neque meridianus ſomnus adeo nocivus eſt iis, qui noctes inquietas & inſomnes agunt, & ab immoderatiori æſtu languent, vel corpus variis modis delaſſarunt; neque iis interdicendus eſt, qui gracilioris corporis habitus, vel ætatis provectioris ſunt.

§. XLI.

Quemadmodum nulla regula tam firma eſt, quæ non ſuas patiatur exceptiones: ita etiam ſomnus meridianus, in quibuſdam caſibus certaque ſub conditione, tuto admitti poteſt. Non eſt inutilis, ubi vires cuſtodiendæ, ubi benignum humidum in corpore retinendum, vel cerebri partiumque humectatione opus eſt, qua præcipue ſenes indigent.

§. XLII.

Ut moderatus ſomnus magnam corpori utilitatem promittit; ita modum excedens noxam inſignem affert.

Scholion.

Immoderatus ſomnus non modo capiti gravitatem ac torporem, ſed omnibus etiam corporis partibus languorem inducit, & tam animo, quam corpori, agilitatem detrahit, quia ſufficientem fluidi ſubtiliſſimi in nervos & partes ſolidas, quæ motuum opifices ſunt, influxum nimis remoratur. Inde vero ſanguis & humores ſuam amittunt fluiditatem, eorumque ſpirituaſcentia depreſſa corpus tardis paſſionibus opportunum facit. Cauſa immoderati ſomni, ad ingentem vaſorum cerebri & duræ matris debilitatem, ſeu atoniam, referenda eſt, qua evenit, ut ſanguis nimium ibi congeſtus, lentius procedat, humidumque demittat, quod poſtea in tubulos cerebri delabitur. Omnia vaporoſa, opiata & quæ copioſas exhalationes ſulphureas exſpirant, ſomnum immoderatum gignunt, quia elaterem ac tonum membranarum & vaſorum cerebri majori, quam par eſt, expanſione, multum debilitant, unde nimia fit ſanguinis congeſtio, atque humidum à ſanguine tardius progrediente ſeceſſionem faciens, poros ac tubulos cerebri occupat, hinc immodicum ſomnum arte paratum plerumque ſtupor, animalium functionum ſegnities, & ſomnolentia cum capitis gravitate, ſubſequuntur.

§. XLIII.

Qui adoleſcunt & primam adhuc ætatem agunt, ſemper ſuavius dormiunt, quam qui provectioris ætatis ſunt homines & qui ad perfectum corporis augmentum jam pervenerunt.

Scholion.

In puerili & adoleſcente ætate, mollior cerebri vaſorumque textura eſt, ex quibus ſuccus nutritius roſcidus exſudat,

exſudat. Senes vero ſicciores texturæ ſunt, vaſa obtinent duriora, hinc nimia pororum anguſtia non niſi parcam nutritii ſucci in tubuloſa cerebri ſubſtantia ſecretionem admittit. Qui bene valent ac parum dormiunt, maxime ſunt cholerici; hos autem, ſi ſanitatis rationem habere velint, à vino & potibus ſpirituoſis, neque minus à cibis acribus, ſalitis & aromaticis, abſtinere oportet. Natura nulli rei magis, quam ſomno ac vigiliis certis temporibus aſſueſcit, quare conſultum eſt, omnibus modis ſomnum diurnum declinare, utpote qui noctes inſomnes reddit.

§. XLIV.

Notatu dignum eſt, ſomnum eo fieri impeditiorem, quo diuturniores vigiliæ præceſſerint.

Scholion.

Experiuntur hoc illi, qui integras noctes vigiles ducere coguntur. Diuturnæ enim vigiliæ benignos humores conſumunt, acres vero calidas particulas in ſanguine cumulant, quæ cerebri fibrillas continenter ſollicitant, ſicque ſomnum arcent.

§. XLV.

Ut immoderatus ſomnus ſanitati adverſatur, ita etiam protractiores vigiliæ, corporis & animi vigorem ac vires exhauriunt.

Scholion.

Siquidem & humidum roſcidum, & liquidum nerveum, ſub aſſidua vigilia in vehementem motum abripitur, & magna etiam ex parte conſumitur. A nimiis vigiliis concoctio perturbatur, corpus macie contabeſcit, facies fœdo pallore diſcoloratur, oculi recedunt & concavi fiunt, ipſeque vultus auſterum ac triſtem habitum induit. Hinc *Hippocrat. Lib. de Diæt. in Acut. vigilia,* perhibet, *nimia poſt cibos noxia, quum cibum colliqueſcere non ſinat.* Et *eod. Libr. vehemens,* inquit, *vigilia potus ciboſque, tum crudos, tum incoctiores, reddit.*

§. XLVI.

Diuturnas vigilias ſequitur plerumque maxima partium internarum debilitas, unde ſtagnationes humorum in capite, periculi plenæ inflammationes ac deliria oriuntur.

Scholion.

Perpetuæ obſervationis eſt, quod fortiorem ſpaſmum, ſeu intenſiorem partium tonum, ut plurimum magna relaxatio & flacciditas excipiat.

§. XLVII.

Qui per nocturnam quietem anxiis ac terrificis inſomniis agitantur, in iis ſanguinis ac humorum circuitus per caput & pectus male procedit; ſiquidem in ejuſmodi ſubjectis graviores ſanguinis ſtagnationes dictis in partibus obſervantur.

Scholion.

Quare ſomnia anxia ac turbulenta, ſecundum *Hippocratem*, præternaturalem corporis ſtatum morboſque impendentes denunciant, quibus convenienti diæta & recto remediorum uſu obviam eundum eſt.

CAPUT XI.

De diæta robuſtorum & imbecillium.

§. I.

Quemadmodum nihil in ſe & ſua natura, ſeu inſita neceſſitate, ſalutare, vel noxium eſt, ſed uterque, tam ſalubritatis, quam inſalubritatis effectus, ex viribus agendi & ex relatione ad corpus humanum facta, demum reſultat: ita etiam rerum non naturalium ſalubrium & inſalubrium virtus & efficacia, ex corporum diverſitate, in quibus ſeſe varie exſerunt, dum ſalubris & inſalubris eorum effectus variis modis, vel impeditur, vel adjuvatur, nunquam non æſtimari debet.

§. II.

Perperam agunt præſides valetudinis, qui ſingulis unam eandemque vivendi rationem præſcribunt, & quod uni confert, illud aliis quoque commodum eſſe judicant omnibus.

Scholion.

Magiſtra enim experientia quotidie edocemur, non omnia omnibus eſſe accommodata, & quod unus citra ullam noxam ferre poteſt, hoc alteri in ſummam cedere perniciem. Ipſum quoque tempus, in rerum ſalubritate determinanda, plurimum valet, quædam enim certis temporibus tuto & citra ullius offenſæ metum ingeruntur, quæ alio tempore aſſumta, ſanitati haud leve detrimentum afferre ſolent.

§. III.

Diverſi ſalutares & noxii alimentorum effectus maximam partem à corporum differentia deduci debent, ſiquidem, ut recte monet *Hippocrates*, natura à natura, corpus à corpore differt.

Scholion.

Hæc naturarum differentia fit tam ratione ætatis, temperamenti, habitus corporis, conſuetudinis & connatæ diſpoſitionis, quam præcipue ratione roboris ac imbecillitatis.

§. IV.

Quemadmodum in univerſum inter vires, ratione potentiæ & debilitatis, ingens intercedit diſcrimen: ita etiam robuſtorum & imbecillium corporum humanorum varia ac diſpar conditio eſt; quare ſemper ad corporum diverſitatem reſpiciendum, quippe quæ in medicina, tam therapeutica, quam diætetica, multum momenti habet.

§. V.

Homo robuſtus is eſt, qui inſigni robore ac potentia motuum inſtructus eſt.

Scholion.

Id eſt, qui magna facultate pollet non tantum in edendis motibus voluntariis, verum etiam in actionibus vitalibus & animalibus; ſive, ut res dilucidius appareat, qui multum ponderis elevare magnoſque animi & corporis labores ſuſtinere poteſt, & qui bene ac copioſe ingerit atque egerit, nec facile gravem à vigiliis variiſque, licet minus congruis alimentis, læſionem patitur.

§. VI.

Qui corpore robuſtus, is etiam animo fortis & ingenio alacris eſt, nec facile morbis & affectibus animi fit obnoxius, nec facile à rebus externis læditur.

§. VII.

Ut quælibet vis motrix partim ab inſtrumento, quo motus exercentur, partim ab activitate & energia moventis dependet: ita etiam robur corporis humani, partim à muſculorum duritie & magnitudine, partim etiam à copioſo boni ſanguinis & liquidi nervorum in has partes influxu, proficiſcitur.

§. VIII.

Robur itaque corporis ex vaſorum amplitudine & capacitate, nervorum craſſitie & muſculorum ſoliditate, cognoſcitur.

Scholion.

Scholion.

Siquidem omne corporis robur, ſecundum originem ſuam, à diſpoſitione parentum, quoad partes ſolidas, quoad fluidas vero à decenti in rebus non naturalibus regimine, derivandum eſt. Inter robuſtos homines numeramus plebejos, duris laboribus aſſuetos & qui ſimplici & craſſo victu utuntur, ratione ætatis juvenes ac viros, ratione temperamenti ſanguineo-cholericos, reſpectu habitus corporis, qui non adeo pingues aut ſpongioſæ texturæ ſunt, ſed oſſa ſolidiora, nervos ſtrictiores, firmos tendines & vaſa capaciora obtinent. Quoad nationes & climata hunc in cenſum referendi Weſtphali, Pomerani ac Brunſvicenſes. Imbecillioris naturæ ſunt, qui fibras teneriores & exquiſitiori ſenſu præditas, vel ad ſubeundos heterogeneos motus idoneas obtinent, qui facile animi affectibus exagitantur, & quorum vaſa anguſtiora non ſufficiente boni ac ſpirituoſi ſanguinis quantitate inſtructa ſunt; præterea, qui tendines ac nervos exiguos & laxiores, denteſque pauciores habent, & à laboribus, tam animi, quam corporis, facile fatigantur.

§. IX.

Imbecilliores non tantum facile à rebus externis læduntur & levi data occaſione in morbum incidunt, verum etiam morbo quodam correpti, in malis ſunt, animum habent mobilem ac verſatilem, nec vitam adeo longe protrahere poſſunt.

Scholion.

Imbecillium numero adſcribi debent infantes, ſenes, vitæ urbanæ ac otioſæ dediti, continuis ſtudiis & meditationibus addicti, ex ſexu fœminæ, natione Suevi ac Miſnici. Deinde etiam horum in ſocietatem veniunt ii, qui gravi morbo, nimiis vigiliis, longiori fame ac inedia, aut largiori ſanguinis profuſione, ut & diuturno mœrore, multa venæ ſectione, aut crebriori purgantium uſu, inſignem virium jacturam paſſi ſunt. Deinde huc pertinent puerperæ ac fœminæ menſium fluxu laborantes. Imbecilles, vel à ſolo ſuaveolentium odore, ſe male habent, ab exigua doſi alicujus emetici, vel purgantis, copioſas patiuntur excretiones, & à cibo, ſeu flatulento, ſeu acido, vel etiam levi ſaltem aëris frigidiuſculi afflatu, noxam ſibi contrahunt.

§. X.

Quia corporis imbecillitas & nimia ad morboſos motus recipiendos aptitudo, à benignorum ſuccorum inopia maxima ex parte proficiſcitur, ideo medicum, qui debite corpus firmare, idque adverſus externarum rerum injurias fortiter munire intendit, omnem curam in eo defigere oportet, ut blandioribus ſuccis vaſa ac nervos repleat, inertes vero ac ſuperfluos humores corpori detrahat.

Scholion.

Ex his perſpectis levi negotio conficitur, imbecilles, qui omnibus morbis patent & quemcunque exceſſum graviter ferunt, longe tutius ac facilius integram recipere poſſe ſanitatem, ſi moderatam vivendi rationem ſibi imperent, quam ſi in medicina validiori, ex pharmacopoliis petita, ſalutem quærant.

§. XI.

Neminem magis decet vitam ad ſanitatis leges exacte componere, quam imbecilles, quia à levi ſaltem errore in diæta commiſſo graviter offenduntur, & inſigni ſunt documento, quantam vim ac potentiam rerum naturalium, & uſus, & abuſus, in corpus habeat.

§. XII.

Imbecilles animum eo advertere debent, ut concoctio ac perſpiratio, quanta maxima fieri poteſt circumſpectione, in ſtatu integro conſerventur.

Scholion.

Ad juvandam concoctionem, oportet imbecilles, paulo largius ſomno indulgere, ante cibum corpus, non quidem vehementi, ſed moderata exercitatione, ventilare, nec adeo multum aſſumere. Circumcidenda ipſis ſunt acida, dura, flatulenta, ſalſa ac dulcia, quæ in imbecillibus facile in acorem vertuntur. Expedit etiam ventos fugere ſeptentrionales, animi tranquillitatem colere & omnia, quæ modum excedunt, & intemperie infenſa ſunt, cum cura à ſe amoliri. vid. *Celſus Lib. I. cap.* 11.

§. XIII.

Quum homo robuſtus & omni ex parte valens non facile à quodam exceſſu læſionem ſentiat, ideo ſecundum *Celſum Lib.* 1. *cap.* 1. *non ſe tam ſtricte obligare debet legibus diæteticis, ſed varium vitæ genus habere omnibuſque adſueſcere oportet.*

Scholion.

Præclare tamen laudatus auctor in fine ejuſdem capitis monet, cavendum eſſe robuſtis, ut *nè in ſecunda valetudine adverſæ præſidia conſumantur*, hoc eſt, ne vires detrimentum capiant, quæ efficaciſſimam in profligandis morbis medicinam conſtituunt.

§. XIV.

Imbecillis, quibus *Celſus* annumerat literarum cupidos, qui diurnis nocturniſque ingenii laboribus corporis robur frangunt ac ſpiritus diſſipant, eam vivendi rationem inire convenit, quæ imprimis concoctionem ac perſpirationem juvet vireſque reſarciat.

Scholion.

Quare eos, qui Muſarum ſacris operantur, eo tempore, quo cibus capitur, ab omni cura ac meditatione vacare oportet. Tempus vero exercendis ingenii laboribus maxime accommodatum eſt matutinum, & quod peractam concoctionem ſubſequitur. Quam in rem plura notatu digna commentati ſumus in tractatu noſtro: *de ſtudiis per regulas diæteticas facilitandis & prolonganda literatorum vita*, nec non in *parte IX. diæteticorum* Germanico idiomate proſtantium *ſcriptorum, diſquiſitione ultima.* Literarum etiam cultores teneriori victu uti oportet, qui ſubtiles & fluxiles ſuccos corpori ingenerat. Caveant vero ſibi à flatulentis, leguminoſis, piſis, fabis, cereviſiis craſſioribus & vinis deterioris notæ, quæ caput gravant, ſenſus obtundunt & lumen ingenii obtenebrant. Cereviſiæ enim ac vina, quo tenuiora ſunt, eo magis literatorum ſanitati velificantur. Et quoniam debita alimentorum concoctio cerebro ac nervis favet, & ſpirituum animalium uberiorem proventum ſuppeditat; hinc literarum ſtudioſis ſufficiens ſomnus quam maxime commendatus eſſe debet. Quantum enim ſomno decedit, tantum quoque viribus ad pertractanda ſtudia neceſſariis detrahitur. Deinde iis, qui litterarum ſtudiis ſe conſecrarunt, diligenter circumſpiciendum eſt, ne nimia ſtudiorum intemperie & luxuria corpus enervent, & variorum morborum injuriis obnoxium reddant. Præſtat potius laborum intervalla ſuavi otio diſpungere, & quandoque gaudia curis interponere, ut mens ad functiones ſuas rite perficiendas excitatior fiat. Nihil quoque magis ſanitatem offendit, quam perpetua ſeſſio, literarum amantibus familiariſſima, qua ſibi ſolennem illum affectum hypochondriacum alvique adſtrictionem acceſſunt.

§. XV.

Magnam quoque in diæteticis conſiderationem merentur corpora obeſa multiſque humoribus repleta, & graciliora, ſeu habitus macilenti.

§. XVI.

Obeſi & vel ſero, vel ſanguine repleti, quam maxime in morbos proni ac proclives ſunt, & tam ab animi turbationibus, quam externis rebus, ut frigore, calore, graves patiuntur læſiones, & morbo quodam correpti, ægre convaleſcunt.

§. XVII.

Obeſis ac repletis commendanda imprimis ſunt ea, quæ extenuant & ſuperfluos humores corpori ſubtrahunt.

Scholion.

Faciunt huc aqua calida, acidulæ, thermæ, vigiliæ, omnis vehemens exercitatio, acida, ſalſa, cibus ſemel de

de die ſumtus, leves vomitiones ac purgationes, quæ non nimis validis remediis excitantur, alias enim majorem ſanitati perniciem afferre ſolent.

§. XVIII.

Gracilioribus & macilentis quadrant ea, quæ ſuccos nutritios & vires conſervant & intus detinent.

Scholion.

Quare modica exercitatio, frequentior quies, cubile molle, animi ſecuritas, copioſior cibus, quanto nimirum ſolvendo ventriculus par eſt, ſomnus plenus, balnea à prandio, aſſumta inter cibos ac potus dulcia, frigus & plura alia, quæ benignos humores pariunt eoſque intra corpus detinent, macilentis egregie conveniunt. Omnis vero vomitus ac purgatio gracilibus & imbecillis mirum quantum infeſta eſt.

§. XIX.

Dantur corpora, quæ alvum juſto, vel duriorem, vel fluidiorem ſubinde experiuntur, & his etiam peculiare in diæta regimen præcipiendum eſt.

Scholion.

Qui alvi adſtrictioris ſunt, eos cibis uti oportet, qui alvum fundunt, & vinis præſertim dulcibus, ſalſis & oleoſis. Quæ ſi parum proficiunt, ut *Celſus* ſuaſor eſt, aloën ſumant; à frequenti tamen purgantium uſu ſedulo abſtinendum eſt. Qui alvum nimis fluxam habent, eos validiori exercitatione corpus ſiccare decet. His quoque accommodata eſt fames cum parciori cibo & exigua potio, magis etiam frigidæ, quam calidæ uſus iis imperari debet.

CAPUT XII.

De diverſa ratione temperamentorum, ætatum ac temporum anni diæta.

§. I.

Temperamentum nihil aliud eſt, quam certa partium, & ſolidarum, & fluidarum habitudo, ad circulum ſanguinis motuſque microcoſmicos & functiones, tam naturales, quam vitales & animales, perficiendas.

Scholion.

Firma experientia exploratum habemus, pro diverſo ſanguinis circulo, ejuſque in partes ſolidas influxu, diverſo etiam modo ſe habere robur corporis, ipſamque digeſtionem cum ſecretionibus & excretionibus mirum quantum variare, imo animi quoque inclinationes ac mores, cum ingenii facultatibus, diſparilem nanciſci conditionem. Quare hæc omnia à diverſo ſanguinis circuitu, velut ab origine ſua, profluere, extra omnem dubitationis aleam poſitum eſt.

§. II.

In cholerico ſic dicto temperamento, fibræ ſunt teneriores valdeque tenſæ, nec non vaſa anguſtiora, per quæ validior vis motrix vehementi impetu vitales undas jaculatur.

Scholion.

Hinc eſt, quod etiam in animo præcipitantia, inque cæteris corporis functionibus quædam velocitas obſervetur. Et quia ſanguis in hoc temperamento celerius per vaſa vibratur, hinc major exſurgit calor & partes ſulphureæ exaltantur.

§. III.

Hoc præditi temperamento caveant ſibi ab omnibus iis, quæ corporis calorem accendunt & ſanguinem rapidiori motu exagitant. Ea potius in uſum ſeligere conducit, quæ igneum quaſi hunc motum paululum reſtringunt, eque quandam temperiem conciliant, utpote quæ optima ſanitatis eſt conſervatrix.

Scholion.

Quam ob rem cholericis neutiquam accommodata ſunt vehemens ac longior corporis exercitatio, motus laborioſus, cibi aromatici, calidi, pingues, potus ſpiritu pleni, vinum præſertim generoſum, ſpiritus vini, cereviſiæ inebriantes, fervidior ſolis æſtus, omnis immoderata animi commotio, medicamenta validiora, purgantia, ſudorifera, volatilia, nimis diuturnæ vigiliæ & quæcunque ita comparata ſunt, ut ſulphuream humorum intemperiem cumulent, eorumque incendium augeant. Periculum quoque cholericis intentant omnia exceſſive frigida, tam aër frigidus, quam potio frigida, quippe quæ ejuſmodi ſunt, ut ſanguinem, per ſe ſpiſſum ac debita orbum humiditate, in tenaciſſimum gluten cogant, unde graves cholericorum inflammationes ac febres ut plurimum proficiſcuntur. At vero cholericorum ſanitati præſidium promittunt infuſa calida, potus copioſiori aqua diluti, aqua decocta, vinum cum aqua mixtum, omnes cibi humectantes, temperatus hypocauſti & lecti calor, & conclave ſpatioſum. Denique per omnia mediocritatem colant, ſique alvum adſtrictam experiuntur, non purgantibus validis, ſed laxativis, v. g. paſſulis, manna, rhabarbaro, tamarindis & aloë, ſolvenda eſt.

§. IV.

In temperamento melancholico, ob fibrarum duritiem ac denſitatem, ſanguis lente & cunctanter per vaſa devolvitur, unde humores craſſitiem induunt, omneſque, tam animi, quam corporis actiones, quadam cum difficultate exercentur. Quare nocumento ſunt omnia, quæ humoribus ſpiſſum lentorem inducunt & impeditiorem eorum circuitum magis magiſque ſufflaminant.

Scholion.

Melancholicos, quia ſanguinem ſpiſſum ac minus mobilem in venis alunt, abſtinere oportet à victu craſſo, acido, cibis ac piſcibus compactioris texturæ, leguminibus, cereviſiis groſſioribus ac ſpirituoſis, quæ nimium commovent. Neque iis adeo opportunus eſt aër, tam frigidus, quam calidus, quia uterque neceſſariam humoribus fluiditatem detrahit. Exulare etiam ab eorum animis debent omnes affectus, quibus vehementia ineſt, ut ira ac terror, utpote qui ſpiſſum ſanguinem in tenuiſſimorum vaſorum anguſtias fortius impellendo, graviter plerumque eorum ſanitatem affligunt. Contra ea melancholicis conveniunt motus & corporis exercitatio, non ſimul ac ſemel, ſed ſucceſſive aucta, potus largior & humectans, vinum generoſum moderate ſumtum, venæ ſectio & cibi aromatibus moderate conditi. Expedit his quoque non multum ſatiari cibis, impigrum eſſe ad labores, peregrinationes ſub aëre temperate calido ac ſereno inſtituere, eaque magni habere ac ſectari, quæ animum varia delectatione reficiunt.

§. V.

In temperamento phlegmatico ſerum abundat, valdeque tardus ac languidus eſt humorum circuitus, & omnes, cum animi, tum corporis actiones, pigritiem ac torporem ſibi adjunctum habent. Juvat itaque ſanguini tardius progredienti ſtimulum & calcar addere, vires ac partium robur firmare & humidam frigidamque humorum intemperiem ad ſicciorem ſtatum reducere.

Scholion.

Quia ſanguis in hoc temperamento tarde iter ſuum abſolvit, hinc phlegmaticis egregie quadrant carnes aſſæ, ſale & aromatibus conditæ, cereviſiæ non adeo tenues & vina, quæ ſpiritu turgent. Eoſdem diligenter vacare oportet corporis exercitationi, quæ ſuperabundans humidum egregie diſcutit. Abſtineant vero neceſſe eſt à fructibus horæis & crudis vegetabilibus, ab aëre vappido ac humido, qualis in locis anguſtis & depreſſioribus, ut plurimum tempore autumnali, obſervatur. Neque minus animo exeſſe jubeant omnem angorem ac mœſtitiam, ea ſtudioſe ſequendo, quæ animo vigorem & agilitatem conciliant.

§. VI.

Sanguinei vocantur, quibus habitus corporis ſpongioſus

ſus eſt & laxe cohæret, qui venas copioſas, ſed exiles & anguſtas obtinent, per quarum alveos ſanguis placido & ſecundo flumine decurrit. Quum itaque hic ſtatus corporis ad copioſum ſanguinem progenerandum maxime ſit idoneus, hinc ſanguineos ſe ab eorum uſu retrahere decet, quæ ſuperfluam ſanguinis copiam accumulant.

Scholion.

His præcipue conducunt ſobrietas, temperantia ac durius quodammodo vivendi genus. Temperent ſibi à dulcibus, ſpirituoſis, vino, ſpiritu vini, nimio carnium eſu, cereviſiis multum nutrientibus, carne ſuilla ac ſomno diuturno. Apprime multum iis prodeſt motus non adeo fortis, ſed moderatus, inque aëre temperato eos verſari oportet, quia & nimis calidus, & nimis frigidus, ipſorum ſanitati calamitatem inferre ſolet. Conferunt potus tenues, infuſa herbarum & aqua calida ſanguiniſque miſſiones. Et quia ſanguineorum natura ad criticas ſanguinis excretiones valde inclinat, hinc diſpiciendum, ne ullo modo cohibeantur.

§. VII.

Quemadmodum non una eſt corporum, tam quoad ſolidas, quam fluidas partes, in omnibus ætatibus habitudo ac diſpoſitio, ita nec eadem vivendi ratio omni ætati accommodata eſt.

Scholion.

Sub certis ætatibus, quibus curriculum vitæ humanæ abſolvitur, corpora increſcunt, ad ſtatum ac vigorem perveniunt, tandemque amiſſo robore, ingens patiuntur decrementum. Sub omni vero ætate diverſa machinæ noſtræ conditio eſt, quoniam & fluida ratione temperiei & quantitatis, & ſolida reſpectu aptitudinis ad motum, magnam ſubeunt mutationem. Pro varia igitur ac differente corporum habitudine, diverſa quoque vivendi ratio inſtituenda eſt.

§. VIII.

Sicut in condendis legibus, ad quas diætæ ratio componenda eſt, omnium maxime attendi debent virium robur & imbecillitas; ita, quum ſub omni ætate vires quoque diverſo modo ſe habeant, non niſi indagatis cujuslibet ætatis natura ac viribus, accommodæ vitæ leges præcipiendæ ſunt.

Scholion.

Infantes, pueri ipſique ſenes imbecillioribus accenſendi ſunt; robuſtiorum vero numero juvenes ac viri continentur. His igitur diverſus vitæ cultus imperari debet.

§. IX.

Infantes, ob inſignem fibrarum teneritudinem & ſenſibilitatem, à quacunque re noxia, facile offenduntur morbiſque obnoxii fiunt, quare circumſpectiori diæta eos tractare oportet.

Scholion.

Infans ille dicitur, cui nondum fandi facultas eſt; puer, qui nondum ad pubertatem pervenit. Infantes autem graviſſimis nervoſi generis affectionibus patent, id quod vehementes ſpaſmi, convulſiones, tormina, epilepſiæ, pavores, febres ac dolores teſtantur. Apparet hoc etiam exinde, quia, ſi lac ſugunt nutricis, gravi animi affectu exagitatæ, maxima plerumque incommoda, ipſamque interdum epilepſiam, patiuntur. Præterea eorum teneritudo inde perſpicua evadit, quum à lacte matris, quæ pridie purgans aſſumſit, alvum frequenter dejiciant, & ab omni graviori errore in diæta à matre commiſſo, ſe male habeant, e. g. ſi ſpiritum vini aſſumſerit, ſi cum viro celebraverit concubitum, ſi comederit acida, aut flatulenta, ſique frigus ad mammas libere admiſſum fuerit.

§. X.

Quemadmodum infantes, ratione firmitatis ac teneritudinis, à ſe invicem plurimum diſſident, ita etiam diverſa eorum diæta & tractatio inſtituenda eſt, nec unum idemque lac omnibus ac ſingulis propinari debet.

Scholion.

Animadvertimus enim, infantilia corpora, habito ad vires partiumque texturam reſpectu, longis invicem diſtare intervallis. Qui enim ex ſanis ac robuſtis parentibus prognati ſunt, ut ſunt homines plebeii, ruſtici, operarii, ii non facile à noxia quadam re læſionem ſentiunt, nec adeo frequenter morboſis afflictionibus tentantur. Qui vero infantes ſati ſunt à parentibus imbecillioribus, in adoleſcentia, vel ſenectute conſtitutis, valetudinariis, vel intemperantiæ & ebrietati litantibus, ii longe magis morborum injuriis patent & leviſſimam quoque læſionem ægre ferunt. Deinde infantes etiam ratione habitus corporis diſcrepant. Quibus enim caro ſpongioſa eſt & nimis mature in pinguedinem exuberat, qui teneriores nervos ac tendines habent, ii facilius morbis obnoxii, nec adeo vivaces ſunt. Qui vero carnem habent compactiorem, nervos ſolidiores, tenſaſque membranas ac tendines obtinent, eorum ſanitas meliori nititur firmamento. Denique & illud hoc loco animadvertendum eſt, quod infans unus præ altero magis expoſitus ſit affectibus ſpaſmodicis ac convulſivis, & obſervando à nobis notatum eſt, infantes ab iis parentibus procreatos, qui affectibus animi fræna laxant, & lauto ac delicato vitæ generi indulgent, quo in numero divites, magnates & aulici ſunt, vitam non adeo longe protrahere, & maxime iis morbis infeſtari, qui ex nervorum debilitate ſuam trahunt originem. Atque his leniſſima diæta & ſeveriori lege circumſcripta vitæ ratio accommodari debet.

§. XI.

Nihil eſt, quod lactentis infantis ſanitati magis adverſetur, quam nimia lactis repletio.

Scholion.

Quemadmodum omnis repletio naturæ exoſa eſt, & maxime digeſtionem lædit; ita eadem multo magis in tam imbecillo ſubjecto pertimeſcenda eſt. Quare peſſima nutricum conſuetudo invaluit, dum infantibus, quando male habent, vel vagitus edunt, ſubinde mammas præbent, & invitis propemodum obtrudunt, quo nihil aliud efficiunt, quam ut ventriculum nimio lacte obruendo, cruditatibus ejus cumulum addant ac vim morbi exaſperent. Ingeſta enim à ventriculo male digeſta intra primam regionem ſtagnant, aceſcunt & corrumpuntur. Hinc ingenioſe dictum eſt ab *Hippocrate: nutrices dum lactant infantes, ſæpe etiam mactant.*

§. XII.

Tenerioribus propinandum eſt lac tenue ac fluidum; nam craſſum, butyroſum & caſeoſum graviter tenellos affligit, quia à ventriculo non ſatis vinci atque expelli poteſt.

Scholion.

Res maximæ utilitatis eſt, lactis, quod nutrices infantibus præbent, examen inſtituere, & explorare, cujus ſit conſiſtentiæ, & qua in proportione partes ſeroſas, caſeoſas ac butyroſas contineat. Optime autem hoc indagari poteſt evaporatione, deinde inſtrumento quodam ſtatico, quo cereviſiæ & aquæ librari ſolent; tum affuſione ſpiritus vini rectificatiſſimi, qua proportio ſolidi ad fluidum cognoſci poteſt; denique etiam butyroſam lactis ſubſtantiam inveſtigare licet, quando lac per viginti quatuor horas in tepido loco reponitur.

§. XIII.

Peſſimæ conditionis lac craſſum ac pingue eſt; melioris notæ, quod non adeo ſpiſſum, nec adeo tenue ac ſalſum, ſed dulce & liquidum, & quod à ſana ac vegeta nutrice funditur.

Scholion.

Nimia lactis craſſities commodiſſime emendari poteſt, ſi nutrix ante cibum moderato labore corpus exerceat, ſi infuſa ex ſeminibus fœniculi, aniſi, cymini, cum aqua calida parata, mane jejuno ventriculo ſumat, ſique nimia ciborum copia ipſi circumcidatur.

§. XIV.

Conſultum eſt primis menſibus offerre infanti lac tenue; procedente vero tempore & circa exitum anni paulo craſſius non nocet, quod infantes recens editi ægre ferunt.

Scholion.

Scholion.

Lac craſſum vaſa adhuc tenuiſſima obſtruit, & glandulas meſeraicas villoſque & oſtia vaſorum lacteorum ſpiſſa ac tenaci amurca oblinit & infarcit. Præterea lac copioſum & ſpiſſum difficilius motu periſtaltico per inteſtinorum anfractus trajicitur, hinc in acorem fatiſcit inque corruptivum liquamen degenerat, unde moleſtæ inflationes, tormina, ſpaſmi, doloroſæ alvi dejectiones, vigiliæ, epilepſiæ & pavores in ſomno cooriuntur.

§. XV.

Lactis uſus infantibus ultra annum concedendus eſt, ita enim majus robur partiumque firmitatem conſequuntur. Si autem lactatio ſex vel octo menſibus circumſcribitur, tunc ſenſim cibo tenuiori & facillimæ concoctionis aſſuefaciendi ſunt.

Scholion.

Pleræque matres in eo delinquere ſolent, quod infantes eo tempore, quo adhuc lac ex mammis hauriunt, pulmentis ex farina, ovis & lacte paratis infarciant, quod alimenti genus ob multam viſcoſitatem non poteſt non eſſe noxium. Quare infantibus accommodatiora ſunt ea, quæ ex medulla panis ſimilaginei, aqua & butyro parantur. Faciunt quoque ad infantum ſanitatem infuſa v. g. ex radice glycyrrhizæ, herbis veronicæ & ſcordii concinnata, quibus adjungi poteſt decoctum hordei corticibus citri infuſum, cujus uſus etiam nutricibus pro lacte depurando ſuaderi debet.

§. XVI.

Maximopere cavendum eſt, ne infantibus, ſi dentitione moleſta perfunguntur, vel alio quodam morbo laborant, copioſum lac offeratur, quia facillime corruptionem ex ſtagnatione ſubit, morbumque exulcerat.

Scholion.

Sub omni enim graviori dolore, univerſa nervorum compages, ob ſingularem, qui nervoſis partibus communis eſt, conſenſum, afficitur; ſiquidem dolor nervoſas partes violento ſpaſmo conſtringit, unde ventriculi & inteſtinorum tonus motuſque periſtalticus, una cum digeſtione & excretionibus, mirifice perturbatur & fæcum per alvum excretio impeditur.

§. XVII.

Quo tenerior ætas eſt, eo longior ſomnus ipſi convenit. Quo magis vero ætas increſcit, eo magis ſomno quippiam paulatim detrahendum.

§. XVIII.

Curare oportet, ut infantes ſemper alvum habeant laxiorem, eamque frequenter deponant. Simul ac enim alvi officium deſideratur, morbum certiſſime imminere judicandum eſt.

Scholion.

Quemadmodum in omni, ita etiam in infantili ætate, alvina excretio rite procedens, convenientiſſimum ſanitatis indicium conſtituit, utpote quæ de nervoſi generis integritate, à qua ſalvus inteſtinorum periſtalticus motus dependet, liquidiſſime teſtatur. Alvus vero adſtrictior ſemper extimeſcenda eſt, quia labefactatum nervoſarum partium robur, adeoque corporis ad recipiendos morbos aptitudinem, deſignat. Cæterum præclare annotavit *Hippocrates de Dentib.* §. 1. *infantes ſaniores eſſe, quibus alvus valde lubrica eſt, & bene concoquunt; morboſos autem, quibus modice fluit, & qui voraces ſunt, nec tamen convenienter nutriuntur.*

§. XIX.

Nihil magis ventriculi & inteſtinorum tonum in infantibus deſtruit, quam medicamenta purgantia paulo validiora.

Scholion.

Hujus generis ſunt ex gialappa & ſcammonio parata, ut & metallica, aurum fulminans & mercurius dulcis, quæ diutius inteſtinorum plicis inhærendo, membranoſos eorum parietes erodunt, facta imprimis acrium humorum acceſſione. Magis quadrant leniora laxantia, ut ſunt rhabarbarina cum abſorbentibus mixta, vel mannata cum rhabarbari extracto maritata. Quanquam vero ſemper eo laborandum ſit, ut craſſa ac viſcida lactis recrementa quotidie per alvum eliminentur, curam tamen adhibere decet, ut integer & ſalvus ventriculi atque inteſtinorum tonus cuſtodiatur. Hoc enim infracto, vel penitus deſtructo, alvus nunquam ſuum rite præſtat officium, unde frequentiſſima infantilium morborum origo derivanda eſt. Validiora enim purgantia hoc habent, ut una vice fortiter quidem alvum ducant, poſtea vero, læſo ac deſtructo inteſtinorum tono, alvi obſtructiones efficiant, quæ in infantibus fœcundiſſimæ morborum ſunt genitrices. Sæpe hoc à nobis non citra dolorem, etiam in illuſtribus & conſpicuis dignitate ſubjectis, animadverſum atque prædictum eſt, quod etiam ſiniſter & luctuoſus eventus confirmavit, quamvis medicorum quorundam ignorantia candide prolatam hanc veritatem multis modis ſugillaverit. Suffragatur autem noſtræ ſententiæ ſolidum *Ferrarii* judicium, quod *Libr. de Art. Med. Infant.* ita proponit: *Infantes ob virium imbecillitatem medicamenta valde alterantia tolerare non poſſunt.* Eadem opiatorum eſt ratio, quæ infantum ingenio infeſta ſunt, & corpus ad morbos præparant.

§. XX.

Infantes ac pueros ſæpius, ſed parum ſemper, aſſumere oportet, quod, quo temperatius eſt, eo magis alendis partibus accommodatum.

Scholion.

Fulcitur hæc lex diætetica auctoritate *Hippocratis*, qui *Libr. de Puer. Nutrim.* ita fatur: *Qui creſcunt, plurimum habent calidi innati, plurimoque egent nutrimento, alias corpus abſumitur.* Infantum enim ac puerorum corpora, ut procedente ætate majus ſubinde capiant incrementum, copioſo indigent ſucco nutritio, qui eorum partibus ſenſim apponi debet. Quum autem tenellus eorum venter copioſo cibo concoquendo plane impar ſit, hinc infantibus parum cibi, ſed eo frequentius præbere decet, & quo magis alimentum temperie gaudet, eo etiam magis nutriendis partibus eſt idoneum.

§. XXI.

Quæcunque temperiem excedunt, ea infantes ac pueri in univerſo rerum non naturalium uſu evitent neceſſe eſt.

Scholion.

Vinum, ſpiritus vini, omniaque acida, infantibus ac pueris inſtar veneni nocent, quia non ſolum nutritioni & partium augmento reſiſtunt, ſed etiam cerebro ac nervis inimica ſunt ac ſæpius cerebri functiones perturbant.

§. XXII.

Ad conſervandam tenellorum ſanitatem plurimum confert æqualis & moderata tranſpiratio. Quare infantes ſub temperato regimine & calore in lecto & conclavi detineri, & ab omni intenſiori frigore probe muniri debent. Si ſecus fit, facillime in tormina ventris & ſingultum incidunt.

Scholion.

Bene *Hippocrates Lib. de Aliment.* §. *VI. qui probe*, inquit, *perſpirant, debiliores, ſed ſaniores ſunt, & à morbis facile reconvaleſcunt. Qui male perſpirant, priuſquam ægrotent, fortiores ſunt; ubi autem ægrotarunt, difficilius à morbis reconvaleſcunt.* Eſt autem tranſpiratio eam imprimis ob rationem infantibus neceſſaria, quia multo egent nutrimento, cujus maxima pars rurſus è corpore ejicienda eſt. Quo melius autem ſuccedit hæc cutanea excretio, eo ſincerius & ſalutarius nutrimentum evadit.

§. XXIII.

Lactentium infantum ſanitas maxime dependet à lactis natura, & nutricis ſana, vel debili corporis conſtitutione.

Scholion.

Quum enim infans à nutrice ſuam accipiat alimoniam, fieri non poteſt, quin à lacte deterioris notæ, vel penitus depravato, maximum patiatur incommodum. Atque hinc evenire ſolet, ut infans, nutrice gravi ira, vel terrore correpta, facillime in epilepticas affictiones incidat. Quo in caſu conſultum eſt mammas frequenter emulgere, & ſedulo cavere, ne intra viginti quatuor horas infanti lac præbeatur. Quare infanti bene morata nutrix adjungenda eſt, ſemperque curare oportet, ut lac unius naturæ tenellis propinetur. Maxime autem infantis ſanitati accommodata eſt nutrix, quæ mediocris ætatis, ſemel ſaltem lactavit, & jam bis partu defuncta, nunquam vero abortum paſſa eſt. Deinde & hæc ad dotes bonæ nutricis referri debent, ſi laudabili cibo nutritur, ſi multum liquidi, ſed valde tenuis, aſſumit, ſi ab omnibus acidis, ſpirituoſis, inque putredinem pronis, ut & acrioribus purgantibus, abſtinet, diurnum à cibo ſomnum fugit & à venere prorſus abhorret, & quæ inferiores corporis partes binis vicibus de die exercet, neque lac adeo craſſum ac ſuperfluum in mammis alit, quippe quod furunculos, multaſque ægritudines intra primam regionem progenerat.

§. XXIV.

Maximopere cavendum eſt, ne tenerum infantum corpus multis ac validioribus medicamentis exagitetur, & benigniora potius in uſum vocanda ſunt, quæ non inteſtinorum tonum lædunt ac tranſpirationem ſartam tectamque ſervant.

Scholion.

Infantibus nunquam validiora remedia offerri debent, ſique rei neceſſitas tale quid exigat, illud tutius nutrici exhibetur. Conſtat enim frequenti obſervatione, exhibito nutrici quodam purgante & laxativo, infantis alvum fieri molliorem.

§. XXV.

Pueros, quoniam nutritione & auctione opus habent, multum quoque, ſed parum ſimul, & quod partibus alendis idoneum eſt, aſſumere oportet, maximeque neceſſarium eſt, ut corpus moderato motu exerceant, inque perpetua perſpiratione ſervent, hac enim ratione egregie adoleſcunt.

Scholion.

Qua fieri poteſt circumſpectione pueri arceantur ab uſu dulcium, lactis & caſei, utpote quæ vermium generationi favent, & humoribus corruptionem inducunt. Aliena quoque eſſe debet puerilis ætas à vino, potibus ſpirituoſis & nimia corporis exercitatione, ne humores plus juſto accendantur, & corpus intempeſtive exſiccatum, decenti augmento defraudetur. Qui autem literarum ſtudiis animum conſecrarunt, eos alimenta craſſioris texturæ & flatulenta, ut ſabas, piſa, milium, farinacea, & cereviſias inebriantes, diligenter evitare oportet. Hæc enim non tantum corporis robur enervant, verum etiam ingenii vim deprimunt, ejuſque acumen multum obtundunt.

§. XXVI.

Recte ſcribit *Celſus*, *juvenum minus, quæ aſſumant, & quomodo curentur, intereſt.*

Scholion.

Juvenili ætati magnus vigor ineſt & ingens partium ſolidarum robur, quare juvenes, dum ætatis ſuæ patrocinium habent, non tam facile læduntur, nec adeo ſtricte diæteticis legibus ſe obligare debent.

§. XXVII.

In juvenili ac virili ætate ſemper colenda eſt mediocritas, & ita edendum, ut animi & corporis vires reficiantur, neutiquam vero opprimantur.

§. XXVIII.

Circa victum illud maxime cavendum eſt, ne ad ſanguinem, nimis calidis ac ſpirituoſis & fortiori motu exagitatum, frigidus potus, vel aër admittatur, ita enim magna pars juventutis funeſtis inflammationibus correpta præmature extinguitur.

§. XXIX.

Juvenes ac viri, quantum fieri poteſt, abſtineant à calidioribus & ſanguinem commoventibus, fugiant quoque fortiora purgantia, nec nimis immodice animi affectibus indulgeant. Venæ ſectio autem, ſi neceſſitas urgeat, hac in ætate non improbanda eſt.

Scholion.

Non poſſumus nobis temperare, quin huc plane illuſtrem locum ex *Baglivo* transferamus, qui hac de re ita ſentit: *In juvenibus humores ut plurimum faciunt impetum ſuperiora verſus, in ſenibus vero verſus inferiora. Pendet id, ſi licet opinari, ex laxitate nimia ſolidorum & fluidorum in ſenibus, contra vero ex nimia vi, tenſione ac elatere eorundem in juvenibus.* Hac de cauſa ait *Duretus in Coac. fol. 66. & 69. febres ardentes in juvenibus ſolvuntur per hæmorrhagiam narium, in ſenibus per dyſenteriam; ſed ut hæc certo obſerventur in praxi, ſicut revera obſervari debent, jubente ſic naturæ lege, animus omni cura ſolvendus eſt, ut libere hinc inde diffluere poſſint ſpiritus & irradiare partes ſingulas, juxta naturæ ordinem; nam animo curis, ſtudiis & mille aliis cauſis vitæ civilis agitato turbatoque, liquidorum omnium curſus mille modis turbantur agitanturque, effluunt hinc inde furibunde, qua fluere non debent.* Vid. pluribus *Bagliv. Oper. pag.* 350.

§. XXX.

Pro valetudine eſt, à prima juventute duris laboribus & victui duro corpus aſſueſacere, & aëre magis frigido, quam nimis calido, uti.

§. XXXI.

Senum diæta ad examen paulo curatius revocanda eſt, utpote qui jure ac merito imbecillis accenſeri debent.

Scholion.

Quo majus enim decrementum vires patiuntur, eo magis corpus externarum rerum injuriis opportunum eſt.

§. XXXII.

Senili ætati maxime commendari debet mediocritas, temperantia in victu ac potu animique tranquillitas; omne enim nimium ſenum naturæ quam maxime eſt inimicum.

Scholion.

Quare à provectiori ætate aliena ſint nimia ciborum repletio, frequens vini, præſertim acidi ac tartarei, uſus, alimenta intemperata, ſalſa, acida, dura & quæcunque difficilius à ventriculo ſubiguntur.

§. XXXIII.

Nihil æque ſenum valetudinem affligit, quam crebrior acidorum uſus & frigoris vehementia.

Scholion.

In decliviori ætate ſanguis lentiori gradu per vaſa fertur, & omnes, quæ alias ſanitati præſidio ſunt, excretiones languent, unde humores ſpiſſitudinem induunt & ad ſubeundam ſtagnationem inclinant. Quum itaque frigus & acida humores debita privent fluxilitate ipſumque calorem deprimant, in procinctu eſt ratio, quare frigus & acida ſenum valetudini magnopere adverſentur, inque morbis, quibus hæc ætas patet, progenerandis plurimum valeant. Alimenta in ſenum ventriculo facile aceſcunt, eamque ob rationem lacticinia & caſeus huic ætati inſignes moleſtias creant.

§. XXXIV.

Senibus maxime conveniunt ea, quæ ventriculo promte obſequuntur, præſertim in cœna, ut quietiori ſomno fruantur, qui devexæ ætati maximum ſemper ſolatium affert.

§. XXXV.

Victus quo propius ad ſimplicitatem ac temperiem accedit, eo magis tuendæ ſenum valetudini velificatur.

§. XXXVI.

Nunquam ſenibus à vitæ genere, cui tam ratione motus,

motus, quam victus, jam inde à multo tempore aſſueti ſunt, ſine gravi cauſa recedendum eſt.

§. XXXVII.

Senibus maxime conducibilis eſt moderata tranſpiratio, hinc laborandum, ut illa ſemper rite ſuccedat.

Scholion.

Tranſpirationem egregie juvat motus, ſive exercitatio corporis, ſub aëre temperato inſtituta, & vinum forte ac generoſum, quod non modo tranſpirationem movet, ſed & univerſo corpori vigorem ac robur conciliat, unde vinum haud illepide lac ſenum appellatur. Faciunt quoque huc infuſa herbarum aromaticarum, ut ſalviæ, meliſſæ, corticum citri & cinnamomi. Valde autem ſenibus nocent vina vaporoſa ac ſulphurea, vel quæ principio acido & adſtringente pollent, quoniam alvum obſtipant & decentem urinæ fluxum intercipiunt.

§. XXXVIII.

Venæ ſectio ætate affectis magnam promittit utilitatem, quæ præcipue tunc locum habet, ſi vires ſuppetunt, ſi appetitus eſt integer & univerſum corpus adhuc quodam vigore inſtructum eſt.

Scholion.

Magna pars ſenum quam longiſſime vitam poſſet extendere, niſi ſanguinis depletionem neglectui haberet. Sanguinis enim abundantia, in quam hæc ætas, ob vitam ſedentariam & victum paulo liberaliorem, proclivis eſt, multos jugulare ſolet, ſiquidem ſcorbutum, viſcerum infarctus, maraſmum, affectus ſoporoſos, & præcipue apoplexiam, corpori inducit. Quo de argumento plura legi poſſunt in *Diſſert. noſtr. de Venæ ſectione magno ad vitam longam remedio.*

§. XXXIX.

Senes, quos vires corpus exercendi deſtituunt, frictionibus curare debent, ut ſanguinis circuitus promoveatur.

§. XL.

Senes à nimio carnium eſu abſtinere oportet, vegetabilia autem coctione mollita, ut paſſulæ, pruna, poma, magis eorum ſanitati accommodata ſunt.

Scholion.

Carnes nimiam ſanguinis abundantiam corpori ingenerant, quæ ſenibus, utpote à corporis exercitatione alienis, infenſiſſima eſt, & præcipuam morborum, quibus ſenes affliguntur, cauſam conſtituit. Longe melius ſenum valetudini inſerviunt legumina molliora, olera & piſces, quia parum ſaltem nutritii ſucci continent. Placet autem hoc loco peculiarem obſervationem inſerere, quam *Baglivus in Operib. pag.* 388. ſcriptam reliquit, & ita habet: *Animadvertes in praxi, aliquos ægros fluxionibus & diuturnis morbis obnoxios, tempore quadrageſimali convaleſcere; paſchate iterum ab eſu carnium langueſcere. Obſervabis etiam quoſdam morbos ab obſoleto eſu caulium, leguminum, olerum, piſcium, aliorumque ciborum hujuſmodi evaneſcere, cibis vero boni ſucci exacerbari & creſcere.*

§. XLI.

Senibus quam maxime nocent purgantia, & graviores animi commotiones, quo magis enim corpus debile & imbecillum eſt, eo majorem à qualibet intemperie læſionem ſentit.

§. XLII.

Diverſis anni temporibus diverſum quoque vitæ regimen accommodandum eſt, quoniam aëris ſtatus immutatus magnam animantium corporibus inducit mutationem.

§. XLIII.

Hyemali tempore, ob auctam aëris elaſticitatem, fibræ majori robore inſtructæ, & ad motus exercendos, juvandamque ciborum concoctionem promtiores ſunt, quare tunc temporis victum paulo duriorem & craſſiorem longe melius, quam alio quovis anni tempore, ferre poſſumus.

§. XLIV.

Quum tranſpiratio per hyemem, tubulis cutaneis à frigido aëre admodum conſtrictis, quodammodo cohibeatur, hinc brumali tempore vinum meracius & cereviſia efficacior egregie conveniunt. Expedit quoque juſculis & infuſis calidis frequenter uti, & ſemper curam adhibere, ut perſpiratio aſſumtorum quantitati reſpondeat.

§. XLV.

Peſſima conſuetudo eſt, quæ præſertim apud Germanos invaluit, ſub acriori frigore conclavia, imprimis humiliora, nimis calefacere, ita prorſus, ut ferventiſſimo calore homines quaſi torreantur. Quum enim brevi poſt ad levandum ardorem corpus frigido aëri committant, catarrhoſas defluxiones, coryzas & capitis debilitatem, ſibi acceſſunt, quæ procedente tempore periculoſas nervorum affectiones, inducere ſolent.

§. XLVI.

Vere aliquantum cibo detrahendum & potui adjiciendum eſt, quo temporis tractu veneri etiam tutiſſime litatur.

§. XLVII.

Peſſime ſanitati conſulunt, qui ſub ipſo veris initio ſtatim veſtes hybernas deponunt, & levi ſaltem incedunt amictu, qualis tempore æſtivo in uſu eſt.

Scholion.

Verno tempore magna eſt cœli varietas, & perpetua caloris ac frigoris viciſſitudo. Si itaque calida aëris conſtitutio in frigidam tempeſtatem ſubito tranſmutatur, frigus poris calore apertis ſeſe inſinuat, eoſque conſtringit, unde cutaneæ exhalationes, quarum emiſſio tempore vernali admodum ſalutaris eſt, cum inſigni ſanitatis detrimento intra corpus retinentur.

§. XLVIII.

Prohibita tranſpiratio vix ullo tempore magis, quam vernali extimeſcenda eſt, quia corpus ad graviſſimas affictiones præparat.

Scholion.

Teſtes hujus rei ſunt complures morbi & febres, præſertim exanthematicæ, quæ plerumque vernali tempore incidunt, nec aliunde, quam ab intercepta tranſpiratione, ſuam trahunt originem. Per hyemem enim plures ac ſuperflui ſucci copia ciborum in corpore accumulantur, quos natura ceu alienos & ſupervacaneos, facta ſub vernali anni ſtatu majori, tam in ſolidis, quam fluidis partibus, expanſione, foras ejicere laborat. Quare nulla anni pars magis, quam verna, præſervandis à morborum inſultu corporibus accommodata eſt. Atque hinc etiam ratio perſpicua evadit, quare conſuetudine receptum ſit, vernali tempore venæ ſectiones inſtituere, & ſanguinem lenioribus laxativis & infuſis depurare; ſiquidem hic cœli ſtatus ejuſmodi præſervativis curationibus cum fructu ſuſcipiendis egregie patrocinatur. Diligenter itaque diſpiciendum, ne ſalutaris perſpiratio, quæ corporis univerſi ſordes expurgat, per vernum tempus ullo modo intercipiatur.

§. XLIX.

Nullus eſt anni ſtatus aut conditio, quæ plures producat morbos, quam tempus vernum & autumnale. Jam quum ſummum ſanitatis præſidium in libera tranſpiratione ſit collocatum, laborare oportet, ut illa ſemper rite ſuccedat.

Scholion.

Quare tunc temporis corpus adverſus frigoris inclementiam probe munire decet, & quia aër multis, naturæ inimicis exhalationibus refertus eſt, ſummo ſtudio cavendum, ne ſub initium veris, vel exitum autumni, nimirum menſe Martio ac Novembri, ut & tempore matutino ac veſpertino, corpus liberiori aëri exponatur.

§. L.

In autumno eadem, quæ in vere obſervanda ſunt, quia eadem eſt cœli intemperies & ſubita tempeſtatum

mutatio, qua ſalutaris perſpiratio facile ſupprimitur. Et quoniam in hanc anni partem æquinoctiale tempus incidit, ideo imminentibus morbis præſervativa curatione obviam eundum eſt.

§. LI.

Æſtate magis pro ſanitate ſunt vegetabilia & potiones dilutæ, abſtinendum vero à victu duro & craſſiori, vino, vel ſpiritu vini, intempeſtivo & nimio uſu tabaci, qui tamen vere & autumno admitti poteſt. Venus autem ſecundum *Celſi* monitum æſtate fugienda eſt.

CAPUT XIII.

De diæta ſexui convenienti.

§. I.

Corpora diverſi ſexus diverſam quoque diætam & vitæ regimen deſiderant.

§. II.

Fœminæ viris ſunt imbecilliores, hinc diæta peculiari opus habent.

Scholion.

Fœminæ laxiori corporis habitu, & maximam partem vitæ otioſæ & voluptatibus addictæ ſunt, parum bibunt, corpus habent exquiſite ſentiens, ad ſpaſmos & convulſivos motus proclive & ſanguini redundanter colligendo valde opportunum. Præterea etiam certis ac ſtatis temporibus ſolennem ſanguinis per uteri venas profuſionem patiuntur. Ex quibus conficitur, ſexui potius fœminino, quam virili, de peculiari vivendi ratione eſſe proſpiciendum.

§. III.

Mollior ſexus, teſte experientia, ut plurimum peſſime habet, turbato, vel male procedente ſanguinis ex utero profluvio; viget vero ejus ſanitas menſtruali hoc fluxu rite conſtituto.

Scholion.

Quapropter medicum omnem curam in eo collocare oportet, ut uterina hæc ſanguinis excretio debita ſemper in quantitate, tempore & ordine reſpondeat, nunquam vero perverſa diæta & neglecto vitæ regimine turbetur, vel plane cohibeatur. Menſtruam vero ſanguinis ejectionem nihil æque pervertit, ac frigoris, impendente menſium fluxu, liberior ad ventrem & inferiores partes admiſſio. Multum quoque in violanda hac ſanguinis excretione valent graviores animi commotiones, præſertim terroris vehementia, cujus tanta vis eſt, ut ſæpius ipſum præſentem fluxum ſiſtere & cohibere ſoleat. Neque tunc temporis expedit, gravioribus curis inhærere, vel animum pravis deſideriis exagitare, ſed potius animi tranquillitas omni ſtudio colenda & obſervanda eſt. Tempore quo menſes fluunt, abſtinere oportet ab omnibus acidis, flatulentis, victu duro, craſſo & nimium refrigerante, lacticiniis & viſcoſis. Evitari quoque debent panis calidus butyro illitus, frigida potio, cereviſia fœculenta & omnia, quæ adſtringendi facultate gaudent.

§. IV.

Inſtante menſium fluxu, ſanguinis circulum ac motum liberum omni modo promovere conſultum eſt.

Scholion.

Liberiorem ſanguinis fluxum egregie efficiunt infuſa herbarum temperate balſamicarum, ut ſunt herba meliſſæ, veronicæ, flores cheiri, anthos, cortices cinnamomi, citri recentes, loco infuſi herbæ thée mane ſumta. Expedit etiam alvum ſemper habere paulo laxiorem, unde ſi illa diutius adſtricta fuerit, clyſter emolliens infundendus, vel doſis pilularum balſamicarum exhibenda eſt. Multum quoque juvant moderata corporis exercitatio & aëris temperate calidi uſura, ſemperque curandum, ut pedes & inferiores partes à frigore probe defendantur.

§. V.

Singularis etiam vitæ ratio præcipienda eſt fœminis, quæ uterum ferunt, ne vel ipſa mater, vel quod intus gerit, aliquid capiat detrimenti.

Scholion.

Infans enim utero concluſus quaſi partem corporis materni conſtituit.

§. VI.

Qualis eſt matris ſanitas, qualis animi, humorum motuumque conditio, talis quoque ſtatus infantis eſt. Quo vegetior ergo mater eſt, eo vegetior quoque fœtus obſervatur, & quicquid matri nocumentum affert, illud multo magis imbecilli fœtus ſanitatem pervertit. Quare ſumma exigit neceſſitas, ut fœminæ ante omnia ſub impregnationis ſtatu ſummam corporis ſui curam gerant, vitamque degant ad ſanitatis leges quam maxime accommodatam.

§. VII.

Fœminas in diæta amplecti decet maxime ea, quæ ſanguinem bonum ac temperatum corpori ingenerant, quæ humoribus concilIant fluiditatem, & ſuperfluas excrementitias partes à vitalium ſuccorum conſortio arcent. Fugere autem oportet omnia intemperata, quæ humores vehementer in motum cient, quæ eos impuros reddunt, vel nimis copioſum ſanguinem ſuppeditant.

Scholion.

Quemadmodum omne intemperatum ſanitati & naturæ corporis noſtri noxam minatur, ita hoc multo magis prægnantibus inſidias ſtruit. Quare à fœminis exulare debent graviores animi affectus, frigus immodicum, removeantur immoderatior æſtus, nimia ciborum repletio, vehemens corporis motus, ſomnus diuturnus, alimenta difficilis ſolutionis & mali ſucci, omniaque validiora emetica, purgantia, & quæcunque ob ſuam activitatem humores in vehementem motum conjiciunt. Majorem vero gravidarum ſanitati utilitatem pollicentur omnia temperata, quæ benignos & laudabiles ſuccos corpori largiuntur, ventriculo rite obtemperant & excretoria cito trajiciunt.

§. VIII.

Quum ſanguinis fluxus in gravidis ceſſans in ſtatum plethoricum eas conjiciat, hinc nihil magis confert ad tuendam matris ſanitatem ſpemque uteri ſervandam, quam debito tempore inſtituta venæ ſectio, quæ in nonnullis menſe ſtatim ſecundo, in plurimis vero tertio celebranda, & pro rei neceſſitate, ſeptimo, vel octavo repetenda eſt.

Scholion.

Nimia ſanguinis redundantia eam ob rationem corpori in gravidis detrahenda eſt, quoniam ſibi relicta & matrem & infantem in graviſſimas afflictiones præcipitat. Quia vero una fœmina præ altera copioſiorem ſanguinem in venis alit, ea propter huic deplendo neutiquam ſufficit unica vice adminiſtrata venæ ſectio, ſed potius in quibuſdam ſubjectis aliquoties, nimirum ter, vel quater, ſanguis è vena mittendus eſt. Hac enim ratione triſtis abortio, aliaque, quæ gravidas invadunt, incommoda, egregie avertuntur.

§. IX.

Plethora, gravidis quam maxime familiaris, ut plurimum cacochymiam progenerare ſolet; idcirco medicum, cui matris, & infantis, ſalus commiſſa eſt, curam adhibere oportet, ut pernicioſa hæc ſuccorum depravatio decenti auxilio à corpore arceatur.

Scholion.

Commodam hac in re operam locant leniora evacuantia, quæ collectam in primis viis impurorum ſuccorum colluviem blande educunt; quod conſilium ſuo quoque confirmat ſuffragio *divus ſenex ſect. V. aphor.* 29. *prægnantes*, inquiens, *purgabis, ſi materia turgeat, quadrimeſtres,*

meſtres, & uſque ad ſeptimum menſem, ſed has minus. Huic ſcopo conveniunt medicamenta balſamica, quæ clementer evacuant, ſimulque ventriculum & inteſtina, cum univerſo genere nervoſo, roborant. Faciunt huc *pilulæ Becheri* & rhabarbarinæ, neque minus paſſulæ rhabarbarinæ, adjecto pauxillo cinnamomi.

§. X.

Gravidis maxime infeſta ſunt fortiora purgantia, quia validiori ſpaſmo inteſtinorum membranas & nervoſas corporis partes contorquendo, uterum ad elidendum fœtum ſollicitant, vel etiam ventriculi tonum ac robur deſtruunt.

§. XI.

Ad removendam impuritatem ſuccorum egregiam quoque opem ferunt ea, quæ perſpirationem reddunt liberiorem.

Scholion.

Quare gravidis frequenti in uſu eſſe debent pulveres bezoardici fixi, elixir ſtomachale, infuſa herbarum calida, moderata corporis exercitatio & vinum generoſum, ſed parce & convenienter uſurpandum.

§. XII.

Primis menſibus gravidas non adeo edaces eſſe oportet, inque toto ingravidationis ſtatu temperantia maximopere commendanda eſt.

Scholion.

Nimia enim repletio multas producit cruditates, quæ benignorum ſuccorum generationem impediunt. Unde frequenti nobis conſtat obſervatione, nimiam ciborum ſatietatem debitæ infantis nutritioni eſſe impedimento. Et videmus, obeſas mulieres frequenter infantes edere imbecilles ac macilentos, quum è contra pingues ac robuſti à macilenta matre ſæpiſſime procreentur.

§. XIII.

Maxime omnium gravidæ ſibi temperare debent ab animi commotionibus, præſertim terrore, & perverſis impreſſionibus, quæ infantis ſanitati magnopere adverſantur, decentemque ejus conſormationem turbant atque impediunt.

Scholion.

Teſtatur experientia, perverſam matris imaginationem multa infantibus dehoneſtamenta corporis imprimere, ita, ut ſæpius manifeſta earum rerum veſtigia conſpiciantur, quarum imagines diuturna contemplatione animo altius à matre infixæ fuerunt, id quod maxime ultimis menſibus evenire ſolet.

CAPUT XIV.

De conſuetudinis in tuenda valetudine efficacia.

§. I.

QUemadmodum in omnibus rebus, quæ animum & corpus humanum afficiunt, magna vis eſt conſuetudinis, ita etiam illa in tuenda ſanitate & rerum non naturalium uſu, plurimum valet, eamque ob rationem à medicis diligenter attendenda eſt.

§. II.

Conſuetudo nihil aliud eſt, quam certa partium corporis, quæ motibus præſunt, ad certos motus edendos, ob frequens & repetitum præcedens exercitium, diſpoſitio, qua, vel ſponte, vel levi ſaltem data occaſione, iterum ſimiles motus producuntur.

Scholion.

Quid ſit conſuetudo, cujus tanta in animo & corpore noſtro alterando eſt efficacia, huc uſque nondum ſatis exquiſite exploratum atque perſpectum eſt. Nos in ea ſumus ſententia, conſuetudinis naturam certa partium, tam ſolidarum, quam fluidarum, ad motus quoſdam repetendos, aptitudine, contineri. Quare omnes corporis noſtri partes obnoxiæ ſunt conſuetudini, & ejus efficaciæ promte obediunt.

§. III.

Quotidiana experientia docemur, diutius conſueta difficulter mutari, & conſuetudinem alteram quaſi naturam conſtituere.

Scholion.

Per corporis enim naturam nihil aliud intelligitur, quam peculiaris ſolidarum & fluidarum partium, ad certos motus & functiones præſtandas, diſpoſitio. Quum itaque à ſæpe repetitis aliis motibus, per externas cauſas introductis, inſita & naturalis deleatur diſpoſitio, & prorſus alia inducatur, priori contraria, hinc talis aliorum motuum aſſuefactio haud inconcinne altera natura appellari poteſt.

§. IV.

Conſuetudo efficit, ut motus non ſolum in certis partibus, ſed fixis & ſtatis quoque temporibus, certoque gradu, iterentur.

Scholion.

Si quis aliquoties certo tempore cibum aſſumſit, aut ſomnum cepit, vel ex eo expergeſactus eſt, aut alvum depoſuit, ſtatim his actionibus aſſueſcit natura, & eadem hora accedente, harum rerum deſiderium redit. Quanquam autem difficile ſit atque arduum, genuinam & mechanicam hujus rei dare explicationem; intellectus tamen humani imbecillitas, quæ ad interiorem harum actionum, præcipue quoad modum, cognitionem adſpirare haud poteſt, ipſius rei exiſtentiæ nihil derogat. Neque vero accurata harum rerum explicatione nos deſtitutos, à claris & manifeſtis cauſis temere tranſire decet, ad tale principium, quod omnem pene conceptum exſuperat. Neque eam ob cauſam confugiendum ad principium, fibris corporis noſtri motricibus inſitum, quod occulta quadam ſentiendi & externas res percipiendi facultate polleat.

§. V.

Natura ob frequentem uſum rebus in ſe inſalubribus & corpori minus proficuis tandem facillime aſſueſcit.

Scholion.

Qui prima vice tabaci fumum haurire tentant, graviter ut plurimum ab eo offenduntur, quem tamen procedente tempore commodiſſime ferunt, tandemque ita ipſi aſſueſcunt, ut frequentiori ejus uſu penitus delectentur. Eodem modo comparata ſunt narcotica, quæ quanquam rarius aſſumta corpori torporem & ſenſibus ſtupiditatem inferre ſoleant, diuturna tamen aſſuetudine non amplius nocumento ſunt. Luculentum hujus rei teſtimonium Perſæ exhibent, qui prima in pueritia ſaltem pauxillum opii aſſumunt, cujus tamen quantitatem ſenſim ita augent, ut tandem ingentem ejus copiam, ſine ullo incommodo, devorare poſſint; quod quidem eo faciunt conſilio, ut ad coitum celebrandum ſint promtiores. Ipſe novi quendam hæmoptyicum, qui ob crebriorem opiatorum uſum ita iis aſſuefactus eſt, ut poſtea extracto opii ad drachmæ dimidium, ſine ulla noxa, aut gravi ſymptomate, uti potuerit. Neque ignotum eſt, certorum locorum incolas aëri vappido atque humido ita poſſe aſſuefieri, ut ſanam ac diuturnam vitam ibi degere poſſint, quum tamen hæc cœli inſalubritas aliorum, qui ejuſmodi loca petunt, ſanitatem protinus inſigniter affligat. Illud vero hoc loco neutiquam prætermittendum eſt, conſuetudinem alimentorum etiam, quæ naturæ admodum inimica ſunt, inſalubritatem ita quaſi mitigare & contemperare poſſe, ut eorum nocendi facultas multum vel penitus hebetetur. Res pervulgata eſt de peſſimo Polonorum more, qui ſpiritum vini fortiſſimum ad aliquot menſuras quotidie hauriunt, quod ſi quis alius inſuetus tentaret, nullum dubium eſt, quin ingens ſanitatis, aut vitæ periculum, ſit aditurus.

§. VI.

Amat natura etiam medicamentis ſæpius uſurpatis ita aſſue-

aſſueſcere, ut eorum medendi efficacia tandem plane obtundatur.

Scholion.

Quam ob rem vere dictum eſt ab *Ariſtotele: natura pharmacis aſſueta, eorum vires contemnit.* Atque hinc valde conſultum fore arbitramur, ſi medici in diuturnis morbis medicamenta permutant.

§. VII.

Noxam, quæ ab affectibus animi extimeſcenda eſt, etiam conſuetudo amolitur, ſiquidem iracundia, quæ quaſi in conſuetudinem ceſſit, nullam prorſus ſanitati injuriam inferre ſolet.

§. VIII.

Nihil magis ſanitati inſidias ſtruit, quam ſubita rerum conſuetarum mutatio.

Scholion.

Sapienter *Celſus Lib. I. cap.* 3. ſcribit. *Neque ex ſalubri loco in gravem, neque ex gravi in ſalubrem tranſitus, ſatis tutus eſt, neque ex multa fame nimia ſatietas, neque ex nimia ſatietate fames, idonea eſt, periclitaturque & qui ſemel, & qui bis, de die cibum incontinenter contra conſuetudinem aſſumit; neque ex nimio labore ſubita intermiſſio ſine gravi noxa eſt. Ergo, quum quis aliquid mutare volet, paulatim debet aſſuefacere.* Atque hinc eſt, quod in regionibus ſeptentrionalibus educati, ubi in regiones calidiores veniunt, inſuetum calorem primo moleſte ferant, & raro à morbis immunes ſint, quod etiam vice verſa valet. Neque minus frequenter accidit, ut ſi quis relicta patria in aliam regionem, ubi alia vivendi ratio & inſueti aëris uſura eſt, magnas ut plurimum ab hac mutatione moleſtias ſentiat, quæ tamen longiori conſuetudine multo fiunt mitiores. Deinde etiam obſervando nobis cognitum eſt, infantes lactentes, qui diutius intra parietes domeſticos detenti, poſtea ſubito in liberiorem aërem procedunt, graves pati læſiones; quarum omnium vix alia cauſa eſt, quam ſubita & improviſa rerum conſuetarum mutatio.

§. IX.

Laude digna ſunt verba *Hippocratis*, quæ *ſect.* 11. *aph.* 50. ita proponit: *Ex multo tempore conſueta inconſuetis moleſtare non ſolent, etſi ſint deteriora.* Et *aph.* 49. *adſueti*, inquit, *debiles ferre poſſunt ea, quæ inaſſuetis robuſtis moleſtiam creant.*

Scholion.

Qui urbano & concluſo aëri multum aſſuefactus eſt, facile à puro, libero & aperto aëre, qualis maxime ruralis eſt, perturbatur, & plerumque laſſitudinem corporis ſentit, vel quandam capitis gravitatem. Qui diu cereviſias amaras potarunt, dulces poſtea ferre nequeunt. Quam ob rem etiam ægris in iis rebus, quibus diu aſſueti ſunt, & à quarum uſu non adeo gravis noxa extimeſcenda eſt, interdum gratificari oportet. vid. *Sponius ad Hippocr. ſect. IV. aph.* 64.

§. X.

Si quis aliquid mutare volet, etiamſi perniciosum ſit, paulatim hanc mutationem inſtituere debet; *quod enim paulatim ac ſucceſſive fit, illud tuto fit.* Vid. *Hipp. ſect.* 11. *aph.* 50.

§. XI.

Homo perfecte ſanus ac robuſtus nullis rebus nimium ac longius aſſueſcere debet.

Scholion.

Optimum hac de re *Celſi* præceptum eſt, quod *Lib. I. cap.* 1. hunc in modum tradit: *Sanus homo, qui & bene valet, & ſuæ ſpontis eſt, varium habere debet vitæ genus, modo in rure eſſe, modo in urbe, modo in agro, navigare, venari, quieſcere interdum, ſed frequenter ſe exercere. Prodeſt etiam balneo uti, interdum aquis frigidis, modo ungi, modo id ipſum negligere, nullum cibi genus fugere, quo populus utitur, interdum in convictu eſſe, interdum ſe ab eo retrahere, modo plus juſto, modo non amplius aſſumere.*

CAPUT XV.

De remediis ad ſanitatem tuendam morboſque præcavendos accommodatis.

§. I.

Homo ſanus & perfecte incolumis, quantum fieri poteſt, nec medico, nec pharmacopœis utatur, ſed potius, juxta *Montani* conſilium, & medicos, & medicamenta fugere debet, ſi ſanitatem ſuam ſalvam & integram conſervare velit.

Scholion.

Intelligendum hoc ipſum eſt de corporibus tam robuſtis, quam imbecillioribus. Illa ex vaſorum capacitate, carnis ſoliditate, nervorumque & oſſium firmitate & inſigni externarum rerum injuriis reſiſtendi potentia, cognoſcuntur. Hujuſmodi corpora non adeo facile à morborum inſultu expugnantur, diutius perennant, & facilius amiſſam ſanitatem recipiunt, ſi modo illud in omni vitæ genere obſervent, ut temperantiæ & mediocritatis cultum magni habeant. Atque hujus indolis corpora non adeo rigidis legibus diæteticis, nec magna remediorum multitudine, aut varietate, indigent. Imbecilliores etiam & debiles ac morbis obnoxios, ut in hypochondriacis videmus, à copia & varietate medicamentorum lædi, quotidiana experientia edocemur. Quare merito his in ſuis curationibus, exercitatiſſimus in arte noſtra vir, *Montanus*, ſuadet, ut, ſi valere velint, medicos & medicamenta fugiant.

§. II.

Cui corporis ſui integritas curæ cordique eſt, eum abſtinere oportet à fortioribus purgantibus, quippe quæ infeſtæ admodum & virulentæ indolis ſunt, ac non modo ſtomachi, ſed & univerſi corporis vires frangunt, nullique ætati conveniunt.

Scholion.

Aſclepiades, teſte *Celſo*, *in Præfatione Lib. V. p.* 241. uſum purgantium maxima ex parte ſuſtulit, quia omnia fere ſtomachū lædunt & mali ſucci ſunt. Huic ipſe *Celſus* adſtipulatur, ſcribens: *optima medicina eſt, non uti medicina.* Qua in re ſequi videtur *Hippocratem*, qui *ſect.* 11. *aph.* 33. *qui bene*, inquit, *corpus habent, hoc purgare periculoſum eſt.* Et *aphor.* 36. *ſana*, ait, *habentes corpora, dum purgantibus fatigantur, cito ſolvuntur.* Merito igitur *Campegius de cribrat. medicam.* venenoſa & maledicta vocat purgantia. Et apprime ad veritatem de validis pharmacis longo uſu edoctus *Crato* ſentit: *qui rectam*, inquiens, *victus rationem tenere volunt, iis optimam medicinam præſcribere ſupervacaneum eſt; nam omnia prius ad valetudinem rectam tuendam tentanda ſunt, quam corpus medicamentis laborioſe commovendum.*

§. III.

Peſſimo more receptum eſt, corpus replere, & omnia pro lubitu ingerere, poſtea vero à medicis evacuantia ſollicitare, & rurſus nimiæ corporis repletioni indulgere.

§. IV.

Si quis ex uſu rerum non naturalium male ſe habeat, ita, ut imminentem morbum extimeſcat, abſtinentia, motu & quiete, tam animi, quam corporis, materia ſuperflua & morbum committens, evacuanda eſt, antequam medicorum auxilium expoſcatur.

§. V.

§. V.

Quia nimia ex cibo ac potu repletio plethoræ & cacochymiæ, fœcundiſſimis morborum procreatricibus, plurimum favet, neceſſe eſt, ut medicus promovendis ſuperflui ſanguinis & humorum evacuationibus invigilet, quas inter venæ ſectio primum locum tenet, & præſentaneum auxilium conſtituit.

Scholion.

Sanguinis ex vena emiſſio penitus quidem è medicina exulare poſſet, ſi ſuperfluam ſanguinis & humorum copiam abſtinentia, motu & exercitatione corporis imminuere quæreremus. Quum vero pauci ſint, qui id conſilii amplectuntur, ideo ipſa neceſſitas nos ad hoc remedii genus compellit, qua de re plura legi poſſunt in Diſſert. noſtr. *de magno venæ ſectionis ad vitam ſanam & longam præſidio.*

§. VI.

Venæ ſectio vere & autumno, præſertim circa tempus æquinoctiale, convenientiſſima eſt, ſummumque corporis à variis afflictionibus defendendi præſidium conſtituit.

Scholion.

Optime *Hippocrates ſect. VI. aph.* 47. ait: *Quibus venæ ſectio, aut medicamentum conducit, his vere venam ſecare, aut medicamentum purgans exhibere convenit.* Hinc quæ vere & autumno præſervationis cauſa inſtituuntur curationes, ut antiquiſſimæ, ita neutiquam contemnendæ ſunt. Venæ ſectio enim nimiam ſanguinis quantitatem, quæ vere maxime moleſta & periculi non expers, purgationes vero ſeri vitioſi copiam corpori detrahunt.

§. VII.

Quia morbi contumaces & chronici partim ex ingeſtorum & digeſtionis vitio, partim quoque ab excretionum defectu ſuam originem ducunt, ideo medicum operam dare oportet, ut, ſi præſervationis officio rite perfungi velit, exigente rei neceſſitate, non modo coctionem alimentorum, ſed eorum quoque excretiones, & maxime tranſpirationem, remediis adjuvet.

Scholion.

Quare omnia, quæ chylificationi favent, hoc eſt, chylum blandum, dulcem & ſpirituoſum gignunt, & quæ aceſcentiam, chylificationi admodum infenſam, in primis viis removent, optima, & tutiſſima ad vitam & ſanitatem tuendam remedia haberi debent. Spectant autem huc omnia balſamica, roborantia, medicamenta ſtomachica, ex balſamicis, aromaticis & roborantibus parata, ut eſſentia corticum aurantiorum, ſal volatile oleoſum *Sylvii*, noſtrum ſic dictum balſamum vitæ, eſſentia ambræ, elixirium ſtomachale *Michaëlis*, elixir noſtrum balſamicum in *notis ad Poterium* deſcriptum. Pertinent huc quoque amara, quorum maxima in promovendo chylificationis negotio virtus eſt, dum acorem obtundunt, viſcidum abſtergunt & alvinas excretiones inſigniter adjuvant, ſi nimirum cum recenſitis balſamis combinentur. In horum numero ſunt eſſentiæ amaræ, abſinthii, trifolii fibrini, radicis gentianæ, centaurii minoris, cardui benedicti. Faciunt huc denique alcalina, præſertim fixiora terrea, acidum abſorbentia, & ex animali regno tutiſſima, ut lapides cancrorum ac teſtæ ovorum, quæ terra ſubtiliori gaudent, & ob inſignem uſum vix ſatis deprædicari poſſunt.

§. VIII.

Origo morborum, quos medicus amoliri intendit, potiſſimum à ſegnioribus & interceptis excretionibus deducenda eſt, atque hinc medico incumbit curare, ut alvus quotidie ſuum præſtet officium.

Scholion.

Ex iis, quæ alvi excretionem ſine noxa & deſtructione motus periſtaltici promovent, maxime commendanda ſunt ſalina, quæ omni virulentia carent, & præcipue ſtimulando operantur. Eminent ex illis ſal Ebshamenſe, Sedlicenſe, à nobis detectum cum ejus fonte in Bohemia, arcanum duplicatum, ſal fontium Egranorum, tartarus tartariſatus & vitriolatus. Omnibus tamen palmam dubiam facit aloë, rite præparata, & ſecundum imitationem *Becheri* cum balſamicis mixta, quod in pilulis Hermannianis, Stahlianis & noſtris obſervatum eſt.

§. IX.

Quum perſpiratio libera omnes reliquas excretiones ſuperet, & ſummum ſit ſanitatis præſidium, idcirco medicum ſemper eo reſpicere oportet, ut huic excretioni male procedenti convenienti auxilio ſuccurrat.

Scholion.

Perſpirationem egregie & ſine ullo incommodo movent infuſa herbarum noſtratium, temperate balſamicarum, imo roborantium, ex aqua calida, ut ſunt veronicæ, betonicæ, ſalviæ, meliſſæ, menthæ, baſilici, ſaturejæ, item ſeminis fœniculi, aniſi ſtellati, cinnamomi, corticum citri, aurantiorum recentium, nec non infuſum herbæ thee, decoctum caffee, moderatius uſurpatum, quæ calidiſſime, vel in calefacto conclavi, vel melius in lecto, mane hauſta, ſanguinis & humorum motum juvant, fluiditatem ſuccis conciliant, viſcidos humores diſſolvunt, & ſalia peregrina & excrementitia, facta cutaneorum tubulorum dilatatione, eliminant. Ubi vero fortior cuticularis excretio provocanda eſt, conveniens doſis ſpiritus *Buſſii*, balſami vitæ, vel ſpiritus eboris balſamici, commendatis infuſis addi poteſt.

§. X.

Quandocunque chronicæ paſſiones corpori diutius inſederint, vel cauſæ morbificæ præſentes gravem morbum minentur, tum ad hunc avertendum & chronicas paſſiones leniendas, decens uſus fontium ſalubrium & mineralium eſſe debet quam commendatiſſimus.

Scholion.

Fontes ſalubres ſunt vel calidi, vel frigidi, quorum illi thermæ, hi acidulæ appellari ſolent. Utrique eadem fere ingredientia, videlicet ſpiritum ſulphureum volatilem, ſal fixum alcalinum, vel neutrum, & volatile vitriolum cuſtodiunt, inque decenti copia & convenienti regimine hauſti, univerſum corpus pervadunt, & ad ipſius minima vaſa ac tubulos penetrant, obſtructiones recludunt, ſtagnantes humores diſſolvunt & in motum cient, omniaque emunctoria ſtimulant, adeoque urinam, alvi recrementa, ſudorem, ſalivam, omneſque ſuperfluos humores, ſine ulla virium, vel appetitus dejectione, potenter educunt. Quare non datur in rerum natura inque artis chymicæ inventis remedium, quod in ſanitate tuenda, & morbis vel antevertendis, vel tollendis, fontibus ſic dictis ſalubribus æquiparari poſſit. Siquidem horum virtus ampliſſima & plane excellens omnium ſaniorum medicorum conſenſu & diuturna experientia, per tot ſeculorum decurſum, in omnibus individuis cunctiſque in regionibus ſatis ſuperque comprobata eſt. Mineralia enim activo & potenti principio gaudent, & quæ ex ſalium claſſe tutiſſima remedia conſtituunt. Deinde etiam ipſum aquæ elementum ita eſt comparatum, ut omnibus aliis medicamentis virtute antecellat, id quod fuſius explicavimus in *Diſſert. noſtr. de aqua medicina univerſali.* Et ipſa quoque natura, quæ velut optima medicinæ magiſtra ſedulo imitanda eſt, medicos peritos docet, ſalia ſubtiliora alcalina fixa & neutra, ut & vitriolacea tenuiora, omnium, quæ ex chymicis in uſu ſunt, ad

tollendos

tollendos morbos eſſe efficaciſſima. Cæterum de horum fontium ingredientibus eorumque uſu & abuſu legi poſſunt *diſſertationes noſtræ de prudenti fontium medicatorum uſu*, item *de thermis Carolinis*, *de thermarum & acidularum ratione ingredientium convenientia*, *de thermarum & acidularum uſu & abuſu*, & quæ plura in unum faſciculum collecta de mineralium aquarum elementis, viribus ac uſu proſtant in *tomo II. opuſculorum phyſico-medicorum.*

§. XI.

Balneis, tam naturalibus, quam artificialibus, ad reparandas vires, & valetudinem tuendam, multum uſi fuerunt veteres, præſertim calidiorum regionum incolæ.

Scholion.

Teſtatur hoc magnifica & luxurioſa balneorum ſtructura, quæ hodieque in Græcia & regionibus Turcicis viſuntur. vid. *Langius Lib. I. epiſt.* 50.

§. XII.

Quanquam in regionibus calidioribus balneorum uſus ſit laudatiſſimus, parcius tamen uſurpari debent noſtris in terris, quæ ſub cœlo frigidiori & humidiori ſitæ ſunt.

§. XIII.

Ubi immoderatus calor nimiam partium humidarum & ſubtilium facit diſſlationem, & corpori ſiccitatem & laſſitudinem inducit, ibi fibrarum emollitione & humectatione opus eſt, quod balnea & aquarum dulcium inſeſſus commodiſſime præſtant.

Scholion.

Ex quo apparet, balneorum uſum noſtris quoque regionibus accommodatum eſſe, ſi corpus ab æſtivo calore nimis exſiccatum ac delaſſatum fuerit, hac tamen adhibita cautione, ut ne balnea nimis calida uſurpentur, alioquin excedens calor, plus nocumenti, quam emolumenti, afferre ſolet.

§. XIV.

Inſeſſus aquarum dulcium inſignes corpori infert mutationes, aqua enim octingenta vicibus aëre gravior, ſuperficiem vaſculorum in cute premit, & liquida ex ambitu corporis ad interiora retro vertit, unde libera tranſpiratio impeditur, ſerum diſſlationi debitum retinetur, & ad urinam vergit alvuſque adſtringitur.

Scholion.

Exinde perſpicimus, balnea in regionibus calidis, inque macilentis & calidioris naturæ hominibus non ſine inſigni fructu adhiberi, quia non ſolum exſiccatas partes emolliunt, ſed etiam humidum, quod calore exhalat, intus detinent, adeoque nimiam tranſpirationem ad temperiem reducunt, idque corporibus calidioribus & æſtivo tempore eſt commodiſſimum.

§. XV.

Nocent balnea & capitiluvia humidioris temperaturæ hominibus, qui vaſa ſanguine & ſuperfluis humoribus repleta habent, qui capitis & ventriculi imbecillitate, vel cruditatibus in primis viis collectis laborant, & frequentius catarrhis tentantur, ſiquidem improvidus hic balneorum uſus non modo has afflictiones auget, ſed alias quoque graviores ſuſcitat.

Scholion.

Balneorum & capitis lotionum uſus res periculi plena eſt, & magnam prudentiam deſiderat; hinc cautiſſime uſurpari hæc debent, & tutius ab iis noſtris in regionibus abſtinetur.

§. XVI.

Balneis noſtris in locis ſubſtitui poſſunt pediluvia, item aſperiores frictiones pedum, quæ ad circuitum ſanguinis æqualem reddendum & perſpirationem juvandam, multum conferunt.

§. XVII.

In pediluviis, pedes ſurarum regione tenus, aquæ non nimis calidæ, ſed temperatæ, immergendi ſunt, eorumque uſus paulo, vel mox ante ſomni tempus, per horæ dimidium, vel etiam ultra, commodiſſime inſtituitur.

§. XVIII.

Pediluvia calore ſuo ſanguinem tenuem & fluxilem reddunt, ejuſque difficiliorem per pedes curſum promovent, & hac ratione univerſo corpori proſunt. Deinde humiditate ſua temperate calida fibrarum tonum in partibus inferioribus valde relaxant, carnemque & cutim emolliunt, unde ſanguis, relicta ſuperiori corporis regione, ad ampliatas inferiores partes majori impetu ruit.

Scholion.

Si ullum remediorum genus magnum univerſo corpori commodum afferre, & præcipue capitis morbos expugnare poteſt, hoc certe à pediluviis expectari debet, quorum uſus in omnibus capitis affectibus eſt laudatiſſimus.

§. XIX.

Pediluvia tempore etiam æſtivo cum magna utilitate uſurpari poſſunt, quia exſiccatas partes emolliunt & humectant, & membra motu ac labore delaſſata egregie reficiunt.

F I N I S.

FRIDE-

Digitized by Google

FRIDERICI
HOFFMANNI
MEDICINÆ
RATIONALIS SYSTEMATICÆ
TOMUS SECUNDUS,

QUO

PHILOSOPHIA CORPORIS HUMANI MORBOSI

EX ACCURATIS OBSERVATIONIBUS
Solidiſque Anatomicis & Mechanico-Phyſicis principiis, Methodo plane demonſtrativa per certa theoremata ac ſcholia traditur;

ET

VERA PATHOLOGIÆ FUNDAMENTA

NEC NON

PRÆSERVATIO AB OMNIS GENERIS MORBIS

CLARE EXPONUNTUR

in Uſum Docentium & Diſcentium.

PRÆFATIO

LECTORI ÆQUO ET VERI STUDIOSO

FRIDERICUS HOFFMANNUS.

ALterum jam Tibi, veritatis medicæ cupide Lector, rationalis medicinæ ſyſtematicæ tomum exhibeo, qui præcipua doctrinæ de morbis capita & ſundamenta, neque minus partem artis noſtræ præſtantiſſimam, ſed haud ſatis, meo quidem judicio, adhuc excuſſam, nec penſi habitam, complectitur. Hæc illa eſt, quæ genuinas ægritudinum, quibus ſubinde genus humanum infeſtari, & è vita præmature tolli ſolet, origines, ſeu primas cauſas, clare & liquido evolvit, quæ omnium earum rerum, quæ ullo modo conſervationem corporis noſtri lædunt, vires ac poteſtates dilucide exponit, quæ denique ſimplicem & planam viam ad ſanam & longam vitam perveniendi monſtrat. Duplex eſſe officium medici, alterum hominem à doloribus, à morbis ac matura morte vindicare, alterum ægritudines, quibus corpus affligitur, jam præſentes arte depulſare, nemini ignotum eſt. Quanto autem facilius, quanto etiam magis in poteſtate medici ſitum eſt, morborum, à quibus hi initia ducunt, cauſis occurrere, & integritatem corporis tueri: tanto difficilius ac incertius eſt, morbos, quibus jam premitur, vel penitus oppreſſum eſt corpus, feliciter expugnare. Quamvis vero omnium conſenſu nihil dulcius, exoptatius & præſtabilius his in terris homini contingere poſſit, quam æqualis & proſpera ſine dolore animi & corporis valetudo; tamen haud ſatis intellectus humani miſeriam & imbecillitatem hoc in genere demirari licet, quod adeo parum de vita & valetudine tuenda homines curioſi ac ſoliciti ſint, ut potius firmiter ſibi perſuadeant, inevitabili cujuſdam neceſſitatis fato, longam vel brevem, adverſam, vel ſecundam valetudinem deberi, neque à ratione & ſcientia, vel ab hominis voluntate & arbitrio, eam dependere. Quo factum etiam eſt, ut nec medici ſatis digne hanc medicinæ partem hactenus tentaverint, neque vera ſanitatis conſervandæ præſidia morborumque natales recte & perquiſitius indagarint, tantummodo operoſi in multis arcanis & magnificæ famæ remediis & compoſitionibus ad omnis generis morbos propulſandos conquirendis: etſi neminem fugiat, quam iners & circumciſa ſit, tum in rebellibus chronicis, tum acutis paſſionibus perſanandis, poteſtas medici, quoniam id præſtare magis naturæ, quam artis beneficium eſt. Ego, ut ingenue fatear, de arte noſtra ſic ſtatuo, hanc ipſam diverſis rationibus agitari poſſe, dum alii morborum curationibus tantum intenti ſunt & unice in exercitio artis verſantur, alii vero in univerſale totius ſcientiæ & omnium eorum, quæ ad hoc perficiendum pertinent, ſtudium incumbunt. Nam qui tantum ſe occupatum habet in curatione morborum, is utique theoria rationali & hanc ſpectantibus ſubſidiis, anatomes, phyſices, chymiæ & mechanices ſcientiis & demonſtrandi methodo, facile carere poteſt; quemadmodum etiam veteres has ſcientias ignoraſſe novimus. Siquidem ad artis exercitium ſufficit morborum genium, corporum differentias, & naturæ, quæ ſola & optima ſubinde acutorum morborum medicatrix eſt, ductus noſſe, & remediis, non validioribus, ſed mitioribus, eam adjuvare. At vero præter hæc multa alia in eo, qui veri & ſolidi medici nomen tueri vult, deſidero, quæ non tam facile & celeriter obtineri poſſunt. Nimirum is non ſolo uſu & experientia, quæ pro tot morborum & corporum diverſitate mire variat &

fallit, contentus eſt, ſed ex ægrotantium hiſtoriis & accuratis obſervationibus, magna diligentia & limatiori judicio conſcriptis & inter ſe collatis, artis certitudinem quærit. Hæ enim ſunt quaſi veritatum medicarum claves, quæ intimos & arcanos naturæ receſſus, motus atque effectus recludunt. Ex his veras morborum origines ac primordia, generationem, differentem indolem & effectum, præſervandi ac medendi leges & vias, juvantium & nocentium vires, & dextrum de morborum eventu judicium petere licet. His etiam falſæ theoriæ, pugnantes hypotheſes, opiniones, fictiones atque errores in rebus medicis optime diſcutiuntur. Ut autem ejuſmodi obſervationes ad uſum recte transferre poſſit, opus utique eſt, ut accommodis ſcientiæ medicæ inſtructus ſit præſidiis. Nam ſicut ſine phyſices, chymiæ & mechanices ſcientia, nullo modo veram vitæ, ſanitatis, mortis, morborum eorumque generationis cognitionem conſequetur, nec rerum ſalubrium ac nocentium facultates & vires cognoſcet, ita nec hiſtorias ægrotantium reſolvere omneſque partes digne excutere, eorumque, quæ facta ſunt & fieri debent, cauſas dare & enucleare & apta remedia invenire poterit. Præterea à medico, qui omnes ſuas partes recte implere vult, etiam id requiro, ut læſiones externarum partium, & quemadmodum eæ reparandæ ſint, probe dignoſcere ſciat, & quibus mediis & operationibus eæ removendæ ſint, intelligat, ex quo artis chirurgicæ eminentia ac neceſſitas demum innoteſcit. Denique innumera ſunt in rerum natura, quæ hominis valetudinem variis modis & mutare & vitiare poſſunt, tam ex alimentorum, ac elementorum, quam medicamentorum & rerum venenatarum claſſe, præcipue ex tam multiplici cœli varietate, aliarumque rerum fortuito incidentium copia, quorum ſingulorum ingenium, facultates & vires, ſi quis caſus incidit, ut idoneum judicium proferre poſſit, perſpectas habere debet. His itaque fulcris totum doctrinæ medicæ corpus ſuperſtructum eſſe videmus. Quæ quanquam ita ſe habere omnes facile judicent, dolendum tamen eſt, paucos admodum ad eum eruditionis medicæ gradum pervenire, & quod præcipuum rei momentum eſt, paucos ſcriptores laboribus ſuis eo eſſe anniſos, ut doctrinæ medicæ, præſertim quæ de morbis agit, veritates in facilem & perſpicuum ordinem digererent. Quanta enim librorum proſtat ſilva, qui terminis obſcuris & nullum liquidum ſenſum fundentibus referti ſunt, ubi nullæ veritatum connexiones nullique demonſtrationum nervi conſpiciuntur. Ego itaque pro mediocritate virium, quas divina clementia conceſſit, ſemper omni ſtudio anniſus ſum, divinam hanc ſcientiam in ſyſtema perſpicuum redigere, & veritates apta connexione in ſcientiæ & demonſtrationis formam diſponere, jam ſenio vicinus & maturiori judicio & longiori uſu inſtructus, laboravi. Cujus rei gratia & præſens opus excudi, de cujus inſtituto pauca tantum admonere viſum eſt. Videlicet hoc ipſum rationalis pathologiæ & praxeos medicæ fundamentum complecti exiſtimo, quare etiam à pathologia ſpeciali & clinica praxi, quæ bono cum Deo ordine ſequetur, hunc tomum ſecernere & ſeorſim edere conſtitui, ut à veritatum medicarum ſtudioſis non ſemel, ſed iterum iterumque attente legatur, & relegatur, quia hujus partis cognitio clariſſimam lucem tomis ſequuturis fœnerat, ita ut ſpecialis morborum, quoad ſigna, cauſas & ſymptomata diſquiſitio, promtius percipi, quæ ipſis depulſandis idonea præſidia cognoſci & enarratæ quoque hiſtoriæ facilius explicari inque uſum converti poſſint. Maxime omnium vero id operam dedi, ut demonſtrarem, quomodo morbi in corpore humano pullulent & generentur & quibus firmis & ſtatutis legibus motus, qui morbos inferunt, & naturam deſtruunt, vel eam conſervant & à morbis liberant, ſint ſubjecti, ut qui in ſalutem, vel perniciem tendunt, eo melius poſſint diſtingui. Deinde clarius & prolixius omnium rerum inſalubrium, venenorum, ac validiorum, & quæ in exitium prona ſunt medicamentorum, naturam & vires expoſui, ut majori etiam ſtudio medentes ab iis remediorum generibus, quæ morborum cauſas augere & mortem dare, vel accelerare poſſunt, ſibi cavere diſcant. Tum etiam morborum origines ex planis & ſimpliciſſimis principiis, nimirum ingeſtorum & excernendorum vitio ac defectu luculenter explicavi. Nam quemadmodum homo proſpera & integra ſanitate fruitur, ſi æqualem proportionem invicem ingeſta & excreta habent: ita ex diminutis vel deficientibus vacuationibus morborum origines naſci, eoſque, niſi illæ reſtituantur, in actum produci, experientiæ eſt certiſſimæ. Ecquis vero ignorat, quam anxie adhuc nobiliſſima ingenia in morborum cauſis inveniendis ſe fatigaverint, quum pro ſua quiſque hypotheſi & fictione proprias, peculiares, ſæpiuſque altius accerſitas adduxerit, manifeſtas & quæ in ſenſus incurrunt, repudiando. Præterea clarius in hoc opere docui, morborum fomites & mineras in inteſtinorum canale potiſſimum ex variis confluentibus ſuccis per diuturnam

moram

moram concipi, ibique fixam ſedem habere ac domicilium. Tandem etiam demonſtravi, acutas paſſiones & motus in morbis, ut ſunt febres, ſpaſmi, dolores, anxietates, convulſiones, motricium partium eſſe affectus, & perniciales morborum cauſas primario in has, quæ mutuum inter ſe conſenſum fovent & inſuper motuum ac ſenſuum inſtrumenta ſunt, vim & operationem ſuam exercere. Explanavi quoque ulterius, ex ſanguinis tardiori motu plethoram & cacochymiam, chronicarum maxime ægritudinum ampliſſimas cauſas deducendas eſſe. Ultimo his cognitis & expoſitis pauca præcepta & regulas adjeci, quæ facilem à morbis ſe præſervandi viam oſtendunt. Sicut enim in omnibus huc uſque à me productis laboribus, ita & in hoc tomo maxime laboravi, ut partem illam medicinæ præſtantiſſimam, quæ præſervandi corpora à morbis rationem docet, ſtabilirem & in ſolidæ ſcientiæ formam reducerem. Quæ omnia ut in convenientia capita, rationem & ordinem redigerem, non mediocri labore & meditatione opus fuit, quia nemo prævivit, cujus veſtigia ſequi potuiſſem. Quàm vero arduum ac difficile ſit doctrinam, in qua quædam quaſi eſt vaſtitas, & quæ caret connexione, in ordinem redigere, id ii optime intelligunt, qui in ejuſmodi rebus ingenium exercere ſolent. Dixi itaque in priori tomo, me mathematicis familiari demonſtrandi methodo uſum fuiſſe & impoſterum uti velle, cujus ratio neutiquam in eo conſiſtit, ut propoſitis doctrinis definitiones, axiomata, theoremata, corollaria, poſtulata, obſervationes, problemata præſcribat, ſicut cujuſdam nuper ineptiſſimum fuit judicium, ſed ut veritates faciles, ſimplices & perſpicuas adducat, eaſque probe invicem connectat, diſponat, ordinet, & ex notis ignota deducat. Neque ego hic, ut in cæteris omnibus meis laboribus, ſervili animo aliorum doctrinas velut oracula ſine ulla meditatione vel ratione cœco impetu ſequutus, vel ullius autoritate me à veri contemplatione facile abduci paſſus ſum, ſed libero ſemper uſus judicio ſententiarum & rationum momenta libravi, & ſecundum obſervationes practicas, ceu ad Lydium lapidem, modeſte examinavi, & ita demum, quid veri, falſi vel ficti viſum fuerit, & quæ in morborum curatione uſum habeant, vel non, expoſui. Quam unam novi ſolam & optimam eſſe veri inveſtigandi rationem, quam homines, aliorum tantum æmuli, nec ad obſervandum, nec ad meditandum nati, plane ignorant. Neque vero eſt, ut diffitear, me & hic & alibi interdum ab opinionibus, quas olim fovi, receſſiſſe, quod ad eruditi candorem & veri inveſtigationem in rebus difficillimis & nunquam ad ſolidam rationem & perſpicuum ordinem redactis utique pertinere mihi videtur. Uti enim pertinaciter opinionibus de falſitate convictis tanquam ſaxo adhærere turpe eſt: ita priora relinquere, & meliora amplecti, proxime ad honeſtatem & candorem accedit. Neque hic mea jactare unquam volui, conſcius meæ mihi tenuitatis; ſperare tamen auſim, meam hanc qualemcunque diligentiam & operam veritatis medicæ æſtimatoribus & viris ad judicandum aptis non ingratam fore, quum & hæc & plura adhuc in aliorum ſcriptis pathologicis deſiderentur. Cæterum ſi quis unquam, ego certe præter veritatis curam ac ſtudium æquitatis & moderationis in judicando maxime æſtimavi & adfectavi laudem, & nunquam ferendum in republica litteraria, præſertim chriſtiana, turpem quorundam morem puto, qui, quamvis non meliora ſciant proponere, aliorum tamen dicta & facta acri & mordaci ſtylo perſtringere, eorumque famam ac merita lancinare & arrodere non erubeſcunt. Ego vero nec unquam ejuſmodi ineptiſſimorum hominum voculas moror, ſed plane nihili habeo, & potius acquieſco & quaſi triumphare mihi videor in præclaris tot illuſtrium virorum judiciis, qui verum à falſo, perſpicuum ab obſcuro, utilitatem ab inani ſpeculatione, & evidentes uſuique aptas cauſas ab abditis & remotis, quæ nullius uſus ſunt, diſcernere conſueverunt. His, candide Lector, bene vale, ſique DEUS vitam & vires ſuppeditat, cæteros noſtros labores, uſui publico unice deſtinatos, propediem expecta.

CONSPECTUS

Tomi Secundi Medicinæ Rationalis Syſtematicæ.

PROLEGOMENA

De veræ Pathologiæ natura, ejus fundamentis, obſervationum medicarum uſu & hypotheſium noxa.

CAP. I. *De vera Pathologiæ medicæ natura, definitione ac fundamentis.*
II. *De hypotheſium Medicarum in arte noſtra damno.*
III. *De veritatibus Pathologiæ fundamentalibus ex phyſiologia repetendis.*

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI Morboſi, ſive Pathologiæ generalis,

PARS PRIMA.

De Mortis, morborum & motuum morboſorum natura, Legibus in producendis morbis ac ſymptomatibus & cauſis morborum.

CAP. I. *De Mortis natura & cauſis.*
II. *De Morborum & ſymptomatum natura.*
III. *De Motuum microcoſmicorum legibus & effectibus in producendis morbis & ſymptomatibus.*
IV. *De Morborum & motuum morboſorum cauſis.*
V. *De Cauſarum morbificarum ſede & operatione.*
VI. *De differente morborum ratione cauſarum indole atque effectu.*

PARS II.

De rerum nocentium & inſalubrium natura, proprietatibus & viribus in corpus humanum, item de omnibus iis, quæ ullo corpora modo ad morbos proclivia reddunt.

CAP. I. *De rerum inſalubrium & nocentium natura & viribus, ſpeciatim de affectibus animi.*
II. *De venenis eorumque natura, viribus & modo agendi.*
III. *De venenis corporis humani.*
IV. *De venenis in aëre contentis epidemiorum morborum cauſis.*
V. *De medicamentis veneni vim habentibus.*
VI. *De virulenta mercurialium noxa ceu gravium malorum cauſa.*
VII. *De venenis ſoporiferis.*
VIII. *De ceteris medicamentis virulentam naturam referentibus.*
IX. *De rebus venenatis in aëre, interque eſculenta & potulenta reperiundis.*
X. *De frigido potu, vitæ & ſanitati hominum inimiciſſimo.*
XI. *De rebus non venenatis, ſed inſtar veneni in corpus humanum agentibus.*

PARS III.

De morborum ortu ac generatione ex imbecillitate corporis humani, vitio ingeſtorum, impeditis excretionibus, ſanguiniſque & humorum abundantia atque impuritate, itemque de iiſdem & præmatura morte præcavendis.

CAP. I. *De corporum imbecillitate morbis potiſſimum obnoxia.*
II. *De Morborum origine ex copia & vitio ingeſtorum.*
III. *De alimentis intemperatis ingentique acidorum noxa.*
IV. *De noxa potus ſpirituoſi vel nimis pauci.*
V. *De excretionum defectu, præcipuo morborum fundamento.*
VI. *De perniciali earum rerum, quæ excretiones cohibent, indole atque effectu.*
VII. *De morborum maxime epidemiorum origine ex aëris vitio & tranſpiratione impedita.*
VIII. *De morborum generatione ex nimia ſanguinis quantitate & humorum impuritate.*
IX. *De genuinis corpora à morbis præſervandi præſidiis.*

PROLE-

PROLEGOMENA

DE

VERÆ PATHOLOGIÆ NATURA, EJUS Fundamentis, Obſervationum medicarum uſu & hypotheſium noxa.

CAPUT PRIMUM.

De vera pathologiæ medicæ natura, definitione ac fundamentis.

§. I.

SIcuti phyſiologia veras vitæ & ſanitatis cauſas tradit & motuum, qui conſervant corpus noſtrum, indolem atque uſum explicat; Hygieine vero præcepta circa rerum non naturalium uſum, quibus motus vitales in vigore ſervantur, exhibet: ita pathologia genuinas mortis & morborum cauſas & effectus ex ordine illorum motuum perverſo exponit. Therapia vero monſtrat, quibus auxiliis inordinati motus à corporis œconomia averti tollique debeant.

Scholion.

Ex quo animadvertimus, medicinæ partes arcto inter ſe cohærere nexu, ut unam ſine altera plene exacteque intelligere nemo poſſit. Attamen ſcientiam corporis humani vivi & ſani ceterarum medicinæ partium quaſi matrem & fundamentum eſſe merito dixeris. Ex medicinæ vero tam amica & neceſſaria partium connexione artis noſtræ certitudo & demonſtratio, quæ convenienti nexu & ordine rerum fit, ſatis abundeque conſpicitur.

§. II.

Vera pathologia eſt doctrina, quæ ex integris morborum hiſtoriis eorum origines, generationem, progreſſum, peculiarem genium, neque minus ſymptomatum atque eventuum rationes ex motuum natura & legibus, quæ in œconomia corporis noſtri obſervantur, convenienti nexu & ordine tradit, explicat & maximis in praxi medica utilitatibus accommodat.

§. III.

Ex hac definitione reali facile pathologiæ veræ & fictitiæ differentia intelligitur: nam illa ex plenis & accurate conſcriptis obſervationibus & principiis anatomicis & motuum doctrinis perſpicuis ſuas deductiones & concluſiones in praxi utiliſſimas format: altera vero æque vulgaris quam ſuperficiaria ſingularibus duntaxat experimentis, minus plenis obſervationibus & dubiis opinionibus atque hypotheſibus nititur, unde nihil ſolidum vel vera laude dignum in uſum artis noſtræ redundat.

Scholion.

Quemadmodum ſcientia ab opinione, ita pathologia vera ab hypothetica diſtat. Hanc differentiam præclare innuit *Hippocrates*, libelli, qui *Lex* inſcribitur, §. 3. *duo ſunt ſcientia & opinio; quarum altera quidem ſcire facit, altera vero ignorare.* Eundem in ſenſum graviter ſcribit *libro de decenti ornatu*, §. 1. *opinio in medicina maxime in crimen vertitur eam adhibentibus. His vero, qui ea in ſe uſi ſunt, perniciem adfert.*

§. IV.

Duo ſunt veræ pathologiæ fundamenta: unum pleniſſima omnium & ſingulorum morborum hiſtoria, quæ ex compluribus obſervatis & annotatis circumſtantiis naſcitur: alterum eſt exquiſitior corporis noſtri ſtructuræ motuum omniumque earum rerum, quæ illius ſtatum mutare poſſunt, ſcientia.

Scholion.

Veritas duplicis generis eſt, alia enim *veritas facti* dicitur, quæ res contingentes & factas cum omnibus circumſtantiis ſub debito nexu, ordine, tempore deſcribit: altera eſt *demonſtrativa* ſive *rationalis*, quæ ex principiis jam claris & cognitis phænomenorum & effectuum cauſas, modum & fines inquirit & utiliſſima theoremata vel axiomata format, quorum recto uſu ex notis ignota porro invenit. Et quemadmodum illa maxime memoriæ & attentæ diligentiæ, ita hæc intellectus potiſſimum ſoboles eſt. Utraque ad veram pathologiam conſtituendam neceſſaria eſt. Veritas enim, quæ integram morbi, quoad omnes circumſtantias, ortum, progreſſum, hiſtoriam atque exitum deſcribit, baſis eſt rectæ ratiocinationis in medico.

§. V.

Accuratiores morborum hiſtoriæ & obſervationes primum & præcipuum pathologiæ & therapiæ conſtituunt fundamentum.

Scholion.

Ex pluribus enim & accuratioribus obſervationibus demum vera experientia, quæ medicinæ anima eſt, quæque ornat & perficit medicum, enaſcitur. Illa vero pathologia atque theraphia manca & trunca eſt, quæ ex obſervationum fide non eſt deducta. Neque dubium eſt, quin ad progreſſum artis noſtræ augendum potiores partes obſervationes, quam ratiocinia ſibi vindicent; quia plura circa corporis humani naturam quotidie fiunt, quorum vera ratio & adæquata cauſa difficilis & abſtruſæ cognitionis manet. Ego quidem ſic ſentio, medicos, ſi ad altiorem dignitatis gradum artem ſuam provehere velint, imitari debere eximios noſtri temporis aſtronomos, qui obſervationibus, quas hinc inde circa ſiderum motum obſervandum inſtituerunt, inter ſe probe collatis id effecerunt, ut eorum curſum & ſitum vel centum annis prædicere poſſint. Ego ſpe alor firmiſſima, fore, ſi medici diligenter omnia, quæ circa morborum generationem, decurſum & curationes contingere ſolent, annotent & obſervata invicem conferant ac cum publico communicent, ut ars noſtra ad ſummam certitudinem, non ſolum in prædicendis & avertendis morbis, ſed & iiſdem dextre ſanandis, totoque eorum decurſu prædicendo, perveniat.

§. VI.

Medicas obſervationes, ſi utilitatem exoptatam inde percipere debemus, oportet plenas ac integras eſſe nulliſque circumſtantiis alicujus momenti deſtitutas.

Scholion.

Sicuti juris periti, quando de jure reſpondere ac ſententiam ferre debent, integram, ut loqui ſolent, facti ſpeciem cum neceſſariis ſuis circumſtantiis requirunt: ita etiam medici nonniſi ex completis morborum hiſtoriis quippiam firmi vel ſolidi elicere aut concludere poſſunt. Sæpe enim in unica circumſtantia multum momenti ſitum eſt. Operam itaque dare debemus, ut plenas & perfectas obſervationes undiquaque conquiramus; quarum revera numero ſatis exiguæ in medicorum tot monumentis nobis relictæ ſunt. De pleriſque certe, quas apud veteres non minus, quam apud recentiores videas, jure dixeris eas obſervationum potius fragmenta eſſe, quam ipſas obſervationes, quales in verum ſalutaris artis incrementum ſcribi oportebat.

§. VII.

Ad integram morbi cujuſvis hiſtoriam requiritur, ut exquiſitam individui cum illo morbo conflictati notitiam lectori ſuppeditet.

Scholion.

Primum & præcipuum in medendo illud mihi videtur, ut medicus, quando corporis alicujus ſanandi curam ſuſcipit, exactam eorum habeat notitiam, quæ in ipſo illo homine peculiaria deprehenduntur. Idque ſcitu maxime eſt neceſſarium, quia morbus idem & eadem cauſa, quæ ipſum facit, pro differenti corporum conditione, mirum diſſidentia ſymptomata atque effectus producunt. Quemadmodum enim idem alimentum, idem medicamentum, idemque venenum longe alios diverſiſſimoſque effectus & operationes pro differenti corporum indole edit: ita etiam morbificæ cauſæ ejuſdem indolis plane multismodis diverſam morbi faciem, ratione ſymptomatum, ratione periculi & ſalutis in diverſis ſubjectis exhibent. Alta enim mente repoſitam ſemper omnibus optavi hanc præſtantiſſimi uſus regulam philoſophicam; non dari abſolutas agendi vires in corporibus, ſed omnes eſſe conditionatas & relativas, atque mirifice, pro diverſa corporum, in quæ agunt & quæ illas recipiunt, conditione mutari atque modificari. Ad interiorem vero corporis ægrotantis naturam cognoſcendam non ſatis eſt ætatem, ſexum, ſtructuram partium, temperamentum, vires, hæreditariam ad morbos diſpoſitionem, vitæque genus, mores animi & conſuetudines conſiderare, verum etiam ſcire oportet, in quo ſtatu omnis generis excretiones poſitæ ſint vel ſuerint, quo forſan morbo antea laboraverit æger, an perfecte is curatus ſit, an imbecillitatem partium & diſpoſitionem ad alios morbos forſan reliquerit & qua ratione fuerit finitus & ſolutus. Juvat etiam inquirere, qualis ſit ſanguinis ſtatus, num is nimium abundet aut valde impurus ſit, qualis diſpoſitio viſcerum & generis nervoſi conſtitutio, robuſta an imbecillis fuerit, quæ omnia & ſingula judicio medici probe ſubacta in morbis tam cognoſcendis & dijudicandis, quam ſanandis egregium lumen afferunt, ad dijudicandam autem hiſtoriam ab alio conſignatam omnino requiruntur.

§. VIII.

Quæ veram utilitatem adferre debent medicorum obſervationes, eas morbi genus, ejuſque genium, origines, progreſſum, & varias ad eorum generationem concurrentes cauſas accurate deſcribere oportet.

Scholion.

Perſpecta ægrotantis corporis natura præcipua cura eſſe debet medici, ut morbi genus, genium & cauſas perſcrutetur. Quiſque enim morbus peculiarem & quaſi propriam indolem, qua incedit, habet, dum non modo certos typos, tempora, periodos ac ordines in acceſſione & incremento ſervat, certis etiam modis & per certas vias atque excretiones ſolvitur; ſed & plane ſpeciali ratione in turbandis & pervertendis motibus & actionibus ſecundum naturam, ſive ſymptomatibus efficiendis, ſinguli procedunt, ex quibus omnibus probe collatis morbus recte cognoſcitur & ab aliis quoque diſtinguitur. Denique ex erratis in diæta & uſu rerum, quibus quotidie ad corporis conſervationem indigemus, commiſſis, primordia & morborum origines probe cognoſcere juvat, quod certe ad præſervationem à morbis ampliſſimum uſum habet. Maxime omnium vero morborum cauſæ proximæ indagandæ erunt, quibus inventis curationem inventam eſſe conſtans & philoſophorum & medicorum perpetuaque fuit ſententia. Nam ſi quis, effato *Hippocratis Libr. de flatibus* §. 3. *cauſas corporis affecti probe cognoverit, is quoque potens eſt ea adferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria.*

§. IX.

Medicorum obſervationes, quæ ad faciliorem & tutiorem ſanandi rationem facere debent, remediorum, quæ adhibita fuerunt, operationes contineant.

Scholion.

Auſim dicere ex illis rebus, quæ ad augendam medicinæ utilitatem & dignitatem faciunt, nihil aptius eſſe, quam ſi quis exquiſite remediorum, quæ adhibentur, vires & operationes noſſe allaboret. Hæ enim multum pro diverſitate corporum, naturarum, morborum & temporum differunt. Gaudet enim & quodvis & maxime potens remedium peculiari agendi & operandi facultate, quæ medico utique ex aſſe cognita eſſe debet. Is enim demum veri medici nomen tueri mihi videtur, qui ipſe ſelecta præparare ſcit remedia, eorumque vires & in agendo proprietates in tot diverſiſſimis caſibus probe perſpectas cognitaſque habet. Ex quo conſequitur, ut iis etiam poſtea recte & cum judicio uti poſſit. Quodvis enim medicamentum tam promtum eſt ad nocendum, quam ad juvandum pro eo nempe, ut quis illo utitur. Mirifice igitur *Hippocrates* medicamentorum facultates, quas habent, medicorum memoriæ commendat, cum ait *in Libr. de decenti ornatu* §. 8. *firma memoria teneto, medicamenta & ſimplices facultates & deſcriptas* (intelligo per obſervationes)

nes) *ſi modo tales exiſtant. Sint & in memoria tibi morborum curationes & barum modi, quotupliciter & quomodo in ſingulis ſeſe habeant. Hoc enim principium eſt in medicina, medium & finis.*

§. X.

Ad completam cujuſque morbi hiſtoriam adornandam ſectio cadaverum morbis defunctorum maxime pertinet.

Scholion.

Non facile aptius ad morborum & mortis cauſas revelandas medium ſectione & inſpectione ſolertiori cadaverum, quæ iiſdem morbis extincta ſunt, invenitur. Quanquam enim non omnia, quæ in diſſectis cadaveribus obſervantur, ſemper primæ & proximæ morborum cauſæ habenda ſunt, ſed ſæpius effectus tantum cauſarum atque ipſius mortis: nihilominus non raro accidit, ut hac ratione genuinæ inſolitorum ſubinde morborum atque ſymptomatum cauſæ manifeſtæ fiant. Noti mihi ſunt plures caſus, ubi tum in ipſis morbis, tum, in eorum cauſis cognoſcendis, non incelebres etiam medici valde hallucinati ſunt, maxime alienas proferendo, cum poſtea facta ſectione polypoſæ in corde vel vaſis majoribus concretiones, abſceſſus meſenterii, calculi in veſicula fellea vel veſica urinaria, rupta ſanguinis vel lymphatica vaſa, ingentes glandularum tumores, putrida viſcera, uterus diſruptus in conſpectum venerunt, de quibus nihil plane antea cogitatum fuit. Quare diſſectiones utique cadaverum frequentiores & ſolertiores à medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ ſunt, eo quod vera cauſarum morbi cognitio & prudens remediorum ad eas auferendas adplicatio duo quaſi poli ſunt, circa quos tota praxis medica vertitur.

§. XI.

Ex medicorum plenioribus obſervatis complura eaque maxime utilia in perfectionem & certitudinem artis noſtræ redundant.

Scholion.

Neque enim alia via vel methodus ſuppetit, qua morbos à ſe invicem probe diſtinguere eorumque cauſas, multum quoque diſſidentes, cognoſcere poſſumus, quam per multiplices & recte inſtitutas obſervationes. Ad prudentem etiam prognoſin, ſive ad judicium de morborum eventu formandum, quæ doctrina mirifice ornat & perficit medicum, ejuſque exiſtimationem auget, certior & melior, quam per obſervationes, nulla via invenienda eſt. Quam infinitæ circa morborum prognoſin regulæ in Hippocratis aliorumque veterum monumentis proſtant, quæ tamen maxima ex parte fallaces ſunt, tantum abeſt, ut pro univerſalibus ſententiis & aphoriſmis veris haberi poſſint. Idque accidit maxime ob eam rationem, quia non ex integris morborum hiſtoriis, ſed ex earum fragmentis tantum & quibuſdam, non omnibus & ſingulis circumſtantiis, depromtæ ſunt. Igitur, longe perfectior & hæc doctrina de prognoſi ſperanda nobis erit, modo ex multiplici obſervatione & accuratiori conſideratione circumſtantiarum prognoſticas regulas demum elicere incipiamus. Neque dici ſatis poteſt, quam utilia corollaria in uſum futurum, ratione methodi medendi, ratione adplicationis remediorum, & in cognoſcendo, quænam ex horum genere noceant vel proſint, hauriri queant. Medico enim nunquam deſiſtendum eſt ab obſervationibus & experimentis, neque ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda ſunt. Ego certe non facile caſum quendam medicum prætermitto, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiſcere poſſim, cum ad minimum, quod jam inventum & cognitum fuit, exinde confirmetur.

§. XII.

Obſervationes medicæ itemque hiſtoriæ morborum accurate conſcriptæ, ad diſſidentes medicorum hypotheſes, opiniones & controverſias etiam in praxi decidendas aptiſſimæ ſunt.

Scholion.

Si ulla, certe medica diſciplina innumeris opinionum figmentis, ſectis & controverſiis immerſa eſt. Ex harum vero diſſidentium opinionum labyrintho noſmet extricandi non ego meliorem novi modum, quam ſi earum adplicationem ad medicas obſervationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem & proceſſum in vitæ, ſanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus; tum enim facile earum ſterilitas apparebit, eo quod tam paucis phænomenis & circumſtantiis explicandis congruant aut ſufficiant. Quot diverſiſſimæ medicorum in praxi medica circa remediorum valentium & heroicorum uſum e. g. venæ ſectionis, fonticulorum, veſicatoriorum, purgantium, opiatorum, chinæ chinæ, ſalium volatilium, martialium, ſunt ſententiæ? dum quidam in certis morbis ſanandis illa in cœlum quaſi efferunt, alii eadem in iiſdem morbis penitus deprimunt & damnant: & ſinguli tamen, ut adſertiones ſuas confirment, ad experientiæ aſylum confugiunt. Hic certe non proclivior emergendi ex hiſce difficultatibus patet via, quam ſi obſervationes cum cura & diligentia conſcriptas de illis morbis, in quibus damnum vel ſalutem hæc medicamenta attulerunt, conſulamus; tunc facile apparebit, pro differenti circumſtantiarum ratione in eodem morbo remedia hæc inſignem opem vel etiam damnum attuliſſe, adeoque in ſe non eſſe nociva, ſed in medicos culpam eſſe refundendam, qui iis non recte uſi fuerunt.

§. XIII.

Alterum veræ pathologiæ & therapiæ fundamentum eſt ſcientia corporis humani anatomica & mechanices, quæ in eo celebratur.

Scholion.

Corpus noſtrum machina eſt, ſummo DEI artificio & ſapientiſſimo ordine conſtructa, ut motus ſtructuræ convenientes edat; quorum naturam & leges exquiſite noſſe oportet medicum. Hi enim ſunt, qui vitam ſive conſervationem corporis noſtri corruptibilis tuentur: hi ſunt, qui omnes ejus actiones ſecundum ordinem & divinum præſcriptum moderantur, id eſt, ſanitatem præſtant; hi quoque perverſi vel deſtructi morbos, imo ipſam mortem efficiunt. Hæc motuum ſcientia adprime utilis eſt medico, quia ex horum natura omnia ea, quæ circa corpus contingunt, atque tum in corpore morboſo, tum in morborum hiſtoriis continentur, apte explicari debent. Et hoc eſt, quod medicorum recentiores urgent, omnia ex mechanicis rationibus deducenda ac derivanda eſſe, cum veteres duntaxat materiæ variis qualitatibus & temperiebus inhæſerint, omiſſo motu, qui tamen præcipuum eſt mechanices principium. Ex quo intelligitur, quantum utilitatis in rem medicam ex interiori rerum mechanicarum & phyſicarum notitia, quæ etiam ipſam phyſiologiam corporis noſtri comprehendit, profluat.

§. XIV.

Quicunque anatomes peritus eſt mechanicam corporis noſtri bene callet, is utique aptiſſimus erit ad multas difficiles & alias abſtruſas res, quæ in nobis fiunt & contingunt, explicandas.

Scholion.

Facile damus & concedimus, mechanicam corporis humani longe ſuperiorem eſſe illa, quæ ab arte humana

humana proficiſcitur. In quantum enim divina ars ab humana diſtat, in tantum etiam ſcientia ejus mechanices, quæ in animantibus reperitur, præcellentior eſt quam illa, quæ in vulgus nota eſt. Opera itaque ſedulo adhibenda eſt, ut in mechaniſmi, qui in œconomia corporis noſtri obſervatur, rationes, modos & leges, quoad humani intellectus imbecillitas patitur, penetremus: plura enim adhuc ſunt, quæ in nobis mechanice peraguntur & captum noſtrum longe exſuperant. Quis enim dubitabit, illas etiam actiones, quæ ab anima proficiſci dicuntur, mechaniſmo, utut ſubtiliori, cerebri in acceptis eſſe referendas; præſertim cum videamus, mores, cupiditates, vitia ac virtutes, prudentiam quoque & inſaniam hominis à ſanguinis conditione & mechaniſmo, qui per diætam & medicamenta varie immutari poteſt, dependere, utut eorum explicatio, quomodo fiant, adhuc paulo ſit cognitu difficilior.

§. XV.

Cum res corporeæ quibus continuo ad vitam & ſanitatem tuendam & reſtituendam utimur, magnam potentiam habeant corpus immutandi, deſtruendi & morboſas adflictiones inferendi: tantarum mutationum cauſas inquirere ſolius phyſici & mechanici eſt.

Scholion.

Quam inſignis utilitatis in explicandis rebus medicis ſit veritatum phyſicarum ſtudium, liquido ex dictis conſtat, id quod etiam jam olim optimi & antiquiſſimi medicorum, in quibus merito habendus eſt *Hippocrates*, agnoverunt. Teſtes ſunt ejus libri phyſici, quos *de humana natura*, *de corde*, *de locis in homine*, *de flatibus*, *de diætis*, *aëris*, *aquarum & locorum natura* nobis reliquit, quibus maxime adſtruere contendit, ex diæta & aëre non tantum varii generis naſci morbos, ſed & mentem humanam inde ſapientiorem aut ſtolidiorem reddi. Quo magis mirandum eſt, dari hodieque quoſdam, qui veræ phyſices ſtudium in rebus medicis parum utilitatis habere adfirmant, ducti potiſſimum hac ratione, quod ex animi affectionibus & impreſſionibus perverſis varias morboſas motiones naſci videant. Id quod uti non negamus, ita tamen nobis comprehendere non licet, quare omnes motus & actiones animæ principio adſcribi debeant. Ecquis enim eſt, qui cauſarum morbificarum, medicamentorum vel venenorum operationes plane peculiares & diverſas, quas ſingula edunt, inde explicare conetur?

§. XVI.

Cum duo ſint veræ & rationalis pathologiæ fundamenta; nimirum obſervatio ſedula, & ſcientia mechanices naturalis; ſponte & per ſe fluit, veteres & qui hiſce fundamentis caruerunt, nihil ſolidi in arte noſtra tradidiſſe.

Scholion.

Equidem veterum ſolertiam in eo dilaudandam eſſe cenſeo, quod plura, quæ ad morborum indolem, genium, progreſſum & eventum pertinent, annotaverint. Quia tamen corporis humani plena & exacta ſtructura, quæ anatome indagatur, neque minus ſolida mechanices & rerum naturalium ſcientia caruerunt; præterea obſervationes paucas, breves & minus completas nobis exhibent: non mirum eſt, eos, pro veris cauſis ſterilia maxima ex parte nomina venditaſſe veraſque vitæ, mortis & morborum cauſas & medendi etiam rationes aptas ignoraſſe. Quare ex eorum ſcriptis tantum ea, quæ ad hiſtoriam morborum pertinent, depromi & hauriri poſſunt. Nam morbi ſemper & conſtanter, uti nunc, ita etiam olim, ſuam peculiarem habent naturam & ordinem ſervant immutabilem, adeoque & veterum obſervationes, modo plurimas haberemus, eandem utilitatem habent quam recentiores.

§. XVII.

Noſtrum ſeculum quanquam præſtantiſſimis in re anatomica, phyſica, botanica, chymica & mechanica inventis ſplendeſcit, mirandum tamen eſt, quare in vera pathologia adſtruenda tam exiguus progreſſus adhuc factus fuerit.

Scholion.

Hujus rei multæ dari poſſunt cauſæ, quarum una eſt, quod plures ex recentioribus tam negligentes ſint in obſervationibus practicis accuratioribus adornandis: altera eſt, quod inventa illa præſtantiſſima phyſica ad hiſtorias morborum & obſervationes vel plane non, vel non ſatis recte adplicent & referant. Ut ſanguinis tantummodo circulum attingam, quis divino plane illo invento ad pathologiam & theraphiam ſcientifice tractandam ſatis recte uſus fuit? videas enim quotidie repeti falſas concluſiones ex diu repudiatis veterum principiis pullulantes, ſed ſanguinis circulo directe contrarias. Tertia ratio & potiſſima eſt, quod plures fictis principiis & hypotheſibus nimium in doctrinis ſuis inhæreant & à novis condendis, iiſque antiquitatis conſenſu ſubinde incruſtandis non deſiſtant. Pauci medicorum, ut in aliis etiam diſciplinis, ſuo ſenſu & judicio utuntur & uti ſciunt, ſed aliorum, quos fallere & falli non putant, potius dogmata ſervili animo ſequuntur & adorant, iiſque tanquam ad ſaxum adhærent, & quod maximum eſt, has opiniones ſuas obtorto quaſi collo ad morborum hiſtorias, plerumque non ſufficientes & recte inſtructas, detorquent. Atque hæc potiſſimum ſunt illa impedimenta, quæ progreſſum artis noſtræ huc uſque valde retardarunt.

CAPUT II.

De hypotheſium medicarum in arte noſtra damno.

§. I.

Veritatibus & certitudini in medicina nihil magis contrariatur, quam hypotheſium, opinionum & ſectarum copia.

Scholion.

Multum veritates & fictiones, quæ fœcundæ variarum opinionum & hypotheſium genitrices ſunt, inter ſe differunt. Nam veritas eſt una, ſimplex & ſuccincta atque intellectu facilis; opiniones vero ſunt variæ & multiplices multumque diſſidentes & captu ſæpe difficiles, incertæ, dubiæ, quæ cum veritate, quæ una eſt, conſiſtere nequeunt. Deinde veritas eſt intellectus puri, ſinceri ſoboles: opiniones vero & hypotheſes ex imaginationis efficacia profluunt; tandem omnes veritates ſunt frugiferæ ad explicationem, demonſtrationem & inventionem aliarum rerum incognitarum utiliſſimæ, opiniones vero magis errorum & gravium diſſidiorum matres exiſtunt.

§. II.

Hypotheſes ſunt principia quædam ficta, quæ nonnullis phænomenis explicandis inſerviunt, minime vero cum omnibus quadrant atque conveniunt.

Scholion.

Si non ficta, ſed vera principia eſſent hypotheſes, omnibus quadrarent phænomenis explicandis & nulli errores vel perverſæ explicationes inde profluerent. Cæterum non in totum omnes damnamus hypotheſes, quia plerumque quaſdam veritates continent, utut non ſint univerſales.

§. III.

§. III.

Illa ars, quæ ſanitatem & longam vitam mortalibus promittit, dolores ac morbos propulſat & ob præſtantiſſimum uſum plane divina eſt, merito ab omnibus incertis opinionibus, fictionibus & hypotheſibus libera & immunis eſſe debet.

Scholion.

Pudet & piget dicere, ſed tamen veriſſimum eſt, infinitas fere eſſe inter medicos diſſenſiones, quæ non tantum in eorum ſcriptis, ſed maxime, ubi ad lectum ægrotantium concurrunt, animo advertuntur, cum rariſſime inter eos de morbi, quo quis laborat, genere, cauſis, multo minus de medendi methodo & remediis præſcribendis conveniat, ut potius ſubinde ſibi adverſentur. Quid frequentius evenit, quam quod unus alterum erroris & damni illati in curatione arguat atque criminetur, quæ omnia ex eo proveniunt, quod non illorum judicia & facta firmis nervis, demonſtrationibus & veritatibus nitantur, ſed ex variis ingenii commentis & luſibus errantis phantaſiæ proveniant. Neque enim facile diſcordiæ in diſciplinis, ubi veritates manifeſtæ ſunt & regnant, ut ſunt mathematicæ, reperiuntur, ſed in iis, ubi veritas nondum inventa & opinionum eſt multitudo atque varietas, apparent. Ea eſt natura veritatum, ut, quia ex intellectu puro profluunt, alterius etiam mentem convincant & quaſi ad adſenſum pertrahant; opiniones vero, quia potentiæ fictricis fœtus ſunt, in mente humana nonniſi dubia pariunt & relinquunt, atque ab iis, quibus major vis imaginativa, quam judicii eſt, facile arripiuntur & pro veriſſimis habentur. Variæ itaque hypotheſes in medicina non modo diſcordiam inter medicos, ſed maxime ægrotantibus perniciem adferunt, & artis noſtræ dignitati multum detrahunt, ita, ut etiam apud vulgus male audiat; quod ſuo tempore jam indicavit *Hippocrates*, dum Libro *de victu acutorum* §. 4. ait: *calumniam incurrit tota ars apud vulgus adeo magnam, ut neque omnino medicinam eſſe putent. Nam in acutis morbis in tantum inter ſe differunt artifices, ut quæ alter exhibet, optima eſſe putans, ea alter jam mala exiſtimet: & fere ob id artem vaticinationi ſimilem eſſe dixerint.* Igitur vehementer optandum & laborandum eſt, ut ſalutifera noſtra ars tandem à pernicioſis hypotheſibus purgetur, ita futurum ſperamus, ut graves illæ contradictiones, contentiones, odia, ſimultates, quæ inter medicos hodienum vigent, finem tandem habeant in maximum ægrotantium commodum atque ſalutem.

§. IV.

Hypotheſes medicorum optime in tria genera diſpeſci poſſe videntur, quorum primum ad eam cauſam ſive principium pertinet, quod omnes in univerſo corpore actiones efficiat, moderetur ac dirigat: alterum ad morborum cauſas ſpectat; tertium in differenti medendi morbis methodo & remediorum facultatibus poſitum eſt.

Scholion.

Ipſas hypotheſes medicorum non unius ejuſdemque eſſe notæ, ſed alias aliis eſſe præſtantiores, vel ex eo colligitur, quod medicorum opiniones ſæpius verſentur circa eas res, quæ plane nec ſenſu nec intellectu comprehendi poſſunt & quorum exiſtentia prorſus non concipi poteſt. Quædam vero opiniones utique & ſenſui & intellectui non adverſantur, ſed iis, quibus adhibentur, explicandis vel deducendis minus ſufficiunt.

§. V.

Pejoris notæ hypotheſes fovent illi, qui nonniſi mera nomina pro cauſis univerſalibus vitæ, ſanitatis, morborum, ſanationis & omnium, quæ fiunt in corpore, conſtituunt, eo quod nec ullum in theoria vel praxi habeant uſum.

Scholion.

Hiſce merito ſunt annumerandi veteres, quibus ſtructura corporis noſtri & ex ea provenientes motus penitus fuerunt incognita & quos porro corporum vires & poteſtates, ex mutua eorum reactione potiſſimum reſultantes, latuerunt: hinc neque vitæ, nec ſanitatis aut morborum cauſas veras intellexerunt, ſed pro hiſce ipſis mera nomina nihil ſignificantia in medio poſuerunt, cujus generis ſunt innatum calidum, humidum radicale, ſpiritus inſitus & influus, natura ſapiens, anima conſilii, rationis & intentionis particeps, principium agens, quod ſenſu & motu interiori gaudeat, neque ab aliis externis motum accipiat, principium omnia movens ac dirigens & ſapienter adminiſtrans, ſpiritus vitalis certis facultatibus inſtructus. Quorſum etiam ſpectant recentiorum nonnullorum commenta, uti *Helmontii* archæus, duumviratus & occultum vitæ regimen, anima ſenſitiva in ventriculi orificio ſiniſtro, flammula vitalis, phoſphorus cordis & cerebri: quæ perverſæ medicinæ principia ex male intellecta in phyſicis doctrina de corporum natura, proprietatibus & motu, cum illa pure paſſiva, omnis actionis & motionis expertia habeantur, profluxerunt. Deinde, motus, certa proportione, ordine, tempore ad certos etiam fines collineantes & contingentes in corpore humano qui ſapientiſſimæ ſtructuræ & actioni ſolidorum in fluida, & fluidorum in ſolida in acceptis ferendi erant, interiori cuidam cum ratione agenti principio adſcribebant, cujus tamen exiſtentiam nec ullo ſolido, quod non infirmari poſſit, argumento adſtruere poſſunt. At vero nunquam, quod inſtar regulæ tenendum eſt, ad cauſas plane abſtruſæ cognitionis & non intelligibiles perveniendum eſt, ſi explicationes manifeſtæ per cauſas plane perſpicuas adfuerint. Quas quidem ſi non ſtatim ſenſu & ratione comprehendimus, præſtat ſaltem agnoſcere effectus & de cauſis, quæ nos latent, tacere, quam talia adducere, quæ nec concipi, nec explicari, nec applicari rebus medicis ullo modo poſſunt & omni uſu deſtituuntur.

§. VI.

Ad inanes quoque & valde noxias hypotheſes referenda eſt illa doctrina, qua omnium morborum cauſas vel ex quatuor humorum intemperie, ut *Galenus* & ejus aſſeclæ, Galenici, vel ex acido, viſcido & bile, ut *Sylvius*, vel ex acido & viſcido, ut *Bontekoë*, vel ex potentiis multiplicibus ſalinis, fermentis morbificis, ut plures ex recentioribus, deducere in ſyſtematibus ſuis allaborarunt.

Scholion.

Utut omnibus hiſce cauſis magna inſit potentia motus ſecundum naturam pervertendi; minus tamen ſufficiunt ad omnes cauſarum morbificarum claſſes conſtituendas. Veras enim & proximas, quæ morbos efficiunt, & quæ in motuum turbato ordine conſiſtunt, non attingunt, neque cur certis ætatibus proprii ſint morbi, aut quare vehementes animi turbationes aut venena in perfecte ſanis etiam corporibus graviſſimas afflictiones celerrime inferant, ex hiſce explicari poteſt.

§. VII.

Neque eorum hypotheſes, qui omnes morbos ex ſalina, acri vel ſcorbutica humorum intemperie aut dyſcraſia deductos volunt, examen ſuſtinent.

Scholion.

Utique magna eſt ſalium, uti videmus in cauſticis, potentia in corporis noſtri ſolidas partes, eas lancinando, irritando, corrodendo: ſed tamen longe adhuc aliæ cauſæ ſunt, quæ morbos & diſpoſitionem ad eos inferunt. Ecquis enim eſt, qui apte ex iis morbos ex humorum & ſanguinis redundantia eorumque circa viſcera ſtagnatione provenientes explicare conabitur; multo minus

minus hæreditariorum morborum & qui certis ætatibus proprii, quorum ingens eſt numerus & vehementia, origines & cauſæ exinde repeti poterunt: item quare ii, qui intemperantiſſime vivunt, non ſtatim ægrotent.

§. VIII.

Neque ex ſola ſanguinis & humorum nimia redundantia eorumque excretionibus ſuppreſſis omnium affectuum cauſæ apte deduci poſſunt.

Scholion.

Eam abundantiam ſanguinis, quæ liberæ ejus circulationi obicem ponit, multarum earumque chronicarum maxime paſſionum primam ſubinde & præcipuam originem præbere, omni caret dubio. Teſtes ſunt ſolennes illæ menſium in fœminis & hæmorrhoidum in viris impeditæ, ſuppreſſæ vel repente cohibitæ excretiones. Sed tamen hoc principio univerſali poſito, quomodo vel unde eos, qui à ſanguinis defectu oriuntur, atque ea corpora, quæ à morbo acuto vel chronico jam convaluerunt vel nimias hæmorrhagias paſſa ſunt alioſque valde infirmos infeſtant, deducere velint morbos, ego quidem ſatis non perſpicio. Atque etiam morbos epidemice graſſantes, quorum ingens numerus eſt, & qui aëris vitio ejuſque ſubitæ mutationi ac tempeſtatum præternaturali conſtitutioni debentur, ex hac hypotheſi derivare longe erit difficillimum. Sunt etiam præter ſanguinis conſuetas excretiones ſuppreſſas aliæ, quæ per alvum, per inſenſibilem tranſpirationem, per expectorationem fiunt, ejuſdem indolis, ut graves ad morbos progignendos cauſas ſubminiſtrent. Plethora quidem & hujus effectus, ſtagnatio, œconomiæ corporis noſtri inſenſiſſima primam ſubinde originem chronicis maxime morbis præbent atque ad hos avertendos plethoræ ſolutio mirum quantum valet; ſed tamen, quia ex plethora fiunt ſtagnationes, ſtaſes, infarctus, obſtructiones, indurationes, corruptiones atque exulcerationes viſcerum, unde cachexiæ, hydropis ſpecies, lentæque & hecticæ febres oriuntur, ubi hæc jam acciderunt, non amplius ad primam cauſam, ſed potius ad effectus, qui eam ſequuntur, in curando reſpiciendum erit.

§. IX.

Neque illa doctrina in univerſum valet & firma eſt, qua ſtatuitur vitam & conſervationem corporis noſtri corruptibilis à ſolis excretionibus recte peractis ducendam eſſe.

Scholion.

Sine excretionibus nec ſanitatem, nec vitam diu conſiſtere poſſe tam certum eſt, ut nihil indigeat probatione. Hæ tamen non omne punctum ad vitam & ſanitatem tuendam abſolvunt, niſi enim in eorum locum, quæ quotidie excernuntur, novi, iique idonei & benigni ſucci ex ingeſtis ſuccederent, actum certe mox etiam eſſet de noſtra vita & ſanitate. Quare medicus in ſanitatis negotio conſervando tum ad excretiones, tum ad ea, quæ ingeruntur, congrua vel incongrua, non modo reſpicere, ſed & morborum originem inde repetere debet.

§. X.

Minime quoque in eorum opiniones ſalva veritate deſcendere poſſumus, qui adſerunt, morborum cauſas materiales eſſe duntaxat occaſionales & naturam prudentem morbos in bonum finem, ut eas corpore ejiciat, inſtituere.

Scholion.

Ut ejuſmodi agens corporis noſtri medullis inhæreret, quod ex longinquo & morali quadam æſtimatione perniciofas cauſas pervideret & ad eas ejiciendas variis motibus ſecretoriis, reſolutoriis, excretoriis ſe ſemper amaret optandum certe foret. Qua vero ratione cum tam ſapiente agente concilianda ſint ea phænomena, quod videlicet ad leves cauſas v. g. flatuum in ventriculo vel inteſtino incarcerationem, vermes nervoſas partes lancinantes, nervi punctionem ab aculeo veſpæ vel inſtrumento acuto aut cuſpides arſenici ventriculi tunicis inhærentes vehementiſſimos motus, qui vitam quoque deſtruunt, excitet, ego quidem non video. Multo minus ad ſapientiam referendum eſſe puto, quod ad cauſas febrium corpore eliminandas tantas ſpaſticas ſtricturas in excretoriis & extremis partibus excitat, quibus ſanguinis motus non invertitur tantum, ſed verſus interiora vergit, quæ omnia remorantur expulſionem: præſertim cum longe commodior & tutior modus eſſet emunctoria reſerandi & cordis atque arteriarum motus ad propulſionem intendendi & excitandi. Neque ego video, cur tantum occaſionales morborum cauſas ſtatuere velimus, cum eæ ſatis potentes in ſe & ſua natura ſint ad motus, qui fiunt in machina noſtra, ordinatos turbandum, pervertendum, deſtruendum. Id quod in exceſſivo aëris calore, frigore, humiditate, alimentis valde potentibus, & omnis generis venenis ſatis cognitu planum atque perſpicuum fit. Quis iſtis rebus nocentem potentiam, quam nonniſi motu exercere poſſunt turbativo & deſtructorio, denegare auſit?

§. XI.

Ad hypotheſes quoque referendum eſſe puto, quod natura ſive anima rationis, conſilii, intentionis & ſcientiæ interioris particeps, medicinæ & omnium motuum, qui vitam tuentur, & morbos curant, principium conſtituatur.

Scholion.

Quemadmodum enim ſine anima intelligere non modo in macrocoſmo, ſed & in vegetabilibus & animantibus ordinatiſſimi ad certum finem directi fiunt motus, ita cur corpori noſtro perfectiſſime conſtructo hos motus, ex potentia materiæ minus paſſive ſed active fluentes, denegare velimus, nulla veriſimilis adeſt cauſa. Non ſolam eſſe machinam corpus noſtrum, ſed ei altioris indolis principium junctum eſſe, quod influxum & potentiam in certos partium motus exſerat, nec ullus negare poterit, qui conſiderat, ad ſolum arbitrium moveri artus, ad perverſas cogitationes & fluidorum & ſolidorum motum turbari, ſed inde tamen minime eliciendum erit, omnes motus, qui conſpiciuntur in corpore humano inde dependere, eo quod anima, licet vehementiſſime velit, nec motum cordis & arteriarum aut motum periſtalticum ductuum impedire vel intendere poſſit. Ecquis præterea non novit, & mentis ſapientiam ejuſque inclinationes & mores à ſolidorum & fluidorum motu, quem miris modis res corporeæ immutant, multum dependere? Quare mentis commercium mutuum cum corpore omnino ſtatuendum eſt, quia hujus ratione habita pluribus difficultatibus enodandis & phænomenorum rationibus explicandis ſufficere poſſumus.

§. XII.

Tertium genus hypotheſium ad remediorum vires & curandi modum pertinet & inter has primum locum ea tenet communis fere opinio, qua medicina quædam univerſalis ſtatuitur.

Scholion.

Fuerunt complures & adhuc ſunt imprimis ex chymicorum choro, qui medicinam omnium morborum curationi accommodatam venditant, quam potiſſimum ex auro præparandam eſſe adfirmant, quod peculiariter principium corporis noſtri movens roboret atque confortet. Si effectus pollicitationibus reſponderet, etiam ſi rationes ſolidæ (quæ ignorari poſſent) non adferrentur, haud inutilis utique foret eorum labor. Quia vero illi deficiunt, iis, qui vires remediorum à viribus

viribus naturæ probe diſcernere callent, non immerito de ejuſmodi medicina plane dubitandum eſt. Ego quidem ſemper hac in ſententia fui, ejuſmodi medicinas univerſales venditatas plane eſſe innocentes & validis ad agendum viribus carere atque hac ratione in quocunque morbo ſine damno porrigi poſſe. Nuſpiam enim memini tale remedium in univerſa rerum natura mihi occurrere, quod ſi potens ſit in agendo, non etiam noceat, ſi perverſe quis utatur. Deinde ut omnes rerum corporearum vires non ſunt abſolutæ, ſed ſemper conditionales & relativæ: ita etiam de viribus remediorum ſtatuendum eſſe exiſtimo, quorum effectus tantummodo ad certos reſpectus ſe extendit, ſecundum quos variant etiam illorum vires, id eſt, nocere vel prodeſſe poſſunt. Præterea ſi quis conſideret, motus, qui proxime morbos efficiunt, non unius ejuſdemque eſſe generis, eoſdemque in quibuſdam valde auctos & intenſos, in aliis nimis remiſſos & deficientes, in ceteris inæquales, inverſos, ab externis partibus ad interiora vergentes deprehendi: non difficile erit judicare, ab uno remedio hos motus præternaturales, tam multis modis inverſos, in ordinem reſtitui non poſſe. Illud vero maximum eſt, quod tantæ cauſarum, quæ motus inordinatos efficiunt, multitudini, quæ mox quantitate mox defectu aut differenti temperie vel ſumma activitate delinquunt, unum remedium ſufficere neutiquam poſſit.

§. XIII.

Idem judicium eſto de remediis in certis morbis ſpecificis, quorum nomine plura habentur & venditantur.

Scholion.

Perverſa admodum opinio eſt, dari medicamenta *certis* morbis ſanandis ſpecifice accommodata, quæ *vel ſola* eos tollant, vel minimum cum fructu adplicari poſſint. Ita vulgus ſentit, ita ſibi plurimi medicorum perſuadent; quare ſi ſemel vel iterum fauſtum à medicamento laudato in curatione morbi effectum obſervent, ſtatim ſi ſimilis morbus incidit, ad idem præſcribendum parati ſunt; ſed ſæpius oppido infelici ſucceſſu. Ita cortex chinæ ſpecificum antifebrile, mercuriale medicamentum adverſus luem Gallicam, lac antiphthiſicum atque antipodagricum, martialia, item acidulæ contra malum hypochondriacum, lumbrici terreſtres antepilepticum, acmella & pareira brava antinephriticum, ſanguis aſininus antimaniacum habentur maximeque æſtimantur, quibus eximiam, quam ferre poſſunt, dictis in morbis non detrahimus, ſi recte quis iis utatur, laudem: ſed id ſaltem urgemus, non indiſtincte, nullo habito individuorum vel cauſarum reſpectu, eſſe adhibenda talia, multo minus hæc ſola dictis morbis curandis ſufficere. Interea tamen nullus modus vel finis eſt conquirendi & aucupandi arcana & adverſus morbos ſpecifica, cum tamen nulla in rerum natura dentur vel exiſtant, ſed arcanum medicorum in ſcientia & prudentia quæri & inveniri debeat.

§. XIV.

Dari unam eandemque morbis ejuſdem generis medendi methodum præconcepta quoque opinio eſt.

Scholion.

Illi medici, qui in curando morbo v. g. quartana, colica, menſium ſuppreſſione, epilepſia chronica, aſthmate eadem methodo, qua antea feliciter uſi fuerunt, incedere ſemper ſolent, mirum quantum falluntur; quandoquidem ejuſdem morbi diverſæ exiſtunt cauſæ & ſubjectorum, quæ morbo adfliguntur, natura longe multumque differt. Quia vero is rectam medendi viam ſequitur, qui inter cauſam morbi & remediorum vires proportionem invenire, &, quæ in vitio eſt, materiam corrigere & debito tempore excernere novit: palam eſt non eodem modo & ratione id præſtari poſſe. Quare prudenter *Celſus Libr. III. Cap. II.* monet, non omnibus ægris eadem auxilia convenire, & *Sydenhamius in praxi ſua* teſtatur, eandem methodum, qua quis olim feliciter in tollendis v. g. febribus epidemicis uſus eſt, alio tempore nocere & ægrotantes è medio tollere. Quiſque enim morbus & quodvis individuum peculiarem medendi & tractandi rationem deſiderat; hinc morbi eorumque hiſtoriæ probe prius ſunt indagandæ ac ponderandæ, ut ex omnium circumſtantiarum ratione medicus ſolido judicio inſtructus methodum ſeu viam tractandi inveniat. Specialiſſima enim medendi methodus nonniſi in judicio medici verſatur, & quo quis attentior & acutior in judicando eſt, eo melior medicus haberi debet.

§. XV.

Autocratia naturæ non nimis in medendo eſt extendenda.

Scholion.

Naturas morborum eſſe medicatrices, non modo ab *Hippocrate* ſapienter dictum, ſed & ab omnibus *Græcis* medicis ſemper repetitum eſt. Quid per naturam hic indigitaverint, non ſatis eſt perſpicuum, utpote diverſiſſima hujus nominis ſignificatio in veterum monumentis reperitur. Id vero in facto veriſſimum eſt, quod multi ægrotantes à morbis maxime acutis convaleſcant ſine accedente medici arte. Hæc conſideratio quoſdam induxit, ut principium corpori noſtro inexiſtere putarent, quod ſciat, quomodo, quo tempore & in quantum, per quas vias etiam agere, movere & morbi cauſam expellere debeat, quam viam & methodum ſequi, imitari, & rectos conatus adjuvare debere medicum ſtatuerunt. Utut vero negandum non ſit, motus in corpore noſtro, à quacunque etiam cauſa proveniant, ſive materiali ſive immateriali, ſæpius proportionem, ordinem & tempus ſervare, ſi à cauſa morbifica excitati fuerunt, & eo etiam collineare, ut ipſam cauſam, à qua proficiſcuntur, è corpore auferant: attamen non id ſemper contingit, ſed multi morbi & motus morboſi, non certe ſalubres, ſed plane pernicioſi dicendi ſunt, quos, quam primum fieri poteſt, ſedare debet medicus; quemadmodum id maxime conſpicitur in illis motibus ac excretionibus, quæ à materia acri, cauſtica vel læſione nervoſarum partium à vermibus, à calculo, à ſtagnatione ſanguinis in cerebro, à virulento morborum miaſmate, vel veneno adſumto excitantur. Deinceps in tollendis affectionibus chronicis, uti videmus in malo hypochondriaco, hyſterico, omnes illi ſpaſtici motus inanes ſunt, nec tollendæ cauſæ quicquam inſerviunt, ſed maximam potius perniciem adferunt. Sunt etiam plures ex chronicis, in quibus natura parum vel nihil per ſe juvat; ſed arte adjuta id maxima ex parte præſtat, ut videmus in morbo Gallico, in affectu ſcorbutico, cachectico. Succumbit quoque penitus natura adſumto veneno narcotico vel cauſtico, niſi remedia artis accedant: idem fit in cholerico affectu, inque paſſione iliaca ex hernia, colica ſic dicta convulſiva atque epilepſia chronica. Eſt itaque autocratia naturæ recte prius explicanda, & poſtea ad negotium praxeos adplicanda.

§. XVI.

Ex falſis medicorum hypotheſibus ac præconceptis opinionibus pathologicis plures iique pernicioſi admodum errores in praxin medicam redundant.

Scholion.

Poſſem id adſertum innumeris confirmare exemplis, ſi inſtituti ratio maxime expoſceret; perpauca tamen attigiſſe

attigiſſe ſuffecerit. Plures adhuc ſunt medici, qui ſummum illud venæ ſectionis remedium in pleriſque morbis reformidant vel plane non admittere volunt, ex prava hypotheſi huc adducti, quia ſanguinem optimum eſſe vitæ theſaurum, nec abundantia eum peccare poſſe credunt. Quidam emeticorum uſum vel penitus è foro medico eliminare ſtudent, quia ſecundum eorum hypotheſin plurimi morbi, tam acuti, quam chronici, ex plethora vel ſanguinis excretionibus conſuetis ſuppreſſis oriuntur, cum ad hunc ſcopum nihil efficere queant vomitoria. Nonnulli in morbis chronicis, quos ab exſuperante acido & viſcido omnes deducere amant, nihil niſi talia remedia, quæ acidum abſorbent & contemperant, uti ſunt martialia, alcalina terrea, præſcribenda eſſe autumant. Cortex chinæ præſtantiſſimum & fere infallibile in intermittentibus antipyreticon creditur, non alia de cauſa, quam quia ſecundum eorum opinionem fermentum febrile prima in regione oberrans immutare & corrigere creditur. Opiata & omnia ſopientia, imo ipſa caſtorina & vaporoſa, nonnullis ob id exitioſa ſunt viſa, quia ad plethoræ ſolutionem & ſanguinis excretiones juvandas adeo nihil faciunt, ut potius eas impediant. Quidam ex recentioribus etiam venæ ſectionis uſum in febribus, tam acutis, quam intermittentibus, damnant, eo ducti hac hypotheſi, quod natura in febribus non excretioni, ſed conſumtioni abundantis ſanguinis intenta ſit. Quicunque vero acidum in morbis peccans rarius vel plane non admittunt, ii remedia alcalina, lixivioſa, ſalia volatilia rarius propinanda eſſe arbitrantur.

§. XVII.

Ex tot tamque vexatis & dubiis opinionibus atque hypotheſibus, quæ ſalutari noſtræ arti plus exitii, quam utilitatis adferunt, ut medicus emergat, omni modo annitatur.

Scholion.

Uti omnis ſectaria doctrina, utpote à veritatis ſimplicitate aliena, maxime vitanda eſt: ita multo magis id fieri debet in diſciplina medica, quia variæ opiniones, fœcundæ errorum genitrices, non, ut in aliis diſciplinis, tantummodo in mente ſubſiſtunt, ſed ad artem, quæ morbos ſanare & mortem propulſare debet, tranſeunt, ubi in magnam ſubinde cedunt perniciem.

§. XVIII.

Non propior aut certior ex tanta opinionum difficultate & multitudine, quæ premit artem noſtram, emergendi via invenitur, quam de omnibus prudenter dubitare, neque totum ſe illis mancipare, ſed omnia dogmata ad obſervationes practicas tanquam ad lydium lapidem examinare ac diſpicere, num uſum in iis reſolvendis & in praxi habeant. Deinde, cum medicina ſit ſumma philoſophia, medicus nihil in ejus doctrina, niſi quod clariſſime cognitum ac demonſtratum fuit, admittere & ſingulares veritates in ordinem, rationem, connexionem contrahere & ex jam notis ignotas detegere debet.

Scholion.

Optandum vehementer foret, ut in academiis, ubi prima veritatum fundamenta poni debent, nonniſi optimis præceptis & pura, nulliſque opinionibus vel erroribus contaminata doctrina animi tironum imbuerentur, quia, teſte *Quintiliano*, ea, quæ rudibus annis didicimus, pertinaciſſime hærent, neque facile ex memoria excidunt: ſed hoc rarius evenire teſtatur experientia, quia plures ex iis, qui artem profitentur, ſibi dedecori ducunt, ab iis, quæ olim parum conſiderate foverunt, ſententiis recedere, eaſque vel emendare vel prorſus rejicere. Mihi ſemper hic mos fuit, quem perpetuo etiam aliis commendare ſoleo, in nullius verba magiſtri jurare, ſed de omnibus prudenter dubitare, aliorumque dogmata expendere, eaque ad obſervationes practicas tanquam ad cynoſuram, quem uſum habeant, examinare, meliora retinere eaque poſtea in certum nexum & ordinem redigere. In quo labore omnes eruditos, qui veritates utiliſſimas, quæ divini quid habent, amant, vitam ſuam transfigere & conſeneſcere debere ego quidem exiſtimo. Denique omnibus, qui præcepta artis noſtræ aliis tradere volunt, hujus rei exercitationem commendare ſoleo. Certiſſimum enim eſt, eum qui ſola lectione aut auditu artem medendi comprehendit, non poſſe aliter eam tradere, quam aliena dicta aut ſcripta ſequendo aut illa referendo inſtar convallium echus, quæ alienas duntaxat voces aut ſonitus refert. Sapienter *Hippocrates Libr. de Præceptionibus num.* 10. inanem futuram ejus exſpectationem adſerit, qui in multifida dogmatum hujuſce diſciplinæ ſectione citra exercitationis conſtantiam veri rectique cognitionem habere ſperat.

CAPUT III.

De veritatibus pathologiæ fundamentalibus ex phyſiologia repetendis.

§. I.

Sicuti omnis ſcientia & demonſtratio veritates quaſdam jam notas & cognitas ceu principia, ex quibus aliæ incognitæ, convenienti ordine, ratione & nexu deteguntur, ſupponit, ita etiam in doctrina de morbis ſcientifice tractanda certæ & jam demonſtratæ veritates ceu principia & poſtulata ſupponenda ſunt.

Scholion.

Veritates, quæ demonſtrationibus in pathologia ſerviunt, maxima parte ex ſcientia corporis humani ſani ſive phyſiologia depromendæ ſunt. Sicut enim rectum eſt norma obliqui: ita ſtatus corporis vivi & ſani turbati & perverſi ſive morboſi index erit.

§. II.

Vera vitæ definitio, quod ea ſit ſanguinis & humorum in circulum abiens motus, à ſolidorum contractione & relaxatione proficiſcens, quo corpus à præſentanea corruptione vindicatur, eſt ex primis & præcipuis veritatibus, quæ pathologiæ ſolidæ ſtabiliendæ ſubſternenda eſt.

Scholion.

Uti in mathematicis & philoſophicis veræ rerum definitiones ſunt optima demonſtrandi principia: ita, quæ naturam, geneſin & ipſam formalem vitæ & efficientem cauſam complectitur, permultum nobis in demonſtrationibus pathologicis ſerviet; cum primum & præcipuum medici munus ſit, vitam tueri & triſtiſſimam mortem propulſare; quonam vero modo cum ratione id præſtare velit, ſi cauſæ, quæ vitam efficiunt, fuerint incognitæ, ego quidem non ſatis comprehendo.

§. III.

Genuina ſanitatis definitio, quod ſit integritas actionum, quæ ab æquabili & libera ſolidorum contractione & relaxatione ſanguiniſque circulari motu, quem juſto ordine ſecretiones & excretiones ſequuntur, provenit, in præcipuis pathologiæ fundamentis eſt.

Scholion.

Plena & exquiſita motuum naturæ, qui certo ordine & legibus conſtant & ſanitati patrocinantur, notitia ad

ad motuum, qui morbos efficiunt, cognitionem ſcitu admodum eſt neceſſaria. Liber ſanguinis circulus is eſt, qui ſine ullo impedimento per tubulos apertos ab interioribus verſus exteriora fertur; æquabilis vero is dicitur, qui nec nimis celer aut tardus eſt, ſed qui juſtam in gradu, ſucceſſu, ordine & tempore ſervat proportionem. Hi motus ejuſmodi ſunt indolis, ut omnes functiones, vitales nempe, naturales & animales ſecundum naturæ leges & ordinem adminiſtrent.

§. IV.

Motus, qui in œconomia corporis noſtri celebrantur, duplicis ſunt generis: vel enim ad ſolidas, vel ad fluidas partes pertinent.

§. V.

Qui in ſolidis peraguntur, ſimpliciſſimæ ſunt indolis; nam tantum contractione & relaxatione reciproca, quas Græci ſyſtoles & diaſtoles nomine efferunt, continentur; qui duo motus omnem fluidorum impulſum, progreſſionem, circulum, ſecretiones & excretiones efficiunt.

§. VI.

Hæ duæ ſimplices motuum ſpecies mirabilium in corpore humano effectuum unicæ ſunt cauſæ: ratione partium vero quodammodo inter ſe differunt & propria etiam nomina obtinent. In corde & arteriis pulſum efficiunt, in ventriculo, inteſtinis & omnis generis ductibus excretoriis v. g. biliariis, urinoſis motum periſtalticum exhibent, in fibris motricibus tonum, robur, reſiſtentiam & potentiam elaſticam exſerunt, in nervoſis undulatorium quendam motum producunt.

§. VII.

Fluidorum motus identidem duplicis ſunt generis: *vel enim ſunt* progreſſivi, dum è loco in locum feruntur, *vel* inteſtini, ubi partes fluidorum continuo ſitum ſuum mutant & motu verticoſo agitantur; & hi ſunt *illi*, qui calorem & fluiditatem efficiunt.

§. VIII.

Ex progreſſivis primus & princeps, à quo reliqui & inteſtini dependent, eſt ſanguinis circulus.

Scholion.

Motus ſecretorii, quibus utiles ſucci à ſanguinis maſſa in uſum ſecernuntur, & excretorii, quorum ope ſuperflui & pernitioſi foras ejiciuntur, maxime ſanguinis ſequuntur circularem motum, adeo, ut quo citatior & liberior ſanguinis ad organa ſecretoria & excretoria ſit adpulſus, hoc copioſiores & celeriores ſecretiones & excretiones fiant; contrarium accidit, ſi contrario modo res ſeſe habeat. Duæ quoque ſunt motuum inteſtinorum ſpecies, quæ à ſanguinis progreſſivo motu reguntur. Primus eſt, qui calorem efficit, alter qui fluiditatem humoribus conciliat, & intime ſolidas partes cum liquidis miſcet; nam à fortiori & continua cordis & arteriarum contractione ſanguis premitur ad latera arteriarum, ejuſque partes ſulphureæ, inteſtina & attritiva agitatione incaleſcentes univerſo corpori calorem fœnerant. Ab eadem ſolidorum contractione & interiori partium agitatione fit, ut ſolidæ ſanguinis partes cum fluidis intime miſceantur, quo eo melius minutiſſimas vaſorum anguſtias pertranſire poſſint. Sunt præterea duo inteſtini humorum motus, qui vero à ſanguinis motu progreſſivo non pendent, ſed potius quadam quiete ſive lentiori ſanguinis curſu producuntur. Atque hi ſunt motus fermentationis & tranſmutationis: ille maxime in primis viis conſpicitur & alimentorum texturam reſolvendo ſpirituaſcentiam vel etiam aceſcentiam relinquit; hic vero, cujus beneficio unus humor alterius figuram, diſpoſitionem porum & partium facile induit, tranſmutatorius nobis vocatur, qui chyli tranſmutationem in ſanguinem, ſeri ſulphurei in bilem, chyli in lac adjuvat, inque ſtatu morboſo, dum bonus humor in naturam pernitioſi ſtagnantis tranſit, ſæpius occurrit. Nam uti in panificiis parum fermenti ingentem farinæ maſſam in ſui ſimilem naturam convertit, & parum aceti, vino adfuſum, id acidum reddit: ita etiam humores corporis noſtri, præſertim cum moram quandam trahunt, vi quadam tranſmutatoria præditi ſunt.

§. IX.

Cor & arteriæ omniſque generis ſolida movent & actuant fluida eorumque curſum gubernant; cum autem motum ſuum non à ſe ſuaque natura habeant, neceſſe eſt, ut motuum, qui in illis vigent, cauſæ quædam exiſtant.

Scholion.

Veteres omnium, qui in animantibus conſpiciuntur, motuum cauſam ab anima, quæ interiori motu gaudeat & primum movens ſit, deducebant, ſed quia ſub hoc nomine nulla res concipi, neque cujus naturæ ſit, intelligi poteſt, utique cauſa hæc allegata principii, ut Logici loquuntur, petitionem involvit. Etenim ex eo, quod ad certas cogitationes, impreſſiones vel noſtrum arbitrium motus quidam in partibus ſolidis fiant, minime ſequitur, ut omnes motus, qui vitam maxime & ſanitatem ſuſtinent, inde derivari debeant. Solidioris enim phyſicæ & medicæ doctrinæ peritis Viris non amplius ignotum eſt vel eſſe debet, omnia corpora vim activam motricem ſibi inſitam habere eorumque unum in alterum agere & diverſos effectus producere: adeoque ineptiſſimam illam veterum eſſe ſententiam, qui ſtatuerunt, corpora omnia eſſe paſſivæ indolis, quæ ab alio agente ſive anima eſſent actuanda, à corporis natura diſtinctiſſima.

§. X.

Cor & omnes partes motrices ſolidæ motum, robur, tonum & vim contractilem ac elaſticam à fluidis tenuiſſimis, quæ in cerebro, nervis atque ipſo in ſanguine ſunt, mutuantur.

Scholion.

Hoc theorema, quia in rationali ſtatus morboſi explicatione magni uſus eſt, firmis quibuſdam argumentis ſtabiliendum eſt. Primo nempe indubia conſtat obſervatione, nullum organum, utut ratione texturæ ſalvum, integrum atque illæſum ſit, ad motum, quicunque etiam fuerit, edendum eſſe idoneum, ſi nervi ad illud tendentes vel etiam arterioſa vaſa ligentur aut præſcindantur, luculento teſtimonio, cauſam motus ab hiſce fluidis dependere. Deinde perquam notatu dignum eſt illud experimentum, ſæpius à nobis obſervatum, quod cor ex piſce recenter exemtum & longo adhuc tempore pulſans aquæ calidæ immiſſum, omni motu privetur, qui eodem corde in aquam frigidam injecto mox reviviſcit. Quo ipſo planiſſime patet, materialem eſſe quandam cauſam motus in corde exiſtentem, quia calidum & frigidum ingentem ei inducit mutationem. Neque minus illud memorabile eſt, expreſſo ex vaſis coronariis inciſis ſanguine ſtatim ceſſare pulſationes. Veri itaque ſimillimum eſt, non modo fluidum per nervos, ſed & ſanguinem per minima arteriolarum ad organa motuum & fibras motrices atque membranas muſculoſas adductum eas non tam nutrire, quam ſyſtalticum motum & vim contractivam illis conciliare. Atque hinc eſt, quod nimia ſanguinis amiſſio ſolidorum robur, tonum ac vim motricem infringat, corporis autem vires valde attritæ à boni & largioris ſanguinis proventu augmentum capiant.

§. XI.

Sanguinis temperati defecatiſſima & ſubtiliſſima ætherea atque elaſtica portio eſt illud principium corporis noſtri agens & movens, cujus origo & generatio ab aëris & alimentorum puriori & ſubtiliori parte potiſſimum arceſſenda eſt.

Scholion.

Sicuti enim ſtupendi in rerum natura à fluidis mobiliſſimæ indolis v. g. æthere, aëre effectus proveniunt: ita nihil dubii eſt, quin tenuiores aëreo - ethereæ & ſulphureæ ſanguinis & lymphæ partes maximam motus excitandi in animantium corporibus habeant potentiam; præſertim cum continuo animadvertamus ab alimentis & medicamentis ſubtilioris indolis, neque minus ab aëre puriori robur & vires corporis manifeſto augeri; ab alimentis vero incongruis & aëre impuriori eas decreſcere. Rectiſſime itaque in ſanguine theſaurus vitæ & virium quærendus eſt, in quo vitalem veteres ſpiritum collocarunt. *Hippocrates L. de Corde* §. 8. pura & illuſtri ſubſtantia ex ſanguinis diſcretione nata mentem hominis nutriri aſſeverabat: fortaſſe ob hanc rationem, quia animadvertebat, ſapientiam hominis à bono & temperato ſanguine plurimum foveri.

§. XII.

Aëris ad ſuſtentandam animantium vitam inevitabilis eſt neceſſitas, tum propter ejus vim elaſticam & gravitatem, qua pollet, tum etiam propter ſimpliciſſimum & agiliſſimum ætheris elementum, quod pro anima & ſpiritu quidam habent, cujus vehiculum aër eſt.

Scholion.

Quare non temere prodidit *Hippocrates Lib. de flatibus* §. 4. *aërem in omnibus, quæ corpori accidunt, maximum eſſe & auctorem & dominum, cujus potentiam diligenter perſpicere oportet.* Item §. 6. *mortalibus vitæ & morborum ægrotis aërem eſſe auctorem* & ob eum inquinamentis plenum, quibus humana natura offenditur, homines ægrotare, non minus vere, quam ſapienter, idem graviſſimus auctor innuit. Cui enim ignotum eſt, aëris mutationes parere morbos epidemios ſimplices & peſtilentes & qui in certa anni tempora incidunt. Ex quo recte colligitur majorem in aëre eſſe vim ad immutandum corporis habitum, quam in diæta, ſiquidem aër reſpiratione non modo intra pulmones recipitur, atque exterius corpus noſtrum ambit, ſed & alimentis intermixtus ad ipſum ſanguinem tranſit. In pulmonibus elaſtica vi magis aucta & etiam gravitate ſua circulantem per eos ſanguinem urget, propellit, promovet & torpidum jam ac motui ineptum ad cordis fontem vivida circumpulſione perducit. Externe vero gravitate ſua elaſticam ejus & expanſivam vim in ſanguine in æquilibrio quaſi ſervat, intra humores vero contentus ejus elater virtute ſua expanſiva ſolidorum motus excitat, adeo ut mirandum non ſit, pro diverſo aëris ſtatu & animi & corporis robur vel augeri vel imminui. Sique veterum inprimiſque *Hippocratis* monumenta conſulamus, clare patet, aërem ſive potiusætherem pro anima illos habuiſſe: quorſum ſpectant loca *L. I. de diæt.* §. 8. *animam hominis augeri, ſapientiſſimam eſſe, quæ ignis & aquæ habeat temperamentum, & libr. de ſanitate tuenda. Calore continetur anima, qua vivimus.* it. *Sanguis animam vitiat* & *L. VI. Epidem. hominis anima ſemper producitur, id eſt, vegetatur uſque ad mortem.*

§. XIII.

Ad impulſum ſanguinis ejuſque motum in convenienti æquabilitate conſervandum ſolidarum partium, quæ motus inſtrumenta ſunt, ſtructura non parum contribuit.

Scholion.

Partes corporis noſtri ſolidas ex meris fibris & filamentis contextas eſſe, non ignotum eſt. Multum itaque refert ſcire, quænam ſit harum fibrarum in conſtituendis ſolidis ſtructura, an ex fibris tenſioribus, tenerioribus, ſolidioribus & compactioribus, aut flaccidis, rudioribus. quoque & denſioribus contextæ ſint, ſiquidem illis major vis reſiſtendi & premendi, his vero minor & debilior ineſt. Neque ignorare oportet, an corpus capacioribus & paucioribus, vel copioſioribus & anguſtioribus vaſis donatum ſit. Nam ex ſolidorum varia textura & ſtructura illam temperamentorum & motus ſanguinis diverſam rationem maxima parte petendam eſſe, ego quidem arbitror. Et quia varia fibrarum ratione ætatis, ſexus & nativitatis eſt diſpoſitio, mirandum non eſt, certas ætates & ſexum quoque ſuos peculiares ferre morbos & nonnullos eſſe hæreditarios.

§. XIV.

Perpetuis naturæ microcoſmicæ legibus ſancitum eſt, ut ad motuum vitalium juſtam adminiſtrationem moderata & proportionem ſervans ſanguinis & humorum quantitas & temperies requirantur.

Scholion.

Ut tunicæ vaſorum, in quibus fluida circumvehuntur, libere & convenienter tum contrahantur, tum expandantur, humores nec in exceſſu, nec in defectu peccare debent. Copioſior enim eorum moles ac reniſus vaſorum elaterem & potentiam ſyſtalticam non mediocriter deprimit, unde tardior enaſcitur progreſſus, qui deinceps ad ſtagnationes & corruptiones plurimum confert. Quod ſi vero deficiunt humores, expanſio vaſorum fit inſufficiens, neque etiam ad minima & capillaria vaſa tunicarum, quibus ea inveſtiuntur, quæque eorum ſyſtalticum motum adjuvant, pertingere ac continuari poteſt; quare non mirum videri debet, ſi pulſus cordis & arteriarum fiat debilior atque robur univerſo corpori decedat.

§. XV.

Legibus naturæ & hoc continetur, ut ſanguis vitalibus motibus rite proſequendis aptus ex partibus, quæ ejus eſſentiam conſtituunt, probe ſit mixtus.

Scholion.

Elementa, ex quibus vitalis ille purpurei coloris ſuccus conflatur, debentur partim principio oleoſo-ſulphureo, partim terreo & aqueo. Horum vero perfecta mixtio ac unio in eo conſiſtit, ut tres fere partes liquidi aquei ad unam ſolidi neceſſario requirantur, quemadmodum id apparet in ſanguine hominis ſani, ſi lento calore ejuſdem evaporatio inſtituatur. Proportio vero principii terrei & ſulphurei exacte determinari nequit, eo quod pro diverſitate alimentorum & motus progreſſivi ac inteſtini ſanguinis illa ipſa admodum variet. Fluidum autem ſolido hanc ob rationem prævalere debet, quo tenuiſſimos mæandros atque canales, ex quibus machina noſtra, quæ tota hydraulica eſt, conſtat, libere permeare poſſit.

§. XVI.

Eadem lex naturæ præcipit, ut partes ſolidæ ſulphureæ, terreæ & mucidæ aqueis fluidis intime ſint intermixtæ.

Scholion.

Niſi enim ſolida cum fluidis intimam inirent ſocietatem, facile fluida à ſolidis ſecederent & minimi partium tubuli neceſſario obſtruerentur. Quo minus itaque hæc contingerent, provido naturæ conſilio multorum viſcerum, maxime pulmonum & lienis fabrica ferme tota ex canaliculis minimis eſt conſtructa, hunc præ-

præcipuè in finem, ut preſſione ac impulſu per vaſculorum myriades tranſeuntis ſanguinis partes ſolidæ in minimos globulos diſcerptæ eo melius cum interlabentibus fluidis per vaſa circumferrentur: unde patet quoque ratio, quare textura ſanguinis ex horum viſcerum obſtructione vitiata plurimorum morborum generationi velificetur.

§. XVII.

Ordo & lex naturæ noſtræ microcoſmicæ poſtulat, ut temperatus, id eſt, ab omnibus ſalino-ſulphureis mucidis excrementitiis partibus liber & depuratus ſanguis ad actiones quæ in corpore humano fiunt decenter præſtandas eſſe debeat.

Scholion.

Qua de cauſa tam copioſa excretoria organa & emunctoria, quæ varii generis inutiles & villoetas ſordes continuo educunt, in animantium corporibus à provida natura conſtituta reperies. Quo plus enim excrementitiis ſordibus inquinatus eſt ſanguis, eo ſanitati minus patrocinatur, quin etiam morborum & mortis cauſa fit, unde excretiones ad vitam & ſanitatem tuendam valde ſunt neceſſariæ.

§. XVIII.

Vitales illi progreſſivi & inteſtini ſanguinis motus ejus ſunt naturæ, ut optimi ſanguinis & temperati craſin tandem reſolvant, eumque intemperatum & vitæ continuandæ inutilem reddant; opus hinc eſt, ut continuo inutiles & excrementitiæ partes ſecretæ foras protrudantur, novæ vero & temperatæ in earum vicem ſurrogentur.

Scholion.

Quibus cognitis jam clariſſime intelligitur, cur homo ſine alimentis & ſine excretionibus non diu vivere & robuſtus ac validus permanere poſſit: calor enim, qui nonniſi inteſtinus partium ſanguinis motus à progreſſivo oriundus eſt, continuo in temperatam humorum craſin agit, quam in excrementa ſalino-ſulphurea, mucida, corruptibilia diſſolvit, ut perpetuo novorum & benignorum ſuccorum acceſſu opus ſit. Continuis itaque ingeſtionibus atque egeſtionibus corpus noſtrum corruptibile conſervatur, adeo ut perpetui humores in illud influant & rurſus ex eo effluant. Quare ſapienter more ſuo *Hippocrates* ad ſanitatem hominis & ut corpus recte ſeſe habeat *Lib. de inſomniis* §. 12. requirit, ut omnes circuitus & exhibitiones ciborum ac ſecretiones integræ ſint. Preſſius autem & ſpecialius idem graviſſimus auctor ſanitatis naturam per convenientes ingeſtiones & egeſtiones *Lib. IV.* §. 16. deſcribit & ſenſus hic eſt: *per ingeſta humor ad corpus venit & in eo manet, ſi poſtridie vero alius ad ipſum accedit, tum prior caliditate diffuſus & tenuis factus à recenti expellitur & tempore graveolens factus una cum ſtercore & urina exit copia ipſe ſibi inæqualis & conſimilis & æquilibris, etiamſi pars quædam ſit, quæ maneat in corpore, tamen tertia die, ſi novus influit humor, rurſus ſecedere debet atque hoc modo, ſcribit, ſanitas contingere ſolet.* Et in eodem §. addit: *humor in corpore manens robur exhibet*; & porro addit: *ſi humor pluribus, quam tribus diebus in corpore permaneat aut alius multus implens accedat venis caleſcentibus ac flantibus majus aut minus malum facit.*

§. XIX.

Denique etiam à natura conſtitutum eſt, ut, ſi ſanitas conſtare debeat, excretiones in homine qui non amplius creſcit, pondere ſint æquales ingeſtionibus.

Scholion.

Quæ veritas ampliſſimi in pathologicis uſus experimento ſtatico commode confirmatur. Nam ſi corpus exacta lance quoad ejus pondus, & ſimul etiam ea, quæ trium dierum ſpatio ex liquidis & ſolidis ingerit, examinantur, tunc in ſano & laboribus dedito quinquaginta facile libras æquabunt; ſi poſtea rurſus pondus corporis indagetur, ejus vel minimum acceſſiſſe haud deprehendemus; ſi aliud evenit, plura incommoda ſequentur. Ex quo clare intelligitur tantum in ſano ſtatu decedere, quantum acceſſit. Multum itaque refert ad morbos præcavendos & ſanitatem hominis indagandam, diligentius ingeſta & excreta ſpectare, num proportionem inter ſe habuerint: nam ſi eam non ſervant, certe morborum primordia non procul erunt. Atque revera totius diætetices cardo in eo vertitur, ut excretiones ingeſtis bene reſpondeant.

§. XX.

Per inſenſibilem tranſpirationem quæ fit excretio, ſecundum *Sanctorii* calculum aliis, quæ excernuntur, multum prævalet, unde ex hac ſuppreſſa vel cohibita ſanitas multum patitur detrimenti.

Scholion.

Quare non minus vere quam perite *Lib. I. de diæta* §. 3. *Hippocrates: ſi inventa fuerit ciborum menſura & laborum ad unamquamque naturam numerus, ita ut exceſſus neque ſupra neque infra modum fiat, inventa ſane exacte fuerit hominibus ſanitas.* Ratio quoque in promtu eſt; namque labor & exercitatio corporis egregie ſanguinis circulum, adeoque excretionem per tranſpirationem auget & promovet.

§. XXI.

Quoniam alimentorum feculentiæ à ſolutione atque extractione reſiduæ una cum ſucco ſuperfluo bilioſo & copioſo muco per alvinas vias, vigore motus periſtaltici, continuo ejici debent, patet hinc luculentiſſime, nihil ad ſanitatis tutelam æque neceſſarium eſſe ac illum motum in ſua proportione & æquabilitate conſervare. Ab hoc enim læſo gravia mala in corpus humanum redundant.

Scholion.

Dici vix poteſt, quantum commodi juſta alvi ſucceſſio, quæ à debita conſtrictione & expanſione motus periſtaltici, quem etiam vermicularem adpellitant, unice proficiſcitur, ad valetudinem tuendam & morbos à corpore propulſandos adferat. Accedit, quod hujus motus integritas ad alimentorum ſolutionem, pleniorem extractionem & ad ſucci chyloſi ingreſſum ac motum per venas lacteas multum contribuat. Qua de cauſa optimam ſalutis ſuæ curam gerunt ii, qui in earum rerum, quæ ullo modo hunc ipſum motum conſervandi vel labefactandi aut penitus deſtruendi facultate pollent, exactam notitiam pervenire allaborant.

§. XXII.

Cum homo fere ordinario plus ingerat, quam excernat, deinceps quoque ſtructura unius corporis præ altera ad generandam ſuccorum abundantiam pronior & accommodatior ſit, ac demum parum nonnulli corpus ſuum laboribus vel alia motionis ſpecie exerceant, hinc plerumque plus ſanguinis progignitur, quam ad corpus nutriendum vel motus vitales æquabiles conſervandos eſt neceſſarium; uti & contingere videmus potiſſimum in feminis & in viris ſanguinei temperamenti & ſpongioſi corporis habitus. Quare ſummo cum fructu motu quodam naturali ſpaſmodico ſuperflui humores cum ſanguine etiam optimæ notæ certis temporum periodis in fœminis per menſes, & in quibuſdam viris per hæmorrhoides evacuantur.

§. XXIII.

Verbis vix poteſt efferri, quam ſalubres ſint ejuſmodi excretiones ſanguineæ, unde etiam petenda eſt ratio, quare ab iis turbatis vel ex vehementi quadam cauſa cohibitis tanta morborum in corpore ſeges proveniat, qua de re infra fuſius agendum erit.

§. XXIV.

Cum vitæ & ſanitatis ratio maxime in eo verſetur, ut in machinam noſtri corporis mere hydraulicam & vaſculoſam humores continuo adfluere inque orbem & circulum ferri & effluere quoque debeant: ſequitur omnino,

nino, ut ii non modo fluxiles, ſed & viæ atque tenuiſſimi meatus, ex quibus maxime ſecretionibus & excretionibus dicata colatoria conſtant, patentes atque aperti eſſe debeant.

Scholion.

Ex quo clariſſime intelligitur, quam noxia & ſanitati adverſa ſit ſanguinis & humorum craſſities atque tenacitas, qua minima vaſa, ex quibus pleraque viſcera conſtant, facile obſtruuntur. Plurimarum autem chronicarum paſſionum fundamentum in viſcerum obſtructione, quæ promte in ſcirrheſcentiam vel etiam corruptionem abire ſolet, poſitum eſſe, nemo Medicorum facile in dubium vocabit.

§. XXV.

Fundamentum itaque conſervationis corporis noſtri corruptibiliſſimi in perpetuo affluxu ſuccorum benigna temperie gaudentium & effluxu ſive excretione intemperatorum atque inutilium ſitum cum ſit, iis utique utendum eſt, quæ ad convenientes ingeſtiones & excretiones faciunt.

Scholion.

Præſtat id maxime conveniens & moderatus ſex rerum à Galeno dictarum non naturalium uſus, quarum uſui recto & perverſo tum ſanitatem & conſervationem vitæ, tum morbos & mortem debemus; quarum nonnullæ, ut alimenta, quies animi & corporis, itemque ſomnus ad generationem & recentiorum ſuccorum corpori noſtro utilium conferunt, quædam vero, ut corporis exercitatio ac motus, item vigilia ad inutilium excretionem faciunt. Aër vero & animi affectiones ejus ſunt indolis, ut pro differenti ſtatu ſolidas maxime partes afficiant, quibus varios motus imprimunt.

§. XXVI.

Cum rerum non naturalium ad vitam & ſanitatem tuendam tam inevitabilis ſit neceſſitas & mors quoque ac morbi inde ſuam ducant originem, plurimum utique refert, ut quæ ex iis, noxia ſint & morbis progignendis idonea, probe intelligat Medicus eaque à ſalutaribus diſcernat.

Scholion.

Quo magis patet, quam utile Medico ſit aëris, aquarum, alimentorum, locorum & vivendi generis naturam, vires & proprietates exquiſite noſſe & quomodo ad ſanitatem vel etiam generationem morborum contribuant, qua in re illuſtri exemplo nobis prævivit Hippocrates, qui non ſine cura & ſolertia libros mere phyſicos de diæta, de aëre, aquis & locis, de alimento, humidorum uſu, de flatibus conſcriptos poſteritati reliquit; ſed hæc omnia & ſingula, quod ad morborum generationem & quomodo concurrant, fuſiori infra doctrina ſub divino favore proſequemur.

§. XXVII.

Præcipuum quoque ex fundamentis pathologicis illud eſt, quod corpus noſtrum ſit artificioſiſſime conſtructa machina, cujus omnes partes tam ſolidæ, quam fluidæ, uti in machinis fieri ſolet, arctiſſime inter ſe connexæ ſint & cohæreant, ut ſolidæ in fluidas & fluidæ in ſolidas agant, & omnes læſiones ac vitia, ſive in ſolidis ſive in fluidis hæreant, invicem conſpirent & omnes motus mox in conſenſum rapiant.

Scholion.

Quomodo fluidorum ratione temperiei & motus læſiones in ſolidas muſculoſas & nervoſas partes mox tranſeant & harum motus vitioſi fluidas in temperie, mixtione & craſi ſua turbent: qua ratione porro gravior quædam partis nervoſæ læſio univerſum nervorum & membranarum genus in conſenſum rapiat & inde etiam rurſus fluida alterentur, hæc probe cognoſcere debet is, qui in pathologicis variorum & ſæpe inſolitorum ſymptomatum rationes & cauſas explicare conatur. Legi hanc in rem meretur noſtra *Diſſert. de conſenſu partium præcipuo pathologiæ & praxeos medicæ fundamento.*

§. XXVIII.

Mira eſt conſenſio & communicatio partium nervoſarum cum univerſo fere corpore.

Scholion.

Hujus aſſerti veritas facile patet, ſi quis conſideret, à læſione nervi vel tendinis, v. g. ſub infelici venæ ſectione, vel à veſpæ aculeo, aut à violenta preſſione & vellicatione nervoſarum tunicarum à vermibus, à flatibus, febres, deliria, lipothymias, epilepſiam, convulſiones provenire.

§. XXIX.

Longe vero maxima eſt conſenſio ventriculi & inteſtinorum cum aliis partibus nervoſis & univerſo fere corpore.

Scholion.

Hanc conſenſionem inter alia clariſſime demonſtrat congeries graviſſimorum ſymptomatum, quæ venenum, quod ventriculi tunicas arrodit, ſubſequitur, quæ ſunt partium extremarum frigus cum ſudore algido, urinæ difficult s, ſyncope, convulſiones, tormina atrocia, præcordiorum ſummæ anxietates, ſpirandi anguſtia, epilepſia; paralyſes, inflammatio faucium & deglutiendi difficultas, inquietudo, & id genus plura. Atque etiam mirifico illo ventriculi cum corpore conſenſu adductus eſt *Helmontius*, ut ſedem animæ ſenſitivæ in ventriculo collocaverit.

§. XXX.

Maxima operationum animalium fluidique cerebri & nervorum cum actionibus vitalibus viget conſenſio ac mutua communicatio.

Scholion.

Ita in vulneribus capitis à duræ matris punctura vel irritatione vomitus aut motus convulſivi, item febres oriuntur: ſanguinis in baſi cerebri extravaſatio tandem motum cordis & arteriarum tollit. In membris, quæ paralyſi tacta ſunt, robur, tonus, ſenſatio & nutritio minuitur, ſanguiniſque circulus cum pulſu lentior ac debilior evadit. Ad vehementes animi perturbationes v. g. iram, cor validiſſime palpitat & contrahitur, ut ſanguis, perinde ac in febre, per vaſa cum impetu feratur. Terror externas partes conſtringit, ſanguinem circa præcordia ſiſtit, pulſu parvo, debili & inæquali reddito. Anxiæ diuturnæque curæ & meditationes profundiores, tonum & motum periſtalticum ventriculi & inteſtinorum invertendo, digeſtionem & egeſtionem alvinam valde turbant. Perverſa quoque phantaſiæ actio alienum viſceribus imprimit motum. Ita ad aſpectum rei ingratæ nauſea oritur vel vomitio concitatur: ad conſpectum pulchræ puellæ copioſe ſanguis & fluidum nerveum ad genitalia influit: à variis impreſſionibus fœtus in utero conformationem vitiari, inter omnes conſtat. Quod naribus ſuſceptus ſuaveolens vapor in vehementes convulſiones abdominis viſcera adigat, eaſque graveolens rurſus ſupprimat, notiſſimum eſt. Ex quibus ſatis elucet, quanta ſit conſenſio cerebri & nervorum cum ſolidis & fluidis corporis noſtri partibus.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI MORBOSI,

SIVE

PATHOLOGIÆ GENERALIS,

PARS PRIMA.

De Mortis, morborum & motuum morboſorum natura, Legibus in producendis morbis ac ſymptomatibus & cauſis morborum.

CAPUT PRIMUM.

De mortis natura & cauſis.

§. I.

QUemadmodum vita conſervationem corporis animati inque corruptionem proni denotat, à motu interno ſolidorum & fluidorum, præſertim circuli ſanguinis beneficio pendentem: ita mors eſt plenaria deſtructio circuli ſanguinis & motuum in ſolidis & fluidis peragendorum ceſſatio, corporis corruptionem putredinoſam poſt ſe trahens.

Scholion.

Egregie & mechanice *Hippocrates L. IV. de morbis §. XI.* vitæ & mortis cauſas explicat his verbis: *Donec vivit homo, venæ apertæ ſunt & ſuſcipiunt & dimittunt humorem. Ubi vero mortuus fuerit, clauduntur & extenuantur.* Quas veteres nobis reliquerunt definitiones mortis, quod ſit diſceſſio animæ à corpore, vel ceſſans animæ in corpus operatio aut deſtructio vinculi, quod calido innato cum humido radicali intercedit, aut ſecundum *Galenum* virium corporis noſtri plenarius lapſus aut deſtructio facultatum ob deficientem à corde innati caloris influxum: eas non ſatis perfectas & adæquatas eſſe, perſpicacior quiſque facili intelligit negotio. Illa enim ignorantiæ vocabula, ut anima, calidum innatum & humidum radicale, quæ pro cauſis allegare veteribus placuit, realem & ſufficientem mortis conceptum, ex quo aliquid demonſtrari poſſit, intellectui haud ſane offerunt, quod realis definitionis proprium eſſe debet. Attamen illæ veterum aberrationes jure meritoque excuſandæ ſunt, quia pulcherrimum illud circuli ſanguinis inventum eos prorſus latuit, quo cognito ſcimus nos utique, quod ſublato ſanguinis ad partem vel univerſum corpus influxu liberoque refluxu prorſus intercluſo, non modo ejus functiones penitus ceſſent, ſed & in præſentaneam corruptionem atque putredinem prolabatur.

§. II.

Plenaria ſyſtoles & diaſtoles, quæ in corde & arteriis viget, exſtinctione, & toni ac roboris fibrarum omnimoda remiſſione, ſanguinis motum & progreſſum non modo deficere, ſed & in momento cogitationes, ſenſum, calorem, vires & robur, item reſpirationem artuumque motus perire, certæ indubiæque experientiæ teſtimoniis quotidianis edocemur.

Scholion.

Neque vero ſyncope, quæ duntaxat ceſſatio motus cordis & ſanguinis temporaria eſt, in qua etiam cogitationes, ſenſationes, vires & motiones ad tempus pereunt, cum morte, quæ eſt deſtructio motuum omnimoda, ut non revocari amplius queant, confundenda eſt. Quare ſibi maxime caveant Medici, ne fortiori ſyncope correptos pro mortuis habeant, cujus rei infelix olim exemplum, ut fertur, edidit inſtaurator ille anatomicæ diſciplinæ, *Veſalius*, qui ad mulierem hyſtericam, quæ mortua credebatur, diſſecandam acceſſitus, adeo ſe negligenter geſſit, ut novaculam in corpus adigeret; verum illa motu & clamore ſe vivam mox oſtendebat; quæ res optimum virum inviſum ac deteſtabilem reddidit, & in calamitates acerbas conjecit.

§. III.

Non deſunt indicia, quibus vera mors ab ejus imagine, nempe ſyncope, diſcernitur.

Scholion.

Interdum paulo difficilius eſt vere mortuos à vehementiori ſyncope correptis diſtinguere, quia tam lenis ſæpenumero aëris alternus motus, cordis quoque agitatio & ſanguinis curſus tam ſubtilis eſt, ut vix ac ne vix quidem in ſenſus incurrat; ſunt tamen certi mortis indices omnium membrorum frigiditas & corporis gravitas; ſique ad forte ſternutatorium naribus admotum nulla ſenſatio conſpiciatur, neque in cordis regione aut in collo, ubi carotides ſitæ ſunt, vel minima quædam motio obſervetur, aut in ſpeculo ori admoto nulla macula obſervetur. In certiſſimis autem mortis ſignis incipiens corruptio habenda eſt.

§. IV.

Mortis ratio formalis & adæquata non unice in corruptione vel putredine quærenda eſt; hæc tamen ſæpius tanquam cauſa proxima, potiſſimum vero tanquam effectus mortis præſto fuiſſe deprehenditur.

Scholion.

Illud quidem certiſſimum eſt, corpus vel partem ejus mortuam eſſe, quæ putredine tacta eſt, utpote quæ prorſus mixtionem & ſtructuram deſtruit: at vero haud quaquam ſequitur, corpus non eſſe mortuum, ubi putredo non deprehenditur. Hujus adſerti veritatem quotidiana confirmant exempla eorum, qui violenta morte ex transfoſſa nobiliori parte, ut corde vel vaſe majori aut cerebri parte inferiori, aut intenſiſſimo frigore moriuntur. Putredo enim non proxima ratione ab extinctione motuum machinæ noſtræ dependet, ſed eſt potius diuturnioris quietis, nec non atmoſphæræ calidæ humidæque in corpus multa humiditate perſuſum agentis productum.

§. V.

Proxima cum mortis cauſa in plenaria cordis & ſanguinis quiete conſiſtat, ſequitur ſane, ut omnia ea inferendæ morti ſufficiant, quæ ſyſtolen atque diaſtolen cordis, ſanguiniſque circularem motum, ex toto auferre valent.

§. VI.

Genuinas mortis cauſas quicunque paulo altius à motus cordis & circuli ſanguinis cauſis derivant, hi recte ſane agunt. Nam quo poſito ponitur vita, hoc ſublato eadem etiam tollitur.

§. VII.

Ad machinam cordis movendam ſanguinis per vaſa & fluidi tenuiſſimi per nervos, itemque aëris in pulmones ingreſſus requiritur: quare ſtatuendum eſt, quicquid ſanguinis ad cordis ventriculos & fluidi per nervos ad ejus fibroſam elaſticam compagem adfluxum cohibet, & aëris uſum intercipit, id inter certiſſimæ mortis cauſas referendum eſſe.

Scholion.

Ex phyſiologicis repetendum eſt, nervis omnibus, qui ad cor abeunt, præciſis ejus motum tolli, & diaſtolen cordis, à ſanguine adfluente factam, eſſe ſyſtoles, & ſyſtolen rurſus diaſtoles cauſam: ſive cor movere ſanguinem & à ſanguine quoque moveri. Notandum quoque hic eſt, miram eſſe in corde fibrarum fabricam, quæ vi ſua elaſtica preſſionem ſanguinis mirum in modum adjuvare valent.

§. VIII.

Vehementior apoplexia, quæ à ſanguine extravaſato ex plexu choroideo in ventriculos cerebri irrumpente naſcitur, nec non fractura vertebrarum colli, præſentiſſimæ mortis cauſæ ſunt, quia fluidi ex cerebro vel ſpinali medulla per nervos ad cor & viſcera liber influxus intercipitur.

§. IX.

Sanguinis ex venis immodica effuſio, polypoſum concretum oſtium vaſis in corde claudens, aërisque interceptio mortem præſentiſſime inferunt.

Scholion.

Patet jam ratio, quare vaſorum majorum inſignia vulnera, item ſuffocatio in aquis, ſtrangulatio & aër, ob contentas in eo tenuiſſimas ſulphuris & carbonum exhalationes, expanſiva virtute ſua orbatus, celerrime homines necandi facultatem habeant.

§. X.

Si cordis ſubſtantia, præſertim ad cavitates penetrante vulnere læſa ſit, celerrime mortem inferri neceſſe eſt.

Scholion.

Id non tamen eam ob cauſam evenit, quod ſanguis effluat, ſed quod etiam machina illa motoria, cujus beneficio fit impetus & compreſſio, non amplius integra, ſed deſtructa ſit.

§. XI.

Venena penetrantioris cauſticæ indolis, & morſus ac ictus animantium non alia ratione celerrime perimunt, quam quod omne genus membranarum & nervoſarum partium graviter convellendo, univerſum æquilibrium motus ſolidorum & fluidorum invertunt & cordis quoque & ſanguinis curſum liberum ſufflaminant, atque in ventriculo ſtaſes ſphaceloſas & inflammatorias producunt.

§. XII.

Alia tenui ſulphure vaporoſo narcotico necant, quo fluidum in membranis & nervis mobiliſſimum contaminando cordis & aliorum ſolidorum ſyſtolen & robur auferunt.

§. XIII.

Præter violentas has mortis cauſas ſunt adhuc aliæ naturales, quæ mortem in morbis inferunt, inquirendæ: & inter has atonia nimia partium ſolidarum, ex qua ſtagnatio, quies humorum plenaria & putredo naſcuntur, principem ſibi locum vindicat.

§. XIV.

In corporibus morbo extinctis ordinario extravaſationes ſanguinis vel ſeri corrupti in thorace, in capite & abdomine; vel viſcera putrida, ſphaceloſa & fœtida deprehendimus.

Scholion.

Notatu perquam digna eſt obſervatio, quod violenta morte peremti ſine ullo fœtoris & putredinis ſenſu diſſecentur; quos vero morbi vehementia oppreſſit, in iis ſemper fere in diſſectione inſignis fœtor, putredo atque corruptio ſeſe offerunt.

§. XV.

Mortis, ſive violenta ſive naturalis ea fuerit, cauſæ ſemper in diſſecto cadavere reperiuntur.

Scholion.

Legenda hac de re eſt noſtra *diſſertatio de generatione mortis in morbis*, in qua plurima attulimus exempla & obſervationes cadaverum certis morbis defunctorum & diſſectorum, & oſtendimus, vel extravaſationem humorum, vel corruptionem aut polypoſas concretiones fuiſſe repertas. Cavendum tamen maxime eſt, ne cauſas mortis pro morborum cauſis habeamus ac venditemus, quod plures facere adſolent Medici, qui adſtantes fallere volunt, proponendo, morbum ob tantam vehementiam læſionis, quæ cernitur, non potuiſſe ſanationem recipere. Mors enim utique non fit ſine cauſis evidentibus & manifeſtis, ſed hæ non ſtatim cauſa morborum, ſed potius harum effectus ſunt. Id vero in quæſtionem venit, an non cauſæ, quæ morbum intulerunt, tolli adeoque morbus ſanari cauſæque mortis illæ, quas ſecantes deprehendunt, averti prohiberique potuiſſent?

§. XVI.

Porro mortis ex morbis cauſa familiaris admodum eſt putredo viſceris vel partis intra corpus progenita, quæ celerrime ex inflammatoriis ſtaſibus in acutis, ex ſanguinis vero & humorum ſtagnationibus in chronicis producitur.

Scholion.

In hujus adſerti teſtimonium allegamus anatomen eorum, qui morbo ſive acuto ſive chronico interierunt; quæ licet inſtituatur paucis à morte horis, tamen fœtidiſſima intus corruptio ſubinde oſtenditur. Vel enim viſcera,

viſcera, ut ventriculus & inteſtina, ex parte aliqua; aut omentum, lien, hepar, uterus ſphacelo correpta cum ſummo fœtore ſunt, vel aqua aut pus fœdi odoris in cavitatibus ſtagnat, aut apoſtemata, quæ pus continent, hinc inde deprehenduntur: aut in capite ſanguis vel humor extravaſatus putrefactus cernitur. Ex quo conficitur, putredinem viſceris internam eſſe frequentiſſimam mortis cauſam; & putredinem quoque univerſi corporis mortem inſequi: quo magis mirari licet præcipitem quorundam adſertionem, quod ſphacelus ſit res rariſſima, adeo ut ex centum mille hominibus vix unus eo intereat: quum potius dicendum ſit, ex centum mille vix unum dari, qui morbo pereat, ubi non ſphaceloſa cujuſdam partis internæ corruptio cum fœtore oſtendatur.

§. XVII.

Putredo vitæ eſt inimiciſſima, quia non modo omnes vires, quibus moventur ſolida & fluida, auſert, ſed & ſtructuram atque mixtionem corporis penitus diſſolvit.

Scholion.

Putredinis ea eſt indoles, ut celerrime ſeſe diffundat & vicinas partes in ſimilem corruptionem conjiciat: deinde, ut vires brevi tempore omnes proſternat, id quod conſpicimus in iis, qui ex cancro exulcerato laborant, aut ſphacelo in parte quadam externa corripiuntur.

§. XVIII.

Putredo vires & tandem quoque vitam adimit, quia fœtore ſuo corruptivo puriſſimam illam ſanguinis & fluidi nervei ſubſtantiam, quæ robur, tonum, motum cordi, fibris elaſticis & reliquis ſolidis partibus conciliat, inficit atque depravat.

Scholion.

Repetendum hic erit, quod ſupra tetigimus, fluidum, quod in cerebro ſeparatur, ex ſanguinis ſubtiliſſima parte ſulphurea, aëreo-ætherea, motum maxime facere atque gubernare in corde & aliis ſolidis partibus exiſtentem.

§. XIX.

Omnis itaque morbus, qui corpus brevi tempore in putredinem conjicit, vires & vitam facile deſtruit, & ob id ſumme malignus habetur.

Scholion.

Hujus rei teſtes ſunt febres peſtilentiales, petechiales & aliæ epidemicæ & exanthematicæ malignæ, quæ plerumque ex miaſmate, quod ad celerrimam corpus diſponit putredinem, naſcuntur. Si vero lentius procedit corruptio putrida, & magis in lympha, quam ſanguine reſidet, ut in ſcorbuto, lue venerea: tametſi non vitam ſtatim auferat, tamen laſſitudinem ſummam relinquit; quin imo ex præſenti virium proſtratione malignitas & periculum morborum ſemper æſtimari debent.

§. XX.

Putredo mortifera in morbis ex ſtaſi & quiete ſanguinis omnimoda, ſive ejus circulo penitus ſublato, prognaſcitur.

Scholion.

Quamdiu ſanguis per vaſa circumfertur, nullus fœtor vel putredo obſervatur: ſimul ac autem firmiter conſiſtit & motus progreſſivi expers fit, protinus mors partium ſive ſphaceloſa corporis corruptio producitur. Recte itaque *Hippocrates Lib. II. de morbis* §. 8. *à motu & calore ſanguinis vitam, ab ejus vero congelaſcentia & quiete mortem dilucide explanat.*

§. XXI.

Itaque princeps & præcipua medentium intentio eſſe debet, ut in morbis omnem ſtaſin & majorem ac plenariam quietem ſanguinis avertant, ne mors inde ſequatur: quod fit, ſi virium conſervatio maxima medentis cura atque intentio ſit.

Scholion.

Patet hinc ampliſſimus analepticorum, & quæ moderate ſanguinem & tranſpirationem movent, in acutis & malignis morbis uſus, & quam noxia ſint ea, quæ motus ſiſtunt atque vires infringunt, cujus generis ſunt purgantia, ſanguinis miſſiones, perturbationes animorum, omniaque anodyna & opiata, quibus nihil in hiſce morbis pernicioſius eſt, quia horum uſu triſtiſſimam mortem acceleratam fuiſſe, triſtiſſimis aliquot exemplis edocti ſumus.

§. XXII.

Mors, quæ morbos ſequitur, vel ex nimia virium defectione, vel ex ſpaſmo præcedente producitur.

Scholion.

In febribus continuis exceſſivus calor, aſſiduæ vigiliæ, diuturna cibi abſtinentia, miaſma malignum ſanguini admixtum benignorum ſuccorum ipſiuſque ſanguinis nativam craſin penitus deſtruendo, omnes vires, quibus ſolidorum & fluidorum motus conſervatur, adimunt, unde incipit ſanguis in hac vel illa parte, præſertim in cerebro vel etiam pulmonibus aut abdominis aliquo viſcere, ventriculo vel inteſtino quieſcere, putreſcere, atque cordis & arteriarum ſyſtolen tollere. Innumera afferre poſſem exempla, ubi ægri morbis acutis valde debilitati, paulo longius in erecto ſitu exiſtentes ſubitam & inopinatam mortem ſibi acceſſiverunt: ſiquidem in hoc ſitu difficilis eſt ſanguinis à corde propulſio, quæ ob nimis languidum cordis motum, ſi ceſſat vel non ſufficiens eſt, liquidi nervei in cordis fibras influxus etiam ceſſans plenarie cordis motum aufert. Quare non ſine ratione *Hippocrates Lib. Prænotionum* §. 4. *in omnibus acutis morbis malum pronuntiat, ſi æger erectus in morbi vigore ſedeat.* Deinceps haud infrequenter mors in vigore ac ſtatu febrium acutarum à ſanguinis, propter rigorem & ſpaſmum in extremis partibus, ſupervenienti congeſtione in cerebro, valde ob vim morbi imbecillo, producitur, ex quo ſi non per narium fluxum prorumpit, lethalem ſtaſin vel inflammationem meningum & convulſionem producit. Peſſimum itaque & lethale eſt indicium, ſi, præſertim die impari, quo ſecundum adſertum *Hippocratis Lib. II. Epid. S. III.* & teſtante experientia plerumque mori ſolent acute febricitantes, in variolis, purpura alba, petechiis & aliis epidemiis acutis & malignis rigor accedit cum urina tenui, & ſine ſtillicidio ſanguinis mentis emotio ſequitur. Recte enim habet, quod *Hippocrates in Prænotion. Coac.* in acutis rigorem, corpore jam debili, lethalem obſervavit. Inde etiam ratio quam prompte elici poteſt, quare ungues nigri, digiti frigidi & contracti, labia inverſa frigida, aures frigidæ contractæ, tempora collapſa mortis imminentis ſigna ſint.

§. XXIII.

Virium in ſenectute ordinaria eſt defectio & omnibus hominibus, utut temperatiſſime ſecundum præcepta ſaluberrima viventibus, mors inevitabilis eſt.

Scholion.

Licet homo puriſſimo aëre, qui pabulum virium & ſpirituum eſt, fruatur, & benigniſſimæ indolis ad pondus alimenta adſumat; optima etiam adſit mentis tranquillitas: tamen extrema ſenectus & vires & vitam aufert. Quare non in fluidis, ſed in ſolidorum ſtructura, quæ ſub ætatum decurſu valde immutatur, horum effectuum cauſa quærenda erit.

§. XXIV.

§. XXIV.

Fibrarum & membranarum nimia ſoliditas & duritiès, atque canalium anguſtia genuina & mechanica virium & vitæ defectionis in ſenio confectis cauſa videtur.

Scholion.

Perpetuæ obſervationis eſt, fibras & membranas, ex quibus compages corporis noſtri maxime vaſculoſa conſiſtit, eo duriores & denſiores fieri, quo annoſiora ſunt animantia; unde etiam eorum carnium valde difficilis eſt coctio. Neque vero anatomes peritum latere poteſt, liquida præſtantiſſimi uſus ad robur & motum per capillares & tenuiſſimos canales in cerebro ſecerni & per membranas ac nervos filtrari. Notum quoque porro eſt, tenuiſſimum & valde activæ indolis excrementum per ſubcutaneos minimos tubulos foras ejici. Durioribus itaque & denſioribus, ſub decrepita ætate, redditis membranis, quæ formant hos canales, hi anguſtantur vel plane clauduntur, ut nec liquida laudatiſſima ad motum ac nutritionem libere, & quantum ſatis eſt, influere, neque excrementitia effluere poſſint. Non mirum hinc eſt, & ſenſoriis & motoriis organis ſuum robur atque potentiam movendi ſubtrahi, & bonos alias ſuccos excrementitiis ſordibus depravari. Unde nutritionem in ſenibus perire, vires deficere & multas impuras ſordes in corpore accumulari neceſſe eſt, quas neceſſario tandem ſanguinis & humorum ſtagnatio & quies excipit. Cum itaque manifeſtas & in ſolidorum conformatione fundatas habeamus mortis in ſenibus cauſas; concidit utique frivola eorum opinio, qua moriendi neceſſitas in animantibus animæ, cui limites operandi à Deo præſcripti ſint, adſcribitur.

§. XXV.

Homines habitus corporis ſpongioſi mollioris, repleti & qui anguſta, exilia & copioſa vaſa obtinent, facilius moriuntur atque ex morbis difficilius convaleſcunt, quam macilentiores & qui ampliora vaſa habent.

Scholion.

Hanc veritatem ſua auctoritate quoque corroborat divus Senex in *aph.* 44. *ſ.* 2. Rationem is facile inveniet, qui conſiderat ſolidis & tenſis fibris plus roboris & potentiæ motricis ineſſe quam laxis; & per vaſa amplioris diametri ſanguinis curſum liberiorem & per anguſtiora difficiliorem eſſe, unde in his ſtaſes & ſtagnationes, mortis procreatrices, frequentiores & periculoſiores ſunt.

CAPUT II.

De morborum & ſymptomatum natura.

§. I.

Corpus humanum multis mutationibus, quæ ſanitatem, imo vitam deſtruunt, obnoxium eſt: itaque harum mutationum naturam & cauſas ſcire oportet medicum, cujus officium eſt, mortem avertere & ſanitatem reparare.

§. II.

Morbus à nonnullis definitur, quod ſit mutatio ſtatus naturalis in præternaturalem.

Scholion.

Definitio hæc eſt nominalis, quia tantummodo explicat nomen morbi, non autem ipſam rem & cauſam, in qua illa mutatio conſiſtat. Et hujus indolis ſunt quoque à veteribus plures allatæ definitiones morbi, quod videlicet ſit affectus præter naturam, vel conſtitutio præternaturalis, ſive alteratio ſtabilis, quæ vitiet vel lædat actiones. Quo ſpectant etiam illæ recentiorum, quod morbus ſit moriendi conatus, vel ſymptomatum complexio. Neque nobis hæc arridet, quod omnis morbus ſit molimen ſive extraordinarius motus à natura ſuſceptus eum in finem, ut, quod corporis mixtioni adverſum eſt, per motus ejiciat atque à morte ſive corruptione præſerve. Etenim obſcuriſſimum vocabulum naturæ & ejus molimen ſalutare eſt, neque hac ratione concipi poteſt, cur morbus in mortem ſæpius terminetur, vel diſpoſitionem ad alios morbos pejoris ſæpe indolis relinquat.

§. III.

Morbus rectius ſic definitur, quod ſit magna mutatio & turbatio proportionis & ordinis motuum in ſolidis & fluidis, cum vel nimis accelerati vel retardati in univerſo corpore, aut in certis partibus ſiunt, juncta cum inſigni læſione ſecretionum, excretionum & aliarum functionum corporis animati, tendens vel ad ejus ſalutem aut interitum, vel ad pravam partium ad alios morbos diſpoſitionem.

Scholion.

Hæc definitio, quæ morbos in genere, ſeu potius ſtatum morboſum à ſano deflectentem, explicat, realis eſt, utpote non modo rationem ejus formalem, quæ læſio & depravatio actionum eſt, ſed inſuper ejus geneſin ac proximam & continentem cauſam, quæ eſt mutata proportio motuum in univerſo corpore vel ejus partibus, complectitur & effectum morbi in corpus declarat.

§. IV.

Uti ſanitas eſt integritas actionum corporis & animi, ita ſtatus morboſus utique in læſione & depravatione actionum, quæ ad corpus & animum ſpectant, conſiſtit.

§. V.

Non quæcunque levior & tranſitoria functionum læſio ſtatim pro morbo haberi debet, ſed ſtabilis & quodammodo perſeverans requiritur.

Scholion.

Cum nemo mortalium perfecta, conſtante & omnibus numeris abſoluta facile gaudeat ſanitate, propter innumeras res, quibus homo utitur & quæ eam mutare atque adfligere poſſunt; ideo non quiſque levior ſanitatis defectus aut læſio actionum pro morbo ſtatim haberi debet, ſed ea tantum cauſa quæ æquilibrium & ordinem motuum in ſolidis & fluidis machinæ valde turbat atque pervertit eaque ſtabilis eſt, cauſæ veræ morbificæ nomen ſibi vindicat. Quia vero ejuſmodi cauſæ rariores ſunt, quæ omnem motuum ordinem invertere queant, ideo fit, ut homines non tam frequenter per vitam ægrotent.

§. VI.

In omni morbo vel actiones vitales, ut virium robur, pulſatio arteriarum, reſpiratio ſanguiniſque circulus; vel animales, ut ſenſuum exercitium, motus membrorum arbitrarius, item ſomnus & vigilia, mentis vigor & conſtantia; vel naturales, cujus generis ſunt appetentia, digeſtio & apta per alvum, urinam & perſpirationem ſordium excretio, vitio quodam laborant & depravatæ ſunt.

§. VII.

Ex actionum harum majori vel minori turbatione & perverſione morbi utique & cauſæ lædentis magnitudo æſtimanda venit.

Scholion.

Nam ſicut effectus ſemper proportionalis eſt viribus ſuæ cauſæ, ita vehementior turbatio functionum corporis animati cauſæ morbificæ vim ac potentiam manifeſtat.

§. VIII.

§. VIII.

Ut moderatus, liber & æquabilis ſanguinis & liquidorum curſus, à proportionata ſolidorum in univerſo corpore, quæ impellunt & recipiunt fluida, ſyſtole & diaſtole ſive conſtrictione & relaxatione ortus, ſanitati & proportionatis ſecretionibus patrocinatur: ita immoderatus, impeditus & inæqualis ſanguinis & liquidorum curſus ac circulus ab improportionata ſolidorum vel univerſi corporis vel certarum partium ſyſtole vel diaſtole improportionata ſive imminuta vel nimis aucta contractione & relaxatione natus, turbationem functionum corporis efficit & morbum format.

§. IX.

Motus itaque ſolidorum & fluidorum valde immutati, ratione proportionis ſuæ vel nimis deficientes vel nimis exceſſivi, proximam & intimam morborum cauſam, qua poſita ponitur & qua ſublata tollitur morbus, conſtituunt.

Scholion.

Quemadmodum in macrocoſmo omnes, quæ contingunt, mutationes à motu pendent: ita etiam id fit in microcoſmo. A motibus enim dependet vita, à motibus quoque ſanitas provenit, motus quoque graviter lædunt & adficiunt homines in morbis: motus quoque ejus ſunt indolis, ut deſtruere corpus & mortem inferre valeant. Iidem in ipſis etiam morbis id beneficium corpori præſtant, ut ſanitatem amiſſam reparent & læſiones à morbis factas emendent. Veteres, cum in explicandis rebus medicis, quippe ignoto ſanguinis circulo ad ſolidorum vel fluidorum motiones non reſpicerent, ſed tantummodo conceptibus circa materiæ copiam, temperiem, facultates, variaſque ejus conditiones inhærerent, utique nihil ſolidi vel demonſtrativi in *pathologicis* adferre potuerunt. Teſtes ſunt eorum libri *dogmatici*, quorum maxima pars, ubi cauſæ morborum vel ſymptomatum adferendæ erant, figmentis enarrandis & quantum fieri poterat, incruſtandis conſumitur.

§. X.

Motus fluidorum in machina noſtra duplicis potiſſimum generis in ſtatu morboſo obſervantur. Vel enim ſanguis & reliqua fluida à centro ad peripheriam, ſive ab interioribus ad exteriores partes moventur & propelluntur: vel à peripheria ſive ambitu corporis & partibus extremis atque externis ſanguinis & fluidorum motus ad interiora corporis viſcera dirigitur.

Scholion.

Motus, qui ab interioribus ad exteriora tendunt, non adeo naturæ inſenſi ſunt, ſed ſalutarem ſæpe effectum relinquunt: præſertim, ſi fuerint aucti & intenſiores, quoniam excrementitiis ſordibus è corpore eliminandis inſerviunt; poſterioris vero generis illi, qui introrſum vergunt, œconomiæ corporis noſtri admodum inimici & κατ' ἐξοχὴν morboſi dicendi ſunt, quoniam in ſe nunquam, nec niſi per accidens utiles evadunt; & ſub horum etiam vehementia totus vitalis corporis noſtri mechaniſmus deſtrui ſolet.

§. XI.

Si ſanguis cum magna celeritate & impetu, beneficio ſyſtoles cordis & arteriarum intenſioris & valde auctæ, per univerſi corporis canaliculoſam compagem fertur, motus hic dicitur febrilis, idemque ex immoderato calore & celeritate pulſuum dignoſcitur.

§. XII.

Si nimia fit contractio ſolidorum membranaceorum inque primis duræ matris, concitatiſſime fluidum nerveum in membra, quæ motibus voluntariis auſcultant, influit atque inde vehementior diſtenſio, tractio, conſtrictio & agitatio muſculorum perficitur, qui motus epilepticus dici ſolet.

§. XIII.

Motus periſtalticus, qui in reciproca & blandiori contractione & dilatatione conſiſtit, atque in canalibus excretoriis majoris vel minoris diametri locum habet, nimis auctus & citatior redditus excretiones alvinas & quæ per tranſpirationem, per urinam atque per ductus biliarios fiunt, promovet & auget.

§. XIV.

Glandularum conglobatarum, quæ elatere ſuarum fibrarum lympham impellunt ejuſque progreſſum per vaſa lymphatica promovent, motus ſyſtalticus auctus celeriorem lymphæ, vel etiam ſalivalis laticis, progreſſum atque excretionem efficit.

§. XV.

Quandocunque in partibus corporis, ſive fibris muſculoſis ſive membranoſis ac nerveis eæ conſtent, ſyſtole ſive contractio intenditur, hic motus vocari ſolet ſpaſmus.

§. XVI.

Spaſmus eſt vel univerſalis vel particularis. Ille à partibus extremis vel remotis incipit & totum ſyſtema fibrarum carnearum atque vaſorum, quæ ex membranis nerveis & muſcularibus contexta ſunt, afficit. Et talis quidem motus maxime obſervatur in principio febrium intermittentium, item in plurimis chronicorum paroxyſmis & affectibus ſpaſmodicis; atque rigore, horrore, frigore, contractione externi habitus, interna vero anxietate, & in arteriarum pulſu duritie ac debilitate ſeſe manifeſtat.

§. XVII.

Si quando ſpaſmus, à partibus extremis initio ſumto, membranas exquiſitæ ſenſationis, inque primis cerebri meninges & nervos in conſenſum trahit, in epilepſiam tranſit: ſi vero tantum nervorum illa paria occupat; quæ ad certas partes abeunt vel ex ſpinali medulla prodeunt, motus tantum convulſivi emicare ſolent.

Scholion.

Atrociores infantum ex inteſtino dolores, vel qui ex dentitionis difficultate fiunt; quandoque etiam in adultis immanes dolores inteſtinorum, aut qui calculo vel cardialgiæ junguntur, in epilepticos motus non raro tranſeunt. Quin imo videmus morbi ſacri paroxyſmos ſæpiſſime ab extremis partibus, nempe pedum digitis oriri; alii teſtantur, primum accedentis mali ſenſum in inteſtinis ſe percipere, hinc illum per ſpinalem medullam uſque ad caput penetrare, ubi membranas tandem cerebri occupantes motus in epilepticas contractiones easdem adigunt. De cetero in partibus internis quaſdam convulſionum ſpecies dari, id colicæ, tuſſes, aſthmata convulſiva cordiſque palpitationes, nec non vomitiones & ſingultus vehementiſſimi ſatis planum atque teſtatum faciunt.

§. XVIII.

Spaſmi, qui certas tantum nerveas & membranoſas partes corripiunt, dolores pariunt, & hi pro diverſitate partium, quibus inſident, varia ſortiuntur nomina.

Scholion.

Dolor, qui in tunica ventriculi vel ejus orificiorum nervea ſedem habet, cardialgia; qui in inteſtinis, dolor ilei vel colicus vocatur: qui in membranis capitis, cephalalgia, hemicrania, cephalæa audit: in inteſtino recto dolor hæmorrhoidalis ſeſe offert: in articulis podagra, chiragra, dolor iſchiadicus, gonagra ſcenam adornant: idem,

idem, ſi membranis coſtarum inſidet, pleuritis ſpuria; ſi muſculorum membranis inhæret, dolor rheumaticus adpellari ſolet.

§. XIX.

Spaſmus, qui ſummam cutim & ſub ea deliteſcentes excretorios tubulos adprehendit, horripilationis quodam ſenſu percipitur, unde tubuli occluduntur, tranſpiratio cohibetur & excrementitia materia verſus interiora repellitur.

§. XX.

Spaſtica inteſtinorum conſtrictio non modo flatus concludit eorumque exitum præpedit, ſed & alvum conſtringit & ſordium excretiones, quæ per eam fiunt, cohibet. In ductibus urinariis ſi conſiſtit, urinæ effluxus vel cum dolore fit, vel ſæpe prorſus intercipitur, aut ſaltem valde difficilis redditur. Canalium, qui bilem ex hepate in duodenum vehunt, per ſpaſmos conſtrictio bilioſi liquoris ad inteſtina deſcenſum impedit, unde ob bilis ad vaſa lymphatica regurgitationem icterus prompte gignitur.

§. XXI.

Nulla pars tam gravibus ſtricturis ſpaſticis patet atque obnoxia eſt, quam ipſe ventriculus cum inteſtinis, quia horum viſcerum canales ex membranis valde nervoſis acutæque ſenſationi maxime idoneis contexti ſunt.

Scholion.

Clariſſime hoc apparet in affectibus colicis, hypochondriacis, hyſtericis, variiſque chronicis & ſpaſmodicis morbis, quorum primaria ſedes & quaſi campus, ubi morbus tyrannidem ſuam exercet, eſt in ventriculo ac inteſtinis. Et quia his partibus ingens conſenſio, propter communem nervum intercoſtalem, cum capite, cum pectore, renibus, hepate & aliis nobiliſſimis partibus intercedit; hinc tanta ſymptomatum multitudo & vehementia affectibus ſpaſmodicis jungi ſolet.

§. XXII.

Quemadmodum nimia ſolidorum contractio atque intenſior ſyſtole, ſive ſpaſmus, plures morboſas adflictiones parit: ita etiam ſolidorum languidior & debilior ſyſtole, ſive laxitas & reſolutio eorum nimia, & ad movendum impotentia, quæ Græcis atoniæ nomine venit, functiones œconomiæ noſtræ corporeæ valde lædit atque immutat.

§. XXIII.

Quantum ſyſtole intenſior motum fluidorum accelerare valet: tantum atonia eundem, vel in univerſo corpore, vel in certis tantum partibus, impedit atque retardat.

§. XXIV.

Uti ſpaſmus, ita etiam atonia eſt vel univerſalis vel particularis. Illius exemplum in ſumma virium proſtratione & maxime in animi deliquio videas: hæc vero, quæ certas tantum partes obſidet, in morbis maxime chronicis atque hæreditariis conſpicitur.

§. XXV.

Ex motu liquidorum impedito & retardato decubitus humorum, infarctus, obſtructiones, indurationes, item corruptiones viſcerum fiunt: adeoque pervicaces & chronicæ paſſiones ex nimia atonia partium progignuntur.

§. XXVI.

Sanguinis & humorum circulus retardatus valde diſponit corpora ad morbos; quandoquidem exinde humores valde ſpiſſi, impuri & copioſi evadunt, ob retentas in corpore multas excrementitias partes, quas evacuationes rite atque ordine fientes excluderent. Sic plethora atque cacochymia, multarum, inque primis chronicarum paſſionum fœcundæ genitrices, naſcuntur.

§. XXVII.

Motus ſolidorum & fluidorum in morbis valde immutati lædunt & turbant functiones corporis noſtri variis modis: & hæ functionum læſiones vocari vulgo ſolent ſymptomata.

Scholion.

Ingens confuſio apud auctores morborum & ſymptomatum reperitur, dum plures morbos pro ſymptomatibus, & ſymptomata pro morbis habent. Ex quo intelligas, eos veras utriuſque rei notiones animo non concipere nec modum, quo ſinguli producuntur morbi, ſatis recte indagaſſe.

§. XXVIII.

Symptomata duplicis ſunt generis: vel enim à motibus morboſis immediate & proxime fiunt, vel demum ex aliis concurrentibus cauſis producuntur: illa quidem ſymptomata morbi eſſentialia, hæc ſecundaria vocantur.

Scholion.

Eſſentialia ſequuntur preſſo pede ipſum morbum, ſeu potius motus morboſos ſpeciales, neque poſſunt divelli aut ſeparari, unde etiam certa morborum, ex quibus illi dignoſcuntur & invicem diſtinguuntur, ſigna atque indicia præbent. Ita febris, quæ motus ſolidorum ac fluidorum nimis acceleratus eſt, ſymptomata ſunt immodicus corporis calor, ſitis inexhauſta, vigiliæ aſſiduæ, virium & ſuccorum conſumtio, appetitus dejectio, reſpiratio auctior, urina rubicunda: nam hæc omnia ſunt fructus & effectus nimis accelerati ſanguinis circuli. Simili modo inflammationis ſymptomata, ex quibus ea cognoſcitur, ſunt partis affectæ dolor, tumor, rubor, arteriarum vehementior pulſatio: quia hæc omnia à denegato ſanguinis libero circuitu, propter ejus in vaſculis ſtaſes vel partium nervoſarum ſtricturas, neceſſario proveniunt.

§. XXIX.

Symptomata ſecundaria non immediate ex priori morbo, ſeu motu morboſo, ſed ex alia cauſa ſuperveniente, pronaſcuntur.

Scholion.

Horum ſymptomatum exemplum præbent ventriculi aut meningum vel pulmonum inflammationes febribus acutis vel etiam exanthematicis, variolis, morbillis in earum ſtatu demum ſupervenientes; nam ſine illis prior morbus conſiſtere poteſt. Sed hi, ſi æque rem æſtimes, diſtincti à priori illo ſunt morbi & motus morboſi, in aliis etiam partibus reſidentes: quia vero effectus & producta ſunt prioris morbi, ſymptomata jam vocantur. Nihil in noſtris regionibus ſolennius eſt, quam ut febribus acutis, item variolis & morbillis demum in fine purpura rubra vel alba, ſæpiſſime funeſta, ſuperveniat: quia, ut mihi quidem videtur, excrementitii ſucci, ex ipſa ſanguinis febrili diſſolutione geniti, atque ob cohibitam diutius alvum in inteſtinorum latebris occluſi, in humorum maſſam poſtliminio recipiuntur, & hæc peſſimæ ſane indolis exanthemata cum febrili inſultu ſuſcitant.

§. XXX.

Neque ſymptomata morbis ſupervenientia confundi debent cum aliis affectibus, qui demum ſublatis morbis prioribus ſubnaſcuntur.

Scholion.

Ita ex quartana non raro hydrops, ex hæmoptyſi phthiſis, ex tertiana intermittente affectio hypochondriaca & melancholica vel colica ſpaſmodica; ex variolis

&

& morbillis abſceſſus, ex pleuritide empyemata pulmonum prodeunt. Motus enim morboſi ejus ſunt indolis atque ingenii, ut non modo ſanguinis & fluidorum craſin, ſed & ſolidorum robur, tonum atque ſubſtantiam multum lædant, deſtruant vel labefactent, unde quam facile, ob tantam imbecillitatem partium, indeque excretiones debiliores redditas, nova materia novorumque fomes morborum producitur. Neque vero infrequenter etiam ex perverſa prioris morbi ab imprudenti medico tractatione, & ob materiam morbificam relictam, novi & ſubinde pejoris notæ morbi pullulant.

§. XXXI.

Ex ſymptomatibus maxime, ſecundariis ſupervenientibus, morbi vis atque vehementia judicanda eſt.

Scholion.

Siquidem effectus teſtatur de ſua cauſa, quæ ut plurimum latet; ex ſymptomatibus vero, ceu effectibus dignoſcitur. Quo major itaque eſt ſymptomatum morbo ſupervenientium vehementia; eo plus quoque periculi ille morbus habet. Eſt itaque boni ac periti medici in prudenti prognoſi, formanda, vel ipſa etiam curatione adornanda ſymptomatum rationes atque genium & effectus quæſitiſſimo ſtudio expendere.

CAPUT III.

De motuum microcoſmicorum legibus & effectibus in producendis morbis & ſymptomatibus.

§. I.

Motibus in machina noſtra proportionatis & ad excretiones tendentibus vita & ſanitas ſuſtinetur: morborum vero natura & indoles mutatis, impeditis & inæqualibus iſtis motibus continetur. Motus quoque morboſi ejus ſunt indolis, ut vel ad interitum machinæ vel ad ſanitatem recuperandam convertantur: quare motuum, qui in machina noſtra morbos efficiunt, vitamque ac ſanitatem diſpenſant, naturam, leges, effectus probe intelligere oportet medicum, qui cum certitudine agere & operari tum in præſervando, tum in curando velit.

§. II.

Quemadmodum in macrocoſmo motus ſecundum certas leges, tanquam ad normam, fiunt, & conſtantes edunt effectus; ita quoque in microcoſmo tum illi, qui functiones ſecundum ordinem præſtant, tum vero etiam, qui eaſdem lædunt vel turbant, aut machinam à præſentanea corruptione & morte præſervant, certis legibus continentur.

Scholion.

Scientia legum, quæ in hydraulicis, ſtaticis, mechanicis & motu elaſticorum corporum obſervantur, ingens lumen mechanicæ corporis noſtri ſcientiæ, ad clariorem phænomenorum explicationem, accendit. Neque enim dubitandum eſt, quin cuncta in corpore noſtro mechanice, id eſt, ſecundum certam menſuram & proportionem motuum peragantur; neque illud inficiandum, quod mechanica corporis animati ſcientia tanto excellentior & ſublimior ſit ea, quæ per experimenta intellectui humano cognita perſpectaque redditur, quantum ſapientia Dei omnem humanam artem longiſſime exſuperat. Enitendum tamen omni labore ac cura arbitror, ut, quantum fieri poteſt, divinam in corporibus animatis & vivis mechanicam, motuumque, quæ tantas mutationes efficiunt, leges inquiramus & addiſcamus.

§. III.

Prima itaque lex hydraulica microcoſmica hæc eſt: quod ſpaſmi tubulos, qui fluida vehunt, conſtringendo liberum eorum curſum impediant atque eum inæqualem reddant.

Scholion.

Inæqualitas circuli ſanguinis in eo poſita videtur, ut ad partes ſpaſmo affectas & conſtrictas minor ſanguinis copia, ad alia vero inque primis vicina aperta vaſa major, quam convenit, affluat & irruat. Hunc ſanguinis inæqualem progreſſum pulchre & dilucide ſatis jam ſuo tempore notavit *Hippocrates Lib. de flatibus* §. 21. his verbis: *prohibetur ſanguinis curſus atque alio quidem loco conſiſtit, alio lentius penetrat, qua ſane inæqualitate tranſitus ſanguinis per corpus facta omnigenæ inæqualitates per omne corpus contingunt.* Ex uno enim canale continuo machina noſtri corporis hydraulica conſtructa eſt, qui, pro differenti ſtructura, diverſa accipit nomina, ut vel arteria vel vena vel vas lymphaticum, vel excretorius tubulus, vel glandula nominetur. Si igitur liber fluidorum curſus in uno loco ſiſtitur: neceſſe eſt, ut in altero ſtatim inæqualitas progreſſus fiat.

§. IV.

Quo major eſt ſpaſmorum, qui vaſa coarctant, vehementia, & quo latius illi ſeſe diffundunt atque ad ampliora vaſa exporriguntur: eo copioſior & impetuoſior ad alias & remotas partes fit ſanguinis appulſio, translatio & congeſtio.

Scholion.

Hujus theorematis veritas nititur hoc axiomate, quod cauſa ſemper viribus ſuis proportionatum & adæquatum effectum producat, quare validior ſpaſmus validiſſime etiam liberum ſanguinis curſum impedire, & ad alias partes eum transferre debet. Fundamentum quoque hæc noſtra theſis habet eximium in hydraulicis. Nam fluida, certo velocitatis gradu per plures tubulos æqualiter decurrentia, tanto majori velocitate per apertos feruntur, quanto magis per obſtructos tubulos effluxus impeditus fuit.

§. V.

Varia eaque ſatis gravia ſunt ſymptomata, quæ ab intercepto alicubi ſanguinis motu ejuſque majori ad alia loca adfluxu ſubnaſcuntur.

Scholion.

Quando craſſiora fluida in arctiores canales, ubi firmius incluſi hærent, imprimuntur, fiunt inflammationes. Si vero vaſa ob nimiam diſtenſionem aperiuntur, ſanguinis fiunt profuſiones ſive hæmorrhagiæ: à nimia congeſtione ſanguinis & humorum in poroſa & vaſculoſa partium ſubſtantia tumores gignuntur & ob membranarum nervearum violentiam ibi factam diſtenſionem dolores gravativi pullulant. Si à ſtagnante ſanguine partes aqueæ & ſeroſæ ſecedunt, catarrhi, defluxiones, rheumatiſmi fiunt. Ex hoc quoque fonte apoſtemata atque exulcerationes prodeunt; ſanguis enim in poros partium illapſus, ſi regredi neſcit & ibi firmius hæret, in pus mutatur vel erodentem, ſalſam, acrem indolem adſumit.

§. VI.

Prout loca differunt, in quibus congeſtio & translatio ſanguinis à ſpaſmis facta eſt: pro eo diverſi quoque prodeunt effectus ſeu morbi.

Scholion.

Congeſtio & ſtagnatio vehementior ſanguinis in capite ejuſque vaſis, narium hæmorrhagiam parit: ob rupta vaſa plexus choroidei apoplexia ſanguinea oritur: à nimia

nimia diſtenſione vaſorum in meningibus apoplexia ſpaſmodica vel etiam epilepſia progeneratur. Si vero ſecedit ſerum à ſanguine & medullæ ſpinalis nervos occupat, hemiplexiæ vel paralyſes fiunt; ſi in cerebri cortice vel ventriculis ſerum extra vaſa ſubſiſtit, affectus ſoporoſi: ſi decumbit circa thalamos nervorum opticorum, gutta ſerena propullulant. Si ſerum ſeceſſum facit circa par ſeptimum nervorum, ſurditas; ſi circa nonum par, aphonia ſubnaſcuntur. Si firmiter ſanguis impactus eſt in meningibus, phrenitis; ſi difficilius per vaſa cerebri progreditur, inſomnia terrifica dæmoniaca & melancholica pathemata fiunt.

§. VII.

Nimia ſanguinis ex ſpaſmorum violentia congeſtio & decubitus in pulmonibus hæmoptyſin, pleuritidem, peripneumoniam, aſthma ſanguineum, ſpirationem valde anxiam & difficilem gignit. In cordis thalamos ſi multus confluit & diutius retinetur, ſummas anxietates animique deliquia prompte admodum inducit, neque minus ad immanem ejus palpitationem vel polyporum ibi generationem, adeoque ad ſubitam mortem, facilem occaſionem ſubminiſtrat.

§. VIII.

Infarctus & congeſtio ſanguinis in abdominis vaſis ex ſpaſmorum vehementia inſuetas ſanguinis effuſiones ſubinde non ſine periculo producit.

Scholion.

Si enim ex coli nimia ſtrictura in ſiniſtro latere jacentis ad vaſa ventriculi brevia ſanguis cum impetu urgetur, facile iis apertis vomitio gignitur cruenta. Si vero ruptio vaſculorum in tenuibus, præſertim in ileo, contingit, fœtidæ & nigræ dejectiones fiunt, & morbus ſic dictus niger Hippocratis naſcitur. Si vero ob ſtricturam vehementiorem tunicarum inteſtinalium nimia ſanguinis appulſio atque congeſtio in vaſis hæmorrhoidalibus eſt, atque eorum orificia aperiuntur immodica ſanguinis per hæc vaſa fit profuſio. Vaſa renum emulgentia, à nimio ſanguine ibi appulſo aperta, mictionem cruentam; diſrupta uteri vaſa enormes hæmorrhagias vel etiam abortiones pariunt.

§. IX.

Quandocunque ſpaſmus organa & vaſa excretoria arctat atque conſtringit, fit ut excretoriis illis motibus inverſis & intro vergentibus humores ſuperflui & impuri ad alia & interiora loca non ſine damno transferantur.

Scholion.

Conſtrictis à ventis ſeptentrionalibus ſubito ortis ſubcutaneis tubulis ac ſpiraculis, per quæ vaporis ſpecie ſubtilis humor ſine ſenſu ſubinde exhalatur, ſubito ad pectus & glanduloſa capitis ac faucium loca fit ejus repulſio ac retroceſſio, & ſic coryzæ, gravedines, tuſſes cum externorum horripilatione, & internorum ardore protinus generantur. Sub ſpaſmis inteſtinorum, qui continenter hypochondriacos exercent, excernenda, & maxime flatus ſurſum feruntur & ad ventriculum regurgitant, qui anoterici motus ingentes & admodum moleſtas ibi inflationes, anxietates, ſpirandique anguſtias, phlogoſes quoque & continuas eructationes cauſantur. Canalibus, qui bilem ad inteſtina deferunt, ſpaſmo arctatis, bilioſum illud excrementum, ad lympham & ſanguinis maſſam per lymphaticas venas repulſum, vividum faciei & cutis colorem vitiat, & malum habitum inducit. In pertinaci urinæ ex ſpaſmorum in urinariis ductibus vehementia ſuppreſſione copioſus ille ſalſus liquor ad interiora viſcera regurgitans & in capite ſubſiſtens facile affectus ſoporoſos paralyſin, convulſiones; in pulmonibus oppreſſionem reſpirationis vel etiam pectoris hydropem ingignit.

§. X.

Spaſmus quoque fortior tanta vi & potentia pollet, ut tumores ingentes œdematoſos partium infernarum ad interiora non ſine inſigni damno repellat.

Scholion.

Vidimus id ſæpius à ſubito & vehementi terrore, vel ſuffimigiis aut adſtringentibus imprudenter applicatis id factum fuiſſe: labem inde repentinam pulmones, ubi ſeri ſeceſſio facta, contraxerunt, cum reſpiratio valde anxia ac difficilis non ſine ſuffocationis metu inde reddita fuerit, ingenteque virium languore cum pulſu parvo ac debili ſubſequuto.

§. XI.

Spaſmi quoque efficiunt, ut non bonis certe ægrotantium rebus ex ſumma cute, quæ jam depoſita ibi erant excrementa, ad ſanguinis maſſam parteſque nervoſas periculoſe admodum repellantur.

Scholion.

Nihil pernicioſius, & quod magis œconomiam motuum vitalium interturbare poſſit, eſt, ac ſi excrementum tenue, maſſa ſanguinis jam ſeparatum & ad cutem depoſitum, v. g. in ſcabie, lue venerea, ſcorbuto, in tinea capitis, it. variolis, morbillis, purpura retropellatur, quod promptiſſime à frigore improvide admiſſo, terrore, vel purgantibus aut nimis refrigerantibus fieri ſolet; ſiquidem materia ex mora & ſtagnatione jam pejoris indolis facta nervoſis partibus inhærens exitiales inflammationes, convulſiones, dolores, inquietudines, anxietates, animique defectiones ſuſcitat. Quo magis intelligitur, quam plena res periculi ſit, excretiones, quæ per cutim fiunt, negligere, vel eo prorſus audaciæ progredi, ut extrinſecus ea admoveamus, quæ repellendi facultatem cuſtodiunt.

§. XII.

Neque tantum à ſpaſticis ſtricturis, ſanguinis, ſed & lymphæ circulus impeditur & inæqualis redditur.

Scholion.

A ſpaſmis quam maxime venæ, ob debiliorem reſiſtentiam, compreſſionem patiuntur, atque adeo ſanguinis libera trajectione per eas intercepta partes ejus ſeroſæ & fluxiles à craſſioribus in vaſa lymphatica ſecedunt, quæ nimia diſtenſione tandem rumpuntur, & ingentem ſeri copiam in cavitates effundunt. Jam facile intelligi poterit ratio, quare aſthmati ſpaſmodico, validiſſimo affectui, teſtantibus id ſectionibus, nunquam non pectoris vel etiam pericardii hydrops junctus offendatur. Qui ſæviſſimis ex inteſtino doloribus, vel à ſumto veneno cruciatibus intereunt, in iis plerumque ingens ſeri colluvies in abdominis cavitate collecta conſpicitur. Ingentes dolores & ſpaſmos poſt partum non raro abdominis diuturna ſequitur intumeſcentia. Novimus ab operatione fortioris emetici quoſdam in meſenterii tumores & abſceſſus incidiſſe. Mercurialia præſertim ſtimulo ſalino armata, magnam ſeri profuſionem concitare notiſſimum eſt; id vero vix alia de cauſa accidit, quam quod ſpaſticis ſtricturis venas & vaſa lymphatica comprimendo largiorem ſeroſitatum effuſionem per nimiam relaxationem tubulorum efficiant.

§. XIII.

Quandocunque ſpaſmus magis univerſalis eſt, id eſt, totam membranacearum & nervoſarum partium rempublicam affligit, & maxime cutim totius compaginis ſeu corporis ſuperficiem cum ſubtilibus vaſculis arctat atque ſtringit, fit, ut ſanguis cæterique humores à circumferentia

cumferentia ad centrum, ſive ab exterioribus & minoribus vaſis ad cor, motus circularis principium, pulmones, & majora vaſa reprimantur & horripilatio, rigor cum habitus corporis ſubſidentia & vaſorum cutis detumeſcentia generetur.

§. XIV.

Repreſſus ſanguis ex partibus exterioribus per ſpaſmum ad cor & majora vaſa eorum contractionem ac ſyſtolen adeoque arteriarum pulſationem intenſiorem & auctiorem reddit, unde cum magno impetu & celeritate ſanguis per univerſum corpus fertur, comitante valde intenſo calore, donec, remittente in membranoſis & exterioribus partibus ſpaſmo, exorbitantes hi motus in ſtatum naturalem reducantur.

Scholion.

Solennes hi naturæ motus, quibus magna vis ineſt & ſalvandi & perimendi corpora humana, dicuntur febriles, & quam maxime effectus ſpaſmorum ſunt, qui obſidendo partes nervoſas & exteriores liquida ſanguinemque ad interiora & verſus vitæ fontem, cor, urgent, ubi primum anxietates & pulſus parvos & languidos faciunt, poſtea vigore legis atque imperii naturæ, ut ita loquar, validior cordis motus & impetus, quacunque etiam de cauſa, exſurgit, & ipſum ſanguinem cum magna intenſione & celeritate rurſus verſus exteriora pellit, & relaxatis antea conſtrictis tubulis liberum curſum ei reſtituit, adeo, ut perſpiratio & ſudor longe liberalior inde ſequatur. Hunc ſolennem naturæ motum à circumferentia ad centrum & à centro rurſus ad circumferentiam jam olim ſuo tempore dilucide ſatis deſcripſit *Hippocrates Lib. de Flatibus*, ut ſuus honos illibatus atque integer etiam antiquitati conſtet, dum ait: *dum ingeſta ventri diu immorantur, & alvus obduratur, per univerſum corpus permeant flatus ſanguineque plenas corporis partes maxime petentes eas frigefaciunt, frigefactis autem his locis, unde fontes & radices ſanguinis prodeunt, per univerſum corpus horror conſequitur, ſanguis vero horrore concurrit, ac penetrat per omne corpus ad locos maxime calidos. Hi enim ſunt ejus ſaltus. Decedente igitur ab extremis partibus ſanguine, viſcera contremiſcunt & carnes. Sunt autem quædam corporis partes ſanguine plenæ, quædam vero exangues. Exangues itaque propter frigus non tremunt, ſed parumper commoventur, ac palpitant, quum calor ex eis defecerit. Sanguine autem abundantes propter ſanguinis multitudinem & tremunt & inflammationes ſuſcitant. Neque enim fieri poteſt, ut ſanguinis multitudo conquieſcat.* Et in fine §. 3. ſcribit: *Hoc ergo modo febres ſiunt.*

§. XV.

In gravioribus doloribus & pathematibus ſpaſmodicis, quæ hypochondriacis ſic dictis perquam familiaria ſunt, ejuſmodi motus, qui ab extra intro, & ab intra foras tendit, adeoque febrilis animadvertitur.

Scholion.

Neque enim ullus atrocior dolor occurrit, ubi non extremorum refrigeratio cum horripilationis ſenſu & pororum cutis conſtrictio junctæ ſint; poſtea vero intenſior cordis motus cum calore, ſuperveniens extremorum ſpaſmum ſolvendo dolorum finem facit. Et quum terroris eadem ſit indoles, ut conſtringendo extrema ſanguinem intro pellat, hinc etiam fit, ut tandem in ſudorem & calorem univerſi corporis terminetur.

§. XVI.

Neque tantum ex ſpaſmis liber & æquabilis ſanguinis & humorum curſus impeditur, ſed etiam ob atoniam & nimiam partium ſolidarum & motricium relaxationem ac debilitatem & retardatum fluidorum motum variæ in ſanguinis circuitu inæqualitates & turbationes functionum in corpore animato fiunt.

Scholion.

Siquidem ob vaſorum, fibrarum ac membranarum, ex quibus ſolida contexta ſunt, robur deperditum & vim contractilem & elaſticam imminutam motus liquidorum retardatur, adeoque eorum fiunt in vaſis ſtagnationes, à quibus multa mala, viſcerum intumeſcentiæ, infarctus, obſtructiones & non raro indurationes, ſcirrheſcentiæ & corruptiones ſubnaſcuntur.

§. XVII.

A ſtagnante in viſceribus ſanguine ſerum ſeparatur, inque vaſa lymphatica copioſius tranſiens ea tandem diſrumpit, unde tumores oedematoſi & aſcitici enaſcuntur.

Scholion.

Valet id maxime, ubi duo ampla illa & ſpongioſa, ex meris ſanguineis vaſis contexta viſcera, hepar ac lien, ex nimia atonia infarcta, obſtructa, aut indurata fuerint. In his enim ut plurimum fons & ſcaturigo hydropis & cachexiæ reſidet. Qualis vero eſt ſanguinis per hæc viſcera tranſitus, talis quoque eſt lymphæ per abdominis vaſa circulus.

§. XVIII.

Stagnante & difficilius progrediente ſanguine per hepar, regurgitat ille ad vicina venæ portæ vaſa ac viſcera, ſicque ingentes in circulo ſanguinis fiunt inæqualitates, ejuſque nimiæ in aliis partibus congeſtiones, quæ plura mala progignunt.

Scholion.

Per nullum viſcus difficilior eſt ſanguinis tranſitus, quam per hepar, quia potiſſima vaſa ad illud advehentia ſunt venæ, quæ ſufficienti pulſu & impulſu deſtituuntur. Compertum enim ex anatomicis eſt, omnem ſanguinem, qui ex toto volumine inteſtinorum, ventriculo, omento, liene & pancreate redit, per venæ portæ ramos advehi ad hepar: quum vero valde difficulter hoc viſcus trajiciat, facillime, præſertim in vitæ ſedentariæ addictis, regurgitat ad eandem venam illaque viſcera, unde ſanguis hic prodierat. Hinc non eſt mirum, ob tam difficilem & impeditum ſanguinis per hepar tranſgreſſum eadem viſcera, unde hic ſanguis prodierat, ab eodem per hepar liberum tranſitum non inveniente, tandem infarciri, diſtendi & multum in functionibus ſuis vitiari poſſe. Si vero in meſenterii vaſis nimia ſanguinis copia ſubſiſtit, facile inde generantur abſceſſus, febres lentæ & meſentericæ. Ex obſtructo hepate & liene vomitus ſæpe cruentus & dejectio nigra foetida fit per alvum. Neque novum eſt, immodicum ſanguinis per hæmorrhoides fluxum ex obſtructis hiſce viſceribus ſubnaſci, qui cachecticis & hydropicis admodum familiaris evenit. Quod ſi ſanguis inter membranarum inteſtinalium interſtitia congeſtus earum nimiam diſtenſionem facit, atroces ſubinde dolores graviter hæmorrhoidarios affligere ſolent.

§. XIX.

Difficilis quoque eſt regreſſus ſanguinis per uterum, qui valde copioſis & in ſe convolutis vaſis conſtat. Ab horum itaque à ſanguine infarctu menſium ſuppreſſio aut immoderatus ſanguinis, vel ſeri viſcidi albi fluxus concitatur; exinde quoque non raro ipſe uterus in tumorem attollitur, & copioſæ ſeri fœtidi per uterum effuſiones, hydropes ovarii, vel etiam ulcera aut abſceſſus uteri generantur.

§. XX.

Ob difficiliorem ſanguinis per renes atonia laborantes tranſitum mictiones cruentæ, renum tumores, exulcerationes,

rationes, inflammationes & calculoſæ concretiones fiunt.

§. XXI.

Motus ſanguinis valde retardatus in pulmonibus tubercula, abſceſſus, reſpirationem difficilem, aſthma, peripneumoniam, hæmoptyſin atque exulcerationem gignit. In corde autem cunctatior ſanguinis tranſitus ejus palpitationes ſummaſque anxietates parit.

§. XXII.

Impeditior ſanguinis per vaſa progreſſus ad polyporum generationem multum contribuit. Nam à ſanguine intra vaſa ſubſiſtente ejus fluidæ partes perquam facile ſecedunt, unde fit, ut ſolidæ & craſſiores procedente tempore concreſcant & firmius coagmententur.

Scholion.

Polypi in vaſis majoribus hærentes liberum ſanguinis itum ac reditum valde perturbant & plerumque in corde crebriores lipothymias, pertinaces palpitationes & ſubitam mortem producunt. Si majora pulmonum vaſa obſident, aſthma convulſivum, hydropem thoracis, catarrhum ſuffocativum vel etiam enormem hæmoptyſin efficiunt. In ſinibus duræ matris epilepſiæ, affectuum apoplecticorum, pertinacis cephalalgiæ & affectuum ſoporoſorum cauſæ ſunt. In abdominis vaſis majoribus tumores œdematoſos & hydropem: in utero vel continuas ſanguinis aut ſeri profuſiones vel omnimodam menſium ſuppreſſionem inducunt. Huc etiam ob ſimilitudinem referre licet, quod in gravidis vaſa iliaca ab utero diſtento compreſſa inflationem ac tumorem crurum circa ultimos geſtationis menſes efficiant, qui fœtu emiſſo evaneſcunt.

§. XXIII.

Nimia laxitas & atonia glandularum multas præternaturales & immodicas humoris ſeroſi, ob copioſum affluxum, excretiones excitat.

Scholion.

Ex hoc fonte diarrhœæ, ejectiones copioſi humoris per nares, per tuſſim, immodicæ urinæ & ſalivæ profuſiones immoderatæ ſeri vitioſi & humoris ſeminalis ſeceſſiones per fluorem album, gonorrhoeam tam benignam quam virulentam, pullulant. Atque hæc nimia glandularum in naribus ac faucibus laxitas etiam in cauſa eſt, quod tumores in lue venerea hic ſuborti miſerrime has partes corrodant & fœda putredine inficiant.

§. XXIV.

Glandulis, quæ elatere fibrarum lymphæ per vaſa appropriata circuitum adjuvant, obſtructis ac tumefactis, humores lymphatici circa earum confinia ſtagnant, ibique diutius hærentes acrem & erodentem naturam induunt, unde ſolidarum partium eroſiones, exulcerationes, ſalſæ fluxiones, rheumatiſmi & catarrhi proficiſcuntur.

Scholion.

Attenta obſervatione à nobis notatum eſt, ea cutis vitia, quæ ab acri & erodente lympha proveniunt, in quorum cenſu ſunt ſcabies, lepra, herpes, tinea capitis, achores, exulcerationes fœdæ in lue venerea vel ſcorbuto, nec non ſalſæ ex oculis defluxiones à glandulis tumefactis ortum habere, quæ vel in collo vel in ipſa cute atque in artubus hærent, ubi ſæpe tumores, globuli molles, mobiles, rotundi, nunc majoris nunc minoris ambitus, interdum ovi columbini magnitudine, doloris expertes, in maligna præſertim ſcabie & lue venerea obſervantur: & quamdiu hi tumores non tolluntur, perfecta horum vitiorum curatio fruſtra ſperatur.

§. XXV.

Quo majores glandulæ obſtructæ ſunt, eo magis liber lymphæ tranſitus impeditur, eoque graviores exulcerationes, apoſtemata vel lymphæ effuſiones naſcuntur.

Scholion.

Teſtes hujus rei ſunt glandulæ in inguine & ſub axillis ſitæ, quæ in pelle aut febre eryſipelacea vel à miaſmate venereo intumeſcentes ſæpe mali moris apoſtema vel ulcus excludunt. Glandulas meſenterii obſtructas & valde tumidas ſequitur hydrops aſcites, vel ingens intumeſcentia abdominis.

§. XXVI.

Eſt quoque lex firma & conſtans naturæ, quod vehementior ſpaſmus, membranis nervoſis inſidens, vitioſum hunc motum per univerſam ſæpe nervorum ac membranarum compagem mirifice propaget.

Scholion.

Luculentum hujus rei teſtimonium præbent venena, v. g. arſenicum album aut mercurius ſublimatus, quæ intra corpus aſſumta ſtatim tormina atrociſſima, ſitim ingentem, ob ſtricturam glandularum œſophagi & faucium, extremorum frigus, ſudores gelidos, anxietates intolerabiles, inquietudines, animi deliquia, vomitiones, conſtrictiones præcordiorum & convulſiones excitant. Quæ omnia à validiſſima illa & ſpaſtica partium nervoſarum conſtrictione ac celerrima vitioſæ hujus oſcillationis fibrarum per totum nervorum genus propagatione proficiſcuntur. Si dentes eruptionem moliuntur, à ſola hac generis nervoſi irritatione & punctione graviſſima oriuntur pathemata. Inde enim præſto ſunt febres, vigiliæ, pavores, epilepſiæ, inquietudines, alvi conſtrictiones, tormina abdominis, & alvo ſuppreſſa feces virides, in quibuſdam diarrhœæ, vomitiones & aſthmata fiunt; nihilque contingit frequentius, quam ut tormina infantum cum alvi ſuppreſſione juncta febres & epilepſiæ funeſtæ ſequantur. A purgantibus improvide & crebrius ſumtis flatulentias, ventris tumores tympaniticos, urinæ ſuppreſſiones, ſitim, febrilem calorem, ſudorem gelidum in ipſa medicamenti operatione animadvertimus. Quod crudeles inteſtinorum dolores in pareſin vel paralyſin terminentur, res in praxi notiſſima eſt. Sic nimia pedum refrigeratio mox ventris dolores concitat. Sic etiam dolor ex calculo nauſeas ac vomitiones parit, pulſumque in latere affecto parvum ac depreſſum reddit & urinæ exitum ob ſolam ſpaſticam compreſſionem ſæpius in utroque uretere impedit. Nec raro eſt tanta ſpaſmi vis ac magnitudo, ut teſtem affecti lateris ſurſum trahat, & crus conſtringat. A lacte poſt partum intra mammas ſtagnante febres excitari & lochiorum fluxum ſufflaminari, ſæpiſſime in praxi occurrit. Longe autem clarius motuum horum ſpaſmodicorum per eximios nervorum plexus propagatio in hyſtericis conſpicitur, ubi maximam partem ſpaſticæ illæ oſcillationes in inteſtinis incipiunt, alvo adſtricta & urina aquoſa exiſtente; inde vero ad plexum meſentericum, teſtante id ipſum dolore in prima lumborum vertebra, abeuntes, ad ventriculum, diaphragma, pulmones, fauces & uſque ad caput graſſantur, indicantibus id ſummis præcordiorum anxietatibus, diaphragmatis conſtrictionibus, faucium ſtrangulatione, animi deliquio, reſpiratione ad ſuffocationem uſque difficili, vertigine, ſcotomia, hemicrania, quibus interdum epilepſiæ & ſuffocationes ſuperveniunt. Hæ ſpaſmodicæ ac violentæ partium nervoſarum tractiones & commotiones ſæpius ex capite per eadem nervorum paria, ceu vias, ad inferiores partes, unde proceſſerunt, revertuntur, ſed plerumque cum majori ſymptomatum vehementia viriumque debilitatione. Ita ſæpius ex capite ſummas præcordiorum anxietates cum vomitionibus & torminibus ventris prodiiſſe annotavimus.

§. XXVII.

Spaſmi ejus ſunt indolis atque ingenii, ut iis partibus, ad quas ingens ſanguinis & humorum copia cum impetu vibratur, magnam inducant debilitatem.

Scholion.

Nimia humorum copia fibrarum elaterem, tonum ac robur valde infringit atque enervat, adeo, ut priſtinam vim ac robur difficulter recipiant. Unde fit, ut novis ſpaſmis inſurgentibus ad capiendos æque ac retinendos humores appulſos valde diſpoſitæ atque accommodatæ ſint. Exemplo eſſe poteſt veſica, quæ ab urina diutius retenta ita diſtenditur, ut poſtea ob debilitatam ejus vim ſyſtalticam laticem urinoſum difficilius emittat. Petenda hinc venit ratio, quare in plurimis morbis eorumque paroxyſmis ac recidivis humores per ſpaſmos repulſi promte admodum eas partes, quas ſemel occuparunt, per vias quoque & meatus eoſdem, rurſus affligere ac laceſſere ſoleant.

§. XXVIII.

Ad leges, quæ motus microcoſmicos reſpiciunt, etiam hæc referenda eſt, quod ſpaſmi, quam partem ſemel vel iterum atque iterum occuparunt, ei talem inducant habitudinem, ut poſtea levi cauſa accedente eaſdem ſpaſticas conſtrictiones repetant, habitum quaſi & conſuetudinem quandam conſequutæ.

Scholion.

Elucet hinc ratio, cur omnes morbi ſpaſmodici, & qui circuitum habent, ut paroxyſmi febriles, epileptici convulſivi, vel acerbiores dolores, uti maxime videmus in hypochondriacis & ſcorbuticis, ex levi admodum cauſa & occaſione tam facile revertantur.

§. XXIX.

Perpetua lex naturæ eſt, quod ſpaſmorum in partes operatio non ſit continua, ſed plerumque ad certum tempus eorum vehementia ſe remittat, vel plane intermittat, interjecto autem aliquo tempore ſtatis ac certis periodis, cum eodem ſæpe impetu, revertatur.

Scholion.

Eſt hæc natura atque indoles omnium morborum tam acutorum quam chronicorum, & qui per paroxyſmos, periodos & exacerbationes corpora humana exercent, ut non continuo affligant eodem gradu vehementiæ, ſed certo temporis ſpatio conquieſcant, & quaſdam quaſi faciant inducias. Adeo etiam atrociſſima inteſtinorum tormina, intolerabiles anxietates, vomitiones aut concitatæ alvi dejectiones à veneno, vel draſtico purgante aut emetico ſubortæ, non continenter corpora affligunt atque excruciant, ſed remiſſiones & exacerbationes ſuas habent.

§. XXX.

Quod ſpaſmi illis partibus, quas diu obſederunt, atoniam atque imbecillitatem inducant, hæc etiam una ex præcipuis naturæ legibus & obſervatis cenſenda eſt.

Scholion.

Partium imbecillitas, quæ diuturnius ſpaſmorum ſequitur exercitium haud aliunde arceſſenda videtur, quam quod validiſſima illa fibrarum agitatione, mutua alliſione & contorſione fluidiſſimæ ſanguinis ac ſucci nervoſi partes, quæ tonum ac robur vitale efficiunt, avolent ac diſſipentur. Unde ſequitur, partibus tamdiu illam inhærere debilitatem, uſque dum cum tempore paulatimque recentibus ſuccis ſpirituoſis iterum perſuſæ ac refocillatæ fuerint.

§. XXXI.

Atonia & imbecillitas, quam vehementia ſpaſmorum in partibus relinquit, variorum phænomenorum in pathologicis rationem & cauſam ſubminiſtrat.

Scholion.

Mirum eſt, quam levi negotio plura difficilia phænomena per hanc legem mechanicam explicari poſſint. Res perquam notatu digna eſt, quod ſub intermittentium paroxyſmis maxima adſit pulſuum, cum intenſo calore, celeritas ac vehementia, diebus vero vacuis mirabilis pulſuum tarditas ac debilitas cum partium refrigeratione obſervetur. Si affectus & motus ſpaſmodici hypochondriacos, arthriticos vel hyſtericas exercent, pulſus valde duri, celeres cum interno ardore & anxietate obſervantur: remittentibus vero his paroxyſmis pulſus tardiſſimi ac debiliſſimi evadunt. In febrium paroxyſmis inque acerbis doloribus cutis arida, tenſa, fervida, ſtricta & exſiccata viſitur, ut nequicquam humoris prodeat: finito autem paroxyſmo relaxatur, & tumida ac mollis redditur, largiſſimoque ſudore cum frigidiuſculo ſenſu perfunditur. Sub ſpaſmis, febrili calore, ac doloribus urina valde aquoſa ac tenuis, & quæ nihil ſedimenti deponit, mingitur, quum tamen in declinatione & ſilentibus ſpaſmis propter nimiam meatuum laxitatem urina valde craſſa ac ſaturata, quæ facile ſedimentum dimittit, excernatur. Quid notius eſt, quam quod partem vehementer inflammatam & acutiſſima ſenſatione vexatam non ita multo poſt tanta atonia & reſolutio excipere ſoleat, ut omnis dolor ſublatus ſit, atque ſanguis ob extremam debilitatem partis quieſcens ſphaceloſam corruptionem concipiat. Sub omni graviori dolore partis adeſt conſtrictio, quam inſequens intumeſcentia certum deſævientis doloris indicium eſt. A venenis cauſticis mire contorquentur inteſtina cum ventriculo; operatione vero peracta & poſt mortem venter ab inteſtinis inflatis in magnum tumorem attollitur. Fortiorem emetici aut purgantis operationem plerumque ventriculi & inteſtinorum atonia ac flatulentia excipit, & labefactato motu periſtaltico alvi tarditas ſubſequitur. Petenda hinc etiam eſt ratio, quare ceſſante febris impetu aut convulſione demum ingens languor ac virium proſtratio percipiatur. Similiter in principio tuſſis materia admodum tenuis eſt, ſub declinatione vero, remittente glandularum ſpaſmo, valde copioſa ac mucida excernitur.

§. XXXII.

Quo vehementior itaque eſt ſpaſmus, & quo diutius partem affligit; eo major atonia, imbecillitas ac virium reſolutio relinquitur.

Scholion.

Inde fit, ut profundior ac vehementior inflammatio ſphacelum poſt ſe trahat. Motus vero epileptici aſthma convulſivum, ſi diu perdurant, plerumque ita vitiant tonum cerebri ac nervorum, ut paralyſis, hemiplexia vel apoplexia finem vitæ imponant.

§. XXXIII.

Quia partes per motus ſpaſticos & paroxyſmos admodum debiles & imbecillæ evadunt, hinc fit, ut ſtagnantes & ſubſiſtentes, qui affluxerunt, humores, fomitem ac materiam ad novos paroxyſmos producendos ingenerent.

Scholion.

Frequentiſſime accidit in intermittentibus, ut paroxyſmi, ſtatis temporum intervallis redeant, etiamſi omnis materia febrilis ſubacta & exturbata fuerit. Qua de re ego ita ſentio. Nimirum ipſi paroxyſmi novam ſemper materiam & cauſam novi & futuri paroxyſmi progignunt, dum intenſiori calore & motu ſanguinis adaucto pluresilioſæ ac ſalſæ excrementitiæ ſordes, in quas ſanguis vehementiori motu attritus, tandem ſatiſcit, producuntur, quæ in partibus membranoſis à paroxyſmo

mo valde debilitatis, facile ſtagnant, eaſque ad concitandas ſpaſticas conſtrictiones exſtimulant. Multo autem facilius paroxyſmi regenerantur in partibus valde debilitatis, ſi materia febrilis adhuc præſens ſit, inque abdominis viſceribus adhuc reſideat. Idem noſtrum judicium eſt de cauſis, quare febres aliique morbi facilem patiantur recidivam. Niſi enim partes à morbo fractas ac debilitatas convenienti medicina roboremus, atque earum tonum inſtauremus & materiam, quæ in vitio eſt, evacuemus, quid mirum eſt, ſi de novo priores morbi repullulaſcant. Ex dictis aperta jam erit ratio, quare cortex chinæ & alia ſubadſtringentia & roborantia febrilibus paroxyſmis & id genus ſpaſticis pathematibus avertendis ſint utique præſidia efficaciſſima.

§. XXXIV.

In juvenili & virili ætate, item in corporibus vegetioribus & agilioris indolis ſanguis & humores impetum magis faciunt verſus ſuperiora: in ſenibus vero infirmis & ſegnioris naturæ hominibus verſus inferiora.

Scholion.

Ita obſervamus, profuſiones ſanguinis per nares, per pulmones in hæmoptyſi, familiares admodum eſſe juvenibus, adeo, ut etiam ardentes febres in iis ſæpius per narium hæmorrhagiam ſolvantur. Et quia ex ſanguinis impetu ad pectus facile phthiſis gignitur, patet jam facile ratio, quare nulla ætas phthiſico malo tam obnoxia ſit, quam juvenilis. Ratio vero, quare in hac ætate verſus ſuperiora magnus humorum fiat impetus, dubio omni procul in fibrarum robore, nimia tenſione, elatere, quærenda erit: in ſenibus vero & infirmis humores magis verſus inferiora tendunt, quoniam nimia eſt ſolidorum laxitas & flacciditas atque fibrarum robur diminutum, hinc remittit etiam ille vividus humorum verſus ſuperiora impetus, ſed magis vitioſi humores deſcendunt ad inferiora inque viſceribus ſtagnantes chronicas paſſiones, ſcorbutum, cachexiam, hydropem, nephritidem, colicam, fluxus hæmorrhoidales & ex his varia reſultantia incommoda producunt. Accedit & illud, quod in juvenili ætate ſemper alvus ſit adſtrictior, in ſenibus vero mollior & laxior. Quin etiam horum libere hinc inde diffluere liquidum nerveum & juxta naturæ ordinem robur ac motum partibus præſtare poſſit. Sunt vero affectus animi certis naturis & corporibus magis vel minus infenſi & cum in juvenili ætate magno impetu agitantur humores, non mirum eſt iracundiam juvenibus maxime eſſe noxiam, dum inde in enormes hæmorrhagias narium, hæmoptyſes, phthiſes, pleuritides, febres ardentes, cephalalgias & deliria facile incidunt. Et quia in provectiori ætate ſolida laxitate naturali laborant, facile intelligitur, mœſtitiam & curas, terrorem quoque ſenibus eſſe infenſiſſimos affectus, quibus graves chronicæ paſſiones, & ipſa etiam mors promte admodum ſuſcitantur. Eſt enim mirifica triſtitiæ vis tonum ventriculi & inteſtinorum labefactandi & deſtruendi, ut alimentorum digeſtio, ſecretio & excretio mille modis inde turbetur.

§. XXXV.

Fluida & ſolida ex repetitis actibus & conſuetudine talem acquirunt naturam ac diſpoſitionem ut faciliime eoſdem motus repetant.

Scholion.

Hæc lex naturæ univerſalis eſt & hinc probe cuſtodienda, eo quod plurimorum phænomenorum explicationi inſerviat. Plures ſunt morbi, ſeu potius motus morboſi, quibus fluida ex uno loco in alterum cum impetu transferuntur, qui certo anni, aut menſis tempore revertuntur ſuamque tragœdiam ludunt. Qui ſemel vel iterum colico dolore correpti ſunt, ii facile rurſus in eundem incidunt. Et quibus circa tempora æquinoctialia hæmorrhoides fluere conſueſcunt, illi eodem tempore revertente ſpaſmos hæmorrhoidales in lumbis, dorſo, oſſe ſacro ac infimo ventre experiuntur. Si qui certo anni tempore venæ ſectioni aut ſcarificationi adſueſcunt, recurrente eo tempore, gravitatem & preſſionem in iis locis patiuntur, ſique has evacuationes omiſerint, ſæpe fit, ut inde in morbos incurrant. Qui nimiis exercitationibus & laboribus corpora aſſueſecerunt, ſi intempeſtivæ & diuturnæ quieti poſtea indulgent, facile ægrotant & maxime in articulorum dolores incidunt & contra, *ſi quis ex multa quiete*, ut verba ſunt *Hippocratis Lib. de victu acutor.* §. 24. *ad ampliorem laborem derepente perveniat, multo magis lædetur, quam ſi ex multo cibo ad vaſorum vacuationem tranſmutatur & ſi ex multo labore derepente ad otium & ignitiem exciderit. Oportet tamen & his corpus quieſcere. Oportet item illis ventrem à ciborum copia quieſcere. Sin minus & dolorem in corpore inducet & totius corporis gravitatem.* Et idem auctor §. 13. *levis lectus præter morem mollis dolorem inducit, itemque præter conſuetudinem durus.* Qui dormire conſueverunt hyemali tempore in conclavi minus calefacto, ii læduntur, ſi ſomnum capiunt in hypocauſtis tepefactis. Qui adſueſcunt determinata diei hora cibum adſumere vel etiam expergiſci, ii eadem hora revertente ad ciborum appetentiam coguntur vel evigilant. Quibus in uſu eſt certa noctis hora mingere, eadem ſingulis noctibus ad mingendum excitabuntur. Sic plura circa hanc rem valde utilia tradidit Hippocrates de veteri medicina §. 19. *item de victu acutorum* §. 15. 16.

§. XXXVI.

Motus omnes & ſinguli, qui functiones corporis animati turbant, in ſe & ſua natura noxii atque pernicioſi ſunt, nihilo minus ſalutarem ſæpius effectum relinquunt & cauſas morborum jugulando corpori ſanitatem reſtituunt.

Scholion.

Quemadmodum omnis ordo tam in moralibus quam in phyſicis & quodcunque cum illo recto ordine convenit, in ſe & ſua natura bonum ac ſalutare eſt, ita etiam, quod huic ordini repugnat & contrariatur, in ſe & ſua natura malum eſt. Sicuti itaque motus, qui vitæ & ſanitati præſunt, temperati, proportionati & in æquilibrio conſiſtentes abſolute ſalutares & proficui cenſendi ſunt, ita neceſſario inde infertur, omnes eos motus extra proportionem & æquilibrium conſtitutos, qui vitiant & lædunt actiones, ſua natura & ſuis viribus eſſe perniciales. Ecquis eſt, qui motus circulares humorum retardatos, depreſſos, excretiones ſuppreſſas & ex his pendentes ſanguinis & ſeri ſtagnationes, viſcerum infarctus, obſtructiones, corruptiones, quibus maxime natura morborum chronicorum continetur, dicere velit ſalutares. Neque de motibus intenſioribus & ſpaſmodicis abſoluta ſalubritas, quæ corpori utilis ſit illudque à corruptione & morte vindicet, prædicari poteſt: perquam enim notum eſt, ſpaſmos ejus naturæ ac indolis eſſe, ut excretiones ſiſtant, emunctorium cutis, quo utiliſſima perſpiratio continenter fit, conſtringant atque humorum motum ab ambitu corporis & extremis partibus ad interna & ipſum cor retrovertant, cum tamen motus illi, qui ſanitati & vitæ patrocinantur, excretorii, debeant eſſe liberi & à centro ad peripheriam corporis ferri. Et quod ſpaſmorum natura vitæ è diametro adverſetur vel ex eo colligendum eſt, quia ſub ſpaſmis & per ſpaſmos ſymptomata, quæ mortem inferunt, producuntur.

§. XXXVII.

Non ſpaſmi, ſed qui ſpaſmos ſæpius ſubſequuntur, intenſiores ſanguinis per vaſa motus à validiori & celeriori cordis & arteriarum ſyſtole ſuſcitati & qui ab inte-

interioribus ad exteriora devergunt & febriles dicuntur, ſalutarem ſæpenumero effectum præſtant, dum corpora à cauſis morboſis & earum pravis effectibus liberant.

Scholion.

Neque etiam febris, utut ejus effectus ſæpe ſalutaris ſit, in ſe & ſua natura adeoque abſolute & nullo reſpectu habito ſalutaris motus vel conatus naturæ in bonum finem inſtitutus dici poteſt, quia vires conſumendo ſæpe, præſertim in morbis chronicis, ſtagnationes humorum & viſcerum corruptiones ac putredines deteriores reddit, hinc fit, ut febris phthiſi aut hydropi vel cachexiæ & ſcorbuto ſuperveniens vel ſenilibus & infirmioribus corporibus accedens plerumque, imo fere ſemper mortem inferat; ſalutaris itaque effectus ſequitur, ſi ſpaſmi ejus ſunt naturæ, ut cauſam, à qua proveniunt, nempe ſanguinem ſtagnantem, evacuent & celerrime febriles motus identidem ſtaſes & ſtagnationes pernitioſas diſcutiant, & ſanguinem, qui copia & ſpiſſitudine laborat, reſolvant.

§. XXXVIII.

Periti itaque & prudentis eſt medici, motuum, qui fiunt in morbis, naturam & effectus probe cognoſcere, & in ſalutarem finem convenienti auxilio convertere.

Scholion.

Profecto in eo therapiæ cardo verſatur, ut medicus valde pernitiales morbiferos motus diſcernat ab iis, qui ſalutarem poſſunt præſtare corpori effectum; illos enim præciſis tanquam radicibus compeſcere, hos vero arte, qua fieri poteſt, exquiſitiſſima ſecundare & adjuvare debet. Neque vero feliciter hoc negotium conficere poterit, niſi naturæ leges & effectus, item diverſiſſimas motuum morboſorum, à quibus ſuſtentantur, cauſas & corporum afflictorum naturam probe & accurate intelligat & hæc omnia invicem probe diſcernat. Et qui omnia hæc bene norit, is noſtra ſententia optimus erit cenſendus medicus.

CAPUT IV.

De morborum & motuum morboſorum cauſis.

§. I.

QUum turbatio functionum corporis vivi & ſani à motibus, qui ſecundum leges naturæ fiunt, valde immutatis proveniat; nulla autem corpori mutatio ſine cauſa, quæ hanc inferat, induci poſſit, neceſſario ſequitur, ut motus in corpore inſigniter mutati ab adæquatis & quoad proportionem accommodatis cauſis proficiſcantur.

Scholion.

Quoniam variæ, eæque graves admodum turbationes motuum ſecundum naturam incidunt, quæ etiam variis modis corpus humanum excruciant, facile patet non unam eandemque, ſed valde diverſas ratione principii & virtutis agendi eſſe cauſas, quæ hos motus excitarunt.

§. II.

Plena & exquiſita cauſarum morbi cognitio Medico ſcitu ſumme eſt neceſſaria.

Scholion.

In accurata cauſarum morbi perſpicientia medentis labor maxime verſatur atque abſolvitur. Nam ſi quis cauſas morbi, quo corpus afficitur, juxta effatum *Hippocratis, Lib. de Flatibus §. 2. probe cognoverit, valde potens eſt ea afferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria morborum natura perſpecta.* Quam ſententiam divus ſenex magis planam ac perſpicuam facit *Lib. de Natura human. §. 25. curationem*, inquiens, *inſtituere oportet, ut cauſæ morbi nos opponamus, ſic enim ſolvitur utique id, quod morbum in corpore fecit.* Pertinet huc illud *Celſi: cauſæ inveſtigatio, ejuſque primordia & occaſio in affectionis & remediorum cognitionem deducunt ampliſſimam.* Sique origines & principia ex quibus pravæ corporis adfectiones proveniunt, plene atque exacte perſpectæ ſunt, longe facilior præcavendi morbos erit ratio, ex parva enim occaſione ſæpe ingens naſcitur morbus. Neque vero quicquam præclarius à medico deſiderari poteſt, quam ut corpora humana à morbis & præmatura morte defendat.

§. III.

Cauſa motuum morboſorum minus recte in principio omnes corporis motus dirigente ponitur.

Scholion.

Si hoc principio fluidum illud nobiliſſimum in ſanguine & nervis contentum atque ex puriori & delibatiſſima aëris & alimentorum ſubſtantia oriundum, ſignificatur, non plane repudianda eſt hæc aſſertio. Quod enim motus ſecundum naturam efficit, id immutatum eoſdem turbare ac pervertere poteſt. At enim vero ſi pro tali principio ens quoddam materiæ expers agnoſcitur, quod ſenſu interno, intentione ac ſapientia inſtructum motus ad certos fines in morbis dirigat, id neutiquam admittere poſſumus. Clarior enim ac diſtinctior prius hujuſmodi principii, quod motus ad vitam pertinentes tam in ſtatu ſano, quam adflicto dirigat, tam exiſtentiæ probatio, quam explicatio à nobis deſideratur.

§. IV.

Cauſæ ex Metaphyſicorum ſcholis in phyſicam & pathologicam corporis humani doctrinam minime transferri debent.

Scholion.

Metaphyſici cauſarum ſuarum claſſes maxime ſecundum actiones humanas inſtruxerunt, quo referri videntur cauſa efficiens, principalis, impulſiva, moralis, phyſica, inſtrumentalis, formalis, objectiva, finalis, ſubjectiva & id genus plures. Ut itaque genuinus harum diſtinctionum valor & uſus, qui ab inſtituto noſtro non alienus videtur, appareat, ponamus, hominem eſſe, qui imminentem domus ruinam præcavere atque avertere velit. Cauſa igitur efficiens hic ponenda erit in domino, qui hanc impendentem domus ruinam præſentit, intelligit, & omnia ad hanc avertendam conquirit præſidia. Cauſam materialem & ſubjectivam conſtituet res, quæ ruinam minatur; objectiva conſiſtet in hujus abolitione; formalis erit modus hanc amovendi; inſtrumentalis continebitur inſtrumentis huic ſcopo accommodatis: cauſa denique finalis dicenda erit præſervatio à damno. Hanc concatenatam cauſarum ſeriem nonnulli ex recentioribus transferunt ad œconomiam corporis humani, quod cauſa morbi ruinæ & corruptioni facit obnoxium. Rem igitur hunc fere in modum explicant: dicunt nimirum, hoc periculum corruptionis eſſe omni modo à corpore avertendum, atque ad hoc concurrere omnium primo animam humanam, quæ prævideat atque intelligat imminentem corporis ſui interitum, omniaque media ad hunc amoliendum dirigat, adeoque cauſam eſſe morboſorum motuum efficientem; pro cauſa autem materiali ſeu ſubjectiva habendam eſſe materiam illam perniicioſam, quæ corporis deſtructionem moliatur; cauſam objectivam eſſe ejus ex corpore eliminationem, formalem motus ſecretorios & excretorios, inſtrumentalem vias & partes ſolidas, finalem denique corporis ab omni interitu ac putredine conſervationem. Hæc utique animæ methodus, in conſervatione corporis, quemadmodum

admodum eſt ſimpliciſſima: ita etiam à tironibus, quibus ſimplicia, facilia, & quæ ingenium non adeo fatigant, maxime arrident, avidiſſime & coeco animi impetu arripitur. At enim vero, quum hæc nimis generalia ſint, atque ejuſmodi principium, ſcientia, intentione, & potentia motus tam vitales quam naturales dirigendi inſtructum, fruſtra ſupponatur, quippe cujus exiſtentia nondum ſolido quondam ratiocinio probata eſt; cauſas has metaphyſicas, quæ potius mentis, quam corporis operationibus explicandis inſerviunt, jure meritoque rejicimus, easque in phyſicam corporis humani ſcientiam neutiquam recipiendas eſſe exiſtimamus: præſertim cum ejuſmodi admiſſis omnis vera ratio & demonſtratio in medicina, quæ maxime in vera cauſarum, quæ corpus in functionibus ſuis mutant, inquiſitione verſatur, uno ictu præſcindatur.

§. V.

Quemadmodum functiones ac motus, qui ad machinæ corruptibilis conſervationem tendunt, à cauſis mere mechanicis, i. e. rerum corporearum facultatibus earumque mutua actione ac reactione dependent; ita ab eodem fonte cauſas, quæ machinam corporis noſtri pervertunt, vel plane deſtruunt, derivandas eſſe arbitramur.

§. VI.

Cauſa morbifica recte definita eſt à *Galeno Lib. de Symptomat. Different.* quod ſit illa, quæ ſuapte natura, propriiſque ac inſitis viribus ad morbi generationem confert ſive proxime ſive remote.

Scholion.

Nam quemadmodum alimentis æque ac elementis & venenis peculiaris ineſt vis ac facultas operandi in corpus humanum, ejus motus diverſimode mutando: ita nullum eſt dubium, quin cauſæ, morborum opifices, proprias atque inſitas vires ac facultates habeant, corporis noſtri partes ſolidas ac fluidas multifariam in motu ſuo turbandi & alterandi. Patet id maxime ex diverſis phænomenis atque effectibus, qui in morborum generatione conſpiciuntur.

§. VII.

Venenorum vehemens illa operatio, qua celerrime pervertunt ac deſtruunt machinæ noſtræ vitales & conſervatorios motus, cauſarum aliarum nocentium & morbidarum indolem, principium & modum operandi perquam pulchre declarat.

Scholion.

Quod venenorum diverſa genera ſint & cuivis peculiaris potentia agendi in corpus pernicialis inſit, ex eorum effectu diverſiſſimo, quem exercent, ſatis clarum ac perſpicuum eſt. Ita mercuriale venenum peculiari ratione agit in fauces earumque glandulas, eas conſtringendo & exulcerando. Arſenici virus atrocibus tormentis, vomitionibus enormibus, convulſionibus, & ſphacelatione tunicarum inteſtinalium necat. Semen daturæ inſaniam parit; hyoſcyamus ſtuporem infert, & adeo conturbat phantaſiam, ut dæmones & ſpectra homines ſibi imaginentur. Opium ſomnolentiam ac torporem menti infert; purgantia acriora necant inflammatione inteſtinorum; morſus canis rabidi funeſtam ab omni liquido horreſcentiam affert. Venenum ictus tarantulæ mirabiles effectus producit; nam ictu earum læſi muſicis inſtrumentis delectantur, eorumque ſono ad geſticulationem, choreas & tripudia adiguntur. Ictus ſcorpionis ſubito & frigidiſſimo ſudore totum corpus perfundit. Lithargyrium improvide & copioſe hauſtum colicam convulſivam cum pertinaciſſima alvi adſtrictione producit. Et quodvis etiam venenum peculiari ac ſpecifica ſua antidoto oppugnatur. Quo clarius intelligitur, diverſorum, quos venena excitant, pernicialium effectuum cauſam nullo modo, ut nonnullorum fert hypotheſis, in principio corporis noſtri agente ac dirigente ejus motus, ſed in ipſius veneni peculiari craſi, qua violenter totam motuum vitalium rempublicam evertit, quærendam eſſe. Pari ratione plurimæ morborum cauſæ veneni naturam indolemque æmulantur, & diverſis effectibus peculiarem ſuam texturam & ex hac dependentem activitatem & motum produnt. Ita nullum dubium eſt, quin variolæ, morbilli, purpura rubra, alba, eſſeræ, rubeolæ, maculæ petechiales ſcorbuticæ à peculiari cauſæ indole & ſchemate proficiſcantur, eo quod diverſiſſimus horum morborum ſit genius; ſymptomatum etiam & curandi diverſa ratio; item quod unus alteri ſuccedat. Ita non novum in praxi eſt, variolas ſupervenire morbillis, his variolas & utriſque tandem purpuram accedere, purpuram rubram ſequi albam, vel albam rubræ ſupervenire.

§. VIII.

Cauſæ morborum virulentæ non omnibus, ſed certis ac determinatis corporis partibus, in quas ſuam exercent violentiam, infenſæ ſunt.

Scholion.

Miaſma peſtilentiale, quod corpora inficit humana, cetera animantia non offendit; contagium, quod boum gregem ſumma virulentia adoritur, equis & aliis beſtiis innoxium eſt, & contra. Contagium ſcabioſi non alias partes inficit, quam ſubcutaneas, & ſimiles ibi exulcerationes producit. Virus impurioris coitus maxime glandulas petit inguinales & faucium oſſibus firmiter inſidet, inque facie puſtulas attollit, quod non facile in ulla morbida, etiam maxima impuritate lymphæ, quæ in ſcabie, ſcorbuto & lepra eſt, viſitur. Materia, quæ ſcorbutum ingenerat, peculiari ratione gingivali carni, quam laxam, putridam & ſanguinolentam reddit, infeſta eſt. Ex oculis in ophthalmia promanantia effluvia non phthiſin inducunt, ſed oculos inflammant. Contra halitus contagioſi phthiſicorum pulmoni non oculis nocent. Materia morbillorum effectrix nervis pneumonicis inſidias ſtruit, ac ſæpius vehementiſſimam tuſſim proritat. Variolarum autem materia habitum corporis externum aggreditur, ſummamque cutim exulcerat. Serum acre, quod arthritidem parit, tantummodo articulorum membranas invadit, & ex una articulatione in alteram graſſatur, ſique ad viſcera interna retropellitur, ventriculi & inteſtinorum membranas petit, easque ad vehementes ſpaſmos & convulſiones ſollicitat. Ex quibus adductis clariſſime apparet, morborum cauſas materiales non eſſe paſſivas, ſed ad actiones & motiones præternaturales inducendas valde potentes & quavis peculiari plane elemento, indole modoque operandi eſſe inſtructas.

§. IX.

Quæ morbos inferunt cauſæ, motuſque ſecundum naturam turbant, non unice primario, directe & efficienter motus in corpore perverſos excitant.

Scholion.

Enim vero venena, vel exitioſæ morbidæ materiæ motus iſtos ſpaſmodicos convulſiones febriles in nervorum & vaſorum ſyſtemate minime ſuſcitant ita prorſus, ut cauſa horum unice illis ſit adſcribenda, ſed jam tum in motu exiſtunt & conſtitutæ ſunt partes corporis noſtri, in quas agunt morbificæ cauſæ, ut proinde motus iſti naturales tantummodo à morbidis rebus immutentur, perverſe augeantur aut minuantur.

§. X.

Igitur motus morboſi partim motuum, qui jam vigent in partibus ſecundum naturam, partim cauſarum mor-

morbidarum quæ partes motrices infeſtant, producta ſunt.

Scholion.

His cognitis non longius repetenda erit ratio, cur res infeſtiſſimæ, ut venena, vel tetræ in aëre exhalationes, tempore, quo epidemiæ affectiones graſſantur, non in ſingulis ſimilia, ſed ſubinde plane diverſa ſymptomata inferant, ita prorſus, ut v. g. variolæ in nonnullis valde benigne, in aliis acerbiſſime procedant. Sicut enim idem pharmacum pluribus oblatum diverſas edit operationes, ita etiam eadem morbi cauſa, pro diverſa corporum conditione effectus exerit, longe multumque diſcrepantes. Nam ſecundum vulgatum canonem cauſæ non tantum ratione activitatis, ſed etiam receptivitatis operantur, ſive, quod idem eſt, cauſarum vires perpetuo ſe habent relative, i. e. ab aliis præſentibus rebus multifariam modificantur. Prudentis igitur eſt medici, non modo reſpicere ad cauſarum morbidarum vires, ſed etiam penſi habere corporum laborantium naturam, habitum, vires ac temperamentum. Ita demum rectum de morbi diagnoſi, prognoſi & curandi methodo enaſcitur judicium.

§. XI.

In generandis morbis non una, ſed plures concurrunt cauſæ, quarum ſeriem & ordinem utique ſcire oportet medentem.

Scholion.

In cunctis rebus, quæ à natura fiunt, infinitus fere cauſarum progreſſus obſervatur. Ut res illuſtretur exemplo, annonæ defectus cauſa eſto caloris fœcundantis defectio, hujus cauſa erit cœlum continuo turbidum ac pluvioſum, quod à continuo ventorum ex *occidente* & ſeptentrione flatu ortum fuit. Qui diuturniores venti dubio omni procul aliam cauſam & forſan peculiares ex terra exhalationes, aut ſiderum poſitiones habent. Neque etiam hæc ipſa ſuis, quibus oriuntur, cauſis erunt deſtituta. Et hæc concatenata cauſarum ſeries prope in infinitum extendi poterit. Simili ratione innumerabilis erit cauſarum morbificarum productio, dum ſemper cauſa producit effectum, qui poſtea cauſa fit alterius effectus, & ſic porro. Quemadmodum vero ſatis eſt, ſi phyſicus cauſas tantum proximas ſterilitatis temporum novit, ita etiam ſufficit, quando medicus earum rerum, quæ præter naturam fiunt in corpore, cauſas proximas, & antecedentes, & quæ eas regunt, cognoverit.

§. XII.

Cauſæ continentes proximæ formales morborum dicuntur, quæ immediate & proxima ratione animati corporis functiones vitiant ac perturbant, ita, ut hiſce poſitis corporis afflictiones præſto ſint, & remotis, illæ tollantur: & hæ ſunt maxime motus ſolidorum & fluidorum perverſi, inæquales, ordinis expertes.

§. XIII.

Cauſas proximas materiales, quas nonnulli efficientes per excellentiam vocant, morborum noſſe etiam oportet medicum; & hæ ſunt illæ quæ turbatos iſtos motus ſua natura excitant: hiſce vero cauſis quia antecedunt aliæ tam internæ quam externæ, factum eſt, ut illæ *κατ' ἐξοχὴν* antecedentes, Græce *προηγουμέναι*, hæ vero externæ ſive *προκαταρκτικαὶ* & occaſionales à veteribus dictæ fuerint.

Scholion.

Medicam hanc cauſarum doctrinam illuſtriorem reddemus exemplo. Sæviſſimorum, quibus hyſtericæ excruciantur, pathematum continens & proxima cauſa formalis erit vehementia ſpaſmorum, quibus genus nervorum impetitur. Efficiens materialis erit copioſi, ſpiſſi & impuri ſanguinis in nervoſis partibus congeſtio. Cauſæ antecedentes erunt vel internæ vel externæ: ex illarum genere plethora ex menſium ſuppreſſione, & generis nervoſi imbecillitas accuſandæ erunt. Quod vero attinet remotiores cauſas externas, ex rebus naturalibus corporis nimia ſenſibilitas, vaſorum exilitas, terror, vita motus expers, inordinata diæta, liquidorum uſus parcior, quæ ad geneſin harum cauſarum occaſionem præbent, adducendæ erunt.

§. XIV.

Plurimum refert, cauſarum morbificarum ordines in morborum & medendi ſcientia non confundi.

Scholion.

Si medicus in demonſtrando & ſanando conſiderate ac prudenter agere velit, opus utique eſt, ut ordines & ſucceſſiones cauſarum non invicem confundat, quod facit, ſi cauſas antecedentes loco proximarum & efficientium habet. Quod vitium maxime in recentiorum temporum pathologia ſolenne eſt, ubi ad acidum, vel ad humorum acrimoniam, aut ad plethoram cauſſa efficiens vel proxima morborum refertur. Et quum medentes maxime occupati eſſe debeant in removendis cauſis proximis, perperam utique curas ſuas inſtituunt, dum toti in eo ſunt, ut humorum acrimoniam vel acorem extinguant, aut plethoram minuant, quum potius primo omnium cauſæ proximæ, v. g. vehementia ſpaſmorum & quæ hanc efficiunt, ſanguinis ſtaſes vel ſtagnationes convenienti medicina removendæ eſſent. Menſium vel hæmorrhoidum ſuppreſſio eſt ſæpius cauſa antecedens cachectici vel etiam hectici ſtatus, ubi viſcera depravata, obſtructa & corrupta ſunt, atque vires cum bonis ſuccis exhauſtæ. Si quis itaque tali in negotio ad menſes vel hæmorrhoides proliciendas curationis rationem dirigere velit, hic certe mirum à ſcopo aberrabit & ſecundo ſucceſſu fruſtrabitur. Si vero ad præcavendos hos morbos has cauſas antecedentes animadvertit, pro voto rem ſuam utique perficiet.

§. XV.

Cauſæ, quæ motus morboſos proxime efficiunt, duplicis ſunt generis: vel enim celerrime agunt, vel paulo tardius ſuam operationem perficiunt. Illæ rurſus duplicis ſunt ordinis, nimirum vel immateriales aut materiales. Prioris generis ſunt animi motus, poſterioris, res, quæ dicuntur toto ſuo genere infeſtæ, videlicet venena.

Scholion.

Animi commotiones, quæ ſecundum ſcholas veterum inter cauſas morborum remotiores perperam referuntur; cum potius efficientes ſint celerrimæ activitatis, immateriales dicuntur, quia in corpore ſaniſſimo abſente omni, quæ in vitio ſit, materia ſolidorum & fluidorum motus cum vehementia ac celeritate pervertunt, ut in gravi terrore vel ira apparet. Protinus enim concepta in animo iracundiæ idea cor palpitare, arteriæ valde pulſare, & humores cum impetu ad caput ferri incipiunt. A ſubito terrore protinus frigent & inhorreſcunt extrema, tubuli ſubcutanei conſtringuntur, venæ antea plenæ detumeſcunt, & in præcordiis, à congeſto ibi ſanguine, oritur anxietas. Et profecto ea eſt motuum animi vis, ut omnium aliarum cauſarum, quin etiam venenorum vehementiam ac celeritatem in operando longiſſime exuperent, quia in inſtanti agunt, quum venena ſpatium poſtulent; quibus etiam ſtatim in principio adhuc utiliter medicina opponi poteſt, quod tamen in animi pathematibus non valet. Inter cauſas igitur, quæ morbos progignunt, primum jure meritoque ordinem animi pathemata tuentur, in ſecundo autem venena ponenda ſunt.

§. XVI.

Res venenatæ, ſeu toti animantium naturæ ſuis viribus

bus infeſtæ, in exili admodum mole ingentes in corporibus vivis motuum perverſiones ſuſcitant.

Scholion.

Venenorum natura & claſſis latius patet, quam quidem vulgo exiſtimatur, namque epidemiæ graſſari & acerbe affligere ſolent paſſiones, à virulentis maxime rebus, quæ tenuiſſimæ & valde corroſivæ aut fermenteſcibilis indolis ſunt, & ex tetris exhalationibus invicem in aëre mixtis oriuntur. Et prout earum & craſis & vis & natura ſubinde multum differt, ita etiam fit, ut uno tempore hæc vel illa corpora aut temperamenta, item has vel illas partes ſæviſſime adoriantur. Ad venenorum autem claſſem quoque pertinent ſubtilioris indolis ſordes, quæ in ſanis æque ac ægrotis ad partes extremas, ſalutari conſilio amandantur. Hæ ibi diutius hærentes & intro repulſæ, veri veneni vires ſæpiſſime æmulantur, ut videmus in tranſpiratione prohibita, variolis, morbillis, ſcabie, purpura, eryſipelate & doloribus arthriticis cum violentia, repulſis, & fonticulis & ulceribus intempeſtive conſolidatis.

§. XVII.

Dantur quoque motuum morboſorum cauſæ materiæ vitioſæ majori mole infeſtæ, & hæ potiſſimum ſunt ſanguinis ceterorumque humorum in vaſis, vel extra ea, ſtaſes aut ſtagnationes.

§. XVIII.

Quamdiu fluida, intemperie copiaque delinquentia, non quieſcunt, ſed motu circulari jugiter agitantur, tam diu morbis procreandis inidonea ſunt. Simul ac vero motus fiunt expertia vel vaſorum alveis elabuntur, vel in iis firmam ſtaſin concipiunt, vel valde tarde progrediuntur, corpus offendunt, & morbos faciunt.

Scholion.

Ita plethorici vel etiam intemperantiſſime viventes ſæpius ſine ullo incommodo ſpiritum trahunt; ſi natura eſt in perpetuo motu circulatorio & excretorio occupata. At ubi à terrore vel vento ſeptentrionali ſubito oborto libera ſiſtitur perſpiratio, ſtatim ingens morborum ſeges progerminat, quia humores, qui antea in motu erant & excernebantur, jam deficiente excretione conſiſtentes partes præter naturam afficiunt.

§. XIX.

Staſes & ſanguinis & humorum plus habent periculi, & acutiores ſunt, quam horum congeſtiones & ſtagnationes. In ſtaſibus humores omni motu carent, vaſis minimis firmiter impacti, in ſtagnationibus vero non ex toto quieſcunt, ſed ob copiam & infarctum lentiores tantummodo curſus faciunt, & ejuſmodi ſtagnationes potius paſſionum chronicarum & motuum morboſorum tranſitoriorum procreatrices ſunt.

§. XX.

Staſes ſunt vel ſanguinis, vel ſeri impuri acrioris: illæ inflammationes, hæ dolores ſpaſticaſque contractiones potiſſimum pariunt, utræque febrilium motuum fœcundæ matrices ſunt.

Scholion.

Prout gravior vel levior ſanguinis ſtaſis eſt, & partes magis vel minus ſenſiles ſunt, ita diverſæ naturæ & effectus prodeunt morbi. Sanguinis ſtaſis in locis valde nervoſis plurimum habet periculi, qualis eſt in meningibus atque in ventriculo & inteſtinorum canalibus, item in membranis quæ pulmonales veſiculas conſtituunt. Serum impurius membranas capitis & cerebri lancinans hemicranias, cephalalgias, convulſiones parit: in membranis articulorum dolores arthriticos: in inteſtinorum tunicis atrociſſima tormina, in ventriculo acerbiſſimas cardialgias: in meatu auditorio ſævam otalgiam: in dentium ligamentis graviſſimam odontalgiam: in muſculorum membranis rheumaticos dolores ſuſcitat. Idem ſerum extravaſatum variorum exanthematum, macularum, puſtularum & ulcerationum cauſa fit. In glanduloſis locis lymphæ ſtaſes, defluxiones & catarrhales febres ingignunt.

§. XXI.

Stagnationes ſanguinis convulſionum & ſpaſmorum fœcundæ genitrices ſunt, quæ vel ex copia vel ex inopia humorum, ſecundum *Hippocratis aph. 39. Sect. VI.* fiunt.

Scholion.

Ad tutelam ſecundæ valetudinis proportio humorum in vaſis, quæ nec excedat, nec nimium deficiat, ſemper neceſſaria eſt, alias ſtatim proportio & æquilibrium motuum læditur: nam ex nimia copia, æque ac ex inopia, ſi eſt ſupra modum, oriuntur ſtagnationes, quæ in locis valde nervoſis naturam promte ac expedite ad ſpaſmos ſollicitant. Et quamvis in infirmioribus & elanguidis nimia humorum & ſanguinis copia ſtagnans viſcerum & partium tonum plane reſolvat, & morbos chronicos potiſſimum accerſat, tamen in vegetioribus, ſenſibilioris texturæ & juvenilis ætatis hominibus fibras potius ad validiſſimas & ſpaſticas conſtrictiones armat, quibus efficitur, ut magnæ in ſanguinis circuitu inæqualitates & inſenſæ ad alia loca humorum translationes & congeſtiones fiant.

§. XXII.

Stagnans ſanguis ex menſium fluxu ſuppreſſo aut vi cohibito graves maxime ad alia loca parit congeſtiones, acerbiſſimis ſymptomatibus ſtipatas.

Scholion.

Nemo expreſſius & rectius ipſo *Hippocrate* valde inſenſas ſanguinis congeſtiones ad alia loca, ſi menſes fuerint obſtructi in mulieribus, nobis delineatas reliquit. Ejuſmodi clariſſimus locus extat *Libr. de virginum morbis* §. 6. qui hic eſt: *ſanguis non habens ex utero effluxum præ multitudine reſilit ad cor vel ad ſeptum transverſum: vel in tibias & pedem deſcendens torporem inducit. Et Libr. I. de morbis mulierum hæc prodit: à menſibus ſuppreſſis dolor corripiet ventris partem infra umbilicum, nunc inguina, nunc lumbos & coxendicum ad ſedem juncturam, nunc collum; aliquando vero ſtrangulatio fortis accidet & caligo ante oculos obſervabitur & vertigo, utpote purgatione ſurſum vergente ac adſcendente.* Præter ea plurimis in locis ut *Lib. I. de morbis mulierum* §. 5. 6. 8. 17. diſerte explanat, quam graves paſſiones oriantur, ſi menſes ad caput, ad præcordia, ad ſtomachum, ad hepar & ad ventrem allapſi fuerint, quæ loca alias fuſiori explicatione perſequemur. Neque in praxi obſcurum eſt, quemadmodum menſes vehementia v. g. à gravi terrore repreſſi ſanguinis ex pulmonum, ex ventriculi vaſis ex renibus profuſiones, in capite convulſiones, vertigines, vocis privationes, in præcordiis ſtrangulationes ſuffocatorias & ingentes anguſtias efficiant.

§. XXIII.

Neque minus ſanguinis hæmorrhoidalis in pleniori & nervoſo inteſtino, quod colon vocatur, ſtagnatio, graves congeſtiones ad alia loca & affectiones ærumnoſas cauſatur.

Scholion.

Non indignum annotatione eſt, quod in hanc rem prodidit *Celſus Lib. I. Cap. XVIII.* „ cum ſanguis per „ hæmorrhoides exitum non habeat inclinata ad præcor- „ dia materia ſubitis & graviſſimis morbis correpti ſunt.

Et

Et quemadmodum fluentes hæmorrhoides, teſte experientia, & ſecundum *Hippocratem Lib. VI. epidem. Sect. III.* §. 64. à peripneumonia, pleuritide, ab ulceribus, à lepra & juxta *aph.* 2. *Sect. VI.* melancholia, à nephritide, item à ſiderato morbo vid. *Coacas Prænotiones Sect. III. num.* 318. liberant: ita nihil dubii eſt, quin cohibitus hic fluxus eosdem morbos proferat. Neque egregius locus *Coac. verſu* 159. prætereundus eſt, ubi ſcribit: „ ex hæmorrhoide parum „ apparente vertigines obortæ parvam ac modicam ſi„ derationem ſignificant: ſolvit venæ ſectio & quicquid „ *hoc modo apparuerit, mali aliquid ſignificat.* Item: „ *anteced. verſu* ſanguinis fluxiones ſtatis temporibus „ contingentes, ſi ſanguinem non effuderint, comitia„ les morbi mortem inducunt. *Martianus*, excellens *Hip„ pocratis* commentator in illa loca hæc adjicit: multitu„ do ſanguinis retenta nervoſum genus invadit & ſi ſu„ perna petat aut apoplecticus affectus aut convulſivus „ producitur, hic quidem, ſi acrimonia plus lædere ap„ tus ſit, ſi vero corpulentia, eo caſu apoplecticus affec„ tus expectandus erit potius: item, ſi hæmorrhois ap„ pareat in ſede id ſanguinis plenitudinem teſtatur, quam „ ſi ſolvere per fluxum natura non poteſt, in caput trans„ lata vertigines fiunt; ſunt & adhuc alia eaque valde ærumnoſa pathemata ſpaſmodica convulſiva, dolores cardialgici, cum ſumma anxietate, conatuque vomendi juncti, convulſiva & ſpaſmodica tormina, quæ paralyſin relinquunt, quibus illi infeſtantur hæmorrhoidarii, ubi conſueta ſanguinis per ſedem profuſio violentia quadam cohibita fuit.

§. XXIV.

Sanguinis ſtagnationes in plethoricis ob conſuetas ejus excretiones ſuppreſſas obortæ, viſcerum tonum ſolvendo, ſubinde graves & diuturnas paſſiones inferunt.

Scholion.

Propullulat inde maxime in imo ventre cachexia, hydrops, calculus, morbus niger *Hippocratis*, icterus niger & ſcorbutus mille malorum opifex, valde enim impurus à ſuppreſſis excretionibus naſcitur ſanguis, qui graves & ſpontaneas laſſitudines, difficilem ſpirationem, pectoris anguſtiam, corporis extenuationem, luridum faciei colorem, varii coloris maculas, artuum dolores, gingivas fœtidas & putridas in ſcorbuticis maxime ſuſcitat.

§. XXV.

Sicut ſanguinis nimia copia, ita etiam ejus magna inopia & periculoſas ſtagnationes & graves ſpaſmos & partium reſolutiones efficit.

Scholion.

Neque enim tantum proportionem excedens ſanguinis plenitudo, ſed & humorum inopia perniciales ſtagnationes, ſpaſmorum & chronicarum paſſionum procreatrices, producit. Nihil enim familiarius uſu evenit, quam ut amiſſo vel nimium exhauſto per morbos vitali nectare graviſſimi & qui difficilem admodum curationem habent, alii ſuperveniant. Obſervavimus non ſemel, ſed ſæpius atque iterum, ab enormi ſanguinis profuſione corpora valde obnoxia fuiſſe motionibus ſpaſticis, adeo, ut vel refrigeratione vel terrore accedente in ſummas anguſtias, anxietates, animi deliquia, cordis palpitationes & tremores delapſi fuerint: quin imo in exhauſtis corporibus à gravi animi affectu aut refrigeratione præpoſtera aut à validiori medicina, aut ab acidorum perverſo abuſu ærumnoſum hypochondriacum, quod nonniſi ſpaſmodicum eſt malum, ſæpius ſubortum annotavi. A largiore ſanguinis miſſione molliora corpora, ſeptentrionali frigido cœlo paulo diutius expoſita, in catarrhales rheumaticas affectiones promte incidunt. Neque indigna conſideratione res eſt, quod ſi ex vena animalis aperta ingens ſanguinis copia effundatur, ſtatim convulſiones ſuccedant, ita ut quo major fiat effuſio, intenſiores etiam oriantur convulſiones, quæ circa mortem evadunt vehementiſſimæ. Quorum ratio hæc veri valde ſimilis videtur: ubi nimirum ingens copia ſanguinis effunditur, non ſufficiens ejus ad cordis muſculum fit adfluxus, unde ejus dilatatio ſive diaſtole minuitur, qualis vero diaſtole, talis etiam eſt ſyſtole ſive contractio cordis: proinde hæc debilior reddita ſanguinem in vaſis præſertim capillaribus conſtitutum non ſatis valide propellere & in circulum agere poteſt, hinc in partibus membranoſis & nervoſis capitis & medullæ ſpinalis ſtagnans eas ad convulſiones ſollicitat. Tandem adjungenda & hæc erit ratio: motus ille contractorius, in nervoſis & membranoſis partibus qui viget, & à liquidi nervei influxu ſuſtentatur, à reſiſtentia ſanguinis, qui vaſis vehitur, in æquilibrio detinetur, quod plane tollitur ſanguine effuſo, unde motus contractionis in illis partibus increſcit. Ad motus enim temperatos, qui ſanitati patrocinantur, utique proportio ſanguinis & humorum, qui nimiæ contractioni fibrarum, quam fluidum nerveum efficit, reſiſtant perquam neceſſaria eſt & contra etiam, ne nimia fibrarum expanſio à ſanguine fiat, opus eſt ut ſufficienti fluidi nervei influxu fibræ perfundantur, quo ſyſtoles & diaſtoles exactum fiat æquilibrium. Hoc ſuppoſito, jam ratio haud difficulter reddi poterit, cur præſente aut convulſione aut ſpaſmo aut in horrore febrili, in corporibus non plethoricis ſectio venæ immane quantum ſpaſmodica pathemata intendat, ut in extremo vitæ periculo ægri videantur conſtituti.

§. XXVI.

Et ſanguinis, & ſeri & aliorum humorum excrementitiorum ſtagnationes, morboſas quoque faciunt adflictiones.

Scholion.

Seri excrementum ſalino-ſulphureum, ubi non ſatis per ſubcutaneum cribrum vel per urinarias vias expurgatur, intus remanet & in partibus glanduloſis & nervoſis ſtagnans eas lancinat, arrodit & morbos ſalinos producit; cujus generis ſunt dolores artuum, rheumatiſmi, coryzæ, gravedines, tuſſes, fluxiones ſalſæ, acres ex oculis, diarrhœæ, dolores abdominis ab eroſione inteſtinorum & ventriculi, varii generis exulcerationes. Atque etiam febriles ſpaſmos ab excrementitia tranſpirationis materia intercepta in locis nervoſis & membranoſis naſci, non ſine ratione ſtatuendum eſt. Quo magis mirari ſubit, eſſe noſtris temporibus nonnullos, qui ab uno extremo in alterum delapſi, plane inani conatu, contra omnem fere pathologiam ſalſam pugnant.

§. XXVII.

Serum viſcidum & copioſum, in habitu poroſo & carnoſo ſtagnans, facit tumores œdematoſos; in cavitates effuſum comprimendo lædit, & ad corruptionem diſponit interiores partes; in glandulis collectum earum tumores & dolores inſignes efficit.

§. XXVIII.

Cruditates acidæ bilioſæ à prava digeſtione & alvo ſuppreſſa ſubortæ & in canali alimentario diutius detentæ, ingentes dolores, inflationes, & ob conſenſum cum genere nervoſo ſæviſſimos ſpaſmos efficiunt.

Scholion.

Profecto ſedes plurimorum morborum ex alvo ſuppreſſa eſt, quoniam complures varii generis & indolis ſordes in inteſtinorum canale confluunt, quæ non expurgatæ pejorem naturam, ob diuturniorem moram & ob novam cum aliis mixtionem, induunt, unde fomites & mineræ febrium maxime intermittentium, flatulentiarum, ſpaſmorum, qui præcipue hypochondriacos & hyſtericas exercere ſolent, fiunt, inde anxietates,

tates, inde dolores, etiam in remotis partibus, ut in capite, producuntur.

§. XXIX.

Humores acidi, corroſivi cum bile permixti viridem & valde corroſivam indolem nanciſcuntur, atque in ventriculo & duodeno ſtabulantes graves afflictiones inferunt.

Scholion.

Sicuti in nulla corporis parte ſibi magis relicta & conſpicua eſt acrimonia acida, quam in ventriculo, ita hæc ipſa nimium ingraveſcens, quod præſertim fit in ſenibus, hypochondriacis, melancholicis, quartanariis & vitæ ſedentariæ addictis & vina acida bibentibus multas calamitates, ventriculi roſiones cum ardoris & anxietatis ſenſu, eructationes acidas, vomitiones & inſignes debilitates, pectoriſque anguſtias, dolores lancinatorios circa præcordia invehit; quin imo inde cholericæ & dyſentericæ affectiones, & diuturni roſivi cum inflatione dolores inteſtinorum, ab eroſione producuntur.

§. XXX.

Solennes illæ & univerſales morborum cauſæ, ſtaſes & ſtagnationes, ubi vel natura vel arte motibus diſcuſſoriis & excretoriis removentur, ſanum & ſalvum evadit corpus: Si vero hoc non fit, in pertinaces obſtructiones, indurationes, corruptiones, extravaſationes, ſphacelationes funeſtas tranſeunt.

Scholion.

Univerſa therapia, quam vel natura vel ars ſuis motibus adverſus morbos ſuſcipit, præcipue in eo poſita eſt, ut cauſæ illæ functionum corporis turbativæ, quæ potiſſimæ ſunt ſanguinis vel puri vel impuri aut humorum excrementitiorum inſenſiſſimæ ſtaſes & ſtagnationes, removeantur: quod fit ſi humores ſubſiſtentes vel in ordinem & motum redigantur, vel per congrua emunctoria corpore expellantur. Quod ſi vero neque natura neque ars id efficere poterit, cauſæ hæ, quo longius in corpore reſident, eo pernicioſiorem induunt indolem, adeo ut, eluſa omni curatione, in extremam perniciem & mortem corpora deducant.

§. XXXI.

Providendum hoc præcipue eſt, ne cauſarum morbidarum producta, in corporibus diſſectis conſpicua, pro ipſis morborum cauſis habeamus & venditemus.

Scholion.

Habent utique diſſectiones morbis defunctorum corporum in condenda ætiologia magis mortis, quam morborum multum utilitatis atque uſus: nam mortis, quæ eſt deſtructio plenaria motuum vitalium, cauſas omnino reddunt perſpicuas & ſenſibus manifeſtas. Perperam vero hæ cauſæ mortis cum morborum proximis vel ab imperitis vel ab aſtutis medicis vulgo confundi ſolent, cum hi ignaris adſtantibus tales eſſe morborum cauſas, quæ nulla arte vinci potuiſſent, promte imponunt, ut eo melius curationes ſuas ſæpe ſatis frivolas excuſare poſſint: nihilo tamen minus ex frequentioribus inſpectionibus cadaverum illud in pathologicum uſum trahere poſſumus, quod videamus, quales effectus graves imo funeſtos morborum cauſæ ſibi relictæ & non ſublatæ poſt ſe trahant.

§. XXXII.

Cum nulla cauſa in rebus contingentibus à ſe ipſa exiſtat, ſed ab aliis cauſis præincipientibus ſuſtentetur: neceſſe eſt, ut inſenſiſſimæ illæ ſtaſes & ſtagnationes ab aliis producantur, quæ antecedentes ſecundum ſcholas vocari ſolent.

§. XXXIII.

Antecedentes ſtagnationum & ſtaſium cauſæ ſunt, maxime ſanguinis & excrementitiorum humorum ſolennes & conſuetæ ſecundum naturam excretiones ſuppreſſæ.

Scholion.

Quamdiu humores ratione quantitatis & temperaturæ in convenienti proportione & æquilibrio conſiſtunt, tamdiu machina placidis & proportionatis, qui pro vita & ſanitate militant, gaudet motibus: ſimul ac vero excretiones illæ ſolennes vitium capiunt atque adeo ſanguis vel humores excrementitii nimium in corpore accumulantur, ſtatim hinc inde exitioſæ humorum fiunt ſtagnationes, motus progreſſivi expertes, & ſic morborum fit geneſis.

§. XXXIV.

Excretiones ſumme ſalutiferæ vel à nimia ſanguinis & ſuccorum copia, vel ab eorum degeneri & quæ excretoriis motibus reſiſtat indole, vel à partium ſolidarum depreſſo robore dependet.

Scholion.

Depreſſio roboris in ſolidis partibus plurimum ſane ad languidiores excretiones, & generationem tum plethoræ, tum cacochymiæ confert, unde quotidiana praxis edocet, ſenes infirmos, viribus fractos, propter ingentes ſanguinis profuſiones aut perpeſſos antea morbos, illis maxime eſſe obnoxios. Rectiſſime enim *Celſus* ſcribit: *infirmitas omnibus morbis patet.* Quo magis elucet, quantum ſalutis & præſidii ab omnibus iis, quæ vires conſervant, quæ robur & tonum deperditum reſtituunt, cujus generis maxime ſunt balſamica medicamenta bene temperata & mixta, in avertendis morbis expectandum ſit.

§. XXXV.

Neque univerſi corporis, neque ſolidarum partium infirmitas, neque humorum & ſanguinis nimia exſuperantia, neque excretionum ſuppreſſio, à ſe ipſa fit, ſed ab aliis progignitur cauſis, quas ſcholæ remotas, procatarcticas, occaſionales, primordiales vocare ſolent.

§. XXXVI.

Cauſarum remotiorum, quæ diſponunt partes fluidas æque ac ſolidas ad motus vitioſos, claſſes plures ſunt; vel enim partes ſolidas earumque tonum & robur atque efficaciam motus, vel fluidarum copiam aut mixtionem & diſpoſitionem ad motum reſpiciunt, & ſunt vel naturales, vel non naturales, vel præternaturales.

§. XXXVII.

Ex naturalibus & quæ maxime internam ſolidarum habitudinem & diſpoſitionem ad motus afficiunt, ſunt ætas, temperamentum, ſexus, diſpoſitio hæreditaria à parentibus, conſuetudo, habitus corporis; ex præternaturalibus diſpoſitio prava partium ſolidarum, à morbis vel perverſa medicatione relicta; ex non naturalibus diuturnus mœror, cura ac angor animi, & aliæ animi perturbationes.

§. XXXIIX.

Vitia partium fluidarum morbis ingenerandis idonea, maxime aër & ingeſta tam ſolida, quam liquida, motus quoque, quies corporis, ſomnus & vigilia diſponunt & modificant.

Scholion.

A *Galeno* ſex res ſive cauſæ dictæ non naturales, quæ remote morbos ingenerant, numerantur. Sed quia affectus animi vehementiores, præſertim terror & ira, quæ celerrime agunt, neque minus ſalutares ſanguinis & aliarum ſordium excretiones cohibitæ & ſuppreſſæ inter cauſas morborum propinquiores & antecedentes referendæ

referendæ ſunt, hinc & ordinis & doctrinæ cauſa has ipſas ex rerum non naturalium numero, quæ valde remotæ ſunt, excludendas eſſe arbitramur.

§. XL.

Cognitio cauſarum remotiorum, quæ corpora diſponendo ad morbos agunt, non vacat in pathologia & therapia ſingulari uſu ac fructu.

Scholion.

Nam remotiores cauſæ, quæ ex rerum ſic dictarum naturalium, non naturalium & præternaturalium claſſe petendæ ſunt, antecedentes & proximas cauſas demum progignunt, & conſtituunt. Multum itaque refert ſcire, qualis victus, loci, aëriſque conditio, qualis cœli ſtatus, quale vitæ genus, qualis animi diſpoſitio, qualis ætas ad hunc vel illum morbum ingenerandum conſpirent. Ab iſtis enim unde morbi veniunt & naſcuntur, ab illis quoque eorum principia cauſæque ducendæ ſunt: unde diſcimus, ad morborum præſervationem multum conferre, ſi harum rerum uſum & præcepta diætetica non habeamus neglectui, ſed accuratius illa obſervemus.

§. XLI.

Cum ingens & innumerabilis vero eorum, quæ corpus humanum infeſtant, idque morbis obnoxium reddunt, ſit copia; mirum eſt, homines non frequentius ægrotare.

Scholion.

Etenim & anni tempora & varia tempeſtatum genera & quævis ætatis partes ſuos peculiares edunt & proferunt morbos. Deinde corpora diverſi ſexus, diverſi temperamenti & habitus & diſpoſitionis à parentibus acceptæ ſuos peculiares & proprios fovent morbos. Multum quoque juvat noſſe, gracilia, an obeſa, infirma, an robuſta ſint corpora, utrum perverſæ vitæ & victus rationes, an noxiæ & inſalubres eſculentorum & potulentorum adſumtorum ſint facultates. Hæc enim omnia ad morbos ingenerandos eſſe aptiſſima, nemini facile ignotum eſt. At vero inter tot rerum infeſtarum, quarum injuria corpus noſtrum impetitur, diſcrimina, rarius homines graviori quodam morbo divexari mirandum eſt.

§. XLII.

Quamvis plures ſint res inſalubres & ingenerandis morbis aptiſſimæ, tamen non ſemper tanta potentia pollent, ut motus naturales univerſæ machinæ turbare valeant: cujus generis ſunt perniciales ſtaſes & ſtagnationes humorum cum magna imbecillitate vel univerſi generis nervoſi vel certarum tantum partium junctæ. Ad harum vero cauſarum, quæ proximæ merito dicendæ ſunt, productionem, non una remotior cauſa, ſed plures conſpirare & conſentire debent, & quoniam id rarius contingit, rariora etiam ex cauſis remotis vitia & morbi exſurgunt.

Scholion.

Meretur hæc adſertio exemplo illuſtrari. Morbus ille familiariſſimus, qui affectio hypochondriaca nominatur, eſt convulſiva & ſpaſmodica partium nervoſarum præcipue ventriculi & inteſtinorum afflictio: hæc ut producatur, non una, ſed plures concurrere debent cauſæ. Neque enim ſola à motu abſtinentia, neque acidorum ac refrigerantium abuſus, neque animi mœror, neque vaſorum exilitas, neque pharmacorum, quæ ſtomachum lædunt, copia, huic gravi malo ingenerando ſigillatim ſufficiunt. Si vero inter hæc plura concurrunt, tota natura debilitatur, excretiones neceſſariæ ſufflaminantur, ventriculi robur & digeſtio perit, ingens ſaburra vitioſorum humorum primis in viis congeritur, adeoque & ſtagnatione ſanguinis & excrementitiorum humorum partes nervoſæ vehementer afficiuntur, & ad ſpaſticas ſtricturas ſollicitantur ſumma ſubſequente earum imbecillitate.

§. XLIII.

Rariores quoque inter homines oriuntur morbi, quia mechaniſmus corporis noſtri ad eorum cauſas avertendas eximie concurrit.

Scholion.

Tam ſapienti conſtructa eſt corporis humani machina artificio, ut in continuo motu & ſolidæ & fluidæ ejus partes exiſtant, cujus beneficio ſanguinis & humorum inſenſilliſſima quies & ſtaſis continuo præcavetur, neque minus ſuperflui, effœti, inque corruptionem proni humores continenter per congrua ſua emunctoria ejiciuntur. Præſervatoriam itaque medicinam à benigniſſimo corporis noſtri architecto in ejus ſtructura & mechaniſmo poſitam ſolertior quiſque medicorum animadvertit, quam medicinam naturæ internam, & præſervandi ac curandi methodum, ſi prudens medicus recte intelligit, & ſequi & imitari, eamque adjuvare ſcit, is certe non perfunctorie, ſed rectiſſime officio ſuo fungitur. Cum itaque perpetuo corpori noſtro adſiſtat medicina, quæ in humorum circulatione & rerum inutilium excretione conſiſtit, non facile morbi naſcuntur, niſi violentæ admodum cauſæ, ut venenum vel frigidus potus calefacto corpori immiſſus, aut vehementiſſima animi commotio hunc motuum præſervatoriorum ordinem valide ſubvertant & interturbent.

CAPUT V.

De cauſarum morbificarum ſede & operatione.

§. I.

Corpus humanum quando à cauſis exitialibus, quæ motibus ejus naturalibus & proportionatis invertendis aptæ ſunt, adficitur, non ut mere paſſivum, ſed ut activum reagens & reſiſtens conſiderandum eſt, quæ vivida corporis reactio in vera pathologia & therapia ſtabilienda ſcitu valde eſt neceſſaria.

Scholion.

Nunquam enim cauſæ etiam morboſæ vires ſuas exerunt ſecundum ſuam activitatem, ſed ſecundum receptivitatem & diſpoſitionem corporis partium, quatenus hæc illarum activitati magis vel minus reſiſtit. Et profecto conſideratio & relatio illa virium, quæ cauſis morbificis inſunt, ad diſpoſitionem & motum partium fluidarum & ſolidarum corporis animati cognitu valde difficilis, difficultatem etiam in judicando parit, ut ſæpe plus conjectura, quam firmior prædictio locum habeat. Ab hac diverſitate corporum reagentium fit, ut idem doſi pharmacum valide vel leniter alvum vel vomitum moveat, & materia noxia in quibuſdam corporibus nihil quicquam moveat vel perturbet, in aliis vero ingentes turbas faciat.

§. II.

Ut cauſa morbi fiat activa, id eſt, ut motus naturales perturbandi vi polleat, certa ejus quantitas, ſive ad agendum efficacia, & in corpore ad hanc recipiendam apta proportio requiritur.

Scholion.

Debet enim in morbis generandis & producendis conſpirans conſenſus & peculiaris quædam inter cauſam efficientem & excipientem eſſe proportionem, ſine quibus de natura & effectu cauſarum morbificarum rite & κατὰ λόγον nihil quicquam ſtatui unquam poterit. Hoc funda-

fundamentum, hic cardo morborum naſcendorum eſt, neque aliunde, quam hinc omnis diagnoſeos, prognoſeos & therapias ratio eſt comparanda. Res vero ſic ſe habet: omnes cauſæ corporeæ vires & potentiam ſuam in alia corpora non niſi motu, qui immutatio ſtatus in corpore mobili eſt, exſerere ſolent. Jam vero in omni corpore eſt reſiſtentia & nullus fit motus, niſi potentia activa movens & vires alterius corporis reſiſtentis ſuperet. Si igitur cauſa morbi pernicialis vim & potentiam ſuam nocendi, & motus naturales turbandi in corpus noſtrum exerere velit opus eſt, ut tanta ejus ſit potentia, quanta requiritur ad modum naturalem partium corporis noſtri immutandum & deſtruendum, alias nihil efficiet, ex quo facile intelligendum eſt, quare exigua veneni portio v. g. unicum granum arſenici albi vel mercurii ſublimati non perimendi habeat potentiam, præſertim in robuſtioribus, & cur exigua purgantis vel emetici quantitas firmiores nihil moveat, imbecilliores vero ſatis valide exerceat.

§. III.

Corpora igitur, quo imbecilliora ſunt, eo gravius à cauſa leviori nocente afficiuntur.

Scholion.

Veriſſima ſunt, quæ *Celſus* prodidit *Lib. I. Cap. III. infirmitatem omnibus morbis maxime eſſe obnoxiam.* In infirmorum vero numero maxime ſunt ii, qui per nimias ſanguinis profuſiones, per diuturnos morbos, per famem, per aſſiduam vigiliam, per nimiam venerem, per gravem animi mœrorem & fatigationem vires, quæ optime corpora præſervant, & quæ potentiis rerum noxiarum reſiſtunt, exhauſerunt. Ejuſmodi imbecillia corpora promtiſſime contagio afficiuntur, inque paſſiones epidemias incidunt, vel ab alia graviori cauſa facile læduntur: ita non ſemel, ſed ſæpius obſervavimus, à validiori ſumto purgante, vel à vehementiori terrore fœminas à puerperio, vel ab abortu valde cruento exhauſtas in ſonticum affectum illum ſpaſmodicum, qui hypochondriaco-hyſtericus nominatur & maxime omnibus imbecillis corporibus infeſtus eſt, incidiſſe.

§. IV.

Cauſa eo potentior ad nocendum eſt, quo ſubtilioris indolis & majoris molis exiſtit.

Scholion.

Uti in mechanicis celeritas cum maſſa comparata conſtituit impetum: ita quæ celerrime agit materia ſubtilis nocens, mole accedente, maximam in agendo potentiam producit. Omnis veneni & materiæ morbidæ virulentæ ea eſt natura & indoles, ut ob ſummam partium aut ſulphurearum aut ſalinarum, cauſticarum tenuitatem celerrimæ operationis ſit, uti in cicuta, napello, helleboro albo, arſenico, ſtibio emetico apparet, & ſicut ſubtiliſſima, quæ aëre vehuntur, morborum miaſmata id teſtantur. Per ſe igitur liquet, vim nocendi eo eſſe vehementiorem, quo major materiæ virulentæ eſt moles.

§. V.

Omnes morbis inferendis aptæ cauſæ agunt vel in partes ſolidas vel in fluidas ſubtiliores ſive in ſpirituoſas aut humidas.

§. VI.

Quæ in partes tenuiſſimas ſive ſpirituoſas agunt cauſæ omnium peſſimæ ſunt, quia vires & robur corporis, à quibus vita pendet, deſtruunt. Nihil vero magis partes corporis noſtri impetum facientes deſtruit, iiſque adverſum eſt, quam putredo.

Scholion.

Conſtans eſt obſervatio, quod plurimum terroris & periculi habeant illi morbi, qui putredinem intus alunt, cujus generis ſunt omnes malignæ febres, ubi ſanguis in inteſtina craſſa effuſus ater fit & in fœtidiſſimam abit putredinem, quæ brevi tempore perimit. Qui ſphacelo, qui exulcerato cancro pereunt, ob putredinem, quæ celerrime ſubtiliſſimas ſanguinis partes inficit & vires adimit, extinguuntur. Narcotica, ut hyoſcyamus, opium, ſtramonium, ſolanum cito necant, quia ob ſulphur graveolens, & vaporoſum, quo fluidas cerebri & nervorum partes inficiunt & contaminant, vires ſurripiunt & motus vitales ſiſtunt. Ingens etiam eſt potentia odorum in partes, quæ motum & impetum in corpore noſtro faciunt, quod apparet in odoramentis fragrantioribus, quæ naribus ſubjecta in omnibus fere, qui nervorum & cerebri imbecillitate laborant, vehementes motuum turbationes in genere nervorum afficiunt.

§. VII.

Celerrime in ſanguinem & partes fluidas agunt acida, auſtera, actu frigida & valde ſpirituoſa, & quia incraſſando & coagulando liberum ſanguinis, maxime per exigua vaſa circuitum deſtruunt, ad morborum chronicorum generationem plurimum conferunt.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi medica occurrit, quam quod homines ex frigido potu ægrotent, inque acutas & chronicas paſſiones incidant, præſertim ſi ex labore ſudanti & calefacto corpori offeratur. Nihil quoque frequentius obſervatur, quam quod ab acidorum abuſu præſertim feminæ & vitæ ſedentariæ addictæ peſſime ſeſe habeant inque menſium ſuppreſſiones & ſpaſmodicas affectiones incurrant. Denique nihil familiarius eſt, quam quod homines ex potu ſpiritus vini largiori, præſertim matutino tempore & vacuo ventriculo hauſto in inſanabiles viſcerum corruptelas incurrant. Poſtremo: hæc tria, acida, frigida & ſpirituoſa ad obſtructiones & concretiones polypoſas, quæ magnorum morborum fomites & crebriores cauſæ ſunt, producendas omnium aptiſſima ſunt.

§. VIII.

Agunt quam maxime nocentes & morbificæ cauſæ in eas partes ſolidas, quæ motibus præſunt, cujus generis ſunt nervoſo-membranaceæ & muſculoſæ, in quibus maxime motus morboſi & præternaturales celebrantur.

Scholion.

Etenim partes, quæ motus ſecundum naturam ordinatos & proportionatos efficiunt, fluidorum circulum regunt, motuſque ſecretorios & excretorios gubernant & ſanitatem efformant, ſunt utique etiam motuum morboſorum opportunum ſubjectum atque inſtrumentum.

§. IX.

Firma & perpetua naturæ lex eſt, quod omnes motus & functiones in univerſo corpore tranquille & placide peragantur, ſi partes, quæ motibus præſunt, quales ſunt nervoſo-muſculoſæ, nullam à cauſa quadam violenta patiantur injuriam. Quotieſcunque vero illæ paulo vehementius agitantur vel offenduntur, protinus inſignis turbatio motuum & functionum animi ac corporis ſubſequitur.

Scholion.

Naturalis enim tonus, robur & conſtitutio partium, quæ motus obeunt, quam maxime ſanitatis negotium & omnium functionum liberum exercitium diſpenſat. Quare firmum ac ſtatum nobis eſt, quod in omnibus fere morbis, maxime motibus morboſis læſio nervoſarum partium occurrat à cauſis morbificis & nocentibus inducta, adeo, ut quo major ſit cauſæ impetus & violentia

lentia in morbo, eo violentior læſio, ſpaſmus vel motuum reſolutio ſequatur. Et quamvis intellectu non capere poſſimus omnium cauſarum morbificarum agendi modum, ſufficit tamen ad ſcopum medicum, effectus noſſe, eoſque mechanica ratione produci.

§. X.

Agunt violentæ & perniciales cauſæ maxime mechanice in fibras corporis noſtri motrices, eas vel nimium diſtendendo aut comprimendo, conſtringendo aut irritando, pungendo, arrodendo, diſcindendo, quas actiones mox ſequitur mutatio fibrarum in motu ſuo naturali.

Scholion.

Inſenſiſſima autem nervoſo-muſculoſis partibus ſunt omnis generis venena, animi commotiones, humores valde acres, cauſtici, acidi, ſtaſes quoque & ſtagnationes humorum in vaſis & extra vaſa contingentes. Denique frigidum exceſſivum valde inimicum eſt nervoſis partibus, quod etiam adfirmat *Hippocrates Sect. V. aph.* 18. item *de humidorum uſu* §. 4. his verbis: *frigidum inimicum oſſibus, dentibus, nervis, cerebro, dorſali medullæ.*

§. XI.

Recte igitur plurimorum morborum ſedem partes nervoſæ & membranaceæ, motu & ſenſu inſtructæ conſtituunt.

Scholion.

Morbi capitis, ut epilepſia, variæ inſaniæ ſpecies, ſenſuum abolitiones, dolores & affectus ſoporoſi, membranis, quæ cerebrum & ſenſoria inveſtiunt, firmiter inſident. Convulſivæ motiones, quorſum etiam violentæ tuſſes, aſthmata ſpaſmodica, ſingultus, cordis tremores & palpitationes atroces, vomitiones & abortiones frequentes pertinent, nervoſis partibus potiſſimum inhærent: ſæviores ventris roſiones, dolores colici, iliaci, cardialgici & qui dentes, artus, juncturas, & vias urinarias male habent, nervoſis etiam partibus infixi ſunt, nihilque dubii eſt, quin ſæva illa, quæ hypochondriacos & hyſtericas immaniter exercent, ſpaſtica ſymptomata in partibus nervoſis & maxime in ventriculi ac inteſtinorum tunicis, inque meſenterii plexibus & iis nervis, qui ad pulmones, diaphragma & præcordia abeunt, ſedem inſtructam habeant. Febriles motus, & qui eos præcedunt, ſpaſmos ad nervorum partiumque nervoſarum pathemata referendos eſſe, noſtra eſt ſententia, quam infra fuſius perſequemur. Enormes illas ſanguinis per menſes, hæmorrhoides, pulmones aut nares, vel ventriculi venas, perruptiones identidem non ſine ſpaſmo & adflictione generis nervoſi unquam fieri, certiſſimum eſt.

§. XII.

Nulla in univerſo corpore pars tam fertiles morborum fomites & materias fovet, quam canalis ille nervoſo-membranaceus, qui ventriculi & inteſtinorum nomine venit.

Scholion.

Longus ille canalis, qui alimentorum præparationi & egeſtioni præeſt, morbis ac mineris morboſis ſolennem quaſi officinam præbet. Congeruntur ibi diverſiſſimæ indolis, & ſubinde valde aliena alimenta: confluunt quoque ex univerſo corpore ibi ſucci excrementitii valde activæ & fermenteſcibilis indolis, ut ſunt lympha ſalivalis, mucus ipſaque bilis. Aliis excretoriis occluſis & conſtrictis cutis tubulis ſordes tenuiſſimæ indolis ad has vias depelli, ibique deponi conſueſcunt. Si ſanguis per venas meſeraicas difficilius regreditur & tranſmeat per hepar, uti fit in hypochondriacis, cachecticis, ſenibus, ſtagnatione impurus evadit, & feculentias per glandulas in inteſtinorum cavitatem infundit. Præter hæc nulla pars corporis eſt, ubi ob tot plicas, valvulas, flexuras & anfractus tam promte, tam facile, & tam diu humores collecti hærent, morantur ipſaque mora peſſimam naturam induunt, quam prima in regione, & præcipue in ventriculo, in duodeno, & in coli flexuris. Accedit & illud, quod ipſe aër peſſimis ſubinde inquinamentis imbutus cum ipſis alimentis ad has vias immediate delatus ad fermentationes peregrinas, ad flatulentias concitandas ſit omnium aptiſſimus. Ecquis igitur non perſpicit, primam hanc regionem ob varii & peſſimi ſæpe generis partium combinationes, fermentationes & diutinas moras ampliſſimam eſſe, imo inſtructiſſimam cauſarum & materiarum morbidarum officinam. Ex quo porro intelligitur, quam prudenter ii medici agant, qui in omni morborum curatione ante omnia ad ſtatum primarum viarum mentem advertunt & proſpiciunt, ut per congrua evacuantia, emetica, laxantia, clyſteres, vel etiam per temperantia, abſorbentia, corrigentia & ſalia deterſiva & id genus alia morboſi fomites ibi contenti ſive peſſimorum humorum conſerta ſaburra expurgetur.

§. XIII.

Plurimorum itaque morborum domicilium in ventriculo & primis viis collocandum eſt.

Scholion.

Omnis fere generis tam malignæ, quam benignæ febres maxime omnium vero intermittentes, & ex his quotidianæ, tertianæ, ſimplices & duplices, bilioſæ, cholericæ & quæ lentarum nomine veniunt, fomitem & mineram ſuam in duodeni flexura poſitam habent. Peſtilentiæ morbus, & qui Hungaricus dicitur, & malignæ febres caſtrenſes, item quæ epidemice ex aëris inquinamentis infeſtant, plerumque cauſam ſuam prima in regione ſovent, & in hac operationem pernicialem primum exſerunt. Plurimi affectuum periodicorum, quo in numero maxime habemus pathemata dolorifica & ſpaſmodica, quæ remotas maxime partes exercent, à colluvie peſſimorum ſuccorum prima in regione collecta utplurimum propullulant. Cardialgiæ, ſummæ circa præcordia anxietates, diarrhœæ, dyſenteriæ, colericæ paſſiones, convulſiva infantum tormina à materia corroſiva, acida, bilioſa, ventriculi & inteſtinorum tunicis firmiter inſidente incunabula ſua trahunt. Continuæ eructationes acidorum ſuccorum, anxietates conſtrictoriæ & inflationes ſub coſtis nothis in ſiniſtro latere dolorificæ cum alvo conſtrictiori, quæ continenter ſic dictos hypochondriacos exercent, vix aliud quicquam deſignant, quam hujus morbi affectam ſedem eſſe in ventriculo ac primis viis quærendam. Qui caput peſſime habent graviſſimi affectus, ut melancholia, mania, epilepſia, acerbiſſimi dolores, convulſiones, vertigines etiam, frequentiſſime ex male affectis primis viis oriuntur, adeo, ut vitioſorum humorum ſaburra per alvum vel vomitum expurgata protinus mitiorem naturam induant. Dolores arthritici, podagrici ibi etiam cauſam ſuam deliteſcentem ſæpiſſime habent, hinc fit, ut ſi ſtatim in principio clementi medicina ſordes per alvum educantur, leniſſime hi affectus incedant. Sed prolixius hæc omnia perſecuti ſumus in Diſſert. quæ agit *de duodeno plurimorum morborum ſede.*

§. XIV.

Quia morbi & motus morboſi in membranis nervoſo-muſculoſis maxime reſident, & cauſæ morbiferæ exitiales in has primario agunt facile patet, pro differenti harum partium textura & ad motus anomalos diſpoſitione multum diſcrepare effectus læſionum.

Scholion.

Conſtanti notavimus experientia, quod corpora, quæ

fibras habent tenerioris & ſenſibilioris texturæ, temperaturæ ſunt cholericæ & ætatis juvenilis, longe acerbiores dolores, convulſivas artuum tractiones, ſpaſmos, anxietates & febriles impetus experiantur, quam ubi fibræ ſunt denſiores, laxiores & ubi temperamentum eſt phlegmaticum, ſegnius & provectior ætas. Ita interceptio ſolennis menſium fluxus in juvenculis tenerioris texturæ atroces ſpaſticas & convulſivas nervoſarum partium tractiones parit: in torpidis vero & habitus corporis ſpongioſi & laxioris fœminis decolorem faciem, pedes tumidos & inſignem languorem potius inducit & morbum cachecticum, qui chloroſeos nomine venit, progignit.

§. XV.

Cum igitur inſenſæ morborum cauſæ principaliter in partes ſenſiles & nerveas agant, atque morborum plurimi & præcipui nihil aliud ſint, quam acerbæ generis nervoſi adflictiones, plurimum utique refert, ut medicus in quovis morbo nervorum ſyſtematis diſpoſitionem, imbecille, an validum ſit, ad motus anomalos proclive, nec ne, probe noſcat.

Scholion.

Supra jam ſatis oſtenſum eſt, motus præternaturales in morbis non ſolum ſuis cauſis deberi, ſed maxima ex parte à diſpoſitione ſubjecti, in quod agunt, dependere. Quapropter inter cauſas morborum præcipuas partium nervoſarum conſtitutio jure meritoque reponenda venit, quia hæc ipſa activitatem & effectum cauſarum morbidarum valde immutat atque modificatur. Juvat itaque, ſi quis morbum curandum ſuſcipiat, ante omnia inquirere, quale ſit genus nervoſum, validum, an imbecille & valde ſenſibile, & utrum hic imbecillitas ſit inveterata, an recens, à perverſis animi paſſionibus, nimia venere, vigilia, ebrietate, acidorum abuſu, vel ab imprudenti medicatione inducta, vel an à nativa & hæreditaria diſpoſitione, vel à præcedenti graviori morbo dependeat, ubi certe omnis erit ſupervacanea cura, quæ in evacuatione aut remotione cauſarum materialium eſt occupata; ſed tum potius id efficiendum erit, ut commoda & benigna vivendi ratione ac medicina amiſſum robur & tonum nervoſis partibus reſtituamus.

§. XVI.

Homo præ omnibus aliis brutis animantibus & copioſius cerebrum & nervos tenerioris texturæ & ſubtilioris ſenſationis obtinet; ideo fit, ut longe frequentius ægrotet & gravioribus morbis obnoxius ſit, quam quodvis ex animantibus.

Scholion.

Hujus afferti veritatem ipſa experientia, optima rerum magiſtra, ſtabilit atque confirmat. Rariſſime febres vel epilepticas convulſiones in animantibus animadvertimus, ſtatas ſanguinis eruptiones nunquam videmus, neque pathemata ſpaſmodica, quibus maxime adfligitur genus humanum, in illis locum inveniunt, unde ob horum defectum impetuoſiores ſanguinis & humorum ad alia loca congeſtiones & tranſlationes non obſervantur: ſed brutorum morbi magis ex ſanguinis & humorum copia, ſtagnatione, extravaſatione, ſuppuratione & viſcerum corruptela ac ſphacelatione ſubnaſcuntur. Utut vero homo gravius & frequentius ægrotet, quam ullum animal brutum, tamen vita omnia fere animantia exſuperat. Cauſa, quod frequentius morbis laborent, in ſenſibili ſolidarum partium textura, ad motus febriles & ſpaſticos ſuſpiciendos admodum idonea, quærenda eſt. Quod vero diutius vivant, hæc cauſa videtur: ſanguinis & humorum in corpore animantium ſtaſes niſi removeantur, mortem intendunt eamque certiſſime inferunt: jam autem ea eſt motuum febrilium & ſpaſmodicorum indoles, ut plerumque ſalutarem effectum exerant in reſolvendis, diſcutiendis & tollendis pernicialibus illis ſanguinis & humorum ſtagnationibus. Quo cognito jam facile elici poterit ratio, quare homines natura ſenſibiliores & imbecilli frequentius quidem morbis laborent, facilius vero convaleſcant & diutius quoque ſubinde vivant, quam qui natura robuſti & valentes ſunt, atque rarius morbo afficiuntur.

CAPUT VI.

De differente morborum ratione cauſarum indole atque effectu.

§. I.

Ingens eſt morborum ratione effectuum differentia, quæ unice à differenti cauſarum, quæ eos inducunt, indole, virtute atque actione deſumenda eſt.

Scholion.

Omnes quidem morbi in eo conveniunt, quod functiones corporis vivi & ſani lædant. Quia vero id differenti modo, gradu atque effectu fit, quærendæ utique hujus differentiæ erunt cauſæ, quæ partim in materiæ lædentis pernicioſæ natura, partim in locis & partibus effectis, partim in ipſius corporis ægrotantis natura reſident. Quanta ſit cauſarum morbificarum differentia, ſupra jam oſtenſum eſt, loca vero, quibus eæ inſident, inſignem quoque faciunt differentiam, quod jam olim agnoviſſe videtur *Hippocrates* cum *Libr. de flatibus* §. 4. ait: *morborum omnium unus & idem modus eſt, locus vero ipſe eorum differentiam facit.* Maxime omnium vero differentem morborum naturam atque effectum ipſius corporis, quod ægrotat, natura reddit. Si quod enim illud imbecille vel ſenile ſit, ſi viſcera ſint corrupta vel obſtructa, ſi quædam viſcera nativa vel inveterata imbecillitate laborent, ſi venæ ſanguinis puri vel impuri copia turgeant, ſi tonus ventriculi & inteſtinorum deſtructus ſit, & prima regio vitioſorum humorum, aut vermium copia referta ſit, ſi menſes vel aliæ ſolennes evacuationes interceptæ, ſi nervorum ſyſtema ad ſpaſmos valde proclive: tunc profecto una eademque morbi cauſa valde diſcrepantem rationе ſymptomatum, eventus & curationis producit effectum.

§. II.

Exquiſita morborum differentia medentibus ſcitu admodum eſt neceſſaria.

Scholion.

Morborum plena & exacta ratione differentis cauſæ & effectus cognitio medicum tum in prognoſi, tum in curando multum juvat. Nam ſecundum *Hippocratis* effatum *Libr. de articulis* §. 6. prædictiones morborum ſplendidæ ſunt ac glorioſæ ex cognitione, quo & qualiter & quando ſinguli deſinant, ſive eo vertantur, ut incurabiles fiant, ſive curationis ſpem exhibeant. Tum differens morborum ratione cauſarum indoles & aptiorem & certiorem medentem reddit, ut ſciat, quæ medicamenta, an debilia aut fortiora, quo tempore, qua doſi ſint porrigenda & an ſalus vel ſpes curationis ab iis ſit expectanda, nec ne.

§. III.

Quidam morborum ſunt acuti & breves, quidam longi, illi ex ſtaſibus inflammatoriis viſcerum vel à læſione partium nervoſo-membranacearum ab inhærente acri cauſtica materia; hi vero potius ex humorum & ſanguinis ſtagnatione & ſpaſmis ortum ſuum habent.

Scholion.

Plurimum refert, ut medicus ſciat, an morbus, quem curandum ſuſcepit, ſit acutus vel longus, ſiquidem ille cito

cito finitur vel cito hominem tollit, neque periculi expers eſt: nam ſi ſtaſes non diſcutiuntur & removentur, in exitialem putredinem & ſphacelum tranſeunt. In longis morbis ſecundum *Celſum Lib. III. cap. I. neque ſanitas, neque exitium eſt in propinquo, ſed diutius perſeverant*; acuti vero periculi non ſunt expertes, quia plerumque inflammatorias ſtaſes viſcerum vel partium nervoſo-membranacearum læſiones pro cauſa habent, quæ niſi natura adjuvante, quæ in hiſce morbis optima eſt medicatrix, per auctiores motus removentur, in exitialem putredinem tranſeunt. *Hippocrates Lib. I. de morbis §. 18.* in acutorum claſſem maxime reponit inflammatorias & acutas febres, phrenitidem, peripneumoniam, anginam, pleuritidem; inter longos vero refert tabem, alvi fluxum, podagram, arthritidem, cachexiam, coxendicum morbum, ſtranguriam, in ſenioribus nephritidem, hæmorrhoides, ani fiſtulas, in mulieribus fluxum ſanguinolentum. Quod pertinet ad curam acutarum illud ſciendum eſt, quod natura ibi plus ſibi vindicet, quam ars, quare ſecundum *Celſum* loc. cit. *magis ignoſcendum medico eſt, parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Hic enim breve ſpatium eſt, intra quod ſi quod auxilium non profuit, æger extinguitur: in chronicis & deliberationi & mutationi remediorum tempus patet, adeo ut raro, ſi inter initia medicus acceſſerit, obſequens æger ſine illius vitio pereat*, & monet idem *Celſus*, quod in cura eorum non ſtatim contemnendum ſit, ſi quid non ſtatim profuit, neque ſtatim removendum, ſi quid paululum ſaltem juvit, quia defectus tempore expletur.

§. IV.

Sunt quoque morbi vel continui vel intermittentes: illi dicuntur, ubi ſine intermiſſionibus acceſſiones & ſymptomata urgent, quia eorum cauſæ firmius nervoſo generi & partibus membranaceis inſident, ubi univerſalem & continuum quendam ſpaſmum, uti in febre fit, efficiunt. Si vero lædentes cauſæ à partibus vitalibus paulo remotiores ſunt, & in primis viis vel excretoriis conſiſtunt, tunc ſpaſmi intermittunt, & ſymptomata plane ad tempus quieſcunt, poſtea certis periodis redeunt.

Scholion.

De continuis illud circa praxin tenendum eſt, quod plus habeant periculi, quam intermittentes, quia continuo & ſine intermiſſione, utut non æquali vehementia, univerſi corporis functiones lædunt, & vires frangunt, quæ penitus fractæ cauſis & effectibus morborum removendis non amplius ſufficiunt. Accedit, quod in continuis & ubi natura eſt in motu, valida auxilia nunquam proficiant. Quia vero vacuo tempore vires elanguidæ recolliguntur, & ſpaſticis motibus conquieſcentibus omnia tranquilla reddita ſunt, non tantum abeſt periculi & medicamentorum etiam expeditior & certior eſt operatio, utpote quæ ex male habentibus primis viis longe citius hoſtiles cauſas exturbare, quam ex interioribus nervorum & viſcerum ſedibus propellere poſſunt.

§. V.

Morborum acutorum alii ſunt benigni, alii maligni: in illis non tam pernicialis indolis eſt cauſa morbi, neque tanta labes & proclivitas ad corruptionem, quam in malignis, qui facile inclinant in putredinem vitæ & viribus infenſiſſimam.

Scholion.

Quia benigni à cauſis non adeo vitæ infeſtis producuntur, ſymptomata ſunt mitiora & tempora ſua ac ordinem ſervant in excretionibus criticis & remediorum etiam viribus magis obediunt, & ex hiſce raro pereunt homines, niſi magna ægrotantium vel medicorum culpa. Quia vero malignorum cauſæ graſſantur magis in eas partes corporis, quæ motum & impetum faciunt & ſolidorum robur firmant, hinc vires, à quibus vita proxime pendet, valde proſternunt & inſuetis incedunt ſymptomatibus, inconſtantis ſunt decurſus & expertorum etiam remediorum vires eludendo plures perimunt.

§. VI.

Dantur quoque ex morbis chronicis quidam maligni, & hi fiunt, ſi ſucci valde impuri & in putridam corruptionem proni ſunt.

Scholion.

Ita ſcabies, gonorrhœa, purpura, intermittentes febres, ſcorbutus, diarrhœæ dantur benignæ vel etiam malignæ. Horum indoles ut plurimum à conſtitutione ipſorum corporum laborantium dependet, ſi ſuccis impurioribus in corruptionem pronis venæ magis vel minus refertæ, ſique partes ſolidæ adhuc robuſtæ vel à robore penitus dejectæ ſunt. Et quia temporum anni mutationes & præcedentes conſtitutiones tempeſtatum præternaturales magna potentia gaudent corporis noſtri ſuccos prava diatheſi imbuendi & ad corruptionem eos diſponendi, hinc efficitur, ut arthritides, intermittentes febres, purpura, quæ alias ſatis benigne & placide incedunt, peſſimos mores induant, neque abſque omni periculo ſint. Chronicis quoque malignis merito annumeramus cancrum, ſi in exulcerationem abit, item ſphacelum, qui à cauſa interna fit, quandoquidem ſummam dyſcraſiam & promtitudinem ſanguinis & humorum ad putridam corruptionem indicat.

§. VII.

Morborum quidam ſunt communes, qui plures uno in loco invadunt & Græce dicuntur epidemii. Quidam non multos communiter, ſed ſeparatim ſparſimque adprehendunt & ſporadici vocantur. Illi à communi cauſa, nempe aëris vitio & inquinamentis, hi à pravæ vitæ & victus ratione naſcuntur.

Scholion.

Epidemii certis tantum temporibus prodeunt, & quia aëris vitiis & alienis exhalationibus & inquinamentis in eo contentis temporumque conſtitutioni plane præternaturali debentur, fit, ut in uno diſtrictu plures invadant. Quia vero harum mutationum aëris magna eſt differentia, neque unius ejuſdemque ſemper indolis ſunt inordinatæ aëris conſtitutiones & exhalationes in eo contentæ noxiæ, quæ diverſiſſimo ſæpe genio & moribus incedunt, accidit, ut non una ſemper methodo curationem recipiant, ſed quæ uno tempore proſunt remedia, alio noceant, neque etiam eadem auxilia omnibus ægris propter diſſidentem vim atque naturam conveniant. Solertis itaque & periti eſt medici, morborum, qui graſſantur, origines & cauſas à priori, id eſt, ex præcedenti temporum ac tempeſtatum habitu probe cognoſcere, eo conſilio, ut poſtea communes ejuſmodi affictiones convenienti diæta vel auxilio avertere & corpora ab iis præſervare poſſit. Nihil enim præſtantius eſt, quam ſub præternaturali temporum morboſorum conſtitutione accuratiori vitæ & victus rationi invigilare, ut vel morbi communiter graſſantes arceantur, vel corporibus bene ſic præparatis modeſtius & benignius ſe exhibeant.

§. VIII.

Alia quoque eſt morborum endemiorum, alia pandemiorum ratio: hi ſpectant ad univerſum populum & quaſi ſunt plebeii ac vulgi fecem maxime affligunt, atque uno eodemque tempore in multos cujuſcunque ſexus, temperamenti, ætatis, conditionis aut generis vitæ fuerint, promiſcue graſſantur ac deſæviunt, cujus generis ſunt morbi peſtilentes. Endemii vero certis locis proprii ſunt & inquilini & ab aëre ſitu loci, victu conſueto, & pravis aquis naſcuntur.

Scholion.

Ad morbos pandemios maxime pertinent caſtrenſes, qui

qui ex fame & annonæ difficultate, ex inſolentium & eorum, à quibus natura plane abhorret, eſu, ex alimentis, quæ uliginoſis in locis ac fœtidis juſto diutius condita fuerunt, vel ſitu putrilagineque obſità atque inquinata ſunt, vel ex ingurgitatione aquarum ſtagnantium naſcuntur. Hoc genus morbi ſunt febres dyſentericæ, diarrhœæ, morbus Ungaricus, anginæ. Ad pandemios referri etiam debent, qui ex frugibus ſideratis, ærugine, quæ peſtis ſegetum eſt, obductis, ſecali corrupto & lolio temulento infecto originem ſuam traxerunt ſuperioribus annis, cujus generis exemplum nuper habuimus, cum ob copiam pluviarum temulentum lolium ſecali admixtum miras convulſiones excitavit. Endemiorum, qui certis regionibus vel etiam locis proprii ſunt, cauſæ variæ ſunt, quas longa ſerie enumeravimus & pertractavimus in Diſſertatione *de morbis endemiis*.

§. IX.

Sunt quidam morbi contagioſi, quidam contagii plane expertes; illi ex ſubtiliori miaſmate fermentalis indolis proveniunt, quod cum aëre & alimentis in ventriculum deſcendit & primum ſuccos ibi contentos, poſtea lympham & ſanguinem inficit atque corrumpit.

Scholion.

Ex contagioſorum claſſe maxime eminent peſtis & omnes febres petechiales & catarrhales malignæ, item varioloſæ, morbilloſæ, dyſentericæ. Ex numero chronicorum ſcabies, lepra, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ulcera mali moris ſunt. Res notatu digniſſima eſt, quod omnes febres acutæ, quæ ex ſanguinis inflammatoria ſtaſi fiunt, item morbi chronici, qui ex viſcerum corruptione naſcuntur, à contagio ſint immunes; contra vero, qui à lymphæ corruptione & putredine fiunt, fermentativæ & multiplicativæ indolis ſint, & contagio ſe propagent. Sanguinis enim putredo ſphaceloſa ſive internis, ſive externis partibus inſideat, propter infectionem minus eſt terribilis, quia craſſioris paulo eſt texturæ & ſenſus afficit, ſed quæ in tenuiſſimo lymphatico humore reſidet, penetrantioris eſt naturæ, quia in poros altius ſe inſinuat, & fluidas partes in inteſtinam ſimilem motionem promtiſſime abripit.

§. X.

Morbi ſunt vel ſimplices vel compoſiti; illi dicuntur, qui ab una morbi cauſa proxima oriuntur, hi vero ſunt, cum plures cauſæ ad morbum producendum conſpirant.

Scholion.

Sæpiſſime fit, ut compoſiti appareant morbi; ita epidemii cum endemiis frequenter miſcentur, febres omnis generis, item variolæ, morbilli, catarrhales & aliæ graſſantes ſæpe cacochymicos, ſcorbuticos, hypochondriacos, vermibus laborantes, arthriticos & lue venerea infectos invadunt, & tunc ſemper minus tractabiles fiunt, multumque medentibus faceſſunt negotii, quia ſimplici methodo & remediis alias morbo appropriatis non obtemperant.

§. XI.

Differens quoque morborum idiopathicorum & ſymptomaticorum eſt ratio. In illis morbi cauſa functionum turbationem efficit, ubi ſedem ſuam habet. Quandocunque vero cauſa morbi in alio loco reſidet, quam ubi functiones turbat, ſymptomaticus morbus dicitur.

Scholion.

Ita epilepſiæ & convulſiones, ſi quando dentium dolori ex eorum eruptione violenta vel atrocioribus inteſtinorum tormentis, aut calculo vel vermibus ſuperveniunt, morbi habendi ſunt ſymptomatici. Idem fit ſi vertigo, ſi capitis dolor, ſi tinnitus & difficultas auditus aut melancholia ex male affecto ventriculo, cruditate acida ibi hærente & ſpaſmos ac inflationes concitante ſubnaſcitur. Ita quoque vomitus ſymptomaticus eſt, ſi dolori ex calculo ſupervenit & tuſſis ſymptomatica fit, ſi ab acidorum & acrium humorum ſaburra primis in viis congeſta oritur. Epilepſia idiopathica eſt, quæ ſupervenit graviori capitis pertuſioni, ſi feſtucæ vel fragmenta cerebri membranis infixa ſint; vomitus idiopathicus fit pyloro exiſtente eroſo, vel duodeno, humore corroſivo, bilioſo oppleto. Tuſſis idiopathica pulmonalis eſt, ſi tubercula, obſtructiones aut vomicæ ibi hærent, vel ſerum acre à ſanguine ſecedens bronchiorum membranis altius inſidet. Hæc diſtinctio inter morbum idiopathicum & ſymptomaticum magni momenti eſt in praxi medica, nam facilius ſemper ſymptomaticus tollitur, ſi cauſa in prima regione, ubi facile corrigi & evacuari poteſt, hæret, ac ſi altius interioribus viſceribus fuerit infixa. Dein curato morbo principali ſecundarii & ſymptomatici ſua ſponte deſinunt & ſolvuntur. Tandem vero & illud ſciendum eſt, quod morbus acutus aliis acutis ceu ſymptoma ſuperveniens lethalis plerumque ſit, quia exhauſtis jam à magno morbo viribus, alius magnus ſuperveniens non poteſt tolerari. Ita phrenitis vel inflammatio ventriculi, quando ſupervenit acutis, plerumque necat.

§. XII.

Morborum alii ſunt vel genuini, alii corrupti. Priores ſuum genium, typum, progreſſum atque effectum decenti tempore & ordine obſervant; poſteriores ex perverſo laborantis regimine aut errore medentium alium plane & pejorem morem adſumunt.

Scholion.

Corrupti morbi plerumque ſunt effectus malæ adminiſtratæ curæ, ſi e. g. intermittens febris ante correctionem vel evacuationem materiæ peccantis intempeſtive famigerato illo chinæ cortice, vel alia adſtringente medicina reprimitur, vel ſi exanthemata cum febre ſociata ut variolæ, morbilli, purpura, paulo calidioribus & expellentibus præpoſtere tractantur, vel ſi ſolennes & ſtatæ excretiones v. g. menſium, hæmorrhoidum nimiæ validioribus conſtringentibus intercipiuntur, vel ſi virulenta gonorrhœa intempeſtivis adſtringentibus aut calidioribus balſamicis præpropere ſiſtitur, aut excretio quædam critica ſupprimitur. Tunc enim plerumque inſueta & deterioris indolis ſymptomata, ac ordinario fieri ſolet, ſequuntur & tum certe artis & laboris eſt, corruptos hos affectus priſtinæ ſuæ formæ reſtituere. Pulchra ſunt, quæ circa hanc rem ſuo jam tempore monuit *Celſus Lib. III. Cap. II. multum intereſt, ab initio quis recte curatus ſit, an perperam, quia curatio minus his prodeſt, in quibus aſſidue fruſtra fuit.* Plura de hac materia legi poſſunt *in diſſertat. noſtra de converſione morbi benigni in malignum.*

§. XIII.

Dantur morbi recidivantes, qui ad tempus ſilent, poſtea majori vehementia & periculo recurrunt, partim ob cauſam non penitus ſublatam & in corpore adhuc relictam, quæ cum tempore vires ſumens pejorem effectum producit; partim ob inſignem partis adfectæ imbecillitatem à morbo inductam, quæ promte, data cauſa occaſionali vitioſos motus repetit.

Scholion.

Ex recidivantium numero ſunt maxime intermittentes febres, ſi imperite, quod plerumque fit, tractantur, nec perfecte ſanantur. Recidivant quoque ſanguinis nimiæ per hæmorrhoides, per pulmones, per ventriculum proruptiones, quæ plerumque ob validiorem ſpaſmum primarum viarum & à nimia ſanguinis abundantia

tia vel bilis acrimonia naſcuntur. Recidivant quoque aſthmata, affectus apoplectici, paralytici, capitis dolores, qui ex raptu ſanguinis ad caput ob violentos in imo ventre ſpaſmos producuntur, qui ſi partem à morbo priori debilem relictam inveniunt, facile periculoſas ſtagnationes de novo ibi efficiunt. Ipſa quoque experientia deprehendimus, quoſdam ex morbis chronicis, qui ſublati videbantur, recurriſſe, ut icterum, hydropem, phthiſin, luem veneream, ſcorbutum, purpuram; in feminis maxime abortus.

§. XIV.

Redeunt quoque certo anni tempore, quo primum invaſerunt, quidam morbi, & hi vocari ſolent anniverſarii.

Scholion.

Nullum anni tempus facilius eoſdem morbos revocat, quam vernum & autumnale, ob ſanguinis copiam, quæ ſpaſmos efficit & ſanguinis congeſtiones, quas veteres raptus vocarunt, ad alia loca: Ita maxime narium hæmorrhagiæ, pleuritides, peripneumoniæ, cephalalgiæ, aſthmata, in autumno certo & ſtato menſe ſæpius revertuntur ob congeſtos multos impuros humores, & ob aëris inæqualitatem frequentiorem, quæ ingentem imbecillitatem partium antea laborantium denuo producit. Ita quoque redeunt arthritides, podagra, malum iſchiadicum, diarrhœa, catarrhales febres, defluxiones rheumaticæ, qui morbi etiam in ſenioribus, & imbecillioribus verno tempore ſtata ſua anni tempora ſervant.

§. XV.

Alia eſt differentia morborum recentium, alia antiquorum & habitualium, illi in partibus magis fluidis, hi magis in ſolidis vitium ſuum poſitum habent.

Scholion.

Omnes morbi recentes facilius admittunt medicinam, quam inveterati, eo quod vitium, in partibus fluidis conſiſtens, facilius emendari poteſt, quam illud, quod in partium ſolidarum, viſcerum vel nervorum depravata conſtitutione hæret. Affectus quoque ſpaſmodici, & qui in habitum atque conſuetudinem abierunt, uti videmus in hypochondriacis & doloribus inveteratis, difficulter & ægerrime ſanationem recipiunt. *Hippocrates antiquos morbos difficilius curari, quam recentes adſerit Lib. de locis in homine §. 47. quia morbos antiquos primum recentes facere oportet.*

§. XVI.

Sunt quoque morbi vel hæreditarii vel adventitii; priores in ſolidæ cujuſdam partis vitio & imbecillitate nativa cauſam ſuam poſitam habent. Adventitii pravæ victus & vitæ rationi, & omnibus, quæ fluidorum craſin deſtruunt, accepti ſunt referendi.

Scholion.

In affectuum hæreditariorum numero ſunt epilepſia, mania, melancholia, apoplexia, qui in mala & nativa conſtitutione cerebri fundamentum ſuum habent. Ex pulmone, ſi imbecillitate nativa laborat, naſcitur hæmoptyſis & phthiſis; ubi à natura male affectum eſt hepar, cachexia & hydrops cum tempore oriuntur: ubi ventriculi & inteſtinorum tubus nervoſo-membranaceus à tono ſuo plane dejectus, & ad ſpaſmos ac flatulentias à natura promtus eſt, moleſtiſſima illa adfectio, quæ hypochondriaca audit, producitur. De congenitis vero morbis ſcribit *Hippocrates Lib. II. prædict. §. 11. quod qui hiſce corripiuntur, ægre ab ipſis liberentur.*

§. XVII.

Alia morborum ſpecies eſt congruorum, alia incongruorum; illi dicuntur, qui certis ætatibus, temperamento, ſexui, anni temporibus convenientes & familiares ſunt: incongrui vero appellantur, ſi plane hiſce non reſpondent.

Scholion.

De hiſce morbis tale judicium fert *Hippocrates Sect. II. aph. 3. 4. minus periculoſe ægrotant ii, quorum vel naturæ, vel ætati, vel conſuetudini, vel tempori familiaris eſt morbus, quam quibus horum nullus affinis cognatuſque exiſtit.* Et ut rem planiorem faciamus exemplo, epilepſia, variolæ, morbilli, infantili ætati ſunt maxime proprii faciliuſque tum ſolvuntur ac leviores ſunt: ſi vero hiſce juvenis vel vir laborat, ob ſtrictiorem fibrarum habitum longe periculoſior eſt eventus. Hæmorrhoides & apoplexiæ ſenibus familiares, ſi primam ætatem infeſtant, aliquid monſtri alunt. Febres tertianæ æſtati conveniunt, & citius etiam tunc finiuntur; ubi vero, ſi autumnali tempore incidunt, pertinaciſſimæ indolis ſunt: menſtruæ purgationes circa quinquageſimum annum diſcedunt, ſi vero in ſenili ætate accedunt, ſanguinis eruptiones graviſſimæ, & quæ periculo non vacant, eſſe ſolent. Pleuritides, ſi juvenilis ætas eſt, facile ſolvuntur, in ſenili ætate ut plurimum necant. Plura, quæ ad hoc argumentum pertinent, tractavimus in *Diſſertatione de morbis incongruis.*

§. XVIII.

Diverſi quoque ſunt morbi ratione ætatum, dum quidam in pueritia, alii in adoleſcentia & juvenili ætate, alii in virili & ſenili oriuntur.

Scholion.

Obſervatione digna ſunt, quæ de morbis ætatum *Hippocrates in Coacis Prænotionibus Sect. 3. §. 95.* profert: *morbi ante pubertatem non fiunt peripneumonia, pleuritis, podagra, nephritis, varix circa tibias, fluxus ſanguinis, hæmorrhois. Horum morborum nullum ante pubertatem fore, expectandum eſt: verum ab anno decimo quarto uſque ad quadrageſimum ſecundum natura corporis morborum omnis generis ferax eſt. Rurſus ab hac ætate uſque ad annos ſexaginta tres non fiunt ſtrumæ, neque lapis in veſica, niſi prius exiſtat, neque defluxus medullæ ſpinalis, neque nephritis, niſi ex alia ætate comitentur, neque hæmorrhoides, neque fluxus ſanguineus, niſi prius fuerit. Hi uſque ad ſenectutem abſunt morbi.*

§. XIX.

Memorabile eſt, quod ætates ſuos proferant morbos incipiendo a capite & ſuperioribus partibus, ſucceſſu temporis ad alias inferiores & extremas progrediendo.

Scholion.

In infantia caput maxime petitur, ibique ob nimiam humiditatem & fibrarum flacciditatem, neutiquam vero ob pulſionem ſanguinis ad caput, à natura ſapiente inſtitutam eo conſilio, ut per nares nimia ſanguinis copia excernatur, fiunt à ſtagnatione ſeri achores & tineæ capitis, cruſta lactea, fluxiones ex auribus, epilepſiæ, glandularum tumores, parotides, ophthalmiæ, lippitudines; in adoleſcentia gravedines, coryzæ, cephalalgiæ: in ætate juvenili & virili morbi magis pectoris invadunt, & tum magis tuſſes ſiccæ, pleuritides ſpuriæ & veræ, peripneumoniæ, pulmonum vomicæ, phthiſis, circa hypochondria & præcordia ſpaſmi, ardentes febres, alvi conſtrictiones. In prima ſenecta hæmorrhoides fluentes vel cœcæ, flatulentiæ, icterus, quartanæ, cachexiæ, calculus renum, colicæ flatulentæ; in provectiori vero ſenectute morbi magis adhuc deſcendunt in ima viſcera & regionem corporis infimam, unde ſcorbutus, cachexia, ſtranguria, calculus veſicæ, teneſmus, hæmorrhoides ulceroſæ, podagra fixa, malum iſchiadicum, gonagra, maraſmus, atrophia,

phia, mictus cruentus, in fœminis profuſiones ſanguinis enormes per uterum contingunt.

§. XX.

Morbi ætatum fundamentum ſuum maxime habent in diſpoſitione ſolidarum partium ad motum & ad humores commotos & congeſtos recipiendos.

Scholion.

Etenim in ætate prima & adoleſcente & juvenili magno impetu humores ſurſum feruntur propter validum elaterem, & tenſionem, ibique poſtea, ſi ob partis jam antea adfectæ imbecillitatem, ſtaſin vel ſtagnationem efficiunt, facile hos morbos procreant. Quoniam autem paulatim & procedente tempore hic vigor, hic motus, hoc robur partium remittit, imo plane deficit, illud efficitur, ut ob laxitatem partium ſolidarum magis humores inferiora petant & deſcendant, ut in abdominis viſceribus ſtagnationes, & ab his morbi chronici & imi ventris fiant.

§. XXI.

Morborum alii ſunt ſanabiles, alii inſanabiles; illorum vitia magis conſiſtunt in partibus fluidis, quæ facilius emendari poſſunt: horum cauſæ in tanta labe viſcerum poſitæ ſunt, quæ medicina nulla ſuperari poteſt.

Scholion.

In morbis inſanabilibus præcipui ſunt hemiplexia vel paralyſis inveterata, ſurditas & gutta ſerena antiqua, hectica ex viſcerum corruptione, hydrops aſcites ex induratione viſcerum; cachexia ſcorbutica ex corruptis viſceribus, hydrops pectoris ex polypo cordis vel vaſorum pulmonalium, cordis palpitatio vel aſthma ex polypo, calculus renum per plures annos affligens, mania inveterata, cancer exulceratus, ſphacelus à cauſa interna, podagra hæreditaria, gonorrhœa inveterata ex proſtatarum fiſtulis, exulcerationes pulmonum fiſtuloſæ, calculus veſicæ, exulceratio vetus uteri, chloroſis & ſterilitas ex polypo vaſorum uterinorum, maraſmus ſenilis.

§. XXII.

Diſtinctio inter morbos ſanabiles & inſanabiles non caret ſuo uſu in medicina.

Scholion.

Præclara ſunt, quæ hac de re prodidit *Hippocrates Libr. de articulis §. 6. poſſit aliquis dicere, extra medicinam talia eſſe. Quid enim opus eſt de his, quæ incurabilia facta ſunt, amplius tractare? At hoc facere multum refert. Ejuſdem enim profeſſionis eſt, & hæc cognoſcere. Non enim fieri poteſt, ut inter ſe dirimantur. Oportet enim curabilia ita tractare, ut ne incurabilia fiant, ea intelligentia, ut quam maxime prohibeamus, ne ad hoc deveniant.*

§. XXIII.

Plurimi ex morbis ſunt ſalutares, nonnulli etiam exitiales: illi reſtituunt hominem priſtinæ ſecundæ valetudini vel etiam corpus præſervant à gravioribus malis; hi ad perniciem vel deſtructionem corporis vergunt.

Scholion.

Morbi ſalutares dicuntur, quia ſalutarem habent exitum, dum motibus ſuis extraordinariis & vehementioribus à cauſa perniciali morbida corpus liberant, quatenus eam ſive diſcutiendo ſive foras ejiciendo à corpore removent.

§. XXIV.

Morbi plurimi ex ſalutaribus ſolvuntur excretionibus ſive ſanguinis per varia excretoria, ſive propulſione excrementitii humoris ad habitum corporis, vel per ſudorem aut tranſpirationem auctam, ſive per crebriores dejectiones.

Scholion.

Non omnes morbi, qui cum excretionibus junguntur, ſalutari ſemper fine atque effectu gaudent, ſed ii tantum, qui cum levamine fiunt & cauſam, à qua motus morboſi orti ſunt, evacuant: ſi videlicet morbi non tam à qualitate vitioſa & motu inordinato, quam à copia nimia vitioſæ materiæ naſcuntur.

§. XXV.

Ex morbis ſalutaribus eminet maxime febris, quæ ſummum præſidium & medicina ſæpius eſt corpori illudque non tantum à cauſa morbifica, ſed à graviori morbo, imo morte præſervat.

Scholion.

Præclara ſunt, quæ refert *Celſus* de *Aſclepiade*, quod febre ipſa præcipue ſe ad remedium uti profeſſus ſit, & *Lib. II. Cap. VIII.* ſcribit: *febris, quod maxime mirum videri poteſt, ſæpe præſidio eſt.* Sanguis enim, cum in febre majori celeritate per omnis generis tubulos fertur, ipſas periculoſas ſtaſes & ſtagnationes ſenſim paulatimque reſolvit, humorum nimiam copiam conſumit, obſtructa & conſtricta excretoria & tubulos tandem aperit, & liberum ſanguinis & humorum reddendo circulum, omnes ſuppreſſas evacuationes reſtituit. Quod ſi itaque hæc præſtat, utique talis febris ſalutaris dicenda eſt. Porro omnes febres, quæ cum levamine ad partes extremas materiam nocentem exturbant, uti ſunt varioloſæ, morbilloſæ, purpuraceæ, arthriticæ, catarrhales, & quas dejectiones copioſæ comitantur, ſalutares quoque morbi ſunt. Pleræque etiam intermittentes febres, ſi ſibi relinquuntur, & remotio cauſæ morbificæ arte adjuvatur, nec præpoſtera medicina aut diæta impeditur, ſaluti & præſidio potius ſunt corpori, quam detrimento, & corpus ab aliis gravioribus malis vindicant. Maxime omnium vero febres catarrhales cum tuſſi, cum coryza junctæ, omnium ſaluberrimæ ſunt.

§. XXVI.

Morbi & febres, quæ ad exitium & ſummam perniciem tendunt corporis, ſunt, qui à vehementiori inflammatione, à partium nervoſarum corruptione & ſphacelo interno naſcuntur, item inflammationes, quæ aliis gravioribus morbis ſuperveniunt, ut ſunt phrenitis & inflammatio ventriculi ac inteſtinorum, vel illæ febres atque excretiones, quæ à graviſſimo animi affectu, ab adſumto veneno, à bile cauſtica, à gravi læſione externa partium nervoſarum, à vermibus inteſtina rodentibus, à flatibus, ab hernia incarcerata, à nimiis doloribus fiunt, quia omnes hi morbi & motus morboſi non ita ſunt comparati, ut cauſas removeant, ſed potius læſiones reddunt graviores & in extremam perniciem ac imbecillitatem vel univerſum genus nervoſum vel certæ partis tonum ac robur præcipitant.

Scholion.

Ex hiſce jam omnibus clariſſime apparere arbitror, quanta cum cura & ſolertia motus, qui in ſalutarem finem tendunt, & qui perniciem adferunt, ſint diſtinguendi; nam in illis naturam adjuvare & ejus negotium promovere debemus, ubi peſtilens error eſt, ſi ejuſmodi motus ſine reſpectu ad cauſam ſtatim ſiſtamus; cum contra perniciales omnes motus, qui nihil ſalutare præſtant, ſed vires magis exhauriunt, utique protinus & ſedandi & profligandi ſint.

§. XXVII.

Diſtinctio etiam non exigui uſus in medicina admittenda eſt inter morbos frequentiores & rariores. Priores dicuntur, qui crebrius & fere omnes homines inva-

invadunt; poſteriores tales ſunt, qui rarius & tempore & numero eveniunt.

Scholion.

Omnes quidem morbi in genere rariores ſunt, id eſt, minus frequenter homines infeſtant, ſi conſideramus tantam rerum inſalubrium & nocentium, quibus perpetue corpus humanum objectum atque expoſitum eſt, copiam. Cauſam hujus peculiaris phænomeni jam ſupra attulimus, quia ea eſt inſalubrium rerum indoles, ut non proxime, ſed potius remote & tantum diſpoſitive ad morborum generationem quidpiam conferant, atque etiam ex his plures cauſæ ad partium ſolidarum tonum naturalem deſtruendum conſpirare & concurrere debeant. Sed tamen neque tam rari ſunt quidam morbi, quia plures frequentiſſime in praxi eveniunt, & non ſemel, ſed ſæpius homines per omnem ætatem excruciant.

§. XXVIII.

Inter frequentiſſimos morbos, ſeu potius effectus morborum, qui jugulant & è vita tollunt hominem, eſt interna viſcerum corruptio & ſphacelatio.

Scholion.

Quo rarior eſt ſphacelus in partibus externis, eo frequentior eſt in internis; nam nec ullus fere hominum, qui morbo naturali moritur & non violenta vel celerrima morte perit, eſt qui non ex putrida & ſphacelosa corruptione partium internarum moriatur, quod iis quidem, qui rarius vel plane nunquam morbis defunctorum hominum cadavera diſſecuerunt, ignotum videtur, neutiquam vero iis, qui frequentius hiſce exercitiis interfuerunt.

§. XXIX.

Morbi frequentiores ii ſunt, qui maxime à cauſa communi, ut aëris conſtitutione fiunt, & potiſſimum à tranſpiratione prohibita ſuam originem habent. Ita ſæpius intra anni ſpatium invadunt & plures ſimul divexant catarrhi, coryzæ, gravedines, tuſſes humidæ, catarrhales febres & rheumaticæ, item diarrhœæ, cephalalgiæ, variolæ, morbilli, febres intermittentes, præſertim tertianæ, dolores artuum & id genus plures.

§. XXX.

Frequentiores etiam ſunt ii morbi, qui certis locis ob peculiarem cœli conſtitutionem, ſitum regionis, aquarum & alimentorum naturam familiariſſimi ſunt.

Scholion.

Ita in Weſtphalia frequentiores ſunt peripneumonia, quartana & hydrops. Qui loca maritima incolunt, vel diutius in mari verſantur, ſcorbutum vix effugere poſſunt. Qui dulci, farinaceo victu utuntur, in febres putridas, malignas, lumbricos, purpuram & exanthemata maligna facile incidunt; qui in locis paludoſis degunt, creberrime intermittentibus iiſque anomalis exercentur.

§. XXXI.

Frequentiſſime quoque & graviter homines laborant ex vehementia animi pathematum.

Scholion.

Nullus fere gravior morbus acutus vel chronicus eſt, quem non animi affectus, multo vero magis cum aliis cauſis juncti excitare poſſunt; inde enim apoplexiæ, epilepſiæ, hæmoptyſes, narium hæmorrhoidumque effrenes hæmorrhagiæ, febres inflammatoriæ ventriculi, ardentes, cholericæ, abortus, menſium, hæmorrhoidum, alvi, ſudoriſque ſuppreſſiones, & exinde gravia pathemata, cordis palpitationes, tremores, animi deliquia oriuntur.

§. XXXII.

Frequentiores etiam ſunt morbi, qui ex pravæ digeſtionis vitio, item ex menſium vel hæmorrhoidum defectu vel ſuppreſſione oriuntur.

Scholion.

Fœminæ frequentius ægrotant, & de variis incommodis conqueruntur, ſi ſunt gravidæ, vel eo tempore, quo menſes inſtant: multoque magis affliguntur, ſi hi deficiunt vel ſupprimuntur, aut plane in ſenioribus ceſſant. Crebrius quoque afficiuntur homines ex pravæ digeſtionis vitio & cruditatibus prima in regione ſtagnantibus: inde enim nauſea, colicæ flatulentæ, diarrhœæ cum torminibus, cephalalgiæ, vertigines, vigiliæ, ſpaſmi præcordiales, inflationes ventriculi, dolores hypochondriorum, alvi adſtrictiones: adfectus enim hypochondriacus dictus malum eſt, ſi ullum, frequens & familiare, quod plures hominum per multos annos quotidie divexat & excruciat.

§. XXXIII.

Notabile eſt, quod morbi ſalutares, id eſt, qui ad ſalutem machinæ tendunt longe frequentiores ſint, quam qui in ejus perniciem cedunt.

Scholion.

Divinæ ſapientiæ tanquam corporis humani architectrici, hoc beneficium debemus, quod plurimi, qui frequentiſſime homines exercent, morbi liberent corpus à graviſſimis malis, dum materia vitioſa vel corripitur, vel per convenientia emunctoria excernitur; quales ſunt illi ſpaſmi & affectiones morboſæ, quæ circa menſium vel hæmorrhoidum fluxum infeſtant, item omnes catarrhales & rheumaticæ febres, defluxiones, coryzæ, tuſſes humidæ, diarrhœæ, intermittentes febres, variolæ, morbilli, arthritides, aliæque febrium ſpecies.

§. XXXIV.

Rariores ſunt morbi, qui ratione ætatis temperamenti & ſtructuræ partium incongrui ſunt, ut & graviores chronici.

Scholion.

Ita infantibus vel pueris rarius vel plane non eveniunt podagra, apoplexia, hæmoptyſes, vomitus cruenti, vel ſanguinis ex hæmorrhoidibus, vel utero profuſiones, nec non maniæ, melancholiæ; ſenibus vero rariſſime accidunt hæmoptyſes, epilepſiæ, variolæ, morbilli, phthiſes, lumbrici, ſpaſmi hypochondriaci. Rariores etiam ſunt apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyſes, mania, gutta ſerena, melancholia, epilepſia chronica; rarior quoque eſt vera phthiſis & aſthma ſpaſmodicum, rarior hydrops & icterus niger, morbus niger, & veſicæ calculus; item lepra ſcabies maligna: quia dicti hi morbi non tam facile oriuntur, ſed ſummam imbecillitatem & dejectum robur partium earumque magnam labem & corruptionem, ſanguiniſque ac ſuccorum maximam dyſcraſiam, & viſcerum obſtructionem, quæ non tam facili negotio ingignitur, ſubindicant.

§. XXXV.

Differentia inter morbos raros & frequentes non caret in therapia ſuo uſu: diſcimus enim exinde naturam earum rerum, quæ frequenter & graviter noſtra corpora afficiunt iiſque inimicæ ſunt, ut majori cum cura earum noxam evitemus.

§. XXXVI.

Hujus generis ſunt animi commotiones, aëris repentinæ mutationes, frigus, acida, lacticinia, & quæ excretiones menſtruas, alvinas, & cutaneas ſupprimunt, intemperantia, nimia voracitas, ſedentaria vita.

§. XXXVII.

§. XXXVII.

Dantur quoque plurimi ex morbis, qui ſtato tempore, certo menſe, circa lunæ mutationes, vel certa ſeptimana, die, vel etiam hora determinata redeunt, & hi vocari ſolent periodici; alii vero ſunt morbi ſimplices, omnis circuitus expertes.

Scholion.

Differunt periodici à recidivantibus morbis, quia hi non ſervant periodos, utut variis de cauſis revertantur, neque confundendi ſunt periodici cum remittentibus, nam dolores ex calculo, item colici, arthritici remittunt quidem, raro tamen certo ac definito tempore revertuntur.

§. XXXVIII.

Omnes affectus periodici habent ſuum fundamentum in motibus ſpaſmodicis, quare & omnes morbi ſpaſmodici, qui inæqualem circuitum ſanguinis, ejusque congeſtionem in partibus efficiunt, ſunt etiam periodici, & inter hos primas partes tenent hæmorrhagiæ.

Scholion.

De menſium & hæmorrhoidum fluxu res jam ſatis nota & explorata eſt, quod ſtatas periodos ſervent, neque ignotum eſt, has ſanguinis excretiones ſemper cum ſpaſmo partium externarum & lumborum, quo comprimitur ſanguis verſus uterum & anum, fieri, & quia abortus etiam cum ſpaſmis & nimiis uteri hæmorrhagiis invadunt, illi pariter inter affectus periodicos jure meritoque ſunt referendi. Nam in recens nuptis non raro tertio menſe & circa ordinarium fluxus menſtrui tempus, exactiſſime etiam ſeptimana reſpondente, non ſemel vel bis, ſed ſæpius ter vel quater imo ultra recurrunt. Ita quoque multiplici experientia compertum eſt, & narium hæmorrhagias & hæmoptyſes dari menſtruas, & ſemper cum extremorum refrigeratione & conſtrictione invadere; neque rarum eſt, vomitus cruentos intra certum menſis ſpatium in feminis, quibus menſes ſuppreſſi fuerunt, reverti.

§. XXXIX.

Quando ſtatæ & ſolennes excretiones ſanguinis per nares, hæmorrhoides vel menſes non reſpondent, & à ſpaſmis fiunt ſanguinis & humorum ad partes infimas congeſtiones, varia inde pathemata convulſiva, ſpaſmodica, doloroſa periodica naſcuntur.

Scholion.

Sæpiſſime occurrit in praxi, quod interceptas ſanguinis per menſes & hæmorrhoides excretiones excipiant hemicraniæ vel ophthalmico hemicraniæ, odontalgiæ, otalgiæ, item capitis eryſipelata periodica, neque minus in pectore aſthmata ſpaſmodica, tuſſes convulſivæ & violentæ. Circa præcordia vero graves anxietates, dolores, cardialgiæ, inflationes ventriculi, ructuoſæ, vomitus, ſitis cum ariditate linguæ, ingentes dolores circa lumbos, & os ſacrum fiunt, quæ omnia periodice eveniunt, & exacerbantur. Dantur quoque ex menſium defectu epilepſiæ, & motus convulſivi periodici, circa menſium maxime fluxum provenientes, & poſtea ſingulis diebus certis horis redeuntes. Neque minus ab eodem fonte hyſterica pathemata, per periodos recurrentia, producta vidimus.

§. XL.

Cum ſpaſmi maxime familiares ſint tubis nervoſo-muſculoſis ventriculi & inteſtinorum, non mirum eſt, eos morbos, qui ex ſpaſmo primarum viarum fiunt, periodos & ſtata ſua tempora ſæpiſſime ſervare.

Scholion.

Ita dolores cardialgici & colici ſæpe certis horis de die recurrunt. Vidimus vomitus bilioſos ſingulis pleniluniis recurrentes per aliquot dies cum ſumma anguſtia, anxietate & virium proſtratione. Vidimus quoque ex ſpaſmo duodeni icterum ſingulis menſibus dominica die recurrentem, & per aliquot dies perdurantem. Vidimus non ſemel, ſed ſæpius iterumque ex primarum viarum vitio & cruditatibus inde propullulantibus periodicas tuſſes, & infarctus pectoris certis horis de die vel nocte redeuntes, item vertigines, cephalalgias certis horis ingraveſcentes.

§. XLI.

Febres intermittentes ſtatis & determinatis diebus imo ſæpius horis redire notiſſimum eſt.

Scholion.

Paroxyſmi intermittentium etiam ſoboles ſunt ſpaſmorum, qui ex prima regione veniunt, poſtea partes extremas & corticem corporis, cutem & ſubjacentes muſculos conſtringunt, ſanguinemque ad interiora repellunt, ubi anxietates, difficultatem reſpirandi & parvum ac debilem pulſum efficiunt, donec motu in contrarium facto à centro ad circumferentiam validiori, hi motus ſpaſmodici diſcutiantur.

§. XLII.

Periodicorum morborum cauſa perperam interno agenti, quod determinato tempore motus præſtet, vel fermento morbifico, aut ætheris peregrini per lunas vel ſidera influxui adſcribitur: ſed potius partium imbecillitati, quæ ſtagnationi & corruptioni humoris, & inde producto ſpaſmo occaſionem ſubminiſtrat, debetur.

Scholion.

Supra jam in *Cap. III.* §. 27. 28. 29. 30. 31. latius deduximus, ſpaſmos ſemper relinquere poſt ſe quandam imbecillitatem, quæ deinde facile ad ſtagnationes occaſionem ſubminiſtrat, & ad motus jam adſuetas fibras producere poteſt, id quod etiam ſuo calculo adprobare videtur *Galenus in Libro II. de differentiis febrium, dum omnes acceſſiones ægritudinum ex membrorum diſpoſitione male affecta ortum habere prodidit.* Atque etiam inter certas & ſtatas leges microcoſmicas referenda hæc eſt, quod natura ad partes infirmas maxime humores ablegare ſoleat, præſertim ſi illa in ſpaſmis ac motibus violentis eſt occupata. Ita frequentiſſime evenit, quod in hiſce partibus, quæ ſcarificatione vel inciſione venarum aliquoties affectæ fuerunt, certis temporum intervallis, idque ex redundantia humorum, tenſivi & pungitivi dolores ac languores percipiantur. Obſervavimus, à contuſione dorſi & ſcapularum circa æquinoctialia tempora in partibus affectis ingentes dolores recruduiſſe. Si dens vitio laborat & carioſus eſt, facile recrudeſcit dolor intra certum temporis ſpatium, præſertim circa veſperam; exemto autem dente omnis dolor quieſcit. Id quod unicum exemplum nos poteſt deducere ad cognitionem cauſalem repetitionis febrium; neceſſario enim ſtatuenda videtur mala in primis viis diatheſis, quæ infirmitas ſtagnationem & motum humoris facit, qui poſtea cauſa febris eſt: ſublata vero hac prava diatheſi & vitio partis correcto neceſſe eſt, ut motus & febris provocatio ceſſet.

§. XLIII.

Morborum periodicorum cauſæ inveſtigatæ clariſſime medentem inſtruunt, quod nec valentiora remedia, quæ ſpaſmos concitant, neque opiata & narcotica, omniaque ea, quæ robur partium infirmant, locum habeant, ſed potius roborantia, nervina, item diaphoretica cum clementioribus anodynis mixta magnum ſolatium adferant.

Scholion.

Peſſime periodici affectus tractantur, præſertim ſi

adluefacti

adſueſacti & habituales ſint, per valentiora emetica, purgantia & ſudorifera; hæc enim omnia robur partium valde infirmant, & ſpaſmos magis adaugent, tantum abeſt, ut eos ſiſiant. Deinceps ea eſt ratio atque indoles motuum adſueſactorum, ut à leviter nocente cauſa revocentur, cui removendæ tam valida remediorum genera minus quadrant. Neque etiam expedit, dolores vel convulſiones fortiori medicina ſedativa tractare, quia in principio quidem alleviamentum quoddam præſtant, poſtea vero propter infirmitatem, quam partibus nervoſis inducunt, pejoris indolis fiunt, & crebriori uſu facile in cachexiam, tumores œdematoſos ac lentas febres ægros præcipitant.

§. XLIV.

Datur etiam ſingularis ſpecies morborum, in quibus ad externas partes propulſa materia peccans ſtationem ſuam relinquit, & ad interiora revertitur, & hi vocantur retrogradi vel retrocedentes.

Scholion.

Variant multum inter ſeſe, retrogradi qui adpellantur morbi. Quidam enim ex iis ad ſummam cutem, ejuſque ſuperficiem tantum feruntur, ut ſunt morbilli, variolæ, purpura, ſcabies, cruſta lactea, quidam vero profundius inhærent partibus carnoſis & nervoſis ipſiſque glandulis, cujus generis ſunt eryſipelata, bubones venerei, peſtilentiales, carbunculi, tumores podagrici, venerei, œdematoſi, antiqua ulcera.

§. XLV.

Retrogradorum morborum peſſima eſt ratio atque eventus, quia materia ad ſuperficiem corporis detruſa indolis ſubtilioris ſalino-ſulphureæ poſtea ad interiora delata nervoſas partes occupans, graviſſima pathemata excitat.

Scholion.

Quod ſi enim materia retropulſa ad cerebrum ejuſque membranas delata fuerit, graves affectus capitis, ut phrenitides, convulſiones epilepticæ, lethargus, hemiplexia, aphonia, gutta ſerena, mentis & memoriæ alienationes ſuſcitantur. Si vero ad præcordia delata nervoſas ibi fatigat partes, graves pectoris morbi, ut aſthma convulſivum, tuſſis ferina, catarrhus ſuffocativus, difficilis & ægra cum anxietate & anguſtia ſpiratio & ingens virium collapſus reſultant. Etſi ventriculi & inteſtinorum tunicis firmiter inhæreſcat, atrocia ventris tormina, cardialgiæ & periculoſæ harum partium inflammationes, ſingultus, diarrhœæ oriuntur. Ex quo intelligitur, quantum periculi omnes illi morbi habeant, qui ab exterioribus ad interiora convertuntur, id quod jam olim probe annotavit *Hippocrates in Coac. §. 103. eryſipelas foras quidem accedere commodum eſt, intro autem converti lethale, invertitur autem intro, cum diſparente rubore pectus gravatur, & difficilem ſpirationem habet.* Et quod de eryſipelate hic dictum eſt, id de omni affectu externo, qui cum quadam inflammatione & dolore jungitur, intelligendum venit. Quod vero tantum periculi hi morbi alant, ex eo fit, quod materia morbifica virulentæ indolis ad interiora relegata nervoſas maxime partes obſidet, in quibus graviſſima pathemata producit, nec tam facile ex iis rurſus evelli poteſt. Quapropter oportet utique medicum hos omnes morbos, qui facile ab exterioribus ad interiora revertuntur, cautiſſime tractare, & ab omnibus iis, quæ ullo modo repellendi facultate pollent, uti ſunt externa conſtringentia, item purgantia, emetica, ſanguinis miſſiones, quæ ab ambitu corporis humores revocant, abſtinere. Contra nihil præſentius eſt, quam ejuſmodi in morbis corpora in perpetua leniori & æquabili tranſpiratione ſervare, & omni modo à topicis ſibi cavere.

§. XLVI.

Morborum alii ſunt cogniti ſive manifeſti, alii incogniti ſive occulti: illi dicuntur, quorum cauſæ cognitu faciles ſunt, hi vero vel novi ſunt, vel eorum natura, cauſæ, eventus adhuc latent.

Scholion.

De novis & incognitis morbis inſignis occurrit locus in *Præfatione Cornel. Celſi pag. 14.* dum ait: *rarius, ſed aliquando morbus quoque ipſe novus eſt, quem non incidere manifeſte falſum eſt, cum ætate noſtra quædam ex naturalibus partibus carne prolapſa & arente intra paucas horas exſpiraverit, ſic ut nobiliſſimi medici neque genus mali, neque remedium invenerint, quos ideo nihil tentaſſe judico, quia nemo in ſplendida perſona periclitari conjectura ſua voluerit, ne occidiſſe, niſi ſervaſſe videretur.* Veteres illi morbos, quorum cauſæ erant occultæ, θεῖόν τι ſive divinum quid in ſe continere judicabant, & tales fuerunt, quas ex temperaturæ facultatibus minus explicare poterant, unde huc referebant inprimis epidemios, & qui ex aëris infeſta & virulenta quadam qualitate naſcebantur. Cæterum *Hippocrates Lib. de loc. in homine §. 461.* de curatione morborum incognitorum id egregie monet, ut, ſi quis morbum non cognoſcat, medicamentum bibendum non forte præbeat. Illud ſaltem hoc loco adjicimus, quod plurimi morborum & ratione indolis & cauſarum & ratione ægrotantis corporis, adeoque etiam ratione curationis ſint proh dolor incogniti non ex ſe & ſua natura, ſed propter ignorantiam eorum, qui divinam hanc artem temerario plane auſu exercent. His itaque & ego auctor ſuaſorque ſum, ut cum prodeſſe nequeant, ſi non nocere velint, debiliſſimas ſemper medicinas porrigant, quibus maxime diaphoretica fixiora, clementer laxantia & analeptica temperata annumero.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI MORBOSI, *SIVE* PATHOLOGIÆ GENERALIS,

PARS II.

De rerum nocentium & inſalubrium natura, proprietatibus & viribus in corpus humanum, item de omnibus iis, quæ ullo modo corpora ad morbos reddunt proclivia.

CAPUT PRIMUM.

De rerum inſalubrium & nocentium natura & viribus, ſpeciatim de affectibus animi.

§. I.

Cauſis morborum proximis exquiſitius enucleatis & perſpectis, tractationis noſtræ ordo & methodus omnino requirit, ut jam rerum, quæ functiones corporis lædunt & ejus conſervationi reſiſtunt, naturam & vires ad cauſarum morbificarum originem & generationem inquirendam ea, qua par eſt, accuratione & ſedulitate inveſtigemus atque evolvamus.

Scholion.

Cum morborum cauſæ, quæ corporis noſtri motus, ſecundum naturam proportionatos inque æquilibrio conſtitutos, turbant ac pervertunt, non à ſe exiſtentiam ſuam habeant, nec caſu quodam incomprehenſibili, ſed ab aliis cauſis præexiſtentibus & antecedentibus progignantur & ſuſtententur; harum utique cauſarum primordia atque originem ſollicita indagine ut perſcrutemur, neceſſe eſt.

§. II.

Scientia earum rerum, quæ inſalubres ſunt, & corpori humano vivo ac ſano nocent, atque ad cauſarum morbificarum productionem multum faciunt, medico tum ad præſervationem, tum ad curationem morborum ſumme utilis & neceſſaria eſt.

Scholion.

Rectiſſime hinc definitur medicina ab ipſo *Galeno*, quod ſit rerum ſalubrium & inſalubrium ſcientia. Etenim non ſufficit, medicum earum tantummodo rerum, quæ ſaluti ſunt corpori, ejuſque ſanum ſtatum & valetudinem proſperam tuentur, notitia eſſe imbutum, ſed id etiam potiſſimum requiritur, ut inſimul illas res plene & exacte cognoſcat, quæ miſerandis doloribus & variis ærumnis corpora humana objiciunt, animo vigorem & integritatem demunt, ac morbos & præmaturam mortem inferunt. Nam quia præſervatio à morbis circa remotionem & depulſionem cauſarum, quæ illis ingignendis aptæ ſunt, unice verſatur: facile quiſque medicorum ſolertiſſimus videt, ſcientiam harum rerum, quæ corpori officiunt, & vitæ ac ſanitati adverſantur, ipſi eſſe perneceſſariam, & ad ſuam perfectionem non parum contribuere.

§. III.

Uti cauſarum morbificarum multiplices ſunt claſſes atque genera eorumque quædam celerrime & vehementiſſime, quædam tardiori gradu & longiori tempore vim ſuam nocentem exerunt; alia vero tantum partium diſpoſitionem ad morbos inferunt & remote concurrunt: ita etiam non unius ejuſdemque ſunt generis & virtutis res exitioſæ, ſiquidem nonnullæ citiſſime & efficaciſſime inque minima mole operationem patefaciunt, nonnullæ tardius inque majori mole & longiori tempore id præſtant: aliæ vero tantum diſpoſitive ad cauſas morborum proximas ingignendas concurrunt.

§. IV.

Quemadmodum dantur morborum cauſæ, quæ motus partium ſolidarum, à quibus ſanguinis circulus, vita, ſanitas cum ſecretionibus & excretionibus congruis dependent, proxime ac immediate invertunt ac deſtruunt: ita ſimiliter etiam dantur res, quæ hoc præſtant, nocentiſſimæ, cujus generis ſunt graves animi commotiones & omnes illæ materiæ, quæ veneni vim habent, & cum magna vehementia ac celeritate inque minima mole ſolidorum motus deſtruunt.

§. V.

Plethora & cacochymia magnæ ſunt morborum, præſertim chronicorum, cauſæ, hinc omnia ea, quæ ad nimiam redundantiam, item ſummam impuritatem & corruptionem ſanguinis & humorum aliquid conferunt, in claſſem inſalubrium & nocentium jure meritoque referri debent.

Scholion.

Si probe naturam & vires cauſarum morbificarum cognitas atque perſpectas habemus: utique nobis in facili erit earum rerum naturam explorare, quæ infeſtæ ſunt corpori, & cauſas illas ſtabiliunt.

§. VI.

§. VI.

Quia excretiones ſanguinis tum puri, tum impuri conſuetæ interceptæ, itemque ordinariæ evacuationes ſuperfluarum & excrementitiarum ſordium per urinam, alvum, & cutis porulos cohibitæ ad productionem plethoræ, & ad generationem & augmentationem impuri ac lutulenti ſanguinis & lymphæ variarumque excrementitiarum ſordium in corpore plurimum contribuunt: facile hinc poteſt intelligi, omnia illa, ſive ex claſſe rerum naturalium, ſive non naturalium & præternaturalium ſint, quæ ſalutares illas ſanitatis conſervatrices excretiones ullo modo impediunt, pro rebus maxime noxiis & infenſis eſſe habenda.

Scholion.

Ad hunc cenſum pertinent nimia ciborum copia, acidorum & viſcidorum abuſus, aër valde humidus & frigidus, vita laboris & motus expers, incongruus potus, cibi plane corrupti & alieni, atque id genus plura.

§. VII.

Cum dejectio virium in univerſo corpore vel atonia & infirmitas certarum partium ad ſtagnationes humorum, obſtructiones glandularum, & viſcerum corruptiones, adeoque ad paſſiones chronicas inferendas & acutas funeſtas reddendas multum contribuant: hinc facile concludendum, omnia ea, quæ corpus infirmant, & partium tonum ac robur dejiciunt, ut ſunt præcedentes morbi vel imprudentes remediorum adminiſtrationes, res eſſe nocentiſſimas & ad morborum, ipſiuſque adeo mortis generationem aptiſſimas.

§. VIII.

Quoniam morbi non ſolum ex iis rebus, quibus ad vitæ ſuſtentationem quotidie opus habemus, in corpore noſtro progignuntur, ſed ſubinde etiam ad morborum productionem multum conferat peculiaris alicujus corporis ſtructura & natura: hinc utique à medico & ætas & ſexus, & temperamentum & habitus corporis & nativa atque hæreditaria, ſeu à parentibus ſuſcepta partium conſtitutio, ipſa quoque conſuetudo, quæ altera eſt natura, probe conſideranda ſunt, ut inde certus reddatur, ad quos morbos ſingula hæcce diſponant.

§. IX.

Inter res nocentiſſimas, & quæ celerrime corpora afficiunt, & morbos, imo mortem inferunt, jure optimo valde gravia animi pathemata ſunt referenda.

Scholion.

Tanta eſt affectuum animi vehementia, ut celerrime corpus etiam firmiſſimum & integra ſanitate fruens lædere, ejuſque motus ordinatos, qui vitæ præſunt, deſtruere, pervertere & graviſſimos morbos, imo ſubitam mortem inferre poſſint; hinc fit, ut potentia ac celeritate nocendi validiſſima etiam venena ſuperent, quæ non tam cito mortem inferunt, vel in momento in actiones vitales graſſantur, quam ſubitus & vehemens animi affectus, qualis eſt ira vel terror.

§. X.

Animi pathemata in fluidum nerveum, hujuſque miniſterio in partes nerveo-muſculoſas, quæ motuum directioni præſunt, proxime & immediate agunt.

Scholion.

Affectus animi maxime ac primario afficiunt cor & arterias, deinde operatio eorum tranſit in membranas cerebri, ventriculi & inteſtinorum, tum in ductus biliarios & urinoſos præcipue vero in tubulos & fibras ſubcutaneas; hæ enim partes ſingulæ ex ſenſibiliſſimis fibris membranoſo-nerveis conſtructæ ſunt. Quod vero in fluidas partes animi pathematum vis & operatio ſeſe exſerat, id inter alia ex eo clarum fit, quod per ſalivam, per lac nutricum longe graviſſima mala in infantes inde transferri queant.

§. XI.

Quemadmodum motus ſolidorum ac inde dependens fluidorum triplici modo læditur, dum vel vehementior & celerior fit contractio nervoſo-muſculoſarum partium corporis, & motus ab internis ad exteriora tendit: vel ab exteriori partium conſtrictione motus humorum ad interiora vergit, vel tonus & robur partium plane dejicitur & perit, atque ob atoniam & imbecillitatem circuitus ſanguinis & humorum imminuitur: ita etiam affectus animi ſimili plane modo operantur, & motus ſolidorum ac fluidorum turbant, uti ex mox ſubjungendis evidentiſſime patebit.

Scholion.

Præclare de operatione affectuum animi ſcribit *Pergamenus Lib. II. de cauſ. ſympt. Cap. V.* ubi hæc verba leguntur: *eſt quædam ex primis &, ut aliquis diceret, principaliſſimis moventibus ipſa naturalis caloris intro foraſque delatio multas animi paſſiones, ſequens, ſimul autem cum ipſo & ſpiritus & ſanguis modo intro & ad principium feruntur ac contrahuntur, modo foras diſtenduntur & funduntur. Et licet motus hos evidenter perſpicere cum in aliis multis, tum in ipſis animi perturbationibus e. g. terrore & ira, ille intro & ad principium ſpiritum & ſanguinem una cum refrigeratione corporis ſuperficiaria ſubducit & contrahit, hæc vero foras agit, fundit & calefacit.*

§. XII.

Ira ejus eſt indolis, ut vehementiori partium nervoſo-muſculoſarum contractione totum ſyſtema nervoſum celerrime commoveat, & ſyſtolen cordis eique adnexorum vaſorum cum arterioſorum, tum venoſorum, & tonum etiam partium fibroſarum univerſo in corpore mirifice adaugeat, ut adeo recte à veteribus parva febris, inſania, ac momentanea epilepſia dicta fuerit.

Scholion.

Equidem poſt iram manifeſtum motus cordis augmentum, pulſus intenſio, reſpiratio concitatior, ſitis, calor, inflatio & rubor faciei, arteriarum capitis, præſertim circa tempora, major pulſatio & intumeſcentia, oculorum ferocia, tremor extremarum partium & actionum mentis præcipitantia obſervantur, quæ omnia luculentum ſatis de impetuoſiori fluidi nervei & ſanguinis motu edunt teſtimonium. Neque parum ad hujus rei illuſtrationem confert illa obſervatio practica, qua edocemur, nihil tam celeriter febrem acutam bilioſam intermittentem inflammatoriam concitare poſſe, quam ipſum iracundiæ vehementiorem affectum.

§. XIII.

Deinceps is quoque iræ liberioris & à metu, triſtitia vel vindicandi libidine non interruptæ effectus eſt, ut ſanguinem à centro ad circumferentiam moveat, & hoc modo humores viſcidos, & hinc inde in vaſis ſtagnantes & firmiter hærentes reſolvat, diſcutiat, & excrementa ad habitum corporis externum detrudat. Et ob hunc motum reſolutorium & excretorium adauctum accidit, ut iracundiæ affectus interdum ſaluti ſit corporibus, frigidioris præſertim temperamenti, & in morbis ſic dictis frigidis, & qui ab humorum infarctu ac nimia mole proficiſcuntur.

Scholion.

Sicuti febris ſive intenſior ſolidorum & fluidorum motus, quo cum impetu ſanguis circumvolvitur; ad viſcidorum humorum reſolutionem & materiæ hetero-

generæ ad habitum corporis protruſionem maxime confert: ita illud ipſum etiam contingit in ira, unde animadvertimus, purpuram, variolas, morbillos, eryſipelata ab eadem fuiſſe excitata, & graves ac contumaces morbos ejus prudenti proritatione fuiſſe ſanatos. Quare *Hippocrates Lib. II. Epidem. Sect. IV.* hoc remedii genus commendavit in iis, qui ex aſſiduo leguminum uſu crurum impotentes facti fuerunt, dubio procul ad viſcidum ſanguinem reſolvendum & calorem ac ſpirituaſcentiam ſanguinis reparandam. Dicit enim graviſſimus auctor: *diligentia adhibenda eſt, ut excandeſcentia inducatur, & coloris reparandi, & ſanguinis in habitum corporis invitandi cauſa.* Et alio loco ita fatur: *ira frigidis remedio eſt.* Cujus in ſententiam eunt plures alii graviſſimi viri, ut paſſim hinc inde annotatæ obſervationes conteſtantur. Ita paralyſin inveteratam & ſingultum enormiorem iræ beneficio ſanatum deſcribit *Valeriola Lib. II. Obſ. IV. Dan. Beckerus de cultrivoro Boruſſico Quæſt. IX. & Crato Lib. VI. Conſil.* in paralytico & phlegmatico iram cum inſigni euphoria proritari adſcrit. *Horſtius Lib. III. Conſil. Epiſt. XII.* refert: triennalem paralyticum, qui ob præſentiam hoſtis in furorem fuerit actus, è lecto repente proſiliiſſe, & cum ſociis civibus hoſtem invaſiſſe. Porro etiam in aliis affectibus confirmatis mirabilem iram præſtitiſſe opem obſervationes teſtantur. De iræ efficacia in podagrico quodam egregiam communicat obſervationem *Pechlinus Lib. III. Obſ.* 28. *& Bartholin. in Hiſt. Anat. Cent. VI. Hiſt. XXVIII.* Quartanas & tertianas febres contumaciſſimas ſubito & vehementi iracundiæ affectu ſublatas fuiſſe memorant *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. III. Obſ.* 93. *it. Paræus Lib. I. Cap. XXIII. Valeriola Lib. II. Obſ. IV.* adſtrictionem alvi ab ira ſolutam refert. Conf. quoque *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. V. pag.* 57. mutum ira loquentem vid. *in Act. Hafnienſ. Vol. I. obſ.* 81. Illud certum eſt, iram minus eſſe perniciałem, quam reliquos animi affectus. *vid. Baco de Verulam. in Hiſt. Vit. & mort. pag.* 249. Cavendum vero maximopere eſt, ne in cholericis, vel etiam in cachecticis, & ubi male conſtituta ſunt viſcera, itemque ubi ad eryſipelas, ad hæmorrhagias, ad apoplexiam, & ad metaſtaſes ſanguinis ad caput, ad affectus ſpaſmodicos inclinant corpora, ejuſmodi curam adhibeamus.

§. XIV.

Ulterius ira ſpaſmodica partium, qua agit, ſtrictura vim ſuam inprimis in ventriculum & inteſtina, ceu partes valde nervoſas & membranaceas exquiſitioris, ſenſus & motus, exerit, & è facili inflammationem ibidem ſubinde periculoſam, imo lethalem efficit.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam ab ira inflammationem pati ventriculum & inteſtina, eamque cumprimis lethalem fieri, ſi mox potus frigidus paulo avidius ſuperingeratur, vel purgans, vel emeticum propinetur ad bilem ab ira, ut vulgo putant, commotam è ventriculi ſinu exturbandam. Et facillime quidem hoc contingit in ſubjectis debilibus, qualia ſunt hypochondriaco malo obnoxia. Ita in virgine hypochondriaca poſt iracundiam notavimus inflammationem lethalem, quæ duravit viginti quatuor dies, cum delirio & circa mortem ſeceſſu ſanguinis per alvum. Aucta fuit inflammatio ultimis ægritudinis diebus, cum denuo iracundia excanduiſſet, & notabile etiam erat in hoc ſubjecto, quod feces per inteſtina inflammata & ſphacelata ad colon tranſierint. Ceterum non ſemel, ſed aliquoties vidimus, à purgantibus vel emeticis poſt graviorem iracundiæ affectum exhibitis omnia verſa fuiſſe in deterius, & mortem acceleratam. Neque enim aliam, quam nocendi facultatem hoc in ſtatu exſerere poſſunt memorata pharmaca, ſiquidem eorum operatio ſpaſmis tunicarum ventriculi & inteſtinorum abſolvitur. Cane igitur & angue pejus vitanda ſunt in affectionibus & ſymptomatibus ab ira productis omnia purgantia draſtica & emetica; quo in caſu potius exhibere convenit blanda antiſpaſmodica, diaphoretica & nitroſa, bilem corrigentia & abſtergentia, neque minus laxantia benigniora rhabarbarina.

§. XV.

Agit inſuper iracundiæ affectus in membranas cerebri & alia viſcera, ubi ſanguis iræ impetu celerrime adpulſus regredi neſcit, eamque ob rationem ſubſiſtens inflammationes periculoſiſſimas efficit.

Scholion.

Quod ſi ad caput impetuoſius compellitur ſanguis, in meningibus exoritur phrenitis. Obſervavimus ingens ſanguinis profluvium per venas ſedis in hypochondriaco accedentem iram vehementem ita conſtrinxiſſe colon, ut funis inſtar contortum & anguſtatum fuerit, & ſanguinis ad caput appulſum augendo delirium convulſivum funeſtum in viro generoſo induxerit. *Hildanus Cent. I. Obſ. XVII.* meminit juvenis, cui caput vulneratum & cranium fractum erat, qui ex ſola ira in phreneſin incidit ac mortuus eſt. Cranio poſt obitum aperto inventæ fuerunt cerebri membranæ inflammatæ, venæque & arteriæ ſanguine congrumato turgentes. Si ad pectus fertur ſanguis non raro ab ira exorbitante, oboritur pleuritis & peripneumonia, ad abdomen delatus ſuſcitat inflammationem hepatis. Eryſipelas quoque ſubſequi iram, præſertim in cacochymicis & ſcorbuticis corporibus, res familiariſſima eſt.

§. XVI.

Peculiarem vero vim ira exercet in ductus bilioſos & hepatis, adeo ut eorum ſtrictura fortiori facile hepar ſcirrhoſum fiat, imo calculi in cyſtide ac ductibus biliariis generentur, quia liber motus & effluxus bilis hac ratione impeditur.

Scholion.

Præſertim hoc accidit ab ira peſſimæ notæ, quæ cum triſtitia aut metu, ubi vindicandi occaſio aut facultas deeſt, conjungitur. Propter conſtrictionem quoque horum ductuum icterus fit, qui facile in veſicæ biliariæ calculos deſinit, quemadmodum id ex ſectionibus cadaverum eorum hominum, qui ictero demortui ſunt, apparet.

§. XVII.

Quando bilis ab iræ affectu vehementius commovetur, & copioſe ex ductibus biliariis & cyſticis ad duodenum & ventriculum effunditur, ex ejus ibidem facta ſtagnatione & concepta ob diuturniorem moram acredine, nauſea, vomitiones, diarrhœæ, cholericæ paſſiones, cephalalgiæ, anxietates, febres bilioſæ continuæ & intermittentes ſuſcitantur.

Scholion.

Hinc eſt peculiare illud iracundorum ſymptoma, quod in latere dextro ſub ſcrobiculo cordis ſentiant dolorem quendam conſtrictivum, in ore autem amarorem. Originem ſuam hæc pathemata non aliunde ducunt, quam à motu bilis ejuſque effuſione in inteſtina impetuoſiori; dum ductus biliarii, nervoſis ac muſculoſis tunicis contexti, ab influxu ſpirituum animalium citatiori nimium compreſſi ingentem quantitatem bilis exonerant & infundunt duodeno, unde etiam dependet inclinatio ad vomitum & diarrhœa, quare *Hildanus Cent. VII. Obſ. XVIII.* annotavit, alvum ſubductam fuiſſe ab ira, ac ſi pharmacum adſumtum fuiſſet. Si bilis acrimonia delinquit, & à frequentiori hoc adfectu bilis nimium effunditur, inteſtinorum & ventriculi eroſiones cum lenta febre ſequente non raro vidimus.

§. XVIII.

§. XVIII.

Tandem & illud proprietatibus iræ accenſendum venit, quod intenſiori partium ſolidarum & fluidarum per eam reddito motu ſanguis copioſior cum impetu ad partes pellatur, quas deinceps narium & venarum ibi exiſtentium orificia aperit.

Scholion.

Conſtat experientia practica, iram maximam habere facultatem, in conſuetis & diſpoſitis maxime enormes ſanguinis excretiones, ſive per nares, ſive per arteriæ pulmonalis aperturam, ſive per venas ani, & in feminis per uterum excitandi. Quotidianum etiam fere eſt, vultum ſtatim rubore ſuffundi, & venas capitis præſertim frontales, mirum quantum intumeſcere, mox etiam ſanguinem naribus, ſi hæc hæmorrhagia olim juveni conſueta fuit effundi. Ita vidimus feminas ab iracundia in uteri hæmorrhagias incidiſſe, vel etiam hæmorrhagias narium paſſas fuiſſe. Et hæc quoque eſt ratio, quare in ſenibus & plethoricis vehemens ira apoplexiam ſanguineam, quæ fit ab arteriolis plexus choroidei in capite perruptis, non raro producat.

§. XIX.

Terroris effectus eſt ſpaſmodica partium externarum conſtrictio, qua ſanguis à circumferentia ad centrum propellitur, & omnis generis excretiones ſupprimuntur; hinc diſponit maxime ad morbos, qui ab excretionibus ſanguinis ſufflaminatis ejuſque regurgitatione ad interiora proveniunt.

Scholion.

Obſervamus à terrore ſubito & vehementi habitum corporis externum conſtringi, unde vaſa detumeſcunt, venis plane nullis vel minimis tantum apparentibus, facies pallorem contrahit, partes externæ refrigerantur & contremiſcunt. Et cum ſanguis ſic cum impetu ruat ad cor & pulmones; excitat ibi, mole ſua premente, anxietates intenſas, ſpirandi anguſtiam, pulſus debilitatem & frequentiam. Et quoniam cor ab onere hoc ſeſe expedire conatur, fluidum nerveum non raro maximo cum impetu in ejus muſculos fertur & convulſivum motum ejus ſive palpitationem, quæ fere individuum eſt ſignum terrore affectorum, producit. Quanta vel ex ſolo terrore ſpirituum in ſanguineo fluido condenſando & præcipitando ſit potentia, docet *Malpighius in Obſ. de Polypo*, ubi refert, virum quendam robuſtum terrore perculſum, ſubito in pulſus inæqualitatem ac obſcuritatem incidiſſe, & recurrente ingenti ſpirandi difficultate brevi tandem per ſputa quandoque rubri ſanguinis portiones, quandoque copioſa alba quædam fruſtula excreviſſe, poſtremo turgentibus ſuperioribus & coërcita ſanguinis copia ſuffocatum interiiſſe. Terrorem quoque cor virtute ſua ſpoliare, horroremque febri ſimilem inducere, effatum eſt *Mœbii in Inſtitutionibus Lib. VII.* ſiquidem in febris principio itidem partes extremæ ſpaſmodice conſtringuntur, ut ſanguis non libere poſſit in illas influere, ſed potius retrogrado motu ad cor pellatur, ubi ſubſiſtens anxietates efficit ineffabiles.

§. XX.

A ſpaſmodica partium ob vehementiam terroris conſtrictione etiam illud dependet, quod omnis generis evacuationes vel retardentur vel penitus ſiſtantur.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam à terrore ſubito exorto alvum fieri adſtrictiorem, ita ut vel quinque vel ſex diebus quandoque non deponatur; tranſpirationem quoque imminui, menſium, lochiorum, hæmorrhoidum & urinæ ſuppreſſionem accidere ſæpe momentaneam. Neque novum eſt in puerperis & lactantibus lac in mammis coagulari & purpuram in febribus acutis vel exanthemata in variolis, morbillis retropelli, uti produnt *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. IX. obſ.* 18. Vidi non ſemel, ſed ſæpius atque iterum, fonticulos & ulcera antiqua à vehementi terrore non ſine periculo conſolidata, aſthmate & colica convulſiva ſubſecutis.

§. XXI.

Singularis quoque obſervationis eſt, quod terror non tantum fluxum ſanguinis cohibeat atque ſiſtat, præſertim in juvenculis virginibus & quibus venæ ſunt exiliores, ſed etiam quandoque eundem reſuſcitet.

Scholion.

Non ſemel, ſed ſæpius in praxi annotavimus, menſium fluxum nimium modo ceſſantem, terroris vi illico fuiſſe reſuſcitatum; neque minus lochia poſt abortum vel partum, immoderate fluentia, ſi videantur jam ſanata & in ſtatum pacatiorem deducta, ex terrore confeſtim revocari, quod forſan accidit ob nimiam vaſorum uterinorum relaxationem, qua impetus ſanguinis, à partibus exterioribus repreſſi, ad imbecillia vaſa uteri urgetur.

§. XXII.

Quia terror reprimit ſanguinem ad interiora ejuſque motum plane inæqualem reddit: hinc is certa in parte congeſtus pro diverſitate locorum, quibus inſidet, gravia excitat ſymptomata & multiplices affectiones.

Scholion.

Si in capite ejus fit congeſtio, non raro apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyſes, epilepſiæ & convulſivi motus fiunt, ſecundum obſervationem *Plateri Lib. I. p.* 17. Et elegantiſſimum locum, qua ratione ex terrore quidam delirare & ſpectra videre poſſit, vid. apud *Hippocratem Sect. V. pag.* 125. In corde vero accumulatus ſanguis inducit ejus palpitationem, anxietatem, ſyncopen, lipothymiam: in pulmonibus ſpirandi difficultatem, hæmoptyſin, catarrhum ſuffocativum, in utero apud gravidas abortum. Menſium tempore invadens feminas terror ſpaſmodica ſymptomata excitat. *Ita Raygerus in Obſ.* 60. *p.* 131. meminit virginis cujuſdam, quæ ex terrore levi aliqua de cauſa concepto incidit in hyſterica ſymptomata, ſcilicet difficilem reſpirationem, dolorem lumborum pedumque, lipothymias & alias moleſtias, cum menſium obſtructione nullis remediis facile expugnanda. Similiter obſervatione conſtat frequenti, mammas in puerperis & gravidis ſingulariter affici terrore, dum ſæpius tubercula in iis exſurgunt, quæ interdum in ulcera cacoëthica vel carcinoma mali moris mutantur. A congeſto quoque & ad ſtaſin deducto ſanguine per terrorem exulcerationes labiorum & in certis partibus tumores eryſipelaceos progigni, in vulgus notum eſt. In abdomine poſt terrorem vel metum gravem flatus & borborygmi infeſtare ſolent, qui ſæpius vel cum alvi fluxu, quod bonum eſt; vel cum ejus obſtructione & abdominis diſtenſione terrore perculſos affligunt: & hinc contingit, à terrore hypochondriacorum & hyſtericarum ſymptomata familiaria mirifice exacerbari.

§. XXIII.

Quemadmodum terror corpora maxime imbecillia, & quæ ſanguine bono ejuſque ſufficiente ad partes externas influxu deſtituta ſunt, invadere ſolet: ita in iiſdem quoque majorem violentiam exercet.

Scholion.

Terror & frigus debilitatis corporibus validiſſime nocent, & ſymptomata ſpaſmodica facile excitant. Experientia certa cognitum perſpectumque habemus, ſi terror poſt hæmorrhagiam largiorem, vel etiam ſub menſium fluxu, vel poſt eorum proruptionem copioſam aut diuturnum morbum, vel etiam partu debilitatas feminas

minas invadat; ſpaſmos & flatulentias primarum viarum, quin imo multo truculentiora non ſine magno vitæ periculo ſequi pathemata, cujus generis ſunt animi deliquia, extremorum tremores, paralyſes, apoplexiæ, reſpiratio difficilis, pectoris anguſtia cum metu ſuffocationis & horrendæ cordis palpitationes, omniumque virium ſubitus lapſus. Quid quod nihil magis morbis contagioſis viam pandit, & miaſmati peſtilentiali aditum præbet, quam gravis terror. Deinde etiam certiſſimum eſt, terrorem morbis acutis continuis præcedentem ſæviſſima inferre ſymptomata, & ſæpius totum morbi genium immutare, ut medicus etiam peritiſſimus, niſi certus fuerit de cauſa hac antecedente, in prognoſi ſua inſigniter fallatur. Dici quoque vix poteſt, quantum terror noceat in morbis acutis, ſi præſertim die critico ſuperveniat. Evacuationes enim criticas ſupprimendo & exanthemata repellendo, faciem morbi longe aliam reddit, & ægrum ut plurimum dat internecioni. Ita non ſemel notavimus, à terrore in cacochymicis febrem lethalem cum ſumma virium dejectione fuiſſe obortam.

§. XXIV.

Nulla res tam infenſa eſt vitæ ſenum, quam gravis terror.

Scholion.

Aliquot nobis nota ſunt exempla, ubi ſenes adhuc vegeti à terrore tam perículoſe læſi fuerunt, ut appetentia ciborum omni dejecta, & placido ſomno deſtituti, ad priſtinas vires redire non potuerint, ſed maraſmo & lento calore confecti diem extremum obierint. Si enim tanta terroris vis eſt, ut robuſtos homines infirmet, multo magis minus valentes & infirmiores lædere debet, eorumque vires depopulari.

§. XXV.

Neque vero tantum varii generis morbos inducit terror, ſed etiam quandoque ipſius ſubitæ mortis cauſam præbet efficaciſſimam.

Scholion.

Multa hanc in rem exempla in medicorum proſtant monumentis. Hac enim ratione plures interiiſſe dudum notavit *Galenus Lib. de cauſ. ſympt. Cap. V.* Ita & *Plinius Lib. VII. Hiſt. Natural. Cap. XXXVI.* refert, Publ. Rutilium, nunciata fratris in conſulatus petitione repulſa, illico exſpiraſſe. Heli quoque Judæorum Pontificem & Judicem accepto triſti nuncio de clade, qua Palæſtinæ hoſtes, capta arca occiſiſque ipſius filiis, Judaicum exercitum affecerant, magno ſubitoque terrore oppreſſum, de ſella retrorſum cecidiſſe, ac ſubito exſpiraſſe ex ſacris literis conſtat, ne de nuru ejuſdem hoc loco dicamus. conf. quoque *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. III. A. IX. & X. obſ. 57. pag. 114. Bonetus in ſepulchreto ſuo. Fort. Fidel. de relat. med. Lib. IV. Cap. III. Rayger. in Obſ. med. obſ. 96. Bartholin. Hiſt. 76. Cent. IV.* Plura quoque exempla collegit & hinc inde hiſtoriæ ſuæ inſperſit *Valerius Maximus.* Rationem autem hujus tam ſubiti & funeſti eventus inveſtigare, in proclivi eſt; ſanguis enim hoc modo circa cor & pulmones accumulatus coagulationem, ſi præſertim natura exiſtit debilis, lethalem ſubit promtiſſime.

§. XXVI.

Licet motus, quem terror inducit, à ſuperficie corporis ad centrum vitæ & ſanitati corporis noſtri ſit inimiciſſimus, & ad morbos internos curandos minus utilis vel conſtantis effectus: nihilo minus tamen obſervationes inveniuntur, quæ docent, terrorem quandoque in certis morbis fuiſſe remedio.

Scholion.

Ita *Rolfinccius Comment. in 1. aphoriſm. 1.* profert exemplum maniaci, qui incuſſo terrore à larvato homine ſanatus eſt. Ipſam paralyſin ſubito incendii terrore ceſſaſſe in viro alterius partis ſolutione affecto, per complures annos omni ope humana deſtituto, eleganti obſervatione refert *Fr. Valeriola Lib. II. Obſ. IV. Pechlinus Lib. III. obſ.* 24. annotavit, uterum prolapſum terrore ſanatum fuiſſe. conf. quoque *Zacut. Luſit. Lib. II. obſ.* 65. Vulgari experimento hæmorrhagiæ narium ex improviſo adfuſa frigida aqua, ut terrore percutiantur affecti, ſæpiſſime tolluntur atque cohibentur. *Mœbius in Epitome inſtit. L. IV. P. II. Cap. VIII.* memorat terrore arthritidem curatam fuiſſe, quod non aliter fit, ac quia terror ex extremis partibus ſpaſmo repellit materiam, quemadmodum adpoſito cataplaſmate adſtringente parti affectæ podagra quandoque, ſed non ſemper ſalutari cum effectu recedit. *Valeriola in Obſ. pag.* 162. refert, ſingultum contumaciſſimum terrore ſubitaneo excitatum curatum fuiſſe; ratio nulla alia eſt, quam quia partes nervoſæ & muſculoſæ, quæ ſingultum efficiunt, terrore conſtrictæ vehementiorem fluidi nervei adfluxum intercipiunt. Cavendum tamen quam maxime eſt, ne has curationes terrore præſtitas univerſales habeamus, ac temere imitemur. Sunt enim hæ curationes & rariores & inſecuriores, nam is motus naturæ, qui ab exterioribus verſus interiora ſanguinem & humores impetuoſe propellit, valde ſuſpectus habendus eſt. Si quando itaque à terrore ſalutaris effectus, vel morbi curatio ſequuta fuerit, id, noſtro quidem judicio, non aliunde fieri arbitramur, quam intenſiori & quaſi febrili ſanguinis ad externas partes commotione, quæ ſæpiſſime vehementem terrorem, præſertim in vegetioribus, comitari & ſubſequi ſolet.

§. XXVII.

Terror ſalutariter ſolvitur motu intenſiori cordis & arteriarum quodam febrili cum ſubſequente ſudore.

Scholion.

Quia vehementiori ſpaſmo ſuperficies corporis conſtringitur, & ſanguis verſus interiora urgetur, non ſecus ac in febre fieri ſolet, collecti circa vitales partes humores intenſum cordis & arteriarum motum, qui febrilis dicitur, efficiunt, quo poſtea reſtituitur ſanguini priſtinus circulus, unde calor occupat rurſus externas partes, & ita ſalutaris fit ſolutio morboſi ſtatus à terrore inducti.

§. XXVIII.

Quædam gravia ſymptomata à terrore fiunt ſtatim in principio, dum ſanguis ad interiora vehementi ſpaſmo propellitur, uti ſunt anxietates, palpitationes cordis cum virium dejectione, item animi deliquia & apoplexiæ: quædam vero ſecundo vel tertio die obveniunt, cum ſanguis rurſus cum quodam impetu ad exteriora vergit, & hujus generis ſunt ſanguinis immodicæ profuſiones per hæmorrhoides, per uterum, quæ in gravidis abortum faciunt, per pulmones, per nares. Huc pertinent quoque eryſipelata & tumores glandularum inflammatorii v. g. in mammis, glandulis inguinalibus, pone aures, qui quandoque tertio die terrore correptis ſuperveniunt.

§. XXIX.

Ad ſæviſſima illa mala, quæ terrorem inſequuntur, avertenda, non opportunior datur medicina, quam quæ ſpaſticas partium nervoſarum ſtricturas relaxat, vires reficit, ſanguinis curſum ad exteriora promovet, eumque liberiorem reddit.

Scholion.

Quia tam gravia & periculi plena ſymptomata à deterrimo illo affectu proficiſcuntur, omni utique modo providere oportet medicum, ut commoda medicina ea præcaveat, quod optima ratione efficitur, ſpaſmodicis ſtricturis externarum partium attemperatis & ſanguinis circulo

circulo ad exteriora revocato: ad quem finem obtinendum ego cum felici ſemper ſucceſſu uti ſolitus ſum mixturis, quæ aquas analepticas habent, ut ſunt aquæ liliorum convallium, florum tiliæ, ſalviæ cum vino & ſine vino, balſamum embryonum, miſceri poteſt eſſentia ambræ, ſpiritus nitri dulcis, mixtura ſimplex vel etiam eſſentia theriacalis, item pulvis bezoardicus. Præterea liquor noſter balſamicus tribus partibus liquoris mineralis anodyni noſtræ præparationis mixtus, & ad guttas triginta vel ultra propinatus expertiſſimæ virtutis hoc in genere nunquam non obſervatus fuit. Juvat quoque corpus in quiete ſervare & probe tegere, frictiones circa præcordia & partes extremas adhibere, pedes quoque balneo immittere, & molliente clyſmate alvum eluere. Sanguinis quoque miſſio in plethoricis neceſſaria eſt, hac tamen cum cautela, ne ſtatim inter initia, ubi omnia frigent & tremunt, adminiſtretur, ſed tum, quando pulſus incipit fieri major, & redeunt vires, & calor ad partes externas revertitur. Nihil vero deterius eſt, quam potum frigidum vel externum frigus admittere, & validiora purgantia, emetica aut nimis calida propinare, ſiquidem hiſce omnibus ſpaſmi invaleſcunt.

§. XXX.

Ex iis affectibus, qui tonum & robur partibus motricibus & nerveis ſuffurantur & vires maxime ſubtrahunt, nullus validior eſt, quam diuturnior & profundior triſtitia animique angor.

Scholion.

Sicuti tres maxime motuum naturæ hoſtilium & morbificorum dantur claſſes, ut vehementior febrilis, qui ab intra foras cum impetu pellit ſanguinem, & ſpaſmus, qui ab exterioribus eum urget ad interiora, & denique atonia, quæ in nimia reſolutione & relaxatione fibrarum motricium & remiſſione toni conſiſtit: ita etiam tres vehementes in anima ſic dicta ſenſitiva exſurgunt paſſiones, quæ ſingulas has motiones morboſas peculiari modo fovent & ſuſtinent, adeo, ut ira motu febrili, terror ſpaſmo, triſtitia atonia operationes ſuas exſerant. Et quemadmodum ira & terror celerrime agunt, ita triſtitia tardiori paulo gradu nocet, paulatim corporis vires depaſcendo, & tonum ac robur partium ſolidarum ſolvendo.

§. XXXI.

Triſtitia ſolvit vires corporis, dum pulſum reddit exilem ac lentum, appetentiam & digeſtionem dejicit, vires corporis convellit, faciem reddit pallidam, cutim flaccidam, tranſpirationem remiſſiorem, frigus in partibus extremis, alvi crebras dejectiones, ſomnum turbulentum parit.

§. XXXII.

Quia triſtitiæ affectus tonum & robur fibris motricibus ſenſim ſenſimque ſuffuratur, cordis motum & ſanguinis circulum reddit languidiorem, adeoque excretiones ſufflaminat atque obſtructiones vaſorum viſcerumque infarctus gignit, unde longorum & difficilium morborum origo eſt.

Scholion.

Triſtitia maxime infeſta eſt viſceribus, præſertim imi ventris, inque primis curſum ſanguinis per ramos venæ portæ atque per lienem, pancreas & hepar ſufflaminat. Quandoquidem hæc viſcera jam tum naturali quadam imbecillitate toni laborant, quia fibrarum carnearum & nervoſarum elatere ſunt deſtituta, & vena etiam portæ pulſu caret, & ordinario ſanguinis ſegnior fit per hæc viſcera trajectio; hinc facile poteſt intelligi, ab affectu triſtitiæ hæc viſcera multum pati, & longe imbecilliora reddita morbis, qui ex horum officio neglecto proveniunt, valde obnoxia fieri. Unde *Hipp. Lib. II. de Morb.* ait: *cura in viſceribus veluti ſpina eſt atque illa pungit.* Prodeunt vero à triſtitiæ affectu maxime cachexia, ſcorbutus, malum hypochondriacum, paralyſis.

§. XXXIII.

Triſtitia pro diverſitate partium, quarum tonum deſtruit, & quas infirmas reddit, ut ad ſtagnationem & decubitum humores fiant proclives, alios atque alios graves producit morbos.

Scholion.

In capite ad melancholiam, maniam, affectus ſoporoſos, hemiplexiam, paralyſin, ad guttam quoque ſerenam; in regione pectoris ad animi deliquia, ad polypoſas concretiones, cordis palpitationes: in regione præcordiali ad inflammationem ventriculi, appetitum dejectum; in inteſtinis ad diarrhœam, flatulentias hypochondriacas, imo ipſum affectum hypochondriacum diſponit, unde *Sanctorius Sect. VII. A.* 3. *mœrentes*, inquit, *facile obſtructiones, partis duritiem & affectum hypochondriacum patiuntur*, eam nempe ob rationem, quia mœſtitia, ſi diu durat, carnes frigidas facit, dum impedit, ne perſpirabilium craſſa & inutilis portio exhalet. In reliquis abdominis viſceribus cachexiam & maxime ſcorbutum inducit. Et de ſcorbuto quidem, quod is originem ſuam à profundiori triſtitia ut plurimum ducat, multis in locis præclare monuit *Severinus Eugalenus* in *Tract. de ſcorbuto*; ſiquidem *pag.* 3. ubi de cauſis ſcorbuti agit, hunc in modum verba facit: *quos cum craſſiori victus ratione diuturnior mœſtitia exercuit, de his ægrotantibus conſtanter ſemper prædicere auſus fui, eos à ſcorbuto morbo vel ſolo vel aliis permixto teneri.* Prolixius adhuc hanc ſuam ſententiam explanat *Obſ. XIX. pag.* 300. ubi ait: *quos hac affectione laboraſſe novi, omnibus fere vel poſt craſſum melancholicum victum, vel poſt diuturniores triſtitias adveniſſe eam memini.* conf. quoque *Obſ. XXVII. pag.* 293. *it.* 284. In renibus calculum gignit, in utero menſium ſuppreſſionem facit. Obſervavimus, ſi magna triſtitia ob damnum acceptum, ob maritum vel liberos defunctos, incidat in menſium fluxum, illum ſtatim inordinatum fieri, & graviſſime inde luere feminas, adeo, ut ſæva pathemata ſpaſtica ſubſequantur, concomitante ſubinde purpura. In habitu porro corporis ad macilentiam, ad ſudorem frigidum maxime in locis inferioribus, nimirum in pedibus, diſponit.

§. XXXIV.

Obſervatione conſtat, morbos alios benignos & familiares hominibus per diuturnam mœſtitiam periculoſos & lethales fieri, & medicamentis omnem in atrocioribus ſymptomatibus avertendis alias inſitam vim demi atque denegari.

Scholion.

Ita obſervavimus, in feminis pathemata hyſterica, in viris calculum, podagram, itemque ſcorbutum ob invadentem ingentem triſtitiam ſæviſſima imo lethalia ſymptomata concitaſſe, eam videlicet ob rationem, quia hic affectus vires penitus deſtruit, unde morbo ejuſmodi ingruente, cui ſubigendo vires ſunt impares, inflammatoriæ & ſphaceloſæ ſanguinis ſtaſes perquam facile contingunt. Quod medicamentorum operatio ſub gravioribus animi pathematibus & præſertim quoque mœrore ſuſpendatur, id extra omne dubium eſt & inter alios graphice hac de re loquitur *Bagliv. in prax. Med. pag.* 133. cujus verba hæc ſunt: *anima quamdiu in perturbatione eſt, remedia nequicquam proficient & licet quis ea recipiat, viribus tamen non auſcultatur natura.* Morbi igitur ab animi pathematibus orti blande ac leniter tractandi ſunt, & tunc à nimia remediorum copia & vehementia quam maxime abſtinendum, uti idem graviſſimus auctor pulchre monet. Convenit igitur,

igitur, ut verba *Tulpii Lib. IV. Cap.* 49. noſtra faciamus, *ægros ſecuros agere, ut corpore tantum, non etiam animo laborent, & ſi quæ ſunt, quæ ipſorum animos exaſperatura ſint, optimum eſt ea, dum ægrotant, ipſorum notitiæ ſubtrahere.*

§. XXXV.

Ad præcavendos morbos, qui à diuturniori triſtitia proveniunt, nihil utilius eſſe analepticis, roborantibus, quæ ſanguinis & humorum ſpirituaſcentiam & liberiorem curſum promovent, jam quiſque facile perſpiciet.

Scholion.

Plura huc pertinent tum ex diætetico, tum ex pharmaceutico fonte petenda remediorum genera. Nam aëris ſereni & temperati uſura, cœli mutatio, motus, & moderatior vini potentis & purioris aquæ uſus, & omnis animi blandior relaxatio mirifice eos profligant morbos, qui à triſtitia viriumque dejectione proveniunt. Denique infuſa ex herbis aromaticis calide pota, it. ſuccinata, ambrata, ſalia volatilia, oleoſa & alia balſamica & quæ digeſtioni maxime ciborum ſuccurrunt, vires mirum recreant, & morbos à copia, infarctu & corruptione proficiſcentes arcent.

§. XXXVI.

Præter animi affectus motibus vitalibus conſervatoriis & excretoriis, ac robori partium nervoſarum infeſtiſſimos dantur adhuc alii mentis morbi, videlicet intenſa deſideria, cupiditates, inquietæ cogitationes, profundæ & laborioſæ meditationes, quæ æque vires conſumunt, ſyſtema nervorum debilitant, & œconomiam naturalium motuum potenter invertunt.

Scholion.

Animus certe variis motibus & laboribus agitatus nunquam ſanitati prodeſt, ſed perpetuo ſecundum naturam actiones interturbat, quarum integritatem mens quieta cupiditatibuſque & motibus vacua, id eſt, ſana conſervat. Plurimi itaque morbi primam à morbis animi ducunt originem; quemadmodum id ex accuratis morborum hiſtoriis abunde diſcimus. Siquidem anima, quo vocabulo principium cogitandi, ſentiendi & imaginandi deſignamus, directe & proxime operationem in fluidum tenuiſſimum, quod in cerebro, nervis & medulla ſpinali continetur, exſerit, dumque hujus naturam & motum naturalem pervertit, cumque vel intendit vel ſiſtit aut imminuit, non poteſt aliter fieri, quam ut omnes corporis functiones inde mutationem in deterius patiantur.

§. XXXVII.

Diuturni animi labores & profundæ cogitationes conſumunt maxime vires, ut adeo robur non tantum toti corpori, ſed etiam potiſſimum iis partibus, quæ digeſtioni, ſecretioni & excretioni vacant, detrahatur, & multæ in primis viis cruditates progignantur & accumulentur.

Scholion.

Experientia conſtat, ſenes illos, in quibus à labore immoderato ſtudiorumque intemperantia ſpiritus conſumti ſunt, & novus eorum proventus ac reparatio ob viſcerum tonum deſtructum, digeſtiones turbatas languidas, & fere deficientes fuit impedita, ad flatulentias, ſpaſmos hypochondriorum, paralyſes, admodum proclives fieri. Cicero non ob aliam cauſam ſumma fuit corporis gracilitate & infirmitate, quam ob aſſiduas lucubrationes & meditationes, quas in vita amavit, & quarum adeò frequentem in operibus ſuis mentionem facit. De *Baronio* refert *Janus Nicius Erythræus Pinacoth. I. p.* 90. illum tabe obiiſſe aſſiduo ſtudiorum labore concepta, qua ita cibos omnes faſtidiebat, ut nullum eſſet tam nitidum, tam delicatum, tam ſuaviter conditum obſonium, ut poſſet in ejus ſtomacho edendi appetitum excitare; imo cum ad cœnam vel prandium vocabatur, tanquam ad ſupplicium ſe rapi dicebat. Apparet etiam hinc, quare ex nimia ſtudiorum intemperantia hypochondriaca ſic dicta paſſio, in meris ſpaſmis & flatibus conſiſtens, frequentiſſime ſuboriatur, & quare ex inſano amore in feminis cachexia ſeu chloroſis proveniat, qui morbus identidem ad cruditates & excretiones imminutas velut ad cauſam ſuam referendus eſt.

§. XXXVIII.

Neque vero tantum inordinati animi motus corpori nocent, ſed &, quod maximum, peregrinæ impreſſiones & ideæ ſuſceptarum à perverſa phantaſia rerum plane mirabiles in peculiaribus morbis concitandis, & ſtructura etiam partium vitianda vires poſſident.

Scholion.

Quantam vim atque efficaciam talis impreſſio pro diverſitate idearum & individuorum in corpus poſſideat, ut tam varie actiones naturales ab imaginatione determinentur, inter alia conſpicuum reddunt gravidæ fœminæ; nihil enim ipſis familiarius eſt, quam ad perverſam earum phantaſiam mirifice formationem fœtus & ſtructuram partium lædi & immutari. Dependent inde maculæ & nævi materni, item mutilationes & conformationes certorum membrorum in fœtu depravatæ. A ſola impreſſione & imaginatione firma præſentis peſtilentiæ plures peſte correptos eſſe hiſtoriæ & obſervationes teſtantur, uti videre licet apud *Helmont. in tumulo peſtis pag.* 981. *it. Diemerbroec. in Tract. de peſte pag.* 859. *Pechlin. Lib. III. obſ. XVI.* Quod ſolus aſpectus eundem variolarum morbum provocare poſſit, quotidianæ eſt experientiæ, qua de re conſuli poteſt *Pechlin. Obſ.* 23. *lib. III. it. Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. III. A. IV.*

§. XXXIX.

Maxime omnium vero motus partium convulſivi vehementiores & terribiles, concepto inde quodam horrore, aſpecti eam vim habent, ut in ſimiles motus ſpectatores conjicere poſſint.

Scholion.

Ita plures viſo epileptico inciderunt in ſimilem morbum. Huc jure optimo pertinent eæ obſervationes, quibus edocti ſumus, homines meditationibus ſacris addictiſſimos, in convulſivos ſanguinis motus mon modo incidiſſe, ſed & alios hiſce inconditis motibus conſternatos ſimiliter extra ſe raptos atque convulſos fuiſſe. Facit huc quoque, quod nuperrime in pueris quibuſdam Sileſiacis obſervatum, itemque & ille morbus convulſivus & phantaſticus, qui annis ſuperioribus Annabergæ ſævit; de quo conferri poteſt *Andr. Kunadi Conſideratio Theolog. morbi convulſivi & phantaſmatum, quibus Annabergæ nonnulli homines miſere conflictati fuerunt.*

§. XL.

Animi paſſiones infeſtant maxime imbecillos & tenerioris conſtitutionis homines; qui vero animo & corpore robuſtiores ſunt, eos minus lædere ſolent.

Scholion.

Agunt enim affectus animi maxime in partes nervoſas, & quæ ſenſibus ac motibus vacant, quarum tonum, ac motum violant planeque immutant, dum nervorum fluido valde alienum ac turbulentum motum inferunt. Si itaque hæ partes ad anomalos motus recipiendos jam antea admodum pronæ ſunt, in quo maxime natura partium imbecillium poſita eſt, tunc utique longe facilius in

in alienos & præternaturales motus ab animi paſſionibus abripiuntur. Quin imo harum partium natura atque indoles ita eſt comparata, ut ſi ſemel graviter v.g. à terrore læſæ fuerint, poſtea levi de cauſa & præter voluntatem terrore afficiantur, eoſdemque alienos motus in corpore producant. Quod etiam de ira valet, quæ, ſi animus ſemel vel aliquoties vehementer illa excanduit, poſtea frequenter & levi data occaſione recurrit. Notatu etiam dignum eſt, quod homines præſertim fœminæ, ad animi affectus & maxime iram proclives, corpus plerumque infirmum & alienis motibus recipiendis accommodatum obtineant. Et patet hinc etiam ratio, quare fœminæ ſenſibilioris naturæ utplurimum lædantur à ſuaveolentibus, ſiquidem probabile eſt, hæc eoſdem vel ſimiles motus excitare in partibus nervoſis, quales ab animi affectibus produci ſolent.

CAPUT XI.

De venenis eorumque natura, viribus & modo agendi.

§. I.

Alit natura res, quæ exigua mole & ſumma partium tenuitate brevi tempore concentum atque ordinem motuum vitalium pervertunt, vel plane deſtruunt, & hæ vocari ſolent venena.

Scholion.

Quum itaque venena tam infenſa ſint naturæ corporis noſtri conſervatrici ſeu motibus machinæ conſervatoriis & vitalibus, ut vel cito perimant vel in extremam perniciem corpus conjiciant: utique ſolertis ac prudentis medici eſt, horum naturam ac vires alta ſcrutari indagine, & quomodo illata ab iis noxa averruncari poſſit, paulo ſolicitius inquirere.

§. II.

Venenorum tres notæ eſſentiales ſunt, quibus ab aliis rebus exitialibus & humanæ naturæ inimicis diſcernuntur. Prima eſt, quod ſumma partium tenuitate adeoque minima mole agant; ſecunda, quod brevi tempore partium ſolidarum ac fluidarum motus ordinatos ac proportionatos univerſo in corpore pervertant, & graviſſima ſymptomata vel mortem ipſam inducant: tertia, quod in fluidum tenuiſſimum & partes maxime nervoſas vim ac violentiam ſuam exerceant.

Scholion.

Inveniuntur in ampliſſimo regno naturæ plura, quæ brevi tempore nocent ac perimunt, ut aqua frigida, corpori ſudore diffluenti immoderatius ſuperingeſta, frigus acerrimum, vel large aſſumtus ſpiritus vini aut mineralis, acidus, ut oleum vitrioli, quæ tamen venenorum claſſi proprie & commode annumerari non poſſunt, quoniam præcipui characteres ac proprietates venenorum deficiunt.

§. III.

Quodvis naturæ regnum peculiaria venena profert.

Scholion.

Venena omnium ſubtiliſſima, & quæ penetrantiſſimæ indolis ſunt, in regno animali hoſpitantur, quæ morſu communicantur ab animantibus rabie vel ira vehementi percitis. Secundum locum tuentur ea, quæ regnum minerale ſuppeditat, ut ſunt arſenicalia & mercurialia. His proxime adjungenda ſunt quædam ex vegetabilibus, acerrimo & nocentiſſimo elemento imbuta, quorum claſſem ducunt purgantia fortiora & narcotica, principio ſulphureo vaporoſo infeſta.

§. IV.

Nam quorumlibet animantium vel inſectorum morſus plagam infert virulentam, ſed eorum tantummodo, quæ rabie & vehementi excandeſcentia exarſerunt, & quæ calidioris naturæ & ad iracundiam prona ſunt.

Scholion.

Ex animantium quadrupedum genere, quæ cholericæ ſunt temperaturæ & frequenter ira vel rabie corripiuntur, ſunt maxime canes, lupi, feles, vulpes, ſimiæ, quorum morſus ob virulentiam extimeſcendus eſt. Ex inſectis potiſſimum hunc cenſum ſubeunt viperarum, ſcorpionum & aranearum ſpecies.

§. V.

Firma conſtat experientia, in climatibus & locis calidioribus & tempore ardentiſſimo inſectorum morſus multo eſſe venenoſiores, quam in locis frigidioribus.

Scholion.

Araneæ, ſcorpiones & viperæ noſtris in regionibus, utpote temperatioribus, & ſeptentrionalibus rarius morſu vel ictu nocent vel necant; ſerpentes etiam noſtrates plane ſunt innoxii. In calidiſſimis vero Italiæ, Siciliæ & Aſiæ locis horum inſectorum venenatus morſus & ictus multiplici experientia ſatis ſuperque cognitus & exploratus eſt.

§. VI.

Neque inſectum, neque ullum aliud animal in ſe eſt venenatum, ſed maxime eorum ictus vel morſus vim veneni obtinet; ſiquidem tunc demum venenoſam quaſi naturam induunt, quando ira vel rabie, quæ extrema & continua iraſcentia eſt, exagitantur.

Scholion.

Nunquam fide dignis hiſtoriis vel certa quadam experientia probari poterit, à viperarum, ſcorpionum, aranearum vel aliorum inſectorum, quæ vulgo pro venenatis habentur, uſu interno mortem vel inſignem quandam perniciem ſanis corporibus fuiſſe inductam. Quamvis enim negari non poſſit, plurima inſecta in ſe reconditum habere ſal quoddam cauſticum partibus nervoſis non adeo amicum; noxam tamen, quam corpori inferunt ab eorum morſu vel ictu proficiſci certiſſimum eſt. Et quoniam fortiter urinam pellunt interius aſſumta, ideo hydropicis hæc ipſa remediorum genera ſaluti fuiſſe, fide dignæ obſervationes teſtantur.

§. VII.

Venenum quod animantia ictu vel morſu communicant, originem & naturam ſuam maxime ac primario debet animi affectui vehementiori, qualis eſt ira, eaque extrema & continuata, quæ in morbum, rabiem vel inſaniam tandem degenerat.

Scholion.

Eſt ea omnium animi affectuum indoles, ut univerſam fluidi in cerebro ac nervis contenti maſſam & hujus miniſterio totam nervorum & membranarum compagem afficiant, omnesque motus vitales partium ſolidarum æque ac fluidarum, ſecretorios nempe, & excretorios magnopere pervertant, quippe in quo veri veneni vis atque effectus continentur. Atque hinc clariſſime patet, inter venenum & animi affectum, præſertim vehementiorem, ratione efficaciæ, virium & effectuum nullam prorſus intercedere differentiam.

§. VIII.

Quia tonum fluidum nervorum ab ira & rabie in con-

concitatiſſimum motum, quo nihil datur pernicioſius, violenter abripitur: non mirum eſt, omnes corporis ſuccos inde venenoſam quandam indolem concipere.

Scholion.

Non deſunt exempla, ubi à morſu hominis iracundia commoti lethalia ſymptomata ſequuta fuerunt, non aliam certe ob cauſam, quam quod ſaliva veneno infecta fuerit. Ita novimus quendam ex morſu hominis irati mortuum cum eruptione macularum purpurearum accedentibus convulſionibus ac delirio, cujus corpus poſt mortem diſſectum tumidum, & ſummo fœtore inquinatum repertum fuit. Deinde non modo rabies, ſed etiam vehementiores animi affectus in corpore humano, ut terror & ira, totam lymphæ maſſam venenata qualitate imbuunt, id quod clariſſime ex eo apparere puto, quod infantes ex aſſumto lacte nutricis, quæ brevi ante ira vel terrore perculſa fuit, in graviſſima pathemata convulſiva epileptica, & ſæviſſima alvi tormina incidant, non ſecus ac ſi veneni quid illis fuerit propinatum. Memorabile etiam eſt exemplum, quod *Timæus à Güldenklee Lib. VII. de Morb. Venenat. caſ.* 23. refert de vacca à cane rabido admorſa, cujus lac omnes, qui eo uſi fuerunt, in rabiem egit. Et *Fernelius de Abdit. Morbor. Cauſ. cap.* 14. *pag.* 508. commemorat, lupo rabioſo trucidato, & in varia obſonia à venatoribus quibuſdam parato & cocto, omnes, quicunque eſitarunt, non multo poſt rabie fuiſſe correptos. Geminum huic exemplum de porco à cane rabido demorſo tradit *Borellus Cent. I. Obſerv.* 75.

§. IX.

Saliva inprimis venenata qualitate imbuitur; quoniam humor eſt valde ſubtilis, fermentativæ & ſpirituoſæ indolis, qui facillime motum concitatiſſimum à rabie impreſſum recipere, cumque per reliquos ſuccos diffundere & quaſi multiplicare poteſt.

Scholion.

Qua de cauſa ſalivalis ille virulentus liquor, non tantum mediante morſu nervoſis & fibroſis partibus inſinuatus, ſumme pernicialis eſt, ſed alio etiam modo ad fluidum corporis noſtri tenuiſſimum delatus, ipſi virulentam hanc indolem affricat. *Jul. Palmarius Libr. de Morb. Contag. pag.* 321. inſigne exemplum de ruſtico in rabiem acto refert, qui liberis ſuis oſcula figens eoſdem pari lue infectos internecioni dedit. A *Cœlio Aureliano L. III. c. IX.* hanc in rem quoque notatu dignum memoratur exemplum ſartricis cujuſdam, quæ in veſtimentis à cane rabido dilaceratis reparandis occupata, admoto prius ore, filum præmordens rabiem contraxit.

§. X.

Virus animantium, quod ab eorum ira vel inſania generatur, non modo ſalivam, lac & lympham, ſed ipſum quoque liquorem ſeminalem inficit.

Scholion.

Triſtiſſimus ante aliquot annos obtigit Duderſtadii caſus, ubi à lupo rabido multi canes & homines admorſi fuerunt, quorum pauci ſervati, plures cito, quidam poſt aliquod tempus, præcedente aquæ metu, obierunt. Quidam horum mox poſt plagam morſu acceptam, quam neglectui habebat, coitum celebravit cum uxore; poſt aliquot vero dies una cum uxore, quæ à lupo rabioſo non tacta fuit, conſuetis ſymptomatibus correptus eſt, ubi tamen femina ſervata, maritus vero extinctus fuit. Præterea novimus patrem quendam, certis intervallis maniacum, qui paroxyſmi tempore cum uxore congrediens filium genuit eodem malo poſt exactos pubertatis annos correptum; quos vero extra paroxyſmum progenuit liberos, ii omnes ab hoc malo immunes fuerunt. Spectat huc etiam illud, quod amor inſanus per philtra, quæ ex ſaliva, ſemine, vel ſanguine menſtruo parari ſolent, eadem prorſus ratione in aliis excitari poſſit. Neque enim ex toto inſuper habendæ ſunt illæ obſervationes, quæ de philtrorum noxa nos certiores reddunt. Ex hiſce vero jam cognitis illud maxime ad uſum & ſalutem generis humani depromendum eſſe exiſtimo, quod diligenter evitanda ſit conſuetudo eorum hominum, qui rabie, ira vel terrore exagitantur, ac ſumma cum cura providendum, ne ejuſmodi homines quidpiam de ſaliva, ſemine, vel lacte aliis ſanis, & imbecillioribus communicent. Diſſuademus itaque magnopere coitum cum viris, quos paulo ante gravis animi affectus corripuit.

§. XI.

Utut venenum, quod morſu animantis rabioſi infertur, valde activæ & penetrantis ſit indolis: quandoque tamen accidit, ut illud ſine omni noxa diutius partibus admorſis inſideat, & demum elapſo aliquo tempore in actum deducatur.

Scholion.

Proſtant in medicorum tum veterum, tum recentiorum monumentis plures obſervationes, ubi à rabidis animantibus admorſi longo inde tempore nihil moleſtiarum perpeſſi fuerunt; exacto vero menſis vel ultra ſpatio conſuetis gravibus ſymptomatibus, inprimiſque funeſto aquæ timore correpti fuerunt. Recte hinc *Cæl. Aurelianus Lib.* 3. *cap.* 9. *poſt morſum quidam celerius in paſſionem veniunt, quidam tardius, ideo etiam poſt annum aut eo amplius ſed magis plures poſt quadraginta dies.* Cujus peculiaris phænomeni cauſæ quamvis paulo difficiliores videantur, tamen quid veriſimile ſit, exponere placet. Conſtat nempe dilaceratas per morſum fibras cutaneas criſpari & contractione quadam in ſe invicem coire, unde renitens quidam tumor ſubnaſci ſolet. Sub hoc itaque virulentam illam ſubtilem materiam incluſam & quaſi incarceratam detineri poſſe probabile eſt. Præterea concurſu ſucci tenacioris, qui ex ſauciatis fibris exſtillat, volatile illud virus quodammodo etiam figitur, & ſub ejus involucro non ſecus ac acies in vagina vel favilla ſub cinere ad tempus reconditur, donec certas ob cauſas à compedibus liberatum & ſui juris factum, in partes nervoſas ſævire & vim ſuam pernicialem prodere incipiat. Exiſtimamus quoque, differens hominum temperamentum huc multum facere, utpote quum in corporibus ſegnioris, torpidæ, & phlegmaticæ naturæ ejuſmodi venenum ſine effectu longe diutius, quam in cholericæ & agilioris indolis hominibus latere poſſit.

§. XII.

Ex penu & regno minerali pauca prodeunt vera venena, inter quæ tantum unicum eſt nativum cobaltum: tria vero arte facta, arſenicum cujus tres dantur ſpecies, mercurius ſublimatus, & vitrum antimonii.

Scholion.

Cobaltum, cujus copioſior proventus in venis ſubterraneis Miſniæ eſt, ob virulentam & enecantem ſuam vim, quam exerit in inſecta, bruta & homines, notiſſimum eſt. Eſt vero hoc ipſum minera arſenici, dum acriori igne ſub præparatione vitri cærulei, quod dicitur ſmaltum, germanice *Blaue Farbe*, ex eo flores albi ſublimantur, qui vocari ſolent *Gifft-Mehl*; Hi fortiori ignis temperamento funduntur in corpus vitriforme album, quod vocatur arſenicum album, vel etiam cryſtallinum venenum innumeris lethalibus exemplis ſatis infamatum. Quandocunque ad partes decem florum additur una ſulphuris vulgaris & hæc invicem funduntur, non album, ſed citrino colore tinctum arſenicum prodit. Si vero duæ partes ſulphuris cum decem partibus pulveris albi miſcentur, igne fuſionis arſenicum rubrum emergit. Hæc omnia ſunt venena, ſed pernicioſiſſimum album; veteribus vero plane incognitæ

cognitæ hæ tres ſpecies fuerunt; mineram vero ſuam, ex qua præparantur, videlicet cobaltum, vehementia & celeritate nocendi longiſſime exſuperant. Atque hoc venenum eſt noſtris temporibus commune & uſu pervulgatum, quo ad patranda veneficia peſſime utuntur, maxime ob hanc cauſam, quia guſtu non percipitur, & in ſolida æque ac fluida forma commode offerri poteſt.

§. XIII.

Vera venena mineralia veteribus fuerunt incognita, qui res alias noxias ex hoc regno venenis falſo adſcripſerunt.

Scholion.

Antiqui medici res fere omnes minerales nativas naturæ humanæ incongruas vel infeſtas pro venenis habuerunt, unde argentum vivum, antimonium crudum, vitriolum album, & omnes vitrioli ſpecies, lithargyrium quoque & ceruſſam, it. lapidem lazuli, adamantem venenorum claſſi annumerare non dubitarunt. Maxime omnium vero auripigmentum, quod arſenicum vocarunt, teſte *Celſo Lib. 5. cap. 5. pag.* 260. in venenorum familiam reduxerunt, quod tamen omnis virulentiæ & enecantis naturæ expers eſt. Quo ſpectat etiam veterum ſandaraca, quam arſenicum rubrum vocarunt, & ex colliquato auripigmento confecerunt, quod etiam enecandi virtute orbatum eſt. Neque vero negamus, has omnes enumeratas ſpecies naturæ humanæ minus convenire, vel etiam rodente quadam virtute eſſe inſtructas; ſed tamen neutiquam hinc concludendum eſt, eas ad venenorum claſſem eſſe referendas, quoniam veri veneni characteres deficiunt.

§. XIV.

Peſſimo errore à recentioribus auripigmentum pro veneno venditatur, & cum arſenico citrino factitio confunditur.

Scholion.

Error eſt minime excuſandus, dum plures ex recentioribus auripigmentum arſenicum citrinum vocant, & pro veneno declarant, quemadmodum id latius deduxi & loca allegavi in *Diſſ. noſtra de Erroribus circa venena vulgaribus*. Nam arſenicorum, quæ veteribus nota fuerunt, & ad auripigmentum referri debent, & quæ demum noſtris temporibus inclaruerunt, & ex cobalti minera proveniunt, ratione natalis ſoli, indolis & effectus ingens eſt differentia. Nam auripigmentum eſt minerale aurei coloris, ſulphureum, ex tenuibus cruſtis, tanquam ſquamis, inſtar lapidis ſpecularis fiſſilibus compoſitum, quod in Græcia, Myſia nempe Helleſponti, ex montibus eruitur & ad nos advehitur. Hoc in pulverem redactum & flammæ admotum fluit, accenditur, & flammam cum fumo albo, ſubflavo, emittit, qui cultrum ſuperpoſitum albo luteo & ſubrubro colore, pulchro ſpectaculo obducit, in fundo arenoſis & lapidoſis particulis relictis: fumus odorem habet fœtidi ſulphuris. Idem auripigmentum in cucurbita vitrea vehementiori igne liquatum maſſam dat inſtar cinnabaris rubicundam, in ſuperficie inſtar rubini ſplendentem, quam veteres ſandaracam appellarunt. Arſenicum vero album, flavum & rubrum noſtrum eſt factitium & patriam habet Miſniam, ubi tantummodo, inque nullis aliis terris, & quidem in pago *Ehren Friedrichſdorff*, conficitur ex minera gryſei coloris, quæ vocatur cobaltum, germ. *Fliegen-Pulver*, quia muſcas hujus pulvere enecare ſolent. Ex hac minera parantur, ut ſupra innui, illæ tres arſenici venenati ſpecies, quæ veteribus plane incognitæ fuerunt. Unum vero ex illis igni in vaſe impoſitum, totum in auras avolat, ne ullo veſtigio ejus in vaſe relicto, denſus albus fumus fœtidiſſimum alliaceum ſpargit odorem, & laminam ferream albo colore obducit neque flammam concipit. Jam vero auripigmentum omni draſtica, purgante & emetica virtute caret, neque animantia necat, frequenti experimento inſtituto in canibus, felibus, quibus in inſigni doſi ad drachmam unam & ultra ſine ulla ſubſequente noxa id obtulimus. Et utut auripigmentum accenſum fumum fœtidum emittat, tamen potius eſt ſulphureæ, quam arſenicalis vel mercurialis naturæ: quod vel inde patet, dum ex æquali auripigmenti & mercurii ſublimati parte ſublimatione cinnabarim elegantiſſime rubicundam obtinuimus. Arſenicum vero, ſive album, ſive flavum & rubrum, ſummum eſt venenum, & omnis generis animantia in paulo majori doſi aſſumtum brevi necat. Ut adeo ex jam dictis ſatis clare appareat, auripigmentum cum arſenico citrino neutiquam eſſe confundendum, quod tamen à plurimis medicis, imo collegiis factum eſſe acta & reſponſa publica loquuntur.

§. XV.

Præter arſenici tres ſpecies etiam argentum vivum, in ſpiritibus acidis & mineralibus ſolutum, veri veneni indolem atque vim habet.

Scholion.

Mercurius currens vivus omnis virulentiæ expers eſt, neque in ingenti quantitate hauſtus ullum ex animantibus interficit, ſed pondere ſuo cito per alvum elabitur, atque adeo in paſſione iliaca, quæ à fecibus infarctis & inteſtinorum complicatione fit, ſummum, & frequenti experimento probatum remedium exiſtit. Si vero ab acido corroſivo, ut eſt ſpiritus ſalis vel nitri, diſſolvitur, acrimoniam ſumme corroſivam acquirit, qua non modo fibras ventriculi & inteſtinorum nerveas lancinat & diſcindit, ut omnium corroſivorum mos eſt, ſed & conſtrictivam & erodentem vim ſuam ulterius diffundit, & univerſum ſyſtema nervoſarum partium in ſpaſticas conſtrictiones violenter conjicit; unde ſanguinis liber influxus & effluxus ſiſtitur, & mors paratur. Quia vero ob cauſticam acrimoniam hoc venenum non facile offerri poteſt, hinc rariſſimi caſus in medicorum libris proſtant eorum, qui veneno hoc interfecti fuerunt. Eo plura vero exempla in praxi medica occurrunt, ubi medicamenta mercurialia non rite parata & correcta valde atrocia, imo funeſta ſymptomata excitarunt.

§. XVI.

Inter venena arte parata non infimum locum tenet antimonium in vitrum redactum, quod in pulvere oblatum non modo vehementes & ſæviſſimis torminibus ſtipatas vomitiones, ſed etiam haud raro mortem inducit.

Scholion.

Cognita nobis ſunt aliquot exempla, ubi vitrum antimonii in ſubſtantia propinatum, præſertim, cum jam prima regio ſpaſmis obnoxia fuit, non ſecus ac arſenicum intra aliquot horas mortem intulit, præcedentibus omnibus ſignis ac ſymptomatibus, quæ propinatum venenum indicant & ſequuntur.

§. XVII.

Ex vegetabilium regno inter præſentiſſima venena referri debent cicuta vera, napellus ſive aconitum cæruleum, ſolanum furioſum, hyoſcyamus ac datura.

Scholion.

Cicutæ venenum jam antiquiſſimis temporibus apud Græcos, & maxime apud Athenienſes familiariſſimum fuit, quippe quo ſolenni more ſibi vel aliis mortem inferendi uſi dicuntur. Neque facile aliud venenum veteribus cognitum & familiariter uſurpatum, præter hoc ipſum, invenimus. Memoriæ etiam proditum eſt, ſuccum cicutæ, leni inſolatione ſpiſſatum, olim publice Athenis in pœnam fuiſſe aſſervatum. Neque tamen

inficias

inficias ire licet, Græcorum cicutam multo ſuiſſe valentiorem ea, quam regiones noſtræ alunt; ſiquidem illa in locis calidioribus nata, à ferventiſſimo ſolis æſtu longe penetrantiorem vim inſitam habet. Nec tamen cicuta, quæ noſtris in regionibus progignitur, indolis venenatæ expers eſt; nam quod lethalia ſymptomata hominibus induxerit, aliquot conſignatis hiſtoriis luculenter docet *Cl. Wepferus in elegantiſſimo libro de Cicuta aquatica.* Napellum venenum eſſe plures hiſtoriæ & obſervationes teſtantur, quas videſis collectas in *Dom. Zornii Botanologia Med. pag.* 458. De noxis venenatis ſolani furioſi, & hyoſcyami memorabilia &, ut ſolet, erudite tradit *Cl. Wepferus loc. cit. pag.* 227.

§. XVIII.

Dantur venena certis potiſſimum animantibus noxia, quæ in hominibus venenatam efficaciam vix exerunt.

Scholion.

Ita amygdalæ amaræ in volucribus, præſertim in ciconia, columba, convulſiones excitant. Eædem amygdalæ & nuces vomicæ felibus & canibus oblatæ cum convulſionibus interficiunt. Piſcatores cocculis piſces necare, notiſſimum eſt. Spiritus etiam vini rectificatus ad unum vel duo cochlearia felium ori infuſus, in iis mox horrendas producit convulſiones. Videtur autem ſulphur illud vaporoſum, quod commemoratis ſimplicibus ineſt, & quo etiam amygdalæ amaræ imbutæ ſunt, teſtante id ipſum ſpiritu vini ſuper illas abſtracto, animantium cerebro maxime infenſum, atque adeo iis magis noxium, quam hominibus, quos natura majori cerebri mole & uberiori fluidi nervei quantitate donavit.

§. XIX.

Agunt venena ſumma partium tenuitate, qua ſeſe altius partibus nervoſis inſinuant, iiſque infenſiſſimos motus inducunt.

Scholion.

Habet hoc regnum naturæ, ut ex minimo maximi & ſtupendi producantur effectus. Quam tenuis atque exigua eſt illa portio, tam in ovulo fœminino, quam ſemine virili, ex qua homo progignitur. Nonne totius naturæ conſervatio, ſi animantium ac vegetabilium regna ſpectemus, tenuiſſima materia ſeminibus inclusa ſuſtinetur. Quam ſtupendi effectus in rerum natura præſtentur à tenuiſſimis fluidis, aëre, æthere, in propatulo eſt. Eſt etiam illud exiguum, quod mortem infert, & machinam corporis humani deſtruit, ut quidem videmus in peſte, cujus contagium ſubtiliſſimo vapore ſerpit, aliiſque communicatur. Non igitur mirum videri debet, venena ſumma partium tenuitate ſuas præſtare operationes, id quod ex morſu rabidorum animantium & venenis per vulnera communicatis clariſſime apparet. Antimonium cum vino infuſum vel decem ſine diminutione ſenſibili ponderis vehementer purgat. Omnis deleteria purgantium vis, ut hellebori albi, nicotianæ, aſari, colocynthidis, it. narcoticorum, ut ſeminis daturæ, hyoſcyami, ſola diuturniori coctione cum aqua in auras diſſipatur. Mercurius vivus, utut plane inſolubilis videatur, & ex fixioris & ſolidioris naturæ partibus compoſitus: ſi tamen cum aqua coquitur, illa vim vermes enecantem acquirit. Cobaltum, arſenicum, utut difficilioris ſolutionis & nexus videantur, tamen cum aqua ſi decoquantur, virulentam vim ipſi communicant. Et aqua ejuſmodi arſenicalis infamatum illud venenum eſt, quo veneficæ quædam Romanæ ſub Alexandro VII. gravem ſtragem ediderunt, & aquettam appellarunt. Et memorabile eſt, quod nuper ad me ſcripſit *illuſtris Dom. Garelli, Archiatrorum Cæſaris princeps,* his verbis: *Occaſione elegantis Tuæ diſſertationis de Erroribus circa venena in mentem venit lentum quoddam venenum, quo famoſa venefica, in carceribus Neapolitanis adhuc vivens, in ſexcentorum perniciem uſa eſt. Hoc vero nihil aliud eſt, quam arſenicum cryſtallinum in larga aquæ copia per ſimplicem decoctionem ſoluta, addita, neſcio in quem finem, cymbalaria herba. Hoc mihi communicavit Auguſtiſſimus Imperator, cui tranſmiſſus eſt proceſſus criminalis propria veneficæ confeſſione confirmatus. Aqua vero vulgari idiomate Neapolitano Aqua della Toffanina appellatur. Certiſſime interficit & plurimi hoc veneno occubuerunt.*

§. XX.

Agunt quædam venena principio tenuiſſimo ſalino acri conſtringente, alia ſubtiliſſimo vaporoſo ſulphureo, naturæ infeſto.

Scholion.

Sale ſubtiliſſimo acerrimo cauſtico agunt maxime venena ex minerali regno, ut arſenicum, cobaltum, vitrum & regulus antimonii & mercurius corroſivus factus. Ex vegetabilibus cicutæ napelli, & quædam fungorum ſpecies. Et utut acrimonia illa ob ſummam tenuitatem guſtus organon non feriat, ſalina tamen acris eorum indoles partim ex ſolutione cum aqua, partim ex ſeptica, erodente & veſicatoria, quam exſerunt, partibus externis applicata, ea ſatis liquida dijudicanda eſt. Graveolenti vero & inimico ſulphure vaporoſo operantur narcotica; ſiquidem coctione ingratiſſimum vaporem exhalant. Et ſicut corroſiva in ſubſtantiam partium nervearum maxime graſſantur: ita vaporoſa & narcotica tenuiſſimum illud fluidum, quod nervoſis partibus inſidet, & ex cerebro ad eas derivatur, corrumpunt ejuſque motum extinguunt, unde motus & ſenſus perire ſolent, quemadmodum contra corroſiva motus reddunt vehementiores.

§. XXI.

Venena, præſertim ex mineralium & vegetabilium regno petita, ſævitiam ſuam maxime exercent in ventriculum, velut partem valde nervoſam & ſenſibilem.

Scholion.

Ventriculum cum ejus orificiis propter tunicas nerveas & copioſos ex intercoſtali & octavo pari nervos ad eas abeuntes exquiſitiſſimo ſenſu & motu periſtaltico gaudere, atque adeo cum univerſi corporis partibus communicationem & conſenſum habere, ſupra jam ſatis oſtenſum eſt. Quum itaque venena hanc partem inter nerveas principem primo & immediate tangant atque afficiant, & diutius quoque illi immorentur atque etiam ſucco fermentali gaſtrico diſſolvantur, non mirum eſt, illa in ventriculo præcipuam ſuam tyrannidem exercere, quod cardialgiæ, anxietates, conſtrictiones & compreſſiones præcordiorum, vomitiones, nauſea, inflammationes, maculæ & ſtigmata ſphaceloſa poſt mortem ſatis abundeque teſtantur. Et notabile eſt, quod narcotica, it. arſenicalia, antimonialia cito, antequam ad maſſam ſanguinis eorum materia diſperſa fuerit, cum quaſi adhuc integra & vix ſoluta in ventriculo hærent, virulentiam ſuam prodant, dum arctiſſime contrahunt orificia, teſte anatome, & vel vomitum & anxietates, vel gravem ſomnolentiam derepente inferunt, utpote virulentia, ſimul ac inſinuatur fibris ventriculi nerveis, ſtatim per univerſum nervorum ſyſtema diſpergitur, & hoſtilis ſpaſmus diffunditur.

§. XXII.

Quum venena ſumma partium tenuitate agant, ac partibus præcipue nervoſis, quas omnes facile in conſenſum trahunt, infeſta ſint, in violentos motus eas adigendo, in proclivi eſt judicare, quam ob cauſam intra cutim admiſſa plus noceant, quam majori doſi intus ſumta.

Scholion.

Scholion.

Planum ac perſpicuum inde evadit, quare tam exitioſa ſint vulnera, quæ telis venenatis infliguntur. Notum eſt, venatores Hiſpanos & Gallos olim ſucco hellebori albi, qui intus aſſumtus non ſtatim interficit, tela ſua illiviſſe, iiſque necaſſe cervos, unde venatoria venena & palæſtrica vocata fuerunt, qua de re legi merentur *Cæſalpinus in Tr. de Venen. pag.* 141. *Crato Lib.* 2. *Prax. p.* 220. *& Celſus Lib.* 5. *c.* 27. Tanta etiam napello vis ineſt, ut telorum mucrones ejus ſucco infecti plagam lethalem infligant, cujus rei teſtes fide digni ſunt *Dodonæus Lib.* 3. *de Purgant. Herb. Hiſtor. cap.* 12. *& Conrad. Geſnerus de Lunarib. Herb. pag.* 77. *Capivaccius in Med. Pract. Lib.* 7. *cap.* 7. Notatu quoque dignum eſt, quod *Franc. Rhedi in obſervat. de Viper. p.* 33. *refert: expertum eſt, inquit, quod terribilia & lethalia jacula incolæ inſulæ Banthbam feriendo brevi tempore mortem concilient.* Relatum vero mihi eſt venenum, quo inficiunt tela, eſſe linimentum ex ſucco citri & arſenico paratum. Arſenicum interne majori doſi ſumtum vim ſummi quidem veneni obtinet, mirabile tamen eſt, quod in exigua quantitate exterius applicatum ulceribus cancroſis febres, deliria & convulſiones moverit, id quod aliquot obſervationibus confirmat *Hildanus Cent. VI. Obſ.* 80. *&* 81. Cujus experientiæ adſtipulatur *Cl. Wepferus in Tr. de Cicut. Aquat. pag.* 281. qui ab arſenico cum butyro capiti inuncto febrem, deliria, ſyncopen, & totius capitis intumeſcentiam imo mortem ipſam annotavit. Denique memorabilis circa hanc rem locus exſtat in *Thuani Hiſt. Lib.* 27. *p.* 22. ubi ita fatur: *A fide dignis mihi narratum eſt, apud Convallenſes, ſeu Waldenſes in uſu eſſe, ut gladiorum acies, ſpicula, venabula, ſagittas, glandes plumbeas & cætera miſſilia, Toræ vulgo dictæ ſeu potius phthoræ ſucco, quæ in illis locis frequens naſcitur, & vulgari toxici nomine appellatur, inficiant, quod præſentiſſimum venenum eſſe ſciunt Medici. Ejus & longe alium in re diſpari uſum inter Alpinos, quem minime reticendum putavi, mirabitur lector: gallinas & pullos & hujuſmodi volucres, quorum carnes edules in diverſoriis apponuntur, cultris eo ſucco illitis ſub alis figunt, quo ictu mox emiſſo ſanguine exanimantur, nullo vitio inde contracto; tantum carnes inde teneriores redduntur, & ſtatim hoſpitibus comedendæ apponuntur.* Cicuta exterius ſi incaute uſurpatur, teſtibus *Borello Cent.* 2. *obſ.* 3. *& Sim. Pauli Quadripart. Botan. claſſ. III.* perniciaiia ſymptomata excitat. Ranunculus hortenſis flore pleno miniato omnis quidem odoris expers eſt, emittit tamen virulenta effluvia; præſertim ſi naribus admoveatur, unde anguſtias præcordiorum, capitis dolores, & vomitus ortos fuiſſe legimus in *Miſcell. Nat. Cur. Dec.* 3. *ann.* 9. *&* 10. *obſ.* 92. Quibus cognitis neminem magna tenere debet admiratio, quod venenum morſu rabidorum animantium ſubcutaneis fibrillis inſinuatum tam acerba ac ſæva ſymptomata in univerſo partium nervoſarum ſyſtemate concitet. Cæterum quam periculoſa ſymptomata ab inunctione mercurialium proficiſcantur, id complures hiſtoriæ & obſervationes ſatis luculenter evincunt, cujus rei exempla profert *Hildanus Cent.* 3. *obſ.* 92. dum a mercurio vivo vel ejus pulvere ulceribus inſperſo corpora tenella protinus de dolore dentium & gingivarum inflammatione conqueſta fuerunt. Idem auctor in alio ſubjecto mortem ab inunctione mercurii vivi inductam commemorat. Et *Borellus Cent.* 2. *obſ.* 92. perhibet, aquam mercurii ſublimati in ſcabie exterius uſurpatam paulo poſt lipothymiam excitaſſe.

§. XXIII.

Omnia vera venena id commune habent, ut ſpaſmos partibus nervoſis & fibroſis inducendo interficiant.

Scholion.

Vana eſt in medicorum ſcholis contentio, utrum venena ſanguinis maſſam colliquando, an potius coagulando perimant. Nam venena, ut nobis firmiter perſuaſum eſt, primario non tam in fluidas, quam potius in ſolidas partes, quæ fluida regunt, vim ſuam exercent; ſique ex innumeris hominum, venenis interfectorum, hiſtoriis invicem collatis annotata ibi ſymptomata intueamur, facile intelligemus, ea ut plurimum inter ſe convenire, eorumque cauſam unice referendam eſſe ad violentas & convulſivas partium nervoſarum contractiones, quæ liberum fluidorum motum perturbant vel penitus extinguunt. Quo magis illa veritas confirmatur, quod ſpaſmi nervoſarum partium naturæ humanæ ſint infenſiſſimi, nec tantum morboſi, ſed etiam plane mortiferi. Perturbant enim ſanguinis & humorum motum vitalem, qui ad exteriora & ſuperficiem corporis tendit, omneſque excretiones juvat, atque adeo vitales ſuccos potius ad interiora urgent, ac tubulis conſtrictis liberum eorum itum ac reditum ſufflaminant. Agunt vero omnium trium regnorum venena eadem prorſus vi, ſpaſticas nimirum ſtricturas inferendo. Pro differente autem locorum & partium natura alia atque alia inducunt ſymptomata. In cerebro nempe ejuſque membranis deliria, convulſiones, epilepſiam nimiumque ſoporem inferunt; in membranis ſpinalis medullæ agitationes artuum convulſivas, inquietudinem & jactationem corporis; in corde & arteriarum compage animi deliquia, virium plenariam proſtrationem, cordis tremorem, pulſum contractum & celerem, imo plane deficientem producunt. In nervis pneumonicis & diaphragmaticis, ſingultum, ægram & ſumme anxiam reſpirationem cum violenta diaphragmatis ad ſuperiora retractione, ſtrangulationis ac ſuffocationis metu efficiunt. In œſophago ſitim intolerabilem ac difficultatem deglutiendi; in ventriculi tunicis nerveis maximas cardialgias cum nauſea & vomitu, in inteſtinorum volumine atrociſſima pariunt tormina cum contumaci alvi adſtrictione. Cutem horror occupat cum frigore vel ſudore frigido, facie pallida, frigida, livida, cadaveroſa: ductus urinarii ſpaſmo conſtricti urinam retinent, vel perpetuo ad illam reddendam ſtimulantur. Ductus quoque biliarii ſpaſmo coarctati blioſum ſuccum transfundunt in ſanguinem, unde icteritia naſcitur. Imo veneni contagium etiam ad membrum virile diffunditur, in quo moleſta ſentitur tenſio. Quibus accedit, quod cadavera venenis interfectorum quoad ventrem mirum intumeſcere ſoleant, reliquo corpore maculis & ſtigmatibus rubris obſeſſo. Quod procul omni dubio eam ob cauſam contingit, quoniam vehementes partium ſtricturas tandem excipit ingens fibrarum laxitas & atonia; unde flatus antea ſpaſmis compreſſi & coacervati, jam ſui juris facti, volumen inteſtinorum mirifice expandunt. Quod vero ad maculas & ſtigmata rubra, in ejuſmodi cadaveribus conſpicua, attinet, illa à ſanguine vi ſpaſmorum expreſſo, & inter fibrarum interſtitia ſtagnante provenire videntur. Atque hæc ſunt præcipua & ſolennia illa, cum quibus veneno tacti conflictantur, ſymptomata, quæ ſi non omnia ac ſingula ſemper & ubivis ſunt obvia, illorum tamen præcipua nunquam non obſervantur. Ecquis autem inde non perſpicit, omnes has truculentas adflictiones à violentis partium nervoſarum ſtricturis præcipue ſuos trahere natales atque originem.

§. XXIV.

Certæ ac perpetuæ obſervationis eſt, quod corpori communicata venena menti vim inſerant, eique ſanæ rationis uſum eripiant.

Scholion.

Eſt ita omnium venenorum indoles comparata, ut non modo mentem emoveant, ſed fere ſingula eorum peculiarem inſaniæ ſpeciem inducant. Ita ex morſu canis rabidi hydrophobia, ſeu vehemens aquæ timor naſcitur, ita prorſus, ut ad ipſius aquæ viſum, ſonitum vel nomen non tantum ſine ulla cauſa vehementiſſime inhorreſcant

reſcant ægri, ſed & cum anxietate & iracundia quadam inſaniant, & quodvis liquidum reſpuant, licet intenſiſſima ſiti premantur. Qui tarantula, quæ araneæ majoris eſt ſpecies, in regionibus Italiæ calidiſſimis, menſibus præſertim æſtivis, punguntur, inſatiabili ſaltandi libidine, præſertim ad quendam muſices concentum, exagitantur. Qui fructibus ſolani veri ſive Italis belladonnæ dictis veſcuntur, eos furor corripit, unde etiam ſolanum furioſum ſeu maniacum appellatur. Quam in rem legi meretur *obſervatio* 161. *Miſcell. Natur. Cur. Decur.* 3. *ann.* 7. ubi ſex liberi, aſſumto rob baccarum ſolani ſomniferi, quod loco baccarum ebuli confectum fuit, ſomno expergefacti adeo in furorem acti fuerunt, ut veſtimentis abjectis, & ſolo induſio velati clara die domuncula exirent, & per plateas diſcurſarent geſticulando, tripudiando, cachinando, & delira multa tum loquendo, tum peragendo. Plures hiſtorias vid. in *Sim. Pauli Quadrip. Botan. claſſ. III. p.* 541. & *Lobel. Adverſar. p.* 103. & *Fabri Strychnomania.* Qui ſemen vel radicem hyoſcyami nigri aſſumſerunt, ita dementantur, ut facti videantur dæmoniaci. Hyoſcyamus enim maxime phantaſiam turbat & ſatanas ad fraudes, quas intendit, peragendas utplurimum utitur ſtupefactivis, uti lamiarum unguenta oſtendunt. De hyoſcyamo memorabilis eſt locus ap. *Scribon. Largum cap.* 181. dum ait: *hyoſcyamum qui biberunt caput grave veniſque diſtentum habent, mente abalienantur cum verborum altercatione, unde etiam nomen herba trahit altercum: poſtea ſopiuntur & omni ſenſu carent, liveſcentibus membris eorum.* Ab aſſumto ſemine daturæ Indicæ omnium ſenſuum, tam internorum quam externorum, facultas perit, ita ut apertis oculis vel auribus nihil audiant vel videant, omniumque actarum rerum obliviſcantur. Haud diſſimilem noxam infert radix cicutæ terreſtris cocta & comeſta; qua de re memorabilem caſum tradit *Matthiolus in Comment. Dioſcor. Lib.* 6. *cap.* 11. ubi vinitor cum uxore comeſtis cicutæ radicibus cubitum ivit, media vero nocte ambo expergefacti, omni penitus ratione amiſſa huc atque illuc per domum in tenebris vagantes, amentia & furore commoti caput, faciem & oculos parietibus allidentes miſere faciem ſibi deturparunt. Plura exempla *vid. ap. Wepferum loc. cit. cap.* 4. *p.* 27. 28. Ex quibus clariſſime intelligitur, mentis humanæ ſanitatem cito tolli poſſe, eamque maximam partem dependere à mechaniſmo partium ſolidarum ac fluidarum, quo repente immutato, (mutatur autem maxime à venenis) celerrime perit ſenſuum ac mentis integritas. Ideo *Hippocrates* hominis ſapientiam à ſanguinis conditione & motu rectiſſime deducit, & pulchra ſunt, quæ graviſſimus auctor *Lib. de Flatib.* §. 20. his verbis profert: *Opinor, inter omnia, quæ in corpore ſunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quam ſanguinem. Hic cum in conſtanti habitu perſiſtit, conſiſtit etiam prudentia; ſanguine autem permutato concidit ſimul & prudentia.* Nihil vero eſt, quod ſenſum ac mentis uſum tam vehementer interturbet, quam graves ac violentæ partium nervoſarum contractiones, quibus ſanguis cum impetu ad caput urgetur, & liberior ejus curſus per cerebri vaſa mire diſtenta intercipitur, unde eſt quod hypochondriaci plerumque phantaſia corrupta laborent, ac vanas ſubinde imagines accipiant, temporiſque progreſſu facile mania vel melancholia corripiantur. Quod vero quædam venena peculiarem inſaniæ ſpeciem inferant, ut apparet in hydrophobia, id paulo altioris eſt indaginis, neque ad ſcopum medicum directe ac neceſſario pertinet, ſiquidem curatio horum affectuum ſine exploratione modi, quo hæc fiunt, æque feliciter inſtitui poteſt.

§. XXV.

Venena, præſertim corroſiva, ex minerali regno petita, & morſus virulenti rabidorum animalium ſphaceloſis inflammationibus; narcotica vero præter ſphacelum vaſorum diſtenſione necant.

Scholion.

Digna eſt notatu obſervatio, quam tradit *Cl. Zwingerus Dec.* 3. *Ephem. obſ.* 104. *pag.* 132. qui in cadavere ruſtici, hydrophobia ſecundo menſe ob acceptum à rabido cane vulnus correpti & extincti, in humero & ſcapula ſiniſtri lateris, ut & in reliquo dorſo gangrænæ & ſphaceli indicia obſervavit: in inteſtinis autem & ſtomachi tunicis, præcipue circa utraque ejus orificia maculas rubicundas, ceu totidem inflammatiuncularum ſigna, thoracis cameram undiquaque ſanguine ſuffuſam & ex rubro liveſcentem, pulmonem inflammatum, interſtitia membranoſa circulorum aſperæ arteriæ cartilagineorum intenſiſſime rubentia, diaphragma maxime circa coſtas inflammatum, in corde, vaſis majoribus & pulmonibus ſanguinem concretum & omni ſero fluido deſtitutum invenit. Quod eorum, qui cobalto, arſenico, cicuta, emeticis & purgantibus acrioribus enecti fuerunt, ventriculus & inteſtina maxime inflammata, ſphaceloſa, & maculis nigris obſita inveniantur, ipſe uſus, innumeris diſſectionibus cadaverum confirmatus docet, atque etiam experimenta à *Cl. Wepfero loc. cit.* adducta id ſatis liquido demonſtrant. Eſt vero hæc internarum partium ſphacelatio ſpaſmorum ſoboles, quibus ſanguis intra vaſa congeſtus, irretitus, ac refluere neſcius, ſtaſin concipit tandemque in putredinem abit, qua ſphaceli natura continetur. Quibus narcotica vitam eripiunt, in illis mirabilis vaſorum cerebri à ſanguine congrumato facta diſtenſio obſervatur. vid. *Lentil. Miſc. Med. Pract. p.* 223. *Joach. Curæus Lib.* 2. *de ſenſu cap.* 17. *p.* 229. Atque ab hac ſanguinis coagulatione ejuſque motu per cerebri vaſa impedito præcipue ſenſuum ſtupor atque inſania proficiſcuntur.

§. XXVI.

Omnis morſu animantium tactos curandi ratio in eo verſatur, ut venenum per tranſpirationem ac ſudorem cito è corpore pellatur, & motus ſpaſmodici compeſcantur.

Scholion.

Quoniam virulenta materia, quæ morſu animantium communicatur, texturæ eſt tenuiſſimæ, ideo ad illam corpore expellendam non convenientius datur emunctorium, quam poroſa ac tubuloſa cutis compages. Unde in proclivi eſt judicare, quanta vis & efficacia ad noxam venenorum avertendam recondita ſit in iis remediis, quæ tranſpirationem movent ac ſudorem proliciunt. Neque ullum aliud inveniri poteſt remedium, quod ſpaſmos, qui perpetuo à venenis excitantur, & humores ad interiora corporis retrovertunt, magis cohibeat, quam blandum ſudoriferum, quod motum contrarium inducendo ſuccos vitales ab internis partibus ad externas propellit. Veteres tantum non omni veneno frigidam qualitatem tribuerunt, quum liberiorem ſanguinis ad partes externas influxum à ſpaſmis cohiberi obſervarent, qua ratione inducti calida, & inter hæc maxime potens vinum veluti univerſalem antidotum mirifice commendabant. Quos etiam ſequutus videtur *Celſus*, quo de morſibus animantium nemo melius ſcripſit, dum *lib.* 5. *cap.* 27. *neceſſarium eſt*, inquit, *exſorbere potionem meri vini cum pipere, vel quodlibet aliud, quod calori movendo eſt; nam maxima pars venenorum frigore interimit.* Ex quo perſpicitur, quam egregie ad expellendum venenum conferat ſolus motus & exercitatio corporis, qua ſudor prolicitur. Et quoniam in tarantiſmo ſpaſmi cutim conſtringunt, unde ſudor gelidus fluit & corpus refrigeratur, quod etiam in ſcorpionum morſibus obſervatum fuit, hinc etiam motus & corporis agitatio, quæ ſudorem provocat, optimum & frequenti experientia comprobatum in tarantiſmo eſt præſidium.

Probe

Probe enim animadverſum fuit à ſagacioribus, non muſicam, qua tantopere delectantur tarantula icti, genuinum eſſe tarantiſmi remedium, ſed potius motui, ac ſudori, quem movet ſaltatio, adſcribendum eſſe, quicquid muſica præſtari fingitur. Cæterum interne acetum ac theriaca in omnibus fere venenorum generibus, ſolis corroſivis exceptis, diſcutiendo ac ſudorem movendo opem ferunt præſtantiſſimam. Quod remedii genus adverſus viperarum morſus jam olim commendatum fuit à *Celſo*, quia ſpiſſeſcentem intus humorem diſcutit & hac ratione ſanitatem dat. Præterea etiam veteribus in more poſitum fuit, veneno tactos & hydrophobia laborantes balneo immittere, quod Celſus lib. 5. *cap.* 27. his verbis teſtatur: *Quidam poſt rabioſi canis morſum protinus in balneum mittunt, eumque ibi patiuntur deſudare, dum vires corporis ſinunt, vulnere aperto, quo magis ex eo quoque virus diſtillet; deinde multo meracoque vino excipiunt, quod omnibus venenis contrarium eſt. Idque cum ita per triduum factum eſt, tutus eſſe homo à periculo putatur.* Eodem loco graviſſimus auctor ſuadet, *vinum calidum cum ruta quam plurimum ingerendum & in calidum balneum mittendum eſſe eum, qui cicutam bibit.* Quod curationis genus apud veteres uſu receptum valdopere probamus. Temperatum balneum in omni inſania ego magnopere laudo atque commendo, quia hoc partium nervoſarum ſtricturas laxat, poros cutis recludit, & motum ſanguinis, ſpaſmorum vi ad cerebrum retroverſum, ad corporis exteriora revocat. Poris autem apertis vinum propinatum ſanguinis motum liberiorem reddit & tranſpirationem juvando omnem venis conceptam virulentam materiam ex intimis ſedibus expellit. Cæteroquin ad hydrophobiam ceu ſolenne ac potens præſidium commendatur immerſio in aquam frigidam. Ego autem cum *Celſo* non ſemper ſecurum, ſed valde infidum id eſſe remedium puto, quia verendum eſt, ne, ut ait *Celſus Lib. 5. cap. 27. infirmum corpus aqua frigida vexatum nervorum diſtentio abſumat.* Nam ſi balneum frigidum in ejuſmodi caſibus juvat, illud exinde contingit, quod terror & vehementior ſanguinis ad interiora repulſio in robuſtis & calidioribus ſubjectis motum ſanguinis & humorum intenſiorem cum calore ac ſudore efficiant, quo vis morbi infringitur & venenum eliminatur. Quum vero id non ſemper & ubivis eveniat, tunc utique frigus ſpaſmi à veneno excitati vehementiam augens majorem potius noxam affert. Quam ob rem *Celſus loc. cit.* ſapienter monet, ut, ſi talis ſpaſmus incidat, æger protinus à piſcina in oleum vel balneum calidum demittatur.

§. XXVII.

Externe adverſus venenorum vim convenientiſſima ſunt, quæ ſtricturas partium laxant, emolliunt, poros aperiunt, & virulentæ materiæ exitum præbent.

Scholion.

Veteres hunc in finem non ſine ratione & effectu animalia viva diſciſſa partibus demorſis admoverunt, quod etiam imperat *Celſus lib. 5. cap. 27. vivum oportet gallinaceum pullum per medium dividere, & protinus calidum ſuper vulnus imponere, ut pars interior corpori jungatur. Facit id etiam hædus agnuſque diſciſſus, & calida ejus caro ſtatim ſuper vulnus impoſita.* Ita etiam pullos gallinarum vel eorum podices admovendos ſuadet *Foreſtus obſerv. chir.* 34. *Lib. VI.* Neque alia profecto ratione juvat viſcus, vel pars quædam animalis rabidi, quod plagam inflixit, appoſita, vel oleum ſcorpionum tantopere adverſus eorum ictus commendatum, quam emolliente ac demulcente virtute. Nam quod ex vipera, ſcorpione, aut alio animali rabido quidpiam interne vel externe uſurpatum ſpecifica & vi quadam quaſi magnetica omnem veneno efficaciam ſubito detrahat, id potius inter fabellas aniles, quam veras obſervationes practicas reponendum puto.

Serpentum ac viperarum, quas noſtræ regiones alunt, ictus minime virulentus eſt, unde fruſtra ex ſerpentibus ac viperis præbetur medicina, quæ etiam ſine eo non nocent. Nam vere ſcribit *Celſus loc. cit. Italia frigidioreſque regiones hac parte ſalubritatem habent, quod minus terribiles angues edunt.*

§. XXVIII.

Adverſus venena corroſiva ac draſtica & inflammatoria purgantia oleoſis, pinguibus, & lacte copioſius hauſto præſentius non datur auxilium.

Scholion.

Agyrtæ & circulatores ad fucum faciendum, quaſi illorum theriaca potentiſſimum ſit adverſus omnia venena præſidium, mercurium ſublimatum, arſenicum & his ſimilia venena in vulgi conſpectu deglutiunt, prius autem ſtomachum butyro infarciunt, ex quo fit, ut citra omne periculum venena per vomitum rejiciant. Plures vero ob cauſas lac adverſus venena corroſiva certiſſimum præbet auxilium. Primo enim impedit, quo minus ventriculi tunicæ à veneni ſpiculis nimium lancinentur. Deinde oleoſo ac ramoſo ſuo contextu ipſas veneni ſoluti acies involvit, atque eo cauſticam ejus vim obtundit. Tum etiam vehiculum ſatis opportunum conſtituit, quo venenum vomitu poſſit exterminari. Denique vi ſua oleoſa ac demulcente impedit, quo minus fibræ in vehementiores ſpaſmos adigantur. Ante aliquot annos hic loci nobis memorabilis caſus obtigit, ubi decem juvenes, illuſtri protapia oriundi, juſculum avenaceum, cui arſenicum ultra duas fere uncias cum æquali pondere ſacchari admixtum erat, aſſumſerant, ac brevi poſt ſummis anxietatibus ac roſionibus ventris torquebantur, quos omnes propitii Numinis favore adjuti oleo amygdalarum dulcium & lacte liberavimus; hæc vero remedia tanta in quantitate fuerunt exhibita, ut ſingulis vix decem menſuræ lactis ſuffecerint, quæ ſemper vomitu rejiciebantur; imo tam diu à nobis propinata ſunt, donec omnis vomendi conatus ceſſaret. Idem lactis remedium ad noxam venenorum, præſertim quæ inflammatione necant, ut eſt cicuta, præcavendam magnopere commendamus. Datur autem adverſus venena ſtupefactiva intus aſſumta non excellentius remedium emeticis, mature cum oleo oblatis, quo vomitus eo citius provocetur.

CAPUT III.

De venenis corporis humani.

§. I.

Præter varii generis venena, quæ alma rerum natura tum ex vegetabilium, tum mineralium penu producit, dantur adhuc alia corpori humano infenſiſſima & quaſi propria, quæ partim in eo generantur, partim ab eo in alia diſſeminantur, & graviſſimos ac plerumque funeſtos morbos inferunt.

Scholion.

Venenorum claſſis latius patet, quam vulgo putatur; Dantur enim quædam morbifera, quæ incunabula ſua primamque originem trahunt in corpore humano; quædam etiam extrinſecus adveniunt, ſed modo mirabili in corporis humani ſuccis multiplicantur, adeo, ut funeſtum morbum aliis communicent. Quare oportet quam maxime medicum venenorum morbiferorum indolem, vires, proprietates, eorumque auxilia paulo accuratius perſcrutari.

§. II.

Venena morbifera illa nobis dicuntur, quæ vel extrinſecus mediante aëre interiora corporis humani ſubeunt,

eunt, & gravem periculique plenum, certiſque notis diſtinctum morbum inferunt, & vocari ſolent miaſmata. Tales morbi ſunt ex acutis variæ peſtilentialium & malignarum febrium ſpecies, variolæ, morbilli, dyſenteria maligna; ex chronicis lues venerea, lepra & maligna ſcabies. Vel in ipſo corpore generantur, ſi materia excrementitia jam ſeparata à ſanguine repellitur, uti in arthritide, podagra, variolis, purpura, morbillis, ſcabie fieri ſolet.

§. III.

Ea eſt natura virulenti miaſmatis, ut agendo in corporis humani ſuccos, mirifice ſe propaget atque multiplicet, & tenuis ſaltem ex eo prodiens vapor alios etiam ſanos homines ſimili morbo inficiat.

Scholion.

Qui ex venenis corroſivis vel etiam narcoticis, ex mineralium vel vegetabilium regno petitis pereunt, ii vix ullo contagio alios contaminant; alia vero eſt natura & indoles eorum venenorum, quæ ex animantium, maximeque corporis humani latebris ſcaturiunt, quippe horum plura contagio corpora præſertim diſpoſita & vicina, afficiunt.

§. IV.

Miaſmata, quæ ſimili morbo alios inficiunt, ſunt fermentativæ & corruptivæ indolis.

Scholion.

Materia fermentativa & corruptiva ea nobis vocatur, quæ inteſtino motu unionem & texturam corporum mixtorum reſolvit vel deſtruit, ſimilemque motum & craſin, in qua materia hæc conſtituta eſt, inducit.

§. V.

Duplicis generis fermentativus & inteſtinus motus in natura obſervatur: alter, qui vegetabilium ſuccos, ex partibus oleoſis & acidis mixtos, in ſpiritum reſolvit inflammabilem; alter qui mixtionem animalem, ſive animantium ſuccos, qui ex particulis oleoſis, ſubtilibus terreis & aqueis, omni acido excluſo, commixti ſunt, deſtruit & cum fœtore diſſolvit, qualis ſtatus vocari ſolet putredo ſive corruptio.

§. VI.

Fermenta ſive miaſmata morbifera, noſtra ſententia non primo & proxime in ſanguinem, ſed potius in ſuccos lymphaticos ſubtilioris & fermentativæ indolis, quales præcipue ſalivales ſunt, agunt, iiſque ſimilem motum ac texturam imprimunt, adeoque ſimili corruptione eos contaminant.

Scholion.

Duplicem corruptionis ſpeciem in animantium ſuccis admittendam eſſe arbitramur; quarum una eſt, quæ in ſanguine, liquore admodum ſulphureo, conſiſtit; altera, quæ lymphaticos & ſeroſos magis humores affligit. Illa ob copioſum ſulphur eminentioris eſt fœtoris ac putredinis; hæc vero magis in vappeſcentiam quandam ulceroſam & corruptionem ſalſo-ſulphuream, plerumque acrem & cauſticam, degenerat.

§. VII.

A miaſmate morboſo non primario ſanguis in putredinem conjicitur, quia ſanguis, quamdiu eſt in motu progreſſivo, inque orbem & circulum agitur, nullam contrahit putredinem. Deinde ſanguinis ſtagnantis putrida & fœda corruptio non tam eſt contagioſa, ut apparet ex iis, qui ſphacelo vel cancro exulcerato corripiuntur, ubi fœtidiſſimæ exſpirant exhalationes, omnis contagii expertes.

Scholion.

Videtur putredo, quæ cum fœtore jungitur, longe craſſioris & rudioris eſſe texturæ & indolis, præſertim quum ſenſus afficiat. Longe vero ſimplicior & tenuior materia eſſe debet, quæ interiora pororum ingredi, & unionem mixti ſubvertere poteſt.

§. VIII.

Salivalis latex ad miaſmata virulenta in aëre vecta recipienda & propaganda admodum idoneus eſt.

Scholion.

Neque enim primo alia & commodior patet via, qua perniciales, à morboſis corporibus qui prodeunt, halitus in aëre vecti cum corporis noſtri ſuccis communicentur, quam ipſum os, quod perpetuo ſalivali humore madet, & quo continenter aërem tanquam horum vehiculum haurimus. Quod vero vapores etiam tenuiſſimi lubentiſſime humido ſeſe apponant, inque eo quaſi figantur & irretiantur, res plurimis experimentis compertiſſima eſt. Salivæ igitur vehiculo maligni illi halitus continua deglutitione, præſertim cibo ac potu ſumto, ad ventriculum & inteſtina deſcendunt, & ibi ſtagnantes valde corruptibiles & fermenteſcibiles ſuccos, quos ſalivales latices ex glandulis ventriculi & inteſtinorum tenuium & ex magna pancreatis glandula defluentes, nec non bilioſi in copia affluentes ſucci, & varii generis ingeſta conſtituunt, in ſimilem fermentativum & corruptivum motum facile convertunt, ut inde ingens corpori ſtruatur pernicies. Denique nullus humor eſt in univerſo humano corpore, qui ad fermentationem & intimam partium, quæ corpus conſtituunt, mixtionem diſſolvendam magis eſt idoneus, quam ſaliva, quæ quum admodum ſpirituoſæ & mobilis naturæ ſit fermentum, ideo miaſmatibus, quæ ſimilis ſunt naturæ, promptiſſime obſequitur, ſimilemque motum facile recipit & continuat.

§. IX.

Error eſt, per cutis ſpiracula vel veſicularum pulmonalium poros virulentos peſtis halitus cum ſanguine proxime miſceri, eumque inde corrumpi.

Scholion.

Aërem, qui corpus grave & elaſticum eſt, & continua reſpiratione pulmones ſubit, non pertranſire pulmonum veſiculas & vaſa ſanguinea, jam ſuperius in tractatione phyſiologica claris argumentis evincere ſuſtinuimus. Licet vero ponamus, tenuiſſimæ indolis exhalationes per poros pulmonum ad ſanguinem deferri: quia tamen ſanguis in continuo motu atque in tranſpiratione eſt, nulla putredo vel corruptio facile ſubſiſtere, neque illæ exhalationes diu in eo hoſpitari poſſunt. In prima vero regione longe aliter ſe res habet, ubi ſtagnantes & fermenteſcibiles ſunt ſucci, quibus aſſociatum miaſma diutius inhæreſcit, & pernicialem ſuum motum atque indolem communicat, atque adeo jam mora valde auctum & multiplicatum longe potentius, quam ſibi relictum, violentiam ſuam in corpus exercere poterit.

§. X.

Quum morbi contagioſi magis ex corruptione lymphæ, quam ſanguinis ſubnaſcantur: hinc ad lymphaticos rectius, quam ad ſanguineos referri debent, atque etiam ſymptomata à corrupta magis lympha, quam ſanguine petenda ſunt.

Scholion.

Si conſideramus omnis generis febres, quæ mali moris ſunt, & quæ contagio ſerpentes maximam ſtragem edunt, leniſſime illæ incedunt ſine ſingulari ardore & dolore, & catarrhalium naturam plerumque mentiuntur, ut peritos etiam medicos hoc in genere ſæpius fallant.

lant. Tuſſes, ſternutationes, pectoris infarctus, copioſæ ſalivæ effuſiones, raucedines, crebræ alvi dejectiones, inflammationes faucium, quæ variolis æque ac morbillis aſſociari ſolent, puſtulæ deinde ulceroſæ cutis, & ulcera ſæpius cacoethica à variolis relicta, quæ & viſcera & artus hoſtiliter infeſtare ſolent, quid aliud deſignant, quam lymphaticos ſuccos extreme eſſe corruptos. Ex chronicis ſcabiem, lepram, elephantiaſin, ex ſumma lymphæ corruptione naſci, & ex glandularum vitio prodire res indubia à medicis cenſetur. Luis venereæ miaſma in lympha ſeminali primo tyrannidem ſuam exercet, poſtea vero univerſam lymphæ maſſam corripiendo, dolores fixos, tumores, ulcera depaſcentia, præſertim in glanduloſis locis cauſatur. In peſtilentia quoque lympham magis,quam ſanguinem, infectam eſſe, ex glandularum tumoribus,ſub axillis, ſub inguine, ex parotidibus, in quibus veræ peſtis pathognomonica ſigna poſita ſunt, luculenter apparet. Et quia in peſte & in malignis vires ſubito & vehementer proſternuntur ſtatim in principio & antequam putredo formalis ſanguinem deſtruxerit, hinc recte colligitur, ſpirituoſam & lymphaticam ſanguinis & humorum partem, quæ genuinum virium fomentum eſt, magis eſſe à miaſmate corruptam ac deſtructam, quam ipſius ſanguinis ſulphuream mixtionem, utut, ſi invaluerit morbus & mors appropinquet, illud etiam contingat.

§. XI.

Quum contagium ſubtilioris lymphaticæ corruptionis potius ſoboles ſit, facile patet fœtidam putredinem, in quam poſt mortem cadavera abeunt, peſtem alioſque contagio infeſtos morbos non tam facile producere.

§. XII.

Longiori uſu & experientia confirmatum eſt, quod qui peſte laborant, facilius alios inficiant, quam qui ea occubuerunt: In cujus aſſerti veritatem inſignis locus ex *Foreſto Lib.VI. obſ.28.* adducendus eſt: *In agone*, inquit, *facile alios inficiunt peſte correpti, ſed homines mortui non facile peſte inficiunt, quia corpora mortuorum, quæ amplius non exſpirant, nullum venenum ejaculantur. Quod ſi aliquod contrahatur, potius ab eorum pannis vel veſtibus contrahitur, in quibus virus diu conſervari potuit. Siquidem diſſecuimus aliquando corpora mortua ex peſte multis ſpectatoribus ſtudioſis ſine aliquo damno, propterea quod mortuo animali perit omne venenum & quia ignorabamus, eos mortuos ex peſte, cauſa fuit, ut minus turbaremur.* Et quod non à ſanguine, ſed potius ex corrupta lympha, quæ ſubtilioris naturæ eſt, ipſa miaſmata generentur, vel ex eo apparet, quod ulceroſa materia maxime ſit contagioſa, ut in bubonibus peſtilentialibus, ſcabie, lepra, lue venerea, dyſenteria, & variolis videmus.

§. XIII.

Miaſmata, quæ morbis gravioribus inferendis idonea ſunt, veri veneni naturam æmulantur.

Scholion.

Sunt enim veneni characteres in eo maxime poſiti, ut primo exigua mole ingentem potentiam actiones ſecundum naturam immutandi exerceant, deinde ut celeriter id exequantur; tum ut in nervoſas maxime & membranaceas partes vim ſuam exerant. Hæc omnia propria quoque ſunt miaſmatibus, ſiquidem tenuiſſimus eſt ille in peſte aliiſque malignis affectionibus halitus, qui robuſta & antea ſana corpora brevi tempore è medio tollere poteſt. Tenue eſt quoque contagioſorum affectuum, qui longius corpora exercent, ut luis venereæ, lepræ, & virulentæ ſcabiei principium. Et ſicuti venena maxime ventriculo & inteſtinis, velut partibus valde ſenſibilibus & nervoſis, infeſta ſunt: ita etiam illæ partes in morbis malignis & contagioſis præcipue omnium læſæ ſunt & patiuntur. Maximæ enim illæ præcordiorum anxietates corporiſque jactationes, ventriculi cum faſtidio ciborum ſubverſiones, torminoſæ alvi dejectiones, vel contumaciores ejus adſtrictiones, dolor capitis & lumborum, animi deliquia, convulſivæ artuum tractiones, inexhauſta ſitis, vigilia, extremorum frigus, pulſus contractus, debilis & frequens, tuſſes convulſivæ, cardialgiæ, funeſtæ ventriculi & inteſtinorum inflammationes, quæ malignis & exanthematicis morbis ſæpe ſtatim in principio aſſociari ſolent, non aliam habent originem, quam quod corrupti in primis viis ſucci nervoſas ventriculi & inteſtinorum membranas & mediantibus hiſce univerſum nervorum genus vehementer affligant & commoveant. In eo vero deterior natura morbiferorum miaſmatum aliis venenis eſt, quod ſeſe commiſcendo cum ſuccis fermenteſcibilibus multiplicent, & v. ina corpora hoſtiliter invadant.

§. XIV.

Vis multiplicativa venenorum morbiferorum maxime ſeſe exerit in iis corporibus, quæ ad fermentationem corruptivam diſpoſitos habent humores.

Scholion.

Firma eſt & veterum & recentiorum ſententia, quod ad ſuſcipiendam peſtem & alios morbos malignos certa corporum diſpoſitio requiratur; dum ſcribunt, quod plures inter ægros infectos verſentur, & res infectas tractent, à contagio tamen liberi maneant: alii vero etiam temperatiſſime viventes leviſſima occaſione peſte corripiantur. Ex quo utique diſcitur, vim miaſmatis virulenti non eſſe abſolutam, ſed à corporum diſpoſitione ejus funeſtum effectum maxima ex parte dependere. Jam autem experientia deprehendimus, omnia corpora, quæ pravis, in corruptionem pronis, repleta ſunt humoribus, maxime eſſe contagioſis morbis expoſita. Et hæc eſt cauſa, cur mulieres gravidæ, infantes & infimæ ſortis homines, qui miſere vivunt, & anguſtas domos habitant, neque minus milites in caſtris, & qui diuturnam famem ſuſtinuerunt, & continuis vigiliis atque animi commotionibus corporis robur minuerunt, & qui deliciis diffluunt, longe facilius peſte aliiſque epidemice graſſantibus morbis tenentur & difficilius evadant. Quorſum virgines, ex menſium retentione laborantes, referimus. Siquidem horum omnium corpora & maxime primæ viæ pravis humoribus ſcatent.

§. XV.

Unum præ cæteris eſt, quod humana corpora maxime ad peſtis & aliorum morborum contagium recipiendum diſponit, idque eſt timor, quia corpora admodum reddit imbecilla, vireſque depauperat, & motus excretorios minuit.

Scholion.

Et quanquam in ea non ſum ſententia, ut peſtis & aliorum contagioſorum affectuum naturam in valido timore conſtituere velim, quia infantes lactentes & bruta animantia, in quæ nullus cadit timor ejuſmodi morbis corripiuntur: illud tamen negari nequit, quod ingens mortis formido imbecillitatem, quæ ſecundum Celſum omnibus morbis patet, corporibus ingeneret, ita ut miaſma non modo facilius recipiatur, ſed & ſæviora ſymptomata inde producantur. Animadvertimus enim, peſtem plerumque tunc fieri lethalem, quum aggreditur corpora animi timidioris ac deſperabundi; in aliis vero, quibus firmior mens conſtat, mitius & citra ullum vitæ diſcrimen decurrere. Nam quemadmodum ipſe terror, ut ſupra expoſuimus, veneni vim ſymptomatum gravitate ſæpius ſuperat, & ſimilia ſæpeque vehementiora infert ſymptomata; ita in proclivi eſt judicare, terrorem, per ſe nocentiſſimum, ſi

veniat in virulenti miaſmatis & morbi contagioſi ſocietatem, ſummumque minari periculum. Accedit, quod qui de peſte memoratu digniſſima prodiderunt, conſtanter & uno ore affirment, ſola contagii, quod tam procul abſuit, imaginatione, & metu inde concepto multos iiſdem, quæ ſunt peſti familiaria, ſymptomatibus correptos, imo etiam è vita fuiſſe ſublatos.

§. XVI.

Ad præcavendos morbos, eoſque maxime acutos, qui oriuntur à contagio, nihil eſt ſalutarius, quam fugere, quæ lædere poſſunt, loca infecta, neque ſalivam deglutire, nec cibum vel potum in locis ſuſpectis aſſumere, ſed ſalivalem laticem crebro exſpuere, quo fine, quæ ejus fluxum movent, commendanda ſunt.

Scholion.

Quum peſtilentiæ aliorumque morborum contagioſorum, præſertim acutorum, ut petechialium febrium, variolarum, morbillorum, qui validiſſime contagio infeſtant, miaſmata ore hauſta ſalivali latici admixta cum eo in ventriculum & primas vias deſcendant: hinc à peritiſſimis medicis ſalutari & præſervatoria lege optime cautum eſt, ut, qui propius agunt & converſantur cum infectis, nunquam deglutiant ſalivam, ſed eam potius frequenter ore ejiciant, neque, quod majoris momenti eſt, cibum vel potum tunc aſſumant, eo quod miaſmate imbuta ſaliva promptiſſime hac ratione ad ventriculum deferatur. Convenit vero paulo acriora ore maſticare, e. g. radicem imperatoriæ, angelicæ, zedoariæ, helenii, ut ſalivæ fluxus cieatur.

§. XVII.

Ad arcenda peſſimorum morborum miaſmata, & ad illorum vehementiam mitigandam nihil aptius eſt remediis acidis, è quibus acetum vini & ſuccus citri præcipue eminent.

Scholion.

Certa & diuturna experientia confirmatum habemus, poma citri, vinum Rhenanum, acetum vini, ſi quis iis dextre uſus fuerit, omnibus alexipharmacis, & aliis, quæ in auxilium peſtis prompta ſunt, remediis palmam præripere. Atque ob hanc manifeſtam rationem, quia nihil potentius putredini & motui ejus inteſtino reſiſtit, quam acidum, vino Rhenano & aceto vini os & nares probe colluenda eſſe, vel fruſtum pomi citrei ore tenendum, ventriculo quoque jejuno, parcius tamen, hæc aſſumenda eſſe, peritiſſimi in peſte curanda medici magno cum fructu imperarunt. Frangitur enim & enervatur hac ratione immediate & proxime contagii vis virulenta. Idem remedium eundemque eo utendi modum alii non ſine fructu in cæteris malignis & contagioſis morbis, item in variolis & morbillis adhibuerunt. Spectat huc etiam non contemnenda virtus phlegmatis vitrioli, tincturæ papaveris rhœados, & roſarum cum ſpiritu vitrioli paratæ, quæ à Waldſchmidio & Archiatris Haſſiacis aliquot abhinc luſtris maximopere commendata fuerunt, eo fine, ut graſſantibus his morbis frequentius uſurpata vel plane variolas arceant, vel eas parciores & mitiores efficiant. Nos mixturam ſimplicem bene præparatam, ubi maligni morbi graſſantur, & curandi & præſervandi fine cæteris omnibus præferendam eſſe arbitramur.

§. XVIII.

Concepto in ventriculo & primis viis morbifero contagio non certius datur præſidium, quam citiſſime clementi emetico illud cum ſuccis ad corruptionem pronis ejicere.

Scholion.

Certe emetica caute & cum prudentia adhibita divinam opem ferunt, ſi in tempore & ſtatim in principio peſtis & contagioſorum morborum uſurpentur, quod certa experientia nobis conſtat. Quam primum enim ſe quis infectum ſentit, quod ex ciborum faſtidio, languore, anxietate, ventriculi ſubverſione judicandum eſt, ſtatim offerri debet emeticum, quo non modo peſtilentia, ſed & Hungaricus morbus, febres caſtrenſes, dyſenteria maligna ipſa in herba jugulari poſſunt. Neque enim tantum ipſum illud fermentum, ſed & ſaburra vitioſorum humorum, quæ pabulum ac fomentum ipſi præbet, feliciſſime ejicitur. Subjungendum poſtea eſt validum alexipharmacum, quo ſudor largiter moveri debet. Ex emeticis radix ipecacuanhæ, ſolutio tartari emetici cum mixtura ſimplici combinata; ex ſudoriferis pulvis bezoardicus cum aliquot granis ſalis volatilis cornu cervi, nitro & camphora ceu ſecuriſſima remedia nobis probantur. Quam ſecura vero & expedita emetica his in caſibus ſunt præſidia, ſi ſtatim inter initia morbi dextre fuerint adhibita, tantum periculi & damni inferunt, ſi ad totum genus nervoſum vehementia veneni jam penetraverit, ſique, quod pejus eſt, inflammatio aut ſphacelatio ventriculi immineant, tunc enim certiſſime mortem accelerant.

§. XIX.

Quum colluvies vitioſorum & fermenteſcibilium prima in regione ſtabulantium humorum admirandum in modum & peſtis & omnium epidemiorum & contagioſorum affectuum vehementiam adaugeat; opportuniſſimum utique tunc eſt remedium, ſtatim in principio poſt vel ante conceptum contagium, emetico vel leniori laxante primas vias ſordibus iſtis purgare.

Scholion.

Hujus inſignis remedii virtus non anxie inveſtiganda eſt. Nam ſi miaſmata vim ſuam pernicialem maxime exerunt per fermentationem, quæ à copia bilioſorum, ſalivalium aliorumque corruptorum humorum mirifice adjuvatur: facile patet, opportune corruptis hiſce ſuccis ſubtractis vehementiam cauſæ ipſiuſque morbi valde minui atque infringi. Sique nihil aliud, certiſſime tamen id conſequimur, ut mitiora, nec graviora ſuccedant ſymptomata. Harum vero ſordium expurgatio etiam vel leni emetico vel benigno laxante inſtituenda eſt. Nos pilulas Ruffi, rhabarbarina, vel etiam mercurium dulcem cum extracto rhabarbari in forma electuarii mixtum non ſatis laudare poſſumus. Alia enim purgantia, quæ veneni quid habent, aut fermentativa ſunt, aut ſanguinis maſſam fortiter commovent, penitus excludenda eſſe arbitramur. Patet quoque ex dictis, nec firmius nec præſtantius in peſte & contagioſis morbis promitti poſſe præſidium, quàm à temperantia, inde *Diodorus Siculus*, dum fatalem illam Numidiæ peſtem deſcribit, diſerte admonet, commoda victus ratione, frugalitate ac moderatione affectuum ejuſmodi tempore communem luem maxime evitari. Qua etiam ratione Socratem accepimus ſe incolumem præſtitiſſe, cum diriſſima lues Græciam & Atticam imprimis devaſtaret, temperantiæ nempe legibus ſe adſtringens, cujus etiam beneficio in communi clade ſuperſtes perſeverabat. Sicuti contra *Riverius* bene obſervat, proclivia ad peſtem ea corpora eſſe, quæ copioſo abundant ſanguine, eundemque habitum ex intempeſtivo & lautiore victu ſibi contraxerunt.

§. XX.

Quum materia, quæ ex ulcere prodit, & corruptivæ & fermenteſcibilis ſit indolis, contagio etiam alia corpora infeſtandi potentia polleat: hinc ſcabies præſertim humida, gonorrhœa virulenta, ulceroſum & fœtidum ex uteri vagina ſtillicidium, dyſenteria, cui plerumque ulcera inteſtini recti juncta ſunt, & aliæ quoque cutis defœdationes atque ulceroſæ corruptiones contagioſæ naturæ

turæ ſunt. Neque pulmonum ulcera à contagio prorſus immunia obſervantur.

Scholion.

Ichoroſam, quam ulcera fundunt, materiam fermentativo quodam motu agitari, vel ex eo patet, quod affluentes ex vaſis ſuccos ſimili corruptione ac fœtore inficiat, & mirifice ſuam indolem multiplicandi habeat aptitudinem. Non itaque mirum, eandem materiam cum corporum aliorum ſuccis mixtam in iis ſimilem propagare corruptionem. Illud vero obſervatione digniſſimum eſt, quod promptiſſime fluida ſimilis indolis atque originis ſubeant eaque contaminent. Ita ex ſcabie vel aliis ſubcutaneis exulcerationibus materia exiens poris ac tubulis ſubcutaneis ſe prompte inſinuat, ibique eundem morbum procreat. Ulceroſum gonorrhϾ & luis veneteæ fermentum maxime partes genitales adoritur, & ibi contentos ſuccos lymphaticos & ſeminales contaminat. Purulentus dyſentericorum fluxus effluvia ſpargit, quæ ano excepta, præſertim ſi quis eidem ſellæ inſideat, inteſtinorum tunicas petunt, & fœtidiſſimum hunc morbum pariunt. Ex veteri pulmonum ulcere ore ſuſcepti halitus corruptivæ labi pulmonibus inferendæ aptiſſimi ſunt.

§. XXI.

Ichoroſa ulcerum materia non modo affectiones chronicas, ſed etiam acutas per contagium aliis corporibus inducit, id quod ſolenni illo more, qui in Turcia jam obtinet, variolas per inſitionem excitandi clarum ac perſpicuum evadit.

Scholion.

Non ignotus amplius, opinor, erit iis, qui paulo majori cura in experimentis practicis verſati ſunt, *modus in* Turcia familiariſſimus variolas pro lubitu per *inſitionem* producendi, qui prolixe deſcriptus eſt *Cent.* 5. *Miſc. Nat. Cur. obſervat.* 2. dum videlicet die duodecima acu pertunduntur tubercula, & pus emanans vaſculo excipitur; poſtea cutis pueri acu pertunditur ad guttulæ ſanguinis emanationem & ſtatim pus varioloſum infunditur & cum ſanguine miſcetur. Tunc ad finem plerumque ſeptimi efflorеſcere ſolent variolæ, ſemper tamen cum levioribus, quam fieri ſolet, ſymptomatibus, dum rariores erumpunt puſtulæ, neque calamitoſi aliquid ſubſequitur, quod experimentum in millenis ſubjectis intra aliquot annorum ſpatium ſecuriſſimum deprehenſum fuit. Ex quo diſcimus, quod non modo fermenti varioloſi naturam, ſed & fermentatio illa morbifica non tantum ſævitiæ habeat, ſi in lympha ſanguinis immediate ſuſcitetur, ac ſi cum ſalivali latice & primarum viarum ſuccis, ut communiter fieri ſolet, miaſma illud prius miſceatur. Siquidem fermentum contagii in exhalationibus conſiſtens, magis ſubtile ac ſpirituoſum adeoque acutum eſt; in humore vero purulento communicatum magis iners ac languidum exiſtit. Cui accedit, quod pus variolarum in ipſam ſanguinis maſſam infuſum, ejus copia obtundatur, ut longe manſuetiorem indolem induat.

§. XXII.

Omnes, qui ex contagio naſcuntur, morbi, præſertim chronici, ut ſcabies, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ingreſſu etiam contagii in corpus jam facto, non commodiori via expurgantur & quaſi prima in herba ſuffocantur, quam exterius per balnea, & interne per data diaphoretica & ſpecifica alexipharmaca.

Scholion.

Morbos, quos contagium profert, cita ope per ea remedia, quæ circulum ſanguinis ad habitum corporis promovent, averti poſſe, & ſana dictitat ratio & ipſa experientia confirmat. Neque enim convenientius, quo ex intimis ſedibus propelli debet tenuiſſimæ ſubſtantiæ virus, præter ipſam cutem datur emunctorium, quæ temperatis balneis relaxatur & aperitur, quo poſtea maſſa ſanguinis & humorum diaphoretico appulſa eo lubentius alienum admixtum dimittat. Certe enim non datur præſtantior modus omnis generis venena ex corporibus infectis extrahendi, quam per balnea & ſubjuncta ſudorifera modo ſtatim id in principio fiat, & remedium reiteretur. Novimus hac ratione à gonorrhœa, lue venerea, à ſcabie maligna inter initia multos fuiſſe præſervatos. Imo quamvis etiam hi morbi invaluerint: in iis tamen eradicandis purgantia, mercurialia, balnea & diaphoretica opem ferunt præſtantiſſimam.

§. XXIII.

Præcipuis, quæ venenorum viribus reſiſtunt, alexipharmacis camphoram, ſal volatile cornu cervi, nitrum, herbam ſcordii, radicem pimpinellæ, decocta lignorum & mercurium fixiorem diaphoreticum ad pauca grana terreis & alcalinis commixtum accenſenda eſſe arbitramur.

§. XXIV.

Peſti cæteriſque omnibus, qui contagio lædunt, morbis à corpore arcendis magno præſidio ſunt fonticuli ſive ulcera arte facta.

Scholion.

Fonticuli ſicuti purgamenta ſanguinis & lymphæ alienæ & noxiæ indolis evacuant, atque adeo iis, qui pertinacibus cephalalgiis, & aliis oculorum & capitis vitiis vexantur, non mediocre ſolatium afferunt: ita eo tempore, quo aër putridis & contagioſis exhalationibus inquinatus eſt, ſi forſan in corpus irrepſerint, non effectu carent, nam noxiis & corruptis humoribus per hæc loca expulſis minus alimenti miaſmati circumfuſo vel intus ſubeunti præbetur. Qua in re conſentientes habemus peritiſſimos medicos, quibus maxime accenſendus eſt *Fabricius Hildanus*, qui *Cent. IV. obſ.* 23. & 86. prodit, ſe in acutiſſima peſte Lauſannenſi, ubi ex centum ægris vix ſedecim evaſerunt, beneficio fonticulorum in brachio ſiniſtro & poplite dextro geſtorum ſervatum, & neminem ex iis, qui fonticulos gerebant, peſte correptos vel ea occubuiſſe, præter unum vel alterum, ſumme cacochymicum. Horum virtutem etiam laudibus extollunt *Deuſingius* in *Tr. de Peſte, cap.* 23. *Paræus Lib.* 22. & *Diemerbrockius*, qui ſcribit: *inſignem fonticulorum utilitatem in peſte multoties vidimus.* Et *Hier. Mercurialis L. de peſte C.*23. hæc memoratu digna adſcribit: *Poſſum teſtari, me innumeros peſte extinctos vidiſſe necquenquam, qui haberet cauterium, præter unum tantum, atque ille erat ſacerdos. Interrogavi etiam hac de re multos medicos, qui teſtati ſunt, neminem ſe vidiſſe.* Quod vero ad ea loca, ubi antea ulcus fuit, noxius & corruptus humor deferatur ibique exitum quærat, hoc inter alia evincere videtur ipſe *Hildanus* loc. cit. qui ſcribit, ſe ante triginta annos bubonem ruptum in dextro inguine in graviſſima peſte habuiſſe, à quo tempore quotieſcunque aër aliquis ipſum afflaverit, protinus dolorem in eo inguine perſenſiſſe, quod etiam in peſte Lauſannenſi factum eſt. Nos vero non tantum in peſtilentia, ſed & in aliis malignis graſſantibus & contagio infeſtis morbis ſummo cum fructu fonticulos geſtari obſervavimus, idque remedii genus maximopere commendamus. Nam quod majus poteſt, id quoque minus præſtare poſſe, rationi valde conſentaneum eſt.

§. XXV.

Præter venena, quæ extrinſecus corporibus humanis adveniunt, dantur etiam & naſcuntur quædam in ipſo corpore, & hæc duplicis ſunt generis, vel putredinoſæ vel cauſticæ indolis.

§. XXVI.

Quemadmodum nulla res magis vitæ & conſervationi

tioni corporis infenſa eſt, quam putredo, qua non modo ſolidorum ſtructura & fluidorum mixtio, ſed & partium, quæ impetum & motum faciunt, vis motrix deſtruitur: ita ſphacelatio, ſive putrida & fœtida partis ſolidæ cujuſdam deſtructio intra corpus producta, eaſdem vires obtinens recte perniciale & mortiferum corporis venenum dici meretur, maxime cum repente ſerpendo ſe multiplicet, & putrida contagione vicinas partes opprimat.

Scholion.

Sphacelatio ſive intus corripiat partem nobilem, cujus generis eſt nerveo-membranacea, ſive extrinſecus etiam in artubus oriatur, ſubito necat, niſi mature ſuccurramus, quia vehementiam ſerpendo acquirit, & vitales vires validiſſime deſtruit. Quare animadvertitur, ubi putredo invaſerit partem ſolidam, protinus evaneſcere vires & languidum ac citatum fieri pulſum, & ſomnum vel nullum vel laborioſum reddi, animique tandem deliquia, ac denique brevi tempore mortem accedere; id quod non modo in cancro exulcerato, qui ſphaceloſæ corruptionis ſpecies eſt, ſed & in ſphacelo pedum, inteſtini recti ex male tractata fiſtula non ſemel, ſed iterum obſervavimus. Et quod tam ſubito mors morbo ſic dicto nigro correptos opprimat, nulla alia videtur cauſa, quam quod extravaſatus ſanguis in colo ejus ſtercoreo quaſi fermento in fœtidiſſimam putrilaginem conjiciatur, à qua corporis vires repente peſſum eunt & plane extinguuntur.

§. XXVII.

Plurimi, qui ex morbo acuto & chronico pereunt, ſphaceloſo veneno partium ſolidarum, præſertim ventriculi & inteſtinorum, ſuccumbunt.

Scholion.

Hujus aſſerti veritatem ipſæ diſſectiones cadaverum morbis defunctorum ſatis claram & teſtatam faciunt, ſed quoniam hac de re fuſius actum eſt in *Cap. I. Pathologiæ generalis*, plura hic adjicere ſuperſedeo.

§. XXVIII.

Oritur ſphacelus vel à cauſa interna vel ab externa, quæ adventitia eſt & violenta. Illa fit, ubi univerſa ſanguinis & humorum maſſa valde impura eſt & ad putredinem inclinat, tum vel leviſſima læſio partis externæ hanc producit: externa vero eſt, qua à ſumtis venenis, à validiſſima artuum ligatura, ambuſtione, contuſione, vehementia doloris vel frigoris proficiſcitur.

Scholion.

Sanguis quidem, quam diu in motu eſt progreſſivo & per vaſa circumfertur, in veram & perfectam putredinem non delabitur, ſi vero valde impurus eſt, & excrementitiis ſordibus ſcatet, uti videmus in cacochymicis & ſcorbuticis corporibus & valde imbecillibus ſubjectis: tunc levi ex cauſa, ſi ſtagnat & ſubſiſtit in parte, non modo ipſe corrumpitur, ſed & ſubjectam carnem ſummo fœtore contaminat.

§. XXIX.

Quoniam inſignis ſanguinis ad corruptionem diſpoſitio ad ſphacelum producendum & ad morbos quoque malignos & funeſtos efficiendos admodum idonea eſt: providendum utique omni cura erit, ut tum remediis diæteticis, tum auxiliis pharmaceuticis nunquam non ſanguis integer, purus & ab omni corruptiva diatheſi immunis conſervetur.

Scholion.

Profecto quæcunque læſiones & quicunque morbi in corpora impura & pravis ſuccis referta incidunt, ii non parum periculi ac terroris habent, eo quod promtiſſime viſcera parteſque ſolidas funeſta ſphacelatione corripiant. Igitur ſemper & ubique princeps, quibus ſanitatis & vitæ cuſtodia commiſſa eſt, cura ſit, ut cita ope humoribus depurandis invigilent, quod utique per tempeſtivas ſanguinis miſſiones, per remedia diaphoretica, per inediam, motum, analeptica & decocta clementer ſudorifera obtineri poterit. Neque enim datur opportunior maſſam omnium humorum depravandi via, quam per cutem, quæ univerſale emunctorium eſt, quo halituoſæ & peſſimæ indolis ſordes è corpore tuto exturbantur. Si enim olim in Anglia peſtis intra viginti quatuor horas interficiens, placido & continuo ad viginti quatuor horas exacto ſudore cardiacis in lecto provocato, ſublata fuit, abſtinendo ſimul ab omni ſomno, quidni etiam ſudor prudenter inſtitutus alias corruptiones auferre poterit? ſique ſumma in lue venerea lymphæ & ſanguinis corruptio ſolo ſudore prudenter adminiſtrato ſubmovetur, utique ex eo clariſſime patet, in ſudoriferis maximam corruptionem ex corporis noſtri ſuccis expellendi potentiam ſitam eſſe.

§. XXX.

Præter corruptiva dantur adhuc alterius generis venena in corpore humano, quæ nempe ex excrementis peſſimæ indolis, ſi ea non evacuantur, ſed diutius à ſanguine ſeparata excretoriis inhærent, ſubnaſcuntur.

Scholion.

Ea eſt natura humorum excrementitiorum, ut, *ſi in* tubulis, quibus efferri ſolent, ſtagnant, ipſa mora pejorem indolem induant, dum vel putreſcunt, vel aceſcunt, vel corroſivi evadunt, & valet id maxime de iis excrementis, quæ ſubtilioris naturæ ſunt & per anguſtos tubulos ſubcutaneos propelli debent; nam omne excrementum quo eſt tenuius, eo malignius ipſa mora evadit.

§. XXXI.

Experientia indubia conſtat, materiam illam alienæ indolis, quæ in variolis, morbillis, petechiis, purpura rubra & alba & aliis exanthematicis febribus naturæ robore atque interno motu ad habitum corporis protruditur, ſi retrocedat ſive ab extra intro pellatur, funeſta &, qualia venena ſolent, producere ſymptomata.

Scholion.

Inde enim ſummas præcordiorum anxietates, inquietudines, ſummas virium proſtrationes, phrenitides, ſopores, convulſiones & ſubitam mortem fieri celebratiſſimi auctores copioſe ſatis & accurate annotarunt.

§. XXXII.

Neque ignotum eſt ex chronicis ſcabiem, lepram, herpetem, ulcera capitis manantia & cruſtam in infantibus lacteam, guttam roſaceam, puſtulas luis venereæ, item eryſipelas, podagram, ſi ex errore vel culpa medentium aut ægrotantium intro vertantur, graviſſima, imo ſæpius funeſta ſymptomata progenerare.

Scholion.

Proſtant de hac re copioſæ obſervationes in practicorum libris, quæ evolvi poſſunt, has enim hoc loco conſarcinare non inſtituti noſtri ratio exigit, & poteſt hanc in rem legi *diſſertatio noſtra de podagra retrocedente in corpus, idem de imprudenti toxicorum adplicatione & Dn. Lindemanni Diſſ. de morbo retrogrado.*

§. XXXIII.

Si ſalutares & critici, qui certis diei horis incidunt, ſudores, & qui circa declinantes acutas paſſiones fiunt, vel ex pedibus aut glandulis ſubaxillaribus cum fœtore emanant, imprudenter cohibentur, ſummam perniciem corpori adferunt.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Certa quoque obſervationum fide conſtat, ulceribus antiquis diu cum fructu geſtatis, ſi ea repente conſolidata fuerint, peſſimæ notæ ſymptomata inde oborta fuiſſe.

§. XXXV.

Excrementitiæ ſordes ad ſanguinis & lymphæ maſſam in morbis retropulſæ naturam venenorum exacte æmulantur & rectiſſime iis annumerari poſſunt, quia veneni characteriſticas habent notas, dum primo tenuiſſima & exili mole agunt, deinde vires ſuas exitiales celerrime exerunt, tum partes nerveo-membranaceas maxime invadunt, denique quod œconomiam univerſi corporis motuum turbant vel etiam extinguunt.

Scholion.

Non mirum eſſe debet, quod præter ſcholarum morem venenorum claſſem aliquanto magis extendamus, quippe quod jure facere videmur; plura enim ſunt, quæ veri veneni notas habent, quæ fortiter lædunt ac vitam deſtruunt & ſæviores adhuc effectus exerunt, quam nota illa & authentica venena, quæ tamen neglectui à medicis habentur. Satius itaque duxi, venenorum naturam, vires & proprietates paulo majori cura explanare, ut eo magis evitentur ea pericula, quæ ex imprudenti medicatione ſubinde naſcuntur.

§. XXXVI.

Venena ſuccorum excrementitiorum nervoſas & membranaceas partes præcipue adoriuntur, ſed producta ab iis ſymptomata pro diverſitate locorum differunt.

Scholion.

Materia excrementitia ad cerebrum & nervorum paria delata vertiginem, phrenitidem, ſoporem, apoplexiam, aphoniam, hemicraniam, cœcitatem, item ſurditatem facile progignit. Si vero eadem materia nervos diaphragmatis invaſerit, ſummæ anxietates præcordiorum, ſingultus & aſthma ſpaſmodicum oriuntur. Si nervis pneumonicis & pulmonum membranis nerveis altius inſideat, fiunt ferina tuſſis, reſpiratio ſumme anxia atque ad ſuffocationem uſque difficilis. Si cordis nervos impetit, illud tremore & palpitatione corripitur. Si altius ſe inſinuat œſophagi, ventriculi & inteſtinorum membranis, cardialgiæ, nauſeæ, inflammationes ſtomachi, vomitiones cum ciborum faſtidio, inflammationes cum ardore circa ſcrobiculum cordis, interno & extremorum frigore, atrocia tormina, abdominis inflationes & alvi pertinaces conſtrictiones ſuſcitantur; in ductibus urinariis urinæ ſuppreſſiones, in ductibus biliariis bilis in ſanguinem effuſiones, in cute ſudorem frigidum & horripilationes producit. Re itaque probe perpenſa hæc omnia recenſita ſymptomata ejuſmodi ſunt indolis, quæ à proprie ſic dictis venenis concitari ſolent.

§. XXXVII.

Cum in quibuſdam morbis tam promte & expedite lethale venenum medici error & culpa ingeneret, ſi excretiones non rite tractatæ fuerint, materia foras excernenda incaute cohibita vel retropulſa: prudentis utique erit medici, omnia ea noſſe & evitare, quæ retropellendi facultate pollent.

Scholion.

Ex horum numero maxime ſunt animi affectus, præſertim terror & timor, corporis refrigeratio, interna adſtringentia, opiata, intempeſtivæ venæſectiones, fortiora purgantia, nimium refrigerantia atque externa cataplaſmata, emplaſtra conſtringentia, item linimenta mercurialia, quibus omnibus quanta corpori ſubinde ſtruatur pernicies, dici vix poteſt.

§. XXXVIII.

Calidiora quoque & quæ nimium ſanguinem exagitant, ex benigno humore venenum & morbum benignum in malignum facile convertere poſſunt.

Scholion.

Peccatur in eo toto die à vulgo practicorum, quod morbos bene moratos peſſimos efficiunt & malignos, quod maxime valet in exanthematicis, ut ſunt variolæ, morbilli, purpura, quando imperitiores non modo per hypocauſtum & lectum præcalidum, ſed & medicamenta, quæ ſanguinem accendunt, uti ſunt volatilia oleoſa regni vegetabilium & animalium, præpoſtere vi quadam excretionem & ejectionem materiæ peccantis per cutis habitum urgent. Clariſſime teſtatur experientia, imo hinc inde ex obſervationibus in hanc rem notatis conſtat, complures hoc modo fuiſſe interfectos, qui poterant ſervari, utpote graviſſima ſymptomata, nempe anxietates, hæmorrhagias enormes, virium cum animi deliquio proſtrationes, quin imo deliria, convulſiones horum incautum uſum ſubſequi, plus vice ſimplici vidimus: cum ex adverſo, ſi blandioribus, temperatis, acrimoniam demulcentibus, & quæ nimium ardorem deprimunt, morbus tractetur, ille placide ſua decurrat tempora & laudabilis fiat materiæ hoſtilis à ſanguine ſequeſtratio & ad cutim protruſio.

CAPUT IV.

De venenis in aëre contentis epidemiorum morborum cauſis.

§. I.

Continentur in aëre res corpori humano infeſtiſſimæ, quæ parva mole & celeri operatione ſummam perniciem corpori inferunt & epidemiorum ac malignorum morborum cauſa ſunt; ut adeo rectiſſime inter venena etiam locum tueantur.

§. II.

Uti venena potiſſimum ſunt naturæ fermentativæ, putridæ, vel acris cauſticæ volatilis: ita dantur in aëre res animantium corporibus infenſæ, quæ vel putredine vel acrimonia cauſtica delinquentes iis labem aut perniciem inferunt.

Scholion.

Sicuti ad has claſſes pleraque venenorum genera commodiſſime reduci poſſunt; ita etiam deprehendimus, omnia valde inſalubria & quæ perniciem morboſam invehere valent, haud diſſimili modo operationes ſuas ferales exerere.

§. III.

Ad res venenatas putridas, corpori humano ſumme pernicioſas, merito referri debent exhalationes ex aquis ſtagnantibus & corruptis in aërem evectæ.

§. IV.

Ea eſt natura omnium aquarum diutius ſtagnantium, ut quiete ac ſolis æſtu putreſcentes valde noxia effluvia in aërem emittant.

Scholion.

Sicuti aqua, ſi puriſſima eſt, diu integra atque ab omni fœtore & putredine intacta manet; ita ſi partibus alienis, præſertim ſulphureis & terreis, referta eſt, quas facile ex terra ſulphurea & pingui imbibit, per quietem, ſolari æſtu accedente, ſitum ac fœtorem contrahit, ut in paludoſis locis apparet.

§. V.

Effluvia ex aquis paludoſis & putreſcentibus ſublata in aërem morbos peſſimi moris malignos & epidemice graſſantes inferunt.

Scholion.

Morbi, qui ex aquarum inundationibus earumque putredine fiunt & in locis paludoſis regnant, ſunt maxime epidemii, ut peſtis, petechiales febres, variolæ & morbilli mali moris, febres intermittentes & purpura.

§. VI.

Peſtis & peſtilentiales morbi familiariſſimi ſunt iis locis & iis temporibus, quibus ingentes fiunt fluviorum inundationes.

Scholion.

Notum eſt, quod peſtis familiariſſima ſit in Ægypto, & quod incolæ hujus regionis cum graviſſimis morbis iiſque contagioſis conflictentur; cauſa vero unice eſt quærenda in exundatione Nili, & memorabilia ſunt, quæ ſcribit hanc in rem *Dappert in Deſcript. Africæ pag.* 127. nunquam peſtem in Ægypto oriri, niſi Nilus nimium increſcat, & totas regiones inundet; addit hanc rationem: quod quando Nili aqua ſtagnat ſuper terram, tota illa paludoſa fiat, & accedentibus ventis Auſtralibus & ferventiſſimo ſolis æſtu, putridis exhalationibus aër inquinetur, qui validiſſimus ad excitandam peſtem. Subjicit denique hoc memorabile, quod nunquam peſtis oriatur ex intemperato æſtu, ſed tunc potius extinguatur. Alexandriæ autumno plures mali moris febres cum vomitione viridis bilis epidemice graſſantur, ex nulla alia cauſa, quam ex putridis aquis ſub domibus incolarum ſtagnantibus. Alexandriæ autumnali tempore identidem variolæ mali moris contagioſæ invadere ſolent homines, quæ nullam aliam originem agnoſcere ſolent, quam evaporationem aquæ putridæ Niloticæ. Nam quandocunque ex Nili cornu, quod vocatur Calech, circa hanc civitatem magnæ fiunt aquarum eluviones, & hæ per totum annum immotæ ſubſiſtunt, neceſſario putreſcunt & corrumpuntur, præſertim æſtate: unde etiam omnes incolæ, qui accolunt huic brachio Nili, fugiunt ad alia loca, donec ex Nilo ſubſequente anno aliam aquam accipiant, qua de re *Dappert loc. cit.* lege meretur.

§. VII.

Noſtris in regionibus fluviorum inundationes frequentiſſime mali moris morbos epidemicos eoſque acutos excitant.

Scholion.

Leidæ quondam morbus contagioſus peſtilentialis oriebatur, qui magnam hominum ſtragem edebat, ex nulla alia cauſa, quam quod ex brachio Rheni veteri inundationes in hoc diſtrictu factæ fuerunt, unde aquæ reſtagnantes putrefactæ diram hanc luem excitarunt; vid. *Pechlini Obſ. XVII. Colerus in Tract. de Morbis Caſtrenſibus Dec. III. Obſ. V.* plures epidemios morbos obſervavit poſt Danubii crebras eruptiones & imbres per plures dies continuos. Notavit *Foreſtus Lib. VI. de febr. & morbis epidemice graſſantibus pag.* 162. quod civitas Delphenſis inſalubris ſit, quoniam in loco profundiori ſita eſt, aquas non currentes habet, foſſis non amplis, ſed anguſtis, per quas moventur, inſtructa, hinc fit, ut aquæ ſtagnent æſtivo inprimis tempore, quæ ſub canalicula putreſcunt & effluvia, quæ à tranſeuntibus ſentiuntur, putrida ſunt, adeo ut fere ſingulis decem annis præterlapſis incolæ vel peſte vel peſtilentialibus febribus afficiantur. *Montanus* refert, prope Famauguſtam, Cypri urbem, locum eſſe, qui æſtatis tempore putreſcat ac cauſa exiſtat, quod aër putreſcat, unde febres peſtilentes oriantur, infinitique homines ob vaporum contagionem à paludibus pereant. Exemplum ſingulare noxiæ inundationis in noſtris regionibus exhibuit annus 1712. nam inundationem fluviorum excepit immanis æſtus per ſex dies, poſtea frigus, rurſus per decem dies intenſiſſimus erat æſtus ſine pluvia. Ii, qui ſe libero aëri præſertim nocturno commiſerant, febre corripiebantur, cui ingens virium languor, dolor capitis, dorſi, in præcordiis anxietas, crebra vomitio, in non nullis delirium juncta erant, in quibuſdam ſymptomatum vehementia remittebat, in paucis intermittebat; in plurimis erat pectoris oppreſſio, ſed hæc lues vix inter quatuor vel ſex dies perſiſtebat, & oris efflorescentia vel ſudore ſponte oborto terminabatur. Nulla fere erat Berolini domus, in qua non aliquot ægrotabant, ſed pauciſſimi mortui, niſi ex alio morbo complicato. Hæc febris epidemia totam Marchiam & Ducatum Magdeburgicum, Thuringiam quoque infeſtabat. Et chronologia noſtra Hallenſis nos luculenter docet, nunquam fere hic à multis retro annis epidemium & peſſimum morbum graſſatum fuiſſe, niſi ſemper ingens fluvii Salæ diluvio & inundatio præceſſerit. Memorabilis etiam eſt obſ. *Ramazzini*, quæ extat in *Miſcell. Curioſ. Dec.* II. *A. IX.* ubi ex copioſis pluviis factæ inundationes & ſtagnationes aquarum produxerunt tertianas & rebelles febres, quæ indiſcriminatim homines, cujuſcunque ſexus, ætatis, victus rationis, temperamenti & vitæ generis fuerunt, occuparunt.

§. VIII.

Paludoſa loca, ubi ſtagnant & putreſcunt aquæ, valde inſalubria ſunt & febres pernicioſiſſimas producunt.

Scholion.

Non procul à Berolino amœniſſima urbs ſita eſt, Charlottenburg dicta, quæ propter declivem ſitum ſtagnationibus præſertim ex copioſis fluviis aquarum valde obnoxia, inde fit, ut æſtivo tempore nemo fere ex incolis immunis à febre intermittente tertiana præſertim permaneat, cumprimis ſi aeri frigido nocturno corpus objicit; & propter ſtagnationem aquarum ingens eſt ibi copia culicum, quæ homines divexant. Circa noſtram urbem Halam eſt pagus unum milliare diſtans, qui vocatur Dieskau, in decliviori etiam loco ſitus & plurimis ſtagnis & piſcinis cinctus; ibi nullus fere eſt incola, qui non febre laboret vel laboraverit, quæ ita contumax eſt, ut non modo frequentius recidivet, ſed etiam per aliquot annos duret. Eſt febris naturæ erraticæ, ſed typum tertianæ ſervat, inaſſuetis vero & qui ex ſalubri loco huc habitandi cauſa accedunt, valde gravis atque exitialis eſſe ſolet. Ita & *Cl. Lentilius in Epiſtola ad Cl. Lanciſium* data adfirmat, quod ad mœnia civitatis Stutgardiæ olim fuerit piſcina ſeu ſtagnum ampliſſimum plurium jugerum & eam ob cauſam infamis à multis annis fuerit Stutgardia febribus intermittentibus, ferme non amplius epidemicis, ſed endemiis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerint febrium Stutgardianarum. Exſiccato vero hoc ſtagno ob certum finem & in amœniſſimum pratum converſo, ab eo tempore febres intermittentes adeo raræ ſunt factæ, ut ne ſemel quidem epidemiarum nomen meruerint, ſed ſporadicæ ſaltem nunc hunc, nunc illum invaſerint, etiam hactenus curatu faciliores. Apparet inde, febres ab effluviis illius ſtagni putridis ortas fuiſſe, quæ flante euro ſublata civitati invecta fuerunt, eo quod ventus, alliſione ad montes facta, quaſi repercuſſus effluvia dicta provehere non poſſet. Nemo vero rectius & paulo majori cura hanc materiam aggreſſus eſt & pertractavit ipſo *Lanciſio*, qui in *Tract. de noxiis paludum effluviis* febrium pernicioſarum & caſtrenſium, quæ Romæ in Leonina nuncupata civitate ex cœnoſis foſſarum aquis ab æſtatis initio ad autumnum vagatæ ſunt, naturam prolixe deſcribit.

§. IX.

§. IX.

Propter aquarum ſtagnationes anni valde humidi & pluvioſi, præſertim ſub continuo auſtrorum flatu, valde inſalubres ſunt.

Scholion.

Maligni & contagioſi graſſantes morbi ex præhumida anni conſtitutione plerumque originem ſuam nanciſcuntur. Ita *Hippocrates Lib.III. Epidem.* ſcribit, aliquando poſt diuturnas pluvias ingentem ſubortam fuiſſe peſtem, totam civitatem Abaton pervaſtantem, cujus ſævitia nonnullis inhabitantibus pedes ac brachia deciderunt. Idem teſtatur *Lib.II. Epidem.* ſuo tempore ex auſtrinæ conſtitutionis aëre in Cranone primum ichores & puſtulas multas, poſtea & carbunculos propullulaſſe. Galenus *de temp. Cap.IV.* annum plus juſto humidum peſtis eſſe prænuncium ſcribit. *Benedictus Sylvaticus Conſ.*14. *Cent.* 1. refert, quod duo anni fuerint auſtrini, frigidi, pluvioſi cum maxima aquarum illuvie, unde etiam morbi uniformes fuerint per totam ferme Italiam. Nempe populariter graſſabantur febres ſpuriæ, ardentes, peculiares, morbilloſæ, varioloſæ, viros maxime plethoricos corripiebant, præſertim ſi locorum humiliorum fuerant incolæ & veneri indulſerant.

§. X.

Endemii & epidemii, qui certis locis certiſque annorum conſtitutionibus populariter graſſari ſolent, morbi plerumque originem & cauſam ſuam debent variis exhalationibus & inquinamentis, quæ in aëre continentur.

Scholion.

Ægritudines, quæ genus humanum frequenter & graviter affligere ſolent, ſunt potiſſimum ex numero graſſantium ſive epidemiarum, quæ certis tantummodo temporibus prodire ſolent, & in harum numero præcipue ſunt omnis generis febres acutæ, quibus exanthemata junguntur, item intermittentes, nec non dolores, fluxiones, inflammationes, ut ſunt variolæ, morbilli, febres tertianæ, quartanæ, tertianæ duplices, ardentes, pleuritides, ophthalmiæ, anginæ, catarrhales benignæ & malignæ, eryſipelaceæ, arthritides, diarrhœæ, podagra, rheumatiſmi, pleuritides ſpuriæ, dyſenteriæ, qui morbi ex aëris vitio rectiſſime derivandi ſunt. Et hæc etiam ſententia fuit *Hippocratis*, qui *Lib. de Nat. Hum.*§.18. ita ſcribit: *Quando ab uno morbo multi homines corripiuntur eodem tempore, cauſam ad id, quod communiſſimum eſt, & quo maxime omnes utimur, referre oportet. Eſt autem hoc ſpiritus & aër, quem inſpirando trahimus.* Et §.19. addit: *Quum unus morbus popularis graſſatur, manifeſtum eſt, diætam non eſſe culpabilem, ſed, quem trahimus, ſpiritum in cauſa eſſe, & palam eſt, eum ipſum ſpiritum morboſam aliquam exhalationem habere.*

§. XI.

Frequenti & attenta obſervatione didicimus, eas temporum anni conſtitutiones eſſe maxime morboſas & communes morbos proferre, quando vel nimias & diuturnas pluvias aut diluviones vel terrarum inundationes repentini & immodici æſtus ſequuntur ad aliquot dies, & poſtea eos inſueta frigora excipiunt, quæ ſi in tempus vernum vel autumnale incidunt, pejorem effectum exerunt.

Scholion.

Hoc modo productas novimus complures graſſantes epidemicas paſſiones; ita etiam febris illa epidemia, cujus ſupra facta eſt mentio, ſuborta eſt. Atque anno 1698. hic loci hiemem valde placidam, lenem humidamque autumno ſimilem, auſtrinis ſtipatam ventis, experti ſumus, quam excipiebat initium veris immodice æſtuoſum. Tum per aliquot menſes magna cum ſævitia per hanc urbem variolarum morbus graſſabatur. Succedebat æquinoctio vernali petechizans febris maligna contagioſa, quæ non paucos è medio ſuſtulit. Cujus febris hiſtoria ex profeſſo à nobis pertractata eſt in duabus peculiaribus diſſertationibus. Simili ratione, ut *Miſcellanea Nat. Cur. Dec.*1. *obſ.*145. trahunt, anno 1664. hieme molli ac pluvioſa antecedente, ſub veris initio graſſata eſt in civitate Thorunienſi purpura epidemia maligna, quæ per totam æſtatem & autumnum uſque in hiemem ſæviit, plurimos utriuſque ſexus infantes interficiens. Anno 1675. tota æſtas erat pluvioſa, inſequens autumnus modo ſerenus, modo pluvioſus, hinc in tota Sileſia & Auſtria in autumno catarrhus, & coryza cum tuſſi & inflammatione faucium ita vexavit incolas, ut nulla domus fuerit exemta, ubi non tres vel quatuor catarrhoſi inventi fuerunt, & ſi qui levabantur, alii ſtatim in locum eorum ſuccedebant. Vid. *Reygerus* in *Miſc. Nat. Cur. Dec.I. ann.* 6. *obſ.* 313. Anno 1707. menſes Novembr. Decembr. & Januar. 1708. ſine nive & omni gelu erant, & diarrhœæ familiariſſime tunc incidebant. Circa initium veris autem æſtuoſi pleuritides, febres catarrhales cum purpura juvenes & maxime fœminas affligebat. Aderat languor virium, ſomnus paucus, frequentior frigoris cum calore mutatio & parotidum tumor; paucis vero erant lethales.

§. XII.

Duplicis generis eſt illud venenum, quod ex aquis ſtagnantibus putridis per aërem diſpergitur inque eo continetur, ex quo morborum gravium, epidemicorum & malignorum origo & cauſa petenda venit, & vel putredino-verminoſæ vel acris cauſticæ indolis eſt.

§. XIII.

Aquæ paludoſæ ſeminarium ſunt fœcundum putredinis verminoſæ.

Scholion.

Ubi enim paludes, lacunæ & aquæ putridæ ſunt, ibi ſemper ingens præſertim ſub ſolis æſtu variorum inſectorum copia conſpicitur. Non ſemel, ſed aliquoties ejuſmodi aquas examinavimus inſtrumento ſtatico, eaſque deprehendimus leviſſimas, forſan propter copioſam admixtam æthercam materiam, quæ etiam putredinis earum parens eſt. Deinde ſemper innumerabiles, minutiſſimos variæ figuræ & generis vermiculos in iis turbidis conſpeximus. Porro ejuſmodi aquæ vaſi ſtanneo infuſæ ignis calore admoto in innumerabiles reſolvuntur bullulas, fundo vaſis adhæreſcentes, forſan propter viſcoſitatem, in quam calor agit.

§. XIV.

Inſueta vermiculorum in aëre hoſpitantium copia & morborum malignorum cauſa exiſtit, & eos quoque præſagit.

Scholion.

In hujus adſerti veritate confirmanda adſentientem maxime habemus & antiquitatem & peritiſſimos medicos. *Varro de re ruſtica Lib.I. Cap.XII.* cauſam labis morboſæ inſectorum copiæ aſſerit his verbis: *Advertendum etiam, ſi qua erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas & quod areſcunt, creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aëra intus in corpora per os & nares perveniunt atque efficiunt difficiles morbos.* Idem ante *Varronem* ſenſit *Lucretius*, dum canit: *obnoxia cuncta putrori Corpora, putrores inſecta animata ſequuntur.* Neque ab horum ſententia recedit *Columella*, qui *lib.I. de Re ruſt.cap.*5. ſcribit: *nec paludem vicinam eſſe oportet ædificiis, nec junctam militarem viam, quod illa caloribus noxium virus eructat, & infeſtis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos denſiſſimis agminibus involant, ex quibus ſæpe con-*

contrahuntur cœci morbi quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt. Quocunque igitur anni tempore inſolita inſectorum copia obſervatur, non ſine ratione inſalubria tempora & graſſantes morbos prædicere poſſumus, quod diuturna experientia & obſervatio præſtantiſſimorum virorum confirmavit. Ita *Joh. Damaſcenus aph.* 132. ſcribit *: Ubivis gentium quocunque anni tempore phalanges muſcarum redundaverint, ibidem & ægritudines, quæ ex putredine oriuntur, in corporibus indigenarum redundabunt. Riverius* tradit, poſt innumerabilem inſectorum copiam febrem epidemiam mali moris graſſatam fuiſſe. Auctor quoque eſt *Verulamius in Oper. pag.*923. annos inſalubres fore & peſtis ſuſpicione infamari, quando ranarum, muſcarum & locuſtarum multitudo eſt. Et *Valeriola obſ.*1. *Lib.* 2. *pag.*95. ex inſectorum & locuſtarum copia morbos epidemios prænunciavit. Atque exemplum habemus in recenti memoria: anno videlicet 1692. incredibilis copia locuſtarum in aëre volitantium viſa eſt, quæ univerſam Thuringiam, Miſniam & Vogtlandiam infeſtabant, inque terram deſcendentes ſegetibus ac vegetabilibus maximum damnum inferebant; à quo tempore cœperunt graſſari in hiſce regionibus multæ mali moris, imo cum petechiis junctæ febres. *Hildanus Cent.* 4. *obſ.* 23. affirmat, eo tempore, quo peſtis graſſabatur, talem fuiſſe muſcarum copiam, ut poſt hominum memoriam vix tanta viſa fuerit.

§. XV.

Putridæ, ſtagnantes aquæ ingentem quoque copiam effluviorum ſalino-cauſticæ & volatilis indolis in aërem emittunt, quæ partim ex ipſis aquis, partim etiam ex inſectis ſale volatili turgidis exſpirant.

Scholion.

Inſecta fere omnis generis copioſo cauſtico ſale imbuta ſunt, unde pleraque cuti applicata veſicas excitant, & interius ſumta vehementi roſione ac ſtimulo partes ſolidas inflammant atque in ſpaſmos conjiciunt, & virulentas vires habent. Quod autem infeſta ſpargant effluvia, cantharides teſtantur, quæ, ubi arbores & ex his maxime ſambucum Hiſpanicum invadunt, fœtidiſſimo odore aërem replent.

§. XVI.

Ipſæ aquæ ſtagnantes feraces admodum ſunt ſalibus acribus & cauſticis, cujus rei documento eſſe poſſunt plantæ, quæ in ſtagnis & humilioribus locis proveniunt, quarum pleræque acrem, plures cauſticam & virulentam naturam poſſident; quæ obſervatio nunquam, quod ſciam, antea notata eſt.

Scholion.

In hujus rei confirmationem exemplo eſſe poſſunt acorus, arum, anthora, œnanthe, aconitum, alſine aquatica, cicuta aquatica, colchicum, flammula jovis, gladioli & iridis ſpecies, ros ſolis, perſicaria acris, equiſetum paluſtre, ranunculus aquaticus, caltha paluſtris, naſturtium aquaticum, beccabunga, quarum pleræque ſunt venenatæ, & pecoribus etiam, ſi iis veſcantur, exitioſiſſimæ. Cauſa, cur ſtagnantes aquæ acrimoniam plantis ingenerent, hæc poterit afferri: aquæ in terra præſertim limoſa & ſulphurea diu ſubſiſtentes incipiunt putreſcere, ſive earum mixtio motu inteſtino diſſolvitur. Jam vero ea eſt motus inteſtini natura, ut ex ſuccis temperatis, inſipidis & inodoris, imo dulcibus ſapidos, ſalinos, volatiles, item ſulphureos fœtidos producat, ut in fermentatione vinoſa ac putredinoſa conſpicuum eſt. Quidni etiam incipiens putredo partes ſulphureas ac terreas aquarum, & quæ in plantarum nutrimentum cedunt, in ſalſas & acres commutare poterit?

§. XVII.

Præter t[illegible] illa & morboſa effluvia, quæ ex putreſcentibus aquis in aërem diffunduntur, dantur adhuc in illo alia, naturæ corporis humani identidem nociva & gignendis morbis idonea.

Scholion.

Qui diu in artis exercitio verſati ſunt, iis non obſcurum eſſe poteſt, quo habitu & more ſubinde diverſiſſimo quotannis fere incedant epidemici morbi & modo has, modo illas partes hoſtiliter aggrediantur & diverſis ac ſæpe diſſidentibus ſymptomatibus infeſtent. Veteres incognitam eorum cauſam ad τὸ θεῖον referebant. Nos materiis tenuioribus, virulentis & variæ indolis, in aëre potiſſimum volitantibus, eos adſcribimus, & eorum diverſam naturam à diverſa harum materiarum indole deducimus. Eſt enim aër univerſale quaſi menſtruum, quod expanſiva ſua elaſtica vi & materia ætherea calida ex omnibus corporibus ſubtiliores partes ſolvit, abripit & imbibit, quæ diverſiſſimæ naturæ exhalationes per mutuum conflictum, combinationem & miſcelam, intercurrente ſolari & cœleſti copioſa materia, varias formas ac texturas induunt. Sunt in aëre ſalinæ, ſunt etiam ſulphureæ diverſæ naturæ ſubſtantiæ; Nitrum, inflammabile illud & elaſticum ſal, aëris fœtus eſt; caput mortuum aluminis & vitrioli extreme aduſtum & omnis ſalis expers, ſi diutius aëri committitur, denuo aluminoſo & vitriolico ſale imprægnatur. Aër etiam ingentem copiam ſulphuris alit, quod ſulphuris mineralis naturam & odorem habet, uti ex fulmine & tonitru conſtat. Ecquis vero auſit aſſeverare, ex ſubterraneis locis & ſulphureis mineris illud in aërem pervenire, quum ſolis æſtus ultra duas ulnas non facile penetret, nec mediocri igne egeat ſulphuris mineralis evaporatio. Veri itaque eſt ſimillimum, illud ipſum ex ſale illo univerſali aëris vitriolico & unctuoſis ac pinguibus exhalationibus in aëre generari, non ſecus ac in chymicis videmus, ex ſale acido vitrioli mixto cum carbonum pulvere verum ſulphur & ex alumine & vitello ovi vel ſtercore humano ſulphur in aëre inflammabile debita encheireſi produci. Quidni igitur pro diverſitate effluviorum, quæ certis in diſtrictibus è terra exhalant, & pro anni tempore variant, pro diverſa ſolis operatione & ventorum flatu varia in aëre ſeminia ſalina ſulphurea fabricari poſſunt, quæ in corporis cavitates admiſſa differentes epidemias vel etiam endemias afflictiones inferunt; quorum tamen indolem ac vires potius à poſteriori & effectu, quam à priori per ſenſus & rationem cognoſcimus.

§. XVIII.

Morbi caſtrenſes, qui omnium peſſimi ſunt, & graviter deſæviunt, aëris vitiis & pravis exhalationibus potiſſimum debentur.

Scholion.

Caſtrenſes morbi ſunt maxime ex malignorum & contagioſorum numero, & ex intima ſuccorum vitalium corruptela naſcuntur. Utut vero hujus corruptionis variæ & multiplices ſint cauſæ, ad quas maxime fames, aſſidua vigilia, continua fatigatio, incongrua victus ratio pertinent: aër tamen vitioſus & fœtidis varii generis exhalationibus inquinatus omnes reliquas cauſas facile ſuperat. Quanta enim in caſtris ſub tanta hominū ac pecorum multitudine non eſt impuritatum, excrementorum & fœtidorum vaporum copia & colluvies, quæ continuo circumfuſum aërem inficiunt & corrumpunt. Unde ſi accedunt ex imbribus aquarum ſtagnationes, & venti auſtrini, purgando aëri minus idonei, diu regnant, atque immodici æſtus ac nocturna frigora atque dormitiones ſub diu ſunt, non poteſt aliter fieri, quam ut in magnam corruptionem animantium corpora diſponantur & graves inde morbi exſurgant. Solent vero & illi certum quendam ſervare ordinem: incipiunt nempe

æſtivis

æſtivis menſibus intermittentes tertianæ bilioſæ & continuæ, ſed inſuetis ſymptomatibus ſtipatæ. Tunc enim ſolis ferventiſſimus æſtus in aëre acris & cauſticæ ſulphureæ indolis materiam copioſe producit. In autumno, quo fructibus fermenteſcibilibus & aquarum potu venter repletur, dyſenteriæ malignæ contagioſæ oriuntur. Sique in hyberna concedunt, ſequuntur febres majori malignitate infeſtæ, exanthematicæ & petechiales. Solet enim interna putredo cum tempore vires ſumere atque increſcere.

§. XIX.

Virulentæ contentæ in aëre exhalationes lædunt quam maxime & morbos facile inferunt, ſi quis veſpertino & nocturno aëri corpus committit.

Scholion.

Omnis generis effluvia, quæ de die validiſſimo ſolis æſtu in altiſſimam aëris regionem evehuntur, tempore veſpertino & nocturno ſole occiduo per frigus condenſari, atque cum humiditate quadam deſcendere notiſſimum eſt.

§. XX.

Cum rore maxime & nebula exhalationes naturæ humanæ infenſiſſimæ ad inferiora deſcendunt, & vel animantibus vel frugibus nocent.

Scholion.

Quod frumenta, arbores & plantæ ex vitioſo rore, qui nomine rubiginis venit phyſicis, multum detrimenti patiantur, agricolæ & horticulturæ dediti optime norunt. Peccat ut plurimum ſale quodam ſubtili cauſtico, quo etiam hominibus nocet, legi hanc in rem poteſt *Obſ.93. Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. III. A. IX. & X.* ubi commemoratur, quod, ejuſmodi rore guſtato, ulcuſcula in labiis ſuſcitata, & qui nudis pedibus inceſſerant, puſtulis & ulcuſculis nigricantibus inde vexati, quidam vero febribus ardentibus correpti fuerunt. Et profecto dyſenteria epidemia, quæ inter initia autumni poſt ferventiſſimam æſtatem graſſari ſolet, plerumque eſt adſcribenda corroſivo rori, qui partim fructus inficit, partim corporis humani poris ſeſe inſinuat. Sæpius in certo diſtrictu graſſatur hæc lues, aliis ab illa immunibus. Et quicunque pruna vel pyra hoc rore infecta comedunt, in eundem morbum labuntur, qui vero ejuſmodi fructibus infectis abſtinent, eos hæc lues non invadit. Deinde virulentæ indolis effluvia cum nebula quoque decidunt, & morborum epidemiorum cauſas ſubminiſtrant, quam in rem lectu digna eſt *obſ. 94. l. c. in Miſcell. Curioſ.* ubi nebula ſeptem viros, cæterum ſanos atque robuſtos, in febrem malignam & lethalem præcipitaſſe perhibetur.

§. XXI.

Neque tantum tetra cauſticæ indolis effluvia, ſed & organica & animata ex aëre, præſertim nocturno tempore, decidunt, & humani corporis interiora ſubeunt.

Scholion.

Minutiſſima ac varii generis & magnitudinis inſecta paludibus innaſci & poſtea per aërem circumfuſum diſpergi, res curioſioribus phyſicis non ignota eſt. Sunt enim revera paludes omnium inſectorum ſeminarium, ubi citiſſime præſertim ſub moderatiori æſtu fœcundantur, & ſunt quorundam adeo minuta corpuſcula, ut referente *Lœvvenhœckio Tom. I. Epiſt. LXXI. & Tom. II. Epiſt. XCVI.* aliquot illorum centena ſimul ſumta craſſum arenæ granum mole non æquent: unde illa & eorum ovula in aërem diffundi & cum rore rurſus defluere, mirum non eſt. Et quoniam hanc materiam jam ingenioſe non minus quam copioſe pertractavit *Cl. Lanciſius in cit. Tract. Cap. XVI.* lectorem curioſum huc remittimus. Rorem ſæpiſſime ex aëre in terram deſcendere fructibus ac plantis noxium, ex quo ingens inſectorum atque vermiculorum copia pronaſcitur, rei agrariæ & horticulturæ addicti norunt, quo rore perfuſis vegetabilibus ſi veſcuntur pecora, vel vehementer ægrotant vel prorſus extinguuntur. Si homines ejuſmodi verminoſo rore infectos cibos adſumunt, gravi corripiuntur dyſenteria, qualis aliquot ab hinc annis ex tali cauſa in quibuſdam locis Ducatus Brunſvicenſis exorta fuit, ubi olera infecta rore verminoſo Germ. *Mehlthau*, cocta, gravem etiam hunc morbum induxerunt.

§. XXII.

Quia tantum periculum ab humido & nocturno aëre & rore imminet humanis corporibus, omni cura utique providendum, ut ne circa ejuſmodi loca noctu indormiamur vel peregrinemur.

Scholion.

Hanc in rem memorabilia pro more ſuo erudite ſcripſit *Lanciſius Lib. de Noxiis Paludum Effluviis cap. 20. p.62.* qui teſtatur, plurimos incautos & venatores & peregrinos, ſi in paluſtribus locis brevem etiam ſomnum capiant, malignis febribus affligi, præſertim circa Romam. Quod etiam accidit peregrinantibus ad lacuſtria Romanæ plagæ. Imo ipſe *Lanciſius l. c.* monitos vult eos, qui vigilantes per cœnoſa loca peregrinantur, qui vel Neapoli Romam, vel Roma Neapolin contendunt; iiſque ſuadet, ut diuturnos potius æſtus ſubeant, quam nocturni frigoris voluptate decepti contemeratam ambientis aëris vim excipiant. Incidi etiam in locum inſignem apud *Petr. Laurembergium Lib. I. Horticult. cap. 35.* ubi inquit: *Uredinis, vulgo* Mehlthau, *infelicem delapſum fere cum vitæ periculo æſtivis noctibus expertus ſum aliquando in Aquitania Montalbani & Toloſæ agens, cum nondum à tam infenſo hoſte mihi cavere didiceram.* Et notiſſimum eſt, homines, qui æſtate Romæ degunt, & extra urbem dormiunt, gravibus ſymptomatibus corripi & plerumque mori, quia infectis aër Romanus & terra ſcatent, quorum exhalationibus ros & aer nocturnus inquinatur. Poſt pluvias vel maxime menſe Septembri aër ſalubrior eſt, & tum extra urbem ſine noxa degunt.

§. XXIII.

Aër virulentis exhalationibus refertus per varias vias interiora corporis humani ſubit.

Scholion.

Primo ſeſe offerunt cutis ſpiracula, quæ uti perpetuo balneis & topicis medicamentis patent, ita humiditatem virulentis vaporibus inquinatam atque ex aëre deſcendentem facile ſuſcipiunt. Rectiſſime *Hippocrates Lib. VI. Epidem. Sect. VII. carnes appellat attractrices & ex ventre & extrinſecus, quia totum corpus exſpirabile.* Adſunt deinde foramina in naribus, auribus, quæ membranis glanduloſis & nerveis cincta ſunt, per quæ aër effluviis refertus ingreditur, nullumque eſt dubium, quin per poros nervoſis etiam partibus ſeſe inſinuent cum humiditate effluvia, quoniam ab odoribus ſalubribus & inſalubribus & robur & vigor & omnium motuum perverſio contingere poteſt, hyſtericarum exemplo. Tum aër humidus & vaporibus repletus per narium & oris vias ac per laryngem ad intima pulmonum delatus, veſicularum pulmonalium poros intrat & hac ratione cum ſanguine miſceri poteſt. Tandem in ore ipſi ſalivæ adhæreſcit & facile per œſophagum, præſertim cum cibo ac potu, ad ventriculum deſcendit. Pertinet huc egregius locus apud *Hippocratem Lib. de Flatib.* ubi inquit: *omnia, quæ eduntur ac bibuntur, ſpiritus in corpus inferunt, aliquando plures aliquando pauciores.* Id autem inde manifeſtum evadit, quod plurimæ eructationes poſt cibum

ac

ac potum evenire ſolent, diſcurrente nimirum aëre incluſo, ubi perruperit bullas, quibus incluſus fuerat. Poſtremo & illud dicendum eſt, quod organica & animata etiam effluvia, ſi non per poros cutis ipſamque ſalivam, tamen per cibum ac potum in corporis interiora admittantur. Unde fit, ut in malignis & putridis morbis ſubinde ingens copia vermium in alvi fecibus & per vomitum rejectis conſpiciatur. Neque ignotum eſt, quod animalcula in ovium viſceribus, præſertim in hepate, ſi paludoſas aquas imbiberint, reperiantur. Inde quoque dracunculorum in Africa & in Germania crinonum, qui pueros adoriuntur, ſub cute generatio derivanda eſt.

§. XXIV.

Quicunque urbem ab epidemiis, imo endemiis malignis morbis liberare vult, is præcipue omnium in exſiccatione foſſarum ac paludum operam navare & igne accenſo id præſtare debet.

Scholion.

Quod lacunis & foſſis publicis ſtagnantibus exſiccatis graves & graſſantes morbi averti poſſunt, inter alios teſtatur *Petrus Salius de Peſtilente febre cap.* 20. *p.* 130. qui prodidit, patriam ſuam exſiccatione aquarum in foſſis publicis ſtagnantium à febribus peſtilentibus, alias quotannis autumno graſſantibus, fuiſſe liberatam. Et Cl. *Lanciſius* in citato illo præclaro opere illud etiam exemplis confirmat. Deinde accenſis ignibus paluſtres regiones ab halituum malignitate purgandæ ſunt. Ipſe *Hippocrates* igni tantam potentiam tribuit, ut eo peſtilentiam abigi poſſe ſtatnat, vid. *Galen. de Theriaca ad Piſon. cap.* 16. *& Amat. Luſitanus Cent.* 7. *curat.* 27. *Plinius quoque in Hiſt. Nat. lib.* 36. *cap. ult.* ignibus medicam vim peſtilentiæ adſcribit; utpote ignis motu celerrimo ſuperfluam aëris humiditatem abſumit & ventum gignit, qui ad eventilandum putridum & ignavum aërem magnæ eſt virtutis. Fumi etiam ex lignis reſinoſis & bituminoſis corporibus ad aëris emendationem multum conferunt. Inter omnes conſtat, Halam noſtram ante uſum carbonum foſſilium, quorum jam ingens copia ad ſalis coctionem accenditur, multis malignis morbis, febribus petechialibus, ac dyſenteria fuiſſe infeſtatam & malo ſcorbutico huic urbi familiariſſimo obiiſſe quam plurimos, qui omnes morbi per divinam gratiam jam fere per viginti annos, ex quo carbonum foſſilium uſus increbuit, ex finibus noſtris exceſſerunt. Nam atmoſphæra noſtra non modo ob copioſas ex Salæ fluvio multis ramis luxuriante evaporationes, ſed etiam ob continuam ſalis coctionem multa humiditate imbuitur, cujus noxam fumus carbonum foſſilium egregie caſtigat atque coërcet, quippe cujus ſalubritatem vel hoc unico argumento adſtruere licet, dum eæ habitationes, quas aër his carbonum vaporibus repletus perpetuo tranſit & fumoſa nigredine inficit, nullum incolentium ſanitati ferunt incommodum.

§. XXV.

Orientales & ſeptentrionales venti, item pluviæ egregie purgant aërem tetris exhalationibus.

Scholion.

Horum ventorum ea eſt natura, ut non modo expanſiva & elaſtica ſua vi tetra effluvia diſſipent ac diſjiciant, ſed &, dum animantibus vigorem, robur ac motum afferunt, & circulationem ſanguinis ac tranſpirationem promovent, impediant, quo minus noceant. *Varro Lib. I. de Re ruſt. cap.* 4. *pag.* 12. teſtatur, ſe Corcyram inſulam à gravi peſte liberaſſe, obſtructis iis feneſtris, quæ auſtrum ſpectabant, iisque, quæ ad aquilonem vergebant, apertis. Certa etiam obſervationum fide conſtat, quod tempore peſtis illa gravius ſæviat ventis flantibus ex auſtro & oriente; ſub flatu vero ſeptentrionalium illa ſtatim remittat. Imbres quoque, ſi copioſius decidunt, atmoſphæram cauſticis effluviis ſtipatam egregie corrigunt ac depurant, nam ſtatim poſt imbres aër eſt defecatiſſimus. Et conſtat ex hiſtoriis, peſtilentiam in Ægypto ſtatim ceſſare, imbribus menſe Junii largiter deſcendentibus.

§. XXVI.

Graſſantibus morbis epidemiis ad noxam eorum avertendam magno præſidio ſunt temperantia in victu & venere, evitatio aëris veſpertini & nocturni atque frequens uſus eorum, quæ naturam roborant & motum ſanguinis cum ſalutari tranſpiratione promovent.

Scholion.

Omnibus roborantibus, quæ ſimul vicem alimenti gerunt, ſummo jure præferendum eſt vinum potens & generoſo ſpiritu turgidum, cujus notæ eſt Rhenanum, quod circularem ſanguinis & humorum motum augendo, quicquid alieni vitalibus undis admixtum eſt, potenter eliminat, atque adeo omnem ad ſuſcipiendum contagium diſpoſitionem aufert. Ex medicamentis vero ad arcendum contagium commendationem merentur omnis generis balſamica, ſalia volatilia oleoſa, ambrata, ſuccinata, & balſamum noſtrum liquidū, quæ ſanguini & humoribus ſpirituaſcentiam fœnerant, nervis robur addunt, & omnis generis excretiones egregie juvant. Multum quoque huc confert liberalior uſus infuſorum ex herba Thee, meliſſæ, ſalviæ, veronicæ, & fabis coffè, quæ ſanguinem & humores ad corporis habitum propellendo omnes peregrinas ſordes per emunctorium cutis everrunt. Neque alia profecto cauſa afferri poterit, quod noſtra in urbe inque vicina Lipſienſi maligni ac putridi morbi, olim familiariſſimi & comitem habentes purpuram, jam rarius incidant, quam liberalior uſus calidarum ſorbitionum, quibus maxima pars incolarum his temporibus aſſuevit.

CAPUT V.

De medicamentis veneni vim habentibus.

§. I.

DAri in medicamentorum claſſe res venenatas, quæ & perniciem corpori inferre, & cauſam mortis præbere poſſint, mirum forſan videri poterit.

Scholion.

Plurimis hæc firmiter inſidere ſolet opinio, eas res, quæ remedii nomen ſibi vindicant, eſſe in ſe ſalutares, neque ullo modo vitæ & ſanitati infenſas eſſe poſſe; inde etiam fit, ut quidam afflicti vehementiori medicamentorum aviditate, quæ rectius pharmacomania dici poſſet, laborent, quum tamen omne, quod magnam vim habet, medicamentum, ſi non cum cautione adhibeatur, noxioſiſſimum fit. Unde non mirum eſt medicamenta temere uſurpata & morborum & mortis cauſas ſubminiſtrare. Quo magis neceſſarium eſt, ut peritus medicus ea, quæ plurimum nocendi facultate pollent, probe noſcat.

§. II.

Quæ veneni vim ac naturam æmulantur medicamenta, in eorum numero ſunt emetica & purgantia draſtica ſive vehementiora; ſunt etiam ſtupefactiva quædam & ex mercurio male præparata.

Scholion.

Si ulla ex remediorum claſſe multum cautionis & prudentiæ ratione uſus deſiderant, certe ſunt emetica, purgantia, opiata & mercurialia, eo quod ob vehementem eorum vim plures in graves morbos conjectos, vel in

in orcum per imperitiam medentum præcipitatos fuiſſe, experientia proh dolor! quotidiana edocemur.

§. III.

Ex emeticis multum vehementiæ & virulentæ qualitatis habent ſtibiata, præſertim in ſubſtantia data, ut antimonii vitrum, mercurius vitæ, crocus metallorum, ſulphur auratum.

Scholion.

Dicta hæc antimonialia in pulvere data vehementiſſime ἄνω & κάτω non modo purgant, ſed & hypercatharſes ſæpe lethales inferunt. Unde perpetuo non ſine periculo dantur, eo quod plicis ventriculi & inteſtinorum firmiter inhæreant, & à ſuccis confluentibus ſoluta continuo ea, quibus inſident, nervoſa loca lancinando convellant, & vicinos non modo nervos, ſed & univerſum ſæpe eorum genus in convulſiones conjiciant. Clementioris autem naturæ ſunt, quæ ex horum ſolutione parantur vomitoria, ut eſt aqua benedicta *Rulandi*, tartarus emeticus, Syrupus emeticus *Angeli Salæ* vel Diſpenſatorii Brandenburgici. Sicut vero vitrum antimonii omnium eſt potentiſſimum, ita tartarus emeticus ex hoc paratus multo valentior eſt eo, qui ſecundum præſcriptum *Mynſichti* ex metallorum croco conficitur, quod omnes, qui medicinam factitant, velim ut notent.

§. IV.

Antimonialia ſumma partium, quæ ſalino-ſulphureo-cauſticæ naturæ ſunt, ſubtilitate adeoque in exili admodum doſi, & quidem celeberrime operantur; poſthæc vim ſuam in ventriculum & partes nervoſas exerunt & majori doſi exhibita etiam interficiunt. Hinc, quia omnes veneni characteres habent, rectiſſime in eorum numerum referuntur.

Scholion.

Fruſtum vitri antimonialis, quod ſcrupulum circiter ponderat, vel millia hominum vomere facit, ſi ejus infuſio fiat ex vino. Et nota quoque ſunt pocula illa emetica ex mixtura ſtanni & reguli antimonii parata, quibus vinum infunditur, & intra aliquot horas emeticum evadit, atque illa vis poculi nunquam deſinit. Ex quo apparet, quam ſtupenda ſit illa exiguitas partium, quæ totius corporis functiones perturbare vel etiam deſtruere poſſit, quod maxime proprium eſt venenorum.

§. V.

Necant antimonialia emetica, dum in vehementiſſimos ſpaſmos genus nervoſum conjiciunt, & ventriculum maxime ejuſque orificia conſtringunt, & circulum ſanguinis intercipiendo inflammationes ſphaceloſas eaſque funeſtas efficiunt, unde præſentiſſimam mortem & hominibus & animalibus inferre poſſunt.

Scholion.

Quomodo venena ex mineralibus hominem jugulent, & quæ ſymptomata producant, jam ſupra *cap. 2. de venenis* §. 21. explicavimus. Vim vero ſuam primo omnium exerunt in ventriculum, qui à venenis præſertim cauſticis primo ac primario affici ſolet. Incipiunt ibi ſpaſticæ conſtrictiones, quibus ejus orificia arctiſſime clauduntur, unde mira ventriculi inflatio ſequitur; brevi etiam ſphaceloſa & atra ſtigmata illi inuruntur. Pulchra ac memorabilia ſunt illa experimenta, quæ *Cl. Wepferus* inſtituit, dum varia venenorum genera animantibus obtulit, & poſt ſectionem alia atque alia phænomena annotavit. Vid. *ejus Tract. de Cicut. Aquat.* ubi etiam *cap.* 20. commemorat, quod cani robuſto vitri antimonii grana obtulerit, & facta ſectione maculam palma latiorem atro-rubicundam in ventriculo, qui flatibus diſtentiſſimus erat, annotaverit, & quia utraque orificia ob ſpaſmos clauſa erant, pertinaciter ventriculus flatus incluſos retinuit. Deinde idem auctor obſervavit, quod diaphragma à vi medicamenti fortiter ſuccuſſum vomitum adjuverit.

§. VI.

Antimonialia emetica, in ſubſtantia & paulo majori doſi exhibita, funeſtum ſæpiſſime effectum exerunt in corporibus ſenſibilioribus, ad iram pronis & hujus affectus vehementia exagitatis, item ſi ventriculus ad inflammationem inclinat & doloribus ac ſpaſmis divexatur.

Scholion.

Complura certe in praxi notavimus exempla, ubi poſt gravem iracundiam &, quæ hanc inſequitur, cardialgiam datum antimoniale emeticum mortiferum fuit. Et ante aliquot annos triſtiſſimum habuimus caſum, ubi ſereniſſima perſona ex tartaro emetico improvide adhibito brevi tempore lethalibus ſymptomatibus occubuit, ubi poſt mortem pars ventriculi ſphaceloſa reperta fuit, & putredo vicinas partes ejuſdem lateris, lienem, diaphragma, & pulmonem infeſtavit. Vidimus brevi ante paroxyſmum intermittentis pulverem vitri antimonii datum, qui præter vehementiſſimas vomitiones & purgationes convulſiones & tremores partium cum ſumma cardialgica anxietate excitavit, quæ ſymptomata, ſub febrili calore inſequente, ad tempus ceſſarunt, altero vero die redeunte paroxyſmo reſuſcitata mortem intulerunt, & identidem ventriculus inflammatus ac ſphaceloſus repertus eſt.

§. VII.

Emetica fortiora ſi non necant, gravem tamen & fere immedicabilem morbum inferre poſſunt, dum fortiſſima vaſorum ſtrictura & compreſſione ſanguinem & humores cum impetu ad partes præſertim debiles pellunt, ubi ſubſiſtentes pro partium differentia varios eoſque graves morbos inducunt.

Scholion.

Si ſpaſmi ab antimoniali emetico excitati vehementia ſanguinem atque humores cum impetu ad caput propellit, facile aphoniæ, aurium tinnitus, viſus & auditus amiſſio, imo mentis abalienationes oriuntur. Ita enim *Hildanus Cent.* 5. *Obſ.* 12. commemorat, quendam capitis dolore afflictum aſſumto emetico mentis ac rationis uſu penitus fuiſſe orbatum. Idem auctor *Cent.* 5. *Obſ.* 19. refert, in corpore cachectico ab aſſumto vomitorio cæcitatem ſuiſſe ſequutam. Fœmina quoque optimo corporis habitu prædita, de dolore gravativo ventriculi conqueſta, aſſumtis tribus infuſi antimonii doſibus, ſuperveniente inter vomendum doloroſo aurium tinnitu, auditum amiſit. *vid. Hildan. loc. cit. pag.* 395. Alius, referente *Wepfero in Tr. de Cicuta aquat. pag.* 285. poſt ſumtum antimoniale emeticum ejuſque vehementiſſimam ἄνω & κάτω purgationem in internum pectoris ardorem, tuſſim ſiccam, raucedinem, gutturis ſtrangulationem & aphoniam diuturnam incidit. Si ſpaſmorum ferocitas artus & partes exteriores aggreditur, fiunt inde ſæviſſimi artuum dolores, truculentæ nervoſarum partium convulſiones & ſphaceloſæ corruptiones. Auctor eſt *Cl. Wepferus loc. cit. pag.* 255. quendam cachecticum, aſſumtis aliquot granis vitri antimonii per noctem in vino infuſis, non modo in enormes vomitus, ſed etiam crudeliſſimos pedis dextri dolores incidiſſe, ſuperveniente tandem funeſta ejuſdem partis ſphacelatione. *Hildanus* quoque *loc. cit. p.* 914. & 915. ab aſſumto fortiori emetico maximas brachiorum & crurum convulſiones, lipothymiam, ſummam virium proſtrationem, imo herniam inteſtinalem annotavit.

§. VIII.

Quia emetica fortiora graviter convellunt ventriculum

lum & partibus nervoſis ſpaſmo nocent, atque etiam congeſtiones humorum in elanguidis partibus efficiunt, prudentiæ eſt in hypochondriacis, hyſtericis, hæmorrhoidariis & inſtante menſium fluxu, & ubicunque ventriculus cum genere nervoſo ſpaſmis tentatur, iis tanquam veneno abſtinere.

Scholion.

Quum ſolennes illæ & ſalutares per menſes & hæmorrhoides fluxiones cum ſpaſmis continuo fiant, facile patet, nocentiſſima tunc eſſe & purgantia & emetica. Truculenta circa inſtans menſium tempus ab emeticis etiam non adeo validis exhibitis ſymptomata vidimus. In hæmorrhoidariis validior vomitus meſenterii abſceſſus cum lenta febre excitavit. Ubi ſanguinis congeſtio inclinat ad pectus, periculoſa à validiori vomitorio naſci ſolet hæmoptyſis. *Celſus Lib.* 2. *cap.* 13. ſi morbus acutus eſt, ſi febris eſt, inter rigores aſperiora ejuſmodi medicamenta damnat. Tutiſſimum vero eſt, ubi natura & morbus urgent vomitum, clementia propinare, & minus periculi eſt, ſi in minori & refracta, quam pleniori doſi, offerantur. Deinde antimonialia nunquam in forma ſolida & pulvere, ſed ſoluta & cum ſufficiente liquore adhibenda ſunt, & ſi nimiæ dejectiones ſequuntur, medicamentum theriacale cum analeptico, ut aqua cinnamomi, mixtum, quod confortat, ſpaſmos coërcet, & ab interioribus ad exteriora ſanguinem propellit; omne punctum abſolvit. Cæterum niſi urgeat neceſſitas, ſani ac valentes homines ab ejuſmodi emeticis abſtineant. Perbelle enim monet *Celſus Lib.* 2. *cap.* 13. quod omne ejuſmodi medicamentum non ſemper ægris proſit, ſemper vero ſanis noceat.

§. IX.

Medicamentis, quæ veneni quidpiam, quo operantur, habent & ob id atque ob malam adminiſtrationem gravium malorum & mortis ſubinde cauſa fiunt, non immerito validiora purgantia annumeranda eſſe cenſemus. Purgantia, quæ acri & penetranti ſtimulo ſulphureo agunt, non modo tunicas inteſtinorum ſpaſtice comprimendo motum periſtalticum augent, & ex eorum glandulis lympham eliciunt, ſed & univerſum membranarum nerveo-muſculoſarum genus ſpaſmo quodam convellunt.

Scholion.

Adeoque purgantia validiora ea dicimus, quæ vehementer, id eſt, cum ſpaſmis & torminibus ventrem movent, & ſubito copioſas dejectiones efficiunt. Horum in numero ſunt ex ſimplicibus uterque helleborus, colocynthis, gummi guttæ, ſcammonium, elaterium, eſula, laureola, reſinoſa gialappa & ſpecies maximeque ſemina cataputiæ, & quæ fortiora hæc aliquanto majori quantitate recipiunt compoſitiones.

§. X.

Sicut venenis præſertim cauſticis commune eſt, ſale acerrimo, valde tenui & volatili operari, eoque omnes per univerſum corpus nervoſas partes, maxime omnium vero ventriculi & inteſtinorum tunicas irritare atque arrodere ibique violentos ſpaſmos, quos ſæpius inflammatoriæ ſanguinis ſtaſes & ſphacelationes ſequuntur, brevi tempore & non adeo magna doſi efficere: ita cum purgantia acriora eaſdem notas & proprietates habeant, jure in venenorum cauſticorum numerum recipienda eſſe concludimus.

§. XI.

Manifeſtum ſalis acerrimi in purgantibus teſtimonium eſt, quod maſticata fauces graviter adurant, & horum pleraque cuti admota veſicas excitent, naribuſque attracta vehementia ſternutamenta moveant, ac denique improvido uſu ventriculi & inteſtinorum eroſionem poſt ſe relinquant.

§. XII.

Ut elementum illud, quo venena in corpus agunt, maxime volatilis & penetrantiſſimæ indolis eſt, quod per univerſum corpus & ſolidarum maxime ac membranacearum partium intimos receſſus penetrat: ita etiam illud, quod purgantia cuſtodiunt, virus ſubtiliſſimæ naturæ atque indolis eſt & plura ſunt, quæ hujus præſentiam ſatis abundeque oſtendunt.

Scholion.

Primo compertiſſimum eſt, validiora purgantia, quo diutius in minutiſſimo pulvere ſerventur, eo plus virtutis ſuæ, qua ſupra & ſubter humores educunt, amittere, utpote cum volatile illud ſenſim paulatimque exſpiret, inque auras ſubducatur. Secundo, nihil tam potenter virtutem purgativam deſtruit, quam diuturnior, ut omnium venenorum, ita maxime purgantium cum aqua inſtituta coctio. Neque tantum validiora, ut helleborus uterque, colocynthis, elaterium, eſula, ſed & leniora, ut folia ſennæ, rhabarbarum, aloë, agaricus virtutem ſuam purgativam hac ratione perdunt, ita, ut ſi fortior ſit coctio, prope ex toto eam amittant. Tertio, non leve tenuiſſimi in purgantibus principii argumentum eſt, quod potentiora, ut ſunt colocynthiaca, item elleborata, exterius ventri vel pedibus adplicata alvum commoveant. Ita veteres pedes decocto ellebori lavantes per alvum purgatos eſſe certam auctores faciunt fidem, neque unguento Arthanite ventri adplicato infantes purgari plane novum eſt. *Id* vero non omnibus notum, confectionem Hamech cum unguento dialtheæ plantis pedum impoſitam ad alvum pertinaciter adſtrictam reſerendam vix habere ſui ſimile. Neque forſan aliunde, quam à tenuitate, quod purgat, principii petenda erit cauſa, cur infans à lacte nutricis, quæ modo purgans adſumſit, promte purgetur; item quod referente *Walæo* in *methodo medendi pag.* 42. elleborus fonticulis ad mundificationem impoſitus per vomitum & ſeceſſum ſubinde purget. Quo etiam illud pertinet, quod adſumta purgantia ſæpius ſtimulent vehementer ad venerem, & quod magis mirum videtur, cum ſemine vis purgans in fœminam transfundatur, ut *Sinivaldus Lib. III. Geneanthropiæ Tr. I. Cap. XII.* aſſeverat. Spectat huc quoque ex antiquitate illud, quod *Plinius Hiſt. Nat. L.* 25. *c.* 5. refert, Melampodem obſervaſſe capras elleboro paſtas purgari, & lac eorum adhibuiſſe ad filias Prœti regis furore percitas percurandas.

§. XIII.

Neque diverſæ, ſed ejuſdem indolis ſunt mala, quæ à draſticis purgantibus improvide datis, & quæ à venenis cauſticis excitantur.

§. XIV.

Mala ex draſticis purgantibus importunius datis cum aliis venenis communia ſunt, atrocia cum crebris dejectionibus tormenta, ſubverſiones ventriculi, enormes vomitiones, ſingultus, acerbi cardialgici dolores, præcordiorum incendia, ſtrangulationes faucium, anxietates & inquietudines, animi defectio, pulſus ad tactum durus & contractus; ex capite vero convulſiones, epilepſia & mentis turbationes prodeunt. Præter hæc habitus corporis conſtringitur, partes extremæ frigent & inhorreſcunt cum ſudore frigido, quæ cuncta facies cadaveroſa & tandem mors excipit.

§. XV.

Ut in diſſectis ex veneno cauſtico, v. g. arſenico, mortuorum corporibus ventriculi & inteſtinorum partes maxime inflammatæ & ſphaceloſæ deprehenduntur, inteſtinis ſimul mirum in modum inflatis atque diſtentis: ita idem etiam me deprehendiſſe in iis, qui purgantibus vel emeticis interemti fuerunt, bona fide teſtari

teſtari & pluribus obſervationibus omnino confirmare poſſem.

§. XVI.

Quemadmodum non certius & ſecurius adverſus omnis cauſtici veneni mortalem noxam præſidium & auxilium, quam in pinguibus, mucilaginoſis & lacte eſt, ſi ingenti in copia hauriantur: ita etiam nihil inveniri poteſt, quod tam promte & tam ſecure ex purgantium abuſu lethiferis orientibus malis occurrat, quam lac vel oleum in copia datum.

Scholion.

Res & vulgo non ignota eſt, agyrtas ſine noxa fere ex venenis peſſima, ut arſenicum album, item ſublimatum mercurium ferre, ſi prius pinguibus & lacte ventriculum cum annexis inteſtinis probe muniverint, & poſt horum uſum etiam copioſe adhuc illa adſumſerint. Ego ad exemplum experimenti hujus idem tentavi, cum aliquando illuſtris perſona ex incuria loco unius doſeos ſex pilularum purgantium ſatis fortium ſumſiſſet, tum feliciſſimo cum ſucceſſu ſuaſi ingentem lactis vaccini, quod ad manum erat, copiam ebibere, & citra ullam noxam vel atrocia tormina quatuor tantum ſedes ſequebantur. Nam quod veneni acrioris ferociæ potenter reſiſtit, id etiam vim mitioris evincere poſſe, quid rationi magis conſentaneum videtur? Igitur non ſine cauſa antiqui medici & maxime *Hippocrates* ante & poſt uſum purgantium lactis potum commendarunt, quod præcipue ex inſigni illo loco, qui extat *Libr. de internis affectionibus* §. 46. clarius apparet: *ſi venter nigro elleboro purgatus fuerit ſuperne vel inferne aut etiam ſcammonii ſucco, poſt purgationem ſerum ac lac bubulum aut caprinum vel etiam aſininum commodiſſime exhibetur.* Et *l. c.* §. 31. idem graviſſimus Auctor ſuadet, ante purgationem cum ſcammonio adhibendum fomentum, & poſt clyſterem lac aſininum coctum in potu dandum. *Aëtius* elaterium cum lactis mulcti hemina porrigendum præcipit. *Rulandus in Curationibus* tanquam ſpecificum ad vermes enecandos & expellendos ſpecies diaturbith, item radices eſulæ in lacte coquendas majorem in modum commendat. Si ullum, certe ſemen cataputiæ majoris vehementiſſimum eſt, cujus tamen ferocia, ſi cum lacte caprino in emulſionem redigatur, multum miteſcit, ita, ut non ſine emolumento in hydropicis ad educendas ex habitu corporis aquas adhibitam eam fuiſſe meminerim. Ob vim, quæ lacti ineſt, acrimoniam cauſticam mitigantem, accidit quoque, ut infantes lactentes, ſi modo lac non corruptum & corroſivum in ventriculi cavitate ſtabuletur, ſine minori ſubinde moleſtia acria etiam purgantia ferre queant, quam ætate provectiores. Ex quo conficitur clariuſque elucet, ad caſtigandam nimiam & virulentam illam in draſticis purgantibus vim eorum coctionem cum lacte cetera alia tantopere ab auctoribus celebrata purgantium correctiva, quorum ingens adducitur numerus, longiſſime ſuperare.

§. XVII.

Quum omnium fere venenorum ea natura ac indoles ſit, ut præter exitialem, quam corpori animantium inferunt vim, quodvis ex iis propriam quandam operationem atque virtutem poſſideat: ita etiam illud ipſum circa validiora purgantia animadvertere licet.

Scholion.

Colocynthiaca præ cæteris tormina faciunt, & vaſa aperiendo ſanguinem ſive per alvum ſive etiam per alias vias, præſertim ſi importunius data fuerint, effundunt. Elleborus, præſertim albus, id habet vitii, ut peculiari ratione faucibus infenſus ſtrangulationem & ſuffocationis metum cum ſumma anxietate inferat. Elaterium vim ſuam maxime in tunicas arteriarum nerveo-muſculoſas evibrat, hinc pulſus fit celer, febrili non diſſimilis, qui etiam in digitorum apicibus percipi poteſt. Unde non mirum eſt, hujus purgantis beneficio hydropicorum in habitu corporis ſtagnantes aquas ad alvum deduci poſſe. Aloë utut ex mitioribus ſit, ani venas maxime irritat, atque per has ſanguinem ejicit. Scammonium & gummi guttæ vires maxime infringunt, & robur ventriculo ſubtrahunt. Semina cataputiæ perquam facile inflammationem ventriculo funeſtam inferunt. Reſina, quæ elicitur ex gialappa, convulſivæ colicæ & pareſis non infrequens eſt productrix.

§. XVIII.

Quemadmodum venenorum naturam maxime in eo poſitam eſſe, ut majori doſi hominem perimant, naturæ conſultorum judicium eſt; pari ratione cum acriora purgantia, præſertim ſub majori portione data, celeriter interficiant, non injuſte hæc ipſa venenorum catalogum ſubire judicandum erit.

Scholion.

Lethalium purgantium effectum jam olim ipſe *Hippocrates Libr. V. Epid. c.* 16. *T.* 2. annotavit his verbis: *Quidam homo Eubœus poto pharmaco deorſum purgante* (*elaterium dicitur in textu Græco*) *per tres dies purgabatur & mortuus eſt.* Dici vix poteſt, quam multa & triſtia, imo deploranda in praxi medica occurrant exempla eorum, qui ab improvide adſumtis pharmacis vel enecti vel minimum in peſſimum & vix eluctabilem valetudinis ſtatum conjecti fuerint, ſi modo quis paulo majori cum induſtria horum peſſimorum experimentorum inveſtigationi & obſervationi invigilare, aut curioſius, quæ ab agyrtis, ab imperitis chirurgis & aliis etiam plebeiis indies fere hac in re fiunt, colligere velit. Nam profecto ita eſt, quod impune multi à medicaſtris occidantur. Atque ideo non ſine ratione ejuſmodi draſtica à magni etiam nominis medicis Germanice *Mord-Mittel* vocata fuerunt. Impenſe profecto optandum foret, ut magiſtratus & phyſici civitatum omnibus, qui cum aliis medicamentis purgantia divendunt, ſeverius interdicerent, ne promiſcue omnibus, non ſecus ac cum venenis fit, ea petentibus darent venderentque. Apud nos hic loci ſunt in uſu pilulæ aloëticæ cum extracto ellebori & trochiſcis alhandal acuatæ, Germ. vocantur *Geſchärffte Haupt-Pillen*, quæ à vulgo etiam ad uſum commendantur, & promiſcue ex pharmacopoliis dantur; complures triſtes eoſque funeſtos non ſemel, ſed ſæpius ab hiſce pilulis, præſertim in debilioribus & ubi ventriculus maxime in inflammationem proclivis fuit, effectus non ſine dolore apud illuſtres etiam perſonas obſervavi. Inter peſſima vero, & à quibus maxime cavendum eſſe ſuadeo propter nocentem inflammatione interimentem efficaciam, album elleborum, colocynthidem & tilli grana ſive ſemina cataputiæ & quæ extant, referenda eſſe cenſeo.

§. XIX.

Cum acrioribus & draſticis purgantibus tam nocens & naturæ, ſive, ut rectius dicam, motibus, qui vitam conſervant, tam infenſa inſit poteſtas: ſapientiſſime & optimo conſilio ſaniores tum ex veteribus, tum ex recentioribus ad conſervandam integram valetudinem aut eam amiſſam reſtituendam eorum uſum, vel plane reformidarunt, vel ſumma cum cautione admiſerunt.

Scholion.

Ad confirmandum hoc ſalutare adſertum non dubitabo auctoritate antiquiſſimorum medicorum uti maximeque *Hippocratis*, qui in ſcriptis & aphoriſmis ſuis omnes in genere evacuationes repentinas rejicit, eaſque tantummodo laudat, quæ in corpore talia educunt, qualia ſponte exeuntia juvant. Idem quoque difertis ver-

bis *Sect. II. aph.* 36. 37. pronuntiat: *Sana habentes corpora, dum medicamentis purgantur, cito exſolvuntur, itemque qui pravo cibo utuntur.* Et porro: *qui ſani ſunt, eos grave eſt, medicamentis purgari. Plato in Timæo* violentis medicamentis corpora nunquam temere eſſe movenda admonet. Neque ex methodicis præteriri debet *Cœlius Aurelianus*, qui in *Opere ſuo Cap. XXX. pag.* 128. de purgantibus, quæ Græce cathartica vocantur, ita ſtatuit, quod nempe ob acrimoniam ſtomachum tumeſcentem efficiant, atque ejus membranas inflamment & periculoſam ventris effuſionem provocent. Et *Lib. I. Cap. I.* de cephalæa prodidit, quod purgativis medicamentis ſtomachus male afficiatur & omnis nervoſitas (qua genus nervorum univerſum ſubintelligit) inde lædatur. Referente *Celſo Lib. I. Cap. III. pag.* 31. *Aſclepiades* purgationes omnes ceu perniciofas ex tota medicina expulit. Atque idem *Celſus* ſuam ſententiam de purgantibus *Lib. II. Cap. XIII. pag.* 98. his verbis profert: *Quiſquis daturus erit pharmacum, id agere ante debet, ut accepturi corpus humidius ſit, & illud ſcire oportet, omne ejuſmodi medicamentum non ſemper ægris prodeſſe & ſemper ſanis nocere*; & alibi: *purgantia ſtomachum lædunt & nunquam in adverſa valetudine, niſi ubi morbus ſine febre eſt, dantur.* Hæc ſententia antiquorum fuit de purgantibus, quam poſtea ſuperioris & noſtri quoque ſeculi peritiores medici ſuo calculo adprobarunt. *Fernelius Lib. III. Cap. V.* catharticis ſubſtantiam & vim venenatam diſertis verbis adſcribit & maxime colocynthidi atque ſcammonio, quia, uti ait, horum minima portio in putredinem veneno finitimam faceſſit. Et nemo prope gravius in purgantia invehitur ipſo *Helmontio*, qui *in Tract. poteſtas medicaminum pag.* 383. eorum operationes latenti veneno, quo vitales ſuccos fermentant ac putrefaciunt, adſcribit. Neque in eo carpendus eſt *Bontekoë*, qui identidem purgantia propter virus occultum in totum fere ex foro medico ejicienda putat.

§. XX.

Propter latens venenum magna cum cautione & cura non in quibuſvis, ſed in longis ac difficilioribus morbis, inque valentibus & robuſtioribus corporibus, & maxime in tempore veteres uſi fuerunt purgantibus potiſſimum elleboratis.

Scholion.

Mirum forſan videbitur, quo modo res infeſtiſſimæ uſum & auxilium difficilioribus ægrotationibus præbere poſſint. Sed quod genuina & pura venena in uſum etiam humanum ad graves pellendos morbos cedere poſſint, argumento poterunt eſſe arſenicum album, argentum vivum vario modo præparatum, antimonii vitrum, opium & hyoſcyamus, quæ rite præparata & dextre etiam adhibita non ſine emolumento exhibentur. Quare non mirandum eſt, *Hippocratem* etiam vehementioribus purgantibus, ut elleboro, elaterio, colocynthide, ſcammonio, ut ejus monumenta teſtantur, uſum fuiſſe; non tamen promiſcue & ſine diſcrimine, ſed ubi morbus ſine febre, in principio & ubi penetranti eoque valido ſtimulo ex partibus ſolidis & vaſis excretoriis nimium relaxatis & languidis ſubſiſtentes copioſi humores erant excutiendi, ut in melancholia, inſania, morbo comitiali, quartana febre, hydrope. Deinceps ante horum uſum aliquot dies præparabant corpus, abſtinentiam à vino & cibo commendabant, fluida & mobilia per balnea, per fomenta & interna humectantia reddebant corpora. Et ut *Plinius* l. c. auctor eſt, elleborum album in lacte aut pulte dabant; vel ſecundum *Dioſcoridem Lib. IV. Cap.* 145. cum ptiſanæ ſucco aut lentis cremore & pauco antea cibo ſumto, maxime omnium vero ſatis diu decoquebant elleborum in aqua, addito melle, qua ratione uſurpatus, teſte *Proſpero Alpino de Medicina methodica Lib. III. pag.* 96. neque ſtrangulationes, neque ullum aliud damnum unquam adfert. Hac occaſione non alienum nobis videtur, qui circumſpecte, nec temere cum ægrotantibus agere volunt, medicos ſerio admonere, ne unquam, ſi ejuſmodi purgantibus vel emeticis vel mercurialibus vel antimoniali forte medicina opus eſt, ſine omni præparatione & diſtinctione corporis hæc ipſa offerant, ſed ut, ſi ſalutarem utique effectum ab iis expectare velint, eodem modo, ut veteres, ſi elleboro vel alio forti pharmaco uſi fuerunt, præparent prius & diſponant corpora. Quod noſtris temporibus cum valentioribus chymicis ex minerali regno petitis remediis in vincendis contumacibus morbis præſtamus, id olim veteres valenti pharmaco dextre adhibito præſtiterunt.

§. XXI.

Peritiores ex antiquis & recentioribus medicis omni tempore ſapienti conſilio in morbis tam avertendis quam ſanandis rariſſime uſi fuerunt fortioribus, ſed id egerunt, ut potius lenioribus, tutioribus & ventriculo non inimicis excretionem inteſtinalem, ſi opus erat, promoverent.

Scholion.

Laudandi hoc nomine maxime ſunt methodici, qui omnia vehementia repudiantes ſolis lenientibus, ut manna, caſſia, aloë, rhabarbaro contenti alvum movebant, vel eam commodis infuſis tantummodo ducebant, ut ex præclaris *Celſi* monumentis & *Proſpero Alpino*, qui methodicorum dogmata fideliter tradidit, id dilucide apparet. Horum poſtea veſtigia ex Italis maxime *Montanus*, & apud Germanos *Crato*, circumſpectus admodum medicus, *Solenander*, *Caſpar Hoffmannus* & *Simon Pauli* laudatiſſime ſequuti ſunt. Quorum quidem egregiæ pilularum compoſitiones hodienum in frequentiſſimo uſu ſunt. Quo pertinent etiam aloëphanginæ ſic dictæ inſignis uſus, in Auguſtana Pharmacopœa deſcriptæ. Atque ad harum jam dictarum imitationem Becherianæ, quæ in conciſa admodum doſi aloën recipiunt, aliaque temperatiora gummata & extracta admixta habent, concinnatæ magno cum emolumento noſtris temporibus uſurpantur. Nam ut evacuatio, quæ per alvum fit, præter liberam perſpirationem valetudini tuendæ apprime favet; ita etiam, quæ ſine deſtructione ventriculi ejuſque toni ſalutariter id præſtant remedia, magno utique in pretio habenda eſſe exiſtimo.

§. XXII.

Nihil tam valide ventriculi atque inteſtinorum tonum lædit atque pervertit, & ob id excretionis alvinæ negotium turbat, ac forte purgans.

Scholion.

Salutaris illa fœcum alvinarum excretio, ſine qua nemo diu valere poteſt, quam maxime à motu inteſtinorum naturali, qui Græcis periſtalticus dicitur, neque minus à bilis & lymphæ glandularum inteſtinalium affluxu dependet. Ille ejus generis eſt, quo ſucceſſive & reciproce inteſtinorum canales contrahuntur & expanduntur, ut ejus beneficio contenta in inteſtinis propellantur. Cui negotio bilis ſtimulus & lymphæ inteſtinalis lubricitas multum ſervit. Quandocunque igitur à vehementi per purgantia irritatione & ſtimulo nimis citis & crebris dejectionibus bilioſi & lymphatici humores magna in abundantia eliciuntur; non mirum poſtea eſt, ſegniorem alvum ſequi. Tonus vero inteſtinorum à purgante validiori læditur, quia id nunquam ſine ſpaſmo fortiori operationem ſuam in inteſtinorum tunicas nerveas, in quas primum & proxime ſalva & integra ſua virtute agit, exercet. Notum vero ex natura legis microcoſmicæ eſt, longiorem & validiorem partis ſpaſmum tandem ſubſequi ejus atoniam, ſive magnam ad motum imbecillitatem. Atque adeo turbata illa motuum alternorum, contractionis & expanſionis, in

in inteſtinorum canalibus nerveo-muſculoſis ſucceſſione non poteſt aliter fieri, quam ut excretio, quæ per alvum fit, non recte poſt purgantium uſum reſpondeat. Atque id ipſum jam olim ſuo tempore ipſe *Galenus* animadvertit, qui libro *de methodo medendi* hæc prodidit: *Non nulli in præſens gaudent, ſi copioſius dejecerint, verum quanto magis fuerint vacuati, tanto his venter ſequentibus diebus adſtringitur.* Neque de hac re ullo modo dubitandum, quia quotidiana confirmat experientia, crebriores à purgante receſſus ſequi poſtea per alios dies alvi difficultatem.

§. XXIII.

A crebriori & perverſo purgantium uſu, ſi ventriculi & inteſtinorum naturalis tonus pervertitur, multa eaque gravia in hiſce partibus mala enaſcuntur.

Scholion.

Præcipua certe integri ſtatus corporis noſtri pars in motu ventriculi & inteſtinorum periſtaltico verſatur: hoc quippe ſalvo, bilioſi & lymphatici humores, qui alimentorum digeſtioni, extractioni & ſtimulo ad excretiones ſerviunt, recte influunt, atque inutiles ſordes ac fæculentiæ foras debite ejiciuntur. Quandocunque vero harum partium εὐτονία non recte ſeſe habet, & vel nimia has ipſas ſpaſtica conſtrictio aut relaxatio occupat, totum digeſtionis & excretionis negotium turbatur. Nam neque ſucci utiles ex reſolutis alimentis per glandulas & vaſa inteſtinalia recte ſecernuntur, neque excrementitii per alvum ſecedunt. Unde diutius ſtagnantes naturam ſuam mutant, corrumpuntur & corroſivi evadunt. Hinc ſpaſmi & flatus continuo urgent, & moleſtiſſimum demum ac longum illud, quod hypochondriaci nomine venit, malum, præſertim aliis ſimul rebus, quæ has partes nerveas offendunt, accedentibus progignitur. Et quoniam communi, ſed peſſimo more hiſce malis per purgantia medici ſuccurrere conantur: hinc fieri aliter non poteſt, quam ut ea increſcant, tantum abeſt, ut minuantur. Perpetuo enim inflationes ventriculi vel inteſtinorum cum alvo adſtricta, anxietate, nauſea, internorum phlogoſi, tenſione præcordiorum & capitis gravitate urgent, & non niſi flatibus vel ructibus exeuntibus quodammodo miteſcunt. Profecto in praxi mea, quam ultra 50. annos ſub divino favore exercui, innumeros præpoſtero & crebro purgantium uſu, præſertim infirmos, in diuturnas ægritudines, flatulentias, tympanitides, tumores, morbum cœliacum, ἀτροφίαν, convulſivas colicas conjectos obſervavi. Id etiam *Caſp. Hoffmannus in Inſtitu. lib. 9. c. 9.* confirmare videtur his verbis: *Loquor de experientia 30. annorum, quod homines apud nos fiant lectularii, ob intempeſtivas vel venæ ſectiones vel purgationes.* Atque in hac re eximium illud *Cratonis* monitum attendi meretur, qui, (*vid. Schulzii conſilia p. 1076.*) hanc de purgantibus ſententiam fovet: *Purgantia valida & vires dejiciunt, & ſæpe graves exulcerationes, tormina debilitateſque ſequuntur, & maligna qualitas ſtomacho imprimitur, ut poſtea plura excrementa colligantur, quam evacuatio ſuſtulerit. Quod ſi ob id rurſus & ſæpe ad purgandum redeundum eſt, cito vitam breviorem reddunt.* Neque præteriri hoc loco debet inſignis locus, qui apud *Cæl. AURELIANUM lib. V. paſſ. chron. cap. 31.* extat, dum ita ait: *Vitandam probamus frequentem potationem medicaminum, quæ ventrifluа dicuntur. Etenim ſitis intenditur, & ſolidioris cibi faſtidium duplicatur & ejus fortitudo minuitur atque cibi accepti corrumpuntur.*

§. XXIV.

Quum tam infecta ſint ventriculo & inteſtinis acria purgantia, adeo ut etiam alvinas evacuationes valde perturbent eaſque ſegnes efficiant; non mirum eſt, tenellos & lactentes infantes graviter ab illis aſſumtis lædi.

Scholion.

Quam ſalutare & congruum naturæ infantum alimentum lac eſt, tam pernicioſum illud fit, ſi in ventriculi & inteſtinorum plicis diutius ſtagnans in corroſivum coagulum abeat, & pejorem adhuc, acri & ſulphurea bile accedente, naturam induat. Hinc plurimorum, qui infantes exercent, morborum origo eſt. Tormina quippe ventris ſubinde convulſiva, febriles æſtus, inquietudines, aſthmata atque intumeſcentiæ abdominis flatulentæ, neque minus epilepſiæ lethales inde ſua trahunt incunabula. Quæ omnia non ſunt extimeſcenda, alvina excretione recte ſuccedente. Cum autem eam crebrius data purgantia mirifice lædant, tonum inteſtinorum plane deſtruendo; non mirum eſt, ſi ante bene valens & ſanus infans à temerario præſertim evacuantium uſu, ſi v. g. mercurialia & alia ex gialappa acria frequenter offeruntur, in ſummas miſerias & epilepticas tandem convulſiones, quibus maxime hæc ætas ob imbecillitatem nervorum patet, conjiciantur; cujus rei triſtiſſimos caſus cum dolore vidimus.

§. XXV.

Acriora purgantia, præſertim ſub majori doſi, ſæpius lædunt & arrodunt teneras & valde ſenſibiles inteſtinorum tunicas, ut hypercatharſes, dyſenteriæ & longi ventris fluxus cum torminibus ſequantur.

Scholion.

Evenit id maxime omnium in corporibus impuris & tempore autumni, ubi ex varietate cœli, ob tranſpirationem prohibitam, multæ impuræ, ſalſo-ſulphureæ ſordes in venis colliguntur, & ſtimulo in inteſtinis validiori præcedente, affatim ad vaſa meſeraica atque ad inteſtinorum glandulas, neque minus ad hepatis viſcus feruntur. Hiſce autem viis valde laxatis & dilatatis humores & bilioſi & ſalſi, per habitum alias corporis evacuari ſoliti, ingenti copia ibi ſeparantur. Ex quo fit, ut inteſtinorum corroſione hæc mala producantur.

§. XXVI.

Neque vero unquam gravior noxa à purgantibus metuenda eſt, quam ubi ventriculi inflammatio imminet.

Scholion.

Imminet ventriculi inflammatio in omni febri acuta, præſertim circa ſtatum, ubi etiam ſuperveniens certiſſime mortifera eſt. Ad eandem quoque inclinat poſt gravem animi excandeſcentiam, item ſi frigidiſſima potio corpori ſudore diffluenti ingeſta fuit; aut, ſi retroceſſio variolarum, morbillorum, athritidis, eryſipelatis, purpuræ, & aliorum ſymptomatum ex habitu corporis fuit. Quibus exiſtentibus caſibus, validum, non adeo magna doſi datum, purgans cito perimit, ventriculo & inteſtinis poſt mortem inflammatis vel ſphacelo tactis inventis. Siquidem inflammatio, quæ eſt firmior ſanguinis in vaſis ſtaſis & quies, non facile, niſi vehementi ſpaſtica membranarum, per quas feruntur vaſa, ſtrictura gignitur. Nam per venas compreſſas ſanguis redire neſcius firmiter ſubſiſtit, & niſi fiat mature diſcuſſio, in putredinem terminatur. Nunquam vero putredo gravius minatur periculum, ac ſi conſiſtit in partibus nerveis, cujus generis ſunt ventriculus cum inteſtinis & membranæ cerebri, eo quod putrida illa corruptio fluidum mox nerveum inquinat, & citiſſime per omne membranarum & nervorum genus propagatur. Unde uti ſpaſmus, ita etiam putredo, tantummodo in parte quadam ventriculi exiſtat, mox in univerſi corporis partes nerveas derivatur atque tyrannidem ſuam exercet. Quamobrem non mirandum eſt, ſi ab exigua veneni vel purgantis acrioris doſi, brevi admodum interjecta mora, mors ſequatur, levi tantum ſphacelatione in ventriculo aut inteſtinis reperta. Ex quo

quo apparet, quam caute agendum ſit Medicis ejuſmodi in caſibus cum purgantibus, & quam facile mortem, citra omnem opinionem, inferre queant.

§. XXVII.

Spaſmus ex purgante non modo inteſtinis inhæret, ſed & altius in reliquas nervoſo-muſculoſas partes corporis penetrat; ex quo fit, ut ab ejus uſu pulſus celerior & elevatior evadat, cutis ſumma cum ſtrictura quadam paullulum inareſcat, facies detumeſcat, parcius urina emittatur, ſæpiuſque pareſis vel convulſio ſequatur.

Scholion.

Febris naturam in ſpaſtica quadam eaque univerſali ſyſtematis vaſculoſi & membranoſi ſtrictura poſitam eſſe, ſupra jam tetigimus & infra latius deducemus. Quare non mirum eſt, ad ventris dolores, tormina & ſpaſmos ſubinde mutationem in pulſu, ut ad celeritatem inclinet, item cutis inhorreſcentiam, ſudoriſque ſuppreſſionem fieri. Et ob hanc cauſam accidit, ut exanthemata, & maxime purpura ad omnem alvi irritationem, præſertim torminoſam, facile retrocedat, idque non ſine periculo. Siquidem per ſtricturam meatuum cuticularium, reſidens ibi prava materia introvergit, inque ventriculi vel inteſtinorum membranas tranſmittitur. Ex quo conficitur, quam periculoſum ſit in omni febri, præſertim exanthematica, & ubi materia peccans per cutis habitum eliminanda eſt, alvum fortiter ſtimulare. Id quod etiam jam ſuo tempore antiqui Medici, præſertim *Hippocrates Lib. de purgantibus*; item *Celſus* probe annotarunt; qui nec unquam in febre tuta eſſe purgantia, memoriæ prodiderunt. Ille enim *lib.* de *purgantib.* §. 4. inquit: *Purgans dare non oportet, donec febris remiſerit. Nihil purgandum, nam febris major fit & calor revertitur, & §. 5. purgans forte à febri forti correptis non eſt dandum. Verum ſi alicubi opus fuerit, infuſum per clyſterem exhibere potes, quotieſcunque volueris.* Denique quia purgantia ob ſpaſmum, quem derivant in tunicas arteriarum, ſyſtolen harum celeriorem reddunt; clarum fit, cur intermittentium paroxyſmi cortice Peruviano ſuppreſſi, ſubinde fortiori purgante revocentur.

§. XXVIII.

Ubi dolores ſunt, & ſanguinis profuſiones metuendæ, ibi purgantia magnas calamitates afferunt.

Scholion.

Hujus quidem aſſertionis ratio inventu non adeo difficilis eſt. Nam nuſquam febris dolor ſine affecto genere nervoſo eſt, nuſquam hæmorrhagia ſine ſpaſmo partium muſculoſarum & ſine ingenti pulſus mutatione fit; ideo nihil pejus eſt, quam ſpaſmos per purgantia, quæ tormina cient, augere. In omnibus quidem à ſpaſmo morbis perpetuo utile eſt, alvum apertam ſervare, vel eam blande ſubducere, minime vero omnium per purgantia, ſed potius per emollientes clyſteres & clementia laxativa id efficiendum eſt.

§. XXIX.

Plethoricis & more athletarum repletis, item impuris corporibus omni tempore à validiori cathartico ingens periculum imminet.

Scholion.

Nullum corpus tam ſubitis afflictionibus obnoxium eſt, præter illud, in quo ſanguinis & ſeri, præſertim impuri, copia redundat. Equidem quamdiu humorum etiam peccantium libera & æqualis per vaſa progreſſio eſt, tamdiu non facile quis morbo afficitur. Simul ac vero hæc ipſa, quod maxime fit per ſpaſmos, turbatur, protinus gravia imminent mala. Intercepto enim ſanguinis per ſtricturas libero motu, impetus & copia ejus ad alia loca transfertur, ubi nimium congeſtus & ſtagnans difficilia minatur mala, quæ eo certius ſequuntur, quo majori pars jam tum imbecillitate quadam laborat. Ab ejuſmodi congeſtionibus in gravidis facile fiunt abortus, in ſenibus lethargi, apoplexiæ, peripneumoniæ, viſcerum infarctus & ex hiſce hæmorrhoides cæcæ vel nimiæ, febres lentæ, maraſmi, abdominis tumores. Igitur in plethorico & cacochymico corpore ab omni valida medicina, & maxime ab emetica & purgativa, maximopere cavendum eſſe, perpetua regula practica eſt. Nunquam enim utile, corruptos humores fortiter commovere, ſed blande eos ducere oportet. Multum hac in re mihi placuit conſtans *Eugaleni*, optimi ſcriptoris, de ſcorbuto obſervatio, qua affirmat, ſemper ſcorbuticos purgantibus peſſime ſe habuiſſe.

§. XXX.

Omnia draſtica purgantia vires valde infringere, res haud dubiæ experientiæ eſt; ideoque ubi vires jam fractæ & corpora debilia in morbis ſunt, plurimum periculi habent.

Scholion.

Quare à purgantibus adeo debilitentur homines, ſi ratio inveſtiganda erit, certe non copia dejectionum ſola accuſari poterit, utpote ab aquis mineralibus, v. g. thermis Carolinis, ab infuſo mannæ copioſius dato ſæpe viginti & ultra ſedes, citra ullum virium vel appetitus decrementum, moventur; ſed potius præter ſpaſticas illas & convulſivas ſtricturas, quibus genus nervoſum affligitur, etiam ipſa ſubſtantia purgantis, tanquam naturæ valde infenſa & virium deſtructrix culpanda venit. Eſt enim in omni fere purgante nauſeabundus quidam ſapor & odor, de peregrini ſulphuris & ſalis volatilis miſcela teſtimonium edens: atque adeo nihil dubii eſt, quin ex purgantibus vapor adverſus volatilis, dum nervoſis partibus ſeſe celeriter inſinuat, fluidum puriſſimum, quod ſolidis robur & vires fœnerat, validiſſime contaminet, ejus craſin & motum deſtruendo, unde virium fit dejectio. Ex quo clarius deteſtabilis purgantium in malignis, in ſenibus & omnibus infirmis, cacochymicis, infantibus quoque & a morbo præcedente, vel à gravi aliquo animi affectu fractis abuſus apparet.

CAPUT VI.

De virulenta mercurialium noxa ceu gravium malorum cauſa.

§. I.

In eorum claſſem, quæ magna facultate nocendi, abuſu accedente, inſtructa ſunt, ex mineralium regno maxime, quæ ex argento vivo prodeunt, recenſenda eſſe exiſtimo.

Scholion.

Peritiores non ſine ratione mercurialia in heroicorum remediorum numerum retulerunt, eo quod ejus indolis ac virtutis ſint, ut eorum providus uſus valde prodeſſe, abuſus vero validiſſime obeſſe poſſit, ideoque in manu imperiti tanquam gladius in manu furioſi ſint.

§. II.

Medicamenta mercurialia ſunt remedia, validiora arte ex argento vivo additione ſalium parata, quæ maxime glandulas afficiunt vehementique harum ſtrictura lymphæ motum promovent, corroſiva vero reddita propter ſpaſmos, quos in partibus nervoſis excitant, violentos veneni vim & naturam induunt.

§. III.

§. III.

Argentum vivum nullam in corpus humanum exerit operationem, niſi prius fuerit ſolutum & fluidum redditum.

Scholion.

Argentum vivum ingenti copia cum juſculis oleoſis hauſtum, non raro in deſperato affectu iliaco divinam, teſtantibus obſervationibus, præbuit opem, dum ſolo pondere convoluta inter ſe inteſtina, vel fæcibus induratis obſeſſa expedit, idque ſine ulla noxa. Nam quia pondere celeriter inteſtina tranſit, nec diu ibi moram nectit, ſed citius alvo effluit, innoxium eſt. Deinde mercurius currens difficulter admodum à ſalino quodam, niſi is valde corroſivus ſit, liquore diſſolvitur, qualis primis in viis rarius continetur. Quod vero metallica operationis in corpore humano expertia ſint, niſi fuerint ſoluta, ratio videtur non longinquius quærenda. Præcipua ſiquidem in corpore noſtro mutatio à motu partium ſolidarum in fluidas proficiſcitur. Si quid igitur ſolidorum motum augere vel imminuere aut alia ratione mutare debet, neceſſe eſt, ut immediato contactu ea afficiat. Id vero fieri nequit, niſi in eorum poros altius ſeſe inſinuet. Quemadmodum vero id fieri poſſit ſine ſumma ſubtilitate & exiguitate partium & ſine vehiculo fluidi, ego quidem non capio. Cum vero ſolutio corporis nihil aliud ſit, quam ejus in minimas partes per liquidum quoddam redactio, facile apparet, corpora firmioris compagis, ut ſunt metalla, non aliter, niſi in minimas partes redacta & ſoluta fuerint, mutationem in corporibus animantium efficere poſſe.

§. IV.

Omnis generis ſalia in argentum vivum agunt, idque tandem ſolvunt.

Scholion.

Menſtruis corroſivis, ut ſunt ſpiritus ſalis concentratus, ſpiritus nitri, aqua fortis, promptiſſime ſolvi mercurium, vel chymicorum vulgo eſt compertum. Lixivioſa vero & ſolutum ſal ammoniacum, item ſal commune, aliaque cum mercurio cocta eum ex parte diſſolvere, forſan non adeo notum eſt. Quin etiam ſola aqua communis propter ſubtiliſſimum illud univerſale, in poris ejus reſidens ſal tandem, coctione diutius inſtituta, ex argento vivo partes abradit, unde hoc decoctum ad luis venereæ virus, item ad verminoſam progeniem expellendam, in praxi non ignotum eſt.

§. V.

Promptius adhuc ſolutio mercurii cum ſalibus perficitur, ſi is in pulverem prius attenuatus fuerit.

Scholion.

Currentem mercurium propter politam & globoſam figuram paulo difficulter menſtrua aggrediuntur, facilius vero id fit, ſi chymicis artificiis in pulverem, ut multas ſuperficies adquirat, redactus fuerit. Quare ſi mercurius dulcis vel præcipitatus albus aut ruber, aut minerale turpethum, cum ſale ammoniaco vel ſale tartari mixtum ex aqua coquitur, protinus ſolutio valde corroſiva, fauces conſtringens, coloris griſei evadit, quod tam ſubito non fit, ſi experimentum cum mercurio currente tentetur.

§. VI.

Mercurius ſalium additione ſolutus virulentam & corroſivam naturam plene atque exacte induit, adeo, ut quo magis fuerit à ſalibus ſolutus & concentratus, eo potentius venenum fiat.

Scholion.

Manifeſtum exemplum præbet mercurius ille vulgaris ſublimatus, venenum valde infame, qui ad grana decem intus ſumptus interimendi facultate pollet. Et quamvis non adeo plura in medicorum monumentis veneno hoc interfectorum proſtent exempla, cum veneficio patrando propter corroſivum ſaporem plane inidoneum ſit; Eo tamen major numerus obſervationum colligi poteſt, ubi remedia mercurialia non rite parata vel adminiſtrata graviſſima & venenis ſimilia ſymptomata intulerunt, ſiquidem à mercurio dulci non legitime parato, ſed adhuc corroſivo ſæpius truculenta ſymptomata orta legimus. Placet vero hic inſinuare ſymptomata, quæ à mercurii vere corroſivi ſublimati granis duodecim infanti annorum vix duorum exhibitis funeſta fuerunt, hiſtoriam deſcribente *Cl. Wedelio in Diſſ. de mercurio dulci pag.* 22. aſſumto pharmaco mox ſudor anxius exſurgebat, hinc vomitus pituitoſus, mox repetitus cum mero ſanguine, hinc ſtrepitus pectoris, raucedo, inſequente morte eodem die hor. V. à meridie, fruſtra non uno medicamento porrecto. Aperto & luſtrato cadavere, deprehenſi fuere ungues digitorum & manus ipſæ fuſcæ, totum abdomen tumefactum, colore ex viridi cœruleo, os plenum veſiculis & puſtulis albis, cavitas ventris diſtenta inteſtinis inflatis, effluente mox ab apertione aqua inſigniter flava, quæ eodem colore & prosectoris manus & orificium interius ventriculi & inteſtina, maxime colon, impenſe tinxit; ſiniſtro latere ventriculus à ſuperiori corroſus, non niſi exigua adhuc membrana quaſi veſiculari perſtante. Atque etiam plura nobis ſunt nota exempla, ab Azoth Heſſingii, ab arcano corallino, turpetho minerali, in majori doſi oblatis, & non bene edulcoratis atrociſſima tormina cum vomitu, alvi dejectione, præcordiorum anxietate, & ſpaſmo internarum partium producta.

§. VII.

Mercurialia veri cauſtici & conſtringentis veneni vim & naturam æmulari, ex aliis communibus veneni notis judicandum eſt.

Scholion.

Primo enim mole non admodum magna celerrime operationes ſuas exequuntur vel etiam necant. Deinde acrimonia penetranti non modo in ventriculum & inteſtina, ſed & in omnes corporis membranas nerveas graſſantur & vehementiſſimis ſpaſmis ſæva ſymptomata, quæ à venenis proficiſci ſolent, inque primis viis inflammationem ſphaceloſam lethalem inferunt. Tum corroſiva mercurialium acrimonia in ſalivationis actu ex faucium ulcuſculis, ex doloribus & exulcerationibus, quas excitat vel jam præſentes exaſperat, commode evinci poteſt.

§. VIII.

Argentum vivum non ſecus ac aliud venenum ob penetrantem ſuam vim intima corporis ſubit, & non modo nervoſas partes petit, ſed propria & quaſi peculiari ratione glandulas faucium afficit & ſalivalem laticem copioſe ex iis elicit.

Scholion.

Illud maxime proprium & quaſi peculiare habet mercuriale venenum, quod præcipue fauces cum larynge, linguam & dentes afficiat, utut externe tantum nervoſis pedum plantis vel articulis cum unguento fuerit illitum; inde fit, ut lingua cum amygdalis intumeſcat, fauces aphthis obſideantur, continuum ſalivæ, cum fœtore interdum, fiat ſtillicidium, gingivæ flacceſcant, dentibus mobilibus & nigricantibus redditis. Vidimus quoque unguentum mercuriale, ex impura venere ortis bubonibus inunctum, brevi tempore ſalivationem concitaſſe, quod & à ſolo pulvere mercuriali exulceratæ parti inſperſo evenit. Sæpius expertus ſum, inquit *Hildanus, Cent. 3. Obſ. 92.* à mercurio vivo vel ejus

 pulvere

pulvere ulceribus in corporibus tenellis inſperſo, protinus eos de dolore dentium & gingivarum inflammatione conqueſtos fuiſſe. Atque etiam *Joh. Langius Lib.* 1. *ep.* 47. refert, ſe crebrius expertum eſſe, cum ſordidis in genis ac juxta alas ulceribus mercurii præcipitati pulverem paulo frequentius inſpergeret, illius virus cæteris membris illæſis ad dentes penetraſſe, & os ac pharyngem diurno nocturnoque ſalivæ effluxu maduiſſe.

§. IX.

Sicut ex venenis cauſtica & ex evacuantibus acriora & draſtica membranarum nervearum vehementiori conſtrictione & ſpaſmo ſuas perficiunt operationes & moleſtiſſima ſubinde ſymptomata excitant: ita etiam eodem modo mercurialia in corpus noſtrum vim ſuam exerere, plura argumento eſſe poſſunt.

Scholion.

Ingens illud ſalivæ profluvium, quod mercurialia, intus data vel extrinſecus inuncta, peculiari ac propemodum propria quadam ratione movent, non aliunde derivari videtur, quam quod mercurius, ſalibus præſertim armatus, maxime glandulas, quæ ex pluribus membranis nerveis & vaſis invicem convolutis contextæ ſunt, aggrediatur & fortiori fibrarum nervearum ſtrictura modo lymphæ per univerſum lymphaticorum vaſorum ſyſtema motum augeat, modo ex glandulis potiſſimum conglomeratis, cujus generis ſunt ſalivales, fortiori compreſſione facta in copia ſalivalem laticem eliciat. Cui excretioni ſanguinis per venas glandularum compreſſas regreſſus impeditior multum velificatur. Præterea medicina mercurialis glandulas quoque ventriculi & inteſtinales, imo pancreaticas maxime omnium laceſſere videtur, dum à paulo acriori & cauſtico ſumto mercuriali remedio ſubinde per vomitum & dejectiones alvinas non ſine anxietate ac torminibus ventris ingens pituitæ viſcidæ copia elicitur, & non raro ad aliquot dies alvus fluida cum ſtimulo & irritatione quadam interna permanet. Si vero copioſius ac diutius ſaliva fluit, venter adſtringitur, urina pauca ac tenuis profluit, & partes extremæ refrigeſcunt, manifeſto documento, quod conſtrictis aliis emunctoriis ipſaque cute, excrementitiæ ſordes undiquaque ad glandulas faucium & palati cum impetu confluant, quarum vaſa nimium diſtenta & à ſalibus quoque excrementitiis eroſa non modo ingentem ſalivæ ac pituitæ viſcidæ, corruptæ ac fœtidæ effluxum cauſantur, ſed & tumores, exulcerationes, dentium vacillationes, putredines pariunt. Quibus moleſtis ſymptomatibus non meliori ratione occurritur, ac ſi humorum impetum à faucibus ad excretoria relaxata & aperta derivemus, & per temperata conſtringentia & balſamica uberiorem in faucibus affluxum præpediamus.

§. X.

Truculenta & lethalia ſymptomata à veneno mercuriali excitata partim vehementiori humorum motui ad caput, partim etiam inflammationi & vehementi ſpaſmo primarum viarum in acceptis ferenda eſſe videntur.

Scholion.

Prioris effectus exemplum poterit eſſe & epilepſia & apoplexia, quæ interdum mercurialium uſum triſtiſſimo eventu ſubſequitur. Vidimus à granis ſex mercurii dulcis, binis vicibus in corpore repleto ſumtis, poſtquam ab ejus uſu intenſo frigori æger ſe expoſuit, ſubito apoplexiam lethalem obortam. Vidimus ab aqua mercurii ſublimati largiori doſi data ſummas diaphragmatis cum anxietate conſtrictiones, inquietudinem, corporis jactationem, delirium & convulſiones & poſtero die mortem ſecutam, ventriculo in diſſectione cadaveris inflammato reperto. Quæ mala utique à vehementi generis nervoſi ſtrictura potiſſimum derivanda videntur.

§. XI.

Quum argentum vivum in ſe innocens & nullius fere operationis, & pro additione demum ſalium vim ſuam & virulentiam acquirat, atque multa diverſi generis ſalia in corpore humano reperiantur: non mirandum eſt, à mercurialibus vel extra per unguentum applicatis, vel intus in pulvere inſipido datis vehementem effectum obſervari.

Scholion.

Corporis humani naturam prorſus ſalium genitricem eſſe, ſudor, urina & alvina excrementa, ſalis admodum fœcunda, eorum, qui continenter inſipidis plane alimentis utuntur, ſatis abundeque demonſtrant. Neque vero unius ejuſdemque ſalia illa microcoſmica, ſed omnino diſſidentis ſunt indolis, idque maxime pro conditione locorum, quibus inſident. Ventriculus maxime omnium acidos & ponticos humores fovet & continet, qui in ſtatu præter naturam, ut in hypochondriacis, quartanariis & qui alvi ſunt durioris, item in ſenibus & otio deditis manifeſtius ſe produnt. Inteſtina ſecundum naturam magis alunt humores, qui ad alcalinam indolem vergunt, præſertim, ſi copioſa bilis, alcalinæ & ſulphureæ naturæ, influat, & acidi in ventriculo minor adſit quantitas. Serum vero ſanguinis in vaſis contentum manifeſtam ad ſenſum quoque acrimoniam ſalinam medii generis & ſali ammoniaco æmulam habet. Igitur mercuriale remedium ubivis invenit ſalia, quibus ſi aſſocietur, non caret effectu & operatione. Quoniam vero in quibuſdam morbis ob deficientes excretiones & copia & acrimonia ſalium augetur, ut in arthritide, ſcorbuto, podagra, ſcabie, & quibuſdam intermittentibus febribus: non mirum eſt, mercurium corroſivum inde redditum admodum fieri pernicioſum.

§. XII.

Igitur mercurialia neque interne neque externe conveniunt, ubi ſuccorum magna eſt impuritas & dyſcraſia ſalino-ſulphurea, ut in ſcorbuto, arthritide, & quæ ſalibus naſcuntur, morbis.

Scholion.

Notiſſimum in praxi medica eſt, quod mercurialia dextre adhibita præſtantiſſimam ſæpe opem ferant, interdum vero peſſima & moleſtiſſima producant ſymptomata. Hujus diverſæ operationis ratio, ſi medicamenti præparatio alias commoda fuerit, & nullus in ægrotante error acceſſerit, in diſpoſitione corporis humani ejuſque humoribus unice quærenda videtur. Et quoniam hæc rarius à medicis minus attenditur, utique fit, ut hæc medicamenta ſæpius infida & inſecura ſint. Ego ſæpius ab aliquot granis mercurii dulcis, in quartana vel etiam tertiana exhibitis, gravem & vix coërcibilem ſalivationem obſervavi, id quod etiam confirmat *Harderus Obſ.* 43. *p.* 192. qui granis quindecim mercurii dulcis in ſexagenario quartana laborante ptyaliſmum excitavit. Aliis vero quartana laborantibus pulverem meum antiquartanarium, qui deſcribitur *in Diſſ. de felici quartanæ curatione*, feliciſſimo cum ſucceſſu dedi, ea tamen cautione, ut ante ejus uſum acidæ & corroſivæ, bilioſæ & viſcidæ ſordes convenienti medicina correcta & expurgata fuerint. Quare non mirum videtur, ſi aliis, idem remedii genus tentantibus, quando hæc non obſervant, non exoptatus ſucceſſus obveniat. Quam noxia à mercurio ſuſcitata ſalivatio hypochondriaco fuerit, id ſatis *ex Dec.* 1. *ann.* 1. *obſ.* 80. *Miſc. Nat. Cur.* edocemur. Mercurialem inunctionem arthriticis corporibus valde noxiam fuiſſe, autor eſt *Hildanus Cent.* 4. *obſ.* 81. Scorbutici & cacochymici ab aliquot mercurii dulcis granis aliquot mox ſedes experiuntur, quod non fit in ſanis corporibus. A turpetho minerali tormina & anxietates

tates *Hellwichius in Miſc. Cur. Dec. 3. ann. 8. obſ. 7.* ſpectavit. Idem turpethum minerale ad granum unum quotidie in pilulis cum extractis virgini cachecticæ ex menſium ſuppreſſione quidam ex noſtris Practicis dedit, idque per tres ſeptimanas continuavit, quæ inde in intolerabiles artuum dolores & mali moris exulcerationes, in pedum malleolis orientes, in contracturam brachii, & atrophiam incidit. Quæ mala quum à mercurialibus ſumtis indies creſcerent, quidam medici morbum à lue venerea ortum eſſe exiſtimarunt. Tandem vero his omnibus remotis decocta ex ſolis emollientibus parata, item balnea & diaphoretica medicamenta depellebant hæc mala, & integræ ſanitati ægram reſtituebant. Legimus præterea in obſervationibus, quod à ſolo mercurio dulci bene præparato & gravia ſymptomata & mors ſequuta fuerint, quem funeſtum effectum non tam ſoli mercurio, quam potius pravæ humorum in primis viis diſpoſitioni adſcribendum eſſe arbitramur. Legitur notabilis hiſtoria de mercurio dulci pulveriſato, anno 1702. Quedlinburgi typis mandata, ubi adoleſcens quindecim annorum ſanus ſumſit quindecim grana mercurii dulcis bene præparati pro una doſi; ſequutus fuit vomitus, anxietas, tremor manuum ac pedum, inquietudo, corporis jactatio, contractura manuum & ſexto die mors. *Miſcellanea Nat. Cur.* referunt, quendam errore inductum ſumſiſſe unciam ſemis mercurii dulcis bene præparati, qui intra viginti quatuor horas extinctus eſt. Retulit etiam nobis celebris Practicus, D. D. NABOTH, Lipſ. fœminam ſcorbuticam ab aſſumto mercurio præcipitato, quem empiricus aliquot diebus ad ſex grana cum pauco potu obtulit, horrendis ſpaſmis fuiſſe affectam & mortuam. Sectione facta plures maculæ rubræ in fundo ventriculi, duodeno & jejuno repertæ fuerunt; ventriculus *tumefactus*, portio vero jejuni arctiſſime conſtricta fuit.

§. XIII.

Quemadmodum vero nunquam, ſi prima regio ſordibus & cruditatibus acido-bilioſis & viſcidis conferta eſt, medicamenta ex mercurio parata exhibere oportet: ita multo magis id tenendum eſt in infantibus teneræ ætatis, & ubi ventriculus atque inteſtina ex lacte corrupto humoribus corroſivis ac viridi colore tinctis infarcta ſunt.

Scholion.

Ex duplici cauſa infantibus tenellis & lactentibus infenſiſſima ſunt hæc remediorum genera. Primo, quia mercurius, præſertim in pulvere, ob gravitatem ſuam inteſtinorum plicis & valvulis firmius inhæreſcens, à corroſivis ibi contentis humoribus virulentam facile naturam induit. Eximium profecto eſt monitum, quod Clariſſimus Profeſſor Erfurtenſis VESTI *in Diſſert. de uſu & abuſu medicamentorum mercurialium* propoſuit, dum ait: *per accidens fit, ut mercurius dulcis in venenum abeat, ſi ſcilicet ab imperitis datur, non conſiderato prius, an cruditates acidæ adſint, his enim accedentibus mercurius dulcis fit corroſivus & interiores corporis partes, ut oſſa, nervos &c. corrodit; quandoque etiam gangrænam & ſphacelum in inteſtinis cauſatur, quo tandem ægrotans morbo ſuccumbat.* Deinde mercurialia, ut omnia vehementia, infeſta admodum ſunt huic ætati propter teneritudinem & imbecillitatem generis nervoſi, quod ad ſpaſmos & convulſiones ſubeundas valde proclive eſt. Quare *Williſius de anima brutorum Cap. IX. de paralyſi* hortatur, ut omnes, qui cerebro debili laborant, aut motibus convulſivis obnoxii ſunt, mercurialibus abſtineant: & *Glauberus Part. II. Furni philoſophici XXXVIII. pag.* 82. valde diſſuadet infantibus mercurium dulcem paulo majori doſi dandum, quia debilitatem & membrorum infirmitatem adferat. Et *Cl. Dolæus in Encyclopædia Cap.* 15. *de lue venerea* à mercurio dulci convulſiones & epileptica ſymptomata in Principe Naſſovico obſervavit; it. *Cl. Wedelius in Diſſert. de mercurio dulci* identidem hoc medicamentum infantili ætati ob teneritudinem inimicum judicat. Longe vero magis inunctio mercurialis teneris infantibus adverſa eſt. Qua de re legi meretur *Miſcell. Curioſ. Dec. II. A. IV. Obſ.* 16. ubi gemelli dimidium annum nati, unguento mercuriali inuncti, eodem die convulſionibus epilepticis prius correpti miſere perierunt.

§. XIV.

Longe vero major noxa ab inunctione mercuriali in corpore impuro, & non bene prius præparato, quam ab intro ſumto mercuriali remedio extimeſcenda eſt.

Scholion.

Innumera certe proſtant in medicorum monumentis memoriæ conſignata exempla, ubi peſſime inunctio mercurialis vel ejus ſuffumigatio ceſſit & ſubinde lethifera fuit, ſed pauca ſaltem huc adduxiſſe ſuffecerit. *Dolæus Epiſt. III. ad Waldſchmidium* hiſtoriam narrat de ulceribus faucium lethalibus, ab unguento mercuriali inductis, quod etiam confirmare videtur *Lanzonius in Miſcell. Curioſ. Dec. III. A.* 11. *Obſ.* 38. Quin etiam ex improvida inunctione mercurii mortem ſecutam eſſe, *Hildanus Cent. III. Obſ.* 92. teſtatur. Ita quoque *Montanus Conſil.* 62. ab eadem epilepſiam & mortem ſecutam notavit. Et ſcitu dignam hic referre licet hiſtoriam, quam ante aliquot annos Berolini notavi, cum peſtis in vicinia graſſaretur. Civis hujus urbis primarius amuletum, quod argentum vivum capiebat, præſervationis cauſa cordis ſcrobiculo impoſuit, quod pedetentim ex poris corii, cui incluſum erat, proſiliens cutis meatibus ſe inſinuavit, ita, ut juxta inguina currens mercurius digitis exprimi potuerit. Perquam diu hunc virum inappetentia, virium languor, motus impotentia cum tremore artuum & facie decolorata tenebat, donec tandem præſtantiſſimis remediis ad ſanitatem fuerit perductus. Studioſus quoque hic loci tenerioris conſtitutionis ante annum mercurium ex fracto barometro manibus excepit eumque diutius in earum volis facta attritione verſavit, idque aliquoties repetiit; poſtero die præter omnium opinionem lipothymiæ, quas artuum tractiones ſequebantur, urgebant, diuque adhæſit artuum imbecillitas facieſque plane livida ac pallida. *Cl. Ramazzini de morbis artificum Cap. II. pag.* 27. refert: juvenem inauratorem, poſtquam per duos menſes decubuiſſet, tandem mortuum eſſe, qui à fumo mercurii cachecticum habitum primo contraxit, poſtea facies illi facta eſt livida & cadaveroſa, oculi turgidi, gravis anhelitus, mentis ſtupor, totius corporis torpor, cui graveolentia ulcera in ore ſuborta ſunt, è quibus ſanies teterrimæ magna in copia continuo ſtillabant. Mercurium vero foris illitum majorem noxam creare, ac ſi intro ſumtus fuerit, hæc videtur ratio, quod primis in viis ejus vis ſæpius multum ab occurrentibus humoribus infringatur aut etiam per vomitum aut ſeceſſum citius eliminetur; ſecus accidit, quando ſalva ſua textura ſeſe inſinuat poris cutis, cui ſalinis ſordibus immixtus diutius inhærens, facilius vim ſuam deleteriam cum reliquis nervoſis corporis partibus communicat.

§. XV.

Cum tanta ſymptomatum ſævitia minus caute adhibitorum mercurialium uſum excipiat, omni utique cura & opera eo enitendum eſt, ut & individui & morbi & regiminis in uſurpando hoc auxilii genere ratio habeatur.

Scholion.

Primo nunquam corporibus infirmis, ſanguine vel ſuccis impuris abundantibus, ſenibus, infantibus, & qui à præcedente morbo, gravi animi motu, vel immodica

excre-

excretione vires amiſerunt, mercurialia adhibere oportet. Deinde ſcorbutici, hypochondriaci, arthritici, cachectici maximopere ſibi ab horum uſu caveant, & ubi genus nervoſum ſpaſmis valde laceſſitur. Tum ſi ſalivatio mercurialis movenda eſt, tenendæ ſunt hæ obſervationes. Si plethora eſt, miſſione ſanguinis ſolvenda, ſi cruditas in primis viis, corrigentibus & commodis evacuantibus ea eſt removenda; deinde balneis & decoctis temperatioribus lignorum humores fluxiles reddendi ſunt & corpus humectandum. Quod ad rationem victus attinet, omnia, quæ ſalſæ & acidæ naturæ, ſunt removenda, vinum vero ex toto circumcidendum. Tandem omne frigus arcere & conclave temperate & æqualiter calidum habere oportet, quo perſpiratio libera maneat. Poſtremo etiam videndum, ne mercurialibus medicamentis ſalia adſocientur, præſertim quæ ad alcalinam vel ſalis ammoniaci naturam accedunt, ſiquidem ſi hæc ipſa invicem in mortario probe triturentur, vel quod pejus eſt, invicem coquantur, certiſſime mercuriale alias inſons deleteriam induat naturam neceſſe eſt. Hac de re etiam eximium *Cl. Wedelii in Diſſert. de mercurio dulci* in fine extat monitum, quod cum ſalibus neutris mercurius dulcis non temere, ſit maritandus, ne turbas majores in corpore excitet & ſpicula nova redinduat.

CAPUT VII.

De venenis ſoporiferis.

§. I.

SOporifera græce dicuntur hypnotica, item anodyna, ſi valentioris ſunt indolis, narcotica ſeu ſtupefactiva vocantur, & ſunt ea remediorum genera, quæ ſubtili, tetra & naturæ inimica exhalatione & motum & ſenſum ſolidarum partium modo minuunt, modo plane ſiſtunt.

Scholion.

In horum numero maxime eminent, quæ ex papaveris tota planta in uſum medicum recipi ſolent, præcipue opium, quod à veteribus papaveris lacryma vel meconium, quod papaveris extractum coctione factum eſt, vocatur. Ad ſtupefactiva vero, quæ valentioris ſunt virtutis, omnia ex mandragora, hyoſcyamo, ſolano, ſtramonio, datura, pertinent.

§. II.

Stupefactiva & ſoporifera venenis non ſine ratione annumerantur.

Scholion.

Celeriter enim & exigua mole nocent, paullo vero majori doſi necant. Deinde operationes ſuas præcipue in nobiliſſimas corporis noſtri partes, quibus ſenſus & motus ineſt, exſerunt. Tum agunt elemento naturæ plane infenſo, tetro nempe ſulphureo vapore, quo fibrarum motricium & ſenſum & motum minuunt, vel plane etiam auferunt.

§. III.

Alia operatio eſt veneni cauſtici, alia ſtupefactivi. Illud ſale penetrante acerrimo motus præter naturam auget, & ſpaſmis œconomiæ motuum vitalium infenſum eſt: hoc vapore ſulphureo motus & ſenſationes, quæ maxime in membranis nerveis vigent, ſedat vel ſiſtit, atque ideo & ſanguinis circuitum languidiorem & excretiones ſegniores reddit.

Scholion.

Corporis humani vita ejuſque functionum integritas in εὐτονίᾳ ſolidorum & fluidorum libero & æquabili motu conſiſtit. Illa fit per moderatam & æquabilem eorum ſyſtolen & diaſtolen, ſive conſtrictionem & dilatationem; hic vero à convenienti ſanguinis temperie & quantitate & meatibus apertis oritur. Quodcunque itaque potenter & celeriter εὐτονίαν illam ſolidorum deſtruit, & motum æquabilem fluidorum turbat, id omnibus functionibus corporis animati pervertendis aptum eſt, & ſi cum vehementia id fiat, recte venenum dicitur. Cum vero ſoporifera & narcotica nimium motus ſiſtant, & ἀτονίαν ſolidis partibus inferant, & ſenſum imminuant, ſanguiniſque circulum cum excretionibus languidiorem efficiant, utique naturæ admodum infenſa exiſtunt.

§. IV.

Haud dubia experientia conſtat, ab opiatis & narcoticis, præſertim immoderatius uſurpatis, pulſum languidum, depreſſum ac parvum fieri, anguſtam ac difficilem ſpirationem reddi, ſoporem & torporem capitis, cum ſenſuum ſtupore & mentis ſæpe alienatione, inferri; denique appetentiam ciborum imminui, alvum adſtringi, digeſtionem elangueſcere, & virium notabile enaſci decrementum.

Scholion.

Quæ ſingula quidem ſymptomata vix alia ex cauſſa, quam à ſanguinis & fluidorum tardiori progreſſu atque ſtagnatione in partibus, proveniunt. Cum vero fluidorum motus unice à partium ſolidarum conditione, nempe tono, robore motuque ſyſtoles atque diaſtoles dependeat, liquido apparet, fluidum illud cerebri ſive ſpiritum animalem, qui ſolidorum motum regit ac dirigit, primario ab hiſce remediis præter naturam affici.

§. V.

Volatilis ac penetrantis admodum indolis, quo narcotica agunt, elementum eſt, quod altius membranarum & nervorum poris inſtar vaporis ſeſe inſinuans, puriſſimum illud ac mobiliſſimum fluidum inquinando, tonum ac motum ſolidis ſuffuratur.

Scholion.

Fugacis & penetrantis admodum naturæ elementum eſſe, quo vim ſuam narcotica exerunt, pluribus argumentis evinci poteſt. Primo enim forti & longa coctione inſtituta cum aqua, omnis pene eorum virulenta vis in auras diſſipatur. Deinde in unguento vel epithemate capiti aut aliis locis nervoſis, ut pedum plantis vel manuum volis, applicata, vel etiam tantum odore ſuſcepta, ſoporem inferunt. *Dioſcorides* opium ſolo odoratu ſoporiferum eſſe affirmat, & *Plutarchus in Sympoſ. lib. III. qu. 1. p. 648. memorat, vaporem à papavere prodeuntem, non caute obſervantibus iis, qui ſuccum collegerunt, homines ſubvertiſſe.* Tum non rectius eorum virus caſtigari, quam acidis, ut ſucco cydoneorum, citri, aceto vini, ſpiritu vitrioli, quæ volatile ſulphur valide figunt, multiplici experientia chymica compertum eſt. Neque ignotum eſt, opium, lamina ignita toſtum, privari fere penitus ſua virtute. Graveolentis vero & adverſæ indolis omnia narcotica & hypnotica, odore teſte, exhalant vaporem, manifeſto ingrati, quod alunt, ſulphuris indicio.

§. VI.

Agunt maxime ſulphure vaporoſo & graveolente in nervoſas ventriculi & inteſtinorum membranas.

Scholion.

Sicut omnem remediorum vim & efficaciam primo & proxime ventriculus cum inteſtinis experitur; ita eo magis id circa validiora, & quæ penetrantioris ſunt naturæ, medicamenta obtinet. Opium vel aliud narcoticum

cum ſumtum, quam primum calore & humido diſſolvi incipit, tetros ſpargit vapores, quos dum nervoſæ membranæ in poros ſuſcipiunt, fluidum illud, à quo earum tonus & motus pendet, protinus amittit ſuam naturam. Hinc ſenſatio & motio quoque inteſtinorum periſtaltica languidior fit. Nam ſi odor graveolens, hyſtericarum exemplo, naribus ſuſceptus, v. g. ex accenſis plumis vel aſa fœtida, efferos motus in nervoſo & membranoſo ſyſtemate componendi tam præſentem vim habet; ſique ſuaveolens vapor mox vehementibus ſpaſmis univerſam muſculorum rempublicam pervertere poteſt; quidni etiam narcoticorum tetra exhalatio, fluidum celerrimæ activitatis inquinando, motus ſiſtere vel ſufflaminare poterit. Celerrima vero eſt harum, quæ in nervos agunt, rerum efficacia, quod mox per univerſum nervorum ſyſtema diſpergitur. Opiatum, ſimul ac fuerit aſſumtum atque adhuc in ventriculo hæret, mox inclinationem ad ſomnum & dolorum levamen in diſſitis etiam partibus infert. Exſerunt vero maxime omnium opiata ſuam efficaciam in nervos, unde in momento atrocitas dolorum, qui inteſtina torquere conſueſcunt, ſeſe remittit: nauſea vero & ciborum faſtidium, interdum etiam, ubi ſatis virium eſt, vomitio ſequitur.

§. VII.

Agunt etiam potenter narcotica in membranas cerebri, ubi arteriarum, quæ tenuiſſimis tunicis veſtitæ ſunt, elaterem & ſyſtolen valde minuendo, ſanguinis ibi ſtagnationes & vaſorum capitis diſtenſiones efficiunt, ita ut torporem, ſomnolentiam, mentem alienatam, inſomnia terroris & phantaſmatum plena cauſentur.

Scholion.

Neque ullum aliud quid in rerum natura tam celeriter ſanum & intelligentem hominem ſtolidum & ſtupidum reddere poteſt, quam narcoticum. De datura res eſt notiſſima, de ſolano furioſo ejuſque baccis, quod ſanos ſubito maniacos reddat, plures proſtant obſervationes, quæ legi poſſunt apud *Matthiolum Comment. in Dioſcorid. L. IV. c. 69.* item *Wierum de præſtigiis dæmonum lib. III. c. 17. Mercurialem lib. I. de venenis cap. 13. Lobelium in adverſariis ſtirpium pag. 103.* Et quæ noſtra eſt obſervatio, medicina, quæ ſeminis hioſcyami largiorem portionem habebat, liberalius ex incuria aſſumta, hæmoptycus aliquot dies vigilans omniſque memoriæ & ſenſus expers erat. Simile quidpiam ex pilulis de cynogloſſa largiori doſi ſumtis ad compeſcendam vomitionem annotavimus. Quin immo hyoſcyamum exterius applicatum ad inſaniam hominem redigere poſſe, ex *Rondeletii* fide *Platerus prax. T. I. c. 3.* recenſet. Qui peſſimus horum medicamentorum effectus neque veteribus incognitus fuit. Hinc *Cœlius Aurelianus lib. 1. c. 4.* inquit: *facile mente alienantur, qui papaver aut mandragoram aut hyoſcyamum bibunt, ſed tunc pulſus eſt rarus.* De opio vero rectiſſime *Helmontius lib. de Lithiaſi* ſentit: *errant inſigniter, qui maniam opiatis compeſcere ſatagunt, cum omne opiatum ſit in ſe amens. Et lib. Retenta p. 82. Narcotica vix ſomnum conciliant amentibus quadrupla doſi, ſed amentiam inſuper augent.* Spectat huc quoque *obſ. 78. Dec. 11. M. N. C.* ubi dyſentericus, injecto enemate ex hyoſcyami libra una, ſtatim temulentus factus, & in eo ſtatu per ſex ſeptimanas permanſiſſe legitur.

§. VIII.

Ob vim deleteriam ſtupefactiva antiquis & ſapientioribus medicis valde ſemper fuerunt ſuſpecta in ſanandis morbis.

Scholion.

Placet in hujus rei confirmationem quædam ex innumeris teſtimonia adducere. *Galenus* in opio exhibendo ſemper fuit timidiſſimus, *& lib. III. de medicamentorum compoſit. cap. 10.* ſcribit: *Corpora viventia ab omnium ex opio, hyoſcyamo & mandragora compoſitorum uſu mortificationis ſimile quippiam patiuntur.* Hunc ſequitur *Celſus*, pulcherrimus ille autor, *lib. III. c. 18.* ita pronuncians: *Si medicamentis ſomnus eſt arceſſendus, neceſſaria hæc moderatio eſt, ne, quem obdormire volumus, excitare poſtea non poſſimus.* Et *lib. V. cap. 25. anodynis uti, niſi nimia neceſſitas urget, alienum eſt. Sunt enim ex vehementibus medicamentis & ſtomacho alienis.* Pejora vero ſunt, quæ recenſet phænomena *Scribonius Largus Compoſit. 108. cap. 48. Opium potum facit capitis gravitatem, gelationem & livorem artuum ſudoreſque frigidos manare, præterea ſpirationem impedit, mentem ſoporat, ſenſus alienat. Trallianus quoque Lib. III. cap. 5.* memorat, quendam ſolo uſu opii vocem & ſenſum amiſiſſe, ut non potuerit amplius reſtitui. Neque reticendus eſt *Aëtius*, qui optime noxas ab opiatis *Serm. XII. p. 221.* deſcribit, dum ait: *Opiata nequaquam affectiones ipſas, in quibus dolores fiunt, curant, verum ſtuporem & ſenſus hebetationem membris inducendo quietem quandam doloribus obducunt.* Et id ipſum ulterius *Lib. IX. pag. 102.* idem auctor confirmat; *ſedant confeſtim dolores, cauſam vero intus reſervant, & aut paulo poſt animi deliquium inferunt & mortem, aut diuturnos & indiſſolubiles affectus reddunt.* Ac profecto hi effectus tam celeres & noxii, quos omnis ætatis medici à ſumtis ſomniferis annotarunt, non ſunt nihili prorſus habendi, ſed potius de principio intus latente valde activo & ad nocendum potente præbent teſtimonium. Quo magis medici circumſpectiſſime cum hiſce remediorum generibus agere debent.

§. IX.

Utut hiſce medicamentis multum noxæ & periculi ſubſit, adeo, ut non longe à veneni natura recedant: tamen omni tempore magnum præſidium in anodynis, hypnoticis adverſus graves præſertim dolores & fluxiones tum antiqui tum recentiores quæſiverunt.

Scholion.

Quid enim dulcius & jucundius eſt, quam à dolorum tormentis atrocibus liberati? Accedit, quod ea ſæpe dolorum ſit indoles, ut, ſi diutius durent, vires animi & corporis frangendo, morbum alias benignum lethalem efficiant, vel etiam ipſi ſoli mortem accerſant. Quicunque itaque hos tollere & tanta pericula avertere ſcit, is profecto egregiam & fere divinam miſeris ægrotantibus opem & ſolamen adfert. Quare ſi vetuſtiſſimas medicamentorum compoſitiones ſpectemus, quas maxime congeſſit *Scribonius Largus*, item *Celſus*, plura ibi contra dolores & fluxiones antidota reperimus, quæ fere, ceu baſin, opium recipiunt. Exemplo poſſunt eſſe celebratiſſimum illud *Caſſii* antidotum, deſcriptum à *Scribonio Largo Compoſit. 120.* cujus etiam meminit *Celſus Lib. VI. Cap. XIV. pag. 239.* Porro theriaca, mithridatium, aurea Alexandrina, requies Nicolai, triphera magna Nicolai, Philonium; à recentioribus autem fere infinitæ præparationes, correctiones opii & ex hoc adornatæ compoſitiones proſtant, ut volumen iis enarrandis vix ſufficeret. Sunt, qui ceu univerſale, omnium morborum curationibus idoneum opium celebrant. Sunt, qui panaceas ex eo eliciunt; ſed profecto validiſſime optandum eſſet, ut quidam ex medicis celebrioribus in deprædicandis hujus remedii laudibus parciores fuiſſent. Neque enim ulla medicina tam impune oppreſſit & necavit homines, quam hæc ipſa, noſtris præſertim temporibus. Meretur hac de re legi *Cl. Stahlii Diſſert. de impoſtura opii.* Ego hoc loco præterire nequeo, quod noſtris temporibus nimium invaleſcat mos, nimias hæmorrhagias vel etiam dolores compeſcendi gratia pilulis de cynogloſſa utendi, quæ tamen, quum habeant & opium & ſemen hyoſcyami, & ingentem capitis ſtuporem ſæpius relinquant, cautiſſime omnino adhibendæ ſunt. Neque unquam, ubi mitiora

tiora rem expedire poſſunt, ea dare oportet, ſed tamen hac cautione, ne corpus valde viribus dejectum ſit.

§. X.

Omnia, quæ ſtuporem inſerunt, in ventriculi & inteſtinorum vitiis cautiſſime vel nunquam offerre oportet, quia nec ullum remedii genus tam inimicum naturali tono & motui partium nervoſarum eſt eumque lædit, quam ejuſmodi auxilii genus.

Scholion.

Ad valetudinem tuendam & ægritudines corpore arcendas nihil æque juvat, ac tonum, robur, & motum primarum, ut vocant, viarum cuſtodire incolumem, eo quod ſaluberrima illa per alvum excretio, qua modo ſordes, quæ ex digeſtione remanent, modo quæ ex univerſo corpore huc confluunt, expurgantur, ab hoc ipſo maxime dependeat. Ea itaque ſegniore facta, vel penitus intercepta, ingens vitioſorum humorum ibi collecta colluvies & dare & fovere morbos conſuevit. Nihil vero tam repente inteſtinorum periſtalticum motum minuit & inteſtinalem excretionem ſupprimit, quam ſedativum & anodynum, ipſa teſtante experientia. Nam ſicut omnia remedia, ita etiam validiora, & quæ motum ſiſtunt, in ventriculum & inteſtina primum & primario ſuam exerunt efficaciam.

§. XI.

Res periculi pleniſſima eſt, ubi ventriculus & inteſtina ad inflammationem & ſphacelum inclinant, vel ubi magna humorum in corruptionem prona impuritas eſt, opiata & anodyna propinare.

Scholion.

Staſin & quietem ſanguinis firmam in vaſis, quæ inflammationis productrix eſt, niſi opportune diſcutiatur, in ſphaceloſam putredinem abire, extra dubitationem eſt poſitum. Quandocunque itaque atroces has partes exercent dolores vel ſpaſmi, corporaque ſunt infirma vel impura certe haud parvum imminentis inflammationis eſt periculum. Prudentis itaque eſt, in dyſenteria, in paſſione iliaca, colica ſpaſmodica & atroci cardialgia, probe & vires ægrotantium & tempora morbi atque humorum diſpoſitionem intueri, ſi ſedativa exhibere velimus: alias, loco exoptati ſolaminis, mortem accerſimus. Ita legimus apud probatæ fidei autores, ab opiatis per os aſſumtis, vel per clyſterem infuſis, lethalia mox ſymptomata exorta fuiſſe. vid. *Thonnerus in Obſervat. lib. III. cap. V. Waldſchmidius in Diſſert. de noxa opii. Tillingius de Opio pag.* 46. *Sennertus lib. VI. Praxeos P. III. cap.* 1. *it. Marcellus Donatus in hiſtoriis medicis mirabilibus.*

§. XII.

Quum ſedativa & ſtupefacientia tantam vim robori inteſtinorum inferant, ut illud labefactent & tantum non penitus evertant: ideo nihil & producendæ & ſovendæ hypochondriacæ paſſioni tam opportunum eſt, quam crebrior horum medicamentorum uſus.

Scholion.

Morbum, qui dicitur vulgo hypochondriacus, ex continuis inflationibus & ſpaſmis ventriculi & inteſtinorum canalis plane nervei fieri, eumque excretionis alvinæ ſuppreſſæ, & inde ingentis vitioſorum humorum congeſtionis obortæ productum eſſe, certiſſimum eſt. Cum vero hæc remediorum genera alvo cohibendæ admodum ſint dicata, vim & robur inteſtinorum minuendo, quid iis exitioſius in hoc morbo excogitari poſſit, ego quidem non video. Non ſemel, ſed aliquoties, quod ſancta fide teſtari poſſum, à ſolo immoderato adſtringentium & opiatorum uſu, in diarrhœæ vel dyſenteriæ fluxu coërcendo, vel cohibendo intermittentium impetu, moleſtiſſimum hypochondriacum, quod in feminis hyſtericum dicitur, malum, & quod per omnem fere reliquam ætatem homines miſere exercuit, enatum animadverti. Et ſi quis ſymptomatum, dolorum nempe in hac paſſione ſævitiam paullo frequentius anodynis infringat, profecto ad tempus quidem allevamentum quoddam adfert, ſed contumacia malum auget.

§. XIII.

Sunt etiam ſedativa & maxime ſoporifera & ſtupefacientia admodum inſenſa capiti ejuſque morbis, quia carotidum, quæ ex tenuiſſimis tunicis conflatæ ſunt, motum & pulſum languidiorem reddendo, valde tardum ſanguinis per caput faciunt circuitum. Unde ſanguinis ibi factæ ſtagnationes graves pariunt morbos.

Scholion.

Multum intereſt, ut caput à morbis immune maneat, membranarum cerebri tonum & ſanguinis circuitum per hoc ipſum integrum ac ſalvum cuſtodire. Nihil vero præter omne vaporoſum, graveolens, & quod fortem ſpargit odorem, nervoſis cerebri tunicis inſeſtius eſt. Nam ſiſtitur inde earum tonus & robur, minuiturque vis illa arteriolarum ſyſtaltica & elaſtica, atque ideo tardior fit ſanguinis per caput progreſſio, quam humoris ſeroſi ſeceſſio ſequitur, ex qua præcipui capitis morbi, ut paralyſis, memoriæ abolitio, aphonia, auditus difficultas, affectus ſoporoſi, hemiplexia, & dolores fixi ſuam trahunt originem. Vel etiam à vaſorum cerebri nimia, ob infarctum ſanguinis, *diſtenſione* melancholia, cui non raro phantaſia plane corrupta, ſpectrorum viſio, & inſomnia terribilia junguntur, item mania, quæ facile in furorem tranſit, natales ſuos ducunt. Hiſce morbis & ingenerandis & fovendis vaporoſa hæc & ſtupefactiva maxime ſunt accommodata, neque ego ſemel, ſed aliquoties vidi, ab incauto horum remediorum uſu mitiores capitis morbos in graviſſimos transmutatos, adeo, ut capitis dolor in affectum ſoporoſum, hemicrania in fatuitatem, paralyſis in apoplexiam, vertigo in epilepſiam, auditus difficultas in ſurditatem degeneraverit.

§. XIV.

Quum tam inimica & cerebri & inteſtinorum membranis ſint anodyna & opiata, minuendo harum partium vim ac robur, maxime omnium infantes & ſenes cavere ab eorum uſu oportet.

Scholion.

Duplici ex cauſſa & infantibus & ſenibus exitioſi ſunt ſedativa. Primo, quod alvinam excretionem retardant, deinde quia ſyſtemati nervorum & membranarum imbecillitatem quandam inferunt. Utrumque & ſenibus & infantibus pernicioſiſſimum eſt, quia morbi, has ætates infeſtantes, vel ex alvo adſtricta, vel ex debilitate cerebri & nervorum prognaſcuntur.

§. XV.

Certæ & indubiæ experientiæ eſt, infantes ab anodynis paullo liberalius datis ingenii & memoriæ ſtuporem longius durantem contrahere.

Scholion.

Siquidem in tenerrima illa membranarum cerebri apud infantes ſtructura facta gravior læſio non tam facile diluitur. Præeximium & ſapiens eſt monitum *Stalpartii vander Wiel*, qui *Cent.* 1. *Obſ.* 42. inquit: *Caveant atque obſervent, quotquot curæ ſuæ infantes traditos cuſtodiunt mulieres nutriceſque, ne illis, quamprimum moleſtia ac dolore afficiuntur, anodyna propinent. Contingit enim ſæpenumero, ut quamvis non occidant, infantum tamen cerebrum nervoſque debilitent, ad ſummumque tremorem, paralyſin & fatuitatem excitent.* Hujus

jus ſententiæ eſt etiam *Willisſius*, *in Pharm. P.*1.*p.*191. dum inquit: *Ab hoc pharmaco ingenii tarditatem & ſtupiditatem, alios amentiam contraxiſſe ſcio.*

§. XVI.

Anodyna & opiata nocentiſſima ſunt valde debilibus, vel ætate vel morbo fractis, item ubi pulſuum eſt languor, motuum defectus in ſuccorum corruptionem prona diſpoſitio.

Scholion.

Perpetuum in praxi medica debet eſſe monitum, primo, ut nunquam valida ſedativa propinemus, ubi virium eſt infirmitas, ubi pulſus, qui ſemper ab exhibitis opiatis fit minor, eſt debilitas. Secundo, ubi viſcerum adeſt infarctus & ἀτονία, ut in morbis chronicis, nunquam fere utilia ſunt, & tertio, ubi ingens ſanguinis & humorum eſt impuritas, ut in cacochymicis, ſcorbuticis; in quibus ad ſiſtendum dolorem vel ſpaſmum paullo immoderatius datum opiatum lethiferum eſt, ſphacelum quia inducit paratiſſime. Quarto, ubi diutius inhærens atrox dolor admodum vires debilitavit, parcius ea remedia tentare oportet, ne poſt majorem virium lapſum & ſudorem pareſis vel alius nervorum adfectus membra occupet. Quare ſemper præſtat, ſi res poſtulat, in morbis incipientibus, ubi vires ſemper ſunt firmiores, quam ubi per vim continui morbi eæ exhauſtæ ſunt, hæc auxiliorum genera adhibere.

§. XVII.

Quoniam duo doloris ſiſtendi capita ac veluti ſcopi ſunt, doloris nempe magnitudo atque atrocia, pulſuum durities & robur, videtur profecto, ſi hæc adſunt, tentandum hypnoticum eſſe, præſertim ſi dolor à cauſa quadam externa enatus fuerit.

Scholion.

Per cauſam externam eam volumus intellectam, ubi à vermibus, à calculo, à dente prorumpente, à punctura tendinis vel nervi, diſciſſione unguium, vel profundiori clavo in pedibus atrox naſcitur dolor, qui non raro ingentem ſymptomatum inſultum, quin ipſam mortem poſt ſe trahit.

§. XVIII.

Sicut in genere omnia leniora, ceu tutiora, præferenda ſunt validioribus: ita ad levandos etiam dolores, ſi mitioribus poſſumus eſſe contenti anodynis, non facile ad fortiora confugiendum eſt.

Scholion.

In mitiorum claſſem ſulphur ex vitriolo anodynum & ſpiritum nitri dulcem bene præparatum, ex vegetabilibus crocum, nuciſtam, ex ſuaveolentibus moſchum & ambram, ex præparatis oleum chamomillæ & millefolii verum referenda eſſe exiſtimo. Atque etiam huc pertinet opium, ſaltim cum aqua pluviali depuratum, & adjectione analepticorum, aut purgantium, aut alexipharmacorum dextre correctum. Plura vid. *in Diſſert. noſtra de correctione opii.*

CAPUT VIII.

De certis medicamentis virulentam naturam referentibus.

§. I.

PRæter ſupra allata veneni vim habentia medicamenta, ſunt adhuc alia, nocendi virtute inſtructa, quæ improvide ex errore medentium uſurpata & gravium ſymptomatum & mortis ſæpius cauſam præbere poſſunt.

Scholion.

Horum in numero & claſſe ſunt canthárides, nux vomica & medicamenta ex metallis, auro, venere & ſaturno parata, quorum non adeo tutus uſus eſt.

§. II.

Cantharides penetranti cauſtico ſale pollent, quo inflammant & veſicas excitant, atque ideo ſolidis partibus vim quandam inferunt.

Scholion.

Acrimoniam ſalis volatilis, quod ejuſmodi inſectis ineſt, ſatis abundeque inflammatoria & veſicatoria earum vis demonſtrat, quam promptiſſime in cute, ſi ei applicentur, exſerunt. Et præterea luxuriantem carnem abſumunt; nam ſi emplaſtrum veſicatorium, in globulum redactum, fonticulo, qui ob carnem exſuperantem conglutinari incipit, imponitur, carnis excreſcentia ſtatim tollitur, & fluxus ichoris promovetur.

§. III.

Sal volatile cantharidum cauſticum, ſi vel interne vel externe uſurpentur, ductus urinarios maxime petere & ſpaſmis corripere ſolet: unde plerumque ardorem & difficultatem urinæ, quandoque etiam mictionem cruentam efficiunt.

Scholion.

Sicut omne virus fere peculiarem & propriam in certas, quas afficit, partes nervoſas vim habet, ob convenientem forſan pororum particulis veneni ſtructuram: ita etiam mirabile, cantharides, & intro ſumtas & exterius adplicatas, in ductibus iſtis nervoſo-membranaceis, qui & ſegregandæ, & retinendæ & emittendæ urinæ deſtinati ſunt, vim ſuam cauſticam & ſpaſticam exercere, id quod ſatis abundeque ex obſervationibus fide digniſſimis liquet. Legi hanc in rem poſſunt *Miſcell. Nat. Curioſ. D. II. A. VIII. Obſ.* 137. it. *Dec. II. A. X. Obſ.*133. *it. Bartolinus Cent.V. Hiſt. XXI.it. Hiſt.*82. urinam quoque cruentam non raro reddit, obſervante *Johanne Langio Epiſt.*47. it. *Henrico ab Heer Obſ. IX. Raygerus l.c.* ſcribit: ſe plus quam centies à veſicatorio adplicato urinæ difficultatem obſervaſſe.

§. IV.

Neque tantum in urinariis viis erodens cantharidum vis ſubſiſtit, ſed & alias nervoſas partes vehementer ſtimulando dolores accendit.

Scholion.

Referunt *Miſcell. Curioſ. Dec. II. A. VII. Obſ.* 236. juvenem pro ſtimulanda venere binas cantharidum drachmas vino infuſas potaſſe, unde in inquietudinem, graves dolorum cruciatus & animi deliquium incidit. *Hildanus Cent. VI. Obſ.*98. & 99. à veſicatorio ex cantharidibus febrem, dolores & urinæ ardores notavit.

§. V.

Quum ſal volatile illud cauſticum, etiam per uſum externum, in univerſum nervoſarum partium ſyſtema penetrans, eas convellat, non ſine periculo & exacerbatione in inflammatione meningum, ventriculi, & ubi delirium & convulſiones ſunt, vel eæ metuendæ, veſicatorium adplicatur.

Scholion.

Peccant in eo ſæpius medici, quod præſente in acutis febribus delirii vel convulſionum periculo ad veſicatorium, tanquam ad ſacram anchoram, confugiant. Quam triſtis ſæpe ſequatur eventus, brevi poſt auctis iſtis ſymptomatibus, & ipſe didici experientia, & aliorum hac de re obſervationes id confirmant. vid. inter alia *Obſ.* 131. *Dec.* II. *A. IX. Miſcell. Nat. Curioſ.*

Curioſ. ubi *Cl. König* exempla adfert febre maligna laborantium, deliriis, vigiliis & inquietudine adflictorum, quibus adplicata veſicatoria intenſiſſimos dolores, ardores ſummos, ac ſi pars ætneo igne torreretur, & capitis incendium cum convulſionibus epilepticis funeſtis concitarunt, id quod etiam *Thonerus lib.* I. *Obſ. XX.* variis exemplis confirmat. Et *Baglivus pag.* 68. phreneticis valde pernicialia veſicatoria eſſe ſcribit, quia omnes iis uſi in pejus ruebant, & maxima ex parte convulſi moriebantur. *Gerhardus Columba de febre peſtilenti* diſſuadet ea in tenellis hac febre laborantibus, ne ob dolorem anſam convulſionibus dent. Horum quoque uſum valde noxium in variolis deprehendit, quia non multo poſt ſecutæ ſunt convulſiones, dubio procul ob dolorem, quem excitant, præſertim quando eo tempore adhibentur, quo ardentiſſimus in exulceratione manuum dolor urget: ex quo certe, mea quidem ſententia, juvenes ſenſibilioris texturæ, præſertim ſi confluentes ſunt, moriuntur, eo quod atrociſſimus ille dolor membranas cerebri in conſenſum rapiendo, mox delirium & convulſiones ſuſcitat.

§. VI.

Quamvis cantharides virulento quodam & ſæpius cum noxa agant principio, tamen in febribus continuis, etiam malignis, ubi pulſus ſunt languidi, ſopor & torpor capitis urget, & petechiæ, variolæ, morbilli, purpura, podagra, eryſipelas retrocedunt, non ſine emolumento veſicatorio ex cantharidibus nuchæ & carpis manuum imponi, obſervationes practicæ teſtatum faciunt.

Scholion.

Mercurialis inter alia auxilia veſicantia in peſte, ut præſtantiſſima *Libr. de peſte Cap.* 26. commendat, & *Gerhardus Columba* ea brachiis adplicata in retroceſſione morbillorum & variolarum magni facit. *Cl. Waldſchmidius in Miſcell. Curioſ. Dec. I. A.* 11. *Obſ.* 214. ſcribit: *Nunquam me fefellit veſicatoriorum uſus in morbis malignis. Neque vero alia ratione & tempore juvant, ubi motus ſolidorum & fluidorum deficiunt, motus arteriarum languidi ſunt & vis quaſi naturæ fracta, dum penetranti illo, quo prædita ſunt, ſtimulo univerſi corporis tubulos nervoſo-muſculares ipſaſque arterias de novo animant, eaſque ad vividiorem contractionem & ſyſtolen invitant. Qua de cauſa ab eorum adplicatione pulſus ante depreſſi ſeſe attollunt, parvi majores fiunt.* Ex quo apparet, non ſine cura & cautione in pulſu forti & celeri veſicantia adplicanda eſſe, niſi dolores, febres, inflammationes accendere & phrenitidem accerſere velimus. Ex his quoque credo facile apparere rationem, cur in vetuſtis & rebellibus hemicraniis, cephalalgiis, doloribus iſchiadicis, ophthalmia inveterata, interne vero in hydrope cantharides maximum levamentum adferant; ſiquidem irritando nerveas tunicas fortiorem reddunt arteriarum ſyſtolen, qua univerſa ſanguinis & humorum maſſa velociori curſu per vaſa fertur & veteres ſubinde obſtructiones hac ratione reſolvuntur.

§. VII.

Inter medicamenta ſuſpecta & quæ virus quoddam reconditum alunt, ut adeo plus damni, quam utilitatis ab iis expectandum ſit, merito nux vomica referri debet.

Scholion.

Nuces vomicæ duplicis ſunt generis, aliæ ſunt majores, aliæ minores: illas arbor, quæ dicitur Caniram & in *Horto Malabarico pag.* 67. deſcripta eſt, profert, eæque ſunt officinales. Minores ſunt fructus arboris Timorenſis, quæ lignum colubrinum ſuppeditat. Utræque ſunt amaræ, ſed ſub amaritie virus quoddam latere, ex ſymptomatibus, quæ præſertim in animantibus producunt, dijudicamus.

§. VIII.

Quum canibus nuces vomicæ oblatæ brevi temporis intervallo omnis generis muſculos & artus, neque minus diaphragma atque ventriculum & inteſtina in vehementes convulſivas tractiones & conſtrictiones conjiciant, quas poſt ſubita mors ſequitur; recte ideo concluditur, eas non ſine periculo in uſum, præſertim ſi is promiſcuus fuerit, eſſe vocandas.

Scholion.

Experimenta illa, quæ cum nuce vomica in canibus *Cl. Wepferus* perfecit in *Libr. ejus de cicuta aquat. Cap. XIII. pag.* 194. *& ſeqq.* pulchra ſunt & lectu utiliſſima. Atque horrendas convulſiones tam in internis, quam externis partibus nervoſo-membranoſis eas concitaſſe animadvertimus. Quanquam vero nonnulli ex medicis hoc ſimplex animalibus, non vero humano corpori infeſtum eſſe contendant, ego tamen minime hiſce ex toto adſentiri poſſum; nam legimus apud *Matthiolum*, pauca nucis vomicæ quantitate mulierem jam ſeneſcentem eſſe extinctam. Et ipſe novi exemplum, ubi puellæ decem annorum ad pertinacem vincendam quartanam grana 15. nucis vomicæ duabus vicibus propinata fuerunt, quæ brevi poſt ſummis anxietatibus præcedentibus & ad vomendum conatibus extincta eſt; quo magis apparet, quam periculoſa ſint ejuſmodi experimenta, ſine ratione & cautione inſtituta, ubi utique ſatius eſt cum *Celſo* nullum ejuſmodi experimentum tentare, ne medicus occidiſſe, niſi ſervaſſet, videatur.

§. IX.

Quamvis ſit venenum ſumme activum, vehementer genus nervoſum convellens nux vomica: tamen ut aliis venenis, ita etiam huic non omnis laus & virtus detrahenda eſt, & non modo veriſimile eſt, ſed & ipſe uſus docet, in morbis languidis, ubi natura ad motum & ad excretiones quaſi eſt excitanda, alexipharmacis aliis hoc medicamentum mixtum non leve auxilium ferre poſſe.

Scholion.

In hac re maxime obſervatio *Fallopii* me confirmat, qui in *Tract. de tumoribus præternaturalibus Cap.* 27. adſeverat, in peſte nucis vomicæ ſcrupulum unum vel duos, & quandoque drachmam unam pro doſi adſumtam magnum ſudorem excitaſſe, & quibus hic ſudor accidit, eos evaſiſſe. Neque exiſtimo, citra experientiam & uſum tantopere olim celebratum fuiſſe *Electuarium de Ovo*, Maximiliano I. Imperatori oblatum, de cujus eximio effectu idem *Wepferus l.c.* refert: ipſi peſte periculoſe ægrotanti parentem ſuum portiunculam Electuarii de Ovo in aceto roſaceo ſolutam propinaſſe, inde mox obdormivit, tota nocte ſudavit, mane ſurrexit emergente ſub axilla dextra bubone parvo, qui citra ſuppurationem evanuit. Ex quo rurſus apparet, non omnia venena eſſe in medendo reſpuenda, ſed hæc velut heroica auxilia magnam obſervationem & prudentiam in medentibus deſiderare. Cæterum de nuce vomica ejuſque effectibus & ſymptomatibus, quæ ſumta excitat, qui præter *Sennertum lib. VI. part.* 7. *c.* 20. copioſius & accuratius ſcripſerit, novi neminem.

§. X.

Ad medicamenta veneni loco habenda pertinent etiam metallica ex auro, ex venere non recte præparata vel uſurpata, item omnis generis ſaturnina.

§. XI.

Aurum eſt corpus mercuriale, naturæ fixiſſimæ & compactiſſimæ, ſique aqua regia ſolvitur & ſolutio coagulatur, tam corroſiva evadit, ut fere mercurium ſublimatum in corrodendo æmuletur.

Scholion.

Scholion.

Equidem aurum, per ſolutionem corroſivum redditum, in eo diſcrimen quoddam recipit à cauſtico mercurio, quod illud fixioris naturæ in ventriculum potiſſimum agat, hoc vero indolis penetrantioris magis & volatilis in diſſitas corporis partes vim ſuam evibret; ſed tamen utrumque ob corroſivam virulentiam & gravia ſymptomata & ipſam mortem accerſere poteſt.

§. XII.

Aurum ſalibus adſociatum ſtimulando primas vias purgat, vel nimium tunicas nerveas ventriculi & inteſtinorum laceſſendo inimicos ſpaſmos concitat.

Scholion.

Aurum fulminans licet bene præparatum ſit, tamen majori doſi vel in pulvere vel in pilulis datum alvum fortiter ſubducit, & aliquot ſedes cum torminibus movet, ſine omni dubio ob particulas menſtrui ſalinas, in ejus poris adhuc derelictas; mirum quippe eſt, quomodo ſalia vim hujus metalli intendant. Nam ſi quis granis tantum duobus auri fulminantis drachmam ſemis ſalis cujuſdam v. g. arcani duplicati adjecerit, omnibus his invicem bene trituratis, ita vis intenditur hujus remedii purgativa, ut vel decem exinde ſedes non ſine contorſione abdominis moveantur.

§. XIII.

Aurum fulminans non rite edulcoratum inque pulvere paullo majori doſi datum tam vehemens eſt, ut ventriculum vel inteſtina interdum corrodat, idque magis fit in ſubjectis tenerioribus, & ubi prima regio corroſivis cruditatibus obſeſſa eſt.

Scholion.

Neutiquam is noſter eſt animus, ut aurum, quod dicitur, fulminans aliaque ex nobiliore hoc metallo parata, in curationibus ex toto damnare & rejicere velimus, cum probe nobis cognitum ſit, mercurium vivum, auri connubio fixatum, incomparabile eſſe præſidium. Id tamen inficiari non poſſumus, ea inſecura ſæpius fieri medicamenta per ſalia, ſi ipſis intime admiſceantur, ſive ea extrinſecus, ſive in corpore demum accedant. Tunc enim aurum non ſecus ac mercurius corroſivum quaſi in venenum armatur. Vidimus quartanariis, hypochondriacis etiam ad quatuor vel ſex grana tantum aurum fulminans datum tormina, ſpaſmos atque anxietates cum ſudore extremorum frigido, languore, immo animi defectione excitaſſe. Idem medicamentum teneræ conſtitutionis virgini, ex rheumatica febre laboranti, virides cum ſumma anxietate vomitiones, quas brevi tempore animi deliquium & mors ſequebatur, concitavit.

§. XIV.

Infantibus, ſi à lacte corrupto ægrotant, & virides feces, quæ corroſivos teſtantur ſuccos, ejiciunt, aurum fulminans præbere valde perniciosum eſt.

Scholion.

Memini, olim à medico, magni quidem nominis, ſed temeritate omnibus ſuperiore, infanti dimidii anni, ex corroſivo lacte ventris torminibus vexato, fulminans aurum ad ſex grana pro una doſi in pulvere oblatum; ubi paulo poſt ſumma anxietas, inquietudo cum extremorum frigore, convulſiones, & mors ſecuta fuit. *Cl. Rivinus, Profeſſor Lipſienſis*, memorat *in libello Pathologico Therapeutico*, ab auro fulminante mortuum infantem, in cujus inteſtino, facta ſectione, foramina reperta fuerunt.

§. XV.

Aurum fulminans aliaque ex auro concinnata tutius in pilularum, quam pulveris forma exhibentur.

Scholion.

Uti aurum omnium, quæ in tota rerum natura reperiuntur, eſt ponderoſiſſimum, ita etiam medicamenta ex eo parata gravia admodum ſunt. Hinc fit, ut non facile è ſede ſua poſſint dimoveri. Ita aurum fulminans, ſi in cochleari cum vehiculo deglutiendum offertur, vix ac ne vix quidem elui ex cochleari poterit. Igitur gravis hic pulvis, deſcendens in ventriculum, fixam quandam ſedem ibi occupat, & à ſuccis occurrentibus corroſivis vim deleteriam aſſumens, vehementer eam partem, cui inhæreſcit, lancinat atque erodit; unde gravia nervoſi generis pathemata naſcantur neceſſe eſt. Id malum vero præcaveri poteſt, ſi ejuſmodi gravia aliis forma pilularum miſceantur. Tum enim ſucceſſive fit in ventre diſſolutio, & graves metalli partes non in unum coëunt, nec unam partem occupant, ſed hinc inde parietibus ventriculi & inteſtinorum inhærent.

§. XVI.

Alia quoque ex auro corroſiva, quæ venditantur, remedia non omni periculo & noxa vacant.

Scholion.

Venditat quidam empiricus chymicus in hoc diſtrictu pulverem, ad tria grana ſingulis diebus ſumendum, in doloribus podagricis, quos tribus doſibus ſe ſublaturum promittit. Accepit eundem pulverem vir generoſus, annorum 60. ſed admodum ſenſibilis conſtitutionis, atroci podagrico dolore vexatus, & altero die ſtatim ceſſavit omnis dolor. Cum vero alteram doſin circa ſomni tempus ſumſiſſet, poſt mediam noctem maximis anxietatibus, ventris torminibus, inquietudine exagitatus fuit. Mane caput ob vertiginem & virium languorem vix attollere poterat. Animi poſtea deliquium & ipſa mors ſucceſſit, & ſic ſanus alias & robuſtus vir brevi interemptus fuit. Cognati miſerunt ad me aliquot doſes pulveris, qui ſaporis admodum conſtringentis & corroſivi erat, ut longo tempore amarulentus & quaſi venerem referens ſapor non potuerit ex lingua detergi. Sive ex auri, ut vulgo fertur, ſive ex veneris & mercurii proſapia hic pulvis prodierit, certum eſt, corroſione inteſtinalium tunicarum eum nocuiſſe. Quod vero ad ejuſmodi remedia interdum atrociſſimi dolores repente conquieſcant, id mea quidem ſententia fit, quod genus nervoſum afficiendo, etiam ex extremis partibus validioribus ſtricturis materiam peccantem ad interiora celeriter repellant, ſed majori certe damno atque periculo. Monendi proinde etiam ſunt omnes illi, qui arcana ex auro venditant, ſub titulo pulverum vitalium, auri diaphoretici, qui tamen ſaporem ad venerem proxime accedentem adhuc præ ſe ferunt, ne ea corporibus ſenſibilioribus, & quæ ſpaſmis exercentur, in liberaliori doſi offerant. Neque enim paucæ ſeſe mihi obtulerunt obſervationes, ubi de ſumma anxietate præcordiorum poſt largiorem eorum doſin ægrotantes conqueſti fuerunt, ita ut inflammati ventriculi principium adfuerit.

§. XVII.

Naturam quoque valde corrodentem & virulentam poſſident ex venere parata, proinde rarius & magna cum cautione ſumenda ſunt.

Scholion.

Pertinent ad hanc claſſem vitriolum album, mere venereum, vitriolum Cyprium ejuſdem ingenii, tincturæ vel cryſtalli veneris, item tincturæ lunares cœruleæ, quæ à venere tantum ſuum mutuantur colorem. Quæ remediorum genera ad vermes necandos & expellendos, ad quartanam contumacem expugnandam, atque ad morbum epilepticum vincendum à quibuſdam majorem in modum commendantur.

§. XVIII.

Cavendum ab omnibus venereis corroſivis eſt, ubi corpora ſunt infirma, cholericæ ac ſenſibilioris naturæ, & ubi ſpaſmodicæ ſtricturæ ventriculum & inteſtina exercent; circumſpecte vero data non penitus uſu & laude privanda ſunt.

Scholion.

Vidi certe, à granis 15. vitrioli albi cum granis 10. croci ſumtis & deſuper pingui juſculo hauſto, in contumaci quartana vomitiones cum ſummis anxietatibus ortas, quibus aliquot diebus finitis ex toto febris deſiit. Eundem effectum à granis 6. vitrioli Cyprii notavi. Vidimus quoque à tinctura veneris *Helvetii* in infantibus vermes cum alvina colluvie ſecretos. Sed tamen fatendum etiam eſt, ab ejuſmodi remediis, ſub ventriculo infirmo & ſpaſmis obnoxio, diuturnas anxietates, pectoris conſtrictiones cum ſpirandi difficultate, tuſſi ſicca, nos non ſemel obſervaſſe. In memoriam mihi hoc loco incidit, medicum temerarium febre acuta laboranti drachmam unam vitrioli albi cum aqua roſarum ſumendi ſeptimo demum die præſcripſiſſe, quo ſumto non multo poſt ſtrangulatus periit.

§. XIX.

In numerum eorum medicamentorum, quæ minus tuta, & triſtibus exemplis quaſi infamata ſunt, jure meritoque ex ſaturno parata referri debent, quippe quæ ſale conſtringente vim ſuam pernicialem in tunicas maxime ventriculi & inteſtinorum nerveas, quas ſpaſmis adfligunt, exercent, & inde quoque in alias corporis partes virus ſuum evibrant.

Scholion.

Equidem in frequenti uſu interno noſtris temporibus non amplius ſunt remedia ex plumbo parata, niſi quod ſaccharum ſaturni & ex eo paratam tincturam antiphthiſicam Grammanni præſcribere etiam nunc ſolennis moris ſit: à chirurgis vero & empiricis magiſterium ſaturni, ceruſſa quoque ejuſque ſaccharum ad ſiſtendam gonorrhœam eo frequentius uſurpantur.

§. XX.

Ex omnibus, quæ inimica naturæ ſunt, nullum eſt, quod tam valide & tam graviter inteſtina eorumque tonum deſtruat, quam ſaturninum quoddam.

Scholion.

Equidem ſaturnina non ſunt ejus generis, ut more aliorum venenorum cito perimant, etiamſi in paullo majori doſi præbeantur: tamen, repetita ſi fuerit etiam minor doſis, lenta morte homines tollunt, adeo ut plures ſibi perſuaſum habeant, lentum illud venenum, quod Galli *la poudre de ſucceſſion* vocant, ſaturninæ eſſe proſapiæ. Quemadmodum vero omnibus venenis propria & peculiaris indoles ac virtus eſt, quæ certas quaſdam partes præ aliis gravius adficit; ita ſaturnina inimiciſſima ſunt inteſtinis.

§. XXI.

Symptomata, quæ ex ſaturninis in corpore producuntur, ſunt maxime contumaciſſimæ alvi adſtrictiones, atrocia tormina, colicæ convulſivæ, nauſeæ, vomitus, icterus, ventris intumeſcentiæ, gravitas in ventriculo, urinæ ſuppreſſio, color plumbeus; poſtea pareſes, contracturæ, aſthmata, lentæ febres, vertigines, & ſæpius mors ſequuntur.

Scholion.

Hiſce ſymptomatibus metallurgi, qui ſaturninas mineras igne tractant, vel lithargyrium ponderant, aut fumum ejus ore hauriunt, ſi ad ventriculum deſcendit, torquentur. Neque ignotum eſt, figulos à fumo lithargyrii ſæpe ſe peſſime habere, ſæviſque inteſtinorum doloribus & alvo pertinaciſſima frequentius corripi. Neque forſan adhuc ignoratur, quam funeſta damna ante aliquot annos quidam lucri cupidi, acidis vinis lithargyrii pulvere, ea dulcificandi cauſa, admixto intulerint, dum plures hoc modo è medio ſublati ſunt, cum colicæ convulſivæ, nauſeæ, vomitus, icterus, contumax alvi ſtrictura, pareſis, contractura, aſthma, eos adorirentur, & elumbes quaſi, pendulis artubus & reſolutis enervati viſerentur. Plura de hiſce legi poſſunt in *Miſcellan. curioſ. Dec. III. ann. IV. obſ.* 30. 92. *&* 100. *item Dec. I. anno III.* 131. Item in noſtra *Diſſertatione de Metallurgia morbifica.*

§. XXII.

Propter vim naturæ humanæ valde infenſam veteres ſaturnina venenis annumerare non dubitarunt.

Scholion.

*Scribonius Largus de Compoſitione medicamentorum Compoſit.*184. *p.*101. ſcribit: *Ceruſſam qui bibunt, vertigine urgentur, aſthmate laborant, præfocantur: Juvat oleum, lac cum melle, cremor ptiſanæ, aqua mulſa &c. Anazarbæus lib.*6.*cap.*27. inter ſymptomata lithargyrium hauſtum ſequentia memorat ſtomachi, ventris & inteſtinorum gravitatem, cum magnis torminibus diſtendentibus, urinæ retentionem, tumorem ventris & plumbeam deformitatem. Quibus ſuffragatur *Cæſalpinus lib. III. cap.*24. qui ceruſſam & lithargyrium venenis annumerat, & ſequentia ab iis notavit ſymptomata, cum ait: *horum uſum inſequuntur gravitas in ventriculo, inteſtinis, viſceribus, tormina vehementia, urinæ ſuppreſſio, corpus intumeſcit, color plumbeus eſt, valvuloſa tormina incenduntur, alvus ſupprimitur.*

§. XXIII.

Quum tanta noxa à ſaturninis intro ſumtis corpori humano immineat: prudenter ii agunt, qui plane ejuſmodi medicamentis, quæ plumbum habent, in curationibus abſtinent, ut ſunt ſaturni ſaccharum, & tinctura Grammanni antiphthiſica.

Scholion.

Ego teſtari hic bona fide poſſum, me nunquam auſpicatum vel diu durantem effectum ab ejuſmodi remediis exhibitis annotaſſe. Læſus inde non modo fuit ventriculus ejuſque digeſtio, ſed & alvus adſtrictior reddita. Plures, qui gonorrhœa laborarunt, in tumorem teſtium exinde lapſi ſunt. Et merentur hanc in rem certe attendi, quæ de noxa ſalis ſaturni *Borellus Centur. IV. Obſ.* 32. obſervatione digna memoriæ reliquit: *Habui amicum, qui ſacchari ſaturni nimiam hauſit quantitatem, ut tanquam paralyticus & fere mortuus factus ſit; rigebant membra ejus & tamquam congelatus & apoplecticus erat.*

CAPUT IX.

De rebus venenatis in aëre, interque eſculenta & potulenta reperiundis.

§. I.

Sicut aër fluidum eſt & menſtruum ac vehiculum univerſale, quod omnis generis effluvia & exhalationes ex corporibus extrahit & in ſe recipit: ita etiam ſubinde noxias & naturæ infenſas detinet exhalationes, quæ ſpirando intus hauſtæ in ſummam perniciem hominem conjiciunt.

Scholion.

Aërem corpus eſſe fluidum, elaſticum, materia ætherea, quæ caloris fons & cauſa eſt, repletum, & quod inter ſua interſtitia copioſos vapores & exhalationes recipere

recipere poſſit, nemo ignorat, niſi qui plane rerum phyſicarum ſit expers. Neque vero illæ exhalationes, quas recondit, ſunt tantummodo aqueæ, ſed & ſubtiles terreæ, ſalino-ſulphureæ, caloris vel ſolis actione attenuatæ inque aërem diffuſæ. Quemadmodum id apparet, dum ligna, carbones, gummata accenduntur, vel etiam mineralia ac metalla fortiter igne torquentur.

§. II.

Recipit etiam aëris fluidum multas graves tetras exhalationes, quæ & nocent, & ſubinde etiam, imo cito mortales perimunt.

Scholion.

De hoc ne ullus quidem facile dubitabit, qui miaſmata peſtilentiæ & aliorum, quæ contagio infeſta ſunt, morborum per aërem ferri, inque alia corpora tranſmitti conſiderat.

§. III.

Ex virulentis & valde infenſis exhalationibus primo fere loco habendæ ſunt eæ, quæ ex carbonibus vivis & ardentibus in aëra feruntur, eo quod non modo gravem noxam, ſed & celeriter necem & hominibus & ceteris animantibus inferre poſſint.

Scholion.

Id quidem vix videtur credibile, tantam noxam, tantumque virus habere hunc fumum, quia quotidie homines carbones accendunt, neque tamen ſemper, ſed rarius ſanitatis vel vitæ damnum exinde perſentiunt; cum tamen res ſit veriſſima, abunde id teſtantibus triſtiſſimis exemplis, dum quidam ex hoc fumo, præſertim concentrato, celeriter opprimuntur, vel grave damnum accipiunt.

§. IV.

Jam inde à vetuſtiſſimis temporibus plures à fumo carbonum ardentium interfectos phyſicorum pariter & medicorum monumenta referunt.

Scholion.

Cæſarem Jovinianum fumo carbonum in conclavi mortuum eſſe, teſtatur *Eutropius & Cellarius in notis ad Libr. X. Cap. X. item Galenus lib. VII. de uſu partium Cap. VIII.* Plures hiſtorias in unum collegit *Marcellus Donatus in Hiſtoria Memorabilium pag. 107. Velſchius in Sylloge Curationum & Obſervationum inter Rhumelianas Obſ. 54. pag. [illegible]3. item Foreſtus Lib. IX. Obſ. IV. Solenander in Conſiliis Sect. V. pag. 461. Cheſneau Obſ. Lib. I. pag. 78. item Amatus Luſitanus Cent. VII. Curat. 33. pag. 58.* Ex recentioribus *hiſtoire de l'Academie des ſciences A. 1710. pag. 727. Loſſus in Obſervat. Lib. I. Obſ. 26. Lanciſius de ſubitis mortibus Lib. I. Cap. IV. Obſ. II. pag. 136. Ramazzini in ſupplemento diatribes de morbis artificum, & plura exempla à nobis notata legi merentur in Germanico à nobis conſcripto Tractatu, Bedencken von dem ſchädlichen Dampf der Holtz-Kohlen*, qui extat *parte V. Diſſertationum, quæ de valetudine tuenda agunt* in fine.

§. V.

Symptomata, quibus affliguntur, qui incautius hunc fumum ore & naribus hauſerunt, ſunt ſenſuum omnium oppreſſio & torpor, profundus ſopor, ut quaſi cataleptici videantur, mentis alienatio; alii, qui non tam copioſe ſpirando hunc fumum attraxerunt, in graves cephalalgias, animi deliquia, aphoniam, ſummam artuum impotentiam viriumque languorem incidunt, qui difficulter diſcutitur.

Scholion.

Cælius Aurelianus Lib. II. Cap. X. tradit, non aliter ſeſe habere, qui ex odore carbonum ſenſuum oppreſſione vel torpore afficiuntur, quam catalepticos, qui oculos habent diſtentos, dentium concidente junctione cum pulſu parvo atque imbecillo. Subito ſenſibus & motibus homines exinde privari *Marcellus Donatus l. c. & Loſſius l. c. item Solenander l. c.* notarunt. Vehementem vero cephalalgiam, animi deliquia & mentis alienationem inde ſecutam *Velſchius & Foreſtus loc. cit.* prodiderunt.

§. VI.

Sectio perniciali hoc fumo enectorum cerebrum maxime affectum oſtendit; dum vaſa meningum nimium ſanguine diſtenta, infarcta & inflammata invenerunt.

Scholion.

Id ipſum maxime advertere licet *in Hiſtoire de l'Academie des Sciences anno 1710. p. 727.* ubi memorabilis & lectu digniſſima ejuſmodi obſervatio occurrit, qua docemur, quam lethiferum effectum in tribus hominibus hic fumus habuerit, & quæ poſt mortem in cerebro reperta fuerint. Neque forſan adhuc ignoratur triſtis ille caſus, qui aliquot abhinc annis Jenæ contigit, ubi aſperrima hyeme in humili & parvo conclavi tres homines cita morte oppreſſi fuerunt, quem inſuetum & rariorem caſum rerum phyſicarum penitus ignari omnibus viribus dæmoni adſcribendum eſſe contenderunt. Qua de hiſtoria conſuli poteſt noſtrum judicium, item *Reſponſum Facultatis Theologicæ, Juridicæ & Medicæ Lipſienſis.*

§. VII.

Omnia & ſingula ſymptomata, quæ ex fumo carbonum ardentium immoderatius hauſto contingunt, ſatis abundeque planum ac teſtatum faciunt, huic fumo, præter vim ſuffocativam, omni fumo concentrato communem, ineſſe narcoſin inferens ſive ſtupefactivum magnæ activitatis principium.

Scholion.

Necat hic fumus, ſi valde fuerit compreſſus & in unum collectus, duplici ex cauſa. Primo enim ſolenne eſt, animalia ab omni fumo, etiam lignorum, accenſo, item ſulphuris, & qui ex fermentatione muſti vel cereviſiæ fortiori prodit, ſuffocari: quia ſuſceptus intra tracheam & veſiculas pulmonales vapor deſtituitur potentia illa elaſtica, qua aër veſiculas iſtas & vaſa pulmonalia expandit, ut liberior ſanguini pateat tranſitus. Deinde hoc vapore repletus totus pulmo, ob impenetrabilitatem & reſiſtentiam, difficulter aëris etiam purioris illapſum admittit. Porro cum vapor ille narcoticæ virtutis poris vaſorum & membranarum per nares, fauces & pulmones mox altius ſeſe inſinuet, more aliorum narcoticorum ſtatim elaterem & ſyſtolen arteriarum, quæ in meningibus ſunt tenuiſſimæ, infringit & tandem penitus tollit, unde ob deficientem arteriolarum capitis ſyſtolen ſanguis ibi ſtagnat & congeritur, unde ſopor, torpor, mentis alienatio & omnium ſenſuum privatio, animi quoque defectio non ſecus ac à narcoticis contingunt.

§. VIII.

Quoniam vapor carbonum vel ab intenſo frigore, vel in conclavi minus ſpatioſo nimis coarctatur, non mirum eſt, tunc demum pernicialem, vel etiam lethalem noxam ab accenſis carbonibus homines experiri; minus vero, ſi in loco libero, patente & ſpatioſo hic fumus continetur, per quem aër tranſit & movetur, id contingere.

Scholion.

Ex hoc jam apparet clarius, cur ſub algidiſſima, quæ anno 1709. & 1715. incidit, hyeme complures ejuſmodi funeſti caſus hinc inde, alias fere inauditi, acciderint. Poſſem enim vel decem mihi notas recenſere ejuſmodi hiſtorias, illi per omnia ſimiles, quæ contigit Jenæ. Servati autem ſunt plures & ex mortis faucibus erepti, ſi quis ſtatim auxilium tulerit, homines ſemimor-

tuos in liberum & purum aërem transferendo eorumque membra fortiter cum pannis fricando, vel ſanguinem detrahendo. Ceterum ex hiſce allatis illud in uſum noſtrum addiſcere debemus, peſſimum morem eſſe, hypocauſta clauſa accenſis carbonibus caleſacere, vel arcendi frigoris cauſa ollas, carbonibus repletas intraque muliebres veſtes abditas, pedibus ſubjicere. Graviter enim inde luere fœminas, & caput torpore & gravitate affici, non una ſimplici, ſed crebra experientia perſpeximus.

§. IX.

Ejuſdem fere noxiæ indolis eſt vapor, qui ex muris vel domibus recenter calce obductis exhalat, ſi quis in iis diutius verſetur, vel noctu dormiat. Experientia enim quotidiana & plures annotatæ obſervationes ejus noxam ſatis abundeque pateſaciunt.

§. X.

Symptomata, quibus adfligi ſolent, qui domos calce recenter illitas incolunt, ſunt maxime febres, ſternutatio fortis & diuturna, præfocatio faucium, infarctus pectoris cum febre lenta.

Scholion.

Notabilis profecto eſt hiſtoria, cujus meminit *Hippocrates lib. III. Epidem. ægrot. II.* ubi Hermocratem, qui decumbebat juxta murum novum, febris corripuit. Accidit ante viginti & aliquot circiter annos hic fatalis caſus, dum tres filii, infantes adhuc, conſiliarii aulici aliquot dies in camera, non ita pridem calce obducta, dormiverunt, & omnes intra duos dies angina ſuffocati perierunt. Generoſus vir, ex vehementiori motu caleſactus, adiit furnum, in quo paulo ante calx uſta fuit, ex quo incidit in morbum quendam peculiarem, qui vocari poteſt ſternutatorius, & per aliquot annos ipſi adhæſit. Sternutavit enim ſæpius centies, & hæc acceſſio facta eſt certis temporibus, præſertim, ſi quodam animi affectu fuerit correptus, aut ſi corpus fortius moverit, neque ulla medicina profecit. Novimus quoſdam in pectoris infarctus cum vigilia aſſidua, lentaque febre fuiſſe delapſos, morte tandem inſecuta. *Ramazzini de morbis artificum Cap. XXI. pag.* 201. acuta febre inde correptus vix evaſit, ſed poſtmodum ipſi cum lenta febre diu colluctandum fuit.

§. XI.

Vapor calcis vivæ non ſulphureæ, ſed ſubtiliſſimæ, acris & corroſivæ indolis eſt, qui nervoſis partibus in arteria aſpera & in capite altius ſeſe inſinuans ſpaſticis ſtricturis & commotionibus ſuperius dicta ſymptomata accerſit.

Scholion.

Quod in calce viva valde nocens & cauſticum reſideat principium, ex hiſtoria, quam adfert *Tulpius Lib. III. Cap. XLI.* luculenter adparet, ubi memorat, quod vir ſplendidus cum tota familia, quæ eidem accubuerat menſæ, in vertiginem, ardorem gutturis, vomitum & præcordiorum anguſtiam inciderit. Neque hæc mala aliam habuerunt originem, quam quod ex pariete recens illito calcis efflorescentiæ in patinam deciderunt. Calcem vero tam acriter urere & eroſione ſua pungere inteſtina, manifeſte docuit *Dioſcorides Lib. V. Cap.* 91. *& Lib. VI. Cap.* 29. Incidit hic mihi in memoriam peſſimus temerarii medici cujuſdam auſus, qui theologo magni nominis, cum ex pleuritide cum purpura complicata laboraret, manipulum calcis vivæ ſpiritu vini madeſacto impoſuit pectori, quo poſtridie extincto, locus ille valde rubicundus & arroſus veſiculiſque refertus apparebat.

§. XII.

Neque hoc loco prætereunda eſt gravis & tetra exhalatio, quæ ex lucerna extincta, vel ſevo hircino, vel ex ſebacea candela extincta in aërem diffuſa naribus hauritur, quæ ſubinde gravia ſymptomata excitavit.

Scholion.

Olaus Borrichius in Actis Hafnienſibus Vol. V. Hiſt. 86. narrat hiſtoriam cujuſdam mulieris, quæ in formandis candelis occupata in reſpirationem difficilem, gravem cephalalgiam, vertiginem & oculorum ruborem incidit. *Foreſtus Lib.* 28. *Obſ.* 30. ex fœtore lucernæ extinctæ hyſterica pathemata fœtumque extinctum obſervavit. Alii ex ſebacearum candelarum nitore in pulmonibus & capite maximas ſibi noxas accerſunt. Mira enim eſt odorum tam ſuaveolentium, quam graveolentium in genus nervoſum potentia, ut mox quaſdam mulieres inde in ſuffocationes, vel hyſtericas convulſiones conjectas fuiſſe legamus. Sed quod epilepſia & mors etiam ex fumo ellychnii extincti, naribus diutius ſuppoſiti, in dormientibus inferri poſſit, id clarius *Caſibus LIX. in Ammanni Parœneſi Critica* oſtendit. Qui metalla in cryptis ſubterraneis fodiunt, à fumo ellychniorum plus periclitantur, & majorem ſpirandi anguſtiam contrahunt, quam à vaporibus metallicis, qui in imis terræ viſceribus, niſi ignis accedat, non reperiuntur.

§. XIII.

Dantur etiam inter eſculenta eaque frumentacea certi generis venena, magnæ ad nocendum, quin ad necandum efficaciæ, & hæc inter lolium temulentum & ſecale corniculare nigrum, quæ duo graviſſimorum epidemicorum malorum haud infrequentes cauſæ ſunt.

Scholion.

Utraque hæc ſunt venena, multum autem inter ſe ratione naturæ, ortus & virtutis differunt. Vidi tamen, nonnullos ex medicis ea invicem confundere, adeo, ut pro iiſdem habeantur. Lolium temulentum vocari ſolet *à Caſparo Hoffmanno* lolium avenaceum, *Wilder Haber oder Schwindel Haber*. Vocari etiam ſolet gramen loliaceum & deſcribitur *à Rajo Hiſt. plantar. Lib. XXII.* Creſcit in locis humidis vel æſtate admodum pluvioſa. Symptomata, quæ excitat, ſunt cephalalgia, vehemens vertigo, ſopor, genuum contabeſcentia, in quibuſdam delirium & temulentiam quandam excitat, ſi nempe pultem avenaceam comedunt, & avena à granis iſtis per cribrum non bene fuerit ſeparata. Vomitus cum manifeſto levamine fit. Qua de re vid. *Miſc. Curioſ. Dec. II. A. VIII. Obſ.* 173. *it. Dec. II. A. III. Obſ.* 186.

§. XIV.

Lolium temulentum capiti maxime eſt infeſtum ob narcoticam, quam alere videtur, virtutem, quæ exinde patet, quia vertiginem ac torporem celerrime infert, ſi in pane comedatur. Si autem ex frugibus, quibus lolium immixtum eſt, parantur cereviſiæ, valide inebriant. vid. *Mart. Schockius Cap. XIX. de cereviſiis.* Jenæ ab uſu loliacei panis quoſdam in nyctalopiam incidiſſe, *Schenckius in Obſ.* 133. confirmatum dedit. Creſcit vero hoc vitium non tantum in avena, ſed & in hordeo.

§. XV.

Majoris virulentiæ eſt ſecale corruptum nigrum, quod corniculatum dici poteſt, propter cornicula nigra, ſive grana ſecalis degenera, quod cum pane comeſtum graviſſimas generis nervoſi convulſiones, immanes dolores & alia funeſta ſymptomata producit.

Scholion.

Creſcere identidem id genus corrupti frumenti ſolet agris humidis & ſub æſtate valde pluvioſa, hoc non à ſecali ſeparatum, ſed cum pane piſtum & calide maxime comeſtum, & olim & noſtris ſubinde temporibus peculiarem morbum endemium, veteribus incognitum, valde ſpaſmodico-convulſivum excitavit, de quo peculiaris *Tract.* extat, *à Facultate Medica Marpurg.* 1597. *editus, von der Kriebel Kranckheit oder ziehenden Seuche,* qui morbus tum temporis univerſam Haſſiam aliaſque vicinas

vicinas regiones adflixit. Idem morbus anno 1648. item 1649. item 1675. in Voigtlandia graves ſtrages edidit. Anno vero ſuperiori 1717. idem morbus graviſſime in Luſatia, in Miſnia ex eadem cauſa deſævit, & hunc ſatis copioſe & ſolide *Cl. D. Gottlieb Buddæus in Conſilio Medico von der Krampff-Sucht* deſcripſit. Quo de morbo etiam legi poteſt. *Obſ.* 234. *Dec. III. A. VI. & Cent. V. Miſcell. Nat. Curioſ. Obſ.* 82.

§. XVI.

Symptomata, quibus venenum hoc frumentaceum infeſtum eſt, ſunt graviſſima & ex vehementibus univerſi generis nervoſi ſpaſmis & hos ſubſequente atonia & ſumma debilitate cerebri deducenda.

Scholion.

Primo hic morbus occupat artus & extremas manuum ac pedum partes, in quibus formicationis ſenſus, percipitur. Quoſdam ſub acceſſione vomitus corripit, ſequuntur contractiones vehementes digitorum in pedibus vel manibus, quas contractiones in genibus, in ſcapulis, in cubito, in ore, labiis, cum intolerabili dolore, quandoque cum ſummi frigoris, interdum etiam incendii quodam ſenſu ſubſequuntur, quæ ſymptomata per certas repetunt periodos, & quandoque per aliquot & ultra ſeptimanas perdurant. Quieſcentibus doloribus incidunt in ſoporem & torporem plenarium mentiſque ſæpius alienationem, vertiginem, auditus difficultatem, membra manent rigida & ad motum inepta. In partibus membrorum extremis ſæpe veſicæ magnæ aqua repletæ vel etiam tumores, qui in ſphacelum abierunt, derelicti ſunt, motu valde tardo procedente, ut ipſa oſſa fruſtillatim delapſa fuerint, quod maxime annotatum à *Cl. Camerario*, *vid. Cent. V. Obſ.* 82. item *Brunnero in Miſcell. Curioſ. Dec. II. A. III.* Quoſdam ſuperveniens epilepſia è medio tollit; necat enim maxime infantes.

§. XVII.

Grana hujus corrupti ſecalis venenato ſali ſubtili cauſtico, ſulphuri ejus viſcoſo inhærenti, deberi videntur, quod peculiari plane ratione in nervoſas partes graſſatur ſævitiamque ſuam exercet.

Scholion.

Utut ad ſcopum directe medicum non pertineat ſcire, cujus generis ſit illud venenum, & quomodo agat, cum ſufficiat noſſe, quos producat effectus, & quomodo illis ſit occurrendum: tamen haud alienum videtur, quantum fieri poteſt, elementum, quo venenum hoc agat, ſcrutari, quo invento, poſtea facilius remedium adverſus illud accommodum inveniri poteſt. Quod autem, præter vaporoſum peregrinum ſulphur, ſal quoddam volatile cauſticum reconditum habeat, ex eo id dijudicamus, quod omnes, quæ in humidis & paludoſis locis creſcunt plantæ, ob ſal, quod alunt, cauſticum virulentæ ſint; ſub nimia enim humiditate oritur quædam corruptio, nunquam ſalis & ſulphuris peregrini expers. Et ſicut hæc grana ab exſuperante quodam nutritio ſucco, ob dilaceratas quaſdam fibras, creſcunt: ita ille rore corroſivo & ſolis ardore aduſtus alienam plane indolem induit, non ſecus ac videmus, eadem ratione prognaſci fungos, qui omnes & ſinguli non expertes ſunt acrimoniæ, adeo, ut quædam cauſticam virulentiam habeant. Deinde ipſa ſymptomata, ut ſpaſmi, contracturæ, convulſiones & immanes dolores, vellicationem nervoſarum partium valde penetrantem indicant, quæ à ſalino principio commodiſſime derivanda eſt. Quibus accedit, quod hæc grana ab animantibus, ut gallinis, anſeribus, ſuibus devorata, graves, imo lethales induxerunt contracturas, & muſcæ quoque à lacte cum illis decocto, non ſecus ac à fungis venenatis interierunt. vid. *Buddæus l.c. pag.* 13. Volatilem vero, ut omne venenum, naturam hoc corruptum habere frumentum, id indicio eſſe poteſt, quod grana illa diu in aëre detenta & exſiccata innoxia obſervata ſint, in pane vero adhuc calente comeſta noxam intulerint. Denique mihi relatum fuit, adverſus hunc morbum haud ulla in re præſentius fuiſſe auxilium repertum, quam in vomitu, in aceto, quod vim figendi habet, & in pinguibus copioſe adſumtis, exterius quoque adplicatis.

§. XVIII.

Ad præſervationem hujus ſæviſſimi endemii mali, non poſſumus, quin ſapiens *Galeni* monitum commendemus, quod reperitur *Libr. 1. de aliment. facultat. Cap. XXXVII.* ubi prodidit, quod ſemina alienigena, & præſertim lolium & durum rotundumque aracum, quæ non eſculenta ſunt, item nigrum triticum, ex tritici mutatione generatum, quod lolio adhuc pejus eſt, deprehendantur, quæ comeſta & capitis dolorem & ulcera prava in cute inducant. Hinc ſuadet, ut omnes piſtores, & qui populo publice inſerviunt, frumentum probe cribris expurgent, & prava ſemina ſeligant. Ex quo inſigni loco rectius colligitur, etiam veteribus non plane hunc morbum cum origine ipſius fuiſſe incognitum.

§. XIX.

Ex venenis, inter eſculenta, quæ reperiuntur, non infimum locum tenent fungi, qui identidem ob copioſas pluvias & ex mucoſo & pituitoſo ſuperfluo lignorum ſucco ſolis calore progerminant, quorum fere omnes alienam & naturæ adverſam facultatem habent, quæ in quibuſdam plane deleteria eſt.

Scholion.

Ingens eſt fungorum copia & numeroſæ ſpecies, & forma & colorum diverſitate & qualitate inter ſe diſtinctæ, de quo Botanici maxime *Cluſius*, *Bauhinus in univerſali plantarum Hiſtoria*, & *Stærenbeccius*, qui ex profeſſo de ipſis ſcripſit, conſuli poſſunt. Qui coloris nigri miniati ſunt & punctulis diverſiſque coloribus notati, hi omnes pro malignis habentur.

§. XX.

Symptomata graviſſima, imo lethalia, quæ à deleteriis fungis excitantur, ſunt maxime vomitus, præcordiorum oppreſſio, ventris tormina, cardialgia, diarrhœa, animi deliquium, frigidus ſudor, dyſenteria, ſingultus, tremor partium.

Scholion.

Scribonius Largus Cap. 66. *pag.* 107. hæc de eorum uſu narrat: *pariunt nauſeam, nequicquam magnopere rejiciunt. Præterea ſtomachi ventriſque & præcordiorum acutos efficiunt dolores, manante ſudore frigido per artus. Foreſtus de venenis Obſ. II. pag.* 36. ſolo interdum odore eos comitialis ſimiliſque cerebri morbi, imo ſubitæ mortis cauſam extitiſſe ſcribit, & mulierem ex eſu fungorum in morbum graviſſimum incidiſſe, & ab eo inſanam permanſiſſe refert. Plura exempla eorum, qui ex eſu fungorum perierunt, vid. apud *Joh. Schenckium in Obſ. Medic. Lib. VII. item Stalpartium van der Wiel Cent. 1. Obſ.* 40. *Hildanus Cent. IV. Obſ.* memorat, ſymptomata peſſima cuidam, qui manibus tantum fungos verſabat, accidiſſe. *Et Plinius in Hiſt. Nat. Lib. XXII. Cap. XIII.* quaſdam familias inde periiſſe commemorat.

§. XXI.

Utut quædam fungorum ſpecies inter edulia concedi poſſint: tamen non plane expertes ſunt malignæ cujuſdam acrimoniæ, præſertim, ſi non bene elixentur vel præparentur.

Scholion.

Meretur ſane hanc in rem egregius locus ex *Galeno Lib. II. de medicamentorum facultatibus Cap.* 69. adduci: *equidem novi*, ait, *quendam, cui poſt boletorum non ſatis elixorum, qui innocentiſſimi eſſe putantur, uſum largiorem os ventriculi preſſum ac gravatum coarctatumque* fuit,

ſuit, difficilemque habuit reſpirationem & in animi deliquium incidit & ægre ſervatus devanm eſt oxymel te cum hyſſopo incocto. Cl. Sennertus in Inſtitut. Lib. IV. P. 1. *Cap. III.* dicit, nullam eſſe ætatem, nullam corporis conſtitutionem, in qua non plus plerumque incommodi, quam commodi ex uſu tuberum & fungorum proveniat.

§. XXII.

Symptomata, quæ celeriter in ventriculi & inteſtinorum tunicis & cæteris corporis membranaceis ac nervoſis partibus fungi concitant, ab acrimonia ſubtili cauſtica provenire, vel id argumento eſſe poteſt, quod exſiccati & bene cum aqua calida eloti non ita noceant, & ſecundum *Galenum* acetum, & ſecundum *Celſum Lib. V. Cap. XXVII.* oleum, ſi cum hoc inſerbeant, eos plane omni noxa vacuos faciant.

Scholion.

Patet jam ratio, quare rei culinariæ periti cum butyro, oleo, aceto tubera & fungos bene frixare, vel etiam cum cremore lactis præparare ſoleant, ut uſui apti fiant, ſine qua præparatione nunquam utile erit, hos intus adſumere. Si quis vero forſan venenatos quoſdam comederit, ego nullum præſentius poſſem ſuadere auxilii genus, quam ut emeticum cum copioſo lacte & oleo bibat, quod & temperandæ acrimoniæ & expellendæ ex ventriculi regione venenatæ materiæ erit accommodatiſſimum.

§. XXIII.

Corruptis alimentis & quæ virulenti adeoque valde noxii quidpiam ad deſtruendos vitales corporis noſtri motus aptum continent, annumerandæ ſunt animalium ægrotantium & ex morbo mortuorum carnes, quæ putredinem ipſis inhæreſcentem in corporis noſtri ſuccos propagant, & morbida corpora reddunt.

Scholion.

Sicut quivis peculiaris rei effectus primo per experientiam adſtruendus, poſtea per rationem ſtabiliendus eſt: Ita oportet primum circumſpicere, num carnes animalium ægrotantium noxam quandam corpori humano eſu adſricent. Communis eſt hæc opinio, neque prorſus nihili facienda. Obſervatio legitur *in M. N. C. Dec. A. VI. Obſ.* 91. quod quis morbidam & ad collum tumefactam ſuem mactaverit, à cujus carne indurata & ſalita comeſta maritus cum uxore & filiolo, præcedentibus capitis doloribus, vertigine, faciei intumeſcentia & crebra lypothymia, mortuus eſt, adeo ut ſtatim in omnes, quotquot morbida hac carne in victu uſi erant, hoc malum graſſatum fuerit. *Athanaſius Kircherus in Scrutinio de peſte pag.*97. refert, anno 1617. diuturnis pluviarum diluviis camporum paſcua cœno oblita nonniſi virides comas protuliſſe, quas armenta boum carpentia, repentina putrilagine in faucibus concepta, ſuffocata interierunt, & horum boum carnes, qui comederunt, eos par calamitas adorta eſt. vid. quoque *Ammanni Irenicum p.* 177. ubi refertur funeſta ſtrages duodecim ſtudioſorum, qui anno 1677. in convictorio Lipſienſi culpa œconomi propter peſſimum victum interierunt, ſiquidem ille carnes ex vaccis macris & intus copioſa apoſtemata habentibus comedendas dedit.

§. XXIV.

Quum omnis putredo, præſertim quæ fit à morbo, ſit multiplicativa & humores animantium ad putredinem valde proclives facile afficiat, mirum non eſt, hominibus multum noxæ & periculi à comeſtis carnibus animantium morbidorum impendere.

Scholion.

Et homines & animantia, quæ ex morbo quodam, multo magis contagioſo, intereunt, ob intus latentem putridam corruptionem vitam amittunt, conf. *Patholog. generalis Part. I. Cap. I.* §. 14. 15. 16. Hæc vero putredo multum differt ab ea, quæ ex intemperie aëris calida & humida in ſanum mactatum animal incidit. Nam illa pernicioſior eſt, quia contagio lædit; hæc vero minus noxia, utut ſecundum noſtram ſententiam ab omnibus fœtore infectis carnibus aliiſque putridis alimentis tantum non penitus abſtinendum ſit, quia res fœtidæ nunquam utiles, ſed fluidorum in animantibus mixtioni admodum adverſæ ſunt. Nam ex uſu putridarum carnium, qui in Indiam Orientalem navigant, facile incidunt in dyſenteriam, quibus allium comeſtum præſentaneum eſt remedium. *vid. Otton. Heurnii notæ in Fernelii Patholog. Lib. VI. Cap. X.*

§. XXV.

Non tantum morbidæ carnes animantium, ſed etiam piſces morbo laborantes vel mortui perniciem corpori creant.

Scholion.

Ad marinorum genus referri etiam debent mytuli, qui macilenti & morbidi adſumti graves ſubinde noxas creaſſe obſervati ſunt. Multoties & in me ipſo animadverti, à mytulis ingrati ſaporis & nullius frugis in cœna ſumtis, noctu maximas anxietates, inquietudines, vigilias ſecutas; altero die totum corpus maculis & tuberculis ardentibus, ac ſi urticis cæſum fuiſſet, obſeſſum fuit: & meretur hoc loco attendi hiſtoria ab *Ammanno in Irenico* tradita, ubi vir primarius ex mytulis cœna adſumtis paulo poſt male habuit ejuſque etiam uxor & ancilla, quibus omnibus vomitus obtigit, vir vero tota nocte parum quievit, poſtea ſemper pejus ſe habuit ac frequenter vomuit & brevi poſt mortuus eſt. Plurima viſcera putredine corrupta viſa ſunt, ventriculus valde corroſus, ex parte foraminibus piſorum & lenticularum magnitudinem ſuperantibus, ex parte veſiculis refertus erat. Plures ſuſpicati ſunt, venenum fuiſſe adſumtum, & judicia à pluribus Collegiis Medicis de hoc caſu requiſita fuerunt, quorum tamen potioribus ſuſpicio veneni corroſivi remota fuit.

§. XXVI.

Ad eſculenta veneno infecta merito referendam eſſe exiſtimo braſſicam criſpam, *Braun-Kohl*, ſi rore vermiculoſo, *Mehl-Thau*, infecta fuit, quam ſi homines comedunt, facile incidunt in dyſenteriam morboſque malignos.

Scholion.

Rerum œconomicarum peritos non fugit, quam peſtilens & frugibus, dum adoleſcunt, & animantibus, quæ iis frugibus utuntur, fit materia, quæ ſub foliis inhæreſcere ſolet, ex cumulo vermiculorum minutiſſimorum conflata; vulgus exprimit *Mehlthau*, & exiſtimat cum pluviis defluere ejuſmodi rorem farinaceum, qui transformetur in vermiculos. Enim vero nobis rectius & paulo accuratius hæc conſiderantibus res videtur plane alia & à vulgi opinione aliena. Veri enim ſimile eſt, cum vermiculi illi ſub foliis degentes magnitudine & figura caſeorum vermiculos æquent, qui acari & Germ. *Mülben oder Müllen*, dicuntur; originalem & veram vocem *Müllenthau* abuſu in *Mehlthau* tranſmutatam fuiſſe, cum tamen cum farina nihil quicquam commune habeat. Deinde falſa quoque eſt vulgi perſuaſio, à rore ſive humore cœlitus delapſo tantam congeriem vermiculorum deducendam eſſe. Quod ſi ita eſſet non ſub foliis, ſed ſuper folia vermiculoſa iſta materia ſubſideret, nec certa ſaltim invaderet loca & fruges ibi conſitas, ſed latius ſeſe diffunderet, & foliis etiam arborum inhæreret, quod tamen non accidit. Sed potius res ita ſe habet: obſervamus, maxime hoc vermiculoſum venenum generari in locis humidis & fœcundioribus poſt pluvias tenuiores cum ſolis æſtu decidentes, vel ſi ſolis intenſiſſimus fervor, qualis eſt circa ſolſtitium, ejuſmodi ſubtiliores pluvias mox excipiat. Ex pluvia itaque illa humectante terram valde ſulphuream, pinguem beneficio ſolis ſubito putredinem

dinem naſci in terra animatam exiſtimo, adeo ut effluvia illa ex terra hac ſub frugibus contenta organica ſint, id eſt, animata, quæ ſub foliis plantarum dum ſubſiſtunt, mox ex ſucco horum foliorum nutrimentum capiunt, & cito adoleſcunt, ut virides fiant & viſui pateant. Experientia enim compertum eſt, aquam pluvioſam, tenuem, vaſi concluſam ſolique expoſitam mox in vermes animari. Uti vero omnia inſecta ſal quoddam cauſticum habent, quo tenues fibras & tubulos frugum deſtruendo impediunt, quo minus veniant ad maturitatem: ita ſi braſſicam criſpatam inficit, qua populus frequentiſſime utitur, neque hæ ſordes venenoſæ prius aqua abluuntur, ſed potius cum aqua incoquuntur: accidit ſæpiſſime, ut dyſenteriæ, vel venenis aut effectibus venenorum ſimilia ſymptomata producantur. Ejuſmodi verminoſo veneno ſi herbas infectas oves vel alia animantia edunt, inter hæc ſtrages ingentes ſæpius fiunt, & vermiculi etiam, maxime in ovibus & in earum hepate, copioſe generantur & reperiuntur.

§. XXVII.

Ex potulentis, quæ veneni naturam induunt, ſunt aquæ maxime ſtagnantes, putridæ, verminoſæ, quæ & animantibus & hominibus infenſiſſimæ ſunt, & ad morbos maxime caſtrenſes morbumque Hungaricum ingenerandum multum faciunt.

Scholion.

Quantum damni perpeſſa fuerit Laida ex cereviſia Welopiana, quæ ex aqua ſtagnante putrida & verminoſa cocta fuit, nondum oblivioni datum, inquit Ammannus loc. & cit. addit: *Anno* 1671. *hic locorum graſſabatur morbus malignus inter famulos piſtorum, unde vocabatur etiam* die Becker Kranckheit, *quo ultra quindecim brevi moriebantur, oriebatur autem à pravo potu: nam in dolium cereviſiæ per orificium ſuperius* (das Spundloch) *glires irrepſerant, dubio procul à putredine illius ortum fuit malum.*

CAPUT X.

De frigido potu, vitæ & ſanitati hominum inimiciſſimo.

§. I.

Ex iis rebus, quæ præſentiſſimam humano corpori noxam inferunt, & quaſi inſtar veneni illud celeriter afficiunt, quamvis in ſe omnis virulentiæ ſint expertes, eminet frigidus potus, incaleſcenti corpori copioſius immiſſus.

Scholion.

Nos equidem hic non ex toto rejicimus omnem aquæ frigidæ potionem, quin potius cum *Galeno* inter remedia continentium febrium & ad bilis flavæ impetum coërcendum eam reponimus: ſed damnamus ſaltim copioſum & frigidiſſimum hauſtum in corpore æſtuante & ab exercitatione calefacto.

§. II.

Experientia certa conſtat, plures à frigido potu hauſto mox interiiſſe, vel in extremum animi incidiſſe deliquium.

Scholion.

Plures de funeſto frigidæ potionis effectu hiſtorias collectas vide in *Marcello Donato de medicis hiſtoriis mirabilibus Lib. IV. c.* 6. item in *Caſp. Calderæ de Heredia Tractat. de potionum varietate*, nec non in *Amato Luſitano.* item *Benivenio de abditis ac mirandis morborum cauſis, & Hildano Cent. III. Obſ.* 48. Animi vero deliquium ex frigidæ aquæ hauſtu cum acerbiſſimo ventriculi dolore juvenis expertus eſt, cujus mentionem facit *Hildanus Centur. V. Obſ.* 20. Similemque hiſtoriam affert *Schenckius Lib. II. Obſervat. p.* 277. *Quidam ſub ardentiſſimo ſole pilæ luſu incaleſcens & ſudans, cum calicem frigidiſſimi vini biberet, animo mox defecit, ut ſemimortuus ad cubile delatus fuerit.*

§. III.

Frigida potio vitam tollit, quia copioſius calefactum in corpus ingeſta ſanguinis progreſſivum per vaſa motum repente ſiſtit.

Scholion.

Repetenda hoc loco erit veritas in phyſiologicis jam ſatis abundeque demonſtrata, vitam hominis perenni ſanguinis & fluidorum circuitu conſervari, adeo, ut, ſi is vel in totum, vel ad certum tantummodo tempus ſiſtatur, omnis cogitatio, omnis calor, motus, ſenſus, omnes denique vires repente auferantur. Cum vero nihil in rerum natura tam potenter & celeriter humores, in fluiditate & motu conſtitutos, coagulet, inſpiſſet & immobiles reddat, quam frigidum liquidum in corpus admiſſum; non mirum eſt, à copioſo frigidæ potu, celeriter venis, æſtuante ſanguine ſpumantibus, concepto mox vitalem iſtum circulum ſiſti, cordiſque ſyſtolen & diaſtolen ſi non in totum, tamen ad tempus tolli, quia vitales hæ motiones à perpetuo influxu & effluxu ſanguinis in corde dependent.

§. IV.

Frigidus potus maxime adverſus eſt ventriculi & inteſtinorum nerveo-muſculoſæ & membranaceæ texturæ, atque ideo graviſſimas in iis paſſiones ob ſpaſmos ingignit.

Scholion.

Sicut enim omne frigus partibus nervoſis, ſecundum *Hippocratem ſect. V. aph.* 17. & 18. & *Celſum lib.* 1. *cap.* 10. inimicum eſt: ita maxime ventriculus & inteſtina, inter nervoſas præcipuæ partes, pernicialem à frigido potu proxime & primario vim experiuntur, dum non modo à frigore ſanguinis & lymphæ nervorum per has partes liber tranſitus impeditur, ſed & tonus & motus earum periſtalticus ob rigiditatem, quam fibris infert, labefactatur, unde inflammatio, cardialgia, colica, iliaca paſſio, proveniunt. Ita *Aëtius TETRI. III. ſerm. lib. cit.* 28. à potu frigido ſi quando à ſudante ingurgitetur, iliacam paſſionem ortam notavit. *Borellus cent. II. obſ.* 2. memorat, puellas delitii gratia deglutientes glaciem torminibus, imo dyſenteriis periiſſe. In febri bilioſa cum juvenis potaret frigidam, cardialgia oborta eſt, teſte *Rhodio Cent. II. Obſ.* 71. In puella annorum 5. poſt emulſionem gelidiſſimam iliacam paſſionem productam vide *in Miſcell. Cur. an.* 7. *Obſ.* 73. Et nihil certe frequentius in praxi occurrit, quam quod à frigida potione mox homines in ſingultum, alii in colicam, cum alvi adſtrictione, incidant. Quæ omnes graves paſſiones teſtantur, naturalem harum partium tonum ingentem quandam vim paſſum fuiſſe. Ego plures novi ſanos antea & valentes, juvenes æque ac femellas, qui à ſolo frigidæ potu, poſtquam ab exercitatione præcedente valde incaluerant, hauſto, moleſtiſſimum illud, quod hypochondriacum dicitur, malum ſibi contraxerunt, à quo nulla arte poterant liberari. Siquidem hoc malum præcipuam ſuam cauſam atque originem in deſtructo ventriculi & inteſtinorum tono ac motu naturali poſitam habet.

§. V.

Neque tantum ventriculus & inteſtina, ſed & alia, præſertim ſanguinea viſcera noxam à frigido hauſtu percipiunt.

Scholion.

Scholion.

Quia frigidum fluido & calefacto ſanguini immiſſum illum denſat atque in ſpiſſitudinem cogit: facile patet, in viſceribus, quæ tantum non penitus vaſculoſa ſunt, ut lien, hepar, pulmo, à ſanguine tardius progrediente, ſtagnationes, infarctus & oppilationes fieri, unde graves & diuturnæ paſſiones incunabula ſua trahunt. Nihil ſane in praxi frequentius occurrit, quam quod à tempore meſſis ægrotent homines, dum phthiſi, tabe vel hydrope laborant. Cauſam & originem horum malorum, ſi paullo exactius inquiramus, unice eam rejicere ſolent in copioſum frigidæ hauſtum, quam ſe tunc temporis ſiti vehementi preſſos affatim accepiſſe dicunt. Qui morbi plerumque & foventur & vires accipiunt à polypoſis concretionibus, hinc inde in vaſis viſcerum majoribus poſt ſectionem repertis. Et profecto polyporum generationes, qui magnos & fere inſanabiles chronicos morbos efficiunt, meo quidem judicio, vix ab alia cauſa rectius, quam à frigido potu, celerius in corpus ſudans ac calefactum admiſſo, deduci poſſunt. Diſſecui aliquot abhinc annis generoſum juvenem, palpitatione cordis multos annos afflictum, tandem peripneumonia extinctum, ex cujus arteria pulmonali ingentis magnitudinis polypus extrahebatur. Hic palpitationis tam contumacis cauſam non aliam, quam potum cereviſiæ frigidum, poſt vehementem ſaltationem hauſtum, allegare poterat. Neque deſtituunt nos auctoritates veterum. *Celſus lib. I. c. III. p.* 28. perite; *Illud noſſe oportet, quod ex labore ſudanti frigidæ potio ſit pernicioſiſſima, atque etiam, cum ſudor ſe remiſit, itinere fatigatis inutilis eſt. Et Galenus lib. de ſanit. tuenda: frigidus potus ſpirandi difficultatem & tuſſim inducit, invalidat cerebrum, ac fluxiones inde concitat, ventriculum imbecillem reddit, & nervos lædit languidos. Et Hippocrates ſect. V. aph.* 23. *Frigida, velut nix & glacies, pectori inimica, tuſſes movent, ac ſanguinis fluxiones & deſtillationes efficiunt.*

§. VI.

Neque vero tantum frigidus hauſtus corporibus ſanis, à cauſſa externa, motu & exercitatione calefactis, nocet, ſed & febrili æſtu correptis exitium infert, gravia concitando ſymptomata.

Scholion.

Ita referente *Foreſto lib. I. Obſ.* 13. potus aquæ frigidæ copioſus in quodam Comite, febre continua laborante, graves pectoris convulſiones induxit. Et notatu quoque digna hiſtoria eſt, quam *Hildanus Cent. III. Obſ.* 48. proponit, cum quidam febre ardente laborans, aqualem frigida impletum ſibi à domeſticis afferendum mandaſſet, ac hauſtum maximum & quantum anhelitus ferre potuit, bibiſſet, qui eadem die extinctus eſt. In intermittentibus etiam cautiſſime frigidus hauſtus admitti debet. Plures propter nimiam humidi frigidi ingurgitationem in cachexiam, anaſarcam & tumores pedum œdematoſos morbo finito incidunt. Præclarum circa hanc rem extat monitum in *Ludovico Mercato lib. I. de recto præſidior. uſu. p.* 55. *Aqua frigida in paroxyſmo intermittentium oppilat ſplenem, eumque in magnitudinem attollit, ſudorem promovet & ſymptomata plus auget, quam mitigat: nam lienem, jecur & cetera viſcera, ubi phlegmate obſidentur, attollit; & Lib. cit. p.* 50. hæc habet: *Arabes in frigido potu nimis ſunt licentioſi, Græci religioſe frigidum potum cavent, plura damna inde verentur, præſertim ſi quis laborat viſceris alicujus obſtructione, ſi humor putridus inſit, adhuc crudus, ſi tumor aut dolor in viſcere præcipuo, aut imbecillitas quædam ventriculi, jecoris, lienis. Et certe facile exinde tumor œdematoſus vel anaſarca gigni poteſt.* In hujus aſſerti confirmationem meretur adduci obſervatio notata *in M. N. C. Dec. I. A. VI. Obſ.* 52. *Juvenis tertiana laborans meſſis tempore aquam frigidam copioſe bibit, hinc hepate refrigerato incidit in hydropem.*

§. VII.

Frigidus potus excretiones ſanitati admodum ſalutares ſiſtit, & non tantum ſolennes ſanguinis vacuationes in viris & feminis, ſed & liberam per cutim ſpirationem impedit alvumque conſtringit.

Scholion.

Non una eſt cauſa, quare frigida potio ſaluberrimas corporis noſtri excretiones ſiſtat; nam primo, dum fluxilitatem humoribus ſecernendis adimit, fit, ut ad venas capillares, ex quibus maxime excretoria conſtant, ſecernenda materia pertingere nequeat. Deinde frigoris ea eſt natura, ut partes ſolidas conſtringat eaſque rigidas efficiat. Quia vero totius corporis membranæ, præſertim nerveæ, mutuum inter ſe habent commercium, ita, ut ſi una pars vehementius contrahatur, ceteræ omnes de ſtatu priſtino pariter declinent, & ſimili plane modo afficiantur, ut de corporibus elaſticis id perpetuum eſt; hinc frigida potio in ventriculum admiſſa mox totum afficit corpus, cutis contrahitur, ejuſque meatus ſtrictiores redditi, perſpirationem difficiliorem efficiunt, alvus quoque dura, tenſa & conſtricta fit, & vaſa uterina, quæ ſanguinem plorant menſtruum, arctiora evadunt; quare non mirum eſt, aquæ frigidæ potu ſemel-lis nihil eſſe nocentius & ſiſtendo menſium profluvio aptius. Eandem ob cauſam frigida potio eo tempore, quo in morbis materia peccans ad habitum corporis amandari & per cutis ſecerniculum expelli debet, alieniſſima eſt. Ita legimus in *Miſcell. Curioſ. Dec. II. A. IX. Obſ.* 19. frigidum potum in petechiis jam expulſis lethalem effectum habuiſſe. Idem metuendum eſt, ſi quis in exanthematicis febribus, eo tempore imprimis, quo variolæ, morbilli, vel purpura ad cutem propelli debent, frigidum potum concedere velit. Ego aliquot funeſtos effectus in febribus jam inclinatis & fere finitis vidi. Laborabat ante aliquot annos Berolini vir ... luſtris, jam ſenex, ex peripneumonia, & poſt decimum quartum diem fere omnia remiſerant ſymptomata, niſi quod ob copioſos ſudores ſiti premeretur. Conceſſit medicus tunc ibi notiſſimus potum acidularum Tennſteinenſium liberaliorem, pro lubitu ſumendum. Ille intra trium horarum ſpatium duo vaſa, quæ duas fere menſuras continebant, exhauſit; brevi poſt ingens univerſum corpus languor tenebat cum ſumma virium dejectione, & intra quatuor horas interiit. Vidi quoque fœminam, quæ ex morbillis decumbebat & iis jam evaneſcentibus hauſtum valde frigidum adſumſerat, non modo in tuſſem & aſthma, ſed & contracturam pedum plures per annos durantem incidiſſe. Siquidem poſt febris impetum, hiſce in morbis ſedatum, natura jam tota occupata eſt in excernendis per tranſpirationem copioſis iſtis ſordibus, quæ ipſo in morbo genitæ fuerunt: quarum violenta retentio novis & gravioribus ſubinde malis producendis occaſionem ſubminiſtrat. Vidi quoque aliquoties ob frigidum potum, corpori exercitatione valde calefacto copioſius immiſſum, maculas & puſtulas, imo tubercula in univerſa cute, præſertim in facie, obórta, non aliam certe ob cauſam, quam ob perſpirationem repente interceptam.

§. VIII.

Eſt vero potio frigida peſtifera, ubi ventriculo imminet quædam inflammatio. Quare, qui pharmacum validius vel emeticum quoddam adſumſerunt, aut vehementer ira commoti fuerunt, ab hauſtu frigido velut à veneno ſibi caveant.

Scholion.

Res enim extra controverſiam poſita eſt, & ab ira & à fortioribus pharmacis ejuſmodi ventriculum eique annexa

annexa inteſtina ſpaſtica quadam ſtrictura corripi, quæ utique à frigido dum augetur, inflammatoria ſanguinis ſtaſis quam facile induci poteſt. Plures hac ratione mortuos, vel in miſerrimum infirmæ valetudinis ſtatum conjectos fuiſſe notavimus.

§. IX.

Nulli vero ætati ut omne frigus, ita maxime frigida potio tam infenſa eſt, quam ſenili.

Scholion.

Senes jam per ſe ex omnium medicorum conſenſione calidi, ut loquuntur, nativi defectu laborant, & valde languidum ad concoctionem habent ventriculum, idque eam ob cauſam, quia arctioribus meatibus redditis ſanguis & fluidum nerveum, uti in omnes partes, ita maxime in ventriculum & inteſtina parciori copia influunt. Quare multo facilius curſus ſanguinis à frigido in his partibus ſiſti poteſt, adeo ut ſphacelus mox eas partes corripiat. Quin etiam à ſola refrigeratione harum partium propter fructus horæos refrigerantes, æſtivo tempore magna in copia ingeſtos, aliquot decrepitæ ætatis viros mortuos animadverti. Quidam in ſtranguriam inde incidunt moleſtiſſimam, quæ ægerrime ſanationem recipit. Alii dolorem colicum, rurſus alii affectus ſoporoſos inde ſibi contraxerunt. Atque hoc ſaluberrimum præceptum circa noxam potionis frigidæ non modo ſenes, ſed & alii infirmioris naturæ homines & valetudinarii, & qui ex præcedente morbo, vel immodicis evacuationibus vires & vigorem amiſerunt, omni cura obſervare debent: ſiquidem nihil tam ſubitam in perturbanda motuum vitalium œconomia mutationem, præter exceſſivum frigus, ſive cum potu, ſive extrinſecus corpori admiſſum, inferre poteſt, ſique medici morborum tam chronicorum, quam acutorum primordia paulo curatius inveſtigare vellent, certiſſime futurum eſſet, ut nihil magis, quam frigidum potum ſanitatem offendere deprehenderent.

CAPUT XI.

De rebus non venenatis, ſed inſtar veneni in corpus humanum agentibus.

§. I.

Plures dantur in natura res, omnis quidem venenoſæ qualitatis expertes, tam inimicæ vero ratione effectus humanæ naturæ, ut veneni vim tantum non æmulentur.

Scholion.

Hujus generis effectus ſunt crudeles illi dolores, qui à rebus plane ludicris, intra vel etiam extra corpus admiſſis, ut vermibus, calculis, dentibus, aciculis, ictu veſparum, punctura partium nervoſarum proveniunt.

§. II.

Uti venenorum actio eſt pure mechanica, dum cauſtica ſpiculis acutiſſimis in nerveas partes graſſantur, eaſque arrodendo & lancinando in univerſo nervorum genere pro differentia partium atrociſſima pathemata inferunt: ita etiam ab arroſione nervearum partium à ſupra dictis aſperis & ſcindentibus rebus ſymptomata venenis ſimilia induci, experientia docemur.

Scholion.

Operatio certe venenorum non rectius & clarius, quod ſit pure mechanica, explicari poteſt, quam per ejuſmodi res ſenſui manifeſtas, quæ cuſpidibus & ſpiculis fibrillas nerveas pungendo, diſcindendo eadem, quæ à venenis proficiſcuntur, ſymptomata concitare ſolent. Quo magis apparet, quam craſſus eorum ſit error, qui ad plane occultas qualitates & rationes agendi, v. g. terrores archei, ob damnum à veneno præſens, horum operationes referri debere contendunt.

§. III.

Vermes, in ventriculo vel etiam inteſtinis ſtabulantes, tunicarum nervearum roſione & vellicatione ſæpe totum nervoſarum partium ſyſtema graviter convellunt, & vehementes ſpaſmos atque convulſiones inducunt.

Scholion.

Qui hiſtorias morborum, à verminoſa progenie natorum, paulo accuratius perlegere cupit, quæ hinc inde à probatiſſimis auctoribus memoriæ proditæ ſunt, is veritatem hujus theſeos facile animadvertet. Ex compluribus vero meretur ea attendi, quæ conſcripta eſt à *Cl. Pechlino*, vid. *Lib. I. Obſ.65.* ubi puer ſeptem annorum magna urinæ incontinentia divexari cœpit, & ſæpius velut fulmine ictus violentas corporis palpitationes, ſeu mavis conglobationes, intenſiſſima thoracis elevatione & animæ defectione comitatas, expertus eſt, cum ingenti ſimul ſame juncta, quæ omnia dejectis vermibus binis longis & teretibus conquieverunt. Alius puer, vermibus vexatus, de lumborum, ventris & penis dolore conquerebatur, ut ſuſpicio calculi excitata fuerit; tandem oborta epilepſia eſt, quæ cum coli doloribus ceſſavit, vermibus alvo emiſſis. Legi quoque poteſt *in Miſcell. N. C. Obſ.* 187. *Dec. I. A. VI.* ubi à vermibus filia octo annorum ita fuit vexata, ut caput, brachia & crura in continuo eſſent motu & caput à dextro in ſiniſtrum & contra brachia & crura ſurſum deorſum agitarentur. *Gregorius Horſtius in Epiſtolis Medicinal. Sect. VII.* tradit, filiam 14. annorum à vermibus non tantum ingentem colli conſtrictionem, quaſi laqueo injecto fauces præcludente, cum imminente ſuffocationis periculo, ſed utriuſque inſuper tum brachii, tum cruris motum convulſivum fuiſſe perpeſſam. Perquam notatu digna etiam eſt obſervatio *Cl. Thomaſii in Miſcell. Curioſ. Dec. III. A. III.* de juvencula, horrendis epilepticis inſultibus correpta, cum apparitione ſimul ſpectrorum, quæ omnia ſtatim ceſſarunt, verminoſa progenie ſuperne & inferne rejecta.

§. IV.

Graviora ſunt ſymptomata, ſi ventriculi tunicas vermes arrodunt, quia hujus ingens eſt conſenſio cum univerſo nervoſo genere, & ſæpius exinde mors ſubſequitur.

Scholion.

Trallianus Lib. VII. Cap. IX. ait, frequenter vermes ſurſum ad os ventriculi adſcendere & cardiacos affectus ac immodicas animi defectiones excitare, ut nonnulli ſtatim intereant, unde mors infantum inopinata ab eroſo ſit ventriculo. Equos à vermibus in ventriculo ſubito in horribiles artuum jactationes conjici & brevi interire, res vulgo etiam eſt comperta. Nam ſicut cauſticæ indolis venenum ſola roſione tunicarum ventriculi mox lethales infert ſpaſmos; ſimili ratione id poſſe fieri à vermibus, vero eſt congruum.

§. V.

Vermes in omnibus nervoſis partibus ſuas ludunt tragœdias & graviſſima concitant ſymptomata, non ſecus ac venena id efficiunt.

Scholion.

In ventriculo vomitum, nauſeam, ſamem, cardialgiam cum ſumma virium dejectione, in inteſtinis tormina, flatulentias, lienteriam, alvi fluxum, in corde ſyncopen & febres tam acutas, quam lentas & quotidianis ſimiles; in capite præter convulſiones delirium, aphoniam, cephalalgiam, ſomnolentiam, omnium ſenſuum

ſuum privationem, ut inſtar apoplecticorum velut morti vicini jaceant; in faucibus ſtrangulationem & ſalivæ fluxum, in ductibus urinariis urinæ incontinentiam, in facie colorem lividum, in naribus pruritum, in habitu corporis extremorum frigus & frequentem mutationem frigoris in calorem & contra; in aſpera arteria tuſſim excitant. Neque vero continuo hæc producunt pathemata, quæ potius interdum conquieſcunt, quandoque certis periodis repetunt, uti fere omnium, quæ à ſpaſmis oriuntur, afflictionum mos eſt, quia immanes partium à ſpaſmo tractiones & motiones preſſo pede earundem ſumma ſequitur imbecillitas, ſeu motuum debilitas.

§. VI.

Quum ſpaſticis ſtricturis vim & robur nervoſarum partium laceſſere ſoleant vermes, idque per paroxyſmos: prudenter ii agunt medici, qui ab acrioribus & expulſivis, ne ſpaſmos augeant, abſtinent, utpote quæ magis ſilentibus acceſſionibus uſui eſſe poſſunt.

Scholion.

Error hic medicorum vulgaris propemodum notandus eſt, quod ſine diſtinctione temporum & individuorum plerumque ſtatim, ad expellendos ingratos hoſpites, acria purgantia, vel etiam calidiora alia propinant, cum ſæpiſſime inde ſymptomatum fiat exaſperatio, tantum abeſt, ut auſpicatus effectus inde ſequatur. Fabula quoque eſt, quod circa novilunium anthelmintica tantum porrigi debeant; ſed potius delinientia & antiſpaſmodica in impetu ſymptomatum dare convenit. Poſtea iis quieſcentibus mercurium dulcem cum purgante ſtimulo, quod remedium omnium aliorum vires exſuperat, dare expedit. Semper tamen præſtat prius inteſtina probe emollire lacte, vel cum lacte etiam acriora dare, hinc vulgus etiam non mediocri cum effectu allium ex lacte cocto exhibere ſolet.

§. VII.

Immanes etiam ſunt illi dolores, qui ex aſperioribus vel grandioribus calculis, in viis urinariis hærentibus, excitantur, qui ſi graviores ſunt, facile etiam univerſum nervoſarum partium ſyſtema in conſenſionem rapiunt.

Scholion.

Solet ordinario calculus, ureteri inhærens, vicinas primum partes, ut ventriculum & inteſtina ipſamque veſicam cum ductibus urinoſis, & nervos ejuſdem lateris crurales ſpaſmo afficere, unde individui calculi comites nauſea, cibi faſtidium, vomitus vel conatus ad eum, frequens ructatio, inteſtina torquens dolor, alvus adſtrictior, urinæ ſtillicidium, ægra ſpinæ flexio, ac torpor cruris eſſe ſolent. A dolore vero acerbiori ex toto ſit minæ ſuppreſſio, pulſus febrilis, convulſio, ſumma anxietas, jactatio corporis, epilepſia & convulſio ſequitur, quæ viris plus, quam feminis funeſta eſſe ſolet, interdum etiam lethalis ventriculi accedit inflammatio.

§. VIII.

Neque tantum calculus in ureteribus, ſed etiam in ductibus nervoſo-muſculoſis, qui bilem ad duodenum devehunt, inhærens acutiſſimos efficit dolores, vicinas pariter & remotas partes in ſpaſticos motus abripiens.

Scholion.

Si calculus, ex cyſtide fellea protruſus, biliariis ductibus impactus eſt, crudeles in dextro hypochondrio oboriuntur dolores, cum ſumma anxietate juncti, intercipitur ſæpe uſque ad ſuffocationem ſpiritus, noctes ſunt inſomnes, jactatur corpus, alvus eſt dura & conſtricta, pulſus eſt contractus, extremæ partes inalgeſcunt & conatus eſt ad vomendum. Si diutius ibi moram trahit, ſequitur tabes vel etiam hydrops, quæ cuncta ſymptomata facile necem inferunt. Protinus autem ceſſant, calculo ex ureteribus in veſicam, vel ex ductu cholodocho in duodenum delapſo. De calculo veſiculæ fellis vid. Hiſt. *in Miſcell. Curioſ. D. I. A. VI. VII.*

§. IX.

Quum gravia illa ſæpiuſque funeſta à calculis orta ſymptomata nonniſi ſpaſticæ ſtricturæ partium nervoſarum inprimis imputanda ſint: facile patet, quam imprudenter ii medici agant, qui in impetu morbi fortiora pellentia, calida, acria diuretica & ſtimulantia propinant.

Scholion.

Notandus utique hic eſt nocentiſſimus & vulgaris error, qui per diuretica fortiora committitur, quæ ſpaſmos augendo non modo ſymptomata exaſperant, ſed & impediunt, quo minus è ſede ſua calculus moveatur. Sed potius clyſteribus emollientibus, fotibus, balneis, anodynis laxandæ ſunt viæ, ita iis remittentibus leniſſimum pellens hujus propulſionem accelerabit.

§. X.

Immanes etiam ſunt ſpaſmi & generis nervoſi adflictiones, quæ funeſtum ſæpius in modum infantes teneros exercent, dum dentes difficulter pariunt.

Scholion.

Plures ex infantibus à difficili dentitione gravia ſymptomata pati, imo mori, notiſſimum eſt, præſertim, ſi ſint habitiores, & debile ex matre, ſi hæc eſt hyſterica, nervoſum genus obtinuerint. Simulac dentes, præſertim canini, movere & perrumpere gingivalem carnem incipiunt, protinus ingruunt pavores in ſomno, oriuntur febres, tormina in ventre cum alvi ſtrictura, accedunt aſthmata, convulſiones, catarrhi ſuffocativi, epilepſiæ lethales plerumque, quæ omnia à ſolo dolore proficiſci certiſſimum eſt.

§. XI.

Neque vero tantum infantes, ſed & adultiores ex dolore dentium gravia patiuntur mala.

Scholion.

Si vehementior dolo urget, ſtatim mutatio fit in pulſu, qui ad celeritatem inclinat, temporum arteriæ ejuſdem lateris valide moventur, ſuboriuntur anxietates, alvus fit ſtrictior & tardior, urina tenuis mingitur, pedes reſrigeſcunt, in quibuſdam accedunt lipothymiæ; dolore ceſſante dolor & gravitas caput diutius detinet. Notabilis ſane occurrit hiſtoria, deſcripta à *Tulpio Lib. I. Cap. 36.* cum ſeni medico genuini dentes erumpere cœperunt, quorum eruptionem inciſis gingivis cum ſcalpello accelerare voluit, ſed inde omnia in pejus ruerunt, dum dolor non placatus, ſed crudelior factus: præterea febris, vigilia & delirium adeo efferum fuit, ut dies noctesque præ furore diſcurrere per conclave debuerit, antequam miſerrimo dolori finem mors impoſuerit. *Novi*, inquit *Hildanus Cent. II. Obſ. 12. qui ex nimiis dentium doloribus facti ſunt epileptici, alii viſum amiſerunt, alii viſum duplicatum acquiſiverunt*, de quo ſymptomate legi poteſt memorabilis hiſtoria *Cl. Raygeri in Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. I. A. VIII. Obſ. 62.*

§. XII.

Quoniam acerbus dolor unica & vera cauſa tam gravium & ſubinde funeſtorum ſymptomatum eſt in corpore, ubi nihil vitii in univerſa ſanguinis & humorum maſſa latet: nihil aliud utique agendum eſt medico, quam ut omnibus viribus annitatur, quo dolorum hæc ſævitia miteſcat, & effrenes illi in genere nervoſo motus & fortes oſcillationes & agitationes componantur; qua ratione mox omnium malorum allevatio ſequitur.

Scholion.

Scholion.

Qua propter graviter errant medici, qui in difficultate dentitionis alvi laxandæ cauſa acribus ex gialappa vel ejus reſina, cum vel ſine mercurio dulci, non una, ſed repetitis vicibus teneros infantes exercent, & copia medicamentorum, potiſſimum calidorum, miſeros infantes fatigant, à qua perverſa curandi ratione utique nihil aliud, quam major ſymptomatum vehementia ipſaque mors exſpectanda eſt. Simili ratione ad placanda ex dolore dentium orta ſymptomata nihil præſentius eſt, quam alvum aperire clyſteribus emollientibus, & ſeri acris diſcuſſionem per blanda potius diaphoretica cum anodynis mixta & paregorica externa moliri, quam apophlegmatizantibus & acrioribus calidis uti.

§. XIII.

Tam crudelis etiam eſt ille dolor, qui in meatu auditorio valde ſenſibili, ſive ex inflammatione, ſive ex animalculo, in aurem deſcendente, ſuboritur, ut præter immaniſſima ſymptomata furorem atque etiam mortem accerſat.

Scholion.

Legi hac de re poſſunt *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. II. Obſ.* 39. *it. Dec. I. A. IV. Obſ.* 50. Memorabile exemplum, quod à globulo, in aurem ſiniſtram intruſo, omnes nervi ejuſdem lateris in conſenſum trahi poſſint, adeo, ut convulſiones, epilepſiæ & ſummæ anxietates producantur, *Hildanus Cent. I. Obſ.* 4. propoſuit. Idem auctor *Cent. IV. Obſ.* 25. id ulterius confirmat, dum ex inſtillato liquore in aurem ab empirico vehementiſſimum cum febre & delirio dolorem excitatum fuiſſe teſtatur.

§. XIV.

Quam pernicialia à punctura nervorum & tendinum mala non ſine vitæ periculo proveniant, ob conſenſum, quem nerveæ hæ partes inter ſe alunt, complures funeſtæ hiſtoriæ teſtantur.

Scholion.

Quemadmodum ex ſpina pedi infixa dolor, febris, inflammatio oriatur, *Hildanum*, ceu teſtem, provoco. vid. *Cent. V. Obſ.* 2. idem auctor *Cent. I. Obſ.* 34. à deglutita acicula dolorem ardentem, febrem, delirium, convulſionem ortam fuiſſe tradit. vid. quoque *Miſcell. Natur. Curioſ. Dec. I. A. III. Obſ.* 86. Ex ſola acus punctura in digito *Amatus Luſitanus Cent.* 1. *Hiſt.* 38. dolorem & febrem notavit. *Cheſneau in Obſervat. Lib. I. pag.* 120. hiſtoriam refert: quendam ex punctura tendinis in pollice ſeptimo die mortuum eſſe; ex veſpæ punctione gangrænam ſecutam, identidem *Hildanus Obſ.* 80. *Cent. IV.* hiſtoriam proponit. Infelix eſt ea venarum ſectio ubi nervus in manu circa baſilicam, vel tendo ſub cephalica lancetta læditur. Qua de re notabile refert exemplum de Rege Galliarum, Carolo IX. *Paræus in Operibus Lib. IX. Cap.* 38. & *Fonſeca Lib. I. Conſultat.* 74. item *Hildanus Cent. IV. Obſ.* 20. ubi ex læſo tendine per phlebotomum mox totum brachium cum maximo dolore intumuit. Convulſionem lethalem ex unguibus incaute reſectis deſcribit *Rhodius Cent. I. Obſ.* 10. item *Meekern in Obſervat. chirurg.* à contuſione medii digiti intolerabiles dolores cum tumore, inflammatione & vehementi febre ortam proponit. Et quid frequentius evenit, quam à clavo pedum improvide reſecto multos ob gangrænam ſupervenientem perire, præſertim, ſi corpora ſunt ſenilia, impura & cacochymica. Immanis dolor, qui ex ingenti partium nerveo-tendinoſarum, ut ſunt pedes, manus, facies, ambuſtione oritur, plures interficit. Superveniunt vomitus, inquietudo, animi deliquium, ſopor, convulſio, inquietudo, in nonnullis inſania. Et certe ardentiſſimus ille dolor, qui in variolis confluentibus ab exulceratione maturum die nono excitari ſolet, frequentiſſima eſt in hominibus, qui ætate florent, meo quidem judicio, mortis cauſa.

§. XV.

Magna itaque eſt dolorum potentia corporis noſtri vires & motus deſtruendi, ita prorſus, ut veneni effectus non abſimiles exhibeant.

Scholion.

Dolor eſt triſtis in mente ſenſatio, & oritur à violenta motione & oſcillatione partium nervoſarum, quam perpetuo ſpaſmus ſive conſtrictio inſequitur; quæ eo major eſt & latius per univerſum nervorum genus ſubinde diffunditur, atque naturalem motuum directionem in fluidis interturbat, quo violentior eſt ille in partes membranaceas inſultus. Sicut vero gravior ſpaſmus, qualis fit à venenis, ingentes & periculi plenas ſtaſes & ſtagnationes, vehementium ſymptomatum, imo mortis productrices, movet & vires plane exhaurit: ſimili ratione tanta ſæpe eſt dolorum atrocia ac magnitudo, ut ſpaſmi inde ſuborti vitales motus, ſanguinis ſcilicet circuitum inæqualem reddant aliterque dirigant atque determinent, ita ut in hac vel illa nobili parte ſubinde ſiſtatur, & homo tantum non penitus intereat.

§. XVI.

Ea eſt dolorum indoles ac vis, primum, ut aucto in ſyſtemate partium nervoſarum motu oſcillatorio vires deſtruendo homines quaſi exanimates reddant; deinde, ut ſummas inquietudines atque anxietates cum frequentiori loci mutatione accerſant; tum ut pulſum duriorem & celeriorem efficiendo calorem in univerſo corpore accendant, ac tandem, ſi invaleſcunt, convulſione ac delirio ſpiritum vitalem præcludant.

Scholion.

Horum moleſtiſſimorum ſymptomatum ratio non aliunde repeti poſſe videtur, quam à vehementer laceſſitis nervis & partibus, quæ ex iis conſtructæ ſunt, dum cauſa ſubinde plane futilis & ludicra, nempe flatus, vermes, calculus, dentes, fiſſura, inſtrumenti cuſpis & his ſimilia, vehementer eas exagitat. Quiſquis hæc videt, facile intelligit, omne conſilium medentis eo maxime omnium eſſe dirigendum, ut confeſtim dolorem auferat, & violentas illas generis nervoſi afflictiones allevet, ſi vel vires, vel vitam hominis ſervare velit. Divinam utique ejuſmodi in caſibus opem ab iis, quæ dolorem efficaciter levant, & ſomnum inferunt, expectare licet; modo maturius, neque eo demum tempore, quo omnes vires jam penitus exhauſtæ, & funeſtæ ſanguinis ſtaſes ſunt, exhibeantur. Nam incipientibus morbis ſemper vires ſunt firmiores, quam ubi jam diutius perſeverarunt.

§. XVII.

Ea eſt dolorum vis atque moleſtia, ut non modo totum corpus inde patiatur, ſed imprimis, etiam alimentorum in ſtomacho digeſtio inde labaſcat, atque ſaluberrimæ illæ, quæ alvo atque perſpiratione fiunt, evacuationes non parum imminuantur.

Scholion.

Nam ſi vehemens ex dolore ſpaſmus in univerſum omnes nerveo-muſculoſas per conſenſum corripit partes eaſque valide conſtringit, certe pertingit is etiam ad inteſtina, unde vis motrix & periſtaltica ventriculi & inteſtinorum læditur, cibi diutius ibi retinentur cum excrementis, & ſumma quoque cutis ob ingentem ſtricturam, quam patitur, parum perſpirat. Ex quo intelligi debet, in omni graviori dolore cibi abſtinentiam utiliſſimam eſſe, vel eum ſaltim imbecillem præbendum, & loco vini aquam bibendam. Ex hiſce etiam recte

colligitur,

colligitur, evacuationes magno dolore cohibitas non acribus & ſtimulantibus, ſed potius ſedativis, & quæ dolorem levant, reſtituendas eſſe, quia ceſſante ſpaſtica ſtrictura ſponte ſequuntur priſtinæ tam per ſudorem, quam per alvum evacuationes. Recordor hac in re nefariam medici curam, qui, quando ex dentitione difficili tenelli infantes alvo ſtrictiori laborare cœperunt, repetitis purgantibus, quæ ex mercurio dulci & reſinæ jalappæ aliquot granis conſtabant, eam moliri, triſti ſæpiſſime exitu, in ſplendidis etiam perſonis tentabat: epileptici enim mox ſequebantur inſultus prorſus funeſti. Sed longiores fuimus in recenſendis illis gravibus vitiis, quæ cauſæ externæ potiſſimum & violentæ inferunt: ſequitur nunc, ut morborum origines ex iis rebus, quæ ad vitam & valetudinem intemeratam ſervandam pertinent, & nobis quotidianæ & domeſticæ ſunt, perſequamur. Id enim non dubium eſt, quin tum vita, vires & ſanitas, tum morbi & mortes ex iis rebus, quæ in corpora humana ingeruntur, cujus generis ſunt aër, cibus & potus, & quæ ex iis quotidie ejici debent, ſuam originem ac generationem habeant, ut adeo mirandum ſit, quod eà ipſa, quæ materiam & cauſam fovent vitæ & integritatis, mortem quoque & tot mala inferre poſſint. Ex aëre enim & diætis morbos oriri, rectiſſime *Hippocrates Libr. de flatibus* pronuntiat. Viſum eſt igitur nobis primum de diſpoſitione corporum ad morbos deinde de ingeſtorum vitiis & copia & intemperantia, naturæ inimicis, tum de excretionibus deficientibus & ſuppreſſis, & quæ exinde mala oriantur, ordine dicere omnemque rem tam clare oculis & menti ſubjicere legentium, ut, quæ vera ſit origo & generatio omnium morborum, & qua via illi præcavendi ſint, ſatis ſuperque appareat. Neque enim ego ſatis huc uſque mirari potui, quemadmodum, qui morborum origines & cauſas ſcriptis tradiderunt, è longinquo quaſi eas deducere ac derivare ex tot obſcuris & minus evidentibus rationibus atque principiis allaborarint, neglectis iis omnibus ſimpliciſſimis, facillimis, & quibus quotidie indiget homo, rebus, nempe ingeſtis, retentis & excretis, quæ tamen ad veram & realem morborum cauſam ſubminiſtrandam ſatis apta atque idonea ſunt.

PHILO-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI MORBOSI,

SIVE

PATHOLOGIÆ GENERALIS,

PARS III.

De morborum ortu ac generatione ex imbecillitate corporis humani, vitio ingeſtorum, impeditis excretionibus, ſanguiniſque & humorum abundantia atque impuritate, itemque de iiſdem & præmatura morte præcavendis.

CAPUT PRIMUM.

De Corporum imbecillitate morbis potiſſimum obnoxia.

§. I.

MEDICUS non tantum rerum nocentium, & quæ morbos inferunt, proprietates ac vires generatim & abſolute, ſed etiam relative imprimis & effective in individuo ſpectare & conſiderare debet: ita enim demum vera & utilis & ad judicandum & ad medendum apta obſervatio atque experientia enaſcitur.

Scholion.

Neque enim ullibi corporum dari vires certas & abſolutas, ſed omnes eſſe relativas & certis conditionibus adſtrictas, ſupra jam docuimus. Has autem relationes ad tot diverſa individua probe intelligere & invenire, id præcipui in medicina ſtudii, laboris atque momenti eſt, & inter ea referendum, quæ vulgus atque empirici non ſatis capiunt, qui effectum in medicamento tantum ponunt, neque eum pro diverſitate corporum mirifice variare & diſſidere perſpiciunt. Et ita quoque ſeſe habent morborum cauſæ & res naturæ humanæ infenſæ, quarum effectus pro varietate individuorum valde disjunctus & ſubinde plane alienus eſt. Siquidem ex activa rei virtute & reactione corporis, velut ſubjecti, quod recipit actionem, demum effectum certum produci, apud omnes philoſophos in confeſſo eſt.

§. II.

Ingentem corporum humanorum differentiam veteres medici atque ex iis ſapientiſſimi *Hippocrates* ac *Celſus* probe attendebant, quin imo pro primo & præcipuo artis noſtræ habebant fundamento, eo quod in dies fere obſervabant, quod alterum lædit, idem alteri ſæpius ne ullam quidem moleſtiam procreare. Atque ideo tam in morborum generatione & curatione, quam in iis præcavendis omne judicium, conſilium & remediorum adplicationem ad corporum differentiam, quæ potiſſimum in ætate & habitu corporis poſita eſt, maxime omnium vero ad eorum vires dirigi debere, rectiſſime judicabant.

Scholion.

Hippocrates Libr. de flatibus §. 8. differentiam corporum ita deſcribit: *Differt corpus à corpore, natura à natura & nutrimentum à nutrimento; non enim omni animantium generi eadem aut non conferunt aut commoda ſunt, ſed ſunt alia aliis magis convenientia.* Et *Libr. I. de morbis* §. 11. *pag.* 16. *differt corpus à corpore, & ætas ab ætate, & aliqui majorem tolerantiam in morbis habent, alii omnino ad tolerandum impotentes ſunt.* Et *Sect. III. aph.* 2. *naturas quaſdam ad æſtatem, alias ad hiemem bene aut male ſe habere* prodidit. Neque hoc caret experientia & ratione: nam videmus ſenes & phlegmaticos & hypochondriacos æſtate, quia perſpirationem auget, optime ſe habere, contra hieme, quæ eandem cohibet, peſſime. *Idem Auctor Libr. de articulis pag.* 83. ait: *magna eſt differentia naturarum in hominibus, ut hoc vel illud facile aut difficulter ferant. Et Libr. II. Prædictionum* §. 20. *multum differt corporis ipſius hominis ſtructura, aliquando enim neque febricitat, neque inflammatur ſauciatus, aliquando etiam citra cauſam febricitat, & aliqua corporis pars omnino inflammatur. Alii præ vulneris dolore delirarunt & febrientes mortui ſunt. Quicunque enim aut corpus febricitans habent aut mentem turbatam, talia patiuntur. Sed neque hæc admirari oportet, neque formidare, illud expendendo, quod & animæ & corpora hominum plurimum differunt & vim maximam habent.*

§. III.

Differentia inter corpora imbecillia & inter firma ac robuſta maximi eſt momenti in arte medendi; utpote illa morbis admodum ſunt obnoxia, hæc vero rarius ægrotant.

Scholion.

Maximæ utilitatis hæc veritas primum auctoritate veterum, deinde ſolida ratione, tum etiam experientia omnino ſtabilienda venit. Primum prodeat *Hippocrates*, qui in *Libr. de Veteri Medicina* §. 21. hunc in modum diſſerit: *Cæterum tales naturas, quæ cito & fortiter ejuſmodi delictis offenduntur, imbecilliores aliis eſſe judico. Proximus autem eſt imbecillus languenti: verum imbecillior eſt languens.* Et eodem *Libr.* §. 7. ſcribit: *Conſentaneum eſt, plurimos & debiliori natura præditos periiſſe;*

periiſſe, eos vero, qui victum illum ſuperare poterant, longiori tempore duraſſe & reſtitiſſe. Huic ſuffragatur *Celſus Lib. I. Cap. III.* in fine: *Omnibus morbis obnoxia maxime eſt infirmitas.* Et alibi: *quando corpus offenſum eſt, id maxime ſentit pars vitioſa*; adde *Cap. I.* ubi quemadmodum ſanos agere conveniat, ediſſerit hunc in modum: *Sanus homo, qui & bene valet & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus debet, ac neque medico, neque iatroalipta egere. Hunc oportet varium habere vitæ genus, nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convictu eſſe, interdum ab eo ſe retrahere, modo plus juſto, modo non amplius adſumere. Cap. II.* vero, quæ imbecillis ſervanda ſint, prolixius exponit. Multum quoque refert, in adhibendis medicamentis ſcire, robuſta an infirma natura fuerit; hinc *Hippocrates Libr. de Locis in Homine* §. 39. fortibus forte, debilibus vero debile medicamentum exhiberi jubet.

§. IV.

Robuſti & firmi homines rarius ægrotant, & multi per omnem ætatem à morbis immunes degunt.

Scholion.

Utut innumerabilis ſit multitudo & morborum & earum rerum, quæ hominis valetudinem offendere poſſint, tamen mirandum eſt, complures dari homines, qui per omnem ætatem, ſi forſan infantilem exceperis, à morbis immunes degunt. Quot ſunt, qui nunquam febrem experti ſunt, qui nullis ſpaſinis, doloribus, vel cruentis profluviis urgentur, qui à podagra, phthiſi, hydrope, cachexia, malo hypochondriaco, ſcorbuto aut ſphacelo & gravibus capitis morbis non infeſtantur. Et hoc in numero maxime ſunt robuſti, laboribus dediti, duro & ſimplici victu utentes, plebeii, ruſtici, qui vitam ſine affectibus & ſine angore tranſigunt, ætate juvenes, viri, ratione habitus corporis macilenti, venis amplioribus præditi, carne tenſa, firma & muſculoſa gaudentes, de quibus veriſſime pronunciat ſacra ſcriptura, robuſtos non egere medico vel medicina. Contra vero parum firmi homines, ætate infantes, ſenes, habitus corporis fluxi & ſpongioſi, à natura debiles, & qui tenues & copioſas habent venas, qui vires ex præcedente morbo, vel vehementi medicina, aut animi turbatione gravi adflictas habent, ii continuo morbis patent, conqueruntur, & pluribus malis ac moleſtiis idque frequentiſſime exagitantur.

§. V.

Robuſta & imbecillis natura hominum maxime ex virium ſubſtantia, copia & proportione æſtimanda eſt.

Scholion.

Vires in corporibus non aliæ intelligendæ ſunt, quam motrices, quæ motu maxime ſe exerunt. Hæ vero ex certis ſedibus quaſi comprehenſæ in univerſum corpus diffunduntur. Animales, quæ ſenſum motumque præſtant, è cerebro & medulla ſpinali per nervos veniunt; vitales ex corde per arterias diffuſæ identidem ad calorem, motum, reſpirationem & ad corpus à corruptione per continuam rerum alienarum excretionem vindicandum conferunt: naturales ex ventriculo & alimentorum canali proficiſcuntur, & materiam ſanguinis & ſucci nutritii præbent. Itaque ſomnolentia, aſſidua vigilia, debilitas ſenſuum & motuum voluntariorum, virium animalium imbecillitatem arguunt; pulſus vero parvi, debiles contracti, reſpiratio crebra & difficilis infirmum vitæ robur oſtendunt: depravatus vero appetitus, flatus, retenta excrementa, vitioſa nutritio, virium, ut ita loquamur, naturalium defectum commonſtrant.

§. VI.

Igitur robuſta & ſana corporis natura illa nobis dicitur, in qua omnes corporis functiones ſalvæ ac integræ ſunt, quod fit, ubi motus ſolidorum ſyſtoles & diaſtoles & progreſſivus fluidorum, neque minus excretorii, qui aliena & inutilia à corpore ſeparant, vigent; imbecilla vero natura eſt, in qua motus illi depreſſi, impares & languidi functiones corporis animati depravant.

§. VII.

Quo vividiores ſunt motus progreſſivi & excretorii in corpore, eo valentior & robuſtior eſt homo, eo quod ſufficiens & proportioni congrua lymphæ per nervos, & ſanguinis, nec non ſucci nutritii per arterias in totum corpus inque motus organa copia influit; tum etiam, quia motu inutile & effœtum ſemper à corpore ſejungitur, & utiles ſucci in ejus locum reſtituuntur.

Scholion.

Superioribus locis ſatis abundeque explicavimus, vires ex aëre & alimentis probe digeſtis & ſubactis, quæ commodam materiam boni ſanguinis & lymphæ ſubminiſtrant, ratione primæ originis proficiſci; fuſius quoque docuimus, per continuas & proportione ingeſtis reſpondentes excretiones corpus vires & vitam conſervari.

§. VIII.

In imbecillibus vires & motus deficiunt, excretiones non recte fiunt, & parum boni ſanguinis & ſpiritus accedit ad corpus, unde ſuccorum & nimia fit abundantia & nimia impuritas, atque adeo ex retentis & ſtagnantibus humoribus ſolennis morborum fit origo ac generatio.

§. IX.

Cognoſcitur natura robuſta ex motuum organis ac vaſis & cavitatibus, quæ ſuccos continent, & per quas illi feruntur.

§. X.

Quorum corpus vaſis latis & capacibus eſt, quorum fibræ ſolidæ, compactæ & renitentes ſunt, quorum nervi ac tendines robuſti, cor & caput amplum, ii robuſtam naturam præ ſe ferunt. Qui vero exiles & tenues habent venas, fibras valde laxas, molles ac ſolutas, nervos quoque & tendines teneriores poſſident, ii naturæ infirmæ & debiliores recte habentur.

Scholion.

Per ampliora enim vaſa ac nervos magnos plus ſanguinis & fluidi ſubtiliſſimi ſuccique nutritii ad partes adfertur, quam per tenuia & exilia; per capaciora etiam vaſa ſanguis cæterique humores liberiori & expeditiori curſu circumferuntur, qui in anguſtioribus facile hærent & ſtagnant. Præterea per majores diametros vaſorum in excretoriis liberiores & largiores fiunt excretiones, quam per anguſtiores & minores. Et quia in liberioris ſanguinis circuitu & vacuationibus bene ſuccedentibus ita robur & ſanitas conſiſtit: ſequitur, languidiorem ſanguinis motum deficientes, excretiones ad congerendos vitioſos, qui morbum inferunt, & humores eſſe aptiſſimas. Accedit, quod major calor ſit in robuſtiori, minor in imbecilliori, nam ſecundum *Galenum Libr.* II. *de temperamentis, quicunque latioribus ſunt venis, natura calidiores exiſtunt, qui anguſtis, frigidiores.* Atque ob id etiam ſecundum *Hippocratem* calido ſunt ventriculo graciles & qui venas prominentes habent.

§. XI.

In numerum imbecillium referendi etiam merito ſunt, qui texturam corporis exquiſitius ſentientem habent, i. e. qui ex levi cauſa atque occaſione motuum anomaliis ſpaſticis & convulſivis ſunt obnoxii.

Scholion.

Videtur quidem diatheſis facilis ad ſpaſmos & præter naturam

naturam oſcillationes fibrarum imbecillitati, quæ in defectu motus conſiſtit, repugnare. At diſtinguenda hic merito eſt ſenſibilitas, quæ fit ſecundum & quæ præter naturam: illa ex integris & plenis, hæc ex viribus exhauſtis & ſanguinis ac fluidi nervei defectu potius oriri videtur. Quod & convenit cum experientia, nam videmus, qui è morbo mox convaluerunt, qui ex immodicis ſanguinis profuſionibus vires amiſerunt, ad terrorem non modo & animi affectus valde eſſe proclives, ſed & à frigore vel ab intemperato cibo & potu graviſſime lædi, & doloribus, ſpaſmis atque anxietatibus corripi. Videmus quoque infantes, ætate & natura imbecillimos, & doloribus & convulſionibus valde eſſe obnoxios. Senes ut plurimum tam teneri ſenſus ſunt, ut minimam mutationem aëris in corpore perſentiant, ut quaſi perpetuum ſecum ferant calendarium. In partes enim nervoſas imbecilles, calore & ſucco nerveo deſtitutas, plurimum potentiæ cauſas externas habere animadvertimus, ita ut earum actioni & motui promtius nerveæ, quæ ſenſus & motus præſides ſunt, obtemperent, quod apud eos non evenit, qui corpora poſſident interno ac naturali calore, ſanguine ac ſpiritu, quantum ſatis, prædita.

§. XII.

Quædam infirmitas ab ipſa natura & ex ſtructura corporis fluit, alia eſt adventitia, quæ per violentiam quandam ab abuſu rerum externarum, imo per ipſos morbos & intempeſtiva medicamenta inducitur.

Scholion.

Ad imbecillitatem, quæ à natura fit, pertinet ætas, habitus corporis, ſexus, hæreditaria diſpoſitio, temperamentum, conſuetudo; adventitiam vero rerum nocentium abuſus, animi affectus, intemperantia in cibo & potu, validiora medicamenta & maxime omnium vehementes morbi producunt & poſt ſe relinquunt.

§. XIII.

Ad eos, qui ætate imbecilli ſunt, maxime pertinent infantes & ſenes, nam & infantilis & ſenilis ætas frequentioribus morbis obnoxia atque implicita eſt.

Scholion.

Morbos infantibus & pueris familiares recenſet *Hippocrates Sect. par.* 24. *ſeqq.* Atque teſtatur experientia, ætatem infantilem multis morboſis moleſtiis expoſitam eſſe, & duplo plerumque eſſe majorem numerum, qui ſingulis annis moriuntur, infantum, quam in ceteris ætatibus. Maximam vero ſtragem morbi epidemii iique maligni, ut peſtis, dyſenteria, variolæ, in infantibus ordinario edere ſolent.

§. XIV.

Morbi, infantibus tenellis & pueris quoque proprii, infeſtant maxime caput, inque ejus parte tam interna, quam externa fixam ſuam ſedem & domicilium habent.

Scholion.

Unde videmus, capitis tineam, cruſtam lacteam, achores, oculorum & aurium fluxiones, epiphoram, ſtrabiſmum, coryzam, gravedinem, glandularum in collo tumores, aphthas & capitis dolores, fluxiones narium, epilepſiam quoque, convulſiones, pulmonalium nervorum paralyſin, ſive catarrhum ſuffocativum, familiariſſimos eſſe infantum morbos.

§. XV.

Infantibus qui infeſti ſunt morbi, modo ab univerſo corpore laxo, raro, molli ac debili, modo ab imbecillitate capitis & ſyſtematis nervorum dependent. Et quia motus ſolidorum tam in corde & vaſis, quam in inteſtino canali admodum languidus eſt, atque excretiones, quæ fiunt alvo, non recte reſpondent, major humoris ſeroſi & impuri fit accumulatio.

§. XVI.

Cum infantiles morbi maxime ab excretionibus deficientibus ac ſuppreſſis per ſeceſſum & tranſpirationem proveniant: humores impuri accumulantur, & prout ſtagnantes variis partibus inhæreſcunt, diverſa morborum ſchemata in ſcenam producunt.

Scholion.

Prima in regione cruditates acidæ, bilioſæ, viſcidæ, ex nimia voracitate productæ, anxietates, dolores, ejulatus, vigilias, inquietudines, inflationes ventriculi & abdominis, pertinaces tuſſes, ſingultum, vomitum, capitis gravitatem & dolorem producunt. Si validiori naturæ robore ad partes capitis externas impuri humores propelluntur, exulcerationes capitis, achores, cruſta lactea, aphthæ, aurium & oculorum fluxiones, gravedines, coryzæ, tumores glandularum colli fiunt. Interdum quoque ad habitum corporis, ad ipſos quoque pedes ſalſæ impuritates delatæ, varias puſtularum, macularum & exanthematum ſpecies producunt. A terrore vel vehementi dolore & ſpaſmo humores delati ad cerebri membranas epilepſiam concitant, quæ eſt univerſalis ſpaſmus omnium nervoſarum partium in toto corpore. Si vero ad membranas medullæ ſpinalis acres humores feruntur, convulſivi & ſæpe ſtupendi motus fiunt. Nimia vero ligamentorum laxitas ad luxationes & rachitidem diſponit.

§. XVII.

Quicunque igitur vult præcavere infantiles morbos, is certe omni cura eo anniti debet, ut infantum corpora perſpirabilia ſervet, & ut excretiones alvinæ ſemper bene reſpondeant ingeſtis, & alvus nunquam clauſa ſed bene fluxilis ſit, ita enim omnis fomes morborum præſcinditur. Dici vix poteſt, quantum commodi hiſce corporibus hujus rei gratia conferat uſus pulverum abſorbentium, oleo tartari per deliquium imbibitorum, ſi cum æquali portione rhabarbari, addita una vel altera gutta olei aniſi vel fœniculi, vel etiam pauxillo croci, miſceantur & crebrius offerantur. Singularem etiam hic opem ferunt infuſa veronicæ, ſeminis fœniculi ex aqua calida, & frequens uſus clyſterum plane emollientium, præſertim, qui ex decocto florum chamomillæ vulgaris fieri ſolent.

§. XVIII.

Senum morbi identidem non ex alia cauſa, quam imbecillitate virium & defectu ſalutarium excretionum per alvum & cutis ſpiracula enaſci ſolent.

Scholion.

Vires decreſcere in ſenibus & ipſam ſenectutem maxime in languore conſiſtere, extra controverſiam eſt; ob fibras enim, per tot annos denſiores & rigidiores factas, ob anguſtiora reddita vaſcula, quæ modo ſecretioni lymphæ nutritiæ in habitu corporis, vel ſpirituoſæ in nervis cerebri & ſpinalis medullæ, modo excretionibus vacant, ſenſus, motus & nutritio non ſolum decreſcunt & vires adfliguntur, ſed & major ſuccorum copia & impuritas in ſenili corpore accumulatur, quæ nunquam non graves adflictiones poſt ſe trahunt.

§. XIX.

Ob deficientem alimentorum digeſtionem & ſordium excrementitiarum in alvo retentionem flatulentiæ, ructus, colicæ, corporis languor, vigiliæ, inquietudo ſubinde ſenes premere ſolent.

§. XX.

Libera halituum perſpiratio, ordinario in ſenibus ob meatuum

meatuum cutaneorum anguſtiam & conſtipationem, neque minus ob caloris defectum, cum facile refrigerantur, difficilior multas ſeroſas impuritates, quæ excerni debebant, fovet atque ingenerat.

Scholion.

Inde familiariſſimæ ſenio confectis ſunt gravedines, coryzæ cum capitis gravitate junctæ, tuſſes valde humidæ, raucedines. Aucta vero impura ſalſedo atque ad cutaneos tubulos delata, ſi ibi ſtagnat, moleſtiſſimum pruritum, ſiccam ſcabiem herpeti ſimilem, cutis ariditatem ſquamoſam & ſimilia vitia ſuſcitat. Si vero ſerum ſalſius ac tartareis partibus onuſtum per urinarios ductus viam atque exitum affectat, atque diutius ibi moram trahendo ſenſiles partes adfligit, ſtranguriæ, urinæ difficultates acerbiſſimæ, veſicæ arroſiones, urinæ mucoſæ, quæ in veſicæ calculum ſubinde coëunt, hanc ætatem inſeſtant.

§. XXI.

Plures ex ſenibus, qui adhuc bene valent & nimium otio indulgent ac laute vivunt ſomnoque utuntur pleniore, nimiam ſuccorum plenitudinem, quæ virium robur vincit, & quæ tranſpirationem difficiliorem reddit, ſibi ingenerant, quam impuritas preſſo pede inſequitur. Hinc non mirum eſt, humorum inſenſas ſtagnationes hinc inde in viſceribus & ab his morbos chronicos, ſenibus admodum familiares, oriri: cujus generis ſunt lentæ febres, quæ maraſmi nomine veniunt, cachexia, tabes, ſcorbutus, qui perquam facile in ſphacelum abit, in capite apoplexia, auditus gravitas, viſus hebetudo, paralyſis, memoriæ abolitio & ſimiles.

§. XXII.

Quum ſenum morbi potiſſimum & nimiæ humorum plenitudini & horum impuritati, propter diminutas & deficientes excretiones, origines ac incrementa ſua debeant: in promtu eſt judicare, ea, quæ vacuatione detrahunt, prudenter adplicata, ut virium robur ſervetur, optima eſſe adverſus hos morbos præſidia.

Scholion.

In quæſtione poſitum id eſſe tum à veteribus, tum à recentioribus video, debeatne ſenibus, & quidem decrepitis, ſanguis emitti. Plures adſerunt, venerabilem illum virium & vitæ theſaurum omni modo eſſe cuſtodiendum. Alii nimiam ſanguinis copiam onerare naturam ac vires, ut regere motus & ſubigere materiam nequeant, adfirmant; ſed eximenda rei hujus controverſia eſt. Plurimi ex ſenibus ſunt plethorici, & quia parum exercent corpus, & ſub tranquillo animo pleno & lauto victu utuntur, plus ſanguinis generant, quam ipſis utile eſt. Tali utique in caſu juſta ſanguinis detractio, modo non ſit nimia, ſed moderata & poſt eam debitum regimen ſervetur, prorſus non repudianda eſt. *Rhaſes*, auctor Arabs, adeo ſanguinis miſſionem non horruit, ut vel ipſis etiam decrepitis, modo qualiſcunque ſuppeteret vis, eam confidenter bonoque cum ſucceſſu adhibuerit. Helvetii, ad extremam etiam ſenectutem pervenientes ſanguinem non ſine commodo quotannis bis vel ſemel emittendum curant. Rectiſſime enim & *Galenus* & *Celſus* ſentiunt, in ſanguinis detractione non tam annorum numerum, ſed potius corporis habitum & vires reſpiciendas eſſe. In iis vero, qui jam imbecilles ſunt, parum cibi ſumunt, vel ex morbo laborant, vel morbidæ conſtitutionis ſunt, hoc auxilii genus prorſus non probandum eſſe judicamus. Copioſius hac de re egimus *in Diſſert. de magno venæ ſectionis ad vitam longam præſidio.*

§. XXIII.

Parcior cibus iſque concoctu facilis, frequens corporis, præſertim ſub ſereno & temperato cœlo & maxime per equitationem, lecticam aut currum, motio & moderatior vini generoſi aut medicamenti balſamici uſus cum ſufficiente, ſed opportuno potu; hæc ſunt, quæ & vires & valetudinem ſenum tuentur, adeo, ut his præſidiis adjuti ad extremam & placidam ſenectutem pervenire poſſint.

Scholion.

Qui valetudini ſenum tuendæ præſunt, id etiam curare debent, ut alvus non reſiſtat, nec officii ſui obliviſcatur. Cum vero nihil magis pernicioſum ſit huic ætati, quam purgans, & quod nimium ſtimulando vim ſtomachi laceſſit: certo optime ii rebus ſuis conſulent, qui ejuſmodi cibos admittunt, quibus laxandi facultas ineſt, unde ſalſa, dulcia, vina, quæ laxant, ſi reliqua bene habent, non ex toto ſenibus circumcidere oportet.

§. XXIV.

Corporis habitus plurimum quoque facit magnamque vim habet ad morbis obnoxiam imbecillitatem, qualis eſt ſpongioſus, rarus, laxus, non latis, ſed tenuibus & copioſis vaſis conſpicuus, ſub quo facilius homines ægrotant, difficilius evadunt, & brevioris quoque vitæ ſunt, in eo quoque conſentiente *Hippocrate* Sect. II. *aphor.* 44.

Scholion.

Quemadmodum omne robur vitale in libero & expedito ſolidorum & fluidorum motu & circulatione, & recrementitiarum partium ejectione conſiſtit: ita infirmitas in languore illorum motuum poſita eſſe utique videtur. Cum vero per fibras laxiores & tubulos tenues atque exiles non multum ſanguinis laudabilis ad motum ac robur ſolidorum accedere, & parum quoque per convenientia loca inutilis ſucci effluere poteſt; facile apparet, ejuſmodi ſtructuræ corpora & vires habere ſubinfirmas & quam facile etiam à copia, intemperie & aliena rerum facultate lædi & præter naturam affici poſſe. Accedit, quod in ejuſmodi corporibus ſanguinis & humorum ſtaſes in acutis morbis: in chronicis vero ſtagnationes & vaſorum infarctus difficilius, quam in iis, qui compactas & robuſtas fibras habent, & qui latioribus vaſis gaudent, diſcutiantur & ob id magis in morbis ſuccumbant. Sique experientiam conſulimus, certe ea nos docet, qui frequentius ægrotant & rheumatiſmis, catarrhis, podagræ, hypochondriaco calculo, phthiſi, lentis febribus, abſceſſibus, cachexiæ, menſium & hæmorrhoidum inordinatæ fluxioni obnoxii ſunt, & inter fœminas, quæ facile abortiunt & gravia in puerperio mala perpetiuntur, eos fere omnes tenuioris & laxioris eſſe carnis ac ſpongioſi corporis habitus, pinguedine ſæpius & nimia vaſorum tenuitate laborantes.

§. XXV.

Quum ratio temperamentorum, quæ hominibus adſignantur, meo quidem judicio, non tam in natura & temperie ſanguinis, ſed potius in ſtructura & habitudine ſolidorum ad motus, quæ haud ita facile ac fluida immutantur, quærenda ſit; rectiſſime etiam morbos, qui vulgo ſic dictis temperamentis adſcribi ſolent, à ſolidorum ſtructura, habitu & viribus deducendos eſſe arbitramur.

§. XXVI.

Qui in ſpongioſo & vaſculoſo corporis habitu multum ſanguinis boni & temperati alunt, ſanguinei: qui plus ſeri, quam ſanguinis habent, phlegmatici dicuntur. Ubi ob fibras teneriores, tenſiores, atque ad motum, impulſum & ſenſum vegetiores, expeditior & celerior per vaſa curſus eſt, temperamentum ſic dictum cholericum enaſcitur. Sub fibrarum vero & partium ſolidarum denſitate, rigiditate & ad motum tarditate circuitus ſanguinis difficilior vel tardior eſt, & ita melancholicum ſic dictum exſurgit.

Scholion.

Scholion.

Quando cholerici vaſa ampliora, adeoque magis ſanguine diſtenta habent, temperamentum cholerico-ſanguineum fit. Si vero melancholici latioribus vaſis, ad majorem ſanguinis quantitatem vehendam aptis, inſtructi ſunt, ſanguineo-melancholicum dicitur temperamentum; ut adeo pateat, ex partium ſolidarum ſtructura diverſa, & pro majori vel minori ſanguinis & humorum quantitate eorumque celeri vel tardo curſu, differentem temperamentorum rationem commodiſſime explicari poſſe. Apparet quoque porro ex dictis clariſſime, ſanguineum facile in phlegmaticum, & phlegmaticum in ſanguineum, & ſanguineo-cholericum in ſanguineo-melancholicum, & contra etiam hoc in illud per diverſam victus & vitæ rationem, vel etiam per morbos, tranſire & commutari poſſe.

§. XXVII.

Diſſidens hæc & varia ſolidorum ad fluida & fluidorum ad ſolida, reſpectu motus ſanguinis, habitudo ad morborum diſpoſitionem, ortum, ad ſymptomatum quoque exacerbationem, item ad medicamentorum operationem aliam atque aliam utique plurimum valet & magnam vim habet, atque ob id hæc cognitio medico neceſſaria & digniſſima eſt.

§. XXVIII.

Sanguinei facile incidunt in eos morbos, qui ex ſpongioſo habitu corporis & ſanguinis plenitudine proveniunt. Phlegmatici in eos propendent, qui ex humorum impuritate & abundantia fiunt; cholerici in acutas paſſiones, in chronicas vero, quæ ex viſcerum infarctu & obſtructione fiunt, magis melancholici proclives ſunt.

§. XXIX.

Magna quoque eſt ſequioris ſexus ad morborum frequentiam ex habitu ſpongioſo & tenero proclivitas.

§. XXX.

Fœminas præ viris morbis plus eſſe expoſitas, adeo ut duplo majores, *Helmontii* effato, illæ patiantur, extra dubium eſt; id vero non aliunde fit, quam quod ſpongioſiori carne & vaſis exilioribus inſtructæ, majorem ſanguinis copiam, quam natura regere & digerere poteſt, ingenerant.

§. XXXI.

Morborum origo in ſexu ſequiori, præſertim, ſi utero gerunt, ex nimia ſanguinis & humorum affluentia maxime omnium deducenda eſt. Quamobrem ſi per menſes ſuperfluus ſanguis recte & ordine ſecernitur, optime, ſi minus id accidit, vel plane ceſſat, ut in annoſioribus, peſſime ſe habent.

Scholion.

Quia ſcilicet nimiam ſanguinis abundantiam ſubito ſequitur ejus impuritas, nec ulla fere pars eſt, quæ non graviter in fœminis, ſi diu excretiones ſanguinis ſubſiſtunt, inde adfligatur. Nam in capite vehementes cephalalgias, odontalgias, eryſipelata & graviores cerebri affectus patiuntur. In pectore ſpirandi anguſtia cum faucium conſtrictione, cordis palpitationes animique defectiones oriuntur. In ventriculo ab ejus inflatione frequens eſt ciborum faſtidium, vomitio, ructus, phlogoſis, malacia. Inteſtina tormina ventris, colicæ convulſivæ, flatulentiæ, alvi adſtrictiones infeſtant. Ex utero male affecto, & ibi denegato ſanguinis liberiori curſu, fluor albus, uteri procidentia vel immoderata ſanguinis profuſio, abortus, uteri ſcirrhus, inflammatio, apoſtema, hydrops, ſterilitas, & ex ſanguinis ſtagnatione concretiones polypoſæ, quæ molas fingunt, proveniunt. Virgines vero ex ſuppreſſis menſibus peculiari febre, quæ alba dicitur & Græce chloroſis adpellatur, laborant. Nam ſubito inde in fœdum & pallidum faciei colorem, totius corporis languorem, ciborum faſtidium, cordis palpitationem, pedum intumeſcentiam, pulſum celerem, frequentem, & ægram ſpirationem, gravativum ventriculi dolorem incidunt. Quæ vitia, ſanguinis fluxu in ordinem redacto, protinus levantur vel plane decedunt.

§. XXXII.

Poſt quinquageſimum annum, ſi ex toto ceſſat ſanguinis per uterum effuſio, fœminæ plurimis malis fiunt obnoxiæ. Quibus natura ſenſum teneriorem dedit, eæ in pathemata hyſterica & hypochondriaca incurrunt, in aliis ſanguis per hæmorrhoides vel per renum vaſa exitum affectat, ſi motu abſtinent, & natura torpidior eſt, in calculum renum, arthritidem, atque ex infarctu viſcerum in hydropem, cachexiam & ſuffocativos catarrhos facile incidunt.

Scholion.

Hæc omnia mala & frequentiora ſunt & majora ſumunt incrementa, ſi vitæ nimis otioſæ indulgent & plane à motu & labore abſtinent, ſique accedit intemperantia in victu, acidorum abuſus, corporis refrigeratio, neque minus diuturnus mœror atque triſtitia.

§. XXXIII.

Alia adhuc eſt imbecillitatis morboſæ in feminis ratio, videlicet nimia generis nervoſi ad ſpaſmos, convulſiones motuſque inordinatos propenſio, quæ ſemper in feminis major eſt, quam in viris.

Scholion.

Ex hac nervoſarum partium infirmitate & ad motus inordinatos diſpoſitione fit, ut feminæ animi ſint mobilioris ac vindictæ cupidi, & facile ira excandeſcant, vel levi ex cauſa in terrorem conjiciantur. Hinc etiam eſt, quod earum affectibus facile convulſiones, epilepſiæ vel graves ſpaſmi adſocientur, ut videmus in malo hyſterico, inque difficiliori partu ac puerperio.

§. XXXIV.

Non certior igitur & melior ad præcavendos ſexui ſequiori familiares morbos via & ratio inveniri poteſt, quam ſi nimiæ ſanguinis & humorum plenitudini convenientibus auxiliis occurramus.

Scholion.

Id vero quam optime præſtat tempeſtive & cum prudentia adhibitæ ſanguinis per inciſionem venarum, hirudines, cucurbitulas, emiſſiones. Quo ſpectant etiam abſtinentia, inedia, motus & exercitatio corporis, peregrinatio & cœli mutatio; poſt hæc decens thermarum, acidularum vel aliorum fontium ſalubrium uſus, liberalior potus cereviſiæ tenuis, vel aquæ calidiſſimæ herbis infuſæ, non omiſſis clementioribus laxativis, ipſas ab omnium morborum inſultu egregie vindicant.

§. XXXV.

Supereſt alia imbecillitatis ad morbos valde proclivis in corporibus humanis ratio, eaque nativa & à morbidis parentibus in liberos tranſmiſſa, qua vel totum corpus vel quædam tantum ejus partes infirmæ & ad morbos ſuſcipiendos aptæ evadunt.

Scholion.

Veriſſimum eſt, utut cognitu difficile admodum, & animi & corporis vitia à parentibus per generationem tranſire in liberos, ita ut nihil certius ſit, quam quod robuſti robuſtis, imbecilli imbecillis, morboſi morboſis procreentur. Morborum autem hæreditariorum ratio profecto non in vitio fluidarum partium, quæ continenter mu-

tationi ſunt obnoxiæ, ſed potius in depravato ſolidorum ſtatu, quorum mutatio non ſub poteſtate medici eſt, & quæ nonniſi per annorum decurſum fit, quærenda eſt, & maxime vel in earum nimia imbecillitate, atonia, ſive tono nimis laxato & reſoluto, vel in nimia nervoſarum partium ad anomalias motuum diſpoſitione conſiſtit.

§. XXXVI.

Hypochondriaci plerumque hypochondriacos, phthiſici phthiſicos, calculoſi calculoſos, epileptici epilepticos, hæmorrhoidarii hæmorrhoidarios, cachectici cachecticos progenerant, id quod indies in praxi animadvertere licet.

Scholion.

Acutas paſſiones non tranſire in liberos, quia ex vitio magis fluidarum partium proveniunt, certiſſimum eſt; ſed eo frequentius ſolidorum vitia & labem viſcerum liberis affricari conſpicimus. Quemadmodum vero quævis pars corporis nobilior peculiari chronicæ paſſioni expoſita eſt; ita etiam in hæreditariis id obſervare licet. Moleſtiſſimum illud, quod dicitur hypochondriacum, malum mere ſpaſmodicum ac flatulentum ex ventriculi & inteſtinorum motu periſtaltico perverſo, juncto cum ſumma atonia, naſcitur: phthiſis præcipuus pulmonum morbus eſt, epilepſia & melancholia cerebri, hydrops hepatis, cachexia lienis, calculus renum, podagra articulorum, & hi omnes morbi ſunt hæreditarii & maxime fundati ſunt in cujuſque partis nativa imbecillitate & prava diſpoſitione, quæ vel in vaſorum anguſtia, vel in fibrarum & vaſorum nimia laxitate, ad materiam vitioſam recipiendam & retinendam apta, ex qua facile humorum ſtagnationes & vaſorum oppilationes, infarctus, indurationes fiunt, conſiſtit.

§. XXXVII.

Quemadmodum nihil tam difficile eſt, quam labem, quæ in ſtructura & conformatione ſolidæ partis hæret, emendare: ita etiam prava ſolidorum per nativitatem accepta ad morbos diſpoſitio non adeo facile, optimis etiam datis præſidiis, extingui poteſt, quin potius, accedente occaſionali cauſa, primis ſubinde annis prompte excitatur atque in actum deducitur.

Scholion.

Sicut *ſenium*, ut præclare diſſerit *Trallianus Lib. XII. de maraſmo, nulla medicina tolli poteſt*, eadem ratione prava, quæ in ſolidorum ſtructura & labe conſiſtit, ad morbos proclivitas difficulter admodum eradicatur. Ita phthiſis, podagra aut affectio hypochondriaca hæreditaria nulla propemodum arte averti poſſunt, idque ægrius medicina, quam accuratiori diætæ obſervatione, quæ eo magis neceſſaria eſt, quo certius ex neglectis diæteticis præceptis hæreditarii morbi & ingraveſcunt & difficilius levantur.

§. XXXVIII.

Mala quoque eſt illa fibrarum motricium per nativitatem acquiſita habitudo, qua levi de cauſa ad fortes oſcillationes & ſpaſticas ſtricturas proclives, ſanguinis æquabilem & liberum ad exteriora vergentem curſum interturbando, regreſſum ejus ad interiora, & congeſtiones nimias in his vel illis partibus efficiunt.

Scholion.

Ex ſpaſmis &, quæ hos conſequuntur, congeſtionibus proveniunt ſanguinis effuſiones, quæ in prima ætate in capite & per nares, in juvenibus per pulmones, in ætate virili per venas ſedis, ſolenni fere modo contingere ſolent. Intercepta vero per has vias ſanguinis eruptione, ſub certis ætatibus familiaris, ſanguis ſubſiſtens & congeſtus multa & gravia creat ſymptomata, quorum de frequentia, magnitudine & noxa *Cl. Stahlius in ſcriptis ſuis* copioſius & quaſi ex profeſſo egit.

§. XXXIX.

Præter infirmitatem à natura acceptam datur adhuc alia, quæ acquiſita eſt, & per morbi vehementiam ſolidis infertur partibus, ex qua facilis morborum recurſus & afflictio ejus partis fit, quam ſemel morbus fortiter exercuit, idque non tantum in chronicis, ſed & in acutis paſſionibus accidit.

Scholion.

Qui febribus, ſive continuis, ſive intermittentibus, ſemel vel iterum laborarunt, ii quam facile non adeo urgentibus cauſis in eas recidunt. Qui pleuritide vel peripneumonia decubuerunt, illi eundem morbum facile rurſus experiuntur. Si ſemel vel iterum eryſipelas pedem vel dextrum vel ſiniſtrum occupaverit, tum frequentius in eodem pede malum affligit. Coli acerbior dolor talem imbecillitatem in inteſtinis relinquit, ut parvas ob cauſas recurrat. Eodem modo dolores podagrici, & qui dicuntur rheumatici, ita partem affligunt, debilemque reddunt, ut ſerum acre vel tartareum, ad glandulas vel ligamenta artuum glanduloſa delatum, facile ibi ſubſiſtat & crudeles hos dolores denuo provocet. Raro à calculo renali ſunt immunes per omnem ætatem, qui ſemel vel bis ex eo laborarunt. Quibus ſanguis per hæmorrhoides vel vias inſolitas, nempe urinarias, aut pulmones, aut vaſa ventriculi brevia, vel etiam per nares ſemel vel aliquoties ferri ſolitus eſt, in iis per has vias lubentius rurſus exitum affectat, adeo ut in hæmorrhagiis narium non per aliam, ſed per dextram vel ſiniſtram, per quam ferri conſuevit, ſanguis effluat. Qui ſemel gravi morbo capitis, aut cephalalgia aut apoplexia, vel etiam epilepſia aut paralyſi correptus fuit, in hoc facile idem morbus levi interdum occaſione excitatur. Tumor hydropicus, icteritia quoque & alia hepatis vitia licet bene curata fuerint, ea tamen ſæpius recurrere, teſtem cito experientiam.

§. XL.

Neque tantum à morbis, ſed & à læſionibus quibuſcunque partes externæ imbecilles ad eundem morbum ſuſcipiendum faciles & aptæ redduntur.

Scholion.

Frequens nos docet experientia, quemadmodum partes ad quandam læſionem vel vulnerationem, aut puncturam mox ita fiant imbecilles, ut levem etiam in aëre mutationem ſubito perſentiant. Frequentiſſime accidit, ut in quibus partibus vena inciſa, vel cucurbitulæ cum ferro adpoſitæ fuerunt, eæ elapſo temporis ſpatio dolore tenſivo & pungitivo afficiantur, non quod iſtis peculiare agens & neſcio quod intelligens inſideat, ſed quia imbecilliores hæ partes redditæ à nimis redundante ſanguine ad oſcillationes & agitationes ſtimulantur. In qua parte, v. g. circa malleolos, ſemel orta eſt exulceratio, hanc eidem malo facile ſubjici, ut ulcus recrudeſcat, quotidianum eſt obſervare.

§. XLI.

Tam ſubtilis & delicata eſt fibrarum in corpore animantium natura atque conditio, ut prorſus nullam læſionem vel violentiam pati poſſint, quin inde ſtatim talem mutationem accipiant, quæ ad functionum tam in motu, quam in ſenſatione turbationem inclinet.

Scholion.

Ex quo illud conſequitur, homini, ſi per totum vitæ decurſum ſanus & integer perſiſtere velit, omni modo & cura cavendum eſſe, ne in gravem quendam morbum incidat, quia nunquam is ita tranſit, quin læſionem

ſionem & mutationem quandam corporis partibus inferat, quæ occaſionem poſtea ad eoſdem vel alios morbos dare & fovere poſſit.

§. XLII.

Quum morbi antecedentes ita vim naturæ laceſſere & robur ex ſolidis auferre ſoleant, ut quam facile novus morbus propullulet: omni modo & diligentia, ut is ipſe per ſalutaria diætæ præcepta præcaveatur, laborandum eſt.

Scholion.

Quoniam hanc utiliſſimam materiam copioſe non minus, quam perite in peculiari *Diſſertatione de morbis ex aliis prodeuntibus* perſecuti ſumus, nolumus hac in re eſſe longiores.

§. XLIII.

Quum non tantum univerſi corporis, ſed & ſingularium partium infirmitas à viribus nimium exhauſtis & deperditis proficiſcatur, ita, ut deinde tam facile obnoxia ſit morbis; ſequitur, omnia ea, quæ vigorem & vires corporis ſuffurantur, eaſque exhauriunt, & vitæ & valetudini proſperæ inimiciſſima, gravibuſque ac funeſtis morbis ingenerandis eſſe aptiſſima.

§. XLIV.

Quoniam materiam virium & motuum cauſam boni & temperati ſucci in vaſis præbent, quid manifeſtius eſt, quam quod ea vires corporis conſumant, quæ optimos ſuccos & benignum ſanguinem auferunt.

§. XLV.

Hoc in genere ſunt, præter morbos quoſcunque, immodicæ ſanguinis profuſiones, ſive natura ſive arte factæ, diuturna inedia, incongruus plane cibus, aſſidua vigilia, immoderatior venus, crebrior purgantium uſus, plenaria motus intermiſſio, anxiæ curæ, ſollicitudines, triſtitia diuturna, profundæ ſine voluptate quadam meditationes, animi contentiones, tempeſtates valde æſtuoſæ vel nimis humidæ, ignavia & deſidia, ebrietas, luxuria & hujus generis plura.

Scholion.

Hæc omnia & ſingula ita ſunt comparata, ut, ſi quædam tantum ex illis, præſertim in corpore natura debili, concurrant, adeo vires peſſundent & naturam imbecillem reddant, ut poſtea non modo omnibus fere pateat vitiis, ſed & magnum periculum in morbis accendat, & ægri difficillime ſanentur. Miſerum itaque & infelicem illum medicum habeo, qui cum ejuſmodi debilibus & corruptis naturis corporum agere & curationes tentare debet. Verum deterioris adhuc conditionis ſunt illi medici, quibus cum valetudinariis, hypochondriacis, ſcorbuticis, quotidie conflictandum eſt. Hi ſunt illi ægrotantes, qui medicum non modo moleſtiſſime exercent, ſed & ejus exiſtimationi multum detrahunt. Beatum vero & felicem eum prædico, præſertim quando incipit in artis operibus verſari, ſi ejuſmodi curationes & corruptas naturas effugere poſſit, nam medicus & medicina hac ratione ſubinde contumeliis exponuntur. Et profecto, ut verum dicamus, conſultius multo eſt, ut ejuſmodi debiles, qui continuo cum morbis, & ſpaſmis conflictantur, à medicina abſtineant, & tantummodo in recto vitæ regimine & commoda diætæ ratione levamen & ſolatium quærant. Illud vero perpetuo à medicis obſervari velim, ut ſemper cum imbecillibus & valetudinariis, & qui vitium in quadam parte fovent, molliſſime agant, & ab omnibus vehementibus ſibi caveant, ne fortiori commotione ad partem imbecillem & vitioſam peccantes humores impellantur, ex quo ſæpius graves & funeſti affectus propullulant; ſiquidem infirma pars & atonia quadam laborans quam facile vitioſum recipit humorem, à quo poſtea ipſi major læſio accedat neceſſe eſt.

§. XLVI.

Præcipua igitur medicinæ rationalis pars in eo conſiſtit, ut medicus probe inter ſe corporum humanorum naturas diſcernat.

Scholion.

Hoc fit, ſi in quovis individuo ſtructuram partium fibroſarum, vaſorum capacitatem & diſpoſitionem, temperiem ac proportionem partium fluidarum ad motum probe perpendat, & inſuper cujuſvis partis peculiare robur vel imbecillitatem ex variis phænomenis, circumſtantiis, obſervationibus & effectibus accuratius perſpiciat, qualem cognitionem ſi impetraverit, tum facile & prompte judicium & rationem reddere poterit, cur hoc vel illud medicamentum, hæc vel illa inſalubris res aut morbifica cauſa, hic vel ille morbus aliam in hoc corpore, aliam rurſus in illo operationem, effectum atque eventum exerat, in quo potiſſimum medicinæ rationalis momentum ego ſitum eſſe arbitror. Nam harum rerum ſcrutinium non tam facile eſt, ac ſi quis ad ens, ſenſu quodam interno æſtimatione atque intentione motus vitales & naturales corporis humani dirigens atque adminiſtrans, cujus exiſtentia nullo ſolido ratiocinio demonſtrari poteſt, confugere velit. Nam poſito ejuſmodi principio, ceu ſuprema rerum, quæ fiunt in corpore noſtro, cauſa, omnis ratio, omnis certitudo in theoria non minus, quam in praxi medica uno ictu proſternitur, ut nonniſi fallax judicium & fallax experientia in arte noſtra relinquatur.

CAPUT II.

De morborum origine ex copia & vitio ingeſtorum.

§. I.

Homo continuo eget alimentis, ut ſanguinis, qui vitam vires & robur ſolidorum ſuſtentat, qui univerſo corpori nutrimentum præbet, qui perenni motu à præſentanea, in quam inclinat, corruptione corpus vindicat, juſta & conveniens quantitas, temperies atque inde moderatio motuum conſerventur.

§. II.

Neque vero tota ſanguinis ſubſtantia, ſed puriſſima tantum ac delibatiſſima ejus pars, quæ lympha vocatur, corpus nutrit, neque alia, quam ſubtilior ac mobiliſſima ejus portio, quæ nervis vehitur, ad motum & robur ſolidis præſtandum accommodata eſt.

§. III.

Sanguinis pars defæcatiſſima, & tam corporis nutritioni, quam motuum vitalium conſervationi idonea, continuo ſolidorum attritu, indeque oriundo inteſtino ſanguinis calido motu partim per cutim difflatur, partim intra corpus retenta in liquamen demum ſalino-ſulphureum & excrementitium fatiſcit.

Scholion.

Habet hoc omnis motus, ut ſtatum corporis, in quod agit, vel ratione ſitus & loci, vel ratione texturæ ac figuræ immutet. Quid mirum igitur, ſi vis illa ſyſtaltica & motrix ſolidorum potentia, quæ continenter agit in fluida, ſanguinis etiam mixtioni & craſi tantam inducat mutationem, ut continuo attritu & inteſtina agitatione eum vel conſumat ac diſſipet, vel in ſerum excrementitium convertat. Hinc in febribus tum acutis, tum lentis & hecticis ſanguinis copia ſæpius intra breve ſpatium conſumitur, inque humores excrementitios degenerat. Uſque adeo mirabilis eſt corporis humani

œconomia, ut motus, qui vitæ præeſt & ſanitatem cuſtodit, & vitam tollat & corporis integritatem deſtruat, materiam videlicet, quæ pabulum ipſius eſt, paulatim & ſucceſſive in fomitem morborum & mortis convertendo.

§. IV.

Quantum igitur quotidie motu cum inteſtino attritivo, tum excretorio corpori ſubtrahitur, tantum commodis alimentis reſarciri debet, ut vires cum ipſa vita & ſanitate ſartæ ac tectæ ſerventur.

Scholion.

Ex his, puto, inevitabilis alimentorum neceſſitas ſatis abundeque intelligitur. Nimirum omnes, qui in corpore humano exercentur, motus tam mirabili nexu & vinculo inter ſe cohærent, ut actiones, quas vocant animales, à vitalibus dependeant, hæ vero à naturalibus gubernentur, ſuamque accipiant perpetuitatem. Nam digeſtio, ſecretiones & excretiones, quibus actiones naturales abſolvuntur, motibus vitalibus proſpiciunt, eorumque incolumitatem tuentur; his vero ſalvis & integris omnes bene habent actiones, quæ vulgo ad animam referuntur.

§. V.

Scire oportet, hominem non tantum eum in finem indigere alimentis, ut ſubtiliſſima illa & nutritiva ſanguinis portio, motu & calore deſtructa, reſtauretur, ſed etiam, ne motus illi vitales ſyſtaltici & expanſivi cordis, vaſorumque ſanguiferorum & canalium, qui liquida vehunt, qui ſecernunt, & qui reciproce ac per vices exercentur, torpeſcant vel interrumpantur.

Scholion.

Paucis admodum cognitam eſſe hanc veritatem intelligo, quare homo ad vitam ſervandam non exigua alimenti optimi mole poſſit eſſe contentus, ſed ingens quotidie quantitas cibi & potus neceſſaria ſit. Ratio nobis hæc eſſe videtur, quoniam nempe futurum, ut motus canalium ſyſtaltici & expanſivi, qui fluidorum progreſſum & directiones moderantur, brevi elangueſcant vel penitus peſſundentur, niſi ſufficiens & paulo copioſior fiat alimentorum, præſertim liquidorum, ingeſtio. Nam ut in doctrinis phyſiologicis jam ſatis explanatum eſt, vaſorum vis contractiva partim à nervorum rore lymphatico, partim à ſanguine, tunicas vaſorum permeante proficiſcitur; tubulorum vero expanſionem contenta intus conveniens humorum moles efficit. Hi motus, in æquilibrio poſiti, ita ſeſe invicem excipiunt, ut ſyſtole producat diaſtolen, diaſtole vero rurſus provocet ſyſtolen. Jam quum ingens quotidie humorum copia per tot ſecernicula, per tot tubulos ac meatus è corpore ejiciatur, ſequitur, ut niſi quotidie amiſſi fiat reſtitutio, vivida illa vaſorum expanſio minuatur, tandemque ex toto deſinat. Deinde ſufficiens ſuccorum copia in vaſis neceſſaria eſt eam ob cauſam, ut vaſa minima, quæ maxime excretionibus dicata ſunt, & quorum interventu humores ex arteriis in venas tranſeunt, expanſa atque aperta ſerventur, quum alias ſuccorum appulſu deſtituta facile conciderent. Ex quo utique conficitur, vaſorum obſtructiones à defectu æque ac copia humorum progenerari.

§. VI.

Vigor motus inteſtinorum periſtaltici, atque ab eo dependens debita fecum alvinarum excretio ſufficientem cibi ac potus quantitatem deſiderat.

Scholion.

Alimentarii canalis motus periſtalticus, quem vermicularem vocant, & cujus beneficio ingeſta ex ventriculo ad inteſtinum extremum devolvuntur, identidem convenienti ejus ſyſtole & expanſione abſolvitur. Nam vis ejus contractiva ab influxu roris nervei & ſanguinis tunicas inteſtinales perluentis, expanſio autem à mole contentorum celebratur. Hinc, ubi multus cibus revomitur, alvus ſiſtitur, & qui patiuntur inediam, vel parciori manu cibos aſſumunt, in iis contrahitur ventriculus, & rarior fit alvi dejectio. Quod vel maxime apparet in febribus & reliquis morbis, ubi parum alimenti appetitur. In iis enim ſegnior eſſe alvus conſuevit, & quoniam ejus ſordes & inquinamenta, quæ ex univerſa ſanguinis maſſa hic deponuntur, mucoſa, bilioſa, ſalivalia atque adeo ad fermentationem prona, non ſatis mature expelluntur, facile accidit, ut mora diuturniori corrupta novo morbo & gravioribus ſymptomatibus materiam & occaſionem ſubminiſtrent.

§. VII.

Igitur copia alimentorum inteſtina ad crebriorem ingeſtorum expulſionem ſollicitat, niſi à præcedentibus cauſis horum vis contractiva valde debilitata fuerit.

Scholion.

Ex quo cauſa apparet, ob quam, qui multum comedunt & bibunt, crebrius alvum demittant. Neque ignotum eſt, aquas medicatas plurimum conferre ad promovendas excretiones tam alvinas, quam urinarias, quod maxime præſtant mole ſua, ſiquidem interdum decem vel duodecim earum libræ hauriuntur.

§. VIII.

Ex quibus conficitur, ſine alimentis certaque & convenienti eorum mole diu conſtare non poſſe corporis humani integritatem. Atque ideo plenaria appetitus dejectio, ſi longis in morbis diutius affligit, nunquam non ingens periculum oſtendit.

§. IX.

Ad vitæ & ſanitatis tutelam mutuum conſpirare debet commercium inter ea, quæ corpori accedunt ex alimentis, & quæ per neceſſarias excretiones ipſi ſubtrahuntur.

Scholion.

Quo plus ergo ingeritur, eo copioſiores & frequentiores eſſe debent egeſtiones, ſique multum per excretiones ſeceſſerit, multum quoque per ingeſtiones reſtituatur neceſſe eſt. Qui autem parum excernit, eum ingerere parum oportet, & qui parum ingerit, is moderatius debet excernere. In certa itaque & convenienti menſura & proportione ciborum ac laborum, quibus perſpiratio juvatur, punctum ſanitatis non inepte veteres poſuerunt, atque ex iis maxime *Hippocrates*, *qui Libro I. de Diæt.* §. 2. & 3. ait: *labores conſumunt, & cibi, quæ evacuata ſunt, explent.*

§. X.

Sicut in univerſum hæc lex firma & ſtabilis valet, omne nimium naturæ eſſe contrarium & inimicum: ita etiam ciborum copia & vitæ & viribus & ſanitati hominis erit inimiciſſima.

Scholion.

Gaudet enim natura animantium certa proportione, ordine, temperie, ſymmetria & æquabilitate motuum tam in ſolidis quam in fluidis, & ſi quis in hac ipſa ſani & integri ſtatus genuinam & proximam cauſam quærere & conſtituere velit, is prorſus non errabit. Quoniam vero omne nimium, ſive ad materiam, ſive ad motum id pertineat, adverſus illam proportionem atque temperiem, qua gaudet natura, pugnat, hinc recte ab *Hippocrate Sect. II. aph.* 51. *dictum:* πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον *i. e. omne nimium naturæ inimicum*; & *Sect. II. aph.* 4. *non aliud quicquam bonum, quod naturæ modum excedit.*

§. XI.

§. XI.

Quoniam omne nimium & mole exſuperans motibus naturæ ordinatis & proportionatis, quibus ſanitatis natura continetur, eſt contrarium, cibus quoque præter naturam copioſius ingeſtus, ut prudenter admodum prodidit *Hippocrates Sect. II. aph.* 17. morbum facit. Et *libr. de diæta acutorum: prava hæc eſt diæta, cum quis plures cibos corpori præbet*, & hinc impotentia gulæ non inepte dira generis humani carnifex nuncupatur.

Scholion.

Huic ſententiæ ſuffragatur etiam *Celſus Libr. I. Cap. II. pag.* 25. *ubi ad cibum ventum eſt, nunquam eſt utilis nimia ſatietas.* At vero id maxime hic in quæſtionem venire video, quid τὸ nimium ſit, atque ex quo illud æſtimari debeat, utpote cum advertamus, quod aliis naturis eſt nimium atque inimicum, id rurſus aliis eſſe moderatum adeoque amicum, & quod aliis eſt minus ſufficiens, id certis rurſus infeſtum eſſe ac nimium. Mirum enim eſt, quantum diſcriminis corpora humana inter ſe recipiant, tam ratione ſtructuræ & habitudinis partium, quam ratione vaſorum capacitatis & ſolidorum potentiæ motricis ſeu roboris. Quin imo ipſæ naturæ per ætates, per anni tempora, per vitæ genus, per ipſum victum, per climata mirifice mutantur, adeoque pro tanta varietate & mutatione corporum difficile admodum erit, unam & certam ciborum quantitatem & menſuram omnibus & ſingulis commodam & ſufficientem invenire. Nam quod uno tempore homini conveniens & ſufficiens eſt alimentum, id ſæpius eidem alio tempore nimium & noxium eſſe uſu atque experientia animadvertimus.

§. XII.

Igitur rectiſſime juſta & conveniens alimentorum menſura adeoque vel nimium vel parum ex ſolidorum robore ac viribus ſemper æſtimari debet, *magna enim eſt*, teſtante *Hippocrate Libr. de alimentis, quantitas ad vires ſolerti ratiocinatione adaptata.*

Scholion.

Nam neque ullius corporis vires & efficacia in rerum natura abſolute, ſed ſemper relative conſiderari debent, hinc etiam τὸ nimium vel τὸ parum ciborum ratione individui æſtimare oportet, robuſtum an imbecille ſit, vaſa habeat capacia, an anguſta, exilia. Hinc fit, ut docente *Hippocrate Libr. de Affection.* §. 52. *quæcunque ſanis commoda ſunt, ea etiam ægrotis exhibita fortiora ſint.*

§. XIII.

Quo major copia virium & plus roboris in corpore humano inque ejus ventriculo eſt, eo plus nutrimenti ferre poteſt homo & contra.

Scholion.

Quare paucos cibos ſenes requirunt, & facilius jejunium tolerant, quam juvenes, quia atteſtante *Hippocrate Sect. I. aph.* 14. illis parum caloris ineſt, propterea paucis alimentis indigent.

§. XIV.

Sicuti in rerum natura virium motricium efficacia recte æſtimatur ex effectu, cum plus vel minus reſiſtentiæ vincere poſſunt: ita etiam robuſta corporis humani natura vel ventriculus firmus is nobis habetur, qui motu periſtaltico fortiori inſtructus alimenta probe ſubigere, miſcere, digerere, ex uno loco ad alium propellere, imo convenienti tempore expellere, & puras chyloſas partes in vaſorum lacteorum oſcula impellere poſſit.

Scholion.

Canalis enim illius nervoſi & alimentarii robur maxime conſiſtit in vigore motus periſtaltici, ſive ſucceſſiva vividiori ejus dilatatione & conſtrictione; nam hujus beneficio ſolventes illi ac fermenteſcibiles humores ex glandulis decenti quantitate profluunt, & bilis non mediocris quantitas ex ejus ductibus in duodenum deſcendit, hujus etiam beneficio alimenta non modo inter ſe, ſed & cum dictis ſolventibus intime alterantur, miſcentur, diſſolvuntur: hujus beneficio ſucci utiles & chyloſi per cruſtam villoſam debite ſecreti per canales lacteos tranſeunt; & hujus tandem beneficio inutiles & excrementitiæ ſordes & feculentiæ utiliſſime & cito alvo ejiciuntur.

§. XV.

Quo robuſtior itaque eſt ventriculus, eo plus cibi deſiderat, eo plus etiam ſine ullo incommodo concoquere & ferre poteſt. Videmus inde, homines robuſtos, agreſtes, plebejos, labori deditos, ingentem prorſus alimentorum copiam ſine ullo periculo & optime ferre poſſe, adeo ut inde firmiores & robuſtiores evadant, à qua imbecilles & infirmi læduntur.

Scholion.

Videmus cibum non modo copioſiorem, ſed & ſæpius intemperantiorem non tam facile officere robuſto, quam imbecilli homini, quia illius ventriculus motu & robore inſtructus eum celeriter expellit, ut non diu ibi moram trahere & corrumpi poſſit. Neque quantitate, vel qualitate delinquentes humores facile ſanitatem offendunt, ſi in perpetuo progreſſivo motu conſtituti ſunt neque diu in loco morantur, ſed cito propelluntur. Siquidem ii demum humores materiam morbo dant eumque fovent, qui motus progreſſivi expertes ſunt, qui ſtagnant, nam ex ſtagnatione corrumpuntur & acorem induunt, & vim partis, cui inhærent, valde laceſſunt, ejuſque motum turbant.

§. XVI.

Infirmus itaque homo parum alimenti deſiderat, quia non multum digerere ſubigere & propellere motus ſui imbecillitate poteſt, unde fit, ut imbecilles facile à cibis paulo majori copia ſumtis, quos optime robuſti ferre poſſunt, lædantur.

Scholion.

In numero imbecillium nobis ſunt ii, qui non multum ſanguinis & parum ejus ſubtilioris, ſpirituoſæ, mobilis, ſulphureæ, elaſticæ portionis, quæ omnium virium tam vitalium, quam naturalium in corpore humano cauſa ac fons eſt, habent, & hujuſmodi ſunt, qui ex nimia ſanguinis profuſione laborarunt, qui ex gravi morbo ſive acuto convaluerunt, qui nocturna vigilia & inquieta cogitatione, meditatione vel diuturno animi affectu, præſertim mœrore, corporis ſui robur imminuerunt, & uno verbo, omnes valetudinarii. Quo pertinent ratione ætatis infantes, ſenes, ratione habitus corporis, qui laxo & ſpongioſo præditi & copioſa & exiliſſima vaſa habent: ii omnes propter virium infirmitatem à nimia alimentorum copia ſibi cavere debent, niſi fomitem morbis præbere velint.

§. XVII.

Tanto gravior eſt noxa cibi copioſius adſumti, quanto majori aviditate ingeritur.

Scholion.

Nimia ciborum copia per ſe ſemper reſiſtit eorum intimæ ſolutioni atque concoctioni, maxime ob eam cauſam, quia neceſſaria proportio illa inter menſtruum ſolvens & ſolvendum læſa eſt. Deinde, ſi celeriter magna cum aviditate cibus ingeritur, tum non bene maſticatur, neque cum ſaliva, quæ menſtrui vicem gerit, probe ſubigitur. Accedit, quod nimia copia repente ingeſti

geſti cibi, vel etiam potus, ventriculi tunicas nimium diſtendat earumque liberam actionem & motum ſyſtalticum contractivum impediat, unde diutius hærens in ventriculo lædit, & vellicando paulo fortius totum nervorum contextum in conſenſum trahit.

§. XVIII.

Miſera res eſt, imbecillos plerumque ingenti cum aviditate atque intemperantia comedere. Ita videmus infantes, & fame diuturna preſſos, item eos qui mox ex morbo evaſerunt, itemque valetudinarios, phthiſicos, melancholicos, hypochondriacos, & qui vermibus laborant, pueros nimium voraces eſſe, & exinde multas ſibi contrahere ægritudines.

§. XIX.

Infantes lactentes ex copia lactis, diutius in ſtomacho detenti, & bilis acrioris adfluxu corroſivi redditi, graviſſime ægrotant.

Scholion.

Sicut omnium rerum nec quicquam ad ſanitatis in infantibus tutelam, ac alvus bene fluida, aptius eſt: ita lac copioſius ingurgitatum, quam ventriculi teneritudo ſubigere & expellere poteſt, ſtagnat, acore inficitur & conſermentatione cum bile corroſivam & propemodum virulentam naturam inducit: hinc feces coagulatæ & viridi colore tinctæ tam corrodentes ſæpius ſunt, ut linteamina exedant. Mirum enim eſt, lac diuturna mora & ſtagnatione in inteſtinis acidiſſimum evadere, ut flavum bilis colorem in viridem convertat, qui adfuſo oleo tartari per deliquium protinus in flavum rurſus transmutatur. A cruditate hac corroſiva ex copia lactis male digeſti graves & periculi pleniſſimæ, quæ hanc ætatem infeſtant, ægritudines, ut tormina, cardialgicæ anxietates & convulſiones, oboriuntur; ſi quando à lactis viſcido coagulo tunica villoſa & cruſtoſa inteſtinorum, in quam vaſorum lacteorum innumera oſtiola deſinunt, obſtruitur, abdominis intumeſcentia, atrophia reliqui corporis cum alvi ingenti dejectione naſcuntur.

§. XX.

Qui proxime à morbo & febre fatigati convaluerunt, ob nimiam voracitatem, quam quidam medici ſtomachicis acrioribus & aromaticis vel acidulis ſpiritibus promovere conſueverunt, tardius vires amiſſas recuperant, ſæpius recidivam ſibi accerſunt, vel in lentum chronicum morbum incidunt.

Scholion.

Sine injuria culpandus hic venit perverſus ſæpe ſtomachicorum appetentiæ excitandæ cauſa uſus, quem non ſemel, ſed ſæpius in infirmioribus ſumme noxium deprehendi; nam cum plus adſumant, quam ferre & regere imbecillior ventriculus poteſt, neceſſario ingens cruditatum fit proventus, qui in corpore adhuc debili quam facile languorem & lentum calorem & poſtea ciborum faſtidium cum male olente ex ore ſpiritu, ſitim quoque & inquietudinem concitat. Atque adeo optimam medicinam intempeſtive datam morbis cauſam dare & ſuggerere poſſe, clariſſime oſtenditur.

§. XXI.

Nunquam nimia repletio cum majori periculo juncta eſt, quam apud eos, qui per diuturnam inediam preſſi & valde debilitati ſunt.

Scholion.

Plures poſt inediam nimis fortiter paſtos mortem ſibi acceleraſſe, teſtis eſt FORESTUS *Libr. XVIII. Obſ.* 2. in ſchol. ubi inquit, *nota eſt multorum hiſtoria, qui à longa inedia ſeſe repleverunt, adeo, ut inde ſuffocati fuerint, uti nos cognovimus in obſidione Harlemenſi & Leidana id præcipue contigiſſe, quando obſidione liberati cives victu pleniori ſe replentes mortem quam plurimi incurrerunt.* Denique non ignotum eſt, milites, ex caſtris in hiberna ſecedentes liberaliter paſtos ex corruptela ciborum in debili admodum corpore in febres peſſimi moris ſtomachicas & caput validiſſime afficientes incidiſſe.

§. XXII.

Qui quartana laborant, plerumque ſunt nimium voraces ob exſuperantem primis in viis acidum humorem, qui ventriculi oſcillationem, in qua appetentiæ cauſa reſidet, fortiorem inducit, ſed quo plus comedunt, eo longiorem & difficilioris ſanationis fieri febrem, certiſſimum eſt.

Scholion.

Hujus febris contumaciam non tam facile etiam præſtantiſſimis præſidiis evinci poſſe, niſi prius infracta fuerit nimia illa voracitas, peritis practicis non obſcurum eſt. Nam quo plus ingeritur in ventrem cruditatibus obſeſſum, eo magis illæ augentur, & eo magis fomes morbi increſcit, atque hepatis infarctus, ubi præcipue ſedem ſuam hæc febris fixam habet, incrementa capiunt.

§. XXIII.

Hypochondriaci & melancholici identidem ob copioſum in primis viis acidum plus appetunt & ingerunt, quam ipſis utile eſt; ex quo fit, ut morbi ſymptomata exacerbent, & morbum minus ſanabilem reddant.

Scholion.

Moleſtiſſimus, ſed certe frequentiſſimus ille affectus, qui hypochondriaci nomine venit, ab ingenti motus periſtaltici deſtructione ejuſque ad ſuperiora retroceſſione, meo quidem judicio naſcitur, & à ſpaſmodica partium membranacearum univerſi corporis diatheſi fovetur & augetur. Quare in iis ſemper vitiata digeſtio eſt, & excretio flatuum ac fecum ſegnior inflationes & cruditates acidæ, quæ ſtimulant & ſpaſmo afficiunt has partes, ſemper adſunt. Ecquis igitur non videt, à copioſis cibis hoc malum ſemper augeri & deterius, imo habituale reddi.

§. XXIV.

Evenit ſæpiſſime ante acceſſionem podagræ, coryzæ, vel etiam intermittentis febris inordinate creſcere ciborum appetentiam, languido licet corpore, idque ſemper cum incommodo fieri.

Scholion.

Videtur hæc inſolita ciborum aviditas ab acriori ſtomachica lympha, accedente peregrino ex prohibita tranſpiratione ſtimulo, derivanda, & quia hanc alvi tardior ſeceſſio ordinario comitatur, imminens morbus, pabulum copioſius nactus, neceſſario majora accipit incrementa: ſapienti igitur conſilio ſtatim ejuſmodi morborum fomentis occurrendum eſt. Prima nempe regio commoda medicina expurganda, ſive per ſuperiora ſive inferiora, præmiſſa tamen ſemper humorum, qui in vitio ſunt, correctione. Ita opportune præſcinditur morbi fomes, & morbi inſequentes leviſſime ſuccedunt & brevi etiam finiuntur.

§. XXV.

Neque tantum imbecilli & debiles, ſed & ſani ac robuſti homines ſi ſupra modum comedunt, morborum ſemina ſibi fabricant, ſaburram in primis viis cumulando.

Scholion.

Non inepte *Galenus in Comment. Sect. II. aph.* 17. geminam ſatietatem ſive ciborum redundantiam ſtatuit, ad vaſa ſcilicet atque ad virtutem. Satietas ad vaſa eſt, ubi

ubi tanta ciborum ingeſta copia eſt, ut ventriculi capacitas nimium diſtendatur: ſatietas vero ad virtutem ſive facultatem eſt, ubi plus cibi ingeritur, quam natura, aut facultas corpus noſtrum regens, ſuperare poſſit. Sæpe vero accidit, ut magna cibi copia non gravet facultatem robuſtam: contra vero imbecillem exigua admodum & mediocris alimenti copia non raro gravet. Si vero nimium ventriculus à ſumto cibo diſtenditur, utique facultas ejus motiva & contractoria minuitur, ut diutius, quam par eſt, cibi ipſi inhæreant eumque onerent, ex quo multa vitia incidunt & robuſtos etiam premunt.

§. XXVI.

Optime *Hippocrates de veteri Medicina* §. 13. *fortiſſima edulia maxime & manifeſtiſſime hominem lædunt, ſive ſanus ſit, ſive ægrotus.*

Scholion.

Differunt enim mirifice alimentorum genera: quædã ſunt valentioris naturæ, quædam imbecillæ, & hæc omnia bene diſtinguit & enarrat atque in claſſes redigit *Celſus Lib. II. Cap. XVIII.* Valentiora illa dicuntur, quæ difficilius reſolvuntur & plus alimenti habent, & ſunt maxime legumina & ex frumentis paniſicia, omne animal quadrupes, omnis bellua marina, item panis, mel, caſeus, annoſiores carnes, item omne opus piſtorium valentiſſimum eſt, quod ex farina, butyro, ovis, ſaccharo conflatum: nam hæc difficilius ſubiguntur, firmum ventriculum exigunt, & ægrius ventre dimittuntur.

§. XXVII.

Cum ciborum genera multum inter ſe differant, ſapientiſſimum certe *Celſi* præceptum eſt, quod tradit *Lib. II. Cap. XVIII.* in fine: *imbecillis, corporibus rebus infirmiſſimis opus eſt, mediocriter firmos media materia optime ſuſtinet & robuſtis apta validiſſima. Plus aliquis adſumere ex levioribus poteſt, in his magis, quæ valentiſſima ſunt, temperare ſibi debent.*

Scholion.

Inter imbecillia alimenta refert *Celſus* omne olus, quicquid in cauliculo naſcitur, item omnia ſorbilia, mollia, omnia poma, cucurbitas, cucumeres, pulticulas & panem aqua madentem; ad mediam vero materiam aves minores & piſciculos & ex quadrupedibus leporem refert, item ex oleribus ea, quorum radices vel bulbos adſumimus.

§. XXVIII.

Multa eaque gravia ſunt mala, quæ ex vitioſa alimentorum concoctione & cruditate exſuperante oboriuntur.

Scholion.

Hippocrates hæc ipſa optime recenſet *Libr. de Priſca Medicina* §. 19. *Si pranſi fuerint, idque eis non conducat, ſtatim graves & corpore ſegnes fiunt itemque mente pigri hiatuque & oſcitatione & dormitatione & ſiti pleni. Si vero etiam inſuper cœnaverint, & flatus & tormina & alvus effringitur. Celſus Lib. I. Cap. VIII.* hæc recenſet ſtomachi laborantis vitia his verbis: *ſtomachum infirmum indicant pallor, macies, præcordiorum dolor, nauſea & nolentium vomitus, in jejuno dolor capitis, quæ in quo non ſunt, is firmi ſtomachi eſt.*

§. XXIX.

Famelici ſi plus juſto ſeſe avidiſſime ſumtis cibis, præſertim pinguibus replent, in febriculam quandam ephemeram, quæ digeſtionis adpellari poterit, ſubinde incidunt; ſiquidem non multo poſt cibum ſumtum ventriculi inflationem cum ſumma anxietate, inquietudine & ſpirandi anguſtia, & dolorem ventriculi tenſivum perſentiunt, qui ad ſcapulas, ad fauces & ad ipſum caput progreditur, quod graviter dolet, facies rubet & mens incipit fieri inquietior. Præterea languor totum corpus occupat, extremæ partes inalgeſcunt, tempora pulſant, pulſus durior & frequentior fit, alvus conſtringitur, & hic paroxyſmus plerumque intra aliquot horas ſupervenientibus ructibus vel vomitu aut ſudore ſolvitur.

Scholion.

Hunc affectum ego aliquoties obſervavi in hypochondriacis famelicis, cujus ſymptomata ab inflatione ſtomachi unice mihi repetenda videntur, & hujus dextra pars ſæpius in tumorem veſicæ inflatæ inſtar juxta ſcrobiculum cordis in dextro latere attollitur. A nimia igitur ventriculi, qui totus nervoſus eſt, diſtenſione nervorum paria, præſertim intercoſtale & octavum, tenſionem & tractionem patiuntur, unde partes, quas pertranſeunt, ſpaſtica ſtrictura & criſpatura affici, & hæc mala produci, non mirandum eſt. Similem morbum Hungaris endemium, qui vocatur Tſœmer, in peculiari *Diſſert. Dr. Milether* erudite deſcripſit.

§. XXX.

Cruditas, à nimia ingeſtorum copia & concoctione difficiliori orta, placidum ſomnum impedit, & capiti ac toti corpori gravitatem infert.

Scholion.

Neque certe *Sanctorii* dictum *Sect. IV. aph.* 40. experientia vel ratione caret, videlicet *ſomnum nihil magis interturbare, quam ciborum corruptelam*; Nam fortius laceſſitis ventriculi nerveis tunicis totum ſyſtema nervorum, cum quo princeps hæc partium magnam communicationem & conſenſionem fovet, præter naturam tenditur, ac ſtringitur, unde inquietudinis origo: & quia conſtrictis excretoriorum meatibus pauca ſecedunt, & perſpiratio minuitur, ſequitur, ut totum corpus inde gravitatem & languorem perſentiat.

§. XXXI.

Sicut concoctio, recte ſentiente *Celſo*, *Lib. I. Cap. IX. in omnibus corporis affectibus neceſſaria omnibuſque vitiis occurrit: ita cruditas maxime lædit, & quoties offenſum corpus eſt, vitioſa pars maxime ſentit.*

Scholion.

Quare prudentes medici, tam imminentibus, quam præſentibus morbis, item in omni dolore, & vulneratione, id omni cura efficere debent, ut cruditates præcaveant & parum cibi adſumatur; nam excretionibus ſub morbis labaſcentibus fomentum ſemper novum, & majus illi ab intemperantia & cruditate, omnium malorum matre, accipiunt.

§. XXXII.

Rectiſſime enim *Hippocr. lib. I. aph.* 22. *qui à ſatietate veniunt morbi, vacuatione curantur.* Optima ad vitia, quæ ex nimis copioſo ſumpto cibo & cruditate prima in regione proveniunt, tam præcavenda, quam ſananda, ſunt abſtinentia, alvi ductio, vomitus & liberior perſpiratio & medicamenta roborantia.

§. XXXIII.

Abſtinentia & inedia ſunt validiſſima adverſus vitia ſtomachi ex repletione præſidia.

Scholion.

Si ullum, certe hoc magni *Hippocratis* ſalutare præceptum diæteticum eſt, quod *Libr. IV. de morbis* §. 10. proponit: *ſi homo parum edit & bibit, in nullum morbum incidit.* Neque enim ulla res, ſunt verba *Celſi*, *Lib. II. Cap. XVI. magis adjuvat laborantem, quam tempeſtiva abſtinentia, quam etiam ſemper morborum initia deſiderant.*

rant. Nam ut ea ſummas in ſecunda valetudine ſibi partes vindicat, ita quoque in adverſa plurimum momenti obtinet; ſanat enim plenitudinem nimiam, obeſos, pituitoſos, vitiaque ex cruditate nata, quo rectius inedia à veteribus inter ea auxiliorum genera recenſetur, quæ corpus noſtrum tam ſanum, quam ægrum vacuant, ſiquidem, ut *Galenus in Comment. Sect. II. aph.* 17. docet, *nullo in ejus locum, quod fuit vacuatum, accedente alimento, fit, ut inedia vacuet.*

§. XXXIV.

Vomitio & alvi per infuſa eluitio optima quoque ſunt adverſus nimiam repletionem à cibis auxilia.

Scholion.

Nihil enim tam tempeſtive ſaburram in ventriculo contentam & moleſtam ciborum copiam exoneret, quam vomitus, qui breviſſima via ſtatim, quod moleſtum eſt, expellit, unde mox incommoda diſparere incipiunt. Et erant hæc duo repletionis præſidia olim athletis familiariſſima, qui ut melius ferrent tam copioſum alimentum, & novo ingerendo idonei eſſent, & clyſmatibus & vomitionibus tantum non quotidianis utebantur. Vomitum vero ciebant leniſſimis, bibebant enim hyſſopum contritum in aqua, cui aliquid aceti vel ſalis miſcebant. Et veteres quoque Romani utebantur vomitu ſæpius ex aqua tepida adjecto ſale & melle, ante & poſt cœnam, & vomitandi conſuetudine Imperatores Vitellius & Caligula luxuriæ & comeſſationibus frequentibus ſufficiebant. vid. *Sueton. in Vitell. Cap. XII. item in Nerone Cap. XX. & Celſus Lib. I. III.* meminit athletarum conſuetudinis, qui quotidie ejicientes vorandi facultatem moliuntur. Ut vero ad vomendum faciliores eſſent veteres, familiari in uſu habebant certa inſtrumenta, pennas nempe & lora vomitoria, quæ intrudebant in ventriculum, digito quoque quam longiſſime in fauces intruſo vomitum provocabant, qua de re latius egit *Cl. Dr. Schulzius in eruditiſſima Diſſert. de athletis veterum eorumque diæta & habitu* §. 61. 62. 63. Idem laudatus *Celſus* alio loco, nempe *L. I. c. 3.* vomitum nimium repletis, & qui parum concoxerunt, ſuadet & hanc adjicit rationem: *ſive plus eſt, quam quod concoqui poſſit, periclitari, ne corrumpatur, non oportet, ſive jam coruptum eſt, nihil commodius eſt, quam id, qua via primum expelli poteſt, ejicere.*

§. XXXV.

Denique ciborum nimia copia robuſtam naturam ſæpius ad purgationem ſollicitat.

Scholion.

Hinc *Hippocrates Libr. de purgantibus* cibis etiam adſcribit vim purgantem, ſi ſupra modum edantur, & addit, quod homines purgentur ab iis, velut à ſinceris medicamentis, id eſt, purgantibus, verum minus & tardius, hinc concludit his verbis: clarum igitur eſt, quod & cibi medicamenta exiſtant. Si vero natura non ſponte ſe a cruditatibus per ſeceſſum liberet, tunc utique eam ſtimulare clementiori laxante oportet. Cujus rei gratia pilulas aloëphanginas vel Avicennæ, Cratonis vel Becherianas commendamus; quarum tamen operatio auſpicatior ſemper erit, ſi ante earum uſum acidum temperantia, quod alvum moventibus valde reſiſtit, exhibeantur.

§. XXXVI.

Vitia ex mala concoctione nata optime ſomnus & perſpiratio liberior diſcutit.

Scholion.

Sicuti ſomnus & quies præter naturalem nervoſarum partium agitationem, motum & ſpaſmum, qui perſpirationi liberæ admodum adverſus eſt, ſedat ac ſiſtit: ita etiam illas generis nervoſi adflictiones, quæ ex laceſſente & nimium diſtendente ventriculum cruditate proveniunt, componit, hinc facta liberior perſpiratione, quicquid adhuc reſidet vitii in partibus ſolidis, promte diſcutit. Præclara igitur ſunt & ſapientiæ plena illa ſanitatis, quæ nobis hanc in rem tradit *Celſus Cap. II. Libr. I.* præcepta: *qui bene concoxit, mane tuto ſurget, qui parum, quieſcere debet, & ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquieſcere, ac neque labori ſe, neque exercitationi, neque negotio credere.* Ipſa quoque experientia, ceu optima rerum magiſtra, deprehendimus, opportuno reddito ſomno per urinam & perſpirationem, item per alvum melius & copioſius excretiones fieri, & totum corpus levius atque agilius inde reddi. Qua de cauſa etiam ex meo quidem certe ſalutari conſilio omnia evacuantium genera, quo etiam pertinent thermæ & acidulæ, cum multo utiliori fructu poſt ſufficientem ſomnum & concoctionem factam uſurpantur. Tum etiam infuſa herbarum ex aqua calida ad promovendam perſpirationem utiliſſime ſumuntur, & frictiones ad diſcutiendum in habitu corporis, qui in vitio eſt, humorem adhibentur.

§. XXXVII.

Liberior perſpiratio, quæ aucto ſanguinis circulo fit, ſtomacho laborantibus bene ſuccurrit & ad concoctionem juvat.

Scholion.

Perſpirationem egregie adjuvat corporis motus & exercitatio, unde *Celſus Lib. IV. Cap. V.* in omnibus ſtomachi vitiis hanc ipſam primo levem, deinde majorem, & maxime eam, quæ ſuperiores partes moveat, laudat, idque adſerit quoque *Libr. I. Cap. VIII.* his verbis: *ſi quis ſtomacho laborat, legere clare debet, poſt lectionem ambulare, tum pila vel armis aliove genere, quo ſuperior pars movetur, exerceri.* Spectat huc quoque ſapiens dictum *Hippocratis*, quod proponit *Libr. Epid. VI. Sect. IV. exercitatio ſanitatis eſt veſci citra ſatietatem & non refugere laborem.*

§. XXXVIII.

Neque tantum laboranti ſtomacho in concoctione juvanda evacuantibus, ſed & roborantibus ſuccurrere oportet, quo eo melius & digeſtio & expulſio ingeſtorum fieri poſſit.

Scholion.

Id conſilium ſecuti quoque fuerunt laudatiſſimi veteres, quare *Celſus Libr. I. Cap. VIII. ſtomacho laborantibus ſuadet, ut non aquam, ſed vinum calidum* jejuni bibant, item poſt cibum vinum frigidum, ſed per ſiphonem. Idem quoque ſentit *Hipp. lib. de Affect.* §. 52. cum ait: *quicunque cibi aut flatum, aut æſtum, aut morſum, aut repletionem, aut tormen faciunt, à talibus liberat vinum meracum inſuper potatum; corpus enim à vino calefactum per calorem amovet ea, quæ inſunt à cibis & potibus & à ſimilibus.* Et *Celſus Lib. IV. Cap. V.* jejunis potionem ex abſinthio, hyſſopo & ruta commendat, & jubet uti cibis & potionibus calidis primo aquæ vel etiam vini auſteri. Patet hinc egregius ſtomachum roborantium uſus, quo in genere ſunt ſal volatile oleoſum Sylvii, ſtomachale Michaëlis, noſtrum, item liquores balſamici ex oleis penetrantibus æthereis & ſuaveolentibus parati, qui balſama vitæ audiunt, quæ utique moderata & frequenti doſi egregie diſcutiunt cruditates, concoctionem adjuvant & ſtomachi vitiis ſuccurrunt, modo & ſapiens & egregium illud *Celſi* præceptum, quod proponit *Libr. IV. Cap. V.* obſervetur, & hoc eſt: *illud in omnibus ſtomachi vitiis præcipiendum, ut quomodo ſe quiſque æger refecerit, eodem ſanus utatur, nam redit huic imbecillitas ſua, niſi iiſdem defenditur bona valetudo, quibus reddita eſt.*

Tandem

Tandem & illud adjiciendum putamus, motum in aëre ſereno ac puro, qualis eſt ruralis, & animum ab omni cura & ſollicitudine vacuum mirifice concoctionem adjuvare & ſtomachi vitiis tollendis aptum eſſe.

CAPUT III.

De alimentis intemperatis ingentique acidorum noxa.

§. I.

Alimenta, quæ temperie gaudent, ſicuti ſanguinis craſi ac naturæ admodum convenientia atque amica ſunt, & corpus nutriunt, & robur ac vires ipſi præſtant; ita eminenti facultate & ſapore prædita, tum ad nutritionem, tum ad vires conſervandas minus ſunt idonea, ut potius morbis materiam & fomitem præbeant.

Scholion.

Hanc ſententiam pleniſſime confirmat *Hippocrates Libr. de veteri medicinà* §. 26. *Verum robur & augmentum per nihil aliud contingit, quam quod probe temperatum eſt alimentum, & quod nihil intemperatum & forte habet* §. 24. & 2. *hos cibos incommodos eſſe* & ingeſtos lædere, qui intemperati ſunt aut nimis ſalſi, acidi, aut amari aut dulces aut fortes, copioſe exponit & dicit, eos humana natura potentiores eſſe, qui non ſuperari poſſint, quibus conferri poteſt *Lib. de Natura Humana* §. 6.

§. II.

Temperata alimenta corpus humanum conſervant & roborant, quia vitales humores, temperie blanda gaudentes, calore & motu amiſſos reſarciunt.

Scholion.

Sanguis temperatus admodum humor eſt, gelatinoſus, omnis ſaporis expers, ex variis elementis, oleoſis, aqueis & ſubtilioribus terreis commixtus, de cujus natura, mixtione atque ingredientibus latius egimus in *Tomo priori*, qui *philoſophiam corporis humani vivi & ſani* pertractat, *Cap.* 5. Et cum temperata, ut carnes, lac, ova, panis, ratione mixtionis valde conveniunt cum ſanguine, quare non modo eum generant, ſed & ad nutriendum & robur corpori conciliandum præ aliis admodum ſunt idonea.

§. III.

Omnia itaque intemperata eſculenta & potulenta crebrius & copioſe ingeſta, quia non conveniunt cum temperata & blanda ſanguinis mixtura, & lædunt corpus & ſanitatem offendunt.

Scholion.

Equidem non mea eſt ſententia, ac ſi plane nullum intemperatum intus ſumi debeat, cum videamus, & dulcia & amara & ſalſa & ſpirituoſa moderatiori uſu non facile nocere, ſed ſæpius medicinæ loco eſſe; ſed illud tantum urgeo, quod hæc ipſa copioſius ingeſta nocere, neque corpori alimoniam præbere poſſint. Quare etiam *Hippocrates Libr. cit.* non in totum damnat diverſos cibos, ſi probe inter ſe commixti & contemperati fuerint, ſed ſaltim in ſuo genere fortiſſima, ſeparata neque aliis contemperata, ut inter acida acidiſſimum.

§. IV.

Ex intemperatis nullum tam infeſtum humanæ naturæ eſt, variiſque modis lædit, quam acidum copioſius adſumtum, quia mixtioni ſanguinis plane eſt adverſum eamque deſtruit, craſſiores coagulat & ſubtiliores ſulphureas ejus partes figit.

Scholion.

Neque hac in re deſtituti ſumus veterum conſenſu: Ipſe *Hippocrates Libr. de Vict. acutor.* acida plus nocere fœminis, quam viris, adfirmat, & *Libr. de affectionibus* vim erodendi ipſis adſcribit. *Celſus Lib. II. Cap. XVIII.* acetum infirmis nunquam dari debere præcipit, & *Cap. XX.* acida alimentis mali ſucci annumerat.

§. V.

Alimenta, quæ acidos ſuccos fovent, id habent incommodi, ut excretiones retardent, ſanguinem & lymphaticos humores inſpiſſent, coagulent, viſcera ad obſtructiones & infarctus diſponant, ſolennes ſanguinis excretiones morentur, & hac ratione ad ingenerandas longas & graves ægritudines magnam vim & potentiam obtineant.

Scholion.

Quum diligenti obſervatione & attenta ac crebra experientia teſte liberior acidorum in cibo & potu uſus nunquam fere non valde noxius & naturæ humanæ inimiciſſimus deprehenſus ſit, inde perducti eo ſunt quidam ſuperiori ſeculo medici, ut acidum omnium morborum cauſam adſerere non dubitaverint, quam ſententiam tamen peculiari tractatu ego adhuc juvenis olim ſat validis argumentis infirmare laboravi. Quamvis autem non omnes morbos foveant atque ingenerent acida, ad plurimos tamen producendos utique conferunt.

§. VI.

Quæ acidi ſunt generis atque naturæ, ea cumulatius aſſumta alvinam excretionem retardare, indubia docet experientia. Hinc recte *Hippocrates Lib. de diætis* acetum alvum potius ſiſtere, quam movere pronunciat.

Scholion.

Neque difficulter hujus rei inveniri poterit ratio. Nam bilioſi ſucci, qui ſatis largiter ex amplo hepatis viſcere primum in inteſtinum deſcendunt, deterſiva ſua alcalina ſulphurea virtute acidos, è ventriculo egredientes ſuccos, non modo contemperant, ſed & inteſtinorum tunicas ad propulſorium motum ſtimulant, idque cum omnibus amaris commune habent, quæ excretiones alvinas egregie juvare ſolent. Jam vero nihil eſt, quod tam valide bilis alcalinam & abſterſivam naturam infringat, quam forte acidum, adeo, ut mutua mixtione poſtea corroſivam ſubinde naturam induant, id quod æruginoſa bilis teſtatur. Deinde videmus indies, hypochondriacos ſic dictos, nec non melancholicos & quartanarios non aliam ob cauſam, quam quod copioſum prima in regione ſemper foveant acidum, alvi eſſe adſtrictioris, quam abſorbentia & quæ acidum temperant, ut mannata & fontes medicati, Carolinæ thermæ, quæ alcalinum ſal in ſinu fovent, longe felicius in iis expediunt, quam fortiora pharmaca, eo quod eorum vis purgativa volatilis ſalina forti acido plane inertatur. Et quoniam in iis corporibus ordinario acidi ſucci bilioſis prædominantur, hinc fit, ut eorum excrementa, quorum color alias ex flavo brunus, qui bili debetur, pallida & albicantia appareant.

§. VII.

Acida ſupra modum comeſta generationem ſucci chyloſi plane impediunt, ita ut nec ſanguis bonus, nec nutritius ſuccus laudabilis produci poſſit.

Scholion.

Chylum emulſionem quaſi naturalem eſſe, ex alimentorum roſcidis, aqueis, gelatinoſis, oleoſis partibus invicem

invicem inter ſe exacte mixtis confectam, nemo negabit. Nihil vero in natura reperitur, quod hanc aquearum cum oleoſis partibus mixtionem magis impediat & deſtruat, quam acidum, quod ſtatim terreis & oleoſis ſeſe adſociando coagulum ad fundum ſecedens efficit. Deſtructa itaque ſtatim ſub primo ortu ſucci chyloſi, qui proxima materia & ſanguinis & lymphæ nutritiæ eſt, natura ac craſi, non mirum eſt, propter abundantiam ſuccorum primis in viis acidorum corpora & robore & nutritione debita defraudari. Canes Bononienſes minimæ ſtaturæ permanere ferunt, ſi primis ſtatim menſibus modicum aceti ipſis datur. Atque eam ob cauſam etiã fit, ut acetum polyſarcia laborantibus commendetur. Notum præterea eſt illud memorabile exemplum apud *Famianum Stradam Libr. VIII. de bello Belgico,* ubi refert, quendam præfectum Regis Hiſpaniarum media ætate adeo increviſſe, ut faſcia è collo demiſſa ſuſtinendus venter eſſet, quod ille incommodum minuere volens, vino valedixit & aceto uſus eſt, effecitque, ut ante mortem octoginta librarum pondere decreviſſe compertum ſit.

§. VIII.

Nocent quam maxime tam eſculenta, quam potulenta acida iis, qui ventriculum habent infirmum, in quo videlicet ſucci facile coaceſcunt, diutius retinentur, nec probe per alvum tranſeunt.

Scholion.

Horum in numero ſunt infantes, ſenes, mœrore animi aut morbo præcedente confecti, maxime omnium vero hypochondriaci & hyſtericæ fœminæ, & quibus caput infirmum eſt, vel ſpaſmo laborat. His omnibus fructus horæi, qui multum acidi habent, ac fermentatione in ſuccos acidos tranſeunt, vina acida & cereviſiæ triticeæ, quæ facile coaceſcunt, infenſiſſima ſunt.

§. IX.

Acida ingeſta & diutius retenta ipſa mora pejora fiunt, & commixtione cum bilioſis ſuccis valde corroſivam & virulentam naturam induunt, ita, ut nerveas ventriculi & inteſtinorum partes exquiſitiſſimæ & tenerrimæ ſenſationis, quæ cum toto nervorum genere conſentiunt, arrodendo graviſſima ſymptomata ſuſcitent.

Scholion.

Hæc veritas antiquiſſimis medicorum non ignota fuit. *Hippocrates Libr. de priſca medicina* §. 34. in fine prodidit: *quos acuta acriſque ac æruginoſa bilis adſligit, qualis mox rabies & morſus viſcerum ac pectoris & deſperatio? non ſedatur autem hæc, priusquam eadem expurgetur & proſternatur & aliis permiſceatur.* Nam atra bilis, quæ atro carbone ſemper notara veteribus fuit, non aliunde ſuam habet originem, quam à miſcela fortis acidi cum ſucco bilioſo, cujus color primum fit viridis, deinde niger, ſi diutius in corpore retineatur. *Martianus* qui optime commentatus eſt in Hippocratem, *pag.* 382. noxam, quam acida in primis viis excitant, egregie deſcribit, dum inquit: *acidum in ventriculo exiſtens vapores acres huc & illuc diffundit, quotidie obſervatur dum acetum non eſt conveniens, quemadmodum etiam in illis, in quorum ventriculo cibi aceſcunt; nam communiter talibus caput dolet propter cerebri membranas, quæ ab acetoſo vapore punguntur, idque hujus humoris adeo proprium eſt, ut raro caput per conſenſum à ventriculo dolere invenias, quin acetoſa in eo conſiſtant, & qui epilepticis motibus ſunt ſubjecti, à ſymptomate corripiuntur, cum acida in ventriculo peccant, id enim vomitiones ſubſecutæ palam faciunt, & ego obſervavi, quam plurimos podagricos ab eadem cauſa doloribus tolli conſueviſſe liberatoſque aut ſal em mitigatos, ubi acetoſa evomuiſſent. Taceo mulieres variis uteri ſymptomatibus conflictatas, quæ à vomitione acetoſa è veſtigio liberabantur. Et profecto à copioſo acido, ut patet in hypochondriacis morbus melancholiæ naſcitur, ſomnus abſurdis ac vanis imaginibus turbatur, animus continua triſtitia atque metu concutitur, cardialgia quoque, frequens vomitio, ardor, ſoda, continuæ ructationes, animæ defectio, circa præcordia anxietas, alvi quoque crebrior dejectio vel cholera etiam frequentiſſime inde ſuam trahunt originem.*

§. X.

Illud quoque incommodi habent cruditates, quæ in prima regione conſiſtunt, acidæ, ut lacticinia, dulcia & pinguia corrumpendo, ea quaſi in venenum convertant.

Scholion.

Lac, ſi ventriculus eſt firmus & purus, optimum alias corpori præbet nutrimentum, ſi vero infirmus eſt & acidis ſuccis confertus, hoſtile illi inducit coagulum, inde magnæ moleſtiæ, ut cardialgiæ, anxietates, ventriculi inflationes, capitis dolores, flatulentiæ inteſtinorum, alvi obſtructiones oriuntur, atque ob eam cauſam, hypochondriacis, ſenibus, quibus compreſſa alvus eſt, nihil lacte poteſt eſſe infeſtius. Neque dulcia, niſi ingenti mole, firmis & qui laboribus dediti ſunt, facile nocent, ſed alvum apertam mollemque ſervant. Si vero acidum reſtagnat in ventriculo, vel cum acidis adſumuntur, & paulo diutius intus retinentur, fermentatione tam corroſiva evadunt, ut cholera vel tunicarum inteſtinalium corroſio metuenda ſit, & ſemper cum dolore & teneſmo & ſine odore excrementa alvi pallida dejiciantur. Eodem modo pinguia & butyro frixa in ventriculo acidum offendunt humorem, mutua effervescentia & conflictu excitant ardentiſſimos flatus ſeu ructus, ſumma cum moleſtia junctos, ut ſubinde tuſſis vel vomitio irritetur. Quin etiam optime alias nutrientes cibi, ut ſunt ova ſorbilia, carnes juniorum animantium gelatinoſæ, in impuro & acidis ſuccis referto ventriculo utplurimum corrumpuntur, ut major læſio, quam nutritio & robur inde expectanda ſint. Ex quo jam liquidius apparet ratio, cur hypochondriaci, hyſtericæ, febricitantes, & qui cum alvo adſtricta flatulentiis & ſpaſmis ſubinde exercentur, ad omnem fere cibum etiam optimum peſſime ſe habeant.

§. XI.

Nihil eſt, præter frigidum exceſſivum, in rerum natura, quod tam prompte fluxiles humores inſpiſſat, coagulat adeoque ad circuitum per minima vaſa ineptos, & ad ſtagnationem aptiſſimos reddit, quam acidum; nihil quoque eſt, quod teneriori nervoſarum partium texturæ, tum ob conſtipationem, tum ob arroſionem, tam hoſtile ſit, quam illud ipſum: unde non mirum eſt, affectus ſpaſmodicos & hypochondriacos, præſertim concurſantibus aliis cauſis, & ab hiſce generari, & ab iiſdem foveri.

Scholion.

Ego hac in re experientiam ceu teſtem provoco, ex ingenti hyſtericarum numero vix unam dari, quæ non ex acidorum & fructuum horæorum abuſu ſub pauco potu & vita ſedentaria in inordinatum menſium fluxum, & malum inde ſubortum hypochondriaco-hyſtericum inciderit, quod mœſtitia diuturniori & perverſa in medendo tractatione ita ſæpius invaleſcit, ut nulla arte vinci poſſit: ſunt vero plures cauſæ, cur ſexui feminino tam infenſum ſit acidum.

§. XII.

Quicunque evitare volunt graves & diuturnas ægritudines, ii maxime ſibi cavere debent ab acidis intemperantius adſumtis, eo quod hæc ipſa motibus vitalibus progreſſivis, ſecretoriis & excretoriis admodum ſint adverſa, humores coagulent, polypoſas & calculoſas concretiones inducant, viſceraque infarciant.

Scholion.

Scholion.

Inter chronicos morbos malum hypochondriacum & ſcorbutus præcipuum locum tenent, & miſere per multos annos homines excruciant, quia in viſceribus radices agunt, ſi infarcta, obſtructa vel nimium diſtenta, aut indurata & ſcirrhoſa, præſertim hepar, pancreas, lien, renes fuerint, vel ſi polypi in vaſis majoribus ſubſiſtentes liberum & promtum ſanguinis circuitum impediant. Hæc omnia promte fiunt, ſi gelatinoſa ſanguinis pars ab acido coagulatur ejuſque ſulphurea, quæ caloris genitrix eſt, figitur. Rectiſſime enim ſtatuit *Helmontius*, acidum venis admodum eſſe hoſtile, & morbos chronicos gignere, quia bilis generationem impedit. Nam acidum ſanguinem recenter è vena emiſſum promte coagulat, & liquor acidus, ſiphone in venas animantis vivi injectus, brevi illud enecat.

§. XIII.

Acida copioſius ſumta, dum migrant in ſanguinem, non modo ipſi fluxilitatem demunt, ſed & congrediendo cum particulis terreis & ſalinis copioſum tartareum ſal in humoribus producunt, à quo intra corpus retento, nec per renales tubulos evecto, varia calculorum genera in renibus, veſica, ductibus bilioſis & variæ arthritidis ſpecies oriuntur.

Scholion.

Ego multoties obſervavi, ab immoderata vinorum, quæ multum acidi continent, potione & arthritidem & renalem calculum, præſertim accedente quadam hæreditaria diſpoſitione, diu adfixiſſe. Helvetos & Batavos veſicali calculo maxime eſſe obnoxios, notiſſimum eſt; cujus cauſa dubio procul in crebrum lacticiniorum ac acidorum uſum rejicienda venit. *Cyprianus*, celeberrimus ille Angliæ lithotomus, referente *D. Allen in Synopſi univerſæ medicinæ*, inter 4000. in quibus extractionem calculi veſicæ tentavit, œnopotas quamplurimos, ſed ne unum quidem zythopotam calculoſum invenit, unde cereviſiam blandam & mitem magis, quam vetuſtam, ad potum ordinarium commendat.

§. XIV.

Acida fœminis gravidis & lactantibus & puerperis, & quibus ob ætatem menſes deficiunt, valde pernicioſa eſſe, experientia edocemur.

Scholion.

Horum ratio ex modo dictis facile elici poteſt; nam nutritius ſuccus, qui infantem in utero & extra eum alere debet, miſcela acidorum deſtruitur atque intemperatus fit. Infantes, qui mammas ſugunt, ſi nutrices acida ſumſerint, inde ardorem & tormina percipiunt, & gravidæ, ſi fructibus horæis abutuntur, infantes vel debiles gignunt, vel in puerperio graves pœnas luunt. Ubi menſium plenarius eſt ob ætatem defectus, facilis eſt diſpoſitio ad chronicas & ſpaſmodicas paſſiones, quam cum acida augeant, omni cura ea evitare oportet. Puerperis vero nocent, quia lochialem impuri ſanguinis fluxum cohibent.

§. XV.

Utut acida intempeſtivo & immoderato uſu admodum noceant, moderate tamen adſumpta, ubi corpus nimium æſtuat & celerius ſanguis movetur, ſique æſtas eſt ferventiſſima & corpus juvenile motu exercetur, tantum abeſt, ut valetudinem offendant, ut potius conſerant, atque appetitum & digeſtionem excitent.

Scholion.

Ita certe eſt, ut, quæ nocere vehementer poſſunt abuſu, prudenter uſurpata proſint plurimum. Medicinæ itaque potius, quam alimenti vicem præbeant ejuſmodi exceſſivis facultatibus donata, quorſum etiam vina acidiuſcula & ſpirituoſa referimus. Et profecto alimenta illa validiora, quæ potius ut medicamenta conſideranda ſunt, ingentia illa in differenti corporum natura diſcrimina ſatis abundeque docent, quæ obſervatio utique in medicina tam diætetica, quam therapeutica ſumme neceſſaria eſt, multumque momenti habet. Perpetuum enim id eſſe debet, ab uno homine, qui hoc vel illud ſine læſione ferre poſſit, non judicandum eſſe ad alterum. Noti mihi ſunt medici, quibus ob temperaturam cholericam acida nihil fecerunt incommodi, & ob id perducti ſunt, ut inſons fere acidum, nec morboſum, neque in hypochondriacis etiam accuſandum eſſe contenderint. Tam corrupta ſæpius eſt argumentandi ratio, cui quotidiana experientia contradicit.

§. XVI.

Quam pernicioſus acidus vitæ & ſanitati eſt humor, & ex omnibus intemperatis, qui adſumuntur, peſſimus, tam promtum ac facile eſt, ſi in prima regione conſiſtit, eum temperare, corrigere & plane innoxium reddere.

Scholion.

Id præſtant efficaciſſime omnia terrea, alcalina, ut conchylia, ovorum teſtæ, cancrorum lapides, item ſalia fixa alcalina & hujuſmodi alia quamplurima, quæ abſorbendo, invertendo omnem ſtatim noxam adimunt. Sunt hæc ſimpliciſſima, domeſtica & parabiliora medicamenta, ſed probatæ virtutis & præſtantioris uſus, quam ulla alia pretioſa, ſumma arte conquiſita, vel chymico igne confecta. Et certe hoc nomine *Tackenius* & *Sylvius*, qui horum uſum ſumme proficuum in artem noſtram introduxerunt, eximiam laudem merentur. Optandum certe foret, ut & alii intemperati, & qui in vitio ſunt, humores, quales ſunt nimis acres, ſalſi, bilioſi, viſcidi, tam cito & tam valide aptis remediis & ſpecificis alterantibus corrigi & inverti poſſent. Certe abſorbentia, ſi quis iis recte uti poteſt, ſubjunctis nempe clementioribus laxantibus & temperatis balſamicis ac roborantibus, tanta pollent, tum in avertendis, tum in mitigandis chronicis & graviſſimis, quæ fomenta ſua primis in viis habent, paſſionibus efficacia, ut longiſſime aliorum medicamentorum vires poſt ſe relinquant.

§. XVII.

Inter cibos intemperatos & inſalubres referendi etiam ſunt nimium ſale conditi & immoderatius uſurpati.

Scholion.

Eſt quidem ſal commune non alimentum, ſed potius ejus condimentum præcipuum & utiliſſimum, quia ciborum diſſolutionem non modo adjuvat, ſed & ſaluberrimas excretiones maxime per alvum & urinam promovet. Rectiſſime enim *Hippocrates Libr. de affectionibus* de ſalſis pronuntiat, quod alvum & urinam cieant. Aquas ſalſas purgationis cauſa & fœnum Græcum ſalſum, ut refert *Celſus Libr. III. Cap. XXVII. Aſclepiades* præſcripſit: atque etiam acidularum & thermarum operatio purgativa & diuretica ſalinis ingredientibus præcipue adſcribenda eſt. Aqua ſalſa alvo infuſa plus eam ſtimulat, ac forte purgans. Deinceps & ſal commune & omnis generis ſalia non modo alvum promovent, ſed & urinam provocant, urinoſos renum tubulos apertos ſervando & ſtimulando, quo magis palam fit ſalium uſus ad ſanitatem proficuus.

§. XVIII.

Salia cum cibis ſumta non remanere diutius in corpore, ſed rurſus mox tam per alvum, quam per urinam excerni debent, alias dulces & roſcidas ſanguinis ac lymphæ partes vitiant, & morbis, quorum origo à ſale eſt, cauſam ac fomitem ſuppeditant.

Scholion.

Salia ſibi relicta minime corporis animantis principia conſtitutiva ingrediuntur, ſed præſtito uſu vel per urinoſum renum cribrum, vel per alvum rurſus evehuntur. Illud enim ſal, quod in urina continetur, maxima ex parte ſali communi, quod etiam arte elici poteſt, debetur. Nam omnium ſalium promptiſſimum eſt iter per renes, qui primum aqueos & tenues in ſanguine humores evehunt, unde urinæ ſunt aquoſæ & pallidæ, poſtea vero craſſiora & ſale turgida liquida admittunt, unde urinæ fiunt coloratiores. Quo plus itaque ſalis, ſive inter cibum, ſive inter medicamenta, ſive cum aquis medicatis & thermalibus, adſumtum fuerit, eo largiorem ſalium copiam urinæ continent, quod vel ex earum per inſtrumentum ſtaticum inſtituto examine, vel leniori evaporatione conſtat. Si itaque ſalia in corpore accumulata per congruum eorum emunctorium, quod renes conſtituunt, ſi vitio laborant, vel ſpaſmo conſtricti ſunt, non probe ſeparantur, ſed remanent: tunc multi ex ſale vitioſo prodeunt morbi, cujus generis ſunt varia puſtularum, veſicularum & exulcerationum genera, artuum dolores, rheumatiſmi, catarrhi, fluxiones ſalſæ & acres, diarrhœæ, tormina, cutis eroſiones & varia calculorum genera, in quibus omnibus medicamenta ſalina, ſive volatilia ſive fixiora, tantum abeſt, ut proſint, ut potius præſentaneam noxam inferant atque ſymptomata exaſperent.

§. XIX.

Non præſentior medicina adverſus morboſa ſalia & ab iis naſcentes morbos ipſa communi aqua frigide vel calide largius hauſta datur, utpote quæ commode omnis generis ſalia diluit atque imbibit. Præterea viſcidos humores diſſolvit, obſtructa vaſa aperit, & per urinam æque ac per ſudorem excrementitia ſalia evehit.

Scholion.

Quare non poſſum non laudare conſuetudinem, quæ noſtris temporibus invaluit, aquam domeſtica quadam herba alteratam copioſiſſime & calidiſſime hauriendi, quæ mane & peracta digeſtione egregie pro valetudine eſt. Et hæc quoque mihi videtur ratio, quare ſcorbutus, qui olim hiſce quoque regionibus communiſſimus fuit, in eminentiori gradu rarius conſpiciatur. Sed uti in omnibus, ita & hic moderatione ac prudentia opus eſt, qua de re ſatis egimus *in Diſſert. de Aqua Medicina Univerſali.* At ego quidem non poſſum non hoc loco ſolennem, ſed deteſtabilem conſuetudinem improbare, qua fœminæ præſertim, quæ debile genus nervoſum obtinent, infuſum fabarum Caffée non ſemel, ſed bis vel aliquoties de die hauriunt. Hac enim ratione efficiunt, ut, cum infuſum illud ad acidum primarum viarum domandum alias non ſit inutile, nervoſo tamen generi inimicum immoderatiori uſu toti corpori & maxime nervis inducat imbecillitatem, unde, ſi in morbum quendam acutum incidunt, rarius, quod expertus ſum, evadunt.

§. XX.

Intemperatis quoque & inſalubribus cibis jure nimium dulcia, mellita, ſaccharata, fructus dulces & muſta annumeranda ſunt, cum modo fermentatione aceſcant, modo valde tenaces & glutinoſos humores reddendo viſcera infarciant, obſtruant & ad generationem morborum chronicorum multum contribuant.

Scholion.

Uti quidem ſanis & robuſtis omnia ſunt ſana, nec facile lædunt, ita etiam dulcia, ſi non diutius primis viis inhærent, ſed alvo mox expelluntur, non adeo nociva ſunt. Aliter vero res habet in infirmis, & ubi ventriculus laborat, tunc enim facile coaceſcunt. Et hanc ob cauſam *Celſus Lib. I. Cap. II. pag.* 25. de hiſce hanc profert ſententiam: *condita omnia duobus de cauſis inutilia ſunt, quoniam & plus propter dulcedinem adſumitur, & quod modo par eſt, tamen ægrius concoquitur; ſecunda menſa bono ſtomacho nihil nocet, in imbecillo coaceſcit, omniaque prædulcia ſtomacho aliena idem Auctor Cap. XXV. judicat.*

§. XXI.

Experientia clarum eſt, dulcia jejuno ſumta ventriculo appetitum deſtruere & vim digeſtionis infringere, manifeſto documento, ſuccum illum fermentativum & menſtrualem, qui alimentis optime ſolvendis ſervit, horum copia multum debilitari.

§. XXII.

Eadem dulcia, quia glutinoſos & viſcidos humores reddunt, morbos, qui ab affluentia & decubitu pituitæ fiunt, exaſperant; præter hæc & atoniam pulmonibus inferunt, eorumque fibras nerveas & membranaceas ſolvendo decubitum viſcidæ pituitæ ibi cauſantur. Simili ratione tunicarum ventriculi & inteſtinalium robur & tonum laxando digeſtioni minus patrocinantur.

Scholion.

Quod vel ex eo cognoſcitur, quia non tantum à nimio eclegmatum, pectoralium & dulcium uſu gravitas in ventriculo fit, ſed & alvus nimis relaxatur; & videmus, ut *Crato* animadvertit *Libr. V. Conſil. Med. VII.* à nimis frequenti uſu eclegmatum eos, qui pectoralibus morbis laborant, ut tuſſi humida & æſthmate diuturno, interdum in hydropem & tumores pedum œdematoſos incidere.

§. XXIII.

Eadem alimenta propter glutinoſos, quos ingenerant, ſuccos nimis corpus replent, & viſceribus vaſculoſis, ut ſunt hepar, lien, pulmo, admodum inimica ſunt.

Scholion.

Dulcia replere jamdudum notavit *Hippocrates Libr. II. de diæta* §. 33. & *Celſus Libr. IV. Cap.* 9. omnia dulcia lienoſis inimica pronuntiat. *Oribaſius Libr. IV. Cap.* 23. auctor eſt, omnia dulcia lienem & jecur obſtruere & ſcirrhum producere. Quod vero dulcia multum nutriant & venas repleant ſanguine & ſuccis malis, *Nonnius de re cibaria Lib. I. Cap.* 41. *p.* 129. claro hoc experimento comprobat: *uvæ*, ſcribit, *non mediocre præbent alimentum quod in vinearum cuſtodibus obſervare licet, qui dum duos prope menſes ſolis ficubus & uvis veſcuntur, corporis molem egregie augent, ſed cum deſierunt eas comedere, celeriter iterum concidit & detumeſcit, quia carnem non ſolidam, ſed fluxam generant, minus tamen, quam ficus nutriunt.* Quo etiam pertinet illud, quod *Antonius Muſa Braſavolus* refert *Comment. in Hippocrat. de victu acutor.* Ferrariæ ſuo tempore fuiſſe anſeres farſiles, quorum hepar duas ſæpe libras pendebat. Ut autem illud in molem excreſceret, ficubus illos alebant. Spectat huc *Horatii Flacci* illud: *pinguibus & ficis paſtum jecur anſeris albi.*

§. XXIV.

Igitur abſtineant à prædulcibus omnes plethorici, phlegmatici, imbecilles, ſenes, pueri, mulieres, in cachexiam vel alios morbos longos proclives, qui ſpongioſi habitus ſunt, qui exercitationibus minus ſunt dediti, multo magis vero hypochondriaci.

Scholion.

Infantes, qui dulcibus delectantur, facile laborant lumbricis, qui optime inde & generantur & nutriuntur. Præterea dulcium uſum intemperantiorem lympham corrumpere, vel illud argumento eſſe poterit, quod dentes ab eo facile nigredinem & cariem contrahant, atque in ſenibus, item hypochondriacis cruditates acidas

das augeant. Si quis vero dulcia velit adſumere, is ex conſilio *Celſi* melius fructus dulces primo cibo comedat *Lib. I. pag.* 25. Idem ſuadet *Nonnius Libr. cit. pag.* 71. quod nempe, ſi quis velit veſci melonibus & aliis dulcibus fructibus, eos primum ſumere & deinde probos cibos comedere debeat, ut adventu melioris eſcæ illorum malitia obtundatur. *Cuſpinianus in vita Friderici* auctor eſt, ab eſu melonum quatuor Cæſares periiſſe.

§. XXV.

Ad minus ſalubres cibos referendos quoque eos duco, qui piſtorii operis ſunt, & placentarum nomine veniunt, ex butyro, ovis & ſaccharo confecta, vel in igne frixa, præſertim, ſi non ſatis ſpongioſam & teneram, ſed lentam & glutinoſam habeant ſubſtantiam.

Scholion.

Dici vix poteſt, quam nociva ſint illa edulia, quibus maxime infantes, pueri, fœminæ & plerumque imbecilli, qui motus corporis non exercent, ſed vitæ otioſæ indulgent, delectantur. Nam rarius hæc recte in ventriculo ſubiguntur ac reſolvuntur, ſed in tenacem & acidam maſſam degenerant, quæ modo tunicam inteſtinalem villoſam, qua chylus filtratur, obſtruit, glandulaſque gaſtricas & inteſtinales muco obducit, modo ad ſanguinem delata lentam & vappidam lympham reddit, & glandularum obſtructiones cauſatur, unde impuræ lymphæ morbi oriuntur, quo in numero maxime eſt purpura, tam chronica, quam quæ acutis paſſionibus ſe adſociat, qui difficilem ſanationem recipiunt. Neque ego aliam rationem conjicere poſſum, cur in iis locis, ubi hæc alimentorum genera quotidiani fere uſus ſunt, & albus fluor & purpura familiariſſime in fœminas incidant, & illis etiam locis jam regnare cœperint, quæ ante aliquot luſtra plane ab hiſce affectionibus fuere immunia, idque frequenti ſacchari uſui in potu Coffée, Thee adſcribendum eſſe puto, præſertim, ſi ſimul utantur cereviſiis triticeis.

§. XXVI.

Neque adverſus vitia, quæ ex intemperatis, dulcibus & viſcidis alimentis prodeunt, efficacius novi præſidium, quam ut iis omnibus abſtineant, corpus probe exerceant, & aquas puras & ſimplices, balſamica herba temperatas calidiſſime bibant, & cereviſias præſtantiſſimo lupulo Bohemico bene coctas hauriant, quod conſilium vidi ſæpe ſalutare.

CAPUT VI.

De noxa potus ſpirituoſi vel nimis pauci.

§. I.

Ex potulentis valetudini inſenſiſſimis & naturæ humanæ plane incongruis maxime eminent ſpirituoſa, quæ largiori & continuato uſu & ſolidis & fluidis corporis humani partibus gravem noxam inferunt.

Scholion.

Per potum ſpirituoſum præcipue intelligimus ſpiritus inflammabiles, ex fermentatione paratos, aquas ſic dictas ardentes & vina valde potentia, omnes liquores ac cereviſias, quæ facile inebriant. Quorum noxa eo gravior, quo uſus eſt liberalior & frequentior.

§. II.

Obſervatione frequenti & certa comperimus, eos, qui paulo liberalius aquarum ardentium potationi indulgent, morbis maxime chronicis, quæ ſunt ſanationis difficilioris, implicari, ut ſunt hydrops, atrophia, icterus, phthiſis, anorexia, univerſi corporis languor, hectica febris. Nonnulli in ferales capitis morbos, ut apoplexiam, paralyſin, affectus ſoporoſos, vel capitis dolores, incidunt.

Scholion.

Experientiam hac de re ſatis evidentem auctoritatibus etiam quibuſdam præſtantiſſimorum medicorum ſtabilire nobis viſum eſt. Et hos inter eminet *Caſp. Hoffmannus*, qui in *Præfat. de medicamentis officinalibus* aquarum ardentium abuſum admodum increpat, cum ait: *jam etiam & mulieribus innotuit, aquas ſtillatitias propter empyreuma, quod plerumque omnes habent, ventriculis quibuſdam ſenſibilibus adeo eſſe adverſas, ut per uſum earum manifeſtam perceperint læſionem vel ventriculi ſolius & appenſorum inteſtinorum, vel hepatis, lienis, renum: olea ſtillatitia, quæ fere eſſentias vocant. tam aperte inimica ſunt ventriculo quidem membranaceo, abſumendo humidum illius radicale, hepati autem aliiſque viſceribus ſanguineis inflammando, aut, ut diſtinctius loquar, phlogoſin excitando, ut quidam ſitim perpetuam ſibi accerſiverint, quidam cachexiam bilioſam, quidam hydropem calidum. Ne longe abeam. ſpiritus vini noſtras ſeu ex fecibus factus, ſeu ex baccis juniperi, tam eſt infeſtus hepati, ut duorum triumve menſium ſpatio colliquatione introducta hydropem fecerit, qui omnibus funeſtus fuit.* Ejuſdem quoque ſententiæ eſt *Sylvius*, qui *Libr. I. Prax. Cap. X.* ab abuſu ſpiritus vini frequentiſſime morbum regium & hydropem aſcitem obſervavit; & *Cap. VII.* §. 30. plenariam appetitus proſtrationem & abolitam ciborum digeſtionem à ſpiritus vini crebriori uſu oriri adſerit. *Lyſterus in Exercitat. de hydrope* eum Londino popularem abuſui ſpiritus vini & cereviſiæ adſcribit: *hinc fundi*, inquit, *noſtri calamitas, hinc illæ lachrymæ. Wedelius in Pathologia* ab eodem ſpiritu largius hauſto ſæpius phthiſin & frequentiſſime hydropem oriri obſervavit. *Vidimus*, pergit, *talia frequentiſſime, adeo ut ſi offeratur æger alias orthoſtadios, qui citra aliam aliquam cauſam manifeſtam conqueratur de inappetentia ciborum & laſſitudine membrorum, ſolenne ſit nobis quærere, an ſpiritu vini utatur, an fumo tabaci.*

§. III.

Omnis generis liquida ſpirituoſa copioſius ſumta partibus ſulphureis inflammabilibus non modo inteſtinam calidam & expanſivam in ſanguine commotionem efficiunt, ſed & ſyſtolen cordis & omnium impellentium vaſorum augendo fluidorum progreſſum per univerſum corpus accelerant, unde pulſus fortior, celerior, & ſitis horum uſum ordinario ſequi ſolet.

§. IV.

Auctiori ſic facto ſanguinis circulo & increſcente æſtu humida & ſubtilior ſanguinis portio, quæ ſecundum naturam triplo major, quam ſolidi eſſe debet, plus juſto conſumitur, nutritio hinc perditur, partes elangueſcunt, & ſanguis intemperatus, imo ad coagulum valde pronus evadit.

§. V.

Spiritus vini, phlegmate ſuo privatus, mixtioni & conſiſtentiæ ſanguinis, lactis, chyli & ſucci gelatinoſi plane adverſus eſt, quia hiſce rebus adfuſus unionem & vinculum illud partium fluidarum & ſolidarum, in quo earum genuina craſis conſiſtit, plane deſtruit, partes ſolidas à fluidis ſeparando. Et quia rectificatiſſimus ſpiritus, ſanguini humano infuſus, illi forte & ſtabile coagulum infert, non datur eo præſentius ad ſanguinis fluxum cohibendum auxilii genus.

§. VI.

Propter vim, quam ſpirituoſa obtinent animantium ſuccos coagulandi, ad morbos, qui ex vaſorum obſtructionibus, viſcerum indurationibus, polypoſis concretionibus, ſcirrheſcentiis naſci ſolent, valde diſponunt.

Scholion.

Et hujus generis morbi utique ſunt hydrops, cachexia, contumax febris, phthiſis, atrophia: nam hi ipſi morbi, teſtante ſectione corporum iis mortuorum, in hepatis indurationibus, pulmonum tuberculis, pancreatis & glandularum meſeraicarum ſcirrheſcentia, lienis infarctu & corruptione ſedem ſuam & radicem fixam habent. *Riedlinus in Lin. Med.* refert, quendam continuo vini ſpiritus uſu, neglectis carnibus aliiſque eduliis, mortuum, & diſſecto corpore ventriculum, inteſtina omnia rugoſa & contracta, hepatis tubulos concretos, bilem in totum corpus ſuccedentem, pancreas aridiſſimum, membranam aliquam corrugatam & concretam referens, totum vero corpus exuccum repertum fuiſſe. Nota mihi aliquot ſunt exempla hominum immoderatius ſpiritum vini & cereviſiam bibentium, qui ex hydrope, phthiſi, hæmoptyſi mortui fuerunt, ubi in apertione corporum non modo hepatis & pulmonis indurationes & exulcerationes, ſed & polypoſæ concretiones in vaſis repertæ fuerunt.

§. VII.

Liberaliores aquarum ardentium & aliorum ſpirituoſorum potatores tandem penitus ciborum appetentiam amittere & anorexia laborare, indubitatæ experientiæ fide conſtat, & hinc tabe & viribus conſumti tandem pereunt.

Scholion.

Spirituoſi liquores ventriculo & annexis inteſtinis eorumque functionibus valde inimici ſunt, & quidem plurimis ex cauſis. Primo enim minimas illas in tunicis inſidentes glandulas, ex quibus fermentalis & ſolvens liquor ſtillat, quæ innumeræ ſunt, ſpirituoſa rigidas efficiunt atque indurant, ut lympham illam ſtomachicam, ad appetentiam & digeſtionem ciborum valde utilem, amplius plorare nequeant. Deinde appetitus & ciborum digeſtio ſecundum naturam quæ à liquamine illo acidulo fermentativo, à coctione in plicis ventriculi relicto fit, plane deſtruitur, quoniam ſpirituoſa vim lymphæ gaſtricæ valde enervant. Notum enim eſt, ſumme corroſivos liquores, adſociatione valde rectificati ſpiritus, penitus edulcorari poſſe, & omni fermentationi ſpirituoſa admodum reſiſtere. Tum etiam totum digeſtionis in primis viis negotium maxime à temperato calore ſanguinis æque ac à temperata ſuccorum lymphaticorum ſalivalium & ſolventium natura & craſi fovetur, utriuſque vero temperiem ſpirituoſa plane deſtruere, apud omnes in confeſſo eſt.

§. VIII.

Spirituoſi potus lædunt maxime omnium caput, unde in capitis & nervorum morbis nocentiſſimi ſunt, quippe quos etiam vel excitant vel exaſperant.

Scholion.

Id quoque intelligendum eſt de vino fortiori & potente, nam ſpiritus vini veteribus erat incognitus. De vino vero *Galenus Libr. III. de temperamentis & Libr. II. de ſymptomatum cauſis* hæc prodidit: *tremore corripiuntur, qui ſe vino meraco amplius impleverunt, & vinum immodice hauſtum morbum attonitum, epilepſiam, læſiones motus ſenſuſque facit. Rolfinckius ord. & method. medend. Comment. Sect. III. Cap.* 89. mentionem facit quartanarii cujuſdam, qui pro recuperanda ſanitate ſpiritum vini ad ebrietatem uſque ingurgitavit brevi inſequente convulſione & inſperata morte. *Hæchſtædterus dec. X. Cap. VI.* ſcribit: *quidam de aqua vitæ Matthioli copioſius bibit & is paralyticus factus eſt; alter ſimili vitio laborans, apoplecticus; tertius, qui cacochymicus fuit ac podagricus, totius corporis pruritum ſentiebat ac laſſitudinem, cui icterus, diſpnœa ac tandem mors ſupervenit. Platerus* à ſpiritu vini immoderate ſumto homines attonitos obſervavit & ſtupidos, ac ſi opium bibiſſent. Et puer apud *Wepferum in Tract. de cicuta aquatica* profundo ſomno obrutus, ſemimortuus cum extremorum frigore redditus eſt. Meretur quoque huc elegans locus adduci ex *Hollerio in Comment. Sect. V, aph.* 5. *ſæpe accidit noſtris, ut per ebrietatem fiant phreneticis ſimiles & delirent. At ſi obmuteſcant, ſtatim moriuntur perinde ac apoplectici, & hoc fit ratione vinorum vinoſorum, craſſorum, qualia ſunt Cretica.* Quod vero capiti tam infenſa ſint ſpirituoſa inebriativa, ejus rei ratio non una videtur. Primo enim ſulphure admodum volatili, vaporoſo, cerebri & nervorum mæandros replent, unde non aliter ac narcotica puriſſimam nervorum lympham inquinando ſtuporem, torporem, ſomnolentiam, imo brevem inſaniam, ſenſuumque ac motus impotentiam inferunt, quæ ſymptomata tamdiu durant, dum ſulphur illud volatile exhalaverit; nam ob vim narcoticam ſpiritus venenum eſt felibus, cum cochleare ori immiſſum eas brevi convulſionibus necet, ſicuti omnia narcotica & ob id etiam nuces vomicæ id efficiunt. Deinde à ſpirituoſis motu inteſtino ſanguis valde rareſit & expanditur, unde arteriæ carotides & vaſa plexus choroidei tenuiſſima hinc nimium dilatata in ſyſtole & contractione impediuntur, & ſanguinis tranſitus per caput tardior fit, unde venæ ab eo infarciuntur, ſerum ſecedit & ſic graves capitis morbi ingenerantur.

§. IX.

Tametſi vinum longe temperatius ſit ſpiritu vini, tamen ex ejus immoderato uſu plurimæ etiam noxæ in corpus humanum redundant.

Scholion.

Quamvis præcipua vinorum potentia & virtus in ejus ſpiritu reſideat, tamen, quia ille admixtione partium aquearum & acidulo tartarearum temperatus eſt, quæ quaſi freno ejus ſubtilitatem coërcent, ne nimis præceps ſit in commovendo, hinc vinum innocentius eſt ejus ſpiritu, qui totum corpus penetrat, inque membranas ventriculi maxime & cerebri magna potentia graſſatur. Et in eo quoque conſentientem habemus *Pechlinum*, qui *Libr. III. Obſ.* 38. ita judicat: *qui vino ſe quotidie ingurgitant, non adeo periclitantur, quam qui ſpiritu ejus, & in hiſce pauci ſeram ætatem attingunt. A vini quidem conſuetudine, ſi eo natura contendat, arthritidis periculum, ſed à vini ſpiritu tabes, hydrops atque icterus membrorumque omnium ac ſenſuum palpitatio.*

§. X.

Vina ex acido tartareo & ſpiritu temperata, ut ſunt Germanica, præſertim Rhenana, quotidie immoderatius hauſta, & jejuno imprimis ſtomacho & ante cibum aſſumta, ad calculum, ad arthritidem, ad podagram, ad catarrhos, ad phthiſin etiam diſponunt, & nocent quoque iis, qui capite & ventriculo infirmo, ubi cibi facile coaceſcunt, laborant.

Scholion.

Vinum purum, antiquum, Rhenanum convenienti uſu ſumma eſt medicina ſtomachum confortans & omnes vires reficiens, quod mentem exhilarat, quod circulationem ſanguinis promovet & digeſtionem quoque juvat; nihilo minus immoderatiori uſu corpora diſponit ad morbos jam dictos: & quidem propter ſpirituoſum elementum ſanguinem nimis expandit, capiti nocet, & propter acidum, quod fovet, abundantiſſimum non modo ad morbos tartareos diſponit, ſed & eos præſentes exacerbat. Valde vero infenſa hæc vina ſunt hypochondriacis, quia augent acidum & difficilius per alvum & alia excretoria ſecedunt. Novi plurimos hiſce morbis obnoxios, poſt multa fruſtra tentata, ſola abſtinentia vini, ad ſanitatem perductos fuiſſe. At vero major eſt

noxa

noxa à vinis metuenda, ſi vaporoſa ſpirituoſa ſubſtantia imbuta ſunt, ſi vilioris conditionis, ſi diu in ſanguine morantur, nec bene tranſeunt excretoria. Ea enim eſt ſalubrium & meliorum vinorum nota, ſi urinam cient, alvum movent & bene tranſpirant, ut nullum torporem, ſed potius alacritatem & levitatem quandam in capite relinquant.

§. XI.

Nocet vero quam maxime vinum ante cibum copioſius ſumtum, ſi caput infirmum eſt, ſi dolet; nocet quoque infantibus & ſenibus in majori copia datum.

Scholion.

Recte *Hippocrates de veteri medicina: vinum merum potum hominem quadam imbecillitate afficit: & Libr. de flatibus: aucto derepente ſanguine per ebrietatem animi functiones ejuſque intellectus concidunt. Et Libr. de diæta in acutis* §. 30. *in ejuſmodi morbis, ubi vehementem capitis gravitatem aut mentis læſionem metueris, vino omnino abſtinendum & tum aqua utendum eſt. Cælius Aurelianus* nunquam vinum concedit in morbis capitis, in doloribus, vel acutis paſſionibus, niſi morbo declinante vel finito. Ita etiam *Celſus Lib. IV. Cap. II.* in dolore capitis vinum rejicit & aquam bibendam ſuadet. Si vero excuſſus ex toto dolor eſt, etiam ad vinum reverti poſſe ſcribit. Idem auctor in dentium dolore vinum ex toto circumcidendum eſſe ſuadet, *Lib. VI. Cap. IX. pag.* 406. Pueris vero *Plato in ſecundo de Legibus* præcepit, ne uſque ad duodevigeſimum annum vinum guſtarent, quia nutritionem impedit propter nimium calorem, & aliam adhuc adjicit rationem *Galenus Libr. I. de tuenda ſanitate*, quia eos ad iram & libidinem præcipites facit, & partem animi rationalem hebetem turbidamque reddit. Præclare hinc olim *Eobanus* cecinit:

Immodici ſenſus perturbat copia Bacchi,
Inde quis enumeret, quot mala proveniant?
Corporis exhaurit ſuccos, animique vigorem
Opprimit, ingenium ſtrangulat atque necat.

§. XII.

Quæcunque de vinis craſſioribus & vaporoſis dicta ſunt, ea etiam intelligenda ſunt de cereviſiis valde inebriativis, quæ plus certe nocent ſanitati, quam vina.

Scholion.

Dici vix poteſt, quantum ſanitatis detrimentum patiuntur ii homines, qui pro ordinario potu cereviſiis craſſis inebriativis utuntur; multo vero magis periclitantur, ſi immoderatius eas adſumant, utpote quæ longe diutius manent in ſanguine, nec tam facile excretoria ſubeunt. Nec vero tantum cerebro & nervis, ſed & viſceribus vim inferunt, dum illa obſtruendo morbos dant chronicos incurabiles. Non poſſum autem non peſſimum illum medentium quorundam morem hoc loco reprehendere, qui morbis tam chronicis, quam acutis laborantibus ejuſmodi craſſas cereviſias concedunt, quas vix ſani homines, multo minus ægroti, ferre poſſunt. Ego omnibus ægrotantibus ſuadeo, ut decoctum hordei, vel chinæ & ſcorzoneræ cum paſſulis, quantum velint, bibant, ſanis autem & valentibus vinum aqua pura & levi dilutum, quotidie bibendum commendo, ubi pro ratione temperamentorum plus vel minus aquæ addendum eſt; nam vina certe lymphata omnibus cereviſiis & potibus præſtant.

§. XIII.

Quam nocivi vero ſunt potus intemperati vel nimis copioſe hauſti, tam perniciale etiam eſt, quæ conſuetudo maxime fœminarum eſt, nimis parum liquidi aſſumere, ſiquidem hoc ipſo paſſionum chronicarum fundamenta ſæpiſſime ſternuntur.

Scholion.

Nam ſanguis bonus & ſanitati commodus minimum tres partes liquidi aquei, & unam ſolidi continere debet, quo ſatis fluxilis minimos tubulos libere & ſine impedimento permeare & excrementitias ſalino-viſcidas ſordes per emunctoria evehere poſſit. Si itaque ex defectu liquidi humores nimia ſpiſſitudine & craſſitie laborant, quid aliud contingere poteſt, quam ut hinc inde in minimis vaſis reſtagnent, & viſcera ad obſtructiones atque indurationes diſponant, & relictis excrementitiis partibus impuri ſucci reddantur, præſertim ſi corpora motu & exercitatione careant, atque intemperatis, acidis & viſcidis utantur. Videmus itaque, præter experientiam, etiam ipſam rationem pro valetudine integra ſervanda non modo motum, ſed & potum liberaliorem, modo is ſit congruus, ſuadere. Videmus etiam eos, qui nimium potu ſe ingurgitant, non tam frequentibus morbis eſſe obnoxios, quam qui nimium voracitati dediti ſunt & gulæ indulgent.

CAPUT V.

De excretionum defectu, præcipuo morborum fundamento.

§. I.

Ad firmam valetudinem & corpus ſanum ſervandum non tantum ingeſta, ſed maxime omnium etiam excreta ſpectari debent. Siquidem & nimia ingeſtorum copia & mala eorum materia non facile offendit corpus, ſi modo bene per excretoria tranſeat & foras ejiciatur. Nam illud ſaltim, quod in vitio eſt, ſi in corpore retinetur, ſi motus expers eſt, ſi ſubſiſtit, & partes exquiſitioris ſenſus & motus laceſſit, morbum parere & motuum œconomiam ſalutarem pervertere ſolet.

§. II.

Ingens eſt copia, quæ homo adultus, laboribus & exercitationi deditus, quotidie adſumere debet, ſed ejus corporis tamen pondus ſubducto calculo non increſcit; ergo ſequitur, ut & ingeſtorum & egeſtorum eadem eſſe debeat menſura.

§. III.

Non modo optimo rerum magiſtro, uſu atque experientia docemur, ſed & præſtantiſſimæ illæ a *Sanctorio* propoſitæ diæteticæ ex ſtaticis leges confirmant, hominem & bene valere & ad omnes actiones tum animi, tum corporis obeundas eſſe promtiſſimum, ſi corpus, abſoluta digeſtione non ponderoſius fiat, & excreta ingeſtis per omne tempus bene reſpondeant.

Scholion.

Si ullus ex veteribus medicis ſcriptor, qui utilia propoſuit, laudem meretur, certe eſt *Sanctorius*, qui elegantiſſimum illum de medicina ſtatica maximi uſus libellum compoſuit, in quo docet, ſi corpus ponderoſius ob excretiones, præſertim tranſpirationem, imminutas evadat, paratiſſimam eſſe ad morbos viam, qui etiam, niſi evacuationes reſtituantur, certiſſime ſequuntur.

§. IV.

Maximi igitur momenti eſt, ad morborum generationem probe intelligendam, & ingeſtorum & excretorum naturam, modum & rationem recte examinare atque perpendere.

Scholion.

Ampliſſimæ hujus veritatis veſtigia jam apud antiquiſſimum artis medicinalis auctorem *Hippocratem* reperire

reperire licet, cum *Libr. IV. de morbis* §. 16. hunc in modum diſſerit: *quomodo & cur homo ſanus degat, referam. Poſtquam comedit ac bibit & humor ad corpus pervenit, admiſcetur ei, qui in corpore jam eſt, & ea die, qua acceſſit, in corpore manet, poſtridie alius humor ad ipſum accedit atque duo ſunt dies & duo in corpore humores, & alteri quidem humori duo dies ſunt, alteri unus, qui poſtridie acceſſit, manet in corpore, alter autem coctus à caliditate diffunditur & tenuis factus poſtera die à recenti expellitur. Si vero permanſerit, graveolens fit, tertia vero die una cum ſtercore & urina exit copia ipſe ſibi æqualis & conſimilis & æquilibris, & cibi quidem ſemper poſtridie per alvum ſecedunt, humor autem ad tertiam diem. Et hoc modo ſanitas contingere ſolet.* Deinceps addit: *ſi humor pluribus diebus, quam tribus, in corpore permaneat, aut alius implens accedat, majus aut minus malum homini accedere.* Et hic totius paragraphi ſenſus eſt.

§. V.

Sapientiſſimum, quod in ſtructura microcoſmicæ machinæ apparet, artificium maxime in eo poſitum eſſe video, ut innumera organa velut officinæ ſint, quarum beneficio per continuum tritum, motum, impulſum ingeſta ſubiguntur, attenuantur & inter ſe invicem probe miſcentur; poſtea innumera quoque organa colatoria & emunctoria exſtant, per quæ materia ſupervacua, inutilis & mixturæ animali ac vitæ aliena corpore ejicitur.

Scholion.

Quum ventriculus & longus ille inteſtinorum canalis & pulmones omniaque viſcera & cor cum magno arterioſo canali motu elaſtico & contractorio perpetuo exerceantur, tritorii quaſi vicem gerunt, quo alimenta interventu liquidi ſubtiliſſimi ſolvuntur inque minutiſſimas partes dividuntur, exquiſite miſcentur ac uniuntur, ut inde puri fovendiſque viribus & alendis partibus idonei ſucci progenerentur. Cum vero ex alimentis plures ſupervacaneæ & inutiles relinquantur feculentiæ, & boni quoque ac laudabiles humores per continuum illum attritum atque inteſtinum motum paulatim benignam ſuam naturam exuant, inque materiam alienam, quæ excerni debet, tandem faceſſant, eaque non ſit unius ejuſdemque, ſed plane diſſidentis indolis, ecce providentiſſima natura multiplicia fabricavit organa, evehendis hiſce varii generis ſordibus apta. Hæc inter eminet cutis, quæ quaſi univerſale totius corporis emunctorium eſt, innumeris poris ac tubulis pervium, ex quo innumerabilis vaporum copia continuo exhalat. Neque exigua eſt ſulphurei illius ſalſi ſeri, quod urinæ nomine venit & per tubuloſa renum colatoria perpetuo tranſit, copia. Per glanduloſas quoque arteriæ aſperæ, faucium, oris & narium tunicas multum vitioſi ſeri quotidie exhalat atque emittitur. Tum craſſioris naturæ feculentiæ, quæ ab extractis alimentis remanent, & plures alieni, ſalſo-ſulphurei, bilioſi & lymphatici humores, qui ex glanduloſis inteſtinorum tunicis quotidie ſeparantur, alvo excludi ſolent. Ex quo maxime diſci poteſt, mirabile illud conſervationis vitalis myſterium in excretionibus motibuſque excretoriis & organis, per quæ ſecretiones fieri debent, apertis ac ſalvis potiſſimum conſiſtere.

§. VI.

Vigentibus itaque excretionibus viget univerſum corpus ejuſque functiones ſalvæ & integræ ſunt, eo quod alienum & noxium, & quod vim ſanitati minatur, perpetuo ſeparetur, ut puri ac incorrupti vitales permaneant humores.

Scholion.

Viſum eſt mihi hanc veritatem auctoritate *Hippocratis* confirmare, qui *Libr. IV. de Morbis* §. 15. ita diſſerit: *ubi humor aliquis adfligens copioſior factus fuerit, ſi his locis, nempe per nares, os, podicem, urinæ meatum, homo depurgetur, nullus ab ipſo morbus hominem premit.* Nam certe materiam pro morbis non aliunde quærendam eſſe puto, quam in retentis, quæ ejicienda eſſent, purgamentis, quod ipſa ratio & experientia quoque adfirmat. Quid enim eſt, quod majorem perniciem partibus corporis ſolidis & fluidis inferre & motuum vitalium æquilibrium magis interturbare & tantum non evertere poſſit, ac ſi humores & quantitate & mixtione atque effectu plane inſenſi in interioribus corporis partibus conſiſtant fixamque ibi habeant ſedem, & continenter partes, quæ ſenſu & motu vividæ ſunt, laceſſant.

§. VII.

Non præſentius ergo ad firmandam valetudinem & ſaluberrimum corpus ſervandum, atque ad omnes morborum origines præſcindendas datur conſilium, quam adhibere operam, ut excretiones, inque primis perſpiratio & inteſtinalis excretio, per omne tempus non labaſcant, ſed recte ſe habeant & ſufficientes ſint.

Scholion.

Præcipuas inter excretiones eſt perſpiratio, quam reliquas omnes ſuperare confeſſa & firma medicorum ſententia eſt, poſt quam vacuatio, quæ alvo fit, ſequitur: illa materiam tenuiſſimæ adeoque & nocentiſſimæ indolis, hæc craſſiorem & rudiorem feculentiam excludit ac removet. Videndum itaque, ut ſi homo ſecurus à morbo vivere velit, præter ſalvam tranſpirationem etiam venter quotidie bis ſemelve pro conſuetudine eat & ſatis plenæ dejectiones fiant. Vera enim, quæ ſcribit *Fuchſius in Inſtitutionibus Lib. II. Sect. V.* reperi: *venter ſi naturæ beneficio laxus fuerit, id in magnam felicitatis partem eſt numerandum. Quippe qui alvum natura apertam habent, haud facile morbis corripiuntur, qui contra adſtricta ſunt alvo, in perpetuo cum morbis conflictantur.* Siquidem alvo diutius compreſſa multa incidunt mala, præcordia moleſte inflantur, dolores in abdomine ſunt tenſivi, corporis eſt gravitas, caput dolet vel etiam grave eſt, ad ſuperiora tendunt flatus & cruditates in ructus ſolvuntur, in quibuſdã fiunt phlogoſes. Cohibita paulo diutius vel imminuta perſpiratione ſalſi & tenues humores feruntur ad caput & pectus, & alias quoque corporis partes infeſtant, & liberiorem motum ac circuitum minuendo languorem & laſſitudinem, câpitis gravitatem, mentis torporem, coryzam, gravedinem, tuſſim, inquietas noctes, lentum calorem cum extremorum refrigeratione & urina acri concitant. In quibuſdam ventris tormina cum crebrioribus dejectionibus oriuntur. Equidem in corporibus alias ſanis & robuſtis hæc frequentius incidere, præſertim autumno, ubi mutatio & varietas cœli maxima eſt, videmus. Si autem corpora mali habitus ſunt, graviora inde mala naſcuntur, quæ non tam ſubito tranſeunt, quemadmodum infra id fuſius proponere volumus.

§. VIII.

Neque tantum pro ſanitate noxii & excrementitii varii humores utiliter foras ejiciuntur, ſed & puri & laudabilis mixtionis, ſi nimium adfluunt & corpori incommodant, maximo ſanitatis emolumento excernuntur, quemadmodum in fœminis ſanguinem per uteri extrema vaſa, vel etiam in viris per hæmorrhoides, in quibuſdam per nares ferri in propatulo eſt.

Scholion.

Plurima hominum pars plus adſumit alimenti, quam neceſſarium eſt & natura ferre & digerere poteſt, unde non poſſunt non & alias utiles ſucci ſola copia & mole offendere, eo quod liberiori ſanguinis per corpus progreſſui, dum ſolidorum elaterio & conſtrictivæ potentiæ reſiſtunt, obicem atque impedimentum injiciunt.

Et

Et hac ratione fœcunda illa morborum mater, plethora Græcis dicta, nunquam bona, producitur. Quæ ne in præceps deducat periculum corpus, protinus removenda eſt, idque opportune fit, ſi ſanguinis ſinceri quod eſt ſuperfluum, per exteriores & ultimos fines vaſorum in naribus, ano vel utero ejiciatur.

§. IX.

Maximam itaque partem ſanitatis apud fœminas in juſta menſium vacuatione atque in viris ſpongioſi & repleti corporis in conſueta ſanguinis & juſta per ſedis venas proruptione conſiſtere experimur.

§. X.

Quum omnes vacuationes, quæ fiunt ſecundum naturam, corpori egregium commodum atque ſalutem adferant, ſic, ut hæ diminutæ vel deficientes nunquam non valde pernicioſæ & noxiæ ſint, in promtu erit colligere, ſi non una, ſed ſimul plures non reſpondeant, ſed vitio laborent, rectiſſima via eas ad morbos deducere.

Scholion.

Sæpe accidit, ut labaſcente vel minuta una vacuatione, altera ſalva maneat vel etiam augeatur, & tum noxa non tam facilis & parata eſt corpori. Quid enim frequentius eſt, quam ſi alvi vel per ſe crebrior dejectio fit, vel illa medicamento ſolvitur, cutem conſtringi & perſpirationem tantiſper minui, contra alvo compreſſa eam augeri. Sub cœlo frigido impeditior perſpiratio urinam largius profluentem & alvum facit laxiorem. Humor ſi quando tuſſi copioſius rejicitur, alvus ſegneſcit. Atque adeo quod uni excretioni ſubtrahitur, alteri ſæpius non ſine commodo adjicitur, horumque ratio ex perpetuis motuum legibus corporis noſtri hydraulicis commodiſſime peti poteſt. Illud vero ſalutare in uſum practicum inde trahi poterit, quod una vacuatione aucta altera ſupprimi, & deficiens per aliam imminutam augeri poſſit. Nam ſi conſilium eſt, alvi fluxum coërcere, opportune id fieri poteſt perſpiratione auctiori reddita, ſique vacuationem per cutim moliri ex re erit, alvus comprimenda eſt.

§. XI.

Quod ſi à mala diæta, vel animi adfectu præcedente plures ex nobilioribus vacuationes ſimul deficiant, metus eſt futuri morbi. Nam nulla febris, ſive ſit intermittens ſive continua, neque ullus alius adfligens corpus morbus facile naſcitur, niſi aliquot dies ante alvus muneris ſui obliviſcatur, & cauſæ prægreſſæ fuerint, quæ liberum tranſpiratum vel alias adhuc vacuationes prohibeant.

Scholion.

Profecto ſi quis probe morborum initia, quod præcipuum in medendo momentum eſt, ſcrutari velit, reperiet, ea tam ex pravis ingeſtis, quam ex deficientibus & ſuppreſſis pluribus ſimul vacuationibus, maximeque alvo & tranſpiratione duci. Nam hiſce labaſcentibus ingens excrementitiarum varii generis ſordium tam in inteſtinali canale, quam in aliis receptaculis & vaſis fit cumulus, quæ mixtura pejores redditæ nerveas & motrices corporis partes laceſſendo febres, rheumatiſmos, fluxiones, dolores, ſpaſmos concitant. Deterioris vero notæ morbus naſcitur, ſi corpus jam tum repletum, ſi impurum eſt, vel alias conſuetæ ſanguinis vacuationes deficiunt. Tum enim major adhuc variæ excrementitiæ materiæ invicem mixtæ congeries & cumulus fit.

§. XII.

Non raro ex defectu excretionum ſecundum naturam nimia humorum copia & impuritas collecta vigore naturæ, ſive motuum in ſolidis partibus robore, vacuationibus extraordinarie auctis ſaluberrime excluditur. Igitur intelligentis eſt medici, ejuſmodi excretiones nullo prorſus modo cohibere, ſed potius, prout res exigit, eas prudenter moderari.

Scholion.

Ita ſæpius ex digeſtionis & motus inteſtinorum vitiis non recte reſpondente alvo multus & corruptus humor primam occupat regionem, qui ſaluberrime ſæpius naturali facta purgatione ejicitur; utiliſſima hinc *Celſi* obſervatio eſt *Libr. V. Cap. XII. uno die ſluere alvum pro valetudine eſt atque etiam pluribus, dum febris abſit & intra ſeptimum diem conquieſcat, purgatur enim corpus, & quod intus læſurum erat, utiliter effunditur.* Simili modo ſeri impurioris abundantia per urinæ largiorem fluxum ſubinde magno valetudinis commodo ſolvitur. Neque enim de nihilo eſt *Sanctorii*, quam *Sect. I. §. 68. loc. cit.* proponit, obſervatio, quod corpora virorum ſano & moderato victu utentium ſingulis menſibus fiant ſolito ponderoſiora, unius ſcilicet duarumque librarum pondere, & redeant ad conſuetum pondus circa finem menſis ad inſtar mulierum, ſed facta criſi per urinam paulo copioſiorem vel turbidiorem. Quo pertinet etiam ſaluberrima ſupra modum affluentis ſanguinis in ſexu fœminino ſingulis per uterum menſibus & in quibuſdam viris per ani venas ſtatis plerumque temporibus, & maxime circa æquinoctia, evacuatio. Vel etiam natura alia via, nempe motibus reſolutoriis & excretoriis auctis, qui in febre conſpiciuntur, nimiam humorum copiam minuere tentat, quemadmodum id feliciſſime ſæpius per intermittentes, & quæ rheumatibus jungi ſolent, perficitur.

§. XIII.

Quicunque igitur cito obſtructiones ſolvere atque excretionis inter morbi initia vel ante ejus acceſſionem reſtituere ſcit, is certe & plurimis malis & vitæ periculo opportune occurrere poteſt.

Scholion.

Præcipuum in arte noſtra eſt, & quod etiam in poteſtate medici poſitum, morborum principiis reſiſtere, antequam incrementa ſumant, ita vel ſtatim in herba quaſi jugulantur, vel longe mitiori incedunt habitu. Aureum eſt illud *Hippocratis* monitum *Sect.* II. *aph.* 29. *incipientibus morbis, ſi quid movendum, move, vigentibus vero quietem agere melius eſt:* mox enim in principio, ſi res poſtulat, ſanguinem mittere, alvum ſolvere, aut ducere, ventriculum vomitu deplere aut perſpirationem movere oportet. Ita enim commode vis morbi præſcinditur. Nam ſi hæc ipſa jam jam nervorum ſyſtema occupaverit, quieſcere, quam agere vel movere conſultius eſt.

§. XIV.

Neque vero tam facile eſt, deficientes vel ſuppreſſas vacuationes, ſive ſudoris ſive ſanguinis menſtrui vel hæmorrhoidalis, in ordinem reſtituere, quia cauſa non tam in materiæ vitio, quam in motus perverſitate poſita eſt.

Scholion.

Falluntur, qui in reducendis vacuationibus tantummodo ad materiæ vitia & ad obſtructiones reſpiciunt, non animadvertentes, motum potius eſſe in culpa, qui fibras conſtringit & à minoribus & exterioribus tubulis humorum curſum verſus interiora dirigit. Ita compreſſis à ſpaſmo inteſtinis craſſis, cui ea valde obnoxia ſunt, nihil prorſus tranſmittitur, ne flatus quidem, ſed omnia ad ſuperiora tendunt & regurgitant. Simili modo conſtrictis, ſive à frigore ſive à terrore vel alia cauſa, ſubcutaneis tubulis ſeri ſubtilis ſalſi, diffiari ſoliti, motus intro convertitur atque vel ad glandulas inteſtinorum vel ad eas, quæ in bronchiis pulmonum, ore & naribus

naribus ſunt, dirigitur. Maligna in variolis, morbillis, purpura materia ex ſumma cute repreſſa nervoſas intus partes occupat, nec tam facile artificio quodam revocatur. Conſtricti, qui bilem vehunt, ductus ira vel alia ex cauſa mox ejus motum ad lymphæ & ſanguinis maſſam convertunt. Hos omnes motus inverſos atque excretionibus adverſos in ordinem & verſus exteriora reducere non tam facile & expeditum eſt. Neque res incidentibus & vehementioribus commoventibus, ſed potius blandis demulcentibus, relaxantibus, antiſpaſmodicis & leniter moventibus tractanda erit.

§. XV.

Illos etiam & difficiles & longos morbos, qui immodicas humorum & ſanguinis profuſiones ſequuntur, à depreſſis & imbecillibus excretionibus originem ſuam ducere obſervamus.

Scholion.

Poſt effrenes ſanguinis vel humorum profuſiones, quacunque ex cauſa ortas, non modo virium ſubſtantiam exhauriri, ſed & paulo poſt longos & periculoſos morbos, cachexiam, hydropem, tabem, hecticam initia ſumere, frequenti cognitum eſt experientia. Neque tamen illæ nimiæ inanitiones proximæ horum morborum cauſæ ſtatuendæ ſunt, ſed quia ſupra modum conſumtæ ſunt vires atque humores exinaniti, ideo fit, ut quæ cibo & potu adſumuntur, nec recte ſubigi, ſuperari, nec rurſus ejici poſſint, ſed intus remaneant, ſtagnent, corrumpantur, & fertiles ſic morborum cauſas præbeant: nam à nimium exhauſto ſanguine concidunt vires, quæ ſolida regunt, concidunt quoque & clauduntur vaſa minima in ſecretoriis & excretoriis, quæ ſecundum naturam ab humorum copia aperta ſervari debebant.

§. XVI.

Quum diminutæ excretiones veræ & adæquatæ morborum cauſæ ſint, nullus hinc vel ſponte à natura vel arte ſanatur morbus, niſi illis reſtitutis.

Scholion.

Illuſtre hujus rei documentum præbent omnis generis febres, quæ nec ex toto deſinunt, nec intermittunt aut miteſcunt, niſi prægreſſis vel per alvum vel per ſudorem evacuationibus, quibus etiam circa convenientia tempora, quæ critica vocari ſolent, accedentibus, febris declinat vel finitur. Nam hæ ipſæ in integrum reſtitutæ ſpaſmum, qui in febre univerſum vaſorum & membranarum genus occupat, & vehementer motus ſecundum naturam concitat, jam reſolutum & morbum victum denuntiant. Accedit & hoc, quod ob meatus jam apertos & ob ſanguinis circulum ad excretoria reſtitutum omnes ſordes, etiam ſub ipſo motu morboſo contractæ, cum certa ſpe ſecundæ valetudinis feliciſſime removeantur. Utilis vero hac in re eſt illa obſervatio, quod macilentiores, ſi febre inflammatoria laborant, magis per ſudorem, repleti vero & qui ſpongioſi ſunt corporis habitus, in febribus putridis plus per alvinas dejectiones criſi facta ad ſanitatem perducantur. Ex quo ſalutare illud monitum fluit, medicum naturæ ductum in hoc etiam ſequi, minime vero eum prævertere & pervertere debere. Qui vero ex chronicis graviter decumbunt, ſi ex plethora orti ſunt, menſium & hæmorrhoidum fluxu vel ex toto liberantur, vel mitiorem morbum experiuntur; ſi vero ingens impuritas, quæ à vitio & deficientia excretionum originem trahit, morbum fert chronicum, tum nec ſpecifica alterantia, nec depurantia hic uſum quendam conferunt: ſed omne medentis conſilium eo dirigi debet, ut meatus aperiantur & excretiones per alvum, per tranſpirationem, per hepatis ductus biliarios per renum urinoſos, in ordinem redigantur. Ita enim ex ſanguine impuro, interpoſito quodam tempore, mox purus & benignus fieri poteſt.

§. XVII.

Quum totus valetudinis ſecundæ ſtatus in ſalvis excretionibus, & adverſæ in earum defectu conſiſtat, neque aliter ægrotans ad ſanitatem perducatur, niſi per evacuationes in integrum reſtitutas, cuivis facile apparere arbitror, illa remediorum genera, quæ aptam excretioni materiam morbidam reddunt, quæ meatus occluſos aperiunt & motus humorum ad excretoria dirigunt, omne in medendo ferre punctum.

Scholion.

Quibus præcognitis jam apparet ratio, quare inter tot remediorum claſſes palmam ferant ea, quæ vacuationi ſerviunt, quo in numero ſunt venarum ſectiones, cucurbitulæ, hirudines, atque etiam quæ vomitum cient, alvum ſolvunt, urinam movent, ſalivæ fluxum augent & perſpirationem ac ſudorem promovent. Quo pertinent etiam balnea, membrorum fricationes, item omnia alia corporis exercitia, vox clara, labor, ambulatio, vectura, equitatio, item fames, abſtinentia, quæ omnia ejus ſunt facultatis, ut materiam demant, & minuant. Hujus generis etiam ſunt liberalior potio & uſus thermarum, acidularum & fontium aliorum ſalubrium, puræ aquæ frigidæ vel calidæ, herbæ cuidam infuſæ, ex lignis decoctæ, potus ſeri lactis. Nam eorum omnium operatio nulla alia eſt, quam ut craſſos humores diſſolvant, obſtructos meatus reſerent, emunctoria ſtimulent, & motus deficientes excretorios reſtituant. Equidem anodyna & ſedativa, item adſtringentia videntur vacuationibus adverſa, ſed tamen, niſi ab eorum uſu damnum velimus expectare, illa ipſa etiam excretiones adjuvare debent. Nam illa, dum ſpaſmos & dolores demulcent & ſiſtunt, clauſos meatus aperiunt & hac ratione ſudorem non raro reſtituunt. Et quia roborantia & ſubadſtringentia tonum & motum partibus & fibris nimium reſolutis & laxatis reddere ſolent, hinc eorum uſus aperitivus, & qui excretioni velificatur, etiam manifeſtus eſt; nam in genere hic velim notari, nec opiata, nec alia, quæ dolorem levant & ſomnum inferunt, nec adſtringentia unquam ſalutarem effectum præſtare, niſi à prudentia medici eorum uſus ad ſubmovendas obſtructiones & promovendas excretiones dirigatur. Sique ſpes eſſet inveniendi talem medicinam, quæ omnibus morbis & avertendis & ſanandis cum effectu accommodata ſit, ejus certe operatio ita deberet eſſe comparata, ut pulſum roborando liberum ſanguinis circulum, ſublatis ubique ſpaſmis, ſine acri calore promoveret, adeoque & omnium ſaluberrimam tranſpirationem & alias excretiones augeret ac reſtitueret. Et quoniam huc uſque tale quid in nullo tantopere jactato & pretioſe venditato remedio vidi vel reperi, motum corporis & aquam puram tamdiu pro medicina univerſali habeo & commendo, dum melior & efficacior, quæ hos effectus præſtet, inveniatur.

CAPUT VI.

De perniciali earum rerum, quæ excretiones cohibent, indole atque effectu.

§. I.

QUum excretiones, quæ fiunt, per cutem, alvum, urinam & per uteri aut ani venas, diminutæ vel deficientes graves & varii generis morbos certiſſime procreent eædemque reſtitutæ eos finiant ac profligent, quid evidentius eſt, quam quod omnia ea, quæ conſtrictivæ ſunt indolis, quæ excretorios tubulos occludunt, quæ

quæ excernenda retinent, inter humanæ naturæ inſenſiſſima numeranda ſint.

§. II.

Non ſunt unius ejuſdemque indolis, quæ ſaluberrimas illas excretiones, quibus noxia & corruptibilia corpore excluduntur, cohibent vel penitus ſiſtunt. Alia enim ad alimentorum, alia ad medicamentorum claſſem pertinent, aliaque ſunt interna, alia externa, quædam valentioris quædam mitioris naturæ; nonnulla etiam ad res naturales & præternaturales ſpectant: quædam alvum adſtringunt, quædam tranſpirationem reprimunt: rurſus quædam excretiones ſanguinis impediunt aliaſque fluxiones cohibent.

§. III.

Ad alimenta, quæ alvum adſtringunt, referenda ſunt omnia dura, macra, auſtera, acida, aſpera, toſta & in eadem carne aſſa potius, quam elixa, panis bis coctus, toſtus, ſpiræ, pulticulæ ex oryza, milio, ex piſis, dura ova & omnia opera piſtoria, caſeus, caſtaneæ, nuces, amygdalæ, mala cotonea, pira immatura, fructus acaciæ, meſpili, ribes, berberes, acetum, vina rubra & adſtringentia, item paucior cibus, corporis quies & aquilonia aëris conſtitutio.

§. IV.

Inter medicamenta, quæ alvum & omnis generis excretiones cohibent, eminent omnia ex alumine, marte, plumbo & vitriolo parata, inque primis tinctura hæmatitis, ſulphuris vitrioli, liquor martialis ex capite mortuo florum ſalis ammoniaci cum hæmatite confectus, omnes terræ ſigillatæ, boli, terrea marina; ex vegetabilium familia radix tormentillæ, biſtortæ, plantaginis, quinquefolii, cortex chinæ, fraxini, granatorum, terra ſic dicta catechu: quo pertinent etiam omnia, quæ dolores levant, ſomnum inſerunt & quæ papaver aut opium ingreditur.

§. V.

Ex iis, quæ omnium ſaluberrimam perſpirationem cohibent & materiam morbificam, ſalutari ſæpe & critico motu ad ſummam cutem effuſam, reprimunt, ſunt præter externum frigus, ſive humidum, terror & linimenta ex ſulphure, ex mercurio vel ſaturninis parata, item balnea frigida, adſtringentia, & linimenta pinguia, oleoſa & emplaſtra adſtringentia; quo pertinent etiam lintea recentia.

§. VI.

Omnes ſpaſmi & dolores acerbiores, neque minus purgatio per alvum, per vomitum fortior nimiæque ſanguinis miſſiones, id habent incommodi, ut modo materiam à corporis habitu ad interiora revocent ac divertant, modo etiam ſpaſticis ſtricturis meatus ſubcutaneos occludant.

Scholion.

Omnium dolorum, quacunque in parte corporis conſiſtant, indoles tam pernicioſa eſt, ut & alvum & ſummam cutem & vias urinarias conſtringant, ut parcius & urina & alvus & ſudor fluant, idque videmus non modo in dolore capitis, inteſtinorum, ventriculi, dentium, ſed etiam in eo, qui in ano ex hæmorrhoidibus cæcis fit, vel ex calculo in uretheribus hærente oritur. Quam noxium & inconſultum eſt tali in caſu commoventia & ſtimulantia adhibere, tam proficuum eſt, quæ ſomnum conciliant & dolores levant, in uſum vocare. Nam eorum uſum ſubinde mox & ſudoris & urinæ fluxus ſequitur, & alvus mollior evadit. Deinde validiores, quæ fiunt per vomitum, aut per ſalivationem, per purgationem, vel per copioſum ex pectore ſputum, vacuationes & alvum comprimunt, & cutis corticem conſtringendo tranſpiratum valde imminuunt partim quod vel nimiis excretionibus plerumque ſint ſpaſmi juncti, partim etiam, quod materia alıorſum divertatur.

§. VII.

Sanguinis nimias effuſiones atque ejus per artem factas emiſſiones & tranſpirationem & alias utiliſſimas excretiones diminuere & imbecilles reddere obſervamus.

Scholion.

Cujus rei rationem non difficile eſt invenire; nam ſublata nimia ſanguinis mole demitur vis & robur ſolidarum partium, demitur etiam is humor, qui extremos illos excretorios cutis tubulos apertos ſervare & tranſpirationem juvare debebat. Igitur quam pernicioſum ſit, validas ſanguinis & humorum vacuationes, ubi jam tranſpiratio languida eſt, moliri, & quemadmodum longi morbi per eas & foveantur & procreentur, haud ſatis dici poteſt.

§. VIII.

Diuturna corporis quies & ceſſatio motuum, ſomnus longior, ingens cura, angor, mentiſque agitatio ſunt quoque ex his, quæ robur & vigorem ſolidis auferendo & tranſpirationem & alias excretiones, etiam illas criticas, ſolennes ſanguinis minuunt atque retardant. Quare non mirum eſt, hiſce diu adfligentibus & pravas & longas ægritudines cooriri.

§. IX.

Poſitive adſtringentia, quæ eminentioris ſunt virtutis, & auſtero ac fixiori elemento agunt, naturæ humanæ inimiciſſima ſunt; quin imo veneni cujuſdam naturam in eo æmulantur, quod graviſſimam noxam valetudini inferunt.

Scholion.

Ex anatomicis & mechanicis compertum eſt, machinam noſtri corporis mere eſſe hydraulicam, & ex innumeris tubulis majoribus atque minoribus conſtructam, per quos jugi & non interrupto motu varii generis humores perfluere, influere, refluere & effluere debent: in quo motu progreſſivo ſicuti vitæ & ſanitatis conſervatio præcipue poſita eſt; ita ab hoc impedito, intercepto vel deficiente & morborum & mortis origo repetenda eſt.

§. X.

Nihil tam valide fluida corporis noſtri inſpiſſat, coagulat & hoſtili criſpatura ac contractione liberam ſolidorum expanſionem & ſyſtolen impedit, & tonum ac motum periſtalticum inteſtinorum deſtruit, quam forte adſtringens, iteratis vicibus datum.

§. XI.

Mirabile eſt, forte adſtringens adſumtum mox & celerrime in diſſitas etiam partes operari, eaſque conſtringendo nimias excretiones cohibere. Ita vidimus, in hæmoptyſi, vel immodico menſium profluvio, ab uſu tincturæ ſulphuris vitrioli vel hæmatitis brevi poſt ſanguinis eruptionem conquieviſſe.

Scholion.

Hujus ſingularis effectus atque phænomeni ratio ita mihi explicanda videtur. Animadvertimus, à dato veneno, vel fortiori emetico, aut purgante, vel mercuriali medicina univerſum mox membranarum & nervorum genus in conſenſum trahi, & ſtricturis affici, eam ob rationem, quoniam omnes fibræ & membranæ, quibus vaſorum compages conſtat, ſunt elaſticæ, id eſt, à vi externa facile conſtringuntur & explicantur. Nam in omnibus corporibus elaſticis id eſt perpetuum, ut, ſi qua eorum pars aut contractior fiat, ceteræ ſtatim omnes, etiam in extremo loco poſitæ, in illum ſtatum declinent, id quod experimento chordæ vel funis clarum fit. Si itaque tunicæ inteſtinorum partem quandam vehemen-

vehementius contrahi contingit, non mirum eſt, totum membranarum ſyſtema inde affici, quia propter contiguitatem & propagationem ſimilemque naturam plane inter ſe conſentiunt. Jam vero quis non videt, idem fieri poſſe ab adſtringentibus? Nam hæc quoque eſt cauſa, quod ad uſum adſtringentium, v. g. martialium, cito pulſus immutetur, iſque antea languidus durior & fortior evadat; ſiquidem ipſos etiam arterioſos tubos ex membranis nerveis & muſculoſis conflatos eſſe, ad quas vis medicamenti activa ex inteſtinis derivatur, ex anatomicis cognitum eſt.

§. XII.

Si qua alia remedia noxam humano corpori inferre poſſunt, atque ideo ſumma cum cautione uſurpari debent, certe ſunt ea, quæ adſtrictivam facultatem habent, utpote ſæpius per inopportunam vaſorum conſtrictionem inæqualitatem ſanguinis circuitus, ut verbis utamur *Hippocratis Libr. de flatib.* efficiunt, ut in alia loca parcior, in alia juſto copioſior ſanguis feratur, ex quo ſtaſes & ſtagnationes, in partibus imbecillioribus productæ, graves & multas inducunt ægritudines.

Scholion.

Placuit mihi maxime ex veteribus eximium de adſtringentibus monitum *Aëtii* quod *Libr. XVI. Cap. 66. Animadverſ.* ita proponit: *Communis error & muliercularum & barbitonſorum, quin & indoctorum medicorum omnino eſt fugiendus adhibentium adſtringentia, quæ nullo tempore vel occaſione unquam in uſum venire poſſunt. Adſtrictis enim locis aut nobiliora membra invadunt moleſta excrementa, aut retenta in malum habitum aut hydropem laborantes ducunt.*

§. XIII.

Omnis generis adſtringentia, ſive in claſſe medicamentorum, ſive alimentorum ſint, ventriculi & inteſtinorum partibus nervoſis motuque gaudentibus facile vim & noxam inferunt, nec ſine periculo in alvi nimiis profuſionibus aut vomitionibus dantur, quia nimium ſtringendo liberum illum motum periſtalticum, à quo alvina excretio & plurima alia circa digeſtionis negotium bona pendent, facile intercipiunt.

Scholion.

Nihil familiarius eſt, quam ab alimentis auſteris & acidis, item duris & ſiccioribus, ſecundum *Hippocratem Libr. II. de diæta* copioſius datis, alvum tenſam & duram per aliquot dies reddi, idque multo magis fit, ſi diuturnior eſt aquilonia aëris conſtitutio & corpus nimio labore exercetur, qui ſiccat alvumque ſiſtit. Curato quoque alvi profluvio medicamentis nimium adſtringentibus, ita ſæpe adſtringuntur & ſiccantur inteſtina, ut æger ad duos aut tres dies nequeat excernere, quæ *Hollerii Comment. in aph. 20. Sect. II.* obſervatio eſt; compreſſa vero diutius alvo inteſtina potius ſurſum, quam deorſum moventur, regurgitant flatus, ad ventriculum inque ructus ſolvuntur, id quod etiam jamdudum ab *Hippocrate* notatum fuit, qui *Libr. de Loc. in Homine §. 50. reſtitante*, inquit, *alvo propter vehementem ſtabilitatem corpus intumeſcit, & Libr. de flatibus: obſtructo inferiori ventre in univerſum corpus flatus diſcurrunt.*

§. XIV.

Nulli vero parti tam incommoda eſt alvus conſtricta, quam capiti, quod ſemper exinde male habet morbique ibi conſiſtentes ingraveſcunt; ſicut contra ab alvo liquida, vel ſi obſtructa fuerit, per clyſterem ſubducta mox ſuperiores partes, ut ſcribit *Celſus L. IV. C. III.* reſolvuntur.

§. XV.

Per multiplicem in certo habemus experientiam, alvi fluxu temere adſtringentibus ſuppreſſo, ita tonum viſcerum & inteſtinorum læſum fuiſſe, ut in imbecillioribus & repletis ſæviſſimum illud & chronicum hypochondriacum malum ſuam inde originem traxerit. Vel etiam febres lentas, meſentericas, aut decubitu facto ad viſcera abdominis cachexiam, tumorem pedum œdematoſum, ad thoracem pleuritides, ad caput apoplexias, ophthalmias, ad articulos arthritides inde coortas obſervatum fuit.

§. XVI.

Majori adhuc periculo dyſentericus fluxus adſtringentibus ſiſtitur; acris enim & maligna materia intus retenta pejora mala procreat, ut ſunt cardialgia, ſingultus, ſumma anxietas & inquietudo, vel funeſta inteſtinorum inflammatio, vel etiam cruentæ in albam & incruentam, quæ pejoris eſt naturæ, converſio.

Scholion.

Certe nihil magis eſt peſtiferum, quam adverſus dyſenteriam ſtatim ſiſtentibus pugnare; corrigere potius causticam materiam temperantibus & delinientibus convenit eamque ſive ſtatim inter initia per vomitum, ſive etiam per laxantia leniora educere iiſque balſamica & roborantia externe pariter & interne interponere.

§. XVII.

Nulla inſecurior & pernicioſior immodicas ſanguinis profuſiones compeſcendi ratio eſt, quam validioribus conſtringentibus uti, eo quod graviſſima mala nunquam non fere inſequantur.

§. XVIII.

Neque hujus rei cauſam in obſcuro poſitam eſſe illi intelligunt, qui ſciunt, hæmorrhagias ab internarum partium ſpaſmis & inde facto ſanguinis ad partes majori appulſu nunquam non proficiſci. Quum vero adſtringentia ſpaſmos non ſiſtant, ſed potius mirifice augeant, ex eo ſequitur, ut vel ipſæ eruptiones ſanguinis augeantur, quod non ſemel, ſed ſæpius iterumque obſervavimus, vel ſanguis ad alias & inſolitas vias cum impetu feratur, ubi ſi non exitum habet, gravia molitur mala.

§. XIX.

Menſium fluxus repente adſtringentibus cohibitus ingentes & ſuffocatorias quaſi anguſtias, itemque cordis palpitationes parere, vel etiam in capite dolores immanes & hemicranias, in artubus convulſiones & diſtenſiones movere ſolet. Converſo vero ad ambitum corporis ſanguine eryſipelata, rheumatiſmi, arthritides, tumores oriuntur; quædam inde totalem menſium ſuppreſſionem & ſterilitatem, vel etiam hydropem uteri ſibi contrahunt.

§. XX.

Lochiorum immoderata profuſio repente cohibita peſtifera eſt, ſiquidem quam facile inflammationem in utero & febrem acutam movet, vel coarctatis nimium uterinis vaſis varices ibi fiunt, in quibus concretiones polypoſæ, quas fœminæ molas dicunt, naſcuntur, vel intercepto ſanguinis per uteri vaſa circulo abortiones, vel continua ſanguinis ſtillicidia, vel inordinatæ menſium effuſiones proveniunt.

§. XXI.

Nullus fluxus tam cito & tam periculoſe ab adſtringentibus & opiatis reprimitur, quam qui per ani venas fieri ſolet; conſtrictis enim inteſtinalibus inque primis coli, ceu plenioris & majoribus vaſis turgidi, tunicis ac vaſis ſanguis ſe convertit & regurgitat ad reliqua inteſtina, ubi ſubſiſtens immanes dolores, ſpaſmos & convulſivas ſtricturas efficit, quas plura mala inſequuntur, ſæpe etiam lethalia, præſertim, ſi ad caput nimia ſanguinis fiat congeſtio & ſtaſis. Vidimus enim hac ratione & deliria & lethales convulſiones ſecutas. In ventriculo ejus inflationes, vel etiam ſpaſmos, præcordiorum

diorum anxietates, vomitiones, ſingultus & extremorum frigora parit. Adhæc longa etiam vitia in quibuſdam producit; infarctis enim ſanguine abdominis viſceribus ad cachexiam, ad hydropem, ad lentas & meſentericas febres via panditur expeditiſſima.

Scholion.

Quam facile & expeditum eſt, & menſium & hæmorrhoidum fluxum ſiſtere, tam arduum & difficile erit, eundem revocare inque ordinem redigere; & quidem eam ob rationem, quia conſtrictis extremis vaſis & partibus, per quas fluxio fit, & vaſorum & nervoſarum partium motus ſtatim invertitur & verſus interiora & ſuperiora declinatur, qui motus à natura alieniſſimus ſi diu durat, quaſi in habitum abit & ægerrime emendatur. Hinc fluit ratio, cur mala illa ſpaſmodica à retento vel intempeſtive cohibito menſium & hæmorrhoidum fluxu tam pertinacia ac fere inſanabilia ſint, niſi mox inter initia convenientibus remediis iis occurramus.

§. XXII.

Æque peſtifer eſt adſtringentium uſus, ſi ruptis pulmonum vaſis cruor copioſiſſime effunditur; nam repentina conſtrictione ſanguis congeſtus ſpirandi auget difficultatem, vaſorum minimorum pulmonalium obſtructiones, indurationes, in majoribus vero polypoſas concretiones progignit, ut deinde facile recurrat hæmoptyſis, vel phthiſis & hectica febris ex pulmonum corruptela enaſcantur. Conſuetæ narium hæmorrhagiæ, ſi repente variis artificiis cohibeantur, in adultis facile in dolores capitis gravativos, vertiginem, auditus difficultatem, vel etiam in apoplexiam abeunt; in junioribus inde pectoris oppreſſiones, hæmoptyſis, difficilis reſpiratio vel etiam phthiſis ſequuntur.

§. XXIII.

Neque cruenta vomitio hanc perverſam medendi methodum ſuſtinere commode poteſt, inſequentibus eam anxietatibus, cardialgiis ſyncopticis animique deliquiis vel atrocibus circa hypochondria ſpaſmis.

§. XXIV.

Quam pernicioſæ ſunt ſanguinis repentinæ compreſſiones, tam noxium quoque eſt, ſi impurioris ſeri profluvium intempeſtive coërceatur. Hujus rei exemplum dat fluor albus, quo ſuppreſſo nihil frequentius accidit, quam ut converſa ad habitum corporis corrupta materia purpura chronica diu & pertinaciter affligens enaſcatur, quæ etiam exquiſitiſſimis remediis non facile cedit, niſi hic fluxus reſuſcitetur. Fiunt quoque à fluore albo vi quadam cohibito ventris intumeſcentiæ, lumborum dolores lentæque febres cum artuum torpore & ingenti corporis laſſitudine.

§. XXV.

Pejoris indolis eſt virulenta ex impuro coitu gonorrhœa, ſi inconſulte adſtringentibus tractetur. Repulſa enim ad vaſa lymphatica corrupta materia inſtar fermenti totam lymphæ maſſam inquinat eamque ita corrumpit, ut tenax, viſcida & acris cauſtica evadat, quæ poſtea in parte vel glanduloſa, vel in ſumma cute, aut membranis ſtagnans atroces dolores, noctu maxime urgentes, in facie puſtulas, in aliis partibus pravas exulcerationes, in glandulis inguinalibus bubones, inque univerſo corpore ingentem languorem & laſſitudinem procreat.

Scholion.

Hanc univerſæ lymphæ corruptionem non licet tam facile radicitus tollere, ſed validioribus & ſæpe mercurialibus opus eſt bene præparatis, ut glandularum & partium nerveo-fibroſarum fortiori ſtrictura totus lymphaticus latex in validiorem motum abripiatur, & vel per ſalivales fontes, vel per inteſtinales glandulas, aut ſubcutaneos tubulos, vel per omnia hæc excretoria ſimul, quod præſtat, materia malignæ impuritatis evacuetur.

§. XXVI.

In aliis ſeri impuri vitiis ad ſummam cutem parteſque externas delati, quæ inter eminent eryſipelata, arthritides, achores vel tineæ capitis, gutta roſacea, ſcabies, purpura & variæ puſtularum & macularum ſpecies, nihil inconſultius eſt, quam corruptam materiam, quæ exitum per tranſpirationem affectat, variis linimentis ex mercurio, ſulphure, vel etiam balneis conſtringentibus & intro ſumtis purgantibus, aut intempeſtivis ſanguinis miſſionibus reprimere, ſiquidem tubulis cutaneis hoc modo conſtrictis ſæviſſima ſubinde mala oriuntur.

Scholion.

Prout enim materia maligna, & quæ veneni vim induit, alia atque alia petit loca membranoſo-nervea, varia oriuntur mala; quandoquidem in capite non raro inde hemicraniæ, guttæ ſerenæ, vertigines, epilepſiæ; phrenitides, in faucibus anginæ, in pectore aſthmata & pleuritides, in ventriculo cardialgicæ anxietates & inflammationes, vomitus, ſingultus, in inteſtinis atrocia tormina, alvi ſtricturæ, in univerſo corpore febres lentæ vel etiam acutæ generantur.

§. XXVII.

Eryſipelata vel etiam arthriticos dolores male tractatos per ſaturnina exterius applicata, & medicamenta intro ſumta, quæ impetum ſanguinis à cute divertunt, ut ſunt purgantia, præſertim in impuris corporibus, in lethalem ſphacelum degeneraſſe, plurimis experimentis cognitum habemus.

§. XXVIII.

Quum itaque in plurimis morbis adſtringentium & interne datorum & extrinſecus adplicatorum abuſus ſit maximus & plerumque exitialis, multo conſultius videtur ab iis prorſus abſtinere, ſed potius rationali methodo fluxionum, ſi immodicæ fuerint, curam aggredi; quod fit, ſi ſpaſmi idoneis remediis coërceantur, materia irritans temperetur, & impetus motuum ad alias vias opportune divertatur.

CAPUT VII.

De morborum maxime epidemiorum origine ex aëris vitio & tranſpiratione impedita.

§. I.

EXperientia certa & indubia conſtat, nihil in rerum natura eſſe, quod, præter adfectus animi & venena, tam ſubitam mutationem motibus & functionibus corporis animati inferat, quam aër mutatus; adeo, ut etiam animi vigor exinde varie afficiatur.

Scholion.

Aër teſte Hippocrate, libr. de flatibus §. 4. & 6. maximus eſt in omnibus, quæ corpori accidunt, & vitæ & morborum autor & dominus. Nam major in hoc eſt vis ad immutandum & ſolidorum & fluidorum ſtatum, quam in ullo alio: hinc aëris mutationes varii ſequuntur morbi.

§. II.

Videmus ſub cœlo ſereno, puro & temperato, venti flatibus orientalibus, vel iis cum meridionalibus aut ſeptentrionalibus junctis, item ſi vere temperatus & æqualis aër eſt, inſigne robur & corpori & animo accedere;

dere, hominemque ad actiones corporis & ingenii præſtandas tunc longe eſſe alacriorem, ſaniorem & ad procreandam ſobolem etiam aptiorem. Contra aëre exiſtente nubilo, turbido, pluvioſo & regnantibus diu ventis humidis & levibus, quales ſunt, qui ex occidentali plaga veniunt, non modo corpus in languorem & pigritiam incidere, ſed & ingenium hebetari, animumque triſtitia ſine cauſa ſæpius infeſtari, & appetentiam perire obſervamus.

§. III.

Corpora & robuſtiora & alacriora fieri, ſomnum etiam & ciborum appetentiam melius ſe habere, hominemque invalidum & ægrotantem citius ſub aëre ſereno, puro, frigidiuſculo ſique argentum vivum in barometro altiora petit, convaleſcere, quin imo & morborum curationes & medicamentorum operationes tunc felicius cedere, notavimus. Hiſce contrarias vires habere cœlum turbidum, nebuloſum, pluvium, & ubi mercurius in deſcenſu eſt attenta experientia etiam compertum eſt.

Scholion.

Ego ſæpius apud ægrotantes obſervavi, ubi morbus in declinatione fuit, eos non potuiſſe placidum ſomnum, appetentiam & vigorem in animo & corpore recuperare ſub argenti vivi humiliori ſtatu in barometro; cum primum vero loca altiora petiit mercurius, mox languor deceſſit, & vires increſcere cœperunt.

§. IV.

Quatuor illis anni temporibus variiſque aëris conſtitutionibus, neque minus locis, prout ea varium ſitum habent ventiſque expoſita ſunt, quaſdam familiares & proprias quaſi eſſe ægritudines, non dubitandum eſt.

Scholion.

Nemo ex veteribus rectius & dignius hanc utiliſſimam materiam ipſo HIPPOCRATE perſecutus eſt, qui non modo in *Sect. III. aphor.* morbos, qui per certa anni tempora & tempeſtatum aëriſque & ventorum mutationes naſci ſolent, proponit, ſed & ex temporum conſtitutione præſentes & futuros morbos cognoſcendos & dijudicandos exponit.

§. V.

Duplex ſtatuendus eſt aër, ad vitam & ſanitatem incolumem & integram ſervandam neceſſarius: unus nempe eſt internus, qui in ſuccis corporis, imo in univerſo corpore continetur; alter eſt externus, qui corpora ambit, iiſque circumfuſus eſt. Ille elatere ſuo & expanſiva virtute maxime in ſolida & fluida agit, hic vero gravitate & preſſura magis nimiam elaterii interni expanſionem impedit atque in æquilibrio ſervat.

§. VI.

In omnibus animantium ſuccis, in ſanguine, lympha, lacte, bile, in ovis, urina, multum aëris continetur, qui etiam beneficio antliæ extrahi & variis experimentis demonſtrari poteſt. Ab hoc incluſo ſanguis & humores intra vaſa non ſecus ac liquidum in thermometro ſe expandunt majuſque ſpatium acquirunt, à frigore vero condenſantur, inque arctius ſe conferunt.

§. VII.

Cum aëris fluidum alimentis liquidis & ſolidis intime mixtum ſit, inque ipſa aqua magna ejus abundantia detur, non dubitandum amplius eſt, quomodo aër ad ſanguinem intra corpus venire poſſit.

Scholion.

Non modo ex aqua, ſed & omnibus liquidis aër ope antliæ expellitur in forma bullularum, & tantam vim habet, ut mercurium etiam in alto tenere poſſit; quidni etiam in ipſum chylum & ſanguinem aër tranſeat? Conſpeximus ſæpius corporibus diſſectis majora vaſa ſanguine vacua & aëre repleta. Porro quod tanta vaporum copia è corpore vivo quotidie exhalet, id certe expanſivæ & calidæ aërearum partium in ſanguine exiſtentium expanſioni adſcribendum videtur. Neque hoc ignotum fuit ipſi HIPPOCRATI qui *Libr.* de *Flatibus* §. 9. ita diſſerit: *ciborum ingeſtione neceſſe eſt & multum ſpiritum ingredi: omnia enim, quæ eduntur & bibuntur, ſpiritus in corpus inferunt, id quod manifeſtum eſt per eructationes erumpente aëre incluſo.* Plurimum itaque refert cibum ſumere ſub liquido, puro & ſereno aëre, qualis enim aër externus, talis cum cibo & potu irrepit in corpus & miſcetur ejus ſuccis. Perquam curioſa eſt obſervatio, pro mutatione aëris & ventorum vinum in doliis multum claritate differre: quidni etiam ſanguinem & cætera corporis liquida ab aëre externo in craſi ſua mutationem ſubire poſſe arbitremur.

§. VIII.

Utut reſpiratione aër ipſe per veſiculas pulmonales non admiſceatur ſanguini, tamen non modo per inſpirationem, ſed etiam per poros univerſi corporis materiam ejus calidam æthercam ad ſanguinem tranſire, nihil dubii eſſe arbitror, eo quod à calore aëris creſcit calor corporis, & quia calor aëris per ipſos thermometri poros liquorem expandit; multo magis id fiet in animantium corporibus, quæ non tam compacta ſunt & dura, quam vitra.

§. IX.

Agit aër & æther duplici modo: nam primo qui ſubtiliſſimis ſuccis immixtus eſt, expanſiva ſua vi robur maxime, tonum & conſtrictionem fibris elaſticis præſtat; qui vero in craſſioribus fluidis & ſanguine eſt, vaſorum expanſionem adjuvat. Et calidus quoque expanſivus aër vitales ſuccos intime miſcet, agitat, nec non tranſpirationem promovet. Qui vero ambit, gravitate ſua internum aërem quaſi in æquilibrio ſervat, ne nimia fiat vaſorum expanſio, humorumque rarefactio & evaporatio.

§. X.

Igitur in conſervatione æquilibrii iſtius & proportione aëris interni cum externo vitalis ille & moderatior fluidorum circuitus & tranſpiratio potiſſimum conſiſtit.

Scholion.

Nam in aëre nimis calido & rarefacto ſi verſantur homines, validiſſima fit tranſpiratio, ob nimiam & præcalidam humorum expanſionem. Quin imo ſi exceſſiva ſit, uti videmus in balneis nimis calidis, ob nimiam auricularum cordis expanſionem ſiſtitur ſyſtole, ut animi interdum oriatur deliquium. Eadem eſt ratio, quare animantia ſub vacuo moriantur. Nam ſubtracto aëre atmoſphærico graviori aër ſanguinis tam fortiter expandit cor & vaſa, ut ad debitam contractionem redire nequeant, unde ſanguinis motus prorſus intercipitur & vita perit.

§. XI.

Cum totum corpus noſtrum innumeris tubulis & poris pervium atque vaſculoſum ſit, per quod continuo & perenni motu æſtuantes humores circumferuntur, non mirum eſt, ingentem copiam tenuiſſimorum corpuſculorum aqueo-aëreorum & ſulphureo-ſalinorum modo ſub forma vaporum, modo humoris, per illud evehi.

Scholion.

Totum corpus humanum & exſpirabile & inſpirabile eſſe, apud omnes in confeſſo eſt: GALENUS *Comment. in aph.* 15. inquit, *nemo eſt, qui non conſentiat, diſſlari animalium corpora, idque fit per ſenſui occulta foramina.* Deinde per nares, & os ex pulmonum bronchiis maxima halituum copia, quæ etiam ſub frigido aëre in ſenſum incurrit, exſpirat.

§. XII.

§. XII.

Tanta eſt exhalationum, quæ perſpirant, copia, ut ſecundum *Sanctorii* calculum excretiones per alia emunctoria omnes exuperet, & ratione humoris, qui alvo egeritur, proportio ſit, ut 1. ad 4. ita, ut ſi cutis 24. uncias ejiciat, ſex tantum ex inteſtinis profluant.

Scholion.

Etiam id *Jacobus Sylvius* adfirmat, copioſiorem ſemper materiam à corpore noſtro excerni per tranſpirationem inſenſibilem, quam per urinam & ſeceſſum, ita ut ex octo alimentorum libris, quas quotidie quis uſurpavit, quinque earum per poros avolent. At vero id non eſſe perpetuum, propter ingens climatum diſcrimen, ſciendum eſt. In aëre enim calidiore major utique eſt perſpiratio, quam in noſtro climate ſeptentrioni propinquo. Mirum videri poteſt, quod tam apud *Hippocratem*, quam apud *Celſum* quantum ego ſcio, ad ſudores eliciendos raro commendetur medicina, cum ſudor tantummodo ut præſagii nota adducatur, procul omni dubio, quia in præcalida Græciæ regione jam tum nimia humorum per ſudores difflatio eſt, alvus vero ibi conſtrictior.

§. XIII.

Perſpiratio, qua ingens quotidie copia humoris è tuburoſa & poris pervia cute effunditur, à duplici fit cauſa: altera eſt continuus ille beneficio ſyſtoles & vaſorum cordis ſanguinis ad tubulos cutis excretorios appulſus; altera eſt internus calor, qui expanſiva, qua prædictus eſt, virtute, & quæ ſatis in thermometro conſpicitur, ſuccos expandit, poros aperit, & humidum in tenuiſſimos vapores reſolvit.

§. XIV.

Quo validior itaque eſt fluidorum à ſolidis ad habitum corporis impulſus auctiorque circulus, eo plus humoris, niſi conſtrictus cutis cortex ſit, exhalat. Quodcunque itaque curſum & circulum ſanguinis promovet, id quoque perſpirationem augere certiſſimum eſt.

Scholion.

Ideoque videmus, laborem & exercitationem corporis, pulſum, calorem & tranſpirationem augere. Obſervamus quoque, ea, quæ ſudorem eliciunt, fortiorem pulſum efficiendo id præſtare. Et quia ſub aëre puro & ſereno vividior eſt omnium fibrarum motio & liquidorum propulſio, eo tempore tranſpirationem melius vigere nihil dubii eſt.

§. XV.

Perſpirationis duplex videtur ratio: una, quæ cum nimio interno æſtu & cutis ariditate juncta eſt, qualis in impetu febrium ſub ſtrictura atque anguſtiis tubulorum cutis fit, quæ minus naturæ amica eſt, quia per nimiam ſanguinis & inteſtinam & progreſſivam motionem ejus temperata craſis non modo deſtruitur, ſed & conſumitur atque tandem ſubſtantia virium exhauritur; altera, quæ ſub moderato calore & dilatatis ſubcutaneis tubulis fit, eſt magis humido-vaporoſa, cutemque mollem ac turgidam reddit, & hæc valde eſt ſalubris, quoniam ſuperfluum & effœtum humorem conſumit, in juſta vero temperie, proportione & craſi vitales ſuccos conſervat. Illa ſicca & præcalida tranſpiratio in ſtatu, qui fit præter naturam, hæc moderata & vaporoſa in ſano contingit.

§. XVI.

Quotidiana cognitum eſt experientia, difflationem eſſe majorem ac ſudorem largiorem per corpus fluere, quo major in aëre eſt æſtus, rarefactio atque tenuitas, unde æſtivis menſibus, & ſub ſole ferventiſſimo, ſudore diffluunt corpora, quod etiam fit ſi deſcendimus in balnea calida & vaporoſa.

Scholion.

Æſtate corpora minoris ponderis, quam hieme eſſe, recte judicavit *Sanctorius cap. de Aëre aph.* 23. tenuiſſima eſt enim ætheris, qui calorem efficit, materia, quæ per omnia ſpatia diffunditur & mirifice ſe expandit, & fortiori inteſtina partium agitatione humidum in vapores disjicit.

§. XVII.

Maximum eſt illud commodum, quod liberior perſpiratio, quæ æquabili & vegetiori ſanguinis curſu fit, ad integram valetudinem ſervandam præſtat, quoniam à multis ſuperfluis, impuris & corruptioni inferendæ aptis tum aqueis tum ſalino-ſulphureis agilioribus partibus, vitales ſuccos vindicat, ut vires & nutritionem corporis & fovere & tutari rectius poſſint; quare ſub liberiori perſpiratione corpus & mens ad obeundas functiones majori ſemper alacritate fruuntur.

§. XVIII.

Liberior perſpiratio corpus à plurimis morbis vindicat, & ad eos quoque expugnandos permultum confert magnamque vim habet.

Scholion.

Superiori capite jam clarius deductum eſt, ex deficientibus vacuationibus & remanentibus excrementis morbos natales potiſſimum ſuos trahere, jam vero, ſi certum eſt, majori copia peſſimæ indolis excrementa per cutem tranſmitti, quam per reliqua omnia emunctoria, ſequitur, ea diminuta morbos pullulare complures. Præclara ſunt, quæ habet *Primeroſius lib.* 3. *de erroribus vulgi cap.* 2. *Vix fieri poteſt, ut ille, cui corpus optime tranſpirat, liberum ac patens eſt, in morbos graviores atque periculoſiores incurrat*, & rectiſſime *Hippocrates lib. de Alimentis* eos ſalubriores prompteque ad ſanitatem reſtitui pronunciat, qui corpus habent bene tranſpirans, difficilius vero reſtitui, ſi illud male tranſpirat. Obſervatur quoque, æſtivis menſibus, ubi tranſpiratio eſt maxima, homines & parum ægrotare & paucos mori. Spaſmi, qui hypochondriacos, dolores, qui podagricos alias torquere ſolent, tunc fere ſilent & conquieſcunt. Senes imbecilli, perpetuis moleſtiis obnoxii, nulla anni parte melius degunt, quam æſtate: contumaciſſima quartana & alii, qui longo tempore fatigarunt, morbi, ab infarctu maxime viſcerum oriundi, æſtate vel minuuntur, vel penitus exſpirant. Quid porro notius eſt, quam quod in integrum reſtituta maxime tranſpiratione periculoſiſſimi morbi ſolvantur, & ob faciliorem tranſpirationem macilentiores præ ſpongioſis & repletis facilius ad ſanitatem perducantur.

§. XIX.

Magna & periculi pleniſſima ſunt mala, quæ perſpiratio diu cohibita corpori infert; ſuccos enim impuros auget atque ad corruptionem & putredinem diſponit, & hinc morbos univerſales, ut febres & cachexiam, producit, iiſque malignam quandam vim ingenerat.

Scholion.

Habemus in eo conſentientem & veterum & recentiorum experientiam. *Hippocrates, lib. II. de diæta* ita diſſerit: *quicquid ab excretione (puta cuticulari) intus remanſerit non ſolum corpori laborem exhibet, ſed etiam ei parti, quæ humiditatem ſuſcepit, non enim commoda eſt corpori, ſed infeſta, circuitum enim non habens materia quieſcens calefit tum ipſa, tum quæ allabuntur, & inde totũ concaleſcit corpus, & febris fortis inducitur.* Et *Galenus* quoque paſſim in ſuis ſcriptis prodit, *à libero tranſpiratu impedito & febres fieri & ſuccos corrumpi. Sanctorius Sect.* I. *aph. in Medicina ſtatica* prodidit: *ſi ex ſtatico deprehenditur, impeditam eſſe perſpirationem, diebus ſequentibus vel ſuccedet plenior perſpiratio, vel aliqua ſenſi-*

bilis evacuatio, vel cachexia, vel febris. Et aph. 43. *Conſuetum perſpirabile retentum, ſi non in lotium, vel ſudorem faceſſit, indicat futuram putredinem.* Hæc mala vero & citius & gravius pullulant, labaſcentibus ſimul & diminutis aliis ſolennibus & ſalutaribus, quæ fiunt per alvum, per urinam, per menſes, per hæmorrhoides, vacuationibus.

§. XX.

Omnes illas, quas tempora anni ferunt, ægritudines à prohibita tranſpiratione generari, veriſimillimum eſt; experientia enim & *Hippocrates Sect. III. aph.* 20. & *Celſus lib. II. cap. I.* teſtantur, vere inſanias, hæmorrhagias, epilepſias, anginas, arthritides, gravedines, tuſſes, lippitudines, abſceſſus, puſtulas, rheumatiſmos, variolas, morbillos, catarrhales febres, item ſynochas facile oriri.

Scholion.

Ratio generationis morborum tempore verno hæc videtur: hieme ob copioſiorem & duriorem victum, aëremque aſperiorem & vitam quietiorem ſanguinis copia & craſſities major gignitur; inchoante autem vere atmoſphæra valde inæqualis & mutabilis eſt, modo humida, modo calida, modo frigida & ventoſa, ut non raro per diem ter vel quater argentum vivum in barometro ſitum ſuum mutet, idque maxime fit Martio, qui ob plurimos morbos & mortes, quas infert, fere infamis eſt. Hiſce accedit, quod aëre ferventiore facto, quæ hieme diu ſtagnarunt in terra, humiditates in putridas, corruptibiles exhalationes diſſolvi incipiant, quare peregrinari & diu verſari in ejuſmodi aëre, præſertim, ſi corpus imbecillum eſt, periculo non vacat; ſiquidem potentia illa fibrarum elaſtica, quæ in cordis vaſis & muſculis eſt, cujus beneficio fluida reguntur, neque minus tonus & elater cutis à frigore, humiditate & calore ſic variante mirifice labefactantur, ut ſanguinis circulus, & excluſio ſordium per halitus valde diminuta & plethoram & impuritatem, quæ proxima morborum & motuum morboſorum eſt cauſa, ingignat.

§. XXI.

Morbi æſtate familiares, qui juxta recenſionem *Hippocratis Sect. III. aph.* 21. ſunt maxime febres ardentes, bilioſæ, cholericæ, tertianæ continuæ & intermittentes, non tam ſiccitati & æſtui primario & directe debentur, quam potius aëri frigidiori & humidiori, qualis tunc nocte & mane eſſe ſolet, qui cutem occludit & præcalidas bilioſo-ſulphureas ſcorias intus retinet, adſcribi debent.

Scholion.

Æſtas alias ob liberiorem perſpirationem valde ſalubris eſt, ſi vero morbos profert, hi, ut accuratæ teſtantur obſervationes, gignuntur, ſi corpora æſtu nimis calefacta aëri frigidiori veſpertino, qui frigido-humidus eſt, diutius committuntur, qui in locis humilioribus, declivibus & paludibus cinctis gravior, & hinc majorem noxam infert. Et ſolet ejuſmodi aër, ut ego ſæpius vidi, non tantum tranſpirationem, ſed & alvum conſtringere, ſique ex prava diæta cruditates in primis viis accedant, in promptu febres ſunt, magno calore hoc tempore plerumque ſtipatæ.

§. XXII.

Autumnus & experientiæ & omnium peritiorum medicorum conſenſu morboſiſſimus eſt, certe non ob aliam rationem, quam quod ob inæqualitatem & crebram mutationem cœli modo frigidi, modo humidi, modo calidi, multis & diverſæ indolis vaporibus ſtipati, virtus elaſtica, quæ in fibris eſt, immutatur, adeoque & libera & vivida ſanguinis circulatio & ſordium tranſpiratio imminuatur, earumque retentio in corpore augeatur.

Scholion.

Optime de hiſce egit *Celſus lib.* 1. *cap.* 4. qui noſtram ſententiam confirmat, dum ſcribit: *ob autumni varietatem periculum maximum eſt, itaque neque ſine veſte, neque ſine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidioribus, neque ſub divo nocte dormire, aut certe bene operiri*; & *lib. II. cap.* 1. hæc adjicit: *autumnale tempus & diutinis malis fatigatos, & ab æſtate etiam proxima preſſos interimit, & alios novis morbis conficit, & quoſdam longiſſimis implicat, maximeque quartanis, quæ per hiemem quoque exerceant.* Cæterum morbos autumnales *Hippocrates Sect. III. aph.* 21. enarrat.

§. XXIII.

Hiems quos excitat morbos, ii certe intenſo frigori, tam ſicco, quam humido, omnino debentur, utroque tranſpirationem impediente; inde enim pleuritides & peripneumoniæ, item rheumatiſmi & defluxiones, arthritides, acuti dolores, & qui caput eo tempore impetunt morbi & ab *Hippocrate loco citato aph.* 23. deſcribuntur, quoque gignuntur: nam acriori frigore, cujus virtus valde eſt conſtrictiva, non tantum tranſpiratio impeditur, ſed & humorum impetus & copia ad pectus, ad caput, vel etiam ad artus & partes extremas dirigitur, unde rebelles fiunt humorum ſtagnationes & periculoſæ tenuiſſimorum vaſorum ab impactis humoribus oppilationes.

Scholion.

Frigoris effectus in cute ad oculum patet, dum illa arida, dura, aſpera, & conſtricta inde evadit, eaque ante mollior in monticulos quaſi attollitur, vaſa diſparent, & quia ea frigoris eſt natura, ut humida incraſſet, condenſet, & omnia ſolida induret, hinc eundem effectum quoque ab exceſſivo frigore corpora noſtra pati rectiſſime colligitur.

§. XXIV.

Duplicis generis frigus eſt, vel ſiccum, vel humidum: cujuſque peculiaris natura, vis atque etiam efficacia eſt in corpus humanum. Illud, aquilonare maxime, aerem valde compreſſum & conſtrictum continet, qui calore expanditur. Humidum vero oritur maxime hieme, auſtris & zephyris flantibus. Siccum & conſtrictum frigus argentum vivum in tubo Torricelliano in ſublime tollit ob elaſticam fortem preſſuram: humidum vero illud dimittit ob elaterem imminutum.

§. XXV.

Frigus ſiccum, purum, ſerenum, humido vacans corpora mobiliora atque expeditiora reddit, quia elaterem fibrarum, quo fluida impelluntur, roborat, inde, modo corpus veſtibus probe tectum ſit, ſanum hominem non adeo offendit, ut potius tonum & robur partibus ſolidis adjiciat.

Scholion.

Ex quo jam apparet ratio, quare, qui ſeptentrionales regiones incolunt, ſana, robuſta & quadrata habeant corpora, quæ non facile offenduntur, & vitam quoque agant longiorem; item cur hieme, ſi frigus eſt ſerenum & æquale, & mentis & corporis vigor alacrior ſit, & homo tum plus alimenti appetat & concoquat, ut *Hippocrates* etiam ventres calidiores hieme putet. Aër enim ſerenus & frigidus, fluidis admixtus, intra corpus calore ſeſe eximie expandit, & hac ratione & ſolidorum & fluidorum motum ac progreſſum auget.

§. XXVI.

Nocet frigus ſiccum boreale, ubi partes nerveæ & membranoſæ rigidæ ſunt, ſpaſmo & dolore affectæ, quare omnes morbos à ſpaſmo exaſperat, & quietos facile reſuſcitat; nocet quoque iis, qui macra & extenuata habent corpora, qui imbecilles ſunt, & qui non diu à morbo convaluerunt.

Scholion.

In ſpaſmis enim & doloribus nimiam eſſe nervoſarum partium

partium ſtricturam ac tenſionem, non ignotum eſt. Frigus vero quia ſolidas partes magis conſtringit, indurat eaſque rigidas efficit, non mirum eſt, omnes dolores, convulſiones, diſtenſiones & rigores inde augeri. Frigus omnibus partibus nervoſis & morbis, qui ex nervis fiunt, ab *Hippocrate Sect. V. aph.* 17. & 18. *it.* 20. hoſtile habetur. Animadvertimus quoque, ut bene notavit *Celſus Lib. II. cap.* 1. *aquilonem tuſſim movere, fauces exaſperare, ventrem adſtringere, urinam ſupprimere, horrores excitare, item dolorem lateris & pectoris; ſanum tamen corpus ſpiſſare, & mobilius atque expeditius reddere.* Pathemata, quæ hypochondriacos tam graviter exercere ſolent, forti frigore invaleſcunt: quia à ſpaſmodica partium nervoſarum strictura proveniunt. Calculum in renibus quietum nihil tam ſubito movere, præter acre frigus, lumbis improvide admiſſum, aptum eſt: neque quicquam tam facile recidivas febrium & dolorum, quam frigus aquilonare parere ac reducere ſolet & ventus borealis; atque etiam anguſtiam ſpirandi in aſthmate à ſincero frigore creſcere, ab humido & leviori vero decreſcere obſervatione non indignum eſt.

§. XXVII.

Vehemens frigus id habet incommodi, ut fortiori fibrarum & vaſorum ſtrictura & compreſſione humorum motum ab ambitu corporis magis ad interiora urgeat & convertat, & æqualem atque per vaſa minima exteriora liberum ſanguinis & humorum circuitum impediendo, graves & periculoſos in partibus præſertim debilioribus infarctus, vaſorum repletiones & morbiferas ſemper ſtaſes & ſtagnationes efficiat.

§. XXVIII.

Quo magis itaque vaſa ſanguine vel puro vel impuro *ſunt* repleta, eo plus frigus improvide admiſſum officit.

Scholion.

Nocet quam maxime plethoricis, cachecticis, cacochymicis, item obeſis & habitioribus corporibus. Neque enim tantum in iis liberiorem tranſpiratum intercipit, ſed etiam ad interiora non ſine periculo reprimit, & urget ſuccos, unde ex obſervationibus ſcimus, omne frigus, ſive ſit humidum, ſive ſiccum ſub ejuſmodi ſtatu in cephalalgias, vertigines, affectus ſoporoſos, apoplexiam, paralyſin, aurium tinnitum, auditus difficultatem, oculorum obfuſcationem, lippitudines, prompte & expedite concitare. Neque aliud tam facile coryzas, gravedines, raucedines, tuſſes, pleuritides & peripneumonias, item aſthma humidum, præter frigus acre pectori admiſſum, ſuſcitat, inque artubus dolores tractorios, lancinantes & rheumatiſmos producit.

§. XXIX.

Frigus humidum plus valetudini corporis infenſum videtur, quam ſiccum, quia non modo valde inſpiſſat humores, & minimos meatus obſtruit, ſed & humiditate tonum fibrarum relaxando univerſum humorum curſum retardat, & ſic tranſpiratione diminuta & copiam & impuritatem ſuccis adjicit; quare ad morborum generationem atmoſphæra humida & ſimul frigida & diu perſtans plurimum confert, cum aër ſiccus & frigidus eos magis moveat atque in actum deducat.

§. XXX.

Corporis conſervationi nihil tam adverſum & hoſtile videtur, quam nimium humidum, ſive frigidum, ſive calidum ſit, quia relaxando fibras earum elaterem, tonum & robur imminuit, unde tardior fit humorum progreſſio, qua creſcente nimia humorum abundantia atque impuritas ingraveſcunt.

Scholion.

Caveant igitur ſibi quam maxime ab humiditate frigida omnes imbecilles, & ubi eſt ſanguinis tardior progreſſio & intercepta tranſpiratio, atque corpora nimis ſpongioſa & laxa ſunt, infantes, fœminæ, ſenes, & qui intemperantiæ vacant, multum comedunt & acida ſupra modum aſſumunt, qui corpus non exercent, & ſomno nimium dediti ſunt, qui gravi mœrore anguntur; multo magis vero ceu venenum illud effugiant cachectici, hydropici & qui œdema in pedibus habent, aſthmatici & fœminæ circa menſium fluxum, & quando gravidæ vel in puerperio conſtitutæ ſunt.

§. XXXI.

Certa ac firma conſtat obſervatione, diu regnantem in quacunque etiam anni parte humidam aëris conſtitutionem admodum eſſe morboſam, & loca declivia & humidiora paludibus cincta & continuis nebulis obſita ad parandas febres & putredines eſſe aptiſſima.

§. XXXII.

Ad morbos ingenerandos varii generis epidemios nihil plus confert majoremque vim habet, quam tempeſtas diu humida, pluvia, nebuloſa, ventis vacans, ſi poſtea repente flante aquilone acria frigora, vel etiam dies præcalidi ſequantur. Quod ſi vere & autumno fit, tanto certior horum morborum proventus eſt.

Scholion.

Attenta & diligenti obſervatione conſtat, hiemem tepidam & pluvioſam ſi ver excipit in principio aquilonare, item ſi vernum tempus potiſſimum humidum, nebuloſum & pluvium, ventis vacans, ſubito frigidi dies ſequuntur, ſique autumno nimis humido frigus hibernum ſupervenit, morbos graſſantes certo expectandos eſſe. Idem quoque accidit, ſi æſtatem nimis ferventem, vel etiam dies valde calidos, humidum frigus excipiat. Et quid notius eſt, quam quod ex loco ſi quis concedat valde calido in valde frigidum, vel ex frigido in calidum, corpus grave fiat & deſtillationes oriantur. In genere enim ſciendum eſt, æquabili cutis tono, ſub quo maxime viget libera perſpiratio, nihil magis eſſe adverſum eumque deſtruere, quam repentinam mutationem aëris calidi in frigidum, vel humidi in nimis calidum. Nam ſicut alvina excretio à tono & motu inteſtinorum periſtaltico æquabili & integro; ita cuticularis illa, quæ ſanitati maxime patrocinatur, excretio ab eutonia cutis ejuſque tubulorum, ut nec nimis laxi, nec nimis constricti ſint, dependet. Deinde certum eſt, atmoſphæram diu & nimis humidam ac levem intime penetrare, & univerſum fibrarum & membranarum corporis ſyſtema ita afficere, ut ſolutum & à tono ſuo dejectum ſanguinis & humorum impulſum & progreſſum & tranſpirationem nunquam non languidiorem & imbecilliorem reddat. Si vero atmoſphæra valde frigida eſt, ita fibræ & membranæ conſtringuntur & rigidæ redduntur, ut fortior quidem fiat liquidorum impulſus, ſed extrema vaſorum ora, præſertim ea, quæ ſunt in cute, claudantur vel anguſtentur. Utroque modo vitiatur tranſpiratio & ſolidorum motus ac circulus ſanguinis turbatur, & hinc non ſolum materia ad morbos præparatur, ſed & ea in motum & actum morboſum maxime per frigus ſuperveniens deducitur.

§. XXXIII.

Morbi, qui certis temporibus ac locis plures ſimul infeſtare ſolent, non ſunt unius ejuſdemque generis, ſed pro diverſa conditione præcedentium & præſentium tempeſtatum, item pro varia hominum natura, ingens diſcrimen recipiunt; modo enim totum corpus, ut ſunt febres, modo certam tantum partem occupant, ut ſunt dolores & fluxiones, modo placide procedunt & bene morati ſunt, modo peſſimis ſymptomatibus ſtipati multos perimunt.

Scholion.

Morbi utique epidemii ſunt ex eorum numero, qui morta-

mortales & frequentius infeſtant & in vigore ſæpius ætatis tollunt ſingulisque fere annis diverſam ferunt naturam atque indolem. Et quoniam à cauſis plane manifeſtis mechanico-phyſicis, maximeque aëris conſtitutione & victu ac vivendi ratione cuivis loco propria ac familiari dependent, optandum vehementer foret, ut medici majorem operam, meditationem & ſtudium in iis indagandis & ex præcedenti & præſenti temporum conſtitutione iiſdem prædicendis & poſtea recte tractandis conferrent, quam huc uſque in uſu fuit. Altum plerumque in pathologiis de hac ampliſſimi uſus doctrina eſt ſilentium, forſan quia non accommodata eſt omnium hypotheſibus. Antiquiſſimum & optimum medicinæ ſcriptorem *Hippocratem* & qui fere primus ejus veſtigia ſecutus eſt, *Sydenhamium*, poſtea *Ramazzinum* laudare & commendare debemus, qui facem nobis prætulerunt & bono exemplo, quod ſequi debemus, ad excolendam & illuſtrandam hanc doctrinam, præiverunt. Quare omnes & ſingulos medicorum cordatiores, quibus curæ cordique ſalus hominum eſt, rogatos etiam atque etiam volo, ut in annotandis morborum hiſtoriis, ſi epidemii morbi graſſantur, & diligentiſſimi & accuratiſſimi ſint, & quiſque in ſuo loco temporum & tempeſtatum præcedentium & præſentium conſtitutionem & mutationem, nec non ventorum conditionem, item in barometro mercurii motum, ac gradum caloris ex thermometro ſimul adjiciant, integraſque & plenas hiſtorias cum methodo curandi & eventu exhibeant.

CAPUT VIII.

De morborum generatione ex nimia ſanguinis quantitate & humorum impuritate.

§. I.

Veteres potiſſimum medici duplicem morborum materiam & cauſam ſtatuebant; alteram nimiam ſanguinis abundantiam, quam dixerunt plethoram, alteram ejus aliorumque humorum magnam impuritatem, quam cacochymiam vocarunt. Illam maxime à ciborum, qui bonos præbent ſuccos, hanc, qui malos & intemperatos dant, copia derivabant. Nos non tantum ex ingeſtorum, ſed maxime excretionum vitio & defectu horum cauſam ducendam eſſe exiſtimamus.

§. II.

Non omnis abundans & copioſus ſanguis ſtatim officit & plethora dici meretur, ſed is tantum, qui lædit & vitiat actiones ſecundum naturam, maximeque, qui vegetiorem & liberiorem ſanguinis circulum impedit.

Scholion.

Nam videmus homines ſanos, vegetos & nulli adverſæ valetudini obnoxios, qui ingentem ſanguinis in corpore quadrato continent copiam. Contra deprehendimus quoſdam, qui ne dimidiam quidem, illorum reſpectu, ſanguinis continent quantitatem, à qua tamen male ſe habent & laborant.

§. III.

Veteres duplicem ſtatuebant plethoram, unam ad vaſa, alteram ad vires. Illam dixerunt, quando ſucci ſupra juſtam menſuram accumulati venas ſupra modum plenas & diſtentas & totam corporis molem tumidam efficiunt. Quando vero vaſa & corporis ſubſtantia nec tument, nec copia ſanguinis diſtenduntur, plus tamen ſanguinis continetur, quam à viribus imbecillis regi ac moveri poſſit, hanc plenitudinem ad vires nominabant.

Scholion.

Quamvis hanc diſtinctionem plures recentiorum repudient neque aliam, quam ad vaſa plethoram admittant, tamen hanc ipſam non parum momenti & attentionis in praxi habere fatendum eſt. Nam uti ciborum copia & ſatietas duplici modo conſiderari poteſt, quatenus ab eorum nimia ingeſtione ſupra modum ventriculus diſtenditur, vel quatenus minor eorum quantitas à minus firmo ſtomacho ſubigi & concoqui non poteſt. Simili ratione id quoque adplicandum eſt ad ſanguinem ejuſque vaſa eorumque robur.

§. IV.

Igitur illa tantum ſanguinis abundantia, ſive ad vires, ſive ad vaſa æſtimetur, plethora morbida dicenda eſt, quæ ſanguinis liberum progreſſum ac circuitum retardat, vel impedit; nam ſanguis etiam valde affluens, modo promte & expedite iter ſuum per vaſa abſolvat, robur magis & vigorem corpori dat, tantum abeſt, ut illud imbecille reddat: ſimul ac vero incipit à vigore motus deflectere, tum demum noxius eſt & morbos minatur.

Scholion.

Nimia ſuccorum & ſanguinis copia congeſta vaſorum demum latera nimis diſtendit eaque ad ſolito majorem diametrum urget, hinc ſua reſiſtentia cordis & vaſorum potentiam elaſticam frangit atque diminuit, quare ſegnior ſtatim fit ſanguinis impulſus; nam fibras, quæ ſunt elaſticæ naturæ, nimia extenſione debiliores reddi, ipſa experientia abunde teſtatur. Et hæc eſt geneſis plethoræ ad vaſa. Ubi vero jam ſolidorum tonus ac vis elaſtica à præcedente morbo, vel alia de cauſa fracta & debilitata eſt, tum non adeo magna humorum quantitas & reſiſtentia ad eorum vim contractivam & impulſum diminutum requiritur, ut tardior ſanguinis & humorum circulus fiat, perpetuo vitæ ac ſanitati infenſus.

§. V.

Plethora ad vires æque frequens ac familiaris eſt, quam illa ad vaſa. Nam illam, qui ſunt rari, laxi & ſpongioſi corporis, vaſis copioſis & tenuibus donati, maxime ſuſtinent: deinde, qui ex præcedente morbo, inedia, nimia ſanguinis profuſione, aut vehementi & diuturno animi motu vires amiſerunt, facile in eam incidunt. Qui vero ſunt corpore denſo, fibroſo, ſtricto, & vaſa ampliora habent, valdeque voraces ſunt & quieti, plethoram ad vaſa magis experiuntur.

Scholion.

In genere illud notari velim, ea corpora magis patere morbis, qui à tardiori ſanguinis progreſſu proveniunt, quæ imbecilliora ſunt, quæ habitus ſunt laxi, turgidi & ſpongioſi, item quæ ſunt obeſa & repleta, quam quæ vaſa habent ampliora & corporis ſunt gracilioris & ſtrictioris: quandoquidem expeditiorem ſanguinis circulum eſſe in vaſis capacioribus, quam in anguſtioribus, & ubi fibræ ſunt tenſæ & renitentes, quam ſolutæ & laxæ, per ſe clarum ac liquidum eſſe puto. Accedit, quod ſecundum obſervationem noſtram & forſan primam cor cum vaſis corporis ſemper æqualem habeat proportionem, ita ut ampliora vaſa de magno corde, parva & exilia de parvo teſtimonium exhibeant. Parvum vero cor ob inopiam fibrarum elaſticarum non tantam reſiſtentiam ſanguinis ſuperare poſſe, quam magnum, ubi major fibrarum elaſticarum eſt apparatus, credibile eſt.

§. VI.

Sanguis non quatenus abundat, ſed quatenus vires premit & tardius progreditur, actiones corporis pervertit & morbum infert: & quia non tantum ex nimia ſan-

ſanguinis quantitate, ſed etiam ex imbecillitate virium tardior fit circulus, hinc apparet ratio & explicatio illa vera veterum, qui ignorarunt ſanguinis circulum, diſtinctionis inter plethoram ad vires & vaſa.

§. VII.

Statum plethoræ ad vaſa plura indicant ſigna. In macilentis mire expanſa ſunt vaſa, ſpongioſi corpus habent repletum & turgidum, faciem coloratam & inflatam. Utrique ad exercitationem ſunt inepti, nam facile delaſſantur, ſique ſuperiora petunt, ægre ſpirant & ab inconſueto motu dolorem quendam contuſivum in omnibus artubus experiuntur, profundo quoque gaudent ſomno, plerumque inſomniis pleno, & ab adſumtis calidis, ſpirituoſis moleſtas turgeſcentias & exæſtuationes patiuntur, ſique multum ingerunt & parum laborant.

§. VIII.

Nihil eſt, ſi forſan venena & animi affectus exceperis, quod tantam ruinam ac perniciem corpori minetur, atque illud tam gravibus morbis obnoxium reddat, quam nimia ſuccorum abundantia; quia vires premit & motibus impulſoriis reſiſtit, unde tardior fit ſanguinis progreſſus, ſegniores etiam excretiones, à quibus tamen ſalvis præcipuæ ſanitatis functiones dependent.

Scholion.

Nemo ſane rectius ex veteribus præter *Hippocratem* morborum originem ex nimia repletione explicuit, uti planiſſime apparet ex *Libr. III. de diæta* §. 13. *&* *Lib.* II. *de Morbis*, inque primis §. 10. *Et Lib. I. aph.* 3. diſerte ſcribit: *in exercitantibus boni habitus ad ſummum progreſſi periculoſi ſunt.* Clarius adhuc *Celſus Lib. II. Cap.* 11. *ſe* explicat: *ſi plenior aliquis & ſpecioſior & coloratior factus eſt, ſuſpecta habere bona ſua debet. Et Libr. I. Cap.* 1. *ea corpora, quæ more athletarum repleta ſunt, celerrime & ſeneſcunt & ægrotant.*

§. IX.

Sublato ſolidorum in fluida à nimia humorum copia æquilibrio, totus eorum progreſſus retardatur ac minuitur, hinc quoque attritus ac diviſio ſanguinis in minimas partes, & ſolidi cum fluido intima mixtio minor, ſanguinem ſpiſſum, immobiliorem & ad ſecretiones atque excretiones ſubeundas ineptum reddit.

§. X.

Plura & gravia ſunt illa vitia ac mala, quæ à tardiori ſanguinis circulo proveniunt.

Scholion.

Sanguinem ex triplici & valde diſſimili ſubſtantia compoſitum eſſe, obſervatione non indigna experimenta demonſtrant. Prima eſt tenuis & fluida, aquea, cujus tres partes in ſanguine ſano ſunt ad unam partem ſolidi, quod leni facta evaporatione innoteſcit. Hæc quarta pars ſolidi duplicem rurſus diverſæ indolis ſubſtantiam continet, unam ſolubilem in aqua & rubicundam, alteram tenacem, fuſci coloris, quæ aqua non diſſolvitur, & hæc fere dimidii ad illam ponderis eſt. Hæc duplicis generis & naturæ in ſolidiore ſanguinis parte conſiſtens ſubſtantia deprehenditur etiam, ſi ſanguis miſſus & ſecta vena profluens dimittitur in aquam tepidam, tum brevi tempore aqua ſupernatans valde fit colorata, in fundo vero hærent albi, ſpongioſi flocci, & interdum, ubi plethora urget, tam firma coagula, quaſi ex fibris & membranis retis in modum compacta, ut nulla aqua ſolvi poſſint, reperiuntur. Ecquis dubitet, illa ipſa ex ſegniori ſanguinis progreſſu & diminuta ejus diviſione eſſe prognata, & fertilem infarctuum, obſtructionum & concretorum, quæ polyporum formam habent & vaſa periculoſiſſime occludunt, materiam & cauſam ſubminiſtrare.

§. XI.

Cum nimia ſanguinis redundantia in univerſo vaſorum ſyſtemate tardiorem faciat progreſſum, liquido apparet, eum adhuc fieri impeditiorem in iis partibus ac locis, per quæ ordinario & ſecundum naturam paulo tardius ſanguis fertur, quod maxime fit in viſceribus abdominis, præſertim in inteſtino colo ac recto.

Scholion.

Quo remotiores ſunt partes à validiſſima potentia cordis motrice, eo minorem eſſe ſanguinis per has velocitatem, clarum per ſe eſt. Deinde, quia adſcenſus liquidorum ad perpendiculum valde eſt difficilis, facile poterit peti ratio, cur pedes facilius intumeſcant, quam aliæ partes, & cur in inteſtino recto & colo facile ſtagnet ſanguis & difficulter moveatur, item quare in vaſis meſeraicis inque omnibus abdominis viſceribus, ex quibus ſanguis in venam portæ atque hepar infunditur, faciles ſanguinis ſtagnationes locum habeant. Perſpectum enim ex anatomicis eſt, ſanguinem, qui ex ventriculo & toto inteſtinorum volumine, meſenterio, omento, pancreate, liene reducitur, per venam portæ, quæ pulſu & ſyſtole caret, & per innumera hepatis vaſa trajici debere. Cum autem id ſegniter præſtetur, facile intelligitur, tardiorem utique etiam ſecundum naturam ſanguinis per hæc viſcera eſſe progreſſum.

§. XII.

Mala, quæ ex nocente ſanguinis tardiori motu ac ſtagnatione intra abdomen proveniunt, modo à ſpaſmodicis partium membranoſarum ſtricturis, modo ab atonia viſcerumque infarctu & obſtructione proficiſcuntur.

§. XIII.

Ubicunque ſanguis intra membranas nerveas & carneas ſubſiſtit, ſtagnat, eaſque valde diſtendit, ibi dolor & ſpaſmus gignitur, qui tanto vehementior eſt tantoque facilius alias nerveas ſimul partes in conſenſum abripit, liberumque & æquabilem ſanguinis circuitum præpedit, quanto ſtagnatio & repletio vaſorum major eſt, & quo exquiſitioris membranæ ſenſationis ſunt ac validiorem potentiam motricem habent.

Scholion.

Recte à repletione ſpaſmum oriri *Hippocrates Sect. VI. aph.* 39. pronuntiavit. Sed tamen non ubique vaſorum à ſanguine repletio, uti videmus in hepate, in liene, in utero, in meſenterio, ſpaſmum & dolorem producit, ſed tantum in iis partibus, quæ ex membranis nerveo-muſculoſis, quæ genuinum omnis motus & ſenſus organon ſunt, conſtant.

§. XIV.

Si intra membranas inteſtini coli & recti validas & robuſtas, nerveo-muſculoſas, multus ſanguis in vaſis ſatis capacibus firmiter hæret ac ſtagnat, ob difficilem ad venam ſplenicam valde remotam adſcenſum, multi graves oriuntur dolores & ſpaſmi, gravium pathematum, præſertim in hypochondriacis, auctores.

Scholion.

Fortiſſimam colon, præſertim ejus partem, quæ in ſiniſtro latere ſita varias flexuras habet, ſtricturam pati, aliquoties reperi in iis, qui ex pathematibus ſpaſmodicis mortui diſſecti fuerunt, ubi alias ſatis amplum & capax colon ita conſtrictum fuit inventum, ut funem medii digiti craſſitie vix æquaverit. Et non raro tanta in hypochondriacis vel etiam hyſtericis eſt recti & coli ſtrictura, ut nec clyſterem admittat vel flatum tranſmittat. Incipiente itaque in hoc inteſtino ſtrictura ſtatim motus periſtaltici in toto inteſtinorum canale fit læſio atque inverſio, ut flatus & fæces non recte deſcen-

cendant, ſed potius ad ſuperiora regurgitent, unde ventriculi & duodeni moleſtiſſima fit inflatio, propter tenſionem nervorum moleſtiſſima mala poſt ſe trahens. Ex quo jam rationem apparere claram exiſtimo, cur hæmorrhoides fluentes horum malorum ſævitiam non parum minuant, & quare illæ ſuppreſſæ aut temere cohibitæ acerbiſſima pathemata in toto ſyſtemate nervorum producant, item quare opportuna ſanguinis per hirudines ex venis ani extractio, vel ejus in pedibus miſſio plus auxilii, quam ullum aliud remedii genus, ſimili in caſu adferre ſoleat, & quare clyſteres ex puris oleis confecti, qui ſtricturas relaxant, præſentiſſimam opem quoque præſtent.

§. XV.

A vehementibus inteſtinorum, præſertim coli, ſpaſmis fiunt graves ſanguinis in his vel illis partibus congeſtiones, periculoſæ ſtaſes, vel etiam enormes ſanguinis per hæmorrhoides, vel per cruentum vomitum, apertis brevibus vaſis, vel dehiſcentibus venis, quæ ad ileon pertinent, nigræ & fœtidiſſimæ dejectiones.

Scholion.

Equidem non negari poteſt, ſanguinis per venas ſedis fluxum ſpaſmos hypochondriacorum egregie mitigare; neutiquam tamen ex eo concludendum eſt, omnem affectum hypochondriacum ſemper & unice ab intercepto fluxu hæmorrhoidali provenire. Nam ex compluribus malo hoc ægrotantium hiſtoriis certum habemus, ſanos antea homines, & ubi nullum hujus fluxus fuit indicium, ætate adhuc juvenes, per male curatas febres, dyſenterias, per frigidum potum, calefacto corpori immiſſum, vel poſt gravem terrorem, vehementes purgationes, malum hoc ſibi contraxiſſe & ab eo tempore ſtatim diſpoſitionem ad hunc fluxum ſubnatam fuiſſe. Plures enim adhuc cauſæ habitualem quaſi ſpaſmum vel etiam flatulentiam partibus his nervoſis inducere poſſunt. Notum vero eſt, per ſpaſmos valde comprimi vaſa, ut libero ſanguinis circuitu præpedito ille impetuoſe ad alias partes urgeatur, unde vaſorum nimiæ diſtenſiones & apertiones fiunt. Quare etiam non mirum eſt, in vomitu cruento & ſic dicto morbo *Hippocratis* nigro, ruptis vaſis brevibus & ilei, quæ ambo tenuiſſimis membranis tecta ſunt, in ventriculi & inteſtinorum cavitatem cruorem effundi, quod tanto facilius fit, quanto obſtructio & infarctus in liene & dolor lateris ſiniſtri tenſivus, qui non tam lieni, ſpaſmi & doloris experti, quam potius colo adſcribi debet, familiarius hiſce malis jungi ſolent.

§. XVI.

Quando ſanguis copioſior in fœminis ſingulis menſibus per uteri vaſa non recte depletur, nimia ejus in corpore fit accumulatio atque vaſorum, quæ membranas inveſtiunt, etiam inteſtinorum, ventriculi, ſpinalis medullæ, imo cerebri à ſtagnante ſanguine diſtenſio & fibrarum nervearum preſſio, unde vehementes in hiſce partibus fiunt ſpaſmi, dolores, convulſiones, nervorum diſtenſiones & graviſſima alia pathemata, hyſtericis quam familiaria.

Scholion.

Si enim ob vaſa uterina nimis tenuia & anguſta, vel etiam illa obſtructa aut infarcta, aut ſpaſmo conſtricta, menſtrualis deficit aut minuitur purgatio, ſanguis ad interiora regurgitat, & vel in viſceribus abdominis nimios parit infarctus, vel membranoſas & nerveas partes ad vehementes ſpaſmos concitat, qui totam demum œconomiam motuum ſanguiniſque liberum circulum atque ſaluberrimas excretiones nunquam non turbant atque pervertunt, unde plura & graviſſima mala à menſium retentione fieri compertiſſimum eſt.

§. XVII.

A tardiori ſanguinis ex plethora per univerſum corpus & maxime per abdominis viſcera progreſſu longæ & difficiles ægritudines, ut ſcorbutus, cachexia & variæ hydropis ſpecies naſci ſolent, idque fit maxime ab hepate, liene, pancreate & meſenterii atque omenti vaſis ac glandulis infarctis, obſtructis, induratis, ut inciſiones corporum poſt mortem teſtantur, unde læſo harum partium officio ſanguis nec bene miſcetur, nec bene depuratur, ſed potius craſſus, impurus & corruptus evadit.

Scholion.

Nullæ infimi ventris partes ex tam innumerabili vaſorum copia conſtructæ ſunt, quam hepar & lien. Et quia non ſatis validis motricibus & nerveis fibris inſtructæ ſunt, non mirum eſt, eas ſæpius à nimio ſanguine mirifice inque ampliſſimam molem diſtendi, obſtrui & indurari. Et quia totum pancreas glanduloſum eſt, & exiliſſima in omnibus glandulis, quarum ingens copia in meſenterio eſt, ſunt vaſa, quæ ob ſtupendam parvitatem facile poſſunt obſtrui, eas itaque tardiori ſanguinis progreſſu facile indurari & ſcirrhoſas fieri poſſe, non mirum eſt. Jam quum liberior lymphæ circuitus unice à ſanguinis circuitu dependeat, iſque valde imminutus & præpeditus ſit in ampliſſimo hepatis viſcere, non difficulter concipi poteſt, quomodo ex tam lento, in hoc aliiſque imi ventris viſceribus, ſanguinis progreſſu & ſtagnatione lympha ſeparetur, & copioſius in lymphatica vaſa ingrediens tandem illa nimium diſtendat ac rumpat. Quod vero pedes tam frequenter obnoxii ſint tumoribus œdematoſis, id maxime propter hanc cauſam fit, quia tardior ſanguinis per has partes extremas & remotas à corde eſt curſus & recurſus per venas, ob ſitum perpendicularem & erectum, admodum difficilis, unde ex ſubſiſtente ſanguine ſerum facillime ſecernitur omneſque poros ac tubulos ibi implet atque occupat.

§. XVIII.

Ob nimiam quoque redundantiam ſegnior ſanguinis progreſſus, & inde facta major ejus craſſities, non modo in parvis vaſis ea obſtruendo morborum dat foveţque cauſas, ſed in ipſa quoque cordis cavitate, ejuſque vaſis majoribus non raro mirabiles quaſdam coagulationes, ex meris fere membranis ac fibris coalitas, duras, indiſſolubiles, ſæpe ingentis molis, quæ vulgo polypi nominari ſolent, ingenerat, quæ pernitiales longarum & inſanabilium non tam infrequenter ægritudinum cauſæ & comites exiſtunt.

§. XIX.

In iis, qui ſubita morte extinguuntur, aut apoplexia, ſuffocativo catarrho, aut aſthmate convulſivo cum pectoris hydrope vitam finiunt, quandoque etiam, qui ex hæmoptyſi, pleuritide, aſthmate hydropico extinguuntur, inſignis magnitudinis polypi, cor vel pulmonalia vaſa occupantes, reperiuntur.

Scholion.

Vel unicum id illuſtre exemplum polyporum abunde nos edocere poteſt, inſpectionem cadaverum, morbis difficilibus præſertim chronicis mortuorum medicinalem artem & maxime doctrinam de morbis, eorumque cauſis & ſedibus inſigniter promovere & maximam lucem illi adferre poſſe. In veterum monumentis nulla polyporum mentio reperitur, quia parcior vel plane nulla poſt mortem facta fuit corporum inciſio & inſpectio, quum tamen teſtantibus, quæ noſtris temporibus fiunt, ſectionibus in omni fere difficili & gravi morbo non tantum in corde & annexis venis atque arteriis, ſed & ultra in cerebri finibus, in uteri aut iliacis vaſis, quandoque ejuſmodi concrementa & coagula membranacea reperiantur.

§. XX.

§. XX.

Experientia compertum habemus, polypos maxime generari in corporibus ſpongioſis, ſanguine copioſo turgidis, vitæ ſedentariæ addictis, & qui vino vel vini ſpiritu ſupra modum ſe ingurgitant, cæterum parcius bibunt, nec potus facile tenues vel aquam adſumunt. Novi quoque eos ſubito productos in iis, qui valde frigidam & largiorem potionem in corpus calidum adſumſerunt, item in fœminis ex menſium retentione, ſi lacticiniis & acidis nimium delectatæ fuerunt.

Scholion.

In ſanguine humano plures dari glutinoſas, terreas & limoſas non ſolubiles partes, jam ſupra oſtenſum eſt, idque ad oculum patet, ſi exſiccatus aquæ calidiſſimæ infunditur, tunc ſolvitur quidem ſubtilior ejus terrea, ſulphurea, ſalina portio, ſed remanet fuſca & glutinoſa, quæ omnem reſpuit ſolutionem. Si quando igitur hæc limoſior ſanguinis pars, vel propter tardiorem progreſſum ac quietem, vel ob admixtum acidum, ſpirituoſum, aut valde frigidum, à reliquo ſanguine ſecedit ac ſeparatur, & fortiori facto vaſorum appulſu atque compreſſione partium arctiſſime compingitur, dura ejuſmodi corpora emergunt, quæ vaſa obſtruendo inæqualem ſanguinis motum efficiunt, vel vaſa majora claudendo univerſi ſanguinis curſum ac circulum penitus ſiſtunt. Haud fallacia vero præſentis polypi indicia ſunt ingens circa præcordia anguſtia cum magna difficultate ſpirandi, vehemens cordis palpitatio, pulſuum inæqualitas, vel etiam intermiſſio, & frequentior lipothymia: quæ ſymptomata maxime à motu ſanguinis, quacunque ex cauſa aucto, *exaſperari* ſolent.

§. XXI.

Plethora quoque & ex hac tardior factus ſanguinis circuitus primum quaſi ad impuritatem & cacochymiam ponit fundamentum. Recte enim *Hippocrates Libr. de ſanitate tuenda ad Mæcenatem: ſanguis, cum abundat, valetudinem vitiat, quia bilis acida & amara & pituita, imo ſanies naſcitur.* Nam quo lenior eſt ſanguinis curſus, eo minus ille in tenuiſſimas partes dividitur atque diſcerpitur, eoque ſpiſſior & tenacior evadit. Quo vero tenacior eſt, eo plus infarcit & obſtruit vaſa & excretoria, quæ ſanguinis impuritatibus ſecernendis inſerviunt. Quo major vero horum obſtructio, eo copioſior impuritatum in ſanguine emergit proventus.

§. XXII.

Impuri & non bene mixti ſanguinis indicium eſt, ſi is è vena extractus nimis aquoſus eſt, qualis in hypochondriacis, lienoſis & cachecticis apparere conſuevit, item ſi nigricans & pici liquidæ ſimilis, uti in melancholicis, vel ſi in ſuperficie ſpiſſam inſtar glutinis vel corii cruſtam habet, uti in ſcorbuticis, & qui inflammatione interna laborant, vel ad eam diſpoſiti ſunt, item ſi ſerum nimis flavum ac bilioſum eſt, uti in ictericis.

§. XXIII.

Duplicis vero generis cacochymiam in vaſis eſſe ſtatuendam, non adeo mihi videtur improbabile. Altera quidem ſubito fit, & facilius quoque tranſit ac diſcutitur, atque ex alvi & tranſpirationis neglectu ducenda eſt, & ad febres, morbos acutos & epidemice graſſantes facillime diſponit inque iis locum habet. Prodeunt porro ex hac rheumatiſmi, catarrhi, febres catarrhales, tuſſes, diarrhœæ, eryſipelata & multiplicis formæ aliæ febres. Altera pertinacior firmiores in viſceribus & excretoriis obſtructis habet, & à tardiori ſanguinis & lymphæ motu pullulat, neque tam facile removetur, & chronicarum maxime paſſionum parens eſt.

Scholion.

Obſtructo vel infarcto hepatis viſcere ſanguis à ſulphureis & ſalinis aduſtis particulis, quæ bilem conſtituunt, non probe depuratur. Si vero renes ſui muneris obliviſcuntur, ſerum multis ſalibus excrementitiis fixioribus tartareis imbuitur. Per lienem mere vaſculoſum ſi ſanguis minus libere ob infarctum vel obſtructionem tranſit, craſſitiem & viſciditatem contrahit, qua fit, ut ſecretoriorum & excretoriorum vaſculorum ſtupendæ parvitatis meatus, qui ſunt in glandulis, pertranſire amplius nequeat. Obſtructis vero hac ratione glandulis vel plane induratis & liberiori lymphæ circulo impedito, ipſa ſtagnationem, aceſcentiam & vappiditatem in vaſis concipit.

§. XXIV.

Alia adhuc datur cacochymiæ, ſive magnæ in ſanguine impuritatis, quæ ſubito gignitur, ratio, quæ à validiori ejus per cordis & arteriarum motum auctiorem impulſu, attritu & commotione oritur, quemadmodum id clare apparet in omni febre, in qua temperatus & bene mixtus ſanguis ſolo motu, tam progreſſivo, quam inteſtino auctiori, interpoſito aliquot dierum ſpatio, tam impurus reddi poteſt, ut compluribus ſalſis, ſulphureis, viſcidis partibus refertus ad nutritionem & omnes actiones ſecundum naturam præſtandas penitus ſit ineptus.

Scholion.

Motus ſolidorum in fluida vehementior, qualis eſt febrilis, blandam gelatinoſam ſanguinis craſin & conſiſtentiam valde reſolvit, adeo, ut è vena emiſſus ſæpe coccineus & flammeus inſtar coloris floris cardinalis appareat, adeoque nec frigefactus in gelatinam abeat, nec in aquam calidam infuſus bombyciformes floccos deponat. Eſt itaque febrilis motus medela quidem ſanguinis tam copioſi, quam craſſi ac tenacis optima, ſed tamen valde impurum eum reddit, adeo, ut præcipua ejus pars in excrementa colliqueſcat. Unde non tantum corpus & vires conſumuntur, ſed & urinæ ingentem quantitatem viſcidæ, mucidæ, ſalſo-ſulphureæ materiæ, quæ fundum petere ſolet, evehunt; ſudores glutinoſi, pingues, acidum ſpirantes prodeunt; ex alvo copioſa bilioſa & fœtida, licet parum cibi aſſumtum fuerit, quotidie ejiciuntur. Quæ excrementa ſi non ſecedunt, ſed intus cohibentur, certum novi morbi prodituri indicium eſt. Opera itaque danda eſt, ut ſemper, ſi febris impetus ceſſat, vel ſi ex toto quieſcit, impuritates illæ, à febre intus productæ, per emunctoria probe eliminentur, quæ præcipua medicorum in convaleſcentibus à febre debet eſſe cura.

§. XXV.

Nihil vero tam prompte impuritatem & corruptionem ſanguini inducit, quam tardior humorum circuitus & progreſſio, ſi ſanguis præſertim circa viſcera abdominis ſtagnat, vel lympha ob glandulas obſtructas in vaſis lymphaticis moram trahit & ſubſiſtit.

§. XXVI.

Quod ſi ſanguis & humores ſtagnationem ſubierunt, inteſtino calore agitati in corruptionem proclives fieri incipiunt, idque maxime fit, ſi vaſis uteri obſtructis menſes non feruntur, & ſanguis diutius illis inhæret, item ſi ipſi conſuetus per venas hæmorrhoidales exitus præcluditur.

Scholion.

Sola quiete & calore externo aquam ſimplicem, brevi interjecto tempore, fœtidiſſimam contrahere poſſe putredinem, inter alia ſatis vulgatum, notum ac domeſticum documentum exhibet aqua illa, quæ in deſtillatione ſpirituum vel aquarum ex veſica refrigerationis fine in vaſe ligneo, per quod canalis ſtanneus pertranſit,

tranſit, aliquot dies continetur, hæc enim ob calorem non ſolum inſigniter turbida fit, ſed & peſtilentem fœtorem contrahit. Hinc mirum non videbitur, ſincerum ſanguinem ſtagnatione diutina in vaſis inclinare in corruptionem, eumque ſola quiete in fœtidiſſimam putrilaginem diſſolvi, id quod apparet maxime in ſphacelo. Quapropter haud temere pronuntiamus, ſanguinem & humores, qui ex valde corruptibili & aliena, ſibique diſſimili materia conſtant, eo magis ad corruptionem tendere, quo tardior eorundem per vaſa corporis humani motus atque progreſſio eſt.

§. XXVII.

Datur itaque impuritas humorum putrida, quæ omnium teterrima eſt, & peſſimi genii morbos excludit, eoſque malignos tam acutos, quam chronicos reddit, quos inter merito ſcorbutus eminentioris gradus referri debet.

Scholion.

Scorbutus eſt maxime malum endemium, ex ingenti ſanguinis & humorum corruptione enatum, ortumque ſuum maxime debet pravis ingeſtis, duris nempe, acidis & ſalſis cibis, aëri humido & vappido, item vacuationibus præſertim ſanguinis per menſes & hæmorrhoides varias ob cauſas imminutis, unde propter tardiorem ſanguinis progreſſum & retentionem excrementitiarum ſordium humores tum ſalinam, tum viſcidam & putridam dyſcraſiam induunt, quæ deinceps variis exulcerationibus, maculis, puſtulis, atrocibus doloribus & depravata nutritione ſeſe prodit, & necem interna viſcerum corruptione vel ſphacelatione externarum partium infert; quare ſcorbuticorum ſanguis plerumque plumbeus & viridis ac fere putridus deprehenditur, teſte *Eugaleno de ſcorbuto pag.* 70. id quod vel ipſo plebis judicio ſubinde confirmatur, cum ſanguis hiſce coloribus tinctus ex ſectis venis prodit. E ſcorbuticorum gingivis ſanguinem fœtentem profluere, vulgatum itidem eſt & nemini ignotum.

§. XXVIII.

Non ſolum ſanguis, ſed & lympha vel propter virulentum miaſma admixtum, vel ob glandulas & vias obſtructas motus progreſſivi expers, ſummam internam contrahit putredinem, quæ graviſſimorum morborum, cujuſmodi ſunt lues venerea, lepra, elephantiaſis, herpes, ſcabies maligna, fæcunda mater eſt, & ſerpentibus ac malignis exulcerationibus variis æque ac vitiata nutritione viriumque plenaria dejectione abunde ſe manifeſtat.

Scholion.

Maximam ineſſe iſtis morbis humorum corruptionem, inter alia clare teſtatur eorum ſanguis è vena miſſus, qui in lue venerea, teſte *Foreſto Lib. VI. pag.* 72. corruptus, viſcoſus, fibris deſtitutus deprehenditur, inque lepra grumoſus, aduſtus, feculentus, lenticuloſus, imo arenoſus, vel etiam verminoſus obſervatur. Qua de re legi poteſt *Camerarius in Sylloges Memorabilium Cent.XIX.*36. item *Kircherus in Mund. Subterran. Lib. XII. Sect. I. Cap. X. & Sect. II. Cap. VII.*

§. XXIX.

In cutis vitiis, quæ à ſuccorum impuritate & acrimonia oriuntur, frequenter obſervavimus glandularum tumores, inſtar globulorum, ſub cute, vel etiam inter muſculorum interſtitia in artubus hærentes, quibus prius non diſpulſis morbus nullo fere artificio expugnari poteſt.

Scholion.

Ejuſmodi tumores inſtar majoris piſi duros & glanduloſos non modo circa collum in tinea capitis, in lippitudine & acri defluxione oculorum, ſed & in pedibus & manibus in maligna & ſæpius recidivante ſcabie, in purpura quoque chronica atque in pedibus, ubi malleolos occupabant ulcera, ſæpius videmus & tactu cognovimus, neque unquam ad ſanitatem perduci poterant hi morbi, niſi prius his tumoribus diſcuſſis & diſparentibus; ſiquidem glandulæ, quæ è conglobatarum numero ſunt, lymphæ motum fibrarum nervearum ſtrictura promovere debent, adeoque ſi intumeſcunt, ſatis clare denuntiatur, progreſſum lymphæ in his locis eſſe interceptum, unde illa in corruptionem & acrimoniam abit, atque eroſionem & defœdationem ulceroſam cutis producit.

§. XXX.

Purpura, noſtris temporibus admodum familiaris, rubra & alba, chronica & acuta, maligna & benigna, lymphæ à naturali craſi deflectentis, vel inſigniter corruptæ ſoboles mihi identidem videtur, neque ſi acutis vel ſtatim in principio accedit, vel in declinatione ſupervenit, periculo vacat.

Scholion.

Purpura chronica, ſcorbuticis, hypochondriacis & iis fœminis, quæ menſium defectu & alvo adſtricta laborant, admodum familiaris, raro perfecte curatur, quin potius curata ſæpius regeneratur & revertitur. Vidi ſæpenumero, eam reſuſcitatam fuiſſe diuturno mœrore, vel alio gravi animi affectu. Et certe radicitus auferre hunc morbum non exigui operis res eſt, neque mediocrem exigit prudentiam atque obſervationem; difficulter enim glandularum obſtructiones reſerantur & lymphæ circulus reſtituitur. Pejoris vero naturæ eſt ea purpura, quæ puerperarum morbis, vel acuta febre decumbentibus ſupervenit, quoniam tunc majoris impuritatis ſoboles eſt, quæ in puerperis nunquam non eſt manifeſta, & plerumque in ſtatu graviditatis contrahitur. Quæ tandem purpura demum febribus acutis ſupervenit, ea partim ab excrementis, ob alvum adſtrictam diutius retentis, bilioſis & ſalivalibus, partim etiam ab humoribus effœtis, balſamica ſua vi à nimio febrili æſtu orbatis, & circa viſcera abdominis ſtagnantibus & computreſcentibus, incunabula ſua trahere mihi videtur.

§. XXXI.

Humores quoque lymphatici diuturniori mora & ſtagnatione ſummam ſæpius acrimoniam cauſticam contrahunt, quæ in ſcorbuticis maxime deprehenditur, ubi moleſtiſſima procreat ſymptomata.

Scholion.

Ab hac acrimonia dolores artuum vagi, fixi, defluxiones acres, ſalſæ, erodentes, ſitis inexhauſta, cholera, diarrhœa, eroſiones ventriculi & inteſtinorum & peſſimæ exulcerationis ſpecies, febres quoque cholericæ bilioſæ derivari poſſunt. Mirabile exemplum corroſivi ſanguinis redditi, ut ab una guttula veſica in cute excitata fuerit, refert *D. Lœbenwald in Miſcell. Curioſ. Dec. II. Ann.* 11. *Obſ.* 107. *Sennertus de Conſenſu & Diſſenſu Libr. I. Cap. XVI.* refert, ſcorbuticum fuiſſe cujus ſanguis naribus emiſſus tam acris fuerit, ut linteamina, quibus exceptus fuerit, corroderet. *Bonetus in Medic. Septentrion. Part. II. Lib. II. Sect. XXII. Obſ.* 2. urinam ſcorbutici lintea corrodentem annotavit. Lac corroſivum vidit *Wolfius in Miſcell. Naturæ Curioſorum Dec. II. Ann. VIII. Obſ.*72. Plura allegata loca vide in *Diſſert. noſtra de generatione ſalium morboſorum.* Eſt enim tota ſcorbuticorum natura ſalifica; nam ſi excrementa bilioſa ſulphureæ, alcalinæ indolis, quæ per alvum excludi debent, ſi ſalina tartarea fixioris naturæ, quæ urina evehuntur, ſi ſubtiliora, quæ per cutem tranſeunt, maxima ex parte remanent in ſuccis, poſtea ſalina ex alimentis ſalſa, acida & diverſi generis alia admiſcentur, non mirum eſt, pro varia horum unione intimaque combina-

combinatione, eorumque inteſtina inter ſe agitatione, diverſi generis & naturæ ſalia ſumme acria & cauſtica quoque ingenerari.

§. XXXII.

Quum origo impuritatum, ſive ſalinæ, ſive ſulphureæ ſint, primo ad tardiorem ſanguinis & lymphæ progreſſum, deinde ad obſtructiones, ſeu pravum emunctoriorum ſtatum vel defectum excretionum referenda ſit, liquidiſſime conſtare arbitror, ea remediorum genera depurando ſanguini eſſe accommodatiſſima, quæ circulum ſanguinis promovent, quæ excretiones per univerſum corpus liberas & expeditas efficiunt, & quæ materiam evacuationi idoneam reddunt.

Scholion.

Non ignotum eſt, quanta in materia medica remediorum ſilva ad ſanguinem purificandum proponatur, dum quædam ſal acidum, acre, ſalſum, vel tartareum invertere & præcipitare, quædam ſulphur peregrinum figere, cauſticam materiam demulcere, involvere, vel viſcidum incidere dicuntur, quum tamen nihil quicquam fere hujus habeant facultatis, neque etiam hariolari liceat, quomodo tam exigua medicamenti quantitas univerſum ſanguinem aggredi atque immediato contactu, quicquid vitioſi ipſi inhæret, corrigere vel emendare poſſit. Sed potius cenſemus, ipſa ſuffragante experientia, à peſſimæ indolis impuritatibus ibi collectis maſſam ſanguinis & humorum non rectius, quam per alvinas purgationes & per diaphoreſin moventia, interpoſitis vicibus ac diutius uſurpata, liberari.

§. XXXIII.

Obſervationes practicæ docent, fœminas, ſi menſium defectu laborant, & viros, quibus hæmorrhoides conſuetæ non bene fluunt, inter alia plura vitia in partibus externis varias exulcerationes, quæ cutim defœdant, puſtulas, eroſiones & tumores mali moris pati, quæ omnia, niſi in ordinem ſanguinis fluxiones redactæ fuerint, ægre aliis remediis tolluntur.

Scholion.

Hippocrates *lib. 6. Epid. Comment.* 3. & ad finem *libr. de Humorib.* utilitatem hæmorrhoidum plenius recenſet, ubi dicit, hæmorrhoides non ſolum ſolvere melancholicos affectus, ſed & tubercula, puſtulas, furunculos, vitiligines, denique omnia, quæ habent melancholicum humorem, aliis humoribus permixtum. Nam certe vero eſt valde ſimile, ſanguinem, ſi vel in uteri pampiniformibus & intortis vaſis, vel in meſeraicis quaſi incarceratus & immotus diu perſiſtit, à naturali ſua dulci & gelatinoſa indole deflectere, & ſalſam putridam naturam induere, unde ſenſim paulatimque univerſa ſanguinis & humorum maſſa à corruptione inficitur. Et tum, ſi quis, ut bene monet Hippocrates *lib. 6. Epid. ſect.* 7. impurgatus labori ſe dederit, ulcera erumpunt; quod etiam fieri ſolet poſt omnem validiorem ſanguinis, etiam per medicamenta, commotionem. Ita enim ſordes ſalinæ ad partes externas feruntur, quæ aqueis partibus per auctam tranſpirationem diſſipatis acriores redditæ cauſticam & cathæreticam naturam exerunt. Ex quo patet, quam ſalutiferum in omnibus gravioribus cutis vitiis ſit, ſolennes ſanguinis vacuationes in ordinem redigere.

§. XXXIV.

Peſſima igitur ſtatus corporis plethorico-cacochymici eſt conditio, quippe non modo omnibus morbis tam acutis, quam chronicis patet, ſed eos etiam deteriores reddit atque effectum remediorum & ſpem medentium plerumque eludit.

Scholion.

Si quando morbus epidemius, etiam per ſe non adeo exitioſus in corpus impurum & repletum incidit, certe non caret periculo. Vehemens animi commotio, ut terror, ira, mœſtitia, lethalem ſæpius in ejuſmodi corpore producit effectum. Frigus paulo acrius admiſſum mirifice officit, & omne, quod valide commovet, remedium, ſive ſit purgans, ſive emeticum, aut mercuriale, vel fortiter ſudorem movens, ſive balneum præcalidum, in plethorico-cacochymicis graviſſima concitare mala ſolet, maxime vero iis infenſa ſunt medicamenta, quæ adſtrictivæ ſunt facultatis, quæque opium recipiunt. Atrox dolor & ſpaſmus, ſi ejuſmodi detinet corpora, producit ſæpe alias ægritudines, quæ funeſtum habent eventum. Felicem itaque eum habeo Medicum, cui cura ejuſmodi corporum non adeo frequenter committitur, parum enim arte ſua proficere poterit.

CAPUT IX.

De genuinis corpora à morbis præſervandi præſidiis.

§. I.

Præcognitis ſic atque recluſis veris morborum, qui homines infeſtant & vitam præmature tollunt, fontibus atque originibus, in facili nunc atque proclivi erit, rationem atque remedia opportuna invenire, quibus primis morborum initiis eorumque generationi occurrere poſſimus, quod præcipuum & deſideratiſſimum omnium fere hominum votum eſt.

Scholion.

Profecto nulla pars artis noſtræ tam claris & evidentibus nititur principiis & fundamentis, neque ulla ita in medici poteſtate eſt, quam ea, quæ conſtantem & meliorem valetudinem ac certam longæ vitæ ſpem promittit, utpote, ſi animi vim & motum exceperis, morborum initia ex levibus, manifeſtis, externis & mere phyſicis cauſis paulatim pullulant, increſcunt & vim acquirunt. Quicunque itaque tum ex obſervatione atque experientia diligenti & accurata, tum ex vera & clara theoria omnium earum rerum, quibus homo uti ſolet, ſalubrem & inſalubrem vim, naturam ac poteſtatem accurate novit, & quomodo plures cauſæ invicem junctæ ad producendum quendam morbum concurſent, intelligit, is certe magno ſtudio atque cura eo eniti poterit, ut apta remedia inveniat, quibus graviſſimas ægritudines, & dolorem & moleſtias & triſtiſſimam mortem minantes, feliciſſime ſub divina gratia avertere poſſit. Nam ſicuti omnium rerum difficilium principiis ſemper facilius obſiſtere licet, quam ea, quæ læſa ac vulnerata ſunt, redintegrare: ita multo certius & expeditius eſt, morbis in principio occurrere, quam ſi corpus jam à morbis infeſtatum vel victum jacet. Tunc profecto difficile, vel prorſus extra poteſtatem Medici eſt, remedia morborum cauſis removendis apta invenire.

§. II.

Supra jam ſatis evictum & demonſtratum eſt, ſub eutonia partium ſolidarum & moderato ac libero humorum circulo ac ſufficientibus excretionibus & vitam & ſanitatem atque integritatem corporis & animi ſalvam perſtare atque incolumem, omniſque generis ægritudines in perverſo ſolidorum motu fundari & ex male ingeſtis & excretis oriri. Ex quo utique clarum fit ac perſpicuum, omnem præſervandi rationem maxime in eo poſitam eſſe, ut ea conquiramus remedia, quæ motum ſolidorum & fluidorum æquabilem & liberum; omneſque excretiones integras & illæſas conſervant.

§. III.

ſtat; nam firmis ſenibus ſanguis tam præſervandi, quam curandi fine utiliter & bono ſucceſſu mittitur. Ubi vero vires ſunt ſubinfirmæ, licet ætas ſit juvenilis, appetentia & concoctio minuta, præſtat tam in cura, quam in præſervatione à venæ ſectione abſtinere, præſertim in molli & raro corpore. Et ſanguinis quoque emittendi quantitas ex plenitudine vaſorum viriumque conſtantia à medico, ſine cujus conſilio nunquam magnum illud auxilii genus tentandum eſt, determinanda erit. Medicus enim ſi unquam, certe hic conſulendus eſt, ut vires & habitum ægri ſpectet, & ſecundum horum proportionem mittendi ſanguinis quantitatem determinet: nam certe, quam expeditum venæ ſectionis remedium eſt ad juvandum, tam promtum quoque eſt ad nocendum, ſi quis eo non recte utatur.

§. XI.

Conſultius eſt, ubi corpus molle & rarum ſanguine ac ſuccis turget ac rubicundum eſt, non adeo magnam vaſorum inanitionem per ſanguinis miſſionem moliri, ſed partem ejus & uncias aliquot ſaltem extrahere, & reliquum, quod eſt in vaſis ſuperfluum, abſtinentia, frictione, motu, vacuatione per alvum, balneis, maxime omnium vero aquarum ſalubrium uſu conſumere & diſcutere.

Scholion.

Nunquam ſalutarem reperi nimiam vaſorum depletionem in corpore ſpongioſo & raro; tranſpiratio enim facile læditur & creſcit humorum impuritas. Tutiſſimum vero eſt, præſertim ſi plethora cum cacochymia urget, portionem ſaltem ſanguinis detrahere, unde ab onere quaſi levata natura, corporis rectrix, facilius poſtea, quod reliquum eſt materiæ vitioſæ, vincere, concoquere, & quod alienum eſt, excernere poteſt; tum etiam remediorum operationes ſemper felicius ſuccedunt & maxime aquæ ſalubres facilius per emunctoria tranſeunt.

§. XII.

Cum ſupra clarius demonſtratum ſit, morborum plurimorum, cauſas & fomites maxime primis in viis, hoc eſt, in canale inteſtinorum, & præcipue in duodeno, vel etiam coli flexuris, ſtabulari, præcipue omnium videndum eſt, ſi ab hiſce morbis nobis cavere velimus, ut hæc regio pura maneat, & nunquam colluvie ac ſentina vitioſorum humorum repleatur, quod fit, ſi intemperatos & nimios cibos fugiamus, & alvum ſatis fluidam ac mollem conſervemus eaque maxime evitemus, quæ tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruunt alvumque adſtringunt; maximum enim præſidium adverſus morbos à corpore arcendos in excretione inteſtinali recte ſe habente latitat. Præſtat vero ſemper alvum ſervare apertam alimentis, quam medicamentis purgantibus & acrioribus ſtimulantibus, quæ nunquam non vim inferunt ſubtiliſſimæ & valde ſenſibili texturæ inteſtinalium tunicarum.

Scholion.

Cavendum maximopere eſt à purgantibus, neque ad laxantia facile ſennata, rhabarbarina, mannata tranſeundum, ſi alimentis id fieri poteſt. Præterea in ſalibus neutris, ſi quis iis recte uti ſciat, magna latitat virtus ad promovendas excretiones alvinas, ſine ullo virium vel digeſtionis detrimento, uti id clariſſime apparet ex thermarum & acidularum ſalubri uſu, qui nonniſi ſalibus neutris inibi contentis & inſigni aquarum ponderi ac copiæ adſcribendus eſt. Ejuſmodi quoque ſalibus neutris, quæ multum conveniunt cum iis, quæ aquis medicinalibus inſunt, utimur optimo fructu & ſucceſſu, ſi alvus muneris ſui obliviſcitur.

§. XIII.

Cibi nimis duri, acidi, adſtringentis facultatis, item lacticinia, opera piſtoria, ex potulentis cereviſiæ ſeculentæ, valde frigidæ potiones, ex medicamentis omnia adſtringentia, opiata, purgantia inteſtinorum motum & tonum naturalem mirifice pervertunt ac turbant; igitur omni opera, ſtudio & cura, ſi integram ſervare velimus valetudinem, iis abſtinere convenit.

§. XIV.

Et quia ad cruditates peſſimæ indolis acidas ingenerandas primæ viæ admodum accommodatæ ſunt omneſque fere cibi diutius iis inhærentes coaceſcere incipiunt, illæ vero & ſolidis & fluidis partibus & excretionibus valde ſunt inimicæ; prudenter, ne cruditates acidæ invaleſcant, providendum eſt.

Scholion.

Non modo in melancholicis & hypochondriacis & in fœminis, ubi menſes deficiunt, ubi alvus durior & ſtrictior eſt, ubi vita ſine motu agitur, acidorum ſuccorum ſaburra in ventriculo ac primis inteſtinis ſtabulatur, ſed etiam in ſenibus, & ubi ventriculus eſt infirmus, & ob alimenta, quæ multum acidi in receſſu habent, illa colligitur. Magnum itaque ſanitatis conſervandæ momentum in eo ſitum eſſe quiſque ſibi perſuadeat, ut à nimia quantitate eſculentorum & potulentorum, quæ acidum fovent, ut ſunt fere omnis generis vina, exceptis Hungaricis, fructus horæi, qui eminentis ſaporis acidi, ſibi temperare diſcat. Vinum magis inter alimenta medicamentoſa, quam nutrientia locum invenire, adeoque, niſi cum aqua temperetur, ordinario plus nocere, quam prodeſſe, firmiter credendum eſt. Deinde quoque vinorum eſt ingens differentia. Quædam citius per alvum, per urinam & alia excretoria tranſmittuntur, nec diu morantur in ventriculo & venis, & horum liberalior etiam potio non tam nociva eſt, quam ubi diutius in ventriculo vel venis retinentur, & quæ vel nimiam ſanguinis & humorum turgeſcentiam, vel acidos corrodentes humores in primis viis producunt. Magna itaque cum cautione vino utendum eſt, ne plus detrimenti, quam emolumenti valetudini inferamus. Si indicium eſt ingentis acidorum ſuccorum abundantiæ in ventriculo, ſubtiliora alcalina, ut ſunt maxime cancrorum lapides, cum oleo tartari per deliquium imbibiti, addita una vel altera guttula aniſi vel olei de cedro, egregium faciunt officium. Cæterum pilulæ amaræ balſamicæ, ſecundum Becheri & methodum noſtram paratæ, & ſingulis menſibus bis vel ter uſurpatæ, ſalibus aperitivis altero mane interpoſitis, primam regionem à copioſis ſordibus, præſertim acidis, egregie deplent & liberant.

§. XV.

Retentas in ſanguine & humoribus ob prohibitam tranſpirationem excrementitias ſalino-ſulphureas feculentias graves, maxime acutas & periculi plenas paſſiones, imo populariter graſſantes ingenerare, certiſſimum eſt. Ut itaque corpus ab iis liberum maneat, maxime id agendum eſt, ut per cutem perſpiratio libera, integra ac ſalva maneat. Quem in finem probe illud ab omni frigore humido, ventiſque ejus naturæ, cuſtodire oportet, & nunquam illud fortiter calefactum, ſive ab aëris æſtu, à morbo, animi affectu, aut à vehementiori motu, vel potu ſpirituoſo, frigidiori & humidiori atmoſphæræ, mane ante ſolis ortum vel veſperi poſt ejus occaſum, objicere. Vitandæ quoque ſunt habitationes in locis humilioribus quæ venti non perſpirant, & ubi aër concluſus & vappidus eſt, multo minus vero in his ſomnus capiendus eſt, fugienda quoque eſt ignavia, laboris intermiſſio & nimius ſomnus, item terror & mœſtitia, quæ omnia tranſpirationem mirifice retardant & fomites morboſos ingenerant.

Scholion.

Ad corporis per liberum tranſpiratum purgationem nihil

nihil præſtantius eſt convenienti motu & exercitatione corporis, quæ omnia alia antidota & remedia adverſus morbos præſervatoria longiſſime exſuperant. Veriſſima enim ſunt, quæ ſcribit *Celſus Lib. I. Cap. I. Ignavia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam ſenectutem, hic vero longam adoleſcentiam reddit.* Motus vero remedium etiam caute eſt adhibendum, ſiquidem corpore cibis repleto & alvo adſtricta plus nocet, quam prodeſt; concoctione vero abſoluta, mane poſt ſufficientem ſomnum, vel quinque aut ſex horis à prandio, inſtituenda eſt & primo lenis ac temperata, poſtea fortior, ut corpus calidum & madidum fiat, idque in aëre temperato & ſereno, & poſt potionem aquæ calidæ, in qua balſamica herba infuſa fuit, ita enim majorem utilitatem adferet.

§. XVI.

Quia vero ob mutationem aëris & tempeſtatum multi morbi infeſtare conſueſcunt: prudentis medici eſt, eos per convenientia auxilia & conſilia avertere. Qua in re nos cum *Celſo Lib. I. Cap. X.* hæc præcipimus: *Tum vitare debet homo fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem multoque magis ſe continere. Si quæ gravitas eſt in corpore, tum neque mane ſurgendum, neque pedibus nudis ambulandum eſt, neque movenda alvus, atque etiam, ſi per ſe mota eſt, comprimenda eſt.*

Scholion.

Eorum ſi rationem, quæ *Celſus* gravibus anni temporibus in præſenti loco prohibet, intueamur, vix alia occurrit, quam quod hæc omnia, quæ vires & robur corpori ſuffurantur, ut eſt fatigatio, cruditas, libido, vigilia immoderata, & quæ tranſpirationem impediendo ſordes excrementitias accumulant, ut frigus, ambulatio pedibus nudis, vomitus, purgatio, omni ſtudio & cura evitari debeant. Commendat vero abſtinentiam & cibum ſemel de die adſumendum, & modo aqua, modo vinum bibendum, quia hoc modo evitantur cruditates & tranſpiratio opportune promovetur.

§. XVII.

Cum indubiæ ſit experientiæ fœminarum ſanitatem à ſanguinis per uterum ſingulis menſibus fluxu & plurimorum virorum valetudinem à fluxus hæmorrhoidalis ratione & modo decente dependere, iiſque inordinatis utrumque ſexum graviter luere; omni cura ac ſtudio maxime providendum eſt, ut hi fluxus ſalvi ſint & ordinem ac tempus ſervent, neque deficiant vel impediantur.

§. XVIII.

Ut ſolennes & ſalutares ſanguinis vacuationes in ordine conſerventur, opus eſt, ut accuratam diætam ſervent homines, præſertim circa imminens fluxionis tempus. Quare maxime iis abſtineant, quæ motum hunc naturæ ad excretiones tendentem turbare poſſunt.

Scholion.

Caveant ſibi maxime hæmorrhoidarii & fœminæ circa tempus menſium ab omni acri & humido admiſſo frigore, ab omnibus induratis, concoctu difficilioribus, acidis, fructibus horæis, fermenteſcibilibus, inflantibus cibis, lacticiniis, potu frigido, ab omni gravi animi commotione, præſertim terrore & mœſtitia. Nocet etiam nimia quies corporis & ſomnus longior. Officiunt quoque ſanguinis derivatoriæ evacuationes, v. g. in brachio inſtitutæ, & omnes validæ medicinæ, item nimis ſpirituoſæ, ſed præſtat alvum blande balſamicis pilulis aperire, corpus moderate movere, & potu magis calido, quam frigido uti, pedes vero & extremas partes à frigore bene defendere, & ſanguinis curſum liberiorem pediluviis efficere.

§. XIX.

Cum in motibus vitalibus, qui corporis noſtri conſervationi velificantur, integris & ſalvis ſervandis juſta portio virium, in quibus vis rectrix & motrix totius naturæ conſiſtit, omnes fere partes impleat, viriumque imbecillitas omnibus morbis & periculis obnoxia ſit, connitendum utique omni opera ac ſtudio eſt, ut illæ foveantur & firmæ permaneant, quia non modo ſecundæ, ſed & adverſæ valetudinis præſidia à *Celſo Lib. I. Cap. I.* rectiſſime dicuntur.

Scholion.

Si vires conſtant & firmæ ſunt, ventriculus bene appetit, digerit & egerit, circuitus ſanguinis liber eſt, nullæ fiunt obſtructiones, nullæ motus ſanguinis retardationes, vel humorum ſtagnationes, ſed excretiones recte ſe habent, & tunc inſenſa ſemper plethora & cacochymia minime gignitur.

§. XX.

Quemadmodum vires corporis animus hilaris & deſideriis ac affectibus vacuus, uſus aëris puri, ſereni & temperati, cibus modicus & concoctu facilis, & motus proportionatus egregie tuentur, erigunt ac reſuſcitant: ita nihil eſt, quod virium ſubſtantiam magis exhauriat & corpus imbecillum funeſtis morbis objiciat, quam intemperantia affectuum, angor, mœſtitia, nimia animi intentio & fatigatio, frequentiſſima venus, aër humidus & vappidus, crebra cœli mutatio, fames, incongruus cibus, aſſidua vigilia, dolor, morbus, & nimius labor.

§. XXI.

Ad vires debiles erigendas, præſertim in imbecillibus & ſenibus, præter jam dicta & vinum optimæ notæ, ſuccurrendum etiam eſt interdum medicamentis roborantibus, quæ fibrarum languidos motus reſuſcitant; quo in numero ſunt ea, quæ blando, balſamico, ſuavi oleo & reſina pollent, & quæ ambra, ſuccinum, balſamum Peruvianum, vel olea vera deſtillata aromatica ingrediuntur. Ex compoſitis vero ego ſemper optimo ſucceſſu ſal volatile oleoſum, ad mentem Sylvii compoſitum, balſamum noſtrum liquidum ſic dictum vitale, elixir noſtrum balſamicum, commendare ſoleo, ut roborandi cauſa bis vel ter in ſeptimana, mane in potu calido, vel veſperi in frigido, ſumantur. In quibus certe remediorum generibus, ſi dextre ſint præparata & etiam cum moderatione adplicentur, magna præſidia valetudinis, & ut quis ſe diu à morbis immunem præſtet, deliteſcunt.

F I N I S.

FRIDE-

FRIDERICI HOFFMANNI MEDICINÆ RATIONALIS SYSTEMATICÆ

TOMUS TERTIUS,

QUO

VERA THERAPIÆ FUNDAMENTA
MEDENDI METHODUS ET LEGES TAM
NATURÆ QUAM ARTIS,

NEC NON

SELECTISSIMA REMEDIA CUM EORUNDEM
Phyſico-Mechanico operandi & dextre applicandi
modo fideliter traduntur,

OMNIA SOLIDIS RATIOCINIIS DEMONSTRANTUR
& compluribus practicis obſervationibus illuſtrantur;

OPUS

NON TAM AD PRAXIN VULGAREM
QUAM RATIONALEM TUTAM ET COMPENDIOSAM
ADORNANDAM PERUTILE AC NECESSARIUM.

DEO TRIUNI

OMNIPOTENTI RERUM SALUBRIUM
CONDITORI
BENIGNISSIMO VITÆ AC SALUTIS
NOSTRÆ INSTAURATORI
ET
SAPIENTISSIMO SALUTARIS SCIENTIÆ
DOCTORI OMNISQUE MEDICATIONIS
AUSPICI SACRUM
NEC NON
INGENUÆ POSTERITATI MEDICÆ
DICATUM
ESTO HOC OPUS.

PRÆFATIO.

QUAMVIS complures eæque nobiliſſimæ ac utiliſſimæ ſcientiæ ad ornandum & perficiendum Medicum ſcitu ſint neceſſariæ; nihil tamen eſt, quod ad ſcopum medicum obtinendum propius pertineat & cui cætera omnia adeo ſerviant, quam ipſa praxis rationalis clinica. Potiſſimum vero hoc & princeps ſtudii medici caput quam utile & neceſſarium, tam parum ab omni uſque eo tempore excultum & ad perfectionem laudabili conatu perductum conſpicitur. Poſſidemus certe egregios & multis experimentis ac inventis anatomicis, phyſico-mechanicis, botanicis, chymicis & phyſiologicis refertos plures libros; ſed de ejuſmodi ſcriptis, quæ pluribus praxin rationalem, ſpecialiſſimam, individualem & clinicam ſolide doceant ac perpetuæ veritatis de hac præcepta tradant, minus, ſi eloqui licet quod verum eſt, gloriari poſſumus. Nolo equidem merita laude Veterum & Recentiorum *Sennerti*, *Sylvii*, *Riverii*, *Williſii*, *Sydenhamii*, *Plateri*, *Mortonis*, *Craanii*, *Bontekoe*, *Ettmulleri*, *Waldſchmidii*, *Dolæi*, *Wedelii* practicos defraudare egregios labores: verum quam multa adhuc in iiſdem circa adæquatas cauſas morborum, & ſymptomatum genealogiam, remediorum quoque vires & genuinum uſum in variis caſibus deficiant, ii demum, qui in artis exercitio verſantur & prolata theoremata ad reſolvendas morborum hiſtorias aut conſilia inde capienda applicare volunt, rectius intelligunt. Deinceps neminem in medici argumenti ſcriptis vel mediocriter verſatum latet, quam diſſidentes, inter Medicos haud exigui etiam nominis circa morborum ætiologiam & pathologica fundamenta, quæ tamen baſin veræ therapiæ conſtituunt, regnent opiniones. Quot ſunt & ante aliquot luſtra fuerunt ampliſſimæ famæ Medici, qui applaudentibus multis ex acido & viſcido, acido, bile & pituita morborum duxerunt primordia? Quot porro innotuerunt, qui ex varii generis ſalibus acribus, acidis, ponticis & humorum multifaria intemperie, materiales omnium fere morborum derivarunt cauſas & ad eaſdem removendas & remedia & medendi methodum direxerunt? Alii Carteſiana & corpuſculari philoſophia maxime imbuti, diverſum & peregrinum ætherem, ſpecifica & morbifica fermenta, turbatam ſanguinis & humorum craſin atque texturam & varias materiæ peccantis peregrinas & heterogeneas, ratione figuræ & magnitudinis qualitates, ad evolvendas morborum cauſas in partes vocarunt. Nonnulli contra repudiatis exceſſivis ſalinis qualitatibus & potentiis, ex ſola ſanguinis & humorum nimia abundantia, ſpiſſitudine & excretionum defectu pathologicam doctrinam eruere & ſtatuminare ſategerunt. Ut diſcrepantes mirum Medicorum ſententias, de cauſa & principio motuum & mutationum, quæ in corpore humano ſubinde contingunt, prætercam. Et quum in morbis tum avertendis, tum curandis, præcipuum medentis auxilium à remediorum congruorum uſu, quæ quaſi ipſius inſtrumenta ſunt, omnium conſenſu peti debeat; illæ adeo diſcordes Practicorum de medicamentorum viribus, facultatibus in hoc vel illo morbo opiniones, utique luculenter arguunt, plurimos ſanitatis præſidiorum, inprimis magnæ efficaciæ, ſive ſic dictorum heroicorum, genuinas virtutes, uſum atque applicationem latuiſſe. Quod, ne gravius dictum videatur, liceat in confirmationem adducere exempla. Quot adhuc ſunt & olim fuerunt, qui magnum iſtud & incomparabile ſanguinis miſſionis auxilium penitus rejicere haud veriti ſunt? Quam diverſus Medicorum eſt ſenſus, de venæ ſectionis in febribus ſive continuis, ſive intermittentibus, nec non exanthematicis, purpura, variolis, morbillis, petechiis, item eryſipelaceis, arthriticis & catarrhalibus, puerperarum quoque morbis adminiſtratione, aliis eandem prorſus repudiantibus? aliis contra dilaudantibus & neceſſariam judicantibus. Quæ opium pro baſi habent, & olim ab antiquiſſimis Medicorum, & noſtro ævo à celeberrimis Chymiatris, inter panaceas & incomparabilis in multis morbis & enormi motuum impetu componendo efficaciæ relata fuerunt; quum jam non deſint, qui eadem propter virus quod recondunt naturæ viribus inimiciſſimum tantum non infamia cenſent. Peruvianus ille ex America allatus cortex ad expugnandam intermittentium contumaciam uſque eo non modo in Germania noſtra,

ſed & in exteris regionibus ceu ſpecificum venditatus fuit remedium, qui à nonnullis tanquam intutum & damnoſum pharmacum fere ex toto rejicitur. Ex marte præparatis medicamentis olim à *Quercetano*, *Hartmanno*, *Michaelis*, *Ludovici*, *Williſio*, *Sydenhamio & Wedelio* in morbis ex menſium vitio; item ad cachexiam & hypochondriacam paſſionem ſanandam laus adſcripta eſt maxima; ſed complures iiſdem in morbis hæc ipſa plus damni quam emolumenti afferre, aſſerere non dubitant. Salia ex animantium regno volatilia & concinnati ex iis ſpiritus volatiles oleoſi, ante aliquot luſtra à Germanis æque ac Belgis, ceu ſpectatæ virtutis adverſus chronicas potiſſimum affictiones celebrabantur, quorum uſus, quaſi nimiam & noxiam ſanguini inducerent commotionem, jam plane evileſcere incipit. Mixtura ſic dicta ſimplex Paracelſi & confectæ ad hujus exemplar à Chymiatris, potiſſimum MICHAELIS, tincturæ bezoardicæ, in pluribus morbis, acutis æque ac chronicis, uſui quondam erant egregio; aſt ab hodiernis quibuſdam, cur neſcio, niſi forſan camphoræ, vel acidorum connubium, ſpernuntur & minoris pretii eſſentiæ aliæ præferuntur. Purgantibus acrioribus, nec non aloëticis, quæ baſin fere omnium pilularum conſtituunt, uſi fuerunt veteres & recentiores; quæ tamen ob virulentam quam ratione & experientia teſte obtinent indolem, merito ſuſpecta ſunt. Neque minus mirum profecto diſcrepantes Practicorum ſunt ſententiæ, de thermarum, acidularum & ſoteriorum aliorum fontium elementis, viribus ac uſu, ita, ut à pleriſque propter acidum & vitriolicum elementum, fluidis & ſolidis infenſum, quam maxime inſecura cenſeantur, ab aliis viciſſim ob innocentiam & præſtabilem virtutem, in omnibus fere morbis commendentur. Nihil jam dicam, quantopere de mercurialium, emeticorum, antimonialium, nec non fonticulorum, veſicatoriorum, ſetaceorum & hirudinum uſu medico, in diverſum abeant ſententiæ; hoc autem, quod omnium maxime mirum adjiciendum: cunctos ad confirmandas ſuas adeo diſcordes ſententias, ad unam tamen eandemque experientiam confugere & audacter provocare; cui an fidendum ſit, prudentes judicent atque periti; id minimum pro certo aſſerendum: nullibi in perveſtigandis effectuum cauſis tam crebro fallaciam cauſæ ut cauſæ committi, quam in medicis rebus. Decumana certe ſunt, quæ de pharmacorum virtute in botanicis, chymicis & pharmaceuticis libris vel ſcripto conſignata ſunt mendacia, & adeo increvit medicamentorum ex univerſo naturæ penu ſimplicium & compoſitorum, indigenorum & exoticorum, Galenicorum & chymicorum ſupellex, ut propter immenſum fere numerum, nec diligentiſſimus ad ſingulorum penitiorem cognitionem pertingere queat, primum vero artis opera tentans non poſſit non mirum turbari atque confundi. Gravis quoque oppido eſt illa formularum ſarcina, quam ex ampliſſimo materiæ medicæ apparatu confectam, Medici, quaſdam illarum in quovis morbo uſui commendantes, tam ſcripto, quam dicto, ſuis liberaliter obtrudunt; quas tamen omnes, ſi quis peritior & virtutum in remediis ſolide gnarus curatius paullo expendit, ultro perſpicit, propter inconcinnam differentis indolis ingredientium congeriem, parum, vel nihil auxilii inde poſſe exſpectari, ſed morbum multo magis trahi, neutiquam abigi. Contra ea ſimpliciſſima, ſecuriſſima & ſpectata adverſus morbos arcendos æque ac perſanandos præſidia, ut aqua pura ſimplex, ſive calide in infuſo, ſive frigide aſſumta, balnea aquæ dulcis, lacticinia & maxime lac aſininum, ſerum lactis rite paratum, minerales aquæ, item ex nitro & ſalibus neutris parata, plurimis medentum ignota plane ſunt, vel minimum penſi ab ipſis habentur. Et quod maximum fere eſt, quum optima etiam medicamenta nihil valeant, niſi eorundem uſus debito ordine, regimine, tempore, menſura & methodo ad morbi curationem perite dirigatur: plures tamen ſunt, qui tumultuarie ſine certa ratione medicationem inſtituunt, ac ſi unum non ſtatim juvat, alterum promunt & ſubinde medicamenta commutant, alii methodo plane contraria incedunt, ut rariſſime duos aut tres Medicos, qui eandem ad lectum de methodo porrigendi medicamenta foveant ſententiam, invenias, plurimos autem in morbis eorumque cauſis recte cognoſcendis & diſtinguendis, in judicio de morborum eventu, medicaminum effectu, item in ſignis prognoſticis ex urina, pulſu, ſanguine, dierum criticorum habitudine aliiſque deſumendis, mirum diſcrepare, errare & hallucinari cum tædio videas. Ex quibus omnibus quiſque ſagacior haud difficulter perſpiciet, non tam firmis & inconcuſſis, ut communis fert opinio, praxin clinicam inſiſtere fulcimentis, ut potius pluribus adhuc difficultatibus, defectibus & erroribus tanquam morbis prematur, qui utique convenienti medico & medicina opus habent. At vero ad tollenda hæc artis medicæ opprobria & incrementa ipſius ex voto promovenda, neutiquam certe apti ſunt, qui tantum agunt ſectarios & magiſtri ſui verbis atque practicis ſemel hauſtis principiis tanquam ſaxo adhærent, nec volunt admittere,

quæ

quæ nunquam audiverunt, vel didicerunt, qui magnifica arcana & certa ſpecifica in quovis morbo quærunt & jactitant & exotica pretioſa, ex auro etiam depromta, item varia compoſita chymica, domeſticis, ſimplicibus & facile parabilibus ac diæteticis remediis præferunt. Neque illi ad perficiendam praxin clinicam quicquam conferre poterunt, qui abſolutas quaſdam vires & virtutes, in his vel illis morbis, nulla habita ratione individui & conditionis ſolidarum ac fluidarum partium medicamentis aſſignant, qui non ex morborum hiſtoriis complete & accurate notatis ſapiunt ſuamque theoriam praxi applicandam hauſerunt, & qui non ex his ipſis de remediorum effectu, viribus & operationibus, immo de eventu ipſius morbi, judicare didicerunt, ſed una eademque methodo ſemper morbum unum tractari poſſe ſibi perſuadent. Neque etiam illi evehendæ ad altius faſtigium arti noſtræ erunt idonei, qui obſervationes & veritates facti variaque occurrentia phænomena non clare, diſtincte & ordine explicare & conſectaria quædam in uſum practicum inde elicere norunt. Sunt autem hi maxime, qui nec debitis ſubſidiis, ut philoſophia naturali & experimentali, mechanica, chymica & anatomica ſcientia corporis humani ejuſque partium inſtructi ſunt, quique artem ſolide demonſtrandi non callent, nec recte definire, diſtinguere & apte res inter ſe connectere, nec fœtus phantaſiæ à claris conceptibus, ſpecioſa nomina à cauſis & rebus, res morales & metaphyſicas à phyſicis & quæ neceſſario fieri debent, veritates ab opinionibus & apparenter veris diſtinguere unquam didicerunt. Nam profecto ego quidem aſſeverare plane non dubito, ob ignorantiam, quæ olim regnavit & adhuc apud plurimos regnat, ſtructuræ corporis humani & principiorum mechanicorum, præſertim doctrinæ illius de motibus, ejus cauſis, legibus & effectibus in rerum natura, & ex defectu ſufficientium obſervationum practicarum, artem noſtram non meliora potuiſſe capere incrementa, ſed omnium diſſenſionum, opinionum atque errorum cauſam atque originem inde merito eſſe petendam. Quare etiam cum illis nunquam facere poſſum, vel potero, qui ad explicandas res medicas, novum quaſi ſyſtema condituri, plane incongrua quædam & inaudita principia, vel ſola prorſus nomina nihil ſignificantia, ut naturæ rationalis ſenſus, inſtinctus, conamina, molimina, pro veris & formalibus morborum cauſis venditant, omnes præternaturales & morboſos motus in ſe & ſua natura ratione intentionis bonos & ſalutares cenſent, & omnium quoque ac ſingulorum motuum & diverſarum mutationum in corpore humano cauſam efficientem directricem, non tam phyſicum ex pura neceſſitate agens, ſed morale, intentionale, rationale, pro arbitrio ſuo cuncta adminiſtrans principium, conſtituunt; eo quod admiſſo moraliter & intentionaliter, quandoque cum ratione, quandoque erronee, ad certum finem agente motus principio, uno quaſi ictu omne quod certum, quod demonſtrative verum in rebus medicis, practicis potiſſimum, penitus concidit atque exſpirat. Quod ſi enim rebus phyſico-mechanicis corporeis, quæ neceſſario, non pro arbitrio aliter atque aliter agunt, quo præcipue elementa, alimenta, medicamenta, immo partes ſolidæ & fluidæ corporis noſtri pertinent, potentiam & efficaciam movendi & mutationes efficiendi in motibus vitalibus & naturalibus denegare, & cauſis moralibus atque arbitrariis, quæ captui humano non obviæ, nec in poteſtate medici ſunt, eadem tribuere velimus: nihil certi, nihil demonſtrativi de rebus quæ ad vitam faciunt & morbos inferunt, nihil quoque ſolidi & firmi de remediorum effectu atque operatione, proferre & determinare poterit medicus. Ne dicam ſuppoſitas ejuſmodi metaphyſicas theorias, tironum ignaviam & ignorantiam in rebus phyſicis, utpote inertibus per ſe & ſuperiori principio agenti ſubjectis, mechanicis quoque & anatomicis, mirum fovere ac promovere. Quamvis vero non is ſim, qui penitus neget, eſſe animæ ſpiritualis potentiam, regimen & influxum, admodum tamen limitatum, quaſdam ex ſolidis partibus præſertim externas, ad motum excitandi, & fluidum quod immediate movet artus ſubtiliſſimum quodammodo dirigendi, licet etiam probe gnarus ſim, principii ſenſitivi vim imaginativam magnas turbas in motibus naturalibus efficere poſſe: his tamen minime induci poſſum, ut à particulari ad univerſale concludam & credam, omnes motus vitales, ſyſtolen nempe & diaſtolen ſolidorum, fluidorum progreſſum, atque motus ſecretorios & excretorios ab iiſdem cauſis ſemper dirigi. Quin potius firmum ſemper erit manebitque, res corporeas quæ ab extra intra corpus operantur, regulis & legibus motuum & effectibus neceſſariis, pro diſpoſitione cauſarum in corpore humano, non ſecus ac in macrocoſmo, eſſe ſubjectas, adeo, ut poſitis certis ad agendum requiſitis in corpore noſtro cauſis, certi ſemper ex neceſſitate, non abſoluta, ſed hypothetica, & indeclinabiles proveniant effectus. Nihil enim in corpore humano contingit, quod non certas ſuas, adæquatas & ſufficientes habeat cauſas. Et licet has

veras invenire atque eruere res non adeo facilis ſit, neque omnibus expedienda; de felici tamen perveſtigatione & progreſſu ſcientiæ cauſarum non dubitandum vel deſperandum, modo longiore obſervatione & profundiore meditatione artem noſtram tractet quiſque pro viribus, & phyſico-mechanica paullo ſubtilioris indaginis principia, diverſas quoque motuum leges, in univerſa rerum natura inquirat & ad corpus humanum paullo ſolicitius applicare diſcat. Quum vero morborum hiſtoria omnis fere pathologiæ, prognoſeos, therapiæ & intimioris virium quæ inſunt medicamentis notitiæ ſit baſis ſeu fundamentum; ad provehenda feliciter praxeos clinicæ incrementa nihil utique magis erit neceſſarium ac utile, quam ut Medici diligentes & attenti ſint in conſignandis obſervationibus practicis & morborum hiſtoriis, quæ quo pleniores ſunt, nullis plane omiſſis circumſtantiis, eo majorem uſum atque utilitatem in ratiocinando præbent. Hinc etiam merito inter characteres indocti & infelicis Medici referendum; quando ſtatim audito vix morbo, vel perceptis quibuſdam ipſius tantum ſymptomatibus, ad formulas præſcribendas promtus eſt, antequam de ægrotantis natura & conſtitutione, morbi indole, cauſis, ſtatu, progreſſu & aliis neceſſariis phænomenis plenius certior factus. Neque tamen ſufficit practicarum tantum obſervationum uberi inſtructum eſſe apparatu, ſed accedat etiam neceſſe eſt ſolida in anatomicis, phyſico-mechanicis, chymicis ſcientia ſive vera theoria medica, quæ clavis hiſtoriarum de morbis & cauſis diverſiſſimorum phænomenorum eruendis inſervit; his enim amico junctis connubio, demum fiet, ut ex multis particularibus veritatibus & regulis, univerſales ſive axiomata reſultent, quorum copiam ſi quis ſibi comparabit, is profecto aptiſſimus erit demonſtrative & ſcientifice reſolvendis & explicandis quibuſcunque etiam difficillimis in re medica caſibus & ad ſuppeditandum accommodatum conſilium. Ad hæc incrementis ſolidæ praxeos clinicæ quam maxime ſervit, ut paucis & ſelectis Medicus, bene tamen longiori uſu cognitis & exploratis remediis, utatur. Nam ſub tanta ut proſtat medicaminum multitudine, medens ad veram ſingulorum notitiam perveniet & ſolidi quid in praxi præſtare poterit nunquam, ſed potius una cum natura eximie turbabitur. Mihi certe à multis jam annis vix duodecim claſſica quaſi medicamenta à me ipſo ſolicite confecta fuerunt frequentiſſima, quorum virtutem in variis morbis & varia circumſtantiarum conditione exploratam penitus habeo, ut interius vix aliis quam his optimo cum ſucceſſu utar. Quæ quum ita ſint, id ſane uſque eo quam maxime mihi agendum eſſe ratus ſum, ut ſolidis hiſce fundamentis, omnia quæ dicto quæ ſcripto traderem, inniterentur, eademque mihi etiam in elucubranda medicina hac rationali ſyſtematica, propoſui normam. In primo & ſecundo tomo quid præſtiterim, qui veritatis & candoris cupidi legerunt judicent, in hoc autem tertio excutienda mihi quam maxime ſumſi veræ therapiæ, tutæ nempe ac rationalis fundamenta, quæ ad tria potiſſimum genera referenda eſſe arbitror, quorum primum eſt, ut Medicus ſolidas obſervationes & morborum hiſtorias accurate & ſolide conſignare diſcat; alterum, ut ex regulis mechanicis, quæ materiæ & motuum indolem atque effectus tradunt, theoriam ſuam formet & cauſas, phænomena ac quæcunque fiunt & eveniunt in corpore humano recte & ordine explicare eorumque cauſas ac rationes reddere poſſit; ac tertium demum, ut medicamentorum facultates eorumque modum operandi probe noſcat, paucis tamen & ſelectis recte utatur & quæ inſalubria ſunt, vel minus juvant remedia, à ſalutaribus diſcernere diſcat. Ita autem in perficiendo hoc labore verſatus ſum, ut varias inanes ac dubias in re medica opiniones atque hypotheſes rejecerim, omne auctoritatis præjudicium ſepoſuerim, & nonniſi ea, quæ ad valetudinem cum vita tuendam morboſque ſanandos manifeſtum uſum, utilitatem & conſpicuam applicationem habere poſſunt, attulerim. Neque etiam quiſque candoris & veritatis amans vitio mihi vertet, quod hac uſus ſim libertate & à nonnullorum celebrium noſtro tempore virorum, qui cæterum non parum opis ad illuſtrandam artem noſtram attulerunt, placitis diſceſſerim. Quod vero libri hujus editionem licet ab eruditis crebro ſolicitatus eo uſque diſtulerim, hanc maxime factum ob cauſam: quod ego quidem quam optime facere cenſeam Medicos, qui cum perpetuas & tempus ſuſtenturas practicas veritates poſteris tradere propoſitum ceperunt, arduum hoc opus ad maturam ætatem, quin ſenectam differunt, quo longiori & multiplici experientia inſtructi, quæ uſui ſunt ipſi edocti prius ſint, nec errores aut opiniones diſſeminent, ut quidem fieri ſolet ab iis, qui vel juvenes minuſque in artis operibus exercitati practicos conſcribunt & ex auctoribus compilant libros. Neque etiamnum hoc opus therapeuticum pro vulgo medicorum ſcripſi, qui præſidiis ad ſcientiam & veram theoriam medicam pertinentibus deſtituti, nec hiſtorias morborum curant, nec earum cauſas recte inquirere ſciunt, multo minus motuum

regulas

regulas & leges in genere & œconomiam motuum vitalium in ſpecie, in quonam ea conſiſtat, pernoſcunt, nec ſelectu remediorum probatiſſimorum utuntur, nec de avertendis morbis eorumque cauſis primario ſolliciti ſunt, ſed tantummodo certa arcana magnifice commendata acquirunt & variis inhiant formulis ad perſanandos etiam difficiles morbos, in quibus tamen incongrua quam ſervant methodo, plus damni, quam ſalutis afferunt. Neque etiam eorum uſui accommodavi hunc meum laborem, qui recte judicandi, ratiocinandi & philoſophandi facultate deſtituti, præjudiciis magiſtri occœcati quaſi ſunt, tantummodo hauſtis opinionibus firmiter inhæreſcunt & ad perfectionem jam perductam medicam ſcientiam autumant. Sed dicata eſt opera medicis eruditis & qui ſolidi quippiam docere vel diſcere cupiunt, qui artis firmitudinem ex certis principiis phyſico-nempe mechanicis, materiæ naturam, affectiones & diſpoſitionem ad motum, item motuum cauſas, regulas, leges & effectus dilucide exponentibus, petunt, adſtruunt & agnoſcunt, horum uſum in ipſa medica praxi, morborum cauſis cognoſcendis, & remediis inveniendis eſſe longe ampliſſimum, & qui etiam paucis & ſelectis remediis vitam & ſanitatem tueri, morbos avertere & perſanare tuto & compendioſe ſtudent. Hos certe non pœnitebit repetita lectione hæc quæ ſcripſimus capita perluſtrare & aſſidua meditatione in ſuum convertere uſum. Nam licet is non ſim, qui mihi tantum arroganter tribuere velim, ut credam, doctrinam medicam à me traditam omnibus numeris eſſe abſolutam, cui nihil adjici vel ſubtrahi poſſit: hoc tamen dicere & mihi vindicare licebit, quod viam Medico ingrediendam ad ulteriores in re medica progreſſus faciendos compendioſe & recte præmonſtraverim. Et quicunque hunc in finem prolata à me in hoc tomo utiliſſima præcepta penitus cognita habebit atque perſpecta; is etiam mox b. c. D. ſubſequuturum, qui ſpecialiora de morbis omnibus ſigillatim tractabit, longe majori cum fructu ſuo poterit impendere commodo. Summo autem Numini, cujus gratiæ omne omnino quicquid à me factum in acceptis refero, devotiſſimas reddo gratias, ac ut clementer efficere velit, quo veritas in phyſicis etiam & medicis rebus, magis ſemper eniteat, & falſæ ac detrimentoſæ opiniones peſſundentur, precor ac voveo.

CONSPECTUS TOTIUS OPERIS.

SECTIO I.

De Rationalis Therapiæ fundamentis, hiſtoria morborum completa, notitia mechaniſmi corporis ſani & ægrotantis, mutua motuum inter ſe conſpiratione, nec non prædictione ex motuum morboſorum natura recte formanda.

CAP. I.	*De veræ therapiæ medicæ natura & fundamentis in genere.*
II.	*De hiſtoriis morborum recte conſignandis, ceu primo therapiæ medicæ fundamento.*
III.	*De morbis caute diſcernendis & recte dignoſcendis.*
IV.	*De genealogia morborum ex turbato ſolidorum & fluidorum mechaniſmo, ad explicationem hiſtoriæ morborum & veram ac ſolidam therapiam.*
V.	*De conſenſu partium nervoſarum generatim & ſigillatim cum ventriculo, præcipua paſſionum & ſymptomatum origine.*
VI.	*De fluidorum vitiis ex vitioſa ſolidorum diſpoſitione.*
VII.	*De cauſis morborum & quidem latentibus recte cognoſcendis.*
VIII.	*De damnis ex cohibita cuticulari excretione.*
IX.	*De vitiis ex turbatis ſanguineis aliiſque evacuationibus.*
X.	*De generatione morborum ex morbis.*
XI.	*De commutata morborum, ſeu potius cauſarum morbificarum ſede, ſive metaſtaſi.*
XII.	*De rationali pulſuum explicatione & judicio in morbis recte ex iiſdem formandis.*
XIII.	*De judicio ex ſanguinis inſpectione & examine recte eliciendo.*
XIV.	*De judicio ex urina aliiſque excretis in morbis rite ferendo.*
XV.	*De criſibus & criticis diebus in experientia rationali fundatis.*
XVI.	*De certis imminentis in morbis periculi ipſiuſque mortis indiciis.*
XVII.	*De cauſis mortem in morbis gignentibus.*

SECTIO II.

De methodo, ordine & legibus medendi, tam naturæ quam artis, nec non de remediis, eorum quatuor generibus, operandi & recte applicandi modo, una cum cautelis & obſervationibus utiliſſimis.

CAP. I.	*De optima naturæ morbis medendi methodo.*
II.	*De methodo, ordine & legibus artis in medendo.*
III.	*De medicamentorum viribus & cauſis ignorantiæ earum.*
IV.	*De medicamentorum quatuor ſummis generibus & operandi modo, ſpeciatim alterantibus.*
V.	*De evacuantibus.*
VI.	*De roborantibus.*
VII.	*De ſedantibus.*
VIII.	*De ſpecifica quorundam remediorum certis in morbis efficacia.*
IX.	*De venæ ſectione aliiſque ſanguinem ſubtrahendi modis.*
X.	*De balneorum, pediluviorum & clyſterum uſu medico.*
XI.	*De aquæ frigidæ potu ſalutari.*

SECTIO PRIMA.

DE RATIONALIS THERAPIÆ MEDICÆ FUNdamentis, Hiſtoria morborum completa, notitia mechaniſmi corporis ſani & ægrotantis, mutua motuum inter ſe conſpiratione, nec non prædictione ex motuum morboſorum natura recte formanda.

CAPUT PRIMUM.

De veræ therapiæ medicæ natura & Fundamentis in genere.

QUUM ſolidæ, hoc eſt, demonſtrativæ, therapiæ medicæ principia & fundamenta, à quibus certa & tuta medendi methodus potiſſimum pendet, tradere, jam conſtitutum ſit: non incongruum fore duxi, ſi prius pauciſſimis attingerem, quam arcta & quam amica inter ſcientiam phyſiologicam, pathologicam ipſamque therapiam intercedat connexio; quo tam neceſſarius præcipuarum artis medicæ partium nexus eo clarius innoteſcat. Nimirum Phyſiologia motuum vitalium, qui corruptibilem noſtram machinam à præſentaneo interitu vindicant, & motibus, tam progreſſivis, quam inteſtinis, nec non ſecretoriis, & excretoriis, abſolvuntur, ac univerſi partium corporis functiones ſecundum naturam efficiunt & moderantur, indolem, cauſas atque effectus perquam clare & perſpicue explicat. Pathologia vero ea eſt ſcientia, quæ motus hos vitæ inſervientes præter naturam turbatos, & inde pullulantes actionum læſiones, proponit, earumque indolem, nec non multiplices à quibus dependent cauſas, accurate & ſolide indagat atque ſcrutatur. Et Therapia denique eſt prudentia, corruptos & inverſos vitales motus, functiones ipſius corporis diverſimode lædentes, per congrua remedia, debito tempore & accommodata methodo, in integrum reſtituendi & amiſſam ſanitatem revocandi. Ex quo utique conficitur, nullam ſolidam & veram therapiam medicam doceri, vel addiſci poſſe, niſi veræ & rationalis phyſiologiæ ac pathologiæ præcepta prius cognita fuerint atque perſpecta. Sane, nemo unquam firmis rationibus mortis & morborum cauſas demonſtrare poterit, quam qui vitæ ac ſanitatis naturam & fontem exacte intellexerit. Neque etiam ullus medentum ſolide & rationi congruenter declarabit, quibus auxiliis & qua methodo, morboſi præternaturales motus, qui ſanitatem labeſactant & machinæ noſtræ perniciem intentant, in ordinem redigendi ſint; niſi ante mortis & morborum cauſas atque effectus intime perſpexerit.

Poſteaquam igitur in primo Medicinæ rationalis ſyſtematicæ tomo philoſophiam corporis ſani & integri: in ſecundo philoſophiam corporis ægroti, ſive pathologiam, plenius pertractavi; ſuccedit jam tertius, qui ſolida præcepta & fundamenta artis therapeuticæ tradet, quæ luculenter quemvis edocebunt, non perfunctorie, palliative & ambigue, ſed cum ratione, certa & explorata convictione, quin etiam indubia ſucceſſus ſpe, morborum curationes moliendas eſſe & ſuſcipiendas.

Aſſerui vero therapiam eſſe prudentiam, per quam habitum cum recta ratione effectivum, ſive practicum, intelligo: & rectam hanc medendi rationem, in acri & firmo Medici judicio conſiſtere, perſuaſiſſimus ſum; adeo ut, quo magis is ipſe ſubacta & præſenti judicandi facultate polleat, eo feliciorem illum habendum eſſe exiſtimem. Nunquam enim properato, temere aut inconſiderate is, qui ſalutari arte feſſos levare nititur, agere, ſed diu meditando, ſolicite inquirendo & ſtudioſe deliberando, ex claris & jam cognitis principiis judicare & demonſtrare debet, quare in hoc vel illo morbo, quædam remedia, ex fonte chirurgico, pharmaceutico, aut etiam diætetico, deprompta, juvent, adeoque præſcribenda: & viciſſim, cur alia noceant & à curatione plane excludenda ſint. Neque ſalubria & inſalubria in ſanandis morbis tantum noſſe ſufficit, ſed medicus perſpicaci etiam judicio determinare debet, quo tempore, quo ordine, quo loco, quocum regimine & qua menſura, ſeu doſi, pro corporis ægrotantis, morbi & ſymptomatum conditione, medicamina offerenda, nec non, quibus de cauſis & quem in finem, hæc vel illa, potiſſimum in uſum vocanda ſint. Tandem exigitur etiam à medente, ut de morbi decurſu atque eventu, nec non remediorum effectu, certum judicium & verax præſagium interponere poſſit, quo certe ad famam, exiſtimationem & celebritatem conſequendam nihil magis facit.

Quum

Quum autem ad rectum in therapeuticis judicium ſtabiliendum, plura, quæ accurate prius tenenda ſunt, pertineant, eo quod judicium hoc actus voluntatis eſt, & jamjam eorum, de quibus ſententia ferenda, exquiſitam notitiam ſupponit: rerum in hoc tomo dicendarum ordo utique exigere videtur, ut de iis, quæ ad judicium therapeuticum exacte formandum ſcitu & cognitu valde ſunt neceſſaria, ante agamus, quam ad ipſam ſpecialem morborum conſiderationem eorumque medelam deſcendamus. Videlicet primum & potiſſimum therapeuticæ veritatis ipſiuſque judicii medici fundamentum eſt, perfecta & omnibus numeris abſoluta ægrotantis & morbi hiſtoria, quippe quæ, præterita & præſentia, omniaque quæ affligunt, fideliter, perſpicue & ordinatim enumerat: quo ex iiſdem futura certo dijudicari poſſint. Alterum eſt exquiſita notitia mechaniſmi corporis, tum ſani, tum ægrotantis, ſive cognitio effectuum, legum & genii motuum in genere, non ſolum qui vitæ miniſtrant, ſed etiam qui morbos excludunt, ſecundum quæ iidem jugiter & nunquam non operationes ſuas edunt. Deinde palmarium quoddam momentum conficit conſideratio communicationis motuum in machina noſtra præternaturalium, qualis nimirum & quanta cum his, vel illis partibus ſit; quo Medicus claras & perſpicuas ſymptomatum rationes, quæ vulgo conſenſui partium tribuuntur, inde deſumere ac derivare queat. Tum ordo & ſeries cauſarum, quæ functiones præter conſuetam naturæ normam immutant, & morbificæ dicuntur, quæ multiplicis ſunt generis, earumque ratio & modus operandi, ſtudioſe rimanda & penitus animo concipienda ſunt: quod fuſius jam & luculenter ſatis in ſecundo hujus operis tomo excuſſi. Præterea eximium judicii medici argumentum ſuggerit contemplatio naturæ motuum vitioſorum, certis morbis ſolennium, quinam videlicet horum ad corporis conſervationem, & quinam ad ejus deſtructionem, ſive mortem tendunt, ex qua poſtea veracem & firmam prædictionem de exitu morbi, tum ratione ſalutis & mortis, tum longinquitatis & brevitatis, nec non ſolutionis & diſceſſus, ſumma cum prudentia depromere medentis eſt. Porro mechanica remediorum operandi ratio, quæ aut circa materiæ, quæ morbum facit, vel correctionem, vel evacuationem, aut etiam motuum vitia emendanda verſatur, tam à priori, elementis nempe & principiis quibus agunt, quam à poſteriori, per identidem confirmatam experientiam, mente comprehendi & explorata eſſe debet. Non minus etiam illi, qui morbis medelam afferre tentat, ſummo eo annitendum eſt ſtudio, ut animo complectatur firmiterque teneat accommodatam componendis & in priſtinum ordinem reducendis morboſis motibus methodum, nec non, quod præcipuum eſt, ſolidas medendi, tam rationi congruas, quam crebrioribus experimentis comprobatas, leges. Succedunt tandem obſervationes & cautiones, in omnis generis remediorum uſu provide adhibendæ & applicandæ, quas altius animo infixas, memoria cuſtodire debet is, qui cum ratione & exoptato ſucceſſu in artis, quæ mortalium ſaluti præeſt, exercitio verſari geſtit.

Hæc ſunt ſolida illa & firma fundamenta, quibus omne therapeuticum judicium ſuperſtruendum eſt: jam unumquodvis eorum ſeorſim curatius enucleabo & uberius illuſtrabo.

CAPUT II.

De hiſtoriis morborum recte conſignandis, ceu primo therapiæ medicæ Fundamento.

PRimum itaque judicii therapeutici principium ſunt hiſtoriæ morborum. Hæ autem, ut inſignem, tam in ipſa medicatione, quam vera prædictione, utilitatem ferant, recte utique concinnandæ ſunt, ita, ut non mancæ, mutilæ aut neceſſariis circumſtantiis privatæ, ſed potius, quoad fieri poteſt, omni ex parte completæ, integræ atque perfectæ ſint. Quemadmodum enim in Jure ad decidendas ex æquo controverſias & ſolidum judicium ferendum, integra facti, ut dicere amant legum periti, ſpecies, cum ſingulis circumſtantiis, requiritur: ita idem in Medicina obtinet. Sane Medicus parum ſolide de indole morbi judicabit, minus quoque aptum & ſalubre conſilium exhibebit; niſi prius omnium phænomenorum circa morbum obſervandorum exacta notitia fuerit inſtructus. Et hæc circumſpectio eo magis neceſſaria eſt, quia eorundem morborum non eædem ſemper ſunt cauſæ eademque prorſus ſymptomata, ſubjecta quoque differunt, quoad ætatem, ſexum, temperamenta, vitæ rationes, conſuetudines & plura alia, quæ ad producendos fovendoſque morbos concurrunt: adeo ut interdum certam conſtantemque morbi ejuſque ſymptomatum naturam perturbent, & difficile ſit veritatem indagare; niſi complexus horum omnium plene annotetur & ſagaci rationis uſu perſpiciatur & perpendatur. Sæpiſſime etiam unicum in morbo phænomenon tanti momenti eſt, ut longe alia medendi via ſit ineunda. Quandoque minima viſa circumſtantia maximæ eſt conſiderationis, ideoque non facile quippiam eſt prætermittendum. Præclare hanc in rem commentatur *Baglivus libr. III. Prax. med. cap. 3. natura*, inquit, *nihil fruſtra molitur, minimaque ſunt ſæpius magnarum rerum initia, & minima quoque ad notitiam grandium nos ducunt.* Eandem quoque ſententiam exemplo illuſtrat, hunc in ſenſum pergens: *flatus pedendo emiſſi judicantur motus viles & nullius ad curationem momenti, & tamen, ſi in dyſenteria flatus, qui prius non aderant, per inferiora exire incipiunt, brevi ſanitatem promittunt, ut nos aliquoties obſervavimus.* Proinde quiſque qui therapiæ medicæ manum admovere tentat, totus in eo eſſe debet, ut plenas & perfectas, nec fictitiis circumſtantiis corruptas obſervationes condat & undiquaque colligat. Quia vero rariores eæ deprehenduntur in monumentis tum veterum, tum recentiorum medicorum: vehementer certe optandum foret, ut quivis ad cultiorem in arte ſalutari eruditionem adſpirans, hominumque ſanitati fideliter invigilans medicus, caſus in artis exercitio occurrentes, præſertim notabiliores, pleniſſime conſignare, atque hoc pacto indefeſſo ſtudio artis medicæ incrementum promovere anniteretur.

Ad integram vero hiſtoriam de morbis contexendam, non ſolum requiruntur circumſtantiæ, quæ corporis ægrotantis naturam & conſtitutionem intime patefaciunt, ac morbi genium & indolem exhibent, ſed etiam ea, quæ vires & effectus produnt remediorum, phænomena annotanda. Subjecti quod patitur accuratior cognitio, quantum conferat ad rationem, inprimis ſymptomatum, in eodem morbo non raro mire diſſidentium, in diverſis ſubjectis detegendam ac medendi methodum inveniendam, res tam clara eſt, quam quæ clariſſima. Etenim pro differente corporum indole ac conditione, idem morbus, ab eadem cauſa productus, diverſis plane ſymptomatibus incedit. Quemadmodum enim idem alimentum, idem purgans, vel emeticum, vel aliud quodvis heroicum remedium, idem quoque venenum, longe alios diverſiſſimoſque effectus pro differenti corporum indole edit: ita etiam morbificæ cauſæ, ejuſdem indolis, plane multis modis, diſſidentem morbi faciem, ratione ſymptomatum, ratione periculi & ſalutis, in aliis atque aliis ſubjectis exhibent.

Neceſſarium igitur eſt, ut in condenda perfecta morbi cujuſdam hiſtoria, mentio inprimis injiciatur ætatis, ſexus, ſtructuræ partium ſolidarum, ſive habitus corporis, & virium, nec non hæreditariæ ad hunc vel illum morbum diſpoſitionis. Et ſane ætatis, tam ad morbi genium perſpiciendum, quam ejus curationem legitime adornandam, maximum eſt momentum & mira diverſitas:

diverſitas: eo quod procedente eadem, ſolidorum ſtructura & fluidorum ipſiuſque ſanguinis craſis atque temperies, adeoque & humorum motus multum immutantur. Scilicet in pueritia inſignis fibrarum mollities, remiſſio, laxus & rarus habitus, cum ſeri abundantia adeſt; juvenes autem fibras tenſas & ſtrictas obtinent, ſanguinemque calidiorem & mobiliorem alunt; & ſenibus propria eſt magna ſolidorum rigiditas & viarum atque canalium anguſtia, nec non ſalſo-ſulphurea humorum dyſcraſia. Ex qua differente partium conſtitutione, univerſi certe fluidorum & ſolidorum mechaniſmi diverſa indoles, & dependens hinc ad certos morbos proclivitas, diſſidentes etiam mores & inclinationes, non ſolum derivari debent, ſed pro hac ipſa etiam varietate, varia quoque & accommodata methodus excogitanda eſt & adhibenda: id quod experientia luculenter confirmat, ipſiſque medentum ſagacioribus apprime cognitum eſt.

Præterea differentiæ ſexus exacte ratio habenda eſt, quum feminæ ob menſtruum ſanguinis fluxum, vel primum erumpentem, vel minus ordinate ſuccedentem, vel plane tandem ſubſiſtentem, nec non ob partus & puerperii labores, multo pluribus ac ipſi viri, & peculiaribus prorſus afflictionibus, non ſolum ſint obnoxiæ, ſed ſyſtema etiam nervorum longe imbecillius in ipſis ſit, & hinc motuum ἀταξίᾳ, ſpaſticis ac convulſivis tractionibus & diſtenſionibus, vehementius afficiatur & facilius etiam ad integritatem reducatur, quam in virili & nobiliori ſexu.

Plurimum quoque refert noſſe: an ægrotans laxi & ſolutioris, an ſtrictioris, habitus ſit? an vaſa exiliora & copioſiora, an capaciora & pauciora obtineat? Siquidem ſub anguſtia & tenuitate canalium fibrarumque remiſſione, longe difficilius fluidorum & progreſſivus, & ſecretorius, & excretorius motus procedit: multo autem expeditior & promtior eſt, ubi fibræ magis tenſæ & ſtrictæ, vaſaque non nimis anguſta, ſed ampliora ſunt. Unde obſervamus, illos multo magis morbis & morboſis afflictionibus patere, difficilius etiam ſaneſcere his, in quibus ob validiorem fibrarum motricium potentiam, fluidorum curſus per corporis compagem citatior eſt. Id quod etiam de corporum macie & obeſitate tenendum eſt.

Porro color faciei & cutis diſpiciendus. Floridus enim pulcher & nitidus aſpectus de lymphaticorum humorum puritate & pelluciditate; lividus vero, luridus & flaveſcens, de eorundem impuritate ſalino-ſulphurea, & vacillante ſecretioni dicatorum organorum, inprimis hepatis, officio, evidens præbet indicium.

Et ſicuti teſtante quotidiana obſervatione, viſcerum & fibrarum debilitas, labes, vitia & inde pullulantes morbi, plerumque ad liberos propagantur: ita maxime omnium medicum de his percontari oportet; utpote quæ, ad prædictionem non fallacem promendam multum faciunt. Nam imbecillitates & morbi, qui à nativitate infeſtant, ægrius ſemper ſanationem admittunt, facile recurrunt & medentibus multum negotii faceſſunt.

Neque virium ſolicita exploratio intermittenda eſt: utrum ſcilicet natura depreſſæ fuerint? an vero ſub morbi, præſertim acuti, initio, quod inter peſſima ſigna connumerandum, ſtatim concuſſæ & proſtratæ apparuerint? In robore enim & vigore virium, quæ non aliter niſi motu & impulſu fluidorum ſeſe produnt, magnum ſanitatem recipiendi, & vitam, quæ à viribus nomen ſortita, ſervandi, præſidium collocari, indubium eſt.

Non ſolum autem corporis conditio ſcrutanda, ſed ipſius quoque animi indoles perquirenda, & quibus morbis is laboret conſiderandum. Quum enim amicabilis admodum & magna ſit motuum, tam animi, quam corporis conſpiratio & communio; prudens certe & rebus ſuis ſatagens medicus, ex mentis, ad has vel illas impetuoſas commotiones diſpoſitione & proclivitate, recte & ad veritatem accommodate argumentari poteſt, ad ſolidorum & fluidorum mechaniſmum, & dijudicare, quomodo hic ſit comparatus. Nam major & vegetior fibrarum ſolidorumque tenſio & mobilitas, ad iracundiam animum diſponit; laxitas vero & deficiens eorum vis motrix, anguſtum, demiſſum, timidum & pavidum illum reddit. Ita etiam ſolidorum tonum & ſtricturam augendo, fluidis impetuoſiorem motum inducit: timiditas viciſſim, robur ſolvendo & dejiciendo, ut remiſſius trudantur & tardius circumagantur, efficit. Terror valide ſuperficiem & extrema corporis conſtringit, ſanguinemque ad interiores & nobiliores partes, præcordia nempe & caput, impetuoſe reprimendo, graves ingignit affectus, nervoſi maxime generis, id quod ſenſim enervat & languore frangit. Idem præſtat diuturnus mœror, qui ſæpius quidem ex vitio viſcerum & curſu humorum impedito, ut in hypochondriaco malo affectis conſtat, originem nanciſcitur; ſed dum nociva ſua efficacia ſolidas maxime partes aggreditur, mirifice vires univerſi corporis atterit ejuſque functiones, robur fibrarum minuendo illaſque laxando, labefactat. Quid? quod ii, qui attentius & curioſius morbis ſanandis præſunt, ſubinde experiuntur, difficulter admodum ægritudines elidi & expugnari, ſi animus non eſt compoſitus atque pacatus, ſed patheticarum commotionum intemperie diverſimode jactatur. Præterea in medica hac animi conſideratione inquirendum etiam eſt: num forſan, quod literatorum maxime vitium eſt, ex nimia ſtudiorum intemperantia, profundis & mentem fatigantibus meditationibus, quæ in diſciplinis abſtractivis, ut metaphyſicis & mathematicis, familiares, nec non intempeſtivis lucubrationibus, conſumtis ſpiritibus ſic dictis animalibus, ingens cerebro & nervoſis partibus illata fuerit debilitas? utpote quæ, poſtea ad graviſſimos capitis morbos, apoplexiam nempe, melancholiam, maniam memoriæque debilitatem promptum parat aditum, & vix ſummo labore reſarcitur. Dici enim vix poteſt, quanta conſenſio cerebro ejuſque membranis, cum ventriculo eique annexis inteſtinis, ceu valde nervoſis, nec non aliis exquiſito ſenſu præditis partibus intercedat: quo fit, ut nimium literis ſeſe ingurgitantes, plerumque depreſſa ciborum confectione & vacillante digeſtione, nec non ſegniori & difficiliori inteſtinalis excretionis ſucceſſu, maxime omnium vero familiariſſimo ipſis morbo, ſic dicto hypochondriaco, affligantur & excrucientur.

Porro ad pleniorem morbi hiſtoriam conſignandam referendum etiam eſt, ut medicus non ſolum ubi locorum ægrotans degat & quo cœlo & aëre fruatur, ſed etiam quo victu utatur, curatius pernoſcat. Altiora enim & ſublimiora loca, ob liberiorem ventorum perflatum, aëre puro gaudent, ideoque ſalubriora ſunt: humiliora autem & depreſſiora, aëre magis condenſato, craſſiore impuriſque vaporibus referto infeſta ſunt. Et nihil certe ad ingenerandas graves & chronicas paſſiones, neque minus ad vigorem & robur ſolidis & motricibus partibus ſubtrahendum validius eſt, quam ſi quis ſub cœlo graviori, impuro & vappido aëre, cibum & ſomnum capit; eo quod hic ipſe una cum eſculentis & potulentis, ipſaque inſpiratione, interiora corporis ſubintrans, humoribus ſeſe intimius commiſcet, & fluidum illud aëreo-æthereum contaminat, ut motibus in corpore non ea, qua decet efficacia, præeſſe poſſit, ſed functiones partium inde graviſſime luant.

In victus autem ratione potiſſimum diſpiciendum: num ægrotans duriori & craſſiori victus generi, cujus cenſus ſunt cibi ex mari depromti, carnes induratæ, ſalitæ & infumatæ, panis groſſior, aſſuetus? quippe quod in locis maritimis recepti uſus eſt, & ad dyſcraſiam, ſive impuritatem ſic dictam ſcorbuticam, ibi locorum endemiam, multum confert. Vel etiam explorandum eſt: an decumbens fructibus horæis, aut etiam acetariis,

farinaceis

farinaceis cum butyro, ovis & ſaccharo frixis, quod mulierculis ſolenne, nimium delectetur. Alii caſeum in deliciis habent, eoque immodice veſcuntur, qui tamen & obſtructioni, & calculorum generationi, multum velificatur.

Maxime omnium vero potus conſueti genus conſiderare & explorare decet: eo quia maximum ſane eſt momentum, quod ad texturam & craſin ſanguinis humorumque conſtituendam potus confert; qui quo magis eſt temperatus, aqueus & dilutus, eo ſalubrior quoque exiſtimandus eſt: quum ad ſuſtinendum vitalem humorum motum, tres liquidi partes, & una tantum ſolidi deſiderentur & ſecundum naturam recipiantur. Hinc cereviſiæ nimis craſſæ & nutrientes, multo magis aceſcentes, nec non omnes potus nimium ſpirituoſi, vini & frumenti etiam ſpiritus, matutino inprimis tempore & ventriculo vacuo copioſe ingurgitatus, mirum quantum ſanitatem lædunt, quin ſenſim frangunt atque proſternunt. Inde enim viſcera indurantur, polypoſæ concretiones hinc & illinc in cavitatibus generantur & humores à debita temperie deturbantur, ut poſtmodum ad hecticam, cachexiam, hydropem, apoplexiam & ſubitam mortem promtus fiat tranſitus. Quum vero homo ad tuendam valetudinem copioſo liquido indigeat; nihil certe parciore potu, in quo fœminæ & qui vitæ ſedentariæ incontinentius dediti ſunt plerumque delinquunt, damnoſius eſt & infenſius: ſiquidem hoc pacto, ob neceſſarii fluidi defectum, minimi tubuli, è quibus emunctoria corporis organa penitus coagmentata ſunt, viſcido & craſſo humore infarciuntur, occluduntur, & obſtructiones fœcundæ plurimorum morborum genitrices exſurgunt. Præterea ſedula inquiſitione etiam percontandum: num à largiore, nimis frigido hauſtu, corpori ſudanti & impenſe calefacto ingeſto, morbus ſua duxerit primordia? Quod ſi enim primam morborum originem perquiſitius ſcrutamur, nihil certe frequentius occurrit, quam quod à potu nimis perfrigerato, largiter & celeriter, poſt intenſam corporis commotionem & exercitationem, vel poſt affectum quendam vehementiorem animi, aut ſuccedente critica aliqua & ſalutari ſanguinis excretione, ingurgitato, univerſa functionum & motuum vitalium œconomia illico turbetur ac pervertatur, ita prorſus, ut ipſa veneni virulentia, neque citius, neque potentius, deſtructionem & exitium inferre queat.

Accedit vitæ genus, decumbenti huc uſque ſolitum atque familiare, in cujus contemplatione hæc potiſſimum expendenda: an ſit laborioſum, requietum & ſedentarium? an aulicum? an militare? an curis & laboribus mentis adſtrictum? Nec non quale opificium tractet atque exerceat? an ſcilicet metallis & mineralibus fodendis, igne coquendis & perficiendis operam det? Nam quamlibet vitæ generis rationem, peculiares ſuos alere morbos, non modo indubia experientia comprobatur, ſed fuſius etiam & ſolido argumentorum robore in elegantiſſimo libro, quem *Ramazzinus de morbis artificum* compoſuit, abunde evictum atque excuſſum eſt.

Tandem eximium momentum ad interiorem ſtatus, à naturali ordine deſciſcentis notitiam, ipſa conſuetudinis ratio ſubminiſtrat. Quum enim nullus fere homo ſit, qui non peculiari quadam rerum non adeo ſalubrium aſſuetudine teneatur, in victu, potu, ſomno, motu, exercitio Venereo, tabaci, ſuffimigii, vel ſternutationis cauſa adhibiti, uſu, noſtro ævo potus coffée ſorbitione, quin etiam, quod inprimis hypochondriacis ſolitum, nimia ipſorum medicaminum aſſumtione, aliiſque rebus: certe, ſingula hæc errata, naturæ corporis noſtri minus proficua, probe inquirenda ſunt & noxa ab iis illata ſtudioſe penſitanda.

Nihil vero, noſtra quidem ſententia, ad ægri naturam & morbi generationem plenius cognoſcendam & intelligendam, plus adjumenti affert, quam excretorum modum & rationem recte examinare atque perpendere. Ea enim excretionum indoles, conditio, quin etiam neceſſitas eſt, ut ſine his valetudo ſalva perſiſtere nequeat: propterea, quod in homine, non amplius quoad corporis molem increſcente, tantum egeri debet, quantum ingeritur, & deficiente, vel ſuppreſſa, conſueta & ſalutari per varia organa, ſuperfluorum, inutilium & mixturæ animali ac vitæ inimicorum eliminatione, è veſtigio plurimæ morborum cauſæ propullulant; ita, ut non fallaci præſagio exinde morbi prævideri atque prædici poſſint. Inprimis autem id vacuationis genus, quod per alvum ſuccedit, eo ſtudioſius eſt conſiderandum, quo majus momentum eſt, quod ad ſanitatem illibatam præſtandam, conficit. Etenim alimentaris ille & excrementitius inteſtinorum canalis, ſi diutius retinet ea, quæ è corpore proſcribenda ſunt, graviſſimorum non ſolum morborum fomes & minera excluditur, ſed ſedes etiam illorum ac domicilium in hoc erigitur atque firmatur. Hinc ſi alvus incipit officii ſui oblviſci, & præter conſuetudinem obſeratur, in proclivi & pro certo eſt judicare, morbum vel præſentem, vel certe futurum eſſe. Præter alvinam hanc excretionem, attenta etiam contemplatione exploranda eſt perſpiratio, quæ per univerſale illud corporis colatorium extimam cutem, perficitur, & qua, ſecundum *Sanctorii* calculum, plus ejicitur, quam per omnia reliqua emunctoria. Hujus ſalutaris ſucceſſus ex veſtitu, ad corpus fovendum & in æquabili ſemper calore ſervandum apto, nec non temperato pedum tepore & madore optime dignoſcitur: viciſſim autem pedes ſicci & frigidi, tubuloſum cutis corticem ſtrictiorem & ſordium per hunc exhalationem ſufflaminatam eſſe, ſubindicant. Hinc ſi ſub frigido, humido, mutabili & inæquali aëre, nec non vernali & autumnali tempore, tempeſtatibus crebrioribus viciſſitudinibus interpolatis, excluſio ſordium per halitus valde diminuitur, corpora fiunt languida, & morbi, qui populares habent circuitus, perquam familiariter infeſtant.

Quum vero homo plerumque plus alimenti aſſumat, plus etiam ſeri & ſanguinis ingeneret, quam natura corporis ferre & in uſum convertere poteſt, ut ordinariæ etiam excretiones ſæpe ſupervacuis humoribus evehendis non ſufficiant, extraordinarii ſubinde & ſtatis nonnunquam temporibus, menſibus & annis recurrentes motus excretorii contingunt, quibus vel ipſe ſincerus ſanguis nimis abundans, uti fit in ſexu ſequiore, per uteri, & in nobiliore, per ani venas, nec non in pueris & adoleſcentibus, per narium ſtillicidium, foras dimittitur; vel etiam humores ſeroſi & impuri per largiores ſudores, per copioſas alvi dejectiones, per narium in coryza defluvium, nonnunquam validiori tuſſi, per diuturniorem viſcidi ac glutinoſi humoris exſcreationem, cum ſingulari ſanitatis commodo ejiciuntur: quæ ſalutares & conſuetæ ejectiones, ſi deficiunt, vel prorſus ſupprimuntur, metus eſt, ne graviſſimi morbi exinde emergant. Nihil vero æque pernicioſum atque exitiale eſt, quam ſi criticæ ejuſmodi, præſertim ſanguinis, excretiones, celerrime & uno quaſi ictu ſiſtuntur; cujuſmodi noxia vi potiſſimum pollet, tum gravis animi affectus, inprimis extrema & minima vaſorum oſcula conſtringens terror, tum aër nimis frigidus, aut frigus externum inconſideratius corpori admiſſum; ſiquidem exinde exitiales humorum fiunt ſtagnationes, & ſubitæ ac capitales noxæ in motuum vitalium ordinem redundant. Idem ſentiendum eſt de excretionibus illis, quibus plurimi morborum ſolvuntur, & quæ propterea vocantur criticæ; ſi nempe medicus, vel ægrotans, eaſdem perperam & peſſimo conſilio compeſcere tentet; quippe cohibitis illis & compreſſis, facillime morbus non ſolum recrudeſcit & redit, ſed pejor etiam multoque pericuſoſior reſultat.

Præterea ad genuinam morbi indolem exactius intelligendam, plurimum facit curioſius ſciſcitari & percontari

contari: quibus morbis per vitæ decurſum æger fuerit obnoxius? an forſan quidam haud ita diu præceſſerit, & qua methodo quibuſque auxiliis is fuerit ſublatus? Nam turpe quidem dictu, ſed proh! veriſſimum eſt: ex temeraria & imprudenti morborum, inprimis febrium medicatione, damnoſiſſimam & maxime periculoſam nonnunquam ſymptomatum oriri cataſtrophen, ita, ut fugato ambigue priori morbo, alius & longe gravior irruat ac diutiſſime infeſtet. Sæpe numero etiam, is, qui è morbo convaluit, ſalutaribus medici præceptis minus obtemperat, ſed pro cœco libidinum impetu, graviſſimos & nocivos in rerum non naturalium uſu errores admittit, & hoc pacto de novo mineram morbificam colligens & cumulans, ipſe ſibi damnum procurat & morbum contrahit. Novimus ſane plures, qui morbo ſuperato & funditus exſtirpato, ex intemperanti & nimia ciborum ingeſtione, ſuppreſſa per ſubcutaneos tubulos ex incuria ſordium exhalatione, nec non neglecto debito evacuationis alvinæ ſucceſſu, in peſſimas ægritudines iterum inciderunt & per diuturnum tempus cum iiſdem conflictati ſunt.

Nonnunquam etiam morbi mire complicantur, ita ut ſæpenumero hypochondriaco malo jam antea affectus, aut cachexiæ implicitus, ſcorbutica labe infectus, debilitate capitis afflictus, hæmoptyſin paſſus, phthiſi emaciatus, hæmorrhoidum minus legitimo ſucceſſu laborans, calculo excruciatus, vel etiam podagræ doloribus detentus, alium adhuc dirum morbum, ſive acutum ſive chronicum, nanciſcatur: ubi utique in medicatione ſumma adhibenda eſt prudentia, & longe alia medendi via ineunda, quam in alio ægrotante, eodem quidem morbo decumbente, ſed viſceribus integris, ac viribus nondum attritis & per antegreſſam valetudinem exhauſtis.

Pari ratione ad exquiſitius de morbis illiſque medendi methodo judicium ferendum multum certe valet, corporis laborantis, quoad viſcerum & nervoſarum partium diſpoſitionem, plenior cognitio, in qua potiſſimum diſpiciendum, utrum corpus ſucco & ſanguine nimis ſit farctum, vel an impura excrementitiorum & feroſorum humorum ſentina ſcateat, ſive an ſit cacochymicum? Qualis ſit ventriculi & inteſtinorum ratio? an ructibus, flatibus & ſpaſmis cum alvi ſtrictura exerceantur, & æger ſit hypochondriacus? Quæ hepatis ſit conditio? an inoffenſus ſanguinis per hoc viſcus tranſitus? an humoris bilioſi in eodem ſecretio debita & non ſufflaminata? id quod ex faciei colore & diminuta corporis nutritione pateſcit. Porro diſquirendum: an tenera illa veſicularis & vaſculoſa pulmonis ſubſtantia adhuc ſit ſalva & integra? quippe quod, exſpiratio vel facilis vel difficilior, nec non rejectio humoris ex ore, luculenter produnt. Denique etiam temperies cerebri & ſyſtematis nervoſi conſideranda eſt, & ex natura ſomni, animi affectibus, mentis etiam & phantaſiæ interturbatione, prudenter dijudicanda.

Exacte ſic perſpecta corporis ægrotantis natura, ad ipſum morbum quocum æger conflictatur, paullo penitius conſiderandum ejuſque indolem & peculiarem genium intimius indagandum, tranſeundum, & maxime omnium videndum eſt: utrum malum populares habeat circuitus & epidemium ſit? an ejus virulentia per exanthemata ſe prodat? ex quo materiæ, quæ morbum facit, tenuitas & virulenta indoles potiſſimum dignoſci poteſt: quippe quæ, dum nervoſis partibus inſidet, præcordiorum anxietatem, inquietudinem, extremorum frigus, conatum vomendi, capitis & dorſi, circa primam lumborum vertebram, dolorem, pulſus celeritatem, cum duritie junctam, mentis turbationem & ſpirandi difficultatem promtiſſime concitat; relegato autem ad corporis corticem noxio humore, horrida hæc ſymptomata, plurimum de vehementia ſua remittunt & tantiſper conquieſcunt. Scrutandum præterea eſt: an cum ingenti virium proſtratione & intenſo partium languore, nec non jactatione & ſumma inquietudine, morbus ægrum apprehenderit? utpote quod occultæ humorum corruptionis, quæ vulgo malignitatis nomine venit, haud dubium ſubminiſtrat indicium.

Et quum nulla fere febris vel alius morbus ſit, in quo non ſenſibiles ſymptomatum remiſſiones vel intermiſſiones conſpicuæ ſint: medicus certe, actiones tam naturales, quam vitales & animales, quomodo tam intra, quam extra paroxyſmum comparatæ ſint, ſedulo penſitare debet. Nam in acceſſionibus & impetu ac vigore morbi, in quo motus & ſolidarum & fluidarum intenſiores & acceleratiores deprehenduntur, neceſſarium eſt, ut omnia ea quæ motus cum excretionibus augent & exacerbant, penitus abſint & prorſus intermittantur: contra vero diebus vacuis & intercalaribus, nec non paroxyſmo ſilente, ubi omnes motus, maximeque pulſus, ob inſignem ſolidorum ſuccedentem atoniam & debilitatem, ſunt imbecilles & languidi, ea, quæ materiæ peccanti commovendæ & exterminandæ inſerviunt remedia, perquam opportune propinari poſſunt. Maxime vero omnium in morborum incremento diſpiciendum eſt: quas functiones maxime, animales, an vitales, vel naturales? iidem lædant & labefactent; quippe ex hujus læſionis gravitate, morbi cauſæque morbificæ vehementia dijudicanda eſt. In acutis ex ſomni, reſpirationis, nec non pulſuum conditione atque natura, morbi genium & vim uberius & perquiſitius cognoſcere, ſolerti & perſpicaci medico datum quidem eſt atque conceſſum; ſed dolendum certe, quod perpauci ſint, qui ex arteriarum pulſatione, ſanguinis per univerſum corpus, & præcipue pulmones, circuitum, atque etiam ſyſtematis nervoſi & fluidi nervei, quod veteres ſpiritus animales vocarunt, naturam & conſtitutionem indagare atque perſpicere norunt. Plane mirabilis enim cerebri & cordis eſt conſpiratio, ita, ut quivis cerebri vel nervorum morbus, quivis etiam animi ex affectu motus, pulſum illico mutet. Porro quum nemo ex morbo, niſi inflammatione & ſphacelatione interna moriatur, & in acutis quidem ventriculi & membranarum cerebri inflammationes facile ſuccedant & interitum inducant; in chronicis vero viſcerum ſphacelationes, lethalem vitæ cataſtrophen imponant: medicus certe oculum & animum ad funeſta hæc ſymptomata cumprimis advertere & dirigere debet, quo exinde perquam utilia conſectaria in uſum ſuum elicere poſſit. Neque minus diligens ſuſcipienda eſt inveſtigatio in primarum viarum ſub totius morbi decurſu conditionem: an ſcilicet ſordibus refertæ ſint, vel ſordeſcere incipiant, & quidem ſub initium vel progreſſum morbi? Qualis ſit excretionis alvinæ ratio? quæ rejectorum copia, color & qualitas? utpote quæ de functionum naturalium vitiata vel legitime comparata conſtitutione, haud incertum præbent indicium. Urina etiam contemplanda, qualis hæc reddatur colore, conſiſtentia, indole & quantitate, è quibus, collatis aliis in morbo phænomenis, ſpaſmodicæ partium internarum ſtricturæ cognoſci & æſtus præternaturalis augmentum vel decrementum judicari poteſt.

Ulterius ad integram morbi hiſtoriam contexendam, nihil aptius judico, quam ſi medicus probe & ſumma cura operationes remediorum, quæ præſcripſit obſervet, & omnes, quæcunque poſt medicaminis uſum inciderunt mutationes, ſtudioſe annotet, inprimis; utrum ſymptomatum vis ac vehementia inde tantiſper vel mitigata, vel adaucta ſit? an vero nihil plane horum contigerit? Quum enim totius therapiæ cardo in eo potiſſimum vertatur, medici etiam peritia ex eo maxime pateſcat, ſi is in graviori morbo apta & idonea ad oppugnandum eum ſciat exhibere remedia: certe qua ratione medens palmario hoc ſuo officio ſatisfacere & auxilia utiliter & convenienter applicare poſſit, ſi non exacta illorum notitia fuerit imbutus, equidem non video. Hanc vero remediorum intimiorem cognitionem

animo rite concipiendi, vix certior, rectior & compendioſior datur via, ac per obſervationes & morborum hiſtorias, quæ ſimul medicaminum propinatorum uſum, genuinam applicationem & certos effectus recenſent atque complectuntur. Et hinc demum vera, certa & non fallax de remediorum viribus & efficacia, quæ tantopere in deſiderio eſt, experientia, proficiſcitur & medenti innoteſcit. Jam dudum enim non ſolum *Celſus* monuit, ſed experientiæ etiam calculo conſtat: eadem medicamenta, quæ in eodem morbo uni ſubjecto maxime proficua ſunt, alteri graviſſime nocere; quo fit, ut ipſi medici, remedium quoddam mirificis laudibus & encomiis extollant, alii vero illud ipſum plane damnent atque rejiciant, utriſque ad experientiæ aſylum confugientibus, cujus tamen ea ratio eſt, ut nunquam fallere poſſit, ſi modo omnes & ſingulæ circumſtantiæ omniaque phænomena, quæ in perfecta ſubjecti & morbi hiſtoria commemorantur, exacte penſitentur: neglectis autem, ut perditus plerumque mos obtinet, iiſdem, hæc ipſa utique anceps eſt ſummeque ambigua. Nam vires & operationes remediorum neutiquam ſunt abſolutæ, ſed conditionatæ, hoc eſt, ad varias conditiones & circumſtantias, tam individui, quam morbi, nec non cauſas, tempora aliaque id genus relatæ; ideoque eum omnino in finem accuratæ obſervationes & exactæ curationum hiſtoriæ conſcribuntur, quo genuinæ medicamentorum virtutes, in tot diverſis naturis, locis atque temporibus, perſpiciantur & intelligantur. Hinc præſtantiſſimum profecto eſt *Hippocratis* monitum *libro de decenti orn. Sint*, inquit, *in memoria tibi morborum curationes & harum modi, quomodo & quomodo in ſingulis ſubjectis ſe habeant: hoc enim principium in medicina eſt, medium & finis.*

Quum vero morbi, præſertim acuti, ſæpiſſime ſine ullo medico & pharmaceutico ſubſidio, aut aliis per artem adhibitis auxiliis, ſolius naturæ beneficio, & nonniſi domeſticis quibuſdam remediis, temporis præſertim diuturnioris tempeſtivitate, cedant, quin non raro rectius perſanentur, ac ubi ingens pretioſiſſimorum medicaminum copia exhibita fuit: multum profecto ad therapiam rite inſtituendam & convenienter perficiendam proficit, omnes ſedulo annotare circumſtantias, ſub quibus, quo tempore, quo ordine, quibus excretionibus, quo ſymptomatum ſucceſſu, morbus decurrerit & tandem ſolutus fuerit. Optandum hinc quam maxime foret; ut accuratæ proſtarent obſervationes de ſingulorum morborum in diverſis individuis naturali proceſſu ac ſpontaneo decurſu, ubi nimirum totum opus naturæ commiſſum, nec ullum plane adhibitum fuit medicamentum, & in quibus omnes circumſtantiæ tam nude & ſimpliciter enumeratæ ſunt, quam ſe invicem non interrupta ſerie exceperunt. Ita firmius ſane judicium de viribus remediorum interponi poſſet, & non ſolum facillimum eſſet dijudicatu, utrum affectus alicujus exacerbatio, quæ poſt medicaminis uſum contigit, ex immutabili naturæ lege atque cauſarum nexu profluxerit, an vero à remedio illo ſtricte & abſolute inducta fuerit; ſed viciſſim etiam longe certiori argumentatione concludi poſſet, remiſſio & allevatio ſymptomatum, adminiſtrationi remedii ſuccedens, hujuſne, an naturæ operationi, an utriſque ſimul adſcribenda ſit & tribuenda. Non infrequenter enim fit, ut medici arcanis ſuis accepta ferant, quæ ſuffragante tantum natura, quoad afflictionum mitigationem, vel totius morbi curationem, evenerunt; unde tam glorioſa ſimplicium & compoſitorum medicamentorum encomia in libris practicis & botanicis proſtant, quæ tamen plerumque omnem ſpem & exſpectationem tam medici, quam ægrotantis, fallunt atque deſtituunt.

Denique ad obſervationes & completas morbi hiſtorias adornandas, ſectio cadaverum morbis defunctorum maxime referenda eſt: quandoquidem non facile aptius & certius ad naturam cauſæ morbificæ & ſedem affectam pernoſcendam, immo ad mortis cauſas detegendas medium, ſectione & inſpectione ſolertiori cadaverum eorum hominum, qui iiſdem morbis extincti ſunt, invenitur. Quanquam enim non omnia, quæ in diſſectis corporibus obſervantur, ſemper primæ & proximæ morborum cauſæ habendæ ſint, ſed ſæpius effectus tantum cauſarum atque ipſius mortis ſiſtant: nihilo minus non raro tamen accidit, ut hac ratione genuinæ morborum atque ſymptomatum inſolitorum cauſæ manifeſtæ fiant. Obverſantur ſane animo plurimi caſus, ubi tum in ipſis morbis, tum in eorum cauſis cognoſcendis, non incelebres etiam, ſed magni nominis medici, valde hallucinati ſunt, maxime aliena de morborum quorundam indole & cauſis proferendo; quorum erroneas cogitationes cadaveris poſt mortem apertio evidentiſſime refutavit. Facta enim ſectione, ut plurimum polypoſæ in corde vel vaſis majoribus concretiones, aut empyemata in pectore, abſceſſus meſenterii, calculi in bilis conceptaculo, vel in urinaria veſica, rupta ſanguinea vel lymphatica vaſa, ingentes glandularum tumores, ſcirrhoſitates, vel corruptiones putredinoſæ viſcerum, uterus diſruptus, in conſpectum venerunt, de quibus nihil plane antea ſuſpicionis fuit. Monendum tantum eſt, ne in cadaverum diſſectionibus, cauſam morbi confundamus cum cauſa mortis, quod à pluribus minus ingenuis medicis fieri aſſolet, quibus ſufficiens peritia ad judicium aptum de læſionibus partium, quæ in ſectionibus deprehenſæ fuerunt, ferendum deeſt. Nonnulli etiam data opera cauſam mortis pro cauſa morbi venditant, ut hoc pacto aliis imponant, quaſi nulla arte morbus, quo vita defunctus æger, medicamentis potuiſſet ſubmoveri, & ſub hoc indeclinabilis moriendi neceſſitatis prætextu famam ſuam ſalvam atque integram conſervent.

Diſſectiones itaque cadaverum frequentiores & ſolertiores à medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ ſunt; eo quod vera cauſarum morbi cognitio, & prudens remediorum ad eas auferendas applicatio, duo quaſi poli ſunt, circa quos tota praxis medica vertitur. Et utut accuratior cauſæ morbificæ cognitio, non ſemper ſatis ſit ad morbum tollendum, ſed is ſæpe remediorum efficaciam vincat; non tamen ideo inquiſitio diligentior cadaverum, tanquam labor parvæ utilitatis incuſanda, quod à nonnullis ſciolis, qui ſapientiam ſuam non ex puro naturæ fonte, ſed lutulentis lubricæ phantaſiæ ſpeculationibus, haurire ſatagunt, fieri conſuevit: ſiquidem ad minimum id emolumenti inde reſultat, ut medicus an morbus ſimilis occurrens, ſanationem admittat, necne? & quænam medicamenta huic malo avertendo idonea ſint, quæ non? dijudicare poſſit. Profecto enim ex unica per anatomen circa morbi alicujus cauſam facta obſervatione, plus utilitatis in praxin, præſertim ſi eadem affectio iiſdem plane circumſtantiis ſtipata denuo occurrat, redundabit, quam ex mille ſubtilibus theoreticorum ratiunculis, ex fictitiarum hypotheſium ſcrinio depromtis. Pulchre hanc in rem ſcribit *Baglivus lib. I. Praxeos med. cap. V. §. 6.* dum ait: *errant, qui putant, ſe morbos feliciter curaturos, quia doctrinam theoretizandi ad amuſſim callent; errant, inquam, quia medicus ad multo altiora reſpicere debet, ut innocentem artem à calumniis vindicet, ægroſque à morborum tædio ad ſalutis tranquillitatem revocet: cadavera hominum morbis denatorum ſecanda ſunt ei, manuſque inquinandæ, ut inveniat, quæ morbi ſit ſedes, quæ cauſa, qui exitus antecedentium ſymptomatum, qui demum effectuum omnium in antecedenti morbo obſervatorum eventus.*

Reliquum nunc eſt, ut, præter ea, quæ jam ſparſim in ipſa tractatione monuimus, etiam dicamus, quinam fructus ex medicorum plenioribus obſervatis in

perfectio-

perfectionem & certam rationem artis noſtræ redundent. Sunt vero hi eximii. Neque enim alia via vel methodus ſuppetit, qua morbos à ſe invicem probe diſtinguere eorumque cauſas multum quoque diſſidentes cognoſcere poſſumus, quam per multiplices & recte inſtitutas obſervationes. Ad prudentem etiam prognoſin, ſive judicium de morbi eventu formandum, certior & melior, quam per obſervationes, nulla ratio invenienda. Quam infinitæ circa morborum prognoſin regulæ in *Hippocratis* aliorumque veterum monumentis quidem proſtant; ſed maxima ex parte fallaces ſunt, tantum abeſt, ut pro univerſalibus ſententiis & aphoriſmis veris haberi poſſint. Idque accidit eam maxime ob rationem, quia non ex integris morborum hiſtoriis, ſed ex earum fragmentis tantum, & quibuſdam, non omnibus & ſingulis circumſtantiis, depromtæ ſunt. Igitur longe perfectior & hæc doctrina de prognoſi ſperanda nobis erit, modo ex multiplici obſervatione & accuratiori conſideratione circumſtantiarum prognoſticas regulas elicere incipiamus. Neque dici ſatis poteſt, quam utilia corollaria in uſum futurum, ratione methodi medendi, ratione applicationis remediorum, & in cognoſcendo, quænam ex horum genere noceant, vel proſint, hauriri queant. Medico enim nunquam deſiſtendum eſt ab obſervationibus & experimentis, neque ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda ſunt. Nos certe non facile caſum quendam prætermittimus, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiſcere poſſimus, quum ad minimum, quod jam inventum & cognitum fuit, exinde confirmetur.

Inter alios vero fructus, quos ex recte conſignatis morborum hiſtoriis exſpectare poſſumus, inſignis omnino etiam eſt is, quod ad diverſas medicorum hypotheſes, opiniones & controverſias in praxi decidendas reddamur aptiſſimi. Quod ſi enim ulla, certe medica diſciplina, innumeris opinionum figmentis, ſectis & diſſenſionibus immerſa eſt. Ex harum vero diſſidentium ſententiarum labyrintho nosmet extricandi non meliorem novimus viam, quam ſi earum applicationem ad medicas obſervationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem & proceſſum in vitæ, ſanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus: tum enim clariſſime eluceſcet, quæ firmo ſtent talo & ad veritatem accedant, ac viciſſim, quæ à vero abludant & luxuriantis imaginationis fœtus ſint.

Quot diverſiſſimæ medentum in praxi medica, circa remediorum valentiorum & heroicorum, e. c. venæ ſectionis, fonticulorum, veſicatoriorum, purgantium, emeticorum, mercurialium, opiatorum, chinæ chinæ, ſalium volatilium, martialium uſum ſunt ſententiæ: hi eadem laudant, illi damnant, & omnes pro veritate ſententiæ ſuæ acriter pugnant, ut demum cui aſſenſum præbere poſſis, neſcias. Hic certe non accommodatior emergendi ex hiſce difficultatibus patet via, quam ſi obſervationes cum cura & diligentia conſcriptas de illis morbis, in quibus damnum vel ſalutem hæc medicamenta attulerunt, conſulamus; quippe tunc facile apparebit, pro differenti circumſtantiarum ratione, in eodem morbo remedia hæc inſignem opem, vel luculentum etiam damnum attuliſſe, adeoque in ſe non eſſe nociva, ſed in medicos culpam eſſe refundendam, qui iis non recte uſi ſunt.

Ad hæc integræ atque exactæ morborum hiſtoriæ hanc quoque eximiam utilitatem afferunt, ut eorundem originem, primordia atque generationem exinde perſpiciamus ac diſcamus. Etenim quemadmodum nihil in rerum natura ſine cauſa evenit, & effectus ſemper proportionati ſunt viribus cauſarum ſuarum: ita etiam graves & plane inordinatæ motuum vitalium mutationes, ac inde dependentes turbatæ & læſæ functiones, ab efficacibus & ſufficientibus cauſis ut proveniant neceſſe eſt. Has ſolicita & ſedula indagine perveſtigare oportet medicum. Quocirca præter conſiderationem ætatis, habitus corporis & temperamenti, nec non diſpoſitionis ad morbos, ſecundum ordinem rerum non naturalium, quibus unuſquiſque quotidie indiget, itemque quoad regimen in vitæ ratione, inquirere decet medicum: in quonam deliquerit vel errores admiſerit æger; quo deinde his exploratis ac junctim penſitatis, proximæ, quæ morbum facit cauſæ, generatio eluceſcat. Nam ſi quiſpiam originem morborum curate inveſtigaverit, ſemper obſervabit, cauſas plures, quæ medicis remotæ dicuntur, concurrere ad cauſam proximam, qua poſita morbus ponitur, conſtituendam. Et has remotas, ſive antecedentes cauſas, iis rebus contineri, quæ maxime ſunt externæ & ab arbitrio ac poteſtate utentis pendent, exploratum eſt.

Quo facilius autem & crebrius errata inconvenienti harum rerum uſu committuntur, præſertim ab iis, qui vires illorum, tam ad juvandum quam nocendum aptas, plane ignorant, quorum tamen maxima pars eſt: eo facilior quoque, certior magiſque obvia eſt, enata inde ad morbos diſpoſitio, quin ipſa eorundem origo. Hinc dici vix poteſt, quantum utilitatis exactior primæ morborum generationis cognitio, nobiliſſimæ medicinæ parti, præſervatoriæ, conferat. Quod ſi enim ex crebrioribus obſervationibus perſpectum habeamus, à quibus cauſis prægreſſis, & admiſſis in vitæ ratione delictis, morbus in hoc vel illo corpore incunabula traxerit; in prono deinde ac facili eſt, ſalutare conſilium aliis impertire, à quibus ſcilicet, valetudini diſpendioſis rebus, ſibi cavere ac temperare debeant, ne in eundem morbum incidant. Et utinam hæc præſtantiſſima artis noſtræ pars, quæ afflictionibus morboſis avertendis addicta eſt, qua nihil utilius, & quæ etiam in poteſtate medici plus poſita, quam morborum ſanatio, noſtris temporibus majori ſtudio & ſolertia excuteretur, & hunc in finem uber obſervationum idonearum apparatus colligeretur; tunc utique futurum eſſet, ut mortales, & vitam à morbis magis immunem, & diuturniorem, ducerent.

Sed hæc de modo conſcribendi obſervationes morborum in uno individuo earumque inſigni utilitate dicta ſunto: nunc etiam perpauca ſubjicienda erunt monita, obſervanda iis, qui hiſtorias de affectibus vel epidemiis, ſive populariter in loco quodam graſſantibus, vel endemiis, ſive certis regionibus inquilinis & quaſi propriis, rite concinnare ac colligere nituntur. Scilicet quum multi morborum, ac inprimis omnis generis febres, tam malignæ & periculi plenæ, quam contagio infeſtæ, continuæ, æque ac intermittentes, exanthematicæ & catarrhales, arthriticæ ac rheumaticæ, nonnunquam certo quodam anni tempore, regionem vel urbem univerſali quaſi labe inundent & multos ſimul invadant, ſæpius etiam gravioribus aut mitioribus, immo peculiaribus ſymptomatibus ſtipatæ ſint, & non unam ſemper eandemque, ſed ſubinde aliam atque aliam medendi rationem expoſcant: cauſæ utique popularis hujus incurſus & ſingularis tamen quem obtinent genii, non aliæ eſſe poſſunt, quam quæ pluribus hominibus ſunt communes & in omnes æque cadunt. Jam vero ſi oculos circumferimus, exploratione curatius inſtituta, aëris potiſſimum inſalubrem conditionem, ejuſque communem omnibus ſub eadem plaga uſum, incuſandum eſſe pateſcit: eo quod non ſolum fluidum illud catholicum aëreo-æthereum elaſticum, ad motus qui vitæ præſunt conſervandos & immutandos, prout ex phyſiologicis conſtat, multum facit, ſed ipſe etiam aër mutatus, fluidorum temperiem & ſolidorum conſtitutionem afficit, iiſdemque aliam & præternaturalem habitudinem

dinem inducere poteſt. Etenim quam ingentes mutationes diverſum tantum ſolis ad telluris ſuperficiem poſitum ſubſequantur, anni tempora luculenter arguunt, quibus ſi accedunt tempeſtatum viciſſitudines, ac ventorum varietate & ſibi invicem ſuccedentium diuturniori ex certis plagis flatu oriundæ, ut cœlum vel nimis frigidum, nebuloſum & pluvioſum incumbat, vel æſtuoſum & ſiccum regnet: utique corpora his expoſita, non poſſunt non inde graves alterationes, tam quoad ipſam partium conſtitutionem, quam ordinatum motuum ſucceſſum incurrere, eo pluribus ſolenniores, quo minus quiſpiam ambientis aëris acceſſum arcere poteſt.

Verum hæc generalis aëris, quoad tempeſtatum vices contemplatio, quæ plures ſæpe regiones tangunt & latiſſime ſe diffundunt, non ſola ſufficit ad eruendam morborum epidemiorum generationem. Nam multiplici obſervatione conſtat, ſub eadem plaga & cœli conſtitutione, hunc vel illum morbum unius tantum loci incolas affligere, proxime adjacente ab eodem vel plane immuni, vel minimum mitius & parcius infecto; id quod variolarum, dyſenteriæ ac purpuræ exemplis inprimis confirmatum habemus. Quare ſimul ratio habenda fluidi aëris cuivis loco proprii, quod mirifice pro varia indole exhalationum, tam ex patulis ſtagnorum ac paludum conceptaculis, quam reconditis ibi in terræ ſinu mineris ſulphureis, vitriolicis, aluminoſis, bituminoſis, ſalinis, ipſi inſinuatarum, diſcrepat. Quæ effluviorum, & inde dependens ipſius aëris, cuivis loco & urbi quaſi propria varietas, non luculentius demonſtrari poteſt, quam ex cerevisiarum diverſitate, utpote quæ, licet ex eadem polenta iiſdemque aliis ingredientibus, eodem quoque modo & artificio, quin eadem aqua coquantur, mirifice tamen & ſapore, & colore, & virtute, differunt.

Non minus ad meliorem & ſpecialiorem cauſarum, quæ morbos epidemios gignunt, cognitionem, ipſius loci ſitus, aquarum indoles, receptum vitæ genus & ſueta victus ratio penſitanda ſunt: quo ex omnibus his inter ſe comparatis ac ſimul conſideratis, innoteſcat, in quo epidemiorum morborum cauſæ, indole, materia, textura, potentia ac virtute differant, & partium corporis ſtructuram motuſque turbent ac præter naturam afficiant. Quin prævisis ſic cauſis & concurrentibus circumſtantiis, in proclivi eſt, non tantum imminentem cuivis regioni epidemiam luem prædicere, verum etiam utiliſſima ſuggerere conſilia, quo pacto eadem arceri, vel congruis auxiliis mature abigi poſſit. Et quamvis hoc negotium admodum arduum & perdifficile eſſe videatur: ſpem tamen non penitus abjiciendam eſſe reor, modo plures periti & rerum naturalium gnari medici, unitis conſiliis, in diverſis locis, per omnes occurrentium annorum periodos, ſingulis diebus, cœli mutationes, tempeſtatum vices, ventorum flatus, & in barometris ac thermometris exacte conſpirantibus, liquidi aſcenſum & deſcenſum, nec non in hygrometris ſiccitatis & humiditatis differentias, curate annotarent, & ſimul quoque locorum ſitum, victum in genere & ſpecie, præſertim eorum, qui in morbos epidemios incidunt, quibus ſymptomatibus hi incedant, quem exitum ſortiantur, quæ medicamenta reſpuant, quæ admittant? exponerent. Intenſiſſime itaque optandum ac ſerio monendum eſt, ut omnes, qui hiſtorias ejuſmodi popularium morborum contexere ſibi ſumunt, quemadmodum id laudabili inſtituto per aliquot annorum decurſum quidam exorſi ſunt, ad omnia hæc inculcata monita ſtudioſe attendant & ad earum normam obſervationes conſignent, emolumento certe non ſatis deprædicando.

CAPUT III.

De morbis curate diſcernendis & recte dignoſcendis.

§. I.

Ad therapiam tuto & feliciter inſtituendam nihil æque conferre, ac morborum, quorum ſanationi medicus manum admovere ſibi ſumit, cauſas, ſymptomata atque peculiarem indolem probe noſſe, res eſt, de qua inter medicos, rationali artis culturæ vacantes, nulla unquam fuit relicta dubitatio; ut potius jam apud priſcos medicinæ auctores inter univerſales aphoriſmos relatum legamus: quod qui bene cognoſcat, idem quoque bene curet. Et certe veritas hujus dicti in aprico poſita eſt; ſiquidem plures utique ſunt morbi, qui maximam inter ſe alunt cognationem, tantaque procedunt ſymptomatum ſimilitudine, ut eorum interior indoles & ſpecialis differentia, vel à ſagaciſſimo medico interdum vix deprehendi, cognoſci & erui queat.

§. II.

Quare quum unus morbus alterum, tam invaſionis modo, quam ſymptomatum plurimorum parilitate, tam exacte ſæpius referat, ut primo ſtatim intuitu vix alius ab alio exquiſite poſſit diſcerni; utique maxime neceſſarium eſt ſcire: quænam ſpecialiores notæ characteriſticæ attendi debeant, ex quibus poſtmodum intimior de morbo aliquo poſſit obtineri cognitio. Si quid enim eſt, quod medicum reddit fama celebrem & quaſi ἰσόθεον, profecto eſt illa doctrina, qua ipſe inſtructus, ad firmum & indubium de genuina indole ac certo eventu morbi proferendi judicium, redditur longe capaciſſimus. Contra vero nihil perinde exiſtimationi medicorum detrahit, quam ſi hac in parte turpiter impingant & fallacem inprimis circa morbi cujuſdam proceſſum atque exitum interponant ſententiam; quandoquidem ſi de iis, quorum veritatem dies futurus commonſtrare debet, alienum quis fovet conceptum, error ipſius facile fit evidens ac manifeſtus. Nam qui circa nudas theoreticas in medicina veritates ſingulares ex phantaſiæ potius fonte, quam ipſa ex rei natura deſumtas opiniones alit, is ea propter ignominiæ labem haud incurrit, quoniam maxima hominum pars incapax plane eſt de rebus medicis ſolide judicandi, & connexionem theoreticorum axiomatum cum practicis perſpiciendi. Haud injuria vero ignarus medicaſter imprudentiæ præmium fert ignominiam, quum non levis ex ignorantia cauſarum morbi & neglecta inter morbos apparenter cognatos diſtinctione, in medicina facienda & indicationibus medendi eliciendis, emergat difficultas. Etenim *quem morborum origo & primordia feſellerunt, is*, ſecundum præclarum Medicorum Ciceronis, *Celſi*, effatum, *minus recte curam ſuſcipit:* & viciſſim, *qui ad cognoſcendum ſufficit medicus, ad ſanandum etiam ſufficit*, quemadmodum ſapienter proditum eſt ab *Hippocrate Lib. de arte* §. 20.

§. III.

Verum enim vero, quo excellentiori uſu hæc doctrina ſeſe commendat, eo minus vulgo ejus rationem haberi conſtat. Dici certe vix poteſt, quam turpiter nonnunquam ludibrio vulgi ſeſe exponant medici etiam ii, quorum eruditio in reliquis medicinæ partibus non mediocris eſt, ſi v. c. uterum à prole expanſum pro hydrope aſcite, vel aſcitem pro impnægnatione venditant: ſi febrem malignam, periculi raro expertem, pro benigna catarrhali: ſi inflammationem ventriculi

triculi & inteſtinorum, pro ſolo dolore colico: aſthma flatulentum pro catarrho ſuffocativo: ſyncopen pro apoplexia: variolas pro petechiis: purpuram pro variolis: dolorem ex calculo pro affectu iſchiadico, molimine hæmorrhoidali vel dolore colico & quæ plura ſunt, habeant. Ecquis hic non clariſſime perſpicit, medicum in morbis hiſce diſtinguendis hallucinantem, tum in prognoſi facienda, tum in curæ adminiſtratione legitima, quam facile peccare poſſe? Alia enim remedia hydropicus & cachecticus ſtatus, alia impragnatio, rurſus alia febris maligna, quam benigna catarrhalis, poſtulant. Quæcunque proſunt in dolore colico, illa ipſa in ventriculi inflammatione maxime nocere poſſunt. Secus procedendum in cura aſthmatis flatulenti, quam catarrhi ſuffocativi. Sic etiam methodus, qua utimur in ſyncopticis excitandis non ſufficit in apoplexia auferenda. Longe alia quoque medendi via ineunda in calculoſa affectione, quam in iſchiadica, & urgente hæmorrhoidalis ſanguinis congeſtione ac colicis torminibus. Variolarum, petechiarum, purpuræ diverſa itidem inter ſe eſt conditio, & diverſam quoque ex parte therapiam & medicam tractationem requirunt. Ut adeo pateat, ingentem intercedere differentiam inter medicos artis ſuæ gnaros & rerum ſuarum ſatagentes, qui doctrinam de diſtinguendis morbis ex obſervationibus conquiſitiſſimis rite hauſerunt, & inter illos ſpurios Æſculapii filios, qui hujus doctrinæ prorſus rudes, fortunæ tantummodo omnia committunt.

§. IV.

Ne igitur medens in re tanti momenti impingat, ſed morbum quem curandum ſuſcipit ab aliis, eadem ferme facie incedentibus, curate diſcernere poſſit, animo imbibenda & firmiter tenenda ſunt, indicia certa & notæ characteriſticæ, quæ unicuivis propriæ ſunt eundemque produnt ac manifeſtant. Nimis vero longum foret ſingulas morborum ſpecies percurrere eorumque differentias inter ſe conferre; ideoque mihi ſuffecerit communiſſimos, difficulter tamen diſtinguibiles, in medium attuliſſe, in quo differant indicaſſe, & mutuo demum comparaſſe. Et febris quidem denominatio permultis morbis communis eſt, qui tamen ratione cauſarum, indolis, periculi & medendi methodi quam maxime diſcrepant, eamque ob cauſam caute ſunt diſtinguendi. Scilicet eſt febrium quoddam genus ephemera dictum, quod præcipuum & peculiare id obtinet, ut intra breve temporis ſpatium, & plerumque intra viginti quatuor horas, perſpiratione auctiori ad finem pertingat. Alia febris ſpecies eſt ſynocha, his à reliquis dignoſcenda ſignis, ſi primo horror & refrigeratio levior, quam in cæteris eſt, dein parum remittunt ſymptomata, quam ob cauſam à veteribus febris continentis nomine inſignita fuit. Solet quoque maxime circa auroram adoriri; & terminatur utplurimum hæmorrhagiis narium vel ſudoribus largis, circa quartum vel ſeptimum diem erumpentibus. Cauſus à tertiana continua, in qua ſimillima præſto ſunt ſymptomata, differt in eo, quod in hac exacerbatio tertio die obſervetur, in cauſo vero ſingulis diebus ea præſens ſit.

§. V.

Febris porro maligna, κατ᾽ ἐξοχὴν ita dicta, diſcrepat ab aliis febribus, v. g. ſemitertiana, ſynocha putrida, febre ardente bilioſa inflammatoria, quæ inflammationem ventriculi vel inteſtinorum junctam habent, periculo. Ratio autem diſtinctionis in eo poſita eſt, quia febres malignæ, ſtricte ſic dictæ, contagio ortum debent, quo recenſitæ febres inflammatoriæ carent. Dein cauſam quoque agnoſcunt diverſam, quæ in ſic dictis inflammatoriis eſt ſtaſis ad ſphacelum tranſiens, in malignis vero lympha magis fermenteſcibilis, putrida, nervorum fluidum celeriter eadem corruptione contaminans; unde ſubitanea virium corporis proſtratio jungitur. Diſtinguitur identidem hæc febris maligna à catarrhali in eo, quod in illa repentina & mox ab initio morbi virium adſit defectio, cum perpetua agrypnia, quam mentis perturbatio tandem excipit, maculæ quoque rubræ, petechiarum nomine venientes, vel etiam purpura, plerumque alba, ipſis complicantur & funeſtum exitum minantur, quæ cuncta in benignis catarrhalibus non obſervantur, ubi potius ſeri erodens ſalina qualitas coryzam, gravedinem, raucedinem, tuſſim & pectoris oppletionem & quaſi eryſipelaceum intra fauces aſperamque arteriam ardorem cauſatur. Ubi itaque hæc ſigna non adſunt, ibi etiam perperam catarrhalis febris judicatur. Illud tamen non inficias eundum, febrem catarrhalem malignam æque ac benignam, cum malignis petechialibus multum alere convenientiæ, adeo, ut ab incautis minuſque exercitatis medicis ſæpiſſime confundantur; eo quod leniſſime ſine magno æſtu, dolore atque anxietatibus eminentibus procedunt, in utriſque dejectio mucidæ materiæ per tuſſim jungitur & circa veſperam ſymptomatum fit exacerbatio.

§. VI.

Accedunt aliæ febrium ſpecies & quidem meſentericæ, quæ quo frequentiores, eo difficilius vulgo dignoſcuntur, ita, ut ſub malignarum titulo plerumque vendantur. At vero longe diſtinctiſſimæ ſunt ab his, quoniam non epidemice graſſantur, neque contagio aut exanthematibus infeſtæ ſunt, neque celerem mortem inferunt, ſed ultra vigeſimum primum diem utplurimum trahuntur, & lubentiſſime in hecticas lentaſque degenerant. Signa reliqua, quibus hæ febres ab aliis diſtinguuntur, præter jam prolata, ſunt extremitatum frigus, urinæ tenues, paucum ſpiſſamenti & ſubſidentis ſedimenti dimittentes, tuſſes copioſæ, ſine multa materia, ſiquidem non cocta, ſed cruda exſpuunt, faucium dolor & rubor, perpetuum cibi faſtidium, ſitis defectus, febris uno die remiſſior, altero gravior iterumque exacerbatus hemitritæorum more inſultus, quæ ſigna ſigillatim collegit *Hippocrates Lib.* 1. *popular.* §. 1.

§. VII.

Quod attinet ad febres purpuraceas, variolaceas, morbilloſas & petechiales, eæ facillima ratione ex cutis efflorescentiis dignoſcuntur. Differt enim purpura rubra à petechiis & febre ſic dicta purpurata maligna, dum in hac maculæ non ſunt elatæ, nec cutim ſcabram reddunt, neque cum frigore, æſtu volatico, pruritu & ardore cutis, ac ſumma oppreſſione pectoris erumpunt, uti purpura tam rubra, quam alba, quæ & tangentibus & videntibus ſeſe conſpicuam præbet: & iiſdem notis diſtinguitur quoque à morbillis. Petechiarum à variolis in eo diverſa eſt ratio, quod ſeptimo plerumque die, non vero ut variolæ quarto erumpant, ac ſine elevatione & ſuppuratione ſuperficiem obſideant: à morbillis autem diſtinguuntur, quod minoris ambitus maculæ ſint, quam in his: neque inſtar morbillorum tantiſper emineant. Variolæ & morbilli primo eruptionis die ægrius diſcernuntur, ſecundo autem facillime, quia illæ mox ſeſe efferre, puſtulaſque protrudere ſolent. Differunt vero utræque à purpura, quod neque cum horripilatione cutis ejuſque ſcabritie prorumpant neque tactui ita ſeſe offerant. Variolæ & morbilli reſpectu periculi etiam diſpeſcuntur in malignæ & benignæ indolis, item in regulares & irregulares. Diſtingui etiam merito debent variolæ veræ à ſpuriis, quæ vulgo dicuntur *Waſſer-Pocken, Spitz-Pocken*, & erumpunt cum veſiculis malignis pellucido humore oppletis, minori ſymptomatum agmine, vehementia & ſine periculo.

§. VIII.

Jam ad febres intermittentes tranſitum facimus. Differt quotidiana intermittens à quotidiana continua, qualis ſolet eſſe ſæpius catarrhalis benigna & maligna, dum in hac remiſſio tantum fit ſymptomatum & ſingulis diebus exacerbatio, non autem plenaria intermiſſio, uti in quotidiana intermittente; quæ etiam differt à febre lenta & hectica, ſiquidem illius paroxyſmus tempore matutino, harum vero circa tempus veſpertinum ingruit. Dein diſcernitur quoque à tertiana duplici, quæ etiam ſingulis diebus accedit, ſed ita, ut ejus acceſſiones non ſint æquales, id eſt, non quovis die in eundem temporis articulum incidant; ſed altero tantum die ſibi reſpondeant, ut tempus paroxyſmi, qui invaſit primo die, congruat cum tempore paroxyſmi tertii diei, & tempus paroxyſmi ſecundi diei, conveniat cum tempore quarti diei.

§. IX.

Variæ autem ſunt tertianarum ſpecies & differentiæ: diſtinguitur enim in ſimplicem & duplicem. Illa eſt, quando uno die, qui ſpatium viginti quatuor horarum complet, plenaria eſt febris & ſymptomatum intermiſſio; in hac vero ſingulis diebus paroxyſmus recurrit, ita tamen, ut ſubinde alternis diebus ratione temporis convenientiam invicem monſtrent. Rarius quoque tertiana duplex in principio invadit, ſed potius ſimplicem ſequitur. Deinde diſpeſcitur in legitimam & notham, ſeu ſpuriam: illa dicitur, quando horrorem inſignis æſtus ſequitur, cum ſiti, capitis dolore, quæ ultra decem horas non facile durant, urina flammea ſecedente; hæc vero non adeo magno æſtu ſtipatur, ad viginti horas & ultra extrahitur, urinam turbidam reddit, non flammeam; & finito paroxyſmo, inſignem languorem & concuſſionem quaſi artuum, *als weñ alle Glieder zerſchlagen wären*, cum inappetentia poſt ſe relinquit. Diſtinguuntur alias quoque tertianæ in cholericas & pituitoſas, in regulares & irregulares, vernales & autumnales, epidemicas & endemicas; ſed quoniam exigua admodum difficultas in hiſce diſcernendis occurrit, quum ex ipſo adpoſito epitheto differentia ſatis ſuperque pateat, earum nomina tantum attigiſſe ſuffecerit.

§. X.

Accedimus nunc in explicatione differentiæ febrium ad quartanam, quæ dividitur in legitimam ac ſimplicem, & in duplicem ac notham, dein quoque in intermittentem & continuam. Simplex & legitima eſt, ſi quarto quoque die revertitur paroxyſmus, ſi vero intra quatuor dierum ſpatium duo paroxyſmi ingruunt, febris quartana duplex audit. Notha quartana dicitur ea, quæ non ſervat tempora ordinaria invaſionis, quæ ſunt poſt meridiem ac veſperi. Quartana continua vocatur, ubi paroxyſmi quarto quidem die redeunt, intra id vero tempus febriles motus non plenarie ſilent, ſed ſymptomatum tantum remiſſio adeſt, & languor corporis, cum lento & præternaturali calore & pulſu celeri, remanet.

§. XI.

Febris porro lenta & hectica ita diſtinguitur, ut hectica ſuperveniat hydropi, phthiſi, atrophiæ, vel cachexiæ ſcorbuticæ, & incunabula trahat ex viſcerum, aut ipſius meſenterii apoſtematibus, vel etiam glandularum meſentericarum corruptione, putredine, induratione, eamque ob cauſam ſit inſanabilis. Lentæ vero febres ex febribus maxime diariis, quotidianis, tertianis, duplicibus oriuntur, ſi eæ perverſa methodo per adſtringentia ſtyptica & nimis calida tractantur. Naſcitur quoque febris lenta à virium debilitate ſumma, ob præcedentes enormes hæmorrhagias, uteri v. g. in abortu, vel à gravioribus vulnerationibus, item à longioribus morbis prægreſſis; ſiquidem ob virium imbecillitatem ventriculus debilis multas ingenerat cruditates, à quibus poſtea lentæ febres ſuam originem nanciſcuntur. Lentæ quoque febris ab hectica in eo diſpar eſt ratio, quod longe gravioribus hæc ſtipata ſit ſymptomatibus, ſiquidem pulſus continuo celer micat, etiam matutino tempore, poſt ſomnum peractum, unde genæ quovis tempore aliqua rubedine tinctæ obſervantur, major quoque præſens eſt virium reſolutio, ac in lenta, ubi mane & ante cibum arteriarum ictus remiſſior & naturali ſimilis, veſperi vero & poſt cibum celerior ſit, genarum rubor cibo ſumto tantummodo ſe prodit, minorque virium adeſt proſtratio, quippe adhuc extra lectum verſari febre lenta laborantes poſſunt.

§. XII.

Hiſce deductis inflammatoriæ febres expendendæ, è quibus frequentiſſimæ ſunt peripneumonia & pleuritis. Admodum autem conſpicua eſt peripneumoniæ ac pleuritidis veræ & ſpuriæ differentia; ſiquidem pleuritis ſpuria ea eſt inflammatio, quæ membranas & muſculos intercoſtales tantum occupat & ad rheumatiſmi potius ſpeciem referenda eſt; vera autem pleuritis ſedem ſuam habet in ipſa pleurâ, quæ intus thoracis cavitatem inveſtit & plerumque in conſenſum trahit annexos ſubinde pulmones; & peripneumonia ipſam pulmonum ſubſtantiam occupat. Porro in pleuritide ſpuria fit dolor etiam exterius manifeſtus, dum tactu manuum exaſperatur, iſque magis vagus, quam fixus eſt, quandoque latius ſeſe extendit & uſque ad ſcapulas propagatur: tuſſis magis ſicca, quam humida, omnis cruoris expers, cum febricula quadam leniori complicatur, veſperi potiſſimum incommoda eſt, & hic morbus intra breve plerumque temporis ſpatium, ſæpius ſine venæ ſectione, diſcutitur. Contra ea in pleuritide vera, dolor eſt acutior, magis fixus, febris intenſior, reſpiratio difficilior. Et in peripneumonia hæc omnia quidem concurrunt, ſed dolor non ita intenſus eſt, licet ad dorſum & ſcapulas ſeſe extendat, major viſitur pectoris oppreſſio, reſpirandi difficultas, & ſputum cruentum, ſanguine fuſco tinctum, ſcreatu rejicitur.

§. XIII.

Ad inflammationem ventriculi quod attinet, differt illa à cardialgia, neque cum ipſa debet confundi. Nam licet in utroque morbo adſit maxima anxietas, inquietudo, *daſs ſie ſich hin und wieder ſchmeiſſen im Bette*, & dolor preſſorius atque ardens circa præcordia; in eo tamen ſubeſt differentia, quod inflammationis ventriculi dolor ſenſum intenſiſſimi ardoris præ ſe ferat & quaſi inſtar prunæ ſit; deinde, quod nec alimenta, nec medicamenta facile ferre, ſed ab illis ingraveſcere ſoleat, item quod febris cum pulſu celeri & inæquali, depreſſo ac debili, ventriculi inflammationi juncta ſit, quod ſecus evenit in cardialgia. Diſtingui etiam debet inflammatio ventriculi ab inflammatione hepatis, & quidem concavæ partis, qua ventriculus tegitur, non ſolum vehementia ſymptomatum, ſed etiam quod ardor circa ſcrobiculum cordis in ventriculo inflammato eſt vehementiſſimus & fixus, in hepatitide vero ad latus magis dextrum & ſpurias coſtas vergit, neque ab aſſumtis dolor & anxietas increſcit, ut fit in ventriculo inflammato. Diſcrepat etiam ventriculi inflammatio ab ejus eroſione; nam illa ſubito oritur paſſioque eſt acutiſſima, & ſicuti ſpaſmis ortum debet, ita cum ſpaſmis violentis & ſymptomatibus graviſſimis ſtipata eſt. Dolor vero ex eroſione non tam ardens eſt, neque ſtricturis ſpaſticis infeſtus, ſed malum potius chronicum febrem lentam comitem habens, niſi quod in eo ſimilitudo cum inflammatione ventriculi adſit, quod ad aſſumta dolor anxius exaſperetur.

Denique

Denique inflammatio ventriculi, à veneno cauſtico animique vehementiori affectione orta, diſtingui debet ab ea, quæ fit ex potu frigido corpori calefacto immiſſo, quæ non tam horridis & atrocibus ſymptomatibus eſt infeſta, neque tam violentas in totum corpus exercet ſpaſticas contractiones, ſed febre magis lenta & putrida, niſi mature ſuccurramus, jugulat.

§. XIV.

Anginæ præterea ſpecies variæ ſunt, & pro earum differente indole, diverſa quoque ſortiuntur nomina, quas diſtincte noſſe in praxi non minus utile, quam neceſſarium eſt. Nimirum quando inflammatio obſidet interiores partes laryngis, præſertim muſculoſas, extus autem nec rubor, nec tumor quidam apparet, ſed magna adeſt reſpirandi anguſtia ad ſuffocationem uſque, vocari ſolet cynanche, & intra viginti quatuor horas ſæpius necat, dum complicata eſt exquiſita acuta febris. Altera ſpecies anginæ, in qua interiores pharyngis muſculi magis affecti ſunt; & ubi major difficultas deglutiendi, quam reſpirandi eſt, pariter ſine inſigni externo rubore vel tumore, dicitur ſynanche. Quando vero inflammatio vergit ad partes exteriores, adeoque tumor & rubor magis eſt conſpicuus, tunc, ſi malum prehendit gutturis ſeu laryngis partes, paracynanche, ſi vero pharyngis exteriora occupat, paraſynanche appellatur.

§. XV.

Diſtingui etiam ſolet angina in veram & ſpuriam. Illa fit à ſtaſi ſanguinis inflammatoria & morbus maxime acutus eſt, ob febrem impenſe acutam, & talis plerumque eſt interior: hæc notha vero, pro cauſa magis agnoſcit congeſtiones ſanguinis, vel etiam lymphæ, in partibus oris, faucium & colli glanduloſis, febrem magis comitem habet lymphaticam & minus alit periculi, ſed diutius affligit. Deinde angina optime diſpeſci poteſt in ſiccam, valde ardentem, & humidam, ſive mucoſam. Illa fit à ſanguinis ſtaſi in morbis maxime acutis; in hac vero muco copioſo & lingua & faucium regio obducta & quaſi inviſcata eſt ac febribus catarrhalibus complicatur, neque minus ſcorbuticis, cachecticis familiaris eſt & diutius durat, oriſque fœtore moleſta eſt.

§. XVI.

Ab hiſce inflammationum ſpeciebus diſcernenda porro eſt inflammatio oris & œſophagi mucoſa, quæ vocari ſolet prunella, & febribus acutis exanthematicis ſupervenit, vel etiam plerumque inflammationi ventriculi ſuccedit. Dicitur à nonnullis Germanico idiomate *die Hertzbräune*, & malum eſt admodum anceps ac periculoſum, in quo muco etiam incruſtata ſunt narium interiora, ſub quo ardens inflammatio deliteſcit. Differt etiam angina ab aphthis, ſive puſtulis ardentibus in lingua & faucibus; ſiquidem angina latius diffunditur & vicinas partes late in conſenſum rapit, in aphthis vero tantum ardentes & dolentes veſiculæ in lingua vel faucibus certas modo partes obſident.

§. XVII.

Deinde angina ſicca interna, quæ vocari ſolet cynanche, non confundi debet cum ſpaſmo, hyſtericarum fauces firmiter conſtringente & reſpirationem ac deglutitionem difficilem reddente; quia hic ſine periculo & facilius tranſit, facile etiam vincitur; in angina autem vera ſanguinea interna, non tantum dolor ardens & pungitivus, circa interiora faucium percipitur, ſed & lingua ſanguine turget, tumida ac rubicunda fit, quandoque nigra redditur, facies rubore inflata eſt, temporum arteriæ valide pulſant, in quibuſdam etiam cephalalgia, in aliis ſomnolentia, in nonnullis lipothymia viſitur, externa utplurimum frigent & alvus adſtricta eſt.

§. XVIII.

Ab angina pergimus ad phrenitidem, quæ eſt inflammatio membranarum cerebri & ſeſe manifeſtat delirio feroci, cum oculis rigentibus fulgentibuſque, febre ardente, vigiliis aſſiduis, rubore faciei, arteriarum vehementi, non ſecus ac ſi in cranii cavo pulſarent, & circa tempora vibratione. Differt phrenitis à mania, quod illa affectus acutus & utplurimum febrium ſymptomata valde periculoſum, mania vero malum eſt chronicum ſine periculo & febre. A phrenitide porro mentis alienatio, aliis febribus jungi ſolita, gradu dignoſcenda, quia mitius procedit & facilius abigitur. Diſtat etiam phrenitis à melancholia, quæ itidem malum eſt chronicum, & collecto in vaſis, præſertim capitis, ſanguini craſſo originem debet. Tandem etiam differentia intercedit inter phrenitidem & hydrophobiam. Etenim hydrophobia à canis rabidi morſu inducitur, ejuſque ſpecialior nota characteriſtica eſt liquidorum omnium averſatio, adeo ut affecti viſo tantum liquore aliquo, mirum inhorreſcant & motibus convulſivis corripiantur.

§. XIX.

Hepatis inflammatio duplex eſt, vel enim in parte concava conſiſtit, vel in parte convexa. Signa, quibus illa cognoſcitur, ſunt ſingultus, vomitus, cardialgia, ardor & dolor fixus ſub ſcrobiculo cordis, verſus latus dextrum, febris, tuſſis ſicca, inſpiratio difficilis, alvus adſtricta. Quando vero in convexa parte eryſipelacea inflammatione hepar affectum eſt, tunc in coſtis ſpuriis lateris dextri dolor gravativus, conſtrictivus & punctorius percipitur, cum tuſſi, febre, reſpiratione difficili. Et hac ratione mentiri ſolet pleuritidem ſpuriam, à qua tamen diſcriminatur febre ac reſpiratione remiſſiori, & dolore infra diaphragmatis regionem urgente: quibus accedit, quod pleuritis ſpuria facilius diſcutiatur & die ſeptimo utplurimum finiatur ſudore vel hæmorrhagia: in hepatitide vero, ſi res male ſuccedit, convulſiones præſto ſunt, vel ſi diutius perdurat, quippiam hydropici vel hectici, ob abſceſſus latentes, poſt ſe relinquit.

§. XX.

Nephritis pura & ſimplex, quæ eſt levior renum inflammatio, in eo à nephritide calculoſa diſcedit, quod in illa dolor circa lumbos fixus, ſed tendens & preſſorius diuturnus eſſe ſoleat, in calculoſa vero longe acerbior, qui etiam locum mutat & ſe magis extendit ad illa; ſiquidem exquiſitus ille dolorificus ſenſus, qui à calculo fit, demum in ureteribus eorumque principio, non vero in renali ſubſtantia, ſeſe exſerit. Deinde in calculoſa nephritide ſabulum craſſum per urinam ſecedit, quod in nephritide ſimplici non contingit, utut cryſtalli rubicundæ & pellucidæ vitri urinalis parietibus ſeſe apponant. Neque etiam nephritis cum malo iſchiadico confundi debet, quod quidem facile accidit, quia in hoc dolor ſæpius per totum ſemur excurrit, quod inde ſtupore atque rigore afficitur, nihilo minus tamen diſparitas utriuſque exinde pateſcit, quod ejus dolor nephriticus in loco, quo renes ſitum habent, pertinacius conſiſtat, quum iſchiadicus dolor oſſi coxendicis fixus magis inhæreat. Tum in nephritide crebrior ad urinam eſt ſtimulus, parcior tamen ejus fluxus, quod ſecus in iſchiadica affectione obſervatur.

§. XXI.

Ex inflammationibus, quæ partibus externis incumbunt, frequentius occurrit eryſipelas, quod ſuperficiem tantummodo cutaneam rubore, tumore & dolore afficit, eaque propter probe diſtinguendum eſt à phlegmone,

mone, in qua ipſos ſubſtratos muſculos inflammatio ſimul corripit. Phlegmonem autem à gangræna diſcernere idemtidem oportet; ſiquidem in hac inflammatio aliquando profundius ſerpit & non modo muſculoſas, ſed & tendinoſas ac nervoſas partes occupat, atque adeo tum intenſiori ardore & dolore, tum profundo ac latius ſe extendente duro tumore ac rubore, qui tandem in livido-nigricantem tranſit, cognoſcitur.

§. XXII.

Devenimus nunc ad varias hæmorrhagiarum ſpecies, è quarum cenſu, quæ non parum periculi alit eſt hæmoptyſis, ſive ſanguinis floridi è pulmonibus per tuſſim rejectio. Hæc curate diſtinguenda eſt à ſputo cruento, quod ex interiori gurgulionis, faucium ac narium ductu emergit, & potius ſcreatu, quam tuſſi, ſuccedit, parcius etiam eſſe ſolet, pituita remixtum & obſcuro ſanguineo colore tinctum. Deinceps vera hæmoptyſis diſcernenda quoque eſt ab illo ſputo cruento, quod parciori in quantitate ex ſauciatis arteriæ aſperæ vaſis cum tuſſi ejicitur, & cum pruritu ac ſapore ſalſo jungi ſuevit. Multum quoque hæmoptyſis diſtat à vomitu cruento, ſiquidem in illa ſanguis tenuis, nitide floridus, arterioſus, non ſine magno niſu ac labore eliditur, in ſanguinea vero vomitione cum anxio conatu craſſus, coagulatus & nigricans cruor, ex venoſis magis vaſis elapſus, citra tuſſim exturbatur. Neque ipſe vomitus cruentus ſine diſcrimine conſiderandus & excipiendus eſt, ſed ratione cauſarum multum differens, aliam & diverſam medendi rationem quoque deſiderat. Alius enim eſt à cauſa materiali cauſtica erodente, in ipſius ventriculi cavo contenta, quemadmodum fit à venenis cauſticis & fortioribus emeticis aſſumtis; alius vero oritur à motu ſanguinis impetuoſiori, ex aliis & remotis partibus ad ventriculi vaſa, præſertim brevia, quæ facile perforantur, delati, quale quid fieri ſuevit in menſibus & hæmorrhoidibus ſubito & cum violentia quadam repreſſis; atque ejuſmodi vomitus plerumque ſuas ſtatas ac certas periodos ſervare ſolent.

§. XXIII.

Porro in mictione cruenta hæc potiſſimum diſtinctio obſervatu digna eſt, quod alia fiat ex calculo aſperiori, ureterum vel urethræ vaſcula dilacerante, quæ tamen rarior eſt, neque facile in nephriticis comparet, & exigua etiam tunc ſtillat ſanguinis quantitas: contra vero ſi citra quandam violentiam à ſanguinis impetu, ad renum ſubſtantiam ex aliis partibus rapto exoritur, ſincerus largiter ſæpius ſanguis, ſine ſingulari incommodo vel ſenſu, cum urina emittitur, & interjecto pauco tempore, ad fundum, colorem non rubicundum, ſed ex bruno fuſcum exhibens, ſecedit. Affectus hic familiarius accedit ætate gravibus, vegetis tamen & plethoricis, ac ſæpius ſine periculo contingit. Stillicidium ſanguinis ex præputio rarior quidem affectus eſt, à nobis tamen binis vicibus obſervatus in plethoricis & ſenio jam proximis, his à mictu cruento notis dignoſcendum, quod guttatim ſtillet ſanguis, & quidem continuo, etiamſi urina non reddatur, quum in mictu cruento nunquam, niſi ſimul cum urina, ſanguis proliciatur.

§. XXIV.

Tum fluxus ſanguinis periodicus, qui in gravidis quandoque ſalutariter contingit, probe etiam diſcerni debet ab eo, qui abortum minatur. Scilicet quando ſanguis periodice & paulatim, per tres vel quatuor priores menſes, manat, tunc fluxus eſt ſalutaris: ſi vero largius ſanguinis profluvium, ex internis uteri vaſis apertis ſuccedit, vix ſine gravidæ & embryonis detrimento fit. Quin ſi fluxus eſt vehemens, indicium præbet totalis ſeparationis ſecundinæ & ſubſequuturi abortus; ſi moderatus, pars tantum abſceſſit, & fœtus ſalvari poteſt. Et hoc ſanguinis ſtillicidium, ſi periodo catameniorum reſpondet, & orificium uteri ſub fluore clauſum contrectatur nullique partus dolores ſuperveniunt: tunc probabiliter infertur, non ex ipſo utero, verum è vagina tantum ſcaturire hunc laticem. Contra vagæ ſive erraticæ magis & periculoſæ judicandæ excretiones ſanguinolentæ, quæ male ad calculum tributi lunaris exſolvuntur, juſto copioſiores prodeunt, quæ oſtium uteri patulum & conatus partus imminentis junctos ſimul habent.

§. XXV.

Præterea etiam hæmorrhoidum fluxus à dyſenteria rite eſt diſtinguendus, quum ambo convenientiam in eo exhibeant, quod utroque in affectu ſanguis excrementis intermixtus ſecedat. At ſi paulo curatius reliquorum ſymptomatum inter ſe comparationem inſtituamus, tum facillima ratione differentia harum fluxionum inter ſe invicem patefcet. Etenim in hæmorrhoidum fluxu ſanguis cum excrementis prodit, ſine ullis torminibus & dolorificis ſpaſmis, ejuſmodi etiam fluxio critice & ſalutariter ſuccedit: contra vero in dyſenteria cum atrociſſimis ſpaſmis & torminoſis doloribus ſtercora ſanguinolenta dejiciuntur & univerſum corpus inde graviſſime affligitur, præſertim ſi inteſtina tenuia ſimul patiuntur, ubi primis morbi diebus adſunt vomitus, ſingultus, anxietates præcordiorum, appetitus proſtratus & virium inſignis languor. Denique dyſenteria alba à rubræ & carnoſæ indole haud parum abludit; in alba enim parum cruoris manat, ingens autem muci copia excernitur, in rubra autem ſanguis copioſior, cum fruſtis parvis carneis, quandoque rejicitur.

§. XXVI.

Nunc ſequuntur dolores, è quibus ii, qui caput divexare ſolent, frequentiores ſunt, & pari ratione admodum variare præſertim quoad cauſas & generandi modum, obſervantur. Etenim cauſa cephalalgiæ ſi eſt ſanguinis impetuoſior ad caput congeſtio, tum calore, rubore & tumore faciei, cum magna arteriarum, quæ ſunt in collo & temporibus, pulſatione ſe exſerit, quin immo dolor & ardor interdum ad oculi bulbos ſe extendit, atque extremorum refrigeratio plerumque jungitur. Si pertinacior eſt cephalalgia & Venerei contagii ſoboles, noctu magis, quam interdiu ingraveſcit, & plerumque certæ parti firmius dolor inſidet, ut cutis ibi à ſubdito humore viſcido non raro in tumorem attollatur. Porro quemadmodum frequentius cauſa doloris in capite partibus externis cranii & maxime pericranio inhæret; ita, ſi in cerebri meningibus ſedem ſuam ac domicilium habet, cum vertigine, rubore oculorum, ſtupore, oblivione, auditus gravitate infeſtat, & vel paralyſin vel apoplexiam præcedit, aut ſequitur.

§. XXVII.

Alia vero doloris capitis cauſa eſt effuſio ſeri & ſanguinis è vaſorum alveis & in ſinuoſitatibus oſtium frontis firmiter impacti, quod ſi accidit dolor eſt pertinax, acerbus, fixus, & ſupra oculos in radice frontis per dies noctesque urget. Interdum quoque caput male habet ex cruditatibus in ventriculo obhærefcentibus, quæ ructibus, phlogoſi ac primarum viarum ſpaſmis ſeſe produnt, dum quoque ingeſtis flatulentis dolor augetur, vomitu vero, evacuantibus & ſtomachicis medicamentis minuitur. Alia adhuc, ſed minus à medicis cognita eſt cephalalgiæ cauſa, ſi lympha extravaſata in ventriculis cerebri ſecedit & ſtagnat, neque per infundibulum aut glandulam pituitariam ſecernitur; quo caſu interiora totius capitis continuo dolent, & doloris allevatio non certius & commodius impetratur, quam abſtinentia à potu, & ſeri per evacuantia aut diuretica in cachecticis & cacochymicis abſumtione ac eliminatione.

§. XXVIII.

§. XXVIII.

Inter omnes dolorum ſpecies cardialgia acerbitate ceteras facile ſuperat. Hæc autem eſt dolor ſpaſmodicus orificiorum ventriculi, tam dextri, quam ſiniſtri, qui tamen longe multumque ratione cauſarum differens eſt. Scilicet alius eſt à cauſa intra ventriculum hærente, materia nempe acri, cauſtica, ut à veneno aſſumto; item in cholerica paſſione, vel etiam dyſenteria, ab acerrima cauſtica bile proficiſcens. Alia vero cardialgia eſt à ſanguine ſuppreſſo menſium vel hæmorrhoidum fluxu, ad membranas ventriculi nerveas regurgitante, eaſque nimium tendente. Hinc enim eſt, quod affectus hic fœminis, quibus poſt quinquageſimum annum menſtrua purgatio vel parcius accidit, vel plane ſubſiſtit, præſertim ſi ſpongioſioris habitus ſint, admodum familiaris eſſe obſervetur, & in curando eo, convenientes vel per ſcarificationem aut venæ inciſionem ſanguinis miſſiones, omne pene abſolvant punctum; quum viciſſim in illa cardialgia, quæ à materia acri cauſtica ſuſcitatur, demulcentia, oleoſa, temperantia, lac aſininum, vel infuſum florum chamomillæ ſaturatum, cum cremore lactis, interpoſito pulvere abſorbente, deſideratiſſimam opem ferant. Deinceps cardialgia jure meritoque etiam diſtingui debet ab inflatione ventriculi dolorifica, quæ à flatibus mirifice ſtomachum diſtendentibus ſubnaſcitur. In hoc affectu ſub coſtis ſpuriis, præſertim in ſiniſtro latere, dolor, & ſub cordis ſcrobiculo, verſus dextrum, tumor inſtar veſicæ flatu diſtentæ, frequentius viſitur & percipitur, adeſt ſimul magna ſpirandi cum anxietate difficultas, quæ eo gravior eſt, quo magis diaphragma à diſtento ſtomacho, ſurſum urgetur & pulmonum expanſioni obicem ponit. Et hoc malum admodum ſolenne eſt infantibus, qui adhuc lactantur, ſi ipſum lac in ventriculi cavo ſtagnans, coagulatum & corruptum in flatus explicatur. Frequentius quoque accidit hypochondriacis, præſertim ſi nimium & cum magna aviditate cibos, qui ob viſcoſam & ægrius ſolubilem ſubſtantiam flatuum proventui favent, ingerunt.

§. XXIX.

Neque parum refert, ut medicus dolorem colicum probe diſcernat ab eo, qui ex calculi deſcenſu per uretheres oboritur. Quippe in calculo renali dolor profundus preſſorius, lumbis quaſi infixus pertinaciter hæret, cum quodam horripilationis intercurrente ſenſu; adſunt porro nauſea, vomitus & tormina etiam ventris, & ubi calculus per urinarias vias iter conficit, tunc ad regionem oſſis iſchii dolor etiam excurrit, & ſtuporem femori ejuſdem lateris non infrequenter inducit: urget præterea creber ad urinam emittendam conatus, quæ cum ſtranguria mingitur & ſæpius ſabulum deponit. In dolore vero colico res ſecus ſe habet; tunc enim dolor & tormina magis circa umbilicum colliguntur, vaga ſunt, & nunc huc, nunc illuc diſcurrunt, & plerumque flatibus venter diſtenditur. Non raro tamen contingit, ut colica ſimul ſit nephritica, inde dijudicanda: quod in ea graviſſima tormina ventrem torqueant, cum alvo fortiter adſtricta, vomitu, cephalalgia, extremorum frigore, mingendi ſtimulo, donec finito paroxyſmo, urina ſabuloſa ſecedat vel calculi etiam excretio ſequatur. Deinde dolor colicus à dolore, qui hypochondriacos excruciat, in eo diverſus obſervatur, quod hic in hypochondriis magis, ille vero circa umbilici regionem potius conſiſtat. Tum in hypochondriacis latus, præſertim ſiniſtrum, tumere ſolet, quia ibi in coli flexuris flatus incarcerati hærent, & crebrius quoque hic dolor recurrit, quam communiter ſic dictus colicus.

§. XXX.

Verum enim vero quum doloris inteſtinorum variæ etiam ſint cauſæ, diverſis etiam ſignis, ut à ſe invicem mutuo dignoſcantur, neceſſe eſt. Si igitur flatus in cauſa ſunt, tunc magna inflatio fit abdominis & quandoque tam ingens, ut hernia circa umbilici regionem à flatibus protuberet. Et talis colica in diſpoſitis, præſertim in corporibus infirmis & ſenilibus, ex refrigeratione abdominis, aut tantummodo pedum, vel à frigido, item fœculento potu, cibo flatulento, carne vervecina, præſertim frigido potu ſuperingeſto, quam facile excitatur. Et quia multi ex calculoſis ad colicam flatulentam valde proclives ſunt, hinc crebrius nephriticum malum cum colico complicatur.

§. XXXI.

Quod ſi vero, quod frequentius obvium eſt, dolor inteſtinorum flatulentiis, maximis anxietatibus & dolore dorſi tenſivo alvoque pertinaciter clauſa infeſtat ac ægros torquet, & ex levi occaſione aut errato irritatur, facieſque ſimul eſt cachectica; tunc plerumque cauſa vitii hæret in viſceribus abdominis, per quæ ſanguis non recte & libere trajicitur, ſed in inteſtinorum volumine ſtagnat, & quum exitum ibi per vaſa hæmorrhoidalia non inveniat, intra inteſtinorum membranas hærens, ea nimium diſtendendo & lancinando, hanc colicam parit, quæ ob genus nervoſum graviter ſimul afflictum, convulſiva audit. Eadem ſanguinis ſtagnatio, ſi fit ab hæmorrhoidibus conſuetis non rite fluentibus, vel præpoſtere cohibitis, atrocem inteſtinorum dolorem parit, qui exinde vocari ſolet hæmorrhoidalis: & ſi in fœminis, à menſium inordinato & parciori ſucceſſu, ſanguis ad inteſtinorum volumen refluit & tormina inducit, colica audit hyſterica. Alia denique eſt ſpecies colicæ, quæ dicitur bilioſa, & cholericæ conſtitutionis hominibus, nec non iracundiæ deditis ſenſibilioribus perquam familiaris eſt. Hæc cum vomitu, capitis dolore vel etiam diarrhœa ſæpius complicatur, & quia ſpaſmodica conſtrictione liberior bilis deſcenſus ad inteſtina inhibetur, ipſa ad habitum corporis regurgitans colorem flaveſcentem ei inducit.

§. XXXII.

Multum etiam intereſt, ut medicus colicæ, ſpaſmodicæ, ſive convulſivæ, genium, ab aliis colicæ ſpeciebus probe diſcernat. Illa ſæpe horrendum in modum non modo inteſtina, ſed & alias univerſi corporis nerveas & membranaceas partes per conſenſum exagitat, ſiquidem vehementior ſpaſmus per univerſum fere genus nervoſum diſpergitur, ut non modo ventriculus & inteſtina ſurſum & deorſum trahantur, & alvus, omnibus ſpretis enematibus, arctiſſime claudatur, ſed & muſculi abdominis cum umbilico introrſum ſtringantur & ad interiora arctentur. Et quia violentia ſpaſmi ad partes genitales ſæpius pertingit, fit, ut teſticuli retrahantur, & conſtrictis veſiculis ſeminalibus, involuntaria ſeminis fiat excretio, ob urinarias autem vias ſpaſmo affectas, urina difficulter reddatur. Si etiam ad pneumonicos nervos vehementia ſpaſmi penetrat, reſpiratio valde anheloſa ac difficilis eſt, cum valido motu thoracis. Quin malo ingraveſcente, cerebri etiam membranæ ac nervi patiuntur, & vertigo, ſcotomia, levior mentis alienatio, vigilia & extremarum partium refrigeratio intenſa, & pedum ac brachiorum vehementiſſima agitatio, obſervatur, non raro etiam tam atrocem dolorem, harum partium reſolutio, ſive paralyſis, ſubſequitur.

§. XXXIII.

Sunt autem huic affectui graviſſimo ſpaſmodico quam maxime obnoxii metallurgi, qui mineras Saturninas igne tractant & improvide copioſum lithargyrii fumum ore hauriunt atque cum ſaliva deglutiunt. Perquam etiam familiaris eſt hæc ſpaſmodica affectio ſcorbuticis, cachecticis, præſertim ubi conſuetus hæmorrhoidum

morrhoidum fluxus deſinit, vel non rite procedit, aut ſi intermittens febris temere vel imprudenter adſtringentibus validioribus cohibita eſt. A vermibus, à calculo ductibus bilioſis vel cyſtidi felleæ inhærente, idem malum non ſemel ab auctoribus obſervatum fuit. Ut hinc clariſſime videamus, in hac paſſione, non tam peccare materialem, mobilem, aut quæ corrigi vel evacuari facile poſſit, cauſam, ut in colica bilioſa, flatulenta vel viſcida fit, quam potius nervoſis membranaceis partibus, quæ tam faciles ſunt ad ſubeundos hos ſpaſticos motus, vitium ineſſe. Etenim & cardialgiam & dolorem inteſtinorum convulſivum, in ſenſu exquiſitiori præditis corporibus, ſæpiſſime à cohibita iracundia, affectibus animi gravioribus, terrore, crebra ira, & in adoleſcentibus, à nimio & intempeſtivo Veneris, nec non largo potuum ſpirituoſorum uſu, ortum traxiſſe obſervavimus.

§. XXXIV.

Quum vero ingens plerumque in morborum cognitione admittatur confuſio doloris arthritici & rheumatici; operæ pretium viſum eſt, amborum differentiam hoc loco planius ſiſtere. Uterque quidem dolor ſpaſticus eſt, & partibus membranaceis infeſtus, rubore, ardore, dolore, tumore & partis ad movendum impotentia, ſeſe prodit; in eo tamen diſcrimen comparet: quod arthriticus à ſero tartareo acri, intra juncturas articulorum obhæreſcente, proficiſcatur; in rheumatico vero materia illa ſeroſa ſalino-cauſtica, membranis muſculorum & ligamentis articulorum exterius potius inſideat. In arthritide quoque tum glandulæ, quæ in articulationibus reconduntur, mucoſæ, à cl. Anglo *Clopton Havers* inventæ, tum ligamenta glanduloſa, materiam arthritidis evomunt: contra ea in rheumatiſmo ſtagnans illud acre ſerum, ex ſanguine in canalibus nimium congeſto, inter membranarum & muſculorum interſtitia magis ſecedit & colligitur. Ex quo jam facile apparet ratio, quare rheumatiſmi curatio, minus laboris vel difficultatis habeat, quam articularis morbi, & quare arthritis, topicis cujuſcunque fere generis adhibitis, minus feliciter componatur, quum rheumatici dolores iiſdem ſæpius mitigentur.

§. XXXV.

Deinceps probe etiam notari debet illa differentia, quæ inter dolorem arthriticum & inter dolorem artuum Venereum intercedit. Ille interdiu magis affligit, hic vero noctu ingraveſcit; arthritico quoque febrilis quædam commotio aſſociatur, cujus venereus expers eſt. Arthritis porro ſtata ſua & anniverſaria tempora obſervare ſolet & acrioribus pharmacis, ut mercurialibus, mirum exacerbatur; quum contra dolores luis Gallicæ continuo fere affligant, & nonniſi hiſce præſidiis facile auferantur. Tandem etiam peculiarem adhuc differentiam ponendam eſſe exiſtimo inter dolores artuum v. g. crurum aut pedum, cum tenſione, rigiditate, imbecillitate movendi junctos ac epidemice quaſi graſſantes; & inter veros arthriticos. Audiuntur enim ſub certa temporum & tempeſtatum conſtitutione paſſim ejuſmodi querelæ de doloribus crurum, ut alii de tenſivo, alii de obtuſo & contuſivo, alii de pungente, in profundo circa oſſa tarſi & metatarſi hærente, conquerantur, cum immobilitate, ſtupore & rigiditate harum partium, & doloris à motu graviori augmento. Afficiuntur autem, prout obſervavi, hoc dolore maxime ii, qui ſanguinem è vena pedis mittendum curarunt & aëri frigidiuſculo corpora expoſuerunt; quo facto ingens mox ſequuta fuit affecti membri debilitas, & ſucceſſit poſtea dolor, qui ad aliquot menſes duravit & pro arthritico ac podagrico vulgo habitus fuit; ſed quum nulla febricula, nullus tumor, rubor aut ardor ſimul apparuerit, neque tam in juncturis, quam potius in ipſo perioſteo, animadverſus fuerit, jure meritoque eum diſtinguendum à vero arthritico eſſe dijudicamus.

§. XXXVI.

Progreſſum nunc facimus ad eos morbos inter ſe bene diſcriminandos, qui convulſivi vel ſpaſmodici quippiam fovent, è quibus pectoris illa ingens concuſſio, quæ tuſſis vocatur, non poſtremum ſibi vindicat locum. Perquam plurimæ etiam, pro differentia cauſarum & ſedis affectæ, dantur tuſſis ſpecies; nobis vero jam tantummodo commodum viſum eſt, eam tuſſim, ubi cauſa hæret in ipſis pulmonibus, ab ea, ubi in aliis, præſertim nervoſis partibus, & præcipue ſtomacho, conſiſtit, certis notis atque indiciis à ſe invicem mutuo diſcernere, quippe quæ diſtinctio non parum utilitatis in medendo affert. Si igitur cauſa ſubſiſtit in pulmonibus, reſpirationis ſemper adeſt quædam difficultas, quæ motu, vel exagitatione corporis aut ſanguinis, augetur, adeſt quoque plerumque vox clangoſa, dolor preſſorius in pectore & raucedo quædam. Si ſicca eſt & per longum tempus durat, plerumque tubercula dura, vel vomicæ pure repletæ in cauſa ſunt, & tuſſis phthiſica eſt: ſi vero eſt humida cum ejectione materiæ copioſæ viſcidæ ſtipata, judicium eſt magnæ cavitatis & ſeceſſionis humorum è tubulorum alveis in pulmonibus; atque in ejuſmodi tuſſi pulmonali difficilis eſt in latere affecto decubitus, ſique pus purum vel ſanguine tinctum ſimul eliditur, de pulmonibus affectis non amplius dubitandum erit.

§. XXXVII.

Tuſſis vero ſtomachalis alia identidem humida, alia etiam ſicca eſt. Si humida, lentum & copioſum ſputum poſt ſumtum cibum maxime ejicitur & ſæpius quoque ſimul vomitus movetur, à pectoralibus, dulcibus increbeſcit tuſſis & circa matutinum tempus maxime ſuum reſumit impetum. Adſunt quoque ſimul multæ ſpaſmodicæ & flatulentæ in abdomine afflictiones, neque excretiones per alvum ſuum ſervant ordinem, neque in fœminis menſes recte procedunt. In tuſſi vero convulſiva, ferina & ſicca, cauſa maxime hæret in ſtomachi tunicis nerveis, ac vehemens tunc totius thoracis concuſſio adeſt, cum ſono profundo, ac poſt paſtum, poſt potum etiam frigidum, aut acidum aſſumtum, valde augetur. In hac tuſſi pertinaciori plerumque hypochondria laborant, vel diatheſis ſcorbutica, ſalſa ſanguini intermixta; quare non infrequenter ejuſmodi tuſſi purpura jungi ſolet. Si vero latitat materia in duodeno, quale quid ſæpius contingit in febribus intermittentibus, præſertim tertianis, item in hypochondriacis; tunc ructus acidi & flatus præſto ſunt, & in paroxyſmo, poſt horripilationem, infeſtat, ac facile vomitum, qui valde bilioſus & acidus eſt, proritat. Infantili ætati tuſſes convulſivæ admodum ſunt familiares, partim quod eorum ſyſtema nervorum ad ſpaſticos convulſivos motus admodum proclive eſt, partim etiam quia cruditates acidæ bilioſæ in ventriculo & duodeno in his ſolenniter ſtabulantur. Vomitio quoque infantum tuſſi frequenter accedit; interdum vero plane ſicca eſt, atque ita invaleſcit, ut ſuffocationis metum adeſſe judicaveris.

§. XXXVIII.

Aſthma, frequentiſſimum malum, uti diverſas ſuas agnoſcit cauſas ac cauſarum ſedes, ita etiam non parum inter ſe differentiæ alit. Frequentius hæret vitium in ſtomacho, & tunc flatulentum eſt, & fit ab inflato ventriculo, diaphragmatis liberum deſcenſum impediente. Frequens ſymptoma eſt hypochondriacis, imbecillitate ventriculi laborantibus, ab ingeſtis præſertim flatulentis, malum recrudeſcere, & vomitu humoribus rejectis, mitigari ſolet. Aſthma convulſivum, ab aſthmate humorali, immo ſanguineo, multum diſtat; nam periodicum eſt & certis tantum temporum intervallis infeſtat,

infeſtat, maxime vero noctu invadit; ſpiritus ſæpe adeo eſt anguſtus, ut collo extenſo erectoque corpore eundem trahat æger neceſſe ſit. Adeſt ſæpius ſudor frigidus, ſique ad viginti & ultra horas durat, animi defectio accedit. Percipitur maxime compreſſio conſtrictoria circa thoracem, quæ ſæpius uſque ad collum & jugula propagatur. In hoc affectu ſubeſt plerumque vitium in viſceribus abdominis, præſertim hepate, & facile cachecticus ſubſequitur ſtatus. Si vero polypoſum in cordis vaſis obhæreſcens concrementum aſthma parit, vel illud exacerbat, tunc cordis palpitatio jungitur. Si denique, quod frequentioris obſervationis eſt, aſthmatis convulſivi & ſuffocatorii cauſa eſt ingens aquarum in thoracis cavitate extravaſatio; dolor ſimul extra paroxyſmum fixus in latere thoracis, qua aqua comprehenditur, percipitur, & pes ejuſdem lateris, vel ambo, intumeſcunt, & paroxyſmus eſt diuturnus ac vehementiſſimus, cum maxima anxietate, licet ſine tuſſi, & plerumque etiam necare ſolet.

§. XXXIX.

Non minus & differentia quædam inter aſthma convulſivum, & catarrhum ſuffocativum, adſtrui debet; ſiquidem hic paralyſis quædam ſpecies eſt, nervorum paria, quæ reſpirationi inſerviunt, tangens, quæ ex improviſo adoritur, cum magna anxietate, ſtertore & ſono quaſi ſpumido, inter reſpirandum vultus rubore intumeſcit & ſuffocatio imminet: aſthma vero convulſivum ſervat magis ſuas periodos & chronicum malum eſt, quum ſuffocativus catarrhus ad paſſiones acutas non ſine ratione referendus ſit. Deinde quoque in hoc perpetuus quaſi materiæ affluxus percipitur, qui in aſthmate deficit, ingens etiam virium jactura, plus catarrhum ſuffocativum, quam convulſivum aſthma comitatur. Eſt autem catarrhus ſuffocativus maxime familiaris ſenibus, imbecillioribus, immo infantibus, præſertim retro pulſis exanthematibus, variolis, morbillis, tinea capitis, achoribus faciei, ſcabie & hujus generis aliis.

§. XL.

Accedimus jam ad gravem illum apoplexiæ morbum, qui quomodo ab aliis affectibus differat, diſpiciendum eſt. Cum ſyncope multum alit convenientiæ quum in utroque omnium ſenſuum, tam internorum, quam externorum, fiat oblitteratio; in eo tamen conſpicua eſt differentia: quod in hac pulſus & reſpiratio non amplius percipiatur, facies palleat & omnia frigeant, in illa vero, præter durantem ſpiritum, florida ſæpe & rubra facies ſit, atque arteriarum pulſatio adhuc obſervetur. Majoris difficultatis eſt, veram apoplexiam à ſpuria diſtinguere. Hæc frequentiſſimum hyſtericarum ſymptoma eſt, & à violentia ſpaſmorum in abdomine proficiſcitur, quibus ſanguis ex menſium ſtagnatione redundans, magno impetu ad cerebrum delatus, in eius vaſis ſubſiſtens, omnem ſenſum ac motum intercipit, ſalvo tamen pulſu & ſpiritu. Vulgo habetur pro ſyncope, vel etiam epilepſia hyſterica, ſed minus recte, raro quoque feralis eſt, ſed ubi remittit ſtrictura, vel ſanguis largius ex pertuſa vena ſubtrahitur, facile diſcutitur. At vero magis terrere debet apoplexia vera, quæ ob ſanguinem, vel ſerum, vaſorum alveis elapſum, ſubito ſæpius jugulat. Deinceps apoplexia perfecta à debiliori ita etiam eſt diſtinguenda, quod illa ex vaſorum cerebri ruptione, hæc vero ex horum tantummodo nimia diſtenſione & ſanguinis ibi facta ſtagnatione ſubnaſcatur, & ſæpius paralyſin ſenſuumque debilitatem inducat, vitam autem non adimat.

§. XLI.

Quod attinet ad paralyſin, identidem hæc recte in veram & ſpuriam diſpeſcitur. Illa in ipſo cerebro, vel principio ſpinalis medullæ, fixam habet ſedem, ſenſumque fere omnem ac motum ſufflaminat: ſpuria vero mitior eſt, neque tam altas radices agit in cerebro, ſed quibuſdam nervorum paribus, ad certam partem decurrentibus, tantummodo inhæret, & ſenſum ac motum quodam modo lædit. Hæc quoque à colicis, cardialgicis & ſpaſmodicis gravioribus, ſi præſertim à ſanguinis reſtagnatione in plethoricis fiunt, originem ſuam ſæpiſſime trahit, quando nimirum ſanguis ad nervos, vel etiam muſculos, qui manus vel pedes movent, transfertur, & ſtagnatione viſcidum ſerum deponit, quod membranis nerveis incumbens, motus quidem impotentiam, ſenſu tamen & dolore reſiduo, efficit.

§. XLII.

Diſtinguere etiam convenit epilepſiam à convulſionibus. In illa affectæ ſunt cerebri membranæ; in hiſce vero membranæ & nervi ſpinalis medullæ magis patiuntur, neque pollices tam fortiter contracti ſunt, licet maximum robur ſub artuum agitatione deprehendatur. Motus convulſivi etiam invadunt maxime pueros, circa decimum quartum ætatis annum, ex ſuppreſſa iracundia, terrore gravi, intempeſtivo Veneris exercitio, corporis refrigeratione, vel etiam vermium morſu, ac tam mira ſæpe artuum totiuſque corporis eſt diſtorſio atque quaſſatio, ut ob inſolentiam faſcino vulgo tribuantur. Mens quoque in quibuſdam variis phantaſmatibus turbatur, ſique non opportuno ac promto auxilio oppugnatur malum, ita vires ſumit, ut vigeſies & ſæpius quoque quotidie ingruat. Epilepſia autem acceſſionum periodos magis circa lunæ phaſes ſtatas, neque tam crebras, ſervat, ac tempore pubertatis plerumque cedit. Denique catalepſis differt ab apoplexia, quod illa derepente invadat, & membra rigida in ea poſitura ac ſitu detineat, in qua accedens ea prehendit. In utroque vero affectu ſenſuum omnium ad tempus abolitio, cum ſtupore ac ſopore quodam, præſens eſt.

CAPUT IV.

De genealogia morborum ex turbato ſolidorum & fluidorum mechaniſmo, ad explicationem hiſtoriæ morborum & veram ac ſolidam therapiam.

§. I.

Cognito ſic atque perſpecto, ex allatis ſuperiori capite characteriſticis notis, quis & qualis ſit? morbo; neceſſarium porro eſt, ut medicus formalem ejus eſſentiam, genealogiam, cauſarum primordia & ubi ſedem obtineat, curate ſcrutetur, quippe quod alterum veræ pathologiæ ac therapiæ fundamentum eſt. Nam profecto exquiſitior cognitio modi, quo morbi ſucceſcunt, planam ac facilem ad eos tam arcendos, quam perſanandos, viam medenti pandit. Hinc licet

Alterum therapiæ fundamentum eſt cognitio ortus & cauſarum morbi.

licet in ſecundo Medicinæ Rationalis Syſtematicæ tomo de morborum ortu & cauſis copioſe ſatis egerim: haud ſupervacaneum tamen fore duxi, ſi ſuccinctam pathologiæ ſynopſin, proximas morborum quorumvis cauſam complectentem, hoc loco infererem. Enimvero ſi fateri licet quod res eſt, ſolida pathologiæ fundamenta uſque eo minus recte, hoc eſt, cum connexione ac demonſtratione, expoſita ſunt, ut potius paſſim quamplures hallucinationes, ac ipſis in exercitio artis obviis factis minus reſpondentes opiniones deprehendantur.

Quæ minus recte huc uſque tradita.

§. II.

Ex variis tamen medicinam tractandi methodis optima Hippocratis.

Scilicet varii quidem ſunt modi, hypotheſes atque principia, quibus tum ab antiquioribus, tum à recentioribus, medica diſciplina fuit tradita: nulla tamen, ut verum fatear, facilior, ſimplicior & naturæ magis conſentanea ſalutaris artis doctrinas pertractandi ratio mihi utiquam viſa eſt, quam quæ à primo & antiquiſſimo medicinæ parente, *Hippocrate*, in ipſius monumentis, immortali memoria dignis, propoſita eſt. Graviſſimus enim hic auctor, non ex ſolis materiæ affectionibus, reſpectibus & qualitatibus phyſicis, neque etiam ex ſpecioſis nominibus, ſed potiſſimum ex proportione, menſura & temperamento, tam motuum, quam humorum corporis noſtri, nec non eorum, quæ ingeri & egeri debent, adeoque pure mechanice, ſolidas rationes, in difficilibus rebus medicis explicandis, ſcite ac docte deducere annifus eſt, uſus maxime ad hoc, miniſterio ſcientiæ phyſicæ, anatomicæ & obſervationum clinicarum.

§. III.

Quod ejus potiora dogmata teſtantur.

Sane primus fuit magnus hic naturæ conſultus, qui artem noſtram, ex vero non minus, quam apposite, per ſubtractionem eorum, quæ ſuperflua ſunt, & additionem, quæ deficiunt, per convenientia nimirum remedia, definivit. Primus porro fuit, qui corpus humanum ex partibus ſolidis, fluidis & impetum facientibus, ſive ſpirituoſis, conſtare, illud permeabile eſſe, ejuſque partes invicem conſentire & conſpirare, rectiſſime docuit. Hic quoque primus omnium de ſanguinis progreſſu & circuitu, ejus motu inæquali & à partibus exterioribus ad interiores reſiliente, & rurſus ab his ad illas controverſo, in ſcriptis ſuis, præſertim libro de flatibus, luculentam mentionem injecit. Idem præterea peritiſſime in mediocritate ac temperie ſanitatis fundamentum, in nimio vero, & tam ratione quantitatis, quam qualitatis, exceſſivo, quod naturæ humanæ inimiciſſimum judicat, læſionum & morborum cauſas conſtituit. Denique ex omnibus primum aſſeruit, naturam corporis humani eſſe optimam morborum, ut cum ipſo loqui liceat, præſervatricem & curatricem, immo omnis ratiocinationis in medicina principium.

§. IV.

Sed perperam Hippocratis doctrinam deſeruerunt poſteri.

Jam itaque vehementer optandum foret, ut qui poſt *Hippocratem* vixerunt artis profeſſores, & inter hos maxime *Galenus* cum ſuis ſectatoribus, his tam egregie jactis à ſummo viro fundamentis, preſſius inſtitiſſent, & divinam artem magno apparatu obſervationum practicarum, nec non inventis anatomicis, quæ artificioſiſſimam corporis ſtructuram pandunt, atque experimentis phyſico-mechanico-chymicis, quæ rerum corporearum vires, quibus ad vitam continuo homo eget, & motuum quibus vita conſervatur leges, recludunt, melius excolere, ulterius perficere & confirmare, per tot ſæculorum decurſum operam impendiſſent. At vero, ſi verum fateri licet, otioſis potius ſpeculationibus & ſterilibus ratiociniis, ex Philoſophia potiſſimum Ariſtotelica, ſecundum quatuor elementa deſumtis quatuor qualitatibus, humoribus, temperiebus & intemperiebus, nec non variis animæ & ſpirituum potentiis. & facultatibus, vix aliud egerunt, quam ut majorem progreſſum & lætiora artis incrementa mirum quantum retardarint, tantum abeſt, ut quicquam ſolidi ad amplificandam illam addiderint. Neque melioris notæ ſunt quorundam noſtri ævi medicorum principia atque hypotheſes, quæ partim ex corpuſculari *Carteſii* Philoſophia, partim ex Chymicorum potentiis ſalinis & ſulphureis, partim etiam ex Metaphyſicorum ſcholis, ortum trahentes, ac ſpecioſo multorum, ut obſcurorum, ſic ſterilium nominum, fuco innixæ, ad ſolidam theoriam & rationalem medicinam ſtabiliendam, parum adjumenti attulerunt.

§. V.

Quæ igitur revocanda magiſque excolenda.

Ego vero quamdiu per divinam gratiam promovendis artis medicæ incrementis, in publico etiam docendi munere, mentem & operam adjeci, id maxime mihi agendum duxi, ut vetuſtiſſima illa ab *Hippocrate* inventa & felici auſpicio inchoata mechanice circa corporis humani naturam & accidentia ratiocinandi methodus, ulterius luculentioribus obſervationibus, nec non anatomicis, item phyſico-mechanicis & chymicis inventis atque experimentis, illuſtraretur, confirmaretur, & ad uberiorem perfectionem traduceretur.

Inſtituti ratio.

Proinde jam etiam hæc inſtituti erit ratio, ut breviter, ſolide tamen, ex ſimpliciſſimis & meris naturæ principiis, motu nempe atque materia illiuſque affectionibus & legibus in microcoſmo, vitæ, ſanitatis & mortis naturam, morborum & varii generis ſymptomatum genealogiam, cui deinde rationalis therapia, ſive vera remedia inveniendi & applicandi methodus, firmiter ſuperſtruenda, in uſum maxime diſcentium & futuræ praxeos, eruam atque ingenue exponam.

§. VI.

Inquirendum primo verum medicinæ principium.

Quemadmodum autem ad omnem in diſciplinis demonſtrationem ac veritatem, prima quædam ſimplicia & intellectu facilia, principia ſeu fundamenta requiruntur, è quibus, tanquam notis, multa incognita & difficilia phænomena apta ſerie clare deduci, explicari atque reſolvi debent: ita pari modo, in medicina rationali reddenda, ſive ſcientifice tractanda, idem merito faciendum eſſe judico. Inquirendum videlicet tale principium ac fundamentum eſt, in quo non modo vitæ, mortis, ſanitatis ac morborum ratio continetur, ſed ex quo etiam, ceu fonte, accommoda omnium, quæ in naturali & præternaturali ſtatu occurrunt ac in morborum hiſtoriis continentur, explicatio promi, nec non ea, quæ in hoc vel illo caſu ſalubria & inſalubria ſint, peti poſſunt. Quodnam vero hoc ſit principium, de eo diſcors admodum eſt medicorum ſententia.

quod non eſt anima.

Qui corpus noſtrum mere paſſivum atque ad motus edendos ineptum judicant, rebus quoque corporeis vim & efficaciam in iſtud agendi denegant, immateriale quoddam principium, quod apte plerumque & ſapienter motus exſequatur & dirigat, animam nempe, ſive rationalis ſit, ſive ſenſitiva, univerſæ medicæ doctrinæ fundamentum

neque ſpiritus.

mentum eſſe contendunt. Alii ſpiritus in cerebro & ſanguine contentos, æthereæ, ſulphureæ, mobilis & elaſticæ naturæ, motuum vitalium cauſam, eorumque conſiderationem in pathologicis & therapeuticis utiliſſimam ac potiſſimam eſſe, aſſerunt.

§. VII.

Sed naturæ corporis humani Hippocratica, quæ æquabili ſolidorum & fluidorum motu continetur.

Nos cum *Hippocrate* naturam corporis humani principium omnis ſermonis & ratiocinationis in Medicina eſſe cenſemus. Per hanc vero nihil aliud intelligimus, quam perennem ſanguinis & fluidorum per corpus mere tubuloſum & hydraulicum, beneficio ſyſtoles & diaſtoles, quæ in omnibus canalibus viget, progreſſivum & in circulum abeuntem motum: ut adeo vita in corpore humano nihil aliud ſit, quam motus fluidorum, à ſolidis, præſertim corde & arteriis, & ſolidorum, à fluidis proficiſcens, quo ſalvo, machina, ratione mixtionis ſuæ maxime in putridam corruptionem prona, ab hac immunis perſiſtit, & quo prorſus extincto, putrefactio mortifera incipit.

§. VIII.

Ex integro hoc motu proximæ vitæ ac ſanitatis cauſæ petendæ.

Quamvis autem de penitius inquirendis remotioribus motuum vitalium cauſis non valde ſimus ſolliciti, eo quod ſubtilior talis theoria, non tam ad ſcopum medicum, quam potius ad phyſicam, ſeu metaphyſicam ſcientiam ſublimiorem ſpectet; non dubitamus tamen aſſerere: motum illum ſyſtoles & diaſtoles in univerſo vaſorum ſyſtemate, qui fluida movet eorumque curſum moderatur & dirigit, neutiquam perſiſtere poſſe, niſi ad tunicas fibroſo nerveas, è quibus vaſa coagmentantur, ſanguini per arteriolas, & liquido, cujuſcunque ſit indolis, per nervulos, liber pateat affluxus, adeo, ut hoc intercepto, repente omnis motus concidat. Porro firmiter aſſerimus: ſanitatem, quæ in libero & ordinato functionum, tam animi, quam corporis, exercitio conſiſtit, à motu ſyſtoles & diaſtoles in ſolidis, & progreſſivo fluidorum in vaſis, imperturbato & æquabili, à partibus internis & vaſis majoribus, ad extimos & minimos canaliculos vergente, unice dependere, quo integro ac inoffenſo, humorum utilium, qui ad uſum retineri debent ſecretiones, & inutilium ac ſuperfluorum excretiones ſaluberrimæ legitime perficiuntur.

§. IX.

& læſo, morborum origo arceſſenda.

Pervertitur autem quadruplici modo: 1) per ſpaſmum.

2) per ſpaſmodicas ſtricturas.

3) per convulſivos epilepticos motus.

4) per atoniam.

Hoc itaque poſito ſanitatis fundamento, læſionem functionum corporis noſtri, quæ formalem morboſi ſtatus rationem exhibet, à vitiato ſolidorum & fluidorum motu unice deducimus; qui, ſicuti variis modis lædi poteſt, ita etiam morborum, ſeu potius motuum morboſorum cauſas formales & proximas varias adſtruimus. Attenta tamen in omni morbo, ſeu ſtatu præternaturali, obſervatione compertum habemus; motum illum vitalem à partibus interioribus ad exteriores, conſtrictione minimorum vaſculorum & fibrillarum ſpaſtica, valde intercipi, ac inverſo plane curſu, à circumferentia ad centrum urgeri, & deinde rurſus cum impetu à penetralibus ad ambitum, accelerata ſyſtole & diaſtole, agi, qualis motus, ſi univerſum corpus afficit, febris dici ſolet. Deinceps id quoque obſervatu conſtat, motum intenſiorem ſyſtoles, ſive ſpaſmum, certas nonnunquam tantummodo partes occupare & fluidorum motum ibi turbare, qui motus vocari ſuevit ſpaſmodicus. Porro in quibuſdam morbis animadvertimus: motum reciprocum conſtrictionis & expanſionis in partibus muſculoſis, tam internis, quam externis, præter voluntatem intendi, qui convulſivus, aut ſi enormis, epilepticus, dicitur. Tandem etiam in plurimis morbis obvium, motum activum ſyſtoles in ſolidis valde eſſe remiſſum ac reſolutum, & fluidorum progreſſum inde retardari, quæ affectio, ſi levior, atonia, ſi gravior, paralyſis vocatur, & fœcunda eſt morborum mater.

§. X.

Ad primam claſſem, referendæ ſunt omnis generis febres.

Conſtitutis ſic quatuor motuum morboſorum generibus, primo loco iſtos recenſebimus, qui ex aucta ſpaſtica vaſorum & fibrarum ſtrictura in externo corporis habitu, ſanguinem & fluida ad interiora urgente, ſubnaſcuntur, quos inter maxime eminet febris. Nulla enim ejus ſpecies eſt, ſive ſit intermittens, ſive continua, eaque vel benigna, vel maligna, acuta ſive lenta, inflammatoria, ſanguinea, aut lymphatica vel bilioſa, item, cum vel ſine exanthematibus, ſive denique ſymptomatica, in qua non ſub acceſſione, progreſſu, immo tempore exacerbationis, partium extimarum refrigeratio, ſummæ cutis ejuſque pororum conſtrictio, vaſorum detumeſcentia, horripilatio, partium rigor, ſudoris ſuppreſſio alvique conſtipatio, obſerventur. Nullam porro febrem videas, qua ſanguis non ab exterioribus ad interiora, cor & appenſos eidem majores canales, ſuperiores quoque partes pelatur & congeratur, ut hinc dolor dorſi & capitis, præcordiorum anxietas, inquietudo, ſpirandi difficultas, pectoris oppreſſio, pulſuum durities & frequentia, oboriantur, vel plane, coacto ad cerebri & ſpinalis medullæ membranas ſanguinis impetu, deliria, convulſiones ac epilepſiæ, nonnunquam in principio, quandoque etiam, quod magis periculoſum, in vigore, accedant. Nulla denique febris, vel motus febrilis ſpecies diſcedit ac ſolvitur, niſi ſpaſtica illa in ſuperficie cutis & minimis vaſculis ſtrictura intermittat, vel plane remittat, ut liberior & æquabilis ſanguinis ad exteriora & emunctoria affluxus reſtituatur, quem mollior & validior arteriarum pulſatio, ſudor vel mador & perſpiratio auctior, nec non alvus ſolutior & urina craſſior, tanquam bonæ criſeos ſigna, ſequuntur, vel comitantur. Et duplici hoc motu, omnis febris ſive motus febrilis eſſentia & natura continetur.

§. XI.

Hæmorrhagiæ criticæ & ſymptomaticæ.

Poſt febres multi alii adhuc ſunt morbi & motus morboſi, in quibus pariter ſanguinis à partibus exterioribus & inferioribus, ad interiores ac ſuperiores curſus præter naturam convertitur. Videlicet obvium hoc eſt in omnis generis hæmorrhagiis, tam ſalutaribus, ſive criticis, quam pernicialibus ſive ſymptomaticis. Menſtrualis illa ſanguinis in feminis, & hæmorrhoidalis in maſculis effuſio, antequam ſuccedit, inferiora refrigeſcunt, cutis ſtringitur, in dorſo circa pubem & os ſacrum dolor percipitur, artus laſſantur, genæ gracileſcunt & pallent, demum pulſus intenditur & tunc ſanguis effluit. In narium ſtillicidio, extremæ & inferiores partes levius minimum quoque frigent, facies vero rubet ac tumet, vaſa temporum intenſius ſaliunt, gravativus dolor caput obſidet, & ſub aucto arteriarum pulſu, ſanguis ſtillat. Hæmoptyſin porro nunquam non antecedit extremorum, præſertim pedum, frigus, laſſitudo, flatus in abdomine, alvi adſtrictio, pectoris oppreſſio & difficilis ſpiratio. Ipſe cruentus vomitus, & nigri cruoris per anum ſeceſſus, nec

non mictus ſanguinolentus, nunquam accidunt, niſi præceſſerint ſpaſmi in abdomine, dolor in dorſo, ani conſtipatio, cum cutis & extimarum partium refrigeratione ac detumeſcentia, arteriis ſemper citatius & ad tactum durius micantibus.

§. XII.

Inflammationes omnes.

Eadem ratione inflammationum geneſis contingit. Phrenitis idiopathica æque ac ſymptomatica in febribus continuis, vix aliter inducitur, quam cum horrore & rigore in corporis cortice, alvo compreſſa & urina tenui aquoſa, rapto interea ſanguine ad caput, in quo arteriæ, tam internæ, quam externæ, fortiter pulſant, facies rubet, oculi ſcintillant & nares ſiccæ & calidæ ſunt. Et quia ſanguis copioſius appellitur, quam canalium ſanguiferorum diameter capere poteſt, neque per nares exſolvitur, ad lateralia arteriolarum, non cruoris, ſed ſeri vel lymphæ trajectui dicata vaſa, cogitur, in quibus ſtaſin concipiens, dolorem, ardorem, ac delirium cum phantaſiæ turbatione ingignit. Reliquæ inflammationes, in oculis ophthalmia, in faucium & aſperæ arteriæ principio, angina, in pulmonibus, pleuritis & peripneumonia, in ligamentis hepatis membranoſis, hepatitis, in renum ſubſtantia, nephritis, nec non ea quæ in ventriculo, inteſtinis, utero & veſica conſiſtunt, non alio etiam modo ſubnaſcuntur, quam quod ſanguis per ſpaſmos & dolores, in abdomine inteſtinis præſertim, è minoribus vaſorum propaginibus repellatur, & inde ad alias partes fortiori appulſu congeratur; unde ſæpiſſime obſervavi peripneumoniam & pleuritidem, perpeſſo prius colico dolore, acceſſiſſe. Inſuper inflammationes illæ dolorificæ, quæ extremas partes cum dolore & rubore obſident, ut eryſipelas in cute vel facie, rheumatiſmi in membranis muſculorum, arthritis in ligamentis nerveis juncturarum, podagra in pedibus, gonagra in genubus, chiragra in manibus & iſchiatis in oſſibus iſchii, eoſdem obtinent natales: quandoquidem ante earundem acceſſionem, cutim plerumque horripilatio & refrigeratio tangit, vaſa detumeſcunt, vires cum appetentia languent, præcordia anguntur, quandoque etiam vomitus exoritur & feces retinentur, luculento indicio, ſpaſmis extrema ac interiora ſtringi, ipſumque ſanguinem retro agi.

§. XIII.

Graves quidam capitis morbi.

Accedunt graves illi capitis & cerebri affectus, inſultus ſive paroxyſmi epileptici, maniaci, apoplectici, paralytici ac ſoporoſi. Dum enim in his ſanguinis & humorum impetus ad caput, & maxime ejus interiora, urgetur, neque exitum ibi invenit, cruor vel in vaſis membranarum cerebri ſtagnat, & principia nervorum comprimendo, apoplexiam, leviorem tamen ſive ſpaſmodicam, hyſtericis & hypochondriacis familiarem inducit, vel ruptis plane ob nimiam diſtenſionem plexus potiſſimum choroidei vaſculis, effunditur, ac ventriculis illapſus, funeſtam graviorem apoplexiam gignit, vel ſerum ob moram ſecedit, ac in ſubſtantiam cerebri & ſpinalis medullæ deſcendens, paralyſin nec non ſoporoſos affectus & memoriæ imminutionem ſuſcitat, vel denique rapto velocius & cum impetu per cerebrum ſanguine, diſtentis quoque ſimul nimium canalibus, furor exoritur. Hinc eſt, quod ſemper ante incurſum horum morborum, in extremis frigus ac horripilatio ſentiatur, & maxime in hypochondriacis, iiſdem maxime obnoxiis, dolores & ſpaſmi in ventriculo, in dorſo, hypochondriis & abdomine, membrorum laſſitudo & alvus compreſſa, advertatur. Quin imo in epilepſia, compreſſis per ſpaſmum venis externis jugularibus, facies à copioſioris ſanguinis appulſu, non modo turget, ſed & colore ex rubro nigricante perfunditur, motu arteriarum velociori ac duriori, quam in apoplecticis inſultibus viſitur.

§. XIV.

Catarrhi & diarrhææ ſeroſæ.

Porro omnis ſeri copioſioris & vitioſi in coryza, per glanduloſam faucium & narium ſubſtantiam, in tuſſi humida ex pulmonum bronchiis, ac in diarrhœa ſeri acris, ſalſi & bilioſi largior & ſalutaris ſæpe excretio, cum horripilatione cutis, extremorum refrigerio, artuum laſſitudine, corporis languore ac perſpiratione ſuppreſſa, accedit, & vernali potiſſimum, nec non autumnali tempore, quo ob aërem frigidum & humidum cortex corporis conſtringitur & fluida ad interiora ſeſe recipiunt, ſolennis eſt.

Salivatio quoque.

Neque effrenis ſalivæ profuſio argento vivo proritata, quæ mihi aliquoties lethalis viſa eſt, ſine ingenti & continua refrigeratione extremorum, cutis conſtipatione, alvi ſiccitate & urinæ difficultate, obſervatur.

§. XV.

Recidivæ morborum.

Omnis quoque febrilis vel alius morbus recidivans, perſrigeratis prius notabiliter artubus, dorſo dolente, viribus languentibus, corpore laſſo, horroris cujuſdam ſenſu & alvi obſtipatione, incipit ac repetit.

Efflorescentiæ cutaneæ retrocedentes.

Inprimis frequentiſſimæ obſervationis eſt, exanthemata in acutis quidem variolas & morbillos, purpuram rubram & albam, nec non petechias, in chronicis ſcabiem, puſtulas vel falſas alias acres & erodentes cutis defœdationes, poſt ſpaſticam tubulorum cutis criſpaturam, incauta perſrigeratione, vel topicis adſtringentibus improvide applicatis, inductam, diſparere, reſiccari ac ad interiora recedere, gravius damnum certo invectura. Quin ſæpius vidi, œdematoſos pedum tumores, acceſſione febris intermittentis, cui horror & extremorum ſtupor junctus, evanuiſſe, ſed intropulſos, pectoris ſuffocationem intuliſſe.

§. XVI.

Nec non quæ post ſuppreſſas hæmorrhagias ſequuntur pathemata.

Neque denique in artis exercitio verſantibus ignotum eſſe poterit, quam ſæva pathemata ſubitam lochiorum, menſium & hæmorrhoidum fluxus ſuppreſſionem, conſequi ſoleant, nullam certe aliam ob cauſam, quam quod, quæ ſanguinem plorant vaſcula, vehementiori ſtrictura, vel à frigida aura, vel animi affectu, vel etiam medicina præpoſtere adhibita, afficiantur, quibus compreſſis, motus antea eo directus retrocedit, & ſanguinem ad nobiliora viſcera & majores canales trudit, ubi copioſius collectus, varias & difficiles turbas ſuſcitat, in inteſtinis quidem, acerba tormina, in ventriculo, cardialgiam, in præcordiis, ſummas anxietates, in thorace, ſpirandi anguſtiam & difficilem ad ſuffocationem uſque anhelitum, in dorſo dolores, in artubus laſſitudinem, languorem & movendi impotentiam, in corde palpitationem ac tremorem, immo ſyncopen cardiacam, in capite, cephalalgias, aurium tinnitum, ſcotomiam, quandoque vertiginem, nonnunquam plane epilepſiam, melancholiam, ſive anxias & meticuloſas cogitationes, cum perverſa phantaſiæ impreſſione, ac in univerſo corpore languores viriumque jacturam.

§. XVII.

§. XVII.

Nullus ex his morbis ſolvitur, quam ſpaſmo ſublato.

Et hæc cuncta timoris & periculi plena atrocia mala, in omnibus quos recenſui morbis, febribus, inflammationibus, doloribus, profluviis aliiſque, prius non deſinunt & laborantes deſerunt, quam ſanguinis ac fluidorum à centro ad peripheriam, ab interioribus ad exteriora & vaſorum minima, beneficio naturæ vel congruis remediis, repetat aut reſtituatur. Quare etiam perfectæ ſolutionis morbi, quam Græci criſin vocant, certa indicia præbent pulſus mollior & ſedatior, calor per omnem corporis ambitum æqualiter diffuſus, tepidus ex auctiori perſpirationis ſucceſſu mador ac ſudor, ſomnus placidior, alvus ſolutior & urina craſſior, facile ſedimentum ponens, ex quo potiſſimum Veteres, coctam eſſe febrilem & morbificam materiam, augurabantur.

§. XVIII.

Morboſi igitur motus non per ſe & ſua natura ſunt ſalutares.

Quæ quum ita ſint, nemo certe, qui allata curatius expendit, facile in eorum ſententiam deſcendet, qui haud verentur affirmare: & febres, & omnes hos plane morboſos motus, in ſe & ſua natura eſſe ſalutares, ad vitam conſervandam & corpus ab interitu vindicandum, à ſapienti natura provido conſilio inſtitutos. Qui enim motus ejuſmodi ſpaſtici, qui circulum ſanguinis vitalem, liberum, æquabilem, ad exteriora corporis per minima vaſcula iter legentem, ſiſtunt, cohibent ac pervertunt, naturæ amici & ſalubres dici poſſent? quum non modo excretiones ſaluberrimas, ſine quibus vita conſiſtere prorſus nequit, intercipiant ac ſordes ad interiora reprimant, ſed & attenta obſervatio doceat, ſub iiſdem lethalem vitæ cataſtrophen induci. Certe in omnibus chronicis & acutis morbis ipſiſque febribus, quando ægri occumbunt, ex iiſdem motibus mortis ſigna deſumuntur, quæ inter tanquam ipſo eventu toties comprobata referuntur maxime extremorum frigus, horror & rigor partium, ſudor frigidus, & exanthematum, ſi adſunt, retroceſſio, facies contracta, nares acuminatæ, tempora collapſa, reſpiratio anxia & difficilis, ſumma virium proſtratio, cum pulſu inæquali, debili, contracto vel etiam intermittente, inſequente demum mentis ac ſenſuum emotione, aut convulſione. Ipſe quoque notavi, eos, qui ex intermittente moriuntur, in ejuſdem acceſſione & frigore, ubi omnia à ſpaſmo conſtricta rigent, perire, & omnes, qui ex præcedente morbo, ad infeſtos hos motus, proni ſunt, ut hypochondriaci, hyſtericæ, hæmorrhoidum vel menſium ſuppreſſione laborantes, his in morbis acutis per ſe non adeo periculoſis, repetentibus, jugulari.

§. XIX.

Sed tantum per accidens fiunt ſalutiferi.

Quapropter nulla certe alia ratione, nulloque alio reſpectu, hi motus, per ſe morboſi, vocari poſſunt ſalutares, quam quod per accidens, licet ſæpius, per eoſdem, alter iſte, revera per ſe ſalutaris dicendus, ſanguinis nempe à partibus internis ad externas tendens progreſſus, mechanica quadam ratione excitetur, augeatur, ac per ejuſdem appulſum, interventu mechanicorum, quibus à ſummo opifice machina animalis ſapientiſſime inſtructa eſt, motuum, ipſius morbi cauſa, vel ſtagnantem materiam reſolvendo, vel eandem expellendo, auferatur. Et hoc demum ſenſu, febris ad Celſi loquendi modum medicina & præſidium corporis appellari, vel ut Hippocrati aliiſque Veteribus ſolenne, denominatio pugnæ naturæ cum morbo, nec non naturæ optimæ morborum medicatricis, admitti poterit, intelligendo per morbum perniciales illos ſpaſmodicos & κατ' ἐξοχὴν morboſos motus, vincendos per naturam, hoc eſt, ſalutarem illum ab interioribus ad exteriora corporiſque ambitum vergentem ſanguinis & humorum motum.

§. XX.

Alterius ejuſmodi morbis ex ſpaſmo particulari, accerſiendi dolores in capite &c.

Atque hi ſunt natales morborum, quos ſpaſmi, ſanguinis & fluidorum motum retro agendo, ingignunt: jam etiam luſtrabimus perniciales illos effectus, quos iidem ſpaſmi in partibus, ubi incipiunt & fixam habent ſedem, ſuſcitant. Incipiemus à doloribus, quorum cauſam plerumque præbent ſpaſmi, dum ſcilicet nervoſas tunicas, quæ acutiori ſenſu præditæ, gravius & pertinacius infeſtant, & tantum pro diverſitate locorum diverſam ſortiuntur denominationem. Videlicet vehemens ejuſmodi ſpaſtica ſtrictura, externas capitis membranas, ut pericranium, attentans, cephalalgiam, modo in ſincipite, modo in occipite, parit; ſi dimidiam cranii partem, in ſiniſtro vel dextro hemiſphærio, detinet, dolor vocatur hemicrania; quando vero circumſcriptæ tantum certæ regioni inſidet, clavus audit. Idem hic ſpaſmus ad ligamenta nervoſa dentium deſcendens, odontalgia; & valde nervoſam meatus auditorii membranam exercens, otalgia vocatur. Ventriculi tunicæ nerveæ, nec non orificia, criſpata & ſpaſtice conſtricta, cardialgiam, cum ingenti circa præcordia anxietate & anguſtia faciunt. Inteſtina quum ſpaſmi exagitant, & quidem tenuia, dolor ilei, circa umbilicum ſubſiſtens, urget; ſi in confiniis hypochondriorum craſſa, præſertim colon, tormina vocantur colica; & quando infimam voluminis regionem, à ſtagnatione maxime ſanguinis hæmorrhoidalis, dolor hæmorrhoidum cœcarum nominatur.

§. XXI.

Aliiſque corporis partibus;

In ureteribus reliquiſque urinæ evehendæ dicatis & ex tunicis penitus nervoſis & muſculoſis conflatis canalibus, ſi quando infixus major calculus, hinc diſtractionem, hinc criſpaturam, cauſatur, immanis dolor, cum dyſuria & aliis gravibus ſymptomatibus ſtipatus, gignitur. Stricto autem & corrugato veſicæ ſphinctere, ardens urinæ ſtillicidium, quod ſtranguriam dicunt, adeſt. Dolorificus porro hic ſpaſmus, ligamenta, quæ artus vinciunt & continent, obſidens, articulorum morbos excludit, & denominatione à proxima parte deſumta, podagræ, gonagræ, chiragræ, vel iſchiatidis, vel etiam extremam tantum muſculorum membranam ſollicitans, rheumatiſmi, vel pleuram, pleuritidis ſpuriæ nomine, in medicorum ſcholis inſignitur. Ipſum perioſtium ubi lancinatur & ſpaſtice quoad certam partem affligitur, acutiſſimus crudeliſque dolor ſuſcitatur, in lue Venerea & paronychia obvius, cui atrocia non cedit is, qui facta in luxatione oſſium dislocatione, ægros angit.

§. XXII.

De noxio ſpaſmi effectu in excretoriis & ipſo cutis emunctorio.

His non minora, ſed majora utique ſunt damna, quæ perniciales ſpaſmi, locis, quæ ſaluberrimis excretionibus vacant, firmius inhærecentes, inferant. Nimirum tubuloſa & cribroſa cutis ſubſtantia, è cujus ſpiraculis copioſiſſimi tetri vapores exhalant, ſpaſticam ſtricturam, vel ab acri frigore improvide admiſſo, vel per conſenſum ob affectas interiores partes, ut fit in febribus & doloribus, patiente, excrementitiæ illæ ſalinæ & ſulphureæ activæ admodum indolis ſordes,

ſordes, in corporis penetralia reſorptæ, vel febres catarrhales ipſamque coryzam ac tuſſes cient, vel ad inteſtinorum tunicas latæ, & bile acriori reddita, diarrhœas cum torminibus concitant, vel ad renale emunctorium & urinarios ductus appulſæ, copioſiorem quidem urinam, ſed cum difficili mictu, efficiunt; quid? quod eædem ſuperficiales tubulorum in cute ſtricturæ, liberam perſpirationem ſufflaminantes, ad fomitem chronicarum paſſionum, primis in viis præſertim duodeno conſtituendam, multum conferant.

§. XXIII.

2) inteſtinorum volumine. Alimentaris ille canalis, ab œſophago ad anum porrectus, ingeſtorum digeſtioni & relictarum ex his ſecum excretioni dicatus, ſi hoſtili ſpaſmo ſtringitur, maxima inde & varia in corporis integritatem redundat noxa. Inprimis alvi contumax adſtrictio, plerumque debetur ſpaſmis, qui vel ipſis in inteſtinis, & maxime inferiori coli portione & recto conſiſtunt, vel per conſenſum è ſtrictis remotioribus partibus eo propagantur. Suppreſſa autem hac ratione alvi evacuatione, ſcybala non modo retinentur, ſed & omnes flatus cum ipſis ſordibus ad ſuperiora & tenuia inteſtina, immo ſæpius ad ſtomachum, reprimuntur, ubi propter inflationes inde pullulantes, multa eaque gravia inſequuntur ſymptomata, id quod hypochondriaco vel hyſterico malo laborantium exemplo luculenter patet. In medio inteſtinorum hoſpitans ſpaſmus, motum periſtalticum invertit, & ad ſuperiora non modo flatus, ſed & fœces excernendas urget, ut ſurſum latæ, per os ac vomitum rejiciantur, quod ſæpiſſime fit in paſſione iliaca, præſertim incarcerata hernia ſtipata.

§. XXIV.

Speciatim ileo. Ileon ſicuti inteſtinorum eſt tenuiſſimum & ſenſationis exquiſitiſſimæ; ita hoc modo præter naturam affectum, non ſolum atrociſſima circa umbilicum tormina, ſed etiam dejectiones crebras & copioſas parit, ut in colica cum diarrhœa juncta, ſive bilioſa, aut ubi draſticum purgans fuerit aſſumtum, contingit. *& ventriculo.* Vehemens quoque ſtrictura ſpaſtica, quum occupat inferius orificium ventriculi ejuſque motum ſubvertit, vomitus vel conatus ad vomendum emergit; quando vero ambo orificia, ſiniſtrum & dextrum obſerantur, ipſe ventriculus flatibus turget & mirum diſtenditur, unde in hyſtericis & hypochondriacis truculenta ſæpe pathemata. Nonnunquam etiam clauſo adhuc pyloro, ſtomachus ſuperius laxatur, & patefacto exitu, ipſi flatus ingenti copia & cum impetu à faucibus erumpunt & ructus fiunt.

§. XXV.

3) In ductibus biliariis. Et quia totum ſyſtema vaſorum biliariorum, quæ in hepate & extra illud diſcurrunt, & motu identidem periſtaltico, quem nonnulli recentiorum oſcillatorium dicere malunt, bilioſum ſuccum demum ad duodenum trudunt, ſpaſmis pariter ex facili patet, ob tunicas, quibus canales biliares inſtructi ſunt muſculares & nerveas, fit, ut pro diverſitate ſtricturæ in vaſa hæc cadentis, variæ affectiones morboſæ reſultent. Nam orificio ductus cholodochi conſtipato, ut ſæpe accidit ab ira retenta, nec non in cardialgia, in vomitu, vel ab aſſumto purgante aut veneno, bilis motu etiam inverſo periſtaltico regurgitat ad lymphæ & ſanguinis maſſam, & ictericium cuti inducit colorem, ſimul quoque craſin temperatam & benignam ſanguinis & humorum corrumpit ac deſtruit. Ductus cyſtici & hepatici, quando ob bilem nimis acrem redditam, vel modo dictas cauſas, arctius adducuntur, ipſa bilis ingenti in copia amandatur ad duodenum, & ſedes vel vomitiones admodum bilioſas efficit, ipſumque cholericum ſæpe parit morbum. Detenta vero in duodeni cavo bilis tam copioſa & vitioſa, cum aliis corruptis ibi flatulentibus male coctis ſuccis facile in corruptionem abit, & gravium ſymptomatum atque inflammationum fomitem præbet.

§. XXVI.

4) In urinariis viis. Idem de ſyſtemate ductuum, qui urinam vehunt, tenendum. Hi enim quum non minus periſtaltico, hoc eſt, reciproco ſyſtoles ac diaſtoles motu gaudeant, intenſiori facta per ſpaſmum ſyſtole earum, & quidem ubi ureteres renibus implantantur, urinæ fluxus plane intercipitur, ac retentus ſalſus latex non modo renale conceptaculum valde diſtendit, ſed & ad ſanguinis maſſam redit, ut, ſi diutius perſtiterit malum, gravis ad ſuffocationem uſque anhelitus, vel etiam tumor hydropicus, aut convulſiva quædam affectio, quin non raro mors, ingruant. Clauſura ureterum ad ingreſſum in veſicam, quacunque etiam ex cauſa, contingente, urina è pelvi jugiter ſtillans appenſos ureteres cum ſæviſſimo dolore mirum expandit, ut inſtar farciminis diducti poſt mortem appareant. Quando vero ſpaſmus ad veſicæ ſphincterem vergit, urina non redditur, ſed veſicam implet ac ampliat. Urethra demum à graviori ſtrictura compreſſa, mictum difficilem cum ardore & dolore, ſive ſtranguriam, conciliat.

§. XXVII.

In ſecretoriis organis. Uti vero excretoria, ſic quoque ſecretoria corporis organa, detrimentoſus ſpaſmus nonnunquam tangit, admiſſo inprimis externo frigore, vel perpeſſo graviori terrore. Sic ductus mammarum lactiferi eidem crebrius obnoxii ſunt, ut non ſolum ſecretio lactei liquoris in glanduloſa mammarum ſubſtantia impediatur, ſed etiam inde tumores, in abſceſſus & ulcera deſinentes, contrahantur. *faucibus & palato.* Faucium & palati glanduloſa compages, ex qua continuo lymphaticus & ſalivalis ſuccus ſtillat, ubi arctius ſtringitur, quod non tantum in æſtu præternaturali, ſed etiam febrium acceſſione, nec non in aliis affectibus internis ſpaſmodicis contingit, fauces areſcunt & ſitis accenditur. *villoſa inteſtinorum.* Pariter tunica villoſa inteſtinorum tenuium, quæ tota vaſculoſa & celluloſa ſi inflata exſiccetur apparet, ſpaſmodice contrahitur, ob tunicam nerveam cui innititur, & tunc parum humoris ex ingeſtis per venas lacteas ad maſſam ſanguinis fertur, unde corpus emaciatur, imus contra venter intumeſcit, immo durus ac renitens à flatibus intro coactis fit, ac ita tandem tympanitis gignitur. *glandulis faucium.* Viciſſim quum glandulæ, quæ ſalivalem laticem in fauces eructant, medicamento mercuriali ad iteratas fortiores ſtricturas ſollicitantur, ſalivæ ingens exoritur profluvium, quod etiam evenit, in hypochondriacis ab humore ſtimulante acri acido.

§. XXVIII.

Porro in diaphragmate. Superiores & nobiliores corporis partes, quo magis reliquis in œconomia animali præſtant, eo gravius detrimentum, ſi infeſto ſpaſmo premuntur, ipſa corporis patitur integritas. Diaphragma, & maxime ejus portio nerveo-tendinoſa, quando præter naturam valide contrahitur, aſthma

aſthma naſcitur ſic dictum ſpaſmodicum, cum ſenſu coarctationis & compreſſionis circa præcordia, ſolenne hypochondriaco malo vexatis ſymptoma. Quin ſpaſmo hoc diutius ſepto incumbente, ſumma ſpirandi urget anguſtia, quam haud raro œdematoſus, ſive hydropicus inferiorum partium tumor, inſequitur, eo quod cava vena, ex hepate emergens ac per diaphragmatis ſubſtantiam nerveo-tendinoſam tranſmiſſa, hoc corrugato, ſimul anguſtatur, ut ſanguis per adductum ejus alveum difficulter ad cor volvatur, & liberiori tranſitu excluſus, non tantum in inferioribus partibus, verum etiam in venæ portæ ramis & plurimis abdominis viſceribus copioſius collectus, reſtagnet, ac mora ſeroſam in poros dimittat portionem, unde tumores.

aſpera arteria.

Vaſa & ramificationes aſperæ arteriæ per pulmonum ſubſtantiam diſperſæ, tunicis muſcularibus & nerveis veſtita, quando vehementiam ſpaſmi experiuntur, quod non raro fit inhærente iiſdem intus genita, vel retropulſa quadam acri, ſeroſa, exanthematica materia, ingens pectoris oppreſſio & reſpirationis difficultas oritur, quæ, propulſa ad habitum corporis perniciali illa materia, protinus ceſſat.

laringe & pharynge.

Laryngis & pharyngis nerveis & muſculoſis partibus, quum inſidet ſpaſmus, conſtrictivus quidam circa gulam obſervatur ſenſus, haud ſecus ac ſi palus ibi fixus hæreret, quod hyſtericis, ſpaſmo ventriculi laborantibus, familiare.

§. XXIX.

Cerebro ejusque membranis. præſertim dura matre.

Longe magis adhuc terrent ſpaſmi ſenſibiliorum cerebri membranarum. Nam dura ſic dicta mater, per quam ſinus venoſi feruntur, & à qua, tanquam matre, omnes membranæ nervoſæ originem ſortiuntur, ob texturam prorſus nervoſam ac fibroſam, motu tonico vitali, ſyſtole & diaſtole, pollet, & ſanguinis per caput & cerebrum progreſſum, nec non fluidi tenuiſſimi in nervorum principia ingreſſum, quam maxime moderatur. Quapropter læſo ejuſdem motu eoque per ſpaſmos intenſiore facto, non mirum eſt, perquam ſæva pullulare pathemata. Inprimis hoc loco ceu perpetuæ veritatis aſſertum inculcandum: quod animi diſpoſitio, inclinatio ejuſque varii motus, immo impreſſiones & functiones in judicando, à ſanguinis & fluidorum motu ac tranſitu per cerebrum ejuſque membranas, plurimum dependeant; hic vero ſanguinis curſus, pro varia duræ potiſſimum meningis textura, tono ac motu, ſuccedat atque regatur. Et hanc ob cauſſam mentis emotionem ſive delirium, tam melancholicum, quam furibundum, aliaque gravia in capite mala à præternaturali hujus membranæ conſtitutione quam maxime arceſſenda eſſe judico.

§. XXX.

Unde melancholia.

Scilicet quando ita ſtringitur dura mater, ut ſinus venoſi anguſtentur, & hinc per ipſam ſanguis impeditius trajiciatur, in animo variæ anxiæ & ſine omni cauſa formidoloſæ ac triſtes comparent phantaſiæ, ad deſperationem quandoque accedentes, cum intellectus errore, qui affectus melancholia vocatur, in ſpaſmodico hypochondriaco malo obvius.

furor.

Ubi vero durante tali ſtrictiore duræ matris habitudine, ſanguis à cauſis in corporis interioribus deliteſcentibus, vel etiam ab iracundia, cum impetu ad caput rapitur, inſania furibunda cum lædendi impetu, vehementi odio & ira ſine evidenti cauſa, naſcitur. Et nunc facile intelligitur, quare melancholia facile tranſeat in furorem, & hunc ſæpe melancholia excipiat.

& apoplexia levior.

Quod ſi vero ſanguinis progreſſus ob rigidum duræ matris ſpaſmum ſiſtitur, & vaſa cruore repleta nervorum principia comprimunt, levior ſpecies apoplexiæ gignitur, quæ nobis dicitur ſpaſmodica, & crebro viſitur in gravi affectione hyſterica, ac tempeſtive admiſſa venæ ſectione, repente nonnunquam tollitur.

§. XXXI.

In ſenſoriis ſenſus læſi.

Neque ſenſoria à criſpatura ſpaſtica penitus ſunt immunia. Si ad nervos pertingit opticos, quod aliquoties vidimus à vermibus, viſus ad tempus perit, vel duplicatur. Si ad interiores auris, quæ labyrinthum cochleam & meatuum auditoriorum ſuccingunt, tunicas fertur, non modo tinnitus & ſuſurrus moleſtiſſimus, ſed & intolerabilis anxietas à ſono externo acuto percipitur. Nervi linguales ſpaſmo correpti, quod etiam aliquoties in verminantibus obſervatum eſt, aphoniam ſive loquelæ defectum inferunt. Internum narium ſpatium, una cum ſinubus oſſium cranii, tunica valde nervoſa & glanduloſa, quæ pituitaria vocatur, obductum eſt, quæ ubi ſpaſmo, ſive acri frigore, ſive ab auſtero humore huc delato, aut nimio pulveris tabaci uſu, adſtricta, non modo muci excretio cum odore impeditur, ſed & guſtus ſimul læditur. Inſignis enim eſt ſaporis & odoris ſympathia, utpote membrana narium poſticæ oſſis palati parti, quæ columellam apprehendit, appenditur, & ex pari quinto nervi ad palatum & nares etiam mittuntur. A ſpaſtica hujus membranæ ſtrictura deducenda etiam mihi videtur ratio, quare feminæ hyſtericæ & qui gravibus pathematibus ſpaſmodicis affliguntur, ſuaveolentia, quæ penetranti agilitate ſtricturas intendunt, ægerrime ferre queant; adeo ut ſi factum fuerit, univerſo nervorum ſyſtemate in conſenſum tracto, ſæviſſima ſymptomata, ſyncope, ſumma præcordiorum anxietas, ſpirandi anguſtia, in quibuſdam convulſiones, prorumpant.

§. XXXII.

In medulla ſpinali acceſſiones febrium.

Neque dubium eſt, quin membranæ, quæ medullam in ſpina contentam cingunt, & ejuſdem ſunt ſtructuræ, naturæ & uſus cum membranis cerebri, ſpaſtica ſtrictura afficiantur, idque ſecundum meam ſententiam ſæpiſſime, maxime omnium vero in principio omnium febrium, præſertim intermittentium contingit. Nam illa per univerſum corpus conſpicua horripilatio, refrigeratio, pororum cutis corrugatio & vaſorum ejus cum pallore detumeſcentia, neque minus oſcitatio, pandiculatio, ſunt affectus nervorum, qui ex medulla ſpinali ſuam accipiunt originem. Idem quoque dolor circa primam vertebram lumborum, qui plerumque ab initio omnium motuum febrilium obvius, id adſtruere videtur. Quod argumentum tamen in peculiari diſſertatione, de vera motuum febrilium indole ac ſede fuſius proſequutus ſum.

§. XXXIII.

Tertia ſpecies motuum morboſorum convulſio.

Supereſt adhuc alia motuum præternaturalium, qui morbos proxime efficiunt, ſpecies explicanda, cujus indoles non tantum in intenſiori & aucta fortius ſyſtole, ſeu contractione, ſed etiam reciproca & ſucceſſiva vehementiori expanſione, ſeu dilatatione, conſiſtit. Dicuntur hi motus convulſivi, & incipiunt in locis nervoſis, ſive immediate, ſive per conſenſum valde irritatis, & demum tranſeunt ad muſculos, etiam eos, qui voluntatis arbitrio ſubjecti ſunt, quos dire & horribiliter ſæpius agitant, diſtor-

univerſalis epilepſia. queunt & è ſitu ſuo dimovent. Quod ſi dura mater cerebri, cujus actio & conſpiratio cum membranis nerveis univerſi corporis, inque primis medullæ ſpinalis maxima, convellitur, univerſalis hæc eſt convulſio, particularis magis, ſi membranæ & nervi medullæ ſpinalis, in hoc vel illo latere, tali motu afficiuntur. *particularis, motus convulſivus artuum.* Sæpe ipſa ſpina, vel antrorſum, vel retrorſum, horribiliter curvatur, jactatur & diſtorquetur, modo totum corpus flectitur, modo certi artus, manus vel pedes, hinc inde agitantur.

§. XXXIV.

Intra corpus palpitatio cordis. aſthma convulſivum. Hiſce motibus internæ quoque muſculoſæ & nobiliores partes obnoxiæ ſunt. Cordis quippe palpitatio, qua è ſede ſua validiſſime dimovetur, nonniſi convulſionis ſpecies eſt. Diaphragmatis ſuccuſſus, quo thorax cum impetu ampliatur & rurſus anguſtatur, cum intenſiori exſpiratione, rectiſſime etiam ad convulſionem referri poteſt. In apoplexia, epilepſia & gravibus quibuſdam capitis morbis, ipſius thoracis convulſio conſpicitur, qua cum intenſiori facta reſpiratione, thorax vehementer diducitur & repente etiam contrahitur, lethale utplurimum in apoplexia ſignum. *ſingultus.* Quando diaphragmatis muſculus convellitur, fit ſingultus, cujus cauſa utplurimum hæret in ventriculo. *tuſſis convulſiva.* Quandocunque larynx valde nervoſa & tunica quæ bronchia pulmonum cingit nerveo-glanduloſa, à ſero acri irritantur, pectoris etiam fit convulſio & ſuccuſſio, cum vehementi conatu expectorandi, in tuſſi ſic dicta ferina, ſeu convulſiva. *ſternutatio.* Quamprimum fibræ nervoſæ nares oblinentes ab acri quodam ſtimulo vellicantur, illico, ob commeatum nervi intercoſtalis, diaphragma per inſpirationem altiorem deprimitur, & mox ſpaſmo remittente, violenter retractum, fortiorem exſpirationem, cum vehementi aëris exſufflatione præſtat. Quin notabile eſt, quod à titillatione ſuper coſtas facta, diaphragma motu reciproco agitatum, cachinnos moveat.

§. XXXV.

vomitus. Percommode quoque in convulſionum cenſum vomitum referre licet, qui à fortiori ſtrictura pylori & fundi ventriculi, aucta vero nimium expanſione orificii ſiniſtri & œſophagi, perficitur. Non raro ex inteſtinis tenuibus, ut fit in paſſione iliaca, contenta vomitu rejiciuntur, quod non ſine inverſo motu periſtaltico, qui in ſuccedanea contractione & relaxatione conſiſtit, fieri poteſt. *cholera. diarrhœa.* In cholera ac diarrhœa, qua ſordes mucoſæ & bilioſæ brevi tempore ingenti copia ejiciuntur, ejuſmodi convulſivam affectionem, non modo inteſtinorum, ſed & ductuum biliariorum, adeſſe, cenſendum eſt. *ructus.* Ructuum impetuoſa è ſtomacho fortiter contracto expulſio, hypochondriacis perquam frequens, eo quoque referri debet. *abortus & partus.* Præmatura fœtus in utero excluſio, ſive abortus, nunquam ſine ejus convulſione contingere poteſt; neque partus legitimus aliter peragitur, ita tamen, ut convulſiva agitatio non tantum uterum, verum etiam partes vicinas in regione pubis & oſſis ſacri, tangat, & muſculos quoque dorſi & abdominis in conſenſum trahat. Nam ejuſmodi vehementes ſpaſmos, ſive conſtrictivos motus partium, ſubſequitur tandem mira orificii uteri interni dilatatio.

§. XXXVI.

Atoniæ debentur. Expoſitis ſic iis morbis, quorum formalis ratio in convulſione verſatur: tranſeundum nunc eſt ad eam affectuum claſſem, qui ex toni, ſeu potentiæ motricis, in nervoſis & muſculoſis partibus, item in ipſis canalibus qui fluida vehunt, imbecillitate, ſeu nimia remiſſione, aut exſolutione, quam Græci atoniam, vel ſi gravior affectio, paralyſin, vocant, ſubnaſcuntur, quippe qui non levius periculum ac priores, vitæ intentant, ſed certo reſpectu gravius. *Mors ipſa.* Quicunque paullo curatius ipſius mortis theoriam ſcrutatur, is non à vero aberrabit, ſi cenſebit, eandem in plenaria & univerſali reſolutione, ſeu potius extinctione motuum, qui in corde, arteriis, membranis & omnibus muſculis vigent, conſiſtere. Nam ſimul ac motus ille activus ſyſtoles cordis & arteriarum ſilet, vel extinguitur, profinus tota œconomia reliquorum motuum & functionum abolctur. *Syncope.* Si ſyſtole cordis ad tempus intercipitur, ſyncope, quæ imaginem mortis præbet, oritur. Sub languida valdeque imbecilli cordis & arteriarum pulſatione, quæ fit ſæpius à metu vel magna mœſtitia, vires naturæ ita exſolvuntur ac proſternuntur, ut anima, cujus operatio in ſenſu & cogitatione conſiſtit, deliquium quoddam patiatur. *Animi deliquium.* Mors, quæ venenum aſſumtum ſequitur, ab extincta vi motrice cordis oritur, dum illud vel narcotico quodam vapore hanc ſupprimit, vel ob vehementiam ſpaſmorum, cor quaſſantem, fluidum, quod motum præſtat, penitus diſſipatur, ut ex toto deſinat ſyſtole.

§. XXXVII.

Graves cerebri morbi. Lubet vero ſigillatius damna certarum partium ex atonia exponere. Graves illi cerebri morbi, ſtupor, ſopor, torpor, continua ad ſomnum propenſio, ſenſuum, memoriæ & ingenii abolitio, vix gigni poſſunt, niſi ſub magna atonia & imbecillitate ac ſyſtole deperdita duræ matris, nervorum & membranarum nervoſarum, ſi nempe fluido ſummæ activitatis, tenuiſſimo & puriſſimo, quod veteres ſpiritum animalem vocant, variis de cauſis deſtituuntur. *Gutta ſerena.* Gutta ſerena, ſive plenaria viſus obſcuratio, ſalvo oculo, nihil aliud quam nervi optici paralyſin indicat. *Vertigo.* Sique hi nervi à vicina carotide, ſanguine diſtenta, paullo arctius comprimuntur, vertigo fit, quæ tamen etiam à ſpaſmo nonnunquam ſuam petit originem. *Surditas & tinnitus.* Soluto penitus nervorum acuſticorum vigore, quod vel à nimia ibi exundante humiditate, aut occalleſcentia fit, ſurditas eſt. Moleſtus ille aurium tinnitus, qui in interiori aure, intra tympanum & tubam Euſtachianam, continetur, à nimia humiditate membranarum, quæ oſſeas has partes cingunt, demum in vapores reſoluta, producitur. *Aphonia.* Nervi linguales, uti ſpaſmo conſtricti, ita etiam paralyſi reſoluti, loquelam auferunt. *Odoris & deglutitionis vitia.* Nimium relaxatæ ab incumbente ſero tunicæ nervoſæ, quæ oſſa narium ſquamoſa inveſtiunt, quod frequentius fit in coryza, odoris ſenſum auferunt. *Catarrhus ſuffocativus.* Nimia muſculorum pharyngis laxitas efficit, ut difficulter ore ingeſta deglutiantur, quod etiam fit, ſi tunica nervea œſophagi, ab humore pituitoſo nimium relaxata fuerit. Nervorum pneumonicorum & qui ad bronchia porriguntur paralyſis, ſpiritum intercipit & catarrhum ſic dictum ſuffocativum infert.

§. XXXVIII.

Varii ventriculi & inteſtinorum affectus. Inprimis nimia tunicarum nervearum ventriculi atonia gravi detrimento corpus mactat; quippe hac præſente, ingeſta non tantum gravativo dolore epigaſtri regionem premunt, verum etiam diutius ibi hærentia & mora corrupta, ſtomachi

ſtomachi inflationem & anorexiam cauſantur. Idem evenit, ſi à tono ſuo admodum dejectum eſt inteſtinum duodenum, quod alter & ſuccenturiatus quaſi ſecundum noſtram ſententiam ventriculus & altera chyli officina; quandoquidem humores ex ventriculo appulſi, moram in ejus cavo nectentes, ſi in corruptionem abeunt, multorum morborum cauſam præbent, adeo, ut ſedes ac ſeminarium fiat multarum ægritudinum. Labefactatus quoque periſtalticus inteſtinorum reliquorum motus, flatulentias, borborygmos, murmura ac ſonitus in ventre parit, qui ſi in acuto & periculoſo morbo comparent, lethalis internæ ſphacelationis indicium præbent. *Urinæ, ſtercorum & ſudoris effluxus.* Sphincteris qui veſicam & anum claudit paralytica reſolutio, involuntarium urinæ & fecum ſeceſſum affert, atque in morbis robur virium naturæ exſolutum ſubjudicat. Laxata nimis atque remiſſa tubuloſa cutis ſecretoria compages magnam imbecillitatem prodit, ac ut ſudores frigidi, vel plane colliquativi, manent, efficit.

§. XXXIX.

De morbis ex atonia in pulmonibus. Nobiliora porro viſcera robore debito orbata, variis & pernicialibus morbis ortum præbent. Sic pulmones infirmati, copioſo humorum affluxui & collectioni patent, unde tuſſis humida & copioſa, vel etiam aſthma ſic dictum pituitoſum, quin ſic allectus ſalſorum & acrium humorum decubitus, ad abſceſſus, exulcerationes, vomicas ipſiusque phthiſici mali generationem quam facile diſponit. *Hepate & liene.* Hepatis & lienis viſcus, propter vim motricem tonicam amiſſam, humorum infarctibus, vaſorum obſtructionibus, indurationibus quoque & ſcirrheſcentiis obnoxium eſt, & hinc diræ illæ chronicæ paſſiones, icterus niger & flavus, cachexia, ſcorbutus, hydrops, incunabula trahunt. *Vaſis ſanguiferis.* Ipſa vaſa ſanguifera, præſertim arterioſa, robore haud raro exuuntur, ut languente eorundem motu, ſanguis difficulter curſum conficiat, ſpiſſeſcat, paſſim in alveis ſtagnet minimoſque obſtruat, & ſic gignatur ſic dicta plethora ad vires, fœcunda morborum matrix, quæ frequentiſſime cauſam conſtituit morbificam in corporibus imbecillis ab alio morbo brevi liberatis.

§. XL.

Et quum nullum viſcus in univerſo corpore ægrius per copioſiſſima vaſa ſanguinem tranſmittat, ſimulque ad dejectionem toni ac roboris & hinc oriundam humorum ſtagnationem ac tumorum generationem, tam proclive ſit, quam hepar & in fœminis uterus: grave utique & frequens damnum ex iis imminet. *Speciatim vaſis hepatis.* Nimirum advehit ad hepar ſanguinem vena ſic dicta portæ, quæ, ſi robur obtuſum eſt, minus expedite ac promte ſanguinem per hoc mere vaſculoſum viſcus trajicere & propellere valet, ſed cruor regurgitat ad illas partes illaque viſcera, quibus vena hæc propagines ſuas inſerit, ſtomachum puto, omentum, pancreas, lienem ac totum inteſtinorum volumen, & propter ſtaſes atque ſtagnationes parit ibi dolores, ſpaſmos, flatus, obſtructiones, indurationes, corruptiones, abſceſſus, hæmorrhagias, aliaſque timoris & periculi plenas paſſiones. *& uteri.* Uterus vero mille ærumnarum, juxta *Hippocratem*, mulieribus auctor, ſi copioſiſſimi tortuoſo ductu per ejus compagem diſcurrentes canales, ob remiſſum robur ſanguini trudendo non ſufficiunt, is pariter relabitur ad vaſa hypogaſtrica arterioſa & ad viſcera abdominis reliqua, unde non ſecus ac in nobiliori ſexu pathemata ſic dicta ſpaſmodico-hypochondriaca, in fœminis hyſterica dicta, ſuboriuntur. Ipſa quoque uteri vaſculoſa ſubſtantia, ſtagnante ſero ac ſanguine farta, immodicum menſium aut ſeri mucidi profluvium, abortum & ſterilitatem, tumores ingentis magnitudinis, carcinomata, quin in ipſo cavo, varias concretiones carneas, quæ molarum nomine notæ, contrahit.

§. XLI.

In renibus. In tubuloſo renum colatorio, debito robore deſtituto, ſerum à ſanguine effuſo ſecedit & diabetes naſcitur, qua plus urinæ redditur, quam liquidum aſſumtum. Ex eodem etiam fonte, deſtructo nempe renum tono, calculi renalis petenda eſt generatio. Quod ſi enim tranſitus ſanguinis per vaſa emulgentia languida tarde difficulter ſuccedit, retardatur ſimul excretio urinoſi liquoris, qui in tubulis urinariis prope pelvim ſubſiſtens, dimittit craſſam, tartaream & mucidam materiam, ſucceſſive in calculos concreſcentem. *& veſica.* Pariter ſi veſica enervis, vi, ut ita loquar, expultrice privata, urinam non reddit, hæc retenta, mora illa craſſum ponit ac mucidum ſedimentum, quod ſenſim ſolideſcens, calculo generando anſam præbet. *Vaſisque ſeminalibus.* Inſuper hebetata veſicularum & vaſorum ſeminalium contractilitas, in cauſa eſt, ut lymphaticus & ſeminalis liquor copioſius in loculis colligatur, ac demum nimium congeſtus, per pollutionem nocturnam, immo ipſam benignam gonorrhœam, ſponte exſtillet.

§. XLII.

In membranis ſpinalis medullæ. Denique etiam membranæ & nervi ſpinalis medullæ, variis de cauſis ſæpe penitus à tono ac robore dejiciuntur, quod, ſi in uno latere accidit, hemiplexia, ſive paralyſis fit, dextri, vel ſiniſtri lateris, ſub qua ſenſu & motu orbantur partes lateris, ad quas nervi ex ſpina feruntur: Si autem non in ipſa ſpinali medulla, ſed extra eam diſcurrentes nervi ac membranæ nervoſæ artuum, v. c. brachiorum & pedum obtunduntur, motus affectæ partis remanente quodammodo ſenſatione, exſpirat, & affectus vocari ſolet pareſis.

§. XLIII.

Atonia ſpaſmo deterior. Quum itaque omnes omnino morbi ad motus, nimium vel intenſos, vel debiles atque remiſſos ortum referant, ita quidem, ut hi chronicas & rebelles, illi autem acutas & celeres magis paſſiones invehant; quæſtio nunc diſquiſitione haud indigna incidit: ſpaſmus, an atonia partium ſit deterior & negotio vitali magis infenſa? Nos ingenue & libere profitemur: atoniam eſſe pejoris indolis ad ſanitatem cum vita ſubruendam, quam ſpaſmum. Nam licet ipſe ſpaſmus atroces dolores, ingentes moleſtias atque anxietates pariat; ſæpius tamen per accidens utiliſſimum effectum præſtat, dum motu ſolidorum & fluidorum aucto, cauſæ morbificæ, ex qua ipſe pullulat, ſubmovendæ inſervit, ſtaſes, ſtagnationes & infarctus diſſolvendo, & humores vitioſos, temperie & quantitate peccantes, exturbando, ut hoc facto, morbus ipſe feliciter ſolvatur atque diſcedat. Deinde longe facilius eſt, motus excedentes impetuoſos componere ac ſedare, quam deficientes plane revocare & excitare, quandoquidem atoniæ ea eſt ratio, ut exhauſtis naturæ viribus, ſanguine nempe & ſucco nerveo conſumtis, ſubnaſcatur, quorum jactura non tam promte reſarcienda. Debi-

litas quoque, ſive vis motricis in partibus languor, cauſa plerumque eſt ſanguinis in certo loco congeſtionis, ſtaſis, ſtagnationis, corruptionis, immo viſcerum infarctus, è quibus poſtea, ceu proximis cauſis, febres, ſpaſmi & præternaturales motus ſuccreſcunt, vel denuo repetunt ac recidivant. Neque etiam ullus morbus ullumque ſymptoma gignitur, niſi præcedat eximia generis nervoſi infirmitas, aut nobiliorum partium atonia, ſive hæc in ventriculo, inteſtinis, ſyſtemate vaſorum meſaraicorum, membranis cerebri aut medullæ ſpinalis, ſive etiam ipſis excretoriis, conſiſtat; quo etiam fit, ut roborantia & balſamica medicamina, languidam partium facultatem reſocillantia, ad morbos arcendos efficaciſſima ſint præſidia.

§. XLIV.

Spaſmus atoniam, hæc illum ingignit.

Porro, qui motus microcoſmicos eorumque indolem attentius expendit, compertum habet: ſpaſmum, qui truculenter in morbis torquet & exagitat corporis partes, in iiſdem ſemper motus impotentiam, ſive imbecillitatem, relinquere, & hanc plerumque cauſam eſſe repetentis denuo paroxyſmi. Atroces dolores excipit demum partium affectarum intumeſcentia; inflammationem acutam, ſphacelatio, quæ ſummus atoniæ gradus. Vehementem illam in febrium inſultibus externarum partium ſtricturam, in declinatione magna cutis relaxatio cum ſudore copioſo ſequitur, æſtum antea intenſum, cutis refrigeratio, pulſum celerem ac durum, die vacuo tardus ac molliter undulans. Convulſivi truculenti motus, artubus quos exagitarunt, ingentem poſt imbecillitatem atque languorem conciliant. Ipſe quoque obſervavi, poſt vomitiones & dejectiones alvi creberrimas, immo validiorem purgantium operationem, alvum claudi & ventriculi atque inteſtinorum robur mirum atteri, quod potiſſimum uber flatuum proventus teſtatur. Ut adeo perpetua hæc ſit microcoſmica lex, in pathologicis ſtudioſe inprimis obſervanda: quod ſpaſmus relinquat atoniam, & atonia viciſſim ſpaſmis ingignendis velificetur.

§. XLV.

De morbis ætatum ex hoc fonte derivandis.

Monendum tamen eſt: quod tam imbecillitas, quæ auctore *Celſo*, omnibus morbis patet, quam ipſe ſpaſmus, certis ætatibus, ratione partium quas afficit, certis quoque ratione ſtructuræ corporibus, magis vel minus ſolennis atque familiaris ſit. Enimvero hiſtoria medica experientiæ innixa teſtatur: atoniam & infirmitatem capitis & quæ ad illud pertinent partium, infantibus & pueris eſſe frequentiſſimam, ac inde veram morborum, quæ teneriorem ætatem infeſtant & capiti plerumque incumbunt, derivandam eſſe originem. Hanc enim ſæpius achoribus, tinea capitis, aurium & oculorum defluxionibus, glandularum tumoribus, coryza, narium ſtillicidiis, ſanguinolentis & mucoſis, epilepſia quoque corripi, res eſt inter omnes notiſſima. Currente juvenili & prima virili ætate, ſpaſmodicæ ſtricturæ in præcordiis ac pectore, in univerſum quoque motus ſolidorum & fluidorum intenſiores, frequentius conſpiciuntur. Hinc enim eſt, quod juvenes ac viri ad inflammationes pulmonum, pleuritidem veram ac ſpuriam, peripneumoniam, hæmoptyſin, phthiſin, hecticam, aſthma, inflationes ventriculi, affectum hypochondriacum, qui in præcordiis maxime ſedem obtinet, immo ad febres ardentes bilioſas, tertianas & continuas, admodum ſint proclives & crebrius iiſdem tententur. In adultioribus tandem, debilitas & atonia inferiores in imo ventre ſitas partes magis corripit. Et hanc ob cauſam ætate ingraveſcente, morbi, qui in abdomine ſedem & originem habent, quam maxime affligunt, quorum in numero ſunt renum, veſicæ calculus, colica, diarrhœa, cachexia, hydrops, ſcorbutus, mictus cruentus, fluxus hæmorrhoidum nimius, tumores pedum œdematoſi, atrophia, anorexia & ſtranguria, infeſta ſenibus pathemata.

§. XLVI.

Omnes interni morbi ſunt generis nervoſi affectiones.

Ex hiſce autem omnibus uberius hactenus excuſſis, perquam dilucide apparere arbitror: quod ſolus ſpaſmus & ſimplex atonia, æquabilem, liberum ac proportionatum ſanguinis omniſque generis fluidorum motum, cui excretionum ſucceſſus & integritas functionum animi & corporis proxime nititur, turbando ac pervertendo, univerſam vitalem œconomiam ſubruant ac deſtruant, atque hinc univerſa pathologia longe rectius atque facilius ex vitio motuum microcoſmicorum in ſolidis, quam ex variis affectionibus vitioſorum humorum, deduci atque explicari poſſit, adeoque omnis generis ægritudines internæ, ad præternaturales generis nervoſi affectiones ſint referendæ. Etenim læſis quocunque modo vel nervis per corpus diſcurrentibus, vel membranoſis quibuſvis à nervoſis partibus, illico motuum anomaliæ, modo leviores, modo graviores, ſubſequuntur. Deinde attenta obſervatio docet, motus quoſvis morboſos, principaliter ſedem figere & tyrannidem exercere in nervoſis corporis partibus, cujus generis præter omnes canales, qui ſyſtaltico & diaſtaltico motu pollentes, contentos ſuccos tradunt, univerſum nimirum inteſtinorum & ventriculi ab œſophago ad anum canalem, totum ſyſtema vaſorum arterioſorum, ductuum biliariorum, ſalivalium, urinariorum & ſubcutaneorum, ſunt quoque membranæ nerveo-muſculares cerebri & medullæ ſpinalis, præſertim hæc, quæ dura mater vocatur, organis ſenſoriis obductæ, nec non tunicæ illæ ac ligamenta, quæ oſſa cingunt artuſque firmant. Nam nullus dolor, nulla inflammatio, nullus ſpaſmus, nulla motus & ſenſus impotentia, nulla febris, aut humoris ullius excretio, accidit, in qua non hæ partes patiantur. Porro etiam omnes, quæ morbos gignunt cauſæ, operationem ſuam potiſſimum perficiunt in partes motu & ſenſu præditas, & canales ex his coagmentatos, eorum motum, & cum hoc fluidorum curſum, pervertendo; ita tamen, ut ſicuti variæ indolis ſunt, ſic etiam varie in nerveas partes agant iiſdemque noxam affricent. Demum omnia quoque eximiæ virtutis medicamenta, non tam in partes fluidas, earum craſin ac intemperiem corrigendo, quam potius in ſolidas & nervoſas, earundem motus alterando ac moderando, ſuam edunt operationem: de quibus tamen omnibus, in vulgari uſque eo recepta morborum doctrina, altum eſt ſilentium.

CAPUT V.

De conſenſu partium nervoſarum generatim & ſigillatim cum ventriculo, præcipua paſſionum & ſymptomatum origine.

§. I.

Tractationis ratio.

Omnis generis morbos & præternaturales motus ad duo genera, ſpaſmum nempe & atoniam,

niam, referri poſſe, & generis nervoſi maxime eſſe affectiones, ſuperiori capite ſuccincte & diſtincte docuimus: jam ſequitur, ut conſenſum, ſive potius mutuam illam conſpirationem & communicationem motuum vitioſorum, quam partes nervoſæ motu ac ſenſu exquiſitiori gaudentes, inter ſe alunt, tradamus, ac inprimis quam ſingularis ventriculo, cum nervoſis univerſi corporis partibus, ſympathia intercedat, ediſſeramus; expoſituri ſimul, quod non modo omnes quæ motus præternaturales cient cauſæ, ſed & medicamenta, proxime nervoſas partes, & maxime ventriculum cum inteſtinis, virtute ſua ac operatione afficiant. Et hac demum ratione fiet, ut genealogia multarum paſſionum & ſymptomatum in morbis, quæ eo uſque abſtruſa admodum atque incognita fuit, ipſorum quoque remediorum effectus ac operandi modus, clarius innoteſcant & perſpiciantur.

§. II.

Partes in corpore tanquam machina connexæ.

Videlicet corpus noſtrum eſſe machinam, & artificio & uſu omnibus aliis, quæ ab humana arte proficiſci poſſunt, longe ſuperiorem & perfectiorem, dudum quidem ſagaciſſimi Medicorum agnoverunt; non tamen facile firmius ad idem demonſtrandum ſuppetit argumentum, quam exquiſita illa mutua connexio & coordinatio, inque eundem finem conſpiratio partium, quæ undiquaque in univerſa compage conſpicitur. Hinc etiam eſt, quod unius partis vitium, aut læſio, mox, ob arctum hunc nexum, in alias tranſeat, ut inde omnes machinæ motus inordinati fiant, vel ſenſibilem turbationem patiantur: haud ſecus ac videmus, læſo vel unico rotulæ dente in machinis artificialibus, protinus earum motus inde reddi inordinatos.

§. III.

Ex partium ſtructura motus.

Sicuti vero omnis machina tantummodo eum in finem conſtructa eſt, ut ex ſua ſtructura convenientes edat motus: ita animadvertimus, corporis noſtri ſtructuram, maxime eſſe hydraulicam & vaſculoſam, quo fluida diverſi generis jugi & continuo motu, vi & potentia motrice, non modo cordis atque arteriarum, expanſiva & contractoria, ſed & aliorum ductuum ſecretoriorum & excretoriorum, per diverſiſſimæ amplitudinis tubulos circulari in orbem motu ferantur, & variæ indolis humores, pro diametro & directione canalium, & ſecernantur, & excernantur. Animadvertimus porro machinam corporis noſtri ex meris fibris ac membranis nervoſis elaſticis, contractilibus & expanſilibus, eſſe contextam, atque in iis ipſis motus quoſdam tenſivos, tremulos, oſcillatorios celebrari, qui tam motibus vitalibus ſecundandis, quam ad offerendam materiam principio, quod in animantibus eſt, ſentiendi ac percipiendi, ſerviunt. Et quia præterea totum ſyſtema nervorum & membranarum cohæret ac mirifice inter ſe connexum eſt, non aliter fit, quam in chordis tenſis, ut fibrilla una pulſa, altera quoque moveatur, in quo quidem mutua illa conſpiratio fibrarum & membranarum, qua motus vitiatos & præternaturales invicem communicant, conſiſtit.

Et nexuum conſenſus.

§. IV.

Partes ſpectatim conſentientes.

Atque hæc harmonia ac ſympathia partium nervoſarum, maximi momenti & uſus eſt in pathologicis, adeo, ut ſine ejuſdem accurata notitia, plurima, quæ in morbis accidunt ſymptomata, quomodo producantur, vix ac ne vix quidem explicari poſſit. Quapropter merito dolendum eſſe arbitror, quod hæc doctrina in libris medicis huc uſque partim minus recte pertractata, partim etiam penitus neglecta & prætermiſſa ſit. Operæ hinc pretium utique fore duco, ſi tam utile argumentum perveſtigatius paullo & ſubtilius in præſenti diſquiſitione agitem atque expendam. Prius vero quam id exſequar, ante omnia in genere tenendum eſt: quod partes nervoſo-membranaceæ, inter quas ejuſmodi conſenſus quam maxime viget, ſint primo membranæ cerebri & ſpinalis medullæ, deinde membranæ nerveæ, quæ organa ſenſuum, oculos, aures, nares, ora & fauces interius inveſtiunt, ac porro membranæ, quæ omnis generis oſſa ſuccingunt, caput, dentes, articulos ipſoſque muſculos. Tum quoque totus ille canalis, qui à pharynge ad anum uſque elongatur, ac œſophagum, ventriculum totumque inteſtinorum volumen conficit, & mere nervoſus ac membranaceus eſt, conſpectius conſentit. Idem præterea conſenſus in univerſo ſyſtemate ductuum biliariorum, urinariorum cum veſica, & qui glandulas conſtituunt ac ex iiſdem liquorem ſecretum devehunt, & denique in ipſa cute, quæ ex meris fibris tendinoſis & nerveis contexta eſt, per omnem corporis ambitum, obſervatur atque ſuccedit. Omnium itaque & ſingularum harum partium mira invicem eſt connexio, conſpiratio, ſympathia & motuum quoque læſionum communicatio, quando à cauſa quadam violenta, ſive craſſiori, gravius afficiuntur.

§. V.

Omnis ſympathia partium à nervis.

Quemadmodum vero nobiles hæ partes motum, ſenſum atque actionem ſuam, à nervis eorumque propaginibus ſortiuntur, licet emergentes inde ſingularum functiones mirum differant; ita plurimum utique refert, nervorum conjugationes ac diſtributiones ramulorum, à quibus ſingulæ partes animantur atque moventur, probe pernoſcere, quo vitioſorum organis ab iiſdem impreſſorum motuum origines rite pateſcant. Recte enim jam Cel. *Ettmullerus*, ex hoc fonte partium ſympathiam derivavit, dum *Opp. Tom. II. pag.* 36. ita ſcribit: *conſiſtit ergo conſenſus partium in connexione unius cum altera, quæ triplici inprimis ſolet fieri ratione, ita quidem, ut omnis proprie dictus conſenſus fiat ratione ſaltim nervorum. Conſentiunt nempe partes nerveæ triplici modo: primo, quatenus fibræ nerveæ ſunt continuæ, qua ratione imminente vomitu, tremit labium inferius: vel ſecundo, quatenus ſunt contiguæ, quarum ratione calculus veſicæ ſubinde ſtimulum infert alvi & teneſmum excitat, quia collum veſicæ & inteſtinum rectum invicem incumbunt, ſic affecto orificio ſtomachi, ſequitur ſingultus. Tertio, conſenſus partium fit ratione connexionis mediantibus funiculis nerveis; qua ratione conſentiunt renes, uretheres & inteſtina, ſtomachus & caput.*

§. VI.

Inprimis à quinto & octavo pari.

Inprimis tamen neceſſarium eſt, exacte cognitas habere illas nervorum conjugationes & propagines, quæ ex cerebri inferiori ſubſtantia oriuntur, & extra calvariam delatæ, ad internas partes corporis abeunt; ſiquidem per has, & partes inter ſe, & omnes ac ſingulæ cum cerebro ejuſque membranis, conſenſu fruuntur. Sunt vero hæc paria ſolenniora & notabiliora, quæ ex cerebro ad partes feruntur; duo, quintum videlicet & octavum. Et quia intercoſtale ex ramis quinti

quinti paris & ramo ſexti, item octavi paris, originem ſuam ſumit, & cum pari octavo quoque intra cavum thoracis & abdominis plurimum conjungitur, & ramis ex ſpinali medulla, intra coſtarum ſpatium prodeuntibus, increſcit, & hoc ipſum demum fere ad omnes corporis partes, quo motum, robur ac ſenſum accipiant, defertur, ideo ob hunc nervum diffuſiſſimum maxima fit partium inter ſe & cum capite conſenſio atque motuum communicatio. Quia vero ut omnium, ſic etiam horum nervorum, deſcriptionem nemo accuratius & excellentius perſequutus eſt ipſo *Vieuſſen*; nolumus eam repetere, ſed ingenuum lectorem ad hujus *Nevrographiam*, pro perſpicienda & intelligenda varia nervorum diſtributione, remittimus. Nobis vero jam ſatis erit oſtendere, quomodo per hos dictos nervos partes inter ſe conſentiant, & unius læſio in alias tranſmigret, variaque ſymptomata inde progenerentur.

§. VII.

Ad conſenſum evolvendum ſufficit maxima nervorum ſenſibilitas.

Ut autem hæc omnia, quomodo peragantur, & qua ratione præter naturam affecti nervi tantas mutationes, etiam non ſine exitio & periculo vitæ ac ſanitatis efficiant, intelligi poſſint: neutiquam nobis opus eſt, in ſubſidium principium quoddam incorporeum, ſingulari ſenſu & notitia rerum, quæ corpori inſunt & in eo fiunt, inſtructum, vocare, quia ejuſmodi principio ad vitale negotium plane non indigemus, utpote quum non ſenſus, ſed motus tantum, ad producenda ſymptomata morboſa ſatis ſit. Neque diſputare hic noſtri inſtituti erit, quod & quale liquidum in nervis vehatur, & quomodo ejus motus à cauſis morbificis præter naturam afficiatur; ſed ſuffecerit ſaltem noſſe, omnes motus vitales cum ſecretionibus & excretionibus, naturales, placidos & ordinatos eſſe, ſi in nervorum ac membranarum ſyſtemate omnia tranquilla & pacata ſunt: id eſt, ſi nullam vim patiuntur, neque ulla, quæcunque etiam fuerit, violenta motio ipſis inducitur. In genere enim hæc regula perpetuo ac probe, in rationali morborum explicatione, obſervanda eſt: nullam vim vel motum tolerare poſſe nervos, & quæ ex iis prodeunt partes membranoſas. Simul ac enim hæ à cauſa quadam vehementer commoventur, concutiuntur, vel diſtenduntur, aut comprimuntur, lancinantur, punguntur & trahuntur, protinus ratione motus contractio, criſpatura, ſtrictura & partium vicinarum, præſertim vaſorum, compreſſio præſto eſt: unde magnæ in circuitu ſanguinis & humorum æquabili turbæ atque anomaliæ exoriuntur.

§. VIII.

Hinc facile afficiuntur, ab animi pathemate.

Sola perverſa & minus rationalis cogitatio & impreſſio, quæ ſub animi quodam impetu fit, quæ & directe & proxime nervoſas invadit partes, ingentes turbas in tota œconomia motuum vitalium & animalium excitat. Sciendum autem eſt, vim perverſæ cogitationis & impreſſionis nihil quidem corporei eſſe; attamen, ſimul ac influit in corpus & nervoſas partes præter naturam exagitat, meros effectus corporeos, videlicet vel partium vehementem ſtricturam, contractionem, aut earum reſolutionem, laxitatem & flacciditatem producit. Quare etiam ea remedia, quæ ſpaſmodice contractos nervos molliunt, leniunt & efferos motus ſedant, perquam feliciter acerbis illis ſymptomatibus, quæ animi impetuoſior quidam motus concitat, opponuntur. Eum vero in finem hæc adduximus, ut addiſcamus, ab animi motu, ceu ideali atque incorporeo tantum actu, univerſum genus nervorum ita affici & commoveri poſſe, ut omnium partium munera inde labem contrahant & periclitentur.

§. IX.

A commotione interna & externa.

Deinceps quanta læſio & pernicies toti corpori accedat ex gravi percuſſione capitis & cerebri, ac principii nervorum inde facta ſola commotione, ſalva partium internarum textura, ſenſuum abolitio cum corporis lapſu in terram, nauſea, vomitus, omnium virium ſimul & ſemel facta convulſio, ſatis abundeque declarant. Et quod magis mirandum eſt, à ſola commotione corporis & capitis externa, in ſano homine, confeſtim acerba ſymptomata produci poſſunt: cujus rei exemplum navigationis inſueti præbent, quos navi maris fluctibus jactata, vel in gyrum circumacta, vertigo, nauſea, enormis vomitio cum ſumma anxietate, pallor faciei, virium languor, appetitus proſtratio, ſatis miſere excruciare ſolent, quæ morborum ærumnæ vix ullam aliam agnoſcunt cauſam, quam quod nervorum in capite principium inſolito motu agitetur & commoveatur.

§. X.

Minimæ molis materiis.

Igitur minimæ molis ſæpius materia & leviſſima cauſa, modo in nervoſis partibus inſolentem quandam motionem vel agitationem excitare poſſit, magnis præter naturam motibus provocandis apta eſt. Fumus tabaci, etiam non adeo magna quantitate ore hauſtus, quas non ingentes anxietates cum ſudore frigido, faciei pallore, vomitione, nauſea ad animi fere uſque defectionem, in inſuetis producit. Effluvia ſtupendæ quanquam ſunt exiguitatis, quæ ex ſuaveolentibus, moſcho, zibetho & floribus jaſmini exhalant; attamen tanta efficacia pollent, ut fœminam, cujus nervi enormibus anomalis contractionibus aſſueti ſunt, id eſt, quæ ſecundum veterum loquendi modum ſenſibiliſſimæ eſt indolis, vehementiſſime affligant, ſyncopen inferendo, uſum vitæ ad tempus ſuſpendant, corpus humi proſternant, vel graves anxias & ſuffocatorias pectoris oppreſſiones & ſpirandi anguſtias concitent, quæ aſpectu horrenda ſymptomata, fœtido naribus admoto vapore, ex tempore & miraculi inſtar ſiſti poſſunt, eam videlicet ob rationem, quod exhalationes tenuiſſimæ ſulphureæ, intimæ ad nervoſas partes ſint admiſſionis, & contrarium ſuaveolentibus effectum, nempe ſedativum, in iis exſerant. Etenim quando vapor, odore per nares ſuſceptus, nervorum ramulos, ex quinta conjugatione prodeuntes, præter naturam afficit, protinus hujus inſoliti motus communicatio, mediante pari intercoſtali & octavo, tranſit ad fauces atque ventriculum, cor & pulmones, unde horum ſymptomatum ratio petenda eſt.

§. XI.

Aliiſque tenuiſſimis cauſticis.

Simili ratione quando à ſubtiliſſime cauſtica materia, ſive, venenata, in cute fauciata nerveæ fibrillæ interius tanguntur, quod fit, ſi cum punctura vel morſu virus ſeſe altius inſinuat, in morſu viperæ, ſcorpionum, canis rabidi, vel inſtrumento, ſucco hellebori albi, oleo tabaci, aut linimento, quod arſenicum ingreditur, imbuto, in quas non horribiles univerſum ſyſtema nervorum commotiones & ſpaſticas ſtricturas cõjicitur? unde acerbiſſimorum, maxima ex parte lethalium

lethalium ſymptomatum, origo. Febris enim, ſyncope, ſudor frigidus, faciei pallor, vomitus, nauſea, flavus color faciei, artuum convulſio, mentis emotio, alvi pertinax conſtrictio, urinæ ſuppreſſio, ſumma anxietas, inquietudo, ſpirandi anguſtia, nonniſi affectus ſunt præter naturam & ſupra modum generis nervoſi commoti, quibus graviſſimis & funeſti certo effectus afflictionibus, non alia ratione, niſi mature, & ſtatim inter initia, antequam motuum vitalium œconomia prorſus deſtructa fuerit, medicina, eaque ſpecifica, ſuccurrere licet. Nam, ſi unquam tantopere à Medicis collaudata ſpecifica locum inveniunt; certe tunc opem conferunt præſtantiſſimam, ubi genus nervoſum ex minima, virulenta tamen cauſa, in peſſimos, vitæ inimicos motus & contractiones abreptum fuerit; ſi videlicet contrariæ indolis materia, eas maturiori exhibitione cita ope compeſcunt. Quam gravia & funeſta ſymptomata poſt medicamentorum ſepticorum, ut eſt arſenicum, factam partibus tendinoſis & nerveis exterius tantum applicationem ſequantur, legi meretur *Obſ.*80. *Cent. VI. Hildani*, qui refert: virum robuſtum, qui tumore cancroſo laboravit & cui Chirurgus pulverem ex arſenico applicuit, mox in dolorem vehementem, vigiliam, febrem ardentem & continuum cibi faſtidium ac vomitum incidiſſe, & tandem delirio & ſyncope exorta, intra paucos dies mortuum fuiſſe.

§. XII.

Maris commoventur nervi à craſſioribus materiis.

Multo magis à ſolido & rigido corpore, quandocunque nervi portio læditur, acerba & gravia in toto corpore viſuntur ſymptomata. Ita tenuiſſima acu vel lanceola, ex puriſſimo chalybe confecta, quando in ferienda vena improvide læditur ſubſtratus nervus vel tendo, in corpore etiam exquiſite ſano, dolor, tumor durus, partis inflammatio, cum horrore, febre, vigilia, & quandoque, niſi cito ſuccurramus, ſphacelus & mors conſequitur. Qualia triſtia exempla complura ſæpius, non ſine dolore, in praxi conſpiciuntur. Neque tantum Chirurgi, qui læſionem inferendo primam occaſionem malis ſubminiſtrant, ſed & ipſi maxime Medici, qui progredienti malo commoda medicina, quæ tantummodo in principio unico emolliente conſiſtit, non ſatis dextre & mature occurrunt, inculpandi ſunt.

Ut punctura tendinis.

Anni jam aliquot exacti ſunt, ubi juvenis, medicinæ culturæ addictus, ſubito febre, cum ſiti, vigilia, ſumma anxietate levique delirio corripiebatur; quæ quum per ſex dies duraſſent, in conſilium vocor. Inquiſivi in cauſam, edixit: bene ſe ſanum & valentem fuiſſe, ſimul ac vero cuſpis cultelli ſcriptorii, de menſa forte delapſi, inciderit in dorſum pedis, ingentem dolorem ibi fuiſſe excitatum, & ab eo tempore graviter ſe laboraſſe. Locus affectus erat durus, tumidus & bruni coloris; applicuimus cataplaſma emolliens ex floribus emollientibus, croco etiam, in lacte decoctum: inſuper dedimus emulſiones papaveraceas, cum pulveribus bezoardicis, quo facto, mox omnia ſymptomata interitum minitantia ex toto conquieverunt.

Clavo exciſo.

Quam infeliciter pedum clavi, in ſenio præſertim confectis & ſcorbuticis corporibus, non raro exſcindantur, triſtiſſimis exemplis ac hiſtoriis indies fere edocemur. Tendinibus enim cum ſuperſedeant clavi; hinc quo altius adigitur cultelli cuſpis, eo facilius fit, ut tendo ſubjectus pungatur, unde exitialis, ob ſphacelum exorientem, corporis ruina pendet.

Spina & feſtuca.

Spina vel levis feſtuca membranoſis, vel tendinoſis locis altius, v.g. infra ungues, infixa, brevi etiam in ſano homine, ſimilis generis ſymptomata, dolorem, tumorem, ruborem, partis pulſationem & febrem, cum ſiti & vigilia parit. *Hildanus Cent.V. obſ.*2. complura exempla proponit, ubi à punctione ſpinæ in pede vel in digito manus facta, dolor maximus, inflammatio, febris, delirium & ſphacelus obortus fuit. Non ita pridem à cauſtico, ad excitandum fonticulum, in loco incongruo improvide poſito, in honoratiori fœmina ingentem totius brachii tumorem doloremque uſque ad humeros & pectus pertingentem, cum febricula notavimus; ubi tamen mox externis & internis convenientibus auxiliis, divina ſub Numinis gratia, ſuppetias tulimus. Quod vero ſphacelus, inprimis in extrema ætate & ſcorbutico corpore, tam facile nervoſis partibus, præſertim extremis membris, inſideat, id non tantum propter nervorum læſionem fit, verum quod exinde membranæ nerveæ conſtringantur, & interpoſitis numeroſis venis & arteriis ſanguis immotus detineatur, qui in ſphaceloſam corruptionem quam facile ruit.

§. XIII.

Punctura veſpæ.

Quam gravia ex punctura veſparum, præſertim in locis membranoſis & tendinoſis, ut ſunt carpi manuum, tempora capitis, juncturæ artuum, pathemata ſuboriantur, compluribus obſervationibus, hinc inde in medicorum clariſſimorum monumentis annotatis, edocemur. Inter has notabilis eſt ea, quam in medium producit *Hildanus Obſ.* 87. *Cent.IV.* ubi fœmina à veſpa punctionem circa carpum ſiniſtrum accepit, & protinus ingens dolor in loco affecto, cum lipothymia, exortus eſt, qui ab initio manum quidem & carpum ſolum occupavit, mox tamen per totum corpus expanſus, acerbior factus eſt, quin eodem die etiam veſicæ, ſeroſo & pellucido humore repletæ, effloruerunt; convaluit tamen, inunctione facta ex oleo ſcorpionum. Et *obſervatione* 80. *l. c.* refert: juvenem robuſtum & plethoricum, à veſpa in dextrum faciei latus, haud procul à minori cantho oculi, punctum fuiſſe, ubi ingens dolor & inflammatio cum gangræna faciei ſequuta eſt.

Aliiſque levibus cauſis.

Idem laudatus auctor *Cent. V. obſ.*25. refert hiſtoriam puellæ, cui Empyricus liquorem in aures inſtillavit, incredibili dolore, poſtea febre, vigilia & tumore ſubſequentibus. Et *Cent. I. obſ.* 4. memorat exemplum puellæ, cui in concavum auris globulus vitreus inſtar piſi illapſus eſt, quo facto, mira ſymptomata ſucceſſerunt, tota pars illa capitis uſque ad futuram nocte dieque doluit, acceſſerunt etiam ſiniſtro brachio ſtupores uſque ad digitos, pollicem & indicem, progredientes ad lumbos uſque, tibiam & pedem, tuſſicula ſicca aſſidua affuit, menſtrua ſuppreſſa ſunt, acceſſerunt epilepticæ convulſiones & ipſum brachium in atrophiam incidit: quæ cuncta acerba pathemata, feliciter extracto globulo, ſimul & ſemel conquieverunt.

Et inde univerſum ſyſtema patitur.

Hæ adductæ obſervationes ſatis abundeque id confirmant, læſiones nervoſarum partium, quæcunque & ex quacunque etiam cauſa exortæ fuerint, propter communicationem, quam nervorum propagines inter ſe habent, mirifice functiones partium etiam diſſitarum lædere & conturbare poſſe.

§. XIV.

Ejuſdem indolis ſunt internæ nervoſæ partes.

Quod quidem quemadmodum in læſionibus partium nervoſarum externarum in propatulo eſt; ita idem gravius affectis internis exquiſite ſentientibus

tientibus partibus contingit, ut plane mirandum ſit, quam horrenda ſymptomata exinde ſubſequi ſoleant. Inſigne hac de re exemplum prodidit idem laudatus *Hildanus Cent.I. obſ.34.* ubi aciculam grandiuſculam forte quæpiam deglutivit, ex quo non ita multo poſt in fundo ventriculi & circa pylorum exortus eſt tam intolerabilis dolor, ut dies noctéſque exclamare & ululare coacta fuerit. Sexto die à morbo phrenitica facta eſt, cum ardentiſſima febre, lingua arida, vultu inflammato, ut neminem agnoſceret, nec cibum nec potum expoſceret. Convulſiones colli, brachiorum & crurum maximæ & horrendæ aderant. Aliquando ſeſe ex una in alteram partem lecti tali impetu projiciebat, ut tres viri, quantumvis robuſti, vix illam tenere poſſent, mox tanquam ſemimortua jacebat, rurſus tamen & repente priora ſymptomata revertebantur. Huic tam graviter afflictæ, *Hildanus*, optimo conſilio, nihil niſi oleoſa & juſcula præcepit. Et quum aciculam tandem egeſſiſſet, priſtinæ ſanitati paullo poſt reſtituta eſt.

§. XV.

Inprimis ventriculus, qui conſentit in univerſo genere nervoſo.

Utut vero conſenſus & mutua motuum communicatio inter omnis generis partes, quæ nervoſæ ſunt texturæ iiſque nervis dotantur, perpetua ſit, idque inprimis in acutis paſſionibus eluceſcat: attamen nulla pars in univerſo corpore eſt, quæ tam conſpicuam ac intimam cum omnibus & ſingulis nervoſis corporis locis & organis harmoniam ac ſympathiam alat, quam ipſe ventriculus, adeo, ut ſi ulla pars, quæ exquiſitæ ſenſationis eſt, etiam longius diſſita, præter naturam afficiatur ac moveatur, ſtatim etiam ſtomachus inde luat & compatiatur. Inde etiam patet ratio, quare in omnibus fere morbis, actio ventriculi, quæ revera eſt ſyſtematica, videlicet appetentia, digeſtio, chylificatio, vacillet, ac attenta obſervatio medico-practica doceat, quod ventriculo male habente, vel gravius læſo, à quacunque etiam cauſa id fiat, protinus univerſum nervoſarum partium ſyſtema inde offendatur, quo procul dubio permotus fuit acutiſſimus ille *Helmontius*, ut animæ ſenſitivæ ſedem in ventriculo collocaverit. Et profecto, res eſt maximi momenti & ſubtilioris indaginis, quod nonnulli, percuſſo fortius, pugno vel duro alio inſtrumento, exterius cordis ſcrobiculo, ſub quo pylorus reconditur, cito ac inſperato perierint, inventa poſt mortem nulla læſionis mortiferæ nota, ſed macula tantum ex flavo rubra, circa extremitatem diaphragmatis & inferiorem ventriculi partem, quales caſus, ambigentibus de lethalitate medicis, aliquoties ordini noſtro ad decidendum oblati.

§. XVI.

Quod teſtatur venenorum operatio.

Nihil vero clarius & manifeſtius ventriculi cum omnibus corporis nervoſis ac ſenſibilioribus partibus conſpirationem demonſtrat, quam actio veneni, è vegetabilium, vel mineralium cenſu deſumti, ſpiculis acerrimis, cauſticis, tenuiſſimis ventriculi & inteſtinorum tunicas nerveas intime penetrantis, lancinantis ac arrodentis, cujus generis maxime ſunt arſenicum, & quæ ex mercurio ac regulina antimonii ſubſtantia prodeunt corroſiva, cicuta aquatica, fungorum varia genera, ipſa quoque purgantia, quæ non alio modo necant, quam per fortiſſimas ſpaſticas univerſi generis nervoſi contractiones. Inde enim cardialgia, inanis vomendi conatus, ſingultus, præcordiorum anxietas, ſpirandi anguſtia, conſtrictio diaphragmatis, linguæ ac faucium ariditas, ſitis inexhauſta, alvi ſuppreſſio, flatuum retentio, diarrhœa torminoſa, perpetuus ad urinam emittendam ſtimulus, extremorum refrigeratio, ſudor frigidus, facies ſic dicta Hippocratica, artuum tremor, pulſus intermittens & ſuppreſſus, delirium, animi deliquium, epilepſia, convulſio, inquieta corporis agitatio, quæ ordinaria ſunt veneni aſſumti ſymptomata, atque ab arroſione tunicarum ventriculi fiunt. Et tametſi in iis, qui veneno corroſivo necantur, ventriculi & inteſtinorum inflammatio ac ſphacelatio ſemper poſt mortem conſpiciatur; hæc tamen neutiquam tantorum ſymptomatum & tam celeris mortis cauſa eſt, ſed potius horrendi illi per totum genus nervoſum propagati ſpaſmi, quorum conſequens in inteſtinis & ventriculo conſiſtens inflammatio eſt, feralem vitæ cataſtrophen inferunt. Nam ſpaſmo veluti forti vinculo coarctatis ventriculi venis minimis ſanguis immotus hæret, regredi neſcit inque corruptionem tranſit. Ex quo jam facile intelligi poteſt, quare non præſentius & certius adverſus corroſiva venena ſit præſidium, quam in copioſo lactis, oleoſorum atque emollientium uſu, quæ non modo ob id mortem avertunt, quod tenuiſſima veneni ſpicula obtundant atque contextu ſuo oleoſo viſcoſo involvant, ſed & quia ad conſtrictas nervoſas partes relaxandas, vix ullum melius quam in hiſce eſt auxilium. De quibus autem omnibus meretur certe evolvi *Wepferi*, Medicorum & Anatomicorum peritiſſimi, doctiſſimus libellus de *cicuta aquatica*, qui varia experimenta cum venenis, emeticis & purgantibus, animantibus eadem ingerendo, inſtituit, & quæ ea ſequuta ſunt ſymptomata, nec non internas quæ poſt mortem deprehendit læſiones, curate notavit & conſignavit.

§. XVII.

Mercurialium præpoſtere datorum noxa.

Ipſa mercurialia, ſicuti dextre præparata & prudenter adhibita, uſus ſunt longe præſtantiſſimi; ita viciſſim minus recte parata & præpoſtere exigua etiam doſi propinata, univerſum corpus graviſſimo damno afficiunt. Memini præ aliis, Chymicum quendam Empiricum ante aliquot annos jactitaſſe, ſe incomparabilem adverſus podagram poſſidere medicinam, tam præſentaneæ virtutis, ut tribus tantum granis, tertia quavis hora aſſumtis, omnes omnino dolores, intra XXIV. horas, ad miraculum uſque abigeret. Permotus hac gloriatione generoſiſſimus quidam vir, exquiſitiſſime ſentientis naturæ & jam à triginta annis dolore podagrico ex hæreditaria diſpoſitione afflictus, Lipſiæ periculum fecit, ac per diem ſex pulveres deglutivit, quibus uſurpatis, omnis quidem dolor ſimul & ſemel conquievit, ſed ſubſequente nocte inquietus erat, anxietate ſumma cum vertigine premebatur, ut caput vix erigere poſſet, extrema frigeſcebant, & mane quum è lecto ſurgere volebat, apoplexia tactus miſere interiit. Oblati poſtmodum à cognato mihi ſunt ad examen efficaciſſimi hi pulveres, ubi, inſtitutis nonnullis experimentis, eoſdem mercurialis eſſe proſapiæ deprehendi, tam corroſivos, ut guſtatæ fauces & linguam inſtar mercurii ſublimati afficerent atque conſtringerent; quod autem dolor inde evanuerit, procul dubio ratio eſt, quod ſuſcitato in exterioribus ſpaſmo, materia acris ad interiora repulſa eſt.

§. XVIII.

Alia noxia in ventriculo detenta.

Porro *Foreſtus lib.XVIII. de ſtomach. aff.obſ. XIV.* ex lacte in ſtomacho concreto ſymptomata

Veneno

veneno ſimilia annotavit, quippe ægra nauſea ſine vomitione afficiebatur, cum ingenti ventriculi dolore, adeo ut ſyncope ſubſequeretur & anhelitus præfocatio, adſtanteſque illam morituram putarent, omnia tamen pathemata, rejecto per vomitum lacte evanuerunt. Et GALENUS memoriæ prodidit, adoleſcentem ab humore æruginoſo, os ventriculi mordente, ſæpius univerſali convulſione fuiſſe tentatum, eamque ipſum non deſeruiſſe, donec ærugo ejecta. *Dum aliquid*, inquit, *os ſtomachi vellicat, mordendo ac æſtuando, fiunt faſtidia, jactationes, cardiogmus, atque jam vomiturientibus os ſputo plenum eſſe videtur & labrum inferius concutitur, ventris ore ad vomitum excitato.*

§. XIX.

Pathemata hypochondriaca & hyſterica.

Eandem ventriculi cum univerſo nervorum ſyſtemate ſympathiam confirmant porro ſymptomata truculenta, quæ ſubinde hypochondriacos exercere ſolent, quandoquidem radix mali ſic dicti hypochondriaci omniumque in eodem ſolennium ſymptomatum in ventriculo male affecto fixa eſt, in quo ſpaſmi incipiunt, poſtea per propagines nervorum ſucceſſive ſerpunt & conſueta illa ſymptomata ingenerant. Nam ſi ventriculus, quod ſæpiſſime fit, flatibus prorſus diſtentus eſt, ejus orificiis ſimul ſpaſmo conſtrictis, tunc nervorum conjugationes, quæ ex pari octavo, item ex intercoſtali, ad ipſum feruntur, moleſta tractione, tenſione in partibus diverſis, quas ſimul tranſeunt, varia & gravia invehunt pathemata. Ita nervi pneumonici & conſtrictivas anxietates, cordis tremores, palpitationes, pulſum frequentem, durum & contractum ſuſcitant; ſique ii tenduntur, qui ad fauces, ad œſophagum ac cervicem abeunt, faucium conſtrictio cum deglutitione difficili, tractio moleſta in cervice, dolor conſtrictivus in humeris, regurgitatio ciborum & flatuum ad os; in capite vero vertigo, oculorum caligo, cataracta ſpuria, capitis dolor, frigoris in eo acerrimus ſenſus, anxia & triſtis cogitatio, hemicrania, animi perpetua anxietas & deſperatio maxima, ad timorem ac terrorem proclivitas, nullius rei voluptas, ſomnus parcus & inquietus, cum vitium languore & vitiata in ſenſoriis perceptione, oriuntur. Et quia ſimul plexus meſenterici & nervi intercoſtales in conſenſum trahuntur, dolores adſunt dorſi, tormina ventris, menſium & hæmorrhoidum inordinatus fluxus, dolor artuum, urinæ tenuis & aquoſæ mictio, alvi ſtrictura, quandoque etiam nimia ejus dejectio, extremorum quoque refrigeratio. Quorum omnium & ſingulorum ſymptomatum ingens fit allevatio, diſcuſſis ex ventriculo & inteſtinis ructibus aut flatibus, ſpaſmodicis conſtrictionibus per clyſteres, per balnea & antiſpaſmodica ſedatis, & viſcida acida ac bilioſa colluvie, per benigna laxantia cum amaris balſamicis juncta, educta.

§. XX.

Nec non intermittentium paroxyſmi.

Communicationem quoque ventriculi cum partibus nervoſis univerſi corporis, paroxyſmi febrium intermittentium non obſcure declarant. Procul enim omni dubio harum febrium minera primis in viis delitefcit, & ex univerſo corpore, per glandulas, ductus biliarios & pancreaticos, in hæc loca deſcendit, & ex mora, dum firmius tenuium inteſtinorum valvulis ac tunicis inhæret, corrumpitur ac peſſimam indolem contrahit, & nonniſi ſpaſmis, qui in prima regione incipiunt, omnia illa, quæ febribus ſolent aſſociari ſymptomata, abſolvit. Nam extremorum frigus, tremor & horror partium, præcordiorum anxietas, pulſus in principio parvus & compreſſus, poſtea celerior, nauſea, vomitus, faucium & linguæ ariditas, ſitis, dolor dorſi & capitis, tenſio abdominis, conſtrictio alvi, urinæ tenuis & flammeæ ſine ſedimento ſeceſſio, pandiculatio, oſcitatio, dolor oſſa quaſi contundens: profecto nullam aliam naniſcuntur originem, quam quod plexus ſtomachicus & meſentericus, qui ex intercoſtali & octavo pari concreſcunt, vehementi ſpaſtica tractione & conſtrictione laborant. Quare etiam non certior & præſentior intermittentibus medendi eſt methodus, quam convenienti medicina mineram febrilem temperandi, expellendi & vehementes ſpaſmos compeſcendi, poſtea afflictas & debilitatas partes roborandi. In eo tantum unice latitat intermittentes curandi arcanum, ut pro diverſitate cauſarum, individuorum ac temporum, hæc remedia debito ordine, tempore ac doſi offerantur.

§. XXI.

Conſentit ventriculus cum capite.

Sigillatim vero maximus obſervatur conſenſus inter capitis membranas, ipſumque ventriculum. Rectiſſime hinc ſcribit BAGLIVUS pag. 565. *qui laborant animi pathemate, potiſſimum corripi ſolent morbis ventriculi, ut inter cetera obſervavi in mœrentibus, qui conqueruntur primo de languore ventriculi, mox inappetentia, oris amaritie, ſiti circa horas matutinas, cruditatibus, flatibus & tenſionibus hypochondriorum.* Eamque ob rem monet Medicos, ut in morbis ab animi pathematibus præ ceteris ventriculo proſpiciant. Ego non ſemel ſed ſæpius à diuturno animi angore & mœſtitia, in hominibus antea ſanis, hilaris animi & ſanguineæ complexionis, affectum hypochondriacum, qui potiſſimum in ventriculo conſiſtit, ſubortum fuiſſe, vidi, anxium ſcilicet dolorem circa præcordia, inappetentiam, languorem, inquietudinem, mœſtitiam ſine cauſa, alvi conſtrictionem, continuam eructationem & inflationem circa cordis ſcrobiculum.

§. XXII.

Quod teſtantur animi pathemata ut ira.

Ira quoque potiſſimum operationem ſuam exſerit in ventriculum & duodeno connexos ductus nervoſos biliarios, unde frequentiſſime ii, qui ira excanduerunt, cardialgiam, contractionem circa ſcrobiculum cordis, cum ardore, propenſione ad vomitum, oris amaritie & alvi obſtipatione experiuntur. Et tunc nihil deterius eſt, quam frigidum potum ingerere, quo aſfectum perfecte hypochondriacum optime antea valentibus inductum ſæpe obſervavi. Longe autem pernicioſius eſt, ſub tali ſpaſtica ſtomachi ex ira conſtitutione, draſticum aut emeticum porrigere, quandoquidem ex facili inflammatio ipſaque mors accedit, quod pluribus in *diſſertatione de medicina emetica & purgante poſt iram veneno*, aſſerui ac demonſtravi.

Et deſiderium.

Quam grave damnum ex ardentiori deſiderio ventriculus experiatur, peculiaris ille Helvetis maxime familiaris affectus, noſtalgia dictus, teſtatur, quo apud exteros degentes, tam impenſo patriæ deſiderio tenentur, ut, ſi patrios lares non repetant, appetitus proſternatur, digeſtio læditur, flatus & ructus è cruditatibus gignantur, cardialgia accedat & cum languore ipſum corpus emacietur.

§. XXIII.

Animi fatigatio per meditationes.

Immoderatiora ſtudia & nimia per ſpeculationes animi fatigatio incredibili modo debilitant ventricu-

ventriculum ejuſque vim digeſtivam enervant tonumque & robur auferunt, unde acidæ cruditates gignuntur, quæ ad ſupprimendam alvum, ad progignendas flatulentias malumque hypochondriacum, primum fere fundamentum ponunt. Quin immo ſunt inter exempla hypochondriaco malo obnoxii, qui ſimul ac impenſiore meditatione animi nervos nimis intenderunt, illico anxietates præcordiorum, ructus è ſtomacho & borborygmos in ventre, perſenſerunt. Vertiginem ex ipſo ventriculo fieri, vel ex eo cognoſcitur, quod, ſi quis jejunus ſit maxime affligat, ſumto vero cibo minuatur, atque poſt ea, quæ primam regionem clementer expurgant & digeſtionem juvant, plane diſcedat. Meminit etiam Lommius *Lib. II. Obſervat.* ſuffuſionis ſeu incipientis cataractæ, ex ſtomacho proficiſcentis, & aſſerit, talem ſuffuſionem intermittere & remittere ſi curata coctione proſpectum ſtomacho eſt, invaleſcere & reverti ſi is cruditate labefactetur. Ventriculo bene habente, totum corpus alacrius eſt, ſomnus ſit placidus, ſi vero onuſtus eſt alimentis incongruis, præſertim circa noctem ſumtis, ſomnus deficit, vel inſomniis terrificis interturbatur. Nihil frequentius eſt, quam quod ventriculo vino non adeo bonæ notæ nimis obruto, ex retenta vappa, acorem corroſivum contrahente, poſtridie atroces capitis dolores oboriantur.

§. XXIV.

Capitis dolores, vulnera aliaque phænomena.

Eundem ventriculi conſenſum cum capite adſtruit; quod ſi caput gravius doleat, omnis ciborum appetentia pereat, multæ cruditates flatuum genitrices creſcant, alvo ſtrictiore reddita & ſtomacho ad vomitum inclinante. Graviores etiam cerebri morbi ventriculum mox in conſenſum rapiunt, unde obſervamus, in iis, qui apoplexia tanguntur, ventriculum ad ſubverſionem ſtimulari. Ubi mens ægrotat & duram matrem ſpaſmus corripit, cibi eſt faſtidium, tormina & anxietates præcordia exercent, & ructus cum impetu erumpunt, alvo ſtricta & magna in pulſibus facta mutatione. Nemini facile obſcurum eſt, quod ii, qui graviter vulnerantur, vel læduntur in capite, vomitu & ciborum faſtidio afficiantur; ac quod viciſſim ventriculo laborante, ipſum caput gravius luat. Pariter ſcriptorum medicorum fide conſtat, à comeſto ſolano, furioſo dicto, atque in ventriculo adhuc hærente, maniam productam fuiſſe, & ſemen hyoſcyami, & maxime daturæ, majori paullo quantitate exhibitum, promtiſſime ingentem torporem, ſtuporem, ac omnium ſenſuum internorum & externorum uſum abolere & phantaſiam corrumpere.

§. XXV.

Dentitionis ſymptomata.

Et quia nervi ſtomachici & inteſtinorum, ex intercoſtali & octavo pari coaliti, cum pari quinto, cujus ramus ad maxillas & dentes fertur, communicationem habent; hinc fit, ut infantibus, ob gingivalis carnis ab erupturo dente lancinationem, non modo in capite convulſiones, vigiliæ & epilepſiæ, in pectore aſthma, in corde febris, & inferiori ventre tormina cum alvi adſtrictione, vel nimia ejus fluxione, contingant, & quod notabile eſt, feces virides & corroſivæ ſecedant, eo quod, à ſpaſtica harum partium ſub dolore contractione, ingeſta non alvo excluſa, ſed diu retenta, aceſcant & corroſivam indolem accipiant. Ex quo judicare promtum eſt, quam imprudenter & temerarie ii faciant, qui in dentitionis difficultate, ubi ſpaſmi genus nervoſum vehementer torquent & feces virides ſunt, purgantia acria & cum mercurialibus mixta, iterum iterumque propinant, triſti eventu præpoſterum ejuſmodi conſilium ſatis confirmante. Atque ob eandem communionem, quam nervi ſtomachici & inteſtinales cum pari quinto fovent, accidit in gravioribus ſtomachi ſpaſmis, qui fiunt à veneno vel validiori purgante aut emetico ſumto, faciem fieri Hippocraticam, tempora collabi, vultum palleſcere & naſum acuminari. Neque ſemel, ſed iterum iterumque notavimus, in pathematibus hyſtericis vultus deformitatem & aſpectu horribiles oris, labiorum & oculorum diſtorſiones.

§. XXVI.

Conſenſus ſtomachi cum œſophago.

Proxima vero ſtomachi eſt ſocietas atque connexio cum œſophago, propter tunicarum communionem; hinc fit, ut à pluma vel digito tantum faucibus intruſo, principium œſophagi irritante, protinus ventriculus, præſertim humorum copia onuſtus, ſubvertatur & vomitio fiat. Fumus quoque tabaci ore ſuctus ſtimulat alvum, nullam, mea ex ſententia, aliam ob cauſam, quam quod hic ſumus ſale ſuo volatili acri tunicas oris & faucium irritet, è quibus propagato ad ventriculum motu, is contenta citatius protrudat ad inteſtina & anum. Et quando in ventriculo acris reſidet humor, vel inflammatio eſt, œſophagus cum faucibus moleſte conſtringitur, ita ut non raro copioſa aqua in os effundatur, quod unum ex peſſimis indiciis eſt. In infantibus quorum ventriculus ſaburra cauſticæ bilis infarctus eſt, convulſionis certa ſpecies moleſta & fatalis eſt, dum ii, ſpaſmo gulæ affecti, continuo deglutire coguntur & certum ſonum cum quodam ſingultu edunt, quæ ſymptomata identidem ab irritatione ventriculi, œſophago, faucibus & diaphragmate in conſenſum raptis, oriuntur. Fovet quoque ventriculus conſenſum cum inteſtinis: unde ſub atrociſſimo inteſtini ilei vel etiam coli dolore, vomitus tam vehementes fiunt, ut non modo in inteſtinis contenti humores, ſed & ipſa ſtercora haud raro ſurſum ferantur.

§. XXVII.

Cum ductibus biliariis.

Deinceps magna eſt conſenſio ventriculi & annexi duodeni cum ipſis biliariis ductibus, eam maxime ob cauſam, partim quod ductus choledochus per duodeni membranas feratur, partim quod dexter nervi intercoſtalis & paris octavi ramus, qui ventriculum adit, ramum quoque ad hepar ejuſque biliferos canales mittat. Propter hunc itaque conſenſum fit, ut à ſpaſmo ventriculi & duodeni, qui in febre tertiana obſervatur, item à vehementi vomitorio, vel purgante, aut veneno aſſumto, nec non ab atroci dolore colico, icterus oboriatur. Infantes tertio vel quarto à partu ſæpius die ictero corripi, ex retentione mœconii in inteſtinis. auctor eſt Baglivus *Oper. pag.* 38. Iracundiæ vehementiori icterum ſupervenire non novum eſt; ſiquidem ab hoc affectu patitur maxime fibroſior & robuſtior pars ventriculi, quæ pyloro adjacet, dum conſtringitur: unde ordinario in dextro circa ſcrobiculum cordis latere, ab ira, dolor compreſſorius, cum aſcenſu bilis ad os, obſervatur. Quod ſi vero vel calculo, vel bilioſo alio concreto tartareo humore, in veſicula fellea aut ductibus biliariis contento, horum tunicæ nerveo-muſculoſæ violenter tenduntur; in conſenſum

ſum quoque abripitur ventriculus, & hinc immanis cardialgia, nauſea, vomitus cibique faſtidium cooritur. Memorabilis & lectu digniſſima eſt obſervatio, quam *Miſc. nat. curioſ. A. VI. Dec. I. obſ.* 20. referunt: ubi mulier immanem dolorem & lancinatorium ventris per triginta fere annos paſſa eſt, cujus originem & cauſam ſagaciſſimi etiam Medicorum vix hariolari poterant, poſt mortem autem inventus eſt ingentis magnitudinis calculus, qui totam fere veſiculæ felleæ cavitatem implevit. Eandem quoque in rem *obſ.* 61. SCULTETI *in armamentario*, conferri meretur.

§. XXVIII.

Cum diaphragmate & pulmonibus.

Porro exquiſitam ventriculus cum diaphragmate & pulmonibus fovet communicationem. Quid enim familiarius eſt, quam in infantibus ſtomacho refrigerato, vel materia acri ejus tunicis inhærente, ſingultum concitari, qui thoracis eſt convulſio? Quid ſolennius eſt? quam à cruditate ventriculum obſidente, vel ſero acri intra ejus membranas detento, tuſſim naſci convulſivam, in infantibus non raro ſuffocatoriam, quæ pectoralibus & dulcibus aſſumtis plus exacerbatur, acrimoniam vero corrigentibus, emollientibus atque diſcutientibus, neque minus lenioribus laxativis, expugnatur. Quid porro crebrius occurrit in praxi, quam quod à violenta tuſſi, vitio hærente in bronchiis, vomitus concitetur? Nihil quoque frequentius eſt, quam quod ab inflatione ventriculi ſumma fiat ſpirandi anguſtia cum ſuffocationis periculo, quod ſymptoma in infantibus, quorum ventriculus lacte corrupto farctus eſt, ſæpius viſitur, ubi leni emetico, vel quæ leniter alvum ducit medicina, omne punctum curationis abſolvitur. Quin in convulſiva tuſſi ex ſtomacho, tantam pectoris vidi concuſſionem, ut ſternutatio impetuoſa & reiterata, cum ingenti ſanguinis vel lymphæ profuſione è naribus, facta fuerit.

§. XXIX.

Cum renibus.

Præterea magnæ conſiderationis ea eſt ſympathia, quam renes cum ventriculo & inteſtinis, propter communionem nervorum, alunt. Nimirum nihil familiarius eſt, quam quod dolores ex calculo perpetuo fere nauſea & vomitus comitetur, & calculoſos tormenta inteſtinorum torqueant. Nam quando ren calculo laborat, abdomen ſemper multis flatibus turget, qui majores faciunt moleſtias, quo gravior dolor eſt, immo ipſæ flatulentiæ ſæpiſſime dolorem renum provocant & calculum in ureteres urgent. Providendum itaque eſt calculo obnoxiis, ne abdomen frigori exponant, alias facile dolor renum irritatur. Si quis dolore ex calculo premitur, digeſtio turbatur, ſtagnant ingeſta in ventriculo, aceſcunt & bilis viridis evomitur. Et faciunt tunc egregium officium clyſteres carminativi & emollientes oleoſi, nec non omnia ea, quæ citra calorem flatus diſpellunt & dolorem lumborum mitigante facultate pollent. In ſpaſmis flatulentis ventriculi, qui affectione hypochondriaca vel hyſterica detentos torquent, moleſta criſpatura identidem ad renes pertingit, ita prorſus, ut eorum tubulis conſtrictis, urina alba mingatur, quæ certum fere paroxyſmi hyſterici vel hypochondriaci imminentis indicium præbet.

§. XXX.

Cum pedibus.

Neque exiguus ventriculi conſenſus eſt cum pedibus, qui innumeris tendinibus & nervis atque membranis conſtant. Quum enim nervus intercoſtalis ad crura etiam pertingat, & nervum cruralem anticum & poſticum conſtituat, mutua hinc inter caput, ventriculum & pedes conſenſio naſcitur. Ex quo jam facile patet, quare digitorum in pedibus immanem dolorem, quod aliquoties vidimus, ſpaſmus cynicus ſubſequatur, & quare ex pedis pollice epilepſia non raro originem capiat, dum ſpaſmus ibi incipiens, ſucceſſive aſcendit, & primo ad abdomen, poſtea ad cor & diaphragma, tandem ad caput delatus, abdominis tenſiones, præcordiorum conſtrictiones, pectoris oppreſſiones, aphoniam, denique convulſiones & epilepſias producit. Ægroti exprimunt, ſenſum quaſi venti à pollice ad caput ſurſum aſcendere ac elevari, quæ tamen in ſenſu eſt fallacia; ſiquidem nullus datur flatibus locus ita per ſolidam ſubſtantiam aſcendendi, ſed ſpaſmi ſunt, qui oſcillatorio quodam motu ſucceſſive per nervorum propagines ad ſuperiora ſerpunt. Notum quoque eſt, ex inceſſu nudis pedum plantis in pavimentum frigidum, nec non improvida pedum refrigeratione, cutim per omnem corporis ambitum ſtringi & tormina ventris, nonnunquam cum alvi fluxu, arceſſi.

§. XXXI.

Cum ipſa cute.

Tandem nec ſilentio prætermittere oportet ſympathiam, quæ eſt inter ventriculum & ipſam cutem. Vidimus exanthemata, quæ in cute effloruerant, cujuſcunque etiam fuerint generis, repulſa, non ſine ingenti periculo ad ventriculi & inteſtinorum tunicas migrare, ubi ferales ſpaſmos, tormina, anxietates, conſtrictiones alvi & inflammationes efficiunt. Quare etiam omnia, quæ ſpaſmum in ventriculo concitant, ut ſunt purgantia & animi pathemata, in exanthematicis morbis admodum pernicioſa eſſe obſervantur; quandoquidem conſtricta ex conſenſu ſimul ipſa cute acris illa exitialis materia ad interiora, ipſaſque nerveas ventriculi & inteſtinorum membranas, revocatur. Et ſæpius quoque obſervavimus, ab induſiorum, præſertim ſi frigida & humida fuerint, mutatione, in ſanis etiam, ventris inflationes & inquietas noctes redditas fuiſſe. Quo patet, quam gravem noxam ejuſmodi improvidus auſus in morbis, quorum materia per ſummam cutim expelli debet, cauſetur. Quandocunque dolor ventriculum vel inteſtina torquet, pori cutis clauduntur & nihil ſudoris effluit, extrema refrigerantur, meatibus vero cutis rurſus adapertis, certum indicium eſt doloris aut alvi fluxus finem adeſſe. Si variolarum materia ſubtilis cauſtica inteſtinorum membranis inſidet, ægri ſunt inquieti, jactabundi, loco ſtare neſciunt & ne minima puſtula prodit in cute, neque ſudoris guttula proſilit, alvo contracta & convulſiva, adeo ut univerſum cutis ſyſtema contrahatur, quod probe notavit BAGLIVUS.

§. XXXII.

Conſenſum inteſtinorum teſtantur pathemata à vermibus.

Neque tantum ventriculo, verum etiam inteſtinis, quæ ejuſdem cum illo naturæ & ſtructuræ ſunt, ex tunicis nempe pariter muſculoſis & nerveis contexta, cum univerſi corporis tunicis membranaceis ſocietas eſt atque conſenſus, ob plexus maxime meſentericum, intercoſtalem & paris vagi, quem præter alia truculenta univerſi generis nervoſi pathemata, quæ à vermibus, teneras tenuium tunicas arrodentibus, ſuſcitantur, teſtatum reddunt. Neminem enim, qui leviter in artis exercitio verſatus eſt, fugit, inde pullulare in capite epilepſiam, deliria, vertiginem, ſternutationes,

tationes, guttam ſerenam temporariam, aphoniam, ſurditatem & tinnitum aurium tranſitorium; in ſpinali medulla, aſpectu horribiles motus convulſivos & artuum agitationes; in corde & ſyſtemate vaſorum, febres, cordis tremores ac palpitationes; in pectore, tuſſes, dolores, qui pleuritidem mentiuntur; in ventriculo, inappetentiam, inclinationem ad vomitum, ptyaliſmum & lymphæ ex ore fluxum; in inteſtinorum volumine, atrocia tormina; in urinariis viis, ad urinam ſtimulum; in extremis, horripilationes & refrigerationes, manuum pedumque contracturas: quæ cuncta ſymptomata, primo aſpectu admodum funeſta, exturbata à ſpecifico anthelmintico, pilulis nempe ex aſa fœtida, myrrha, croco & mercurio dulci paratis, verminoſa progenie, protinus ſedantur & conquieſcunt.

§. XXXIII.

Colica ſic dicta convulſiva & ileus.

Colica ſic dicta convulſiva & paſſio iliaca, quibus inteſtina, ileon, vel colon, vehementi ſpaſmo conſtringuntur, quot non atrocia, & nonnunquam lethifera ſymptomata inducunt? febres, deliria, convulſiones, inquietudinem, ſummas anxietates, animi deliquia, artuum contractiones, extremorum frigora, cum ſudore frigido & pulſu duro & contracto, vomitus, alvi tam inſolentem conſtipationem, ut nec clyſterem admittat, vel flatum tranſmittat. Ejuſdem indolis ſunt acerbiſſima pathemata in colica ſpaſmodica metallurgis ſolenni obvia, quæ ſigillatim evolvi & ad rationes revocavi, in diſſertatione *de metallurgia morbifera*.

Cholera & dyſenteria.

In cholera quoque quando bilis cauſtica nervoſos inteſtinorum parietes rodit atque gravius irritat, omne nervorum genus compatitur, ac eædem plane, quam ſi venenum aſſumtum fuiſſet, prodeunt paſſiones, mortem celeriter arceſſentes, quæ non aliis, quam quibus venenorum noxæ, demulcentibus nempe oleoſis, lacticiniis, terreis & antiſpaſmodicis, diſcutiuntur; id quod etiam pari modo de dyſenteria, ab eadem cauſa prognata notum eſt.

§. XXXIV.

Purgantium effectus.

Accedunt phænomena poſt purgans aſſumtum conſpicua. Quamvis enim omnis generis cathartica operationem ſuam nonniſi in inteſtinis exſequantur, iiſdem tamen oblatis, diſſitæ etiam partes annuunt. Elaterium quando hydropicis exhibetur, virtutem ſuam tam late diffundit, ut ſtrictis in extremis quoque partibus fibrillis, ſtagnans humor ex univerſo corporis ambitu ad inteſtina agatur, ac per anum effuſe exturbetur, ſubſidente poſtea notabiliter in exterioribus tumore. Similiter in tuſſi humida, qua magna humorum colluvies ſcreatu è pulmonibus ejicitur, nullum certius atque efficacius præſidium eſt, lenioribus & balſamicis laxantibus, quibus ſuperfluum ſerum è pectore ad inteſtinales glandulas allicitur & per alvum educitur. Inprimis autem imprudens purgantium uſus, inteſtinorum cum reliquis nervoſis partibus, ac præſertim ſpinali medulla, conſpirationem prodit. Præterquam enim quod SOLENANDER in *Conſiliis* & *A. N. C. Dec. II. A. VII. obſ.* 162. fidem faciant, quod grave damnum inde in univerſum corpus redundarit, ipſe quoque aliquoties notavi, propinata in pulvere vel pilulis reſina jalappæ, non ſolum enormes cum acerbis torminibus ſucceſſiſſe dejectiones, ſed etiam in quibuſdam convulſiones, epilepticas commotiones, quin in aliis paralyſin dextri & ſiniſtri lateris accidiſſe, hanc procul dubio ob rationem, quod reſina jalappæ, quæ facile in liquido aqueo conglobatur & difficillime liqueſcit, firmiter parti cuidam nerveæ inteſtinorum tunicæ adhæſit, eandemque jugiter lancinando, convulſivas ejuſmodi in diſſitis etiam locis ſpaſticas tractiones ſuſcitavit.

§. XXXV.

Viſcera ſanguinea non cum nervis conſentiunt.

Viget itaque conſenſus inter partes nervoſo-membranaceas mutuus, qui an etiam his, cum viſceribus ſic dictis ſanguineis, quorum ſtructura & compages ferme tota vaſculoſa, ut ſunt hepar & lien, nec non uterus, intercedat? jam paucis diſpiciendum.

Ut uterus.

Plurimi quidem ex Practicis, quos inter maxime eminet WILLISIUS, conſenſionem uteri cum nervoſo totius corporis ſyſtemate conſtanter aſſerunt, inprimis quum experientia fere quotidiana doceat, quod affectio hyſterica, quæ ex vitio uteri & ſanguinis irregulari motu in fœminis æque ac in puerperis cooritur, pathematibus ſpaſticis, convulſivis, epilepticis, quæ præternaturales generis nervoſi læſi affectus ſunt, abſolvatur. At vero ipſe uterus minime partibus nervoſis exquiſitæ ſenſationis annumerari poteſt, utut motu tonico ſuo & interno non deſtituatur. Nam ſi talis eſſet, neutiquam ſummas illas ſæpius à gemellis diſtenſiones in gravidis, item à tumoribus & excreſcentiis intra ejus cavitatem ipſamque ſubſtantiam prognatis, ſine ſumma moleſtia & vitæ periculo, ferre poſſet.

§. XXXVI.

Mali hyſterici cauſa quidem in utero eſt.

Quare recte diſtinguendum potius eſſe cenſeo, inter ſedem morbi, ſive ſpaſmorum, quæ nullo modo eſt in utero, ac inter ſedem cauſæ morbi, ſive pathematum ſpaſmodicorum in genere nervoſo exiſtentium, quorum cauſam ipſe uterus male affectus ſubminiſtrat. Neque quidem inficiandum eſt, quod ſi ob dejectum uteri & ejus vaſorum tonum ac robur, ſive à puerperio, ſive ab aliis cauſis externis & internis, ſanguinis ſuperflui menſtrua periodo non ſufficiens fit diminutio, ſed fluxus ſupprimitur & cohibetur, graviſſima inde ſæpius in univerſo corpore, inque primis ejus partibus nervoſo-membranaceis, oboriantur ſymptomata; horum tamen ratio non à nervis, quos ſenſibiles hæ partes cum utero communes habent, ſed potius à ſanguine, ad interiora ac ſentientes nobiles partes reſtagnante, petenda eſt ac derivanda. Et hanc etiam HIPPOCRATIS fuiſſe ſententiam, auctor nuclei Hippocratis *Cent. III. aph.* 44. clarius exponit, *refluens*, inquit, *ſanguis ab utero & premens ſeptum tranſverſum, retracto utero, præfocationem; in caput irruens, inſaniam, epilepſiam, catochos, apoplexias; occupans thoracem, tuſſiculares affectus; irruens in cor, palpitationes & tremores, nonnunquam ſyncopes, in nervis denique faciei ſtuporem, immobilitatem & reſolutionem.*

§. XXXVII.

Sedes vero in ventriculo & inteſtinis.

Ego proinde re paullo curatius expenſa, præcipuam pathematum hyſtericorum ſedem in ventriculo & canali inteſtinorum collocandam eſſe arbitror. Nam anxiæ illæ conſtrictiones & anguſtiæ circa præcordia, dolores cardialgici, qui ad dorſum, ubi ſiniſtrum ventriculi orificium, porriguntur, palpabilis ſtomachi circa ſcrobiculum cordis inflatio, continuæ eructationes, nauſea & ad vomendum proclivitas, alvus firmiter obſerata, cum flatuum retentione, & regurgitatione ad ſuperiora, borborygmi, tormina, convolutiones inteſtinorum inſtar globi,

moleſti

moleſti dolores in hypochondrio ſiniſtro, dolor circa vertebras lumbares, creber ad urinam ſtimulus, extremorum frigus, inquietudo, pulſus celerior, contractus, vel plane intermittens, animi defectio, cordis palpitatio, quæ perpetua fere paſſionis hyſtericæ ſunt ſymptomata, nihil certe aliud ſubindicant, quam nobiliſſimam & ex præcipuis ſenſibilem maxime partem, ventriculum nempe, eſſe affectam. Quare etiam omnia ea, quæ ſpaſticas ſtricturas efficaciter leniunt & laxant remedia, ut ſunt fotus calidus præcordiis applicatus, interne liquor noſter ſic dictus anodynus mineralis, ceu ſummum & tutiſſimum antiſpaſmodicum, vel ſolus, vel cum eſſentia carminativa, aut caſtorei, remixtus, & clyſter oleoſus emolliens, præſentiſſimæ & fere miraculoſæ ſunt efficaciæ. Horum quippe atrocium ventriculi ſpaſmorum proxima cauſa, non ſunt acres, bilioſi, vel viſcidi, crudi ſucci in ſtomacho contenti, ſed ſolus ſanguis copioſe irruens in vaſa ventriculi, quæ quum tunicis ejus nervoſis intertexta ſint, nimia diſtenſione has fortiter premunt, & hac ratione jam memoratas paſſiones gignunt. Hinc etiam ratio pateſcit, quare fœminæ, quibus menſes poſt quinquageſimum annum deficiunt, ſi non ſanguinem, vel per ſcarificationem, vel per inciſionem venarum, emittunt, aut etiam conſuetas has artificiales evacuationes omittunt, hyſtericis ejuſmodi ſpaſticis affectionibus, præ omnibus aliis excruciëntur: & quare viciſſim inſtitutæ opportune ejuſmodi ſanguinis ſubtractiones, paroxyſmos hyſtericos certis periodis redeuntes, vel minuant, vel penitus tollant.

§. XXXVIII.

Nullus quoque hepatis & lienis conſenſus.

Idem de hepatis & lienis viſcere ſentiendum. Nam licet nonnulli inter hæc & nervoſas partes conſenſionem adſtruant, & potiſſimum ad pathemata in malo hypochondriaco, ſub quo labes & vitium plerumque in ſanguineis hiſce viſceribus conſiſtit, conſpicua provocent; ambo tamen, hepar & lien, præſertim humanus, partes, ut luculenter injectionibus ſuis Cl. Ruyschius demonſtravit, ſunt fere totæ vaſculoſæ, ex innumeris quippe vaſis majoribus, minoribus & minimis contextæ, ſenſus plane expertes, ut hinc ſæpe ſine acuti doloris perceptione intumeſcere ac etiam in magnam molem augeri poſſint. Interim tamen, ſi ipſarum compages, & maxime quidem vaſa, quæ ſanguinem ad hepar, ut eſt vena portæ, adducunt, convenienti tono ac robore & vi ſufficienter motrice impellente deſtituuntur, promtam ſpaſmorum in nervoſis locis cauſam ſubminiſtrant. Nam quando ſanguis à ventriculo, toto volumine inteſtinorum, meſenterio, liene, omento & pancreate refluus, per truncum venæ portæ, qui manifeſta ſyſtole ſive pulſu caret, per minimos copioſiſſimos hujus venæ in hepatis parenchymate propagines, non ſatis expedite trajicitur, neceſſe eſt, ut regurgitans ad viſcera unde advectus, in iiſdem non modo ſtagnet & canales farciat atque diſtendat, ſed & ulterius, ut appulſus per arteriam cœliacam & meſentericam à tergo ad has partes ſanguis, præcluſo in venas repletas tranſitu, ad vaſa minima & lateralia cogatur, & ſic undiquaque oblæreſcens in vaſis nervoſæ maxime ventriculi & inteſtinorum tunicæ inſtratis cruor, moleſta preſſione ſtricturas & truculentos ſpaſmos cieat. Et hac utique ratione omnia illa pathemata, quæ hypochondriacos per certos inſultus vexant, affectiones & læſiones generis nervoſi ſunt, ac ut probe primus Willisius & Hobockenius notarunt, exquiſitam convenientiam eandem quoque ſedem cum hyſtericis pathematibus obtinent. Minus enim recte ſecundum Veteres, ac ut nonnullorum Recentiorum adhuc opinio fert, dolores & paſſiones in latere ſiniſtro lieni adſcribuntur, quum potius ſtomacho, cujus tres partes in hoc latere conduntur, nec non ſubjectis coli flexuris, ut inter alios primus cum Conringio docuit Ettmullerus, debentur. Ipſe quoque ante aliquot annos peculiari diſſertatione monſtravi atque defendi, quod præcipua ſedes ſpaſmorum hypochondriacorum in ventriculo ſit conſtituenda.

§. XXXIX.

Hinc cruditates non ſunt cauſa mali hypochondriaci.

Neque etiam ut plurimorum recentiorum eſt ſententia, cruditates vitioſæ primis in viis ſtabulantes acidæ & viſcidæ bilioſæ, primam, originalem & veram cauſam pathematum hypochondriacorum ſuppeditant, ſed ſequuntur demum ſpaſmos & eorum productum ſunt, licet ad eorum recurſum & exacerbationem multum conferant, & ipſe potius ſanguis copioſe circa hæc viſcera ſtagnans, ſive harum partium plethora particularis accuſanda. Teſtatur hoc inter alia cura affectus hypochondriaci, in qua quidem ea, quæ ſpaſmis placandis, ſtricturis partium fibroſarum relaxandis dicata, inſigne levamen afferunt; niſi tamen redundanti ſanguini exitus paretur, ac is vel per ſanguinis miſſionem in partibus inferioribus, vel fluxum hæmorrhoidum, ſi natura ad eum inclinat valde ſalutarem, exſolvatur, aut ejuſdem progreſſus aquarum mineralium, balneorum & medicamentorum roborantium tonicorum uſu, vel etiam per motum & exercitium corporis, liberior reddatur, ac per vaſa venoſa meſeraica ipſumque hepatis & lienis viſcus reſtituatur, certum & conſtans vix, aut plane non, ſperare licet auxilium.

§. XL.

Conſenſum teſtatur medicamentorum operatio.

Is autem à nobis aſſertus nervoſarum partium conſenſus, quemadmodum tam eximius eſt atque conſpicuus, ut venenum, vel etiam alia infeſta materia, nervoſo, ubicunque ſit loco, inſidens, vel in ventriculo contenta, illico vires ſuas perniciales cum univerſo nervorum ſyſtemate communicet: ita ſimili ratione pharmacum efficacis ac penetrantis indolis, acciſa etiam doſi exhibitum, immo adhuc in ſtomacho verſans, mediante eadem nervorum conſpiratione, protinus vim ſuam in univerſum corpus diffundere poteſt. Liceat in confirmationem producere liquorem à nobis inventum & ex ſulphure mineralium concinnatum, jure dictum anodynum mineralem, gratiſſimæ & penetrantiſſimæ indolis, qui certe, ſi ullum aliud medicamentum, promte, ſine noxa tamen, dolores & ſpaſmos in univerſo corpore levat atque ſedat, & in pathematibus hypochondriacis, hyſtericis, gravi cardialgia, enormi vomitione, commotionibus etiam epilepticis & convulſivis, ſingultu, diarrhœa, ad guttas tantummodo xxx. vel xl. ſemel aut bis, oblatus, præſentaneum & mirabile plane præſtat auxilium.

Liquoris anodyni.

Maſſam pilularum ita dictarum de ſtyrace ad aliquot tantum grana deglutitam, in tuſſi ferina, quæ univerſum corpus affligebat & concutiebat, omnibus aliis fruſtra exhibitis, ſingularem plane effectum ſedativum exſeruiſſe, ſæpius obſervavi, ſubſequuto ſimul blando cutis, quæ ante frigida, horrida & exſucca erat, madore.

§. XLI.

Aliorum ſedativorum & antiſpaſmodicorum.

Pauxillum laudani liquidi ſi vel ſolum, vel cum liquore volatili Buſſii, aut cornu cervi ſuccinato remixtum, in enormi, etiam cruenta, alvi dejectione, porrigitur, protinus, quando adhuc in ventriculo hæret, atroces cruciatus in abdomine, borborygmi & motus conquieſcere incipiunt, ſomno blando obrepente. Idem medicamentum ſi in pathematibus hyſtericis, quæ univerſum corpus exagitant ſpaſticis, datur, mox mirabile ſequitur levamen. Pariter in enormibus ſanguinis profuſionibus, hæmoptyſi nempe, narium hæmorrhagia, ab aſſumtis aliquot granis maſſæ pilularum de cynogloſſa, vel aliquot guttulis liquoris martialis, ſæpe extemporaneam vidi fluxus adſtrictionem. Oleum amygdalinum bene præparatum, & cum juſculo ad aliquot cochlearia ingeſtum, præbet medicinam in omnibus doloribus & ſpaſmis, etiam diſſitas partes quatientibus, efficaciſſimam; eaque propter in tuſſi convulſiva clamoſa, aſthmate ſpaſmodico, dolore ex calculo, ſtranguria, colica, non ſine inſigni fructu uſurpatur. Nitrum ſaltim vulgare, probe depuratum, ad aliquot grana datum, protinus fervorem præternaturalem extinguit, vel ad ſenſum refrigerat, ſitim ſedat, commotiones ſanguinis hæmorrhagicas ſiſtit, cutim ad madorem diſponit & alvum lubricam reddit.

§. XLII.

Corticis Peruviani.

Corticem Peruvianum, pulverem florum chamomillæ, crocum martis ſubtiliſſimum, quem fontes Lauchſtadienſes eructant, ad ſiſtendas febriles in intermittentibus motus ſumma pollere efficacia, res eſt nec leviter in praxi verſatis ignota. Longe etiam præſtantiſſimus certe eſt effectus, quem pilulæ balſamicæ, leniter aloeticæ, in omnibus fere uteri affectibus, atque etiam in hypochondriaca paſſione, exſequuntur, dum ad fœtum, ſecundinas, molas, immo lochia expellenda in puerperio, præ omnibus aliis purgantibus & uterinis eximie conferunt, non aliam ob cauſam, quam quod peculiari ratione, non modo inteſtina, ſed & confines partes atque vaſa uterina ſolentur & afficiant. Has tamen cum pleriſque reliquis non facile primarum viarum limites operatione ſua tranſcendere, veri videtur ſimillimum.

Pilularum balſamicarum.

Cephalicorum.

Ad vires à ſenio vel morbo collapſas reſtaurandas, nec non animo deficientes refocillandas, balſamum noſtrum liquidum ſpirituoſum, exterius & interius uſurpatum, ſingularem præſtat opem; contra vero ſuaveolentia ex moſcho, ambra, zibetho, ſi naribus tantummodo offeruntur, hyſtericis vel hypochondriacis, totum genus nervoſum in conſenſum trahendo, ſæviſſima ſymptomata, ut ſyncopen, cordis palpitationes, anxietates ſummas, nauſeam, vomitum, immo convulſiones quandoque, arceſſunt.

Et clyſterum.

Clyſteres oleoſi demulcentes in colica convulſiva & paroxyſmis hyſtericis & hypochondriacis levamen afferunt exoptatiſſimum, eo quod non tantum in inteſtina, verum etiam in alias nervoſas partes ſuam maxime diſtribuunt facultatem.

§. XLIII.

Item ſpecificorum.

Neque diſſimilis mihi ſpecificorum ſic dictorum videtur ratio, ut caſtorei & aſæ fœtidæ in pathematibus hyſtericis placandis, pulveris ſecundinæ humanæ, cranii & corii humani, in epilepticis inſultibus ſedandis; hæc enim dum ventriculi & inteſtinorum tunicas nerveas ἀναθυμιάσει ſua mulcent ac imbuunt, ex his ad diſſitas etiam atque remotas partes virtus propagatur. Fuit nobis à multis abhinc annis in uſu ſingularis quidam mercurius diaphoreticus fixioris naturæ, qui ad pauca grana adhibitus, in lue venerea & morbis à ſumma lymphæ impuritate naſcentibus, ſudorem per multas hebdomades eliciendo, mirabilem præſtitit opem. Sic quoque ſulphur antimonii, ſi rite præparatum fuerit, quo etiam referenda panacea ſic dicta Glauberiana, nec non regulus antimonii medicinalis, duorum vel trium granorum pondere oblata, acres & ſalſas diu durantes in oculis, faucibus quoque ac pedibus defluxiones reſiccant, ſimulque perſpirationem ac reſpirationem liberiorem reddunt.

§. XLIV.

Externorumque.

Et hæc tam ſingularis & late patens internorum quorundam medicaminum virtus, in externis quoque, ob eandem partium ſympathiam deprehenditur, ut miro plane modo in extremis ſæpius interiora leventur. Exemplo ſit veſicatorium, vel emplaſtrum Strobelbergeri, quod carpis applicatum, paroxyſmos intermittentium experientia teſte, compeſcit. Pariter veſicatorium nuchæ appoſitum lippitudinem diſcutit, & in apoplexia tactis ſufflaminatum ſenſum ſanguiniſque motum reducit. Oleum terebinthinæ umbilico tantum illitum, in urinæ ſuppreſſione efficaciſſimum eſt remedium. Unguentum, de arthanita dictum, umbilico inunctum, alvum non ſolum efficaciter movet, ſed etiam vermes in inteſtinis necat. Emplaſtrum anodynum temporibus appoſitum, non modo capitis dolores placat, ſed & vomitiones ſæpe enormes ſiſtit. Linimentum ſpirituoſum ex oleis aromaticis paratum & præcordiis admotum, tam ventriculo, quam toti corpori vigorem præſtat. Frictio quoque artuum & maxime præcordiorum aſperior, ſuſpenſum in ſyncopticis cordis pulſum revocat.

§. XLV.

Inprimis pedibus applicatorum.

Egregia porro huc trahenda eſt obſervatio: quod in morbis capitis, quæ ex atonia & imbecillitate naſcuntur, ut memoriæ ac ſenſuum debilitate, paralyſi, quæ ſæpe poſt apoplexiam relinquitur, item ſomnolentia, veſicatoria & rubefacientia pedibus applicata, efficaciſſimo ſint præſidio. In iiſdem morbis capitis ex reſolutione ac remiſſione nervorum ſubortis, capiti admota ſpirituoſa cephalica aromatica, omnes non æque ferre quidem poſſunt, ut potius ſæpe magis inde lædantur: ſi vero pedes iiſdem perfricantur, ut aqua Anhaltina cum oleo majoranæ & lavendulæ, caput inde allevamentum percipit præſentaneum; & vidi aliquando, hac ratione in affectu ſoporoſo, largiorem pituitæ ex naribus & faucibus effluxum ſuſcitatum, ſummo ſubſequente levamine. Rubefacientia quoque plantis pedum applicata, ſanguinis è naribus ſtillicidium comprimunt. Qui difficulter ſudant, appoſito plantis latere calefacto, ſudore perfunduntur, ſi vero manus & pedes ſub ſudore nudantur, perſpiratio illico ſiſtitur. Et pediluvia temperate calida, quid in capitis morbis & omnibus paſſionibus ſpaſmodicis efficiant, tam notum eſt quam quod notiſſimum.

§. XLVI.

Concluſio.

Sed ne latius evagemur, mittimus alia, ac interim ex allatis inſignem conſenſionem & magnam conſpirationem partium in corpore ſenſibiliorum liquido patere arbitramur. Quo magis mirandum cenſemus, eſſe adhuc inter Medicos, qui hunc

nervorum

nervorum conſenſum plane negare, immo pro fabula venditare, haud verentur. Sed videant, rogo, novaturientes hi doctores, qui ſapientiam medicam in obſcuris, metaphyſicis, noviter quoque confictis terminis quærunt, & univerſam fere pathologiam ex moliminibus naturæ ad hæmorrhagicas excretiones conſarcinant, quo pacto cum connexione ac demonſtratione, ex ſpirituali ſua natura, hæc vera & per experientiam confirmata phænomena, deducere atque explicare poſſint. Ego certe, ſi ullam in rebus medicis doctrinam ſcitu perquam neceſſariam & utilem, hanc ipſam de conſenſu, fructuoſam judico, & his egregio HIPPOCRATIS *lib. de aliment.* §. 4. effato finem impono: *confluxio una, conſpiratio una, & conſentientia omnia.*

CAPUT VI.

De fluidorum vitiis ex vitioſa ſolidorum diſpoſitione.

§. I.

Fluida à ſolidis vitium patiuntur.

PErluſtravimus in ſuperiori capite mutuam illam conſpirationem & harmonicum conſenſum, quem partes corporis nervoſæ exquiſitioris ſenſationis & motus inter ſe fovent; ac pluribus argumentis aſſeruimus, quam utilis & ſcitu neceſſaria in rebus medicis explicandis hæc ſit doctrina: nunc porro ſequitur, ut ſolidorum, ſi vitio laborant, in fluida corporis noſtri actionem & ad pervertendam naturalem eorum conſtitutionem monſtremus ac eruamus operationem; quod certe argumentum, non minus eximiæ in pathologicis erit utilitatis. Jam nemo quidem facile negabit, machinam animalem ex ſolidis & fluidis eſſe conſtructam, & corporis vitam maxime in eo conſiſtere, ut ſolida agant in fluida ipſaque moveant, & fluida rurſus in ſolida eademque animent: ideoque hiſce ſuppoſitis, noſtra inpræſentiarum meditatio in ſtatu tantum præternaturali & morbido erit defixa, clarius oſtendendo, quid patiantur fluida à ſolidis læſis & præter naturam conſtitutis.

§. II.

Et quidem ſub febrili motu.

Initium autem merito facimus à celeriter aucta reciproca ſyſtole & diaſtole cordis & arteriarum, ac univerſi generis vaſculoſi ac fibroſi, quæ pulſu duro & celeri, velociori quoque ſanguinis tam progreſſivo quam inteſtino motu, ſtipatur, in quo formalis febris ratio continetur. Sub auctiori hoc & adeo accelerato motu, in omni febre, cujuſcunque ſit generis vel ſpeciei, ſanguinis & humorum craſin, temperiem ac mixtionem incredibili fere modo immutari ac perverti experientia docet. Sanguis qui antea erat temperatus & ſenſu medico dulcis, bonæ conſiſtentiæ, diuturniori intenſo ſolidorum motu quaſſatus, à blanda ſua temperie plane deſciſcit, ſalſus, ſulphureus ac bilioſus redditur, ut demum in excrementa pene ſatiſcat. Hinc ſudor febricitantium ſalſo-acidus ac fœtidus, urina materia viſcida, tartarea, ſulphurea admodum ſaturata & tincta, & feces alvinæ, valde pituitoſæ, bilioſæ, coloratæ & fœtidæ ſecedunt. Deinde validiori illa inteſtina ſanguinis motione, partes ſubtiliores ſpirituoſæ, quæ vires & motum materialiter conſtituunt, aufugiunt, materia ſanguinis γλιχυρά, dulcis, roſcida, qua nutriuntur ſolida & quæ placidum ſomnum conciliat, conſumitur, idque eo magis, quo vehementior ac diuturnior eſt febris. Quin crebriori obſervatu conſtat, commotionibus febrilibus demum vappidam ſanguinis & humorum fieri maſſam, ut corpus aliis chronicis paſſionibus, cachexiæ, tumoribus œdematoſis, exulcerationibus, abſceſſibus, viſcerum ſcirrhis & infarctui facillime pateat, & profecto res non mediocris prudentiæ ſit, febre intermittente vel acuta diu afflictum corpus ſanitati & viribus brevi reddere, & commoda medicina atque diæta ab aliis morbis defendere.

Succi corrumpuntur.

Et virium materia diſſipatur.

§. III.

Inprimis ſi corpus jam ante impurum.

Sed hæc omnia longe deteriora fiunt & cum majori periculo eveniunt, ſi febris apprehendit corpus, cujus vaſa ſanguine & humoribus impuris, ſive particulis ſalſis, ſulphureis, excrementitiis, ſive diatheſi ſcorbutica, jam antea imbutis, farta ſunt; quippe tum major adhuc partium, quæ mixturam ſanguinis conſtituunt, diſſolutio corruptiva metuenda eſt, quam exanthemata varii generis, purpura miliaris, maculæ purpuratæ & puſtulæ acri humore turgidæ arguunt, non ſine ſummo virium & vitæ diſcrimine. Vidi ſæpius in ſcorbuticis ſuborto levi tantum febrili à catarrhis motu, præſertim vere vel autumno, materiam arthriticam vel purpuraceam in ſanguine deliteſcentem, commotione iſta excitatam & ad exteriora pulſam fuiſſe, ſub atrocium dolorum & gravium ſymptomatum choragio.

§. IV.

Animi affectuum effectus in fluidis.

Affectus animi, quorum operatio in ſolidas & nervoſas partes impetuoſa ac vehemens eſt, craſin ac temperiem humorum mirifice immutant. A diuturna triſtitia & animi angore, ſucci corporis ſpiſſeſcunt & cruditates viſcidæ acetoſæ ventriculo ingignuntur, quin ſi diutius durat, à ſanguinis ſpiſſitudine fiunt viſcerum infarctus & chronicæ multæ paſſiones. Ira, quæ vaſa potiſſimum biliaria ſtringit eaque accelerata ſyſtole à bile nimis vacuat, ſimul quoque ventriculum & duodenum ſtricturis exagitat, efficit, ut humores bilioſi in his coacerventur, corrumpantur & ad vomitus, febres bilioſas cholericas, cardialgias, viam ſternant. Quumque animi pathemata maxime operentur in ventriculum, ejus motum invertant, digeſtionem & chylificationem lædant multaſque hinc cruditates, fœcundas morborum matrices, ingignant, nihil etiam perniciofius eſt, quam poſt omnes animi patheticas commotiones eſculenta aut potulenta capere, vel etiam inter cibum & potum, vel poſt eum, animo gravius affici.

§. V.

Dolorum operatio ex ſolidis in fluida.

Vehemens membranarum capitis in atroci dolore ſpaſmus detinet etiam cibos in ſtomacho, concoctionem turbat, inappetentiam conciliat & cruditates excludit, quod etiam valet in dolore dentium. In dentitione infantum difficiliori, nihil occurrit frequentius, quam quod in paroxyſmo feces antea naturales & bene coloratæ, virides & corroſivæ, cum acerbis torminibus & flatuum impetu, non ſine convulſionum metu, ſecedant, dubio procul, quod à ſpaſmis per dolorem gingivarum excitatis, ipſe ſtringatur ventriculus cum tenui inteſtino, & lac diutius contentum ingentem corroſivum acorem contrahat, & à bile admixta viridis emergat color.

§. VI.

Alii ſpaſmorum & dolorum in fluidis effectus.

In omnibus porro doloribus & ſpaſmis, cutis poros & ſpiracula claudi, ſubinde obſervamus.

Non

Non mirum itaque eſt, ab excrementis ſubtilioribus ſalino-ſulphureis, quæ in naturali ſtatu exhalant, intus retentis, valde impuram ſanguinis & lymphæ maſſam reddi, & inde vel morbum augeri, vel ad novos paroxyſmos pabulum ſuppeditari. Alvus quoque, ubi dolores & ſpaſmi urgent, ut videmus in hypochondriacis & hyſtericis, ſemper fere clauditur. Quare à retentis ſordibus & fecibus iſtis putridis ſalino-bilioſis, & ad ſanguinis maſſam vergentibus, hanc inde valde inquinari & conſpurcari extra dubium eſt. Præterea in omnibus ſpaſmodicis morbis urinam aquoſam & tenuem reddi, ob ſtricturam tubulorum urinariorum, perpetuæ fere obſervationis eſt, neque dubium, quin vaſa in hepate biliaria, quæ ex tunicis valde nervoſis & muſculoſis contexta, hiſce in morbis eandem experiantur criſpaturam, ut hac ratione plures craſſiores excrementitiæ, bilioſæ & ſalſæ tartareæ urinoſæ ſordes in ſanguine remaneant, eumque non leviter deturpent. Et hæc ſubeſt cauſa, quare in malo tam hypochondriaco, quam hyſterico, ingens ſimul cacochymia, ſive impuritas humorum ſcorbutica, ſucceſſive ingeneretur, quam ipſe ſanguis è vena miſſus, coloris ob alcalium excrementitiorum ſalium mixturam intenſe rubicundi, luculenter arguit. Ex hoc autem ſuccorum vitio, plures poſtea paſſiones, cachexia icteritia, dolores, rheumatiſmi, inflammationes atque exulcerationes fœcundo germine pullulant. Sed omnium peſſimum eſt illud vitium, quando ſub vehementi ſpaſtica ſtrictura, ut fit à veneno, inflammationibus & doloribus, ſanguis firmiter incarceratus in ſphaceloſam putridam corruptionem abit.

§. VII.

Ex ſpaſmo diaphragmatis hydrops.

Nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod ab aſthmate ſpaſmodico, quod validiori diaphragmatis ſpaſmo potiſſimum abſolvitur, diutius affligente, hepar tandem obſtruatur, induretur ac tumores œdematoſi pedum ipſeque dirus hydrops, aſcites maxime ſequatur. Quod quidem nullam profecto aliam ob rationem evenire arbitror, quam quod vehementi ſtrictura portionis diaphragmatis nervoſæ, cui adhæret hepar & emergens inde vas venoſum, cava, ſanguinis recurſus ad cor valde retardetur, & cruor, præcluſo tranſitu, ad inferiora relabatur, ibique & maxime in portæ vena & hepatis viſcere ſtagnans, tam truculentos morbos cieat.

§. VIII.

Et ſic ſpaſmi ſuccos inquinant.

Quæ quum ita ſint, liquido pateſcit, ſpaſticas in morbis quæ urgent affectiones, majorem obtinere ſuccos corrumpendi iiſdemque impuritatem conciliandi potentiam, quam ipſa incongrua & intemperata alimenta, paullo largius etiam ſumta, modo excretiones, maxime per alvum & ſudorem, vigeant. Hæ enim quamdiu ſalvæ ſunt & integræ, ac omne quod ſuperfluum, alienum & mixturæ humorum vitalium minus congruum eſt, ſecedit, nullum ab eo metuendum erit detrimentum. Porro etiam ex dictis prona fluit conſequentia, quod ſub ejuſmodi morbis ſpaſmodicis, & maxime eorum paroxyſmis, oppido tutum & conſultum ſit à copia alimentorum, & præſertim heterogeneæ indolis, abſtinere, eo quod his ingeſtis, ob retentas ſordes excrementitias, major adhuc humorum vitalium inquinatio contingat neceſſe eſt.

§. IX.

De vitiis fluidorum ex atonia.

Ingens vero etiam illa eſt dyſcraſia atque impuritas, quam humores & fluida ex atonia, tam ſolidorum in genere, quam ſpeciatim viſcerum, contrahunt. Sic nimiam ſanguinis & humorum redundantiam, quæ plethora vocatur, & tonum ac robur validamque ſyſtolen cordis, arteriarum, omniumque vaſorum, reſiſtentia ſua imminuit & frangit, cacochymiam inducere nemo neſcit. Nam ſicut ipſa plethora ab imminutis & ſuppreſſis excretionibus ortum trahit, ita tardior ſub eadem ſanguinis curſus & minus expeditus ad excretoria appulſus, non parum ſordium ſecretionem & ſeceſſum, tum per varia organa, tum maxime per univerſale illud omnium præcipuum emunctorium, cutim, minuit atque ſufflaminat. Hinc etiam eſt, quod ſanguis è corpore plethorico emiſſus, cruſtam gelatinoſam & variegatam exhibeat, & frequentius ad minima & lateralia vaſcula coactus in iiſque incarceratus, inflammationes ſuſcitet ægre diſcutiendas.

§. X.

Ex atonia viſcerum & quidem hepatis & lienis.

Si hepatis vel lienis viſcera, mere fere vaſculoſa, ex atonia nimium ſanguine infarciuntur, vel demum occalleſcunt, aut indurantur, non modo intercipitur bilioſi humoris ſecretio ac ſanguineus latex bilioſo ſulphureo excremento inquinatur, ſed & ſanguinis ac lymphæ motus plane aliter & præter naturam dirigitur. Sanguis enim ad vaſa & viſcera vicina regurgitans, & appulſo arterioſo, tranſitum in venas impediendo, obicem ponens, efficit, ut nimiæ ac pernicioſæ cruoris fiant profuſiones, in ventriculo quidem per vaſa brevia dehiſcentia vomitiones cruentæ, ex diſruptis uterinis vaſis menſes copioſi & uteri hæmorrhagiæ, ex venis ani nimium apertis enorme hæmorrhoidum profluvium, & in renibus mictio cruenta. Lymphæ autem itinere per vaſa lymphatica, quæ his in viſceribus diſcurrunt copioſiſſima, intercepto, humor reſtagnat, & copioſius in vaſis abdominis collectus hydatides format, quibus tandem diſruptis, feralis lymphæ extravaſatio & partium corruptio inducitur. Hinc attenta obſervatione pateſcit, & cachexiam, & ſcorbutum, & hydropem, ex ſolo hepatis vitio, obſtructione & infarctu, incunabula trahere.

§. XI.

Ex atonia uteri.

Inſuper grave eſt vitium, quod ſanguis tam in craſi, quam temperie, à tono uteri admodum dejecto patitur. Videlicet quando perquam ſalutaris illa per uteri vaſa ſingulis menſium periodis ſuccedens ſanguinis evacuatio, quacunque etiam ex cauſa id fiat, imminuitur, ſupprimitur, vel ob ætatis rationem plane ceſſat, omnis humorum maſſa protinus inde vitium capit, & totius corporis malus habitus, ſive cachexia, ſequitur, languor univerſum corpus occupat, appetitus proſternitur, facies fit livida & luridi coloris, pedes intumeſcunt, laſſitudo omnes artus infeſtat, ac demum variæ exulcerationes, item eryſipelata, dolores rheumatici, lentæ quoque febres, proveniunt. Quin ſanguis ipſe in tali ſtatu exantlatus, morbidum & pravum exhibet colorem, valde ſeroſus eſt, quandoque pene lacteus.

§. XII.

Ex debilitate capitis.

In affectibus ſoporoſis, item paralyticis & hemiplecticis, progreſſus ſanguinis & humorum languidior, languidam ſæpe ſecretionem ſeri ſuperflui impuri arceſſit; unde fit, ut ſeri ſumma ſubnaſcatur impuritas. Proinde ſæpius vidi, poſt hos cerebri & medullæ ſpinalis affectus diuturniores,

niores, eryſipelata, exulcerationes, tumores artuum, purpuræ morbum, ipſamque cachexiam ſcorbuticam, acceſſiſſe. A longiori morbo tonum & robur ventriculi valde exſolvi, ut cibi aſſumti in ejus cavo hæreant, dolorem procreent gravativum, aceſcant, corrumpantur & materiam tandem ad febrem lentam, niſi medicamento digeſtivo, emetico, aut roborante ſtomachico, id avertatur, ſubminiſtrent, certæ & conſtantis eſt obſervationis.

& ventriculi.

§. XIII.

Ex imbecillitate poſt paroxyſmos febriles.

Intermittentium paroxyſmos, qui univerſum genus vaſorum & fibrarum graviter exagitant, ſequenti intercalari die ingentem excipere atoniam atque debilitatem, pulſum languidum, cutem humidam ac frigidam, à paucis quidem attenditur, licet res ad oculum pateat. Hanc autem partium ſolidarum laxitatem, & inde retardatum excretionis ſalutaris impurarum partium negotium, ego quidem merito pro præcipua cauſa habeo, quod nova materia ad inſultum febrilem denuo ciendum ſuccreſcat. Sub ipſo enim paroxyſmo, à motu auctiori ſolidorum & nimio fluidorum attritu, temperata ſuccorum ſcheſis deſtruitur plurimaque gignuntur recrementa, quæ ſi prudens Medicus, remittente febrilium motuum impetu, die vacuo, commoda vacuante medicina, per omnis generis emunctoria opportune educit, fomes ſubtrahitur & levior incurrit paroxyſmus, ſin minus, non modo gravior imminet, ſed & collectis nimium ſordibus, deteriora alia mala ſunt metuenda.

§. XIV.

Remediorum virtus ex ſolidis in fluida tranſit.

Quemadmodum itaque ex vitio & prava ſolidorum corporis noſtri habitudine, in fluida labes & vitium tranſit; ita viciſſim illis ad meliorem rationem redeuntibus atque erectis, ob communionem inter utroſque mutuam, hæ quoque meliorem ſcheſin, indolem atque efficaciam recipiunt. Sic quando vires naturæ ita collapſæ ſunt, ut cordis motus languidior, periculoſam in morbis omnium motuum, tam ſecretoriorum, quam excretoriorum, intermiſſionem ac ceſſationem minetur, efficax analepticum ex cinnamomo, vel aliquot guttulæ balſami noſtri liquidi, aut potus vini generoſi, mox fluidorum progreſſum & circulum refocillat atque intendit, & omne abigit periculum.

Ut analepticorum.

§. XV.

Venæ ſectionis.

Quando remiſſa vis tonica & elaſtica cordis & arteriarum in corpore plethorico, in quo pulſus contractus & compreſſus eſt & excretiones imminutæ, ſubtractione ſuperflui ſanguinis per venæ inciſionem, augetur & revocatur, protinus cordis & vaſorum ſyſtole intenditur, excretiones ſuppreſſæ ſordium reſtituuntur, interdum etiam conſuetæ ſanguinis evacuationes repetunt. Sanguis nimis ſpiſſus & glutinoſus, qualis eſt in vitæ ſedentariæ nimium addictis, ad graves morbos diſponit: ſed motu & exercitatione corporis, aut partium frictione, tenuis, fluidus & ad progreſſivum motum aptus redditur. Id quod etiam, ſi occaſio vel vires ad corpus motu exercendum deficiunt, clara voce & intenſo ſermone perfici poteſt, utpote ex diuturna elata voce facta oratione, univerſum corpus calore & ſudore perfundi, perſpirationem augeri, pulſum celeriorem fieri, non ignotum eſt iis maxime, qui brumali tempore ſermones ex ſuggeſtu in templo perorant. Dum enim ſub loquela vox intenditur, citatior quoque fit reſpiratio, & pulmonum expanſio cum reciproco collapſu acceleratur, unde ſanguis celerius per pulmonum compagem trajicitur ad cordis ventriculum ſiniſtrum, ex hoc incitatius ad canales appenſos per univerſum corpus traditur, tandemque auctiori facto ubique circulo, velocius ad dextrum ventriculum agitur, priſtinumque iter relegit.

Motus corporis.

§. XVI.

Neque id tantum ſuccedit in partibus externis, ſed idem quoque contingit, ſi partes internæ vehementiori motu agitantur. Nimirum videmus in iis, qui forti & repetita manuum agitatione tympana pulſant, vel globis conos proruunt, univerſum corpus cum pulſu & reſpiratione impenſiori incaleſcere, eo quod aucto inde tonico muſculoſarum partium motu, ſanguis vegetius circumagitur. Sola pedum paullo longior & fortior frictio tantum valet, ut univerſam ſanguinis & humorum maſſam in celeriorem motum, cum intenſiori calore ut & perſpiratione, adducat; quæ quidem ſanguinem commovendi ratio eorum valetudini tuendæ convenientiſſima eſt, qui ob ſenium vel infirmitatem alio motus genere corpus exercere nequeunt. Contra vero ſi ſpaſmodicæ conſtrictiones in febribus vel affectibus chronicis vehementer urgent, & ſanguinem gravius exagitando æſtum atque dolorem inferunt, medicamentum nitroſum, vel noſtrum minerale, naturæ amiciſſimum, univerſum ſanguineum laticem æſtuantem placat, fervorem exſtinguit, & cutis poros relaxando liberiorem efficit perſpirationem.

Frictionis.

Nitroſorum.

§. XVII.

Corticis Peruviani.

Quando cortice Peruviano febriles paroxyſmi, qui totam maſſam ſanguinis ſervidam & ſalino-ſulphuream reddunt, ſiſtuntur, protinus id ipſum in urina & fecibus alvi animadvertitur. Nam urina quæ antea, remittente impetu febrili emiſſa, erat ſaturate colorata & craſſum deponebat ſedimentum, jam tenuior & limpidior redditur; feces autem valdeblioſæ & obſcuro colore tinctæ, nunc naturalem rurſus colorem acquirunt. Longe vero major & excellentior virtus fluidis valde impuris & turpatis in hypochondriacis & ſcorbuticis inſinuatur, quando viſcerum infarctus congruo aquarum mineralium potu tollitur & obſtructiones expediuntur. Et ſic quoque ſolidorum ad immutandam fluidorum ſcheſin facultas pateſcet.

Aquarum mineralium.

CAPUT VII.

De cauſis morborum, & quidem latentibus, recte cognoſcendis.

§. I.

Cauſarum morbificarum cognitio neceſſaria.

Si ulla in univerſa arte noſtra doctrina inſigni utilitate ac fructu ſeſe commendat, atque etiam ad tutam & auſpicatam medicationem expeditam viam pandit, profecto ea eſt, quæ morborum genuinas cauſas perſpicue tractat, & quomodo recte eæ cognoſcendæ ſint, clarius exponit. Quod ſi enim Medici officium potiſſimum hoc eſt, ut morbos, vel imminentes arceat, vel præſentes abigat, ſimulque verum de eorum eventu judicium promat, quomodo ad hunc finem obtinendum certiori ratione pervenire poſſit, ac ſi morborum cauſas exacte ſcrutetur ac feliciter quoque inveniat, equidem non video. Sane

corpus

corpus à morbis ingruentibus defendere, quid aliud eſt, quam eorum primordia & origines ſcire, & iis ſalubri conſilio & medicina depulſandis ſtudium operamque conferre? Neque aliud ſanare eſt, quam cauſas, veluti fontes graviorum ſymptomatum, prudenti medicatione removere. Multo minus vero quis rectum de morbi curſu & certum de eventu formare poterit judicium, niſi ejus cauſæ veræ & proximæ planius & plenius perſpectæ fuerint. Sapienter itaque proditum eſt ab HIPPOCRATE ejuſque fidis ſectatoribus: *Medicum ad ſanandum ſufficere, ſi ad cognoſcendum ſuffecerit*, ut ait, Lib. de arte §. 20. Id quod clarius exprimit Lib. de flatibus §. 2. *Si quis cauſas corporis affecti probe cognoverit, potens eſt valde ea corporibus adferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria, morborum natura perſpecta.* Atque etiam pulchre more ſuo CELSUS ſcribit: *cauſæ morbi inveſtigatio ejuſque primordia & occaſio in affectionis & remediorum cognitionem deducunt ampliſſimam.*

§. II.

A medicis tamen plerumque ignoratur.

Verum enimvero, quo majori & plane mirifica utilitate hæc de morborum, quin immo mortis natalibus recte cognoſcendis doctrina, eminet: eo negligentius & incurioſius fere in Medicorum ſcholis & monumentis, vel minimum non ſatis exquiſite & ſolide agitatur, vel plane ſilentio tranſmittitur. Plurimos, qui quotidianis in artis operibus verſantur, id tantummodo quærere, ut nomen morbi, quo æger laborat, noſcant, neque multum ulterius de corporis ægrotantis natura, de cauſæ morbificæ indole ac vehementia, de ſede affecta, deque mali prima origine ſollicitos eſſe, vulgari & ubivis obvia curandi ratione perſpectiſſimum eſt. Perquam paucos profecto Practicorum invenies, qui non prius curam morborum aggrediuntur, quam completam & integram morbi hiſtoriam hauſerint: ſed plurimi audito tantum morbi nomine, mox ad medicamenta præſcribenda ſe accingunt, ſique unum remedii genus non juvat, confeſtim aliud in promtu habent, ac demum inopes conſilii ad practica ſcripta confugiunt. Quin oppido rari ſunt, qui ex hiſtoriis & morborum obſervationibus, cum cura etiam conſignatis, veras cauſas elicere, vel quod ad praxin tutam conferat, cum certa & fundata ratione eruere poſſunt, vera theoria & philoſophia corporis humani, rerumque, quæ ſaluti vel damno ſunt, deſtituti.

§. III.

Quod teſtantur quorundam indicationes.

Morborum cauſas certa auxiliorum genera indicare & ex cauſis bene perſpectis, aptam curandi methodum ſibi formare debere medicum, conſtans quidem omnium merito tulit ſententia; ſed ineptæ in ſcriptis obviæ indicationes, eoſdem nec unquam de genuinis morborum cauſis verum & utilem habere & habuiſſe conceptum, luculenter produnt. Videas, qui magno conatu perhibent, furibundum archeum eſſe ſedandum & depreſſum ac emortuum excitandum, naturam in opere ſuo deficientem adjuvandam, ejus errorem corrigendum, naturam vel archeum alibi & minus recte occupatum, vel aberrantem, ſui officii admonendum, diſcurſivum ſpirituum motum ſiſtendum, morborum fermenta peregrina ejicienda, viſcerum fermenta debiliora & acido exuberante deturpata reparanda, acidum certis morbis ingenerandis aptum invertendum, lympham fermentificam acido-volatilem tollendam, humorum qualitatem malignam temperandam & expellendam, calidum innatum reſtaurandum eſſe, & id genus innumera alia, quorum meminiſſe piget, immo pudet. Quid vero aliud obſcuræ hæ, ineptæ, nullius conceptus & nihil reale ſignificantes, neque ad vitæ, ſanitatis, vel morborum rationem explicandam, vel ad remediorum inventionem idoneæ, medendi indicationes, quæ proxime ex natura perſpecta cauſarum morbificarum depromendæ erant, manifeſtant, quam genuinas morborum & ſymptomatum, immo mortis cauſas, ejuſmodi ſpeculatoribus minus eſſe perſpectas planeque incognitas. Quare an quicquam certi vel tuti ab eorum medicatione polliceri ſibi quiſpiam poſſit, æquus & perſpicax quiſque dijudicet.

§. IV.

Cauſa ignorantiæ, ſectionum raritas.

Hæc autem tam utilis tamque neceſſaria veras morborum origines inveſtigandi doctrina, quod adeo incognita ſit, præter alias hæc quoque ſubeſt cauſa, quod morbis defunctorum diſſectiones rariores ſint, & quod perpauci ex illis utile quippiam & quod ad morbi mortiſque hiſtoriam explicandam pertinet, apta ratione elicere queant. Non enim certius & melius ad naturam morbificæ cauſæ & ſedem affectam pernoſcendam datur ſubſidium, diligentiori cadaverum morbis enectorum inſpectione. Plurima certe in promtu ſunt exempla eorum, qui mirificas ſpeculationes de morbi cauſa in hoc vel illo caſu habuerunt, dum alii lienis, alii glandularum meſenterii & hepatis vitia, alii rurſus naturam in motibus ſuis aberrantem, quidam humorum exceſſivam acredinem accuſarunt; ubi diſſecto cadavere, apoſtemata in meſenterio, aut empyemata in pectore, aut polypi in vaſis majoribus, vel ſcirrhoſitates viſcerum, aut extravaſationes humorum in conſpectum venerunt. Et licet accuratior cauſæ morbificæ cognitio non ſemper ſatis ſit ad eam tollendam, ſi nempe remediorum efficaciam vincat; id tamen efficit, ut medicus, an morbus ſanationem admittat, nec ne? & quænam medicamenta imminenti malo avertendo idonea ſint, quæ non? dijudicare poſſit.

§. V.

Cauſarum ſcrutinium difficile.

Interim non diffitendum, arduum & minus firmis conjecturis eſſe plerumque ſtipatum cauſarum morbi ſcrutinium, ut inter præſtantiſſimos medicos jure meritoque is haberi debeat, qui in eo excellit. Hoc enim revera eſt, quod Medico nominis famam ac celebritatem quam maxime conciliat, ſi veraci augurio quæ impervia corporis penetralia recondunt, aſſequi, & felici cum ſucceſſu ad eadem medicationem ſuam dirigere, vel ſi majus arte malum, ipſo ſub ſectione aſpectu, ratiocinii veritatem confirmare novit. Et juſta certe de cauſſa JOH. LANGIUS *Lib. I. Epiſt. I.* conqueſtus eſt: quod minus celebre nomen ſit Medicorum Germaniæ apud exteros, quia nempe præcipua medicinæ pars diagnoſtica, quæ ex ſuis ſignis morbi naturam, cauſas & ſubſtantiam docet cognoſcere, vel ignoratur, aut ob deſidiam negligitur.

§. VI.

Inſtituti ratio.

Poſteaquam igitur in ſuperioribus formalem omnium morborum rationem in turbato æquabili & moderato ſolidorum inprimis cordis & omnis generis vaſorum, motu contractorio & expanſivo reciproco, contineri demonſtravimus, ſimulque vitia quæ inde in fluida redundant expoſuimus: tranſeundum nunc etiam eſt ad cauſarum diſquiſitionem. Quum vero in *ſecundo medicinæ rationalis*

rationalis ſyſtematicæ tomo omnes omnino cauſarum ſeries, quæ proxime, mediate & remote ad morbos producendos conferunt, cunctas quoque res quæ ſanitati & vitæ infeſtæ, accurate ſatis & copioſe excuſſimus: licebit ibi dicta hic tantiſper ſupponere, & meditationi potius ſubjiceres eas tantum morborum cauſas, quæ latentes & paullo abſtruſioris ſunt indaginis, graves tamen ac difficiles morbos, quin ipſam mortem, ingignunt, ſimulque diſpicere, quo pacto Medicus probabili, rationali tamen conjectura, eaſdem poſſit inveſtigare atque cognoſcere.

§. VII.

Ad cauſas latentes referenda malignitas.

Placet autem tractationis exordium ab evolutione malignitatis, quæ communi Medicorum conſenſu compluribus morbis ſummum adjicit periculum, capere. Jam vero nihil certius eſt, quam plurimos inter mortales morbis extingui, quibus malignitas aſſignatur, ceu cauſa ſummi periculi & mortis, & quæ prudentiam medentis & virtutem medicamenti facile ſuperat, quod teſtantur potiſſimum febres acutæ & præcipue epidemice graſſantes malignæ, purpuratæ, petechiales, catarrhales, pleuritides, dyſenteriæ, anginæ, variolæ atque morbilli. Malignitatis itaque in morbis acutis nota eſt ſubita & plenaria omnium virium proſtratio atque defectio, quæ hiſce indiciis ſe prodit: omnis animi ac corporis vigor dejectus eſt, artus robur & priſtinam ad motum potentiam amiſerunt, pulſus arteriarum ob ſyſtolen cordis contractiorem & languidam exilior & debilior fit, nullus placidus & qui reficiat eſt ſomnus, ſed ſomnolentia quædam magis magiſque debilitans, vel aſſidua vigilia premit, ægri jacent plerumque ſine dolore & ſine ſingulari ſenſu, neque calor in exterioribus partibus adeo intenſus eſt, ſunt anxii & inquieti, mutant ſæpius ſitum, inque eo erecto perquam facile in animi defectionem incidunt, alvus minus recte reſpondet, urina plerumque tenuis, licet crebrius emittitur, reſpiratio eſt difficilior, male cohærentia loquuntur & ſine ſingulari convulſione valida frequentius intra paucos dies extinguuntur.

§. VIII.

Quæ viribus maxime infenſa.

Ex hiſce liquido apparet, malignitatem viribus, quæ vitam abſolvunt & tuentur, infenſiſſimam eſſe. Quid vero ſit malignitas, & cur tam pernicialis ſit? non alienum erit, hic exponere. In quo quidem evolvendo, ſi quis defectionis virium & malignitatis cauſam per calidum nativum debile vel extinctum, aut per ceſſationem naturæ vel archei à motu ſuo & directione corporis, aut per ſpirituum vitalium oppreſſionem, explicare velit: is certe nihil, quod concipi poſſit, quod vere exiſtat & quod in applicatione & in connexione uſui ſit, afferet. Miſſis potius ejuſmodi fictis terminis, ita ſentiendum eſſe cenſemus: vires quæ corpori noſtro inſunt, non alias eſſe, niſi motrices, & quæ à convenienti boni ſanguinis in partes influxu, ſalvis tamen & integris nervis, proficiſcuntur; atque adeo eos præ aliis eſſe robuſtiores, qui ampliora habent vaſa, qui fibras compactiores & laudabilem ſanguinis apparatum obtinent; imbecilliores vero, quibus fibræ ſunt laxæ, vaſa anguſtiora & quibus parcior ſanguis ineſt. Præterea corporis noſtri vires à convenienti victu, à liquido ſubtili & ſpirituoſo, ab aëre puro & temperato egregie foveri & depreſſas mox reſuſcitari, & viciſſim à victu incongruo, omnis ſpiritus & virtutis experte, ab odore vel medicina vaporoſa & graveolenti, ingentem induci virium jacturam. Denique omnibus iis affectibus, qui à conſerta crudorum & impurorum humorum, vel ſanguinis copia, originem trahunt, notabilem languorem viriumque lapſum perpetuo fere jungi. Manifeſtæ igitur ſunt virium, quæ vitæ, & omnium actionum vitalium præſides ſunt, cauſæ: præſente quippe ſanguine temperato, ſubtilibus elaſticis & volatilibus partibus referto, & ſufficiente facto ad quævis organa affluxu, omnes partes ſolidæ & motrices, earumque princeps cor, debitum ſuum tonum, robur, motumque conſtrictionis & dilatationis; qui univerſam œconomiam animalem gubernat, accipiunt.

§. IX.

Ob putridam in interioribus corruptionem.

Has itaque vires proſternit malignitas, cujus indoles atque origo quam optime ex interiorum perluſtratione in iis, qui ex acutis & malignis morbis deceſſerunt, erui poteſt. Nimirum ſi obſervationes & diſſectiones eorum, qui peſte, petechiis & aliis malignis febribus mortui conſulimus, & quæ à nobis ipſis hac in re viſa ſunt recordamur, nunquam non notabilis, vel in ventriculo, vel inteſtinorum volumine conſiſtens putrida, fœtida corruptio, ſive ſphacelatio, ſeſe obtulit; ut inducamur credere, nunquam veram malignitatem periculi plenam adeſſe, ubi non quædam ex ſolidis partibus interioribus ſphacelo & putredine infectæ fuerint. Jam nihil in univerſa rerum natura exiſtit, quod magis animantibus adverſum ſit, quam ipſa putredo. Hæc enim inteſtinus & celerrime vires ſumens deſtructivus motus eſt, qui non modo partium fluidarum texturam ac mixtionem, ſed & ſolidarum ſtructuram invertit, diſſolvit & ſubtiliores fluidas, impetum ac motum facientes partes, hoſtili vapore contaminat. Videmus certe ſphacelum exterioribus partibus incumbentem ſubito & omnes vires exhaurire & vitam brevi extinguere; multo magis interior ejuſmodi partium corruptio exitium creabit præſentiſſimum. Et quemadmodum, qui ex cancro maligno, cui teterrima putredo ſemper jungitur, vel ex ſphacelo moriuntur, haud diſſimilibus ſymptomatibus, ac illi qui peſte & malignis febribus decedunt, divexantur, ita horum unam eandemque eſſe cauſam, nempe putredinem, merito concludimus.

§. X.

Quæ in acutis & chronicis morbis adeſt.

Neque vero tantum putredo & ſphacelatio internarum partium in acutis & malignis febribus reperitur, ſed hæc ipſa etiam funeſtorum morborum aliorum frequentior cauſa eſt, ac plerumque fert opinio. Proinde noſtrum de morbis plurimis feralibus & periculoſis judicium hoc eſt: plerique pro cauſa putridam corruptionem internam agnoſcunt, & raro homo ex morbis moritur, ubi non putris quædam corruptio in cauſa fuerit. Sicuti autem ipſa putredo gradu majori, vel minori, differt, & alia in ſero, alia in ſanguine eſt, ipſæ etiam partes, quibus inſidet, ratione ſtructuræ & uſus valde diſſidentes ſunt; ita effectus quoque & vis putredinis diverſa eſt, quum quædam vehementius agat & celeriter interficiat, alia mitiori modo incedat magiſque chronica fit. Patet hoc febrium hecticarum exemplo, quæ nunquam non à corruptione viſcerum foventur, & phthiſi, hydropi, cachexiæ ſcorbuticæ, in fine ordinario fere accedere ſolent, ſimilibus quoque ferme ſymptomatibus progrediuntur. Nemo enim non novit, hecticis & quæ demum hydropicis, ſcorbuticis & cachecticis compli-

complicantur febribus, ingentem corporis languorem viriumque jacturam, cum plenaria ad motum & labores impotentia, appetitus identidem totalem proſtrationem nec non ſomni quieti & reficientis aſſiduum defectum & calorem conſumentem, cum ſudore colliquativo & marcore incredibili pulſuſque continua celeritate ac debilitate, perpetuo conjungi; donec tandem alvi profluvium, pedum intumeſcentia, crebrior animi defectio finem vitæ claudant. Quo facto, ſub interiorum luſtratione, hepar, lienem, pancreas, maxime omnium vero omentum, interdum etiam uterum, in thorace pulmones corruptos ac putridos, cum extravaſato ibi putrido ſero, plerumque reperimus.

§. XI.

De ſphacelo ventriculi.

Quamvis autem morbi, à putredine & ſphacelo interno orti, plurima ſigna communia habeant: nihilo tamen ſecius pro differentia viſcerum quæ occupant, & pro natura etiam putredinis, celerius vel tardius ſerpentis, peculiaribus notis, quas breviter ſtrictimque recenſebimus, diſtinguuntur. Primo vero notandum eſt, teterrimæ indolis eſſe eam ſphacelationem, quæ partes ventriculi & inteſtinorum nerveas membranaceas occupat, eo quod celerrime interficit & morbos etiam peracutos, immo acutiſſimos, progignit. Videlicet, ſi putrida corruptio in ventriculo conſiſtit, præter ſummam illam virium proſtrationem & ſigna malignitati communia, ſingularis nauſea & quædam eructationis lymphæ in os ſpecies, ad vomitum inclinatio, itemque ſingultus, cum ſenſu quodam frigoris circa præcordia interno, ſeſe exſerunt: præcedit ſumma anxietas corporiſque jactatio, & fixus in regione præcordiorum ardor, qui tamen cum dolore ſubito ceſſat. Ab hac non differt, quæ à veneno vel maligno pharmaco in robuſtis & ſanis antea corporibus producitur, quippe quæ brevi pariter necat, & delirium ac convulſio, cum plenaria pulſuum per aliquot horas intermiſſione, mortem antecedit.

§. XII.

Duodeni.

Neque duodeni inflammatio eique ſuccedens ſphacelatio infrequens eſt. Nam morbis acutis, choleræ & febribus cholericis, ex facili ſupervenit, & graviſſimæ quoque iræ ſoboles eſt. Hiſce vero notis diſtinguitur; ingens & valde anxius vireſque proſternens cum ſudore frigido circa dextrum regionis præcordialis latus conſtans eſt ardor, cui facies lurida & flavo colore tincta jungitur, quia per ſpaſticam ſtricturam liber bilis ad inteſtina deſcenſus præcluditur, eademque per vaſa lymphatica ad ſanguinem regurgitat: comitem quoque duodeni inflammatio plerumque habet ſingultum, incredibiles anxietates & inquietudines, ob nervoſas partes tam graviter laceſſitas. Inteſtina tenuiora ubi ſphaceloſa inflammatio adoritur, præter aſſiduam febrem, dolor cum interno incendio circa umbilicalem regionem percipitur, alvi nimia ſtrictura eſt, ſuccedit tandem ſumma virium defectio, cum ſudore frigido, pulſu debili & inæquali, ſenſus doloris ſimul & ſemel perit & excrementa fœtida, interdum ſanguinea, ſponte feruntur. Quæ ſigna priora inflammationem, poſteriora vero ſphacelum deſignant; ubi iterum notandum hoc eſt, quod, ſi à cauſa violenta externa, ut ab inteſtino in hernia incarcerato, ab aſſumto veneno, vel pharmaco virulentiæ non experte, aut ab animi graviori affectu, producta fuerint, delirium & convulſio mortem celeriorem efficiant.

Et reliquorum inteſtinorum tenuium.

§. XIII.

Maxime in dyſenteria.

Inteſtina in deterioris notæ dyſenteria, inflammatione acuta & ſphacelo quoque corripi, procul ab omni dubio eſt. Illam atrocia, cum febre, ſiti, interno ventris ardore, tormina, penitius manifeſtant: hujus vero ſubita indolentia, quando confeſtim ſimul & ſemel dolor, qui antea erat intolerabilis, & ardor deſinit, haud fallax indicium eſt; majori ſimul reddito excrementorum pædore & virium decremento adaucto. Rectum etiam inteſtinum ex acutiſſimo & immani, ob profundiorem hæmorrhoidum internarum tumorem, dolore, fœtidiſſimæ ſphacelationi obnoxium eſſe, non ſemel ſed ſæpius experti ſumus. Hæc mox latius ſerpit, & tam inteſtina, quam partes exteriores nates & ſcrotum, tetra putrilagine cum nigrore ac tumore inficit. Fæces, quæ ſponte plerumque ſecedunt, intolerabilis, ob iis admixtum putredinis fermentum, ſunt fœtoris, tandem febris continua, ſed mitior, cum totali virium lapſu juncta, cujus naturæ ſolet eſſe putrida & vere maligna, vitam extinguit.

§. XIV.

De ſphacelo viſcerum abdominis.

Quando porro putrida corruptio abdomen inque eo contenta viſcera, hepar, lienem, omentum, invaſerit, tum non tam cito tragœdiam ſuam conficit. In hydropicis, ſcorbuticis & cachecticis eandem prodit totale ciborum faſtidium, pulſus celer, debilis & inæqualis ſomnuſque laborioſus. Certum vero ac plane infallibile viſcerum in abdomine ſphacelatorum ſignum eſt, ſi plenaria appetitus proſtratio indeſinenter per aliquot hebdomades laborantem premit, & hanc nunquam in ejuſmodi morbis fauſti ominis eſſe plurimis experimentis confirmatum habeo. Putredo enim adjacentibus viſceribus inſidens, non poteſt non ventriculi robur enervare & liquoris gaſtrici menſtrualem vim atque activitatem penitus infectione contaminare atque infringere. Neque uterus ab ejuſmodi fœtida perniciali corruptione plane immunis eſt. Hæc in puerperis, vel in aliis, maxime nimio ſanguinis profluvio debilitatis, ſexus ſequioris corporibus, facile contingit. Viſitur ab initio inflammatio & febris acuta inflammatoria, ex ſuppreſſione lochiorum frequentiſſima, qua ſedata, circa pubem frigoris ſenſus eſt, ad alvum maximeque urinam ſtimulus, & fluxus lochiorum, antea pertinaciter cohibitus, brevi ante mortem ſponte ſua demum procedit.

Uteri quoque.

§. XV.

De corruptione pulmonum.

Phthiſicis & qui ex pulmonum diuturno vitio laborarunt, tandem putredo cum febre putrida ſic dicta hectica, quæ vires paulatim opprimit, ſupervenit, cujus indicia ſunt, præter fœtidam ex ore exhalationem, facilis in ſitu erecto animi defectio, expectoratio ceſſans, pectoriſque oppreſſio cum ſpiritus difficultate. Ætate confecti tandem in ſimilem viſcerum corruptionem incidunt, omnis perit appetitus, aſſiduus adeſt calor, unde vires paulatim conſumuntur, ut tandem penitus deficiant, qui affectus communiter maraſmus appellatur. Cæterum internis viſcerum corruptionibus individuus comes eſt febris continua, cum calore quidem non adeo acri & externo, qui tamen vires & ſuccos ſenſim abſumit: ita quidem, ut certis intervallis remittat, non vero intermittat, poſtea exacerbetur, donec tandem plenario virium lapſu penitus opprimat.

Et ſenibus familiari maraſmo.

§. XVI.

§. XVI.

De ſphacelo membranarum cerebri. Corripit denique ſphacelus ipſas membranas cerebri, ejuſque ſubſtantiam, qui tamen non niſi præcedente inflammatione oboritur, & hiſce indiciis ſeſe manifeſtat. Primum arteriæ temporum & interiores cerebri vehementius pulſant, facies eſt rubicunda, oculi feroces, ſomnus nullus, urina tenuis, omnia furoris plena, quæ notæ phrenitidis ſunt. Poſtea ſubito compoſitus fit animus & ad intelligentiam redit, nihil vero niſi de ſumma virium defectione ægri conqueruntur, facies ante rubicunda in luridam mutatur, pulſus inæqualis ac debilis eſt, & ſponte ſæpe ſanguis è naribus, paucus tamen, prodit, & hæc omnia inflammationem in ſphacelum tranſiiſſe & mortem adeſſe ſignificant. Lethalem ejuſmodi phrenitidem aliquoties vidi in puerperis, quæ ſubſiſtente lochiorum fluxu, accedente febre acuta, nono interierunt die.

§. XVII.

De purulenta ſanguinis corruptione. Præter putridam quæ in ſanguinem cadit corruptionem, alia adhuc non adeo tamen exitioſa, ejus ſpecies eſt, qua ille extra vaſa conſiſtens, ex inflammatione præcedente, in purulentam ſubſtantiam fatiſcit, & apoſtema, quod nihil niſi ingens purulentæ materiæ in quadam parte collectio eſt, efformat. Prout vero ejuſmodi abſceſſus variat, eaſque vel internas, vel externas, prehendit partes, ita differentibus etiam & peculiaribus ſignis cognoſcitur. Et quum ſubinde apoſtema longo artis uſu exercitatos Medicos fallat, non incongruum erit, hoc loco exponere, quibus indiciis in univerſum & ſpeciatim etiam ſeſe prodat. Igitur in genere ſciendum eſt: omnibus abſceſſibus, ubicunque etiam lateant, febrem continuam, lentam quotidianam, cum remiſſione & exacerbatione, pulſu debili & celeri, quæ tandem vires & ſuccos depaſcit, nec non ſudorem continuum, præſertim nocturnum, conjungi, adeo ut corporis partium marcor nunquam non ſequatur.

§. XVIII.

De abſceſſibus in abdominis integumentis. Primum vero apoſtema non raro abdominis regionem obſidet, atque inter peritoneum ejuſque muſculos ſedem fixam habet. Cognoſcitur, ſi vel ſupra, vel infra umbilicum, aut ad latera, circa coſtas ſpurias, verſus dorſum, fixus cum tumore duro dolor per longius tempus perſiſtit. Præterea inappetentia, calor lentus cum inſigni marcore, pulſuque celeri adſunt, urina ſedimentum ponit, & vires indies decreſcunt. Quæ ſymptomata, valde diſſidentes Medicorum conjecturas ſubinde peperiſſe meminimus, quum alii malum pro inflatione inteſtini coli, alii pro glandulæ omentalis tumore & ſcirrho, nonnulli pro dolore calculi habuerunt: adhibitis vero externis mollientibus cataplaſmatibus, tumor durus tactui renitens, mox pure repletus valde increvit, & apertus copioſum cum fœtore pus effudit.

§. XIX.

In thorace. Si quando abſceſſus thoracem occupat, quod ſæpius ex male curata pleuritide, & vera & ſpuria, aut ob graviorem caſum, vel etiam ex morbillorum aut variolarum reliquiis accidit, tunc identidem continua lenta adeſt febris, ſed tamen ſpecialibus indiciis ejuſmodi abſceſſus ſe prodit. In dextro vel ſiniſtro thoracis latere dolor eſt obtuſus & preſſorius, cum anxietate inexplicabili, tuſſi nocturna, ſpirandi difficultate, pulſus eſt celer & languidus, partes marcore confectæ, & inter has maxime pectus emaciatum, quin ſano lateri vix incumbere poſſunt. Si vero ingens puris quantitas ad plures ſæpius libras in thoracis cavo fluctuat, tumor in latere affecto circa dorſum ſatis manifeſtus, à ſcapulis uſque ad ilia, ſæpe prominet.

§. XX.

Pure effuſo. Quando pus extra vaſa effuſum fuerit, id diuturniori mora acre factum, diaphragmatis nerveos proceſſus vehementius lancinat, & dolor intolerabilis non procul à lumbis oritur, qui ſæpe ſagacioribus Medicis imponit. Redit præ ceteris in memoriam exemplum Sereniſſimi Principis juventutis, qui poſt variolas lenta febre, ſpiratione difficili, cum virium languore & macie afficiebatur, quibus demum accedebat atrox circa regionem lumbarem ſiniſtri lateris dolor, appetentia proſtrata, ſomnum cum viribus penitus conſumens, ægro poſt aliquod tempus occumbente. Medicus curæ præfectus dolorem naturæ eſſe errorem quidem volebat, ſed aperto poſt mortem abdomine, ex diaphragmate, acie cultri læſo, ſanies copioſa ſtillabat, & diſſecto demum thorace, ingens puris quantitas in conſpectum prodibat, totuſque ſiniſter pulmo ad vaſa uſque conſumtus & tabe diffluens deprehendebatur. *Et vomica incluſo.* Ubi vero purulenta ſanies conceptaculo adhuc includitur, vomica appellatur, quam fixus diuturnus ac comprimens in pectore dolor prodit, qui nec per ſputa, nec per ſanguinis detractionem, neque per infuſa calida reſolventia placatur, ſed cum pulſu celeri, tuſſi ſicca, anhelitus fœtore, marcore, virium languore, inappetentia & largo debilitante ſudore, continuat. Ipſa magnitudo vomicæ ex majori ſpiritus anguſtia, ingenti anxietate, pulſu duro, quandoque erecto collo intermittente, dijudicatur. Ubi demum pus perrumpit & vomica aperitur, tuſſi fœtidi quippiam puris ejicitur.

§. XXI.

Abſceſſus meſenterii. Evenit quoque non raro, ut variis ex cauſis, præſertim vehementiori in terram lapſu ac contuſione, intra meſenterii membranas abſceſſus colligatur, cujus notæ non ſemper cognitu adeo faciles ſunt. Sentitur in medio abdominis quædam gravitas, ſine manifeſto dolore vel tumore, febris eſt lenta, virium languor & animi crebrior defectio cum ſudore frigido urget, quandoque vires melius conſtant, interdum ſanies cum excrementis per alvum ſecedit, inhorreſcit ſæpius æger, & hæc ſymptomata diutius detinent. Si ex diſrupto abſceſſu ſanies in abdominis cavum ipſamque pelvim deſcendit, dolor acutus cum crebriori ad urinam ſtimulo affligit, ſed parum redditur, quandoque etiam puris acrimonia, inteſtinorum tunicas rodendo, immanem dolorem cum febre ac tumore procreat.

§. XXII.

In muſculis dorſi. Ubi vero in dorſo, intra peritonei membranam, & muſculos pſoas uſque ad os ſacrum, tabi copia colligitur, præter alia conſueta abſceſſuum ſymptomata, dolor cum tumore ardens in lumbis continuus & ſatis gravis ac fixus, qui ſitu in dorſo exacerbatur, percipitur, & tunc urina, pauca tamen, variis fibrillis repleta, cum ſtranguria emingitur. *Et utero.* Obſervatum quoque à nobis eſt apoſtema in utero, poſt abortum, ab aſſumto vehementi emetico productum, ita quidem, ut poſtquam diutius laborantem dolor

circa os ſacrum & pubem cum febre, alvo adſtricta, urinæ difficultate, exercuiſſet, facta ſectione, pus fœtidiſſimum circa uterum ad libram & ultra fluctuans, totus uterus pure ſcatens, eroſa paſſim per cuniculos perforatos ejus ſubſtantia, deprehenderetur.

§. XXIII.

In renibus. Renes porro patent pariter abſceſſibus, qui totam eorum ſubſtantiam non adeo raro ita conſumunt, ut teſte anatome, nihil præter membranoſum concrementum, ſacculi in modum contractum, relinquatur. Tali in caſu mingitur urina mox cruenta, mox ob puris miſcelam lacteſcens, interdum glutinoſa, craſſa, tenaci materia mali odoris referta, quæ in fundo hæret, neque ad vitri agitationem diſſolvitur. Nonnunquam ſanies ex rene putri in pelvim ſtillat, ſubſequente vix tolerando in regione pubis dolore, ob roſionem quam in veſica & adjacentibus partibus efficit. Ejuſmodi abſceſſus in plethoricis & ſcorbuticis fœminis, ceſſante circa quinquageſimum annum menſium fluxu, item in viris, quibus hæmorrhoidum fluxus ſubſtitit, vel conſueta ſanguinis miſſio omiſſa, notavi, inprimis ſi Medici diureticis calidioribus, vel etiam imprudenter thermis Carolinis ad calculum diſſolvendum & ejiciendum, uſi fuerunt.

§. XXIV.

In capite. Neque caput ab abſceſſibus penitus immune eſt, quandoquidem intra parotides, præſertim apud infantes, ſi pus detinetur, intolerabilis circa aures cum tumore fit dolor, vigilias cum febre ad delirium uſque producens. Intra cavitates oſſis frontis abſceſſus quoque deliteſcit, qui intenſiſſimum in fronte & circa radicem naſi dolorem, totum caput in conſenſum trahentem, excitare ſolet, ſed pure tenui, flavo, fœtido, ſucceſſive ad aliquot cochlearia per nares ſive ſponte prodeunte, ſive ab applicato convenienti errhino ſubducto, tandem conquieſcit.

§. XXV.

Tumores ſeroſo-lymphatici in thorace. Accedit aliud genus abſceſſuum, ſive potius tumorum, qui non purulentum, ſed lymphaticum & ſeroſum humorem continent, neque ex præcedente inflammatione, ſed potius ex lymphæ curſu impedito originem trahunt, quorum ſedes minime in viſceribus vel in partibus ſanguine plenis eſt, ſed intra membranarum tunicas conſiſtit, neque humor, quem condunt, erodentis, ut pus, eſt naturæ, inde etiam non partium quibus ineſt ſubſtantiam depaſcit. Hi tumores non raro prægrandes fiunt, ut vel plures libras ſeri puri, quod calore in offam, ut albumen ovi, abit, complectantur, ac ſæpiſſime hærent intra duplicaturam pleuræ, & cavitatem thoracis replent; quibus diſruptis, ingens pectoris fit inundatio, quæ pulmonum expanſionem & motum diaphragmatis impediendo, ægrum ſuffocatione tollit opprimitque. Vidimus talem caſum ante aliquot annos in generoſo militiæ præfecto, qui de dolore in pectore continuo, fixo & compreſſorio ſiniſtri lateris conquerebatur, paulo difficilis cum tuſſi ſicca perpetuo aderat reſpiratio, quæ intervallis, præſertim noctu ab incongruo maxime ſitu, ita ingraveſcebat, ut ſumma anxietas cum ſuffocationis metu per aliquot horas adeſſet, pulſus continuo frequens, mollis tamen, ſine ſiti, vel notabili calore, neque appetitus, neque ſomnus plane deficiebant; pedes frigidi & una cum ſcroto tumore œdematoſo laborabant, exterius in thoracis regione nihil tumoris, nihil ruboris animadvertebatur. Accidit demum, ut à paulo fortiori thoracis commotione à cachinno confeſtim in maximam & continuam ſpirandi anguſtiam atque anxietatem, quæ ad quindecim horas durabat, incideret, qua etiam infeliciter miſereque ſuffocatus periit. Aperta thoracis cavitate, latus ſiniſtrum totum ſeri mininum octo libræ inundabant, quod largius, levi ſaltim inciſura facta, effluebat, eodemque penitus effuſo, membranaceum receptaculum diſci majoris magnitudine, tenue tamen, ad latus ſiniſtrum in conſpectum venit, quod ſine omni dubio ex membrana pleuræ productum erat, & collecta intra duplicaturam ex vaſis lymphaticis diſruptis lympha, talem capſulam ſibi efformaverat. Reliqua viſcera ſatis erant integra, nec alio, niſi quod ex morbi diuturnitate contraxerant, vitio laborabant. Cauſam vero & ortum hujus affectus æger in acre ac intenſum frigus, quod in expeditione Rugienſi paſſus rejecit.

§. XXVI.

In abdomine. Neque dubium eſt, quin ejuſmodi ſeroſi abſceſſus & tumores in abdominis cavitate ſæpe occulti lateant, & vel in meſenterio, aut in dorſo, intra duplicaturam peritonei, vel intra uteri membranas, quandoque etiam intra ipſum ovarium, contineantur, qui dehiſcentes, facto ſemper affluxu majori, ſeri copiam in abdominis cavitatem ingentem fundunt, quod corruptione dum inficit viſcera, fatalem diem arceſſit. Non quidem ſine difficultate ejuſmodi tumores cognoſcuntur, & à poſteriori magis & noxio eventu atque effectu demum ſe produnt, ſi videlicet in mali habitus corporibus & diutius infirmis ſubito hydrops gignitur, abdomen intumeſcit, & fluctuantes aquæ vario in latera decubitu percipiuntur; id quod etiam concludendum eſt, ſi quis diuturno pectoris dolore & reſpirandi anguſtia affectus, confeſtim in ſuffocativam ſpirandi anguſtiam non ſuperabilem incidit, ubi certe ſubiti ejuſmodi hydropis generatio non aliam cauſam, quam rupturam ingentis aquoſi tumoris & effuſionem copioſam ſeri in cavitates agnoſcit. Quod vero intra membranas tumores, quibus extra vaſa poſitus humor inſidet, gigni poſſint, evidenti teſtimonio eſt ille tumor, qui ſalvis internis viſceribus intra duplicaturam peritonei hoſpitatur & mole ſua abdomen ejuſque muſculos mire diſtendit, adeo, ut verum hydropem mentiatur. Quo in caſu Nuckius aliique paracentheſin, quæ in anaſarca nunquam non plus exitii quam ſalutis affert, ſumme proficuam obſervarunt.

§. XXVII.

Exulcerationes internæ. Ab abſceſſibus ad partium exulcerationes tranſimus, quæ ab illis non parum differunt, tum quod abſceſſus copiam materiæ, & purum, album, coctum pus, ulcera vero parum ichoris & ſeri fœtidi fundant, illi magis partes ſanguineas ſucculentas, hæc vero membranaceas, frigidas & ſiccas adoriantur ibique ſedem fixiorem habeant. *In ventriculo.* Ipſe ventriculus, qui partium membranacearum facile princeps eſt, ab his nonnunquam attentatur. Meminimus olim civem Mindenſem, ob nimiam ſpiritus vini ingurgitationem & frequentiorem iram, acerbiſſimo dolore ac tumore circa præcordia correptum fuiſſe, qui ſumto cibo increſcebat, utut vomitu non ita multo poſt rejiceretur. Accedebat univerſi corporis marcor, frequens erat lipothymia, alvi excrementa nigricante colore interdum tincta erant,

quumque

quumque per dimidium fere anni miſere decubuiſſet, tandem fato contractus, craſſus tamen & albicans inventus fuit, rugis & etiam punctulis intus obſitus, quibus inciſis, materia ſanioſa fœtida exſtillavit, & in corde ac omnibus vaſis parum ſanguinis repertum.

§. XXVIII.

In veſica. Veſicam quoque non raro chronicum & moleſtum ulcus, ſive ex luis Gallicæ contagio, ſive ex calculi grandioris attritu, aut ex ceſſante conſueto hæmorrhoidali fluxu ſovere, non novum eſt, Id vero magnus urinam emittendi ſtimulus, cum ardore & difficultate manifeſtat. Urina mingitur craſſa, quæ ſubinde inſtar albuminis ovi cohærens, ſimul ex vaſe effunditur, inque ea non modo pelliculæ & ſurfuracea quædam natant, ſed & ſerum viſcidum ac purulentum in fundum dejicitur. Dolor etiam valde gravis pubis ac perinæi regioni incumbit, cujus tanta ſæpius ſævitia, ut partes extremæ inde inhorreſcant, qui tamen remittit, ſi largiorem quotidie ac tenuem potum ægri aſſumunt, quippe tunc urina facilius prodit, cum copioſo mucido ſedimento. Ab ejuſmodi ulcere veſica denſatur & corrugatur, exterius albicat, fibræ contractæ, nigricantes ac ſphacelatæ apparent, & pus in ea cuniculos format. Quin ſi materia fœtida acris in pelvim deſcendit, vicinæ etiam partes putredine inficiuntur, qualem obſervationem *Miſcell. Natur. Curioſ. Dec. II. Ann. VI. obſerv.* 100. commemorant. Si calculus in veſica ejus exulcerationis cauſa eſt, teneſinus, cujus vehementia non raro rectum propellitur, perpetuo urget, urina eſt purulenta & arenoſa, inque pelvi pruritus percipitur, & ſub erecto ſitu dolor augetur.

§. XXIX.

In proſtratis. Si vero proſtratis & glanduloſæ urethræ multis lacunis præditæ tunicæ, quod ſæpius à male curata gonorrhœa, nec non in lue venerea infectis accidit, exulceratio inſidet, ut plurimum in conſenſum collum veſicæ trahitur, crebrior ad urinam eſt ſtimulus, ſed cum intenſo ardore & dolore mingitur, & difficulter ob urethram ſpaſmo contractam redditur. Ex glande etiam membri ſubinde liquor, qui conſiſtentia, colore & acrimonia differt, ſtillat, vel manu exprimitur, atque in urina ſedimentum albicans, cum filamentis natantibus, quæ vermiculorum figuram referunt, conſpicitur.

§. XXX.

Funeſtis morborum cauſis annumerandæ effuſiones ſanguinis in capite. Ad cauſarum quæ valde difficiles & plerumque lethales affectus inducunt claſſem referendæ porro ſunt ſanguinis, vel etiam ſeri extra vaſa factæ effuſiones & ſtagnationes. Inter has ea, quæ intra cerebri ventriculos, ob plexum choroideum diſruptum, contingit ſanguinis extravaſatio, periculoſiſſima eſt, & apoplexiam fortem, brevi enecantem, efficit. At vero quum alia etiam ſit apoplexiæ non infrequens ſpecies, qua ægri ſalvo pulſu & reſpiratione facie florida & rubicunda, diu ſine ſenſu & motu jacent, & tamen ſervantur, non immerito indicia, quibus utraque diſtinguatur, deſiderantur. Fortis quum à ſanguinis effuſione immedicabili fiat, has habet notas: jungitur illi ut plurimum vel paralyſis, vel convulſio. Illa viſitur, ſi unum latus frigidum & quaſi mortuum torpet, alvuſque ſponte fertur: hæc vero vehementi thoracis motu & elevatione cum ſtertore, roncho & ſonitu, neque minus artuum diſtractione, elevatione, aut ventriculi per vomitum ſubverſione, manifeſtatur, & ſanguis interdum è naribus profluit. In mitiori vero, ſecus res habet, quæ in hyſtericis, hypochondriacis, plethoricis, à vaſorum cerebri, ob copioſius per ſpaſmos eo congeſtum ſanguinem, diſtenſione fit: quo caſu maxima ſpes in ſanguinis miſſione reponenda eſt, ne pernicialis canalium ruptura accedat.

§. XXXI.

In abdomine & quidem ex ovario. Rarius in thoracis cavitate, niſi à violenta vaſorum dilaceratione, ſanguinis effuſio contingit; in abdomine vero id eveniſſe recordor. Ante viginti circiter annos nobilis in hac urbe fœmina triginta annorum, elegantis formæ, quartum menſem gravida, præter omnium opinionem de ſubito virium languore conqueritur, facies contrahitur, livida & frigida fit, ad vomitum adeſt inclinatio, erecto capite animi defectio invadit, quæ crebrius repetens, intra decem horas cum magno dolore mariti uxorem à vivis abripit. Diſſecto abdomine, in ejus cavitate ingens ſanguinis congrumati ad libras aliquot copia reperiebatur, qui ex diſruptis ovarii multum tumefacti & grumis ſanguinis adhuc obſeſſi, vaſis effuſus erat.

§. XXXII.

Ex vaſis brevibus ventriculi. Nullibi tamen canales ſanguiferi facilius diſſiliunt, quam in ſiniſtra ventriculi parte vaſa ſic dicta brevia, quæ tenui membrana obducta, ab irruente copioſius cruore, non ſolum ex facili diducuntur, ſed etiam demum perforantur, hanc potiſſimum ob cauſam, quod intercepto ſanguinis per lienis vaſculoſam ac raræ molliſque texturæ compagem progreſſu, is per brevium emiſſaria exitum ſibi paret. Hoc autem ſi evenit, vomitus ſequitur ſæpe effrenis ſanguinis nigri, fœtidi atque grumoſi, qualis etiam per alvum ſecedit & clyſteribus educitur. Et licet rejecta ſtomachum aggravante ſanguinis mole, ſymptomata tantiſper levari videantur; repetit tamen ut plurimum vomitio & ægri intra paucas horas inter lipothymias placide obdormiſcunt. Cognoſcitur hic morbus ex inappetentia, animi dejectione, magna circa præcordia anxietate, vomituritione ad animi uſque deliquium, ardore ac æſtu in regionis epigaſtricæ ſiniſtro maxime latere, & familiaris eſt fœminis poſt quinquageſimum annum, diuturno mœrore confectis. Dici enim vix poteſt, quam gravem labem lienis viſcus ex longa contrahat triſtitia, quæ uti ira hepar & ductus biliarios potiſſimum afficit, lieni noxam affricat, ita quidem, ut præter imbecillitatem, quæ inde in univerſum corpus redundat, huic potiſſimum robur & vim reſiſtentem adimat illudque ad concipiendos infarctus diſponat. Ut adeo Veterum ſententia, qua hepar iræ & lien melancholiæ ſedem eſſe volunt, ratione & experientia non deſtituatur, modo melior & rationalis accedat explicatio.

§. XXXIII.

Ex ruptis internæ hæmorrhoidalibus. Pariter quandoque lethalis ruptura vaſorum internorum hæmorrhoidalium accidit. Novimus primipilum quendam, natione Gallum, qui liberalius utens vino adſtringente Francico, quod vocant Pontack, ſubſiſtente conſueto hæmorrhoidum fluxu, in atrocem dolorem dorſi & cruciatus infra umbilicum incidit, cum febre lenta, purpuracea etiam, largo ſudore & alvi tam firma conſtipatione, ut clyſtere injecto nihil redderet, ſed tormenta potius augeſcerent. Secta fuit vena, propinata nitroſa, oleoſa, demulcentia, mannata aliaque plura, demum ſimul

& ſemel aliquot menſuras ſanguinis fœtidi & grumoſi per anum ejecit, ipſeque lipothymia correptus diem obiit. Neque alia hujus affectus & eventus fuit cauſa, quam quod farta nimium & diſtenta coli ac recti vaſa, dolorem, & rupta, funeſtum profluvium intulerint.

§. XXXIV.

Extravaſationes ſeri variæ. His frequentiores ſunt ſeri intra cavitates effuſiones, ac inter has ea, quæ fit in capite, & ætati infantili infeſta, immani magnitudine ac tumore, quem hydrocephalum dicunt, & aliarum partium marcore, in conſpectum venit. Eadem ſeri intra cavum thoracis collectio & ſtagnatio, quæ hydrops thoracis audit, iis, qui polypum grandiorem in corde & majoribus ejus vaſis gerunt, & aſthmate convulſivo laborant, ſatis frequens eſt, & nunquam fere non, ubi magna ſpirandi difficultas jungitur, extravaſati ſeri copia in thorace, inſtituta anatome, viſitur. Hæc ipſa vero ſic dijudicanda eſt: reſpiratio antea difficilis ſi longe difficilior redditur, & paroxyſmus quaſi ſuffocatorius diutiſſime affligit, parumque remittit, non fallax ſeri in thorace copioſius collecti indicium præbet, præſertim, ſi, quod exſpuitur, ſanguineis ſtriis diſtinctum, eo quod ob nimiam pulmonum compreſſionem & diaphragmatis motum ſufflaminatum, ſanguinis liber curſus ex uno cordis ventriculo in alterum intercipitur, & is ex arteria pulmonali vehementius contracta, in arteriam aſperam exprimitur, quod ſignum in funeſtis præcipuum eſt. In abdominis cavo ſerum vaſorum alveis elapſum tum ex murmure, fluctuatione, tum etiam ex majori virium proſtratione & lenta febre, quum viſcera corrumpi incipiunt, in hydropicis dignoſcitur, quæ corruptio per paracentheſin, aëris atmoſphærici liberiori acceſſu facto, magis magiſque promovetur, & mors acceleratur. De purulenta materia ex abſceſſibus diſruptis in cavitates exſtillante, quibus nimirum effectibus ſe prodat, jam in ſuperioribus mentio facta eſt.

§. XXXV.

Ruptura partium internarum. Quid? quod quandoque plane pars quædam interna diſrumpatur & ſubitam inſperatam mortem afferat, id quod potiſſimum de liene & utero annotavimus. Erat quondam Hemipoli fœmina viginti & quod excurrit annorum, ſanguineæ conſtitutionis & floridæ faciei. Hæc venæ ſectionem nunquam paſſa & ſexto jam menſe uterum gerens, non ſolum ob matris obitum gravi afficiebatur mœrore, ſed etiam incendio ſuborto terrore percellebatur, eoque excitata, præcipiti lapſu è ſcala cadebat, poſt quadrihorium exſpirans. Inquirentibus autem in tam ſubitæ mortis cauſam, facta ſectione, aliquot libræ ſanguinis corrupti, ex diſrupto in convexa parte tumido & friabili liene, effuſæ, in abdominis cavo ſeſe obtulerunt, licet exterius ne veſtigium quidem ſugillationis compareret. Oblatus etiam haud ita pridem ordini noſtro ad ferendum judicium eſt caſus, de viro, qui inverſo raſtro forte percuſſus, paullo poſt obiit, inventa ſub ſectione nulla externa macula aut læſionis mortiferæ nota, ſed abdomen cruore ex liene, ad coſtas uſque ſpurias infimas elongato, diſciſſo, plenum. Uterum vero perrumpi, ſæpius quam quidem putatur accidit. Videlicet quando fœminæ per aliquot dies graviter ex partu laborarunt, & retento fœtu, ſubito occumbunt, poſt mortem plerumque uterus ex ruptura perforatus deprehenditur, propendentibus, ex hiatu, infantis pariter extincti, pedibus.

§. XXXVI.

De ſcirrhis viſcerum, & glandularum. Dantur adhuc aliæ chronicorum & rebellium affectuum cauſæ, quæ licet aliquanto rarius occurrant, eo plus tamen habent in ſanando & cognoſcendo difficultatis. Sunt autem hæ ipſæ partium ſcirrhoſæ indurationes, quæ tum viſcera, ex innumeris tenuiſſimis vaſis conflata, tum etiam glandulas, quarum ſtructura identidem mere vaſculoſa & nervoſo-membranacea eſt, potiſſimum invadunt. Quum enim ex obturatione tubulorum trahant incunabula, facile colligitur, eas partes, quæ fere penitus ex minimis & capillaribus vaſculis conſtructæ ſunt, ejuſmodi malis ex facili patere. Sicut autem in abdomine copia glandularum & varia viſcera continentur, ita etiam hæc vitia crebrius ibi conſpiciuntur. *In pancreate.* Inprimis pancreas, quod totum mere glanduloſum eſt, immo corporis glandula maxima, crebrius quam ullam aliam partem, ſcirrhoſis indurationibus expoſitum invenimus. Profecto diuturniora illa mala ac vitia, quæ circa digeſtionem & primas vias in hypochondriacis & hyſtericis frequenter occurrunt, ut plurimum pro cauſa pancreatis inexpugnabilem obſtructionem, teſte anatome, agnoſcunt; unde fit, ut ejus ſuccus deficiens, vel heterogeneo acore imbutus, non ſolum digeſtioni & diſſolutioni ciborum minus recte inſervire poſſit, ſed etiam perpetuus ſit acidi corroſivi proventus, qui famem caninam efficit. Denique pancreas etiam penitus induratum in iis, qui ex quartana diuturna laborarunt, ſæpius vidi.

§. XXXVII.

Pyloro & duodeno. Quumque pylorus eique annexum duodenum copioſis & eximiis glandulis obſideantur, accidit quandoque, ut ſcirrhoſus tumor etiam in iis deprehendatur, qualis tumor, ſi aliquanto major fuerit, circa dextrum epigaſtrii latus renitentia ſe manifeſtat, & ad tactum digitis comprimentibus, utut non ſine dolore, cedit. Pylorum & duodeni principium dum ambit idque anguſtat & fere occludit, alimentorum in ventriculo digeſta maſſa neutiquam ad inteſtina deſcendere inque corpus diſtribui poteſt, unde fit, ut hoc marcore conſumatur. Diutius vero alimentorum maſſa ibi ſubſiſtens & acidior reddita, ventriculum ad vomitum ſollicitat. Præterea ejuſmodi duodeni exquiſite ſentientibus membranis inhæreſcens tumor, diſtenſione acerbiſſimum & indeſinentem dolorem circa ventriculi regionem per aliquot menſes concitat, cujus ſævitia ſomnus impeditur & vires conſumuntur.

§. XXXVIII.

In veſica. Vix ulla vero in abdomine contenta pars facilius ſcirrhis infeſtatur, quam veſicæ corpus membranaceum & ex parte glanduloſum, cui, præſertim circa cervicem, neque tantum externe, ſed & interne, accreſcunt. Ita *Miſcell. Nat. Curioſ. Cent.* I. *&* II. *Obſ.* 186. memorant: ſcirrhoſum tumorem exterius veſicæ tam inſignem adnatum fuiſſe, ut totam pelvim impleverit. Produnt ejuſmodi tumorem, præter dolorem in pube gravativum, dyſuria cum teneſmo, alvi difficultas; in fœminis fluor albus ſanguini permixtus. Neque novum eſt, veſicæ oſtio interius tumorem ſcirrhoſum appendi, vel interiorem ambitum orificii in magnam craſſitiem excreſcere. Hæc difficilem producit mictionem, ſique incrementum capit, pene ſupprimit, ut urina retenta & veſicam & ureteres farciminis in modum cum exquiſito dolore diſtendat, abdominis ſequatur inflatio

inflatio & febris, quale exemplum notavimus in illuſtriſſimo Comite *de Harrach*, in Carolinis mortuo. Occluſi vero orificii ſcirrhoſo tumore indicium eſt, catheteris plane negata admiſſio. Interdum etiam exterius circa ipſum veſicæ collum atque ejus oſtium glanduloſa ſurgit excreſcentia, quæ urinæ effluxum & catheteris in veſicam ingreſſum plane impedit, unde abdomen attollitur; de quo videatur RIEDLINUS *obſ.* 2. *Anno* 1697. *menſe Februar.*

§. XXXIX.

In proſtatis. Quandoque ſcirrhoſus tumor non veſicæ cervici adhæret, ſed in proſtatis conſiſtit. Hic plerumque ex gonorrhœa male curata oritur, & non modo in urina emittenda difficultatem parit, ſed & magnitudine increſcens, collum veſicæ ita comprimit, ut in totum urina ſupprimatur, quo caſu neque remedia interna & externa, urinam prolicere poſſunt, ſed vomitus & convulſiones ſupervenientes, fatalem diem arceſſunt. Quod vero tumor in proſtatis conſiſtat, ex eo judicandum: ſi gonorrhœa præceſſerit, ac ad radicem penis renitentia quædam obſervetur. Frequentiſſime enim accidit, à coitu impuro & fluxu ſeminis maligno, inter initia præpoſtera medicatione excepto, peſſimum proſtatas contrahere vitium, ac induratas in ſcirrhum denſari, qui demum ſæpe longe poſt exulceratur inque fiſtulam abit, partes vicinas exedentem, eoque facto, gonorrhœa redditur inveterata ac rebellis, quæ Chirurgos æque ac Medicos, ipſosque potiſſimum ægros, miſerrime exercet.

§. XL.

In meſenterio. Porro meſenterium, in cujus centro copioſæ extant glandulæ, generandis ingentis magnitudinis tumoribus quam maxime opportunum eſt. Qui atrophia affliguntur, præter abdomen inflatum, quod ſubinde in pueris conſpicimus, obſtructas & valde tumidas in meſenterio, teſtantibus id Anatomicorum obſervationibus, deliteſcentes glandulas gerunt, quæ liberum iter ac tranſitum chyli impediendo tabem & marcorem corpori inferunt, inteſtina humoribus replent, qui fluxuum & frequentium dejectionum cauſæ fiunt. Nonnunquam accidit, ut ingentis magnitudinis ſcirrhus, vel plures etiam, meſenterii membranis inhæreant, quibus venter in molem attollitur, ut vel ingravidationem, vel molam, vel hydropem mentiatur; reliquas vero partes corporis tanta ſæpius abſumit macies, ut oſſa atque pellis videantur cuncta, qualia exempla paſſim in obſervationum medicarum ſcriptoribus leguntur. Tali in caſu id tantum vitandum eſt Medico, ne in prognoſi imprudenter delinquat ſuamque exiſtimationem lædat. Differt enim ejuſmodi tumor ventris, à ſcirrhoſa glandularum meſenterii intumeſcentia productus, à graviditate, magnitudine ingenti & magis magisque increſcente, reliquarum partium contabeſcentia, & quod tumida moles non tam ad ilia & verſus dorſum, quam potius ad medium abdominis ſeſe extendat, nec non quod in prægnantibus motus infantis vividus perſentiſcatur. Ab hydrope autem diſtinguitur, dum huic tumores pedum œdematoſi cum facie plumbea & lurida, urina pauca & rubicunda complicantur, aqua quoque in ſcrotum deſcendit & in abdomine impreſſi digiti veſtigia relinquuntur, quæ in tumidis meſenterii glandulis non conſpicua ſunt. Sed multo difficilius eſt, à mola, quæ ab auctoribus vocatur nutritionis, & quæ potius excreſcentia fungoſa utero adnata eſt, hunc tumorem in fœminis diſcernere, niſi quod in ejuſmodi carnoſis molis magnum pondus in regione pubis percipiatur, alvi & urinæ fiat difficultas & humor peregrinus cum ſanguine interdum ex poris & glandulis uteri exprimatur, quod meſenterio affecto non facile accidit.

§. XLI.

In hepate. Præterea ſcirrhoſi tumores frequentius etiam duo illa in hypochondriis magna viſcera ſita, hepar & lienem, adoriuntur, quia ob ſingularem venæ portæ ſtructuram, dum vaſis advehentis & arterioſi munere fungitur, infarctibus, obſtructionibus & ex iis pronaſcentibus ſcirrhis, quam maxime ſunt expoſita, quibus generandis adhuc eorum ſtructura vaſculoſa plurimum velificatur. In hepate ſi conſiſtit & magnam ejus partem occupat, gravativus in dextro hypochondrio percipitur dolor, ſæpius etiam prædurus ac renitens tumor exterius conſpicitur ac ſub coſtis ſpuriis & ſcrobiculo cordis tangi poteſt, præſertim ſi quis ventri incumbat. Cæterum color faciei flavus & luridus eſt, eademque cum oculis tumida, pedes quoque intumeſcunt, reſpiratio eſt difficilior, & compreſſione ventriculi poſt cibum, præſertim flatulentum, anxietas circa præcordia augetur.

§. XLII.

Liene. Quandocunque lien intumuerit, vel etiam in ſcirrhum abierit, in latere ſiniſtro verſus dorſum ſub coſtis ſpuriis gravativus & preſſorius eſt dolor, qui uſque ad præcordialem regionem ſeſe extendit, cachexia quoque in facie conſpicua, & ructus ac flatus moleſtant, languet appetentia & ſpiritus difficulter trahitur. Accedentibus doloribus & ſtricturis, ex animi graviori affectu, vel aliis de cauſis, ſpaſticis, vomitus cruentus nigricans, vel ſolus, vel ejuſdem coloris dejectionibus conjunctus, quem morbum HIPPOCRATES nigrum appellitat, utplurimum funeſtus naſcitur: id quod ſæpius vidi in fœminis adultioribus, ſanguineæ complexionis, diu mœrori indulgentibus, immo etiam poſt paralyſin ſiniſtri lateris, poſt quam & atonia & infarctus lienis inceſſit. *De utero.* Scirrhum quandoque etiam uterum invadere, ita ut fere totus in illum mutetur, obſervationum fide conſtat, & de ejuſmodi caſu vid. *Miſc. Nat. Curioſ. Cent.* I. *obſ.* 120. Hæc vero adſunt ſymptomata: premitur veſica & inteſtinum rectum, hinc urinæ ardor, ſtranguria, alvi evacuatio; atque eximius dolor fixus & ſtabilis circa pubem & circa lumborum regionem, vomitum, cibi faſtidium & præcordiorum anxietates exſuſcitat.

§. XLIII.

De polypis. Sed tranſeamus jam ad morborum alias cauſas, non ita quidem obvias, miſere tamen & variis modis ægros torquentes, quin ipſum lethum inferentes. Hæ ſunt maſſæ ex variis pelliculis & fibris concretæ ſolidiores, cordis & vaſorum cavitatibus præcipue majoribus inhærentes, quæ Medicis polyporum nomine veniunt. Morbos, quibus ſeſe jungunt, ſive acuti ſive chronici fuerint, perpetuo fere immedicabiles reddunt, & diligentior cadaverum morte ſublatorum anatome nos facit certiores, vix tria cadavera occurrere, ubi non infeſti hi hoſpites conſpectui ſeſe offerant. Domicilium vero ſuum maxime omnium in cordis thalamis, inque principio arteriæ pulmonalis & arteriæ aortæ, rariſſime in vena pulmonali habent. Obverſatur adhuc animo Sereniſſimi Holſatiæ Principis,

cipis, anno abhinc è vivis ſublati exemplum. Hic quum de dolore comprimente fixo in ſiniſtro thoracis latere ſupra papillam conquereretur, cum anxietate & anguſtia ſpirandi, pulſu inæquali, cordiſque palpitatione, quibus œdematoſa pedum accedebat intumeſcentia, ego per litteras in conſilium anno ante obitum adſcitus, polypum adeſſe prædixi & difficilem fore medicationem, quod præſagium ſectio cadaveris confirmavit, dum quatuor polypi, duo in dextro, unus in ſiniſtro cordis ventriculo & quartus in arteria magna, inventi. Sinus cerebri quando à polypoſo concremento obſidentur, atrociſſimi affligunt capitis dolores, & ad hemiplexiam, quin apoplexiam, via panditur. Præterea polypi non modo ſubitæ mortis, ubi canalium alveos, præſertim dextro ventriculo appoſitorum, claudunt, ſed & ſi pulmonalibus vaſis inhærent, graviſſimæ & ſæpe funeſtæ hæmoptyſeos, catarrhi ſuffocativi, aſthmatis convulſivi, nec non hydropis thoracis, cauſa ſunt.

§. XLIV.

Signa polypi. Plurimum itaque intereſt, ut Medicus hos occultos, inſenſiſſimos motuum vitalium hoſtes exploret ac detegat. In quo quidem ſcrutinio tenendum eſt: temperamentum ſanguineum, & habitum corporis anguſtioribus vaſis, fibriſque mollioribus donatum, vitæ genus laboris & motus expers, parciorem potum & uſum eorum alimentorum, quæ glutinoſum ſuccum præbent facileſque ſunt ad coagulum ſubeundum, liberaliorem uſum vini acidi & ſpirituoſorum, cœnam quoque largiorem, ad generationem ingratorum horum hoſpitum ſymbolum conferre. Proximiora vero & manifeſta indicia, è quibus ipſorum præſentia conjici & dijudicari debet, huc redeunt. Polypi initium arguit compreſſio pectoris & fixus circa cor dolor, ſi vero jam incrementum cepit, præter hæc frequentius, vel levi de cauſa, recurrit cordis palpitatio, pulſus miris modis inæqualis & varius eſt, ſæpiuſque notabilibus intervallis intermittit. Tum a motu corporis fortiori, vel medicamento ſanguinem exagitante ſumto, aut ab affectu animi vehementiori, dyſpnœa & incredibilis cordis anxietas urget. Poſtremo, lipothymiæ frequentia, ſine cauſa evidente, vel quæ à certo corporis decubitu provenit, eſt in ſignis polypi præcipuis commemoranda, quibus accedit quod ſanguis emiſſus in aquam calidam, mox inſtar gelatinæ concreſcat & in filamenta alba mucilaginoſa fatiſcat.

§. XLV.

A polypis uteri hydrops uterinus. Nonnunquam ejuſmodi carnoſæ & membranoſæ involutæ concretiones vaſa uterina opplent, & hinc varia circa uterum & menſium negotium inſolita pathemata occurrunt. Notum ex pathologicis eſt, certam hydropis ſpeciem, quæ maxime inferiorem abdominis regionem petit, utero veluti cauſæ adſcribi, neque male. Etenim ſi libera ſanguinis per ejus vaſa progreſſio impeditur, quod promtiſſime fit, canalium alveis à polypoſis maſſis obſtructis, non poteſt non fieri, quin ingens ſeri copia ſecedens, aut in uteri, aut in abdominis cavitatem, deſcendat. Cl. PEYERUS *in Hiſt. Anat. p.* 1[illegible]. fœminam tumore hydropico demortuam diſſecuit, ubi uteri vaſa copioſis molis carneis intus obſeſſa invenit. Ante aliquot annos fœmina generoſa Berolini peculiari laboravit affectu: per aliquot nempe menſes ex utero limpidiſſima aqua, quæ intra viginti quatuor horas interdum libram æquabat, ſtillavit, ægra tandem marcore & febre confecta. Poſt ſectionem uterus magna ex parte etiam polypis quoad vaſa obſeſſus, inventus fuit. Accidit etiam, ut ſerum in hydatides ſive magnas veſicas concedat, quæ ſi fuerint intra uterum ruptæ, aqua ex orificio uteri exſtillat, ſi vero exteriorem uteri ſubſtantiam obſident, humor in cavum abdominis funditur. Referenda huc eſt hiſtoria, quam VESALIUS *Lib. V. de corporis humani fabrica, Cap. IX.* de quadam muliere Auguſtana refert: ſe in ejus uteri cavitate ſeroſæ materiæ ſupra ſexaginta menſuras Auguſtanas reperiſſe, reliquis viſceribus ab inundatione plane immanibus. Et MAUR. CORDÆUS *Comment. in Lib. I. Hippocr. de morb. mulier.* notabilem affert hiſtoriam mulieris hydrope uteri laborantis, in cujus utero & reliquis corporis partibus, plurimæ veſiculæ aqua citrina plenæ, inventæ fuerunt.

§. XLVI.

Neque dubium eſt, quin polypi uterini cauſa profuſiſſimæ ſæpius ſint hæmorrhagiæ, non ſecus, ac qui vaſa pulmonum obſident, incoercibilem hæmoptyſin proferunt. *Hæmorrhagia uteri & abortus.* Quæ frequenter abortiunt fœminæ, ſanguine redundantes, iis ſolenne admodum eſt, ut paullo ante abortum cum ingenti lumborum dolore primo ſanguinem, deinde maſſas carneas ovi gallinacei magnitudine, numero plures, excludant. Has enormis non raro cum animi defectione ſanguinis effuſio ſequitur, & paulo poſt embryo. Perperam autem hæ maſſæ habentur pro molis, quæ nihil aliud ſunt, quam polypoſæ ejuſmodi à mucido ſtagnante intra venas uterinas ſanguine concretiones, quibus ejectis, ob vaſorum nimiam diſtenſionem & apertionem, largiſſima ſanguinis effuſio ſequi neceſſario debet. Id tamen interdum accidit, ut aliquot placentulæ abortivæ in uteri cavitate maneant, ibique auctæ ac induratæ, varia ſymptomata producant, quorum cauſa mola à Medicis communiter dicitur & adſtruitur, cujus indicia ſunt, ſi intumeſcit abdomen, tumor vero magis ponderoſus & durus eſt in ventre, nec verſus umbilicum extenditur, ſed in inguine ſubſiſtit, nullus ſe exſerit motus infantis, nec verus, nec calcitrativus, neque circa umbilici regionem, nec exterius percipitur, ſed interius debilis & tremulus eſt, cui multæ præcordiorum anxietates cum tenſivis doloribus junguntur. Quandoque cum ſæviſſimis partus doloribus ejuſmodi molæ, quæ nonniſi membranacea concreta ſunt, excluduntur, unde venter mox in totum ſubſidet.

§. XLVII.

A polypis ad alias res fere leves & ludicras, nihilo minus ſæviſſimorum, quin lethalium, affectuum cauſas nos convertimus, inter quas jure meritoque calculus ex materia tartarea, terrea, mucida concretus, ſi infeliciſſime canales vel cavitates eximias & notabiles obſtruat, refertur. *De calculis in renibus.* De renum calculo illud perquam notatu dignum eſt, eum, quamdiu renum incolit ſubſtantiam, nihil moleſti ſenſus creare, ſimul ac vero incipit è ſede ſua moveri & ureterem ingredi, tunc protinus incredibilis ſe primo in lumbis, poſtea in lateribus circa ilia, ſecundum ureterum ductum ſe exſerit dolor, quem ordinario fere nauſea, vomitus, ſumma anxietas, extremorum frigus, ſtupor partis affectæ, ardor urinæ, calor præternaturalis, alvus conſtricta, contractio teſticuli & vigilia, comitantur. Quando-

que

que etiam atroces in ventre cruciatus complicantur, qui, ſi calculus ſubito per ureteres tranſit, atrociſſimi fiunt, ut medentum imperitiores, & qui prima vice cum hoc malo conflictantur, morbum potius pro convulſiva & funeſta colica, quam pro calculo, habeant. Neque inficiandum eſt, dolores ex calculo plura habere cum colica ſpaſmodica communia, in eo tamen differentiam eſſe experientia docet, quod calculus ſubito & cum atrocia invadat, principium in lumbis habeat, ventriculum ad nauſeam & vomitionem ſollicitet & in urina craſſius ſabulum conſpiciatur. Tandem nec hic prætereundum eſt, quod, ſi ren male affectus & prægrandibus calculis obſeſſus fuerit, flatus in inteſtino colo ejuſdem lateris ſtagnantes, dolorem ibi ſatis moleſtum procreent, vel quod eum è ſede ſua dimoveant, vel quod mutuo contactu & attritione inteſtini flatibus diſtenti, & renis calculis expanſi, dolor ille ſuſcitetur.

§. XLVIII.

In ureteribus. At vero longe majores moleſtiæ ſunt, quas calculus ureteribus firmius ac diutius impactus, efficit. Dum enim urinæ liberum in veſicam fluxum intercipit, pertinax fit dyſuria & feralis urinæ ſuppreſſio, quæ etiam pro diverſo ſitu calculi certis ſuis notis ac indiciis dijudicanda eſt, quas hoc loco exponere, non erit incongruum. Ubi urina ſupprimitur & calculus ureteris cavitatem obſtruit, veſica eſt vacua, catheter poteſt immitti, ſed parum humoris elicit, tantaque eſt doloris circa illa atrocia, ut ſpaſtica conſtrictio etiam alterum ureterem in conſenſum rapiat. Si vero calculus, vel etiam ſanguinis grumus, circa orificium ureteris, ubi obliquo ductu per veſicæ membranas tranſit, hæret, veſica etiam ab urina vacua eſt, immanis cruciatus in inguine ſentitur.

§. XLIX.

In veſica. Deinceps ſicut calculus in renibus, ita etiam qui in veſica deliteſcit, & urinæ egreſſum impedit, certis dignoſcitur indiciis. Videlicet ægri de tumore & dolore in pube conqueruntur, urina guttatim ſtillat, quandoque cum horrendo cruciatu, & ſæpius craſſum ac puriforme ſedimentum deponit, permixtis moleculis, nunc carptam lanam, nunc vermiculos, referentibus. Interdum accidit, ut urina copioſiſſima reddatur, quandoque alvus & urina ſupprimatur, & abdomen ad lapidis duritiem, cum dolore circa pubem acutiſſimo & horrore moleſto diſtendatur. Nonnunquam alvus ſubducitur cum flatu & larga lotii emiſſione. Si atrox dolor adeſt, anorexia, febris & conſtrictio alvi urget, & urina pauca, pallida tamen, cum magno niſu & moleſtia excernitur. Hæc ſymptomata potiſſimum affligunt, ſi quando lapis ſcaber, non adeo magnus & figuræ complanatæ ac ovalis, orificium tegit obſtruitque, & ab aſperitate & attritione dolorificus ſpaſmus fit, qui tam atrocia gignit ſymptomata. Per intervalla veſicæ calculo laborantes, præſertim ſub boreali aëris ſtatu, item flatibus retentis, & alvo obſtructa, graviori cruciatu & pondere laborant, mictio fit ſæpius purulenta, in ſenibus jungitur teneſmus, membri pruritus & alvi cum urina ſuppreſſio eſt, quandoque etiam ipſe anus procidit: pro ſitu vero corporis variante levamen accipiunt.

§. L.

De calculis veſicæ felleæ. Quod attinet ad veſiculam felleam, neque hæc à calculoſis concretionibus libera deprehenditur, ſed ſæpiuſcule calculi ingentis magnitudinis ejus cavitatem totam replent, interdum numero plures, variæ figuræ ac magnitudinis in ea deliteſcunt, & gravibus ſymptomatibus corpora affligunt, quæ tamen non eadem, ſed diverſimode comparata, prout vel ingens calculus veſicam ipſam male afficit, vel plures per ductum cholodochum tranſitum moliuntur. Quandocunque fellis veſica tota fere lapillis turget ac repleta eſt, pertinax cum gravativo & continuo dolore dextri hypochondrii icterus, omnium remediorum efficaciam eludens, corpus flavedine tingit, cui ſi diuturnior fuerit, morbus arquatus adjungi ſolet. Quibuſdam continua nauſea vel etiam ciborum vomitio, in aliis atrociſſimus iſchiadicus dolor & aſthma diuturnum conjunguntur. Præterea quibus ingens in fellis veſicula calculus eſt, ab iracundia inſolentia ſymptomata patiuntur. Nam quando à vehementiori iracundiæ affectu ſpaſtica, ut ordinario ſolet, ductuum biliariorum conſtrictio fit, liber bilis in duodenum effluxus impeditur, ipſaque regurgitat ad vaſa biliaria felleamque cyſtidem, inde efficitur, ut, quum calculis cyſtis jam repleta ſit, à bilis copia ductus valde ſenſibiles diſtendantur, hinc ob conſenſum non modo acutiſſimus abdominis dolor, præcipue in dextro hypochondrio oriatur, ſed & tanta reſpirandi fiat anguſtia & difficultas, ut ſuffocationis periculum appareat, alvo ſimul adſtricta & extremis refrigeratis.

§. LI.

Et per ductus biliarios tendentibus. Si vero ipſe calculus tranſitum per ductum cyſticum & choledochum, qui intra membranas duodeni fertur, affectat, fixus & intolerabilis circa eam regionem, qua ductus choledochus duodeno inſeritur, in dextro hypochondrio eſt dolor, cum moleſtiſſimo vomendi conatu, nauſea, appetitus dejectione, colore cutis intenſe flavo, membrorum laſſitudine, alvi duritie: quæ ſymptomata una cum flaveſcente cutis colore, repente & ex toto ſolent remittere, excretis per anum calculis pondere leviſſimis, & tunc ipſa cutis nitorem ſuum recuperat. Confirmatum hoc habemus notabili exemplo. Erat quippe honoratior quidam vir, ſexagenario jam major, qui poſt diuturnum in dextro hypochondrio comprimentem ac obtuſum dolorem, in ſpiritus difficultatem incidens, paullo poſt œdematoſo pedum primum ac poſtea hydropico crurum, ſcroti & abdominis tumore afficiebatur & aliquandiu affligebatur. Huic præſcribebat Medicus infuſum purgans, cujus baſis cortex medius ſambuci, à quo efficaciter purgabatur & plures lapillos, planæ & acuminatæ ſexangularis figuræ, nigricantes ac leves, plus quam viginti numero, per alvi ſeceſſum excernebat, quo facto, aſthma diſparuit, tumor ſubſedit & cum valetudine in gratiam redire viſus eſt, quæ tamen, ſive ob ætatem, vel priorem longum morbum attritis nimium viribus, minus conſtans erat, ſed hydropi paullo poſt iterum implicitus, naturæ debitum ſolvit.

§. LII.

De vermibus. A calculis progredimur jam ad alias ludicras res, quæ tamen potentiſſimæ ſunt ad corpora humana tam miſere affligenda, ut non majora propemodum tormenta poſſint excogitari. Et hæ ſunt varia ratione figuræ & magnitudinis inſecta, ſive vermes, qui maxime ventriculum & alimentorum magnum illum canalem inhabitant, ibique nidos & hoſpitia ſua habent. Non eadem vero ſed diverſa pro locis, quibus inſident, & prout

variæ eorum ſunt ſpecies, pathemata obſervantur. Si rotundi proboſcide & pedunculis quaſi totidem uncis inſtructi fuerint, graviter rodunt, lancinant, & interdum membranas perforant. Hi quando ventriculum obſident, incredibilis ejus morſus cum inexplicabili dolore, anxietate, inquietudine, nauſea, ſalivæ fluxu infeſtat; fœtidus ex ore vapor halat, vultus mox pallet, mox rubet, narium adeſt pruritus, vomendi cupiditas, ſicca ac moleſta tuſſis per intervalla affligit, animique defectio frequentius jungitur.

In ventriculo.

§. LIII.

In ileo lumbrici.

Si in inteſtinis, præſertim ileo, cui lubentiſſime inſident, eo quod amarorem bilis minus ferre poſſunt, nidum ſuum habent, hæc ſunt indicio ſymptomata: venter mirifice, præſertim in infantibus, diſtenditur, ut tympanitide laborare videantur, alvi ſubinde nimia jungitur dejectio, qua feces fœtidæ coloris cinerei, ſtercori bubulo ſimiles, ſecedunt, partes ſuperiores tabeſcunt, ita prorſus, ut nonniſi oſſa cohærentia conſpiciantur, licet multum appetant. Facies plerumque pallet & tumida eſt, & cum excrementis ramenta quædam, ſeminibus cucumeris vel cucurbitarum ſimilia ejiciuntur. Lumbrici dicuntur hujus inteſtini incolæ, qui plerumque lati ſunt & longi & mirifice ſe convolvunt, neque tam alacres ſunt, quam rotundi, ſæpius quoque ob tuſſim, febrem & lateris dolorem pleuritidem mentiuntur, quæ tamen à vermium ſymptomatibus, dolore ſub coſtis ſpuriis, febre acuta & tuſſi ſanguinolenta diſtinguenda.

§. LIV.

In craſſis aſcarides.

Quod attinet ad aſcarides, neque hæ obſcuris indiciis ſe produnt. Hoſpitium ſuum quam maxime in inteſtinis craſſis quærunt, & frequentius ac copioſiſſime recto inſident, ſimileſque tineis ſunt, & manipulatim ſæpe alvo ejiciuntur, quin ex ano non raro prorepere & muliebribus pudendis ſe inſinuare ſolent, ut cum urina in matulam deſcendant, ſæpiuſque incautioribus Medicis imponant, ac ſi ex veſica prodiiſſent. Utut vero multa cum reliquis inſectis communia habeant, ſi inflationem abdominis, ſi maciem, ſi nauſeam reſpiciamus; in eo tamen quædam eſt differentia, quod multus ac gravis pruritus in ano percipiatur, & alvus ad deponendum frequentius ſollicitetur odoremque identidem fœtidum excrementa exhalent. Hæ vermium ſpecies natu etiam majores, præſertim fœminas luxui & otio indulgentes, divexare ſolent.

§. LV.

Inſolita inde ſymptomata.

Præter memorata hactenus è vermibus gravia ſymptomata illud adhuc notandum eſt, quod febres ſubinde eos invadere ſoleant, qui vermibus exercentur, quæ ex lentarum & putridarum ſunt numero & ſimiles quotidianis nullumque ſervant typum, ſed ſunt erraticæ, cum pulſu inæquali, frequenti & obſcuro. Neque dubium eſt, quin ex vermibus in putredinem fœtidam colliqueſcentibus exſurgant. Porro etiam non prætereundum, quod vermes præſertim minuti, quos ſex pedibus cum nigro capite inſtructos vidimus, ſi nerveas tunicas inteſtinorum graviter lancinant, arrodunt, mirabilia atque inſolita, quæ ab imprudentiori vulgo incantationibus ſolent adſcribi, ſymptomata producant. Videlicet ſunt inter exempla verminantes, quos convulſivæ artuum ad ſtuporem uſque tractiones, diſtenſiones & incredibiles circumgyrationes, miro torquent modo, mox aphonia tentantur, mox aliena & male cohærentia cum mentis turbatione loquuntur, ſtrident dentibus, in furorem agitantur, dæmonia ſe videre aſſeverant; remittit tamen ſæpius hæc ſymptomatum ſævitia, ſi nimirum vermes à roſione deſiſtunt. Tam valde gravis vero ſymptomatum violentia non aliunde repetenda videtur, quam quod univerſum genus nervoſum, à vehementi roſione tunicarum inteſtinalium, mutua conſenſione & communicatione in exorbitantes hos motus rapiatur.

§. LVI.

De flatibus.

Neque in hac latentium cauſarum morbificarum conſideratione ſilentio tranſmittendi flatus, qui utut res leviſſimi momenti videantur, tantas tamen anxietates, cruciatus & inſolentia in diſſitis etiam partibus ſymptomata concitant, ut vitam in ſummo diſcrimine poſitam credas. Cauſa horum utplurimum eſt tenax & viſcida copioſo aëre plena materia, quæ à calore in halitus, quibus ineſt magna expanſiva vis, reſolvitur; accedit tamen etiam atonia, ſive paralytica quædam reſolutio, tunicarum ventriculi & inteſtinalium, qua fit, ut nimium à contentis vaporibus expandantur, præter naturam huc illuc trahantur demumque per conſenſum atroces paſſiones accedant. Diſcrepant tamen ſymptomata a flatibus pro differentia locorum quæ patiuntur. Ventriculus quidem ab iis inflatus & per omnem ambitum fortiter expanſus, ſummas præcordiorum anxietates & ſpirandi ad ſuffocationem uſque anguſtiam, cum faucium conſtrictione efficit, atque inferior ejus pars ſub cordis ſcrobiculo verſus latus dextrum, inſtar veſicæ turgidæ, ovi gallinacei magnitudine, ſenſibus & tactui ſeſe offert, demum ructus ſuperveniunt, quibus flatibus exitus conceditur & anxietatum fit allevatio. Et hæc ventriculi inflatio frequentiſſima eſt hypochondriacis, nec non hyſtericis, in quibus ſæpe tanta, ut ea affectæ, ob interceptum diaphragmatis deſcenſum fine omni ſenſu & motu jaceant & reſpirationis ſucceſſus vix obſervetur.

In ventriculo.

§. LVII.

Et inteſtinis.

Sæpius quoque inteſtina torquet flatuum proventus. Si quando accidit, ut tota inteſtinorum moles flatibus mirifice diſtenta, ingentem abdominis tumorem efficiat, dolores atroces cum alvi adſtrictione exſurgunt, qui affectus colica flatulenta vocari ſolet. Quæ diſtenſio ubi eſt diuturna, ob inteſtinorum quandam paralyſin & viſcidæ materiæ copiam intus hærentem, abdomen inſtar tympani expanditur; tandem jungitur cachexia & tabes, ac morbus vocatur tympanitis. Frequentius vero contingit, ut tantummodo partes quædam inteſtini, præſertim coli, flatu dolorifice diducantur, quod circa hypochondria utraque ſæpiſſime obvium, quia colon ibi in flexuras curvatur, quæ impediunt, quo minus & flatus & alia contenta prompte tranſeant, ſed ſtagnent. Familiariſſime id in hypochondriacis evenit, & perperam dolor ille tenſivus ſiniſtri lateris, pro tumore & inflatione lienis à Medicis anatomes ignaris habetur, eo quod lien in homine, non in hypochondrio, ſed in dorſo, ſub diaphragmate ſitum obtinet. Teſtatum etiam faciunt obſervationes, quod in oſſe ilei dextri ingens & dolorificus tumor quandoque diutius per intervalla affligat & à cibis flatulentis ſumtis exacerbetur, hanc ob cauſam, quia principium coli ſatis capax & membranis robuſtis motricibus inſtructum, ut ſurium excrementa propellere poſſit,

hic

hic conſtitutum, quod adeo ampliatur, ut cum exquiſito dolore ipſa integumenta extrorſum urgeat, & periculum ruptionis ſit, quod etiam quandoque factum obſervationes practicæ & anatomicæ confirmant. Ejuſmodi vero flatulentos tumores exinde licet cognoſcere, ſi ad emiſſionem flatuum vel ejectionem materiæ tenacis copioſæ, per vomitum aut ſeceſſum, tumores cum dolorum allevatione minuuntur. Dolores lumborum, pulſuum intermiſſio, dolores in oſſe coxendicis, tumores pedum œdematoſi, ſæpe ſolis flatibus inteſtina diſtendentibus & vaſa vel nervos comprimentibus debentur, & datis carminativis ac clyſteribus, conquieſcunt.

§. LVIII.

De eroſione ventriculi & inteſtinorū. Reſtat demum alia cauſa abſtruſa memoranda, quæ in ventriculo neque minus in inteſtinis conſiſtit, rariuſque animadvertitur, mortis tamen & graviſſimorum morborum genitrix eſt. Eſt hæc ventriculi vel etiam inteſtinalium tunicarum eroſio, quæ vel ab erodentium acidorum ſuccorum copia in hypochondriacis, vel ab iracundia vehementi & frequenti, vel à ſumto veneno emetico vel purgante acriore accidit, vel etiam poſt choleræ, dyſenteriæ aut diarrhœæ morbum relinquitur, & affectus eſt chronicus, ab inflammatione, quæ celerum paſſionum præcipua, diſtinguendus. Ventriculus & duodenum, quando eroſa, continuus & fixus dolor eſt circa præcordia, tenſivus, tractorius, interdum cum ardoris ſenſu, qui uſque ad dorſum porrigitur, & ſummas anxietates circa præcordia parit, ipſum quoque jugulum petit, mirumque vires atterit atque nauſeam & inclinationem ad vomitum ſuſcitat. Poſt omnem medicinam aut cibum aliquanto intemperatiorem, qui ſalſæ, calidæ, acidæ, ſpirituoſæ, acris eſt naturæ, exacerbatur, ac inprimis à purgantibus atrociſſimus redditur; demulcentia vero, humectantia atque emollientia, & optime medicamenta ex chamomilla & millefolio ferre poteſt: pulſu demum accedente celeri hectico, res eſt conclamata. Quod ſi in inteſtino quodam ejuſmodi eroſio fuerit, identidem dolores in abdomine ac dorſo cruciant, qui ſemper aſſumtis calidis, ſalſis, acidis mirum exacerbantur, dejectiones alvi ſunt creberrimæ & varia caloris & frigoris eſt in corpore viciſſitudo, urina mox tenuis & aquoſa, mox rubicunda & craſſa mingitur, malum etiam admodum diuturnum eſt, vires depaſcit, corpus conſumit, longum certe tempus & accuratam ac demulcentem diætam, pluſquam medicamenta, præſertim activiora, deſiderat. Et affectus ſenibus ceſſantibus hæmorrhoidibus non adeo rarus eſt.

CAPUT VIII.

De damnis ex cohibita cuticulari excretione.

§. I.

Se- & excretiones ſunt neceſſariæ. QUicunque artificioſiſſimam corporis noſtri machinam partiumque in ea admirandam configurationem paullo curatius perluſtrat, eandem ex numeroſa organorum ſecretoriorum & excretoriorum congerie maxima ex parte coagmentatam eſſe animadvertit. Tanta enim ſecretionum & excretionum ad vitam cum ſanitate tuendam utilitas eſt atque neceſſitas, ut ſine iis corpus nec vivum, nec ſanum, nec robuſtum, nec ad exſequendas animæ actiones idoneum eſſe, neque etiam augeſcere & ad legitimum incrementum pertingere poſſit. Videlicet corruptibile eſt corpus humanum, nec à putredine immune durare poteſt, niſi perennis ſanguinis omniſque generis fluidorum, mediante vigore ſyſtoles atque diaſtoles in ſolidis, progreſſivus motus libere ſuccedat, cum quo ſimul inteſtina partium ſanguinem conſtituentium calida agitatio augetur. Sub hoc autem progreſſu maximeque inteſtino mutuo attritu, ſanguinis moleculæ aliam figuram, texturam ac magnitudinem nanciſcuntur, & à blanda temperata ſcheſi deſciſcentes, ſalino-ſulphuream, vel etiam viſcidam, utramque vitæ adverſam naturam, induunt. Quare opus eſt, ut ſucci intemperati, nutritioni & motibus vitalibus continuandis inutiles facti, à purorum connubio ſegregati proſcribantur, ac in eorum locum temperati, blandi ſatiſque fluidi, per congrua ſolida & liquida alimenta, denuo ſubſtituantur. Quod quidem quum per ſaluberrimas ſecretiones atque excretiones perficiatur, earundem utique neceſſitas, neminemque diu ſine cibo & potu vivere poſſe, luculenter patet.

§. II.

Deinceps hæ ingeſtiones atque egeſtiones reciproce certa proportione ſibi reſpondere, in iis autem, qui legitimam corporis firmitatem jam adepti ſunt, æquales eſſe debent. Hinc eſt, quod adultum corpus lance libratum, elapſis octo diebus eandem gravitatem exhibeat, licet interea à robuſto & laboribus operoſis occupato, vel centum alimentorum libræ ingeſtæ ſint; quin ſi pondus increvit, nec omne quod ingeſtum iterum egeſtum, reſtibile in vitio eſt ac morbus certo præſtolatur. Etenim univerſa œconomia animalis non ſolum certo numero pondere & menſura, ſed etiam debita proportione, ac moderamine, tam ratione materiæ, quam motuum, maxime gaudet, ab omni autem exceſſiva qualitate & quantitate, motuum æque ac materiæ, ſive humorum, læditur atque offenditur. *Ac egeſta reſpondere debent ingeſtis.*

§. III.

Quapropter ad ſanitatem ipſamque vitam tuendam, plurimum utique refert, ut Medicus & ingeſtorum & egeſtorum curatam habeat rationem. Nam profecto optimum corpus à præmatura morte & morboſis varii generis afflictionibus defendendi modum, in eo quam maxime verſari cum HIPPOCRATE *lib. de diæta*, cenſeo: ut menſura ingeſtorum ad vires, imo ad motum & exercitationem corporis, exacte accommodetur, tenendo, corpus quo robuſtius, quo magis viribus pollet, majora vaſa firmioreſque fibras obtinet, & plus ferre poſſe atque ſubigere. Ex ingeſtis autem quæ facilius ſolvuntur & vaſa atque excretoria prompte ſubeunt, aliis ſalubritate præſtant; viciſſim, quæ ægrius digeruntur minuſque expedite emunctoria pervadunt, ſed paſſim reſtitant, valetudini infenſa, hæc interdicenda, illa ſuadenda. Quin, is demum, qui ex ingeſtorum & egeſtorum natura, indole ac mole, morborum cauſas & primordia derivare novit, prudens Medicus dicendus eſt atque peritus. *Quod à Medico obſervandum.*

§. IV.

Quum vero ea, quæ in pabulum aſſumuntur, non unius ſint ejuſdemque, ſed admodum diſſidentis, naturæ & facultatis, alimenta quippe viſcida, ſalſa, acria, acida, ſulphurea, ſpirituoſa, *Excernicula hunc in finem ſunt varia.*

texturæ

texturæ quoque compactioris, exceſſivæ omnia indolis, ſapientiſſima certe ſummi opificis providentia factum eſt, ut varia emunctoria in corpore fabrefacta ſint, quæ ſingulorum genio cunctiſque heterogeneis evehendis, apprime reſpondeant. Nimirum reſiduæ ex alimentis feculentiæ per alvum ſecedunt, ac cum his non ſolum ſcoriæ bilioſæ, plurimis ſalino-ſulphureis recrementis refertæ, ſed etiam mucus in glanduloſa craſſorum tunica ſecretus. Sero recrementitio, craſſioribus & terreſtribus ſulphureis moleculis onuſto, urina dicto, renale dicatum eſt colatorium. Et copioſa aquea portio, tenuibus ſalino-ſulphureis particulis imbuta, ex cutis ſpiraculis ſub perſpiratione, quæ inſenſibili modo jugiter in corpore ſuccedit, exhalat atque difflatur. Tacemus mucida illa purgamenta, quæ in narium, palati & bronchiorum glanduloſa ſubſtantia ſecreta & collecta, ſcreatu & munctione rejiciuntur.

§. V.

Perſpiratio ſuppreſſa maxime noxia.

Per omnia hæc organorum excernentium emiſſaria, recrementa jugiter è corpore eliminantur. Quod quemadmodum ſi debito tempore & ſufficienti copia perficitur, integritatem corporis & functionum in eo fulcit atque tuetur; ita viciſſim ſi ſegniter minuſque ſufficienter ſuccedit, plures & graviſſimas, præſertim chronicas paſſiones, pullulare atque excludi prona eluceſcit conſequentia. Quam grave autem detrimentum ex ſaluberrimarum excretionum defectu in valetudinem redundet, ſpeciatim & accurate in *tomo ſecundo Medicinæ rationalis ſyſtematicæ*, & quidem *Part. III. cap.* 4. de excretionum defectu præcipuo morborum fundamento; *cap.* 6. de perniciali eorum quæ excretiones cohibent indole; *cap.* 7. de epidemicorum morborum origine ex tranſpiratione impedita, expoſui. Quapropter ibi dicta heic lubens mitto, & potius id maxime jam excutere ac demonſtrare allaborabo: ex omnibus evacuationibus ſuppreſſis, vel deficientibus, nullam eſſe, quæ majorem noxam ac periculum corpori minetur & cauſa ſit innumerarum paſſionum, quam perſpiratio & inſenſilis illa ſubtiliſſimarum ſordium, per univerſi corporis corticem porulis pervium ſuccedens emiſſio, ſi impediatur, cohibeatur, materiaque excernenda in corpore remaneat, vel ad exteriora jam appulſa, ad interiora relabatur.

§. VI.

Quia excretionum præcipua.

Enimvero depuratur in univerſali corporis emunctorio, cute, univerſa ſanguinis & humorum maſſa, & tam copioſa per iſtud contingit excretio, ut ex SANCTORII calculo, omnes reliquas quantitate ſuperet. Hac itaque ſuppreſſa maxima recrementorum pars reſtitat, omnes corporis ſucci ſorditiem contrahunt, corrumpuntur ad putredinem diſponuntur, ut valetudo inde graviſſime luat. Quod vero maximum eſt, ipſæ ſordes quæ ſub perſpiratione exhalant, valde tenuis ſalinæ-ſulphureæ & aëreo-æthereæ activæ indolis ſunt. Hæ enim in corporis penetralibus retentæ, vel ex cutis tubulis retrocedentes, haud ſecus ac mortiferum venenum, quod exigua mole & ſumma partium tenuitate acri cauſtica pernicialem vim in nervoſis maxime partibus exſequitur, ob penetrantem ſubtilitatem, promte per univerſum corpus infeſta ſemina ſpargunt, intimæ ad partes exquiſite ſentientes ſunt admiſſionis, easdemque atrociſſime adoriuntur atque exagitant, ut vehementiſſimæ, immo lethales, in nervoſarum potiſſimum partium genere, oboriantur affectiones.

Et ſordes maxime perniciales evehit.

§. VII.

Defectus perſpirationis cauſa potiſſimum aër.

Inter ea vero, quæ ad ſufflaminandam ſaluberrimam perſpirationem faciunt, aër potiſſimum connumerandus. Hic enim ſicuti purus ac temperatus ſanitati egregie patrocinatur; ita viciſſim exceſſiva qualitate præditus, eandem graviſſime labefactat, hanc maxime ob cauſam, quod immediate corporis corticem ambiat ejuſdemque tonum varie alterando, ſuccedentem per ſubſtratos tubulos ſordium excretionem dirigat ac moderetur, intendat, vel frequentius cohibeat. Nimirum ſi nimis frigidus, nervis inimicus eſt, ſuccos coagulat & fibras rigidas reddit, unde non ſolum ad affectus ſpaſmodicos diſponit, ſed etiam cutis poros & vaſa nimium coarctans, ad interiora urget humores, ſtagnationem demum ac ſtaſin concipientes. Nimis humidus tonum ſolidorum laxat ac ſolvit, ut liquida languide circumagantur & ad emunctoria ipſoſque ſubcutaneos tubulos non vegete appulſa ſordeſcant, morbique ex atonia & humorum impuritate oriundi pullulent. Nimis calidus rarefacit & diſſolvit corporis ſuccos, ac inteſtinum motum augendo, acres & bilioſos reddit, licet perſpirationis ſucceſſui non officiat, niſi ſimul humidus ſit, & ſic ad morbos malignos viam ſternat. Potiſſimum autem cuticulari excretioni obeſt frigido-humidus, quippe qui humores incraſſando & fibrarum elaterem minuendo, efficit, quo minus ſucci ſpiſſeſcentes per minimos canales ad corporis corticem trudi, & remiſſo nimis colatorio, ſordium ſecretio atque excretio rite perfici poſſit.

§. VIII.

Unde morbi anni temporibus familiares.

Inſuper aëris tempeſtatumque inſalubris conſtitutio ac inde pendens in perſpirationis ſucceſſu mutatio, plurium morborum cauſa eſt, qui certis anni temporibus, quandoque etiam epidemice, graſſantur. Sapienter hinc ab HIPPOCRATE *lib. de humor.* §. 7. proditum eſt: *qualia ſunt tempora, tales etiam ſunt morbi & conſtitutiones ex ipſis. Si tempora tempeſtive & ordinate ſe habuerint, morbi judicatu faciles fiunt. Vernaculi autem temporum morbi indicant mutationes, & prout variaverit tempus, ſimiles aut diſſimiles erunt morbi, qui in hoc tempore oriuntur.* Qui vere enaſcuntur, ita ſunt comparati, ut ob atmoſphæram inæqualem & mutabilem, elater fibrarum & maxime tonus cutis mirifice labefactetur, & retardato ſanguinis circulo, excluſione quoque ſordium per halitus diminuta, & plethora & impuritas, proximæ morborum cauſæ, ingignantur. Aeſtatis morbi non tam calori, quam potius aëri frigidiori & humidiori, qualis tunc ſolet eſſe nocturnus & matutinus, poros occludenti, debentur. Autumnus omnium morboſiſſimus eſt, nullam aliam ob cauſam, quam quod ob crebriorem cœli ex frigido in calidum, humido in ſiccum, & vice verſa, mutationem, æqualis ſanguinis progreſſus & libera ſordium exhalatio intercipiatur. Et hiems ob frigus, tam ſiccum, quam humidum, tranſpirationem impedit, eaque propter variis morbis inducendis ſavet, quos una cum vernalibus, æſtivis & autumnalibus ſigillatim recenſet HIPPOCRATES *Sect. III. aphor.* 20. *ſeqq.* nec non CELSUS *lib. II. cap.* 1.

§. IX.

Morbi quoque epidemii

Inprimis autem nocent aëris tempeſtatumque viciſſitudines, & ſi diu durant ſæpiuſque repetunt, morbos

morbos qui populares habent circuitus excludunt; eo quod æquabili cutis tono, ſub quo maxime viget libera perſpiratio, nihil magis adverſum eſt eumque deſtruit, quam repentina mutatio aëris calidi in frigidum, vel humidi in nimis calidum. Hinc certa & conſtanti experientia in comperto eſt, quod ſi calefacto per fervidum vernum vel æſtivum æſtum corpore, & reſoluta ſub calore inteſtino motu intenſo in excrementitias ſordes humorum maſſa, tempeſtas poſtea ſubito aquilonaris & frigida ſuccedat, qua conſtrictis ſpiraculis ſordes reprimuntur, accumulantur, mutuo quaſi confermentantur, iiſdemque nervoſis ac membranoſis partibus inhæreſcentibus, febriles, ſpaſtici & convulſivi motus, varii generis febres, ſæpius exanthematicæ, varioloſæ, morbilloſæ, purpuraceæ, alvi quoque fluxiones plus vel minus cruentæ, oboriantur ac plures corripiant. Etenim id ceu perpetuum in genere eſt obſervandum: quo major materiæ impuræ ſalino-ſulphureæ tenuis, perſpiratione eliminandæ, in corpore proventus eſt ac copia, eo magis infeſtum & periculoſum eſt, ſi ejuſdem excretio impeditur, intercipitur vel cohibetur.

§. X.

Nec non endemiis. Ex eodem porro fonte morborum, qui certis locis familiares ſunt atque vernaculi, origo arceſſenda. Teſtantur quippe Medicorum commentaria, Hungariam & Italiam proferre febres peſſimæ indolis acutas, cum vehementi cephalalgia & delirio junctas. Jam vero identidem conſtat, eam Hungarici cœli eſſe qualitatem, ut æſtus diurnus ſit ferventiſſimus, eundemque frigus excipiat nocturnum ſatis horridum. Huic itaque ſi corpus prius æſtuans incautius, maxime ab iis qui in caſtris excubias agunt & ſub dio morantur, committitur, perquam facile febris illa Hungarica dicta acuta accedit, quam perperam vulgo liberaliori vini Hungarici, quod ſtipendia merentes vix deguſtant, potui, tribuunt. In Italia autem, & maxime Romæ, idem febrium acutarum & malignarum genus ſæpius ſtragem edit, nullam pariter aliam ob cauſam, quam quod interdiu æſtus vehementiſſimus, & noctu algor regnet, cui ſi improvide ſeſe exponunt incolæ, vel feneſtras aperiunt, ut aër nocturnus, qui ob copiam inſectorum atmoſphæram incolentium, identidem valde inſalubris, corpori allabatur, illico poſtero die mutatio in corporis functionibus & inclinatio ad febrem præſto eſt, quæ niſi præſcinditur, vires ſumit, & non raro funeſtum ſortitur eventum.

§. XI.

Pariter ac ſcorbutus. Neque vero tantum acutas, verum etiam chronicas endemias paſſiones, interceptus cuticularis excretionis ſucceſſus, affert. Certe geneſis ſcorbutici mali, quod nonniſi maximus impuritatis gradus eſt, non aliunde quam ex hac origine repetenda. Quo magis enim in humoribus vitalibus creſcit impuritas, ex incongruis & minus temperatis aſſumtis, eo plus vigere debet excretionum, inque primis perſpirationis negotium, eoque ſufflaminato, eo gravior metuenda eſt noxa. Jam vero in confeſſo eſt, in regionibus maritimis & borealibus incolas craſſiori victu uti, copioſius carnibus ac piſcibus ſalſis, infumatis ac induratis veſci, & denſa, frigida ac humida atmoſphæra frui. Sub hac itaque cœli victuſque ratione, non modo crudi & multi male cocti ſucci ingignuntur, ſed & ob perſpirationem ſegniorem, quamplurimæ excrementitiæ ſalinæ viſcidæ ſordes in corpore remanent, quæ ſimul alia emunctoria obſtipant & occludunt, præſertim ſi vita ſedentaria motus expers, animi crebrior perturbatio & mœſtitia accedit, quo demum fit, ut humores benigni, ſerum & lympha, à miſcela particularum varii generis ſalinarum inquinentur, putridi fiant, corrumpantur, & pro diverſa corporum & temperamentorum conditione, vel vappeſcant ac lente putreſcant, vel etiam ſummam fixam & volatilem acredinem contrahant. Et hac ex ſentina, omnia pathemata ſcorbuticis ſolennia manant, oris fœtor, maculæ lividæ, gingivæ putridæ, ulcera fœtida ichoroſa, inclinatio ad ſphacelum, artuum dolores fixi & vagi, ſpaſmi & convulſiones, tormina ventris, tremores & contracturæ artuum, aliaque id genus plura.

§. XII.

Febres & defluxiones catarrhales. Quæ omnia ſicuti vitam in grave diſcrimen adducunt, ita quid ſubitaneâ aëris ac inde facta excretionis per cutis poros mutatio, ad ſanitatem labefactandam valeat, quotidianis adhuc experimentis confirmatum habemus. Nimirum quando ex conclavi valde calefacto, vel ex lecto calido, in auram frigidiorem ſubito concedimus, horrore corpus è veſtigio corripitur, & ſuppreſſa perſpiratione, materia acris excrementitia in interiora maximeque glanduloſas tunicas faucium, oris, narium & bronchiorum vergens, tuſſim, coryzam, defluxiones & febres catarrhales conciliat. Pariter frequenti experientia edocemur: nihil ad ingenerandas acutas paſſiones & febres magis conferre & aptius eſſe, quam ſi quis graviori iræ affectu, vel liberiori ſpiritus vini potu, aut fortiori corporis exercitio æſtuans, in auram humidam & frigidiorem, præſertim veſpertinam, delatus, paulo diutius in ea verſatur; quandoquidem hoc facto, facilis admodum in febres, & intermittentes, & acutas inflammatorias, eſt lapſus.

§. XIII.

In Carolinis febres ab occluſis poris gignuntur. Nihil vero eſt, quod ſubitam febrium generationem ex perſpiratione cohibita clarius demonſtrare & illuſtrare poteſt, ac intempeſtivus & imprudens thermarum Carolinarum uſus externus in balneo. Nam ſi quis corpore paulo pleniori & impuriori, ante ſanguinis miſſionem vel debitam aliam præparationem, deſcendit in balneum nimis calidum, & aliquandiu in eo commoratur, non tantum inde experietur inſignes cordis tremores, languorem & cephalalgiam, verum etiam febrem intermittentem plerumque, nonnunquam continuam, cum præcedente horrore, dolore dorſi & anxietate ſumma. Quod vero hoc balneum præ aliis id ſingulare habeat, quod tam facile, atque ex tempore quaſi ſuſcitet febres, hæc vera mihi videtur ſubeſſe ratio: tum quod nulla alia tam fervidi caloris thermalis aqua reperiatur, tum etiam quod largiorem quam ulla alia terræ martialis ochreæ & calcareæ adſtringentis, in lapidoſas concretiones pronæ, copiam in ſinu foveat, quo fit, ut uſu externo ſubito tumores œdematoſos intro repellat & abigat, diuturna ulcera conſolidet, puſtuloſas & ulceroſas cutis defœdationes & eroſiones ſiccet, & ſic efficacem poros & tubulos ſubcutaneos conſtringendi facultatem luculenter prodat. Si quis itaque in balneum hoc nimis calidum corpus immittit, ab externo calore ſanguis æſtuatur & in magnam inteſtinam agitationem, præſertim ſi jam copioſus & impurus, abripitur,

exterius

exterius vero ob conſtrictos poros particulæ aëreo-ſulphureæ non exhalare poſſunt, ſed eædem inſultantes in partes nervoſas, arteriarum ipſiuſque cor ſyſtoles & diàſtoles motum valide intendunt, & ita febrem accendunt.

§. XIV.

A transpiratione cohibita exacerbantur morbi ex impuritate.

Præterea excretionis per cutis poros rite ſuccedentis utilitatem, & ſuppreſſæ noxam luculenter teſtatur, quod qui impura habent corpora, ſive humores excrementitiis partibus refertos, ut ſunt podagrici, arthritici, æſtivo tempore, quo liberius & copioſius ſordes per ſubcutanea ſpiracula diſſlantur, à paroxyſmis & ſymptomatibus immunes degant; brumali autem & autumnali, gravius affligantur, quia aëre circumfluo denſo atque compreſſo, perſpiratio imminuitur, ſordeſque excrementitiæ magis retinentur, gravius detrimentum corpori certo allaturæ. Eadem ratio ſubeſt, quare ſenes, quum ob cutis poros & vaſa minima ſtrictiora, non tam liberam & copioſam per cutis poros experiantur evacuationem, quam viri & juvenes, ab impuritatibus reſtitantibus morbos ætati ſenili infeſtos incurrant, ut ſunt maxime ſcorbutus, calculus, ulcera veſicæ, ſcabies, tormina inteſtinorum, diarrhœæ, ſtranguriæ, oculorum & aurium vitia.

Et ſenibus familiares gignuntur.

§. XV.

De damnis à repulſa materia perſpiranda.

At vero licet magni & graves morbi à prohibita perſpiratione & remanentibus intus ſordibus originem ducant: longe ſæviora tamen & quæ plus periculi habent pathemata pullulant, ſi quando materia excrementitia, à connubio ſanguinis jam tum ſegregata & ad cutis peripheriam tubuloſque ſubcutaneos ſalutariter propulſa, foras non ejicitur, ſed ibi ſubſiſtens ac ad interiora recedens, cum ſuccis vitalibus denuo nupta fuerit. Hæc enim certe materia veneni vim & naturam obtinet, ac licet mole valde exigua, dum tamen ſub penetranti & adverſa ſubtilitate partium valde heterogenearum, in partes nervoſas ſenſibiliores agit, truculenta inſtar veneni ſymptomata excitat. Id quod ut jam ulterius excutiamus & luculentis fide dignis exemplis ac obſervationibus confirmemus, operæ certe erit pretium; quo rerum medicarum cultores perſpiciant, plures & ſæviſſimorum affectuum cauſas, non tam in mole & quantitate nimia, vel intemperie craſſa ſanguinis & humorum, quam ſæpius in parva & exilis molis materia, nervoſis tamen partibus ſummopere infeſta, eſſe quærendas.

§. XVI.

Ex achoribus tinea capitis &c. repulſis.

Ut itaque ab ipſo capite ordiamur, ſæpius obſervavi, eos qui capillamentum geſtare ſueverunt, demto improvide operculo, exquiſitum capitis dolorem, cum tinnitu aurium, nec non vertiginem incurriſſe; alios vero his malis afflictos, tecto falſa coma capite, ab iiſdem liberatos. Nihil porro frequentius in infantibus viſitur, quam à cruſta lactea, ſolo frigore repulſa, febrem continuam excitari, qua deſinente illa revertitur, quæ quoties repulſa fuit, toties de novo febrem accenſam annotavimus. Nihil quoque periculoſius eſt, quam in tinea capitis improvide exterius unguenta vel lavamenta applicare. Repulſa enim materia corrupta acri ad cerebrum ejuſque membranas ac nervorum principia, epilepſiæ, præſertim in infantibus, aliique graves capitis morbi, accidunt. Amatus Lusitanus *Cent. I. obſ. 36.* in puella undecim annorum, obeſa & ſanguinea, à capitis lotione apoplexiam, elapſa nondum hora, ſuperveniſſe, memoriæ prodidit. Ex capitis ulceribus obſeſſi lotione, ſurditatem concitatam, *Miſc. nat. cur. Dec. III. Ann. III. obſ. 9.* commemorant. Et nos à linimento tineæ capitis præpoſtere adhibito, in infante decem annorum oculi dextri inflammationem obſervavimus, quæ in ſuppurationem & perfectam demum cœcitatem tranſiit. Vidi quoque ab achoribus & favis linimento inconſulto ſiccatis, aſthma convulſivum ſubortum, ad quod abigendum, veſicatorium in nucha inſigni cum levamine applicatum.

§. XVII.

Ex abſciſſa plica Polonica.

Singulare etiam ſalutaris & criticæ in capite excretionis genus eſt, plica ſic dicta Polonica, qua ſerum excrementitium viſcidum cum ſanguine ad caput copioſe delatum, ex poris capitis exſudans ac per crinium tubulos deſcendens, capillos in cirros conglutinat inexplicabiles, per quos tanquam peculiare organon excretorium, vitioſum ſerum eliminatur, non ſine ſummo levamine & ſanitatis emolumento. Quod ſi vero plica moleſta abſcinditur, graves, immo mortiferi morbi, corpus impetunt. Hoc enim facto, atroces capitis dolores, inſultus epileptici, convulſivi, item phrenitis, mania, melancholia, vertigines, oculorum lippitudines & gutta ſerena, conſequi ſolent. Interdum ad alias inferiores partes ſerum excrementitium retentum defertur, & dolores arthriticos aliaque ſymptomata luis venereæ naturam æmulantia excludit. Quin nonnunquam pleuritis, peripneumonia, hæmoptyſis ac phthiſis inducitur.

§. XVIII.

Ex ſcabie ſiccata graves capitis morbi.

Scabies fœdum quidem eſt atque moleſtum malum; corpus tamen à ſalſo, acri & corrupto humore liberat, & præpoſtera medicatione repulſa, vel quo minus effloreſcat impedita, gravi damno mactat, quod differt, prout maligna interiora repetens materia, diverſas impetit partes in iiſdemque ſedem figit. Quod ſi enim ad caput defertur, periculoſiſſimi morbi ibi ſuſcitantur, apoplexiæ, epilepſiæ, vertigines, ſopores ſenſuumque vitia. Sic *Miſc. nat. cur. Dec. I. An. I. obſ. 58.* ex hac ſcabie imprudenter abacta, lethalem apoplexiam annotarunt, quod etiam Moebius *inſtit. pag. 65.* teſtatur. Cæcitatem exinde profectam identidem *Miſc. nat. curioſ. D. II. A. VIII. pag. 255.* & Sennertus *prax. part. 3. ſ. 2. c. 44.* fidem faciunt. Et Riedlinus *in lin. med. ann. 1696. menſ. Mai. obſ. 1.* narrat de ancilla, quæ ſordidiſſima ſcabie laborans, poſt inunctionem bis factam in epilepſiam incidit, cui aſſurgit quoque Sennertus *l. c.* Potiſſimum in infantibus pernicioſum eſt conamen ſcabiem abolere, quandoquidem hoc facto, præter ſuffocationem alioſque graviſſimos morbos, ſæpius epilepſiam ſucceviſſe, auctor eſt Hildanus *Cent. III. obſ. 10.*

§. XIX.

Aſthma.

Quando ſcabioſa materia relabitur ad pectus, periculoſum aſthma oboritur, quod in juvene viginti annorum à ſcabie intempeſtive & empirice externis inunctionibus deleta, vidit Hildanus *Cent. III. obſ. 39.* ubi ægrotus tanta pectoris anguſtia affectus eſt, ut vix ſpiritum trahere poſſet & pulſus vix appareret, tandemque catarrho ſuffocativo extingueretur. Frequentiſſime vero à retrocedente ſcabie febris continua in corde & genere vaſculoſo accenditur, cum magna virium proſtratione. Vidimus, hac ceſſante, ſeptimo

Febres

ſeptimo die ſcabiem rurſus ad habitum corporis ſalutariter fuiſſe propulſam. Senes ſcabies, maxime ſicca, infeſtat, quæ ſi reprimitur, quartana fieri poteſt: & porrigine rurſus apparente, hæc cedit. Hinc perite LANGIUS *in Epiſt.* 15. *Lib.* 1. inquit: *ego ſcabiem & crurum œdemata, cum poſt aliarum febrium, tum præcipue quartanæ febris criſin obortam, ſponte exoleſcere, citra omne medicamentorum ſubſidium pluries centies vidi.*

§. XX.

Hydropici tumores.

Sæpius virulenta ſcabiei materia è cortice corporis ad interiora retruſa, tumores œdematoſos, hydropicos & tympaniticos, in pueris præſertim cum tumore ſcroti, quod aliquoties obſervavi, affert. Notavit etiam idem jam HIPPOCRATES *in epidemicis*, idque luculento exemplo confirmat. *Erat*, inquit, *Athenis homo quidam fœtidiſſima ſcabie laborans, atque ut ſanaretur acceſſit Milos, ubi calidæ ſunt thermæ, quarum uſu convaluit à ſcabie, ſed paullo poſt incidit in hydropem & exinde mortuus eſt.* In inteſtinorum membranas ſi recumbit, gravia ventris tormina vel etiam dyſenteriæ fieri poſſunt. Notabile hac de re exemplum exſtat in RIVERIO *Cent. III. Obſ.* 85. ubi arthriticus, ab uſu aquarum medicatarum, magnam ſtomachi refrigerationem paſſus eſt, ac deinceps ſcabies pruriginoſa, admodum moleſta, totum corpus invaſit, quæ confeſtim curata eſt unguento quodam mercuriali, carpis manuum & plantis pedum admoto, quam inunctionem mox ſecuta eſt ingens diarrhœa, per viginti dies perſeverans, cum graviſſimis ventris tormentis, ita, ut ab iiſdem alvi fluxus dyſentericus apparuerit.

Tormina & alvi fluxus.

§. XXI.

Ex conſolidatis antiquis ulceribus.

Quemadmodum igitur ſcabioſæ cutis deſœdationes præpoſtere topicorum uſu deletæ, ob acrem cauſticam materiam, internas nobiles partes repetentem, plures perniciales morbos adducunt; ita pariter, ulcera antiqua ſubito conſolidata, eandem ob cauſam detrimento ſunt & quandoque exitio. Nam *Miſc. nat. curioſ. Dec. III. An. II. obſ.* 29. ulcus in crure ſanatum epilepſiam induxiſſe, perhibent. Et TULPIUS *obſ. lib. I. cap.* VIII. binos infantes per manantia capitis ulcera ab epilepſia liberatos, iiſdemque improvide ſiccatis, diris iterum nervorum tractionibus correptos eſſe, teſtatur. Neque minus ex ulcere in crure conſolidato, epilepſiam acceſſiſſe, eodemque rurſus aperto ceſſaſſe, conſignatum legimus ab AMATO LUSITANO *Cent.* II. *hiſt.* 6. BARTHOLINO *Cent.* III. *hiſt.* 20. HILDANO *Cent.* II. *obſ.* 10. *Miſc. nat. curioſ. Dec.* III. *An.* II. *obſ.* 29. LENTILIO *miſcell. Part.* I. *pag.* 3. Pedes quoque ulceroſos præſanatos guttam ſerenam adduxiſſe, auctor eſt TIMÆUS in *oper. poſth.* item FORESTUS *lib.* I. *obſ.* Et HILDANUS *Cent.* III. *obſ.* 39. vetus purulentum apoſtema coalitum, atrocem capitis dolorem & cæcitatem induxiſſe, putrida materia tuſſi rejecta, prodidit.

Epilepſia.

Oculorum vitia.

§. XXII.

Pleuritis.

Idem porro auctor *l. c.* præter alia adhuc exempla memorat: quod vir ſexagenarius, quum ulcus quod per plures annos geſtarat, ab Empirico ad conſolidationem perductum fuiſſet, poſt aliquot menſes in ſiniſtro latere pleuritide, cum maximis doloribus & punctionibus correptus ſit, talemque ſaniem ſputo rejecerit, qualis ex ulcere antea manarat. Nec non *Cent. V. obſ.* 91. hiſtoriam narrat: quod quiſpiam curato per thermarum uſum veteri ulcere, in maximam virium proſtrationem non modo, ſed & nauſeam & frequentem eructationem inciderit, ac iiſdem pathematibus, quam ſi venenum ſumſiſſet, attentatus ſit. Nobis inter exempla inprimis eſt vir generoſus, Principi à conſiliis, qui quum ſingulis fere annis, verno maxime tempore, ſalſam acrem defluxionem cum excoriatione circa malleolum dextri pedis experiretur, moleſtiæ pertæſus, ex chirurgi conſilio, ut applicato camphorato vini ſpiritu reprimeretur, permiſit, ſed non ita multo poſt ingentia tormina & dolores in hypochondrio ſiniſtro, cum lenta febre, inquietudine, anxietate & alvo pertinaciſſime obſtipata, eundem invaſerunt, quæ tamen tandem pulverum cinnabarino-nitroſorum & infuſi uſu ceſſarunt. Et quum fonticuli ſint quaſi ulcera artificialia, quæ ad impuram noxiam materiam nervoſis maxime partibus ſubtrahendam in capitis morbis egregii uſus: hinc quoque iiſdem occluſis, priores morbos rediiſſe, vel novos acceſſiſſe, multarum obſervationum fide conſtat, quæ evolvi poſſunt in *Miſc. natur. curioſ. Dec.* II. *An.* III. *obſ.* 213. *An.* VI. *obſ.* 201. nec non apud PECHLINUM *lib.* II. *obſ.* 30.

Veneni ſymptomata.

Tormina ventris &c.

Ex fonticulis coalitis.

§. XXIII.

Exanthematum retrocedentium noxa.

Dum etiam adhuc de noxa, quæ poſt effloreſcentias & exulcerationes in corporis cortice præpoſtera per topica medicatione exceptas, in corpus redundat, ſermo eſt: adjungenda iiſdem etiam ſunt exanthemata, quæ in acutis morbis comparent, quippe quæ, ſi ad interiora retrocedunt, eo deteriora magiſque funeſta mala invehunt, quo magis materia repulſa virulenta eſt ac putrida. Sicuti enim vigorem naturæ indicat promta ad partes externas variolarum, morbillorum, petechiarum, purpuræ & bubonum, ſive carbunculorum, in peſte ſeceſſio; ita res periculi pleniſſima eſt, ſi deficiente hoc robore, vel non prodeunt, vel relicta in cortice ſtatione, redeunt. Contingit id facillime à refrigeratione, à potu frigido, terrore, animi affectu, vel erecto corporis ſitu, in corporibus præſertim, quæ viribus deſtituta, & ubi pulſus ac reniſus cordis, arteriarum & motus à centro ad peripheriam langueſcit. Et plerumque hanc fatalem repulſionem funeſta conſequitur mors; eo quod maligna materia ad meninges cerebri, vel ventriculi & inteſtinorum membranas, aut præcordiales nervos ſi transfertur, harum partium inflammationes, ſpaſmi, vel convulſiones, imbecilla jam à morbo corpora adoriuntur. Quod vero materia exanthematica repulſa majorem quam antea virulentiam exſerat, hæc videtur ſubeſſe cauſa, quod quamdiu humor, ſive putredine, ſive cauſtica natura alienus, ſuccis & ſanguini immixtus eſt, involutus & quaſi coercitus, ingenti noxa vacet, quando autem ſui juris factus & ab involucro ſanguinis liber, tunc naturam ſuam pernicialem prodat & veneni ſimilem in corpus edat effectum. Accedit etiam quod hæc materia, dum in glandulis cutis diu hæret, ſub mora, ob perpetuam & inteſtinam flui ætherei agitationem & transfluxum, ſubtilior & malignior reddatur, ut poſtea repulſa, penitus reſpuat illud quod ante habuit cum lympha & ſanguine connubium, & potius inſtar veneni ſubtilis, nervoſis ſeſe partibus inſinuet ibique ſpaſticas atroces ſtricturas efficiat.

§. XXIV.

Quam teſtatur experientia.

Jam ſi experientiam conſulimus, nihil certe frequentius, quam quod poſt inconſultam linteaminum frigidorum & loturam adhuc redolentium,

tium, corpore ſudore diffluente mutationem, nec non ægris in alium perfrigeratum lectum tranſlatis, exanthemata, variolæ, morbilli, petechiæ ac purpura diſpareant, & rebus extemplo converſis, in pejus abeant ſymptomata, anxietates, inquietudines, deliria, tremores & convulſiones accedant, quin ipſa paullo poſt mors ſubſequatur. Inprimis etiam crebrioris obſervationis eſt, ægros, acutis exanthematicis morbis laborantes, poſt diuturniorem erectum in lecto, vel etiam extra illum ſitum, mox in virium languorem, animi deliquium, extremorum refrigerationem & cutis horrorem cum pulſu debili incidere, ac evaneſcentibus in cortice efflorelcentiis, delirio, convulſione vel epilepſia correptos, interire. Rarius quidem, quod mirandum, hoc phænomenon à Practicis annotatum; ratio tamen effectus in proclivi: quandoquidem dejecto in ejuſmodi morbis robore, cordis etiam ſyſtole minuitur, & ſanguis corpore erecto difficulter ad ſuperiora maxime & caput expulſus, cor obruit, ſegnius quoque per cerebrum ejuſque membranas fertur, & hinc tam truculentorum ſymptomatum origo. Huc quoque referenda memorabilis obſervatio, quam ALPINUS *de medic. Ægypt. pag.* 76. conſignavit, memorans: fœminam in peſte tumore inguinis laboraſſe, quo minuto, delirium acceſſerit, & per cucurbitulas iterum revocato, ceſſarit.

§. XXV.

Ex eryſipelate repulſa.

Idem periculum, eademque, ſi non major, noxa eſt metuenda, quando in affectu arthritico, in podagra vel etiam eryſipelate, materia, quæ in vitio eſt, corrupta vel acris, ex habitu corporis, vel ex artubus, ad interiora repellitur. Ac de eryſipelate quidem ſapienter HIPPOCRATES *Lib. VI. aph.* 25. pronunciat: quod malum ſit foris introverti. Novimus ſenem fere ſeptuagenarium, qui eryſipelate totam tibiam & femur occupante correptus, applicatis exterius ſaturninis & camphoratis epithematibus, in lethargicum affectum incidit, quem quum Medicus calidioribus cephalicis & balſamicis interius & exterius adhibitis exciperet, febris accenſa eſt, cum magnis maculis purpureis, acceſſit delirium ipſaque mors. Vidi quoque acceſſionem eryſipelatis, quæ cum horrore & ſubſequente intenſo æſtu contingere ſolet, in viro eryſipelaceis inflammationibus crebrius obnoxio, Medico impoſuiſſe, ut paroxyſmum intermittentis eſſe putaret, & ad eandem præſcindendam poſtera die vomitorium porrigeret, quo oblato, æger quidem ſtrenue vomuit, ſed ſequuta eſt inflammatio ventriculi, quinto die lethalis.

Lethargus.

Ventriculi inflammatio.

§. XXVI.

Ex arthritide, podagra &c. repulſa, ſymptomata.

Frequentioris obſervationis eſt damnum, quod imprudens medicatio per topica in morbis articulorum & arthritidis ſpeciebus, arceſſit. Quam gravia autem quamque multiplicia pathemata morboſa inde reſultent, compendioſe, graphice tamen arthritidis vagæ ſcorbuticæ exemplo tradit DRAWIZIUS in vernacula lingua ante centum jam annos *de ſcorbuto*, conſcripto libello, verbis *pag.* 62. *ſeqq.* latine redditis ſic habentibus: *maxima cautione opus eſt, ne dum dolores leniuntur atque ſedantur, gravius & magis pernicioſum malum ingruat: quod quidem inprimis facile contingit, quando volatile ſcorbuticum ſal in corruptione ſua eo proceſſit, ut virulentam indolem contraxerit. Hoc enim ſi factum fuerit, arthritis ſcorbutica maximam cum eryſipelate induit convenientiam, & haud ſecus quam in eryſipelate, levi tantum repercuſſione, virulentum volatile ſal ad interiora corporis recedit, ibique longe pericnloſiorem ſtatum, quam in externis artubus inducit. Nimirum quando hoc ſal inteſtina adoritur, exquiſita ventris tormina, quin ipſa paſſio iliaca, non facile deerunt. Si ad cerebrum ſcandit, æger vertiginem, epilepſiam, apoplexiam alioſque truculentos capitis morbos incurrit. Ubi cor opprimit, illico lipothymia adeſt, vel ſubita plane mors ſequitur. Ad diaphragma & pleuram quum vergit, pericnloſus pleuriticus ſeſe exſerit morbus. Ad pulmones delatum, ſpirandi anguſtiam, anxietates præcordiorum, ferinas & ſuffocatorias tuſſes, hæmoptyſes &c. affert. Verbo: quamcunque perniciem in genere alias venenum in internis corporis partibus ſuſcitare valet, eandem etiam peſſimum hoc & virulentum ſal creare aptum eſt. Novi etiam, ſi ſponte receſſit, aut incongruis medicamentis exterius exceptum fuit, quod totum corpus brevi horarum ſpatio cum omnibus partibus ſub magno cordis angore intumuerit, eodem modo ac in Hungarica febre aliiſque ex corruptis ſuccis oriundis morbis nonnunquam contingere ſolet.*

§. XXVII.

Aſthmata.

Mala itaque, quæ metaſtaſin materiæ arthriticæ conſequuntur, ſunt plura, & tantum pro natura corporum ægrotantium & partium, quas illa invadit, & periculo & indole valde differunt. Quando enim ad ſupremam capitis regionem vergit materia retropulſa, perquam facile ſuſcitatur epilepſia, ſicuti hac de re egregium exemplum prodidit RIVERIUS *Cent. III. Obſ.* 85. ubi quidam, doloribus arthriticis ceſſantibus, correptus fuit inſultibus epilepticis, qui per ſtata intervalla redibant, & poſt exactum biennium, prorſus deſinebant; cum eodem tempore dolores arthritici reverterentur, qui per totum illud tempus, quo inſultus epileptici ſæviebant, omnino deſiverant. Ex podagra emanente apoplexiam fieri, auctor eſt WEPFERUS *in Lib. de apoplexia pag.* 2. & 3. Et SIM. PAULI *in Quadrip. Botanico pag.* 215. refert hiſtoriam, ubi quidam in levicula podagra, ſpretis medicamentis internis, repellentibus uſus eſt, qui mox de dyſpnœa conqueſtus & cordis palpitatione ac lipothymiis correptus eſt, inſequente epilepſia, quæ tandem in apoplexiam lethalem abiit.

Apoplexia.

§. XXVIII.

Aſthmata.

Ubi arthritica materia intempeſtive retroagitur & pectus invadit, convulſivum aſthma excitatur, quod à linimento alias egregio, ex camphora, opio, ſpiritu vini rectificato compoſito, vel ſolo etiam camphoræ pulvere exterius applicato, in cachecticis non ſemel obſervavimus; acceſſit quippe præcordiorum anxietas & ſumma ſpirandi difficultas atque anguſtia, ut ſtrangulari ſibi ægri viderentur, quibus poſtea tumor pedum ſucceſſit & hydrops. CRATO *in Conſiliis pag.* 1015. *Conſil.* 367. ex abuſu narcoticorum & ſtupefacientium podagram tranſiiſſe in aſthma refert. Et TRINCAVELLIUS de rat. cur. part. hum. corp. Lib. XII. cap. 1. ſcribit: *nihil gravius eſt, quam uſu adſtringentium & repellentium, præcavere in podagra conſuetam fluxionem, inde aſthmate graviſſimo cum febre continua duo nobiles Veneti affecti, cum tremore totius corporis & omnium ſenſuum ſtupore.* Id quod etiam pluribus exemplis docui in diſſertatione: *de podagra retrocedente in corpus pag.* 12.

§. XXIX.

Cardialgiæ, ſingultus, ſtomachi inflammationes.

Eadem vitioſa materia incumbente ventriculi membranis, ſingultus, cardialgiæ, lipothymiæ & lethalis ventriculi inflammatio ſæpiſſime ſequuntur. Ita CRAMERUS *Diſſ. de podagra* memorat: quendam podagricum nudos pedes ventis frigidis exponentem continuo & lethali affectum eſſe ſingultu. MOENICHEN *in obſ.8.pag.*245. prodidit, dolore arthritico per frigida repulſo, cardialgiam & lipothymiam accidiſſe, & poſt frictiones & veſicatoria genubus applicata, ceſſaſſe. Et in *Miſc. Nat. Curioſ. D. III. A. VII. Obſ.*147. caſus affertur, de quodam, qui frigida aqua pro potu dolores arthriticos ſupprimens, emetico aſſumto, integro menſe enormes vomitus expertus eſt, intercurrente ſingultu, appetitu abolito, ſiti aucta, febre continua, urina ſuppreſſa: poſt mortem ventriculus inflammatus repertus. Anno ab hinc & quod excurrit accidit, ut fœmina generoſa quinquagenaria podagrica, ipſo in paroxyſmo ad levandam dolorum atrociam, pulverem ex camphora & minio dolenti parti applicans, diſcuſſo dolore, illico incideret in maximam virium jacturam, cum æſtu febrili, appetitu proſtrato, ingenti anxietate circa præcordia, vomituritione & inquietudine, quam tamen propinata emulſione ex ſemine papaveris & amygdalis dulcibus, oblato quoque pulvere nitroſo cinnabarino, adjuvante Deo ex ancipiti levavi, repetente ſimul pedes podagra. Sic quoque novi malum iſchiadicum balneis adſtringentibus repulſum, ventriculum & pectus invaſiſſe, & cardialgias, febrem lentam, hecticam & tuſſim ſiccam, tandem lethalem, ſuſcitaſſe.

§. XXX.

Calculus.

Neque minus multiplici compertum eſt experientia, materiam arthriticam tartaream, in ſenibus præſertim, ſæpius ad renes & urinarias vias tranſire, & ſic arthritidem in calculum mutari. Unde SOLENANDER *Sect. I. conſ.*20. perite, *qui uno*, inquit, *laborat ex iis, alterum vix effugere poteſt, & pauci arthritide affecti ſunt, qui non in renibus calculum ingenerant.* Et STISSERUS *in Tr. de podagra* teſtis eſt, podagricos dolores in nephriticos, colicos æmulantes, hos vero, vice verſa, in arthriticos & podagricos, non ſemel abiiſſe.

Colica.

Facilis quoque arthritidis, vel podagræ retropulſæ in acerbum colicum dolorem eſt tranſmutatio. Nam materia arthritica, propter affinitatem texturæ & ad ſtricturas diſpoſitionis, quam ligamenta articulorum nerveo-tendinoſa ac glanduloſa, cum membranis inteſtinorum invicem alunt, expedite ex articulis ad inteſtina, & ex his rurſus ad articulos, promtiſſime transfertur. Meminit hujus metaſtaſeos jam HIPPOCRATES *Lib.VI.epid.Part.IV.text.*30. ſcribens: *qui articulari morbo detentus inteſtini dolore vexabatur, quietior erat, hoc autem curato, magis dolebat.* Quod etiam SOLENANDER *in Conſil. pag.* 77. confirmat, dum inquit: *fœmina arthritide ſemper laborabat, quando à doloribus coli libera erat, & ceſſantibus coli doloribus, miſere ex juncturis afficiebatur.* Et RAYGERUS *in Miſc.Nat.Curioſ. D.I.A.VI. & VII. Obſ.* 208. ſcribit: *notus eſt mihi quidam, qui colica immani torquebatur, ſuperveniente autem podagra, nihil penitus ſentiebat.* Et quæ plura adhuc exempla memoriæ prodita ſunt in *Miſcell.Nat.curioſ. Dec.II.A.IV. obſ.* 42. item à DRAWIZIO *in Tr. de ſcorbuto pag.*244.

§. XXXI.

Damna podagræ ob imbecillitatem.

Quandoque etiam accidit, ut podagricum recrementum, in ſenibus, vel fracto per varias animi afflictiones aliiſque de cauſis corporis robore, ad exteriora ſalutari motu propelli nequeat, ſed reſtitet ac partibus nervoſis inſidens, capitis dolores, ingenii ac memoriæ debilitatem, virium & appetitus proſtrationem, anxietates, ſpaſmos ac dolores varios, ſtranguriam & crebriorem ad urinam ſtimulum cieat. Ejuſmodi exemplum notavimus in primario hujus civitatis viro quinquagenario, qui tamen externo & interno Carolinarum uſu, relegata ad pedes iterum podagrica materia, perfecte curatus fuit. Hinc ex vero HOFFMANNUS *inſtit. lib. III. pag.* 107. ſcribit: *videmus podagricos mori tum, ſi humores influentes repellantur ad viſcera, aut ſi viſcera tam ſunt debilia, ut humores ad ſuperficiem pellere non poſſint.*

§. XXXII.

Vel intempeſtivam venæ ſectionem retenta.

Pariter à ſanguinis miſſione in corpore minus plethorico intempeſtive adminiſtrata, podagram repreſſam novi, & res certe magnæ prudentiæ medicæ eſt, venæ ſectione recte uti poſſe, in morbis quos ſalutaris quædam & critica ad cutim excretio ſtipat. Nam uti nimia ſanguinis redundantia quandoque vires naturæ opprimere & expulſionem materiæ ad corporis corticem impedire poteſt: ita etiam, ſi ſanguis non redundans præpoſtere exantlatur, pariter naturæ robur infirmatur, ut excrementitiæ ſordes ad minima vaſcula cutiſque poros pelli nequeant, ſed retentæ graviſſima cieant pathemata. Quare perite JO. LANGIUS *lib. I. epiſt.* 16. inculcat: ne, quando natura, per habitum corporis materiam peccantem ut propellere velit, intenta eſt, phlebotomiam adminiſtremus, aut pharmaca exhibeamus, ne ingens inde periculum enaſcatur, nec per eas venas, per quas materia morbi expulſa fuit, rurſum ad interna viſcera retrahatur. Quod quidem monitum inprimis noſtro hoc ævo probe obſervandum, ab iis, qui tam promti & liberales in ſanguine mittendo, quaſi vero tantum non omnes morbi à plethora, & hæmorrhoidum vel menſium fluxu imminuto, aut deficiente, ortum traherent.

§. XXXIII.

Sudoris axillarum &c. critici.

Præterea ſaluberrima in quibuſdam ſudoris fœtidi in pedibus & ſub axillis ſuccedit excretio: qua quum corpus, pædore teſte, ab exitiali & putrido humore liberatur, patet utique ſanitati maxime obeſſe, ſi imprudenti conſilio eadem ſupprimatur; licet id frequentius limatura ferri, aurichalci & terris calcareis uſtis inſperſis, perficiatur. Novimus enim inde vertiginem aut capitis gravitatem, aurium tinnitum, difficilem reſpirationem, ventris tormina atque vagos artuum dolores ſubortos, nulla arte nulloque conſilio expugnabiles. Id quod etiam SIM. PAULI *quadripart. botan. pag.* 215. memorabili exemplo confirmat, narrans: quendam deleto pedum fœtido ſudore, in gravem primum cordis palpitationem, ac poſtea atrocem & nodoſam podagram incidiſſe. Eadem ratio eſt critici quorundam nocturni ſudoris, quem per multos annos largiter cum ſingulari valetudinis commodo manaſſe, poſtea vero vel ob naturæ debilitatem retentum, vel præpoſtero conſilio ſiccatum, atrocia pathemata, affectus ſoporoſos maxime cum ſenſuum & memoriæ debilitate, rheumaticos affectus, eryſipelata, aſthmata, febres lentas & languores,

guores, invexiſſe, experientia compertum habeo, neque ſymptomata prius ceſſarunt, quam ſaluberrima hac excretione integre reſtituta. Eundem adhuc in cenſum referendi diuturni pedum tumores, variis artificiis compreſſi & ad interiora coacti. Hoc quippe facto, aſthma & catarrhum ſuffocativum, diabetem & febrem lentam, ſumma cum virium proſtratione acccidiſſe aliquot exemplis confirmatum habemus. *Nec non tumorum repulſorum noxa.*

§. XXXIV.

Bubones repulſi.

Accedunt pathemata, poſt conceptum inquinamentum venereum præpoſtera medicatione tractatum & intro coactum, conſpicua. Nimirum bubones venerei, ubi glandularum ductus tenaci cauſtica lympha infarcti ſunt, quando imprudenter à Chirurgis vel Medicis adſtringentibus & repellentibus excipiuntur, humor ex mora & ſtagnatione virulentior redditus, & cum lympha ad vaſa lymphatica translatus, univerſam ejus maſſam inquinat, ut hinc non modo ulcera & puſtulæ in facie efflorefcant, ſed & atrociſſimi dolores in perioſtio aliiſque ſenſu exquiſito præditis partibus ſuſcitentur. Idem fit, quando gonorrhœa impuri coitus ſoboles nimis cito adſtringentibus cohibetur. Adſtringentibus enim miaſma venereum corpore expellendum reprimitur; acrioribus autem, calidis ſudoriferis & balſamicis inteſtina agitatio ſuſcitatur, & fibrillæ ſtringuntur, quo fit, ut virulenta materia agilior reddatur, non tamen eliminetur: & ſic utroque modo univerſus lymphaticus latex inquinatur, corrumpitur atque maximus hujus luis gradus inducitur. Hinc ſæpius certe vidimus, gonorrhœæ malignæ, nimio balſami Peruviani, vel de Copaiva uſu cohibitæ, puſtulas in facie, oſſium dolores & in inguine bubones ſucceſſiſſe. *Et gonorrhœa ſuppreſſa quid noceant.*

§. XXXV.

Mala ex coryza repreſſa.

Denique non prætereundum eſt damnum, quod ex turbata & intercepta ſeri vitioſi per glandulosa emunctoria, præſertim in naribus & faucibus exiſtentia, in coryza & catarrhis, in fœminis vero ſub fluore albo per uteri & vaginæ glandulas evacuatione, in ſanitatem redundat. Quod ſi enim coryza à frigore incautius admiſſo reprimitur, ſeroſa materia in capite obhæreſcit & dolores acutos ac vehementes circa radicem naſi in oſſibus frontis parit, cum vertigine & aurium tinnitu, ac laſſitudinem totius corporis, torporem & febrem lentam adducit. Vel ſi etiam per aſſumta purgantia ſeceſſus turbatur & ad inteſtina acre ſerum allicitur, dolores & anxietates ventriculi cum inappetentia, abdominis tormina & incompeſcibiles diarrhœæ ſubſequuntur. Pariter à fluore muliebri per ſuffumigia mercurialia ſublato, pathemata hypochondriaco-hyſterica, aſthmatica obſervavi; vidi quoque febrem cum purpura, repetente, hac ſanata, albo fluore. Et *Miſc. nat. curioſ. Dec. I. An. IIX. obſ.* 331. à fluxu albo per balnea vitriolacea ſuppreſſo, phthiſin inſanabilem ſequutam referunt. Quæ certe omnia, quam grave damnum excretionum, & maxime cuticularis ſuppreſſio, injungat, conſpectius teſtantur. *Ex fluore albo cohibito.*

CAPUT IX.

De vitiis ex turbatis ſanguineis aliiſque evacuationibus.

§. I.

Nimia ſuccorum copia ſanitati infenſa.

ITa comparatam eſſe artificioſiſſimam corporis noſtri ſtructuram, ut boni, laudabiles & alimentares ſucci per varia organa ad uſum ſecernantur; inutiles vero, effœti atque corrupti per tot vaſorum excernentium emiſſaria, in vitæ ſanitatiſque tutelam jugiter eliminentur, antecedenti capite pluribus eſt aſſertum. Potiſſimum tamen & rationibus & exemplis evictum dedimus, eam ſordium excretionem, quæ per corporis corticem ſuccedit, eſſe omnium ſaluberrimam; ſufflaminatam vero plurium & graviſſimorum morborum cauſam. Quum autem non ſolum perverſa qualitas, ſed etiam quantitas, naturæ microcoſmicæ adverſa ſit: ſæpius contingit, ut ipſi benigni, temperati & utiles ſucci, ut lympha & ſanguis, nimia copia delinquentes & ſolidorum tono, motui ac ſyſtoli ipſique progreſſui fluidorum mole ſua obſiſtentes, perniciem intentent, & cacochymiam ingignendo, vaſa & viſcera obſtruendo, ac ſpaſmos in nervoſis partibus ſuſcitando, ſanitatem gravius labefactent. Quod ne eveniat, providentiſſimo identidem conſilio, in machina animali ejuſmodi organa ac viſcera fabrefacta ſunt, quæ redundanti maxime cruori diverticulum præbeant, donec nimis demum in iiſdem accumulatus, per aperta arteriolarum oſcula, ſufficiens & quæ redundabat copia exſolvatur. *Hinc excernenda.*

§. II.

Quod fit per menſium fluxum.

In ſexu quidem ſequiori, à decimo quarto ad quinquageſimum uſque ætatis annum, ordinaria ejuſmodi ſuperflui ſanguinis evacuatio ſingulis menſium periodis ſuccedit per uterum. Hujus enim ea fabrica eſt atque textura, ut ex fibris mira expanſili & contractili virtute præditis, numeroſiſſimis quoque tortuoſo ac ſerpentino ductu excurrentibus vaſis, penitus coagmentatus ſit, eamque ob cauſam eximiam cruoris copiam recipere & recondere poſſit. Increſcente autem ſucceſſive nimis mole, ſanguis in curvatis venarum alveis tarde progreditur, moram nectens latera extrorſum in varices quaſi urget, donec demum appulſus ſemper per arteriolas, præcluſo in venas tranſitu, diſtentos canales perrumpit, & ſola mechanica ratione, ſine concurſu principii interni dirigentis, cruor ſuperfluus ex apertis oſculis manat.

§. III.

Quo ſuppreſſo in aliis locis oriuntur hæmorrhagiæ.

Hæc critica atque ſolennis ſanguinis excretio, ſi ſufficienter & rite ſuccedit, nimiam quæ in vitio eſt molem evehendo, ſanitati egregie patrocinatur: contra vero quando vitium capit, & vel excedit, vel deficit, vel etiam perperam cohibetur, damno mactat graviſſimo, quod ut teſtatius pateſcat, luculentas nonnullas adducemus obſervationes. Et primo quidem multiplici experientia conſtat, menſtruum ſanguinis profluvium, quacunque ex cauſa ſuppreſſum, inſolitas quærere vias & facile in alias inſuetas hæmorrhagias tranſire. Nam HORSTIUS *in præfat. ad Part. II. obſ.* SCHENCKII *lib. IV. pag.* 698. ſanguinem à menſium regurgitatione ex auribus, & HOLLERIUS *Comment. in lib. II. Sect. II. Coac.* §. 18. nec non Jo. RHODIUS *Cent. III. obſ.* 51. ex gingivis & dentis alveo, critice excretum teſtantur. Inprimis frequentioris obſervationis eſt, ſanguinem, qui per uterum eliminari debebat, per vomitum, ruptis ventriculi venoſis vaſis, brevibus dictis, rejectum fuiſſe, quod HIPPOCRATES *lib. I. de morb.* §. 32. FORESTUS *lib. XVI. obſ.* 25. PANAROLUS *Pentecoſt. I. obſ.* 6. ROD. A CASTRO *de morb. mulier. lib. I. cap. III.* HOECHSTETTERUS *obſ. Dec. II. caſ.* 7. STALPART VAN DER WIEL *Cent. II. obſ.* 17. aliique plures paſſim exemplis confirmat. Neque adeo rarū eſt,

eſt, ſanguinem præcluſo per uteri vaſa exitu, majori vehementia ad pulmones delatum, perruptis ibi vaſis tuſſi rejici, ſicuti ejuſmodi caſus HOLLERIUS *lib. I. de morb. intern. cap.* 29. RHODIUS *Cent.III. obſ.*30. SALMUTHUS *Cent.II. obſ.*18. narrant. In fœminis quoque annoſioribus, quando menſtrua ceſſat purgatio, cruenta non raro oboritur mictio, ita prorſus, ut exempla proſtent, ubi ſingulis menſium periodis cum urina, ſanguis partim fluidus, partim grumoſus, redditus fuit.

§. IV.

Quæ vero periculoſa.

Quiſque vero peritior Medicorum redundantis ſanguinis per hæc minus congrua loca excluſionem, non adeo tutam, ſed ancipitem & haud levi diſcrimini expoſitam eſſe facile judicabit. Quo enim pars corporis nobilior & vitæ tuendæ aptior magiſque neceſſaria, eo perniciofior eſt ejus læſio eoque plus periculi alit. Quare ſi pulmonum vitale viſcus à ſanguine ſtagnante labem accipit ac laceratur, facile ulceroſa pulmonum affectio phthiſica naſcitur. Exſtat de hac noxa dignus memoratu locus in ALPINI *medic.method.pag.*273. dum ait: *ob immoderatam ſanguinis evacuationem, vel diuturnum morbum menſes ſupprimuntur, quod ſi diu durat, mulieres in graves morbos incidunt, aliquæ in ſanguinis ſputum, ex quo deinceps phthiſi intereunt, quod proximo anno Æmiliæ nobili virgini accidit, cui quum menſtruæ purgationes ex mærore aſſiduo defeciſſent, cum ſputo ſanguinis & aſſidua tuſſi orta eſt febricula, qua paucos poſt menſes interiit.* Et HIPPOCRATES *lib.I. de morb. mul.§.6.* eandem in rem egregie ſcribit: *quibuſdam mulieribus menſes bimeſtres in uteris exiſtentes ad pulmonem recedunt, & ubi recepti fuerint, omnia patiuntur, quæ in tabe dicta ſunt.* Si vero inter ventriculi exquiſitiſſimi ſenſus membranas forte ſubſiſtit cruor & ibi corrumpitur aut coagulatur, pericloſa ejus inflammatio, vel hectica febris emergit. Aut ſi etiam erumpit, vaſa tamen brevia nimium ante diſtenta, tam enormi laceratione, inprimis ſi lien male affectus, dehiſcunt, ut iterum coaleſcere nequeant, & vomitus copioſus ſæpiuſque repetens mortem inferat.

§. V.

Alia damna ex ſuppreſſis menſibus.

His non minora, ſed longe graviora ac plura ſunt mala, quæ ſi ſanguis neque per uterum, neque alia loca exſolvitur, pullulant; quæ tamen non tantum pro diverſa corporum natura, verum etiam partium, quibus reſtagnans cruor incumbit, diſcrepant. Nam quandocunque ad caput ſanguinis impetus vergit, atroces, quin funeſti, in eo morbi ſubſequuntur, hemicrania, vertigo, cephalalgia, melancholia, mania & apoplexia. Ipſe HIPPOCRATES mentis turbas inde cieri teſtis eſt, & lib. de virgin. morb. §. 102. *quando*, ait, *ſanguis in uterum confluit & oſculum exitus non fuerit apertum, tunc non habens effluxum, præ multitudine reſilit ad cor & ad ſeptum tranſverſum, & quum hæc repleta fuerint, cor fatuum fit, deinde ex fatuitate torpedo, ex torpedine delirium.* Epilepſiam quoque ex retentis menſibus deſcribunt *Miſc. nat. cur. Dec. I. An.I. obſ.*85. Et obſtinatam inde inductam oblivionem *Acta Haffnienſia Vol. II. obſ.*78. memorant. Quando porro ad thoracem regurgitans ſanguis cor & pulmones opprimit, ſyncope, cordis palpitatio, polypi, aſthmata, pectoris anguſtia ejuſque hydrops producuntur. Ubi in viſceribus abdominis viſcidi ſanguinis copia reſtagnat, inde fit malus habitus, icteritia, tumores pedum œdematoſi ipſeque dirus hydrops, prout maxime auctor eſt HILDANUS *Cent. V. obſ.* 41.

In capite.

Pectore.

§. VI.

Aliiſque corpor. partibus.

Quod ſi autem ad ventriculum & inteſtinorum canalem ſanguis congeritur, exſurgunt inde anxiæ & moleſtæ ventriculi inflationes, cardialgiæ & ſpaſticum ac flatulentum graviſſimum malum, quod totum genus nervoſum exagitat, & hyſtericæ paſſionis nomine innotuit. De hac luculenta ſunt HIPPOCRATIS verba *lib.I. de morb.mulier. §.5. quum uteri,* (per quos menſes intelligit) *ad ſtomachum qui nervoſus eſt allapſi fuerint, & ad ventrem irruerint, dolet ſpina & totum dorſum, & lingua ipſius refrenatur, & hanc non claram habet, & animi deliquium adeſt, aliquibus etiam vocis privatio, & ſtomachus mordet, & flava bilis urget & amara eſt, & jactat ſe & ardet.* Ipſe quoque uterus à cohibitis menſibus ſubinde gravem patitur labem. Sic eundem hac de cauſa hydrope inundatum in *Miſc. nat. cur. Dec. II. An. I. obſ.* 79. relatum legimus, pariterque ingentes uteri tumores, eoſque ſcirrhoſos, cum exulcerationibus ſuccreſcere, experientia edocemur. In ſeroſioribus etiam & phlegmaticis retentus menſium fluxus, crebrius in copioſum ſeri albi ſtillicidium tranſit. Neque denique ſufflaminata ſalubertima uterina purgatione, externæ partes à vitiis immunes manent, ſed eaſdem ſæpius ſcabie, elephantiaſi, furunculis, eryſipelaceis affectibus, vel ſcirrhoſis tumoribus infeſtari, experientiæ teſtimonio conſtat.

§. VII.

Ex emanente menſium fluxu.

Quæ omnia truculenta pathemata, ſicuti ſuppreſſam in junioribus menſtruam evacuationem preſſo ſubſequuntur pede: ita pariter nihil frequentius in artis exercitio obvium, quam quod ſubſiſtente penitus ob ætatis rationem critico hoc fluxu in annoſioribus, eædem afflictiones ingruant. Ego certe multiplici experientia compertum habeo, poſt annum quinquageſimum, fœminas, præſertim quæ ſanguineæ & largius alias profluvium expertæ ſunt, vitam præterea ſedentariam, otium & unctius vivendi genus ſectantur, à ſanguinis tamen miſſionibus abſtinent, dolores cardialgicos, cum ſummo circa præcordia ad dorſum uſque & ſcapulas excurrente æſtu ac dolore, noctu præſertim, incurriſſe. Alias phlogoſi, doloribus artuum & eryſipelaceis febribus correptas, alias nephritidi cum lumborum tormentis, in calculoſas concretiones deſinenti, implicitas vidi. Nonnullas poſt ſexageſimum annum mictio cruenta, vel incompeſcibilis menſium fluxus, qui demum in hecticum calorem conceſſit, infeſtavit. Quaſdam, inprimis diuturno mœrore confectas, inceſſit dolor ſiniſtri hypochondrii, cum anxietate & æſtu præcordiorum, qui poſtea in vomitum cruentum enormem, ſive morbum ſic dictum nigrum Hippocratis funeſtum, erupit, ubi lien, diſſecto poſt mortem cadavere, magnus & putridus, vaſa brevia ventriculi mirum diducta & late hiantia, ſanguis quoque vaſis elapſus in ileo comparuerunt. Nonnunquam & haud ita pridem in Sereniſſima perſona, à ceſſante quinquageſimo tertio anno menſtrua purgatione, continuas anxias vomitiones annotavimus, per dimidium anni affligentes, quibus ſucceſſit tumor pedum & manuum; quæ tamen ſanguinis miſſione aliiſque congruis præſidiis fortunante Deo egregie levata.

§. VIII.

Ex lochiis retentis.

Eſt vero præter menſtruum ſanguinis fluxum, alia adhuc ſanguinea evacuatio fœminis propria atque ſolennis, quæ ſub partu & poſt eum ſuccedit, lochialis nempe. Hac quum pariter ſanguis, ſub graviditate in uteri vaſis mirum diſtentis collectus & impurus factus, utiliſſime exſolvatur, non poteſt non ejus ſuppreſſio maximum inferre damnum, ita prorſus, ut plures inde occumbant. Etenim quo major in puerperis, ob graves partus labores ſuperatos, totius corporis, maximeque generis nervoſi debilitas; eo gravius periculum à ſtagnante lochiali ſanguine & metuendum eſt & exſpectandum: licet ſymptomata, prout regurgitans cruor varia loca variaſque partes occupat, vel ipſa corporis natura differt, diverſimode incedant. Videlicet quando impurus ab utero ſanguis ad caput ruit, vertigo, paralyſis & apoplexia præſto eſt, uti præ aliis FONTANUS in *Reſponſ. lib. I. pag.* 25. confirmat. Quando ad pectus concedit, anxietas, ſpiritus difficultas, lipothymiæ accedunt, vel tuſſis, phthiſis & totalis pulmonum exulceratio inducitur.

Capitis & pectoris morbi.

§. IX.

Malum hyſtericum.

Nihil tamen frequentius accidit, quam quod gravia pathemata hyſterica, febre ſtipata, lochiorum ſuppreſſionem conſequantur, quando nempe congeſtus in abdominis viſceribus & meſeraicis vaſis ſanguis, nervoſos ibi plexus moleſte afficit & ad ſpaſmos ſollicitat. Notabilis inprimis hanc in rem eſt obſervatio BINNINGERI *Cent. II. obſ.* 45. de puerpera, quæ paucis à partu diebus, mediocriter à lochiis purgata, lectum deſeruit & rigido ſe commiſit cœlo, ex quo penitus ſuppreſſis uteri purgamentis, diverſa pro differentia partium acceſſerunt ſymptomata; in capite ejus gravitas & ad ſomnum propenſio, in thorace ſputum ſanguineum, ſubflavum pituitoſum, noctu maxime longis intervallis cum levi tuſſi ægram exercens; in collo quaſi ſuffocantis globi ſenſus fuit; in corde & univerſo vaſorum genere febris continua, cum pulſu debili & celeri ac ſiti inexhauſta nec non animi deliquio excitata; in abdomine alvus dura & laborioſa facta; in partibus externis dolor lateris dextri & ſcapularum pungitivus ac vagus concitatus. Poſt ſanguinis vero miſſionem, alvi ſolutionem & aſſumta antihyſterica, omnia hæc pathemata conquieverunt. In noſtris quoque regionibus nihil frequentius accidit, quam quod lochiis non rite fluentibus, ſub alvo præſertim duriori, febres continuæ, cum purpura rubra & alba mali moris, accendantur, magna certe circumſpectione tractandæ; quandoquidem ſi retrocedit purpureum exanthema, vires penitus dejicit non modo, ſed & in diſpoſitis ſæpe hecticam febrem ciet & univerſum ſanguinem in excrementa pituitoſa & ſalſa, quæ copioſo ſputo, urina craſſa, ſudore multo & alvo laxiori ejiciuntur, ſenſim convertit.

Febris & purpura.

§. X.

Excretio hæmorrhoidalis ſalutaris.

Verum enim vero quum non ſolum in ſexu fœminino, ſed etiam virili & nobiliori ſæpe eveniat, ut ſanguis & benigni laudabiles ſucci nimium copia increſcentes, vitæ ac ſanitati perniciem intentent; admirando pariter divinæ providentiæ beneficio in acceptis ferendum, quod in viris etiam via pateat, qua cum egregio valetudinis emolumento, ſuperfluus & noxam minitans ſanguis ejici queat. Videlicet dicatum eſt huic ſaluberrimo negotio vas peculiare abdominis venoſum, portæ vena dictum, quod venæ pariterque arteriæ munus explet, & ſanguinem à plurimis abdominis viſceribus, non modo revehit, ſed & poſtea in hepatis viſcus adducit. Quia enim hæc vena manifeſta ſyſtole & diaſtole, ſive pulſu, deſtituitur, eamque ob cauſam ſanguinis trajectus per hepar, ejuſdemque regreſſus ex liene, pancreate, meſenterio & inteſtinis admodum tardus ac difficilis eſt: non poteſt non fieri, quam ut ex mechanica & hydraulica neceſſitate, ob reſtagnantem in alveis ramorum hujus venæ cruorem & maxime in vena ſplenica ejuſdemque propagine hæmorrhoidali, in qua ob ſitum perpendicularem & à corde longius remotum, difficilior adhuc redditur regreſſus, major appulſio ad minimas arteriolas earumque extrema fiat, ac demum accedente ſub alvi egeſtione niſu, in tunicis inteſtini recti canales dehiſcant & cruorem effundant.

§. XI.

Præternaturalis tamen nec univerſalis.

Dici ſolet hic fluxus hæmorrhoidalis, & ordinarie non per externas, ſed internas venas hæmorrhoidales ſuccedit, ſique non eſt nimius, vel ſymptomaticus, à multis morbis ex plethora oriundis defendit, ac ſalutaris eſt; unde etiam non ſine ratione germanico idiomate vocatur *die güldene Ader*, quaſi auro æquiparandus, vel non redimendus fluxus. Interim licet hæc ſanguinis evacuatio, à natura per ſenſibiles quoſdam præcedentes motus in abdomine, oſſe ſacro & cruribus perficiatur: tamen non ſecundum, ſed præter naturæ rationem & ordinem contingit, & ut plurimum tantum in iis viris obvius eſt, qui ſpongioſioris, laxioris & plurimis exilibus vaſculis donati, adeoque muliebris corporis habitus ſunt, qui motu, labore ac ſudore ſecundum univerſale & primum præceptum nimium ſanguinem non conſumunt, ſed deſidioſam in luxu agunt vitam, ſanguinemque copioſum gignunt, qui præterea in puerili ætate largas per nares experti profuſiones & in adoleſcentia hæmoptyica molimina paſſi. In his, inquam, ætate demum virili per ſedis venas, idque frequentiſſime, redundans ſanguis exſolvitur ſalutari modo.

§. XII.

Fœminis etiam quandoque accidit.

Neque etiam ipſæ fœminæ, quæ eandem vaſorum abdominis & venæ portæ conformationem habent, ab hoc ſanguinis per ſedales venas profluvio ſunt plane immunes, ſed frequenti experientia compertum eſt, naturam, inprimis in ſuppreſſis menſibus, ſæpe per hæmorrhoidalia loca abundantem ſanguinem emittere. Obſervavit id ipſum HIPPOCRATES *in Coac.* & *lib. IV. epid. cap.* 20. exemplo confirmat: *filia*, inquiens, *Ædilis menſibus non prodeuntibus per duos annos hieme habuit hæmorrhoides.* Et HEURNIUS *comment. in aph.* 10. *lib. VI.* diſertis verbis ſcribit: *novi mulieres, quæ menſium vice hæmorrhoides fundebant.* Pariter in gravidis ſanguineis, ubi menſes reſtitant, ſæpius vidimus hæmorrhoides ſalutariter vel fluxiſſe, vel protuberaſſe in ano, quin in puerperis quandoque cum ipſis lochiis manaſſe. Commemorabilis hanc in rem eſt HOLLERII *de morb. intern. lib. I. cap.* 55. obſervatio, ubi mentionem facit duarum fœminarum gravidarum, quibus ſalutariter ſtillarunt hæmorrhoides, partu conſequuto ſaluberrimo, & quod mirum, ſi ſanguinis per ani venas fluxus tempore graviditatis ſubſtitit, peſſime habuerunt, eodemque erumpente, mirifice allevatæ ſunt. Mihi quoque plurimi ſuppetunt caſus, quod fœminæ ſanguineæ, & men-

menſtruo, & hæmorrhoidali fluxui obnoxiæ fuerunt, quæ ſubſiſtente per hæmorrhoides profluvio, ſymptomatibus hypochondriacis & hyſtericis afflictæ ſunt, licet ſanguis per menſes largiter exſolveretur.

§. XIII.

Cur hæmorrhoides jam adeo familiares.

Quamvis vero hic hæmorrhoidum fluxus non omnibus naturis, ſed ſanguineis potiſſimum & vitæ ſedentariæ addictis ſolennis, quin ſecundum HIPPOCRATEM *de aër. & locis cap. IV. §.7.* meridionalibus magis locis familiaris, in borealibus autem rarior ſit; noſtris tamen temporibus in hiſce aquilonariis etiam regionibus, longe familiarior eſt & frequentior, quam olim, ut ipſe teſtari poſſim, perpaucos, quum ante quadraginta annos medicinæ exercendæ manum primum admoverem, ſanguinis per ani venas ſtillicidio, vel moliminibus ad iſtud, fuiſſe affectos. Si in cauſam inquirimus: mea quidem ſententia culpa potiſſimum rejicienda in vitæ genus, ex operoſo ac laborioſo, ob perditos hominum mores, in deſidioſum ac otioſum mutatum, quo non ſolum major quam par eſt ſanguinis copia ingignitur, ſed etiam ipſum corporis robur langueſcit, ut non mirum ſit, effeminato corpori fœmineum quoque accidere ſanguinis fluxum. Deinceps hæmorrhoidum profluvium, teſte experientia, hæreditarium & hinc certis familiis ſolenne eſt, quumque ſic hæmorrhoidibus obnoxius hæmorrhoidarium gignat filium, propagatur latius diſpoſitio & plures fluxum experiuntur. Accedit & hoc, quod noſtro tempore Medici in omnibus fere morbis hæmorrhoidum anomalias ſubeſſe perperam putent, & crebriori pilularum, præſertim aloeticarum, uſu, ſanguineum fluxum proritare, etiamſi natura ad eundem plane non inclinet, nitantur. Recte enim jam FONSECA *tom. I. conſ.57.* cenſet: quod & tumor lienis, qui Italis familiaris, & multiplex purgantium & aloeticorum uſus, ſit frequentiſſima fluxus hæmorrhoidalis cauſa, & adjicit: *caveat quiſque omnino à pilulis de aloe, aloe enim aperit ora venarum & hæmorrhoides adeo inducit, ut ex centenis his pilulis utentibus, nonaginta hæmorrhoidibus laborent.*

§. XIV.

Hæmorrhoidum turbæ detrimentoſæ.

Quemadmodum itaque in iis, qui diſpoſiti ſunt ad hæmorrhoides, nihil ſalubrius eſt eorum fluxu, ſi rite ſuccedit: ita viciſſim nihil pernicioſius, quam ſi deficiunt, vel plane perperam cohibentur; quod argumentum jam paulo uberius excutere placet. Memoratu certe dignus hanc in rem eſt CELSI *lib. VI. cap.* 18. locus, *in quibuſdam,* inquientis, *hæmorrhoidum fluxus parum tuto ſupprimitur, qui ſanguinis profluvio imbecilliores non fiunt, habent enim purgationem hanc, non morbum, ideoque curati quidam, cum ſanguis exitum non haberet, inclinata in præcordia materia, ſubitis & graviſſimis morbis correpti ſunt.* Nam quando ſanguis ſuperfluus, & qui vitalibus conſervatoriis motibus, nempe circulari & liberiori ſecretorio & excretorio remoram injicit, per ſolennes has vias minus excluditur, ejus regurgitatio vel metaſtaſis fit in varias alias corporis partes, cum ſummo vitæ ac valetudinis diſcrimine. Quandoque concedit ad caput, & maniam, melancholiam vel etiam apoplexiam parit. Nonnunquam in pectus dilabitur, & pleuritidem, peripneumoniam, phthiſin vel aſthma inducit. Sæpius hepati incumbit, & ſcirrhum ac hydropem dirum producit. Sæpius quoque in vaſis meſeraicis & inteſtinorum membranis ſanguis craſſior & impurior congeritur, ibique ſpaſtica & hypochondriaca flatulenta ſymptomata & atroces dolores colicos ciet. Si porro ad renum viſcus ſanguis hæmorrhoidalis ſuppreſſus regurgitat, nephritis & calculus, mictus quandoque cruentus, naſcuntur. Et quando denique in habitum corporis impetuoſe protruditur, ibique ſubſiſtit, phagedæna & mali moris ulcera exoriuntur.

§. XV.

Quod teſtatur Hippocrates.

Quæ quod ita ſint, paſſim auctores luculentis teſtimoniis ac obſervationibus confirmant. Et quidem HIPPOCRATES hæmorrhoidum in melancholia & mania ſalubritatem diſertis verbis aſſerit *lib. VI. aph.26.* inquiens: *melancholicis,* id eſt, ſi qui ſine febre inſaniunt, *ſi varices aut hæmorrhoides ſuperveniunt, inſaniam ſolvunt.* Et *aph. IV. com.* 25. hæmorrhoidum moderatum fluxum maniam prohibere dicit. Porro etiam ad curandam nephritidem hæmorrhoides, ceu ſummam medicinam commendat, dum *lib. VI. aph. II.* ait: *nephriticis hæmorrhoides ſupervenientes magnam opem ferunt.* Præterea & *lib. de humoribus* earum fluxum ad præſervationem pleuritidis & morborum, qui cutim defœdare ſolent, dilaudat; potiſſimum *epid. lib. VI. Sect. III. text.* 37. ſcribit: *variſcis laborantes, neque morbo laterali, neque pulmonario, neque phagedæna, neque ſurunculis, neque terminthis fortaſſe, neque alphis laborant.* Utilem quoque ad ſublevandam moleſtiſſimam illam hypochondriorum tenſionem idem graviſſimus auctor in *Coacis* dijudicat: *quibus,* inquiens, *dolores hypochondriorum, oris ventriculi, hepatis & partium circa ventriculum ſunt, hi ſanguine per inferiora excreto, ſanantur.* Et quæ plura ejus huc referri poſſent effata.

§. XVI.

Aliique auctores.

Neque deficiunt aliorum graviſſimorum Medicorum auctoritates, quæ idem adſtruunt. Sic GALENUS *lib. VI. com.29.* qui clauſis hæmorrhoidibus in inſaniam inciderunt, ſæpe reſeratis his venis, ab iiſdem evaſiſſe perhibet. Et *lib. III. de humor. com. 26.* melancholiam ex ſuppreſſis hæmorrhoidibus ortam, annua evacuatione curatam, refert. HILDANUS *Cent. VI. obſ.28. pag.* 531. ita diſſerit: *ego ſincere ſcribere poſſum, experientia me comprobaſſe, eos rariſſime apoplexia, epilepſia, aut vertigine, aut oculorum inflammatione, correptos fuiſſe, quibus hæmorrhoides fluebant; immo apertione hæmorrhoidum graviſſimos ſublatos eſſe morbos, & in aliis & in me ipſo ſum expertus.* Porro RONSÆUS de ſcorbuto pag. 72. *non paucos,* ait, *novimus, quos profuſio ſanguinis ex hæmorrhoidibus à ſcorbuto præſervavit.* PET. MONAVIUS de ſe ipſo ad *Cratonem Epiſt.* 236. conqueritur: ſe à ſuppreſſis hæmorrhoidibus, quæ antea fluxerant, arthritidem incurriſſe. FORESTUS *lib. XXIII. obſ.*4. ab arthritico dolore quendam erumpentibus hæmorrhoidibus liberatum; & alii cardialgia laboranti cum commodo eaſdem apertas eſſe teſtatur. AMATUS LUSITANUS *Cent. V. conſ.* 3. hæmoptyſin reſeratis his venis curatam, memorat. Et *Alpinus in medicin. method. lib. II. pag.* 371. hæc præclara de hæmorrhoidibus habet: *in melancholia incipiente ſæpius hæmorrhois profuiſſe viſa eſt, & perfectam quoque ſanaviſſe: contra, ſi cohibeatur, homines in graviſſimos morbos labuntur. Solet in hepate ac liene fieri ſcirrhoſitas & refrigeratio caloris nativi, unde aqua intercus, præterea vertiginoſi ac melancholici fiunt, quibus dictæ venæ cohibentur. Illuſtriſſimus Senator Venetus, proximo*

anno à ſuppreſſis hæmorrhoidibus, quas multos annos habuit, in affectum ſcotomaticum incidit.

§. XVII.

Et obſervatores.

Quandoque etiam ſuppreſſa vel deficiens in ſenibus hæmorrhois in nephritidem vel mictum cruentum concedit. Quare non ſine ratione MERCURIALIS in *Praxi lib. III. c.* 31. & SENNERTUS *inſtit. lib. III. P. I. Sect. III. c.* 5. mictum cruentum renum hæmorrhoides appellarunt. Et certe proſtant exempla, ubi in ſenibus ſanguis ſingulis menſium intervallis cum urina partim fluidus, partim grumoſus redditus fuit, qui equitatione vel vini generoſi potû facile prolectus eſt. Ejuſmodi ſanguinolentam mictionem HILDANUS in ſene *Cent. II. obſ.* 11. obſervavit. Idem confirmat HEURNIUS comment. in aph. X. L. VI. *vidi*, inquit, *qui, cum hæmorrhoidibus tentari ſolebant, cum urina ſanguinem effundebant certis ſpatiis, ſine noxa.* Interdum fit, ut loco ſanguinis liquor albus viſcoſus & albumini ovi ſimilis per anum prodeat, non ſecus ac menſtruus fluxus quandoque in fluorem album concedit, ut hinc recte PLATERUS albas has hæmorrhoides cum menſtruis albis mulierum comparaverit, de quibus pluribus videatur FERNELIUS *lib. VI. pathol. c.* 10. & SENNERTUS *in praxi lib. III. Part. II. Sect. II. cap.* 12. nec non *Miſc. nat. curioſ. Dec. I. An. I. obſ.* 75. Et mihi nota complura ſunt exempla, quoſdam tubercula in ano geſtaſſe, quæ ob exquiſitum dolorem totum corpus in conſenſum pertraxerunt, ſponte autem rupta, aliquot cochlearia ſeri acris corroſivi ſuderunt, quo evacuato, pathemata conquieverunt.

§. XVIII.

Nec non notabile exemplis.

Nobis quoque in proclivi foret, plura de noxa ſuppreſſarum hæmorrhoidum in confirmationem adducere exempla, ſed inſtar omnium eſſe poteſt illud, quod ante aliquot annos notavimus. Nimirum generoſus quidam vir fere quinquagenarius, ex ſuppreſſis per potum aquarum ſalubrium frigidum & balnea hæmorrhoidibus, podagram & malum hypochondriacum ſpaſticum ſibi contraxerat, & huc cum familia concedens, me in conſilium aſcito, fortunante Deo multum levabatur, ut etiam hæmorrhoides, quæ diu ſubſtiterant, redirent. Quum vero paulo largius fluerent, enixe à me petiit, ut profluvium compeſcerem, quod tamen conſtanter renui, ac potius ut ſibi gratularetur & in ſinu gauderet de redeunte fluxu, regeſſi. Sed æger inde magnum periculum ac debilitatem metuens, moniti immemor, ab extraneo Medico, me inconſulto, medicinas fluxum ſupprimentes, quibus opiata & martialia immixta, impetravit, iiſdemque crebro uſus eſt. Jam pulcherrime omnia ſuccedere videbantur, fluxus quippe tertio die ſubſiſtebat, æger obambulabat ſanus nihilque damni metuebat, ac reſidua pharmaca per quatuor adhuc dies ingerebat; ſed nocte concubia lethalibus opprimebatur ſymptomatibus, ac incredibiles primum præcordiorum anxietates, inquietudinem & atrociſſimos ventris dolores perſentiebat cum arctiſſima alvi conſtrictione, quæ nec clyſteres admittebat, tantaque erat vis morbi, ut omnia antiſpaſmodica, cinnabarina & clyſteres oleoſos eluderet, ac tertio die, poſteaquam æger adhuc ira correptus eſſet, aphonia, delirio & convulſionibus funeſtum ſortiretur eventum. Facta poſtridie ſectione, vidimus cum ſtupore, non modo inteſtinum rectum, ſed & totum coli tractum in ſiniſtro latere ita conſtrictum, ut digiti craſſitiem vix ſuperaret, ventriculum inflatum & in quibuſdam locis inflammatum, ejuſque cavitati ſerum ſanguinis putridum innatans, reliqua omnia viſcera optime conſtituta. Neque dubium eſt, quin, ſi capitis fuiſſet apertio conceſſa, celeris mortis cauſa ibi detecta fuiſſet, videlicet ſanguinis extravaſatio, aut inflammatoria ſtaſis, quia fortiſſima inteſtinorum & nervoſarum partium ſtrictura, ſanguis ad membranas ventriculi & cerebri delatus, hanc funeſtam cataſtrophen procul omni dubio induxit.

§. XIX.

Hinc nunquam valide comprimendæ hæmorrhoides.

Quare ſicuti nunquam hæmorrhagia, licet fuerit enormis, quando à cauſa interna proficiſcitur, fortiori medicina ſtyptica reprimenda eſt: ita multo magis id in hæmorrhoidibus nimium fluentibus obſervandum, ſiquidem non modo ſecundum allegatum HIPPOCRATIS teſtimonium, inde hydropis vel tabis metus, ſed & aliorum graviſſimorum affectuum, de quibus ſupra facta mentio, periculum naſcitur, idque eo magis in iis accidit, qui jam per ipſum copioſum fluxum, vel aliis ex cauſis imbecilliores facti ſunt. Etenim hanc regulam practicam quiſque Medicorum, ut curæ cordique habeat, vehementer optarem, videlicet, nihil ad perniciem magis perducere, quam valde debilitatis corporibus adſtringentia, opiata vel alia fortiora remedia exhibere. Neque corporis humani natura à validiori ſanguinis effuſione unquam tantum patitur, quantum damni ab importunâ ſiſtente medicina accipit. Deinceps & illud utile monitum prudens Practicus inde capere debet, quod in ejuſmodi affectibus, qui retentis hæmorrhoidibus ſupervenire ſolent, nihil prius antiquiuſque habeat medicus, quam ut iis aperiendis, ſive per interna, ſive per externa, ut hirudines, invigilet. Præclara ſunt, quæ hac de re prodidit BAGLIVUS in praxi Lib. I. pag. 124. *plurima*, ait, *adducere poſſem exempla, quam utilitatem, non obſtante ſanguinis circulatione, apertio venarum hæmorrhoidalium, præ aliarum venarum apertione, afferre ſoleat iis, qui hypochondriorum morbis, doloribus ſcilicet, caloribus, lumborum gravitate, flatibus, tenſionibus, borborygmis laborant.* Quandocunque vero harum venarum apertio non ſuccedit, aut difficulter perficitur, tum naturæ inſtitutum in ejuſmodi morbis Medicis imitandum & ſanguini in inferioribus, pertuſis pedum venis, exitus parandus. Ita novimus iſchiadicum dolorem, ex hæmorrhoidibus ſuppreſſis, aperta in pede vena, protinus ex toto ſublatum fuiſſe, neque minus recordamur, in atrocibus, totum abdomen, ob male fluentes hæmorrhoides, affligentibus doloribus, venæ ſectionem in pede inſtitutam, pariter & nitroſa atque emollientes clyſteres, omne curationis punctum tuliſſe.

§. XX.

Hæmorrhagiarum conſideratio neceſſaria quidem.

Jam itaque non quidem negandum, ſed conſtanti experientia, inde à primis artis medicæ initiis confirmatum habemus, ſanguinis & menſtrui & hæmorrhoidalis fluxum ſaluberrimum, tam valetudini conſervandæ, quam avertendis plurimis morbis prodeſſe, eumque in aſſuetis turbatum, vel imprudenter cohibitum, multas & graves ægritudines pro diverſitate corporum & locorum, quæ à ſanguine redundante & refluente occupantur, progignere, quæ ad debitum ſucceſſum reducto ſanguinis ſtillicidio, ſi non ex toto tolluntur, tamen multum minuuntur ac levantur. Neque etiam inficiandum, *Cl.* STAHLIUM, collegam

collegam meum honorandum, non mediocrem laudem mereri, quod in ſcriptis ſuis, ut Medicus maxime omnium in pathologicis menſtrui & hæmorrhoidalis fluxus rationem habeat, ſerio ac crebro inculcarit, & ſic vetuſtiſſimum hoc ac veriſſimum dogma, à recentiorum tot potentiis chymicis ſalino-ſulphureis penitus ferme obſcuratum, poſtliminio quaſi revocare & priſtino nitori reddere connixus ſit. Interim tamen neutiquam celeberrimi hujus viri, vel potius aſſectatorum ipſius placitis aſſenſum præbere poſſum, qui hanc doctrinam nimium & abuſive extendunt, ac univerſam fere morborum genealogiam primario ex plethora, & inde enata ſanguinis ſpiſſitudine, ac prohibita ejus per uterum vel ſedis venas excretione, arceſſere, ac operoſa quidem, ſed fruſtranea contentione, vel ſpiſſis voluminibus conquirere, ſibi ſumunt. Neque injuriam fecero, ſi hanc hypotheſin, modo ita eam dicere liceat, ex inſufficienti minuſque attenta experientia, ſive obſervationum circa morbos, præſertim chronicos, defectu, enatam eſſe dixero.

Non tamen ad omnes morbos extendenda.

§. XXI.

Nec malum hypochondriacum earum ſuppreſſioni;

Quod ne gratis vel gravius dictum videatur, exemplo ſit frequentiſſimum illud noſtro tempore malum ſic dictum hypochondriacum. De hoc multus quidem ubique apud eos eſt ſermo, ejuſque natales unice ex ſtagnatione ſanguinis hæmorrhoidalis in ramis venæ portæ petendas eſſe, acriter contendunt. At vero ſi curatius paulo in primam hujus morbi originem inquirimus, ejuſque geneſin ubi numeroſa confluit miſera hypochondriacorum cohors, ad fontes nempe ſoterios, rimamur; clariſſime patet, pertinacem hunc affectum eſſe non plethoræ, ſed imbecillis naturæ prolem, ſolennem ac proprium iis, qui naturam corporis ſui & ſyſtema nervoſarum partium, inprimis ventriculi vim digeſtivam, tonum ac robur, variis de cauſis graviter labefactarunt. Videlicet inſtituto coram à me ſcrutinio, alii vitam ſedentariam, diuturnum mœrorem, terrorem & vehementem iram, ingeſtis paulo poſt deſuper cibis aut potu frigido, incuſarunt; alii in nimias mentis per intempeſtiva ſtudia & lucubrationes, fatigationem, potionem largam vel frigidam, ſudanti corpori ingeſtam, abuſum purgantium, opiatorum nec non acidorum & vinorum, culpam rejecerunt. Quidam, neglectum ſub uſu fontium mineralium, vel poſt purgantia aut emetica, regimen, febris intermittentis, diarrhœæ aut dyſenteriæ perperam inſtitutam medicationem, aut præpoſteram ſudoris fœtidi reſiccationem, primam morbo occaſionem dediſſe, confeſſi ſunt. Quæ certe omnia ita ſunt comparata, ut robur naturæ atterant nervoſiſque partibus maximam inducant debilitatem, tantum abeſt, ut ſanguinis, virium cuſtodis, abundantiam arguant.

Sed imbecillitati naturæ tribuendum.

§. XXII.

Unde ſæpe fluentibus hæmorrhoidibus affligit.

Et licet tantiſper largiamur, deficientem vel ſuppreſſum per animi pathemata, frigus & imprudentes medicationes menſtruum aut hæmorrhoidalem fluxum, quandoque cauſam atque originem hypochondriaco malo poſſe ſuppeditare: eandem tamen non ſemper ſubeſſe cauſam ex eo luculenter pateſcit, quod crebrius inter exempla ſint, qui largiter & ſufficienter etiam fluentibus hæmorrhoidibus, hypochondriacis tamen excruciantur pathematibus, utut interdum eorum vehementia inde decreſcat. Notabilis profecto hanc in rem eſt obſervatio, quam habet SENNERTUS in praxi lib. III. Sect. II. cap. 23. *novi*, inquiens, *fœminam nobilem conſtitutione ſanguineam, affectioni hypochondriacæ obnoxiam, quæ ſingulis menſibus ordinario, & quidem die poſt menſtruum fluxum decimo quarto, hæmorrhoides patiebatur.*

§. XXIII.

Et hæmorrhoides ſpaſmos hypochondriacos.

Accedit & hoc, quod firma & irrefragabili experientia in comperto ſit, adoleſcentes, juvenes ac viros, qui nunquam antea vel leviſſimum fluxus hæmorrhoidalis indicium obſervarunt, ſubito malum hoc incurrere ſpaſtico-flatulentum, & demum ſi diutius eodem detinentur, dolorem dorſi, in abdomine circa hypochondria, & ſtagnationes experiri ſanguinis, qui intercepto per ſpaſmos libero per viſcera abdominis motu, per ani venas exitum molitur, eodemque denegato, atrociora ſuſcitat pathemata; ut adeo pateat, tam fluxum hæmorrhoidum, quam molimina ad eum, effectum & productum eſſe mali hypochondriaci. Quin innumera memoria teneo exempla, quod affectio illa ventriculi & generis nervoſi ſpaſmodico-flatulenta, quæ malum hypochondriacum audit, in homine perfecte ſano nunquam antea hæmorrhoidibus vel moliminibus ad eas obnoxio, ex animi affectu, & maxime ab ira, cui mox ſubjuncta medicamenta ſudorifera calida, aut cibus vel potus ſuperingeſtus, enata ſit, quam demum copioſo, ut fieri aſſolet, multiplicium purgantium & pilularum polychreſtarum, quæ aloen recipiunt, uſu, à Medicis tractatam, ejuſmodi motus, ſive ſic dicta molimina ad hæmorrhoides, dolores nempe in lumbis & oſſe ſacro exceperunt. Quumque Medici fluxum importunius iiſdem medicamentis & venæ ſectionibus in pede proritare niterentur, factum quidem, ut nonnunquam aliquot guttæ ſanguinis ſtillarent, crebrius vero humores viſcidi albi, inſtar albuminis ovi, ſæpius magna copia, excernerentur, ſed ſine ullo pathematum levamento. Et in his quidem crebriori purgantium uſui merito tribuendum eſſe cenſeo, quod propter ſpaſmum ab iis ſub operatione inductum, & relictam poſtea in inteſtinis atoniam, libera impedita ſit circulatio, & in meſeraicis ac hæmorrhoidalibus vaſis ſtagnationes atque decubitus contracti.

Vel ſiniſtram medicationē ſequuntur.

§. XXIV.

Calculus quoque & podagra hæmorrhoidum omnibus non debentur.

Deinceps novæ & κατ' ἐξοχὴν, ut perhibent, veræ pathologiæ conditores, id volunt & urgent, & calculum, & podagram, ex hæmorrhoidali fluxu deficiente, vel minus rite ſuccedente, excluſa omni acri, ſalſa, tartarea intemperie ac humorum dyſcraſia, pullulare. Utut autem non negandum ſit, quod quandoque hi affectus chronici à retento hæmorrhoidum, vel in mulieribus menſium fluxu, primam petant originem, eaque propter obſervante etiam HIPPOCRATE, prodeunte ſanguinis profluvio mitigentur: ex eo tamen minime ſequitur, ergo ſemper ab hac cauſa dependent; quandoquidem à particulari cauſa ad univerſalem nullam plane valere conſequentiam, notiſſimum eſt philoſophicum axioma. Ego certe ſæpius vidi, ſuccedente etiam, quin ſub ipſo hæmorrhoidum ſtillicidio, & calculum, & podagram, tyrannidem ſuam exercuiſſe, de quo quidem omni dubitatione majus eſt exemplum *Cl. B.* DOLÆI, qui ſæpius per litteras apud me conqueſtus eſt, quod per viginti annos, licet hæmorrhoides fluxerint, mire calculi & podagræ doloribus divexatus ſit, à quibus tamen diæta lactea utens, per biennium liber egit, ſed ad priſtinum victum & potum poſtea concedens, incidit in dyſu-

dyſuriam, demum funeſtam. Tacemus, plerumque podagram & calculum eſſe morbos hæreditarios, ac illam maxime ab immodica Venere, Bacho & ira, & generari, & foveri. *Neque inſaniæ.* Neque ſemper inſaniæ à plethora vel hæmorrhoidum fluxu ſuppreſſo incunabula trahunt, ſed pariter affectibus hæreditariis accenſendi ſunt: & uti mania plerumque à continua præſertim cohibita ira ac impenſis deſideriis venereis accedit, ita melancholia à terrore & diuturno mœrore excluditur, vel etiam ab uſu narcoticorum & ſtupefactivorum contrahitur, ſine plethoræ concurſu. Et ſic etiam de aliis morbis, quorum ortum ad plethoram & retentas ſanguineas evacuationes hujus theoriæ aſſertores unice referunt, ſentiendum.

§. XXV.

Nulla etiam dantur hæmorrhoides certo moventia medicamenta.

Denique quo magis hi tam magni hæmorrhoidum patroni earundem ſucceſſum urgent, & eodem ſanitatem & conſervari, & amiſſam revocari, confidenter aſſerunt; eo magis certe mirandum, ipſiſque objici poteſt, quod nulla adhuc idonea, congrua remedia excogitarint ac norint, quibuſcum potiſſimum hoc therapiæ ſuæ momentum conficere, ac menſium, vel hæmorrhoidum fluxum, cum certa ratione procurare, promovere, vel moderari queant. Nam intuta profecto, fallax & ſæpe fruſtranea eſt hirudinum appoſitio, neque ab omnibus admittitur. Elixirium quoque proprietatis, cum, vel ſine acido, & pilulæ quæ aloen capiunt, vel balſamicæ ad mentem Becheri concinnatæ, licet certe commoveant, non tamen eadem ratione ſanguinem emovent ac intentioni reſpondent. Et ſuppoſitoria, pediluvia & venarum ſectiones, pariter ſpem atque expectationem deſtituunt, vel dubiam ſaltem oſtendunt. Quid? quod magis mirandum, vel potius dolendum eſt, dum impenſius fruſtraneo plerumque labore hæmorrhoidum fluxum proritare nituntur, ea remediorum genera, quæ interceptum liberum ſanguinis per abdominis viſcera progreſſum reſtituunt & afflictas nervoſas partes ſolantur, thermas videlicet, acidulas omneſque ſoterios fontes, ſalia volatilia oleoſa, martialia bene præparata, lactis quoque aſinini, vel ſeri lactis & infuſorum theiſformium uſum, balnea aquæ dulcis cum mutatione aëris, vel plane negligunt, vel oſcitanter ſpernunt, vel non ſatis pro dignitate commendant.

§. XXVI.

Ex ſuppreſſis narium hæmorrhagiis.

Poſt menſium ac hæmorrhoidum ſaluberrimam evacuationem, ſunt adhuc aliæ criticæ, tam ſanguinis redundantis, quam aliorum ſuperfluorum ac inutilium humorum inſuetæ ſæpe atque extraordinariæ excretiones, eum omnes in finem à natura inſtitutæ, quo ſub exquiſita æquabilitate atque proportione, corporis integritas illibata ſervetur. Videlicet in puerili ætate ante pubertatis annos, quin etiam adhuc adoleſcentiæ ætate, valde familiares & ſalutares per narium venas ſanguinis profuſiones ſuccedunt, quæ interdum ſatis crebræ & largæ ſunt, ſolennes maxime iis, qui mollioris texturæ, ſucculenti & ſpongioſi corporis habitus ſunt, multumque ſanguinis generant, quos ſanguineæ vulgo dicunt complexionis. *Capitis dolores.* Hæc ſaluberrima redundantis ſanguinis diminutio, ubi ſubſiſtit vel compeſcitur, protinus capitis gravativi dolores, cum oculorum ardore, facie inflata & rubicunda, oris & narium ſiccitate atque æſtu, vaſorum circa tempora forti pulſatione, accedunt, eo quod ſanguis exitum moliens, in vaſis capitis congeritur ac diſtenſione & compreſſione, ejuſmodi dolorificam ſenſationem excitat, ſanguinis autem è naribus ſtillicidium, vel ſponte factum, vel arte prolectum, mox gravem iſtum dolorem ſolvit atque diſcutit; id quod conceptis verbis etiam HIPPOCRATES *Sect. III. aph.* 10. teſtatur, eaque propter, quando non ſponte procedit ſanguinis fluxus, *Sect. V. aph.* 68. venam in fronte ſecandam jubet.

§. XXVII.

Oculorum defluxiones.

Quando porro ſanguis ſegniter per caput curſum conficit ac in venarum alveis ſtagnat, neque per vaſculorum in naribus oſcula ſtillat, in pueris decem annorum graves diuturnas ac valde acres dolorificas oculorum defluxiones, cum rubore & æſtu, quæ lippitudinem & ſuffuſiones inducebant, ſæpius vidi, juncto interdum etiam aurium tinnitu, memoriæ ſtupore, quæ prius non evanuerunt, quam per largam hæmorrhagiam, aut alvi fluxum, ſponte vel arte productum, aut etiam per veſicatorium, non capiti, ſed dorſo ad revulſionem applicatum, id quod in vitio erat diſceſſit. *Epileptici motus.* Sæpius quoque à me obſervatum, virgines ſanguineæ complexionis & floridi vultus, ante annos pubertatis non tantum capitis doloribus tentatas, ſed & ſubito in terram collapſas & convulſionibus epilepticis, non raro ſæviſſimis, eſſe correptas, quæ tamen omnibus aliis fruſtra tentatis, prolecto per intruſum in nares ſtilum largiter ſanguine, mox conquieverunt, & utut rurſus aliquot vicibus recurrerent, penitus tamen, erumpente circa annos pubertatis menſium profluvio, ceſſarunt.

§. XXVIII.

Levis apoplexia.

Simili ratione novi virginem, quæ primis ætatis annis largas narium hæmorrhagias experta, increſcente poſt pubertatis annos ſanguinis copia, eademque non ſufficienter per menſes diminuta, non modò capitis dolorem, ſed & cum ſenſuum turbis & aphonia, levem quaſi inſultum apoplecticum incurriſſe, quo diſcuſſo, manſit loquela ſuſpenſa, ſanguinis autem in pede miſſio egregiam tulit opem. *Mentis turbæ.* Neque infrequenter in adoleſcentibus ſummum capitis dolorem, cum ſomno phantaſmatibus pleno, auditus difficultate & perverſa phantaſia annotavi, nullam aliam ob cauſam, quam quod ſanguis redundans & per nares non exſolutus, tardius per cerebri vaſa trajiciatur eademque nimium oppleat, hinc ſecta poſtmodum circa æquinoctia vena in pede, adhibitis pediluviis & alvo laxiori reddita, diſparuerunt penituſque pathemata ſublata fuerunt.

§. XXIX.

Exempla.

Notus mihi eſt magni nominis Theologus, ſanguineæ complexionis, qui non modo in juventute, ſed & adulta ætate, maxime circa æquinoctia, largas paſſus eſt hæmorrhagias narium, eaque propter meo ex conſilio bis per annum admiſit venæ ſectionem. Hinc autem alio concedens, à Medico ut ſanguinis miſſionem omitteret induci ſe paſſus eſt, quo facto, ſubſiſtente pariter narium ſtillicidio, in capitis dolores, vertiginem, tinnitum aurium & ſurditatem paulo poſt incidit, cum præſentaneo inſultus apoplectici metu, ad quem præſcindendum venam aperiri ſuaſi, qua etiam, licet ſurditas non ſublata, apoplexia tamen diſcuſſa eſt. Aliquot etiam elapſi anni, quum ab honeſtiſſimo viro, aliquot abhinc milliaribus degente, antea ſano, vegeto ac robuſto, quinquaginta aliquot annorum, conſtitutionis ſanguineæ,

guineæ, in conſilium adſciſcerer. Hic quum currente puerili ac juvenili ætate, liberales ſanguinis profuſiones expertus eſſet, poſteaque ſingulis annis ſemel vel bis ſanguinem utiliter emitti curaſſet, verno tempore idem omittens, circa exitum Martii, poſt corporis refrigerationem & ingeſtos largiter difficilioris ſolutionis cibos, præter omnem opinionem ſenſu & motu privatus, nullius rei conſcius concidit, emiſſo autem poſt aliquot horas è vena brachii per amplam aperturam ſanguine, mox ad ſe rediit quidem & paulatim loquelam, ſenſum ac motum recepit, capitis tamen ingentem imbecillitatem & memoriæ defectum ab hoc inſultu paſſus eſt, adeo, ut ex moderato etiam vini uſu valde offendatur.

§. XXX.

Apoplexia. Nonnunquam tamen à ſanguine in alveis canalium cerebri nimium congeſto, ſubtiliora plexus choroidei vaſcula diſrumpuntur, & propter immedicabilem extravaſationem, funeſta conſequitur apoplexia. Et certe plura in obſervatis Medicorum conſignata ſunt exempla, quod poſt hæmorrhagiam ſuppreſſam apoplexiæ lethales obortæ, ubi poſt mortem ſanguis è naribus largiter manavit, uti HILDANUS *Cent. III. obſ.II.* perhibet. *Phreniti-des.* Aliquot porro exemplis confirmatum habeo, circa annum vigeſimum primum, qui etiam eſt climactericus, retento narium ſtillicidio, poſt ſtagnationem ſanguinis in cerebri vaſis, qualis ſub leviori apoplectico inſultu eſſe ſuevit, phrenitidem acceſſiſſe, ad quam diſcutiendam laudatiſſimum effectum præſtitit larga ſanguinis in brachio ſubtractio. Dignum eſt, ut huc referatur à BOHNIO *de offic. Med. dupl.* adductum exemplum de juvene, qui phrenitide laborans, forti inflicta alapa, & facto poſt eam larga ſanguinis è naribus profluvio, ſanatus. Denique frequentioris etiam obſervationis eſt, cohibita narium hæmorrhagia, ſanguinis impetum in aſperam arteriam ruere illumque tuſſi rejici; quod vero, ſi paulo major eſt copia, non ſine mortis periculo contingit, quale exemplum à GABELCHOVERO *Cent. IV. curat.* 37. annotatum.

§. XXXI.

De ſalubri ſeri vitioſi excretione. Tam grave, varium & multiplex eſt damnum, quod ex ſuppreſſa ſanguinis redundantis evacuatione in corporis integritatem redundat. Jam quum ſerum etiam, plus vel minus impurum, & maxime quidem in corporibus quæ complexionis phlegmaticæ, vel ſanguineo-phlegmaticæ, magis quam par eſt increſcat & ſanitati inſidias ſtruat: pariter egregie pro ſanitate eſt, ſi quando à natura, per quam nihil aliud quam admirandum iſtud corporis ejuſque partium ſtructuræ artificium, ad vitalem ſanguinis circulum cum excretionibus perficiendum, à divina providentia deſtinatum, intelligo, à nimia ejus copia, etiam præter & extra ordinem per inſuetas excretiones, corpus liberatur. *Per ſudores.* Videlicet præter eam vitioſi ſeri diminutionem, quam quibuſdam per ſpontaneos largos nocturnos ſudores utiliter ſuccedere, & cum præſentaneo detrimento compeſci, ſupra jam meminimus: in plurimis adhuc utriuſque ſexus hominibus obvium eſt, ſingulis fere annis, vere & autumno, per tuſſim & coryzam, *Tuſſim & coryzam.* cum levi febricula ſeroſum humorem rejici. Contingit hoc maxime à perſpiratione tum ſufflaminata ſæpiuſque ab aëris injuria interturbata, nec non poſt ingeſtos multos incongruos cibos, ac tanta ſæpe, in ſenibus potiſſimum, tuſſis eſt vehementia ac pertinacia, ut per aliquot menſes corpus quatiat & incredibilis humoris viſcidi copia, cum virium languore, inappetentia, inquietudine ac interno æſtu elimineiur; quod tamen, ſi non imprudenter ſiſtitur, ſed leniter temperantibus & laxantibus tractatur, egregie cedit in ſanitatem; quum contra adhibitis pectoralibus, dulcibus ac reſolventibus, tuſſis exaſperetur longiuſque extrahatur. Quibuſdam quoque mucidæ ſordes in puerili ætate largiter per nares expurgantur cum valetudinis commodo; ſi autem increſcentibus annis retinentur, oculi hebeſcunt, defluxionibus acribus tentantur, dolor capitis gravativus cum vertigine adeſt, nec non torpor; quæ omnia reſtituto muci debito effluxu, diſcutiuntur.

§. XXXII.

Porro ſolenne eſt, ut ſerum acre bilioſum redundans, ſæpe ſalutariter admodum per ductus *Copioſæ diarrhææ.* biliarios, glandulas inteſtinorum & tunicas glanduloſas, ſub crebris dejectionibus, quæ in ſenibus ob perſpirationem imminutam & copiam ſeri excrementitii interdum diutius durare ſolent, eliminetur. Hæc quando largius & paulo longius ſuccedunt, infirmant quidem; egregium tamen poſtea commodum afferunt, præſertim ſi vitæ victuſque exquiſita habeatur ratio. Vera enim CELSI de ventris fluxu *lib. IV. cap.* 19. eſt ſententia, *uno*, inquientis, *die fluere alvum ſæpe pro valetudine eſt, atque etiam pluribus, dum febris abſit, & intra ſeptimum diem id conquieſcat. Purgatur enim corpus, & quod intus læſurum erat utiliter effunditur.* Quando vero hæc ſalubriter inſtituta evacuatio imprudenti conſilio adſtringentibus ſiſtitur, vel nimis calidis balſamicis compeſcitur, magna excipit virium imbecillitas, inappetentia & febricula quædam, ipſumque profluvium, licet aliquandiu ſubſiſtat, repetit tamen, cum teneſmo, borborygmis ac torminibus. Interdum etiam, ut perite SANCTORIUS meminit, *Urinæ largius profluvium.* per urinæ largius profluvium, quandoque, ſingulis menſibus, ſuperfluum & quod naturæ oneri erat eliminatur, dum *Sect. I. aph.* 65. ſcribit: *corpora quoque virorum ſana & moderatiſſimo victu utentia ſingulis menſibus fiunt ſolito ponderoſiora, unius ſcilicet duarumve librarum pondere, & redeunt ad conſuetum pondus circa finem menſis ad inſtar mulierum; ſed facta criſi per urinam paulo copioſiorem, vel turbidiorem.* Ipſe quoque compluries obſervavi, quod citra cauſam externam, quibuſdam urina effuſe prodeat, alvo ſegniore & perſpiratione imminuta.

§. XXXIII.

Quandoque evenit, ut excretiones ſuccedant *Ac p. n. per inſolitas vias.* inſolitæ & præternaturales ſeri ſalſi acris per varia loca, ut per ulcera circa malleolum pedis, per glandulas axillares, per ſcrotum, vel oculorum glandulas, per herpetem & impetiginem in manibus ac pedibus, ſtatis anni temporibus redeuntem, vel etiam per fonticulos, cum egregio ſanitatis emolumento; quæ ſi remanent, aut improvide medicamentis præſertim externis, cohibentur, non modo ingens laſſitudo, anxietas & inquietudo corpus corripit, ſed & ſæpe dolores ac ſpaſmi artus ipſaſque internas partes, præſertim inteſtina, infeſtant, non ſine periculo. Memorat RIEDLINUS *lin. med. an.* 1696. *pag.* 133. ex hæmorrhoidibus fiſtulam ani natam & ultra ſeptimum annum fluentem, poſtea vero deſiccatam, in quodam mercatore primum reſpirationem difficilem & pedum tumorem cum levi exulceratione, deinceps ardorem ventriculi dorſique cum alvi

alvi obſtructione & febre, tandem lethalem induxiſſe apoplexiam. Eandem quoque in rem apprime facit exemplum nobilis, cujus TIMÆUS A GÜLDENKLEE *de aff. capit. caſ.* 28. meminit. Hic enim quum ab ulcere, quod multos annos geſtarat, paucos intra dies conſilio vetulæ liberatus eſſet, elapſo menſe, incidit in tam vehementes capitis dolores, ut de vita deſperarent, ac paullo poſt occæcatus eſt. Horis autem matutinis à ſomno multum viſcidæ ac flaveſcentis fœtidæque materiæ frequenti exſpuitione citra tuſſim rejecit, ac conqueſtus eſt, ſe quamdiu jejunus eſſet, eundem fœtorem in ore percipere, quam qui ex ulcere pedis ſpirarat.

§. XXXIV.

Concluſio. Quæ quum ita ſint, quis jam dubitabit, valetudinis integritatem excretionum ſucceſſu maxime niti atque foveri, eaſdemque licet extraordinariæ ac inſuetæ ſint, ſi tamen diu cum ſanitatis emolumento ſucceſſerunt, non ſine periculo ſupprimi. In quo quidem maximopere cavendum non ſolum ab omnibus animi affectibus, præſertim terrore ac ira, medicamentis conſtringentibus ac ſopientibus, ſed etiam ab intempeſtivis evacuationibus, quibus ex facili evacuationes turbantur, vel minimum cum diſcrimine alio divertuntur. Quod ſi vero natura in perficiendis ſaluberrimis omnis generis excretionibus vacillare aut deficere videatur, medentis eſt, eas quavis ratione promovere earundemque ſucceſſum levare, quem in finem egregiæ ſunt utilitatis venæ ſectiones, laxantia lenia diaphoretica, curationes ſic dictæ vernales & quæ reliquis fere omnibus hac in re præripiunt palmam ſoteriæ aquæ, tam thermæ, quam acidulæ, vernali & autumnali tempore prudenter uſurpatæ, quibus non ſolum graviſſimi morbi præſcinduntur, ſed etiam pertinaces atque rebelles expugnantur ac abiguntur. Sin autem ſubito interceptam aut cohibitam eſſe excretionem quandam contigerit, minime cunctandum eſt, ſed prompta ope eo annitendum, quo revocetur, priuſquam quod retentum in nobilioribus ſedem figat, latius noxam diffundat & difficilem ancipitemque medicationem faciat.

CAPUT X.

De generatione morborum ex morbis.

§. I.

Imbecillitas ex præcipuis morborum cauſis. QUum vera & rationalis therapia, ſive medendi morbis ſcientia, maxime omnium accurata morborum diagnoſi eorumque ex cauſis ſuis ortus ac incrementi cognitione nitatur, atque etiam à nobis in prioribus de earum ægritudinum geneſi actum ſit, quæ à mole & qualitate humorum perverſa eorumque evacuatione deficiente, vel cohibita, originem trahunt: nunc porro ad earum contemplationem accedendum, quæ à ſolidorum vitio, virtute ac robore dejecto, ſive imbecillitate, quam plerumque præcedentes morbi relinquunt & ingignunt, incunabula trahunt; quo ſic manifeſto diluceſcat, non modo fluidorum, ſed & ſolidorum vitioſam ac præternaturalem conſtitutionem, ad gignendos morbos magnæ virtutis, eaque propter à perito Medico magnopere eſſe conſiderandam. Nam quandocunque plenas & accurate conſignatas morborum hiſtorias paullo accuratius luſtramus, animadvertimus, non robuſtos, firmos & valentes, ſed maxime eos, qui vel natura imbecilliores ſunt, vel ob adverſam, præcedentem valetudinem tales redditi, cum morbis conflictari & medicam opem poſcere, difficulter tamen ſanationem recipere, atque etiam ſumma cum circumſpectione prudenter & leniſſime eſſe curandos. Hinc quanto minus ſani & robuſti, diæta ad leges ſanitatis exquiſite compoſita, Medico aut medicina egent: tanto magis certe debiles & imbecilles eadem deſiderant; ut adeo veriſſimum ſit ſanctiſſimi Salvatoris edictum: non firmos, ſed languidos Medico indigere; eo quod, ut recte pridem obſervavit CELSUS *lib.* I. *cap.* 3. omnibus morbis obnoxia eſt infirmitas.

§. II.

V[illegible] naturæ efficacia motus. Quæ quum ita ſint, haud poſtremus certe Medici labor eo dirigendus, quo corpora valentia & firma, ab infirmis & minus valentibus, probe diſtinguere diſcat. In quo quidem recte perficiendo, tenendum, quod quemadmodum in univerſa rerum natura omnis vis, virtus & robur ad efficaciam motus referri debet, ita quoque robuſta natura corpuſque firmum habendum ſit illud, ubi efficacia motus, tam in actionibus naturalibus, quam vitalibus & animalibus, vivida ſeſe exſerit. Vigent autem animales functiones in iis, qui mente & corpore duros etiam labores ac diuturnas fatigationes ſine noxa ſuſtinere poſſunt; ac vitales & naturales vigent in iis, qui pulſu gaudent magno pleno ac robuſto, bene appetunt, digerunt ac egerunt, & ſolida habent corporis membra, neque facile animo moventur, aut à cauſa quadam externa læduntur. Quæ omnia in languidis ac debilibus ſecus eveniunt, utpote qui, & facile fatigantur, & à levi animi affectu, intemperie aëris, aut vitio in diæta commiſſo, offenduntur, vel à quadam medicina purgante aut alterante facile moventur aut læduntur, verbo, qui ſunt, ut ita loqui liceat, ſenſibiliſſimæ naturæ, perquam facile in morbos incidunt, diu cum iis conflictantur ac tardius vigorem priſtinum recipiunt.

§. III.

Et ſolidorum diſpoſitione dijudicanda. Deinde quoad ipſam naturalem partium ſolidarum diſpoſitionem & ſtructuram, robore & viribus præ aliis valent morbiſque minus obnoxii ſunt, qui majora obtinent vaſa, ſtrictiores fibras carneas, robuſta ligamenta, nervos & tendines magnos; imbecilliores vero & morbidi merito habentur, qui obeſi, laxioris & ſpongioſioris ſunt carnis, tenuia & exigua gerunt ſanguinis vaſa, exiles nervos teneraſque membranas. Nam ſub robore ſolidorum, quæ fluida impellunt, & canalium amplitudine, longe majori facilitate & promtitudine contenti humores circumaguntur, & ſecretiones utiliſſimorum ad vitam ſuccorum, & excretiones inutilium, longe melius vigent, quam ſub copia ac exiguitate vaſorum, fibrarum laxitate & niſu ac reniſu languido; & hinc omne id, quod lædit ac morbos efficere aptum eſt, promte removetur ac eliminatur, & illibata ſervatur corporis integritas. Neque male huc referri poterit HIPPOCRATIS aphoriſmus, *Sect.* II. *p.* 44. quo perhibet: ſpongioſos natura & obeſos, magis cito mori, quam graciles & ſtrictioris habitus.

§. IV.

§. IV.

Ad imbecillitatem facit ſexus.

Jam quum ſexus fœmininus ordinario ejuſmodi molli, laxo, tenero & ſucculento corporis habitu incedat: in proclivi eſt judicare, eundem longe imbecilliorem, morbis quoque magis expoſitum eſſe, quam virilem nobiliorem; quin, ſi men es, qui pro valetudine fœminarum ſunt, non rite manant, HIPPOCRATIS effato, omnem morbum bis pati.

Ætas.

Deinde ratione ætatis infantes & ſenes maxime omnium imbecilles variiſque morbis obnoxios eſſe, difficilius etiam convaleſcere ac facile ſuccumbere, experientia conſtat. Nimia enim fibrarum in infantibus eſt laxitas, adeoque quam maxima ad ſtagnationes & decubitus humorum proclivitas: in ſenibus vero magna fibrarum rigiditas, pororum ſtrictura & vaſorum capillarium anguſtia, quo fit, ut utiles ſucci difficilius ſecernantur, & inutiles minus ſufficienter ejiciantur.

Et hæreditaria diſpoſitio.

Pariter id crebriori obſervatu in comperto eſt, firmos & robuſtos corpore ac animo parentes, valentes ac ſanos; imbecilles contra, valetudinarios; ſenes quoque & ebrios, debiles, teneros ac morbidos gignere infantes. Nam certe præcipuæ atque difficiles quæ homines affligunt, Mediciſque plurimum negotii faceſſunt ægritudines, ſunt hæreditariæ, & non tam à fluidorum, quam potius congenitis ſolidorum vitiis dependent. Inter capitis quidem affectus, maniam, melancholiam, apoplexiam & epilepſiam; inter pectoris morbos, hæmoptyſin & phthiſin; quoad partes in imo ventre contentas, affectum hypochondriacum ſpaſmodico-flatulentum, renum & veſicæ calculum, anomalum fluxum hæmorrhoidalem, in fœminis malum hyſtericum, & quoad partes externas, dolores rheumaticos & arthriticos, in liberos per nativitatem tranſire, conſtantis ſemper & perpetuæ fuit experientiæ.

§. V.

Inprimis etiam morbi diuturni præcedentes.

Præter hanc, quæ ob ſexus, ætatis & nativitatis rationem accidit imbecillitas, ſunt adhuc aliæ cauſæ, quæ corpus ſanum antea ac robuſtum infirmare, & ſolidarum partium virtutem, tonum ac robur imminuere, frangere atque proſternere, corpuſque ad graves morbos ingenerandos diſponere poſſunt. Horum in cenſum, præter diuturnos & graves animi affectus, immoderatas mentis in ſtudiis fatigationes atque meditationes, abuſum quoque Veneris & Bacchi, diætam pravam, aſſiduas vigilias, & duros labores, maxime omnium referendi morbi, præſertim, ſi ægrorum culpa longius extrahuntur, vel ob Medicorum errorem perperam tractantur. Ea enim eſt motuum morboſorum ac inprimis febrium indoles, ut non ſolum ſuccos vitales abſumant atque totam ſanguinis & humorum maſſam vitient & corruptam ac impuram reddant; ſed etiam ſolidis partibus omne robur motuſque potentiam ſubducant, quo ex facili denuo ſtagnationes, ſtaſes & corruptiones concilientur, morbique contrahuntur. Inprimis tamen ingens ventriculo & inteſtinis accidere ſolet imbecillitas, unde aucta poſt morbum ciborum appetentia, digeſtione autem vacillante, alvinæ ſordes retinentur, cruditatum ſentina colligitur, quæ ſi non repetita evacuatione, ſubjunctis ventriculi tonum roborantibus, tempeſtive ſubmovetur, nova morborum minera conflatur, quæ ſenſim ſanitatem ſubruit, tandemque ipſa mora vel prima data quavis occaſione, in graves morboſas afflictiones conſpectius tranſit.

§. VI.

De damnis ex debilitate univerſali per hæmorrhagias.

Hæc ut eo teſtatius pateſcant, per claſſes & varias cauſarum ſeries eundo, morborum ex morbis generationem dilucide evolvam. Et primo quidem loco nihil frequentius evenit, quam quod poſt enormes & tantum non incompeſcibiles hæmorrhagias, e. g. in abortu, puerperio, gravi vulneratione, aut etiam poſt largius menſtrui vel hæmorrhoidalis ſanguinis profluvium, frigidi ſic dicti morbi, ut cachexia, pedum œdemata, anaſarca & aliæ funeſtæ hydropis ſpecies, vel etiam atrophia, ſummus virium languor, febris lenta & hectica, enaſcantur aut præcedentes morbi longe pertinaciores reddantur. Nimium enim exhauſto virium, & fluidi, quod motum ac robur ſolidis fœnerat, fonte, ſanguine, ventriculi & canalis qui vitali machinæ alimentum conveniens parat, actio atque digeſtio non modo minuitur, ſed & robur quo ſolidæ partes gaudent, & quo inutile ejicitur, utile vero intime permiſcetur & ad uſum ſervatur, admodum labefactatur, ut non poſſit non ingens & cruditatum in primis viis, & impurorum ſuccorum in venis, fieri proventus, quem urinæ copioſæ, plus minus turbidæ & albæ, luculenter manifeſtant. Accedit quod ob languidum humorum circuitum & interceptam ſordium excluſionem, paſſim in viſceribus ſtagnationes, obſtructiones & ſtaſes gignantur, & vitales corporis ſucci inquinentur, eoque pacto, tam ad longas, quam acutas & periculi plenas afflictiones, via ſternatur. Quæ omnia non ſolum & majora & deteriora fiunt, ſi animi perturbationes complicantur, vel in diæta committitur vitium, aut impenſior corporis refrigeratio contingit, ſed etiam eo certius funeſtum ſortiuntur eventum, ſi medentes ejuſmodi infirmos validiori & crebriori evacuatione adhuc exercent, aut nimis calidis exagitant.

§. VII.

Et puerperium inducta.

Deinceps ex omnibus quæ univerſi corporis firmitudinem atterunt, idque ad morbos ſuſcipiendos præparant, vix quicquam efficacius eſt, quam puerperium; utpote quod multas varias, eaſque graves affectiones, non raro inducere obſervatur. Vidimus poſt illud ſpaſticas hypochondriorum & diuturnas hyſtericas paſſiones; vidimus multas in melancholiam, hemicraniam, abdominis perpetuam flatulentiam, tumorem, cachexiam, delapſas; annotavimus ſterilitatem, fluorem album, corporis languorem, cum lento calore, & quæ plura alia ſunt. Præterquam enim quod cum ſanguine largius ex ſauciatis vaſis effluente multum virium effundatur, ipſi graviores partus labores corpus admodum exhauriunt ejuſque partes vigore ac robore privant, quibus accedit, quod ipſe uterus perquam facile labem patiatur, ut excluſo fœtu, poſt tam ingentem extenſionem, naturali tono non redditus, ſanguis per contorta ejus vaſa minus expedite trajiciatur, ſed paſſim ſubſiſtat univerſumque corpus inde graviter luat. Et hinc omnia illa quæ memoravi mala ſubnaſcuntur, quæ mirum quantum gravior animi ex affectibus commotio accelerat, frigidus autem potus, improvida corporis refrigeratio, parva victus ratio & valentiora pharmaca pariter advocant, augent & exacerbant.

§. VIII.

Ex particulari debilitate per apoplexiam paralyſis.

Neque vero tantum univerſalis corporis ex morbo debilitas, ad novas & alias concipiendas ægritudines aptiſſima exiſtit; verum etiam ſæpenumero à morbis quibuſdam peculiaris & certæ cujuſdam partis imbecillitas, alium morbum invehens, remanet. Atque ut ordiamur à capite, multiplici identidem obſervatione conſtat, quod diſcuſſa apoplexia, dextri vel ſiniſtri lateris paralyſis relinquatur, ubi brachium & pes, reſtitante quidem debiliori ſenſu, motu privantur, conjuncta oris tortura & linguæ balbutie. Ratio hujus effectus & modus quo generatur tam grave malum in expedito eſt. Scilicet in apoplexia meningum vaſa à ſanguine copioſius eo ruente admodum expanſa & diſtenta ſunt, ut intercepto ejus libero itinere feroſa pars ſecedat, in poſticam cerebri partem & ſpinalis medullæ principium deſcendat, unde fluidi quod nervi vehunt influxus ſufflaminatur & membra ſubjacentia priſtinam tenſionem priſtinumque ad motum & ſenſum neceſſarium vigorem amittunt. Quin immo quia cerebri & medullæ oblongatæ fibræ, exuberante feroſi humoris copia ita perfuſæ, nimium flacceſcunt, fit, ut intercidente earundem debita tenſione, apoplecticum inſultum utplurimum ſtupiditas, ingens memoriæ debilitas, ſomnolentia & ad obeundas actiones ſummus languor conſequatur.

Et ſtupor animi.

§. IX.

Poſt epilepſiam oculorum vitia.

Epilepſiam cerebrum ac nervos præſertim opticos mire debilitare, vel ex eo clarum atque perſpicuum fit, quod hanc ipſam in repentinam cœcitatem tranſiiſſe *M. N. C. Dec. I. An. III. obſ.* 161. it. *Cent. I. An. II. obſ.* 130. fidem faciant. In graviori enim epilepſia ſanguis impetu, ob fortes ſpaſticas in abdomine ſtricturas ad caput urgetur, ubi tardius circumactus & ſtagnans, ſerum dimittit, quod in anteriora cerebri & nervorum opticorum thalamos deſtillans, eas obſtruendo, guttam ſerenam producit. Et quia in paroxyſinis epilepticorum nervi, qui oculis motum præſtant, ſimul diſtorquentur, oculorum ſitus interdum pervertitur, unde ſtrabiſmus, quem SEGERUS in *M. N. C. Dec. I. An. III. obſ.* 162. in infante ex paroxyſmo epileptico ſe obſervaſſe memorat.

§. X.

Poſt maniam melancholia & vice verſa.

Maniæ in melancholiam, ac viciſſim melancholiæ in maniam, facilem admodum fieri tranſitum, crebra teſtatur experientia; quandoquidem in utroque affectu meningum vaſa viſcidi ſanguinis copia infarcta ſunt, cujus in melancholia tardior & difficilior, celerrimus vero in delirio maniaco eſt progreſſus, propter auctam meningum ſtricturam, ſanguinis citatiorem curſum efficientem. Quemadmodum vero fortiorem ſpaſmum ſemper fere ejuſdem partis atonia & flaccidus languor excipit: ita etiam ceſſantem, quæ in paroxyſmo maniaco præſto eſt, nimiam membranarum & vaſorum cerebri conſtrictionem, eorundem relaxatio & debilitas ſubſequitur, qua poſtea ſanguinis difficilior & tarda per has partes fit progreſſio; ex qua melancholicorum phantaſmata ſua trahunt incunabula.

§. XI.

Ex febre acuta ſurditas.

Ex febre acuta, caput & nervoſum genus occupante, cujus generis ſolet eſſe dicta Hungarica, quam delirium, vel ſtupor quidam, aut acerbiſſima cephalalgia comitatur, ſæpenumero ſurditas, vel minimum difficultas auditus, reſultat, quæ per totam quandoque vitam perſiſtit. Non quidem malum alias indicium, ſed ſalutaris criſeos notam præbet, ſi in acutis febribus, circa critica tempora, hebetudo auditus accedit, neque ſine ratione. Nam ſi criſis perfecta eſt, ſtrictura ſolidorum, quæ tamdiu quam febris impetus durat, remittit, eoque facto, pulſus celeritas & per cutis tubulos redit evacuatio, & meatus jam magis patuli facti, non tantum tenuem ſeroſum humorem, verum craſſiores etiam fœculentias dimittunt. Verum tamen quia in acutis capiti infeſtis febribus, laxato meningum ſpaſmo, fibris remiſſioribus factis, ſanguis tardius iter conficiens ſerum deponit, quod ad principium nervorum acuſticorum deſcendens, difficilem auditum producit; is neglectus, ex facili in perpetuam & immedicabilem ſurditatem tranſit. Quippe ſi caput tum improvide frigori exponitur, vel medentes diſcuſſioni ſtagnantis humoris per convenientia cephalica & ſudorifera minus invigilant, partium cerebri quæ ad auditus organum pertinent, à ſubſiſtente ſero fit compreſſio, corruptio aut magna læſio.

§. XII.

Poſt hæmoptyſin phthiſis.

A capite, ceu ſuprema corporis regione, ad mediam nempe thoracem, progreſſum facturi, deprehendimus multos eſſe pectoris morbos, qui magnam imbecillitatem vaſtiſſimo pulmonum viſceri inferendo, illud ad varios affectus morboſos diſponunt. Nihil enim frequentius in praxi obſervatur, quam quod hæmoptyſin, præſertim perperam curatam, preſſo pede phthiſis inſequatur, idque eo magis, quando nimis celeriter exitum affectans ſanguis, adſtringentibus vel narcoticis, vi quaſi cohibitus fuit. Videlicet quemadmodum veræ omnium hæmorrhagiarum cauſæ non aliæ ſunt, quam fortes ſpaſticæ vaſa ſimul comprimentes in abdomine aut remotis aliis partibus ſtricturæ, quibus liber ſanguinis circuitus intercipitur, ita ut is, coarctatis alibi meatibus, in alias partes cum impetu ruat, ibique perrumpat: ita pari ratione ſi ad pulmones ejus appulſus urgetur, eorum vaſcula, quæ hiant in tracheam, mirum diſtenduntur & ingens ejus in hanc fit effuſio. Quod ſi igitur neque ſpaſmorum, neque inæqualis circuitus ratione habita, adſtringentia præpropere dantur, ſanguis tenuis ac floridus craſſeſcit, in coagulum abit & effluere neſcius, vel putredinem concipit, vel ſecedens ſeroſus humor tubercula ingenerat, ut vomicæ vel ingens exulceratio oboriantur. Etenim quando ob humoris acrimoniam, vel diſtendentem nimis ejus copiam minutiſſimæ pulmonum veſiculæ diſrumpuntur, ex pluribus una, vel plures amplæ cavitates reſultant, extrema vero vaſorum capillamenta exeſa magis patula redduntur, ut multum ſucci chyloſi in cavernulas influat, qui ob hiantia capillaria & lymphatica vaſa non reſorptus, ſed ſtagnans, lentorem contrahit, ſpiſſeſcit & turbidus ac glutinoſus fieri, ac ſi longius moram nectit, fœtere incipit.

§. XIII.

§. XIII.

Ex pleuritide abſceſſus pulmonum.

Pleuritidem in abſceſſum vel empyema tranſire, dudum graviſſimus auctor HIPPOCRATES, paſſim in monumentis ſuis tradidit, inprimis *aph.* 8. & 15. *Sect. V.* perhibet: pleuritidem in empyema, (quo nomine, ut auctor eſt GALENUS, quamlibet in pus mutationem inſignit) degenerare, ſi purulenta non intra quatuordecim dies excludatur materia, & quando hæc in empyemate non deſinit intra quadraginta dies fluere, phthiſin fieri; id quod etiam experientia confirmatur atque expedita ratione nititur. Nam in pleuritide vera, haud abſimili ratione ac in peripneumonia, ipſius pulmonis exterior ſubſtantia, non vero quæ tantum coſtas ſuccingit membrana, inflammatorio & dolorifico ex ſanguinis ſtaſi tumore eſt affecta. Hæc itaque inflammatio ſi penitus diſſipatur, morbus perfecte ſanatur; at ſi diſcuti renuit, in purulentam abit materiam, è pectore rejiciendam. Quod ſi vero intra quatuordecim dierum intervallum nec febris decedit, nec puris excretio ſequitur, tunc juſta eſt ſuſpicio, materiam inhærentem formare vomicam, qua demum rupta, ſi puris ſcreatus intra quadraginta dies non ceſſat, phthiſis præſtolatur: certum quippe tunc eſt indicium, vomicam ulterius ſerpere & acre pus totam pulmonum ſubſtantiam in exulcerationem trahere, unde tabes & phthiſis.

§. XIV.

Quod teſtimonio Aureliani

Et certe pleuritis longe facilius in empyema cedit, quam quidem peripneumonia, quia recte monente CÆLIO AURELIANO *p.m.* 420. *peripneumonia eſt tumor in toto pulmonum corpore, pleuritis vero tantummodo in ejus parte*, vel potius, pleuritis eſt inflammatio magis ſuperficialis, peripneumonia vero altior & profundior: in hac ſanguis magis ſeroſus, in illa cruor craſſus ſtagnat. Quare ſicuti ſanguinis chyloſi & gelatinoſi facilis eſt in purulentam materiam tranſitus: ita cruor craſſus difficilius in pus mutatur, ſed magis in corruptionem vel ſphacelum abit, aut vaſa obturat: & hinc peripneumonia eſt morbus valde acutus, qui niſi intra paucos dies diſcutitur, funeſta ſphacelatione vel ſuffocatione perimit.

& exemplis confirmatur.

Dignum videtur quod hic interſeratur exemplum Mindæ Weſtphalorum olim à nobis obſervatum, de viro, qui ſuperata pleuritide incidit in tuſſim, maciem, febrem, inquiem & ſpirandi anguſtiam; exactis autem ſic duobus menſibus, præter omnem expectationem, pus album & congelatum, ſed minime fœtens, ad aliquot libras, trium circiter hebdomadum ſpatio, rejecit, eodemque evacuato, pectoralis balſami & lactis uſu, perfecte ſanitati redditus eſt. Neque minus commemorabilis eſt caſus in diſſertatione *de rariſſimo ſucci nutritii ex thorace ſtillicidio*, expoſitus, ubi pleuritis tandem in empyema, ſiniſtrum totum pulmonis lobum, teſte ſectione, conſumens, degeneravit, eroſis ſimul & apertis ductus thoracici ramulis, quia ſuccus chyloſus, ſapore dulcis, aſpectu lacteus, odore ſpirituoſus, cujus ego locuples αὐτόπτης teſtis ſum, per multos annos ad aliquot uncias quotidie, ex thoracis apertura, quæ ad empyematis excluſionem acu facta fuerat, ſtillavit.

§. XV.

Cauſa ſæpe venæ ſectio,

Quod vero tam ſiniſtre pleuritidis curatio nonnunquam ſuccedat, in culpa ſæpiſſime eſt imprudens & præpoſtera medentium methodus, qui in ſanguine detrahendo vel nimis parci ſunt, vel interdum nimis liberales & effuſi.

vel nimis parca.

Utrumque malum: Recte enim VERZASCHA *obſ.* 8. confirmat, ex neglecta venæ ſectione empyema facillime ſubſequi, præſertim in ſpongioſi habitus corporibus. In cujus confirmationem HEURNIUS *comment. ſuper aphor. VIII. Sect. V.* ſequentem affert hiſtoriam: *vidi*, ait, *juvenem triginta annorum ſucci ſanguiniſque plenum, qui, cum ruri eſſet, humi dormivit ac in pleuritidem incidit. Tarde huic à Medico parumque ſanguinis detractum fuit, dolor perſeverabat, decimo quarto in empyema verſum fuit malum, dein expuratum, tandem cum fœda multa expectoraſſet ac extabiſſet, obiit.*

vel largior.

Idem tamen evenit & empyema gignitur, quando viciſſim nimium ſanguinis, per iteratas miſſiones evocatur, eo quod his repetitis puris rejectio ſupprimitur. Hinc perite BALLONIUS *lib. I. epid. pag.* 226. prodidit: *revera graviter ab iis peccatur, qui in pleuritide naturam multo detracto ſanguine exinaniunt.* Et hæc quoque dubio procul cauſſa fuit, quare in juvene viginti annorum, in quo decies phlebotomia celebrata, pleuritis in empyema conceſſit, teſte RIVERIO *Cent. I. obſ.* 79.

§. XVI.

Ex humorum decubitu ad pectus tuſſis, dyſpnœa & puris ſcreatus.

Porro ingens humorum decubitus ad pectus, in iis præſertim qui pituita abundant & mali habitus ſunt, diuturnam humidam tuſſim cum ſpirandi anguſtia ſuſcitat, qua demum ita læditur pulmonum ſubſtantia, ut copioſiſſima materiæ purulentæ & chyloſæ contingat rejectio. Tono namque vaſculorum & membranarum pulmonalium deſtructo, humores ibi cum ſanguine congeſti hærent, & acriores redditi, diſtendendo & erodendo ingentes cavitates efformant, ad quas perpetuus ſuccorum eſt affluxus, ſtagnatio & extravaſatio. Quam vero difficile ſit hunc humorum motum à pectore ad alia loca divertere pulmonumque deperditum tonum reſtituere, ii norunt, qui in artis operibus cum ſolertia verſantur. Non vero ſolum Medici imprudenti medela, ſed etiam ipſi ægrotantes, perverſo victus regimine, ſæpenumero multum conferunt, ut humida diuturna tuſſis, tandem in phthiſin, vel etiam aſthma & hydropem, concedat. Peſſimus enim Practicorum mos eſt, ut in tuſſi, cujuſcunque generis vel originis fuerit, dulcia, incraſſantia, emollientia liberali manu propinent, quibus tam pulmonum, quam ventriculi & inteſtinorum robur amiſſum plus adhuc dejicitur, cui potius convenienti ſtomachica & balſamica medicina erigendo, & ſuperfluis humoribus evacuandis, in curatione unice intenti eſſe deberent.

§. XVII.

Ex aſthmate tumores ac hydropes.

Ex ſpirandi anguſtia atque difficultate, quæ orthopnœæ, vel aſthmatis nomine inſignitur, tumores œdematoſos & hydropes, tam thoracis, quam abdominis, progigni, in praxi ſæpe ſæpius animadvertitur. Et quo magis aſthma urget, ut eſt ſpaſmodicum & convulſivum, eo facilius

cilius funeſtum thoracis hydropem, vel etiam ipſum aſcitem producit: ſicut contra lentum & diuturnum aſthma, paulatim cachexiam & œdemata pedum conciliat. Qua vero ratione horum affectuum generatio procedat, explicatu non adeo arduum eſt, quandoquidem vel ob meatuum non infrequenter à polypo obſtructionem, ſanguis ex uno cordis ventriculo ad alterum ægerrime per pulmones traducitur, ſed ad cavitatem dextram & hinc ad univerſum venarum genus, propter obicem poſitum, regurgitat. Et quia tardiſſimus inde fit ſanguinis ex venis in arterias tranſgreſſus, hinc ſeroſi humores quam facile in venis repletis ſecedunt inque poroſam maxime inferiorum partium ſubſtantiam ingrediuntur. Longe vero celerior hæc fieri à ſanguine ſeceſſio tam in pericardium per auriculæ dextræ poros, quam in thoracis cavum per aperta vaſa lymphatica peragitur, ubi vel polypo vaſa pulmonalia infarcta ſunt, vel convulſivum, longiori temporis ſpatio affligens, aſthma, liberum ſanguinis iter per pulmones intercipit; quippe tunc ſeri per meatus patulos in cavitates expreſſio urgetur ac promovetur.

§. XVIII.

Malum hypochondriacum

Nunc à media corporis regione ad infimam deſcendendum eſt, ubi eos morbos, qui ex viſceribus abdominis à præcedenti morbo debilitatis, prodeunt, ſpectabimus. Ex iis vero, qui in ventriculo ac inteſtinis ſedem ſuam atque domicilium habent, vix ullus frequentior eſt, quam ſpaſtico-flatulentus, multis & variis pathematibus conſpicuus, quem noſtro ævo mali hypochondriaci, vel hyſterici, ſi fœminas affligat, nomine efferre ſolent. Nam quando univerſus, à faucibus uſque ad anum elongatus nerveo-membranaceus exquiſitiſſimæ ſenſationis canalis, à morbo præcedente læſus fuerit, adeo ut ejus tonus ac motus periſtalticus deſtructus, vel cruſta villoſa, quæ colatorii munere fungitur, obſtructa, aut glandulæ, quæ ſolventem & fermentalem ſuccum præbent, obſtipatæ fuerint, aut bilis, quæ chymi correctorium & optima veluti medicina eſt, intemperata evaſerit, nihil aliud efficitur, quam ut abolita digeſtione & fecum debita expulſione, multi humores crudi, viſcidi, corroſivi ibi conſiſtentes, nervoſas partes exagitando, ſpaſmos, convulſiones & flatus proferant. Quæ cuncta ob conſenſum generis nervoſi, anxietates, dolores, inquietudines maximaſque moleſtias in capite, thorace, hypochondriis & abdomine creant. Jam vero diligenti & attenta obſervatione practica conſtat, hypochondriacum hunc morbum non frequentius ingenerari, quam ab intermittentibus, præſertim tertianis, male curatis. Nam ſi ante correctionem vel evacuationem materiæ, quæ febrilis commotionis cauſa eſt, paroxyſmi variis artificiis conſtrictoriis nimis propere reprimuntur, ea in viſceribus & ductibus excretoriis remanet, & ex mora deterior facta, alias pericoloſiores ſtricturas & meatuum obſtipationes, cum offenſione ventriculi & inteſtinorum, efficit: idque eo magis, ſi diætæ vitium aut intemperantia affectuum, quibus in paſſionibus ſpaſmodicis concitandis nihil potentius eſt, accedat. Intermittentes enim febres quum fomitem & mineram ſuam in ductibus biliariis, pancreaticis atque etiam ventriculi ac inteſtinorum valvulis, plicis atque flexuris habeant, in exquiſite ſentiente hoc canali ſuam potentiam,

ab intermittentibus male curatis.

quæ vix ullis aliis quam ſpaſticis tenſionibus abſolvitur, exſerunt.

§. XIX.

Ex chyli fluxibus tabes &c.

Simili ratione diarrhoeæ & dyſenteriæ neglectæ, vel perperam tractatæ, immedicabilem ſæpe in inteſtinis eroſionem ac læſionem relinquunt. Nam quid frequentius eſt, quam quod ab intempeſtivo adſtringentium in hiſce morbis uſu, vel vita periclitetur, vel diuturna fere inſanabilis tabeſcentia, lenta febris, cachexia, vel ſpaſticus hypochondriacus remaneat morbus, qui mala diæta & inordinatis animi affectibus multo pertinacior fit & ingraveſcit. Laborabat ante annum honeſtiſſima fœmina poſt male curatam dyſenteriam acerbe & graviter variis ſymptomatibus, inappetentia, macie, phlogoſi, atroci dorſi, lumborum & abdominis roſione, cum ingenti anxietate & alvi ſegnitie, quam nonnunquam copioſiſſima dejectio ſequebatur, hiſque malis ultra ſex menſes eadem cruciabatur, tandem, divina adſpirante gratia, antiſpaſmodicis, roborantibus & leniter evacuantibus, à me curata, perfecta ſanitate jam fruitur.

§. XX.

Ex quartana hydrops.

Deinceps ex intermittentibus diuturnior quartana plerumque infimi ventris viſcera, ut hepar, lienem & pancreas, adeo lædere ſolet, ut funeſtus hydrops ſubſequatur: ſiquidem hæ febres altius utplurimum fomitem ſuam in viſcerum tono deſtructo, eorumque à ſanguine craſſo infarctu, repoſitam habent, unde etiam magnam prudentiam, & ſufficiens quoque tempus ad ſanandum, deſiderant. Niſi enim obſtructio illa viſcerum expediatur & ſanguini ac humoribus per vaſa abdominis venoſa liber circulus reſtituatur, ſupervacanea, vel plane noxia, omnis febrilem impetum ſiſtens medicina eſt. Tum quoque nihil eſt inconſultius, quam poſthabita ſanguinis miſſione, vel viſcerum obſtructorum reſeratione, aut alvi ſubductione, ſpecificis ſic dictis, ex quorum numero ſunt cortex chinæ, fraxini, radix tormentillæ, plantaginis, alumen & vitriolacea, motus febriles reprimere. Hæc enim incraſſando & coagulando humores, infarctum & indurationem viſcerum adaugent, quo fit, ut ibi, intercepto ſanguinis curſu, ſerum in vaſa lymphatica magna copia ſecedat, unde in hydatides abeunt, quæ poſtea diſruptæ, ſerum in abdominis cavum funeſto effectu effundunt.

§. XXI.

Quod teſtimoniis confirmatur.

Optime hunc generationis hydropis modum, jam olim GALENUS *in Cap. VII. aph. 55. & Lib. IV. aph. 11.* tradidit dum inquit: *ſi aliquando contingit, hydatides, ſive veſicas hepatis aqua plenas diſrumpi, effunditur aqua ad locum membranæ abdominis interioris, epigaſtrio reſpondentem, in quo etiam hydropicorum aqua congregatur.* Idem graviſſimus auctor *Lib. III. in loc. affect. Cap. III.* de hydrope, quartanis male curatis ſuccedente, conqueritur, dum ait: *quartanæ male curatæ hydropem accedere crebro vidimus, præſertim ſi ægrotus in victu aberraverit & intempeſtivo frigido potu caloris levamen quæſiverit, quo humores incraſſantur, obſtructiones & ſcirrhus in hepate ac liene pariuntur, & tum præcipue, ſi dejecti in paroxyſmo particulari caloris putridi exhalationem externo quæſito frigore*

cohi-

cohibuerint : qui impulſus, utrumque hypochondriorum viſcus adurit & indurat. Et Joh. Langius in *epiſt.* 48. *pag.* 175. & *epiſt.* 39. *pag.* 142. hunc in modum diſſerit : *niſi in febribus putridi humoris copiam ademeris, tum non modo tantam crudi humoris copiam calor naturalis concoquere non poterit, ſed præcipue in ſtatu & morbi declinatione reſoluta per calorem febrilem & ſudorem ſubtili humorum ſubſtantia, fæculentior pars* (*Germ.* der Fieber-Kuche) *derelicta, fungoſam ac raram hepatis ac lienis ſubſtantiam ita infarciet & obſtruet, ut tandem, utroque viſcere, vel altero ſcirrhis obſeſſo & indurato, hydrops aut crurum œdema febrem excipiat. Quod tum maxime accidet, ſi alterantibus frigidis, citra evacuationem lenitivam aut evacuativam, uſus fueris, qua materiam plus ingroſſant, quam reſolvunt. Quare, ne in febribus interpolatis nimis diu frigido potu utaris, diligenter caveto.*

§. XXII.

Ex renum debilitate inflammatio, calculus, ulcera &c.

Præterea renes à præcedente morbo debilitati, tono eorum deſtructo, non modo facile inflammantur, exulcerantur, ſed & ad calculorum generationem proni ac diſpoſiti evadunt. Evenit id maxime in plethoricis, vel quibus redundans ſanguis per uterum aut ani venas non expurgatur, vel vacuari ceſſat, hinc ipſe, circa vaſa in lumbis ſtagnans, gravativum ibi dolorem æſtumque efficit, quem dolorem, ſi imprudenter Medici calculo adſcribunt & calidiora, quæ urinam movent & calculos pellunt, propinant, gravia dicta renum vitia pleno ſcaturiunt alveo. Nam renalium glandularum & vaſculorum tono, ob nimiam diſtenſionem, deſtructo, tardius procedit urinalis laticis ſecretio & deſcenſio ad veſicam, ut in ſyphunculis urinariis ſtagnans, tartarum, qui calculi eſt materia, ſponte deponat. Deterior adhuc res eſt, ſi inflammatio, & ex hac apoſtema, aut ulcus, generetur. Quam optime autem hi renum morbi arceantur matura ſanguinis miſſione, quam etiam Riverius *Cent. II. Obſ.* 15. item Grulingius *in praxi Tr. de calculo pag.* 16. ad hunc ſcopum obtinendum magni faciunt. Et hæc quoque eſt ratio, quare hæmorrhoides ſupervenientes nephriticis, ſeu ſalutiferum remedium ſummopere Hippocrates *aph.* 11. *Lib. VI.* dilaudat. Hoc itaque naturæ conſilium in avertendis his morbis Medici merito imitari debent, & vel hæmorrhoides ad fluxum perducere, vel pedum venas aperire.

§. XXIII.

Ex calculo renum vomitus,

At ſi calculus diutius & firmius principio uretheris impactus hæret, nec ex ſede hac dimovetur, nervoſas has partes perpetuo vellicando, ingentem in ventriculo nauſeam & ad vomitionem ſuſcitat irritationem, adeo ut, ſi quando nec natura, nec ulla arte peregrinus hic hoſpes cedere velit, perpetua ventriculi ſubverſio, cum anxietate, inappetentia, macie & tandem mors ſubſequantur; quale triſte exemplum non ita pridem in præclaro hujus urbis Medico conſpeximus. Nam magnum & arctius eſt renibus cum ventriculo conſortium, hinc Langius *in Epiſt.* 45. *pag.* 168. ſcribit : *plures calculo renali affectos, pluſquam annuo ciborum faſtidio tabeſcere vidi, nec unquam eſuriiſſe : in quorum cura alii Medici ventriculi imbecillitatem, alii venarum meſenterii & hepatis vel ſplenis obſtructiones, incuſarunt.* Spaſmus quoque à calculo ſuſcitatus, uſque ad ventriculum, & ſæpe etiam ad duodenum, propagatus, moleſta conſtrictione hujus periſtalticum motum validiſſime invertit, unde patet etiam ratio, quare calculoſi facile fiant icterici. *icterus;* Neque prætereundum eſt, quod crebra ex calculo afflictio ita ventriculi atque inteſtinorum tonum ac robur imminuere ac labefactare poſſit, ut colica tormina & flatuum proventus calculo obnoxios levi data occaſione vel cauſſa graviter exerceant. *colica,* Et renali vero calculo, ſi quando in veſicam prolapſus ob magnitudinem non foras ejicitur, continua tartari urinalis accretione, calculum veſicalem generari, extra dubitationem eſt. *& veſicæ calculus.* Igitur periti eſt Medici, calculum qui ex renibus in veſicam deſcendit, quantum fieri poteſt comminuere, ejuſque excluſionem per urethram omni modo promovere, cui ſcopo obtinendo diuretica utique proficiunt.

§. XXIV.

Ex uteri vitio hæmorrhagia, abortus &c.

Ex utero quoque male antea affecto plures prodire novos morbos ac vitia, longa experientia ac uſu compertum perſpectumque eſt. Obſervamus id maxime poſt abortum vel partum, quem varia mala, quibus virgines non obnoxiæ ſunt, inſequi ſolent. Quid enim frequentius viſitur, quam poſt puerperium, vel abortum, enormia ſanguinis vel ſeri viſcidi albi fieri profluvia, & abortus, nulla etiam comparente cauſſa, de novo facile contingere, unde in mentem mihi redit aurea illa nunquam ſatis laudandi Senis *Lib. V. aph.* 45. ſententia : *quæcunque, corpore bene conſtituto, bimeſtres atque etiam trimeſtres abortiunt, nulla incidente abortionis cauſa, his ſane cotyledones,* (i. e. *venarum ac arteriarum orificia,*) *plena mucoris ſunt, & non poſſunt expandere fœtum, ſed diſrumpuntur.* Cauſſa tam frequentis abortionis ſine ulla externa occaſione nulla alia eſt, quam intermiſſa ſanguinis detractio, vel alvi ductio neglecta. Hinc ante ingravidationem, vel etiam commodis menſibus, purgatio ex lenioribus, quæ veteres ob eximium uſum benedicta vocarunt, vel temperate aloeticis balſamicis pilulis, inſtituatur. *Matrona,* inquit Heurnius in Comment. ad hunc aphoriſm., *quædam ſæpius abortierat & pituitoſa natura erat, cum vero medicinarum* (*puta laxantium*) *uſum iniit, feliciter geſtationem perfecit.* Suadeo igitur cum Platero *in Obſ. Lib. I. pag.* 86. ut puerperæ poſt partum bene purgentur, ne graves fiant morbi. Neque tantum purgandum eſt, ſed etiam convenienti diæta vitæque regimine & aliis internis & externis roborantibus priſtinus utero tonus reparandus : quo ſalvo ac vigente, & menſium fluxus recte & ordine procedit, quo deſtructo, inordinati fiunt menſes, & inde univerſa corporis œconomia detrimentum patitur.

§. XXV.

Ex gonorrhœa male curata bubones &c.

Ad partes quod attinet genitales, & hæ facile vitium contrahunt ab antecedente morbo, quod ad nova mala ſuſcitanda idoneum eſt. Animadvertimus id frequentius in gonorrhœa, cui, ſive malignæ, ſive benignæ, ſi nimis cito adſtringentibus cohibetur, multa ac varia mala ſuperveniunt. Ex intempeſtivo enim conſtringentium uſu, tam lacunæ glanduloſæ urethræ, quam glandulæ, quæ proſtatæ appellantur, & genuinam gonorrhœæ ſedem conſtituunt, facile indurantur, exeduntur atque

atque exulcerantur, hinc continuo fœtida ſanies profluit & inſanabile laticis ex urethra fit profluvium. Et quia hæc ſubtilis acredinis materia conterminas partes, veſicæ nempe ſphincterem, non raro ſimul afficit, unde ſucceſſive ejus fit eroſio, quæ ægre conſolidata, perpetuam fere iſchuriam & dolorificam ſtranguriam cauſſatur.

§. XXVI.

Poſt dolores atroces.

Neque poſtremo loco prætermittendum eſt, quod dolores, ſi atrociores fuerint & diu perſeveraverint, univerſum nervorum genus adeo debilitent & tono ſuo partes ſenſui & motui dicatas exuant, ut paralytici, vel alii nervorum affectus, etiam epilepſiæ, inde propullulent; cujus rei clariſſimum documentum edit gravis inteſtinorum dolor, qui colica communiter convulſiva vocatur, cui non raro pareſis ſuccedit, quemadmodum id per experientiam uberius conſtat & multi auctores obſervationibus idem confirmant. Inprimis egregius hanc in rem exſtat locus in PAULO ÆGINETA lib. III. pag. 251. *Colica,* ait, *affectio peſtiferæ cujuſdam luis modo eſt graſſata, ex qua plerique in morbum comitialem, alii in artuum reſolutionem, ſenſu incolumi, nonnulli in utrumque ſunt prolapſi, ac eorum qui in comitialem morbum inciderunt, plures interiere, ex iis vero, qui in reſolutionem, plures evaſerunt.* Sequitur autem gravem coli dolorem reſolutio paralytica, quia ordinario poſt nimiam partium ſpaſticam conſtrictionem, poſtea atonia & debilitas excipere ſolet, ad quam promovendam multum valent opiata, quæ ad infringendos dolores, larga & repetita ſæpius doſi, Practici propinare conſueſcunt, quum periti Medici horum uſum ſerio & ſedulo diſſuadeant, & præſertim BAGLIVUS *in praxi med. Lib. I. §.* 1. *de colica* appoſite ita ſcribat: *nihil familiarius colicæ ſupervenit, quam paralyſis, cave igitur ne opiata copioſius in ea exhibeas, ſolet enim poſt opiata magnus ſudor ſupervenire & exinde paralyſis.* Hanc ob cauſſam quoque RAYGERUS *Obſ.* 50. in crudeli inteſtinorum dolore pilulas Wildeganſii rejicit, quia facile in ſomno ſudor & pareſis ſuccedit. Epilepſiæ fiunt, quando ob vehementem inteſtinorum ſpaſmum & vaſorum conſtrictionem, ſanguis urgetur ad caput, & ſpaſmus quoque ad meninges penetrat, hinc THONERUS *Cent. II. Obſ.* 3. identidem poſt colicam notavit epilepſiam, & quod omnia duplicata conſpecta fuerint, humore cryſtallino quaſi è ſede ſua dimoto. Colicis vero & calculoſis, vel etiam tertianis, quod facile icteri ſuperveniant, ratio eſt, quia ſpaſmus in his morbis ad duodenum & vaſa biliaria pertingens, ea valide conſtringit, ut bilis liber ad inteſtina deſcenſus amplius fieri nequeat, ſed ipſa per vaſa lymphatica reſorpta & ſanguini inſinuata, fœdum colorem inducat.

pareſis.

epilepſia.

icterus.

§. XXVII.

De morbis ex priorum reliquiis teſtimonia.

Vidimus hactenus morborum aliis ſupervenientium primordia atque origines, quæ potiſſimum deſtructo partium quibus inſedit morbus tono debentur. Jam propoſitum eſt breviter ſtrictimque ea conſiderare vitia, quæ ex morborum reliquiis proveniunt. Primum vero placet hanc in rem divinum noſtrum Senem audire, qui *aphor.* 32. *Sect. IV.* hunc in modum ſcribit: *quibus à morbo reſtitutis quippiam eſt infirmum, ibi abſceſſus fiunt.* Quem aphoriſmum HEURNIUS optime ſic explicat: *quando poſt morbum infirmitatis aliquid ſupereſt, quæ ex laſſitudine & imperfecta criſi judicatur, ita, ut ſuperſint materiæ febrilis reliquiæ, aut, ſi liberalius ſe potu & cibo ingurgitent, quam immutata ventriculi actio, temperamentum & habitus perferre poſſunt: tunc in diſcrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ ſunt, hinc, ſi non accurata diæta acceſſerit, hepatis & lienis ſcirrhi, vel cephaleæ, vel foras in artus, ſi ibi imbecillitas, abſceſſus effunduntur. Quare, ne quid coacervetur, dentur pilulæ aloëphanginæ, maſtichinæ, vel Ruſi, vel tale quid.* Spectat huc quoque Aph. XII. Sect. II. *morborum reliquiæ, quæ à criſi ſuperſunt, reciduos morbos parere conſueverunt.* Fit hoc maxime, quando ob fractam naturæ virtutem, ſicut rurſus bene id explicat HEURNIUS, materia morbifica non tota fuerit excluſa, neque in declinatione alvus purgante ſollicitata. *Notæ vero,* inquit, *reliquiarum morbi ſunt oris ſiccitas, inappetentia, agrypnia, languor.* Quare recte concludit idem auctor: *plerumque jubemus, ne fiant recidivæ, ut quinto vel ſexto die, cum jam convaleſcunt, aſſumant tres vel quatuor pillulas de hiera cum agarico, vel maſtichinas, vel ſyrupum laxativum, aut pillulas Ruſi, vel aliquid rhabarbari, aut paſſularum purgantium.*

§. XXVIII.

Quæ propterea ſubmovenda.

Profecto cedro digna ſunt hæc ſaluberrima monita, quæ inculcant, ut quieſcente nunc morbo, omne, quod adhuc noxium & morbificum eſt, ſive in ventriculo, ſive in venis ſubſtiterit, excludatur, & corpus ab omni perniciali & excrementitio ſucco liberetur, eo, quod hic facile pabulum ac fomentum recidivæ ſubminiſtrare, vel novum morbum inducere poteſt. At vero in hoc & graviter & communiter Medici peccant, quod in fine morbi, ægris convaleſcentibus ac morboſo ſpaſmo remittente, noxias reliquias, neque evacuantibus neque ſudoriferis, educant, neque robori naturæ atque ventriculi per congruam diætam & proba ſtomachica debite ſuccurrant. Nam, quo languidius medentis auxilium eſt in impetu & ſtatu morbi, eo certius & efficacius in ejus principio atque in declinatione; & quidem ineunte morbo, ut natura adhuc valente obſtacula removeat & materiam quæ in vitio eſt exturbet. Verum quippe eſt HIPPOCRATIS effatum, *aph. XXIX. Sect. II.* ita differentis: *quum morbi inchoant, ſi quid videtur movendum, move; quum vero conſiſtunt ac vigent, melius eſt quietem habere.* Sub declinatione vero ejus opera neceſſaria eſt, quo corpus debilitatum rurſus confirmet, vires fractas erigat, quod reſtat adhuc noxium expellat, & hac ratione novi morbi, plerumque deterioris, generationem impediat.

§. XXIX.

De damnis ex variolarum & morbillorum reliquiis.

Si vero ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut expellantur neceſſarium eſt, quod ſi non perficitur, graviſſima ſymptomata & morbi ſuccreſcunt. Inprimis etiam per experientiam conſtat, lympham peccantem acriorem, in variolis & morbillis, nervis pneumonicis maxime eſſe moleſtam, teſte tuſſi, quæ indivulſus utrorumque plerumque eſt comes, & morbillos ſigillatim ſubinde catarrhum excipere ſuffocativum. Relinquitur enim in hoc viſcere,

viſcere, fracto morbi impetu, magna atonia, ob quam coacervati viſcidi humores ibi hærent, & ſuffocationem, niſi cita ope ſuccurramus, inferunt. Porro quemadmodum in his morbis lympha univerſi corporis, veluti fermento quodam maligno, inquinata, corrupta, vappeſcens & corroſiva redditur: ita multo magis id accidit, ſi diſſipata per antecedentem æſtum ſulphurea & balſamica ſanguinis portione, fermenti virulenti portio reſtitat, quæ tam acrem ac corroſivum reddere poteſt lymphaticum laticem, ut non modo in externis, etiam oſſeis partibus, ſed & in viſceribus, præſertim pulmonibus, ingentes eroſiones, exulcerationes vel etiam apoſtemata fiant. Recte hinc ac perite *de Rebecque obſ.* 104. perhibet: *quotquot variolis ſiccatis non purgati fuerunt infantes, in graves morbos inciderunt, hydropem, tabem, ſcabiem, phthiſin, cæcitatem, oſſium cariem & alios innumeros.*

§. XXX.

Teſtimonia. Uberius certe hanc ex variolarum maxime reliquiis noxam teſtantur Medicorũ obſervationes, quarum ut nonnullas adducamus haud abs re erit. Sic HILDANUS *Cent. VI. obſ.* 82. poſt variolas non exacte curatas corneæ eroſionem, tubercula & apoſtemata circa juncturas vidit. Catarrhos ſuffocativos & aphoniam notavit ALBRECHT *in Miſc. Nat. Curioſ. Dec. III. A. III. Obſ.* 126. memorans: quoſdam poſt variolas, indolentibus tumoribus, qui poſtea in abſceſſus fiſtuloſos ipſi oſſium compagi haud parcentes, mutati ſunt, in tibiis & brachiis affectos eſſe, & ſcite addit: *hoc fateri cogor, vix iis, qui reliquias morbi purgantibus, præſertim mercurialibus, ſedulo everrebant, vel earum virus aliis idoneis præſidiis deſtruebant, tale quid obtigiſſe.* Pariter quanta corroſio lymphæ, poſt variolarum morbum non bene curatum, fit, variæ obſervationes docent, de quibus M. N. C. *Dec. III. A. IV. Obſ.* 1. conſulantur. *Vidi*, ſcribit FRANCKIUS, *qui per variolas in tuſſim ferinam, in tabem, hecticam & phthiſin inciderunt, vidi qui in ophthalmias, cæcitatem, varia ulcera, ſcabiem malignam & abſceſſus inciderunt. In filio Bregenſi, poſt variolas, pædarthrocace in manibus, pedibus & ſpina dorſi ac tandem mors.* Et horrenda ulcera poſt variolas emergentia TULPIUS *Cap.* 52. & 54. quam optime deſcribit. Ulcera mala, pus acerrimum fundentia, notata quoque ſunt à *Collectoribus Actorum Uratislav. anno MDCC. p.* 6. Phthiſica quoque ulcera & apoſtemata, poſt variolas relicta, & nos in praxi annotavimus, & triſtiſſimo exemplo & caſu *Sereniſſimi Saxoniæ Principis*, ante aliquot annos hic placide defuncti, id confirmatum habemus: ubi in thorace aperto integer pulmonis lobus, vaſorum ramificationibus relictis, penitus corruptus & conſumtus, fœtidiſſimo & copioſiſſimo pure in thoracis cavitatem effuſo, viſus fuit. Quin in virgine nobili, quæ, ſine evacuatione, poſt variolas nimis cito corpus frigido aëri expoſuerat, omnium partium contracturam, eamque inſanabilem, conſpeximus.

§. XXXI.

Ex neglectia puerperarum purgatione purpura. Deinceps, vix unquam tam utiles ac neceſſariæ primarum ſic dictarum viarum evacuationes ſunt, quam in puerperis. Nam non modo tempore gravidationis, ſed & ipſo in puerperio, magna colluvies impurorum humorum colligitur, quos niſi cito & clementer ſubtrahas, complura mala, non ſine periculo inde naſcuntur. Peſſima itaque & deteſtabilis noſtris temporibus opinio invaluit, puerperas, præſertim primis ſeptimanis, plane non eſſe purgandas, ſed ab omni evacuatione abſtinendum. Verum magna damna hinc ſubinde experiuntur, nam exanthema illud, quod purpura vocatur, & in noſtris regionibus puerperis familiariſſimum eſt, vix ulli alii cauſſæ, quam neglectæ primarum viarum repurgationi & lochiorum defectui, adſcribi debet. Nam impuri ex venis affluentes ad inteſtina humores bilioſi & ſalivales diuturna mora putreſcunt, qui, rurſus delati ad ſanguinis maſſam, exanthemata purpuracea hæc, vel quandoque eryſipelacea, efficiunt. Ad quæ præcavenda nihil conſultius eſt, quam altero vel tertio à puerperio die, poſteaquam omnia rurſus ſedata ſunt, balſamicas pilulas ſingulis tribus diebus exhibere, qua methodo non modo lochiorum fluxus promovetur, ſed & à purpura aliiſque gravioribus damnis puerperas immunes perſiſtere, indubitata & creberrima experientia confirmati ſumus.

§. XXXII.

Nec non ex omiſſa in acutis purgatione. Ejuſdem exanthematis purpuracei malum, in noſtris oris, compluribus acutis morbis, ut variolis & morbillis, febribus continuis, etiam malignis, in declinatione, non ſine ſummo vitæ diſcrimine, ſæpius ſupervenire ſolet. Rationem vero nullam aliam invenio, quam quod peſſima opinio apud nonnullos Medicos uſque eo regnavit, alvi ſubductionem dictis in morbis periculi eſſe pleniſſimam: unde per quinque vel ſex dies & ultra, ægrotantes ſine hac relinquunt, quod non poteſt non peſſime cedere. Nam perpetuus quum ſit ſuccorum in morbo è corpore ad inteſtina affluxus, non poteſt aliter fieri, quam ut, ſi non excludantur, mora & æſtu plane alienam & malignam naturam induant. Hinc aliorum morborum fomitem præbent, eoque magis, ubi ſudorifera calida adhibentur, quæ exagitatione putredinem humorum auctam intimius corporis penetraiibus inſinuant. Quare ſaluberrimum conſilium eſt, alvum nunquam diu adſtrictam retinere, ſed enematibus vel blandis vacuantibus eam liberam ſervare. Recte enim RIVERIUS *in praxi med. Lib. XVII. Cap. I. de variolis* præcipit, enemata, non ſolum in morbi principio, ſed etiam toto morbi decurſu, uſurpanda eſſe, ſi alvus ſponte non fluat, idque ſingulis vel alternis diebus; & hoc præclarum præceptum merito in omni febrium curatione locum invenit ac ſervandum eſt.

§. XXXIII.

De recidivis morborum. Quemadmodum itaque ex reliquiis ſuperati morbi & debilitate ab eodem ſolidis inducta, novæ paſſim ſuccreſcunt morboſæ paſſiones: ita frequentius quoque accidit, ut morbus jamjam ſanatus recidivet ac denuo repetat, quando videlicet prior pariter non perfecte à natura judicatus vel curatus fuit, neque materia morbifica, Medici aut ægrotantis culpa, penitus educta, vel nova mox ingenita. Nam quicunque morbus ſubito ſine ratione & bonis ſignis diſceſſit, is plerumque revertitur; ita tamen, ut quo citius redeat, vel quo vires debiliores ſint, eo plus periculi alat, eo quod natura à primo morbo fatigata, ſecundum vix ſuſtinere poteſt. Hæc autem morbi reverſuri ſunt indicia, ſi convaleſcens manet imbecillis, nec cibum appetit, nec rite concoquit, ſed multa nauſea & ructu nidoroſo vel

acido afficitur, ſi ſpiritus male olet, præcordia inflata ſunt & facies livida, ſi interior cum ſiti percipitur æſtus, quippe quæ depravatam ventriculi coctionem arguunt, qua præſente morbus adhuc vel intus deliteſcit, vel nova ad eundem reſuſcitandum colligitur minera. Interim tamen minori diſcrimine ſtipatur recidiva, quæ ex mala victus ratione poſt morbum, quam quæ ex relicto vitio excluditur.

§. XXXIV.

Febrium intermittentium.

Inprimis autem faciliime febres intermittentes redeunt, tum maxime, quando febriles motus, antequam materia quæ in vitio eſt, penitus correcta & educta, nimis cito adſtringentibus ſupprimuntur; quandoquidem hoc facto, ex facili in diſpoſito adhuc ad ſpaſticas commotiones nervorum ac fibrarum genere, denuo ſtricturæ & motus priſtini recrudeſcunt. Nihil vero ad inducendam febris recidivam tam promtum paratumque eſſe obſervatur, quam, ſi ſuperata illa, quis ventis borealibus corpus objicit, aut in loca frigida humida, ſubterranea aut templorum concamerationes concedit, quo illico horror, dolor dorſi, languor, ipſaque febris contrahitur. Forte quoque purgans quam facile, ſi reliquiæ febriles adhuc in penetralibus corporis latitant, febris reditum proritare poteſt; nullam aliam ob cauſſam, quam quod ſubtile illud acre virus redolens eorum principium ſpaſticas in genere nervoſo provocet conſtrictiones. Acutas etiam, præſertim inflammatorias febres, ſæpius magno cum vitæ diſcrimine redire, experientia conſtat, id quod facile accidit, ſi convaleſcentes nimis cito ante primarum viarum repurgationem juſculis nutrientibus, ex carnibus & ovis, nimis ſe replent, aut liberalius vinum ingurgitant, vel gravioribus animi affectibus indulgent.

& acutarum.

§. XXXV.

Capitis morborum.

Vix quoque ullus tam facile repetit morbus quam gravior capitis, ut apoplexia, paralyſis, epilepſia, hemicrania & inſania, eo quod hi morbi in parte affecta ingentem imbecillitatem & pravam diſpoſitionem relinquunt, quæ accedente animi affectu, immoderata refrigeratione, admiſſa ebrietate, vel gravi alio in diæta vitio, eundem ſubito ciet ac denuo concipit morbum. Pariter obſervavi abſceſſus pulmonum, hydropem abdominis & pectoris, nec non colicam, eos, qui vix ab iiſdem liberati, vitæ victuſque ratione minus valetudinem curarunt, denuo corripuiſſe. Longe frequentius & crebrius renum calculus, podagra & arthritis reſultant, ob maximam, quam partibus quibus incumbunt quoſque dolorum atrocia delaſſant, inducunt laxitatem ac debilitatem, ita prorſus, ut qui ſemel iiſdem affectus fuit, ſæpius eorum inſultus experiatur, ac rarius, vel plane non, ab iiſdem penitus liberetur. Haud poſtrema itaque Medici cura eo dirigenda, quo abacto morbo, ejuſdem recidivam avertat, eumque in finem cum valetudine in gratiam redeuntibus exactas leges ac regulas diæteticas præſcribat, has ut obſervent ſerio inculcet, & congruis laxantibus ac roborantibus, aut etiam decenti ſanguinis miſſione, imminens periculum prudenter arceat atque præſcindat.

colica &c.

calculi & arthritidis.

CAPUT XI.

De commutata morborum, ſeu potius cauſarum morbificarum ſede, ſive metaſtaſi.

§. I.

Variæ denominationes.

Vocabulum abſceſſus apud HIPPOCRATEM & Priſcos valde uſitatum eſt, & humorem vitioſum ex una parte in alium decumbentem denotat. Huc ſpectat locus modo citati Senis, libr. de hum. §. 3. *quibus ex morbis ſe erigentibus ſtatim in manibus aut pedibus dolores fiunt, in his abſceſſus contingunt.* Sunt autem potiſſimum apud graviſſimum Auctorem duo abſceſſuum genera; unum fit per excretionem, ſub quo omnes criticæ evacuationes continentur; aliud fit per repoſitionem, ubi materia ab una parte in aliam decumbit; atque hoc poſterius genus proprie & κατ' ἐξοχὴν dicitur abſceſſus, Græce metaſtaſis vel palindrome; ſub hac tamen differentia, ut, quando materia vitioſa à partibus exterioribus introvertitur, ſicuti in morbis exanthematicis, variolis, morbillis haud raro contingit, hæc tranſlatio palindromes nomen obtineat; quandocunque vero ſive ex ſuperioribus ad inferiores & vice verſa, ſive ab interioribus ad exteriores partes & rurſus ab his ad internas, cujuſcunque morboſi indolis humor movetur, metaſtaſeos notio familiarior eſt.

§. II.

Quid metaſtaſis perfecta?

Sed per metaſtaſin volumus perfectam & plenam intellectam, quæ eſt, quando materia vitiata & morbifera è ſede ſua appropriata ad aliam transfertur, & partem ſuam quam ſemel occupavit conſuetam deſerit, funeſtoque plerumque eventu ad nobiliores & internas partes tranſponitur. Dari tamen etiam ſalutiferam metaſtaſin, quæ tum conſpicitur, quando materia morbi, à partibus nobilioribus ad ignobiliores, ab interioribus ad exteriores partes propellitur, rectiſſime animadvertimus. Ita, juxta HIPPOCRATEM *l. VI. aph.* 17. inflammatione oculorum laborantem alvi profluvio corripi bonum & ſalutare eſt, quod materia quæ ad oculos ferebatur jam ad alvum deſcendit. Pertinet huc quoque CELSI, *L. VI. c.* 7. obſervatio, quæ hæc eſt: *nonnulli qui mydriaſi oculorum laborarant, ubi pupilla dilatatur acieſque hebeſcit ac pene caligat, & aliquando nihil viderunt, repentina alvi profuſione lumen receperunt.* Similiter valde ſalutiferum eſt, quando juxta aphoriſmum xvj. HIPPOCRATIS *L. VI.* in hydropicis aqua per ventrem purgatur; quod utique intelligendum eſt, viſcera, ſi nondum ſunt vitiata ſed integra, & virium adhuc robur ſuppetit. Salutaris quoque dicenda eſt metaſtaſis, quando gravem capitis dolorem ichoroſæ vel purulentæ materiæ profuſio è naribus ſequitur, vel quando in phrenitide narium fit hæmorrhagia, dum ſanguis meningibus impactus & congeſtus per narium venas exitum invenit; vel ubi gravi affectu ſoporoſo oppreſſis ſanguis per ſedis venas confertim erumpit, quod non ita pridem ego in generoſa perſona ſalutariter eveniſſe obſervavi. Pertinet huc quoque *aph.* 28. *Sect. IV.* HIPPOCRATIS: *ſurditas bilioſis egeſtionibus contingentibus ceſſat.* Neq; minus attentionem meretur quod BAGLIVUS *in praxi L.* I. *cap. de phrenit.* ſcribit; *quando in delirio ſupervenit*

Salutaris.

venit alvi fluxio, morbo ad coctionem tendente, ſolvit illud. Sæpius vidimus ægros debiles, inquietos anxioſque, diarrhœa ſuperveniente, ſequenti die ſe melius habuiſſe: & docet experientia alvum ſtrictam capitis ægritudines exacerbare, lubricam vero eaſdem alleviare.

§. III.

Minus ſalutaris. Longe vero deterioris & minus ſalutaris genii ſunt illæ metaſtaſes ſive tranſlationes morbificæ cauſæ, quæ naturæ, ſive clarius, motibus ordinatis vitalibus admodum inſenſæ, à partibus exterioribus ad nobilioris functionis internas contingunt & plus periculi habent multumque difficultatis in medendo pariunt. Nullam vero in univerſo corpore animadvertimus partem, quæ metaſtaſibus perniciosis magis pateat & obnoxia ſit quam ſumma cutis, quæ univerſale quaſi & publicum materiæ ex ſanguinis & humorum maſſa ſuperfluæ & effœtæ excernendæ emunctorium eſt. In hac uti prompta & facilis fit noxii humoris ſecretio atque abſceſſio, ita etiam nihil facilius & familiarius contingit, quam, ut ob texturam ejus tendineo-nervoſam inſigni elatere ſive virtute expanſiva & conſtringente donatam, materia vitioſa ibi ſubſiſtens introrſum valide reprimatur & retropellatur, quod nunquam non cum pernicie & periculo fit. *Damna ex tinea capitis retropulſa.* Nihil certe in artis opere occurrit frequentius, quam quod fœdus & ulceroſus capitis morbus, qui tinea vocari ſolet, in infantibus intempeſtive exſiccantibus repercuſſus, varii generis & potiſſimum exitiales in partibus quas infeſtat ægritudines concitet. Nam & epilepſiam & oculorum inflammationem, quam in ſuppurationem & plenariam cœcitatem abiiſſe vidimus, & ſordida narium vel aurium ulcera, in quibuſdam etiam, quando maligna ad ima uſque thoracis deſcendit materia, aſthmata convulſiva inde fuiſſe producta, non ſemel ſed ſæpius obſervavimus. Sordidus ille plicæ Polonicæ morbus quibuſdam locis endemius, ſi improvide hæc abſcinditur & frigidus aër ad interiora repellit glutinoſam impuram lympham, dici vix poteſt, quam ſæva poſt ſe relinquat mala, ſiquidem immanes cephalalgias, epilepſiam, cœcitatem, inſaniam quoque furibundam inde obortas fuiſſe, fide dignis Auctorum conſtat teſtimoniis. *ex gutta roſacea.* Gutta ſic dicta roſacea, quæ moleſto pruritu, ardore & ulceratione faciem deſœdat atque deformat, coſmeticis præſertim quæ mercuriale quippiam ingreditur ſublata, vel ophthalmiam vel palpebrarum aut labiorum oris tumorem valde moleſtum, vel altius ſi in pectus ſe inſinuat materia, raucedinem cum difficili ſpiratione concitat frequentiſſime.

§. IV.

Ex eryſipelate capitis. Quam pericoloſa mala capitis eryſipelas incaute tractatum, retrocedente ad interiora pravo humore, proferat, experientia in dies fere edocemur. Phrenitidem enim, anginam, linguæ paralyſin, lethalem hemiplegiam, catalepſinque inſecutam fuiſſe, Scriptorum probatiſſimæ fidei obſervationibus paſſim conſignatis, luculenter ſatis confirmamur. Et quid porro frequentius evenit, quam quod à colli & pone aures locatis glandulis tumefactis induratis, inſanabiles fere oculorum morbi, lippitudines, cataractæ ſpuriæ & veræ, cutis quoque capitis excoriationes, tranſmiſſo illuc ſalſo acri latice, dum per obturatos tubulos ipſi liber tranſitus denegatur, oriantur. *Parotidibus.* Pejoris vero genii ſolent eſſe illæ affectiones quæ inveteratos valdeque duros parotidum tumores inſequi ſolent; vidimus aliquoties, ab applicatis variis externis, gravia & vix ſanabilia pulmonum vitia, aſthma, phthiſin, tabem & hecticam producta fuiſſe, dum noxius valde & cauſticus à diuturna incarceratione humor, è ſede ſua expulſus per poros & interſtitia uſque ad pulmonem penetraverat, cujus membranis & veſiculis firmius inhæreſcens acrimonia ſua hoſtili tantorum malorum cauſam dedit. Vidimus inſuper funeſta oris & linguæ ulcera à parotidibus perverſe tractatis & induratis ſuborta. Idem obſervatum legimus de glandularum ſubaxillarium tumore, ſi minus perite à Chirurgis, quando videlicet, vel ſuppurationem ſupprimunt, vel nimium humorum affluxum celeriter comprimunt & reſtringunt, tractatus fuerit: nam & præcordiorum anguſtiæ & pectoris oppreſſiones & ferinæ tuſſes cum lento calore, inde generantur.

§. V.

Sed à cutaneo ſuperiorum partium involucro pervenimus jam ad extimam & ſummam quæ inferiores partes tegit cutem, identidem, ob fibroſo-nerveam qua gaudet texturam valde mobilem, ſive, ut nonnulli loqui amant, ſenſibilem; qua de cauſa, dum varias & ſubitas, imo ſæpe contrarias relaxationes & conſtrictiones ſuſcipit, metaſtaſibus humorum & tranſmutationibus morborum admodum patet atque obnoxia eſt. Crebriori enim & quotidiana fere practica obſervatione diſcimus, in cute ſubſiſtentes maculas, puſtulas, aliaque exanthemata, ſæpius ex levi externa cauſa, ubi eorum materia retrocedens ad interiora, nobiliores motrices maxime partes infeſtat, multas & truculentas paſſiones ſuſcitare. Variolas aliquot jam dies in cute apparentes, ceteris rebus omnibus bene conſtitutis, à terrore ſolo, ab improvide admiſſo frigore, vel corpore diutius in ſitu erecto detento, ſubito diſparuiſſe & intra aliquot horas lethales convulſiones ſecutas fuiſſe, nos & adſtantes cum ſtupore animadvertimus. *Variolis.* Variolis, qui ſe frigido expoſuerunt aëri, ſubito extinctos, memorat FORESTUS *lib. VI. obſ.* 46. Nam leves ſæpe ſunt cauſæ, quæ, ut materia varioloſa intro cum magno vitæ periculo recipiatur, efficiunt, & hinc fit, ut nullus fere morbus, majorem diligentiam & circumſpectionem, ne corpori admittatur quippiam noxii, deſideret. De noxia variolarum, in puero quatuor annorum repulſione legi meretur *obſ.* 42. *Dec. III. an. III. M. N. C.* ubi poſt improvidam, ad avertenda variolarum veſtigia, inunctionem cum lardo, accedente ſimul aëre frigido, non modo febris ardens per quatuor ſeptimanas ſecuta, verum etiam pedum ac membri virilis tumor ortus fuit. DIEMERBROECKIUS *libr. de variol. & morbil. Hiſt. IV. p.* 293. perhibet, à dato purgante variolas jam apparentes protinus delituiſſe, & aucta cordis anxietate, gravique diarrhœa cum ſumma virium proſtratione superveniente, puerum ſequenti nocte diem ſupremum obiiſſe.

§. VI.

Morbillis. Neque minoris periculi res eſt morbillorum retroceſſio, à quacunque etiam cauſa contingat; id enim plane peculiare hæcce ſchematis ſpecies habet, ut vitioſa materia præ omnibus aliis pectus petat atque infeſtet, unde valida ſicca & convulſiva tuſſis ſtatim in principio morbi adoritur, & qui hoc morbo ob receſſionem malignæ materiæ intereunt, aſthmate vel catarrho ſuffocativo opprimi ſolent. Commemoranda huc merito venit obſervatio,

obſervatio, cujus B. HAGENDORNIUS *Cent. I. hiſt.* 77. mentionem facit, morbillos nimirum in pago quodam epidemice graſſatos, infantes ætate minores ambulare adhuc neſcios maximam partem invaſiſſe, ſed quum ex illis maculis nondum evaneſcentibus, inclementiæ aëris ſua expoſuerint corpora, capite ac pedibus nudatis incedentes, ut ſolet plebs ruſtica, complures febre ardente, tuſſi & aſthmate convulſivo tentatos occubuiſſe, reliquos vero evaſiſſe. Novimus ſane exempla, ubi à virulentæ materiæ diſceſſione ad interiora, in adultioribus à mutatione lecti paulo frigidioris, lethalis ventriculi inflammatio cum lipothymia fuit inſecuta.

§. VII.

Ex prohibita poſt morbum tranſpiratione.

Non poſſumus autem hoc loco, quin utiliſſimam obſervationem ampliſſimi ſane in praxi uſus inſinuemus atque ſedulo inculcemus, quod videlicet non tantum ex morbillorum & variolarum diſceſſione in corpus, ſed etiamnum puſtulis & maculis evaneſcentibus, à prohibita per cutim tranſpiratione materiæ vitioſæ, ſummum ſit periculum metuendum. Vidimus ſæpenumero, ubi declinante vel finito jam morbo, cibis affatim aſſumtis, nimis cito auræ frigidiori expoſuerunt corpora, plura & perículoſa inſecuta ſymptomata, & dum peccantis materiæ variolarum ea indoles ac natura eſt, ut oculis quam maxime eorumque membranis ſit infeſta, non modo maculas, pelliculas, veſiculas ipſis oculorum tunicis inhæſiſſe, ſed & graves ac diuturnas epiphoras & lippitudines, quas interdum cœcitas ſecuta, obortas fuiſſe: in quam rem obſervationes ex *M. N. C. Dec. III. an. VII. obſ.* 97. *ex* HILDANO *Cent. VI. obſ.* 82. *it. Cent. III. obſ.* 99. *& ex* HAGENDORNIO *hiſt.* 71. *&* 72. legi & conferri merentur. Neque obſcurum aut abſconditum eſt, ſed res & experientia crebra docent, ab eadem, quam modo propoſuimus cauſa, variolarum morbum, preſſo ſæpius pede, peſſima & difficilioris ſanationis ulcera ſequi, quæ articulos, quæ oſſa invadunt cum ſummo dolore & carie, atque etiam fruſtra optimis alias præſidiis adhibitis, ſupervenîente lento æſtu, univerſi corporis vires fataliter conſumunt. Atque idem monitum de morbillis memori mente tenendum eſſe cenſeo, quod videlicet ſtatim à morbo non nimis nutriendi ſint ægri, frigidius & aſperum cœlum, ne difflatio liberior corporis impediatur, vitandum; qua poſthabita obſervatione, dum materia impurior in corpore remanet, vel ex ſumma cute in corpus retroagitur, exulcerationes pulmonum, empyemata, aſthmata ſuffocativa, atrophiam cum tuſſi & lenta febre, artuum quoque contracturam inde ſubnaſci triſtiſſimis ſubinde exemplis omnino edocemur.

Purpura.

Purpuram tam benignam chronicam, quam malignam & acutam noſtris temporibus, ob immoderatiorem calidorum potuum in ſcorbuticis maxime uſum, familiariſſimam eſſe ſatis cognitum compertumque eſt: quam periculoſa vero & vitæ inſidioſa ſit, quando materia exanthematica ex ſumma cute ad nervoſas & nobiles internas partes relegatur, ſæva quæ ſequuntur ſymptomata, ut lipothymiæ, cardialgicæ anxietates, inquietudines, pectoris oppreſſiones cum ægra ſpiratione, agrypniæ, lenti quoque & alternantes cum frigore & tremore partium æſtus, abunde ſatis planum atque teſtatum reddunt.

ex carbunculis in peſte.

Inter acutos exanthematicos atque extremi periculi morbos peſtilentiam eminere inter omnes notum eſt; quorum plerique qui ea affliguntur, ubi bubones vel carbunculi retrocedunt, vel ob imbecillitatem naturæ venenum non foras è corpore expellitur, miſere intereunt.

§. VIII.

Scabie.

Quam grave & luctuoſum ſubinde, à ſcabie retrocedente vel malis artificiis retropulſa, corpori humano accedat damnum, res adeo in vulgus uſque eſt in praxi cognita. Pro differentia vero locorum, quæ corrupta materia interius occupat, alia atque alia majoris vel etiam minoris periculi prodire ſymptomata omnino animadvertimus, & obſervationibus Auctorum fide dignorum paſſim confirmatum legimus. Potiſſimum vero pectus & pulmonem petere infeſtam materiam obſervamus; unde dyſpnœam, aſthma convulſivum & ſuffocativum, ex quo, ſi diuturnius malum eſt, tandem hydrops naſcitur, ſcabiem ſive ſiccam ſive ulceroſam improvide tractatam excipere compertiſſimum eſt: quando vero ventriculi vel inteſtinorum tunicas prava adoritur materia, vomitus, cardialgiæ, ventriculi inflammatio, diarrhœæ interdum etiam cruentæ proveniunt; febres quoque varii generis tam acutas quam continuas & lentas inde proficiſci non novum & inſolens eſt: quod noſtro quidem judicio exinde fieri arbitramur, quia vitioſa materia, ad arteriarum tunicas nervoſo-muſculoſas quando fertur, earum ordinatam ſyſtolen atque diaſtolen pervertit, turbat, atque nimium intendit.

§. IX.

Herpete, lepra &c.

Quod de ſcabie ejuſque materia à cute in corpus retroacta, & pernicioſis inde ſecutis effectibus jam diximus, id de aliis quoque & ſubinde fœdioribus cutis vitiis & exulcerationibus vel corruptionibus, cujus generis ſunt herpetis & lepræ ſpecies, intellectum volumus. Neque enim artem facientibus ignotum eſt, quam graves ægritudines ab ulceribus extremarum partium, præſertim antiquioribus, ſubito & citra prævium humorum correctionem conſolidatis ſubſequantur: qua de materia cum pleni ſint obſervationum medicarum libri, eam ob cauſam, perpauca ſaltim & notatu digniora huc allegare ſufficerit. TIMÆUS à *Güldenklee in conſil.* meminit nobilis, qui, cum ab ulcere multis annis durante vetulæ conſilio liberaretur, in tam vehementes incidit capitis dolores, ut de vita deſperaret & materiam fœtidam mane rejiceret, eundem quem ex ulcere fœtorem percipiens. Ita quoque ſanato pedis ulcere ſanguinis ſputum ſucceſſiſſe à RHODIO *Cent.* 2. *obſ.* 37. notatum conſpicimus: ad quam rem dilucidius illuſtrandam pertinet hiſtoria illa quam B. WALDSCHMIDIUS *Eph. N. C. an.* 2. *Dec.* 1. *obſ.* 213. recenſet & nos hic inſerere non tædet. *Vir quadragenarius*, inquit, *diu domi detentus fuerat ulcere pedis dextri; mali pertæſus illud conſolidari curavit; quo facto ſtatim incidit in dyſenteriam lethalem, tanto cum egeſtorum fœtore, ut vix illum inviſere potuerim. Paulo ante obitum excernebat ſanguinem putridum coagulatum, parenchyma diſruptum repræſentantem. Vidi & in ſeptuagenario ex ulceribus pedis intempeſtive ſanatis epilepſiam.*

§. X.

Fonticulis.

Fonticulos velut ulcera arte medica, ad derivandum maxime noxium à parte affecta humorem, inducta, inconſulto, nulla habita ratione corporis, an firmum an debile, puris an impuris ſcateat ſuccis, ſanatos, vel priorem affectum ſub deteriore plerumque facie, vel longe alias adhuc gravio-

graviores paſſiones, ut contumacem dyſpnœam quæ celerrime hydropem aſcitem progignit, ſubſequi omnino planum atque apertum eſt.

§. XI.

Arthritide.

Nullus vero ex morborum claſſe eſt, qui tam expedite prompte ac facile ſtationem ſuam deſerit atque ab exterioribus ad interiores corporis & plerumque principes partes, idque non ſine periculo remeat, quam arthritis, ſive dolor & ſpaſmus articularis, quaſcunque etiam partes ſive pedes, manus, genua, ſive iſchii & coxendicis oſſa occupaverit: verum non tantum ex una parte externa in alteram tranſit & vagatur, ſed etiam interiora infeſtat. Neque hujus morbi genium ullus ex antiquis Medicis rectius ipſo ARETÆO perſpexit: ita enim, *Lib. II. cap.* 12. *De arthritide*, ſcribit: *quibuſdam in omnem corporis ambitum vagatur & deinceps tranſitus quoque in dorſi thoraciſque muſculos fit; incredibile eſt, quam late malum ſerpat; vertebræ dorſi ceruiciſque dolent & in ſummo ſacri oſſis dolor inhæreſcit, & paulo poſt cum renibus & veſica communicatur*; cui DEMETRIUS inter recentiores Græcos aſſentitur lib. de podagra: *non tantum*, inquiens, *in manus, pedes, omnes articulos tales ferri fluxiones, verum etiam in cerebrum, jecur atque adeo in ipſum cor, eaſque teterrimas eſſe liberatuque difficillimas.* GALENUS quoque in *Hippocratis librum de natura homin. comment.* 2. diſerte ſcribit: *aſpeximus ſæpe in his qui articulari morbo aut podagræ obnoxii erant, quod repulſis ab artubus humoribus eo delatis, illi in principem aliquam partem tendentes, homini interitum attulerint, cui ea ſola relinquebatur ſpes ſalutis, ſi iterum poſſent ad artus reverti.* Varios vero morbos variaque ſymptomata à retropulſa arthritidis materia ſubnaſci, pro differenti partium ratione & natura quas infeſtat, animadvertimus. Inter alia hæc obſervatu digna ſunt, quod malum iſchiadicum vicinas partes, nempe veſicam, urethram, ſeminales veſiculas & rectum inteſtinum ſimul in conſenſum trahat, adeo ut in emittenda urina ingens cum ardore difficultas, interdum etiam intolerabilis veſicæ dolor & ſpaſmus cum metu inflammationis & exulcerationis inde proveniat. Vidimus quoque ab eodem fonte crebras nocturnas pollutiones, vires quæ enormiter frangunt, ortum duxiſſe; vidimus non minus benignum ſeminis profluvium, atque circa anum & ſedis venas, permoleſta incommoda, à perverſa mali iſchiadici curatione producta.

§. XII.

Podagra.

Id vero eſt quod magnam movet admirationem, extremis pedum partibus inhæreſcentem dolorem, intro repulſo vitioſo humore, ſupernas maxime partes petere & graviter ſubinde affligere: ita novimus à perperam tractata podagra, atroces capitis dolores, vertiginem, apoplexiam ſanguineam, ſeroſam, hemiplegiam, paralyſin, memoriæ abolitionem, ſævam odontalgiam, aphoniam, guttam quoque ſerenam, epiphoram cum ſubſequente cataracta & luminum amiſſione, aliaſque graves hujuſmodi ægritudines ſecutas: id quod etiam infinita exempla hinc inde à probatæ fidei ſcriptoribus conſignata diſerte & luculenter ſatis confirmant. Alia vero mala prodeunt, quando vitioſa materia ad thoracem & ibi contenta viſcera defertur: nam ſi externas partes infeſtat, pleuritis ſpuria, quæ non niſi arthritidis ſpecies eſt; ſi in ipſos pulmones deſcendit, ferina & chronica tuſſis; ſi nervos intercoſtales ipſumque diaphragma tangit dyſpnœa, aſthma ſpaſmodicum, cum ſuffocationis metu inde propullulant. Sæpenumero dolor arthriticus & podagricus evaneſcens, graves & ſumme periculoſas in ipſo ventriculo ceu valde nervoſa parte, materia hoſtili ad ejus tunicas delata, concitat ægritudines; cujus generis ſunt totalis appetentiæ proſtratio, nauſea gravativus dolor, præcordiorum anxietas, inquietudo, vomitus quandoque cruentus, & conatus ad vomendum cum faciei pallore, cephalalgia, crebra & importuna eructatio. Quandocunque vero ad inteſtinorum canalem valde nervoſæ & ſenſibilis texturæ, arthriticus delabitur humor, immanis inteſtinorum dolor, qui, in tenuibus iliacus, in craſſis colicus appellatur, valde ſolennis eſt: nam ad nullam fere corporis interiorem partem tam pronum & expeditum ſeri arthritici ſubtilis cauſticæ indolis iter eſt, quam ad inteſtinorum tunicas, quibus ſi inhæreſcit paulo contumacius, non modo intolerabiles dolores, ſed etiam interdum diarrhœæ, imo cruentæ dejectiones cum ſumma virium proſtratione, extremorum frigore, pulſu debili & languido, facie Hippocratica, contractura etiam quandoque manuum, inſequuntur. Neque renes & viæ urinariæ à metaſtaſi humoris podagrici immunes ſunt. Nihil certe in praxi occurrit frequentius, quam quod podagra tranſmigret in calculum renalem, & is rurſus in podagram, præſertim in paulo provectioris ætatis hominibus, ubi fixiorem inſenſus humor magiſque tartaream indolem acquirit, cum tamen dolor ex calculo non confundi debet cum eo, qui vertebris lumbaribus quandoque ſatis diuturnus inhæreſcere ſolet, & rectiſſime à veteribus arthritis lumbaris vocatur; arthritis vero cum multum habeat ratione indolis & materialis cauſæ affinitatis cum eryſipelate, quod ſummam in extremis partibus obſidere conſueſcit cutem, non mirum eſt, ab eo, per incautam maxime curationem vel ob robur naturæ dejectum, retrocedente, teterrimas, præſertim in partibus interioribus & nerveis, ſuſcitari ſæpenumero ægritudines, ad quarum genus cardialgiæ, inflammationes ventriculi & inteſtinorum, continuæ, item lentæ & hecticæ febres referendæ ſunt.

§. XIII.

Hydrope.

At vero non modo humores tenues & facile mobiles id habent peculiare, ut ex appropriato ſuo loco in alienum, atque ab externis partibus in internas tranſeant atque deferantur, ſed & de inſignis molis tumoribus id fieri poſſe, ut craſſi & tenaces extremis partibus inhæreſcentes humores ad interiora, non ſine periculo relegentur, eſt, quod admirationem quandam excitare poteſt. Ita vidimus non ſemel ſed aliquoties, in cachecticis vel etiam in hydropicis, pedum tumores, acceſſu intermittentis febris, quæ epidemice graſſabatur, tempore frigoris & horroris evanuiſſe, ſed non multo poſt difficillimam ſpirationem ad ſuffocationem uſque invaſiſſe, adeo ut ſub tertio paroxyſmo præter omnium opinionem ægri ſuffocatione interierint. Proſtant quoque nobis ejuſmodi exempla, ubi hydrope laborantibus eryſipelas pedum, quod ordinario cum ingenti frigore adoritur, ſupervenit, eos, materia ſeroſa inde à partibus extimis ad interiora & maxime pectus coacta, brevi poſt ſuffocativo catarrho extinctos fuiſſe: præterea nobis caſus funeſti ſunt noti, ubi ſcabie vel pravis ulceribus laborantibus, quando acceſſit tertianæ paroxyſmus, ſubito ſæpe & ex improviſo gravia circa præcordia

dia ſymptomata, cum febre inflammatoria dyſpnœa & virium oppreſſione irrepſerunt, quæ vix ullis in medicina præſidiis alias optimis ſuperari poterant.

§. XIV.

Rationalis metaſtaſium explicatio.

In genere ſic maxima ex parte gravioribus ſymptomatibus, quæ metaſtaſes humorum vitioſorum ad interiora comitari & inſequi conſueſcunt perluſtratis, veniendum nunc eſſe ad rationalem quandam harum rerum quæ in veritate facti fundatæ ſunt cognitionem & conſiderationem cenſeo. Primum vero quod dignam meretur attentionem, eſt, quod cutis non modo, ſed etiam articuli, quam maxime ſint metaſtaſibus obnoxii, quando videlicet has partes morbus occupat, vel potius cauſa ibi hæret, morbum, præſertim dolorem, ſpaſmum, exulcerationem aut inflammationem movens. Notum enim ex anatomicis eſt, cutem ex fibris nervoſo-tendinoſis, quam maxime elaſticis, expanſilibus & contractilibus, nec non infinitis tubulis ac poris eſſe contextam & ad toni ſeu motus intenſionem ſive remiſſionem valde aptam, adeo ut ad ſaluberrimam perſpirationem conſervandam eminentiſſimi & maximi ſit uſus, ſiquidem hujus beneficio, quod ſuperfluum eſt, quod effœtum & inutile, foras in magnum commodum eliminatur. Quandocunque itaque ejus moderatior ac æquabilis motus & tonus læditur, quod fit vel nimia conſtrictione & anguſtia pororum in ſpaſmo, vel extraordinaria relaxatione in atonia, ſalutare hoc excretionis negotium multum pervertitur, in magnum ſanitatis detrimentum.

Ejus, quæ in cute fit.

§. XV.

Quod ſi itaque humor plane heterogeneæ indolis in tubuloſa cutis ſubſtantia excludendus hæret in morbis ſic dictis cuticularibus, acrimonia ſua hoſtili fibras in ſpaſticas adigendo ſtricturas, non modo ſui excluſionem impedit, ſed & id ſæpius contingit, ut reniſo & converſo motu ad interiora in poros vaſorum infeſta materia rurſus repellatur & recipiatur. Simili ratione id cum ligamentis articulorum nerveo-tendinoſis ac glanduloſis contingere arbitramur; quæ identidem valde ſenſibilis naturæ, tam ad motum relaxatorium, quam ſpaſmodicum ſubeundum, admodum prompta ac facilia ſunt.

In ligamentis articulorum.

§. XVI.

Cauſæ diſponentes: natura infirmior.

Jam quod attinet ad cauſas ſic dictas naturales, ad periculoſas ejuſmodi metaſtaſes diſponentes & præparantes, videmus & obſervamus eos qui naturæ infirmioris ſunt, ſive ea ab ætate, præſertim infantili & ſenili, ſive à parentibus trahat originem, ſive à morbo vel diætæ vitio, aut gravi animi affectu fuerit profecta, quam maxime ejuſmodi affectibus retrogradis obnoxios eſſe; nam uti debilitas corporis, juxta CELSI judicium, omnibus fere morbis, ita omnino etiam iis qui ex anomalis motibus & ſpaſticis ſtricturis, quæ ſolenniter in partibus externis fiunt, patet & ſubjecta eſt.

§. XVII.

Frigus.

Enim vero frigidum non adeo nocere, ſed magis prodeſſe podagricis, graviſſimus noſter Senex *Sect. V. aph.* 25. affirmare videtur, dum, dolores podagricos mitigare & levare plurimam frigidam copioſe affuſam aquam, innuit; ſed in noſtro hæc experientia climate minime correſpondet, neque huic ſententiæ ulla ſana & phyſica ratio patrocinatur. Animadverſione digna ſunt, quæ hunc in aphoriſmum, à Celeb. PASCOLIO Romano Profeſſore, in Opere ſuo *de homine Lib. III. Sect. III. Cap.* 3. notantur, ita ſe habentia: *quod hactenus vidimus arthritide laborantes, ea methodo tractatos, tot quoque vidimus aut apoplecticos, aut pleuriticos, aut aſthmaticos, aut hydrope pectoris, aut colica vel affectione iliaca correptos, propediem diſceſſiſſe; idcirco alieno edocti exemplo, ubi arthritis, quod DEUS avertat, nos unquam tentet, id præſidii genus nolumus utique experiri.* Huic obſervationi adſtipulantem quoque videmus *Cl.* MUSGRAVIUM *in tr. de arthrit. anom. p.* 254. tali modo diſſerentem: *recurrente podagra, aqua frigida pedes media hyeme immerſit æger: itaque temere tumoris arthritici materiam repercuſſit; pectore, capite ſubito gravatus, primo tuſſiit, & cum impedimento ſpiritum traxit, mox ſenſus omnis, ipſa etiam mens defecit, & tota undique adſtantium mirante turba, non tam exceſſit, quam e medio ſurreptus eſt.*

§. XVIII.

Aeris mutatio.

Deinceps inæqualitatem ſubitamque aëris, quod maxime fit autumnali tempore & circa æquinoctia, mutationem, ex calido vel humido in frigidum, & vice verſa, vehementer ſatis ac repente cutis tonum vitiare & ad retrocedentes à partibus extremis ægritudines cauſam ſubminiſtrare, ipſa quotidiana fere experientia docemur; qua conſtat & catarrhales, & rheumaticas, & arthriticas affectiones hiſce temporibus non modo eſſe familiariſſimas, verum etiam quam facile, repercuſſa materia, fieri anomalas, atque in internas valde difficiles paſſiones tranſmigrare. Ex omnibus vero nihil propemodum eſt, quod tantopere & tam ſubito motum humorum à ſuperficie corporis verſus interiora convertere & reprimere valet, ac gravis terror, qui uti plurium ſæviſſimorum in capite, in pectore, morborum cauſa exiſtit validiſſima, ita omni modo ac ſtudio terrorem qui tales procreat in arthriticis affectus evitare oportet.

§. XIX.

Topica repellentia.

Poſtremo, quantum noxæ & damni inconſulta morborum & vitiorum, quæ cuti, articulis & partibus externis inhæreſcunt, per topica tractatio repellentia inferat, relegando materiam vitioſam ad nobiliores & principes corporis partes, noto notius eſt. Famoſa hoc nomine ſunt cataplaſmata, epithemata, linimenta & emplaſtra adſtringendi facultate pollentia, cumprimis quæ mercurialia, ſaturnina, ſulphurata ingrediuntur, quorum ſiniſtra applicatio, quam ſenſibilis cutis humana pars ſit, & quam exitiales morbi ab ejus functione læſa pendeant: luculenter ſatis demonſtrat: quin imo in quibuſdam perſonis tam exquiſitæ ſenſationis cutaneum hocce corporis integumentum eſt, ut etiam ſpirituoſa & camphorata, quorum ope alias egregie dolores diſcutiuntur, ferre nequeant, inſigni documento, etiam cum hiſce medico agendum & mercandum eſſe quam cautiſſime. Atque hæc ipſa animadverſio veteribus quoque Medicorum haud fuit ignota: TRALLIANUS enim *Lib. II. Cap. I.* ſapienter monet, ut adſtringentibus & repellentibus in articulorum vitiis non utamur, niſi totum prius corpus recrementis liberatum fuerit; nam, quod articulis influit, ne ad principales partes recurrens ſuffocationis cauſa fiat, periculumque mortis afferat, metuendum eſt; & in ſeqq. *multos attonitos*, ait, *fieri conſpicimus, ubi pedes fluxionibus tentari deſierint.*

§. XX.

§. XX.

Purgantia. Neque tantum externa, ſed & interna improvide adminiſtrata remedia ad exitialem humorum in articulorum & cutis vitiis retroceſſionem, occaſionem & anſam ſubminiſtrare poſſunt; id quod maxime, de purgantibus præſertim paulo validioribus, notandum venit. De horum noxa ſuffecerit tantum unum & inſignem locum, ex modo commemorati PASCOLI *Peruſini Prof. & Porto-Medici Romani* Opere, qui *Lib. 3. Sect. III. p.*182. extat, allegare: *purgantia*, nimirum inquit, *in podagra, fortiora omnino vitentur, quæ ab articulis affectis humores pravos non raro ſubduxerunt; qui proinde intus, aut per alios adhuc occultos meatus retrocedentes, pervicaciſſimum aſthma, aut pleuritidem, aut colicam, aut etiam apoplexiam frequentiſſime pepererunt.*

§. XXI.

Nimia & intempeſtiva Venæ Sect. Nimiam & intempeſtivam ſanguinis detractionem ad retroceſſionem exanthematum, neque minus eryſipelacei & arthritici humoris plurimû conferre poſſe, experientia æque ac ratio confirmant. Improvidum quoque medicamentorum, quæ valide urinam cient uſum, in morbis qui extremas corporis partes occupant, divertendo humorum motum ad interiora, eorum ſchema plane cum diſpendio vitæ & ſanitatis immutaſſe, per aliquot nobis exempla non incognitum eſt. Id vero majorem fortaſſis admirationem movere poteſt, ſitum corporis paulo diutius erectum, tanta pollere efficacia, ut exanthemata in cute apparentia, ſummo cum vitæ diſcrimine diſparere faciat, quod aliquoties in variolis & morbillis, petechiis quoque, præſertim ubi vires valde fractæ fuerunt obſervavimus: cujus rei in Diſſ. *de ſitu corporis erecto in morbis noxio*, uberiorem mentionem injecimus.

§. XXII.

Morbi aliis ſupervenientes. Neque inter cauſſas quæ periculoſas morborum efficiunt metaſtaſes recenſendas, morbi aliis ſupervenientes ſilentio involvendi ſunt. Quantam cataſtrophen, tumoribus œdematoſis, cachecticis, fœdo ulcere tactis membris, frigus, quod ſub acceſſione febris tertianæ fit, inducere poſſit, ad interiora repellendo noxium humorem, jam ſupra retulimus. Ineſt vero ſuffimentis quoque tumores varii generis repellendi ſatis ſæpe obvia efficacia; quare non novum vel inſolens eſt ab iis, ſi perperam adhibentur morbis cutaneis, damnum accedere non minimum.

§. XXIII.

Ventriculi & inteſtinorum deſtructio. Præter jam dictas, ſunt adhuc aliæ cauſæ, quæ ad morboſas metaſtaſes, ſive pernicioſas humoris vitioſi in interioribus partibus ſecretiones diſponunt; & hujus generis ſunt, quæ viſcerum & interiorum partium tonum ac robur valde affligunt & debilitant, ut deinde humores in has partes, ubi minorem reſiſtentiam & reniſum inveniunt, facilius irruant: ita inordinata victus ratio & abuſus fructuum horæorum, ex affectibus, animi triſtitia, ira, ventriculum & inteſtinorum canalem labefactando, ad diarrhœas, dyſenterias, cardialgias, vomitus & inflammationes, à retropulſa materia arthritica proficiſcentes, valde diſponunt. Nimius vero dulcium, ſive ex alimentorum ſive ex medicamentorum claſſe, uſus, facile efficit, ut ſerum acre arthriticum in pectus decumbat; & frequentior uſus errhinorum, anodynorum, crebrior quoque ebrietas, Spiritus vini, aut importuna mentis fatigatio à quacunque etiam cauſa proveniat, ad capitis morbos progignendos viam præparant expeditiſſimam.

§. XXIV.

Modus met ſtaſium. Expoſitis itaque varii generis cauſis, quæ minus ſalutarem humorum in morbis è partibus externis & ignobilioribus ad nobiliores interiores efficere ſolent metaſtaſin, nunc diſquirendum non ſine uſu venit, quomodo ejuſmodi metaſtaſes ad interiora corporis promoveantur, ut tam tetri & magno cum periculo juncti effectus inde ſequantur. Quibus placet, corporis noſtri motricibus partibus principium quoddam internum ſenſu vitali & morali prædium motuſque ſecundum & præter naturam dirigens adſcribere, illi ejuſmodi metaſtaſes pro actibus naturæ defenſoriis, dum hæc inſenſam materiam aliorſum transferre vult, erroneis tamen, cum natura ratione inventionis & colatoriorum aberret, habent. Verum, cum omnia naturæ microcoſmicæ phœnomena, ex evidentibus & in ſenſus ac rationem incurrentibus mechanicis & phyſicis cauſis, optime & rectiſſime explicari poſſint, non videmus, quare his relictis & inſuper habitis, ad cauſas abditas, quæ nec concipi nec probari poſſunt, confugere velimus. Neque etiam admittere poſſumus, id quod in ſe & ſua natura eſt vitæ adverſum, intentione bonum eſſe; nunquam enim res morales & ſpirituales, quæ ex arbitrio peraguntur, cum rebus phyſicis quæ ex neceſſitate mechanica fluunt, ad confuſionem fœcundam errorum matrem evitandam, commiſcere volumus.

§. XXV.

At vero illud videtur accuratiorem diſquiſitionem & examen mereri, qua ratione videlicet materia ſtupendæ exilitatis & tenuiſſima, ut videmus in morbis exanthematicis, petechiis, morbillis, purpura, à vitali humorum conſortio non ita pridem excluſa, tam ſævas in univerſam vitalem œconomiam mutationes efficere poſſit, item quare infeſta hæc materia non tam expedite & tam facile per eaſdem, quas retroceſſit vias, in corpore, ope præſertim convenientium remediorum ad corporis ambitum rurſus protrudi poſſit. Ad priorem quæſtionem quod ſpectat, dicunt humorem à benigno ſanguinis & humorum vinculo ſegregatum, in anguſtioribus cutis tubulis ex paulo diuturniori mora corruptam & interdum virulentam indolem aſſumere, unde funeſta in interioribus præſertim nervoſis partibus ſymptomata derivanda eſſe contendunt. Quamquam vero hæc ſententia non plane fundamento ſuo careat, tamen non in totum rei diſcernendæ ſatiſfacere videtur: quippe noſtro quidem judicio, tenuiſſimus ille qui ex ambitu corporis retrocedit peſſimæ naturæ humor, tantorum ſymptomatum non eſt ſola cauſa, ſed potius ipſe ille motus ex ſuperficie corporis ad interiora converſus, cujus indicium ſaltim eſt evaneſcentia materiæ ſive exanthematicæ ſive puſtuloſæ, quæ in cutis ſubſtantia hæret, ſymbolum ſuum hic quoque confert. Nam ſicut fluidorum motus progreſſivus, qui ab interioribus vi & niſu cordis ac arteriarum ad ſuperficiem corporis extimam fertur, unice vitalis & ſalutaris dici meretur, quia hujus beneficio ſtructum & mixtum corpus, à materia inutili, effœta & corruptionem moliente, jugi difflatione & perſpiratione liberatur; ita vix aliud quippiam exiſtit, quod interitum minetur, ac, quando motus hic humorum immi-

Quomodo humor retropulſus tam ſæviter agere poſſit?

nuitur, ſiſtitur, imo reſiſtentia & reniſu in fibris & anguſtiſſimis ſubcutaneis vaſis facto, reſilit quaſi & intus convertitur, ubi non tantum, quod ſuperfluum & naturæ humanæ infeſtum eſt, intus remanet, ſed & ad viſcera major humorum affluxus & congeſtio fit; ex qua, quæ demum mala, ut obſtructiones, oppilationes, corruptiones, ſpaſmi, dolores, extravaſationes, cetera, exſurgant, is demum qui ſolidis pathologiæ fundamentis inſtructus eſt, recte judicare poterit.

§. XXVI.

Cur idem tam difficulter ad priſtinum locum amandetur?

Ex hoc fundamento quæſtionem poſteriorem, quæ eſt: cur tam difficulter, interiora qui petiit humor morboſus, ad priſtinum locũ relegari poſſit? ſolvere non adeo erit difficile. Nam quandocunque ipſa materia corrupta & exanthematica, ex partibus extremis per tonum ac motum cutis quaſi periſtalticum inverſum ad viſcera tranſlocatur, tunc ad vaſorum & vaſculorum anguſtias, circumvolutiones, humorum per ea difficiles circuitus, ac motuum retardationes ſi reſpicere velimus, non tam facilem eſſe horum humorum ſtagnantium & ſpiſſeſcentium diſſolutionem, meatuum apertionem, atque motuum ad peripheriam corporis reſtitutionem, cuique animadvertere integrum erit. Ex quibus nunc facile petenda eſt ratio, quare tanti periculi res ſit, *quando*, ſecundum *aphor.* 25. *lib. VI.* HIPPOCRATIS, *eryſipelas ab exterioribus fertur ad interiora*; *bonum vero & ſalutare, ſi ab interioribus ad exteriora vertatur*; quod etiam GALENUS *comment. in Hippocr. lib. de natur. homin.* confirmat, ſatius eſſe, ducens, ut humores pravi, relictis principalioribus partibus, in ignobiliores, quam quod ab ignobilioribus in principes ferantur; imo ipſe GALENUS & MERCURIALIS, *in not.* ad hunc aphoriſm. rectius innuunt, HIPPOCRATEM hic eryſipelatis nomine omnium externorum & cutaneorum vitiorum inculpaſſe introverſionem.

§. XXVII.

Metaſtaſes non æque periculoſæ.

Non poſſumus tamen, quin etiam hac occaſione moneamus, non æque periculoſam ſemper, multo minus funeſtam eſſe omnem in morbis humorum vitioſorum ad interiorem retroceſſionem, ſed ad corporum naturam, an robuſta, valida vel valde imbecillia ſint, ad anni quoque tempus, ad ætatem, ad vitæ genus, ad humorum conditionem & intemperiem, vel etiam corruptionem & ſpiſſitudinem ſedulo reſpiciendum eſſe hortamur: res enim utique periculi pleniſſima eſt, ſi vires corporis valde fractæ, ſi ætas ſenilis vel infantilis, ſi viſcera jam ad labem vel per ipſam etiam nativitatem ſint diſpoſita, ſique humores corrupti, cauſticæ & acris indolis, vel retroacta prava materia nervoſas ventriculi, inteſtinorum aut cerebri tunicas, aut præcordiales nervos occupat.

§. XXVIII.

Regula prognoſtica.

Ceterum ad rectum & prudens de hiſce morbis, ratione eventus, judicium formandum, in genere quaſdã regulas inſignis in praxi uſus annectere non dubitavi; quas inter primum merito locum tenere hæc debet: corpora quo infirmiora, viribuſque valde exhauſta ſunt, eo plus morboſæ metaſtaſes periculi & vitæ diſcriminis habent. Id liquido apparet, quando petechiæ, variolæ, morbilli, vel etiam purpuracea exanthemata, ipſo in febris vigore vel poſt eum retrocedunt, ubi jam tantum virium per aſſiduas vigilias & vehementem ſolidorum & fluidorum motum deperditæ ſunt, ut non ſufficiant humorum ad principes vitæ partes, cerebrum, cor, pulmones, nimiis congeſtionibus ſuperandis & rurſus extrorſũ propellendis; quod vero, ſi non accidit, convulſiones, deliria, ſyncopes ſupervenientes mox vitæ finem faciunt. Deinceps obſervatione conſtat: corpora valde imbecillia & quæ viribus defraudata ſunt, facillime, minima ſaltim ex cauſa, exitialibus morborum tranſlationibus eſſe obnoxia. Quid enim frequentius accidit, quam quod à ſola corporis vel pedum refrigeratione, à ſolo receſſu è temperate calido lecto in paulo frigidiorem, & ſitu corporis paulo diutius erecto, vel ex levi animi perturbatione exanthemata, præſertim circa IX. vel XI. diem, retrocedant, & non multo poſt, præter adſtantium opinionem, placida morte ægri quaſi obdormiſcant. Id quoque in aliis morbis, in phthiſi, hydrope, hectica, animadvertimus, dum ex levi in diæta errore, converſis humoribus & motibus ex peripheria ad centrum ſive interiora, non raro funeſti affectus inſequuntur.

§. XXIX.

Diarrhœa malum ſignum.

Obſervamus præterea frequentes alvi dejectiones, cutaneis morbis, præſertim acutis & exanthematicis ſi accedunt, peſſimum omen exhibere: neque ratio inventu difficilis eſt; nam alvi fluxus cauſa, utplurimum eſt motus humorum ab extra ad inteſtina converſus, qui impeditam excipit perſpirationem; hinc multæ ſeroſæ, excrementitiæ, ſalſo-acres itemque aëreo-elaſticæ & orgaſticæ partes, quæ per poros diſflari debebant, non modo maſſam ſanguinis & humorum inquinant, ſed per glandulas etiam in cavitatem inteſtinorum influunt atque in ſanguine præternaturalem orgaſmum, in inteſtinis autem flatus, ac ſpaſmos excitant, peſſimorum certe pathematum fontes atque origines: accedit quod ſub omni diarrhœa etiam a cauſis internis prognata, derivando humores ad interiora, corporis extremæ partes, maximeque cutis tubuloſa & poroſa ſuccis influentibus orbatæ, propius ad ſe invicem accedant, coanguſtentur & comprimantur, hocque ipſo, adeo ſalutaris illa perſpiratio inhibeatur.

§. XXX.

Curatio generalis.

Dum circa hanc materiam verſamur, haud infructuoſum ſed operæ pretium fore putavimus, ſi generalem morborum à retroceſſione vel tranſlatione morboſæ materiæ ortorum curationem hoc loco ſuppeditaremus. Primo autem omnibus modis, vitalis ille humorum motus ad exteriora qui tendit, conſervandus eſt, & omne illud quod invertit hunc motum ad interiora fugiendum: nam ſicut, ille ordini naturæ, principi morborum medico optime conveniens eſt, ita hic ad ejus deſtructionem tendit certiſſime. Qua propter ea quæ jam ſupra inter cauſas hos affectus excitantes retulimus omni cura & ſollicitudine evitare oportet, & nulli rei magis invigilare, quam ut tonus cutis æquabilis & moderatus, ac ab eo maxima parte dependens tranſpiratio ſemper conſervetur; quod fit, ſi moderatio ſive aurea mediocritas in rebus quæ dicuntur non naturales, verbo, diætetica obſervetur, & omne nimium, quod naturam & ejus motus ſalutares mirifice pervertit, vitetur. Maxime omnium vero curandum eſt, ut in æquabili calore & perſpiratione ſubcutaneum illud cribrum conſervetur, caloris enim temperies, tam quoad conclave, quam lectum & lintea-

linteamina, nunquam non in hiſce affectibus utiliſſima eſt, cum contra exceſſus frigoris vel caloris ſit pernicioſiſſimus. Multum quoque juvat, animum in placido & tranquillo ſtatu ſervare, quia ejus nimia fatigatio vel perturbatio, omnia, etiam ordinate quæ fiunt in corpore, multo magis ubi inordinatio motuum jam adeſt, pervertere poteſt.

§. XXXI.

Cum topicis caute mercandum.

In nullis vero quæ nocere poſſunt rebus major cura & obſervatio adhibenda eſt, quam in applicatione topicorum, quæ leniendi doloris vel exulceratas partes conſolidandi cauſa potiſſimum uſurpantur. Et nos ſane conſultius ducimus ab eorum uſu, quoad fieri poteſt, ſe retrahere, præſertim in principio & ubi inflammatio ſubeſt, quia plus detrimenti quam emolumenti hæc ipſa præſtare quotidianis fere experimentis perſpicimus: attamen minori cum periculo & deſiderato magis cum effectu, quando corpus probe à copioſiorum & impurorum humorum copia prius vindicatum eſt, ſique malum in declinatione fuerit, ad robur partium affectarum reſtituendum, ea in uſum ducuntur. Poſtremo quoque primarum viarum, per quas ventriculum & totum inteſtinorum tractum intelligimus, in ejuſmodi morbis ſanandis ratio habenda eſt, ne, quod flatus, quod tormina ciere & alvi fluxum follicitare vel eum comprimere poteſt, admittatur; vix enim dici & comprehendi poteſt, quanta inter partes externas cutem, inque primis pedes & inteſtina, conſenſio & mutua motuum conſpiratio intercedat: nam ſi ingens dolor vel ſpaſmus inteſtina affligit, mox etiam cutis contrahitur & libera tranſpiratio impeditur; alvus vero nimis compreſſa vel obſtructa felici curationi identidem infenſa eſt, quia id efficit, ut impuritates quæ excerni per eam debebant, ad corporis ambitum protrudantur.

§. XXXII.

Materia morbifica ad appropriatam ſedem reducenda.

Quod ſi vero jam facta fuerit metaſtaſis, totum curandi miniſterium in eo conſiſtit, ut quam fieri poteſt citiſſime, tutiſſime tamen, corruptus humor ad appropriatam ſedem reducatur: id quod faciliori & magis auſpicato fit effectu, quando recens eſt metaſtaſis, quando vigor adhuc & robur virium reſpondet, & quando materia non adeo corruptæ & malignæ indolis eſt, neque pravorum ſuccorum copia corpus refertum eſt. Hanc curandi methodum & ipſa natura & crebra experientia atque ſana ratio dictitat; ſiquidem anomala & prava illa ſymptomata, quæ excipiunt morborum tranſpoſitionem in interiora, non niſi apparentibus rurſus doloribus, ſpaſmis aut exanthematibus, in locis ante affectis, conquieſcunt, idque natura ſæpius ſponte, nulla ſingulari arte adjuta, negotium exſequitur. Atque in hanc rem attendi utique meretur aphoriſmus ille ampliſſimi uſus practici, qui eſt *XXI. Sect.* 1. HIPPOCRATIS: *quæ ducere oportet quo maxime vergunt, per loca convenientia ducamus*; quæ in hiſce morbis partes externæ, per quas noxium è corpore exhalare & diffiari debet, conſtituunt. Quare præcipua medentis intentio huc collineare debet, ut convenientibus remediis naturam, quæ optima & expeditiſſima morborum etiam ſubcutaneorum ſanatrix eſt, in hoc negotio adjuvet; quod fit, ſi ex tanta materiæ medicæ farragine & plerumque indigeſta mole, cum ratione, in experientia fundata ſeligat primum ea, quæ humorem ad excretionem cuticularem mobilem & idoneum reddunt, tum quæ internum viſcerum robur, ſi torpidum fuerit, excitant, & meatus per quos excretio fit patulos atque apertos reddunt, neque minus quæ impedimenta ſalutaribus ejuſmodi excretionibus reſiſtentia, tollunt.

§. XXXIII.

Diaphoretica & leniora ſedativa laudantur.

Nolumus autem innumera alia ab Auctoribus hunc in finem commendata afferre atque recenſere remediorum genera; neque enim conſuetudinis, nec inſtituti & loci ratio id permittere videtur; ſed tantummodo ea, quæ ex multiplici experientia, convenienti ordine & methodo uſurpata, à nobis ſalutaria deprehenſa ſunt, commemorabimus. Ex compluribus autem probatæ virtutis remediis, ea, quæ leniori diaphoretica & roborante virtute ſplendent commendamus, uti ſunt: aqua cardui benedicti, ſcordii, florum ſambuci, meliſſæ, ceraſorum nigrorum, acetum vini, cancrorum lapides, antimonium diaphoreticum, mixtura ſimplex, cinnabaris præparata, theriaca cœleſtis in refracta doſi, pulvis Marchionis cum nitro & cinnabari mixtus, nec non emulſiones: item pulvis bezoardicus Sennerti vel noſter, ſi cum tertia vel quarta parte nitri & octava cinnabaris miſceatur, addito interdum camphoræ, ſi metus internæ inflammationis eſt, momento. Mirabilem præterea efficaciam ſemper præſtitit ſic dictus liquor anodynus mineralis noſter, quando vel ſolus vel cum pulvere præcipitante mixtus, una cum aquis diaphoicis modo recenſitis, in uſum ducitur. Si ſudorem paulo largiorem movere expedit, liquoris anodyni mineralis partibus quatuor, una pars liquoris bezoardici Buſſii, vel ſpiritus cornu cervi ſuccinati addenda erit.

§. XXXIV.

Methodus, ubi ex puſtuloſa & ulceroſa materia morbi provenerint?

Alia vero curandi ratio ac methodus ineunda eſt, quando peſſimæ indolis morbi, ex puſtuloſis & ulceroſis cutis deſœdationibus ſanatis & retropulſis, oboriuntur: tunc enim majori ſæpius natura ſtimulo diaphoretico vel ſudoriſero eget. Et res mihi videtur hoc loco notatu valde digna, quod hæc ipſa, quæ exterius cuti applicata noxiam faciunt retroceſſionem medicamina, ut ſunt, quæ ex mercurio, quæ ex ſulphure vivo parantur, interne cum prudentia ſumta, propellendo ad exteriora morbiferum humorem, ſanandi quoque facultatem poſſideant. Nam pulveres ex floribus ſulphuris, æthiope minerali, vel antimoniali (ſecundum methodum Excell. D. D. ELLERI *Colleg. Med. Berol. Aſſeſſoris*, qui ex antimonio crudo & mercurio vivo invicem tritis & mixtis conſtat,) antimonio crudo, regulo antimonii medicinali, cinnabari, item croco martis ſubtiliſſime pulveriſato, cum aliis diaphoreticis mixti, miram certe in hujuſmodi affectibus præſtant efficaciam, præſertim quando uſus horum, decoctis diluentibus, temperantibus, inque primis ſero lactis caprini, vel macris carnium brodiis, quibus incoctæ ſunt radices aperiente & tranſpirationem promovente virtute donatæ, ad quarum genus ſpectant, radix ſcorzoneræ, graminis, petroſelini, aſparagi, fœniculi, taraxaci, cichorei, ſecundatur: in quo etiam caſu, præſertim ſi tormina in imo ventre urgent, aliquot cochlearia olei amygdalarum dulcium in recenſitis his juſculis propinari poſſunt. Sicut in his affectibus utilis quandoque ſanguinis miſſio per ſcarificationem vel venæ ſectionem deprehenditur. Atque ſalutare quoque interdum

terdum eſt, noxios ſeroſos & putridos è corpore humores, tuto, leniter & ſucceſſive per alvum educere, quo poſtea & tutior & felicior eorum quæ per cutim pravos humores evacuant, evadat operatio. Inſigni autem ſelectu & circumſpectione hic opus eſt: omnia enim quæ valide alvum ſtimulant, quæ acria ſunt, quæ tormina cient, item aloëtica quæ ſanguinem commovent & impetuoſe ad interiora & inteſtina compellunt, penitus exulare debent: mannata vero, tamarindinata, rhabarbarina, paſſulata & tartarea, ſi recte miſcentur & uſurpantur, omne punctum abſolvunt.

§. XXXVI.

Topica quando adhibenda.

Quod attinet ad topica, varii ſunt generis quibus hæc, materiam corruptam in priſtinum locum revocandi, virtus adſcribitur, e. g. frictiones cum pannis aſperis, urtitationes, ſiccæ cucurbitulæ, phœnigmi, epiſpaſtica, fonticuli & veſicatoria: ſed nos his poſterioribus, ſi temperatiora, ut ſine dolore operatio fiat, recteque applicata & diutius detenta fuerint, præ omnibus aliis, crebra experientia edocti, eximiam atque inſignem vim & efficaciam adſcribimus. Ad revocandos vero dolores podagricos pediluvia temperata ex aqua pluviali vel fluviatili, furfuribus tritici & lacte admixtis, ſingularis & eximiæ virtutis ac fructus fuiſſe non ſemel à nobis obſervatum eſt. Neque enim ſobrius & circumſpectus dictorum externorum, quæ ingenti humores noxios ad partes externas & minus nobiles derivandi vi pollent, uſus, ſua laude caret. Etenim emplaſtrum nobis uſitatum valde temperatum veſicatorium, quod citra dolorem & inflammationem, inſignem ſeri vitioſi quantitatem extrahit, ac per menſem & ultra uſurpari poteſt, in affectibus capitis nuchæ, in retrocedentibus petechiis carpis manuum, in cardialgia vero, colica arthritica & ſcorbutica pedum malleolis applicandum præclaros ſæpenumero effectus præſtitit. Conſtat etiam phœnigmis ſua virtus quæ, ex allio, cepis, raphano ruſticano, fermento panis & aceto præparari poſſunt: moderatioris enim ac veſicatoria ſunt operationis, atque dum ſubtili acrimonia vividiorem motum fibris motricibus conciliant, ſtimulando majorem affluxum ſanguinis & humorum ad partes invitant. Emplaſtra vero epiſpaſtica ex pice Burgundica & terebinthina confici ſolita, in morbis anomalis à Cl. MUSGRAVIO quidem, in eleganti ſuo libro *de arthritide anomala* laudantur & in uſum trahuntur, ſed cum nobis certa eorum efficacia plane ignota ſit, neque vituperare hoc remedii genus neque commendare volumus.

CAPUT XII.

De rationali pulſuum explicatione & judicio in morbis recte ex iiſdem formando.

§. I.

Veteres minus recte pulſuũ doctrinam tradiderunt.

IN ſuperioribus potiora fundamenta & capita veræ & rationalis pathologiæ, quæ reſolvendis morborum hiſtoriis apprime inſerviunt, conciſe quidem, ſed ſatis ſolide, ut arbitror, tradidi: nunc ad doctrinam à Veteribus maximi ſemper habitam & celebratam veniam, quæ ad penitiorem morborum diagnoſin & ipſam quoque prognoſin neceſſaria, ad certitudinem artis, exiſtimationem & famam apud doctos & vulgus Medico conciliandam, maximum utique confert momentum. Utut vero inter Veteres, antiquiſſimus noſtræ artis parens HIPPOCRATES, in hac medicinæ parte admodum diffuſus & operoſus fuerit, ut plures etiam de prædictionibus & prognoſticis libros conſcripſerit; nihilominus tamen permulta, ut ingenue fatear, in iis comprehenduntur, quæ in noſtris præcipue regionibus, uſu & applicatione carent. Nam regulæ iſtæ & aphoriſmi prognoſtici magna ex parte particulares ſunt, ad certos caſus & peculiares circumſtantias, quæ tamen deficiunt & non adjectæ, reſtricti, tantum abeſt, ut perpetuæ ſint obſervationis & applicationis. Quumque in diagnoſticis & prognoſticis vix ulla ſit excellentior magiſque neceſſaria doctrina de pulſibus; mirandum certe eſt, in HIPPOCRATIS monumentis nullam, vel plane exiguam, ejus reperiri mentionem, quum tamen in diſquiſitione de urinis, plus quam par eſt & uſus exigit, diffuſus ſit atque occupatus. Quam breviter vero & conciſe ipſe HIPPOCRATES, tam late & prolixe GALENUS de pulſibus ſermonem fecit, quippe qui innumerabiles fere pulſuum finxit differentias, quæ nec mente concipi poſſunt, nec re ipſa, ut recte animadvertit MONTANUS, obſervantur. Hunc poſtea, ceu ducem, cœco ſtudio plures ejus aſſeclæ ſequuti ſunt, & fideliter tam numeroſas, confuſas, vix explicabiles & conceptibiles pulſuum ſpecies in ſcripta ſua tranſtulerunt, quæ nonniſi ad ingentē tironum medicinæ confuſionem facere poſſunt.

§. II.

Quos recentiorum quidam perperam ſequuntur.

Veteribus quidem facile condonandum, quod in pulſuum dignotione & evolvenda eorundem natura atque origine, tot hallucinationes admiſerint, eo quod ſanguinis circuitum, veram & genuinam pulſuum cauſſam, ignorarunt; quo utique factum eſt, ut verum uſum pulſuum, nec in diagnoſi, nec prognoſi, tam in ſtatu ſano, quam præternaturali, cognoſcendo, recte intellexerint. Recentioribus vero, qui nobiliſſimum hoc inventum norunt, merito vitio vertendum, quod multi adhuc eadem chorda oberrent, & ex tanta à Veteribus conficta pulſuum multitudine & multiſaria denominatione, velut ex labyrintho, cum certa ratione ſeſe extricare nequeant. Si cauſſam quærimus; hæc præcipue ſubeſt: quod plerique hanc de pulſibus doctrinam non ad mechanicam ſcientiam, ſive regulas motuum, ad quam tamen proprie ſpectat, examinaverint. In quo quidem doctrinæ genere BELLINO melius verſatus eſt nemo, quem ſi inſpexiſſent quibus mechanica ſordent, perſpicuum ſane conceptum de arteriarum & ſanguinis per eas motu adepti eſſent; ſed qui præjudiciis occœcati ſunt, nunquam volunt diſcere, quæ nunquam didicerunt.

§. III.

Qui ſyſtaticum arteriarum motum negant maxime errant.

Quod vero magis adhuc mirandum, adeo quidam in luce caligant, ut dubitent, num in arteriis ſyſtole, ſive motus contractorius ſuccedat, cujus beneficio ſanguis ex ipſis in venas, & ex his verſus cor refluus propellatur? Sed quis putarit, hos ipſos ignorare motum tonicum, de quo tam frequens ipſis ſermo eſt, in reciproco motu conſtrictionis & relaxationis conſiſtere, & hunc non tantum muſculis & fibris, ſed maxime omnium canalibus, qui ex tunicis nervoſis & fibroſis elaſticis conflati ſunt, omnibus eſſe proprium; adeo, ut nullum quod fluidum vehit in corpore animali

vas

vas hoc ipſo ſit deſtitutum. Deinceps noſtri utique ſcire debuiſſent, quod horum ſimpliciſſimorum motuum vere vitalium ea ſit natura ac indoles, ut unus ſemper alterum ſequatur atque proritet, ita quidem, ut ſyſtole ſuſcitet diaſtolen, & diaſtole rurſus ſyſtolen, unde motus exſurgit perpetuus, & cor in machina animali recte dicitur perpetuum mobile, quod argumentum latius in *tomo primo medicinæ rationalis ſyſtematicæ* deduximus & illuſtravimus. Tum apud omnes in confeſſo eſt, pulſum, qui tactu in arteriis percipitur, eſſe nonniſi expanſionem & elevationem arteriarum, à contractione cordis, qua ſanguinis portio in alveos intruditur, productam; niſi itaque arteriæ poſt expanſionem iterum in priorem ſtatum & dimenſionem ſe reſtituerent ſub contractione, neque nova receptio ſanguinis & iterata ampliatio, neque etiam progreſſus in vaſa reducentia, poſſet contingere. Porro ſyſtolen ſive activam laterum contractionem licet tactu vix perceptibilem, in arteriis vigere, apertius teſtatur, ſanguinis per arterias vulneratas vel abſciſſas ſaliens effluxus, ita ſuccedens, ut in diaſtole quieſcat, in ſyſtole vero cum impetu elidatur. Tacemus, quod figura valvularum ſemilunarium idem luculenter arguat, quippe quæ orificiis arteriarum è corde egredientium admirabili artificio cum in finem appoſitæ ſunt, ne ſub ſyſtole arteriarum, quæ diaſtolen ſequitur, ſanguis ad cor refluat ac reprimatur. Neque denique ſublata arteriarum ſyſtole, ſive potentia elaſtica, quæ dilatatione & reciproca contractione abſolvitur, intelligi poteſt, quo modo tota non ſolum ſanguinis, ſed etiam humorum univerſi corporis maſſa, quæ exacte poſito calculo, pro diverſitate individuorum, in grandi corpore & robuſto ad LXX. vel LXXX. libras accedit, intruſa una vice à corde in principium arteriæ ad ſummum ſanguinis uncia, poſſit dimoveri & in circulum agi. Et certe neutiquam ſufficit dicere, arterioſa vaſa cum venoſis reducentibus non eſſe continua, ſed arteriarum extrema in poroſam partium ſubſtantiam ſanguinem à corde advectum fundere, & effuſum mediante motus tonici vi ac potentia in venas & per has ad cor trudi, ſicque cruorem in motu progreſſivo refluo eximie adjuvari. Nam ſuppoſita illa humorum in poros & interſtitia fibrarum extravaſatio, commentum & haud levis error anatomicus eſt, cui partium & totius corporis mere vaſculoſa, exceptis filamentis fibroſis, compages, uberrime illuſtrata & confirmata artificioſiſſimis RUYSCHII injectionibus, quibus etiam docemur, nutritionem corporis nonniſi inſigni expanſione ſubſtantiæ vaſculoſæ partium à contentis ſuccis fieri, apertiſſime repugnat.

§. IV.

Nec non qui multas pulſuum ſpecies numerant.

Eandem cenſuram meretur quorundam ſententia, qua noſtris temporibus, quum à ſagacioribus Medicis jam dudũ iſtæ multiplices & inexplicabiles pulſuum GALENI ſpecies exploſæ, antiquum recoquunt & tantum non omnes illas ad faſtidium uſque inculcant. Videas nonnullorum ſcripta, in quibus pulſus fortis, vehemens, magnus, plenus, longus, brevis, durus, mollis, parvus, vacuus, debilis, humilis, frequens, rarus, celer, tardus, ſerpentinus, vermicularis, formicans, caprizans, tremulus, undulatorius, myurus, ſerratus, dicrotus, manifeſtus, obſcurus, intermittens, inæqualis, ceu vere & diſtincte exiſtentes ſupponuntur, ex variis mentis præfigurationibus explicantur, & ad prognoſin formandam ſterili plane molimine applicantur. Quo quidem nihil aliud faciunt, quam ut pulſuum diſquiſitioni tenebras inducant, & vel ſuo exemplo effatum, quod ipſe GALENUS *lib. I. de pulſuum doctrina* pronunciare non veritus eſt, confirment: tantam in pulſibus ſolis addiſcendis eſſe difficultatem & obſcuritatem, ut tota hominis vita illi cognitioni atque exercitationi tribuenda videatur.

§. V.

Ad motus eſſentiam quatuor tantum ſpecies pulſus pertinent;

Ego potius hoc loco pulſuum ſcientiam ac differentiam ſecundum mechanicas rationes & leges breviter proponam, quo liquido appareat, quam pauca pulſuum ſint & revera exiſtant ſpecies, unde ſuam petant originem, & quam eximium uſum eorum exactior notitia in praxi medica obtineat. Quemadmodũ itaque in mechanicis nonniſi duæ ſimplices & genericæ motuum ſpecies dantur, motus nempe magnus & celer, cui parvus & tardus opponitur: ita etiam duo tantum in genere pulſus, magnus ſcilicet & celer, hiſque oppoſiti parvus & tardus, præſto ſunt. Magnitudo & parvitas in motu, de mole quæ movetur, magna, vel parva, dicitur; celeritas vero & tarditas, de ſpatio, quod mobile longiori, vel breviori tempore, emetitur. Pulſus igitur magnus is appellandus, quando ab inſigni copia ſanguinis, à contractione cordis in arterias intruſa, arteria amplius diducitur ac elevatur; parvus viciſſim, ubi ab exigua portione immiſſi cruoris non adeo ampliatur. Et celer pulſus is dicendus, quando brevi temporis ſpatio arteriæ dilatatio perficitur, tardus contra, ſi longior temporis intercapedo ictus intercedit. Deinde ex binis his ſpeciebus compoſitis alia emergit, vehementia nempe atque debilitas, ita quidem, ut celeritas cum magnitudine conjuncta vehementiam, parvitas vero & tarditas, debilitatem conſtituat, quod motuum genus utique etiam in pulſibus locũ habet.

magnus & parvus,

celer & tardus:

Et ex his compoſitus vehemens & debilis.

§. VI.

Reliqui vel non ad eſſentiam motus pertinent,

Frequentia vero & raritas, item æqualitas & inæqualitas, non ſunt eſſentialiter affectiones motus, eo quod non de ſingulis motibus, ſed tantummodo de ſucceſſu & ſerie eorundem prædicari queunt, & frequentia quidem de numero majori, raritas de minori, æqualitas & inæqualitas, item intermiſſio, de ordine & ſucceſſu motuum. Neque etiam durities & mollities de eſſentia motuum eſt, ſed tantummodo diſpoſitionem corporis, quod movet, vel movetur, denotat. Reliquæ omnes pulſuum ſpecies ſunt fictitiæ, quæ revera non dantur, neque mente concipi, neque explicari poſſunt; licet minime negandum, diverſos magnitudinis & parvitatis, item celeritatis & tarditatis, vehementiæ quoque & debilitatis, eſſe gradus. Proinde vehementer utique ii errant, qui diſcrimen comminiſcuntur inter pulſum parvum, humilem, contractum, obſcurum, latentem, vacuum, anguſtum, conciſum, profundum, quum nonniſi una ſpecies ſit, & à parva elevatione arteriæ proveniat, & ſi quidem diſtinctio facienda, parvus, minor & minimus, rectius dicetur. Ejuſdem notæ eſt diſcrimen, quod nonnulli inter magnum, plenum, amplum & manifeſtum pulſum, nec non vehementem, impetuoſum, robuſtum, fortem & valentem eſſe volunt, utpote priores denominationes omnes nonniſi magnam vel majorem arteriæ expanſionem, & poſteriores amplam cum celeritate factam dilatationem, produnt. Illi vero Galenicorum pulſus myurus, formi-

vel fictitii ſunt.

formicans, vermicularis, tremulus, caprizans, ſerratus, dicrotus, nonniſi ſpecies ſunt pulſuum magis vel minus inæqualium, qui pro varia mixtione, ordine & ſucceſſu variant, ita, ut mox parvus, ut mox magnus, poſt celer & tardus ictus, percipiatur.

§. VII.

Pulſus celer & frequens ſeparatim percipi nequit.

Majoris momenti quæſtio eſt: num pulſus celer & frequens, tardus & rarus, inter ſe differant? an vero pro uno eodemque haberi poſſint? Nolo hoc loco repetere, quam acrem contra omnem expectationem mihi celeberrimus Vir moverit olim controverſiam, quum celerem & frequentem pulſum in praxi medica pro uno pulſu haberi poſſe ſcripto aſſererem. Is enim hanc meam aſſertionem ſuæ de febribus doctrinæ directe adverſari putans, quod ingens inter pulſum celerem & frequentem intercedat diſcrimen, propugnare & integro ſcripto defendere ſibi ſumſit. Ego vero in *diſſertatione de pulſuum natura & uſu*, nec non in *ſchediaſmate apologetico* clarius, & quod ſciam primus, detexi: celeritatem quidem & frequentiam in motibus mirum differre, dum illa de intenſione & tempore motus, hæc vero de numero motuum prædicatur, qui tamen proprie non ſpectat ad eſſentiam motuum. Quandocunque vero ſermo eſt de motibus, ubi ſemper unus alterum una ſerie ſequitur, ut fit in pulſibus, hæc eſt quæſtio: an non frequentia à celeritate ſingulorum motuum oriatur? & an non hæc ipſa certus index ſit celeritatis ſingulorum? quod ego quam maxime merito affirmavi. Etenim nulla certe alia ſuppetit ratio, ſingulorum ictuum celeritatem, vel tarditatem accurate, ratione temporis dijudicandi ac determinandi, quam ex frequenti & repetita vibratione, ita quidem, ut ſi e. c. eo temporis ſpatio, quod vocant minutum, in uno centum pulſus numerentur, & in alio quinquaginta, priores duplo majori celeritate quam poſteriores contigiſſe, demum conſtet. Quapropter nec pulſus celer, nec frequens, mente, multo minus re ipſa, ullo in morbo ut diſtinctus demonſtrari poteſt, niſi pulſum, qui fit in arteria dura & conſtricta, celerem dicere velimus.

§. VIII.

Quod teſtantur auctores.

Et hanc eandem de imaginaria pulſus celeris & frequentis differentia ſententiam, Medicorum celeberrimi profitentur. Diſertis ſane verbis SYLVIUS prax. lib. I. cap. 26. *celeritas*, ait, *pulſui adſcripta, mente quidem concipi poteſt, non item digitis tangi ac percipi.* Id quod etiam confirmat acutiſſimus medicus & Mathematicus BELLINUS in tr. de pulſibus p. 75. *celer*, inquiens, *pulſus, quia digito minimo temporis perſiſtit, in ſtatu à naturali parum recedente, vel non datur, vel tactu diſtingui non poteſt, quum naturalis motus extrorſum arteriæ vix punctum temporis duret, multo minus in ſtatu præternaturali id ſenſibile erit.* Egregie quoque eandem in rem ſcribit SCHELHAMMERUS *de pulſibus p.* 73. pulſum frequentem non citra celeritatem obſervari. Et hinc etiam eſt, quod nunquam in obſervationibus medicis, pulſus tardus & frequens, celer & rarus, conjuncti deprehendantur. Non ſine ratione itaque in conſideratione medico-practica celeritas pulſuum pro frequentia, & frequentia pro celeritate, ponitur. Et quia unius ictus celeritas tactu per ſe non poteſt dignoſci atque percipi, eo quod vix temporis punctum complet, conſultius eſt, numerum ictuum beneficio horologii quod minuta ſecunda monſtrat, metiri atque determinare, quali inſtrumento inſigni cum fructu in artis exercitio uſque eo uſus ſum.

Ideoque ſine errore unus pro altero ponitur.

§. IX.

Pulſus durus ac mollis dicitur reſpectu arteriæ.

Longe aliter de pulſu duro ac molli ſentiendum. Hic enim licet ipſius motus eſſentiam non tangat, ſed tantum talis dicatur reſpectu ipſius arteriæ, prout nempe ea plus vel minus tenſa, renitens, dura, vel flaccida, mollis & relaxata eſt; nihilo minus tamen multum ſane refert noſſe, qualis ſit conſtitutio & diſpoſitio inſtrumenti mobilis & moventis, ratione texturæ ſtrictioris, vel laxioris, adeoque num conſtrictæ, vel laxæ ſint cordis fibræ & arteriarum tunicæ, utpote quo major ſolidorum tenſio & conſtrictio, eo major eſt niſus, intenſio, reniſus ac renitentia in motibus, & contra. Hæc vero tenſio & durities arteriarum & fibrarum univerſi corporis nervearum & carnoſarum, deprehenditur vel in ſtatu naturali, à conformatione nativa in ætate juvenili, cholericis, item ſenibus, ubi arteriarum pulſus valde tenſus ac durus eſt, mollior vero textura in ſanguineis, phlegmaticis, item in pueris: vel obvia etiam eſt in ſtatu præternaturali, & nil niſi ſpaſmi quædam ſpecies eſt, quæ quam maxime tangit tunicas arteriarum, ex fibris nerveis & muſculoſis compoſitas. Et quoniam ſic ipſa diſpoſitio arteriarum, ceu inſtrumenti motus, plurimum confert ad pulſuum mutationem, in proclivi eſt ratio, quare non ſemper unus idemque pulſus teſte BALLONIO, in utroque brachio obſervetur, id quod etiam nos in hemiplexia aliquoties obſervavimus. Et apprime huc facit luculenta obſervatio RAYGERI p. 20. qui ſcribit: *in quamplurimis militibus ſauciatis & male curatis, notabilem differentiam inter pulſum ſani & læſi lateris obſervavi.*

§. X.

Nec non convulſivus.

Supereſt adhuc in pulſuum claſſe is, qui maxime omnium memoratu dignus, convulſivus meo quidem judicio merito dicendus. Hic pariter non à ſanguine arterioſum alveum perlabente, ſed potius ab ipſa nervoſo-muſculoſa ac membranoſa arteriæ ſubſtantia proficiſcitur, & tractorio ac tremulo ſubſultorio motu, quaſi arteria ad ſuperiora raperetur, ſeſe prodit, atque in febribus acutis mortis præſagium præbet, eaque propter recte dici poteſt pulſus morientium, cui plerumque inæqualis vel intermittens jungitur. Nam ſicut circa mortis confinia in toto ſyſtemate nervorum & nervoſarum partium confuſio & irregularitas motuum cum convulſione percipitur; ita etiam id ipſum contingit in arteriarum tunicis nervoſis, & tactu ſentitur.

§. XI.

Pulſuum cauſſa cordis motus ſyſtalticus.

Conſtitutis ſic pulſuum differentiis & genuinis ſpeciebus, evolvendæ ſunt eorundem cauſſæ, inquirendo maxime, quomodo iidem pro diverſitate corporum, atque etiam rerum non naturalium uſu, differant. Ad pulſuum itaque cauſſas quod attinet, originaliter iidem à cordis motu ſyſtaltico & diaſtaltico deducendi ſunt. Hic enim cordis motus maxime omnium dici debet vitalis, & cor primum movens ac ultimum moriens. Scilicet cordis ſtructura ex fibris quamplurimis firmis, tenſis, expanſilibus & contractilibus, ſive elaſticis, longe artificioſiſſime eſt contexta, & exharum vi ac potentia, vel dum contractionem, ſeu motum activum, ſortitur, qui à ſanguinis aëreo-elaſtici valde ſpirituoſi (qualis ſit ex breviſſimo illo circulo ex cordis ſubſtantia in pulmones,

mones, & ex his in hanc, dum portio ſanguinis ex pulmonibus ſubtilioris facti, per ſubſtantiam cordis muſculoſam tranſit, & mox rurſus beneficio arteriæ pulmonalis ad pulmones fertur, (tenuior rediturus) per vaſa coronaria tranſeuntis influxu animatur, & potentia ac virtute fluidi ſubtiliſſimi quod ex pari octavo & intercoſtali nervorum affertur, magis augetur.

§. XII.

Et diaſtalticus à ſanguine appulſo.

Deinde quum motus cordis non uno illo contractorio, ſed reciproco altero diaſtaltico abſolvatur, poſterior quidem reſpectu cordis, quod patitur dilatationem, dici ſolet paſſivus; nihilo minus tamen hic quoque motus dilatatorius, qui fit à contractione arteriarum & impulſu ſanguinis in venas, neceſſarius eſt ad ſyſtolen ſive vim elaſticam contractoriam. Etenim quia corporum elaſticorum ea natura eſt atque conditio, ut poſt dilatationem ſeſe rurſus contrahant, & poſt nimiam contractionem iterum amplient ac in priſtinum ſtatum reſtituant: in corde quoque tanquam parte mira elaſtica virtute inſtructa, poſt expanſionem ejus contractio de novo ſuſcitatur, ita ut experimentis conſtet, quo major & quo crebrior diaſtole & expanſio, eo majorem fieri ſyſtolen & conſequenter pulſum arteriarum. Confirmatur hoc luculenter ex eo, quod affluente copioſius & velocius ſub motu laborioſiori, vel aſcenſu ſcalarum, intenſiori & longiori ſermone, ad cor ſanguine, non modo ejus motus intendatur, ſed & pulſus major & crebrior micet & corpus plus incaleſcat; contra vero ſi debita ſanguinis quantitas cordi vel per largiores hæmorrhagias, vulnerationes, aut venarum inciſiones ſubtrahitur, ſyſtoles ejus cum pulſu & ſanguinis circulo vel valde imminuitur, vel penitus perit ac vita intercidit. Notavimus paucis abhinc diebus ejuſmodi exemplum in fœmina, quæ, cur neſcio, ſubito enorme ſanguinis experta eſt profluvium, ut animo primum deficeret, demum tamen refocillaretur. Sed quum è lecto cruore conſpurcato levaretur & paullo diutius erecta ſederet, ſubito exanimis concidit atque extincta eſt, nullam aliam ob cauſſam, quam quod ſanguine ob ſitum perpendicularem cordi detracto, ſyſtoles periit & ſic totus ſanguinis circulus ſubſtitit, qui forſan promto revocari potuiſſet auxilio.

§. XIII.

Hinc cordis motui reſpondet pulſus: ac fit

Sicut itaque æquabilis & moderatus influxus ſanguinis in vaſa coronaria, & conveniens ejus quantitas in cordis thalamos effuſa, motum cordis naturalem, æquabilem & moderatum efficit; ita pariter æqualis & temperata ſanguinis in arterias propulſio, & ipſi cordis motui reſpondens, à moderato ſanguinis & fluidi elaſtici in arteriarum tunicas appulſu dependens arteriarum reniſus ac ſyſtole, pulſum facit naturalem; viciſſim præternaturalem, quando ab hoc temperamento recedit. Et pulſus quidem magnus, ſive ampla arteriæ dilatatio, indicat copioſiorem ſanguinis ad cor affluxum & ſimilem etiam in arterias effuſionem. Parvus viciſſim parciorem ſanguinis in cordis ventriculos confluxum & exiguam ejuſdem diaſtolen, idemque in arteriis contingere notat. Quando porro arteriæ celeriter micant, citatiorem ſanguinis ex partibus ad cor ſuccedere refluxum indicio eſt, ſi tarde, tardum. Vehemens pulſus adeſt, ubi celerius ingens ſanguinis copia ad cor per venas appellitur; debilis contra, quum pauca quantitas tarde. Inæqualis vero arteriarum pulſatio, ſive mox magna, mox parva, mox celeris, mox debilis, intermittens quoque, fit, quando liber ſanguinis tranſitus per vaſa coronaria, vel etiam ventriculos cordis, à quodam obſtaculo impeditur, ac vel ſanguis grumefactus craſſus in vaſis coronariis, vel fibroſum aut polypoſum concrementum in auriculis vel cavitatibus ventriculorum vel vaſorum cordis hæret, vel etiam fit, quando ſanguis craſſus & copioſus celeriter ad cor truditur & ſyſtolen ejus ad tempus opprimit.

magnus vel parvus,

celer vel tardus,

vehemens ac debilis,

vel inæqualis ac intermittens.

§. XIV.

Major quam vulgo putatur ſuccorum in corpore eſt quantitas.

Jam quum pulſus cordis & arteriarum vitalem illum ſanguinis circulatorium motum regat ac tueatur, ac is viciſſim ab hoc ſuſtentetur; quæſtio diſquiſitione haud certe indigna incidit: quoties una hora univerſa ſanguinis & humorum maſſa mediante illo perpetuo circulo per cor tranſeat? In hac autem decidenda, ingens inter Medicos eſt ſententiarum divortium, dum non ſolum in determinanda ſanguinis & humorum quantitate in univerſo corpore, ſed etiam ea, quæ uno ictu è corde ejicitur, mirum diſcrepant; ita quidem, ut omnem humorum in corpore ſano, adulto ac robuſto apparatum, alii ad xxx, alii ad xxiv, xx, & xvj libras accedere autument; pondus autem cruoris, una ſyſtole è corde pulſi, quidam unam unciam, quidam dimidiam, pondere æquare, cenſeant. Verum mihi certe vehementer errare videntur ii, qui tam exiguam molem & portionem humorum per cor & vaſa omnia ferri affirmant, & in eo plerumque decipiuntur, quod tantummodo ſanguinis rationem ineunt, quaſi ille ſolus circumagatur, quum tamen longe major ſit quantitas lymphæ, ſeri, chyli & ſucci alibilis, quos omnes humores innumera vaſcula & tot canaliculi, è quibus maxima ex parte compages corporis noſtri ejuſque partium coagmentata eſt, continent, & qui pariter non ſubſiſtunt, ſed jugi etiam motu circumaguntur. id quod etiam de ſucco cerebri, medullæ ſpinalis ac nervorum dicendum. Deinde illi quoque admodum falluntur, qui quantitatem omnem ſanguinis ex ejus per vaſa aperta effluxu metiuntur, eo quod, hic tamdiu tantum, quam cordis & arteriarum motus, ſuccedit, hoc autem, poſt interceptum à ſubtracto ſanguine ad cor affluxum & ſublatam diaſtolen, pereunte, ſubſiſtit, reſtitante adhuc in vaſis minoribus & inferioribus magna cruoris copia.

§. XV.

Et major fluidorum quam ſolidorum.

Proinde alia potius via ac methodus excogitanda, qua proportio liquidi ad ſolidum in corpore humano clare & certius poſſit detegi: id quod mea quidem ſententia commodius perfici nequit, quam ſi fluidarum æque ac ſolidarum partium non nihil lance prius libratum calori exponitur, quo humidum auſugiat, & exſiccatum poſtea rurſus ponderatur, videndo, quantum perdiderit ponderis, & inde calculum ſubducendo. Varia hunc in finem inſtitui experimenta, & ſæpius quidem cum ſanguine è vena miſſo, ac deprehendi, quatuor ejus uncias, facta exſiccatione, unam utplurimum unciam ſolidæ materiæ reliquiſſe, ut adeo tres ſint fluidæ, & una tantum ſolida in cruore portio. Deinde fruſtum carnis bubulæ recentis, duodecim unciarum pondere, in clibano non adeo acri & vehementi calore ſiccavi, & aridæ ſubſtantiæ uncias quatuor obtinui, reliquis octo unciis, partim ſub vaporum forma diſflatis, partim cum pinguedine liquefactis & exſtillatis. Oſſa quoque, quæ ſunt ſoliſſimæ & maxime compactæ partes, decoxi ad

 aliquot

aliquot horas cum aqua, exemta poſtea areſeci, & dimidium ponderi eorundem deceſſiſſe compertum habui. Licet autem pondus & quantitas tot membranarum, cartilaginum omniumque ſolidarum partium in corpore humano, exacte determinari nequeat; illud tamen ex hac computatione recte elicitur: fluidam corporis ſubſtantiam in genere longe ſuperare ſolidam.

§. XVI.

Inde eliciendum quoties ſanguis circuletur. Ponamus itaque corporis molem attingere CLX. libras, minimum LXXX. libræ humoris in eo erunt. Ponamus porro, quod etiam fere ſemper in ſano homine evenit, quod uno in minuto ſeptuaginta pulſus, adeoque in hora, quæ ſexaginta minutis abſolvitur, quater mille & ducenti pulſus numerentur, & quod ea ſit arteriæ magnæ cordi concretæ amplitudo in robuſto, iſque diameter, ut quovis cordis ictu, unciam unam ſanguinis quam commode recipere poſſit; calculo ſubducto, patebit, minimum ter intra horæ, ac ſeptuagies & bis intra XXIV. horarum ſpatium, humorum microcoſmicorum pelagus curſum conficere & cor in circulum abeundo perlabi. Et tam crebra liquorum corporis per cor & omnia vaſa circulatio, eam maxime ob cauſſam neceſſaria eſt, quo ſuccus ille, qui ex ingeſtis eſculentis & potulentis extrahitur, ac in mediocriter robuſto & non valde agili vitæ genere minimum ad ſex libras accedit, cum ſanguine intime miſceri, ad minima vaſcula per univerſam compagem pelli, iterumque per ſubcutaneos maxime & urinarios tubulos exire poſſit; quandoquidem obſervationibus ſtaticis liquido conſtat, corporis adulti idem ſemper fere manere pondus, & egeſta æqualiter reſpondere ingeſtis.

§. XVII.

De cauſſis quæ pulſum immutant, Ut autem ad pulſus eorumque cauſſalem diſquiſitionem redeamus, probe tenendum eſt, pulſum tam quoad celeritatem, quam magnitudinem, non in omnibus omnique tempore unum eundemque obſervari, ſed ratione magnitudinis cordis & vaſorum, copiæ & temperiei ſanguinis, nec non virtutis elaſticæ canalium, multum differre, & hinc quoque pro ratione ſexus, ætatis, temporum anni, aëris, motus, victus, ſomni, vigiliæ, animi pathematum admodum diſcrepare. *& quidem ſexus.* Si ſexum ſpectemus, viri plerumque mulieribus pulſum majorem & citatiorem, fœminæ tardiorem & debiliorem obtinent; quippe viri, corde majori & ampliori, cui, ut ego in quamplurimis ſectionibus obſervavi, ſemper vaſorum amplitudo reſpondet, firmioribus quoque fibris & ſanguine magis calido turgeſcente, quam fœminæ inſtructi ſunt, quæ vaſa habent exiliora, laxiora *temperamentum.* & copioſiora. Deinceps in cholericis & ſanguineo-cholericis, arteriæ validius & celerius micant, quam in iis, qui phlegmatici & melancholici ſunt temperamenti. Nam cholericorum ſanguis majori copia partium ſulphurearum, quæ fons & matrix motus inteſtini calidi & orgaſtici ſunt, ſcatet, hinc tenuior, fluxilior magiſque coccinei coloris eſt, citatius curſum conficit & excretio*corporis habitus.*nes promtiores facit. Quoad corporis habitum macilentiores & qui fibras ſtrictiores & ampliora vaſa habent præ obeſis, qui laxis fibris dotati, vaſaque gerunt anguſta, majorem & validiorem arteriarum pulſationem experiuntur; unde etiam ſaniores, robuſtiores ac ad perferendos labores aptiores ſunt illis.

§. XVIII.

Ætas. Porro ætas multum ad modificandum arteriarum motum confert. Nimirum infantes inſignem ſuccorum copiam ad alimoniam & incrementum neceſſariorum alunt, unde crebriores fiunt diaſtoles & pulſus, qui tamen ob fibrarum teneritudinem & laxitatem, molliter tangentis manum feriunt. In juvenibus ac viris maximus corporis vigor, ſanguis calidus & fibræ ſtrictiores, & hanc ob cauſſam in iiſdem pulſus ſtrictior, major & vehementior obſervatur. Senes vero fibras gerunt rigidiores, & ſanguis ob ceſſantem nutritionem redundans, anguſtatis nimium minimis canaliculis, in majoribus vaſis ipſoque corde majorem dilatationem, adeoque pulſum magnum & quodammodo durum facit, qui tamen ob cruorem, deficientibus particulis calidis ſulphureis, craſſum ac ſpiſſum, tardior eſt. *Labor.* Labor, motus & exercitatio corporis, & pulſum, & circulum ſanguinis, & excretiones præſertim perſpirationem, augent; *quies.* quies autem & otium & tardiorem, & debiliorem, ſanguinis progreſſum, adeoque etiam arteriarum motum efficiunt. *Sermo intenſus.* Eundem cum motu præſtat effectum reſpiratio, per ſermonem excitatum, vel aſcenſum acclivium intenſior facta, qua ſanguis non ſolum velocius per pulmones, ſed etiam univerſi corporis canales agitur, ac pulſus magnitudine & celeritate increſcit. *Vigilia.* A vigilia evidentior arteriarum percuſſus ſentitur, in ſomno vero tardior & languidior eſt. *Potus calidus.* Poſt potum ſumtum calidum, v. g. infuſi Caffée & Thée, vel etiam aquarum thermalium, ſtatim frequentiores vibrant pulſus, nec *cibus.* non poſt ingeſtum cibum, adeo ut ſæpius experimentum ceperim, & quum ante prandium in minuto arteriæ ſeptuagies, in quibuſdam ſexagies quinquies pulſarent, poſt illud ad LXXV. *animi affectus.* vel LXXX. quin C. pulſus aſcenderent. Nihil vero tam ſubito pulſum cordis & arteriarum mutare valet, quam animi affectus; & à terrore quidem pulſus fit inæqualis, parvus & contractus, à gaudio frequens & magnus, ab ira celer ac durus, à triſtitia tardior, minor, profundior ac debilis, & poſt impenſas meditationes, languidus ac debilior, neque dubium eſt, quin in deſideriis & affectibus venereis crebrius pariter turbetur.

§. XIX.

Aër. Quam eximia præterea aëris circumflui ac tempeſtatum ſit efficacia ad ſanguinis per arterias motum earundemque percuſſum conturbandum, quotidianis experimentis inclareſcit. Inprimis experientia compertum habemus, quod ſimul ac poſt diu in atmoſphæra regnantes zephyros, vel auſtros, aquilo, vel eurus flare incipit, mox major tenſio arteriarum fiat, major quoque vigor & magnitudo in pulſibus, quod etiam obſervatur, quando argentum vivum in barometro ſitum ſuum humilem mutat & ad ſuperiora ſcandit. Contra ea, ſi atmoſphæra & denſa, humida, pluvioſa & diuturna auſtrina ejus conſtitutio, ſub vita præſertim ſedentaria, longiori ſomno, & autumnali tempore, langueſcit pulſus & minor redditur, ſimul quoque ſanguinis circuitus cum excretionibus, inprimis perſpiratione impeditius ſuccedit. *Anni tempora.* Ex eodem fonte derivandum, quod pulſus in arteriis pro anni temporibus mirum variet. Videlicet vere medio, ut Maio menſe, maximus vigor corpori ineſt, & pulſus magnus, interdum vehemens percipitur. Æſtate media arteriæ celeriter, ſed debiliter,

biliter, percutiuntur, quoniam ob æſtum major inteſtinus & calidus partium ſulphurearum fit motus, ſpirituoſæ autem elaſticæ exhalant. Autumno pulſus tardi, molles & debiles percipiuntur, & hieme duriores ac majores micant.

§. XX.

Medicamenta purgantia & emetica. Accedunt medicamenta, quibus identidem peculiaris vis atque virtus ineſt, motum cordis & arteriarum pulſum variis modis immutandi. Etenim quotidianæ obſervationis eſt, à draſtico ſumto purgante, quod ſpaſmis ventrem exercet & plures dejectiones movet, pulſum duriorem, citatiorem & debiliorem, cum virium languore reddi; qualis effectus etiam ab aſſumto fortiori emetico ſequitur. *Martialia.* Medicamenta ex marte parata id ſervant ſingulare, quod ſulphure ſuo metallico egregie fibrarum & canalium elaterem firment atque intendant; unde poſt eorum uſum pulſus major & robuſtior percipitur, color faciei vividior conſpicitur & calor corporis adaugetur; quæ ſi obſervantur phænomena, indicium ſunt boni à medicamento dato effectus, ad expediendas maxime obſtructiones in corpore cachectico. Quumque Lauchſtadienſes medicati fontes eximiam martialis elementi copiam in ſinu foveant, exquiſita utique ratione nititur, quod ſæpius expertus ſum, ab eorum potu pulſum languidum antea & minorem, in ſexu potiſſimum ſequiori, majorem & frequentiorem reddi ac intendi. *Corticis chinæ.* Idem quoque ab uſu corticis Chinæ in intermittentibus adverti: quippe die vacuo, quo arteriarum percuſſus ſolet eſſe valde tardus, parvus & debilis, hoc propinato, vegetius & robuſtius micare cœperunt, indicio, auſpicatam hujus remedii cæteris paribus eſſe operationem.

§. XXI.

Volatilia. Pharmaca, quæ ſale volatili, acri & oleoſo turgent, ut eſſentiæ & ſpiritus bezoardici, alexipharmaci, ordinario amplificant & exaugent pulſum atque cordis & arteriarum diaſtolen, ob principium ſulphureum volatile, expanſivum orgaſticum; & quia ſanguinis circuitus inde promovetur, non modo perſpiratio, ſed & debito adhibito regimine, ſudor largior ſubſequitur. *Analeptica.* In enormi virium defectu & imminente animi deliquio, arteriarum motus languidus, tardus & parvus, vix interdum perceptibilis obſervatur, adhibitis autem interius & exterius balſamicis & ſpirituoſis aromaticis, mox immutatur & augetur, qualem effectum etiam vinum generoſum præſtat. *Acida & nitroſa.* Acida viciſſim & nitroſa, peculiari ratione ſulphur ſanguinis, à quo inteſtinus ejus calidus motus dependet, figendo & refrenando, corpus refrigerant & ſimul ſemper reddunt arteriarum motum pacatiorem; quare etiam eorum uſus, ubi pulſus ratione magnitudinis & celeritatis nimium eſt adauctus, ut in æſtu febrili, præſentiſſimæ eſt efficaciæ.

§. XXII.

Soporifera & narcotica. Quæ ſulphure quodam vaporoſo, naturæ adverſo, ut ſunt, quæ ſomnum inducunt, ex opio potiſſimum parata pharmaca, multo magis quæ narcoſin & ſtuporem conciliant, quo nomine hyoſcyamus maxime & ex eo concinnata celebrantur, imbuta ſunt, pulſus percuſſum valde parvum & debilem efficiunt ac vires proſternunt. Et mirandum certe eſt, quam ſubito hæc ipſa medicamenta, exigua etiam doſi oblata, vires dejiciant, elaterem ſolidorum & potentiam motricem minuant, nullam aliam ob cauſſam, quam quod principio ſuo ſubtili, ſulphureo, valde expanſivo, intima nervorum penetrent, & liquidum quod vehunt puriſſimum, magnæ ad movendum efficaciæ, adverſo ſuo vapore contaminent; eodem modo ac verſa vice, quæ amico fragranti ſulphure ſcatent, motum cum viribus erigunt atque adaugent. *& venena corroſiva.* Pariter experientia conſtat, ab aſſumtis aliis venenis corroſivis, quorum notiſſimum arſenicum, pulſum minorem, contractum, durum atque frequentem fieri, qui ante mortem aliquot horis deficere ſolet, ut percipi plane nequeat.

§. XXIII.

Venæ ſectio. Si ob nimiam ſanguinis redundantiam & ampliorem alveorum diaſtolen, cordis ſyſtoles non ſufficienter reſpondet, & pulſus ea propter minor fit ac deprimitur; facto per ſufficientem ſanguinis miſſionem ſpatio, arteriæ vegetius & celerius ſaliunt, ipſeque ſanguinis progreſſus promtior fit atque liberior. Et quia menſium vel hæmorrhoidum fluxus ſæpe ob nimiam plethoram ſupprimitur, evenit, ut poſt ſectam venam, ob celeriorem ſanguinis curſum, brevi tempore poſt inſigni valetudinis cum emolumento reſtituatur. *& balnea.* A balneis tam ſiccis & vaporoſis, quam humidis, pulſum vehementer augeri certiſſimum eſt, adeo, ut ſi paulo calidius adhibeantur, febrilis evadat, quem univerſi corporis æſtus, cordis palpitatio & capitis dolor ſequitur. Etenim in ejuſmodi balneis à calore externo humido major ſanguinis humorum proritatur expanſio, quæ, ſi nimius balnei æſtus eſt, tantopere augeri poteſt, ut ſyſtolen cordis nimia reſiſtentia ſuſpendat, & lipothymiæ balneantibus, ut crebrioris obſervationis eſt, accidant. Quin pediluvia tantum, circa lecti introitum recte uſurpata, & ſanguinis & arteriarum motum intendere, multiplici conſtat experientia.

§. XXIV.

Magna itaque rerum corporearum vis. Hæc itaque omnia uberius hactenus excuſſa, evidentiſſime confirmant: magnam ac præſentaneam rebus externis corporeis, quibus ad vitam tuendam quotidie utimur, ineſſe facultatem, cordis motum & arteriarum pulſum, adeoque univerſam actionum vitalium, naturalium & animalium œconomiam, in melius, vel deterius mutandi. Quibus certe effectibus, quaſi totidem argumentis, apertiſſime erroris convincuntur, qui phyſicis hiſce rebus omnem omnino in corpus agendi illudque movendi potentiam denegant, & principio cuidam rationaliter & moraliter agenti, motuum cauſſam & directionem modo plane non intelligibili tribuunt. *Ad pulſum mutandum.* Quumque adeo pulſus multis variiſque cauſſis mutari poſſit, periti omnino Medici eſt, ut eaſdem curate expendat omnes, ne in promendo ex iis judicio fallat ac fallatur. *Hinc cautum judicium.* Nam pulſus quidem certum ſignum & index motus cordis & circuli ſanguinis eſt, ſed ſi ſolus is ſpectetur, & non aliarum ſimul circumſtantiarum, vel cauſſarum externarum, ratio habeatur, in judicando admodum decipere poteſt. Exemplo ſit pulſus intermittens. Hic plerumque pro periculi pleno, quin lethali, habetur quidem; experientiæ tamen fide conſtat, eundem ſæpe in ſanis, frequentius in hyſtericis, nec non colica, ſine exitio, obſervari. RIVERIUS *Cent. III. obſ.* 3. intermittentem pulſum notavit à lumbrico, quo excreto, arteriarum motus ad naturalem ſtatum rediit. Idem auctor *cent. II. obſ.* 77. pulſum diu & ſæpe, ob polypum, ſuperſtite longius vita, intermittentem, ſe tetigiſſe, teſtis eſt.

Et

Et KERKRINGIUS *in ſpicileg. obſ.*78. ſyſtolen cordis interceptam adeoque pulſum, ſufflaminatum, ſine funeſto eventu, ſe vidiſſe confirmat. Flatus quoque pulſum ſuſpendere, PECHLINUS *lib. II. obſ.* 8. confirmat exemplo cujuſdam, cui flatuum exſurgentium copia mirifice cor conſtringebat & interturbabatur pulſus, flati vero ac copioſi ructus exirent, liberabatur. Et *lib. cit. obſ.* 7. *pag.* 214. diſertis verbis teſtatur: ſe pulſum ſubinde intermittentem in ſcorbuticis, in fœminis junioribus male menſtruatis, ſine ullo majori incommodo, ſpectaſſe.

§. XXV.

Teſtimonia. Quare egregium FERNELII eſt monitum, quod *lib. III. de pulſ. pag.* 160. inculcat: *quotidianæ*, inquiens, *corporis affectiones pulſus immutant, ſine quarum animadverſione, non certo poteſt pulſus percipi, nec quantum per morbos à naturali diſtet.* Eandem quoque in rem quam maxime commemorabilis CELSI locus *lib. III. cap.* 6. & dignus, qui totus tranſcribatur, dum ait: *venis maxime credimus, fallaciſſimæ rei; quia ſæpe iſtæ lentiores celerioreſve ſunt, & ætate, & ſexu, & corporum natura. Et plerumque ſatis ſano corpore, ſi ſtomachus infirmus eſt, nonnunquam etiam incipiente febre, ſubeunt & quieſcunt: ut imbecillus is videri poſſit, cui facile laturo gravis inſtat acceſſio. Contra ſæpe eas concitat & reſolvit ſol, & balneum, & metus, & ira, & quilibet alius animi affectus, adeo ut, cum primum Medicus venit, ſolicitudo ægri dubitantis; quomodo illi ſe habere videatur, eas moveat. Ob quam cauſſam, periti Medici eſt, non protinus ut venit, apprehendere manu brachium; ſed primum reſidere hilari vultu, percunctarique, quemadmodum ſe habeat; &, ſi quis ejus metus eſt, eum probabili ſermone lenire; tum deinde ejus carpo manum admovere. Quas venas autem conſpectus Medici movet, quam facile mille res turbant!*

§. XXVI.

De pulſus mutatione in morbis, Atque hæ ſunt cauſſæ, quæ arteriarum motum variare, & multis modis in ſtatu naturali mutare poſſunt: proximum tunc eſt, ut quomodo quibuſque rationibus, pulſus præter naturam in variis morbis immutationem ſubeat, exponamus; quo Medicus ex hac pulſuum dignotione, ad cognitionem cauſſarum internarum & effectuum eo melius pervenire, & ſic ex iiſdem, & morborum, & cauſſarum morbificarum, ſigna atque *& quidem febribus,* indicia cum certa ratione petere poſſit. Quum vero ex omni morborum claſſe præcipuus, immo quaſi univerſalis, ſit febrilis, qui nulli ætati, ſexui & temperamento parcit, plurimis morbis ſeſe complicat, multos etiam interimit ipſiſque Medicis plurimum negotii in curando & præſervando faceſſit; maxime omnium è re fore arbitror, ut paullo accuratius diſpiciamus: an certo pulſu, & quonam, febris, cujuſcunque ſit generis, certo dignoſci poſſit? ſive quinam pulſus ſignum *quarum ſignum frequentia.* pathognomonicum febris præbeat? Jam quidem non levem hac de re inter Medicos tam veteres, quam recentiores, vigere diſſenſum, videmus, dum alii pulſum celerem, alii frequentem, alii cum GALENO pulſum celerem & frequentem ſimul, pro pulſu febrili, ſive febris genuino ſigno, venditant. Ego vero jam ſupra clarius oſtendi, controverſiam hanc nullius fere eſſe momenti & facile hac ratione dirimendam, ſi ex vero ponamus: frequentiam proprie non eſſe de natura nec motuum, nec pulſuum, celeritatem autem ſingulorum pulſuum non poſſe dijudicari & exquiſite determinari, quam per ictuum numerum frequentiorem, ſive ſæpius repetentem. Hinc quando quæſtio eſt de pulſu febrili, celer quidem proprie is eſt, qui febribus jungitur eaſdemque indicat; quia tamen frequentia à crebrius repetita vibratione magis in ſenſus incurrit, & celeritatem comprehendit, rectius utique ii Medicorum ſentiunt, qui pulſum frequentem pathognomonicum febris ſignum eſſe aſſerunt.

§. XXVII.

Et ſane quamplurimi ex recentioribus quoque non infimi ſubſellii Medici, hoc aſſertum calculo ſuo comprobant. *Quod teſtantur auctores.* Audiamus SYLVIUM, qui in *praxi lib. II. pag.* 160. ita diſſerit: *hoc unicum febri omni ſoli & ſemper competens ſignum eſt, adeoque pathognomonicum, pulſus ſcilicet præter naturam frequentior, quo præſente febrem adeſſe, abſente autem abeſſe, certo pronunciari queat. Nec enim aliud ſignum quod competat omni febri innotuit Practicis, reliqua enim ſigna omnia, non tam febrem, quam febris ſpeciem, gradus & tempus indicant aut demonſtrant.* SYLVIO aſſurgit diligentiſſimus obſervator ETTMULLERUS, in tomo pract. p. m. 248. *pulſus*, inquiens, *naturaliter frequentior recte ſtatuitur ſignum pathognomonicū febrium à* SYLVIO, *tam in* diſſertatione de natura febrium, *quam* in praxi, *quidquid in contrarium ſcribat* DEUSINGIUS, Tract. diſquiſitione Anti-Sylviana. Idem confirmat clarus Belgarum Practicus DECKERUS, in *notis ad Barbette p.* 102. *ubicunque*, ſcribens, *pulſus præter naturam frequentior obſervatur, ibi febris eſt.* Et SCHELHAMMERUS *in tr. de pulſ. p.* 27. frequentem in omni febriū genere nunquam non ſeſe offerre ſcribit, & cum calore certum eſſe ſignum pathognomonicum.

§. XXVIII.

Monendum vero eſt, quod licet in omni febre pulſuum præſto ſit frequentia, minime tamen *In febribus quoque adeſt pulſus durus.* ex eo concludere liceat, ubi pulſus frequens, ibi febris. Nam ſuperius jam in cauſſarum evolutione oſtenſum eſt, in pueris & cholericæ temperaturæ viris eſſe, & a motu fortiori corporis in balneo, aſſumto ſudorifero, ab animi pathematibus, poſt epilepſiam & vinum potum, naturalem arteriarum motum fieri frequentiorem; quum tamen febris abſit. Quapropter hæc cautio a Medico, ne decipiatur, adhibenda eſt, ut prius ſtudioſe exploret, an forſan à cauſſa externa hæc pulſuum frequentia fuerit orta; ac deinceps ut inquirat, num etiam alia febris eſſentialia ſigna, ut horror & refrigeratio extremorum, adſint. Porro etiam probe notandum id, quod à paucis notatum, quod ſcilicet in febribus omnibus frequens non modo ſit pulſus, ſed & ſimul ob tenſionem arteriæ, plus renitens & naturali durior. Nam certe pauciſſimæ ſunt febres, in quibus pulſus non ſolito durior obſervatur, exceptis modo quibuſdam vere malignis febribus ſudoriferis, è quarum numero maxime ſudor ſic dictus Anglicus & colliquativus, quæ potius undoſo pulſu ac ſumma virium dejectione indicantur. Febris quippe, ſecundum noſtram rationalem demonſtrativam explicationem, eſt affectio ſyſtematis nervoſi & vaſculoſi, univerſali ſpaſmo quodammodo conſtricti, qui non modo nervoſas & muſculoſas fibras, ſed & ipſa arterioſa vaſa eorumque tunicas, quæ ex fibris nervoſis & muſculoſis conflatæ ſunt, afficit. Et ab hac tenſione & conſtrictione partium, quæ ſic proprie de eſſentia febris eſt, dependet non modo tenſio & durities, ſed & frequentia pulſuum aliaque

que ſymptomata febri juncta; quandoquidem ſpaſtica hac fibrarum ſtrictura, dum vaſa capillaria nimium anguſtat, anguſtia celeritate compenſatur, & ſanguis citatiori mutuo attritu incaleſcit; à priori frequentia, à poſteriori, corporis æſtus.

§. XXIX.

Variat tamen pro tempore febris. Ut autem paullo ſpecialius innoteſcat, quomodo in variis febrium generibus pulſus ſit comparatus, primo tenendum eſt loco: eundem quoad tempora decurſus morbi febrilis, eximie differre. Nimirum in principio continuæ, vel paroxyſmo intermittentis, plerumque tenſus eſſe ſolet, parvus & frequens, deinde augeſcit & paullo major fit, tum in ſtatu, ſive vigore æſtus, in magnitudine adhuc creſcit & vehementius ferit, & tandem circa declinationem, & tenſio, & celeritas remittit, ſimulque ſecretiones & excretiones in cute, perſpiratio nempe & ſudor ſuccedere incipiunt. *qui malus?* Malum contra indicium eſt, ſi in febribus continuis, circa dies criticos, ſeptimum ſcilicet, nonum & undecimum, cum horrore & refrigerio extremorum, pulſus fit parvus & celer, vel etiam celer & vehemens, cum urina aquoſa & tenui, eo quod ſpaſmos in extremis augeri & ſanguinem impetuoſe ad caput agi, ob fractum robur ibi exitialem phrenitidem inducturum, nunciat. Peſſimi autem præſagii eſt parvus, frequens & debilis, quippe qui, virium ſummam proſtrationem & internam inflammationem in ſphacelum concedere ſubindicat, cui ſi complicatur inæqualis & intermittens, mortis periculum prodit.

§. XXX.

De pulſu in variis febrium generibus. Deinceps in principio quartanæ pulſus parvus, durus, frequens & inæqualis eſſe ſuevit, & in ſtatu tertianæ, item ardentis, vehemens. In febre ſynocha magnus quoque & celer arteriarum percuſſus, qualis maxime venæ ſectionem indicare ſolet. Ante eruptionem exanthematum in variolis & morbillis, arteriæ quoque frequenter pulſant, poſt eruptionem autem & tenſio & frequentia exſpirat, tempore vero ſuppurationis rurſus pulſus frequens fit ſub febre ſic dicta ſecundaria, & ſub declinatione iterum ſucceſſive redit ad ſtatum naturalem. In malignis & petechialibus frequens quidem, parvus & debilis, ſed contractus micat pulſus, cum magna virium proſtratione, qui, ſi in mollem & undoſum tranſit, cum multo ſudore & urina ſanorum ſimili, non remittentibus ſymptomatibus, mortem præſagit. In febribus inflammatoriis, & ubi dolores juncti ſunt, ut peripneumonia, ordinario durus & frequens, quandoque etiam magnus percipitur. Et catarrhales denique febres ipſaſque lentas, pulſus veſperi ingraveſcens & celerius ſuccedens ſtipat & indicat.

§. XXXI.

In aliis morbis, ut capitis. Ad reliquos porro morbos quod attinet & ad pulſus in iis habitudinem, in his quidem qui caput obſident, ut mania, phrenitide, melancholia, multum quoque variare ſolet, & modo celer, modo tardior, modo languidus, modo robuſtus, nonnunquam inæqualis, tangitur, plerumque vero in his morbis intra caput fortiter arteriæ pulſare ſolent, à ſanguine copioſius ibi congeſto, cum dolore tractorio & lancinatorio, luculento indicio, multum ad cordis & arteriarum ipſiuſque ſanguinis motum turbandum conferre cerebri membranarum & nervorum conſtitutionem. In aliis, ut epilepſia, apoplexia & hemiplexia, præſertim, ſi major ſanguinis copia præſto fuerit, durus plerumque & frequens, quandoque etiam magnus, deprehenditur. Viciſſim ubi reſolutum genus nervoſum vireſque proſtratæ, in lethargo, ſopore & diſpoſitione ad ſyncopen, mollis, rarus & languidus tangitur, qui, ſi demum adeo graciléſcit, ut vix percipi queat, corpus interea frigido ſudore perfunditur, lethalem ingruere cataſtrophen per ipſam conſtat experientiam. *pectoris.* Quando pectus & partes in eo contentæ vitales patiuntur, pulſus utplurimum frequens, languidus & inæqualis eſſe ſolet; qualis potiſſimum deprehenditur in cordis palpitatione, nec non in aſthmate convulſivo, ubi tamen plerumque intermittens jungitur, præſertim ſi uterque morbus à polypoſo concremento, intra cor vel ejus vaſa, fovetur.

§. XXXII.

Hæmorrhagus, Quod ſi porro ſanguis redundans exitum moliri incipit v. c. per menſes aut hæmorrhoides, creber, parvus & quodammodo durus arteriarum eſt motus, ob ſpaſmos, quibus ſanguis ad locum excretorium congeritur; quum vero perrumpit, increbeſcit & in magnitudine augetur. *ſpaſmodicis & doloribus,* Affectus ſpaſmodici, hypochondriaca & hyſterica pathemata, dolores coli & calculi, nec non qui caput aliaſque externas quoque partes infeſtant, ſub pulſu crebriori ac duro, affligunt, qui, ſi molleſcit & amplior fit, ſpaſmos in ſyſtemate nervoſarum partium conquieſcere & ſanguinis motum ad naturalem ordinem redire portendit. *Dyſenteria,* In dyſenterico alvi fluxu utplurimum arteriarum pulſatio frequens & parva; ubi vero febris complicatur, frequentiæ magnitudo jungitur. *Lue venerea &c.* Lues denique venerea, ſcorbutus, cachexia & hydrops, pulſu languente ac debili ſtipantur.

§. XXXIII.

Concluſio cum monitis. Atque hæc ſunt, quæ de pulſibus & judicio recte ex iiſdem formando, in ampliſſimum uſum breviter dicta ſunt. Interim tamen, quia hæc doctrina ita comparata eſt, ut apprime in eandem quadret, quod CELSUS de medicina generatim edixit, plura eſſe, quæ nec dici poſſint, nec ſcribi; monendi utique ſunt artem exercitaturi, ut experientia duce eandem mature addiſcere laborent, & exquiſito ſtudio in cognoſcendis ac dijudicandis pulſibus verſentur. Mirandum autem certe eſt, noſtros medicinæ practicos ad ægrorum lectos accedentes pro more tantum pulſum contrectare, tam levi brachio, ut vix duos ictus exſpectent, quum tamen ſæpenumero poſt decem demum vibrationes, inæqualitas vel intermiſſio percipiatur, maxime, quando ſanguis inæqualiter mixtis partibus refertus cordis penetralia pertranſit. Neque etiam ſufficit, pulſum in uno tantum carpo tangere, ſed in utroque id faciendum, quin in collo quoque & temporibus; eo quod experientia teſtatur, diſcrepare ſæpius pulſum in manuum carpis, & in uno loco commodius quam in altero explorari. Quumque non minus multum interſit, ut pulſuum numerus atque celeritas exacte diſtinguatur ac determinetur; apprime ex uſu eſſe poterit ad normam horologio, quod minuta ſecunda indicat, ſingulos ictus accurate numerare ac definire.

CAPUT

CAPUT XIII.

De judicio ex ſanguinis inſpectione & examine recte eliciendo.

§. I.

In medicina judicio opus.

VIx ulla datur diſciplina, quæ tanto judicio opus habet, ac ipſa medica, ita prorſus, ut omne Medici officium in recto & ſano judicio conſiſtere videatur. Nam ad corporis ægrotantis naturam pernoſcendam, ad morbi genium, cauſſas ejus, progreſſum, ſucceſſum & eventum indagandum, ad congrua quoque remedia invenienda, eaque certo ordine & tempore applicanda, itemque ſi ad valetudinem tuendam, & morboſas varii generis, pro differenti corporum natura, arcendas afflictiones, conſilium, quæ ſalubria, vel inſalubria ſint, promendum, exquiſito ſemper maxime opus eſt judicio. Hinc certe quo magis Medicus perſpicaci judicio excellit, eo præſtantior merito habendus eſt. In nulla tamen medicinæ parte, ſi famam & exiſtimationem ſuam tueri velit artifex, tam caute & circumſpecte ſe gerere debet, & attentiori omnium circumſtantiarum penſitatione ac perita deliberatione ſua perficere, quam in ea, quæ ſemeiotica dicitur, & in dignoſcendis morbis eorumque ſucceſſu atque eventu prædicendo occupatur.

maxime in ſemeioticis.

§. II.

Prognoſis optime ex ſanguinis circulo deſumitur.

Quemadmodum vero omnes prænotiones & prædictiones certis quibuſdam ſignis atque indiciis nituntur; ita prognoſis pariter medica nec hiſce eſt deſtituta. Certiſſima tamen ac optima ad rectam ac fidam prognoſin formandam ratio eſt, qua Medicus ex eo fundamento, quo vita & integritas omnium actionum continetur, tanquam optimo criterio, judicandi rationes petit atque elicit. Jam vero omnium conſenſione, progreſſivus ille & vitalis ſanguinis & humorum, beneficio motus ſolidorum ſuccedens circulus, uti universæ medicinæ, ita etiam Semeiotices, principium eſt atque fundamentum. Ex quo quidem liquido primum pateſcit, pulſuum exactiorem doctrinam & rationalem explicationem, quam antecedenti capite perſequuti ſumus, Medico ſcitu maximopere eſſe neceſſariam.

§. III.

Per pulſum & inſpectionem ſanguinis.

Quumque adeo ſanguis princeps ille humor ſit, à quo vita, ſeu conſervatio corporis noſtri vitalis & omnium functionum integritas, item ſecundum HIPPOCRATEM prudentia ipſius mentis, dependet, & ſine quo anima nihil efficere poteſt: poſt pulſuum, ſive ſanguinis per cor & arterias motus diſquiſitionem, in quæſtionem merito cadit: annon ex ipſo ſanguine ejuſque examine & inſpectione, de integro vel morboſo corporis ſtatu indicia promi, & remedia quoque, quæ utilia, vel noxia, deſumi queant? Vulgus quidem ea in opinione verſatur, & à Medico æque ac Chirurgo quam maxime urget, ut ex ſanguine è vena miſſo, de ſtatu ſanitatis vel morbi, judicium proferat. Neque deſunt Medici, qui multa & mira ex inſpecto ſanguine hariolantur, quo morbo nempe æger laboret, quæ cauſſa morbi ſit, & quibus remediis ad ſanguinem emendandum attendum. A. vero utut non penitus hanc doctrinam repudiare aut rejicere velimus; multis tamen eam difficultatibus laborare & admodum infidam eſſe, non ſine ratione profitemur.

quæ tamen fal. ac.

§. IV.

Quia ſanguinis bonitas non evicta & in omnibus una.

Videlicet nondum res inter Medicos confecta eſt, quinam optimus habendus ſit ſanguis, dum alii tenuem, fluidum & rubicundum, alii talem qui mox poſt emiſſionem in gelatinam rubram concreſcit, quidam qui coagulum craſſum in fundum deponit, & fluidam in ſuperficie mediocrem ſeri quantitatem monſtrat, pro optimo agnoſcunt. Quiſquis vero optimus ſit, illud tamen certum, vitalem hunc purpureum liquorem ratione ætatis, ratione victus & vitæ generis, ratione regionum & anni temporum, etiam in ſanitatis ſtatu magnopere variare, adeoque univerſali normæ penitus non eſſe locum. Deinceps corpora quæ integro & gelatinoſo nitide rubicundo gaudent ſanguine, ut ſunt ſanguineæ complexionis hominibus, multis & gravibus ſæpe morbis attentari, non facile quiſpiam peritus Medicus negabit, multo minus ii, qui ſanguinis abundantiam pro frequentiſſima morborum cauſſa æſtimant, dubitabunt.

§. V.

Sanguis aſpectu ſæpe malus in ſanis & vice verſa.

Tum etiam hoc per experientiam curioſiorem obſcurum eſſe nequit, ſub ſanguine, qui aſpectu pravus videtur, nihil tamen incommodi percipi; & viciſſim optimum quoad ſenſum ſanguinem, ex ægro & graviter decumbente corpore extrahi. Notatu hanc in rem digna ſunt quæ prodidit BALLONIUS *obſ. II. Ephemerid. pag.* 91. dum ait: *plurimis impurus ſanguis detractus, quibus mortuis & ſectis, partes integræ deprehenſæ; aliis purus, quibus viſcera & pulmones putres ſunt inventi, & formoſiſſimis mulieribus ſemper fere impurus detrahitur.* Idem teſtatur MAUR. HOFFMANNUS in inſtit. diſſ. VII. *impurus*, inquiens, *ſanguis, ſæpe præ puro vitam diutius promovet, & in quibuſdam corporibus optimus ad ſenſum peſſimus eſt.* Ego quoque ſæpius obſervavi, in ſcorbuticis, hecticis, ſanguinem eleganter rubicundum ac fluidum emitti, in ſanis vero & robuſtis corporibus, denſum, glutinoſum, nigrum & facile coagulabilem. Inprimis Weſtphali, qui duriori & ſalſo victu cum pane groſſiori utuntur, citra incommodum quoddam, multo minus morbum, ſanguinem valde denſum alunt, & qui crebrius, ſi refrigeſcit, in ſuperficie ſerum inſtar glutinis concreſcens & variegatum exhibet. In apoplecticis pariter, paralyticis, item morbis ſpaſmodicis, convulſivis, ſæpe optimum ratione coloris & conſiſtentiæ deprehendi ſanguinem. Quin vidi, ex arteriolis in virulento carcinomate diſruptis, ſanguinem fluidum & nitide rubicundum ſtillaſſe, qui exterius nihil plane vitii habuit.

§. VI.

Et tum demum nocet.

Fallax itaque atque infidum omne eſt judicium, quod ex ſola ſanguinis inſpectione arceſſitur; unde etiam procul dubio factum, quod antiquiſſimi artis noſtræ antiſtites, HIPPOCRATES & GALENUS, qui omnes ſanguinem ceu vitæ theſaurum agnoverunt, de judicio in morbis ex ejus aſpectu ferendo parum admodum prodiderint. Sane ſanguis, etiamſi vitioſus, quamdiu promte & expedite per corporis meatus movetur, non facile lædit; & optimus contra, ſi vel ſtagnat, vel firmiter impactus hæret, aut extra vaſa effunditur, non modo morbi, ſed & ipſius interitus cauſſa ſit. Nam qui morborum & ſymptomatum genealogiam probe callet, is facile perſpiciet, eorum originem, non tam

tam à craſi vitiata fluidorum, quam potius à vitio ſolidorum, vitio loci maxime & motus, eſſe arceſſendam. *quando extravaſatur.* Optimæ certe notæ ſanguinis portio, quando vaſis elabitur, putreſcit & funeſta excitat ſymptomata, in cerebro apoplexiam, febrem, convulſionem epilepticam & lege conſenſionis vomitum in ventriculo; intra cavitatem thoracis, vel abdominis paullo majori quantitate effuſus, in fœdam & lethalem abit putredinem. *aut ſubſiſtit.* Si vaſis adhuc contentus cruor membranis cerebri firmius impactus hæret, phrenitidem, in tunicis ventriculi & inteſtinorum funeſtam inflammationem, in ſphacelum abeuntem, ciet. In cordis thalamis & vaſis majoribus ubi congrumatus hæret, syncopen vel ſubitam mortem producit. In ſubſtantia muſculorum quum firmam concipit ſtaſin & in motu progreſſivo ſiſtitur, in ſphacelum, ſive mortiferam concedit putrilaginem.

§. VII.

Multiſ. me morbi ſine vitio ſanguinis accedunt.

Neque ullum amplius præterire poterit, viſcerum à ſanguine vel ſero infarctum, obſtructionem & indurationem, graviſſimas chronicas paſſiones, cachexiam, hydropem, hecticam ingignere, in quibus ſæpe ſanguis è vena miſſus vitio carere videtur. Et ſicuti venenum datum exigua mole, ſanum & qui integrum ſanguinem habet cito necare valet; ita etiam miaſma in peſte & aliis contagioſis morbis, vel materia in podagra, arthritide, & ſcabie retropulſa, ſævis ſpaſmis, citra vitium in ſanguine, homines perimit. Quin, licet pluribus noſtro tempore ſolenne ſit, in affectibus chronicis ſpaſmodicis, qui in viris mali hypochondriaci, in ſequiori ſexu hyſterici nomine veniunt, ſanguinis ſpiſſitudinem ceu cauſam accuſare; nihilo minus tamen ſanguinem hoc morbo affectis è vena conſiſtentia & calore bonum ac laudabilem detrahi, crebriori experientia convincimur. Nam ſpaſmi tam univerſales, uti ſunt febriles, quam certarum partium, graviſſimorum ſymptomatum auctores quidem ſunt; rarius tamen à denſo & craſſo ſanguine, ſed potius ab ejus copia, nimia expanſione, vel etiam ſubtili in eo latente acrimonia, exſuſcitantur.

§. VIII.

Utilis tamen ſanguinis aſpectus & exploratio.

Quamvis autem ex ſanguinis aſpectu præſagium admodum fallax, & plurimi morbi ex eodem plane non deduci queant: ejus tamen inſpectio & paullo curatius examen non plane uſu caret, qui vero plus ad præſcindendos, quam ad ſanandos morbos, pertinet. Placuit mihi quam maxime hanc in rem inſignis locus Celsi *lib. II. cap.* 10. ita differentis: *è vena ſanguis cum erumpit, colorem ejus habitumque oportet attendere. Nam ſi is craſſus & niger eſt, vitioſus eſt, ideoque utiliter effunditur. Si rubet & pellucet, integer eſt, eaque miſſio ſanguinis adeo non prodeſt, ut ea noceat, protinuſque eſt ſupprimendus.* Gravis hic auctor ſanguinem tenuem & rubentem integrum, craſſum vero & nigrum vitioſum pronunciat; quod licet non ſit perpetuum, magni tamen hoc monitum in adminiſtranda venæ ſectione uſus eſt. Nam quum ejuſmodi craſſus, niger & mox in coagulum abiens ſanguis, ægre admodum per minima & capillaria partium vaſcula curſum abſolvat; facile ibi hæret, & obſtructiones, quæ fœcundæ chronicarum paſſionum matres ſunt, excitat. Vel ſi quando ejuſmodi ſanguis, fortiori corporis aut animi commotione, aut intenſo frigore, aut etiam propter dolorificas & ſpaſmodicas internarum partium contractiones, vi & impetu quodam in vaſcula, quæ ſecundum naturam non ſanguinem, ſed tenuiorem lymphaticum humorem vehunt, truditur, ibi quam facile firmius impactus hæret, & graves ac funeſtas inflammationes conciliat. Id quod etiam quotidiana fere docet experientia, dum in pleuritide vera, peripneumonia, ſemper fere ſanguis, cui ſerum inſtar glutinis tenax innatat, è vena emittitur. Igitur quam maxime ſalutare eſt, talem ſanguinem ubi offenditur, ad peſſima mala avertenda detrahere, quo reliquus deinde cruor eo melius ſubigi, circulari & congruis eum in finem adhibitis alcalinis, volatilibus, diluentibus, aqueis, aquis ſalubribus attenuari & ſubtiliſari poſſit.

§. IX.

Sanguis floridus nimis vitioſus.

Sanguis vero nimis tenuis, floridus, coccinei coloris, non ſemper boni quippiam præſagit, præſertim ſi ſero ſit deſtitutus & in fundo nullum obſcuri coloris coagulum ponat. Nam talis color vel à ſalibus largiter admixtis alcalinis, in arthriticis & ſcorbuticis, gignitur; vel nimium inteſtinum calidum motum arguit, ut in lentis & hecticis febribus; vel etiam partium ſulphurearum exuberantem copiam, à liberaliori vini & aromatum uſu, præſertim in cholericæ conſtitutionis hominibus, ſubindicat. Nonnunquam tam tenuis ac floridus ſanguis obſervatur, quando viſcera, inprimis ſanguinea, craſſiore cruore infarcta ſunt; quandoque etiam à ſpaſmodicis convulſivis partium internarum motionibus, qualem nos ſæpius in ejuſmodi ſpaſticis & convulſivis motibus vidimus. Hac igitur conſiſtentia & colore præditus ſanguis, pro diverſitate cauſarum quibus ortum debet, magis vitioſam qualitatem corrigentia, ut gelatinoſa, mucilaginoſa, nutrientia, acrimoniam tenuem ſalino-ſulphuream contemperantia, vel etiam acidula, calorem exſtinguentia & ſedativa, quam evacuationem & imminutionem deſiderat. Digna eſt quæ hic inſeratur Paullini obſervatio in *M.N.C. Dec. II. An. VI. obſ.* 64. de juvene febre maligna correpto, cui ſanguis è vena miſſus, valde roſeus elegantiſſimi coloris, ſed ſero maxime deſtitutus, ſubſequente morte. Et nos ſæpius annotavimus, motus & inſultus epilepticos aliosque ſpaſmodicos morbos, evacuato tali ſanguine fuiſſe exacerbatos. Unde utique Celsi præceptum, quod raro, præſertim copioſe, ejuſmodi ſanguis mittendus ſit, exquiſita nititur veritate.

§. X.

Quid indicet ſeroſus nimis.

Porro vitioſus merito is cenſendus eſt ſanguis, qui ſero nimium redundat & exiguam maſſæ rubicundæ portionem in complexu fovet, eo quod læſam ſanguificationem & parciorem perſpirationem, imminutum quoque urinæ fluxum prodit, ac utique cachexiam & tumores œdematoſos hydropicos minatur. *ſero flavo,* Quando ſerum intenſo flavo colore tinctum eſt, ut linteamina inficiat, bilioſa recrementa, aut minus à ſanguinis connubio ſegregari, aut propter obſtructos biliarios ductus a lymphaticis vaſis reſorberi, indicio eſt. *livido* In ſcorbuto, ſcabie, cachexia & menſium ſuppreſſione, ſerum plerumque variegatum, lividum atque cæruleum colorem monſtrat, plus minus turbidum vel albicans, vel tunica ſpiſſa, lactea candeſcente obductum eſt, & in ipſo coagulo ſubſidente grumi & color niger cum bruno intermixto comparent. *& limoſo imbuto:* Si in lue venerea & ſcorbuto conſummato ſanguis emittitur, ſerum

ſerum utplurimum ſupernatat copioſum, limoſum ac turbidum. In febribus ardentibus parum ſeri dimittit, ac ut ſæpe ſpectavi, color eſt coccineus cum magna ſpuma. In variolis, morbillis, item acutis & continuis febribus, ſanguis fluidiſſimus comparet, plane non in coagulum concreſcens; eo quod vehementi illa inteſtina calida motione omnis gelatinoſa ſubſtantia abſumitur & ſalinum principium quaſi in alcali convertitur, quod omne coagulum arcet. Confirmat hoc Wepferus *in hiſtor. apoplect. XVI. in ſchol.* fidem faciens, ſe ſanguinem in cordis ventriculis & vaſis majoribus fluidum, nec poſt obitum grumeſcentem, in cadaveribus ſebre continua defunctorum reperiſſe.

ac non concreſcens.

§. XI.

De ſanguinis examine per ponderationem.

Et hæc ſunt potiora quæ ex ſanguinis aſpectu probabili conjectura præſagire licet; quæ tamen ita ſunt comparata, ut neutiquam univerſalia ſint, ſed pro circumſtantiarum & individuorum ratione diſcrepent. Jam etiam de diverſis modis ſanguinem humanum examinandi nonnulla adjicienda. Sunt hi varii, & primo quidem is, quo ejus gravitas ſpecifica reſpectu aquæ ſimplicis exploratur. Perficitur hoc inſtrumento ſtatico, quo ego etiam urinam, lac, ſalſos & medicatos fontes, ponderare ſoleo. Tum quidem immiſſa, ſanguini oblongo vitro excepto, lance, patet, ejus libram, tantundem aquæ pluvialis, unius & dimidiæ tantum unciæ pondere, ſpecifica ſuperare gravitate. Alter ſanguinem examini ſubjiciendi modus eſt, quo proportio ſolidi & fluidi indagatur; quando nimirum calori exponitur, quo ſicceſcat & in pulverem ſatiſcat, quo, uti ſuperius meminimus, conſtat: tres fluidæ ſubſtantiæ partes, & unam ſolidæ, in ſanguine ſani hominis contineri.

Et exſiccationem.

§. XII.

Sanguis de quo judicandum in patinam

Porro ſolenne mihi eſt, ſi judicium de ſanguine ferendum, ut jubeam, quo portio ejus, ſive è vena brachii, ſive pedis, educatur, in patinam, & alia in aquam immittatur. Is enim qui in patellam effuſus, copiam & coagulum ſanguinis ac ſeri exhibet, ſimulque affuſis variis liquoribus chymicis tentari poteſt. Tum quippe conſpicere licet, quam promte à ſpiritu acido, ſalis nempe vel vitrioli, coagulum ſubeat, qualis conſiſtentia, admixto ſaturato corticis chinæ decocto, eidem inducatur; tum quoque jucundo comparet ſpectaculo, ab affuſis liquoribus alcalinis, fixis & volatilibus, cruorem fluiditatem recipere & rubedinem ejus mirum intendi, quum contra inſtillata aqua forti, ſerum lacteſcente, & cruor gryſeo colore, inficiatur. Pariter ſæpius experimentum cepi, & nitri pulverem, vel potius ejus ſolutionem, ſanguini addidi, ac eundem inde ſemper fluidiorem redditum & coccineo colore imbutum vidi, ut hinc ſatis mirari nequeam paradoxon aſſertum, quod in clariſſimorum virorum ſcriptis, qui nitri virtutem in morbis ſummis concelebrant encomiis, me aliquoties legiſſe memini, ſanguinem ſcilicet à nitro inſpiſſari potius & coagulari.

§. XIII.

Et aquam mittendus.

Ex illa vero portione quæ in aquam proſilit, variæ ſanguinis & ſeri ſubſtantiæ optime cognoſcuntur. Nimirum pars ſulphurea, quæ matrix coloris eſt, aquam rubedine inficit, & hac ex tinctura, prout magis vel minus ſaturata eſt, copia ſulphuris, aut tenuioris, aut craſſioris, recte colligitur; ubi tamen notandum, quod quo diutius aqua ſanguinolenta in libero aëre ſtet, eo magis color auſterus ac brunus reddatur. Deinde hac etiam ratione non ſolum in conſpectum veniunt partes nutribiles chyloſæ, quæ inſtar flocculorum fundum petere ſolent, ſed ſæpius etiam ingens portio gelatinæ, ut manibus eximi poſſit, quod ſæpius conſpexi in plethoricis ſanguineæ complexionis, præſertim fœminis ſpongioſi habitus, quibus labor, abſtinentia à largiori & lauto cibo, potiſſimum in cœna, maximo eſt præſidio. Denique hoc modo commode indagari poteſt, num ſanguis ſit fibroſus? hoc eſt, multis filamentis & quaſi fibris carneis refertus, quæ mutuo coeunt & in ſuperficie ſparſæ hærent. Talem ſæpe vidi in epilepſia, palpitatione cordis & anxia pectoris oppreſſione laborantibus, & certum polypi, vel præſentis, vel futuri, præbet indicium. Qui ut corrigatur & noxa arceatur, ſæpe ſæpius inſigni cum emolumento crebriorem uſum medicatorum fontium, præſertim Selteranorum, qui purum alcali vehunt, ſuaſi, interdicendo penitus potum frigidum, ſpirituoſum, craſſum & acidum, & injungendo potum dilutum largum, cum motu & exercitio corporis.

§. XIV.

Ultimo loco dum de ſanguine educto ſermo eſt, ſubjungenda adhuc quædam ſunt de vulgari illa, ſed erronea ſententia, ac ſi ſanguis, ſub ſcarificatione per cucurbitulas extractus, longe tenuior ac fluxilior ſit eo, qui è vena brachii vel pedis mittitur. Ego certe ſæpius periculum feci, & ſanguinem ſcarificando evocatum ſiccavi, ac deprehendi, tres pariter tantum fluidi partes auſugiſſe & quartam reſtitaſſe ſolidam, modo cautio adhibeatur, ne dum ſpongia madida ſanguis abſtergitur & cucurbitulæ eluuntur, aqua cruori admiſceatur. Et ſane quum unus idemque ſanguis per minima & magna vaſa feratur, inciſis quoque minoribus in cute, idem conſiſtentia & indole, quam qui majoribus effluat, neceſſe eſt. Porro etiam non levis ſed craſſus error eſt, quem Chirurgi, ut imperitiam velent, de induſtria ſæpe admittunt, dum, ſi vena minus rite pertuſa ſanguis non effluit, cruorem craſſum, qui inciſionem obſtruat, incuſant, quum tamen is per exiliſſimos & capillares innumeros in corpore canales tranſire poſſit. Et licet non inficiandum, à terrore quandoque, præſertim in pedibus, cutem conſtringi & fluxum quodammodo retineri poſſe; remittente tamen ſtrictura, ſanguis poſtea liberaliter manat, operatione autem ſiniſtre adminiſtrata, plane non effluit.

Idem ſanguis ſcarificatione ac V. S. extrahitur.

Nec craſſus effluxum impedit.

§. XV.

Concluſio.

Et hæc de judicio ex ſanguine brevibus dixiſſe ſufficiat; quæ tamen, quum non ex ſpecioſe incruſtatis fictionibus, quas in arte noſtra quam maxime deteſtor, ſed attenta, ſincera atque multiplici experientia ſcripta ſint; eximio uſui fore iis, qui in artis operibus dextre ac perite verſari nituntur, certiſſime confido. Sæpius autem cum tædio profecto conſpicio, in libris ſic dictis practicis & ſemeioticis, citra experientiam, dogmata proferri, quæ veritati minus ſunt conſentanea, atque ex luxuriante imaginatione, vel minimum poſſibili ſpeculatione, fluunt, quaſi vero omnes morbi ex ſanguinis inſpectione cognoſci & curandi indicationes inde elici queant.

CAPUT

CAPUT XIV.

De judicio in morbis ex urina aliiſque excretis rite ferendo.

§. I.

Excreta quoque indicia Medico præbent.

QUum vitalis corporis noſtri conſervatio & omnium ejus functionum integritas, non modo in perenni ſanguinis & humorum circuitu conſiſtat, ſed & maxima ex parte à debito excretionum ſucceſſu dependeat; Medicus utique non tantum ex pulſu, qui genuinus circulationis index eſt, atque etiam ex ipſius ſanguinis aſpectu & ſubtiliori indagine, verum etiam ex iis quæ quotidie per varia emunctoria foras è corpore ſecedunt & evacuantur, ſtatus tum ſani & ordinati, tum morboſi & præternaturalis, ſigna & indicia petere, atque ex iſtis judicia ac prædictiones formare debet.

§. II.

Inprimis urina.

Utut autem multa & varia, è corpore ad tuendam valetudinem proſcribantur; nullum tamen eſt, quod magis ſenſibus manifeſtum & commodius aſpici & tractari poſſit, quam urina. Quo etiam factum eſt, ut ab antiquiſſimis artis noſtræ auctoribus, HIPPOCRATE præſertim & GALENO, nulla ſemeioticis doctrina tam cumulate & diffuſe in relictis monumentis excuſſa deprehendatur, ac ea, quæ de urina & petendis ex ea ſignis, quibus ſanitas & periculum prædici poſſit, tractat. Quin non modo plebem, ſed & alios non indoctos, conſtans tenuit opinio, ex ſolius urinæ inſpectione, univerſum corporis & ejus partium internum ſtatum ejuſque integritatem, vel vitia, quam optime cognoſci poſſe ac detegi; qua erronea credulitate, plures ex idiotis & lucripetis medicaſtris, ad decipiendum miſerum & ad judicandum ineptum vulgus, hodiernum peſſime abuti ſolent. Quia autem multa in Medicorum, tum antiquorum, tum recentiorum, monumentis tradita proſtant, quæ veritati & experientiæ minus reſpondent, ratione & fundamento carent, neque intelligi aut explicari poſſunt, plura quoque ad urinam, tam ſani, quam ægroti hominis, penitius cognoſcendam deficiunt; utiliſſimum fore duxi, ſi hoc argumentum, in praxi ſcitu neceſſarium, paulo curioſiori indagine perquirerem, hanc de urina doctrinam in meliorem & rationalem ordinem redigere, à confuſione & obſcuritate liberarem, atque adeo eam magis intelligibilem & explicabilem efficerem.

§. III.

Urina ſuperat omnes excretiones.

Prius vero quam ad præternaruralem urinæ in morbo affectis conſtitutionem atque naturam indagandam accedamus; è re fore exiſtimo, ut urinam ſani hominis, quoad ſuam eſſentiam, elementa, originem & quantitatem, curatiori examini ſubjiciam. Primo igitur ſciendum eſt, ejus originem & materiam ab aſſumtis potiſſimum liquidis eſſe repetendam, quæ quo majori copia hauriuntur, eo plus lotii reddi perpetuæ eſt experientiæ. Deinde & hoc obſervatu dignum, quantitatem urinæ, in noſtris præſertim regionibus, reliquorum, quæ perſpiratione, alvo, aliiſque egeſtionibus educuntur, quantitatem & pondus excedere. Nam licet ſecundum SANCTORII calculum & aſſertum, communis fere uſque eo invaluerit opinio, materiam quæ diſflatione perpetua è cute exit, reliqua omnia excrementa copia ſuperare, atque etiam in Italia & locis præcalidis id fieri non negandum ſit; accuratiori tamen, à me etiam inſtituto examine, in noſtris his frigidioribus ad ſeptentrionem magis vergentibus oris, hoc non ita contingere patet. Notavit idem quoque JAC. KEIL *in tentamin. phyſico-med. pag.* 173. qui multa experimenta ſtatica eum in finem adornavit, ac deprehendit: urinam unius diei, vel viginti quatuor horarum, eſſe duarum librarum & unciarum fere ſex; perſpirationis autem quotidianæ pondus tantum ad uncias triginta plus una aſſurgere & quod per alvum excernitur in uno die, eſſe communiter ponderis unciarum quinque.

§. IV.

Experimenta inſtituta.

Ego veritatis cupidus, quæ non ita pridem in proprio corpore eum in finem feci experimenta & quid obſervarim, fideliter communicabo, quæ certe non ſine uſu & fructu erunt. Per duas nempe hebdomades diebus ſingulis certam potus & ciborum portionem aſſumſi, & exeuntem poſtea urinam ponderavi. Videlicet cereviſiæ Lœbeiunenſis tenuioris, cujus libra teſte hydrometere drachmas quinque & dimidiam ſolidæ materiæ continet, duas quotidie menſuras, quæ minimum quatuor civilium librarum pondus æquant, bibi; deinde mane decocti coffee quinque pocula, quorum unumquodque duas capit uncias, adeoque decem uncias, ſorbillavi; juſculorum porro in prandio & cœna, dem circiter, & vini Hungarici in prandio quinque aſſumſi uncias; quibus demum accedunt unciæ circiter ſex liquidi cum ſolidis cibis apparatis ingeſti: ut adeo ſubducto calculo, ſex minimum liquorum libras corpus quotidie ſubiiſſe pateat. Solidorum autem, panis nempe, carnium & obſoniorum pondus, quotidie non facile libram exceſſit. His ita aſſumtis, urina interdiu & noctu emiſſa ad libras quatuor, interdum aliquot uncias plus, interdum minus, acceſſit. Alvi excrementa, aſpectu judice, non facile octo unciarum pondus exceſſerunt. Adeoque quum ex ſeptem ingeſtorum libris, per urinam & alvum circiter libræ quatuor & unciæ duodecim ſeceſſerint, supereſt pondus librarum duarum cum quatuor unciis, quod corpore non graviori interea facto, per cutis ſpiracula, halitum oris, mucum narium, faucium & ſalivam, procul dubio rejectum.

§. V.

Obſervata tamen variare poſſunt.

Hæc per aliquot hebdomades capta tentamina & eadem quotidie fere à me obſervata, quum in eodem vitæ genere & corporis agilitate menſe Decembri domi me continerem: neque tamen dubium eſt, quin in aliis, pro diverſitate temperamentorum, motus & exercitationis, anni etiam temporum, pro diverſa quoque qualitate & indole aſſumtorum, variare poſſint, adeo, ut vel perſpiratio auctior urinæ quantitatem minuat, vel alvus etiam ſolutior reliquas omnes excretiones modificet. Id vero minimum in genere valde vero ſimile, noſtris in regionibus, niſi extraordinariæ aliæ cauſæ externæ accedant, urinæ copiam in ſanis quantitatem materiæ perſpirantis ſuperare.

§. VI.

De quantitate ſolidi in urine.

Deinceps ad accuratiorem hujus doctrinæ notitiam pertinet etiam, ut Medicus perſpectum habeat:

habeat: quantum ſolidæ materiæ in libra una lotii ſanorum contineatur. Quemadmodum vero ad explorandam ſpecificam gravitatem fluidorum, ſive quantitatem ſolidi in fluido contentam, nihil aptius eſt cylindri ſtatici hunc in finem artificioſe confecti uſu; ita etiam Medicus commodiſſime ejuſmodi inſtrumento non modo ad contenta liquidorum quæ ingeruntur, ut cereviſiæ, vini, aquarum & lactis, ſed & urinæ, uti poteſt; de quo tamen nemo fere hactenus cogitavit. Altum enim de ponderatione urinæ in ſcriptis medicis eſt ſilentium; ac de ejus quantitate, colore, ſedimentis, item an turbida, vel pellucida ſit? ſermo duntaxat habetur; quum tamen nihil ſolidi deglutiamus, cujus partes non quotidie ex maſſa ſanguinis ſecedant & cum urina eliminentur: in quo etiam maxima in ſtatu ſano & præternaturali deprehenditur diverſitas. In genere vero id perpetuæ obſervationis eſt, quod quo major eſt in corpore perſpiratio & interior calor, quo minus fluidi aquei, quo plus potus ſpirituoſi aſſumitur & corpus motu agitatur, eo gravior ſemper eſt urina, levior viciſſim, ſi hæc dicta contraria ſunt. Ego itaque per aliquot ſeptimanas memorata victus ratione utens & tempore brumali domi degens, ſanus ceterum & valens, emiſſam poſteaquam ſurrexiſſem urinam ad lancem hydrometricam exegi, ac notavi, libram ejuſdem minimum unciam dimidiam, interdum etiam drachmas quinque ſolidi, complecti, & facta aliquoties evaporatione, pariter ex libra dimidia drachmas duas, vel dimidiam adhuc, obtinui. Eandem quoque ſolidæ in urina ſubſtantiæ eſſe quantitatem notavit Ant. de Heyde *obſ.* 89. qui ex urinæ unciis tribus, per evaporationem drachmam unam materiæ ſiccæ eduxit.

Per ponderationem & exſiccationem cognoſcenda.

§. VII.

Experimenta cum reſiduo inſtituta.

Ut vero porro ad penitiorem & uberiorem materiæ ab evaporatione relictæ cognitionem pertingerem, complura inſtitui curioſa experimenta, quæ hoc loco recenſere haud abs re erit. I. Vel ſolus aſpectus teſtatum facit, materiam ex urina reſtibilem, penitus differre ab ea, quæ exhalata cereviſia reſtitat: ex quo utique conficitur, liquidum quidem ex potu tranſire in urinam, ſed non ſolidum, quod magis ortum ſuum ex humoribus interioribus vitalibus, ſanguinis & ſeri maſſa, trahit. II. Maſſa poſt urinæ exhalationem relicta non facile ad ſiccitatem conſtantem deducitur, ſed quantumvis arida in aëre tamen liqueſcit, haud ſecus quam omnia ſalia neutra, quibus multæ particulæ oleoſæ ſulphureæ admixtæ ſunt, ut terra foliata tartari & ſalia vegetabilium eſſentialia. III. Drachmæ hujus cramatis affudi unciam unam ſpiritus vini rectificatiſſimi, qui prompte extraxit tincturam ex bruno rubicundam, ſaporis ſalſi paulisper amaricantis, relicto in fundo ſcrupulo minimum materiæ gryſeæ ſpongioſioris terreæ, quæ nec aqua calida, nec ſpiritu amplius poterat diſſolvi. IV. Eſſentiam ſive potius tincturam hanc in cochleari argenteo admovi flammæ candelæ, & poſt evaporationem remanſit inſtar mellaginis magma ſalſo-amaricans, cui aliquot guttulas olei tartari per deliquium plenius ſaturati inſtillavi, & mox odor volatilis urinoſus, inſtar ſalis ammoniaci, nares feriit. V. Eandem tincturam accendi, & deflagrato primum vini ſpiritu, poſtea flamma ſucceſſit, plane alius coloris atque naturæ, inſtar ignis, qualis emergere ſolet, quando oleum deſtillatum in ſpiritu vini ſolvitur, & deflagratione inſtituta, poſt vini ſpiritum combuſtum, oleum ardet. VI. Partem magmatis ab evaporatione urinæ relicti miſcui cum oleo tartari per deliquium, & penetrans urinoſus, volatilis fœtor mox difflatus eſt. VII. Ejuſdem maſſæ nonnihil igne cremavi, & cineres relicti ſunt nigri, qui ſaporem ſalis communis linguæ imprimebant. VIII. Cineribus his affudi quicquam aquæ, ut ſal in ſe reciperet, & liquamen inſtillavi ſolutioni lunæ, unde facta præcipitatio. IX. Alii hujus reſidui portioni in vitro affudi oleum vitrioli, & vehemens facta eſt turgeſcentia & ebullitio, cum denſo & albo aſcendente vapore, odoris penetrantiſſimi, qualis ſolet emergere, quando oleum vitrioli admiſcetur ſali communi, vel ſali ammoniacali. Denique hiſce à me inſtitutis tentaminibus addere placet ea, quæ Barchuysen adornavit & *in pyroſophia* recenſet: unciæ nempe ſex urinæ ſani hominis, deſtillatione dederunt uncias quinque & drachmas ſex phlegmatis, reſidui in cucurbita ſcrupulos quinque & ſemis, ulterius igne rite tractati, ſalis volatilis drachmam ſemis, olei empyreumatici ſcrupulum ſemis, tantundem ſalis fixi & terræ grana octodecim præbuerunt.

§. VIII.

Urina elementum continet aqueum & ſalinum.

Ex hiſce commemoratis experimentis facillimum jam erit, genuina urinæ elementa eruere ac ſiſtere. Hæc inter primum & potiſſimum locum obtinet aqua, quam ex ingeſto maxime potu accipit, & cujus partes triginta ad unam partem ſolidi remixtæ deprehenduntur. Poſt humidum urinæ principium commemorandum ſal, quod triplex in ea hoſpitatur, culinare nempe, acidum & volatile. Et culinare quidem cum alimentis ad maſſam ſanguinis tranſit, ac per renes, ceu congruum ſalium emunctorium, cum urinoſo ſero colatur. Quod vero ſal urinæ ad communis naturam accedat, ex eo pateſcit, quod non ſolum urina inſpiſſata cum oleo vitrioli ſpiritum & vaporem ſalis communis volatilem in auras emittat, ſed etiam lixivium ex cineribus combuſti reſidui cum aqua factum ſolutionem argenti præcipitem det, itemque per deſtillationem, quod ſæpius à me factum, ſal enixum culinari in omnibus quoad effectus ſimile educi queat. Alterum in urinoſo latice comprehenſum ſal, eſt acidum, quod etiam per alimenta, quæ multum acidi fovent, in ipſius connubium tranſit. Hoc autem purum obtineri nequit, ſed partim cum particulis terreis alcalinis, partim cum tertia ſalis in urina ſpecie, volatili nempe urinoſo, quale in ſanguine largius hoſpitatur, ſeſe miſcet, & ſalis ammoniacalis genium habet. Hinc enim eſt, quod addito oleo tartari per deliquium, acidum figatur & ſpiritus volatilis urinoſus avolet, cujus ortus non ex alimentis, ſed ex ipſius ſanguinis maſſa derivari debet.

§. IX.

Oleoſum ac terreſtre.

Accedit oleum, quod urina in complexu fovet, duplex iterum, temperata nempe pinguedo & oleum valde ſubtile calidum. Illa ex alimentis & chylo, quæ multum pinguis ſubſtantiæ complectuntur, ortum trahit, & ſi largius immixta, non modo innatat urinæ, ſed etiam matulæ parietibus adhæreſcit, uti ſæpius fit in nimio æſtu, qui pinguedinem colliquat; hoc vero valde tenue, evaporabile & inflammabile, ex inteſtina partium ſanguinis ſulphurearum agitatione gignitur, & in deſtillatione oleum empyreumaticum largitur, ac in tincturam redactum,

ctum, poſt deflagrationem ſpiritus vini, inſtar olei ardet. Quod enim urina ex ſanguine recipiat particulas ſulphureas, calidas, oleoſas, ex eo patet, quia ab aſſumtis ſuaveolentibus oleoſis, ut oleo juniperi, ligni ſaſſafras, nucis moſchatæ, balſamo de capaiva, urina ſuaveolentem & quaſi violaceum odorem; inficetum vero ac fœtidum ab allio, balſamo ſulphuris, aſa fœtida acquirat. Quartum elementum eſt ipſa terra, quæ rurſus vel tenuis valde, vel craſſior & fixior eſt. Fixior & craſſior, cum alimentis, præſertim aqua, quæ ſemper multum calcareæ fixæ terræ continet, corpus ſubit, ac præcipuum fundamentum tartari qui matulis accreſcit, nec non concretionibus calculoſis præbet, & inſtillato oleo vitrioli, effervescentiam ſuſcitat. Tenuior ſanguinis ſoboles eſt, & cum aqua & oleo pingui mixta, mucilaginem conſtituit, quæ inſtar nubeculæ deſcendentis oculis conſpicitur, vel etiam, ſi ejus major quantitas, in fundum ſecedit, nec vini ſpiritu, nec vitrioli oleo, ſolvitur.

§. X.

Color urinæ unde?

Color urinæ dependet maxime ab oleo calido ſubtili, quod, quo magis cum ſalibus miſcetur, eo ſaturatior fit color; eo quod ea omnium ſalium natura, ut principium ſulphureum, quod matrix coloris & odoris eſt, mirifice exaltando eum intendant. Et licet oleum & terra alias non bene & intime miſceantur: fit tamen hoc in urina, tam cum neutro, quam alcalino volatili. Quumque adeo ſalinum elementum cum ſulphure & oleo intime permixtum ſit, patet ratio, quare illud à puriſſimo vini ſpiritu, qui conſortium puri ſalis alias reſpuit, ſulphure autem admixto amat, abſorbeatur, haud ſecus ac videmus in tinctura ſulphuris, ſcoriarum antimonii & antimonii acris, item quando ſpiritu vini rectificatiſſimo nitrum artificiale valde ſulphureum, ex aqua forti & ſale ammoniaco, plene ſolvitur.

§. XI.

Urina jumentorum differt.

Et hæc omnia ita obſervantur in urina humana; diſpar autem urinæ jumentorum eſt ratio. Ita non ſemel evaporari juſſi urinam vaccinam, quæ reliquit magma valde ſalinum flavum, amaricantis ſaporis, cui infudi ſpiritum vini puriſſimum & extraxi tincturam flavam, inſtar bilis amariſſimam, eoque facto, remanſit ſal, cui affudi aquam pluvialem & ſolutionem filtratam rurſus coagulavi, ita obtinui ſal tartariforme neutrum, inſtar ſalis plantarum eſſentialis, quod originem ſuam ducit ex ipſis herbis quibus veſcuntur, nullum vero veſtigium fuit ſalis communis. Ex quo etiam apparet ratio, quare urina vaccina tempore verno collecta, & interius ad aliquot hebdomades, quotidie ad majorem quantitatem aſcendendo, pota, ſæpius, uti aliquoties Berolini maxime apud Gallos vidi, mirum effectum in affectibus chronicis, maxime cachecticis, ictero, principio hydropis & menſium ſuppreſſione, præſtiterit. Diſcimus etiam exinde, partes in urina ſulphureas multum affinitatis habere cum iis, quæ in bile continentur.

§. XII.

Præſagia ex urina tenui aquoſa.

In conſpectum ſic ductis genuinis urinæ humanæ in ſtatu ſano elementis; faciliori nunc & leviori modo in phænomenorum, quæ in lotio ægrotantium ſubinde præſto ſunt, meliorem explicationem & notitiam, unde proveniant & quas cauſas agnoſcant, pervenire poterimus. In quo quidem perficiendo, ordinis & brevitatis cauſa, obſervationes, quas in praxi ſubinde per crebriorem experientiam annotavi, & quæ regulæ vim habere poſſunt, proponam & rationes poſtea ſubjiciam. Et primum quod attinet ad urinas pondere leves, conſiſtentia tenues, inſtar aquæ ſæpe pellucidas, eas quam maxime in gravioribus internarum & membranoſarum partium ſpaſmis, pathematibus hyſtericis, hypochondriacis atrocibus, in cardialgia, affectione calculoſa, nephritica, convulſiva, apparere, crebriori edocti ſumus experientia. Pariter in gravioribus capitis morbis, ejus nempe doloribus, in vertigine, phrenitide, mania, melancholia, epilepſia, valde tenues & leves emitti urinas, identidem perpetuæ eſt obſervationis. Idem contingit in gravioribus nervoſarum partium affectionibus, quæ à cauſtico veneno, vel à vermibus tunicas inteſtinorum rodentibus, in convulſionibus, concitantur. Et quod probe notandum eſt, tenues & aquoſæ ejuſmodi urinæ non modo in ipſo ſtatu & exacerbatione horum morborum prodeunt, ſed & aliquot dies ante ac paroxyſmos imminentes nunciant. Unde non mirum eſt, quendam apud TULPIUM *lib. II. obſ.* 19. ex tenui lotio, triduo ante præſagire potuiſſe cordis palpitationem.

§. XIII.

Quid portendat in febribus?

Tenues quoque, aquoſæ & perpetuo albæ ejuſmodi urinæ in diuturnis morbis difficulter judicant & ſecuræ non ſunt; in vigore autem febrium ſi copioſæ fluunt & ante dies criticos, multum alunt periculi & phrenitidem imminentem præſagiunt, teſte jam HIPPOCRATE *ſect. II. aph.* 22. *ſect. IV. aph.* 70. qui *lib. epid. ſect. II.* id confirmat exemplo ægri, qui ſecundo die ſurdus, circa meridiem deliravit & quinto die mortuus eſt, & alius *ſect. III. ibid.* qui quarto die obiit phreniticus. Idem auctor ſæpenumero etiam obſervavit, eaſdem urinas, ſi in inflammationibus gravioribus internis, uteri, pulmonum, ventriculi comparent, nunquam periculi eſſe expertes, præſertim ſi creber ſtimulus ſit ad matulam & copioſiſſimæ ac tenues reddantur. Nam dilutæ ejuſmodi aquoſæ, pondere leves, omnis ſedimenti expertes & quæ pauxillum ſolidi habent urinæ, à nimium per ſpaſticas ſtricturas coarctatis & anguſtatis ductibus renum ſecretoriis & excretoriis proveniunt, & luculentum totius generis nervoſi ſpaſmis affecti teſtimonium ferunt, quum lege conſortii & conſenſionis, renes etiam & ductus urinoſi ſimul compatiantur. Albæ autem prodeunt & pellucidæ hanc maxime ob cauſam, quod ſtrictiores tubuli, plerumque nonniſi id quod valde tenue eſt & diametro canaliculorum reſpondet, admittunt, unde craſſæ & ſulphureæ moleculæ remanent. Et copioſæ utplurimum profluunt, quia in affectibus ſpaſmodicis, ob tubulos ſubcutaneos conſtrictos, parum humidi perſpirat, ſed ad renes eo copioſius fertur ac urinæ inſinuatur. Quod vero in acutis morbis ejuſmodi tenues & aquoſæ urinæ inflammationem, vel jam præſentem, vel certo futuram, in ventriculo aut capite, ſubindicent, hæc ſubeſt ratio: quia ob ſpaſticas ſtricturas, ſanguinis impetus urgetur ad interiora ac ſuperiora, quo fit, ut is in tunicis cerebri & ventriculi, præſertim viribus jam fractis, firmius impactus ſubſiſtat & inflammationes præcipitis periculi pariat.

Debetur ſpaſmis.

§. XIV.

Aliiſque cauſis.

Monendum tamen eſt, quod tenues, aqueæ, plus

plus minus turbidæ urinæ, non ſemper à ſpaſmis ortum trahant, ſed aliam etiam agnoſcant cauſam, & vel vires valde fractas, vel partium ſulphurearum in ſanguine, à quibus & eorum motu calor & ſpirituaſcentia dependet, defectum, vel vim ventriculi digeſtricem imbecillem, vel etiam ſanguificationem læſam & copiam cruditatum, tam in primis viis, quam maſſæ ſanguineæ admixtarum, prodant. Quare qui noviſſime à morbo diuturniori convaluerunt, v. c. à dyſenteria, à febre acuta exanthematica, morbo Hungarico, variolis, ſi nimium præſertim indulgent appetentiæ, ex defectu caloris & ſpirituaſcentiæ in fluidis, facile multas colligunt cruditates aqueas, quæ quum minus commode per cutem difflari poſſint, ſubſiſtunt, intus remanent & per urinam ſecedunt. Et hæc utique eſt ratio, quod etiam in cachexia, leucophlegmatia, enormibus hæmorrhagiis, in principio anaſarcæ, in chloroſi virginum, in menſium ſuppreſſione, tales urinæ crudæ, turbidæ, pallidi, ſubviridis, vel tenuis citrini coloris, copioſe mingantur. Notavit hoc jam HIPPOCRATES, qui ejuſmodi urinas tenues & aqueas ſpleneticas appellat, quia in iis, quibus facies coloris luridi eſt & lien laborat, obſervantur. In fluore quoque mulierum albo, qui ſoboles utplurimum cachexiæ & menſium ſuppreſſorum, plerumque urina pallida & turbida, quandoque cum ſedimento ſquamarum inſtar viſitur.

§. XV.

Urinæ ruſæ ſine ſedimento unde?

Porro in omni calore præter naturam aucto & æſtu febrili, urinæ pauciores & coloratiores, flavo & rubro colore plus minus ſaturato tinctæ, profluunt, eo quod internus accenſus calor, partes ſanguinis ſulphureas, à quibus color, valde exaltat, auget & humidum inſenſibiliter conſumit ac diſſipat. Tales urinæ febricitantium plus minus rubicundæ, vel tenues & leves, vel craſſæ & pondere graves, tam in intermittentibus, quam etiam continuis, manant. Scilicet ipſo in paroxyſmo, ſive motuum febrilium, & intermittentium, & continuarum, exacerbatione atque vigore, urinæ redduntur tenues, perſpicuæ, ſine ſedimento, uti obvium eſt in tertianæ continuæ aut intermittentis paroxyſmo, in ardente, item cholerica febre, ubi ordinario urinæ pellucidæ, ſed flammeo colore, qualis in deſtillatione ſpiritus nitri apparet, tinctæ conſpiciuntur. In intermittentibus vero, aliquot horis poſt intermiſſionem & die à febre vacuo craſſiores ſecedunt, & quam facile, ſi quieſcunt, vel levi tantum frigori exponuntur, ſedimentum dimittunt, quod etiam ſi fit in febribus continuis, circa dies præſertim criticos, febrem ſolutam & ſalutem portendit.

§. XVI.

Sedimentum quid indicet?

Hoc ſedimentum, pro copia, diverſa conditione ac temperie partium in ſanguine, parcius vel copioſius, & differentis quoque coloris eſſe ſolet. Si color eſt roſeus & purpureus, ſanguinis copiam peccare, uti obvium in febribus ſynochis ſive continentibus, indicio eſt. Quando ſedimentum intenſe flavum, bilem, fuſci autem coloris & atri, copiam bilis atræ, ſive ſecundum Recentiorum explicandi modum, copioſas ſulphureas calidas particulas, acido-terreis intime per calorem immixtas, deſignat, quale in febre ſcorbutica purpurata, in quartana etiam, minus fauſti eſt ominis. Si id quod ſubſidet ad modum copioſum, magnam viſcidorum & crudorum humorum copiam in corpore prodit, atque in corporibus repletis, obeſis, ſpongioſioris habitus, febris intermittentis pertinaciam portendit. Et recte hinc ſcribit GALENUS lib. I. de cris. cap. 12. *qui ex otio & repletione febricitant, ſi ſanitati reſtitui debent, neceſſario in urina ſubſidet.*

§. XVII.

Si nullum ſedimentum malum omen.

Quemadmodum vero boni ominis ſignum, ſi urinæ febricitantium craſſiores fiunt & ſedimentum ponunt: ita contra quæ in febribus intermittentibus extra paroxyſmum nullam exhibent ſubſidentiam & pellucidæ diu ſtillant, nec frigoris acceſſu in fundum quid dejiciunt, pejoris ſunt notæ. Inprimis crebriori experientia compertum habeo, quando in tertiana vel quartana febre, finito paroxyſmo, urina non turbatur & craſſamentum rejicit, peſſimi eſſe præſagii, præſertim ſi ab imperitis Medicis improvide tractetur iis remediis, quæ motus febriles intempeſtive ſupprimunt & ſufflaminant. Non ſemel enim ſed aliquoties hac ratione in pueris ingruente paroxyſmo lethalem epilepticum inſultum acceſſiſſe vidi: ſenes autem non facile convaleſcunt, ſed demum viribus fractis, ſub frigore & ſpaſmis, nullo ſuccedente calore intereunt. Quod ſi porro in febribus inflammatoriis, pleuritide, peripneumonia, inflammatione ventriculi, meſenterii, uteri, urina vel tenuis perſpicua & purpurei coloris, vel bruno & auſtero colore imbuta exit, cum ſpuma, ſine omni ſedimento, non fauſtum præbet ſignum. Antiquiſſimum hanc in rem HIPPOCRATIS eſt teſtimonium *prænot.* §. *XI.* ita diſſerentis: *ſi in febribus urina fulva eſt & tenuis, materiam incoctam ſignificat, ſi vero diuturna fuerit talis, periculum eſt, ut homo ſuſtinere poſſit, niſi concocta fuerit.* Pariter id etiam perpetuum eſt, turbidam in febre continua urinam, quæ nec igne, nec quiete clareſcit, aut ſedimentum ponit, multum periculi minari: malum tamen etiam eſt indicium, quando in continuis urinæ primis diebus craſſeſcunt, reliquis vero & maxime criticis, tenues & ſine ſedimento manant.

§. XVIII.

Cur ſit malum?

Ratio vero quare in febribus æſtuoſis urinæ claræ tam ancipitis & periculi pleni ominis, contra quæ multum coctæ materiæ deponunt in fundum, ſalutiferæ putentur, in procinctu eſt. Nam tenues ejuſmodi & ruſæ urinæ magnum æſtum & vehementem partium internam agitationem, ſimul etiam ſolidarum & nervoſarum partium ſpaſticam ingentem affectionem ſignificant, quæ ſpaſmorum diuturnitas atque vehementia multum certe periculi alit. Craſſior vero urina ſi prodit, certum præbet ſignum ſpaſmi, tam nervoſarum, quam vaſculoſarum partium, vehementiam remittere, ampliari ductus ſecretorios & excretorios & excrementa craſſioris ſubſtantiæ tranſmittere, quo fit, ut non ſolum urina cum ſedimento copioſior fluat, ſed & totum corpus æquabiliter ſudore, identidem craſſo, fœtido ac viſcido perfundatur & alvus antea adſtricta ſolutior fiat. Ex quo quidem dilucide pateſcit, multum intereſſe, ut Medicus critica illa in morbis tempora, quæ Veteribus coctionis dicuntur, ex urinæ inſpectione cognoſcat, & ſic cum certa ratione verax de morbi eventu judicium interponere queat.

§. XIX.

In declinatione febrium catarrhalium.

In declinatione febrium catarrhalium, item variolarum & morbillorum, urinæ in vigore morbi & febre pellucidæ & aquoſæ, craſſiores etiam & colo-

coloratiores cum ſedimento ſecedunt, certo indicio, morbum, id eſt ſpaſticas conſtrictiones partium, ſolvi atque remittere, ut ductibus urinariis iterum patulis redditis, impuritates ſalinæ ſulphureæ viſcidæ ſeri, quæ ipſo morbi tempore progenitæ, liberum jam habeant ingreſſum atque exitum. Quandocunque vero poſt phthiſicum aut alium vehementem ac diuturnum morbum, urina diutius fertur craſſa, pauca, ſaturate & obſcure rubra, cum copioſo ſedimento, pinguedo ſupernatans vitri urinarii parietibus adhæreſcit corpuſque interea tabeſcit; morbum in febrem lentam & hecticam conceſſiſſe teſtatur, qua rariſſime æger ſervatur, eo quod corrupta ex læſo viſcere materia, ſanguini & lymphæ intimius nupta, inſtar fermenti motu inteſtino calido mixtionem & craſin ſanguinis temperatam diſſolvit, & optimum etiam alibilem ſuccum in excrementitias ſalſo-ſulphureas ſordes convertit, ſimulque pinguedinem corporis colliquat. Idem metuendum periculum, quando in hydropicis urina hecticorum ſimilis profluit. Nam parcum ejus ſtillicidium, lympham ex ruptis vaſculis lymphaticis in cavitatem vel poroſam partium ſubſtantiam ſecedere, & color obſcure rubicundus craſſiuſque ſedimentum, partim motum inteſtinum calidum ſanguinem diſſolutorium, partim etiam obſtructum hepatis emunctorium, quo ſordes bilioſæ ſeparari ſolent, arguit.

Urina diu craſſa mala.

§. XX.

Urina craſſa ſine febre.

Dantur tamen etiam in morbis chronicis, citra febrem & calorem internum auctum, urinæ craſſiores, valde ſaturato colore rubicundo bruno tinctæ, pondere admodum graves, adeo ut interdum libra una, teſte cylindro ſtatico & evaporatione, uncias tres, vel quatuor, ſolideſcentis materiæ in complexu foveat. Obvium hoc eſt quam maxime in ſcorbuto confirmato, in arthritide & paralyſi ſcorbutica, ſenectute extrema, quandoque etiam in paſſione nephritica, conquieſcentibus dolorum tormentis, nec non in ictero flavo & atro. Læſam autem in ejuſmodi urina eſſe proportionem elementi aquoſi & ſalino-ſulphurei, exinde pateſcit, quod affuſa ſufficienti aquæ ſolius ſimplicis copia, ad naturalem tincturam reduci poſſit. Craſſities quippe & color ille fuſcus ab excrementitiarum ſalinarum & ſulphurearum partium in ſanguinis & humorum maſſa hoſpitantium copia, ortum trahit, quæ propter hepatis obſtructionem, à ſuccorum vitalium connubio non rite ſegregantur. Nam jecoris viſcus, cum in omnibus chronicis morbis, tum maxime in ſcorbuto patitur, ut etiam WILLISIUS in *tr. de febribus* fidem faciat, ſe plurima ſcorbuto defunctorum cadavera ſecuiſſe, & obſervaſſe, quod in culpa fuerit in nonnullis hepar prorſus exſangue & inſtar uberis vaccini exſuccum, in aliis veſica biliaria, aut vacua, aut lapidibus obſeſſa, aut amurca minime amareſcente repleta.

In ſcorbuto

§. XXI.

Ictero flavo & nigro.

Quando porro ejuſmodi craſſiores mirum auſteri coloris urinæ, (*wie dickes braunes Bier*) crocea tinctura immerſa linteamina inficiunt, certum eſt indicium, bilem propter obſtructos, vel ſpaſmo conſtrictos ductus hepaticos & cyſticos & denegatum in duodenum influxum, per vaſa lymphatica regurgitare ad ſanguinis & lymphæ maſſam, & icterum adeſſe. Ubi vero color in atro-brunum vergit, icterum deſignat nigrum, qui non tam à bile reſlua, quam potius ab ejus ſecretione in hepate plane impedita naſcitur. Nigredo autem acido admixto tribuenda; eo quod ob defectum bilis, quæ alcalino ſuo elemento, acorem qui ingeſtis ineſt, temperat atque obtundit, ſucci acetoſi ad ſanguinis maſſam tranſeunt, ibique ſulphureis, oleoſis ac bilioſis particulis unitæ, atrum excludunt colorem, haud ſecus ac videmus, acido liquore bili affuſo, poſt digeſtionem eandem primum viridеſcere ac deinde nigreſcere. Quumque in provectiori ſenectute, ob anguſtationem, contractionem & collapſum tubulorum excretoriorum in hepate, nec non in cute, multæ ſalinæ ſulphureæ & viſcidæ ſordes, retineantur: urinæ ſolenniter in ætate gravibus craſſiores, graviores magiſque tinctæ redduntur, præſertim ſi paullo liberalius vino utantur, inprimis ſpirituoſo, ut Hungarico, quod oleoſum eſt multum atque ſulphureum. *ſenectute.*

§. XXII.

Quid indicent oleoſæ?

Nonnunquam redduntur urinæ copioſa materia pingui imbutæ, ſive oleoſæ, quæ ſine ſtrepitu mittuntur, in ſuperficie cutem variegati maxime cærulei plerumque coloris exhibent, ac vitri urinalis parietibus tam firmiter adhæreſcunt, ut nonniſi lixivioſo liquore detergi poſſint. Origo harum procul dubio calori interno nimio, ipſam pinguedinem colliquanti tribuenda, quæ liquefacta & poſtea in ſanguinem recepta, ſeſe miſcet cum ſanguine & ſero, ac humore ſalſo muriatico demum diſſoluta, per renum colatorium in urinam defertur. Annotavit SYLVIUS exemplum fœminæ juvenculæ, cujus urinæ tam copioſa innatavit pinguedo, ut in perfrigerata ſuperficie butyri inſtar aut olei frigidi concreti comparuerit. Et memorabilis quoque eſt FERNELII *lib. III. cap. de urina* hiſtoria, de bibulo quodam optimi corporis habitus, qui diebus circiter octo, ex ingenti corporis mole ad ſummam gracilitatem, citra ullam morbi vim, traductus eſt. Potiſſimum tamen tales pinguiuſculæ urinæ in conſumtione corporis, atrophia, phthiſi, hectica obſervantur; quin immo in omnibus febribus, urinæ quando profluunt craſſioris ſubſtantiæ, multum pinguedinis ſecum evehunt, quæ eo copioſior eſt & diutius durat, quo corpus eſt pinguius.

§. XXIII.

Tartaro refertæ?

Supra quoque cum de analyſi urinæ naturalis actum fuit, mentio facta eſt, quod ſal acidum, cum alcali, ſive volatili, ſive fixo mixtum, ſive neutrum & tartariforme, ordinarium ſit urinæ ingrediens, quod dubio procul ab exceſſivo acido per alimenta ingeſto & in ſanguine contento, oriatur. Hoc autem ſale tartareo ſi urinæ nimium refertæ ſunt, quod cognoſcitur, quando matulæ parietes & fundus copioſo tartaro incruſtantur, indicium eſt diſpoſitionis ad calculum renum & veſicæ. Majoris periculi eſt, ubi craſſum, rubrum & friabile ſabulum, mox emiſſa urina, fundum petit, quippe quod morbum nephriticum adeſſe, plane evincit. De quo luculentum HIPPOCRATIS ſuffragium aph. 79. Sect. IV. *quibus*, perhibentis, *in urina ſubſident ſabuloſa, iis veſica calculo laborat.* Interdum quoque cryſtalli micantes fulvæ copioſe ſeſe apponunt lateribus matulæ, quæ doloris arthritici, rheumatici, plus minus fixi vel vagi, indicium præbent. Quando urina mingitur mox cruenta, mox ob puris miſcelam lacteſcens, interdum glutinoſa, craſſa tenaci materia mali odoris onuſta, quæ fundo adhæret, nec vitri agitatione diſſolvitur, certum exulcerationis renum vel veſicæ documentum præbet.

ſabuloſa.

cum cryſtallis, purulentæ, glutinoſa &c.

præbet. Quin ipſe in calculo & ulcere veſicæ ſæpius lotium tam tenax vidi, ut inſtar albuminis ovi cohæſerit, nec guttatim aut per vices potuerit effundi, ſed inclinata matula, omne ſimul maſſæ inſtar elapſum ſit. Eandem quoque in rem facit notabilis obſervatio, in *M. N. C. Dec. III. A. IIX. obſ. XI.* conſignata, de urina craſſa glutinoſa, quæ ad ulnæ longitudinem potuit extendi, & filtro impoſita, ne guttulam tranſmiſit.

§. XXIV.

Qualis in gonorrhœa. In gonorrhœa, præſertim chronica & maligna, non ſolum proſtatæ, ſed plerumque veſica etiam exulcerationem patiuntur; unde urinæ turbidæ & craſſæ, *wie Kraut-Lacke*, emittuntur, quæ ſedimentum copioſum rejiciunt mucoſum, quod exſiccatum & carbonibus injectum, fœtidiſſimum odorem ſpargit. Alias ſemen purum, propter levitatem, urinæ innatat. *veſicæ ſcabie.* Pariter ſæpiſſime in calculo veſicæ, hæc ipſa vel ejus ſphincter eroſus eſt, ac tum urina craſſa furfuracea mingitur, cum exiguis carunculis & fibrillis, quæ à vulgo pro vermibus habentur; id quod confirmat HIPPOCRATES ſect. IV. aph. 76. 77. *quibus*, inquiens, *cum urina craſſa, carunculæ parvæ, aut veluti capilli, aut furfuracea quædam, ſimul exeunt, his veſica ſcabie laborat.* *ſtranguria.* In ſtranguria crebrius ad mingendum eſt ſtimulus, ſed parum mittitur, idque turbidum, valde ſalſum & acre, cum filamentis, identidem fundum petentibus, & tunc ſphincter plerumque ſpaſmodici quippiam patitur. *& mictu cruento,* Si ſanguis lotio eſt admixtus, inſtar loturæ carnis, ſeu vini rubri comparet, ſed poſtea cruor ima petit, & purpureum colorem, quando ex renibus, atro-fuſcum vero, ubi ex adapertis veſicæ venis prodiit, refert. Talem ſanguinolentam urinam in ſene vegeto octogenario, qui jugiter dolorem preſſorium in regione pubis ſentiebat quotieſcunque equitabat, vidi.

§. XXV.

Uromantiæ utilitas in pathologicis. Ex hiſce quæ jam attulimus, liquido eluceſcere arbitror: uroſcopiam & uromantiam haud exiguæ utilitatis eſſe in praxi medica, nec ceu inutilem & fallacem floccipendendam, multo minus deſpectui habendam: eo quod non modo fluidorum, ſed & ſolidorum conditio, habitus & ſtatus hoc ipſo adminiculo perſpici poteſt ac erui. Nam ex urina levi ac tenui, præternaturaliter & ſpaſmodice affectum eſſe nervoſarum partium ſyſtema patet; ex craſſiori vero & ponderoſa, ductuum urinariorum nimis relaxatus tonus, ſeu atonia eluceſcit. Deinceps hoc ſubſidio depravatam eſſe ſanguinis mixtionem, ſive ejus dyſcraſiam & impurarum ſalino-ſulphurearum partium copiam, optime cognoſcimus, maxime in morbis chronicis & qui à cacochymia naſcuntur. Porro viſcerum ſanguinis depurationi inſervientium, præſertim hepatis, conſtitutionem lotium prodit. Tum proportio & vinculum ſeri ac ſanguinis, quale ſit in morbis, ſive acutis, ſive chronicis, inde elici poteſt. Præterea gradus interni caloris, ſive inteſtinæ partium ſanguinis ſulphurearum commotionis, hac ratione paullo clarius, præſertim in æſtu febrili, dignoſcitur. Defectum quoque caloris naturalis, virium ac ſpirituaſcentiæ, quæ ad digeſtionem ingeſtorum & mutationem in ſuccum & ſanguinem neceſſariæ ſunt, inſpecta urina quadantenus comperimus. Maxime vero urinæ ſolertiori conſideratione & examine viarum & ductuum urinariorum ac ſeminalium, ut renum, ureterum, veſicæ, ejus ſphincteris, urethræ, veſicularum ſeminalium & proſtatarum diſpoſitio ac conſtitutio manifeſtatur. Neque minus in febribus, tam continuis, quam intermittentibus, urinæ inſpectio eximio pollet uſu, eo quod ex hac non modo maſſæ ſanguineæ conditio, ſed & an materia febrilis cocta vel incocta ſit? an criſis morbi completa vel incompleta? qualis ſpes valetudinis? num funeſti quippiam immineat? an recidivæ vel alius morbi metus? planum fit ac innoteſcit.

§. XXVI.

Et therapeuticis. Tandem urinæ etiam conſideratio in therapeuticis haud ſpernendum præſtat uſum. Quia enim vera pathologia ſive exquiſitior cognitio ſtatus morbi, quem uroſcopia patefacit, baſis eſt rationalis therapiæ: multum utique adjumenti ad hanc dextere ſuſcipiendam ac perficiendam illa afferre videtur. Et aquoſa quidem urinarum tenuitas ſi præſto eſt, probe inquirendum, num à ſpaſmis? an vero defectu virium & ſpirituaſcentiæ ortum trahat? Ubi hoc, ſpirituoſa, analeptica, balſamica, aromatica quæ balſamum ſanguini fœnerant, adhibenda; ſi illud, fugienda ſunt hæc, & potius leniora diaphoretica, cum antiſpaſmodicis, nitroſis, cinnabarinis permixta, locum inveniunt. Quando porro in febribus intermittentibus tenues, leves & flammeo colore apparent, nihilque deponunt, à cortice chinæ & quæ parem cum ipſo, maxime conſtipandi & febriles motus ſupprimendi facultatem habent, penitus abſtinendum eſt, quorum uſus, quum urinæ craſſiores ſecedunt, prævia evacuatione alvina, tutiſſimus eſt. Intenſiorem urinæ colorem in febribus, humectantia, acidula, nitroſa expoſcere, quiſque judicabit; craſſas vero & rubicundas, quæ citra calorem in affectibus chronicis minguntur, diluentia, inque primis emunctoriorum tubulos obſtructos reſerantia, aquarum mineralium, acidularum, thermalium & martiatarum convenientem, nec non ſeri lactis dulcis uſum, exigere. Ubi ex viarum urinariarum vel ſpermaticarum vitio urinæ turbidæ, & larga craſſa mucoſa tartarea ſubſtantia fœtæ redduntur, nil præſentius & efficacius eſt fontibus medicatis temperatioribus, ut aquis Spadanis, Wildungenſibus, Selteranis, thermis Piperanis & Emſenſibus, ad eluendas ac detergendas ſordes, acrimoniam diluendam & partes afflictas conſolidandas, adjunctis ſimul exterius balneis temperatis. Calculoſa tartarea concrementa & mucidum ex ulcerata renum ſubſtantia prodiens lotium, apertius omnium efficaciter diureticorum, ſalinorum, ipſarum quoque Carolinarum, quæ propter calcareum ſalinum elementum fortiter nimis pellunt, uſum interdicunt, & potius traumatica, leniter roborantia & demulcentia injungunt, ut ſunt emulſiones ſeminum quatuor frigidorum, dauci cum lycopodio, infuſa, vel decocta ex hedera terreſtri, equiſeto, virga aurea, fragaria, veronica, radice altheæ, aliiſque id genus plnribus.

§. XXVII.

Ex ſudore quoque ſigna petenda. At vero non ſolum ex urina, ſed etiam ex aliis excretis, inter quæ ſubtiles excretionis cuticularis ſordes potiſſimum fere locum tenent, de ſtatu integro nec non vitiato, ac præcipue de ſalutari, vel infauſto morborum eventu, Medicus tanquam ex certis ſignis indicium petere debet. Veteres, ut refert Jo. LANGIUS *in epiſt.* tam in cognoſcendis, quam dijudicandis morbis, plus, ſudoris calorem, odorem & ſaporem, quam lotii differentias obſervarunt: quare etiam moris fuit,

ſudores

ſudores in balneo ſtrigili exceptos & olfacere & deguſtare. Sudor enim, ut GALENUS *de ſalubr.* ait, omnium humorum per univerſam corporis compagem index eſt: urina vero tantum eorum, quæ in conceptaculis venarum continentur. Neque hæc aſſertio fundamento deſtituitur; nam urina potiſſimum potui, cui etiam proportionalis eſt, materiam debet; & craſſiores aqueas, & maxime varii generis ſalinas, quæ per alimenta aſſumtæ fuerunt, atque in ipſo ſanguine progenitæ ſunt, recrementitias materias è corpore evehit; quandoquidem renes & viæ urinariæ congruum ſalium emunctorium conſtituunt, quin omnis generis ſalia, ſive alcalina, ſive acida, ſive neutra, volatilia, ſive fixa fuerint, vel etiam cauſtica, item nitroſa, ſingulari plane ratione ad renale illud vaſculoſum cribrum feruntur, & urinam quoque movendi facultate pollent. Per fibroſam vero ac poroſo-tubuloſam cutis texturam, corpus magis à partibus aqueis tenuioribus, & maxime ſulphureis, ſub forma vaporis, vel madoris, expurgatur.

§. XXVIII.

Perſpirationis & ſudoris differentia.

Diligenter tamen hoc loco obſervandum eſt: ingentem inter perſpirationem & ſudorem intercedere differentiam. Scilicet perſpiratione, inſenſibilis halituum è corporis cortice ſuccedit diſflatio, adeoque tantummodo particulæ tenuiſſimæ aqueæ & ſulphureæ ſalinæ magna quotidie in copia in auras mittuntur, linteaminibus corpori circumvolutis ſiccis remanentibus: in ſudore vero particulæ aqueæ & ſulphureæ magis craſſiores, peculiaris ſaporis & odoris, vel fœtoris prodeunt, quæ cutem & induſia conſpectius humectant, adeo, ut interulæ interdum poſt ſudorem quinque vel ſex unciis graviores quam antea deprehendantur, quum contra in perſpiratione, pondus induſii per hebdomadem geſtati vix uncia una increſcat, ob materiam mucidam oleoſam craſſiorem in poris obhæreſcentem. Deinde obſervamus, perſpirationem in robuſto, ſudorem viciſſim magis in imbecilli corpore fieri, & plus etiam materiæ excrementitiæ illa, quam hoc excludi, ut hinc probe notante SANCTORIO in aureo *de Medicina ſtatica* libello, corpus à perſpiratione longe agilius & levius, à ſudatione vero debilius & gravius reddatur. Porro ſaluberrima illa minus in ſenſus cadens ſordium per corticem corporis excretio magis à vegetiori ſanguinis progreſſivo motu & circulo, atque vigore motus cordis & arteriarum oboritur; ſudor autem potius à calore & motu inteſtino partium ſulphurearum, quæ in mixtione ſanguinis continentur, & à fibrarum & tubulorum cutaneorum majori relaxatione, provenit. Tum frequenti conſtat obſervatione, ſub conſtitutione aëris ſicca & ventis ex euro & borea flantibus, expanſiva elaſtica reddita, & ſcandente altius in barometro argento vivo, inſenſibilem in corpore perſpirationem quam maxime vigere: contra vero ſub aëre levi & rarefacto, humido, flante potiſſimum zephyro & auſtro, nec non ſub lapſu mercurii, corpus ad ſudationem mirum diſpoſitum eſſe. Quin ipſe multiplici obſervatione confirmatum habeo, quod ſub debilitate, à morbo potiſſimum relicta, & atmoſphæra exiſtente admodum levi, humida & pluvioſa, ſudores ex cutis tubulis largiter profluant, cum urina ſimul craſſiore, multum ſedimenti ponente; inducta autem per mutationem ventorum è contraria plaga ſpirantium aëri alia conſtitutione, protinus ſudores reſiccentur & cohibeantur, urina quoque largior & tenuior ſecedat, corpuſque longe agilius, ſomnus quietior, animus ad labores magis diſpoſitus & erectior reddatur. Ex quo ſatis clare intelligitur, tam inſignem atque conſpicuam eſſe fluidi aërei & ætherei ad mutandos excretorios in corpore motus potentiam, ut ſupervacaneum & ſterile molimen foret, ad occultum quoddam & vere imaginarium principium motus in corpore, in explicandis hiſce phænomenis, tanquam ad aſylum confugere.

§. XXIX.

Sudoris materia ſulphureæ indolis eſt.

Hæc autem materia, quæ per ſubcutaneos tubulos ex intimis corporis penetralibus foras amandatur, quod valde ſulphureæ naturæ, & cutis præcipuum ſulphuris excrementitii, haud ſecus quam renes ſalini excrementi, ſit emunctorium, plura evincunt. Etenim ſudor peculiarem & odorem, & colorem, & pinguedinoſam quoque ſubſtantiam, quæ phænomena, ſecundum Chymicorum doctrinam, principii ſulphurei ſoboles ſunt, exhibere ſolet. Et mirum certe, quam eximie effluvia, quæ è corpore halant, immo etiam ipſe ſudor, pro ratione ætatum, temperamentorum & ingeſtorum, differant. Nimirum qui allio & cepis frequenter utuntur, inficetum diſpergunt odorem, contra vero quibus ſuaveolentia balſamica, item moſchus & ambra, in frequentiori uſu, gratum ſpirant. Sic etiam odor ſudoris ratione anni tempeſtatum diſcrepat, ac æſtate potiſſimum acidum, ſæpe inſtar aceti vini penetrantis, redolet. Peculiarem quoque ſudor in nonnullis morbis & ſpecificum quaſi obtinet nidorem, ut in ſcabie, lue venerea, variolis, morbillis, & maxime omnium purpura, adeo ut vel ſolo odore, ægrotantes ejus præſentiam dignoſcere queant. *quod teſtatur odor* Quod quidem quemadmodum de odore in propatulo eſt, ita pariter obſervationibus conſtat, quod ſudor induſia vario colore tingere ſoleat. *& color.* Placet in hujus confirmationem quædam in *Miſcellaneis naturæ curioſorum* conſignata recenſere exempla, dum *Dec. I. An. VI. pag.* 20. atri, *Dec. II. An. III. pag.* 83. ſub axillis miniati, *An. IV. pag.* 203. cærulei, *An. VI. pag.* 45. cruenti, *An. IV. pag.* 329. crocei, *An. VI. pag.* 5. rubicundi, pag. 29. viridis, *Dec. I. An. VI. & VII. p.* 110. lutei ſudoris, mentionem injiciunt.

§. XXX.

Sudor quoque varius & quoad loca differens erumpit.

Maxime omnium tamen illud notatu dignum, quod ſudor non unius ejuſdemque naturæ ubique è corpore manet, ſed pro diverſitate partium varius. Ita ſpecifici odoris eſt, qui profluit ex capillitio, & peculiaris odor percipitur, quando regio pone aures digito aſperius fricatur. Sub axillis graveolens ſæpe offenditur ex ſudore nidor, nec non inguine, item in ſcroto & oſſe ſacro gravem & diſcrepantem ſpirat pædorem, qui adhuc differt ab eo, qui inter digitorum pedum interſtitia prodit. Ipſe quoque ſudor copioſior in una, quam in altera corporis regione manat. Nam in partibus ſuperioribus, ut capite, collo, dorſo & pectore, item in poſterioribus liberalius, parcius vero in inferioribus & anterioribus, erumpit. Jam quidem mirum videri poſſet, qui ex uno fonte & materia, ſanguinis nempe ſinu, tam diverſus & alius ſudor ſecedat; ſed mirari deſinet, qui conſiderabit, ita comparatam eſſe corporis ubique machinam, ut vel viginti, quos facile numerare liceret, diverſæ indolis, qualitatis & virtutis ſucci utiles atque inutiles, ex una ſanguinis maſſa, ſecernantur & excernantur: haud ſecus ac in nutritione vegetabilium, ex ſola aqua

aqua pluviali, pinguiuſcula terreſtri materia fœta, diverſæ formæ, ſaporis, coloris, virtutis, conſiſtentiæ germina, ut folia, cortices, flores, fructus, ſucci, gummata generantur ac producuntur. Quod mirabile naturæ tam in regno vegetantium, quam animantium negotium, non, ut quidam ſomniant, ſpiritui peculiari architectonico, plaſtico, aut ut alii omnia moraliter & rationaliter dirigenti, vel peculiari partium virtuti attractrici, ſplendidis certe ingnorantiæ terminis, in acceptis ferendum, ſed à ſola diverſa mechanica ſtructura, flexura magnitudine & figura minimorum tubulorum, quæ apparet maxime in glandulis, duci ac derivari debet. Neque ea propter eſt quod dubitemus, quin ſola tubulorum ſtructura & ductu, ita motus fluidorum dirigantur, ut craſis, mixtio & unio partium corpus conſtituentium mutetur ac invertatur, & ex emergente inde nova combinatione & unione partium, alius formæ virtutis & qualitatis ſubſtantiæ gignantur.

§. XXXI.

Sudoris cauſa inteſtina ſanguinis commotio.

Jam ſi porro in cauſam ſudoris & largioris & frequentioris, ſive præternaturalis, inquirimus, illa duplex merito aſſerenda. Prima eſt partium ſulphurearum, quæ mixtionem ſanguinis ingrediuntur, inteſtina valde agitata commotio & evolutio, qua ipſa maſſa ſanguinis & ſeri tandem in excrementitium ſalino-ſulphureum humorem diſſolvi incipit. Altera eſt tubulorum ſubcutaneorum nimia relaxatio, ſub qua humores ſeroſi facile ſecedunt à craſſioribus ſanguineis, ac ſenſim protruſi eliminantur. Quibus jam poſitis, facile apparebit ratio, quare omnia ea, quæ ad inteſtinum partium ſanguinis ſulphurearum motum augendum faciunt, ad ſudorem movendum aptiſſima ſint. Horum in numerum referenda cholerica corporis conſtitutio, ætas juvenilis, macilentus corporis habitus, tempus æſtivum, paulo vehementior corporis motus, aër calido-humidus auſtralis, vini, præſertim oleoſi & ſpirituoſi, ut Hungarici, potus, & medicamenta, quæ oleo ſubtiliſſimo evaporabili imbuta ſunt, quo nomine nota ſunt ex vegetabilibus radix enulæ, petaſitidis, oſtrutii, leviſtici, angelicæ, imperatoriæ, crocus, flores ſambuci, ex animantibus, omnes ſpiritus & olea deſtillata, ex mineralium claſſe flores & lac ſulphuris, regulus antimonii medicinalis, ſulphur antimonii, noſtro modo præparatum & fixatum. Viciſſim in procinctu quoque erit ratio: quare infantes, ſenes, obeſi, humoribus repleti, otio & ſomno nimium indulgentes, parum ad ſudorem diſpoſiti ſint, quippe qui ſpiſſos non modo & viſcidos in vaſis humores, qui difficilius per minimos cutis tubulos feruntur, alunt, ſed imminutam partium ſulphurearum in ſanguine experiuntur inteſtinam agitationem.

§. XXXII.

Et cutis diſpoſitio laxior.

Requiritur vero etiam ad proliciendum ſudorem certa diſpoſitio in cute, quæ conſiſtit in convenienti ejus relaxatione & pororum ac tubulorum apertione, ut ſudoris materia ſufficienter adduci & ſecerni queat. Nam ſi in ulla corporis parte vis expanſiva & elaſtica eminens eſt, certe in ipſa cute conſpicitur, quæ, ut gravidæ & hydropici teſtantur, mirum ſeſe diducere atque expandere, iterumque in priſtinam dimenſionem contrahere poteſt. Et elaſtica hæc cuti propria virtus, non aliter quam in omnibus inanimatis elaſticis corporibus, ut chordis, funibus, tabulis ligneis, comparata eſt, ac non modo pro diverſa aëris conſtitutione, ut humidi & levis, remittitur, ſicci vero & frigidi iterum adducitur, ſed & à cauſis internis, fluidi tenuiſſimi, quod eſt in ſanguine ac nervis, motu, varie in relaxatione & conſtrictione modificatur. Hinc enim eſt, quod in omnibus gravioribus doloribus, in affectibus ſpaſmodicis, ira, nimio ſanguinis fervore, cutis plane ſicca, aſpera & arida oſtendatur, adeo ut facilius ſit è pumice aquam, quam ex ejuſmodi corpore ſudorem elicere. Secus viciſſim fit & facillima ad ſudorem proclivitas, in declinatione paroxyſmorum febrilium, ſpaſticorum, item in imbecillitate virium à morbis reſtitante, ab atmoſphæra humida & calida, pluvioſa, balneo vaporoſo, vel à medicamentis quæ dolores ac ſpaſmos ſiſtunt ac ſedant, ut nitroſis, papaveraceis aſſumtis, præſto eſt, eo quod hæc omnia mirifice relaxant & ampliant cutis poros ac tubulos. Quin diuturnus etiam animi mœror peculiarem hunc pariter exſerit effectum, quod cutis, præſertim pedibus inductæ, tonum ſolvat ac remiſſionem reddat, ut hinc, quod ſæpius obſervavimus, ſudore largiter diffluant.

§. XXXIII.

Sudores boni ominis qui.

Poſtquam igitur cauſas, viam & modum, quo cuticularis excretio perficitur, paulo curatius perveſtigavimus; haud difficile nunc erit, ex ſudoris natura atque eliminatione in ſtatu morboſo & præternaturali, præſertim febribus, ratione eventus indicium & judicium deſumere. Quum vero vetuſtiſſimus artis noſtræ parens HIPPOCRATES paſſim in ſcriptis ſuis, maxime *aphoriſmis, prænotionibus & coacis*, multa eximia & veritati apprime conſentanea præcepta & axiomata prognoſtica, ex ſudoris natura & modo excernendi petita propoſuerit: hæc in pauca conferre & ſic in compendio exhibere, operæ duxi pretium. Affirmat quippe hic Medicorum princeps, boni ominis ſudores eſſe, qui circa dies criticos, ut dimidium quarti, ſeptimum, undecimum, decimum quartum, decimum ſeptimum, vigeſimum primum erumpunt, qui porro per univerſum corpus, nec in una tantum parte, nec parce & interrupte, ſed copioſe & ſufficienter manant, quos alleviatio ſymptomatum & virium erectio ſequitur, & qui cum ſignis coctionis in urina, alvi ſeceſſu, vel præcedente, vel comite, ſuccedunt. Nos maxime illos judicamus ſalutiferos, qui fiunt, quando pulſus præter naturam celer, vehemens, vel durus, in molliorem & ſedatiorem tranſit.

§. XXXIV.

Qui mali?

Contra vero omnes ſudores, qui in febribus ſtatim in principio & extra dies criticos contingunt, ſymptomata non levant, ſub alvo conſtricta, cum urina tenui ſine ſedimento, ac pulſu præternaturali, nec immutato prodeunt, à docta antiquitate, cui etiam experientia firma & conſtans ſuffragatur, ſemper pro malis & ſymptomaticis merito habiti fuerunt; eo quod ingentem virium imbecillitatem, partium ſolidarum atoniam, mixturæ ſanguineæ diſſolutionem atque etiam cauſam morbi adhuc nobilioribus nervoſis partibus firmiter inſidentem produnt, & multiplici experientia conſtat, plures ſub & in ejuſmodi ſudore occumbere. Infauſti etiam præſagii ſunt, qui tantum unam corporis partem occupant; & recte utique HIPPOCRATES *ſect. IV. aph.* 38. prodidit: *qua parte corporis ſudor manat, morbum illius partis arguit.* Nam in morbis capitis, apoplexia,

plexia, phrenitide, affectibus ſoporoſis, caput ſæpe totum ſudore diffluere, pedibus frigidis, obſervamus. In aſthmate convulſivo, catarrho ſuffocativo, peripneumonia, pectus multo ſudore perfunditur, & plerumque omnes, qui in peripneumonia primis mox diebus citra levamen ſudant, pereunt, ac ſphaceloſa plerumque ſubeſt inflammatio, vel in ſuffocativo aſthmate polypus abſconditur. Quin id quoque obſervatione compertum eſt, quando ſymptomata poſt ſudorem non levantur, plerumque ſubſequi recidivam, vel morbum diu extrahi. Quam in rem egregium eſt MARTIANI in *comment. ad coac.* teſtimonium: *ſi ſudor non tollit febrem, ſed hæc remanet, tunc ſymptomaticus eſt, & morbi recidiva, vel ejus longitudo exſpectanda.* Omnium tamen peſſimi ſunt frigidi, præſertim quando interiora ex inflammatione ardent; unde HIPPOCRATES *Sect. IV. aph.*37. it. in *prognoſt. cap.*2. frigidos ſudores cum febre acuta mortem indicare affirmat, in mitiori autem morbo ejus longitudinem.

§. XXXV.

Sudor in paroxyſmis nullus. Porro quotidiana docet experientia, ipſo in paroxyſmo & vigore febrium, item dolorum & motuum ſpaſticorum, in gravi cephalalgia, cardialgia, dolore inteſtinorum, colica, epilepſia, in nimia etiam ſeri profuſione per alvum, ſalivam aut urinam, vel etiam nimiis hæmorrhagiis, cutem aridam, ſiccam & frigidam eſſe, ac ſudore penitus deſtitui; ſimul ac autem ſæva hæc *poſt eos largus.* pathemata de vehementia remittunt, vel penitus intermittunt & morbus eſt in declinatione, ſudor protinus ex toto corpore evocatur, id quod maxime obvium, in declinatione intermittentium. *Sæpe nimius.* Incidit quoque ſæpius, ut poſt febres, tam acutas, quam chronicas, curatas, ingens diſpoſitio & habitus corporis ad continuos & largos ſudores remaneat, qui etiam facili de cauſa, levi externo calore, vel ſi oculos claudant & ſomnus obrepat, provocantur. Cauſa hujus largæ ſudationis vel ex regimine in ſudoribus criticis minus curate ab ægris ſervata repetenda eſt, vel quod nimis cito auræ frigidiori ſe committant, ut remanens intus excrementitia quæ ſudore diſflatur materia, mixtionem ſanguinis ad diſſolutorium quendam motum diſponat, vel etiam quod ſuperato morbo avidius & largius cibum ingerant, qui ob imbecilliorem à morbo redditam digeſtivam ventriculi & inteſtinorum vim, non bene ſolvitur & ſubigitur, unde copioſus & crudus chylus ſanguini affuſus, non bene cum eo miſcetur, ſed quam facile per emunctoria ab eo ſecedit.

§. XXXVI.

Maxime in purpura. In nullo tamen morbo profuſiores manant ſudores, quam in purpura, ſive rubra ſcorbutica, ſive alba cum febre juncta; certo indicio, à fermentali quodam impuro ſucco totam ſanguinis & humorum maſſam in colliquativam diſſolutionem eſſe conjectam. *malignis.* In malignis morbis, quorum cauſa interna partium ſphacelatio, cùm ſumma virium jactura, ſub pulſu ſæpe debili & minus frequenti, urina quoque non adeo colorata, ſed ſanorum ſimili, manant ſudores copioſi, fœtidi, ſæpe frigidi, & lethales, qui de putrida ſanguinis reſolutione teſtimonium exhibent. *hecticis.* Solennes quoque ſunt hecticis & ubi partes nobiliores abſceſſum vel ulcus alunt, copioſi & valde debilitantes ſudores, qui in ſcholis medicis colliquativi vocantur, & idemtidem à materia purulenta corrupta, quæ ſanguinem in inteſtinum fermentativum motum ciet, proficiſcuntur. *ſcorbuticis.* In ſcorbuticis quando ex hepatis vitio & ſub deficiente bilioſarum partium ſeparatione, lympha multis ſulphureis excrementitiis ſcatet partibus, ſudores etiam nimii valde moleſtant, præſertim ſi alvus ſimul obſeratur.

§. XXXVII.

Quomodo reſiccandus? Et in hac quidem effuſa nimis ſudatione, perquam utilia deprehendi alvum laxantia ex manna, tamarindis, item ſerum lactis dulce, cum pulvere nitroſo præcipitante datum. In aliis autem longis & largis ſudoribus, quorum cauſa nimia cutis atonia & interna partium ſulphurearum in ſanguine reſolutoria commotio, egregie ex uſu fuerunt analeptica, cum roborantibus & leniter conſtringentibus, item acidula, quippe quæ non modo partium ſolidarum tonum ac robur firmant, ſed & unionem ac mixtionem partium ſanguinis vinciunt & ſervant, quorum claſſem liquor meus anodynus mineralis, ſpiritus ſalis dulcis, ſpiritus ſic dictus regius Michaëlis, ex ſpiritu roſarum, ſalis dulcis, cum moſcho, ambra & confectione alkermes paratus, tinctura roſarum cum phlegmate vitrioli acidulato confecta, ſaccharum roſaceum, tinctura coralliorum, vel earum ſolutio cum ſucco citri facta, ducunt. Alii eundem in finem ſpecies de hyacintho valde extollunt, quarum virtus ſine omni dubio ab ingredientibus, quæ ſunt leniter conſtringentia, idem ab admixta camphora, ambra & moſcho, licet horum doſis exigua ſit, minime vero à ſterili & effœto gemmarum pulvere minus ſolubili, petenda eſt ac derivanda.

§. XXXVIII.

Alvina excretio ad conſervationem corporis neceſſaria. Hactenus de excretione, quæ per urinarias vias & univerſale cutis emunctorium ſuccedit, indole & promendo inde judicio egimus: ſupereſt jam, ut etiam de ea, quæ per alvi ſeceſſum contingit, nonnulla addamus. Quemadmodum autem per urinam maxima & ſuperflua liquidi ex potu portio, una cum ſalinis craſſioris texturæ partibus, ſecedit, & per cuticularem evacuationem ſalino-ſulphureæ, inteſtino calido motu ex intima ſanguinis mixtione evolutæ ſordes, proſcribuntur: ita per alvum non modo relictæ poſt chylum ex alimentis extractum fœculentiæ & ſurſures, ſed & craſſiores ſulphureæ bilioſæ, in ampliſſimo hepatis viſcere ſegregatæ ac per peculiares canales inteſtinis inſinuatæ ſcoriæ, una cum lymphaticis fermentalibus, ex pancreate, glandulis & tunicis glanduloſis inteſtinorum ſtillantibus ſuccis, foras ejiciuntur; eum pariter in finem, quo reliqui vitales corporis humores à ſordibus pernicialibus repurgentur, nec unquam à temperata ad integritatem neceſſaria indole deſciſcant.

§. XXXIX.

Licet aliquandiu ſine noxa ſupprimi poſſit. Non quidem negandum, eam alvinæ excretionis eſſe rationem, ut interceptus ejuſdem legitimus naturalis ſucceſſus, non tam præſentaneo damno ſanitatem afficiat, quam ſi perſpiratio aut urinæ fluxus cohibetur, ſed ſæpius diu ſine vitæ vel manifeſto valetudinis periculo retineri poteſt. Quia enim ſanguinis maſſa per cutis tubulos, & maxime renale cribrum, à recrementis ſalinis & ſulphureis liberaliter depuratur, his rite & ſufficienter ſecedentibus, non illico noxa metuenda, licet fæces craſſiores aliquandiu in longo & amplo inteſtinorum tractu moram nectant, modo tonus hujus canalis non adeo ſit labefactatus,

ut

ut flatibus cedat, ſed iiſdem elidendis ac demum ſcybalis egerendis ſufficiat. Et certe complura in obſervatis Medicorum commemorantur exempla de diuturna alvi obſtructione indemni, ut apud RHODIUM *Cent. II. obſ.* 81. MOENICHEN *obſerv.* 5. nec non in *M. N. C. Dec. I. An. III. obſ.* 25. *Dec. II. An. III. obſ.* 83, quo etiam referenda, quæ LISTERUS in *comment.* ad *Sanctorii Medicin. ſtatic. pag.* 150. memorat, de ſene quodam, octogeſimo & ſexto ætatis anno adhuc perfecte ſano, qui, licet multum cibi carneſque pariter ſubcrudas ingereret, à pluribus tamen annis rariſſime, & nonniſi ſemel per hebdomadem, alvum depoſuit.

§. XL.

Hinc recte ex eodem judicium petendum.

Nihilo minus tamen ex ſolennioribus ac eminentioribus excretionibus eſt alvina, ac non ſolum vitali corporis conſervationi, ſed etiam morborum ſolutioni, quæ nonniſi evacuatione abſolvitur, quam maxime inſervit. Quare ejuſdem conſideratio, utique tam ad ſanum, quam morboſum corporis ſtatum cognoſcendum, ac ferendum de eo judicium, utilis admodum eſt atque neceſſaria. Potiſſimum tamen ex eorum quæ alvo ſecedunt copia, habitu & modo excernendi, Medicus non tantum de alimentorum digeſtione & chyli elaboratione, nec non de humoris bilioſi ac pituitoſi, ſecretione atque excretione, verum etiam de motus inteſtinorum periſtaltici, immo totius generis nervoſi conſtitutione, indicia ſumere ac certior reddi poteſt.

§. XLI.

Excrementa alba bilis defectum indicant.

Jam itaque quum feces colorem flavum naturalem ab admixta bile mutuentur; his albis, vel gryſea tantum tinctura infectis ſecedentibus, in proclivi eſt judicare, bilioſi humoris in inteſtinis eſſe defectum. Hic autem defectus, vel ab obſtructis, aut conſtrictis biliferis ductibus, ut in ictero, proficiſcitur, vel ab exſuperante acidorum ſuccorum prima in regione copia, qua bilis obtunditur ejuſque color extinguitur, ortum trahit, uti obvium eſt in ſenibus, hypochondriacis, infantibus, ſi lac in ventriculo coaceſcit, omnibuſque, qui paullo largius potum, multum acidi in complexu foventem, ingerunt. Ac tum quidem candeſcentes feces, minus fœtentes, cum doloris ſenſu, præſertim in recto, ac teneſmo ſecedunt. Quandoque etiam eandem ob cauſam difficilior eſt ac tardus alvi ſeceſſus & varia in abdomine accidunt pathemata ac tormina, inprimis tamen moleſta nauſeabunda circa præcordia adeſt ſenſatio, quam noſtri *das Ubel ſeyn* appellant, quæ mane potiſſimum & abſoluta digeſtione percipitur. Ac in his quidem omnibus nullum præſentius datur remedium pulvere acidum abſorbente, cum diluente & leniter carminativo vehiculo aſſumto. Ceſſant quippe hoc facto dolores & alvus ad officium redit. Quod vero abſorbentia & ſic dicta præcipitantia, quo etiam referenda magneſia, nec non pulveres bezoardici terrei, ſedes, uti crebrioris obſervationis eſt, moveant, hæc utique ſubeſt ratio, quod alcali terreum acidos prima in regione ſuccos imbibens, convertitur in ſal neutrum, nerveas inteſtinorum tunicas ad excretionem ſollicitans. Notabilis hanc in rem eſt obſervatio SCHELHAMMERI in *M. N. C. Dec. II. An. V. p.* 30. de puero, qui convulſivis motibus ſimulque alvo pertinacius obſtructa laborans, propinata ex aquis refrigerantibus cum abſorbentibus mixtura, & purgatus eſt, & convaluit.

§. XLII.

Fuſca & bruna bilis copiam.

Viciſſim quando ſcybala auſtero, bruno, vel fuſco colore infecta alvo feruntur, largius in ſanguine progigni & copioſius ab eodem ſeparari bilioſas ſordes, indicio eſt. Excluduntur autem bilioſa ejuſmodi excrementa ſolenniter tempore æſtivo, quo ob vehementem calorem multum bilis generatur & ad inteſtina fertur. Obſervantur quoque in cholericæ conſtitutionis hominibus, nec non in iis, qui corpus crebrius motu exercent, vini ac ſpirituoſorum potui nimis indulgent & in iram proclives ſunt. Potiſſimum tamen in febribus bilioſis, cholericis, tertiana continua & intermittente, febre quoque ardente ſive cauſo, ſordes alvinæ multæ, bile largiter refertæ, maxime ſub declinatione & perfecta morbi ſolutione, ſecedunt. Quia enim hi morbi partim ab ipſa bile ſtagnante & corrupta natales ducunt, partim etiam ſub ipſis per motum inteſtinum calidum adauctum largus bilis eſt proventus: ratio utique patet, cur tam bilioſa egerantur ſcybala, ac remittente demum ſub declinatione febris ſpaſmo, copioſe, inſigni tamen cum emolumento, prodeant, ipſumque morbum ſolutum haud raro indicent. Pariter in melancholia hypochondriaca, mania, cachectico morbo & hyſterico malo, alvus non ſolum ſegnis eſt & tarda, ſed fœces etiam duræ ac intenſius flavo ac fuſco colore, quin nigricante conſpicuæ, exſolvuntur, nullam plane aliam ob cauſam, quam quod ob acidi uberiorem in canale alimentorum proventum, adſtringitur excretio, ac bilis acido commixta, ob diuturnam moram, nigredinem contrahit.

§. XLIII.

Viridescentium excrementorum color etiam a bile.

Ex eodem fonte, bilis nempe conſtitutione, viridescentium excrementorum origo repetenda. Sunt hæc quam maxime familiaria infantibus lactentibus & plerumque atrocibus ventris torminibus, inquie, jactatione corporis, febre, inſequente crebro convulſione epileptica, ſtipantur. Mali igitur ſunt indicii, & lac acidum factum & cum bile quaſi conſermentatum, viridem colorem & corroſivam indolem contraxiſſe, produnt. Excluduntur tamen interdum etiam in adultis virides per alvum ſordes, ut in paſſione cholerica laborantibus, præſertim quando poſt vehementem iram copioſa bilis ad tenuia inteſtina, acidis ſuccis referta, propellitur. Neque minus in hypochondriacis & hyſtericis, ſæpius non ſolum per vomitum, ſed etiam alvum, viridia, ſub graviſſimo pathematum ſpaſmodicorum inſultu, excernuntur. Sæpe etiam ipſa natura per bilioſas & copioſas dejectiones, ſponte repurgat corpus à redundantibus ſalino-ſulphureis ſcoriis, quæ æſtate nimis fervida progenitæ, cohibita, ab aëre frigido & humido, ineunte maxime autumno, perſpiratione, partim ad hepar, partim etiam ad glanduloſas inteſtinorum tunicas relabuntur, ac demum in ipſum canalem delatæ, moleſta tormina & ſpaſmos excretorios producunt. Quod ſi tamen acres hi ſucci diutius per inteſtina feruntur, tonus non ſolum eorundem nimium deſtruitur, ſed ipſæ demum etiam tunicæ exeduntur, ut atrophia, hectica, tormina continua, affectus hypochondriacus flatulentus, tumores œdematoſi ipſeque hydrops, accedant.

§. XLIV.

Fœtor excrementorum unde?

Ut color, ſic quoque fœtor excrementorum bili iiſdem immixtæ plerumque debetur, quæ

quæ quo parcius ineſt, ut albis, eo minor eſt nidor, eo gravior, quo largius. Quod ſi igitur fæces mirum fœtent, aut cadaveroſum plane pædorem diſſlant, indicium eſt vel bilis copioſæ & corruptæ, vel ſphaceloſæ in inteſtinis corruptionis. Hinc quando in malignis vel dyſenteria ſcybala fœtidiſſima ſecedunt, putredinis lethiferæ ipſiuſque mortis præſagium præbent. Putent tamen etiam ſæpius ſcybala infantum à vermibus, ſi in putrilaginem fatiſcunt, ac tum ſimul adſunt vagi in abdomine dolores & corporis æſtus cum virium languore. Ubi vero alvus fœtida non ſolum, ſed etiam ſpumoſa, crebra & varii coloris fertur, cum ardente dolore & continuo ad deſidendum ſtimulo, ut in dyſenteria, humores valde acris & corroſivæ naturæ ad inteſtina ferri, & talem quoque rodentem ad recti glandulas amandari, haud fallax ſuppeditat indicium.

§. XLV.

Fæces mucidæ quid indicent?

Porro ſæpius contingit, ut fæces admodum mucidæ, pituita craſſa tenaci ſcatentes, exſolvantur. Ex his de imbecilli ventriculi & inteſtinorum digeſtrice virtute, nec non de alimentorum crudorum ac difficilioris ſolutionis, potus quoque minus ſalubris uſu, judicandum; id quod ſæpius obvium eſt in iis, qui noviſſime à morbo convaluerunt & avidius cibos ingerunt, in ſenibus ac his, qui vitæ genus agile, cum otioſo, & victum calidum, cum frigido, commutant. Quando vero major muci pellucidi, vel qui albumini ovi ſimilis eſt copia, cum teneſmo ac moleſtiſſimo recti dolore excernitur, certo utplurimum argumento eſt, ſanguinem exitum molientem in fine recti obhæreſcere, ac mora in glandulis largiter deponere mucum, preſſione vero dolorem cum teneſmo ciere.

§. XLVI.

Excrementa liquida & copioſa.

Nonnunquam etiam excrementa liquida prodeunt & copioſa, appetitus ſimul viget, corpus tamen emaciatur magis, quam increſcit. Quod ſi contingit, exiles villoſæ in inteſtinis tunicæ ductus muco obſeſſos & inviſcatos eſſe arguit, ut nonniſi tenuis & aquea chyli portio à minus patulis oſculis recipi queat, pinguis vero, gelatinoſa & nutribilis portio ingreſſu excluſa, fæces dilutiores & ſic diarrhœam reddat chyloſam. Merito quoque ab obſtructione lacteorum lævitas inteſtinorum ſenibus familiaris repetenda, eo quod ætate ingraveſcente alvei minutiſſimorum in corpore canalium ſenſim anguſtantur, corrugantur ac concidunt, ut hinc nutritio intercidat ac multum alibilis liquidi per anum effundatur.

dura nimis unde?

Viciſſim quando ſcybala duriſſima, inſtar lapidis compacta, magna cum difficultate egeruntur, haud fallaci indicio concludendum: ob mucoſas inteſtinorum glandulas obſtructas aut plane induratas, vel nimium calorem, excrementa ſicceſcere, & labaſcente ſimul motu periſtaltico, diutius retineri. Quin non raro ea inteſtinorum ſiccitas alvique eſt durities, ut nonniſi injecto clyſmate, aut ſumto pharmaco, quicquam exſolvatur, quam in rem memoratu dignus caſus à BALLONIO *lib. epidemior. pag.* 58. enarratur, ubi poſt inſuperabilem alvi ſiccitatem, facta ſectione jejunum ita anguſtum & cartilaginoſum deprehenſum eſt, ut vix per illud chylus deflueret. Et hinc quoque eſt, quod nonnulla medicamenta purgantia calidiora, præſertim ſi humidum jam deficit, excretorios in inteſtina hiantes ductus ſtringendo, alvum potius obſtruant, quam ſolvant.

§. XLVII.

De ſcybalis ſanguinolentis

Exit præterea cum fecibus quandoque ſanguis ſincerus, quod, ſi ſine torminibus exquiſitis ſuccedit, ex ani venis ſtillat, ubi autem dolores circa umbilicum graviſſimi & crebriores dejectiones ſimul urgent, ex eroſis ab acri humore tenuium vaſis manare & dyſentericum morbum adeſſe, teſtantur. Et ſicuti prius plerumque pro ſanitate eſt, ita poſterius, ſi longius extrahitur, affectum hypochondriacum flatulentum, tormina, hydropem, tumores œdematoſos, atrophiam & hecticam, ob exeſas ſenſim inteſtinorum tunicas, inducit. Cruori quoque admixto debentur excrementa inſtar picis nigra, quæ cum ſummo virium lapſu & mirifico fœtore dejiciuntur, ac de morbo ſic dicto nigro documentum ferunt, præſertim ſi vomitus ſimul ſanguineus accedit; eo quod ſanguis poſt diuturnam in vaſis meſaraicis ſtagnationem, demum in ileum tenuiſſima membrana obductum perrumpit, & ad craſſa deſcendens, cum fecibus quaſi conſermentatus, nigrorem & fœtorem ipſis conciliat. Et de ejuſmodi dejectione intelligendus utique HIPPOCRATIS aph. 21. Sect. IV. *dejectiones nigræ, qualis eſt ſanguis niger, ſponte venientes, ſive cum febre, ſive ſine febre, peſſimæ; & quanto colores magis pravi fuerint plures, pejus.* *& nigris.*

§. XLVIII.

Alvi excretio de motu inteſtinorum teſtatur.

Præter hæc, de bilis aliorumque in inteſtinis ſuccorum indole, ſigna, alvina quoque excretio de motus periſtaltici & univerſi nervoſarum partium ſyſtematis conſtitutione indicium ſuggerit. Quemadmodum enim alvi facilis & conveniens ſucceſſus, reciprocum relaxatorium & conſtrictorium motum in tunicis inteſtinalibus ordinate & æquabiliter ſuccedere teſtatur: ita contra ſimul ac hæc motio vitium patitur, & nimia adeſt vel adſtrictio, vel dilatatio, ſeu atonia, alvus aut ſupprimitur, aut effuſe fluit. Nervoſarum autem partium conſtitutio, eo certius ex alvina evacuatione cognoſcitur; quo major inter has & inteſtina viget conſenſio, qua vitium ex illis ad hæc, & ex his ad illas, mutuo propagatur.

§. XLIX.

In genere mala alvus tarda.

In genere igitur tenendum: legitimum inteſtinalis excretionis ſucceſſum, illibatæ ſanitatis; turbatum vero, adverſæ valetudinis certum eſſe indicem. Alvi enim torpor vel plenaria ſuppreſſio recte ſentiente SPONIO *aph.* 27. *Sect. II.* omnium conturbationem & vaſorum impuritatem affert, eaque propter merito inter ſigna imminentis morbi refertur, eo quod ſenſibiles corporis partes gravius affectas eſſe & ſpaſmo jam ſtringi ſubindicat. Inprimis teſte eodem SPONIO *l. c. aph.* 28. & per experientiam compertum eſt, obſtructo inferiore ventre, flatus in univerſum corpus diſcurrere, ut diſtentis poſtea nimium ab iis inteſtinis cum ventriculo, ſanguinis liber progreſſus impediatur, & ad alia ſuperiora maxime loca converſus, varia, eaque gravia pathemata, cieat. Nimis effuſa autem per alvum ſeceſſio indicio eſt, poſt vehementiorem ſub crebriori dejectione ſtricturam, ſuccedere nimiam fibrarum remiſſionem & laxitatem, qua fit, ut copioſior humorum affluxus eo contingat, quibus denuo ſpaſmi ac tormina cum dejectione provitantur. Haud abſimilis ratio eſt, quando alvus aliquandiu fluit, poſtea vero per aliquod tempus tenſa eſt ac ſtricta, quippe quod pariter vitioſum periſtalticum motum, ac inteſtina mox ſpaſmo, mox atonia, detineri, arguit. Quumque adeo *nimis fluxa.* *inordinata*

reciproci hujus in inteſtinorum volumine motus conſervatio, magnum conſervandæ valetudinis ſit præſidium, deſtructio autem multorum morborum & ſymptomatum mater; omni utique ſtudio, in ſtatu naturali, ea vitare decet, quæ eundem turbant ac lædunt, ut ſunt inprimis ira, terror ac mœſtitia, frigida potio largius ſudanti corpori ingeſta, omnia auſtera, acida, adſtringentia & duræ compagis alimenta, cibi nimis pingues & flatulenti, nimius cereviſiæ, vini & ſpiritus vini potus, omne frigus, nimiæ vigiliæ & mentis fatigatio, ex medicamentis, creber uſus purgantium inprimis draſticorum, opiata, mercurialia, ſaturnina, item acida ſtiptica.

§. L.

Alvina excretio in capitis.

Ad morbos quod attinet & judicium ex alvina egeſtione in iis petendum, in omnibus capitis & nervorum affectibus, propter mutuam partium nervoſarum conſenſionem, alvus ſtringitur, & omnis ipſius conſtipatio ingignit, fovet & exacerbat capitis & nervorum morbos. Obvium hoc eſt in vehementiori cephalalgia, hemicrania, epilepſia, mania, melancholia, affectibus paralyticis, ophthalmia & auditus quoque difficultate, qui omnes morbi optime ſolvuntur alvi fluxu paullo diuturniori, quippe qui ſedatos eſſe primis in viis ſpaſmos, humores ad caput urgentes, & materiam peccantem ad inferiora deſcendere ibique exſolvi teſtatur. Hinc ex vero CELSUS *lib. IV. cap.* 3. alvum fluxam ſuperiores partes ſæpe reſolvere; & HIPPOCRATES *Sect. VII. aph.* 5. dyſenteriam in inſania bonam eſſe, aſſerunt. In reliquis quoque chronicis paſſionibus ſpaſmodicis, pathematibus nempe hypochondriacis & hyſtericis, alvus utplurimum conſtipata pedeſque frigidi obſervantur. Quæ ambo ubi præſto ſunt, certo prædici poſſunt variæ ac multæ in ſuperioribus afflictiones, ut præcordiorum anxietates conſtrictivæ, cardialgia, difficilis ſpiratio, melancholia, cephalalgia, vertigo, cordis palpitatio, ructus, digeſtio abolita, dolor flatulentus in hypochondriis, eo quod hæc omnia poſt inæqualem redditum per ſpaſmos in inferioribus humorum curſum, eundemque ad ſuperiora coactum, ſubſequuntur.

aliiſque ſpaſmodicis morbis qualis?

§. LI.

In febribus quæ bona vel mala?

Accedunt febres, de quibus pariter experientia compertum eſt, nullam earundem, ſive ſit continua, ſive intermittens, inflammatoria, vel exanthematica, lymphatica, lenta aut hectica, ſine prævia alvi adſtrictione accedere, quæ etiam ſæpius diu in morbi decurſu perdurat, eundemque eo graviorem reddit. Quod ſi vero alvus ſecundum naturam ferri incipit, tam quoad qualitatem, quam quantitatem, haud fallaci ſpe ſanitatis reſtitutio exſpectanda, eo quod hoc facto, certum eſt, ſpaſmos qui morbum proxime faciunt, in nervoſis partibus ſolvi atque remittere. Quin multæ febres, præſertim putridæ & malignæ, item bilioſæ, oborto juſto tempore alvi fluxu ſolvuntur, & ex eodem, reliquis quoque concurrentibus, ſalutis petendum eſt indicium, quod pluribus in *diſſert. de diarrhœa in febribus malignis ſalutari*, excuſſi. Monendum tamen, quod ſi in principio febrium & extra dies criticos intempeſtive alvus largius ſecedat, malum & infauſti decurſus præbeat indicium.

§. LII.

Alvina excretio quomodo in chronicis

Quum igitur in omnibus affectibus chronicis ſpaſmodicis, convulſivis, hypochondriacis & hyſtericis, alvus ſegnis, adſtricta & dura admodum noxia ſit: artis utique eſt ac prudentiæ, utiliſſimæ hujus excretionis ſucceſſum conſervare, quod tamen minime acrioribus ſtimulantibus perficiendum, ſed potius apprime ex uſu ſunt ſalina, abſtergentia, nec non abſorbentia & balſamicæ pilulæ, quas extracta amara, reſinæ temperatæ, extractum rhabarbari & aliquot grana aloes rite præparatæ ingrediuntur, una cum clyſteribus emollientibus, carminativis & oleoſis. In febribus autem, quia æque ſtrictura nimia, quam laxitas, periculoſa, eo magis artifici providendum, ne in alterutro delinquat, ſed potius accommodata diæta ac regimine, & congruis tam internis, quam externis præſidiis, alvinæ excretionis ſucceſſum perite moderetur. Hinc ubi alvus ſubducenda, neutiquam draſticis, acrioribus & ſtimulantibus utendum, ſed leniora propinanda, mannata ſcilicet, tamarindinata, tartarea atque nitroſa, cum clyſteribus lenientibus ac oleoſis. Neque etiam dejectiones, licet nimiæ videantur, adſtringentibus, opiatis & narcoticis vi ſunt comprimendæ, ac potius blanda diaphoretica fixiora, mitigantia, cum aliquot granis nitri, vel uno & altero corticis chaccarillæ, nec non ſuccino præparato, vel floribus ſulphuris & dimidio grano theriacæ cæleſtis, omne ferunt punctum.

& febribus prudenter movenda.

& nimia compeſcenda.

CAPUT XV.

De criſibus & criticis diebus in experientia rationali fundatis.

§. I.

Ad prognoſin referenda criſis.

AD prognoſin medicam, ſive judicium de morbis, præſertim acutis, eorumque fauſto vel infauſto eventu ferendum, referenda etiam doctrina de criſibus, à plurimis Veterum maximi habita & paſſim in ſcriptis celebrata, à multis vero Recentioribus, quibuſdam etiam Priſcorum, partim in dubium vocata, partim neglecta. Primus autem omnium qui de criſi ſcripto mentionem fecit, eſt vetuſtiſſimus medicinæ antiſtes HIPPOCRATES. Is enim ſerio inculcavit, ſeptimi cujuſvis & dimidiati ſepteni diei, in acutis morbis Medico rationem eſſe habendam, eo quod iisdem per ſudorem maxime, alvum aut hæmorrhagiam, à natura inſtituantur excretiones, quarum ſucceſſu abſoluto, ipſæ febres demum ſolvantur. Et hos dies vernacula ſua criticos, ſive decretorios, nuncupavit, quia judicium de morbi eventu ferrent. Per criſin vero, quod vocabulum erat πολύσημον, priſci vel noxiorum è corpore excretionem, (qui HESYCHIO & SUIDA auctore, notante LANGIO *lib. I. ep.* 37. τὸ κρίνειν, ſequeſtrare & veluti per cribrum aliquid excernere, denotat) intellexerunt, vel ipſam morbi ſolutionem criſeos nomine inſigniverunt, (uti eſſert HIPPOCRATES *lib. I. de præception.* κρίσις ἐςὶν ἀπόλυσις τούτου,) vel etiam criſin pro ipſius naturæ motu & pugna cum morbo habuerunt. Alii quoque criſin judicium Medici, quod format, vel formare debet ex morbi circumſtantiis de ejus eventu, eſſe voluerunt.

quid per eam intellexerint veteres.

§. II.

Criſis ſeptenario & ſemi ſeptenario computanda.

Ut autem genuinus criſeos ſenſus & criticorum dierum ratio eo luculentius pateant, ex his, qui multum iiſdem detulerunt, maximeque HIPPOCRATE, tanquam primo fonte hauſta, adducemus

ducemus præcipua teſtimonia. Primum eſto, quod exſtat *de dieb. judicat.* §. 9. ita habens: *judicantur febres quarta die, ſeptima, undecima, decima quarta, decima ſeptima & vigeſima prima, quædam etiam trigeſima & quadrageſima.* Et *Sect. II. aph.* 23. & 24. criſeos ſucceſſum ſic conceptis delineat verbis: *acuti morbi in quatuordecim diebus judicantur, ſeptimæ quarta index eſt. Alterius hebdomadis octava principium eſt. Conſideranda vero eſt undecima; hæc enim quarta eſt ſecundæ hebdomadis. Deinde rurſus conſideranda decima ſeptima; ipſa enim eſt quarta quidem à decima quarta, ſeptima vero ab undecima.* Porro *lib. III. præſag.* §. 7. & 8. perite monet: *morbos advertere à prima die oportet, atque ſingulos dierum quaterniones obſervare; ſic enim haud obſcure ſcies, quo ſe converſus ſit morbus. Nam febres ardentes epidemicæ judicantur bono ordine in ſeptem ac decem diebus.* Huc etiam referenda, quæ *libr. de prænot.* §. 20. prodidit: *placidiſſimæ febres & ſignis ſecuriſſimis nitentes, quarto die deſinunt, aut prius; maligniſſimæ vero & ſignis horrendiſſimis oborientes, quarto die aut prius occidunt.* Eandem cum HIPPOCRATE ſententiam tuetur GALENUS, qui integrum *de diebus decretoriis* concinnavit librum, in quo principes dies criticos vocat ſeptimum, decimum quartum & vigeſimum primum, ac in iisdem plures ſanari, quam mori declarat.

§. III.

Ac fit cum excretione

Septenos itaque & ſemiſeptenos dies Veteres criſi dicarunt, quibus acutæ & continuæ febres in ſalutem terminentur. Ipſam vero criſin his diebus per excretiones, ſudorem potiſſimum, alvum, vel hæmorrhagiam ſuccedere identidem tradiderunt, omneſque evacuationes, quæ extra criticos hos dies contingunt, pro minus ſalubribus, ſed ſymptomaticis cenſuerunt. Et de ſudore quidem perſpicuis id teſtatur verbis HIPPOCRATES *Sect. IV. aph.* 36. ſic ſcribens: *ſudores febricitanti ſi inceperint boni ſunt tertia die & quinta, & ſeptima, & nona, & undecima, & decima quarta, nec non decima ſeptima & vigeſima prima, porro vigeſima ſeptima & trigeſima prima & trigeſima quarta. Hi enim ſudores morbos judicant, qui vero non ſic fiunt, dolorem ſignificant, & longitudinem morbi & recidivas.* Idem confirmat GALENUS de dieb. decretor. *qui ſudores,* inquiens, *manant diebus indicantibus, non criticis, laborem ſignificant, & diuturnitatem morbi: nam judicatoria, non judicantia, aut ſunt funeſta, aut certe ſiniſtri judicii.* Ac in eodem libro de ſudoribus extra periodos criſimos fluentibus ſic prodidit: *in ſexto judicantur ægri cum difficilibus ſymptomatibus & periculo non mediocri, imperfecte & obſcure.*

vel per ſudorem.

§. IV.

Hæmorrhagiam aut alvi fluxum.

Perficitur vero etiam ſolenniter criſis per ſanguinis ſtillicidium & alvi fluxum. De utroque in procinctu ſunt teſtimonia. Nam de hæmorrhagiis criticis egregius eſt locus HIPPOCRATIS lib. I. epid. §. 115. *in febribus*, inquientis, *ardentibus populariter graſſantibus, quibus bene ac largiter ſanguis per nares erupit, per hoc maxime ſervabantur, & nullum novi, qui in hac conſtitutione mortuus eſſet, ſi recte ſanguis profluxiſſet. In Philiſco enim, Epaminone ac Sileno, quarta ac quinta die parum de naribus ſtillavit, & moriebantur. Sanguis autem plurimus erupit, maxime adoleſcentibus & in vigore conſtitutis, & talium plerique perierunt, quibus ſanguis non erupit; ſenioribus vero ad morbum regium res devenit, aut alvi ipſis turbata ſunt, aut dyſenterici facti ſunt.* De ſalubritate autem liberalioris alvinæ in morbis excretionis paſſim apud HIPPOCRATEM exſtant effata, ut *Sect. IV. aph.* 28. *ſect. VI. aph.* 17. *ſect. VII. aph.* 29. inprimis tamen huc referendum quod de febribus inculcat, dum lib. de judicat. §. 4. *ardentes febres bilioſæ*, ait, *ſolvuntur plerumque ſeptimo, aut decimo-quarto die, ſudore, aut alvo liberiore.*

§. V.

Criſes repudiarunt veteres quidam & recentiores.

Tam magnifice de criſi & criticis diebus ſenſerunt HIPPOCRATES atque GALENUS, quorum tamen fidem ſubleſtam reddere & hanc doctrinam plane in dubium vocare haud veriti ſunt antiquorum Medicorum nonnulli. Hos inter primus fuit ASCLEPIADES, qui teſte CAELIO AURELIANO *lib. I. cap.* 14. *p.* 37. aſſeruit: non eſſe in paſſionibus ſtatos dies, quos criſimos appellat, nec certo aut legitimo tempore ægritudines ſolvi. Idem cum ASCLEPIADE profeſſus eſt CELSUS *lib. III. cap.* 4. *eſt,* inquiens, *de diebus ipſis dubitatio, quoniam antiqui potiſſimum impares ſequebantur, eoſque tanquam tunc de ægris judicaretur, κρισιμους nominabant. Id* ASCLEPIADES *jure ut vanum repudiavit; neque in ullo die, quia par imparve eſſet, ægris vel majus vel minus periculum eſſe dixit. Interdum enim pejores dies pares fiunt. Nonnunquam etiam in ipſo morbo dierum ratio mutatur; fitque gravior, qui remiſſior eſſe conſueverat.* Et paucis interjectis ſic pergit; *Verum in his quidem antiquos tunc celebres admodum Pythagorici numeri fefellerunt; cum hic quoque Medicus non numerare dies debeat, ſed ipſas acceſſiones intueri.* Ex recentioribus COMES DE FLISCO, varitatem criticarum periodorum adſtruxit, *lib. de fato* perhibens: in praxi numerum hunc dierum non ſemper obſervari, & ſæpius aliis etiam diebus criſes fieri. Ut mittamus, quæ HELMONTIUS *lib. de tempor.* it. *de febrib.* nec non CHRIST. LANGIUS *in Miſc. natur. curioſ.* & FABER *in panchymagogo*, contra obſervationem criſium in medium attulerunt.

§. VI.

Nonnulli in Græcia tantum ſuccedere putant.

Mitiorem hac de criticorum dierum exiſtentia ſententiam fovent ii, qui licet non penitus eoſdem negent, autumant tamen, in Græcia tantum, minus in noſtris regionibus, ſuccedere criſes. Hunc in ſenſum ſcribit WALDSCHMIDIUS fundam. medic. pag. 113. *nihil opus, nos adeo curioſos eſſe debere in cauſis criſium rimandis, quum in noſtris regionibus & noſtro hoc tempore, tales criſes non amplius fiant, nec prædictiones noſtræ in morbis acutis adeo certæ, nec indubitatæ fidei, prout apud* HIPPOCRATEM *inveniuntur.* Eidem ſententiæ pollicem premit EUSTADIUS de die aſtronom. *in noſtræ*, inquiens, *Germaniæ regionibus, & præſertim ſub noſtro polo & in ſolo noſtro, rarius criſes perfecta ad ſalutem veniunt.* Et HOLLERIUS *comment. in aphor. Hippocr.* teſtatur: in frigidis & borealibus regionibus rariſſime exſpectari criticas exactas evacuationes. Neque ab his diſſentire videtur BAGLIVUS *Prax. pag.* 140. aſſerens: in Græcia perfecte ſuccedere criſes in acutis morbis; non vero ita in noſtris ſeptentrionalibus regionibus, idque adſcribendum putat aëris puritati & tenuitati illius regionis & adjacentis orientis valde elaſtici, quum noſter aër aqueis & craſſis impuritatibus fœdatus, humores quoque corporis magis impuros faciat, ut ad debitum criſeos, ſive deſpumationis officium, nunquam pervenire poſſint.

§. VI.

Quid per experientiam conſtet de criſi

In hiſce tam diverſis auctorum opinionibus & objectis tot difficultatibus, non expeditior ad veritatem inveniendam via, quam ipſa experientia (quæ facta ingenue ſiſtit ac optima veritatis & ratiocinationis medicæ parens eſt,) duce patet, prudenter in conſilium vocatis obſervationibus practicis. Quare in exponenda hac criſium ratione ac natura, inſtituto me apprime ſatisfacturum confido, ſi, exuto omni auctoritatis præjudicio, ea, quæ per inſtitutum, à quadraginta & quod excurrit annis, artis exercitium, mihi iterato de febrium ſolutione, quomodo? & an certis ac ſtatis diebus eandem contingat? innotuerunt, candide tradam, & poſtea rationes adæquatas ſubjiciam. Scilicet frequentius obſervavi, febres quaſdam viginti quatuor horarum ſpatio perfecte terminari, quas Veteres ea propter dixerunt ephemeras. Synocham mitiorem quarto, graviorem ſeptimo die, vel per narium ſtillicidium, cum proclivitate ad ſomnum, vel per largum ſudorem cedere; ardentes vero & bilioſas febres, cauſos dictas, niſi funeſtum ſortiantur exitum, ut plurimum tertio vel undecimo die, liberali ſudatione, plerumque cum alvi fluxu, ad finem pertingere, expertus novi. Ipſæ tertianæ ſæpius intenſo cum æſtu aggrediuntur; circa tertium autem & quartum diem remittit inſultus, ac in intermittentis typum tranſit. Compluries quoque & maxime anno 1710. Berolini obſervavi catarrhales & epidemicas febres cum gravibus ſymptomatibus ingruentes, quarta autem die ſolutas, excretione facta puſtulari circa nares & labia, cum ſudore pruriginoſo.

in ephemera, ſynocha, cauſo, tertiana. catarrhalibus.

§. VIII.

Pleuritide vera & peripneumonia.

In pleuritide vera & peripneumonia leviori, inter tertium & quartum diem per tuſſim cum levamine ejici materiam cruentam, hanc in junioribus & ſenſibilis naturæ ſeptimo, in adultioribus vero & ubi inflammatio paulo profundior, demum circa decimum quartum diem, inflammationis ſequi diſcuſſionem, cum largo ſudore & liberali ſcreatu, reſpiratione quoque liberiori, identidem experientia compertum habeo; edoctus id crebrius, quum Mindæ Weſtphalorum, ubi morbus quaſi endemius, artem primum factitarem. Pleuritidis autem ſpuriæ & hepatitidis decurſus atque ſolutio, plerumque ſeptimo, vel undecimo die, per ſudorem, aut alvi profluvium, multoties à me annotata. Febris quoque eryſipelacea, quæ ſæpe cum gravibus ſymptomatibus, horrore, frigore, vehementi æſtu, interdum etiam delirio invadit, intra diem tertium & quartum conquieſcit, amandata ad ſummam cutim materia acri bilioſa, cui nonnunquam tumor glandularum inguinalium jungitur. Qui de peſtilentia vera ſcripſerunt obſervatores, confirmant, febrem peſtilentem nonniſi eryſipelaceam malignam eſſe, ac in ea ſalutis præbere indicium, quando circa tertium, quartum, vel etiam ſeptimum diem, in partibus carnoſis carbunculi, aut in glandulis bubones, apparent.

pleuritide ſpuria & hepatitide eryſipelacea. & peſtilenti febre.

§. IX.

Variolis morbillis.

Vix tamen in ullo morbo tam conſpicua ſunt critica tempora & naturæ ordo, quam in variolis. Hæ enim eodem modo ac morbilli cum truculentis ſymptomatibus adoriuntur plerumque, quæ facta circa dimidiatum ſeptimum exanthematum eruptione, una cum febre eximie remittunt, idque durat in variolis ad ſeptimum uſque, quo ſuccedente primum in facie, poſtea in pectore brachiis & manibus ac demum infimis partibus ſuppuratione, febris denuo accenditur ſic dicta ſecundaria, quæ ad undecimum uſque diem protrahitur, donec puſtulæ, eodem ut ſuppurari inceperunt ordine, à ſuprema ad infimam corporis regionem ſiccentur ac demum fruſtulatim decidant. Et ſic in ſalutem decurrit variolarum morbus, ubi vero vires ferendis ſymptomatibus non ſufficiunt, nono vel undecimo die lethalis accidit cataſtrophe. Aliud periculoſum exanthematum genus ſunt petechiæ, quæ quarto, vel ſeptimo die, in corporis cortice comparere, & prodeuntes levamen cum liberiori reſpirationis ſucceſſu inferre ſolent. Tandem multiplici quoque experientia perſpectum teneo: febres multas epidemice graſſantes continuas putridas, petechizantes, ſolvi & ſalutarem ſortiri eventum circa undecimum diem, per copioſum alvi profluvium: de quo pluribus egi in *diſſertat. de diarrhœa in febribus malignis ſalutari.*

petechiis. continuis & epidemicis.

§. X.

Criſes etiam extra ſeptenos dies contingunt.

Quamvis igitur nihil dubii ſit, quin in noſtris etiam regionibus, in febribus præſertim acutis, ſeptenarius dierum numerus, magnas mutationes in morbis adducat, ac eodem non modo ſymptomatum, ſed & totius morbi ceſſatio, cum evacuationibus incipiat & ſucceſſive abſolvatur; nihilo minus tamen non ſemper circa ſeptenos dies criſes, ſive mutationes in pejus, vel deterius, ſed extra dies quoque hos decretorios, paribus ſcilicet, octavo, decimo & duodecimo, contingere, per experientiam conſtat. Potiſſimum in hominibus plebeiis, ruſticis, ſimplici & populari victu fruentibus, & qui neque inordinata vitæ ratione, neque affectuum impetu, ſanguinis maſſam impuram reddiderunt, parum quoque medicamentis utuntur, criſes cum ſufficienti evacuatione perfectas fieri, identidem à nobis obſervatum eſt. Pariter multiplici experientia confirmatum teneo, hos, qui corpore præditi teneriori cum cute valde perſpirabili, naturæ agilioris & ſenſibilioris, ætate juvenes vel viri ſunt, & febribus acutis, inflammatoriis & ardentibus laborant, citius criſes, quibus morbus ad ſalutem, vel mortem, terminatur, experiri, quam ii, qui torpidiores natura, temperamento phlegmatici ac ſucculenti, quippe qui diutius cum morbis confligtantur, protracto ad tres & longius ſeptimanas, febrium diſceſſu.

Quibus maxime ſolennes? quibus minus?

§. XI.

Non omnis larga evacuatio.

Monendum vero, quod non omnes largæ evacuationes, præſertim, quæ per cutem diebus ordinariis criticis ſuccedunt, ſalutem ſpondeant, ſed illæ tantum, quas ſymptomatum notabilis remiſſio, pulſus duri & celeris in molliorem & ſedatiorem mutatio, liberior & minus anxia reſpiratio, animus erectior, urina craſſior conſiſtentia cocta, corporis quies, ſomnus placidior, ac ut verbis Hippocratis *Sect. II. aph.* 13. utar, nox placidior, comitantur & conſequuntur. Nam aliquot certe ipſis criticis diebus, ſub largis ſudoribus occumbere vidi. Neque etiam omnis pathematum remiſſio, quæ ſæpe etiam diebus paribus accidit, criſis cenſenda, ſed ea tantum, cui arteriarum motu magis naturali & reſpiratione liberiore facta, evacuationes aut junguntur, aut poſtea accedunt.

aut ſymptomatum remiſſio criſis.

§. XII.

In criſi cognoſcenda circumſtantiarum.

Et certe præclare monet Galenus *lib. I. de dieb. decret.* quod criſin cognituro noſcenda ſit ætas,

ætas, natura, anni tempus, locus & pulſuum micatio. Sicut enim hæc omnia de craſi & mixtione humorum, nec non diſpoſitione ſolidorum ad motus vegetos & promtos, aut imbecilles & tardos teſtantur: ita pro eorundem differentia, ipſæ non modo corporum naturæ variant, ſed & operationes & effectus qui in corporibus contingunt diverſi comparent in morbis.

temporis

Hinc perpetuæ fere obſervationis eſt, quod ſi ſudores largi in febribus inflammatoriis, etiam exanthematicis, ſtatim in principio & ante debitum eruptionis tempus manant, vel etiam materia variolacea ordinario termino citius expellitur & exanthemata comparent, nec poſt eruptionem pulſus ſedatior fit, ſignum peſſimi præbeat ominis.

& tempeſtatum ratio habenda.

Ego quoque frequentius annotavi, quod febres epidemice graſſantes, ſive catarrhales, ſive rheumaticæ, ſive exanthematicæ, ſub ordinatis & conſtantibus anni conſtitutionibus prognatæ, ſtatas magis & tempeſtivas obtineant criſes ac ſolutiones, quam quæ præſto ſunt, ubi aëris temporumque viciſſitudines præternaturales admodum præceſſerunt, quippe quæ, non tam exacte ſervant tempora, ſed difficilioris ſunt ſolutionis, quod ſcite innuit HIPPOCRATES Sect. II. aph. 8. *in conſtantibus*, inquiens, *temporibus, ſi tempeſtiva reddantur, morbi conſtantes & judicatu facillimi ſiunt, in inconſtantibus autem inconſtantes & qui difficulter judicantur.*

§. XIII.

Criſis per imprudentem medicationem turbari poteſt.

Deinceps medentum ſagacioribus apprime cognitum eſt, ordinatos & criticos ad excretionem cum ſalute tendentes in febribus naturæ motus, imprudenti medicatione mirum turbari, perverti poſſe ac plane impediri. Egregia ſunt quæ hanc in rem affert Martianus in comment. in lib. II. de morb. Hippocrat. ſect. II. pag. 174. *continuo*, inquiens, *medicamentorum refrigerantium uſu propter febrem, incraſſatis humoribus corporibuſque denſatis, ſpontaneæ evacuationes ſæpe prohibentur, ut hæc non ſit levis cauſa, cur noſtris temporibus tam raro fiant criſes, quæ frequentiſſimæ erant antiquis.* Neque minus luculentum eſt BAGLIVI teſtimonium, qui in prax. pag. 254. *mirari deſinant*, ait, *practici, ſi hodie nec frequentes, nec perfectæ ſuccedant criſes, uti olim in Græcia, ſiquidem illi Græcarum legum vel ignari, vel obtrectatores, à principio morbi ad declinationem uſque purgantibus, diaphoreticis, phlebotomiis, ſpirituoſis aliiſque imprudenter & intempeſtive exhibitis medicamentis, ægrotantes fere conficiunt; ideo impoſſibile eſt, ut humores per tam diverſas remediorum ſeditiones diſtracti, ad criticæ deſpumationis negotium ſtato tempore diſponantur, ſed aſſiduis confuſionibus agitati, loco criſeos perfectæ in metaſtaſes præternaturales deſinant, atque hac de cauſa nec criſeos, nec dierum criticorum, nec aliorum demum naturæ motuum regulas ab antiquis traditas, in febribus obſervabimus.* Quapropter exquiſita nititur veritate quod idem auctor *l. c.* tradit; ruſticis & qui Medicorum opera non utuntur, criſes per ſudorem, alvi fluxus aliaſque naturæ vias perfici & motu prorſus ordinato fieri.

§. XIV.

Inprimis in variolis & morbillis.

In nulla vero ut ſupra meminimus febre, tam ſolenniter obſervatur criſeos ſucceſſus, quam in exanthematica illa fere toti generi humano communi, variolarum nempe & morbillorum; interim non deſunt, qui, quod certe mirum, ſine ulla ſolida ratione illum negare audent, aut minimum eundem minus curant, quum tam merito nobis in febribus ſit criſis, quando circa ſtatum quoddam tempus, cum notabili quadam evacuatione, vel etiam excretione per cutem, ſymptomatum ſit remiſſio, immo ceſſatio, cum meliori pulſu & reſpiratione, quod certe poſt eruptionem variolarum & morbillorum conſpectius obvium, licet poſtea tempore ſuppurationis nova ſecundaria febris, magis ſymptomatica, accendatur. Quare graviſſimum utique in hoc morbo per imprudentem medicationem conciliatur ab ignaris damnum, dum vel nimis expellentibus & calido regimine intempeſtive inſtant, vel etiam in contrarium eruptionem cohibent nimis refrigerantibus, ut valde nitroſis, quorum alias præſtantiſſimorum etiam noſtro jam tempore peſſimus paſſim invaleſcit abuſus, ut per eoſdem motus ordinatos ſalutares turbatos multoſque, qui revera potuiſſent ſervari, periiſſe, obſervarim.

quin omnibus morbis.

Quin omnes evacuationes in morbis criticæ, maxime tamen per ſudorem, ſi ſupprimuntur imprudenter, vel minus ſufficienter ſuccedunt, morbi recidivas, vel pejorem priori, & ſolenniter febrem lentam invehere ſolent, de quo notandus HIPPOCRATIS *aphoriſmus* 12. *Sect. II.* ita habens: *quæ relinquuntur in morbis poſt judicationem, recidivam facere ſolent.*

purpura non ſervat criſes

In exanthematica autem illa febre, quæ ſeculo abhinc noſtris plane incognita, jam vero admodum familiaris, in expulſione materiæ cauſticæ ad corporis corticem critica, ſtati dies non tam certo obſervantur, ſymptomata tamen, quando eadem contingit, ſemper complacantur.

Periculoſi ſunt IX. & XI. dies.

Neque denique in recenſendis obſervatis criticis omittendum, quod nulla dies in febribus continuis & acutis, etiam exanthematicis, maxime variolis, magis fatalis ſit, quam nonus & undecimus, quorum alterutro plurimi occumbunt, utut reliqui etiam non omni careant periculo.

§. XV.

Criticæ numero ſeptenario adſtrictæ mutationes,

Poſtquam igitur in conſpectum ea produximus, quæ circa criſes & dies criticos in certa experientiæ veritate ipſoque facto fundata ſunt; nunc, quum nihil ſine ratione ſufficiente in rerum natura fiat, paullo curioſior incidit quæſtio: cuinam ſcilicet cauſæ illa obſervatio, quod ſeptenario numero, tam magna, vel in melius, vel deterius fiat mutatio, tribuenda ſit?

non à principio interno.

Veteres, quibus corporis noſtri mechanico-organica ſtructura, & rerum corporearum natura, proprietates & operationes, motuumque regulæ, plane erant incognitæ, naturæ, tanquam agenti cuidam & principio rationali omnia ſecundum ordinem, numerum, menſuram & tempus in corpore noſtro producenti adſcripſerunt, in auxilium etiam vocatis cœleſtium ſiderum, ſolis & maxime lunæ influxibus, quam Priſcorum ſententiam, plures etiam ex noſtris ſola credulitate ſequi video. Sed qui in philoſophicis erroneam per petitionem principii argumentationem norunt & nihil in rationali explicatione & deductione, niſi quod clare & diſtincte concipi, definiri, vel ſufficientibus argumentis probari & adſtrui poteſt, admittunt, fictiones quoque à claris & diſtinctis conceptibus, ſterilia nomina, à cauſis realibus diſtinguere didicerunt, minime hac philoſophandi, quæ pigris, non vero ſagacioribus ingeniis accommodata admodum, ratione contenti ſunt, eo quod ex gratis ſuppoſito tali principio, nullum naturæ phænomenon commode explicari & intelligi poteſt, tantum abeſt, ut vel leviſſimus uſus in applicatione ad praxin inde ſperandus.

§. XVI.

Sed motibus in corpore.

Neque enim criſis pro actu quodam mentali aut ideali, quales quidem etiam dantur in corpore, haberi poteſt, ſed potius pro mechanico, ſive certo effectu motuum, qui fiunt in corpore noſtro, à cauſis potiſſimum corporeis & phyſicis. Nam quia omnes in rerum natura effectus & mutationes, ad quas vita, conſervatio, nutritio, mors, morbus, medicamentorum operatio & ſanatio ſpectant, nonniſi à certis motibus dependent, qui à certa rerum corporearum figura, magnitudine, nexu, ſitu & vi agente, reſiſtente proveniunt, & omnes inde reſultantes effectus certum etiam gradum ac numerum, ſive quantitatem motuum, deſiderant; neceſſe utique eſt, ut notabiles effectus certo quodam abſolvantur tempore, quia hoc nihil aliud eſt, quam certus motuum ſibi invicem ſuccedentium ordo & numerus. Quod vero ſolenniſſimæ naturæ operationes in toto univerſo, & maxime microcoſmo, potiſſimum ad ſeptenarii numeri terminum, uti ex diverſis ætatum periodis & annis climactericis, de quorum rationali explicatione egi peculiari diſſertatione, patet, ſuccedant atque contingant, clariſſime ſapientiſſimi divini opificis, ſummam & infinitam in ſtructura univerſi & præcipue corporis exhibitam artem arguit, eaque propter ordinati hi omnes ſeptenario numero adſtricti & comprehenſi univerſales & in ſacris quoque obvii effectus, longe rectius à prima, una & infinita cauſa, Deo, quam à multis particularibus principiis rationaliter & moraliter agentibus, deducuntur.

ex ſummi opificis inſtituto derivandæ.

§. XVII.

Et ſic quoque criſium in morbis ratio reddenda.

Ut itaque clarum etiam ac verum conceptum habeamus de criſi in morbis, illa nobis nihil aliud eſt, quam morbi & ſymptomatum ſucceſſiva ceſſatio, quæ propter ſpaſmum univerſalem illum, qui in febribus omnes nervoſas & vaſculoſas partes occupat, maxime in emunctoriis reſolutum & cauſam quæ ipſum produxit correctam, vel expulſam, contingit. Jam quum ipſæ febres acutæ, pro cauſa, vel ſtaſes ſanguinis & humorum inflammatorias, vel humorem quendam cauſticæ corroſivæ indolis, partibus nervoſis inhæreſcentem, habeant; ad ſtaſes vero ſanguinis in vaſis præternaturales expediendas & materiam cauſticam nervis inimicam corrigendam & ab interioribus ad exteriora emovendam, certi partium ſolidarum motus & fluidorum appulſus requirantur: aliter ſane fieri & res concipi nequit, quam ut certis etiam temporibus ceſſatio morbi & ſymptomatum ſequatur atque eveniat; quam evacuationes liberaliores, remittentibus ſpaſmis, per cutem, alvum, urinam, potiſſimum vero pulſus & reſpiratio melior & magis naturalis, teſtantur. Quod ſi itaque hæc omnia non obſervantur, neque evacuationes junctæ ſunt, certum indicium eſt, morbum, vel ejus cauſam, nondum per naturam, hoc eſt motus naturales, victam eſſe & ſubjugatam, ſed ingens adhuc periculum corpori imminere, quod cum tempore ſemper ingraveſcit.

§. XVIII.

Poriſmata ex criſi practica.

Reddita ſic criſium rationali explicatione, multo rectius nunc Medicus de criſi Veterum perfecta, imperfecta, evacuatione critica ſalutari & ſymptomatica, judicare poterit atque decernere. Inde etiam ratio patebit, cur circa ſic dictos criticos dies, rectiſſime monente Hippocrate, nihil moveri debeat, ne motus naturæ ordinati & ſalutares, quibus materiam peccantem per convenientia organa ejicit, turbentur & ad alia incongrua loca non ſine periculo divertantur. Denique prona quoque eluceſcet conſequentia, evacuationes iſtas ſalutares, quibus partim materia, quæ morbum fecit, partim etiam noxii humores, qui ſub ipſo morbo geniti & accumulati fuerunt, excluduntur, non imprudenter cohibendas eſſe, ne vel recidivæ, vel lentæ febres, aut aliæ chronicæ affectiones, ingignantur, ſed potius eo reſpiciendum, ut, ſi motus evacuatorii paullo ſegniores ſint ob debilitatem virium, roborantibus & analepticis iidem adjuventur ac promoveantur.

§. XIX.

Criſes quoque præſto ſunt in intermittentibus.

Quæ quidem omnia ſicuti de febribus acutis, continuis & ardentibus in propatulo ſunt: ita jam quæſtio indagine haud indigna emergit: num etiam in intermittentibus febribus criſes dentur? quod utique certo reſpectu affirmamus. Licet enim in iiſdem dies certi & ſtati, qui etiam ad eſſentiam criſium non pertinent, minus obvii ſint: ubi tamen ſolutio morbi & ſymptomatum ſucceſſiva fit, junctis largioribus evacuationibus, ibi recte noſtra ſententia criſin fieri aſſeritur, eaque propter quum in omnibus paroxyſmis febrium id eveniat, ac ſub declinatione largi ſudores fluant, urina cocta & cum ſedimento appareat, non raro etiam vehementia ſymptomatum in tertianis per excretiones purulentas circa labia, item in quartanis per puſtulas ſcabioſas & ulceroſas, humore quodam acri corroſivo à partibus interioribus nervoſis ad exteriores propulſo, mitigetur atque diſcedat, criſes in iiſdem contingere neutiquam erit negandum.

§. XX.

Nec non aliis chronicis morbis.

Neque etiam in aliis chronicis morbis inſolentes adeo ſunt criticæ ſolutiones. Nonnulli enim morbi, quantumvis diuturni ac rebelles, ita ſunt comparati, ut cum die & tempore, maxime circa diverſas novas ætatis periodos, ſponte ſolvantur ac cedant. Ac de epilepſia quidem notum, quod infantili & juniori ætati, quam maxime ſit infeſta, pubertatis autem tempore ac erumpente in virginibus menſium fluxu, ſæpiſſime diſcedere ſoleat. *epilepſia* Ut adeo experientiæ reſpondeat *aph. 28. Sect. III.* Hippocratis: *plurimæ affectiones pueris judicantur partim in quadraginta diebus, partim in ſeptem menſibus, partim in ſeptem annis, partim ad pubertatem accedentibus.* Deinceps omnes dolores graviores, cephalalgia, cardialgia, atroces colici, nec non paroxyſmi epileptici & ſpaſmodico-convulſivi, criſes ſuas ſervant, quibuſcum complacantur. *doloribus* Ipſe porro crebrius obſervavi, quod graves nervorum & capitis morbi, motus convulſivi ac epileptici, item vertigines & inſaniæ, quin pathemata ſpaſmodica, quæ hypochondriacam melancholiam referunt, propulſis ad corporis ſuperficiem purpuraceis efflореſcentiis, aut erumpentibus puſtulis ulceroſis, feliciſſime terminentur, præſertim ſi Medicus congrua medicina ſalutarem hanc criſin proſequatur ac tueatur. *nervorum & capitis* Nam ſæpius hi morbi à cauſtica quadam ſcorbutica materia, nervoſis partibus firmiter inhæreſcente, natales ducunt, quæ, ſi ad exteriores partes robore naturæ amandatur, graves iſtæ internarum partium affectiones conquieſcunt. Sennertus quoque, Rhodius, Tulpius & Pechlinus multa conſignarunt exempla, maniam, melancholiam & epilepſiam, diar-

diarrhœa, excretionibus cutaneis & abſceſſibus diſceſſiſſe. Sopores profundos, vertiginem, mentis turbationem, nec non aſthmata convulſiva, accedente dolore podagrico, vel erumpente hæmorrhoidum fluxu, judicatos fuiſſe ac penitus ſublatos, ſæpius vidi. Hydropem anaſarcam, oborta ſpontanea diarrhœa, FORESTUS *lib. X. obſ.* 31. & largiſſima narium hæmorrhagia HILDANUS *Cent. I. obſ.* 50. ſine medicamentis ſubſediſſe ac evanuiſſe, teſtantur. Et quæ plura hanc in rem facientia, in ſuperioribus jam *cap. VIII. & IX.* nec non antecedente *XI.* ac *XII.* ſparſim inſeruimus.

CAPUT XVI.

De certis imminentis in morbis periculi ipſiſque mortis indiciis.

§. I.

Prognoſis utilis & neceſſaria.

QUamvis non negandum ſit, nobilem illam de morborum decurſu & maxime eventu perite judicandi ſcientiam, non directe ad finem artis obtinendum pertinere: nullum tamen dubium eſt, quin eadem utilis admodum & ſcitu neceſſaria ſit, & quam maxime ad evincendam certam artis noſtræ rationem ipſiuſque Medici exiſtimationem ſervandam conferat. Nam præclare pro more ſuo HIPPOCRATES, artis prognoſticæ facile princeps, ſtatim in limine *Prænotionum* tradidit: *Medicum prænotionem adhibere optimum eſſe mihi videtur. Prænoſcens enim & prædicens apud ægrotos, & præſentia, & præterita, & futura, & quæ ipſi ægroti delinquunt exponens, fidem utique fecerit, quod ægrotorum res magis cognoſcat; quare audebunt homines ſeipſos Medico committere.* Idem *lib. prædict. Sect. III.* inculcat, *in prædictionibus*, inquiens, *Medici illius probe memores eſſe debent, quod ſi cui ſucceſſerit prædictio, is apud ægrotum intelligentia præditum admirationi fuerit; ſi vero quis aberraverit, ſupra hoc quod odio habetur, fortaſſe etiam inſanire videbitur.*

§. II.

Ardua tamen & difficilis.

Dolendum modo, excellentem hanc & divinam fere in morbis præſagiendi ſcientiam, tam arduam, tam inſidam, incertam & dubiam deprehendi, ut non immerito judicium de morborum eventu ex vero formandum ſit in difficillimis, & Medici etiam periti ſæpiſſime in hoc delinquant. Nam quia Veteres non ex integris morborum hiſtoriis, ſed paucis duntaxat circumſtantiis, regulas prognoſticas deſumſerunt; neutiquam certe mirum eſt, parum certi iiſdem ineſſe ac eaſdem ſæpius experientiæ non reſpondere. Accedit, quod, quum primi medicinæ auctores, neque vitæ, neque morborum aut mortis, in quo poſita ſit, naturam & rationem intellexerint, ſtructuræ quoque corporis humani atque ex ea pendentium motuum plane ignari fuerint, ex obſervationibus etiam plenis veras cauſas & notas futuri in morbi eventus, conveniente & rationali modo elicere haud potuerint, ſed potius etiam hanc artis noſtræ partem empirice tantum coluerint, eaque propter ſymptomata, ſub quibus aliquoties ægros mortuos obſervarant, pro funeſtis illico declararint, quum tamen eadem pro diverſitate corporum, morborum, regionum, morbi etiam temporum, mirifice varient, ut hinc derivata prognoſtica præcepta rarius veritati & experientiæ ſint conſentanea. Recentiorum autem quamplurimi vix alia incedunt via, & ſimul ac artem ſalutarem opificii inſtar addidicerunt, ad ejus exercitium, minus inſtructi iis ſubſidiis quæ rationalem efficiunt Medicum, properant, aut ſtatim inter initia morbi præcipitanter nimis, antequam certas notas habere poſſunt, judicium interponunt, eaque propter non poſſunt non in prognoſi formanda graviter delinquere & falli, ut tanquam moribundum deſerant, qui poſtea convaleſcit, aut viciſſim vel juramento, ut novi, fidem faciant, convaliturum, qui elapſis vix aliquot horis, occumbit.

§. III.

Addiſcenda tamen ex certis ſignis.

Sed quo magis difficilis & ardua hæc præſagiendi ars eſt, eo magis laborandum Medico, quo eandem addiſcat & potiſſimum certa ratione & experientiæ ſubnixa imminentis in morbis ſigna, acquirat, de quo etiam non eſt quod deſperemus. Nam illud negari nullo modo poteſt, omnes eventus, ſive ad ſalutem, ſive interitum referendi ſint, à certis, adæquatis & proportionatis cauſis proficiſci, nec ſine his contingere poſſe. Quod ſi itaque cauſas, cur æger neceſſario ex morbo mori debeat, quis probe noſcat; nullum ſane eſt dubium, quin ex earum præſentia futurum interitum conjicere poſſit atque prædicere. Viciſſim quando artifex exacte callet, quo modo, quo tempore, quibus viis aut excretionibus morbus ſolvatur & æger ad ſanitatem traducatur: ex his utique confidenter & cum certa ratione de ſalute futura judicium promere poterit. Proinde quum in ſuperioribus, & maxime capite quarto, genealogiam cauſarum, quæ ſanitatem immediate pervertunt, & proxime antecedentibus ea, quæ de cognoſcenda morborum ex variis ſignis ſolutione, ſcitu neceſſaria, ſolide & rationali modo expoſuerimus: expedita jam via eſt, ad eruenda ac ſiſtenda futuri in morbis vitæ diſcriminis ſigna atque indicia, quibus tuto in edendo præſagio inniti queat artifex.

Inſtituti ratio.

§. IV.

De indiciis periculi in acutis, ſive febribus

Quod igitur ad morbos acutos, ſive febres, attinet, ex antecedentibus ut notum ſupponimus, in quavis harum duplicem obvium eſſe motum, probe invicem diſcernendum, alterum ſumme pernicialem & vere morboſum ſpaſticum, qui à circumferentia ad centrum tendit, alterum ſalutarem, poſt ſpaſmum à centro ad circumferentiam directum, cujus beneficio exitiales illæ ſpaſticæ partium ſtricturæ laxantur, inflammatoriæ ſtaſes diſcutiuntur & tubuli excretorii, ſtricti antea & clauſi, feliciſſime adaperiuntur. Jam quicunque binorum horum ſibi oppoſitorum motuum genium, potentiam, effectus & mutuas eorum actiones & relationes penitus novit: is utique magna cum ratione & prudentia in omnibus agere, pericula prudenter prædicere & fauſtos eventus quam optime prænunciare poterit. Nam ſi infeſti ſpaſmi ac inde dependentes inflammationes, congeſtiones ac ſtaſes ſanguinis, à motu calido reſolutorio febrili, certo interpoſito tempore, non digeruntur ac diſcutiuntur, ſed firmius perſiſtunt, in proclivi eſt judicare: demum ſuccubituram naturam, putredinem inſequuturam ipſamque mortem certo futuram; id quod eo magis metuendum, quando ſpaſticæ ſtricturæ circa dies criticos, corpore à morbo jam debili reddito, non conquieſcunt, ſed potius incrementa ſumunt.

in genere

§. V.

Indicia ex

Ut autem lethiferi ſpaſmorum effectus eo clarius innoteſcant, breviter ſtrictimque indicia exponemus haud fallacia, è quibus de illorum præſentia ac vehementiæ gradu conjiciendum. Tenendum igitur: exitiales has ſpaſmodicas ſtricturas, non unam, ſed plures in corpore, cum majori, vel minori diſcrimine, adoriri partes, eaque propter prout partes variant, variis quoque dignoſci ſignis. Nimirum quando rigor cum frigore circa morbi vigorem obſervatur, vel ſæpius recurrit, ſi corpus non æqualiter molle, ſed durum, calidum & aſperum eſt, ſi exanthemata retrocedunt, vel tantiſper abſconduntur, exteriora horrent & frigent, fonticuli quoque vel ulcera antea manantia ſiccantur; nihil boni portendunt, ſed ſummum mortis periculum minantur, quia propter ſpaſmos in ſuperficie corporis, ſanguinis & humorum motus ad interiora coactus, peſſimas inflammatorias congeſtiones facile ſuſcitat, & impedit, quo minus morbida materia perſpiratione corpore poſſit expelli. Pergunt quoque in acutis ſpaſmi plerumque ad excretoriorum emiſſaria, urinarios nempe tubulos & ani oſtium, ut urina tenuis aquoſa reddatur & alvus plane dura, tenſa & occluſa ſit. In quibuſdam etiam, ob urgentem reciprocam ſtricturam, frequens meiendi & deſidendi adeſt ſtimulus.

ſpaſmo cutis.

& excretoriorum.

§. VI.

Fibrarum cordis & tunicar. arteriarum.

Longe gravius periculum imminet, ſi quando ſpaſticæ contractiones interiores ac nobiliores, quæ motibus vitalibus vacant partes, infeſtant. Nam pulſus parvus, contractus, celer & durus, item inæqualis & intermittens, non aliunde, quam à ſpaſtica & convulſiva ſtrictura nervorum, qui cordis fibris & tunicis arteriarum implantantur, proficiſcitur, & ſemper in ſtatu morbi plurimum periculi portendit. Ejuſdem notæ reſpiratio crebra, anxia & difficilis eſt, ubi in critica tempora incidit; quandoquidem ſicut ſapienti HIPPOCRATIS effato *in prognoſticis*, facile ſpirare magni momenti eſt ad ſalutem in omnibus morbis, ita crebrior & ægra ſpiratio in acutis, minus fauſti ſemper eſt ominis. Nervis præcordialibus ſpaſmo affectis, ſummæ urgent anxietates, inquietudo corporiſque jactatio, ac ægri crebrius lectum ſitumque mutant. Oeſophagi & ventriculi membranæ nerveo-muſculares quum ſtringuntur, vomendi adeſt conatus, potus regurgitat, non infrequenter è faucibus limpidum ſerum ſtillat, deglutitio difficulter perficitur ac inexhauſta ſitis, cum oris & linguæ ariditate affligit, quibus rapto in conſenſum ſimul duodeno, flavus corporis, maximeque faciei, color jungitur.

nervorum pneumonicorum.

œſophagi & ventriculi.

§. VII.

In univerſo nervoſo genere.

Ubi vero atrocia ſpaſmi latius diffunditur ac univerſum nervoſum genus graviter concutit atque convellit, ad ultima jam ventum eſſe indicio ſunt nares acuminatæ, tempora collapſa, aures frigidæ & languidæ, oculi concavi, cutis circa frontem dura ac tenſa, color fuſcus aut perpallidus, quibus facies Hippocratica, certus mortis nuncius, deſcribitur. Huc quoque referenda nervorum diſtenſio, quæ ſemper in acutis terroris & periculi plena, juxta *aph. 6. Sect. IV.* ac potiſſimum cognoſcitur, quando æger ſupinus cubat, genua contrahit, pronus ſubinde ad pedes ruit, brachia & pedes nudos exporrigit & inquietus jactitat, ungues ac digitos pallidos habet, manibus floccos legit fimbriaſque diducit, vel in vicino pariete, ſi qua minuta eminent, carpit, quibus ſi demum tendinum ſubſultus accedunt, hora adeſt decretoria.

§. VIII.

Signa inflammationis fatalis.

Quamvis autem plurimi ex acutis morbis ex inflammatione interna primam trahant originem eaque propter periculo non careant; ſæpiſſime tamen in ipſo vigore morbi novæ ſuperveniunt, vel in ventriculo, vel cerebri membranis inflammationes, quæ nunquam non graviſſimi ſunt diſcriminis ac mortis prænunciæ. Atque hæ inflammationes, ſive alterutra earundem, ſive ambæ ſimul adſint, non modo in malignis, petechialibus, contagio infeſtis & caſtrenſibus febribus, ſed & in aliis acutis, ſynochis, ardentibus, purpuraceis, variolis & morbillis, circa ſeptimum, nonum vel undecimum diem accedentes, ægrum certiſſime perimunt. Et ſtomachi quidem inflammati ſigna ſunt, quando intenſus æſtus & ardoris exquiſiti ſenſus, cum acuto circa præcordia dolore urget, & circumſcripta ibi regio tactu durior percipitur, extrema algeſcunt, ſumma anxietas & inquietudo affligit, ſique omne, quicquid vel medicamenti, vel potus aſſumtum, aut protinus vomitu rejicitur, aut retentum maximam creat moleſtiam ipſamque anxietatem adauget. Quandoque tam late inflammatio ſerpit, ut per œſophagum ad ipſas fauces propagetur, quæ inde ardentibus dolorificis puſtulis obſidentur & viſcido corrupto muco jugiter obducuntur, ex quo mortis præſagium petendum. Perículoſior hac, licet ſæpius ipſi jungatur, eſt illa mortem brevi antecedens membranarum cerebri inflammatio, Græcis phrenitis dicta, quæ plerumque aſſiduam & pertinacem vigiliam impenſumque capitis dolorem excipit. Hanc futuram rigor, urinæ copioſæ ac tenues, aurium tinnitus, fortis pulſatio in capitis interioribus & paucæ ſtillantes è naribus ſanguinis guttæ nunciant: præſentem autem produnt oculi rubicundi, ſcintillantes & torvi, mentis alienatio, ſermo inconditus, male cohærens, lacrymarum involuntarius ſæpe effluxus, dentium ſtridor cum abolita humidi apparentia, quæ ſi convulſionibus demum ſtipantur, mortis ferunt ſignificationem.

in ventriculo.

& cerebri membranis.

§. IX.

Malignitas ex quo cognoſcenda.

Atqui hæc ſunt præcipua pathemata & ſigna, quæ vitam in diſcrimen adduci in acutis teſtantur, obvia maxime in iis, qui temperamento cholerici, ſanguinei vel ſanguineo-cholerici, ætate juvenes & viri, exquiſitiori ſenſu præditi, ad iram proclives, habitu corporis macilenti & qui ſpirituoſis nimium indulſerunt. Secus vero evenit in his, qui ſucculenti & ſpongioſi ſunt corporis, phlegmatici, ac vires vel per morbos, inediam aut diuturnam mœſtitiam, vel enormes ſanguinis profuſiones perdiderunt. Nam hi non tam per vehementes ſpaſmos & gravia dolorifica pathemata jugulantur, quam potius ex motuum imbecillitate atque defectu partiumque atonia mortem oppetunt, & ad ſtagnationes ac ſtaſes ſanguinis atque humorum ſtatim in principio in putridam corruptionem inclinant. Et licet ſic diſpoſiti ægri non ſine ventriculi & cerebri membranarum inflammatione pereant: hæc tamen non tam gravibus ſpaſmis & ſymptomatibus ſtipatur, ſed ſub mitiori inſultu in corruptionem concedit. Hinc quia morbus plerumque lenioribus incedit ſymptomatibus, ſæpius Medicis imponit, ut in præſagio ferendo fallantur, quum tamen ob occultam

cultam perniciem eo difficilioris ſit judicii eoque majorem foveat malignitatem. Cognoſcuntur autem maligni ejuſmodi morbi his indiciis: cum levi frigore & horrore accedunt, vires ſtatim mirum proſtratæ ſunt, pulſus languidus & frequens ſimulque contractus micat, in ſitu erecto facile animo deficiunt ægri, ſomnus nullus, perpetua tamen ad eum adeſt inclinatio, & ſi obrepit, major virium poſtea percipitur languor & mens ipſa emovetur, decumbentes de nullo dolore, ſiti, vel magna moleſtia conqueruntur, inquieti tamen ſunt & ſeſe jactitant, ſique demum extrema algeſcunt ac pulſus deficere incipit, nec in carpo amplius percipitur, lethalis imminet cataſtrophe.

§. X.

Tranſitus inflammationis in ſphacelum indicia.

Quumque porro omnis inflammatio demum in necroſin ſive ſphaceloſam putredinem tranſire ſoleat: noſcenda quoque ſunt ſigna, quæ factum hoc eſſe ſubindicant. Ac tum quidem internus frigoris percipitur ſenſus, dolor acutus antea & acerbus, circa caput vel inferiores partes, ſubito conquieſcit, mens delira quodammodo ad ſe redit, virium vero defectus increſcit, pulſus penitus deficit, vel valde inæqualis, anguſtus & intermittens eſt, alvus ſtricta laxatur & vel præter voluntatem fertur, vultus fœdus ac pallens comparet, tempora, cervix & pectus gelido ſudore madent, extrema corporis frigeſcunt, borborygmi ac ſonitus in ventre exaudiuntur & liquida immiſſa ſonitum quando deſcendunt emittunt, *als wenn ſie in einem hohlen Topf ſielen.* Quæ omnia ſi præſto ſunt, mortem adeſſe manifeſto produnt, eo quod ob ſphacelum vires ſumentem, partium atonia & virium lapſus adeo increſcit, ut omnis in corpore motus, & cum eo vita, exſpirent.

§. XI.

In purpura alba,

Sunt vero adhuc alii affectus, qui & inflammatione, & atrocioribus ſpaſmis perimunt, in quibus non minus inſtans vitæ diſcrimen ex obviis phænomenis conjici poteſt. Nimirum febris cum purpura alba, quæ lymphæ valde vappeſcentis & corruptæ ſoboles eſt, ſi in fine aſſociatur aliis acutis febribus, item variolis, morbillis, vel etiam in puerperio poſt lochia ſuppreſſa accedit, nunquam periculi expers eſt, ac utplurimum per inflammationem interiorum partium, præſertim ventriculi & inteſtinorum, necat. Funeſtum autem ſuggerit indicium, ſi æſtum præcordiorum ſummamque anxietatem internus frigoris ſenſus, cum pulſu parvo, debili & inæquali excipit, purpura diſparet, animi defectio, mens turbata & ſpiratio difficilis adſunt. *variolis* Eundem in cenſum referendæ variolæ, quæ ubi ſtatim primis diebus cum gravi dolore lumborum & delirio ingruunt & præmature ſecundo mox die exanthemata, in cute aſpera inſtar purpuræ cum maculis, comparent, ac die quinto & ſexto, poſt plenam eruptionem pulſus non ſedatior fit, ſed celer micat totumque corpus puſtulis obſitum eſt, raro quenquam in juvenili ætate evaſiſſe ſcio. Neque minus periculi metuendum, ubi circa nonum diem graviſſimus ex ſuppuratione dolor accedit, qui ſæpiſſime omnia, quæ ſalutis ſpem oſtendere videntur, pervertit atque immutat. Hic enim ardente ſua vehementia, univerſum genus nervorum ſpaſmis afficiens, ſummas parit anxietates, corporis jactationem, puſtularum ſubſidentiam, donec reſpiratio difficilis, mentis turbatio, convulſio, pulſus languidus & parvus ſupervenientes, brevi vitam eripiant.

§. XII.

Sumto veneno aut draſtico.

Quicunque à veneno vel validiſſimo emetico aut purgante ſumto moriuntur, hos identidem inflammatio ſphaceloſa, teſte anatome practica, è medio tollit. Mortis autem præſagium ferunt ardores interni & ſummæ anxietates, pulſus valde parvus & inæqualis, vel plane deficiens, cum ſudore frigido, delirio & convulſione, quam, à pharmaco purgante concitatam ipſe HIPPOCRATES *Sect.VII. aph.*25. & paſſim alibi, mortiferam pronunciat. *dolore calculi.* Qui ex dolore à calculo decedunt, in his plerumque inflammatio lethalis ventriculi & meningum ſupervenit. Quod ſi enim vomitum & acutiſſimum dolorem febris ſequitur, cum magna anxietate & ſiti vehemente, poſtea ſingultus & delirium cum extremorum frigore accedit, æger non diu amplius erit ſuperſtes. *colica convulſiva.* Illud vero atrociſſimum dolorum in inteſtinis genus, quod colicæ convulſivæ nomine notum, ſæpius quoque perimit, dum inteſtinum rectum ob exquiſitiſſimum ſæpe ex ſtagnante cruore doloris ſenſum, & inflammatione & ſphacelo afficitur, ſub quo ex putreſcente inteſtino fœtidiſſima prodeunt excrementa, pulſus frequens & debilis, cum ſummo virium lapſu, ſequitur, & ſphaceloſa corruptio quandoque ad extremas partes ipſumque ſcrotum ſerpit, ut obrepente animi tandem defectione, mors ipſa ſuccedat.

§. XIII.

Paſſione iliaca.

In paſſione iliaca, ubi acutiſſimi infeſtant dolores, cum contumaci alvi conſtipatione & vomitu aſſiduo etiam male olente, accedente ſingultu, delirio, gelido ſudore, extremorum frigore nervorumque diſtenſione, certos adeſſe mortis prodromos cenſendum, obſervante id dudum HIPPOCRATE *Sect. VII. aph.* 10. ſic perhibente: *ab ileo vomitus, ſingultus, convulſio aut delirium, malum.* *cholera* Cholericus morbus quando ſtipatur impenſiori dolore & torſionibus, tam ſuperius, quam inferius, magno impetu humores, præſertim virides, eliduntur, ſitis vix extinguibilis urget, facies flaveſcit vel palleſcit & pulſus parvus & conciſus deprehenditur, in ancipiti ægrum verſari ſignificant. Ubi vero arteriarum motus ſenſim gracileſcit ac plane deficit, crura contrahuntur, ſudor frigidus prodit animoque linquuntur ægri, inflammationem in ſphacelum jam conceſſiſſe indicia confirmant. *Dyſenteria* Dyſenteria quoque ſi languentem adhuc à priori morbo corripit, raro ſervatur æger, quia facilis tunc ad putridam corruptionem aditus, quam præſentem torminum acutiſſimorum ſubita remiſſio, exteriorum refrigeratio cum ſumma virium jactura indicant, futuram autem, ſingultus, cardialgia, præcordiorum æſtus atque anxietas, pernicialis in ventriculo inflammationis ſigna nunciant.

§. XIV.

Signa periculoſa.

Accedunt ſigna, quæ ſuffocationem ipſiuſque mortis periculum minantur & antecedunt, conſpicua in iis, qui gravibus pectoris morbis, angina, peripneumonia, empyemate, catarrho ſuffocativo, aſthmate convulſivo, thoracis hydrope detinentur ac tandem pereunt. Nam omnes hi affectus non modo liberum aëris in pulmones ingreſſum & ex iis egreſſum intercipiunt, ſed & ſanguinis per pulmonum vaſa, ex uno in alterum cordis ventriculum, ſuſſlaminant & tollunt, ac ſic jugulant. *in cynanche.* Angina quidem, quæ muſculos laryngis internos occupat, & Græcis cynanche dicitur, ubi neque in cervice, neque in faucibus, quic-

quicquam vel tumoris, vel ruboris, conſpicitur, exquiſitiſſimus tamen dolor ac vehemens febris affligunt, citiſſime per ſuffocationem necat. Ac tum quidem, ut verbis utar LOMMII *obſervat. medicinal. lib. II.* oculi vertuntur & rubent & veluti iis qui ſtrangulantur prominent, vox impedita nihil ſignificat & qualis catulorum eſt tenuis editur, os apertum hiat frigidi aëris cupidum, ex eoque ſpumans ſaliva movetur, lingua exſeritur, potui datus liquor per nares remeat, ipſe æger totus inquietus eſt, crebro è cubili exſilit, tandem vero ſtrangulatu atque ſyncope oppreſſus perit. Ita etiam præſocatione occidit peripneumonia, in qua ſi nihil plane exſcreatur, ſed anxia adeſt ſpirandi difficultas & magna anguſtia, inquietudo, ſputum intus in pectore ſtrepit, pulſus inæqualis & intermittens ferit, alvus infirmis jam viribus ſponte fertur, quod ſcreatu operoſe ejicitur ſpumoſum, modo flavum, modo cruentum eſt, continua ſimul urget vigilia, phrenitis jungitur, ægri cupidiſſime frigidam auram captant, proni & erecti cubant & reclinati præſocari videntur, quinto, vel ad ſummum ſeptimo die, certo jugulantur.

peripneumonia.

§. XV.

Aſthmate convulſivo.

Qui aſthmate ſic dicto convulſivo, identidem ſuffocatione pereunt. Naſcitur enim hoc malum plerumque ex hydrope thoracis, dum ruptis hydatidibus, humor effuſus pulmonum impedit liberam expanſionem, ut nec aër ingredi, nec ſanguis per eos curſum conficere queat. Oritur quoque ubi interior bronchiorum tunica, multis & magnis glandulis obſita, ita anguſtatur, ut nec ſpiritum in pulmonibus elidi, nec novum recipi patiatur. Quandoque convulſivus quidam ſpaſmus tam fortiter bronchia concutit atque coarctat, ut ægri ſtrangulatione miſere intereant. Hinc in omnibus hiſce afflictionibus ſumma anxietas & inquies cum tremula ſpiratione, pulſus inordinatus & inæqualis, nec non ſibilus ac ſtrepitus in pectore præſto ſunt, ægri crebrius locum ſitumque mutant & nihil niſi ſpumoſi aut cruenti quippiam extunditur, tandemque inalgeſcentibus corporis extremis, ſyncope & ſuffocatione opprimuntur.

§. XVI.

Catarrho ſuffocativo.

Idem contingit in catarrho ſic dicto ſuffocativo, qui maxime ſenes, imbecilles atque infantes perimit, ac plerumque paralyſi nervorum pneumonicorum ortum debet. Trahitur in hoc pariter ſumma cum difficultate & anxietate ſpiritus, & quia bronchiis, ſecedente à ſanguine humore viſcido ſeroſo, repletis, nihil tamen ſputi ejicitur, aër admiſſus ſtrepitum & ronchum in fiſtulis edit, donec præcluſo penitus aëre æger ſuffocetur. Quod antequam evenit, pulſus aliquot ſæpe ante horis intermittit, ſenſim gracileſcit penituſque intercidit, nonnunquam etiam mentis turbatio cum extremorum frigore ſupervenit. Pari quoque ratione phthiſici, ſi ob virium plenarium lapſum humor purulentus, copioſus, in exeſa ampla cavitate reconditus, non eliditur, ſed exſpuitio ceſſat, præcluſo ſpiramento, exſpirant, ita tamen, ut periculum & funeſtus eventus diu ante colligi poſſit, quando totum corpus tabe conſumitur, aſſidua hectica febris urget, genæ rubent, alvus nimis fluit, ungues pallent, pedes intumeſcunt, oculi concavi & nares acuminatæ apparent.

Phthiſi.

§. XVII.

In morbis chronicis ex corruptione viſcerum.

Ex morbis autem chronicis eminent maxime hydrops, ſcorbutus, cachexia, maraſmus, hectica & tabes, quorum periculum & futurus lethalis exitus pariter certis quibuſdam ſignis poteſt dignoſci. Scilicet qui iiſdem decumbunt, lento gradu ad mortem procedunt, propter ſucceſſive increſcentem & latius ſerpentem viſcerum ex humorum ſtagnatione & extravaſatione corruptionem, quæ, quoniam nulla arte arceri aut perſanari poteſt, certo mortem ingenerat. Indicia vero viſcerum in inferiori ventre corruptorum adeoque ſequuturi interitus ſunt, appetitus penitus proſtratus, cum faſtidio etiam eorum alimentorum, quibus ſani mirum delectati fuerunt. Deinde lenta febris ſi incrementa ſumit & pulſus etiam mane poſt ſomnum celer eſt, nunquam non internam corruptionem produnt. Denique ſummus virium cum reſpiratione difficili lapſus, ſomnus valde laborioſus & plus debilitans, quam reficiens, in peſſimis ſunt. Hæc enim ſi diutius affligunt nulliſque remediis miteſcunt, certo mortem præſagiunt, maxime ſi corpora ſunt ſenilia, vel ex morbo præcedente chronicis ejuſmodi paſſionibus implicita.

§. XVIII.

Speciatim hydrope.

Quod ſpeciatim ad hydropem attinet, ſi is poſt aſthma diuturnum cordiſque palpitationem, vel ex induratione hepatis poſt quartanam ſequitur, ægrum non facile ſervari poſſe, confidenter pronunciandum, ſique urina pauca, turbida & rufa redditur, omen eſt admodum periculoſum, & ſimul ac ſuperiora contabeſcunt facieſque flaveſcit, mortem, aliquot menſes antequam accedit, haud dubie præſagire licet, quæ etiam certiſſime, febre aucta & reſpiratione difficiliori reddita, ſequitur. Pariter his, qui ſæpius, & maxime poſt motum corporis & animi vehementiorem, gravem ac contumacem cordis palpitationem ſentiunt, ac poſtea aſthma convulſivum, hæmoptyſin, aut hydropem incurrunt, diu mortiferum diſcrimen prædici poteſt. Nam horum omnium cauſa polypoſa in cordis vaſis concretio eſt, quæ nulla ope ſubmovenda, tandemque concurrentibus aliis cauſis, funeſtum ingenerat morbum, cujus periculum eo certius & gravius, ſi ſubito & ſine manifeſta cauſa ſæpe anima deficit, quod certiſſimam reddit polypi ſuſpicionem, qui repentinam mortem inferre ſolet, confirmante id jam HIPPOCRATE, Sect. II. aph. 41. *quiſquis ſæpe multumque ſine cauſa animo linquitur, is ſubito mori conſuevit.*

§. XIX.

Cachexia.

In cachexia quando totum corpus intumeſcit ac pallidum fit, ciborum faſtidium adeſt & crebrior male olens vomitus urget, per alvum pauca feruntur, urina cruda & pauca ſecedit, ſpiritus difficulter trahitur, & è corpore adverſus odor ſpirat, accedente poſtremo pulſu frequenti, mortem aliquot menſibus ante prænunciare licebit, quæ eo certius inſequitur, quo ægrotans majora in victu nimioque potu errata admiſit, vel diuturna animi mœſtitia fatigatus fuit. Hepar ampliſſimum illud abdominis viſcus, ubi mortifera corruptio occupat, faſtidium cibi adeſt, maximeque carnium nauſea, frequens & multa urit ſitis, febris urget, vires proſternuntur, ſingultus quaſſat ſubinde diaphragma, vomitu quoque excutitur ſerū vel flava bilis, ipſumque corpus tabe penitus ſenſim macreſcit, & ſæpiſſime certe

corruptione hepatis.

in

in pathematibus defunctis, jecur ſphaceloſum plane nigrum ſectione deprehendi. *& ſtomachi exulceratione.* Pariter ventriculi exulceratio longum & lethalem adducit morbum, & cognoſcitur, quum ſumma anxietas & vomitus cibum aſſumtum excipit, quæ oblata acri ſalina aut ſpirituoſa medicina augeſcunt, corpus interim contabeſcit, pulſus celer jugiter vibrat, extrema rigent & quandoque horrent, fonticuli ſicceſcunt & ad cicatricem ducuntur, ſomnus acciſus eſt & laborioſus. Et his feralibus qui detinentur paſſionibus, tertio vel quarto plerumque poſt menſe exſpirant, ac diu ante mortis ſigna circumferunt.

§. XX.

Cancro exulcerato. Cancro exulcerato nemo facile ſervatur, propter ſummam corruptionem, quam ſanies nigra, tenuis, odore abominabilis prodit, & lenta febris cum virium defectu, ſomno anxio, laborioſo vel nullo comitatur, donec ultimo animi defectio & mors ſequatur. *retrocedente eryſipelate &c.* Porro accidit interdum, ut inflammationes in exterioribus partibus conſiſtentes, cujus generis ſunt eryſipelata, podagra & chiragra, retrocedant ad interiora & cito vitam eripiant, non alia ratione, quam inflammatione & ſphacelatione ventriculi, aut inteſtinorum. Majus diſcrimen eſt, ſi in peſte carbunculi vel bubones interiora repetentes diſparent, vel non rite prodeunt. *carbunculis* Hoc enim ſi contigerit, horrore æger concutitur, ſumma anxietate & inquietudine affligitur, æſtus cum exteriorum refrigeratione regioni ventriculi inſidet, ad vomendum eſt conatus, vel etiam ſingultus accedit, donec ultimo ſub mentis turbatione & ſyncope, æger animetur. *nimiis hæmorrhagiis.* Qui ex nimia ſanguinis profuſione, ut infelici abortu, hæmoptyſi, vomitu cruento, vel morbo nigro Hippocratis, aut gravi hæmorrhagia in febribus obeunt, ex animi quidem defectione & ſyncope pereunt, notabile tamen eſt, quod plerumque vehemens ſitis, inclinatio ad vomitum & pulſus cum debilitate frequentia, nec non artuum diſtenſio, præcedant, indicio, ſanguinem in partibus interioribus, ventriculo & capite ſubſiſtentem, quoddam adhuc movere ſpaſmos.

§. XXI.

Parturientibus. Superſunt ſigna mali ominis in partu ac puerperio, quibus plures fœminæ diſcedunt. Nimirum quando mulieres vel ob incongruum fœtus, præſertim grandioris, ſitum, continuis ſpaſmis, doloribus ac laboribus per aliquot dies aſſiduis, junctis ſimul ardoribus internis vehementiſſimis, quos pulſuum celeritas arguit, defatigatæ ſunt, accidit ſæpius, ut parturientes, vel partu brevi defunctæ, dejectis repente viribus, in forte animi deliquium, vel affectum apoplexiæ ſimilem incidant, nullaque arte vel ope vires & vitam recipere poſſint. Hic autem affectus, ubi aliquot horas perdurat, nec penetrantiſſima medicina, qualis eſt ſpiritus ſalis ammoniaci cum calce viva paratus & oleo rutæ eſſentificatus, naribus intruſa, anima revocari poteſt, lethi ſignum eſt. Si facies ſub ſyncoptica hac affectione colorata manet, ſanguinem ex vehementioribus ſpaſmis impetuoſe ad cerebrum coactum, hoc, apoplectico per omnia ſimile malum, produxiſſe ſubindicat, ac plerumque poſt obitum ex ore & naribus ſerum ſanguineum fœtidum effluit. Sæpius etiam evenit, ut fœtus, exſpirante ſub partu matre, poſt mortem demum, ob relaxatas tum vias & interiorem fermentativum motum, foras ex utero mortuus pariter propellatur.

§. XXII.

Puerperis. Quæ in puerperio decedunt fœminæ, utplurimum ex retento impuro ſanguine, qui enixo partu ex utero ſalutariter per aliquot dies manare ſolet, graves primum patiuntur dolores, quos, ſi non excipit effuſio lochialis ſanguinis, ſed fluxus magis obſtipatur, uteri plerumque inflammatio & febris valde exitioſa ſequitur. Teſtatum facit febrilem hunc morbum incendium ab inferioribus locis uſque ad cordis regionem vergens, cui ſi magna anxietas, virium proſtratio, inquietudo & omnis appetitus dejectio junguntur, poſtea ſenſus internus frigoris cum horrore accedit, pulſus frequens, parvus & debilis micat, viſus quoque obſcurari incipit, mortem ex ſphacelo inſtare, haud dubia eſt ſignificatio. Plurimæ ex puerperis integra mente obire ſolent, & licet hæc antea turbata fuerit, paucis tamen ante mortem horis ſæpe ad ſe redit, ut imperitiores rem penitus in vado eſſe ſibi perſuadeant, pulſus tamen moribundus proximi interitus ſemper certus eſt index. Alia phænomena præſto ſunt in puerperis, quæ ob nimium ſanguinis poſt partum & in puerperio profluvium, pereunt, quippe tunc lentus cum pulſu frequenti & debili calor aſſidue urget, neque etiam mane poſt ſomnum ſedatur, juncta præterea eſt inappetentia viriumque plenaria dejectio, & circa exitum puerperii, hoc eſt ſexta poſt hebdomade, ſyncoptica, plerumque mors ſuccedit.

§. XXIII.

Ac infantibus. Denique morbi, quibus infantes decedunt, utplurimum ſpaſmodici ſunt & convulſivi, inflammationem & ſphacelum, præſertim ventriculi, inteſtinorum, aut capitis, inducentes. In teneriori enim ætate, ob dolores ex dentitione & abdominis ex lacte corrupto tormina acutiora, facilis in epilepſiam & convulſionem, febres quoque & aſthmata eſt lapſus. Quod ſi vero epilepticus paroxyſmus unus alterum crebro conſequitur, & alvus antea fortiter clauſa, ſponte jam dimittit excrementa, mirum fœtida & nigra, vox ſimul clangoſa fit ac ſingultuoſa, totumque corpus ardet, haud dubie augurandum, imminere funeſtum finem.

§. XXIV.

In formanda prognoſi diſtinguenda. Hæc itaque ſunt potiora & certiora ſigna, quæ in varii generis morboſis afflictionibus periculum, aut plane interitum nunciant: ita tamen comparata, ut in applicatione eorundem ad prognoſin, magnum judicium, curata diſtinctio omniumque circumſtantiarum penſitatio accedere debeat; quo eventus formato ex iis judicio reſpondeat. *pathemata chronicorum & acutorum.* Et primo quidem ſollicite diſtinguenda ſunt pathemata, in morbis ſpaſmodicis chronicis obvia, ab iis, quæ in acutis comparent. Nam ſæpiſſime in hypochondriacis & hyſtericis ejuſmodi truculenta occurrunt ſymptomata, quæ in acutis lethalem effectum minantur, in illis vero minus periculi alunt. Et quid frequentius eſt? quam quod hypochondriaco & hyſterico malo laborantes ſub paroxyſmis maximas anxietates, ſpirandi anguſtias, cum extremorum frigore & urina aquoſa, pulſu exiſtente debili & parvo, patiantur, quin plane vehemens animi deliquium perſentiſcant, quæ tamen omnia brevi remittunt, exſpirant & ſine periculo tranſeunt.

§. XXV.

Tempora morbi. Deinde probe diſcernenda ſunt morborum tempora. Nam ex omnibus, quæ modo attulimus indiciis

diciis funeſtis, ſi quædam, vel etiam plura ſub initio & primis morbi diebus apparuerint, præcipitanter nimis ageret, qui ſtatim mortem inſtare exinde judicaret. Alia vero ratio eſt, quando viribus nimio calore, vigilia aſſidua, inappetentia, anxietate, dolore, per plures dies inſeſtante, fractis & exhauſtis, funeſti ejuſmodi ſpaſmi & ab iis oriunda ſymptomata prodeunt, maximeque iis temporibus, quibus morbus alias ſalutariter ſolvi ſolet. Inprimis etiam primus impetus & vehementia morbi invadentis curate expendenda; quæ, ſi ſtatim in principio vires dejicit, pulſu valde frequenter feriente, nil boni portendit, ſed potius imbecillitatem ferendo morbo imparem, ſuccorum impuritatem & ad corruptionem proclivitatem, luculenter arguit.

§. XXVI.

Corpora. Porro exquiſita etiam ſemper habenda eſt ratio corporum quæ ægrotant, & maxime perquirendum: utrum ex imbecillibus, an robuſtis ſint? eo quod illa nunquam non in morbis magis, quam quæ robuſtioris & validioris ſunt conſtitutionis, periclitantur, ac potiſſimum facili negotio ex doloribus vel inflammationibus ſphacelo corripiuntur mortifero. Imbecillibus vero, ratione ætatis ſenes & infantes, ratione corporis ſtructuræ qui repleti multiſque & exilibus vaſis inſtructi ſunt, annumeramus, neque minus eos, qui à parentibus debilibus ac morboſis procreati ſunt, item, qui præcedente diuturno morbo, vel immodicis ſanguinis profuſionibus ac diuturna inedia, aut impenſo animi affectu, mœſtitia, cura & graviori meditatione, vires attriverunt ac conſumſerunt. Eundem quoque in cenſum referendæ puerperæ & qui ex vitio diætæ aut vitæ regiminis, nec non excretionibus ſuppreſſis, ingentem impurorum ſuccorum copiam ſibi contraxerunt.

§. XXVII.

Et cauſæ. Neque tandem omittendum, quod in ſignorum conſideratione, ſtudioſe ſemper attendendum ſit artifici: num à cauſis quibuſdam externis nocentibus, per iram, terrorem, corporis refrigerationem, aut cibum inſalubrem, vel pharmacum vehemens & virulentæ indolis, atrocia jam conſpicua ſuſcitata ſint ſymptomata? Quæ quidem in morbis per ſe periculoſis corporibuſque infirmis, in vitæ diſcrimen ægros adducere, vel ipſam mortem accelerare poſſunt; in morbo vero minus ancipiti & corpore valente, non adeo extimeſcenda.

CAPUT XVII.

De cauſis mortem in morbis gignentibus.

§. I.

Mortis cauſæ cognoſcendæ. QUum princeps ac præcipuus ſalutari arti præfixus ſit ſcopus, ut in curandis morbis quibus ad interitum facilis & ordinarius fere eſt tranſitus, corpus à morte modis defendat omnibus, idque Medicus cum certa firma & fundata ratione facere debeat: neceſſe utique eſt, quo proximas & adæquatas mortis cauſas & quomodo eædem in & ex morbis gignantur, medentum quilibet ſtudioſe ſcrutetur atque pernoſcat. Jam vero non melior magiſque apta ad perquirendas quæ mortem in morbis inferunt cauſas ſuppetit via, quam per diſſectionem corporum morbis defunctorum, qua clariſſime, quid mors & quænam formalis ejus ratio, vel ſenſuum miniſterio, palpari poteſt ac perſpici. Nimirum ex omnibus conſignatis obſervationibus & hiſtoriis anatomico-practicis, planum fit atque teſtatum: mortem nihil aliud eſſe, quam ſublatam penitus progreſſivam & vaſorum motionem, quam vel canalium, præſertim circa cor & pulmones, à polypoſis concrementis obturationes, vel largiores ſeri & ſanguinis in cerebro aut nobilioribus aliis partibus extravaſationes, vel ſuccorum in partibus eminentioris uſus nervoſo - muſculoſis inflammatoriæ in ſphaceloſam putredinem tranſeuntes ſtaſes, vel etiam putridæ viſcerum corruptiones, proxime gignunt & immediate producunt. Quapropter è re utique erit, ut quæ ex his in variis morborum generibus poſt mortem deprehendantur cauſæ ex fide dignis qui inſtituerunt ſectiones auctoribus delibemus, & ea qua fieri poteſt brevitate, hoc loco commemoremus; eum maxime in finem, quo medentes mortiferas has cauſas congruis remediis tempeſtive averruncare corpuſque ab interitu tueri poſſint, nec unquam imprudenti medicatione ad earundem geneſin quicquam conferant. *quæ ſint in genere.*

§. II.

Speciatim in apoplexia. Incipiemus autem à funeſtis capitis morbis, quorum in numero potiſſimum apoplexia, lethargus, epilepſia atque phrenitis ſunt, & primo loco diſpiciemus: cur ſæpius ſani & robuſti, in optimo ætatis & virium vigore conſtituti, ex apoplexia tam repentina morte pereant? Et de hac quidem curatior eadem defunctorum anatome clariſſime confirmat, quod ſanguinis vel ſeri extravaſatio in cerebro ejus ſit cauſa. Potiſſimum WEPFERUS, quo nemo majori ſolertia in hujus mali generationem inquiſivit, in eximio *de hiſtoriis apoplecticorum* libro, teſtatur: ſe ſemper fere effuſum ex plexu choroideo cruorem, in cerebri penetralibus reperiſſe. Deinde WILLISIUS *lib. de anim. brutor. cap. IX. p.* 222. refert hiſtoriam de juvene ſanguineo, plethorico & vino indulgenti, in cujus aperto capite, anterior cerebri cavitas ſanguine grumoſo cum ſeri copia impleta viſa eſt. Et WARTHONUS *in adenograph. cap.* 2. fidem facit: ſe in iis, quos apoplexia ſubito abſtulerat, ventriculos cerebri ſanguine refertos deprehendiſſe. Haud diſſimilis obſervatio legitur in *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. X. obſ.* 161. dum diſſecto apoplectico, multum ſanioſi ſeri ex cerebro diffluxit, ſinus falcatus cruore turgidus & ventriculi lympha referti, fuerunt offenſi. Alius apoplexia interemtus, ut *l.c. Dec. II. An. I. obſ.* 154. proditum eſt, in ventriculis ſanguinem ſeroſum extravaſatum copioſum exhibuit, & grumos ſanguinis, ovi columbini forma, nec non quartus ventriculus cum infundibulo ſanguine turgidus repertus.

§. III.

Lethargo, paralyſi, hemiplexia. Et quemadmodum apoplexia ob ſanguinem vaſorum alveis elapſum inducitur; ita in lethargo, paralyſi & hemiplexia, quæ ſæpe diuturnis cephalalgiis, ſcorbuto aliiſque gravioribus affectibus chronicis, lethali eventu ſuperveniunt, ingens ſeri copia in cerebro conſpicitur. Sic WILLISIUS *l. c. pag.* 155. in cephalalgia diuturna ex lethargo demortuo, cerebri anfractus, tam exteriores, quam cavitatem internam, aqua limpida repletos offendit. Puer trium annorum, teſte eodem auctore *l.c. cap. IX. pag.* 225. poſt ophthalmiam & faciei exanthemata ſoporoſus factus,

ctus, largam copiam limpidæ aquæ ſub meningibus ſtagnantis exhibuit, cujus copia etiam ventriculos & thalamos opticos implevit, eoſdemque comprimendo cæcitatem intulit. Ex cephalalgia ſcorbutica demortuum, ventriculos cerebri copioſiori & acriori lympha tam turgidos geſtaſſe, ut unciæ decem effluxerint, *Miſc. nat. curioſ. Dec.II. An. X. obſ.*3. teſtantur. Paralyticum quoque ſectum, vaſa cerebri atro ſanguine quam maxime turgentia & ventriculos largo ſero diſtenos oſtendiſſe, PEZOLDUS *obſ.* 60. auctor eſt. Idem confirmat HARDERUS *obſ.*34. exemplo paralytici à longo tempore cachectici, quo poſt mortem ſecto, verſus ventriculos & prope baſin cerebri ac cerebellum, exundans ſerum occurrit, polypus quoque oblongus ex eodem loco extractus eſt.

§. IV.

Epilepſia & phrenitide.

Ex epileptico malo qui intereunt, in capite vaſa plerumque cruore turgida obtinent, & ſerum quod à ſanguine ſeceſſit in inferiore cerebri parte ſtagnans. Idem fit, quando quis ex phrenitide moritur, cui etiam funeſta epilepſia ordinario ſolet ſupervenire. Confirmat hoc HARDERUS *obſ.* 34. caſu epileptici quatuordecim annorum, qui ſanguine diducta habuit cerebri vaſa, protuberantibus inſtar veſicæ aquæ repletæ anterioribus ventriculis, è quibus facta inciſione, ichor copioſiſſime profluxit, qui in tertia & quarta cavitate non minori quantitate delituit. Eandem in rem facit obſervatio WILLISII *lib. de morb. convulſ. pag.* 504. ubi in femina, motibus convulſivis & epilepticis mortua, vaſa meningum adeo ſanguine farta fuiſſe narrat, ut quaſi tota ſanguinis maſſa in capite aggeſta viſa ſit, cerebri vero ſubſtantia humore aquoſo redundantius irrigata fuit & ventriculi aqua limpida repleti. Similem hiſtoriam idem auctor *l. c. pag.* 542. conſignavit: de femina, pathematibus convulſivis & hyſtericis oppreſſa, cujus vaſa cerebri mirum ſanguine diſtenta fuerunt, ut ejus vix quicquam in reliquo corpore effluxerit, cerebri cavitatibus ac receſſibus ſeroſa colluvie plenis. Simili ratione PETR. PAVV. *obſ.* 8. commemorat, in epileptico & phrenitide demortuo, vaſa meningum ſanguine atro & aduſto fuiſſe diſtenta & in cerebello putridum humorem repertum. Et JOH. RHODIUS *Cent. I. obſ.* 39. in phrenitide membranas cerebri cum rubore adeo tumentes invenit, ut venæ à cerebri ſubſtantia potuerint ſeparari, in alio autem *obſ.* 40. piæ matris vaſa inflammata fuiſſe, ſcripto confirmat.

§. V.

Unde tam ſubita mors.

Sanguinis itaque vel ſeri in capite exundantiam atque effuſionem ſubito mortem inferre teſtatur experientia, neque etiam ratio deficit, cur id contingat, luculenter demonſtrans. Nimirum cerebrum ſanctius animæ domicilium & tenuiſſimi ac puriſſimi liquidi, quo vim, robur, tonum ac motum fibris & ſolidis corporis partibus præſtat, ſecretorium ac officinam eſſe, & ſaniorum Veterum tulit ſententia, & diligentior Recentiorum obſervatio anatomica confirmat. Nam ſpirituoſum ſummæque activitatis liquorem in vaſculoſo cerebri cortice ſecerni, per medullaris ſubſtantiæ mæandros ad oblongatam medullam pergere, & ex hac, nec non ſpinali, per appenſos nervos ad ſubjectas partes derivari, ex eo clariſſime patet: quod conſtricto vel diſſecto membri cujuſdam nervo, protinus ejuſdem ſenſus & motus exſpiret, diffracta vero vel diſciſſa ſpinali medulla, partes infra læſionem illico omni ſenſatione ac movendi potentia priventur, & cervice fracta, nec non læſo vel obturato ſpinæ principio, animans extemplo penitus exanimetur. Quumque ex oblongata in baſi cerebri medulla, novem illa nervorum paria oriantur, quæ ſenſoriis maxime præſunt & ad præcipuas vitales partes cor & pulmones abeunt, in proclivi eſt judicare: hac à ſero vel ſanguine extravaſato obſtructa, aut compreſſa, hunc mobiliſſimi nervei liquidi influxum quam maxime intercipi, ut non mirum ſit, animam nihil amplius percipere & cor atque arterias activo & vitali ſyſtoles motu orbari ac ita mortem ſubito conciliari.

§. VI.

Cauſſa mortis in pectoris morbis plerumque polypus.

A morbis capitis progredimur ad eos, qui in pectore ſedem ac domicilium ſuum habent, ac mortem cient, quorum in numerum referendi ſyncope, à Veteribus ſic dicta cardiaca, aſthma & catarrhus ſuffocativus, peripneumonia & phthiſis. De hiſce etiam experientia anatomica edocemur, quod non alia ratione internecioni dent hominem, quam quod liberum circuitum & tranſitum ſanguinis per cor & pulmones ſiſtant ac intercipiant; id quod teſtatum faciunt polypoſæ concretiones canalium alveos obturantes, neque minus ſcirrhoſi tumores & corruptiones ſanioſæ ac ſphaceloſæ, quæ pulmonum ſubſtantiam in hiſce vitiis infeſtant. Ad ſyncopen quod attinet, qua ſæpius ſubito & præter omnem opinionem plures extingui, immo in lecto, quem ſani firmique conſcenderant, mane exanimes offendi, non novum, ſed res crebræ experientiæ eſt, cauſſa tam repentinæ mortis non alia, quam viſcidior & coagulata membranacea maſſa, quam polypum vocamus, & quæ prius cordis columnis & lacertis, quaſi radicitus implantata, tandem vi dimota, oſtia majoris vaſis obturans, liberum iter ac motum ſanguinis penitus intercludit, unde protinus tota ſanguinis circulatio ſiſtitur ac perit. Plura ejuſmodi exempla memoriæ prodita ſunt in BONETI *anat. pract. lib. I. Sect. II.* MALPIGHII *diſſ. de polypo*, BERGERI *diſp. de polypo cordis & noſtra de ſubita morte præcavenda.* Inprimis etiam huc referri meretur BARTHOLINI *lib. de lacteis thoracis cap.* 14. per teſtimonium, fidem facientis: ſe in iis quos ſubito fato extinctos aperuerit, majora cordis vaſa ſanguine concreto repleta inveniſſe. Solent vero polypi plerumque dextram cordis cavitatem eique annexa vaſa occupare & grandiores quoque ibi deliteſcere, quam in ſiniſtra, fortaſſe quia non ſolum redux à nutritionis & perſpirationis negotio ſanguis, multis particulis tenuibus liquidis, ſulphureis & ſalinis caſtratus, viſcidior eſt & facilius concreſcens, ſed etiam à chylo ex ducto thoracico affuſo, facile in coagulum filamentoſum præcipitatur, quod in auriculæ finibus, vel amplis dextri ventriculi columnis obhæreſcens, ex agglutinatis viſcidis præterfluentis ſeri moleculis, ſenſim paulatimque in majorem molem excreſcit.

§. VII.

Ut in aſthmate & catarrho ſuffocativo.

Sæpius etiam polypus aliis gravibus & periculoſis in pectore malis ſeſe aſſociat & cita ſuffocatione trucidat. Nam in iis, qui aſthmate & catarrho ſuffocativo jugulantur, plerumque polypoſas in vaſis cordis & pulmonum concretiones repertas fuiſſe obſervationum fide conſtat. Teſtatur id maxime GREISELIUS in Miſc. nat. curioſ. An. 1670. obſ. 74. *quotquot*, inquiens, *catarrho ſuffocativo, quo homo frequentius morte decedit ſubita, mortuos aperui, in omnibus corpora calloſa, viſcida ac glutinoſa in corde deprehendi.*

hendi. Sic quoque PEZOLDUS *obſ.* 61. in aſthmate ſuffocativo & pectoris hydrope cor magnum, polypo ſolido repletum, cum magna in vaſis atri coagulati cruoris copia, obſervavit. Pariter *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. X. obſ.* 174. aſthma ex polypo cordis & pulmonum, cum duro ſiniſtro pulmonali lobo, deſcriptum tradunt. Potiſſimum vero notabile eſt, quod adduxi in diſſertatione *de aſthmate convulſivo*, GRÆTZIUM, ſcilicet medicum quendam caſtrenſem, vel quingentos milites aſthmate ſuffocatos incidiſſe, atque ſemper vel hydropem pectoris, vel polypum cordis ventriculos & vaſa obſidentem, adinveniſſe. Ipſe non minus confirmatius aſſeverare poſſum, me, quotieſcunque copia fuit aſthmate defunctos diſſecandi, polypum in vaſis pulmonum & cordis, nec non ſerum fœtidum effuſum in thoracis cavo offendiſſe, cujus origo merito difficiliori ſanguinis curſui per pulmones debetur, unde ſerum per lymphatica vaſa rupta exprimitur, inque pectus deſcendit, ut hinc perpetuo fere gravi aſthmati junctus ſit pectoris hydrops, de quo egregias obſervationes prodidit CAR. PISO *lib. de morbis ex ſeroſ. colluv. pag.* 217. nec non BAGLIVUS *in Praxi pag.* 107.

§. VIII.

Peripneumonia. In peripneumoniacis non modo pulmones materia craſſa & cruore repletos ac inflammatos, ſed & ſæpiſſime polypoſa in vaſis concrementa deprehendi, anatome idemtidem confirmamur. Recenſui tale exemplum in *diſſertatione de peripneumonia* §. 10. juvenis, hoc morbo vita functi, cujus exemti pulmones admodum duri apparuerunt inſtar carnis, & libra examinati, quinque pondo graves fuerunt, aquæ autem injecti ſubmerſi ſunt. Ipſæ veſiculæ quaſi carnea craſſa rubicunda ſubſtantia fuerunt infarctæ, ac diſciſſæ, parum putridi ſanguinei ichoris, nihil vero puris, fuderunt. Aſpera arteria ſpumoſam & tenacem materiam recondidit, pulmonalis autem & arteria & vena, circa confinia cordis obſeſſa fuit polypoſis concretionibus, quæ cordis columnis & fibris firmius connexæ, ex hoc, auriculis, ramiſque appenſorum canalium extractæ, unciarum duarum pondus exceſſerunt. Cordis etiam ventriculi cruore craſſo nigricante penitus fuerunt conſtipati, & in pericardio ſex ad minimum cochlearia aquæ, inſtar loturæ carnis, comparuerunt.

§. IX.

Hæmoptyſi. Rara quidem ſunt exempla eorum, qui hæmoptyſi pereunt: notavi tamen hic ante aliquot annos memorabilem ejuſmodi caſum. Videlicet virginem octodecim annorum, teneræ conſtitutionis, ex menſium obſtructione diu reſpirandi difficultate preſſam. Inopinato enormis ſanguinis profuſio cum tuſſi ex pulmonibus, iteratis aliquot vicibus inceſſit, & tertia vice tanta copia erupit cruor, ut aliquot vaſa eodem replerentur, ſimul quoque fruſta dura, magna, carnoſa è faucibus protracta ſunt, quæ aqua calida elota examine inſtituto, nonniſi polypoſa & fibroſa membranacea concrementa fuerunt deprehenſa, & ponderata, quatuor unciarum gravitatem ſuperarunt. Quo tam immani ſanguinis profluvio, omnes penitus conſumtæ ſunt vires, ut tertio poſt die honeſtiſſima virgo placide animam efflaret. Id vero ex hac ſingulari hiſtoria merito elicitur: polypoſa hæc corpora excreta aneuryſmatibus, vel varicoſis pulmonum vaſis inſediſſe, unde illis diſruptis, in majores bronchiorum ramos ſimul apertos penetrarunt. Neque dubium eſt, quin gravis hæmoptyſis ſæpiſſime ex magna obſtructione, à polypo vel ſcirrheſcentia lobi cujuſdam pulmonalis proveniat, unde libero ſanguinis itinere impedito, ipſe impetuoſe ruit ad alia vaſa, quæ nimium diſtendendo tandem aperit funeſtumque ciet fluxum. Confirmat idem notabili obſervatione WILLISIUS *in op. poſth. Sect. I. cap. VII.* fidem faciens: totum ſiniſtrum lobum à tumore ſcirrhoſo ita obriguiſſe, ut penitus conſtrictus & quaſi lapideus apparuerit, ac plane non mirum fuerit, quod cruor per pulmones rapidiſſime trajiciendus, alicubi è vaſis eruperit.

§. X.

Palpitatione cordis. Qui palpitatione cordis detinentur, eos polypus cordis plerumque interficit. Egregie hanc in rem prodidit BAGLIVUS *Prax. med. lib. II. pag.* 229. ſic ſcribens: *ſectis cadaveribus plurimis, obſervavimus in cordis ventriculis polypos, aneuryſmata, grumos ſanguinis ingentes & conſimilia, inter quæ elapſo quinquennio annotavimus in cadavere ſexagenarii, palpitatione demortui, aneuryſma ingentis magnitudinis in aorta aſcendente, ubi proxime à corde exoritur, & in cavitate aneuryſmatis, polypum magnitudine ovi anſerini.* Jam facile patebit ratio, quare palpitatio ſola corporis incurvatione, vel capitis ad terram inclinatione, quoties impetit, cohiberi poſſit, & pro vario in latus, vel dextrum, vel ſiniſtrum, decubitu, exacerbatur aut complacetur, de quo memoratu digna obſervatio de juvene, qui, quoties in lecto lateri dextro incumbebat, ſpirandi difficultate, cum ſuffocationis metu cordiſque tremore laborabat, quæ mutato in latus ſiniſtrum decubitu, protinus ceſſabant. Tandem mortuus reperiebatur, & diſſectus ingentis magnitudinis polypum auriculæ dextræ impactum exhibeat. Obſervatur vero etiam in iis qui palpitatione pereunt, ſolenniter ingens ſeri copia in pericardio, teſtantibus id PISONE *de morb. à ſeroſ. colluv. pag.* 170. OL. BORRICHIO *in Act. Hafnienſ. pag.* 173. TULPIO *lib. IV. cap. XX.* & FERNELIO *lib. V. pathol. cap. XI.* Neque alia hujus extravaſati ſeri origo eſt, quam difficillimus ſanguinis per cordis thalamos tranſitus, unde ſerum per poros auriculæ dextræ nimium dilatatos expreſſum, in pericardii conceptaculum deſcendit.

§. XI.

Aſthmate. Accidit quoque interdum, ut quidam aſthmate intereant, ubi pulmonum moles ampliſſima & ſenſu integra, totam thoracis cavitatem replet. In his mortis cauſſa quærenda eſt in tunica illa glanduloſa, interius univerſum bronchiorum tractum inveſtiente, quæ tumida, vel ſcirrhoſa impedit, quo minus aër intrare itemque exire poſſit, unde ſanguinis quoque liber per vaſa pulmonum circuitus intercipitur. Notavimus talem caſum aliquot ante annos in Theologo primario Cizenſi, qui multos per annos ex difficili reſpiratione laboravit, tandem quoque eadem deceſſit. Aperto poſt mortem thorace, pulmones omnem ejus cavitatem occupabant & nihil præternaturale ibi viſebatur, præterquam quod multa ſcirrhoſa tubercula & granula in ramis internis bronchialibus eminerent. Huc quoque referendam cenſeo RUYSCHII *obſ. XIX.* qua caſum proponit de virgine, quæ poſtquam per multos menſes orthopnœa ſuffocativa laboraſſet, extincta eſt, in cujus cadavere aperto culter anatomicus in parte pulmonis magnum pellucidarum veſicularum acervū detexit, quæ aere ita expanſæ erant ac infartæ,

ut is nonniſi validiori compreſſione eliderctur, neque immiſſus per aſperam arteriam flatus ullum cum expanſis hiſce veſiculis habuit commercium. Similes hiſtorias idem auctor *Obſ. XX. & XXI.* refert, de viro ac puero dyſpnœa mortuis, in quibus totum malum hæſit in obſtructa pulmonis parte, cujus omnes veſiculæ oppilatæ & extenſæ apparuerunt. In demortuo Principe, qui orthopnœa & hæmoptyſi obierat, teſte VERZASCHA *obſervat. pag.* 307. pulmo ſtupendum in modum fuit inflatus ac univerſam thoracis cavitatem implevit, aſpera autem arteria ſanguine grumoſo & florido referta, & exterior pulmonis ſuperficies innumeris ulcuſculis obſeſſa.

§. XII.

Phthiſi.

Ex affectibus chronicis ipſa phthiſi pectorali & conſummata nullus facile majoris periculi eſt, dum hominem lento gradu omnibus viribus exuit ac demum inopinato ſuffocat. In defunctis culter anatomicus ſequentia detegit. Primo in omnium fere, qui phthiſi decedunt, pulmonibus ingentes ſcirrhoſitates, vel dura tubercula, quæ partim pure ſcatent, partim inſtar ſteatomatum ſebaceum concrementum recondunt, reperiuntur, de quo exempla prodita in *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. III. obſ.* 188. *Actis Hafn. P. I. A.* 1673. nec non apud PEZOLDUM *obſ.* 64. 74. & HARDERUM *obſ.* 46. Deinde in nonnullis pulmonum lobi penitus abſceſſu & pure conſumti, in quibuſdam exſiccati nullum amplius pus fundentes viſuntur, & propagines aſperæ arteriæ, nec non ſanguinea vaſa albeſcunt, & à pulmonum exeſa ſubſtantia, ſine ulla dilaceratione, ſoluta cernuntur, fidem potiſſimum faciente PAW. *obſ.* 22. & 25. HARDERO *obſ.* 51. & BARTHOLINO *Cent. V. obſ.* 7. Porro nonnunquam in pericardio, item thorace, ingens ſeri impuri fœtidi copia offenditur, id quod quamplurimis exemplis confirmatur in *Miſc. nat. cur. Dec. I. An. I. obſ.* 15. *Dec. II. An. III. obſ.* 199. HARDERI *anatom. pract. obſ.* 41. 45. 47. 51. & 52. BLANCARDI *anatom. pract. pag.* 189. PEZOLDI *obſ.* 74. & 92. PLATERI *obſervat. lib. III. pag.* 689. Præterea in omnibus fere obſervationibus quæ anatomen phthiſicorum ſiſtunt, obvium eſt, quod pulmones firmiſſime coſtis itemque diaphragmati adhæreant. Tum quoque crebriori obſervatu conſtat, polypoſas maſſas, vel cruorem coagulatum, in corde vel pulmonum vaſis phthiſico malo extinctorum offendi, de quo phænomeno inprimis conſuli poteſt HARDERUS *obſ.* 45. 49. & 52. BARTHOLINUS *hiſtor. cent. V. obſ.* 7. item *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. V. obſ.* 65. Denique concrementa calculoſa tartarea interdum in exulceratis pulmonum ſinuoſitatibus reperiuntur, uti conſtat ex HARDERI *anatom. pract. obſ.* 45. *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. IV. obſ.* 35. *Dec. III. An. III. obſ.* 188.

§. XIII.

Unde phthiſis & cur necet.

Hæc autem omnia & ſingula in cadaveribus phthiſi demortuorum conſpicua phænomena, tum morbi genium & ſymptomatum rationem, tum interitus cauſſam ſatis perſpicue declarant. Nam qui prima phthiſeos incunabula atque originem ex obſtructis minimis pulmonalibus vaſculis tumefactis ac induratis deducunt, recte, mea quidem ſententia, judicant. Hæc quippe tubercula, quæ, cum veſiculas pulmonales, tum bronchiales fiſtulas occludunt, impediunt, quo minus aër pulmonum compagem ſufficienter elevare atque diſtendere poſſit, unde intercepto libero ſanguinis itinere, cum difficultate, anguſtia atque anxietate fit reſpiratio, eoque gravior, quo majorem pulmonis partem ſcirrhoſitas occupat. Hæc quoque tubercula, & mole ſua, & acrimonia lymphæ, vel purulentæ quam recondunt materiæ, nervoſas bronchiorum partes perpetuo irritando, continuæ, ſiccæ & ferinæ tuſſis cauſſam ſubminiſtrant. A libero vero ſanguinis per pulmones præpedito circuitu, is regurgitat ad cor, quod nimium ampliando ac opprimendo, maximas anxietates, phthiſicis admodum ſolennes, parit, ubi etiam facta nimia accumulatione, in polypoſam maſſam ſucceſſive coaleſcit, qua poſtea ſanguinis iter magis adhuc per cor atque pulmones ſufflaminatur, ut hinc in univerſo venarum ſyſtemate circulatio fiat tardiſſima. Quin ſerum ſecedens inque poroſam partium ſubſtantiam concedens, tumores pedum & abdominis gignit, qui ſubinde phthiſicis accidunt & mortis ſignificationem ferunt. Idem quoque ſerum à ſanguinis connubio dilapſum, in cordis conceptaculo hydropem pericardii ciet, ac tandem etiam perruptis lymphaticis vaſis, in thoracem exundat. Frequentior vero pulmonum ad pleuram adhæſio, ſero, quod ex poris pulmonum, ſub difficili tranſitu exprimitur, tribui debet. Hoc enim, exhalantibus partibus tenuioribus, tenax fit, quo partes conterminæ conglutinantur. Igitur quo gravior eſt læſio pulmonum, conſumtio, ſcirrhoſitas & obſtructio, eo majus, ob difficiliorem ſanguinis commeatum, ſuffocationis periculum imminet, qua plures phthiſicorum intereunt. Ac demum phthiſi perpetuo fere hecticus calor, cum ingenti virium defectu, jungitur, qui liquido nerveo à putredine inquinato, jure eſt adſcribendus. Quumque ſub continuo hoc æſtu interno ſucci & vires ſucceſſive conſumantur, lente cordis motus fatiſcit, tandem extinguitur, atque mors ſine ulla turbatione mentis plerumque inexpectata & ex improviſo quaſi obrepit.

§. XIV.

In hydrope vel aliis morbis ſupervenien-te.

Ex chronicis porro malis vix ullum frequentius hydrope perimit, qui plerumque aliis gravibus affectionibus, ut aſthmati, quartanæ, cachexiæ & ſcorbuto ſupervenit. Cauſſam mortis ſi inquiramus; inſpectione cadaverum diligentiori, ingentem copiam ſeri putridi, tam in abdominis cavitate, quam ſæpiſſime etiam in pectore & pericardio, deprehendimus, quod interiora, præſertim omentum (quod nunquam non conſumtum & putridum viſitur) aliaque viſcera corrupta, & ipſa adeo inteſtina, livida ac ſphaceloſa reddit, confirmantibus id BARTHOLINO *Cent. III. hiſt.* 81. *Miſc. nat. cur. Dec. II. An. VII. obſ.* 187. *it. obſ.* 188. *Dec. III. An. III. obſ.* 161. *Dec. I. An. IV. obſ.* 3. *Dec. II. An. VI. obſ.* 73. *Dec. I. An. VI. obſ.* 165. PEZOLDO *obſ.* 77. 88. 65. HARDERO *obſ.* 72. PAW. *obſ.* 5. *it.* 28. Et ubi hæc ſeri extravaſatio in hydrope decumbentibus non præſto eſt; ibi etiam nondum omnis ſpes ſalutis evanuit. Quod vero utplurimum paracenteſin factam mors ſubſequatur, in cauſſa eſt aër admiſſus, quo accedente, ſeri putrefactio multum promovetur, quæ ubi incipit, non modo omnis appetitus tollitur & quicquid virium adhuc reſtat conſumitur, ſed & calor præternaturalis, ſine quo non facile hydropicus moritur, ſupervenit atque incenditur, qui penitus omnes vires & ſuperſtites vitales ſuccos ita exhaurit, ut cordis muſculus à motu ſuo vivifico in totum dejiciatur.

§. XV.

Vel ex aſthmate.

Fit quoque hic morbus ſæpiſſime ex aſthmate, aſthma vero ex polypo cordis in cavitatibus ejus detento, aut minimum tumore nodoſo majorum vaſorum oſtia coarctante, qualis etiam in hydropicis diſſectis non raro in conſpectum prodit, uti patet ex *cent. III. Miſc. nat. cur. obſ.* 117. *Dec. III. An.III. obſ.*161. *it. obſ.*65. Pezoldi *obſ.*77. nec non Boneti *Sepulchreto.* Neque rationem difficile eſt invenire, ſiquidem retardato ſanguinis per pulmones motu, is regurgitans ad venarum ſyſtema, ibi tardius movetur atque ſubſiſtit: unde ſeri in partibus inferioribus, per quas ſemper adſcenſus ſanguinis, quia perpendicularis, difficilis eſt, ſeceſſio fit magnaque collectio.

§. XVI.

Vel ex hepatis;

Quin naturalis illa difficilior ſanguinis in hepate, ex vaſe portæ venoſo in venam cavam trajectio, multarum chronicarum paſſionum, & quam maxime hydropis, cauſſa potentiſſima utique recte cenſetur. Nam ſanguis ex hoc vaſe per connexos eidem canales regurgitans in pancreas, lienem, meſenterium, inteſtina, hæc viſcera multum infarcit tumidaque reddit, & minimos glandularum ductus occludendo, hæc omnia ſcirrhoſa ac dura efficit; quæ etiam viſcerum vitia ſemper fere, facta inſpectione, oculis ſeſe ingerunt, multiſque exemplis comprobantur à *Miſc. natur. cur. Dec. III. An. III. obſ.* 161. *Dec. II. An.VIII. obſ.*100. *it. An.VI. obſ.*73. *An. VII. obſ.*187. *An.I. obſ.*2. *An.V. obſ.*73. *Dec. I. An. VI. obſ.*68. *it. obſ.*165. & 221. Hardero *obſ.*71. & 72. Paw. *obſ.* 5. & *obſ.* 28. Pezoldo *obſ.* 88. Bartholino *Cent.III. Hiſt.*81. Riverio *Cent.II. obſ.*53. Ruyschio in *obſ.*45. & 46. Per indurata ſic & obſtructa vero viſcera, libero ſanguinis curſu præpedito, inducitur ejus ſtagnatio in vena portæ, & inde ſerum ſecedens ad vaſa fertur lymphatica, quæ nimium diſtenta & à tono ſuo dejecta, diducuntur in hydatides, (quarum ingens ſæpe copia in diſſectis viſitur,) quæ diſruptæ, illam exitialem ſeri extravaſationem efficiunt.

§. XVII.

Aut uteri vitio.

Ratione haud diſſimili hydropis origo ex ſanguinis circulo per uterum, vel ob vaſa, à materia polypoſa aut cruore coagulato varicoſa reddita, vel ob ipſius uteri ſubſtantiæ ſcirrheſcentiam, impeditiori facto. Nam obice ſic poſito, ſuo lentiori progreſſu atque ſtagnatione, ſeroſus humor à vinculo diſcedit & copia ac impetu in vaſa lymphatica confluit, eorum latera ampliat, ut interjecta valvulis ſpatia in hydatides abeant, quæ tandem divelluntur & contentum humorem effundunt; cujuſmodi exempla paſſim in obſervatis medicis & maxime in *Miſc. nat. curioſ. Dec.II. An.IX. obſ.*99. nec non apud Harderum *in apiario obſ.*87. Vesalium *lib.V. de corp. human. fabrica Cap. IX.* & Maur. Cordæum *Comment. in lib. I. Hippocr. de morb. mulier.* conſignata reperiuntur.

§. XVIII.

In cachexia & hectica aliis morbis ſupervenienté.

Præterea ſæpiſſime mors in cachecticis, tabidis & diuturna lenta ac hectica febre detentis, ex ingenti abſceſſu interno rupto natales trahit. Effuſum enim fœtidiſſimum pus, non modo viſcus cui inſidet penitus conſumit, ſed & vicinas quas tangit partes labe inficit atque corrumpit, ſimul quoque fœtore ſuo tenuiſſimum illud fluidum, quod fibris vim motricem confert, admixtione ſua contaminat; unde verum Hippocratis effatum Sect. VII. aph. 8. *ex tuberculi intus ruptione exſolutio, vomitus & animæ deliquium fit.* Occupant autem ejuſmodi abſceſſus maxime meſenterium, hepar, uterum ac renes, ac pariter fiunt ab intercepto, propter inſuperabiles obſtrictiones & compreſſiones vaſorum viſcerumque ſcirrhoſitates, libero ſanguinis circulo, unde cruor ſtaſin concipiens vaſorum tunicas perforat, ac cavitates ſibi efformans, tandem in pus fœtidum convertitur. Junguntur his abſceſſibus teſte obſervatione anatomica, plerumque tumores atque duri ſcirrhi, prout fidem facit Paræus *lib.XXIII. cap.*36. exemplo fœminæ, cujus meſenterium penitus ſcirrhoſum obſervavit, tantæ molis, ut libras decem cum dimidia pondere æquaret, adhæreſcentibus quamplurimis abſceſſibus, ſua quoque cyſtide incluſo. Pari ratione Hildanus *Cent.I. obſ.*7. meminit puellæ, cujus meſenterium tumoribus duris ſcirrhoſis & ſteatomatibus refertum fuit, præcipue circa venas, quæ ad portam tendunt. Et Coiterus *obſervat. anatom.* in hydropico tumorem & magnam colluviem puris fœtidi, quod hepar putredine infecerat, animadvertit. Et quæ plures huc referendæ obſervationes memoriæ proditæ ſunt in Warthoni *tr. de glandul. pag.* 50. Raygeri *obſervat.* & *Miſc. natur. curioſ. Dec. III. An. III. obſ.*73. & 131. Speciatim de iis abſceſſibus quæ renes & hepar occuparunt conſuli merentur, *Miſc. nat. curioſ. Dec. I. An.IV. obſ.*114. *Dec.III. An.III. obſ.*72. Hildanus *Cent. II. obſ.* 39. nec non Harderus *obſ.*76. Frequentius tamen abſceſſus in muſculis abdominis, præſertim à cauſſa externa, reſidet, quo interius rupto, mors utplurimum ſequitur, de quo digna ſunt quæ evolvantur in *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An.I. obſ.*88. Hildano *Cent.II. obſ.*37. Riverio *Cent.I. obſ.*92. Quod vero apoſtema mortem inferat, cauſſa ſubeſt, quia febre lenta, quæ abſceſſus nunquam non ſtipat, omnes paulatim vires exhauriuntur, & tota humorum maſſa ſucceſſive in excrementa reſolvitur ac conſumitur.

§. XIX.

In doloribus ex calculo per renum corruptionem.

Qui ex calculo renum & veſicæ moriuntur, hos non minus corruptio putredinoſa, vitali moventi infenſiſſima, necat. Nam ſi quando calculus in veſica vel uretere hæret, efficit, ut colatum per renale cribrum ſerum ſalſum immane quantum & ureteres & renes diſtendat, qua vehementi diſtenſione & vaſorum compreſſione, renum ſubſtantia inflammatur atque in abſceſſum vel putrilaginem, qua penitus tandem exeduntur ac conſumuntur, concedit. De hoc frequentiſſima apud obſervatores eſt mentio, è quibus adduxiſſe ſufficiet *Miſc. nat. curioſ. Dec.II. An. VIII. obſ.*53. *An. II. obſ.*13. *Dec. I. An. II. obſ.* 81. *An.IV. obſ.*23. Bartholini *hiſt.*35. *Cent. III.* Paw. *obſ.* 3. Verzaschæ *obſ.*2. *cent. I.* Fernelium *de part. morb. & ſymptomat. lib.VI. cap.*12. *pag.*316. Riolanum *lib.II. cap.*29. Tulpium *lib. III. obſervat. cap.*6. *Panarolum Pentec.IV. obſ.*31.

§. XX.

Aut inter... ex conſenſu.

Inſuper compluries in iis, qui ex calculi tormentis & iſchuria diem obierunt, ventriculi inflammationem, ex ſuis ſignis dignoſcendam, nec non epilepticas convulſiones ſupervenientes, animadvertimus, procul omni dubio ob atrociſſimos ſpaſmos, in ventriculum, vel ipſum caput, per conſenſum derivatos. Nam licet in iis quas perluſtravi obſervationibus, parum hujus phænomeni mentionem invenerim, ſed ſe-

ctores

ctores plerumque reperto calculo, tanquam mortis cauſſa, aliarum partium inſpectionem ſupervacaneam crediderint; nullus tamen dubito, quin, ſi in diſſectione cadaverum etiam ventriculi & inteſtinorum conſtitutio curatius inveſtigetur, proximior ibi, maxime in ſenibus & debilitatis, mortis cauſſa inflammatio nempe & ſphacelatio, ſit comparitura.

§. XXI.

In morbis acutis & malignis.

Eadem ventriculi & inteſtinorum inflammatio & ſphacelatio, qua plerique, qui morbis acutis malignis decedunt, item ex veneno, vel validiori pharmaco, nec non peſte, morbo Hungarico, dyſenteria, colica vel iliaca paſſione, aut acuta vel omni alia febre ſuccumbunt, tanquam præſentiſſima mortis cauſſa, in diſſectis reperitur. Etenim in nullis certe corporis partibus, inflammatio vel ſphacelatio periculoſior eſt, quam in iis, quæ nervoſæ ac membranoſæ ſunt texturæ & exquiſitiore ſenſu ac motu gaudent, neque minus cum univerſo nervorum genere conſenſionem alunt; cujus generis ventriculum & totum inteſtinorum canalem eſſe, vix ullus addubitabit. Venena vim ſuam maxime exſerere in ventriculum & vicina tenuia inteſtina, ſphacelo eadem corripiendo, ſectiones & obſervationes paſſim proſtantes luculenter declarant, in cujus confirmationem inſtar omnium allegari meretur WEPFERUS, in *tr. de cicuta aquatica*, qui plura experimenta inſtituit, & quæ in animantibus obſervavit, collegit.

§. XXII.

Poſt frigidum potum.

Aquæ aut alius liquoris frigidum potum, corpori calefacto copioſe ingeſtum, vel brevi mortem, vel alias ad mortem tendentes afflictiones invehere, res certæ, quotidianæ & indubitatæ experientiæ eſt. Neque alia tam ſubitæ ac funeſtæ cataſtrophes ſuppetit ratio, quam quod frigidus potus celeriter ipſum ſanguinem in vaſis ventriculi & inteſtinorum coagulet ac in circulari motu ſiſtat, unde, niſi mature diſcutiatur, ut in ſphacelum concedat, neceſſe eſt. Digna eſt, quæ hic interſeratur obſervatio, quam ante aliquot annos notavi. Princeps erat excelſa non minus indole, quam corporis forma gratioſiſſimus, ſanguine & ſuccis redundans, obeſior paullo, nec tum vigeſimum quintum ætatis annum egreſſus, qui perfecte antea ſanus, quum vehementi motu corpus exæſtuaſſet, ac poſtea liberalem cereviſiæ frigidæ hauſtum ingeſſiſſet, ſimulque frigido & aperto aëri ſeſe iterum expoſuiſſet, mox de languore, horrore, calore intenſiori & vigilia conqueri cœpit. His ſuccedebant atrociora pathemata, immenſa quippe virium proſtratio, lipothymiam erecto tantiſper corpore ſtatim minitans, pulſus languidus, inæqualis & celer micabat, conatus ad vomitum erat perfrequens, anxietas perpetua, tantopere ſubinde increſcens, ut non modo huc & illuc membra agitaret, ſed & in uno loco diu contineri non poſſet, halitum exſpirabat fœtidum, ac die morbi ſeptimo inter maximum ſuorum luctum mortem cum vita commutabat. Concedebatur ſequenti die Medicis facultas corpus aperiendi, eaque inſtituta, ventriculus totus propemodum inflammatus comparuit, ac quod rarum obſervatu, aliquot cochlearia fœtidi & corrupti ſanguinis in ejus cavo. Lien admodum fuit diſtentus, flaccidus, ſanguine lividi coloris refertus & corruptioni tam propinquus, ut ad levem attactum ipſa ſubſtantia ejuſdem diſſolveretur. Totus ſiniſter pulmonis lobus niger deprehenſus eſt, corruptus ac fœtidiſſimus, è quo humor putridus mirifici nidoris in thoracis cavum deſtillaverat, tam erodentis indolis, ut ſpongiam qua detergebatur, atro inficeret colore, nec inuſta ei macula ullo artificio poſſet deleri ac elui. Vaſa de reliquo ſanguinea maxima ex parte inanita, ipſumque cor minoris magnitudinis offendebantur. Eundem cum gelido potu in ſenio confectis & viribus orbatis effectum præſtare fructus refrigerantes, ut melones & perſica mala, avidius devoratos, obſervationum medicarum fide conſtat. Nam notum eſt, quam pronus ſenum, quin etiam ſcorbuticorum & imbecillium ſanguis ſit in ſphaceloſam corruptionem, quæ hinc accedente leviſſima ſæpe cauſſa, quam facile ſuſcitatur.

§. XXIII.

In febribus peſtilentialibus & malignis.

Quos peſtilentia & febres malignæ tollunt, in his ventriculus & inteſtina nunquam non ſphacelata conſpiciuntur: id quod etiam de omnibus ferme febribus acutis, ardentibus, cholericis, ſemitertianis, variolis aliiſque intelligendum eſt. Ego certe plena teſtari poſſum fide, quod omnes eos, quos ex febre quadam acuta obiiſſe novi, ex inflammatione ventriculi, inteſtinorum, vel meningum ſuperveniente, deceſſiſſe deprehenderim: idque non modo ex ſymptomatibus dijudicavi, ſed & diſſectionibus, quas adminiſtravi, & de quibus alii fidem mihi fecerunt, compertum habui. Potiſſimum memoratu dignus videtur caſus fœminæ annorum xxvj. ſenſibilioris naturæ, quæ ex vehementi iracundia febre ardente bilioſa, juncta cum crebris alvi dejectionibus, correpta fuerat. Hæc quidem adhibitis congruis remediis, ex ancipiti tantiſper levata videbatur, poſt impenſam vero denuo ex ira animi commotionem, priora non ſolum, ſed pejora etiam redibant pathemata, quæ licet alvi fluxus erumperet, undecima tamen die ægram jugulabant. Diſſecto poſt mortem cadavere, totus inteſtini jejuni & ilei tractus, partim inflammatus, partim ſphacelatus & niger cum fœtore in conſpectum prodiit, luculento indicio, inflammationem inteſtinorum diarrhœæ quoque in febribus, & in ſphacelum concedentem, mortis eſſe cauſſam. Eandem in his morbis mortis cauſſam teſtatam faciunt conſignatæ paſſim in commentariis medicis hiſtoriæ, ut apud FORESTUM *lib. VI. obſ.* 13. DIEMERBROECKIUM *pag.* 273. HELMONTIUM *pag.* 887. BARTHOLINUM *Cent. III. hiſt.* 68. *Cent. V. obſ.* 4. item *Cent. III. ep.* 92. & 29. *Miſc. nat. curioſ. Dec. III. an. III. obſ.* 100. *Dec. I. An. VI. obſ.* 161. PEZOLDUM *obſ.* 87. BLANCARDUM *obſ.* 67. nec non in *diſſert.* quam ipſe *de inflammatione ventriculi*, ante aliquot annos evulgavi.

§. XXIV.

Diarrhœa & dyſenteria.

Neque alia internecione diarrhœa vel dyſenteria correpti, quam inteſtinorum ſphacelatione, perimuntur, id quod pariter non ſolum ſigna, ſed etiam ſectiones manifeſtant. Laborant vero maxime his in morbis craſſa inteſtina putrida ex ſphacelo corruptione, multiſque ſimul tuberculis obſidentur, fidem facientibus *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. VI. obſ.* 104. *Act. Haſn. P. II. obſ.* 17. PLATERO *lib. III. pag.* 821. BARTHOLINO *Cent. VI. hiſt.* 2. *Cent. IV. obſ.* 48.

colica & ileo.

Eadem ratione in colica ſpaſmodica vel iliaca paſſione correptis, ex

tis, ex inteſtinorum ſideratione & corruptione mors accedit, uti patet ex *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. III. obſ.* 65. & 193. BLANCARDO *anat. pract. Cent. V. obſ.* 1. HILDANO *Cent. II. obſ.* 61. KERKRINGIO *obſ.* 42. WILLISIO *de medic. oper. pag.* 28. Idem fatum ex inteſtinorum ſphaceloſa affectione ſubeunt infantes, quos vermes enecant, de quo caſus conſignati in *Act. Hafnienſ. tom. II. pag.* 88. & LENTILII *Miſcellan. medico-pract. pag.* 365.

ex verminibus.

§. XXV.

In colica quandoque coaleſcunt inteſtina.

Id vero adhuc notatu perquam dignum eſt, quod in iis qui colica ſpaſmodica, vel veneno non adeo præcipiti internecione occidente, aut aliis atrocioribus in inteſtinis tormentis, pereunt, inteſtina plerumque connexa atque mutuo coalita offendantur. Et licet ipſe hanc inteſtinorum præternaturalem concretionem nunquam obſervarim, fidem tamen mihi fecerunt viri, quibus ſæpius corpora his morbis ubi crebro occurrunt defuncta incidendi occaſio fuit; & ſimiles quoque caſus memoriæ proditi à RHODIO *Cent. II. obſ.* 32. PAVV. *obſ.* 5. BARTHOLINO *hiſt. anatom. cent. III. hiſt.* 6. HOECHSTETTERO *Dec. X. caſ.* 6. *Miſc. nat. curioſ. Dec. II. An. VII. obſ.* 15. Cauſſa hujus peculiaris phænomeni vix alia poterit ſuppeditari, quam quod ſerum ex inteſtinorum tunicis glanduloſis & vaſculis minimis ſub arctis illis ſpaſmis exprimatur, quod avolantibus fluidis tenerioribus partibus, glutinoſum & tenax redditum, illam coaleſcentiam efficit, haud ſecus ac ſuperius de coalitu pulmonum cum pleura & contiguis partibus, in pectoris affectibus meminimus.

§. XXVI.

Puerperis & infantibus.

Accedunt puerperæ, febre inflammatoria pereuntes. Has ſimili ratione uteri ſphacelo tolli, & ſymptomata in iis obvia, & ſectiones poſt mortem adminiſtratæ, commonſtrant, cujus generis plures continentur in *Miſc. nat. curioſ. Dec. I. An. II. obſ.* 85. *An. IV. obſ.* 195. *Dec. II. An. IV. obſ.* 94. *Dec. III. An. I. obſ.* 22. *An. III. obſ.* 123. Infantes denique puſillos & uberibus adhuc victitantes, ex torminibus ventris, nec non epilepticis convulſionibus, ab acrimonia humorum cauſtica, abripi, res vulgo notiſſima eſt. Neque dubium eſt, quin etiam in his, inteſtina, è quibus non raro antequam exſpirant, nigra excrementa ſecedunt, ſphacelata in diſſectionibus reperiantur, modo frequentius à Medicis corporum infantilium & omnis ætatis exanimatorum diſſectio inſtrueretur & à cognatis concederetur.

§. XXVII.

Mortis non cum morbi cauſſa confundenda.

Hæc itaque ſunt obſervata, quæ per cadaverum ſectiones, tanquam veræ interitus in morbis cauſſæ, innoteſcunt. Monendum tamen eſt, id quam maxime hoc in negotio eſſe vitandum, ne mortis cauſſæ cum morborum cauſſis perperam confundantur, quod certe ſæpiſſime animadvertimus. Id enim quamplurimis medentum in more poſitum eſt, ut ægro periculoſo ex morbo decedente, cadaveris inciſionem ſuadeant, & inventis ſub ea internis partibus ſphacelatis atque corruptis, adſtantibus mortiferam labem monſtrent, ſpecioſe differentes, jam defunctum, ob tam ingentem & immedicabilem læſionem, nullo plane modo ſervari potuiſſe ac perſanari. At vero hi graviſſimum admittunt errorem, ac mortis cauſſam, apertiſſima fallacia pro morbi cauſſa venditant, quum potius id in quæſtione ſit: an non ipſæ hæ quæ mortem induxerunt cauſſæ, convenientibus & tempeſtive adhibitis auxiliis præſcindi potuiſſent atque averti. Sed hæc Medicorum techna, qua ignaris ſpecioſum fucum faciunt, & famæ ſervientes, delicta, ſi quæ forſan in medicatione commiſerunt, callide atque aſtute obvelare ſtudent.

§. XXVIII.

Quo ratione hæ cauſſæ removendæ.

Jam perſpectis ſic adæquatis exitii cauſſis; id utique in futurum uſum inde eliciendum erit medico: ut ejuſmodi medendi rationem ineat, qua eaſdem opportune prima in herba ſubmoveat & averruncet. Scilicet ſtagnationes, ſtaſes & extravaſationes ſanguinis atque humorum in capite præcipitem afferunt interitum, plerumque vero à nimia congeſtione ſanguinis, ab extremis & inferioribus partibus per ſpaſmos ad caput, maxime in plethoricis, facta, ſubnaſcuntur, quæ eo gravior eſt eoque facilius contingit, quo magis ipſum caput à cauſſis antecedentibus fuit debilitatum. Quamobrem prudentis atque periti eſt Medici, impetum & accumulationem humorum à capite arcere ac divertere, id quod commodiſſime convenienti ſanguinis miſſione in inferiori corporis regione, pediluviis, clyſteribus emollientibus, alvum leniter ducentibus & antiſpaſmodicis ac carminativis perfici poteſt, cavendo omnia vaporoſa medicamenta, ſpirituoſa, abſinthiaca, ac interdicendo refrigerationes, animi affectus, impenſas meditationes & inebriationes, omniaque quæ caput infirmare ullo modo poſſunt.

& quidem extravaſationes.

§. XXIX.

Polyporum generatio.

Deinceps polypi multarum chronicarum, gravium ac lethalium afflictionum cauſſam conſtituunt, quorum vero ea eſt ratio, ut nulla ope aut medicina tolli poſſint iterumque diſſolvi, & hinc Medicus in eorundem medela id tandem agere debet, ut vel mature eorum generationem impediat, vel ſi jam adfuerint, incrementum præſcindat. Jam vero experientia confirmamur, polyporum generationi admodum accommodos atque obnoxios eſſe eos, qui otio indulgent, ſpongioſi habitus ſunt, venas gerunt exiliores, ac vel nimis calidis eſculentis & potulentis, vel etiam acidorũ liberaliori uſu, tenuiorem aqueam partem, quæ ſanguini fluiditatem conciliat ejuſque motum inteſtinum cuſtodit, abſumunt, hiſque ſimul efficiunt, ut craſſiores terreſtres moleculæ è fluidi ſinu diſcedant atque concreſcant. Quare injungenda utique exacta vitæ victuſque ratio, & ejuſmodi diætetica maxime præſidia commendanda, quæ vitioſam hanc ſanguinis diſpoſitionem corrigunt ac tollunt, inter quæ principem merito obtinent locum, motus & exercitatio corporis cum aëris mutatione, potus tenuis, nec non conveniens aquarum mineralium uſus, præſertim earum, quæ temperatiores indole & ſal alcali vehunt, ad diſſolvendas fibroſas ad concretionem pronas in ſanguine partes, accommodatiſſimum.

§. XXX.

Viſcerum corruptiones.

Porro, quia illæ morbis diuturnis obviæ viſcerum indurationes, corruptiones, ulcerationes &

& abſceſſus, nonniſi à ſtagnatione & quiete humorum circumagendorum natales ducunt: tutiori longe & certiori ratione hæc pariter mala præcaventur, quam perſanantur; cui fini obtinendo idemtidem quam maxime inſerviunt, depromta ex diæta & bono vitæ regimine ſubſidia. Temperies quippe & mediocitas in rebus ſic dictis non naturalibus, eſt efficaciſſimum auxilium, quo & corporis integritas ſervatur & morborum cauſſæ averruncantur; omne autem nimium, peritiſſimo HIPPOCRATIS effato, naturæ inimicum, dum ſanitatem labefactat, ac deſtruendo humorum vitales in corpore motus, cauſſas morborum præparat atque ingignit. Potiſſimum ad chronicorum morborum geneſin faciunt nimia voracitas, otium atque deſidia, animi mœror, aër denſus, humidus, impurus minuſque elaſticus, potus intemperatior, cibi inſalubres ſemiputridi, quæ omnia ea propter ſummo evitare debet ſtudio, is, qui corpus à gravi vel plane lethifera labe immune præſtare nititur.

§. XXXI.

Inflammationes & ſphacelationes.

In acutis vero morbis, qui inflammatione, eaque in ſphacelum concedente, necant; ſumma opus eſt prudentia, quo in eorundem curatione omnia ea evitentur, quæ inflammatoriam ſtaſin ipſamque putredinem conciliare poſſunt. Nam profecto, ſi in ullo, certe in acuto, qui præcipitis eſt periculi morbo, perquam leves etiam commiſſi errores, tam pernicialis ſunt effectus, ut in ſummum diſcrimen ægros adducant, præſertim ſi jam per aliquot dies ſymtomatum vehementia, continuo æſtu, aſſidua vigilia corpus exhauſtum vireſque infirmatæ fuerint. Compluries certe obſervavi, à ſitu paullo diutius erecto, ab improvida linteaminum mutatione, à pedum refrigeratione, ab ira, timore vel terrore incuſſo, à potu ſpirituoſo, nimis calido, ab aſſumto vino, à cibo etiam morbo declinante largius ingeſto, multo magis à medicamento nimis calido, opiato, purgante aut clyſtere acriori, omnia in pejus mutata & lethiferam contractam fuiſſe inflammationem. Hinc licet ipſa natura acutas has & difficillimas paſſiones quam optime ſanet; verum tamen quia plurimæ dantur cauſſæ, quæ naturam in opere ſuo impedire, turbare & motus ſalutares pervertere poſſunt, Medici, ceu naturæ miniſtri eſt, omnes has cauſſas probe tenere perſpectas modiſque declinare omnibus; unde etiam præſentia ſua decumbentibus crebro adeſſe debet, ne vel ipſi, vel adſtantes, damnum procurent; id quod ſapienter etiam præcipit HIPPOCRATES Sect. I. aph. I. *oportet*, inquiens, *non ſolum ſe ipſum exhibere quæ decent facientem, ſed etiam ægrotum, & præſentes, & quæ externa ſunt.*

§. XXXII.

Mortis naturalis cauſſa, quæ?

Non autem alienum erit, ſi huic de generatione mortis in morbis diſquiſitioni, nonnulla de vera inevitabilis omnibus moriendi neceſſitatis cauſſa, ſubnectamus. Hanc omnibus ex æquo incumbere nemo non novit; in quo vero ejus genuina & adæquata ratio poſita ſit, tantum non omnes & Medicorum & Philoſophorum libri ſicco plane prætereunt pede. Ego vero *Medicinæ rationalis ſyſtematicæ Tom.I. Lib.I. Sect.I. Cap.2. pag.30.* nec non *Tom.II. Part.I.Cap.I.pag.*159. in mortis naturalis genuinam cauſſam inquirens, eandem non tam in fluidarum, quam potius ſolidarum corporis noſtri partium depravata conſtitutione, fibrarum nempe & membranarum increſcente cum ætate craſſitie, duritie & compactiore textura conſtituendam eſſe, primus fere merito aſſerui. Nam quia temporis diuturnitate cartilagines in oſſa denſantur, hæc magis magiſque indurantur, tendines cum fibris muſculoſis obrigeſcunt omniumque annoſiorum animantium carnes longe ſolidiores & compactiores ſunt quam juniorum, ac proinde coctione ægrius molleſcunt, nullum etiam dubium eſt, quin tunicæ vaſorum, e quibus corpus penitus coagmentatum eſt, craſſeſcant, alvei canalium his anguſtentur, occludantur, ut minimi eorundem demum concidant, ac nihil plane fluidi tranſmittant. Hoc autem ſi contigerit, intercipitur non ſolum vitalis ille humorum per univerſum corpus circulus, ſed etiam ſecretiones cum excretionibus per minimos tubulos non rite perficiuntur, ſucci vitales ſpiſſeſcunt & ſordeſcunt, vires concidunt, digeſtio perit, nutritio deficit, & ſic ſenſim ſenſimque ad morbos paratur aditus ipſaque mors obrepit.

§. XXXIII.

Et quomodo diu arcenda?

Quod ſi itaque vita diutius conſervanda & ſenectus à familiaribus ipſi morboſis inſultibus vindicanda, eo quam maxime in vitæ victuſque ratione dirigendum eſt conſilium, quo partes ſolidæ flexiles, canales patuli & humores fluxiles, tenues ac puri ſerventur. Hinc evitanda merito omnia qualitate & quantitate exceſſiva, ſenili corpori inſenſiſſima, omnia acida, adſtringentia, ſalſa, cibi nimii flatulenti, duri, difficilis concoctionis, præſertim ex mari deſumti, potus nimium ſpirituoſus, frigidus & craſſus, otioſa quies, frigus, patheticæ animi impenſiores commotiones, veneris intempeſtivum exercitium, diuturna vigilia, exceſſiva corporis agitatio, aër vappidus, impurus ac nubilus. Viciſſim temperiei & moderationi in rebus ſic dictis externis non naturalibus ſolicite ſtudendum, animus ad hilaritatem & tranquillitatem componendus, cibus paucus, mollis & facilis concoctu cum potu tenui & expedite tranſeunte uſurpandus, vinum moderate, non acidum, ſed dulce & ſpirituoſum, bibendum, juſcula analeptica ſorbillanda, balnea & pediluvia ſubinde admittenda, venæ ſectio crebrior ſed parca inſtituenda, corpus moderate exercendum & in aëre puro ac ſereno, rurali maxime, commorandum, corpus ſubinde blando calore fovendum, alvus nonnunquam clementer ſubducenda, & quæ plura eundem in finem præcepta in *diſſertatione de tuenda ſenum valetudine*, tradidimus.

§. XXXIV.

Lethiferarum læſionum ratio.

Neque poſtremo alia, quam in morbis & ex naturali neceſſitate, ratione, motuum nempe vitalium, tam in ſolidis ſyſtaltici & diaſtaltici, quam in fluidis circulatorii & progreſſivi, plenaria deſtructione atque extinctione, mors à gravi per violentas cauſſas externas læſione evenit. Nimirum pleræque mortiferæ per externam quandam vim illatæ læſiones, enormi ſanguinis profuſione atque extravaſatione trucidant, dum, ex ſauciatis tam in, quam extra ampliſſima corporis viſcera, majoribus vaſis, cruor nulla ope compeſcendus manat, ac demum cum viribus vita, exhauſto penitus liquore vitali, concidit. Aliæ lethales violationes ita ſunt comparatæ, ut vitalem

 illum

illum ſyſtoles atque diaſtoles motum extinguant, hinc ſi cor ampliore vulnere ſauciatur, illico exanimatur læſus, non ſolum ob extravaſationem, ſed maxime quod circularis ſanguinis progreſſus, pereunte in corde, tanquam centro, recipiente & expellente motu, ſiſtatur atque ceſſet. Idem fit, quando principium nervorum, quod in medulla oblongata cerebri eſt, ſive per vulnerationem, aut ab incumbente gravius humore, offenſam patitur, eo quod ſufficiens liquidi nervei influxus, à quo motus cordis & vaſorum contractorius & relaxatorius ad vitam neceſſarius, dependet, intercipitur penituſque aboletur. Aliæ denique inflictæ vulnerationes putredinem ſphaceloſam & corruptionem poſt ſe trahunt, eademque latius ſerpente ipſoſque vitales ſuccos contaminante lethum inferunt ægrumque lente conficiunt. Ac in his omnium abſolutæ lethalitatis læſionum ratio fundata eſt & continetur.

SECTIO

SECTIO SECUNDA.

DE

METHODO, ORDINE ET LEGIBUS MEDENDI, tam Naturæ, quam Artis,

NEC NON DE REMEDIIS, EORUM QUATUOR generibus, operandi & recte applicandi modo, una cum cautelis, obſervationibus & medicamentis compoſitis ſelectiſſimis.

CAPUT PRIMUM.

De optima naturæ morbis medendi methodo.

§. I.

Natura ſola ſæpe morbos ſanat.

QUod plurimi, præſertim ex plebeiis, ruſticis & qui ſimplici ac populari victu fruuntur, & tranquillioris quoque ab intemperantia affectuum vacui ſunt animi, à febribus acutis, etiam gravioribus, peſtilentibus, malignis, ſine omni medicamento & ſine ſingulari artificioſa Medici ope, ſola abſtinentia & quiete, qualicunque evitatione nimiarum refrigerationum, tutius & felicius ſolius naturæ, quæ pollent energia, robore ac viribus ſponte liberentur, & tutius, felicius ac certius, quam multi alii, divites quoque & magnates, qui famigeratiſſimis Medicis eorumque pretioſis arcanis utuntur, convaleſcant, tam evidens & notum eſt, ut nulla plane egeat probatione. Quin ad unum fere omnes ex antiquiſſimis & recentioribus Medicis in eo conſentiunt & cum HIPPOCRATE *lib.VI. epid.* 5. fatentur: quod natura optima ſit morborum medicatrix, quæ ſuis viribus uſa, juxta GALENUM, noxia è corpore expellat & utilia ſalutis cauſſa retineat, ut ſine ejus auxilio etiam medicus nihil ſolidi præſtare poſſit.

§. II.

Quid per eam intelligant Veteres.

Quid vero per hanc naturam, quæ tam efficaciter vitam & ſanitatem tuetur, hominemque à præſente mortis & morborum periculo defendit ac liberat, intelligendum ſit, obſcura inde ab omni ævo fuit quæſtio, quam maxime tamen evolvenda. Veteres, quorum ſapientia in phyſicis plus inanibus nominibus, quam rebus & veris cauſſis occupabatur, naturam corporis humani dixerunt omnis motus in eo principium & cauſſam: qua vero definitione nihil aliud egerunt, quam ut id quod in quæſtione erat repeterent, ſive idem per idem explicarent.

Et quidam Recentiores.

Quidam non incelebres noſtri ævi viri paullo preſſius naturæ vocem expoſituri, perhibent: omnium actuum, tam mentalium moralium, idealium, quam phyſicorum & mechanicorum in corpore noſtro, unam & primam cauſſam, unum agens & principium eſſe, nempe animam, ratione & interna cognitione inſtructam, omneſque motus ad certum finem & ſalutem corporis dirigentem. Hanc, quando vitaliter agat, id eſt, motus ad vitam conſervandam adminiſtret, naturam appellandam, quæ quidem non actu & contactu quodam phyſico, abſolutæ neceſſitatis, ſed tantum morali quadam cauſſarum nocentium & læſionum imminentium æſtimatione, motus ad eas removendas ac ejiciendas corpore, quamvis ſæpius erronee, inſtituat, adeoque omnes hos motus & conatus, quum in ſalutarem finem, nempe conſervationem corporis tendant, in ſe & ſua natura ſemper bonos & ſalutares eſſe, eamque ob cauſſam perperam noxios & morboſos à vulgo medicorum haberi.

§. III.

Actus vero in corpore triplices;

Nova hæc eſt ac ingenioſe excogitata hypotheſis, quam tamen examini ſubjicere & pluribus ac evidentibus argumentis infirmare jam nec loci eſt, nec noſtri inſtituti, inprimis quum etiam jamjam de eadem abunde in *Medicinæ* hujus *ſyſtematicæ tomo I.* à nobis actum, & alii quoque, quos inter eminet D. BURCHARDUS, Profeſſor Roſtochienſis celeberrimus, in *tr. de principio movente primo in animatis*, id docte ſatis & ſolide præſtiterint. Id ſaltim hoc loco monendum eſſe duxi: quod triplices in homine obſerventur actus, in ſe & ſua natura diſtinctiſſimi, nempe mentales, quæ intellectu & voluntate abſolvuntur, ac homini proprii ſunt; ideales, qui in receptione idearum ex objectis & inde emergente certa ſenſatione & perceptione fiunt, quos cum brutis animantibus communes habemus; & denique actus pure phyſici, ſive motus, qui ex operatione & mutua actione rerum corporearum reſultant, & pro diverſa ſtructura, ſitu, nexu, diſpoſitione, magnitudine & figura ſolidorum & fluidorum, certo numero, ordine & fine etiam eveniunt, ac à Philoſophis dicuntur mechanici, & neque principium illud quod intellectu præditum, neque illud quod ideas format, ſed vim motricem, quæ omnibus rebus corporeis eſſentialis eſt, varie modificatam, pro cauſſa vera, proxima & immediata agnoſcunt.

Ex his mechanici medicinæ objectum.

Et tales actus phyſici ſunt verum Medici & medicinæ objectum, eo quod vita, ſanitas, læſio actionum, ſive morbus, eorum extinctio, ſive mors, præſervatio & reſtitutio à morbis, item vis & virtus rerum quæ nocent & proſunt corpori humano, ab his primo, proxime & immediate dependent,

utut non negari poſſit, ex divina commercii & conſortii lege, quam ſummus opifex inter actiones vitales, ſenſuales & mentales ſancivit, cogitationes ac phantaſias hominis limitatam & determinatam quandam habere potentiam, actus iſtos pure phyſicos, non cauſſaliter efficiendi, ſed potius turbandi & quadantenus diſponendi.

§. IV.

Horum motuum œconomia natura.

Ut itaque paullo clarius & ſpecialius mentem noſtram promamus, per naturam corporis humani, quæ ſecundum HIPPOCRATEM omnis ſermonis & ratiocinationis in medicina principium eſſe debet, nihil aliud intelligimus, quam progreſſivum & in circulum abeuntem ſanguinis & omnis generis humorum motum, à cordis & vaſorum, quibus fluida continentur, aliorumque ſolidorum motu contractorio & dilatatorio reciproco, dependentem, quo ſolidorum & fluidorum decenti motu, tam partium utilium & qui in uſum retineri debent, continua ſecretio, quam etiam variæ indolis inutilium, per convenientia emunctoria & cribra excretio, perficitur. His motibus recte & ordine ſuccedentibus, vita & integritas corporis conſervatur ac morbidæ læſiones arcentur, iiſdemque inordinate ſe habentibus, partium & actionum læſiones, ſive morbi, oriuntur, quorum ſanatio illis in ordinem per convenientia auxilia redactis, evenit atque conficitur. Hic autem activus, vegetus ſyſtoles & conſtrictionis ſolidorum motus, tanquam vera cauſſa, quæ recte dici poteſt anima, actionum vitalium, non à principio quodam ſpirituali, morali & metaphyſico, ſed partim à ſolidorum & vaſorum ſtructura organica & virtute elaſtica, partim à fluidi tenuiſſimi, magna potentia movendi inſtructi, ac ſanguine arterioſo & nervis contenti, in motrices omnis generis partes maxime tuboloſas influxu dependet.

§. V.

Methodus naturæ in cauſſarum remotione conſiſtit.

Jam quum clariſſime conſtet, quid ſit natura illa corporis conſervatrix & medicatrix; nunc diſpiciendum erit, qua methodo, qua via, hæc ipſa natura, cujus plane mirabilis in liberando corpus à præſentibus morbi & mortis periculis vis eſt ac energia, hoc ſolenne negotium perficiat. Nam certe cognitio hujus methodi, qua natura, quæ infinite ſapientem architectum pro auctore habet, utitur, merito vera ac firma cynoſura eſt artis medicæ, quæ ſecundum hanc leges & regulas ſuas medendi conſtruere debet, ut naturam recte agentem non turbet, vel pervertat, ſed potius ſequatur & imitetur, vel deficientem & impeditam adjuvet atque in ordinem reducat. Palmarium vero momentum, in quo methodus & ordo, tam naturæ, quam artis in medendo, quam maxime conveniunt, in eo verſatur, quod utroque cauſſæ morborum, quæ œconomiam motuum ſecundum naturam turbant & corrumpunt, removeantur atque corpore ejiciantur. Hinc recte docet GALENUS *lib. I. method. medend.* perfectam curationem a cauſſis exordiri. Et ex CELSI mente is recte curat, quem cauſſæ origo non fallit; quia cauſſæ inveſtigatio ejuſque primordia & occaſio, in affectionis & remediorum cognitionem ampliſſimam deducunt. Idem confirmat FERNELIUS *lib. I. cap. 4. method. med.* aſſerens, morbos abſque cauſſarum præcognitione, nec præcaveri, nec feliciter curari poſſe.

§. VI.

Cauſſa quæ ſunt?

Quod ſi itaque ſola natura ſponte & ſuis viribus uſa, ſine ope & arte Medici & ſine pharmacorum apparatu, morbos ſubinde ſanat, idque cauſſas morborum penitus removendo præſtat, jure meritoque quæritur, quænam ſint illæ morborum cauſſæ, & quomodo, quo ordine ac methodo eædem à natura vincantur ac ſubmoveantur. In hac autem decidenda tenendum eſt: quod ſicuti, uti jam monuimus, ad conſervationem corporis nihil magis neceſſarium, quam motus tam progreſſivus, quam excretorius: ita nihil naturæ infeſtius & ad deſtructionem invehendam aptius, quam ſanguinis & humorum quies, ſtagnatio, ſtaſis, extravaſatio, vaſorum occluſio, ſordium retentio & viſcerum induratio. Hæ enim efficaciſſimæ ſunt cauſſæ ad inducendos motus febriles, ſpaſmodicos & convulſivos, quibus maxime motuum morboſorum apparatus continetur, hæ quoque putredinem, quæ & mixtioni & ſtructuræ ſolidorum infenſiſſima eſt, inferunt, quam recentiores Medicorum malignitatis nomine inſigniunt.

§. VII.

Ad eas removendas inſervit motus ſolidorum & fluidorum.

Has igitur morbificas cauſſas ſubigere ac removere debet natura, ſi officio ſuo recte perfungi velit. Ad hoc vero exſequendum non convenientius ac efficacius excogitari poterit medium, ipſo motu, tam ſolidorum, quam fluidorum, auctiori facto. Hujus enim indoles & præcipua virtus eſt, ut humores ſubſiſtentes eorumque ſtaſes & ſtagnationes concutere, latibulis extundere, reſolvere, iterum in motum ciere & ſic obſtructiones vaſorum reſerare poſſit. Hic quoque motus ſpiſſos, immobiles impactoſque humores fluxiles ac progreſſui idoneos reddit, pariterque copia delinquentes ſuccos ipſumque ſanguinem per congrua loca exonerandos, nec non excrementitios, ſeroſos, ſalſos per diverſi generis emunctoria proſcribendos, quam maxime idoneus eſt, bilioſos quidem & viſcidos per alvi ſeceſſum, ſalſos aquoſos per urinam & ſubtiliores aqueas ſalino-ſulphureas ſordes per univerſale cutis emunctorium exonerando.

§. VIII.

Qui auctior factus & morbos facit & eos ſolvit.

Jam vero memoratu admodum dignum eſt, omnem morbificam cauſſam, ſive quantitate ſeu mole, ſive intemperie & activitate infenſa ſit, principaliter actione ſua afficere partes ſubtiliori motu & ſenſu præditas, quales nervoſo-membranaceæ & muſculoſæ ſunt, & ex illis maxime compoſiti omnes canales & tubuli qui fluida vehunt & motu ſyſtoles atque diaſtoles pollent, quos moleſte vel diſtendit & comprimit, vel lancinat, irritat aut erodit, quod dum efficit, vigore legis mechanicæ microcoſmicæ, moleſta quædam ſpaſtica tractoria motio, ſive reactio, univerſum ſæpe ſyſtema partium nervoſarum & fibroſarum in ſimilem motum per conſenſum abripiens, ſuſcitatur, quæ ſpaſtica motricium, muſculoſarum & nervearum partium conſtrictio, evidentem, primam & proximam motuum morboſorum cauſſam unice conſtituit atque abſolvit. Hæc quippe eſt, quæ omnibus motibus, qui alias ſecundum naturam ordinate fiunt, turbandis & pervertendis apta eſt, hæc functiones partium lædendi ac invertendi potentia pollet, & ex hac omnium in morbis obviorum ſymptomatum origo merito petenda eſt. Quod vero mirandum, idem hic ſpaſticus motus, eſt inſtrumentum ac medium, quo natura utiliſſime utitur ad ipſam morbi cauſſam, quæ motus hos morboſos concitat, ſuperandam ac præſcindendam, ut adeo infinita

nita ſummi architecti ſapientia & providentia in conſtruenda corporis humani machina merito admiranda ſit, qua factum, ut morboſi motus ſubinde remedio ſint, ipſis morborum cauſſis corrigendis ac removendis.

§. IX.

Quotuplex ſit motus hic. In quo quidem quum magnum naturæ medicatricis arcanum & res maximi momenti contineatur: ſcopo noſtro quam maxime erit conſentaneum, ut mentem noſtram circa hoc negotium paullo clarius exponamus. Videlicet obſervatur, ut paſſim inculcavimus, in omnibus motibus & paroxyſmis ſpaſmus, qui recte primo in univerſalem & particularem, deinde in ſalutarem & pernicioſum diſpeſcitur. Univerſalis, ſi totum vaſorum genus, præcipue vero cor & arteriarum ac fibrarum ſyſtema affligit, & facta præternaturali in iis conſtrictione, ſyſtoles & diaſtoles intenditur ſanguiniſque progreſſus acceleratur, febris recte dicitur, cujus pulſuum frequentia certiſſimus index eſt. Alter particularis, in certis tantum corporis partibus conſiſtit, quas conſtringendo coarctat, ſanguiniſque liberum progreſſum intercipit, adeoque inæqualem commeatum efficiendo, ſanguinis copiam ad alias partes minus ſtrictas impetuoſe urget. Potiſſimum ſpaſtica hæc affectio particularis nervoſas & membranaceas partes exagitat, ut ſunt ventriculus cum toto inteſtinorum volumine, in quo ſcenam ſæpe adornat, quod morbus ille ſpaſmodicus, qui mali hyſterici vel hypochondriaci nomine notus, pathematum & varietate atque atrocia planum facit teſtatumque. Præſto quoque eſt hic ſpaſmus in omnibus hæmorrhagiis, nimiis ſanguinis ad certa loca congeſtionibus, humorum decubitu, in omnis generis doloribus, cunctis anxietatibus & excretionibus ſuppreſſis. Quod ſi vero hic vehementior ſpaſmus duram matrem, quæ totum cerebrum ac cerebellum involvit ac nervorum omnium immo oſſium membranis ortum præbet, tangit, non modo celerrima fluidi nervei per totum membranarum & nervorum ſyſtema fit trajectio, ſed & citra voluntatem artus vel ſtringuntur, vel diſtorquentur, aut validiſſime agitantur, & ſic epilepſia, ſive convulſio univerſalis, naſcitur, quum contra convulſivi motus ex ſpaſmo membranarum ac nervorum ſpinalis medullæ originem ſortiantur.

§. X.

Qui ex iis ad ſalutem Hi ſunt præcipui illi naturæ motus, qui in morborum inſultu vel paroxyſmo nunquam non advertuntur; jam diſquirendum, quinam ex iiſdem ſaluti & cauſſis morborum removendis apti ſint, & quinam viciſſim ad perniciem ipſamque mortem tendant? Salutares itaque eos in morbis motus ac ſpaſmos dicimus, qui ita ſunt comparati, ut cauſſam morborum ſive ſpaſmodicorum motuum auferant, & tam humores ſtaſin vel ſtagnationem concipientes expediant iterumque in motum cieant, quam & acres cauſticos corrigant atque contemperent, ſimulque ad excretionem materiæ peccantis vergant. *qui ad interitum tendant.* Exitioſos vero multumque pericoloſos cenſemus eos, qui cutim & omnis generis emunctoria conſtringunt, materiam quæ in vitio eſt ipſumque morbi fomitem intus detinent & ad ima viſcerum ac interiora vitæ penetralia pellunt, neque evacuant. Illos ſanitas, hos mors, excipit.

§. XI.

Spaſmus Ea quidem omnium ſpaſmorum indoles eſt iſque effectus, ut ſanguinem & humores à corporis ambitu ad interiora agant, ac emunctoriorum minimos ductus ſtringendo, evacuationes quodammodo ſufflaminent: *quomodo fiat ſalutaris?* nihilo minus tamen ſalutares ſæpe fiunt, quando ſcilicet interpoſito certo temporis ſpatio, excernicula antea occluſa laxantur, criſpati tubuli adaperiuntur, & poſtea major ſuccorum ad corporis ſuperficiem parteſque externas ſuccedit appulſus, cutanea excretio augetur, ſudor manat, urinæ craſſæ minguntur & alvus biliosa ac viſcida copioſe dimittit. Et ex his excretionibus, quæ morbos & ſpaſmos certo præſertim tempore ſubſequuntur, ſalutaris effectus & auſpicatus eventus merito dijudicandus, unde etiam Medici eaſdem criticas, ſive morbum judicantes, appellare ſueſcunt. Solent autem hæ ipſæ, ſi cum ſalute contingunt, die maxime impari, critico ea propter dicto ſuccedere, dimidiato ſcilicet ſeptimo, ſeptimo, nono, undecimo ac decimo quarto, & his diebus vel ad mortem, vel ad ſalutem morbus concedit. Ubi enim hiſce diebus notabilis ſymptomatum fit remiſſio & evacuationes eveniunt, optima ſalutis eſt ſignificatio; quando vero ſymptomatum atrocia perſiſtit, ſpaſmi urgent nec evacuationes animadvertuntur, graviſſimum imminet diſcrimen, ac mors utplurimum morbum terminare obſervatur. Quare licet plures motuum morboſorum in ſe & ſua natura à norma ac ordine deflectant, dirigente tamen ſic divina in artificioſa ſolidarum & fluidarum machinam noſtram conſtituentium partium diſpoſitione, ſtructura & motibus inde reſultantibus, providentia, ſæpiſſime ſunt ſalutares cauſſiſque morborum expugnandis idonei, ipſiſque morbis ſic optime medentur, quo etiam ſenſu recte à Veterum ſapientioribus natura dicta eſt morborum medicatrix.

§. XII.

Igitur genuina, tuta ac ſaluberrima corpori à ſummo conditore jam inſita methodus, lex ac norma, qua, & ſecundum quam, ipſa natura morbos percurat, in eo maxime verſatur, ut à cauſſa morbi, ſive mole, ſive qualitate peccet, ſpaſtici motus in genere vaſculoſo & membranoſo etiam ſuſcitentur, qui ad ipſam cauſſam morbi removendam, vel convenienti tempore eliminandam, tendant. *Natura cauſſam tollendo ſanat morbos.* Hi quando ex voto ſuccedunt, ſola natura morbos ſanat & Medicus tantum ſpectatorem agit; quod ſi autem hæc ſola id præſtare nequit, artifex eidem viæ ac methodo inſiſtere, naturam adjuvare, impedimenta tollere, motus moderari, vel intendere, materiam ad congrua loca ducere, ab incongruis divertere, variis debet accommodis remediorum generibus. Ut adeo in eo jam unice omne medentis auxilium, omnis intentio ac ſanandi ratio fundata eſſe & conſiſtere debeat, quo methodum naturæ, ſi in materia ſubſiſtente diſſolvenda atque expedienda, acri emendanda & temperanda demumque debito tempore, per convenientia loca expellenda, occupata eſt, obſervet, ſequatur, adjuvet ac in rectam viam ad ſalutarem finem traducat.

§. XIII.

Naturæ proceſſus in febribus acutis. Sed neceſſarium æque ac utile erit, quo mentem noſtram paullo clarius exponamus & hanc naturæ methodum in variis morbis inveſtigemus, oſtendendo, qua ratione in iiſdem corpus ſæpe à præſentanea noxa vindicet. Ex horum numero potiſſimum ſunt febres, tam acutæ, quam chronicæ. Acutarum quidem pleræque ſunt inflam-

matoriæ

matoriæ & fixam ſanguinis ſtaſin in tubuloſa partium aut viſcerum ſubſtantia pro cauſſa agnoſcunt, quæ dum ſpaſmum in univerſo genere fibroſo & vaſculoſo ſuſcitat, ſanguinem per totum ſyſtema vaſorum celerius agit & majori copia ad partem affectam appellit, quo fit, ut ſanguis ſubſiſtens & firmius incluſus, ſucceſſive abſtergatur, eluatur, reſolvatur ac in motum redigatur, quod plerumque circa ſeptimum diem contingit. Et ſi tunc ſpaſmus cum omnibus ſymptomatibus etiam ipſa febre remittit, cortex cutis glanduloſus laxatur, exhalatio repetit, ſudor liberius manat, generatæ ſub febrili commotione multæ recrementitiæ ſalino-ſulphureæ ſordes, ſolius naturæ beneficio utiliter evacuantur, ipſa febris ex voto ſolvitur, qua certe naturæ methodo plures, præſertim plebeii, ſine ullius Medici ope, ſæpe feliciter, ex febribus inprimis continuis, evadunt.

§. XIV.

Medici officium. Hæc naturæ methodus curandi quam maxime Medico monſtrat viam, quid in hujus generis febribus facere vel omittere debeat. Lex enim curandi hæc eſt: impactus tubulis ſanguis ſucceſſive & paulatim citatiori ſanguinis appulſu reſolvendus eſt. Ex quo facile colligitur, quia à ſanguinis abundantia, qua nimium vaſa diſtenta ſunt & turgent, impeditur ſanguinis per partem inflammatam liberior tranſpulſus, ut potius exinde major ſanguinis in eadem fiat ſtagnatio ipſaque inflammatio incrementum capiat, tali in caſu nihil præſentius eſſe, quam ſanguinis detractionem provide inſtitutam, partim quo major ſtaſis & inflammatio impediatur, partim etiam ut liberior curſus univerſo ſanguini & tranſpreſſio per partem affectam concilietur. Viciſſim & illud ex prima & principe morbis medendi lege naturæ addiſcimus, non valde nimiam eſſe ſanguinis quantitatem exhauriendam, ſiquidem detracta nimia ſanguinis copia, non ſufficiens fit ad partem affectam ejus appulſus, quo tamen ſtaſis, quæ cauſſa morbi eſt, diſſolvi debet. Quare graviter ii peccant Medici, qui in febribus inflammatoriis, quando ſanguis deficit, repetitas venæ ſectiones moliuntur, quibus nihil aliud perficiunt, quam ut inflammatam partem celerrime ad ſphacelum perducant. Et dum in minimis & capillaribus vaſculis ſanguis & humores ſtaſin ac inflammationem concipiunt atque ex his ipſis eluendi ſunt, per hæc tamen ſanguis craſſus & denſus difficillime tranſit, facile apparet, ea omnia, quæ humores fluxiles reddunt, quæ diluunt, humectant & immodicum calorem, quo ſerum tenue abſumitur, contemperant, remedia convenientiſſima eſſe: contra omnia, quæ humores incraſſant, quæ calorem augent, humidum abſumunt, uti opiata & calidiora ſudorifera, in omni inflammationum genere noxioſiſſima eſſe.

§. XV.

In exanthematicis febribus quid natura faciat. In acutis graviſſimis febribus, quæ jungi ſolent variolis, morbillis, purpuræ, petechiis, bubonibus peſtilentialibus, ſerum ſanguinis cauſticum, acre, tenue, in partibus nervoſo-membranaceis, præſertim ventriculo & inteſtinis, acerbas ſpaſticas conſtrictiones, nec non humorum ad varias partes congeſtiones efficit, ſimulque febrem accendit, cujus beneficio ſanguis, à partibus exterioribus ad interiores, ubi materia peccans hæret appellitur, ut copioſioris lymphatici humoris & ſanguinis affluxu materia acris cauſtica temperetur, corrigatur, reſolvatur & apta ad excernendum fiat. Quod ſi naturæ beneficio id feliciter accidit, ſpaſmorum omniumque fere ſymptomatum fit remiſſio, pori & tubuli ſubcutanei relaxantur & ſanguinis ad ſummam cutem & ambitum corporis fit major affluxus; unde materia morbifica cauſtica ibi ſecernitur atque ſub forma exanthematum, puſtularum, bubonum excernitur. Et ſic ſæpe naturæ ſolius beneficio peſtis, variolæ & morbilli, citra ſingularem apparatum medicamentorum ſanantur. Nam perſpicuis certe verbis SANCTORIUS *ſect. I. aph.* 139. confirmat: plebeios magis liberari à peſte, quam divites, qui multis medicamentis utuntur; & SYDENHAM in limine *acut. morb.* ita diſſerit: *ipſa peſtis quid obſecro eſt aliud, quam ſymptomatum complicatio, quibus utitur natura ad inſpiratos una cum aëre particulas miaſmodes per emunctoria apoſtematum ſpecie, vel aliarum eruptionum opere, excutiendas.*

§. XVI.

Quid medico faciendum. Quod ſi igitur hac via, natura ſola hos graviſſimos morbos curat, utique etiam Medicus, qui naturæ miniſter audit, huic viæ inſiſtere debet, ſi natura ſola id perficere impeditur. Regula namque exanthematicis hiſce febribus medendi hæc eſt: materia acris, cauſtica, vitalibus partibus inhærens, uberiori ſanguinis & lymphæ benignæ appulſu contemperanda eſt, ut apta ad excretionem per ambitum corporis fiat. Ex quo jam conficitur: omnia ea, quæ ad contemperandam materiam acrem faciunt, & quæ ſuccos ſanguini dulces, gelatinoſos, benignos ingenerant, naturæ vacillanti egregie opitulari. Hinc patet, præſtantiſſimum in his morbis uſum eſſe decoctorum, quæ leniunt & demulcent acrimoniam, qualia parari ſolent ex dactylis, ficubus, radice glycyrrhizæ, floribus papaveris rhæados, ſemine fœniculi. Patet quoque porro, plane eximium eſſe uſum bezoardicorum, quæ fixioris indolis ſunt & acrimoniæ humorum temperandæ egregie ſerviunt. Neque ex dictis amplius obſcurum eſſe poterit, quam valde graviter & perverſe in curando procedant ii, qui ſtatim ab initio, antequam materia cocta, temperata & ad excluſionem apta reddita fuit, ſudoriferis valentioribus & expellentibus hos morbos tractant, quibus certe nihil aliud efficiunt, quam ut acerbiora ſymptomata ipſumque funeſtum exitum accerſant. Denique ex allatis id quoque pateſcit; quod quum materia per cutem ſit eliminanda, nefarii ſint eorum auſus, qui eo tempore, quo ipſa ad hoc in ſuperficie corporis emunctorium tranſmitti debet, valentiora purgantia, diuretica, aut emetica, vel etiam acida refrigerantia, aut opiata, vel nimia quantitate nitroſa, præſertim in infantili ætate, propinant, aut corpora liberiori aëri exponunt.

§. XVII.

Febrium intermittentium naturæ decuſio. Febres quoque intermittentes remedii & præſidii quippiam complectuntur, & haud raro ſine Medici auxilio cum inſigni ſubſequente emolumento diſcedunt. Quum enim contumaces ex iiſdem, ut ſunt quæ autumno, vel hieme accedunt, nec non quartanæ, focum ac fomitem plerumque altius in abdominis viſceribus, hepate, liene vel pancreate conſtitutum habeant, eaque propter corpora ſanguine craſſo farta crebrius infeſtare ſoleant, ac nonnunquam vel ſponte, vel per imprudentem medicationem, in icterum, anaſarcam, aſciten, pedum œdemata, aut lienis tumorem concedant: nihil certe efficacius magiſque

que aptum ad obſtructa & infarta hæc viſcera reſeranda excogitari poterit, quam citatior atque validior ſanguinis ad oppilatos tubulos appulſus ac motus, quo utique ſucci craſſi & impacti urgentur, latibulis eliduntur iterumque in motum percientur, ut hinc ſolutis obſtructionum repagulis, ipſa febris, vel ſponte ſæpe, vel exigua artis ope, feliciſſime deſinat.

§. XVIII.

Artificis officium.

Quia vero graves à ſanguine nimis copioſo & craſſo oppilationes, minus ex voto à ſola natura expediri queunt, ſed potius recurrentibus tam crebro paroxyſmis, ſanguinis maſſa admodum conſumitur, intemperiem calidam bilioſam contrahit, ipſæque vires ſimul exhauriuntur; omnino artificis eſt, optimum naturæ proceſſum opera ſua, quantum fieri poteſt, ſecundare, omniaque auxiliorum genera eo dirigere, quo farcti obſtructione viſcerum meatus reſerentur. Quo pertinet maxime prudens & circumſpectus pro diverſitate corporum uſus ſalium aperientium, ſpiſſos ſuccos colliquantium & abſtergentium, decocta & infuſa ex radicibus & herbis amaris aromaticis incidentibus balſamicis concinnata, accommoda evacuantia, ut ſunt balſamicæ noſtræ pilulæ, item mercurialia rite præparata; quæ omnia debito ordine ac tempore adminiſtrata, utique ad debellandas has contumaces febres & corpus ab imminenti periculo tuendum, præſtantiſſimæ ſunt efficaciæ. Contra vero nefaria ſane & perverſa rebelles intermittentes ſanandi eſt methodus, qua mox in principio purgantia validiora & emetica, item ſudorifera, opiata & adſtringentia, liberaliori præſertim manu, propinantur, eo quod hoc facto, obſtructiones potius obfirmantur, & peſſimæ recidivæ, vel alia longe graviora mala arceſſuntur, quæ nullam ſanationem admittunt.

§. XIX.

Naturæ methodus in lymphaticis febribus.

Accedunt arthriticæ, rheumaticæ & catarrhales febres, in quibus maxime peccat ſerum copioſum excrementitium, tenue, ſalſum, quod langueſcente perſpiratione retentum, & ad interiora, atmoſphæra præſertim à ventis borealibus compreſſa, repulſum, in glanduloſis aſperæ arteriæ vel faucium locis, aut membranis articulorum vel muſculorum hærens, ſpaſticas ibi ſtricturas movet, unde extremorum horripilatio, refrigeratio, laſſitudo corporis gravativa, appetitus proſtratio, alvi conſtrictio, frequentior ad urinam ſtimulus, calor ſub veſperam & noctem auctior, ſternutatio, tuſſis, dolor artuum, ſubſequuntur. Nihilo tamen ſecius ſub hiſce naturæ contrariis ab ambitu ad interiora motibus, ſubſidium latitat atque remedium; quandoquidem dum ſanguis & temperatior lympha ad partes ſtimulo ſalino exagitatas largius advehitur, tubuli antea conſtricti ampliantur & materia cauſtica contemperatur, ſive coquitur, atque adeo ad excretionem cum copioſo humore viſcido in tuſſi & coryza, vel ad exhalationem per cutis ſpiracula in arthritide & variis rheumatiſmi ſpeciebus apta redditur. Et hic naturæ proceſſus Medico planius monſtrat, quid in ejuſmodi morbis proſit, vel obſit, & quid ipſi faciendum, vel omittendum.

Et artis eidem innitens.

Prima enim atque palmaria ejus intentio eſſe debet, quo congruis præſidiis, acrem & ſalſam materiam corrigat; altera, ut non prius quam coacta & rite præparata fuerit, ejuſdem ejectionem moliatur, tertia, quo per convenientia loca & emunctoria excretionem proritet, minime vero ad alia incongrua excretoria per improvide adhibita moventia, purgantia aut emetica, pertrahat, vel plane eliminationem, quæ exhalatione perficitur, præpoſtero topicorum, adſtringentium ac repellentium uſu, impediat aut cohibeat.

§. XX.

Hæmorrhagiæ in ſalutem a natura inſtituuntur.

Quemadmodum igitur natura febres, cauſam earundem per motus auctiores ſubigendo ac ejiciendo, ſola ſæpe perſanat: ſic quoque eadem methodo per varii nempe generis excretiones alios morbos & arcet & percurat. Animadvertimus videlicet ſanguinem in vaſis, præſertim in ſexu ſequiori, ætate juvenili, habitu corporis ſpongioſo, molli, vitæ genere delicatiori & quietiori, ſtatis temporibus vel temporum periodis redundare, ſtagnare & hinc inde in vaſis majoribus impeditius moveri, quo fit, ut ſpaſmo, qui ima abdominis maxime petit, atque ex dolore circa lumbos, flatulentia in abdomine, alvi adſtrictione, extremorum refrigeratione, urinæque tenuitate cognoſcitur, oborto, venæ in meſenterio & abdomine, comprimantur, & hinc ſanguis majori niſu & impetu in fœminis ad uterum, in ſexu nobiliori & provectiori ætate ad hæmorrhoidales venas, in adoleſcentia ad caput & nares urgeatur, ac majori ibi facta collectione, vaſa extrema intra tunicas teneriores narium, ani vel uteri jacentia, nimium diſtendantur, tandem aperiantur atque notabilem ſanguinis copiam effundant. Ecquis eſt, qui hic non animadvertat, ſalutarem & utiliſſimam eſſe hanc ſanguinis excretionem, quæ liberat corpus à copia, libero vitalis hujus liquoris progreſſui contraria & ingens corporis periculum minitante.

§. XXI.

Medica earundem tractatio.

Et ſalutare hoc negotium ubi natura recte in movendo & excernendo exſequitur, nihil moliri debet Medicus. Imprudens enim ipſique rationi contrarium molimen foret, ſi has excretiones ſalutiferas externis vel internis conſtringentibus, aut motus ſiſtentibus, opiatis, narcoticis, cohibere niteretur. Quando vero natura in opere deficit, & vel motus iſti ſpaſtici non ſunt ſufficientes ad ſanguinem expellendum, vel ſanguis nimis craſſus, tenax ac viſcidus eſt, vel viæ, per quas debet fieri evacuatio, obſtructæ aut nimis ſpaſmo conſtrictæ ſunt: ejus veſtigiis merito inſiſtendum & ſanguinis exſolutio facilitanda ac promovenda, eumque in finem emmenagogorum moderatiorum cum ſufficienti humido, item potus thee, coffee, balneorum, aquarum mineralium, nimiam ſpaſmorum vehementiam ſedantium, fotuum, frictionum, eo tempore quo exitum affectat ſanguis, uſus longe eſt efficaciſſimus.

§. XXII.

Hæmorrhagiæ ſolvunt morbos.

Sæpe etiam fit, ut provida ſolius naturæ ope graves & vix ulla arte ſanabiles morbi, ſanguinis profluvio ſolvantur & finiantur feliciſſime. Ut enim mittamus criticas illas in febribus acutis maxime obvias hæmorrhagias, de quarum ſalubritate frequens apud HIPPOCRATEM alioſque Veteres eſt mentio; multiplici certe experientia cõpertum eſt: inſaniam, vertiginem, convulſivum aſthma, colicam convulſivam, affectus ſoporoſos, item paralyticos, hemicranias, arthriticos & rheumaticos dolores, pathemata hypochondriaca, exſoluto per ani venas ſanguine, motu & exercitatione corporis, remiſiſſe ac ceſſaſſe. Sæpius quoque à me obſervatum eſt, epilepticas convulſiones & convulſivas artuum tractiones,

quæ per multos annos juvenculas afflixerant, accedente menſium tempore ac prodeunte fluxu, ſponte conquieviſſe. Pariter experientia conſtat, cephalalgias, tinnitus aurium, vertiginem aliaque gravia capitis mala, tempeſtivo narium in juvenibus ſtillicidio, egregie levari ac abigi. Et quæ plura *Sect.I. Cap. VI.* de damnis ex cohibitis ſanguineis evacuationibus in medium adduximus. Ut adeo in ejuſmodi caſibus nihil ſatius magisque pro ſanitate ſit, quam ut artifex naturæ ductum ſequatur, ſucceſſum evacuationis tueatur atque facilitet, nec ullo modo eundem interturbet.

§. XXIII.

Natura ſanitatem tuetur. Tam ſalubri eventu adornantur à natura evacuationes ſanguinis; præter quas tamen plures adhuc aliorum humorum aliarumque materiarum quæ corpori perniciem intentant, ab eadem per varia loca inſtituuntur excretiones. *per catarrhales defluxiones.* Nimirum ſeroſus quoque humor, tam quantitate, quam qualitate quandoque morborum cauſam conſtituit, eaque propter cum inſigni ſanitatis emolumento, natura adminiſtra, corpori ſubtrahitur. Obvium hoc eſt vere maxime & autumno, ubi per glanduloſam narium & ſinuum capitis tunicam, pituitariam dictam, item per glanduloſas bronchiorum pulmonalium tunicas, ſeroſomucidus humor copioſe ſub coryza, tuſſi aliiſque catarrhalibus ac rheumaticis affectionibus eliminatur. *diarrhœas.* Pariter accumulatis nimium in corporis penetralibus ſeroſis, acribus, bilioſis, ſalſis ſuccis, ſponte ſæpe oboritur alvi profluvium, quo iidem egregio cum levamine ejiciuntur, morbifique inde oriundis minera ſubtrahitur. *ſudores.* Sæpe quoque per cutis ſpiracula natura molitur exitum & ſudorem movet copioſum, tam acrem & mordacem, ut ipſam cutem excoriet, cum moleſtiſſimo ad ſcalpendum pruritu, quo vidimus ſcorbuticam diatheſin ſublatam. *& urinæ proluvium.* In aliis, ſuppreſſa inprimis cuticulari excretione, exſuperantem ſeroſum humorem per urinarios tubulos emittit, corpuſque per copioſum urinæ fluxum ab eo libera.

§. XXIV.

Per vomitum. Singulari porro naturæ vigori & beneficio tribuendum: quod ſi ventriculus à copia ingeſtorum, præſertim incongruorum, vel crudorum & ſemicoctorum ciborum ſarcina oppletus eſt, vomitu cito citius eum depleat, quod certe apprime pro ſanitate eſt, quippe ubi moles illa relicta ſtomachum aggravat, protinus ructus, flatus, borborygmi, hypochondriorum dolores, ſanguinis ebullitiones, cum pulſu magno & celeri ſomnique defectu accedunt. Hinc etiam de lactentibus puſillis pervulgatæ opinioni non ſine ratione creditur, quod in crebriori vomitu magnum ad ſanitatem eorum momentum ſit repoſitum. *cutis defœdationes.* Idem ſentiendum de iis egeſtionibus, quibus natura delitescentes intus & noxam minantes morbificas cauſas ad habitum corporis utiliſſime protrudit, quod ſubinde evenit in variis cutis defœdationibus, ſcabie, lepra, tinea capitis, achoribus, varis, maculis cutaneis, tumoribus eryſipelaceis & ſerpiginoſis ulcuſculis aliiſque in cute efflorescentiis. *& podagram ſenum.* Inprimis quoque de podagra ſenes invadente experientiæ & rationi ſubnixa fert ſententia, eandem longævam præſtare vitam, de quo ſcitum SYDENHAMI effatum: *quid podagra, inquientis, niſi naturæ providentia ad depurandum ſenum ſanguinem, atque ad expurgandum corporis profundum, ut cum* HIPPOCRATE *loquamur.* Quæ quidem omnes hactenus enumeratæ criticæ egeſtiones, quum ſanitatem tueantur & morbos mineram ejiciendo arceant, neutiquam intempeſtiva ac præpoſtera ope ſunt compeſcendæ, aut materia ad corticem critice amandata, inſido artificio repellenda, ne eo majus eoque gravius in corpus redundet detrimentum.

§. XXV.

Morbos per morbos curat. Quod vero quam maxime mirandum, is ſæpe naturæ in tuenda corporis integritate eſt proceſſus, ut uno illo fluidorum & ſolidorum motu auctiori facto, binas morbificas cauſas tollat & ſic morbos per morbos expugnet. De febribus, quod convulſiones ſolvant, priſca eſt HIPPOCRATIS *ſect.V.aph.*17. ſententia. Quin quartanam illud Medicorum ſcandalum convulſiones ipſamque epilepſiam abigere, non modo idē auctor *ſect. V. aph.* 70. nec non *Coac.III.* 8c. perhibet: ſed etiam exemplis confirmatur à BARTOLINO *Cent. II.hiſt.*68. SALMUTHO *Cent.II. obſ.*84. Ipſe quoque compluries obſervavi, motus convulſivos ex vermibus, accedente febre vermibuſque per æſtum vel bilem acrem enectis, ſponte ceſſaſſe. Pathemata hypochondriaca adoleſcentes ac juvenes diu exagitantia, nec ulla medica ope expugnabilia, ſuperveniente quartana, vel tertiana, evanuiſſe, identidem novi. Neque minus inſanias & paſſiones ſpaſmodicas, prodeunte in conſpectum purpuraceo in cortice corporis ſcorbutico exanthemate, remiſiſſe ac penitus diſceſſiſſe, compertum habeo. Coryzam in aurium tinnitu, cephalalgia rebelli & oculorum vitiis, cum bonis ægrorum rebus oboriri, experientia uberius conſtat. Dyſenteriam ac diarrhœam hypochondriacis & melancholia hypochondriaca laborantibus, podagricis etiam, ſubinde tuliſſe ſuppetias, & recentiorum & HIPPOCRATIS teſtimoniis confirmatum eſt. Aliquot etiam mihi innotuerunt exempla, quod anaſarca, item hydrops pectoris, cum cordis magno tremore & ſuffocationis metu, ſuccedente poſt pilularum balſamicarum & ſalis aperitivi uſum ingenti per uterum aquoſi humoris fluxu, ſubſederit atque ceſſarit. Idem per largum alvi profluvium, per lenem ſtimulum procuratum, contigiſſe, & ipſe vidi, & teſtatur BALLONIUS *lib.I. epid. pag.*6. Hydropem quoque ſaccatum, ſuſcitato per lapſum ex improviſo copioſo urinæ ſtillicidio, diſparuiſſe, ac feliciter fuiſſe ſublatum uberius enarratur in *diſſert.* haud ita pridem heic habita, *de hydropica lapſu integro abdomine curat.ı.* Et quæ plura rariora exempla paſſim in obſervatis Medicorum ſunt conſignata.

§. XXVI.

Morbis chronicis non ſufficit. Sic quidem natura ſola optima his morbis medetur, & ineffabili ſæpe prorſus modo corporis integritatem tuetur; alia vero ratio eſt morborum chronicorum, quos natura ſola non vincit, ſed qui utique artificis opem atque accommodam medendi methodum per efficacia præſidia expoſcunt. Nam recte in præfatione CÆLII AURELIANI aſſeritur: *celeres paſſiones ſua ſponte ſolvuntur, nunc fortuna, nunc natura favente, fluore ſudoris, ſanguinis, vel ventris: chronici vero ſolius Medici peritiam poſcunt, quum neque natura, neque fortuna ſolvantur.* Et CELSUS ſcite non minus quam ex vero, *lib.III. cap.* 1. eandem in rem diſſerit; *magis ignoſcendum eſt Medico parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Hic enim breve ſpatium eſt, intra quod, ſi quod auxilium non profuit, æger extinguitur: ibi & deliberationi,*

& mutationi remediorum tempus patet; adeo ut raro, ſi inter initia Medicus acceſſit, obſequens æger ſine illius vitio pereat. Scilicet longe diſpar chronicorum & acutorum morborum eſt ratio, dum non ſolum in illis vehementes ſpaſtici motus, qui morbi cauſam impetuoſe aggrediuntur celeremque exitum gignunt, adſunt; in his vero rarius, neque continuo, ſed cum notabili intermiſſione præſto ſunt, ſed etiam illi utplurimum celeriter corpori valenti accedunt, hi vero ſucceſſive generantur & lentis adoleſcunt incrementis. Accedit, quod eorum qui diutius trahuntur morborum cauſæ plerumque ſunt obſtructiones & indurationes minimorum vaſculorum in emunctoriis & glanduloſis viſceribus, inutilium & ſuperfluorum tam ſe-quam excretioni dicatis, quibus oppilatis, non poteſt non ingens vitalibus ſuccis conciliari impuritas, ac demum ipſa viſcera & glandulosa excernicula penitus oppleta, indurata & tumefacta in putridam corruptionem, exulcerationem cancroſam vel in abſceſſum concedere, aut funeſtis lymphæ effuſionibus anſam ſuppeditare. Adeoque quum in his cauſa morbi ipſa mora firmiſſimas agat radices, & labe latius ſerpente, vires exhauriat, motus ſupprimat ipſamque naturam mirum debilitet: non mirum eſt, naturam in expugnandis iis languere, motibus auctis raro eoſdem aggredi, nec diſpellendis iis ſufficere, ſed artis potius hic vigere opus, naturæ vacillanti ſuccurrere idque perficere in quo ipſa deficit.

§. XXVII.

Qui arte ſanandi. Hoc autem ex voto exſequendi, nulla itidem alia ſuppetit methodus, quam qua vitalis ille, vitæ ſanitatiſque auctor, ſanguinis & humorum per omnia vaſcula itus ac reditus liber redditur, ſordiumque per omnis generis excernicula evacuatio integra præſtatur, adeoque obſtructiones, ubicunque conſiſtant, citiſſime expediuntur atque humores qui in vitio ſunt per congrua emunctoria educuntur. Jam vero ipſa dictitat ratio, vaſculorum obſtructiones nec prius ſolvi, nec ſuccos vitioſos eliminari poſſe, quam mobiles, fluxiles & ad excretionem apti redditi fuerint. Hinc utique omnis perlongos morbos ſanandi methodus in eo continetur, ut humores craſſi mobiles ac fluidi efficiantur, dura emolliantur, ſtricta laxentur & poſtea validiori facto ſanguinis impulſu, per intenſam ſolidorum actionem, impacti humores concutiantur, diſſolvantur, eluantur & ſic obſtructionum repagula reſerentur. Ex quo quidem clariſſime pateſcit, efficaciſſimum ad hunc ſcopum obtinendum eſſe thermarum, acidularum & aliarum medicatarum aquarum, infuſorum, decoctorum, fotuum, balneorum & omnium, quæ incidente & aperiente virtute pollent, tempeſtivum uſum; contra vero ante debitam materiæ quæ in vitio eſt præparationem, damnoſam ac præpoſteram validiorum purgantium, diureticorum, ſudoriferorum, ſalivantium, mercurialium & metallicorum oblationem, ut certe nihil imprudentius ſit, quam inteſtinis fecibus duris confertis forte purgans exhibere; vel calculum impetuoſe pellere, ubi à doloris & ſpaſmi atrocia ureteres cum ductibus urinariis ſtricti, calculuſque impactus; aut aquas hydropicorum purgante exturbare niti, ubi ſucci viſcidi adhuc intra membranarum tunicas obhæreſcunt, vel denique ſudorem elicere velle, ubi ſpiracula cutis ſpaſmo ſtricta atque compreſſa.

§. XXVIII.

Naturæ motus mi- Neque vero tantum natura quandoque in

opere deficit, verum etiam nonnunquam alienos plane ac pernicioſos in corpore concitat motus, qui cauſæ removendæ neutiquam accommodi ſunt, ſed potius exacerbationi favent. *nus ſalutares in hæmorrhagiis.* Hinc in cenſum referendæ ſunt illæ ſanguinis evacuationes, quæ ſi non ſanguinis copia delinquit, ſed ſerum acre cauſticum nerveo-membranoſis partibus inſidet & enormes profuſiones in impuris cachecticis corporibus ſuſcitat, uti ſæpius contingit in purpura, variolis, morbillis, ſcorbuticis & arthriticis minus plethoricis, eveniunt, ſub quibus ſanguis, qui potius ſervari debebat, una cum viribus effunditur, nec ullo modo tenuiſſima acris materia morbi cauſa ejicitur. Hinc utique in tali caſu Medico opera danda eſt, ut qua fieri poteſt celeritate, has pernicioſas ejectiones compeſcat, quod tamen non violentis ſtipticis & conſtringentibus expedire conſultum eſt, ſed ſpaſticæ multo magis ſtricturæ laxandæ, humor acris temperandus & diſcutiendus, quod commodiſſime diaphoreticis ſedativo nuptis præſtatur. Eadem ratio eſt hæmorrhagiarum, quæ ex obſtructione, induratione, vel infarctu viſcerum, ſubnaſcuntur in cachecticis atque hydropicis. Tunc enim ſanguinis evacuationes per nares, hæmorrhoides, vel etiam vomitum frequentiores, maxime detrimentoſæ eſſe ſolent, quia mali cauſam non tollunt, ſed potius vires conſumendo, fatalem morbi exitum procurant.

§. XXIX.

Febribus. Ex febribus, ſive febrilibus ſpaſticis generis nervoſi & vaſculoſi commotionibus, minus ſalutares ſunt, quæ à ſphacelo interno, ut ſunt malignæ, vel à corruptione lenta viſcerum aut apoſtemate, ut ſunt hecticæ, oriuntur, & phthiſicis, cachecticis atque hydropicis ſuperveniunt, quippe quæ reliquias boni ſanguinis ipſaſque vires penitus conſumendo certiſſime ad mortem ducunt. Ab aſſumto veneno cauſtico, à læſione vel punctura externa partium nervoſarum ac tendinoſarum, à calculo ureteribus infixo, bile cauſtica, vermibus, hernia incarcerata, ardore ex concedentibus in exulcerationem confluentibus variolis, omnibuſque graviſſimis doloribus, febres fieri acutas, quas Veteres dixerunt ſymptomaticas, experientia indies edocet. Sed omnes ſic accedentes febres, nihil boni, ſed plus damni minantur, & merito qua fieri poteſt celeritate & dexteritate exorbitantes hi motus ſunt ſiſtendi; quandoquidem fruſtra cauſis à quibus pendent opponuntur, nec eaſdem ullo modo ſubigere & abigere poſſunt, ſed potius dum ad affectam & irritatam partem ſanguinis majorem affluxum proritant, inflammationem ipſamque poſtea ſphacelationem inducunt. Haud diſpar indoles eſt quarundam intermittentium, earum ſcilicet, quæ à prohibita perſpiratione, iracundia graviori, cibo cum nauſea ſumto & male digeſto, ſaburra vitioſorum prima in regione ſuccorum & bile acri cauſtica proficiſcuntur. Hæ enim ſi ſubſunt cauſæ, febriles impetus atque commotiones ad illarum emotionem parum omnino faciunt, quin potius expedit, vel emetico, vel ſalibus deterſivis, aut conveniente laxante & acrimoniam temperantibus, cauſas aggredi, ac poſtea, ubi febriles motus ſponte penitus conquieſcere renuunt, roborantibus ac tonicis eoſdem ſiſtere atque componere.

§. XXX.

Epilepticis & convulſivis motibus. Iiſdem minus ſalubribus naturæ motibus accenſendi ſunt, qui tam membranas cerebri, quam ſpinalis

ſpinalis medullæ, infeſto fortiori ſpaſmo exagitant, totumque nervorum & muſculorum ſyſtema in conſenſum pertrahunt. Horum claſſem ducunt epileptici & convulſivi inſultus, qui ex dolorum atrocia in dentitione difficili, torminibus infantum, calculi cruciatibus, vermium morſu, læſione cerebri, fractura cranii, punctura duræ matris à feſtucis, nec non in variolarum principio vel fine accedunt, nec ullo modo ſuperandis his cauſis accommodi ſunt. Neque cordis palpitatio, cujus cauſa utplurimum eſt polypoſum in cordis thalamis hærens concrementum, bono & ſalutari fine contingit, eo quod validiſſima hæc quaſſatio, cauſam minime vincere valet. Pariter inanis ille ſingultus & vomitus à ventriculi inflammatione & inſidente virulenta materia, omni utilitate deſtituitur, tanto magis quando materia vellicans intra ſtomachi membranas, ut in purpura, variolis & morbillis repercuſſis ſolenne, hæret. Tuſſis quoque ſicca ferina, quam dura pulmonis ſubſtantiam obſidentia tubercula cient, nullius plane uſus eſt, ſed potius vires conſumit, ſomnum arcet & ſtomachum ad vomitum ſolicitat. Ita etiam copioſæ cum ſævis torminibus in diarrhœa ac dyſenteria, vel poſt acre purgans aſſumtum dejectiones, nec quicquam ad ſalutem conferunt, eo quod non humorum copia, ſed maligna qualitas in vitio eſt, cui fruſtra tanta ſanguinis & ſeri egeſtio opponitur, qua vires magis exhauriuntur & boni ac temperati humores cum detrimento ſubtrahuntur. Idem tenendum de diarrhœis, quæ nonnunquam inflammatoriis febribus ſymptomaticæ accedunt, quippe quæ pariter neutiquam diſcuſſioni ſtaſeos inflammatoriæ favent, ſed plerumque in cauſa ſunt, ut inflammatio latius, etiam ad inteſtina ſerpat eoque citius necet. Denique omni etiam uſu ac fructu carent motus iſti fortiores, qui graviorem animi affectum, iracundiam vel terrorem excipiunt, qui certe adeo intempeſtivi ſunt, ut vitam in ſummum ſubinde adducant diſcrimen. Ut adeo pateat pernicioſos hos naturæ motus ab iis qui ad ſalutem tendunt provide atque ſolicite eſſe diſtinguendos, & quum non ſolum fructu deſtituantur, ſed ſuccos vireſque exhauriendo etiam noceant, tempeſtive compeſcendos, ita tamen, ut ſimul cauſæ morbi per congrua præſidia removendæ exquiſita habeatur ratio.

cordis palpitatione

ſingultu & vomitu

tuſſi ferina

dejectionibus

poſt animi affectus.

§. XXXI.

Hinc genuina methodus noſcenda & cuſtodienda.

Vidimus itaque naturam ſolam ſæpe ſponte morbos egregie percurare, arcere & corporis integritatem tueri, vidimus ejus vires non omnibus morbis expugnandis ſufficere, ſed artis juvamine indigere, vidimus quoque eandem ſæpius incongruos moliri motus corpori damnoſos, eaque propter ab artifice hos prudenter eſſe emendandos ac componendos. Jam vero vehementer utique optandum eſſet, ut omnes qui ſalutarem artem exercent, genuinam illam & probatiſſimam naturæ methodum, qua morbos feliciter ſanat, intimius perſpectam tenerent & molimina ſua ad ejus præſcriptum adornarent. In quo quidem laudanda merito Veterum ſententia, qui ad unum fere omnes profeſſi ſunt, Medicum eſſe naturæ miniſtrum, ſpectatorem, imitatorem & adjutorem; ita ut HIPPOCRATES paſſim prodiderit: naturam impulſam artis peritis quæ facienda ſunt monſtrare, nec quicquam ſalutariter fieri poſſe, niſi quod ipſi naturæ convenienter fiat, id quod etiam DURETUS, optimus Hippocratis commentator, *lib. de hum. purg. pag.* 17. urget, præſtantiſſimum, aſſerens, artis magiſtrum illum eſſe & dici debere, qui fideliſſimus naturæ imitator, obſervator & adjutor. Neque minus ſcite hanc in rem ſcripſit FERNELIUS in præfat. lib. I. therapeut. *medicinæ*, inquiens, *leges, naturæ legibus debent eſſe conſentaneæ. Et felix medicatio, cui adiutrix natura ſuccurrit, irrita vero, quæ repugnante natura tentatur*; cui aſſurgit pariter HENR. AB HEER *obſ.* 5. perhibens: Medicum motum naturæ dominæ ſuæ obſervare debere, & nihil ea operante temere mutare, niſi, ut vel infrenem frenet, vel ut pigriorem excitet.

§. XXXII.

Sed dolendum omnino plurimis ignotam eſſe optimam & ſecuriſſimam naturalem morbos ſanandi rationem. Plures quidem præpoſterò niſu arcana ad certos, immo univerſalia ad omnes morbos curandos, magno ſtudio undique conquirunt, quæ accuratius perpenſa re, ſpem plerumque fallunt & manifeſto ignorantiam arguunt medentum, quaſi in tanta corporum cauſarumque morbificarum diverſitate, unum idemque omnibus aptum eſſet atque accommodum: pauci autem de ſimplici, facili & compendioſa naturæ methodo cogitant, quum tamen non tantum medicamenta curent, verum ipſa potius natura, per remedia convenienter adjuta. Et licet ſint, qui naturam mirum extollunt, ut præter eam nihil ſapere videantur: teſte tamen experientia, haud raro in eo delinquunt, quod nec ipſas naturas, nec motus naturæ, qui in ſalutem, ab iis, qui ad perniciem tendunt, ſolicite diſtinguant, & naturæ opus, ad ſalutarem, uti putant, finem, licet incongrua ratione, directum, interpellare nolint.

§. XXXIII.

Ipſæque naturæ diſtinguendæ.

Proinde è re utique erit, ut ultimo loco quodammodo naturarum differentias delineemus, diſquirendo maxime, quæ ad ſpontaneam medicationem aptæ ſint ac diſpoſitæ, quæ minus. Jam naturæ vel robuſtæ ſunt, vel debiles. Robuſtam quidem ſic deſcribit ARETÆUS *lib. II. cap.* 3. quod ſit, quæ eſt probe temperata, quæ omnia ſuperat, omnibus dominatur, ac per humorem & ſpiritum ac ſolida, horumque omnium convenientem ordinem ac methodum, hominis vitam adminiſtrat. Quæ certe definitio ut antiquiſſima, ita elegantiſſima & principiis naturæ mechanicis quam maxime accommoda, utpote in æquabilitate & temperie, ordine ac motu ſolidorum æque ac fluidorum, conſiſtit utique adminiſtratio vitæ & ſanitatis, & hunc quæ imperturbatum ſervat natura ſucceſſum, jure robuſta dicitur ac valens. Sunt vero maxime plebeii, pauperes & ruſtici, qui ſimplici & populari victu fruuntur, à robuſtis parentibus geniti, nec robur affectuum intemperie ac impetu, vel immoderatis animi fatigationibus atterunt, ætate juvenes ac viri, qui naturæ robore pollent. Viciſſim languet plerumque ac debilis eſt natura in nobilibus, opulentis, laute ac inordinate viventibus, à parentibus morbidis prognatis, patheticis commotionibus crebro obnoxiis, meditationibus ſtudiiſque nimium indulgentibus, ſenibus ac infantibus, poſt morbos perpeſſos, aut ubi occulta labes fluidis vel ipſis viſceribus inhæret, in quibus motus ſolidorum & fluidorum anomali ſunt inordinati atque remiſſi.

§. XXXIV.

Valentes ſint? nec ne?

Valens igitur ac robuſta natura, ad tuendam & revocandam corporis integritatem apta eſt, debilis

debilis autem & infirma minus, ſed in præſtando ſaluberrimo hoc negotio languet. Illa morbos graviſſimos ſæpe ſola, vel levi ſaltim arte adjuta, remotis nonnunquam tantum obſtaculis, percurat, hæc vero difficilis eſt ad ſanandum, non ſola ſufficit, ſed opportuno Medici conſilio & auxilio indiget, quin omnem ſæpe exquiſitiſſimam medentis eludit artem. Hinc utique multum intereſt, quo Medicus naturam ægri curate noſcat, & felix ſane cenſendus, cui fortuna in eo favet, ut natura valente pollentes ſanandos nanciſcatur; fortunatior adhuc, ſi ſint genere, honoribus atque divitiis eminentes, qui ipſum illuſtri præconio nobilitare ſimulque muneribus excipere poſſunt ampliſſimis.

CAPUT II.

De methodo, ordine & legibus artis in medendo.

§. I.

Natura in medendo magna virtus.

IN ſuperioribus ſatis, ut puto, evidenter oſtendimus, à benigniſſimo & infinitæ ſapientiæ corporis humani opifice ita conſtructas & coagmentatas eſſe machinæ animalis varii generis partes, ut certi ac determinati motus ſolidorum & fluidorum progreſſivi ſimulque ſecretorii, depuratorii & excretorii contingant, qui non modo ad vitalem conſervationem & durationem corporis in ſe corruptibilis vergant, ſed etiam ſummo artificio ita inſtructi ſint, ut ubi à nocentibus rebus & cauſis inordinati ſive morbidi fuerint redditi, illi ipſi ad ſubmovendas & deſtruendas illas cauſas à quibus pendent, conſpirent. Et hoc eſt quod Veteres voluerunt, & quod etiam ipſa attenta confirmat experientia, plures nempe & graves etiam ægritudines, ſponte ſolius naturæ viribus, ſine peculiari Medici auxilio, ſaneſcere, & naturam optimam morborum eſſe medicatricem.

§. II.

Arte tamen opus eſt quia natura ſæpe debilis.

Poſſet itaque quiſpiam facile inde hoc elicere dubium: quod quum tam eximia ſit naturæ virtus atque potentia, vana & ſupervacanea cenſeri mereatur in morbis tollendis omnis Medici ars & opera. At vero licet hoc de valente & robuſta corporis humani natura, neque adeo corrupta vel debilitata, locum habere poſſit; quum tamen mirum quantum naturæ & corpora quæ morbis affliguntur inter ſe differant, alia firmiora, & valentiora, alia imbecilliora & vitiata ſint, adeoque non ſufficiant ad negotium ſanationis recte conficiendum, utique neceſſarium eſt, ut artis opus ipſis ſubveniat & congruis auxiliis ſuccurrat. Quin experientia ſubinde docet, ipſam robuſtam & idoneam alias ad ſanandum corporis morbum naturam, non ſolam ſemper ſufficientem eſſe ad ſanandum, ſed indigere ſimul variis adminiculis externis, ne impediatur, vel plane invertatur ſalutare, quod molitur negotium; quorum ſi non adhibetur obſervatio, plures, quibus robuſta etiam natura, in variolis, morbillis & febribus continuis, etiam inflammatoriis levioribus, pereunt, qui potuiſſent ſervari, dum regimine nimis calido in lecto, & conclavi, vel refrigeratione intempeſtive admiſſa, potu frigido, vel etiam ſpirituoſo, cereviſiæ vel vini, cibis improvide in vigore morbi datis valde nutrientibus, ſitu corporis nimis diu erecto, improvida linteaminum mutatione, iiſque rebus & occaſionibus, quæ animum ad iram & terrorem movere poſſunt, damnum & noxa procuratur, ut hinc omnino opus ſit quo prudens Medicus, ſi non pharmaceuticis, minimum diæteticis, utilem opem & operam præſtet.

externis indiget.

§. III.

Obſtacula removere,

Deinceps ſæpe in ægrotantibus præſto ſunt obſtacula, quæ ſi non removentur, totius naturæ negotium in curando plane turbatur, vel pervertitur, nec tamen ſine Medici auxilio & conſilio eadem removeri poſſunt. Exemplo ſit: quando corpus ſanguine redundans atque repletum morbis tentatur acutis, præſertim inflammationibus, natura ſine ſuperflui cruoris per venæ ſectionem imminutione, eoſdem ſuperare & curare nequit. Vel etiam ſi ſordibus & ſcybalis copioſis ac duris canalis inteſtini craſſi invadente morbo refertus eſt, hunc vacuare & recrementa protinus in principio educere expedit, ut felicius & debito ordine motus cauſam morbi expugnantes ſuccedant, & ad eum, cui deſtinati ſunt fine, pertingere queant. Aut quando etiam evenit, ut prima regio colluvie vitioſorum & ſemiputridorum conſerta ſit, idque ſtatim in morbi, ſive ſit acutus, chronicus, invaſione, quam maxime proficuum eſt, convenientibus auxiliis, vel per ſuperiora, vel inferiora, eam prius exturbare, ne vis morbi & ſymptomatum inde augeatur & exacerbetur.

§. IV.

Et ſuccos vitioſos alterare poteſt.

Porro licet non negandum, naturam firmum & præſtans ſuggerere ſubſidium, in emovendis iis morbificis cauſis, quæ motibus obſecundant & expugnari poſſunt, in alteratione tamen & correctione humorum nocentium non minus neceſſaria, eadem parum vel nihil opitulatur. Sic quando acidi, pontici & corroſivi humores primas vias obſident, qui vehementes dolores, ſpaſmos ac tormina, uti apparet in infantibus, concitant, item in hypochondriacis, in quorum ventriculo omnia coaleſcere ſolent, plus certe commodi & utilitatis ab acidum abſorbentibus exſpectandum eſt, quam ab omnibus naturæ motibus. Idem ſentiendum, ſi bilis exſuperat præcalida, eaque acris cauſtica inflammans eſt, tum certe natura ſola non ſufficit, ſed medicamentum demulcens, orgaſmum bilis acris deprimens, v. g. nitroſum & abſorbens, omne fere curationis punctum abſolvit, quemadmodum id luculenter patet in affectibus cholericis & ex gravi iracundia enatis. Neque etiam venena quæ pauco tempore necant aſſumta, ſolius naturæ ope cicurantur & noxa eorundem abigitur, quum experientia teſtetur, ſub vehementibus à natura ſuſcitatis vomitibus & purgationibus, mori ægros, qui demulcentibus, oleoſis & lacticiniis potuiſſent ſervari.

§. V.

Nec ſufficienter emovet.

Præterea in multis morbis, præſertim acutis, natura evacuationes per hæmorrhagias, ſudorem & alvum molitur, quæ tamen ſæpe non ſufficiunt, ſed imperfectæ ſunt, ideoque arte adjuvari & promoveri debent; viciſſim crebrius nimias profuſiones ſanguinis & humorum ſuſcitat, quæ quia vires adimunt corpus nimium exhauriunt, componendæ ſunt atque ſedandæ. Nihil quoque fere evenit frequentius, ac ut motus vehementes ad deſtructionem potius vitæ, quam expugnationem cauſarum morbificarum & vitæ conſer-

conſervationem tendentes, inſtituat, uti in atrocioribus motibus epilepticis, convulſivis, doloribus, præcipue qui per conſenſum partium nervoſarum ſubnaſcuntur, ubi ſedativis quam maxime opus eſt. Chronicas jam prætereo paſſiones, ut ſcorbutum, luem veneream, cachexiam, hypochondriacam affectionem, quæ à ſola natura ſine Medici ope, plane non ſuperari poſſunt. Quid præterea crebrius evenit, quam quod ex uno morbo, quantumvis egregie ſanato, propter imbecillitatem partium relictam, alter ſæpe deterior, niſi per artem roborantibus in declinatione cito ac tempeſtive occurratur, ingeneretur. Neque denique dubitandum eſt, quin morbus, qui à ſola natura temporis beneficio demum ſuperari poſſet, longe citius atque felicius opitulante arte tolli queat. Quod utrumque diſertis verbis inculcat CELSUS *lib. II. cap.* 14. dum ait: *poteſt morbus, etiam qui per ſe finem habiturus eſt, citius tamen adhibito auxilio tolli, quod duabus de cauſis neceſſarium eſt: & ut quam primum bona valetudo contingat, & ne morbus, qui remanet, iterum, quamvis levi de cauſa, exaſperetur. Poteſt enim morbus minus gravis eſſe, quam fuerit: neque ideo tamen ſolvi: ſed reliquiis quibuſdam inhærere, quas admotum aliquod auxilium diſcutiat.*

§. VI.

Tranſitus ad inſtitutum. Ex quibus omnibus adductis obſervationibus utilitas & neceſſitas artis medicæ clariſſime eluceſcit, iiſdemque, quaſi totidem argumentis uberrime confirmatur, ſive natura in morbis languida, ſive robuſta fuerit. Interim tamen id certum manet ac firmum, quod ob imperitiam & temeritatem medentum, qui ductus naturæ non ſequuntur, ſed crebrius pervertunt, ſatius ſæpe ſit, ſoli naturæ negotium relinquere, quam imprudentis ac imperiti auxilio uti. Ne igitur in hoc tanti momenti negotio peccet Medicus, ſed firmum habeat regulam, normam ac legem, ad cujus præſcriptum conſilia & molimina ſua inſtituere atque dirigere queat, non utique alienum, ſed convenientiſſimum erit, ut univerſales quædam regulæ & medendi leges, jam præſcribantur, quibus ſummo cum fructu in medendo uti poſſit artifex.

§. VII.

Lex I. Ex his prima eſt: *omnibus in morbis ordinem & ſucceſſum actuum motuumque ſpontaneorum, immo ipſa tempora, quibus natura ſola medelam in ſalutem ægrotantium molitur atque abſolvit, curate & perquam ſolicite obſervare decet.* Vix vero ullus è morborum claſſe eſt, in quo tam conſpicua naturæ methodus tamque diſtincta decurſus tempora, quam in variolis. In variolarum enim morbo obſervatur, naturam primo certo temporis ſpatio uti ad materiam illam cauſticam partibus nervoſis inhæreſcentem, tamque ſæva in principio concitantem ſymptomata, attemperandam, quo mobilis & diſpoſita fiat ad evacuandam, hoc facto, deinde excretionem ordinario intra tertiam & quartam diem auſpicari, eidemque iterum certum, duorum vel trium dierum tempus impendere, ita quidem, ut à ſuperioribus ad inferiores deſcendat partes, & corporis corticem per omnem ambitum ſucceſſive exanthematibus conſpergat. Abſoluta eruptione, rurſus determinatam periodum inſumit ſuppurationi & materiæ evacuatæ maturationi, eaque confecta, interpoſito certo temporis ſpatio, ulcuſcula ſiccat atque conſolidat, incipiendo pariter in ſuperioribus, ac deſinendo in inferioribus. Et hic eſt ſolennis ille naturæ hoc in morbo proceſſus, hic ordo, hæc tempora, quæ artifex ſtudioſe notare debet, quo tempeſtive fatiſcenti naturæ ſuccurrere poſſit, nec unquam adverſi quippiam huic methodo præpoſtere moliatur. Idem vero etiam in aliis morbis obvium eſt, adeo, ut cardo medendi rationis, qua natura utitur, in eo potiſſimum vertatur, ut primo ſemper materiæ hoſtilis & vitioſæ correctioni ſtudeat, eandemque ad evacuationem diſponat atque præparet, idque fere in omnibus morbis, febribus non tantum exanthematicis, verum etiam inflammatoriis, immo chronicis; quæ proinde methodus pari ſtudio ſervanda eſt ac imitanda. Quumque hoc præparationis negotium nonniſi certo temporis ſpatio abſolvi poſſit, utique ut maxime omnium tempus exſpectet, nec curſum præcipitet Medicus, neceſſe; quæ certe prudens exſpectatio in medicina ſummum arcanum eſt, de quo non inelegans eſt *Gedeon. Harvæi* libellus *de morbis exſpectatione curandis*, cui addi poſſunt ea, quæ in *diſſertatione de curatione morborum in tempore* inculcavi.

§. VIII.

Secunda lex ſic præcipit: *tempeſtive & ſtatim in principio morbis occurrendum eſt, & materia quæ in vitio breviſſima via evacuanda.* *Lex II.* Scilicet ex præſtantiſſimis medendi regulis eſt illa HIPPOCRATICA, *ſect. II. aph.* 29. ita habens: *incipientibus morbis, ſi quid movendum videtur, move, vigentibus vero, quietem agere melius.* In qua quidem graviſſimus auctor merito utique rejicit omnem illam medendi rationem, quæ in morbi vigore, hoc eſt, ſtatu, impetu & exacerbatione ejus, ubi omnia in vehementiſſimo motu, per fortiora medicamina, maximeque evacuantia, ſuſcipitur: viciſſim vero accommodatiſſimum, ad medicinas quæ movent & evacuant, porrigendas, morbi eſſe initium, ſerio inculcat. Rationem hujus canonis divinus Senex in ſequente *aph.* 30. ſubjicit, dum ait: *circa principia & fines omnia debiliora ſunt, circa vigores vero fortiora.* Nimirum quia ſub vehementia atque vigore morbi omnia in motu intenſiori ſtatuque turbulento conſtituta, parteſque motibus vacantes muſculoſæ ac nerveæ ſpaſmo obnoxiæ; in proclivi eſt ratio, quare tum omnia ſtimulantia & moventia locum non inveniant, nihilque agendum, ſed potius quieſcendum ſit, neque alia quam humectantia, temperantia & effrenes motus quodammodo placantia uſurpanda. Contra ea inchoante & declinante morbo, omnia ſunt debiliora, id eſt, ſpaſmi & motus intenſi nondum in tanto gradu adſunt, vel vehementiam poſuerunt; ideoque omnino, ſi opus eſt, materia & cauſa morbi ſtatim in principio exturbanda, vel alienus qui ſub morbi decurſu genitus eſt humor, ſub declinatione expellendus eſt. Si experientiam conſulimus, hæc pariter hanc medendi legem uberrime confirmat. Nam profecto ad graves ipſa in herba jugulandos morbos, præſertim qui contagio debentur, ut ſunt peſtis, dyſenteria, caſtrenſes & mali moris febres miaſmate ſuſceptæ, non efficacius occurrit remedium, quam lene emeticum, ſimul ac corpus iidem inceſſerint oblatum, quo colluvies vitioſorum humorum una cum miaſmate, quod cum ſaliva in ventriculum deſcendit, antequam ad ſanguinis maſſam & nervorum genus deferatur, ſtatim eliminetur. Variolæ quoque, morbilli, purpura & continuæ plures febres, bilioſæ etiam & ardentes, nec non quæ arthriticis & podagricis inſultibus aſſociantur, longe

facilius

facilius ſanationem recipiunt, ſi mox in principio, ſimul ac æger conqueri cœpit, prima regio, vel leni emetico, vel clementi purgante, à ſentina vitioſorum humorum fuerit depleta: eo quod increſcente morbo, ſpaſmi augeſcunt, quibus hæ ſordes intus retentæ morbi & ſymptomatum vim mirum exacerbant. Et quia intermittentium febrium, tam tertianæ, quam quartanæ, fomes, initio plerumque in ventriculi & inteſtinorum plicis ac glandulis hæret; è re eſt, ut ſtatim ſub auſpicio primæ viæ à ſordibus ſive per mitiora emetica, ſive ſalia deterſiva, ſive commoda laxantia, repurgentur. Confirmat hoc luculentis verbis HIPPOCRATES *lib. de affect. ſi*, inquiens, *quartana deprehenderit, vomitorium in principio exhibendum, rurſus aliquo intervallo, aliud infra purgans medicamentum. Quod ſi per hæc non ſedatur, medicamenta febriſuga dare oportet.* Neque tamen purgantia fortiora, quæ ipſe HIPPOCRATES *lib. de purgant.* §.5. rejicit propinanda, quippe quæ nunquam in febribus tuta, quoniam ſpaſticas exacerbant motiones, vel eaſdem, ſi conquieverint, revocant & recidivas pariunt. In lentis febribus, quæ maxime intermittentes male curatas ſequuntur, in principio & laxantia, & leniora emetica tutiſſima, quo iiſdem alimentaris canalis à ſaburra acida viſcida liberetur; quod, ſi negligitur, diuturniores paroxyſmi ingentem & fluidis partibus & viſceribus labem affricant, & lentæ febres ex facili in hecticas concedunt. Periculi plenæ inflammationes internæ, ut pleuritis, peripneumonia, angina, matura ſanguinis miſſione & ſubjuncto infuſo diaphoretico, feliciter in principio diſcuti queunt; hoc autem neglecto, curatio, ob febrem ac intenſiorem inflammationem, difficilis admodum fit & anceps. Ipſa quoque ventriculi inflammatio ſæpiſſime ex potu frigido corpori ſudanti copioſius ingeſto, natales trahit, omne tamen periculum mox declinari poteſt, modo infuſum ex herbis diaphoreticis cum aqua calida ſactum ſtatim ſorbilletur. Quod ſphacelus exteriora occupans præſentaneo ſubſidio, ſimul ac primordia cepit, ſuffocari & arceri queat, res in vulgus nota eſt, quum elapſo hoc medicandi tempore, mors ſequatur certiſſima. Atque ex his omnibus clariſſime innoteſcit: tempeſtive morbis eſſe ſuccurrendum & occaſionem medendi ſolicite captandam, in qua, ut ait HIPPOCRATES *lib. de præcept.* §.1. non multum temporis. Quare vehementer certe optandum foret, ut & Medici opportunitatẽ temporis in morbis ſanandis curatius obſervarent & aucuparentur, & ipſi quoque ægrotantes mature medicam opem implorarent, eo quod in tempore curare & morbo occurrere, palmarium in ſanationis negotio momentum eſt, & juſta temporis obſervatio, merito curandi & methodi medendi anima dicenda.

§. IX.

Lex III. Accedit tertia lex: *Evacuationes nunquam in morbis moliendæ, niſi materia excretioni apta & viæ patulæ fuerint.* Summa hujus præcepti *ſect. II. aph.9.* HIPPOCRATIS continetur, ſic perhibentis: *corpora quum quis purgare volet, ea fluxila faciat oportet.* Nam ipſa ſana ratio ſuggerit, fruſtra materiæ commotionem & expulſionem tentari, niſi ipſa ad motum ac emotionem diſpoſita ſit reddita. Primo itaque omnis ſcopus, omnis intentio medentium in ſanandis perlongis morbis eo utique tendere debet, ut humores craſſi fluxiles & mobiles efficiantur, durities molliatur, viæ adſtrictæ relaxentur, & poſtea validiori facto ſanguinis impulſu & ſtrictura ſolidarum intenſa, impacti humores excutiantur atque obſtructiones reſerentur. Ex quo jam eluceſcit, quam incomparabilis ſint uſus ad hunc finem conſequendum thermæ, acidulæ & aliæ aquæ ſalubres, infuſa, decocta, fotus, balnea, & omnia, quæ emolliente & diluente virtute prædita ſunt: Patet quoque exinde, quod ante præparationem & mobilitatem materiæ, nunquam validiora purgantia, emetica, diuretica, ſudorifera, mercurialia ad ſalivæ fluxum eliciendum, locum inveniant. Communis fere, ſed peſſimus hinc error eſt, quando deficiente menſium vel hæmorrhoidum, aut ſubſiſtente lochiorum fluxu, pellentia fortiora, ſic dicta emmenagoga, uti ſunt myrrhata, ſuccinata, crocata & alia adhuc calidiora, in uſum præmature vocantur; ſiquidem hæc ſine præmiſſa venæ ſectione, ſine primarum viarum expurgatione, ſine antea adhibitis medicamentis fluiditatem ſanguini conciliantibus, potius noxam afferunt & malum augent, tantum abeſt, ut juvamini ſint exoptato. Obſervationes enim docent, ab eorum intempeſtivo uſu febres, capitis dolores, vertigines, anxietates, hæmorrhagias per incongrua loca, deliria, melancholiam, & mille alia ſymptomata, fuiſſe exorta. Præſtat itaque potius prius plethoram demere, alvum laxantibus lubricare, ſanguini fluiditatem decoctis & infuſis appropriatis conciliare, vaſorumque obſtructiones balneis, vel aliis convenientibus remediis, amovere, & tunc pellentia cum cura ſubjungere, & ſic demum exoptatus conſequetur effectus. Hæc lex medendi & regula in ſanandis morbis chronicis, præſertim ſcorbuto, lue venerea, hydrope, quartana, melancholia hypochondriaca, calculo, aſthmate, ampliſſimi non ſolum eſt uſus, ſed etiam in acutis egregiè & curate obſervanda. Nam in his pariter extra criſin & ante materiæ mutationem, & ut Veteres loqui amant, coctionem, in vigore paroxyſmi, nunquam evacuantia cum fructu exhibentur: Hinc probe monet HIPPOCRATES Sect. I. aph. 22. *quæ matura coctaque ſunt, medicamento purgante educere oportet ac movere, non cruda.* Natura ipſa huic methodo inſiſtit, quippe quæ in omnibus fere febrilibus commotionibus, primos dies materiæ hoſtilis attemperationi & reſolutioni ſtaſium, in inflammatoriis & aliis acutis febribus, impendit, quam feliciſſime exſequitur motu & appulſu auctiori ſanguinis ad loca affecta, quo non modo ſenſim ac ſenſim ſanguis & viſcidi humores impacti ſolvuntur, ſed & diſcutiuntur: In aliis quoque morbis, motu tam inteſtino, quam progreſſivo intenſiori, craſſi viſcidi humores attenuantur, diſſolvuntur fluidique redduntur, ſalſi quoque & acres cum oleoſis viſcidis & terreis implicantur & temperantur, nimisque fluxiles & tenues inſpiſſantur: quem proinde naturæ ductum merito artifex ſequi debet.

§. X.

Quarto inter præſtantiſſimas medendi leges hæc connumeranda: *Evacuationes per loca humori excernendo convenientia fiant.* Aureum hoc præceptum HIPPOCRATES Sect. I. aph. 21. his inculcat verbis: *quæ educere oportet, quo maxime vergunt, eo ducere oportet per convenientes locos*; idque merito à medentibus maxima cura atque diligentia obſervandum. Etenim ſi Medicus humorum, qui in vitio ſunt, excretiones ſtimulo quodam promovere debet, probe omnino diſquirendum, cujus conditionis ac indolis ſit materia hoſtilis evacuanda, & quo in loco & parte Lex IV.

 etiam

etiam corporis ſit conſtituta, ut breviſſima via commode educi poſſit. Sunt quippe diverſi generis excrementa, ideoque iis eliminandis non quælibet accommodata ſunt emunctoria, ſed quodvis excrementum peculiare & proprium quaſi habet excerniculum. Hinc ſi in ventriculo & prima regione ſtabulatur & fixam ſedem habet vitioſorum corruptorum bilioſorum humorum ſentina, quæ anxietates, ructus, tenſiones & dolores gravativos parit, ciborum appetentiam proſternit, ſomnum placidum impedit, phlogoſin excitat, vel etiam febres minatur; tum utique emetica, deplendo hac ſaburra ventriculum, utiliſſimam præſtabunt operam, & hac ratione magnus & periculoſus morbus præſcindi poterit. Si in principio morborum inteſtina infarcta, vel ex male adſumtis & male concoctis eduliis multas recondunt cruditates, facile patet, ea, quæ clementer inteſtinalem regionem expurgant, omnium opportuniſſima eſſe. In hypochondriacis prima regio, ac potiſſimum duodenum, ingenti cruditatum acido-bilioſarum colluvie ſubinde refertum eſt, quam ſi quis diureticis vel ſudoriferis præpoſtere vellet eliminare, næ, is non leve damnum allaturus eſſet. Nam ejus generis humores temperantibus obtundendi & per ventrem evacuandi, unde etiam ex thermis & acidulis aliiſque medicatis aquis, quæ alvinas ſordes liberaliter emovent, convenientiſſima in hoc malo ſunt præſidia. Graviori iracundiæ affectu motus canalium bilioſorum periſtalticus auctus ingentem bilis ſæpe corruptæ & acris copiam in tenuia inteſtina effundit, quæ parit anxietates, nauſeam, ciborum faſtidium, compreſſiones circa præcordia: interdum etiam cardialgias & inflammationes ſubortas notavi, ut & choleram; quibus graviſſimis pathematibus ſi fortiori emetico vel ſudorifero, quis vellet ſuccurrere, is certe peſtilentem errorem committeret; de quo complures lugubres eventus propter inflammationes ſubortas notavi, & ut quiſque ſibi caveat, ſerio hortatus ſum in *diſſertatione de medicina emetica & purgante poſt iram veneno.* Nam quia congruum humoris bilioſi excretorium eſt venter, longe tutius & conſultius bilis ab ira commota per rhabarbarina, cum nitro & pulvere præcipitante nupta, vel per alia mitiora laxantia, educitur. Quin ſunt inter exempla quidam, qui ex gravi ira male habentes in balneum ſe demiſerunt & fortiter ſudarunt, hoc eventu, ut lentæ febres, artuum tremores, arthritides, immo hypochondriorum ſpaſmi & contracturæ, ſequutæ fuerint. Nihil quoque magis noxium vel intempeſtivum eſt, quam alvo per quinque vel ſex dies clauſa, ſudorifera, vel alia calida ſpirituoſa, offerre, aut emeticum præbere; nihil inconſultius, ac ſerum in habitu corporis hydropici obhæreſcens per ſudorem velle educere, cuum potius, per urinarias vias & alvinam regionem ejus eductionem moliri è re ſit. Peſſime pariter ægrotantium ſaluti proſpiciunt, qui circa illud tempus, quo variolæ, morbilli, purpura & alia exanthemata, vel inflammationes eryſipelaceæ prodire debent, purgantibus, vel emeticis eos exagitant, ſicque materiam illam acrem ad interiora nobiliora loca alliciunt, gravius damnum certo allaturam. Ubicunque vero unius ejuſdemque indolis humor per diverſa emunctoria excludi poteſt, tunc certe non alienum eſt, excretiones in aliis etiam quam ipſi proprie dicatis excretoriis movere, quo divertatur affluxus humoris, qui partem diu infeſtavit. Ita in tuſſi valde humida, qua mucoſa in maxima copia & immoderatius ſcreatu ejiciuntur, opportune purgātia offeruntur, quia mucum ex pectore in glandulas mucoſas craſſorum pertrahunt. Quod etiam valet in fluore albo & gonorrhœa, ubi ſæpius ingens viſcidorum humorum copia ad has partes affectas affluens excernitur, & purgantia eam ob cauſam, ut divertatur nempe humorum nimius appulſus, optime præſcribuntur. Manet itaque firmum ac ſtabile, naturam ſemper in opere evacuatorio, ſi deficit, ut humores evacuandi commode per congrua emunctoria duci ac ferri poſſint, adjuvandam eſſe.

§. XI.

Non minus univerſalis ac utiliſſima eſt quinta hæc lex: *nunquam vi morborum curationes aggrediendæ, vel evacuationes moliendæ, ſed paullatim & ſucceſſive agendum & tempus exſpectandum.* Sane ſi ullus ex aphoriſmis HIPPOCRATIS memoratu dignus & in artis exercitio memori mente tenendus, certe eſt *Sect. II. §.* 51. ſic præcipiens: *plurimum & repente vacuare aut replere, vel refrigerare, aut omnino quomodocumque corpus movere, periculoſum eſt. Et omnis multitudo naturæ contraria eſt. Quod vero paulatim fit, tutum eſt, tum alias, tum ſi ex altero in alterum tranſitus fit.* Sicut enim omnes in rerum natura operationes per gradus, non per ſaltus, paulatim & ſucceſſive, non vero cum impetu & violentia quadam, perficiuntur; ita eadem quoque via in ſanandis morbis, in caſtigando & expellendo noxio humore, in obſtructionibus reſerandis, procedit natura & temporis beneficio utitur. Quapropter etiam Medicus ſuo ſatagens officio naturam imitari & nunquam violenter agere, multo minus impetuoſe evacuationes urgere debet. Nam certa & diuturna experientia compertum habemus, non majus periculum ex errore & temeritate Medici ægrotantibus accedere, ac ab emeticis & purgantibus validioribus, neque minus ab iis remediis, quæ vi ſudorem pellunt, aut urinam & ſalivam movent & corpus fortiter calefaciunt. Neque etiam tam ſubita & ingens mutatio, quam corpus à validiſſimis & magna doſi exhibitis remediis patitur, utilis, ſed potius valde noxia eſſe poteſt, quia omnes vehementes motus in eorum numero, qui naturæ infenſi ſunt, qui præternaturales, morboſi & corpori vim inferunt. Hinc quando emeticum porrigendum, conſultius eſt parciori, quam liberaliori manu propinare illud, eo quod ubi humores ad ejectionem anotericam inclinant, operatio erit ſufficiens, & ſi non fuerit, iterato vel auctiori doſi, pharmacum offerre præſtat, ac uno impetu exturbare. Ubi per inferiora ſubducendi ſunt humores peccantes, longe magis è re eſt, id clementioribus & repetito, quam ſimul & ſemel validioribus perficere: eumque in finem apprime ex uſu ſunt pilulæ ſecundum Becheri exemplum confectæ, quæ aloën probe cicuratam & extractum hellebori, cum temperatis balſamicis gummatibus & extractis amaris, habent, ita ut una doſis vix tria purgantium grana capiat, eaque propter tonum ventriculi & inteſtinorum, quem purgantia labefactant, firmant potius & conſervant, aliquoties tamen datæ, alvum ſaluberrime vacuant. Idem faciunt infuſa ex radicibus & corticibus antiſcorbuticis, aromaticis, atque ex rhabarbaro & agarico, addito ſtimulo ſalino tartareo, per extractionem cum vino confecta, quæ tam ad præcavendos morbos vere & autumno, quam ad ſanandos rebelles chronicos affectus, egregii ſunt uſus. Quod ſi porro per corticem corporis halituoſæ ſordes excludendæ, nunquam in uſum trahenda ea, quæ ſudorem,

dorem, univerſam ſanguinis & humorum maſſam commovendo, fortiter pellunt; ſed potius infuſa & decocta diapnoica, vel etiam pulveres fixioris naturæ, nec non temperata balnea, quæ omne punctum in ſanatione etiam rebellium morborum chronicorum, præter acutas paſſiones, ferunt. In lue venerea affectis, ſi ſalivæ fluxus proritandus eſt, nunquam impetu & larga mercurialium oblatione id efficere oportet, præſertim in iis, quibus genus nervoſum debile & humores impuri ac intemperati, niſi feralia ſymptomata vel incompeſcibile ſalivæ ſtillicidium ciere velimus. Pariter in efferatis motibus componendis doloribuſque ſedandis, proficuum magis eſt ſemper anodyna refracta, quam plena & magna doſi adhibere, & ſiſtentibus amico temperamento quædam ſtimulantia adjungere, quo nomine theriaca cœleſtis, maſſa pilularum Starckii, Wildeganſii, vel tinctura antimonii tartariſata, aut acris, cum pauxillo extracti opii remixta, commendari merentur. Quando denique roborandum, & partes nerveæ, ne conſuetos ſpaſticos motus repetant, firmandæ, quod ſit maxime in reprimendis paroxyſmis intermittentium, & quidem familiariſſime per famigeratiſſimum illum chinæ corticem & alia roborantia; tutius ſemper eſt, cauſa febrili prius ſubacta & evacuata illud efficere, in acciſa & repetita, quam magna & continua doſi, & antequam cauſæ proſpectum fuerit; eo quod hoc neglecto, experientia teſte, phthiſis, hydrops, aſthmata, hectica & pathemata ſpaſmodico-hypochondriaca conciliantur. Quapropter omnes qui artis operibus manum admovere geſtiunt, cum cura monendi ſunt, ut quantum fieri poteſt, ab omni validiori medicina, multo magis plena manu oblata, abſtineant, ſed potius temporis beneficio utentes, nunquam nimis feſtinent, & ſic demum tuto, ſine noxa & periculo, ſua conficiant.

§. XII.

Lex VI. *Convenit interdum motus effrenes morboſos compeſcere, relicta ad tempus eorum cauſa.* Sexta hæc lex eſt, ampliſſimi in praxi recte inſtituenda uſus. Quemadmodum enim ii motus in morbis, qui à centro ad circumferentiam abeunt, qui comitem habent pulſum citatiorem, cutem relaxant, ſpaſmos cum cauſa morbi tollunt & ſic in ſalutem machinæ labefactatæ tendere ſolent, nunquam à prudenti Medico ſiſtendi, ſed potius pro circumſtantiarum ratione conſervandi, vel tantum moderandi ſunt: ita è contra illi, qui vergunt à circumferentia ad centrum, quales ſunt maxime ſpaſmodici, qui omnia turbant in corpore, & dum liberam diſpenſationem & motum humorum ac debitam ſecretionem & excretionem impediunt, interitum minantur, vel niſi ad cauſæ remotionem directi ſunt, interdum provido conſilio protinus compeſcendi ſunt, licet cauſa materialis efficiens eorundem adhuc intacta relinquatur. Quod ut teſtatius pateſcat, exemplo ſit acerbiſſimus ex calculo dolor. Nimirum dimoto ex renum conceptaculo ac in uretere ob majorem molem vel aſpritudinem firmius obhæreſcente calculo, nerveo-membranaceus hic canalis ob vim illatam arctius conſtringitur, non ſolum dolor ſuſcitatur exquiſitus, & inflammatio cum febre accenditur, ſed etiam per conſenſum ſimul ventriculus & duodenum afficitur, & inverſo motu periſtaltico, vomitus proritatur, quin toto tandem genere nervoſo in conſenſum rapto, deliria, tremores, convulſiones & epilepſiæ excitantur, quæ, ut vidimus, quandoque mors funeſta excipit. Sub hoc igitur motuum exorbitantium & ſymptomatum choragio, ſi quis velit cauſam, calculum, vi emoliri, nec prius vias laxare; is ſane nihil aliud efficeret, quam ut ſpaſmodicas conſtrictiones augendo, lethalem morbi cataſtrophen induceret. Quin potius longe conſultius cauſa morbi tantiſper relinquitur & motus quavis arte complacantur, atque his demum ad temperiem reductis viiſque ampliatis, faciliori negotio cauſæ amolitio tentari poterit. Pari ratione in colica paſſione, primum eſſe decet, ut vehementia ſpaſmorū deliniatur clyſteribus oleoſis & unguentis & axungia humana, pinguedine taxi, caſtoreo, zibetho & hujus generis aliis, & interius quoque ejuſdem virtutis medicamenta adhibeantur, ut ſunt oleum amygdalarum dulcium, antiſpaſmodica, inque primis liquor noſter anodynus mineralis, qui dolores & ſpaſmos effrenes ſiſtit, vomitus compeſcit, ſine ſtupore tamen & ſine omni noxa; hoc autem facto, facile ac tuto cauſæ materiali, ſive illa hæreat intra canalem inteſtinorum, ſive intra membranas ejus, appropriatis remediis poterit ſuccurri eademque expelli. In hæmorrhagiis quoque nimiis, quarum eruptio ſemper à ſpaſmis, ſanguinem ad certam quandam partem adigentibus & vaſa venoſa eo excurrentia diſtendentibus, proficiſcitur, vel potentiſſimis ſtipticis, conſtringentibus ſanguinemque cohibentibus fluxus non cohibebitur, delinitis autem ſpaſmis, vel ſponte ceſſabit, vel faciliima ratione coerceri poterit. Tacemus plurimos alios ſpaſmodicos, convulſivos & cum magna dolorum atrocia junctos affectus, in quibus ſemper expedit paroxyſmos ſedantibus prius invigilare, quam cauſæ abolitionem urgere. Cavendum tamen quam maxime eſt, ne in ejuſmodi morbis, ubi motus nimii perniciem minantur, ad eos ſiſtendos opiata vel adhuc fortiora ſedativa & narcotica adhibeantur. Teſtantur enim obſervationes Practicorum celeberrimorum, hoc perperam facto, ſpaſmodicam colicam ſæpius in pareſin, aut etiam veram paralyſin, tranſiiſſe, aut calculum ureteri remiſſi nimis eo diutius inhæſiſſe, ac in univerſum, lethales inde ſubſequutos eſſe effectus, quales annotavit & exemplis confirmavit STAHLIUS *in diſſertatione de impoſtura opii.*

§. XIII.

Excipit ſeptima lex: *vigente paroxyſmo & quando natura jam movet, à fortioribus commoventibus & evacuantibus deſiſtendum, ac potius excedentes motus moderantibus & ad temperiem reducentibus, utendum.* *Lex VII.* Ipſe HIPPOCRATES quum obſervaſſet, quantam noxam afferat, ſi quis in illis morbis, ubi ſanguis cum impetu circumagitur & morbi vehementia eſt maxima, fortiora medicamenta, quæ majorem ſanguinis cient orgaſmum, propinare, aut purgantia exhibere audeat, ſapienter *ſect. II. aph. 19.* præcepit: *vigentibus morbis, quieſcere multo præſtat:* ac potiſſimum valentiora ejuſmodi pharmaca tempore paroxyſmi febrilis non præſcribenda eſſe ſerio in *libr. de purgantibus* ſuaſit: *quicunque,* inquiens, *à febribus fortioribus corripiuntur, his medicamenta purgantia dare non oportet, donec remiſerit.* Etenim quando vehementes motus vel ſpaſmi intenſiores præſto ſunt, utplurimum exteriores corporis partes cum ſumma cute conſtrictæ ſunt, & ſanguis à circumferentia ad centrum urgetur, alvus, renes, poruli cutis & reliqua emunctoria, propter nimiam conſtrictionem, non rite munere ſuo funguntur & excretiones ſubſiſtunt;

eaque

eaque propter nihil certe imprudentius poterit excogitari, quam tum motus ciere vel augere, & præſertim purgante, vel vomitorio, aut ſudorifero valido, humores naturæ corporis noſtri inimicos exterminare niti, eoque ſymptomatum vehementiam magis exacerbare. Quieſcendum potius tunc temporis eſt, vel parum agendum, & magis effrenes motus moderandi ac cum violentis ſpaſmis blande componendi. Hanc ob cauſam rectius procedunt ii, qui in morbi paroxyſmorum vigore atque impetu, ſi quid arte tentandum, tantum diluentia, blandam diaphoreſin conciliantia & moderate nitroſa ac ſedativa naturæ amica exhibent. Ubi vero movendum, accommodatiſſimum tempus eſt in acutis principium, vel quando vehementia remiſit, in chronicis extra paroxyſmum & conquieſcentibus ſpaſmodicis motibus, quo etiam evacuantia congrua operationem ſuam bene exſequuntur. Egregium hanc in rem CÆLII AURELIANI *lib.II.cap.VIII. pag.*217. eſt monitum, dum ait: *nec phlebotomia, nec aliis medicamentis, quæ cito & copioſe peccantes humores detrahunt, nunquam utendum in augmento paſſionis, ſed potius tempore dimiſſionis. Unde*, pergit, *in acceſſione ſimpliciter mitigantibus utimur adjutoriis.* Sed dolendum profecto, toties totieſque contra hanc impingi legem. Nam communis tam vulgi, quam Medicorum non incelebrium, olim fuit & adhuc eſt opinio, variolarum, morbillorum, purpuræ atque peſtis morbum, expellentibus & alexipharmacis fortioribus eſſe excipiendum, quo illud quod vitæ eſt inimicum, cito & ſine mora per corporis peripheriam proſcribatur, unde tot in officinis proſtant tincturæ bezoardicæ, ſpiritus volatiles, ſalia volatilia, eſſentiæ antipeſtilentiales ac pulveres varii generis ſudoriferi & alexipharmaci, olea calidiora aliaque id genus plura. At vero ſic calor calore fovetur, ignis igni additur, ipſe ſanguis quaſi accenditur, mixtio ejus naturalis & temperata craſis diſſolvitur & deſtruitur, ac in univerſum nihil aliud efficitur, quam ut anxietates, inquietudines, deliria, epilepſia & convulſiones concitentur. placida & ſucceſſiva eruptio impediatur, ipſaque materia exanthematica deleteria, plus augeatur, quam imminuatur. Longe tutiora certe in expellendis variolis, morbillis, purpura & omnibus morbis, in quibus aliquid per corporis corticem excerni debet, ſunt illa medicamentorum genera, quæ nimias & turbulentas commotiones cum ſtricturis ſuperficialibus amicabiliter placant, & impedimenta removendo, eruptionem blande adjuvant. Quod quidem, quemadmodum de fortioribus ſudoriferis in propatulo eſt; ita eadem cautio de eorum quæ per os vel alvum vacuant uſu, ſtudioſe tenenda. Neque enim unquam convenit, emetica vel purgantia, quin ſalia, majori doſi tempore paroxyſmi tertianæ, vel quartanæ, aut non multo ante ejus acceſſionem, propinare: quippe per experientiam cognitum eſt, inſultum inde longe reddi acerbiorem maximaſque cum cardialgia anxietates laborantes affligere. Ratio in proclivi eſt. Scilicet hæc medicamina non alia ratione quam ſpaſmo agunt, & partes nerveo membranoſas ſubtili ſale acri cauſtico vellicando ac ſtimulando, ut validiori crebriuſque repetita ſtrictura & ſeparetur & exturbetur quod in vitio eſt, efficiunt; in omni autem febre ejuſque paroxyſmis, jam tum teſte nauſea, dorſi dolore, pandiculatione, conatu vomendi, flatibus in abdomine, anxietate præcordiorum, horripilatione, cutis refrigeratione, alvique adſtrictione, adſunt ſpaſmi & formalem ejus rationem abſolvunt, ideoque dum ſic ſpaſmus ſpaſmo accedit, & ſtricturæ intenduntur, non poſſunt non pathemata exacerbari & paroxyſmus longe gravior reddi. Ubi vero impetus reſedit, nervoſum genus tranquillum & partes ſpaſmo prius exagitatæ languent ductuſque patuli ſunt, tutiſſime ac utiliſſime fomes & vitioſa materia artis ope laxantibus, purgantibus vel emeticis è latibulis evocatur atque proſcribitur. Quæ certe prudens temporis opportuni exſpectatio, tum in morbis, tum in omnibus moliminibus, tam neceſſaria eſt, ut ſine ea fruſtraneus ſit omnis conatus, de quo ſcite cecinit OVIDIUS:

Dum furor in curſu eſt, currenti cede furori,
Difficiles aditus impetus omnis habet:
Aggrediar melius tunc, cum ſua vulnera tangi
Jam ſinet & veris vocibus opus erit.

§. XIV.

Octava lex ſit: *ubi motus jam languent, anodyna & ſedantia ſumma cum cura ſunt evitanda, ac potius vires reficientia motuſque excitantia uſurpanda.* Quemadmodum ſi non potior, certe haud poſtrema, dexteritatis atque peritiæ medicæ pars in eo verſatur, ut artifex exorbitantes motus opportune complacare noſcat: ita profecto præpoſterum ac damnoſum eſt molimen, quando opprimuntur ac ſopiuntur, ubi potius provocandi ſunt & excitandi. Etenim anodyna & ſopientia pharmaca & ex his frequentiſſimi uſus opiata, ex heroicorum numero ſunt, quæ magna pollent efficacia, & tam ad juvandum, quam nocendum parata, ideoque cautiſſime, ac ut CELSUS *lib.V. cap.*25. monet, non niſi nimia neceſſitas urgeat, uſurpanda. Peſſimus quidem quorundam mos fert, ut in quovis dolore aut ſomni defectu, imprudenti conſilio, ſine circumſtantiarum perita penſitatione, ad anodyna ceu ſacram anchoram confugiant, & doloris mitigationem cum quiete procurare nitantur, quum tamen ſapienter præcipiat idem CELSUS *lib.III.cap.*18. quod hæc moderatio ſemper ſit adhibenda, ne quem obdormire volumus, excitare poſtea non poſſimus. Semper igitur ante ſedativæ virtutis remediorum uſum exquiſita virium ratio habenda, eademque nunquam in uſum vocanda, ubi virium, ſive ob ætatis, ſive aliam cauſam, adeſt imbecillitas, quæ ex impotentia membra movendi, pulſu debili parvoque, item actionum animalium torpore atque ſegnitie, ſufficienter cognoſcitur. Hoc autem neglecto quam maxime detrimentoſa ſunt, ſenes ad affectus ſoporoſos diſponunt, plethoricis ſanguinis excretiones ſupprimunt, quibuſdam mentis abalienationem conciliant, in febribus autem malignis aliiſque morbis, dum vires penitus proſternunt motuſque ad expugnandum morbum neceſſarios ſopiunt, ſphacelum ipſamque mortem inducunt. Et certe frequentiſſima eſt in obſervatis medicis mentio noxæ ex improvido ſedantium & opiatorum uſu, ut apud SANCTORIUM *de methodo vitandi errores lib.VII. cap.*12. WILLISIUM *in pharmacia rationali P.I. pag.*392. SENNERTUM *Prax. lib.VI. cap.I.pag.*7. & FORESTUM *lib.IX. obſ.*14. qui narrat, cacochymicum, cui imperitus Medicus præſcripſerat in dolore calculi opium, ſomno ſepultum eſſe perpetuo. Ipſe quoque novi, quendam febre ardente laborantem, ad ſopiendam diuturnam vigiliam aliquot granis laudani ſumtis, æternam ſibi conciliaſſe quietem. Quin non deſunt exempla, ubi opium in forma ſuppoſitorii immiſſum mortem induxit, cujus generis plura ſcripto reliquerunt TILINGIUS

Lex VIII.

Tilingius *lib. de opio pag.* 46. Sennertus *l. c. Marc.* Donatus *hiſt. mirabil. lib. IV. cap.* 18. Et licet aliquando dolorem primum quodammodo mitigare videantur ejuſmodi ſopientia, attamen infidus eſt effectus & non ita multo poſt acerbiora ingruunt pathemata, morbus pertinacior fit ac pejor, ipſaque mors haud raro ſuccedit. Conceptis id de colico dolore teſtatur verbis Trallianus *lib. X. cap.* 1. ſic perhibens: *qui ex opio & alterco parantur, in colica non temere admovere oportet. Etſi enim doloris levationem afferre videantur, tamen efficiunt, ut poſtea dolor diutius permaneat, putoque bona ratione ipſa non conferre.* Et paucis interjectis ſic pergit: *multi igitur quum in ejuſmodi affectibus iterum atque tertio dediſſent, effecerunt, ut partes læſæ emorerentur reſolverenturque, interdum vero etiam mortem omnino induxerunt.* Præſtat igitur potius antiſpaſmodicis, balſamicis, corroborantibus, analepticis, itemque bezoardicis paulo fixioribus & accuratiori inſuper diætæ ratione languenti naturæ ſuccurrere, ac motus conſervare atque erigere, ſique vel maxime, ob urgentes atroces dolores, ad complacationem aliquid videtur moliendum, non opiatis & vehementioribus ſedativis, ſed blandiſſimis anodynis, cum balſamicis naturæ amicis nuptis, utendum, qua virtute non poſſum non commendare liquorem meum anodynum ſic dictum mineralem, qui vires non proſternit, ſed cuſtodit, ac tutiſſime ſine metu omnis noxæ poteſt uſurpari; cui interdum refracta doſi balſamum vitæ, vel ſpiritus bezoardicus ad mentem Buſſii paratus adjungi poterit.

§. XV.

Lex IX. Ad nonam jam progredimur legem: *excretiones criticas & ſalutares promovere, non intercipere, decet.* Criticæ Veteribus dicuntur illæ evacuationes, quæ in acutis morbis, cujus generis maxime ſunt febres, ſponte à natura, ſine ulla etiam arte, certis diebus, ut ſunt medius inter tertium & quartum, ſeptimus, nonus, undecimus, plerumque cum bonis ægri rebus eveniunt. Ita enim, ut antecedenti capite docuimus, à ſapientiſſimo opifice coagmentata eſt corporis humani machina, ut inordinati in ea motus, qui à cauſa morbifica excitantur, ſæpiſſime in medicinam cedant, ac per eoſdem ipſa morbi cauſa ſumme pernicialis corrigatur & correcta è corpore expellatur. Et quum hæc materiæ correctio certum & determinatum temporis ſpatium requirat, antequam commode è corpore eliminari poſſit, atque huic negotio divina ſapientia ſeptenarium maxime numerum dicaverit, ex eo fit, ut evacuationes, quæ circa ſeptenos, vel ſemiſeptenos dies ſuccedunt, in ſalutem corporis maxime vergant & naturam ordinata ſua perficere indicent. Duplici vero modo excretiones illæ ſalutares ſunt. Vel enim ipſam cauſam, quæ functiones corporis turbavit, ſecernunt atque evacuant, ut fit in variolis, in morbillis, in febre eryſipelacea, peſtilente, quibus in morbis, ubi ad ſummam cutim, vel glandulas, nocens materia propulſa fuit, mox ſæviſſima illa ſymptomata mitiora fiunt, aut plane conquieſcunt. Vel criticæ evacuationes hoc nomine ſaluti ſunt, quia effectum morbi pernicialem à corpore ſeparant atque removent, ſiquidem ſub ipſo morbo & motu concitatiori febrili, ſanguinis & humorum maſſa in multas excrementitias ſalſas, ſulphureas ſordes diſſolvitur, quæ, dum morbus in vigore & impetu eſt, non commode ſecedunt & expelluntur, ſimul ac vero cauſa morbifica eſt ſublata, ac v. g. in inflammationibus ſtaſes ſanguinis diſcuſſæ, ſpaſticæ conſtrictiones corpus deſerunt, tubuli excretorii relaxantur & omne alienum atque excrementitium, quod ſub ipſo morboſo motu generatum fuit, utiliſſime propellitur, ut ſudor largiter profluat, alvus ſua ſponte deſcendat & copioſa excrementa mucida linioſa dimittat, urina quoque craſſior ſecedat atque copioſum deponat ſedimentum, vel etiam humor craſſus viſcidus, in pectoris præſertim morbis, maxime acutis, uberius collectus per expectorationem educatur. Jam quiſque facile perſpicit, nihil perniciofius eſſe, quam ſalutiferas has excretiones temere ſiſtere ac intercipere. Sane, quam gravia, immo ſæpius funeſta mala, non modo à variolis, morbillis, purpura, cruſta lactea, ſcabie, eryſipelate, podagra, arthritide repulſis & ad interiora repercuſſis eveniant, plurimis obſervationibus atque experimentis in praxi medica quotidie innoteſcit. Perquam nota ſunt etiam illa damna, quæ ex antiquis ulceribus ſanatis & diu geſtatis fonticulis, præpoſtere conſolidatis, pullulant. Peſſime non nimis ægrotantium ſaluti conſulunt, qui alvi fluxus in febribus continuis, immo malignis, quibus ſæpe ſalutariter morbus terminatur, noxios cenſent, eoſdemque ea propter imprudenter cohibere ac ſiſtere audent. Pariter exitiale molimen eſt, hæmorrhagias, quæ ſæpe febribus continuis ſuperveniunt, ſive in criticis diebus, ſive extra eas obveniant, vi quadam compeſcere, ex quo certe nunquam non capitale notavi damnum: quæ tamen omnia jam tum *Sect. I. cap.* 8. *de damnis ex cohibita cuticulari & cap.* 9. *ſanguineis aliiſque evacuationibus*, nec non *cap.* 15. *de criſibus in experientia rationali fundatis*, fuſius expoſui. Interim ſi forſan excretiones etiam ſalutares nimiæ & excedentes fuerint, ut vires iiſdem gravius peſſumdentur, non tam directe ſedativa & ſiſtentia adhibere è re eſt, quam potius ea, quæ appulſum humorum ad alias partes divertunt & motuum impetus blande demulcent atque placat.

§. XVI.

Decima lege præcipiendum: *ut morbo, vel paroxyſmo finito, artifex roborantibus utatur, quo recidiva vel novus morbus arceatur.* Qui ſaniorem medendi rationem ſequuntur, eos non latet, paroxyſmos morborum, præſertim ſpaſmodicorum vehementiores, ſubſequi magnam atoniam ac debilitatem corporis, & illius inprimis partis, in qua cauſa morbi inhærens vehementiam ſuam exercuit, quæ relicta debilitas, non modo facillime paroxyſmos priores impetu longe fortiori revocat, ſed & ob ſanguinis circulum ibidem factum impeditiorem & vigorem deperditum, humores noxii eo decumbere conſueſcunt, ibique ſtagnationem ſubeuntes, chronicis diuturnis & maxime lentis morbis ampliſſimam ſubminiſtrant occaſionem. Perite idem inculcavit artis noſtræ parens Hippocrates *aph.* 32. *ſect. IV.* hunc in modum diſſerens: *quibus à morbo reſtitutis quippiam eſt infirmum, ibi abſceſſus fiunt.* Quem aphoriſmum Heurnius ita exponit: *quando poſt morbum infirmitatis aliquid ſupereſt, quæ ex laſſitudine & imperfecta criſi judicatur, ita ut ſuperſint materiæ febrilis reliquiæ, aut ſi liberalius ſe potu aut cibo invitent, quam immutata ventriculi actio, temperamentum & habitus perferre poſſint, tunc in diſcrimen venit homo, quia partes internæ & externæ labefactatæ ſunt; hinc ſi non accurata diæta acceſſerit, hepatis & lienis ſcirrhi, vel cephalea, vel foras in artus, ſi ibi imbecillitas, abſceſſus effun-* Lex X.

effunduntur. Quare ne quid coacervetur, dentur pilulæ aloëphanginæ, maſtichinæ vel Ruſi, vel tale quid. Huc quoque referendus, aph. 11. ſect. 11. *morborum reliquiæ, quæ à criſi ſuperſunt, recidivos morbos parere conſueverunt,* quod potiſſimum, ſicut rurſus id optime explicat HEURNIUS, contingit, quando ob infirmatam naturæ vim, materia morbifica non tota fuerit excluſa, neque in declinatione alvus purgâte ſollicitata. Quæ quum ita ſint & experientiæ quoque teſtimonio uberius conſtent, utique manifeſto apparet, nihil eſſe finito motu morboſo ad reliquias mali exſtirpandas accommodatius, quam ut omne noxium & morbificum, quod adhuc hæret in corpore tacitaſque ipſi ſtruit inſidias, ſive in ventriculo, ſive in venis ſubſtiterit, mature excludatur & corpus ab omni excrementitio ſucco liberetur. Graviter vero in hoc errare utplurimum ſolent Medici, quod in fine morbi & ægris ad ſanitatem redeuntibus, morbiferas reliquias neque evacuantibus, neque diaphoreticis eliminent, neque robur deperditum naturæ atque ventriculi per congruam diætam & probata ſtomachica apte reſtituant. Etenim quo minus Medicus utilem opem conferre poteſt morbo in vigore conſtituto, eo majus eoque præſtantius in principio atque in declinatione ipſius eſt auxilium, ſiquidem initio, natura adhuc valida exiſtente, multum proderit, ſi omnia congruis ſubſidiis obſtacula, quæ motus ſalutares ſufflaminant, dextre removeat & materiam vitioſam diminuat; in declinatione vero, ſi corpus debilitatum, rurſus confirmet, vires languidas erigat, & quod reſtat adhuc noxium, expellat, & ſic non modo recidivas pejores, ſed & novos longe periculoſiores morbos plerumque ſuccedentes feliciſſime avertat. Ad ſubigendas igitur morborum reliquias & reparandum univerſi corporis robur, egregia virtute ſplendent pilulæ balſamicæ ut Becherianæ & ad harum exemplar paratæ Stahlianæ, vel noſtræ, quippe quæ aliquoties oblatæ, noxia clementer expurgant, ac ventriculo cum inteſtinis robur iterum conciliant, præter quas commendanda etiam ſtomachica, quæ digeſtionem promovent, motum periſtalticum infirmum egregie fulciunt & ſuccis vitalibus tenuitatem ac ſpirituaſcentiam denuo conciliant, quæ tanto utiliora ſunt, quanto minori, continuata tamen ſæpiuſque repetita doſi, aſſumuntur. Quod ſi autem ullo in morbo, certe in variolis & morbillis, reliquiæ morborum ut proſcribantur, corpus firmetur & ab inſultibus morboſis defendatur, neceſſe eſt, quandoquidem hoc neglecto, ex facili varias exulcerationes, abſceſſus quoque viſcerum aliaque graviſſima mala ſubſequi, experientia planum facit teſtatumque. Deinde poſt partum, immo abortum, vel puerperium etiam, uterus valde enervatus & à tono ſuo dejectus ad priſtinum robur commoda medicina reducendus eſt, ne magnæ contumaces ac diuturnæ inde reſultent affectiones, cui ſcopo eximie pilulæ noſtræ balſamicæ, vel infuſa laxantia leniterque purgantia, cum nervinis & uterinis mixta, una cum exquiſito in vitæ victuſque ratione temperamento, ſatisfaciunt. Mirum quoque tonum ventriculi & inteſtinorum labefactare ſolent diarrhoeæ ac dyſenteriæ, qui ſi non cito reparatur, lentæ inde febres, pedum œdemata, ſtatus cachecticus, ſpaſmi hypochondriaci aliaque redundare poſſunt, ad quæ arcenda egregio uſui, præter exactam diætam, eſt vinum generoſum, uti Hungaricum, vel Gallicum Pontack, parcius inter cibandum potum, nec non elixir ſtomachicum, vel balſamum ſic dictum vitæ, acciſa doſi, ſed diutius uſurpatum. Semper autem præſtat hæc ſucceſſive perficere, ac vires potiſſimum fractas atque depreſſas ſenſim analepticis reficere ac refocillare.

§. XVII.

Eadem cura tenenda lex undecima: *debilibus, debilia, valentibus, valentiora conducunt.* Hanc totidem fere vere verbis conſignavit CELSUS *lib. II. cap.* 20. ſcribens: *Imbecillis hominibus rebus infirmiſſimis opus eſt, mediocriter firmos, media materia optime ſuſtinet, & robuſtis apta validiſſima eſt.* Et HIPPOCRATES *lib. de loc. in hom.* §. 55. eandem ſic conceptis verbis inculcat: *medicamenta fortiora à natura in debilibus morbis dare non oportet*; ac paullo poſt: *medicamentum ſingulis ſecundum naturam, debilibus debilia à natura, fortibus vero, fortis naturæ pharmaca exhibenda ſunt.* Ut autem hic practicus canon eo clarius pateat, exponendum quid per debilia & valentia, tam corpora, quam pharmaca, ſit intelligendum. Debilitas igitur ejuſque oppoſitum firmitas & fortitudo, dicitur in genere à viribus, quæ valore effectus, id eſt, potentia movendi, ut in microcoſmo, ſeſe produnt. In homine quidem vires ſecundum functiones in quibus ſeſe exſerunt, optime in animales, naturales & vitales diſpeſci poſſunt, ſingulæ vero influxu ſubtiliſſimi, puriſſimi & mobiliſſimi, quod cum ſanguine mixtum & in cerebro ſegregatum per nervos vehitur, tanquam cauſa & fundamento nituntur & continentur. Quod ſummæ activitatis liquidum, quum ex puriori aëris & alimentorum ſubſtantia ortum trahat; facile patet, quod qui bene appetunt, digerunt & egerunt, robuſtioris ſint naturæ; contra ea quibus appetentia proſtrata, ingeſtio, digeſtio atque egeſtio vacillat, debiles & languidi; eo quod in illis humores puri & temperati, in his vero impuri & intemperati redundant. Infirmi vero etiam dicendi, qui ſenſibilioris animi & corporis & quorum nervoſæ partes levi etiam ex cauſa ad ſuſcipiendas anomalas motiones promtæ ſunt atque diſpoſitæ; valentes vicillim, qui animi compoſiti, nec tam facile à rerum externarum inſultu afficiuntur aut læduntur. Atque adeo in procinctu eſt ratio, quare infantes, ætate graves, vel valde decrepiti, qui ſpongioſum fibrarum habitum obtinent, vaſa, nervos ac tendines exiliores gerunt, vigiliis, animi affectibus, mentiſque fatigationibus nimium indulgent, morbo graviori acuto, vel chronico laborarunt, aut nimium ſanguinis profuderunt, in debilium numerum merito referantur, una cum iis, qui morbo, multoque magis ejus paroxyſmo, jam detinentur. Per fortiora autem medicamenta intelligenda ea, quæ parva doſi magnis agendi viribus inſtructa, evacuandi ſc. & adſtringendi, commovendi & ſiſtendi, calefaciendi & refrigerandi, inprimis ex minerali regno petita: lenia contra ac debilia nuncupanda Galenica vulgo dicta, quæ non vi, ſed blande ac ſucceſſive operationem ſuam exſequuntur, nec majori etiam doſi facile nocent, ut ſunt clementia & per epicraſin laxantia, clyſteres, infuſa theiformia, lac aſininum, ſerum lactis, temperantia, diaphoretica fixa abſorbentia, liquores fixi alcalini cum balſamicis & amaris extractis conditi, nec non plura arcana illa univerſalia, panaceæ, eſſentiæ quoque ſolares dulces, quæ innocenter pariter in omnibus morbis, firmis æque ac infirmis præberi poſſunt, nec quicquam comprehendunt, quod conſpicuam in morbis inducere

poſſit mutationem. Jam quum ad omnes ſalutares in corpore humano perficiendos effectus exquiſita inter agentis & recipientis vires requiratur æquabilitas atque proportio, & natura humana ab omni exceſſiva, ut ait HIPPOCRATES, qualitate lædatur, clariſſime innoteſcit, in omni medicamentorum oblatione corpora curate eſſe diſtinguenda eorumque vires cum pharmacorum facultate ſolicite comparandas, & ſic accommodam medendi rationem ineundam. Qui ſecus procedit, is certe graviter nocet, & debilibus fortia porrigens, vires iiſdem opprimit penituſque proſternit, vel plane cum vita extinguit, debilia autem fortibus offerens, fruſtraneam prorſus locat operam, aut commovendo, nec emovendo quod in vitio eſt, malum exacerbat. Potiſſimum tamen cavendum, ne infirmos unquam validioribus pharmacis aggrediamur, ſed hi ſemper magis diæteticis quam pharmaceuticis ſunt tractandi, & nullum medicamentum ipſis ſæpe eſt optimum. Quumque inprimis debilium numero accenſendi ſint infantes ac ſenes: patet certe, quam temerarium & imprudens ſit molimen, infantibus dimidii vel unius anni lactentibus, epilepſia ex dentitione difficili correptis, acriora purgantia, ut pulverem ex reſinæ jalappæ grano uno aut duobus, & mercurii dulcis binis, vel tribus granis, crebrius propinare, iiſdemque demortuis, tamen de ſecuriſſima medicatione, cum ſumma alterius contradicentis injuria, gloriari. Pariter ætate provectis tam fortia purgantia damno ſunt graviſſimo; quippe quæ teſte *aph. 36. ſect. II.* ſana etiam corpora cito exſolvunt, multo magis ſenilia & imbecillia labefactant & detrimento mactant. Neque etiam infantibus, ſenibus aliiſque imbecillibus, ſpirituoſa calida, ſic dicta confortantia, tam proficua & amica ſunt ut vulgo putatur, eo quod hæc, ipſumque, ut audit, lac ſenum, vinum potens, largius hauſtum, inteſtinum calorem in ſuccis accendunt eoſdemque per hunc exhauriunt penituſque conſumunt; moderate vero & medice cum optimi ſucci cibis aſſumtum vinum, acido deſtitutum & generoſum ac purum, ut Rhenanum vetuſtum, vel Hungaricum, ſtomachi vires totamque naturam egregie reficit atque cuſtodit. Neque vero tantum validiora pharmaca, verum etiam alimenta valentis, ut CELSUS dicit materiæ, invalidis minus accommoda ſunt atque proficua, licet & medicorum & aliorum vulgus erroneam hanc foveat ſententiam, debiles & à morbo languidos, cibo, potu & juſculis confortantibus ac nutrientibus eſſe ſubinde reficiendos. Recte enim jubet HIPPOCRATES Sect. I. aph. 11. *in ipſis exacerbationibus cibos adimere oportet: nam præbere noxium, & cum per circuitus redeunt morbi, in ipſis acceſſionibus, abſtinendū eſt*; eo quod corpora, ut impura, ſic etiam imbecilla, monente eodem auctore, quo magis nutriveris, eo magis læſeris, & vires in morbis non meliori ratione reparantur, quam prudenti medicatione & ſucceſſiva cauſſarum morbificarum remotione. Quamobrem memori utique mente nunquam non reponendum: inter vires corporis & medicamentorum, menſuram quoque alimentorum ipſumque laborem & motum, exquiſitam ſemper ſervandam eſſe proportionem, eumque in finem, ut perite vult HIPPOCRATES *lib. de morb.* curate expendendam hominis naturam, corporis ſtaturam, ætatem, anni tempus & conſtitutionem, ſitum regionis aliaſque id genus plures circumſtantias.

§. XVIII.

Ad duodecimam nunc pergimus legem: *per paucis ſelectis medicamentis, ad morbos & ſanandos, & arcendos, utendum.* Sane nihil magis medentem perturbat atque confundit, quā ingens illa remediorum multitudo atque varietas, qua libri botanici, pharmaceutici, chymici & practici referti ſunt, ut non ſine faſtidio perluſtrari poſſint, & parum abſit, quin artem ipſam exhorreat diffuſiſſimum hunc campum ingreſſus. Tam innumera enim ſunt remediorum genera, tot compoſitiones, tot medicaminum vulgo adſcriptæ virtutes, ut ne quidem memoria his omnibus capiendis ſufficiat, tantum abeſt, ut quæ de ſingulorum uſu & perita applicatione ſcitu perquam neceſſaria, animo teneri queant infixa. Celebrandum quidem in eo merito ſummi conditoris eſt providum inſtitutum, quo benigna parens natura affluenter ex inexhauſto ſuo penu varia & multiplicia in ſanorum æque ac ægrorum uſum ſuppeditat præſidia, neutiquam tamen opus eſt, ut omnia in uſum vocentur, ſed natura, ut in alimentis, ſic etiam iis quæ in medicinam cedunt, paucis contenta eſt. Paucæ quippe & ſimpliciſſimæ ſunt morborum cauſſæ, ideoque iis etiam removendis pauca ſufficiunt adminicula, & ex vero ſcribit JO. LANGIUS Ep. 76. *ego dico, deſipere eos Medicos, qui pluribus medicamentis aliquid expediunt, quod paucioribus tranſigi poteſt.* Quin potius ipſe ego ſcio & experientia edoctus ſum, nunquam Medicum, qui immenſo iſto pharmacorum, quæ in pharmacopoliis aſſervantur & plerumque ſine ratione & fide miriticis encomiis celebrantur, apparatu, utitur, crebrius ea mutat & affatim ægris ingerit, ad veram, certam & intimam eorundem cognitionem, pertingere, in qua tamen præcipuum felicis medendi rationis momentum eſt repoſitum. Hic egregium profecto DAMASCENI *aph.* 34. eſt conſilium: *pharmaca pauca tibi tenenda ſunt, & quorum operationes ac poteſtates jam multoties expertus es. Totius enim multitudinis notitia incomprehenſibilis eſt, ac quum per ſingulas volueris inquirendo diſcurrere, multiplici diverſitate diſtentus, neſcies, cui debeas fidem adhibere.* Artis igitur atque prudentiæ eſt, ex tam numeroſa ſupellectili pauca & certæ virtutis quædam deligere ac per longam atque attentam experientiam quid in tot diverſis, ut offeruntur quotidie, caſibus & circumſtantiis præſtare queant, quid minus, addiſcere, ac tum demum perſpectis penitius eorundem viribus ac operationibus, iiſdem uti ac in medicatione cum certa ratione inniti. Nam icite hanc in rem ſcribit B. WEDELIUS de medic. facult. cogn. & applic. pag. 25. *res ſe habet hac inſtar amicorum. Magis æſtimamus unum vel alterum amicum, quam centum notos. Multi etiam amicitiam offerunt, pauci merentur. Ita etiam curioſum, ſelectum & expertum medicamentum reliquis omnibus præferendum eſt. Qui omnes habet amicos, neutrum habet, qui omnia novit, neutrum novit.* Qui vero artem ſpeculando tantum agitant & experientia deſtituuntur, hi certe fluctuant & hallucinantur, nec firmum, ſolidum & eventu comprobandum interponere poſſunt conſilium, multo minus quamdiu uſui inſiſtendum, quando deſiſtendum, qua doſi offerendum & quæ alia ſigillatim circumſtantiis accommoda, ex vero præcipere.

Lex XII.

§. XIX.

Ex præcipuis præterea medendi legibus eſt decima tertia: *Medicus in juvando naturæ curatricis opere, plus utatur remediis diæteticis, lenioribus*

Lex XIII

ribus & ſimplicibus , quam pharmaceuticis activioribus & compoſitis. Per diætetica ea intelligimus, quæ ex iis rebus, quibus ad vitæ & ſanitatis tutelam nemo non indiget & quæ recepta in ſcholis denominatione rebus non naturalibus accenſentur. Nam quemadmodum ex harum perverſo & inordinato uſu prima fundamenta & proximæ morborum origines pullulant pariterque vehementia augeſcunt: ita ad morboſas varii generis afflictiones arcendas & ſubigendas, legitimo illarum uſu & exquiſita victus & vivendi ratione aptius & accommodatius eſt nihil, nec ipſa natura ſine hac quicquam boni in ſanando præſtare, nec medicina optatum exſerere poteſt effectum. Unde vera ſunt quæ GALENUS tradit: *nullum efficax remedium medicina habet, quod ſolidum auxilium afferre poſſit, ſi ei victus ratio reſiſtat, vel illud non adjuvet.* Sane ipſe ego ſancte aſſeverare poſſum, quod remediis diæteticis, quo aëris & cœli mutatio, corporis conveniens motus, accommodatus cibus & potus, nec non ſeri lactis, vel aquarum mineralium prudens uſus, item abſtinentia & quies, referenda, in expugnandis rebellibus chronicis morbis, qui maxime in imbecilli nervoſarum partium ſyſtemate longam & fixam ſedem habuerunt, ut affectus ſpaſmodici & convulſivi, hypochondriaci & hyſterici, id præſtiterim, quod fruſtra artificioſe compoſitis & concentratis medicaminibus tentarant alii, & ipſe à magnæ famæ medicamentis exſpectaram. Diætetica quippe remedia humoribus & motibus vitalibus affinia ſunt, & blande, ſucceſſive & cum tempore laudatiſſimam ſuam exſerunt operationem, naturam imbecillem & morbidam in meliorem ſtatum reducendo. At vero quo major eſt horum ſimplicium in medicina utilitas, eo pauciores ex Medicis eorum cognitioni, multo minus dextro uſui debitum conſtituunt pretium ac utiliſſimam dant operam, ſed plerique penſi habitis diæteticis præceptis, nonniſi operoſe concinnatis è pharmaceutico fonte petitis ſubſidiis morbos oppugnare contendunt, quo tamen plerumque nihil aliud efficiunt, quam ut naturam in ſaluberrimo ſanationis ordine, progreſſu & tempore turbent, vel feſtinatione opprimant. Hinc citante LANGIO *lib. I. ep. 76.* multiplices medicamentorum ex ſimplicibus numeroſis conſarcinatas compoſitiones falſe jam pridem irriſit PLUTARCHUS *in ſympoſ. Dec. IV.* Cui PLINIUS *H.N. lib. XXIV. cap.* 1 his verbis perbelle ſuffragatur: *ex terra naſcentibus nata medicina. Hæc ſola naturæ placuerat eſſe remedia parata vulgo, inventu facilia ac ſine impendio, ex quibus vivimus. Poſtea fraudes hominum & ingeniorum capturæ officinas invenere iſtas, in quibus ſua cuique venalis promittitur vita. Statim compoſitiones & mixturæ inexplicabiles decantantur. Arabia atque India in medio æſtimantur, ulcerique parvo medicina à rubro mari importatur, quum remedia vera pauperrimus quiſque cœnet. Ita eſt profecto, magnitudo populi Romani perdidit ritus, vincendoque victi ſumus, paremus exteris & una artium medicina Imperatoribus quoque imperat.* Longe prudentiores in eo ſe geſſerunt vetuſtiſſimi medicorum, ut peritiſſimus Cous, CELSUS & methodici, qui, re probe perpenſa, quicquid in arte præſtiterunt, ſolius naturæ ordine & ductu & ignobilibus hiſce auxiliis ac diætæ beneficio effecerunt. Nam pharmaceutice quidem confecta priſcorum medicamenta, magna ex parte incondita ſunt ac nullius fere pretii; contra vero in eorum monumentis longe meliora & utiliora in regimine diætetico recte adhibendo in morbis & extra eos reperire quiſpiam poterit præcepta, quam in illo fere recentiorum ſcripto. Laudandus tamen merito hoc in genere MONTANUS ejuſque optimus diſcipulus CRATO, è quorum ſcriptis & ego multum profeci; quumque ipſa experientia de præſtantia magis confirmarer, utiliſſimam me collocaturum operam putavi, ſi neglectui datam hanc potiſſimam artis ſalutaris partem omnibus modis excolere atque ſplendori ſuo reddere anniterer, evulgatis hunc in finem quamplurimis latino idiomate & Germanice redditis iterum iterumque recuſis ſchediaſmatibus, non ſine luculento peritiorū applauſu. Accedit & hoc, quod in univerſa rerum natura nullum purum detur ſimplex, ſed omnia, quæ ad medendum tria ſic dicta regna ſuppeditant, ex variis & diverſis jam tum mixta ſint, nec etiā hoc nomine artificiali mixtione & compoſitione opus ſit; præferenda tamen maxime ea ſimplicia ſunt compoſitis, quæ non uni, ſed duplici, immo ſæpius triplici, indicationi curandi ſatisfaciunt. Ita v. g. manna præter facultatem alvum ſtimulantem, aliam adhuc, videlicet acidos, ponticos humores demulcentem & ſimul ſpaſmo conſtrictas fibras inteſtinales relaxantem, obtinet, unde in hypochondriacis & pectoris affectibus, omnibus aliis purgantibus palmam præripit. Rhabarbarum præter vim ſtimulantem cuſtodit etiam principium ſubadſtringentis & roborantis virtutis, unde tutiſſimum in diarrhœis ipſiſque dyſenteriis eſt laxans. Cortex chinæ quoniam non modo amaritiem, qua acidum vitioſum in intermittentibus corrigitur & blandior ſpirituaſcentia ſanguini conciliatur, habet, ſed & elementum genus nervoſum valde imbecille & ad novam febris materiam progignendi pronum roborandi aptum obtinet, aliis antifebrilibus & compoſitis recte anteponitur. Pulvis florum chamomillæ vulgaris propter oleum virtutem anodynam & antiſpaſmodicam, ac propter amaritiem ſubtilem vim aperientem & corrigentem recondit. Mentha cuſtodit oleum ſubtile roborantis pariterque anodynæ virtutis, ſimul quoque elementū adſtringens terreæ fixioris naturæ, ideoque in vomitu non datur ea præſtantius. Neque tamen omnem omnino ſimplicium ſic dictorum compoſitionem, multo minus cum ratione inſtitutam miſcelam, rejiciendam, ſed potius quandoque proficuam admodū, immo neceſſariam eſſe, arbitror. Sic nitrum eſt ſimplex, ſi ullum, certe hoc præſtantiſſimum, quod calorem inteſtinum ſedat, acrimoniam bilioſam temperat, alvum ſimul laxat & urinæ fluxum promovet; quod ſi vero intentio eſt Medici præter has virtutes aliam addere, nempe acidum in primis viis corrigendi, commodiſſime ipſi pulvis ex lapidibus cancrorum abſorbens adjicitur. Pari ratione opium, ne nimium ſiſtat excretiones, non inutiliter miſcetur cum purgantibus, ut aloe, in pilulis Wildeganſii; cum extracto hellebori & oleo terebinthinæ in pilulis Starckii, ſive Anglicanis; cum alexipharmacis in theriaca cœleſti. Neque etiam laude ſua defraudanda chymica & ex metallorum cenſu depromta pharmaca, maxime ubi periculum in mora & efficaciter morbi cauſſa & aggredienda & exterminanda; ſemper tamen leniora, quæ ſecura, naturæ amica, & non tam exquiſitam expoſcunt circumſpectionem, præferenda activioribus, quin prudentiæ, ut ſcite monet MESUES, granum eſt, ad valentiora nunquam deſcendere, ſi debiliora ſufficiunt.

§. XX.

Addenda denique reſtat lex decima quarta: *à crebra mutatione medicamentorum abſtinendum* *Lex XIV.*

&

& ſecuris atque probatis remediis inſiſtendum, licet non ſtatim conſpicuum afferant levamen. Eſt hæc ex præcipuis, quam Veteres ipſa experientia edocti ſolicite inculcarunt. Hos enim medicamentorum continuationem maximi feciſſe, præter alios auctor eſt SENECA *ep.* 2. egregie ex ipſorum mente perhibens: *nihil æque ſanationem impedit, quam remediorum crebra mutatio.* Hinc etiam medicamenta annalia, quæ per integrum annum uſurpabantur, Priſcis dicta ſunt, quorum meminit CÆLIUS AURELIANUS *lib. V. de paſſion. chron. cap.* 2. his verbis: *Veterum quidam in paſſionibus arthriticis annalia medicamenta potanda probaverunt, ut eſt diacentaurium & diaſcordeum, bibendum anno continuo judicantes, iis qui longo tempore fuerint paſſione vitiati.* Et profecto proſtant incomparabilis adverſus multos morbos virtutis præſidia, quæ ſine continuato & repetito uſu, parum, vel nihil juvant. Luculento exemplo ſunt ſoteriæ aquæ, inprimis Carolinæ thermæ, quarum in debellandis chronicis & rebellibus morbis mira certe efficacia, ſed nonniſi per longum tempus & larga copia iiſdem potis, exſpectanda aut impetranda. Digna eſt quæ hic interſeratur obſervatio ex *M. N. C. Dec. II. Ann. I. obſ.* 179. *Reverendus Pater multis ventris torminibus & compreſſionibus pectoris vexatus, ſuaſu quorundam ad thermas Carolinas ſe contulit, & bibere cæpit thermales aquas tanta in copia, ut fidem ſuperare videretur: bibebat nempe ſexaginta quatuor diebus* 26089. *ſextarios, ſextarius autem unus erat duodecim unciarum.* Et additur: *ſi citius diſceſſiſſet & humores commoti non expurgati fuiſſent, in pejorem corporis ſtatum incidiſſet, & omnia media adhibita incaſſum abiiſſent. Ab eo autem tempore curatus egregie fuit, & ter quaterque in anno thermas iſtas inviſit, ſex ſeptimanarum ſpatio ibi commoratus.* Quo etiam referendum CÆLII AURELIANI *l.c.* monitum; *in articulorum paſſione uſus adhibendus aquarum, tum calidarii, tum frigidarum, ut ſunt Abulæ & Cotiliæ, ſed affectanda repetitio.* Pariter in lacte, inque primis aſinino, quam maxime præſtabiles adverſus chronicas paſſiones, phthiſin, atrophiam, podagram, arthritidem & ſcorbutum reconduntur virtutes quidem; quas tamen non brevi & parco, ſed diuturno demum & largo uſu, exſerit. Quam in rem inſtar omnium eſſe poterit PECHLINI teſtimonium *obſ.* 23. ita diſſerentis: *lac eſt ſummum remedium, ſed continuato id efficit uſu, quo nempe per iteratas circulationes ſalis arthritici aculei obtundantur, & parato per alvum aut renes tartareo fermento, velut poſitis reduviis, novus recoctuſque ſanguis emergat. At*, recte ſubjungit, *hanc ego curam eo abſolutiorem fore confido, quo lactis uſus diuturnior eſt & diæta in ceteris moroſior. Verum cum deficiant ſtatim ad prima experimenta delicatuli noſtri, nec lactis uſum cum decenti diæta, quæ tamen hic omne fert punctum continuent, mirum non eſt, ſi deſideratus ſe non ſiſtat effectus, aut plane ſiniſter inde emergat eventus.* De quo etiam argumento plura attulimus in *diſſertatione, de mirabili lactis aſinini uſu in medendo.* Serum quoque lactis, præſertim ſecundum noſtram inventionem recenter & dulce præparatum, ſpectatiſſima certe in morbis longis & rebellibus ſplendet efficacia, ſed opus eſt, ut potatio ad unum vel alterum menſem extrahatur, ac eodem modo ſub iiſdemque cautelis in vitæ victuſque regimine inſtituatur, quam cum acidulis vel thermis ſolenne eſt, prout latius expoſuimus *in diſſertatione de ſeri lactis virtute longe ſaluberrima.* Decocta medicata, præſertim temperatiora, quicquid in lue venerea ad ſanguinem purificandum, & ex traumaticis, aperientibus & conſolidantibus ſpeciebus concinnata, quicquid in phthiſi & internis atque externis abſceſſibus præſtant, id omne longo & continuato uſui in acceptis ferendum, ſine quo nulla fere virtus nulluſque effectus conſpicitur. Quin in plurimis chronicis affectionibus, ut malo hypochondriaco, hyſterico, cachexia, chloroſi virginum, menſium ſuppreſſione, inque primis affectibus uterinis, parum, vel nihil, ſolidi levaminis afferre poterit medicus, niſi paullo diutius appropriatis & accommodis remediis, ut ſunt elixirium noſtrum balſamicum temperatum alcaliſatum, pilulæ polychreſtæ balſamicæ, deterſiva, balnea, elixir ſtomachicum *in notis ad Poterium* deſcriptum, per aliquot menſes inſiſtat. Cinnabarina, ceu arcanum antepilepticum, à Chymiatris potiſſimum magnis laudibus extolluntur; ſed vix reſpondet effectus, niſi in paullo largiori, ad grana decem, & repetita ad aliquot dies doſi, uſurpentur. Qua quidem ratione, non modo in epilepſia à cauſſa interna, ſed etiam externa, à gravi nempe capitis percuſſione producta, vertigine, motibus convulſivis, præſentaneam & incomparabilem eorum facultatem olim ſæpius expertus ſum, licet non eo, ut vulgo moris eſt, fine, ceu ſedativum & anodynum, ſed potius ut medicamentum, quod humorem alveis elapſum & membranis cerebri vel nervis inhærentem, reſolvit & colliquat, adhibuerim. Nec mercurius dulcis, nec æthiops mineralis, curat luem veneream, vel defœdationes aut exulcerationes cutis, niſi uſus ejus continuetur. Neque etiam chinæ cortex intermittentes tollit, niſi ejuſdem uſui aliquandiu ſub debitis cautelis inſiſtatur. Neque denique fluor fœminarum albus facile abigitur, quam balneis, laxantibus & roborantibus diutius paullo uſurpatis. Et quæ plura hac de re exempla & monita in *diſſertatione de prudenti medicamentorum continuatione*, attuli. Igitur non poſſum non omnibus, qui cum laude in artis exercitio verſari geſtiunt, pauciora, ſed ſelectiora, eaque leniora potius, quam activiora remedia, de meliori commendare, ac ut iiſdem cum prudentia & conſtantia uti addiſcant, quam maxime ſuadere. Nam vere dixit HELMONTIUS: *pauca ſunt, quæ Medicum nobilitant*, ſed hæc, addo, pauca pauciſſimis ſunt cognita, & apparatu quidem ac copia medicamentorum non deſtituimur; at perita & in experientia fundata eorundem applicatio, cum dexteritate adhuc ſemper & ubique eſt in deſideratis.

CAPUT III.

De medicamentorum viribus & cauſſis ignorantiæ earum.

§. I.

Remediorum vires parum cognita.

QUando Medicus naturam, cui principem in ſanando locum merito vindicamus, dextre adjuvare ac imitari nititur; nihil ei prius, nihil poſterius eſſe debet, quam ut non modo juxta HIPPOCRATEM *lib. de flat.* cauſſas corporis affecti, ſed & remediorum, quibus tanquam inſtrumentis omnia ipſi perficienda, vires & facultates penitius cognitas habeat atque perſpectas. At vero quo magis in artis exercitio utile eſt ac neceſſarium, veras & non fictas medicamentorum, pro tam diverſa corporum & morborum ratione vires, intimius

intimius noſſe; eo magis utique dolendum, immo mirandum eſt, quod, ſi dicere licet quod res eſt, perpauca ſint remedia, quorum virtutes & operationes certæ ac recte perſpectæ, ſed pleraque ſpem atque exſpectationem curantis fruſtrentur, quin veræ pharmacorũ facultates in DEMOCRITI quaſi puteo adhuc latitent. Quod quidẽ aſſertum paradoxon & plane à veritate alienum videri poſſet, quum tam numeroſi libri practici, botanici, chymici & pharmaceutici, medicamentorum, tam ſimplicium, quam compoſitorum Galenicorum & chymicorum copiam, non modo recenſeant, ſed & eorum laudes atque efficaciam miris concelebrent encomiis, nec tamen ſatis deprædicare poſſint: nihilo minus tamen re accuratius expenſa & adhibita ad tam magnificas laudes & tantopere decantatos effectus explorandos circumſpecta obſervatione, pauca certe ſuperſunt, quæ fidæ & expertæ virtutis, plurima vero infida, ſuſpecta, fallacia, ficta & energiæ egentiſſima; licet in nullo mendacio ſecundum PLINIUM *lib. XXIX. cap.* I. majus ſit periculum quam in Medico.

§. II.

Quia eorum multitudo nimia.

Si cauſſam hujus tam pernicioſæ ignorationis medicamentorum quoad veras ſuas vires & facultates diſquirimus, ſunt quidem plures, inprimis tamen ipſa immenſa illa per ignorantiam pariter adeo accumulata moles & farrago remediorum, quibus ars ſalutaris referta & tantum non oppreſſa eſt, impedit, quo minus recte in exquiſitã ſingulorum notitiam pervenire poſſimus. Nam quum tam mirifice dilaudatis pharmacis Practici uterentur, nec tamen exſpectatus effectus ſequeretur, mox ad alia delapſi, nova condere, vel ab aliis recenter condita, in uſum vocare cœperunt, quæ quum eodem modo ipſorum votis non reſponderent, ſed ubique inertiam atque defectum arguerent, alia rurſus conſilii inopes quæſiverunt, immo ad chymica, panaceas & ipſa exotica, quorum modo fama afferebatur, converſi ſunt. Hinc nata eſt tanta medicamentorum ſylva, qua certe nihil ad diſtinendam ægrotantium ſalutem & ad praxeos rationalis & efficacis incrementum remorandum, deterius inveniri poteſt. Nam profecto ſub tanto numero medicamentorum, quibus noſtro tempore pharmacopolia referta & plane onuſta ſunt, genuini & proprii cujuſvis effectus & operationes, in tot differentibus naturis, morbis eorumque cauſſis, recte haberi & cognoſci non potuerunt, neque etiam unquam cognitio intimior ſperanda, aut virium exploratio cum ſucceſſu molienda, niſi prius ad paucorum & ſelectorum numerum redigatur innumerabilis apparatus.

§. III.

Pathologia vera ignota.

Altera cauſſa, ob quam veræ remediorum in medendo proprietates adeo ignotæ atque abſtruſæ, eſt veræ pathologiæ ad hæc uſque tempora neglectus. Nam ſicut ſecundum HIPPOCRATEM *lib. cit. de flat.* ſi quis cauſſas corporis affecti probe cognovit, potens eſt valde ea afferre, quæ corpori commodant, nimirum contraria morborum natura perſpecta: ita omnis qui hac cognitione deſtituitur, vel erroneam hauſit, neutiquam etiam accommoda remedia invenire atque in uſum poponere poteſt. Quapropter pathologiam veram veræ therapiæ primum & præcipuum fundamentum habendam eſſe recte ducimus, & hinc etiam non ſine ratione & fine in priori ſectione copioſius & accuratius ad eam ſtabiliendam valde utilia capita adduximus. Quumque ex hac ſolida morborum philoſophia planius innoteſcat, non multiplices & valde abditas atque abſtruſas, ſed ſimplices & manifeſtas eſſe multorum & magnorum morborum ac ſymptomatum cauſſas, quæ maxime pro differentia locorum quibus inſident, valde differentes læſiones & effectus producunt: in proclivi omnino eſt judicare, non pluribus, ſed paucis pariter ad removendas has cauſſas opus eſſe remediis.

§. IV.

Vulgo creditur medicamentis abſolutam ineſſe vim.

Accedit tertio & inter ea, quæ defectum in perquirendis & cognoſcendis veris remediorum facultatibus arguunt, merito referendum & illud eſt: quod non modo vulgus, ſed & ipſi Medici, qui doctis accenſeri volunt, noxiam hanc foveant opinionem, quaſi ipſis medicamentis formaliter inhærerent noxii, vel ſalutares effectus, qui ipſorum uſum ſequuntur. At vero hæc aſſertio non ſolum erronea, ſed etiam pernicioſa eſt, ac tum in phyſicis, tum medicis rebus ingentem ſterilitatem affert. Etenim omnes omnino corporum in rerum natura vires neutiquam ſunt abſolutæ, ſed relativæ & conditionatæ, certis reſpectibus & circumſtantiis limitatæ. Nimirum omnes effectus & operationes, quæ in corpus male affectum redundant, nonniſi motu accedunt; jam vero ex phyſicis & mechanicis patet, non in uno & ſimplici corpore motum exiſtere, ſed demum ex duorum congreſſu & reactione emergere, ipſamque vim motricem unius corporis ab alterius reagente mirifice modificari: adeoque de nullo etiam medicamento in ſe conſiderato, certus quidam effectus, qui ſpecies motus, ſalutaris, vel minus talis, prædicari poteſt, licet eidem vis quædam ad actionem exſerendam inſit. Quapropter recte omnino colligitur, ut corpora, ſic etiam medicamenta, agere non tam ſecundum receptivitatem, & remediorum effectum non modo ad cauſſas morbificas, ſed & individua quæ varia ſunt, & ſine quorum cognitione fallax omnis medicinæ operatio, recte ſimul referri. Hæc autem accuratior circumſtantiarum cognitio ex parte difficilem & conjecturalem artem noſtram quidem reddit, ſed rationalem ab empirica quam optime diſtinguit: quandoquidem prudentis & cum ratione agentis Medici eſt, in ſanando quovis morbo, omnes tam prævios, quam concomitantes circumſtantias probe inquirere, ponderare, naturam medicamenti cum genio morbi, & quidem ſub tali corporis conſtitutione, probe comparare; hoc autem prætermiſſo, præter futilem, cœcam & temerariam Empiriam exſpectandum nihil. Et quamvis poſt cœco tantum auſu adhibitam medicinam interdum per accidens & caſu, vel declinante jam morbo, ſalutaris ſuccedat eventus, eo tamen, ſi non alio nomine, culpandum erit ejuſmodi molimen, quod ſemper periculum ſit, ne gravi damno, quod prudenti adhibita obſervatione evitari poterat, ægrotantes mactet.

§. V.

Quod tamen contra experientiam.

Res clarius patebit exemplis. Nimirum lippis notum eſt atque tonſoribus, jalappæ purgantem ineſſe facultatem. Hæc autem ſi eadem doſi, ad drachmam dimidiam, vel decem corporibus ſanis, etiam ejuſdem ætatis, mane offeratur, mirum certe erit, quam diverſus effectus ratione temperamenti, conſtitutionis corporis, partium nervoſarum, immo virium, inde reſultabit: in hoc vel decem ſedes cum vomitu, in illo quinque

que tantum, in alio paucas valde, ſed anxietates ſimul junctas cum inappetentia, movebit, in hoc vehementia tormina, in illo nulla, excitabit. Et eadem operationis diverſitas, non modo in reliquis purgantibus, ſed & aliis evacuantibus, emeticis, ſudoriferis & diureticis animadvertitur. Neque etiam in artis exercitio verſantibus obſcurum eſſe poterit, quantopere medicamentorum efficacia ſecundum clima, regiones, anni tempora & tempeſtatum conſtitutiones, victus & vivendi genus diſcrepet: unde recte CELSUS dicit: *aliud medicamentum Romæ, aliud in Græcia adhibendum.* Certe Weſtphaliæ, Pomeraniæ & Septentrionalium regionum incolæ, purgantia, emetica & alia fortiora, experientia teſte, quam optime ferre poſſunt, quæ Italis peſtifera & tantum non venenata ſunt. Hoc vero diſcrimen longe magis in ſtatu morboſo obvium, dum unum medicamentum eodem modo & regimine, tempore ac doſi, eodem in morbo exhibitum, uni prodeſſe, alteri non convenire, ſed nocere, per attentam obſervationem confirmatur. Expertus id nuperius admodum ſum in binis puellis gemellis quinque annorum, quæ eadem victus & vivendi ratione uſæ, eodem tempore variolis corripiebantur, & decumbentes iiſdem medicamentis eademque methodo tractabantur, diverſo tamen plane eventu, dum altera gravioribus longe ſymptomatibus conflictata, inter decimum & undecimum diem exſpiraret, altera vero eadem puſtularum copia obſita, mitius laboraret & feliciter evaderet, ac in eo tantum diverſa eſſet corporis conſtitutio, quod quæ moriebatur laxioris & ſucculentioris, altera vero ſtrictioris & firmioris eſſet habitudinis. Pariter chinæ cortex circumſpecte adhibitus divinum certe in intermittentibus eſt remedium; ſed quam noxius inde etiam in iiſdem febribus propullulet effectus, notiſſimum eſt. Martialia in cachexia, chloroſi, in affectione hypochondriaca, effectum perſæpe præſtant longe ſaluberrimum, nonnunquam vero plus noxæ, quam emolumenti afferunt. Quam diverſa remediorum, quæ ſedativa virtute prædita, ut opiatorum, ſit operatio, noxia & ſalubris, nemo non novit. Sulphura ex mineralibus, maxime ex antimonio, item medicamenta ex mercurio rite parata, incomparabili pollent virtute in chronicis & rebellibus morbis debellandis, inprimis lue venerea, ſed niſi circūſpecte pro circumſtantiarū ratione uſurpentur nocentiſſima ſunt. Superſedeo plura alia adducere exempla, quum ex allatis abunde eluceſcat, veriſſimum eſſe HIPPOCRATIS *lib. de arte* §. 7. effatum: *quæ profuerunt, ob rectum uſum profuerunt, quæ vero nocuerunt, ob id quod non recte uſurpata ſunt, nocuerunt.* Et CELSUM *lib. III. cap.* 1. egregie ad veritatem ſentire, dum aſſerit: Medicum non ſemper poſſe præſtare artis effectum, licet ſit perpetuum in arte medica, quid fieri debeat, tamen non eſſe perpetuum, quod ſequi convenit.

§. VI.

Quia fallacia cauſſæ ut cauſſæ plerumque committitur.

Accedit quarta tam ſupinæ ignorantiæ in propriis & veris medicamentorum facultatibus cognoſcendis cauſſa frequentiſſima, quod nimirum medentes naturæ, morbi & medicamentorum vires atque effectus non curate invicem diſtinguant, ſed ſæpiſſime fallaciā cauſſæ ut cauſſæ admittant, quæ frequens & quaſi propria eſt in Medicorum ſcholis, ut nullus facile ſit, qui cum hoc non colluctetur vitio. Nihil enim frequentius, quam quod naturæ, immo morbi effectus, à vulgo & ignaris Medicis pro operatione medicamentorum habeantur ac falſo venditentur. Sane qui atrocia illa in variolarum initio obvia ſymptomata, delirium, epilepſiam, applicato antea clyſteri vel interius aſſumto medicamento adſcriberet, is certe plurimum erraret, cum illo, qui viciſſim medicamento diaphoretico, circa quartum diem, quo ſponte omnia pacatiora fiunt, propinato, pathematum ceſſationem tribuere vellet. Plures vero ex idiotis ſæpe hac ratione immeritam plane quandam famam callide aucupantur, ut oblato ab ipſis circa dies criticos, quibus ſponte ſolvitur morbus, vel etiam ſub declinatione medicamini, ſubſequentem ſalutarem effectum tribuant & ignaris imponant. Interim tamen non negandum, remediorum, naturæ & morbi effectus non ſemper à priori diſtinctos ſatis comparare, ſed prudentiſſimos etiam ſæpe in cognitione falli, & recte dixiſſe GALENUM de medicament. facult. lib. II. *ſæpe propriam cujuſque medicamenti vim obſcurari neceſſe eſt, ubi fallentem aliunde qualitatem acceperit.* Quo etiam apprime facit elegans PECHLINI *in obſerv.* teſtimonium: *aliquando*, inquientis, *in medicina eveniunt, quæ evenire nec poſſe, nec debere, juratus crederes, adeo aliena illa ſunt, cum à ſcopo Medici, tum medicaminis effectu. Nunc etiam quæ ſperas & fingis animo futura, non eveniunt, & cum eveniunt aliter quam oportet.*

§. VII.

Pauci norunt principia indagare.

Neque porro prætereundum, multum omnino ad hanc Medicorum circa medicaminum vires ignorantiam contuliſſe, quod perpauci iis adminiculis inſtructi ſint, quorum miniſterio elementa & principia, quibus medicamenta agunt & in corpus operantur, indagari & cognoſci poſſunt, philoſophia nempe experimentali chymico-mechanica, quæ variis mixtionibus, deſtillationibus, extractionibus, ſolutionibus, corporum texturam, ingredientia, craſin, à qua eorum qualitates, proprietates & affectiones dimanant, detegit atque recludit. Ob hujus itaque ſcientiæ defectum, turpe dictu eſt, per multa ſæcula tota cana vetuſtas & recentiores quoque in pernoſcendis medicamentorum agendi principiis ſumma in ignorantia verſati. Antiquiores enim commentitiis quatuor elementis, qualitatibus, humoribus & temperiebus tanquam ſaxo adhærentes, nil niſi ſterilia & futilia circa hanc rem propoſuerunt. Poſt hos Philoſophiæ Carteſianæ addicti nimis ſubtiliter de actione medicamentorum in corpus diſſerere, & eorum operationes ex varia particularum figura, magnitudine, nexu derivare voluerunt, ſed parum ad uſum. Et noſtro jam ævo prodeunt, qui hæc omnia rejicientes, aſſerunt, aliam eſſe actionem medicamentorum & corporum phyſicam, juxta phyſica principia explicabilem, aliam vero medicam, ad vivum corpus relatam. At licet nemo unquam negaverit, vivo, non mortuo corpori offerenda eſſe medicamenta; in obſcuro tamen evolvendum manet, quomodo hæc agant in corpore vivo. Et licet porro contendant, per vivum corpus intelligendum eſſe corpus principio interno activo, motus & omnem quoque medicamentorum actionem ad arbitrium & moraliter certum in finem dirigente, inſtructum, eaque propter ſupervacaneum penitus cenſeant illum conatum, quo principia & modus agendi remediorum inveſtigantur: hæc tamen omnia ſunt mera ſuppoſita, quæ nulla firma demonſtratione nituntur, nec etiam quicquam utilitatis ad rationalem therapiam conferunt, ut potius cœcæ Empiriæ apprime faveant.

§. VIII.

Per Philoſophiam experimentalem.

Igitur certum interea ſit, pro diverſa natura & indole medicamentorum, quæ etiam ex parte ipſo odore & ſapore cognoſcitur, aliam atque aliam eſſe ipſorum operationem, v. g. refrigerandi, calefaciendi, ſudorem, urinam & alvum movendi, motus ſedandi & intendendi. Certum quoque ac firmum ſit, omnes in corpore noſtro effectus, à cauſſarum ſuarum nexu indiſſolubiliter dependere, adeo ut remedia, ſi ſub certis conditionibus applicentur, certum etiam activitate ſua edant effectum. His autem ceu veris, ut ſunt, tantiſper ſuppoſitis, nullum dubium eſt, quin mediantibus experimentis variis chymicis & mechanicis, à priori quam optime in principia & vires medicamentorum quiſpiam inquirere & penetrare poſſit. Clariſſimo ſunt documento ſoteriæ aquæ, thermæ nempe & acidulæ, de quarum ingredientibus Veteres ex defectu ſcientiæ phyſicæ & chymicæ nonniſi fabulas & commenta in conſpectum produxerunt, ego vero, quod citra arrogantiam dixero, primus fere in plurimis Germaniæ fontibus experimentorum ope genuina erui elementa, ut jam de eorum effectu judicare & quid in hoc vel illo morbo præſtare poſſint, verum judicium ferre ſit in proclivi. Neque minus ejuſdem Philoſophiæ experimentalis beneficio & mediante quoque ſapore & odore, veras & genuinas in vegetabilibus detegi poſſe vires arbitror, ut pluribus aſſerui in exercitatione *de methodo compendioſa vires plantarum indagandi*, inſerta *tomo primo opuſculorum phyſico medicorum.* Quin tentaminum chymicorum adminiculo, multorum certe arcanorum, inprimis quæ ex auro ſumtuoſe præparari jactitarunt, ingredientia, quantumvis occultata, ſunt evoluta ac magnificæ ipſis falſo & fraudulenter adſcriptæ virtutes manifeſtatæ.

§. IX.

Et experientiam.

Monendum tamen eſt, non omnes medicamentorum facultates & proprias virtutes, hac ratione ſolius experimentalis ſtudii ſubſidio elici poſſe atque detegi, ſed eaſdem demum à poſteriori, ſive effectu & experientia, melius in conſpectum venire. Ecquis enim eſt, qui ſolis experimentis phyſico-mechanicis argenti vivi vim tam vehementer ſalivam moventem, nitri virtutem refrigerantem & antiſpaſmodicam, arſenici exitialem venenatam, ſeminis hyoſcyami narcoticam, rhabarbari purgantem, cantharidum diureticam, antimonii emeticam, à priori per ejuſmodi experimenta, niſi accedat experientiæ ſuffragium, conjicere, vel certo determinare poterit. Neque etiam vitutem quandam medicamenti ſemel aut bis expertam pro certa & probata venditare licet, ſed iterata demum & aliquoties ſine ſuſpicione alius cauſſæ confirmata experientia verum eſſe effectum evincit. *Multi ſiquidem*, ut perite monet Baglivus *Lib. I. prax. cap. 5. §. 1. & 8. ob fauſtos eventus, ſemel vel bis obſervatos, ex aliquo remedio, vel potius ob innatam quandā proclivitatem, tum laudandi, tum fingendi ad lubitum medicamentorum vires, ita erga remedium aliquod afficiuntur, ut putent, illud unum ad curandos quoſque morbos, ſummam vim ac veluti imperium obtinere, ſed progreſſu temporis re melius perſpecta, illud particulare & inſtabile, non vero commune ac perpetuum fuiſſe, animadverterunt.*

§. X.

Cognitioni obſtat compoſitorum uſus & mutatio.

Denique etiam haud leve obſtaculum penitiori virium in medicamentis cognitioni objicit, tum quod rariſſime ſimplicia, ac utplurimum compoſita, nec hæc ſola, ſed aliorum uſu interpolata, uſurpentur, tum etiam quod pleraque Medicorum turba animo fluctuet, nec uti quidem deceбat, inſiſtat uſui, ſed juvante non illico oblato medicamento, aliud promat crebriuſque mutet. Etenim adhibitis multis ſimul ſimplicibus, dubium utique eſt, cui potiſſimum adſcribendus effectus, multo magis ſi adjecta ita ſunt comparata, ut virtutem vel infringere, vel intendere, poſſint. Et licet ſimplicia non ſemper omni indicationi ſatisfaciant, ſed connubio eorum ſæpe opus ſit; tamen compoſitorum etiam genuina virtus nunquam innoteſcere poteſt, quando ſubinde alia atque alia interponuntur ac ipſa adhibendi methodus pluries variatur. Longe magis vero huic cognitioni obeſt crebra mutatio, quandoquidem remediorum effectus nonniſi certo tempore perfici poteſt & cognoſci, quod niſi exſpectetur ipſeque uſus aliquandiu continuetur, neutiquam de virtute certi quippiam poterit aſſeri, ſed quantumvis egregium pro ſterili habebitur. Eximium hanc in rem eſt Celsi præceptum *lib. III. cap. 1. non ſtatim*, inquientis, *condemnetur, ſi quid non ſtatim profuit; minus vero removeatur, ſi quid paulum ſaltem juvat, quia profectus tempore expletur.* Et idem etiam jam præcedenti capite *lege XIV.* pluribus inculcavimus. Atque hæc ſunt potiora impedimenta ſolidæ cognitionis virium in medicamentis; quæ qui ſuperat ac removet, pariterque tempus exhibitionis, doſin & modum cum congruo vehiculo propinandi curate annotat; is omnino genuinas facultates & operationes explorabit & cū certa ratione habebit perſpectas.

CAPUT IV.

De medicamentorum quatuor ſummis generibus & operandi modo, ſpeciatim alterantibus.

§. I.

Medicamentorum in claſſes diſtributio neceſſaria.

Quum omne fere Medici officium in eo contineatur, ut, quæ tum ad tuendam, tum redintegrandam labefactatam valetudinem, nec non levanda & mitiganda urgentia pathemata faciunt, tempeſtive offerre, & viciſſim, quæ inſalubria & fugienda, perite arcere noſcat; in proclivi eſt judicare: ad hoc ex voto perficiendum nihil æque neceſſarium eſſe, ac diſtinctam & curatam ſanitatis præſidiorum notitiam. Hæc autem cognitio ſupponit non ſolum notitiam virium, ſed etiam elementorum & operandi rationis; quo Medicus ſolido dijudicare queat ratiocinio, quid ex omni apparatu in hoc vel illo morbo, hoc vel illo individuo, hoc vel illo tempore & pro diverſa aliarum circumſtantiarum ratione, obſit, aut proficiat. In quo quidem ut recte verſetur artifex & habeat, unde cuivis caſui accommodum expedite promere & cum fructu afferre queat; nihil aptius magiſque proficuum eſt, quam ſi omnia hæc ſua inſtrumenta, ſecundum ipſorum principia, modum operandi & effectus quoque quos ſub certis conditionibus præſtare poſſunt, in certas claſſes perite & compendioſe diſpeſcat.

§. II.

Quæ minus recte huc uſque adornata.

Jam quidem quamplurimi ejuſmodi ſyllabi & catalogi materiæ medicæ, à doctis etiam viris concinnati, paſſim circumferuntur: ſed ſi verum fateri

fateri licet, ita utplurimum ſunt comparati, ut ſolidæ & rationali therapiæ inde adornandæ, plus obſint quam proſint, & à peritis ac in ipſa arte exercitatis vix ſine indignatione per luſtrari queant. Etenim obviæ in iis ſunt longe plures quam par eſt & innumeræ fere remediorum claſſes, ut non ita pridem in ejus farinæ libello vel quinquaginta numerarim, prout nempe ratione partium quas afficiunt, ratione morborum in quibus conveniant & ratione effectuum quos interne & externe edunt, variant. Ipſæ vero conſignationes diffuſæ & tam variis diverſæ ac plane contrariæ indolis medicaminibus refertæ ſunt, ut qui confidenter, ſine nova curata diſtinctione, earum ductum in conficiendis pharmacis ſequi velit, non poſſit non in ingentem errorem atque confuſionem perduci.

§. III.

Et ad quatuor tantum claſſes reducenda.

Quapropter ſumma medicamentorum genera compendioſe & longe rectius ſic deſcribi poſſe cenſeo, ut quum omnia quæ medendi ſcopo offeruntur, ad removendas morborum cauſſas quoad modum agendi dirigantur; in omni vero morbo vitium vel ſit in motu, vel in materia, quæ movetur, immo ad motum diſponit; motus porro vel nimis, aut in univerſo corpore, aut in certa tantum parte, intenſus, vel imminutus ſit; materia autem vel quantitate, vel qualitate delinquat, cuncta remedia vel circa motum, vel materiam operatione ſua in genere occupentur. Et materiæ quidem qualitate vitioſæ corrigendæ dicata ſunt alterantia, quantitate peccanti evacuantia, motui vero ſi deficit, imminutus eſt & partes atonia laborant, excitando & procurando roborantia, ſi vero intenſus nimis eſt & adauctus ac partes ſpaſmo exercentur, componendo ac remittendo, ſedativa inſerviunt. Hæ ſunt generales quatuor medicamentorum claſſes, ad quas omnia quæ naturæ promtuaria ad medicum uſum ſuppeditant, commodiſſime poſſunt reduci. Quin etiam omnes artis in medendo operationes, his adminiculis & hac ratione quam optime perfici poſſunt, & HIPPOCRATES elegantiſſime hinc & vere mechanice medicinam definivit *lib. de flat.* §. 3. ſcribens: *Medicina nihil aliud eſt, niſi ablatio & appoſitio. Ablatio quidem eorum quæ excedunt, appoſitio vero eorum quæ deficiunt. Qui autem iſtud optime facere poteſt, is optimus Medicus cenſebitur, quantumque quis ab hoc præſtando deficit, tantum deficit quoque ab ipſa arte.*

Alterantium & evacuantium roborantium & ſedantium.

§. IV.

Actio vero vel fluidas,

Deinde quod ad cauſſalem influxum ipſamque remediorem actionem attinet; agunt ipſa immediate & proxime vel in fluidas, vel ſolidas partes, ita quidem, ut alterantia & evacuantia dicata ſint fluidis, roborantia & ſedativa ſolidis. Verum quia tam liquida, quam ſolida, diverſæ naturæ ſunt, diverſis etiam rationibus ſuccedunt operationes. Quippe nonnulla ex medicaminibus proxime actione ſua afficiunt tenuiſſimum ac mobiliſſimum illud fluidum, quod in cerebro ac nervis hoſpitatur, & motum præcipue & ſenſum partibus præſtat, illud vel augendo ac in motum magis ciendo, ut analeptica, cordialia & ſuaveolentia, vel intenſiorem ipſius motum ſedando, ut vaporoſa, anodyna, opiata & graveolentia, quæ exigua etiam doſi aſſumta, præſentaneam exſerunt virtutem. Alia medicamentorum immediate operantur in ſanguinem & qui ipſi ſerviunt ſuccos, ut diluentia, incraſſantia, attenuantia, item abſorbentia & acrimoniam cauſticam vel ſulphuream contemperantia.

§. V.

Vel ſolidas partes afficit.

Quæ in ſolidis effectum præſtant, ut plurimum immediate & proxime eundem in nervoſis partibus exſequuntur, præſertim ventriculo & inteſtinis, quæ ſenſationis exquiſitiſſimæ. Hunc in cenſum veniunt pharmaca ex mineralium claſſe potiſſimum petita, quæ exigua in doſi operantur & in tenuiſſimas ac ſtupendæ exiguitatis moleculas integra virtute & textura diſſolvuntur ac intimæ admiſſionis ad nervoſas partes ſunt, nec tam facile elui poſſunt, ut ex vomitoriis tartarus emeticus, ex ſalivantibus mercurius præcipitatus albus, ex ſulphuribus, ſulphur antimonii noſtra methodo paratum & ſalia volatilia. Alia vero ſale ſubtili cauſtico nervoſas has partes adoriuntur, ut ex venenis arſenicum, ex purgantibus helleborus albus & niger, gummi guttæ, reſina jalappæ & id genus alia, cum omnibus inſectis, inprimis cantharidibus. Notandum tamen quod ex his nonnulla unam præ altera nervoſa parte magis afficiant, uti mercurialia glandulas, lymphatica vaſa ipſaſque fauces, antimonialia emetica ductus biliarios, colocynthiaca nerveas inteſtinorum tunicas, helleborus œſophagum, laryngem & aſperam arteriam, cantharides & inſecta nerveos urinarios & ſeminales ductus, ſalia volatilia oleoſa & ſudorifera ex ſale volatili regni animalis confecta tunicas vaſorum arterioſorum. Alia denique ex iis quorum operatio ſolidis dicata, plus muſculoſo-fibroſis, quam nerveis & membranaceis partibus facultatem ſuam inſinuant, quorum è numero ſunt roborantia, quæ vel leniori principio conſtringente fixiori terreo, vel ſulphureo pollent.

§. VI.

Inſtituti ratio.

Sic igitur in genere recte diſtinguenda medicamentorum ſupellex, & ſic quoque in compendio eorum actio & operandi ratio concipienda: jam de ſingulis ſeorſim. Quemadmodum vero medicina rationalis ab evidentibus maxime cauſſis, obſcuris omnibus, ut loquitur CELSUS, non à cognitione artificis, ſed ab ipſa arte rejectis, inſtrui debet: ita etiam illam ſcientiam, quæ medicamentorum facultates pandit & ad rationes revocat, non ex cauſſis obſcuris nimiſque remotis, vel principiis atomiſticis & ſecundum magnitudinem & figuram particularum geometricis, quæ revera incomprehenſibilia, ſed ab evidentibus, proximis, in ſenſus cadentibus & comprehenſibilibus, immo maxima ex parte ipſa experientia petendam & hauriendam eſſe judico. Cui proinde methodo etiam inpræſentiarum inſiſtam, & in hac facultatum, & proprietatum medicamentorum explicatione, plana admodum, ſimplici & facile concipienda ratione procedam, ita quidem, ut non omnes, ſed ſelectas tantum & uſu comprobatas ex quavis claſſe ſpecies recenſeam atque quoad agendi modum atque uſum nervoſe explicem.

§. VII.

Alterantium quatuor ſunt genera.

Sermo autem primo erit de ALTERANTIBUS, quæ primam remediorum claſſem conficere & maxime circa correctionem materiæ quæ qualitate in vitio eſt occupari, ſuperius dixi. Jam vero quia materia emendanda in morboſis corporis afflictionibus variis modis delinquere poteſt, varias etiam alterantium ſpecies inde reſultare eluceſcit. Nimirum ſuccis corporis noſtri, qui ſecundum naturam blandi, dulces ac tempe-

rati eſſe debent, vel ſalino-acidam & corroſivam naturam induerunt, vel intemperie calida, ſubtili ſulphurea infecti ſunt, vel nimis viſcidam, tenacem & craſſam, vel valde acrem & corroſivam indolem contraxerunt. Hinc ut quadruplex hæc vitioſa qualitas corrigatur, quadruplex etiam alterantium genus eſſe debebit. Et quidem ad acidum imbibendum ac obtundendum, abſorbentia, ad exæſtuantem & bilioſam intemperiem contemperandam & refrenandam, temperantia, ad viſcidum & ſpiſſum diſſolvendum ac colliquandum, incidentia & denique ad acrimoniam urentem & corrodentem involvendam ac mitigandam, demulcentia apta ſunt atque accommodata.

§. VIII.

Abſorbentia. Primum itaque alterantium genus complectitur ABSORBENTIA. Horum claſſem ducunt ex marinis mater perlarum, concharum, cochlearum & oſtracodermatum variæ ſpecies, corallia rubra & alba, nec non os ſepiæ; ex animantibus deſumpta cornua & oſſa, ſive per vaporem ſub coctione emollita, ac ut in pharmaciis audit, philoſophice præparata, ſive aperto igne uſta, dentes & ungulæ, teſtæ ovorum, chelæ & lapides cancrorum, mandibulæ piſcium, item unicornu animale & foſſile; ex ſubterraneis lapis ſpecularis, creta, cryſtallus præparata, oſteocolla & omnes lapides calcinati & uſti, varia bolorum, argillarum & terrarum ſigillatarum genera; ex metallis limatura martis; ex chymice confectis omnia ſalia per incinerationem parata, cineres clavellati, ſal tartari, nitrum fixum, ſpiritus ſalis ammoniaci urinoſus, ſal volatile ammoniacum, magneſia alba, tinctura ſalis tartari, item antimonii acris.

Theoremata.

Abſorbentium horum omnium ea ratio eſt ac indoles, ut cum obvio quocunque acido promte congrediantur, illud imbibant, quantumvis corroſivum hebetent ac deſtruant & cum eo in tertium quoddam innoxium corpus commigrent. Patet hic effectus exemplo ſpiritus noſtri fumantis & inflammantis quam maxime corroſivi, olei vitrioli, mercurii ſublimati, aquæ regis, fortis aliorumque ſumme cauſticorum, quæ adjecta ferri ſcobe, vel commixto alcalino ſale, aut abſorbente terreo, omni rodente facultate orbantur, ut nec quicquam acidi aut arrodentis ſuperſit. Quamvis vero cuncta alcalina ſalina & terrea in eo conveniant, quod acidum quodvis cicurent ac in tertium quoddam commutent: in eo tamen quædam intercedit differentia, quod ſalia alcalinæ indolis, ſive lixivioſa, non ſolum à quovis acido, ſed etiam liquore aqueo in corpore celerrime & ex toto ſolvantur, terrea vero non tam facile penitus liqueſcant, uti conſpicuum eſt in coralliis, martis limatura, calce viva, quæ nec ab acido, præſertim vegetabili, prorſus diſſolvuntur, ſed ſemper fixior quædam terreſtris ſubſtantia reſtitat. Deinde alcalina ſalia præter vim abſorbentem, ſuſcepto in connubium acido, novam acquirunt medicamentoſam virtutem, viſcidos nempe, limoſos & tenaces ſuccos incidentem & colliquantem, leniter ſtimulantem, ac vel alvum, vel diureſin, vel etiam diaphoreſin movent, & promte quoque per excretoria tranſeunt: plurima vero alia ex corporibus alcalinæ naturæ non tam expedite excretiones proritant, ſed potius quandoque adſtringentem relinquunt effectum, uti ſolenne eſt limaturæ martis, coralliis, bolis & terris ſigillatis.

Corollaria practica.

I. Quia igitur alcalina terrea nonniſi ab acido diſſolvuntur, hinc utique cavendum eſt, ne in iis morbis, ubi primam regionem, in qua abſorbentia maxime operationem ſuam exſequuntur, magna crudorum & viſcidorum ſuccorum colluvies obſidet, ne indiſſoluta ibi hæreant, ſtomachum gravent, appetitum & digeſtionem deſtruant alvumque reddant adſtrictiorem; id quod ſæpius in febribus ardentibus, bilioſis, hecticis & ubi languor motus periſtaltici & conſtrictorii in ventriculo præſto fuit, factum fuiſſe obſervavimus.

II. Viciſſim quia hæc abſorbentia acidum tam promte abſumunt atque invertunt, acor autem purgantium & vomitoriorum efficaciam quam maxime impedit atque infringit, utiliſſime digeſtivi loco, ubi juſta acidi eſt ſuperantis ſuſpicio, horum uſui præmittuntur.

III. Utut omnia terrea abſorbeant & obtundant acidum; ob diverſam tamen ſingulorum texturam & naturam, quandoque fit, ut productum ex ipſis valde differat, ac diverſum ſæpe intentioni non reſpondentem in corpore effectum exſequatur, & hinc exquiſitus in oblatione ſervandus delectus. Quando ſcilicet Medicus præter virtutem abſorbentem, etiam quandam roborantem & adſtringentem deſiderat; expedit marina potiſſimum, & ex his corallia & oſtreas, nec non teſtas ovorum, item varias margarum ſpecies, inprimis quæ ſigillari ſolent, in uſum vocare. Si lenius adhuc ſubadſtringendum, perlarum mater & conchæ, ac ſpeciatim ad cohibendum ſeminis fluxum, os ſepiæ, ex uſu eſſe poterunt. Ubi per abſorbens laxans ſimul effectus perficiendus, magneſia, quæ ex lixivio nitri debita enchireſi paratur & nonniſi tenuiſſimus calcis vivæ flos eſt, offerenda, quæ tota ab acido ſoluta, in ſal medium amarum, alvum promte ſtimulans tranſit, eaque propter in hypochondriacis & ubi prima regio acidis ſuccis ſcatet alvuſque ſtrictior eſt, eximiam certe exſerit efficaciam. Quum diureticus ſimul effectus præſtandus, cancrorum lapides, cochleæ vel corallia uſta, nec non oſteocolla, utiliſſimam locant operam. Ad perſpirationem una in morbis liberiorem reddendam animalium oſſa uſta, vel philoſophice præparata, commodiſſime inſerviunt. Et denique quo ſtagnantes & denſati humores ipſeque coagulatus ſanguis reſolvantur, nihil certe domeſtico illo remedio præſtantius, quo cancrorum lapides in aceto liquati propinantur.

IV. Abſorbentia licet ſint medicamenta admodum ſimplicia, fere domeſtica & facile parabilia, eorum tamen virtus & efficacia omnibus ferme aliis remediis ſuperior, nec ſatis dilaudari poteſt. Nihil enim tam expedite ac promte noxios ſuccos cicurandi & invertendi facultatem ex omni alterantium cenſu exſerit, quam abſorbens, neque tamen facile tam ſecurum ullum aliud & innoxium eſt, niſi majori quam par eſt copia ingeratur. Adhæc uber admodum acidi in corpore eſt proventus, maxime in his, quibus bilis deficit, ut ſenibus ac fœminis, nec non qui ſedentariæ vitæ nimium indulgent, & potum, qui multum acidi recondit, largius aſſumunt, immo in multis morbis, præſertim affectione & melancholia hypochondriaca, enormis plane; acidum autē toti animantium naturæ, & coagulante effectu, libero ſuccorum vitalium progreſſui admodum inimicum eſt, & graviſſimorum, præſertim chronicorum morborum, primam & originalem cauſ-

ſam

ſam ſuppeditat: ideoque clariſſime innoteſcit, optima & præſtantiſſimæ virtutis, immo polychreſta eſſe hæc abſorbentia, quorum tamen uſus Veteribus parcus admodum fuit vel plane nullus, ac demum HELMONTIO, TACHENIO, eorumque in Belgio maxime aſſeclis SYLVIO & BONTEKOE in acceptis ferendus, qui acidum multorum morborum cauſſam eſſe perhibuerunt & primi his acido oppoſitis uſi ſunt præſidiis.

§. IX.

Temperãtia. Secunda alterantiũ claſſis complectitur TEMPERANTIA, quæ non modo inteſtinum calidum partium ſulphurearum in ſanguine motum, ſed & ipſum fervidum, urentem bilioſum humorem in inteſtinis, contemperant, cicurant & hac ratione refrigerant. Hac virtute ex vegetabilium cenſu ſplendent, radix & herba acetoſæ, acetoſella, poma citria, aurantia, Chinenſium, granatorum, ribeſia, fraga, berberes, baccæ rubi idæi, ceraſa & ex iis parati ſucci, ſyrupi, item aquæ ex recentibus his deſtillatæ, nec non ſemina quatuor frigida majora & decoctum avenaceum; ex animantium regno ſerum lactis, lac ebutyratum, ſuccus cancrorum fluviatilium, teſtudinum decoctum, decoctum dilutum raſuræ cornu cervi & ſcorzoneræ, cum vel ſine hordeo, gelatina cornu cervi, aqua etiam à raſura cornu cervi deſtillata, hoc nomine commendanda: ex mineralium familia omnibus palmam præripit nitrum bene purificatum, melius adhuc regeneratum ex aqua forti per additionem ſalis tartari; ex chymicis denique & pharmaceuticis ſal eſſentiale acetoſellæ, cremor tartari, phlegma vitrioli, clyſſus antimonii ſulphuratus, tincturæ roſarum, florum bellidis, violarum cum ſpiritu vitrioli philoſophicæ præparatæ, quam optime temperant.

Theoremata.

Temperantia agunt triplici ratione. Vel enim ſale acido, particulas volatiles ſulphureas ligant & motum earum calidum vorticoſum inteſtinum figendo & illas coagulando, quodammodo minuunt. Vel operantur expanſiva aëreo-elaſtica quadam virtute, qualis deliteſcit maxime in nitro, quod ſal acidum & alcalinum, ingentem partium ſulphurearum nec non liquidi aëreo-ætherei copiam involutam recondit, eodemque materiam calidam in vehementi motu vorticoſo calido conſtitutam diſpellit & à centro quaſi ad peripheriam diſplodit, ſale vero neutro materiam craſſam, quæ caloris & ſulphuris matrix, attenuat, reſolvit, diſparat, & ſubtili ſimul ſuo acido partes ſulphureas in celerrimo motu ſiſtit. Vel etiam partes ſulphureas diluendo & disjungendo, humidum calore abſumtum reſtituendo, ſimul etiam nimiam vaſorum elaſticitatem, à qua calor pendet, remittendo, operationem ſuam exſequuntur, uti potiſſimum obſervatur, ab aqueis, ſero lactis, decocto cornu cervi & avenaceo.

Corollaria practica.

I. Hæc certe temperantia multi & magni uſus ſunt in medicina, ubicunque calor præternaturalis exſtinguendus, eaque propter in febribus omnis generis, item inflammationibus & gravioribus ſpaſmis ac doloribus, qui perpetuo fere nimia & calida ſanguinis commotione ſtipantur, iiſdem nullo modo carere poſſumus. Sed acidis, quæ figendo & coagulando agunt, merito præferenda nitroſa. Nitrum enim non tantum refrigerantem, verum etiam rigidas & ſpaſmo afflictas partes relaxantem, ſive antiſpaſmodicam, item urinæ & alvi excretionem promoventem virtutem poſſidet. Quin quum alia refrigerantia & acida fluida magis condenſent & coagulent, nitrum potius colliquat, rareſacit, attenuat humores denſos & viſcidos, ita prorſus, ut ſi vel in pulverem redactum, vel in aqua prius ſolutum, ſanguini nigro coagulato inſpergatur eum & floridiorem efficiat. Quare non ſolum in inflammationibus ipſiſque febribus inflammatoriis, quæ à ſanguine nigro, coagulato & incarcerato naſcuntur, acidis longe præſtantius, ſed etiam quia tenacem & ſpiſſam ſeri materiam, quæ affluens in ſanguine inflammationi ſubjectorum apparet, tam efficaciter fundit ac diſſolvit, ad corpus ab inflammatione defendendum quam maxime proficuum.

II. In febribus chronicis, ut lenta, hectica, quæ utplurimum ex labe vel corruptione quadam viſcerum natales trahunt & quando tuſſis aut hæmoptyſis juncta eſt, ipſique pulmones vitio laborant, non acida, ſed nitroſa & diluentia, præſertim ex regno animalium petita, ut ſerum lactis, aqua & decoctum, nec non gelatina cornu cervi, in uſum vocari debent. Ubi etiam diarrhœis, dyſenteriis, choleræ, calor febrilis aſſociatur, identidem abſtinendum ab acidis, refrigerantibus, & potius diluentibus, gelatinoſis, mucilaginoſis, adjecto pulveribus temperantibus & abſorbentibus uno vel altero nitri grano, utendum. De quibus laudatiſſimis virtutibus pluribus videri poteſt, diſſert. noſtra *de nitri uſu*, nec non ea, quæ *obſervationes circa nitrum* tradit.

§. X.

In tertia alterantium claſſe comprehenduntur INCIDENTIA ſive ATTENUANTIA. *Incidentia.* Horum in cenſum veniunt radices pimpinellæ albæ, ari, acori, aſari, armoraciæ, enulæ, cichorii, iridis Florentinæ, ſigilli Salomonis, vincetoxici: herbæ arnica, beccabunga, cochlearia, naſturtium aquaticum & Indicum, piperitis, ros ſolis, fumaria, trifolium fibrinum, centaurium minus, hyſſopus, ſcordium, chæreſolium, carduus benedictus, ſedum minus, alliorum, porrorum & ceparum ſpecies; lignum guaiacum & ejus cortex; aromata piper & zingiber; ſemina ſinapeos, cochleariæ & naſturtii; gummata ammoniacum, galbanum, ſagapenum, opoponax, myrrha & benzoe; chymice & pharmaceutice confecta, mercurius dulcis, æthiops mineralis, flores ſulphuris, ſalia alcalia fixa & vegetabilium per incinerationem parata, ſpeciatim ſal tartari, abſynthii, porro media, ut digeſtivum Sylvii, noſtrum aperitivum, ammoniacum, polychreſtum, Ebshamenſe, Sedlicenſe, tartarus vitriolatus, terra foliata tartari, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum cancri, nitrum & ſal ammoniacum, volatilia, ut ſal volatile ſalis ammoniaci, ſpiritus ſalis ammoniaci urinoſus, oxymel præterea ſquilliticum, tinctura antimonii acris, eſſentia gummi ammoniaci, piperis Indici, reſina Guaiaci, ſyrupus nicotianæ, de eryſimo, feculæ aronis &c. Fontes quoque medicati, qui præter diluentem & aperitivam virtutem incidente etiam pollent, ut acidulæ Egranæ, Sedlicenſes, thermæ Carolinæ, nec non infuſa theiformia, quæ propter copioſum aqueum elementum, maxime vim ſuam attenuantem & coaleſcentes moleculas disjungentem edunt, ac demum ſerum lactis dulce, quod ob dulce ac ſubtile quod cuſtodit ſal, deterſiva ſimulque ductus excretorios aperiente facultate ſplendet.

Theoremata.

Ex his nonnulla in fluidas, nonnulla in ſolidas corporis partes agunt. Quæ fluida immediato contactu afficiunt ſunt perpauca, idque non aliis quam diluentibus aqueis, quorum magna certe ad colliquandos glutinoſos ac viſcidos humores eſt efficacia, nec non ſalibus alcalinis fixis & volatilibus ac nitroſis, quæ præſertim in forma liquida ſanguini aut humoribus ſpiſſis ac denſatis admixta, eoſdem vel ad oculum liquefaciunt atque attenuant, tribuendum. Reliqua omnia in ſolida operantur, eorum tonum, robur, contractilitatem, vaſorumque elaſticitatem atque potentiam ſyſtalticam augendo & intendendo, quo fit, ut contentos ſuccos validius premant, concutiant, motum progreſſivum citatiorem & inteſtinum auctiorem reddant, & fortius crebriuſque ſic trajecti per vaſa capillaria tenaces & ſpiſſeſcentes ſucci, in minores globulos, à quibus fluiditas pendet, diſcerpantur ac dividantur. Hanc autem in ſolida actionem nonnulla ſale acri fixiori exſequuntur, ut radices ari, pinpinellæ albæ, aſari, iridis Florentinæ, ſigilli Salomonis; herbæ arnica, piperitis, ros ſolis, ipſumque piper & zingiber, quæ acuti quidem ſaporis, deſtillatæ autem cum aqua per veſicam, nec oleum volatile acre, nec aquam acris ſaporis largiuntur, ſicque fixam ſuam teſtantur indolem. Viciſſim alia effectum ſuum perficiunt ſale acri ſubtili volatili, quorum è numero armoracia, enula, naſturtium, cochlearia, ſinapi omniaque ceparum, alliorum & porrorum genera. Quædam agunt ſale medio ſtimulante, cujus indolis ſunt ſalia illa neutra, quorum acrimonia & irritans facultas non ſolum ſapore innoteſcit, ſed etiam ex effectu, quo majori doſi oblata, alvum vel diureſin movent, pateſcit. Alia ſale acri multis particulis ſulphureis imbuto, effectum edunt, quod obvium in gummi ammoniaco, ſagapeno, opopanace, nec non guajaco & ejus reſina; quæ præter ſal acre, oleum quoque complecti, deſtillatione, qua copioſum hoc fundunt, manifeſtatur. Aliqua demum ſale penetranti ſubtiliori metallico operationem abſolvunt, uti eſt mercurius, inprimis dulcis, item æthiops mineralis.

Corollaria practica.

I. Attenuantium & incidentium virtus latiſſime patet, ut ob multiplicem quem præſtant effectum, variis denominationibus paſſim inſigniantur. Quod ſi enim tenaces & viſcidi in corpore humores non modo in cavitatibus & vaſorum alveis ſtagnant, ſed & minimos viſcerum & emunctoriorum tubulos farciunt & obſtruunt: hæc præſidia incidente & attenuante ſua facultate impactos humores expediendo & obſtructiones reſerando, aperientem præſtant effectum, & ob id recte dici poſſunt aperientia. Merentur etiam nomen antiſcorbuticorum & ſanguinem depurantium. Nam quia puritas & temperies ſuccorum vitalium à legitima inutilium ac ſuperfluorum ſe- & excretione dependet; hæc autem oppilatis ab humore ſpiſſo & viſcido emunctoriorum & glandularum minimis canaliculis, intercipitur; facile patet: ea quæ lentos ſuccos incidendi & obſtructiones removendi virtute pollent, optima eſſe ſanguinem depurantia, nec non adverſus ſcorbutum præſidia, in quo humores maxime intemperati, & variis heterogeneis, viſcidis, ſalſis, ſulphureis, acribus particulis referti ſunt. Quumque adeo diverſum edant effectum, quæ cuique potiſſimum accommoda, ſciendum.

II. In affectibus itaque ventriculi & primarum viarum, ad diſſolvendas & incidendas viſcidas cruditates egregie faciunt radix ari, pimpinellæ albæ, calami aromatici, piper, zingiber, ſal ammoniacum depuratum, tartarus vitriolatus, arcanum duplicatum, ſal digeſtivum Sylvii, noſtrum aperitivum, ſal abſinthii, ſpiritus ſalis ſimplex, vel dulcificatus, nec non tinctura aperitiva Mœbii. Et ſi per alvum ſimul crudi & male cocti ſucci exturbandi, præſtans utique virtus eſt ſalium mediorum, inprimis ſalis Sedlicenſis, Ebshamenſis & polychreſti, pleniori doſi & cum ſufficienti aqueo vehiculo propinatorum.

III. Ubi humores viſcidi in pectoris affectibus reſolvendi & per ſcreatum rejiciendi, commodiſſimam locant opem, radix enulæ, iridis Florentinæ, ros ſolis, hyſſopus, ſcordium, capillus veneris, gummi ammoniacum, myrrha, benzoe, ſulphur, balſamum Peruvianum, nitrum antimoniatum, terra ſoliata tartari, oxymel ſquilliticum, ſolutio lapidum cancrorum cum aceto deſtillato, ſyrupus nicotianæ, nec non de eryſimo.

IV. Quando ſpiſſa & tenaci impuritate ſanguis infectus ac inde emunctoria oppilata & dyſcraſia ſalſo-ſulphurea ſcorbutica humores conſpurcati, apprime ex uſu ſunt, radix armoraciæ, cochlearia, naſturtium aquaticum, Indicum, piperitis, beccabunga, centaurium minus, trifolium fibrinum, carduus benedictus, fumaria, ſedum minus, ſinapi, gummi ammoniacum, ſagapenum, myrrha, liquor nitri fixi, oleum tartari per deliquium, ſolutio nitri, elixir noſtrum temperatum, tinctura antimonii acris, eſſentia lignorum, ſpiritus ſalis ammoniaci, ſal abſynthii cum ſucco citri, nec non ex aquis medicatis Sedlicenſis & Egrana.

V. Quando ſanguis congrumatus poſt contuſiones & ſuffuſiones diſſolvendus iterumque fundendus, eximiam laudem merentur radix ſigilli Salomonis, herba arnicæ, chæreſolii, acetum deſtillatum cum lapidibus cancrorum, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum.

VI. In Morbis ubi lympha ſpiſſitudinem contraxit, maximeque a miaſmate venereo, palmam ferunt guaiacum, ſaponaria, tinctura antimonii acris, mercurius dulcis & æthiops mineralis, qui prudenter uſurpatus, ad lentos in glandulis & hepate obhæreſcentes ſuccos colliquandos & reſolvendos, uſus eſt longe præſtantiſſimi.

§. XI.

Accedit quarta alterantium claſſis, continens EMOLLIENTIA & DEMULCENTIA. *Demulcentia.* Hæc inter eminent radices altheæ, liliorum alborum, liquiritiæ, ſcorzoneræ; herbæ quinque emollientes, lactuca, branca urſina, parietaria; flores ſambuci, meliloti, malvæ, verbaſci, milleſolii, chamomillæ vulgaris, liliorum alborum, borraginis, papaveris rhœados, tiliæ, acaciæ, violarum & maxime omnium crocus; ſemina lini, fœnu græci, aniſi, cydoniorum, pſyllii, papaveris albi, quatuor frigida majora & minora, ſiliqua, amygdalæ dulces, ficus, pineæ, piſtaceæ, gummi ceraſorum, Arabicum, tragacantha, raſura cornu cervi & ejus gelatina, axungia humana, canis, caponis, medullæ oſſium, pinguedines circa omentum, oſſa & meſenterium, olea nativa animalium, butyrum recens, lactis cremor, lac ipſum, ſaccharum lactis, ſperma ceti, mel, vitellus ovi, ejus albumen exſiccatum & in pulverem redactum. Ex præparatis oleum amygdalarum dulcium, lini, raparum, momordicæ, decoctum cornu cervi citratum & ſcorzo-

neræ

neræ citratum, ptiſana, ſerum lactis dulce, ſyrupus è dialthæa Fernelii, unguentum dialtheæ, emplaſtrum diachylon ſimplex, de meliloto, ſpermatis ranarum.

Theoremata.

Virtus horum remediorum duplex eſt, ſolidis, vel fluidis dicata. In ſolidis quidem hanc ita exſequuntur, ut rigidas, duras ac tenſas fibras laxent, molliant eaſque mobiles & flexiles reddant, ſimulque adductos per ſtricturas minimorum vaſorum alveos amplient atque dilatent: in fluidis vero viſcida ſua mucilagine præſtringunt, involvunt & quaſi capſulæ includunt acies & ſpicula ſalium acrium rodentium, & ſic quam optime demulcent. Exterius autem applicata, humorem vaſorum alveis elapſum, nec amplius reſolvendum, aut per lymphatica vaſa reſorbendum, in pus convertunt, ita quidem, ut disjecto per calorem temperatum ſubtiliſſimo liquido, remanens viſcoſa materia, obliniris blande poris ne nimium humidi exhalet, & profecto majore ſucci nutritii, ex quo pus maxime conflatur, per relaxatos tubulos affluxu, ad coctionem & maturationem traducatur.

Corollaria practica.

I. Maximæ hæc demulcentia ſunt efficaciæ, ſi venenum cauſticum aſſumtum, & vix ſane melior datur his antidotus, ad pernicialem toxici ex animalium, vegetabilium & mineralium cenſu vim cicurandam & infringendam, lacte præſertim & pinguedinibus copioſe ingurgitatis, quæ non modo acerrima venenorum ſpicula obtundunt atque involvunt, ſed & conſtrictas per virus à validiſſimo ſpaſmo membranas laxant, & hac ratione veneni evacuationem, ſive per vomitum, ſive ſeceſſum, adjuvant.

II. In omnibus longis morbis & valentibus, præſertim qui ab acrimonia humorum ortum trahunt & nervis potiſſimum inſident, ſimpliciſſima hæc emollientia in infuſis & decoctis oblata, uſum præſtant longe ſaluberrimum. Sæpius certe convulſiones inſania ſtipatas & ſcorbuticas artuum tractiones cum acerbis ventris torminibus, curatas novi decoctis, ex radice pœoniæ, altheæ, herba malvæ, parietariæ, brancæ urſinæ, floribus verbaſci, liliorum alborum, ſambuci, borraginis, chamomillæ, papaveris rhoeados, ficubus & ſemine fœniculi, cum aqua vel ſero lactis paratis, largiori tamen ac diuturno uſu, & adjecto interdum uno vel altero cochleari olei amygdalarum dulcium & interpoſito balneo ex aqua dulci cum lacte remixto.

III. Axungiæ & pinguedines animantium recentes, maximeque oſſium medullæ, quæ ſubtiliſſimam recondunt pinguedinem, in ſcorbutica acri humorum diatheſi interne cum fructu uſurpantur.

IV. In aridura partium & ubi articuli vix ſine ſtrepitu moveri poſſunt, nec non in doloribus arthriticis, eadem demulcentia, ut radix ſcorzoneræ, flores ſambuci, milleſolium, chamomilla vulgaris, ſemina quatuor frigida majora, inprimis vero ſerum lactis dulce, pinguiuſculis cremoris partibus adhuc refertum, vel etiam pinguedines cum quodam alcali in ſaponis texturam redactæ, mirabilem præſtant effectum, ſed opus eſt, ut pinguia hæc jejuno ventriculo, non adeo magnis, ſed repetitis doſibus aſſumantur, ſuperbibendo hauſtum calidum convenientem.

V. In exulceratione renum & mictione cruenta, quæ ob acredinem humorum quandoque incidit in variolarum morbum, gummi ceraſorum, vel etiam tragacantha, aut albumen ovi ſiccatum, in ſero lactis ſoluta, præſtabilem locant opem. In pectoris vero affectibus, ad acredinem tuſſis cauſſam obtundendam & materiam ad evacuationem præparandam, ſpecifica quaſi virtute laudantur decoctum avenaceum, ſperma ceti, liquiritia, oleum amygdalarum dulcium, ſiliqua dulcis, ſaccharum lactis, crocus, ficus, ſyrupus violarum, flores papaveris & ſambuci.

VI. Hecticus jugis ſi affligit calor & ſucci dulces continua lenta febre acrimoniam ſalſo-alcalinam contrahunt, in cremore lactis & butyro recenti, ob demulcentem effectum, egregia reconditur virtus.

VII. Pariter in cholera, dyſenteria, ſcorbuto, atrophia ſcorbutica, phthiſica & ubicunque acredo ſuccorum in vitio eſt, decocta gelatinoſa, carnium, oſſium, præſertim cornu cervi, item pedum vituli & vervecis, tam interius potu, quam exterius ano mediante clyſtere infuſa, eximii ſunt uſus.

VIII. Quando inteſtina infeſta detinet ſtrictura & alvus cum flatibus retinetur, egregium præſtant effectum emollientia ac demulcentia, ut oleum amygdalarum dulcium, ſerum lactis, decoctum avenaceum, cornu cervi, non tam per os aſſumta, quam potius per clyſterem inferius injecta.

IX. Flores & herbæ emollientes, ſi admixto croci momento decoquuntur & veſicæ incluſæ dolente interna parte exterius applicantur; ut in pleuritide, hepatitide, colica, vel ano in dolore ex hæmorrhoidibus cœcis, conſpicuum torminum conciliant levamen.

X. Quando humor quidam extravaſatus & impactus in pus convertendus, egregie inſerviunt linimenta & cataplaſmata ex pinguedinibus emollientibus & lacte parata, & maxime quidem floribus & foliis liliorum alborum, croco, ficubus, cepis toſtis, farina fabarum, vitello ovi ac melle; abſtinendum vero ab his, ubi in induratis & ſcirrhoſis, partibus materia continetur, ac in pus converti nequit, ni funeſtam ciere velimus putredinem.

XI. Mucilagines, quæ ex ſemine cydoniorum & pſyllii cum aqua roſarum vel ſpermatis ranarum conficiuntur, in eroſis atque exulceratis partibus, quibus dolor & ardor jungitur, ut aphthis ulceroſis faucium, cœcis & dolentibus hæmorrhoidibus, teneſmo, dyſenteria, gonorrhœa, vel fluore albo erodente, præſentaneam ſæpe ferunt opem.

CAPUT V.

De Evacuantibus.

§. I.

Evacuantia ſunt varia.

EVacuantium operatio occupatur maxime circa humores qui copia in vitio ſunt, eamque ob cauſſam in ſanitatis tutelam vel naturæ motibus, vel his non ſufficientibus, aut plane deficientibus, artis miniſterio, per congrua emunctoria expelli debent. Jam vero vitioſi ſucci non unius ejuſdemque naturæ, craſeos atque texturæ, nec etiam excernicula per quorum emiſſaria quilibet exturbandus, ejuſdem ſtricturæ atque diſpoſitionis ſunt; ideoque etiam inſtrumenta quibuſcum eorum expulſio adornatur, varia erunt ac multiplicia. Scilicet quæ ſtabulantem in ventriculi &

& primorum inteſtinorum cavo vitioſam ſaburram ſuperius per os eliminant, *emetica*; quæ ex inferiori canalis alimentaris regione per ani receſſum, *laxantia* aut *purgantia*, quæ per tubulorum cutis emunctorium, *diaphoretica* & *ſudorifera*; per renale cribrum & urinarias vias, *diuretica*, per glandulas & ductus ſalivales, *ſalivantia*; per aſperam arteriam ex thoracis cavo, *expectorantia*; per narium & faucium glanduloſam ſubſtantiam, *errhina*, *ſternutatoria* & *apophlegmatizantia*; ac denique quæ ipſum ſuperfluum ſanguinem evocant, *emmenagoga* & *hæmorrhoides cientia* vocantur. Sed de ſingulis jam ſeorſim.

§. II.

I. Emetica. Primum inter evacuantia locum obtinent EMETICA ſive VOMITORIA, quæ duplicis ſunt generis, mitiora ſcilicet, vel fortiora. Lenioribus accenſenda merito aqua ſimplex tepida, adjecto pauxillo ſalis & portione mellis, vel olei expreſſi aut pinguedinis, vel decocta cum ſemine vel cortice raphani ruſticani, aut ſemine anethi, vel etiam aqua thermalis, ſimul & ſemel largis hauſtibus copioſe ingurgitata. Validiorum in numero ex vegetabilium claſſe ſunt folia & radix aſari, helleborus albus, ſuccus corticis medii ſambuci, immo omnia cathartica validiora majori doſi data, nec non quæ ab exteris aſportantur gummi guttæ & radix Ipecacuanhæ, ex metallorum & mineralium familia, quæ venereæ proſapiæ, ut vitriolum cyprium album, Gilla Paracelſi & Angeli Salæ, ex capite mortuo olei vitrioli Goslarienſis, quod venereæ indolis, cryſtalli viridis æris, ſal emetico-diaphoreticum Mœbii ex vitriolo Goslarienſi & nitro anaticis partibus paratum, nec non quæ ad regulinam ſtibii ſubſtantiam ortum referunt, ut tartarus emeticus, vitrum antimonii & ex eo parata aqua benedicta Rulandi, mercurius vitæ, maxime ex butyro antimonii rectificato cum præcipitatione aquæ ſimplicis, vel olei tartari per deliquium confectus, pulvis Monckii, ex duabus partibus reguli antimonii martialis & una nitri paratus, ſulphur ſic dictum auratum antimonii, idque correctum, panacea ſic dicta Glauberiana, Conerdingiana, ad grana quinque vel ſex oblata.

Theoremata.

I. Mitiora emetica & maxime diætetica à Galeno & Veteribus potiſſimum ſunt uſurpata, quippe quæ admodum ſecura utplurimum copia ſua, non ſecus ac clyſteres ex iiſdem ingredientibus concinnati, inteſtina, ventriculum, inprimis ſi jam debilis & ad motum excretorium, teſte nauſea, ructibus, oris amaritie, anxietate, proclivis eſt, ad vomitum exſolicitant: ſed non agunt ultra limites ventriculi, ex quo utique humores crudos, pituitoſos & bilioſos ex male ingeſtis & digeſtis collectos non ſine fructu evacuant.

II. Emetica validiora tenuiſſima ſua cauſtica ſalino-ſulphurea acrimonia, exigua etiam doſi, non modo in tunicam ventriculi & inteſtinorum nerveam eam ſpaſmodice convellendo agunt, ſed & ſi paullo majori doſi præbentur, ultra ſtomachum, in ductus maxime nervoſos biliarios, item in glandulas inteſtinorum, meſenterii, pancreaticas ipſumque hepar penetrant & projectos ex his bilioſos & ſalivales humores expellunt, quandoque vero ſi univerſum genus nervoſum afficiunt, hoſtiliter etiam agunt & graviſſime nocent.

Corollaria practica.

I. Veteres albo veratro, ceu ſumme draſtico, emetico ſcopo utebantur; uti auctor eſt CELSUS *lib. II. cap.* 13. & quidem in comitiali morbo, in inſania & in valentibus aliis morbis ſine febre, ſed idem perite monet, ut ante hujus pharmaci uſum, corpus probe humectetur. Noſtro vero tempore, quo habemus ſecuriora, merito à violento hoc medicamine abſtinemus & ex ſupra recenſitis tantum ea ſeligimus, quæ naturæ & nervoſis partibus craſi & textura ſua non adeo inimica, nec cum ancipitis periculi metu propinantur. Hæc inter primo loco merito connumeranda radix illa Americana Ipecacuanha, ad drachmam dimidiam & ultra oblata, quæ præter ſalinum ſubtile acre principium, etiam balſamicum ac roborans cuſtodit, & id peculiare plane ſervat, ut omnium celerrime operationem ſuam exſequatur, eaque propter, ubi periculum in mora & promte vomitus ciendus, quam optime adhibetur. Et quoniam vomitu invertitur in ventriculo motus periſtalticus deorſum tendens, per conſenſum etiam in inteſtinis, ſi in diarrhœa vel dyſenteria nimis intenſus eſt, ſufflaminatur & alvi fluxus ad tempus ſiſtitur; unde CELSUS *lib. I. c. 3.* recte perhibet: vomitum ventrem, ſolutum comprimere, compreſſum ſolvere. Ipecacuanhæ commodiſſime ſubſtituitur aſarum, cujus radix & folia pariter ſubtili, acri volatili cauſtico elemento, quod coctione prompte exhalat, ſimul quoque roborante & balſamico pollent, & in febre antiqua quartana, tertiana, hydrope, ictero egregium ſuppeditant auxilium. Ex antimonialibus præferendus tartarus emeticus, ex croco metallorum, non vitro antimonii, qui duplo validior, præparatus, qui vel ſolus ad tria aut quatuor grana, vel refracta doſi cum radice ipecacuanhæ mixtus, egregie ſuum facit officium; & ſi quis effectum emetico-purgantem deſideret, decocto mannæ duo vel tria tartari emetici grana adjici poterunt. Pariter uſu eſſe poteſt panacea Glauberiana, ad quinque vel ſex grana cum cremoris tartari ſcrupulo oblata, nec non in aſthmate pituitoſo interdum oxymel ſquilliticum, ad duas vel tres uncias datum. Emeticis vero venereis, quorum vis conſtringens gravius & diutius exagitat nervoſas ventriculi & aliarum partium tunicas, item pulveribus iſtis regulinis antimonii, pulvere Monckii, vitro antimonii, mercurio vitæ, quæ infidæ operationis, & vel fortiſſime, vel inſufficienter operantur, pro majori vel minori humorum in ventriculo diſpoſitione, carere & tutius ab iis abſtinere poſſumus in medicina.

II. Non modo utilis, ſed & quandoque admodum neceſſarius eſt emeticorum paullo valentiorum uſus, ad venena, præſertim quæ narcoticæ ſunt indolis, item miaſmata, quæ ex contagioſis & malignis morbis decumbentibus exhalant, in ventriculū deſcendunt, ibique humoribus fermentantibus ſeſe inſinuant, cito, ne ad penetralia ſerpant, expellenda. Pari ratione ad humores ex commixtione heterogeneorum ingeſtorū, bilis humorumque fermentantium ſalivalium prodeuntes, corruptos & valde vitiatos, qui in ventriculi & inteſtinorum, præſertim duodeni, cavo ſtagnant, mora corrumpuntur & frequentiſſime febri lentæ, quotidianæ, quartanæ, item tuſſi chronicæ, nec non gravioribus morbis capitis, melancholiæ, hemicraniæ, quandoque etiam comitiali, item apoplexiæ, ortum præbent, exturbandos, efficaciter agentia ex uſu eſſe poſſunt.

III. In morbis qui a bile ſpiſſa, in gypſeum ſæpe

ſæpe & viſcidum coagulum abeunte & ductus biliarios obſtruente oboriuntur, ut ictero tam flavo, quam nigro, cachexia aliiſque, emetica non ſine fructu, reliquis aliis nihil juvantibus, propinantur, eoſdemque, exturbata bilioſa copioſa ſentina, feliciſſime abigunt.

IV. In anaſarca, leucophlegmatia, tumoribus partium œdematoſis & aſcite curabili, emetica paullo majori etiam doſi data, vehementer quidem ex ductibus & glandulis inteſtinorum, meſenterii, pancreatis, hepate ſerum aquoſum eliciunt ac per inferiora, rarius vero ſuperiora, ejiciunt.

V. In omni acceſſione & paroxyſmo febrili, inflammatione ventriculi, vel ubi ſtomachus ſpaſmodice afficitur, ut in cardialgia, item vehementi ira, in ſpaſmis hyſtericis, hypochondriacis & ubi ad hæmoptyſin, nimium menſium vel hæmorrhoidum fluxum, diſpoſitio præſto eſt, item ubi morbi à congeſtione humorum ad caput orti ſunt, uti apoplexia, paralyſis, auditus vel viſus deperditus, vertigo, nec non ubi dolores atroces urgent, vomitoria plane exulent, nec unquam etiam plethoricis, niſi plethora per ſanguinis miſſionem ſoluta, nec quibus inteſtina fecibus infarta & alvus obſerata, quam his prius expurgatis exhibeantur.

VI. Præſtat ſemper emetica ad faciliorem operationem in liquida forma, vel etiam cum ſufficienti vehiculo humectante & relaxante pingui offerre; ſiquidem vomitio non tantum validiorem pylori & fundi ventriculi conſtrictionem, ſed ſimul etiam relaxationem orificii ſuperioris œſophagi deſiderat.

VII. Sub emeticorum operatione & poſt eam abſtinendum ab omni refrigeratione, frigido potu, ab omni commotione animi, ab omni calidiori & ſtimulante medicina, acri & ſalſo cibo, ac potius demulcentibus cibiſque boni ſucci & qui facile ſolvuntur utendum. Inprimis apprime ex uſu eſt lac aſininum, ſi haberi poteſt, tres vel quatuor horis poſt ad aliquot uncias potare. Et quæ plura hanc in rem ex inſtituto tradidi in *diſſertatione de cauto & præſtantiſſimo vomitoriorum uſu.*

§. III.

II. Laxantia. Emeticis ſuccedunt ea, quæ per inferiora vitioſam materiam eliminant, quæ pariter duplicis ſunt generis, vel leniora, vel validiora. Inter ea vero quæ alvum clementer, tuto & ſine ſtomachi & ſyſtematis nervoſi læſione movent, & Latinis LENIENTIA & LAXANTIA, Græcis *eccoprotica* vocantur, præcipuum locum tenent, ex vegetabilibus manna, rhabarbarum, caſſia, agaricus, tamarindi, folia ſennæ, aloe, baccæ ſpinæ infectoriæ, paſſulæ minores, polypodium, flores perſicorum, acaciæ, violarum earumque ſemen: ex ſalibus culinare, borax, & nitrum, item ex fontibus mineralibus, ut Ebshamenſe, Egranum, & Sedlicenſe, nec non ex Carolinis paratum: ex animantium regno lac, præſertim aſininum, ſerum & ſaccharum lactis; ex præparatis chymicis, terra foliata tartari, tartarus vitriolatus, cremor tartari, ſal ex alumine & ſale tartari concinnatum: ſal eſſentiale acetoſellæ, magneſia, ſal polychreſtum, aurum fulminans, mercurius dulcis, flores benzoes; nec non compoſita, ut pilulæ de ſuccino Cratonis, aloephanginæ, marocoſtinæ, tartareæ Schrœderi, eſſentia, extractum & ſyrupus rhabarbari, ſyrupus roſarum ſolutivus, aqua laxativa Viennenſis, elixir purgans Thomſoni.

Theoremata.

Laxantia hæc placide, ſine magna commotione & labefactione motus periſtaltici ventriculi & inteſtinorum, non modo ſordes alvinas, ſed & quando liberalius propinantur, ex inteſtinorum glandulis ſerum ſatis largiter evehunt. Neque tamen ſale acri ſubtili cauſtico, nervoſis partibus inimico, ut purgantia, operationem ſuam perficiunt, ſed ſubſtantia plane innocenti, quæ vero tenuiſſimæ ſalinæ ſtimulantis indolis eſt, & haud ſecus quam emeticorum & purgantium, diuturna coctione avolat & perit, uti patet exemplo mannæ, rhabarbari, aloes, foliorum ſennæ, quæ ea propter rectius infunduntur, quam decoquuntur. Sigillatim vero agunt hæc laxantia vel principio quodam ſalino-ſtimulante dulci, ut manna, caſſia, paſſulæ, polypodium; vel ſale quodam ſubtiliori ſulphureo amaricante terreo, ut aloe & rhabarbarum; vel ſale acido fibras vellicante, ut tamarindi, cremor tartari, ſal acetoſellæ; vel ſale neutro, ut nitrum, borax, ſal gemmæ, digeſtivum Sylvii, arcanum duplicatum, tartarus vitriolatus, ſalia ex medicatis aquis producta & herbarum eſſentialia; vel ſale quodam calcario amaricante, ut Sedlicenſe, Ebshamenſe, Egranum; vel denique terra calcaria, ut magneſia, quæ ab acido primarum viarum ſoluta, in ſal neutrum acre & ſtimulans tranſit.

Corollaria practica.

I. Polychreſta hæc & præſtantiſſimi multis in morbis uſus ſimulque tutiſſima laxantia medicamenta, quæ nonnullis ob id benedicta audiunt, Veteribus parum cognita fuerunt, in quorum monumentis aloes, rhabarbari, tamarindorum, foliorum ſennæ, agarici, nulla, quantum quidem novi, fit mentio, ſed caſſiæ tantum & polypodii ex mitioribus, ac primus DIOSCORIDES aliquid de rhabarbaro & aloe prodidit, ex quo deinde PLINIUS & GALENUS quæ habent deſumſerunt; manna vero, tamarindi & folia ſennæ, Arabibus & Ægyptiis Medicis demum innotuerunt. Utut vero omnium laxativorum virtus in eo conveniat, quod ſine noxa, impetu ac commotione alvum ſubducant: pro differentia tamen morborum, vel etiam individuorum, utique diſtinctio circa eorum uſum utilis & neceſſaria eſt. Scilicet manna, caſſia, paſſulæ, polypodium, in affectibus pectoris, tuſſi, hæmoptyſi, pleuritide, phthiſi, neque minus in morbis, qui à ſero ſalſo, acri, ſcorbutico naſcuntur, ut arthritides, rheumatiſmi, ſcabies, purpura, cum inſigni fructu adhibentur aliiſque merito præferri debent, quippe quæ non tantum alvinas ſordes emovent, verùm etiam ſimul acrimoniam ſalſam temperant & corrigunt. Acidula, ut tamarindi, cremor tartari, ſal acetoſellæ, item ſalia eſſentialia ex herbis nitroſis, ſal polychreſtum, nitrum antimoniatum, in regionibus præcalidis, corporibus cholericis atque tempore æſtivo, nec non in morbis ubi copioſa bilis delinquit & vehementior æſtus præſto eſt, tertiana continua, duplici, æſtiva, in cauſo, cum inexhauſta ſiti, quam maxime conveniunt & aliis anteponenda, eo quod præter facultatem vacuantem, motum quoque inteſtinum partium ſulphurearum ſanguinis & bilis ferociam componunt & cicurant. In morbis qui ex defectu bilis & ſulphuris in ſanguine balſamici naſcuntur, ut ſunt cachexia & omnes fere chronicæ paſſiones, in quibus ſuccorum ſpiſſitudo & viſcerum infarctus adſunt, laxantia amara, ut rhabarbarina, aloetica correcta, omnibus utique palmam præri-

piunt. Ubi vero humores tenaces, viſcidi in vitio ſunt & primam regionem occupant, ac inappetentiam, tenſiones hypochondriorum, ructus, flatulentias cauſantur, ſalia omnia neutra, tam arte chymica præparata, quam nativa fontium medicatorum, ſi paullo majori in doſi & cum ſufficienti liquido offeruntur, efficaciter alvum ſolvunt & recrementa ſpiſſa & viſcida everrunt. Quando acidum, ut ſolet fieri in hypochondriacis, melancholicis & quartanariis, nimium redundat & omnium aliorum, etiam acriorum, purgantium virtutem infringit atque eludit, præter mannata, magneſia apprime ex uſu eſt, quæ ſicuti à ſpiritu vitrioli ex toto ſolvitur, atque in ſal neutrum amaricantis ſaporis & virtutis purgantis tranſit, eandem pariter, ſi in ventriculo offendit acidum, induit naturam atque efficaciam; contra ea deficiente in corpore ſolvente ſucco, parum vel nihil operatur, & plus incommodi, quam commodi creat.

II. Aurum fulminans & mercurius dulcis inter laxantia quidem referri ſolent, ſed eorum uſus certe non adeo tutus eſt. Nam ſi illud penitus edulcoratum fuerit, parca vel plane nulla ejus operatio; ſi vero ſalino-nitroſis ſpiculis adhuc uberius refertum, quia ob gravitatem ſuam firmiter inhæreſcit parti ventriculi & inteſtinorum, alvum quidem movet, ſed in ſenſibilioribus ſubjectis atrocia tormina cum flatulentiis aliaque mala parit, quin magis nocet, ubi humorum acido-corroſivorum, vel bilis cauſticæ, in ventriculo aut duodeno copia hoſpitatur. Mercurius autem ſic dictus dulcis, qui ſolus, niſi aſſocietur purgantibus, non facile purgantem exſerit effectum, acceſſu vero bilis corroſivæ in duodeno, deleteriam facile rurſus induit indolem ac generi nervoſo vim ac læſionem infert. Et licet ad enecandos & expellendos vermes paſſim commendetur; nihilo minus tamen quum infantibus mercurialia admodum ſint inimica, atque ego ſubinde gravem noxam & inſignem debilitatem ea attuliſſe obſervarim, non facile, niſi ſumma cautione & ſub certa methodo certoque regimine eorum uſum hoc quoque fine ſuaſerim. Plures porro ad acuendam vim auri fulminantis purgantem admiſcere ſolent ſalia neutra, ut arcanum duplicatum, tartarum vitriolatum, nec negandum, ejuſmodi ſal ad drachmam dimidiam, cum duobus granis auri fulminantis ſic contritum, metallicum quendam ſaporem nanciſci & quoque inteſtina ſtimulando ſedes movere, rarius tamen ſine torminibus ſuccedit effectus. Longe magis vero cavendum, ne mercurius dulcis cum ſalibus, præſertim alcalino vel ammoniacali, attritu ſubigatur, eo quod hac ratione ejus vis corroſiva reſuſcitatur, qua agit in glandularum & nervoſarum partium ſyſtema & moleſtiſſimam ſæpe movet ſalivationem.

III. Omnia ſalia, præſertim neutra & amaricantia ſuperius recenſita, majori doſi ad unciam dimidiam vel unam cum ſufficienti liquido ſoluta & exhibita, inſignem vim alvum vacuantem, ſine commotione ſanguinis, vel appetitus & virium proſtratione obtinent, & longe tutius, immo majori cum efficacia, iis utimur, ac validioribus purgantibus ex regno vegetabilium; præſertim in morbis & corporibus ubi humorum ſpiſſorum & tenacium copia, vel in primis viis, vel in vaſis deliteſcit. Atque etiam fontes medicati, calidi & frigidi, qui acidularum nomine veniunt, quorum magna certe in morbis longis & valentibus cum arcendis, tum depulſandis eſt efficacia, vim ſuam aperientem, deterſoriam, purgantem, præter aqueum, ad ſalinum potiſſimum quod recondunt elementum referunt, uti id à me latius variis diſſertationibus in *tomo II. opuſculor. phyſico-medicorum* collectim editis, expoſitum eſt.

IV. Inter flores qui laxante facultate pollent, acaciæ, perſicorum, violarum, roſarum eminent, ſed recentes ſint & tantummodo infundantur, non coquantur. Optime hi exhibentur cum ſero lactis dulci, vel lacte aſinino, tempore præſertim verno, & ita quidem, ut per aliquot hebdomades medicata ejuſmodi potio mane ad menſuram dimidiam ad purificandum ſanguinem, inprimis ſi corpora teneriora & ſenſibilioris naturæ, potetur. Habet enim ſerum lactis & lac quoque aſininum jam tum vim quandam laxantem, ut etiam auctor eſt Celsus *lib. II. cap.* 12. ita differens: *ſunt valetudinis genera, quibus ex lacte purgatio convenit. Antiqui*, pergit paullo poſt, *lac vel aſininum, vel bubulum, vel caprinum, ſumebant, eique ſalis paulum adjiciebant, decoquebantque id, & ſublatis his, quæ coierant, quod quaſi ſerum ſupererat, bibere cogebant.*

V. Ex aloe, ſive hepatica, ſive ſoccotrina, præparata laxativa magnæ efficaciæ ſunt præſidia, ſi probe prius à principio ſulphureo volatili, valde peregrino & à reſina tenaciter inteſtinorum tunicis adhærente debita encheireſi ipſa liberetur, & non in magna, ſed refracta & exigua doſi, cum extractis amaris & temperatis balſamicis ingredientibus miſceatur, quo nomine utique pilulæ, caſu forſan à Bechero inventæ, & ſecundum ejus methodum ex aptioribus concinnatæ ſpeciebus, utique commendationem merentur, fine non ſolum blande alvum movendi, ſed & inteſtinorum tonum, qui plurimis in morbis labefactatus & à purgantibus etiam læditur, firmandi. Et utut tales pilulæ in corporibus robuſtis & ſanguine abundantibus parum efficiant, eo præſentior tamen earum virtus in natura & à morbo infirmis, imbecillibus, in puerperio & quando ex uteri vitio menſtrualis purgatio non recte ſuccedit. Conveniunt quoque ubi digeſtio à morbo quocunque etiam convaleſcentibus vacillat, ad crudos ſuccos corrigendos & evacuandos, item in hypochondriacis, quorum ventriculus jugiter excludit cruditates acidas. Contra ea aloetica incorrecta & majori doſi data magnopere commovent ſanguinem, eamque ob cauſam, plethorici, ſenſibilioris naturæ & in ſanguinis excretiones proclives recte ab iis penitus abſtinent, quia id incommodum proprium ſervant aloetica præpoſtere data, quod hæmorrhoides cœcas moleſtiſſimæ ſenſationis excitent & ſanguinem ad regionem lumbarem & partes in pelvi contentas urgeant. Inter pilulas autem quæ aloen cum aliis aptis ingredientibus habent, præter Becherianas, tartareæ Schrœderi, aleophanginæ, marocoſtinæ, de ſuccino Cratonis, Solenandri, uſu & utilitate ſua non defraudandæ.

§. IV.

Longe efficacius autem & validius alvum vacuant PURGANTIA; eoque nomine ex vegetabilibus potiſſimum innotuerunt radices, mechoacanna alba & nigra, ſive jalappa, helleborus niger & albus, iris noſtras, bryonia, eſula; herbæ, ſoldanella, gratiola, linum catharticum Anglicanum, pomum colocynthidis, grana tilli, ſemen cataputiæ, turbith vegetabile, cortex medius ſambuci, nec non gummi guttæ, elaterium & ſcammonium, una cum iis quæ artis pharmaceuticæ miniſterio ex his conficiuntur, trochiſci alhandal, extractum colocynthidis, eſulæ, panchymagogum Crollii, reſina jalappæ, diagrydium III. Purgantia.

dium ſulphuratum, pulvis Cornachinus, ſive Comitis de Warwich.

Theoremata.

Elementum quo cum draſtica hæc pharmaca operationem ſuam perficiunt, eſt utique virulentæ indolis ac tenuiſſimum ſal cauſticum inflammatorium, quod nerveas non ſolum ventriculi & inteſtinorum, ſed etiam univerſi corporis membranas, exili etiam doſi, haud ſecus ac venenum, adoritur, in eaſdem cum violentia agit & ſpaſticas conſtrictiones, præcordiorum anxietates, cardialgias, ventris tormina, cum crebris dejectionibus, ſingultus, ventriculi & inteſtinorum inflammationes, cum extremorum frigore, immo convulſiones, excitare ſolet. Nam ſummæ tenuitatis & activitatis eſſe ac in univerſam humorum maſſam ſuam vim diffundere ſal quod purgantia hæc recondunt, ex eo patet, quod infans ex lacte nutricis quæ purgans aſſumſit purgetur, & iiſdem exterius tantum applicatis, purgans validiſſimas & pernicialis quandoque ſubſequatur affectus. Sic Veteres pedes decocto hellebori lavantes, ſe purgabant, ut habet Heurnius *in comment. in aph. Hippocratis.* Globulum ex helleboro ſonticulo ad mundificandum impoſitum & vomitum & ſedes moviſſe auctor eſt Walæus *de meth. med. pag.* 124. Unguentum quoque quod habet colocynthidem umbilico illitum, purgat non modo infantes, ſed & adultos. Cauſtica vero & inflammantis virtutis catharticorum indoles ex eo clariſſime patescit, quod exterius tantum applicata, cutim inſtar veſicatorii adurant & veſicas excitent, lac eſulæ verrucas conſumat, & eſſentia ex purgantibus, ut jalappa, mechoacanna, ſcammonio extracta & deglutita urat & arrodat fauces cum œſophago, aphthaſque & puſtulas ardentes producat. Et certe virulentam ac veneni æmulam draſticorum eſſe facultatem, Wepferi experimenta uberrime evincunt, qui in *tract. de cicuta aquatica* memorat: ſe catellis varii generis purgantia certa doſi ingeſſiſſe, eoque facto, mox vomitus, convulſiones ac demum mortem ſucceſſiſſe, factaque poſtea ſectione, ventriculum & tenuia inteſtina inflammata & maculis rubicundis, non ſecus ac ſi arſenicum datum fuiſſet, conſperſa comparuiſſe. Et quod memoratu dignum, eadem phænomena, eoſdemque effectus, à reſina jalappæ, cujus uſus noſtris temporibus frequens admodum eſt, obſervari, idem auctor conceptis teſtatur verbis.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam vehemens, periculoſa, quin damnoſa acriorum & validiorum catharticorum ſit actio; rectius omnino ab eorum uſu prudens, rationalis & circumſpectus Medicus penitus ferme abſtinet. Certe experientiæ teſtimonio uberius conſtat, à nullo per omnia ſæcula pharmaco majorem perniciem, immo tam funeſtos effectus, productos fuiſſe, quam per minus provide data draſtica, ut vel ego, ex quo à quadraginta quinque & quod excurrit annis medicinam exercui, innumera fere obſervarim exempla eorum, qui ſolis purgantibus fortioribus immedicabilem noxam ſibi contraxerunt, vel plane occubuerunt. Neque etiam ullum aliud ex remediorum pharmaceuticorum ſupellectile tam celeriter ac potenter vires proſternit, pulſum immutat, ſtomacho infeſtum eſt, ejuſque & inteſtinorum naturale robur & motum lædit atque pervertit, quam acre ejuſmodi pharmacum. Plures novi, qui crebriori horum uſu morbum cachecticum, hydropicum & hypochondriacum nacti ſunt, qui lethalem inflammationem ventriculi cum febre, dyſenteriam & cholericam paſſionem incurrerunt, quin paralyſin dextri vel ſiniſtri lateris experti ſunt. Id quod tamen fuſius jam evolvi & rationibus demonſtravi exemplisque ex auctoribus collectis confirmavi in *differtat. de purgantibus fortioribus è foro medico ejiciendis.* Veteres quidem, quibus clementia laxantia maxima ex parte una cum ſalium uſu erant ignota, frequentius his draſticis uſi ſunt, ipſeque Hippocrates elaterio potiſſimum atque helleboro purgationes molitus eſt; ſed ſi eorum ſcripta curatius perluſtramus, nonniſi neceſſitate urgente ea propinarunt, & tum quidem provido certe conſilio, & ante, & poſt elaterium, cui plurimum deferebant, lac potui præbuerunt, helleborum vero admixtione mulſi, olei, vel lactis cicurarunt, ne dicam ipſos non promiſcue eadem in uſum traxiſſe, ſed morbos curate diſtinxiſſe, & Hippocratem maxime *lib. de purgant.* in omni febre & inflammatione eorum uſum ſerio interdixiſſe. Quin peritiſſimos in arte priſcos damna ex purgantibus neutiquam latuiſſe, uberius teſtantur reperiunda paſſim in eorum monumentis præcepta atque effata. Luculentis certe verbis teſtatum hoc facit *Sect. II. aphor.* 57. ita habens: *qui ſunt ſano corpore dum purgantur, celeriter exſolvuntur*; & *Sect. IV. aph.* 16. purgationem periculoſam pronunciat iis, qui ſunt integra valetudine. Cujus aphoriſmi veritatem Heurnius demonſtraturus addit: *vidi ſanos, quos in perniciem traxit ſolum ſimplex apozema purgatorium ex fumaria cum ſennæ foliis, temere exhibitum.* Neque minus Celsus *lib. I. cap.* 3. inculcat: *purgationes, ut interdum neceſſariæ, ſic ubi frequentes, periculum afferunt.* Et *lib. II. cap.* 12. ita ſcribit: *medicamenta*, (intelligit purgantia) *ſtomachum fere lædunt & hominem infirmant, & nunquam in adverſa valetudine recte dantur, niſi morbus ſine febre eſt.* Eadem Dioscoridis eſt ſententia qui *lib. IV. cap.* 178. prodidit: quod ſtomachum offendant eidemque ſupra modum adverſentur. Præ omnibus tamen graphice & copioſe de purgantium venenata qualitate & noxa egit Campegus in peculiari libello; ut mittamus Helmontium ejuſque ſequaces, nec non Bontekoe, purgantia mortifera plane appellaſſe, & Montanum, Cratonem & Solenandrum, peritiſſimos ac in arte verſatiſſimos viros, eorum uſum mirum reformidaſſe & pilulas ex extractis amaris, gummatibus & aloe in uſu habuiſſe frequentiſſimo. Inprimis vero quam maxime pernicioſa atque infenſa ſunt ejuſmodi draſtica corporibus infirmis, infantibus, ſenibus, à morbo vix convaleſcentibus, quique valde imbecillum ſtomachum ac motuum ataxiam proclive nervoſarum partium ſyſtema obtinent. Neque etiam ulla infeſtior medicina reperitur in cholericæ & ſenſibilioris naturæ hominibus, poſt gravem iræ affectum, ut plures hac ratione ſublatos viderim, inflammatione ventriculi una cum cholera ſubſequuta. Qui colica hæmorrhoidali & ſpaſmis hypochondriacis atque hyſtericis patent, omni etiam cura hæc draſtica evitare debent, niſi grave damnum incurrere velint, de quo quidem plura triſtia exempla enumeravi in *differtat. de inflammatione ventriculi.* Et quam detrimentoſa ſint purgantia draſtica infantibus, præſertim ſi ſimul dentitione difficili laborent, memorabilis utique eſt obſervatio, copioſe admodum & ſolide certis de cauſis evoluta ac *tomo I. Medicinæ conſultat. Dec. V. Caſ. VIII. p.* 262. *ſeqq.* inſerta.

II. Uti vero magna & gravia damna ab uſu purgantium draſticorum metuenda: nihilo minus quia venenum quoque diligenti circumſpectione adhibi-

adhibitum tranſit in medicinam, uti mercurialium & emeticorum antimonialium exemplo conſtat; ſunt etiam utique caſus, rariores tamen, ubi valida cathartica commodam locare poſſunt operam. Nimirum in hydrope anaſarca, præſertim ſi is non ex induratione vel ſcirrhoſitate viſcerum & glandularum, ſed ſubito ex ſtagnatione aquarum, ob menſtrualem vel hæmorrhoidalem ſanguinis fluxum ſuppreſſum, aut ex nimia voracitate in & poſt morbum, enatus, vidi nonnunquam cum fructu adhibitum fuiſſe ſuccum iridis noſtratis ad aliquot uncias, item gummi guttæ, elaterium, extractum eſulæ, cum menſura dimidia lactis, repetito etiam aliquoties uſu. Mire enim inde funduntur aquæ non modo per alvum, ſed & in fœminis per uterum, quin bina memoria teneo exempla, ubi paucas quidem ſedes hæc cathartica, ſed largiſſimum & valde ſalutare urinæ ſtillicidium excitarunt. Hydropici quippe ob nimiam laxitatem & torporem fibrarum inteſtinalium commodius ejuſmodi draſtica ferre poſſunt, ac egent hæ omnino paullo validiori ſtimulo, quo ad motum excretorium animentur. Pariter acriora hæc purgantia utiliter in uſum vocari poſſunt in paralytica membrorum reſolutione, affectibus ſoporoſis & ubi ob languores efficaci medicina opus eſt, nec non in amentia, ut veteri proverbio conſtat, quo etiam referendum CELSI effatum lib. II. cap. 12. *veratrum nigrum*, inquientis, *aut atra bile vexatis, aut cum triſtitia inſanientibus, aut iis, quorum nervi parte aliqua reſoluti ſunt, datur*. Neque minus experientia compertum habeo, in acerbo iſchii & coccygis dolore, ad femora per intervalla excurrente, ea quæ validius alvum ducunt ſuppetias tuliſſe, & exturbatis ſeptem vel octo ſedibus bilioſorum & male coctorum ſuccorum ſaburra, tormina conquieviſſe.

III. Paullo robuſtioris etiam naturæ homines, qui ſeptentrionales regiones inhabitant & duriore ac craſſiore victu fruuntur, purgandi ſcopo, ſi neceſſitas exigit, ea quæ fortiter alvum vacuant aſſumere poſſunt; hac tamen, quam ſerio inculco cum cautela, ut refracta doſi, vel in pulvere una cum ſalibus, ut cremore tartari, vel tartaro vitriolato, adjectis aliquot antimonii diaphoretici granis, dentur, vel ut ipſa v. c. extractum hellebori nigri, trochiſci alhandal, ſcammonium, reſina jalappæ aliaque in formam pilularum redigantur, nupta iis, quæ virulentam vim infringunt & caſtigant, ut ſunt cinnabaris, vitriolum martis, crocus, caſtoreum, ſal ſuccini, ſuccinum, myrrha, quibus ſi extractum panchymagogum Crollii, quod valde acria habet purgantia, convenienti doſi miſcetur, pilulæ utique emergunt, quæ ubi acrior ſtimulus admovendus, egregie officio ſatisfaciunt. Nihilo minus tamen memori nunquam non mente tenendum: quod ſi validiori evacuatione opus, longe magis è re ſit, aucta leniorum doſi eandem proritare, quam acrioribus & virulentis urgere.

§. V.

IV. Sudorifera. Aliud evacuantium genus eſt, quod per cutis ſpiracula liberaliter & conſpectius, vel leniter modoque minus ſenſibili, ſordes ſubtiliores emovet. Quæ largius id faciunt SUDORIFERA, Græcis dicta *hydrotica*, ſunt remedia, quorum virtute ſenſibilis mador per cutis tubulos lymphatico-arterioſos fertur. Hac virtute ex vegetabilium proſapia eminent radices ſaporis admodum acris & penetrantis oleoſi, angelicæ, imperatoriæ, oſtrutii, petaſitidis, helenii, leviſtici, vincetoxici, dictamni, valerianæ, contrayervæ, ſerpentariæ Virginianæ, lignum guajacum & ſaſſafras cum corticibus. Ex mineralium familia antimonium crudum, regulus antimonii medicinalis, tinctura ſulphuris volatilis, ex calce viva, ſale ammoniaco & ſulphure parata, ſulphur antimonii correctum & fixatum, nec non mixtura ſimplex. Theriaca quoque, ejus eſſentia, ſpiritus & aqua, omnes ſpiritus & ſalia volatilia ex partibus animantium parata, præſertim cornu cervi, eboris & lumbricorum terreſtrium, ſpiritus Buſſii, tartari, ſerici, fuliginis, eſſentia lignorum, item olea deſtillata fœtida, ut oleum cornu cervi fœtidum, in ſpiritu vini ſolutum.

Theoremata.

I. Famigeratiſſima hæc ex ſudoriferis remedia, non alio modo virtutem ſuam exercent, quam quod principio quo pollent cordis vim ſyſtalticam & arteriarum elaſticitatem, quoad numerum & virtutem ictuum augeant, & majori facta circuli velo[ci]tate, ad cutis extimam & cribroſam ſubſtantiam, ex qua prodit ſudor, adducant. Hanc vero exſequuntur vel ſubtili acri calido oleo, ut radices ſuperius enumeratæ, quæ etiam vocantur alexipharmacæ; vel ſale volatili empyreumatico igneæ naturæ, ut omnes ſpiritus ſalia volatilia & olea ex animantibus; vel ſale acriori fixo plus minus reſinoſo, ut radix pimpinellæ albæ, guajacum & ejus cortex, contrayerva, ſerpentaria Virginiana; vel denique actionem ſuam & quidem ſatis potenter edunt, ſale & ſulphure minerali tenuiſſimo, quo nervoſas maxime fibrillas in motum vehementem cient, atque adeo in exili admodum doſi magnam vim poſſident, hinc uno grano mercurii noſtri diaphoretici, item duobus vel tribus granis ſulphuris antimonii fixati, ſudor per univerſum corporis ambitum elicitur, qualem effectum etiam decoctum lignorum & antimonii crudi cum lignis, nec non regulus antimonii medicinalis, præſtant.

Corollaria practica.

I. Valida hæc ſudorifera, licet in majori doſi offerantur, ſudorem minime tamen eliciunt, niſi corpus ſit diſpoſitum; id eſt, niſi cutis tubuloſa ſubſtantia ſatis patula ſit & relaxata, niſi etiam ſufficiente humoris quantitate ſanguis ſit dilutus. Quare ſi quis in morbis ſanandis utilem judicat ſudoris prolectionem, neceſſe eſt, ut quæ recenſuimus ſudorifera, ad diluendum ſanguinem cum ſufficienti liquido ſumantur, v. g. aqua calida, infuſo thee, decocto hordei, atque ut ad cutis fibras remittendas in lectum & hypocauſtum calidum, vel etiam balneum, præſertim vaporoſum, concedat ſudaturus, ac ita ſudor ſatis largus manabit.

II. Sudorifera hæc activiora rarius locum inveniunt & cum inſigni etiam prudentia adhibenda ſunt. Etenim ſudor in ſtatu ſano & naturali, niſi in motum extraordinarium cieatur ſanguis, non profluit, nec ea propter ſalubritatis indicium eſt, ut perſpiratio inſenſibilis, cujus etiam materia, quæ blanda, lymphatica, nutritia, nullius fere ſaporis eſt & odoris, à ſudoris, quæ ſaporis ſalſi, odoris fœtidi & ad urinæ naturam accedit, admodum differt. Deinde ſudorifera hæc ingentem commotionem & orgaſmum efficiunt inſignem, nec moderate, ſed nimis celeriter agunt, inque ſanguine vel ſero impuro refertis corporibus majori impetu cruorem ad vaſa minima & anguſtiora impellendo, periculoſas acutas afflictiones, ex inflammatione & humorum congeſtione oriundas, concitare valent. Nocentiſſima vero

vero ſunt, ubi ſaburra vitioſorum humorum primæ viæ repletæ, alvus conſtricta & ſi ſtatim poſt iram propinantur. Vidi non ſemel hac perverſa methodo, dolores arthriticos, rheumaticos, lentas quoque & hecticas febres, diutius non ſine periculo affligentes, inductas.

III. In omnibus acutis morbis, febribus, inflammatoriis, etiam exanthematicis, ſudoriferorum uſus plane exulet, & nonniſi quam maxime moderatus minuſque creber admittatur. Nam ſæpius certe ab eſſentia alexipharmaca promiſcue, ut jam mos invaleſcit, oblata, calorem, anxietatem & ſymptomatum atrociam increviſſe, obſervavi. Dicuntur quidem hæc remedia alexipharmaca, ut & ipſa theriacalia, quaſi venenis & malignitati humorum reſiſterent, adeoque in morbis contagioſis graſſantibus ipſaque peſte, à Medicis mirifice commendantur; at vero plus valent ad horum morborum præſervationem, quam curationem, præſertim ſi epidemii ejuſmodi maligni morbi à tempeſtate nimis humida, vappida, nebuloſa diuturna, ventis ex euro & borea flantibus deſtituta, vel etiam à diluvio & inundatione aquarum graviori originem ſuam trahunt; certius tamen & tutius etiam hoc fine, cum aceto vini aqua diluto propinantur, vel radices alexipharmacæ cum aceto infunduntur, quod deinde alexipharmaca vi imbutum ad aliquot cochlearia cum ſufficienti aqueo vehiculo propinandum, quo pertinet etiam eximius uſus aquæ prophylacticæ Sylvii, eo nempe tempore, quo ejuſmodi morbi graſſantur.

IV. Sudor vero utiliter evocatur in iis morbis, qui à frigore externo & perſpiratione prohibita, ut ſunt catarrhi, rheumatiſmi, alvi fluxus, gravedines, tuſſes, tumores glandularum, oriuntur, item quando à frigido potu ſudanti & calefacto corpori largius ingeſto periculum metuendum; ſed opus eſt, ut inter initia ſtatim offerantur: ac tum quidem tinctura bezoardica, vel ſpiritus bezoardicus Buſſii, cum liquore noſtro anodyno remixtus, egregii uſus. Neque minus ſuſcepto morbi inficientis miaſmate, ſtatim poſt lene aſſumtum emeticum, ſudoriferum conducit, & quidem acetum bezoardicum, vel pulvis bezoardicus, cum camphoræ, quæ princeps alexipharmacorum, momento.

V. In iis porro morbis, qui in tubuloſa & fibroſa cutis ſubſtantia conſiſtunt & ab acri viſcida materia texturam cutis deſtruente ac defœdante, ut ſcabie, etiam mali moris, herpete, lepra, puſtulis & ulceribus venereis, ſudor cum fructu accommodatis remediis liberalius movetur. Idem fit in arthriticis rheumaticiſque omnium partium doloribus, dum ſerum viſcidumque ſtagnans acre & membranis nerveis inhæreſcens, hac ratione diſcutitur ac eliminatur. Pari ratione in morbis omnibus ſic dictis frigidis, anaſarca, leucophlegmatia, ſcorbuto frigido, lue venerea, arthritide fixa, malo iſchiadico, paralyſi, ceteris paribus, ſudorifera magnæ ſunt efficaciæ, quia elaſticitatem & vim contractilem cordis & vaſorum, quæ in ejuſmodi affectibus admodum depreſſa eſt, intendunt, reſtituunt & ſanguinis circuitum, ad meliorem impurorum ſuccorum ſequeſtrationem, efficaciter augent. Sed inſiſtendum eſt aliquandiu hiſce præſidiis.

VI. Sudorifera ſemper meliorem operationem exſerunt, ſi cum ſufficienti & calido liquido aſſumuntur. CELSUS jam *lib. III. cap. 6.* hoc ſine commendat potum calidum his verbis: *ſi nota eſt ſudoris venturi, tum demum calidam aquam potui dare oportet, cujus ſalubris effectus eſt, ſi ſudorem per omnia membra effundit.* Et idem uberius teſtatum faciunt decocta lignorum, quorum uſus in lue venerea aliiſque frigidis morbis ſane laudatiſſimus. Vidi quoque febres intermittentes, tertianam, quartanam, in plebeiis feliciter ſublatas, ſi præmiſſo emetico, aliquot horis ante acceſſionem, ſumtum ſudoriferum, cum regimine, ex roob ſambuci, ſale tartari & piperis quibuſdam granis, cum aliquot ſpiritus vini cochlearibus confectum.

§. VI.

Sudoriferis potentia agendi inferiora, ſed ſalubri effectu longe ſuperiora ſunt DIAPHORETICA, quæ placide tantum augent & movent perſpirationem. Ex his inter ea quæ vegetabilium regnum ſuggerit, præcipua ſunt radix chinæ, ſarſaparillæ, carlinæ, gentianæ; ex herbis, carduus benedictus totus, ejus ſemen omniaque ex eo parata, eſſentiæ, aquæ, extracta, ſal, porro ſcordium, ſambucus, itque humilis ebulus, ejuſque flores, roob, aqua, item fumaria, ſcabioſa, crocus, flores calendulæ, opium quoque; ex regno animalium, omnia oſſa, cornua ac dentes animantium, tam raſa, quam in cineres uſta & philoſophice præparata, maxime omnium quæ cervus ſuggerit; lapides, teſtæ & chelæ cancrorum; ex terreis, omnes terræ ſigillatæ & margarum ſpecies, bolus fabrilis; ex ſalibus, ſalia herbarum per incinerationem parata, item nitrum; ex pretioſis & exoticis, petra di porco, lapis bezoar orientalis & occidentalis; ex mineralibus & chymicis, flores & lac ſulphuris, cinnabaris tam nativa, quam vulgaris & antimonii, antimonium diaphoreticum, ceruſſa antimonii, magiſterium antimonii, ſive materia perlata Crügneri; bezoardicum minerale, tinctura antimonii temperata, ex regulo & ſale tartari, antihecticum Poterii; ex compoſitis, lapis de Goa, qui ex lapide bezoar orientali, tragacantha & ambra conficitur, pulvis bezoardicus Sennerti, Anglicanus, Pannonicus ruber, cordialis Dorncrellii, liquor noſter anodynus mineralis, acetum quoque vini, vel etiam deſtillatum & floribus ſambuci ſuperinfuſum, aut cum lapidibus cancrorum, pulvis noſter polychreſtus diaphoreticus, theriaca cœleſtis, laudanum liquidum, pilulæ Wildeganſii.

Theoremata.

Actio diaphoreticorum varia eſt & multiplex. Vel enim privative agunt & acidum primarum viarum, quod ad ſanguinem delatum ejus ſpirituaſcentiam, fluiditatem & motum inteſtinum deprimit, abſorbent atque invertunt, cujus indolis ſunt omnia terrea alcalinæ naturæ: vel nimiam humiditatem imbibendo & remiſſas nimis fibras adducendo, ut terræ ſigillatæ, boli & margæ, item oſſa & cornua, tam uſta, quam philoſophice præparata, nec non unicornu foſſile: vel ſulphure anodyno blando vaporoſo ſtricturas ſuperficiales cutis in doloribus laxando & complacando, ut ſunt ſambucina, præſertim flores, crocus, ejus extractum, flores papaveris rhœados, liquor anodynus mineralis noſter, emulſiva ex ſemine papaveris, opiata correcta, potiſſimum theriaca cœleſtis, pilulæ Wildeganſii, laudanum liquidum Sydenhamii methodo paratum; vel motum inteſtinum ſanguinis ferociorem componendo ac figendo, uti nitroſa, refracta doſi fixioribus diaphoreticis nupta, nec non ſpiritus nitri dulcis, emulſiones ex ſeminibus quatuor frigidis majoribus, acidulata, ſuccus limonum ipſumque acetum; vel denique poſitive elemento ſubtili acri fibras

& vaſa languentia leniter exſtimulando, prout carduus benedictus, ſcordium, fumaria, china, ſarſaparilla, centaurium minus, ſcabioſa, carlina & gentiana.

Corollaria practica.

I. Quemadmodum illa ſubtiliſſimarum ſordium per cutis poros inſenſibili modo ſuccedens evacuatio, omnium eſt ſaluberrima, eademque intercepta, plures ſuccreſcunt morboſæ affectiones: ita diaphoreticorum, quæ cutaneam hanc excretionem eliciunt, uſus certe eſt ampliſſimus, univerſalis & fere polychreſtus, in omnibus ferme affectibus, etiam ex præſentibus ſignis nondum ſatis perſpectis & cognitis, ut iis Medicus modo carere poſſit plane nullo. Circulus enim ſanguinis & perſpiratio auctior, ſolennia illa naturæ media ſunt ac inſtrumenta, quibuſcum materia quæ in morbis in vitio eſt, corrigitur, digeritur, reſolvitur, diſcutitur ipſeque morbus tutiſſime ſanatur. Potiſſimum tamen in omnibus morbis & febribus acutis, inflammationibus cujuſcunque generis ſint, ſola hæc, pauca & continuata doſi, cum convenientibus vehiculis data, omne ſanationis punctum abſolvunt & revera optima ſunt diſcutientia & ſanguinis maſſam depurantia.

II. Quia exceſſivus, præſertim tempore æſtivo & in cholericis ac bilioſis corporibus, æſtus, nec non qui febribus cholericis & bilioſis jungi ſolet, nimis exſiccat, humidum abſumit & perſpirationem impedit; acidula & nitroſa, ac inprimis lapides cancrorum cum nitro, exhibiti in julapio ex aquis diapnoicis & cum ſyrupo acetoſitatis citri condito, contemperando nimiam exæſtuationem, cum bonis ægrorum rebus ex voto diaphoreſin movent.

III. Ubi ob dolorum atrociam arida & exſucca cutis ejuſque tubuli anguſtantur & coarctantur; præſtat ſemper leniora anodyna & antiſpaſmodica diaphoreticis jungere, qua virtute maxime ſplendet liquor noſter anodynus mineralis, ad tres partes, cum una ſpiritus bezoardici Buſſii parte remixtus, item pulvis diaphoreticus fixior, leniter nitroſus, cum cinnabari & uno vel altero pilularum Wildeganſii grano, id quod etiam pluribus teſtatur Ettmüllerus in *diſſertatione de virtute opii diaphoretica.*

IV. Pulveres diaphoretici id ſervant peculiare, quod non ſolum perſpirationis ſucceſſum intendant, ſed etiam ſæpe virtutem laxantem & inſigniter diureticam, exſerant. Certe de pulvere noſtro ſic dicto bezoardico polychreſto, multiplici experientia compertum habeo, eundem ſi mane vel poſt meridiem propinatur & prima in regione offendit acidos ſuccos, quatuor vel quinque ſedes movere, quod in ſenibus & hypochondriacis cum eximio ſanitatis commodo ſuccedit. Idem quando circa lecti introitum offertur, nec tamen cutis ad ſudorem ſatis diſpoſita, ut in principio catarrhorum, largum urinæ movere ſolet fluxum; ubi vero ad diapnoen cutis apta, largiter ſæpe fluit ſudor.

V. In morbis acutis & febribus, ubi parum acidi in primis viis præſto eſt, tutius & majori cum efficacia, fixa & terrea diaphoretica paullo minori doſi offeruntur, ac optime miſcentur cum ſyrupo acetoſitatis citri, nec non aceto vini, quippe ſolum acetum cum aqua non coagulat, ſed ſæpe reſolvit & diſcutit ſanguinem impactum, multo magis ſi diaphoreticis jungatur.

§. VII.

Sudoriferis ac diaphoreticis ſuccedunt ea, quæ ſerum ſalſum, craſſioribus terreſtribus recrementis refertum, per urinarias vias eliciunt, DIURETICA dicta. Horum apparatum Celsus *lib. II. cap.* 31. ſiſtit: *urinam*, inquiens, *movent quæcunque in horto naſcentia boni odoris ſunt, ut apium, ruta, anethum, ocimum, mentha, hyſſopus, aniſum, coriandrum, naſturtium, eruca, fœniculum; præter hæc aſparagus, capparis, nepeta, thymum, ſatureia, lampſana, paſtinaca, ſiſer, cepa.* Nos quæ hunc in finem commendemus, habemus ex vegetabilium numero, radices petroſelini, ſeleri, aſparagi, graminis, liquiritiæ, rubiæ tinctorum, paſtinacæ, ranunculi eſculenti & quæ exteris debentur pareiræ bravæ & acmellæ; herbæ, petroſelinum, hedera terreſtris, equiſetum, chæreſolium, urtica, omneſque porri & allii ſpecies; flores, geniſtæ, cyani; ſemina, dauci, petroſelini, ſeleri, fœniculi, milii ſolis, urticæ, violarum, ſemina quatuor frigida majora, lycopodii, fructus alkekengi, cynosbati, juniperi & fraga; lignum juniperinum, ſaſſafras & ejus cortex; reſinæ & balſama: maſtix, ſuccinum, balſamum de Mecca & de Copaiva; ex animalium familia, cantharides, millepedes, vermes Maiales, ſcorpiones, bufones, lumbrici terreſtres, cochinellæ, nec non ſerum lactis: ſalia porro omnia alcalia per incinerationem parata, ſal quoque ſuccini, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum canceri ipſumque nitrum; ex præparatis & compoſitis, lixivium benedictum Mynſichti, tinctura tartari, antimonii acris, terra foliata tartari, liquor ſilicum, lithontripticus Michaelis, tartarus ſolubilis, ſpiritus terebinthinæ, maſtichis, ſuccini, balſamum ſulphuris terebinthinatum, juniperinum, oleum juniperi, malvaticum juniperinum, ſyrupus è dialthæa Fernelii, trochiſci alkekengi.

VI. Diuretica.

Theoremata.

Quemadmodum parcior & imminutus, vel difficilis urinæ fluxus à variis proficiſcitur cauſis, & vel 1) ab humidi in ſanguine defectu; vel 2) à tenacibus ſpiſſis urinarios renum tubulos obſtruentibus ſuccis; vel 3) à vehementi canaliculorum renalium ſpaſmo & ſtrictura; vel denique 4) à nimia eorundem laxitate atque reſolutione: ita etiam remedia quæ debitum urinæ fluxum revocant & eliciunt, diverſis ad has cauſas relatis modis affectum exſequuntur. Videlicet nonnulla fluidum ſanguini ſpiſſeſcenti infundendo urinæ ſtillicidium augent, quæ inter connumeranda omnia diluentia aquea, largus aquæ dulcis tam calidæ quam frigidæ, eo magis herbis diureticis infuſæ, potus, ipſumque infuſum thee ac decoctum coffee. Hac quoque virtute ſplendent ſoteriæ aquæ, tam calidæ, quam frigidæ, quippe quæ præter humoris copiam, qua ſanguinem diluunt, eximia ſimul virtute pollent, alcalino quod recondunt elemento, viſcidos & tenaces humores diſſolvendi & renale cribrum ab obſtructione liberandi. Idem præſtat lactis ſerum pariter & aquoſo largo & ſale dulci nitroſo, abſtergente blandeque ſtimulante elemento inſtructum. Alia humores lentos ac ſpiſſos renalis colatorii ductus farcientes ac oppilantes diſſolvunt eoſdemque ſecretioni aptos reddunt, qua quidem virtute conſpicua ſunt ſalia omnia fixa & ex iis parata lixivia, item tinctura tartari, antimonii acris, liquor ſilicum, terra foliata tartari, tartarus tartariſatus, arcanum duplicatum, ſolutio oculo-

oculorum cancri, ipſaque magneſia alba, cum primæ regionis acido in ſal aperiens degenerans, neque minus tinctura calcis vivæ, mater perlarum & corallia ſucco citri maſtitata, una cum ſalibus, quæ ex medicatis aquis exhalationis ope eliciuntur. Nonnulla ſpaſticas in renali emunctorio ſtricturas debitam urinæ ſequeſtrationem ſufflaminantes & intercipientes mulcent atque relaxant, eoque nomine laudem merentur præter nitrum, ſemina quatuor frigida majora & ex iis paratæ emulſiones, ſemen papaveris albi, dauci, milii ſolis, lycopodii, item fructus alkekengi & ex iis artificioſe confecti trochiſci. Eadem facultas ineſt liquori noſtro anodyno minerali, tutiſſimo certe & tamen efficaci remedio, croco ejuſque eſſentiæ, nec non ob nitroſum ſal ſucco graminis, decocto radicis graminis, aſparagi, & quod etiam egregie demulcet oleo amygdalarum dulcium. Quædam remiſſum renalis cribri robur firmant atque adducunt, idque vel oleoſo, tenui & ſubtili balſamico principio, ut maſtix, ſuccinum, balſamum de Mecca, de Copaiva, terebinthina, juniperus, ejus lignum & baccæ, ſaſſafras, petroſelinum, paſtinaca, fœniculum, aniſum, ranunculus hortenſis, ſeleri & quæ ex his confici poſſunt olea, eſſentiæ, ſpiritus, decocta & infuſa; vel roborante quodam fixiori terreo ſulphureo elemento, cujus generis ſunt fructus cynosbati, rob juniperi & ex eo malvaticum juniperinum, fraga exſiccata, pareira brava, hedera terreſtris, cortex radicis acaciæ, equiſetum, veronica, chærefolium. Aliqua demum potenti ſtimulo efficaciam edunt in tubulos renales, quando eorundem robur propter debilitatem ſummam penitus exſolutum, ipſaque hinc eorundem functio ceſſat; propria hæc eſt facultas inſectis fere omnibus, præſertim cantharidibus, millepedibus, araneis, ſcorpionibus, vermibus Maialibus, bufonibus exſiccatis, nec non ex vegetabilium genere porri & allii ſpeciebus.

Corollaria practica.

I. Quum itaque tam conſpicua inter diuretica ratione principiorum & operationis intercedat differentia; diſcrepans quoque eorundem erit uſus & cum exquiſito diſcrimine pro circumſtantiarum ratione adminiſtrandus. Quod ſi enim redundante in corpore ſanguine, ante ejus imminutionem calculo laborantibus exhibere quis vellet calidiora, oleo ſubtili balſamico perfuſa, ut terebinthinata, ſuccinata, juniperina, vel balſamum de Mecca, Copaiva aut Peru; vel etiam acriora, cauſtico ſale pollentia ex inſectis, allio, cepis & porro: is profecto graviſſime noceret & inflammationem renum induceret, vel calculorum generationem promoveret. Contra ea in corporibus humidioribus, minus ſentientibus, plebeiis & qui craſſo victu fruuntur, nec non in morbis, qui à copia ſeri impuri natales trahunt, fluore fœminarum albo, gonorrhœa, diſpoſitione ad anaſarcam & leucophlegmatiam, efficaciora hæc remedia magno ſunt uſui.

II. Multo magis vero acria & ſtimulantia detrimento ſunt, ſi ob dolores, ut ex calculo, vel ſpaſticas conſtrictiones, urinæ fluxus ſufflaminatur; & tum quidem longe tutiora ac utiliora ſunt, quæ ſtricturas relaxant & dolores leniunt, ut faciunt fructus alkekengi, ſemina dauci, lycopodii, papaveris albi, milii ſolis, quatuor frigida majora, emulſiva, trochiſci alkekengi cum opio, nitrum antimoniatum, depuratum, aquæ florum ulmariæ, tiliæ, acaciæ, oleum amygdalarum dulcium, ſpiritus nitri dulcis, liquor noſter anodynus mineralis, ſerum lactis, nec non exterius balnea, inſeſſus & fotus emollientes, quorum omnium tam egregia virtus eſt, ut placando dolorificos ſpaſmos, non modo ſuppreſſum urinæ fluxum reſtituant, ſed & ipſius calculi progreſſum per ureteres & exitum eximie facilitent atque promoveant.

III. Quando ſeri ſalſi, tartarei copia, quæ dolorum tam arthriticorum, quam rheumaticorum utplurimum genitrix eſt, peccat, utiliter eadem per lenia diuretica expurgatur atque ſubducitur, non vero calidiora, ne iiſdem ſalium ſpicula in motum intenſiorem abripiantur partesque quibus inſident gravius exagitent. Commendari autem hunc in finem quam maxime merentur radix ſalſaparillæ, pareiræ bravæ, ſaſſafras, chinæ, liquiritiæ, aſparagi, rubiæ tinctorum, cichorii, fœniculi, petroſelini, graminis, lignum juniperinum & parata ex his cum brodio carnis vel aqua decocta, nec non ſerum lactis, ac potiſſimum acidulæ & thermæ temperatiores.

IV. Ubi vero vitioſi, viſcidi ac tenaces humores in veſica urinaria hærent & cum primis calculi rudimentis excludi debent, acrioribus utique opus eſt magiſque potentibus, cui ſcopo allium cum ſpiritu juniperi ſumtum, pulvis millepedum, vermes Maiales, eſſentia cantharidum, tinctura antimonii acris, liquor ſilicum cum tinctura calcis vivæ ſatisfaciunt, quæ pariter in gonorrhœa virulenta, quando in proſtatis, veſicæ collo & urethra obhæreſcens tenax materia per urinam educenda, prudenter adhibita ex uſu ſunt.

V. Omnium aptiſſima, tutiſſima & utiliſſima ad eliciendum urinoſum laticem præſidia, ſunt ſalia, tam alcalia fixa, quam neutra omnis generis, quippe quæ viſcidos ac lentos ſuccos ſiphunculos urinarios oppilantes diſſolvunt, ſimulque blando ſtimulo excretionem proritant. Quo quidem effectu egregie ſplendent liquor ſalis tartari, cinerum clavellatorum, nitri fixi, tartarus vitriolatus, ſal abſynthii, arcanum duplicatum, ſolutio oculorum cancri, tartarus ſolubilis, terra foliata tartari, nitrum antimoniatum & ſal polychreſtum.

VI. Sed hæc hactenus recenſita remedia non tantum ad eliciendum deficientem urinæ fluxum faciunt; verum etiam alios eximie utiles in morbis præſtant effectus. Dum enim plura ex iis aperiente & incidente, alia roborante, tonica & balſamica, nonnulla anodyna facultate pollent, in longis utique omnibus affectionibus, quæ ab obſtructione glandularum viſcerum & emunctoriorum incunabula ducunt, nec non quæ ab impuritate & copia ſeri ſalſi acris tartarei proficiſcuntur, ex voto ferunt ſuppetias. Et certe ſi ulla medicamenta ab hydrope, tumoribus œdematoſis, calculoſis concretionibus, podagra & arthritide defendunt; certe à prudenti diureticorum uſu id erit expectandum. Cavendum tamen merito ab omnibus calidis, acribus & cauſticis, & potius utendum lenioribus magiſque diæteticis, cujus generis ſunt vinum Moſellanum tenue, acidulæ Selteranæ & cerevisiæ vel decocta quæ diureſin blande movent.

§. VIII.

Ad ſalutares & criticas excretiones, quæ ad vitæ & ſanitatis tutelam faciunt, pertinent etiam illæ, quibus bonus & ſincerus ſanguis, ſi copia peccat, non ſolum in fœminis poſt annum decimum quartum ſingulis menſibus per uterum atque etiam poſt partum & abortum emittitur; ſed in viris etiam nimium cruore redundantibus per exti- *VII. Menſes & hæmorrhoidis moventia.*

extimas ani venas, quæ hæmorrhoidales vocari ſolent, ſponte à natura per vices effunditur. Hæ itaque ſaluberrimæ hæmorrhagiæ, quando modo, quantitate, vel tempore peccant, plane deficiunt, aut vi quadam cohibentur, aptis remediis revocandæ iterumque in ordinem reducendæ ſunt, ne graviſſima inde in valetudinem redundet noxa, vel etiam ut enatus jam morbus abigatur. Inter ea vero quæ ad obtinendum hunc ſcopum ex uſu ſunt, connumeranda inprimis ex vegetabili regno: radix ariſtolochiæ, zedoariæ & quinque aperientes; herbæ, artemiſia, calamintha, matricaria, pulegium, meliſſa, ſabina, polium montanum, ruta, majorana, roſmarinus; flores cheiri, crocus, baccæ lauri, juniperi; gummata bdellium, myrrha, galbanum, opopanax, ſagapenum, ſuccinum; ex purgantibus aloe, rhabarbarum, bryonia, itemque aromata; nec non quæ animalibus debentur ſalia cum caſtoreo & quæ ex mineralibus & chymicis omnibus præferenda martialia.

Theoremata.

I. Quo major ſanguinearum evacuationum ad valetudinem tuendam utilitas eſt atque præſtantia; eo magis utique, ut dudum fecit HIPPOCRATES, optandum foret, quo ſuppeterent certa & efficacia ejuſmodi præſidia, quibuſcum Medicus illas quotieſcunque è re eſt cum certo ſucceſſu regere, evocare aut moderari, ſicque tempeſtive plures graves ægritudines & præſcindere & expugnare poſſet. Verum quia hæc ſanguinis excretio maxime ipſius naturæ eſt opus, quod in fœminis certæ temporis periodo, qua erumpit, ſuccedit & deſinit, adſtrictum, in viris autem nec omnibus ſolenne, nec adeo periodicum, ac præterea certam cruoris redundantis portionem, nec non vaſcula uteri & ani patula, laxa & ad ſpontaneum fluxum diſpoſita exigit, pariterque à multiplicibus cauſis ſufflaminari vel plane intercipi poteſt; in proclivi eſt judicare, arduum utique nec tum expeditum eſſe negotium, reſtitans vel deficiens cruoris profluvium iterum procurare, quin nunquam perficiendum, niſi cauſarum defectus ratio habeatur exquiſitiſſima.

II. Poſito vero quod ſanguis ſupra proportionem & modum in corpore redundet, quod præcipua fluxus cauſa, poſito etiam quod vaſcula uteri & ani ita diſpoſita ſint, ut ab affluente copioſo ſanguine diſtendi & exitum ipſi præbere poſſint; neque tamen excretionis negotium rite ſuccedere, vel propter vaſcula arteriolarum lateralia, quæ ſecundum naturam non vehunt ſanguinem obſtructa, aut ſpaſmo conſtricta, vel etiam ob imminutam ſanguinis ſpiritualcentiam & cordis atque arteriarum vim elaſticam contractilem: tunc omnino quæ ſupra adduximus remediorum genera exoptatiſſimam ferunt opem. Ad vaſa quippe minima reſeranda & obſtructiones expediendas egregie præter radices quinque aperientes, ariſtolochiam, rhabarbarum, bryoniam, flores cheiri, præſertim ſi in decocto cum ſalino ſtimulo, ut borace, offerantur, inprimis etiam conferunt gummata, cum aloe & purgantibus in forma pilularum exhibita. Ad tubulos infeſto ſpaſmo conſtrictos nimis & coarctatos adaperiendos, artemiſia, quæ demulcet, millefolium, crocus, caſtoreum, plurimum valent. Et ad deficientem ſanguinis ſpiritualcentiam reſocillandam, robur ſolidis addendum & fibrarum vaſorumque tonum firmandum, roborantia, quæ ſale volatili oleoſo tenui operationem ſuam exſequuntur, ex uſu ſunt, quo referenda omnia aromata, myrrha, baccæ lauri & juniperi, roſmarinus, pulegium, meliſſa, ſatureia, ſabina, flores cheiri, calamintha, ſuccinum, limatura martis & tincturæ ex marte paratæ, item ſalia volatilia oleoſa.

III. Quando nimia ſanguinis copia, quæ elaſticitati vaſorum valde reſiſtit, retardati, vel imminuti fluxus cauſa eſt, neutiquam emmenagoga jam dicta, præſertim calidiora, locum habent. Sanguis enim hiſce vehementius commotus peſſima ſæpe concitat mala. Sed opus tunc eſt ſanguinis miſſione, quæ per ſectam in pede venam inſtituta, ſaluberrimum hoc & criticum profluvium, ſola ſæpe reſtituit.

IV. Neque etiam hæc quæ enumeravimus emmenagoga conducunt, ubi ſanguinis & ſuccorum benignorum eſt defectus, ut in iis, qui mox à morbo convaluerunt, & quando primæ viæ ſordibus viſcidis fartæ, tunica villoſa lento muco inviſcata & bona digeſtio & chylificatio vacillat. Tum potius id præcipue agere debet Medicus, ut tam deficientem bonum ſanguinem nutrientibus gelatinoſis, juſculis & quæ facile in ſuccum & ſanguinem convertuntur, denuo ingeneret, quam labefactatam ciborum digeſtionem & chyli elaborationem congruis remediis, ſi opus eſt emeticis, vel lenioribus purgantibus, ſalinis aperitivis, amaris ſtomachicis, reſarciat & debito ordini reddat.

V. Sæpe ſanguinis effluxum impedit oppilatio ac infarctus vaſculoſæ colli uteri interni & exterius vaginæ, nec non in viris ani ſubſtantiæ, ut nullum ſanguinem, quantumvis valide appulſum, admittat. Quod ſi contigerit, ſupervacanea & irrita ſane ſunt quæcunque pellentia, niſi prius per congrua auxilia relaxata & emollita fuerit, obſtipata & indurata tubulorum compages. Quod quidem non meliori magiſque præſentanea ratione perfici poteſt, quam balneis, vel fotibus, ſeu balneis vaporoſis, ita parandis, ut vas calida aqua, cui herbæ artemiſiæ, pulegii, flores chamomillæ infuſæ, repletum, in hypocauſto calido, recto bene corpore, abdomini, quo vapor ad interiora uteri & partium inferiorum aſcendat ac penetret, ſupponatur, & ad calorem aliquandiu conſervandum, ſubinde candentes ſilices aquæ injiciantur. Eundem quoque in finem multum conferunt frictiones calidæ pedum uſque ad inguina, præſertim mox à balneo aquæ dulcis cum pannis calidis inſtitutæ.

VI. In iis autem malis, quæ à ſuppreſſo, deficiente, vel minus recte ſuccedente, menſium, vel hæmorrhoidum fluxu, pendent, non certius, non ſecurius, non efficacius præſidium deprehendi, prudenti aquarum mineralium, inprimis thermarum Carolinarum mitiorum interno, & Tœplicenſium externo uſu, qui omnibus medendi indicationibus apprime ſatisfacit. Potu quippe thermalis aquæ humores lenti inciduntur & evacuantur, obſtructiones minimorum tubulorum expediuntur; balneo vero aquæ Tœplicenſis, quæ omnium leviſſima, conſtringente terreo principio orbata, ſtricturæ remittuntur ipſaque vaſa ampliantur, ut ſanguinem affluentem promte admittere, capere iterumque eructare poſſint.

VII. Quemadmodum res admodum ardua & difficilis eſt in medendo, recte curare & procurare menſium in fœminis profluvium; ita longe majoribus adhuc difficultatibus ſtipatus eſt excretionis hæmorrhoidalis ſucceſſus, ſi copia ſanguinis per venas ani exitum molitur, nec tamen ibi diſpoſitionem ad exitum invenit. Nam licet ad

ciendum

ciendum ſanguinis ex ani venis ſtillicidium pilulæ ex aloe paratæ ſingularem plane præ omnibus aliis poſſideant facultatem, dum non modo particulis ſuis reſinoſis ſulphureis, valde ſubtilibus, in univerſa ſanguinis & humorum maſſa inſignem orgaſmum concitant, ſed & tenaci viſcoſa ac reſinoſa ſua parte inteſtini coli & recti tunicis firmius inhærendo, continuo ſtimulo majorem ſanguinis proritant affluxum; nihilo minus tamen quando cruor ita exæſtuatus ac eo copioſius allectus, ob vaſcula perruptioni minus apta exitu præcluditur, partim extrema canalium ora cum exquiſito dolore in ano tuberculorum inſtar protrudit, partim inter nerveas inteſtinorum tunicas ſtagnans eaſdemque premens, vehementes inflationes, ſpaſmos & varia truculenta in abdomine pathemata, ingignit, quæ frequentiſſimæ certe ſunt obſervationis noſtro hoc ævo, quo omnes fere paſſiones ex fluxus hæmorrhoidalis anomaliis, tanquam cauſa, repetere, clari etiam viri haud verentur, & pilularum ad mentem Beccheri concinnatarum crebrior nimiſque liberalis uſus, ſeu potius abuſus invaleſcit, quarum alias prudens uſus laudem meretur.

§. IX.

VIII. Expectorantia. In evacuantium claſſe etiam ea locum obtinent, quæ lympham mucidam in glandulis, vel potius glanduloſis tunicis, ex arterioſo ſanguine ſecretam & in emunctoriis hærentem, evocant. In nullo vero corporis organo mucoſitatis copioſior ſuccedit ſequeſtratio, quam in interioribus canalis aſperæ arteriæ ipſiſque pulmonum bronchiis, quæ interius tunica glanduloſa obducta ſunt, unde per tuſſim copioſa perſæpe ſeroſa, pituitoſa, viſcida, interdum etiam purulenta materia, in morbis præſertim qui pulmonum compagem afficiunt, tam acutis, quam chronicis, rejicitur. Et hanc è thoracis cavo evacuationem quæ promovere ſolent, vocantur, EXPECTORANTIA, in quorum numero è vegetabilium familia ſunt maxime radix helenii, ari, iridis Florentinæ, liquiritiæ; herba veronicæ, chærefolii, ſcabioſæ, piloſellæ, ſcordii, hyſſopi, dracunculi eſculenti: flores violarum, crocus, malvæ, papaveris rhœados, ſemen aniſi, fœniculi, cortex ligni ſaſſafras; ex gummatibus reſinoſis gummi ammoniacum, benzoe; ex fructibus paſſulæ, ficus, jujubæ, nuclei pini, mel, ſuccus liquiritiæ, oleum amygdalarum dulcium; ex animalibus, ſperma ceti & pinguedines; ex mineralibus, ſulphur, ejus flores & lac; ex compoſitis balſamum ſulphuris aniſatum, ſpiritus ſalis ammoniaci aniſatus, lohoch ſanum & expertum, ſyrupus pulmonum vulpis, elixir noſtrum pectorale, balſamum pectorale Meibomii, ſpiritus aſthmaticus Michaelis.

Theoremata.

Quemadmodum omnia quæ excretiones adjuvant, non uno eodemque modo ſuam edunt operationem, ſed vel materiam mobilem reddunt & ad evacuandum præparant, vel vias emunctoriorum reſerant, ut à ſuccorum connubio ſegregari poſſit, vel denique vaſa & canales ad motum excretorium exſtimulant: ita ratione haud abſimili etiam expectorantium agendi ſuccedit modus. Nimirum ſi humor ſecretus eſt valde tenuis, acris & tubuli ac pori glandularum è quibus ejiciendus nimis conſtricti, aptiſſima ſunt ea quæ vias emolliunt, acrimoniam hebetant & nimis tenues & fluxiles coagulant, qua virtute ex jam nominatis ſplendent ſuccus radicis liquiritiæ, crocus, ſperma ceti, flores violarum, malvæ, papaveris rhœados, cremor lactis, oleum amygdalarum dulcium, axungiæ, ſyrupus pulmonum vulpis, violarum, papaveris albi, maſſa pilularum de ſtyrace, præſertim ſi cum liquido diluente, ut eſt decoctum avenaceum, vel decocto ex raſura cornu cervi gelatiniformi, aſſumantur. Quandocunque vero materia ſpiſſa & copioſa in bronchiis pulmonum hæret & reſpirationi obeſt, eaque propter ſtimulo quodam ad expectorationem opus eſt, tunc tenacem & viſcidam materiam quam optime reſolvunt infuſa ex herba veronicæ, hyſſopi, ſcabioſæ, ſcordii, terra quoque foliata tartari, ſolutio oculorum cancri & nitrum antimoniatum. Et tunicas bronchiorum nerveas principio quodam acri tenui oleoſo, ad motum excretorium animant, gummi ammoniacum & ejus eſſentia, ſpiritus ſalis ammoniaci aniſatus, myrrha, benzoe, pulvis radicis helenii, iridis Florentinæ, ſulphur ſtillatitium, ejus lac, balſamum ſulphuris; aut ubi acrius adhuc calcar admovendum, ut in aſthmate pituitoſo & catarrho ſuffocativo, oxymel ſquilliticum & ſpiritus aſthmaticus Michaelis, qui ex gummi ammoniaco & cryſtallis viridis æris paratur, adhiberi poterunt.

Corollaria practica.

I. In expectorantium uſu, ob diverſa quibus agunt principia ipſumque varium operandi modum, prudenti diſcrimine opus eſt, & qui promiſcue nulla habita differentia temporis, vel materiæ peccantis, iiſdem utitur, is certe plus damni, quam commodi inducit. Hinc quando tuſſi epidemice graſſante, vere vel autumno, antequam materia tenuis & acris attemperata, propinantur quæ ſtimulo agunt expectorantia, vel viciſſim, ubi materia ſatis cocta & præparata, emollientia & relaxantia offeruntur, præpoſterum utique & damnoſum eſt molimen.

II. In tuſſi chronica, humida, aſthmate quoque pituitoſo, in quo multum pituitæ in bronchia pulmonum illabitur, dulcia, linctus, ſyrupi & oleoſa ventriculum, qui in morbis jam tum languidus & à tono dejectus eſt, plus labefactant, appetentiam, digeſtionem & chylificationem minuunt ac non modo uberiori recrementorum proventui ipſiuſque morbi incremento favent, ſed & ad cachexiam, tumores œdematoſos, immo hydropem, diſponunt. Præſtat tunc potius uti medicamentis pectoralibus balſamicis, quæ grata ſimul ventriculo, ut elixirio noſtro pectorali, eſſentia myrrhæ, gummi ammoniaci, corticis ſaſſafras, nuciſtæ, ſpiritu ſalis ammoniaci aniſato, tinctura tartari aliiſque ſimilibus.

III. Cautiſſimus quoque expectorantium debet eſſe uſus in diſpoſitione phthiſica, vel hæmoptyica, ſi tuſſis ſicca, ſpiratio anguſta & difficilis, dolor pectus comprimens, quæ potius à ſanguinis congeſtione, quam materia expectoranda accidunt; quandoquidem ſive emolliendo, ſive ſtimulando agant, affluxum & congeſtionem ſanguinis & humorum augent, tantum abeſt ut removeant.

IV. In morbis acutis pectoris, ut pleuritide vera & peripneumonia, provide pariter excretioni pectorali dicatis, præſertim in principio, utendum, ne ſtaſis & ſtagnatio ſanguinis inflammatoria inde augeſcat; inclinante vero morbo & ubi maxima inflammationis pars diſcuſſa, ad materiam coctam lenteſcentem ex fiſtulis pulmonum evocandam, commodum habent locum.

§. X.

§. X.

IX. Errhina & ſternutatoria.

Porro ad excretionem ſequeſtratæ in obducta narium antris & duodecim cranii ſinubus glandulosa pituitaria dicta tunica, mucidæ lymphæ, plurimum poſſunt ERRHINA & STERNUTATORIA, quorum illa leviter, hæc vero validius, has exquiſitiori ſenſu præditas tunicas ſtimulando, & ad motus excretorios ſollicitando, agunt. Inter leniora quidem errhina dicta, locum quam commode tuentur, majorana, baſilicum, thymus, hyſſopus, ſatureia, marum Syriacum, origani ſummitates, flores liliorum convallium, benzoes, reſina guaiaci, quæ ex decocto poſt inſpiſſationem remanet, raſura tenuiſſima ligni aloes, ſal volatile ſalis ammoniaci ſiccum, cum oleo majoranæ eſſentificatum, nec non vitriolum album; ſternutamentum vero movent & quidem validiſſime euphorbium & pulvis hellebori albi; paullo mitius variæ ſpecies tabaci, mercurius præcipitatus, piper.

Theoremata.

Sternutatoria non alia ratione humorem è narium tunicis eliciunt, quam purgantia ex tunicis inteſtinorum glandulosis, ſale nempe tenui acerrimo, tunicas has irritando & ad criſpaturam adigendo. Sed uti acriorum purgantium, ita etiam ſternutatoriorum, rarior debet eſſe uſus, eo quod natura non facile in evacuationibus vult cogi, ſed tantum duci. Errhina vero, ſive ptarmica, naturæ & nervis magis amica, ſale ſubtili acri volatili oleoſo, tunicam pituitariam blande irritant, ſtimulant & mucidum liquorem evocant, longeque ſternutatoriis ſunt tutiora, eo quod hæc motum quendam convulſivum in nervos & per conſenſum etiam totum pectus invehunt, illa vero roborando potius nervos & nervoſas tunicas, officio ſuo defunguntur.

Corollaria practica.

I. Pulveres errhini, ex herbis cephalicis, præſertim majorana, maro Syriaco, floribus benzoes, liliorum convallium, raſura ligni aloes, grano uno vel altero ambræ adjecto compoſiti, in capitis gravativis doloribus, hemicrania, affectibus ſoporoſis, memoriæ debilitate, gravedine, coryza, auditus difficultate, cephalalgia pituitoſa, præſertim ea quæ in oſſibus frontis ſubſiſtit & plerumque à coryza ſuppreſſa oritur, oculorum mucoſa defluxione, ſomnolentia, vertigine & ſi quippiam humoris maligni à lue venerea in narium membranis hæret, egregii ſunt uſus, & præter evacuationem, vigorem quendam addunt actionibus animalibus. Neque minus hoc nomine laudem meretur ſal volatile ſalis ammoniaci cum balſamo noſtro mixtum, quod ad aliquot grana naribus inditum, ſpectatæ eſt virtutis in auditus & viſus difficultate, affectibus ſoporoſis & in ſenſibilioribus ſternutationem ciet, ſæpe proficuam, ubi motus in capite excitandi, in paralyticis & apoplecticis.

II. Noſtris temporibus, uti fumi tabaci, ita etiam pulveris pro ſternutatione, luxurians abuſus maxime invaluit, valetudini minus conducibilis. Etenim jugi hoc pulverum attractu, non modo odoratus, propter obſtructas & quaſi induratas inde papillas nerveas membranarum quæ oſſa ſquamoſa & nares inveſtiunt, læditur, ſed & ob nimium infarctum ab allecto humore clara vox rauceſcit. Id quod pluribus inculcavi in *diſſertatione de uſu & abuſu ſternutatoriorum.*

§. XI.

X. Apophlegmatizantia.

Haud abſimili ratione ac errhina vellicando & irritando narium tunicas mucum ex ipſis eliciunt; APOPHLEGMATIZANTIA ſalivalem & mucoſam materiam ex tota faucium compage glanduloſa, uvula & ductibus ſalivalibus evocant. Quin omnia, quæ errhina & ptarmica facultate gaudent, ori, vel per maſticationem, vel gargariſationem admota & indita, phlegma & liquorem ſalivalem evehunt. Quippe tabacus in pulverem comminutus inter errhina, ac fumus ex ipſo inter apophlegmatizantia, principem ſibi vendicat locum. Præter nicotianam autem radix pyrethri, oſtrutii, angelicæ, zedoariæ, pimpinellæ, galangæ, myrrha, maſticata fundunt & egregie colliquant ſalivam. Uſus maſticatoriorum eximius ad arcenda miaſmata quæ in morbis contagio infeſtis inſpirato aëre hauſta, facile ſe apponunt faucibus, ſalivæ immiſcent & deglutita demum morbum invehunt, ſi quis forſan in locis infectis & ſuſpectis verſetur, ubi etiam tabaci fumus conducit. Decocta vero ex radice pyrethri, pimpinellæ albæ, caryophyllis, herba majoranæ, saturejæ, angelicæ, cum vino vel ſpiritu vini, qui ſolus etiam ſalivam fundit & fibras ductuum ſtringit, confecta, in vitiis oris & linguæ, dentium, gingivarum nec non aurium, difficili auditu, vel tinnitu, quando orificium tubæ Euſtachianæ, quod in interioribus non procul ab uvula hiat, obſtructum eſt lento muco, egregiam locant operam, quæ non minus in uvulæ relaxatione, aphonia, paralyſi linguæ, addito ſale ammoniaco, vel ſpiritu ſalis ammoniaci, apprime inſerviunt.

§. XII.

XI. Salivantia.

Neque prætereunda in evacuantium enarratione ſunt SIALAGOGA, ſive SALIVANTIA, quæ lymphaticum & ſalivalem laticem fortiter movent & per os evacuant. Utut vero in regno vegetabilium plura ſint, quæ ore aſſumta, ut emetica, vel dentibus, ut modo meminimus, manducata, ſalivalem humorem è faucibus & glandulis evocant; vix tamen in tota rerum natura ſuppetunt, quæ tam vehementer totam lymphæ maſſam in motum concitant atque in ſalivales glandulas & ductus tam fortiter agunt, ut non tantum per aliquot hebdomades, verum etiam menſes, continuus ſatiſque largus ſuccedat ſalivæ fluxus, quam quæ regnum minerale ſuppeditat pharmaca, & maxime quidem mercurialis & regulinæ proſapiæ, arte chymica præparata. Nam argenti vivi ea propria laus & peculiaris plane virtus eſt, ut exterius inunctum, vel parva etiam doſi interius aſſumtum, liberaliſſime moveat ſalivationem, cujus, ſi recte adminiſtretur, beneficio, affectiones ceteroquin inſanabiles & contumaciſſimæ, ex impuritate ſeri & lymphæ ortæ, lues venerea, herpes, ſcabies maligna, ulcera cacoethea & ſerpentia, ſanari funditusque expugnari poſſunt. Et hac ſingulari ac quaſi propria facultate pollet non modo ipſum argentum vivum cum ſaccharo probe contritum & cum conſerva interius propinatum, ſed & omnia ex eo artificioſe confecta, ut mercurius dulcis, præcipitatus ruber, albus, cum ſpiritu ſalis ammoniaci, ex ſolutione mercurii in aqua forti præcipitatus, turpethum minerale, arcanum corallinum, mercurius diaphoreticus jovialis, ſolaris, æthiops mineralis ipſaque cinnabaris, tam nativa, quam antimonialis, vel communis, ex ſulphure cum mercurio parata, nec non antiquartium Riverii. Ex

iis

iis vero quæ ad regulinam antimonii ſubſtantiam ortum referunt, commemorari merentur, crocus metallorum, pulvis Monckii, ſulphur ſic dictum auratum, vulgari modo per præcipitationem cum aceto vel ſolutione martis, vel etiam ſolis concinnatum, vel ſingulari modo præcipitatum, ut panacea Glauberiana, in pharmacopœis Brunſvicenſibus Conerdingiana vocata.

Theoremata practica.

I. Quæ jam memoravimus ſalivantia optime in duas claſſes poſſunt diſpeſci, mitiora ſcilicet, & fortiora. Ex mitioribus quidem & mercurialibus, æthiops mineralis & cinnabarina, modo in pleniore & continuata doſi offerantur, etiam ſalivæ fluxum proritant & humores lymphaticos in motum cient, atque cum fructu in iis morbis, qui ab obſtructionibus glandularum, vel ſeri coagulo, aut extravaſatione in capite oriuntur, reſolvendo & fundendo coagulatos ſuccos, uſurpantur. Deinde quoque antimonialia, quia ſulphur regulinæ in iis ſubſtantiæ quodammodo nuptum, etiam lenius agunt, nec ab iis tantæ turbæ & ſæva ſymptomata timenda ſunt, ac à pleriſque mercurialibus chymica arte præparatis. Inter leniora quoque mercurium dulcem bene elotum & præparatum, item ipſum argentum vivum rite depuratum, in formam ſolidam & pulverem arte converſum, referimus, excepto mercurio vivo exterius applicato, quippe qui cum unctuoſis in unguentum redactus, & partibus nervoſis inferioribus pedum, poplitibus, genubus, multo magis ſpinæ dorſali, illitus, validiſſime ſæpe & ſubito vix coercibile ſalivæ exprimit ſtillicidium.

II. Modus autem operandi ita evolvendus & concipiendus videtur. Videlicet argentum vivum 1) omnium fluidorum eſt graviſſimum corpus, cujus minimæ etiam particulæ ſolutæ & diviſæ, ſpecificam ſuam gravitatem, reſpectu omnium fluidorum ſuperiorem, ſemper ſervant, & 2) ipſe mercurius ab omnibus ſalinis menſtruis ſolvi & in infinite parvas & ſubtiles moleculas redigi poteſt, quæ ob vim corrodentem & ſimul gravitatem ſpecificam intima vaſorum & pororum in corpore humano penetrant. Mirum enim diffundi poſſe argenti vivi, & partes, & vires, ad oculum patet ex eo, quod ſublimati mercurii unum tantum granum in aqua diſſolutum, vel duas aquæ uncias conſpicuo non ſolum metallico irritante ſapore poſſit inficere, ſed etiam tam efficaci virtute imbuere, ut mercurialis hæc aqua interne & externe adhibita, excretiones per ſalivam, ſudorem, alvum, immo vomitum, pro diſpoſitione ſubjectorum & humorum, potenter moveat, & exterius admota, ſcabiem & omnes cutis defœdationes repente ſiccet ac reprimat. Quandocunque itaque mercurialia, vel exterius applicata per fumum, emplaſtrum aut unguentum, vel interius ſumta, ab humoribus corporis noſtri bilioſo-alcalinis ſolvuntur, ſive in minimas partes diſcerpuntur, promte & efficaciter in nervos & nervoſas maxime fibras glandularum conglobatarum & conglomeratarum, immo in ipſas tunicas lacteorum & lymphaticorum vim ſuam exercent, & earum ſyſtolen atque contractionem augendo, motum lymphæ concitatiorem reddunt, quo intenſiori facto, conſiſtentes in glandulis & minimis vaſis humorum obſtructiones, ſtagnationes & ſtaſes lymphæ coagulatæ tandem reſolvuntur atque expediuntur.

III. Hac utique ratione lues venerea & qui cum hac affinem naturam habent morbi feliciter exſtirpantur, nec ea propter ſemper in curandis his cum Gallica lue morbis opus eſt ſalivatione, ſed qui arcanum novit, dextro mercurialium & antimonialium bene præparatorum uſu & applicatione, ſine ſalivatione, ut olim *peculiari diſſertatione* adſtruxi, has rebelles ac pertinaces affectiones ſanare poteſt. Neque enim, quod omnes periti & uſu exercitati Medici ultro confitebuntur, ſalivæ fluxus cauſa eſt curationis luis venereæ, ſed potius illa ſublata glandularum & minimorum vaſculorum obſtructio & colliquatio humorum viſcidorum ibi ſtabulantium, quam deinde per accidens ſequitur largior ſalivalis humoris profuſio.

IV. Sub ſalivatione mercurio excitata, ut ſæpius obſervavi, exteriores, præſertim inferiores partes, ut pedes, ordinario frigent & contractæ ſunt, alvi etiam & urinæ fluxus retinetur, ſublato autem per hanc partium inferiorum ſtricturam libero lymphæ & ſeri, nec non ſanguinis in vaſculis minimis circuitu, neceſſe eſt, ut humores ſeroſi & lymphatici cum impetu ruant ad partes ſuperiores, & maxime ſolennia in faucibus glanduloſa conceptacula, è quibus qua data via jugi poſtea feruntur rivo, & cibum, & ſomnum impediente. Vidi quoque in iis, quos enormis & ad tres vel plures menſes durans ſalivatio demum lipothymia & catarrho ſuffocativo è medio ſuſtulit, partes externas tam frigidas fuiſſe, ut nullo auxilio, neque balneo, neque frictione, ad calorem reduci potuerint. Æquabilem autem & liberum lymphæ ipſiuſque ſanguinis per omnes corporis partes interceptum progreſſum, ſalivam movere, continua illa ſputatio teſtatur, ſolennis hypochondriacis ac melancholicis, in quibus pariter ob conſtrictas partes inferiores, lympha & ſaliva majori niſu fertur ad glanduloſam faucium & oris compagem.

V. Quod vero profluens ſub ſalivatione, præſertim in iis qui impura venere infecti ſunt, humor, tam fœtidum & putridum ſpiret nidorem, hæc reddenda videtur ratio: quod mercurii tenuiſſimæ partes, reliquos omnes humores gravitate ſuperantes, ab illis in connubium ſuſceptæ, motu ſuo circumvolutorio, mixtionem, craſin atque texturam ſanguinis, haud ſecus ac in putredine, diſſolvere incipiant, ut hanc ob cauſam fœtor ſulphureus, volatile quippiam ſpirans, exhalet & ipſi dentes nigredinem contrahant.

VI. Omnes magnopere à Chymicis celebratæ panaceæ maximeque ſolares, quæ potiorem ſuæ facultatis partem ad metallicum & mercuriale elementum referunt, ſi rite præparantur & dextre uſurpantur, non defraudandæ ſunt ſua laude, in morbis ubi cuneo & vecte quaſi opus eſt. Nam ſumma activitate pollent, ac in exili admodum doſi in ſyſtema partium nervoſarum potenter agunt magnoſque effectus præſtant. Quin innotuerunt mihi ejuſmodi medicamenta, antimonialia inprimis, quæ pro diverſa doſi & regimine juncto, item pro diverſa ſubjectorum ratione, in exigua mole, vomitum, alvum, immo ſalivam, movere poſſunt, ſed perpauci Medici eorum rectum uſum & peritam adminiſtrationem norunt.

CAPUT

CAPUT VI.

De Roborantibus.

§. I.

I. Analeptica. TErtium nunc ex ſummis remediorum generibus ſequitur, complectens ea, quæ ſolidis dicata ſunt, ita quidem, ut circa eorum vires ac potentias motrices, eaſdem refocillando, firmando ac intendendo, occupentur, & deſumta à robore generali denominatione, audiunt ROBORANTIA. Horum pariter maxima in arte medica utilitas eſt atque neceſſitas; eo quod robore ac inde pendente motuum exercitio, vita omniumque actionum integritas & continetur, & abſolvitur; eaque propter ubi ſanitas offenſam patitur, roboris maximum momentum ac nonniſi motu labefactatæ functiones ad priſtinum ordinem reducuntur. Jam vero plura, quoad vires & uſum ſpecialius diſtinguenda, hunc cenſum ſubeunt, & primum merito locum obtinent ANALEPTICA, quo quidem nomine inſigniuntur, quæ vires imminutas & depreſſas erigunt, reſtituunt & confortantem, uti vocant, vim habent, & paſſim etiam cordialia & cardiaca dici ſolent. Huic ſcopo obtinendo ſerviunt ex vegetabilibus: flores roſarum, citri, aurantiorum, jaſmini, liliorum convallium; herbæ, meliſſa, origanum, marum, poma citri, Chinenſia recentia & ex aromatibus cinnamomum; ex reſinoſis ipſa ambra; ex animalibus moſchus; & quæ ex his omnibus præparata proſtant, ut oleum de cedro, meliſſæ Turcicæ, roſarum verum, canange, quod ex floribus tiliæ in Perſia elicitur, pomorum Bergamotte, eſſentia ambræ rite præparata, oleum cinnamomi in elæoſaccharum redactum, quod in pulvere ſic dicto ſolari Cellenſi præcipuum, aqua meliſſæ citrata, liliorum convallium, cinnamomi cydoniata. Referri huc quoque poſſunt fructus fragorum, ribii, rubi idæi, ceraſorum eorumque nuclei, & ex iis recentibus paratæ aquæ, ſuccus limonum & exinde confectus ſyrupus.

Theoremata.

Cordialia hæc fragranti ſuaviſſimo ſubtili oleoſo principio agunt & in nervos eorumque liquidum immediate fere penetrant, ipſique motum naturæ blandum & amicum inſinuant. Eſt enim hæc indoles omnis ſubſtantiæ ſulphureæ, tenuiſſimæ & halituoſæ, ut interiora partium nervoſarum promtiſſime pervadat, ac celeriter effectum edat, quod graveolentia ipſaque ſuaveolentia, ſi quis ex idioſyncraſia eadem ferre nequeat, planum faciunt teſtatumque. Hinc etiam ſolo odore, ut in animi deliquio & ſyncopticis, ſubito roborantem ſuam vim exſerunt & vires erigunt, eo quod in nulla corporis parte, & nervorum, & vaſculorum ſanguineorum extremitates, tam nudæ minuſque tectæ, quam in narium amplo & cavernoſo ductu occurrunt, & admota fragrantia expedite ibi nervos & ſpiritus afficere poſſunt.

Corollaria practica.

I. Utut hiſce dictis analepticis in refocillandis viribus non deneganda ſit ſua virtus; ea tamen valde reſtricta & limitata eſt. Optandum quidem eſſet, ut in rerum natura certæ ejuſmodi virtutis proſtarent remedia, quæ, ut vulgus putat & à medentibus etiam ſemper exigit, efficaciter vires in omni fere morbo, præſertim vero acutis & malignis, depreſſas & deficientes redintegrarent; ſed quia in morbis vires non rectius & certius reſtituuntur, quam cauſis morbificis quæ eas frangunt, ſublatis & noxiis rebus è corpore expulſis, niſi hoc exſequatur Medicus, omnis analepticorum uſus erit fruſtraneus.

II. Neque etiam exiſtimandum eſt, reſtaurationem virium veram & conſtantem tantum procurandam eſſe medicamentis, quæ motum in ſpiritibus & partibus ſolidis concitant. Nam in plurimis morbis, præſertim febribus & convulſionibus, magna quidem vis & potentia motrix cordi, arteriis & membranis nervoſis ineſt, & tamen vires naturales ſunt languidæ & valde infirmæ. Proinde potius verum virium naturalium robur maxima ex parte dependet à congruis alimentis, eſculentis & potulentis, in bonos ſuccos & ſanguinem converſis, ex quibus poſtea tenuiſſimum illud, quod in cerebro ſeparatur fluidum, & per nervos ad muſculos & tunicas muſculoſas delatum, potiſſimum corpori & ejus partibus vigorem ac firmitudinem largitur, denuo ingeneratur.

III. Optimæ igitur materiæ nutrientia ſunt optima analeptica, cujus generis ſunt juſcula ex carnibus gelatinoſa, caponum, oſſibus & eorum medulla, per decoctionem cum aqua, pauxillo vini, adjectis aliquot taleolis pomi citri, tantillo ſalis, pulveris macis & caryophyllorum, in clauſo vaſe parata, item quæ ex pane nigro Weſtphalico, aqua & vino cum ovis conficiuntur, decoctum quoque ſuccolade, cum vel ſine lacte, lac ipſum aſininum, aqua panis groſſioris cum corticibus citri deſtillatum, & vinum, maxime Rhenanum generoſum & annoſum, item verum Hungaricum. Hæc tamen præſidia alimentoſa & nutrientia ad vires erigendas, non in ipſo morbo, neque ubi tota maſſa ſanguinis & humorum valde impura eſt, ſed inclinatis morbis & ubi à præcedenti morbo, vel animi affectu, diuturna vigilia, corporis & animi labore ac fatigatione, vel nimiis hæmorrhagiis, vires exhauſtæ ſunt & attritæ, optime conveniunt, quin etiam tunc perita adhibenda moderatio, eo quod celeriter admodum in ſanguinem tranſeunt ejuſque copiam augent.

§. II.

Analepticis in roborantium claſſe ſuccedunt BALSAMICA, quæ calidioris & acrioris ſunt indolis. Comprehendunt hæc medicamenta ſic dicta cephalica, nervina, aut apoplectica, antiparalytica, cordialia ſpirituoſa & hujus generis alia, & ex eorum cenſu quam maxime eminent lignum aloes, ejus reſina atque eſſentia, agallochum album, ſantalum citrinum & ejus eſſentia in balſamum liquidum concentrata, ambra gryſea, liquidambra, opobalſamum, ſuccinum, benzoe, ſtyrax calamita & ejus reſina, ſtyrax alba, ladanum & ejus reſina, balſamum Peruvianum, de Copaiva, Americanum rubrum, Tolutanum, cortex Peruvianus verus, coſtus amarus, chaccarilla, cinnamomum, caryophylli, cardamomum, cubebæ, macis nuciſta, ſatureia, thymus, ruta, ſerpillum, lavendula, ſpica, origanum noſtras & Creticum, majorana, meliſſa Turcica & noſtra, chamomilla Romana, marum Syriacum, baſilicum, abrotanum, ſpica Indica, ſchœnanthum, folia lauri, myrthi, & ex his deſtillata olea fragrantiſſima vera non adulterata. Ex compoſitis balſamum apoplecticum II. De balſamicis.

Crollii,

Crollii, Cellenſe, Scherzeri, noſtrum liquidum vitæ, ſpiritus balſami Peruviani noſtra methodo paratus, ſpiritus ſuccini, maſtiches, aqua apoplectica Sennerti, Anhaldina, eſſentia ambræ vera, ſpiritus volatiles oleoſi, cum oleo cinnamomi, macis, de cedro eſſentificati.

Theoremata.

Enarrata hæc ſimplicia & ex iis præparata tenui æthereo & ſubtili volatili oleo, naturæ admodum blando & amico, in fluida non minus ac ſolida corporis noſtri agunt virtutemque ſuam diffundunt, & partes ſulphureas calidas & æthereas in ſanguine & humoribus deficientes, reſtituunt, augent atque motum inteſtinum calidum & ſpiritualſcentiam vitalibus humoribus fœnerant. Pollent vero etiam ſale ſubtili acri balſamico, eodemque cordis, arteriarum & fibrarum muſculoſarum vim & potentiam elaſticam intendendo, ſanguinis & humorum progreſſum ac circulum egregie promovent, quo poſtea fit, ut humores craſſi & viſcidi attenuentur, obſtructiones ſolvantur & ſaluberrimum perſpirationis negotium, quo optime morbi arcentur, integrum ſervetur ac illibatum.

Corollaria practica.

I. Igitur in omnibus morbis capitis, nervorum, ſpinalis medullæ, ſtomachi & cordis, qui à cauſſa ſecundum Veteres ſic dicta frigida foventur, humorum nempe ſpiſſitudine, condenſatione & ab atonia nervoſarum & muſculoſarum partium, ut in apoplexia, paralyſi, ſtupore & torpore ſenſuum, memoriæ debilitate, auditus difficultate, lipothymia, ingenti virium debilitate, provido, tam interno, quam externo uſu, ſuppetias ferunt exoptatiſſimas.

II. Stomachi quoque & inteſtinorum vitiis, quæ ex atonia, copia cruditatum acido-viſcidarum, depravata digeſtione, natales ducunt, ut inflationi, item diarrhœæ, colicæ flatulentæ, vomitioni mirifice ſubveniunt, & maxime quidem conducunt ætate ſenibus & omnibus imbecillis & debilitatis, nec non qui laxioris ſunt habitus & conſtitutionis phlegmaticæ.

III. Cum fructu etiam uſurpantur, ſi à diuturna anni conſtitutione præhumida & frigida, tempore præſertim autumnali & hiemali, ac inprimis in regionibus ſeptentrioni vicinis, tuſſes humidæ, diarrhœæ, aſthmata pituitoſa, tumores œdematoſi, coryzæ, rheumatiſmi, intermittentes quoque febres & à ſcorbutica impuritate provenientes ægritudines regnant, vel metuendæ ſunt ſine potiſſimum præſervatorio.

IV. Cavendum vero ab eorum liberaliori doſi eſt, quando corpora ſuccis & ſanguine plena, alvinæ ſordes reſtagnant, juvenibus & cholericæ ſenſibilioris indolis ſubjectis.

V. Ego medicamentum liquidum balſamicum, quod vulgo vocant balſamum vitæ, ex optimis his & maxime oleis veris non adulteratis conflatum, per viginti & quod excurrit annos in uſu habui, cujus tam ſpectata virtus, ut reliquis omnibus roborantibus & balſamicis quiſque facile carere poſſit, ſi unico hoc interne & externe recte uti norit. Et hoc ſuaviſſimum efficaciſſimumque medicamentum, eximia roborante & reſtaurativa facultate toties totieſque nobilitatum, late quidem jam innotuit; ſunt vero, qui aſſimulatum huic, ex adulteratis maxime oleis, non tam concinnatum, quam confuſum, nefariotdolo meo ſub nomine incautis venditant, quod tamen vir utem & famam ſuam neutiquam ſuſtinere poteſt.

§. III.

Sequuntur ſtomachi & inteſtinorum tonum roborantia, quæ ſimul carminativa complectuntur, eoque nomine laude digna, ex radicibus galanga, gentiana rubra, zedoaria, pimpinella, calamus aromaticus, arum; ex corticibus, canella alba, ſaſſafras, citri, aurantiorum & pomorum Chinenſium recentes, cortex Africanus, Winteranus, chaccarilla; ex aromatibus, piper, zingiber, caryophylli, cinnamomum, cardamomum, macis; porro chamomilla Romana & vulgaris, abſinthium, mentha, carduus benedictus, ſemina quatuor carminativa; ex præparatis, oleum de cedro, aurantiorum per expreſſionem paratum, oleum chamomillæ vulgaris, dauci cretici, aniſi ſtellati, cymini & carvi verum, menthæ, abſinthii, ſpiritus ſalis, nitri dulcis; ex compoſitis ſal volatile Sylvii, elixir ſtomachale noſtrum, Michaelis, eſſentia carminativa Wedelii, pulvis ſtomachicus Birckmanni, eſſentia corticum aurantiorum cum ſpiritu nitri dulci, tinctura tartari & olea aurantiorum per expreſſionem parata, eſſentia compoſita abſinthii Conerdingii, aqua carminativa Dorncrellii, ſpiritus de tribus. *III. Stomachica.*

Theoremata practica.

Utut plurima ex adductis ſuperius cephalicis & nervinis, in morbis ventriculi & inteſtinorum, præſertim, qui à tono eorum dejecto, vel debilitato proveniunt, egregio etiam ſint præſidio; ſuppetunt tamen adhuc alia, quæ vitiis harum partium amovendis, pro paſſionum differentia, ſpecifica quaſi efficacia ſunt accommodata. Scilicet ad appetitum, ob ſaburram viſcidorum & acidorum in ventriculo cruditatum vacillantem, redintegrandum, præter amara, ut radicem gentianæ rubræ, herbam abſinthii, cardui benedicti & aromata, radix maxime galangæ, pimpinellæ, canella alba, piper, zingiber, arum cum fructu uſurpari poſſunt. Ad nauſeam, vomitionem & inverſionem ventriculi compeſcendam, nil mentha, ejus aqua ſpirituoſa & oleo probe deſtillato, item maſtiche & ejus ſpiritu, nec non qui ex balſamo Peruviano & ſale tartari paratur, item liquore noſtro anodyno minerali, præſentius & efficacius eſt. Ad doloris cardialgici, colici & torminum atrociam levandam, cortices aurantiorum recentes & ex iis rite extracta eſſentia, aqua & oleum cymini Æthiopici, oleum non adulteratum florum chamomillæ vulgaris, ſpiritus nitri dulcis bene præparatus, remedia ſunt expeditiſſima. Ad inteſtinorum nimiam lævitatem & nimias dejectiones moderandas, cortex chaccarillæ peculiari ſplendet efficacia. In inteſtinorum inflatione ad elidendos flatus, aqua carminativa Dorncrellii, eſſentia carminativa Wedelii, item ſpiritus de tribus cum ſpiritu nitri dulci nuptus, eſſentia & aqua zedoariæ, cardamomum, oleum carvi & cymini verum deſtillatum, omnibus facile palmam præripiunt.

§. IV.

Proximum eſt ut roborantia VISCERALIA, quæ nempe viſceribus ſanguineis, ut hepati, lieni, utero, renibus, pulmonibus firmandis & roborandis, quo eo expeditius officio ſuo fungantur, dicata ſunt, adeoque ad horum claſſem hepatica, ſplenetica, pneumonica, uterina, cachectica, antihydropica, antiicterica, antihyſterica, antiphthiſica commode referri poſſunt. Sunt vero hunc in uſum commendabiles, radices, gentianæ rubræ, ariſtolochiæ longæ & rotundæ, ci- *IV. Viſceralia.*

chorii, zedoariæ, filicis, rhabarbari veri & rhapontici, curcumæ, ononidis, cortex chinæ, chaccarillæ, Winteranus, tamariſci, fraxini, capparum, caſſia caryophyllata; herbæ, abſinthium, centaurium minus, fumaria, carduus benedictus, trifolium fibrinum, hepatica nobilis, meliſſa, pulmonaria maculoſa, ſcolopendrium, agrimonia, marrubium, cuſcuta, veronica, ſcabioſa, epithymum, capillus veneris, piloſella. Neque minus laudanda hac virtute ex gummatibus & reſinoſis ſuccinum, myrrha, aloe, bdellium, gummi hederæ, ammoniacum, olibanum, ſagapenum, opopanax, aſa fœtida; ex mineralibus ſulphur commune purum ſtillatitium, limatura martis & omnia ex marte parata, & quæ Chymia ſuggerit varia præparata, ut ſalia herbarum per incinerationem parata, arcanum & terra foliata tartari, ejus cremor, ſal polychreſtum, nitrum antimoniatum, ſpiritus ſalis ammoniaci, tinctura martis ex floribus ſalis ammoniaci cum hæmatite præparatis, ſpiritu vini extracta, tinctura tartari, antimonii alcaliſata, elixir proprietatis cum lixivio paratum, eſſentia fuliginis, elixir noſtrum viſcerale cum menſtruo aqueo ſalino confectum, antimonium martiale cacheckticum, maſſa pilularum Becherianarum & ſimilium. Pertinent huc quoque fontes medicati ſic dicti minerales, præſertim qui ſubtile quoddam martiale elementum cuſtodiunt, ut Pyrmontanæ, Spadanæ & Schwalbacenſes, multo magis qui largius martiali ochra imbuti ſunt, ut Lauchſtadienſes, Radebergenſes, Bebranæ & Freyenwaldenſes.

Theoremata.

Balſamica hæc viſceralia principio & elemento, partim ſulphureo, balſamico & terreo, paullo fixioris naturæ, partim etiam ſale alcalino ſulphureo, ſive ſaponaceo, item amaricante, operationem ſuam in viſcera, quorum vaſa humoribus tenacibus craſſis infarcta & obſtipata ſunt edunt, ſuccos lentos incidendo, diſſolvendo & ſimul ipſis vaſis & fibris à robore & tono dejectis vim contractilem & elaſticam conciliando; adeoque in omnibus iis morbis longis, qui ab horum viſcerum labe naſcuntur, tum ad præſervationem, tum ad curationem, polychreſta & certæ efficaciæ ſunt medicamenta.

Corollaria practica.

I. Licet omnia ſic dicta viſceralia in genere conveniant in eo, quod tonum viſcerum roborent & infarctus atque obſtructiones expediant; nihilo minus tamen pro viſcerum & morborum differentia, eorundem diſcrimen & ſelectum probe ſervare neceſſarium. Ita exempli gratia, ſi hepar laborat obſtructione, & inde morbi, ut icterus, cachexia & ſcorbutus, propullulant, quæ amaritie quadam ſaponacea & deterſiva vim ſuam exſerunt erunt efficaciora, nominatim radices quinque aperientes, rhabarbarum, curcuma, opopanax, bdellium, ſapo venetus, elixir proprietatis ſine acido, eſſentia rhabarbari cum ſale tartari parata, eſſentia trifolii fibrini & omnia ex marte bene præparata. Quando pulmonum nimia præſto eſt laxitas & infarctus, ac inde nati, vel naſcuntur morbi, myrrha, gummi ammoniacum, ſulphur ſtillatitium, herba veronicæ, ſcabioſæ, chærefolii, pulmonariæ, piloſellæ, marrubii, capilli veneris, magis ex uſu ſunt. Ubi lien magnus & ſanguine farctus gignendæ impuritati ſanguinis, ac præſertim cachexiæ, admodum velificatur, cortices tamariſci, capparum, fumaria, ſcolopendrium, cuſcuta, epithymum, radix ononidis, ipſaque martialia aliis præferenda. Quum ex imbecilli & nimium remiſſo renum tono nephritis & calculi progignuntur, cortex radicis acaciæ & ejus infuſum, item rob cynosbati & juniperi, ſpecifica quadam activitate ſuccurrunt. Ex labefactato uteri ejuſque vaſorum robore & retardatis in debito progreſſu ſanguine & humoribus, longæ & multiplices, præſertim poſt abortum, paſſiones pullulant, quibus utique ſingulari quadam efficacia medentur ariſtolochia tam longa, quam rotunda, artemiſia, myrrha, matricaria, galbanum, bdellium, opopanax, ſuccinum, maſſa pilularum Becherianarum & aliæ quoque ad earundem exemplar concinnatæ. Si inteſtina & quæ ſpectant ad ea glandulæ & tubuli ſecretorii & excretorii, biliarii, pancreatici, lactei, robore debito deſtituuntur, ut à copioſiori humorum decubitu fiant nimii alvi fluxus, vel ſubſiſtentes in vaſis humores motibus, inſultibus & paroxyſmis febrilibus, fomitem & occaſionem præbeant, rhabarbarum, cortex chinæ, Winteranus, chaccarillæ, martis tenuiſſimi croci atque eſſentiæ, præſtabunt id, quod non facile aliis obtineri poterit.

II. Circa uſum tamen roborantium id in genere tenendum eſt: quod longe meliorem effectum atque utilitatem præſtent, quando non ſolum ante eorum oblationem ſanguis nimis redundans ſubtrahitur & congruis laxantibus primæ regionis recrementa eliminantur, ſed etiam ſi ipſa ad meliorem humorum fluxilitatem & mobilitatem conciliandam, in decocto, vel infuſo, propinantur, vel adhuc rectius, cum potu acidularum, thermarum, aut ſeri lactis conjunguntur, quo certe horum roborantium, quæ adſtringentis naturæ, operatio egregie adjuvatur atque intenditur, ad tollendos magnos chronicos & inveteratos morbos, inprimis quando paullo diutius continuantur & corpus ſimul convenienti motu, equitatione, vectura aut ambulatione exercetur.

§. V.

Excipiunt ADSTRINGENTIA & VULNERARIA, Græcis traumatica dicta, quæ fixiori quodam leniter conſtringente elemento, laxas nimis, eliquatas, eroſas ac læſas partes & fibras adducunt, ſtringunt, conſolidant & conglutinant. Atque ex horum cenſu præcipua ſunt radix caryophyllatæ, tormentillæ, biſtortæ, conſolidæ majoris, pentaphylli, plantaginis, rhapontici; ex herbis, vinca pervinca, ſanicula, pyrola, conſolida major, media, Saracenica, uva criſpa, agrimonia, hypericum cum floribus, millefolium cum ſummitatibus, equiſetum, veronica, fragaria, verbena, piloſella, teucrium, plantaginis ſpecies, folia quercus, botrys, meliſſa, mentha, betonica, urtica mortua, flores roſarum, balauſtiorum, cortex chinæ, granatorum, radicis acaciæ, ſuccus acaciæ, cathecu, ſanguis Draconis, fructus myrtillorum, cydoniorum; ex aromatibus nuciſta; ex mineralibus hæmatites, alumen & omnes terrarum & margarum ſpecies; ex chymicis, flores ſalis ammoniaci martiales, liquor martialis ex capite mortuo florum ſalis ammoniaci martialium paratus; inter præparata, eſſentia traumatica Wedelii. *VI. Adſtringentia & traumatica.*

Theoremata.

Species quas jam recenſuimus ex principio paullo fixiori terreſtri cum acido juncto agendi facultatem habent, ac dum nimis relaxatas fibras paullo ſtrictiores reddunt, à decubitu & ſtagnatione

ſtagnatione nimii liquidi eas liberant, ſimulque coëuntibus propius fibris ſolutis, conſolidationem & coaleſcentiam promovent. Differt tamen conſtrictiva in ipſis virtus gradu; ſiquidem in radice tormentillæ, biſtortæ & ejus extracto, floribus balauſtiorum, corticibus granatorum, foliis quercus, alumine, liquore martiali, fructibus & cortice acaciæ, fructibus cydoniorum, & baccis exſiccatis myrtillorum, longe eminentior eſt, quam in herbis ſic dictis vulnerariis, quæ ſubtiliori terreo alcalino principio, quod partibus ſulphureis balſamicis fixioris indolis intermixtum, imbutæ, lenius & tutius operantur, & multi ac præſtantis in praxi medica ſunt uſus. Quod autem hæc tam vulneraria, quam adſtringentia, ſubtilius, ſolubile, terreum, conſtringentis facultatis elementum recondant, ex eo planius facile innoteſcit, quod infuſum eorundem paullo ſaturatius, ad mixturam vitrioli martis, immo omnium liquorum martialium, non ſecus ac cum gallis fit, nigrum & atramentoſum colorem recipiat.

Corollaria practica.

I. Si ullus remediorum uſus cum prudentia & exquiſita providentia inſtituendus, certe adſtringentium. Nam quum vita & integritas totius corporis omniumque ejus partium in perpetuo & progreſſivo circulari motu humorum tenuium & fluidorum, per compagem corporis penitus ferme vaſculoſam & ex minimis prorſus tubulis coagmentatam, contineatur & abſolvatur; conſtringentium vero ea vis atque facultas ſit, ut fluidis mixta, ea incraſſent, poros vero & tubulos ſolidorum coarctent atque anguſtent; in proclivi eſt, hujus virtutis remedia, naturæ animantium & vitalibus motibus minus favere atque amica eſſe, adeoque nec ſatis fida, nec ſecura, niſi magna cum prudentia adhibeantur. Experientia enim indies docet, ab ejuſmodi improvide datis conſtringentibus, in compeſcendis nimiis ſanguinis, vel alvi fluxibus, innumera damna & noxas induci, ac perquam facile inde ægrotantes lentas febres, cachexiam, tumores œdematoſos, affectus ſpaſmodicos, colicos & hypochondriacos incurrere. Et huc etiam referendus imprudens corticis chinæ uſus, in profligandis intermittentium paroxyſmis, quando hujus vi, idemtidem conſtringente, ſordes viſcidæ, bilioſæ, ſalivales, quæ tubulis viſcerum primæ ſic dictæ regionis inhæreſcunt & excerni debebant, retentæ, ibi diutius detinentur, & deteriorem morbum excludunt.

II. Si neceſſitas ejuſmodi conſtringentia poſtulat, non ſimul & ſemel, ſed ſucceſſive atque in remiſſiori doſi & cum ſufficienti liquido, ſubjuncto etiam corporis motu, propinari debent; id quod etiam perpetuo, quando cortex chinæ, vel etiam martialia, in uſum trahuntur, injungere ſoleo.

III. Infelix, intuta & periculi plena eſt cura, qua nimiæ vomitiones, mictio cruenta, narium, uteri, aut ani hæmorrhagiæ nimiæ, item hæmoptyſis, adſtringentibus compeſcuntur, quod certe nunquam cum bonis ægrorum rebus perficitur, niſi prius ſpaſmi, à quibus plerumque ceu cauſis proximis ſanguinis fluxus pendet, complacati, nimia motuum ferocia ſedata & humores copioſius affluentes ad alia loca derivati.

IV. Herbæ ſic dictæ traumaticæ, ſeu vulnerariæ, atque earum decocta, non modo in vulneribus, eroſionibus & continui ſolutionibus, ſed & in quibuſdam longis & valentibus morbis, ut phthiſi, ſcorbuto, cachexia & calculoſis paſſionibus, quando nempe à tono viſcerum & glandularum dejecto & humorum hoſtili ſtagnatione vel ſtaſi oboriuntur, inſignem & commendabilem ferunt opem. Semper tamen cavendum, ne ubi nimia vaſorum obſtructio & fibrarum conſtrictio, ac pulmones in phthiſi tumoribus ac tuberculis duris obſeſſi, iis utamur. Alias certe vulnerariorum & leniter adſtringentium uſus in infuſo longe ſaluberrimus, ad præſcindenda calculoſa in renibus concrementa moleſtiſſima, quæ ex nimis laxis vel ulceratis renibus potiſſimum natales ducunt, de quo lectu digna CL. HEUCHERI diſſertatio *de adſtringentium uſu in calculo*. Et hoc nomine infuſum millefolii & ejus ſummitatum, veronicæ, hederæ terreſtris, fragariæ, agrimoniæ, corticis radicis acaciæ, egregii uſus. Pariter in involuntario urinæ ſtillicidio, tam in pueris, quam ſenibus, à nimia laxitate ſphincteris ſuborto, ejuſmodi infuſa expertæ & deſideratæ virtutis deprehendi, admoto ſimul exterius ſpiritu vini rectificato.

V. Efficaciſſimæ virtutis in externis læſis & vulneratis partibus traumaticum, quod ſanguinis & humorum fluxiones promte compeſcit, eſt ſolus ſpiritus vini probe rectificatus, quo certe nihil præſtantius, ſi partes nervoſæ, tendinoſæ ſenſibiliores, cum nimia ſanguinis profuſione ſauciatæ. Nam ſpirituoſa non ſolum ſuccos, ut videmus in ſanguine & lympha, coagulant, ſed etiam nimium humidum abſumendo, fibras tenſas & ſtrictas reddunt, eademque arctius adducendo & ſanguinis ſtaſin atque ſtagnationem removendo, dolores atque inflammationes arcent atque avertunt. Nec ingloria eſt traumatica facultate noſtro tempore aqua ſpirituoſa *l'eau d'arquebuſade* dicta, quæ ex optimis herbis vulnerariis deſtillatione cum vino Rhenano in balneo Mariæ paratur, cujus tamen virtus ſpiritui ac vino potius, quam herbis, quarum effectus in fixiori terreo elemento reconditur, quod alembicum non tranſcendit, tribuendus.

CAPUT VII.

De ſedantibus.

§. I.

Sedantium effectus in genere. Conſideravimus hactenus ſuccincte ea remediorum genera, quæ roborando agunt, ubi motus ſolidorum ſyſtaltici deficiunt, eorum tonus dejectus & partes nervoſæ ac fibroſæ ipſaque vaſa nimis reſoluta & relaxata ſunt: nunc tranſeundum ad eorum claſſem, quæ nimiis & effrenibus ſolidorum & fluidorum motibus componendis, ſiſtendis atque ſedandis, & ſpaſticis partium ſtricturis dolorificis remittendis & ſolvendis, virtute qua gaudent dicata ſunt. Quumque adeo multiplex & late patens ſit effectus, ad hanc claſſem referenda quam optime *paregorica*, quæ laxant blande & demulcent rigidas fibras ſimulque acrimoniam obtundunt; anodyna, quæ dolorum ferociam levant; *antiſpaſmodica*, quæ ſpaſticas ſtricturas leniunt ac ſolvunt; *antepileptica*, quæ motus convulſivos ſiſtunt; *hypnotica*, quæ ſomnum conciliant; & *narcotica*, quæ conſpicuum ſenſationibus ſtuporem ac motibus torporem inferunt.

§. II.

Apparatus. Hac itaque ſedativa generali & ſpeciali facultate ſplendent, radices pœoniæ, valerianæ, artemiſiæ;

artemiſiæ; herbæ horminum, baſilicum, ſolanum, paris; flores ſalviæ, fraxinellæ, acaciæ, ulmariæ, ſambuci, tiliæ, pœoniæ, papaveris rhœados, chamomillæ vulgaris, millefolii, roſarum, malvæ, liliorum convallium, primulæ veris, liliorum alborum & omnia ex planta papaveris, ſemen, cortices, flores, ſuccus, opium & ex hyoſcyamo albo ejus ſemen, ſemen anethi, pœoniæ; cortex quoque ſambuci, tiliæ & thymiamatis; ex aromatibus, crocus, nuciſta, macis; ex fructibus, nuclei ceraſorum, perſicorum, amygdalæ amaræ, nux vomica: porro aſa fœtida, camphora, nitrum depuratum & artificiale, cinnabarina; nec non ex animalibus depromta, caſtoreum, moſchus, zibethum, axungia canis, humana, taxi, vulpis, lac, cremor lactis, vitellus ovi, lumbrici terreſtres, raſuræ oſſium, ut cornu cervi, dentis hippopotami, ungulæ alcis, unicornu animalis, eboris, lapidis manati, corii humani; Ex chymicis denique & præparatis, liquor noſter anodynus mineralis, ſpiritus nitri dulcis, tinctura ſulphuris volatilis, laudanum opiatum, Sydenhami, cydoniatum, hyſtericum, theriaca, diaſcordium Fracaſtorii, theriaca cœleſtis, maſſa pilularum de cynogloſſa, de ſtyrace, pilulæ Wildeganſii, Starckii, ſirupus papaveris rhœados, chamomillæ, millefolii, oleum hyoſcyami, lumbricorum terreſtrium, pulvis antepilepticus Dreſdenſis, cujus baſis carbo tiliæ, item artemiſiæ, ſpecificum cephalicum Michaëlis, pulvis Marchionis, aqua antepileptica Langii & aquæ ex floribus ſuperius recenſitis deſtillatæ, nec non unguentum populeonis.

Theoremata.

Sedantia hæc variis modis efficaciam ſuam tam in fluida, quam ſolida perficiunt. Paregorica quidem blandis mucoſis, ſulphureis, tenuibus partibus, fibras à ſpaſmo duras & ſtrictas, ipſo contactu relaxant, ſpicula vellicantia involvunt atque obtundunt, adeoque in doloribus, tumoribus dolentibus, acribus fluxionibus, in cataplaſmate, emplaſtro, vel unguento apprime ex uſu ſunt, ut crocus, flores chamomillæ vulgaris, meliloti, liliorum alborum, ſambuci, malvæ, papaveris, folia hyoſcyami, lac, cremor lactis, vitellus ovi, unguentum populeonis, ad ambuſta, quod optime paratur ex malva, cortice arboris tiliæ, ſambuci, oleo lini, ceræ.

Antiſpaſmodica, quia plurimi morbi & ſymptomata, ut in ſectione prima pluribus oſtendimus, à ſpaſticis ſtricturis & criſpaturis vaſorum & fibrarum nervearum tanquam cauſa proxima gignuntur, ampliſſimi in arte uſus ſunt, non vero una eademque ratione munere ſuo defunguntur. Vel enim ipſas fibras tenſas, duras & conſtrictas immediato contactu molliunt atque remittunt, ut lac, præſertim aſininum, oleum amygdalarum dulcium, emulſiones ex ſeminibus quatuor frigidis, amygdalis, pinguedines animantium, cremor lactis: vel blando ſulphure vaporoſo fluidi in nervis motum ferociorem complacant, qua virtute imbutæ aquæ ex floribus ſalviæ, fraxinellæ, acaciæ, tiliæ, ſambuci, ulmariæ, perſicorum, liliorum alborum, chamomillæ vulgaris, primulæ veris, millefolii, nucleis perſicorum, ceraſorum, malorum Armeniacorum, cum aqua pluviali vel rore Majali deſtillatæ, quæ ob vim antiſpaſmodicam, in convulſivis & epilepticis inſultibus cum fructu adhibentur. Vel etiam quædam antiſpaſmodica ſulphure quodam tenui vaporoſo ex regno animali, adeoque magis amico, effectum exſequuntur, ut lumbrici terreſtres, caſtoreum, pulvis ſecundinæ humanæ, inteſtini lupi, viperarum, raſura corii & cranii humani, ungulæ alcis, dentis hippopotami, lapidis manati, nec non moſchus & zibethum, quæ in convulſivis & epilepticis motibus ac in ipſa etiam chronica epilepſia inſigni cum fructu uſurpantur.

Anodyna & ad dolores leniendos ſomnumque inſerendum accommoda facultate inſtructa ſunt papaveracea & quæ ex opio & croco, nec non cynogloſſa parantur, quæ vaporoſa ſua ſulphurea exhalatione nervorum & membranarum tubulos pervadendo impetuoſum fluidi nervei motum compeſcunt, & ſic non modo in parte affecta, ſed & univerſo corpore motus cordis quoque & arteriarum ſedatiores faciunt. Nam uti ſub nimio motu & agitatione membranarum cerebri & nervoſarum partium vigilia præſto eſt; ita ſub earum quietiori & pacatiori ſtatu ſomnus obrepit.

Narcotica vero quæ torporem & ſtuporem ſenſibus ac profundiorem ſomnum inferunt, vapore ſulphureo ingrato & adverſo, quo motus fluidi nervei fere extinguitur, minus amice operantur, adeo ut imbecillis lethalem ſomnum, in aliis etiam inſaniam excitent. Inſamata hoc ſunt nomine omnia quæ ex hyoſcyamo tam nigro, quam albo, ſtrammonio & ejus ſpecie datura, ſolano ipſiuſque pomis concinnantur.

Nonnulla etiam ex ſedativis ſpaſmos & dolores ſopiunt ſomnumque conciliant, cauſas impedientes auferendo, qua virtute eminent quam maxime nitrum, purificatum vel artificiale, item cinnabarina & camphora. Nitroſa quippe tum æſtum, tum motum inteſtinum calidum partium ſulphurearum in ſanguine componunt, ſolidas partes humectant motusque in iis exorbitantes quietiores reddunt, adeoque virtutem poſſident, refrigerantem, humectantem, anodynam, antiſpaſmodicam egregiam. Cinnabarina dextre uſurpata in compeſcendis motibus epilepticis & convulſivis, qui à lympha ſubſiſtente viſcida in cerebro & ejus ac membranis ſpinalis medullæ oriuntur, egregii uſus, quia eandem longiori uſu potenter liquant. Camphora, præſertim cum nitro mixta, egregie diſcutit inflammationes, quibus ſemper vigiliæ, dolores, quandoque etiam deliria juncta ſunt, & ſic virtutem antiſpaſmodicam & ſedativam exſerit. Aſa denique fœtida & ſagapenum, quæ gummata graveolentem ſpirant vaporem, in ſpaſmis inteſtinorum ſedandis, qui fœminas in malo ſic dicto hyſterico mire excruciant & affligunt, duplici modo ſuam efficaciam exſerunt, partim quod ſpaſmos ac dolores ſopiant, partim etiam quod ſaponaceo gummoſo acri ſale humores tenaces reſolvant & obſtructiones glandularum & minimorum tubulorum reſerent.

Corollaria practica.

I. Magnæ igitur ſunt efficaciæ hæc ſedativa, quæ ſubito etiam in exili mole ſua perficiunt, ob agiliſſimum elementum, dum ſulphurea vaporoſa exhalatione, penitius in interiores poros & partium ſolidarum tubulos pervadunt & inſignem in mobiliſſima, quæ ſenſum & motum partibus fœnerat lympha, mutationem, ad motus effrænes complacandos, efficiunt. Sed uti in omni remediorum genere, leniora & mitiora, ceu ſecuriora & naturæ magis amica, fortioribus magisque activis præferenda ſunt; ita eadem cautio in antiſpaſmodicorum, anodynorum & ſedantium uſu ſolicite tenenda & ſerio inculcanda; nec unquam facile ad validiora, ut opiata, deſ-

cendendum

cedendum eſt, ubi leniora, aquæ ex floribus ſuaveolentibus hypnoticæ, vel emulſiva ex ſemine papaveris, vel etiam nitroſa, cinnabarina & caſtorina ſufficiunt.

II. Et licet opiata, per adjecta purgantia & balſamica, ut in pilulis Starkii, Wildeganſii; vel per alexipharmaca, ut in theriaca cœleſti, diaſcordio Fracaſtorii; vel per analeptica, ut in laudano liquido Sydenhamii, correcta, cum prudentia adhibita, virtute & uſu eximio non deſtituantur; attamen ſi alia ſuppetunt ſecuriori modo operantia præſidia, quibuſcum idem effectus obtineri poteſt, præſtat ab illis abſtinere, præſertim ubi debilia corpora, ætas ſenilis, infantilis & vires variis de cauſis proſtratæ. Longe autem magis ab his cavendum, quibus narcotica admixta, ut ſunt pilulæ de cynogloſſa præter opium etiam ſemen hyoſcyami habentes, quibus tamen noſtro tempore frequentius utuntur quibus opiata alias mirum exoſa; ego vero non ſemel etiam ab harum uſu peſſimum notavi effectum.

III. Utut olim opiatis correctis ipſe quoque frequentius uſus ſim; ex quo tamen, divina benignitas mihi conceſſit inventionem liquoris penetrantis & fragrantis aromatici ſaporis & odoris, ex ipſius vitrioli portione ſulphurea, quæ etiam à veteribus Chymicis pro anodyna habita eſt, ſingulari quadam chymica encheireſi præparandi, ab omnibus aliis tuto abſtinui. Hic quippe ſpiritus, quem liquoris anodyni mineralis nomine inſignire ſoleo, totus ſulphureus eſt, ſubito & flagrantiſſime ardet atque abſumitur & ocyſſime a flamma candelæ, etiam tribus adhuc digitis remotus, flammam concipit, atque in calido conclavi ſubito in auras avolat; attactu tamen inſtar glacie eſt frigidiſſimus, ac probe deſtillatus & rectificatus, omni aquæ inſtar olei ſupernatat. Uſus vero hujus remedii ampliſſimus eſt & virtus multiplex, dolores quippe egregie levat & ſomnum conciliat, unde ſummo cum fructu in atrocibus colicæ, calculi, cardialgiæ & podagræ, capitis & dentium doloribus uſurpatur. Sudorem quoque movet, ac licet ipſe ſit calidiſſimus, non tamen ſanguinem commovet. Nullum præterea torporem nullamque debilitatem in capite relinquit, eamque ob cauſam omnibus imbecillis, ubi vires ſumme proſtratæ, ut in hectica febre, non ſine fructu, & quod mirum, virium incremento, dari poteſt. Et quia ejus actio prima & præcipua in ſtomachum, in omnibus ventriculi morbis, nauſea, inflatione hypochondriaca, aſthmatica, cardialgia, incomparabilem flatibus exitum parando, edit virtutem.

CAPUT VIII.

De ſpecifica quorundam remediorum in certis morbis efficacia.

§. I.

Dantur Specifica.

Recenſuimus hactenus omnis generis quæ ad præſervandum & curandum faciunt remedia ſelecta & optima, eaque ſuccincte in certas claſſes ratione virium quas exſerunt & elementorum quibus agunt in genere redegimus. Quum vero attenta in artis exercitio obſervatione compertum habeamus, nonnulla ſanitatis præſidia peculiarem, ſpecialem, ſive ſpecificam præ aliis in certis affectibus poſſidere facultatem, eaque propter etiam uſu & utilitate reliquis jam notis merito eſſe præferenda: utilem & gratum me præſtiturum laborem judicavi, ſi ea, quæ longo uſu exploratæ & in certorum morborum curatione ſpectatæ virtutis auxilia, enumerem & paullo ſpecialius evolvam. Non autem, ut vulgi Medicorum opinio fert, ſpecifica nobis audiunt ea remediorum genera, quæ ſemper, in omnibus ſubjectis, certo & indubitato ſalutarem in morbis exſerunt effectum, & nunquam medentis ſpem eludunt. Ejuſmodi enim virtutis medicamenta nullibi ſunt reperiunda, & falſa utique eſt perſuaſio, quaſi operationes atque effectus formaliter inſint pharmacis & ab his tantummodo perficerentur, qui demum ex actione medicaminis, & reactione ſive ſynergia ipſius corporis, reſultant. Omnia quippe medicamenta agunt non tantum ſecundum ſphæram activitatis ſuæ, verum etiam receptivitatem ſubjecti, ut, ſi idem remedium, eodem morbo decumbentibus decem perſonis obtuleris, alius atque alius & differens in ſingulis conſequatur effectus.

§. II.

Quo ſenſu intelligenda.

Fallax igitur, inanis & dubia eſt vulgaris illa de panaceis, arcanis & ſpecificis contra hunc vel illum morbum præſidiis doloſa jactatio: & potius per ſpecifica ſic dicta medicamenta nulla alia intelligenda eſſe inculcamus, ac ea, quæ ejuſmodi agendi viribus inſtructa, ut ad hunc vel illum morbum ſanandum efficaciora ſint magiſque proficua. Nonnulla quippe ejus indolis elementa complectuntur, quorum ſingula ad expugnandam morbi cauſam aliquid conferunt, ut ex iis mixtum pluribus ſimul in morbo curandi indicationibus ſatisfaciat. Exemplo ſit rhabarbarum, quod aliis laxantibus omnibus in diarrhoeis palmam præripit, eo quod non modo evacuat, ſed & amaritie balſamica acidos & cauſticos ſuccos cicurat atque contemperat, ac demum ceſſante purgatione, tonum inteſtinorum laxum nimis atque remiſſum, ob terreas ſubadſtringentes quas recondit particulas, firmat iterumque adducit. Pariter manna in pectoris affectibus & tuſſi ſtomachali, quæ à cruditatibus acidis ortum trahit, ad repurgandam primam regionem, ob inſitam, præter laxantem virtutem, ipſi dulcedinem copioſam, corroſivos, acidos & acres humores obtundentem ac demulcentem, omnia alia alvum ſubducentia longe antecellit. Alia remediorum hanc ob cauſſam dicuntur ſpecifica, quod eorum virtus in certo morbo ad certum edendum effectum, longa experientia innotuit & abunde confirmata eſt. Hinc cortex chinæ ſpecificum in ſiſtendis intermittentium paroxyſmis, opium in doloribus levandis, mercurialia in expugnanda lue venerea. Quædam ſpecificorum nomen gerunt, quia partibus morbo affectis magis amica ſunt eaſdemque virtute ſua quam maxime afficiunt. Sic partes nervoſæ & membranaceæ cum ipſis nervis medicamenta ſubtili, aromatico, fragrante oleo imbuta quam optime ferunt, minus vero narcotica, opiata & conſtringentia. Ventriculus acidis delectatur, ut iis perfuſus melius appetat & digerat; contra ea pulmonum bronchia ab iis offenduntur & ad ſpaſmos exſtimulantur. Cantharides & inſecta ſale volatili cauſtico prædita, nec ventriculum, nec inteſtina afficiunt; renum autem tubuli urinarii, ureteres cum veſica ipſaque urethra, ab iiſdem vellicantur & ſpaſticis agitantur ſtricturis.

§. III.

In febribus intermittentibus in genere.

Sic concipienda virtus ſpecificorum, quorum uſus Medico frequens & in pretio eſſe debet: jam ſpecialius paullo quæ ex ipſis his vel illis vitiis dicata ſint & magis appropriata diſpiciemus. Et ad febres quidem intermittentes, maximeque earum paroxyſmos compeſcendos, cortex chinæ noſtro adhuc tempore quam maxime celebratur, hanc ob rationem, quia præter adſtringentem & febriles motus ſiſtentem virtutem, quam cum aliis pluribus, ut vitriolaceis, aluminoſis, radice tormentillæ ac biſtortæ, communem habet, ob amaricans balſamicum elementum, morbificam materiam corrigente & ſolida languentia firmante efficacia, ſplendet. Poteſt autem hic cortex vel in ſubſtantia propinari, vel in eſſentiam aut electuarium redigi, vel etiam, quod optimum vino Rhenano infundi & leniter decoqui. Pariter ad ſpecifica intermittentium referri ſolent flores chamomillæ vulgaris, à BAGLIVO mirum dilaudati, dum ob inſitam amaritiem & oleum, & vim antiſpaſmodicam in febribus quam maxime proficuam, & leniter etiam conſtringentem tonicam obtinent. Quod ſi vero pertinaces ſunt hæ febres & mirum refractariæ, in cauſa plerumque magnæ iſtius glandulæ pancreaticæ obſtructio, ad quam tollendam mercurio dulci, regulo antimonii medicinali & ſulphure antimoniali correcto, dextre ac prudenter uſurpatis, nihil efficacius.

Contumacibus.

§. IV.

Quartana.

Speciatim in quartana peculiari quadam efficacia ſplendet eſſentia rhabarbari & gentianæ, cum lixivio ſalis tartari & ſpiritu ſalis ammoniaci urinoſo parata. Etenim in hac febre hepar & ejus vaſa ſanguine craſſo, ductus biliarii ſpiſſa & lenteſcente bile, ac primæ viæ cruditatibus acidis eminentius confertæ ſunt, eaque propter hoc medicamentum dum acidos ſuccos contemperat & quaſi dulcificat ſtagnantem cruorem cum lenteſcente bile reſolvit atque attenuat, inertem quoque bilem debita balſamica indole imbuit & ſimul blande alvum vacuat, omnibus aliis merito anteponendum. Quando autem hæc febris adeo obfirmata & contumax eſt, ut omnia alia remedia eludat, mercurius dulcis, vel diaphoreticus, rite præparatus, efficaciſſimæ virtutis medium, nec non antiquartium Riverii, quod pariter mercurio virtutem debet. Ac licet mercurialia exhibita etiam ſalivationem moveant, eadem tamen non pertimeſcenda, aut periculoſa eſt, ſed potius ipſa ſuccedente febris ſæpe conquieſcit.

§. V.

Inflammatoriis.

Inflammationibus omnibus, quæ ſemper febre ſtipantur, nunquam periculo carent, & plerumque in partibus nervoſo-membranaceis, pleura, bronchiis pulmonum, ſingulari quadam efficacia medentur nitrum purificatum cum momento camphoræ permixtum, demulcentia, leniter anodyna, emulſiva & diaphoretica fixiora. Inprimis nitrum in omni æſtu febrili reſtinguendo omnia alia antecellit, eo quod præter virtutem, qua motum inteſtinum partium ſulphurearum in ſanguine figit ac complacat, obhæreſcentem quoque in vaſorum anguſtiis ſpiſſeſcentem ſanguinem ac lympham ſolvit & fluxilem reddit & ſimul fibras rigidas & tenſas humectando relaxat, adeoque antiſpaſmodicam exſerit virtutem.

§. VI.

Malignis.

Ubi maligna, hoc eſt in putredinem prona, humoribus ineſt diſpoſitio, vel etiam per contagium ejuſmodi miaſmata illata, quæ ad inducendam corporis ſuccis putridam corruptionem aptiſſima, in acutis non minus, quam chronicis, ego quidem camphora, præſertim nitro nupta, nihil deprehendi præſtantius. Hæc quippe balſamica ſua vi, craſin & mixtionem conſervat atque tuetur, vim fermenti infringit, & perſpirationem ſine ſanguinis exæſtuatione intendendo, eliminationem ſordium per cutis ſpiracula egregie promovet. Quod ſi febris vel inflammatio malignitati complicata, camphora nunquam ſola, ſed ſemper nitro remixta exhibenda. Ad vires autem in omnibus fere, ac potiſſimum malignæ indolis morbis, penitus proſtratas, refocillandas, cortice citri, ob oleum quod complectitur, vix datur præſtabilius, nec non cinnamomo ejuſque aqua, non tamen ſpirituoſa, ſed cum ſuccis fragrantibus, ut fragorum, rubi idæi & ceraſorum, deſtillata. Ubi febris abeſt, oleum cinnamomi & cum eo artificioſe confectum elæoſaccharum, ad reparandas vires egregii uſus. In ipſa peſte, morborum maxime maligno, ſummum alexiterium dici meretur acetum, vel ſimplex, vel cum radicibus alexipharmacis & cordialibus artificioſe præparatum. Succus quoque limonum, item pomorum citri, ſyrupus acetoſitatis citri, cum oleo de cedro conditus, ut acida, potenter reſiſtunt putredini, cujus matrix & fometum eſt principium alcalino-ſulphureum exaltatum, ad humorum & proportionis mixturæ in iis diſſolutionem corruptivam tendens.

Ipſa peſte.

§. VII.

Doloribus cardialgicis, colicis & calculi.

Accedunt dolores, qui ſi ex ſpaſtica ſtrictura oboriuntur, ut cardialgia, colica & ex calculo, liquor noſter anodynus mineralis omnibus palmam præripit, utpote qui non ſolum blande anodynam & diſcutientem, ſed etiam, quod aliis ſedantibus plane negatum, roborantem egregiam facultatem cuſtodit. Ubi flatus reſtagnant & incarceratis iis nerveæ ventriculi & inteſtinorum tunicæ cum exquiſitis torminibus diſtenduntur, corticibus aurantiorum, floribus chamomillæ, carvo & cymino, ſalubri diſcutiente effectu nihil ſuperius, eo quod propter ſubtile vaporoſum quod recondunt oleum, anodynum & mitigantem, ac propter amarum, aromaticum, acre, fragrans elementum, roborantem & tonicum effectum exſequuntur, quo fit, ut poſtea flatuum cauſa & minera, cruditates ſcilicet, commodiſſime poſſint ejici.

§. VIII.

Rheumatiſmis, arthritide.

Neque etiam in aliis dolorum generibus probatiſſimæ virtutis auxilia deficiunt. Sic cruciatus artuum ſcorbuticos, rheumatiſmos, arthritidem vagam egregie levant lumbrici terreſtres, vel ſuccus ex ipſis expreſſus, vel pulvis illorum, præſertim cum abſorbentibus, cinnabari & nitro remixtus, ac cum lacte aſinino, vel ſero lactis, largius & diutius uſurpatus. Pulvere quoque antimonii crudi, ſi ſucceſſive à minori ad majorem doſin aſcendendo, à granis circiter decem ad drachmæ dimidiæ pondus, quotidie aſſumatur, interpoſito leniori ex temperatis lignis decocto, diuturnas rheumaticas paſſiones & tractiones artuum moleſtiſſimas vidi ſanatas. Ad podagram porro expugnandam commendabilis quam maxime lactis aſinini uſus, priſcis etiam teſte PLINIO & DIOSCORIDE frequentiſſimus. Neque minus podagricos egregie ſolatur decoctum ex radice artemiſiæ, ſcorzoneræ, ſarſaparillæ, chinæ, liquiritiæ, polypo-

Podagra.

polypodii & hermodactylis, liberalius & aliquandiu hauſtum. In odontalgia rob ſambuci interius ad unciam unam cum juſculo ad diaphoreſin proritandam aſſumtum, & exterius in cereviſia ſolutum, qua cum os ſubinde colluitur, ſpecificam certe & præſentaneam opem vexatis confert.

Odontalgia.

§. IX.

Pathematibus hypochondriacis & hyſtericis.

Pathemata hypochondriaca & hyſterica multum affinitatis alunt, & atrociam ſuam exſerunt maxime inflando & ſpaſmodice contrahendo inteſtina ac demum univerſum nervorum ſyſtema in conſenſum pertrahendo: habent tamen ſpectata & experta quibus complacantur præſidia. Hæc inter præter thermas & acidulas, cum balneis & motu corporis, tanquam potiſſima, connumeranda etiam gummata & medicamenta infiœti odoris, ut aſa fœtida, ſagapenum, opopanax & caſtoreum, quæ vel ſola in pilularum formam compacta, vel melius cum purgantibus, ut aloë correcta, extracto rhabarbari, hellebori nigri, myrrha etiam & croco remixta, & crebrius, moderate tamen, uſurpata, mirifice obvios ſpaſmos complacant, tonum nervearum partium firmant & ſimul viſcidos, tenaces humores colliquant & blande evehunt.

§. X.

In affectibus capitis & nervorum.

In affectibus capitis & maxime nervorum, qui ex imbecillitate cerebri & totius ſyſtematis nervoſi viriumque languore ortum trahunt, in hemiplexia ſcilicet, paralyſi, ſenſuum imminutione, torpore & ſtupore actionum animalium, auditus difficultate, aurium tinnitu, ſyncope, vertigine, ventriculi & inteſtinorum debilitate, nec non diarrhœa & vomitu, nullum certe præſtantius & præſentius mihi innotuit remedium, quam quod ex oleis cephalicis & aromaticis genuinis concinnatur balſamum liquidum, vitæ dictum, uſu tam interno, quam externo, longe ſpectatiſſimæ facultatis.

§. XI.

Inſania.

Præterea inſaniæ, tam furibundæ, quam melancholicæ, præter ſanguinis miſſiones, acidularum & thermarum uſum, nec non emetica, nonnulla ſpeciali quadam efficacia dicata celebrantur. Priſci ipſeque HIPPOCRATES hunc in finem utebantur quam maxime helleboro albo, cujus virulentiam ALPINO *lib. de Med. method.* teſte, ita cicurabant, ut eundem cum oleo vel etiam oxymelite decoquerent & antequam propinarent lac largius potui præberent: ſed exolevit jam penitus hic helleboriſmus, hanc forſan ob cauſam, quod recentiores helleborum colligendi & exhibendi genuinum modum ignorarint, de quo videatur SCHULZII *diſſertatio de elleboriſmis Veterum.* Neque tamen negandum, quod in helleboro lateat adverſus deliria ipſamque inſaniam virtus, inprimis ſi venæ ſectione & balneis ex aqua dulci, in omni amentia proficuis, ſecundetur. In ea vero mentis emotione, quæ potius ab animi affectuum vehementia, quam hypochondriorum obſtructione oborta, lac aſininum, nitrum & ſanguis aſininus, in pulverem tritus, eximiam demulcentem, effrenes nervearum fibrarum ſtricturas ſedantem poſſident facultatem, & inter initia ſaluberrimam præſtant opem, eo certiorem, ſi clima mutetur & occaſiones ad animum exæſtuandum ſollicite evitentur.

§. XII.

Epilepſia.

Epilepticum malum quo truculentius & vel aſpectu horribilius, eo magis medentes ſolliciti fuerunt de præſidiis ad abigendum illud. Et certe quamplurima paſſim quidem circumferuntur ſpecifica antepileptica; ſed an meliora ac certiora ſuppetant pulvere lumbricorum terreſtrium, cinnabari, pulvere ſecundinæ humanæ, raſura cranii humani, ungula alcis & corio humano, ego quidem vix crediderim. Hæc autem ſicuti in epilepſia idiopathica & chronica conducunt; ita in ſymptomatica, palmam utique fert liquor noſter anodynus mineralis, epilepticos egregie componens inſultus.

§. XIII.

Aſthmate.

Ubi veſicularis & vaſculoſa pulmonum compages craſſa, tenaci pituita firmiter inhæreſcente farcta & obſtipata in aſthmate, gummi ammoniacum, Balſamus Peruvianus, crocus, opopanax, vel in pilularem conſiſtentiam, vel cum tinctura tartari in eſſentiam redacta, uſum atque utilitatem præſtant incomparabilem. Quando autem pulmones phthiſica labe affecti, ſi quæ ſalutis ſpes, eadem quam maxime à lacte aſinino, vel ſolo, vel fonti Selterano, qui idemtidem pulmonum vitiis apprime proficuus, confuſo, exſpectanda. Neque minus hoc nomine commendationem meretur ſulphur ſtillatitium purum, inprimis ſi cum pinguedine animantium, ut axungia humana, vel pinguedine canis recenti, item ſpermate ceti diſſolvatur, & ad ſtomachum roborandum aliquot balſami de Copaiva, olei ligni ſaſſafras & fœniculi guttulæ, adjiciantur. Ea quippe ſulphuris facultas, ut non modo partibus languentibus robur addat, ſed & ſimul diſſolvat & diſcutiat ſpiſſeſcentes ſuccos, qua certe in pulmonum affectibus, exulcerationibus, tuberculis, vomicis, ex ſtaſi & condenſatione viſcoſi & caſeoſi mucilaginoſi, ex chylo præcipitati ſucci, obortis, egregie opitulatur.

§. XIV.

Hydrope.

Præter phthiſin hydropes difficillimis & fere inſanabilibus morbis annumerantur, ſi tamen ſanationem adhuc admittunt, elaterium certe apud Veteres magnæ famæ medicamen, quod per ſuperiora & inferiora, ſi recte adhibetur, aquas educit, & corpore prius rite præparato humoribuſque fluidis redditis, præmiſſis quoque & ſub ejus uſu exhibitis emollientibus ac oleoſis, vix efficacia par obtinet. Quia vero etiam urinæ fluxu hydropicus tumor abſumitur atque abigitur; pulvis cantharidum cum ſale tartari mixtus, additis aliquot ad arcendam inflammationem nitri depurati granis & uno camphoræ, diureſi movendæ largiſſimæ apprime inſervit, modo humores ad hanc diſpoſiti ſint excretionem.

Icteros.

Icterus quoque malum ſæpe valde contumax eſt, ſed præter emetica, quæ efficaciter in ductus biliarios agunt, congrua doſi & opportune adhibita, rhabarbarum, radix curcumæ & rubiæ tinctorum, præſertim ſi in aqua & vino, adjecto nitro & ſale tartari, decoquantur, in regio morbo ſingularem prorſus edunt effectum, quem etiam infuſum corticis medii ſambuci, niſi corpus nimis debilitatum, viſcidam bilem colliquando & calculos ex canalium biliariorum alvois eliciendo, exſequitur.

§. XV.

Calculo.

In calculoſa renum diſpoſitione ſpectatiſſima

infuſi

infuſi ſummitatum millefolii eſt facultas, quando quis eo crebrius & diutius utatur. Nec eximia deneganda virtus fragis exſiccatis, fructibus alkekengi, cynosbati, ſemini dauci, ac potiſſimum cortici radicis acaciæ, ſi vel cum infuſo ex aqua, vel cum ſpiritu juniperi temperatiori, ſumantur. Ineſt enim ipſis virtus quædam traumatica, leniter balſamica & ſubadſtringens, qua remiſſum tubulorum renalium tonum egregie firmant, ſubſtantiam renum exulceratam & ex parte diſſolutam conglutinant atque percurant. Amygdalis autem amaris, ob anodynum oleum, nec non oleo amygdalarum dulcium, ſub ipſo cruciatuum paroxyſmo demulcens & mitigans longe eximia ineſt virtus.

§. XVI.

Menſium, Affectus ſequiori ſexui ſolennes, ex uteri & maxime menſium vel lochiorum vitio, præter aloen correctam, myrrha, croco, ſuccino, caſtoreo & ariſtolochia rotunda, debita ratione in pilularem formam redactis, optime excipiuntur, eamque ob cauſam in iiſdem noſtro jam tempore maximam hoc nomine adeptæ ſunt famam pilulæ Becherianæ & omnes ad earum exemplar paratæ. *Et hæmorrhoidum vitiis.* In virili autem ſexu ad corrigenda hæmorrhoidum vitia, poſt mannam, infuſum vel decoctum ſummitatum millefolii ſaluberrimi effectus; eo quod hæc planta ſubtile, ſpaſmos leniens atque demulcens oleum recondit, quod multum ratione ſaporis, odoris & maxime coloris cærulei, convenientiæ alit cum oleo chamomillæ.

§. XVII.

Dyſenteria. Inteſtinorum canalem graviter exagitat ipſumque corpus innumeris pæne ſedibus ferme exhaurit dyſentericus morbus, contagio infeſtus & ingentem ſæpe ſtragem edens, qui pariter non quibusvis in alvi fluxibus proficuis, ſed ſingularibus plane abigitur penitusque exſtirpatur auxiliis. Nimirum radix illa Americana ipecacuanhæ, experientia teſte maximum antidyſentericum, ſi modo initiante adhuc morbo, juſta doſi, ſemel, vel bis, aut ter exhibeatur. Poſtea vero præter alia acrimoniam obtundentia, blanda diaphoretica & temperantia interne & externe adhibita, itemque rhabarbarum, ceu optimum laxans, cortici chaccarillæ certiſſima flaccidas inteſtinorum fibras roborandi & motus effrenes ſedandi ineſt efficacia.

§. XVIII.

Vermibus. In inteſtinis quoque vermes varias ludunt tragœdias & horrenda ſæpe excitant ſymptomata, quibus extirpandis nonnulla peculiari quadam dicata ſunt virtute, Græcis ob id anthelmintica vocata. Sed licet horum eximius circumferatur apparatus, non omnia tamen æque exſpectationi reſpondent, & nulla magis probatæ efficaciæ ſunt ipſa aſa fœtida & ſagapeno, præſertim ſi hæc cum purgantibus, ut mercurio dulci & extracto rhabarbari, in pilularum forma dentur, hac cum cautione, quo ante & poſt hujus virtutis pilularum uſum, aliquot cochlearia olei olivarum, vel amygdalarum dulcium ingerantur, quod certe vermibus, ut omnia oleoſa, quam maxime infenſum, & fibras inteſtinales à vermium arroſione ſpaſtica ſtrictura affectas, egregie mulcet, ac efficit, ut verminoſa progenies per ani ſeceſſum exturbetur. Aſa quippe fœtida & ſagapenum nidore ſuo quem diſpergunt adverſo, vermes fugant, haud ſecus ac de allio domeſticis & agreſtibus experimentis conſtat. Semen autem cinæ, item ſantonici & herba tanaceti, utiliter etiam contra vermes quidem uſurpantur, ſed non aliter agunt, quam quod putredinoſæ colluviei, quæ vires frangit lentumque infert calorem & languorem, reſiſtant & ſimul tonum inteſtinorum firmando expulſionem facilitent ac juvent.

§. XIX.

Quando nimium ſanguinis, ubicunque ſit, ex apertis vaſorum oſculis effunditur, promta ope & præſentaneis remediis opus eſt, ne graves inſequantur paſſiones. *Nimiis hæmorrhagiis.* Ac tum quidem ad compeſcendum cruoris ſtillicidium nitro in aqua communi ſoluto & ſucceſſive oblato, nec non ad arcendam novam hæmorrhagiam, pulvere dentis hippopotami, repetitis maxime vicibus, vix quicquam præſtabilius. Prodeſt tamen etiam maſſa pilularum de cynogloſſa, ad grana ſex vel octo, oleū & ſemen hyoſcyami narcotica virtute pollet, ac ſenſum ſolidorum exquiſitiorem obtundendo, efficit, quo minus per ſpaſmos ſanguis impetuoſe ad certum quendam locum urgeatur ibique exprimatur. *Seminis fluxu.* In feminis fluxu, præſertim virulento, vix melius & præſentius ſuppetit præſidium terebinthina Veneta ejuſque oleo æthereo, vel loco hujus balſamo de Copaiva aut Mecca, quæ ſi cum vel ſine camphora, in emulſione ex ſeminibus quatuor frigidis, lacte, vel ſero lactis, poſt congruorum purgantium, præſertim mercurialium uſum, propinantur, incomparabilem præſtant efficaciam.

§. XX.

Scorbuto. Excipiunt morbi ex humorum impuritate oriundi, quæ maxima in ſcorbuto. Eſt hoc malum maxime endemium, à pravo victu, ſub cœlo frigido & humido, prognatum, & à vita ſedentaria atque mœrore maxime exacerbatur; longa tamen experientia comprobata adverſus illud remedia ſunt ſic dicta antiſcorbutica, trifolium fibrinum, cochlearia, beccabunga, naſturtium, radix armoraciæ, quorum effectus eo magis exoptatus certusque, quum ſuccus ex ipſis expreſſus cum ſero lactis ex noſtra præparatione dulci, vel etiam lacte caprillo, diſpoſito prius corpore, aſſumitur. Quod ſi ſcorbutus jam inveteraverit & doloribus ſtipetur, ſtrobilos pini in ſero lactis decoctos, addita medulla & pinguedine ex oſſibus boum & vitulorum, continuato aliquandiu uſu, eximie ſuppetias tuliſſe novi.

§. XXI.

Lue venerea. Truculentus ille luis venereæ nomine qui inſignitur morbus, vix funditus ex interioribus quibus inſidet partium latibulis eradicari poterit, niſi admiſſis ſpecificis, inter quæ argentum vivum, lignum guajacum cum cortice ipſumque antimonium rite præparatum primas tenent. Nullum enim in toto rerum naturalium cenſu ſuppetit pharmacum, quod tam potenter univerſam lymphæ & humorum maſſam in motum cieat & largiſſimum ſalivæ ad aliquot interdum hebdomades durantem fluxum cieat, quam ipſe mercurius, qui corpus ſubiens, ob ſpecificam in minimis etiam moleculis omnibus ſuccis ſuperiorem gravitatem, ad intima corporis pervadit & per anguſtias tubulorum ſtrenue eluctans, obſtructiones in iis ſolvit, ſimul quoque humorum corporis craſin penitus immutat eiſdemque inteſtino quodam motu putredinoſam quaſi inducit colliquationem, & hac ratione, licet non ſine ſumma moleſtia & quandoque etiam periculo, graviſſimum

viſſimum hunc morbum aliaſque chronicas contumaces, ex ſeri ſpurcitie ortas paſſiones, expugnat. Tutiſſimum autem ex mercurialibus ſalivandi ſcopo uſitatis eſt ipſe mercurius dulcis, ſi abſorbentibus nuptus, per aliquot dies exhibeatur, aſcendendo a minori, ut quinque granorum doſi, ad majorem, duodecim ſcilicet granorum, donec ſaliva liberaliter fluere incipiat, obſervato ſimul convenienti diætetico regimine. Guajacum ſale ſubtili acri reſinoſo, quo aquam cui incoquitur imbuit, fibras vaſorum & tunicas vellicando, totam humorum & lymphæ maſſam ad auctiorem progreſſum adigit, quo tenaces ſucci reſolvuntur & obſtructiones reſerantur.

§. XXII.

Cutis deſœdationibus. Ad lepram, herpetem & ſcabiem mali moris, nec non alias cutis deſœdationes & ulcerationes, optimum auxilium ex viperis earumque decocto, nec non antimonio, ac præcipue ejus ſulphure diaphoretico, peculiari enchireſi confecto, ſperandum. *Plica Polonica.* Plica quoque ſic dicta Polonica, reſtitans aut præpoſtere abſciſſa, gravia invehit pathemata, ad quæ abigenda laudata virtus decocti herbæ & ſeminis lycopodii, quo caput ſæpius tepide abluendum; quandoquidem hac ratione ſerum illud viſcidum excrementitium, cerebrum & caput moleſte afficiens, per cutis qua caput tegitur tubulos ipſoſque crines ſalutariter ejicitur. *Epiphora.* Oculos ſi infeſtat ſalſa & calida defluxio, cui rubedo juncta, in ſic dicta epiphora, & noctu præſertim palpebræ à viſcoſo humore conglutinantur, pauxillum, & vel unum granum, vitrioli albi, cum butyro recenti ſubactum & orbitæ oculi majori inditum, admirabilem fert opem & promte vitium abigit. *Pellicula & gutta ſerena.* Pelliculam viſum intercipientem recens viperarum pinguedo oculo inſtillata promte abſtergit; & guttam ſerenam incipientem egregie diſcutit ſulphur antimonii interius aſſumtum.

§. XXIII.

Contractura. Quando partes contractura & rigiditate afficiuntur, nihil præſentius eſt, quam membra afflicta crebrius in animalia recenter diſſecta & adhuc calentia immittere, quo blando, oleoſo & naturali calido vapore foveantur fibræ tenſæ & molliantur. *Sanguine congrumato.* Ubi poſt lapſum aut gravem contuſionem ac percuſſionem partium externarum, ſtagnantes & coeuntes humores & ſanguinis varia creant incommoda, decoctum vel infuſum arnicæ omne fere curationis punctum abſolvit, ob ſingularem qua pollet incidentem, reſolventem & diſcutientem efficaciam.

§. XXIV.

Ad longævitatem. Ultimo loco dum de ſpecificis ſermo eſt, non prætermittendum laudatiſſimum illud & admirandæ prorſus ad valetudinem tuendam & longævitatem conſequendam præſidium diæteticum, Veteribus tantopere celebratum, lac aſininum. De hujus efficacia longe ſaluberrima peculiari egi diſſertatione *de mirabili lactis aſinini uſu in medendo*, in qua pluribus, quibus morbis debellandis ejus potus proficuus ſit atque accommodus, & rationibus & exemplis expoſui. Quam ſingulari autem virtute ad prolongandam vitam polleat, luculentum eſt Patini teſtimonium *tomi II. epiſtolar. pag.* 213. & dignum quod totum verbis latine redditis tranſcribatur: *precor*, ait, *Summum Numen, velit conjugi Tuæ perfectam largiri ſanitatem. Elapſo decendio, lac aſininum erit admodum ſalubre, quod ut ipſi ex voto proficiat, opto. Si ipſam ad ſanitatem reducere poſſem, cras ſtatim Lugdunum properarem, quod vero nimis procul remotum. Galenus quidem ad Scabiam montem ægrotos ſuos ablegabat, unde ſani redibant, id quod confirmatum habeo nummo Imperatoris Getæ, quem Carolus meus aſſervat, ſignato imagine vaccæ, qua hujus montis accolæ lactis præſtantiam indicare voluerunt. Suppetit etiam nobis Lutetiæ lac aſininum optimæ notæ. Socrus mea, quæ octogeſimo quarto anno apoplexia interiit, hoc per integros ſexaginta annos uſa eſt. Pariter à vigeſimo ſecundo ætatis anno hoc lac potavit Domini Conſiliarii Laurentii mater, elapſo anno, octogeſimo ſeptimo anno denata. Hujus ſoror, vidua Andreæ Laurentii, Anatomici, idem fecit & ad octogeſimum quintum annum pervixit. Et certe apud nos egregiam præſtat opem, vere maxime & autumno, inprimis ad arcendos morbos. Ego tamen ejus uſum nemini ſuadeo, niſi viſcera clementi & accommoda purgatione depurata prius fuerint ac præparata.*

§. XXV.

Atque hæc ſunt ſelectiſſima & uſu comprobata ex omni remediorum cenſu. *Specifica non promiſcue juvant.* Monendum tamen, quod quum hæc ipſa, ut ſupra jam inculcavimus, neutiquam viribus polleant abſolutis, ſed relativis & certis conditionibus ac circumſtantiis limitatis, in eorum uſu harum inprimis exquiſita habenda ſit ratio, quo ſperatus reſpondeat effectus. *Et corpus præparandum.* Deinceps ſingularis efficaciæ hæc quidem recte uſurpata ſunt remedia, ſed nihil certe juvant, niſi prius corpus probe fuerit præparatum, & obſtacula, quæ virtutem infringere aut impedire poſſunt, remota. Hinc quando ſanguis in venis redundat & primæ viæ ſentina ſordium obſeſſæ, neceſſe eſt, ut ſanguis prius ſubtrahatur, & prima corporis regio à crudorum, bilioſorum & recrementitiorum ſuccorum ſaburra repurgetur ac depleatur.

§. XXVI.

Materia vitioſa corrigenda. Neque etiam exiſtimandum, ſpecificis uſurpatis, nullis plane aliis internis vel externis mediis, ad corrigendam humorum vitioſam qualitatem & evacuationem deſtinatis, opus eſſe. Etenim hæc ſpecificæ virtutis medicamina, efficacia ſua non tam materiam quæ in vitio eſt, quam potius ipſum motum afficiunt eumque ad naturalem ſucceſſum reducendo juvant, quod tum demum quam optime perficitur, quando cauſſæ morbificæ materiales ſublatæ, & præmiſſis, quæ temperando, reſolvendo, diſcutiendo & obſtructiones expediendo humorum corrigunt vitia, appropriata debita proportione, opportuno tempore & modo convenienti in uſum vocantur. *Primæ viæ repurgandæ.* Inprimis eo cura dirigenda, quo primæ viæ vacuæ ſint ſuccis viſcidis impuris, quibus oblati medicamenti vis quam maxime obtunditur, vel plane ſuffocatur, quum his expurgatis, integra & ſalva ſua textura ex voto agat & in ventriculi ac inteſtinorum ſubſtantiam nervoſam virtutem ſuam edat, eodem modo ac de emeticis, purgantibus, opiatis, analepticis omnibuſque quæ exili mole magnum edunt effectum, conſtat.

§. XXVII.

Et congrua methodus ſervanda. Denique in ſpecificorum uſu accommoda ſervanda methodus, ita quidem, ut artifex non ſolum tempus, doſin ac regimen teneat, ſed etiam quamdiu iiſdem inſiſtendum & quæ victus ac vivendi ratio ſimul injungenda, exacte calleat. Etenim methodus medendi ſpecialiſſima,

quæ

quæ unice in medentis prudentia, judicio, diligenti attentione, meditatione & obſervatione naturæ ægrotantis conſiſtit, tanti ad ipſum effectum eſt momenti, ut ipſis ſpecificis & appropriatis ſolis longe ſit anteponenda, & ſine ea remedia, quantumvis egregia, alienæ & infructuoſæ ſint operationis, nec quicquam ſolidi in arte præſtari queat. Et hæc quicunque ſtudioſe obſervat omnia, is certe deſiderato potietur fine, quantum ſcilicet malo plus valet ars noſtra ſalutaris.

CAPUT IX.

De venæ ſectione aliiſque ſanguinem ſubtrahendi modis.

§. I.

Poſteaquam igitur plura & ſelecta remedia, quæ interno uſu, cum in præcavendis, tum ſanandis morbis, rite adhibita egregium præſtant uſum atque utilitatem, ſuſius expoſuimus: ordo rerum dicendarum exigere videtur, ut jam etiam de illis agamus præſidiis, quorum uſus legitimus externus plurimum in medendo valet. Inter hæc vero primum atque præcipuum locum jure obtinet ſanguinis ſubtractio, ſive per venam ſectam, ſive alios modos facta. Et venæ ſectionis quidem tanta certe eſt efficacia atque utilitas, ut ſi effectum celerem & egregium quem præſtat ſpectemus, re vera omnia interna in morbis tam avertendis, quam ſanandis, longiſſime exſuperet. Neque ullum remedii genus eſt, quod & operationis celeritate & tolerantiæ facilitate ſe ita commendet, & quod à primis fere medicinæ incunabulis tam frequentis & laudati fuerit uſus, quam ſanguinis per venam ſectam evacuatio. Antiquiſſimus artis noſtræ parens HIPPOCRATES eam nullo in morbo intermiſit, & Veteres fere omnes æque ac recentiores Medici, qui non vanis & inanibus in praxi præceptis innutriti, ea carere nequeunt, ut adeo merito inter heroica & ſummæ virtutis remedia locum præcipuum mereatur. Sed quemadmodum nullum efficax remedium, niſi provide & dextre uſurpetur, juvat, imprudenter vero adminiſtratum nocet: ita etiam hoc ipſum auxilium cautionem, obſervationem & prudentiam in uſu exigit atque deſiderat. Quare è re utique erit, ut quæ tam de venæ ſectionis, quam reliquarum ſanguinis miſſionum, genuino ac ſalutari uſu tenenda, ediſſeramus, & quidem conciſis theorematibus, per ſubjecta ſcholia illuſtratis.

Theorema I.

Non excellentius, non præſentius, ad plurimos morbos, & acutos, & longos, arcendos, ſuppetit auxilium, ipſa ſanguinis prudenter inſtituta miſſione.

Scholion.

In priori jam ſectione ex inſtituto docuimus, quam graves & periculoſæ paſſiones, ex nimia ſanguinis redundantia, item ex evacuationibus ejus criticis, quæ fiunt in feminis per uterum, & in utroque ſexu, maxime virili, per venas hæmorrhoidales, deficientibus, vel etiam ſuppreſſis, proveniant. Evidenter namque deduximus, quod plethora, tum ad vaſa, tum ad vires, liberum & æquabilem ſanguinis circulum retardando & impediendo, ad colligendas impuritates humorum, ad hoſtiles ſtagnationes, infarctus, obſtructiones & funeſtas ſtaſes, imo extravaſationes & vaſorum ruptiones, occaſionem & cauſſam præbeat efficaciſſimam. Scilicet dum ſanguis copia ſua virtuti contractili & elaſticæ cordis, arteriarum & reliquorum vaſorum fortiter obnititur, non modo progreſſivum per univerſum corpus motum remorando, ut cruor ſpiſſus & ad infarctus, obſtructiones, fœcundas morborum chronicorum matrices, aptiſſimus, evadat, efficit, ſed & in ſenſibilioribus ſubjectis atque in locis valde nervoſis, ſpaſticas ciendo ſtricturas, inæqualitatem in ſanguinis progreſſu & magnas ac impetuoſas congeſtiones ad has vel illas nobiles partes cauſſatur, quæ graviſſimos in pectore, capite & præcordiis morbos inducunt. Hos igitur omnes ancipites afflictiones venæ ſectio, tempeſtive & prudenter inſtituta, in iis præſertim corporibus, quæ ſanguine abundant, vaſa plena & ampla habent & quibus ſanguis, nec per hæmorrhoides, nec menſes fertur, præſentiſſime prævertit. Quumque copia collecti ſanguinis vere, & quidem circa tempus æquinoctiale, ubi ob ſolis propiorem ad noſtrum clima ſitum, aër tenuior & rarior majorem in ſanguine expanſionem efficit, quam maxime periculum minetur, & morbos à plethora oriundos, teſte etiam HIPPOCRATE, proferat, utique convenientiſſimum eſt, ante illud tempus decenti ſanguinis miſſione ipſius redundantiam imminuere & ſic futuris imminentibus morbis opportune occurrere eoſdemque præſcindere. Neque vero ſemper opus eſt, ut adeo accurate illud æquinoctiale tempus obſervemus. Nam quando congeſti ſanguinis copia citiorem & celeriorem vacuationem deſiderat, vel quando mox ſub finem Februarii & initium Martii ſerenum & tepidum cœlum expanſionem ac turgeſcentiam ſanguini, motui progreſſivo infenſam, infert, non adeo rigoroſe conſtitutus æquinoctii terminus exſpectandus, ſed præſtat tum anticipare eundem. Aliquot mihi nota ſunt exempla eorum, qui ne à recepto diſcederent more ad æquinoctium uſque diſtulerunt hoc auxilii genus, ſed increſcente nimis plethora, apoplectico inſultu ante illud tempus perierunt. Neque etiam audiendi ſunt illi, qui vel lunam decreſcentem, vel certam ſiderum conſtellationem, ut plurimum fallaciſſimam, quoad tranquillos & ſalutiferos in aëre effectus, opperiuntur, ſed mittendus eſt ſanguis urgente plethora quocunque tempore, maxime ſi cœlum ſerenum & tranquillum, ſub quacunque lunæ phaſi, vel ſiderum conjunctione. Pari ratione pro valetudine eorum, qui ſanguinem copioſum in venis alunt, eſt, ut circa æquinoctium autumnale iterum ſanguinis detractionem admittant, ne cruor, accedente frigida hyemali aura, nimis ſpiſſeſcat & excretionum ſucceſſu ob aëris varietatem & inclementiam feriante, ſordeſcat, morbiſque ex humorum impuritate & ſtagnatione oriundis occaſio ſudpeditetur. Quin nonnullis eminentius ſanguine repletis conducit, quo ter quotannis venam incidi patiantur, initiante ſcilicet Martio, adulto Majo & Septembri, & ſic corpus à morbis defendant.

Theorema II.

Uti copia ſanguinis ejus detractionem exigit; ita ejus inopia & virium defectus eam interdicit.

Scholion.

I. Sanguinis copiam vaſorum repletio pulſuumque magnitudo, victus ſolennis lautus & vinoſus,

vinoſus, quietum & tranquillum vitæ genus, & intermiſſio vel naturalis criticæ aut artificialis conſuetæ evacuationis luculenter produnt; & hæc ubi præſto ſunt, tuto & confidenter ſanguinis detractio admitti poteſt. Contra ea quando corpus infirmum, emaciatum, pulſus debilis, ex inopia maxime ſanguinis & virium, penitus eſt interdicenda, niſi præſentaneam noxam inferre velimus. Nam pulſuum in arteriis robur dependet maxime à copioſiori & vegetiori ſanguinis ex ſiniſtro cordis ventriculo in magnum arterioſum tubum impulſu; robur vero illud cordis ad expulſionem, à libero & ſufficienti ſanguinis per vaſa coronaria in cordis ſubſtantiam, nec non fluidi nervei in fibras cordis influxu, proficiſcitur; ideoque ubi pulſus parvus, debilis ac languidus ex fluidi nervei ſanguiniſque boni parciori influxu & ex ventriculis in arterias impulſu, nocentiſſimum eſt venam pertundere in quocunque ſubjecto & morbo, quia plus ſanguinis & virium, quæ tamen jam tum deficiunt, exhaurit atque abſumit.

II. Peccant ſubinde in eo Medici, qui vel in morborum declinatione, vel ſi morbis præcedentibus, ut febribus aut enormibus hæmorrhagiis, alii morbi ſuperveniunt, promti ad ſanguinem emittendum ſunt. Nil frequentius occurrit in praxi, quàm quod fœminis, ſuperato qui ſanguinem & vires conſumſit morbo, menſium fluxus ſubſiſtat; quibus certe peſſime conſulunt, qui ad eum provocandum, vel pellentia, vel ſanguinis evacuationes, adminiſtrant; quum potius in id incumbendum ſit, quo & analepticis, & lautiori diæta, ſanguis & laudabiles humores prius de novo ingenerentur.

III. Virium defectio quandoque non à defectu, ſed nimia copia ſanguinis fit. Obſervamus ſæpius in plethoricis juvenibus & viris pulſuum, qui antea fuerunt celeres, tarditatem & debilitatem; videmus quoque univerſi corporis & animi languorem inſuetum & ſomni defectum, ſub magna tamen arteriarum expanſione. Hæc autem ubi ſubeſt cauſſa, ſuperfluum & arteriarum ſyſtolen ac motum mole ſua impedientem cruorem ſubtrahere omnino expedit, & hoc facto, pulſus illico crebrius atque validius micat. Sed prudentis utique & periti eſt Medici, talem virium oppreſſionem à copia ſanguinis, etiam morbo præſente, probe diſcernere ab ea, quæ virium & ſanguinis inopiæ ortum debet.

Theorema III.

Poſt venæ ſectionem, ſæpe excretiones ſalutares ſanguinis, imo alvi, ſudoris, urinæ vacuationes melius & liberius quam ante eam ſuccedunt.

Scholion.

I. Quia ſalutiferæ omnis generis excretiones ſanguinis circulum, prout ille celerior vel tardior, vegetior vel languidior eſt, ſequuntur; facile patet, ſi ob nimiam ſanguinis copiam ipſius motus progreſſivus una cum excretionibus fuerit retardatus, imminuta vaſorum plenitudine, augeri ſanguinis circulum, ipſum hac ratione reddi fluidiorem, excretoriorum & colatoriorum vias ab obſtructionibus liberari, & cruorem liberius & largius ad emunctoria pro ſubeundis excretionibus appelli.

II. Hinc ſæpiſſime annotavi, ſuppreſſum in fœminis menſium fluxum, brevi poſt venam in pede ſectam ſponte repetiiſſe. Plura etiam mihi nota ſunt exempla, pertuſa paullo ante vena ſanguinem ex ani venis profluxiſſe, qui antea vel plane nunquam prodierat, vel per longum tempus reſtiterat.

III. Frequenti porro obſervatione compertum eſt, in plethoricis non modo, ſed & iis qui ſpaſticis detinentur affectibus, urinam difficulter reddi valdeque aquoſam & limpidam mingi, ſed protinus poſt emiſſum ſanguinem, urinoſum laticem copioſiorem ſtillare magiſque tinctum. Idem jam pridem notavit antiquiſſimus Cous *Sect. VI. aph. 36.* inquiens: *difficultatem urinæ phlebotomia ſolvit, ſecare vero oportet interiores*; id quod etiam confirmat RIVERIUS *Cent. I. obſ.* 1. *item obſ.* 45 *&* 89. fidem faciens: admiſſa venæ ſectione, urinas, quæ antea prorſus aqueæ, redditas fuiſſe coloratiores.

IV. Neque minus experientia aliquoties edoctus ſum, in hypochondriacis, quibus alvus ſolenniter tarda atque compreſſa, poſt ſanguinis miſſionem, eandem eſſe ſolutam & ad officium rediiſſe. Ratio hujus effectus procul dubio hæc eſt: in paſſione ſic dicta hypochondriaca ob difficiliorem ſanguinis per meſenterium & hepar tranſitum, vaſa nimium cruore replentur, ob diſtenſionem in eorum tunicis fit ſpaſmus & motus periſtalticus læditur, quo læſo nec flatus, nec excrementa, per alvum rite ſecedunt ac evehuntur; à vena autem tempeſtive in pede pertuſa, vel etiam quod non ſemel, ſed ſæpius obſervavi, evocato per hirudines ex ani venis cruore, reſtituto inde libero per tunicarum inteſtinalium vaſa tranſitu & progreſſu, & reddito inteſtinis debito motu ac robore, melius alvina quoque ſuccedit evacuatio.

Theorema IV.

Venæ ſectio ſæpius ſenibus utiliſſima, imo ad longævam vitam confert.

Scholion.

I. Communis, ſed peſſimus error eſt, ætatem ſenilem plane non ferre ſanguinis ſubtractiones, quaſi vero in grandævis non redundaret ſanguineus latex, ut potius ejus & virium defectu laborarent. Jam lubens equidem concedo non omnes ſenes eſſe plethoricos, & hinc ſanguinis detractione indigere, nec etiam ætas per ſe ad repletionem vaſorum quicquam confert. Verum ſunt utique ſenes valentes, ſani, firmi, vaſis capacioribus inſtructi, qui bene appetunt, comedunt, & non tantum concoctu faciles, ſed & difficiles cibos probe ferre & digerere poſſunt, ideoque neutiquam etiam dubitandum, quin ex bene concoctis alimentis copioſum chylum & copioſum ſanguinem gignant & colligant, cujus florida facies & vaſa ſanguine turgida luculenti ſunt indices. Accedit, quod non modo in virili, ſed & in extrema ætate conſtituti, non raro modicum ſanguinis per ſedis venas profluvium cum conſtanti virium duratione commodiſſime ferant, ac ipſe aliquot octogenarios novi, qui copioſum mictu ſanguinem ſine notabili virium decremento emiſerunt. Quin potius quum ſenectus non adeo ad labores, exercitia & motus corporis apta ſit & proclivis, eaque propter non æquali menſura & proportione egeſta ingeſtis reſpondeant, ſanguiſque motu & calore minus conſumatur, neceſſario nimia humorum ſuccreſcit abundantia, viſcerum infarctus vaſorumque plenitudo, quæ, niſi mature ſolvatur, morbos ſenibus familiares fœcundo gignit germine, maraſmos, tuſſes, coryzas, raucedines, artuum dolores, renum & veſicæ calculos, paralyſes, urinæ difficultates, pruritus, ſcabiem ſiccam, quæ afflictiones, utut proxime

me non à copioſo ſanguine, ſed potius ab impuritate ſeri proveniant, hæc ipſa tamen à ſuccorum copia, qua excretiones impuritatum intercipiuntur, natales trahit.

II. Complura certe memoria teneo exempla ſenum, qui ad nonageſimum annum fere, ſalvi, incolumes & à morbis ætate provectis familiaribus immunes vixerunt, ſolo venæ ſectionis remedio, bis per annum admiſſo. Et quod ſenectuti non adverſa ſit ſanguinis per venam vacuatio, univerſa Helvetiorum gens teſtatur, qui vel octogenarii, immo nonagenarii, ſingulis adhuc annis venæ ſectionem patiuntur: quam in rem WEPFERUS *lib. de apoplexia* legi poteſt. PRIMEROSIUS etiam *lib. IV. de vulg. error. cap.* 23. tribus exemplis confirmat, quod ſenes octoginta annorum ſanguinis è vena miſſionem commode ferre poſſint, in gravibus, tam ab internis, quam ab externis cauſis pendentibus vitiis; id quod etiam à me in *peculiari diſſertatione, de magno venæ ſectionis ad vitam ſanam & longam remedio*, aſſertum eſt ac demonſtratum. Neutiquam tamen ex his eliciendum: ſenibus debilibus & languentibus, qui appetentia ciborum carent magnaque debilitate ventriculi & inteſtinorum laborant, ſuadendam vel commendandam eſſe venæ ſectionem, minime omnium vero, ſi cum morbo diuturno chronico conflictantur.

Theorema V.

Venæ ſectio in febribus continuis & acutis utplurimum & neceſſaria & utilis admodum eſt.

Scholia.

I. Miror ſane haud exigui nominis viros venæ ſectioni alias eximie patrocinantes, confidentius tamen aſſerere: eandem in omnibus febribus acutis, benignis & malignis, exanthematicis, vel minus talibus, nunquam eſſe neceſſariam, ſed ſemper fere noxiam, unica tantum ſynocha excepta, nec in hac etiam abſolute, ſed tum demum, quando eminens plethora orgaſmo ſtipata eandem expoſcat. Dicunt quidem: frequentius obſervatum eſſe, admiſſa ſub initium hujus febris ſanguinis miſſione, periculoſas circa ſtatum ſanguinis metaſtaſes & congeſtiones ad caput eſſe conſequutas, lethalem phrenitidem cum convulſionibus inducentes. Autumant quoque, naturam corporis humani œconomiam magna ſemper cum ſapientia regentem, his in febribus non ſanguinis mole peccantis vacuationem, ſed potius ejuſdem per intenſiorem calorem in ſerum excrementitium reſolutionem cum materiæ noxiæ ſequeſtratione, intendere; eaque propter contra naturæ inſtitutum ac finem ſanguinis eductionem adornari, & naturam in ſaluberrimo ſecretionis negotio turbari. At vero & ratio & conſtans experientia huic aſſerto refragatur. Plures certe novi juvenilis & virilis ætatis vegetos & ſanguine plenos hiſce febribus correptos, qui omiſſa venæ ſectione, intra paucos dies phrenitide, inflammatione ventriculi, faucium, vel etiam peripneumonia obierunt; ubi poſt mortem totum corpus mirum intumuit & ipſe ichor ſanguineus largiter è naribus manavit, fœtor quoque mox graviſſimus cum putredine ſucceſſit, nullam aliam ob cauſam, quam ob inflammatoriam ſanguinis in partibus ſtaſin. Viciſſim multiplici obſervatione confirmatum habeo, unicam vel etiam repetitam ſanguinis in acute febrientibus miſſionem, non modo anxietates, ſed & alia ſæva ſymptomata imminuiſſe, vel plane ſuſtuliſſe. Ut taceam Gallorum morem, qui in omnibus febribus non ſemel, ſed bis vel aliquoties, venam cum bonis ægrorum rebus pertundunt. Metaſtaſes vero ſanguinis ad caput circa tempora critica venæ ſectionem ciere, fallacia cauſæ ut cauſæ videtur. Nam licet phrenitides & convulſiones malo ſucceſſu febre acuta laborantibus ſæpe accidant, eodem tamen modò, immo frequentius id evenit, ubi venæ ſectio omiſſa, quam ubi admiſſa. Et quum omnes fere in febribus acutis, phrenitide & convulſione pereant: certe ſi venæ ſectio horum cauſa, intermiſſa eadem, non facile quemquam acute febricitantem interire, prona fluit conſequentia.

II. Ego potius neutiquam aſſeverare dubito, ſanguinis miſſionem in febribus acutis ſæpiſſime utilem eſſe admodum ac neceſſariam. Etenim qui acutis corripiuntur omnes plus ſanguinis & humorum abundantia, quam defectu laborant. Jam vero in comperto eſt, febris eſſentiam maxime in intenſione toni & ſpaſtica quadam conſtrictione univerſi generis vaſorum & fibrarum, à qua etiam & progreſſus ſanguinis & caloris ac æſtus incrementum dependet, conſiſtere, notum porro eſt, ſpaſmo vaſorum alveos anguſtari, calore autem ſuccos expandi majuſque ſpatium affectare; ideoque redundans & exæſtuans cruor libero per ſanguifera vaſa tranſitu excluſus, non poteſt non impetuoſe huc & illuc agi & ad vaſa minoris diametri, quæ ſanguinem ſecundum naturam non admittunt, tanquam loca incongrua pelli inque eorum anguſtiis obhæreſcere ac ſtaſin concipere, unde periculoſæ inflammationes, nonniſi tempeſtiva ſanguinis detractione feliciſſime præſcindendæ. Uberius hoc patet peritiſſimorum in arte virorum teſtimoniis. Ipſe artis parens HIPPOCRATES, *de vict. acut.* §. 5. in acutis ſanguinis miſſionem ſerio commendat. Quin Veteres in ejuſmodi præcipitis periculi morbis ſanguinem ad animi uſque deliquium ſubtrahebant, uti potiſſimum auctor eſt GALENUS *lib. I. de rat. vict.* perhibens: hujuſcemodi miſſionem ſanguinis non tentandam eſſe niſi in acutiſſimis morbis, iiſque in quibus robuſtæ vires, florens ætas, plurimus ſanguis, regio, aër & anni tempus bene temperata, quales morbi exiſtunt febres ardentiſſimæ, dolores ſæviſſimi, maximæ viſcerum inflammationes, carbunculi, ſynochus, laſſitudo phlegmonoſa, dolores articulorum vehementiſſimi. In his enim omnibus multo ſanguine ſemel vacuato, ſtatim quieſcit calor, quibuſdam alvus cietur, aut ſudores moventur, & ita ſolvitur, aut ſaltim minuitur morbus, teſte HOLLERIO *Comment. ad aphor.* 3. *ſect.* 1. *Hippocr.*

Theorema VI.

In febribus etiam exanthematicis, petechialibus, purpuratis, variolis, morbillis, quin ipſa peſte, venæſectio non prorſus intuta, ſed prudenter adhibita, magno interdum præſidio.

Scholia.

I. Haud levis momenti inter Medicos viget diſſenſus: an in iis febribus, ubi pernicialis materia ad cutis ſuperficiem appellitur, ſanguis utiliter poſſit ſubtrahi? Complures affirmant, alii prorſus pernegant, utrique experientiam in partes advocant. Sed diſtinctio utique facienda & circumſtantiarum rationi hujus remedii uſus accommodandus. Nimirum ubi ſucci deficiunt, vires ſtatim in principio elangueſcunt, pulſus debilis, durus & parvus, vaſa copioſa, ſed anguſta, vel etiam robur per animi afflictionem dejectum,

dejectum; verbo, ubi malignitas humorum, ut cum ſcholis loquar, præſto eſt, damnoſum magiſque ad perniciem, quam ſalutem ægri vergens molimen eſt, ſanguinem evocare. Etenim ad materiam non tam mole gravem, quam cauſticam, ſubtilem & virulentam, nervoſis partibus infeſtam, eliminandam, valida cordis & arteriarum motrix vis requiritur, quæ à ſufficienti ſanguinis & fluidi nervei influxu exſpectanda. Deinde ipſa hæc pernicialis materia expellenda nonniſi beneficio ſanguinis & humorum ad ſuperficiem corporis advehitur, ubi vaſa minoris diametri ſunt, facile concidunt & nonniſi vegeto appulſu replentur. Quod ſi igitur quis ſuccos & ſanguinem ubi jam deficiunt & robur languet adhuc ſubtrahere vellet: is certe grave afferret damnum & nihil aliud efficeret, quam ut materia hoſtilis intus remanens, inſtar veneni ſolidorum & fluidorum motum perverteret ipſamque mortem inferret.

II. Longe alia ratio eſt, ſi ob nimiam ſanguinis copiam ejuſque ab æſtu febrili rarefactionem, cordis & arteriarum tunicæ tam vehementer diſtenduntur, ut ſyſtole earum imminuatur ac ſufflaminetur, eaque propter ſanguis non vegete ac libere ad minimos cutis tubulos appelli ibique materia quæ in vitio eſt ſe- & excerni queat. Tunc utique ipſa ratio dictitat, evocata quadam ſanguinis portione, reſiduo ad validiorem circuitum viam pandi, reſiſtentiam tunicarum ſuccorum impulſui æquabilem ipſumque ſyſtalticum & diaſtalticum reciprocum motum revocari, quo fit, ut ſequeſtratio & evacuatio noxii quam optime & ex voto ſuccedat. Obvium hoc eſt ſæpiſſime in corpore juvenili & plethorico, ſanguineæ conſtitutionis, ſub diæta lauta & vinoſa, tranquillo etiam & quieto vitæ genere, aut ubi etiam ob intemperantiam animi affectuum excretiones imminutæ ſuccorum abundantiam genuerunt. Hujus habitudinis corpora, quando purpura, petechiis, catarrhali benigna aut maligna febri, vel etiam variolarum morbo laborant, intermiſſa venæ ſectione certo in diſcrimen adducuntur; contra ea omnia ex voto ſuccedunt, ſi plethora demta, liberior ſanguini conciliatur progreſſus.

Theorema VII.

Non pernicioſa, ſed quandoque admodum proficua eſt ſanguinis miſſio in febribus, apparentibus jam in cute exanthematibus.

Scholion.

Per manus quaſi tradita eſt opinio: effloreſcentibus jam in corporis cortice petechiis, purpura, variolis & morbillis, nec ſanguinem mittendum, nec alvum ſubducendam eſſe, ne maligna ad habitum corporis relegata materia irreparabili cum damno ad interiora retrahatur. Quamvis vero hæc obſervatio non exigui ſit momenti, ipſaque experientia nitatur, non tentandam eſſe ſanguinis ſubtractionem, ubi natura, ut ſic dicam, in opere excretionis occupata, & ubi exanthemata non longam & fixam ſedem in cute habuerunt: nihilo minus tamen dantur caſus, ubi venæ ſectio comparentibus etiam effloreſcentiis utilis eſt ac neceſſaria. Obſervavi enim in iis, qui purpura, ſive primarius, ſive ſecundarius morbus fuerit, variolis vel morbillis perierunt, vehementes ſpaſmos, tam in artubus & partibus extremis, quam etiam abdomine, quos ob cutim contractam, non modo exanthematum retroceſſio, ſed & ſumma anxietas, corporis jactatio & ſæpius delirium cum animi deliquio ſuerunt inſequuta; quæ omnia lethifera ſymptomata non tam, ut vulgaris fert ſententia, à materia exanthematica interiora repetente, quam potius à ſanguinis impetu & congeſtione ad cor ac cerebrum facta, acceſſerunt. Hinc ſola ratione ductus, quatuor intra anni ſpatium puerperas, purpura laborantes, conclamatis propemodum rebus, ſola ſanguinis è vena brachii emiſſione, per DEI gratiam à præſentaneo mortis periculo vindicavi. Simul ac enim ſanguini exitus conceſſus, protinus præcordiorum anxietas animique defectio evanuerunt & melius ſeſe habuerunt ægrotantes, ſumma cum Chirurgi & adſtantium, mortem ſub ipſa operatione præſagientium, admiratione. Eadem ratione in juvene, pericloſe variolis laborante, cum imminens delirium & ingens præcordiorum anguſtia mortem prænunciarent, venæ ſectionem in brachio ſummo cum ſanitatis emolumento inſtitui juſſi. Neque hæc aſſertio clariſſimorum Medicorum deſtituitur conſenſu, quos inter primo loco memorandus ſummus venæ ſectionis patronus, BOTALLUS, qui *lib. de venæ ſect. pag.* 150. *ſeq.* teſtatur: ſe in bubonibus peſtilentialibus & aliis exanthematibus, ſi febris non remiſerit, ſummo cum fructu ſanguinis miſſionem ſuaſiſſe; ut MURALTUM, qui *Dec. II. Ao. VII. obſ.* 115. *M. N. C.* venæ ſectionem in febre epidemia, papulis per corpus ſparſis, ſalutarem annotavit, aliosque prætereamus.

Theorema VIII.

In morborum & febrium paroxyſmis atque exacerbationibus venæ ſectio non ſine periculo, die autem intercalari vacuo utiliter inſtituitur.

Scholion.

In paroxyſmis febrium intermittentium, in epileptico, hyſterico, nec non hypochondriaco inſultu, & quandocunque extrema frigent, vel interni calores & anxietates ægrum exagitant, admiſſa venæ ſectio ſymptomatum vehementiam non modo acuit, ſed & mortis periculum arceſſit. Ratio hujus phænomeni in proclivi. Etenim morborum & ſymptomatum exacerbationes nunquam non ſpaſmi partium, præſertim externarum, ventriculi quoque & inteſtinorum comitantur, quibus ſanguinis liber curſus intercipitur iſque majori impetu ad vaſa majora, pectus præſertim & cor urgetur. Si quis itaque in brachio vel pedibus, ubi omnia ſpaſmo conſtricta ſunt, ſanguinem evacuare inſtituat; is certe vehementiam ſpaſmorum his in partibus augebit. Nam quo largius atque uberius ſanguis his partibus ſubtrahitur, eo plus incrementi capit ſpaſtica fibrarum contractio; quum nihil ſit, quod ſpaſticæ huic criſpaturæ & regurgitationi ſanguinis ad interiora magis reſiſtat, quam validus cordis & arteriarum impulſus & liberalis ſanguinis renitentis ad partes affluxus. Hinc utique differre oportet ſanguinis ſubtractionem in diem intermiſſionis, vel remiſſionis, quo ſpaſmus conquievit & liberior ſanguinis ad partes affluxus reſtitutus. Eſt tamen ubi etiam ipſo in paroxyſmo ſpaſtico venam aperire inſigniter conducit, non quidem in partibus ſpaſmo affectis, ſed iis ad quas ſanguis maximo impetu graſſatur. Sic ſæpiſſime contingit, ut à ſpaſmo partium abdominis, immo pedum, qui frigore horrent, ob incuſſum terrorem, aut aliam cauſam, ſanguis ad pectus & caput impetuoſe agatur ipſamque apoplexiam vel ſuffocationem minetur; quo in caſu utiliſſime & cum præſentaneo levamine

vena non partium inferiorum, ſed ſuperiorum in brachio, pertunditur.

Theorema IX.

Datur levior apoplexiæ ſpecies, quam ſola tempeſtiva ſanguinis miſſio diſcutit.

Scholia.

I. Quando vel ex vehementiori animi affectu, præſertim terrore, vel graviori inferiorum partium ſpaſmo, ſanguis cum impetu ad caput latus, vaſa membranarum cerebri arterioſa copia ita diſtendit, ut motus eorum ſyſtalticus ſufflaminetur, ſpecies fit apoplexiæ levioris. Eſt hic affectus fœminis ſic dictis hyſtericis, ſanguine plenis & ſenſibilioris corporis ac animi admodum familiaris, & à vulgo & imperitis Medicis pro animi deliquio venditatur, à quo tamen longe multumque differt. Etenim ſub animi defectione cordis & arteriarum pulſus ſilet, facies pallida eſt & ſpiritus plane interclusus: in apoplectico autem hoc leviori inſultu, omnis, ſenſuum tam internorum, quam externorum, uſus perit, membra immota jacent, cor vehementi palpitatione concutitur, pulſus magnus & celer micat & facies intumeſcit ac rubore ſuffunditur. Neque tamen mitior hæc apoplexia oritur à diſruptis vaſis, quod incurabile malum, neque à ſeri ſeceſſu, qui in paralyſin terminatur, ſed à ſola ſtagnatione ſanguinis in canalium nimis diſtentorum alveis ſubnaſcitur. Compertum enim ex anatomicis eſt, arterias carotides & vertebrales etiam, quamprimum calvariam ſubeunt & per cerebri membranas excurrunt, craſſiores ſuas tunicas, quibus alias in toto corpore arterioſa vaſa veſtita ſunt, deponere; eaque propter non mirum eſt, à copia & impetu ſanguinis ad cerebrum delati, vim eorum contractilem elaſticam, cujus beneficio ſanguis ulterius in venoſos capitis ſinus protruditur, minui & ſolvi, ſicque ſublata carotidum ſyſtole, cruorem in vaſis membranarum cerebri plexuque choroideo nimium diſtentis ſtagnare & hinc ſequeſtrationem atque influxum liquidi nervorum, à quo motus & ſenſus, intercipi iſtudque in motu ſiſti. Quæ quum ita ſint, jam facile liquet, ad reſtituendam ſyſtolen, ſanguinis per caput liberum progreſſum & liquidi in nervos influxum revocandum, vix præſtantius & aptius dari auxilium, ſanguinis ſufficiente, ex aperta amplo foramine brachii vena, detractione; ita enim intra breve temporis ſpatium mens, ſenſus motuſque corporis ad officium redeunt.

II. Perperam autem ægrotantium ita affectorum rebus & ſaluti conſulunt, qui ob minus perſpectas hujus mali cauſas, venam in extremitatibus inferioribus aperire ſuadent, quia hæ partes plerumque in ejuſmodi acceſſione ſpaſmo conſtrictæ, frigidæ & à loco affecto nimis remotæ ſunt, quo ipſo impeditur, quo minus ſanguis commode derivari queat. Quin aliquoties obſervavi, in corporibus, ubi totum nervorum ſyſtema ad ſpaſticas contractiones valde proclive & extrema ſemper erant frigida, à venæ ſectione, eaque parciori, intra aliquot horarum decurſum vehementiam ſpaſmorum in inferioribus magis increviſſe; qua poſtea ſanguis ad caput impetuoſe propulſus, inſultum quem deſcripſimus, apoplecticum peperit, adeo ſubinde invaleſcentem, ut niſi tempeſtiva ſanguinis miſſione fuerit diſcuſſus, ægrum jugularit, aut minimum paralyſi memoriæque debilitate affecerit.

Theorema X.

Morbi capitis à ſanguinis congeſtione vaſorumque diſtenſione oborti exigunt venæ ſectionem, in vicinis tamen partibus inſtituendam.

Scholia.

I. Vehemens & contumax capitis dolor, narium frequens ſtillicidium, inſania melancholica, vertigo, ophthalmia, capitis eryſipelas, nec non laryngis & pharyngis inflammationes, ſæpiſſime ortum trahunt à ſpaſmis, nimia ſanguinis ad ſuperiora congeſtione & gravi vaſorum diſtenſione, præſertim in hypochondriacis, vel ubi ventriculus cum inteſtinis flatibus & ſcybalis turgent, vel ſpaſticis conſtrictionibus laborant, quibus liber & æquabilis ſanguinis circuitus intercipitur, ut magna copia & impetu ad alias partes, maximeque caput, ruat ibidemque morbos hos inducat. Et tum quidem ad derivandum ſanguinis impetum omneque arcendum periculum, in loco capiti vicino, fronte ſcilicet, temporibus, ſub lingua, item in collo, ſecare expedit.

II. In gravi quidem cephalalgia, ophthalmia, angina, venæ ſectio ſub lingua ſemper utiliſſima; in phrenitide vero, melancholia & capitis à cauſa interna dolore, vena jugularis externa commodiſſime aperitur, aut ſi hæc ab imperito Chirurgo inveniri non poteſt, vena ſecundum longitudinem frontis exporrecta, quæ jugularis externæ ramus, collo prius ſub mento conſtricto & ſpiritu retento, pertundenda. Solennis jam fuit hujus frontalis venæ inciſio antiquiſſimis temporibus, teſte HIPPOCRATE, *Sect. V. aph.* 68. ſic perhibente: *parti capitis poſteriore laboranti in fronte excurrens vena inciſa prodeſt.* Confirmat hoc HOLLERIUS comm. in hunc aphor. *conſtat*, inquiens, *experientia, quod hac phlebotomia multi derepente à capitis dolore liberantur.* ALEXANDER quoque TRALLIANUS *lib. I. cap.* 13. mirifice in phrenitide ſanguinis è vena frontis miſſionem commendat, eademque phreniticum momento ſe curaſſe teſtatur: & *cap.* 16. *de melancholia* ſcribit: *ſi humoris ſanguinei materia cerebro impacta fuerit, tunc audacter vena in fronte ſecatur: nam ob totius corporis vacuationem, ſi loco jam remedia adhibeas, nihil nocebis.*

III. Licet ſectio venarum capitis, in fronte, pone aures, jugularis externæ, ſublingualis, in morbis qui caput gravius offendunt, experientia teſte, eximiam conferat opem; id tamen non univerſale eſt, neque omnibus omni tempore convenit, ſed ſimul conſideranda eſt ipſius corporis conſtitutio. Nam ſi ejuſmodi capitis morbis magna vaſorum plenitudo juncta, vel etiam ſpaſmi vehementiores in inferioribus, ſanguinem ἀθρόως & cum impetu ad caput urgent, verendum eſt, ne dato per apertam ibi venam vacuo ſpatio, major cruoris copia eo invitetur. Quapropter Veterum peritiſſimi, unanimi ſuffragio ut vena ſimul in brachio vel pede ſolvatur, ſuadent. Sic TRALLIANUS lib. I. cap. 16. *ſi*, præcipit, *circa caput aliquid moliri cogites, priuſquam totum corpus recrementis liberum reddideris, offendes magis, quam juvabis, copioſiorem materiam ad locum affectum attrahens.* Neque minus HOLLERIUS comment. in alleg. aphoriſm. *ſi dolor eſt*, ait, *in capite cum corporis plenitudine, oportet primum cubiti venam aperire, deinde ſecare venam frontis; ſi nulla adeſt plenitudo, tuto venam frontis ſtatim ſecabimus; ſique dolor capitis eſt per conſenſum, v. g. à ſuppreſſis menſibus, primum ſecanda eſt vena*

malleoli,

malleoli, deinde cubiti, tum frontis; ſi cæperit dolor à diaphragmate aut hepate, aperienda vena cubiti, poſt veniendum ad frontem; & quas plures adhuc de inciſione ipſa tenendas cautiones ſubjicit.

IV. Ad ſectionem venarum, quæ linguæ ſubſtratæ ſunt, in angina, quod attinet; pariter notandum, & eandem cum periculo in corpore plethorico tentari, niſi plethora prius per apertionem venæ in brachio ſoluta fuerit. Obſequendum itaque eſt conſilio TRALLIANI, quod *lib. IV. cap. I. de angina*, proponit: *ego*, inquiens, *ſane novi, cum uſus valde urgeret, me venam cubiti mane aperuiſſe, diluculo linguæ ſubjectas ſecuiſſe, & veſperi ex cremore ptiſanæ lacrimam ſcammonii exhibuiſſe, atque ita anginam percuravi.* Pergit deinde: *novi etiam jugulares venas à me ſectas eſſe, cum linguæ ſubjectas non invenirem, ac plurimum adjuviſſe.*

Theorema XI.

In morbis pectoris, ut pleuritide vera & peripneumonia, inciſio venæ in brachio ſæpe ſumme eſt neceſſaria.

Scholion.

Utut pleuritis ſpuria, quæ rheumatiſmi, ſive doloris arthritici ſpecies eſt, à ſero acri intra membranam pleuræ, coſtas cingente ſuborta, non ſemper ſanguinis miſſionem poſcat, ſed ſæpe ſola diaphoreſi feliciſſime tollatur; longe tamen alia ratio eſt pleuritidis veræ & peripneumoniæ, quarum illa nonniſi levior, hæc profundior pulmonum inflammatio eſt, à ſtaſi ſanguinis firmius impacti pulmonum vaſis prognata. In his enim utique ſanguinis ſubtractione, quin non una, ſed quandoque ſi corpus ſanguine diffluit & plethora urget, reiterata opus eſt, ad incrementum inflammationis impediendum, quod fit, quando ſanguis nimium in vaſis congeſtus, ſtagnans & progreſſu libero excluſus, per proximum locum ad meliorem derivationem ex inciſa vena evocatur, & quidem facta paulo ampliori inciſione, quo eo citius & promtius impetu acquiſito deſcendere & à pulmonibus derivari poſſit.

Theorema XII.

Triplex venæ ſectionis eximius uſus, evacuatorius nempe, revulſorius & derivatorius.

Scholia.

I. Evacuatorius venæ ſectionis uſus dicatus eſt minuendæ ſanguinis plenitudini, & hoc propoſito, nihil intereſt ex quacunque parte ipſum detraxeris. Derivatio ex uſu eſt ad ſanguinis fluxum ex parte affecta in alia loca opportuna adducendum & invitandum, quo ibi evacuetur. Sic in affectibus qui abdomen excruciant ſpaſticis, flatulentis & qui à fluxu menſium & hæmorrhoidum impedito vel ſuppreſſo eveniunt, tutius ſecatur vena pedis, quam brachii, ad derivationem. Hinc recte HIPPOCRATES *lib. de nat. hum.* §. 20. inculcat: *oportet venæ ſectionem in doloribus dorſi & coxendicum in poplitibus & malleolis efficere.* Et SEVERINUS *de efficaci medic. cap. 26. p. 62.* tradit: in dolore nephritico præcavendo, in promovendis hæmorrhoidibus, purgatione lochiorum, in ani inflammatione & prolapſu, in ſanguinis vomitu, in iſchiatide venam pedis ſecari quam feliciſſime. Contra ea in affectibus capitis, apoplexia, lethargo, mania, melancholia, phrenitide, catarrho ſuffocativo, aſthmate ſanguineo, hæmoptyſi, pleuritide, peripneumonia, inflammatione hepatis ſpuria, ſanguis mole & influxu peccans ac cito derivandus felicius & utilius ex proximiori loco, brachio nempe, exantlatur. Revulſio vero, ſeu potius avulſio, fit, quando ſanguinis impetus ex partibus inferioribus ad ſuperiores, ſurſum quaſi retrahitur, ſive revellitur. Ita in nimio menſium vel hæmorrhoidum fluxu utiliter vena ſecatur in brachio. Idem commode fit in gravidis ad abortum præcavendum, ſi vaſa uterina à ſanguine nimium infarcta & diſtenta ſunt, ut pondus uteri deorſum tendentis, inferioribus quodammodo moleſtum fiat & oneroſum.

II. Uſus venæ ſectionis derivatorius & revulſorius caute atque prudenter adminiſtrandus. Nam ſi obſtructiones vaſorum à ſanguine impacto ſubmovendæ, non adeo largam, ſed parciorem ex loco vicino portionem ſubtrahere expedit, quod reliquus ad partem laborantem majori impetu ruat, & obhæreſcentem in minimis vaſculis elidat; eo quod à parciori ſanguinis miſſione reſtitans in venis majorem à celeritate vim acquirit. Hinc eſt, quod apertio venæ ſaphænæ non raro menſium fluxum in momento reſtituat & hæmorrhoidale ſtillicidium ſegnius inciſione venæ in pede promoveatur & expeditius reddatur; quum contra ſubtracto in manu vel etiam in pede nimio ſanguine, ſæpe effectus obtinendi deficiant. Si morbus vero eſt inveteratus & tanta vaſorum obſtructio, ut tolli nequeat; tum in corpore plethorico apertio ſaphænæ plus nocet, quam prodeſt, quia ſanguinem verſus uterum uberius allicit, ut major vaſorum obſtructio inde naſcatur. Neque in hemicrania, ſeu capitis dolore contumaci, vertigine chronica, melancholia, venæ ſectio in fronte quippiam adjumenti afferre poteſt, quia major inde ſanguinis ad caput affluxus proritatur & vaſa membranarum cerebri obſtructa magis infarciuntur, ſed præſtat tunc ſanguinem ex inferioribus ducere. In malo iſchiatico recenti venæ ſectio in pede præſentaneum ſæpe conciliat levamen, in diuturno vero malo neutiquam, ſed incremento favet. Tutius itaque, ſi corpus ſuccis & ſanguine farctum, cum HOLLERIO *Commentar. in Sect. IV. aphor. 36.* primum venam ſecamus in brachio, deinde iſchiaticam, ut non in uno, ſed in diverſis locis ſanguis revellatur. Ac ibidem apprime ad veritatem hic auctor ſcribit; quod in dyſuria, ſi ſit ab infarctu renum à ſanguine, item in inflammatione veſicæ, primum incidenda ſit vena brachii, deinde etiam ſtatim ſubjungenda ſaphæna in malleolo, aut poplite. Ex quibus omnibus plenius innoteſcit: in loco admodum vicino ſectionem fieri poſſe, ſi morbus eſt recens & cauſa mobilis, neque adeo magna vaſorum plenitudo; ubi vero diutius traxit ægrum, vel corpus nimium ſanguine redundat, tum prius in remotioribus partibus, deinde in vicinis, venas aperire convenit.

Theorema XIII.

Multum intereſt ut juſta ſanguinis quantitas evacuetur & quandoque reiterata venæ ſectione opus eſt.

Scholia.

Aetate adoleſcentes, vel tenerioris texturæ homines vaſiſque tenuioribus præditi, & feminæ quæ facile incidunt in animi deliquium, ob largiorem ſanguinis miſſionem abſtinere ab ea debent, ſed potius, ſi venæ ſectione opus anguſtiore foramine, neque ſimul & ſemel, ſed plaga aliquoties digitis compreſſa, gradatim ſanguis

mittendus his eſt. Fœminæ vero poſt annum quinquageſimum, quo ordinario menſium fluxus deſinit, largiorem poſtulant ſanguinis extractionem, quod etiam valet in viris robuſtis, qui magna habent vaſa, & ubi ſub lauto vitæ genere conſuetus hæmorrhoidum fluxus ceſſare incipit. Vernali tempore, præſertim Majo, corpora largiorem ſanguinis è vena fluxum ferre poſſunt, quam tempore æſtivo, vel autumnali: parcius vero ſanguis venis eximendus eſt, in nimiis hæmorrhagiis, ut hæmoptyſi, in enormi menſium vel hæmorrhoidum fluxu; neque etiam ante menſium ordinarium tempus multo ſanguine corpus ſpoliare conſultum, ne ſubſequuturus fluxus, vel plane ceſſet, vel imminuatur.

II. In febribus omnibus inflammatoriis, item exanthematicis, ſi ob nimiam ſanguinis copiam opus eſt ejus miſſione, curatius paullo circumſpiciendum eſt, ut juſta emittatur quantitas. Nam ſi ſub nimia ejus abundantia tantum parva portio educitur, ad unam vel alteram unciam, expanſione ſanguinis orgaſtica inde magis ſæpe increſcente, nihil juvat, ut potius plus obſit, inflammatio inde augeſcat & exanthematum eruptio minime promoveatur; ſi vero ſupra modum & magis quam par eſt ſanguis è vena hauritur, tunc pariter plus detrimenti, quam emolumenti affert; ſiquidem expulſio exanthematum, quæ per ſanguinem ad ſummam cutim delatum fieri debet, impeditur, ut materia corrupta ſumma cum pernicie intus maneat. In peripneumonia & pleuritide nimia ſanguinis detractio impedit expectorationem & diſcuſſionem inflammationis, quæ etiam mediante ſanguine fieri debet. In rheumatiſmis, eryſipelate, doloribus arthriticis vagis & fixis, etiam hæc obſervatio, ut juſta ſanguinis quantitas ad morbum curandum relinquatur, neceſſaria, id eſt, ne vel nimium vel adeo exiguum evacuetur.

III. Si plethora, tam ad vaſa, quam ad vires, nimis urget, magna ſæpe ſanguinis portio, interdum ad libram unam medicam, ex venis exantlanda eſt, ſi vero parum extrahitur, ſanguine majus ſpatium inveniente, plus ejus elater intenditur, magis expanditur, & ſæpe majori cum impetu in affectam partem irruit. Obverſantur adhuc animo noſtro exempla, ubi in eminenti plethora per parvum foramen duabus tantum circiter unciis eductis, intra paucas horas inſultus apoplecticus ſequutus fuit, qui largiori venæ ſectione in brachio, ad uncias octo, feliciter ſublatus. Memini quoque à fluxu hæmorrhoidali, vehementia frigoris ſuppreſſo, in Principe plethorico ſummas præcordiorum anxietates fuiſſe ſubortas, ubi ſecta fuit vena in pede, qua non ultra quatuor uncias ſanguinis emiſſum, conſequente ſymptomatum exacerbatione, anxietatis ſcilicet præcordiorum, vigiliarum, inquietudinis, ſpirandi anguſtiæ, quæ tamen omnia repetita ad ſeptem uncias ſanguinis miſſione, & quidem in altero pede, protinus conquieverunt.

Theorema XIV.

Rheumatiſmos, catarrhos, coryzam, tuſſim, venæ ſectio improvida ſæpe gignit; tempeſtive autem admiſſa egregie arcet.

Scholia.

I. Obſervatio in praxi medica attenta ſæpius nos docuit, à vena ſecta præſertim vere & autumno, tempeſtate non adeo placida & ſerena, complures poſt aliquot dies in graves catarrhos, coryzas, tuſſes, paſſiones rheumaticas & febres catarrhales incidiſſe, idque familiariſſime, ſi non probe veſtiti, corpus auræ frigidiori & humidiori, maxime veſpertinæ, objecerunt. Id enim fere perpetuum eſt, ſub paullo largiori ſanguinis miſſione perſpirationem minui, adeoque humores per tubuloſum cutis corticem ſub forma vaporis evehi ſolitos in interioribus quodammodo remanere: id quod frequentius evenit, ſi corpora ſunt ſpongioſiora & vaſis exilioribus prædita. Neque ratio hujus effectus adeo latet. Nam detracta notabili ſanguinis portione, vaſcula, præſertim minora & extrema, antea ſanguine diſtenta, nunc detumeſcere & vacua fieri incipiunt. Et quum exquiſitus admodum & ſenſibilis tonus in ſubcutaneo integumento vigeat, fit, ut ſub auræ frigidioris acceſſu, fibræ cutis elaſticæ contrahantur ipſique tubuli ſudoriferi ſic occludantur, unde recrementa ſudoris non modo in corpore remanent, ſed & ab exterioribus ad interiora, præſertim faucium & bronchiorum loca glanduloſa, vel etiam ad articulorum glandulas mucilaginoſas, vel ad eorum ligamenta glanduloſa, feruntur, ubi ſerum valde acre, ſalſum ſtagnans, moleſtas irritationes vaſorumque conſtrictiones efficiens, curſum humorum liberum impedit, unde ſeceſſiones ſeri, dolores, ardores & copioſi humoris affluxus ſuſcitantur.

II. Quemadmodum vero ex improvida vel nimia ſanguinis emiſſione catarrhorum fons & origo promanat: ita crebriori obſervatu conſtat, venæ ſectionem prudenter vere & autumno inſtitutam & quotannis repetitam, complures à coryza, gravedine & tuſſi anniverſaria liberaſſe; maxime eos, qui antea ſanguinis copia laborarunt, nunquam tamen venæ ſectionem admiſerunt. Vernali enim tempore, ob majorem aëris rarefactionem & elaſticitatem, turgent maxime ſanguinea vaſa, propter ſanguinem à ſubtilioris ætheris acceſſu magis expanſum. Si itaque omittitur ſanguinis, vel à natura, vel arte facta vacuatio, ſanguinis & humorum in locis maxime laxis, mollibus, glanduloſis promtæ ac faciles fiunt ſtagnationes, decubitus & ſeri ſeceſſiones; quæ omnia mala per opportunam ſanguinis ventilationem præſcindi poſſunt.

Theorema XV.

Colica flatulenta uti à venæ ſectione nonnunquam exacerbatur; ita convulſiva & hæmorrhoidalis eadem ſæpe levatur & abigitur.

Scholion.

Origo flatuum, qui inteſtina obſident atque moleſte diſtendunt, pendet frequentiſſime ab inteſtinorum atonia, ſive labefactato eorundem periſtaltico motu. Nam ſicut vigore hujus motus, & flatus, & alia in inteſtinis contenta, inferiora verſus pelluntur: ita imminuto, vel deſtructo eo, ingens flatuum, præſertim in flexuris coli, circa hypochondria, proventus fit atque ſtagnatio. Hæc vero inteſtinalis atonia maxime originem ſuam ducit à defectu laudabilis fluidi nervei & ſanguinei, quare ſenes itemque à morbo convaleſcentes, vel affectu animi diuturno debilitati, nec non homines phlegmate abundantes & infrigidantibus admodum cibis veſcentes, colica frequentiſſime laborant, quæ non ſanguinis imminutione, ſed medicamentis carminativis, balſamico & aromatico elemento inſtructis, quam feliciter ſanatur. Alia vero ratio eſt colicæ ſic dictæ ſpaſmodicæ, ſive convulſivæ, quæ à ſanguine inter tunicas inteſtinales hærente eaſdemque cum vehementia diſtendente naſcitur, ubi ſanguinis tempeſtiva è pede miſſio, non modo ab hoc calamitoſo malo præſervat, ſed & illud

ipſum

ipſum præſentiſſime mitigat, quod etiam RIVERIUS jam *Cent. I. obſ.* 44. recte annotavit.

Theorema XVI.

Tam ante, quam poſt venæ ſectionem, quædam utiles tenendæ cautiones.

Scholia.

I. Non facile, niſi ſumma neceſſitate urgente, in ipſo æquinoctio vel ſolſtitio, in plenilunio etiam & novilunio, vel die pluvioſo & turbido, venarum ſectio celebranda eſt; ſed conſultius eſt, aliquot dies ante hæc tempora & die ſereno præſervationis cauſa hoc inſtitutum perficere, hanc maxime ob rationem, quia circa hæc tempora menſium fluxus ordinario incidunt & plures ex morbis ſpaſmodicis, paroxyſmi epileptici & qui hypochondriacis & melancholicis ſunt familiares, redire ſolent, ante quorum acceſſionem corpus à ſuperflua ſanguinis redundantia per venæ ſectionem liberare præſtat.

II. Conſultius ſemper eſt, præſertim ſi quis facile animo deficiat, non ventriculo vacuo, ſed juſculo ſumto, factoque paullo anguſtiori foramine, venæ ſectionem adminiſtrare.

III. Poſt ſanguinis per ſectam venam deceſſum, nec potu, nec cibo onerare ventriculum oportet, multo minus ſe inebriare, aut corpus frigido, vel humido aëri objicere. Crebra enim docuit experientia, plures hac ratione, Martio præſertim & Octobri, inprimis ſi corporis habitus fuit ſpongioſus, in coryzas, tuſſes, rheumatiſmos, febres catarrhales & pleuritidem ſpuriam incidiſſe; utpote per ſanguinis miſſionem eamque largam, perſpiratio non parum minuitur, eo quod ſubcutaneos & ſudoriferos tubulos fluidum eximie exhauſtum tanta mole non amplius accedens, eos non ita patulos atque apertos ut antea ſervat. Hinc aër frigidus accedens eos facile claudendo, humorumque curſum à ſuperficie corporis ad inferiora reflectendo, jam memoratos morbos inducit.

IV. Magis pro ſanitate eſt, primas vias ipſumque ventriculum à cruditatum copia & ſentina humorum, non per forte purgans, ſed laxativum, ante uſum venæ ſectionis liberare. Cavendum vero maxime in plethoricis à fortibus purgantibus tanquam veneno, eo quod operationem ſuam vehementiori inteſtinorum ſpaſmo exſerunt, eoque liberiorem ſanguinis progreſſum valde turbando, perniciales congeſtiones hinc inde in partibus ſæpe efficiunt.

V. In fœminis ob menſium fluxum, & viris hæmorrhoidum ſtillicidio obnoxiis, præſtat ſemper venam pedis aperire, ne ſanguis ab his emunctoriis divertatur: viri vero hæmorrhoidibus vacui, venæ ſectioni in pede non in totum aſſueſcant. Non ſemel enim obſervavimus, hæmorrhoides inde cœcas ſine fluxu fuiſſe proritatas, ad quas removendas venæ ſectio in brachio debuiſſet inſtitui.

VI. A miſſo ſanguine exquiſitior victus ratio tenenda eſt, neque protinus æger ad priſtinam diætam, perinde ut canis ad vomitum, redeat. Hinc majorem in modum deteſtandus eſt mos Germanorum, qui nunquam lautius edunt ac bibunt, quam ubi venæ ſectione perfuncti ſunt.

Theorema XVII.

Cucurbitulæ cum ſcarificatione vicariam ſæpe præſtant venæ ſectionis operam.

Scholion.

Placet inſignem locum ex ipſo CELSO *lib. II. cap.* 11. de uſu cucurbitularum cum ferro adducere, ſic habentem: *uſus cucurbitulæ præcipuus eſt, ubi non in toto corpore, ſed in aliqua parte vitium eſt, quam exhauriri ad confirmandam valetudinem ſatis eſt. Idque ipſum teſtimonium eſt, etiam ſcalpello ſanguinem, ubi membro ſuccurritur, ab ea potiſſimum parte, quæ jam læſa eſt, eſſe mittendum; quod nemo cucurbitulam diverſæ parti imponit, niſi cum profuſionem ſanguinis eo avertit; ſed ei ipſi, quæ dolet, quæque liberanda eſt.* Quare in rheumatiſmis, præſertim quæ dorſum, ſcapulas & brachia occupant, in doloribus quoque artuum utiliter ſcarificatio fit ſat profunda, & ubi dolor preſſorius & conſtrictorius frigidus occupat, ſed quod notabile eſt, parcior ſemper ſanguinis quantitas ex læſa, quam ex ſana parte educitur. Ad dolores podagræ avertendos, nonnulli ſingulis menſibus, non ſine utilitate, ſcarificationem in planta vel dorſo pedis admittunt. In effloreſcentiis & deformitate faciei etiam utiles ſunt ſcarificationes cum cucurbitulis, ad eliciendum & derivandum ſanguinem à facie. In cutis defœdationibus, ſcabie, non inutiliter in obeſis & ſpongioſo corporis habitu præditis, identidem adhibentur.

Theorema XVIII.

In acutis, ubi vires non patiuntur ſectionem venæ & celerem ſanguinis emiſſionem, præſtat paulatim & ſucceſſive eum, ſi opus eſt, per ſcarificationes & cucurbitulas evacuare.

Scholion.

Præclara ſunt hanc in rem monita apud CELSUM *qui* lib. II. cap. XI. *opus eſt*, inquit, *cucurbitula in acutis quibuſdam, ſi & levari corpus debet, & ex vena ſanguinem mitti vires non patiuntur. Idque auxilium ut minus vehemens, ita magis tutum; neque unquam periculoſum eſt, etiamſi in medio febris impetu, etiamſi in cruditate adhibetur. Ideoque ubi ſanguinem mitti opus eſt, ſi inciſa vena præceps periculum eſt, aut nobili in parte corporis vitium eſt, etiam huc potius confugiendum eſt; cum eo tamen, ut ſciamus, hic ut nullum periculum, ita levius præſidium eſſe, nec poſſe vehementi malo, niſi æque vehemens auxilium ſuccurrere.* Ego in experientia fundatum quam maxime egregium hoc CELSI monitum deprehendi. Non ſemel enim, ſed ſæpius obſervatum à me eſt, morbos capitis, ut epilepſiam, vertiginem, inſaniam, motus artuum convulſivos, à ſecta vena ac celeriori & paullo largiore ſanguinis miſſione, incrementum cepiſſe, & paroxyſmos ſequentes graviores redditos, idque maxime annotavi in ſenſibilioribus corporibus, juvenibus; contra vero eductionem ſanguinis per cucurbitulas quam optime ferre potuerunt & cum levamine malorum. Ratio mihi hæc videtur: quod vehementia ſpaſmorum in partibus affectis, cui valde ſanguis interius in vaſis reſiſtit, increſcat, ſi ſubito ipſis detrahatur. In acutis febribus, quando à congeſtione ſanguinis in capite metuenda eſt phrenitis, conſultius etiam eſt per cucurbitulas occipiti appoſitas ſanguinem detrahere, quam per venam cubiti ſectam. Ægyptiis Medicis olim, ut refert ALPINUS de *Medic. Ægypt. pag.* 79. frequenti in more poſitum erat, in omnibus acutis febribus, ubi ex rubore in facie, aſſiduis vigiliis, phrenitidem metuebant, venas intra nates ſcarificare, maxime in diebus criticis atque ab iis tepido aquæ dulcis balneo educi. Ubi vero in morbis celeri opus eſt auxilio & derivatione ſanguinis à parte laborante, v. g. in inſultu apoplectico, peripneumonia, inflammatione uteri, ſyncope cardiaca, quæ

quæ ab infarctu ſanguinis in corde fit, aut ſuffocationis periculo, parum opis præſtant cucurbitulæ, ſed potius circa locum affectum propius infligenda eſt plaga paullo amplior & ſanguis celeriter educendus.

Theorema XIX.

Cucurbitulæ locum habent, ubi à ſanguine vel ſero in parte quadam externa ſtagnante dolores, tumores, inflammationes vel alia vitia fiunt.

Scholion.

Hanc veritatem quoque egregie confirmat CELSUS *l. c.* dum ait: *uſus cucurbitulæ præcipuus eſt, ubi non in toto corpore, ſed in parte aliqua vitium eſt, quam exhauriri ad confirmandam valetudinem ſatis eſt.* Uſus enim ſcarificationis duplex eſt, vel evacuatorius, vel derivatorius, ille ad minuendam plethoram, hic vero ad extrahendam materiam corruptam & infixam utilis. Multi ex Veteribus & præcipue Ægyptii negabant, cucurbitularum uſum ad ſolvendam plethoram aptum eſſe remedium, ſed certis tantum locis & partibus afflictis imponebant cucurbitulas. Verum quando illæ ipſæ omnium regionum partibus, dorſo, brachiis, femoribus, cruribus apponuntur & paullo profundiores ac repetitæ fiunt inciſiones, ad uncias ſæpe duodecim educi poteſt ſanguis, ejuſdem ponderis, conſiſtentiæ, quam qui è vena extrahitur. Nam aliquoties fecimus experimentum, ſiccando ſanguinem per cucurbitulas elicitum, & invenimus tres partes ut in ſanguine per venam emiſſo fluidi, ad unam partem ſolidi, ut adeo vulgaribus in Medicina erroribus id accenſendum ſit, ſanguinem tenuiorem per cucurbitulas, craſſiorem autem per venas evacuari. Interim ad exhauriendam & divertendam materiam vitioſam, cucurbitulæ præ venæ ſectione eximiorem habent uſum. In mentem mihi veniunt aliquot exempla, ubi in dolore vehementi ſcapularum, in oculorum doloribus & fluxionibus acribus, gutta roſacea, tumore capitis eryſipelaceo, venæ ſectio in pede vel brachio admiſſa, nihil profuit, ſcarificatio vero in collo, occipite & pone aures, item appoſitio cucurbitularum in dorſo, egregium attulit levamen. Ægyptii in capitis, oculorum, aurium doloribus & fluxione, ophthalmia, lippitudine, item ad procurandum ſomnum, occipiti, collo & pone aures cucurbitulas applicabant, & profundioribus ſcarificationibus ſanguinem eliciebant, ut refert ALPINUS *l. c.* ſed prius ſemper venam cubiti juſſerunt aperiri; quod conſilium utique in plethoricis non ſpernendum, ſed magni æſtimandum, etiam tunc ubi venæ faciei aut narium ſcarificandæ, in capitis vehementibus doloribus, vel inſania, ne ſcilicet major dato ſpatio ad has partes proritetur affluxus. Ad dolores podagricos avertendos ſcarificatio ſingulis menſibus in planta pedum egregie ex uſu eſt, ut vel in ipſa podagra ſcarificationis utilitatem CARDANUS *lib. de art. parv. p.* 113. & PLATERUS *lib. II. prax. med. pag.* 717. aliquot hiſtoriis curatorum confirmet. Cæterum ad ſphacelum abigendum, ne ulterius ſerpat, ulcera quoque peſſima curanda, quam optime adſtruit SEVERINUS *de efficac. Medic. lib. I.* ſcarificationis uſum. In menſibus & hæmorrhoidibus ſuppreſſis, etiam crurum ſcarificationes GALENUS *de ſanguin. miſſion.* plurimum commendat, quæ locum habere poſſunt in iis, qui averſantur venæ ſectionem, vel ob vires cordis languidas, diſpoſitionem ad lypothymiam, & teneritudinem ætatis ſanguinis celerem ex aperta vena extractionem ferre non poſſunt.

Theorema XX.

Alius adhuc datur ſanguinem extrahendi modus per hirudines, ſive ſanguiſugas, à quibuſdam Medicis mirum æſtimatas.

Scholion.

Antiquiſſimis Medicorum hic ſanguinem per hirudines evocandi modus minus cognitus fuiſſe videtur; meminit tamen ipſius PLINIUS hiſt. nat. lib. XXXII. cap. 10. *diverſus*, inquiens, *hirudinum, quas ſanguiſugas vocant, ad extrahendum ſanguinem uſus eſt, quippe eadem ratio earum, quam cucurbitarum medicinalium, ad corpora levanda ſanguine, ſpiramenta laxanda judicatur.* Ex Arabibus quoque RHASI ſanguiſugarum uſus innotuit, & ex ſuperioris ævi Medicis ZACUTUS maxime LUSITANUS, nec non AMATUS LUSITANUS & MERCATUS earundem appoſitionem mire collaudarunt, inprimis in morbis qui caput infeſtare ſolent, ut gutta roſacea, puſtulis faciei, capitis doloribus, præcipue rheumaticis, in vertigine, melancholia, angina & dentium dolore, in quibus eaſdem occipiti, collo & pone aures appoſuerunt. Neque etiam ipſe de ſalubritate evacuationis ſanguinis per hirudines dubito, ſed an major ab his, quam cucurbitulis ſcarificatis exſpectanda ſit utilitas, ego quidem non ſine ratione dubito.

Theorema XXI.

Hirudinum applicatio orificio ani in hæmorrhoidibus ſuppreſſis ac inde pullulantibus morbis, valde commendari ſolet.

Scholion.

Hic modus ſanguinem eliciendi ex venis ani per appoſitionem hirudinum, aliis mittendi ſanguinem methodis in morbis, qui ab hæmorrhoidibus ſuppreſſis proveniunt, ut pathematibus hypochondriacis & quos ſecundum HIPPOCRATEM hæmorrhoidum fluxus ſolvit, ut phreneticis, melancholicis, hypochondriacis, nephriticis, iſchiadicis, his à quibuſdam præfertur de cauſis, quod hi morbi à ſtagnante in vaſis inteſtinorum, quorum exitus eſt in hæmorrhoidalibus, oboriantur ſanguine, qui longe facilius & propinquius evacuari poſſit & pars affecta liberari & levari per hirudinum ex ani venis ſuctum, ac ſi ſanguis in aliis locis mittatur. Neque etiam ego negaverim, quod hirudines dictis in morbis præſtiterint quendam uſum, præſertim ſi ZACUTI *Luſitani*, nec non AMATI *Luſitani* & MERCATI obſervationibus fides habenda; an vero à ſanguiſugis effectus præſtantior exſpectari poſſit, quam vena ſecta in pede, vel ſcarificationibus profundis in cruribus, ego experientia deſtitutus certa fide aſſeverare nequeo. Nam vidi multoties in vehementibus & inveteratis hypochondriorum ſpaſmis, hirudines ſine effectu applicatas, vidi eaſdem levamen tantum ad tempus attuliſſe, vidi quoque ab earum appoſitione ad hæmorrhoides cœcas mali moris ulcera & fiſtulas procreatas. Deinde ingens ratio dubitandi, quod ex parte affecta ſanguinem hauriant hirudines, hæc eſt: quod ipſæ ex hæmorrhoidalibus externis, quum internæ lateant, ſugant, quæ exiguum, vel plane nullum commercium cum vaſis inteſtinalibus, meſaraicis & portæ ramis, in quibus tamen ſedes pathematum ſpaſmodicorum & hypochondriacorum, habent: in fluxu vero hæmorrhoidali, hæmorrhoides internæ ſanguinem ſtillant, & ob id ſi convenienti modo & tempore fluunt, vitiis ex ſtagnatione in ramis venæ portæ oriundis, apprime opitulantur.

CAPUT

CAPUT X.

De balneorum, pediluviorum & clyſterum uſu medico.

§. I.

Aqua ſimplex optima medicina.

TAnta eſt divini Numinis in procuranda hominum afflictorum ſalute benignitas, ut inter alia innumera, quæ in auxilium promta ſunt remedia, ſimpliciſſima & ubivis fere obvia proſtent, quæ & ſecuritate, & efficacia, tum in morbis avertendis, tum expugnandis, aliis pretioſis, raris, arte etiam chymica operoſe elaboratis arcanis, longe ſuperiora ſunt; id quod omnes ingenui & periti in arte noſtra viri ultro confitebuntur. Exemplo ſit aqua communis. Hæc certe pura, omnis etiam materiæ ſalinæ vel terreæ expers, longe magis quam ullum aliud medicinæ univerſalis meretur nomen, utpote quæ in omnibus individuis, omnibus morboſis afflictionibus, tam internis, quam externis, acutis & chronicis, tam incomparabilem affert opem, ut nulla alia medicina huic æquiparari poſſit. Ipſi fontes calidi & frigidi ſalutiferi, quos provida & benigna natura nobis ſponte largitur, laudatiſſimam ſuam quam exſerunt in morbis, præſertim chronicis, debellandis efficaciam, humoris aquei bonitati, ſubtilitati & largiori hujus potui potiſſimum debent. Illa vero varii generis ſalia, quæ in ſinu ſuo recondunt, tam neutra, quam alcalia, cum tenuiſſimo martis principio, vix aliud quippiam efficiunt, quam ut ſtimulum addant ſolidis corporis noſtri partibus & tubulis, quo liquidum ingeſtum expeditius per vaſa minima & excretoria ferri, humores tenaces, ſpiſſos diſſolvere & excrementitias impuras ſalino-ſulphureas partes temperare, diluere & è corpore evehere poſſit. Infuſa quoque theiformia ex appropriatis pro ratione morbi ſpeciebus confecta, quæ noſtro tempore familiaris uſus ſunt, nec non lignorum & radicum decocta ex aqua, quæ in expugnandis longis & rebellibus morbis plurimum valent, præcipuam certe ſuam efficaciam ad fluidum illud aquæ elementum referunt, eo quod nec radices, herbæ & ligna in pulvere vel ſub alia forma aſſumta, nec ipſa decocta, niſi diluta ſatis & diutius uſurpata, ſalutarem exſerunt effectum. Pariter ptiſanæ, quas olim HIPPOCRATES maximi fecit in morbis acutis, & lactis vel ſeri lactis cura in iis morbis, qui ex acrimonia ſuccorum proveniunt, egregii omnino ſunt uſus; præcipuam autem ſuam virtutem à diluente ſuo humore unice mutuant.

§. II.

Etiam externo uſu.

Quod quidem quemadmodum de interno aquæ uſu in propatulo eſt; ita eadem hæc aqua non minus externe etiam adhibita mirabiles plane & maxime ſalutares exſerit effectus. Teſtatum id faciunt balnea & pediluvia, quorum præcipuum ingrediens & baſis eſt ſimplex quidem aqua; nihilo minus tamen hæc ſola, ſine ullo alio additamento, modo aqua ſit pura & levis, medicinalem longe ſaluberrimam præſtant virtutem. Et certe balneorum aquæ dulcis uſus in morbis præcipue internis & graviſſimis, priſcis jam tum temporibus fuit quam maxime ſolennis, ut ex HIPPOCRATIS, GALENI, CÆLII AURELIANI, ARETÆI, CELSI & TRALLIANI ſcriptis luculenter patet. Potiſſimum in graviſſimis capitis morbis, ut inſania, ſive cum triſtitia, ſive cum furore juncta, in atroci capitis dolore. Veteres ſummo cum fructu his utebantur balneis. Et ALEXANDER quidem TRALLIANUS *lib. I. pag.* 107. ſic prodidit: *aquarum dulcium balneum, ſi quid aliud, melancholicis opitulatur, ſed diutius in eo morentur atque deſideant, ſi etiam æſtus fuerit.* Idem confirmat ARETÆUS *lib. VII. pag.* 134. qui melancholicos in aquis ſponte calidis ſæpe commorari jubet, hanc ſubjungens rationem, quia raræ & molles carnes ad hujus ægritudinis remiſſionem maxime faciunt, quæ tamen ſiccæ & tenſæ in melancholia laborantibus ſunt. CÆLIUS quoque AURELIANUS *lib. I. de morbis chronicis pag.* 134. maniacis aquarum naturalium uſum plurimum commendat. Et PR. ALPINUS *de Medicina Ægyptiorum pag.* 115. commemorat: melancholicos plurimos tepidis balneis perfecte ſanatos eſſe. Pariter in renum calculo TRALLIANUS *pag.* 543. 547. *it.* ARETÆUS *pag.* 118. ſi dolores valde urgent, inſeſſus ad umbilicum uſque mirifice commendant.

Veterum teſtimonio.

§. III.

Et auctoris experientia.

Ipſe etiam multiplici experientia edoctus, plena teſtari poſſum fide, quod in morbis capitis graviſſimis debellandis, ut mania, melancholia, mentis ſtupore & torpore, ſomno inquieto cum terrificis inſomniis, in hemicrania, vertigine, ſcotomia, dentium quoque atroci dolore & in gravioribus aliarum nervoſarum partium doloribus, ut ventriculi cardialgicis, inteſtinorum iliacis & colicis, & qui à calculo renali proveniunt, balnea aquarum Toeplicenſium, item inſeſſus in aquam puram temperate calidam, etiam ſub ipſo paroxyſmo & pathematum afflictione, præſentiſſimum attulerint levamen. Tam efficax enim balneorum in complacandis doloribus & relaxandis ſpaſticis ſtricturis eſt efficacia, ut quamdiu iiſdem afflicti inſident, omnes cruciatus & ſpaſmi ſileant, relictis autem illis, iterum accedant. Neque minus Veteres, teſte CELSO, & Ægyptii teſte ALPINO *l. c. pag.* 114. in omnibus febribus, tam continuis, quam intermittentibus, exceptis peſtilentibus, familiariter & utiliter adhibuerunt balnea, non tamen in principio & ſtatu, ſed declinante impetu. Ipſe quoque in quartana ſenum, diebus vacuis, emollientibus & nervinis balneis non ſemel ſine fructu uſus ſum.

Ob virtutem ſpaſmos relaxantem.

§. IV.

Humoris derivantem. Perſpirationem moventem.

Præter hanc autem fibras rigidas, tenſas & ſpaſmo conſtrictas emollientem & humorum ac ſanguinis motum à capite & partibus ſuperioribus ad alia loca determinantem & derivantem virtutem, balnea aquæ dulcis etiam egregie circulum ſanguinis & humorum atque perſpirationem per ſummam cutim promovent. Nam humiditate relaxant fibras & poros cutis, & calore ſuo expandunt ſanguinem, majorem quoque cordis & arteriarum diaſtolen, quam in eadem proportione & gradu ſequitur ſyſtole, efficiunt, unde pulſuum & magnitudo & celeritas creſcit & circuitus humorum acceleratur; hoc aucto, ſanguis fluxilior fit & tenuior, ad extimos tubulos corporis ſummamque cutim promte fertur & difflatio atque exhalatio ſubtiliſſimarum ſordium promovetur, quæ adhuc largior ſuccedit, ſi quis ſtatim à balneo concedit in lectum; eo quod circumfuſæ aquæ gravitate vapores per ſpiracula exituri in balneo quodammodo coercentur ac reprimuntur, hac autem remota & abſterſa, in lecto ex apertis atque expanſis tubulis magna ſeri copia prorepit, ut univerſum ſæpe corpus ſudore perfundatur.

§. V.

Et heroicorum operationem ſecundantem. Porro balnea ſive ſemicupia in eo peculiarem ſibi vindicant efficaciam, quod uſum & virtutem medicamentorum ſic dictorum generoſorum, in perſanandis gravibus morbis, mirifice ſecundent. Notiſſimum enim eſt, thermarum, acidularum vel aliarum aquarum ſalubrium in longis & valentibus morbis potum, longe feliciorem effectum & ſucceſſum ſequi, quando interpoſito uſu balneorum, quam ſi ſolus inſtituitur. Non minus, mirabilis thermarum Carolinarum & acidularum Egranarum indies conſpicitur in affectibus, præcipue ſpaſmodico-hypochondriacis & ubi ſyſtema nervorum valde imbecille & afflictum eſt, efficacia, quando finito potu, in thermas Tœplicenſes laborantes concedunt, & iis temperatis convenienti modo & tempore utuntur. Sunt enim hæ valde leves ſubtiles & puræ, quod partim per explorationem cum inſtrumento ſtatico, partim etiam per evaporationem, qua nihil fere ſolidi relinquitur, innoteſcit, eaque propter ob inſitam hanc puritatem atque ſubtilitatem, magnam vim penetrandi in intima ſolidarum partium & fibrarum quæ tenſæ & conſtrictæ ſunt habent, eaſdemque relaxando & emolliendo ad naturalem ſtatum reducunt.

§. VI.

Ut mercurialium. In atroci lue Gallica ejuſque immanibus ſymptomatibus abigendis, præparato prius per venæ ſectionem, laxantia & ſanguinem edulcorantia corpore, ex mercurio bene præparata & dextre applicata medicamenta, ſive ad ſalivæ fluxum, ſive ad ſudorem movendum data, miræ ſunt efficaciæ, quando ſub eorum uſu laborantes in balneum aquæ dulcis indies fere deſcendunt, poſtea lecto ſe committunt & ſudorem exſpectant. *Decoctorum ſudoriferorum.* Decocta etiam radicum, lignorum & ſanguinem depurantium ex aqua, in morbis cutaneis, doloribus, exulcerationibus & qui ab enormi humorum acrimonia oriuntur, longe felicius & citius deſideratam exhibent operationem, ſi balneis interpolantur. Et certe dici vix poteſt, quam copioſas, craſſas, pingues aquæ innatantes ſordes mali odoris ſæpenumero balnea ex intimis cutis tubulis eliciant. *Purgantium.* Si validioribus forſan etiam opus eſt purgantibus, vel etiam acrioribus urinam cientibus, tutius omnia illa præmiſſis balneis uſurpantur. Veteres quidem in rebellibus admodum morbis multum ellebori albi uſu præſtitiſſe conſtat, ſed nunquam eum facile adhibuerunt, niſi prius in balneum corpus fuiſſet demiſſum. *Emeticorum.* Hoc enim modo non ſolum ſucci fluidiores & magis mobiles fiunt tubulique excretorii relaxantur, ut eo melius & minori cum moleſtia peccans materia educatur, ſed etiam remiſſis ſolidorum fibris, omnis noxa draſtici ejuſmodi vehementes ſpaſmos & ſtricturas inducentis pharmaci arcetur. Idem ex uſu eſt aſſumtis vomitoriis, quibus Ægyptii, teſte ALPINO *de med. meth.* ſingulis menſibus ad præſervationem, ſed nonniſi in balneo, utebantur.

§. VII.

Uterinorum. Quando morbi ex uteri vitio & ejus vaſorum nimia atonia ac diſtenſione orti curandi ſunt, ut fluor albus, vel præcavendus abortus, vel concrementa carnea, polypum referentia, vel molæ, quæ crebrioris abortus cauſæ ſunt, expelli debent, vel etiam ſi menſes ſufficienter non fluunt ideoque in ordinem reducendi, certe ego nunquam non congruis internis remediis uterinis, emmenagogis, balſamicis & purgantibus, frequentem balneorum jungendum uſum ſuadeo, cum exoptato ſemper ſucceſſu. *Martialium.* Medicamenta ex marte dextre præparata, liquida præſertim, item chinæ cortex, in infuſo, vel decocto cum vino, leni ſua balſamica adſtrictione, tonum partium roborando in cachexia, in inveteratis intermittentibus febribus, in malo hypochondriaco, ſi ex motus periſtaltici inteſtinorum debilitate provenit, eximium & ſaluberrimum præſtant effectum; longe tamen tutior, longe felicior ab iis exſpectanda erit operatio, quando corpus ſub eorum uſu movetur, aut crebrius balneo immiſſum mulcetur. Et hæc omnia multiplici experientia edoctus ſcribo.

§. VIII.

Balnea in aqua ſimplici quomodo paranda. Ad ejuſmodi vero balnea non adhibendæ fontanæ, aſperæ, graves & calcarea terra onuſtæ, ſed leves, ſubtiles aquæ, cujus indolis eſt pluvialis, nec non fluvialis, poſt imbres maxime hauſta. Optimæ quoque ad inſtruenda balnea aquæ cenſendæ, quæ promte ſub lotura maculas ex linteis abſtergunt, ex quibus legumina & olera facile penituſque mollita coquuntur, quæ parum vel nihil materiæ poſt evaporationem relinquunt, & herbæ thee aliiſque fervide infuſæ eaſdem expedite recludunt & extrahunt. Quod ſi vero tales haberi nequeunt, utique arte illas corrigere & molles efficere oportet, id quod optime fit, adjecta portione lixivii, vel ſaponis Veneti, aut affuſa quantitate lactis, aut quando decoctum furfurum triticeorum, item florum chamomillæ, nec non foliorum, florum & radicum liliorum alborum, ipſis commiſcetur. Veteres uti patet ex CÆLIO AURELIANO *pag.* 575. olea adjiciebant, & ad ſopiendos dolores, item ad iſchuriam curandam, quæ fit à ſpaſmo & ſtrictura orificii ſphincteris veſicæ, ejuſmodi balneis utebantur. Et ſic concinnata emollientia balnea egregiam profecto opem ad facilitandum partum, præſertim in primiparis, ætatis pauliſper adultæ & ſiccioribus, ultimis geſtationis menſibus adhibita, conferunt. Pariter in atrophia dorſali infantum, item in rachitide eximia ſplendent facultate, eo quod, tubulos partium obſtructos & conſtrictos adaperiunt, ſuccum nutritium fluidiorem ac ut ejus æquabilis & liberior fiat ubique diſpenſatio, efficiunt.

§. IX.

De balneis roborantibus nativis martialibus. Alia illorum naturalium balneorum eſt ratio, quæ ob principium martiale ſubtile quod recondunt, non emolliunt, ſed potius partes roborant ac firmant. Innoteſcunt jam paſſim in Germania ejuſmodi martiatæ aquæ, eoque nomine haud exiguam celebritatem nactæ ſunt Freyenwaldenſes in Marchia, Bebranæ in Thuringia, Radebergenſes & à nobis detectæ Lauchſtadienſes in Miſnia, Eppacenſes & Weiſſenburgenſes in Franconia. Omnes hi fontes levem quidem atque ſubtilem aquam vehunt, ob tenuiſſimum tamen martis ſulphureum crocum, quem etiam ſi diutius quieſcunt deponunt, & cum quo lintea in balneis, nec non injecta ova, flavo colore imbuunt, ſaporis ſunt paullo adſtrictivi & interne etiam in iis morbis in quibus martialia locum inveniunt, à perito Medico cum fructu poſſunt uſurpari. Longe tamen magis externus eorum uſus in balneo celebratur, quam maxime proficuus iis, qui corpora habent phlegmaticæ conſtitutionis, ſpongioſi fibrarum ſunt habitus, vaſaque copioſa & exilia gerunt. Sunt quoque ex uſu ubi humores ob lentiorem ſanguinis curſum facile ſpiſſeſcunt, forſeſcunt & ſcorbuticam impuritatem contrahunt, unde languores, dolores rheumatici, arthritici, item tumores œdematoſi, contracturæ quoque & imbe-

imbecillitates ac refrigerationes artuum, fœcundo pullulant germine, quibus omnibus hæc roborantia balnea, ob principium tenue ſulphureum martis, quo tonum ac robur languentibus partibus addunt & fibras laxas nimis adducunt, egregie opitulantur. Et licet ea adſtringentium horum martialium balneorum natura ſit atque conditio, ut nonniſi tepida & admodum temperata adhiberi debeant, & calore intenſiori corpus mirum offendant, ſanguinem commoveant & dolores capitis partiumque languores inferant; nihilo minus quando corpus poſt tepidum ejuſmodi lavacrum, in quo ſuperior ejus pars plus friget, quam calet, illico lecto committitur, incaleſcit, pulſus validius vibrat & ſæpe ex toto corpore, cum inſigni virium incremento & externarum partium robore, ſudor diffluere ſolet.

§. X.

De balneis roborantibus artificialibus. Accedunt balnea mitius roborantia artificialia, quæ nempe injectis & incoctis aquæ levi ac puræ ſpeciebus cephalicis & nerveis amicis concinnantur & pariter eximia ſplendent efficacia. Uſurpantur ad hæc balnea conficienda, inprimis folia lauri, herba meliſſæ, abrotani, majoranæ, origani, ſerpilli, thymi, roriſmarini, hyſſopi, hormini, menthæ criſpæ, nepethæ, pulegii, matricariæ, flores chamomillæ vulgaris & Romanæ, quæ omnia ſacculo incluſa, adjectis aliquot ſalis communis & cinerum clavellatorum manipulis, cum aqua leniter decoquuntur. Medicata ejuſmodi corporis in ſolio lavacra ſaluberrima ſunt in affectibus paralyticis, impotentia atque imbecillitate artuum, corporibus imbecillioribus, cachecticis, frigidis, ſenibus, ubi vires à morbis fractæ & nervi & ligamenta artuum quadam laborant atonia. Neque minus inſigni cum fructu uſurpantur in omnibus uteri morbis, qui poſt abortum, partum difficilem vel etiam puerperium impetunt, nec non quando uterina compages nimia humiditate diffluit, vel plane liquor viſcidus albus ex muliebri ſinu ſtillat & inde ſterilitas eſt; promovent quoque egregie cohibitum menſium, & in viris hæmorrhoidum fluxum.

§. XI.

Et vaporoſis. Aliud genus balneorum eſt, quæ audiunt vaporoſa, ſive Laconica. In his vapores, ſive ſicci calidi, ex accenſo vini ſpiritu halantes, ſive calidi humidi, ex decoctis herbarum cum vino vel aqua ſurgentes, immediate ad univerſum corpus, vel ad certas duntaxat ipſius partes, admittuntur. Eſt autem calidorum ejuſmodi halituum maxima vis ad eliciendum ſudorem, tubulos ſubcutaneos aperiendos, partes duras emolliendas rigidaſque ac tenſas laxandas, nec non tenaces viſcidos humores diſſolvendos, & ſolis calidis aqueis tantum vaporibus duriſſima animantium oſſa & cornua emolliri poſſe, vel coquis & pharmacopœis notum eſt. Hinc vaporoſorum balneorum uſus longe eximius in frigidis morbis, anaſarca, tumoribus œdematoſis, membris paralyſi tactis, atque etiam lue ſic dicta Gallica, item in tumore teſtium, ad prolapſum uteri, vel ani reprimendum, & pro diverſo morbi ſtatu & conditione ex variis concinnantur ſpeciebus. In moleſtiſſimo illo dyſenteriæ fere perpetuo comite, teneſmo, vapores ex lacte & floribus ſambuci præſentaneum afferunt levamen. Utiles quoque ſunt ejuſmodi vapores ſeu fotus ad hæmorrhoidum fluxum proritandum, ante hirudinum appoſitionem neceſſarii. Et quia egregie orificia venarum uterinarum muco obſeſſa expediunt, ubi menſes difficulter exſolvuntur, ſummo cum fructu adhibentur.

§. XII.

Cautelæ in balneorum uſu. Quemadmodum vero unumquodque, quantumvis præſtans remedium, imprudenter minuſque circumſpecte uſurpatum, ſalubri deſtituitur effectu; ita etiam balneorum improvidus & ſine exquiſita cautione adminiſtratus uſus, plus nocet, quam prodeſt. Galenus quidem tria hanc ob cauſam in balneis obſervanda præcipit, ne qui balneantur aliquo pacto horreant, ne ullum viſcus imbecille habeant & ne multitudo crudorum humorum in primis viis adſit. Potiora autem in balneorum uſu tenenda momenta huc redeunt. Nimirum antequam eadem adminiſtrantur, ſemper prius ſolvenda eſt plethora alvuſque libera reddenda; alias ab æſtu lavacri gravia damna à congeſtionibus ſanguinis ac humorum ad pectus & caput inde metuenda. Deinde cavendum maxime, ne nimio lavacri calore corpora adeo exæſtuentur & quaſi elixentur, ut ſudore prorſus diffluant; hoc enim facto, ingruit animi deliquium, capitis dolor, laſſitudo totius corporis, mentis torpor, oris ſiccitas & ſitis, quam ſi quis frigida potione reſtinguere velit, facile gravius malum ſibi poterit arceſſere. Tempus balneo commodiſſimum eſt matutinum, poſt ſomnum, concoctione peracta & vacuo ventriculo, præſertim ſi alvus ante ſoluta. Expedit etiam corpus in balneum non ſtatim totum immittere, ſed ſucceſſive, primo pedes, deinde ſemora, poſtea abdomen uſque ad cordis ſcrobiculum, augendo etiam paullatim aquæ calorem. Neque nimis diu in balneo calido, præſertim martiali, commorandum eſt, ne vires debilitentur. Poſt balneum corpus committendum eſt lecto, quo ſudor proliciatur, qui cum juſculo, vel decocto, aut infuſo appropriato promoveri poteſt. In balneis vero nativis temperatis, ut ſunt in Miſnia Wolckenſteinenſes & Wiſenbadenſes, per aliquot ſæpe horas deſidendum eſt, præſertim ſi morbus eſt gravis & contumax ex vitio nervoſarum partium ſpaſmo conſtrictarum, ſi mens ex hypochondriorum vel uteri vitio laborat, ſi contracturæ adſunt partium, ex nimia rigiditate ligamentorum & nervorum.

§. XIII.

A balneis quibus cavendum? A balneis caveant, quibus caput debile, qui catarrhis & coryza affliguntur, qui ad aſthmata & ad animi deliquia proni, vel lento hectico calore tabeſcunt, tanto magis à vaporoſis, præſertim quæ cum ſpiritu vini accenſo apparantur, quippe quæ valde commovent ſanguinem & plethoricis atque cacochymicis inſenſiſſima ſunt, ac ut experientia conſtat, imprudenti uſu morbos capitis, affectus ſoporoſos, apoplexiam, epilepſiam, ſcotomiam, guttam ſerenam inducunt. Simili ratione detrimentoſa ſunt balnea iis, qui ira graviter excanduerunt, & ipſe aliquot memoria teneo exempla, quod uſurpatis tum iis, febres hecticæ, immedicabiles partium dolores & paralyſes acceſſerint. Et quia dolor colicus ſæpe à ſanguinis per ani venas exitum molientis intra inteſtinorum tunicas ſtagnatione oboritur, ſæpe etiam ſub immanibus à calculo doloribus præſto eſt plethora, hoc caſu, cautiſſime utique mercandum eſt cum ejuſmodi calefacientibus balneis, quæ nonniſi plenitudine ſubtracta, adhibenda ſunt.

§. XIV.

De pediluviis eorumque operatione. Balnea univerſi corporis ſequuntur pediluvia, quorum quoad ingredientia eadem ratio, minor apparatus & ob id frequentior uſus & balneorum vicarius.

vicarius. Vel enim ex ſola aqua levi & pura, ſine aliorum additamento magnoque apparatu, parantur, vel ad corrigendum aquarum gravium & aſperarum vitium, lixivium, aut furfures tritici & chamomillæ flores adjiciuntur, vel etiam lac ipſis confunditur. Licet autem pediluvia tantum infimis & extremis corporibus admoveantur, eorum tamen virtus longe lateque ſe diffundit & graves in remotis etiam partibus morbos levat. Dum enim humore illo calido foventur pedes, nervoſæ, tendinoſæ ac muſculoſæ in iis fibræ ex quibus intercurrentibus vaſis coagmentati ſunt, laxantur, remittuntur, pori & tubuli antea conſtricti ampliantur, ſanguini aditus humoribuſque debitus redditur commeatus; quo fit, ut impetus aliis partibus incumbens divertatur ac cum inſigni levamine ad inferiora derivetur. Deinceps pediluvia etiam temperato ſuo calore agunt in ſanguinem & humores ſub eorum uſu per pedum vaſa tranſeuntes, eoſdemque tenuiores ac dilutiores reddunt, quo longe expeditius per omnis generis in corpore tubulos curſum conficiant & quaquaverſum promtius excurrant, quo etiam fit, ut ſi paullo calidiora adhibeantur, arteriarum pulſum augeant & ſudorem per univerſum corpus eliciant. Adhæc ingens eſt pedum, ceu partium exquiſitæ ſenſationis nervoſo-tendinoſarum, cum omnibus nervoſis univerſi corporis maximeque in inferiore ventre ſitis partibus, conſenſus, adeo conſpicuus, ut ſi tantum perfrigerentur, illico dolores colici exoriantur, alvus ſtringatur, cutis horreat, perſpiratio intercipiatur & menſium ac hæmorrhoidum fluxus ſiſtatur. Quare non dubitandum, quin, ſi tepido humore mulceantur & ſpaſtica in iis ſtrictura tollatur, ſalubris effectus ad remotiora ipſis annuentia organa propagetur ibidemque ſeſe exſerat.

§. XV.

Quibus conveniant?

Et certe pediluvia laudatiſſimi ad derivationem uſus ſunt in morbis, qui à congeſtionibus ad caput & pectus, per ſpaſmos inferiorum maximeque hypochondriorum factis, ſubnaſcuntur, ut præter ſoporoſos affectus omnes fere capitis morbi ſunt, inſania, mania, melancholia, cephalæa, hemicrania, clavus hyſtericus, vertigo, odontalgia, otalgia, gutta roſacea, ophthalmia, defluxiones oculorum ſalſæ, narium hæmorrhagiæ nimiæ & diuturnæ vigiliæ, nec non quæ pectus affligunt aſthmata convulſiva, dyſpnoeæ à copia ſanguinis, cordis palpitationes, tuſſes ſiccæ, hæmoptyſis. Porro ob inſignem qua pollent ſpaſmos remittentem ac ſolventem efficaciam, egregie opitulantur in morbis ſpaſmodicis convulſivis & doloribus, in cardialgia, dolore colico, præſertim hæmorrhoidali, torminibus ex calculo, ventriculi inflatione cum præcordiorum anxietate. Præterea etiam excretiones ſaluberrimas, perſpirationis nempe, urinæ, alvi & ſanguinis quoque ſinceri, per menſes & ſedis venas, efficaciter pediluvia promovent, ſanguini liberum commeatum conciliando, eundem attenuando & ad excretoriorum tubulos alliciendo. Neque minus graves capitis pectoriſque affectus arcent & præſcindunt, maximeque eos, qui per periodos accedunt, quin quotidianum eorum uſum truces periodicas cephalalgias abegiſſe, ipſe expertus novi. Sunt quoque qui in febribus intermittentibus pediluviorum uſum ſuadent, die quidem intercalari vacuo, nec ſine ſalubri effectu, uti patet ex *Obſ.* 144. *Dec. II. An. VI. Miſc. nat. curioſ.* de quartana pediluvio ſanata & quæ KOZACK *de ſalib. Sect. XII. cap.* 10. plura hanc in rem habet.

§. XVI.

Cautelæ in eorum uſu.

Monendum tamen, quod longe felicius ſuccedat pediluviorum operatio, ſi plenitudo ſanguinis per venæ ſectionem in pede prius imminuitur, ſi circa tempus ſomni adminiſtrantur, nec pedes poſt eorum uſum refrigerantur, ſed calidi ſervantur & in lectum transferuntur, eoque facto, auctior per univerſum corporis ambitum redditur perſpiratio. Cavendum vero eſt, ne pedes lavacro immittantur eo tempore, quo menſium fluxus imminet, aut jam exſolvitur, eo quod divertendo ab utero & ad inferiora invitando ſanguinis appulſum, ut ipſum profluvium vel ſiſtatur, vel intercipiatur, efficiunt; contra ea aliquot ante ſtatam menſtruam periodum dies, ad promovendum fluxum egregie faciunt, præſertim ſi temperata emmenagoga vel pilulæ ad mentem Beccheri paratæ, ſimul in uſum trahuntur. Abſtinendum quoque quam maxime à pediluviis conſtringentibus, aluminoſis, ſulphureis, ad reſiccandum moleſtum pedum ſudorem, oedemata diſcutienda, ulcera abigenda, item ſi doloribus podagricis pedes exercentur; ſiquidem iiſdem non ſine periculo materia illa virulenta ad interiores nobiliores partes retropellitur. Et quoniam communis fervidus in Carolinis fons, vulgo *der Prudel*, virtutem quam maxime repellentem poſſidet; providus utique lavacri ex eo uſus eſſe debet, in omnibus paſſionibus, ubi materia vitioſa externo corporis cortici incumbit, ac præſertim in doloribus arthriticis & podagricis.

§. XVII.

Clyſteres affines balneis.

Inter remedia externa, domeſtica & facile parabilia connumeranda etiam clyſmata, ſive enemata, quæ nihil aliud ſunt, quam decocta ex certis ſpeciebus confecta & per ſyringam ano pro vario ſcopo & uſu infuſa. Habent hæc multum cum balneis affine atque commune. Balnea quippe lavacra ſunt partium externarum, clyſteres vero inteſtinorum quæ craſſa vocantur, quæ eluunt, abſtergunt & à contentis repurgant. Balnea vel emollientia ſunt, vel roborantia, clyſmata pariter pro varia ingredientium ratione, ſolidas, rigidas, tenſas & ſtrictas partes molliunt & laxant, vel flaccidas & à tono dejectas firmant atque adducunt. Deinceps ſicuti balnea ſola applicatione externa toti ſanguinis & humorum maſſæ virtutem inſinuant, ut liberiorem & expeditiorem eorum progreſſum faciant ſimulque ſalutares excretiones facilitent: ita etiam enematum operatio non ſolum in ſanguinis & humorum circuitum, ex immutatione pulſus, ſed etiam ad excretiones movendas, præter alvi ſubductionem, ex perſpirationis & urinæ uberiori ſucceſſu, luculenter patet. Balnea porro vi pollent inſigni antiſpaſmodica eandemque in diſſitas ſpargunt partes: clyſteres non minus hac pollere virtute, qui artis exercitia tractant quam optime norunt. Et denique quemadmodum immiſſo in lavacrum corpore, congeſti præter naturam & non ſine periculo in certa loca humores, ad alias externas & inferiores partes derivantur, quo æquabilis ipſis reddatur ubique commeatus: ſic etiam clyſmata ad divertendas à pectore & capite ſanguinis congeſtiones, gravium pathematum genitrices, inſigni & laudatiſſimo uſu plurimum valent.

§. XVIII.

Et ſunt

Solent vero clyſteres pro diverſo medicationis ſcopo ex variis concinnari ſpeciebus. Et ſicuti indicationes in medendo ad quatuor potiſſimum fines directæ ſunt, alterantem nempe, evacuantem,

tem, roborantem & ſedativum: ita eadem etiam clyſterum ratio, ut iiſdem vel indurata ſtercora emolliantur, aut qualitate infeſta acria, acida & ſalſa recrementa attemperentur, vel contenta in craſſorum canali evacuentur, vel languentes inteſtinorum fibræ & delaſſatus periſtalticus in iis motus roborentur, vel denique ſpaſmi tunicarum inteſtinalium remittantur & fibræ ſtrictæ nimis laxentur. Quod ſi igitur intentio eſt duras fæces & ſtercora arida humectandi, vel etiam ſuccos acres, ſalſos, corroſivos, acidos, bilioſos in craſſis obhæreſcentes obtundendi, clyſteres optime parantur ex emollientibus & demulcentibus, cujus generis ſunt lac animantium, decoctum raſuræ cornu cervi, pedum vervecinorum & vitulinorum, avenaceum, juſcula carnium pinguia, pinguedines animantium, butyrum inſulſum, decoctum ficuum, mel, manna, ſaccharum, decoctum radicis altheæ, liliorum alborum, ſeminis lini, fœnu græci, florum chamomillæ, verbaſci, meliloti. Quæ quidem ingredientia, quum ſimul eximiam ſpaſmos relaxandi virtutem obtineant, in omnibus affectibus ſpaſmodicis, doloribus, febribus, ſanguinis congeſtionibus, & ubi alvus ſive propter ſpaſmos obſtipata, ſive ſtercora indurata obſtructa, commodam & utiliſſimam locant operam.

vel alterantes.

§. XIX.

vel evacuantes.

Ubi alvum ſimul evacuare & fæces atque humores ſtagnantes ſubducere conſtitutum eſt, ſalia ejuſmodi decoctis adjecta omne ferunt punctum, ut ſunt ſal commune, gemmæ, Ebshamenſe, Sedlicenſe, digeſtivum Sylvii, nec non ammoniacum. Et certe dimidia ſalis uncia clyſteri adjecta in evacuando majoris efficaciæ eſt, quam aliquot unciæ electuariorum ex purgantibus concinnatorum. CELSUS jam hunc in finem muriam alvo infundendam ſuadet, id quod etiam cum noſtra muria, quæ & pota & per clyſterem injecta potenter purgat, nec non cum Sedlicenſi aqua, optime ſuccedit. Huc quoque referenda enemata, quæ ex urina humana, vel animantium parari ſolent, ad educendas alvo viſcidos ac lentos ſuccos. Neque minus ſapo Venetus ſolutus egregie pro clyſteribus inſervit, tum maxime, quando acida, viridis & corroſiva bilis tenellorum adhuc lactantium infantum inteſtina gravius exagitat. Quando vero fortiori ſtimulo opus eſt, tutius emetica, quam draſtica & acriora cathartica clyſteribus commiſcentur, eamque ob cauſam *de Rebecque in obſervatt.* vinum emeticum clyſmatibus in hydrope & apoplexia indendum commendat.

§. XX.

Vel roborantes.

Roborantes clyſteres virtute ſua non modo inteſtinis, ſed & aliis partibus atonia laborantibus dicati ſunt, & ob id varia etiam recipiunt. Quum quidem tunicæ inteſtinorum languentes roborandæ, carminativa ſic dicta ex uſu ſunt, quæ flatus diſcutiunt & recrementorum evacuationem ſecundant, & ex his maxime ſemina quatuor carminativa majora & parata ex ipſis olea, baccæ lauri & juniperi. In gravioribus capitis morbis, ut apoplexia, paralyſi, affectibus ſoporoſis, auditus & viſus debilitate, utiliter herba rutæ, majoranæ, roriſmarini, ſaturejæ, thymi, ſalviæ, flores lavendulæ, ſpicæ adjiciuntur. Ubi paſſiones ex uteri vitio, maximeque ejus atonia oriundæ, affligunt, ob peculiarem & ſpecificam quaſi facultatem cum fructu adhibentur herbæ pulegii, artemiſiæ, matricariæ, ſabinæ, menthæ, flores cheiri, calendulæ, radices ariſtolochiæ, nec non myrrha & galbanum, & ex his concinnati clyſteres crebrius injecti in reſtituendo menſium fluxu & expellendis molis eximia pollent efficacia.

§. XXI.

Ego quoque experientia edoctus in chronicis ex ſuccorum impuritate, viſcerum prava conſtitutione, infarctu humorumque ſtagnatione, affectibus, præſertim cachexia, ſcorbuto, malo hypochondriaco, menſium vel hæmorrhoidum ſuppreſſione, maximi facere ſoleo clyſteres, quibus admixta amara & balſamica, cujus generis ſunt trifolium fibrinum, ſummitates centaurii minoris, carduus benedictus, radix gentianæ, ſcolopendrium, rhabarbarum, eſſentia rhabarbari, elixir proprietatis, eſſentia fuliginis alcaliſata, ſpiritus cornu cervi & maſſa pilularum balſamicarum. Et ſolo ejuſmodi clyſterum uſu, deſperatos ſe ad ſanitatem reduxiſſe hypochondriacos teſtatur HERCULES SAXONIA *lib. I. prax. cap.* 16. Neque minus roborantia apprime proficua clyſmata confici poſſunt ex vino, quibus etiam ubi vires admodum languidæ nec corpus nimis ſenſibile, addi poteſt balſamum noſtrum vitæ dictum. Hinc in *Actis Anglic. pag.* 598. mentio injicitur clyſteris ex vino Hiſpanico, pipere & vitello ovi, egregiæ virtutis, quod tota nocte retentum, viſcera calefaciat & aliquot horis poſt ſudorem moveat. Quin tam conſpicua clyſmatum ad corroborandum univerſum nervorum ſyſtema eſt virtus, ut ipſos febriles in intermittentibus inſultus compeſcant. Etenim HELVETIUS in peculiari tractatu, de methodo febres ſine interno medicamentorum uſu curandi, perhibet; febres ſola clyſterum injectione ex decocto corticis chinæ cum aqua, vel etiam addito tantillo vini, optime poſſe perſanari, id quod etiam ALBRECHT, *in Miſc. nat. cur. Dec. III. An. III. obſ.* 127. quinque confirmat exemplis. Et Ægyptii in quartana pro ſecreto habent clyſterem ex decocti majoranæ libra una & tribus olei laurini unciis, uti auctor eſt ALPINUS *de Medic. method. pag.* 189. addens: *hoc clyſtere, & in me ipſo olim quartana vexato ſumma cum utilitate uſus ſum, & nonnullos tribus ſolummodo hiſce clyſteribus uſos, ſanatos fuiſſe, vidi.*

varii generis.

§. XXII.

vel ſedantes.

Superſunt denique clyſteres ſedantes, doloribus complacandis & ſpaſmis ſolvendis inſervientes. Horum in numero ſunt clyſteres ex meris oleis, pinguedine animantium & butyro inſulſo conflati, qui, ubi tunicæ coli à vehementi ſpaſmo obſidentur, ut ipſius cavum anguſtetur, flatus retineantur & dira oboriantur tormina, uti obvium eſt in colica convulſiva ſpaſmodica, præſertim hæmorrhoidali & quæ ab inhærente acri cauſtica à ſuperficie corporis repulſa materia ſuſcitatur, laudatiſſimæ ſunt virtutis. De his magnifice admodum ex Veteribus ſentit AETIUS, qui *lib. IX. cap. de colica* clyſterem antiſpaſmodicum parari jubet, ex butyro recenti, adipe anſerina, gallinacea, medulla cervina, adipe urſina, cumino, foliis rutæ, nardo Celtica, caſtoreo & oleo rutaceo, addito hoc præcepto: *utere hoc ipſo in vehementibus doloribus, evacuatione tamen prius per alium clyſterem facta, & poſt horæ ſpatium menſuram unam mediocris poculi tepefactam infunde & jube quieſcere ac aliquandiu pharmacum retinere, atque ita divinam ejus videbis facultatem.* Quod ſi vero ſpaſmis nimius æſtus ſanguiniſque orgaſmus jungitur, ut in doloribus capitis, articulorum, hæmorrhagiis, clyſteres cum ſero lactis, vel lacte ex emollientibus & anodynis quam optime injiciuntur, floribus ſcilicet chamomillæ vulgaris, ſambuci, verbaſci, meliloti, nec non croco, nitro depurato & oleo amygdalarum dulcium.

cium. Non minus in pathematibus ſpaſmodicis, epilepticis & convulſivis motibus, ut ſpecifica addantur ex uſu eſt. In hyſtericis quidem pathematibus ſagapenum, aſa fœtida & caſtoreum accommoda ſunt. In epileptico & convulſivo inſultu, radix, ſemen & flores pœoniæ, ſuccus lumbricorum terreſtrium, liquor cornu cervi ſuccinatus, utiliter commiſcentur; cujus generis clyſtere ex antepilepticis & tinctura caſtorei parato primiparam epilepſia tentatam egregie eſſe levatam teſtatur HARDERUS *in Miſc. nat. cur. Dec. III. A. II. obſ.* 100.

§. XXIII.

Clyſterum uſus varius. Hi itaque clyſteres pro varia medentis intentione ampliſſimi in praxi medica ſunt uſus, quem CELSUS *lib. II. cap.* 12. ſic in compendium ſiſtit: *alvi ductio per lotiones ſemel vel ſummum bis non omittatur, ſi caput grave eſt; ſi oculi caligant; ſi morbus majoris inteſtini eſt, quod Græci* κῶλον *nominant; ſi in imo ventre aut in coxa dolores ſunt; ſi in ſtomachum quædam biliosa concurrunt, vel etiam pituita eo ſe; humorve aliquis aquæ ſimilis confert; ſi ſpiritus difficilius redditur; ſi nihil per ſe venter excernit; utique, ſi juxta quoque ſtercus eſt, & intus remanet, aut ſi ſtercoris odorem nihil dejiciens æger ex ſpiritu ſuo ſentit; aut ſi corruptum eſt, quod excernitur; aut ſi prima inedia febrem non ſuſtulit; aut ſi ſanguinem mitti, quum opus ſit vires non patiuntur, tempuſve ejus rei præteriit; aut ſi multum ante morbum aliquis potavit; aut ſi is, qui ſæpe, vel ſponte aut caſu purgatus eſt, ſubito habet alvum ſuppreſſam.* Præter ea autem quæ in ſuperioribus de enematum in variis morbis utilitate paſſim inſerui, tenendum adhuc, quod in genere quam maxime conducant his, quibus venter ægrius deſcendit & ſtomachus imbecillis medicamenta ad ſubducendum efficacia ſuſtinere nequit. Pariter in febribus continuis & exanthematicis præſtat ſemper clyſteribus & venæ ſectione, ſi opus eſt, curationem auſpicari, & ſub eadem etiam ſi alvus clauſa, clyſteribus inſiſtendum. CHRIST. quoque LANGIUS in *Miſc. natur. curioſ.* omnibus vulneratis ſerio commendat clyſmatum uſum, ne alvi ſuppreſſio inflammationes vel ſanguinis ſtagnationes augeat. Poſſunt etiam clyſteres aliis adhuc quam quorum meminimus uſibus, pro varia morbi ejuſque cauſæ conditione, adaptari; quo inprimis referendi illi, qui in diarrhœis, dyſenteriis & inteſtinorum eroſione, tam ad acrem humorem contemperandum, quam exeſas partes conſolidandas ſummo injiciuntur cum fructu, conficienda ex decocto pedum vitulinorum, vitello ovi, ſevo hircino, bolo Armena, tragacantha, ſucco cancrorum fluviatilium, ſpermate ceti, balſamo de Copaiva & ſulphuris therebinthinato.

§. XXIV.

Et late patens virtus. Et licet clyſteres efficacia ſua proxime afficiant inteſtina & in ſubſtantia & materia craſſorum limites non tranſcendant; nihilo minus tamen eorum virtus, non modo ex inteſtinis, tanquam partibus nervoſis & quæ cum reliquis nervoſis corporis partibus exquiſitum conſenſum alunt, ad alias & remotas etiam propagatur, ſed & ipſi ſanguini ac lymphæ inſinuatur. Prius ex eo pateſcit, quod clyſmata, ſi nimis acria, teſte AVICENNA *Can. med. lib. I. Sect. IV. cap.* 17. febrem accendant, emeticis imbuta vomitum moveant & dolores vel in ſuprema corporis regione complacent; poſterius vero nutriens, confortans & ſtupefaciens eorundem facultas teſtatum facit, & quod, ut quidem fidem faciunt *Act. Angl. pag.* 598. ſpiritus vini per inferius os injectus, longe magis inebriet & infatuet, ac ſi eadem menſura per œſophagum ingurgitetur. Potiſſimum tamen conſpicuus eſt clyſterum in inteſtinis tenuibus doloribus & ſpaſticis conſtrictionibus laborantibus effectus, hanc maxime ob cauſam, quod illud craſſorum ampliſſimum colon tenuia cingat iiſdemque ubique ſit circumvolutum, eaque propter infuſum eidem emolliens & paregoricum clyſma, blando tepore ſuo, contigua tenuia ſimul afficiat, & penetrante per tunicarum poros vapore, iiſdem facultatem inſinuet, haud ſecus ac veſica decocto emolliente repleta extrinſecus appoſita, in magnis internarum partium doloribus, ſpaſmis & inflammationibus levamen affert præſtantiſſimum.

§. XXV.

Cautelæ in ipſorum applicatione ſervandæ. Ut autem ſaluberrimus clyſterum effectus eo certius obtineatur, utique in eorum, haud ſecus quam in aliorum ſanitatis præſidiorum uſu, circumſpectio adhibenda & neceſſariæ quædam cautiones tenendæ. Nimirum ſunt quidam adeo ſenſibilis naturæ, ut inteſtina clyſteres plane ferre nequeant, & ipſe viderim, colicos alioſque dolores eo magis increviſſe, quo plura clyſmata injecta, qui poſtea ſolo interno convenienti laxante eximie levati. Et ſicuti in his clyſterum injectio non urgenda; ita etiam acres non ſtatim applicandi, quando alvi excrementa diutius retenta, ne plus trahant ad infarcta inteſtina & obſtructionem obfirment, ſed potius præmittenda his enemata, quæ laxant, lubricant, ſtercora emolliunt & evacuationi viam pandunt, uti perite monet MERCATUS *lib. I. pag.* 64. Poſt paſtum quoque clyſterum uſus tempeſtivus minuſque proficuus, eo quod ciborum concoctionem atque digeſtionem interturbat; chyli elaborationem & extractionem impedit ac nimis celerem ingeſtorum evacuationem proritat.

§. XXVI.

Et monita. Neque etiam alvum crebro nimis & jugiter clyſteribus ſolicitare expedit; tum quia virtutem inteſtinorum expultricem ſequiorem reddunt, ac ut natura iis aſſuefacta officii ſpontaneæ excretionis obliviſcatur faciunt; tum etiam, quod ſubita & repetita crebrius liquoris clyſmatici vel nimis calidi, vel perfrigerati infuſione, ordinata illa & naturalis fibrarum inteſtinalium tenſio lædatur & inordinati motus provocentur, ac quum nullum enema applicari poſſit, quocum non ſimul flatus intrudatur, flatuum metuendus ſit proventus. Præterea quia inteſtina etiam craſſa partes ſunt admodum nervoſæ, omnia quæ nervis ſunt inimica, frigida ſcilicet, acida, auſtera, draſtica virulenta & ſalia acriora, opiata, narcotica, item adſtringentia, penitus ex clyſteribus debent excludi, ne motus inteſtinorum periſtalticus inde lædatur, vel deſtruatur, quo ſalvo, ciborum digeſtio cum ſaluberrimis ſecretionibus & excretionibus ex voto ſuccedit, quo deſtructo, inteſtina ſpaſmis, flatibus & fecibus multis cum moleſtiis obſidentur. Quibus denique addi etiam merentur præclara CELSI *l. c.* monita, *ſervanda*, inquientis, *illa ſunt, ne ducatur ulla cruditate ſubſtante; ne in corpore infirmo, diuque in adverſa valetudine exhauſto; neve in eo, cui ſatis alvus reddit quotidie, quive eam liquidam habet; neve in ipſo acceſſionis impetu, quia, quod tum infuſum eſt, alvo continetur, regeſtumque in caput, multo gravius periculum efficit.*

CAPUT XI.

De aquæ frigidæ potu ſalutari.

§. I.

IN hac de ſalubritate frigidi, inprimis aquæ puræ, potus, diſquiſitione, duplex potiſſimum nobis agitandum eſt argumentum. Unum, quo demonſtremus, quid ab humido potus, utilitatis, ad ſanitatem, vel integram conſervandam, vel labefactatam recuperandam, ſit exſpectandum. Alterum, ut evictum demus, potum ejuſmodi, ob id etiam quod frigidus eſt, peculiares ſaluberrimas exſerere virtutes & medicinæ præſtabilis gerere vicem.

§. II.

Utilitas humidorum in corpore humano demonſtratur. I. ex ſtructura corporis.

Sane perutile ac neceſſarium eſſe, humidum ac diluens potus elementum, ad conſervandos vitales machinæ animalis motus, comprobant multa. Omnis enim corporis humani ſtructura fibroſa eſt & vaſculoſa. Singulæ ipſius flexiles partes ex innumeris majoribus, minoribus, minimis & tantum non infinite parvis canaliculis coagmentatæ. Atque per horum alveos fluida perpetim feruntur, progrediuntur & circumaguntur. Docent hæc omnia uberius anatomicæ, maximeque immortalis nominis RUYSCHII, injectiones & obſervationes exquiſitæ. In hoc autem fluidorum per ſolida progreſſu continetur vita, atque illo per tenuiſſimos tubulos curſu abſolvitur nutritionis, ſecretionum atque excretionum negotium; ſine quo nec ſanitas, nec partis ullius functio poteſt conſiſtere.

§. III.

Eandem probat II. natura ſanguinis.

Quod igitur per tubulos adeo exiles in corpore vivo & ſano decurrit fluidum; utique eſſe debebit valde tenue. Atque etiam ſic eſſe evincit experimentum noſtrum, quo conſtat, ſanguinem ſani hominis è vena miſſum, libratum & in vaſe amplo fornaci calidæ impoſitum, facta ſucceſſive humidi exhalatione, tres partes amittere, reſtitante tantum una ſicca & ſolida. Neque tamen venoſus ſanguis genuinum de ſubtilitate & fluiditate omnis in corpore ſanguinis fert teſtimonium, ſed is, qui corde & majoribus arteriarum ramis continetur, longe tenuior, eundemque vel triplo majorem humidi quantitatem habere, haud eſt improbabile. Nam ſi quis potum & cibum, à ſano & operoſo homine aſſumi ſolitum, ad ſiccitatem reducet, computatione facta, novem circiter liquidi partes, ad unam ſolidi, ineſſe, patebit. Lac quoque, quod nihil aliud, quam extractus ex alimentis ſuccus, ex quocunque fere animali depromtum, per deſtillationem, minimum ſeptem liquidi partes largitur, relicta duntaxat una ſolidioris maſſæ parte. Lymphaticus quippe & chyloſus liquor, qui ſubclaviæ venæ ſucceſſive copioſe infunditur, ſanguinem diluit inſigniter. Sanguis autem humido ſic imbutus, pergit ad dextrum cor, ex quo mittitur in pulmones, in quorum vaſculis & veſiculis, hauſto per inſpirationem aëre, conquaſſatur, atteritur & quoad minima intime miſcetur. Quo floridus & fluidiſſimus redditus, venit in ſiniſtrum cor, & ex hoc in univerſum corpus diffunditur, pro ſubeundis ſecretionibus & excretionibus obeundiſque functionibus variis, quibus factis, per venas tandem iterum confluit in cor.

§. IV.

Ulterius evincitur III. ex curatione graviſſimorum morborum per aquam.

Pateſcit jam, quam neceſſarium ſit ad mixtionem & vitalem ſanguinis motum, humidi elementi, multis modis ſolidum ſuperantis connubium. Ex quo porro facile colligitur, non tam adverſum eſſe vitalibus humoribus humidi, per potum, niſi fuerit inſalubris, aſſumti exceſſum, quam illum, qui in cibis ſolidioribus admittitur. Viciſſim expedita eſt ratio, quare ex defectu potus, fœminis & vitæ ſedentariæ addictis, multæ longæ & graves paſſiones, à ſuccorum ſpiſſitudine & facta inde minimorum tubulorum obſtructione, accidant. Innoteſcit quoque, cur ad arcendas & perſanandas, acutas æque ac chronicas paſſiones, non certius, tutius & magis præſens ſit remedium, quam humectantia & diluentia. Quorum in numero ſunt Veterum ptiſanæ, ſerum lactis, aquæ minerales & medicatæ, thermæ & acidulæ, decocta & infuſa vegetabilium cum aqua. Neque minus in promtu eſt cauſa, qui fiat, ut pharmaca maximarum virium, ex minerali regno petita, in gravibus rebellibus & diuturnis paſſionibus nihil fere eximii præſtent, niſi acceſſerit humidum ſufficiens, virtutem in venas omnes diducens.

§. V.

Pluvialis aqua ceteris præſtat.

Permoverunt me hæc omnia, cum aliis rationum momentis, ut jam ante viginti & quod excurrit annos *peculiari diſſertatione* aſſererem: aquam eſſe medicinam univerſalem. Non tamen omnem. Sunt enim variæ, ſæpe non ſalubris indolis aquæ. Sed quæ panaceæ nomine digna, leviſſima eſt & puriſſima, heterogeneis, terreſtribus & ſalinis particulis deſtituta. Quibus dotibus ſplendet potiſſimum pluvialis, ruri in aëre libero, non ex ſtillicidiorum compluviis collecta, nec non deſtillata. Talis enim ſubtilis, pura & levis aqua ſubit expedite corporum intima, quæ dura & rigida mollit atque mulcet, firmioremque ipſorum compagem eliquat atque diſſolvit. Unde, uti œconomis notum eſt ac coquis, ad promtiorem ciborum, qui compactioris texturæ, coctionem, item ad eluendas maculas abſtergendaſque ſordes, adhibetur utiliter. Neque eapropter dubium eſt, quin in humano corpore, rigidas præter naturam fibras mulceat atque adeo adverſus inde oriundos multos & difficiles morbos, præſidium ſit certe probatiſſimum.

§. VI.

Damna. potus frig[illegible]

Quæ quum ita ſint, de ſalubritate potus aquoſi dubitabit quidem nemo; ſed quod etiam actu frigidus conducat & ipſis in morbis ſit præſidio, certe arbitrabuntur non omnes. Grave de noxa potus frigidi eſt artis noſtræ parentis, HIPPOCRATIS, jam teſtimonium, quod *libr. de intern. affect. V.* §. 18. ſic habet: *frigido potu, ſi quis inconſiderate utitur, ſpaſmos & rigorem inducit. Nam exitu inquinamenta prohibet, & oſſibus & cerebro bellum indicit.* Et ſane calidi ſunt in omni animante humores. Frigus autem, vitæ ipſiſque fervientibus motibus, cenſetur inſenſiſſimum. Nam ſuccos denſat fibraſque & ex his coagmentata tenuiſſima vaſcula conſtringit. Quo ſecretionum & excretionum ſucceſſus interturbatur, ipſique libero ſanguinis progreſſui, in quo maximé vitæ ſanitatiſque ratio eſt poſita, ponitur obex. Docet præterea experientia: graves, immo funeſtas, multas, chronicas & acutas paſſiones, à frigido potu fuiſſe inductas. Inflammationes ſcilicet ventriculi, inteſtinorum & pulmonum, morbos ſpaſmodico-convulſivos, aſthmata, phthiſin, hydropem, hecticam, hypochondriacum malum, menſtrui & hæmorrhoi-

Rr

morrhoidalis fluxus ſuppreſſionem, indeque ortas graviſſimas totius ſyſtematis nervoſi paſſiones & quæ id genus plura.

§. VII.

Uſus frigidorum in corpore humano.

Licet autem hæc negari omnino nequeant; neutiquam tamen ea propter frigidum potum penitus eſſe damnandum cenſemus. Dabimus potius rationis & experientiæ ſuffragio evictum: eundem quandoque medicinam præbere, efficacem non minus, quam ſalubrem. Frigus enim ipſum naturæ humanæ non adeo adverſum eſt ac inimicum, uti vulgo putatur. Obſervamus certe, homines & animalia frigidarum ſeptentrionalium regionum, frigus non modo ferre innoxie, ſed & longe robuſtiora, vivaciora & fœcundiora eſſe iis, quæ ſub calido cœlo vivunt & aluntur. Tempore hiemali, ſub conſtitutione aëris quantumvis gelido, epidemici morbi graviſſimi, nec non anomalæ febres, rariores ſunt minuſque infeſtæ, quam æſtate & cœlo regnante æſtuoſo. Experti ſumus id jam per aliquot annos, quibus ob æſtatis fervorem nimium inſolitamque ſiccitatem, ubivis fere, varii generis anomalæ febres, acutæ & chronicæ, nec non dyſentericæ, populares habuerunt circuitus & ſtragem ediderunt haud levem. Atque etiam huic inſalubri aëris & temporum conſtitutioni ſiccæ nimiſque calidæ, illud haud immerito videtur tribuendum, quod ab aliquo tempore, major ſemper mortuorum fuit numerus, quam natorum. Nemo porro non novit, ſub cœlo ſereno frigido, ſpirantibus ex oriente & borea ventis, vires eſſe vegetiores, ciborum appetentiam cum digeſtione promtiorem ipſumque ſomnum ſuaviorem, ac æſtate & ſub atmoſphæra levi ac calida, cujus indicium fert mercurii in barometro deſcenſus. Frigidus enim aër elaſticus eſt & expanſivus, fibraſque ſtringendo, robur ipſis addit, eaque propter cordis omniumque vaſorum ſyſtalticum motum intendit. Cujus in confirmationem facit præterea domeſticum, ſed curioſum experimentum, quo exemtum carpionis majoris cor adhuc palpitans, ſimulac aquæ tepidæ injicitur, illico motum intermittere, in frigidam projectum eundem repetere, iterum calidæ commiſſum, amittere, & in frigida poſtea aliquandiu adhuc concuti cernitur. Ne dicamus, piſces in aëre frigido alioſum delatos, diu vitam ſervare, in calido autem brevi exſpirare.

§. VIII.

Potus aquoſi frigidi ſalubritas.

Ad ipſum [illegible]gidum aquoſum potum quod attinet; eſt is [illegible]tique, uti antiquiſſimus & communiſſimus, ita etiam ſaluberrimus. Non levis enim hanc in rem momenti eſt obſervatio, quod qui potibus ſpirituoſis, cereviſiis inebriantibus, vino & aquis ſic dictis vitæ liberalius utuntur, graviſſimis morbis frequentius afficiantur, apoplexia ſcilicet, paralyſi, ſuffocativo catarrho, capitis doloribus, phthiſi, hæmoptyſi, peripneumonia, hydrope, calculo, podagra, hæmorrhoidum turbis & inde oriundis pathematibus, nec non internorum æque ac externorum ſenſuum vitiis. Illi vero qui frigidum & ſimplicem aquoſum potum bibunt; longe rarius omnibus his diris malis ſunt obnoxii, ſed corporis & animi vires habent integras, appetitu pollent meliori, albos etiam & compactos, nec exeſos dentes gerunt. Nec ea propter ratione caret illud Turcarum præceptum, quo vini potus ipſis ſerio interdictus, tum, ut occaſio præſcinderetur ebrietatis ſenſuſque interni ſibi conſtarent ſemper, tum etiam, ut in calido ſub quo degunt cœlo, vita & ſanitas ſervaretur integra. Atque etiam in Italia & Hiſpania, ubi calidior atmoſphæræ habitudo, ſolennis eſt frigidus, quin glaciatus, potus, quo æſtum reſtinguunt tam utiliter, ut, ſine eo, vix ſanos eſſe incolas, optimates præſertim, vini potui ſimul indulgentes, per experientiam conſtet. De quo teſtis gravis eſt RAMAZZINI, de *tuend. princip. valetud. cap. V.* perhibens: *pro ſingulari beneficio à divina bonitate, ad repellendam aëris æſtuantis violentiam, nix eſt accipienda, in regionibus præſertim calidioribus, ut in Sicilia, regno Neapolitano ac tota fere Italia, tum pro ſanis, tum pro ægris corporibus. Ubi enim, uti aliquando evenit, cum per hiemem vel paucæ nives, vel nullæ delapſæ fuerint, ac propterea nivalis annonæ caritate laboretur, annus ille pro nefaſto habetur. Nec obſervatione caret, quod in hujuſmodi caſu, longe plures & graviores morbi vagati fuerint, quam ceteris temporibus.*

§. IX.

Probatur hæc amplius, moduſque operandi indicatur.

Quod ſi autem in modum, quo frigus in potu ſalutarem exſequitur effectum, inquiramus; præter id, quod motum inteſtinum partium in ſanguine, intenſiorem, cum inde pendente calore attemperat, à roborante facultate eundem potiſſimum repetendum eſſe cenſemus. Enim vero robur & imbecillitas in genere, quæ partibus corporis vivi & ſani inſunt, non ſecus ac in univerſo, ad virium motricium quantitatem, vel auctam, vel imminutam, referri debent. Deinceps robur animantium vitale, certam in fluidis & ſolidis diſpoſitionem requirit. Quo magis quippe ſolidæ partes tenſæ, ſtrictæ & compactæ, quo copioſior liquidi tenuiſſimi, quod in ſanguine præſertim arterioſo & poroſo nervorum contextu continetur, eſt in partes influxus: eo validior ſolidorum, eoque expeditior liquidorum craſſiorum per canales eſt motus. Contra ea, quo remiſſiores fibræ, ſolidas corporis partes componentes, quo parcior fluidi mobiliſſimi arterioſi & nervoſi influxus, eo major ad motum imbecillitas & in circumagendis liquidis defectus. Plurimi porro morbi vel à ſtaſi, ſive quiete perfecta, vel à ſtagnatione, ſive lentiore humorum progreſſu, & ingignuntur, & ſuſtentantur. Et hæ morbificæ cauſæ pendent ab elatere & motrice ſolidorum vi imminuta. Frigoris autem in univerſum is in corpore effectus, ut fibras ſtringat atque adducat. Igitur, quando potus corpus ſubit frigidus, laxatas ſolidas partes moderate conſtringendo firmat, quo dum non modo vaſorum diameter minuitur, ſed & impenſior fibris conciliatur reſiſtentia, humorum etiam motus partim liberior redditur & expeditior, partim quoque alio determinatur. Ex quibus utique fit planum, frigidum potum, ob roborantem hanc ſuam facultatem ad præſcindendas humorum ſtagnationes & excutiendam quæ in vitio eſt materiam, adeoque morbos & arcendos, & perſanandos, uſus eſſe longe ſaluberrimi.

§. X.

Frigidæ aquæ ad curandos morbos præſtantia.

Jam, ut propius accedamus ad ſcopum, omnis medicatio eo dirigenda, ut non tantum temperata mixtio in humoribus, verum etiam ſymmetria & legitima proportio in vitalibus motibus, conſervetur. Ad hanc autem obtinendam, tranſeundum interdum ad extremum contrarium: Et ipſa illa generoſa remedia, quibus magna juvandi virtus ineſt, à temperie deſciſcunt & ad extremum quoddam inclinant. Nam ſcite non minus, quam vere, tradidit MARTIANUS Comment. in Hippocr. de humid. uſu, pag. 128. *mediocritas*, inquiens, *in calefaciendo & frigefaciendo*,

ciendo, ſicuti extra noxam eſt, ita etiam parum prodeſſe poteſt. Quippe remedium temperatum, ut aliquando CELSUS dixit, æque tutum, æque debile eſt. Quæ vero extra mediocritatem ſunt, ea, ut lædunt, quibus non conveniunt, ita opem ferunt, quibus convenientia exiſtunt. Et is etiam ſenſus eſt priſci illius canonis medico-practici: *ſimilia ſimilibus conſervantur, & contraria contrariis curantur.* Etenim ſanitati, cujus ratio in humorum temperie motuque æquabili repoſita, amiciſſima ſimilia, quæ temperiem hanc ſervant atque tuentur. In morbis autem, quia ab intemperata humorum qualitate naſcuntur & motus ab æquabilitate deflectunt, deſiderantur in curatione contraria, quæ exceſſum, aut defectum ad legitimam proportionem, temperiem & ſymmetriam reducant. Sic ubi redundans ſanguinis & humorum copia morbos ingenerat, tollenda hæc eſt contrariis, fame, ſanguinis miſſione & evacuantibus. Viciſſim, quum ſuccorum laudabilium roſcidorum ſit defectus, neceſſaria nutrientia, quæ ſanguinem & humores reſarciunt. Calor excedens, exigit refrigerantia, humiditas nimia, exſiccantia; motuum languor roborantia; impetus motuum, ſedantia.

§. XI.

Specialius monſtratur.

Inde nunc etiam pateſcit, quando, & qua ratione, frigus in potu ſalutarem edere poſſit effectum; de quo ſpecialius porro agendum. Atque ut initio dicamus de illa corporis humani præter naturam conſtitutione, in qua æſtus impenſus fervidusque inteſtinus partium ſulphurearum motus præſto eſt, uti potiſſimum accidit in febre; tum certe ad æſtum reſtinguendum & calidum motum componendum, potus apprime ex uſu eſt frigidus. Citabimus hujus in confirmationem aliquot probatiſſimæ fidei teſtes. Ille artis noſtræ dictator, HIPPOCRATES, *Epid. lib. VI. Sect. IV.* ſic præcipit: *calidæ naturæ refrigeratio confert, aquæ potus & quies.* GALENUS ad ardorem in febribus temperandum, præbuit aquam frigidiſſimam ad ſatietatem. CELSUS *in præfatione* meminit Medici cujuſdam CASSII, qui febricitanti cuidam & magna ſiti affecto, frigidam aquam ingeſſit, eoque, protinus febrem ſomno & ſudore diſcuſſit. PRIMEROSIUS de vulg. error. lib. I. cap. XL. *in febre*, inquit, *ſi julepi aut denegentur, aut parcius exhibeantur, corpus à calore febrili emaciatur ac marceſcit, unde non parum damni ægrotantibus imminet. Sed potius talibus febribus laborantibus copioſius & ſæpius præberi debent, ad calorem febrilem temperandum, naturam recreandam; eoque audacius, ſi coctio præceſſerit. Naturales enim evacuationes criticas, per ſudorem, alvum vomitumque adjuvant.*

§. XII.

Varia de hoc remediorum teſtimonia.

Potiſſimum in ardente & bilioſa febre, ceu præſtantiſſimus commendatur frigidus potus. Sic HIPPOCRATES jam *lib. II. de morb. §. 36.* tradidit: *in febre bilioſa, quæ hominem quotidie corripit, & os amarum jungitur, & vomitio juncta, & ad lumbos cruraque gravitas, ea die qua febris detinet, quantum quis bibere volet, aquam frigidam ſumere oportet.* Et *lib. de affect. intern. §. 2.* idem auctor ptiſanæ ſuccum bis de die frigidum aſſumere ſuadet. Neque minus in ardente febre dare jubet potiones frequentes & paullatim quam frigidiſſimas GALENUS *meth. medend. lib. IX. cap. V.* præter venæ ſectionem, potionem frigidam impenſe laudat, adjecta ratione, quia extinguit febrem & naturam robuſtam reddit, ut dein per alvum & ſudorem expellat, quæ noxia ſunt. CELSUS *lib. III. cap. XII.* perhibet: *Si in ſummo incremento eſt morbus ardens, utique non ante diem quartum; & magna ſiti accedente, frigida aqua copioſe præbenda eſt & ad ſatietatem danda, qua pro medicamento utuntur.* Idem ſentit ALPINUS de medic. method. lib. II. *in continentibus*, ſcribens, *febribus, vehementer æſtuoſis, Medici omnes largum potum algidæ aquæ exhibere ſueſcunt, quia calorem nativum concentrat, ut ſtatim inde ſitis & calor ceſſet; roboratur inde totum corpus, aqua epota digeritur morbus, & plerumque largiſſimos ſudores frigidæ aquæ potus ſuſcitat, nonnunquam vomitus bilioſi fiunt, & aliquando per alvum copioſi profluunt & urinam copioſam excitat. Mirabile eſt,* concludit, *quomodo tale præſidium has febres expugnet. Nam excretionibus, quas aqua ſuſcitat, hæ febres finiuntur.* Neque minus apprime hanc in rem idem auctor *de medic. Aegypt. lib. IV. c. XV.* prodidit: *aliqui*, ait, *pro ſecreto habent ſynochas & ardentes febres, multam aquam angariæ*, (quæ cucumeris ſpecies) *ægrotis propinantes, ſanare; ſi modo febricitantes ea multis diebus in cibo ac potu ſola utantur. Alii, tempore vehementioris æſtus, largius frigidam potandam concedunt, qua epota, ægros multis pannis contingentes, ſudorem procurant, quo non paucos audio ſanatos fuiſſe.*

§. XIII.

Ipſius Auctoris experientia.

Noſmet ipſi de ſaluberrimo hoc potus frigidi effectu, in febribus ſic dictis bilioſis ardentibus, in ſynocha bilioſa, nec non catarrhali illa ſynocha, quæ elapſo anno hic & alibi graſſata, item in tertiana continua & duplici, ex longa & attenta noſtra experientia, confirmatius teſtamur. Novimus enim, quod urgentibus in hiſce vigiliis aſſiduis, impenſo ſuccos & corpus conſumente ardore, ſiti inexhauſta, cum cute arida & exſucca, decoctum cornu cervi & ſcorzoneræ, cum ſyrupo acidi citri & nitro conditum, frigidum, crebro, ſed minutis hauſtibus, ad duas vel tres menſuras quotidie potum, emolumentum attulerit ſummum, ſomnum & largum ſudorem induxerit, anxietatem autem viriumque languorem ſtrenue diſcuſſerit. Et mirum utique videtur, cur frigida aqua, aut frigidus alius diluens potus, ſudorem moveat valide. Sed ubi æſtu interno uruntur in corpore cuncta & inteſtinus partium ſulphurearum motus eſt vehementiſſimus, frigidus intus ſuſceptus potus eundem non modo attemperat, ſed & calore interius tepeſactus, fibras & canales ſubcutaneos laxat, ut ſudor erumpat largiſſimus. Tanto magis vero & certius hic reſpondet effectus, ſi ſufficienti aquæ quantitati indantur ſimul refrigerantia, acida & nitroſa. De quorum virtute ſudorifera notabilis eſt RIVERII obſervatio, quam inſeruit *Cent. I. obſ. XIX.* ſic habentem: *obſervandum, à ſpiritu ſulphuris, vel ejus loco ſpiritu vitrioli, cum aqua exhibito, ſudores copioſos fuiſſe provocatos, quod multis nobis experimentis innotuit, qui plures tertianas curatas vidimus eodem remedio, in ſummo acceſſionis æſtu & urgente ſiti exhibito; unde copioſi ſudores provocabantur, à quibus non ſolum paroxyſmus, ſed etiam totus morbus integre ſolvebatur.*

§. XIV.

In febrili etiam eſtu an potio frigida ſit neganda?

Quo magis ſemper improbavimus & improbandum cenſemus, illum perverſum, tum Medicorum quorundam, tum adſtantium morem, qui urgente mordaci æſtu, in febribus, exanthematicis etiam, varioloſa, morbilloſa, purpuracea, nec non ſynocha, ægris frigidum potum penitus

penitus denegant, ac niſi calidum infuſi thée, aut decocti caffee, concedunt, eoſque præterea tricliniis & lectis calidis includunt atque obruunt. His enim nihil aliud efficiunt, quam ut anxietates augeant, vires exſolvant, inquietudinem accerſant, quin ſæpe expulſionem materiæ ad ſummam cutim magis impediant, quam juvent. Frigidus potius potus, modo ſi dextre & perite miniſtretur, vires mox reficit facilioremque reddit ipſius morbi decurſum. Sanguinis enim & humorum texturam, quam calor diſſolvere nititur, firmat ac ſervat, fibraſque ab impetuoſo motu & æſtu labefactatas, roborat & adducit, quo id quod in vitio eſt eo promtius excutiant.

§. XV.

Uſus ejuſdem in morbis à cruditatibus biliofis oriundis.

Præterea ſpectatæ quoque medicæ virtutis frigidus eſt potus iis in morbis, quorum ſedes & fomes primis in viis, ex cruditatibus acidonidoroſis viſcidis ſtomachi ad duodeni, ex bile corroſiva nerveas tunicas arrodente, nec non ex atonia & motus defectu indeque oriundis flatibus moleſtis. Inter hos autem præcipuus fere ille morbus ſic dictus cholericus, crebris alvi dejectionibus, vomitionibus, nauſea, præcordiorum anxietate, ardente circa præcordia dolore, virium proſtratione, corporis jactatione & frigido ſudore ſtipatus. Qui, quia natales trahit ex decubitu & congeſtione ſordium acrium bilioſarum, partim ex ſanguinis & humorum maſſa ad inteſtina delatarum, partim ex male ingeſtis & egeſtis heic collectarum; optime utique fert frigidas, aquæ inprimis puræ, potiones, vel ſolas, vel etiam idoneis aliis remediis nuptas. Hæ enim humorum acredinem diluunt, orgaſticam commotionem minuunt, fibras ſimul firmant tunicaſque roborant, eoque faciunt, ut, quæ præſens eſt excrementitia materia, promte & minori cum dolore expurgetur, novus autem affluxus impediatur, ac potius ad corporis habitum aliaque congrua emunctoria divertatur.

§. XVI.

Experientia Auctoris confirmatur.

Confirmatum id habemus memoratu digno fœminæ generoſæ exemplo. Erat hæc conſtitutionis ſanguineo-cholericæ & biennio abhinc ex ira & eduliis variis incongruis paſſione corripiebatur cholerica. Intra diem enim & noctem plus quam trigeſies per ſuperius & inferius os dejiciebat viridia, aſſumta quævis vomitu reddebat, præcordia angebantur cum ſudore frigido, vires languebant inſigniter, vigilia urgebat aſſidua & aderat præterea febris, alternis ſemper diebus ingraveſcens, ſub cujus acceſſione ipſa mens emovebatur. Accitus ego, illico ptiſanam, ex raſura cornu cervi, ſcorzoneræ & hordeo excorticato, conficere, ac hujus quatuor cochlearia, cum decem liquoris anodyni mineralis guttis, ſingulis binis horis frigide ſumme juſſi. Pedes dein qui admodum erant frigidi, calidæ immittere, ventremque balſamo vitæ inungere, præcepi. Tum ſedato quodammodo vomitu ac dolore, ſuaſi liberaliorem ptiſanæ potum frigidum & uſum pulveris, ex glacie Mariæ præparata, cornu cervi philoſophice præparato, conchis, cancrorum lapidibus & aliquot olei macis guttis. Quibus intra quatriduum ſubſtiterunt vomitus & dejectiones, febris facta mitior, ſequutus ſomnus & ſudor validus, ac morbus ſolutus. Quam in rem conferri etiam poteſt obſervatio, quam in *tom. IV. medic. ſyſtem. Sect. II. cap. V.* de mirabili potus aquæ frigidæ in cholera ſucceſſu & cura attulimus.

§. XVII.

Aliorum etiam teſtimoniis.

Nec alienum erit, in uberiorem confirmationem, adducere nonnulla auctorum teſtimonia luculenta. Optimam & huic noſtræ omnino conformem choleram ſanandi methodum tradit ARETÆUS, *lib. II. de curat. acut. paſſion.* Præcipit enim: ne in principio ſupprimatur, ſed potius promoveatur humorum vitioſorum exitus, ſorbendo aquam tepidam aſſidue, ſed paucam: Dein ſi torquentur inteſtina & pedes frigeſcunt, alvum irritandam eſſe calido unguento monet. Si autem bilioſi humores per inferiora dejecti, bilioſus tamen vomitus adhuc adſit, cum faſtidio, anxietate, virium lapſu, vult, ut frigidæ aquæ cyathi duo, aut tres propinentur, ad ventris adſtrictionem, quo retrogradus humorum curſus prohibeatur & ſtomachus ardens refrigeretur. Si vero arteriarum motus ad parvitatem lapſi fuerint, ſudor circa frontem & alias partes ſtillatim decidat, & alvi profluvium & vomitus ſiſtatur, præſente animi deliquio, tum parum odorati & adſtringentis aquæ frigidæ eſſe infundendum. CÆLIUS AURELIANUS, Methodicorum facile princeps, in cholerico morbo frigidam aquam per intervalla ſorbere ſuadet; & catapotia ex ononide compoſita cum duobus cyathis aquæ frigidæ aſſumere. ALEXANDER TRALLIANUS recte quidem externum frigidorum uſum prohibet in cholera, *lib. VII. pag. 376. ſed pota*, ſcribit, *aqua frigida maxime omnium convenit, quæ paullatim bibatur; ſi virium ſumma imbecillitas, parum vini addendum.* Perite tamen *l. c. pag.* 475. monet, tum utilem eſſe frigidam: *ſi bilioſa per alvum & vomitum egeruntur; ſi æger vehementer ſitit & linguam ſcabram habet; ſi æſtas fuerit, æger juvenis & calidiori victu primum uſus.*

§. XVIII.

Aquæ frigidæ uſus in dyſenteria.

Ex quibus jam recte per analogiam concludendum: in illo cholerico admodum affini inteſtinorum affectu, quo cum intolerandis fere torminibus ac teneſmo, bilioſa & cruenta dejiciuntur creberrime, non minus proficuum eſſe frigidum aquoſum potum, eaſdem etiam ob cauſas. De quo ſaluberrimo effectu frigidi potus in dyſenteria, uberius præterea teſtatur experientia. Sic DIEMERBROECK *Obſ. XXIX.* meminit dyſenteriæ deſperatæ, potu frigido ſanatæ. In M. N. C. *Dec. II. ann. IX. Obſerv.* 53. memoratur: cruentas dejectiones, cum febre continua, acerbis torminibus, ſiti inexplebili, aquæ Nucerianæ frigidæ ad plures cyathos potu, fuiſſe percuratas. Nos ipſi teſtamur experti, diluentes potus, ut lactis ſerum, lac lymphatum, ebutyratum, aquam ſimplicem, aut mineralem leniorem, Selteranam ſcilicet, aut Swalbacenſem, in dyſenterico morbo profuiſſe eximie. Vidimus id maxime in illa dyſenteria, quæ ante aliquot annos, ex calida diuturna inſolita aëris æſtate conſtitutione infeſtavit epidemice, nec paucos ſuſtulit è medio. Qui enim domeſticis his remediis ac diæteticis uſi, melius habuerunt & ſæpius convaluerunt iis, qui pharmaceuticis, quantumvis pretioſis antidyſentericis, à morborum artificibus ſunt tractati.

§. XIX.

In vomitu bilioſo diuturno.

Accedit vomitus bilioſus & diuturnus, in quo compeſcendo pariter præſtans eſt frigidus aqueus potus. In hoc certe vidimus multoties ſaluberrimum effectum, non modo à potu acidularum

larum Antonianarum frigido, ſed & ptiſanæ, nec non aquæ frigidæ ſimplicis, cui aliquot ſpiritus vitrioli, aut liquoris anodyni mineralis guttæ inſtillatæ. Licet etiam potis liberalius acidulis, primum crebriores per os & anum ſequutæ dejectiones bilioſæ, remiſit tamen brevi vomitus, nec poſtea infeſtavit amplius. Digna eſt quæ hanc in rem notetur obſervatio in *M. N. C. Dec. III. An. pag.* 166. de ſacerdote temperamenti cholerici, qui per multos annos in more habuit, ut, quotieſcunque ſe, tempore præſertim æſtivo, bile repletum ſentiret, frigidam jejuno ſtomacho copioſe hauriret, eoque ingentem bilis copiam per ſuperiora & inferiora egereret. Hæc autem evacuatio, haud immerito partim humiditati & copiæ aquæ, quæ quaſi ſordium præbet vehiculum, partim etiam ipſi frigori, quod delaſſatam motricem in fibris ſtomachi & inteſtinorum vim revocat & intendit, videtur tribuenda.

§. XX.

In ejectione viſcidarum cruditatum. Non diſpar ratio eſt, illius materiæ viſcidæ vomitus, aut minimum conatus vomendi, qui à collectis crudis & male coctis in ſtomacho ſuccis, matutino tempore, nonnullis, præſertim ſenibus, cum pectoris angore & magno egerendi niſu, accidit. Nam licet ad hunc præſcindendum quidam ex uſu eſſe putent, hauſtum aquæ cujuſdam deſtillatæ ſpirituoſæ, aut, ut vocant vitæ, veſperi aſſumtum, tantum tamen abeſt, ut ſperatus reſpondeat effectus, ut potius alvus oblivïſcatur officii eoque malum ingraveſcat. Nos potius ſecura & explicita ratione ſuppetias tulimus multis conſilio: ut abſtinerent à ſpirituoſis, ac circa ſomni tempus quartam menſuræ partem aquæ frigidæ biberent, mane vero infuſum thée, vel meliſſæ, aut veronicæ, corticibus citri conditum, calide in lecto ſorbillarent, ac poſtea lenem madorem exſpectarent.

§. XXI.

In paſſione Iliaca, colica, Hæmorrhoidibus ſuppreſſis. Quæ porro inteſtina detinent tormina, tam colica, quam iliaca, ſive à bilioſis mordentibus ſuccis, ſive etiam à ſanguine in vaſis tunicarum inteſtinalium hærente oriantur, optime & certo levantur liquido, maximeque aquoſo, frigide & copioſe ſumto. Oritur enim dolor hic à cauſa, ut Veteres loqui ſolent, calida; eaque propter ipſi optime occurritur contrario, frigido potu. Scilicet incidit ſæpius, inprimis poſt iram ſuppreſſam, ut in corporibus juvenilibus, nec non virilibus, exquiſitioris ſenſus & cholericæ conſtitutionis, acres bilioſi humores in cavo & flexuris inteſtinorum hærentes, ipſaque mora acriores redditi, non modo acredine ſua nervoſas inteſtinorum tunicas mordeant, ſed & in vapores reſoluti, eaſdem diſtendant nimium, eoque doloris ſenſum inferant acerbiſſimum. Neque etiam inſolens eſt, in iis maxime, quibus ſuetus hæmorrhoidum fluxus ſuppreſſus, quod ſanguis redundans, lentius per portæ venam & hepatis viſcus means, in connexis tunicarum inteſtinalium vaſis ſubſiſtat, illa diſtendat, has premat & ad ſpaſticam ſtricturam exſtimulet, qua flatibus prohibetur tranſitus & paſſim proritatur diſtenſio, ac propter preſſionem æque ac diſtenſionem, tormina ſuſcitantur fere intoleranda. Potus autem aquoſi frigidi diluens, temperans & roborans eſt facultas. Hinc mordentes bilioſos ſuccos, diluendo ipſorumque inteſtinum motum compeſcendo, ita obtundit atque cicurat, ut vellicatione non amplius doloris ſenſum inferant. Sanguinem quoque craſſum obhæreſcentem fluxilem reddendo, liberum facit ipſius per inteſtina commeatum, quo ſublata à diſtentis vaſis preſſione, tollitur & dolor. Fibris præterea ob nimiam expanſionem à robore dejectis, robur reddit, ut iterum ſeſe contrahant, flatuſque ad ani oſtium protundant, quo pariter doloris conciliatur levamentum.

§. XXII.

Probatus exemplis. Qui ſalutaris aquæ frigidæ in doloribus inteſtinorum effectus, ſicuti firma omnino nititur ratione; ita non minus per experientiam certus eſt atque probatus. Exſtant enim de eo paſſim in medicorum commentariis luculenta & teſtimonia & exempla. E quibus inſtar omnium id, quod conſignavit LUD. SEPTALIUS, *animadverſ. lib. VII. pag.* 248. dignum quod inſeratur totum. *Contingit*, ſcribit, *aliquando, ut colici dolores adeo vehementes ſint, ut omnem medicamentorum operam eludant, ac quocunque auxilio adhibito, potius augeantur. In quo caſu erit ad contraria tranſeundum. Quum enim colici dolores majori ex parte à materia fiant, aut à flatibus diſtendentibus; fit aliquando, ut aut ratione dolorum, vigiliarum, aut mœroris ob contumaciam, aut invaleſcant nimium, aut inteſtina, accedentibus etiam calidis & foris appoſitis remediis, aut phlogoſi quadam tententur, aut etiam vera inflammatione incipiant affici, aut multa præexiſtens bilis ibidem transfundatur. Unde ad contraria erit tranſeundum & inſigniter refrigerandum. Quod mihi præterito anno contigit, in nobili quodam Hiſpano, qui cum colicis doloribus per aliquot dies acerrime fuiſſet conflictatus, & jam jam mors eſſet præ foribus, nulli perſentirentur arteriarum pulſus, ſudores eſſent reſolutorii, nulla denique ſupereſſet ſpes ſalutis, ne quidem apud Medicos, etiam præſtantiſſimos; accerſitus & ego, cum ſitim inextinguibilem, linguæ ſcabritiem, nigrorem atque duritiem, pertractis autem hypochondriis & ventre inferiori, calorem in partibus illis æſtuantem adeſſe obſervaſſem, Hiſpano aquam multam, nive etiam refrigeratam, bibendam exhibui, cum natura abſtemius eſſet. Et multæ aquæ potator in ſomnum prolapſus eſt, & quatuor horarum ſpatio cum dormiiſſet, dolore quodam inferioris ventris, à primo maxime, ut ipſe referebat, diverſo, excitatus à ſomno, miram bilis flavæ copiam evacuavit & à doloribus liber evaſit. Unde collegi, Medicos, qui illius curationem ſuſceperant, in cauſa morbi illius longe deceptos fuiſſe, cum calidis remediis curationem inſtituiſſent, à frigida materia morbum factum judicantes.* Ut brevitati ſtudentes mittamus illam AMATI LUSITANI hiſtoriam, quam *Cent. I. curat. II.* de muliere colica ex cauſa calida laborante, quæ ex potu aquæ frigidæ ſubito incantamenti inſtar dolore levata eſt, nunquam redeunte, habet, nec non illam, quæ *in M. N. C. Dec. II. ann. X. obſ.* 139. reperiunda. Nos quod in confirmationem adducamus, habemus potiſſimum exemplum Sereniſſimi Principis, qui colicæ bilioſæ ſæpiſſime patitur inſultus, contra quam præſentiſſimum ipſi remedium Schlangebadenſis aqua, qua ad duas vel tres menſuras ſubfrigide hauſta, illico dolor levatur ac ceſſat.

§. XXIII.

In ſtomachi vitiis, ſpaſmo, ardore &c. Pari ratione in ſpaſmis & anxietatibus præcordiorum, in ſic dicto dolore cardialgico, ſtomachi ardore & ſoda, præſtans eſt potus frigidi facultas. Oriuntur enim utplurimum hæ paſſiones

à colluvie acrium biliosorum, vel etiam acidorum humorum in primis viis, maximeque ventriculo, hoſpitantium, & mutua quaſi confermentatione majori acrimonia imbutorum. Quibus dum nervoſum os ſtomachi ſuperius male afficitur, oritur inde ſtrictura ſpaſtica, dolor, ardor & anxietas. His autem certo & cito ſuccurrere aptus eſt frigidus potus, ſuccos mordentes diluens motumque in ipſis ſupprimens, quo minus vellicent. Hinc recte MARTIANUS in ardore ſtomachi cardialgico hoc remedium plurimum commendat. Et CELSUS *lib. I. c. VIII.* ex vero ſcribit: *qui tarde concoquunt & quorum illico præcordia inflantur, quique propter ardorem, cum noctu ſitire conſueverunt, antequam conquieſcant, duos vel tres cyathos aquæ frigidæ, per tenuem fiſtulam potent.* Idem noſmetipſi experti teſtamur, qui ſæpius obſervavimus, aquam frigidam, vel ſolam, vel liquore anodyno mixtam, opem tuliſſe præſentiſſimam.

§. XXIV.

In malo hypochondriaco.

Inter morbos, quorum ſedes in prima corporis regione, eſt adhuc pervicax illud hypochondriacum malum. Sane qui hujus ortum & cauſas habet perſpectas; is ultro fatebitur, aquæ potum frigidum, adverſus illud eſſe apprime utilem. Fundamentum enim hujus paſſionis atonia eſt ſtomachi & inteſtinorum. Hanc excipiunt ſanguinis in vaſis, & ſucci chimoſi, nec non excrementorum, in cavo inteſtinorum ſtagnationes. Hæ porro occaſionem dant flatibus & ſpaſmis, è quibus demum ſymptomata reliqua cuncta. Sed frigida aqua fibras remiſſas firmat & motum periſtalticum æquabilem reddendo, flatus diſſipat, atque id, quod in ſubſtantia æque ac cavo inteſtinorum moram nectit, in motum ciet; unde morbus totus abigitur. Quæ ſalutaris aquæ frigidæ virtus, CELSO jam cognita fuiſſe videtur; qui *lib. I. Cap.* 8. frigidas potiones commendat, ſi ſtomachus infirmus eſt, quem pallor, macies, præcordiorum dolor, nauſea, vomitus, in jejuno dolor capitis, indicant, ſuadens porro, ut omnes potiones aqua frigida includantur; & ubi cibus aceſcit, ante bibendam aquam egelidam, & hac ratione, & vomitum, & frequentem dejectionem, promoveri, ſi alvus ſubſiſtat. Inprimis autem habeo, quod dilaudem, aquæ frigidæ uſum in malo hypochondriaco. Plures enim novi vegetæ & ſanguineæ conſtitutionis, qui huic morbo, partim ex retenta purpura chronica, partim etiam ex neglecta conſueta ſanguinis miſſione, vitæ genere ex laborioſo ſimul in ſedentarium mutato, cum vehementi melancholia impliciti; adhibitis incaſſum pharmaceuticis remediis cunctis, potu acidularum frigido, per menſem & longius continuato, habuiſſe optime, erumpente etiam ipſa purpura. Si etiam poſtea nonnulla ſymptomata ſpaſtico-flatulenta recruduerunt, dedi conſilium, ut quotidie ante lecti introitum, quarta pars menſuræ aquæ frigidæ, cum quindecim, vel viginti guttis liquoris anodyni mineralis, aſſumeretur & quandoque pulveris nitroſi & pilularum balſamicarum uſus interponeretur. Et ſic ſæpiſſime hoc Medicorum ſcandalum ſuſtulit feliciter.

§. XXV.

Pariter in affectu hysterico.

Quod in viris hypochondriaca, id in fœminis hyſterica pathemata; unde in promtu eſt colligere: in his non minus, quam illis, accommodatum eſſe frigidum potum. Quam atrocia ſint in hyſterica paſſione ſymptomata, præcordiorum angores, ventris tormina, dorſi dolores, artuum convulſivæ tractiones, tendinum ſubinde ſubſultus, animi deliquia, pulſuum debiles & inæquales ictus, faucium præfocationes, conatus ad vomendum, cordis tremores & ſpiritus interclusus, per ipſam experientiam uberius conſtat. Quam difficulter malum hoc penitus exſtirpetur, ita, ut ſæpe omnium efficaciſſimorum alias pharmaceuticorum remediorum virtutem eludat, pariter eſt notum. Multiplici tamen experientia confirmatum habeo, à nullo tam præſentaneum & certum adverſus illud auxilium eſſe exſpectandum, quam ab aqua frigida, qua ad uncias ſex, vel ſola, vel cum tertia parte aquæ ceraſorum nigrorum remixta, inſtillatis ſimul quindecim liquoris anodyni mineralis guttis, pota, pathemata diſcutiuntur cuncta. Vidi id nuperius admodum in fœmina venuſta, quæ per tres integros menſes ante connubium laboravit hoc malo graviter, & tertio poſt nuptias menſe in illud recidit, ſolo autem hoc remedio, cum mariti & propinquorum gaudio, facili & explicata ratione ad ſanitatem reducta.

§. XXVI.

In pectoris affectibus, tuſſi &c.

Neque tantum in prima corporis regione frigidum humidum efficaciam ſuam exſerit; ſed eandem etiam longius in alias remotas corporis partes diffundit. In tuſſi enim quæ ferina, ſive convulſiva audit, eximie quoque prodeſt. Tuſſis hujus cauſa non humor copioſus lenteſcens ejiciendus ſcreatu, ſed acris quædam ſubtilis materia. Neque ſedes ipſius in ipſa veſiculoſa pulmonum ſubſtantia, ſed in pneumonicis nervis, qui ab inhærente vellicante materia, cum totius pectoris muſculis, ad vehementem moleſtiſſimum motum ſuccuſſatorium exſtimulantur. Quare fruſtra penitus in hoc tuſſis genere dantur ſic dicta expectorantia, laxantia & pituitam incidentia. Sed quæ cauſæ inprimis accommoda, ſunt ea, quæ placide diaphoreſin ſine æſtu interno excitant. Inter quæ haud immerito locum tenet diluens potus, propter frigus ſimul roborans & ulteriorem affluxum & decubitum impediens. Unde ſaluberrimum eſſe potum ejuſmodi frigidum innoteſcit. Quem etiam noſmetipſi utiliorem deprehendimus, quam calidum, in adultis, æque ac infantibus ſic tuſſientibus.

§. XXVII.

In morbis articularibus.

Quod vero magis videtur mirabile, in externarum quoque partium vitiis frigidus potus opitulatur eximie; quorum in numero ſunt dolores, qui tam articulos affligunt, quam etiam membranis muſculorum inſident. Ad præſervationem enim articularium morborum perutilem eſſe aquoſum potum teſtis eſt BRUYERINUS *de re cibar. lib. XVI. c. III. ex hydropotis*, inquiens, *nemo facile eſt, qui hunc in morbum* (arthritidem ſcilicet) *prolabitur.* Quam ſalutaris vero ſit ad curationem paſſionum in articulis, fidem facit LANZONI, in *M. N. C. Dec. III. Ann. III. obſ. XXV.* memorans: ſacerdotem quendam, doloribus articulorum continuis miſere afflictum, abſtinentia à vino & ſolo potu aquæ ſimplicis, ſic feliciter convaluiſſe ut arthriticus eſſe plane deſierit. Eundem felicem potus aquæ ſucceſſum POTERIUS *Cent. III. cap.* 39. prodidit; ſic perhibens: *Dn. Cæſar. Levante in juventute peſſima arthritide vexabatur, cujus cauſa quinque vel ſex menſes in lecto decumbebat. Primi dolorum inſultus adeo efferati erant, ut ad duos*

menſes

menſes nullo pacto quieſcerent. Primis diebus ad eum vocatus, pilulas catholicas alternis ipſi diebus præſcripſi, ubi contumax erat dolor, laudinas ipſi miſcui. Ad totalem autem curationem ipſi indicavimus, ut bis in menſe de dictis aſſumeret & loco vini in potu biberet aquam perpetuo. Quod præſtitit per decennium, quo tempore perfectam adeptus eſt ſanitatem, ſcipiones & cruces, quibus in ambulando utebatur, primo abjecit, tandem baculum, & modo rectus, ſine auxilio incedit, modo agit ſexageſimum annum, optimo robore donatus & optima valetudine fruens.

§. XXVIII.

In doloribus arthriticis, podagra &c.

Salutarem hunc aquæ potus effectum etiam multiplici experientia habemus confirmatum. Quam præſtabile enim ſit adverſus podagricos dolores remedium, fuſe docui in diſſertatione *de remedio doloris podagrici genuino & ſimpliciſſimo.* Arthriticos vero quoque dolores cum orta inde contractura, aquis in Germania paſſim obviis medicatis quidem dictis, ſed indole tantum levibus ac puris & nonnihil de martiali elemento habentibus, liberaliter, ad unam, vel duas menſuras, quotidie aliquandiu potis, penitus abactos eſſe ſæpius novi. Memini potiſſimum viri, qui per novem & quod excurrit annos manuum pedumque contractura, ex dolore poſt tertianam male curatam affectus fuerat. Is enim poſteaquam ſalubrem noſtratem aquam, quæ ante ſuburbium Glauchenſe, in via qua itur Bœlbergam ſalit, ac præter tenuia nonnulla martis ramenta, à fontana pura & levi non differt, per aliquot hebdomades, quotidie ad ſex vel octo menſuras potaſſet, urinam excrevit copioſiſſimam, manus & pedes ſucceſſive redierunt ad officium & cum maxima omnium qui ipſum ante noverant admiratione, perfectam omnino recuperavit ſanitatem. Ut ſilentio prætereamus plura alia exempla doloris rheumatici, iſchiadici, per frigidum Egranarum aliarumque mineralium aquarum potum & balneum ex aqua martiata Lauchſtadienſi, feliciter expugnati.

§. XXIX.

Cephalalgiis.

Nec minus in capitis dolore, tam idiopathico, quam ſymptomatico, ſpectatæ virtutis eſt frigidus aquæ potus. Symptomatica enim cephalalgia ſæpius oritur ex ventriculi vitio, à bilioſis, acribus, acidis & male coctis ſuccis, in hypochondriacis maxime & hyſtericis, juncta cum lento circa veſperam increbeſcente calore. Et in hac utique ſaluberrimum ſæpius deprehendimus ſimplex noſtrum remedium, ita, ut pota ad quartam, vel dimidiam menſuræ partem aqua fontana, cum tertia parte aquæ ceraſorum nigrorum, aut florum tiliæ, circa lecti introitum, dolor extemplo ſit diſſipatus; uti noviter admodum compertum habemus exemplo fœminæ honeſtæ Islebienſis. In idiopathico vero etiam capitis dolore, cujus cauſa & ſedes in ipſius capitis & cerebri membranis, aquam frigidam potam prodeſſe, hæc teſtium facit hiſtoria. Vir erat Hebræus, circiter quadragenarius, ſtrictioris corporis habitus, qui ab iracundia & ſuperingeſto cibo, contraxerat dolorem in vertice capitis fixum, ſpatium occupans magnitudine imperialis. Senſus hujus doloris quidem non adeo erat acutus, vibratorius, lancinatorius, aut pulſatorius, uti alias in cephalalgia eſſe ſolet, ſed magis preſſorius & gravativus ſub cranio; neque erat perpetuus, ſed ſubinde, maxime circa veſperam & noctu, ingraveſcebat. Nihilo minus tamen adeo graviter inde luebat univerſum corpus, ut appetitus concideret, ſomnus abeſſet, vires mirifice deficerent, pulſus inordinatus, modo celer, modo rarus & languidus micaret, ipſe quoque animus abjectus eſſet & ſub paroxyſmo quandoque plane turbaretur. Pugnatum fuerat adverſus hunc dolorem ab aliis ſtrenue & efficaciſſimis alias remediis. Sed licet quandoque inde remittere per aliquot dies videretur, levi tamen accedente occaſione, ex ira, aut aliis externis injuriis, iterum vehementia recrudeſcebat priori. Exactis inter hæc duobus circiter menſibus, in conſilium ſimul vocatus eſt medicus certus. Is purgato prius per aquam Sedlicenſem corpore, dedit conſilium, ut æger mane & poſt meridiem biberet dimidiam menſuram aquæ fontanæ frigidæ in lecto. Inde primum quidem factum refrigerium & ſymptomata viſa exacerbata, ſed elapſa hora, pulſuum magnitudo increvit & ſudor erupit largiſſimus, cum doloris levamine. Hinc per ſeptem dies potum continuare præcepit; tam felici ſucceſſu, ut ſucceſſive dolor evaneſceret omnis. Ac licet elapſis aliquot hebdomadibus, poſt iram dolor hic repeteret, eodem tamen remedio per triduum uſurpato, iterum feliciter eſt diſcuſſus, & æger ſanus jam eſt ac vegetus.

§. XXX.

In convulſione.

Revocat hæc hiſtoria in animum aliam de ſingulari effectu potus aquæ frigidæ in affectu atroci ſpaſmodico convulſivo, quam heic inſerere non erit alienum. Puer hebræus duodecim annorum, à terrore & frigore, incidit in ingentes præcordiorum anxietates, cum tuſſi, virium lapſu, extremorum tremore, intercurrente horripilatione & interno æſtu. Tertia die poſt manus & pedes cōvulſivis motibus & ſubſultibus agitati, per horæ dimidium inſiſtentibus. Inde magis magiſque increverunt convulſivi hi motus, ut dorſum & collum aſpectu horrendis incurvationibus & contractionibus quaſſarentur, idque aliquoties quotidie. Sub paroxyſmo pedes frigebant, thorax elevabatur, reſpiratio erat crebra, pulſus celer & durus, ſenſus tamen conſtabant. Poſt paroxyſmum languebat corpus univerſum, appetitus vero cum ſomno erat integer. Adhibiti in conſilium Medici multi, exterorum etiam conſilia conquiſita. Plurimi verminoſam progeniem ſubeſſe cauſam rati, aliqui per terrorem invectum eſſe malum putarunt. Sed data, tam ex illorum ſcientia anthelmintica, quam ex horum præſcripto antepileptica, adhibitis ſimul balneis, fuerunt prorſus fruſtranea. Malum potius perſtitit idem, quin ſubinde factum acerbius. Tandem miſer aquam fontanam frigidam, ad unam, vel dimidiam menſuram, quotidie per vices bibere juſſus eſt. Quo intra quatuordecim dies motus iſti convulſivi paullatim compoſiti, nec in hoc uſque tempus iterum infeſtarunt.

§. XXXI.

Ratio horum effectuum.

Singulares certe & mirabiles ſunt hi aquæ frigidæ effectus; quin inter fortuitos caſus eoſdem referendos eſſe, nonnullis forſan videbitur, quia ratio eorum non adeo obvia. Nos autem cenſemus, cauſam reddi poſſe haud adeo difficulter. Arbitramur quippe, frigidæ potum interdum artificialem quaſi febrem & motum febrilem auctum efficere, cujus in reſolvendis minimorum obſtructionibus & diſcutienda alicubi hærente vitioſa materia, magna vis eſt. Nulla enim febris fit ſine rigore partium externarū; hoc ſanguis intror-

introrſum ad vaſa majora congeritur; inde horum fit major diaſtole, quæ in corporibus adhuc valentibus æqualem provitat ſyſtolem intenſiorem; hinc univerſus ſanguinis circulus fit auctior & celerior, atque per motus ſic intenſos cauſa morbum ingignens concutitur ſimul & diſcutitur. Quare priſci medicinæ parentes, HIPPOCRATES & CELSUS, febrem jam habuerunt medicinam, quo magni etiam morbi curantur, paralyſes, epilepſiæ, convulſivi motus & affectus ſpaſmodici hypochondriaci. Quin conſultum duxerunt, ſuppreſſa citius febre, novam accendere. Qua de re pluribus videnda diſſertatio *de ſalubritate febrium*. Atque ex his etiam in promtu ratio: cur balnea frigida, in perſanandis chronicis morbis, hydrophobia, paralyſi aliiſque, mirabilem ſæpe ferant opem; quod vero argumentum peculiari forſan diſſertatione uberius excutietur.

§. XXXII.

Cautelæ circa uſum aquæ frigidæ.

Atque hi ſunt illi morbi, in quibus aquæ frigidæ potum conducere certum eſt. Longe plures etiam enumerantur in libro, de *virtutibus medicinalibus aquæ communis*, anglice, auctore SMITH conſcripto & gallice Pariſiis edito, in quo potiſſimum ceu febrifugum magnum & antipeſtilentiale dilaudatur, & vix morbus eſt, in quo non prodeſſe aſſeritur. Sed nobis ſufficit, attuliſſe illos effectus, quos ipſi ſpectavimus & propria experientia certos eſſe novimus. Id vero neceſſarium erit, ut ultimo loco ſubjungamus monita quædam, ad obtinendum ſalutarem effectum ſervanda. Igitur quando ex vehementi corporis commotione, interiora æſtuant & corpus ſudore perfunditur, frigidus potus, præſertim largus, utique nocentiſſimus, & nunquam præbendus eſt. Idem tenendum, quum per vehementem iracundiæ affectum animalis œconomia & motuum vitalium ſucceſſus exagitatur ac turbatur. Ubi interiores partes, inprimis ſtomachus cum inteſtinis, ipſo in paroxyſmo atrocibus ſpaſmis & doloribus torquentur, cum extremorum frigore, pulſu duro & inæquali, potum actu frigidum propinare eſt inconſultum. Majori adhuc cautione opus eſt, ſi internæ cujuſdam inflammationis ſigna adſunt, quæ frigore omni, quod ſtaſin obfirmat, non poteſt non exacerbari & ad ſphacelum diſponi. Neque etiam frigidum humidum ſine noxa dari poteſt ſenibus & ubi longa valetudine vires admodum languent; neque ubi crudis vitioſis humoribus prima regio obſeſſa, & in fœminis, præſertim ex criticarum ſanguinis evacuationum defectu, metus eſt cachexiæ. Spectanda potius in omni hujus remedii, ſimplicis quidem, ſed effectu heroici, uſu, ætas, ſtructura ſolidorum, temperies humorum, morbus, ipſius cauſa & tempus. Quod ſi enim corpus juvenile, bilioſum; ſi morbus ex acrimonia & copia bilioſorum humorum enatus; ſi vires adhuc conſtant; ſi morbi non eſt impetus & paroxyſmus; corpus totum æqualiter calet, neque ſanguinis, vel humorum propter ſpaſmos præſto ſunt congeſtiones: frigidus aquæ potus utique non reformidandus eſt, ſed commendandus.

§. XXXIII.

Ultimo loco quædam adhuc de perniciali hujus remedii abuſu ad §. VI. illuſtrandum merentur adduci. Poſteaquam ante aliquot annos compluribus locis varia de excellenti aquæ frigidæ uſu medico, & Gallico & Anglico idiomate ſcripta, prodierunt, & quidam Medicorum non levem in praxi inde experti erant fructum, mox ut fieri ab imperitis ſolet, ceu univerſali ad omnis generis morbos tum arcendos tum ſanandos remedio empirice ſine ullo habito diſcrimine morbi ejuſque cauſæ, individui & naturæ corporis aquæ frigidæ potu uti cœperunt, & ſæpius non ſine exitiali damno. Ex compluribus exemplis ſaltim quædam attingam: Juvenis itque Medicus ad terminium purpuræ ſcorbuticæ, cui ſæpius obnoxius fuit, deliteſcens penitus delendam loco cerevisiæ quotidie tres vel quatuor aquæ frigidæ menſuras hauſit. Sed exacto aliquot ſeptimanarum ſpatio magna increvit ſitis, quæ, quo majori aquoſi potus copia ad eam ſedandam utebatur, eo minus extinguibilis reddita fuit, ut nec decem menſuræ illi compeſcendæ ſufficerint: defuit illi omnium ciborum appetentia, ſecuta eſt macies cum æſtu univerſi corporis, virium conſumtio, & tandem mors; promte aquæ copia per urinam & alvum ſecedebat, ſed nequicquam madoris in cute, quæ rigida dura & ſtricta erat, apparuit. Novi etiam aliquot exempla hypochondriacorum, qui præſcripto frigidæ ad tres vel quatuor menſuras ſingulis diebus potu miſere gravibus ſymptomatibus cruciati fuerunt, ſuffiaminata identidem perſpiratione, partes nervoſæ tum internæ tum externæ doloribus, ſpaſmis & convulſionibus agitabantur, tam atrociter, ut vix ulla remedia locum invenirent commodum; & quod notabile erat, ab enormi hoc frigidæ potu partes muſculoſæ nervoſæ & fibroſæ aſpectu & tactu rigidiores duriores & craſsiores redditæ fuerunt. Pulſus quoque arteriarum longe durior erat naturali. Longiori vero ex meo conſilio *balneorum* temperatorum & remediorum diluentium & demulcentium uſu in meliorem quodammodo valetudinis ſtatum pervenerunt.

F I N I S.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

INDEX

Legatoria
R. SALVAREZZA
Via Val Sassina, 55
Tel. 825.823 = ROMA